

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
«PETRE DULFU»
BAIA MARE – MARAMUREȘ

ACADEMIA ROMÂNĂ
CENTRUL DE CERCETARE ȘI
DOCUMENTARE BAIA MARE

100 DE ANI DE LA MAREA UNIRE

**100 DE PERSONALITĂȚI
MARAMUREȘENE
CARE AU FĂCUT ISTORIE**

Coordonator: Teodor Ardelean

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ
„PETRE DULFU”
BAIA MARE

ACADEMIA ROMÂNĂ
CENTRUL DE CERCETARE ȘI
DOCUMENTARE BAIA MARE

100 DE ANI DE LA MAREA UNIRE
**100 DE PERSONALITĂȚI
MARAMUREȘENE
CARE AU FĂCUT ISTORIE**

Coordonator: Teodor Ardelean

Baia Mare, 2018

Lucrare editată sub egida Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare
și a Centrului de Cercetare și Documentare Baia Mare
al Academiei Române în cadrul programelor culturale:

• *Maramureșul perpetuu*

• *Maramureșul la Centenar*, susținut de Consiliul Județean Maramureș

Comitet științific: acad. Marius Porumb, acad. Ioan Bolovan, acad. Emil Burzo, PSS dr. Justin Hodea,
prof. univ. dr. George Achim, conf. univ. dr. Ioan Mircea Farcaș, conf. univ. dr. Florian Roatiș,
conf. univ. dr. Ștefan Vișovan

Cuvânt-înainte: Ștefan Vișovan

Postfață: Teodor Ardelean

Colectivul de redacție: Aristița Borbei, Liana Pop, Liana Silaghi, Alina Lemnean, Simona Gabor,
Daliana Bonaț, Ioan Gogota, Marcel Țura, Laviniu Ardelean, Anca Sima, Sorina Beretean,
Angela-Monica Jucan, Gabriel Stan-Lascu, Ioan Neamțiu, Ștefan Selek, Vlad Bondre,
Simona Dumuța

Lector de carte: Ștefan Vișovan

Tehnoredactare și copertă: Firuța Șomcutean

© Copyright 2018. Toate drepturile rezervate. Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

100 de personalități maramureșene care au făcut istorie. 100 de ani de la Marea

Unire. / coordonator: Teodor Ardelean ; [cuvânt-înainte: Ștefan Vișovan ;
postfață: Teodor Ardelean]. – Baia Mare : Biblioteca Județeană „Petre
Dulfu”, 2018. – 764 p.

Înaintea titlului: Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, Academia
Română. Centrul de Cercetare și Documentare Baia Mare.

ISBN 978-606-8967-06-6.

I. Ardelean, Teodor (coord., postf.)

II. Vișovan, Ștefan (pref.)

008(498.41):929

Tiparul: SC Paper Print Invest SRL, Brăila

Cuprins

Cuvânt-înainte / Ștefan Vișovan	9
George Pop de Băsești (1835-1919) / <i>Florian Roatiș</i>	13
Elie (Ilie) Pop (1848-1922) / <i>Anca Sima</i>	30
Vasile Lucaciu (1852-1922) / <i>Gavril Babiciu</i>	35
Alexiu Berinde (1844-1923) / <i>Alec Portase</i>	53
Gheorghe Bilașcu (1863-1926) / <i>Ion Petrovai</i>	58
Atanasie Demian (1859-1929) / <i>Viorel Câmpean</i>	63
Vasile Filipciuc (1885-1932) / <i>Ion Petrovai</i>	69
Artemiu Anderco (1882-1932) / <i>Marius Câmpeanu</i>	73
Teodor Mihali (1885-1934) / <i>Alina Lemnean</i>	75
Teofil Dragoș (1874-1934) / <i>Ioan Nechita</i>	79
Titu Doroș (1879-1934) / <i>Ion M. Botoș</i>	82
Alexiu Pocol (1872-1935) / <i>Ioan Neamțiu</i>	86
Gheorghe Bârlea (1885-1937) / <i>Laurențiu Batin</i>	92
Alexandru Țiplea (1885-1938) / <i>Dorin Ștef</i>	97
Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940) / <i>Florian Roatiș</i>	101
Găvrilă Iuga de Săliște (1880-1940) / <i>Ligia Tomoiagă Filipașcu</i>	113
Nicolae Barbul (1879-1943) / <i>Viorica Ursu</i>	116
Alexandru Ilie Eugen Breban (1876-1944) / <i>Ioan Tîmbuș</i>	120
Ion Șugariu (1914-1945) / <i>Nadia Roman</i>	124
Vasile Stan (1875-1945) / <i>Vasile Borca</i>	135
Béla Bartók (1881-1945) / <i>Vlad Ioan Bondre</i>	148
Vasile Chindriș (1881-1947) / <i>Ilie Gherheș</i>	155
Ion Bîlțiu Dăncuș (1892-1952) / <i>Mihai Dăncuș</i>	165
Alexandru Filipașcu (1902-1952) / <i>Ilie Gherheș</i>	175
Găvrilă Hotico Herenta (1870-1953) / <i>Delia Anamaria Răchișan</i>	182
Petre Dulfu (1856-1953) / <i>Laura Temian</i>	187
Vasile Blidaru (1911-1958) / <i>Marin Bancoș</i>	195
Nicolae Gherman (1877-1959) / <i>Macarie Motogna</i>	203
Epaminonda Lucaciu (1877-1960) / <i>Aurel Pop</i>	209
Florea Mureșanu (1907-1961) / <i>Macarie Motogna</i>	216
Găvrilă Mihali Ștrifundă (1901-1961) / <i>Tinuța Grec</i>	222
Alexandru Rusu (1884-1963) / <i>Ioan Tîmbuș</i>	228
Mihai Dan (1884-1968) / <i>Ion M. Botoș</i>	238
Ion Bârlea (1883-1969) / <i>Laurențiu Batin</i>	241
Vasile Ilea (1891-1969) / <i>Gheorghe Mihai Bârlea</i>	250
Artur Coman (1881-1972) / <i>Ioan Nădișan</i>	255
Florian Ulmeanu (1903-1973) / <i>Dana Aurora Covaci</i>	265
Gheorghe Vornicu (1892-1974) / <i>Mihaela-Cristina Gherheș</i>	272

Traian Bîlțiu Dăncuș (1899-1975) / <i>Mihai Dăncuș</i>	276
Mihai Bălaj (1909-1976) / <i>Simion Vaida, Lotica Vaida</i>	291
Ilie Lazăr (1895-1976) / <i>Andrea Dobeș</i>	295
Alexandru Ivasiuc (1933-1977) / <i>Gheorghe Andrașciuc</i>	303
Ioan Stan Pătraș (1908-1977) / <i>Delia Anamaria Răchișan</i>	309
Gheorghe Velea (1920-1979) / <i>Simion Vaida, Lotica Vaida</i>	313
Leonard Mociulschi (1889-1979) / <i>Cristian Mareș</i>	318
Mihai Marina (1907-1980) / <i>Ion M. Botoș</i>	330
Gheza Vida (1913-1980) / <i>Marius Porumb</i>	334
Gheorghe Chivu (1912-1986) / <i>Angela-Monica Jucan</i>	338
Ioan Marușciac (1925-1987) / <i>Ion Petrovai</i>	346
Andrei Grobei (1900-1987) / <i>Lazăr Temian</i>	349
Ludovic Bruckstein (1920-1988) / <i>Ioan Dorel Todea</i>	355
N. Steinhardt (1912-1989) / <i>Florian Roatiș</i>	358
Emil Gavriș (1915-1989) / <i>Simion Vaida, Lotica Vaida</i>	370
Vasile Gheție (1903-1990) / <i>Andrei Fărcaș</i>	372
Ioan Ceterchi (1926-1992) / <i>Ioan Gogotă</i>	378
Ion Iuga (1940-1993) / <i>Bogdan Alexandru Petrovai</i>	387
Tiberiu Utan (1930-1994) / <i>Lucia Olteanu Utan</i>	394
Liviu Borlan (1936-1994) / <i>Simion Vaida, Lotica Vaida</i>	402
Victor Pop (1914-1995) / <i>Gabriel Stan-Lascu</i>	416
Iuliu Andrei Pop (1915-1996) / <i>Dr. Claudiu Porumbăcean</i>	428
Emilian Birdaș (1921-1996) / <i>Nicolae Bolea</i>	436
Francisc Nistor (1908-1997) / <i>Mihai Dăncuș</i>	445
Vasile Kazar (1913-1998)	
/ <i>Serviciul bibliografic, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”</i>	454
/ <i>Pavel Șușară</i>	457
/ <i>Mircea Bochiș</i>	459
Vasile Costin (1938-1999) / <i>Vasile Costin</i>	461
Lucia Mihalyi de Apșa (1903-1999) / <i>Mihai Dăncuș</i>	469
Ioan Alexandru (1941-2000) / <i>George Achim</i>	479
Mihai Pop (1907-2000) / <i>Rucsandra Pop</i>	497
Laurențiu Ulici (1943-2000) / <i>George Achim</i>	503
Dorel Cherecheș (1948-2001) / <i>Mariana Beretean</i>	515
Constantin Opriș (1924-2002) / <i>Vasile Pop</i>	520
Ion Petreuș (1945-2002) / <i>Ionița Michiș</i>	527
Myhailo Nebeleac (1949- 2003) / <i>Ion Petrovai</i>	533
Ion Bălin (1947-2006) / <i>Nicolae Iuga</i>	540
Ion Chiș Șter (1937-2006) / <i>Delia Suiogan</i>	546
Vasile Radu Ghenceanu (1939-2006) / <i>Săluc Horvat</i>	553
Dumitru Pop (1927-2006) / <i>Ion Cuceu, Maria Cuceu</i>	559
Vasile Latiș (1933-2007) / <i>George Achim</i>	569
Victor Iancu (1936-2008) / <i>Delia Suiogan, Ioan-Mircea Fărcaș</i>	580

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

Simion Pop (1930-2008) / <i>Alina Lemnean</i>	586
Valentin Băișan (1924-2009) / <i>Simion Vaida, Lotica Vaida</i>	590
Ion Săsăran (1933-2009) / <i>Gherasim Solovestru Domide</i>	596
Nicolae Brădeanu (1921-2010) / <i>Lazăr-Aurel Pantea</i>	602
Aurel Socolan (1927-2010) / <i>Marius Câmpeanu</i>	607
Nicoară Timiș (1924-2011) / <i>Vasile Leschian</i>	610
Gheorghe Pop (1921-2012) / <i>Mircea Farcaș</i>	617
Valeriu Achim (1923-2014) / <i>Dan V. Achim</i>	624
Victor Gorduza (1942-2014) / <i>Janeta Ciocan</i>	632
Valeriu Buciu (1935-2014) / <i>Angela Buciu</i>	638
Mihai Olos (1940-2015) / <i>Ana Olos</i>	647
Augustin Cozmuța (1944-2015) / <i>Florian Roatiș</i>	655
Elie Wiesel (1928-2016) / <i>Alin Spiridon Pralea</i>	666
Justinian Chira (1921-2016) / <i>Cristian Ștefan</i>	673
Augustin Buzura (1938-2017) / <i>George Achim</i>	677
Lascăr Pană (1934-2017) / <i>Ștefan Selek</i>	687
Ionel-Valentin Vlad (1943-2017) / <i>Lavinia Ardelean</i>	692
Vasile Gaftone (1936-2018) / <i>Alec Portase</i>	699
Iosif Herța (1936-2018) / <i>Liliana Voș, Daliana Bonaț</i>	703
Gheorghe Marcaș (1936-2018) / <i>Angela-Monica Jucan</i>	714
Dumitru Fărcaș (1939-2018) / <i>Gheorghe Pârja</i>	720
Nuțu Roșca (1932-2018) / <i>Vasile Aurel Pop</i>	725
O sută de oameni „binecuvântați” dintr-un veac zbuciumat / <i>Teodor Ardelean</i>	731
Tabula contributivă	741

Lista alfabetică a personalităților

Achim Valeriu	(1923-2014)	Iuga Ion	(1940-1993)
Alexandru Ioan	(1941-2000)	Iuga de Săliște Găvrilă	(1880-1940)
Anderco Artemiu	(1882-1932)	Ivasiuc Alexandru	(1933-1977)
Barbul Nicolae	(1879-1943)	Kazar Vasile	(1913-1998)
Bartók Béla	(1881-1945)	Latiș Vasile	(1933-2007)
Băințan Valentin	(1924-2009)	Lazăr Ilie	(1895-1976)
Bălaj Mihai	(1909-1976)	Lucaciu Vasile	(1852-1922)
Bălin Ion	(1947-2006)	Lucaciu Epaminonda	(1877-1960)
Bârlea Gheorghe	(1885-1937)	Marcaș Gheorghe	(1936-2018)
Bârlea Ion	(1883-1969)	Marina Mihai	(1907-1980)
Berinde Alexiu	(1844-1923)	Marușciac Ioan	(1925-1987)
Bilașcu Gheorghe	(1863-1926)	Mihali Teodor	(1885-1934)
Bilțiu Dăncuș Traian	(1899-1975)	Mihali Ștrifundă Găvrilă	(1901-1961)
Birdaș Emilian	(1921-1996)	Mihalyi de Apșa Lucia	(1903-1999)
Blidaru Vasile	(1911-1958)	Mociulschi Leonard	(1889-1979)
Borlan Liviu	(1936-1994)	Mureșanu Florea	(1907-1961)
Brădeanu Nicolae	(1921-2010)	Nebeleac Myhailo	(1949-2003)
Breban Alexandru Ilie E.	(1876-1944)	Nistor Francisc	(1908-1997)
Bruckstein Ludovic	(1920-1988)	Olos Mihai	(1940-2015)
Buciu Valeriu	(1935-2014)	Opriș Constantin	(1924-2002)
Buzura Augustin	(1938-2017)	Pană Lascăr	(1934-2017)
Ceterchi Ioan	(1926-1992)	Petreuş Ion	(1945-2002)
Cherecheș Dorel	(1948-2001)	Pocol Alexiu	(1872-1935)
Chindriș Vasile	(1881-1947)	Pop Elie(Ilie)	(1848-1922)
Chira Justinian	(1921-2016)	Pop Victor	(1914-1995)
Chiș Șter Ion	(1937-2006)	Pop Iuliu Andrei	(1915-1996)
Chivu Gheorghe	(1912-1986)	Pop Mihai	(1907-2000)
Coman Artur	(1881-1972)	Pop Dumitru	(1927-2006)
Costin Vasile	(1938-1999)	Pop Gheorghe	(1921-2012)
Cozmuța Augustin	(1944-2015)	Pop Simion	(1930-2008)
Dan Mihai	(1884-1968)	Pop de Băsești George	(1835-1919)
Dăncuș Ion Bilțiu	(1892-1952)	Pop Hossu-Longin Elena	(1862-1940)
Demian Atanasie	(1859-1929)	Roșca Nuțu	(1932-2018)
Doroș Titu	(1879-1934)	Rusu Alexandru	(1884-1963)
Dragoș Teofil	(1874-1934)	Săsăran Ion	(1933-2009)
Dulfu Petre	(1856-1953)	Socolan Aurel	(1927-2010)
Fărcaș Dumitru	(1939-2018)	Stan Vasile	(1875-1945)
Filipașcu Alexandru	(1902-1952)	Stan Pătraș Ioan	(1908-1977)
Filipciuc Vasile	(1885-1932)	Steinhardt N.	(1912-1989)
Gaftone Vasile	(1936-2018)	Șiugariu Ion	(1914-1945)
Gavriș Emil	(1915-1989)	Timiș Nicoară	(1924-2011)
Ghenceanu Vasile Radu	(1939-2006)	Țiplea Alexandru	(1885-1938)
Gherman Nicolae	(1877-1959)	Ulici Laurențiu	(1943-2000)
Gheție Vasile	(1903-1990)	Ulmeanu Florian	(1903-1973)
Gorduza Victor	(1942-2014)	Utan Tiberiu	(1930-1994)
Grobei Andrei	(1900-1987)	Velea Gheorghe	(1920-1979)
Herțea Iosif	(1936-2018)	Vida Gheza	(1913-1980)
Hotico Herenta Găvrilă	(1870-1953)	Vlad Ionel-Valentin	(1943-2017)
Iancu Victor	(1936-2008)	Vornicu Gheorghe	(1892-1974)
Ilea Vasile	(1891-1969)	Wiesel Elie	(1928-2016)

Cuvânt-înainte

Maramureșul, ținut de o rară frumusețe, a izvodit în îndelungata sa existență o cultură populară fermecătoare, reprezentând, în același timp, o vatră de înțelepciune și inteligență, care a rodit dintru începuturi, impunând pe plan național și chiar european oameni de certă valoare, care au performat exemplar în cele mai diferite domenii de activitate.

Dincolo de natura fermecătoare și de încărcătura etnofolclorică unică – elemente care au constituit puncte de atracție pentru iubitorii de frumos din întreaga lume, aici, în Maramureș s-au făcut primele traduceri de texte religioase în limba română, de aici au pornit descălecătorii Moldovei, dându-i acesteia o dinastie selectă de domnitori, de aici se trage întemeietorul stomatologiei românești – dr. Gheorghe Bilașcu, și tot de aici a pornit spre Alba Iulia, în anul 1918, „seniorul înțelept al nației”, unul dintre iluștrii făuritori ai României Întregite – George Pop de Băsești, spre a fi ales președintele celei mai mari manifestări de unitate și demnitate a românilor, care a demonstrat lumii întregi că atunci când o națiune dispune de elite devotate, capabile să cultive, să apere idealuri înalte, și să se sacrifice pentru ele, mai devreme ori mai târziu își va impune vrerea învingând orice piedici.

Cartea de față afirmă cu dovezi peremptorii forța creatoare a Maramureșului, deschiderea spre cultură și informație a intelectualilor săi de mare anvergură, care, fiecare în sfera sa de implicare, a impus, atât cultural-științific, cât și politic, acest Nord fermecător ca pe o inepuizabilă sursă de valori, ca pe o vatră constantă și mereu vie de românism și de sentimente patriotice înalte și mobilizatoare. De aceea, ideea de a elabora un astfel de volum biobibliografic este una generoasă și lucrătoare, căci astfel se arată cât de bine îi cunosc intelectualii maramureșeni de acum pe cei de dinaintea lor, cât de mult îi admiră și le cinstesc memoria, oferind, totodată, generației actuale și celor care vor veni, modele de viață, de muncă, de studiu, de jertfă și devotament. Pe de altă parte, sunt puse în lumină capacitatea creatoare, vrednicia, distincția și caracterul ales ale fiilor aleși ai meleagurilor binecuvântate ale Maramureșului.

Oricâte obiecții s-ar ridica în legătură cu criteriile de selecție sau cu structura cărții în sine, orice om de bună-credință va aprecia volumul uriaș de muncă, disponibilitatea celor aproape optzeci de autori de a colabora la realizarea unui proiect de mare anvergură, care, în ciuda stilurilor diferite și a diversității de interpretare, este unitar prin responsabilitatea față de cuvântul scris, prin valoarea incontestabilă a fiecărei personalități prezentate, prin dorința de a contribui la nașterea unei lucrări importante și necesare, care pune într-un mod admirabil în valoare forța creatoare, talentul, deschiderea spre știință și dragostea statornică pentru frumos – elemente care concură la realizarea unui portret sugestiv al oamenilor Nordului.

Marea majoritate a celor o sută de personalități cuprinse în carte sunt români. Cititorul va constata, însă, că au adus faimă acestui ținut și câțiva reprezentanți de seamă ai etniilor conlocuitoare: maghiari, ucraineni, evrei, iar în ceea ce privește profesiile practicate de protagoniștii cărții, trebuie să precizăm faptul că ele, toate, sunt prestigioase, multe însemnând poziții din care se putea crea opinie, se putea exercita o

influență puternică asupra maramureșenilor, se putea trezi și menține activă conștiința apartenenței la un neam demn, care, chiar dacă s-a clătinat uneori în fața vicisitudinilor istoriei, nu s-a lăsat doborât niciodată, căci a fost conștient de propria-i valoare și de faptul că Dumnezeu le va fi alături în marile lor întreprinderi. Căci sentimentele profunde care i-au unit pe intelectualii adevărați din Maramureș au fost dintotdeauna credința, dragostea de țară și atașamentul la marile valori ale neamului.

Cele o sută de personalități acoperă arii profesionale, cultural-științifice și preocupări extrem de vaste și diversificate: cadre didactice de la toate nivelele, folcloriști, lingviști, etnologi, muzeografi, publiciști, pictori, sculptori, graficieni, fotografi, matematicieni, preoți, protopopi, episcopi, istorici, geografi, poeți, prozatori, ingineri, compozitori, juriști, medici, critici literari, interpreți de muzică populară, actori etc. Nu lipsesc nici performeri ai sportului sau ai carierei militare. Pe toți aceștia îi unesc sentimentele nobile de dragoste față de baștina sfântă, disponibilitatea necondiționată de a se pune în slujba marilor idealuri ale nației, înaltul profesionalism și conștiința că sunt răspunzători pentru faptele lor în fața poporului din mijlocul căruia s-au ridicat.

Coordonatorul acestei lucrări, dincolo de dificultatea și complexitatea procesului de selecție a personalităților, a fost pus în situația, la fel de dificilă și încărcată, deopotrivă, de răspundere și de riscuri, de a identifica – în județ sau, uneori, în afara județului – oameni ai condeului capabili să prezinte succint, dar convingător și cu acribie, pe câte unu sau pe mai mulți, dintre cei o sută, punând în evidență, cu elemente și cu date semnificative, meritele și contribuția acestora la afirmarea și impunerea la scară națională a domeniilor în care au excelat.

Au fost preferați, în calitate de colaboratori la acest demers, specialiști care, dincolo de stăpânirea meșteșugului scrisului, manifestă afinități certe în plan profesional cu protagoniștii lucrării, acordându-li-se întâietate celor care i-au cunoscut bine pe aceștia, atât în virtutea intersectării preocupărilor de ordin științific, cultural sau artistic, cât și grație relațiilor de rudenie. Autorii sunt intelectuali de marcă ai Maramureșului, unii dintre ei fiind descendenți direcți sau colaterali ai personalităților incluse în lucrare (vezi, în acest sens, contribuțiile lui Mihai Dăncuș, Vasile Costin, Ligia Tomoiagă, Ruxandra Pop, Marius Porumb).

Fiecare dintre cele o sută de personalități își justifică prezența în lucrare prin realizări de excepție, afirmându-se ca specialiști de vârf în sectoarele lor de activitate, dar o bună parte dintre acestea s-au afirmat ca oameni politici, angajându-se cu responsabilitate și dăruire în lupta de emancipare a națiunii și, mai ales, în procesul dificil, plin de piedici, dar până la urmă victorios, al înfăptuirii Unirii celei Mari.

Cititorii vor afla date surprinzătoare, adeseori inedite, despre contribuțiile majore și jertfele de sânge, despre disponibilitatea necondiționată la orice sacrificiu, inclusiv la cel suprem, ale înaintașilor celebri ai maramureșenilor, ale căror nume – George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Epaminonda Lucaciu, Ioan Bilțiu Dăncuș, Vasile Chindriș, Titu Doros, Teodor Mihali, Lucia Mihalyi de Apșa, Elena Pop-Hossu Longin, Ilie Lazăr etc. – trebuie scrise cu litere de aur în cartea de istorie a neamului românesc.

Privită din acest unghi de vedere, cartea celor o sută de personalități este o veritabilă enciclopedie a unui ținut încărcat de istorie și legendă, un dicționar de maramureșeni de seamă, de ale căror înfăptuiri și contribuții la afirmarea acestui colț de țară, noi, cei de acum suntem, pe bună dreptate, mândri. Iată un motiv în plus de înaltă apreciere a întreprinderii la care s-a angajat dr. Teodor Ardelean, care, acum, la

Marele Centenar, adună într-un volum impresionant elitele de un veac ale ținutului, așezându-le maiestuos, prin cei peste optzeci de colaboratori, pe un pedestal pe care și l-au clădit ele însele printr-o viață pusă în slujba unor înalte idealuri.

În cele aproape nouă sute de pagini este înmagazinat magistral mai bine de un veac de istorie culturală, politică și științifică a Maramureșului, dar, în același timp re-marcăm cu satisfacție că, în ciuda unei aparente izolări – mai mult geografice –, marii intelectuali patrioți ai acestui ținut au fost în permanență conectați la toate evenimentele care au marcat istoria țării și a lumii întregi, străduindu-se să lumineze obștea, conștientizând-o de propria ei valoare și de faptul că face parte dintr-un neam îndreptățit să ocupe un loc însemnat în ierarhia valorilor lumii. Drept urmare, mulți dintre aceștia au fost aureolați cu onorantul și plin de semnificații majore statut de luminători, de lideri, de creatori de opinie, capabili să se așeze în fruntea marilor bătălii care au brăzdat devenirea noastră. Așa se explică, bunăoară, impresionanta mobilizare a oamenilor Maramureșului atunci când au simțit pericolul înstrăinării lor de la patria mamă și când nu le-au putut sta împotriva nici trădătorii ajunși vremelnice la conducerea ținutului, nici manevrele politice viclene ale unor state vecine...

În ciuda diversității de stiluri și a modalităților proprii de apreciere a valorilor – firești, de altfel, într-un demers de o asemenea anvergură – cartea de față se înfățișează cititorului ca un tom unitar, fiecare secvență fiind redactată cu răspundere față de cuvântul scris, cu o abilitate lingvistică demnă de apreciat și cu respectarea întru totul a adevărului istoric.

A fost pusă la contribuție o bibliografie impresionantă, valorificată cu pricepere de către fiecare autor în parte, fapt ce conferă demersului obiectivitate, statut de document istoric și ținută academică. Unele texte sunt încărcate de efuziuni lirice, de amintiri unice, de evocări pline de sensibilitate, redactate cu mare talent și intensă implicare sufletească. Ele accentuează caracterul original al lucrării, oferind cititorului momente de aleasă desfătare întru frumos.

Cartea aceasta are, fără îndoială, și valențe restitutive, de așezare sau reașezare a unor personalități ale locului în matca lor firească, în ordinea ce li se cuvine prin valorile de ordin spiritual pe care le-au lăsat urmașilor. Parcurgând-o, maramureșeanul de azi va trăi momente de satisfacție și demnitate națională, se va convinge o dată în plus că Nordul acesta mirific a fost și rămâne o vatră impresionantă de românism, un teren fertil pentru împliniri și fapte mărețe.

Ștefan VIȘOVAN

Maramureșul nu este doar Țara Bisericilor de lemn și a porților sculptate cu migală. Maramureșul nu mai este decât în parte ținutul în care oamenii poartă frumoase costume populare de sărbători. Maramureșul este un tărâm al esențelor, în care fibra intimă a existenței se relevă plenar ca într-o rezervație de străvechi, în ciuda presiunilor modernității.

Marea călătorie către sine prin clișee expresive te poate conduce, aici în Maramureș, spre un dialog cu eternitatea de neînchipuit în alte spații și timpuri.

Se găsește undeva în lume un trecut al tuturor oamenilor de pe pământ? Nicăieri, mai bine decât aici.

Se poate găsi un loc pe pământ în care Marea Poveste a faptelor de odinioară să aibă încrustate în cer și pe pământ curgerile valurilor vremii. Niciunde, mai elocvent decât aici.

Povești în imagini mai grăitoare decât însuși graiul... Dacă există un Atlas al geografilor sacre ale lumii, acolo veți găsi, cu siguranță, câteva pagini despre Maramureș. Căci Maramureșul s-a consacrat demult pe sine ca tărâm ales, spre a-i ferici, atât pe locuitorii săi binecuvântați, cât și pe cei ce vin să-și ia de aici binecuvântarea. Aici locurile și oamenii formează un Colț de Rai, nu prin opulență, ci prin icoane, nu prin pitoresc, ci prin provocarea la a privi spre sine și spre dincolo de sine... Maramureșul mitic de „dincolo de negură” sau de sub negură, Maramureșul mistic, Maramureșul revelat, Maramureșul mirific cu adevărat, Maramureșul ascuns în fiecare detaliu, ca un cod de genetică materială-socială-culturală transmisă în mii, zeci de mii de fațete posibile... De acest ținut te poți apropia doar în maniere de distanțare. Distanța de respect, de admirație, de studiere și de înțelegere a unei identități absolut fascinante. Toate aceste DISTANȚE nu sunt, atât de tip TOPOS, cât, mai ales, LOGOS, ETNOS, SOPHOS. Nu distanțe materiale, ci spații spirituale, care te pot apropia sau depărta, mai ales în funcție de cât ești de pregătit pentru a asuma și asimila. Un examen obligatoriu pe care îl poți absolvi prin absorbție ...

Text selectat din culegerea *Maramureșul din cuvinte*,
Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2011, p. 152

George Pop de Băsești

1835-1919

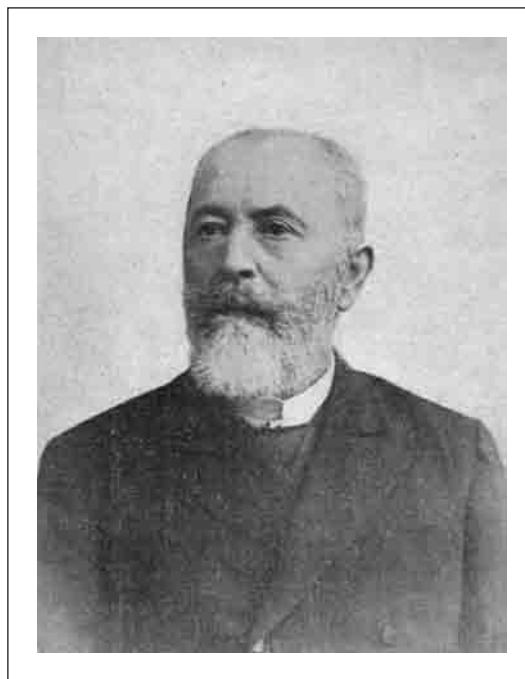
Florian ROATIȘ

Din pleiada marilor personalități ale românilor transilvăneni aflate în fruntea luptei pentru libertate și unitate națională în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primele două ale secolului al XX-lea, niciuna, poate, cu excepția lui Vasile Lucaciu, n-a exercitat o influență atât de puternică asupra celor care l-au cunoscut și însoțit, precum George Pop de Băsești. Numele său este indestructibil legat de marile bătălii duse pentru dezrobirea Ardealului, culminând cu istoricul act de la 1 Decembrie 1918 – unirea Transilvaniei cu România și desăvârșirea, astfel, a formării statului național unitar român.

Cel care va deveni „patriarhul” cauzei românești s-a născut la 1 august 1835 în localitatea Băsești, plasa Cehul Silvaniei, județul Sălaj (atunci Comitatul Solnocul de Mijloc), având ca părinți pe Petru și Susana Pop, ambii proveniți din vechi familii nobiliare¹.

A urmat studiile primare în vechea școală sătească din Băsești, continuând studiile secundare la gimnaziul din Baia Mare, instituție de învățământ fondată în anul 1696², cu limba de predare maghiară³.

Clasele a VII-a și a VIII-a le-a urmat la Liceul Cezaro-Crăiesc din Oradea, unde profesori patrioți, precum Dionisie Pășcuțiu, continuau linia introdusă de Alexandru Roman, primul profesor de limba română de aici, viitorul reprezentant al Maramureșului în Academia Română, titular atunci al cursului de limba și literatura

română de la Universitatea din Pesta. Are și alți profesori distinși, printre călugării premontrei care predau aici, precum dirigintele Kádas, colaborator la *Enciclopedia Maghiară*, redactor la revista „Religia”, și traducător al istoriei lui Cesare Cantù⁴.

După examenul de bacalaureat din 26 iulie 1854, se înscrie la Academia de Drept din Oradea, atras, atât de știința pură, cât și, mai ales, de perspectivele pe care le oferea această instituție de învățământ superior românilor oprimați în propria țară, nevoiți să lupte pentru drepturile lor. Or, în mentalitatea epocii era înrădăcinată convingerea, ilustrată teoretic de conducătorii ardeleni

1 În cartea sa publicată în anul 1935 – singura monografie până astăzi dedicată ilustrului bărbat al Băseștilor – Ioan Georgescu prezintă o scurtă istorie a familiei Pop, începând cu Ștefan Pop care a cumpărat de la contele Imre Tököli moșiile din Băsești și Oarța de Jos, tranzacție înregistrată și legitimată cu aprobarea principelui Mihail Apafi, voievodul Ardealului, stăpânul părților ungurești, comitele secuilor ș.a., la 31 octombrie 1678, la Alba Iulia. Vezi Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Editura Asociației Culturale „Astra”, Oradea, 1935, p.14-20.

2 Vezi Blaga, Mihoc, *Prezența elevilor români și studiul limbii române în Gimnaziul din Baia Mare (1798-1891)*, în *Religie și naționalitate*, Editura Logos, Oradea, 1998, p. 79.

3 Începând cu anul școlar 1862-1863, s-a înființat o catedră de limba română la gimnaziul respectiv, în urma eforturilor episcopului greco-catolic de Gherla, Ioan Alexi și ale protopopului greco-catolic de Baia Mare, Teodor Sabo.

4 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 22.

ai revoluției de la 1848 (Simion Bărnuțiu, Alexandru Papiu Ilarian, Avram Iancu ș.a.), după care știința dreptului poate servi într-un mod substanțial scopului pentru care luptau românii.

Mișcarea națională a acestora avea nevoie de specialiști în materie legislativă pentru a contracara caracterul antinațional (antiromânesc) al unor legi votate în Dieta de la Budapesta, legi care deposedau de drepturile firești și țineau în robie generală populația nemaghiară majoritară.

La încheierea studiilor (1859) este mobilizat în armata austriacă intrată în război cu Sardinia, război pierdut, însă, și încheiat prin pacea de la Zürich. George Pop continuă stagiul militar până în vara anului 1860⁵. În același an se căsătorește cu Maria Loșonți, căsătorie binecuvântată de Dumnezeu cu două fiice, dintre care prima născută, Maria (Carolina) va trăi mai puțin de un an. Cea de-a doua fiică, Elena (Gheorghina) va deveni una dintre cele mai importante reprezentante ale feminismului românesc din Transilvania și, alături de tatăl său și de soțul său, Francisc Hossu-Longin, o neînfricată luptătoare pentru drepturile românilor transilvăneni și pentru proapășirea economică și culturală a acestora.

Tânărul licențiat, trecut prin armată și război, se va implica cu multă însuflețire în activitățile din județ, fiind ales prim-pretor în plasa Hodod și apoi judecător la scaunul orfanal, continuând la cel județean sau „comitatens”⁶.

Ocupațiile sale profesionale nu-l împiedică în realizarea unor legături culturale, în primul rând, apoi politice cu fruntași transilvăneni. Avid cititor de presă, el se va informa din „Gazeta de Transilvania” (Brașov), „Familia” (Oradea) și din „Federațiunea” lui Alexandru Roman, apărută în 1868 la Budapesta, din „Amicul poporului”, „Albina Carpaților”, „Tribuna” etc.

Desființarea în decembrie 1865 a Dietei Transilvaniei de la Sibiu, care în scurta sa viață (1863-1865) votase câteva legi favorabile românilor, nerecunoscute de guvernul maghiar, și apoi instalarea dualismului austro-ungar (1867) au dat o grea lovitură românilor, înăbușindu-le speran-

țele renăscute în urma revoluției pașoptiste. Lupta românilor transilvăneni intră într-o nouă etapă, în care în prim-plan se află ideea prezentării argumentate în fața opiniei publice europene a drepturilor celor mai vechi locuitori ai țării încălcate de opresorii maghiari, și a suferinței românilor în propria țară. Situația dramatică a românilor trebuia făcută cunoscută împăratului de la Viena și opiniei publice europene. Prilejul a survenit la sărbătorirea a două decenii de la Revoluția de la 1848 din Transilvania. Intelectualii strănși la Blaj pe Câmpia Libertății au hotărât să redacteze și să publice un protest (pronunciament) contra dualismului care încorporase forțat și samavolnic Transilvania în Ungaria.

„Pronunciamentul”, care respingea dualismul, cerea autonomia Transilvaniei, redeschiderea Dietei românești de la Sibiu și reactivarea legilor votate de aceasta în anii 1863-1864, a fost publicat în toate periodicile românești, stârnind un mare interes și entuziasm în rândul românilor transilvăneni.

A fost publicat și de către „Federațiunea” lui Alexandru Roman, căruia i se intentaseră câteva procese pentru articolele sale, sub acuza de „agitație contra integrității coroanei maghiare”. Întrucât era un aspru și neînduplecat critic al dualismului austro-ungar, nescăpând niciun prilej de a-l nega, Alexandru Roman a avut „norocul de a fi cel dintâi locatar la închisoarea din Vác din era dualistă” și aceasta „pentru crima de a fi susținut și apărat revendicările neamului”⁷.

S-a încercat coruperea lui de către autoritățile maghiare, cu promisiuni, dar Al. Roman a refuzat cu demnitate și a făcut un an de închisoare de stat (18 ianuarie 1870-18 ianuarie 1871), plătit, totodată, o amendă de 500 de florini, sumă mare pentru acea vreme. Condamnarea sa a stârnit un val de proteste printre românii transilvăneni, iar Iosif Vulcan publică la 17 martie 1870 în revista „Gura satului” poezia „Hora lui Alexandru Roman”⁸ care va avea o mare circulație în popor.

George Pop nu rămâne indiferent la acest

5 *Ibidem*, p. 25.

6 *Ibidem*, p. 29.

7 Sunt cuvintele lui, reproduse de primul său biograf, Ilie Dinurseni, viitorul episcop și apoi patriarh Miron Cristea. Vezi Ilie Dinurseni, *Alexandru Roman. 1926-1897. Material pentru biografia și activitatea lui*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Archiepiscopale, 1897, p. 19.

8 Vezi Mircea Popa (coord.), *Presa românească și ideea națională*, Editura Aeternitas, Alba Iulia, 2006, p. 331.

act de cruzime al justiției maghiare și, secondat de Mihail Pop, „lansează un călduros apel însoțit de liste de subscripție pentru sprijinirea celui năpăstuit”⁹. A fost, se pare, primul act public prin care cel care-și va pune averea în slujba luptei pentru ridicarea materială și spirituală a poporului său și-a manifestat nu doar generozitatea, ci și spiritul de dreptate. Această calitate, ca și altele dovedite în funcțiile avute – calmul, omenia, curajul și mai ales devoțiunea pentru conaționali săi – l-au propulsat în funcția de deputat, înlocuindu-l pe Ion Cucu, primul deputat român din Sălaj în Parlamentul de la Budapesta, trecut la cele veșnice. Devine, deci, deputat în Dieta maghiară, ales în circumscripția electorală Cehul Silvaniei la 22 iunie 1872 și reales apoi în alte doua legislaturi (1875, 1878).¹⁰

Acum, cel care după Revoluția de la 1848 crezuse, potrivit expresiei lui Nicolae Iorga, că „la izvorul fermecat pot bea laolaltă lupul și mielul”¹¹ s-a aruncat cu toată energia în lupta pentru cucerirea de drepturi politice și de afirmare a națiunii române din Transilvania. În cei nouă ani de activitate în Parlamentul maghiar s-au relevat cu pregnanță calitățile sale de orator și de dârz luptător care, asociate cu nobilul ideal pentru care milita, au produs teamă, dar și respect în rândurile autorităților maghiare, fără a mai vorbi de uriașa simpatie cu care l-au înconjurat vitregiții săi conaționali.

După redactarea și răspândirea „Pronunțamentului” de la Blaj, în politica românilor transilvăneni s-au conturat două curente. Primul, al transilvănenilor, care cereau intrarea în pasivitate ca formă de rezistență în fața tendințelor de maghiarizare, tot mai puternice după anexarea Transilvaniei la Ungaria. Aceștia refuzau intrarea în Parlamentul maghiar, fapt care ar fi însemnat, potrivit lor, recunoașterea și acceptarea anexării. Celalalt curent, reprezentat de intelectualii din Banat, Crișana și Maramureș, a acceptat intrarea în Parlament pentru a protesta împotriva legilor

antiromânești. Sălajul s-a alăturat acestora, numiți „activiști”, motiv pentru care îl regăsim pe George Pop de Băsești în Parlamentul de la Budapesta. Împărțirea în „pasiviști” și „activiști” s-a făcut la Conferința de la Miercurea, de lângă Sibiu, în zilele de 23-24 februarie/7-8 martie 1869, când din cei 400 de participanți doar 4 au votat pentru o integrare în noua structură statală, restul de 396 adoptând tactica pasivității în politică, care va fi urmată cu consecvență neștirbită de către Partidul Național Român, reprezentantul românilor din Transilvania. Tot acum se ia hotărârea redactării unui memoriu care să prezinte împăratului de la Viena, și, implicit, opiniei publice europene, starea dramatică a națiunii române din Transilvania și Ungaria. Necesitatea și oportunitatea memoriilor către Curtea de la Viena pentru a atrage atenția asupra situației disperate în care trăiau românii au constituit subiectul central în întâlnirile (conferințele) organizate de P.N.R. timp de mai bine de două decenii. Era o continuare a mișcării petiționare începute cu „Suplexul” din 1792 și care va culmina cu „Memorandumul” din 1892.

În Parlamentul de la Budapesta George Pop de Băsești s-a dovedit o voce puternică și neînfricată, fiind inclement în susținerea ideilor sale și greu de combătut de către adversarii maghiari. Mereu atent la durerile și nevoile conaționaliilor săi, el atacă în Parlament legile care defavorizează pe români. Așa este, spre exemplu, intervenția sa în ședința din 17 februarie 1873 când el exprimă rezerve față de proiectul ministrului de Comunicații, axat pe construirea de căi ferate și neglijarea stării drumurilor, greu practicabile, afirmând că cetățenii din comitatul său, Solnocul de Mijloc, „se luptă pentru a trece prin marea de tină”¹². Preocupat de soarta alegătorilor săi, el propune argumentat orientarea fondurilor spre realizarea „drumurilor de piatră”, căci liniile ferate existente sunt suficiente.

9 Din colectele la care au participat nu doar intelectuali, ci și țărani care au vândut din bucatele lor pentru a face rost de bani, George Pop a trimis soției celui închis o dară de 54 de florini și 12 cruceri (creițari) și apoi încă 138 de florini. De asemenea, a trimis 108 florini lui Ioan Poruțiu, redactor la Federațiunea, închis și el pentru 10 luni. Vezi în acest sens Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 218.

10 Vezi Marin Pop, *Aspecte privind activitatea politică a lui George Pop de Băsești*, în „Caiete Silvane”, Serie nouă, Anul V, Nr. 2(49), feb. 2009, p. 19.

11 Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. 2, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1935, p. 478.

12 Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, vol. VI, 1910, p. 598.

Următoarea sa luare de cuvânt este cea din 12 iulie 1874, când se discută legea electorală. Plecând de la importanța Transilvaniei pentru Ungaria în special, și pentru monarhie în general, întrucât, crede George Pop „Transilvania este pentru statul ungar punctul sau pozițiunea arhimedică”, el cere acțiuni eficiente de ridicare a stării materiale a românilor concretizate în reforme economice reale. Având în vedere numărul mare al jandarmilor prezenți în satele românești pentru „a întrona liniștea”, el propune – propunere în care detectăm și o undă de ironie – ca „banii cheltuiți pentru gendarmerie și garda financiară” să fie întrebuințați „pentru educațiunea poporului”, fapt care „ar produce un rezultat cu mult mai îmbucurător pentru salutea și ordinea publică decât baionetele gendarmilor”¹³. Refuză proiectul adăugând că „dreptul în numele unui popor nu trebuie cerșit ci trebuie pretins”, cerință pe care o va urma nu numai în Parlament, ci și în toate acțiunile consacrate de el neamului său.

Un înflăcărat discurs, cu o rezonanță patriotică a rostit George Pop în ședința despre buget din 9 decembrie 1875, care i-a impresionat și pe deputații maghiari. Deranjat de „sfatul” deputatului maghiar Remete Geza, adresat celorlalte naționalități de a părăsi „patria maghiară” dacă nu le convine situația, George Pop afirmă cu glas peremptoriu: „Noi, Românii, trăim de aproape 2000 de ani aici, suntem locuitori străvechi ai patriei acesteia, și suntem legați de această patrie cu bucuriile și suferințele a aproape 2000 de ani. Pământul patriei e udat cu sângele strămoșilor morți și în el se odihnesc oasele scumpe ale strămoșilor noștri”¹⁴. Cu toate umilințele la care erau supuși, românii au fost buni cetățeni pentru statul ungar, ceea ce-l îndreptățește pe George Pop să spună răspicat: „Noi ne-am făcut totdeauna da-

toria față de patria aceasta și ne vom face și în viitor, pe lângă toate insultele vrednice de compătimire ale d-lui deputat”¹⁵. Cât privește creșterea (urcarea) dărilor suplimentare după venitul general propuse în buget, el spune că împovărează și mai mult pe români și respinge respectivul amendament.

Discutarea în Parlament a bugetului în anul următor (1876) îl găsește la fel de hotărât în a face critica politicii interne a guvernului maghiar, caracterizată de el ca „greșită și șovinistă”. Astfel, în ședința din noiembrie 1876, el reamintește faptul că românii au contribuit la susținerea statului „cu sângele și averea”, și au, deci, dreptul de a pretinde ca și acesta să se îngrijească de mijloacele lor culturale. Cu atât mai mult cu cât, întărește ideea George Pop, este știut că „numai cetățeanul acela își apără patria care a ajuns la un grad oarecare de știință și cultură”¹⁶. Or, continuă oratorul, guvernul maghiar n-a realizat nimic în această privință, făcând, în schimb, tot posibilul pentru a-i ține pe români într-o stare de înapoiere, neasigurându-le mijloacele materiale necesare progresului firesc.

În acest sens el amintește două momente din trecutul apropiat în care s-a văzut cu claritate rea voință din partea guvernului. Primul este cazul profesorului de limbă și literatură română de la Universitatea din Cluj care, pentru vina de a propune studenților săi studiul în limba maternă „a fost atacat de presa maghiară din Ardeal, denunțat guvernului și postul său periclitat”¹⁷.

Al doilea fapt reprob de George Pop este respingerea în Parlament a unei subvenții de 4000 de florini, cerută de către Partenie Cosma, deputat din partea cercului electoral Beiuș, în ședința din 3 decembrie 1875 considerat de George Pop ca un ajutor bagatel, adică mărunț pentru guvern¹⁸.

13 *Ibidem*, p. 360.

14 *Ibidem*, p. 362.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*, p. 598.

17 Profesorul nenumit aici de George Pop este, credem noi, Grigore Silași (1836-1897), titularul catedrei de română de la nou înființata Universitate „Ferenc Jozsef” din Cluj (1872), care, în toamna anului 1876, a ținut cursul în limba română, și nu în cea oficială, maghiară. Ministrul de resort, Ágoston Trefort, celebru pentru tendințele sale de maghiarizare a românilor, a cerut conducerii universitare anchetarea și pedepsirea lui Silași, care se bucura de o mare popularitate în rândul studenților români pe care i-a reunit în Societatea de Lectură „Julia” fapt care nu convenea autorităților maghiare. Printre cei care au susținut cu donații această Societate a fost și George Pop.

18 În realitate Partenie Cosma ceruse o subvenție de 5000 de florini. Guvernul a condiționat acordarea subvenției de numirea profesorilor gimnaziului de către autoritățile maghiare, ingerință cu care deputații români nu au fost de acord, așa că subvenția a fost respinsă. Vezi Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 557.

În aceeași ședință, George Pop critică votul censitar, care face imposibilă participarea românilor la viața politico-economică, trăgând concluzia că „politica internă a guvernului e foarte rea și greșită, iar mai ales pentru noi, românii, e sugrumătoare”¹⁹.

Greutățile insurmontabile trăite de români, augmentate prin respectiva politică maghiară, sunt reamintite de George Pop în ședința din 25 noiembrie 1878. Acum, greco-catolicul tolerant și generos sare în ajutorul greco-ortodocșilor²⁰, descriind starea lor precară ca organizare administrativă, întrucât de la introducerea forțată a unimei (uniunii) „nu au avut episcopi, iar preoții lor au fost constrânși a-și căuta azil contra asupririlor prin țări străine”²¹. Pe un plan mai general, deși românii „și-au împlinit cu credință datoriile către țară, sacrificând sângele și viața lor”, ei au rămas „fără îndreptățire națională”²², adică fără „egalitatea și frățietatea” promise la încorporarea Transilvaniei la Ungaria.

George Pop atacă fără nicio reticență dualismul austro-ungar pe care îl consideră a fi izvorul, „începutul tuturor nefericirilor noastre, căci prin această lege în locul blăstematei legi *unio trium nationum* s-a inaugurat *unio duarum nationum*”²³.

În ceea ce privește politica externă maghiară, George Pop o consideră greșit orientată spre Rusia, căci servește „interesele muscalești”. Vinovat este, după el, contele Andrassy care „cu sărutul sângeroasei mâini a Țarului alb” – sărutare fatală – „și-a vândut, precum Iuda pe Cristos, națiunea sa și pe aliatul natural al națiunii sale, pe România”²⁴.

Din activitatea desfășurată de George Pop în Parlamentul din Budapesta, cea mai cunoscută este memorabila sa intervenție în problema legii

școlare din ședința din 2 mai 1879. O lege anti-românească, având ca scop – acoperit cu sofisme, zice George Pop – „să îi maghiarizeze cu forța” afectând existența națională a concetățenilor nemaghiari, pe care o respinge cu fermitate. Cu o luciditate și cu o rară comprehensiune, el disculpă poporul maghiar de persecuțiile și „maltratările” suferite de către români, atribuite în schimb șovinștilor maghiari, „oameni de rea-voință”.

Legea promovată de ministrul Agoston Trefort era, potrivit lui George Pop, un atentat la existența naționalităților nemaghiare, o adevărată crimă! Românii, afirmă el, nu-și vor părăsi limba și nici datinile naționale și nici nu-și vor închide „calea spre civilizația cea adevărată a fraților noștri apuseni”²⁵.

Ca protest împotriva proiectului de lege care prevedea introducerea limbii maghiare în școlile confesionale împărțit și de către Partidul Independist (partidul de la 1848) în care intrase în 1872²⁶, George Pop își anunță, printr-o scrisoare, ieșirea din acest partid care adoptase o atitudine dușmănoasă față de naționalitățile nemaghiare. În fața opiniei publice își reafirmă, însă, aceleași convingeri politice, profesiunea de credință pe care o va urma toată viața fiind limpede afirmată: „Și de aici înainte, ca și în trecut, nu voi înceta a lupta după modestele mele puteri pentru interesele comune ale națiunii maghiare și române”²⁷.

Proiectul de lege discutat în Cameră a întâmpinat o vie rezistență nu numai din partea deputaților români, ci și a presei și a conducerii celor două confesiuni românești, întrucât deschidea câmp liber politicii de maghiarizare încă din școlile elementare, eludând caracterul lor confesional. Proiectul a fost susținut de primul ministru Tizsa Kalman, „zdrobitorul de națiuni”

19 *Ibidem*, p. 601.

20 În secolul al XIX-lea cele două confesiuni purtau denumirea de uniți (greco-catolicii) și greco-orientali sau greco-ortodocși (ortodocșii).

21 Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 685.

22 *Ibidem*.

23 *Ibidem*, p. 686. „Unio trium nationum” este pactul încheiat între nobilimea maghiară, fruntașii secuilor și patriciatul săsesc în anul 1437, în urma răscoalei de la Bobâlna.

24 *Ibidem*, p. 688. Gyula Andrassy (1823-1890) a fost prim-ministru al Ungariei (1867-1871) și apoi ministru de Externe (1871-1879).

25 *Ibidem*, p. 778.

26 Partidul Independist sau al Independenței sau Pașoptist, aflat în opoziție cu Partidul Liberal al lui Tizsa Kalman, era, în principiu, împotriva sistemului politic instalat în 1867. A câștigat alegerile în 1905, în coaliție cu alte partide, în dauna Partidului Liberal.

27 Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 740.

și votat fără probleme în zilele de 24 și 25 mai 1879, atât în Casa Magnaților, cât și în Camera Deputaților.

În fața atâtor eșecuri suferite în Parlament de către deputații români, prea puțini pentru a influența votul, se impunea o nouă strategie în lupta politică și, în primul rând, o solidaritate a forțelor care susțineau idealurile transilvănenilor. Un rol important în coagularea forțelor risipite din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș între care existau opinii diferite în ceea ce privește calea de urmat (activismul sau pasivismul), l-a avut George Pop de Băsești.

După adunarea generală a „Astrei” de la Turda din zilele de 9-10 august 1880, la inițiativa lui George Pop, se întrunesc la locuința avocatului Ioan Rațiu șase dintre fruntașii luptei pentru cauza românilor. Este prima dintre cele câteva întâlniri care vor pregăti ideologic conferința generală de la Sibiu din 12-14 mai 1881, moment crucial în activitatea politică și organizatorică a românilor din Transilvania și din așa-zisele „părți ungurene”. Au participat 153 de reprezentanți ai alegătorilor români din 40 de cercuri electorale, din care 103 din Transilvania și 50 din Banat și Crișana. La această conferință s-au unit cele două partide ale românilor existente până atunci – cel al românilor din Banat și Ungaria și cel al românilor din Transilvania – ambele înființate în 1869, luând naștere Partidul Național Român din Transilvania. S-a hotărât intrarea în pasivitate generală, tipărirea unui memoriu și s-a votat un program politic alcătuit din nouă puncte²⁸. Urmează un deceniu de inițiative, dispute și chiar certuri între protagoniștii pentru drepturi și libertate, mărul discordiei fiind prezentarea unui memorandum cu gravaminele (plângerile) românilor împăratului de la Viena, Franz Joseph. S-au conturat două grupări: una care temporiza prezentarea memorandumului în așteptarea momentului oportun, în frunte cu Vincențiu Babeș și Alexandru Mocioni, și alta, numită gruparea tribunistă, în

frunte cu Vasile Lucaciu, Eugen Brote și Iuliu Coroianu, cărora li s-au alăturat Ioan Rațiu și George Pop de Băsești, grupare împotriva amânării.

În luna mai a anului 1891 au avut loc serbările jubiliare – 25 de ani de la instaurare – ale monarhiei române, prilej cu care la București s-au deplasat și câțiva fruntași politici transilvăneni, printre care George Pop, Vincențiu Babeș, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu. Profitând de prezența în capitala României, George Pop l-a vizitat pe Mihail Kogălniceanu, marele om de stat, istoric și scriitor cunoscut.

Deși foarte bolnav (se va stinge la Paris peste mai puțin de două luni), acest „Badea Gheorghe al Moldovei”²⁹ a făcut o excepție, primindu-l pe omul politic transilvănean pe care îl aprecia pentru caracterul său ferm, curajul și patriotismul său fără fisură.

În toamna anului 1891, tensiunea dintre cele două grupări a ajuns maximă, așa cum rezultă din corespondența dintre fruntașii cauzei. Astfel, în scrisoarea trimisă de către Eugen Brote la 28 octombrie 1891 de la Sibiu lui George Pop la Băsești reiese că în Comitetul Central al P.N.R. s-au format trei orientări: aderenții trimeriei („așterneții”) memorandumului la monarh (Lucaciu, Brote, Coroianu etc.), oponenții acestora (Alexandru Mocioni și Vincențiu Babeș, în principal) și o nouă fracțiune, provenind din aceasta, nedecisă încă, formată din L. Ciato, N. Oncu, Patriciu Barbu și Alexandru Filip. Concluzia formulată de E. Brote în urma discuțiilor din comitet este acum tranșantă, dovadă că lucrurile nu mai pot continua așa: „Membrii s-au despărțit cu impresia că e timpul suprem ca dl. Babeș să plece dintre noi și să ne deie pace cu solidaritatea și disciplina și să ne lase să putem lucra în liniște la cauza noastră națională”³⁰.

O lungă scrisoare a lui George Pop, adresată lui V. Babeș la 10 noiembrie 1891, relevă și ea disputa apărută în Comitetul Central al P.N.R., concretizată în certuri neîntrerupte și „confuziune în cestiunile cele mai grave și vitale ale națiunii

28 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 55. După aprecierea lui I. Georgescu – și nu numai – „este cea mai de seamă formulare programatică a aspirațiilor noastre naționale” după „cea de la 1848 de pe Câmpia Libertății de la Blaj” (*Ibidem*, p. 56), valabilă, cu modificările de rigoare, până la 1918.

29 Expresia este a lui Ilie Dăianu, în articolul *Badea Gheorghe Pop de Băsești*, în revista „Țara Silvaniei”, Nr. 1, Șimleul Silvaniei, 1940, p. 13.

30 Șerban Polverejan, Nicolae Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885-1897)*, Editura Dacia, Cluj, 1973, p. 173-174.

noastre” – toate acestea fiindu-i imputate lui Vincențiu Babeș, ca președinte al Comitetului, care timp de zece ani a „zădărnicit mandatul de a aduce la cunoștința tronului și a lumii întregi situațiunea penibilă și aproape nesuferibilă în care ne aflăm”³¹. După ce enumeră problemele grave și importante care își așteaptă „deslegarea”, în timp ce în Comitet sunt „certuri meschine, personale”, provocate de atitudinea și de politica aparte ale lui V. Babeș, devenit o piedică națională, cu atât mai mult în prezent, când, înconjurați de simpatiile popoarelor europene, „ni s-a deschis o eră nouă favorabilă pentru acțiuni mari, pentru realizarea aspirațiilor noastre naționale”³², George Pop îi spune acestuia cu franchețea-i proprie: „vin a te ruga, ca în vederea marilor interese mai sus accentuate, să-ți cedezi locul altuia, care să fie și el unul dintre cei mai buni ai noștri, apoi cu un naturel mai conciliant, de temperament mai calm și mai presus de toate, să fie cu desăvârșire independent și stăpân peste convicțiunile sale”³³.

Vincențiu Babeș îi va trimite lui George Pop două scrisori confuze, fără a se dezvinovăți, reproșându-i, în schimb, că i-a făcut „insinuațiunile cele mai necalificabile” și promițând că-i va plăti „datoria” după ieșirea din convalescența în care se află în urma unei boli în care a „zăcut 17 zile”!

Răspunsul lui George Pop este, ca de obicei, politicos, conciliant, dar ferm, punând reproșurile lui Babeș pe seama bolii prin care a trecut, cerându-i, însă, acestuia să nu instige la „o revoluțiune” care poate deveni „ulterior fatală”³⁴.

În anul 1892 se înmulțesc protestele românilor împotriva politicii tot mai acerbe de maghiarizare și în primele luni se publică două manifeste, al studenților români de la Universitatea din Cluj (ianuarie) și al studenților români de la Paris (martie). Conducerea Partidului Național

Român profită de atmosfera protestatară și de solidaritatea creată între forțele progresiste naționale și hotărește, la Sibiu, în zilele de 25-26 martie 1892, tipărirea memorandumului, răspândirea lui (ceea ce se va face cu ajutorul Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor, înființată la București în decembrie 1890) și prezentarea apoi împăratului de la Viena de către o delegație cât mai numeroasă, reprezentând toate comitatele locuite de români și toate păturile sociale.

Memorandul, care prezenta detaliat situația românilor, mai ales de după includerea Transilvaniei în statul (imperiul) austro-ungar, precum și cererile lor, a fost semnat din partea P.N.R. de către dr. Ioan Rațiu (președinte), George Pop de Băsești și Eugen Brote (vicepreședinți), Vasile Lucaciu (secretar general) și Septimiu Albini (subsecretar)³⁵.

Pe diferite căi, în seara zilei de 28 mai 1892, la Viena s-au adunat circa 240 de memorandiști (Ioan Rațiu, George Pop, V. Lucaciu și Patriciu Barbu sosiseră în 26 mai), fiind ovaționați de studenții români din capitala Imperiului și primiți „cu suflet creștinesc” de către dr. Karl Krueger, viitor primar al Vienei și consoții săi, care nu vedeau cu ochi buni hegemonia maghiară, nu și de către populația maghiară și aristocrația austriacă.

Cu toate eforturile depuse de Ioan Rațiu, în zilele de 29 și 30 mai, delegația nu a fost primită de către Franz Josef, care a dat ascultare reprezentanților guvernului maghiar. În final, Memorandul a fost predat, la 1 iunie, consilierului Braun, șeful cancelariei de cabinet a Majestății Sale. În timp ce membrii delegației se îndreptau spre țară, Memorandul a fost trimis „sigilat, nedesfăcut și necitit” premierului maghiar Iuliu Szapanyi care, la rândul său, l-a remis – fără a-l deschide – prefectului de Turda spre a-l restitui lui Ioan Rațiu, președintele P.N.R.³⁶

31 *Ibidem*, p. 177.

32 *Ibidem*.

33 *Ibidem*, p. 179-180. În mod subtil, George Pop face aluzie la influența exercitată asupra lui Babeș de către Alexandru Mocioni. Scrisoarea respectivă este trimisă și lui Ioan Rațiu, cu rugămintea de a-l convinge pe Babeș să-și dea demisia din funcția de președinte al P.N.R. Vezi *Ibidem*, p. 181.

34 *Ibidem*, p. 189-190. Pe marginea scrisorii Babeș va nota că nu el, ci popa Lucaciu i-a condus mâna și inima convins că George Pop a căzut sub influența mai tânărului său tovarăș de luptă!

35 Conform lui Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 546. Acesta l-a preluat din „Tribuna”, numerele 116-122, Sibiu, 1892. În schimb, textul Memorandului, publicat de Vasile Netea în anul 1947, îl cuprinde printre semnatarii și pe Iuliu Coroianu, ca „referințe”. Vezi Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, Fundația Regele Mihai I, București, 1947, p. 143.

36 Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, 1913, p. 551. Vezi și Vasile Netea, *Semicentenarul Memorandului*, în *De la Petru Maior la Octavian Goga. Studii și evocări istorice*, Ediția a II-a, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, p. 242-243.

Delegația românilor transilvăneni a fost urmărită, spre casă, de forțe maghiare șoviniste care s-au dedat nu numai la insulte, românii fiind numiți trădători de patrie, ci și la bătaii. Au rămas menționate în presă atacul din 11 iunie asupra casei lui Ioan Rațiu din Turda de către un grup de bătauși care aproape au dărâmat locuința³⁷, ca și alte asemenea atacuri la Arad, Bistrița, Oradea, Șimleu etc.

George Pop a sărit imediat în ajutorul familiei Rațiu, deschizând o listă de subscripție în ziarul „Tribuna”, pentru restaurarea casei din Turda. În plus, fotografiile cu delegația românilor la Viena și cu casa dărâmată în 11 iunie (stil nou) au fost puse în vânzare la Sibiu³⁸.

Celor care au redactat, publicat și răspândit Memorandul li s-a intentat proces care, după multe tergiversări, s-a ținut în perioada 7-25 mai 1892, reținând atenția opiniei publice românești din Transilvania și România, ca și a celei străine, zeci de publicații, îndeosebi din Franța, Anglia, Belgia și Rusia prezentând momentele și țelurile luptei românilor din Imperiu. Deși acuzații au fost în număr de 29 (cei 25 membri ai Comitetului Central al P.N.R. și alți patru care s-au ocupat cu difuzarea Memorandului), doar 14 dintre memorandumiști au luat drumul închisorii, spre a-și ispăși păcatul dragostei de neam, după expresia lui Ioan Georgescu, la Seghedin (Ioan Rațiu, Vasile

Lucaciu și Iuliu Coroianu) și la Vacz, alți 11 în frunte cu George Pop și Teodor Mihali. Doi dintre acuzați decedaseră între timp (Ludovic Ciato și Gavrilă Man), alții au fost achitați, iar Septimiu Albini, condamnat și în alte trei procese de presă, se va refugia la București, devenind corespondent al „Tribunei” din Sibiu³⁹. Dintre memorandumiști, pedeapsa cea mai mare (cinci ani) a fost acordată lui Vasile Lucaciu, pe motiv că fusese închis anterior 13 luni la Seghedin și Satu Mare, pentru agitație și calomnie la adresa autorităților maghiare, iar cea mai mică (două luni) lui Patriciu Barbu. Istoricii Memorandului afirmă că, la aflarea sentinței, George Pop a plâns, întrucât s-a considerat batjocorit primind o pedeapsă mai mică decât a celorlalți conducători ai mișcării naționale⁴⁰.

Pe lângă anii de temniță primiți, memorandumiștii a trebuit să plătească *in solidum* o amendă de 3011,93 florini și să publice sentința și motivarea ei în 13 ziare, în limba maghiară, timp de 15 zile⁴¹, pentru care au plătit peste două mii de florini⁴².

La Vacz, George Pop și ceilalți memorandumiști s-au purtat cu demnitate, ca la proces, fără a se plânge de pedeapsa nemeritată, acceptată cu „resignațiune”. Este adevărat că nici condițiile de aici nu erau foarte aspre și, în plus, erau mereu încurajați prin vizite și prin scrisorile primite din țară⁴³.

37 Ziarele românești au prezentat acest nefericit episod, dezavuând acțiunile maghiarilor, considerându-le barbare, asiatice etc. Emilia Rațiu a fost singură în fața sălbaticului asalt, întrucât Ioan Rațiu și cele două fiice nu se întorseseră de la Viena. Ea va primi multe scrisori de adeziune și încurajare, îndeosebi din partea reuniunilor de femei din Transilvania. Rămasă fără locuință, familia Rațiu se va muta la Sibiu. Fiica sa va prezenta lucrurile în broșura *Vandalismul de la Turda. Memoriile domnișoarei Felicia Rațiu*, București, 1893, apărută sub egida Ligii Culturale, Secțiunea Olt, cu prefața lui I. C. Drăgescu. Vezi *Correspondența Rațiu I*, vol.1. *Scrisori primite, 1866-1895*, Editura Dacia, 1973, p. 117.

38 *Ibidem*, p. 27. Preotul Constantin Lucaciu, paroh în Iojib atunci, a cerut Emiliei Rațiu poze cu casa din Turda, pentru sensibilizarea și stimularea românilor în lupta lor pentru cauza națională.

39 Despre motivația lui privind evitarea închisorii și opinia tovarășilor săi de luptă despre aceasta, a se vedea scrisoarea lui Daniil Popovici Barcianu către Septimiu Albini de la Vacz, din 2 XII 1894, în Șerban Polverejan. Nicolae Cardoș, *op. cit.*, p. 328-332.

40 Vezi Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, ed. cit, p. 301. De asemenea, Antoniu Bălibanu, fost preot timp de 14 ani în Băsești, scrie că a fost de față și l-a văzut „lăcrimând”, pentru că i-au dat doar un an de închisoare, când alții au primit de la doi la cinci ani, spunând că „și eu tot atât îmi iubesc neamul ca aceia”. Vezi Antoniu Bălibanu, *Pe marginea unui centenar Gheorghe Pop de Băsești*, în „Flori de crin”, Șimleul Silvaniei, nr. 1, 1935, p. 5.

41 Vezi Mircea Popa (coord.), *op. cit.*, p. 33.

42 Cum era și firesc, ziarele românești („Tribuna”, „Gazeta Transilvaniei” și „Dreptatea”) n-au solicitat plată, dar cele maghiare, în număr de opt, au pretins sume exagerate („Budapesti Hirlop” – 600 de florini!). *Ibidem*, p.323. Vezi și Ioan Georgescu, *op. cit.*, p.77-78. Suma fiind mare (2.140 fl.), condamnații au făcut recurs, dar, probabil în bătaie de joc, le-a fost anulată doar suma de 76,98 fl., reprezentând plata telegramelor și a translatorului! Vezi Șerban Polverejan, Nicolae Cardoș, *op. cit.*, p. 344.

43 Ioan Georgescu amintește în cartea sa câteva dintre scrisorile de admirație și de încurajare primite de George Pop de la vicarul român unit, înlocuitor de episcop, Alimpiu Barbulovici din Șimleul Silvaniei, care relevă înalta prețuire și admirație cu care era privit de sălăjenii săi. Vezi Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 92-94. În cuvinte exaltate, dar nu

George Pop a trăit aici nefericirea de a-și pierde soția, moartă probabil de supărare, la mijlocul lunii iunie 1895. A primit zece zile pentru a participa la înmormântare și a-și regla situația la moșia de care se ocupase, în lipsa lui, soția, zile cu care i se va prelungi robia la Vacz. Va fi eliberat la 5 august 1895⁴⁴, la o zi după ce împlinise 60 de ani și, cu toate că a fost sfătuit să nu se expună, a participat imediat la Congresul Naționalităților Nemaghiare din 10 august de la Budapesta. Scopul declarat al Congresului era realizarea solidarității politice a celor trei naționalități, română, sârbă și slovacă, aflate în aceeași situație defavorizată. Aici, el a fost ales unul dintre cei trei președinți ai Congresului, din partea română, alături de dr. Mihail Polit, din partea sârbilor și Paul Mudron din partea slovacilor⁴⁵.

De remarcat faptul că participarea lui George Pop la acest Congres nu a avut urmările prevăzute prin ordinul de interdicere a P.N.R. din 16 iulie 1894, completat cu cel din 6 ianuarie 1895, semnat de ministrul Karoly Hieronimy, pe motiv că acest partid nu ar avea „temei legal”⁴⁶.

Nu la fel va fi în februarie 1896 când șapte dintre conducătorii P.N.R., acum interzis, semnează un manifest – promis, de altfel, încă de la ieșirea din închisoare, dar amânat din cauza unor neînțelegeri între membrii Comitetului și redacția „Tribunei”, în care ei își reafirmă hotărârea de a continua lupta pentru cauza românilor transilvăneni, căci ei „vor fi și în viitor depozitarii voinței poporului românesc” și nu se vor „da îndărăt de la nicio jertfă pe care cauza noastră o ar cere”⁴⁷. Cei șapte semnatari – Ioan Rațiu, George Pop, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Rubin Pațiția, Gherasim Domide și Patriciu Barbu – vor fi pedepsiți cu 8-15 zile de închisoare și o amendă de 100 de

florini, pentru delictul de a se fi „prezentat și afirmat ca aparținători și conducători ai unui partid politic care nu există”, întrucât a fost desființat prin ordin ministerial⁴⁸.

Urmarea va fi, însă, pozitivă pentru lupta națională căci, după acest moment, cei mai sus amintiți s-au aruncat cu toată energia în vâltoarea luptelor politice, pentru revenirea pe scena politică a P.N.R. în primul rând.

În 4 decembrie 1902, pe neașteptate, moare Ioan Rațiu la Sibiu, conducătorul recunoscut și apreciat al unui partid românesc, desființat doar pentru autoritățile maghiare, în realitate centrul luptei pentru emanciparea și unitatea națională a românilor. În mormântarea a avut loc trei zile mai târziu, cu participarea mitropolitului unit de Alba Iulia și Făgăraș, Victor Mihali de Apșa și a lui Ioan Mețianu, mitropolitul ortodox al Ardealului, ambii cunoscuți ca susținători ai mișcării naționale a românilor. Un emoționant panegiric a rostit viitorul academician, canonicul de la Blaj, Augustin Bunea, numit de către Ioan Georgescu „trâmbița fermecată a Românilor ardeleni”⁴⁹. Același biograf scrie că, în fața mulțimii prezente, George Pop de Băsești a promis că „steagul primit de la răposatul nepătat, va fi bine îngrijit, ca curat să poată fi lăsat și urmașilor”⁵⁰, promisiune respectată cu evlavie de cel care îl va înlocui pe Ioan Rațiu la conducerea P.N.R., până la sfârșitul apoteotic prin Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.

A urmat o perioadă de tatonări și discuții între membrii de frunte ai partidului, tot mai multe voci cerând abandonarea politicii de pasivitate și intrarea decisivă în lupta politică. Se recunoștea, astfel, că pasivismul nu a dat rezultatele scontate⁵¹. Drept urmare, la Conferința Națională a P.N.R. de la Sibiu din 10-11 ianuarie 1905, din

exagerate, vicarul din Șimleu apreciază onestitatea, lipsa de egoism, iubirea pentru națiune, sacrificiile de timp, avere, sănătate, ba chiar și „viață pe altarul Bisericii și al Națiunii...”. *Ibidem*, p. 93.

44 Înaintea lui fuseseră eliberați Patriciu Barbu și Dionisie Roman. Ceilalți 11 vor fi grațiați de Majestatea Sa, la 16 septembrie 1895, urmare, probabil, și a intervenției la Franz Josef a lui Carol I, pentru a diminua tensiunea existentă între cele două națiuni din Transilvania.

45 Vezi Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu. 50 de ani*, p.108. Tot aici și cuvântarea lui George Pop.

46 Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VII, 1913, p. 674; Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești*, ed. cit., p. 101-102.

47 Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 780.

48 *Ibidem*, p. 780-781. Vezi și Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 102.

49 Ioan Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu. op. cit.*, p.178. Peste șapte ani, în cartea despre celălalt corifeu al luptei naționale, George Pop de Băsești, excelenta apreciere este formulată altfel: „această gură de aur a Ardealului oprimat de altădată”. Vezi monografia amintită, ed. cit., p.111.

50 Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, 1915, p.105.

51 Este vorba, după cum am mai spus, de pasivism în plan electoral, căci, în același timp, românii făcuseră pași semnificativi în plan cultural, social, ecleziastic și economic.

cei aproximativ 100 de delegați, provenind din cele patru ținuturi românești, în absența grupării bănățene conduse de Alexandru Mocioni, 75 au votat pentru părăsirea pasivității în domeniul electoral și pentru menținerea programului politic adoptat la Conferința din 1881.

În consecință, Partidul Național Român va participa la alegerile din același an, într-o luptă acerbă cu partidele maghiare susținute de forțele polițienești ale statului, care monitorizau orice întrunire românească. S-a lansat un Apel către alegătorii români, semnat de întregul Comitet în frunte cu George Pop, informându-i de ieșirea din pasivitate și cerându-le să participe la alegerile dietale programate în 26 ianuarie, sprijinind candidații „al căror trecut și prezent e garanție pentru binele poporului” și recomandând pentru 24 de cercuri electorale nominal astfel de candidați. George Pop era propus pentru cercul electoral Cehul Silvaniei, Vasile Lucaciu la Târgu-Lăpuș, Teodor Mihali la Ileanda Mare, Ioan Rusu-Șirianu la Chișineu-Criș; Ștefan Cicio Pop la Șiria etc.⁵².

La alegerile din 26 ianuarie la Cehul Silvaniei au participat trei candidați: George Pop, din partea P.N.R., Bornemizsa Elemer, reprezentând Partidul Liberal Maghiar, aflat la putere din 1875, și Jozsa Gyula, candidat al Partidului Independenței. Neobținând majoritatea absolută niciunul dintre candidați, pentru primii clasați, Bornemizsa Elemer (1246 voturi) și George Pop (1114 voturi) din cele 2549 de voturi exprimate, s-au organizat alegeri suplimentare în 16 februarie⁵³.

De data aceasta, autoritățile maghiare au

mobilizat importante forțe ale jandarmilor, dar și grupuri de bătăuși, pentru a-i împiedica pe români, majoritari ca număr, să se prezinte la vot, recurgând, totodată, la mită pentru cei indeciși sau slabi de înger.

După cum ne dezvăluie documentele, în dimineața zilei de 16 februarie, grupurile de alegători români se îndreaptă spre Cehul Silvaniei, unul pe valea Someșului, altul – de aproape 2000 de oameni din Codru, în frunte cu George Pop. Primul grup este atacat, după intrarea în oraș, de către jandarmi, soldați și măcelari înarmați cu pari și ciomege, în frunte cu însuși pretorul Ulyhelyi Sandor. Au fost rapid anihilați, loviți cu brutalitate, cu puști, săbii și baionete, iar în retragerea lor, unii au fost călcați cu săniile.

Lucrurile s-au repetat și cu grupul de la Băsești, George Pop fiind lovit în cap cu o rangă de fier, lovitură atenuată, din fericire, de căciulă, dar care l-a umplut, totuși, de sânge. A doua lovitură a fost parată de Teodor Mihali, aflat lângă el în sanie, care i-a salvat, probabil, astfel viața⁵⁴.

Fiica sa, Elena Pop Hosu-Longin îi scria, a doua zi, lui Amos Frâncu la Cluj astfel despre cele întâmplate: „Pe sârmanul meu tată l-au lovit în cap, l-am adus din Cehul Silvaniei sub escortă militară. Acum zace cu două rane la cap, perzând mult sânge. Peste 2000 de alegători nu au fost lăsați la locul alegerii, ci bătuți și suduiți...”⁵⁵. Peste aproape două luni, suferind încă, George Pop va solicita vicecomitelui din Sălaj anchetarea pretorului Ulyhelyi Sandor organizatorul acțiunii-

52 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p.121-122. Pentru organizarea conferinței, George Pop și Vasile Lucaciu au fost amendați cu câte 140 de coroane, întrucât activitatea partidului era, încă, interzisă. *Ibidem*, p. 123.

53 Conform raportului înaintat primului ministru maghiar de către comitele suprem al Comitatului Sălaj, Kaizler, a doua zi după alegeri. Acesta n-a omis să pună eșecul candidatului liberal pe seama mării autorități de care s-a bucurat candidatul român George Pop. *Vezi Lupta românilor din Țara Silvaniei pentru drepturi politice și făurirea statului național român 1905-1918*. Culegere de documente, note și comentarii de Ioan Tomole. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 41.

54 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 127-129. Vorbind la Conferința Națională de la Sibiu din 5 aprilie 1910, Vasile Lucaciu a amintit abuzurile electorale, corupția și violențele care au împiedicat exprimarea liberă a alegătorilor români, iar printre acestea și pe cele din Cehul Silvaniei, din 16 februarie 1905, unde „teroarea și brutalitatea sistemului în agonie și-au scăldat ultima licărire a furiei de răzbunare în sânge român nevinovat,” ocazie cu care George Pop de Băsești „a fost mișelește atacat și prin atentat săvârșit cu necalificabilă lașitate, a fost lovit în cap cu voia de a-l pierde scăpând numai datorită prezenței de spirit și abnegațiunii iubitelui său amic... dr. Teodor Mihali, care ședea alături de el în sanie”. *Vezi Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese*. Studiu introductiv, îngrijirea ediției, note și comentarii de Ion Iacoș și Valeriu Achim, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 313-314. O informație orală, primită de Valentin Băințan de la Valentin Bude din Baia Mare, îl face să afirme că George Pop a fost apărat de preotul Florian, din Boiul Mare care, ca secretar personal (?) al marelui tribun era în sanie și a ridicat mâna stângă pentru a opri a doua lovitură, care i-a rupt brațul. *Vezi Valentin Băințan, Băsești „Mica Romă” de sub poalele Codrului. Contribuții istorice*, Editura Cybela, Baia Mare, 2000, p. 150.

55 *Vezi Lupta românilor din Țara Silvaniei...*, p. 42.

lor represive împotriva alegătorilor din Cehul Silvaniei, prezentând pe larg abuzurile săvârșite⁵⁶ – cerere rămasă, desigur, fără răspuns.

Parlamentul stabilit în urma acestor alegeri nu a rezistat decât un an, fiind dizolvat la 19 aprilie 1906 prin decret imperial.

În alegerile programate la 29 aprilie, la Cehul Silvaniei și-au depus candidaturile Szentkiralyi Zoltan, preot romano-catolic, reprezentant al Partidului Independenței și George Pop de Băsești, candidat al P.N.R. S-a trecut imediat la amenințări la adresa acestuia, inclusiv cu moartea, pentru a-i intimida pe alegătorii săi.

În dimineața alegerilor, un grup mare de români (circa 1600) strâns din localitățile învecinate, în frunte cu George Pop și fiica sa, Elena Pop Hosu-Longin, a pornit, spre Cehul Silvaniei, unde au fost întâmpinați cu insulte și pietre, sub privirile pasive ale soldaților și jandarmilor mobilizați de autorități pentru a „asigura” ordinea publică maghiară. Văzând numărul mare și hotărârea alegătorilor români, o comisie electorală din cele trei a demisionat⁵⁷, urmarea fiind amânarea alegerilor pentru 16 mai 1906. Dar și la această dată alegătorii români sânt atacați pe drumul spre Cehu de bătauși pregătiți în acest scop. Dacă grupul plecat din Băsești, mai numeros și sub escortă militară, cum prevedea legea electorală, a scăpat mai ușor – câteva zeci bătuți crunt, iar preotul Dumitru Pop din Motiș internat cu grave leziuni la spitalul din Zalău – grupul din valea Someșului, adunat în ziua anterioară la Nadiș, a avut mai mult de suferit, înregistrându-se un mort (țăranul Iacob Botiș din Năpradea) și circa 30 de răniți, doar o mică parte dintre alegători ajungând să voteze.

Văzând, însă, că în pofida mijloacelor folosite, candidatul maghiar este pe cale de a fi învins, cei care răspundeau de scrutin au recurs la o mârșavă stratagemă, respingând pe români de la vot pe motiv că primarii care trebuia să confirme

listele (evident, cei mai mulți maghiari) au plecat! Doar așa a putut fi învins tribunul Sălajului care, dezamăgit și îndurerat de soarta conaționalilor săi, cei mai mulți țărani, pe care îi aprecia și îi sprijinea nu numai cu sfatul, ci și material, a renunțat să mai candideze⁵⁸.

În raportul privind alegerile parlamentare de la Cehul Silvaniei, din 23 mai 1906, comitele suprem Gyorgy Kaizler îl încredința pe „onoratul” ministru de Interne de la Budapesta că acestea s-au desfășurat în deplină ordine, ales deputat fiind Szentkiralyi cu 906 voturi, față de cele 795 ale lui George Pop. Singurul incident recunoscut este o minciună sfruntată : că românii i-au zdrobit maxilarul preotului greco-catolic Dumitru Pop din Motiș, pe motiv că acesta voia să voteze cu candidatul maghiar! Aceasta după ce în ziua alegerilor, într-o telegramă trimisă aceluiași ministru, Kaizler îl informa că *flăcăiandrii* (nume de cod pentru bătaușii electorali!) au ucis un alegător român dintre alegătorii din Nadișul Român care mergeau la votarea din Cehul Silvaniei, iar pe doi i-au rănit grav⁵⁹.

Un raport mai detaliat, mai complet, cerut, probabil, de ministrul de Interne în urma interpelării făcute în Parlament de către deputatul Alexandru Vaida-Voevod, ca și a numeroaselor proteste exprimate public de către români, a fost trimis de comitele suprem al Sălajului în 8 iunie 1906. Evident că și aici nega orice influență asupra rezultatului alegerilor provenită de la organele administrației locale, acuzate în interpelarea deputatului român. Ba mai mult, mistificând lucrurile, subliniază atitudinea îngăduitoare a autorităților față de alegătorii lui George Pop, care ar fi avut „o comportare mai slabă”, după ce înainte de alegeri, cei din zona Jibou „au început tulburarea ordinii și baterea ungarilor”⁶⁰. Mai arăta că preotul Dumitru Pop din Motiș nu a fost ucis, ci doar a suferit leziuni, dar s-a refăcut complet⁶¹. După opinia lui Gyorgy Kaizler, preotul român ar

56 *Ibidem*, în traducere, p. 45-48.

57 Cea de a doua comisie și președintele ei Poljak Jozsef „s-au abzis pretextând că locuitorii Cehului i-ar fi amenințat că-i vor omori dacă vor începe alegerile”. Vezi Marin Pop, *Viața politică în nord-vestul României (1869-1948)*, Vol. 1. *Partidul Național Român și Național Țărănesc din Sălaj*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, Editura Porolisum, Zalău, 2007, p. 22-23.

58 Vezi *Lupta românilor din Țara Silvaniei...*, p. 55.

59 *Ibidem*, p. 51-52.

60 *Ibidem*, p. 62.

61 În interpelarea sa din 30 mai 1906 din Parlament, privind ilegalitățile săvârșite de autorități în alegerile ultime, Al. Vaida-Voevod afirmase, după informațiile avute, că preotul Dumitru Pop și încă un alegător fuseseră omorâți. Vezi Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, p. 236.

fi mers singur să voteze pe candidatul maghiar, iar pe drum s-a întâlnit cu „flăcăiandrii” pe care i-ar fi înjurat și aceștia „l-au bătut și i-au zdrobit maxilarul și corpul și cu mai multe răni l-au transportat la spitalul din Zalău”⁶². Făptașul ar fi fost „stabilit în persoana lui Lorinc Ferenc din Cehul Silvaniei”, dar nu reiese din raport că ar fi fost acuzat. Recunoaște apoi că Iacob Botiș, învățător din Năpradea, a murit la Nadișul Român în urma loviturilor primite, făptași fiind „Varga Janos și doi asociați țigani din Cehul Silvaniei”, predați apoi procuraturii. Și în acest caz, de vină au fost alegătorii români, căci au plecat spre locul alegerilor pe alt traseu decât cel stabilit și, deci, fără escorta corespunzătoare⁶³. În finalul raportului, ca o concluzie la cele expuse, reiese faptul incredibil și revoltător că vina incidentelor aparține românilor care, „nu numai că au instigat, ci au și terorizat” fiind înarmați nu doar „cu araci (pari, bâte), ci și cu arme de foc”⁶⁴.

La următoarele alegeri, din 1 iunie 1910, candidatul P.N.R., Ioan Erdeli, recomandat de George Pop, a fost silit și el să renunțe, întrucât alegătorii săi n-au reușit să ajungă la vot, împiedicați, ca de obicei, de autorități.

Nu numai alegerile, dar și adunările populare ale românilor erau supravegheate și sabotate, ceea ce i-a îndârjit și mai mult pe aceștia, nerenuțând, ci, dimpotrivă, mobilizându-se la luptă.

La 1 noiembrie 1908, la Băsești a avut loc o adunare populară la care au participat – după cum raportează prim-pretorul plasei Cehul Silvaniei – 500 de persoane pentru a dezbate, la chemarea lui George Pop și a preotului Antoniu Băliban, proiectul de lege privind votul plural, care îi dezavantaja și mai mult pe români. George Pop de Băsești a prezentat „suportabil pentru păturile de jos” legea care introducea distincția între contribuabilii știutori de carte și cei analfabeți. So-

luția propusă era cea a votului universal, egal și secret. Asemenea adunări consacrate problemei electorale s-au ținut și în alte localități din Sălaj (Măierîște, Plopiș, Porți etc).

Au urmat adunările protestatere împotriva înființării episcopiei maghiare de Hajdudorog, probabil cel mai mare atentat asupra drepturilor legitime ale românilor transilvăneni, după cel exercitat asupra limbii naționale prin legile lui Trefort și Apponyi. Respectiva episcopie era o dorință veche, de peste o sută de ani a maghiarilor⁶⁵, care voiau ca limba lor să devină o limbă liturgică. În solicitarea adresată Sfântului Scaun ei cereau, însă, pentru a-și masca dorința, limba liturgică elină, stratagemă devoalată la Roma de către episcopul Vasile Suci, trimis al mitropolitului Victor Mihali de Apșa, care era bolnav.

Conștientizând pericolul care le amenință legea strămoșească, românii din zona vizată s-au mobilizat, organizând adunări de protest, care au culminat cu Congresul de la Alba Iulia, din 29 mai 1912, prezidat de George Pop – ovaționat la sosirea sa în piața centrală, împreună cu protestatarii din Sătmăr, Sălaj și Maramureș – și Izidor Marcu.

În cuvântarea sa, George Pop de Băsești, dând glas sentimentelor sale de bun credincios și patriot, afirmă că înființarea episcopiei maghiare este un „atentat monstruos, pornit în contra Bisericii noastre naționale”⁶⁶. Fără a fi reclamată „din punctul de mântuirea sufletelor”, respectiva episcopie are, de fapt, menirea „de a servi politica de maghiarizare între Români”, ba mai mult „să cotopească limba și ființa noastră românească”⁶⁷. Prin constituirea noii episcopii maghiare, biserica română unită urma să piardă 83 de parohii, 378 de filii și 172 cătune, care totalizau circa 73.225 de credincioși⁶⁸.

În rezoluția citită de Iuliu Maniu se afirmă

62 *Lupta românilor din Țara Silvaniei...*, p. 63.

63 *Ibidem*.

64 *Ibidem*, p. 72-73.

65 Vezi Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 256-265.

66 În telegrama adresată Majestății Sale de la Viena, semnată de către cei doi președinți ai Congresului, se specifică prezența a 15.000 de „îngrijorați de viitorul acestei mitropolii” (de Alba Iulia și Făgăraș, n.n.). Vezi articolul *Marele meeting de la Alba Iulia. Raport special al Unimii*, preluat din periodicalul blăjean „Unirea”, în Mircea Popa (coord.), *op. cit.*, p. 169. În schimb, Ioan Georgescu avansează cifra de 20.000 la „meeting”. Cf. Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 271.

67 *Ibidem*, p. 274-275.

68 Potrivit lui Ioan Georgescu, în *op. cit.*, p. 253. După Iuliu Maniu, în cuvântarea sa la Congresul amintit, din trupul Bisericii române greco-catolice erau „rupte” 104 comune, urmând ca „pe 76.000 de credincioși să-i lipsească de dulceața limbii românești în biserică”. Cf. Mircea Popa (coord.), *op. cit.*, p. 172.

hotărât că înființarea episcopiei maghiare, prezentată la Roma ca o episcopie cu limba grecească „nu o îndreptățește nici istoria și nici lipsele suflatești ale așa-numiților greco-catolici maghiari”, fiind „primejdioasă” prin efectele ei ca „instrument politic de deznaționalizare”⁶⁹.

Congresul, devenit ad-hoc o mare sărbătoare a românilor, a stabilit trimiterea unui memoriu la Sfântul Scaun, prin intermediul mitropolitului dr. Victor Mihali de Apșa – rămas, însă, fără efectul scontat, episcopia luând ființă în același an, 1912.

Peste șase ani, tot aici, la Alba Iulia, George Pop de Băsești va avea fericirea de a anunța prin vocea sa transformarea în realitate a năzuinței milenare a românilor de a trăi în granițele aceleiași stat. Cu toate că era bătrân și bolnav la acel început de iarnă, aflând ce se pregătește la Alba Iulia, a pornit spre cetatea care va deveni pentru vecie cetatea unității noastre naționale, însoțit de locotenentul Alexandru Kis. Era final de război mondial, trenurile reci nu ofereau siguranță, iar în gări gărzile maghiare încercau să intimideze și să oprească șuvoiul de români porniți spre Alba Iulia și cu atât mai mult pe reprezentanții delegați ai românilor. Ajunși la destinație, cei doi călători nu au găsit condiții de cazare corespunzătoare și au dormit într-o cameră de hotel neîncălzită – încălzită, însă, în suflate, de evenimentul epocal care se dorea parafat a doua zi, prin voința zecilor de mii de români prezenți.

Ales să prezideze – alături de cei doi episcopi ai românilor, Ioan I. Pap și dr. Radu Demetriu – Marea Adunarea Națională, în ziua de 1 decembrie stil nou, cu tactul său binecunoscut și cu spiritul său tolerant, într-o scurtă, dar emoționantă cuvântare a spus: „*Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre suflatești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul: unirea tuturor celor de o limbă și o lege, într-un singur și nedespărțit Stat Românesc. Lăsați-vă pătrunși, fraților, de fiorii sfinți ai acestui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temeliiile fericirii noastre naționale*”⁷⁰.

Nu va pleca la Băsești decât după un înconjur pe la Deva, la iubita sa fiică Elena care,

bolnavă fiind, n-a putut participa la grandioasa adunare care a împlinit visul românesc de veacuri. Apoi, pe un ger cumplit a pornit spre casă, cu același ofițer însoțitor, trecând prin alte obstacole și privațiuni: în Teiuș nu a găsit unde să doarmă decât în biroul șefului de gară, de naționalitate maghiară!⁷¹.

A fost ultima sa călătorie, făcută cu mari sacrificii, dar și cu mulțumirea că la zenitul unei vieți lungi, de lupte și frământări, în care nu și-a pierdut niciodată încrederea în victorie, să vadă împlinit visul atâtor generații care l-au pregătit prin lucrare și jertfire.

*

Conștient că și-a făcut datoria față de neamul său iubit, mândru de luptele purtate și de suferințele îndurate în slujba idealului național, pecetluind un trecut de nădejdi și strădanii, George Pop de Băsești și-a dat obștescul sfârșit în modestul său tusculan, la 23 februarie 1919. A fost înmormântat trei zile mai târziu, sub ploaia de gloanțe trase de dușmanii crezului său politic, în cimitirul sătesc, dormindu-și somnul de veci alături de țărani pe care i-a iubit și ajutat cum puțini au făcut-o.

De la intrarea în Parlamentul maghiar și până la sfârșitul vieții, George Pop de Băsești s-a bucurat de un prestigiu și de o popularitate egalate în acest colț de țară doar de Leul de la Șișești.

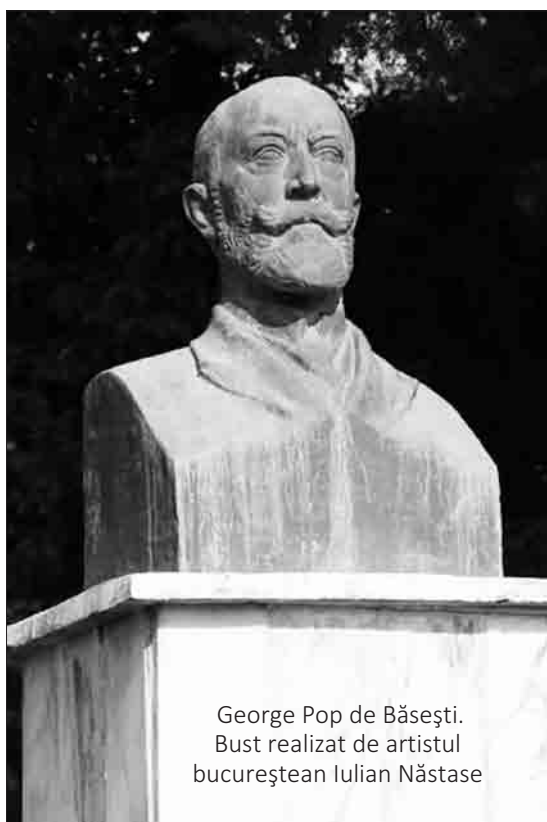
Puterea cuceritoare a personalității sale izvorăște și din simplitatea omului care a fost George Pop. Aristocrat prin naștere, el și-a manifestat, însă, neostentativ, doar aristocrația spirituală, fiind apropiat de conaționali, dar mai ales de țărani săi. Și nu numai de ai săi, de vreme ce în primăvara răscoalelor țărănești din 1907, a lansat, prin presă, în luna martie, un apel pentru întrajutorarea văduvelor și orfanilor țărănilor morți în nefericitul eveniment. Nu se limitează doar la constatarea tragediei reprezentate de fatala răscoală, care a învăluit țara întreagă în jale, ci trimite 1000 de coroane Crucii Roșii și cheamă „mințile luminate” să dezvăluie cauza ridicării țărănilor și să ia măsuri de „asanare a relelor”. Se adresează, afirmă el, „oamenilor de bine, patrioților luminați”, „înțelepților bărbați de stat” ai

69 Mircea Popa (coord.), *op. cit.*, p. 177.

70 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 173.

71 *Ibidem*, p. 211.

României care conduc destinele țării, dând totodată și soluția pentru evitarea în viitor a unor asemenea tragedii: „ca toți (țăranii, n. n.), să aibă traiul asigurat prin proprietatea de pământ, care să le întindă puțință de o dezvoltare economică sănătoasă, totodată să aibă puțință de a se cultiva în școale populare corespunzătoare, conduși de un cler luminat și de o învățătorime la înălțimea chemării; să li se dea pășuni țăranilor pentru păstrarea vitelor și păduri pentru trebuințele căsii și pentru industria economiei rurale, și prin acestea să li se asigure existența și fericirea din care să izvorască mărirea regatului”⁷².

George Pop de Băsești.
Bust realizat de artistul
bucureștean Iulian Năstase

Deocamdată, profund mișcat de „șipetele de durere nemărginită ale victimelor nevinovate”, adică „vădulele și orfanii care au rămas fără sprijin”, el roagă pe românii de pretutindeni să-și dea „obolul de caritate”⁷³. Totodată, roagă „Înaltul guvern al României” ca în măsurile luate împotriva țăranilor revoltați să procedeze „cu spirit conciliar”, cu „milă și cu iubire”, ceea ce este mai eficient decât „esagerarea paragrafelor din codicele penale”⁷⁴.

Tot pentru țărani a scris și a publicat, în două ediții, lucrarea *Economia câmpului*, premiată de Despărțământul Sălaj al Astei cu 6 galbeni. Bun cunoscător al științei agricole – cât era posibil în epocă și pentru un nespecialist – el dă sfaturi concrete țăranilor, atât pentru lucrarea câmpului, cât și pentru „grădinărit, pomărit și creșterea vitelor”, expresie a grijii pentru cei care trudeau la sate, dar și a calităților sale de gospodar⁷⁵.

Dovada popularității sale reiese cu pregnanță din scrisorile primite în urma luărilor de cuvânt în Parlament, apoi când a fost închis la Vacz etc., ca și din impresionanta manifestare de la Băsești, din 4 august 1907, când a fost sărbătorit pentru cele șapte decenii de viață împlinite în urmă cu doi ani⁷⁶.

Atunci, atât Despărțământul Astei din Sălaj, cât și Reuniunea Femeilor Române Sălăjene și-au programat adunările anuale la Băsești, de ziua lui George Pop. Ele s-au ținut în prima parte a zilei, după serviciul divin oficiat la biserică. Conducătorii lor, Alimpiu Barbulovici și Maria Cosma și-au prezentat rapoartele în fața a circa 800 de persoane, câte au încăput în biserică și în preajma ei. A urmat premiera gospodarilor vrednici și, după deplasarea celor 1500 de inși prezenți la

72 *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente. 1848-1918*. Ediție îngrijită de Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, București, 1981, p. 263. Aici textul este preluat din „Gazeta de duminecă”, Șimleul Silvaniei, nr. 17, din 5 VII 1907.

73 *Ibidem*, p. 263-264.

74 *Ibidem*, p. 264. Că apelul său n-a rămas fără ecou amintim scrisoarea lui Virgil Arion, trimisă lui George Pop în 27 aprilie 1907, din București, laudativă, pentru intervenția patriotului din Sălaj. La rândul său, afirmă acesta, și-a creat „o situație grea în partidul conservator prin poziția sa față de apărarea țăranilor”, dovadă că împărtășea opiniile lui George Pop. Vezi Mircea Popa, *Documente politice, culturale și literare privitoare la lupta românilor pentru independență națională*, în „Acta Musei Porolissensis”, IV, Zalău, 1980, p. 569-570.

75 Calități relevate și de Nicolae Iorga, după vizita făcută la Băsești, probabil în toamna anului 1905. Iată ce scria acesta despre cel căruia i-a fost oaspete. „Dintr-o moștenire de o sută de iugăre, acest om harnic a știut să facă un strălucit domeniu de 3200 de iugăre, care e unul din cele mai frumoase în aceste părți și cuprinde măieriști, ferme cum zicem noi, în trei sate, în Băsești însuși, în Tămășești și în Băița”. Vezi Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, Ediție îngrijită și prefață de Ion Oprișan, Editura Saeculum I.O., București, 2005, p. 338.

76 În 1905 și 1906 el a candidat în alegeri, nefiind, deci, condiții favorabile aniversării.

curtea lui George Pop, premiera a 300 de femei pentru modul exemplar în care și-au crescut copiii, admirați pentru „frumusețea și vigurozitatea lor”. La masa luată într-un cort instalat în curtea castelului au participat, printre cele 504 persoane, deputatul Teodor Mihali, preotul Vasile Lucaciu, protopopul Vasile Pop și George Pop, avocat din Zalău. S-au ținut toasturi, cuvântări, relevând meritele sărbătoritului în lupta pentru libertate și unitate națională, fiind dat exemplul generației tinere, iar un grup de zece tineri în costum național, au prezentat cunoscutul joc românesc „Călușarul”⁷⁷.

Seara, după ce a început petrecerea „clasei domnești”, au sosit, cu mașina, oaspeți de la București, respectiv boierii Mihai Cantacuzino și Emanoil Butculescu, precum și Alexandru D. Florescu, secretar al Ligii Culturale și Nicolae Filipescu, fost primar al Bucureștiului și ministru de Război, cu toții admiratori ai lui George Pop de Băsești și luptători pentru unitate națională⁷⁸.

Printre multele calități ale lui George Pop, des reiterate, a fost generozitatea sa de adevărat Mecena, recunoscută chiar și de adversarii crezului său politic⁷⁹. An de an, inclusiv când a fost la închisoare, George Pop îi premia⁸⁰ pe învățătorii care se distingueau în munca de alfabetizare a românilor ignorați de autorități și obligați să învețe limba maghiară, ca și pe cei ce se dovedeau buni gospodari în ramurile economiei agricole. De asemenea, îi ajuta pe studenții români de la

universitățile din Ungaria, pe întemnițații din închisorile maghiare, primea la masa sa, deopotrivă, pe intelectuali, tovarăși de luptă politică și țărani, iniția colecte pentru cei săraci etc.

A ctitorit școli și lăcașuri de cultură și a subvenționat diferite societăți culturale din averea sa, convins că numai prin dezvoltarea culturii morale și intelectuale a poporului, prin luminarea acestuia, se pot înlăptui și dezideratele naționale⁸¹.

Ca mare proprietar, a luat parte la înființarea băncilor „Albina” (Sibiu, 1872), „Silvania” (Șimleul Silvaniei, 1887), „Sălăjana” (Jibou, 1898), „Codreana” (Băsești, 1906), instituții care și-au adus o substanțială contribuție la ridicarea culturală a românilor, orientând în această direcție o parte a veniturilor. Ele erau, totodată, locuri de întâlnire a conducătorilor mișcării naționale.

Popularitatea sa, expresie a sufletului cald și vibrant la durerile neamului, a caracterului său ferm, neîncovoiat în luptele în care înfrângerile și umilințele n-au lipsit, a devoțiunii pentru idealul național a fost imensă. Era, în același timp, un gentleman, încât și adversarii săi politici maghiari îi purtau respect – numindu-l „Olah Kiraly” (Regele Valahilor)⁸² – și au încercat să-l atragă, evident, fără succes, de partea lor.

S-a bucurat de prețuirea și prietenia unor eminente personalități ale vieții politice și culturale românești, precum G. Barițiu, V. Goldiș, Valeriu Braniște, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Iorga etc. Deosebit de semnificativă este prețuirea

77 Pe larg, despre aceste festivități, vezi *Raportul primpretorului plasei Cehul Silvaniei către comitele suprem privind adunarea cu caracter național de la Băsești din 4 august 1907*, în *Lupta românilor din Țara Silvaniei...*, p. 142-146.

78 *Ibidem*, p. 145.

79 În Raportul comitelui suprem din Sălaj din 25 aprilie 1907, adresat ministrului de Interne maghiar se afirmă expres: „Este cel mai mare reazem material și spiritual al românilor în mâinile căruia este concentrată întreaga conducere a mișcării românești din întreaga țară... În scopuri naționale românești, în secret dă sume uriașe. Toate sânt rod al gândirii sale. Din marea sa avere din dăruire de sine, în scopuri asemănătoare și nerambursabil, anual dă premii mai multor tineri învățători români”. Vezi Ioan Tomole, *op. cit.*, p. 147.

80 Antoniu Bălibanu, preot al Băseștilor în acea perioadă, ne informează care erau aceste premii: 1. O vacă și vițel; 2. O scroafă cu porci; 3. Un galben de 20 florini și altul de 10 florini. Vezi A. Bălibanu, *Când l-am cunoscut pe Gheorghe Pop de Băsești*, în „Flori de crin”, Șimleul Silvaniei, nr. 2, 1933, p. 6.

81 În necrologul publicat de revista „Transilvania”, după o scurtă biografie, se menționează: „Se poate zice, fără exagerare, că nu s-a făcut ceva de seamă la noi fără de ajutorul lui. Astfel, a contribuit cu sume însemnate la înființarea fondurilor culturale ale celor două biserici românești, precum și la fondul ziaristilor. A ajutat cu sume mari și instituțiunea noastră, care trebuie să-i fie recunoscătoare. În timpul războiului a deschis internatul de băieți Gheorghe Pop de Băsești pe lângă liceul din Șimleul Silvaniei, dăruind suma de 50.000 coroane. Iar când furia asupritorilor noștri s-a năpustit cu putere elementară asupra școlilor noastre românești, cerând capul celei mai vechi dintre ele, al liceului din Blaj, tot badea Gheorghe a făcut gestul eroic. Asta nu va fi jertfind din al său partea cea mai însemnată a sumei de 60.000 cor., cât era de lipsă pentru asigurarea liceului pe anul 1917/1918. Pe urmă, întreagă averea sa, prețuită la câteva milioane, a testat-o, după moartea unicei sale fiice, a doamnei Elena Pop Hossu-Longin, mitropoliei de la Blaj, spre veșnică pomenire”.

82 Potrivit lui Antoniu Bălibanu, *op. cit.*

pe care i-a arătat-o romanistul ceh Jan Urban Jarnik (1848-1923), profesor la Universitățile din Viena și, apoi, Praga, cunoscut prin iubirea nutrită pentru poporul român și limba sa⁸³, devenit în anul 1919 membru de onoare al Academiei Române.

Sentimentele de iubire și de apreciere exprimate de intelectualii români și străini, ca și de oamenii din popor, i-au răsplătit constant eforturile depuse în lupta pentru propășirea naționalilor săi. În două ocazii, știm noi, s-ar fi putut bucura și de simbolica răsplătă din partea autorităților. Astfel, în anul 1907, când autoritățile din România au avut inițiativa decorării lui George Pop cu un ordin românesc, guvernul maghiar a cerut, „confidențial”, opinia comitelui suprem de la Zalău. În raportul său către ministrul de Interne, comitele îl prezintă pe George Pop cât se poate de realist, reiterând activitatea acestuia în slujba interesului românilor transilvăneni și recunoscând prestigiul de care se bucură. Predicatul nobiliar „de Băsești” – afirmă comitele – „în traducerea românească a lui „ilyesfalvi” îl folosește pentru accentuarea mai românească a numelui său”⁸⁴. Apoi continuă: „De la procesul Memorandului, însă, se ocupă exclusiv cu problemele românilor și încă într-o direcție așa de periculoasă, încât numele său este identificat cu strădaniile care au drept scop alipirea Transilvaniei cu România”. Chiar fără să fi exprimat deschis asemenea idei, activitatea lui George Pop sugerează că acesta este „scopul social-politic al lui, cât și al discipolilor săi, intelectualii români”⁸⁵. Subliniind în continuare rolul președintelui P.N.R. în intrarea în „activism” a românilor, dar și filantropia sa, va concluziona că este imperios necesară „împiedicarea decorării lui George Pop cu ordin Românesc”, întrucât aceasta „ar fi un imbold” pentru români și „i-ar îndispune pe ungurii de aici”⁸⁶.

N-a avut ocazia să se bucure nici de re-

cunoașterea strădaniilor sale de o viață de către regele Ferdinand, care l-a decorat, la 11 decembrie 1918, cu „Coroana României în Gradul de Mare Cruce”, căci decorația nu i-a fost remisă înainte de obștescul său sfârșit⁸⁷.

Grație fiicei sale, Elena Pop Hossu-Longin, de ziua patronului spiritual al lui George Pop – 23 aprilie –, în anul 1923, la Băsești, a fost inaugurat un monument funerar, un obelisc de marmură neagră, de o simplitate potrivită pentru cel înveșnicit. Au fost de față, pe lângă mitropolitul Vasile Suciuc și episcopul Iuliu Hossu, asistați de un sobor de 50 de preoți, personalități marcante ale vieții politice (Vintilă Brătianu, Aurel Cosma, Teodor Mihali, Valeriu Braniște etc.) și culturale (Octavian Goga, Stelian Popescu, Ioan Georgescu etc.)⁸⁸.

La centenarul nașterii lui George Pop, sărbătorit în 4 august 1935, la Băsești au venit spre a-l omagia – după parastasul oficiat de către P.S. Alexandru Rusu, episcopul Maramureșului – reprezentanți ai Guvernului și ai Partidului Liberal, aflat la putere, dar și foști miniștri (Valer Moldovan, Ion Răducanu etc.), care l-au cunoscut și care în cuvântările lor i-au adus prinos de recunoștință. Cel mai mult a impresionat cuvântarea lui Iuliu Maniu, fost președinte al Consiliului de Miniștri, care a sintetizat magistral o viață și o personalitate în cuvinte care au electrizat mulțimea prezentă: „Veneam ca la Mecca română, veneam emoționat, căci aici era comandamentul suprem al neamului asupra. Vorba lui era pământeană, dar poruncitoare, iar atitudinea lui hotărâtă, fără ezitare. Dacă neamul românesc a fost civilizată și disciplinat, se datorește norocului că a avut un comandant care întrecea însuși neamul. Nu putea vorbi de națiune, fără lacrimi. Era un om hotărât, nu numai de a concepe idei, dar și de a le pune în aplicare. A fost un erou. A fost un mare geniu prin multiplicitatea activității sale”⁸⁹.

83 Într-o scrisoare către Aurel Mureșianu – director și proprietar al „Gazetei Transilvaniei” – el se destăinuia astfel: „Este ceva ce nu-mi pot explica eu însumi, cum de mi se strânse în inima-mi atâta dragoste pentru poporul român și limba sa”. Vezi Jan Urban Jarnik, *Correspondență*, Editura Minerva, București, 1980, vol.1, p. 299.

84 Vezi *Lupta românilor din Țara Silvaniei...*, p. 149.

85 *Ibidem*.

86 *Ibidem*, p. 150.

87 A se vedea copia Decretului de decorare în articolul lui Teofil A. Bălibanu, *Gheorghe Pop de Băsești. Câteva date biografice în vederea centenarului nașterii sale (1835)*, în „Flori de crin”, Șimleul Silvaniei, nr. 7-9, 1934, p. 14.

88 Ioan Georgescu avansează, după informațiile din ziarele vremii, cifra de 15.000 de prezenți la festivitate. Vezi Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 363.

89 *Ibidem*, p. 369.

După moartea fiicei sale (1940), efigia acestui simbol al desăvârșirii neamului a trecut printr-o scurtă, dar nedorită obscurare.

La 27 noiembrie 1977, în centrul comunei Băsești, a fost ridicat bustul său, lucrare a artistului bucureștean Iulian Năstase⁹⁰, care va fi sfințit abia în anul 1991, iar apoi, în micul castel înconjurat de brazi falnici, păstrând vag semeția de altădată, s-a amenajat un simplu, dar semnificativ muzeu, care reiterează momente din epopeea întregirii țării.

După 1989, numele marelui patriot a fost preluat de mai multe instituții și străzi pentru a-i eterniza amintirea.

Astfel, de la 1 decembrie 1993, Grupul Școlar din Cehul Silvaniei poartă numele Gheorghe Pop de Băsești. Nu a rămas singura instituție cu acest nume, căci în anul 1998 profesoara Aurora Pușcaș, strănepoată pe linie maternă a ilustrului înaintaș, a înființat la Ulmeni (Maramureș), Liceul privat „Gheorghe Pop de Băsești”. Până în anul 2008, sub patronajul Fundației „Sfântul Anton de Padova”, al cărei președinte este Aurora Pușcaș, au mai apărut 5 licee cu acest nume în orașele Baia Mare, Sighetul Marmăției, Satu Mare, Tg. Lăpuș și Vișeu de Sus.

La 1 noiembrie 1996, Grupul de Pompieri

din Baia Mare a preluat numele lui Gheorghe Pop de Băsești, iar în 15.12.2004 a fost inclus în cadrul Inspectoratului Județean pentru Situații de Urgență, cu aceeași denumire. În fața clădirii acestei importante instituții a fost instalat, la 21 septembrie 2013, un bust din bronz al lui Gheorghe Pop de Băsești, realizat de către sculptorul Ioan Marchiș. Un alt bust – opera sculptorului Iosif Sepsi – a fost amplasat în fața clădirii Arhivelor Naționale din Zalău, Gheorghe Pop de Băsești fiind prezent, astfel, în mijlocul sălăjenilor printre ai căror înaintași a trăit și a luptat.

În Baia Mare, o stradă îi perpetuează numele, ca și alta în București, și, probabil, și în alte localități.

Și, nu în ultimul rând, principala sală de lectură de la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare, a primit numele de Gheorghe Pop de Băsești, al cărui bust a fost plasat la intrarea acesteia.

Putem spune că acest mare creator de istorie, a fost, astăzi, definitiv restituit istoriei⁹¹.

Unei istorii ale cărei pagini memorabile s-au scris și la Băsești, de unde, timp de câteva decenii, George Pop a condus luptele neamului său asupra, însetat de libertate, de lumină și de neatârnamare.

Casa memorială din Băsești și Teiul Unirii

90 Vezi Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 371.

91 Despre tovarășul său de luptă mai tânăr, Vasile Lucaciu, s-au publicat 13 cărți. Despre George Pop doar una, datorată canonicului Ioan Georgescu, fost secretar al Astrei. Apărută la centenarul nașterii sale – 1935, cartea a fost reeditată recent (2013), însă într-un mod amatoristic, fără note, extrem de necesare după trecerea timpului, fără corectarea unor erori – firești pentru acea vreme – și într-o formă greu utilizabilă, încât nu e de mirare că a trecut neobservată, fără a stârni așteptatul interes al celor de azi pentru marele bărbat al neamului.

Elie (Ilie) Pop

1848-1922

Anca SIMA

Personalitate marcantă a activității culturale chiorene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Elie Pop a fost, deopotrivă, învățător, dirijor, creator și culegător de creații literare, publicist, înflăcărat cuvântător și luptător pentru drepturile poporului român.

S-a născut la 28 iulie 1848 în localitatea Săpâia, din vechiul district al Cetății de piatră (Chioar), părinții lui fiind țărani iobagi ce munciau pe pământurile familiei Teleki, dar care la 1848 devin liberi pe vechiul lor pământ.

Primii ani de școală îi urmează în satul său natal, iar apoi, la îndemnul preotului din sat, părinții hotărăsc să-l trimită la școală, la oraș.

În anul 1867 îl găsim la școala românească din Lăpuș, unde urmează clasa a IV-a normală. Se înscrie apoi la Preparandia din Năsăud. Aici studiază timp de 2 ani, absolvind cursurile „cu succes foarte bun”¹.

Încă din primii ani de școală a fost atras de știință și cultură, fiind convins că prin educație poporul poate fi ridicat la o viață mai bună.

După absolvirea Preparandiei (1870) se întoarce pe meleagurile natale. Este numit învățător în localitatea Colțirea, iar, în anul următor, la îndemnul părinților, ocupă postul de dascăl din satul său natal, Săpâia.

Din 1872 este dascăl și cantor la Șomcuta Mare, unde va rămâne până la sfârșitul vieții. Împreună cu dascălul Teodor Blaga desfășoară o activitate pedagogică bogată, muncind mult pentru prestigiul școlii românești din localitate.

În anul 1877 se căsătorește cu Iuliana Bozo, absolventă a Școlii Confesionale din Șomcuta Mare, care l-a sprijinit și ajutat de-a lungul vieții, fiindu-i cel mai bun prieten. Au avut împreună patru copii.

Elie Pop manifestă o vocație deosebită față de cariera pedagogică. În concepția sa, arta instruirii și educației copilului constă în modelarea sufletului acestuia prin exerciții practice și printr-o apropiere permanentă de acesta, prin căutarea unor metode care să facă informația predată cât mai atrăgătoare, cât mai utilă elevului. Prin aceste idei, publicate în studiul său *Cântul în școală*, apărut în „Convorbiri pedagogice” din februarie 1887, susține principiul accesibilității în școală: „Pedagogul adevărat nu caută să încarce de la început memoria elevului cu cunoștințe prea vaste, nu trebuie să se mulțumească cu o asimilare superficială a cunoștințelor, ci trebuie să aleagă metoda cea mai adecvată, pentru a face obiectul predat cât mai atrăgător, cât mai explicit și cât mai folositor elevului în viața practică”².

Viziunea lui Elie Pop despre educație se referă nu doar la educarea copiilor, ci îmbrăți-

1 Ilieșiu Victor, *Ilie Pop – eminent om al școlii și culturii din Chioar*, în „Studii și articole”, vol. 2, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Județului Maramureș, Baia Mare 1973, p. 200-201.

2 Pamfil Bîlțiu, *Oameni din Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003, p. 160.

șează totalitatea manifestărilor spirituale ale colectivității. Venind din mijlocul poporului, gândirea sa pedagogică s-a format treptat, strâns legată de situația în care se găsea poporul în acea vreme.

Temeinica sa pregătire profesională, experiența câștigată prin muncă, precum și implicarea în viața culturală din Chioar au fost apreciate de personalități ale vremii.

Într-un articol apărut în „Convorbiri pedagogice” (1887), cunoscutul folclorist Ioan Pop-Reteganul sublinia: „Școala română centrală din Șomcuta Mare, unicul focar de cultură națională în părțile Chioarului, a dobândit în Ilie Pop pe bărbatul dorit. Dânsul este un învățător destoinic, înzestrat cu frumoase cunoștințe metodice, atât teoretice, cât și practice”³.

A fost membru activ al reuniunilor învățătoresți de la ale căror manifestări era nelipsit, participând și militând la buna desfășurare a învățământului din Ținutul Chioarului.

Meritele sale în activitatea culturală au fost recunoscute și de oficialitățile locale printr-o adeverință eliberată pentru învățătorul Elie Pop în vederea recunoașterii activității școlare a acestuia începând cu anul 1872⁴.

Este ales membru de onoare al Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din comitatele Sătmar și Ugocea (1910). Această reuniune se organiza anual cu scopul promovării culturii generale a învățătorilor prin lecții practice, referate sau disertații pe teme pedagogice.

Numele lui Elie Pop este legat și de înființarea primei biblioteci școlare din Ținutul Chioarului. În anul 1874, alături de Teodor Blaga, a pus bazele bibliotecii școlare din Șomcuta Mare, care, cu timpul, se transformă în biblioteca publică, sub tutela Reuniunii de cântări⁵.

Stăruința cu care căuta să se perfecționeze mereu l-a făcut pe Elie Pop să-și aprofundeze cunoștințele muzicale dobândite în școală prin studierea în particular a tehnicii instrumentelor muzicale, în scopul „de a învăța viața culturală și

artistică a poporului din sânul căruia s-a ridicat”, lucru pe care-l mărturisește în studiul său „Cântul în școală”⁶.

Pentru a-și întregi cunoștințele muzicale, merge la Iași, în perioada 1886-1887, în timpul vacanțelor de vară, la cursurile de muzică și dirijat coral de la școala marelui compozitor Gavriil Musicescu, unde a fost coleg și prieten cu Ion Vidu.

În 1893 urmează un curs de muzică vocală la Lugoj, la școala lui Ion Vidu.

Întreaga sa activitate a închinat-o prosperității culturale a oamenilor în mijlocul cărora a trăit.

Sub conducerea lui Elie Pop, s-au organizat la Șomcuta Mare cursuri de dirijat coral, unde au învățat meșteșugul descifrării semnelor muzicale tineri din împrejurimi dornici să conducă o formație corală.

Una dintre inițiativele importante ale prestigiosului învățător a fost înființarea, în anul 1889, a „Reuniunii de Cântări a Plugarilor Români din Șomcuta Mare”. Este primul cor organizat și aprobat de autorități. Printre membrii fondatori s-au aflat și Vasile Lucaciu și George Pop de Băsești⁷. Încercări sporadice pentru înființarea unui cor au existat începând cu anul 1865.

În concepția lui, muzica corală contribuie la sudarea relațiilor între oameni, această Reuniune deține rolul de „pârghie puternică cu care omul se ridică la o adevărată treaptă de cultură și civilizație”⁸.

Atmosfera românească de la Șomcuta face ca Elie Pop să devină cunoscut și apreciat și dincolo de hotarul Chioarului, fiind o figură de seamă a culturii românești din Transilvania. Activitățile desfășurate de „Reuniunea de Cântări a Plugarilor români din Șomcuta Mare” aveau ca scop nu doar activitatea artistică din zonă, ci și idealul măreț de unire a poporului român și de eliberare de sub dominația austro-ungară. Aceste activități erau organizate pentru a omagia prin

3 Victor Ilieșiu, *op. cit.*, p. 200.

4 Simion Ciurte, *Învățământul din Șomcuta Mare. Schiță monografică*, Editura Enesis, Baia Mare, 2006, p. 31.

5 Laura Temian, Lazăr Temian, Valentin Băințan, Zamfir Dragomir, Lavinia Ardelean, *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș, vol. 1 (din paleolitic până în 1918)*, coordonator științific: prof. dr. Teodor Ardelean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2016, p. 416.

6 Victor Ilieșiu, *op. cit.*, p. 202.

7 *File de cronică...*, p. 448.

8 Victor Ilieșiu, *op. cit.*, p. 203.

cântec momente istorice ale patriei, fiind un prilej de exprimare a sentimentelor de înaltă vibrație patriotică. Astfel de activități au avut loc în 1919 la Șomcuta pentru a sărbători un an de la Marea Unire, în 1936 la Satu Mare, când a fost dezvelit monumentul închinat lui Vasile Lucaciu⁹.

Prima apariție în public a corului (6 mai 1889) a avut loc într-un moment deosebit, la un festival organizat de George Pop de Băsești în cinstea poetului Vasile Alecsandri, care l-a vizitat, în drum spre Berlin¹⁰.

Cu ocazia concertelor corului, Elie Pop susține conferințe și prelegeri, dovedindu-se un neobosit propagator al mișcării corale și al vieții culturale din Chioar.

Elie Pop a fost în fruntea formației corale până în anul 1903. După o perioadă de 16 ani, revine ca dirijor al corului în perioada 1919-1922.

La câțiva ani de la înființarea corului, recrutează tineri și organizează o echipă de dansuri naționale, îmbrăcând și el costumul popular, în calitate de vătaf al formației de călușari, iar odată cu înaintarea în vârstă rămâne instructorul acestei echipe.

Elie Pop vedea dansul popular ca o manifestare de înfrățire, unitate națională a tuturor românilor, fapt ce reiese din versurile sale: „Iar poporul mic și mare/ Va avea o sărbătoare/ Vom juca hora frumoasă/ Hora dragă veseloasă,/ Sărutându-ne ca frații/ Blăstămând pe renegații...”¹¹.

Prin munca și dăruirea sa a revitalizat viața artistică din Chioar, orientând gustul pentru frumos al populației românești din zonă și trezind interesul spre cultura proprie și prețuirea pentru trecutul neamului nostru.

Activitatea lui Elie Pop nu se rezumă numai la munca didactică și cea artistică. Pe plan literar s-a afirmat prin publicarea a două broșuri de versuri populare: *Testamentul meu frățesc către neamul românesc* (Arad, 1916) și *Supliment la Testament* (Gherla, 1920).

Receptiv la mișcările sociale ale epocii, a înregistrat toate frământările neamului românesc

în versurile sale satirice și pline de înțelepciune, în care condamnă pe cei care sprijineau regimul habsburgic: „Cine neamul nu-și iubește, / Îi pagubă că trăiește. / Acela mai bine moară / Să nu ne facă de ocară”¹². Versurile sale, cu un conținut politico-național, au fost o „armă de luptă” pentru făurirea idealului de unire a poporului român.

În cea de-a doua broșură „Supliment la Testament”, Elie Pop prezintă situația politică și economică în urma înfrângerii suferite de români prin trădarea în alegerile dietale și prin măsurile abuzive luate de autoritățile Imperiului Austro-Ungar.

Încrederea în victoria poporului asupra se desprinde și din versurile acestei broșuri: „Lasă frate bun nu plânge, / Odată tot vom învinge/ Când a deșteptării zori/ Vor izbi în vânzători”.

Elie Pop a fost adeptul unei bune înțelegeri între poporul român și minoritățile naționale. În concepția sa „candidatul” în „alegerile dietale” trebuie să fie un democrat, reprezentant al întregului popor: „la toți binele voiește/ la români și la maghiari/la săraci ca la cei mari”¹³.

Elie Pop a activat și în domeniul publicistic. Nu s-a rezumat numai la publicarea unor articole, a fost și culegător de folclor.

În 17 martie 1889 a apărut la Baia Mare primul ziar românesc pe teritoriul actual al județului Maramureș: „Gutinel”, condus de Michail Molnar și de Gavril Sabo. Realizarea părții literare a acestui săptămânal social, literar și economic s-a făcut cu sprijinul unor personalități ale vremii, printre care și Elie Pop¹⁴.

În anul 1914 întocmește *Schița monografică. Din analele Reuniunii de cântări a plugarilor români din Șomcuta Mare*, apărută la Institutul Grafic „Anca” Gherla, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de activitate a acestei Reuniuni, lucrare în care sintetizează evenimente și momente importante din viața culturală a Chioarului de atunci.

A scris și compus piese corale și prelucrări de folclor ce au cunoscut o largă răspândire atât

9 Valentin Băințan, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982, p. 90.

10 Elena Bai, *Amintiri despre Elia Popu*, în „Rapsodie chioreană”, nr. 2/1970, p. 28.

11 Elia Popu, *Testamentul meu frățesc către neamul românesc*, Editura Tribuna Institut Tipografic, Nichin și Cons, Arad, 1910, p. 14.

12 Elia Popu, *op. cit.*, p. 13-14.

13 Elia Popu, *Supliment la Testament*, Gherla, 1920, în „Rapsodie chioreană”, nr. 1/1969, p. 18.

14 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 73.

printre corurile din zonă, cât și printre țărani chioareni, care le cântau cu prilejul petrecerilor tradiționale populare. Elie Pop a lăsat o colecție de 109 cântece puse pe note muzicale, unele dintre ele având și versificația scrisă de el¹⁵.

Împreună cu Aurel Buteanu, a întemeiat prima gazetă românească în țara Cetății de piatră, intitulată „Chioarul”, care a apărut săptămânal în perioada anilor 1920-1921.

Multe dintre gândurile lui bune, articole cu conținut pedagogic sau care tratează trecutul istoric al acestor locuri precum și povestiri și legende despre oameni au văzut lumina tiparului în publicațiile periodice ale vremii: „Albina”, „Federațiunea”, „Gazeta”, „Observatorul”, „Șezătoarea”. Poate fi amintit articolul *Cetatea de piatră*, publicat în Revista „Transilvania”, în care descrie legenda acestei cetăți și amintește de luptele pentru libertate ale chioarenilor și articolul *O întâmplare din care putem învăța ceva*, publicat în vechea foaie „Chioarul” (Anul 1, nr. 9).

A publicat articole și în „Școala Română”, „Biserica și școala”, „Cărțile săteanului român” și „Celicul”, revistă umoristică și satirică, unde a lucrat rubrica „Sus, Marcule”, între anii 1906-1907¹⁶.

Pentru activitatea sa didactică, precum și pentru meritele sale incontestabile pe tărâmul muncii cultural artistice, a fost premiat de Astra – premiul I (o vacă cu vițel), cu prilejul Adunării anuale a despărțământului Șimleu, ce a avut loc în data de 4 august 1890 la Supuru de Jos. Premiul a fost înmănat de către George Pop de Băsești¹⁷.

Devine membru ordinar cu taxe anuale al Astrei (1894), susținându-i ideile. A fost un aprig susținător al acestei asociațiuni și a militat pentru înființarea unui despărțământ în Chioar.

În anul 1894 se afla în fruntea unui grup de 24 de români din Șomcuta Mare, care semnează și trimit la Cluj o adresă de protest împotriva Procesului Memorandiștilor dovedindu-și astfel atașamentul față de cauza națională a poporului român.

Spirit generos, plin de devotament, a căutat mereu să pună în valoare și să dezvolte în localnici sentimentul patriotic, dragostea față de cultura națională și de neamul românesc.

A fost în fruntea acțiunilor organizate în Chioar, cu scopul sprijinirii armatei române în războiul de independență. În 25 decembrie 1877 lansează, către colegii săi, un apel înflăcărat, în care își arată solidaritatea cu idealul eroilor de pe baricadele Independenței, publicat în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 10/1877:

Numele de român, ce-l port cu fală și care astăzi atrage asupra-și atențiunea Europei întregi, datorința ce-mi e impusă prin legătura de sânge, simțul uman și filantropic, împregiurarea că rarul eroism al bravilor descendenți ai lui Traian, Ștefan și Mihai au reîmprospătat la Grivița gloria străbună, toate acestea m-au obligat la împlinirea uneia din cele mai sante dorințe de a contribui după potință la alinarea dorerilor scumpilor noștri confrăți din România liberă, cari sângerează în lupta contra despotismului asupritoriu, în contra semilunei. [...] Încheind recomand cu tot deadinsul colegilor învățători acest mod de a întinde ajutoriu celor ce luptă, căci „Oastea e creștină, devisă-i libertate și scopul e prea sânt”¹⁸.

Având în vedere că situația materială a învățătorilor nu era una foarte bună, acesta le sugerează să adune cârpe din care să confecționeze bandaje pentru răniți. A organizat șezători populare unde a inițiat tinerii în realizarea „scamelor” (bandajelor), reușind astfel să trimită la Crucea Roșie 9,80 kilograme de bandaje, atât de necesare pe front.

Bilanțul activității sale este bogat, dar dragostea cu care a fost înconjurat mereu de localnici este, poate, una dintre cele mai mari izbânzi ale sale. Populația l-a sprijinit în toate acțiunile. A rămas în amintirea posterității ca un neobosit căutător de drumuri pe tărâmul culturii.

15 Vladimir Diaconița-Poiana, *Alt fiu al Chioarului, Ilie Pop. Viața și activitatea sa prelucrată după Ioan Pop Reteganul*, în „Chioarul”, nr. 44/1930, p. 4.

16 Vladimir Diaconița-Poiana, *Alt fiu al Chioarului, Ilie Pop. Viața și activitatea sa prelucrată după Ioan Pop Reteganul*, în „Chioarul”, nr. 45/1930, p. 4.

17 *Procesul-verbal al Comitetului Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român al ședinței din 22 august 1890*, în „Transilvania”, XXI nr. 9/1890, p. 290.

18 Elia Pop, *Apelul învățătorului Ilie Pop din Șomcuta Mare prin care își îndeamnă colegii de breaslă la adunarea de scame pentru soldații români ce luptă pentru independență națională*, în *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981, p. 165-166, preluat din „Gazeta Transilvaniei”, nr. 101/1877.

Aprecierea și dragostea de care s-a bucurat au ieșit în evidență și după moartea sa.

În 4 martie 1972, cu prilejul împlinirii unei jumătăți de veac de la moartea sa, Corul Țărănesc din Șomcuta Mare a fost reorganizat, iar în cadrul Casei Corpului Didactic a județului Maramureș a fost înființat un Colț muzeistic „Ilie Pop”.¹⁹

În data de 1 august 2003, Biblioteca Publică din Șomcuta Mare primește numele de Biblioteca Orașenească „Elia Pop” Șomcuta Mare.

Toate acestea constituie un omagiu postum adus lui Elia Pop de către oamenii de cultură ai județului nostru, așezând la loc de cinste figura acestui dascăl chiorean, exemplu demn de urmat.

Bibliografie

- Bai, Elena, *Amintiri despre Elia Popu*, în „Rapsodie chioreană”, nr. 2/1970.
- Băințan, Valentin, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982.
- Bițiu, Pamfil, *Oameni din Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003, p. 160.
- Diaconița-Poiana, Vladimir, *Alt fiu al Chioarului, Ilie Pop. Viața și activitatea sa prelucrată după Ioan Pop Reteganul*, în „Chioarul”, nr. 43, 44, 45/1930.
- Ilieșiu, Victor, *Ilie Pop – eminent om al școlii și culturii din Chioar*, în „Studii și articole”, vol. 2, Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Județului Maramureș, Baia Mare 1973.
- *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*, București, 1981.
- Popu, Elia, *Supliment la Testament*, Gherla, 1920, în „Rapsodie chioreană”, nr. 1/1969.
- Popu, Elia, *Testamentul meu frățesc către neamul românesc*, Editura „Tribuna Institut Tipografic, Nichin și Cons.”, Arad, 1910.
- *Procesul verbal al Comitetului Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român al ședinței din 22 august 1890*, în „Transilvania”, XXI nr. 9/1890.
- Temian, Laura; Temian, Lazăr; Băințan, Valentin; Zamfir, Dragomir; Ardelean, Lavinia, *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș, vol.1 (din paleolitic până în 1918)*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2016.

19 Victor Ilieșiu, *op. cit.*, p. 205.

Vasile Lucaciu

1852-1922

Gavril BABICIU

Preotul vicar greco-catolic, dr. Vasile Lucaciu este una dintre cele mai însemnate personalități ale românilor trăitoare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A fost „omul drapel” al generației făuritoare a Marii Uniri. Tomuri întregi s-au scris despre viața și activitatea lui, dar niciodată „îndeajuns de bine și suficient”¹. Istorici și teologi, scriitori și jurnaliști, alți mânăuitori ai condeului, au redactat monografii, studii, piese de teatru, poezii, imnuri, i s-au ridicat monumente etc., dar pe cel mai înalt pedestal l-a înălțat poporul român. Încă din timpul vieții, dar și în prezent, românii cântă *Doina lui Lucaciu* cu evlavie, ca pe o priceasnă, fixându-l între eroii legendari ai națiunii române, precum Avram Iancu sau Pinteza Viteazul.

Copilăria, adolescența și anii de studii. Se cunoaște că trăsăturile de caracter ale unei persoane se formează în copilărie și se cristalizează în adolescență. Privită sub acest unghi, viața lui Vasile, cel de-al doilea copil născut în familia Mihai și Iuliana Lucaciu, putem constata cu ușurință care a fost izvorul forței, tenacității, perseverenței și izbânzii în lupta pentru împlinirea unui vis, a unui ideal: „*mărețta, fericitoarea, sfânta Unire a tuturor Românilor am vrut eu și cu mine poporul meu...*”².

Vasile Lucaciu s-a născut în comuna Apa, comitatul Sătmar, Ungaria, azi județul Satu Mare, România, în noaptea de 21 spre 22 ianuarie anul 1852. Ambii părinți provin din vechi familii românești. Consemnăm că animozitățile, neîncrederea și discordia dintre românii și ungurii din Transilvania, ajunse la apogeu în timpul revoluției de la 1848-1849, au lăsat urme adânci în

conștiința comunităților de români, trăitoare în acest areal. La aceea vreme, comuna Apa făcea parte din unitatea administrativă teritorială numită de către autorități Partium, iar poporenii îi spuneau „Părțile ungurene”. „Din nefericire și împotriva cursului firesc al evenimentelor, ca urmare a deciziei imperiale din 26 decembrie 1860, Partiumul (comitatele Crasna, Solnocul de Mijloc, Zarand, orașul Zaláu și districtul Chioar) și Banatul timișan au fost încorporate Ungariei, în primăvara anului 1861”³.

La Baia Mare. Din semestrul II al anului de învățământ 1857/1858, Mihai Lucaciu este transferat la școala confesională greco-catolică din Baia Mare. Aici, Alexandru și Vasile, fiii lui, înscriși în aceeași clasă primesc în continuare educația școlară de la tatăl său care le era și învățător. Între anii 1862-1866, cei doi fii Lucaciu,

1 Viorel Câmpean, *Dr. Vasile Lucaciu printre evocări literare în ianuarie 2017*, în revista „Eroii Neamului”, Serie nouă, Anul IX, Nr. 1 (30), Mar. 2017, p. 19.

2 *Biserica S. Uniri a Tuturor Românilor, adică Mănăstirea Maicei Românilor în ȘIȘEȘCI, Schițe istorice și dare de seamă*, Baia Mare, 1892, p. 11.

3 Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei, Ediția a II-a, revăzută și adăugită*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 228.

urmează cursul inferior al Gimnaziului Romano-Catolic din Baia Mare, în limba maghiară. Familia lor se mărește. La 26 martie 1860 se nasc gemenii Constantin și Elena, iar la 28 februarie 1866, Petru. Perioada petrecută la gimnaziu coincide cu destinderea soartei românilor ca urmare a noii orientări politice a regimului absolutist instaurat la Viena, care propovăduia egalizarea drepturilor și libertăților tuturor popoarelor din Imperiul Habsburgic. Amintim că „în anul 1861, în fruntea Chioarului îl găsim căpitan pe Sigismund Pop de Șomcuta Mare, fost profesor la liceul din Beiuș, care la 19 decembrie 1861 decreteează introducerea limbii române ca și limbă oficială pentru acest district...”⁴. Numărul elevilor de etnie română de la gimnaziul din Baia Mare, la care veneau copii și din Chioar, era precumpănitor față de cel al ungarilor și nemților, chiar dacă limba oficială de predare era cea maghiară. Profesorul de religie și limba română, protopopul Ștefan Bilțiu, le-a vorbit elevilor despre românii de peste munți, frați de sânge cu ardelenii, care în lupta lor au reușit, la 1859, unirea dintre Muntenia și Moldova formând un stat puternic, România.

La Ungvár și Oradea. „La începutul anului 1850, gimnaziul din Baia Mare, se reduce la patru clase”⁵ astfel că pentru continuarea studiilor Vasile Lucaciu este nevoit să meargă la Ungvár, în comitatul Ung, Ungaria (ce aparținea înainte vreme de Maramureșul voievodal, azi Ujgorod, Ucraina), deoarece unchiul său, Nicolae Toth, era preot și profesor aici și putea să-l găzduiască în familia sa. La liceul din Ungvár nu-și găsește locul. Atmosfera de aici diferea total de cea din Baia Mare, atât la școală, cât și în noua sa familie. Curentul naționalist maghiar era în avânt. Este perioada în care Imperiul Habsburgic caută soluții de supraviețuire, iar supapa găsită a fost „Ausgleich-ul din 1867 care a însemnat pentru Transilvania pierderea autonomiei politico-instituționale și includerea ei administrativă în Trans-

leithania, partea ungară a monarhiei dualiste”⁶. Pentru anul II al cursului superior de gimnaziu, Vasile Lucaciu, rebelul adolescent, refuză să plece la Ungvár și luându-și viața pe cont propriu, pleacă pe jos la Oradea pentru a urma cursurile Liceului Ordinului Premonstratens. Nu găsește nici aici locul potrivit și încearcă să urmeze o carieră militară. Viața cazonă, disciplina impusă și curentul șovin ce se propaga în cazarmă nu fac casă bună cu spiritul novator și libertin al tânărului Vasile.

La Roma. Starea de incertitudine și căutărilor căii de urmat în viață încetează pentru Vasile Lucaciu în anul 1868. Câștigă prin concurs una din cele două „stipendii” primite de episcopul Ioan Vancea de Buteasa, la Episcopia Gherlei pentru Colegiul Grec „Sfântul Atanasie” din Roma. Capacitatea sa intelectuală, dar și dorința de cunoaștere au găsit teren fertil. Curentele filosofice l-au acaparat, astfel că a încercat să citească scrierile promotorilor lor. Despre perioada petrecută la Roma, Tiron Albani scrie: „A plecat la Roma, unde a studiat clasele a VII-a și a VIII-a, și s-a înscris la Teologie, pe care a terminat-o ca doctor *cum laude*, de unde s-a întors în Ardeal, după șase ani, în anul 1874, ca doctor în teologie și filosofie și cu dorința arzătoare în suflet de a-și valida știința câștigată, pentru interesele neamului său subjugat”⁷. „Urmează timp de doi ani cursurile de filozofie la Colegiul Urban de Propaganda Fide”⁸. La 13 mai 1874, cardinalul Allesandre Franchi atesta dublul doctorat a lui Vasile Lucaciu, în teologie și filosofie⁹. Întors acasă, observând noile condiții de trai ale românilor din Transilvania, dar mai ales presiunile de maghiarizare, inclusiv prin intermediul bisericii, ia hotărârea de-a urma cariera preoțească, modalitate prin care poate fi mai folositor nației sale. Pentru a putea fi hirotonit și numit la o parohie ca preot, în anul 1874 a urmat, timp de două luni și jumătate, studiile teologice la Seminarul Greco-Catolic din Gherla. La 19

4 Augustin Iuga, *Vasile Lucaciu: acte, documente, procese*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2017, p. 61.

5 *Ibidem*, passim.

6 Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 228.

7 Tiron Albani, *Leul de la Șișești: de ce s-a prăbușit monarhia austro-ungară*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 78.

8 Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi: memorandumul Vasile Lucaciu*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 19.

9 Liviu Tătaru, *Scurtă cronologie Dr. Vasile Lucaciu (I)*, în „Pro Unione”, anul III, nr. 1-2, (5-6) august 2000, Baia Mare, p. 13, cf. Protopopiatul Baia Mare, dosar 215/1861.

septembrie 1874, este declarat „*teolog absolut*” al diecezei¹⁰.

La Sâncraii-Eriu, Sălaj. În acest an se căsătorește cu Paulina, fiica preotului Nicolae Șerbac din Potău, județul Satu Mare. Este hirotonit ca preot pentru parohia greco-catolică din Sâncraii, județul Sălaj¹¹. Aici va sluji până în anul 1878 și i se vor naște copiii: Vasiliu Cicerone Vergiliu, care moare la trei luni după naștere în 1876; Epaminonda, la 25 februarie 1877, iar în anul următor, Maria Veturia. Devine cunoscut în tot Ardealul ca urmare a interesantelor articole publicate în presa vremii: „Familia”, din Oradea; „Românul” și „Universul” din București; „Gazeta Transilvaniei” din Brașov; „Foaia bisericească și socială” din Blaj; „Tribuna” și „Observatorul” din Sibiu; „Gazeta Orăștiei” și „Lupta” din Budapesta; „Gutinel” din Baia Mare; „Românul” și „Tribuna poporului” din Arad etc.¹². În articolele sale preotul-profesor Vasile Lucaciu condamnă atitudinea instituțiilor și funcționarilor de stat și pe românii care susțineau *ideea de stat național maghiar*. Va cunoaște liderii națiunii române din Transilvania, la început din ziarele vremii, iar apoi și personal. Participă la adunarea generală a „Astrei” ce a avut loc la Șimleul Silvaniei la 4-5 august 1878, unde se întâlnește și se cunoaște mai bine cu George Barițiu și George Pop de Băsești, acesta din urmă devenind sfătuitorul și confidentul său.

Profesor la Satu Mare. Pentru anul școlar 1878-1879, susținut de episcopul Mihail Pavel din Oradea, Vasile Lucaciu este numit profesor de religie și limbă română la Liceul Catolic Regesc din Satu Mare, post rămas vacant de doi ani, deoarece titularul lui, protopopul greco-catolic Petru Bran, acuzat de daco-românism, a fost înlăturat. În decembrie 1879, Vasile Lucaciu își desăvârșește studiile la Universitatea din Budapesta, cu ajutorul și sub îndrumarea profesorului Alexandru Roman. Liviu Botezan precizează că el a urmat la Budapesta cursurile unei facultăți la fără frecvență

„în strânsă legătură cu disciplina școlară pe care o preda la liceul din Satu Mare”¹³.

Pe tărâm politic au loc evenimente importante. Intelectualitatea caută o soluție pentru salvarea etniei române de la maghiarizarea forțată prin toate mijloacele instituționale și culturale. La 12 mai 1881, la Sibiu, se constituie Partidul Național Român din Transilvania. Activitatea publicistică a lui Vasile Lucaciu, atrage atenția autorităților locale și ziarelor maghiare care dezlanțuie o campanie de discreditare a tânărului preot-profesor, mai ales după discursul ținut la sfințirea bisericii din Valea Vinului, la 11 septembrie 1881, când condamnă nedreptățile la adresa românilor și dorința autorităților de a înlocui limba română cu maghiara în oficierea slujbei la greco-catolici. Contra acestei măsuri, semnează un memoriu 28 de participanți.

La Satu Mare, fondează „Revista catolică”, în 1883 „întâiul periodic românesc în orașul nostru, Satu Mare”¹⁴ cu o tematică variată. „Dușmanii de rasă cu ideea de stat național maghiar, care au observat scopul urmărit de Vasile Lucaciu, negăsind nicio piedică în răspândirea «Revistei catolice» încă în anul apariției l-au amendat cu suma de 100 florini, pentru că a îndrăznit să scrie Satu Mare în loc de Szatmár (Sătmar)”¹⁵. Urmărește cu viu interes situația din România și face referiri constante, atât în articolele sale, dar mai ales în „Revista catolică”, despre cucerirea independenței de către România, în urma războiului purtat contra turcilor, la 1877, proclamarea ca Regat (10 mai 1881) și dobândirea libertății religioase, biserica românească devenind autocefală (1885). Tot aici la Satu Mare, în 1881-1884, publică o lucrare filosofică în trei volume (*Logica, Metafizica și Morala*): „Instituțiuni filosofice prelucrate de dr. Vasile Lucaciu, profesor de religii greco-catolică și de limba și literatura română la Gimnaziul Superior Catolic în Satu Mare”¹⁶.

Reclamații dirijate la adresa profesorului Vasile Lucaciu fac ca la 4 iulie 1885 să fie chemat

10 Liviu Tătaru, *op. cit.*, p. 14.

11 Corneliu Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu*, Tipografia „Presa Liberă”, Satu Mare, 1935, p. 11.

12 Prof. Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 87.

13 Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, Editura „Casei școalelor”, București, 1915, p. 168.

14 Viorel Câmpean, *Dr. Vasile Lucaciu printre evocări literare în ianuarie 2017*, în *Părintele Vasile Lucaciu în revista sătmăreană „Eroii Neamului”*, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 67-68.

15 Prof. Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 87.

16 *Ibidem*, passim.

în fața ministrului Ágoston Trefort, care îi oferă postul de profesor public ordinar (catedra de limbă latină) la Gimnaziul Superior din Losonc, în comitatul Nógrád, Ungaria, azi Lučenec, Slovacia. Vasile Lucaciu refuză spunând: „Guvernul nu are atâtea milioane, pentru care eu să mă decid să părăsesc poporul român și să mă înstrăinez de neamul meu”¹⁷. Ministrul cere ajutorul episcopului de Gherla, Ioan Szabó, care îl convinge, spunându-i că acest post este doar o rampă de lansare pentru a putea fi numit în minister. Astfel, Vasile Lucaciu devine profesor la Losonc, unde se simte exilat. Numirea la minister se lasă așteptată, așa că Vasile Lucaciu își dă demisia, merge la episcopul Gherlei și cere acestuia un post la o parohie românească. Familia lui Vasile Lucaciu se mărește. La Satu Mare se vor naște Tulia și Vasile Romulus.

„Acasă” la Șișești. „Ori pe unde l-au purtat pașii, în Regatul român, Rusia, Italia, Franța, America, când a fost vremea să vină acasă, s-a întors la Șișești”¹⁸. La 27 august 1885, stil vechi, Vasile Lucaciu, îmbrăcat în sutana de preot greco-catolic, de care nu se va mai despărți, pășește dârz prin mulțimea adunată la mica și vechea bisericuță de lemn din Șișești. Și-a ales, pentru a prelua postul la parohia Șișești, cu filiile Bontăeni, Dănești și Unguraș, protopopiatul Baia-Sprie, ziua cea mai însemnată din an pentru comunitatea creștină din această comună. Era ziua Hramului „Adormirea Maicii Domnului”, când s-au adunat creștini din toată zona, deoarece cu toții doreau să-l vadă pe tânărul preot, care avea doar 33 de ani, dar despre care auziseră atâtea lucruri îmbucurătoare. Pe de altă parte, „în mijlocul unor astfel de oameni încercați, Vasile Lucaciu găsește o fortăreață românească, pe care va ști s-o călăuzească spre cele mai înalte trepte de eroism național”¹⁹. Mai târziu va face remarca: „am ocupat acest beneficiu parochial, unde mi s-au deschis terenul pentru a putea lucra pentru binele sufletesc și material al iubiților mei poporeni credincioși”²⁰.

Părintele Vasile Lucaciu intră în arena politică. Ca delegat al românilor din comitatul Satu Mare, participă la Congresul P.N.R de la Sibiu din 7-8 mai 1887, unde este ales în noul Comitet Central. La întoarcerea de la Sibiu, împreună cu fostul său profesor Ștefan Biltiu, președintele Cercului electoral Baia Mare, convoacă la Tăuții de Sus, în 9 iunie 1887, o adunare pentru a informa alegătorii despre hotărârile luate la Sibiu. Aici, Vasile Lucaciu face o expunere detaliată cu privire la noua orientare politică a românilor din Transilvania și Ungaria, *pasivismul*. Presa maghiară începe o campanie împotriva lui Vasile Lucaciu, iar foaia kossuth-istă „Egyet-értés”, cere arestarea lui Lucaciu „pentru tulburare antipatriotică și ură adâncă ce o poartă poporului maghiar”.²¹ Pe data de 26 august 1887 este citat și audiat la Tribunalul Satu Mare și i se emite mandat de arestare preventivă. Motivația juridică se baza pe prevederile paragrafului 172, Cod Penal, care definea delictul de *ațâțarea urei împotriva unei naționalități*. Curtea de Apel respinge recursul formulat împotriva acestei hotărâri și astfel Vasile Lucaciu rămâne arestat timp de 35 zile, până la 1 octombrie²².

Procesul *urei unei naționalități*, cum a rămas în istorie, s-a derulat în zilele de 8-9 iulie 1889, în Satu Mare în sala Redutei (Vigando). Vasile Lucaciu și avocatul său Iuliu Coroianu, pledează ca NEVINOVAT, înlăturând cu argumente juridice pertinente netemeinicia acuzațiilor aduse. Faptul că n-a vrut să vorbească în limba maghiară în fața instanței a produs ostilitatea unei săli arhipline de maghiari care au venit să vadă pe valahul „trădător”. Cu toate acestea, la 9 iulie 1889 este achitat.

O viață pentru un ideal. Pentru Vasile Lucaciu calitatea de român a fost deasupra oricărui concept. A vrut s-o spună tuturor și a făcut-o ca nimeni altul. A separat năzuințele de veacuri, idealul poporului din care și el făcea parte, de universalitatea religioasă. La 27 august 1890 (stil vechi), la 5 ani de la sosirea sa ca paroh la Șișești, dr.

17 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 82.

18 Gavril Babiciu, *Omagiu pentru „Leul de la Șișești”*, în ziarul „Graiul Maramureșului”, 2 februarie 2017.

19 Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 99.

20 *Biserica S. Uniri a Tuturor Românilor, Adică Mănăstirea Maicei Românilor în ȘIȘEȘCI. Schițe istorice și dare de seamă*, Baia Mare, 1892, p. 5.

21 Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 117.

22 *Ibidem*, p. 118.

27 august 1890, la Biserica din Șișești „Pro S. Unione Omnium Romanorum”.
În prim-plan, dr. Vasile Lucaciu și Alexiu Berinde, cel cu planul bisericii în mână

Vasile Lucaciu a organizat *sărbătoarea de dedicațiune a Bisericii și nu sfințirea ei*, cu toate că era terminată construcția, adică „scoasă de sub ape”. Întreaga solemnitate este descrisă în „Revista catolică”, nr. XVI/1890 ca „o frumoasă sărbătoare religioasă și națională”. Religioasă, pentru că s-au sfințit două plăci comemorative: una, în interiorul bisericii, ÎNTRU ONOAREA ADORMIREI MAICII DOMNULUI, astfel că biserica a denumit-o „Mănăstirea Maicei Românilor în Șișești”²³, alta în exterior, fixată pe frontispiciul bisericii, deasupra ușii de intrare. Această placă votivă, reprezintă „dedicațiunea”: „Întru mărirea lui Dumnezeu (*Ad Majorem Dei Gloriam*), s-a construit cu legământul (prin vot, ex. Voto, prin făgăduința) senatului și poporului din Șișești, pentru Sfânta Unire a Tuturor Românilor (*Pro S. Unione Omnium Romanorum*),

anul Domnului 1890”. Dezvelirea plăcii exterioare a însemnat o adevărată regie artistică și simbolică. „În mijlocul peristiliului, până sub tabla votivă s-au pus o ridicătură de lemn, pe care au fost postați șase flăcăi din Șișești, trei de o latură, trei de alta, ca ei să încununeze tabla comemorativă. Arhitectul edificiului, iubitul nostru meșter Manole, M(ult). O(noratulului). D(omn). Alexiu Berinde, parohul locului, curatorii, petrarii, cioplitorii câte unu-doi din feliul de lucru, ce se face la această biserică, s-au postat în grupuri pe fața Bisericii, iar pe margini stătea imensa mulțime de popor. [...] un fotograf artist au eternizat momentul acesta, luând două tipuri (fotografii n.n.) din această grupă sărbătorească.”²⁴

Cu această ocazie părintele Vasile, în fața celor prezenți, dar și pentru urmașii lor își mărturisește crezul: *Și zidirea aceasta nu este o*

23 *Biserica S. Uniri a Tuturor Românilor, Adecă Mănăstirea Maicei Românilor în ȘIȘEȘCI, Schițe istorice și dare de seamă*, Baia-Mare, 1892. p. 10-11.

24 *Ibidem, passim*.

*simplă clădire de piatră, ci este întruparea unei idei, a unui ideal, carele pe cerul vieții mele strălucește ca un soare, luminând cu razele sale trecutul, prezentele și viitorul neamului meu iubit. Ce ne-au lăsat istoria, ce ne-au transmis părinții noștri, ce-au cântat poezii, ce dorește tot sufletul de român: mărețea, fericitoarea, sfânta Unire a tuturor Românilor am vrut eu și cu mine poporul meu să fie simbolizată în această mărețea Bisericii. Unire în cugete, unire în simțiri, unire în religione! Această idee este gravată pe tabla de marmoră, pre care acum o dezvelim, ca să vestească generațiilor prezente și viitoare, ce are să spereze românul, la ce trebuie să năzuiască, care este culmea aspirațiilor sale pe acest pământ*²⁵. La acest moment cu adevărat revoluționar, patriotic și național părintele Vasile a mai spus: „Prin ridicarea acestei biserici, se începe lupta românilor din Ungaria pentru dezrobirea lor și unirea cu patria mamă”²⁶. Așa a și fost. Din acest moment Șișeștiul a devenit Mecca românilor din Ardeal, iar popa șișeștenilor a luat în mână drapelul libertății pentru a-l fixa pe un nou edificiu, cel al împlinirii unui ideal, Unirea Tuturor Românilor, devenind „Leul de la Șișești”.

Autoritățile au analizat modul în care au decurs manifestările de la Șișești la care au participat „cam 15 mii de poporeni de prin Selagiu, Sătmăr, Chioar, Maramureș, Ugocea, părțile ardelene, care toți se deosebeau prin deosebitele porturi ale lor, unul mai pitoresc decât altul”²⁷, dar n-au găsit capete de acuză, conform legilor în vigoare. Litera „S”, prescurtare consacrată a cuvântului „Sancta”, inscripționată pe placa comemorativă, dar și discursul preotului paroh „Pentru aceea mi-am pus de idealul vieții mele divisa de: Catholicism și Româanism”, au permis argumentarea că s-a vizat numai scopul religios, unirea confesională cu Roma.

De Sfântă Mărie Mare, hramul bisericii din Șișești, la 27 august 1891 (stil vechi), este organizată o mare sărbătoare pentru „Sfîntirea Bisericii parochiali, votive pentru S. Unire a tuturor Românilor”.

Memorandul. Hotărârea luată, încă din 1887, referitoare la întocmirea unui Memorand privind starea națiunii române din Transilvania și Ungaria și „așternerea” lui în fața împăratului Francisc Iosif I, constituie subiectul tuturor adunărilor ulterioare ale PNR. În cuvântarea rostită la Congresul ASTRA, ținut la Abrud în 1888, Vasile Lucaciu spunea: „Mergem la împărat ca să pârâm pe regele Ungariei”²⁸, având în vedere că suveranul avea ambele calități. La Conferința din 27-28 octombrie 1890, din Sibiu, se prezintă o formă definitivă a acestuia, dar se va aștepta un „timp oportun” pentru prezentarea lui la Viena. Tot la Sibiu, în Conferința PNR din 20-21 ianuarie 1892, se ia hotărârea ca până la finele lunii mai 1892, o delegație numeroasă să se deplaseze la Viena pentru prezentarea Memorandului la împărat. Cu organizarea acestei delegații și deplasării ei la Viena este însărcinat Vasile Lucaciu. Acesta, împreună cu dr. Ioan Rațiu și avocatul Iuliu Coroianu, pleacă la București pentru a solicita sprijin pentru demersul preconizat. Data exactă pentru prezentarea Memorandului la împărat, 28 mai 1892, este stabilită în ședința Comitetului PNR din 25-26 martie 1892, prezidată de George Pop de Băsești, în calitate de vicepreședinte, dr. Ioan Rațiu, președintele, fiind bolnav. Observăm că asupra celor doi maramureșeni cade responsabilitatea privitoare la buna desfășurare a acestei acțiuni.

Înainte de plecarea la Viena, Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu obțin o audiență la regele României, Carol I. Aceștia prezintă regelui conținutul Memorandului și programul întregii acțiuni, punându-și mari speranțe în ajutorul lui. „La data la care consemnează convorbirea aceasta (din momentul întrevederii, n.n.), Vasile Lucaciu știe oare, împreună cu ceilalți luptători transilvăneni, că doar cu cincizeci de zile înaintea audienței acordate de Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, la Sinaia fusese reînnoit tratatul secret dintre România și Austro-Ungaria, datând încă din anul 1883?”²⁹. Români din Ardeal nu cunoșteau atunci reala atitudine a regelui și gu-

25 *Ibidem, passim.*

26 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 87.

27 *Biserica S. Uniri a Tuturor Românilor*, Baia-Mare, 1892, p. 14.

28 Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Editura Minerva, București, 1972, p. 179.

29 Mihai Stoian, *Procesul unui proces*, Editura Cartea românească, București, 1978, p. 136.

vernelor României, din acea perioadă, dar au simțit efectul ei, care a durat până la intrarea României în război, la 1916.

Autoritățile maghiare încearcă prin toate modalitățile să zădărnicească constituirea și plecarea Delegației memorandiste la Viena. Aflând despre cele hotărâte, la 23 mai 1892, guvernul de la Budapesta înaintează împăratului un memoriu confidențial prin care cere „respingerea primirii Memorandului și a delegației”³⁰. Așa se și întâmplă. Mitingul programat la Primăria Veche din Viena pentru 28 mai 1892 este interzis de forțele de ordine. Se obține autorizația unui miting pentru 30 mai la sala „Elterlein” din Hernals, iar în aceeași seară, la o cafea din Parcul Prater are loc o serată, organizată de către studențimea română din Viena. La ambele întruniri Vasile Lucaciu s-a numărat printre cei ce au rostit cuvântări. La adunarea de la cafeaua din Prater spune printre altele: „de vom pieri noi cari am venit la Viena, ca reprezentanți în număr de peste trei sute de oameni, nația noastră nu va pieri, pentru că acasă mai sunt două milioane nouă sute nouăzeci și nouă de mii de români... Azi vorbim înaintea Europei...”³¹. Împăratul nu primește delegația românilor ardeleni, iar „Memorandul se depune în cancelaria șefului de cabinet al împăratului, în mâna consilierului baron Braun” de către șeful delegației dr. Ioan Rațiu președintele PNR. Nedesfăcut, documentul este trimis la Budapesta, iar de aici la Turda, la dr. Ioan Rațiu. Facem precizarea că exemplarul original al Memorandului poartă și semnătura: Dr. Basilius Lucaciu, General secretar³². Funcția de secretar general al PNR din Transilvania a deținut-o timp de 23 de ani, între 1891 și 1914³³.

Nu putem detalia, în acest cadru, derularea lucrurilor la Viena. Arătăm doar că delegația românilor a fost primită cu ostilitate. Ziarele austriece au fost supuse cenzurii, neputând relata aproape nimic despre acest eveniment. Ba mai mult, au devenit instrumente în mâna autorităților. Iată un

extras din ce li se spunea atunci vienezilor. „Domnilor li s-a dat de înțeles că au luat o inițiativă greșită și că în Viena nu este niciun factor care să fie favorabil vreunei conspirații împotriva guvernului constituțional al Ungariei. O astfel de conspirație este întâlnită doar printre cei tineri sau printre antisemiți, iar între mișcarea românească și antisemitismul internațional este o legătură care nu poate fi negată. [...] Împăratul, pe care domniile Schneider și Lueger au încercat să-l folosească pentru a-și atinge scopurile, va deschide poate ochii și altor cercuri pentru a vedea tendințele distructive pe care unii le urmăresc în secret”³⁴. Mai grav, niciun reprezentant oficial n-a întâmpinat delegația românească. La mitingurile organizate n-au luat parte deputații românilor din Bucovina. Numai opoziția, considerată antisemită și studențimea au fost alături de români³⁵. Represaliile împotriva tuturor memorandiștilor încep încă de pe drumul spre casă. „La reîntoarcere, delegații memorandiști au avut de suferit din cauza bandelor de bătași care îi așteptau în fiecare gară. [...] La Turda, un grup de 4.000-5.000 maghiari au distrus locuința lui dr. Ioan Rațiu...”³⁶. Mulți dintre membrii delegației, simțind pulsul vremurilor, au fugit de la Viena în România, iar alții în Franța și Italia.

Vasile Lucaciu merge în România, fiind oaspetele „Ligii Culturale”. La 4 iulie 1892, în fața statuii lui Mihai Viteazul, Vasile Lucaciu a ținut un discurs înflăcărat, luând drept exemplu pe Mihai, care a reușit la un moment dat să unească pe toți românii. Revine acasă pentru a participa la Conferința cercului electoral Baia Mare convocată pentru data de 6 iulie 1892 la Șișești. În momentul în care s-a fixat deschiderea adunării, „a sosit și pretorele cercului din Baia Mare, Alexandru Schmiedt, care [...] mi-a intimat în mod oficios, că, deoarece programul insinuat al conferinței este de natură politică, el nu poate să permită ținerea conferinței și o disolvă”³⁷. Vasile Lucaciu face un protest împotriva acestei măsuri

30 Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 137.

31 Vasile Netea, *Istoria Memorandului*, Editura Europa Nova, București, 1993, p. 121.

32 Vasile Netea, *op. cit.*, p. 98.

33 Simion Retegan, *op. cit.*, p. 5.

34 Ziarul „Neue Freie Presse”, 30 mai 1892.

35 Gavril Babiciu, Daniel Soldan, *Glorie eroilor memorandiștilor!*, în „Lex et Honor”, Revista Asociației Naționale a Cadrelor Militare în Rezervă și în Retrageră – Filiala „Pintea Viteazu” Maramureș, Anul I, nr. 1, p. 24-27.

36 Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 146.

37 *Ibidem*, p. 219.

pe care îl trimite ministrului de interne. Convocarea acestei conferințe s-a făcut în scris și s-a dat spre tipărire la Tipografia Molnar din Baia Mare. Autoritățile au confiscat convocatorul adunării și pe baza acestuia i-au deschis lui Vasile Lucaciu un proces pentru „ofensă adusă națiunii maghiare”, iar pentru c-a îndrăznit să se adreseze ministrului, protestul lui a constituit motivația deschiderii unui alt proces pentru ofensă adusă pretorului Alexandru Schmiedt. Prin aceste procese se începe cu adevărat tragerea la răspundere a memorandiștilor, primul luat în vizor fiind nimeni altul decât cel considerat autorul moral și intelectual al Memorandului, părintele Vasile Lucaciu. Prima mare lovitură o primește tocmai de la prelatul său diecezan. Protopopul de Baia-Sprie va înmâna părintelui Vasile, Decretul de suspendare emis de episcopul Ioan Szabó, în baza hotărârii luate în „ședința consistorială ținută la 6 septembrie 1892” în care se preciza: „prin aceasta îl suspendăm de la oficiul de paroh din Șișești, și filialele sale și de la toate funcțiile preoțești”³⁸. Nu s-a scris „aproape nimic despre marele proces canonic pe care acesta l-a avut cu Ioan Szabó, episcopul său, proces început, deloc întâmplător, concomitent cu Memorandul, dezbătut timp de aproape 12 ani, trecut de pe rolul instanțelor greco-catolice românești pe acela al Congregației de Propaganda Fide, decis aici de mai multe ori prin sentințe definitive, reluat prin repetate acuzații în anulare – de patru ori de către prelat, o dată de către preot –, purtat de acesta din urmă de unul singur împotriva unui întreg aparat diecezan. În total au fost pronunțate în această cauză, între 1892 și 1903, nu mai puțin decât 12 verdicte – 3 în Transilvania și 9 la Roma”³⁹. În acest „război judecătoresc” un rol deosebit l-au avut șișeștenii. În septembrie 1892, credincioșii din Șișești și din filialele Unguraș, Bontăieni și Dănești, printr-o scrisoare urmată de „câteva mii de semnături”, îi spun episcopului, negru pe alb: „Și fiindcă Preasfinția Ta ne vrei cel mai mare rău din lume, iată prin această scrisoare îți spunem prin auzul lumii întregi, că nouă alt preot nu ne trebuie, nici

nu primim vii, pe nime în lume altul”⁴⁰. Partidul Național Român convoacă pentru data de 20 septembrie 1892 la Șișești o adunare de protest la care participă „10.000 de români” în numele cărora 25 de membri semnează o scrisoare ce a fost înaintată Papei Leon al XII-lea, solicitându-i acestuia să facă dreptate. Șișeștenii trimit la Roma, la 28 septembrie 1892, cheile bisericilor din parohie și o scrisoare papei „în care cu fiască umilintă se roagă ca cheile bisericilor, să le redea în deplina puterii sale apostolică, vrednicului și iubitului lor pastor sufletesc”⁴¹. Ba mai mult, la 15 octombrie 1892 trimit o nouă scrisoare episcopului din Gherla în care se scrie: „cerem acum nemijlocit prin graiul nostru de la Măria Ta: ca să ni-l redai în diregătorie pe iubitul nostru preot Vasile Lucaciu, ...alcum nu ne poți avea nici pe noi”, amenințare directă la trecerea lor la religia ortodoxă, de la care i-a oprit, până acum, preabunul lor părinte. Urmează o deplasare în masă a sătenilor la Gherla, pentru a sta de vorbă cu Preasfinția Sa. N-a fost chip. Episcopul s-a ascuns. Atunci șișeștenii se adresează scaunului mitropolitan de la Blaj spunând: „Biserica o închidem și nu o mai deschidem decât părintelui nostru iubit, sau altă superioritate bisericească, dar nu cea din Gherla” subliniind că „am luat lumea în cap și lăsând familiile noastre, satul nostru, două sute treizeci capi de familie ne-am dus la Gherla să-i spunem vlădicului, pe care l-am cugetat ca părinte al nostru, durerile noastre, dar acesta a fugit dinaintea noastră, s-a ascuns de noi...”⁴². Ziarele maghiare salută decizia „înțeleaptă” a episcopului diecezan, ba mai mult „Erdélyi Hiradó” din 7 octombrie 1892, scrie modul în care era privită națiunea română din Ungaria acelor vremuri: „Că ce se va face cu cheia trimisă la Roma, puțin ne pasă, dar că până când județul nostru este dispus să rabde ticăloșia acestor coloniști ai patriei noastre, suntem în adevăr curioși”⁴³.

Condamnarea lui Vasile Lucaciu era regizată sub cupola legalității maghiare. Procesul s-a desfășurat la 12 noiembrie 1892. Este condamnat la „un an închisoare de Stat, 500 florini amendă și

38 *Ibidem*, p. 160, cf. și „Tribuna” Sibiu, an 1892, nr. 197.

39 Simion Retegan, *op. cit.*, p. 7.

40 *Ibidem*, p. 162.

41 *Ibidem*, p. 164.

42 *Ibidem*, p. 166-167.

43 *Ibidem*, p. 177.

49 florini cheltuieli de judecată”⁴⁴. Proteste și adeziuni se împletesc în atmosfera tensionată în toate teritoriile locuite sau unde trăiesc români, la aflarea acestei triste vești. Vasile Lucaciu pleacă din nou la București, iar presa maghiară nu conținește a scrie despre „fuga trădătorului”.

Reîntors la Șișești, este arestat pe 28 decembrie 1892, pentru a se pune în aplicare condamnarea de la Debrețen și este dus la renumita închisoare de la Seghedin. Din cauza condițiilor din închisoare, contractează o „boală de ochi”. În închisoarea de la Seghedin începe să scrie *Istoria lui Foțiu Patriarhul Constantinopolului, urzitorul schizmei grecești după I. Jager*. La 27 ianuarie 1893, deținutul Vasile Lucaciu este dus la Tribunalul Satu Mare, unde se judecă cel de-al doilea proces deschis împotriva lui. Este condamnat pentru calomnierea publică a guvernului la „patru luni închisoare ordinară și 50 florini amendă”, pedeapsă ce s-a „contopit în treisprezece luni în-

Vasile Lucaciu.

Fotografie din colecția Bibliotecii „V. A. Urechia” Galați

chisoare”, cu cea aplicată la Debrețen⁴⁵. După eliberarea sa, la 7 februarie 1894, pleacă la Viena la tratament pentru ochi. De aici, la Roma, pentru a-și câștiga drepturile preoțești. Apoi merge la București pentru a se reîntâlni cu membrii Ligii Culturale. La venirea spre casă face o escală la Ploiești, pe 19 martie 1894, unde primește, în dar, o pană de aur. „Cu această peană voi iscăli actul de Unire al tuturor Românilor”, spune atunci marile erou al națiunii române⁴⁶.

Procesul Memorandului. La 7 mai 1894 se deschide la Cluj procesul memorandiștilor. Guvernul maghiar dorea să dea o lecție finală națiunii române din Transleithania, cu scopul de a prezenta tuturor hotărârea fermă de a realiza *ideea de stat național maghiar*. Așa ne explicăm faptul că a început o goană pentru identificarea tuturor românilor care au făcut deplasarea la Viena, cu toții suspectați ca fiind membri ai Delegației Memorandumului. Dacă listele făcute de PNR nu au fost complete, observăm că numărul acuzaților în acest proces depășește cifra de 300 de persoane. S-a ales ca locație, drept ofensă, clădirea unde a avut loc Dieta din 1865 care a decretat unirea Transilvaniei cu Ungaria. Pe strada UNIO, în curtea „REDUTEI Orășanești” din Cluj (azi, Muzeul Etnografic al Transilvaniei), au fost aduși și păziți de jandarmi, în „uniforme de un albastru închis și cu pene de cocoș la pălăriile tari în formă de semijoben”⁴⁷, pentru a fi judecați, 300 de români ardeleni, acuzați pentru crima de „întăi trădare”. De la 1848, când pe Câmpia Libertății de la Blaj s-au adunat românii ardeleni pentru a-și hotărâi calea de urmat, nimeni, până la 7 mai 1894, la Cluj, nu văzuse atâta lume adunată. Data de 7 mai 1894, ziua începerii Procesului Memorandiștilor, trebuie considerată ziua deșteptării națiunii române din Transilvania. „Întreg Ardealul era în fierbere. ...clopotele bisericilor spărgeau văzduhul cu sunetul lor. Preoții slujeau liturghii, iar țărani îmbrăcați în haine albe, încinși cu brăcile tricolore, se duceau la biserică să se roage pentru libertatea atât de mult dorită și care în acea zi urma să fie încălcată în picioare. Drumurile și potecile erau pestrițate cu tineri, flăcăi și fete

44 *Ibidem*, p 244.

45 *Ibidem*, p. 284.

46 *Ibidem*, p. 102.

47 Tiron Albani, *op. cit.*, p. 173.

îmbrăcați în costume naționale. Mergeau dintr-un sat în altul, căci nu în fiecare sat era câte un preot, care să facă liturghie în această zi însemnată, deoarece preotul era dus de către jandarmi la Cluj, la marele proces al Memorandului, fie ca acuzat, fie ca martor.”⁴⁸ Era o zi de durere, de jale, de incertitudine dar și de speranță. În curtea Redutei mai erau aduși, precum acuzații, și martori la proces, printre care un mare număr de preoți, astfel că acest loc devenise precum un butoi de pulbere, gata, gata să explodeze. Pericolul ca jandarmii păzitori să devină victime era iminent. Dezamorsarea acestei stări de fapt s-a făcut prin restrângerea numărului de acuzați de la 300 la 30, în acest lot rămânând fruntașii PNR din Transilvania și Ungaria, adică reprezentanții aleși ai națiunii române. Procesul a continuat sub aceste auspicii, *justiția maghiară contra națiunii române*.

Prin sentința pronunțată la 25 mai 1894 au fost condamnați 14 fruntași ai PNR. Vasile Lucaciu a primit cea mai mare pedeapsă: 5 (cinci) ani închisoare de stat. Motivația: Vasile Lucaciu a fost considerat autorul moral și intelectual al Memorandului și s-a ocupat de organizarea deplasării la Viena a delegației celor peste 300 de români ardeleni pentru a cere împăratului drepturile și libertățile pentru națiunea română din Transilvania și Ungaria. Procesul a avut un mare răsunet în presa europeană, unde se publică întreg Memorandul, dar mai ales în România. Cu toate acestea „în ziua de 6 iunie 1894, Ministerul de Interne, prin adresa confidențială nr. 321, a desființat Partidul Național Român”⁴⁹.

Până la arestarea sa, pentru executarea noii pedepse primite la Cluj, Lucaciu este ținut sub o supraveghere strictă. Era arestat la domiciliul său din Șişești și nu avea dreptul să părăsească localitatea numai cu autorizație primită pentru fiecare situație, bine motivată. În 27 iulie 1894 este arestat și dus din nou la închisoarea din Seghedin. La 15 septembrie 1895, împăratul Francisc Iosif I grațiază pe toți memorandiștii condamnați. Această măsură a fost determinată de apelurile

internaționale, de intervenția regelui Carol I, dar mai ales de rezistența comună a naționalităților din imperiu. La 10 august 1895, la Budapesta a avut loc Congresul Naționalităților, unde românii, sârbii și slovacii au semnat o moțiune prin care și-au promis ajutor reciproc în lupta pentru dezrobirea națională.

Dr. Vasile Lucaciu pleacă la Roma pentru a-și redobândi postul de preot, procesul canonic mai era pe rol. Se întoarce acasă la Șişești prin București, pentru a relua colaborarea cu Liga Culturală. Trece prin Sibiu în scopul reluării activităților politice în condițiile trecerii în afara legii a PNR, la 6 iunie 1894, prin hotărârea Ministerului de Interne. Manifestul semnat de membrii Comitetului PNR prin care se afirmă continuarea luptei pentru câștigarea drepturilor poporului român, a produs reacția autorităților. „Aproape întreg comitetul este din nou condamnat la 8-10 zile închisoare și 100 florini amendă”⁵⁰.

În 4 și 5 septembrie 1901 Comitetul PNR se întrunește la Cluj, unde se hotărăște continuarea „pasivității” față de alegerile ce urmau, dar, pentru alegerile din 1905, PNR, sub președinția lui George Pop de Băsești, deoarece dr. Ioan Rațiu a decedat în 1902, hotărăște, pe 10 ianuarie, la Sibiu, „activismul” politic.

Vasile Lucaciu reușește să intre în Parlamentul de la Budapesta abia la alegerile din 1907, ca deputat de Beiuș. Obține 1718 voturi, iar candidatul guvernului numai 914⁵¹. În prima sa intervenție în Parlament, la 30 octombrie 1907, se declară ca fiind reprezentantul PNR. Este întrerupt, i se spune că acest partid nu există. În toate intervențiile avute în Parlament, aducând argumente pertinente, combate inițiativele legislative care aduc atingere naționalităților, atât pe tărâm politic, cât și social. Cu toate acestea avea să recunoască mai târziu: „Am tot bătut la ușa parlamentului din Budapesta, am reclamat în contra abuzurilor, a nedreptăților, a prigonirilor tiranice. Toate în zadar: toaca la urechea surdului”⁵². Încearcă să unifice vocea românilor din parlamentul

48 *Ibidem*, p. 171.

49 Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 374.

50 *Ibidem*, p. 379.

51 *Ibidem*, p. 394. Vezi și *Biruința de la Beiuș*, în *Șişești – vatră străbună*, Vol. VI, Editura Eurotip, Baia Mare, 2016, p. 41-88.

52 Liga pentru unitatea culturală și politică a tuturor românilor, *Conferința părintelui Vasile Lucaciu ținută la Galați, la 13 decembrie 1915*, Atelierele soc. Anonime „Adevărul”, Nr. 9-11, București, 1916, p. 24.

budapestan formând Clubul Parlamentar Român. Stăruie pentru punerea în legalitate a PNR, ca forță politică a națiunii române. Opiniile sale sunt bine exprimate în diverse articole din presa vremii. Pentru un articol publicat în ziarul „Lupta” din Budapesta, în ședința din 12 octombrie 1909, parlamentul ia în discuție și aprobă ridicarea imunității parlamentare și cercetarea deputatului Vasile Lucaciu, pentru „delict de presă”, cu toată împotrivirea deputaților români prin vocea lui Iuliu Maniu.

La 28 iulie 1911 participă la Congresul Internațional al Raselor, ținut la Londra. Vasile Lucaciu susține tema: *Rolul națiunii române și Orientul Europei*, spunând printre altele: „națiunea română este o santinelă neadormită de cultură și de civilizațiune națională în Orientul Europei”⁵³.

Europa în război. După Atentatul de la Sarajevo (28 iunie 1914), în care a fost ucis arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului, Austro-Ungaria declară război Serbiei și la 28 iulie 1914 armata sa declanșează ofensiva militară. În două săptămâni întreaga Europă era în stare de război. Mobilizarea s-a făcut prin ordinul dat de împărat prin manifestul din 15/20 iulie 1914. În aceste condiții, Vasile, mezinul familiei Lucaciu, alături de alți tineri din zona Șişești, au primit ordin de mobilizare. Până la gara din Baia-Sprie au fost conduși de părintele lor sufletesc, Vasile Lucaciu care le-a ținut o cuvântare de îmbărbătare. Aici a îmbrățișat pentru ultima dată pe fiul său și pe alți tineri care mergeau la luptă pentru o cauză care nu era a lor, ba mai mult, pentru a-și susține aspiratori. Părintele Vasile Lucaciu a înțeles situația de pericol în care se afla. Semnale primea din diverse surse. Două dintre acestea răzbat până azi. Se afirmă că „vințelerul” averii familiei Lucaciu de la Viile Apei, reîntorcându-se acasă după o vizită la Șişești, a auzit pe tren o discuție între doi jandarmi unguri care

spuneau că părintele Vasile trebuie să moară. De la Seini s-a întors și l-a avertizat despre acest fapt pe părintele Vasile⁵⁴. Aflăm, de asemenea, că un jandarm de origine română, l-ar fi preavizat: „Într-un amurg de toamnă târzie, bunicul a aflat că în zorii zilei următoare acesta urma să fie arestat și trimis, din post în post, la Budapesta, să dea seamă pentru opiniile lui care, desigur, nu erau pe placul celor care guvernau Ardealul în acea perioadă”⁵⁵. Cert este că Vasile Lucaciu a „părăsit patria” și s-a refugiat în România. Credem că a fost „însoțit de fratele său Constantin Lucaciu”⁵⁶. Traseul folosit a fost: Șişești, Sighețul Marmației, Iacobeni, Gura Humorului, trecând în România pe la Ițcani, luând trenul spre București din gara Burdujeni. Prezența sa la București este certă la 27 septembrie 1914, deoarece a participat la ceremonia de înmormântare a regelui Carol I⁵⁷. Pentru ca fuga lor în România să nu constituie un motiv de persecuție pentru PNR din Transilvania, la 23 decembrie 1914, Vasile Lucaciu și Octavian Goga, îl anunță pe George Pop de Băsești: „Pentru păstrarea libertății noastre de acțiune..., vă rugăm, domnule președinte, să binevoiți a ne primi demisiunea din Comitetul Executiv al partidului”⁵⁸. În Ungaria, țară aflată în război de la începutul ostilităților, se aplică legi speciale. Se intentează procese la toți cei ce fug din țară, fiind condamnați în contumacie. Vasile Lucaciu este condamnat la moarte în anul 1915⁵⁹.

„Portdrapel” al Revoluției de eliberare națională a Transilvaniei. Ajuns în România, părintele Vasile Lucaciu devine „port drapelul” revoluției de eliberare națională și socială a românilor din Transilvania. Participă la ședința Ligii Culturale din 29 decembrie 1914, aducând critici conducerii ei și pasivității acțiunilor întreprinse. Se fac alegeri, ocazie cu care dr. Vasile Lucaciu devine președintele acestei Ligi care își schimbă nu numai denumirea în *Liga pentru uni-*

53 Iacoș Ion, Achim Valeriu, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988; vol. I, Editura Gutinul, Baia Mare, 2000, p. 332-336.

54 Valentin Băințan, *Un moment relevant din viața mea*, în *Șişești – vatră străbună*, Ediția I, Editată de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2003, p. 91-92.

55 Prof. Marciana Oniga, *Îngerul păzitor al „Leului de la Șişești”*, în *Părintele Vasile Lucaciu în revista sătmăreană „Eroii Neamului”*, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 108.

56 Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 399.

57 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 256.

58 Ion Iacoș și Valeriu Achim, *op. cit.*, vol. I, p. 355.

59 Simion Retegan, *op. cit.*, p. 5.

tatea culturală și politică a tuturor românilor, ci și modul de acțiune. Liga organizează conferințe în toate marile orașe ale țării. În luna decembrie 1915 se găsește la Galați. La 2 decembrie 1915, în foaia „Vrem Ardealul” cheamă la luptă pentru unirea Ardealului cu România prin „Apelul părintelui Vasile Lucaciu”⁶⁰. Era în perioada premergătoare alegerilor. Este ales deputat de Galați în Parlamentul României, în urma alegerilor din 22 decembrie 1915⁶¹. La București, Galați sau în alte mari orașe din Regatul Român unde Liga a organizat manifestări naționale, dar și la bisericile la care slujea, Vasile Lucaciu înmâna auditoriului o carte poștală cu imaginea României Întregite și figura sa peste aceasta. „Le Petit Parisien, journal quotidien du soir” a găsit că este oportun să publice, în numărul din 16 martie 1915, această carte poștală care se înmâna la adunări precum o icoană. Împreună cu poetul Octavian Goga, și el refugiat, încearcă să mobilizeze pe toți românii transilvăneni aflați în România spre realizarea acestui deziderat. Primul țel era convingerea opiniei publice, dar și a autorităților statale din Regatul România, să intre în război de partea Antantei, pentru dezrobirea românilor trăitori înafara granițelor țării.

În noaptea de 14/15 august 1916 România declară război Austro-Ungariei, iar trupele române trec „hotarele vechi”. Soarta războiului a determinat ca la 20 noiembrie 1916 guvernul României și regele să se retragă la Iași. Vasile Lucaciu va primi misiuni oficiale din partea guvernului sau a parlamentului român. Intrarea României în război alături de Antantă a determinat amplificarea acțiunilor care vizau organizarea prizonierilor de război transilvăneni și bucovineni din Rusia. „La 1 septembrie 1916, refugiații transilvăneni și bucovineni înaintau autorităților române un document prin care cereau formarea de regimente românești în rândurile prizonierilor din Rusia și aducerea lor pentru a lupta alături de armata română, document sem-

nat de Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Ioan Nistor, Octavian Tăslăuanu, Iorga Toma, Dimitrie Marmeliuc, Vasile Oșvadă, Onisifor Ghibu și Ioan Moța”⁶². Acest demers, alături de altele de acest fel, au făcut ca „în ziua de 1/14 septembrie 1916, Marele Stat Major al armatei ruse să emită autorizația de concentrare a prizonierilor români la Darnița”⁶³. În consecință, pe teritoriu rusesc au fost recrutați „396 ofițeri și 9.721 soldați, majoritatea dintre ei compunând cele 15 eșaloane ce-au ajuns în România între 3 iunie 1917 și 2 ianuarie 1918”⁶⁴. *Memoriul-Manifest* de la Darnița este considerat de către voluntarii români ardeleni ca program al Revoluției Transilvane⁶⁵. Vasile Lucaciu „este inițiatorul întrunirii din 7/20 ianuarie 1917 de la Iași, când se constituie, sub președinția sa, Comitetul Național al Românilor Emigranți din Austro-Ungaria [...] Comitetul – alcătuit din 12 persoane, între care Octavian Goga, Ion Nistor, Sever Bocu, ș.a. – va semna, în prezența a trei membri ai guvernului, declarația de război împotriva Austro-Ungariei pentru dezrobirea Transilvaniei”⁶⁶ și Bucovinei.

În America. În aprilie 1917, o delegație compusă din preotul greco-catolic Vasile Lucaciu, preotul ortodox Ioan Moța din Orăștie și căpitanul Vasile Stoica este trimisă în misiune oficială în S.U.A. Plecați anterior și stabiliți în America erau și preotul Constantin Lucaciu, fratele, Epaminonda Lucaciu, fiul și Gheorghe Barbul cumnatul lui Vasile Lucaciu, care vor contribui în mod decisiv la îndeplinirea misiunii primite. La 2 iulie 1917, delegația română a fost primită la Casa Albă de către secretarul de stat Robert Lansing, căruia i-au înmânat documentul oficial în care erau cuprinse doleanțele României. Au fost date publicității manifestele: *Către românii din America*, la 3/16 august 1917 și *Apel către iubiții noștri compatrioți din glorioasa Republică a Statelor Unite*, la 2/15 septembrie 1917. Au fost organizate 12 întruniri publice, în mari orașe americane: Cleveland-Ohio, Yongstown (2 sep-

60 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 259, cf. „Vrem Ardealul”, I, nr. 1., Galați, 2 dec. 1915, p. 1-2.

61 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 260.

62 Viorel Filip-Gherman, *Identități și loialități în vremuri de război. Prizonieri și voluntari români proveniți din armata austro-ungară (1914-1918)*, în „Eroii Neamului”, Anul IX, Nr. 1 (30), Mar. 2017, p. 46.

63 *Ibidem*, passim.

64 *Ibidem*, passim.

65 Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914-1918*, Editura Marist, Baia Mare, 2010.

66 Simion Retegan, *op. cit.*, p. 417-418.

tembrie 1917), Detroit (16 septembrie 1917), Cleveland, (23 septembrie 1917), Trenton, Boston, Baltimore, Chicago (17 februarie 1918), Indiana Harbour (18 februarie 1918); care au fost adevărate manifestări naționale. La Youngstown-Ohio, cu ocazia Congresului Bisericii Ortodoxe din America, ținut la 28 februarie 1918, s-a hotărât trecerea acesteia la Mitropolia Munteniei. La Washington, la 22 iunie 1918, s-a ținut un congres al tuturor organizațiilor românești din America. Diaspora română, indiferent de religie și afinități politice, s-a unit în Liga Națională Română, sub președinția părintelui Epaminonda Lucaciu, fiul lui Vasile Lucaciu, realizând activități menite a prezenta americanilor situația reală din România și dorința de unire a provinciilor românești din Imperiul Austro-Ungar cu România⁶⁷. Vasile Lucaciu ar fi dorit constituirea de batalioane românești formate din voluntari americani de origine română care cer înscrierea lor în armata americană ce se pregătea de război, lucru imposibil de realizat, deoarece în armata americană nu existau contingente naționale.

Situația războiului a determinat România să accepte Pacea de la Buftea-București, tratat semnat la 7 mai 1918, cu Germania și Austro-Ungaria. Cu această ocazie, reprezentantul comandamentului armatei austro-ungare cere extrădarea unor persoane printre care și pe Vasile Lucaciu.

În Franța. Din America, Vasile Lucaciu a plecat la Paris. România era într-o situație deo-

sebit de grea. Sub președinția lui Take Ionescu se definitivează constituirea la Paris, la 3 octombrie 1918, a Consiliului National al Unității Tuturor Românilor, un guvern român în exil. Vasile Lucaciu este ales ca vicepreședinte. Guvernele Antantei au recunoscut acest Consiliu, ca exponent al poporului român. Redactează, împreună cu Ion Cantacuzino, un „Apel la unitate”, publicat în ziarele franceze, prin care se combate ideea federalizării statelor din Imperiul Austro-Ungar susținând dreptul la autodeterminare și constituire de state naționale și independente al popoarelor.

La 29 octombrie 1918 participă la Congresul Naționalităților ținut la Geneva unde continuă activitatea de promovare a intereselor românești. Aici va reveni la 23 mai 1919, când va organiza un protest public în care se face apel la Conferința de la Paris pentru rezolvarea doleanțelor poporului *latin* din Transilvania și Ungaria conform Rezoluției de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918⁶⁸.

Italia. De la Geneva pleacă în Italia. O delegație de români, din care face parte și Vasile Lucaciu este primită de președintele Consiliului de Miniștri, Orlando. Vasile Lucaciu are o însemnată contribuție la formarea companiilor românești constituite din voluntarii din rândul prizonierilor români ardeleni ce au făcut parte din armata austro-ungară, sfințindu-le steagurile de luptă sub culorile tricolorului românesc. „La 5 dec 1918, Vasile Lucaciu sfințește la Mariano, lângă Roma,

Vasile Lucaciu oficiind slujba sfințirii drapelelor, la festivitatea constituirii Legiunii Române din Italia (5 decembrie 1918)

67 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 267.

68 Prof. Augustin Iuga, *op. cit.*, p. 406.

drapelul regimentului «Horia», ...iar la 25 ianuarie 1919, în piața Siena din Roma, pe cel al regimentului «Cloșca»⁶⁹.

Reîntoarcerea acasă. Vasile Lucaciu se întoarce în România abia în anul 1919. Vineri, 17 octombrie 1919, ajunge la Baia Mare cu trenul din Satu Mare. I se face o primire oficială în sala teatrului din cadrul hotelului Ștefan. A doua zi pleacă spre Șişești. Este întâmpinat la Tăuții de Sus de un cor condus de învățătorul I. Porumb, iar la Baia-Sprie de protopopul Ioan Anca. La Șişești „îl aștepta o mulțime de oameni adunați din toate comunele din jur. Automobilele ce însoțeau pe «Leul de la Șişești», au trebuit să se oprească în fața mulțimii și însoțitorii să se contopească în entuziasmul delirant al poporului. Până la biserică, toți au parcurs drumul pe jos»⁷⁰. La alegerile parlamentare pentru România Întregită, din 2-4 noiembrie 1919 este ales ca deputat în cercul electoral Baia Mare, iar fratele său, protopopul Constantin Lucaciu în cercul electoral Seini⁷¹. Principala măsură pe care a promovat-o a privit îmbunătățirea soartei țăranilor, militând pentru elaborarea Legii reformei agrare. Vom sublinia că „în 1920 mai câștigă un mandat de deputat, iar în 21 iunie a aceluiași an a condus, în calitate de decan de vârstă, lucrările primului Parlament al României Mari, ocazie cu care a ținut și un discurs: «Mulțumesc providenței adorabile, că am ajuns să pot prezida, măcar pentru un moment, această ilustră Adunare Națională, acest parlament, în care pot saluta cu pietate nemărginită idealul nostru național înfăptuit, realizat»⁷². Pentru alegerile parlamentare din 1922 este rugat să candideze pentru un nou mandat. „În ziua votării, mergând către Baia Mare, [...] este atacat și bătut de către contracandidatul său din partea partidului de guvernământ, împreună cu câțiva gealați, care îl abandonează singur în zăpadă»⁷³. Așa au înțeles unii să respecte pe cei ce și-au închinat viața celui

mai sfânt ideal: unirea tuturor românilor. Nu peste multă vreme, la 29 noiembrie 1922, se stinge din viață.

Jurământ respectat. Jurământul sacru, de pus atunci când a fost hirotonit ca preot, a fost pentru părintele vicar Vasile Lucaciu, un crez și scut. N-a abdicat niciodată de la comportamentul impus de canoanele bisericești, ba, dimpotrivă, argumentele sale, chiar și atunci când prezenta idei politice, erau întărite de credința în Dumnezeu. Avea o înțelegere corectă a curentelor religioase. A apreciat și respectat opțiunile religioase ale altora. A scris, la 17 octombrie 1909, un frumos articol în ziarul „Lupta” privind „Centenarul nașterii marelui arhieru și marelui patriot Andrei Baron de Șaguna»⁷⁴. La București a co-slujit cu frații lui ortodocși. Alături de prietenul său, preotul, devenit episcop de Lugoj, Radu Demetriu, a făcut parte din conducerea „L'Association de l'union des l'Eglises”, constituită la Paris, militând în acest cadru european organizat pentru realizarea unității creștinismului. Înființarea la 8 iunie 1912 a Episcopiei de Hajdudorog, în baza bulei papale „Cristifideles graeci”, i-a provocat o revoltă sufletească care s-a materializat într-un Memorand-Apelațiune, Cătră Pontificele Roman, Papa Piu X. Grele cuvinte i se adresau Papei: „Și declarăm aici sărbătorește că în apărarea drepturilor noastre câștigate nu cunoaștem hotară, nici chiar jefirea vieții... Noi Vă facem răspunzători pre Preasfinția Voastră pentru toate urmările ce vor isvorî din legitima apărare a așezămintelor noastre străbune»⁷⁵. A ctitorit biserici de piatră și în filiile Unguraș și Bontăieni, ultima sfințită în anul 1892, organizând și la acestea ample manifestări cultural patriotice. Subliniem că prin intervenția personală „satele Bontăieni, Chiuzbaia, Dumbrăvița, Ferneziu, Rus și Șindrești primesc gratuit clopote pentru biserici»⁷⁶.

Vasile Lucaciu vizionar. Cunoscând viața reală, precum și legile obiective care acționează în comunitățile umane, Vasile Lucaciu a exprimat

69 *Ibidem*, p. 405.

70 *Ibidem*, p. 411.

71 *Ibidem*, p. 415.

72 Alina Mocanu, Daniela Ciută, Nicoleta Latiș, *Pr. dr. Vasile Lucaciu Părinte spiritual în clepsidra vremii*, Editura Citadela, Satu Mare, 2012, p. 26.

73 Cristian Mareș, *Un leu în haină preotească, Vasile Lucaciu*, în *Părintele Vasile Lucaciu în revista sătmăreană „Eroii Neamului”*, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 94.

74 Iacoș Ion, Achim Valeriu, *op. cit.*, p. 299-303.

75 *Memorand-Apelațiune, Cătră Pontificele Roman, Papa Piu X*, Baia Mare, Tipografia lui Ștefan Nanașy, 1912, p. 3-8.

76 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 275.

unele opinii care au părut a fi previziuni istorice. Fără a le detalia, le vom sublinia pentru mai buna cunoaștere a motivației acțiunilor sale. La anul 1890 avea conturată ideea privind realizarea unirii tuturor românilor într-un singur stat. Ideea de „stat național maghiar” pe teritoriul administrat atunci de guvernul de la Budapesta era pentru Vasile Lucaciu o utopie. „Statul acesta nu o să fie național maghiar”. Puțini au fost cei care au crezut în izbânda eliberării Transilvaniei. „Cred și suntem siguri că vom învinge”, „E o chestiune numai de timp și vom învinge”, afirma în dese conferințe pe care le ținea pe tema națională. „Eu le-am spus-o la Satu Mare la proces că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu Mare pentru Dieta din București”. „Se va schimba întregul sistem” ca efect al emancipării naționalităților era un alt concept enunțat clar de marele vizionar. De multe ori mă întreb când se va împlini o altă idee enunțată: unire în cugete, unire în simțire, unire în religie, a tuturor românilor?! Refuza să folosească cuvântul greco-catolic introducând o nouă sintagmă: ortodox-unit.

Înmormântarea. Părintele Vasile Lucaciu, a murit la 29 noiembrie 1922 în locuința sa din Satu Mare, sărac și aproape uitat de mai-marii zilei, după ce își consacrase peste 50 de ani din viață luptei pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni și pentru împlinirea idealului făuririi României Mari. Vestea tristă a morții sale a adus pentru o clipă redeșteptarea națională. Ziarele s-au grăbit s-o consemneze, iar oficialitățile au declarat ziua de sâmbătă, 1 decembrie 1922, data înmormântării marelui tribun, zi de doliu național. Declarându-se mesagerul întregului guvern român, Președintele Consiliului de Miniștri, Ionel I.C. Brătianu, aduce, în cuvântarea sa, prinos de recunoștință memoriei lui Vasile Lucaciu, odată cu care „se stinge o voce autorizată a patriotismului român, care a apărut și îmbărbătat neamul nostru în vremea celor mai aprigi frământări și a celor mai mari realizări”⁷⁷. Din însărcinarea Majestății Sale, regele

Ferdinand I, depune pe sicriul lui Vasile Lucaciu însemnele Marelui Cordon al Ordinului „Steaua României”, „ca viu semn al recunoștinței pe care cu toții trebuie să o purtăm serviciilor aduse de dânsul în viață, cauzei noastre naționale”⁷⁸, iar „Episcopul Iuliu Hossu de la Gherla l-a ridicat la rangul de vicar episcopal după ce «uitase» să-l reabiliteze de sub gravele acuze pe care predecesorul său, Ioan Szabó i le adusese”⁷⁹. Poetul și politicianul Octavian Goga își încheia astfel discursul rostit la înmormântarea celui ce-i fusese frate de lupte și suferințe pe drumul spinos al realizării unirii tuturor românilor: „Pleacă dintre noi cel din urmă romantic, reprezentantul perioadei eroice din politica Ardealului, lăsând generației de azi moștenire imaginea lui luminoasă, darul cel mai trebuincios într-o vreme copleșită de-o concepție prea pozitivă. Toate steagurile se apleacă în fața acestui sicriu, asupra căruia în numele ardelenilor cu care ai pribegit pe drumul idealului, Părinte Vasile, eu smerit ucenic arunc astăzi un bulgăre de țărână”⁸⁰.

După terminarea întregului ceremonial, în sunetele clopotelor de la biserică, Regimentul de Infanterie din Satu Mare dă onorul cortegiului precedat de doi ofițeri care poartă decorațiile marelui dispărut⁸¹. Din Satu Mare, cu un vagon mortuar, este transportat până la Baia-Sprie. De aici, cu o sanie trasă de șase boi, trupul neînsuflit al părintelui Lucaciu, însoțit de mulți poporeni, pleacă către Biserica Sfintei Uniri a Tuturor Românilor din Șișești, unde ajunge către asfințitul soarelui. Se oficiază un scurt serviciu religios.

Înveșnicirea lui Vasile Lucaciu. Eroii nu mor niciodată. Memoria colectivă le păstrează o vie amintire. Unii sunt învredniciți să rămână în sufletele oamenilor și să fie cântați de generațiile următoare. „Doina lui Lucaciu” își are izvorul în tumultoasa-i viață, iar judecățile nedrepte și anii grei de închisoare îndurați au nuanțat versurile care transmit un mesaj dramatic. „Cântec pentru Vasile Lucaciu” – priceasnă – muzică și versuri, dedicată de compozitorul băimărean Liviu Borlan și „Duhul lui Vasile Lucaciu”, cântat de șișeșteni,

77 Ziarul „Viitorul” din 5 decembrie 1922, p. 3.

78 *Ibidem*.

79 Traian Rus, *Vasile Lucaciu – un sfânt catolic într-o Biserică ortodoxă*, în *Șișești – vatră străbună*, Volumul V, Editura Eurotip, Baia Mare, 2016, p. 74; Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 277.

80 Ziarul „Viitorul” din 5 decembrie 1922, p. 3.

81 Ziarul „Universul” din 6 decembrie 1922, p. 2.

sunt alte piese muzicale ce-i eternizează memoria. Apreciat de oamenii timpului său, s-a impus, cu supranumele „Leul de la Șișești”, care sintetizează caracterul dârzului luptător pentru propășirea neamului românesc. Memorabile mărturii și descrieri ale personalității sale ne-au lăsat mari oameni ai timpului său: Nicolae Iorga, Ion I. C. Brătianu, Octavian Goga, I.L.Caragiale, George Pop de Băsești etc. Numele său a fost atribuit unei localități din județul Satu Mare, înființată în urma împrumutării țăranilor, ca urmare a reformei agrare din 1921. La 7 august 1924, în județul Satu Mare, s-a pus temelie satului „Urmașii lui Vasile Lucaciu”, localitate ce acum se numește Lucăceni. O semnificație aparte o reprezintă monumentul ridicat în memoria eroului Vasile Lucaciu la Satu Mare. Este impunător și are o simbolistică națională. S-a dezvelit și sfințit la 13 decembrie 1936, „într-o atmosferă de adevărată sărbătoare națională (cu peste 50.000 de participanți!!!)”. Înainte de finalizarea lucrărilor „în cadrul ceremoniei ce a avut loc la 9 august 1936, în pedestalul acestei monumentale statui, s-a pus pământ plămădit cu sânge străbun din Baia (Moldova), unde trufașul și mândrul rege Mathia al Ungariei (Matei Corvin, n.n.), învingătorul de pretutindeni, a fost învins de propriul său neam, prin urmașii conduși de eroul creștinătății Ștefan cel Mare, de la Adam Clisi (Dobrogea), ... Suceava (Bucovina), ... Călugăreni (Muntenia),... Rovine, ... Tapae (Ardeal), ... Hotin (Basarabia), ... și în fine, din Șișești, locul unde a trăit părintele martir dr. Vasile Lucaciu și unde a ridicat biserica Pentru Sfânta Unire a Tuturor Românilor”⁸². La Șișești s-a amenajat Muzeul Memorial „Vasile Lucaciu”, unde se află Casa Memorială și Clădirea Școlii Confesionale construite la 1905, Pavilionul, Izvorul Maicii Precestei, Crucea Făgăduințelor, Absida vechii biserici de lemn, dar, mai ales, Biserica Sfintei Uniri a Tuturor Românilor, care stău mărturie pentru vecie, cinstind memoria „Leului de la

Șișești”. Aici, la 26 noiembrie 1978, s-a dezvelit bustul din piatră al marelui tribun, operă a sculptorului Gavril Abrihan din Rus⁸³. Acum pe acest amplasament este așezat bustul din bronz, realizare a aceluiași sculptor. Din acel an și până în prezent, la Șișești părintele dr. Vasile Lucaciu, erou al neamului, a fost comemorat în fiecare zi de 1 Decembrie. Acum această comemorare se împletește în mod fericit cu Ziua Națională a României. Un mare număr de statui, busturi în bronz și în piatră sunt amplasate în locuri care-i păstrează memoria. Monumentul memorandiștilor de la Șișești, Bustul de la Alba Iulia de lângă Sala Unirii, busturile de la Șișești, Lucăceni, Carei, Baia Mare etc. Casa memorială din Apa, județul Satu Mare, locul copilăriei sale, este un reper important pentru păstrarea memoriei marelui tribun. Tomuri întregi s-au scris despre viața și activitatea sa: monografiile, studiile, piesele de teatru, poeziile nenumărate scrise de mari poeți, dar și de către oameni din popor; filme artistice și documentare. Mulți pictori i-au realizat portretul sau l-au reprezentat în momentele sale de luptă. Pictorul maramureșean Aurel Dan, într-o viziune personală, a realizat tabloul „Procesul Memorandiștilor”, pânză donată Muzeului Memorial „Vasile Lucaciu” din Șișești⁸⁴. Profesorul și pictorul Nicolae Pop din Apa i-a realizat mai multe portrete. La Cicârlău, județul Maramureș, s-a fondat în anul 1977 Cenaclul „Vasile Lucaciu”, iar primul Festivalul Național de Literatură „Vasile Lucaciu” a avut loc în 1978⁸⁵. Vestitul artist plastic Mihai Olos, împreună cu alți membri ai festivalului, vizitează, la 1 Decembrie 1978, Muzeul din Șișești, ocazie cu care i-a desenat figura-i luminoasă, pe tabla școlară din clasa-muzeu, folosindu-se de albul unei crete ce era pe suportul tablei⁸⁶. Mulți confrăți, preoți ai zilelor noastre au crezut de cuviință așezarea chipului „de romană frumusețe” al lui Vasile Lucaciu printre sfinții pictați în biserică. Avem pictura lui

82 Daniela Bălu, *Vasile Lucaciu – sau istoria sa în bronz*, în revista „Eroii Neamului”, anul IX, Nr. 1 (30), Mar. 2017, p. 20, cf. O. Ardelean, coord., *În serviciul patriei 1933-1937. Dare de seamă asupra realizărilor împlinite în județul Satu Mare*, reed. Ecou Transilvan, Cluj-Napoca, p. 307-308.

83 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 311.

84 Gavril Babiciu, *Tabloul „Procesul Memorandiștilor”*, în *Șișești – vatră străbună*, Vol. IV, Editura Eurotip, Baia Mare, 2009, p. 266.

85 Maria Gârbe, *A XX-a ediție a Festivalului de Literatură «Vasile Lucaciu» de la Cicârlău*, în „Pro Unione”, Anul XIX, nr. 1-4 (65-68), decembrie 2009, Baia Mare, p. 188.

86 Valeriu Sabău, *Portretul din școala sa*, în *Șișești – vatră străbună*, Vol. V, Editura Eurotip, Baia Mare, 2009, p. 63.

în interiorul bisericilor din Biczaz⁸⁷ și Unguraș și pe perețele exterior al bisericii din Stoiceni. Filatelia Română i-a acordat atenția cuvenită. „În anul 1949 s-au realizat... două ilustrate poștale care înfățișează noua „Biserică a S. Uniri a tuturor Românilor” din Șișești ctitorită de Vasile Lucaciu înconjurată de o imensă procesiune creștinească, iar cea de-a doua ilustrată prezintă Casa Parohială din Șișești, cu un grup de credincioși, în care a trăit timp de 35 de ani, părintele Lucaciu”⁸⁸.

Poetul Adrian Păunescu l-a avut ca model politic (personal l-am auzit spunând acest lucru). Poezia lui *Închinare unui erou* (1982), se încheie cu versurile:

*Vor fi eroi în Daco-România
Cât exista-vor cele pământești
Cât mierla își va spune tragedia
Și iarba va mai crește la Șișești.*

Pe mormântul lui Vasile Lucaciu din Biserica din Șișești s-a așezat în anul 1924 o lespede de marmură cu o frumoasă dedicație din partea Liceului „Vasile Lucaciu” din Carei, al cărui director era prof. Aurel Coza. În anul următor „în cadrul unei duiosase serbări comemorative, în fața bisericii s-au plantat doi stejari, care se vor numi „Stejarii lui Lucaciu”⁸⁹. De aseme-

nea, în municipiile Baia Mare și Satu Mare avem străzi care au denumirea Vasile Lucaciu. Multe instituții de învățământ îi poartă numele: licee în Baia Mare, Satu Mare și Carei; școli cu clasele I-VIII, în Șișești și Lucăceni. Mai amintim că tradiția locală din Șișești îi atribuie unele cugătări care, atunci când sunt folosite în vorbirea curentă, sunt enunțate cam așa:

• *Ferește-mă Doamne, de prieteni, că de dușmani mă feresc singur!*

• *Bună minte, cum spunea Lucaciu!*

*

Din scurta prezentare a vieții și activității depuse pentru propășirea națiunii române rezultă argumente suficiente ca să putem spune că este necesară o acțiune energică și conjugată a tuturor celor care pot fi implicați pentru a i se da preotului vicar greco-catolic, dr. Vasile Lucaciu aureola pe care o merită. De aceea susținem cu tărie propunerea inițiată de Asociația Națională Cultul Eroilor „Regina Maria” – Filiala Maramureș, privind emiterea unei legi prin care Vasile Lucaciu să fie declarat, precum Avram Iancu, erou al națiunii române.

Glorie eternă „Leului de la Șișești”!

Nota redacției: Vasile Lucaciu a rostit cel mai lung discurs parlamentar în ziua de 9 martie 1908. Pledoaria sa, întinsă pe durata a patru ore și un sfert, este în curs de publicare, după ce coordonatorul lucrării de față a reușit să obțină stenograma budapestană prin slalomuri diplomatice și culturale. Cartea cu titlul *Marele discurs* va fi o restituire extrem de importantă pentru destinul acestui uriaș al istoriei române.

Bibliografie

- Achim, Valeriu, *Nord-Vestul Transilvaniei, Cultură națională, finalitate politică, 1848-1918*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1998.
- Albani, Tiron, *Leul de la Șișești*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2017.
- Anonymus Notarius, *Gesta Hungarorum – Faptele Ungurilor*, Mentor 2001, Traducere, prefață, introducere și note de G. Popa-Lisseanu.
- *Biserica S. Uniri a Tutoilor Românilor, Adecă Mănăstirea Maicei Românilor în ȘIȘEȘCI, Schițe istorice și dare de seamă*, Baia-Mare, 1892.
- Braniște, Valeriu, *Amintiri din închisoare*, Editura Minerva, București, 1972.
- Borovszky, Samuel, *Szatmár vármegye*, Budapesta, 1908.
- Bufnea, Elie, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea 1914-1918*, Editura Marist Baia Mare, 2010.
- *De la Pronunțament la Memorandum, 1868-1892*, Arhivele Statului din România, București, 1993.

87 Traian Rus, *Vasile Lucaciu – un sfânt catolic într-o Biserică ortodoxă*, în *Șișești – vatră străbună*, Volumul V, Editura Eurotip, Baia Mare, 2016, p. 70.

88 Aurel S. Feștilă, *Comuna Șișești oglindită în filatelia română*, în *Șișești – vatră străbună*, Ediția I, Editată de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2013, p. 119-120.

89 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 303.

- *Discursul Părintelui Dr. Vasile Lucaciu, rostit în Odoreu (Cotul Sătmarului), în 2 sept. a.c. în cauza episcopiei de Hajdu-Dorog, Arad, 1912, Tipografia „Concordia” soc. pe acții.*
- „Eroii Neamului”, Serie nouă, Anul IX, Nr. 1 (30), Mar. 2017.
- Iacoș, Ion; Achim, Valeriu, *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor*, vol. I, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988; vol. I, Editura Gutinul, Baia Mare, 2000.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, Editura Casei școalelor, București, 1915.
- Iuga, Augustin, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Cooperativa de Editură a Notarilor din Baia Mare, 1940.
- Iuga, Augustin, *Vasile Lucaciu – Acte, documente, procese*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2017.
- „Lex et Honor”, Revista Asociației Naționale a Cadrelor Militare în Rezervă și în Retrageră – Filiala „Pintea Viteazu” Maramureș, Anul I, nr. 1.
- Liga pentru unitatea culturală și politică a tuturor românilor, *Conferința părintelui Vasile Lucaciu ținută la Galați, la 13 decembrie 1915*, Atelierele soc. Anonime „Adevărul”, Nr. 9-11, București, 1916.
- *Memorand-Apelațiune, Cătră pontificele Roman, Papa Piu X*, Baia Mare, Tipografia lui Stefan Nanasy, 1912.
- Mezea, Corneliu, *Dr. Vasile Lucaciu „Leul dela Șișești”: 1852-1922. Viața și faptele lui*, Tipografia Presa Liberă Satu-Mare, 1936.
- Mocanu, Alina; Ciută, Daniela; Latiș, Nicoleta; *Pr. dr. Vasile Lucaciu Părinte spiritual în clepsidra vremii*, Editura Citadela, Satu Mare, 2012.
- Netea, Vasile, *Istoria Memorandului*, Editura Europa Nova, București, 1993.
- Neue Freie Presse, 30 mai 1892.
- *Părintele Vasile Lucaciu în revista sătmăreană „Eroii Neamului”*, volum îngrijit de Voicu Șichet, Editura Academiei Române, București, 2017.
- Pop, Ioan-Aurel; Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016.
- Pop, Nicolae; Pop, Maria, *Apa – File de Istorie*, Editura Citadela, Satu Mare, 2010.
- „Pro Unione”, anul III, nr. 1-2 (5-6), august 2000; anul VII, nr 1-2 (17-18)- iunie 2004; anul VII, nr 3-4 (19-20)-decembrie 2004, Baia Mare.
- Retegan, Simion, *Luptând pe două fronturi – Memorandistul Vasile Lucaciu*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016.
- Stoian, Mihai, *Procesul unui proces*, Editura Cartea românească, București, 1978.
- *Șișești – vatră străbună*, Volumele I, II și III, editate de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2003, 2004 și 2007.
- *Șișești – vatră străbună*, Volumele IV, V și VI, Editura Eurotip, Baia Mare, 2009, 2013 și 2016.

Biserica lui Lucaciu din Șișești, Maramureș

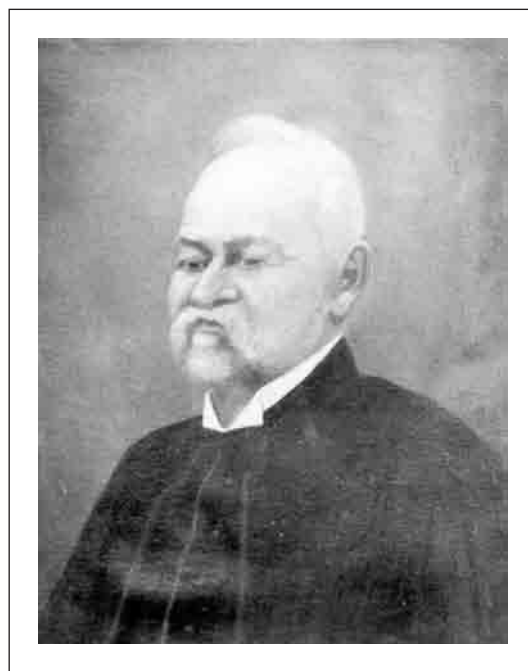
Alexiu Berinde

1844-1923

Alec PORTASE

S-a născut la Boinești, localitate din Țara Oașului, județul Satu Mare, la 1 decembrie 1844, din părinții Gavril, preot și Terezia, născută Meleșiu. Tânărul Alexiu a urmat primele două clase la Sighetul Marmației, după care a fost elev la Gimnaziul Superior din Ungvar, unde a obținut și bacalaureatul în anul 1862. În perioada gimnaziului a decedat tatăl său, unchiul Meleșiu, preot și el, preluându-i grija. A fost o perioadă dificilă din cauza condițiilor materiale grele, timp în care, ca elev la gimnaziu, medita copiii unora cu dare de mână, croia lenjerie intimă, confecționa materiale didactice, precum compasuri¹.

Deși era evident că tânărul Alexiu dovedea talente ingineresti, mama Terezia l-a îndemnat să urmeze calea tatălui său, a preoției. Așa se face că va studia Teologia la Gherla, timp de cinci ani. Avea 23 de ani, când s-a căsătorit cu Rozalia Lenghel, fiica preotului Ioan Lenghel din Certeze. În anul 1868 este uns preot greco-catolic. Este numit capelan în Iod, tractul Iodului (este vorba despre localitatea Ieud – n.a.), de unde este transferat, în funcția de capelan, în Slatina, ținutul Maramureșului istoric din dreapta Tisei (Solotvino, Ucraina de azi). Aici funcționează și ca învățător și vicenotar. Timp de patru ani a slujit în Slatina, unde paroh și vicar al Maramureșului era Mihail Pavel, care a fost și deputat. Tânărul Alexiu l-a însoțit în multe deplasări, la o ocazie cunoscându-l pe episcopul Ioan Oltean. În acești ani deprinde primele noțiuni de arhitectură. Este numit administrator interimar al Parohiei Slatina, după care, în 1875, devine administrator în Parohia Greco-Catolică din Sighetul Marmației. În anul 1878 este numit administrator interimar în Parohia Greco-Catolică Baia-Sprie. Aici l-a

cunoscut pe Vasile Lucaciu, preot în Șișești, cu care va lega prietenie pe viață. La Baia-Sprie avea promisiunea protopopiatului și este cap de listă, din partea episcopiei, de a fi numit pe un post în Ministerul Finanțelor.

Poate pentru a se apropia de satul natal, alege postul de preot paroh la Seini. Era anul 1879. Au urmat 44 de ani rodnici în slujba comunității din Seini, unde a activat cu energie pe tărâm bisericesc, cultural, social și politic. Alexiu Berinde era „de statură mică, barbă roșcată, înfățișare dârză, ochi pătrunzători, inimos la lucru, ager la minte și de o bunătate sufletească proverbială, a câștigat simpatiile tuturor acelor cu care a venit în contact. Priceput în toate, parcă a fost născut să fie îndrumător al poporului, un om de vocație, în adevărata accepție a cuvântului. În toată viața lui și-a îndeplinit în mod exemplar

¹ Arhiva personală a lui Mircea Bârsan (1945-2017) din Baia Mare, strănepotul lui Alexiu Berinde, fiu al lui Vasile Bârsan (1905-1990), preot în satul Rus, comuna Dumbrăvița. Arhiva constă în scrisori și manuscrise, fotografiile și diplome, precum și broșura *Alexiu Berinde*, tipărită în 77 de pagini și în doar zece exemplare, pe cheltuiala aceluiași Mircea Bârsan, broșură fără ISBN și fără mențiunea vreunei edituri. A se vedea și *Scrierile părintelui Vasile Bârsan – monografia satului Rus*, Baia Mare, Editura „Zestrea”, 2010.

misiunea lui de preot și a muncit neobosit și dezinteresat pentru ridicarea culturală și economică a poporului pe care-l păstora. N-a avut mari mulțumiri sufletești în viață. Astăzi, însă, toți acei în mijlocul cărora a trăit îi rostesc numele cu adânc respect, preamărindu-i munca, ce a lăsat urme neșterse”. Așa era descris în „Afirmarea” (nr.12/decembrie 1938), într-un articol semnat de un alt distins seinean: Mihai Bălaj, profesorul care avea să ne dăruiască excepționalul *Jurnal de front* (Editura Gutinul Baia Mare, 1999).

Să punctăm, în cele ce urmează, lucrarea de 44 de ani a preotului Alexiu Berinde în folosul comunității Seiniului. Concepe un plan nou pentru biserica din centrul Seiniului, aflată în construcție, devenind arhitectul, inginerul constructor și antreprenorul ei. Era anul 1879, iar în anul 1882, biserica a fost sfințită.

Construiește o casă parohială cu opt odăi, înființează o școală confesională, la care învățătorii erau plătiți din banii bisericii. A înființat și o bancă, numită „Perșeia”, de unde țărani luau împrumuturi de-și cumpărau pământuri. Mulți țărani, astfel, au ajuns gospodari destoinici. Împrumuturi se acordau și studenților, susținuți fiind până la absolvirea studiilor. În anul 1892, o mare moșie din marginea Seiniului, de 400 jugăre, a fost scoasă la vânzare. Țăranii ardeau de dorința de a-și cumpăra pământ, dar nu aveau bani. I-a ajutat tot preotul Alexiu Berinde: a format un consorțiu de cumpărare și a împrumutat 70.000 de coroane de la Banca „Albina” din Sibiu, cu care a fost cumpărat pământul. Țăranii cumpărători au avut condiții lesne de a-i restitui: în 20 de ani. A înființat și Banca Populară „Sătmăreana”, care a funcționat în casa parohială din Seini. Președintele băncii a fost George Pop de Băsești, cu care era în relații prietenești, iar la bancă aveau acțiuni români din tot Ardealul. Scopul băncii era pregătirea Unirii ce avea să vină, prin întărirea economică a populației românești din Ardeal.

În anul 1866, în Seini, la îndemnul și cu susținerea lui Alexiu Berinde, s-a înființat un cor, care, la festivitățile ce urmau a fi la Șişești, cu ocazia sfințirii Bisericii, a cântat, pe patru voci bărbătești, pentru prima dată „Liturgia Sfântului

Ioan Gură de Aur”, a compozitorului bucovinean Isidor Vorobchievici.

Entuziasmul și priceperea lui Alexiu Berinde dau roade și departe de Seini: după planurile și îndrumările lui s-au construit biserici în Botiz, Someșeni, Băbășești, Lăpușul Românesc.

Încă din timpul preoției de la Baia-Sprie, s-a împrietenit cu Vasile Lucaciu, supranumit „Leul de la Șişești”. Acesta, în anul 1885, i-a propus să facă planul noii biserici de la Șişești, Biserica Sfintei Uniri a tuturor Românilor (*Pro S. Unione Omnium Romanorum*), biserică impunătoare precum o catedrală. Săptămânal, timp de cinci ani, până la sfințirea bisericii, Alexiu Berinde se deplasa la Șişești, unde urmărea realizarea proiectului întocmit de el, dădea îndrumările necesare construirii. La 27 august 1891, s-a sfințit Biserica din Șişești, și azi o capodoperă a arhitecturii. Cu ocazia aceluși eveniment, relatează „Tribuna” din Sibiu (nr. 140/8 septembrie 1891), au participat „15.000 de poporeni”, pomenind „munca grea de 5 ani săvârșită de părintele Berinde, supranumit Meșterul Manole”. Da, vorbind despre Alexiu Berinde, dr. Vasile Lucaciu l-a numit pe Alexiu Berinde „apostol al culturii poporului român” și „iubitul nostru Meșter Manole, care au ținut o cuvântare însuflețitoare către popor”².

În paralel cu activitatea preoțească și de arhitect-constructor, Alexiu Berinde a fost vizibil și în plan național, prin activitatea sa politică, în slujba neamului românesc, una curajoasă. Purta corespondențe cu episcopii Mihail Pavel al Gherlei (sunt păstrate 28 de scrisori) și Florin Stan, episcop de Oradea, precum și cu George Barițiu. La casa lui din Seini era des vizitat de George Pop de Băsești, de dr. Vasile Lucaciu, ca și de mari intelectuali ai vremii. Preotul Vasile Bârsan din satul Rus, comuna Dumbrăvița, căsătorit cu Elvira, nepoata lui Alexiu Berinde, a donat Filialei Arhivelor Statului Maramureș, sub nr. 135/4 aprilie 1975, un număr de 29 de documente, dintre care 27 scrisori de la episcopul Mihail Pavel de la Episcopia Greco-Catolică Gherla și două scrisori ale lui George Barițiu, adresate lui Alexiu Berinde.

A activat în Partidul Național Român, Comitatul Sătmăr, și a sprijinit acțiunile Despăr-

2 Valentin Băințan, *Șişeștii părintelui dr. Vasile Lucaciu*, Editura Cybela, Baia Mare, 1998.

Doi prieteni: Alexiu Berinde și dr. Vasile Lucaciu

țământului „Astra”. Pentru pozițiile sale ferme în favoarea învățământului în limba română și pentru eliberarea de acte de stare civilă și în limba română, lui Alexiu Berinde i s-au intentat mai multe procese. S-a opus cu mult curaj acțiunii autorităților de maghiarizare a românilor. Un exemplu îl avem din 4 august 1886, când, în ședința Consiliului Comunal Seini, s-a dat citire unui apel al „Societății pentru răspândirea limbii maghiare și înfrățirii culturale”, prin care locuitorii Seiniului erau invitați să devină membri ai acestei asociații și să contribuie cu sume de bani. Preotul Alexiu Berinde a luat cuvântul și s-a împotrivit, arătând că populația Seiniului este săracă și că nu trebuie pusă la un bir pentru o cauză străină. Pe loc, autoritățile au întocmit proces-verbal și l-au acuzat de iredentism. În timpul unor asemenea tensiuni, a fost scos din biserică de jandarmii unguri, amenințat cu moartea. A fost și arestat, însă, la intervenția preotului romano-catolic (Iosif Tranta) și a celui reformat, ca și a farmacistului Bella Popoltary, a fost eliberat. Aceștia i-au spus comandantului militar: „Voi plecați, dar noi (maghiarii), rămânem aici, împreună cu românii”³. Un asemenea episod îl relatează același Mihai Bălaj în „Afirmarea”

(decembrie 1938): „În 1919 a suferit o ultimă și grea umilire din partea bandelor secuiești, cari, din biserică, din mijlocul credincioșilor, l-au scos și apoi l-au maltratat în chip mișelesc. Cu atât mai mare i-a fost bucuria, când, cu ochii înlăcrimați, a întâmpinat armata română liberatoare, în vinerea de Paști a anului 1919, pe podul din piața Seinelor”.

În Regatul României exista o atmosferă prielnică față de situația grea a românilor din Ardeal, aflați sub asupra austriacă: în Parlamentul de la București se discută tot mai aprins situația fraților români din Ardeal. Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Sturdza, Take Ionescu și alți parlamentari cer amestec imediat în rezolvarea problemelor românilor din Ardeal. Încurajați de sprijinul venit de la București, fruntașii românilor ardeleni au hotărât organizarea unei adunări naționale la Sibiu, în anul 1887. În acest sens, au avut loc întâlniri în cercurile electorale. Din delegația cercului electoral Baia Mare, care a participat la adunarea națională din anul 1887 de la Sibiu, au făcut parte dr. Vasile Lucaciu și preotul Alexiu Berinde. La întoarcerea de la Sibiu, s-a ținut o adunare la Tăuții de Sus, pentru a-i informa pe toți cetățenii asupra celor discutate și hotărâte la Sibiu, unde s-a stabilit și redactarea „Memorandului”, ca și trimiterea unei delegații de români transilvăneni la Viena.

După adunarea de la Tăuții de Sus, lui Vasile Lucaciu i s-a deschis proces. În ziua procesului, 4 iulie 1889, în Biserica Greco-Catolică română din Satu Mare, dis-de-diminează, preoții citați a se prezenta la Tribunalul Satu Mare au ținut o slujbă. Asemenea slujbe de rugăciune, pentru susținerea dr. Vasile Lucaciu, s-au ținut în toate bisericile din județ. La Seini, Alexiu Berinde, prietenul și camaradul de luptă al lui Vasile Lucaciu, a slujit două liturghii, în zilele de 4 și 5 iulie, rugându-se, împreună cu credincioșii, pentru dreptatea lui Vasile Lucaciu. Pentru această „îndrăzneală”, Alexiu Berinde a fost suspendat din preoție de către episcopul Szabo din Gherla. Referindu-se la această suspendare, George Pop de Băsești a numit-o „prepotență și abuz de putere, un amestec necompetent al guvernului în afacerile conștiinței noastre religioase”. Același

3 Din *Cronica Parohiei Seini*, de Mihai Berinde, p. 39.

episcop avea să-l suspende abuziv, peste doi ani, și pe Vasile Lucaciu, ca urmare a adunărilor de la Sibiu și Tăuții de Sus. Criticând măsurile de suspendare, George Pop de Băsești îl întreba, prin intermediul presei, pe episcopul Szabo: „Unde sunteți Clainilor, Șuluților? Apus-au cu voi mentorii Bisericii noastre și pradă o ați lăsat volnicilor libertine și francmasonice?”⁴.

În luna mai 1892, Alexiu Berinde a făcut deplasarea la Viena, în grupul celor peste 300 de delegați transilvăneni, care au dus „Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I, împărat al Austriei”. Alexiu Berinde era împreună cu dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești și dr. Vasile Lucaciu.

După cum se știe, prin „Memorandum” se cereau împăratului drepturi și libertăți pentru populația română majoritară din Transilvania și încetarea persecuțiilor și acțiunilor de maghiarizare

a românilor. Împăratul a tratat cu dispreț și incompetență „Memorandul”, pe care l-a trimis, necitit, Parlamentului de la Budapesta, care, la rândul său, l-a trimis, tot necitit, prefectului din Turda, cu mențiunea de a fi restituit dr. Ioan Rațiu, președintele Comitetului de redactare a „Memorandului”. Deoarece „Memorandul” a fost tipărit și răspândit, autoritățile imperiului au dispus trimiterea în judecată a celor care l-au redactat, acuzați fiind de instigare prin presă la unirea Transilvaniei cu Regatul României. Majoritatea celor judecați au fost condamnați la închisoare, între 2 luni și 5 ani. A fost implicat în proces și Alexiu Berinde. Sub presiunea opiniei publice, după un an de detenție, toți condamnații au fost eliberați.

În 30 decembrie 1892, ziarul „Pesti Naplo”⁵ relatează că drumul lui Vasile Lucaciu spre închisoarea de la Szeghedin a fost adevărat triumf: în gări erau mii de oameni, Lucaciu era simpatizat chiar și de jandarmii unguri, iar la Seini, preotul Alexiu Berinde l-a așteptat în fruntea a mii de credincioși⁶.

Mișcarea memorandistă a câștigat simpatia Europei, fiind cea mai importantă acțiune națională care a pregătit Marea Unire de la 1918.

Munca lui Alexiu Berinde a fost răsplătită și la rang foarte înalt. La 4 septembrie 1919, episcopul greco-catolic al Diecezei Gherla, dr. Iuliu Hossu, i-a decernat titlul de „Protopop Onorar, cu privilegiul de a purta brâu roșu”. La 9 noiembrie 1922, Ferdinand I, regele României, „prin grația lui Dumnezeu și voința Națională” i-a acordat lui Alexiu Berinde, paroh al comunei Seini, arhidiacon onorar, titlul de „membru al Ordinului Coroana României în gradul de ofițer”. Regele Ferdinand I, la 27 decembrie 1922, pentru munca apostolică depusă pe tărâm bisericesc, i-a conferit lui Alexiu Berinde medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică, clasa I”. Școala din Seini, construită de Alexiu Berinde, i-a purtat numele până în anul 1948, când regimul comunist l-a șters de pe frontispiciul școlii. În cursul anului 2007, cotidianul „Graiul Maramureșului”, prin semnatarul textului de față, a publicat mai multe

La mormântul lui Alexiu Berinde din Seini

4 Tiron Albani, *Leul de la Șișești*, Editura Cercul Ziaristilor, Oradea, 1936.

5 „Pesti Naplo”, ziar de limba maghiară care a apărut la Budapesta, în perioada martie 1850-octombrie 1939.

6 Iuga Augustin, *Cu privire la Vasile Lucaciu, acte, documente, procese*, Baia Mare, Cooperativa Notarilor, 1940, p. 251.

articole despre personalitatea lui Alexiu Berinde și a lansat propunerea către Consiliul Local Seini de a reda numele Alexiu Berinde Școlii cu Clasele I-VIII nr. 2 din Seini⁷. Consiliul Local Seini a aprobat propunerea. În septembrie 2014, tot învățământul seinean a fost reunit într-o singură unitate de învățământ, care se numește Liceul Tehnologic Agricol „Alexiu Berinde”. La 14 iulie 2007, la complexul monumental din centrul orașului Seini, a fost dezvelită o placă întru comemorarea lui Alexiu Berinde. La Satu Mare, o stradă poartă numele lui Alexiu Berinde.

Sunt puține date despre viața de familie a ilustrului Alexiu Berinde. Se știe că a avut patru

copii: Gavril, preot, Elena, Iuliu, tipograf, și Mihai, preot.

Alexiu Berinde s-a stins din viață la 26 decembrie 1923, la vârsta de 79 de ani. A murit sărac, tocmai el care a înființat bănci prin care au prosperat românii din jurul său și chiar de mai departe. A fost înmormântat în cimitirul vechi din Seini, de pe strada Băii. La mormânt, a fost ridicat un obelisc din marmură neagră, înalt de cinci metri.

„Astra” sătmăreană, la 13 iunie 1938, a ținut adunarea generală la Seini, ocazie cu care s-a făcut un pelerinaj la mormântul lui Alexiu Berinde și s-au depus coroane de flori, în semn de recunoștință veșnică eroilor neamului românesc.

Sibiu, anul 1890, întâlnire pentru discutarea proiectului „Memorandului”.
În centrul imaginii, George Pop de Băsești. În rândul doi, al doilea din dreapta, Alexiu Berinde

7 Șișești – vatră străbună, volumul III, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2007, p. 94-97.

Gheorghe Bilașcu

1863-1926

Ion PETROVAI

Generația Unirii de la 1 Decembrie 1918 a dat neamului românesc iluștri bărbați, între aceștia, cu merite importante, profesorul universitar doctor docent Gheorghe Bilașcu, a cărui soartă a făcut ca recunoașterea să nu fie pe măsura valorii sale. În sprijinul afirmației noastre, vom aduce câteva argumente pentru a-i defini personalitatea.

După o carieră formată în mediul sănătos al Occidentului, ajunge la o situație materială de excepție, dar, la chemarea României Mari, Gheorghe Bilașcu părăsește Budapesta și vine la Cluj pentru a ctitori școala românească de stomatologie de rang universitar. În șapte ani reușește acest vis măreț, însă moare fulgerător când nimeni nu prevedea acest sfârșit tragic, iar discipolii îl eternizează în bronzul unui bust realizat de renumitul sculptor Francisc Storch, prima statuie din Clujul interbelic ridicată unui român. Dictatul de la Viena face din Gheorghe Bilașcu victimă post-mortem, fiindcă bustul său este dat jos de pe soclul recunoștinței. Destinul salvează bustul, dând curaj portarului Clinicii de Stomatologie să-l ascundă la subsolul clădirii în fața căreia a fost amplasat. După eliberarea Ardealului, comuniștii nu-l repun în drepturi pe ctitorul învățământului stomatologic universitar din România, fiindcă a fost om bogat. După mai bine de un veac de la nașterea lui Gheorghe Bilașcu, începe reabilitarea sa, dar acest demers nu este cum ar trebui să fie, nici în prezent.

Dacă iluștrii săi contemporani George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu și Ilie Lazăr au fost repuși pe soclul recunoștinței scriindu-se despre ei lucrări temeinice, Gheorghe Bilașcu așteaptă să-i vină rândul la onoarea care i se cuvine pe deplin.

Numărându-ne printre cei care au pus umărul în 1973 la scoaterea din anonim a „doctorului de aur”, după o jumătate de veac ne străduim să realizăm prima lucrare despre viața și activitatea sa de ctitor.

Gheorghe Bilașcu s-a născut în Petrova la 27 aprilie 1863, într-o familie de țărani avuți. Tatăl său, Gheorghe Bilașcu, fost primar și primcurator, căsătorit cu Mihalca Maria a Onciului au avut împreună cinci copii, dintre care Gheorghe a fost cel mai mic.

Copilăria și-o petrece în satul natal, urmând Școala Confesională Greco-Catolică de pe lângă biserica din Petrova. Starea materială a familiei îl ajută să urmeze Liceul de Stat din Sighetul Marmăției, apoi studiile superioare la Budapesta.

Ai săi l-au trimis în capitala Ungariei să urmeze dreptul, dar tânărul maramureșean alege medicina, dezamăgindu-și părinții, care nu-l vor mai sprijini financiar. Cu toate acestea, se va descurca fără ajutorul părinților.

În timpul studenției a lucrat în clinicile budapestane reușind să învingă toate greutățile, câștigând, totodată, respectul dascălilor săi și admirația colegilor. După ce își trece cu succes examenele, își ia în 1890 doctoratul, care îl va face să devină și cercetător în domeniul medicinei – dovada acestui parcurs o reprezintă lucrările

publicate. A lucrat timp îndelungat la Clinica Obstreticală și Oftalmologică, profesor de igienă și medic de școală la licee de elită din Budapesta. Prin modestia-i cunoscută tuturor celor din jurul său, totodată, prin aptitudinile de care a dat dovadă a fost invitat și apoi numit medic la Institutul „Francisc Jozsef”.

Pe frontul Primului Război Mondial a întâlnit și a tratat leziuni traumatice din domeniul specialității, în mai toate spitalele pentru răniți. Experiența acumulată a utilizat-o în clinica lui, promovând câteva metode aplicate la fracturile maxilarelor.

Contribuțiile teoretice l-au făcut pe Gheorghe Bilașcu să fie considerat unul dintre stomatologii de excepție între contemporanii săi, luând parte la congresele internaționale de stomatologie. Domeniul în care românul a atins perfecțiunea și în care nu a putut să fie întrecut, a fost tehnica manuală, care i-a adus renumele de „regele dinților” în rândul pacienților, aparținând tuturor stărilor sociale, mai ales din rândul proprietarilor budapeșteni.

La Budapesta și-a început și activitatea de cercetător după o temeinică pregătire teoretică și practică în domeniul chirurgical. Meritul lui Gheorghe Bilașcu în domeniul cercetării este acela că toate lucrările sale științifice se bazează strict pe experiența sa personală, deosebit de vastă, și nu pe a altora. Debutul de cercetător științific îl are la Budapesta cu lucrarea *Încercări de transplanturi dentare cu considerații la replantări* publicată în 1903, după cercetări la Clinica Veterinară din capitala Ungariei.

Începând cu anul 1907 are colaborări cu mari anesteziști europeni, iar în 1910 publică lucrarea *Anestezia locală în stomatologie* urmată, în 1912, de *Anomaliile arcadei și articulațiilor dentare*. Contribuțiile teoretice în stomatologie, dar, mai ales, practica sa în această nouă specialitate a medicinei, au făcut ca ilustrul român să fie așezat printre oamenii de frunte din spațiul monarhiei austro-ungare. Dovadă în acest sens stă faptul că renumitul medic ia parte la toate congresele internaționale de stomatologie din vremea sa, cu rapoarte și comunicări științifice.

În cabinetul său, pe lângă elita budapeștenă alcătuită din grofi, magnați, actori și notabilități puteai întâlni și studenți români pe care Gheorghe

Bilașcu îi ajuta cu gândul la vremurile grele de care a avut parte în tinerețe.

La chemarea Consiliului Dirigent al Transilvaniei din 19 septembrie 1919, Gheorghe Bilașcu vine la Cluj, însoțit de un tânăr din Giulești Maramureșului pe care ilustrul petrovean l-a ajutat să devină specialist în dentistică. Tânărul se numea Vasile Petcaș și a lăsat, ca și maestrul său, o situație materială de excepție la Budapesta pentru a-și sluji Patria. El a devenit primul șef al Laboratorului tehnic al Clinicii Stomatologice din Cluj.

Alături de mari personalități ale culturii române, precum Sextil Pușcariu, Onisifor Ghibu, Iuliu Hațieganu, Victor Babeș și mulți, mulți alții, Gheorghe Bilașcu pune umărul la ctitorirea Universității Daciei Superioare în cadrul căreia va întemeia învățământul stomatologic de rang universitar din România. Medicul-cercetător și Profesorul luptă cu politicienii vremii ca stomatologia să poată fi făcută doar de medici, nu ilicit de persoane fără pregătire medicală. Omul cu vederi europene a fost conștient că pentru a implementa ideea și inițiative are nevoie de instituții, fapt pentru care a întreprins demersuri în vederea constituirii lor. Așa s-a născut „Asociația Generală a Doctorilor în Medicină Stomatologică din

În tinerețe, la Budapesta

Gheorghe Bilașcu în mijlocul tinerilor români aflați la studii în Budapesta. În picioare Vasile Filipciuc și Gheorghe Bârlea.

România” și „Revista de stomatologie”, în 1923, când are loc la București „Congresul Asociației Doctorilor în Medicină Stomatologică, congres la care ia parte și o delegație a studenților bucu-reșteni care cer să se înființeze și în capitala țării un învățământ stomatologic pentru a umple o lacună mult simțită”¹.

Solicitarea studenților este auzită și, în același an, apare legea „...Ministerului Sănătății și ocrotirilor sociale în care se prevedea că toate facultățile de medicină să cuprindă câte o catedră

La Petrova, între ai săi.

de odontologie pentru învățământul medical general și câte un institut de stomatologie pentru specializarea medicilor în arta dentară”².

Prin inițiativa ctitorului de școală medicală de a înființa „Revista de stomatologie” în 1923 România este astfel „prima dintre țările sud-est-europene care realizează o astfel de publicație medicală de specialitate”³.

Presimțind parcă faptul că timpul nu va avea răbdare și va părăsi lumea înainte de vreme, Gheorghe Bilașcu va pune în texte experiențele sale care vor primi botezul tiparului și în perioada activității de la Cluj, loc de referință al stomatologiei românești. Până în anul 1926, în orașul de la poalele Feleacului, s-au specializat ca stomatologi peste două sute de medici din România Dodoloață, care s-au documentat citind ceea ce publica Profesorul în presa de specialitate. Deși „...preocupat de problemele organizatorice ale învățământului stomatologic, el (Gheorghe Bilașcu) a acordat multă atenție fundamentării științifice a practicii stomatologice. În 1922 a publicat studiul *Hemoragii banale și hemofilice și tratamentul lor*, în care aduce o contribuție originală prin introducerea «oleului de terebentină» rectificat ca hemostatic local. Acestui studiu îi urmează apoi lucrarea *Erupțiile dificile ale molarului de minte unde – spirit inventiv – aduce iarăși o contribuție originală prin realizarea și aplicarea elevatorului Bilașcu la aceste extracții. Are contribuții personale în ceea ce privește tehnica și prepararea anestezicelor, a plantării dinților ș.a.*”⁴.

Medicul de renume european face parte din comitetul format la Budapesta la 23 aprilie 1912, care chema pe ziua de 29 mai 1912 la Alba-Iulia pentru „Dezbaterea asupra plănuitei înființări a bisericii greco-catolice maghiare și aducerea unei rezoluțiuni în această chestiune în scopul menținerii drepturilor și integrității bisericii noastre”⁵.

Gheorghe Bilașcu a fost ales la 17 noiembrie 1918 președintele Consiliului Național Român din Petrova, care a hotărât unirea Petrovei Maramureșului cu patria mamă România.

1 V. L. Bologa, G. Brătescu, B. Duțescu, Șt. M. Milan, *Istoria medicinei românești*, Editura Medicală, București, 1972, p. 400.

2 *Ibidem*, p. 401.

3 *Ibidem*, p. 400.

4 *Ibidem*.

5 Extras din lucrarea *Ziarul Românul și Marea Unire*, volum realizat de profesor Iulian Negrilă, Editura Politică, București, 1988, p. 14.

Spiritul de creator și ctitor l-a manifestat omul Gheorghe Bilașcu și în alte domenii. După ce la Petrova a adus pomicultori din Ungaria să-i formeze două livezi din meri sălbatici altoiți, când s-a stabilit la Cluj, a fondat Clubul de Turism, alături de prietenii săi.

Ca orice om de carte care se respectă, nu și-a uitat niciodată obștea petroveană și l-a adus pe învățătorul Ilie Doroș din Tarna Mare (Țara Oașului) să lumineze pruncii Petrovei. Din promoțiile instruite de acel dascăl face parte istoricul, teologul, profesorul Alexandru Filipașcu de Dolha și Petrova.

Gheorghe Bilașcu a fost căsătorit, dar n-a avut copii, numai fii spirituali în anii pe care i-a petrecut la Budapesta și după aceea la Cluj.

Cum am afirmat, destinul i-a fost potrivit lui „Badea Gheorghe”, cum îi spuneau apropiații, însă dârzul maramureșean nu s-a dat bătut și ca orice mare vizionar, a căutat noul în domeniul în care era un adevărat profesionist. Românul Gheorghe Bilașcu a fost puternic legat de plaiurile natale și a lăsat cu limbă de moarte să fie înmormântat lângă părinții săi, în Petrova natală, conștient că mormântul său va fi o emblemă a valorii neamului din care s-a ridicat prin eforturi proprii.

Valoarea acestui bărbat, ales de popor în primul Parlament al României Mari, a fost recunoscută pe plan național mai mult în timpul vieții decât după apusul său dramatic. Dovadă în acest sens este faptul că în anul 1926 Guvernul României l-a delegat ca reprezentant al corpului medical român la Congresul Internațional de la New York, dar „doctorul de aur” n-a reușit să treacă oceanul spre America, deoarece destinul, prea nedrept cu el, a făcut să se stingă, în plină putere de creație, la Cluj, în 22 iulie 1926, ca urmare a unei septicemii cauzate de o rosătură a unei pietricele intrată în bocancul de turist, în timpul unei excursii pe Feleacul Clujului, căreia medicul nu i-a dat importanța cuvenită. Pe acest deal, orășeanul urca des pentru a-și stinge dorul de Maramureș, iar, în acest spațiu unde ilustrul maramureșean poposea des să bea apă dintr-un izvor cu apă limpede și rece, ca în Marmăția, camarazii și discipolii au amenajat „Fântâna

Bilașcu” în amintirea celui care a avut inițiativa de a fonda Clubul de Turism din Cluj.

Medicul Gheorghe Bilașcu a fost și un cercetător renumit în domeniul profesiei sale. Stau mărturie cercetările făcute în cadrul Academiei Veterinare din Budapesta, privind implantologia, ajunsă în vremea noastră o practică frecventă.

Potrivit opiniei unui contemporan al Profesorului, primul articol în domeniul ortodonției⁶ l-a publicat tot românul Gheorghe Bilașcu.

Testamentul pe care l-a scris în 12 decembrie 1915 în Budapesta, înainte de a pleca pe frontul primei conflagrații mondiale, este un adevărat autoportret de patriot român. Iată cum sună textul document:

Las toată averea mea mobilă și imobilă veneratului Capitol de Alba Iulia și Făgăraș din Blaj, pentru susținerea unei școli profesionale cu limba de predare românească în comuna mea natală Petrova și pentru stipendii la tinerii lipsiți de mijloace pentru orice carieră.

Întâietate să se dea la fii de țărani, economi de pământ – pentru că ei sunt pătura sănătoasă și izvorul nesecat din care, cu vremea, trebuie să răsară mărirea și puterea neamului românesc.

Condiția primă pentru a fi cineva împărțit din fundațiunea mea este ca să fie tânăr român cu purtare bună, având toate presemnele, că se va alege din el om stăruitor și de caracter, fiindcă noi românii, în primul rând, avem lipsă de bărbați cu inimă nobilă și caracter sobru⁷.

Averea acestui bărbat cu destin tragic a stat la baza „Fundației Bilașcu”, care a funcționat la Blaj până în anul 1948, când „puterea populară” a confiscat-o, iar „Revoluția din 1989” n-a returnat-o „Fundației prof. univ. dr. Gheorghe Bilașcu” din Petrova, continuatoarea vechii fundații.

La inițiativa actualei fundații, s-au pus plăci comemorative la Baia Mare, Petrova și Cluj-Napoca, unele străzi din Baia Mare și Cluj-Napoca au primit numele lui Gheorghe Bilașcu (la Cluj-Napoca numele străzii a fost retras și se discută îndreptarea lucrurilor), iar bustul din fața fostei Clinici de Stomatologie, ctitorite de „Badea Gheorghe” este, în prezent, piesă de muzeu nu bun public la vedere, cum a fost în perioada interbelică.

6 Vasile Vasilescu, *Profesor doctor Gheorghe Bilașcu – omul și opera* (Manuscris în fondul „Gheorghe Bilașcu” din arhiva profesorului dr. Ion Petrovai de Petrova).

7 Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1940, p. 241.

„Fundatia Bilașcu” actuală, după ani buni, ajutată de români patrioți, a ridicat un bust lui Gheorghe Bilașcu în fața Școlii Confesionale pe care a urmat-o Profesorul, aflată în apropierea mormântului din Petrova și așteaptă sfințirea monumentului. S-au făcut demersuri ca Academia Română să-i atribuie lui Gheorghe Bilașcu titlul de academician post-mortem și se așteaptă decizia înaltului for științific.

Analizând temeinic viața și activitatea unor personalități ca Gheorghe Bilașcu putem înțelege, cu mare ușurință, cât este rod al chibzuinței și cât este destin în viața noastră, indiferent de poziția socială pe care o ocupăm și

locul din care ne hazardăm sau ne decidem să vorbim lumii. Destinul lui Gheorghe Bilașcu în privința recunoașterii meritelor sale de ctitor a fost asemănător cu al multora; vom susține această opinie menționând doar trei nume: Nicolae Paulescu, Traian Vuia, Ștefan Odobleja, pe care îi prețuiește neamul românesc și-i nedreptățește omenirea.

În ciuda tuturor opreliștilor, dacă dorim să avem sorți de izbândă în ceea ce întreprindem pentru noi, neam și umanitate, este imperios necesar să ne luăm drept model marile valori ale umanității, iar Gheorghe Bilașcu este, cu siguranță, una dintre ele.

„Casa Bilașcu” în formulă de carte poștală care a circulat în Austro-Ungaria.

Ceremonia dezvelirii bustului lui Gheorghe Bilașcu la Cluj.

Atanasie Demian

1859-1929

Viorel CÂMPEAN

O familie de vază în Negreia (localitate situată în județul Maramureș) a fost Demian, membrii acesteia conducând destinele comunității locale timp de 70 de ani. Se poate afirma că Demienii au fost cel mai reprezentativ neam din Negreia¹; o familie din care au descins numeroase personalități care au făcut cinste poporului nostru. În special pentru tezaurul de personalități din perioada interbelică, familia Demian reprezintă un bogat furnizor; până acum putem afirma că au existat demersuri de scoatere la lumină a valorilor umane date de această familie². Oarecum demersurile au fost facilitate și de faptul că o ramură a familiei s-a consacrat vieții bisericești, familia Demian dând parohiilor sătmărene și maramureșene numeroși preoți³. Și de această dată ne vom sluji de prețioasele amintiri ale unui membru al familiei, component și el al ramurii de avocați, profesori, medici etc.⁴.

Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unuia dintre fondatorii, am putea spune, familiei de personalități Demian. Este vorba despre Atanasie Demian, care era originar dintr-o familie românească de țărani înstăriți. De altfel, am mai avut ocazia de a reliefa aspecte din viața și activitatea lui⁵.

De numele membrilor acestei ramuri a familiei Demian se leagă și înființarea primei școli românești în Negreia⁶. Născut în 1859 la Negreia, Atanasie a ajuns să se îmbogățească din comerțul cu animale.

- 1 Gheorghe Muntean, Margareta Muntean, *Negreia – satul de sub Mogoșa. Schiță monografică*, Cetățele, 2006, p. 27-28, 47.
- 2 Claudiu Porumbăcean, *Figuri ilustre sătmărene (II). Dr. Titu Demian (1896-1958)*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, Satu Mare, vol. XIII, 1996, p. 215-218; Idem, *Familia Demian. Rolul și locul ei în societatea sătmăreană*, în vol. *Familie și societate. Studii de istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1999, p. 93-96, Idem, *Familii sătmărene cu valori europene (I). Familia Demian*, în „*Studii de știință și cultură*”, Arad, anul IV, nr. 3 (14), septembrie 2008, p. 62-67.
- 3 Viorel Câmpean, *Familia Demian – noi contribuții documentare*, în „*Satu Mare. Studii și comunicări*”. Seria istorie-etnografie-artă, Satu Mare, XXIX/II, 2013, p. 59-68.
- 4 O mare parte dintre datele prezentate în această lucrare ne sunt oferite de cronică genealogică a familiei, întocmită în anul 1976 la Baia-Sprie de către avocatul Victor Demian (*Cronica familiei Demian*, aflată în arhiva Muzeului Județean Satu Mare). Printr-o scrisoare adresată unei nepoate (Maria Zaharescu, născută Demian, fiica lui Titu Demian), acesta explică modul în care a întocmit genealogia și care este motivația sa: „Dragă Marița, Conform celor promise, vă trimit alăturat cronică familială – Demian – precum mi-ai cerut-o. Cuprinde tot ce memoria mea a păstrat. Date documentare nu am. Cu ocazia naționalizării din 1948 (confiscările făcute de Securitate – n.n.) am fost privat de toate bunurile mele, inclusiv archiva familială. Dar ceea ce am consemnat este mult prea suficient pentru ca nepoții și urmașii lor să-și poată forma o idee despre predecesorii familiei. Tuturor vă urez mult bine, Victor. Baia-Sprie – septembrie 1976”.
- 5 Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Atanasie Demian, un artizan al Marii Uniri din părțile Sătmarului*, în *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii)*, volum omagial, Arad, 2013, p. 112-122.
- 6 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, 2000, p. 79-81.

Tatăl lui Atanasie, Gheorghe Demian, era prim-curator al bisericii din Negreia, dar a fost și jude comunal din 1867 până la data decesului său, survenit la 23 iulie 1889. În mormântarea a fost onorată de prezența protopopului Ștefan Pop, pe lângă cea a parohului din Șurdești, Vasile Șurani (Negreia era pe arunci filie a acestei parohii)⁷. Primul membru al familiei despre care avem știre, însă, a fost Alexa Demian, care a trăit între anii 1770-1860.

Atanasie mai avea un frate, Gheorghe, care avea să decedeze în 1918; și la această înmormântare au fost prezenți protopopul Ioan Anca, preotul local Virgil Șurani, dar și Iosif Demian, pe atunci paroh la Firiza⁸. Acest din urmă preot era fiul protopopului Andrei Demian, slujitor la Șișești și apoi la Negrești, născut în neamul Demienilor din Negreia, ramura preoțească.

Se pare că cei doi frați Demian – Atanasie și Gheorghe, se numărau printre puținii copii din Negreia care avuseseră acces la frecventarea cursurilor gimnaziale, probabil la Baia Mare sau Baia-Spie⁹.

Despre Atanasie știm că a absolvit patru clase elementare, o clasă de liceu și un an de școală profesională. Această școlarizare (deși redusă), la care, desigur, se adaugă și calitățile sale native l-au ajutat să-și fondeze o gospodărie mai avansată decât mica gospodărie țărănească. S-a ocupat de agricultură și pomicultură, dar, în special, de creșterea și comercializarea vitelor. A ajuns să dețină o suprafață de cca 100 ha teren agricol și a luat în arendă vaste terenuri și muniți pentru pășune, având mari cirezi de vite, cai, porci și oi.

Beneficiind de o asemenea avere, și-a asigurat o poziție privilegiată în societate. Atanasie Demian se implică în mișcarea națională devenind chiar unul dintre liderii săi din zonă¹⁰. Către sfârșitul secolului al XIX-lea, se formase o legătură deosebită între fruntașii români din zonă;

Atanasie era asimilat de către intelectualii din aceste sate. Astfel, exemplificăm cu un grup restrâns de români care se reuneau, pe rând: la 1 ianuarie, în Șișești la dr. Vasile Lucaciu; la 29 ianuarie la Șurdești la familia Șurani; la 2 februarie în Negreia la Atanasie Demian; la 6 decembrie în Chiuzbaia la Nicolae Lupan¹¹. Imaginea de la sfârșitul acestui articol reprezintă casa și curtea lui Atanasie Demian din Negreia.

Pentru exemplificare, facem din nou apel la genealogia familiei, de unde cităm: „An de an o serba (ziua onomastică la 2/17 februarie – n.n.) cu largă ospitalitate. Erau prezenți țărani frunțași, învățătorii și preoții comunelor din jur. De la aceste onomastici nu lipsea nici preotul dr. Vasile Lucaciu din Șișești, care era flacăra românismului în acele ținuturi. Onomasticele erau, în același timp, și întruniri național-politice. Se discutau evenimentele trecute și perspectivele după directivele date de dr. V. Lucaciu. A colaborat strâns cu aceștia pentru a menține și răspândi conștiința românească”.

Despre Demian Atanasie, fiul său Victor, ajuns avocat, își amintește că „era un om rațional și logic, judeca și numai după aceea acționa. Avea o voință de fier. Nereușitele nu l-au descurajat, ci l-au îndârjit și mai mult. Muncea cu râvnă și multă tenacitate. Era sociabil cu vaste legături de cunoștințe”¹².

La 14 ianuarie 1892 se desfășoară la Seini o conferință a celor cinci cercuri electorale din comitatul Sătmar, urmând să fie aleși delegații pentru Conferința de la Sibiu și constituirea clubului național electoral din comitat, prin unificarea celor cinci cercuri electorale din Sătmar. Se alege Comitetul electoral județean format din: Alexiu Berinde și Andrei Medan, președinți; Gavril Lazăr de Purcăreți și Ioan Roman, vicepreședinți; Vasile Lucaciu și Ștefan Cherecheș, secretari; Gavril Barbul, Avram Breban, Atanasie Demian, Basiliu Șavaniu, Gavril Sabo, Alexandru

7 Gheorghe Muntean, Margareta Muntean, *op. cit.*, p. 20-22, 51.

8 *Ibidem*, p. 92.

9 *Ibidem*, p. 75.

10 Pentru mișcarea națională sătmăreană vezi pe larg *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, București, 1989; Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Cluj-Napoca, 1996.

11 Valeriu Achim, Aurel Socolan, *Dr. Vasile Lucaciu – luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968, p. 191.

12 Victor Demian, *Cronica familiei Demian*, arhiva Muzeului Județean Satu Mare.

Fotografia aceasta cu memorandiștii o avem de la doamna Silvia Demian, nepoată a lui Atanasie Demian; în imagine Atanasie Demian este indicat cu o săgeată: „însemnat cu + pe piept”

Ștețiu, Vasile Anderco, Daniil Napoian, Dionisiu Bran, Alexiu Pop, Augustin Pelle, Antoniu Gitta, Gheorghe Șuta, Vasile Leșan, Ioan Costin – membri¹³.

Iată-l deci pe Atanasie Demian într-o companie selectă, alături de numeroși parohi-protopopi sau vestiți dascăli din părțile Sătmarului.

La 28 mai 1892, Atanasie Demian este prezent cu ceilalți memorandiști în Viena. Făcea parte din grupul de patru țărani, duși pe propria-i cheltuială de către dr. Vasile Lucaciu, alături de Atanasie Demian fiind prezenți: Gheorghe Avram (Șișești), Constantin Dipșe (Șurdești) și Pavel Pele (Unguraș)¹⁴.

Ajuns la Viena, Atanasie Demian este pus în fața unui fapt care avea să scoată în evidență concepția sa față de ideea de familie în spiritul tradiției românești. Figura sa a fost remarcată de un bogat industriaș austriac, acesta fiind impresionat de îmbrăcămintea originală, de fizicul său impunător, cu „înfățișarea unui patrician din Roma antică”. Austriacul i-a propus să se căsătorească cu unica lui fiică, oferindu-i în schimb greutatea sa în aur, fără a fi nevoit vreodată să lucreze”. Vastele lui uzine și fabrici i-ar fi asigurat o existență fără orice fel de muncă. Oferta a fost respinsă, cu motivarea că este căsătorit și are copii. Austriacul stăruie. Pentru soția și copiii de

acasă se oferea să le instituie câte o rentă viageră, fiecărui în parte, plătită lunar, suma urmând să o stabilească chiar tata. Oferta a fost respinsă și în această variantă. Ar fi însemnat trădare față de neamul românesc, denigrarea ființei sale și a conștiinței sale de român”¹⁵.

Între anii 1905-1921 Atanasie Demian va deține funcția de primar la Negreia, calitate în care a urmărit luminarea consătenilor săi. Printre mijloacele folosite întru menținerea conștiinței de neam a fost și înființarea de școli românești la sate. Atanasie Demian a convins locuitorii satului Negreia (în totalitate românesc) de necesitatea unei școli cu predare în limba română. Prin contribuția voluntară și „conștiința românească”, s-a construit în sat o școală cu locuință corespunzătoare pentru învățător și s-a stabilit un buget pentru întreținerea școlii și salariul dascălului. În aceste condiții, primul învățător în noua școală din Negreia a fost domnișoara Aurelia Rusu; în paranteză fie spus, această dascăliță a avut o emoționantă poveste de dragoste cu Octavian Goga. De pe urma acestei povești de iubire au rămas și 51 de scrisori. Corespondență între „poetul pătimirii noastre” și o învățătoare cu comportament și viață morală exemplare. Despre Atanasie Demian putem spune că a fost mereu aproape de școala din satul natal, căci, cu mulți ani înainte de a fi

13 Valentin Băințan, *Șișeștii părintelui Dr. Vasile Lucaciu – Contribuții bibliografice*, Baia Mare, 1998, p. 213.

14 *Ibidem*, p. 216.

15 Victor Demian, loc. cit., f. 8-9.

primar, îl găsim în fruntea Senatului școlar, ori chiar director al școlii¹⁶.

Îl găsim și printre membrii Comitetului director al Institutului de Credit și Economii „Aurora”, înființat în 1906 la Baia Mare¹⁷. Printre alți membri de frunte se numărau: George Pop de Băsești, Iosif Pop de Turț, Constantin Lucaciu, Teofil Dragoș etc.¹⁸

De asemenea, cel puțin din anul 1908, se număra printre membrii Despărțământului Sătmăroș-Ugocea al „Astrei”¹⁹.

Îl găsim, desigur, implicat și în activitatea politică, lucru ilustrat de faptul că în 1909 Atanasie Demian s-a aflat printre cei aleși în comitetul Cercului electoral Șomcuta Mare al P.N.R. comitatens Satu Mare²⁰.

Toamna anului 1918 îl găsește în plin efort organizatoric. Astfel, la 21 noiembrie 1918 a fost ales președinte al Consiliului Național Român Tăuții de Jos²¹. La 27 noiembrie 1918 a fost ales printre delegații la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia²².

În căsătorie, Atanasie Demian nu a fost un norocos, rămânând de mai multe ori văduv. Din prima căsătorie, încheiată în anul 1882 și care a ținut doar cinci ani, s-au născut copiii:

- Maria, căsătorită cu Virgil Dipșe, pădurar la Șurdești. Maria a murit fără a avea copii la doi ani după căsătorie;

- Ioan, care a decedat la o vârstă fragedă – 18 ani, fiind student în ultimul an la Institutul Pedagogic de Învățători.

Atanasie Demian se recăsătorește în anul 1888; această căsătorie a durat și mai puțin, doar doi ani, în urma ei rezultând doar un fiu, pe nume Gheorghe, născut la 1888, care rămâne în Negreia.

Rămas văduv cu trei copii minori, în 1890 se recăsătorește din nou, de această dată având

parte de o căsătorie mai lungă, până în luna mai a anului 1914 când va deceda și cea de a treia soție. Din penultima căsătorie au rezultat și cei mai mulți copii, în număr de cinci:

- Vasile, născut la 3 iulie 1892, doctor în medicină, a fost medic primar la Spitalul Satu Mare, profesor de igienă mulți ani la Liceul „Mihai Eminescu”; a decedat în anul 1958, fără urmași, nefiind căsătorit²³;

- Aurel, născut la 1894, învățător, care avut doi copii, Vasile și Maria;

- Titu, născut în 1896, decedat în 1958, avocat. A deținut funcțiile de vicepreședinte și apoi de președinte al organizației Satu Mare a P.N.Ț. Și, vreme de un mandat, a fost primar al municipiului Satu Mare. S-a opus instalării sistemului totalitar, averea fiindu-i confiscată, iar el arestat. În familia acestuia s-a născut o fiică, Maria, căsătorită Zaharescu, cercetătoare la Academia Română din București;

- Adrian, născut în 1899, decedat în 1977, profesor de muzică la Satu Mare, Aiud și Arad. În familia acestuia s-au născut trei băieți: Valer, Barbu, Marius și o fiică, Silvia;

- Victor, născut în 1906, avocat la Satu Mare. Toate bunurile i-au fost naționalizate în 1948, excepție făcând doar haina de pe el, cum mărturisește în materialul redactat în 1976 la Baia-Sprie²⁴.

În lucrarea monografică dedicată localității Negreia se afirmă că în familia Demian s-ar mai fi născut o fată pe nume Silvia (căsătorită în 1912 cu învățătorul Ariton Cherecheș-Benea). Vor avea doi copii: Mărioara, născută în 1914 și Silviu, (născut în 1916, procuror în Baia Mare)²⁵. După opinia noastră, consultând și alți membri ai familiei Demian, putem afirma că această ipoteză nu este adevărată.

16 Gheorghe Muntean, Margareta Muntean, *op. cit.*, p. 25, 54, 71, 73, 79.

17 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 241.

18 Valeriu Achim, *Scrieri în timp. 1946-2006. Culegere de studii și articole publicate, evocări ale unor oameni de seamă, interviuri și însemnări critice, probleme curriculare*, vol. II, Baia Mare, 2007, p. 308.

19 *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român în Nord-Vestul României. Documente (1862-1947)*, Cluj-Napoca, 2011, p. 134.

20 Valentin Băințan, *op. cit.*, p. 245.

21 *** *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională: Documente. 1848-1918*, București, 1981, p. 319.

22 *Ibidem*, p. 346.

23 *Anuarul al XVI-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1934/1935*, Satu Mare, 1935, p. 14-15.

24 Victor Demian, *loc. cit.*, f. 4-5, 12.

25 Gheorghe Muntean, Margareta Muntean, *op. cit.*, p. 49.

Rămas din nou văduv, Atanasie Demian nu se dă bătut, chiar dacă pentru a-și uni destinul se mută din Negreia la Tăuții de Jos, de unde era originară cea de a patra soție. În noua sa reședință Atanasie Demian se va ocupa, în special, cu viticultura. Nu își abandonează nici gospodăria de la Negreia, acolo îngrijindu-se de bunul mers al lucrurilor fiul Gheorghe, căruia, după cum afirmă fratele său vitreg Victor, „nu i-a plăcut cartea”²⁶.

Atanasie Demian a decedat la 1 august 1929 în Tăuții de Jos, după ce o perioadă îndelungată fusese bolnav. „Satu Mare”, „organ politic independent”, așa cum se definea, în fapt officiosul Partidului Național-Țărănesc, regreta dispariția acestui „distins român”, care „și-a consacrat întreaga viață familiei și cauzei românești. A fost o figură marcantă în societatea românească de pe aceste plaiuri, care a luat parte activă la orice mișcare națională, aducând de multe ori cele mai mari jertfe materiale și morale scopului urmărit”. Ziarul sătmărean, după ce prezenta condoleanțe celor patru feciori din Satu Mare ai defunctului, mai preciza faptul că înmormântarea urma să aibă loc în data de 3 august 1929 la Tăuții de Jos²⁷.

L-a cinstit, însă, și officiosul liberalilor sătmăreni, „Gazeta Sătmăreanului”, unde se scria: „În 3. C[urent] a avut loc înmormântarea bunului părinte și român Atanasie Demian în comuna Tăuții de Jos. Întreaga societate românească din județul

nostru a ținut să asiste la ceremonia funebrală, documentând și prin aceasta respectul ei față de intransigentul luptător pentru drepturile românilor de pe aceste plaiuri, decedatul făcând parte și din delegația care a prezentat Memorandul împăratului habsburgilor în Viena. Îl plângem și noi și-i zicem: «Odihnește-te-n pace»!»²⁸.

După ce se asigură că toți succesorii săi primesc partea cuvenită din averea mobilă și imobilă (una apreciabilă), la capitolul VI din Testament, Atanasie Demian le cere fiilor săi ca, „în caz de vânzare a viei din Tăuții de Jos, să constituie o fundație de 100.000 de lei, numită după numele testatorului, administrată de Episcopia Greco-Catolică din Gherla, cu destinația de ajutorare din venitul anual a unui student bun din familie”²⁹.

Acest studiu reprezintă o filă desprinsă dintr-o adevărată *carte de aur a familiei Demian*. În Anul Centenarului, personalitatea lui Atanasie Demian merită scoasă în evidență prin toată activitatea lui de patriot român, dar și prin viața personală, în calitate de ctitor al unei familii, în care aveau să se nască oameni exemplari. De asemenea, colaborarea dintre intelectualii de seamă lui dr. Vasile Lucaciu, cu demni reprezentanți ai țărânimii de atunci, ar putea servi drept model și societății de astăzi, pentru a-și putea vindeca din numeroasele răni cauzate de lipsa de omogenitate între diferitele medii.

Bibliografie

Surse inedite:

- Muzeul Județean de Istorie Satu Mare, *Colecția de documente Adrian Demian*.
- Muzeul Județean de Istorie Satu Mare, Demian, Victor, *Cronica familiei Demian*, manuscris.

Surse editate:

- Achim, Valeriu, *Scrieri în timp. 1946-2006. Culegere de studii și articole publicate, evocări ale unor oameni de seamă, interviuri și însemnări critice, probleme curriculare*, vol. II, Editura Gutinul, Baia Mare, 2007.
- Achim, Valeriu; Socolan, Aurel, *Dr. Vasile Lucaciu – luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România*, Comitetul pentru Cultură și Artă al Județului Maramureș. Muzeul Județean Baia Mare, Baia Mare, 1968.
- *Anuarul al XVI-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1934/1935*, publicat de Eugen Seleș, Tipografia Hirsch, Satu Mare, 1935.
- *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român în Nord-Vestul României. Documente (1862-1947)*, autori: [Viorel Ciubotă, Ioan Viman, Adela Dobrescu, Maria Lobonț Pușcaș], Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2011.
- Băințan, Valentin, *Șișeștii părintelui Dr. Vasile Lucaciu – Contribuții bibliografice*, Editura Cybela, Baia Mare, 1998.

26 Victor Demian, loc. cit., f. 5.

27 „Satu Mare”, Satu Mare, an XI, nr. 31, 4 august 1929, p. 1.

28 „Gazeta Sătmăreanului”, Satu Mare, an II, nr. 10, 14 august 1929, p. 2.

29 Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente Adrian Demian, Doc. nr. 14.334 C.

- Câmpean, Viorel, *Familia Demian – noi contribuții documentare*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*. Seria istorie-etnografie-artă, Satu Mare, XXIX/II, 2013, p. 59-68.
- Muntean, Gheorghe; Muntean, Margareta, *Negreia – satul de sub Mogoșa – schiță monografică*, Editura Scriptorium, Cetățele, 2006.
- Porumbăcean, Claudiu, *Familia Demian. Rolul și locul ei în societatea sătmăreană*, în *Familie și societate. Studii de istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1999, p. 93-96.
- Porumbăcean, Claudiu, *Familii sătmărene cu valori europene (I). Familia Demian*, în „Studii de Știință și cultură”, anul IV, nr. 3 (14), septembrie 2008, p. 62-67.
- *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, ediție de documente întocmită de: Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Doru Radosav, Sergiu Vasil-Marinescu, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1989.
- Porumbăcean, Claudiu, *Figuri ilustre sătmărene (II). Dr. Titu Demian (1896-1958)*, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, Satu Mare, vol. XIII, 1996, p. 215-218.
- Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *Atanasie Demian, un artizan al Marii Uniri din părțile Sătmarului*, în vol. *95 de ani de la Marea Unire (culegere de studii)*, volum omagial, coordonator Marius Ioan Grec, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2013, pp. 112-122.
- Porumbăcean, Claudiu; Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmar*, Editura Solstițiu, Satu Mare, 2000.
- Radosav, Doru; Ciubotă, Viorel, *1918 în Sătmar*, Presa Universitară Clujeană, col. Philobiblion, Cluj-Napoca, 1996.

Presă

- „Satu Mare”, Satu Mare, an XI, nr. 31, 4 august 1929, p. 1.
- „Gazeta Sătmarului”, Satu Mare, an II, nr. 10, 14 august 1929, p. 2.

Dr. Iuliu Hossu (episcop greco-catolic de Gherla) – în prezența episcopului ortodox de Caransebeș (Miron Cristea) și a președintelui Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (Iuliu Maniu) – citește poporului adunat la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, rezoluția Constituantei prin care se decide unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu România. (autorul fotografiei: Samoilă Mîrza)

Vasile Filipciuc

1885-1932

Ion PETROVAI

Juristul, omul politic și publicistul Vasile Filipciuc s-a născut în Petrova Maramureșului la 10 martie 1885, într-o familie cu o stare materială bună și iubitoare de carte.

Tatăl, Găvrilă Filipciuc, a fost coleg de clasă la Gimnaziul Piaristilor din Sighetul Marmației cu ilustrul său consătean Gheorghe Bilașcu – părintele stomatologiei românești – și a îndeplinit mai mulți ani funcția de primar al Petrovei. I se zicea în sat „Birău Gabor”, iar urmașilor lui li se zice și azi „a Birăului” sau „a Birăiții”.

Țăran luminat, „Birăul” s-a implicat în viața comunei și a zonei înființând Banca Petroveană pe care a și condus-o, iar parteneriatul cu Gheorghe Bilașcu a continuat, fiind consilier al Composesoratului Nobil din Petrova, al cărui președinte era „Regele dinților” din Budapesta.

Mama lui Vasile Filipciuc a fost Ioana Pârja din Giulești, femeie cu știință de carte, o gospodină harnică și „... o mamă foarte duioasă (...)”, „de o bunătate proverbială”¹ după cum își amintește fratele Alexandru, istoricul de mai târziu, scolar la importante universități europene.

Hărăzit unei cariere de cărturar, „Bădița Vasile”, cum îi ziceau frații mai mici, a fost trimis în anul 1892 la Școala Primară din Ocna-Șugatag ca să învețe ungurește, limba oficială a Transilvaniei în acea perioadă, iar în toamna lui 1896 a fost înscris la Gimnaziul Piarist din Sighetul Marmației și găzduit de Convictul Asociațiunii. Fiind un școlar silitor, în clasa a II-a de gimnaziu a fost premiat cu o carte de mitropolitul de Blaj, doctor Victor Mihalyi de Apșa.

În vacanțele petrecute pe plaiurile natale căuta cu interes și bucurie să fie în preajma lui „Badea Gheorghe” (doctorul Bilașcu), pe care l-a avut model în viață și pe care îl va recomanda și altor tineri maramureșeni sau din alte teritorii locuite de români drept ideal.

Cunoscând pe istoricul de talie regională Gheorghe Petrovai, arhivarul Comitatului Maramureș, își va îmbogăți mult cunoștințele de istorie, de care va face uz în studenție în polemicile cărturărești purtate cu unii colegi și chiar cu unii dascăli.

Georgiu Petrovai sau György Petrovai, cum și-a semnat unele lucrări, era petrovean de obârșie, dar membru al unei ramuri a familiei Petrovai de Petrova stabilite în județul Ung, iar arhivarul venea frecvent la Petrova pentru a aduna documente în vederea elaborării lucrărilor sale, el fiind primul autor al genealogiei familiei „Petrovai de Petrova” pe care a publicat-o în anul 1897, demers pe care îl va dezvolta în veacul următor Alexandru Filipașcu.

Junele Vasile Filipciuc era pasionat de istorie, în general, dar foarte dornic a cunoaște trecutul întregului neam românesc, iar „dorința aceasta i-a îndeplinit-o Gheorghe Bilașcu la

¹ Alexandru Filipașcu, *Luptătorul maramureșean Dr. Vasile Filipciuc*, în revista „Transilvania”, anul 75, nr. 10-12, Sibiu, 1944, p. 6.

Crăciunul din 1899, când i-a dăruit manualul *Istoria românilor* de Xenopol².

Începând cu toamna anului 1900, ilustrul petrovean urmează cursul superior al Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș, unde va deveni și un foarte activ membru al Societății de lectură „Mihail Pavel” și, alături de colegii săi, declanșează lupta, după puterile sale, pentru cultivarea limbii române prin lecturarea de cărți românești.

Corespondența tânărului petrovean cu cei din generația sa de peste Carpați pune în lumină serioase cunoștințe de istorie, limbă și literatură română ale corespondenților.

În anul 1904 își dă, în chip strălucit, bacalaureatul la Beiuș, iar ca răsplată participă la serbările jubiliare de la Putna închinată memoriei marelui voievod Ștefan cel Mare și Sfânt al Moldovei. Tot în acest an calendaristic, mai precis în toamnă, își începe studiile juridice la Universitatea din Budapesta, unde leagă prietenii durabile cu tineri români din toate ținuturile românești de sub stăpânirea austro-ungară, aflați și ei la studii în Ungaria.

Povățuit în permanență de marele „Badea Gheorghe Bilașcu”, activează în cadrul Societății „Petru Maior” din capitala Ungariei. Pentru activitatea sa de bun român la Budapesta, unde profesorii săi cu vederi naționaliste nu-l aveau la suflet, este nevoit să-și continue studiile începând cu anul 1906, la Viena. Fiindcă, așa cum zice vorba românească, „în tot răul este și un bine”, în capitala imperiului leagă prietenii cu tineri din Bucovina și România.

După ce spiritele s-au mai potolit în universitatea din care a plecat, revine la Budapesta, centru universitar aflat mai aproape de plaiurile natale, unde își susține examenul de licență și își dă doctoratul. Cunoștințele temeinice de istorie, cea a românilor și cea universală, îl ajută pe tânărul Vasile Filipciuc să rămână un bun român, dârz și uneori chiar incisiv cu interlocutorii săi de alt neam decât cel din care făcea el parte.

Practica avocațială a început-o la Budapesta și a continuat-o în Maramureș, însă pasiunea sa a fost și a rămas toată viața gazetăria, făcând parte din prima pleiadă de gazetari maramureșeni sau, mai exact, oameni de cultură iubitori ai jurnalisticii. Pentru rodnicia sa activitate jurnalistică,

numele său trebuie trecut pe lista harnicilor corespondenți din Țara Maramureșului, elită culturală din care făcea parte Tit Bud, Alexandru Țiplea, Ion Bârlea și mulți alții.

Colaborările le semna, fie cu numele său adevărat, fie cu pseudonimul „Fița”.

Având rubrică permanentă la publicația „Foaia poporului român” din Arad, i s-a propus un post de redactor pe care l-a refuzat, preferând să rămână în spațiul profesiei pentru care s-a pregătit temeinic în universități europene, după moda timpului, demersuri ce au loc destul de frecvent și-n vremea noastră. A colaborat cu texte din toate genurile jurnalisticii la mai toate publicațiile românești din Ardeal precum „Familia” (Oradea), „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), „Tribuna” (Sibiu), „Unirea” (Blaj), iar prin textele trimise din Țara Voievozilor, această străveche vatră de cultură și civilizație românească, se concretiza participarea maramureșenilor la viața culturală transilvăneană.

Bine ancorat în realitatea vremii în care trăia, a simțit mersul istoriei intuind mutațiile ce aveau să se petreacă. Grăitoare în acest sens este scrisoarea pe care o trimite parohului Petrovei, Darius Vlad în luna august a anului 1918, din care se vede clar că petroveanul era un vizionar, chiar un analist politic. Cităm din respectiva scrisoare: „Pomul speranțelor naționale înflorește zi de zi, să ne ferim de declarații necugetate și de atitudini lașe, care ar putea să-i compromită roadele”.

În toamna lui 1918 revine definitiv în Petrova și participă din plin la constituirea sfaturilor naționale și a gărzilor naționale din localitățile Comitatului Maramureș, între care nu lipsește comuna Petrova, contribuția sa fiind consemnată limpede și în Protocolul de la Petrova, din 17 noiembrie 1918.

La 20 decembrie 1918 este numit de Senatul Național din Maramureș reprezentant al acestui ținut istoric pe lângă Consiliul Dirigent de la Sibiu, având un cuvânt decisiv în distribuirea demnităților administrative și politice în județul Maramureș.

Cu gândul de a contribui la renașterea economică și culturală a zonei Vișeuului se mulțumește cu funcția de prim-pretor al Plasei Vișeu.

După ce introduce în administrație limba

2 *Ibidem*, p. 7.

română, înființează Gimnaziul „Bogdan-Vodă” și Școala de Arte și Meserii, oferindu-și gratuit serviciile de profesor alături de doctorul în drept Găvrilă Iuga, adunând și o fundație de 300.000 lei „pentru ajutarea elevilor săraci de la această școală”³.

Din această perioadă datează o serie de scrisori trimise fratelui său Alexandru, aflat la studii la Roma, din care se pot extrage și câteva informații despre Petrova și viața acestei comunități. Scrisorile au fost valorificate de nepotul său Alexandru Filipașcu Junior în romanul *Salonul*, apărut în anul 1986 la Editura Dacia din Cluj-Napoca.

La 4 mai 1922, Vasile Filipciuc trimite la Roma o scrisoare, în care, între altele, scrie:

După groaznică iarnă am ajuns la începutul primăverii. De la Paști oile pasc. Iarba a încolțit frumos, împlă foarte frumos timp, cam ploios dar foarte gras, încât se promite mult fân și frumoasă recoltă. Pe când primești scrisoarea, am gătat aratul care se face în bune condițiuni (cel mult la muncitorii noștri). Dacă vom mai ara, pe 15 mai vom așeza plugurile la hodină. În 8 mai vom tunde oile, pe care le mulgem o dată pe zi, de marți. Oile și mieii sunt foarte frumoși și au iernat bine. Vitele sunt mai slabe, însă se intramă că au pășune destulă. Pe munți, dacă se mai văd fâșii de omăt; altcum, codrul este verde și drăguț.

După acest text scris cu real talent literar, vom vedea unul în care se simte condeiul gazetarului datând din aceeași perioadă: *Iubite frate, bunica a repausat în Domnul la 28 august, în etate de 104 ani. În doi august a prezis că va muri de Sfânta Mărie și s-a împlinit, fără a fi bolnavă, ci numai a adormit (...). A fost înmormântată la 31 august; a fost mult popor și intelighență la prohod, în frunte cu Badea Gheorghe Bilașcu. A fost înmormântată lângă moșul, peste râu (în fața bisericii din Crasna Vișeului pe care a ctitorit-o soțul său – n.a.). Mămuca s-a cheltuit mult a adus șapte preoți, stâlpări, cununi, mese mari; a treia zi și la șase săptămâni a tot prohodit-o. I-au venit finele, peste 300, cu lumină și i-au cântat și au cântat-o atâtea nepoate, de răsuna satul ca la Crăciun de colinde. Aceste mesaje cu iz rustic au fost precedate de altele mai dure cum este și cel expedit din Vișeul de Sus la 14 decembrie 1920.*

Iubite frate! Cu mare durere aflu că tu ai

devenit o haimana. Voiești a-ți părăsi cariera înainte să o fi probat? Eu sunt împreună cu tata, foarte scandalizat. Ultimatumul este: ori te apucă de învățat și faci medicina, ori vină la oi! Azi când cheltuiala este așa de mare, nu putem pentru toanele tale a arunca bani în plisă. Nu hainele și alurile fac pe om, ci știința (...). Tu să nu poți să nu fii harnic a fi medic ce ușor ajunge cutare care nici nu știe limba română sau un sărăntoc din Săliște? Pe cine Dumnezău vrea să-l piardă, îi ia mintea. Suntem supărați și îngrijați de soarta Ta. Dacă nu te îndrepti, nu mai veni acasă. Minte îți dorește fratele Vasile. Tânărul, trimis să facă medicina, va alege teologia și filosofia, va deveni un cunoscut istoric și va fi iertat pentru cutezanța de a face ceea ce credea că i se potrivește. În Petrova această meteahnă este veche. Părinții lui Gheorghe Bilașcu l-au trimis la școli înalte să se facă avocat dar el a urmat medicina și a devenit ctitor de școală în medicina românească.

Că studentul filosof a fost iertat rezultă din următorul text expedit din Petrova la 1 noiembrie 1922, din care aflăm și alte informații interesante: *Este bine că nu reclami de la noi parale că nu avem, de cealaltă parte lira s-a dus până în ceriu. Ar trebui o avere să trimitem pentru câteva sute de lire (...). Sperăm într-o schimbare de guvern, când se va ieftini lumea, și oligarhii de azi au interes să fie bine plătite alimentele și vitele. Eu, corespondent la gazete, câștig cât doi prim-pretori. Mă îmbie cu subprefectura, însă eu cer dreptul meu (...). Lumea îi foarte rea. Scrie-i lui Badea George. Acuma a apărut o carte bună de filosofie, «Filosofia Românească» de Marin Ștefănescu. Badea George ți-a trimite-o dacă-i vei scrie. Eu îți trimit cărțile cerute, cu unele de literatură bună ca să nu uiți românește. Fii ascultător diligent. Timpul trece și tace și cel pierdut nu revine. Te pune pe carte și nu-ți bate capul cu treburile noastre. Mămuca este bine și sănătoasă și fără griji. Avem de toate, după trebuința noastră.*

Stabilit la Vișeul de Sus, conduce filiala Băncii „Maramureșana”, are propriul birou avocațial și participă la constituirea Băncii Vișeului, a Casinei Intelectualilor și la reîmprospătarea forțelor de propagandă culturală ale „Despărțământului Astreii din zona Vișeu-Iza”. Pentru toate acestea,

3 Anuarele Gimnaziului „Bogdan-Vodă”, Vișeul de Sus, pe anii 1919-1920.

vișeuanii i-au rămas îndatorați cu atribuirea numelui unei instituții sau măcar a unei străzi.

După 1926, când moare fulgerător Gheorghe Bilașcu, devine președintele Composesoratului Nobil din Petrova.

Orientarea sa politică a fost spre Partidul Național Român din Ardeal, devenind deputat între 1928 și 1931, iar în această calitate a susținut cauzele țărănimii și ale Maramureșului.

Moare subit la 8 iulie 1932 și este înmormântat alături de părinții săi, căzând pradă anonimului timp de decenii.

Activitatea de ziarist a lui Vasile Filipciuc a avut obiective de actualitate mare și-n vremea noastră între care merită menționate: ridicarea gradului de cultură și civilizație al Țării Maramureșului, înfăptuirea reformei agrare pentru oamenii nevoiași, exploatarea pădurilor în regie proprie, ocolindu-se acțiunile marilor acționari care îi jefuiau pe față pe proprietarii de drept determinați să-și vândă averile la prețuri de nimic pentru a fi exploatare fără milă de comercianții hrăpăreți ai vremii.

Contemporanii l-au considerat o „enciclopedie pe picioare”, „cel mai cultivat intelectual din vremea sa”, după cum ne-a mărturisit în studenția noastră doctorul în drept Ilie Lazăr de Giulești, care socotea că „Generația Unirii” și-a făcut pe deplin datoria față de neam și țară. Destoinicul român avea dreptate! „Oratorul”, „Conferențiarul”, „Ziaristul” ar merita o firească considerație prin adunarea textelor (rămase risipite în publicații) într-o carte.

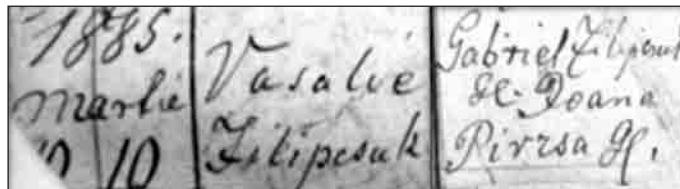
În anii '90, după decenii, strănepotul său, inginerul constructor Gavrilă Filipciuc, manage-

rul firmei „Nord Statornic” din Baia-Mare i-a ridicat un monument funerar, omagiindu-l ca pe un frate al bunicului său.

Sperăm să vină vremea recuperării textelor publicate de Vasile Filipciuc și a realizării măcar a unui studiu amplu despre viața și activitatea sa, dar până atunci ne punem, fie și retoric, niște întrebări, comparându-l cu camaradul său de generație dr. Ilie Lazăr. Cum e bine să te stingi din viață, tânăr sau la senectute? Tânăr în glorie și apoi uitat de toți, ori în anonim și în mari lipsuri materiale la senectute, dar reabilitat după moarte?

Vasile Filipciuc s-a stins la vârsta de 47 de ani, în plină putere de creație ca ziarist, cunoscut ca om politic și personalitate de excepție a Țării Maramureșului și Transilvaniei.

Ilie Lazăr a trăit 81 de ani, ca să facă istorie alături de Iuliu Maniu și să îndure pentru această îndrăzneală șaisprezece ani de temniță grea, fiindcă toate convingerile sale politice nu au cunoscut schimbări după cum a bătut vântul istoriei. După cumplita pedeapsă suportată cu bărbăție, a trebuit să moară un anonim în perioada comunistă supraviețuind grație unei pensii viagere oferite de Comunitatea Evreiască din România pentru că a salvat viața unor evrei trecându-i din Ungaria în România pe undeva prin Transilvania mutilată de Dictatul de la Viena. „Vreme trece, vreme vine” – zice marele Eminescu. Doctorul Ilie Lazăr are bust în comuna natală Giulești, iar școala din localitate îi poartă numele, grație unui ministru, precum Andrei Marga. Pentru Vasile Filipciuc reabilitarea se lasă așteptată, dar sperăm că nu pentru multă vreme.

Înregistrarea nașterii lui Vasile Filipciuc în matricola confesională a Bisericii Greco-Catolice Petrova. Sursa: Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, Baia Mare, 2018.

Artemiu Anderco

1882-1932

Marius CÂMPEANU

Descendent al unei vechi familii nobiliare românești din nordul țării noastre, în care își au originea numeroase personalități culturale și slujitori ai sfințelor altare sătmărene și maramureșene, Artemiu Anderco s-a născut la 24 iunie 1882, la Odoreu, fiind fiul preotului greco-catolic Anderco Vasile și al Tereziei (născută Pop). Tatăl său, preotul Anderco Vasile (1849-1909), s-a născut la Botiz, în familia lui George Anderco, căsătorit cu Maria Fazekas. De la hirotonire și până la momentul trecerii în veșnicie, a slujit doar în parohia Odoreu.

Botezul pruncului Artemiu a fost oficiat de bunicul lui, preotul Ion Pop (1809-1900), care a păstorit aproape o jumătate de secol în parohia Odoreu. În momentul încreștinării, părinți spirituali i-au devenit profesorul Vasile Szilvași cu soția Amalia (născută Pop), soră a mamei lui. La botez, a primit numele de Artur Artemiu Ioan, în amintirea unui alt descendent al familiei Anderco: Ioan Artemie Anderco, fiu al preotului greco-catolic Alexiu Anderco de Homorod, paroh în „Beneficiul Superior” (Parohia de Sus – n.n.) al Borșei și protopop al Vișeuului, și al Anei Mihalyi de Apșa, student la medicină și literat, considerat o mare speranță a literaturii române transilvănene, decedat la vârsta de 24 de ani (în august 1877), al cărui jurnal din anii de studenție a fost publicat, în anul 1934, de către istoricul Nicolae Iorga.

Artemiu Anderco a urmat clasele primare în satul natal, iar cele gimnaziale și liceale la Satu Mare. La terminarea liceului, a susținut examenul de bacalaureat la Liceul Romano-Catolic (astăzi, Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Satu

Mare). A studiat Teologia la Gherla. După finalizarea pregătirii teologice s-a căsătorit cu Alexandrina, fiica preotului Alexandru Pop din Apa și a Elenei Breban. În anul 1905 a fost hirotonit, ocupând, pentru început, funcția de cooperador (capelan) pe lângă parohul Alexandru Breban din Baia Mare, concomitent îndeplinind și calitatea de profesor de religie la gimnaziul catolic băimărean, până în anul 1909.

În anul 1909, a intrat în rândul clericilor din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului, fiind transferat în Parohia Cuhea (astăzi, Bogdan-Vodă), aflată în componența Protopopiatului Greco-Catolic Ieud. La Cuhea, a păstorit între anii 1909 și 1917, având doar calitatea de administrator parohial. În intervalul de timp petrecut în această parohie, a activat în cadrul Despărțământului

tului Vișeu al Astei. L-a găzduit cu ospitalitate, ori de câte ori era nevoie, pe scriitorul Radu Rosetti, care venea de dincolo de munți pentru a întreprinde cercetări filologice în satele Maramureșului istoric.

În anul 1917, a fost desemnat paroh la Ieud, în paralel, deținând și funcția de notar districtual. După anul 1925, în urma transferării preotului Ioan Tarția de la Săcel la Medieșul Aurit din Protopopiatul Seini (în paralel, îndeplinise funcțiile de protopop al tractului Ieud și de administrator interimar al tractului Iza), Artemiu Anderco a fost numit protopop al Tractului Ieud și administrator interimar al Tractului Iza. La data de 1 iulie 1931, prin comasarea celor două protopopiate (Iza și Ieud), a fost investit în funcția de protopop al Tractului Iza, primind totodată și titulatura de arhidiacon onorar.

La Ieud, preotul Artemiu Anderco a slujit la Biserica din Deal, cu hramul „Nașterea Maicii

Domnului”, cunoscută și sub denumirea de „Biserica Voievodului Balcu”. Acest edificiu ecleziastic, pe care vicarul maramureșean Tit Bud, într-o lucrare de-a sa, pe baza unei inscripții dăltuite pe o grindă, îl datează în anul 1364, a fost restaurat în anii 1827 și 1958, ultima oară lucrările de restaurare fiind realizate de către Direcția Monumentelor Istorice.

La data de 22 noiembrie 1918, în cadrul Adunării populare desfășurate în piața Sighetului, a fost ales membru al Sfatului Național Român Comitatens al Maramureșului. La 1 decembrie 1918 a fost prezent la Alba Iulia, fiind conducătorul delegației maramureșene de pe valea Izei și având, în același timp, calitatea de reprezentant cu „credențional” al Cercului electoral Vișeu-Iza. Alături de preotul Artemiu Anderco, din cercul amintit au mai fost împuterniciți să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia următorii: Ioan Iusco-Dolhuțiu (Vișeu de Sus), Gavril Coman (Vișeu de Jos), Vasile Pleș (Ieud) și Vasile Timiș Filipan (Borșa). În „cetatea Unirii”, a mai fost prezent și un alt membru al familiei Anderco, fratele lui Artemiu, Victor, slujitor bisericesc la Odoreu, satul lor natal.

Între anii 1927 și 1928, Artemiu Anderco a fost ales senator, fiind unul dintre reprezentanții Maramureșului istoric în Parlamentul țării. Din căsătoria cu Alexandrina a avut patru copii: Alexandrina (căsătorită cu avocatul Nicolae Boca), Artur (avocat, 1908-1943, conducător al periodicului „Graiul Maramureșului” din Sighet), Tiberiu (decedat în 1938) și Elena (căsătorită cu căpitanul Ștefan Dăncuș). Artemiu Anderco a decedat la data de 7 octombrie 1932, fiind înmormântat în cimitirul Bisericii din Deal din Ieud.

Preotul Artemiu Anderco a rămas în memoria locului ca un înflăcărat luptător pentru re-

cunoașterea drepturilor țăranilor români din Maramureș, pe care, după momentul epocal al Unirii Transilvaniei cu Regatul României, i-a prezentat în forul legislativ al țării. A intrat în istoria culturii românești datorită faptului că a descoperit în podul Bisericii din Deal celebrul manuscris cunoscut în istoriografia românească sub denumirea de *Codicele de la Ieud*, care conține, atât manuscrise slavone și românești, cât și fragmente din tipăriturile coresiene. Acest volum „afumat” (după cum a fost considerat la început), a fost donat Muzeului Maramureșului, fiind expus în luna august 1921, cu ocazia expoziției organizate de Despărțământul „Astra” din Sighetul Marmației. Sesizând valoarea, Andrei Bârseanu a prezentat manuscrisul în ședința Academiei Române din 11 noiembrie 1921. Manuscrisul a intrat în patrimoniul bibliofil al Academiei Române (cu nr. 5032), fiind publicat pentru prima oară în anul 1925, în facsimil, de către Ioan Bianu, care-l și datează în perioada 1560-1580. De-a lungul timpului au existat numeroase ipoteze privind datarea *Codicelei de la Ieud*, asupra cărora nu vom insista, dar putem afirma cu certitudine că avem de-a face cu unul dintre cele mai vechi texte redactate în limba română.

Slujitor devotat al Bisericii lui Hristos și al credincioșilor păstoriți, Artemiu Anderco a ascultat pe cei umiliți și obidiți, fiind „vocea” țăranilor maramureșeni în Parlamentul României, la finele celui de-al treilea deceniu al secolului al XX-lea. A fost un mare patriot și un erudit cărturar, de numele lui legându-și existența una dintre cele mai vechi și valoroase scrieri românești. Acestea sunt doar câteva informații pe baza cărora părintele Artemiu Anderco se încadrează, fără nicio îndoială, în galeria personalităților maramureșene după momentul Marii Uniri.

Referințe critice:

- Viorel Câmpean, *Născut în 24 iunie 1882 la Odoreu, preotul Ioan Artur Artemiu Anderco a descoperit celebrul „Manuscris de la Ieud”, în Oamenii și locuri din Sătmar*, vol. I, Editura Citadela, Satu Mare, 2010, p. 122-124.
- Viorel Câmpean, *Preotul Artur Artemiu Ioan Anderco, descoperitorul „Manuscrisului de la Ieud”, prezent la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în „Familia română”, an XX, nr. 2-3 (33-34), septembrie 2009, p. 38-40.
- *Șematismul veneratului cler român unit al Diecezei de Gherla pe anul 1925*, Tipografia Diecezană, Gherla, 1925.
- *Șematismul veneratului cler al Eparhiei Greco-Catolice române a Maramureșului pe anul 1932*, Tipografia Dacia, Baia Mare, 1932.
- Gheorghe Todincă, *Marea Unire a românilor. Oamenii, locuri, documente din Maramureș (1918-1919)*, Sighetul Marmației, 2017.

Teodor Mihali

1885-1934

Alina LEMNEAN

În pantheonul marilor personalități pe care istoria le-a propulsat în galeria de eroi ai neamului, se află și dr. Teodor Mihali. Fiu de țărani, născut la 15 martie 1855, în satul Prislop, comitatul Solnoc-Dăbâca (azi comuna Boiul Mare, Județul Maramureș)¹, face cursurile primare în Boiul Mic și cele gimnaziale la Baia Mare. Urmează clasele liceale (până în 1876) și Facultatea de Științe Juridice la Cluj. În anii studenției, tânărul Mihali se afirmă ca membru și vicepreședinte al Societății Române de Lectură „Iulia”. Din 1880, când termină facultatea, Teodor Mihali devine membru al Partidului Național Român din Ardeal.

În 1883, își ia doctoratul în drept, iar în 1884 „cezura” de avocat la Târgu-Mureș, stabilindu-se apoi în baroul de avocați de la Dej. Se căsătorește cu Viorica Vaida – sora lui Alexandru Vaida-Voevod – alături de care, în 1890, înființează prima Instituție română de credit și economii din această parte de țară, „Banca Someșana”. Astfel, prin importante donații sau împrumuturi, Mihali va sprijini instituțiile de învățământ și cultura românească, donând întreaga avere în scopul culturalizării populației românești și al apărării acesteia în fața încercărilor brutale de maghiarizare. A fost primar al municipiului Cluj în perioada 21 aprilie 1926-21 octombrie 1926, respectiv 23 iunie 1927-24 iulie 1931, iar pentru contribuția la făurirea României Mari i s-a decernat Ordinul Ferdinand I în gradul de Mare Cruce.

Din 1891, în casa Mihali, va funcționa „Casina Română” și Biblioteca Despărțământului Dej al „Astrei”, printre fondatorii căreia se remarcă însuși Teodor Mihali și George Bariț. Mihali va fi, de altfel, membru în conducerea

superioară a „Astrei” și, mulți ani, director al Despărțământului Dej al acesteia – cu contribuția sa organizându-se, în 1910, la Dej, una dintre cele mai reușite Adunări Generale ale Asociației Transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român².

La 27 octombrie 1890, Teodor Mihali este ales membru al C.C. al P.N.R. Din acest moment, locuința sa devine principalul centru de afirmare politică a românilor din Transilvania și Ungaria. Aici, s-au organizat numeroase întâlniri de taină ale fruntașilor națiunii române (George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, George Coșbuc, Valeriu Braniște, Alexandru Vaida-Voevod, Iuliu Maniu etc.), ale celor, care în 1892, au elaborat și dus împăratului de la Viena cunoscutul Memorandum, despre care Teodor Mihali afirma că a fost un „act atât de măreț și mântuitor”, care

1 Teodor Mihali și-a iubit foarte mult satul natal, în care se întorcea cu drag din peregrinările sale prin lume. „În fiecare an se ducea, întocmai ca la o Meccă, să se adape la izvoarele limpezi ale părinților săi din casa românească de la Prislop”. (Alexandru Vaida-Voevod, *La moarte lui Teodor Mihali*, în „Gazeta Transilvaniei”, anul XCVII, nr. 8, 24 ianuarie 1934, p. 1.

2 Emil Lazăr, *Treimea Sfințită Ardeleană a Marii Uniri*, Muzeul Municipiului Dej, 1993, p. 7.

„cuprindea în sine voința și... doleanțele întregului popor românesc”. A fost interogată și judecată pentru faptul că „a fost membru al Comitetului Executiv al Partidului Național Român, că a luat parte la conferințe, cari au hotărât imprimarea și răspândirea broșurei intitulată *Memorandul*”³.

Cu toate că dr. Teodor Mihali a făcut întâmpinare la actul de acuzare, prin care a susținut că „toate faptele referitoare la Memorand și astfel și executarea răspândirii înscrinate, ale Comitetului Executiv de 25 al Partidului Național Român au fost hotărâte de către delegații, cari au participat la conferința dela Sibiu din 20 și 21 Ianuarie 1892”⁴, în procesul din 7-25 mai 1894, Mihali a fost condamnat la 2 ani și 6 luni închisoare de stat, din care a făcut 1 an și 2 luni (30 iulie 1894-16 septembrie 1895), la Vacz în Ungaria, însoțit fiind și de către soția sa Viorica (numită „Zâna cea Bună din Valea Someșului”) și fiica lor, Bibilica, unde aceasta s-a îmbolnăvit, pentru ca la puțină vreme, după întoarcerea acasă, să treacă la cele veșnice.

Din însărcinarea conducerii Partidului Național Român, Teodor Mihali și cea de a doua soție, Eleftera-Liseta N. Popescu, asigurau o permanentă legătură consultativă cu conducătorii de țară de peste Carpați: Brătienii, Tache Ionescu, N. Iorga, Averescu, Marghiloman etc., evidențindu-se, în acest sens cele douăzeci și două întâlniri ale lui Mihali cu Regele Carol I, întâlniri considerate a fi cu adevărat „22 pagini de istorie”. „Acest demers al nostru – scrie Mihali – a fost făcut în urma directivelor primite din București. Iată de ce, după înfrângerea pe care am suferit-o din punctul de vedere al rezultatelor pozitive, ajungând la celebrul proces, care trebuia să totalizeze 52 de ani de închisoare pentru conducătorii Românilor din Transilvania – Regele Carol a simțit obligația morală a unei intervenții pe lângă împăratul Francisc Iosif I în favoarea fruntașilor români deținuți. Această intervenție, bineînțeles, a fost făcută cu toată prudența diplomatică necesară: ea a avut loc sub forma unei simple întâlniri, datorită hazardului, într-o stațiune balneară –

la Bad Ischl – între cei doi suverani. Regele Carol a cerut cu acest prilej eliberarea deținuților politici, condamnați în procesul Memorandului”. În calitatea sa de președinte al clubului politic, format din deputații români, sârbi și slovaci ai parlamentului budapestan, T. Mihali destăinuiește că a avut nu mai puțin de „22 de audiențe importante la Regele Carol”, care urmărea cu deosebit interes toate mișcărilor, curentele, acțiunile și proiectele de ordin politic sau cultural, precum și orice fel de manifestațiune a fruntașilor „care aveau conducerea morală și politică a românismului din Ardeal”. Într-una din aceste audiențe, regele Carol devenise atât de comunicativ, încât, înlăturând orice rezervă, i-a mărturisit „convingerea sa intimă că Ardealul se va alipi într-o zi de România, prin izbânda principiilor de dreptate” și i-a oferit o fotografie cu dedicație elocventă – resumând ea însăși un întreg program de domnie, comprimat în aceste două cuvinte ale autografului regal: răbdare și încredere”⁵. Deosebit de semnificative pentru gândirea lui Teodor Mihali sunt cuvintele pe care le-a rostit după o audiență consistentă acordată de regele Carol, la care au fost de față Alexandru Vaida-Voevod și Iuliu Hossu. Convins că s-au făcut pași importanți înspre rea-

3 *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania. Acte și Date*, Vol. I, Editura Buletinului Justiției, Cluj, 1933, p. 161.

4 *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania. Acte și Date*, Vol. II, Editura Buletinului Justiției, Cluj, 1934, p. 342.

5 Ioan Lupaș, *Regele Carol I și Transilvania – Adevărul monarh*, în „Gând Românesc”, Anul VII. Nr. 7-9, 1939, Tipografia „Cartea Românească”, Calea Regele Carol II, nr. 14, (text transcris după original / digitizat de BCU Cluj – n. m. V.M.T.).

lizarea Marii Uniri și că România de peste Carpați este pregătită să primească la sânul ei întreaga Transilvanie, Teodor Mihali a exclamat cu satisfacție: *Acum pot să mor liniștit, pentru că știu că frații noștri sunt gata să intre în foc pentru România Mare*⁶.

La convocarea și sub președinția lui Teodor Mihali, la 12 octombrie 1918, principalii fruntași ai românilor din imperiul dualist s-au întâlnit la Oradea, unde, după proiectul lui Al. Vaida-Voevod elaborează răsunătoarea „Declarație de autodeterminare a românilor din Transilvania și Ungaria”, pe care, la 18 octombrie, tot Al. Vaida-Voevod o va prezenta în Parlamentul din Budapesta, devenind din acel moment programul de principii în lupta românilor pentru libertate și reîntregire național-statală.

La 3 noiembrie, la Arad, constituindu-se Sfatul Național al Gărzilor Naționale, T. Mihali este desemnat ca președinte al acestuia, calitate în care a lansat cunoscuta directivă „Spre orientare”, prin care cerea comunităților județene, orașenești și sătești să-și constituie consilii și gărzi naționale, să preia puterea în toate localitățile cu preponderență autohtonă și să purceadă la organizarea românească a Transilvaniei.

Sub îndrumarea directă a lui T. Mihali și Al. Vaida-Voevod, s-au organizat alegerile și deplasarea delegațiilor comunităților românești din nordul Ardealului la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918. Teodor Mihali a fost ales

în prezidiu și vicepreședinte al acestuia. A doua zi, T. Mihali a fost ales vicepreședinte al Marelui Sfat Național Român – organul transilvan reprezentativ din care s-a constituit Consiliul Dirigent, ca instrument guvernamental până la transpunerea în fapt a Unirii cu România.

Reîntorcându-se cu gândul la actul reînegrării Transilvaniei în trupul Patriei din care era parte, în 1929, Teodor Mihali mărturisea: *El (actul Unirii) va străbate grandios în simplitatea lui necondiționată, ca un ecou mereu perpetuat, în istoria românilor. După decenii de lupte... mi-a fost dat să văd – înainte de-a închide ochii – MAREA MINUNE DE VEACURI AȘTEPTATĂ.*

După moartea lui George Pop de Băsești, la 23 februarie 1919, Teodor Mihali devine președinte al P.N.R. și al Marelui Sfat Național al Transilvaniei. De asemenea, a fost desemnat președinte al părții române din cadrul Consiliului de Unificare a Transilvaniei cu România și pentru stabilirea graniței de vest a României.

Până la încetarea din viață, la 17 ianuarie 1934, Teodor Mihali a îndeplinit funcții mai modeste sau mai mari, cum au fost acelea de: prefect al județului Solnoc-Dobîca (1919), primar al orașului Cluj (1926-1931), președinte de onoare al Uniunii Avocaților din România, ministru, deputat, vicepreședinte al Senatului României Mari. Pentru a cinsti numele și memoria tribunului ardelean, rămas peste vreme ca „simbol viu al jertfei și iubirii de neam”, cum i se spunea, în 1934,

Casa din Dej în care a locuit Teodor Mihali (monument istoric).

6 Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 2.

Organizația Orășenească Dej a „Ligii Antireviționiste Române” a primit numele „Dr. Teodor Mihali”, în vreme ce Orfelinatul de Război din acest oraș a fost numit „Orfelinatul Eleftera și Dr. Teodor Mihali”. A fost înmormântat în Cimitirul Central din Cluj. În memoria acestei personalități marcante a istoriei, Școala Gimnazială din localitatea Boiul Mare îi poartă numele, iar Despărțământul „Astra” Dej de asemenea.

În ideea cinstirii marilor înaintași, s-a realizat și amplasat la Dej, la inițiativa președintelui

ASTRA dr. Radu Gavrilă, un bust monumental evocator al marelui tribun al națiunii și, de asemenea, o placă memorială pe casa în care a locuit, muncit și luptat dr. Teodor Mihali.

Cuvine-se, deci, să-i aducem cinstire acestui neobosit luptător pe care istoria l-a propulsat în galeria de eroi ai neamului și a cărui viață „a fost o luptă și un zburcun neîntrerupt pentru dreptatea neamului”⁷ său, iar în această luptă „n-a șovăit niciodată, nu l-au descurajat nici grelele împrejurări, ci întotdeauna și-a dat cu prisosință obolul”⁸.

Bibliografie

- Ursu, Viorica, Pârja, Viorica, *Maramureșul și Marea Unire*, în „Graiul Maramureșului”, 16, nr. 4463, 1 decembrie 2004, p. 3.
- Bîrsan, Gabriel, *Un gest creștinesc... în valoare de 50.000 de coroane*, în „Glasul Maramureșului”, 6, nr. 1585, 21 iunie 2002, p. 3.
- Căpîlnean, Vasile, *Maramureșenii la Marea Unire*, în „Informația zilei”, nr. 55 (1147), 1 decembrie 2001, p. 8.
- Anițaș, I., Vladimirescu, V., *Memorandistul dr. Teodor Mihali are descendenți*, în „Informația zilei”, nr. 56 (1147), 3 decembrie, 2001, p. 3.
- Lazăr, Emil, *Treimea sfântă Ardeleană a Marii Uniri*, Muzeul Municipal Dej, 1993.
- Netea, Vasile, *Istoria Memorandului Românilor din Transilvania și Banat*, Fundația Regelui Mihai I, 1947.
- *Marea Unire dela 1 Decembrie 1918*, București, 1 Decembrie, 1943.
- *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania. Acte și Date*, Vol. I și II, Editura Buletinului Justiției din Cluj, 1933, 1934.
- *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura Revistei „Societatea de Măine”, 1926.
- *Cartea Unirii 1918-1928*, București, Editura Luceafărul S. A, 1929.

7 Ibidem, p. 1.

8 Ibidem.

Teofil Dragoș

1874-1934

Ioan NECHITA

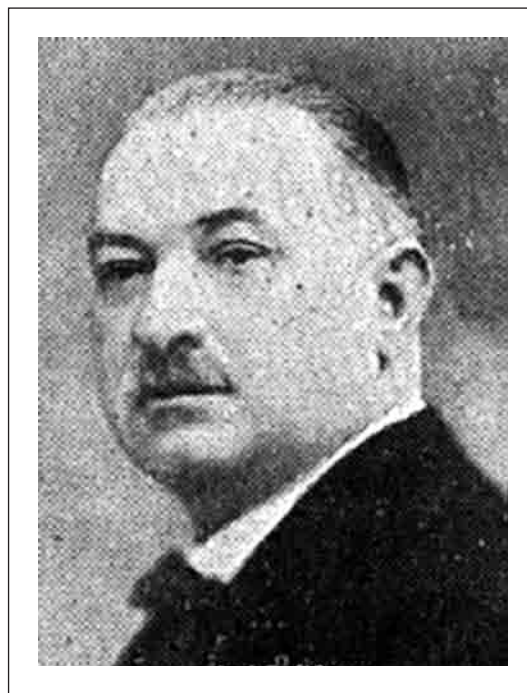
Descendent al unei străvechi familii nobiliare românești din comitatul Sătmarului, Teofil Dragoș s-a născut la 24 decembrie 1874 în satul Hideaga. Părinții săi, Gavril Dragoș de Desești și Dragomirești și Maria – fiica preotului Gheorghe Pogăciaș – au anticipat foarte devreme calitățile intelectuale de excepție ale fiului lor și l-au sprijinit necondiționat în dorința sa de a deveni avocat.

După finalizarea studiilor primare, în localitatea natală și a celor liceale la Baia Mare, s-a înscris la Universitatea Regală Maghiară din Budapesta – Facultatea de Drept și Științe Politice, obținând titlul academic de doctor în științe juridice la 22 iunie 1898¹.

La vârsta de 27 de ani, revine în Baia Mare, unde este primit în baroul de avocați, devenind în scurt timp un membru de bază al acestuia. Își deschide un cabinet într-un imobil de pe strada 1 Mai nr. 8, pe care-l achiziționează în toamna anului 1901. Clădirea, ridicată în secolul al XVIII-lea, adăpostise inițial Oficiul Salinar și depozitul de sare, în încăperile de la subsol, iar un secol mai târziu fusese transformată în sediu de bancă. Imobilul a rămas în proprietatea familiei Dragoș aproape o jumătate de secol, după care a fost naționalizat și transformat – în anul 1954 – în Muzeul Județean de Artă².

Dincolo de cariera de avocat absolut remarcabilă, dr. Teofil Dragoș s-a făcut cunoscut în egală măsură și ca om politic de prim rang, patriot, manager, ctitor de biserici, filantrop.

Activitatea politică a început-o la scurt timp de la încheierea studiilor doctorale și revenirea în țară, ocazie cu care a fost ales consilierul pe probleme juridice și politice al lui Vasile Lucaciu.

La 31 august 1909 a fost promovat în funcția de vicepreședinte al P.N.R. comitatens Satu Mare, iar nouă ani mai târziu vicepreședinte în Consiliul Național Român. În această calitate s-a implicat activ în lupta pentru realizarea Marii Uniri.

A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 ca „delegat cu vot decisiv”, alături de Alexiu Pocol, Nicolae Barbul și Demetriu Cânta, împlinindu-și astfel un mare vis și anume acela de a vedea o Românie unită, demnă și prosperă³.

După anul 1918 a pus bazele organizației județene a PNL, fiind ales în mai multe rânduri primar, prefect și deputat în Parlamentul României. I s-a propus chiar și un post de ministru în guvernul condus de Al. Vaida-Voevod, dar l-a refuzat.

1 Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, dr. Klara Guseth (coord.), Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2018, p. 28.

2 Gheorghe, Robescu, *Teofil Dragoș. Personalități de altădată din Baia Mare*, în „Cronica Maramureșului”, Săptămânal editat de Consiliul Județean și Prefectura Județului Maramureș, 1 nr. 4, 20-27 martie 2001, p. 6.

3 Georgescu, Ioan, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 201. La 1 Decembrie 1918, Teofil Dragoș a fost ales membru al Marelui Sfat Național Român de la Alba Iulia.

În paralel cu activitatea profesională și cea politică, avocatul dr. Teofil Dragoș s-a implicat în numeroase alte proiecte economice, culturale, manageriale, pe care a reușit să le ducă la bun sfârșit, grație pregătirii sale academice, dar și unei nebaneuite vivacități.

Pe tărâm economic și managerial a inițiat organizarea băncilor populare românești, întemeind la Baia Mare Banca „Aurora”. A fost proprietarul Tipografiei „Minerva” și al ziarului „Baia Mare”, un important factor de răspândire a culturii românești în perioada interbelică.

La Satu Mare a deținut funcțiile de președinte al Camerei de Comerț și Industrie, prefect și comisar guvernamental al Societății Hidraulice „Ecsed”⁴.

Un alt domeniu în care avocatul doctor Teofil Dragoș a excelat a fost filantropia. Au fost consemnate numeroasele sale acțiuni de binefacere – multe dintre ele sub protecția anonimatului – îndreptate înspre diverse categorii socioumane și instituții, din care nu a lipsit Biserica.

Spre exemplu, în anul 1919 a sprijinit material întemeierea Liceului „Gheorghe Șincai” din Baia Mare, precum și Societatea de Binefacere „Principele Mircea”, pentru care a construit o casă destinată orfanilor de război. De asemenea, a ajutat la înființarea Școlii Țărănești de Agricultură din Ardușat, dar și a Băncii „Pitulușu” din Chiuzbaia. Împreună cu soția sa, a făcut donații

Casa familiei dr. av. Dragoș Teofil de pe strada 1 Mai nr. 8 din Baia-Mare, actualul Muzeu de Artă – Centrul Artistic Baia Mare.

Blazonul familiei nobiliare Dragoș

importante cu ocazia construirii Bisericii Ortodoxe din Piața Cetății din Baia Mare (azi, Biserica „Sfântul Nicolae”), sfințită în anul 1929. Un act comemorativ semnat de episcopul Nicolae Ivan și protopopul Alexiu Latiș consemna printre altele:

„Ziditu-s-a această Sf. biserică în anul Domnului 1929 ... în al unsprezecelea an de la întregirea neamului ... cu concursul Înaltului Guvern, al d-nei și d-lui Teofil G. Dragoș, fost prefect al Județului...”⁵.

În calitate sa de episcop al Parohiei Greco-Catolice din Baia Mare, a oferit un ajutor prețios la construirea catedralei de pe strada Baia-Sprie (actualmente Vasile Lucaci), sfințite în anul 1911.

A fost mereu aproape de consătenii săi din Hideaga ori de câte ori era nevoie, contribuind decisiv, alături de dr. Ioan Pogăciaș, prefectul județului Satu Mare, la reconstruirea bisericii parohiale mistuite de un incendiu violent în vara anului 1928⁶.

Mai puțin cunoscută a fost prietenia sa sinceră și durabilă cu Elie Miron Cristea, viitorul mitropolit primat și patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, încă de pe vremea când înaltul ierarh ocupa funcția de consilier al Arhiepiscopiei Sibiului (1902-1909). Într-o scrisoare datată la 18 iunie 1906, Teofil Dragoș sublinia necesitatea instalării unui preot ortodox la Baia Mare și-l ruga pe bunul său prieten din Sibiu să-l ajute în demersul său. Iată un scurt fragment din scrisoare:

4 Claudiu Porumbăcean; Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmăra*, Satu Mare, 2000, p. 91-93.

5 Pr. Pop, Ioan, *Reper istorice. Biserica „Sf. Nicolae” Baia Mare. Micromonografie* în protopopiatul-baia-mare.ro

6 <https://www.facebook.com/hideagaistorie>

Iubite amice,

la Baia Mare și jurul ei atât de estins (extins n.a) sunt foarte mulți credincioși de-ai Bisericii greco-ortodoxe, care nu pot fi împărțâșiți de mângâierile sufletești, neavând preot propriu. Între credincioșii aceștia, lipsiți de păstor, se afla și soția mea (Alice Klein-Dragoș din Hessendorfi – Austria cu care s-a căsătorit la scurt timp după finalizarea studiilor doctorale – n.a.). Numărul lor crește zi de zi. Sunt motive acestea care m-au îndemnat să pun la cale o mișcare pentru instalarea unui preot greco-ortodox. Află că preotul nou-venit, pe lângă salariul obișnuit, poate să aibă și de la Bancă (Banca „Aurora” la care distinsul avocat dr. era director – n.n.) un venit sigur...⁷.

Dorința lui Teofil Dragoș de a se înființa o

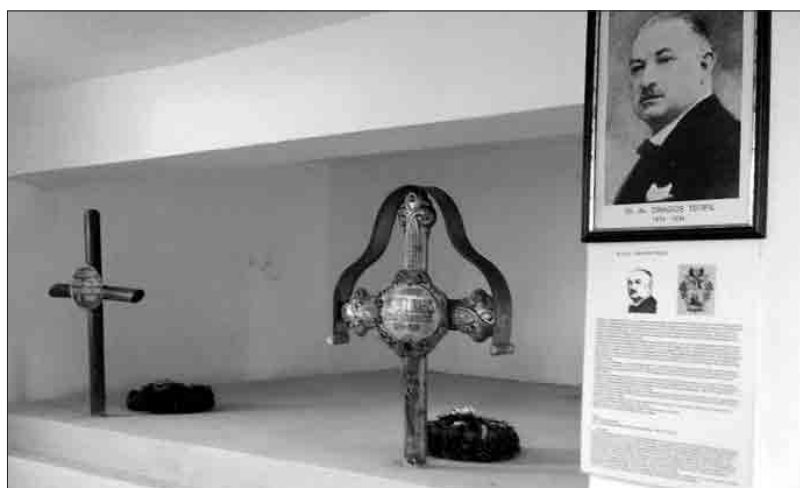
parohie ortodoxă în Baia Mare a devenit realitate abia după Marea Unire, când preotul Alexiu Latiș de la Parohia Plopiș a fost însărcinat cu organizarea și administrarea, iar ulterior cu păstoria acesteia⁸.

Pentru meritele sale deosebite, avocatul dr. Teofil Dragoș a fost decorat cu ordinul „Coroana României” în rang de cavaler de către regele Carol al II-lea, iar în perioada 1934-1940, strada pe care a locuit (actualmente 1 Mai) i-a purtat numele⁹.

S-a stins din viață la 18 ianuarie 1934, la vârsta de 60 de ani, cu puțin înainte de a fi numit ambasador al României la Budapesta. A fost înmormântat într-un cavou zidit sub altarul bisericii din Hideaga, satul său natal. Alături de el, din anul 1948, își doarme somnul de veci și fratele său Augustin.

Bibliografie

- Dragoș, Daniela, *Teofil Dragoș, decorat cu „Coroana României”*, în „Glasul Maramureșului” 11, nr. 3209, 23 octombrie 2007, p. 9.
- Georgescu, Ioan, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 201.
- Iuga, Vasile, *Oameni de seamă ai Maramureșului Dicționar 1700-2010*, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, p. 386.
- Plămădeală, Antonie, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar*, Sibiu, 1986, p. 238-239. Scrisoare către Elie Miron Cristea în privința situației ortodoxismului în Baia Mare și înființarea unei biserici românești.
- Robescu, Gheorghe, *Teofil Dragoș. Personalități de altădată din Baia Mare*, în „Cronica Maramureșeană”. Săptămânal editat de Consiliul și Prefectura județului Maramureș, 1, nr.4, 20-27 martie 2001, p.6.
- Pr. Pop, Ioan, *Repere istorice. Biserica „Sf. Nicolae” Baia Mare. Micromonografie* în protopopiatul-baia-mare.ro
- *Protopopiatul Baia Mare, Monografie-Album*, Editura Episcopiei Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015.
- Porumbăcean, Claudiu; Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, 2000, p. 91-93.
- <https://www.facebook.com/hideagaistorie>.

Cripta de sub altarul Bisericii Ortodoxe din Hideaga, unde-și dorm somnul de veci frații Teofil și Augustin Dragoș. Cripta a fost renovată de ing. Liviu Buciuman.

⁷ Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar*, Sibiu, 1986, p. 238-239.

⁸ *Protopopiatul Baia Mare, Monografie-Album*, Editura Episcopiei Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015.

⁹ Gheorghe Robescu, *Teofil Dragoș. Personalități de altădată din Baia Mare*, în „Cronica Maramureșului”, 27.03.2001.

Titu Doros

1879-1934

Ion M. BOTOȘ

Titu Doros s-a născut la 14 octombrie 1879 în comuna Ocna-Șugatag¹, comitatul Maramureș, Austro-Ungaria, în familia protopopului Ioan Doros (n. 1851) și Rozalia Bud, sora lui Tit Bud, vicarul greco-catolic al Maramureșului.

Urmează studiile primare (școala confesională) în localitatea natală, iar cele secundare (cursul inferior) la Oradea. În urma absolvirii la liceul românesc din Beiuș a cursurilor superioare obține certificatul de maturitate².

Studiile universitare le-a făcut la Cluj, unde obține și titlul de doctor în drept.

În anul 1907 susține la Târgu-Mureș examenul de titularizare în avocatură, primind titlul de avocat. În același an își începe activitatea în această calitate la Sighet.

Urmare a presiunilor tot mai accentuate de maghiarizare a românilor, militează pentru înființarea unei bănci românești la Sighet. Astfel, în anul 1910, ia ființă Institutul de Credit și Economii „Maramureșana”, care, de-a lungul existenței sale, își va dovedi rolul și importanța în viața societății românești din Sighet, contribuind, alături de celelalte bănci românești din Ardeal („Albina” din Sibiu, „Patria” de la Blaj, „Ardeleana” din Făgăraș, „Bihoreana” de la Oradea, „Sălăjana” de la Șimleu etc.), la deșteptarea conștiinței naționale.

Dr. Titu Doros, militând entuziast pentru unirea forțelor sociale și culturale române din Sighet, a sprijinit, alături de Vasile Chindriș și Ioan Kovacs înființarea Despărțământului ASTRA de la Sighet din 25 februarie 1914, după ce inițiativa lui Ioan Mihalyi de Apșa din 20

ianuarie 1913, fusese respinsă pe motiv că „în Ungaria nu este dorită decât propagarea culturii maghiare, deoarece propagarea culturii națiunilor străine împiedică consolidarea ideii de națiune maghiară unitară”³.

În toamna anului 1918 îl găsim printre primii organizatori ai pregătirilor pentru marea zi a Unirii tuturor românilor.

Astfel, în 11 noiembrie 1918, el este unul dintre semnatarii Apelului pentru constituirea Sfatului Național Român al Comitatului Maramureș, alături de alți 15 membri provizorii ai Comisiei de la Sighet, printre care Ioan Bilțiu Dăncuș, Vasile Țiple, Ioan Balea de Ieud, Demetriu Chiș, Emil Stoica etc⁴.

La 21 noiembrie 1918, printr-o adresă, sub-

1 Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, dr. Klara Guseth (coord.), Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2018, p. 51.

2 Vezi ziarul „Dumineca”, Anul XV, nr. 32, din 7 august 1938.

3 Vezi Gheorghe Todincă, *Marea Unire a Românilor. Oameni, locuri, documente din Maramureș (1918-1919)*, Sighetul Marmăției, 2017, p. 18-19.

4 *Ibidem*, p. 53-54.

prefectul județului Maramureș îl informează pe Titu Doroș în legătură cu adunarea populară ce avea să se desfășoare la Sighet pentru constituirea Consiliului Național Român, despre măsurile care au fost luate pentru menținerea ordinii și liniștii publice, cât și despre faptul că autoritățile au primit instrucțiuni severe pentru a veghea, în urma unor înțelegeri reciproce, ca pe teritoriul orașului să nu aibă acces persoane înarmate care să destabilizeze adunarea populară prin acte dușmănoase. În această adresă se mai solicita ca, de la tribuna adunării populare, participanții la adunare să fie informați că toate aceste măsuri sunt luate de către autorități numai și numai pentru interesul comun și pentru menținerea ordinii⁵.

La 22 noiembrie 1918, într-o atmosferă de mare entuziasm⁶ se înființează Consiliul Național Român Comitatens din Maramureș (C.N.R.C.), care devine singurul organ local chemat a conduce viața publică a poporului român din Maramureș, urmând a aplica întru totul numai hotărârile și directivele Consiliului Național General Român, singurul organ român îndreptățit a hotărî în numele poporului român din Ardeal și Ungaria, cu sediul la Arad. Dr. Titu Doroș a fost cel care a prezentat propunerile conferinței prealabile, primite cu mare însuflețire de către cei prezenți. Președinte a fost „proclamat” Vasile Chindriș, iar printre cei aleși în Consiliu s-au numărat și Titu Doroș și unchiul său, Nicolae Doroș, preot greco-catolic⁷.

Dr. Titu Doroș, ales membru al Consiliului Național Român Comitatens din Maramureș, în fața mulțimii adunate în „Piața Unirii”, își începe discursul public cu cuvintele: „Fraților! Azi s-au rupt lanțurile robiei!”.

În continuare, dr. Titu Doroș se implică activ în acțiunile adunărilor electorale organizate de Cercul electoral Sighet din comitatul Maramureș. Astfel, la 27 noiembrie 1918 este numit președintele adunării electorale din Sat-Slatina. Cu acest prilej dă citire indicațiilor venite de la

Consiliul Central Național Român, prin care se cere alegerea de urgență a cinci delegați pentru Marea Adunare Națională Română.

Președintele Titu Doroș îi provoacă pe cei prezenți „să numească 12 bărbați de încredere”. Dintre cei propuși, au primit „unanimitatea voturilor” dr. Vasile Chindriș, Ilie Filip din Apșa de Jos, dr. George Bârlea din Sighet, Văsălie Mich din Iapa și Mihail Dan din Apșa de Mijloc, aleși „ca delegați ai cercului electoral îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română...” și împuterniciți, în acest scop, printr-un credențional, semnat de dr. Titu Doroș, ca președinte, Ioan Bilț Dăncuș, ca notar și de cei 12 „bărbați de încredere din comune”⁸.

Mihail Dan a lui Ilieș a lui Dumnezeu ne oferă aceste amintiri despre respectiva adunare populară: „în 27 noiembrie 1918 am luat parte la o adunare în Slatina făcută de intelectuali din Sighet, din Apșa de Mijloc – 20 de oameni, din Apșa de Jos – 20 de oameni, din Slatina – 10 oameni și din Biserica Albă – 10 oameni.

Ne-au spus că în 1 decembrie 1918 va fi Marea Adunare de la Alba Iulia, unde s-or strânge delegați din tot Ardealul și din toate colțurile unde sunt români și ne vom alipi către România, de aceea să trimitem și noi, aceste patru sate de peste Tisa, 2 delegați. Am fost ales eu și Filip Ilieș din Apșa de Jos...”⁹.

Dr. Titu Doroș a fost, alături de Vasile Chindriș, redactor responsabil al ziarului săptămânal „Sfatul”, scos de C.N.R.C. Maramureș la Sighet, primul ziar în limba română de aici. Primul număr a apărut în 7 decembrie 1918, la câteva zile de la actul Marii Uniri, iar ultimul în 19 decembrie 1919, dar ca număr dublu: 22-23 din 30 mai-13 iunie. Ca urmare a instalării noii administrații românești, în persoana prefectului Vasile Chiroiu, își încetează misiunea de oficios al C.N.R.C., devenind organ național. Cei doi redactori responsabili își iau rămas-bun de la citi-

5 *Ibidem*, p. 57.

6 Potrivit articolului intitulat *22 noiembrie 1918*, apărut în ziarul „Sfatul”, „s-au adunat 5-6000 de oameni... cu dor sfânt în inimă – dorul arzător de a arăta lumii întregi că neamul românesc din Maramurăș știe să-și croiască viitorul, știe să-și aleagă oamenii și, mai ales, vrea să dovedească că stă ca stânca pe lângă marele sfat național românesc”. Vezi „Sfatul. Organ oficios a C.N.R.C. din Maramurăș”, Anul I, Sighet, Vineri 7/20 Dec. 1918, p. 2.

7 *Ibidem*, p. 65.

8 *Ibidem*, p. 70-71.

9 Vezi „Limba română”, Anul X, nr. 3-5, Chișinău, 2000, p. 194.

tori, întrucât cârmuirea Maramureșului a ajuns în mâini chemate spre aceasta, în mâini românești sfârșindu-se astfel activitatea consiliului comitatens.

Nu știm care a fost contribuția lui Titu Doroș la editarea ziarului, căci multe articole erau nesemnate, puțini colaboratori apăreau cu numele, precum Ioan Bîlțiu Dăncuș și Vasile Filipciuc, iar mai rar Irina Berinde și Petru Pop. Titu Doroș semnează aici patru articole, trei în perioada când era redactor responsabil și unul în a doua etapă a ziarului, când redactor era Vasile Cziple.

Primul articol era consacrat „Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramurăș”, fondată în anul 1860, la inițiativa comitetului Iosif Man (a nu se confunda cu societatea de factură națională „Astra”, inexistentă atunci), una dintre cele mai vrednice societăți cultural-naționale românești, al cărei membru activ era, calitate în care el a pus în ordine biblioteca „Asociațiunii”. După un scurt istoric, el cheamă la muncă susținută, începând cu necesara reorganizare, arătând programul conceput de comitetul „Asociațiunii” în ședința din 10 ianuarie 1919, care prevede deschiderea, „sub aripa ei”, a unei librării, a unei tipografii, ca și a unei „biblioteci centrale pe baza cărților de mare valoare adunate din sângea mult regretatului dr. Ioan Mihalyi”¹⁰. Nu era uitată nici deschiderea unei casine române, unde să se poată întâlni intelectualii urbei, altfel puși în situația de a se îndrepta „către casina maghiară, ori la Katholikus-Kor”, cum va scrie într-un viitor articol, intitulat chiar „Casina Română”¹¹. Va urma un articol în care deplânge soarta pădurilor maramureșene, singura avuție pe care „s-ar putea răzima binele de obște”, agonisite de strămoși și prăpădite acum de oameni inconștienți, cerând „să pună opreliște la prăpădul ce se face”¹². Preocuparea sa pentru binele comun reiese și din articolul „Școlile”, publicat în numărul din 4 iulie 1919. În acesta el se opune hotărârilor luate în adunarea „Reuniunii Învățătorilor Români Greco-Catolici din Maramurăș” din 7 februarie 1919 și anume, renunțarea la caracterul confesional al școlilor românești și „statificarea” lor, precum și

schimbarea denumirii „Reuniunii” prin eliminarea cuvintelor prin care se preciza confesiunea.

Arătând rolul major al Bisericii în societatea românească – printre altele, ea „e leagănul culturii neamului românesc”, tot ea „a fost cetatea în care ne-am apărat etnicitatea în trecut” – Titu Doroș pledează pentru păstrarea caracterului confesional al școlilor noastre, cu atât mai mult cu cât nici „Apusul luminat și peste tot niciun neam cu adevărat cult nu a închis ușile școlilor confesionale”. Este de acord cu ameliorarea situației materiale a învățătorilor, prin acordarea unui „salarium mai mare decât vor primi cei de la stat”, dar nu și cu ieșirea lor „din tinda bisericii așa cu fuga”, întrucât „să fii bun Român înseamnă să fii bun creștin”¹³.

Pe teren politic e aderent fervent al Partidului Național Român în timpul stăpânirii ungurești, iar sub stăpânirea românească, când pentru prima oară se ridică steagul Partidului Poporului prin Generalul Averescu și Octavian Goga în Ardeal, trece în șirul luptătorilor acestui partid, ca ostaș credincios.

În luna mai a anului 1919, îl aflăm în frun-

10 Vezi „Sfatul”, Anul II, Sighet, 18-31 ian. 1919, Nr. 4, p. 3.

11 Vezi „Sfatul”, Anul II, Sighet, 15-28 martie 1919, Nr. 12, p. 3-4.

12 Articolul *Pădurile*, în „Sfatul”, Anul II, Sighet, 15-28 Februar 1919, Nr. 8, p. 1.

13 Vezi articolul *Școlile*, în „Sfatul”, Anul II, Sighet, 4 iulie 1919, p. 1.

tea Institutului de Credit și Economii „Maramurășana”, ca director executiv, avându-l în subordine, ca jurisconsult, pe Vasile Chindriș¹⁴.

În primăvara anului 1926 a fost numit prefect al județului Maramureș” (Decretul Regal Nr. 1729 din 1 aprilie 1926)¹⁵, funcție din care demisionează la 5 iunie 1927¹⁶.

Lucrând cu dor pentru realizarea ideilor pe care le-a propagat cu vorba, cu condeiul și cu fapta, în cursul unei vieți, în calitate de prefect a văzut cum tineretul român începe să se îndrepte spre școlile secundare. El a văzut în această diversitate „ceea ce mulți încă nici azi nu văd, că vor fi mulți pentru a se putea așeza ca funcționari”, iar pe de altă parte constatând lipsa de comercianți și industriași români în Țara Românească, la o consfătuire, care a avut loc pe data de 18 septembrie 1926, cu „câțiva fruntași ai vieții sociale din județ”, a avansat ideea că „trebuie

îndrumat tineretul spre carierele practice, spre meserii” și astfel înființează un Cămin de Ucenici.

Dr. Titu Doroș a fost „unul dintre acei câțiva delegați având însărcinarea, ca întocmind un memoriu bine documentat să se prezinte la locurile în drept pentru obținerea” unui sediu pentru nou-înființata Eparhie Greco-Catolică a Maramureșului” (1930). Dr. Titu Doroș a redactat în acest sens partea istorică a memoriului pe care l-a susținut la București, inclusiv în limba latină, „cu toată tăria și argumentând absoluta necesitate a fixării sediului în Sighet, invocând motive istorice (instituțional în toamna anului 1860 s-a reînființat Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului în fruntea căruia a fost instalat vicarul Mihail Pavel, n.a.), financiare, politice, confesionale și în special buna pace între frați”¹⁷.

Dr. Titu Doroș a murit în seara zilei de 3 iulie 1934¹⁸.

Familia preotului Ioan Doroș. Titu Doroș, al doilea din dreapta.

14 Vezi articolul *Adunarea gen(erală) a Maramurășenei*, „Sfatul”, Anul II, Sighet, 10 23 Mai 1919, Nr. 20, p. 3.

15 Vezi ziarul „Dumineca”, Anul XV, nr. 32 din 7 august 1938.

16 Anton Rohian, Klara Guseth, *Prefecții județului Maramureș (1919-1940, 1944-1949, 1990-2015)*, Editura Proema, Baia Mare, 2015, p. 36.

17 Ziarul „Dumineca”, Anul XV, nr. 32, din 7 august 1938.

18 Ziarul „Dumineca”, Anul XI, nr. 27, din 8 iulie 1934.

Alexiu Pocol

1872-1935

Ioan NEAMȚIU

Alexiu Pocol poate fi inclus, fără puțință de tăgadă, în lucrarea ce reunește o galerie centenară de personalități care, prin faptele lor de ordin științific, cultural, politic-administrativ ș.a., au făcut istorie în septentrionul țării noastre. Una dintre personalitățile cele mai interesante ale momentului Unirii de la 1918, care a reprezentat cercul electoral Baia Mare în calitate de delegat ales, este Alexiu Pocol, un personaj complex și dinamic, uneori controversat, dar și respectat¹.

Întâi de toate, trebuie să facem precizarea că inițiativa noastră este facilitată de o lucrare, de dată relativ recentă, care constituie, totodată, o teză de doctorat a domnului Robert C. Tökölyi². Domnia Sa ne precizează că demersul întreprins este nou datorită faptului că, deși „a fost unul dintre personajele cele mai active din Baia Mare interbelică, este curios faptul că, de-a lungul timpului, s-a scris extrem de puțin despre el. Lucrări biografice nu există, studiile și articolele sunt, de asemenea, inexistente”³. Nu se cunoaște activitatea bogată a lui Alexiu Pocol, desfășurată pe mai multe planuri, iar viața sa este impregnată de mister și legende, încât suscită controverse, devenind un personaj cu un destin extraordinar, tocmai potrivit pentru un film hollywoodian care tratează mitul omului realizat prin propria forță, așa numitul „self made man”⁴. Prin urmare, în cea mai mare parte ne vom bizui pe această lucrare în prezentarea eroului nostru, cu raportare la scopul propus, urmând într-o mare măsură cuprinsul/conținutul acesteia.

În ceea ce privește momentul și locul nașterii lui Alexiu Pocol, părerile nu sunt concordante. Astfel, există susținerea că s-a născut la

Lozna, în 1871, ca urmaș al neamului de boiernași înnobilați în 1594 de către Sigismund Báthory. O legendă transmisă de Kádár József susține că inițial familia se numea Pikló și numele le-a fost dat de regele Matei Corvin. Din rândul lor s-a ridicat și notarul dr. Ștefan Pocol, amintit de diferite documente de la sfârșitul secolului al XIX-lea⁵. Sursa noastră de bază susține că Alexiu Pocol s-a născut în 1871 sau 1872, în Letca mai degrabă decât în Lozna, incertitudinea planând din cauza faptului că pentru perioada 1871-1872 nu există registre de stare civilă, nici pentru localitatea Lozna Mare și nici pentru Letca. Și fiindcă în documentele Primăriei Orașului Baia Mare este

1 Ioan Tâmbuș, *Pe urmele delegaților maramureșeni ai Marii Uniri de la 1918 (2)*, în „Graiul Maramureșului”, Serie nouă, Anul XXX, Nr. 8446, 24 ianuarie 2018, p. 9.

2 Tökölyi Robert C., *Alexiu Pokol: viața și activitatea (1872-1935)*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2012.

3 *Ibidem*, p. 5.

4 *Ibidem*, p. 5 ș.u.

5 Györfi-Deák György, *Spicuirii sălăjene*, în „Caiete Silvane”, Serie nouă, Anul XI, Nr. 5 (124), anul 2015, p. 22-23.

trecută data nașterii ca fiind 24 august 1872, este de presupus că aceasta este cea corectă⁶. Ipotezele cu privire la originea familiei sale variază între a fi fiul unui proprietar de pământ, de origine nobilă, și fiul cantorului de la biserica din satul natal, de o condiție mai modestă. Indiferent cum ar fi stat lucrurile, că era de origine umilă sau nobilă, calitatea de nobil, numele și emblema nu i-au fost prea mult de folos, fiind nevoit să urmeze studii în vederea dobândirii unei meserii. Astfel, adolescentul Alexiu a urmat cursurile Preparandiei din Blaj pe care a absolvit-o dobândind o diplomă de învățător, precum și cursurile Preparandiei din Sighetul Marmației, obținând o diplomă de institutor. Alte surse sugerează faptul că Alexiu Pocol avea și studii de teologie, pe care le finalizase tot la Blaj. Cunoștea la perfecție limba maghiară și știa și puțină germană. După finalizarea studiilor s-a dedicat timp de câțiva ani carierei didactice, profesia lui de bază fiind cea de învățător. În jurul vârstei de 20 ani apare ca suplinitor la Școala Primară Greco-Catolică din Baia Mare (1891-1892), după care la Școala Primară de pe Valea Borcutului, ca învățător definitiv⁷.

Alexiu Pocol renunță la activitatea didactică, destul de repede, și devine un om bogat, mare proprietar de mine de aur. În jurul modului în care s-a îmbogățit, s-a creat o adevărată legendă, persistând misterul, existând mai multe variante vehiculate, însă cel mai probabil ca rezultat al căsătoriei cu văduva Maria Mureșan⁸, la care se adaugă abilitățile sale, în acest sens, depunând multă muncă, fiind un tip încăpățânat, foarte ambițios, dornic de autodepășire, trăsături care vor putea fi observate pe tot parcursul carierei și vieții sale⁹. Imediat ce a devenit bogat, s-a implicat în orice proiect pe care îl considera necesar și util¹⁰.

El a ctitorit Biserica Greco-Catolică de pe Valea Borcutului, a condus Banca Comercială din Baia Mare, a deținut funcția de președinte al filialei din oraș a Crucii Roșii, a fondat o instituție de credit, o bancă românească – cu numele „Mercur” – cu scopul de a acorda împrumuturi ieftine pentru agricultură, industrie și comerț, a contribuit la buna funcționare a Reuniunii Femeilor din România „Regina Maria”, al cărei membru, alături de soție și o fiică, era. Acestea sunt doar câteva dintre direcțiile de acțiune ale celui care „a fost, până la urmă, doar un om”¹¹, și pe care îl vom întâlni – foarte implicat – și în alte ipostaze. Astfel, marele proprietar de mine a fost foarte activ în viața politică, fiind chiar și primar în Baia Mare între anii 1926-1927, președinte al Uniunii Proprietarilor de Mine Particulare. Totodată a fost membru marcant al ASTRA, iar după Marea Unire din 1918, Alexiu Pocol a fost senator de Baia Mare, apoi președintele organizației locale a Partidului Național Țărănesc, după care a trecut la PNL, în vara lui 1927, unde a rămas definitiv¹².

Rămânând în perimetrul bogăției, prin intermediul căreia a obținut succesele rezumate mai sus, se poate spune că aurul i-a deschis porțile celor mai înalte cercuri ale aristocrației și conducătorilor Imperiului Austro-Ungar. Devenit putred de bogat, Alexiu Pocol a ales să-și etaleze noua stare, atât prin vestimentație, cât, mai ales, prin stilul de viață. În calitate de mare proprietar de mine de aur, Pocol și-a construit o locuință pe măsură, respectiv faimosul conac sau castel de pe Valea Borcutului, din orașul Baia Mare, ridicat în jurul anilor 1903-1904. Conacul, așezat într-un loc mirific, sub poalele unui munte, a fost martorul multor vizite din partea unor mari personalități culturale, politice și nu numai¹³.

6 Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 12.

7 *Ibidem*, p. 13.

8 A fost învățător până când o căsătorie avea să îi schimbe viața. Dintr-un simplu învățător a ajuns peste noapte un proprietar de mine de aur. Alexiu Pocol era învățător pe Valea Borcutului și se afla într-o relație de dragoste cu fiica unui miner care avea gurile de mină. Din păcate, minerul respectiv a decedat la o vârstă destul de tânără și văduva a rămas cu minele și cu muncitorii. Văzând Pocol că din minele respective se scoate aur, el a părăsit-o pe fiica minerului și a intrat într-o relație cu mama acesteia, luând-o în cele din urmă de soție. Iar fiica respectivă, dezamăgită, se retrage din viața societății și merge în Satu Mare, la o mănăstire, devenind chiar stareță. Apud Mircea Crișan, Ioana Lucăcel, *Primari celebri care au schimbat decisiv istoria Maramureșului*, în „Gazeta de Maramureș”, nr. 682, 14-20 mai 2016, p. 2.

9 Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 51.

10 *Ibidem*, p. 17 ș.u.

11 *Ibidem*, p. 170.

12 Mircea Crișan, Ioana Lucăcel, *art. cit.*, p. 2.

13 Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 15.

Printre aceștia s-au numărat: Cincinat Pavelescu, Nunțiu Papal Marmaggio din București, generalul Moșoiu – ministru al Transporturilor, Take Ionescu și, mai ales, Nicolae Iorga, cu care era bun prieten. Astfel, Pocol s-a dovedit ca fiind foarte bine văzut în înalta societate a României interbelice. Această locuință somptuoasă a sa a fost martora multor baluri, recepții, conferințe, după cum era obiceiul vremii, nefiind doar un loc de dormit sau de tranzit pentru personalitățile vremii, ci un loc în care se organizau activități cu caracter științific, cultural etc. În acest sens este de amintit sesiunea de comunicări organizată de Societatea Națională Maghiară de Minerit și Metalurgie în 1911, în cadrul căreia a fost abordată problema mineritului din bazinul dunărean¹⁴.

Legat de minerit, ca proprietar al minelor de aur de pe Valea Borcutului, Alexiu Pocol s-a

Alexiu Pocol în fața minei de pe Valea Borcutului.
Fotografie din colecția Bibliotecii Județene
„Petre Dulfu” Baia Mare

ocupat îndeaproape de îmbunătățirea condițiilor de lucru în subteran și, în acest sens, a introdus pompele pentru evacuarea apei și uscarea galeriilor, a construit un șteamp modern și a mecanizat transportul. Aceste măsuri i-au stimulat și pe ceilalți proprietari din zonă să-și dorească modernizarea tehnologiei de extracție. Însă, ca patron, acesta nu era deloc un tip comod pentru angajații săi. Documentele vremii evidențiază faptul că marele proprietar s-a aflat și în situații de conflict de muncă cu lucrătorii săi¹⁵. De pildă, „un grup de muncitori de la Asociația Minieră «Leopold» a cerut proprietarului Pokol Alexiu în luna aprilie 1913 mărirea salariilor la 3 coroane pe zi de muncă. Drept răspuns, proprietarul i-a concediat pe semnatarii petiției, fără a satisface cel puțin drepturile legale (plata a 14 zile, termen de lichidare și a fondurilor lor din Casa de ajutor reciproc). Aflând acestea, 59 de muncitori au încetat lucrul în mină și împreună cu cei 5 muncitori concediați au depus o plângere la Căpitănatul minier în care au arătat că nu vor relua munca. Până la urmă Pokol Alexiu a trebuit să plătească drepturile celor cinci muncitori”¹⁶.

Pe tărâm politico-administrativ, Pocol este președinte al Consiliului Național Român¹⁷ Baia Mare, în perioada 1918-1919. Deși a deținut această funcție doar câteva luni, activitatea sa a fost extrem de diversă, fiind preocupat, atât de problemele cotidiene ale comunităților, cât și de problema învățământului, de păstrarea unei relații pașnice cu comunitatea maghiară etc¹⁸. După schimbarea structurii de conducere a acestui Consiliu și apoi după încetarea activității acestuia, Pocol rămâne activ în cadrul Partidului Național Român pe listele căruia ajunge senator (1919-1922), din partea circumscripției Baia Mare, reprezentant al județului Satu Mare. Nu cunoaștem activitatea sa individuală din Parlament sau din afara lui, însă putem să ne imaginăm că politica sa era total racordată la cea a partidului care l-a

14 *Ibidem*, p. 17.

15 *Ibidem*, p. 53.

16 Gheorghe Csoma, *Baia Mare – 670, Vol.1: „...suprema țârie a orașului”*. Istoria orașului Baia Mare de la începuturi până la Unirea din 1918, Editura Helvetica, Baia Mare, 1999, p. 214.

17 Consiliul Național Român Central a fost un organ politic al românilor din Transilvania, care a desfășurat o dublă activitate, politică și administrativă, având funcțiile unui organism statal central. Consiliul Național Român Central se formează ca o etapă necesară de organizare a luptei naționale a românilor din Transilvania în toamna anului 1918. Sursa: <https://ziarulunirea.ro>

18 Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 71.

propulsat acolo¹⁹, partid pe care îl părăsește din vara anului 1927, devenind membru marcant al conducerii Partidului Național Liberal Satu Mare. Din anul 1926 se implică activ în politica și administrația locală devenind consilier local (august 1926-septembrie 1927) și apoi primar de Baia Mare, în două perioade, respectiv: iunie-august 1926 și septembrie 1927-decembrie 1928. Acțiunile consemnate în procesele-verbale arată că Pocol nu a fost prea activ. În perioada în discuție s-au convocat 8 ședințe ale Consiliului Comunal Baia Mare, dintre care două nu au mai avut loc. La cele mai multe dintre ședințe, Pocol a participat, însă se observă faptul că de mai multe ori a părăsit sala înainte ca ședința să se finalizeze și, în câteva situații, s-a abținut de la votarea unor chestiuni ori a refuzat să facă acest lucru. Efectiv a lipsit la 3 ședințe²⁰. În schimb, în Consiliul Comunal, a fost membru (activ) al mai multor comisii constituite de cetățeni și consilieri: Comisia financiară, Comisia edilitară și de lucrări publice, Comisia economică și agricultură, Comisia silvică, Comisia tutelară și a ocrotirilor sociale. Chiar și membrii familiei sale erau implicați în aceste comisii²¹.

Unul dintre momentele importante ale vieții sale l-a constituit alegerea în funcția de primar al orașului Baia Mare. Prima perioadă, foarte scurtă, s-a încheiat cu anularea rezultatului votului, întrucât ședința în care a fost ales ca primar al orașelor Baia Mare, Baia-Sprie și al comunelor Ferneziu și Tăuții de Sus²², a fost considerată ilegală de către prefect²³. A fost numit apoi primar cu acte în regulă al orașului Baia Mare la 23 septembrie 1927, funcție pe care a deținut-o până la 31 decembrie 1928. În timpul primariatului său, printre altele, s-au luat măsuri pentru sal-

varea băncii orașului de la faliment, s-au accesat mai multe împrumuturi pentru a fi continuate câteva obiective deosebit de importante pentru oraș, a fost introdus – pentru prima dată – sistemul paușalelor, s-a înființat monopolul Serviciului Pompe Funebre, s-a elaborat un Regulament de funcționare al orașului Baia Mare, iar Primăria a ajutat în multe rânduri populația orașului, în special cu lemne de foc, iarna, ale căror prețuri au fost micșorate²⁴. Presa vremii, în special ziarul „Baia Mare”, organ de presă al Partidului Național Liberal, are o atitudine binevoitoare față de activitatea primarului, elogiindu-l în cuvinte ca: „Dl. Alexa Pokol, primarul orașului Baia Mare este un om cinstit și înțelegător, un suflet nobil care simte durerea celor lipsiți, celor nevoiași și caută a mângâia pe toți cei sătoși de dreptate”, iar într-un alt articol este prezentat drept „părintele orașului” sau un „bărbat care aproape de un an muncește dezinteresat și absolut cinstit pentru progresul orașului și binele cetățenilor”, care „întrupează cinstea”²⁵. Ziarul „Baia Mare” surprinde și alte momente din timpul mandatului de primar al lui Pocol, care din documentele de arhivă nu reies. Este vorba de o serie de vizite ale unor personalități în orașul păstorit de acesta, printre care Nicolae N. Săveanu, fost președinte al Camerei Deputaților și fost ministru, Constantin Brătianu, secretar de stat, și alții, care s-au bucurat de atenția primarului²⁶. Este de la sine înțeles și rezultă și din documente de arhivă că activitatea lui Pocol la Primărie nu a fost scutită de fricțiuni și animozități, toate acestea culminând cu „debarcarea” sa din funcția de primar. După aceasta Pocol a continuat să mai activeze în cadrul Partidului Național Liberal, candidând de

19 *Ibidem*, p. 79.

20 *Ibidem*, p. 94.

21 *Ibidem*, p. 95.

22 Tökölyi Robert C., *Câteva date cu privire la familia Pokol de Lozna Mare*, în „Revista arhivei maramureșene”, Anul III, nr. 3/2010, p. 178.

23 „La 20 iunie 1926, 14 dintre consilierii aleși în cursul lunii februarie s-au adunat luni, sub președinția celui mai în vârstă consilier, Dragoș Augustin, în sala consiliului de la Primărie, și-au validat mandatele, au depus jurământul, apoi, în unanimitate l-au ales ca primar al orașelor Baia Mare, Baia-Sprie și comunelor Ferneziu și Tăuții de Sus pe Pokol Alexiu de Lozna Mare, proprietar de mină și fost senator.... Prefectul a declarat nevalabilă alegerea ca primar a lui Pokol Alexiu și a stabilit noile alegeri pentru vineri, 13 august, ... victoria i-a revenit lui Dr. Turcu Antoniu”. Apud Gheorghe Csoma, *Baia Mare – 670, Vol.2: Arcuri peste timp. Istoria orașului Baia Mare între 1918-1944*, Editura Helvetica, Baia Mare, 1999, p. 161, 163.

24 Tökölyi Robert C., *art. cit.*, p. 179.

25 Cf. Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 150.

26 *Ibidem*, p. 156.

mai multe ori pe listele acestui partid pentru funcțiile de consilier local și județean, pe care se pare că nu le-a mai atins²⁷.

Ultimii ani din viață – perioada 1929-1935 – îl găsim pe Alexiu Pocol într-un relativ anonim. S-a retras treptat din viața publică, nu s-a mai implicat în viața politică a orașului și nici nu se știe dacă a mai continuat acțiunile sale filantropice, zonă unde anterior fost foarte activ. Parcurge (și) criza economico-financiară din 1929 și o serie de probleme familiale, astfel încât sănătatea i se șubrezește. Fostul învățător, mare proprietar de mine, senator, primar al orașului Baia Mare, a decedat la vârsta de 63 de ani, la Budapesta, în data 23 martie 1935, într-un sanatoriu în care se internase pentru a-și trata afecțiunile pe care le avea, cauza morții sale fiind o boală de rinichi²⁸. Moartea lui Alexiu Pocol nu a condus numai la distrugerea familiei sale. Și fostele sale proprietăți – lăsate moștenire fiicei Melania – au avut, în timp, o soartă similară²⁹. Astăzi, orașul Baia Mare – mai precis Consiliul Județean Maramureș – are în patrimoniu „Castelul” Pocol, care, din păcate, nu este într-o situație prea bună, însă se caută variante de punere în valoare, fiind pe lista monumentelor istorice.

În încheierea acestor considerații trebuie spus că lui Alexiu Pocol nu-i erau străine actele și faptele de cultură. Dimpotrivă, de tânăr a înțeles că pentru a se integra în elita locală și națională trebuie să facă parte din clubul select al personalităților vremii. Pentru un român greco-catolic, să fii membru marcant al elitei însemna să stai în preajma unor grei, precum dr. Vasile Lucaciu și George Pop de Băsești, recunoscuți în toate mediile politice, economice, culturale, chiar și cele maghiare, ca fiind cei mai îndârjiți militanți pentru drepturile românilor din Ardeal³⁰. Prin urmare, Pocol aderă la mișcarea națională, care însemna, pe tărâm politic, apartenența la Partidul Național Român din Transilvania, iar pe cel cultural la ASTRA, alăturându-se acestor corifei ai românismului. Documentele vremii ni-l prezintă și ca un membru activ al Astrei, susținând material organizarea întrunirilor locale, dar și a adunărilor generale ale acesteia³¹. Primele date despre implicarea sa activă în ASTRA le avem din 1903, când s-a organizat la Baia Mare Adunarea generală a acesteia, orașul fiind gazda tuturor personalităților culturale și politice ale vremii, participând circa 300 de invitați. Alexiu

Castelul Pocol din Baia Mare

27 Tököly Robert C., *art. cit.*, p. 179.

28 *Ibidem*, p. 179.

29 Tököly Robert C., *op. cit.*, p. 168.

30 *Ibidem*, p. 59.

31 Ioan Tâmbuș, *art. cit.*, p. 9.

Pocol a fost unul dintre organizatorii evenimentului, rostind un vibrant discurs, de bun venit, la recepția organizată cu prilejul acestuia. *Cultura ne dă conștiința vredniciei noastre, și în lupta pentru existență ne dă și armele de apărare, și speranța dulce de biruință. Omul prin cultură se afirmă, iar poporul prin cultură se constituie în națiune [...] Recunoscut lucru e, că dușmanul cel mai îngrozitor al omeniei este chiar lipsa de cultură, și așa năzuința spre cultură este cea mai nobilă tendință a popoarelor...*³², este un fragment din acest discurs care pare chintesența crezului său cultural. Chiar și prin rostirea acestor cuvinte – și din textul lor se pare că a fost copleșit de emoție – Pocol se dovedește a fi fost un om de cultură, în slujba căreia a făcut și acte de caritate.

În virtutea crezului său politic și cultural, animat de sentimente profunde naționaliste, Alexiu Pocol se regăsește pe lista delegaților la Marea Adunare de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, care a decretat unirea Transilvaniei cu România. Pocol este desemnat pe lista deputaților aleși de cercurile electorale românești, pentru a

participa la aceste evenimente, din partea județului Satu Mare, Cercul Baia Mare³³. La Marea Adunare de la Alba Iulia, delegații din Maramureș au cerut ca în hotarele României întregite să fie cuprins întregul Maramureș românesc de peste Tisa până la granițele Galiției³⁴.

Ajungând la finalul acestor considerații, credem că cel mai nimerit este să ne raliem concluziilor autorului specializat în problematica Pocol: „Nimeni nu a făcut atât de mult bine orașului și locuitorilor acestuia cât a făcut Alexiu Pocol. Nu era obligat față de nimeni să facă donații, să construiască biserici, să ajute școlile românești, să ajute săracii orașului cu lemne și altele lucruri trebuincioase pe timp de iarnă, să doneze tablouri instituțiilor de cultură, să sprijine tot felul de societăți, asociații etc. cu bani din propriul buzunar. Nu era obligat să facă toate acestea și, totuși, le-a făcut. A făcut mult bine, pentru că, probabil, așa dorea el, pentru că avea o inimă largă, pentru că era un bărbat generos și pentru că, poate, considera că banii lui aparțin și celorlalți”³⁵. Noi, mai, adăugăm doar atât: „Fie-i memoria binecuvântată!”

Bibliografie:

- Csoma, Gheorghe, *Baia Mare – 670, Vol.1: „...suprema tărie a orașului”: Istoria orașului Baia Mare de la începuturi până la Unirea din 1918*, Editura Helvetica, Baia Mare, 1999.
- Csoma, Gheorghe, *Baia Mare – 670, Vol.2: Arcuri peste timp: Istoria orașului Baia Mare între 1918-1944*, Editura Helvetica, Baia Mare, 1999.
- Temian, Laura; Temian, Lazăr; Băințan, Valentin; Dragomir, Zamfir; Ardelean, Laviniu, *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș, Volumul I (din paleolitic până la 1918)*. Coordonator științific prof. dr. Teodor Ardelean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2016.
- Tökölyi, Robert C., *Alexiu Pokol: viața și activitatea (1872-1935)*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2012.
- Crișan, Mircea, Lucăcel, Ioana, *Primari celebri care au schimbat decisiv istoria Maramureșului*, în „Gazeta de Maramureș”, nr. 682, 14-20 mai 2016, p. 2.
- Tâmbuș, Ioan, *Pe urmele delegaților maramureșeni ai Marii Uniri de la 1918 (2)*, în „Graiul Maramureșului”, Serie nouă, Anul XXX, Nr. 8446, 24 ianuarie 2018, p. 9.
- Tökölyi Robert C., *Câteva date cu privire la familia Pokol de Lozna Mare*, în „Revista arhivei maramureșene”, Anul III, nr. 3/2010, p. 175-184.
- <https://ziarulunirea.ro>

32 Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 62.

33 Laura Temian, Lazăr Temian, Valentin Băințan, Zamfir Dragomir, Laviniu Ardelean, *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș, vol. 1 (din paleolitic până în 1918)*. Coordonator științific: prof. dr. Teodor Ardelean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2016, p. 584.

34 *Ibidem*, p. 583.

35 Tökölyi Robert C., *op. cit.*, p. 62.

Gheorghe Bârlea

1885-1937

Laurențiu BATIN

Gheorghe Bârlea a văzut lumina zilei la 18 februarie 1885 în casa preotului Bârlea Petru, paroh în localitatea Berbești, județul Maramureș și protopop de Mara, începând cu anul 1903¹.

După ambii părinți aparține unei familii de intelectuali fruntași maramureșeni. Mama sa Elena, născută Man, provenea dintr-o familie nobilă din satul maramureșean Șieu.

Studiile primare le-a făcut la Ocna-Șugag, pe cele secundare inferioare la Gimnaziul Piariștilor din Sighet, iar pe cele superioare, la liceul unui ordin călugăresc din Oradea.

În 1903 s-a înscris la Facultatea de Medicină de la Budapesta, unde și-a luat și doctoratul în anul 1908. Sub conducerea profesorului stomatolog dr. Rothman și a compatriotului maramureșean, originar din Petrova, dr. Gheorghe Bilașcu, s-a specializat în stomatologie. Acesta din urmă l-a susținut, uneori chiar și material, pentru a-i deveni discipol².

După obținerea titlului de doctor, s-a stabilit la Sighet, unde și-a deschis primul cabinet de stomatologie. Apoi, la invitația dr. Gheorghe Bilașcu, s-a întors la Budapesta, pentru a lucra împreună. Aici a fost supranumit „regele dentiștilor”, ca urmare a pregătirii, tehnicii și abilității sale deosebite. Din acest oraș, atât ca student, cât și ca medic, a întreținut strânse legături cu mișcarea națională română, fiind alături de protestatarii cei mai activi, împotriva spiritului de deznaționalizare promovat cu deosebită agresivitate de burghezia oligarhică maghiară.

Așa cum menționează Gheorghe Bilașcu într-un document, „dr. Bârlea și-a finalizat stu-

diile la Budapesta în 1908, după care timp de 5 ani a fost practicant la Clinica Stomatologică din această localitate”³.

Între anii 1905 și 1914 a fost prezent, de mai multe ori, în Maramureșul natal, ocazii cu care a sprijinit candidații locali români la deputăție în Parlamentul de la Budapesta. În anul 1906, de exemplu, a candidat și dr. Gheorghe Bilașcu – sprijinitorul său de la Budapesta – pentru circumscripția electorală Vișeu, cu program independent. Printre cei care l-au sprijinit la deputăție pe viitorul profesor Gheorghe Bilașcu s-a aflat și dr. Petru Groza. Mașinațiunile de tot felul ale oligarhiei stăpânitoare au împiedicat alegerea lui Gh. Bilașcu ca deputat, această dorință urmând să i se împlinescă abia în 1919, după înfăptuirea României Mari⁴.

În 29 mai 1912 a fost prezent la Alba Iulia,

1 Preotul Bârlea l-a înlocuit în funcția de protopop pe parohul Tit Bud, care a fost și vicar al Maramureșului. A scris 15 cărți de o însemnătate foarte mare pentru Maramureș și nu numai.

2 Ioan Petrovai, *Gheorghe Bilașcu – 70 de ani de la apusul său fulgerător*, în *Maramureș vatră de istorie milenară*, Editura „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 1997, p. 206.

3 Această informație este consemnată de către profesorul coordonator al Clinicii Stomatologice Cluj, la 8 noiembrie 1919, într-un conspect despre medici.

4 Alexandru Filipașcu. *Istoria Maramureșului*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1940.

împreună cu maestrul său Bilașcu și alți cinci mii de români, unde au protestat cu privire la înființarea Episcopiei Greco-Catolice de limbă maghiară de la Hajdudorog, nu departe de Satu Mare.

Sfârșitul anului 1913 și l-a petrecut în comuna natală, Berbești, unde, la data de 14 decembrie, a fost nașul de botez al nepotului său, Fucec Valeriu Nicolae, fiul surorii sale mai mici Anna, căsătorită cu preotul din Sârbi, județul Maramureș⁵.

În timpul Primului Război Mondial, dr. Gheorghe Bârlea a fost mobilizat pe mai multe fronturi. A cutreierat Galiția, iar la întoarcere, în toamna anului 1918, a fost arestat de către comuniștii de la Budapesta și condamnat la moarte. A scăpat ca prin minune, fugind pe jos de-a lungul pusteii ungare și, după multe peripeții, a ajuns la prima linie a armatei române, situată pe Tisa.

Sfârșitul războiului l-a readus pe plaiurile natale ale Maramureșului său drag. El „s-a întors în Maramureșul său voievodal, fiindcă el însuși era urmaș de voievozi descălecători, urmaș de suflete drepte și curate... de oameni care-au fost și-or fi...”⁶.

Aici a participat intens la pregătirile pentru Unire. A mobilizat cetățenii și, ca urmare a activității sale, s-au ținut adunări populare în tot Maramureșul, formându-se consiliile naționale românești. Au fost aleși delegații pentru Marea Adunare de la Alba Iulia.

La înapoierea sa în Maramureș, revenit de pe frontul din Galiția, Ilie Lazăr a contactat conducătorii români din Sighet în vederea organizării gărzilor naționale și a sfaturilor sătești. Printre acești conducători, buni români, s-a aflat de la început și Gheorghe Bârlea, alături de Titu Doroș, Simion Balea, Vasile Filipciuc și alții. El a menționat ulterior, în memoriile sale: „O echipă permanentă compusă din dr. Vasile Filipciuc, Șerbu, dr. Gheorghe Bârlea, Iuliu Ardelean, Ion Biltiu și cu mine, eram tot timpul pe teren, organizând comitetele și gărzile naționale. Simultan am făcut Comitetul Județean și propuneri de delegați pentru Marea Adunare de la 1 decembrie de la Alba Iulia”⁷.

Gheorghe Bârlea a fost unul dintre participanții cu credențional la Marea Adunare Națională, ca reprezentant al Cercului Electoral Berbești – Sighet – Maramureș. (Vezi anexele 1 și 2).

În satul Giulești s-a ținut o mare adunare populară, la care au participat locuitorii satelor Văii Mării. Aici au fost aleși reprezentanții ce urmau să plece la Alba Iulia. În total au fost aleși 8 delegați⁸.

După înfăptuirea Marii Uniri, s-a dus la Budapesta să-și încheie socotelile cu orașul în care și-a clădit atâtea iluzii, în bună parte împlinite. După mai multe peripeții, în primăvara anului 1919, a ajuns la Cluj, unde în 12 mai, din însărcinarea Consiliului Dirigent, a participat la preluarea clinicilor și instalarea administrației românești.

La mijlocul lunii iunie 1919 a revenit în Maramureș, pentru a participa la înmormântarea cumnatului său, preotul Vasile Iuga de Săliște, soțul surorii sale Helena. A fost un moment nefericit, dar un prilej de-a se reîntâlni cu întreaga sa familie: părinții, fratele Ion, sora Mărioara, toți cu familiile, și cumnatul Emil Fucec a cărui soție, Anna, murise nu de multă vreme. La vremea respectivă doctorul încă nu era căsătorit.

La Cluj, în data de 12 octombrie 1919, la ora 4 după-amiaza, la Facultatea de Medicină, a avut loc o ședință prezidată de prodecanul Iuliu Hațieganu. Cu această ocazie doctorul Bârlea a fost numit asistent la această universitate.

Deoarece la momentul respectiv figura oficial în serviciul militar, cu gradul de locotenent dr. la spitalul Corpului Armatei a VI-a din Cluj, prodecanul Hațieganu s-a adresat telegrafic în 13 octombrie 1919 Ministerului de Război și a solicitat conducerii „a ordona imediata demobilizare a următorilor doctori numiți asistenți la facultatea de medicină din Cluj...”, printre aceștia numărându-se și dr. locotenent Gheorghe Bârlea.

La sfârșitul lunii octombrie 1919 a sosit la Cluj și mentorul său, dr. Gheorghe Bilașcu în calitate de director al Clinicii Stomatologice. Dr. Bârlea a fost imediat numit șef de lucrări și astfel

5 Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Oficiul parohial Berbești. Dosar nr. 1090 (la data respectivă nu a fost căsătorit).

6 Marin Florea, *Medici maramureșeni și Marea Unire*, în *Maramureș vatră de istorie milenară*, vol. III, Editura Dragoș-Vodă, Cluj-Napoca, 1997, p. 128-129.

7 Ilie Lazăr, *Amintiri*, Fundația Academia Civică, 2000, Editor Romulus Rusan, p. 57-58.

8 Fucec Emil, Grigore Bota, *Maramureșul*, în volumul *Din lunga timpului bătaie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 269.

Proces verbal

luat în adunarea electorală a cercului electoral Sighet
 din comitatul Maramureș ținută în Sat. Slătina
 la 27 Noiembrie 1918.

Prezident: Dr. Sita Doros
 Notari: Ion I. Danuș

Prezidentul dă ceteră ordinului venit de la Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă a 5 delegați în Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerii de azi s'a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numească 2 bărbați de încredere.

Se numesc de atari prin comunele
aparținătoare cercului d-nii
Simion Veres, Ion Simion de Apșa de Jos, George Ștef
Ion Ștefănuș de Apșa de Jos, Iuliu Bărbulescu, Vasile
de Ștefă, Alin Chior, Nich. Pop de Șerăș, Constantin
Pop, și Petru Gheță de Sat. Slătina, Augustin Doros
Ștefan de George, Ștefan de Șerăș

Prezidentul deschide votarea, care decurgând în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării se constată că majoritatea unanimitatea voturilor au întrunit d-nii

1, <u>Dr. Vasile Kincris</u>	din <u>Sighetul-Marmureș</u>
2, <u>Ilie Filip</u>	- <u>Apșa de Jos</u>
3, <u>Dr. George Gîrlea</u>	- <u>Sighetul-Marmureș</u>
4, <u>Vasile Mich</u>	- <u>Șerăș</u>
5, <u>Mihail Dan</u>	- <u>Apșa de Jos</u>

ca urmare prezidiul declară pe d-nii:

Dr. Vasile Kincris, Ilie Filip,
Dr. George Gîrlea, Vasile
Mich și Mihail Dan

- 1115 -

Anexa 1
 Procesul-verbal al Cercului Electoral Sighet prin care Gheorghe Bârlea este propus să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia

Credențional.

Subsemnații adevărim, că în cercul electoral al Sighetului
 din comitatul Maramures, s'au ales azi ca delegați ai acestui
 cerc electoral d-nii:

<p>1. <u>Dr. Vasile Kindris</u></p> <p>2. <u>Olia Filip</u></p> <p>3. <u>Dr. George Girlea</u></p> <p>4. <u>Natalie Mish</u></p> <p>și 5. <u>Mihail Dan</u></p>	<p>în <u>Sighetul Marmatiei</u></p> <p>în <u>clasa de jos</u></p> <p>în <u>Sighetul Marmatiei</u></p> <p>în <u>Hapa</u></p> <p>în <u>clasa de mijloc</u></p>
---	--

cu majoritate de voturi
 unanimitate.

Drept-ce susnumiții delegați sunt prin aceasta autorizați a lua parte cu
 vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca prin Consiliul
 Central Național Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral și la
 alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual o să mai fie convocate în de-
 cursul anului acestuia ori în anul următor și a contribui cu votul lor la decidera
 asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Bănatul
 Timișan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Sighet
 ținut în ziua de 24 Noemvrie 1918.

<p><u>Titu Doroz</u> <small>president.</small></p> <p><u>Ion Gheorghiu</u></p> <p><u>Ion Gheorghiu</u></p> <p><u>Julius Reznice</u></p> <p><u>George Filip</u></p> <p><u>I. Harangoz</u></p> <p><u>Attila Gaisch</u></p> <p><u>Petru Kozson</u></p> <p><u>Constantin Nicol</u></p> <p><u>Petrus Bogdan</u></p> <p><u>Petrus Bogdan</u></p> <p><u>Augustin Bărbulescu</u></p> <p><u>Simion 4441</u></p>	<p><u>Ion Gheorghiu-Dancu</u> <small>notar</small></p>
---	---

bărbați de încredere din comitat.

Anexa 2
 Credențional prin care dr. Gheorghe Bârlea este delegat să ia parte
 la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918

s-a organizat cea dintâi clinică stomatologică din România Mare⁹.

La Clinica de Stomatologie din Cluj a lucrat ca preparator și soția sa, dr. Victoria Suhățeanu Bârlea¹⁰. Acest lucru ne demonstrează faptul că doctorul a fost căsătorit înainte de a ajunge în capitală, contrazicându-i astfel pe cei care consemnează căsătoria lui în București.

A muncit ca șef de lucrări până în anul 1924, când s-a mutat la București, unde, împreună cu soția sa, s-a dedicat muncii de cabinet. Datorită marilor sale calități și priceperii neîntrecute în profesia sa, a fost cel mai căutat medic stomatolog din capitală, fiind ales președinte al Asociației Medicilor Stomatologi din România.

Cabinetul său dentar a fost frecventat de elita societății. Printre pacienți s-au numărat miniștrii și prim-miniștrii Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga, Alexandru Lapedatu, Valer Pop și mulți alții.

Ca președinte al Asociației Generale a Medicilor Stomatologi a luptat cu toată convingerea împotriva practicilor ilicite în acest domeniu. A conceput și înaintat mai multe memorii Ministerului Sănătății și corpurilor legiuitoare în vederea apărării intereselor Asociației.

În anul 1928, într-un memoriu, dr. Gheorghe Bârlea a arătat: „Asociația noastră, de la înfăptuirea idealului nostru național, în toate acțiunile ei a căutat să dea sprijinul său organelor în drept, pentru a putea rezolva în mod satisfăcător problema practicii dentare”. De asemenea, a subliniat și faptul că „dentistica, deși o ramură a medicinei, în ultimii ani și mai ales în timpul războiului, a fost invadată de fel de fel de indivizi care n-au nimic comun cu medicina, unii fără cultură elementară și chiar agramați”¹¹.

În plan politic, a activat la început în Partidul Național. În momentul în care Vasile Goldiș a trecut în Partidul Generalului Averescu, Gheorghe Bârlea l-a urmat.

De mai multe ori a fost ales deputat și senator pentru județul Maramureș, apărând cu „dârzenie maramureșeană” interesele conjudețenilor săi¹².

În cele din urmă a aderat la Partidul Național Țărănesc, în cadrul căruia a activat până în ultimele clipe ale vieții.

A participat la faimoasa Adunare de la Vințul de Jos, organizată de Partidul Național Țărănesc. După câteva zile de la întoarcerea în capitală, doctorul a avut un atac de cord și în două săptămâni s-a stins.

A decedat la 18 iulie 1937 în Spitalul „Filantropia”, producând o mare durere și întristare printre colaboratori, prieteni și toți cei care l-au cunoscut. A fost un om realizat din toate privințele, atât profesional, cât și familial. A avut un fiu, Victor Cuscu Bârlea, inginer de profesie, care, la rândul său, a avut două fete, astăzi căsătorite și stabilite în străinătate.

Foarte puțini dintre noi cunosc durerea și suferința prin care a trecut Gheorghe Bârlea în ultimii ani de viață. Dispariția tragică a soției sale, ucisă în mod bestial în propria-i locuință, l-a marcat profund în pușinii ani pe care i-a mai trăit în văduvie¹³.

A fost înmormântat la Cimitirul Bellu Ortodox din Capitală, în grădina liniștei eterne, unde odihnesc înfrățiți și dincolo de moarte ardeleni, munteni și moldoveni.

Prin întreaga și complexa sa activitate profesională, politică și socială, dr. Gheorghe Bârlea a făcut cinste Berbeștiului, Maramureșului și întregii țări.

9 Felix Marian, *Medici din Maramureș. Dr. Gheorghe Bârlea*, în ziarul „Pentru Socialism”, Baia Mare, 38, nr. 9918 din 27 septembrie 1987, p. 3.

10 *Anuarul Universității din Cluj*. Anul școlar 1922/23, Cluj, 1924, p. 43.

11 Felix Marian, *op. cit.*, p. 24-25.

12 Marin Florea, *Medici și Marea Unire*, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1993, p. 101-107.

13 Pentru că cei doi soți foloseau frecvent aurul dentar și erau cunoscuți ca bogătași, au fost jefuiți, li s-a dat foc la casă, iar soția sa a fost ucisă.

Alexandru Țiplea

1885-1938

Dorin ȘTEF

Alexandru Țiplea a fost un valoros folclorist, dascăl și istoric, care s-a impus definitiv în cultura maramureșeană printr-o lucrare de excepție din domeniul folcloristicii.

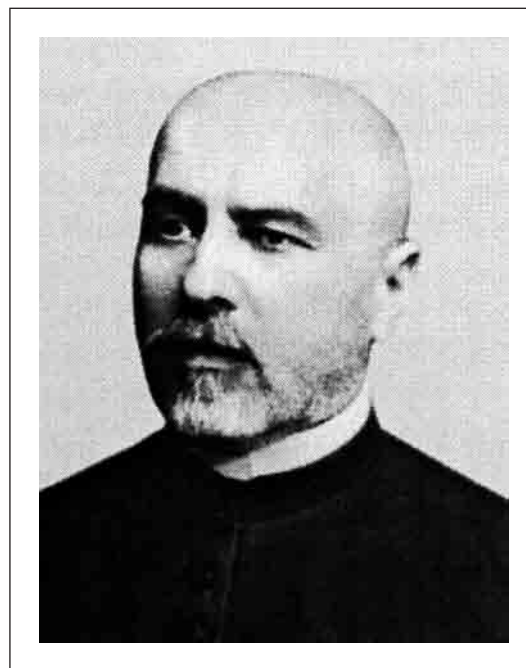
S-a născut în 28 iunie 1885 în satul Biserica Albă, localitate situată în Maramureșul din dreapta Tisei (azi în Ucraina). S-a stins din viață la 12 noiembrie 1938, la Cluj, la vârsta de 55 de ani¹.

La moartea cărturarului, marele istoric Nicolae Iorga scria: „De la Artemie Anderco (...) nimeni n-a lucrat mai mult ca scriitorii preocupați de aceste locuri (maramureșene) și de acești oameni decât Alexandru Țiplea și Ion Bârlea”².

Țiplea nu a fost doar un soldat al condeului. El a făcut parte din elita generației Marii Uniri din 1918, pregătind poporul pentru acel eveniment istoric prin tot ce i-a stat în putință. Profesorul Alexandru Borza (1887-1971), celebrul botanist clujean, fostul coleg de la Seminarul din Budapesta, și-l amintește nu numai ca un elev sânguincios, ci și ca pe un înflăcărat patriot, în fruntea grupului de studenți români din capitala maghiară³.

De altfel, toate mărturiile confirmă atitudinea unionistă a maramureșeanului: „Descendent al unei vechi familii de țărani nobili din Biserica Albă a Maramureșului, Țiplea s-a impus în scurta sa viață ca unul dintre valoroșii dascăli și oameni de cultură și acțiune social-națională din perioada premergătoare Marii Unirii și din primele două decenii de consolidare a statului unitar român”⁴.

Bunicul său pe linie paternă a fost ultimul jude al nobililor din localitatea Biserica Albă.

Tatăl său, Ion Țiplea, de profesie avocat, era prim-pretor al Izei. Dispariția timpurie a părintelui a adus familiei numeroase privațiuni de ordin material, pe care le va resimți și Alexandru în perioada studiilor⁵.

A făcut primele două clase primare la școala confesională din satul natal, apoi este trimis la Sighet. La intervenția lui Sigismund Țiplea, vărul tatălui său, beneficiază de ajutorul vicarului greco-catolic Tit Bud (1846-1917) care, începând cu clasa a treia, îi oferă masă la convictul Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș. Acest aspect l-a determinat pe prof. Dumitru Pop, autorul lucrării *Folcloristica Maramureșului* (1970), să presupună că relația cu Tit Bud a fost determinantă pentru a-i cultiva tână-

1 Laura Temian, Otilia Marinescu, Ana-Maria Brezovszki, *Autori maramureșeni. Dicționar biobibliografic*, Editura Umbria, 2000, p. 139; Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, Editura Saeculum, București, 2006; Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970.

2 Nicolae Iorga, articolul *Un vrednic maramureșean*, cf. D. Pop, *op. cit.*

3 Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970, p. 56.

4 Ion Cuceu, *In memoriam: Alexandru Țiplea (1885-1839)*, în *Anuarul de folclor, V-VII, (1984-1986)*, Cluj-Napoca, 1987, p. 423-424.

5 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 55.

rului elev pasiunea pentru cultura populară: „Este neîndoios că acțiunea de adunare a poeziilor populare, pe care Țiplea o începe prin 1901, pe când era elev la liceu, trebuie pusă în legătură și cu strădaniile culturale ale venerabilului Tit Bud, care îl ocrotește și îi îndrumă primii pași ai copilăriei, în perioada studiilor primare”⁶.

În anul 1896 intră, ca bursier, grație vicarului Bud, la liceul din Beiuș, iar în vara anului 1904 își ia examenul de bacalaureat, obținând calificativul „eminent matur”. Se înscrie, în toamna aceluiași an, la Facultatea de Teologie a Universității din Budapesta. Există indicii că în această perioadă a audiat unele cursuri la Facultatea de Litere, a învățat limba franceză și a manifestat un interes deosebit pentru studiul istoriei, care se va concretiza mai târziu în publicarea unor lucrări valoroase. În 1910 obține doctoratul în teologie, cu teza *Vechii episcopi ai Maramureșului*.

A îmbrățișat cariera didactică, fiind profesor secundar la Liceul Grăniceresc din Năsăud (1911-1924), apoi la catedra de istorie bisericească și drept de la Academia Teologică din Gherla (1924-1931) și din Cluj (1931-1938).

Este autorul volumelor *Poezii populare din Maramureș*, publicat la Editura Academiei Române (1906), respectiv *Săraca Țara Maramureșului (culegere de articole)*, cu prefață de dr. Alexandru Rusu, apărută la Tipografia „Cartea Românească” din Cluj (1938). Împreună cu Virgil Șotropa a realizat monografia *Năsăudul*, apărută la Editura Cultura Națională (1924). A fost printre inițiatorii revistei „Arhiva someșeană”, în anul 1924. A publicat articole și studii în „Revista ilustrată”, „Unirea”, „Răvașul”, „Cultura creștină” etc. În unele publicații apare și cu numele Ciplea, Cziplea. A avut pseudonimul A. C. Albinus⁷.

În ședința din 24 februarie 1906 a Academiei Române, Secțiunea literară, studentul maramureșean Alexandru Țiplea afirma: „O culegere de poezii populare din Maramureș până acum nu s-a făcut și nici în alte colecțiuni nu s-a publicat în forma în care ele umblă în gura po-

porului român din acest ținut. Având în vedere lucrul acesta, spre folosul literaturii populare române, am adunat o bună parte a producțiilor literare populare, scrise exact în forma în care se aud, cu dorința ca ele să fie publicate, dacă se vor găsi demne de a fi cunoscute de toți acei ce se interesează de frumoasele producțiuni poetice ale poporului românesc”⁸. Se pare că Țiplea a convins audiența de vreme ce colecția sa a fost publicată în tomul XXVIII din *Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii literare din 1906*, alături de studii semnate de Alexandru Bogdan, Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu și Tudor Pamfile.

Cele 278 de piese ale colecției au fost grupate în patru categorii: I. Balade (25); II. Dârlaiuri – de jale (30), de dragoste (125), cătănești (16), chiuitori (37), dârlaiuri (33); III. Colinde (3); IV. Descânțete (9).

Colecția *Poezii populare din Maramureș* a fost alcătuită în urma expedițiilor din vara anului 1902 (iunie-septembrie), 1903 (iunie-august) și 1905. „Țiplea și-a adunat, așadar, materialul în plină adolescență, între 16 și 20 de ani”, nota Dumitru Pop⁹.

Dar colecția lui continuă să se impună nu doar din punctul de vedere al pionieratului, ci și al modului exemplar în care a fost realizată: „Ceea ce sporește considerabil valoarea colecției lui Țiplea, asigurându-i un loc de prim rang în istoria culegerilor noastre folclorice, este concepția științifică ce a prezidat alcătuirea ei”¹⁰.

Un prim aspect care trebuie remarcat este interesul deosebit pentru autenticitatea pieselor, în condițiile în care, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, culegătorii de folclor nu se sfiau să intervină asupra textelor, considerând că sunt îndreptățiți și chiar chemați să șlefuiască aceste „nestemate din popor”.

O noutate absolută a fost întocmirea unei „casete tehnice” pentru fiecare producție: localizarea textelor, notarea numelui performerului, vârsta și condiția lui socială, anul culegerii, „conștient de valoarea științifică a unor asemenea amănunte de biografie a textului folcloric, într-o

6 *Ibidem*.

7 *Autori maramureșeni*, p. 139.

8 Alexandru Țiplea în *Analele Academiei Române, seria a II-a, tomul XXXVIII, 1905-1906*, p. 413.

9 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 61.

10 *Ibidem*, p. 69.

vreme când mulți folcloriști le neglijau total. E atent la terminologia populară, notează odată cu descântecele și practica magică propriu-zisă, consemnează variante și explică, consecvent, arhaismele și regionalismele într-un glosar exemplar”¹¹.

Caracterul științific e întărit de notarea particularităților dialectale, prin transcrierea fonetică. Țiplea apelează „la un sistem de semne diacritice, cu ajutorul cărora să reproducă rostirea dialectală a unor sunete”¹². Despre sursa acestui sistem există o dezbatere amplă în literatura de specialitate, dar important este faptul că autorul colecției îl folosește cu succes, adaptându-l graiului maramureșean.

Exigentul cercetător al Institutului de Folclor din București, Ovidiu Bîrlea (1917-1990), concluzionează: „Culegerea lui Țiplea se remarcă prin scrupulozitate științifică și, dacă ar fi fost mai bogată, ar fi stat ca importanță în fruntea colecțiilor maramureșene de poezie populară”¹³.

Apariția, la Editura Academiei Române, a lucrării unui student de la Universitatea budapestană a fost un eveniment al cărui răsunset este greu să-l înțeleagă oamenii de astăzi, a afirmat prof. dr. doc. Alexandru Ciplea, fiul folcloristului, într-un interviu publicat, de Liviu Petrina, în revista „Flacăra”, în 1985. Studenții români se adunau în grădina Seminarului din Budapesta și, cu cartea în mână, recitau și cântau din folclorul maramureșean. La București, lucrarea lui Țiplea era dată ca exemplu pentru tagma culegătorilor de folclor.

Entuziasmat de această reușită, Țiplea plănuiește o acțiune de mare amploare. La 19 decembrie 1906, îi scrie lui Ion Bianu (1856-1935), membru al Academiei Române (ulterior, secretar general și președinte al acestei instituții), că „va întreprinde în vara viitoare” o excursie „pentru a aduna material pentru o monografie a Maramureșului”¹⁴. Însă nici el și nici alții, pe parcursul

următorului secol, nu vor izbuti să ducă la bun sfârșit proiectul.

Colecția lui Țiplea nu a rămas fără ecou: Tit Bud și Ion Bârlea (1883-1969) își intensifică incursiunile în satele maramureșene în vederea alcătuirii propriilor colecții; etnomuzicologii Tiberiu Brediceanu (1877-1968) și Béla Bartók (1881-1945) plănuiesc expediții pentru culegerea folclorului muzical din zonă; iar recenziile favorabile despre colecția Țiplea atrăgeau atenția, pentru prima dată, asupra bogăției și frumuseții folclorului maramureșean. Cronicile apărute în „Viața românească” (sub semnătura lui Grigore Pascu¹⁵) și „Luceafărul” (Adrian Oltean¹⁶) au fost secondate de articolul entuziasmant a lui Nicolae Iorga, intitulat *Cântecul poporului din Maramureș* și publicat în „Floarea Darurilor”¹⁷: „Maramureșul începe abia cu darurile sale așa de nouă. Fiii țării să răzbată văile lui pentru a ni le aduce și altele din țara voievozilor bătrâni începători de domnie, din țara de stoarcere și păcate de astăzi”¹⁸.

Se poate spune că Alexandru Țiplea a inaugurat colecțiile clasice de folclor maramureșean, iar lucrarea sa a funcționat ca un „pat a lui Procust” pentru tot ce a urmat. Astfel, despre colecția de producții folclorice maramureșene (*Poezii populare din Maramureș*) a vicarului Tit Bud, publicată (în 1908) sub egida Academiei Române, Dumitru Pop (1970) afirmă că nu a reușit să atingă nivelul științific al operei lui Țiplea¹⁹, sub raportul transcrierii textelor și al aparatului critic²⁰, iar Ovidiu Bârlea afirmă că volumul „reprezintă un vădit regres sub toate aspectele”.

Lucrarea care a încununat perioada clasică a folcloristicii maramureșene a fost publicată în anul 1925, la Editura Academiei, în seria *Din viața poporului român* (vol. XXXIII), sub semnătura lui Tache Papahagi (1892-1977). Volumul *Graiul și folklorul Maramureșului* a fost considerat o „monografie model în dialectologia ro-

11 Ion Cuceu, *op. cit.*, p. 423.

12 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 70.

13 Ovidiu Bârlea, *Academia Română și cultura populară*, în „Revista de etnografie și folclor”, nr. 5-6, 1966, p. 428.

14 Dumitru Pop, *op. cit.*, p. 61.

15 Grigore Pascu, în „Viața românească”, vol. IV, an II (1907), nr. 2, p. 387.

16 Adrian Oltean, în „Luceafărul”, VI, (1907), nr. 9, p. 187.

17 Nicolae Iorga, *Cântecul poporului din Maramureș*, în „Floarea darurilor”, I, (1907), nr. 3, p. 175-183.

18 Jordan Datcu, *Introducere* la vol. I., Bârlea, *Literatura populară din Maramureș*, 1968, p. X.

19 D. Pop, *op. cit.*, p. 71.

20 Ioan Șerb, în colecția V. T. Doniga, 1980, p. VI.

mânească”. Iar despre Alexandru Țiplea se poate spune că a fost, cu adevărat, un deschizător de drum, în această direcție.

Avem, așadar, o personalitate care și-a pus amprenta asupra culturii maramureșene de la începutul secolului al XX-lea, identificându-se cu generația Marii Unirii, scriind istorie și inaugurând direcții în cercetarea științifică.

Din păcate, memoria lui Alexandru Țiplea nu a fost cinstită așa cum se cuvine de generațiile care au urmat. Nu există niciun monument care să-l reprezinte și nicio unitate de învățământ sau așezământ cultural nu îi poartă numele. Ba mai mult, lucrarea sa, din 1906, nu a fost reeditată niciodată, gășindu-se doar la Fondurile speciale ale bibliotecilor de prestigiu.

Bibliografie

- Bârlea, Ovidiu, *Academia Română și cultura populară*, în „Revista de etnografie și folclor”, nr. 5-6, 1966, p. 411-443.
- Cuceu, Ion, *In memoriam: Alexandru Țiplea (1885-1839)*, în „Anuarul de folclor”, V-VII, (1984-1986), Cluj-Napoca, 1987, p. 423-424.
- Datcu, Iordan, *Dicționarul etnologilor români*, Editura Saeculum I.O., București, 2006.
- Petrina, Liviu, *O evocare a folcloristului și istoricului Alexandru Ciplea*, în „Flacăra”, nr. 41, 11 octombrie 1985, p. 14 (interviu cu prof. dr. doc. Alexandru Ciplea, fiul folcloristului).
- Pop, Dumitru, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970.
- Temian, Laura, Marinescu, Otilia, Brezovszki, Ana-Maria, *Autori maramureșeni. Dicționar bibliografic*, Editura Umbria, Baia Mare, 2000.
- Ștef, Dorin, *Istoria folcloristicii maramureșene*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006.

Elena Pop Hossu-Longin

1862-1940

Florian ROATIȘ

Elena Pop, rămasă până la urmă, prin voia Domnului¹, unica fiică a ilustrului patriot George Pop de Băsești, s-a născut la 26 noiembrie 1862 în „strămoșeasca glie de patru ori renumită de la Băsești”².

Despre copilăria ei, până la 15 ani, nu avem multe și certe date, singurele informații provenind de la biograful tatălui ei, Ioan Georgescu.

Ales deputat în cercul electoral Cehul Silvaniei la 22 iunie 1872 (și reales apoi în anii 1875 și 1878), George Pop urma să petreacă o mare parte de timp la Budapesta. De aceea, având în vedere și educația rafinată și plurivalentă pentru acele timpuri care se făcea în institutele călugărești, George Pop și-a dus fiica, împreună cu sora lui Elena – care va fi luată și ea la Domnul, după doar doi ani –, la Institutul Călugărițelor Engleze „Sfânta Maria” din Budapesta. O instituție școlară renumită prin profesoarele de aici, bine pregătite, devotate profesiei și, mai ales, prin cea care conducea acest institut – Ioana Scriber – poliglotă și energică, încât s-a spus că „e în stare să conducă o țară, nu un institut de 400 de eleve”³.

Bunele îndrumări primite aici de Elena Pop, ca și mulțimea și diversitatea cunoștințelor, însoțite de zestrea de credință din familie, vor face din ea, de timpuriu, o ființă matură și responsabilă, rezonând, ca și tatăl ei, la umilințele și suferințele neamului său vitregit în propria țară.

Când în primăvara anului 1877, prin ordin al Ministerului de Interne maghiar s-a permis colectarea de ajutoare pentru răniții din războiul ruso-turc, în care era implicată și România, cu condiția ca să fie făcută de către persoane in-

ELENA POP HOSSU-LONGIN cu soțul Francisc

dividuale (pentru a se evita întrunirile românilor) și pentru răniții oricăreia dintre părțile beligerante, s-a relevat solidaritatea sălăgenilor cu frații lor de peste munți⁴. La data de 25 mai 1877, la două săptămâni de la declararea independenței României, la Zalău s-au întrunit câțiva dintre fruntașii mișcării naționale din acest colț de țară, printre care George Pop de Băsești, devenit deja simbol al acestei lupte, Ioan Maniu (tatăl viitorului prim-ministru al țării întregite), Gavril

1 Prima născută a soților George și Maria Pop, Maria Carolina, a trăit puțin, după Ioan Georgescu un an, după alții câteva zile. Vezi Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Editura Asociației Culturale „Astra”, Oradea, 1935, p. 29.

2 Vezi Ioan Georgescu, *Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940)*, în „Țara Silvaniei”, Șimleul Silvaniei, nr. 1, 1940, p. 87.

3 Vezi Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești...*, p. 30.

4 Despre solidaritatea sălăgenilor cu lupta României pentru cucerirea independenței în anii 1877-1878 au scris Ioan Tomole, Paul Abrudan, Ananie Fărcaș și Gelu Neamțu, publicându-și studiile în „Acta Musei Porolissensis” (1977, 1980, 1987).

Trifu, Teodor Pop, Valentin Pop etc. La această întrunire s-au stabilit trei centre pentru colectarea ajutoarelor: Zalău, responsabil Teodor Pop, Șimleul Silvaniei, responsabil Maria Barbulovici și Băsești, unde importanta și onoranta misiune îi revenea elevei Elena Pop, de la Institutul Domnișoarelor Engleze de la Budapesta⁵.

Aceasta din urmă, cu entuziasmul și energia tinereții, a adunat, pe baza listelor de subscripție, suma de 193,60 de florini și 23 lei, cutreierând 14 localități din zonă (Băsești, Cehul Silvaniei, Oarța de Sus, Bârsăul de Sus etc.). Totodată, împreună cu 16 fete, a improvizat un atelier în casa părintească, unde au confecționat 12,650 kg. de scamă pentru pansamente⁶. Dintre cei trei responsabili de centre de colectare, ea a fost prima care a trimis ajutoarele pentru răniți, fapt raportat de către prefectul Sălajului ministrului de Interne maghiar la 4 și 11 septembrie 1877⁷. Era, desigur, expresia aceluși fîresc entuziasm cu care românii ardeleni urmăreau lupta fraților de peste munți⁸, dar și începutul unei activități pline de abnegație și de jertfă puse în slujba neamului, pe care Elena Pop o va perpetua, cu curaj și dăruire, de-a lungul vieții sale.

Pentru ofrandele trimise Crucii Roșii, prin intermediul Iuditei Măcelariu de la Sibiu, la propunerea lui George Barițiu, Elena Pop a fost decorată, în 1878, alături de alte 12 femei din Transilvania⁹, cu medalia Crucea „Elisabeta”¹⁰, de către Majestatea Sa Elisabeta, regina României. Decorația i-a fost înmănată de către vicarul Sălajului, Alimpiu Barbulovici, în septembrie

1879, când a avut loc sfințirea casei părintești din Băsești¹¹.

Elena Pop îi va mulțumi lui G. Barițiu, într-o scrisoare trimisă acestuia de către tatăl său, în cuvinte pline de recunoștință apreciind „lupta eroică, admirată de toată lumea”, a soldaților români, ca și contribuția reginei Elisabeta, „prea îndurată și adevărata Mamă a tuturor românilor” pentru „admirabila sa bunătate, încurajare și îngrijire a fraților noștri răniți pe câmpul luptei”¹². Îl încredințează pe Barițiu că nu dorește recompensă pentru micul ajutor adus fraților, ci primește decorația „ca una suvenire și ca un simbol scump”, întrucât vine „de la augusta doamnă Elisabetha”¹³.

La terminarea studiilor de la Budapesta, Elena Pop avea o educație aleasă și o instrucție solidă, eforturile corpului profesoral de excepție fiind completate cu conferințele unor somități științifice, cu reprezentații teatrale și de operă, precum și cu contactul cu celebrități muzicale, ca marele compozitor și pianist maghiar Franz Liszt (1811-1886), pianista și compozitoarea Sophie Menter (1846-1918) și Adelina Patti (1843-1919), celebra soprană spaniolă¹⁴. Ceea ce, deși esențial pentru formarea sa, nu a făcut la renumitul Institut, respectiv „cunoașterea literaturii și cultivarea muzicii românești” va suplini prin „diligență proprie”, împreună cu alte șapte eleve, și ele la școli străine, la Băsești, în anii de târzie adolescență. Aici făceau, în vacanțe, pregătiri pentru viața practică, ziua (școală de menaj), iar seara „răsuna locul de cânt și doină românească”. În plus, au avut în Petre Dulfu, „un poet tânăr mult pro-

5 Paul Abrudan, *Români sălăgeni și războiul pentru independență*, în „Acta Musei Porolissensis”, IV, Zalău, 1980, p. 533.

6 *Ibidem*, p. 534.

7 *Ibidem*, p. 538-539.

8 A existat pentru o vreme chiar speranța că după cucerirea Plevnei, armata română va cuceri și Ardealul, dezrobindu-și frații aflați sub stăpânire străină. Vezi Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal*, în *Războiul neatârării, 1877-1878*, București, 1927, p. 197 apud Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 143-144

9 Printre ele se aflau Carolina Balint, soția prefectului de la 1848, Simion Balint, Sevastia Mureșean, Maria Hannia, Maria Cosma, soția lui Partenie Cosma, Victoria Iuga, fiica lui G. Barițiu etc.. Vezi scrisoarea lui G. Barițiu către George Pop de Băsești din 5 dec. 1878, în *George Barițiu și contemporanii săi*, vol. VII. *Correspondență trimisă*, Editura Minerva, București, 1985, p. 327-330.

10 După Valeriu Achim decorația este „Mângâiere și Alinare”. Vezi Valeriu Achim, *Elena Pop Hossu-Longin (I). Schiță monografică*, Anuarul „Marmația”, Muzeul Județean, Baia Mare, III, 1977, p. 301.

11 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri*, în „Țara Silvaniei”, Șimleul Silvaniei, nr. 1, 1940, p. 5.

12 Vezi Gelu Neamțu, *Transilvania și cucerirea independenței României (1877-1878)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XI, Zalău, 1987, p. 307.

13 *Ibidem*.

14 Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 31.

mișcător”, care își petrecea o parte a vacanțelor de vară la curtea lui George Pop, un competent îndrumător „în tainele literaturii române”¹⁵. Se învățau, îndeosebi, poezii, dar și vorbirea corectă a limbii române și renunțarea la pronunțarea locală cu „amu” și „hăpt așe”! Autorii favoriți erau Alecsandri, Bolintineanu, Sion¹⁶, și gingașa Matilda Cugler-Poni¹⁷, apoi, din generația mai tânără, Ioan Lepădatu¹⁸, Drăgescu¹⁹ și marele Eminescu de mai târziu²⁰. Nu lipseau nici revistele („Familia”, „Amicul Familiei”) și ziarele românești („Gazeta Transilvaniei”, „Observator”), care reprezentau „izvoarele din care sorbeam cu nesaț, pentru ca după atâta slovă străină, să gustăm farmecul limbei noastre materne”²¹. După terminarea studiilor se retrage la Băsești, unde se va implica în toate acțiunile întreprinse de intelectualii patrioți pentru ridicarea culturală a națiunii române, devenind o înflăcărată luptătoare pentru emanciparea femeilor, înscriindu-se alături de alte remarcabile personalități ale mișcării feministe de la noi, precum Emilia Rațiu, Clara Maniu, Maria Baiulescu etc.

În zilele de 4-5 august în anul 1878 a avut loc la Șimleul Silvaniei o mare sărbătoare, prilejuită de ținerea aici a adunării generale a „Astrei”. Au participat personalități proeminente ale culturii române din Transilvania, precum G. Barițiu, Iosif Hodoș, Grigore Silași, Vasile Lucaci și, desigur, George Pop, membru al „Asociațiunii” din 1862. A fost invitat și Vasile Alecsandri, cântărețul eroismului soldaților români din Războiul pentru Independență, atunci încheiat, dar acesta nu a putut veni. Elena Pop l-a însoțit pe tatăl său, entuziasmată de caracterul patriotic, național al manifestărilor. Mai târziu va aprecia că,

acum „au pătruns razele ei (ale „Astrei”, n.n.) binefăcătoare în toate straturile elementului românesc din Sălaj”, ceea ce va contribui la „o emulare nobilă între intelectualii din Silvania, de a suplini lacunele trecutului cu o activitate intensă, cuprinzând în cadrele ei toate problemele care să dea acestui ținut întins, locuit în marea lui totalitate de români, un timbru și caracter românesc”²².

Sub impulsul tendințelor de modificare a statutului social al femeilor din Europa, la mijlocul secolului al XIX-lea va lua naștere la Brașov prima Reuniune a Femeilor Române, cu „menirea frumoasă de-a ajuta și îngriji creșterea copiilor orfane, rămase fără părinți în anii revoluției”, având în frunte pe Maria Nicolau și Balașa Cepesc²³. Se vor înființa apoi asemenea reuniuni la Blaj, Cluj, Caransebeș, Sibiu, Satu Mare, Turda etc. Elena Pop s-a implicat cu toată ardoarea în a urma acest exemplu, fiind inițiatorea constituirii Reuniunii Femeilor Române Sălăgene, alături de Emilia Pop, Clara Maniu și Maria Cosma. Ideea aceasta, va scrie ea, s-a făcut trup în data de 21 ianuarie 1880 la Băsești, când, la chemarea femeilor amintite, în pofida frigului aprig și a zăpezii căzute din belșug după Crăciun, au răspuns, alături de câțiva intelectuali ai locului, Andrei și Maria Cosma și Demetriu Suci. Aici, deși erau prezente doar zece doamne, „s-a proclamat cu mare însuflețire înființarea Reuniunii Femeilor Române Sălăgene, alegându-se prezident în Maria Cosma și secretar d. Demetriu Suci în sarcinați cu compunerea statutelor”²⁴. Aprobarea târzie a acestora, ca și alte piedici au făcut ca Reuniunea să-și înceapă, practic, activitatea cu prima adunare generală din 18 noiembrie 1881. În

15 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri*, în „Țara Silvaniei”, p. 7.

16 Gheorghe Sion (1822-1892), poet (*Ceasurile de mulțemire a lui Gheorghe Sion*, 1844, 101 *fabule*, 1869 etc.), memorialist (*Suvenire contimpurane*, 1888), traducător din limbile franceză și greacă etc.

17 Matilda Cugler-Poni (1851-1931), autoare a unor poezii în care predomină iubirea neîmplinită, generatoare de tristețe (*Poezii*, 1874).

18 Ioan Al. Lapedatu 1844-1878, scriitor, cu studii la Paris și la Bruxelles, unde își susține doctoratul în litere și filosofie. Profesor al Liceului Ortodox din Brașov, colaborator la „Familia”, „Albina Pindului”, „Columna lui Traian” etc., redactor la „Orientul latin” (1874-1875) și la „Albina Carpaților” (1877-1878).

19 Ioachim Drăgescu (1844-1915), scriitor, cu studii la Pesta, Viena și în Italia, medic, calitate în care a participat la Războiul de Independență. Poeziile sale au apărut în Italia (*Amor și Patria*, Torino, 1869), ca și o carte despre rolul social al femeii (*Doruri și speranțe*, Torino, 1871).

20 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri*, în „Țara Silvaniei”, Șimleul Silvaniei, nr. 1, 1940, p. 7.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, p. 7-8.

23 Vezi Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, p. 13.

24 Vezi Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri*, în „Țara Silvaniei”, p. 8.

vorbirea ei la această adunare, de la Șimleul Silvaniei, Elena Pop a reiterat motivele care au dus la înființarea Reuniunii, precum și scopul nobil al acesteia: „Înaintarea învățământului popular și a industriei de casă cu deosebită privire la sexul femeiesc din comitatul Sălajului”²⁵.

Elena Pop era conștientă de rolul esențial al femeilor, îndeosebi al celor cu școală, în propășirea materială și culturală a poporului, pledând pentru buna educație și creștere a „copilelor române” și pregătirea lor pentru viața practică. Până la sfârșitul vieții își va consacra energia „chestiei feminine”, afirmând cu tărie valoarea și rostul sacru al femeilor române: „Fie țărăncă, fie intelectuală, femeia română, în toate timpurile a fost un model al căsniciei; pentru ai săi a trăit și murit, cu o nobilă ambiție de a fi pentru familia ei soarele care încălzește, atât vatra căsuțelor, cât și căminul mai pretențios”²⁶.

Aceasta nu înseamnă că femeia trebuie să rămână „în cercul strâmt al căsniciei”, ba, dimpotrivă, „a avut și are azi mai mult ca oricând, datorințe față cu dulcea sa națiune”, va afirma Elena Pop (devenită acum Hossu-Longin) în Apelul din 15 octombrie 1886, adresat doamnelor din județul Hunedoarei pentru constituirea Reuniunii Femeilor Române de aici²⁷.

Se căsătorise în toamna anului 1882 cu Francisc Hossu-Longin, avocat din Deva, pe care-l cunoscuse în vara fierbinte a anului 1877, în vacanța dedicată colectării ofrandelor pentru soldații răniți în războiul dus pentru cucerirea independenței României. Și acesta efectuase două colecte la Deva și adunase de la 34 de persoane

4,50 lei și 106,30 florini, plus 4,630 kg. de scamă, 34 bandaje, 8 cămăși, 17 bucăți de pânză²⁸. S-au întâlnit apoi la Budapesta, locuind pe aceeași stradă, Lipot, și au purtat o corespondență aproape doi ani. S-au logodit la Deva, în 29 mai, iar cununia și nunta au avut loc la Băsești, în 12 octombrie 1882²⁹. Și-a urmat soțul la Deva³⁰, cu regretul de a părăsi Sălajul său drag, dar a descoperit apoi că „pământul clasic al județului Hunedoara întreține, atât ca frumusețe naturală, cât și ca tradiții pe toate celelalte ținuturi ale acestui rai încântător...”³¹. Continuându-și activitatea de punere în practică a concepțiilor sale privind rolul femeilor în societate, va contribui și aici decisiv la înființarea, în județul care a adoptat-o, a Reuniunii Femeilor Române, fapt realizat la 30 octombrie 1886, cu scopul de a sprijini și promova și în acest ținut industria de casă și „a ajuta fetițele și văduvele române din comitat”³². Se urmărea, totodată, „să se clădească o punte de aur, care să lege în uniune intimă femeia societății inteligente cu fiica din popor a unuia și aceluiași neam”³³. Femeile din popor erau, în viziunea Elenei Pop Hossu-Longin, cele care „au conservat cel mai scump tezaur al individualității noastre naționale”³⁴, de aceea se impunea ridicarea lor culturală, morală și socială, condiție de bază pentru educația tineretului spre a-l feri de influențele nocive și a-l forma în spiritul tradițiilor valoroase ale poporului nostru. Asanarea morală a tineretului presupunea și cultivarea credinței creștine, alt obiectiv care era vizat de Reuniunile de Femei Române. Elita feminină românească era chemată să-și ajute surorile aparținând claselor necăjite,

25 Idem, *Amintiri. 1880-1930*, p. 7. Tot acum avansează ca dată a „întrupării” ideii de la Băsești 21 februarie. *Ibidem*, p. 8.

26 *Ibidem*, p. 122-123.

27 *Ibidem*, p. 17.

28 Vezi Paul Abrudan, *Solidaritatea hunedorenilor cu România în războiul pentru cucerirea independenței*, în „Sargeția”. Acta Musei Devensis, XIV, 1975, p. 109.

29 Informațiile de factură familială lipsesc în scrierile Elenei Pop Hossu-Longin, cele existente, puține și ele, provin de la soțul său, de la care a rămas un volum de amintiri în manuscris, publicat de Georgeta Antonescu la Editura Dacia din Cluj-Napoca, în 1975, cu titlul *Amintiri din viața mea*. Despre debutul prieteniei încheiate cu căsătoria celor doi, vezi *op. cit.*, p. 262-267.

30 Francisc Hossu-Longin s-a născut la 2 octombrie 1847 în localitatea Zam, județul Hunedoara. A făcut studii la Deva și Orăștie, Liceul Piaristic la Cluj și Facultatea Juridică la Pesta, din 1868 până în 1872, când se stabilește la Deva, unde a practicat avocatura. A colaborat la „Gazeta Transilvaniei” și la „Gura Satului”. A pledat în apărarea memorandiștilor în procesul din 7-25 mai 1894 și a colaborat cu socrul său, George Pop, cu care a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia în zilele de 1-2 decembrie 1918. A murit la Băsești, la 12 februarie 1935.

31 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. Fragmente din carnetul meu*, în „Transilvania”, An LI, nr. 2, iunie 1920, p. 203.

32 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, p. 14-17.

33 *Ibidem*, p. 19.

34 *Ibidem*.

îndeosebi clasei țărănești, săracă, analfabetă, confruntată cu tot felul de vicii.

Pentru stimularea industriei de casă, se impunea evidențierea obiectelor originale produse de talentul autentic al țărăncilor române. Soluția adoptată de conducerea Reuniunii Hunedorene a Femeilor Române a fost organizarea de expoziții. Acestea, învedereau, pe de o parte, „extraordinara bogăție artistică îngrămădită în satele noastre modeste”, iar pe de alta „urmăreau să deștepte în țărâna română mândria legitimă și cunoștința vredniciei sale, să o convingă că munca sa nu-i o muncă zadarnică, că lucrul mâinilor sale nu-i obiect de dispreț, ci o comoară scumpă, la care trebuie să țină cu sfințenie și s-o iubească”³⁵.

După mai multe încercări afectate de greutățile începutului, dar și de condițiile vitrege ale epocii, s-a reușit organizarea unei expoziții la Hațeg, deschisă între 13 și 20 august 1891, având un „succes moral splendid”, frumusețea artistică a celor expuse „deșteptând fiori de legitimă mândrie națională în inimile tuturor care au avut fericirea s-o vadă”³⁶. După câțiva ani de motivată, dar nedorită stagnare, au urmat două expoziții în străinătate una în Ungaria, la Tata Tóváros, în care s-au expus circa „30 bucăți de țesături și cusături pregătite de țărâna română”, având drept scop ajutorarea celor afectați de inundații. Mult mai însemnată a fost, însă, expoziția de la Viena de la sfârșitul anului 1897³⁷, prin urmările ei teoretice și practice, așa cum își amintește Elena Pop Hossu-Longin, care a colectat viitoarele exponate și le-a trimis la Viena, în Atelierul de Broderii Artistice al Gizei Kahlig, o admiratoare a românilor, ca și directorul domeniilor arhiducelui Albrecht, dl. Schmidt, cel care i-a intermediat

legătura cu firma respectivă. La Viena a primit un mare sprijin moral din partea studenților români din societatea „România Jună”³⁸, printre care amintește pe frații Alexandru și Ioan Vaida-Voevod, frații Crăciunescu, Octavian Proștean etc., cu toți entuziasmați și mândri de prezentarea creațiilor românești de artă populară în capitala Imperiului. Aceeași ambasadoare a spiritului autentic românesc aprecia ca fiind „o mare îndrăzneală, ca tu poporul nimănu din imperiul habsburgilor, să te aventurezi cu industria femeilor tale până în inima orașului imperial”³⁹. „Placate” privind expoziția au umplut orașul, iar colonia română făcea publicitate pentru ca aceasta „să fie bine cercetată și apreciată”. A fost o reușită totală, o adevărată „școală”, apreciază organizatoarea în amintirile ei, sfaturile Gizei Kahlig, „femeie superioară și absolut desăvârșită în arta ei”, privind cusăturile, țesăturile și covoarele, urmând să fie puse în practică, pentru ca „industria de casă a femeilor române să fie nu numai artistică, ci și rentabilă”⁴⁰. Experiența acumulată cu acest prilej, coroborată cu eforturi financiare, va duce la marea izbândă a Reuniunii, și anume deschiderea Atelierului de la Orăștie la începutul anului 1907.

Expoziția a fost remarcată și de presa vieneză, ziarele având cuvinte elogioase despre talentul creator al femeii țărânce române. Iată cum se exprimă ziarul „Deutsche Zeitung” din 22 decembrie 1897: „Femeile române și îndeosebi femeia din popor, produce lucrări de tot excelențe în broderie și în țesut. Sârguința și zelul Româncei în tors și țesut e doar proverbială. Lucrurile expuse, care sânt de origine curat română, dovedesc un sentiment și o pricepere bogată pentru culori și forme”⁴¹.

35 Vezi *Reuniunea Femeilor Române din comitatul Hunedoarei. 1886-1911*, Orăștie, 1912, p. 23.

36 *Ibidem*, p. 26-27. Impresia excelentă este exprimată și într-un articol publicat imediat de „Gazeta Transilvaniei” din Brașov: „Într-adevăr ar merita această expoziție așa cum e a fi transpusă la o expoziție universală, ca prin ea să se arate unui public dintr-o lume întregă, că femeia română într-adevăr este cu mult mai vrednică de cum a fost declarată și recunoscută până acum din partea unor persoane chemate. Oricare lucrare din expoziție îți oferă obiect de studiu formal. Nu știi ce să admiri mai tare, delicatețea și gingășia compoziției ori destoinicia înăscută a Româncei, care, pe lângă așa puține cunoștințe, este în stare să-ți producă dintr-un material brut adevărate capodopere...”. *Ibidem*, p. 27.

37 În amintirile ei, Elena Pop Hossu-Longin nu precizează data, spunând doar că, în virtutea faptului că era, din 1895, președinta Reuniunii, s-a ocupat cu organizarea expoziției. Valeriu Achim și, după el, Valentin Băințan indică greșit anul 1895 al expoziției vieneze.

38 Societate culturală care a luat naștere la 25 martie 1871, prin contopirea celor două societăți ale studenților români din Viena, „Societatea Literar-Științifică”, în frunte cu Nicolae Oncu, înființată în decembrie 1864 și Societatea Literar-Socială „România”, condusă de Th. Philipescu, datând din 1868. Numele a fost propus de către Aurel Mureșeanu și admis după mai multe tatonări, fiind vehiculate și numele de „Frăția”, „Unirea”, „Viitorul” etc.

39 Vezi Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, p. 151-152.

40 *Ibidem*, p. 152.

41 Vezi *Reuniunea Femeilor Române din comitatul Hunedoarei*, p. 28-29.

Au urmat alte expoziții organizate la Bistrița (1907), Șimleul Silvaniei (1908), Alba Iulia (1909) și Blaj (1911), ca și participări la diferite sărbători sau adunări ale Astrei.

În adunarea generală a Reuniunii Hunedorene, din 14 februarie 1906, președinta Elena Pop Hossu-Longin face un scurt bilanț al activității de două decenii a femeilor din comitat, anunțând cu bucurie că obiectivul principal vizat – deschiderea unui atelier românesc de industrie de casă – este aproape de finalizare. Și într-adevăr, în ianuarie 1907 a intrat în funcțiune la Orăștie, în cadrul atelierului deschis aici, primul război în „sistem țărănesc”, destinat confecționării unor modele originale de port tradițional românesc, aduse din diferite ținuturi ale țării. Intrau, astfel, în casele și în bisericile noastre podoabe neaoșe și odăjdii sacre, lucrate cu motive specific românești de către țărăncile talentate, perpetuând frumosul port național, port elogiat de către Elena Pop Hossu-Longin cu asupra de măsură⁴².

În articolul publicat la Iași în 1911, prezentând această realizare a femeilor hunedorene, ea concluzionează cu încredere în vitalitatea poporului nostru: „Și toate aceste creațiuni neîntrecute, ne încredințează și întăresc în lupta sfântă ce o duce românismul pe aceste plaiuri mândre, dar fără de noroc, că un popor înzestrat ca al nostru, cu atâtea calități superioare, în bătaia tuturor prigonitorilor, în veci va trăi”⁴³.

În vorbirea de la adunarea jubiliară a Reuniunii din anul 1911, va numi acest atelier ca fiind „piatra unghiulară a celor 25 de ani” scurși de la constituirea organizației de femei. Își exprimă, totodată, dorința de a extinde activitatea atelierului pentru ca, în timp, să cuprindă toate ramurile industriei noastre țărănești. Concret, pe lângă țesături și cusături, se va recurge la „încrestăturile

în lemn, o artă proprie a poporului nostru, cu care s-a deprins de veacuri, producând lucruri uimitor de frumoase”. În același timp, se va acorda atenție și „industriei ceramice, stăruind ca olarii noștri să treacă frumoasele noastre motive la decorarea vaselor”. Și, în plus, în viitor se speră la deschiderea unui curs de dantelărie, „ram de industrie” răspândit la țărăncile din județ⁴⁴.

După șapte ani de activitate susținută, va adresa băncilor române un avântat Apel la sprijinirea prin donații a Atelierului de la Orăștie. Nu va fi o simplă solicitare, ci, așa cum făcea întotdeauna, un emoționant elogiu adus artei poporului său, „tesaur de valoare neprețuită”, ca și țărăncilor române pentru măiestria și destoinicia lor „în cusut și țesut”⁴⁵.

Expunerea sintetică a intențiilor cu privire la activitatea atelierului dovedește nu numai dragostea pentru arta poporului său, ci și o bună cunoaștere a acesteia, fapt pentru care nu considerăm exagerată aprecierea Elenei Pop Hossu-Longin de către unii autori ca „un promotor al etnografiei românești moderne”⁴⁶.

Nu doar arta populară (tradiții, motive, port etc.) a atras-o pe Elena Pop Hossu-Longin, ci și doina românească, despre care a scris cuvinte de o mare frumusețe și comprehensibilitate. Considerată „mărgăritar al sufletului nostru” și „comoară miraculoasă”, doina este încă insuficient studiată și cunoscută sau, în termenii autoarei, „zace neexploatăată și neprețuită în ființa ei”⁴⁷. Reprezentantă a sufletului românesc, doina „ne-a fost talismanul sfânt în toate timpurile și ne-a trecut victorioși peste momentele noastre tragice ori de înălțare”⁴⁸. Ar trebui pusă la loc de cinste „pentru mângâierea și alinarea cu care ne-a alintat veacuri multe dorul, bucuria și jalea noastră” și pe ea „să se clădească muzica noastră clasică”⁴⁹. Amintind pe câțiva dintre „apostolii ei din Ardeal” (Gheorghe

42 Amintirile ei constau de fapt dintr-o serie de discursuri (vorbiri, zice ea) în diferite împrejurări. Puține sânt cuvântările în care să nu se refere, cu firească mândrie, la portul românesc.

43 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930.*, p. 28.

44 *Ibidem*, p. 36.

45 *Ibidem*, p. 33-34.

46 Vezi Valeriu Achim, *op. cit.*, p. 299. Calități de veritabil istoric de artă dovedește Elena Pop Hossu-Longin și în articolul cu titlul *Despre industria noastră țărănească*, publicat în „Gazeta Transilvaniei” în decembrie 1911 și reprodus în *Amintiri*, p. 111-114., ca și în discursul său din 2 august 1925, în comuna Sălsâg, cu ocazia adunării generale a Despărțământului Băsești al „Astrei”, inclus cu titlul *Portul românesc și industria de casă* în amintitul volum de *Amintiri. 1880-1930*, p. 73-79.

47 *Doina românească*, articol publicat în „Calendarul femeii” din Cluj, 1928. Apud *Amintiri. 1880-1930*, p. 51.

48 *Ibidem*, p. 51-52.

49 *Ibidem*, p. 52.

Dima, Iacob Mureșianu, Tiberiu Brediceanu și Ion Vidu), Elena Pop Hossu-Longin atrage, totodată, atenția asupra pericolului ca doina să fie însușită (răpită), datorită frumuseții ei, de alte popoare, afirmând că „muzica populară ungu-rească este aproape pe de-a întregul brodată pe motive românești”⁵⁰. Susținând necesitatea ca doina să fie „cultivată de la colibă până la palat, de la școlile din sate până la templul artelor”, ea propune factorului de resort, adică ministrului Artelor Frumoase, să dispună înființarea de coruri care, în țară, ar pune doina românească în valoare, iar în străinătate i-ar cuceri cu farmecul ei „și pe cei mai dârzi protivnici ai noștri”⁵¹.

Propunerile de acum ale Elenei Pop Hossu-Longin sunt în consens cu ideile avansate într-un consistent articol publicat în „Gazeta Transilvaniei” din 17/30 septembrie 1911 și intitulat elocvent „Noi prin noi”.

Aflată încă sub vraja impresionantelor serbări de la Blaj, organizate de „Astra” la o jumătate de secol de existență, ea profită de emoția sfântă de care era cuprinsă încă pentru a face o scurtă, dar critică analiză a „Asociațiunii”, ca și propunerii pentru revitalizarea acesteia. Constată existența unui indiferentism cras față de o instituție nobilă, creată cu mari jertfe de către înaintași, de vreme ce la semicentenar aceasta numără doar 2431 de membri, la un popor de trei milioane și jumătate!⁵² Cine să organizeze forțele culturale românești, dacă nu noi înșine, căci e fapt de experiență curentă că guvernul maghiar nu e interesat în propășirea culturală și economică a românilor, ba dimpotrivă, face totul spre a-i ține într-o stare de înapoiere. Se impune, afirmă Elena Pop Hossu-Longin, ca fiecare dintre noi (români) să-și pună talentul, mare sau mic, în slujba culturii naționale. Contribuția va fi diferită, căci „nu pe fiecare dintre noi ne vor fi sărutat muzele pe frunte la nașterea noastră” și „geniile care reprezintă lamura culturii unui neam se nasc foarte rar”, în schimb „ostaș harnic al acestei culturi

poate și trebuie să fie oricare dintre noi”⁵³. Motivându-și intervenția prin „dragostea nemărginită pentru neamul său” și prin „dorul fierbinte” de a-l vedea „sus pe culmile luminate ale unei culturi” la care este îndreptățit prin „calitățile sale etnice superioare”, ea va face o serie de propuneri concrete pentru îmbunătățirea activității „Asociațiunii”⁵⁴.

Elena Pop Hossu-Longin era prezentă la toate manifestările de amploare ale femeilor din Transilvania, luând cuvântul și făcându-și cunoscute ideile sale privind românismul, electrificând adunările prin verbul înaripat și însuflețirea cu care își elogia neamul și, mai ales, femeile acestuia. Astfel, în anul 1900, la jubileul de 50 de ani de la înființarea primei Reuniuni a Femeilor Române, cea de la Brașov, ținut la Abrud, a găsit prilejul de a evoca pagina de istorie scrisă cu sânge de Avram Iancu și vitejii săi, neuitând să amintească și de „străbunele” din Țara Moților care au ridicat brațul pentru a apăra „cauza mare și sfântă a națiunii române”⁵⁵. Va susține cu fermitate unificarea reuniunilor de femei, pentru a-și spori puterile în lupta lor de emancipare națională, fiind prezentă în iunie 1913 la Brașov, la Congresul Uniunii Femeilor Române din Transilvania și Ungaria, unde s-au adunat reprezentantele Reuniunilor de Femei din provinciile locuite de români și aflate sub stăpânire străină. Într-o alocuțiune a făcut elogiul nobilelor matroane de odinioară din Brașov „care au înțeles glasul vremilor și au întemeiat cea dintâi Reuniune de Femei Române”, devenită azi „mama tuturor Reuniunilor noastre...”⁵⁶. În anul 1926 a participat la lucrările Congresului Uniunii Femeilor Române, tot la Brașov, unde, sub președinția Mariei Baiulescu, s-au serbat 75 de ani de la înființarea primei Reuniuni de Femei Române de la noi, jubileul fiind „o legitimă glorie a tuturor femeilor române din Ardeal”⁵⁷.

Peste un an va fi la Cluj, la Reuniunea Femeilor Creștine, ocazie cu care publică un emoționant articol în „Calendarul femeii” pe 1927.

50 *Ibidem*.

51 *Ibidem*, p. 53.

52 *Ibidem*, p. 98.

53 *Ibidem*, p. 97.

54 *Ibidem*, p. 101. În continuare (p. 101-103) aceste propuneri.

55 *Ibidem*, p. 46-47.

56 *Ibidem*, p. 40.

57 Vezi articolul *Mândria femeilor române din Ardeal*, în *Ibidem*, p. 41. Publicat în ziarul „Carpații” în preajma jubileului, articolul reiterează condițiile care au condus la constituirea reuniunii brașovene, moment istoric de anvergură pentru cultura română.

Intitulat „Opt sute de mii de mame”, articolul este un vibrant elogiu adus mamelor care au născut și crescut pe tinerii eroi care s-au jertfit pentru realizarea visului milenar – cel al unei Româнии întregite! Aceste mame „care au știut crește asemenea eroi, care s-au sacrificat pentru izbândirea unui ideal, cu cânturi serafice pe buze”, crede cu tărie Elena Pop Hossu-Longin, „sunt vrednice asemenea fiilor lor nemuritori să intre pe vecie pe cele mai strălucite pagini ale istoriei noastre”⁵⁸.

Actul Marii Uniri de la 1 Decembrie, eveniment la care familia sa și-a adus o indubitabilă contribuție, a găsit-o bolnavă, la Deva. Ea a fost, însă, prezentă la Alba Iulia nu numai cu sufletul, ci și cu cele două ființe dragi, tatăl și soțul, George Pop de Băsești și Francisc Hossu-Longin. Emoția, mândria și bucuria pe care i le-a provocat înălțătoarea biruință a neamului său și le-a exprimat, cu toată căldura sufletului său românesc, în salutul adresat femeilor și fecioarelor române – mame, soții, surori și logodnice, într-un text publicat în ziarul „Țara Hațegului”, din 8 decembrie. Acum, când românii veniți cu miile în cetatea lui Horia și Avram Iancu din cele „patru unghiuri” s-au declarat stăpâni pe prezentul și viitorul lor, chemarea ei este la pace, toleranță și la trăirea pleneră a bucuriei mântuirii din robia de veacuri: „În aceste clipe mari și sfinte să uităm trecutul plin de jale și suferințe, să uităm sbuciumul sufletelor noastre, să uităm toată urgia de veacuri răbdată și să ne înălțăm inimile pline de sfântă bucurie către Națiunea Română, care astăzi prăznuiește învierea sa la viață liberă și națională”⁵⁹. Despre această „strălucitoare apoteoză a epopeii noastre naționale” a scris, la fel de vibrant, peste 17 ani, în revista „Flori de crin” din Șimleul Silvaniei, alt colț de țară, unde revenise după moartea tatălui său, în 1919. Dragostea și respectul pentru poporul său care la „Mecca românismului” făcuse, prin vrednicii săi reprezentanți, „juruința solemnă că va fi de-a pururea stăpân în Țara făgăduinței” reiese elocvent și din

acest scurt, dar semnificativ text, intitulat simplu, *1 DECEMBRIE 1918...*⁶⁰.

De la Băsești, în cele două decenii trăite aici, și-a manifestat nerestricțiv această dragoste printr-o bogată activitate social-culturală pusă în slujba țăranilor codreni, pe care îi prețuia la fel de mult ca și tatăl său, Badea George. Pentru luminarea acestora, a prezentat numeroase expuneri culturale, sub egida Astei – al cărei vrednic și înflăcărat exponent a fost – privind istoria neamului, portul, cântecul și dansul românesc, îndemnându-i să-și respecte tradițiile moștenite și să le transmită mai departe. În debutul cuvântării ținute în comuna Băița din Sălaj, în vara anului 1929, ea evocă momentul de constituire, cu mari jertfe și greutăți „Asociațiunii pentru Literatura și Cultura Poporului Românesc”, pentru a contracara încercările de deznaționalizare exercitate asupra românilor de dominațiile străine, a căror țintă era „de-a desființa pe român și a-l contopi în rasa lor străină”⁶¹. În numele acestui „vechi așezământ cultural, înfăptuit pe vremuri de către cărturarii cei mai aleși ai poporului românesc din Ardeal”, Elena Pop Hossu-Longin îi sfătuiește pe țăranii veniți cu sutele din satele apropiate să-și trimită copiii la școală, spre a învăța carte pentru a deveni apoi „plugari harnici, cetățeni luminați și soldați viteji, care, la rândul lor, să apere țara noastră scumpă de orice năvălire dușmană”. Aflată la vârsta senectuții, ea transmite din cultura sa pedagogică îndemnuri de bun-simț mamelor care poartă răspunderea creșterii și educării copiilor. Printre acestea, imperativul cultivării virtuților creștine, promovate de sfânta biserică strămoșească, apărătoarea ființei naționale în „vremi de urgie și prigoană”. Apoi, în cazul în care copiii greșesc, fapt firesc, să renunțe la „sudălmii și blesteme” – des auzite în satele noastre – recurgând, în schimb, la „cuvinte blânde”, chiar dacă uneori „muștrătoare”, dar „totdeauna isvorâte din suflet creștinesc”⁶².

58 *Ibidem*, p. 49-50.

59 *Ibidem*, p. 115-116.

60 „Acea zi măreață a fost proba viguroaselor aptitudini a le poporului românesc, că, atunci când este vorba de soarta sa vitală, știe să fie una și nedespărțit, de la vâdnică până la opincă și că nu este putere pământescă care să-l clatine, când statorește principiile menite să apere și încercuiească ființa și legea sa românească”. Vezi Elena Pop Hossu-Longin, *1 DECEMBRIE 1918...*, în „Flori de crin”, nr. 10, decembrie 1935, p. 4.

61 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930, op. cit.*, p. 81-82.

62 *Ibidem*, p. 82.

La final, le oferă, prin intermediul preotului, „niște cărțile” – ca început al „unei biblioteci populare” – scrise „pe graiul poporului”, unde vor găsi sfaturi utile pentru munca și viața lor⁶³.

Tot despre „Astra” și despre preocupările acesteia, în vederea ridicării culturale a sătenilor, în primul rând, va vorbi peste un an la adunarea generală a Despărțământului Băsești, ținută la Asuajul de Jos. O cuvântare de un patriotism ardent, îndemnând la muncă și jertfă pentru „Patria noastră dulce România Mare”, căci destul a trudit poporul român pentru Austria și Ungaria, contribuind „la strălucirea Vienei și a Budapestei”, în timp ce „neamțul de la Viena și unгурul de la Budapesta... își băteau joc, în fel și formă, de poporul blând și bun al Ardealului”⁶⁴.

La Odești, sat la limita nordică a Băseștiului, a vorbit despre vocația culturală a Astei și realizările ei, îndeosebi în trezirea conștiinței naționale, întrucât „ideea națională este luceafărul strălucitor, care călăuzește rodnică sa activitate”⁶⁵.

Activitatea Elenei Pop Hossu-Longin în cadrul Reuniunilor de Femei (sălăjene și hunedorene, în primul rând) și al „Astei”, a avut în vedere țăranul, exponent majoritar al populației românești, al cărui univers – limitat, din păcate – îl cunoștea bine, căci și-a petrecut o mare parte a vieții în mijlocul celor care lucrau pământul. Le-a cunoscut bine necazurile, grijile și frământările, valorile și aspirațiile, portul și cântecele, dedicându-și știința și experiența, uneori și banii, îmbunătățirii condițiilor de viață materială și spirituală a acestora, cu o pasiune de nimic dezmințită.

Întinsa și complexa sa activitate pe țărm obștească a pus-o în legătură, în mod firesc, și cu reprezentanții ai elitei culturale și politice românești și străine.

Am amintit de tânărul poet Petre Dulfu, prezență agreată de Elena Pop și de celelalte ado-

lescente care-și petreceau vacanțele la castelul din Băsești. În primăvara anului 1927, îndrăgitul autor al *Isprăvilor lui Păcală*, fostul „discipol transcarpatin al lui Alecsandri”⁶⁶ – cum îl va numi Elena Pop – a fost sărbătorit în întreaga țară. Doamna Băseștilor i-a adresat o scurtă, dar emoționantă scrisoare de felicitare, în care reitera acele vremuri frumoase, în care idealul sfânt național le-a dat tăria de a suporta vicisitudinile robiei: „Aveam crezul fanatic – scrie aceasta – adânc înrădăcinat, că neamului nostru îi este rezervat un falnic viitor. Credința aceasta mântuitoare ne dă tărie de-a întâmpina cu stoicism dârz, toate loviturile crude ale dușmanului”⁶⁷. Numindu-l „fervent Apostol al propagandei naționale”, îl aprecia pentru aportul adus cu „lira fermecată”, la întărirea credinței în acest viitor.

După răsunătorul succes reputat de Alecsandri la concursul felibrilor de la Montpellier cu *Cântecul gintei latine*, succes care a produs o explozie de bucurie la românii de pe ambele versante ale Carpaților, Reuniunea Femeilor Române Sălăjene „i-a trimis o însuflețită adresă de felicitare și un admirabil covor lucrat de membrele sale”⁶⁸.

De la Mircești, laureatul poet român, mișcat de gestul lor, le-a mulțumit, nominal doamnelor Maria Barbuloviciu, Clara Maniu și Emilia Pop, apreciind ofranda trimisă „ca una din cele mai dulci comori ce am norocul de a câștiga în cariera mea de poet”. Gestul lor are, însă, și o conotație mai generală, căci, afirmă cu satisfacție Petre Dulfu, „un neam unde femeia cuprinde în sufletul ei cele mai înalte simțăminte ale omeniei, amorul de patrie, respectul familiei și atragerea către tot ce e bun și frumos, este merit a lua o dezvoltare strălucitoare între celelalte neamuri”⁶⁹. Evident, scrisoarea poetului a generat nu numai bucurie, ci și dorința de a activa mai bine și mai intens, ceea ce s-a concretizat – își amintește Elena Pop

63 *Ibidem*, p. 83.

64 *Ibidem*, p. 85.

65 *Ibidem*, p. 88.

66 Petre Dulfu își dăduse doctoratul la Universitatea din Cluj, cu profesorul Grigore Silași, cu lucrarea *Activitatea lui Vasile Alecsandri pe țărmul literaturii române* (în limba maghiară), expresie a impresiei pe care opera celui mai mare poet român la acea dată a produs-o asupra tânărului Dulfu.

67 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930, op. cit.*, p. 138.

68 Vezi Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri*, în „Țara Silvaniei”, *op. cit.*, p. 9. Probabil darul a fost trimis cu ocazia sărbătorilor de Crăciun 1883, căci răspunsul lui Alecsandri este datat 6/18 ianuarie 1884.

69 *Ibidem*, p. 10.

Hossu-Longin –, în deschiderea unei școli primare de fete, cu șase clase, în Șimleu⁷⁰. În finalul scrisorii, Vasile Alecsandri oferea Reuniunii, prin intermediul editorului Socec, colecția completă a operelor sale⁷¹.

Elena Pop Hossu-Longin a fost, în același timp, o demnă însoțitoare a tatălui său, ilustrul patriot George Pop, în lupta pentru libertate și unitate națională, luând, alături de acesta, parte la multe acte importante în organizarea politică a românilor transilvăneni. Astfel, în luna august a anului 1880, ea a participat, alături de tatăl său, la adunarea generală a „Astrei”, ținută la Turda unde locuiau Ioan și Emilia Rațiu, frunțași recunoscuți ai luptei de emancipare națională. După festivitățile impresionante, exponenții prezenți ai mișcării politice, printre care G. Barițiu, Partenie Cosma, Iacob Bologa, Andrei Cosma, Aurel Mureșeanu etc. s-au întrunit în casa lui Ioan Rațiu, la solicitarea lui George Pop⁷². Aici s-a discutat și s-a hotărât unificarea celor două partide care-i reprezentau până atunci politic pe românii din Imperiul Austro-Ungar: Partidul Românilor din Banat și Ungaria și Partidul Românilor din Transilvania. Hotărârea va fi transpusă în practică la Conferința Națională din zilele de 12-14 mai 1881, de la Sibiu. Evenimentul de la Turda este văzut, peste ani, de fiica lui George Pop drept unul epocal, primit ca atare de presa și obștea românească: „S-a văzut la această întrunire a celor mai buni și luminați fii ai neamului nostru, o garanție pentru luptele din viitor, care au să fie purtate nu răzleț – și deci fără multe șanse de izbândă – ci îndrumate de principii stabilite spre scopuri bine stabilite și unitare”⁷³. Evident că acest act, prin care se punea capăt ezitărilor și fundamenta solidaritatea românilor, nu putea fi pe

placul maghiarilor, a căror presă „sbiera ca din gura șarpelui” ca agitatorii români să fie puși „sub zăvoarele Vațului și Seghedinului”, cele două închisori în care vor ajunge peste un deceniu și jumătate, semnatarii Memorandului. Urmarea a fost riposta lui Tisza Kalman, prin legea din primăvara anului 1882, de introducere a limbii maghiare în școlile românești, sau, cu expresia Elenei Pop Hossu-Longin, „a calului troian în cetățuia învățământului nostru poporal”⁷⁴. Înăsprirea opresiunii maghiare a generat, firească, „mari valuri de nemulțumire și mâhniri profunde”, dar a avut și un efect nescontat de opresori și anume acela „de-a trezi conștiințe adormite și a oțeli voințe și fapte bărbătești pentru lupte dârze și intransigente provocate de acest sistem fără de lege”⁷⁵.

Ea însăși va pleda pentru cauza conaționalilor săi, elocventă fiind scrisoarea pe care i-o adresează contelui Angelo de Gubernatis⁷⁶, cu ocazia vizitei acestuia pentru cercetări științifice în Transilvania din 1885. Urându-i un bun venit printre latinii Orientului, îi atrage atenția asupra centenarului martiriului – premergător Revoluției Franceze din 1789 –, lui Horia, Cloșca și Crișan, primii în Europa care au înscris pe steagul lor „sublimele cuvinte Libertate. Egalitate și Fraternitate”. Dovadă că avea cunoștință de cercetările etnografice ale profesorului italian este invitația făcută acestuia de a se apleca cu obiectivitate asupra poporului, un popor sărac și fără instrucție, puțin asemănător cu frații săi occidentali, sursă fecundă, însă, pentru cercetări, care-i vor releva cauzele pentru care trăiește în mizerie, deși natura a fost atât de generoasă cu el, înzestrându-i pământul cu atâtea bogății!⁷⁷. Îl roagă apoi „să-i acorde simpatia sa acestui popor atât de oprimat,

70 *Ibidem*.

71 *Ibidem*.

72 Elena Pop Hossu-Longin, care face o scurtă istorie a începuturilor Partidului Național Român, enumeră zece prezenți (vezi *Amintiri. 1880-1930*, p. 143), adăugând „și alții”, pe când Ioan Georgescu reduce la șase numărul acestora. Vezi Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani...*, p. 51.

73 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, p. 144.

74 *Ibidem*, p. 145.

75 *Ibidem*, p. 146.

76 Angelo de Gubernatis (1840-1913), istoric literar și savant (indianist, etnolog) italian. Profesor de orientistică la Institutul de Studii Superioare din Florența (1863-1890). Pe lângă studiile de indianistică și de mitologie, a publicat trei dicționare, în cel editat în limba italiană *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* din anii 1879-1880 (2 volume) incluzând și câțiva scriitori români. În România prima vizită o va face în anul 1897, la invitația lui V. A. Urechia. A luat apărarea memoriștilor, în presă, în iunie 1894, după ce au fost condamnați.

77 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, p. 89-90.

dar care merită o soartă mai fericită ... popor izolat de frații săi de origine și pe care o forță brutală voiește acum să-l lipsească de unica sa comoară, păstrată cu atâta pietate de către strămoșii săi: limba sa maternă”⁷⁸. Întors în Italia, să-și ridice vocea în apărarea unei cauze sfinte, precum este lupta poporului român din Transilvania pentru drepturile sale, „un popor care voiește să trăiască și să moară român și care nu va renunța niciodată la limba sa și la tradițiile strămoșești”⁷⁹.

Aceeași dragoste fierbinte pentru patria și pentru națiunea sa a determinat-o să adreseze o fulminantă scrisoare deputatului maghiar Komjati Bela⁸⁰, revoltată de discursul acestuia din Camera Deputaților privitor la chestia naționalităților. Acesta a afirmat *expresis verbis* dreptul la maghiarizarea celorlalte naționalități din „patria maghiară”! Vorbind în numele femeilor române, ea respinge o asemenea idee, ca și desconsiderarea națiunii sale: „Noi ne iubim fierbinte patria, ale cărei glii veacuri de-a rândul le-a udat sânge românesc eroic, și în numele sfânt al acestor eroi protestăm că patria asta ar fi apărat-o numai maghiarii, iară noi am fi numai elementele primite și tolerate din grație ale acestei țări”⁸¹.

Elena Pop Hossu-Longin își reiterează obsesiv mândria de a fi româncă și de a aparține unui popor cu un trecut plin de glorie și destinat unui viitor pe măsură. Și, așa cum maghiarii își păzesc caracterul național, așa vor face și românii, decizi să trăiască și să moară „ca Români în țara asta”.

După moartea tatălui său, 23 februarie 1919, a părăsit pământul clasic al Hunedoarei și s-a stabilit la Băsești, în castelul unde și-a petrecut copilăria și adolescența, pe pământul strămoșilor, devenit acum numai al său. Moșia de peste 3000 de iugăre trebuia administrată, ceea ce „Ilustra Doamnă”, cum o numeau sălăjenii, o va face cu pricepere și responsabilitate. Aceasta nu i-a diminuat râvna de a sluji națiunii române, participând „la toate manifestările culturale și

Salon în casa familiei Pop de Băsești

naționale din Transilvania. N-a existat societate culturală înainte de Unire și societate feminină după Unire, cu ramificație și dincoace de Carpați, a cărei membră activă să nu fi fost. Iar calitatea de membră, nu se limita la o simplă figurație, ci era o îndrumătoare prezentă cu sfatul și o sprijinitoare cu banul”⁸². A luat parte activă la toate adunările și acțiunile Despărțământului Băsești al Astei, luând întotdeauna cuvântul, pledând pentru limba română, pentru portul, cântecul și dansul românesc, încercând să trezească astfel conștiința națională a celor din zona Codrului-și nu numai. Folosea orice ocazie pentru a-și afirma dragostea și grija pentru conaționali săi. Iar ocaziile n-au lipsit. Astfel, în 6 mai 1923, dată care coincidea atunci cu sărbătoarea Sfântul Gheorghe, la Băsești a avut loc, la inițiativa și în organizarea Elenei Pop Hossu-Longin, ceremonia dezvelirii monumentului dedicat memoriei tatălui său, marele patriot George Pop de Băsești – un obelisc de marmură neagră în formă de cruce. Au răspuns, spre a-l comemora pe Badea George al lor, mii de țărani, ca și reprezentanți ai elitei religioase, politice și culturale din România întregită. Liturgia a fost oficiată de către mitropolitul Vasile Suciuc de la Blaj și episcopul Gherlei, Iuliu Hossu. Acesta din urmă, în predica sa, a făcut legătura între ilustrul dispărut și patronul său spiritual, al cărui praznic se sărbătorea, identificând asemă-

78 *Ibidem*, p. 90-91.

79 *Ibidem*, p. 91. Scrisoarea, în limba franceză, semnată „Une Roumaine”, a fost publicată în 14 martie 1885 în ziarul „L’indépendance Roumaine”, apoi în „Gazeta Transilvaniei” și în alte ziare etc.

80 Publicată în 19 februarie 1900 și comentată în „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna”, „Arad es videke” etc.

81 Elena Pop Hossu-Longin, *Amintiri. 1880-1930*, p. 92.

82 Este afirmația lui Leontin Ghergariu (1897-1980), profesor și publicist, etnolog, unul dintre marii cărturari ai Sălajului interbelic, director al „Liceului de băieți din Zalău” și președinte al Despărțământului „Astra” Sălaj. Vezi, L. Ghergariu, *Elena Pop Hossu-Longin 1862-1940*, în „Transilvania”, Anul 71, sept.-dec. 1940, Nr. 5-6, p. 165-166.

nări în viața lor și, în primul rând, puterea de sacrificiu a amândurora. Au mai cuvântat foștii colegi din Partidul Național Român, Teodor Mihali și Valeriu Braniște, prietenii din Sălaj, Alexandru și Elena Aciu, dar cel care a electrizat asistența a fost „poetul pătimirii noastre”, Octavian Goga. Aceștia și mulți alții au ținut o adevărată lecție de istorie, de un veritabil patriotism, chemând la fapte concordante cu crezul politic și moral al seniorului darnic⁸³, patron, timp de câteva decenii, al mișcării naționale a românilor transilvăneni. Lucrurile se vor repeta în 1935, când, la chemarea Elenei Pop Hossu-Longin, marile personalități venite la Băsești să comemoreze centenarul nașterii celui care, potrivit lui N. Iorga, „a fost bătrânul nației”, au evocat pagini memorabile din viața și lupta acestuia pentru binele nației sale iubite. În încheierea unei emoționante cuvântări, în care a creionat importanta contribuție a lui George Pop în lupta pentru drepturi și neatârănare a națiunii române din Transilvania, marele om politic Iuliu Maniu s-a adresat Elenei Pop Hossu-Longin astfel: „Dacă a fost așa, să mulțumim că a avut un înger păzitor, care l-a urmat în toate și s-a identificat cu toate acțiunile sale. Scumpă doamnă Elena, îți rămâne recunoscător neamul întreg. Nu doresc altceva decât ca fiecare fiică română să ia pildă de la D-ta. Atât ca fiica lui G. Pop de Băsești, cât și ca ființă plină de căldură și devotament față de națiunea română, țara întreagă îți va fi profund recunoscătoare”⁸⁴.

În seara zilei de 15 mai 1940, când se apropiau norii negri ai războiului, Elena Pop Hossu-Longin a părăsit pentru totdeauna Transilvania sa iubită, înainte de a o vedea ruptă din patria română.

În marasmul acelor zile, dispariția ei a trecut aproape neobservată în țară. În schimb, cei din împrejurimile Băseștiului, dar și din alte părți ale Sălajului, țărani, intelectuali, preoți etc., au umplut curtea castelului, duminică, 19 mai 1940, când Doamna Băseștilor a fost condusă pe ultimul drum. Slujba înmormântării a fost oficiată de dr. Alexandru Rusu, episcopul greco-catolic al Maramureșului, în prezența unui sobor de 50 de preoți. Din lumea politică a asistat doar dr. Alexandru Vaida-Voevod, acum consilier regal, pe care-l cunoscuse la Viena, cu ocazia expoziției din anul 1895.

Timp de o jumătate de secol, despre această prestigioasă reprezentantă a feminismului românesc din Transilvania s-a păstrat, cu mici excepții, o nemeritată, dar explicabilă tăcere. Din păcate, nici în ultimele trei decenii opera ei, atâta câtă este, nu a reținut suficient atenția. Vocația ei de publicistă a rămas necunoscută⁸⁵, iar *Amintirile* ei, scrise cu multă căldură⁸⁶ – document de certă valoare prin evocarea societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele patru decenii ale secolului XX – merită a fi reeditate.

Să încheiem cu cuvintele unui necunoscut astăzi evocator al acestei minunate femei care a vibrat cu toată ființa sa la durerile neamului: „Crescută bărbătește de părintele său Gheorghe Pop de Băsești, președinte al Partidului Național, doamna Elena Pop Hossu-Longin este cel mai reprezentativ tip al femeii române din generația care ne precedează. Inteligență sclipitoare, educație aleasă, cunoștințe amănunțite în domeniul social, economic și politic, însoțite de calități literare, au făcut-o să fie considerată și de dușmanii noștri, ca o femeie care face cinste neamului românesc”⁸⁷.

83 Generozitatea lui George Pop a fost recunoscută de toți, români și maghiari. Iată ce scria, la moartea fiicei sale Elena, biograful său: „Nu se poate închipui adunare a «Astrei», de a vechei Societăți pentru Fond de Teatru Românesc, nici concert, nici reprezentație teatrală, nici în România întregită zi a Eroilor, nici altă manifestație culturală în aceste părți, fără sprijinul acestei generoase familii românești”. Vezi Ioan Georgescu, *Elena Pop Hossu-Longin. 1862-1940*, în „Țara Silvaniei”, Zalău, Anul I, nr. 1, 1940, p.88-89. Iar dovada cea mai grăitoare este, după același autor, testamentul făcut de George Pop și fiica sa în anul 1914, prin care lăsau averea, „prețuită” atunci la patru milioane de coroane, capitolului din Blaj „pentru promovarea culturii poporului român”. Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești...*, p. 343-344.

84 Vezi Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 369-370.

85 O succintă trecere peste viața și opera ei realizează Marin Pop în cartea *Elena Pop Hossu-Longin (1862-1940). Personalitate marcantă a Țării Silvaniei-viața și opera*, Editura „Caiete Silvane”, Zalău, 2012, în care publică și o parte din cuvântările ținute în diferite ocazii.

86 De remarcat emoționantele și de loc exageratele portrete făcute celor trei soții de luptători patrioți, ele însele mari figuri feminine ale națiunii române din Ardeal, Emilia Rațiu, Clara Maniu și Viorica Mihali, în *Amintiri. 1880-1940*, p. 56-64.

87 Dr. Aurel Gociman, *Probleme românești. Trei conferințe*, Arad, 1936, p. 28.

Găvrilă Iuga de Săliște

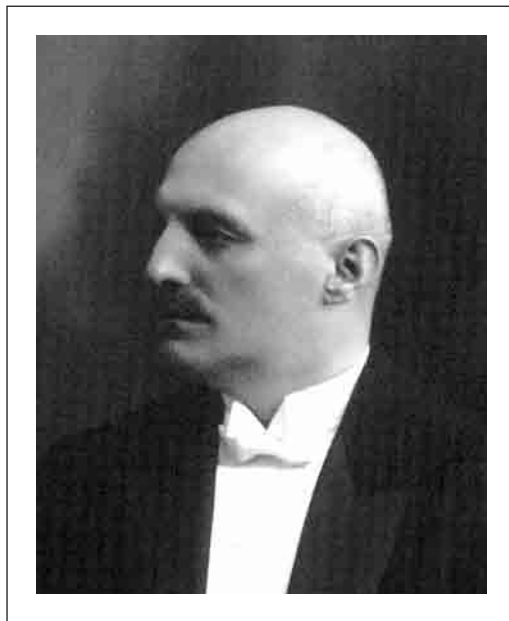
1880-1940

Ligia TOMOIAGĂ FILIPAȘCU

Au trecut 100 de ani de la Marea Unire și, totuși, maramureșenii nu știu (sau prea puțini știu) cât de aproape a fost Maramureșul să își păstreze aproape întreg teritoriul istoric, voievodal la Conferința de Pace de la Paris. Dr. Găvrilă Iuga negociase în numele Guvernului Regal, condus de prim ministrul Vaida-Voevod, cu partea cehă și ajunsese la un acord de stabilire a frontierelor de nord în matca lor firească, pe munți, respectând realitatea istorică, geografică, etnică, strategică. Singura parte din Maramureș care urma să fie „abandonată” era plasa Dolha, în care marea majoritate a familiilor suferiseră un proces de maghiarizare și rutenizare. Ei bine, acest lucru nu s-a întâmplat din două motive: demisia guvernului condus de Vaida-Voevod și slăbiciunea membrilor delegației române la Conferința de Pace – așa cum reiese din multele documente lăsate în urmă de dr. Găvrilă Iuga.

Dar să ne întoarcem puțin în timp, să vedem cine a fost acest om cu totul deosebit, a cărui statură a fost cel puțin comparabilă cu a altor mari bărbați de stat ai României, printre care se numără și primii eroi ai ținutului Maramureșului! Găvrilă Iuga s-a născut la Săliștea de Sus, într-o familie de nobili maramureșeni, descendenți din Iuga, frațele lui Bogdan. A fost crescut în spirit creștin, național și comunitar, așa ca toți nobilii maramureșeni. Școlit la Năsăud și Beiuș, își face studiile universitare la Budapesta, unde obține diploma de doctor în științe juridice. După un stagiul de avocat la Lugoj, revine în Vișeu, unde își continuă cariera de avocat, dar își începe și activitatea dedicată Maramureșului. Astfel, în 1911 înființează și organizează Despărțământul ASTRA din Vișeu-Iza, un prim pas spre unirea cu țara.

La izbucnirea Primului Război Mondial, este mobilizat, trimis la școala de ofițeri și apoi pe front, unde este luat prizonier în 1917. Acolo organizează eșaloane de voluntari – 2 regimente – cu care se întoarce în țară – 1200 de ofițeri și peste 10 mii de ostași – și participă la luptele de la Mărăști și Mărășești. Pentru această activitate,

regele îl felicită personal. Se întoarce în Rusia, deși era condamnat la moarte acolo, pentru a mai organiza voluntarii care părăsiseră armata ungară. În 1917, la Darnița, dr. Găvrilă Iuga a făcut un lucru extraordinar, oarecum uitat de istorie, din păcate: semnează declarația de război împotriva Puterilor Centrale și cere unirea Ardealului, Banatului și Maramureșului cu România. Acest gest îl angajează permanent în lupta pentru alăturarea Maramureșului la țară, ideal pentru care a luptat foarte mult și asiduu. După război, își dedică toată energia convingerii, atât a puterii de la București, cât și a reprezentanților cehi în privința stabilirii graniței de nord a țării în așa fel, încât să includă mare parte din Maramureș. Din păcate, așa cum se știe, acest lucru nu s-a petrecut. Iuga scrie în memoriile sale înșirând toate argumentele aduse de el (peste 20), de natură istorică, strategică, economică (prin ruperea Maramureșului, acest ținut nu mai avea niciun drum direct către țară!!), sociologice etc. Din păcate, Guvernul Voevod cade, Guvernul Averescu e slab și tot ceea ce se negociase cu partea cehă este anulat. Delegații la Conferința de Pace sacrifică Maramureșul fără niciun rost și fără să fi fost necesar, așa cum reiese din însemnările lui Iuga:

Comisia teritorială a tras liniile de frontieră între noi și cehi fără să știm noi despre aceasta. Posibil că cehii s-au interesat, pentru aceea au fost date granițe așa favorabile pentru ei.

Oficios nici până azi nu s-au comunicat granițele între noi și cehi și nici între noi și sârbi.

Din aiestea se poate vedea clar ce interes au purtat delegații români față de granițele de la

nord. Nici cu cehii, pentru Maramureș și nici cu polonezii pentru icu ce intră în corpul României nicio vorbă n-a făcut. Vai și amar de politica politicianilor noștri. Îi întrec niște croitori șusteri cehi și niște neguțători de porci sârbi. Aceștia sunt cu mult mai rafinați și mai rutinați. Ai noștri, nulități enorme. Atâta primim cât ni se dă din grație. Încolo, ai noștri nici să ceară ceva nu

1880 – 23.11 – se naște Găvrilă Luga, în Săliștea de Sus, din Lupu și Măricuța (născută Chiș), descendenți ai lui Luga, fratele voievodului Bogdan, și respectiv, ai lui Nicolae de Săliște (strănepot al lui Bogdan-Vodă).

1888-1892 – elev la Școala Primară din Săliștea de Sus, sub îndrumarea învățătorului Dumitru Chiș.

1892-1900 – elev la Liceul Românesc din Năsăud și la Liceul Românesc din Beiuș.

1900-1907 – student și apoi doctorand al Facultății de Drept din Budapesta. Obține diploma de doctor în științe juridice.

1907-1910 – avocat stagiar în Lugoj.

1910 – se stabilește la Vișeu de Sus ca avocat;

1911 – înființează și organizează Despărțământul ASTRA din Vișeu-Iza.

1914 – este mobilizat, și după absolvirea școlii de ofițeri, este trimis pe front.

1916 – 31.07 – cade prizonier pe frontul din Rusia, unde organizează eșaloane de voluntari.

1917 – 08.06 – conduce primul eșalon de voluntari la Iași (1200 de ofițeri și peste 10 mii de ostași), cu care participă la luptele de la Mărășești și Mărăști.

1917 – întors în Rusia, semnează la Darnița declarația de război împotriva Puterilor Centrale și cere unirea Ardealului, Banatului și Maramureșului cu România.

1917-1919 – luptă cu voluntarii împotriva trupelor bolșevice, este condamnat de două ori la moarte (de Curtea Marțială din Sibiu și de Curtea Marțială din Cașovia) și contribuie la eliberarea Vladivostokului, de unde se întoarce cu vaporul spre țară.

1919- 18.10 – reprezintă Guvernul Regal al României în negocierile privitoare la granița de nord-vest a țării și ajunge la acordul cu partea cehă de a include ÎNTREG MARAMUREȘUL ISTORIC în România, mai puțin plasa Dolha. Această frontieră respecta configurația geodemografică, economică și strategică a zonei. Este numit de primul ministru Al. Vaida-Voevod expert pentru Maramureș în Conferința de Pace de la Paris.

1920 – 15.03 – Șeful delegației cehe, Osuky, confirmă înțelegerea anterioară cu dr. Găvrilă

Luga, dar, în urma demisiei guvernului Vaida-Voevod și a slăbiciunii delegației române, la semnarea documentelor, delegația cehă refuză să semneze. Guvernul Averescu nu ține cont de hărțile, documentele și argumentele dr. Luga și acceptă ciuntirea Maramureșului la o treime din vechiul teritoriu.

1921 – dr. Luga este ales deputat de Maramureș, unde înființează „Banca Vișeu S.A. pe acțiuni”.

1922 – cumpără pentru acționarii Băncii un fond posesoral, în lupta pentru recăștigarea pădurilor strămoșești.

1923 – 15.07 – se căsătorește cu Flora Buzilă, fiica protopopului Ștefan Buzilă din Poiana Ilvei, județul Năsăud, absolventă a Școlii Normale de Pedagogie Superioară, care, după mai multe stagii profesionale, va deveni, după 1929, directoare a Liceului de Fete „Domnița Ileana” din Sighet. Activitatea ei se va completa și cu activitatea în Reuniunea Femeilor Române – Filiala Maramureș, a cărei președintă va fi mulți ani.

1928 – decembrie – dr. Găvrilă Luga este numit prefect de Maramureș. În această calitate face eforturi pentru organizarea și reorganizarea Maramureșului, pentru apărarea pădurilor; în 1931 se împotrivesc modului în care capitalul străin exploatează pădurile și, pentru că partidul său îi sprijinea pe exploatare străini, candidează pe liste separate la alegeri și demisionează din partid. Împreună cu dr. Vasile Filipciuc intenționează un proces împotriva defrișării pădurilor, proces câștigat în fața Curții de Casație.

1930 – primește „Steaua României” în grad de ofițer

1931 – este decorat cu Ordinul „Regele Ferdinand”, cu spadă și panglică.

1933 – reorganizează, la cererea conducerii centrale, filiala P.N.Ț.

1933-1940 – își continuă activitatea de avocat în Vișeu, precum și pe cea de apărător al posesorilor nobile.

1940 – se refugiază la Vatra Dornei, căci este condamnat de trei ori al statului maghiar. Devastat de durerea cedării Ardealului de nord, la 4.10.1940 încetează din viață.

cutează. Dar încă sa ajungă prin pertractări diplomatice.

Cu așa diplomați va fi vai de viitorul nostru.

De 3 săptămâni nu văd lucrându-se nimic!

Dl. Vaida a fost la Londra. Afară de recomandare, de vizită, încolo niciun rezultat. Era din contră tot mai multă umilire! [...]

D. Cantacuzino, poate bun medic, dar ca diplomat n-are nici atât rutină ca un simplu țăran. Dovadă că aleargă ca un cățel la sârbi și cehi în toate afacerile, iar aceia nicicând nu vin la el, la delegație română. Îl desconsideră, fiindcă îl țin de naiv.

Autoritatea României e nulă.

Maramureșul putea fi câștigat fără nicio greutate. Căci n-au fost cine să-l reclame din partea contrară!

Dl Vaida m-a trimis pe mine să pertractez cu ambasadorul ceh.

Dl. Bredicean: «Zice cehul că nu-i așa, zici tu, – mergi spune-i!» – asta-i pertractare serioasă diplomatică!? Dacă aș merge să pertractez eu, atunci cauza se prezintă ca a mea proprie și nu ca o cauză de stat, nu ca dorința sau pretenția unei țări, a unui neam. Eu asta nu o pot face, căci știu că în așa formă nu poate avea niciun rezultat. [...] Ei, dar cu cine să vorbești dacă nici ministru, nici delegat, nici ambasador, cu un cuvânt dacă n-avem pe nimeni capabil de ceva!

Eu mi-am presupus mai mult despre oamenii noștri, dar durere, sunt foarte deziluzionat. Noi îi credem de capacități, când acolo ei sunt niște nulități puse sus și adorate de noi toți, fiindcă nu-i cunoaștem!

Dl. ministru Vaida adună colecții de gazete care vorbesc despre el, încolo primește ziua întregă pe tot natul ce se prezintă la el și prin aceasta crede că își face datorința de ministru!¹

1920 ianuarie-martie, Paris

În 1923 se căsătorește cu Flora Buzilă, o femeie excepțională, profesoară și directoare apoi a Liceului „Domnița Ileana” din Sighet, președintă a Reuniunii Femeilor Române – Filiala Maramureș. În această calitate a mers la multe congrese ale Reuniunii Femeilor, s-a întâlnit și cu regina Maria, căreia i-a făcut versuri de întâmpinare,

a participat cu corul doamnelor la numeroase evenimente, dar, și mai important, a susținut conferințe antirevizioniste în care a explicat necesitatea luptei pentru românism în Maramureș și Ardeal, în general. Flora Iuga a fost soră cu Livia Filipașcu, soția marelui istoric Alexandru Filipașcu, martir la Canal, cel căruia Maramureșul îi dădorează câteva cărți esențiale, printre care amintim aici *Istoria Maramureșului*, apărută în 1940, și *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română* (manuscris recuperat de fiica sa Livia Piso, împreună cu Ion Piso și redat maramureșenilor și țării). Legăturile dintre familia dr. Găvrilă Iuga, dr. Alexandru Filipașcu și deputatul dr. Vasile Filipciuc de Petrova (frate cu Alexandru Filipașcu) arată cât de importantă este activitatea nobililor maramureșeni în perioada interbelică și cât de mult s-au străduit împreună să lupte pentru unire, pentru recâștigarea pădurilor înstrăinate, pentru înființarea băncilor maramureșene românești și a composesoratelor etc.

Exploatarea sălbatică a pădurilor din Maramureș de către capitalul străin l-a făcut pe dr. Iuga să candideze pe liste separate față de partidul său (P.N.Ț) în 1931, revoltat că la conducerea de la București nu avea ascultare, acolo acționând, din păcate, cei ce se luptau pentru străini. Găvrilă Iuga era prefect de Maramureș din 1928, dar aceasta nu l-a împiedicat să renunțe la tot pentru a se lupta pentru dreptul maramureșenilor de a-și păstra pădurile. A intentat un proces, împreună cu dr. Vasile Filipciuc, și el avocat, proces pe care l-a câștigat la Înalta Curte de Casație.

I se cere reorganizarea partidului în teritoriu, se luptă în continuare pentru recumpărarea pădurilor, pentru stabilirea unor composesorate, pentru înființarea băncilor, se luptă să afirme istoria nobilă a Maramureșului. În 1940, însă, capacitatea sa de a mai rezista vicisitudinilor și nedreptății istorice este retezată de durerea pierderii Ardealului de Nord. Refugiat la Vatra Dornei, dr. Găvrilă Iuga moare așa cum a trăit: cu gândul la Maramureșul său. Pe locul unde se afla casa sa din Vișeu de Sus – pe o parte – ființează azi Centrul Documentar Expozițional al Nobilimii de Origine Română din Maramureș, prin care se dorește perpetuarea acestor idealuri ale nobililor maramureșeni pentru totdeauna.

1 Relatarea lui Gavrilă Iuga despre perioada în care a fost delegat tehnic pe lângă Delegația română la conferința Păcii – inclusă în *Maramureșul istoric prin oamenii săi: Dr. Găvrilă Iuga: memorii, note, însemnări (1911-1940)*, volum îngrijit de Cristina Țineghe, publicat la Editura Ethnologica, Baia Mare, 2013.

Nicolae Barbul

1879-1943

Viorica URSU

Unul dintre puținii ingineri agronomi pe care îi avea Transilvania în anul 1918, Nicolae Barbul, s-a născut la 6 aprilie 1879 la Pomi, județul Satu Mare, comună mare, situată pe malul Someșului, peste râu de orașul Seini, cunoscută și prin mulțimea de intelectuali de frunte pe care i-a dat.

A fost fiul memorandistului Gavril Barbul, colaborator apropiat și cumnat al părintelui dr. Vasile Lucaciu, tribunul și „Leul de la Șișești”. Mama lui Nicolae Barbul era Maria născută Lucaciu, sora aceluiași fruntaș al luptei pentru afirmarea drepturilor politice ale românilor ardeleni, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, până la împlinirea statului național unitar român.

Tatăl, Gavril Barbul (1848-1921), a fost judecător la Debrecen după anul 1870, când, în legătură cu procesul personajului devenit legendar Rozsa Sandor (1813-1879), i se oferă salariul pe toți anii până la pensionare și posibilitatea de a renunța la cariera judecătorească. Revenit acasă și, după un popas la Pomi, leagănul acestei vechi familii (unde se naște al doilea fiu al său, Nicolae), Gavril Barbul, completându-și disponibilitățile financiare cu un împrumut de la banca „Astra”, cumpără în anul 1880 moșia de 1.000 ha din satul Mocira cu o casă veche și impunătoare și cu parcul din centrul satului¹.

Stabilită, așadar, la Mocira, la 7 km de Baia Mare, familia Barbul va sprijini material și moral toate acțiunile importante privind lupta pentru afirmarea politică și națională a românilor din Transilvania, luptă prin care s-a pregătit și împlinit Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Casa lor a adăpostit, nu o dată, la Mocira, întâlniri ale fruntașilor Partidului Național Român din Transilvania.

Multe dintre aceste întâlniri erau legate de momente ale luptei petiționare, care a culminat cu Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria, înaintat în 1892 împăratului Francisc Iosif la Viena². Amintirea acestor întruniri la care participau Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești, Teodor Mihali și alți fruntași ai mișcării memorandiste, se păstrează cu sfințenie în memoria familiei. De altfel, Mocira se afla mai puțin în atenția autorităților decât Șișeștii, deși nu chiar neglijată de supraveghere, știindu-se, totuși, că în spatele „ospețelor” declarate de Gavril Barbul se ascundeau activități naționale³. Gavril Barbul a făcut parte din delegația celor 300 de români ardeleni în frunte cu Ion Rațiu, George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali care au dus la Viena, în mai 1892, textul Memorandului,

1 În reconstituirea noastră ne-am sprijinit pe datele păstrate în familia Barbul, date care ne-au fost prezentate de ing. agronom Gavril Barbul (1917-1996), fiu al lui Nicolae Barbul.

2 *Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I*, Sibiu, 1892.

3 *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea Statului Național Unitar Român. Documente 1848-1918*, volum editat de Arhivele Statului, 1989, p. 239-240.

spre a-l prezenta împăratului. A subvenționat și drumul pentru unii dintre țărani delegați cu acest prilej în capitala imperiului.

Mocira a cunoscut, printre întrunirile politice și culturale, și frumoasele serbări ale „ASTREI” (Asociațiunea pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român din Transilvania), de care bătrânii își aduceau până odinioară aminte, căci sărbătoarea era a întregului sat. Fără îndoială, serbările prilejuite de adunarea generală a Despărțământului Sătmăr-Ugocea a „ASTREI”, din august 1907, au fost neîntrecute, căci cu acest prilej s-au ținut „prelegeri populare” și s-au distribuit cărți publicate de Astra, au avut loc „emulații corale” etc.⁴

Din relatările regretatului învățător pensionar Ioan Vâcla din Baia Mare (în vârstă de 94 de ani în 1990), care a funcționat la Mocira între anii 1925-1948, aflăm și despre vechimea centenară a corului din Mocira, înființat, în jurul anului 1890 tot de Gavril Barbul. De altfel, amintirile distinsului dascăl despre tradițiile satului, trecutul școlii, serbările „ASTREI” din anii interbelici, despre prezența unor personalități ale vieții politice românești aici, rămân emoționante.

Dar, să remarcăm în legătură cu familia lui Nicolae Barbul și faptul că Maria Barbul, mama lui Nicolae, pe care fotografiile de familie ne-o înfățișează ca pe o matroană romană, devine și ea cunoscută animatoare a vieții culturale românești⁵, preocupată de scopuri caritabile și care s-a dovedit a fi un real sprijin pentru soțul și fratele său. Ea a insuflat și celor cinci copii sentimente de dragoste pentru neam și pentru limbă, prețuind minunatele tradiții românești și încurajând îndreptățile aspirații spre mai bine.

În această atmosferă a crescut și s-a format Nicolae Barbul, cu conștiința unor înalte îndatoriri patriotice, acelea de a contribui la emanciparea poporului român, la schimbarea condiției politice, sociale, economice și culturale în care se afla în Austro-Ungaria.

Nicolae Barbul a urmat liceul la Năsăud și Blaj și Academia Regală de Agricultură din Debrecen, după care s-a transferat la Academia

Regală de Agricultură din Keszthely⁶. După absolvire a îmbrățișat, însă, cariera diplomatică și, în anul 1900, s-a stabilit în SUA, unde va lucra la Consulatul Român. Cunoscător al intereselor României și împărtășind cauza acesteia, Nicolae Barbul, deși cetățean austro-ungar, a reprezentat peste ocean interesele guvernului de la București. De altfel, una dintre fotografiile păstrate de familie îl înfățișează împreună cu președintele W. H. Taft al Statelor Unite, cu prilejul unei audiențe acordate de acesta diplomatului român.

La Cleveland, unde se stabilește împreună cu fratele său Gavril, inginer de mine, și cu vărul său Epaminonda Lucaciu, fiul părintelui Vasile Lucaciu, Nicolae Barbul înființează în anul 1903 ziarul „Românul” – prima publicație românească apărută peste ocean. Ziarul cu apariție săptămânală are meritul de a fi menținut legătura românilor cu patria, informând curent emigrația românească din Statele Unite asupra situației politice a României. În contextul evenimentelor fierbinți din preajma Primului Război Mondial, ziarul a militat pentru apărarea intereselor naționale ale României. Ziarul „Românul” a susținut cauza independenței, suveranității și

Nicolae Barbul în audiență la președintele SUA, W.H. Taft.

4 *Ibidem*, p. 331-333.

5 Pamfil Bilțiu, *Reuniunea femeilor din Baia Mare și jur*, mss.

6 Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Contemporani cu Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Contribuția maramureșenilor la săvârșirea și desăvârșirea Unirii*, dr. Klara Guseth (coord.), Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2018, p. 32.

Frontispiciul ziarului „Românul”

întregirii naționale, lansând apeluri ca: „Stați gata, frați români!”, „Bate ceasul”, „Către toți bărbații credincioși ai neamului românesc”, „Trăiască România Mare!”, apărute, de pildă, în numerele din vara anului 1913⁷. Ziarul anunță și înscrierea de voluntari pentru armata română și face larg cunoscută această acțiune de pe fronturile din Italia și Rusia, în care luptau românii ardeleni.

În contextul acestor evenimente, Nicolae Barbul dă glas chemării pământului natal și a părinților, întorcându-se cu familia acasă, la Mocira, în primăvara anului 1913.

Mobilizat pe front cu gradul de sublocotenent, Nicolae Barbul, împreună cu Vasile, fratele său, participă la luptele de la Piave, din vara anului 1917, unde avocatul Vasile Barbul a căzut eroic. Acuzând o boală de ochi, Nicolae Barbul reușește să se demobilizeze și să vină acasă. Își reia pentru scurtă vreme activitatea de diplomat, lucrând la Legația Americană din Budapesta.

Înfrângerea Puterilor Centrale devine evidentă în vara anului 1918, ca și afirmarea dreptului popoarelor la autodeterminare, pe tot cuprinsul monarhiei bicefale. Interesul poporului său, pe care înțelegea să-l slujească cu devotament, îl determină pe Nicolae Barbul, ca pe mulți alți intelectuali români, să revină acasă, unde era nevoie de el.

După stabilirea sa definitivă la Mocira, Nicolae Barbul participă cu pricepere la pregă-

tirea actului politic al unirii Transilvaniei cu Țara, la organizarea consiliilor naționale și a gărzilor naționale românești, acțiune ce răspundea apelului Consiliului Național Român Central din 2 noiembrie 1918. A activat în Cercul electoral Baia Mare al Consiliului Național Român Comitatens Satu Mare. *Eu jur credință și alipire către Sfatul Național Român și că întotdeauna voi asculta numai poruncile Consiliului Național Român. Dumnezeu așa să-mi ajute!*, a fost textul jurământului adoptat de participanții la constituirea acestui nou organism în satul Săsar, de lângă Baia Mare, din 26 noiembrie 1918, sub președinția lui Nicolae Barbul⁸.

Bucurându-se de popularitate, Nicolae Barbul este ales, în ședința din 26 noiembrie, delegat al Cercului electoral Baia Mare la Marea Adunare Națională convocată pentru ziua de 1 Decembrie, la Alba Iulia. Participă la marele eveniment împreună cu Dumitru Cînta, țaran din Tăuții de Sus, dr. Teofil Dragoș, avocat din Baia Mare, Alexiu Pocol, mare proprietar de mine și dr. Vasile Selegean, avocat din Seini (menționați în această ordine în procesul-verbal al ședinței amintite)⁹.

După adoptarea de către Marea Adunare Națională a „Hotărârii de unire a Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și a teritoriilor locuite de ei cu România”, a fost ales Marele Sfat Național, respectiv Parlamentul, din care făcea parte și Nicolae Barbul¹⁰. Marele Sfat

7 „Românul”, Cleveland, Ohio, vol. X, nr. 30, 27 iulie, 1913.

8 *Maramureșenii în luptă pentru libertate și unitate națională. Documente 1848-1918*. Volum editat de Arhivele Statului, București, 1981, p. 306-307.

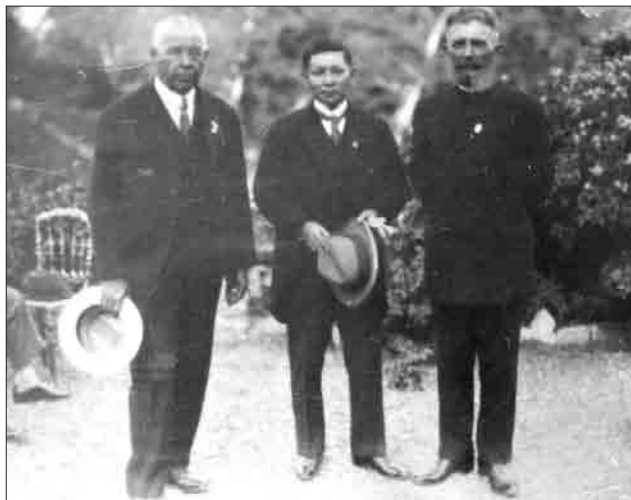
9 *Ibidem*.

10 Dintre delegații localităților actualului județ Maramureș la Marea Adunare Națională, la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, au fost aleși în Marele Sfat Național (parlament): George Pop de Băsești, dr. Vasile Chindriș, Ioan Doroș, dr.

Național s-a întrunit a doua zi, sub președinția lui George Pop de Băsești, pentru alcătuirea Consiliului Dirigent (guvernul provizoriu). Nicolae Barbul a fost însărcinat, din partea Consiliului Dirigent, a se ocupa de probleme de agricultură, având calitatea de comisar cu probleme de agricultură și alimentație pentru Transilvania. Activând în acest domeniu, și după ratificarea Unirii, Nicolae Barbul își va aduce aportul la consolidarea și organizarea Țării întregite.

Dând curs formației sale de agronom și preocupat de progresul agriculturii României, inginerul Nicolae Barbul, în anii de după Unire, a promovat și s-a ocupat direct de experimentarea unor metode noi de cultivare a legumelor și cerealelor, de îmbunătățirea soiurilor și diversificarea culturilor, de combaterea dăunătorilor, de mecanizare etc. Își organizase la Mocira loturi experimentale, primele sere și un laborator. A încercat soluții de sporire a producției și de adaptare a unor legume noi pentru această zonă, pentru anii '20, ca: roșii, vinete, castraveți, varză chinezească etc. Amploarea luată ulterior de cultura acestor legume va contribui mult la ridicarea satelor din lunca râului Lăpuș.

Nicolae Barbul a fost preocupat și de popularizarea unor cunoștințe noi de agricultură colaborând, cu articole de specialitate și sfaturi

Nicolae Barbul (primul din stânga) împreună cu ministrul Agriculturii din Japonia, la o conferință internațională, București, 1929.

practice, la ziare ca: „Universul”, „Curentul” (și altele). A manifestat un interes deosebit pentru organizarea și participarea țării noastre la manifestări științifice internaționale în domeniul agriculturii, pentru progresul acesteia în România. Una dintre fotografiile păstrate de familie și achiziționate de noi pentru Muzeul Județean Maramureș ni-l înfățișează împreună cu ministrul Agriculturii din Japonia, participând la o conferință internațională de agricultură, la București, în anul 1929.

Nicolae Barbul moștenește convingerile politice ale tatălui său, activând ca și acesta în conducerea locală a Partidului Național Român. Participă în 1926 la conferința de unificare a acestuia cu Partidul Țărănesc. A primit adesea la Mocira oameni politici de seamă ai țării, din anii interbelici, fruntași ai mișcării național-țăraniste, printre care Iuliu Maniu, Virgil Madgearu, Ion Mihalache, Grigore Iunian.

Ultimii ani din viață, Nicolae Barbul îi trăiește retras la Mocira, ocupându-se cu pasiune de experiențele sale de laborator și în loturile experimentale. De asemenea, de mașinile agricole pe care le importase din Statele Unite – primele tractoare, de pildă. Sau, de unele unelte pe care le inventase singur, ca să amintim doar sapa rotativă „bucuria grădinarului”, pentru lucrările în legumicultură.

Nicolae Barbul moare la 26 noiembrie 1943. Printre ziarele care anunțau evenimentul este și „Tribuna Ardealului” din Cluj¹¹. A fost înmormântat la Mocira, aproape de alți membri ai familiei.

Pentru aportul său la organizarea socială și economică a României, la consolidarea acesteia, inginerul agronom Nicolae Barbul a fost decorat, în anul 1928, cu „Ordinul Coroana României în Grad de Cavalier”.

Înzestrat cu o inteligență scilicitoare și cu mare putere de muncă, acumulând o cultură vastă, Nicolae Barbul a înțeles să pună în slujba popoului său multe dintre aceste calități, rămânând una din figurile proeminente, credem, ale vieții politice, sociale și culturale românești interbelice.

Salvator Iurca, Simion Balea, dr. Vasile Filipescu, Nicolae Barbul, dr. Teofil Dragoș, Constantin Lucaciu, dr. Aurel Nilvan. (În *Maramureșenii în luptă pentru libertate* [...], p. 353.)

11 „Tribuna Ardealului”, Cluj, 3 dec. 1943.

Alexandru Ilie Eugen Breban 1876-1944

Ioan TÎMBUȘ

Alexandru Ilie Eugen Breban se numără printre descendenții unei vechi familii sacerdotale greco-catolice de origine din Chiuzbaia. Acesta se naște pe 1 august 1876 la Someșeni (județul Satu Mare), în familia preotului greco-catolic Avram Breban (1845-1907) și a Rozei Breban (născută Bilțiu)¹, fiica preotului Dumitru Bilțiu din Chiuzbaia și sora canonicului și prepozitului capitular Ștefan Bilțiu de Iood (Ieud) (1814-1896). Imaginea luptătorului pentru afirmarea românilor din această parte de țară o moștenise, cu siguranță, din partea bunicii sale și, mai ales, a preotului Antoniu Breban (1832-1884), fost paroh în Rona de Jos, Târșolț și Aliceni, care se avântase în impetuozitatea luptei pentru identitate națională și afirmare a limbii române² în școlile din regiune, precum și a neobositului slujitor al altarului Dumitru Bilțiu, bunicul matern, dar și a unchiului său – curajosul canonic și prepozitului capitular de Gherla, Ștefan Bilțiu de Iood (1814-1896), numit în această funcție prin decret imperial pe 24 ianuarie 1857 și care, după o bogată activitate pastorală la Mocira și didactică la Gherla, a fost propus chiar pentru demnitatea episcopală de către mitropolitul Alexandru Șterca-Șuluțiu. Temperamentul lui Alexandru Breban a fost modelat și rafinat de părinții săi, de tatăl său Avram Breban, care, după absolvirea teologiei de la Gherla din 1873, se căsătorește cu Roza Bilțiu, fiica preotului Dumitru Bilțiu, și este hirotonit preot în 1874, devenind administrator parohial mai întâi la Cărmârzana câteva luni și apoi la Someșeni³ până în 1883, când se transferă la Mocira, unde va sluji până la sfârșitul vieții. În parohia Someșeni se naște Alexandru Breban, primul dintre frați, fiind

urmat de Aureliu Corneliu (absolvent de drept la Oradea și doctor în științe politice) și de Traian Iuliu (1880-1902), acesta din urmă stingându-se de tânăr, la numai 22 de ani, fiind student anul III la Teologie la Gherla.

Alexandru Ilie Eugen Breban își începe studiile primare în localitatea natală, apoi le continuă la Baia Mare, fiind coleg de clasă cu Nicolae Doroș, Victor Ghitta, Aureliu Văleanu, Korponay Kornel etc. Se transferă la Beiuș, probabil din cauza izbucnirii în regiune a unei epidemii de variolă, drept pentru care gimnaziul îl termină la Beiuș în Eparhia de Oradea, în anul 1894⁴, într-o grupă de elită de 34 de elevi, majoritatea ajunși

1 „Informația de duminică”, ziar, Satu Mare, an VII, nr. 337, 24 mai 2009, p. 10.

2 Ioan Tîmbuș, *Pe urmele delegaților maramureșeni ai Marii Uniri de la 1918*, în „Graiul Maramureșului”, nr. 8410 de miercuri, 6 decembrie 2017, p. 5.

3 Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. II, Editura Citadela, Satu Mare, 2010, p. 140-143.

4 Pavel Constantin, *Școalele din Beiuș 1828-1928. cu privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 252.

senatori, deputați, judecători, avocați, preoți etc., dintre care îi amintim pe: avocatul și senatorul Popa Gheorghe; judecătorul Pop Silviu, avocatul Roxin George; avocatul Draja Nicolae; preoții Butean Ioan, Dărăbant George, Filip Alimpiu, Brâncoveanu Alexandru etc.

Studiile teologice le începe în anul 1894 la Oradea, însă cu ajutorul unchiului său Ștefan Bilțiu care fusese rector al Seminarului Teologic de la Gherla până în 1874, se transferă în Eparhia Gherlei, acolo unde își finalizează studiile în 1898. Ca student, Alexandru Breban se implică în activitățile culturale. Astfel, la Oradea în anii 1893-1894, susține reînființarea de către Felician Bran (1864-1939) a Societății de Lectură a Tinerimii Orădene, desființate de autorități. După un an de la absolvire, în 1899, este hirotonit preot celib de către episcopul Ioan Szabo al Gherlei (1836-1911) și numit „officialis” la Cancelaria Episcopală din Gherla.

Activitatea pastorală o începe la Gherla sub atenta supraveghere a episcopului Ioan Szabo și a prietenilor unchiului său canonicii Alexandru Bene (1846-1909) și Ioan Georgiu (1851-1922). Tatăl său Avram Breban ajunsese notarul Districtului Protopopes Unit al Băii Mari și activa ca preot la Mocira⁵. Hotărârea venirii la Baia Mare a lui Alexandru Breban e posibil să fi fost luată și ca urmare a decesului fratelui său, Traian Iuliu, în 1902, pe când era student în anul III la Teologie. În acest context, Alexandru Breban ia decizia de a se implica în viața pastorală, numai că dispariția prematură, în anul 1907, a tatălui său, care se stinge din viață la numai 62 de ani, consolidează stabilirea definitivă a lui Alexandru Breban la Baia Mare și îl determină pe acesta să se implice tot mai mult în viața socială, politică și economică a comunității baimărene. Este numit, mai întâi, ca administrator interimar⁶ la Baia Mare, unde începe, din 1905, construcția noii biserici de zid la care îl va sprijini, pentru o scurtă perioadă (1905-1908), și nepotul său preotul Ioan Artur Artemiu Anderco (1882-1932), devenit capelan și profesor de religie la Baia Mare. Construcția bisericii o va finaliza Alexandru Breban în 1910, iar

lăcașul va deveni catedrală greco-catolică după anul 1930⁷. Biserica nou-construită înlocuia prima biserică românească greco-catolică din localitate, ctitorită la finele secolului XVIII pe un teren ce aparținuse înainte Ordinului Iezuit și fusese preluat de autoritatea politică după desființarea acestuia în Imperiul Habsburgic. Noua biserică avea dimensiuni generoase: 47 de metri lungime, 22 înălțime, iar valoarea lucrărilor se apropia de 200.000 de coroane, bani proveniți în parte de la Mina Herja, pe care o deținea Breban, dar și din donațiile credincioșilor. În anul 1930 reușește să electrifice biserica cu puțin timp înainte ca aceasta să fie ridicată la rangul de catedrală și să finalizeze execuția iconostasului, acesta fiind opera unor meșteri din Tășnad conduși de Karesztesi Karol. Cinci dintre icoane au fost pictate de pictorul maramureșean stabilit la București, Traian Bilțiu-Dăncuș (1899-1975). Participă la alegerea de episcop a lui Iuliu Hossu în 1917 și, în calitate de protopop de Baia Mare, la consacrarea acestuia la Blaj pe 4 decembrie. Mai târziu cei doi vor întreprinde acțiuni comune, nu doar pe tărâm religios, ci și politic. În 1923 îl întâlnim pe Alexandru Breban în funcția de protopop al Băii Mari. Din această postură va reuși să adune la Satu Mare, în 7 mai 1924, toată intelectualitatea greco-catolică din regiune și să redacteze un manifest pe care îl va semna alături de subprefectul Pogăciaș, de primarul Augustin Frențiu și de alte câteva zeci de avocați, medici, directori de bănci, preoți, protopopi împotriva campaniilor de propagandă ce încercau să acrediteze ideea că în Ardealul de Nord circa 10.000 de greco-catolici ar fi părăsit Biserica Unită. Manifestul a avut un larg ecou în presa din Biserica Greco-Catolică. În 1931 îl întâlnim din nou în catedrala Blajului, la consacrarea episcopului Alexandru Rusu, prilej cu care va ține un discurs frumos la recepția evenimentului. Această prietenie, atât cu Iuliu Hossu, cât și cu Alexandru Rusu, dar și felul în care a știut să-și îndeplinească îndatoririle preoțești și administrative, l-au făcut să fie propus chiar pentru demnitatea episcopală a scaunului eparhial de Lugoj.

5 *Schematismus venerabilis cleri diocesis Szamosujvariensis, graeci ritus catholicorum, pro anno MDCCCXVI, Szmosujuvarini, typis typografiae diocesanae, 1906, p. 197.*

6 *Ibidem*, p. 200.

7 Simion Mesaros, *Colecție de articole și comentarii*, volumul II, Editura Marist, Baia Mare, 2016, p. 40.

Atent la ceea ce a însemnat emanciparea culturală, Alexandru Breban se va implica și în organizarea Aстреi, fiind membru al Despărțământului Astra pentru Satu Mare și Ugocea.

A desfășurat o bogată activitate pastorală, dar și politică, fiind implicat în activitatea Partidului Național Român. Din postura de protopop de Baia Mare și membru al PNR este ales, pe 12 noiembrie 1918, vicepreședinte al Comitetului Național Român pentru comitatul Satu Mare, aducându-și aportul, în calitate de delegat de drept la Adunarea de la Alba Iulia din 1918⁸. După revenirea la Baia Mare este propus să conducă urbea, iar pe 11 februarie 1919 este ales președinte al Comitetului Național Român (CNR), alături de prietenul său pr. dr. Vasile Lucaciu, care va îndeplini funcția de vicepreședinte. Tot în 1919 este numit comisar guvernamental delegat cu activitatea comitetelor școlare din trei județe: Ugocea, Maramureș și Satu Mare. În 1920 susține financiar apariția ziarului „Curierul de Vest”, dar se va detașa de atitudinea acestui ziar din motive politice. Tot acum se întâlnește la Baia Mare cu Vasile Lucaciu, venit în calitate de ministru fără portofoliu în guvernul Averescu, pentru a analiza situația politică și socială a regiunii. În 1921 participă la alegeri pe listele PNR, devenind deputat al acestui partid pentru Satu Mare. A ținut o relație strânsă cu membri marcanți ai partidelor vremii și mai ales cu Vasile Lucaciu, avocat dr. Bohățiel Coriolan, cu Iuliu Maniu etc. Între 1925-1927 Alexandru Breban preia și funcția de președinte al organizației județene a PNT⁹. Bucurându-se de notorietate publică, a fost ales și vicepreședinte și membru în comitetul executiv al PNT, iar în 1932 participă la alegeri și devine membru în Camera Deputaților.

În septembrie 1929 este propus și ales pre-

ședinte al Asociației Preoților Români Uniți pentru diecezele de Gherla și Oradea, ale căror parohii erau incluse în județele Maramureș și Satu Mare. O vreme deține și funcția de primar al orașului Baia Mare – între ianuarie 1930 și februarie sau martie 1931¹⁰, precum și pe cea de proprietar de mină. A fost un susținător al cauzei constituirii Eparhiei Greco-Catolice de Maramureș și, cu toată opoziția întâmpinată, a reușit să impună, atât diplomației românești, cât și celei a Vaticanului ca sediul noii eparhii să fie la Baia Mare, iar Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, pe care a ctitorit-o, să fie ridicată prin decret papal la rang de catedrală. După 1930 devine un colaborator apropiat al episcopului martir dr. Alexandru Rusu. În 16 martie 1931, episcopul Rusu îl numește arhiepiscop¹¹ sau canonic prepozit¹², iar pe 31 martie devine asesor al Forului matrimonial de a II-a instanță precum și președinte al Serviciului de conturi diecezan, asesor consistorial și membru delegat în comitetul central al AGRU, canonic onorar al Bisericii Catedrale Latine din București, asesor al Consistoriului Episcopal de Cluj-Gherla¹³. Participă activ la vizitele pastorale din parohiile arondate protopopiatului său, susține construcțiile de biserici noi, de case parohiale și de școli în protopopiatul său, iar după înființarea Eparhiei de Maramureș îl va însoți pe episcopul Alexandru Rusu în mai multe vizite pastorale.

Pe 11 iulie 1940 trimite un memoriu regelui Carol al II-lea în care cerea între altele: *Considerând că bisericile naționale numai prin școlile lor confesionale au susținut sentimentul național în trecut, să se dispună ca toate școlile de stat din Ardeal, care funcționează între români, să fie declarate de confesionale*¹⁴. În final își motiva această cerere astfel: *Va fi mai departe necesar să se dea fiecărei eparhii, cu deosebire la graniță, cât de multe școli secundare cu caracter*

8 Șerban I. Ioan, Giurgiu Dorin, Mircea Ionela, Josan Nicolae, *Dicționarul personalităților Unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, 2003, p. 233-234; Vasile Iuga de Săliște, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar. 1700-2010*, Editura Societății Culturale Pro-Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2012, p. 193.

9 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000, p. 48.

10 Robert C. Tokolyi, *Primarii orașului Baia Mare din perioada 1919-1950. Cronologie și câteva date personale*, în *Revista Arhivei Maramureșene*, an VII, nr. 7 din 2014, p.114-115 și 127.

11 *Buletinul Episcopiei Greco-Catolice de Maramureș*, Editura Dacia, Baia Mare, 1931, p. 4.

12 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 47.

13 *Șematismul veneratului cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1932*, Tipografia Dacia, 1932, Baia Mare, p. 11, 13; *Șematismul veneratului cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1936*, Tipografia Dacia, 1936, Baia Mare, ediția a II-a, Tipografia Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2011, p. 13, 16-17.

14 „Unirea”, Blaj, Anul LIV, nr. 4 din 22 ianuarie 1944, p. 1.

confesional. [...] Dacă acestea se vor dispune, între orice împrejurări putem să privim cu nădejde în viitor¹⁵. La scurt timp după memoriu, în 1940 Alexandru Breban este arestat de trupele horthyste și închis la Satu Mare, umilit și batjorcorit, înfometat și izolat, ținut „ca ostatic”. Episcopul Rusu intervine pe lângă autorități cu mai multe petiții pentru eliberarea lui și a tuturor celor închiși, dar acest lucru s-a realizat foarte greu. Din memoriul episcopului Alexandru Rusu din 25 septembrie 1940, adresat unui comisar guvernamental ce își avea sediul la Baia Mare, rezultă că prepozitul capitular Alexandru Breban este „păzit ostatic”, iar episcopul oferă garanție instituțională pentru eliberarea lui¹⁶ și arată abuzurile și ilegalitățile comise cu acel prilej prin arestarea și a altor preoți precum: Alexiu Berinde, Demetriu Cionca, Victor Băcilă, Vasile Herman etc., pentru care cere eliberarea imediată și încetarea urmăririi altor preoți condamnați la moarte de către autorități pentru presupuse încălcări de lege.

Până în ziua decesului a sprijinit moral și

financiar și studenții refugiați. În ziarul „Universul”, Augustin Caliani consemna că el fusese mandatat de Alexandru Breban să ofere un sprijin bănesc unui student refugiat, iar sprijinul ajungea studentului încercat exact în ziua decesului canonicului Breban¹⁷.

Se stinge din viață pe 12 ianuarie 1944¹⁸ și este înmormântat în umbra catedralei din Baia Mare, ctitorite de el, la numai 68 ani de viață din care 45 în slujba credinței și a neamului. Merită un loc aparte în inima Maramureșului și a Blajului, mai ales că prin testament își lasă întreaga avere Mitropoliei Blajului „pentru înalte scopuri naționale”. A fost recompensat din timpul vieții din partea autorităților, fiind decorat de Casa Regală a României cu ordinele Steaua României și Comandor al Coroanei României. Post-mortem municipalitatea băimăreană îi va acorda în anul 2008 titlul de Cetățean de Onoare. Băii Mari îi lipsește o stradă care să-i poarte numele și o statuie într-un loc reprezentativ din oraș.

Bibliografie:

- *Buletinul Episcopia Greco-Catolică de Maramureș*, Editura Dacia, Baia Mare, 1931.
- *Buletinul Episcopia Greco-Catolică de Maramureș*, Editura Dacia, Baia Mare, 1944.
- Câmpăian, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar, vol II*, Editura Citadela, Satu Mare, 2010.
- *Cinci ani de luptă Românească în Ardealul de Nord, 1940-1944*, Fundația culturală Vasile Netea, Editura Ansid, Târgu-Mureș, 2005.
- „Informația de Duminică”, ziar, Satu Mare, an VII, nr. 337, 24 mai 2009.
- Iuga de Săliște, Vasile, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar. 1700-2010*, Editura Societății Culturale Pro-Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2012.
- Mesaroș, Simion, *Colecție de articole și comentarii, vol. II*, Editura Marist, Baia Mare, 2016.
- Pavel, Constantin, *Școalele din Beiuș 1828-1928. Cu privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina” Beiuș, 1928.
- Porumbăcean, Claudiu; Bujor, Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000.
- *Schematismus venerabilis cleri diocesis Szamosujvariensis, graeci ritus catholicorum, pro anno MDCCCXVI, Szamosujvarini*, typis typografiae diocesanae, 1906.
- *Șematismul venerabilului cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1932*, Baia Mare, Tipografia Dacia, 1932.
- *Șematismul venerabilului cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1936*, Tipografia Dacia, 1936, Baia Mare, ediția a II-a Tipografia Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2011.
- Șerban, I. Ioan; Giurgiu, Dorin; Mircea, Ionela; Josan, Nicolae. *Dicționarul personalităților Unirii. Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, 2003.
- Tîmbuș, Ioan, *Pe urmele delegațiilor maramureșeni ai Marii Uniri de la 1918*, în „Graiul Maramureșului” nr. 8410, miercuri 6 decembrie, 2017.
- Tökölyi Robert C., *Primarii orașului Baia Mare din perioada 1919-1950. Cronologie și câteva date personale*, în Revista Arhivei Maramureșene, an VII, nr. 7 din 2014.
- „Unirea”, Blaj, Anul LIV, nr. 3 din 15 ianuarie 1944.
- „Unirea”, Blaj, Anul LIV, nr. 4 din 22 ianuarie 1944.

15 *Ibidem*.

16 *Din Cărnul unui episcop, P.S.S. dr. Alexandru Rusu*, în vol. *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord, 1940-1944*, Fundația culturală Vasile Netea, Editura Ansid, Târgu-Mureș, 2005, p. 320.

17 „Unirea”, Blaj, Anul LIV, nr. 4 din 22 ianuarie 1944, p. 1.

18 *Buletinul Episcopia Greco-Catolică de Maramureș*, Editura Dacia, 1944, p. 5. „Unirea”, Blaj, Anul LIV, nr. 3 din 15 ianuarie 1944, p. 1.

Ion Şiugariu 1914-1945

Nadia ROMAN

Poetul Ion Şiugariu vede lumina zilei la 6 iunie 1914 în casa minerului-aurar Ion Şugar şi a Floarei Şugar, născută Gligan. Este primul copil din cei şase ai familiei şi, aşa cum mărturisea mama băiatului, la naşterea sa, tatăl a fost nespus de fericit, gândindu-se că va avea, nu peste mulţi ani, un sprijin solid în munca de miner.

Între anii 1924-1928, Ion Şiugariu urmează clasele gimnaziale ale Şcolii Generale nr. 7 din Baia Mare, cartierul Valea Borcutului, pe care le absolvă în mod excepţional. La insistenţele dascălului Victor Băcilă, elevul Ion Şiugariu se va înscrie la Şcoala Normală din Oradea şi va reuşi să ocupe un loc de bursier. O coincidenţă fericită este şi încadrarea tatălui său ca meşter la uzina auriferă, fapt ce aducea un spor financiar familiei şi, deci, o mai bună susţinere materială a tânărului elev de liceu.

Cu siguranţă, existenţa în spaţiul montan, în mijlocul unui relief divers (munte, ape repezi, platouri întinse) şi solicitant, a marcat coordonatele personalităţii creatoare a lui Şiugariu. Temperamentul solar, ascensional este, parcă, împrumutat din semeţia pădurilor de brazi ale Pietroasei. Trăind într-un univers fizico-geografic orientat esenţialmente vertical (munte, pădure, brad etc.), omul şi poetul Ion Şiugariu asimilează, în mod inconştient, predispoziţia spre înălţime (definind prin acest termen un topos al spiritualităţii rarefiate). În lumina unei astfel de perspective se clădeşte forţa sistemului său de valori (civice, etice, artistice, umane etc.), proiectate în zonele abstracte ale idealităţii

Poetul Ion Şiugariu şi-a petrecut copilăria

într-un mediu social precar, contrabalansat de frumuseţea vie a cadrului natural. E lesne de ghicit că timpul său liber şi l-a petrecut prin nesfârşite

peregrinări în pădurile şi în văile care înconjoară – ca o coroană patinată – satul. Contactul direct cu natura a favorizat cunoaşterea imediată, empirică, relevarea prin simţuri a ordinii lucrurilor. Însă, mai mult decât atât, a „educat” o sensibilitate vizuală insolită ce a făcut din Şiugariu un poet, prin excelenţă, pictural. Psihologul Frances Ribot distinge două tipuri de artişti, în funcţie de anumite predispoziţii şi abilităţi perceptivă: tipul plastic (cu deosebite acuităţi perceptivă vizuale) şi tipul difluent (auditiv şi simbolic).

Primii ani de şcoală, efectuaţi la Băiţa şi pe Valea

Borcutului îl recomandă, aşa cum reiese şi din foile sale matricole, ca elev excepţional, „de nota 10 pe linie”. Se dezvoltă astfel, de timpuriu, o voinţă puternică, de a-şi depăşi condiţia dublată, mai târziu, de dorinţa de afirmare artistică.

Între anii 1928-1932, Ion Şiugariu urmează cursurile Şcolii Normale din Oradea, locuind la internatul şcolii până la terminarea studiilor.

Anii 1932-1934 vor fi decisivi pentru cariera profesională a tânărului absolvent de liceu. Hotărăşte să urmeze cursul superior al Liceului „Emanuil Godju”, intrând şi de această dată ca bursier pe toată durata studiilor. Ion Şiugariu se remarcă şi aici ca un elev deosebit de harnic, cu o putere de muncă şi cu un potenţial intelectual peste limitele normale. Surprinzător, elevul dezvoltă aptitudini deopotrivă pentru ştiinţele exacte (câştigând o bursă de studii la Oxford, în urma unui concurs de matematică), şi pentru

literatură. Până la urmă, dintre cei doi profesori care și-l disputau (Teodor Neș), de fizică-matematică și Octav Șuluțiu (de limba română), avea să câștige literatura – poezia. Octav Șuluțiu va fi, de altfel, mentorul spiritual al lui Ion Șugariu, cel care-i urmărește mereu, cu severitate și exigență parcursul artistic.

Debutul literar al poetului are loc la vârsta de 20 de ani (1934) în revista „Observatorul” din Beiuș, cu versurile intitulate *Imn tinereții*, pe care le semnează – Ion Șugariu

Din anul 1935 devine colaborator al revistei „Familia” din Oradea, impunându-se printre tinerile talente ale generației sale.

În perioada 1935-1936, Ion Șugariu devine președinte al Societății de lectură „Vasile Alecsandri”, care la acea dată era îndrumată de Ovidiu Păpadima, cu care va lega o strânsă prietenie.

Puține lucruri, infime aproape, au rămas în document din această perioadă a vieții sale. Cu siguranță, anii de facultate i-au conturat lui Ion Șugariu profilul intelectual, alături de congeneri ca: Al. Husar, Vintilă Horia sau Laurențiu Fulga, scriitori care au germinat spiritual și s-au înălțat sub îndrumarea unor profesori iluștri: Tudor Vianu, Mihai Ralea, Dumitru Caracostea sau Ion Petrovici.

În anul 1936, tânărul bacalaureat își petrece vara în satul natal, lucrând intens la *Incantații*, ciclul ce stă în centrul atenției sale, în vederea alcătuirii volumului de debut.

Anul 1936 este unul deosebit de important pentru poet și dintr-un alt motiv. Este anul în care tânărul Ion Șugariu încearcă să-și cristalizeze un drum în viață, oscilând între dorința familiei și a unor profesori de a-l vedea inginer (firește, pe meleagurile natale) și dorul lăuntric, nedestăinuit de a crea poezie. Urmează, însă, o perioadă impusă – aceea de a-și satisface serviciul militar, urmând Școala de Ofițeri în Rezervă de la Ploiești (1937). Aflat atât de aproape de București, de efervescența artistică și de pulsul vieții creatoare, niciunul dintre factorii exteriori dorinței de a fi poet nu-l va mai opri din drum. Hotărârea este de acum definitivă: va urma cursurile Facultății de Filosofie și Litere din București, specializarea *filologie modernă*. Va descinde, așadar, în București, intrând fără probleme la facultatea mult visată. Tânărul Ion Șugariu devine un student remarcabil, bucurându-se pe toată durata studiilor de atenția și de aprecierea unor profesori precum:

Mihai Ralea, Tudor Vianu, D. Caracostea sau Ion Petrovici.

De altfel, lucrarea sa de licență *Aspectul jurnalistic în literatura modernă* (1940), sub coordonarea profesorului Mihai Ralea, va fi considerată un succes.

Practic, anii 1936-1944 sunt anii de ucenicie și efervescență creatoare, ani în care Ion Șugariu își publică primele volume de versuri, colaborează la diverse reviste ale vremii, scrie cronică literară, critică literară, eseuri și articole, are în manuscris opere care vor vedea postum lumina tiparului.

Sintetic și în date esențiale vorbind, opera poetului coincide cu durata de viață a revistei „Meșterul Manole” (1939-1942). Ea se poate localiza astfel: 1938 – apariția volumului de debut – *Trecere prin alba poartă*; 1939 – activitatea literară și eseistică se concentrează în jurul revistei literare „Meșterul Manole”, Ion Șugariu întreținând rubrica de critică – „Poezia tânără”; 1941 – poetul Ion Șugariu este ales președinte al Asociației Studenților Refugiați, desfășurând o intensă activitate publicistică și organizatorică pentru a servi cauzei naționale de reîntregire statală și de redobândire a libertății și demnității social-istorice a neamului; 1942 – apare cel de-al doilea volum de poezii – *Paradisul peregrinar*, în cadrul colecției „Meșterul Manole” din București; 1943 – apare poemul *Țara de foc* (alcătuit din 60 de catrene) în colecția „Meșterul Manole”, poem închinat bunului său prieten Laurențiu Fulga. Tot acum, începe o colaborare fructuoasă cu revistele: „Dacia Rediviva”, „Universul literar”, „Vremuri”, „Luceafărul”, în care va publica ciclul de poezii *Santa Lucia*; 1968 – apare postum volumul *Elegii pentru Ardeal*.

Între timp, în iulie 1942, datorită condițiilor sociopolitice (Transilvania intră sub dominație austro-ungară, în urma Dictatului de la Viena), poetul va obține cu greu pașaport de trecere în partea de nord a Transilvaniei, la Băița, unde își va vedea pentru ultima oară părinții. Considerat indezirabil de către autoritățile horticiste, e obligat să parcurgă zilnic distanța de 12 km pe jos, până la postul de jandarmi pentru viză. Încercând pentru a doua oară în același an să-și revadă părinții, nu va mai primi aprobare.

În mai 1944, poetul este concentrat, regimentul său fiind dislocat în zona Jitaru-Mogoșești

(Slatina) de unde va fi apoi înregimentat pentru a participa la planul insurecției armate. În perioada 23-25 august 1944 va lua parte la luptele de la Băneasa și Otopeni. Luptele de la București din acea perioadă au constituit pentru poet „botezul de foc”. Era acum pregătit pentru eliberarea Ardealului, luptă la care participă cu eroism, dar și cu multă emoție.

Fragmente din *Jurnalul de front*, sunt revelatorii pentru gândurile poetului-ostaș: *Am străbătut Ardealul de la un capăt la altul și am plâns ori de câte ori ne ieșeau înaintea românilor din satele eliberate, cu flori în mâini. Aceste bucurii simple au răscumpărat toate grozăviile războiului, toate suferințele pe care le-am îndurat și le vom îndura. (Jurnal de front).*

Se pare că destinul său a fost, în primul rând, acela de luptător. Ar fi putut evita experiența războiului, cel puțin prin două șanse uriașe pe care i le oferise viața: bursa de la Oxford, din anii de liceu, și cea din Spania, din timpul facultății. Și totuși, poetul decide să rămână în țară. Și chiar mai mult: decide să lupte efectiv pentru întregirea neamului.

Moare în ziua de 1 februarie 1945 pe frontul din apropierea orașului Brezno, Slovacia.

În revista sibiana „Luceafărul”, nr. 3/4 1945, a apărut următoarea notă: „Cu moartea eroică a lui Ion Șugariu, poezia română pierde pe unul din poeții născuți, nu făcuți”.

Chiar dacă în conștiința publică, Ion Șugariu nu reușește să depășească statutul de „poet uitat” (așa cum îl califică Nae Antonescu, în cartea cu același nume), în conștiința celor care l-au cunoscut pe front, Ion Șugariu rămâne un om exemplar. După cum, în viziunea prietenilor și colegilor săi de generație (Al. Husar, Laurențiu Fulga, Ben Corlaci etc.), Ion Șugariu proba un talent poetic indiscutabil și o privire critică în seismografierea fenomenului literar contemporan. Din efigia sa, cu dublă față, nu s-ar putea omite: „finețe, bunătate, dusă uneori până la refuz, punctualitate, corectitudine, muncă neobosită...” (*Jurnal de front*).

Poetul scrie. Se aprinde în sufletul lui o lumină mare, lumea întreagă se îmbracă în culori nemaivăzute. Muntele de foc strălucește sus, ca o chemare. Totul se adună, se organizează și se

împlinește în rosturi cristaline. Gândurile se înlănțuie și se pătrund în adâncuri, cuvintele devin mai largi și mai cuprinzătoare. Parcă se întoarce acasă de undeva de departe. Singurătatea aceasta e plină și strălucitoare ca o primăvară¹.

Fragmentul de jurnal de mai sus, glorioasă, deopotrivă, fascinația exercitată de utopia, de absolutul perfecțiunii, repliate sub metafora „muntelui de foc”, dar și doliul după această lume din care poetul Ion Șugariu pare că s-a exilat.

Așa a gândit și simțit Ion Șugariu, personalitate marcantă a spațiului cultural maramureșean, această construcție a unui „eu-zid de apărare”. Supranumit, după o formulă de epocă, „poetul-erou”, cel care în fatidica dimineață de 1 februarie 1945 își va jertfi propria-i viață pentru eliberarea pământului strămoșesc, Ion Șugariu își va înfăptui opera sub imperativul unei construcții împotriva travaliului morții, a pulsionilor de moarte active în el.

O întâmplare tragică a făcut ca, în parcurgerea acestei bucle a nulității terminale, să apară o „scurtătură” care a făcut să dispară prematur, o vitalitate lăuntrică inconfundabilă.

De dincolo, de sub zidurile orașului cehoslovac Brezna sau din Cimitirul Român de la Zvolen, *lumina albă* a sufletului poetului ne urmărește încă, amintindu-ne că sub faldurile semețe ale tricoulului românesc a căzut la datorie poetul peregrinar, cel care trecuse prin *Alba poartă*, prin *Țara de foc*, lăsând printre lucrurile de campanie *Elegiile pentru Ardeal* și un *Jurnal de front* tulburător. Sacrificiul suprem nu poate fi pătruns decât prin prisma înțelegerii „nevoii absolute a poetului de-a da totul pentru ideea de patrie”, decât dacă înțelegem legământul pe care Ion Șugariu l-a făcut cu pământul străbun. POEZIA și ȚARA devin astfel altare ale jertfei, focuri mistuitoare, revărsate din țara visurilor și idealurilor spre care țintește mereu poetul trubadur:

*Spre țara de foc, peste larguri,
Vaporul din basme plutea.
Și lungi, ascuțite catarguri,
Făclii, către cer înălța. (Țara de foc)*

Poetul va publica în diverse reviste ale vremii: „Lanuri” (Mediaș), „Flori de crâng”, „Gazeta de vest”, „Familia” (Oradea), „Freamătul școlii”

1 Ion Șugariu, din *Jurnal literar – Despre poeți. Despre Poezie și altele*, inclus în volumul Ion Șugariu, *Scrieri (poeme, critică varia)*, Editura Fundația Culturală Memoria, București, 2006, p. 249.

(Cluj), „Cronica” (Baia Mare), „Afirmarea” (Satu Mare), „Luceafărul” (Sibiu), „Revista Fundațiilor Regale”, „Meșterul Manole”, „Universul literar” (București) etc., remarcându-se ca o personalitate creatoare promițătoare, un poet autentic, pentru care munca, responsabilitatea actului creator și autoexigența au reprezentat valori de la care nu a abdicat niciodată.

Creația sa poetică însumează câteva volume de poezie, dintre care antumele *Trecere prin alba poartă* (1938) – volumul de debut, *Paradisul peregrinar* (1942) și poemul *Țara de foc* (1943), care precede ultimul volum de poezii publicat, însă, postum, prin grija prietenului său Laurențiu Fulga, în anul 1968 – *Elegii pentru Ardeal*, la Editura Militară, concomitent cu publicarea plachetei *Carnetele unui poet căzut în război*.

Ulterior, opera poetică a lui Ion Șugariu s-a întregit prin publicarea unor inedite, în volumul *Sete de ceruri*, volum imprimat în anul 1985 la München, prin grija deosebită a doamnei Lucia Soreanu – soția poetului – cea care s-a preocupat ca moștenirea spirituală a poetului să fie redată integral națiunii. Volumul reproduce plachetele *Trecere prin alba poartă*, *Paradisul peregrinar*, *Țara de foc*, *Elegii pentru Ardeal*, cărora li se adaugă ciclul *Fata din iarbă* (apărut în revista „Gând românesc”, nr. 5-12/1938, p. 301-302) și *Soare pentru Lucia – Fragmente din scrisori* – ambele închinată ideii de iubire.

Din aceeași străduință și responsabilitate pentru creația poetică a lui Ion Șugariu, apare în anul 2006 cartea *Scrieri (poeme, critică literară, varia) Ion Șugariu*, ca efort al aceleiași doamne Lucia Soreanu Șugariu, carte care cuprinde și câteva inedite (*Nașterea Poemului*, *Viața*, *Poezie*, *Primăvară*, *Colind* etc.), poezii în marea lor parte – de dragoste sau mărturisiri de credință.

Astfel, poezia lui Ion Șugariu se încheagă treptat, asemeni unor contraforțe ce duc la consolidarea unor construcții anterioare.

Iubirea pentru Lucia Stroescu, studenta de la Farmacie, de origine din Râmnicu-Vâlcea este una incandescentă (pe măsura potențialului său interior), însă constantă în intensitate, și de durată. Este iubirea pe care o caută dintotdeauna, iubirea care simte că îl împlinește și în afara căreia devine muribund.

Lucia reprezintă pentru Șugariu (într-o fericită îmbinare) materializarea tuturor aspirațiilor

La masa de scris, în 1942

către iubire, a cărei prezență se suprapune peste imaginea idealizată a femeii din ciclul *Incanțațiilor*.

De altfel, în toate poeziile de dragoste din acest ciclu, poetul conturează, în manieră vag expresionistă spații, cotloane ale gândului și ale sufletului, creând astfel o atmosferă lugubră, a finalului imanent, a derizoriului și a căderii: „În marea ochilor pierduți în gol, mor toate” (*Mușcatele*), „Tăcerile, ca mame-ndoliate în odaie plâng” (*Soare mort*), „Picură nesiguranțe grele-n drum” (*Liniști bolnave*), „În noaptea asta cad mărunț în mine ploi” sau „Și sufletul mi-e ca un bumb străvechi,/ Pierdut într-o grămadă de gunoi” (*Gest grav*) etc. Sunt versuri ce trimit la sinteza de „sânge” și „spirit” ca „expresie particulară a armoniei teandrice” pledând pentru forma îndrăzneată de „neobizantinism” ca replică românească la diferitele „spiritualisme” occidentale ale vremii și, nu în ultimul rând, la o anumită latură mai puțin exploatată a expresionismului.

Iubita nu este schițată fugitiv, doar în câteva tușe, asemeni unei idei sau „unui gând răzleț”, ci în toată frumusețea ei fiziologică: „Grumajii tăi, mai albi ca florile de soc, / [...] Umerii tăi rumeni îi desmiardă” (*Incanțația I*), „(...) sânul mic și plin” (*Incanțația VI*), „Să ciugulească-n palmă sânii tăi,/ Așa ca niște pui de porumbei” (*Incanțația VII*).

Păstrând-o ca ideal, iubita nu mai apare în volumul următor *Paradisul peregrinar*, în care preocupările artistului sunt legate mai mult de exprimarea plastică a raporturilor dintre artist și lume. Ea rămâne, deasupra tuturor acestor griji lumești, o prezență subtilă care rezonază la unison cu sentimentele și stările de conștiință ale poetului. Volumul este dedicat în exclusivitate: „Celei mai pure, mai esențiale și mai desăvârșite iluzii, Lucia” și este precedat de un mic eseu, un fel de povestioară desprinsă parcă din mit, în care artistul își anticipă, ca-ntr-o oglindă, viitoarea idealitate mai pură, mai sensibilă, mai „desăvârșită”². Frustrările, dedublările și controversata condiție a artistului în lume constituie în acest volum o constantă: „Pădurea povestește văilor încet/ Toți arborii și pietrele ascultă mut/ – O, cine-ar fi crezut? O, cine-ar fi crezut?/ Copilul ăsta singular e poet”. (*Poetul*)

Ca poet, Ion Șugariu descinde din peisajul de efervescentă literară al Transilvaniei, confruntat cu acela al Bucureștiului anilor 30-40. Format în atmosfera lirică ce se cristaliza pe atunci în jurul unor poeți precum: Tudor Arghezi, Lucian Blaga sau Ion Barbu, maramureșeanul Ion Șugariu, la rându-i, va opta pentru „drumul lung” al poeziei, impunându-se ca poet de frunte al generației sale: „Puțini au fost acei scriitori români tineri, ai generației 1934-1944, care să fi realizat o pleneră viață interioară ca Ion Șugariu. Sensibilitate și delicatețe, pătrundere intimă în resorturile afective ale poeziei, entuziasmul pentru litera tipărită, cultul prieteniei, de altfel toate aceste particulare trăsături au făcut din Ion Șugariu o speranță, în care credeau cu convingere, atât Mihai Ralea, cât și Tudor Vianu, dascăli ai sârguinciosului student”³.

Ion Șugariu nu se limitează la a scrie doar poezie. Așa cum am mai spus, poetul colaborează la cele mai importante publicații ale vremii, dar din inima capitalei el „nu uită, însă, de unde a pornit”. Începe, încă din anii studenției, o colaborare fructuoasă cu Gh. Crișan, redactorul-șef al revistei „Cronica” de la Baia Mare, prin care încearcă să însuflețească viața culturală a acestui

colț de provincie. Responsabilitatea pe care și-o declină este aceea de a coordona pagina de literatură. Practic, el se ocupă de suplimentul „Cronica literară”: de la recenzia creațiilor tinerilor artiști, la strângerea de documente literare, pe care le supune apoi atenției criticilor literari de la București (în scopul de a impulsiona tinerele talente), de la corectura (chiar ortografică acolo unde e cazul) la publicarea unor articole, ce îi aparțin atât lui, cât și colegilor săi de breaslă din capitală.

Astfel, rubrica de profil – *Cronica literară* – de la revista „Cronica” din Baia Mare capătă o ținută editorială superioară altor „rubrici de gen” din ținutul de nord al țării. Apelul la lectură și la creație, respingerea mediocrității și nevoia de interrelaționare sunt repere valorice pe care poetul le promovează cu fiecare ocazie în paginile „Cronicii”: *cărțile ne ajută să fugim de singurătate (...)* *Singurătatea e un prilej de suferință, o lipsă. Așadar, o durere (...). Iată pentru ce, uneori, cărțile sunt mai indispensabile decât iubitele, decât prietenii*⁴.

Din corespondența cu Gh. Crișan se păstrează în manuscris patru scrisori trimise de Ion Șugariu, din care răzbat principiile înalte de creație, dar, mai ales, preocuparea artistului pentru a încuraja scrierea de literatură autentică în acest colț de țară: *Trebuie să biruim amândoi și să ne ajutăm reciproc. Aș vrea să-ți păstrezi intact entuziasmul și să nu te lași înfrânt de nicio greutate. Noi suntem totul, Crișane. Noi, tinerețea, noi doi la Baia Mare. Cronica literară este fructul unui vis care nu trebuie să moară, care e frumos și care totdeauna ne va face cinste*⁵.

Ceea ce impresionează, într-un mod cu totul deosebit, este misionarismul literar al poetului, recunoscut în implicarea efectivă a lui Ion Șugariu în acțiuni de iluminare colectivă și de dezvoltare a nivelului de percepție culturală. Inițiind diverse activități și dezbateri pe teme date, cu articulații mai largi în contextul sociopolitic și cultural al vremii, gestul lui amintește de misiunea cărturarului transilvănean, de profilul spiritual și uman al „intelighentsiei” românești lansat

2 Ion Șugariu, *Sete de ceruri*, Jon Dumitru Verlag, München, 1986, p. 9.

3 Nae Antonescu, *Ion Șugariu: Carnetele unui poet căzut în război*, în „Tribuna”, an XII (1968), nr. 31 (601), p. 3.

4 „Cronica”, an III, nr. 48, 30 noiembrie 1938, p. 2, sursa Direcția Arhivelor Naționale, Baia Mare.

5 București, 27 februarie 1939, sursa Direcția Arhivelor Naționale, Baia Mare.

prin proiectul Școlii Ardelene de altădată și se traduce în „inițiative”, cum ar fi și cea de factură „astristică”, referitoare la reactivarea „localismului creator”.

Gândit, lansat, publicat și implementat în 1938, acest tip de anchetă viza, printre altele, „problema românismului la această graniță de vest a țării și în special în orașul Baia Mare”, anticipând reacții generate de catastrofe naționale, cum ar fi și „anul de tristă amintire 1940”, în care, prin Dictatul de la Viena, Transilvania este ruptă de restul țării, iar românismul intră într-o zonă de criză.

Deplacentarea de matca geografică și nu de cea spirituală a satului natal, dezrădăcinarea fizică se vor produce cu adevărat abia prin acest act istoric de agresiune (pentru că nu putem vorbi de o astfel de dislocare afectivă în anii adolescenței, când poetul pleacă de acasă pentru a-și continua studiile la Oradea, apoi la București) la adresa ființei naționale și pe care poetul îl resimte integral.

Ca și în poezie, Ion Șugariu rămâne, și în planul militantismului social, un pasional ce nu va accepta niciodată și sub nicio formă „noua orânduire” politico-administrativă impusă conjunctural, tragic și abuziv. Ca atare el va lupta, prin intermediul scrisului, pentru accelerarea, în rândul tinerelor generații, a pulsului strangulat al identității naționale: *Vom suferi, vom răbda, vom aștepta ca atâția misionari care propovăduiau legea lui Christ în pustie, până când viețile noastre vor începe să rodească*⁶.

În opera lirică, aceste evenimente din planul istorico-politic îi inspiră ciclul de poezii *Elegii pentru Ardeal*, în care vehemența înfruntării ia forma blândă a compasiunii, a solidarității, a condescendenței față de minerii săi din satul ardelean, abandonăți în galeriile unei istorii nedrepte.

Luând în calcul faptul că, deși nu pare a fi un tradiționalist convins, poetul respinge, cu vehemență, înrâuririle modernismului apusean în literatura română interbelică, impresia este că Șugariu nu și-ar fi cristalizat pe deplin principiile estetice. Cert este că poetul se formează în mediul cultural electrizant al capitalei interbelice, fiind contemporan cu toate direcțiile de înaintare a literaturii – unisone sau disjuncte – fie acestea tradi-

ționaliste, impregnate de rezistența etnicismului tradiționalist sau moderniste, apropiate de tendințele răscolitoare și rezonante ale modei apusene.

Ion Șugariu asimilează și interiorizează, lucid, ambele direcții și gestul său creator pare a se situa dincolo de orizontul instabil al contro-versatelor polemici ale epocii. Așa că îl vom recunoaște, mai curând, într-un așa-zis neoclasicism, în care claritatea și limpezimea versului să tempereze dezordinea halucinantă a suprarealismului și avangardelor, iar grija pentru măsura și echilibrul interior al partituri să contrabalanseze orgoliosul îngambament al modernității.

Adâncimea timbrului poetic însă, faliile ascunse ale picturalului, aduc un suflu nou, de iuventute metaforică, prin care o atare poezie se integrează firesc, în morfologia reliefului nostru literar modern:

*După rătăcirile și dibuirile foarte puțin ro-ditoare ale relativismului generat în suprarealism și în atâtea alte curente excentrice și complicate, spiritul obosit și chinuit de drumuri întortocheate se întoarce din nou pe căile veșnice ale simplității, ale clarității și, deci, obiectivității. Generațiile tinere din Europa întreagă, indiferent de capacitatea de creație a exponen-ților săi, au început să dea semnale unei atari orientări. Poeziile noastre au început să aibă formă clasică, cu versuri perfecte, cu mai mult conținut și mai puțină atmosferă, adică să fie mai clare și mai precise (...). Claritate, simplitate, perfecțiune. Față de haosul care ne-a precedat suntem, desigur, pe un drum cu mai multe șanse de reușită*⁷.

Așa credea poetul că va izbuti: prin simplitate, claritate și perfecțiune. Acesta era fundamentul noii literaturi. Chiar dacă vremurile nu l-au ascultat și cantonarea în experimentele moderniste este și astăzi o realitate, Ion Șugariu își dorește o schimbare radicală de atitudine estetică și de proceduri creatoare, traductibile într-o partitură a reîntoarcerii la izvoarele clasice ale scriiturii, dintr-o perspectivă modernă și actuală, desigur. Ca și cum insolitarea, cu orice preț, a modernismelor vremii l-ar sufoca, poetul vede într-o atare provocare o șansă de promovare a limpezimii și a simplității neoclase, o eliberare de sub tirania formelor fagocitare.

6 *Misionarism ardelean*, în „Jurnalul literar”. Sursa Muzeul de Istorie Baia Mare, colecția Ion Șugariu.

7 *Divina platitudine*, în „Meșterul Manole”, nr. 5-6, p. 37, noiembrie-decembrie 1941.

Această viziune estetică l-ar putea fixa, fără nicio rezervă, în zona tradiționalismului literar. Poetul, însă, se consideră un „hodiern”, asemeni generației literare din care, (bio)logic, face parte și de ale cărei „idealuri” nu se va dezmince niciodată: „Mi se pare că noi, modernii, – după cum ne place să ni se spună – nu mai avem nicio posibilitate de inedit, nicio puțință de depășire”⁸.

Conștient de riscurile asumate ale modernismului, poetul încearcă o cale de mijloc: topirea „clasicismului” formelor și a straturilor semantice, într-un experiment poetic amalgamat, reiterant, în care sunt permise inocența jocurilor verbale, insolitarea metaforică sau transgresările oniricului. Și, mai mult decât toate acestea, voluptatea „încercărilor” capabile să transforme Sisiful modern într-un „peregrin” care n-a uitat nicio clipă de „pasiunea drumului său predestinat”: „alergăm după fericire, deși se pare că știm sigur, că nu vom fi niciodată fericiți. Totdeauna vom fi o mare lipsă interioară, o tânjire continuă după o perfecțiune inutilă. Marea noastră greșală este anticiparea. Am pierdut pasiunea drumului, iar capătul lui l-am învăluit în gol. De aceea suntem molâi, sceptici, cenușii. Cărțile noastre ne oglindesc cu prisosință”⁹.

Acest echilibru interior, dependent de mirajul neoclasicismului, prin puterea căruia ispitele oricărui modernism extrem sunt depășite, țin de „revenirea” la toposul maramureșean, articulat de nostalgia munților și a colinelor natale. Așa că, nu este în joc doar un gest tipic, totalmente tradiționalist, predispus a recalibra poezia șiugariană într-un fel de a fi singular:

„Pornind dintr’o experiență personală urmărită sincer și onest, d. Șiugariu adoptă, spre simplificare, vechile tipare și nu se preocupă de versificație decât în funcție de fondul care și-o reclamă. Iată de ce abilităților de formă și expresiei directe, d. Șiugariu le substituie o cale mai lesnicioasă, prin care cartea d-sale se impune”¹⁰.

Sunt considerații care încurajează tentativa noastră de a-l apropria pe Ion Șiugariu neoclasicismului, orientare complexă, acceptată de poet în spiritul vremii. Dar și cu efecte în timp, da-

torate unor notabile ramificații, prelungite până dincolo de anii ’30, dacă ar fi să luăm în calcul resuscitarea canonului modernist prin poezia neoclasicistă a anilor ’60-’70. Faimoasa deviză a „întoarcerii la Bach”, pe care Ion Negoïtescu o lansa în paginile revistei „Lucafașul”, cu ocazia recenziei primelor volume ale lui Mihai Beniuc, ori cea pe care Nadia Boulanger continua să o propage, obstinant, (cam în aceeași acoladă a anilor ’30), la cursurile sale de compoziție, ne încurajează în a redescoperi, în partitura șiugariană, invarianții unui tip particular(izat) de „compunistică”/po(i)etică.

Să nu uităm nici faptul că, aproximativ în aceeași perioadă, în cadrul École Normale din Paris s-a exprimat, în esență, o anumită frondă „revivalistă”, recunoscută, atât în retivitatea artiștilor cu privire la excesele literaturizante și de hipertrofie formală (proprii postromantismului), cât și față de psihologismul exacerbant al expresionismului, fenomen ce a născut, prin contrast, năzuința revenirii la un anume „spirit de echilibru și reținere”. Ion Negoïtescu pleda în „Lucafașul”, la acea dată, pentru restabilirea valorilor „pur muzicale” ale unui poet ca Mihai Beniuc, trăsături regăsibile, așa cum demonstra Ion Negoïtescu, în muzica lui Bach.

Atitudinea neoclasică, atât cât și cum o regăsim în modelul prefigurată de Ion Șiugariu, va rămâne una, prin definiție, duală. Pe de o parte, explicit referențială – dacă luăm în calcul raportarea deliberată la modele canonice (de formă, scriitură, stil) – iar pe de alta, esențialmente modernă, în sensul libertății pe care poezii anilor ’30 o manifestă în dilatarea disponibilității (estetice, stilistice, tehnice) cu care sunt abordate și tratate „obiectele” poetice tradiționale. Dar și în dimensiunea modernă a neoclasicismului șiugarian, determinată, atât de recurgerea la „libera” folosire a „totalului cromatic” – sau, muzical vorbind, la „reformarea modalului” –, cât și de optarea pentru „distorsiuni”, „distanțări” de modelul pe care doar aparent îl „citează”.

În virtutea acestei fidelități ambigue și, evident, falacioase față de modelele istorice, demer-

8 *Modernism și luciditate din Scrieri, poeme, critică literară, varia*, „Jurnalul literar” – Bacăul, 17 august 1943, Editura Fundația Culturală Memoria, București, 2006.

9 *Modernism și luciditate*, din „Jurnalul literar” – Bacăul, 17 august 1943.

10 Al. Husar, în prefață la *Scrieri, poeme, critică literară, varia*, Editura Fundația Culturală Memoria, București, 2006.

sul neoclasic este mai curând unul de factură pseudorestitativă. Reacțiile de adversitate pe care o atare poetică neoclastică le-a suscitată printre susținătorii literaturii/artei de avangardă, moderniste (în accepția celor de la „Sburătorul” sau „Viața nouă”) s-au răsfârțat, în mare parte, și asupra producției neoclasică a lui Ion Șugariu, căreia i s-a imputat, lovinescian vorbind, o anume dependență de „dictatura” ideologiei posteminesciene.

Să mai notăm și faptul că, în paralel cu experimentele din poezie, o consistentă literatură neoclasică, datorată unor compozitori români, se configurează în perioada inter- și postbelică. Aceasta, în coordonatele unor opțiuni „modale”, cu referiri cromatice inconfundabile, sau „neomodale”, cu trimiteri, mai mult sau mai puțin directe, la elementul autohton: Paul Constantinescu (*Triplu concert pentru vioară, violoncel,*

În 1943, cu soția Lucia

pian și orchestră), Ion Dumitrescu (*Concert pentru orchestră de coarde*), Marțian Negrea (*Concert pentru orchestră.*), Tudor Ciortea (*Passacaglia și Toccata pentru orchestră*), Sigismund Toduță (*Psalmii – 23, pentru cor a cappella, 97, pentru cor mixt și orgă, 133, pentru cor mixt, soli și orchestră mare; Passacaglia pentru pian*) ș.a.m.d.

Ion Șugariu este un fervent susținător al poeziei autentice, manifestând exigență și luciditate în evaluarea și îndrumarea tinerelor talente. El este o personalitate deja impusă în cercurile literare formate în vremea războiului și patronate de către diverse edituri sau reviste. Aparținând de generația pierdută, „numele lui e alăturat lui Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Ben Corlaci, Sergiu Filerot, Constantin Șuter”¹¹.

Ion Șugariu nu este un poet modernist, în sensul consacrat, cel al ruperii violente a legăturilor cu tradiția. Clarificările suplimentare ni le oferă el însuși:

*Facem parte dintr-o generație care s-a născut între două lumi, complet deosebite și mi se pare, de multe ori că nu știu căreia îi aparținem. De aceea cărțile pe care le scriem, idealul spre care ne avântăm, oscilează atât de nesigur între materialismul prea greu de pământul acesta de aici, de păcatele noastre de fiecare zi și de mirajul unei depășiri totale*¹².

Așa cum se poate observa, poetul respinge formele poetice radicaliste (de tipul dadaismului sau suprarealismului) pe care le consideră ca fiind sterpe, cu meritul doar „de-a fi îmbogățit întrucâtva formulele metaforice ale poeziei și de-a fi forțat limba până la epuizare”¹³.

Nici ideea de „noutate” nu constituie pentru Șugariu un element fundamental clădirii unei opere, pe motivul că „noutatea contează cel mai puțin în poezie. Paul Valéry o numește undeva partea cea mai trecătoare a lucrurilor”¹⁴.

Cu toate acestea, modernitatea liricii șugariene, dincolo de formulele canonizate ale versificației, care mai păstrează, pe alocuri, o descendență coșbuciană, este evidentă la nivelul

11 Titus Vâjeu, Ion Șugariu: *Carnetele unui poet căzut în război*, în „Astra”, anul III (1968).

12 Ion Șugariu, *Sete de cer în poezia românească*, în *Scrieri, poeme, critică literară, varia*, prefață de Al. Husar, București, Editura Fundația Culturală Memoria, 2006, p. 66.

13 *Ibidem*.

14 *Ibidem*, p. 65.

tonusului liric – acela al ascensiunii și al distilării discrete a tiparelor.

La Ion Șugariu modernitatea provine dintr-o viziune integratoare asupra lucrurilor și a lumii care derivă din spiritul „revoluționar”, a cărui complementaritate o sublinia și Vintilă Horia în prefața volumului *Sete de ceruri*.

Cu siguranță, dacă destinul i-ar fi permis, Ion Șugariu ar fi evoluat spre o poezie modernă autentică, fără compromisuri și recursuri la „formule minore”.

Dacă n-ar fi fost strâns cu atâta grabă dintre noi, Ion Șugariu ar fi devenit, alături de Ovid Caledoni, poetul metafizician al generației de la 1939, înscris deja de la primele versuri pe linia Dante-Claudell-Rilke-Eliot¹⁵.

Încrăzător în potențialul generației sale, despre care spune că este „o generație a rozarului”¹⁶, care merită să îndure umilințele vremii ca pe un joc purificator, Ion Șugariu mobilizează o parte fundamentală a interesului său creator și către aspectele sociopolitice nefaste pe care le traversează Transilvania în timpul Dictatului de la Viena.

Tineretea poetului Ion Șugariu e o „vârstă romantică”, consumată între iubirea pentru Lucia, munca susținută pusă în slujba neamului său și a carierei sale profesionale, dorul după Ardeal și casa părintească pe care, prin „ordin de stat”, nu mai are voie să le viziteze în răstimpul ocupației hortyste. Între foamea de cer și nevoia vădit exprimată de pământ se consumă acest elan al tinereții lui Ion Șugariu, transfigurat în versuri, prefigurând limbajul poetic al lui Nicolae Labiș sau Ioan Alexandru:

*Mai mici, mai pământeni, în noi
să 'ngenunchiem
Și pentru clipa ce-o avem să ne rugăm.
Ard ceruri în fântâni. Ca ele așteptăm
Sub pururi neînvinsul omenesc blestem.
(Mai mici)*

Poetul va trece, în decembrie a aceluiași an 1942, prin colaborarea la Revista Fundațiilor Regale, unde inaugurează rubrica „Viața poeziei”, pe care o îngrijește până în februarie 1944, pragul unei alte vârste, nu doar literare. În ianuarie 1943, poetul va fi concentrat ca ofițer de rezervă, la o școală de instrucție din Ploiești, fiind ulterior re-

partizat la un regiment de infanterie din Moldova (Bacău).

După înrolarea în război (1943), poetul întreține o bogată corespondență cu Lucia Stroescu, viitoarea sa soție.

Am învățat să privesc lucrurile printr-o prismă mai umană, mai sinceră, mai aproape de ceea ce e esențial în noi. Am vorbit prea mult – eu și toată literatura noastră tânără de paradis, de ascensiuni spre alte zone de viață, înainte de-a cunoaște viața asta de fiecare zi, bogățiile și adevărurile ei simple. (29 ianuarie 1945).

Desconcentrat în septembrie, același an, poetul va lucra intens la *Studiu critic asupra poeziei lui Bacovia*, și tot acum se arată preocupat de adunarea cronicilor și recenziilor sale critice într-un volum, *Viața poeziei și are „în șantier” romanul Emanuil*, căruia îi conturează structura și intriga. Colaborează, de asemenea, cu eseuri și cronici la revista „Basarabia literară”.

Parcurgând jurnalul său de front, atât în manuscris (sursa: Casa de Cultură Tăuții-Măgherauș), cât și pe cel editat, am descoperit același temperament solar, de factură neoclasică, în care arde, mocnind, un cinism ascuns, aproape imperceptibil. Există, în felul particular în care scriitorul ignoră mizeriile cotidianului, o anume predispoziție a maramureșeanului de a se canaliza spre lucruri valoroase, generatoare de idei, fără a scăpa, însă, prin aceasta, de eroziunea lentă a sentimentului fatalității.

Într-una dintre scrisorile trimise de pe front Luciei, poetul vorbește despre un vis neobișnuit, premonitoriu:

Am avut un vis cam suspect. Se făcea că eram la București, într-o casă foarte asemănătoare cu casa părintească de la Băița. De asta, probabil, mistuit până și-n somn de aleanurile copilăriei, zăream scris pe toți pereții kindheit, kindheit... O vreme, m-am simțit bine, într-o stare ca de beție, deoarece se afla și Lucia cu mine. Era îmbrăcată într-o rochie albă, care-mi amintea de rochia ce o purtase la nunta noastră. Și casa toată era plină de flori minunate, aceleași flori printre care ne plimbam cândva (tot în noaptea nunții / până-n zori). Apoi, nu știu cum s-a făcut,

15 *Ibidem*, p. 68.

16 Revista „Decalog”, nr. 5, anul VII, noiembrie-aprilie 1940.

deodată ne-am pierdut unul de altul și nu m-am regăsit. (Tisza Eszlae, 9 noiembrie 1944)¹⁷

Luând în calcul ceea ce Paul Weber accepta prin grefele afective, sub ascendentul cărora poetul creează, ceea ce rămâne sunt topoșii decupați din universul copilăriei (casa părintească, munții, florile etc.), care acționează, prin forța subconștientului și a inconștientului, spre a umple un spațiu exclusiv al visului, cu reflexii thanatice premonitorii.

De altfel, în mitologia locală (zona Băii Mari) a visa casa părintească semnifică tendința individului de regresivitate, de adăpost în pântecul maternal, ca formă de manifestare a morții, în timp ce visarea reprezintă însăși moartea.

Iar poetul simte acut procesul dezintegrării și pe cel al neantizării sinelui:

Am 30 de ani, mi-e teamă că îmbătrânesc prea repede. Și n-am făcut încă nimic la anii mei, n-am scris o carte mare. Am trăit prea puțin în afara vieții adevărate, cu prea multe ocolșuri. Dar sunt convins că voi ajunge timpul să scriu

Casa memorială din Băița a poetului-erou Ion Șugariu

această carte mare, mă voi bate să-mi cunosc nemurirea¹⁸. Însă exercițiul minții, dar mai ales solaritatea sa temperamentală îl salvează și în situații-limită, pe cel care spune: „Nu te speria. Noi suntem mai tari ca moartea”!

De ce trebuie să mă las copleșit de asemenea gânduri, cum voi rezista până la capăt, dacă nu reușesc să-mi înving mai întâi în mine temerile, prejudecățile, superstițiile? Și mă conving astfel că mă voi întoarce: țip neștiut în mine de mii de ori. „Mă voi întoarce! Mă voi întoarce!” (19 noiembrie 1944, sursa Muzeul de Istorie, Colecția „Ion Șugariu”).

Ion Șugariu încearcă din răspuțeri „să se adune”, să reazeze puzzle-ul sufletesc în logica lui congenitală. Imaginile copilăriei, atât de intens sublimite altădată în versuri, rămân acum doar vagi repere ale minții care nu dorește să capituleze. Interesant este faptul că Ion Șugariu nu scrie poezii în timpul războiului (cum a făcut-o un Camil Petrescu, spre exemplu, prin *Ciclul morții*). Ar fi exprimat, probabil, stări dezolante, încărcate de tumultul percepțiilor, de haosul senzitiv, de deznădejde, milă și spaimă.

Ca un gest de supremă loialitate față de temperamentul său liric ascensional, luminos și tonic, de această dată reprimat, poetul preferă, ca în locul „sublimului moment poetic” să construiască, sub forma autentică a jurnalului, un document expresionist din care să-și poată striga, atât angoasele, cât și exaltările.

Și, totuși, apropierea morții nu-i pervertește sufletul și, mai ales, nu-i distorsionează discreția și robustețea congenitală. El rămâne, până în ultima clipă, ceea ce a fost: un pelerin al iluziilor și, mai cu seamă, un iubitor frenetic al vieții. În ultimele secunde ale vieții, imobilizat de către colegi și strâns cu fașe pentru a nu pierde prea mult sânge, poetul a spus (cuvinte reproduse întocmai de către un camarad de arme): „Lucia, ah! Lucia, te pierd!” Apoi striga: „Duceți-mă!, nu mă lăsați aici, salvați-mă!”¹⁹.

În atari conjuncturi, planurile lui de viitor se pare că ar trebui să rămână „deşarte iluzii”: „Își făurise planuri de viitor pe care conta foarte mult. Spunea că va scrie mult, va cânta războiul privit

17 Muzeul Județean de Istorie Baia Mare, Colecția Ion Șugariu

18 Ion Șugariu în *Scrieri, poeme, critică literară, varia*, Editura Fundația Culturală Memoria, București, 2006, p. 63

19 *Ibidem*.

prin prisma realității, nu așa cum fac toți. Noi toți și el trăiserăm războiul cu toate greutățile lui – dar... mai-nainte de-a realiza ceva din ce-și propusese ne-a părăsit lăsând în urmă durere lipsită de mângâieri”, după cum scria același camarad de arme²⁰. (*Jurnal de front*).

Sub lupa criticii psihanalitice, creația de tinerețe a lui Ion Șugariu „emana un strigăt lung de acuzare”, care se poate descifra ca o chemare în ajutor împotriva violențelor care i-au sfâșiat și străpuns propria securitate narcisică, împotriva traumatismelor pe care gândirea sa nu le-a putut domina, împotriva frustrărilor inevitabile ale condiției sale sociale și umane, împotriva semnalelor

care nu comunică, împotriva suferinței, aflată mai presus de cuvinte, provocată de pierderea propriei unități și identități.

Între glorificarea fascinației exercitate de azurul, utopia și absolutul perfecțiunii și teama de reversul lor, de noroi, infern și degradare, se poate localiza geografia creației de tinerețe a lui Ion Șugariu. Doliul după copilăria minunată, după casa părintească, după Maramureșul vremelnic înstrăinat, după propria moarte, inevitabilă, care lucra deja în tranșee, după opera de maturitate, niciodată desăvârșită, va fi convertit într-o formulă de creație împotriva travaliului morții, a pulsionilor thanatice, întotdeauna active în noi.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- „Decalogul”, an. II, nr. 53, nov. 1937: Al. Raicu, *Cetățile întunecate*; George Petcu, *Tălmăciri din mine* (Editura Pământul).
- „Cronica”, an. III, nr. 38, 21 septembrie 1938: Ștefan Baciu, *Poemele poetului tânăr. Poeme de dragoste și Micul dor*; Octav Șuluțiu, *Crișul Negru*; Axente Sever Popovici, *Decemvrie; Semne*; Ion Agârbiceanu, *Sectarii*; G. Tutoveanu, *Sonete*.
- „Mesterul Manole”, ianuarie-martie 1940: *POEZIA TÂNĂRĂ: GAȘTE ȘI GĂȘTE LITERARE*: Sergiu Slavar, *Miez de noapte*; N. Crevedia, *Dă-mi înapoi grădinile*; Dimitrie Danciu, *Solitudini*; George Drumur, *Năvala cuvintelor*.
- „Revista Fundațiilor Regale”, an. X, nr. 5, mai 1943: Ion Pillat, *Împlinire* (Editura Fundațiilor Regale, București, 1942); N. Davidescu, *Din poezia noastră parnasiană* (Editura Fundațiilor Regale, București, 1943); Ion Stoia-Udrea, *11 poeți bănățeni* (Editura Vreera, Timișoara, 1942); Sebastian Popovici, *Iarba fiarelor* (Editura ziarului „Universul”, București, 1942); F. Păcurariu, *Psalmii neliniștii* (Editura gazetei „Săptămâna”, Bistrița, 1942).
- Colecția personală Ion Șugariu – Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Baia Mare (passim).
- Anzieu, Didier, *Psihanaliza travaliului creator*, Editura Trei, București, 2004.
- Auerbach, Erich, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.
- Bachelard, Gaston, *Apa și visele*, Editura Univers, București, 1997.
- Bachelard, Gaston, *Pământul și reveriile voinței*, Editura Univers, București, 2000.
- Bal, Mieke, *Naratologie: introducerea în teoria narațiunii* (trad. Sorin Pârvu), Editura Institutul European, Iași, 2008.
- Biberi, Ion, *Poezia, mod de existență*, Editura Minerva, București, 1982.
- Boldea, Julian, *Metamorfozele textului (orientări în literatura română de azi)*, 1996.
- Culianu, I. P., *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, traducere de Mihaela Gliga, Mihai Moroiu și Dan Petrescu, Editura Nemira, București, 1996.
- Derrida, Jacques, *Scritura și diferența*, Editura Univers, București, 1998.
- Eco, Umberto, *Lector în fabula: cooperarea interpretativă în textele narative*, Editura Univers, București, 1991.
- Eco, Umberto, *Limitele interpretării*, Editura Pontica, Constanța, 1996.
- Freud, Sigmund, *Scieri despre literatură și artă*, Editura Univers, București, 1980.
- Genette, Gérard, *Introducere în arhitext – ficțiune și dicțiune*, Editura Univers, București, 1994.
- Ricoeur, Paul, *Metafora vie*, Editura Univers, București, 1984.
- Weber, Jean-Paul, *Genèse de l'œuvre poétique*, Gallimard, Paris, 1960.

20 *Ibidem*.

Vasile Stan

1875-1945

Vasile BORCA

Premisele reînființării Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului

Actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, a Transilvaniei cu Regatul României, a marcat noi începuturi și a deschis noi perspective pentru viața românilor ardeleni, care au purtat atâta vreme jugul asupririlor străine și al înstrăinărilor de limbă, de neam și de credință.

Stăpânirile străine și, mai ales, cea austro-ungară, au pus în lucrare cele mai josnice metode și tertipuri pentru a submina, rupe și direcționa conștiința românească din Ardeal, Crișana și Maramureș spre alte scopuri și idealuri decât cele ale fraților de dincolo de Carpați.

Cunoscând profunda religiozitate și evlavie a românilor, cei care au fixat în vizor disiparea noastră au pus la cale cea mai draconică strategie: *divide et impera!* și astfel au acționat asupra a ceea ce aveam noi mai sfânt și mai nobil legat de existența și ființarea noastră: credința străbună ortodoxă sau legea românească. Împotriva acesteia au pregătit strategia și au dat atacul cel mai murdar: înscenarea „uniației” de la 1700, cu interese vădit politice; în primul rând, pentru că românii ortodocși nu prezentau pentru Imperiul Habsburgic o siguranță politică și, în al doilea rând, tot de aceeași factură, de a-i rupe pe români de legăturile lor bisericești cu frații din Principate¹. De aceea, pe bună dreptate, marele istoric și savant Nicolae Iorga afirma: „Biserica Unită era o creație artificială, nu pornise dintr-o convingere”².

Rănilor și umilințele îndurate de poporul român din Transilvania răzbat cu prisosință din plângerile și cererile adresate fie Curții din Viena, fie mitropolitului ortodox din Carlowitz. Iată spre exemplificare un fragment dintr-o petiție adresată

de românii din Săliște, în luna decembrie 1756: „Cădem și ne rugăm, noi cei mai jos numiți, cu genunchele noastre până la pământ, cerând milă... ca să nu ne lași la pieire, a ne pierde legea aceasta pravoslavnică și toate bisericile răsăritului a le pierde împreună noi toți. Căci nu este putere mai multă a putea răbda răul, care ne cade nouă asupra de la popii cei uniți, în toate zilele, și supărările, că în toate zilele ne prind la arest și ne căsnesc cum este mai rău, încă ne dau și în mâna birărilor de ne închid prin temnițe. Deci, de a lor mare rău ne-au pustiit tot, și case și moșii, și ședem toți fugind prin păduri, fiindcă nouă nu ne trebuiesc popii cei uniți până la moarte. Mai bucuros moartea vom pofti decât ei să ne stăpânească...”³. Aceleași sentimente de durere și suferință le întâlnim și peste un secol exprimate în *Apelul deputaților români din monarhia habsburgică adresat românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Mara-*

1 Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania, încercarea de dezbinare a poporului român*, București, 1973, p. 13-14.

2 Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, volumul I, p. 347.

3 Silviu Dragomir, *Istoria dezbinării religioase a românilor din Ardeal în sec. XVIII*, vol. II, Sibiu, 1930, p. 58-59.

mureș și Bucovina pentru unirea lor, din februarie-martie 1849: „Nu de mult românii toți erau de religie română răsăriteană – fără nicio deosebire de rit, cu episcopii săi naționali supuși toți aceluiași cap bisericesc român – mitropolitul – care ședea în Transilvania în Alba Iulia, dar vrăjmașii Romei au mișcat toată peatra ca să-i taie pre români în uniți cu biserica Romană și neuniți; mulți s-au făcut și calvini. Prin acestea, românii, ca prin orice dezbinare, au slăbit și politicește și bisericește; pe lângă că și-au pierdut drepturile politice și-au pierdut tocmai și capul bisericesc. Aceste dezbinări politice și bisericești, cășunate tot prin dușmanii noștri, l-au ținut pre român în robie”⁴.

În urma multor umilințe și suferințe, în cursul vremurilor, au fost mai multe încercări ale credincioșilor români și ale unor clerici de a ieși din acest impas și a renunța la înstrăinarea viclenă în care ne-a ademenit uniatișmul cu Roma.

Cea dintâi încercare de a lepăda haina compromițătoare a uniatișmului s-a făcut în anul 1798, la o sută de ani de la actul „unirii”, pe vremea lui Petru Maior, dar s-a lovit de opreliștea autorităților statale, care au calificat-o ca „periculoasă” și cererea a fost depusă în arhiva Consiliului de Stat⁵.

A doua încercare de revenire la Biserica Ortodoxă s-a făcut în anul 1848, anul de trezire a conștiințelor naționale a tuturor naționalităților din imperiul austriac. Pe Câmpia Libertății de la Blaj s-au auzit glasuri ce strigau „ștergerea diferențelor religioase și toți să fie una”, dar aceste doleanțe au rămas în van⁶.

O a treia mare speranță pentru refacerea unității bisericești din Transilvania a fost Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Mulți participanți și-au exprimat această dorință prin pancarte ca odată cu unitatea politică a poporului român să se realizeze și cea religioasă, însă factorii politici au fost pe poziție și au deviat și denaturat această așteptare. Totuși, marele act de înfăptuire a României Mari a avut

un ecou puternic în sânul credincioșilor ardeleni și, astfel, mai multe parohii cu preoți și credincioși au trecut la Biserica Ortodoxă⁷.

Actul Marii Uniri a avut același ecou și pentru românii maramureșeni din stânga Tisei, care s-au alipit la Țara Mamă. Mulți dintre ei și-au manifestat dorința și pentru revenirea și reunificarea religioasă, pe lângă cea politică. Astfel, dau tonul revenirii parohiile Săcel și Dragomirești, urmate de alte comunități sau grupuri: Remeți, Tisa, Ferești, Cornești, Valea Porcului, Cuhea, Vișeu de Sus, Poienile de Sub Munte, Sarasău, Glod, Slătioara etc⁸.

Toate aceste frământări și decizii au fost indicii că românii din Maramureș au înțeles contextul noilor condiții social-politice și și-au exprimat dorința de revenire și reintegrare religioasă cu toți românii din întreaga țară. Această dorință a fost exprimată de mitropolitul Nicolae Colan în cadrul Congresului Național al Bisericii Ardelene din 1927 și adusă la cunoștința forurilor competente, astfel că Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a luat o hotărâre în acest sens în anul 1928, dar care, din păcate, n-a putut fi pusă în aplicare, pentru că nu a fost întărită de Corpurile Legiuitoare printr-o lege specială. Peste Hotărârea sinodală s-a depus praful, timp de nouă ani, pe motivul invocării lipsei de fonduri, din partea forurilor legislative. Totuși, această revendicare era necesară, întrucât „o cere pomenirea sfântă a unei episcopii, pierdute în lupta cu trecutul amărăciunilor”⁹.

Interesant e faptul că, dacă pentru reactivarea unei asemenea instituții spirituale românești se invocă frecvent lipsa de fonduri, totuși, în urma semnării de statul român a Concordatului cu Vaticanul din 1929, la scurt timp, s-a pus în aplicare strategia catolică de înființare la data de 15 august 1930 a Eparhiei Române Unite a Maramureșului, la Baia Mare, primul titular fiind episcopul dr. Alexandru Rusu¹⁰. Pentru această eparhie s-au găsit fonduri. Întreaga Biserică Ca-

4 *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente, 1848-1918*, București, 1981, p. 53.

5 Nicolae Mladin, *Biserica Ortodoxă Română, una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, p. 259-260.

6 *Ibidem*, p. 261-264.

7 *Ibidem*, p. 268-269.

8 Vasile Augustin, *Episcopia Maramureșului, organizare administrativă*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2006, p. 107-112.

9 Grigorie T. Marcu, *În jurul înființării Episcopiei Maramureșului*, în „Revista Teologică”, anul XXI, nr. 11-12/ 1931, p. 436-439.

10 *Însemnări*, în „Cultura creștină”, nr. 3-4/1939, p. 242.

toxică, prin Concordat, avea asigurată organizarea și subvenționarea din partea statului român. Discrepanțele administrative dintre cele două culte (greco-catolic și ortodox), precum și repartizarea fondurilor, și atunci, ca și astăzi, sunt discriminatorii. Cifrele sunt reliefante. Dacă în Transilvania ortodoxii cu cinci eparhii și aproape două milioane de credincioși aveau 15 consilieri, în schimb, uniții, la cinci eparhii cu peste un milion de suflete, aveau 31 de canonici¹¹.

Este remarcabil și regretabil, în același timp, faptul că presa unită, mai ales revista „Cultura creștină” de la Blaj, era de-a dreptul revoltată și a criticat Biserica Ortodoxă Română că declanșează „ofensiva misionară pentru întregirea sufletească a neamului în legea strămoșească prin desființarea uniației”¹². Această ofensivă a pornit-o ortodoxia românească după întregirea națională. Înființarea Episcopiei Maramureșului e prezentată ca o „mare izbândă a furiei ortodoxe”¹³. Sunt prezentate controversile dintre Frăția Ortodoxă Română (F.O.R.) și Asociația Generală a Românilor Uniți (A.G.R.U), reliefându-se că acțiunile ortodoxe „sunt simple chestiuni de politică”¹⁴. I se impută Bisericii Ortodoxe că „instrumentul principal în acțiunile ei misionare este puterea publică profană”¹⁵. Interesant este că se omite și nu se spune niciun cuvânt despre acțiunile și mașinațiile de la 1700. Oare acelea de ce natură au fost? Unde-i politicul de atunci? Putem fi chiar atât de naivi?

Intrigile și uneltirile contra ortodoxiei românești și a reînființării Episcopiei Maramureșului le găsim și în alte publicații uniate, ca de exemplu „Unirea”, care numește noua episcopie „vlădicia morților”, actul reînființării – „crimă națională” și „vlădicia dihoniei”¹⁶.

Reînființarea Episcopiei Maramureșului și numirea ca titular a arhiereului Vasile Stan

După multe insistențe din partea conducerii Patriarhiei Române, care în cursul anului 1937 reia cu mai multă stăruință problema reînființării Episcopiei Maramureșului, în sfârșit, Consiliul de Miniștri confirmă hotărârea sinodală privind reînființarea Episcopiei Maramureșului cu reședința la Sighet, publicând-o în „Monitorul oficial” nr. 167 din 23 aprilie 1937. Hotărârea Consiliului de Miniștri a fost avizată și de regele Carol al II-lea, prin Decretul Regal nr. 2971 din 21 august 1937 și publicat în Monitorul Oficial nr. 194 din 24 august 1937¹⁷. Astfel, după aproape zece ani de tergiversări și împotmoliri din partea factorilor politici, desigur, influențați de interese oculte, în sfârșit, s-a făcut un act de reparație morală și religioasă pentru românii din Maramureș, act care, însă, din nefericire, va dura scurt timp¹⁸.

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a desemnat pe mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu, să se ocupe de organizarea noii eparhii, ca sufragana a mitropoliei sus-numite. La 30 august 1937 s-a constituit la Centrul Mitropolitan din Cernăuți, sub conducerea mitropolitului Visarion Puiu, Consiliul Eparhial Interimar al Episcopiei Maramureșului în scopul organizării și funcționării noii episcopii. Tot aici, la Palatul Mitropolitan din Cernăuți, în data de 12 decembrie 1937, s-a ținut adunarea eparhială a Episcopiei Maramureșului, prezidată tot de mitropolitul Visarion Puiu. La această Adunare au participat reprezentanți din trei provincii românești: Bucovina, Basarabia și Maramureș. Au fost prezente autoritățile civile și militare, precum și reprezentanți ai societăților studențești: „Acade-

11 Vezi Valeriu Anania, *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 23, 43-50 și *Când frații sunt împreună*, Sibiu, 1956, p. 242-243.

12 Vezi Augustin Popa, *Ortodoxia românească și Biserica Unită*, în „Cultura creștină”, anul XVII, nr. 10-12/1937, p. 650.

13 *Ibidem*, p. 652.

14 *Ibidem*, p. 656.

15 *Ibidem*, p. 657.

16 Apud Grigorie T. Marcu, *Note și informații*, în „Revista teologică”, nr. 2-3/1939, p. 146.

17 Prof. univ. dr. Simion Reli, *Biserica ortodoxă română din Maramureș în vremurile trecute*, Cernăuți, 1938, p. 220; Vasile Augustin, *op. cit.*, p. 114-115; Prof. dr. Nuțu Roșca, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2015, p. 783-785.

18 Pr. Dorel Octavian Rusu, *Țara Maramureșului – străveche vatră voievodală*, în „Legea românească”, Oradea, nr. 2/2012, p. 38-39.

mia Ortodoxă”, „Junimea”, „Arboroasa”, „Dacia”, „Bucovina” și „Moldova”, toate din Cernăuți. Cu această ocazie, mitropolitul Bucovinei a ținut o emoționantă cuvântare, în care, printre altele, a spus: „A venit vremea să arătăm că noua Episcopie a Maramureșului a luat ființă cu două mari meniri. Întâi, să apere și să consolideze în acest colț de țară credința străbună ortodoxă, pavăza și mângâierea din toate vremurile a întregului neam românesc, apoi să facă reîntregirea acestei religii printre românii dezbinăți în 1700 din cauze și împrejurări nefirești și trecătoare. Greșelile trecutului care ne-au zdruncinat unitatea neamului au fost șterse în 1918, acum e vremea a se șterge și acea greșală sufletească din 1700, căci e rușinos spectacolul sub care se înfățișează satele române din Ardeal și Maramureș, cu două rânduri de biserici, de preoți și de vlădici, nu din prisos de credință, ci din dezbinare de frați”¹⁹.

În urma demersurilor și aprobărilor obținute de la forurile bisericești și civile abilitate, maramureșenii au primit undă verde pentru alegerea episcopului noii eparhii reînființate. Astfel, în ziua de 1 noiembrie 1938 a fost convocat Colegiul electoral al Congresului Național Bisericesc la Patriarhia Română. Mai întâi, la orele 10, în Catedrala Patriarhală s-a oficiat o sfântă slujbă la care au participat ierarhi, preoți, deputați eparhiali, membri ai Congresului Național Bisericesc. După serviciul divin, cei prezenți au trecut în Camera Deputaților, unde s-a desfășurat ședința de alegere. Ministrul Educației Naționale și al Cultelor, în persoana episcopului Nicolae Colan al Clujului, a dat citire mesajului regelui Carol al II-lea. A luat cuvântul, apoi, Miron Cristea, patriarhul României, care, printre altele, a spus: „Venerabil Colegiu electoral al Congresului Național Bisericesc, ...peste 200 de ani a dăinuit întunericul. Și mă simt înălțat sufletește, că mie, personal, mi-a oferit Providența mulțumirea istorică, ca prin anchetele mele făcute de la Sibiu în era ungurească, prin propaganda mea făcută între baionetele jandarmilor maghiari, să pot asigura înființarea primelor două parohii ortodoxe, la Săcel și Dragomirești. Iar după război parohiile ortodoxe s-au sporit mai ușor, încât s-au putut crea condițiile pentru reînvierea vechii episcopii

din țara descălecătorilor Dragoș și Bogdan. La acest loc aveți astăzi de a alege episcop. Ajute-vă Dumnezeu, ca rezultatul obținut să fie spre înălțarea românismului și ortodoxismului din acel ținut, unde atâția români au fost înstrăinați de vitregia vremurilor de la tulpina neamului”²⁰.

Conducerea ședinței electorale a fost încredințată mitropolitului Visarion Puiu. Pentru demnitatea de episcop al Maramureșului au fost depuse trei candidaturi: arhiepiscopul Vasile Stan, arhimandritul Iuliu Scriban și arhimandritul Eugen Laiu. La primul tur de scrutin rezultatele au fost următoarele:

- Arhiepiscopul Vasile Stan, 58 de voturi,
- Arhimandritul Iuliu Scriban, 41 de voturi,
- Arhimandritul Eugen Laiu, 35 de voturi.

Întrucât niciunul dintre candidați n-a obținut numărul de voturi necesar, prevăzut de legislația electorală bisericească, s-a efectuat al doilea tur de scrutin, după care situația s-a prezentat astfel:

- Arhiepiscopul Vasile Stan, 69 de voturi,
- Arhimandritul Iuliu Scriban, 53 de voturi,
- Arhimandritul Eugen Laiu, 10 voturi.

În urma acestor rezultate, arhimandritul Iuliu Scriban și-a retras candidatura și, ca urmare, mitropolitul Bucovinei l-a declarat ales pe dr. Vasile Stan Rășinăreanul, arhiepiscopul vicar al Mitropoliei Ardealului.

Noul ales a adresat un scurt cuvânt de mulțumire Colegiului electoral, în care a spus:

*Gândul meu în această clipă solemnă... se îndreaptă, înainte de toate, cu smerită închinăciune către Tatăl nostru din ceruri, care prin Sfântul Duh v-a dat inspirația să faceți din mine, un modest slujitor al altarului și al neamului, propovăduitor al Evangheliei Fiului Său, acolo unde Biserica Lui ortodoxă, odinioară vie și înfloritoare, a fost răstignită fără îndurare și aproape desființată de vitregia vremurilor și de răutatea omenească... Dragostea de neam și de legea românească, ce am supt-o deodată cu laptele mamei în satul de pe Valea Arieșului ce mi-a dat ființa și dârzenia caracterului moșesc, moștenire din moși-strămoși, îmi vor biciui neconținut elanul, ca să port cu cinste și crucea lui Hristos și steagul avântului românesc*²¹.

19 S. Reli, *op. cit.*, p. 223-225; Vasile Augustin, *op. cit.*, p. 116-117.

20 Nuțu Roșca, *op. cit.*, p. 797-798.

21 *Ibidem*, p. 798-801.

*

Vasile Stan²² s-a născut la 30 ianuarie 1875 din părinți țărani, în satul Sohodol, în apropiere de Albacul lui Horea și Vidra lui Avram Iancu, de pe Valea Arieșului, din Țara Moților, județul Alba. Școala primară a făcut-o în satul natal, apoi la Brad, gimnaziul la Beiuș, Școala Normală (de învățători) la Brașov, unde a obținut bacalauratul, după care a urmat Seminarul și Institutul Teologic de la Sibiu. Obținând o bursă din partea Arhiepiscopiei din Sibiu, în 1898 s-a înscris la Facultatea de Filosofie a Universității din Budapesta, studiind, între anii 1898-1902, filosofia, pedagogia și filologia modernă. În 1908 obține titlul de doctor în filozofie cu teza: „Elemente maghiare în limba moților”. A fost angajat, apoi, ca profesor la Institutul Andreian din Sibiu, unde i-a avut ca studenți pe Lucian Blaga, Nicolae Colan, D. D. Roșca și Andrei Oțetea²³.

În 1918, la 1 Decembrie, a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia ca delegat din partea Sibiului, unde a votat unirea Transilvaniei cu România.

În 1905 s-a căsătorit cu Ana Vidrighin din Rășinari, căsătorie din care au avut două fete: Irina și Liliana. În 1906 a fost hirotonit diacon, în 1913 – preot, iar în 1921 este ridicat la rangul de protopop. Între 1919-1927 este numit ca profesor și director al Școlii Normale „Andrei Șaguna” din Sibiu. Rămas văduv în 1925, după moartea soției intră în monahism, depunând votul la Mănăstirea Cozia. În același an, la 25 octombrie, mitropolitul Nicolae Bălan i-a acordat rangul de protosinghel, iar în 4 aprilie 1926 cel de arhimandrit²⁴.

La propunerea mitropolitului Nicolae Bălan, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în data de 13 iunie 1928, îl ridică la treapta de arhieru vicar al Mitropoliei Ardealului, primind supranumele de Rășinăreanul.

Dr. Vasile Stan s-a distins și ca un bun publicist și scriitor, abordând teme de conținut teologic, pedagogic și filologic. A publicat

articole și studii în revistele și periodicele vremii: „Analele Școlii Normale Andrei Șaguna”, „Viața școlară”, „Revista teologică”, „Telegraful român” și altele²⁵.

Așa cum am notat mai sus, la data de 1 noiembrie 1938, Colegiul electoral bisericesc, sub președinția mitropolitului Bucovinei, Visarion Puiu, l-a ales pe arhieru Vasile Stan Rășinăreanul de la Sibiu ca Episcop al Maramureșului. Pe data de 16 decembrie, a aceluiași an, a urmat investirea în demnitatea de episcop al Maramureșului, festivitate care s-a desfășurat în Palatul Regal din București. În cadrul discursului ținut de regele Carol al II-lea la investirea noului titular s-au reliefat condițiile vitrege ale istoriei cu care s-a confruntat populația românească din aceste ținuturi și că aici era nevoie de un episcop misionar, un om de jertfă la conducerea turmei duhovnicești.

Înscăunarea episcopului Vasile Stan s-a făcut la Sighet în 29 decembrie 1938. La ceremonia de instalare au participat episcopii Nicolae Colan al Clujului și Nicolae Popoviciu al Oradiei. Autoritățile au sprijinit episcopia reînființată, oferindu-i ca sediu o clădire impunătoare din centrul orașului și alte câteva imobile de clădiri și terenuri²⁶.

Deși episcopul Vasile era un suflet blând și smerit, un om drept și înțelegător, gata să se aplece în orice situație spre nevoile păstoriților săi ca un adevărat urmaș al Păstorului cel Mare, totuși condițiile desfășurării activității pastorale erau foarte grele. Parohiile existente erau puține, constituite în trei protopopiate: Maramureș, Satu Mare și Baia Mare, iar starea economică a acestor ținuturi și viața poporului erau destul de precare. În aceste condiții, episcopul Vasile a făcut vizite canonice, a mângâiat poporul, a îndrumat preoțimea, a ținut predici pline de înțelepciune și învățături folositoare pentru viața creștină. În scurta sa păstorire până în anul 1940 au revenit la sânul Bisericii străbune încă 35 de parohii. A militat

22 Acest nume apare destul de frecvent în onomastica românească. În onomastica maramureșeană este prezent în cadrul familiilor nobile, întâlnindu-l consemnat încă din jurul anului 1400. A se vedea, în acest sens, Alexandru Filipașcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*, ediție îngrijită de Ion și Livia Piso, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006, p. 237-239.

23 N. Roșca, *op. cit.*, p. 792-793; D. O. Rusu, *op. cit.*, p. 39.

24 *Ibidem*, p. 793; 39.

25 Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 414.

26 N. Roșca, *op. cit.*, p. 801-804; D. O. Rusu, *op. cit.*, p. 39; Vasile Augustin, *op. cit.*, p. 125-137.

alături de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului pentru reîntregirea bisericii strămoșești. În acest context, a participat la Marea Adunare de la Alba Iulia din 27 februarie 1939, unde ierarhii ortodocși și greco-catolici au săvârșit mai întâi un tedeum în Catedrala Reîntregirii, de unde au pornit spre Piața „Mihai Viteazul”, unde așteptau peste 50.000 de credincioși de ambele confesiuni. Cei doi mitropoliți au ținut câte un discurs, subliniind importanța momentului, după care au luat cuvântul și alte personalități laice, între care și Onisifor Ghibu. După cuvântări, 30 de personalități reprezentând ambele Biserici au participat la o recepție în Sala Unirii, unde au semnat Documentul „Iarăși și iarăși pentru unirea tuturor, Domnului să ne rugăm!”. Astfel s-a făcut un pas important în care unirea politică din 1918 s-a completat și cu cea religioasă din 1939. S-a declanșat, însă, Războiul al II-lea Mondial, apoi Dictatul de la Viena cu teroarea horthystă, care au anulat și distrus toate planurile și năzuințele refacerii unității bisericești a românilor și, cu atât mai mult, pe cele ale noii episcopii abia reînființate²⁷.

Dictatul de la Viena și teroarea horthystă

Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial în septembrie 1939 și extinderea politicii naziste spre centrul și sud-estul Europei au trezit acțiunile revanșarde ale unor state vecine cu noi, astfel că România era planificată spre tranșare și dezmembrare. Statul român, care păstra alianța tradițională cu Anglia și Franța, se afla deodată singur în fața Reich-ului hitlerist (linia Berlin-Roma), cu insistențele guvernului horthyst de satisfacere grabnică a pretențiilor revizioniste față de România. În baza pactului de neagresiune germano-sovietic, pregătit și apoi semnat la 23 august 1939, celor două puteri li se permite libertatea de mișcare, Germaniei în Apus, iar Uniunii Sovietice în Răsărit. Ca urmare a acestei înțelegeri, la 26 iunie 1940, guvernul sovietic adresează o notă ultimativă guvernului României cerându-i să-și retragă armata din Basarabia, nordul Bucovinei și din ținutul Herța, teritorii

care au fost ocupate în scurt timp de trupele sovietice. Pe partea cealaltă, Hitler, Mussolini și Horthy trasează noua frontieră ungaro-română pe crestele Carpaților Răsăriteni, oprindu-se în apropiere de Brașov, așa că o mare parte a Transilvaniei, cu o suprafață de 43.492 km², respectiv 8 județe din 23, iar altele 3 despicate în două, cu o populație de 2.667.000 de locuitori, dintre care, mai bine de jumătate (50,2%), erau români, 37,1% maghiari și secui, iar restul germani, evrei și alte naționalități, au fost anexate Ungariei. Această frontieră aberantă a fost fixată de Hitler în ziua de 27 august 1940, iar în seara aceleiași zile ministrul de Externe al României, Mihail Manoilescu, a fost chemat să se prezinte de urgență, peste două zile, la Viena. La Viena, încălcând în modul cel mai brutal independența și suveranitatea statului român, miniștrii de Externe ai Germaniei naziste și Italiei fasciste s-au constituit într-un „tribunal arbitral”, impunând reprezentantului țării noastre să accepte „arbitrajul”, altfel „România va fi invadată și ștearsă de pe harta Europei”²⁸.

Regimul horthyst, în vederea exercitării ocupației asupra teritoriului invadat, își pregătise din timp o strategie diabolică în acest sens prin implicarea poliției, armatei și jandarmeriei, plus o serie de organizații și formațiuni paramilitare fasciste, care, imediat după 30 august 1940, au intrat în acțiune, desfășurând o vastă campanie criminală, diversionistă și revizionistă împotriva populației românești din teritoriul cotropit. Ideea exterminării românilor din Transilvania era inoculată și zăcea în mințile multor maghiari extremiști. Iată ce scria în acest sens ziarul „Pesti Hirlap” din 15 aprilie 1932: „Dacă noi, ungurii, vom recupa țara, naționalitățile vor trebui să se acomodeze. Și ele se vor acomoda chiar în primele 24 de ore. Nu vom mai repeta slăbiciunile Ungariei de altădată. Daco-romanii vor trebui să dispară de pe acest teritoriu”. Într-o lucrare propagandistică, semnată de Dűcsö Csaba, intitulată *Nincs Kegyelen (Nu există iertare)*, adresată tinerilor leventi (premilitari), se arată că scopul urmărit

27 N. Roșca, *op. cit.*, p. 793-794, 846-847; D. O. Rusu, *op. cit.*, p. 39.

28 Vezi Mihai Fătu, *Biserica românească din nord-vestul țării sub ocupația horthystă, 1940-1944*, București, Ed. I.B.M. al B.O.R., 1985, p. 36-40; Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului, *Biserica Românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 4-10; Nuțu Roșca, *op. cit.*, p. 807-809.

este exterminarea românilor prin toate mijloacele: asasinat, otrăvă, foc etc. Într-un capitol, în care leventul Torday se adresează iubitei sale Piroška, iată ce declară: „Eu nu aștept să vină răzbunarea. Nu aștept. Voi suprima pe fiecare valah care-mi iese în cale. Pe fiecare îl voi suprima. Nu va fi îndurare. Voi aprinde noaptea satele valahe. Voi trece prin sabie toată populația, voi otrăvi fântânile și voi ucide până și copiii din leagăn. În germen voi distruge acest neam... Nu va fi pentru nimeni nicio îndurare. Nici pentru copiii din leagăn, nici pentru mama care va naște copilul! Voi suprima pe orice valah și atunci nu va fi în Ardeal decât o singură naționalitate, cea maghiară, nația mea, sângele meu. Voi face inofensivi pe viitorii Horia și Cloșca. Nu va fi milă!”. Iată în ce spirit de xenofobism fanatic erau educați tinerii maghiari cu un an înaintea Dictatului de la Viena²⁹.

În acest context și pe acest fond revanșard extremist s-au dezlănțuit acte de un instinct bestial și de un barbarism feroce, oamenii fiind închiși cu sutele și miile, bătuți, torturați, pentru unica vină de a se fi născut români. Aceasta a fost Golgota Transilvaniei și a Maramureșului, cu un șir lung și dureros de atrocități, de crime oribile, masacre, schingiuri și maltratări de neimaginat la care a fost supusă populația română încă din primele ore după invadarea trupelor hortyste³⁰.

În primul rând, furia horthystă s-a năpustit împotriva Bisericii Românești, în general, și, în special, a celei ortodoxe, pentru că aceasta era „purtătoarea tradițiilor românești din Transilvania... pe linia cultivării unității în aspirații a tuturor românilor, întru refacerea unității lor statale...”. Preotul ortodox Ștefan Bărbos din Baia Mare este somat, prin Ordinul nr. 114/1941, ca, în termen de cinci zile, până la 1 septembrie 1941, Biserica Ortodoxă să fie predată pentru a servi ca sală de gimnastică pentru liceul din localitate. Au fost complet desființate protopopiatele Carei, cu 14 parohii și peste patru mii de suflete, Satu Mare, cu 5.344 de suflete în 22 de parohii, Sighet, cu 15 parohii (șapte mii suflete), și Vișeu, cu 12.907 suflete organizate în 14 parohii³¹.

Printr-o situație tragică a trecut și nou-reînființata Episcopie Ortodoxă a Maramureșului, în frunte cu episcopul ei, dr. Vasile Stan, Consiliul Eparhial și reședința. Dictatul de la Viena l-a surprins pe episcopul Vasile Stan în vizitele pastorale ce le întreprinsese în parohiile Remeți și Virișmort. În zilele de 30 și 31 august 1940, Episcopia Ortodoxă a primit din partea Prefecturii Județului Maramureș trei ordine de evacuare urgentă. Convocat, Consiliul Eparhial, în frunte cu episcopul, a luat hotărâre ca toți slujitorii episcopiei să rămână pe loc la misiunea lor și să nu părăsească reședința. Episcopul Vasile Stan a încercat să contacteze telefonic pe ceilalți doi ierarhi, Nicolae Colan de la Cluj și Nicolae Popovici de la Oradea, care erau în aceeași situație, precum și Sfântul Sinod și Ministerul Cultelor pentru a se consulta, dar a fost imposibil. Cu toate că prefectul județului, în numele autorităților române, a emis un nou ordin de evacuare urgentă, episcopul și personalul Centrului Eparhial n-au putut fi determinați să părăsească posturile³².

În ziua de 1 septembrie 1940 deja se impuse teroarea străzii în orașele Sighet, Baia Mare, Satu Mare și altele din Transilvania. Bande înarmate de unguri au început să arboreze drapelele maghiare și să agaseze populația civilă. Fiind convocat din nou Consiliul Eparhial, s-a hotărât, în unanimitate, că în fața bandelor ungurești iresponsabile orice jertfă este inutilă și păgubitoare pentru Biserica din Maramureș, prin urmare episcopul Vasile, împreună cu secretarul, să plece la Sibiu și, de acolo, la București pentru a lua legătura cu membrii Sfântului Sinod, cu Ministerul Cultelor și cu guvernul pentru a garanta viața și drepturile românilor din Maramureș, apoi consilierul protopop Alexiu Latiș este numit vicar eparhial, încredințându-i-se conducerea eparhiei până la întoarcerea episcopului; la Catedrala Episcopală să rămână arhimandritul Gherasim Agapie, iar tuturor protopopilor și preoților, prin circulara nr. 74/1940, li se transmite să rămână la posturile lor, nearătându-se ostili față de ocupanți, până la reglementarea situației.

În data de 2 septembrie, episcopul Vasile

29 Mihai Fătu, *op. cit.*, p. 42-42; Nicolae Corneanu, *op. cit.*, p. 10-11.

30 M. Fătu, *op. cit.*, p. 52-53.

31 *Ibidem*, p. 69-71.

32 N. Corneanu, *op. cit.*, p. 54-56; N. Roșca, *op. cit.*, p. 814-815.

Stan ajunge la Cluj, unde se întâlnește cu episcopul Nicolae Colan și cu mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, care tocmai sosise de la Bistrița. La această consfătuire iau parte și reprezentanții Maramureșului: vicarul Alexiu Latiș, consilierii Ioan Rujdea și Mihai Munteanu, precum și secretarul Iosif Ținț. Cu toate riscurile și pericolul la care se expun, consilierii maramureșeni Alexiu Latiș, Ioan Rujdea și Mihai Munteanu se hotărăsc să se întoarcă la Sighet și să aștepte trupele de ocupație la sediu pentru ca autoritățile ungare să ia act de existența Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului.

Episcopul Vasile Stan și mitropolitul Nicolae Bălan ajung în 3 septembrie la Sibiu, unde Mitropolia Ardealului îl desemnează ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române din Ardeal în Comisia Română, condusă de ministrul Valer Pop, care să susțină la Budapesta interesele românilor din teritoriile ocupate. În 8 septembrie, episcopul de Maramureș pleacă la București pentru a se consulta cu reprezentanți ai Ministerului Cultelor și ai guvernului. Înainte de a pleca la Budapesta, pe data de 13 septembrie, rezolvă la ministerul de resort plata salariilor pe lunile septembrie-noiembrie 1940 pentru preoții din eparhia Maramureșului.

În timpul prezenței în capitala ungară, episcopul Vasile Stan întreține legătura prin corespondență cu protopopii și preoții din eparhie, luând cunoștință „de toate abuzurile și urgiile semănate de bandele maghiare și armata de ocupație” asupra comunităților ortodoxe și a slujitorilor lor. În această situație, prin intermediul ministrului Valer Pop, episcopul cere aprobarea întoarcerii în Maramureș, dar cererea este respinsă pe motivul că, făcând parte din Comisia Română, n-are dreptul la cetățenie maghiară, așa că nici nu poate face măcar o vizită canonică. Ca atare, ia legătura cu episcopul Nicolae Colan de la Cluj ca să preia conducerea Episcopiei până când va fi posibilă întoarcerea în Maramureș. Comisia Română, din care făcea parte și episcopul Vasile Stan, după trei săptămâni revine în țară, pe data de 7 octombrie, fără nicio izbândă. În 8 octombrie, episcopul de Maramureș solicită mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului aprobarea stabilirii în

refugiului a reședinței Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului în Sibiu. De asemenea, episcopul exilat trimite patriarhului României, Nicodim Munteanu, următoarea scrisoare:

Cu adâncă durere sufletească, Vă aduc la cunoștință că Episcopia noastră a Maramureșului este complet distrusă de teroarea administrației militare maghiare. Îndată după ocuparea militară a Sighetului, reședința episcopală, sub pretext că e donată episcopiei de o comisie interimară județeană, deci fără legalitate, a fost sechestrată de armată, cu tot mobilierul ce se afla în ea. La ordinul generalului comandant a fost demontată capela din reședință, a fost scos iconostasul și doborâte crucile de pe acoperiș. Sub același pretext, au fost rechiziționate și celelalte bunuri ale episcopiei, donația C.A.P.S.-ului, precum și sesiunea de pădure, astfel încât astăzi această episcopie este despuiată de toate înzestrările ce le primise la înființare. Tot așa de cumplit este dezastrul ce l-a provocat ocupația militară în organismul de funcționare al episcopiei. Episcopului i se refuză cetățenia maghiară și puțința de a mai păstori în Maramureș, deci trebuie socotit ca exilat de pe teritoriul cedat prin hotărârea arbitrară de la Viena. Consilierul și vicarul episcopiei, Alexiu Latiș, este internat în temnița din Satu Mare. Consilierii Ioan Rujdea și Mihail Munteanu vagabondează din loc în loc, refugiindu-se dinaintea prigonitorilor care i-au luat la goană. Probabil astăzi sunt și ei arestați. Superiorul Catedralei, arhimandritul Gherasim Agapie, a fost luat ca ostatic și internat, apoi pus în libertate numai cu condiția de a se expulza. Dintre șaptezeci de preoți, abia au mai putut rămâne douăzeci și patru, ceilalți, parte au fost expulzați, parte forțați să se refugieze. Dintre cei rămași pe loc, protopopul Ignatie Borza din Carei, de asemenea, a fost deținut. Desigur și puținii care au mai rezistat până astăzi, în cele din urmă vor avea soarta celor mulți. Acestea sunt cazuri cunoscute și verificate. Dar cine poate descrie toată neomenia, maltratările și uciderile uneori în masă, comise de maghiari și toate suferințele și jalea românilor?³³.

În cursul lunii octombrie, episcopul Vasile Stan a continuat să țină legătura cu puținii preoți care au mai rămas și cu cei refugiați sau expulzați.

33 N. Corneanu, *op. cit.*, p. 55-57; Florian Dudaș, *Teroare în Maramureș*, Oradea, Editura Lumina, 1991, p. 6-7.

Pe baza informațiilor primite, în 1 noiembrie 1940, întocmește un amplu memoriu despre situația Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului sub stăpânirea ungurească. Acest memoriu este trimis conducătorului statului român și Ministerului Educației Naționale, Cultelor și Artelor. În finalul acestui document, episcopul solicită stabilirea unui sediu în refugiu al eparhiei, susținerea materială din bugetul statului a reședinței episcopale, repartizarea preoților refugiați sau expulzați în cadrul parohiilor vacante din cuprinsul Patriarhiei. În refugiul de la Sibiu, care a durat din toamna anului 1940 până în 1944, ani de pribegie și de speranțe, episcopul Vasile Stan elaborează *Raportul despre suferințele Episcopiei Maramureșului în urma arbitrajului de la Viena*. La întocmirea acestui raport general au fost folosite peste 26 de rapoarte-memorii trimise din zonă pe adresa episcopului din exil³⁴.

Din rapoartele întocmite și expediate pe adresa episcopului Vasile Stan se poate constata că obiectivul primordial al ocupației maghiare a fost suprimarea Bisericii Ortodoxe Române. „În toamna anului 1940 bisericile ortodoxe românești au fost devastate, pângărite, închise, iar temeliele unor lăcașuri aflate în construcție, distruse. Parohiile au fost desființate, casele parohiale și bunurile acestora au fost sechestrate. Preoții, cantorii și epitropii au fost arestați, batjocoriți, jefuiți, maltratați, alungați, expulzați. Credincioșii mai vajnici au fost trimiși în lagăre de muncă. Au avut loc chiar expediții de pedeapsă, în special asupra așezărilor de coloniști moși din partea Sătmăruului, aici petrecându-se scene de apocalipsă, amintind ororile Evului Mediu, comițându-se chiar crime. Fiind vreme de război, alimentele raționalizate se dădeau pe bonuri eliberate și semnate de către preoții catolici, cu condiția trecerii la religia greco-catolică”³⁵.

Preotul ieromonah Ghenadie Cojocaru, protopopol Sighetului, fiind solicitat în data de 14 decembrie 1940 la Valea Porcului (azi Valea Stejarului) de către Grigore Munteanu, cantonier la

calea ferată, al cărui fiu, Gheorghe, a fost ucis din bătaia jandarmilor, a primarului și a preotului catolic, pentru că a refuzat să treacă la religia catolică, a fost oprit de a i se face serviciul de înmormântare, tânărul fiind înmormântat fără preot. Credincioșii din satele ortodoxe se plângeau că sunt amenințați cu doba, de autorități, să treacă la catolici altfel vor suferi mari greutăți și vor fi scoși din țară³⁶. Conținutul rapoartelor din parohiile ortodoxe este înfiorător și e de neimaginat că se pot comite astfel de barbarii la adresa unei populații băștinașe și pașnice.

Noi încercări de reșezare într-un rânduială, spulberate, însă, de „ciuma roșie”

În urma declanșării insurecției naționale antifasciste și a întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste, din 23 august 1944, autoritățile maghiare, speriate de această întorsătură, au trecut la arestarea a 23 de personalități din Maramureș, cunoscute pentru opiniile lor naționale, apoi încă a 200 de români, mai ales intelectuali, preoți și învățători, considerați periculoși, care au fost internați în lagărul de la Košice din Slovacia și prin alte părți. La 12 septembrie, România, ca reprezentantă a Națiunilor Unite, a semnat la Moscova armistițiul cu U.R.S.S., în care la punctul 19 se preciza că hotărârile Arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania sunt nule. După eliberarea Munteniei, Dobrogei, Olteniei, Banatului, Crișanei și a părții de nord a Transilvaniei, armata română, alături de cea rusă, a dat lupte puternice pentru eliberarea întregului teritoriu nord-vestic al României, care s-au încheiat la 25 octombrie 1944³⁷.

Sub presiunea evenimentelor, trupele maghiare și germane încep retragerea și din Maramureș, dar cu această ocazie iarăși declanșează teroarea; ard și jefuiesc satele;ucid oameni nevinovați. Atunci au fost executați cei 31 de țărani, într-o casă de la marginea Moiseiului, și alți 11 la Dosul Tăului, de pe Valea Vaserului. Între 15 și 17 octombrie 1944, întreg Maramureșul a fost

34 F. Dudaș, *op. cit.*, p. 7-9.

35 *Ibidem*, p. 11.

36 *Ibidem*, p. 33, 46, 57, 60, 62; Nicolae Văleanu, *Năpăstuirea Bisericii Românești Ortodoxe și Greco-Catolice după Dictatul de la Viena, în Maramureș – vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al doilea Simpozion, Borșa, 02-04 august 1996*, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1997, p. 184, 185, 188, 189.

37 Marian Nicolae Tomi, *Maramureșul istoric în date*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, p. 184-185.

curățat de trupele maghiare și germane, care, în retragere, au continuat să distrugă case, poduri, să jefuiască și să ucidă, iar la Sighet au dat foc Liceului Reformat (actualul Colegiu Național „Dragoș-Vodă”). La data de 18 octombrie era instalată și funcționa Jandarmeria Română, dar, la scurtă vreme, respectiv pe 18 ianuarie, la ordinul comandamentului sovietic a fost obligată să se retragă, creând o situație confuză și pregătind un alt act aberant, adică alipirea Maramureșului de Ucraina. Administrația sovietică s-a menținut în județ până la 13 martie 1945, când, după instaurarea guvernului Petru Groza, Ardealul de Nord, inclusiv Maramureșul răpit prin Dictatul de la Viena, au revenit la România și s-a stabilit administrația românească³⁸.

Aflând despre evoluția evenimentelor din Ardealul de Nord și Maramureș, episcopul Vasile Stan a făcut pregătirile pentru întoarcerea în eparhia din care a fost exilat. În acest sens a scris o pastorală pentru preoții și credincioșii ortodocși din Maramureș din care spicuim: „Iubiților mei! Dumnezeu a auzit strigătul nostru de durere și Și-a plecat urechea spre suspinul nostru. Și iată, din milostivirea Sa ne răsare iarăși lumina slobozeniei din crunta apăsare, chinuitoarea și sălbatica stăpânire a dușmanilor noștri de veacuri. Se credeau mândri și Dumnezeu i-a umilit. Dar Dumnezeu celor mândri le stă împotriva... Iar suferințele noastre din cei patru ani ne-au încovoiat, dar nu ne-au răpus. Să le socotim o încercare dumnezeiască, prin care ne-a fost ispitită tăria credinței. Respirația noastră sufletească, oprită prin silnicie la 30 august 1940, vom însufleți-o din nou prin puterile noastre, sprijinite de dragostea caldă și ajutorul forțelor de dincolo de granița blestemată, astăzi dispărută. Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos să ne păstreze în dragostea Sa și să ne umple sufletul de bucuria revederii. Sighet, anul Domnului 1944, luna octombrie. Al vostru părinte sufletesc, rugător către Domnul, †Vasile Episcop”. În 17 decembrie 1944, după un refugiu de 4 ani, episcopul Vasile al Maramureșului, cu câțiva preoți adunați în jurul său, se întoarce la sediul episcopal din Sighet, pe care-l găsește devastat. Înaintea Crăciunului se redeschid bisericile din Sighet și Valea Hotarului,

în ziua de Crăciun biserica din Sarasău, precum și bisericile din parohiile de pe Valea Vișeului și Borșei. În ajunul de Bobotează s-au sfințit casele și oficiile publice, apoi s-a sfințit Aghiasma Mare și s-a trimis în parohiile fără preoți, iar în ziua de Bobotează s-a săvârșit Sfințirea Mare a apei pentru sigheteni. S-a făcut tot posibilul ca bunii credincioși să poată gusta de Sfintele Sărbători un pic de alinare după suferințele de patru ani și să se bucure de duhul ortodoxiei. La scurtă vreme, însă, episcopul Vasile se îmbolnăvește grav, după care se retrage la Sibiu pentru tratament, unde a decedat la 13 aprilie 1945. „Foaia poporului” nr. 17 din 1945 îi publică necrologul din care spicuim: „Vineri 13 aprilie c. a trecut la cele veșnice preasfințitul episcop al Maramureșului, dr. Vasile Stan, în vârsta de 70 de ani... A fost un păstor plin de bunătate, un om drept, un înțelept apostol, iubitor de oameni, cu adevărată dragoste părintească față de preoții săi, față de aproapele și față de oricine. Prin distinsele însușiri ce-l caracterizau și împodobeau, se așază cu cinste în șirul înaintașilor săi de pe vremuri, care au șezut în scaunul vechi al Episcopiei Maramureșului de altădată. Slujba înmormântării s-a făcut luni 16 aprilie c. la ora 10 a.m. în Catedrala Mitropolitană din Sibiu, unde au fost depuse rămășițele pământești ale ierarhului încă de duminică. A slujit I.P. Sf. Sa Mitropolitul Nicolae al Ardealului, înconjurat de un mare sobor de preoți. S-au rostit cuvântări de înaltă și vrednică prețuire de I.P. Sf. Mitropolit Nicolae; de P.C. Oresta Tarangul, delegatul locțiitorului de mitropolit al Bucovinei; de P.C. I. Rujdea, consilier în numele Consiliului Eparhial al Maramureșului; d. I. Ciolan, în numele învățătorimii și al cooperăției și D-na Șt. Meteș, în numele Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române. O mare mulțime de oameni, autoritățile locale, armată, cler și popor, s-au grăbit să străjuiască lângă sicriu și să-l însoțească până la locul de odihnă din Cimitirul Central al Sibiului. Dumnezeu să-l odihnească cu dreptii!”³⁹.

Iată groaznicele umilințe și crunta teroare prin care au trecut bieții români ortodocși din Maramureș, în frunte cu episcopul lor, deoarece erau „considerați de stăpânirea dușmană drept cei mai intransigenți români” sau, cum declara un

38 *Ibidem*, p. 185-187.

39 Nuțu Roșca, *op. cit.*, p. 839-843; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 14-16.

preot catolic: „ortodocșii sunt dublu valahi și trebuie toți exterminați ca și câinii!”⁴⁰.

Deși, după război, vremurile erau tulburi și imprevizibile, preoții din Maramureș au cerut forurilor bisericești un nou episcop ortodox. Ca locțiitor de episcop al Maramureșului a fost numit Policarp Morușca, fost episcop misionar pentru românii din America, cu sediul la Detroit, între 1935-1940. El a condus Episcopia în această postură din 1945 până în 1946. Tot ca locțiitor a fost, apoi, numit Evghenie Laiu Suceveanul, care a administrat Episcopia Maramureșului din 1946 până în 1947. Abia în 1947 a fost ales episcopul titular al Maramureșului în persoana protopopului de Satu Mare, Sebastian Rusan. A fost hirotonit în 21 noiembrie 1947 și înscăunat la 28 decembrie. Păstorirea lui a fost scurtă, deoarece Sfântul Sinod, în septembrie 1948, l-a numit Arhiepiscop al Sucevei și Maramureșului, iar la scurt timp Episcopia Ortodoxă a Maramureșului a fost desființată la presiunea autorităților comuniste, parohiile trecând sub jurisdicția Episcopiei Oradiei. După împărțirea administrativă pe județe din 1968, Maramureșul a fost trecut la Eparhia Clujului, iar județul Satu Mare a rămas sub jurisdicția Oradiei⁴¹.

Iată, așadar, care a fost traseul nefast al Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului, reînființată în 1937, trecută prin Golgota horthystă și apoi anihilată de guvernul comunist sau „ciuma roșie”.

Anul 1990 – „plinirea vremii”

După atâtea încercări, lupte, obstacole, suferințe, umilințe și răstigniri a sosit și timpul rânduit de bunul Dumnezeu, a venit „plinirea vremii”, cum scrie Sfântul Apostol Pavel (Gal. 4, 4), ca Episcopia Ortodoxă a Maramureșului să reînvie, să se reazeze întru rânduielile firii ca, după atâtea vremuri de restriște, din trecutul îndepărtat sau mai apropiat, să poată fi reactivată și pusă în slujba și revigorarea spirituală a românilor ortodocși din Maramureș. Aceasta s-a întâmplat după Revoluția din Decembrie 1989, când s-au

deschis porțile libertății și s-au creat condițiile adecvate (deși cu multe reticențe și obstacole, și de această dată, din partea unor forțe ostile) pentru reactivarea vechii Episcopii Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului, de această dată cu reședința în Baia Mare, centru de județ și echilibru în administrarea unităților de cult din cele două județe: Maramureș și Satu Mare, sub păstoria unui ierarh providențial, un om al locului, pătruns până în cele mai adânci tainite ale sufletului de conștiința slujirii și înnodării istoriei cu actualitatea, în persoana venerabilului păstor de suflete Justinian Chira⁴².

„Prin reînființarea Episcopiei de Maramureș s-a săvârșit un act de profundă dreptate pentru poporul român din partea de nord-vest a țării noastre, ce a fost grav nedreptățit de către vecini, care au căutat pe toate căile să dezbine, să-i fure sufletul și credința, să înstrăineze inima poporului român din Transilvania de frații lui din celelalte provincii românești. Străinii au încercat și încercă și acum să semene zănie între români, mai ales în această parte de țară, unde sentimentul românesc religios a fost foarte puternic, curat și viu, așa cum, cu toată vitregia timpurilor, au rămas românii din Maramureș, din Țara Oașului, din Sătmar și Țara Lăpușului. Punând mâna pe plug, cum ne învață Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos (Lc. 9, 62), nu ne vom uita înapoi... Aceasta este speranța noastră, aceasta este credința noastră, cu care plecăm la drum”, afirma cu toată convingerea noul titular, episcopul ales al reactivatei Episcopii a Maramureșului și Sătmarului⁴³.

Într-adevăr, în cei 28 de ani de la reactivarea Episcopiei noastre, în frunte cu vrednicul de pomenire arhiepiscopul Justinian, secondat și astăzi urmat de P.S. Iustin Hodea, viața și activitatea ecleziastică din această eparhie au luat o amploare, atât materială, cât și spirituală. Începând de la Catedrala Episcopală, întreaga eparhie este încă un vast șantier. S-au construit și sfințit în acest interval peste 100 de biserici, mănăstiri și schituri, iar altele 60 sunt în diferite faze. Un rol

40 Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 16, 23.

41 N. Roșca, *op. cit.*, p. 843-844; Vasile Augustin, *op. cit.*, p. 139.

42 Pr. dr. Vasile Borca, *Ortodoxia maramureșeană la un popas jubiliar de excepție: 1391-2011*, în „*Ortodoxia maramureșeană*”, anul XVI, nr. 16/2011, p. 96-97; Idem, *Obstacole în calea reînființării Episcopiei Maramureșului din perioada interbelică*, în „*Ortodoxia maramureșeană*”, anul XVII, nr. 17/2012, p. 74.

43 Justinian Chira, *La alegerea ca episcop al Maramureșului și Sătmarului, cuvânt rostit în data de 26 septembrie 1990 la Palatul Patriarhal din București*, în *Grai maramureșean și mărturie ortodoxă*, Baia Mare, 2001, p. 134, 139-140.

dinamizator în viața eparhiei l-au avut și școlile teologice; cele de nivel mediu: Seminarul Teologic „Sfântul Ierarh Iosif Mărturisitorul” din Baia Mare și Liceul Teologic Ortodox „Nicolae Steinhardt” din Satu Mare, iar de nivel superior, Domeniul de teologie ortodoxă „Justinian Arhiepiscopul” din cadrul Facultății de Litere a Centrului Universitar Nord din Baia Mare. Așadar, sub toate aspectele și în toate compartimentele de activitate: administrativ, economic, cultural, pastoral, social-filantropic, patrimonial și teologic-educational, viața și lucrarea Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului, începând de la Centrul eparhial și până la cele mai mici unități administrative, cu ajutorul și binecuvântarea Bunului Dumnezeu, în cei 28 de ani, s-a impus cu notorietate și noblețe prin frumoasele și mărețele înfăptuiri, pentru care trebuie să-I aducem prinos de mulțumire și recunoștință Preamilostivului și Înduratului Dumnezeu, mărit în trei ipostasuri:

Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, Care ne-a scos din robia vrăjmașilor și a cataclismelor istoriei și ne-a adus în „țara făgăduinței”⁴⁴.

*

Acum, la aniversarea Centenarului Marii Uniri, în care se cuvine să evocăm marile personalități și evenimente care au marcat unitatea noastră de credință și de neam, am schițat portretul dr. Vasile Stan – episcopul ortodox al Maramureșului, un dârz apărător al dreptei credințe și al unității de neam, care trebuie să rămână în memoria vie a românilor ortodocși din Maramureș.

Din evenimentele tulburi ale istoriei și credinței noastre străbune, mai ales pentru noi români, se impune concluzia și avertismentul, în același timp, că unitatea unui popor e mult mai slăbită dacă el e dezbinat pe plan religios și e cu mult mai întărită unitatea lui, dacă el e una și pe plan religios.

Bibliografie

- Anania, Valeriu, *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992.
- Augustin, Vasile, pr. dr., *Episcopia Maramureșului, organizare administrativă*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2006.
- Borca, Vasile, pr. lect. univ. dr., *Ortodoxia maramureșeană la un popas jubiliar de excepție: 1391-2011*, în „Ortodoxia maramureșeană”, anul XVI, nr. 16/2011.
- Borca, Vasile, pr. lect. univ. dr., *Obstacole în calea reînființării Episcopiei Maramureșului din perioada interbelică*, în „Ortodoxia maramureșeană”, anul XVII, nr. 17/2012.
- Borca, Vasile, pr. lect. univ. dr., *Evocări istorice la un popas aniversar*, în „Studia Universitatis Septentrionis – Theologia Orthodoxa”, anul VII, nr. 2/2015.
- *Când frații sunt împreună*, Sibiu, 1956.
- Chira, Justinian, *La alegerea ca episcop al Maramureșului și Sătmarului, cuvânt rostit în data de 26 septembrie 1990, la palatul patriarhal din București*, în *Grai maramureșean și mărturie ortodoxă*, Baia Mare, 2001.
- Corneanu, Nicolae, dr., mitropolitul Banatului, *Biserica Românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei hortyste*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986.
- Dragomir, Silviu, prof. univ., membru al Academiei Române, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în sec. XVII*, volumul II, Sibiu, 1930.
- Dudaș, Florian, *Teroare în Maramureș*, Oradea, Editura Lumina, 1991.
- Fătu, Mihai, conf. univ. dr., *Biserica Românească din nord-vestul țării sub ocupația hortystă, 1940-1944*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985.
- Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*, ediție îngrijită de Ion și Livia Piso, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, volumul I, București, 1915.
- *Însemnări*, articol în „Cultura Creștină”, nr. 3-4/1939.
- *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente, 1848-1918*, București, 1981.
- Marcu, T. Grigorie, *În jurul înființării Episcopiei Maramureșului*, în „Revista teologică”, anul XXI, nr. 11-12/1931.
- Marcu, T. Grigorie, *Note și informații*, în „Revista teologică”, nr. 2-3/1939.
- Mladin, Nicolae, mitropolitul Ardealului, *Biserica Ortodoxă Română, una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968.

44 V. Borca, *Evocări istorice la un popas aniversar*, în „Studia Universitatis Septentrionis – Theologia Orthodoxa”, anul VII, nr. 2/2015, p. 131.

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

- Păcurariu, Mircea, pr. prof. univ. dr., *Dicționarul Teologilor Români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Popa, Augustin, *Ortodoxia românească și Biserica Unită*, în „Cultura creștină”, anul XVII, nr. 10-12/1937.
- Reli, Simion, prof. univ. dr., *Biserica ortodoxă română din Maramureș, în vremurile trecute*, Cernăuți, 1938.
- Roșca, Nuțu, prof. dr., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmărulei, 2015.
- Rusu, Dorel Octavian, pr., *Țara Maramureșului – străveche vatră voievodală*, în „Legea românească”, Oradea, nr. 2/2012.
- Stăniloae, Dumitru, pr. prof. dr., *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezbinare a poporului român*, București, 1973.
- Tomi, Marian Nicolae, *Maramureșul istoric în date*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005.
- Văleanu, Nicolae, prof., *Năpăstuirea Bisericii românești ortodoxe și greco-catolice după Dictatul de la Viena, în Maramureș – vatră de istorie milenară. Lucrările celui de-al doilea Simpozion, Borșa, 2-4 august, 1996*, Cluj-Napoca, Editura Dragoș-Vodă, 1997.

Palatul Episcopal, una dintre cele mai importante clădiri din municipiul Sighetul Marmăției. În medalion Vasile Stan în fața sediului episcopal, după întoarcerea din exil, 17 decembrie 1944

Béla Bartók

1881-1945

Vlad Ioan BONDRE

Vatra satului maramureșean găzduiește o adevărată comoară a cântului și a frumosului. Spiritul degajat al oamenilor, casele, jocurile au determinat încă din cele mai vechi timpuri apariția unui tezaur în care acestea să fie păstrate cu sfințenie. Creația folclorică deschide paletarul cunoașterii, multe cântece ilustrând în linii clare fiecare eveniment din viața omului simplu. Interesul pentru zona Maramureșului a reprezentat punctul de plecare pentru mulți compozitori și culegători de folclor. În acest sens, se poate vorbi și despre sursa inspirației lui Béla Bartók, un maghiar cu origini bănățene, căruia cântul maramureșean îi intră la suflet. După ce se desăvârșește la școlile din Viena și Budapesta, acest tânăr compozitor ia parte la o expediție care îi va schimba

întreg parcursul vieții sale artistice. Ia legătura cu folclorul românesc din zonele Clujului, Mureșului și Bihorului, pe care le consideră valoroase, dar ajunge în cele din urmă în zona Maramureșului, de care se și îndrăgostește. Este atras de poezia populară specifică, de vers, de ritm, de măsură, motiv pentru care culege în doar câteva săptămâni peste 150 de lucrări ce aveau să fie expuse mai târziu pe marile scene ale lumii.

Colaborarea sa cu unii dintre culegătorii folclorului maramureșean nu reprezintă altceva decât dorința de a îmbogăți colecția lucrărilor sale, ca prin aceasta să înțeleagă și mai mult specificul zonei. Nu rămâne nerecunoscător față de izvorul inspirației maramureșene, motiv

pentru care organizează seri de audiții la pian pentru cei din zona Sighetului.

Metoda de lucru a lui Béla Bartók a fost una simplă, notând la început melodia după auz, iar apoi, cu ajutorul fonografului, face înregistrarea finală. Nu încadrează ritmul, ci îl lasă liber în cea mai mare măsură, iar versurile le notează în funcție de pronunția lor autentică. El sintetizează specificul cântecului popular maramureșean prin împărțirea lui în patru categorii: cu un dialect muzical propriu, conținut artistico-estetic, rădăcini străbune – ceea ce nu poate însemna că este împrumutat, și cu o înaltă ținută artistică.

Béla Bartók s-a născut în ziua de 25 martie a anului 1881, de acest eveniment al nașterii legându-se și locul, Sânnicolaul Mare, comună de reședință a unei plase din comitatul Torontal cu peste 8900 de suflete, cu o populație mixtă, aproximativ 39% români, 34% germani, 15% maghiari, 12% sârbi. În sânul acelei comunități mixte se cultiva o oarecare deschidere față de tradițiile și obiceiurile fiecărei etnii, lucru atestat de capacitatea lui János Bartók, bunicul lui Béla Bartók, de a vorbi româna, sârba, germana¹.

În casa de pe strada Tiberiu Brediceanu nr. 3, o casă țărănească care până în 1885 a suferit ample procese de renovare, trăiau Béla Bartók și Paula Bartók, părinții lui Béla Bartók junior. Tatăl era agronom, având studii superioare absolvite la Cluj, fapt ce favorizează numirea lui ca profesor al școlii de agronomie de atunci, iar în anul

¹ Francisc László, *Béla Bartók și muzica populară a românilor din Banat și Transilvania*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2003, p. 15.

1877 i se oferă postul de director al acesteia, ceea ce îi va permite accesul la diverse publicații din domeniul agricol, dar și posibilitatea afirmării valențelor sale artistice, mulți dintre cei mai apropiați ai casei considerându-l un violoncelist de excepție, deși se știa că poate cânta și la pian. Organizator de orchestră, compozitor de muzică de dans, Béla Bartók senior trece la cele veșnice în jurul vârstei de 33 de ani, lăsându-l pe Béla Bartók junior, orfan la o vârstă fragedă de numai 8 ani.

Mama, Paula Bartók, era învățătoare, dar, după căsătoria din 1880, renunță la această vocație pentru a se dedica familiei. În 1888, după ce a rămas văduvă cu doi copii, aceasta este mutată din casa de serviciu a directorului Béla Bartók în casa Blicking nr. 1049, întreținându-și copiii din predarea unor lecții de pian, ca mai apoi să revină la vocația ei de învățătoare, predând cursuri în orașul Vinogradovo, Ucraina Subcarpatică.

Educația tânărului Béla Bartók junior a pornit încă de acasă, acolo unde, sub îndrumarea mamei, se îndeletnicește cu cititul și scrisul. Lecțiile de pian le primește de la mama lui, în amintire rămânându-i, însă, serile în care tatăl său cânta la pian sub bogata partitură a pieselor din tezaurului sânnicolean și a cântecelor populare românești. Conform unor cronici, este posibil ca *Valurile Dunării* de Ivanovici să fi rămas piesa românească cu care acesta ar fi crescut. Béla Bartók ajunge să își exprime prin cântătririle sale puerile prin anul 1891, făcându-și apariția în public în calitate de compozitor și pianist cu primele sale compoziții intitulate: *Murmur de primăvară*, *Nu mă uita*, *Oláh darab*² – despre care Francisc László afirmă: „Dacă Béla Bartók ar fi intitulat-o «Polcă», să zicem, «Excursie veselă», nimănui nu i-ar putea trece prin cap să-l contrazică, relevând în aceste câteva portative o substanță națională”³.

Între 1891-1892, Béla Bartók trăiește în Oradea și Bistrița. La Oradea este găzduit la o mătușă, tanti Emma Voit, care îi propune să urmeze cursurile Gimnaziului Premonstratens, acolo unde îl are ca profesor de pian pe Ferenc Kersch, cel care îi deschide alte perspective asu-

pra condiției sale de viitor compozitor. Această perioadă petrecută la Oradea determină apariția de mai târziu a lucrării *Curgerea Dunării*, lucrare ce nu subliniază drumul fraternității popoarelor dunărene, ci bucuria apropierei de Ungaria⁴.

Până la absolvirea liceului, Béla Bartók este influențat de stilul compozițional al lui Brahms și Dohnányi, cunoscând cât se poate de bine literatura muzicală a vremii. Urmând sfaturile lui Dohnányi, Béla Bartók alege a urma cursurile muzicale în Ungaria, la Budapesta, unde devine elevul preferat al lui István Thomán, pe perioada anilor 1899-1900. Operele lui Wagner și lucrările lui Liszt îl fascinează, fiind arhetipuri ale primei sale audiții, *Also sprach Zarathustra*, lucrare care era privită cu mult scepticism de către cei mai mulți tineri ai vremii. Reușita compozițională l-a îndemnat să studieze partiturile lui Strauss, dar nu acesta a fost punctul de plecare al succesului. Faptul că în Ungaria se încerca înfripirea unui curent național, face ca întreaga atenție a tânărului compozitor să fie îndreptată spre muzica populară maghiară. Compune în 1903-1905 un poem intitulat *Kossuth, Rapsodia pentru pian și orchestră, Suită pentru orchestră mare*, despre care consideră mult mai târziu că nu sunt altceva decât cântece culte de oarecare popularitate. Îl întâlnește în 1905 pe Zoltán Kodály care îi deschide drumul muzicii țărănești maghiare, fapt care determină o eliberare a tonalităților minore și majore cu care era obișnuit. Modurile bisericești și pentatonice iau locul celor clasice. Folosirea gamei diatonice a condus la eliberarea de sub rigiditatea majoră-minoră, iar rezultatul a fost un sistem de sunet cromatic cu 12 trepte. Aceste aspecte au contribuit la elaborarea tezei lui de doctorat, bazată pe structura strofică a cântecului popular maghiar, iar cea mai mare reușită în acest sens a fost primirea atestatului de culegător de cântec popular. În 1907, Béla Bartók realizează o campanie de culegere a cântecelor din Secuime, adunând la un loc peste 324 de melodii populare maghiare, legate în culegerea *Ethographia* cu titlul: *Székely balláadák*⁵.

Francisc László, muzicolog și flautist român cu origini maghiare, caută să sublinieze cu

2 *Ibidem*, p. 16.

3 Francisc László, *Béla Bartók și lumea noastră*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 12.

4 *Idem*, p. 14.

5 Béla Bartók, *Însemnări asupra cântecului popular*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956, p. 13-15.

lux de amănunt fiecare pas pe care tânărul Béla Bartók îl face în îndeplinirea scopului propus de acesta. În acest sens, la data de 16 februarie 1906 are loc un recital sub patronajul Societății Filarmonice din Timișoara. Deși zvonul a fost răspândit cu mult timp înainte, la spectacol își fac apariția doar câțiva spectatori care apreciază genialitatea lui Béla Bartók. Principalele lucrări prezentate au fost: *Fantezia cromatică și fuga în re minor*, *Scherzo*. Împreună cu prietenul său, Zoltán Kodály, alcătuiește un opus comun cu 20 de prelucrări de cântece populare maghiare, dar acestea sunt lucrări mai rudimentare din punct de vedere armonic. Acest caiet este doar începutul campaniei pe care Béla Bartók avea să o desfășoare. În 1905, pe 30 mai, acesta primise 1000 de coroane din partea Ministerului de Învățământ din Ungaria pentru a culege cât mai multe partituri ale cântecului popular maghiar. Adevăratul obiectiv îl reprezenta muzica din Transilvania, al cărei culegător era Béla Vikár, care, prin fonograful său, a fixat în jur de 525 melodii și texte populare. Béla Bartók ajunge în Transilvania pe 2 iulie, iar prima călătorie o face în zona Călățele din Cluj, ca mai apoi să ajungă la Izvorul Crișului, de unde culege 63 de melodii maghiare. Ziua de 6 iulie îl găsește în Brașov, iar până la data de 20 august are în mapă peste 203 melodii. La Trascău, Béla Bartók notează 8 melodii maghiare și 4 românești. La Beiuș, în casa soțiilor Bușiția, Béla Bartók, ajutat de către un tânăr, notează textele românești ale melodiilor culese, deoarece el nu știa la acea vreme limba română. Toate aceste melodii culese la Beiuș le va preda Academiei Române. Rezultatul final al campaniei sale însumează peste 324 de piese ale stilului vechi al cântecului strofic neceremonial maghiar încadrat în clasa A.

Publicată în *Ethographia*, culegerea cântecelor din Transilvania primește numele de *Balade populare secuiești*, fiind prima comunicare etnomuzicală apărută în tipar. Tripticul *Din Giurgeu, Trei cântece populare din comitatul Ciuc* reprezintă ecoul impresiilor în urma călătoriei. Miniatura *Seara la secu* este văzută ca fiind un slagăr peren pianistic care umple inima și

sufletul. Luna martie a anului 1910 îl găsește în zona Mănăstireni, de unde culege 23 de melodii maghiare și 17 românești, ca în perioada 15-17 octombrie, în zona Someșului Mic, să adune 34 de melodii românești. Mergând spre centrul țării, se oprește în zona Abrudului, de unde culege peste 327 de melodii, din care 170 instrumentale. Cele vocale, au fost revizuite de Constantin Pavel, un istoric din Beiuș, prieten al compozitorului. În perioada 23 decembrie-3 ianuarie 1912, Béla Bartók se întâlnește cu Dumitru Goja și Vasile Dăncuș de la care culege 7 melodii vocale și 2 instrumentale, luând pentru prima dată contactul cu folclorul maramureșean. Béla Bartók urmează un traseu interesant, mergând prin Ieud, Vișeu, Bocicoiel, Dragomirești, Bogdan-Vodă, Petrova, Poienile Izei, Glod. Întregul traseu a fost făcut în compania lui Ioan Bîrlea, capelan greco-catolic, care nota textele. În perioada expediției prin Maramureș, a cules 334 de piese, iar Kodály Zoltán definește această campanie ca „un rezultat de neatins într-o zonă maghiară. Numai pe teritorii de alte limbi au găsit culegătorii un sprijin atât de eficient. Ca și cum inteligența maghiară din provincie ar fi pierdut deja acea putere aproape naivă a entuziasmului național, care, de exemplu, în timpurile pașoptiste, o avea indubitabil”⁶.

Descoperirea muzicii populare l-a condus pe Béla Bartók către o radicală transformare a concepțiilor despre lume, iar aceasta s-a manifestat în domeniul estetic compozițional, fapt pentru care consideră că muzica populară este descrierea vieții unei comunități: „Nu este suficient să învățăm melodiile. Este tot la fel de important să vedem și să cunoaștem ambianța în care trăiesc aceste melodii... în cazul nostru nu a fost vorba numai de a ne procura unele melodii și a le include în totalitate sau în fragmente în lucrările noastre, sau a le prelucra după un procedeu tradițional banal. Scopul nostru a fost acela de a sesiza spiritul acestei muzici necunoscute până acum și... pornind de aici, a crea un stil muzical”⁷.

În anul 1914 este invitat de către Societatea de Etnografie din Budapesta să țină o conferință cu exemplificări din muzica populară maghiară, dar Béla Bartók face din acest eveniment unul

6 Francisc László, *Béla Bartók și muzica populară a românilor din Banat și Transilvania*, p. 24-30.

7 Bence Szabolcsi, *Béla Bartók – Viața și Opera*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., București, 1962, p. 36-39.

surpriză, invitând interpreți de muzică populară românească, cărora le propune următorul program artistic: *Dialectul muzical al valahilor din comitatul Hunedoara, Demonstrarea modului cum se fac înregistrările de fonograf și gramofon pentru Secția etnografică a Muzeului Național Ungar*. După succesul extraordinar realizat la conferința din 1914, Béla Bartók pornește din nou spre România, însoțit de dirijorul italian Egisto Tangou, împreună cu care culege 22 de melodii provenite de la informatorii români din Arad. Cu aprobarea Ministerului de Interne, se îndreaptă spre Beiuș, de unde culege ultimele 3 melodii românești de la Mărie Pătruț, realizând un număr total de peste 3.500 de melodii.

Din cele 24 de culegeri ale lui Béla Bartók, se pot identifica 8 stiluri diferite: marile campanii – strângerea materialului pentru o zonă mai omogenă ca stil precum Țara Moșilor, Maramureș, Hunedoara; campanii – deplasările în Țara Oașului, Câmpie, Someșul Mic, cu monografiile zonale; culegeri de prospectare – Rimetea, folclorul moșilor la Mănăstireni, Beiuș; campanii extensive – revenirea pe un teren pentru observații; campanii intensive – Dumbrăvița de Codru cu realizarea unei monografii de localitate; culegeri în cazărmi – subvenționate de Ministerul de Război Crăiesc; culegerea de demonstrație – despre informatorii de la țară, culegerea și înregistrarea pe cilindri de fonograf și culegeri etnice – o preferință a lui Béla Bartók pentru localitățile multietnice, cum era Sânnicolau Mare⁸.

Un moment tragic al carierei marelui compozitor îl reprezintă războiul mondial care îl determină să oprească cercetările pe care speră că le va relua, dar se lovește de zidul criticii, fapt pentru care va compune *Improvizatie pe cântece țărănești*, subliniind naționalismul strict al guvernanților. Primește o comandă pentru evenimentul unirii dintre Buda și Pesta, lucrare ce se intitulează *Suita de dansuri*, ce avea în componență dansuri arabe, ungare, românești. Béla Bartók simte în lucrările sale un fior desprins din situația declanșată de cel de-al Doilea Război Mondial, iar eliberarea acestei trăiri interioare se va realiza

odată cu plecarea în America unde este diagnosticat, din păcate, cu leucemie. Gândurile lui se umplu de dorul patriei, motiv pentru care în linia lui melodică se vor găsi armonii împăcate, ca forme ale optimismului și încrederii.

Dragostea față de România îl determină pe marele compozitor Béla Bartók să fie părtaș al evenimentelor de la 1 Decembrie 1918. Conform unor izvoare istorice, Béla Bartók ar fi făcut parte dintre reprezentanții vieții culturale și de obște maghiare care ar fi perceput în mod favorabil unirea tuturor românilor, iar acest fapt a fost consemnat printr-un act datat la 3 noiembrie 1918, act ce exprima ideea conform căreia: „*Libertatea națiunilor surori este cheazășie libertății noastre, a națiunii maghiare*”. În acest sens, în Programul Partidului Național Democrat Maghiar apărea o precizare, conform căreia, recunoașterea Marii Uniri și necesitatea programelor sale a fost împărtășită de minoritățile maghiare: „Noi suntem cu totul pe baza programului formulat la Alba Iulia, a cărui realizare o pretindem”⁹.

Anul 1944 este un an special pentru Béla Bartók, deoarece i se cântă în primă audiție *Concertul pentru orchestră* și termină *Concertul numărul trei pentru pian*, dedicat soției sale. Ziua de 26 septembrie a anului 1945 devine o zi neagră pentru muzică, pentru toți cunoscuții lui Béla Bartók. Acesta moare la spitalul West Side Hospital din New York¹⁰.

Béla Bartók este primul etnomuzicolog care își deschide cercetările peste întreg bazinul mediteranean, intersectând nuanțe ale Orientului și Occidentului. Béla Bartók nu a fost un naționalist prin excelență, deși primii ani ai vieții lui tind să inducă acest lucru. El a crezut, de fapt, în muzica populară, în starea ei pură, motiv pentru care se vrea a fi descris ca un compozitor, nu folclorist. Personalitatea revoluționară și forța psihică de neclintit, lipsa compromisurilor, îl fac să fie cât mai pur și mai atent la toate aspectele ce pot aduce un plus de alinare sufletului, deși mulți critici ajung să îi nege calitățile și să-i refuze lucrările¹¹. Acest lucru poate fi privit și în latura spectrului cromatic pe care el îl utiliza și în

8 Francisc László, *Béla Bartók și muzica populară a românilor din Banat și Transilvania*, p. 33-36.

9 Ioan Bojan, *Adeziunea minorităților naționale la Marea Unire din 1918*, accesat la URL: <http://ziarulfaclia.ro/adeziunea-minoritatilor-nationale-la-marea-unire-din-1918>, la data de 17.02.2018, ora 17:26.

10 Bence Szabolcsi, *op. cit.*, p. 115-116.

11 Harold Schomberg, *Viețile marilor compozitori*, Editura Lider, București, 1997, p. 550.

virtutea căruia se organizează, deoarece era un asiduu cercetător al folclorului sud-est european, căruia îi acordă o considerație deosebită¹².

Dorința lui Béla Bartók de a culege melodii din zona Maramureșului s-a născut independent de tot ceea ce însemna contactul cu România. Ioan Bușiția, prietenul lui, era originar din Sighet, iar acest lucru îi deschide posibilitatea de a culege un număr cât mai mare de lucrări. În 1912, Béla Bartók culesese deja câteva melodii din Ugocea, în vecinătatea Maramureșului. Prietenia lui Béla Bartók cu Ion Bîrlea a fost de bun augur, deoarece ajutorul celui din urmă a fost unul însemnat, fapt pentru care Béla Bartók reușește să fixeze pe cilindrii fonografului său, în numai 12 zile, întreg materialul unui volum ce cuprindea colinde, bocete, cântece. Ion Bîrlea l-a însoțit pe Béla Bartók în expediția sa împărțind cu el toată povara acestui drum. Ceea ce înseamnă că el a luat de pe umerii culegătorului întreaga povară administrativă a culegerii. Așa a fost posibil să se culegă marele material al cărții în nici două săptămâni. O asemenea performanță ar fi fost de neatins într-o zonă maghiară. Culegătorilor li s-a oferit un ajutor atât de eficient mai mult în regiunile de alte limbi.

Muzica populară maramureșeană a reprezentat pentru Béla Bartók o adevărată provocare. El trebuia să facă distincția clară între muzică și cântec popular, căci în viziunea multora, muzica populară reprezintă ceva omogen, unitar, dar nu corespunde realității descriabile, deoarece componentele sale țin de muzica cultică în stil popular și de cea țărănească. Muzica populară orășenească reprezintă melodiile de factură simplă, provenite de la compozitorii care au luat legătura cu mediul urban, scrisă pe o singură voce, răspândită după ureche. În schimb, muzica populară sătească reprezintă unitatea tuturor membrilor unei comunități, căci ea se ocupă în mod special de sentimentele sincere pe care țaranii le trăiesc prin munca câmpului sau prin activități gospodărești, întruchipând cele mai înalte perfecțiuni artistice. Nu trebuie omis faptul că în muzica cultă au existat influențe de muzică populară, iar acest

lucru este atestat prin pastoralele și musettele secolului XVIII, căci foarte mulți clasici vienezi se lasă acaparați de stilul popular. Exemplul în acest sens este reprezentat de *Simfonia pastorală a lui Beethoven*. Liszt, bunăoară, este cuprins de rapsodiile ungare, de ritmurile, ornamentele și motivele ei. Mussorgski este compozitorul care s-a lăsat influențat de muzica țărănească în totalitate¹³.

Așadar, în măsura cântecului popular trebuie să pășească și cel comparativ, care este un atribut la cântecului popular maramureșean. Béla Bartók descoperă la românii din Maramureș o categorie de melodii ce aveau o sferă de influență răsăriteană, cu multe melisme și genuri de improvizatie. Printr-o comparație, într-un sat din Algeria, găsește aceeași linie compozițională. Este posibil ca acest lucru să se fi realizat din diverse motive, dar unul dintre acestea – și cel mai sigur, este reprezentat de populațiile rurale cu îndeletniciri ambulante, care se află într-o permanentă mișcare și care duc cu ele diverse obiceiuri ale satelor natale din care fac parte.

În zona Maramureșului, la fel ca și în alte zone, femeile au știut mereu mai multe cântece decât bărbații, deși ei erau cei responsabili de strigăturile unor evenimente legate de sărbătoarea Crăciunului. Asupra cântecelor populare românești trebuiau să fie luate în considerare foarte multe aspecte, precum cele ale datelor biografice ale fiecărui cântăreț: vârsta, pregătirea, ocupația, etc. Mai apoi, câteva date care să reflecte raportul dintre melodie și interpret: când și cum a învățat cântecul. La sfârșit, se făceau însemnări asupra felului în care cântecul era privit în viața satului¹⁴. Exemplul în acest sens este dat de Brăiloiu, care arată că bocirea morților este mai întâi un act tradițional și obligatoriu: „Așa e legea la noi!... a fost de la moși-strămoși, nu numai de la noi. Trebuie să te cânti... dacă nu te cânti, zice că e rușine. Zice că nu-ți pare rău după el... zice că abia așteptai să moară”¹⁵.

În anul 1912, Béla Bartók începe o acțiune de strângere de folclor, ajutat de bunii săi prieteni,

12 Constantin Rîpă, *Teoria superioară a muzicii*, Editura Media Muzica, Cluj-Napoca, 2001, p. 267.

13 Béla Bartók, *Însemnări asupra cântecului popular*, p. 17-21.

14 *Ibidem*, p. 36-48.

15 Datorită numărului mare de înregistrări dintr-o zi, se apela la o foaie tipizată care cuprindea numeroase elemente descriptive ce aveau menirea de a identifica data, interpretul și modul în care s-a făcut înregistrarea. A se vedea în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, nr. 1-4, *Despre bocetul de la Drăguș*, București, 1932, p. 280-359.

Bîrle și Brediceanu, arătându-se prin aceasta că unele aspecte ale originalității cântecului popular românesc maramureșean rămân nescrise și demne de luat în seamă. Acest lucru atestă încă o dată capacitatea rezonatoare a maramureșeanului de a expune trăiri și sentimente în forma lor cea mai pură, ca sursă de inspirație pentru unii dintre cei mai mari muzicieni, așa cum este Béla Bartók¹⁶.

În *Studii de muzicologie*, din anul 1957, sub însemnul lui Bîrlea Ioan apare cuprinsul culegerii de muzică populară maramureșeană, intitulată: *Cântecele Poporului Român din Maramureș*, care cuprindea 3 părți: *Poezii populare adunate de Ioan Bîrlea*, *Arii populare adunate și notate de Tiberiu Brediceanu*, și *Arii populare adunate și notate de Béla Bartók*¹⁷.

După Zeno Vancea, muzica țărănească „este tot ce se poate închipui mai desăvârșit și mai variat în ceea ce privește plămuirea artistică; puterea ei expresivă este nebănuț de mare și în același timp, lipsită de orice fel de sentimentalitate, de orice ornamentație inutilă. Deseori este simplă până la primitivitate, dar niciodată simplistă. Un punct de plecare mai potrivit pentru o renaștere a muzicii cu greu se poate închipui”¹⁸. În aceeași tonalitate, Béla Bartók afirmă următoarele: *Fiecare cântec popular este modelul au-*

Béla Bartók la Londra. © National Portrait Gallery, London

*tentic al perfecțiunii artistice de cel mai înalt grad. În mic, îl consider o capodoperă tot atât de mare pe cât este în lumea formelor mari o fugă de Bach sau o sonată de Mozart. O astfel de melodie este exemplul clasic al expresiei de inegalabilă concentrare a gândirii muzicale, de evitare a tot ce ar putea fi într-înșă de prisos*¹⁹.

Despre mărturiile muzicale populare maramureșene, contextul istoric al anilor 1908-1914, arată că Béla Bartók începe să învețe românește din dragoste pentru poporul român, cu precădere pentru prietenii lui din Maramureș și din Bihor, pentru muzica din aceste zone, despre care afirmă că *este, poate, cea mai minunată muzică... care luată chiar și în chip absolut e atât de fermecătoare, încât ar putea-o admira toți oamenii de muzică a Europei*²⁰.

În contextul prezenței sale în Maramureș pentru a culege folclor autentic, Béla Bartók îi scrie lui Bianu la data de 6 aprilie a anului 1913, următoarele: *După cum v-a comunicat și dl. Bîrlea, în ultimul timp am întreprins o călătorie de studii în Maramureș, cu care ocazie am vizitat acele sate ce au fost omise de Brediceanu. Rezultatul muncii mele sunt ceva mai mult de 200 de numere, care, împreună cu materialul d-lui Brediceanu, dau o imagine destul de completă a muzicii din Maramureș. Deși eu am deja acum materialul gata pentru tipar la un volum bănățean, aș pune, totuși, deoparte această lucrare terminată și aș pregăti pentru tipar materialul din Maramureș, pentru ca apoi, împreună cu d-nii Bîrlea și Brediceanu să putem trimite Academiei întregul material*²¹.

În anul 1921, manuscrisul cântecelor din Maramureș este retras de la Academia Română și trimis în München. Acest material cuprindea o listă impresionantă de piese din diferite sate: Vișeu de Jos – 34 piese, Oncești – 52 piese, Bocicoiel – 23 piese, Dragomirești – 34 piese, Glod – 25 piese, Bogdan-Vodă – 22 piese. Dintre aceste piese, multe au ajuns să fie traduse în germană, dar pentru a păstra valoarea lor reală,

16 Lista lucrărilor este extrem de cuprinzătoare. A se vedea Béla Bartók, *Volksmuzik der Romänen von Maramureș*, Editura Musica Budapest, Budapesta, 1966.

17 Ioan Bîrlea, *Béla Bartók și legăturile sale cu Maramureșul*, în „Studii de muzicologie”, nr. 6/1957, p. 57-80.

18 Zeno Vancea, *Rolul muzicii populare în creația lui Béla Bartók*, în „Muzica”, nr. 3-4/1951, p. 130

19 Béla Bartók, *The Folksongs of Hungary*, în „Musical Courier”, nr. 3-4/1928, p. 55-59.

20 Béla Bartók, *Observări despre muzica populară românească*, în „Convorbiri literare”, nr. 7-8/1914, p. 703-709.

21 Titus Moisescu, *Béla Bartók și Academia Română. Documente inedite*, în „BMR”, nr. 16, p. 131, apud. Béla Bartók, *Observări despre muzica populară românească*, p. 710-712.

Béla Bartók înaintează o scrisoare în 8 aprilie 1913 lui Tiberiu Brediceanu, în care îi scrie următoarele: *Am fost în Maramureș, am studiat colecția dvs. de mare valoare, e în prezent la mine, conform unei aprecieri fugitive, aproximativ 60 de melodii le-am cules împreună. La mine sunt încă vreo 150 de melodii noi. Permiteți-mi ca în chestiunea editării să vă fac o propunere: deoarece editarea se pregătește în sensul științei, trebuie să o întocmim în așa fel, ca ea, cercetarea să se poată orienta cât mai ușor... de aceea vă rog să mi-o încredințați mie*²².

La data de 22 noiembrie a anului 1922, îl găsim pe Béla Bartók la Sighet, într-un concert extraordinar de pian, alcătuit din 4 părți, cu următoarele lucrări: Scarlatti, 3 piese pentru pian; Béla Bartók, 15 piese țărănești; Beethoven, *Sonata în Fa major, opus 102*; Schopen, *Nocturnă în Do minor*; Debussy, *Preludiu*; Brahms, *Rapodine în Si minor*; Béla Bartók, *Seara la secui, Dansul ursului, Allegro barbaro*. Despre melodiile românești populare, Béla Bartók afirmă următoarele: „materialul acesta nu cunoaște decât melodii cu ritm de dans și structură foarte felurită...”²³.

Concluzia lucrărilor culese din Maramureș este una cât se poate de clară, reprezintă de volumul, *Volksmuzik der Romänen von Maramureș*. Béla Bartók propune pentru acest album câteva soluții tipografice moderne: notele să nu

fie culese, ci gravate. În acest sens, în 1917-1918, rescrie studiul părții de melodii, urmat de o serie de provocări legate de tipărire, dar prin bunăvoința celor din Germania, el apare la 2 iunie 1923. Cuprinsul era foarte bine structurat: colinde; bocete – după tineri, după bătrâni; cântece neocasionale – hore – lungi, mai noi; muzică de joc – formă liberă, formă închisă.

O concluzie asupra elementelor constitutive ale folclorului maramureșean adus în actualitate de către Béla Bartók, conduce la ideea conform căreia, această muzică din nordul României reprezintă un interes major pentru fiecare pasionat de cânt. Frumusețea cântului, linia melodică, atașamentul față de vers sunt ingredientele care îi atribuie muzicii populare maramureșene titlul de *Grădina cântului românesc*.

Stilul și personalitatea marelui compozitor Béla Bartók au marcat puternic lumea muzicală a secolului al XX-lea, determinând-o să-și îndrepte, cu maximă insistență, atenția spre melosul popular românesc. Cu siguranță, competența profesională unanim recunoscută, a lui Béla Bartók, precum și valoarea creațiilor sale muzicale se datorează în bună măsură, universului spiritual al comunităților românești cercetate de el. Pe de altă parte Béla Bartók a pus în circulație piese muzicale de referință ale căror acorduri alese bucură și azi sufletele multor români.

Bibliografie

- Bartók Béla, *Însemnări asupra cântecului popular*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
- Bartók Béla, *Observări despre muzica populară românească*, în „Convorbiri literare”, nr. 7-8/1914.
- Bartók Béla, *Scieri mărunte despre muzica populară românească, adunate și traduse de Constantin Brăiloiu*, București, 1937.
- Bartók Béla, *The Folksongs of Hungary*, în „Musical Courier”, nr. 3-4/1928.
- Bartók Béla, *Volksmuzik der Romänen von Maramureș*, Editura Muzica, Budapesta, 1966.
- Birlea, Ioan, *Béla Bartók și legăturile sale cu Maramureșul*, în „Studii de muzicologie”, nr. 6/1957.
- Dumitru, Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970.
- László Francisc, *Béla Bartók și lumea noastră*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- László Francisc, *Béla Bartók și muzica populară a românilor din Banat și Transilvania*, Editura Eikon, Cluj Napoca, 2003.
- Rîpă, Constantin, *Teoria superioară a muzicii*, Editura Media Muzica, Cluj-Napoca, 2001.
- Schomberg, Harold, *Viețile marilor compozitori*, Editura Lider, București, 1997.
- Szabolcsi, Bence, *Béla Bartók. Viața și Opera*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RPR, București, 1962.
- Vancea, Zeno, *Rolul muzicii populare în creația lui Béla Bartók*, în „Muzica”, nr. 3-4/1951.
- <http://ziarulfaclia.ro>

22 Pop Dumitru, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970, p. 84-103.

23 Béla Bartók, *Scieri mărunte despre muzica populară românească, adunate și traduse de Constantin Brăiloiu*, București, 1937, p. 27-28.

Vasile Chindriș

1881-1947

Ilie GHERHEȘ

Motto: „ — Mamă, pot să le spun acolo (la Viena) că sunt român? — întrebă deodată Jurjac (George Enescu). — Sigur, de ce să nu le spui? — Mă gândeam... să nu creadă... că mă laud”. (George Enescu)

Vasile Chindriș – un C.V. de legendă

Altarul postumității unei personalități este întotdeauna împodobit cu roadele faptelor sale, cu opera lucrătoare a idealurilor la care a năzuit. Acest ecran este singurul loc fără pete, fără umbre și compromisuri, rupt direct din Rai; este o oglindă sau un revers al destinului, o funcție, mai ales dacă aceasta a reușit să lase o „dără de lumină” în sfeșnicul nației sale, primenindu-i timpul în care a trăit.

Cu siguranță că nu se cade să ne „judecăm” înaintașii! Dimpotrivă, eu mă emoționez în fața vieții lor, mai ales a acelor care și-au așezat-o la temelie edificiului național. Cred cu tărie că istoria este un exercițiu de sinceritate și că emoția patriotică este lacrima îngerului nostru păzitor, atunci când ne învrednicim a fi mai mult decât o simplă enzimă istorică, într-o ecuație conjuncturală, specifică.

Potrivit documentelor cercetate în arhiva Serviciului Județean Maramureș de Evidență a Populației, Vasile Chindriș s-a născut în Ieud, la 15 decembrie 1881, din neamul Vălenarului, s-a căsătorit cu Maria Ilona Balea din Ieud, la 3 martie 1921 în Sighet și a decedat în același oraș, la 6 ianuarie 1947. A fost elev al lui Petru Bilțiu-Dăncuș, dascălul arhetipal al Maramureșului, care a limpezit spiritualitatea comunității făcând din această așezare o vatră de cultură și de patriotism, astfel, încât, cu siguranță că pentru o anumită perioadă „în Maramureș soarele românismului de la Ieud răsărea”.

După școala primară confesională, începută la Ieud și continuată la Dragomirești, deoarece aici era organizat învățământul de stat în limba maghiară, a urmat studiile secundare la Sighet, la liceul maghiar, ca bursier al „Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș” (5 fe-

bruarie 1861). De la dascălii săi, Petru Bilțiu-Dăncuș și Grigore Dunca învățase, iar la Sighet a înțeles, de la ceilalți fruntași români ai vremii, că pentru un tânăr maramureșean, izbăvirea de orice fel și, mai ales, cea națională și socială, pot veni doar prin instrucție și educație, prin așezarea sub faldurile riscante, provocatoare, ale luptei naționale, aflate atunci în plină afirmare.

Referindu-se, în principal, la această perioadă a sa, respectiv la cea a studiilor, într-un mod lapidar, în necrologul publicat în „Graiul Maramureșului”, din 26 ianuarie 1947, ziaristul Gheorghe Dăncuș reținea: „Născut la 15.XII.1883* (corect 1881 – n.n. I.G.) în comuna Ieud din țărani; învață la școala confesională din sat; apoi 2 ani în Dragomirești, unde era și școală de stat în limba ungară, spre a putea începe studiile secundare; cursul inferior la liceul din Sighet; cel superior la Oradea; Academia de Drept în

Oradea; doctoratul la Cluj, cenzura în Budapesta și 2 ani studii de specializare la Universitatea din Berlin, ca bursier al Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, înființată de marele savant Nicolae Iorga¹. Într-adevăr, Liga... a fost înființată de către savantul Nicolae Iorga la 15 septembrie 1890, iar din 1914 marele nostru istoric a lăsat locul de președinte lui Vasile Lucaciu, pentru o perioadă de patru ani, totodată, schimbându-i și numele în „Liga pentru Unitatea Politică a Tuturor Românilor”.

Ca student la Berlin, în evoluția tânărului maramureșean s-a realizat o transformare radicală, el reușind să-și completeze și să-și aprofundeze cunoștințele despre istoria românilor, având șansa unei prietenii deosebite cu Vasile Pârvan și cu alți tineri români, lângă care și-a consolidat convingerile patriotice. În această perioadă de emulație intelectuală, de frământări naționale, Vasile Chindriș a ajuns vicepreședinte al „Asociației Studenților Români de la Berlin”, o demnitate onorantă, dar care-l va propulsa, asumându-și un destin de luptător pentru cauza națională, la un alt nivel, superior.

După finalizarea studiilor de drept la Berlin și după cristalizarea convingerilor sale patriotice, Vasile Chindriș s-a întors la Sighet, hotărât să înceapă o carieră de avocat (vara anului 1909). În această profesie, de mare prestigiu la acea vreme, a fost inițiat de către însuși dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care-l va înnobila și mai mult cu aura misiunii naționale, aceea de apărător al dreptății românilor din comitatul Maramureș.

Etapa sigheteană a lui Vasile Chindriș a fost una a deplinei sale maturități profesionale, dar și a angajării lui totale, dincolo de orice inhibiții, pe tărâmul luptei naționale. El a început să militeze pentru scoaterea Maramureșului din izolare devenind, la 20 ianuarie 1913, președinte al filialei „Astra” din Sighet. Cu toate că beneficia de suficiente cunoștințe juridice, i s-au pus tot felul de piedici de către autoritățile austro-ungare ale vremii, iar filiala sigheteană a „Astrei” a putut lua ființă abia după un an. În această calitate de fruntaș astrist, el s-a implicat foarte mult, fiind catalizatorul unor acțiuni de anvergură, mai ales

după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, având rolul decisiv într-o mulțime de activități culturale-patriotice, serbări școlare și naționale etc., contribuind esențial la realizarea bustului dr. Ioan Mihalyi de Apșa ș.a.

Subliniind exact aceleași calități de lider și după momentul deplinei Uniri de la 1 Decembrie 1918, Mihai Marina, un alt mare maramureșean care a trăit și a activat pe acest tărâm al românismului în Sighet (și nu numai!), scria: „Abia peste un an Despărțământul Sighet al Astrei a putut lua ființă, președinte fiind ales dr. Vasile Chindriș. El deține această demnitate timp de 15 ani, ducând muncă de culturalizare în spiritul ideilor noi de unitate națională românească. În timpul președinției sale au fost organizate serbările de dezvelire a bustului dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care au constituit un prilej de afirmare a recunoștinței pentru vechile activități culturale românești”².

Aflat sub influența benefică a lui Vasile Pârvan și a altor fruntași ai luptei naționale, Vasile Chindriș a mizat totul pe cartea românismului, devenind, în preajma Marii Uniri, liderul de necontestat al luptei naționale din Maramureș. Momentul astral al carierei sale s-a ivit la 22 noiembrie 1918, când a fost ales președinte al Sfatului Național Român Comitatens Maramureș. În noua calitate supremă, i-a fost luat jurământul pe drapelul național, în Piața Sighetului, în fața celor peste 5.000 de români adunați, pe scena amenajată la inițiativa preotului Simion Balea, din Săpânța, unul dintre organizatorii care simțise că „sosise plinirea vremii” și despre care contemporanii afirmă că „asemenea vremi îi plăceau popii Balea”.

Apoi, cu un gest temerar, demn de cei mai mari bărbați ai istoriei, Vasile Chindriș a fluturat martiric steagul tricolor, deasupra capului său, a scenei și a mulțimii, într-un decor istoric cu totul inedit, spre uimirea și înfrigurarea mulțimii, căci asupra ei erau îndreptate țevile mai multor puști mitraliere, așa-numitele „mașini de pușcat” ale autorităților statale austro-ungare, de pe acoperișurile care străjuiau piața. Soarta românismului era acum în mâinile românilor care se desprin-

1 Gheorghe Dăncuș, *Avocatul Vasile Chindriș*, în „Graiul Maramureșului”, Anul XVI, Nr. 4, Duminecă, 26 ianuarie 1947, p. 1.

2 Mihai Marina, *Maramureșeni – portrete și medalioane*, Editura Dragoș-Vodă, Cluj-Napoca, 1998, p. 262.

deau de un trecut vitreg și se încredințau unui viitor abia prezumat.

Vasile Chindriș a făcut parte din delegația românilor maramureșeni care a plecat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, cu credențional din partea Cercului electoral Sighet, alături de Ilieș Filip din Apșa de Jos (azi, Ucraina), dr. George Bârlea – Sighet, Vasile Mih – Iapa și Mihail Dan – Apșa de Mijloc (azi, Ucraina)³. La Alba Iulia, Vasile Chindriș avea 37 de ani și părea omul providențial pentru mulți dintre contemporanii săi, instalându-se în fruntea mișcării de emancipare națională. Aici, la Alba Iulia, a fost ales membru în Marele Sfat Național Român, alături de alți maramureșeni, între care: Ioan Doroș – protopop de Sat-Slatina (azi, Ucraina), dr. Salvator Iurca – avocat în Sighet, Simion Balea – preot în Săpânța, dr. Vasile Filipciuc – avocat din Petrova; în total 13 maramureșeni din actualul județ au făcut parte din ineditul organism⁴.

Între 22 noiembrie 1918 și 28 aprilie 1919, în calitate de președinte al Sfaturii Național Român Comitatens (devenit apoi Consiliul Național Român Comitatens), dr. Vasile Chindriș a condus, *de facto*, administrația județului, într-o perioadă cât se poate de convulsivă, de imprevizibilă și tulbură, impunând autoritatea românească într-o reședință comitatensă cu organele sale în funcțiune, ezitante și în derivă, dar și în condițiile în care încă negocierile Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920) erau în plină desfășurare. În acest sens este de amintit faptul că pentru sporirea vigilenței și întărirea autorității austro-ungare a fost transferat, de la Hust la Sighet, prim-procurorul Mokesuy Zoltan; totodată a fost adus și Emil Zombory și numit comisar pentru Maramureș. Cei doi au avut, însă, un comportament civilizată, intuind spiritul vremii, iar la 28 aprilie 1919 „fostul comisar dl Zombory declară că prezența domnului prefect nou – însemnează forța majoră, la care cedează și predă oficiul”⁵. Toată această înțeleaptă gestionare a unei astfel de situații de

criză, de transfer de putere de stat, de la o autoritate la alta, a fost posibilă mai ales datorită prestigiului de care se bucura Vasile Chindriș. „După aceasta steagul nostru tricolor se pune pe edificiul casei comitatului, ce înseamnă luarea în posesiune, – iar toți domnii și țărani români prezenți să adună în sala de sfat, unde dl dr. V. Kindriș deschide adunarea”⁶. Această perioadă de interimat, de interregn, a coincis și cu venirea trupelor române ale Regimentului 14 Roman în Maramureș, cu luptele purtate de acești militari la Vadul Izei, la Cămara Sighetului și în dreapta Tisei, pentru eliberarea Sighetului și a zonei de sub trupele de ocupație, ale locotenentului ucrainean Vorobeț.

Epoca misionară, aproape mistică, a lui Vasile Chindriș a căpătat o altă anvergură odată cu ziua de 28 aprilie 1919, respectiv cu depunerea jurământului primului prefect român al Maramureșului; l-am numit aici pe dr. Vasile Chiroiu, un bănățean călit pe front, dar și în timpul luptei pentru încropirea companiilor de voluntari de la Darnița, de lângă Kiev, alături de un alt mare maramureșean – dr. Găvrilă Iuga.

Noul prefect a depus jurământul pe același drapel confecționat din pânza dăruiată de tribunul Vasile Goldiș de la Arad, care a fost brodat de către fetele ilustrului cărturar român patriot dr. Ioan Mihalyi de Apșa în noaptea de 21/22 noiembrie 1918, și adus ascuns în sân, în piață, de către mezină familiei, d-ra Lucia de 13 ani; pe el a jurat dr. Vasile Chindriș, după ce a fost sfințit de către preotul Simion Balea. A fost purtat apoi pe Câmpul lui Horea de la Alba Iulia. Rolul lui Vasile Chindriș s-a redus ulterior la o carieră juridică, fiind numit jurisconsult al județului, calitate în care a excelat. O perioadă scurtă a fost primar, apoi a ajuns să lucreze în structura administrativă a ținutului Someș, la Cluj, iar în anul 1940, odată cu Dictatul de la Viena (30 august 1940), s-a refugiat la București, tot ca jurist, în Ministerul de Interne, pentru a se proteja de furia revanșardă maghiară. De asemenea, marele

3 Vezi, pe larg, Mihai Dăncuș, Gheorghe Todinca, *Maramureșul și Marea Unire. Crestomație de texte și documente 1918-1919*, Muzeul Maramureșului și Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Sighetul Marmăției, 1 Decembrie 1998, p. 82-85.

4 Vezi, pe larg, Bogdan Bucur, *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, Editura Rao Class, București, 2017, p. 233.

5 ****Sosirea domnului prefect*, în „Sfatul”, An II, Sighet, vineri, 19 aprilie (2 mai) 1919, Nr. 17, p. 4.

6 *Ibidem*.

român și om politic a devenit în noiembrie 1919 „deputat în Casa Țării” din partea Partidului Național Român, iar după 10 ani a fost ales senator pe listele Partidului Național Țărănesc. În București, în refugiu, dr. Vasile Chindriș se îmbolnăvise foarte grav, iar în anul 1943 s-a pensionat.

După înfăptuirea idealului național, la 1 Decembrie 1918, părea că rolul unor personalități de mare anvergură ar fi putut păli. Nu a fost deloc așa. Dimpotrivă, începea o altă etapă a luptei naționale, mai ales odată cu energizarea revizionismului maghiar, care reprezenta o presiune și o primejdie constante la adresa ființei statului român. În consecință, la 15 decembrie 1933 se constituise, la București, Liga Antirevizionistă Română, al cărei președinte a fost ales Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul”.

În acest context larg, național, în Maramureș au avut loc adunări antirevizioniste: la Sighet și Vișeu de Sus, la care au participat mii de români. Pe acest val popular, la 26 noiembrie 1934, la Sighet, a avut loc o ședință a secției locale a Ligii Antirevizioniste Române, care l-a ales în fruntea sa pe dr. Vasile Chindriș, chiar în lipsă, fiind „morbos” (bolnav). După un an de zile dr. Vasile Chindriș a demisionat din această demnitate, locul său fiind luat de către dr. Ion de Kovats, iar dr. Vasile Chindriș va completa galeria președinților de onoare, alături de protopopul de Săpânța – Simion Balea, Nicolae Doroș – protopop în Sat-Șugătag și Găvrilă Iuga – avocat în Vișeu⁷.

Vasile Chindriș și Vasile Pârvan – o prietenie în cheia Marii Uniri

Citind cu atenție și nedisimulată deferență paginile presei maramureșene interbelice, rămâi surprins, la modul plăcut, atât de frumusețea discursului jurnalistic, cât și de bogăția de idei, precum și de nivelul lor superior de abordare. De multe ori, cu păcat sau nu, mă pomeneam mirându-mă, cum și de unde și cum au putut atinge înaintașii noștri de acum 100 de ani, acel nivel elevat intelectual; ba mai mult, făcând comparație cu cei de la București, rămâneam puțin nedumerit, convins fiind de influența lor reciprocă, așa încât nu știi care și cine, de la cine se vor fi inspirat

mai mult!? Spre demnitatea lor, evident! Spre onoarea noastră istorică, subsecventă, desigur!

O primă explicație rezidă în faptul că existau dese contacte între intelectualii și marii oameni politici ai Vechiului Regat și provinciile istorice, că se practica, de asemenea, un mare și mănos schimb de scrisori, că se făcea un intens schimb de cărți și de presă, atât de limbă română, cât și în limbile naționalităților conlocuitoare, din ținuturile în care viețuiau acești români ș.a.m.d. Un alt aspect, mai puțin recunoscut, l-a reprezentat faptul că intelectualii români ai zonei erau bine conectați la infrastructura teoretică a curentelor politice ale vremii și că, mai ales, curentul liberal era unul de mare deschidere europeană, iar în cercurile maghiare, deoarece ei, maghiarii, balansau suveran între Viena și Budapesta (deja!) și între cele două capitale ideologice și Europa, mult avansată ideologic, se intruzionau, cu ușurință și românii.

Aceste explicații de natură pur teoretică nu pot satisface curiozitatea privind calitatea intelectuală a respectivelor personalități locale maramureșene! O altă explicație ar putea fi pur și simplu țesătura, infrastructura de „prietenii”, devenite celebre unele (!), dintre maramureșeni și marii oameni de cultură și politicieni, de pe întreg cuprinsul hotarului etnic românesc.

Sub acest beneficiu al marilor prietenii s-a înscris și relația dintre Vasile Chindriș și Vasile Pârvan, una reciproc avantajoasă, o relație care, dincolo de schimbul fertil de idei, de cărți, de reviste și de propriile creații, a mai comportat și o angajare practică, efectivă în câmpul unui demers patriotic, greu de decodat încă, deoarece l-am putea doar bănuși, doar intui, fiind bine ocrotit în cheia esopică în care este prezentat în scrisori.

Ceea ce m-a surprins într-un mod cât se poate de plăcut în momentul în care mi-au căzut sub ochi cele patru scrisori, prin amabilitatea D-lui Gheorghe Pârja, inegalabilul editorialist maramureșean, care în loc să-și înmoaie pana în călimara cu cerneală, își astâmpără setea în retorta sufletului de maramureșean autentic. Așadar, surpriza a fost colosală, căci, mai ales, știam că marele savant arheolog român, de anvergură europeană, se confesa foarte rar și a întreținut

⁷ Vezi, pe larg, Laurențiu Batin, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dr. Ion de Kovats*, Editura Limes, Florești – Cluj, 2017, p. 278-405.

relații de prietenie extrem de puține, din pricina timpului care-l amenința parcă cu trecerea lui implacabilă, dar și pentru că părintele școlii de arheologie românești vorbea foarte puțin despre sine. Cu atât mai mult, aceste patru scrisori sunt un dar pentru posteritate, pentru noi cei de azi, mai ales din perspectiva că marele savant a cerut, prin testamentul său, ca manuscrisele particulare să-i fie arse, după moartea sa.

Cele patru nestemate reprezintă o corespondență intensă, judecând după frecvența cu care au fost scrise și expediate, o experiență derulată doar pe întinderea nici a unui an de zile, respectiv între 24.12.1908 și 29.09.1909, apreciind după data poștei de pe plicurile lor. În același context să mai observăm că cea de-a patra scrisoare poartă data poștei din București – „29 nov. 1909”, iar data poștei din „Máramarossziget – 8 Dez. 1909”; ca atare unei scrisori expediate din București îi trebuia un răstimp de 8-9 zile, ca să ajungă de la expeditor, la destinatar, la începutul secolului XX. Am mai adăuga, apoi, în același spirit al fascinației istorice, că fiecare dintre respectivele scrisori poartă mai multe ștampile și mai multe date ale poștei, certificând oficial și „bunele oficii” ale cenzurii, după cum mai multe ștampile găsim și pe reversul plicului, trădând astfel „atenția” de care s-au „bucurat” și din partea „lectorului avizat” al statului austro-ungar.

În prima scrisoare, plină de tandrețuri și de calde aprecieri la adresa, „andrisantului” și a prietenului comun Alecu, Vasile Pârvan îi mărturisește mici secrete, răsfățuri prietenești maramureșeanului, iar aceste confidențe ne relevă apropierea deosebită existentă între cei doi, împărtășirea unor taine, ca de pildă „am asistat la căsătoria prietenului Bratu (altă veste pe care o știi numai D-ta)”.

Această scrisoare trimisă din Breslau, unde rezida Vasile Pârvan, la adresa din Berlin a lui Vasile Chindriș, este urmată de una expediată din Berlin, de către același Vasile Pârvan, la adresa din Sighet a lui Vasile Chindriș, la începutul lunii septembrie 1909. Rămânând în aceeași paradigmă a prezumțivelor conspirației, să mai precizăm că pe plicul expediat din Berlin era doar o singură

ștampilă de expediere, iar la adresa destinatarului, mai este precizată și țara (Ungaria), deci nu Austro-Ungaria. Pe partea din spate a plicului sunt administrate tot două ștampile, adică Vasile Chindriș beneficia de aceeași atenție a organelor statului și în ceea ce privește scrisorile primite din Germania.

Conținutul celei de-a doua epistole este unul foarte consistent – așa după cum precizează, dintru început, expeditorul, exprimându-și, totodată, și uimirea față de o mare cucerire a tehnicii din vremea sa: „În sfârșit îți pot scrie și mai pe larg. Ieri a fost zi mare pe aici: a venit Zeppelin cu balonul; l'am văzut și eu foarte bine: e în adevăr măreț!”⁸

În continuarea conversației, Vasile Pârvan îi mărturisește că a terminat volumul despre Marcus Aurelius, că îl roagă să-l citească cu mare atenție pentru a-i putea răspunde cum i-a plăcut. De asemenea, îi mai mărturisește că a mai „citit puțin din cartea de conversații”, aceste trei puncte ilustrând colocvialitatea și prietenia complice ale celor doi convivi. În consecință, Vasile Pârvan îi solicită, totuși, prietenului maramureșean (din Ungaria!): „Ți-aș fi foarte recunoscător, dacă mi-ai trimite D-ta, din când în când câte o gazetă cu articole interesante: de pildă cum înțeleg Ungurii împăcarea cu România etc. Fițiucele provinciale sânt în această privință chiar mai interesante decât foile ălea, «mari»!! din capitală, deci sunt binevenite”⁹. Scrisoarea datată în 30 august 1909, ce-a de-a doua, deci, o încheie marele arheolog bucureștean, precizându-i că-i așteaptă piesa de teatru popular „Vicleimul”, la adresa indicată (Izvor, nr. 95) și îl felicită pe Vasile Chindriș în mod călduros pentru începerea carierei; altfel spus, Vasile Chindriș debutează în avocatură, undeva în decursul lunii august a anului 1909.

Cea de-a treia scrisoare, din tezaurul de patru nestemate pe care le deținem în copie și noi, poartă pe plic, alături de destinatar, și precizarea cu „Ungaria”, pentru adormirea sau poate chiar pentru îndulcirea, întrucâtva, a vigilenței autorităților suspicioase maghiare. De altfel, se știe că pentru românii maramureșeni, patria lor oficială era Ungaria, ei nefăcând distincția între „țară” și

8 *Corespondența dintre Vasile Pârvan și Vasile Chindriș*, colecție particulară Gheorghe Pârja, *scrisoarea a II a*.

9 *Ibidem*.

patrie. „Țară” era ceva neutru, iar mersul la „țară”, respectiv, mersul la lucru în agricultură, în Câmpia Panonică, în sezoanele de vară și toamnă, însemna mersul „acolo”, „în Țara ungurească”, în altă parte decât la noi, în „Țara Maramureșului”, adică. În aceeași cheie esopică era înțeleasă și sintagma „drumul țării”, tot ca ceva străin, cu care conviețuiești, dar care te îndepărtează sau cel puțin nu te privește, oricum, ceva care nu-ți aparține și nu te conține sau obligă.

Începându-și scrisoarea cu „Iubite Domnule Chindriș”, în paradigma diplomatică a vremii, Vasile Pârvan îi mărturisește lui Vasile Chindriș că a fost ocupat cu tipărirea unei lucrări și că abia acum, în 5/18 septembrie 1909, a găsit răgaz să-i răspundă la epistola Domniei Sale din „8 ale curenteii”.

Deosebit de relevantă, pentru noi maramureșenii, devine această scrisoare, pentru că se referă la piesa de teatru popular *Vicleimul*, scrisă de către învățătorul model Petru Bilțiu-Dăncuș, o realizare de gen, din inventarul obiceiurilor de Crăciun, publicată mai târziu, în anul 1925, de către Tache Papahagi.

Referitor la acest monument de cultură populară scrisă, părerea recenzorului de la București este una cât se poate de tranșantă, deși respectivul *Viflaim* a rămas să facă o adevărată carieră, până azi ca piesă de inegalabil teatru popular. În acest sens, Vasile Pârvan îi scrie prietenului său nordic, introducându-și și tatăl în ecuație, următoarele: „Vicleimul ce l-ai trimes l’am citit; ba pentru controlul părerii mele, l’am dat și tatălui meu – care, cum știi, e învățător –, să-l citească. Sentința e: nu se poate publica. Alături de părți foarte bune, cum e convorbirea dintre păstori ori colindul pecurarului, sânt părți imposibile, precum e mai tot ce spune Maria, la început și Iosif în general, precum și întreg dialogul dracilor, la sfârșit. Versurile sunt, în general bune, dar atâta nu-i de ajuns”¹⁰.

În continuare, Vasile Pârvan își exprimă bucuria așezării „definitive” a lui Vasile Chindriș în Sighet, îi mulțumește pentru tot felul de materiale în limba maghiară, pentru anumite cărți care îi sunt folositoare, mai ales pentru bogăția de

note, deoarece „pot astfel vedea cu ce material lucrează Ungurii”.

Cu siguranță că istoriografia românească mai are de recuperat multe în privința istoriei noastre naționale, mai cu seamă a acelor aspecte privind strategia care a stat la baza coagulării proiectului statului național unitar român! În această a treia scrisoare mai sunt câteva aspecte care trimit cu gândul către proiectele temerare, de o finețe aparte, care țin de domeniul activităților ultrasecrete ale intereselor de stat. Este cazul sfatului pe care i-l dă „Bucureștiul” lui Vasile Chindriș, prin gura și pana lui Vasile Pîrvan, referitor la implicarea acestuia în lupta națională din comitatul Maramureș: „Sânt și eu de părere că acum, la început, e bine să nu te prea manifesti, ci să fii modest și tăcut”¹¹.

Încredințându-l, apoi, pe maramureșean că-i va înlesni accesul în „Liga Unității Românilor de Pretutindeni”, „firește, în sensul în care ne-am înțeles la Berlin”, că îi va publica o eventuală monografie a leudului, scrisoarea se încheie în cheie și mai încifrată, înțeleasă, poate, doar din perspectiva aceluiași „rațiuni de stat”: „Piesa” în chestie ți-o voi trimite-o recomandat, la prima ocazie viitoare”¹².

În sfârșit, în cea de-a patra epistolă întâlnim încă un moment de sinceritate și de asumare de responsabilitate, care ni-l va pune într-o lumină deosebit de favorabilă pe ilustrul savant bucu-reștean. Încă de la început acesta intră direct în subiectul chestiunii, mărturisindu-și bucuria preluării catedrei universitare, în contextul decesului profesorului Grigore T. Tocilescu. Vasile Pârvan nota, aproape ca pentru sine: „La sfârșitul lui Septembrie a murit profesorul Tocilescu. Puțin în urmă a apărut cartea mea (pe care te rog să mă ierți, că nici până acum n-ai primit-o: ți-o voi trimite zilele astea). La 20 oct., Facultatea de Litere m-a recomandat ministrului ca profesor suplinitor la catedra vacantă. La 9 ale curenteii (luna noiembrie 1909 – n.n. I.G.) am început cursul. Pregătirea cursului îmi ia tot timpul, așa că d-abia seara de găsesc vreme pentru corespondență, ori alte lecturi în afară de școală”¹³.

10 *Ibidem*, scrisoarea a III a.

11 *Ibidem*.

12 *Ibidem*.

13 *Ibidem*, scrisoarea a IV a.

După aceste aspecte colocviale ale unei mărturisiri, în fața căreia se impune să avem toată deferența, în continuare, epistolarul nostru genial își prezintă ceea ce a întreprins în mod complice, pentru lupta națională în care era pregătit și implicat Vasile Chindriș, având în vedere spiritul vremii, al societăților secrete care bântuiau întreaga Europă, de-a lungul și de-a latul. Ca atare, confratele de la București își liniștea partenerul: „Am vorbit cu Albini destul de mult despre d-ta și i-am povestit într-o lumină favorabilă activitatea d-tale la Berlin, precum și planurile – deocamdată cu totul moderate – ce le ai pentru ținutul d-tale. I-am spus și de aceea că-ți vei da fără îndoială doctoratul având nevoie de el ca de o bază morală mai mult în lupta ce o vei întreprinde, când va sosi timpul. În sfârșit, dinspre partea Societății, poți fi pe pace în toate privințele”¹⁴. După acest paragraf, care merită o atenție mult mai mare, o coroborare cu informații deocamdată foarte rare și foarte precare, realitatea scrisorii ne dezvăluie sinceritatea debordantă a lui Vasile Pârvan față de marele său prieten, înțelegând, totodată, de ce Vasile Pârvan a lăsat, testamentar, să-i fie arse manuscrisele sale private. Conștienți că ne aflăm la limita unei anumite îndrăzneli intim-prietenesti, nepermis de mari, am înțeles, totuși, să reproducem următorul paragraf pentru a scoate în evidență, atât părerea sinceră a savantului bucu-reștean față de unele aspecte ale istoriografiei maghiare, cât și gradul de apropiere dintre cele două mari conștiințe naționale, prinse în sara-banda misterioasă a luptei naționale, gânduri mărturisite hârtiei, cu toate riscurile pe care le implica interceptarea de către cenzura vremii sau, mai grav, „judecata postumității”: „Pentru trimiterea regulată de gazete ungurești îți mulțămesc mult, dar, oricum, nu mai fac nicio ispravă cu ele, căci seara când mă culc sânt prea slăbit, ca să mai pot lua aminte la chinezăriile alea ale lor”¹⁵.

Încheind acest epistolar, cu evidentă tentă de exortăție a lui Vasile Pârvan față de Vasile Chindriș și față de „ținutul” său, considerăm că, în acest context, se impune să amintim spusele academicianului Alexandru Zub despre înaintașul

său Vasile Pârvan: „Sensul adevăratei istorii nu poate fi decât eminentement spiritual, metafizic, dedus din continua pendulare a umanității între real și posibil. Pentru marele cărturar, de pe acum fără vârstă, istoria se definea ca manifestarea tendinței de nemurire, inerentă omului, susceptibilă să descopere viața sufletului omenesc în înfățișările sale din toate locurile și timpurile. La acest nivel, rareori tangibil, ea devine etică, semnificativă, esențială”¹⁶.

Acest dialog epistolar, ilustrativ pentru spiritul epocii respective ne obligă la o și mai multă admirație istorică față de cele două personalități românești, care, pe lângă faptul că au excelat profesional, s-au afirmat cu eficiență și pe terenul luptei politice naționale.

Ziarist la „Sfatul”

Imaginea arhetipală a românului maramureșean este aceea în care, atunci când are sau ar avea ceva de făcut, omul nostru se suflecă la mâini, își „freacă palmile” și se apucă de acea treabă, nelăsând-o până nu o isprăvește. Cu alte cuvinte, maramureșeanul nu prea stă mult pe gânduri, ci începe degrabă lucrul, iar în subconștientul său există cultul temeiniciei muncii, al lucrului bine făcut și dus până la capăt, „da să-i sece mâmurile”, „da să-i pice urechea”.

Am invocat acest truism pentru a arăta că în cazul intelectualilor maramureșeni, atât câți au fost ei, această trăsătură comportamentală era sacrală; ei acționând în orice împrejurare ca într-un ritual de consacrare, considerându-se modele de urmat, cu sfințenie și, mai ales, nu aveau voie să dezamăgească, să nu confirme!

După cum, de asemenea, știm, cazul unor bărbați mari ai neamului, care la un moment dat, aflați la cumpăna destinului lor, dar în același timp și la un moment de răscruce pentru traiectul colectiv, național, nu fără tragism în suflete, au reușit să depășească dilema, sacrificându-și iubirea sau cariera și dedicându-se cu totul cauzei naționale. A fost și cazul lui Vasile Chindriș care, pentru ieudeni săi a rămas „domnul nost”, deși ar fi ajuns om mare, pe la București.

14 *Ibidem*.

15 *Ibidem*.

16 Ioan Botiș, *Vasile Pârvan – părintele școlii arheologiei românești*, în „Gazeta de Maramureș”, Anul XVII, Nr. 787, 23-29 iunie 2018, p. 15.

Dacă până la 1 Decembrie 1918, momentul astral al devenirii noastre ca națiune, ni se tot insinua că am fi „un popor fără soartă, decăzut din destin și din istorie”, părăsit și zărăstit prin Balcani, Dunăre și Carpați, iată că odată cu genialul moment istoric se schimbă și paradigma conceptuală românească. În consecință, intră în scenă, tot mai mult superlative ca: „Marea Adunare Națională”, „Marea Unire”, „Marele Sfat Național”, „cea mai grandioasă paradă a portului național” ș.a. S-a produs, așadar, inclusiv o reconfigurare conceptuală națională, iar generația înfăptuitoare a Marii Uniri, cea care a trăit plener momentul istoric, era conștientă că nu trebuie să dezamăgească. Dimpotrivă! Era chemată să confirme, să consacre aproape un mit, poate chiar o magie istorică.

Imediat după momentul epocal consemnat la Alba Iulia, odată întorși acasă, în Sighet și în Maramureș, cei care s-au pus pe sine drept garanție insolitului demers istoric, s-au dedicat cu totul acestuia (a nu se uita că în Sighet încă rezida întregul aparat administrativ austro-ungar, cu nimic diminuat și de neglijat, deloc impresionat de „plebiscitul valahilor” de pe Câmpul lui Horea) ș.a.m.d. Cu toate acestea, cu sabia lui Damocles

Mormântul dr. Vasile Chindriș din Cimitirul Bisericii Greco-Catolice Ieud-Șes

deasupra capului, frunțașii maramureșeni și-au început opera de românizare, de „preluare a imperiului” – după o expresie consacrată a vremii, începând cu 1 mai 1919, în mod oficial.

Cu siguranță că până și timpul, noul timp „românesc” al acelor personalități, începea să se scurgă altfel, cu semnificații și cu împliniri care confirmau și întemeiau, totodată, o altă lume. Ca atare, a doua zi, adică în 2 decembrie 1918, Vasile Chindriș a participat la ședința organizată la Alba Iulia, prezidată tot de către George Pop de Băsești, for în care a fost ales, atât în Marele Sfat Național, cât și în Consiliul Dirigent, alături de Iuliu Maniu, organisme care, din rațiuni de securitate, a fost „așezate” să funcționeze la Sibiu.

După entuziasmul trăit plener la Alba Iulia și după lecția națională de românism, asimilat și asumat acolo, odată întorși acasă, în Maramureș, situația putea părea neclintită, deoarece toate organele statului austro-ungar erau la „locul lor”. În consecință, rămânea în puterea și determinarea acelor bărbați ai vremii să-și impună voința în realitatea imediată, cotidiană. Acest lucru nu era posibil decât, oarecum, în paralel, pentru că nicio autoritate nu s-a dat la o parte și nici nu și-a oferit diligențele noii ocârmuiri.

Prima cale de preluare a puterii și de însinuare a acesteia în noul context total schimbat, contorsionat istoric, a fost cea a presei; o putere care se impunea și care constituie pentru noi, cei de azi, aproape singura sursă de informare, în contextul unui boicot „istoric” al celorlalte surse documentare, administrative, arhivistice. Vorbind despre „Sfatul”, organul oficios al C.N.R.C. din Maramureș, profesorul universitar dr. Nicolae Iuga nota în studiul intitulat „Ziarul «Sfatul», organ al Sfatului Național Român al Comitatului Maramureș (7 decembrie 1918-31 martie 1919), următoarele: „Valoarea documentară a acestei publicații este cu adevărat excepțională, mai cu seamă dacă avem în vedere că în cursul vremurilor, respectiv în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în Maramureșul intrat atunci în Ungaria horthystă, multe arhive fie că au fost duse și puse la păstrare în Ungaria, în locuri necunoscute sau inaccesibile, fie că au fost distruse intenționat, fie că pur și simplu s-au pierdut. Așa se face că, pentru anumite evenimente, în lipsa documentelor de arhivă, paginile acestei foi devin

o sursă primară de informare de cea mai mare importanță”¹⁷.

Conștienți fiind la ce întreprindere periculoasă se angajează, cei doi redactori, dr. Vasile Chindriș și sr. Titu Doroș, au reprodus, încă din al doilea număr al insolitei publicații, un articol, din 12 august 1910, apărut în publicația „A Tisza”, nr. 31, referitor la îndrăzneala unora de a vorbi românește, în public, în chiar centrul Sighetului: „Numai un caz, mic la vedere, dar care înseamnă mult, scoatem la iveală. Sunt doar 2 săptămâni, cum mergeam seara la așa-numitul corzo pe asfaltul pieții mari a Sighetului, ne toacă la urechi vorbe românești. Nevăzând nicăiri guba, privim în jur și iaca vedem trei domni, doi îns doctorii (Dr. V. Kindriș și Dr. T. Doros. Red.) dreptului unguresc, plimbându-se de brați, și îi auzim vorbind românește”¹⁸.

Reproducând acest articol, impregnat de atâta ură, dispreț și ironie atavică, interetnică, redacția ziarului, făcând precizarea că cei doi domni erau chiar domniile lor, ne mai informează că în 1910, strada (piața centrală) Sighetului era asfaltată, iar lumea bună a orașului ieșea, seară de seară, la „așa-numitul Corzo”. În același context trebuie să reținem faptul că limba română era considerată o limbă inferioară, destinată slugilor, propice a fi vorbită doar pentru cei cu „gubă” și nicidecum pentru cei care făcuseră pasul înspre integrare, înspre cultura maghiară „a poporului lui Rákóczi”, adăugând: „Nu ca și cum n’ar fi știind ungurește, nu pentru că n’ar călca pământ unguresc, ci numai pentru că e mai dulce limba din țară (hazai nyelv). Mai mulți domni unguri i-am auzit și s-au scandalizat și din acești trei domni, doi de atunci, mai în fiecare seară se plimbă în Piața Mare și, demonstrativ, vorbesc tare, românește. Dar am văzut ridicându-se bota la spatele lor, se poate se-o vază și în față. (S’a trimis.)”¹⁹.

După cum se vede, articolul trădează o anumită neliniște, îngrijorare, transmitând, totodată, mesajul că cei trei domni au avut curajul atunci, în

1910, să vorbească românește în Piața Mare, în plin centrul Sighetului și în plin imperiu și că ar fi bine ca toți românii să prindă curaj și să preia orașul, județul și țara, vorbindu-și românește pe stradă, acum, în noul context.

Ideea unei publicații a românilor din Maramureș, imediat după Marea Unire, se pare că a avut-o dr. Vasile Filipciuc, după cum aceleași surse din familia respectivă mi-au relatat că și titlul ar fi fost dat, tot de către ilustrul cărturar. Această necesitate a fost conștientizată și asumată de către toți fruntașii români din Maramureș ai acelui moment istoric. De aceea, dezbateră unii asemenea incident, readusă în actualitate, de data aceasta în paginile unui ziar românesc, cu toate riscurile și consecințele imprevizibile, era menită a determina alte reacții în rândul românilor. În acest sens, să precizăm faptul că pe cei doi domni redactori de la „Sfatul”, îi găsim, de obicei, implicați în toate împrejurările în care se vorbea despre afirmarea spiritului național, în mod voluntar, indiferent de costuri și de riscuri.

Cei doi au condus redacția „Sfatul” până la sfârșitul lunii mai 1919, când în editorialul intitulat *Rămas bun* și semnat, de data aceasta, de către dr. T. Doroș și dr. Vasile Kindriș, cei doi constatau, cu vădită satisfacție: *În urma faptului de care ne bucurăm mult, că cărmuirea Maramureșului a ajuns pe mâini chemate, spre aceasta, în mâini românești – înceată rostul, sfârșește activitatea Consiliului Comitatens. Și «Sfatul», ziarul pe care s-a răzimat Consiliul, ca mijloc izvorât din aceleiași nădejdi, din aceleiași dorinți – lucru firesc de tot – împlinindu-și misiunea, dă loc la noua închegare, care-i în curgere*”²⁰.

Referindu-se la acest moment crucial din istoria Maramureșului, precum și a ziarului la care facem referință, același profesor univ. dr. Nicolae Iuga mai preciza în articolul invocat: „Odată cu instaurarea noii administrații românești în Maramureș, activitatea conducerii provizorii, exercitată între decembrie 1918-mai 1919 de către Sfatul (ulterior Consiliul) Național Ro-

17 Nicolae Iuga, *Ziarul „Sfatul”, organ al Sfatului Național Român al Comitatului Maramureș (7 decembrie 1918-31 mai 1919)*, în Nicolae Iuga, Liviu Ioan Tăut, Magnolia Tilca, Laura-Rebeca Stiegelbauer, *Ziarul „Sfatul” Sighetu Marmației (decembrie 1918-decembrie 1919)*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2018, p. 4.

18 *** *Din trecut*, în „Sfatul”, An I, Sighet, vineri, 14/27 decembrie 1918, Nr. 2, p. 3.

19 *Ibidem*.

20 Dr. T. Doroș, Dr. V. Kindriș, *Rămas bun*, în „Sfatul”, An II, Sighet, vineri, 31 mai (13 iunie) 1919, Nr. 22 - 23, p. 1.

mân Comitatens încetează. Ziarul «Sfatul», care în acest răstimp, de o jumătate de an, a fost oficiosul acestui organism, își continuă, însă, apariția încă o jumătate de an, până în decembrie 1919, cu subtitlul de «organ național, redactat de un comitet», condus fiind de către un redactor

responsabil în persoana lui Vasile Cziplé²¹.

Vasile Chindriș a fost, pentru Maramureș, omul potrivit la momentul potrivit, „personajul” providențial, un martir care s-a dăruit pe sine, până la epuizare, sfârșind, însă, în fața unei realități crude, care venea implacabil.

Bibliografie:

I. Arhive.

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, *Fond Consiliul Dirigent; Fond Președinția Consiliului de Miniștri*.
- Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Fond Protopopiatul Greco-Catolic leud*.
- Consiliul Județean Maramureș. Serviciul de Evidență a Populației.
- Parohia Ortodoxă leud-Deal.

II. Memorii și mărturii

- *Corespondența dintre Vasile Pârvan și Vasile Chindriș*, colecție particulară Gheorghe Pârja, patru scrisori (1909-1910).
- Dr. Marina, Mihai, *Pagini alese*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013.

III. Lucrări generale și speciale

- Temian Laura; Temian Lazăr; Băințan Valentin; Dragomir Zamfir; Ardelean Laviniu, *File de cronică: Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș – Volumul I (din paleolitic până în 1918)*, coordonator științific: prof. dr. Teodor Ardelean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2016.
- Batin, Laurențiu, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dr. Ion de Kovats*, Editura Limes, Florești-Cluj, 2017.
- Bucur, Bogdan, *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, Editura Rao Class, București, 2017.
- Dăncuș, Mihai; Todincă, Gheorghe; *Maramureșul și Marea Unire. Crestomație de texte și documente 1918-1919*, Muzeul Maramureșului și Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș, Sighetul Marmației, 1 Decembrie 1998.
- Dobeș, Andrea, *Ilie Lazăr. Consecvența unui ideal politic*, ediția a II-a, Fundația Academia Civică, 2015.
- Filipașcu, Alexandru de Dolha și de Petrova, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997.
- Gherheș, Ilie, *Maramureșenii și Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1917.
- Iuga, Vasile de Săliște, *Dicționarul istoric al localităților din județul Maramureș*, ed. a II-a, Editura „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2012.
- Idem, *Oameni de seamă ai Maramureșului (1700 - 2010)*, Editura „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2014.
- Marina, Mihai, *Maramureșeni - portrete și medalioane*, Editura „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 1998.
- Todincă, Gheorghe, *Marea Unire a românilor. Oameni, locuri, documente din Maramureș (1918-1919)*, Sighetul Marmației, 2017.
- Tomi, Marian Nicolae, *Maramureșul Istoric în date*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2005.
- Țineghe, Cristina, *Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919-1923)*, Centrul de Studii pentru Resurse Românești, București, 2009.
- *** *1918 la români. Documentele Unirii*, vol. IX-X, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

IV. Presa

- „Astra Maramureșului”, Sighet, 1927-1934.
- „Gazeta Oficială”, publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria, Sibiu, 1919-1920.
- „Gazeta Maramureșului”, 1920-1940.
- „Graiul Maramureșului”, Sighet, anii 1932-1950.
- Iuga Nicolae; Tăut Liviu Ioan; Tilca Magnolia; Stiegelbauer Laura-Rebeca, *Ziarul „Sfatul” Sighetul Marmației (decembrie 1918-decembrie 1919)*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2018.
- „Maramureșul” (1920-1926).
- „Sfatul” (1918-1919).

21 Nicolae Iuga, *op. cit.*, p. 15.

Ion Bilțiu Dăncuș

1892-1952

Mihai DĂNCUȘ

„Copii! V-am crescut români! Decât să vă știu că vă lepădați vreodată de limbă, lege și Neam, mai bine v-aș scoate ochii de acum, să cerșiți din casă în casă; să nu uitați”.

(Cuvintele de pe patul de moarte ale lui Petru Bilțiu Dăncuș)

Finele celui de-al Doilea Război Mondial a surprins unele teritorii ale Europei care aveau un statut incert și de care unele cercuri interesate, cu sprijin și susținere puternică din partea beligeranților învingători, au încercat să profite, în sensul de a alipi țărilor învingătoare teritorii, indiferent de voința populației majoritare.

Așa s-a întâmplat cu Maramureșul istoric, adică fosta Țară a Maramureșului, Voievodatul și mai târziu Comitatul, după 1918 despărțit în două, râul Tisa devenind frontieră pentru România și statele în care au fost încorporate cele două treimi de teritoriul din dreapta Tisei, respectiv statul nou creat – Cehoslovacia, după Primul Război Mondial și Ucraina Sovietică după cel de-al Doilea Război Mondial, teritoriul numindu-se acum Transcarpatia¹.

Actul istoric de la 23 August 1944 a schimbat poziția României împotriva Puterilor Axei, asociindu-se armatei sovietice cu care continuă războiul, eliberând Transilvania de Nord și teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei.

Orașul Sighetul Marmăției a fost eliberat la 18 octombrie 1944 de către Armata a 40-a sovietică condusă de comandantul Ghiomin.

În aceeași zi – 18 octombrie 1944 – orașul

este predat Consiliului Național Român, constituit din conducătorii românilor la 30 august 1940 și care cuprinde reprezentanți din toate grupările politice.

Consiliul Național Român, avându-l ca președinte pe profesorul de limbă franceză Ion

Bilțiu Dăncuș, a preluat conducerea orașului și a județului, instituind ordinea și dispunând refacerea gravelor deteriorări provocate de război (poduri, drumuri de acces, aprovizionarea populației, apărarea acesteia împotriva atacurilor făcute de dezertori, hoți și bandiți).

După eliberare, la Sighet se instalează Comisia Aliată de Control, care, în final, s-a dovedit părtinitoare și favorizantă elementelor prosovietice.

Se știe că, încă din ianuarie 1945, în zonă, și în special la Sighet, o mișcare ruteană condusă de Ivan Odo-

viciuc, avocat din Sighet, acționa pentru alipirea Maramureșului românesc la Ucraina Subcarpatică, respectiv integrarea în Uniunea Sovietică².

În sensul acesta, rutenii din stânga Tisei, conduși de Ivan Odoviciuc și Nicolae Lazarciuc, lansează un apel de strângere de semnături pentru unirea Maramureșului cu Ucraina. Recurgând la diverse șiretlicuri (semnături pe liste pentru a primi zahăr, ulei etc.), dar și prin amenințări fă-

1 Pentru toată problematica ce o implică acest teritoriu românesc central european și evoluția istorică, vezi G. Cristea și M. Dăncuș, *Maramureș, un muzeu viu în centrul Europei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 20-23.

2 Dr. Dăncuș Mihai, *Un erou martir al poporului român – Ion Bilțiu Dăncuș, Secretar al Sfatului Național Român din Maramureș, în decembrie 1918 și președinte al Consiliului Național Român din Maramureș în anii 1944-1945*, în *Satul Maramureșean 1945-1989. Viața socială, economică, politică, culturală și religioasă. Studii și Documente I*, 2005, p. 57-58.

țișe, s-a ajuns la un anume număr de semnături acceptate. La 2 februarie 1945, se „oficializează” acest demers. În dreapta Tisei acționa în acest sens, NKVD și Armata Sovietică. Populația românească din stânga Tisei, net majoritară, printr-o moțiune în care-și exprimă dorința nestrămutată și dintotdeauna de a face parte din România, consemnează „...un număr de una sută de mii suflete care formează majoritatea absolută a locuitorilor din acest județ ... poporul român din Maramureș nu recunoaște niciun fel de acțiune care ar tinde la ruperea județului de Trunchiul Țării Românești căreia îi aparține de drept și de fapt, atât prin anularea Tratatului de la Viena cât și prin majoritatea locuitorilor români”.

Am amintit mai sus că președinte al Consiliului Național Român a fost ales profesorul Ion Bilțiu Dăncuș. Mare patriot, Ion Bilțiu Dăncuș a jucat un rol extrem de important în acest moment crucial al istoriei noastre. Ne-am propus să dăm câteva date biografice și să amintim câteva momente importante din viața lui, pentru a înțelege (în special generația de azi și cea de mâine) importanța personalităților în istorie, curajul și spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă înaintașii noștri, puternicele sentimente patriotice de care erau animați, care le-au fost inoculate și cultivate încă din copilărie în familie și în școlile noastre.

Ion Bilțiu Dăncuș a fost un strălucit exponent al intelectualității maramureșene care, alături de frații săi, Traian – artist plastic și profesor, Titus – folclorist și dascăl, Florentin – notar și militar rezervist, precum și personalități ca Artemie Anderco, Gheorghe Dăncuș, Mihai Marina, Mihai Pop, Andrei Radu, Alexandru Ciplea, pr. Simion Balea, pr. Artenie Anderco, dr. Vasile Chindriș și alți corifei ai generației de aur din perioada interbelică, au militat prin toate mijloacele de care dispuneau pentru binele popoului, pentru propășirea lui întru cultură, pentru Maramureșul lor drag și pentru țară.

Despre familia Bilțiu Dăncuș și neamul acestora, N. Iorga într-o conferința la Radio din 21 decembrie 1938, și publicată în „Datina Românească”, Vălenii de Munte, 1939 la p. 8; aducând mai multe argumente privind prezența primatului românilor în Transilvania și în Maramureș înain-

tea venirii ungarilor în secuime și în Maramureș, printre altele spune: „Apoi până la venirea lui Mihai Viteazul, s-au păstrat în fruntea Maramureșului, ca reprezentanți ai Coroanei ungurești, șpanii români cum sunt Poganii, ajutați de alți căpitani, tot români, cum este neamul Bilț [Dăncuș]”.

„Oamenii aceștia – spune N. Iorga – sunt așa de români, încât se folosesc, de la o bucată de vreme, de limba românească, în care, la această graniță, încă de pe la 1400 s-au tradus cărțile sfinte pentru însăși ordinele care pleacă de la dânșii”.

Alexandru Filipașcu consemnează de asemenea că „...boierii din Maramureș corespund românește cu vecinii lor din Bistrița, pe care îi informează asupra evenimentelor petrecute în Maramureș. În 1594 Jurj Pogan, șpanul și Toma Bilțiu [Dăncuș] juratul Ierașului de Sus, informează pe Bistrițeni despre sosirea unor oameni nămiți de Korniș împotriva tătarilor”. Scrierile în limba română în această perioadă (1594, 1599, 1601, 1602, 1638, 1650 ș.a.) abundă și se generalizează³.

*

Ion Bilțiu Dăncuș s-a născut în comuna frunțașă Ieud, la 13 martie 1892, în casa institutorului de pie memorie, Petru Bilțiu Dăncuș, intelectual de marcă al sfârșitului de secol al XIX-lea, colaborator al lui Nicolae Densușianu. A fost primul din cei șase copii ai distinsului dascăl. Urmează școala primară în Ieud și gimnaziul la Sighet și tot aici face școala pedagogică, cu toate că a fost recomandat, după absolvirea gimnaziului, pentru a merge la studii superioare la Budapesta. Dispariția prematură a tatălui l-a determinat pe tânărul Ion să facă școala pedagogică spre a putea contribui la creșterea celor șapte frați mai mici rămași orfani. A fost premiant din prima clasă primară. Mai târziu își va completa studiile la Universitatea din Cluj, absolvind Facultatea de Filologie, apoi a făcut studii de limbă franceză la Universitatea din Dijon – Franța, devenind profesor de limba franceză⁴.

La 1 septembrie 1912, devine învățător în Sat Slatina (în dreapta Tisei). După doi ani, în 1914 este mobilizat pe front, împreună cu frații

3 Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Universul, București, 1940, p. 128.

4 Mihai Dăncuș, *op. cit.*, p. 58.

În anii tinereții

Mihai și Florentin. La 15 februarie 1915 este grav rănit pe frontul din Carpații Bucovinei, fiind lovit de 11 gloanțe de mitralieră. Este luat prizonier în Rusia țaristă până în anul 1918.

La 11 noiembrie 1918, împreună cu alți frunțași ai românilor maramureșeni, elaborează și semnează cunoscutul manifest – *Apel* prin care se convoacă, pentru 22 noiembrie 1918, Marea Adunare a românilor din Maramureș care va alege Sfatul Național Român din Maramureș și va desemna cu „credențional” reprezentanții care vor semna Unirea Maramureșului cu Țara Mamă. La Marea Adunare ce s-a ținut la Sighet, Ion Bîlțiu Dăncuș a fost ales secretar al Sfatului Național Român din Maramureș, iar fratele său, Florentin Bîlțiu Dăncuș, a fost ales comandantul Gărzilor Naționale. Cu inteligența și tenacitatea-i cunoscute, sub impulsul profunde educații patriotice primite de la tatăl său, Ion Bîlțiu Dăncuș se va implica cu toată ființa sa în acțiunea Marii Uniri⁵.

Dacă steagul tricolor pe care au jurat președintele, secretarul și membrii Sfatului Național Român la Adunarea din 22 decembrie a fost trimis de Iuliu Maniu de la Cluj, prin Longin Mihalyi, frații Ion și Florentin Bîlțiu Dăncuș, cu mari riscuri, au adus de la

Arad, primind din mâinile lui Vasile Goldiș baloți de pânză tricoloră din care au confecționat steagurile tricolore cu care au plecat delegații maramureșeni la Alba Iulia. Din inițiativa dr. Vasile Kindriș și dr. Titu Doroș și prin grija lui Ion Bîlțiu Dăncuș a apărut la 7(20) decembrie 1918 ziarul „Sfatul” ca organ de presă al Consiliului Național Român Central din Maramureș. În primul număr al ziarului, Ion Bîlțiu Dăncuș publică o parte din celebrul articol „Drumul spre Alba Iulia” în care evocă itinerarul delegației maramureșene la Marea Unire de la Alba Iulia. Și tot aici și acum publică articolul „22 Noiembrie 1918”, în care prezintă adunarea de la Sighet.

Activitatea patriotică a lui Ion Bîlțiu Dăncuș a fost permanent și consecvent urmărită de cei care au reprezentat fostul Imperiu Austro-Ungar. Amintim succint episodul petrecut imediat după 1 decembrie 1918 (februarie 1919), când Ion Bîlțiu Dăncuș, în mod voluntar a făcut parte dintr-o patrulă de „roșiori” care a cercetat linia demarcațională, respectiv frontiera de nord-vest a României. În dreptul comunei Săpânța, Ion Bîlțiu Dăncuș a căzut prizonier într-o ambuscadă organizată de trupele maghiare. A fost bătut, maltrat și apoi transportat urgent la Satu Mare și închis în temnița orașului. După trei luni a fost condamnat la moarte prin spânzurare alături de

Întâlnirea ieudenilor din 20 iulie 1936, de Sfântul Ilie.

În față, jos, cu soțiile lor și cu copiii, Florentin Bîlțiu Dăncuș și Titus Bîlțiu Dăncuș.
În primul rând, în picioare, al doilea din dreapta, este Ion Bîlțiu Dăncuș

5 Mihai Dăncuș, Gheorghe Todinca, *Unirea Maramureșului cu Țara. Mărturii documentare 1918-1919*, Sighetul Marmației, 2008, p. 105.

alți șapte prizonieri români. „Execuția a fost fixată pe ziua denumită «Vinerea Mare». În dimineața acestei zile de primăvară, ușa celulei s-a deschis, dar în locul procurorului și jandarmilor au apărut câțiva dintre conducătorii municipali, care l-au rugat mios să îndeplinească misiunea de sol în fața trupelor române ce se apropiau pentru a le oferi capitularea fără condiții. Desigur, prizonierul a fost fericit să îndeplinească o astfel de misiune. Pe foștii călai nu s-a răzburat, dovadă calitatea de adevărat umanist”⁶.

Din anul 1921 este profesor la Școala Normală unde va funcționa până în anul 1938 când se desființează școala și se transferă la Liceul „Dragoș-Vodă”. S-a implicat în organizarea bibliotecii Școlii dar și a Societății de lectură Bogdan-Vodă⁷.

Ion Bilțiu Dăncuș a trăit intens viața societății intelectuale din perioada interbelică. A fost un bun gazetar, fiind un colaborator frecvent al publicațiilor „Graiul Maramureșului”, „Sfatul”, „Gazeta maramureșeană”, „Maramureșul”, dar a colaborat și la câteva ziare centrale cu articole de istorie și cu caracter social.

Ion Bilțiu Dăncuș, după Marea Unire, a simțit și a conștientizat că nu se poate face ordine în țară și în viața poporului nu se poate schimba nimic în bine dacă nu se implică politic. Și o face. Încă din anul 1921, intră în rândurile Partidului Național Țărănesc: În perioada 1929-1931 devine deputat de Maramureș. Lupta politică din perioada interbelică îl dezamăgește: intră în conflict

cu foștii lui prieteni, intelectuali de marcă – amintim doar conflictul cu Ilie Lazăr – dar ele sunt multe și dureroase. O parte din aceste episoade se regăsesc în presa vremii, în articolele pe care le scrie și le publică în ziarele locale.

În anul 1940, după odiosul Diktat de la Viena, alături de alți intelectuali patrioți, a decis să rămână în Maramureșul său natal, să nu se refugieze, fiind conștient de riscurile la care se supune. A fost de mai multe ori arestat și chiar condamnat la moarte. Ziaristul Ion Berinde consemnează: „În toamna anului 1944, la apropierea trupelor eliberatoare, a fost scos din închisoare, pentru a îndeplini misiunea de parlamentar, lucru pe care îl făcuse și în 1919. Coincidență? Destin? Probabil și una și alta”.

Dacă profesorul Ion Bilțiu Dăncuș, la Marea Unire din decembrie 1918, și-a asumat uriașă responsabilitate la vârsta de atunci, 26 de ani, iată-l pe eroul din 1918, cu același angajament patriotic, de data aceasta președinte al Consiliului Național Român din Maramureș, ales în închisoare în toamna anului 1940 și ocupând postul de primar al orașului de reședință județeană Sighet.

Anul 1945 a fost pentru Ion Bilțiu Dăncuș anul hotărâtor în viața sa. Acum și-a afirmat destinul ca lider al românilor maramureșeni. S-a ridicat împotriva invadatorului sovietic, împotriva întronării comunismului în această țară. „Recompensa” a venit: a fost arestat și omorât prin chinuri și bătăi în închisoare, în anul 1952.

Ion Bilțiu Dăncuș în arhivele CNSAS

Considerăm găsirea acestor documente foarte importantă, deoarece ele pun în evidență atmosfera din țară, problemele cu care se confruntau liderii românilor, dar și odiosul fenomen al delațiunilor, care, iată, era în plină activitate. Câteva documente sunt mărturii ale unui segment de istorie a țării și poporului nostru.

Fiul lui Ion, Tinel, respectiv inginerul Valentin Bilțiu Dăncuș, care, după Revoluția din Decembrie 1989, a lucrat ca inginer constructor

în Cehia, Germania și apoi a emigrat în SUA, unde s-a stabilit la New York⁸ și unde a și cedat, a făcut mai multe demersuri de reabilitare a memoriei tatălui său, eroul național Ion Bilțiu Dăncuș (înainte de Revoluție – fără niciun rezultat).

După Revoluția din Decembrie, Valentin Bilțiu Dăncuș vine în țară și investighează Arhivele CNSAS, unde găsește un dosar, care, din păcate, a fost golit de multe documente. Totuși așa cum îmi scria⁹: „Îți trimit alăturat niște copii

6 Ion Berinde, *Portrete de dascăli maramureșeni*, manuscris.

7 Vezi pentru aceasta anuarele liceelor „Ferdinand” și „Dragoș-Vodă” din Sighetul Marmației.

8 A locuit în același bloc, vecin de apartament cu scriitorul român dizident Romulus Zaharia, cu care am făcut filmul documentar *Diplome Maramureșene*, operator Paul Orza, cu text în engleză și franceză, ce s-a proiectat și la ONU. Avem corespondență în acest sens. Ne-am bucurat mult că cei doi s-au întâlnit și s-au cunoscut.

9 Scrisoarea o expediază din New York la 14 martie 2012 – 74-2162 ND Street GLENDALE, NY, 11385.

în 2 ex. după unele acte pe care am reușit să le scanez din dosarele securității ale lui tata... Dosarele sunt vechi de 60 de ani și supuse degradării timpului... Dar, oricum, se poate face o idee despre evenimentele și metodele folosite de securitate...”.

Scrisoarea și copiile după documentele găsite la arhiva CNSAS vizau și câteva idei cu

privire la un simpozion pe care-l preconizam în iulie 2012 când se împlineau 60 de ani de la sfârșitul tragic al eroului nostru, Ioan Bîlțiu Dăncuș¹⁰.

Un document foarte important care, trebuie să acceptăm, a marcat istoria noastră este următorul:

„Proces-verbal... ședința de constituire a Consiliului Național Român... Maramureș, ținută în ziua de 30 august 1940, în localul... Sighet, seara la ora 7, fiind de față domnii: Vicar Ștefan Pop (tatăl acad. Mihai Pop – n.n.), dr. Petre (Mihalyi), Iuliu Moiş, Titus Berinde (prot. gr. cat. – n.n.), dr. Vasile Ilea, O. Rodean (?), V. Ștef, dr. Gh. ...Zăgreanu, Eugen Dunca, Flora dr. Iuga, Livia dr. Filipciuc, Ioan Bîlțiu Dăncuș, dr. Ilie Kindriș, dr. Pârveu (?) Ion, Ion Koman, Iuliu [...], dr. Bota Grigore, Darie Vlad (preot gr. cat. – n.n.)... conducerea și apărarea soartei poporului român se hotărăște:

[Al]egerea delegației permanente a Consiliului Național [Român din Maramureș], care se «designează» și care va avea ca sarcini luarea unor hotărâri și măsuri în noile împrejurări. Se face apel către Poporul Român din Maramureș... pentru păstrarea ordinii și disciplinei.

(Urmează semnăturile celor prezenți și consemnați ca membri CNRC Maramureș).

D. C. M. s”

Am reprodus cuprinsul acestui document important (foarte deteriorat), deoarece surprinde momentul creării Consiliului Național Român la 30 august 1940, consiliu care va prelua conducerea Maramureșului după Dictatul de la Viena și în timpul ocupației sovietice.

C.N.R. alege ca președinți de onoare pe domnii: dr. Petru Mihalyi, dr. Ilie Kindriș și Dl. Cuza Anderco. Ca președinte activ este ales dl. Ion Bîlțiu Dăncuș. Primar al orașului Sighet este ales Ion Bîlțiu Dăncuș. În sensul celor de mai sus apare tipărit și *Calendarul Consiliului Național Român din Maramureș – 1945*, ediție îngrijită de Nicolae Vancea, Editura Gheorghe Ciple. *Calendarul* devine o mică enciclopedie despre pătirile maramureșenilor. Aici apare publicat și manifestul lui Ion Bîlțiu Dăncuș „Către țărani” (p. 32-33) și alte documente importante. Tot acum, la 24 octombrie 1944, Ion Bîlțiu Dăncuș ca primar al orașului Sighet dă și o Publicațiune către popor pe care o semnează¹¹.

Ioan Bîlțiu Dăncuș a fost ales ca Președinte al Consiliului Național Român¹². Arc peste timp

în 1918, la vârsta de 26 de ani Ioan Bîlțiu Dăncuș era secretarul, respectiv notarul Consiliului Național Român și redactor al primului ziar românesc ce apărea în Maramureș, „Sfatul”, iar în 1945, la 53 de ani este ales președintele al CNR din Maramureș, asumându-și o responsabilitate uriașă. Titulatura de CNR respectiv SNR (Sfatul Național Român) funcționau concomitent.

În Arhivele CNSAS București s-a găsit un dosar individual privind pe Dăncuș Mihai (scris cu litere mari, groase cu tuș și peniță redis) peste cuvântul Mihai este tăiat cu o linie cu creionul și scris Ioan. Dosarul poartă antetul Ministerul Afacerilor Interne cu mențiunea STRICT SECRET, iar partea de jos, stânga a copertei Arhiva Nr. 1283, iar în dreapta 427225 (cu caractere mai mici) respectiv I 262999, Vol. 1 (aceiași lucru este înscris și cu creionul mai în josul paginii). Pe copertă, în partea dreaptă sus este și o stampilă ce consemnează: dosarul a fost microfilmata azi: 06.11.1973 de U.M. 0927 Baia Mare, semnătura indescifrabilă.

Vom da în continuare fragmente din documentele găsite în dosarul de mai sus:

10 Simpozionul nu l-am mai putut organiza, deoarece eu, M. D. în august 2011 m-am pensionat, iar cei care au urmat la conducerea muzeului, la care am apelat, au refuzat.

11 În nota informativă făcută de Ioan Bîlțiu Dăncuș la București în 13 februarie 1945 cu privire la evenimentele din Maramureș octombrie 1944-martie 1945 se scrie: „Ca urmare a consfătuirilor anterioare ținute încă în închisoare, la fiecare autoritate, SNR-ul a delegat câte un șef. Astfel Dl. P. Mihalyi este delegat prefect, Dl. Bîlțiu Dăncuș este delegat primar, Dl. Laszlo-Lupușin Paul șef poliție etc. Vezi Dr. Mihai Dăncuș, *Un erou martir al poporului român...*, în *Satul maramureșean 1945-1918*, 2005, p. 57-78.

12 *Ibidem*.

„Sighet, 1942, August 11

Dragă Lenuța!

...Scrisoarea ta m-a apucat în toiul evenimentelor mari, ce se petrec acum la noi în Ardeal. Ne-am ridicat capul în sus iarăși. Am fost avizați de către Dl. Hațeganu, că ne vine și în Maramureș, Comisia mixtă germano-italiană, ca să ne asculte plângerile.

Cei câțiva, câți am mai rămas aici, ne-am pus pe lucru și am făcut, în taină un memoriu voluminos, bine argumentat.

Comisia, compusă din miniștri, cu tren special, cu vreo 16 persoane, aparat mare a sosit. Directorul nostru Tili Anderco a fost delegat pe lângă Comisie și umblă în tot Ardealul cu ea. Aici am predat memoriul, susținând fiecare dintre cei patru intelectuali câte un capitol.

Protopopul Berinde, Mihalyi Petre, dr. Bota Grigore și subsemnatul.

Le-am pus pe masa nemților 14 diplome nobilitare de 600 de ani, arătându-le că aici noi suntem băștinașii, și merităm altă soartă. Le-am arătat 800 de steme nobiliare etc. Am vorbit 1/2 ceas din tot sufletul.

La urmă m-a felicitat un ofițer german. Iată, așa luptăm noi, cum putem fără a ne gândi la aceea, că poate mâine, când va pleca Comisia ce va fi cu noi?! Nu ne pasă! Ce-o fi, o fi. Noi mergem înainte pe drumul apărării drepturilor Neamului nostru oropsit și muritor de foame...

Noi suntem sănătoși și bine. Șimi va merge la toamnă la Oradea la școala de aplicație. Nemții nu-l mai primesc fiindcă le este intrus. Vă sărutăm pe toți cu drag și dor. Ion”.

Redăm în continuare o scrisoare intitulată „Dispoziție” care probabil a fost trimisă în ianuarie 1945, când Ion Bîlțiu Dăncuș plecase la

București pentru a exopera ajutoare pentru Sighet și Maramureș. Scrisoarea este confirmată și de un articol-știre apărut în presă. Iată textul:

„Am lăsat la Traian suma de 300 mii lei, din care se vor achita cheltuielile camionului în reparație la Malaxa, restul pentru cheltuieli, șofer, etc. Am luat cu mine 111 mii lei, ... pentru necesități eventuale la Cluj. Diurnele mele și nici ale dlor Mihalyi și Nistor nu se vor plăti din acești bani până la ridicarea noilor bani de la bancă. Nistor Feri va introduce pe Traian și va preda hainele etc. de la depozite, dacă nu așteaptă repararea mașinei. Mai bine ar fi să aștepte și să plece cu ea.

Eu pot fi aflat la Cluj, Școala Normală sau la Gh. Dăncuș, str. Miko 54”¹³ (cu care era văr). (Semnează) Ion Bîlțiu Dăncuș

În dosar urmează nenumărate documente ale Securității, ordine de urmărire, ascultare, supraveghere, percheziții, legăturile cu preotul greco-catolic Ritiu Grigore, cu preotul protopop Balea Simion, al cărui ginere era, activitatea lui în cadrul PNT Maniu ca membru în conducere și secretar general în Comitetul PNT Sighet etc., etc.

Dispoziție.
Am lăsat la Traian suma de 300 mii lei, din care se vor achita cheltuielile camionului în reparație la Malaxa, restul pentru cheltuieli, șofer, etc. Am luat cu mine 111 mii lei, ... pentru necesități eventuale la Cluj. Diurnele mele și nici ale dlor Mihalyi și Nistor nu se vor plăti din acești bani până la ridicarea noilor bani de la bancă. Nistor Feri va introduce pe Traian și va preda hainele etc. de la depozite, dacă nu așteaptă repararea mașinei. - Mai bine ar fi să aștepte și să plece cu ea. Eu pot fi aflat la Cluj, Școala Normală sau la Gh. Dăncuș, str. Miko 54.
I. Bîlțiu Dăncuș

13 Între Ion Bîlțiu Dăncuș și Gh Dăncuș a fost o relație specială. Dovadă că o perioadă a locuit la acesta pe strada Miko 54. Dar și încrederea pe care a avut-o I. Bîlțiu Dăncuș care i-a dat lui Gh. Dăncuș documentele Unirii Maramureșului pentru a le copia și păstra. Vezi pt. aceasta Fondul Gh. Dăncuș la Arhivele Naționale Cluj Napoca, semnalat nouă de Dr. Livia Ardelean, pentru care-i mulțumim.

Ion Bilțiu Dăncuș în memoria contemporanilor

Ion Bilțiu Dăncuș a rămas în memoria foștilor săi elevi ca o personalitate distinctă. Au scris despre el în articole, monografii și chiar memorii, ziaristul de prestigiu Ion Berinde, învățătorul director Vasile Fodoruț din Desești, dr. Ioan Bohotici din Cluj, medic, fost deținut politic, Titus Bilțiu Dăncuș și alții. Evocările sunt ample, pe mai multe pagini. Reproducem aici câteva fraze semnificative din lucrările autorilor.

*

„...Istoria nepărtinitoare a acestui ținut strămoșesc îi va înregistra, în mod cert, numele și faptele la locul cuvenit.

Potrivit la statură, lat în spate, pietros, dar frumos la chip, cu privire limpede și dreaptă, cu pasul apăsător și hotărât, cu fruntea lată, înălțată voinicește, rezuma fără greș trăsăturile caracteristice ale țaranului român din Țara lui Dragoș și Bogdan, voievozi cu adânci rezonanțe în istoria patriei noastre.

Din inițiativa lui Ion Bilțiu Dăncuș și a altor conducători maramureșeni, la 7 decembrie 1918 apare „Sfatul”. A fost prima publicație românească din Maramureșul istoric...”

Ion Berinde *Portrete de dascăli maramureșeni* (manuscris), Sighetul Marmației, 1 august 1974

„Profesorul Ion Bilțiu Dăncuș trăiește în amintirea maramureșenilor ca personaj de legendă și va continua să trăiască peste veacuri ca binefăcător și luminător al țărănimii oprimate de vitregia secolelor. Faptele lui de patriot înflăcărat, dăruit până la jertfa de sine, au fost și sunt vii în satele noastre. Între anii 1919-1930 el a bătătorit drumul satelor pentru aducerea la Școala normală din Sighet a fiilor de săteni, pentru a-i reda satelor ca învățători. Între aceștia am mândria să mă aflu și eu”.

„După amiază, urcând pe măsura din celulă ca să ajungem la geam, am văzut în curtea închisorii coloane de deținuți scoși la plimbare. Între alți maramureșeni am cunoscut pe profesorul nostru Ion Bilțiu Dăncuș, eroul Ardealului condamnat la moarte în 1919 de către autoritățile maghiare și scăpat de sub ștreang prin miracol”.

Vasile Fodoruț,
Desești, 5 martie 1983

„Ion Bilțiu Dăncuș a fost unul dintre luptătorii pentru Unirea cea Mare din 1918 și a fost singurul dintre profesorii acestei școli care a alergat, prin satele Maramureșului, pentru a face investigații și pentru a convinge, recruta și îndruma tineretul studios ca să urmeze cursurile Școlii Normale din Sighetul Marmației, pentru a deveni, cu timpul, învățători vrednici și capabili să ducă mai multă lumină în acest ținut uitat și neglijat de toate stăpînirile anterioare”.

Dr. Ioan Bohotici, Cluj (fost deținut politic),
Comunicare prezentată la Liceul Pedagogic din
Sighetul Marmației, în vara anului 1982

„În acele vremuri grele... din 1944... când, aici în Maramureșul Voievodal, puțini români au cutezat să-și ridice în sus capul! ... și să-și scoată pieptul ... declarându-se: «Român»!!! Atunci profesorul de limba română, franceză, germană și rusă Bilțiu-Dăncuș Ioan, născut în Ieud, Maramureș, crescut și cu serviciul tot aici în Maramureș, a fost ales de președintele Sfatului Național Român al Maramureșului. El niciodată nu s-a rușinat, că-i român! Dar nici frică nu i-a fost, să se declare de român, și să apere interesul neamului românesc!”

Titus Bilțiu Dăncuș,
învățător pensionar

Ziarist și activist cultural – Spicuiuri

Nu ne-am propus să comentăm toate articolele semnate de Ion Bilțiu Dăncuș. Semnalăm doar câteva care ne-au fost la dispoziție și care ni se par mai interesante pentru cititorul de astăzi, precum: „O zi istorică” („Sfatul”, Anul II, 19 april (mai, 2) 1919), în care se menționează că:

„În această zi a depus jurământul pe M. Sa Regele României dl. prefect al Marmației dr. Vasile Chiroiu, și totodată prin faptul acesta s-a încorporat Maramureșul în Corpul României

Mari.” Fapt ce-l determină pe autor, Ion Bilțiu Dăncuș să exclame în scris: „*Suntem români – fii ai României libere și independente*”.

Ca aprecieri critice privind scrierile lui Ion Bilțiu Dăncuș publicate în „Tribuna Ardealului” ce apărea la Cluj, inserăm aici cuvintele apărute în *Almanahul cooperativelor „Plugarul” din Ardealul de Nord*, 1944. Scriitorul Francisc Păcurariu, în articolul intitulat „Viața literară”, face un bilanț cu privire la activitatea scriitoricească din

Ardealul de Nord pe anul 1944. Analizând colaboratorii aceștia pe diferite categorii și specii literare, face câte o scurtă prezentare a fiecăruia. Despre colaborările lui Ion Bîlțiu Dăncuș spune: „I.B.D. nuvelistul cu nume de inițiale, un foarte talentat poet al vieții maramureșene, care sesizează în aspectele vieții țărănești fluența unei gingășii de basm, descoperind astfel o coardă a satului pe care, la noi, au dibuit puține arcușuri¹⁴.

Menționăm că Ion Bîlțiu Dăncuș obișnuia să-și semneze articolele de la „Tribuna Ardealului” cu inițialele: I.B.D.

La Sighetul Marmației se implică activ în viața orașului, fiind prezent în presa locală încă de la înființarea primului ziar românesc „Sfatul”. Aici, alături de dr. Vasile Kindriș și dr. Titu Doroș, luptă pentru consolidarea Marii Uniri, pentru integrarea Maramureșului în Țara Mamă. Pentru a se face înțeles, el și ceilalți intelectuali maramureșeni s-au apropiat de cei care au venit din vechiul regat, îi ocrotesc, spre a consolida elementul românesc în toate structurile Țării: funcționari publici, ofițeri și personal al armatei din garnizoana Sighet, mulți învățători și profesori ce activau în satele zonei, dar și în orașul Sighet, preoți misionari ai bisericii ortodoxe române, medici, ingineri, etc., etc.

Publică în ziarul „Sfatul”, încă de la primul număr, prima parte a celebrului articol (reportaj) de o inegalabilă frumusețe literară și vibrantă stare sufletească de iubire pentru Neam și Țară, „Drumul spre Alba Iulia”. Tot acum publică și articolul „22 noiembrie 1918” în care prezintă marea adunare de la Sighet de constituire a Consiliului Național Român. Articolul încă din textul de început ne emoționează: „A fost ziua cea mai frumoasă, cea mai aleasă a Maramureșului românesc”. Ar trebui să transcriem articolul întreg pentru a percepe marele talent al autorului, dar și nobilele sentimente naționale de care era cuprins.

Va colabora la „Graiul Maramureșului” de la întemeiere, la „Maramureșul”, „Gazeta maramureșană”, dar și la revista „Căminul nostru”.

„Tribuna Ardealului” a fost singura publicație în limba română în teritoriul ocupat de horthyștii unguri, iar cei care au colaborat la acest

1944. 8. 13.
Adio!
România, - și las de materine,
Că: pentru-a Neamului mărire
și pentru-a țării întregire,
'Florind, la moarte să te duci!
Să vie ea, din glonț sau furor!
Așa, plecat - au ~~și~~ cu mine:
Gândind: „Este aptă-te Român”
Dănce-a mării fieri reci
Ne amuți ~~gura~~ pe veci! - ...
J.W.

„Testamentul” lui Ion Biltiu Dăncuș, scris în închisoare, încarcerat fiind de trupele maghiare de ocupație.

ziar și-au asumat cu curaj și mare angajament patriotic misiunea de ziarist, apărând și promovând interesele Maramureșului românesc temporar ocupat. Aceștia au fost: Gheorghe Dăncuș care a promovat și condus paginile „Grai și suflet românesc”, căruia i s-au asociat Artur Anderco și Ion Bîlțiu Dăncuș, toți maramureșeni din satul Ieud, lor alăturându-li-se mulți alții. Articolul publicat de Ion Bîlțiu Dăncuș în „Tribuna Ardealului”, anul II, nr. 107, din 28 ianuarie 1941, p. 2, intitulat „Dezrădăcinații”, este suficient ca să-l evocăm ca exemplu pentru a înțelege drama care a cuprins poporul din Maramureșul ocupat, „tragedia celor plecați și a celor rămași”. „Famiile sunt rupte în două. Copiii sunt despărțiți de părinți, soț de soție, frate de frate și soră de soră”.

Ca profesiune de credință, autorul Ion Bîlțiu Dăncuș conchide: „Aici rămân, între acești munți ai Maramureșului, în care de sute de ani a răsunat buciul țaranilor români, buciul străbunilor mei, ciobani la oi, nobili ciobani la oi, cari privesc cu nepăsare la iarna grea și-și văd de treaba lor”. Nenumărate sunt articolele lui Ion Bîlțiu Dăncuș pe teme similare și care toate își găsesc locul în paginile „Tribunei” la rubrica „Grai și suflet românesc”¹⁵, rubrică întemeiată și condusă de alt maramureșean, ieudean de origine,

14 Francisc Păcurariu, *Viața literară*, în *Almanahul cooperativelor PLUGARUL din Ardealul de Nord*, 1944, Kolozsvár – Cluj, editat la Centrala Cooperativelor românești, editor Ion Buzea, p. 302.

15 Dr. Mihai Dăncuș, Ioana Dăncuș, Gh. Todinca, *Maramureșul și Maramureșenii în ziarul „Tribuna Ardealului” (1940-1944)* (cu privire la articolul lui Ion Bîlțiu Dăncuș *Dezrădăcinații* publicat în „Tribuna Ardealului”, anul II, nr. 107, 28 ianuarie 1941).

Gheorghe Dăncuș, care la rândul lui, a pățimit pentru articolele scrise și intransigența privind drepturile românilor în Transilvania ocupată de unguri. Cenzura maghiară a luat ca pretext articolul „Dacismul în literatură” și publicarea poeziei „Decebal către popor” de George Coșbuc în ziarul „Tribuna Ardealului” în numărul din 9 martie 1941, înscenându-i un proces politic, fiind condamnat la doi ani și șase luni de închisoare și trei ani de pierdere a serviciului și suspendarea drepturilor politice¹⁶.

*

„În fruntea foii noastre am pus numele unuia dintre cei mai aleși tineri ce-i avem.

Cetitorii îl cunosc, fiindcă mai multe articole de seamă, scrise prin dânsul au împodobit ziarul nostru. Colegii lui, învățătorii români din Maramureș recunoscând vredniciile, iscusința, mintea deșteaptă, caracterul lui, l-au așezat în fruntea «Reuniunii Învățătorilor», cu toate că a fost și este aproape cel mai tânăr dintre ei. Noi îl știm, îl cunoaștem ca pe un bărbat tăcut, adânc cugetător, cu inima de aur, – și hotărât. Se ține de zicala, că tace și face¹⁷.

În continuare articolul evocă episodul dramatic când Ioan Bilțiu Dăncuș, în februarie 1919, făcând parte voluntar dintr-o „patrulă de roșiori” care cerceta linia demarcațională pe frontiera de nord-vest a României în dreptul comunei Săpânța, a căzut prizonier într-o ambuscadă organizată de trupele maghiare (de secui). Și continuă:

„Dușmanul îl cunoaște pe învățătorul din Sat-Slatina, și-i succede, rănit și sângerând – a pune mâna pe el. Ne spun oameni vrednici de toată încrederea, că l-au văzut abia viu, – sângele îi curgea vale din cap, nas și urechi – îl purtau alții¹⁸.

La rubrica „Știri” din numărul precedent al ziarului „Sfatul” se anunță că „învățătorul român din Slatina-Sat, Ioan Bilțiu Dăncuș a plecat joi dimineața să se intereseze de soarta fraților din Săpânța, fără să aibă cunoștință că satul era ocupat de dușmani. Aici a fost prins de bandele ungurești și bătut de moarte. De aici a fost dus pe sus

mai mort până la gara Taras, pentru a fi trimis la Sătmar. Doamne, până când îi mai rabzi nepe-depsiți”. Este doar un episod din luptele și suferințele eroului Ion Bilțiu Dăncuș.

De altfel, de-a lungul apariției „Sfatului” respectiv 7 decembrie 1918-26 decembrie 1919, Ion Bilțiu Dăncuș va fi prezent cu articole importante tratate cu mare seriozitate. În decurs de un an a publicat zeci de articole, la care putem adăuga articole mai mici de la rubrica de „Știri” și, desigur, editoriale care apar nesemnate.

Articolul „Învățătorul și Sfatul sătesc¹⁹” este o pledoarie pentru importanța învățătorului în cadrul comunității, rolul pe care l-a avut, îl are și trebuie să-l aibă. *El a trebuit să fie... democrat, fiindcă el a fost în proxima atingere cu poporul. El a trebuit să fie deșteptătorul, povătuitorul și organizatorul poporului ... Afară de activitatea lui culturală și economică, cum e înființarea societăților de lectură, biblioteci, casine, școala de pomărit, prăvălie română etc., el e chemat a începe și o activitatea politică, democratică în ajutorul Sfatului Comitatens și Comitetul Dirigent....* Ion Bilțiu Dăncuș, în credința și sufletul său curat, fiind convins de atașamentul învățătorilor față de popor îi îndeamnă la implicare politică: *Căci, feștecăre dorește a trăi în o „România Mare” liberă, liberală, independentă și democratică; să punem, dar, umăr la umăr și să ajutăm dar a o face! La lucru dară!*

Tot în sfera aceasta, în nr. 7 din 1919, publică articolul „Adunarea învățătoarească”, prin care comunică organizarea școlilor, faptul că s-a ales conducerea Reuniunii Învățătorilor Români din Maramureș – președinte Ion Bilțiu Dăncuș, vicepreședinți și reprezentanți ai C.N.R.C., precum și delegații la adunarea învățătorilor români din Transilvania în persoana d-lor Ion Bilțiu Dăncuș și A. Miclea.

S-a decis ca Reuniunea Învățătorilor Români din Maramureș să devină organ oficios al C.N.R.C. Printre altele se hotărăște „sistarea pro-

16 Vezi pentru acestea „Sentința de condamnare a lui Gheorghe Dăncuș dată de Tribunalul Maghiar Regal din Cluj”. Copia, tradusă în limba română și scrisă la mașină, am primit-o de la prof. Raoul Șerban. A publicat-o parțial folosindu-se de ea și în cariera sa postbelică.

17 Articol de fond: *Ion Bilțiu Dăncuș*, în „Sfatul”, Anul II, Sighet 1(14) martie 1919.

18 *Ibidem*.

19 Ion Bilțiu Dăncuș, *Învățătorul și Sfatul sătesc*, în „Sfatul”, Anul II, 25(7) februarie 1919, Nr. 5.

punerii în limba maghiară²⁰..., înlocuindu-se cu limba română scris, cetit și calcul. Să hotărâște ca fieșcare învățător să sprijinească cu toate puterile sale acțiunea C.N.R. Comitatens”. Iată-l pe Ion Bîlțiu Dăncuș, marele patriot, implicat în toate problemele școlilor, în reorganizare, dar și în viața socială a satelor zonei.

Gravitatea situației create în zonă la finele Marelui Război, precum și rapiditatea cu care se succed evenimentele îl determină pe Ion Bîlțiu Dăncuș, președintele Consiliului Național Român Maramureș, să se adreseze diverselor forumuri regionale și naționale pentru a găsi soluții cât mai rezonabile și rapide spre a stopa samavolnicile la care era supusă populația românească de aici, pentru a instaura liniștea și ordinea.

Astfel, la 14 februarie 1945 Ion Bîlțiu Dăncuș printr-o scrisoare se adresează Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat. Scrisoarea este adresată de la București, unde se afla președintele cu probleme urgente.

O altă scrisoare expediată probabil tot din București, datată 24 II 1945, este adresată directorului ziarului „Scânteia”. Cere publicarea „unor lămuriri” la „Raportul d-lui prof. Teofil Vescan”, care face o dare de seamă asupra situației din Maramureș a Consiliului Național Român din județ care „este prezentată în culori greșite”.

Scrisoarea cuprinde 5 puncte pe care le dezvoltă reprezentând explicațiile „raportului”

amintit. Ele exprimă situația reală și profund democratică pe care a promovat-o C.N.R.C. Maramureș, condus de Ion Bîlțiu Dăncuș.

Între documentele din arhiva lui Ion Bîlțiu Dăncuș, păstrate printr-o întâmplare fericită, am găsit și o „Declarație”²¹ scrisă și semnată de dr. Armin Guttmann, Președintele Comunității Evreiești și medicul primar al orașului Sighet „cu privire la poziția evreilor maramureșeni, sentimentele lor de sinceră prețuire față de populația românească din Maramureș” și că „doresc să trăiască în cadrul Statului român liber...”.

*

Ion Bîlțiu Dăncuș a lăsat în manuscris mai multe lucrări, dintre care amintim amintim: *Legende maramureșene*, *Heraldica Maramureșului*, *Cetatea Cingalăului* (versuri istorice)²², *Romomban și Robonban*, *epopee a Neamului Românesc în 12 cânturi*.

Iată cuvintele de final cu care este evocat eroul național Ion Bîlțiu Dăncuș de către fratele său mai mic Titus. Ne asociem și noi din partea „neamurilor, cu prietenii dragi nenumărați”.

„Pentru Neam și Patria Română ai murit, Ioane dragă, ca și Avram Iancu..., Horea, Cloșca și Crișan..., Pinteza Viteazu... și alți mulți din Pădurea Spânzuraților!!! ... Fie-vă țărâna ușoară, la toți, câți ați murit și v-ați sacrificat pe altarul Neamului și al Patriei Române!!! Cu drag, Titus Bîlțiu Dăncuș, fratele tău mai mic și neamurile, cu prietenii tăi dragi nenumărați...”.

20 În perioada ocupației maghiare (1940-1944) s-a introdus în școli obligativitatea predării în limba maghiară. Tatăl nostru, pr. Grigore Dăncuș, care atunci era paroh la Botiza, ne relatează că singurele ore pe care le puteau face în limba română erau cele de religie. Preotul Grigore Dăncuș și-a asumat responsabilitatea, și în orele de religie preda limba și literatura română și istoria și geografia României. În acest timp jandarmul cu pană de cocoș se plimba pe coridor și asculta ce se vorbește în clase. În sensul celor de mai sus Oficiul Protopopesc Greco-Catolic Român Sighet, prin scrisoarea nr. 569/942, trimite Excelenței Sale Dr. Alexandru Rusu, Episcopul Maramureșului un amplu raport pe patru pagini scrise la mașină, despre „sfârșitul de an școlar”. În prima parte arată că, după ce a vizitat toate școlile din district, peste tot a aflat, „că o mare piedică a învățământului religios este că, aproape în toate școlile limba de predare este cea maghiară, mai ales la clasele inferioare. În această situație copiii uită să citească românește și trebuie să depună eforturi peste puterile lor ca să poată urmări lecțiile din manuale. Chiar și în locurile unde se propune românește, se propune rău de către oameni, care în bună parte știu prea puțin românește, pentru ca să poată face școală cum se cuvine”. S-au verificat 24 de „unități” explicându-se concis dar exact starea învățământului din protopopiat, dând calificative de „foarte bun”, „bun”, „mulțumitor”, „îndestulător”, „slab”, atât preoților parohi, cât și celor care predau religia în școli. Acest raport vine să confirme cele relatate de preotul protopop Grigore Dăncuș, în arhiva căruia am găsit acest document.

21 Declarația scrisă la mașină cu mici completări de mână, datată și semnată *manum propriae* de dr. Armin Guttmann se află în „fondul privat Mihai Dăncuș”.

22 *Cetatea Cingalăului* (versuri istorice) este, de fapt, un „poem epopee” în 6 cântări cuprinzând 1138 de versuri. Textul a fost publicat de către Pamfil Bîlțiu, cu o prefață scrisă cu multă aplecare de Nicoară Mihali. Cartea a apărut la Editura Zestrea, Baia Mare, 2007. A fost ilustrată color în 11 tablouri dublate de 10 în creion negru de către artista Laura Tamás. Ion Bîlțiu Dăncuș nu și-a imaginat niciodată că o artistă unguroaică îi va ilustra o carte, deoarece, așa cum am văzut, viața sa, ca și a tatălui său, Petru Bîlțiu Dăncuș, a fost mult și permanent chinată de unguri. Dar asta a fost... Facem mențiunea că fratele său, pictorul Traian Bîlțiu Dăncuș, a pregătit coperta și câteva desene pentru a ilustra o eventuală publicare a acestor cărți.

Alexandru Filipașcu

1902-1952

Ilie GHERHEȘ

Motto: *Trecutul maramureșean nu a fost pentru Alexandru Filipașcu, pur și simplu, o istorie locală sau regională, ci a devenit o icoană a vieții românilor în legătură cu celelalte țări și provincii românești, dar și cu locuitorii așezați și colonizați de-a lungul timpului printre românii maramureșeni, anume maghiari, germani timpurii, ruteni, evrei, țipțeri, landleri etc.*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Răsfând, între altele, Registrul de stare civilă „Născuți 1899-1902”, deținut de către Arhiva Primăriei Petrova, la fila nr. 505, în data de 21 aprilie 1902, sub act nr. 74 este înregistrată nașterea lui „Filipsuk Șandor, fiul lui Gabor de 40 de ani, boier din Petrova și al Juannei Purzsa, de 36 de ani, jupâneasă de Giulești”¹. Pe aceeași filă, în aceeași limbă română, mai apare faptul că „în anul 1938, prin decizia nr. 47339/1938, a Ministerului Justiției, își schimbă numele în Alexandru Filipașcu”². O a treia notă mai consemnează: „Mort la colonia de muncă Peninsula Valea Neagră, la 20 dec. 1952, unde era deținut. Petrova la 31 ianuarie 1953”³. Respectiva așezare, de tristă faimă, Valea Neagră a devenit, în timp, localitatea Lumina.

Această moarte cumplită a fost comunicată de către Ministerul Justiției, mai precis de către Direcția Instanțelor Militare, cu nr. F/1205, din 26.08.1953. În această notă se mai specifică faptul că „a fost arestat la 16.08.1952 și încadrat într-o colonie de muncă pentru 60 de luni, decedând la 20.12.1952, potrivit certificatului de deces nr. 319 din 22.12.1952”⁴.

Născut într-o familie nobilă, foarte bogată, dar, mai ales, mare iubitoare de învățătură, de cultură, Alexandru Filipașcu a urmat clasele primare la școala confesională din sat, de lângă biserică, la a cărei edificare a contribuit și tatăl său care era foarte avut, cu sume considerabile, atât din banii proprii, cât și din cei ai Composeso-

rului Petrova, al cărui casier a fost o bună bucată de vreme; după cum și din banii vistieriei comunei, al cărei primar, de asemenea, a fost mai mulți ani de zile. Alexandru Filipașcu și-a continuat apoi studiile la Liceul Piaristilor din Sighet (clasele I-IV) și la Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș (clasele V-VIII). Aici tânărul petrovean și-a prefigurat viitorul încă din anii de liceu unde a înființat o societate secretă românească din care au făcut parte, în timp, unele dintre spiritele luminate ale vremurilor de răspântie, din preajma Marii Uniri de la 1918.

1 Primăria Petrova, Serviciul Stare civilă, *Registrul Născuți (1899-1902)*, fila 505.

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*.

4 *Ibidem*.

Cucerit fiind de farmecul, din păcate, trist al acestor documente de arhivă am mai ilustra calitatea socială a acestei familii nobile românești din Petrova, reproducând câteva date din „Matricula morților (1912-1922)”, document deținut de arhiva Parohiei Petrova – Susani, de data aceasta. În acest sens, în dreptul anului 1921, la poziția 29, din pagina 53, a fost înregistrată moartea tatălui lui Alexandru Filipașcu: „Dl. Găvrilă Filipciuc/ mare proprietar/ primar/ casier comp.[osesorat], în etate de 58”⁵, iar la rubrica „Boala și felul morții” este consemnat „tifos și reumă cronică”.

De mare relevanță istorică rămân, pentru cercetători, datele alese de către preotul paroh, considerate ca fiind ilustrative. Astfel că la rubrica „Soțul, părinții sau tutorii” stă scris: „Soția: Ioana Pârja n. Giulești/ prunci Dr. Vasile Filipciuc – prim-pretor ptr. Vișeu/Ioan F. of. C.R.F/ Șandru – teolog curs I/ Ileană/ Irină/ Mărie/ George”⁶. Așadar, ilustrul cărturar s-a născut într-o familie avută, cu șapte copii.

Înmormântarea tatălui lui Alexandru Filipașcu a fost o ceremonie de mare prestigiu, iar la rubrica „Preotul îngropător”, apar următorii slujitori ai altarului: „D.[arie] Vlad paroh loc./ Iuliu Ardelean – paroh Borșa/ Șandru Coman Moiseiu/ Tit Demian – Vișeu de Jos/ Emil Fucec – Rozavlea/ Alexiu Marina – Ruscova, Șandru Leahoviciu – Bistra”⁷. Mormântul lui Găvrilă Filipciuc se găsește și astăzi în fața Bisericii din Susani, iar pe crucea sa de marmură neagră stă scris: „Aci odihnește în Domnul/ Boierul/ GĂVRILĂ FILIPCIUC/ Nobil de Petrova/ 7 Junie 1862-12 martie 1921/ «Nedreptatea am urât/ Și o am urgisit/ Iar legea Ta o am iubit!»/ Ridicat de soția sa Joană n. Pârja”⁸.

În anul 1930 s-a stins din viață și mama ilustrului cărturar, Ioana, născută Pârja, la vârsta de 66 de ani. Înmormântarea jupânesei de Giulești a fost oficiată de către un cortegiu funerar format din șase preoți, în frunte cu părintele vicar Ilarie Boroș și parohul local Paul Szilaghi.

Lăsându-ne pradă unor teorii despre destin și predestinare, dar fără să considerăm coinci-

dența un capriciu al sorții, am mai completa, totuși, într-un mod cât se poate de explicit, *ad litteram*, precizând că în „Matricula botezaților (1899-1910)”, cercetată în arhiva Parohiei Petrova-Susani, în dreptul anului 1902, la nr. de ordine 34 bis, este consemnat, în spațiul nr. de ordine 35, numele de Șandru Filipciuc, iar în dreptul datei de naștere „1902-aprilie-20-21”⁹. Cu siguranță că acest amănunt de cronică parohială nu face decât să sporească aura de mister, de predestinare, așadar!

Iată câteva date reci, caligrafiate straniu, într-o limbă de cancelarie seacă, administrativă, dar care descriu și prefigurează (poate!) acolada unui destin dramatic. Omul care a parcurs cei 50 de ani de viață a ales să-și schimbe numele, a optat pentru idealuri altruiste și caritabile, abandonând, între altele, două profesii nobile, reconsiderându-și convingerile politice, călcându-și pe suflet în privința convingerilor religioase ș.a.

Crescut și format într-o atmosferă de autentică trăire românească, ocrotit și încurajat de exemplul celor din jur (dr. Gheorghe Bilașcu – unchiul său, dar și întemeietorul învățământului superior stomatologic românesc; dr. Vasile Filipciuc – fratele său, parlamentar în perioada interbelică; dr. Gavrilă Iuga – cumnatul său, parlamentar și prefect al Maramureșului, în aceeași perioadă ș.a.), Alexandru Filipașcu a încercat să le urmeze exemplul, cu multă determinare și dintr-un imbold lăuntric.

Cunoscător fin al realităților acestei zone a Maramureșului și, mai cu seamă, a Văii Vișeului, tânărul Șandru Filipciuc (pe atunci!) s-a implicat cu tot sufletul în mișcarea unionistă care anima realitatea acelor vremuri, în toamna anului 1918 participând la alungarea ucrainenilor care au ocupat partea dreaptă a râului Vișeu până în localitatea Crasna, parte componentă a comunei Petrova.

În acel an (1918), în Maramureș, climatul politico-social era înveninat și încrâncenat, iar românul renegat, bogătașul Pop Șimon din Vișeu de Sus amenința că-i va împușca, cu mâna lui, pe

5 Parohia Ortodoxă Petrova I – Susani, Serviciul Arhiva, *Matricula morților (1912-1922)*, f. 53.

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*.

8 Parohia Ortodoxă Petrova I – Susani, Cimitirul Ortodox, față, partea dreaptă, lângă gardul de la Drumul Național.

9 Parohia Ortodoxă Petrova I – Susani, Serviciul Arhiva, *Matricula botezaților (1899-1910)*, fila 31.

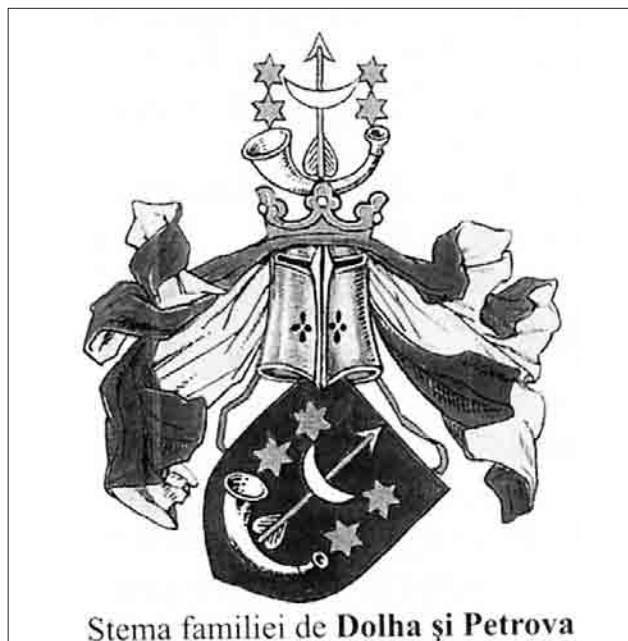
toți aceia care vor susține unirea cu Regatul România.

Într-o altă ordine de idei, datorită implicării sale în mișcarea națională de la Beiuș, în organizațiile secrete ale tinerilor români, Alexandru Filipașcu s-a făcut remarcant, astfel încât, în vara și toamna anului 1919, a fost solicitat să ia parte la instaurarea administrației românești, pe lângă secretarul Prefecturii Seleuș, fiindu-i apreciate și calitățile de bun cunoscător de limba română.

De remarcant că, deși era tânăr, Alexandru Filipașcu își asumase un destin curajos, abia reușind să prindă primul tren care a plecat din Beiuș, la venirea trupelor de secui din toamna anului 1918, căzând într-o ambuscadă la Oradea și fiind maltratată de către militari ai unei gărzii maghiare. Cu toate acestea, în toamna anului 1920 a luat parte activă în campania electorală a unchiului său, dr. Gheorghe Bilașcu, candidat al Partidului Național Român din Transilvania pentru Parlamentul de la București, în circumscripția electorală Bârsana.

La insistențele familiei, calcă pe urmele dr. Gheorghe Bilașcu, începând studiile de medicină la Budapesta dar, cu timpul, reușește să-și convingă unchiul, că nu aceasta era menirea lui și, tot cu ajutorul acestuia, se va înscrie la Roma, la Seminarul Roman Pontifical Laternaum, cu scopul de a deveni diplomat al Sfântului Scaun. Aici, frecventând bibliotecile Romei și audiind o paletă largă de cursuri, abandonează și această perspectivă de „viitor prinț al bisericii”, întorcându-se în Maramureșul său drag; ca atare, Alexandru Filipașcu a ales să se dedice vieții de dascăl și/sau preot, profesând pe rând, și predând disciplinele *istorie*, *teologie* sau *filosofie*, în mai multe orașe transilvane, între care Zalău, Vișeu de Sus, Sighet, Alba Iulia, Sibiu, Cluj. După al Doilea Război Mondial, Alexandru Filipașcu a devenit profesor la Institutul Teologic Ortodox din Cluj.

Cu toate că a părăsit o carieră exclusivă de preot-paroh, el s-a simțit atras, a rămas și s-a dedicat acestei vocații, fiind hirotonit la Mănăstirea Moisei, în ziua de 8 septembrie 1929, de Sfânta Maria Mică, de către însuși episcopul Gherlei, dr. Iuliu Hossu. Prima liturghie oficiată de către Alexandru Filipașcu a avut loc la Petrova, la 1 noiembrie 1929, în Biserica din Susani, locaș de cult greco-catolic de o extra-

Stema familiei de Dolha și Petrova

ordinară eleganță arhitectonică, edificat și cu osârdia familiei sale.

În acest sens, este bine de remarcant faptul că această consacrare într-o preoție a venit după căsătoria sa cu Livia Buzilă, fiica preotului Ștefan Buzilă din Poiana Ilvei (azi, Bistrița-Năsăud), la 22 iunie 1928. Din această căsătorie, lui Alexandru Filipașcu i s-au născut doi copii: Livia, la 27 martie 1931 și Alexandru, la 25 aprilie 1937. Doamna Livia Filipașcu, căsătorită Piso, a recuperat o parte din manuscrisele ilustrului său tată, le-a publicat, iar în felul acesta opera postumă a lui Alexandru Filipașcu a devenit, cel puțin la fel de valoroasă precum cea antumă, astfel că astăzi îi putem atribui autorului supranumele de „patriarh al istoriografiei maramureșene”.

La fel de ilustru, fiul său dr. Alexandru Filipașcu, un reputat cercetător biolog a nutrit toată viața sa un cult pentru minunatul său părinte și a încredințat, spre reeditare, ultramediatizată „Istorie a Maramureșului”; ca atare, în anul 1997 a fost publicată, în ediție anastatică, lucrarea de referință apărută în anul 1940, care este astăzi cea mai citită și cea mai invocată carte de istorie a Maramureșului.

În perioada octombrie 1933-noiembrie 1937 Alexandru Filipașcu a deținut funcția de prim ajutor de primar al Sighetului, fără a avea, însă, o angajare politică. Ca edil, odrasla boierească din Petrova s-a implicat în rezolvarea treburilor comunității sighetene, contribuind esențial la efortul de modernizare a orașului reședință a județului Maramureș: a mutat piața din centrul

Sighetului în locul unde este și astăzi, transformând întregul perimetru în zonă pietonală sau Corzo, a dotat noua piață cu 100 de gherete de beton, a trasat și deschis noi străzi, continuând introducerea canalizării, a determinat pavoazarea mai multora, a introdus curentul de zi în oraș, a modernizat uzina electrică, a înființat un abator pentru tăiat porci, a instalat sirenele de alarmă la nivelul cerințelor vremii, a modernizat serviciul de pompieri ș.a.

Tot în această perioadă sigheteană, dr. Alexandru Filipașcu s-a implicat intelectual și material, făcând parte din mai multe asociații și societăți, între care: Asociația pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, ASTRA, Societatea „Principele Mircea”, după cum a fost membru în Consiliul de Administrație al Băncii Populare „Tisa”, dar și cenzor la Banca „Maramurășană” ș.a.

Ca profesor, preot, ziarist a desfășurat o prodigioasă activitate antirevizionistă, ținând mai multe conferințe și prelegeri, încercând să conștientizeze pericolul iminent cu care era amenințat statul român, românii, mai cu seamă.

Doctor în filosofie (1922), doctor în teologie (1928) a rămas, totuși, unul dintre exponenții cei mai prestigioși ai istoriografiei Maramureșului, realizând prima sinteză istorică a acestui ținut. Despre acest demers al său, însuși Alexandru Filipașcu preciza că nu are pretenția de a fi dat „un studiu complet, întocmit după toate cerințele istoriografiei momentului”. La Lemberg (Liov) teza sa de doctorat în teologie a fost susținută în limba latină, aceeași în care a fost și redactată, fiind de față și consulul României din acel oraș, cu respectiva ocazie.

În anul 1922 după susținerea tezei de doctorat în filozofie, la Roma, a părăsit Cetatea Eternă și s-a înscris, ca audient, la anumite cursuri în cadrul Universității din München. În anul 1926 a urmat, de asemenea, cursuri în filozofie, la Paris.

În paralel, profesorul Alexandru Filipașcu s-a preocupat permanent de perfecționarea sa continuă ca dascăl de teologie, devenind profesor calificat în această disciplină, încă din anul 1924, pentru ca, începând cu 1 decembrie 1928, să devină profesor definitiv de teologie. Tot pe această

linie a perfecționării continue, a urmat diverse cursuri la București, între anii 1928-1930, pe care le-a încheiat cu un examen de prestigiu, susținut la Iași și obținând media 8,17.

Atât prin activitatea sa antumă, cât și prin realizările postume, reușite de fiica sa – doamna Livia Piso Filipașcu, marele istoric a rămas un model, o conștiință nobilă, nefisurată, un aristocrat al propriului destin. El a evitat, cu diplomație, luptele interconfesionale, disputele ideologico-politice de la mijlocul anilor '40, plasându-se, însă, ferm împotriva revizionismului maghiar și a zvârcolirilor iredentiste ucrainene.

A rămas de referință, în acest sens, cu ecou până în presa centrală, discursul antirevizionist al profesorului dr. Alexandru Filipașcu, din anul 1936, în Sala festivă a Prefecturii Maramureș. Tot în acest sens, a înființat și a condus publicația „Ecoul Maramureșului”, de mare impact la vremea sa, apărând, însă, doar între anii 1934-1936. În anul 1936, dr. Alexandru Filipașcu a fost decorat cu Ordinul „Coroana României”, ca urmare a recunoașterii implicării sale prodigioase în viața social politică și culturală a Maramureșului și a țării; de asemenea, în anul 1941 a primit premiul „Năsturel-Herescu” al Academiei Române.

Cu toate că a evitat cu obstinație să se implice în lupta politică a vremii și a județului, totuși a ajuns în colimatorul presei momentului, iar prietenul și fostul său coleg, jurnalistul Gheorghe Dăncuș, care semna, între altele, și cu pseudonimul de Mefisto, în rubrica pe care o gestiona, „Colțul vesel-trist” a gazetei „Graiul Maramureșului”, în articolul „Dilema unui edil” aprecia: „Se știe, calitatea sa este liberaloid neofit. S-a supus acestui proces de metamorfozare politică numai din modesta dorință de a avea cât mai repede ceva «plusuri» pe lângă-i umila lefșoară de dascăl în cele sfinte”¹⁰.

Convins fiind că orice demers de tipul celui de față nu poate decât să aproximeze, să contureze portretul unei personalități atât de complexe, precum a fost cea a istoricului dr. Alexandru Filipașcu, apreciem că eroul rândurilor de față a rămas un etalon al epocii sale.

10 Dăncuș, Gheorghe, *Dilema unui edil*, în „Graiul Maramureșului”, anul III, nr. 28 din 1 martie 1934, p. 3.

De la o victimă a Canalului Dunăre-Marea Neagră la admirația istorică a urmașilor

În comuna neamului său, Petrova, în localitatea natală, a persistat un cult al memoriei lui Alexandru Filipașcu. Pe vremea regimului comunist, cartea sa de referință *Istoria Maramureșului* circula din mână în mână, ca un samizdat, fiind valorificată cu suma de 3.000 lei pentru un exemplar, ceea ce echivala cu un salariu de director de școală.

După revoluția din 16-22 decembrie 1989, în Petrova s-a reaprins acest „cult” al ilustrului înaintaș, mai întâi la nivelul intelectualilor și dascălilor din comună, între care îi amintesc, cu respect, pe domnii: Ion Petrovai, Simion Ileş, Dumitru Borda, Ion Bușescu și doamna Marieta Roman. Demersurile dascălilor petroveni au fost susținute, la vremea lor, atât de către foștii primari Vasile Dohotar și Vasile Bilașcu, cât și de semnatarii acestor rânduri.

În consecință, în anul 2002, cu ocazia sărbătoririi centenarului nașterii marelui istoric, dar și cu ocazia comemorării morții acestuia, au avut loc mai multe acțiuni remarcabile:

- grupul școlar din localitate a primit numele Liceul Tehnologic „Alexandru Filipașcu”; de asemenea, la 20 aprilie, a avut loc un simpozion omagial „Alexandru Filipașcu”;

- a fost repartizat un lot de teren pentru edificarea unui muzeu al cărturarilor petroveni: dr. Gheorghe Bilașcu, dr. Vasile Filipciuc, dr. Alexandru Filipașcu.

Tot în același an, 12 aprilie 2002, la Colegiului Național „Dragoș-Vodă” Sighetul Marmăției a avut loc un simpozion închinat fostului profesor; de asemenea, cu sprijinul doamnei primar, prof. Eugenia Godja, a fost realizată o placă aniversară care urma să fie amplasată pe casa construită de Alexandru Filipașcu din Sighetul Marmăției. Cabinetul de istorie a primit numele lui Alexandru Filipașcu.

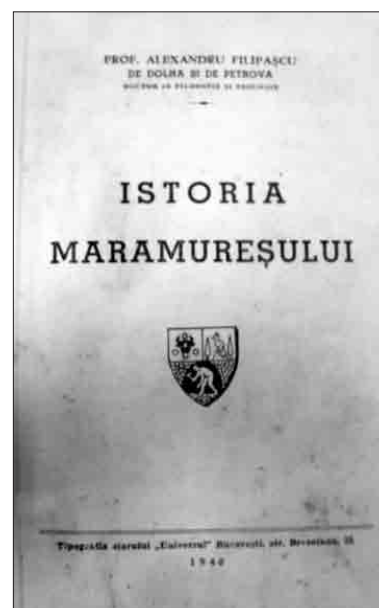
În aceeași ordine de idei, se impune să amintim faptul că la Sighetul Marmăției, poetul și omul de cultură Echim Vancea, împreună cu un grup de intelectuali sigheteni, a înființat Centrul de Studii și Cercetări Privind Istoria, Cultura și Civilizația Maramureșului „Dr. Alexandru Filipașcu”.

Memoria și admirația aceuia care a fost Alexandru Filipașcu sunt păstrate și cultivate cu religiozitate de către urmașii acestuia și prin intermediul Casei Nobililor Maramureșeni, edificată de Vișeu de Sus, o instituție unică în peisajul istoriografic național.

Alexandru Filipașcu – o bibliografie

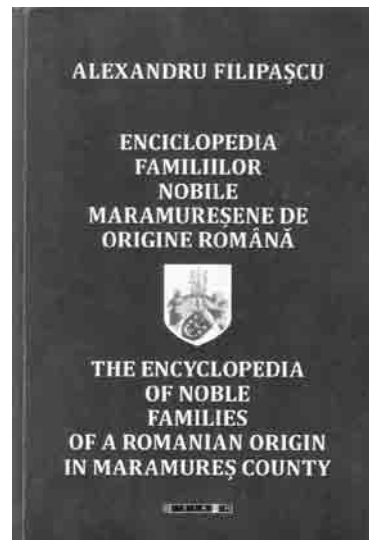
I.1. Opera antumă

1. *Roma și frumusețile ei*, Zalău, 1925.
2. *Adevărul istoric al Genezei*, Oradea, 1930.
3. *Revizionismul maghiar și drepturile noastre asupra Daciei*, Sighet, 1936.
4. *Istoria Maramureșului*, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1940.
5. *De la românii din Maramureș*, Sibiu, 1943.
6. *Le Maramureș (lb. franceză)*, editată de Centrul de Studii și Cercetări Privitoare la Transilvania, vol. X al Colecției Bibliotheca „Rerum Transilvanie”, Sibiu, 1944.
7. *Luptătorul maramureșean Dr. Vasile Filipciuc*, Sibiu, 1944.
8. *Voievodatul Maramureșului. Originea și structura lui*, Sibiu, 1945.
9. *Bihorul românesc*, Sibiu, 1945.
10. *Naționalitățile Maramureșului în lumina mărturiilor documentare*, Cluj, 1946.
11. *Dezvoltarea economică și politică a Principatelor Române până la Războiul de Independență*, Cluj, 1950.

I.2. Opera postumă

1. Filipașcu Alexandru, Moisescu Gheorghe, Lupșa Ștefan, *Istoria Bisericii Române*, București, 1957.
2. Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Editura Gutinul, 1997.
3. *Maramureșul*, Editura Echim, Sighetul Marmației, 2002. Traducere după *Le Maramureș*, Sibiu, 1944.
4. Filipașcu, Alexandru, *Patronime maramureșene. Genealogia familiei de Dolha și Petrova (nobili maramureșeni urmași ai dacilor liberi)*. Ediție îngrijită și postfață de Livia Piso-Filipașcu, Cuvânt-înainte de profesor univ. dr. Ioan-Aurel Pop, Editura Albatros, București, 2003.
5. Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*. Ediție îngrijită de Ion și Livia Piso, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2006.
6. Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*. Ediție îngrijită de Ion și Livia Piso, revizuită și adăugită de dr. Livia Ardelean, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2014.
7. Prof. Alexandru Filipașcu de Dolha și de Petrova. Doctor în filozofie și teologie, *Istoria Maramureșului*, ediția a II a, prefață de Livia Piso, Editura EIKON, Cluj-Napoca, 2014.
8. Filipașcu, Alexandru, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română, (The Encyclopedia of noble families of a romanian origin in Maramureș county)*. Ediția a II-a adăugită și îngrijită de Ion și Livia Piso, ediție bilingvă, traducere de Ligia Tomoioagă, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2015.

II. Studii și articole de istorie

1. *Contribuțiuni la administrarea Maramureșului, sub regimul maghiar*, în „Transilvania”, nr. 7-8, 1942.
2. *Înstrăinarea unor familii maramureșene*, în „Transilvania”, nr. V - VII, 1942.
3. *O impietate națională*, în „Țara”, nr. 383, 1942.
4. *Eroul Popa Lupu din Borșa - 225 de ani de la nimicirea tătarilor*, în „Țara”, Nr. 394-397, 1942.
5. *Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluției 1848/1849 în protopopiatul Hălmagiului*, în „Transilvania”, nr. 1 și 44-46, 1943.
6. *Protopopul Ionu Fodoru și urmașii săi*, în „Transilvania”, nr. IX-X, 1944.
7. *Luptătorul maramureșean Dr. Vasile Filipciuc*, în „Transilvania”, nr. X-XI, 1944.
8. *Legăturile Maramureșului cu Năsăudul*, în „Plaiuri Năsăudene”, nr. 20-21, 1944.
9. *Monografie comunei Bârsana*, în „Plaiuri Năsăudene”, nr. 25-26, 1944.
10. *Șovinismul unguresc. Din suferințele noastre. Sfârșitul stăpânirii ungurești, în Transilvania de Nord*, în *România Nouă*, nr. 17, 22, 1944.
11. *Începuturile ASTREI în Maramureș*, în „Transilvania”, anul 75, nr. 1, 1944, p. 163-169.
12. *Naționalitățile Maramureșului în lumina mărturiilor documentare*, Cluj, 1946.

III. Alexandru Filipașcu – referințe istoriografie

1. Achim, Valeriu, *Un cărturar patriot. Mărturii despre Alexandru Filipașcu*, în „Pentru Socialism”, nr. 6896 din 25.X.1977, Baia Mare, p. 2.
2. Achim, Valeriu, *O prestigioasă și necesară reeditare: Istoria Maramureșului*, Archeus, decembrie 1997.
3. Achim, Valeriu, *Prof. Filipașcu, Alexandru, Istoria Maramureșului*, în *Pro Unione*, Anul IV, nr. 3-4 (11-12), decembrie 2001, p. 185-186.
4. Ardelean-Pruncu, Ion, *Din galeria marilor bărbați ai Maramureșului*, în „Maramureșul Istoric” din ianuarie 1993, Sighetul Marmației.
5. Borda, Dumitru, *Profesorul, teologul și istoricul Alexandru Filipașcu*, Editura Țara Maramureșului, Petrova, 2016.

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

6. Ciolte, Ion Vasile, *Viața și activitatea Preotului Profesor Dr. Alexandru Filipașcu*, lucrare de licență, Institutul Teologic Universitar Ortodox, Cluj-Napoca, 1994.
7. Crișan, Mircea, *Alexandru Filipașcu – un adevărat reper al Maramureșului*, în „Gazeta de Maramureș”, Anul XIV, Nr. 657, 7-13 noiembrie 2015, p. 12.
8. Gherheș, Ilie, *Alexandru Filipașcu – un istoric care și-a urmat menirea până la sacrificiul suprem*, în „Graiul Maramureșului”, Anul XIV, serie nouă nr. 3666, 22 aprilie 2002, p. 1-3.
9. Gherheș, Ilie, *Prof. Dr. Alexandru Filipașcu – „De la românii din Maramureș”, Sibiu, 1943 – ecoul unei însingurări*, în „Graiul Maramureșului”, Anul XIV, serie nouă, nr. 3699, 4 iunie 2002.
10. Gherheș, Ilie, *Alexandru Filipașcu – un aristocrat sublim al propriului destin*, în „Marmația”, 7/2, Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, 2002, p. 328-332.
11. Năsu, Florentin, *70 de ani de la apariția lucrării lui Alexandru Filipașcu „Istoria Maramureșului”*, în „Graiul Maramureșului”, Anul XXII, serie nouă, nr. 6202, 9 august 2010, p. 1, 3.
12. Pârja, Gheorghe, *O carte nobilă despre Maramureș*, în „Graiul Maramureșului”, Anul XXIV, serie nouă, nr. 983, 25 august 2012, p. 6.
13. Pârja, Gheorghe, *O carte utilă și necesară, „Profesorul, teologul și istoricul Alexandru Filipașcu”*, în „Graiul Maramureșului”, Anul XXVII, nr. 8120, 10 decembrie 2016, p. 6.
16. Petrovai, Măricuța, *Viața și activitatea preotului prof. Dr. Alexandru Filipașcu*, în „Glasul Maramureșului”, Anul VI, nr. 1536, 20 aprilie 2002, p. 2.
17. Piso-Filipașcu, Livia, *Patronime maramureșene. Heraldică. Steme. Familia de Dolha și de Petrova*, în „Transilvania”, nr. 3, 2001, Sibiu.
19. Popescu, Ioan Johni, *Sigheteni i-au omagiat pe savantul Alexandru Filipașcu*, în „Informația Zilei de Maramureș”, Anul X, nr. 2702, 9 august 2010, p. 16.
20. Rădulescu, Mihai Sorin, *Istorie și genealogie*, în „România literară”, Anul XXXIX, nr. 41/2006, 13 octombrie 2016, p. 20.
21. Vancea, Echim, *Alexandru Filipașcu: cronologia vieții și a operei*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, 15, nr. 1 (28), 2007, p. 9-16.
22. *** *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 142 - 143.
23. *** *AXA – Revistă a Colegiului Național „Dragoș-Vodă”*, nr. 34, Sighetul Marmației, 2002, ediție specială, număr închinat Centenarului Al. Filipașcu.

Parcul din centrul Sighetului, amenajat în timpul administrației lui Alexandru Filipașcu. Fotografie din colecția Pal Robert Zolopcsuk. Sursa: salutisighet.ro

Găvrilă Hotico Herenta

1870-1953

Delia Anamaria RĂCHIȘAN

Lucrarea își propune să evidențieze personalitatea meșterului popular Găvrilă Hotico Herenta din Ieud-Valea Izei. În Ieud – Maramureșul Voievodal s-au născut patru generații de meșteri populari talentați în arta lemnului: bunicul (artistul polivalent), tatăl (omul aplecat înspre poezie), nepotul (restauratorul de biserici, de monumente), cei patru fii, strănepoții celui dintâi. (Micro)monografia acestor personalități emblematice subliniază anumite paliere: date biografice, activitate culturală, obștească, recunoașterea la nivel național și internațional, participarea la viața socială a vremii, comunicarea între generații, interacțiunea meșterilor populari cu arta lemnului etc. Prin această lucrare, dedicată centenarului Marii Uniri, se aduce un omagiu meșterului popular Găvrilă Hotico Herenta.

Cele patru generații de meșteri populari, menționați anterior, provin din Țara Maramureșului/ Maramureșul Voievodal/ Maramureșul istoric. Aceste personalități emblematice și-au dedicat viața artei lemnului. Având îndemănare, talent, prețuind, respectând lemnul și zestrea de suflet a neamului românesc, acești meșteri populari au reușit să creeze opere unice, valoroase care emană viață, căldură, opere de artă care reprezintă o parte esențială a sufletului lor. Datorită lor, Țara Maramureșului, în special Ieudul, a devenit un loc privilegiat și de popas pentru iubitorii de autenticitate, frumos, artă tradițională, cultură, sacralitate, valoare. Datorită meșterului popular Găvrilă Hotico Herenta, datorită celor patru generații de meșteri populari, care au cioplit lemnul cald cu sufletul, dar și cu conștiința, pe melea-gurile românești, au rămas obiecte autentice, monumente unice, biserici de lemn, martorii fideli peste veacuri ai spiritualității românești.

Date biografice

Meșterul popular Găvrilă Hotico Herenta (1870-1953) a fost un autodidact. A învățat singur

GĂVRILĂ HOTICO HERENTA (cel bătrân) într-o fotografie din colecția lui Pamfil Bilțiu, reproducută în *Studii de etnologie românească*.

meserie, inclusiv să scrie și să citească. A fost un artist polivalent care s-a impus datorită priceperii, inteligenței și personalității sale – constructor de instalații tehnice țărănești, clopotar, croitor, dogar, dregător de cărți, fierar, mecanic, pictor, sculptor, tâmplar, zidar etc. Era un meșteșugar universal cu care nepotul său Găvrilă Hotico Herenta se mândrea și la vârsta de șaptezeci și șapte de ani (în anul 2014). Nepotul îl denumea cu mândrie „moșul [bunicul] meu”¹.

Comunitatea îl îndrăgea la fel de mult. Părea a fi un dac liber din Ieud – Țara Maramureșului. Datorită personalității puternice, portretul său pare a fi conturat în imagini hiperbolizante: „Era înalt, lat între umeri, purta căciula rotată tradițională și ochelari, precum și plete lungi.

¹ Vezi documentarul etnografic, *Bisericile de lemn, univers sacru, Ieud, Țara Maramureșului, Intervievat: restauratorul de biserici, de monumente Găvrilă Hotico Herenta*. Realizator: Delia Anamaria Răchișan, 2014.

Avea ceva din fizionomia omului «de la începuturi», plin de farmec, foarte blând, foarte așezat [...]. «O [A] fost on [un] om tare, tare bun și tare de omenie și dacă ții [ții] cont cât de ușor, cât de iute și de bine face' [făcea] orice, Doamne, scump om o [a] mai fost în sat» (Ioan Pleș Coșotă); «A fost un om de geniu că s-a priceput la orice» (prof. Grigore Balea)².

Meșterul popular Găvrilă Hotico Herenta era țăranul intelectual care organiza șezători culturale, era proprietarul primei biblioteci publice și în același timp particulare din satul Ieud: „Avea un dulap plin cu cărți în care se găseau și unele de referință pentru cultura Maramureșului: *Diplomele maramureșene* de Ioan Mihaly de Apșa, literatură beletristică de bună calitate, cărți de istorie etc. Pe interiorul ușii dulapului avea lista cititorilor care împrumutau cărțile”³.

Activitatea culturală, obștească. Un artist polivalent

Meșterul popular Găvrilă Hotico Herenta era un om de omenie și, așa cum s-a mai menționat, un meșter popular polivalent. Crescut să își prețuiască aproapele, dar și munca, acesta nu uita să îi mulțumească Bunului Dumnezeu pentru tot ceea ce reușea să realizeze cu atâta îndemânare. Între Găvrilă Hotico Herenta-comunitate-biserică s-a creat o osmoză puternică, un tot unitar: „Tata, bunicul au fost cârstnici la biserică”⁴. Fiind un om plăcut și priceput la toate, meșterul popular Găvrilă Hotico Herenta s-a integrat foarte ușor în comunitate.

Cel mai mult l-a atras lemnul cald. Bisericile de lemn, porțile tradiționale, troițele au fost ornamentate cu diverse motive (funie răsucită, corigău, colți de lup, rozete, arborele vieții etc.). Obiectele de cult din cadrul bisericilor realizate de el, în special din incinta Bisericii din Deal, însuflețesc biserica din Ieud și invită turiștii să (re)descopere un univers animat de îngeri, de picturi murale, de icoane, de spiritualitate. Meșterul

popular Găvrilă Hotico Herenta, pe lângă obiecte de cult (sfeșnice, suport pentru Sfânta Scriptură), este autorul unor picturi naive (heruvimi, serafimi etc.).

Faima sa a depășit granițele județului, aspect avizat și de folcloristul Pamfil Bilțiu: „Găvrilă Hotico Herenta a fost cunoscut și ca faimos constructor de instalații țărănești: mori, pive, vâltori, horincii, oloiernițe, care, în afara faptului că funcționau ireproșabil, aveau și o ținută elegantă [...]. Găvrilă Hotico Herenta a fost și un tâmplar desăvârșit, mult apreciat pentru tot ceea ce lucra: uși, ferestre, scaune, paturi, dulapuri și, cu alte cuvinte, orice piesă de mobilier”⁵. Pe lângă acestea mai confecționa: „meheie” [bancuri de lucru pentru tâmplărie], „berbințe” [bărbânte, vas de lemn pentru păstrarea brânzeturilor, laptelui, vas de pus brânza la sărat], ciubere [vas mare de lemn], putini [vas de lemn utilizat la păstrarea brânzeturilor, murăturilor], mașini de tors, scaune în care coconii învățau să umble sau să stea în picioare, unelte agricole (căruțe, grape [unealtă agricolă folosită la netezirea pământului arat, greblă cu dinți], pluguri), ustensile casnice (ciocane, cuțite, topoare etc.), cruci de piatră, băte ciobănești⁶.

Artistul polivalent Găvrilă Hotico Herenta, meșterul complex, a reprezentat cu mândrie Maramureșul.

Comunicarea între generații, recunoaștere națională și internațională

Bunicul, tatăl și nepotul sunt legați unul de altul, nu doar prin relația de consangvinitate, ci și prin patronimic, antroponim și arta lemnului – Găvrilă Hotico Herenta, un nume mare. Datorită talentului, muncii constante și asidue, datorită elanului creator, acești meșteri, au depășit granițele județului Maramureș, fiind recunoscuți la nivel național și internațional. Maramureșenii, în special ieudenii, se pot mândri că au avut privilegiul să aibă printre ei astfel de oameni și de

2 Pamfil Bilțiu, *Un valoros făuritor de artă populară – Găvrilă Hotico Herenta*, în *Studii de etnologie românească*, București, Editura Saeculum I.O., 2003, p. 365-366.

3 *Ibidem*, p. 365.

4 Vezi documentarul etnografic, *Bisericile de lemn, univers sacru, Ieud, Țara Maramureșului, Intervievat: restauratorul de biserici, de monumente Găvrilă Hotico Herenta*, Realizator: Delia Anamaria Răchișan, 2014.

5 Pamfil Bilțiu, *art. cit.*, p. 363.

6 *Ibidem*, p. 363-365.

meșteri valoroși. Intrând în contact cu creațiile lor sau cu acești oameni chibzuiți, modești, dar extrem de talentați ai certitudinea că Bunul Dumnezeu lucrează prin astfel de oameni. Având privilegiul de a-i lua un interviu, în anul 2014, meșterului popular Găvrilă Hotico Herenta (15 august 1938-13 aprilie 2015) m-am simțit extrem de onorată. De la primul contact, demnitatea, talentul, omenia, modestia, credința au fost constante-cheie care m-au ajutat să îmi conturez o imagine despre acest meșter unic de confesiune greco-catolică.

Prin intermediul conversației, al interviului și al albumului de fotografii, s-a putut realiza o incursiune în timp. Se poate sesiza cât de importantă și de firească este comunicarea și transmiterea tainei artei lemnului între generații. Cunoscându-l pe omul și pe meșterul popular Găvrilă Hotico Herenta (în anul 2014, în etate de 77 de ani), ne dăm seama că bunicul, tatăl, nepotul și fiii acestuia sunt aidoma unor stejari falnici și viguroși, care rămân în poziție verticală, indiferent de intemperiiile care se abat asupra lor: „În anul 1958 am făcut ucenicia de tâmplari, am fost ucenic în Bârsana la un văr de al meu. În anul 1958, în iunie, a venit o echipă de la București, de la Direcția Monumentelor Istorice care a restaurat biserica din Ieud. Preotul Man Ioan a angajat oamenii bisericii. Preotul a vorbit cu tata să mear-

GĂVRILĂ HOTICO HERENTA (cel tânăr)
1938-2015

gă la strunjit de draniță. Eu aveam 20 de ani atunci [...]. Tata m-a rugat să-l ajut la biserică. În 15 iunie 1958 am avut prima filă din cartea de muncă. Atunci am figurat ca angajat la Restaurarea Monumentelor Istorice. În 1974 ne-au desființat”⁷. Meșterul popular Găvrilă Hotico Herenta a fost un mare restaurator de biserici și de monumente, un restaurator fără egal: „Până am venit la Muzeul Satului am avut 40 de biserici restaurate. În echipă aveam când 22 de oameni, când 26 de oameni. Am restaurat 68 de biserici de piatră și de lemn [...]. Am 14 biserici reconstituite, de aici luate și duse în altă parte: Sibiu, Sighet, Cluj etc.

– Puteți enumera câteva?

– Biserica de la Muzeul Etnografic al Transilvaniei, de la Dumbrava Sibiului, biserica de la Muzeul Satului din Sighet este adusă de la Oncești, biserica din Alba Iulia este adusă din Mureș etc.”⁸.

Ce poate să fie mai tainic și mai durabil decât o biserică? Biserica reprezintă un *axis mundi*. În momente de bucurie și de deznădejde, oamenii îi trec pragul pentru că știu că doar de la Bunul Dumnezeu vine ajutorul divin. Bisericile de lemn devin martorii fideli peste veacuri ai spiritualității românești.

Dacă pornim de la premisa că un om se simte împlinit când are copii, atunci considerăm că Găvrilă Hotico Herenta, având patru feciori, a fost extrem de mândru și de fericit. Cei patru fii i-au călcat pe urme, așadar, bucuria a fost cu atât mai mare:

„– Meșteșugul în arta lemnului l-ați transmis și feciorilor dv.?

– Am patru feciori care mă urmează. Doi au făcut școala în sculptură, doi sunt în Sighet, unul în Italia, cel mic a rămas cu mine, are zece clase terminate la Ieud, dar de la șaisprezece ani a fost cu mine pe șantier.

– Aveți și nepoți?

– Am zece nepoți. Am și doi strănepoți”⁹.

Marele restaurator de monumente a primit o serie de diplome, de brevete: Washington (S.U.A.) – locul I la Expoziția mondială (1999);

7 Vezi documentarul etnografic *Bisericile de lemn, univers sacru, Ieud, Țara Maramureșului, Intervievat: restauratorul de biserici și de monumente Găvrilă Hotico Herenta*, Realizator: Delia Anamaria Răchișan, 2014.

8 *Ibidem*.

9 *Ibidem*.

Maestru al artei lemnului – Academia Artelor Tradiționale din România; Brevet Astra (2005); Medalia națională Serviciul credincios, Președinția României (2002). Diplomele, brevetele, distincțiile certifică valoarea acestui mare restaurator de monumente: „Diploma este din Washington, când am dus biserica în anul 1999. A stat zece zile pe perioada festivalului, am demolat-o, am pus-o în containere și am transportat-o în Chicago pentru comunitatea românească de acolo. Am primit Diplomă de performanță și de calitate, odată cu reabilitarea monumentelor din Maramureș. Acesta este un brevet de la Dumbrava Sibiului”¹⁰.

Obiectele din lemn (fus cu zurgălăi), ornamentele tradiționale (rozete, soare în mișcare etc.) regăsite în casa marelui restaurator Găvrilă Hotico Herenta emană viață și căldură sufletească. Privindu-le, gândul nostru zboară la cele patru generații de meșteri populari (bunicul, tatăl, nepotul, fiii). Numele meșterilor populari – Găvrilă Hotico Herenta (bunicul, tatăl, nepotul) – și-a găsit un loc aparte în veșnicie.

Uneori, o fotografie cu cei trei meșteri (bunicul, tatăl, nepotul) declanșează amintiri puternice și trăiri lăuntrice care nu pot fi redade, în intensitatea lor, prin intermediul cuvintelor: „Aceasta este o fotografie realizată la Muzeul Satului din București în perioada 1935-1936. Bunicul, tata și o mătușă de-a mea, care le făcea mâncare, apar în poză. Ei au dus biserica din Dragomirești la Muzeul Satului în anii 1935-1936. Pe vechiul loc din Dragomirești am construit, eu, o altă biserică ce apare în albumul celălalt. Sunt niște lucruri care se leagă unele de altele”¹¹.

Meșterul a muncit o viață de om, cincizeci de ani numai în restaurări – a construit, a restaurat și a reconstituit peste o sută de biserici. Pe parcursul interviului, întotdeauna marele restaurator făcea trimitere ori la moșul [bunicul] său ori la tatăl său: „Tată meu, Dumnezeu să-l ierte spunea: «Măi Găvrilă, colțul acesta de Rai este binecuvântat de Dumnezeu! Războiul nu a trecut peste noi, ne-a ocolit, inundații nu am avut, cutremure nu am avut. Am fost mai sfinți decât restul? Nu. Dumnezeu ne-a salvat. Dumnezeu știe pentru ce». Dacă stăm să ne gândim este exact așa. Câte

necazuri au fost anul acesta cu inundațiile, câte necazuri au fost și în anul 1970?”¹²

Cei patru feciori ai marelui restaurator îi calcă pe urme. Marele restaurator de monumente, de biserici, Găvrilă Hotico Herenta le transmite un mesaj celorlalți restauratori: „– Aș vrea să le transmiteți câteva cuvinte tinerilor care prețuiesc tradițiile, zestrea strămoșească, inclusiv restauratorilor de biserici, de monumente.

– Aș dori ca noua generație de astăzi, care îndrăgește lemnul, mă adresez tinerilor care au lucrat cu mine, poate sunt o sută sau două sute de tineri care au lucrat cu mine, unii și-au abandonat meseria de restauratori, nevoia de bani i-a împins către alte meserii în S.U.A, Italia, Danemarca... este bine să se reîntoarcă, mulți au fost talentați. Dorința mea este ca restaurările ce se fac acum, să nu se facă de mântuială. Vreau ca restauratorii să pună mai mult suflet... Am văzut multe monumente istorice restaurate și am rămas bolnav când am văzut cum arată după restaurare. Așa cum au fost timpurile, de tristă amintire, la mine nu s-a întâmplat așa ceva... să nu pui suflet, să nu dai calitate! Avem un monument din secolul al XIII-lea, al XIV-lea sau al XV-lea și nu suntem capabili să redăm ce au realizat înaintașii noștri? Atunci ce fel de popor suntem? Cu tehnica lor de atunci, fără utilaje, fără unelte, le-au construit la un nivel înalt. Toate țările le admiră. Cu tehnica noastră de azi nu suntem în stare să le restaurăm? Atunci, ce popor suntem? Să lăsăm goana după bani! Nu am văzut pe nimeni făcându-și averi construind biserici. O biserică nu este o anexă, este un loc sacru de care trebuie să fim legați sufletește. Aș vrea ca restauratorii să fie mult mai legați de meseria pe care și-au ales-o. Altfel ne facem de râs în fața celor care știu ce înseamnă să restaurezi. Aceasta este dorința mea. Restauratorii să pună mai mult suflet”.

Confruntând trecutul cu prezentul ne dăm seama că pentru a-l putea propulsa înspre viitor, comunicarea și transmiterea intergenerațională este indispensabilă. Avem convingerea că numele meșterilor populari – Găvrilă Hotico Herenta – va dăinui, și de acum încolo, sute de ani.

10 *Ibidem.*

11 *Ibidem.*

12 *Ibidem.*

Concluzii

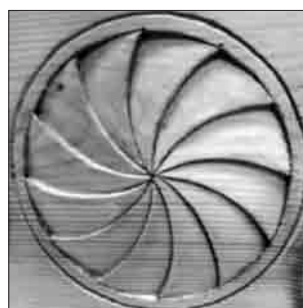
Ieudul – Maramureșul Voievodal, țara lemnului, spațiul arhaic de mare prestigiu cultural, va dăinui în conștiința românilor atâta timp cât valorile culturale strămoșești vor rămâne nealterate, atâta timp cât meșterul popular polivalent Găvrilă Hotico Herenta, din care și-au tras seva alte trei generații de meșteri populari consacrați (fiul, nepotul, strănepoții) vor avea un loc în sufletul românilor. Românii au obligația morală de a respecta creațiile celor patru generații de meșteri populari. Numele meșterului popular Găvrilă Hotico Herenta din Ieud a dăinuit patru generații la rând și va dăinui și de acum încolo. Maramureșul este un spațiu privilegiat și de popas pentru turiștii dornici de a (re)descoperi zestrea de suflet a țărânului român – obiectele de lemn, monumentele unice, bisericile de lemn, martorii fideli peste veacuri ai spiritualității românești. Datorită acestor patru generații de meșteri populari, o serie de valori culturale (opere de artă, monumente restaurate, biserici de lemn) sunt răspândite în toate regiunile țării noastre, inclusiv peste hotare.

Pe ulița bisericii din Ieud Deal

Bibliografie:

- Bilțiu, Pamfil, *Un valoros făuritor de artă populară – Găvrilă Hotico Herenta*, în *Studii de etnologie românească*, București, Editura Saeculum I.O., 2003.
- Răchișan, Delia Anamaria, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale din Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2015.
- Răchișan, Delia Anamaria, *Documentarul etnografic Bisericile de lemn, univers sacru, Ieud, Țara Maramureșului, Intervievat: marele restaurator de biserici, de monumente Găvrilă Hotico Herenta*, Realizator: Delia Anamaria Răchișan, 2014.

Rozetă pe piesă de mobilier și Soare în mișcare.
 Autor: Găvrilă Hotico Herenta, 77 de ani, Ieud, Maramureș, 2014.

Petre Dulfu

1856-1953

Laura TEMIAN

Personalitate complexă din prima jumătate a secolului XX, cu lucrări de referință pentru profesori și elevi și cu o bogată activitate literară, Petre Dulfu s-a impus prin scrierile sale în rândul românilor din toate colțurile țării. Într-o perioadă când era atât de necesară ridicarea prin cultură, lucrările sale au fost un puternic factor de luminare și educare.

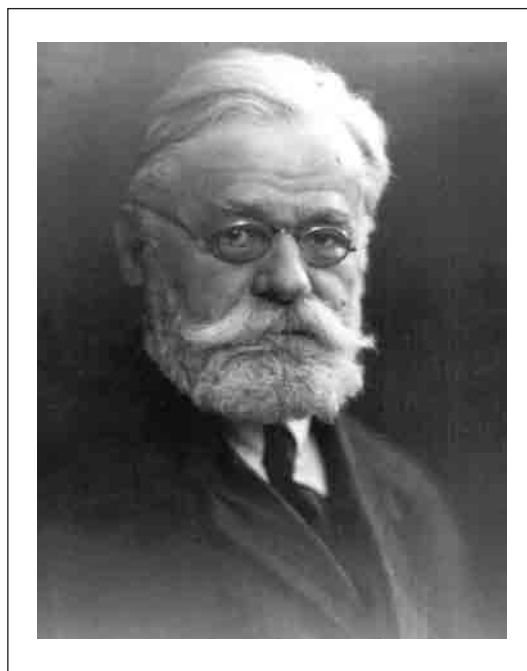
Petre Dulfu s-a născut în data de 10 martie 1856 în satul Tohat, județul Maramureș (Tohatul aparținea atunci Sălajului), avându-i părinți pe Chifor, fiul unuia dintre cei mai înstăriți țărani din sat, și Gafia, fiica preotului Ioan Bran.

A descifrat tainele scris-cititului în limba română alături de unchiul său, învățătorul Grigore Bran, care va insista pe lângă părinți să-l dea la școli bune, mai ales că mama sa, fiică și soră de preot, l-ar fi dorit preot, așa cum mărturisește scriitorul într-o biografie.

A făcut clasele primare la Școala Confesională Românească Greco-Catolică din Baia Mare, unde l-a avut dascăl pe Mihai Lucaciu, tatăl tribunului Vasile Lucaciu.

Clasele I-VI secundare le-a urmat în limba maghiară la Gimnaziul din Baia Mare, unde, în clasa a II-a liceală, era înscris între cei 23 de elevi români.

În anul IV era membru al „Societății de bibliotecă”, devenită apoi „Societatea de lectură a elevilor români de la Gimnaziul din Baia Mare”. Scopul societății, ca al tuturor societăților de acest fel, care au apărut în liceele și gimnaziile maghiare din Transilvania, era să contribuie la însușirea limbii române, să cultive la elevi sentimentele de mândrie națională prin aprecierea istoriei și culturii românești. În cadrul acestei societăți, al cărei vicebibliotecar a devenit în anul 1871 și apoi bibliotecar în anul 1873, funcție foarte importantă a Societății, a avut ocazia să citească cărți românești și să facă cunoștință cu poeziile lui Vasile Alecsandri, care l-au impresionat adânc, îndeosebi *Doine și lăcrămioare*, și

care-i vor influența scrierile de mai târziu. Societatea avea o revistă șapirografiată, „Încercări literare elucrate de studenții români din Gimnaziul de Baia Mare”, în care i-au apărut primele versuri.

Clasele a VII-a și a VIII-a secundare le-a continuat, tot în limba maghiară, la Liceul Piaristilor din Cluj.

Pe parcursul anilor de școală, atât în clasele primare, cât și în clasele secundare, a obținut rezultate de excepție la toate materiile de studiu.

Foarte important pentru evoluția literară a lui Petre Dulfu a fost momentul debutului prin publicarea, în numărul 39 din 1873 al revistei „Familia”, a poeziei „Reîntoarcerea”. Revista, condusă de Iosif Vulcan, apărea la Pesta și publicase, în 1866, poezia de debut a lui Mihai Eminescu.

După absolvirea liceului, în 1876, Petre Dulfu s-a înscris la Universitatea din Cluj, Facultatea de Litere și Filosofie.

În perioada studenției a continuat să scrie versuri, pe care le-a publicat în revista „Diorile” a

Societății de lectură „Iulia” a studenților români din Cluj, societate întemeiată de profesorul Grigore Silași. Dulfu, fiind membru activ, a primit sarcina de a redacta revista societății. A colaborat și la revistele: „Familia”, „Universul”, „Șezătoarea”, „Amicul Familiei”, „Cărțile săteanului român”, „Cronica” ș.a. În acest timp a audiat și un curs de folclor și s-a instruit în privința metodelor științifice de cercetare și interpretare a folclorului.

Fiind un student de excepție, cunoscător al mai multor limbi străine, având și preocupări pentru folclor, a fost repede remarcat de profesorul de literatură română, Grigore Silași, al cărui student preferat a devenit. Acesta-i va trimite lui Vasile Alecsandri câteva din poeziile tânărului Dulfu, iar poetul, într-o scrisoare trimisă profesorului, a confirmat talentul poetic al studentului: „... din primele poezii ale recomandatului d-voastră m-am convins că el posedă în suflet scânteia sacră și sub condei o limbă armonioasă, pe care știe s-o mlădie după cerințele ritmului”¹.

Admirația pentru creația „bardului de la Mircești” l-a determinat pe Petre Dulfu să-și aleagă și subiectul pentru lucrarea de doctorat, despre activitatea literară a poetului.

În 10 iunie 1881 Petre Dulfu a obținut diploma de doctor în filosofie cu lucrarea în limba maghiară *Alexandri Vazul müködése a román irodalom teren (Activitatea lui Vasile Alecsandri în literatura română)*, fiind prima monografie documentată despre Vasile Alecsandri. Lucrarea avea atașate 12 poezii din creația poetului, pe care Dulfu le-a tradus în limba maghiară. În cuprinsul lucrării, Dulfu își motiva alegerea subiectului astfel: „... Creația poetică română de până acum atinge punctul culminant cu opera lui V. Alecsandri...” dar, fără să atingă apogeul. Meritul acestuia este că „...a pregătit bine drumul spre culmi și, tocmai pentru aceasta, opera lui, care oglindește înaintarea spirituală și starea de dezvoltare culturală a națiunii române, merită atenția nu numai a națiunii române, ci a oricărei națiuni”².

Profesorul Grigore Silași i-a trimis un exemplar din lucrare și lui Vasile Alecsandri, prilej cu care i-a cerut acestuia sprijinul în demersul

Familia Dulfu în 1898

obținerii pentru Petre Dulfu a unei burse de studii în Franța. Din păcate, această dorință nu s-a îndeplinit!

Una dintre realizările importante din perioada anilor 1878-1880, rezultat al studierii intense a literaturii universale, a fost prima încercare de traducere în românește a două capodopere din dramaturgia elenă, *Ifigenia în Aulida* și *Ifigenia în Taurida* de Euripide.

Traducerile vor fi reluate, cizelate, prezentate într-o haină nouă și completă, iar în 1903 vor fi premiate de Academie.

În raportul întocmit pentru premiere N. Quintescu scria: „Nu ezit a considera *Ifigeniile* d-lui Dulfu o adevărată operă literară, excelentă sub toate punctele de vedere... ne putem mândri cu o asemenea traducere, una din cele mai bune, cu care s-a înzestrat până astăzi literatura română, din poezii antichității clasice”³.

Odată cu obținerea titlului de doctor în filozofie, se încheie o etapă importantă în viața lui Petre Dulfu.

Născut și crescut până la vârsta de 25 de ani în Ardealul aflat sub Imperiul Austro-Ungar, simțea tot mai mult nevoia să-și exprime liber senti-

1 Laura Temian, *Petre Dulfu – contribuții biobibliografice și documentare*, Baia Mare, 2003, p. 138.

2 Cristiana Crăciun, *Tabel cronologic*, în Petre Dulfu, *Isprăvile lui Păcală*, ediția a III-a, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, p. 8-9.

3 N. Quintescu, *Introducere*, în Euripide, *Ifigenia în Aulida*, Editura Alcalay, București, f. a., p. 6.

mentele, neîncorsetat de o limbă străină. Așa că, în toamna anului 1881, a trecut Carpații și s-a stabilit în București. (Soarta a făcut ca aici să rămână pentru toată viața!) Dar a dus cu el dragostea de libertate și dorința nețârmurită pentru luminarea poporului. Sub puterea acestor sentimente și-a desfășurat întreaga activitate de-a lungul vieții.

Sosit în București, i s-a oferit catedra de pedagogie la Școala Normală (preparandială) „Carol I”, dar după o lună de activitate a fost numit în funcția de profesor de pedagogie și director la Școala Normală din Turnu-Severin, unde se ivise o situație conflictuală între profesori și director.

La încheierea anului școlar, ca director a ținut un discurs despre importanța școlii, subliniind ideea că „singura armă de apărare a unei națiuni este cartea, este cultura și inteligența... cea mai solidă garanție pentru viitorul unui stat este școala, care poate mai mult decât o armată...”⁴.

Revenit la București, după desființarea școlii din Turnu-Severin, și-a desfășurat activitatea ca profesor la Azilul „Elena Doamna” și la Școala Normală a „Societății pentru Învățătura Poporului Român”. În toamna lui 1882 și în vara anului următor, prin intermediul lui Ioan Slavici și apoi în casa cunoscutului pedagog Barbu Constantinescu, a avut ocazia să cunoască mari personalități culturale ale vremii: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihai Eminescu, Alexandru Vlahuță, Alexandru Odobescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea ș.a.

Și în anii 1884 și 1885 a predat limba română, atât la Școala Normală a Societății, cât și la Azilul „Elena Doamna” și a publicat articole de psihologie și pedagogie în revistele: „Educatorul”, „Revista pedagogică”, „Lumina pentru toți”, „Revista generală a învățământului” ș.a.

În anul 1886 s-a căsătorit cu Elena Mateescu, directoare de școală primară în București. Dumnezeu le-a binecuvântat familia cu trei băieți: Eugeniu (1886), Virgil (1887), Petre (1897) și o fată: Valeria (1889).

Un „pios omagiu” peste ani aduce familiei Elena și Petre Dulfu fiul cel mic, inginerul Petre

P. Dulfu: „Mama, care a fost institutoare – ceva neobișnuit pentru acele timpuri, femeile profesioniste erau rare – era o fire diferită de a tatei: era expansivă, aprecia societatea, îi plăcea să iasă în lume și să primească oaspeți. După ce s-a măritat și a înțeles felul de a fi al tatei, după ce și-a dat seama că o viață mondenă ar fi o povară pentru el [...] și-a părăsit catedra și a luat asupra-și toate grijile materiale ale existenței unei familii cu patru copii”, pentru a-i da soțului liniștea necesară scrisului și activității didactice, oferindu-i, totodată cele mai sincere aprecieri și critici ale scrierilor⁵.

În 1886 a obținut numirea pe catedra de filosofie și pedagogie la Azilul „Elena Doamna”, iar în anul 1888 a fost numit profesor de pedagogie și practică pedagogică și la Școala Normală a Societății, pe ambele catedre fiind titularizat abia în 1893.

În predare, din lipsa manualelor, Petre Dulfu folosea, ca majoritatea profesorilor, cursuri litografiate. Elevii le adunau pe fascicule, legându-le într-un volum numit „caietul lui Dulfu”. Acest caiet cuprindea toate lecțiile de pedagogie, psihologie, logică și metodică pe care Dulfu le-a ținut. Pentru elevi era o carte de căpătâi pe care o păstrau cu sfințenie, folosind-o în toată cariera lor de învățători. Îndeosebi cursul de pedagogie al lui Dulfu era apreciat ca având mari calități de fond și formă, cuprinzând tot ce era esențial de știut pentru un viitor dascăl.

Profesorul Petre Pușcașu, care a avut ocazia să răsfoiască un asemenea „caiet”, a subliniat câteva dintre ideile pedagogice dulfiene care și-au păstrat valabilitatea până azi: „Misiunea învățătorului este dintre cele mai frumoase. El are drept scop a forma din copii, prin ajutorul școlii, cetățeni folositori țării”⁶. Pe cât este de frumoasă, pe atât este de grea și nu oricine poate să o îndeplinească cu succes. Pentru a-și îndeplini misiunea, învățătorului i se cer anumite calități: a). „să fie nu numai un bun învățător, ci și un bun educator, adică să nu se mărginească a da cunoștințe copiilor, ci să caute prin învățământ a-i și educa,

4 Petre Dulfu, *Despre importanța școlii în genere și în special despre importanța și necesitatea instrucțiunii populare la români*, în „Amicul familiei”, (Gherla), nr. 14, 1882, p. 1.

5 Petre P. Dulfu, *Omagiu pios părinților mei, Elena și Petre Dulfu*, în „Studii și articole”, vol. II, Baia Mare, 1973, p. 113.

6 Petre Pușcașu, *Petre Dulfu – pedagog*, în „Studii și articole”, vol. II, Baia Mare, 1973, p. 97.

atât din punct de vedere intelectual, cât și moral și fizic; b). să aibă iubire și tragere de inimă pentru chemarea sa. Numai atunci el va avea răbdarea necesară pentru a învinge toate greutățile cu care este îngreunată această chemare și va putea lucra cu zel pentru a-și ajunge scopul; c). să aibă bunăvoință și iubire părintească față de copii; d). să fie silitor și conștiincios în îndeplinirea datoriilor; e). să fie om moral...; f). să aibă o cultură socială, adică să știe cum să se poarte în societate, afară de școală pentru ca învățătorul să nu fie propagator al discordiei...; g). cine vrea să devină învățător trebuie să se examineze pe sine însuși dacă are sau nu calitățile cerute și văzând că-i lipsesc unele să caute a și le însuși sau dacă aceasta este cu neputință, atunci mai bine să-și aleagă o altă ocupație”⁷.

Izbindu-se de lipsa manualelor, Petre Dulfu s-a implicat cu mare răspundere pentru a umple acest gol și, având o serioasă pregătire filosofică, a tipărit cursurile *Etica sau morala filosofică* (1889) și *Noțiuni de estetică* (1891), ambele adresându-se profesorilor și elevilor din școlile secundare. Pentru a fi bine înțelese toate noțiunile, Dulfu explica: „În ce privește modul de expunere, am căutat să mă conformez principiilor didactice moderne: a merge de la simplu la complicat, de la concret la abstract, a da mai întâi exemple și a scoate apoi din acestea împreună cu școlarii regulile abstracte, a prezenta întâi obiectul și pe urmă a-i da definiția...”⁸.

În același scop, Petre Dulfu a scos, între anii 1904-1928, singur și în colaborare cu alți colegi, manuale deosebit de utile: *Abecedar*, *Carte de citire*, *Carte de aritmetică*, *Carte de aritmetică și geometrie*, *Carte de geografie*, *Geografia continentelor*, *Geografia României și a țărilor locuite de români*, manuale de limba română pentru școlile primare minoritare (în limba română, maghiară și germană) ș.a. Manualele au cunoscut o apreciere deosebită, fiind necesare zeci de reeditări (ex. *Geografia continentelor* s-a tipărit în 29 de ediții). „Petre Dulfu a adus în compunerea acestor manuale, nota Ion Ghiață, inspector

general școlar la vremea respectivă, stilul limpede, neaoș românesc, puterea sa de imaginație, gândul său ordonat și, pe deasupra, metoda de expunere, încheșată pe urma unei îndelungate experiențe...”⁹.

În anul 1887 a debutat editorial cu lucrarea *Princesa fermecată. Poveste în versuri*, apărută în colecția „Biblioteca populară” a „Tribunei”, iar în 1890, la îndemnul lui Ioan Slavici și al lui B. P. Hasdeu, a început să publice primele variante ale nemuritoarelor povestiri *D-ale lui Păcală*.

În data de 20 februarie 1891 regele Carol I i-a acordat, prin Diplomă regală, certificatul de cetățenie română (românului Petre Dulfu venit din Imperiul Austro-Ungar!). În același an a fost decorat cu ordinul „Coroana României” în grad de cavaler.

Momentul culminant al creației sale literare l-a constituit tipărirea, în anul 1894, a lucrării *Isprăvile lui Păcală: Epopee populară în 24 de cânturi*.

Pasiunea sa pentru folclor s-a manifestat printr-o amplă cercetare a tot ce s-a tipărit în materie de folclor românesc, ceea ce a făcut ca tehnica prelucrării folclorului în scrierile sale să fie mult mai complexă. Astfel, în *Isprăvile lui Păcală* [...] atestă un rar simț arhitectonic, o adâncă receptare a spiritului folcloric și o coloratură stilistică originală”¹⁰, lucrarea ilustrând, în același timp, îmbinarea armonioasă a caracterului moralizator-educativ cu cel al creației literare, așa cum se observă și în alte creații ale lui Dulfu.

Lucrarea a fost deosebit de apreciată, Academia Română acordându-i Premiul „Heliade Rădulescu”.

Isprăvile lui Păcală a fost opera care a cunoscut cele mai multe reeditări de-a lungul timpului, Dulfu fiind cel mai citit și mai gustat de popor dintre scriitorii în viață. Reeditările continuă și azi, popularitatea eroului punând în umbră, oarecum, numele autorului. Mulți îl cunosc pe Păcală, dar mai puțini îl cunosc pe Petre Dulfu, cititorii fiind fascinați de personaj, de isprăvile lui.

7 *Ibidem*, p. 97-98.

8 Petre Dulfu, *Etica sau Morala filosofică pentru școlile secundare de ambele sexe*, București, 1889, p. III.

9 *Omagiu profesorului Petre Dulfu cu prilejul sărbătoririi sale de la 29 mai 1927 de către foștii săi elevi și colegi*, Editura Cartea Românească, București, p. 45.

10 Mircea Zăciu; Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români: D-L.*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 164.

(În 2003, fiind prezentă la Biblioteca din Baia Mare, Eftimia Dulfu, soția fiului mai mic, inginerul Petre P. Dulfu, ne-a mărturisit că premiul obținut pentru *Isprăvile lui Păcală* – 5.000 de galbeni – a fost folosit pentru a-și construi o casă pentru familie în București, pe str. Bate-riilor).

După doi ani, în 1896, i-a apărut lucrarea *Legenda țiganilor. Din popor pentru popor*, însoțită de o biobibliografie a autorului.

Bun cunoscător al vieții de la sat, al vieții grele pe care o duceau țăranii din cauza neștiinței, convins că numai știința de carte le poate asigura progresul, așa cum se întâmpla în toată Europa, dascălul Petre Dulfu îi sfătuieste, în *Foloasele învățaturii* (1902), să-și trimită copiii la școală „... ca să nu rămână pe viitor în țara aceasta – dacă se poate – niciun sătean neîncredințat despre foloasele învățaturii, și niciun fiu de sătean neștiutor de carte...” și își propune să le arate „multele neajunsuri ce-l apasă pe săteanul român din pricina neștiinței sale, precum și multele foloase ce aduce omului învățătura”¹¹. Pentru această lucrare autorul a primit Premiul „Adamachi” al Academiei.

În viața familiei Dulfu au urmat ani de grea încercare: în 1904, în urma unui accident de vânătoare, s-a stins Virgiliu, iar în 1906, o meningită l-a răpit și pe Eugen, fiul cel mare, despre care se spunea că a moștenit talentul tatălui. Directorul revistei „Convorbiri”, M. Dragomirescu, care i-a publicat în 1909 două poezii, sublinia că acestea „sunt dovada unui real talent”¹².

Scriitorul și-a găsit alinarea în tumultul creației. I-au apărut lucrările: *Snoave* (1909), pe care, spunea Gh. Crișan, „deși le-a considerat el însuși lecturi ocazionale pentru formarea gustului pentru citit, una din ele cel puțin, snoava „Credeam că e Sfinția sa” a fost socotită o capodoperă a genului”¹³, *Cântece și povești* (1910), iar în 1913 a apărut *Gruia lui Novac. Epopee alcătuită din cântecele de vitejie ale poporului român*, despre al cărei motiv de inspirație Dulfu spunea:

„Aceste balade [despre Novăcești] ...găsindu-le fără legătură între ele, împrăștiate prin diferite colecțiuni și reviste, le-am orânduit și prelucrat în așa fel ca să aibă o continuitate în acțiunea povestită și să formeze un întreg organic...”¹⁴. Epopeea era nelipsită din repertoriul serbărilor școlare și al șezătorilor, transmitându-se de la o generație la alta.

Aflat în 1917 împreună cu familia în refugiu la Iași, își exprimă încrederea că va veni ziua „Când vrăjmașu-o fi gonit/ Când vedea-vom în sfârșit/ Scumpa noastră Românie/ Mare, cum dorim să fie:/ Până unde mai trăiesc/ Portul, graiul românesc;/ Până unde mai răsună/ Dulce, doina cea străbună” („În pribegie”).

A revenit în București în toamna anului 1918. Aici, la catedra Școlii Normale, a trăit evenimentul Marii Uniri din 1 Decembrie 1918. A fost momentul „împlinirii visurilor” tuturor românilor! Atâția ani a așteptat această zi, încât emoțiile și bucuria s-au revărsat strivindu-l sub povara lor. Elevul său, Stanciu Stoian, își amintea lecția din acea zi: „... spre marea noastră mirare, gesturile îi deveniră tot mai nervoase, vocea începu să-i tremure, ochii parcă-i jucau în lacrimi... o luptă aprigă părea că se dă în sufletul seriosului nostru profesor și, pentru prima oară de când îl cunoșteam, el nu se mai putea stăpâni... Deodată se oprește brusc: — Mă iertați, zise el mișcat, dar astăzi nu pot să continui lecția... emoția îl sugruma și ieși în mijlocul unei tăceri apăsătoare... Rațiunea lui rece îl înșelase, căci inima lui de fiu al Ardealului n-a mai putut fi stăpânită... părea un copil ce nu-și poate stăpâni o bucurie mai mare decât puterile lui... — A fost pentru noi cea mai caldă lecție de patriotism”¹⁵.

Placheta *Visuri împlinite* (1919) cuprinde poezii dedicate acestui eveniment. Poezii ca „România Mare” sau „În Alba Iulia” au fost precedate de altele dedicate pregătirii românilor pentru Marea Unire. Iubirea pentru meleagurile natale și pentru cei trăitori acolo a fost sentimentul cel mai adânc înfipt în inima fiului Ardealului încă de

11 Petre Dulfu, *Foloasele învățaturii*, Institutul de arte grafice, București, 1902, p. 2.

12 Petre Dulfu, *Visuri împlinite*, ed. a III-a, Cartea Românească, București, p. 56.

13 Gh. Crișan, *Snoavele lui Petre Dulfu*, în „Pentru socialism”, nr 10370, 12 mar. 1989, p. 3

14 V. Crăciun, *Studiu introductiv*, în: Dulfu, Petre, *Scrieri*, Editura Minerva, București, 1971, p. XXXV.

15 Stanciu Stoian, *Cea mai bună lecție (Amintiri despre P. Dulfu)*, în „Studii și articole”, vol. II, Baia Mare, 1973, p. 118 și *Omagiu...*, p. 75.

când a fost nevoit să-și părăsească sătucul, aflat sub stăpânire străină, și să pribegească pe pământ curat românesc. Poeziile: „României”, „Transilvaniei”, „Unirea”, „Vedenie”, „Dor de frați” ș.a. vorbesc despre același dor și încrederea nestinsă în unirea tuturor românilor într-o Românie Mare.

În versurile patriotice, „ca de altfel în toată opera maestrului, nota publicistul Teodor Castrîșan, trebuie să subliniem aceeași ponderațiune cu adevărat uimitoare: lipsit de grandilocvența sforăitoare, întrebuintând mijloace de expresie noi și cumpătate, ferindu-se de locuri comune, d-sa a realizat poezia patriotică sinceră și inspirată”¹⁶.

Volumul *Visuri împlinite* cuprinde și poeziile „Cântul normaliştilor”, pus pe muzică de E. Wachmann, și „Dor de sat”, devenit „Cântecul normalistelor” pe muzica lui Gh. A. Dinicu. Viitorii dascăli erau însuflețiți de versurile: *A lucra la ridicarea/ Neamului... ce falnic țel!.../ Talpa țării, biata gloată,/ Ridicând-o din noroi/ Înălța-vom țara toată,/ Înălța-ne-vom pe noi!* („Cântecul normaliştilor”). În anii următori au ieșit de sub tipar scrierile: *Povestea lui Făt-Frumos* (1919) și *Faptă și răsplată* (1920).

Viața l-a încercat din nou cu o mare pierdere: în 1920 s-a stins din viață fiica sa, Valeria, lăsându-i spre mângâiere și spre educație cele două fiice, Zorela (cu doctorat în Anglia) și Valeria (cu doctorat în Franța). (Eftimia Dulfu – mărturisiri despre familie)

Doborât de durere, în iunie 1921, după 40 de ani la catedră, s-a pensionat.

Nu i-au mai rămas decât liniștea și mângâierea prin scris. Acum i-au apărut volumele: *Faptă și răsplată. Povestiri pentru copii și pentru popor* (1920), *Iisus Mântuitorul* (1921) și *Dumnezeu și oamenii* (1922), lucrări în care „cu virtuozitatea versului său a înțeles să cânte și *Vechiul Testament* și viața și învățăturile Mântuitorului, în ritm popular atât de potrivit ușoarei lor răspândiri în masele populare”¹⁷.

În marea lor majoritate lucrările lui Dulfu au ilustrații. Graficieni de primă mărime în plastica românească a vremii: Murnu, Jiquidu, Hlavsa

au realizat desenele primelor ediții ale operelor lui Dulfu.

Deși retragerea sa la pensie a avut loc cu aceeași discreție în care și-a trăit viața, prietenii și cei peste 2000 de dascăli, care au avut privilegiul să-i fie elevi, nu l-au uitat și i-au organizat o frumoasă sărbătorire, „demnă de marea personalitate a profesorului Dulfu”, cum se sublinia în prefața la *Omagiu profesorului Petre Dulfu cu prilejul sărbătoririi sale de la 29 mai 1927 de către foștii săi elevi și colegi*. Volumul cuprinde amintirile foștilor profesori – colegi și elevi, amintiri în care i-au păstrat o vie admirație și recunoștință. Din amintirile tuturor se conturează un minunat portret: „Normaliștii care au avut fericirea de a-l avea profesor au văzut în d-sa un model în toate privințele: drept, conștiincios, harnic, amabil cu demnitate, politicos și făcându-le cursuri așa de limpezi, de substanțiale și de ușoare”¹⁸.

„La profesorul Dulfu nu exista acea autoritate absolută fondată pe teamă. La Domnia Sa se observa... o severitate dulce, care te făcea totdeauna să-l iubești și să-l respecti. În chip delicat el avea darul să trezească în elev sentimentul datoriei, al amorului propriu, al stăruinței și al demnității”¹⁹.

„De la oricare alți profesori puteam suferi orice pedeapsă, de la D-l Dulfu, cea mai mică dojană era pentru noi grozav de usturătoare și dureroasă... A avea foarte mare autoritate asupra noastră, fără ca să ne fi dojenit vreodată... cu tactul său de pedagog desăvârșit ne-a schimbat atât de mult sufletul, cum n-ar fi putut face altul, într-un timp cât de îndelungat și cu mijloace cât mai drastice...”²⁰.

„El ne-a fost nu numai un conducător în tainele pedagogiei, ci și model de exactitate și conștiinciozitate în împlinirea misiunii de profesor; și se știe că exactitatea și conștiinciozitatea sunt datorii fundamentale ale oricărui învățător și condițiuni indispensabile pentru bunul mers și progresul tuturor școlilor, de orice grad ar fi ele. Și ce limpezi îmi apar și acum lecțiile de peda-

16 *Omagiu...*, p. 50

17 *Ibidem*, p. 55

18 *Ibidem*, p. 18.

19 *Ibidem*, p. 36.

20 *Ibidem*, p. 65.

gogie ale lui Petre Dulfu! Stil concis, nume proprii cât mai puține, termeni tehnici numai cei absolut necesari, exemple cât mai numeroase și lecții cât mai scurte, dar bine aprofundate...”²¹, „...pedagogia lui avea atâta înrâurire, pentru că învățăturile, unite cu exemplul dat de el, se infiltrau pe nesimțite în suflet, modelându-l în mod aproape inconștient și îndreptându-l pe calea spre perfecțiune. De aceea am spus că posedă cheia fermecată, această artă de a pătrunde în suflete și de a educa pe alții și generozitatea cu care a împărțit-o tuturor a făcut să fie atât de iubit...”²².

„Toți absolvenții Școlii Normale din București erau mândri când puteau să spună: sunt elev al lui Dulfu...”²³.

În anul 1931 i-au apărut lucrările *Povestea unui orfan și Povestea României Mari: spusă de un soldat*, urmate de volumul *Din lumea satelor: alegere de strigături, de cântece glumețe și de snoave* (1935), *Cei doi Feți logofeți cu părul de aur: poveste în versuri pentru copii* (1936).

Scrierile sale literare și cele didactice au fost realizate, în majoritate, pentru școlari, Petre Dulfu fiind „... mai presus de toate un mare iubitor al școlărilor ... În sufletul lui tănuț erau zăcăminte de cele mai alese sentimente. A fost un adevărat părinte pedagog pentru școlari. De aceea a fost respectat și iubit...”²⁴

Plecat la 25 de ani la București, unde și-a petrecut restul vieții, Petre Dulfu a rămas cu sufletul în Ardeal, în Tohatul nașterii sale. Sătenilor, care-l îndrăgeau nespuse, le trimitea producțiile sale literare îndată după apariția lor. Poeziile erau imediat memorate și recitate de la cei mici la cei mari. De asemenea, a trimis scrieri pentru ziarele băimărene „Gutinel”, „Cronica” și „Cronica literară”.

Revenea în sat, singur sau cu familia, chiar și-n anii grei în care avea nevoie de acte pentru trecerea frontierei austro-ungare.

În anul 1930, la 31 august, Asociația Astra din Zalău și satul Tohat au dezvelit o piatră-mo-

nument cu inscripția „Omagiu poetului PETRE DULFU”, iar în 29 iunie 1931, aceeași Asociație a organizat un festival al dezvelirii și sfințirii plăcii comemorative omagiale a poetului în prezența acestuia, sărbătoare la care a participat și Elena Pop Hossu Longin împreună cu soțul, Francisc Hossu Longin. Cu acest prilej scriitorului i s-a acordat Diploma de cetățean de onoare al comunei Tohat.

Astfel de manifestări de prețuire au loc și în 1933, când, din inițiativa Societății Culturale „Tinerimea din Ulmeni și jur”, în Tohat s-a fixat o placă pe casa poetului.

Într-o scrisoare trimisă în această perioadă președintelui Cercului Cultural „Petre Dulfu” din Tâmaia, scriitorul își exprimă bucuria pentru activitatea frumoasă desfășurată în scopul ridicării culturale a poporului din aceste ținuturi și rememorează: „Când mă gândesc ce era mai demult prin acele părți atât de expuse înstrăinării, și ce este acum, nu pot mulțumi îndeajuns bunului Dumnezeu că m-a învrednicit să văd și eu aceste mari și minunate schimbări...”²⁵.

În semn de omagiu, în anul școlar 1932-1933 la Liceul „Gh. Șincai” din Baia Mare a luat ființă Societatea de Lectură „Petre Dulfu”, a cărei activitate a fost întreruptă în 1940, odată cu Dictatul de la Viena.

Petre Dulfu s-a stins din viață la 31 octombrie 1953, la vârsta de 97 de ani. A fost înmormântat, alături de copiii și de soția sa, în cimitirul „Sfânta Vineri” din București.

Comemorându-l după 45 de ani, preotul Viorel Thira i-a făcut un emoționant portret:

„Petre Dulfu a fost unul din cei mai străluciți profesori de pedagogie pentru școlile normale de învățători și autor de manuale școlare din câți am avut. El a pus sufletul și inima pe catedră și s-a mistuit luminând”²⁶.

În arhiva personală a lui Iulian Sălăjan se află poezia „Cântecul României”, scrisă de Petre Dulfu în ultimii ani de viață, poezie pe care o

21 *Ibidem*, p. 59.

22 *Ibidem*, p. 78.

23 *Ibidem*, p. 29.

24 *Ibidem*.

25 Gh. Crișan, *Petre Dulfu și satul său natal*, în „Studii și articole”, vol. II, Baia Mare, 1973, p. 105.

26 Viorel Thira, *Petre Dulfu în amintirea contemporanilor săi*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, nr. 1, 1996, p. 52.

consideră testamentul poetului: *Când pe veci voi adormi,/ Nu cătați a mă jeli,/ Să-mi cântați la cap dolesc/ Doar un cântec românesc.*²⁷

În amintirea celor care l-au cunoscut a rămas puternic întipărit portretul fizic al dascălului și scriitorului din anii bătrâneții: „Figura-i întotdeauna senină, cu fruntea înaltă încadrată aproape simetric de albul coliliu al părului capului și bărbiei, impuneau de la prima vedere... Prin perechea

de ochelari rotunzi, doi ochi liniștiți te priveau cu o nespasă blândețe...”²⁸.

„Grație unei vieți îndelungate, activitatea lui Dulfu se înscrie în ambele registre: didactic-educativ și literar – cu rezultate deosebit de bogate”²⁹. Este unul dintre motivele pentru care, la 10 decembrie 1992, prin Decizia Consiliului Județean Maramureș, Bibliotecii Județene din Baia Mare i s-a atribuit numele „Petre Dulfu”.

Bibliografia consultată

- Crăciun, Cristiana, *Tabel cronologic*, în Dulfu, Petre, *Isprăvile lui Păcală*, ed. a III-a, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2003, p. 7-12.
- Crăciun, Victor, *Studiu introductiv*, în Dulfu, Petre, *Scrieri*, Editura Minerva, București, 1971, p. III-LIV.
- Crișan, Gheorghe, *Petre Dulfu și satul său natal*, în „Studii și articole”, vol. II, Baia Mare, 1973, p. 99-107.
- Dulfu, Petre, *Despre importanța școlii în genere și în special despre importanța și necesitatea instrucțiunii populare la români*, în „Amicul familiei” (Gherla), nr.14, 1882, p. 1-2.
- Dulfu, Petre, *Etica sau Morala filosofică pentru școlile secundare de ambele sexe*, București, 1889, p I-IV.
- Dulfu, Petre, *Visuri împlinite*, ed. a III-a, Editura Cartea Românească, București, 1930.
- *Omagiu profesorului Petre Dulfu cu prilejul sărbătoririi sale de la 29 maiu 1927 de către foștii săi elevi și colegi*, Editura Cartea Românească, București, 1927.
- Sălăjan, Iulian, *Petre Dulfu – militant național de excepție din secolul al XIX-lea*, în „Astra clujeană”, nr. 1-2, 2009, p. 34-38.
- Temian, Laura; Marinescu, Otilia; Brezovszki, Ana-Maria, *Autori maramureșeni: Dicționar biobibliografic*, Editura Umbria, Baia Mare, 2000, p. 186-190.
- Temian, Laura, *Petre Dulfu: contribuții biobibliografice și documentare*, Baia Mare, 2003.
- Zăciu, Mircea; Papahagi, Marian; Sasu, Aurel, *Dicționarul scriitorilor români: D-L*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 163-164.

Soții Dulfu cu un grup de fete în costum popular

27 Iulian Sălăjan, *Petre Dulfu – militant național de excepție din secolul al XIX-lea*, în „Astra clujeană”, nr.1-2, 2009, p. 37.

28 *Omagiu...*, p. 68.

29 Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români: D-L*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 163.

Vasile Blidaru

1911-1958

Marin BANCOȘ

Din Țara Codrului, ținut cu destin zburciumat ai cărui locuitori și-au păstrat, de-a lungul secolelor, datinile și obiceiurile și s-au întărit în fire fără să se aplece în fața stăpânilor și vremurilor, s-au ridicat în timp o seamă de bărbați ce-au scris istorie prin faptele lor.

Vasile Blidaru, luptător reprezentativ al mișcării armate de rezistență anticomunistă din România anilor '50, face parte din galeria acestor personalități codrene. El a fost trecut în legendă de către locuitorii acestei părți de țară pentru faptele sale de arme și pentru curajul cu care a luptat împotriva regimului comunist, pe parcursul a nu mai puțin de zece ani, între 1949 și 1958.

Despre rezistența armată anticomunistă din România s-a scris și s-a vorbit mult după decembrie 1989. Și, totuși, nu s-a făcut încă destul pentru a le cinsti cu adevărat memoria aceluia care au avut curajul de a se ridica la luptă împotriva instalării brutale a comunismului în țară și de a se opune aceluia regim nedrept, sacrificându-și propria viață și punând în pericol chiar libertatea celor dragi. Prin refuzul lor de a îngeunchea și de a se supune, ei au demonstrat că demnitatea acestui popor nu a murit.

Dosarul Vasile Blidaru, aflat în prezent în arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, conține peste opt mii de pagini de documente. La acestea se adaugă alte aproape două mii de pagini în dosarele persoanelor care au fost urmărite, judecate și condamnate în legătură cu Blidaru. Așadar, o cantitate uriașă de documente, în spatele cărora se ascunde un volum imens de resurse, greu de evaluat, prin care s-a urmărit un singur lucru: anihilarea lui Blidaru. Din filele acestui dosar a fost extrasă o bună parte a informațiilor conținute în lucrarea *Un om, o viață, o legendă – Blidaru*, avându-i ca autori pe Teodor Ardelean și Marin Bancoș, apărută în anul 2014 la Centrul Media West Arad

și apreciată ca fiind o carte document. Lucrarea reprezintă încă un pas către „recuperarea unei identități, a unei conștiințe istorice, personale până la un punct și colective apoi, generice din momentul în care poporul, colectivitatea din zonă, începe să și-l asume pe Vasile Blidaru ca pe un model, iar asta în ciuda imensului arsenal diversionist antrenat și folosit de sinistra Securitate”¹.

În elaborarea lucrării a fost necesar să se depășească inconvenientul preluării majorității informațiilor dintr-o singură sursă, iar asta cu atât mai mult cu cât în documentele conținute în dosar evenimentele erau trecute prin filtrele celor care slujeau interesele regimului. Cu toate acestea, trebuie să constatăm că multe dintre calitățile lui Blidaru i-au fost recunoscute de către cei care-l vâneau și au fost consemnate în planurile lor de acțiune, argumentul fiind, de fapt, unul cât se poate de simplu: pentru a-l putea captura sau lichida pe fugarul răzvrătit, erau necesare

¹ Ilie Gherheș, *Un OM, o viață, o legendă – BLIDARU: o carte de excelență despre un destin din colecția muzei Clio*, în „Familia română”, an 15, nr. 4/2014, p. 182.

informații reale. În multe dintre caracterizările făcute, pe lângă semnalmentele de ordin fizic, se face referire la corectitudinea, inteligența și abilitățile lui Blidaru. Atunci când era necesar, însă, să-și motiveze eșecurile, milițienii și securiștii erau neîntrecuți în scenarii și justificări. Erau pline rapoartele și notele-sinteză de argumentări disperate. Toată vina o purta numai Blidaru, chiar și pentru incompetența lor.

Vasile Blidaru s-a născut pe 14 decembrie 1911, în Odeștiul care dănuie de mai bine de opt sute de ani în inima Țării Codrului.

Rămâne orfan de mic, deoarece tatăl său, Gheorghe, moare pe front în timpul Primului Război Mondial. Este crescut doar de mama sa, care nu s-a mai recăsătorit niciodată, motiv pentru care toată lumea din sat îl va cunoaște ca fiind Văsălica Marișchii sau, simplu, Blidaru.

A urmat cursurile școlii primare în localitatea natală, în perioada 1918-1922, dar din învățat nu s-a oprit toată viața. Cei care l-au cunoscut l-au caracterizat ca fiind un veritabil autodidact, el asimilând încontinuu și tinzând să-și dezvolte abilitățile până la perfecțiune.

De copil a dovedit dragoste pentru munca făcută cu mihală. Atunci când își cioplea din lemn felurite obiecte, ce țineau loc de jucării, ele erau perfect funcționale.

Când a ajuns adolescent, a deprins tainele meseriilor ce-aveau trecere pe atunci în lumea satului. În scurt timp a ajuns să stăpânească dulgheria, tâmplăria și chiar și fierăria. Era harnic și priceput și la muncile câmpului, fiindu-i drag pământul. Hărnicia îi va aduce și oarece bunăstare, astfel încât Blidaru ajunge să se numere printre țăranii mijlocași ai Odeștiului, lucru consemnat și în documentele Securității.

În luna martie a anului 1933, Vasile Blidaru este chemat la oaste. Se liberează de-abia în noiembrie 1934. Oamenii satului povesteau că Blidaru a fost cătană în Armata Regală. În livretul său militar și în documentele consultate este consemnat că și-a satisfăcut stagiul militar și concentrările ce au urmat, ca armurier, atât la Cercul Teritorial Zalău, cât și la Arsenalul Militar din București. În armată el

îndrăgește meșteșugul armelor, iar antrenamentele de acolo îl ajută să devină un foarte bun trăgător și un vânător iscusit.

După cum era rânduiala pe atunci, numai după cătănie era potrivit pentru feciori să se însoare. Vasile Blidaru s-a căsătorit în 1937, cu Floare Neamț, o tânără din sat, dintre oameni de treabă, fată de-a lui Onuțu Ursului. Lucrau împreună la Cooperativa de Consum din Odești, pe care chiar Blidaru o înființase. Anii erau grei, dar cei doi au pornit încrezători la drum și au reușit să prindă în scurtă vreme și ceva cheag.

Trebuie amintit că în 1941 Blidaru a fost concentrat „sub unguri” și dus pe frontul de rășărit, de unde a revenit acasă după mai bine de un an. La 75 de ani de când au fost scrise, am descoperit în Dosarul Blidaru două pagini, îngălbenite de vreme, acoperite de litere caligrafiate cu grijă în alfabetul chirilic românesc. Era „alfabetul secret” pe care Vasile Blidaru l-a folosit adesea în corespondență sau pentru a transmite mesaje celor apropiați. Am fost surprins să constat, odată cu „traducerea” textului, conținutul unei scrisori, trimisă de Blidaru soției, de pe front, scrisoare datată 5 noiembrie 1941. Textul era scris în versuri, iar rima curată și sensibilitatea profundă a mesajului veneau tocmai de la cel care nu peste multă vreme va deveni luptătorul dârz, căruia îi vor ști de frică nenumărații slujitori ai Miliției și Securității, ce-i vor umbla pe urme încercând zadarnic să-l prindă sau să-l lichideze².

Citind scrisoarea, rând cu rând, realizăm cât de mult și-a iubit Vasile Blidaru soția. Autorul și-a împachetat cu măiestrie sentimentele în cuvinte. La un moment dat el îi declară soției sale:

*De tchipul³ tău când am dat,
Ochii mei au lăcrimat.
Eu la tine mă uitai,
Ca la partea mea de rai⁴.*

Sunt bine marcate în versurile acestei scrisori toate trăirile și îngrijorările lui Blidaru:

*Nu știu când 'oi mai veni,
Nici pe când ne-om întâlni.
Nu știu pe unde m-or da,
Nici pe când 'oi înturna.*

2 Marin Bancoș, *După 75 de ani: Vasile Blidaru – scrisori de pe front*, în „Familia română”, an 16, nr. 3-4/2015, p. 109.

3 tchip = poză

4 Marin Bancoș, *op. cit.*, p. 111.

*Poate mâni,⁵ ori poate-alaltă,
Ori poate că niciodată.
Poate viu⁶ mâni în apoi
Ori poate mor în război,
Pușcat de armă străină
Și-ngropat fără lumnină⁷.*

Desfășurarea evenimentelor ce-aveau să vină, în anii de după, a întărit și mai mult legătura dintre cei doi. Familia lor s-a rotunjit prin venirea pe lume a copiilor. Fiica, Mărioara, era cea mai mare, iar după ea au urmat băieții, Valer și Gheorghe.

În ceea ce privește implicarea în politică a lui Vasile Blidaru, acesta s-a afirmat în perioada interbelică ca susținător și militant al Partidului Național Țărănesc, având ca modele valoroase personalități ale zonei, dintre care este suficient să-i amintim pe George Pop de Băsești și Iuliu Maniu. După anii grei ai celui de-al Doilea Război Mondial, Blidaru se înscrie, în 1945, în Partidul Social Democrat, iar apoi, în anul următor, și în rândurile Frontului Plugarilor. Era încrezător, la fel ca cei mai mulți dintre români, că vor veni vremuri mai bune.

După ce în comunitate ocupă funcții de conducere importante, el rămânând președinte la cooperativa (magazinul) din sat, iar mai apoi ajungând președinte la cea din Băsești, Blidaru își începe riposta împotriva sistemului contestând deciziile noilor politicieni locali ai vremii. Astfel, el a luat atitudine față de abuzurile primarului Vasile Ghiț, zis Gâțu, ajungând să protesteze până la Pretura din Cehul Silvaniei. Ceea ce se petrecea în Odești nu se potrivea deloc cu spiritul de dreptate de care era animat Vasile Blidaru. Gâțu, împreună cu câțiva apropiați, erau cei care, puși pe căpătuială pe seama cooperativei, vindeau la suprapreț mărfurile sau împărțeau ajutoarele numai la rude și prieteni. Porumbul, în loc să ajungă la cei lipsiți, îl dădeau la cai. Nu o dată, Blidaru s-a opus, pe față, acestor practici. Mai mult, el le-a dovedit oamenilor din sat, recântărindu-le marfa

cumpărată, că cei din conducerea satului și cooperativei îi fură pe față⁸.

Aflat în deplinătatea forțelor sale și bizuindu-se și pe o experiență de viață deloc de neglijat, el va adera la mișcarea Rezistența Națională Română, alături de Dumitru Ivan (șeful gării din Ardud), de Alexandru Săpunaru (fost jandarm, înainte de război) și de mulți alți codreni. Din acest grup au ajuns să facă parte mai mulți țărani, dar și foști militari, medici și avocați, adunați de prin localitățile Țării Codrului. Scopul declarat al grupului era răsturnarea regimului comunist. Numărul celor din grup, așa cum se va consemna în evidențele Securității proaspăt înființate, va ajunge la aproape o sută în primăvara lui 1949. Această structură anticomunistă, care se opunea colectivizării, miza pe faptul că va veni și ajutor din afară, în special din partea americanilor⁹.

În iunie 1949 Vasile Blidaru depune un jurământ de credință în cadrul Organizației „Fulgerul” din Odești¹⁰. Membrii organizațiilor de acest fel, constituite prin satele Țării Codrului, reușesc să determine boicotarea recoltării grâului, bazându-se pe informația larg răspândită că, până prin august, sigur vin americanii și nu va mai fi nevoie să se dea cotele la stat. Ei răspândesc manifeste și pun afișe prin sate împotriva comunistilor, declanșând astfel replica aspră din partea Miliției și Securității. Acum încep arestările și, în paralel, se declanșează fenomenul luării drumului Codrului¹¹.

Când în dimineața zilei de 15 august 1949, de Sfântă Măria Mare, pe pereții școlii, ai bisericii și cooperativei, atât la Odești, cât și în centrul de comună, Băița de sub Codru, s-au găsit afișe prin care populația era îndemnată la luptă, autoritățile au acționat în consecință. Miliția și Securitatea s-au îndreptat imediat împotriva celor despre care aveau informații că se împotrivesc regimului. Iar Blidaru era unul dintre aceștia. Asta cu atât mai mult cu cât Gâțu, împreună cu alți cinci

5 mâni = mâine

6 viu = vin

7 Marin Bancoș, *op. cit.*, p. 111.

8 Teodor Ardelean, Marin Bancoș, *Un om, o viață, o legendă – Blidaru*, Centrul Media West, Arad, 2014, Tipografia Arta Grafică, p. 208.

9 *Ibidem*, p. 22.

10 *Ibidem*, p. 24.

11 *Ibidem*, p. 26.

„tovarăși”, ce se simțeau puternic loviți de dezvăluirile făcute odeștenilor de către Blidaru, ti-cluiseră cu câteva luni în urmă o scrisoare prin care l-au „denunțat” pe acesta la Securitate. Înșirau acolo o serie de neadevăruri, iar acuzele inventate erau extrem de grave pentru acele vremuri și absolut suficiente pentru a-i aduce acestuia o condamnare pe mulți ani¹². Așa se face că pe la ora 3:00, în noaptea de 15 spre 16 august, are loc arestarea lui Vasile Blidaru. Arestările au continuat prin sate, atât în acea noapte, cât și în ziua următoare.

După arestare, în timp ce Blidaru era escortat de doi militari de la Securitate, aceștia l-au bătut groaznic pe drum. Până au ajuns, însă, într-un loc în care trebuiau să treacă valea, Blidaru a reușit să se dezlege la mâini, fără ca cei doi să observe. În locul respectiv apa era mai adâncă, iar unul dintre aceștia l-a îmbrâncit pe Blidaru pentru a-l obliga să treacă exact pe acolo. Ei au ocolit locul pentru a nu se uda prea tare, îndepărtându-se astfel, timp în care Blidaru și-a aruncat legăturile de la mâini, pe care le păstrase doar de formă, a ieșit repede din apă și a fugit printr-un lan de porumb, reușind să scape. Când a ajuns mai apoi într-un vârf de deal, le-a făcut semn celor doi, fluturând pălăria, și a dispărut. Niciodată el nu va mai fi prins de autorități.

După evadare, Blidaru reușește imediat să ia legătura cu fugarii din grupul lui Săpunaru și să se alăture lor. Blidaru s-a dovedit în scurt timp a fi un adevărat luptător, nu doar un simplu fugar, și își câștigă repede statutul de lider în grup. Grupul își extinde activitatea în toată Țara Codrului, pe raza raioanelor Cehu Silvaniei, Satu Mare și Tășnad, acționând până spre sfârșitul anului 1950.

Impresionează mărturia soției lui Blidaru, cu privire la ceea ce s-a întâmplat cu ei, cei rămași acasă, la puțină vreme de la plecarea soțului său în Codru.

„În 1949, spre toamnă, am fost arestată într-o noapte și dusă la Jibou, cu copiii cu tot. Mărioara avea zece ani, Valer patru, iar Gheorghe un an și șapte luni. Desculți ne-au dus și cu

hainele ce le aveam pe noi. La Jibou m-au despărțit de copii și m-au bătut până toată m-au zdrobit, ca să le spun unde-i Blidaru. De aici am fost dusă și închisă la Zalău, împreună cu copiii. Ne-au dat drumul acasă în decembrie, pe la Sfântul Nicolae.”¹³

Viața în Codru era grea, iar fugarii erau în permanență hărțuiți de autorități. Cei mai mulți dintre ei nu au răzbit în fața unor asemenea provocări. Vasile Blidaru a rezistat eroic, ripostând cu curaj de câte ori simțea că viața îi este pusă în pericol.

Prin sentința nr. 535, din 29 iulie 1950, a Tribunalului Militar Cluj, secția I-a, în dosarul cu numărul 685/1950, mulți dintre cei care făceau parte din așa-numitul lot Blidaru – Săpunaru, au fost condamnați la pedepse grele. Blidaru a fost condamnat, în lipsă, la 15 ani de închisoare (muncă silnică) și confiscarea totală a averii¹⁴. Au fost găsite în Dosarul Blidaru și documente în care se consemnează că el ar fi fost condamnat, mai apoi, chiar la moarte¹⁵. Majoritatea „partizanilor” au fost capturați până spre sfârșitul anului 1950, printre aceștia numărându-se și Săpunaru. Până la acel moment principalii aliați ai lui Blidaru au fost Dragomir Ludovic (zis Laios) din Urmeniș și Petcaș Vasile din Soconzel.

În luptele care s-au dat au căzut victime. Dragomir, spre exemplu, a fost împușcat în toamna lui 1950 de către cei care îi urmăreau neîncetat, iar Blidaru rămâne astfel singur. Petcaș a rezistat, separat de Blidaru, până în primăvara lui 1951, când, retrăgându-se și ascunzându-se acasă la el, este prins și arestat, trădat fiind chiar de fratele său.

În februarie 1951 întreaga avere a lui Vasile Blidaru este confiscată. Familia îi este lăsată pe drumuri, rămânând să fie ajutată de părinții soției lui Blidaru și de rude. Casa, care era în construcție, precum și unele dependințe, sunt demolate. Sunt confiscate materialele de construcție, toate sculele lui Blidaru, animalele și tot avutul din gospodărie. Actorul principal, în toate aceste acțiuni, a fost Vasile Cuc, zis Cucu, președintele

12 *Ibidem*, p. 27.

13 Ștefan Bellu, *Pădurea răzvrătită – Mărturiile ale rezistenței anticomuniste*, ediția a II-a, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2009, p. 104.

14 *Ibidem*, p. 28.

15 *Ibidem*, p. 49-50.

Sfatului Popular Băița de sub Codru, secondat de Vasile Sighet, administratorul Gospodăriei Chibzuite din Odești. Demolarea casei a început-o chiar Cucu, el fiind primul care a urcat pe acoperiș. Se povestește că Blidaru a asistat la întreaga scenă, deghizat fiind. De altfel, nu o dată Vasile Blidaru a pătruns pe teritoriul slujitorilor Miliției și Securității, travestit în securist, în milițian, în pădurar sau în simplu sătean, fără ca cineva să-l poată recunoaște.

Umilințele și chinurile la care familia i-a fost supusă, l-au determinat pe Blidaru să declanșeze un șir de intimidări și pedepse împotriva celor care se făceau direct vinovați de cele întâmplate, dar și împotriva reprezentanților autorităților care îi hărțuiau permanent, atât pe el, cât și pe cei dragi. În scurtă vreme Blidaru a reușit să semene frică printre cei care i-au făcut rău, pedepsele pornind de la amenințări repetate și ajungând până la aplicarea unor corecții fizice. Spre exemplu, primarul Gâțu, va fi împușcat de Blidaru în ambele picioare. De-abia atunci se convinge respectivul că nu-i de glumit, cele întâmplate determinându-l să se mute, cu întreaga familie, la Tămășești, la socri. În aceeași notă de răspândire a fricii s-a petrecut și spargerea geamurilor casei lui Vasile Conea din Odești, activist de partid și unul dintre cei șase denunțatori mincinoși ai lui Vasile Blidaru. Despre acesta se povestește că a murit de spaimă, tot așteptând să fie împușcat de Blidaru. Pe Gâțu, Blidaru l-a vizitat și la Tămășești, unde, intrându-i în casă, i-a confiscat anumite lucruri și i-a decupat dintr-o fotografie capul, transmițându-i în acest fel un mesaj extrem de dur.

Pot fi amintite și alte intimidări practicate de Vasile Blidaru: rănește bivolițele lui Iosif P. Blidaru, încă unul dintre cei șase care au scris scrisoarea, trage focuri de armă înspre patrula ale Miliției și Securității, îl împușcă în picior pe Vasile P. Blidaru, fratele lui Iosif, și îi împușcă și bivolițele, îl umilește pe Mirișan cel „roșu”, îl vizitează pe Cucu acasă, promițând că va reveni, și încă multe altele asemenea.

Pe 11 septembrie 1951, Vasile Blidaru îl împușcă pe Vasile Sighet. Și el se număra printre cei șase denunțatori mincinoși, asta fără a mai

pune la socoteală că l-a secondat pe Cucu în toate fărâdelegile îndreptate împotriva familiei Blidaru. Blidaru a tras de aproape, în picioarele lui Sighet, cu intenția să îl rănească, dar datorită rănilor grave acesta moare. S-a declanșat, după acest episod, o urmărire aprigă împotriva lui Blidaru, în condițiile în care și așa lupta era total disproporționată.

Pe 10 octombrie 1951, într-un schimb de focuri cu milițienii dintr-un post capcană amplasat în vecinătatea satului Odești, Vasile Blidaru îl împușcă mortal pe sergentul Gheorghe Balic. Vor urma și alte ciocniri cu forțele înarmate ce îi călcau apăsător pe urme. Din toate confruntările care au urmat acestor evenimente Blidaru scapă nevătămat. Nu ar fi fost posibil acest lucru fără ajutorul oamenilor de prin sate. Aceștia l-au sprijinit permanent și i-au oferit, de nenumărate ori, adăpost, hrană și, nu în ultimul rând, informații. Iar asta pentru că ei considerau lupta lui Blidaru ca fiind una cât se poate de dreaptă și justificată.

Supraviețuirea era din ce în ce mai dificilă. Iarna era aproape și satele erau împânzite de oamenii Miliției și Securității. Blidaru ia hotărârea să părăsească țara. Pe 4 noiembrie 1951 ajunge în Iugoslavia lui Tito, unde va fi obligat să rămână timp de doi ani și să muncească într-o „fermă de stat” din Svetozarevo, localitate revenită astăzi la numele de Jagodina. Pe 20 noiembrie 1953, Vasile Blidaru pleacă la Triest, în Italia. Trecerea lui Vasile Blidaru prin aceste locuri este confirmată de două valoroase documente descoperite în arhivele postului Radio Europa Liberă¹⁶.

Cât timp a fost plecat departe de țară, Blidaru a încercat de nenumărate ori să afle vești despre cei dragi rămași acasă, fără niciun rezultat însă. Scrisorile erau interceptate de Securitate, chiar dacă le trimitea în mai multe exemplare, pe diverse căi și folosind mesageri diferiți. Într-una dintre aceste scrisori, trimisă din Triest, Blidaru scrie:

„Aici o duc foarte bine și am de toate. Dar de-aș avea câte-s pe lume, dorul de familie e o rană fără leac, pe inima și sufletul meu. Zi și noapte, treaz și prin somn, numai la scumpa mea familie mă gândesc. Și parcă-mi spune cineva că

16 Teodor Ardelean, Marin Bancoș, *op. cit.*, p. 59, 68.

Vasile Blidaru la Triest (primul din stânga)

nevasta mea, care n-a greșit la nimeni și n-a supărat pe nimeni, a murit din cauza groaznicelor bătăi pe care le-a suferit...”¹⁷

Bănuia Blidaru suferințele prin care a fost nevoită să treacă soția sa, Floare, de fiecare dată când a fost arestată. Iar asta s-a întâmplat de mai multe ori. Pentru a-și proteja copiii, Floare chiar a fost nevoită ca, în mod formal, să divorțeze.

Pe perioada șederii în Triest, Vasile Blidaru a urmat o „școală de securitate engleză”. Cei pregătiți acolo trebuiau să se întoarcă în țările lor, pentru a lupta împotriva regimului comunist, dar și pentru a raporta periodic către străinătate, prin mijloace specifice, situația din țară. Erau, în același timp, instruiți cum trebuie să pregătească terenul pentru venirea occidentalilor eliberatori¹⁸.

Revenirea lui Blidaru în țară s-a făcut cu avionul, fiind parașutat, împreună cu alți camarazi, într-o zonă ce nu a fost deconspirată de el niciodată. Doar fiului său, Valer, i-a dat anumite detalii despre întoarcerea acasă¹⁹.

În vara lui 1956 prezența lui Blidaru este semnalată în apropierea Odeștiului, dar și a altor sate din Țara Codrului. Blidaru trimite mai multe mesaje scrise pe adresa Miliției și Securității, între 12 și 18 august. Întoarcerea sa acasă aduce răzbunarea cruntă împotriva celor care i-au pricinuit atâtea neazuri. Primele victime sunt Petru Chiriguț, împușcat în zona inghinală, rana fiindu-i fatală, respectiv Ioan Deac, bătut zdravăn de Blidaru. Aceștia erau următorii de pe lista celor șase „denunțatori”. Nici pe Gâțu nu l-a uitat,

făcându-i o nouă vizită și devastându-i casa. Totul s-a întâmplat pe 17 august. Pe 4 octombrie 1956, în jurul prânzului, Blidaru se răzbună pe Vasile Cuc și pe soția acestuia, la Urmeniș. După o bătaie cruntă, din cauza leziunilor provocate, Cucu a decedat. Oamenii locului nu l-au regretat, însă, deoarece toată viața el s-a ținut numai de rele²⁰.

După toate acestea, Miliția și Securitatea intră în acțiune din plin, folosind toate mijloacele pe care le aveau la îndemână. S-a folosit tehnică operativă (T.O.), pentru interceptare și semnalizare, în anii aceia când cei mai mulți nu văzuseră încă lumina de la bec. Peste tot erau „numai ochi și urechi”. S-au scris sute de note informative de către zeloșii lor agenți, racolați dintre locuitorii satelor din zonă. În mod deosebit s-a evidențiat informatoarea Floarea Rogoz, soția unui fost camarad de-al lui Blidaru, aflat încă în închisoare pentru păcatul de-a fi luat, și el, calea Codrului, atunci în vara lui 1949. Aceasta a fost atent instruită de Securitate cu privire la modul în care poate să-i câștige încrederea lui Blidaru. A profitat și de faptul că locuința sa era izolată, undeva la marginea pădurii, la Hută, în Băița de sub Codru, iar Blidaru avea posibilitatea să se apropie de acel loc pentru a mai afla vești despre ce se întâmplă pe sate, dar asta numai după ce stătea la pândă și își lua toate măsurile de precauție.

La 26 octombrie 1956, pe la ora 9:00, Vasile Blidaru se întâlnește cu soția și fiica sa, Mărioara, aflate în drum spre târgul de la Ariniș. Acest episod marchează o schimbare fundamentală în comportamentul lui Blidaru în relația cu dușmanii săi. Este vorba, atât de dușmanii cunoscuți, cât și de cei de conjunctură, reprezentanți ai autorităților de forță, care îl urmăreau și încercau să-l anihileze. Astfel, la rugămintea fiicei, el va înceta să-și mai pedepsească dușmanii cu moartea. A continuat, însă, să-i hărțuiască, și nu atât pentru răul pe care i l-au făcut, cât mai ales pentru că răul s-a extins asupra familiei sale și, în scurt timp, asupra întregii comunități. Blidaru nu o dată a afirmat că, oricum, el a pierdut tot ce a avut, însă nu putea să îndure să-i vadă pe cei dragi

17 *Ibidem*, p. 71.

18 *Ibidem*, p. 72.

19 *Ibidem*, p. 188.

20 *Ibidem*, p. 78-80, 82.

suferind. Cuvintele lui Nicolae Steinhardt justifică, poate cel mai bine, posibilul raționament al lui Blidaru: „Nu putem ierta decât răul făcut nouă personal, nu altora. Când un frate al nostru e nedreptățit, insultat, lovit, ocărat, înșelat, nu avem nicio cădere a ierta, noi, pe făptașul răului. Cu atât mai mult când nu mai e vorba de un individ, ci de un grup de oameni ori de o colectivitate întregă. Dacă o asemenea colectivitate ori o națiune ajunge a fi obiect de discriminări, de orice natură, dacă e prigonită, sărăcită, batjocorită, mințită, năpăstuită, împilată ș.a.m.d., ne este oprit a ierta în numele ei, nu avem calitatea de a o face”.²¹

Confruntările cu Miliția și Securitatea devin tot mai frecvente, asta și pentru că lui Blidaru îi place să-i provoace. Își face apariții tot mai riscante, iar din focul încrucișat, determinat de el adesea, iese de fiecare dată teafăr. Folosește tehnici deosebite, învățate probabil în școala de spionaj străină. Când se simte încolțit el ripostează. Este suficient să amintim rănirea sergentului major de miliție Iov Bodea, pe 22 aprilie 1957, rănirea elevului sergent major Ioan Marinescu, din 12/13 iunie 1957, și rănirea sublocotenentului Ștefan Szabo, din 21 iulie 1957. Autoritățile nu ezită să facă risipă de resurse și pare că niciun efort din partea lor nu este prea mare pentru a-l anihila pe Blidaru. Zona era împânzită de agenți și de securiști sub diverse acoperiri. Chiar și la școala din sat au fost repartizați doi astfel de „învățători”. Drumurile erau bătute de tot felul de „comercianți”, iar pădurile, de „braconieri” și „pădurari”.

Într-un mesaj transmis unui bun prieten, Blidaru reușește să sintetizeze, în versuri, destinul ce i-a fost hărăzit:

*Numa' valea și ștrecu',
Și țăpucu săracu',
Știu cum mi-o fost norocu'.
De-ar ști țăpucu' vorbi
Și lupoaica cu puii,
Cum ar plânje Odeștii!
Vai săracu' satu meu,
Multe-o suferit de greu.*

*Și cu mine-alătura,
Că așa mi-o fost soartea.
Cine m-o trădat pe mine
Să n-aștepte zile bune.
Una bună, două rele,
C-așa o trecut și-a mele²².*

Într-o operațiune a trupelor de Securitate, organizată la începutul lunii august 1957 au acționat 35 de ofițeri, 5 sergenți și 264 de militari, cu 30 de câini de serviciu. Aceștia erau dotați cu 185 de automate, 104 puști și puști cu lunetă, 19 puști mitralieră, 304 grenade ofensive, cartușe la discreție, iar lista poate continua. Și toate acestea pentru un singur om²³.

În a doua zi de Paști a anului 1958, pe 14 aprilie dimineața, Vasile Blidaru se întâlnește, după atâția ani, cu familia sa în formulă completă și se bucură din plin de căldura căminului, după care sfiidează din nou autoritățile mergând prin sat, de-a lungul uliței, vorbind cu oamenii Odeștiului, fără să-i pese, parcă, de cei ce-l urmăreau. În scrisoarea adresată „Miliției și călăilor din Securitate”, pe care i-a lăsat-o soției sale să o ducă la postul de Miliție, încercând astfel să-și pună la adăpost familia, Blidaru exprimă în cuvinte tot ceea ce strânsese în sufletul său în anii de după plecarea de acasă:

Nimic în viața mea n-am așteptat mai mult și mai cu drag ca și asta una: să-mi văd și să-mi cunosc copiii, și ei pe mine, și să stau de vorbă cu ei, și să văd și eu cum stă omu ziua la amiazăzi, liber, la casa și familia lui. Și de aici am să plec de-a lungul uliței, ca să-mi văd satul și sătenii cu care am crescut și unde am trăit liber 38 de ani...²⁴.

Blidaru era ferm convins că regimul comunist nu are cum să mai dureze prea mult, judecând după șubrezenia doctrinei sale și calitatea slabă a oamenilor care conduceau. Se baza și pe faptul că cei mai mulți dintre semeni nu-i iubesc deloc pe cei aflați la putere. Era atât de convins de justetea evaluării sale, încât nu ezită să parieze chiar pe viața lui:

Când voi vedea că vă iubește poporul și clasa muncitoare, atunci voi veni singur la vatra

21 Nicolae Steinhardt (Monahul Nicolae Delarohia), *Dăruind vei dobândi – Cuvinte de credință*, Editura Mănăstirii Rohia, 2005, p. 150.

22 Marin Bancoș, *După 75 de ani...*, p. 114.

23 Teodor Ardelean, Marin Bancoș, *op. cit.*, p. 89.

24 *Ibidem*, p. 101.

*strămoșească și mă voi împușca acolo, pe locul unde m-am născut*²⁵.

Nu după mult timp, pe 23 mai 1958, în jurul orei 23:00, Vasile Blidaru apare la locuința de la Hută a lui Rogoz Floarea. La insistențele acesteia intră în casă, fiind o noapte ploioasă. Agentă găsește momentul potrivit și acționează butonul unui aparat de semnalizare T.O., special instalat de Securitate pentru a-i putea înștiința de la distanță pe urmăritori că pot să intervină. În scurtă vreme locuința și dependințele gospodăriei agentei au fost încercuite. Când Blidaru a ieșit din casă pe prispă, ușa s-a închis în urma lui, iar el a fost doborât de o ploaie de gloanțe²⁶.

În nota nr. 350, din 24 mai 1958, întocmită de lt. col. Nicolae Budișteanu, șeful Direcției a III-a din Departamentul Securității Statului, se afirmă următoarele: „Prin lichidarea banditului Blidaru Vasile, organele noastre au lichidat ultima bandă contrarevoluționară ce activa pe teritoriul Republicii Populare Române”²⁷.

Așadar, prin uciderea lui Blidaru a fost înlăturat ultimul luptător, rămas activ, din mișcarea de rezistență armată anticomunistă din România. Din păcate, nu s-a reușit, până astăzi, să se găsească locul în care a fost îngropat trupul lui Vasile Blidaru, în pofida căutărilor atente prin arhive și a eforturilor susținute făcute în acest sens de copiii acestuia. „Miliția și călăii din Securitate”, cum i-a numit Blidaru de nenumărate ori pe cei care au lăsat în urma lor mii și mii de victime, au știut să ascundă bine urmele.

„Chiar dacă într-un plan teoretic părea improbabil și imposibil, Vasile Blidaru s-a opus și apoi a luptat cu sistemul, cu instituțiile lui, adoptând filozofia și metodele de acțiune ale unui lup singuratic, dar fiind încrezător în valorile sale, în perenitatea acestor adevăruri, conservând dramul de demnitate atât de puternic agresată și zdruncinată în perioada instaurării și consolidării noului regim de esență sovietică”²⁸.

Fotografia familiei, confiscată de Securitate în timpul percheziției la unul dintre adăposturile lui Blidaru.

25 *Ibidem*.

26 *Ibidem*, p. 145-146.

27 *Ibidem*, p. 154.

28 Ilie Gherheș, *Un OM, o viață...*, p. 182.

Nicolae Gherman

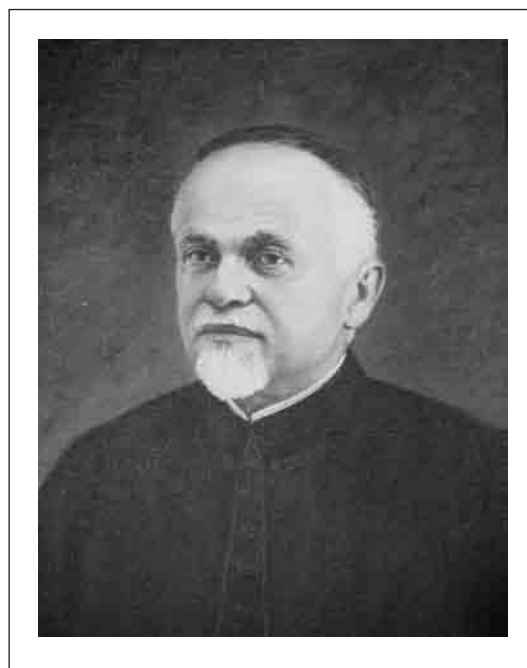
1877-1959

Macarie MOTOGNA

Preotul Nicolae Gherman s-a născut la 1 octombrie 1877 în localitatea Rohia, Comitatul Solnoc Dăbâca, din părinții Gherman Aron și Ana, țărani români dintr-o familie veche, atestată documentar în Rohia din anul 1662, când familia „pușcași de elită” Gherman a obținut diferite distincții de la principele Transilvaniei¹. Pușcașii de elită aveau obligații numai față de Cetatea Ciceului, de care aparținea și localitatea Rohia.

În luna octombrie 1887 a început să frecventeze școala populară din satul natal, apoi a urmat școala elementară din Târgu-Lăpuș, iar cursurile gimnaziale le-a făcut la Gimnaziul Fundațional Grăniceresc din Năsăud, absolvindu-le la 29 iunie 1897. Studiile teologice le-a făcut la Seminarul „Andreian” din Sibiu pe care l-a absolvit cu calificativul „Bine” în 6 iulie 1899.

La data de 20 noiembrie 1899 a fost hirotonit preot de către Ioan Meșianu, arhiepiscop și mitropolit al Transilvaniei, iar la 2 februarie 1900 a fost instalat ca preot paroh în comuna Rohia, Protopopiatul Lăpuș. Aici a activat neîntrerupt timp de 40 de ani, până în anul 1940, când, după Dictatul de la Viena, s-a refugiat din Ardealul de Nord în România. Din 15 noiembrie 1940 până la 1 octombrie 1947 a funcționat ca preot în mai multe parohii: Ighiu, județul Alba, Leșnic, protopopiatul Deva, Sculea, eparhia Timișoara și Teaca, protopopiatul Bistrița, Episcopia Clujului². În perioada cuprinsă între 10 decembrie 1929 și 1 iulie 1930 a îndeplinit și funcția de administrator protopopesc al Protopopiatului Lăpuș. S-a pensionat la 1 octombrie 1947³ și a decedat la 20

iunie 1959, la vârsta de 82 de ani, fiind înmormântat în cimitirul municipal din Dej.

În 17 septembrie 1899, tânărul teolog Nicolae Gherman se căsătorește cu Maria, fiica preotului Petru Boier din Boiereni și au fost binecuvântați de Dumnezeu cu zece copii: Virgil, Lucreția, Cornel, Elena, Nicolae, Augustin, Anuța, Octavian, Victoria și Aurica. Chiar dacă au fost vremuri grele pentru români și pentru o așa familie numeroasă, preotul Nicolae Gherman a făcut eforturi deosebite și pe toți copiii i-a trimis să studieze la cele mai bune școli ale vremii, unii dintre ei au fost economiști, juriști, ingineri sau educatori⁴.

Preotul Nicolae Gherman a fost una dintre

- 1 Vezi *Monografia Comitatului Solnoc Dăbâca* de Kadar Jozsef, Vol. V, pag. 573, ediția 1901, Dej.
- 2 Numirile în aceste parohii s-au făcut prin Decizia nr. 12464 a Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu, din 13 decembrie 1940 și prin Decizia nr. 438 a Protopopiatului Deva din 5 iunie 1941.
- 3 Conform Deciziei nr. 161.155 din 20 septembrie 1947, eliberată de Casa Generală de Pensiuni, Dosarul personal al preotului Nicolae Gherman, Arhiva Mănăstirii Rohia.
- 4 Emilian Birdaș, *Satul și Mănăstirea Rohia din Țara Lăpușului, județul Maramureș. Studiu Monografic*, Editura Diacon Coresi, 1994, p. 128.

personalitățile locale cele mai prodigioase ale tuturor timpurilor, prin tot ceea ce a făcut pentru localitatea Rohia. În cele cinci decenii cât a slujit ca preot, nu s-a limitat doar la slujirea sacerdotală, ci a desfășurat și o bogată activitate culturală, socială, patriotică și administrativă, precum reiese și din „Certificatul de serviciu” nr. 495 din 1 noiembrie 1940 eliberat de Oficiul Protopopesc Ortodox Român Lăpuș, în care se spune: „Pe lângă activitatea duhovnicească, preotul Nicolae Gherman a mobilizat credincioșii din parohia sa, fiind inițiatorul și conducătorul lucrărilor de construire a unei frumoase biserici de cărămidă, ridicată între anii 1903-1905. Între 1923-1926 a adus la viață ctitoria sa, Mănăstirea «Sfânta Ana», iar în 1936 a îndrumat poporul să cumpere pământul și castelul de la groful Akos Ciszar, ceea ce s-a și realizat, o parte din castel fiind transformată în școală, iar altă parte în locul pentru primăria comunală; în anul 1906 a înființat banca populară «Lăpușana»; în anul 1910 a înființat o bibliotecă în cadrul oficiului parohial, iar între anii 1910-1911, sub îndrumarea sa, s-a construit prima școală confesională din Rohia; în 1922 a pus bazele Cooperativei «Comoara», iar în 1923 înființează, în satul Rohia, o filială a „Astreii”. Cea mai importantă realizare a sa va fi ctitorirea mănăstirii «Sfânta Ana» Rohia, «prima mănăstire de acest fel din Ardealul alipit»”.

Nicolae Gherman a fost un om al timpurilor sale. Școlit în spiritul doctrinei șaguniene, preotul Nicolae Gherman a făcut din viața de parohie coloana centrală a existenței comunității românești, într-o lume în care românii nu se simțeau reprezentați în stat și de către stat. La 22 noiembrie 1918, Consiliul Național Român din tractul Lăpușului îl desemnează, alături de preotul Vasile Muste, avocatul Ioan Oltean și avocatul Titus Ciortea, ca delegat cu credenționale pentru Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. El a făcut parte dintre cei 1228 de delegați oficiali, dintre care 60 reprezentau actualul județ Maramureș⁵.

În atmosfera de entuziasm de după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 De-

cembrie 1918, Consiliul Național Român din Cercul Lăpușului, întrunit la 4 decembrie, hotărăște organizarea unei mari adunări populare, pentru a doua zi, 5 decembrie, în cadrul căreia participanții la Marea Adunare de la Alba Iulia, să prezinte lăpușenilor rezoluțiile acesteia.

Adunarea ce se desfășura în curtea școlii confesionale românești, a fost întreruptă de intervenția brutală a 70 de subofițeri și soldați, aparținând batalionului secuiesc dislocat la Baia Mare din Regimentul 39 Infanterie Debrecen. Acest efectiv, plecat din Strâmbu-Băiuț, având în componența sa și elemente din garda locală, profitând de slaba dotare și organizare a gărzii naționale românești precum și de faptul că armata română era oprită la Beclean, a masacrat participanții la adunarea românească din 5 decembrie 1918. Deși raportul comisiei de cercetare româno-maghiară vorbește de 14 morți și 40 de răniți, cercetări ulterioare au identificat 69 de morți și 140 de răniți. Preotul Nicolae Gherman, prezent fiind la această manifestare a scăpat cu viață, ca prin minune. Cei vinovați de măcel n-au fost trași la răspundere niciodată⁶.

Profunda sa implicare pe teren național i-a atras în 1940, după cedarea Ardealului de Nord, surghiunul. Amenințat de autoritățile horthiste și-a părăsit satul și parohia pe care le-a păstorit timp de patru decenii cu multă râvnă și responsabilitate, fără a le mai recăpăta vreodată.

În continuare vom arăta câteva dintre realizările preotului Nicolae Gherman, atât înainte de alegerea sa ca deputat în ADUNAREA de la Alba Iulia, cât și după aceea, acțiuni prin care a încercat să-și aducă contribuția la progresul și la ridicarea stării sociale și materiale a concetățenilor săi.

În primul său an de activitate preoțească (1900), organizează un cor bisericesc, format din 30-40 de persoane, primul cor în comuna Rohia. Din repertoriul corului nu lipseau nici cântecele patriotice sau populare. Acest cor a funcționat fără întrerupere până în anul 1948⁷.

În anul 1902 a inițiat construirea, în satul Fântânele, a primei clădiri destinate exclusiv ca

5 Viorica Ursu, *Preotul Nicolae Gherman din Rohia, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918*, în „Graiul Bisericii noastre”, Anul VII, nr. 41/1997, p. 9.

6 Despre evenimentele tragice petrecute la data de 5 decembrie 1918 în Târgu-Lăpuș, vezi mai pe larg romanul *Joia patimilor*, scris de Horia Bădescu, apărut la Cartea Românească, 1981.

7 Emilian Birdaș, *op. cit.*, p. 124.

locație de școală primară confesională ortodoxă română.

Din inițiativa și sub îndrumarea preotului Nicolae Gherman, între anii 1903-1905, s-a construit din piatră și cărămidă biserica ortodoxă din centrul satului Rohia (Gura Uliței), cea mai mare și mai frumoasă clădire de acest fel pe atunci, în Țara Lăpușului. Exemplul său a fost urmat și de credincioșii uniți ai satului, care în anii 1903-1912 au construit și ei în Baltă (Rohia) o clădire la fel de mare și de frumoasă⁸. Pe parcursul a trei ani, vrednicii locuitori ai Rohiei au contribuit cu tot ce au avut pentru ridicarea acestui sfânt locaș. Planul bisericii a fost întocmit de inginerul Holoșka Imbre, iar devizul lucrării s-a ridicat la suma de 17.940 de coroane, obținute din contribuția credincioșilor din Rohia și a satelor din jur⁹.

Conștient de necesitatea progresului economic al țăranilor, preotul Nicolae Gherman, în anul 1906, a înființat, împreună cu un colectiv de oameni, prima bancă populară românească din Țara Lăpușului și anume banca „Lăpușana” din Târgu-Lăpuș, din a cărei conducere a făcut parte timp de peste 20 de ani¹⁰.

În anul 1910 înființează prima bibliotecă populară din Rohia, în cadrul oficiului parohial.

În anii 1910-1911, din inițiativa, prin grija și sub îndrumarea lui, s-a construit prima școală confesională din Rohia, corespunzătoare cerințelor legale ale vremii.

Tot în anul 1911, la inițiativa sa ia naștere reuniunea de femei pentru înfrumusețarea școlii și a bisericii, având ca scop împodobirea acestor instituții cu diferite produse ale artei populare locale: ștergare, fețe de masă și alte podoabe.

În anul 1922 înființează cooperativa de aprovizionare și consum „Comoara” din Rohia, care va fi condusă de către țăranul fruntaș Toma Pop din Rohia¹¹.

În anul 1923 întemeiază Casa Națională (Căminul Cultural), așezământ destinat activităților culturale ale satului, pentru a cărei bună func-

ționare începe construirea unui local propriu, dar comun cu cooperativa „Comoara”, instituție unică de acest fel în Țara Lăpușului.

Tot în anul 1923 organizează în Rohia o filială a asociației „Astra” și o bibliotecă populară în cadrul acesteia.

În anul 1923 construiește în centrul localității Rohia Monumentul Eroilor în memoria fiilor satului căzuți în Primul Război Mondial (1914-1918). Evenimentul dezvelirii și sfințirii Monumentului Eroilor este descris de către protoiereul Zaharie Manu, astfel: „Preoții cercului religios Lăpuș din acel protopopiat s-au convins ce poate face un preot cu adevărată chemare prin muncă continuă și dezvoltată în mod sistematic. În Duminica Samarinenței, grupul religios s-a întrunit în parohia Rohia. Preoții au mers dis-de-dimineată în această comună, unde, pe lângă programul obișnuit, mai aveau să sfințească și un monument al eroilor. Cete de popor din toate comunele vecine curgeau spre comuna Rohia. Satul era pavoazat cu drapele tricolore, ce fâlăiau pe toate casele românașilor noștri.

Curtea bisericii s-a umplut de norod. Serviciul divin a fost oficiat de cinci preoți în frunte cu protopresbiterul Z. Manu. Răspunsurile le-a dat corul tineretului din localitate, organizat în societate religioasă-culturală... Întreaga intelectualitate din jur a luat parte la acest act solemn. Se face sfințirea apei și apoi dezvelirea monumentului și stropirea lui și a poporului cu apă sfințită... Vorbește apoi cu entuziasm D. Manciu, iar la urmă harnicul paroh N. Gherman în cuvinte bine alese predă în grija primăriei acest semn al recunoștinței față de acei care și-au dat suprema jertfă pentru neam”¹².

Pentru ridicarea prin muncă și educație sănătoasă a locuitorilor din Rohia, părintele Nicolae Gherman a inițiat o societate a tinerilor din Rohia, numită „Floarea vieții”. Cei care erau primiți în această societate trebuiau să respecte câteva principii de bază: 1. Să cerceteze regulat biserica; 2. Să aibă o purtare morală exemplară; 3. Să nu

8 *Ibidem*, p. 125.

9 *Ibidem*, p. 129.

10 Viorica Ursu, *op. cit.*, p. 8.

11 Emilian Birdaș, *op. cit.*, p. 125.

12 Zaharie Manu, *Monumentul eroilor în Rohia*, în „Renașterea”, Anul II, Nr. 33, din 17 august 1924, Cluj-Napoca, p. 1-3.

înjure; 4. Să nu fie bețiv; 5. Să nu se certe; 6. Să fie iertător¹³.

În anul 1922, la numai zece anișori, copila Anuța, fiica preotului Nicolae Gherman, a fost cuprinsă de o febră tifoidă urmată de complicații și a trecut la Domnul chiar în brațele tatălui ei¹⁴. Pierderea acestei copile l-a afectat profund și după multe suferințe sufletești, copila Anuța i se arată în vis tatălui ei în repetate rânduri și îi cere să facă o Casă Maicii Domnului în Dealul Viei și indică locul exact, respectiv unde este biserica mănăstirii acum. În anul 1923 începe construirea Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia, lucrările la biserică și la casa monahală fiind finalizate în anul 1925, iar biserica a fost sfințită la 15 august 1926, de sărbătoarea „Adormirea Maicii Domnului”, praznic ce va deveni hramul acestei sfinte biserici¹⁵. Astfel, mănăstirea Rohia este „primul așezământ de acest feliu din Ardealul alipit”, adică după Marea Unire din 1918. Locul pentru această sfântă mănăstire a fost ales de Dumnezeu și a fost ridicată ca o reparație pentru cele aproximativ 150 de mănăstiri și schituri distruse în secolul al XVIII-lea. Pe lângă evenimentele miraculoase care au stat la ctitorirea Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia, a existat și un sentiment de recunoștință față de Dumnezeu, care îi ajutase pe românii maramureșeni și transilvăneni să-și vadă împlinit visul lor de dezrobire și de unitate națională și statală, înfăptuit în anul 1918¹⁶.

În anul 1935, la îndemnul preotului Nicolae Gherman, numitul Bălaj Andrei, construiește cu cheltuieli proprii un monument cu caracter ritual în Cimitirul „Copăcel” din sat.

A fost un om de mare acțiune. Datorită părintelui Nicolae Gherman, locuitorii din Rohia au cumpărat peste 2.000 de jugăre de pământ, aflate în proprietatea unor mari familii maghiare, depășind astfel criza de veacuri a iobăgiei și sărăciei¹⁷.

Preotul Nicolae Gherman, pe lângă activitatea administrativă, a desfășurat și o intensă

Mănăstirea Rohia, biserica veche

activitate publicistică, scriind articole cu caracter cultural-educativ și de popularizare a științei, articole pe care le-a publicat în ziarele: „Telegraful Român”, „Renașterea”, „Viața ilustrată”, „Ordinea” și altele.

În parohia Rohia, preotul Nicolae Gherman a desfășurat o bogată activitate bisericească și socială, precum reiese și din „Certificatul de serviciu”, eliberat de Oficiul Protopopesc Ortodox Român Lăpuș, cu nr. 495 din 1 noiembrie 1940, în care se spune:

„Se certifică oficios că preotul Nicolae Gherman funcționează ca paroh în comuna Rohia, protopopiatul Lăpuș, eparhia Clujului, de la 2 februarie 1900 până astăzi neîntrerupt.

13 Emilian Birdaș, *op. cit.*, p. 127.

14 Corneliu Gherman, *Mănăstirea Sfânta Ana Rohia. Scurt istoric*, Baia Mare, 1977, mns., p. 1.

15 Augustin Faur, *Mănăstirea Sfânta Ana din Rohi-Rohia*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române Kolozsvár/Cluj, 1944, p. 10.

16 Serafim Man, *Mănăstirea Rohia, Maramureș*, Editată de Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, 1989, Ediția a II-a, p. 16.

17 Nicolae Buzescu, *Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, p. 6.

În timpul păstoririi sale s-a distins între ceilalți preoți printr-un zel deosebit, dovedind o activitate și conduită de model sub toate raporturile.

La fel s-a distins atât pe teren școlar și cultural, fiind președinte al Despărțământului „Astra” mai mulți ani, desfășurând și o deosebită activitate publicistică.

Ca recunoștință a fost distins cu dreptul de a purta brâu roșu de către răposatul episcop Nicolae Ivan, iar suveranii țării i-au acordat decorații.

Drept care s-a eliberat acest certificat, spre a se putea servi de el la trebuință”¹⁸.

Pentru meritele sale deosebite, Episcopul Nicolae Ivan l-a distins cu rangul de iconom, iar din partea conducerii țării, la 12 mai 1922 a fost decorat cu „Răsplata muncii pentru biserică cl. III”, iar prin Ordinul nr. 2904/1930 cu „Răsplata muncii pentru biserică cl. I”.

În 7 octombrie 1923, prin Decizia nr. 4.362, episcopul Nicolae Ivan al Clujului îi acordă preotului Nicolae Gherman distincția de protopop onorific, cu dreptul de-a purta brâu roșu închis. Această distincție i-a fost acordată în ziua când s-a pus piatra de temelie pentru construirea Catedralei Episcopale din Cluj-Napoca¹⁹.

În anul 1924, prin Decretul regal nr. 2216/1924, din 12 mai 1924, i se acordă preotului Gherman, Medalia „Răsplata Muncii, clasa III”.

În anul 1929, prin dispoziția nr. 8477 din 10 XII 1929, Episcopia Clujului îl împuternicește ca administrator protopopesc pentru protopopiatul Lăpușului și în această calitate conduce și Despărțământul „Astrei” din Țara Lăpușului. Din funcția de administrator protopopesc a demisionat la 4 VIII 1931, demisia fiind aprobată prin dispoziția nr. 4611/1931 dată de episcopie²⁰.

Despre activitatea ca protopop al Lăpușului găsim scris în ziarul „Ordinea”: „Episcopia Ortodoxă a Clujului a instalat în scaunul protopopesc al Lăpușului pe părintele Nicolae Gherman din comuna Rohia. Părintele Nicolae are o activitate cum puțini oameni au în zilele noastre. [...] Deși bătrân, părintele Nicolae muncește încontinuu și

nu știe ce-i oboseala. Abia de-o lună instalat în scaunul de protopop al Lăpușului, a început lucrările pentru a zidi biserică ortodoxă în Târgu Lăpușului. Va întâmpina multe obstacole, dar le va trece cu siguranță, căci Dumnezeu îi este cel mai bun ocrotitor. [...] Activitatea părintelui Nicolae e nespuse de laudabilă și credincioșii din tractul Lăpușului sunt recunoscători și aduc mulțumiri Episcopiei că a știut să prețuiască pe un astfel de om harnic, instalându-l în scaunul protopopesc al Lăpușului”²¹.

În anul 1930, prin Decretul regal nr. 2904 din 1 august 1930, regele Ferdinand I, pentru zelul depus pe tărâm bisericesc și cultural, îi acordă preotului Nicolae Gherman, Medalia „Răsplata Muncii clasa I”²².

Vrednicul de pomenire, episcopul Emilian Birdaș, fiu al satului Rohia, l-a prețuit mult pe preotul Nicolae Gherman și familia lui, iar în ziarul „Telegraful Român” nr. 31-35 din 15 august 1976, printre altele, avea să noteze: „Vrednicul preot de mir, Nicolae Gherman, care deși a avut multe greutăți familiale – 10 copii, toți trimiși la școli, el, preotul, timp de 40 de ani a desfășurat o activitate duhovnicească, socială și patriotică în această regiune, obținând înalte distincții pentru deosebita muncă pe care a depus-o aici...”.

Crezul preotului Nicolae Gherman a fost: slujirea lui Dumnezeu și a oamenilor, dragostea jertfelnică pentru casa lui Dumnezeu și dragostea de neam și țară.

Numele preotului Nicolae Gherman rămâne de-a pururi înscris cu litere de aur în istoria acestor locuri, prin ctitoriile de ziduri, dar și zidirile pe care le-a făcut în oameni, în cultură, prin patriotismul plin de curaj, dar și prin preocuparea asiduă pentru un viitor mai bun pentru generațiile care vin după el. Preotul Nicolae Gherman se identifică cu ctitoria de suflet, pentru care a jertfit din pușinul lui, ca astăzi Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia să fie oază de cultură, de credință, vatră de spiritualitate, cunoscută pe toate meridianele lumii și prin mănăstirea Rohia, înveșni-

18 Justinian Chira, *Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia, monografie*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmăruului, Baia Mare, 2009, p. 56.

19 Dosarul personal al preotului Nicolae Gherman, în Arhiva Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia.

20 *Ibidem*.

21 I.M.M., *Activitatea laudabilă a unui cleric orthodox*, în „Ordinea”, nr. 452 din 15 iunie 1930, Cluj-Napoca, p. 9.

22 Nicolae Gherman, *Memoriu informativ semnat la 26 septembrie 1931*, Dosarul personal al preotului Nicolae Gherman, în Arhiva Mănăstirii Rohia.

cindu-se pentru totdeauna și numele fondatorului ei – preotul ctitor Nicolae Gherman și familia sa.

Pentru tot ceea ce a făcut, rohienii nu l-au uitat pe preotul Gherman și acum când sărbătorim Centenarul Marii Uniri (1918-2018), act istoric de la 1918 la care a contribuit și preotul Nicolae Gherman, Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia, împreună cu Parohia Rohia și ajutată de autorități locale și județene, a făcut un gest de recunoștință față de această personalitate ecleziastică cu valențe culturale și sociale.

În Anul Centenar al Marii Unirii de la 1918, s-a ridicat un bust din bronz al preotului Nicolae Gherman, lucrat de sculptorul Radu Ciobanu, care

a fost amplasat în fața Bisericii din Rohia (Gura Uliței), ctitorie a preotului Gheman. Dezvelirea și sfințirea bustului a avut loc luni, 30 iulie 2018. La acest eveniment au fost prezenți Episcopul Iustin al Maramureșului și Sătmarului, arhiereul vicar Timotei Sătmăreanul, fiu al satului Rohia, arhim. Macarie Motogna, starețul mănăstirii Rohia, pr. Ioan Pop, paroh în Rohia, alți preoți și fii ai satului, precum și oficialități locale și județene.

În aceeași zi, de 30 iulie, la Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia a fost organizat Simpozionul Zilele Rohiei – Făclii de Centenar, în cadrul căruia a fost omagiată personalitatea preotului ctitor Nicolae Gherman.

BIBLIOGRAFIE

- Arhiva Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia.
- Bădescu, Horia, *Joia patimilor*, Editura Cartea Românească, 1981.
- Birdaș, Emilian, *Satul și Mănăstirea Rohia din Țara Lăpușului, județul Maramureș. Studiu Monografic*, Editura Diacon Coresi, 1994.
- Buzescu, Nicolae, *Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976.
- Chira, Justinian, *Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia, monografie*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2009.
- Faur, Augustin, *Mănăstirea Sfânta Ana din Rohi-Rohia*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române Kolozsvár – Cluj, 1944.
- Gherman, Corneliu, *Mănăstirea Sfânta Ana Rohia. Scurt istoric*, Baia Mare, 1977, mns.
- Kadar, Jozsef, *Monografia Comitatului Solnoc Dăbâca*, Vol. V, Dej, 1901.
- Man, Serafim, *Mănăstirea Rohia, Maramureș*, Editată de Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului, 1989, Ediția a II-a.
- Manu, Zaharie, *Monumentul eroilor în Rohia*, în „Renașterea”, Anul II, Nr. 33, 17 august 1924, Cluj-Napoca, p. 1-3.
- M.M.I., *Activitatea lăudabilă a unui cleric orthodox*, în „Ordinea”, nr. 452 din 15 iunie 1930, Cluj-Napoca, p. 9.
- Ursu, Viorica, *Preotul Nicolae Gherman din Rohia (1877-1962), delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918*, în „Graiul Bisericii noastre”, Anul VII, nr. 41/1997, p. 9.

La inaugurarea bustului preotului Nicolae Gherman. Rohia, iulie 2018

Epaminonda Lucaciu

1877-1960

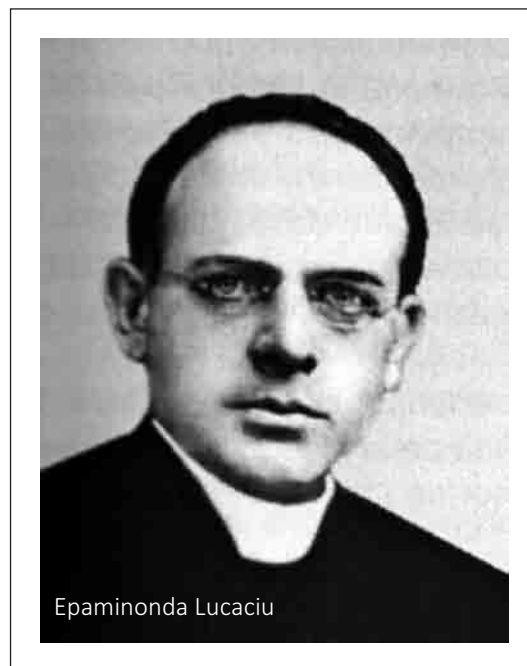
Aurel POP

I. Demn urmaș al bunicului și al părintelui său

Mihai Lucaciu – bunicul preotului Epaminonda Lucaciu

Cantorul-învățător Mihai Lucaciu¹, bunicul preotului Epaminonda Lucaciu, s-a născut la data de 18 octombrie 1823, în localitatea Iojib, județul Satu Mare. A urmat cursurile preparandiale de la Ungvár. La terminarea studiilor a activat în calitate de cantor-învățător la Racova, localitate în județul Satu Mare, apoi din anul 1846 până în 1858, la Apa, localitate apropiată de locurile natale. Aici se căsătorește cu Iuliana Toth, fiica unui învățător din Mintiu, cartier al Sătmarului, sora episcopului catolic de Eperjes (Prešov). La Apa văd lumina zilei trei dintre fiii săi: Vasile Lucaciu (1852), luptătorul pentru drepturile românilor din partea de nord a României, tatăl lui Epaminonda Lucaciu, Maria (1855), mama lui Nicolae Barbul² inginer agronom, diplomat, și Emilia (1857). La Baia Mare, se va naște Constantin Lucaciu (1860).

Mihai Lucaciu a fost implicat în acțiuni cultural-educative, militând pentru înființarea unei catedre cu predare a limbii române la Gimnaziul Romano-Catolic din Baia Mare și, de asemenea, pentru constituirea unei societăți de lectură. A contribuit la acțiuni caritabile în sprijinul răniților

Epaminonda Lucaciu

din zonă întorși din Războiul de Independență al României de la 1877.

Datorită multiplelor contribuții aduse pe tărâm cultural, Mihai Lucaciu a fost ales în anul 1897 președinte de onoare al Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici din comitatele Sătmar și Ugocea.

¹ Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. III, Satu Mare, Editura Citadela, 2015, p. 228-236.

² Nicolae Barbul – inginer agronom, diplomat, născut la 6 aprilie 1879 în localitatea Pomi din județul Satu Mare. Văr primar cu preotul Epaminonda Lucaciu. Studii la Năsăud, Blaj, Academia de Agricultură, la Magyarovár. După absolvire (1900) lucrează la Consatulat Român din Statele Unite. La Cleveland, unde se stabilește împreună cu fratele său Gavril, inginer de mine și cu vărul său, preotul Epaminonda Lucaciu (1877-1960), Nicolae Barbul înființează în anul 1906 ziarul „Românul”, fiind (după mențiunea de pe frontispiciu), proprietarul și directorul acestuia. A fost prima publicație românească apărută peste Ocean. Ziarul, cu apariție săptămânală, are meritul de a fi menținut legătura românilor cu patria, informând curent emigrația românească din Statele Unite asupra situației politice a României. În contextul evenimentelor fierbinți din preajma Primului Război Mondial, ziarul a militat pentru apărarea intereselor naționale ale României. Ziarul „Românul” a susținut cauza independenței, suveranității și întregirii naționale, lansând apeluri ca: *Stați gata, frați români!*, *Bate ceasul, Către toți bărbații credincioși ai neamului românesc*, *Trăiască România Mare!*, apărute în numerele din vara anului 1913. Ziarul anunță și înscrierea de voluntari pentru Armata română și face larg cunoscută această acțiune de pe fronturile din Italia și Rusia, în care luptau românii ardeleni. Vezi Viorica Ursu, *Inginerul Nicolae Barbul din Mocira (1879-1943), eminent patriot. Diplomat român în America*, în „Mărturii culturale” nr. 2, apr.-iun. 2016, p. 9-11.

Dr. Vasile Lucaciu

Aspecte legate de biografia, personalitatea și activitatea preotului Vasile Lucaciu au fost prezentate de-a lungul timpului în diverse lucrări. S-a născut la 22 ianuarie 1852, în localitatea Apa din județul Satu Mare, unde și-a petrecut și anii copilăriei. Primele clase și Gimnaziul de Stat le-a urmat la Baia Mare. Și-a continuat studiile (clasa a V-a) la liceul din Ungvár, apoi la Liceul Ordinului Premonstratens din Oradea. Din anul 1868 a frecventat cursurile Institutului „Sfântul Atanasie” din Roma. În anul 1870 s-a întors în țară cu titlul de doctor în teologie și filosofie *magna cum laude*, iar în anul 1874, după încheierea studiilor în cadrul Seminarului Teologic din Gherla, este hirotonit preot. În perioada 1874-1878 activează ca preot la Eriu Sâncrai, localitate situată în estul Câmpiei Eriului³. În anul 1874 se căsătorește cu Paulina Șerbac (1856-1911), fiica preotului din Potău cu care va conviețui timp de 37 ani și cu care va avea cinci copii: Vasile Cicerone Vergiliu (1876, care s-a stins din viață la trei luni de la naștere), Epaminonda (1877), Maria Veturia (1878), Vasile Romulus (1885, căzut în Primul Război Mondial) și Tulia (căsătorită cu profesorul V. Meruțiu)⁴.

La intervenția episcopului Mihail Pavel, în perioada 1878-1885, predă ore de religie și limbă română la Liceul Regesc Romano-Catolic din Satu Mare, transformat din fostul Gimnaziu Latin, înființat în anul 1634⁵.

În anul 1885, este numit preot paroh la Șișești. Aici va ridica în scurt timp o nouă biserică, cea veche fiind neîncăpătoare. Prima Sfântă Liturghie are loc în anul 1890, iar la data de 27 august 1891 s-a sfințit lăcașul de cult în prezența numeroșilor credincioși.

Pe lângă activitatea de preot paroh, trebuie remarcată, în paralel, activitatea lui publicistică în

Familia Lucaciu

(sursa foto: renastereasisestean.wordpress.com)

condițiile existente în acea perioadă în Transilvania de Nord, relevante fiind cele 11 scrisori adresate lui George Barițiu. Presa din Transilvania „... s-a simțit obligată să se pună în slujba idealului național, devenind o presă angajată, militantă. Fiecare revistă, fiecare redactor și colaborator era în același timp un luptător politic, un combatant pe marele front al unității culturale. Era perioada în care termenul de *ziarist* a ajuns să fie echivalat cu cel de *martir*, deoarece aproape că n-a existat gazetar sau colaborator care să nu facă închisoare pentru opiniile sale”⁶.

În *Istoria presei românești*, Vasile Lucaciu este menționat ca fiind cel care a pus bazele unui periodic mai puțin cercetat, „Revista catolică”, primul periodic⁷ de limbă română tipărit la Satu Mare, în octombrie 1886.

3 Prima atestare documentară a localității este din anul 1334, fiind semnalată cu numele Zenkyryal. Din anul 1335, localitatea a avut biserică și preot. Vezi Coriolan Suciuc, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967-1968, vol. I, p. 221.

4 Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000, p. 120.

5 În anul 1919 este transformat în Liceul „Mihai Eminescu”, prima unitate școlară din țară care a purtat numele marelui poet. Vezi Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *Colegiul Național „Mihai Eminescu” Satu Mare – file de istorie*, Satu Mare, Editura Citadela, 2012, p. 27.

6 Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei românești din Transilvania*, București, Editura Tritonic, 2003, p. 9-10.

7 Înaintea apariției „Revistei catolice”, în peisajul revuistic existau: „Foaia administrativă arhidiecezană” de la Blaj apărută la 1867, editată de dr. Ioan Bob și „Amvonul: foaie bisericească pentru lucrări din sfera elocinței sacre”, apărută la Pesta și apoi la Oradea, editată de un alt sătmărean în 1868, Iustin Popfiu.

Implicarea în viața politică a însemnat pentru Vasile Lucaciu începutul unui drum plin de obstacole. Numirea în structurile de conducere ale Partidului Național Român, în calitate de secretar general și îndrumător spiritual, apoi participarea la redactarea Memorandumului au constituit capete de acuzare, justiția condamându-l la cinci ani de temniță în penitenciarul de la Seghedin.

Lupta dusă pe multiple planuri pentru cauza dreaptă a românilor din partea de nord a țării, călătoriile făcute cu scopul de-a convinge guvernării europeni și americani că românii au dreptate, boala care-l măcina, toate s-au constituit în factori care au contribuit la retragerea sa din viața politică și stabilirea la Satu Mare. Moare la 29 noiembrie 1922, „... discret și sărac, Leul obosit de atâta drum și zbucium, de atâta frământare...”⁸ în prezența fiului său, Epaminonda. Este înmormântat în ziua de 1 Decembrie 1922. Hotărârea Parlamentului de a declara zi de doliu național a fost un omagiu adus celui care s-a jertfit pentru Unirea tuturor românilor, vis văzut cu proprii ochi în anul 1918. Slujba înmormântării a fost oficiată de către episcopii greco-catolici Iuliu Hossu al Diecezei de Gherla și Valeriu Traian Frențiu de Oradea. A fost prezent prim-ministrul Ionel I. C. Brătianu din însărcinarea regelui Ferdinand I. S-au ținut discursuri, evocându-se personalitatea și activitatea preotului dr. Vasile Lucaciu în prezența a mii de credincioși. Fiul său, Epaminonda Lucaciu va trimite după câteva zile de la eveniment o scrisoare de mulțumire primului ministru, Ionel I.C. Brătianu.

De-a lungul timpului au avut loc numeroase acțiuni pentru păstrarea memoriei lui Vasile Lucaciu. Una dintre acestea se leagă de anul 1924, an în care, la inițiativa profesorului Aurel

Coza, directorul Liceului „Vasile Lucaciu” din Carei la acea vreme, elevii acestei instituții au contribuit la înălțarea unei lespezi de marmură peste mormântul marelui luptător.

În anul 1925, la sărbătoarea dedicată Sfintei Maria, în prezența lui Epaminonda Lucaciu, s-au plantat în apropierea bisericii doi stejari, care au fost numiți „Stejarii lui Lucaciu”⁹, spre aducerea aminte a celui dispărut. În anul 1926, secretarul preotului Lucaciu propune ridicarea unui bust în Baia Mare, acesta fiind amplasat în fața Liceului care-i poartă numele¹⁰. La 16 mai 1927, se constituie un comitet pentru ridicarea unui bust la Satu Mare, comitet din care fac parte Octavian Goga, președinte de onoare, dr. Iuliu Hossu, președinte activ, din partea Diecezei Greco-Catolice de Gherla, dr. I. C. Barbul, prefectul județului Satu Mare, Augustin Ferentiu, primarul orașului Satu Mare și Aurel Popp, însărcinat „... să execute lucrările de artă privitoare la monument”¹¹. În anul 1927, în urma concursului organizat de ASTRA, premiul în valoare de 15.000 de lei e decernat scriitorului Alexandru Ciura, directorul Liceului „George Barițiu” din Cluj pentru lucrarea *Biografia părintelui Vasile Lucaciu povestită pentru popor* având drept motto: „30 Decembrie 1925”¹². În anul 1929, preotul Epaminonda Lucaciu fixează în interiorul bisericii din Șișești o placă de marmură cu inscripția *Templum hoc Poera Sisesciensium et populi Romeni...* justificând în acest sens faptul că biserica e opera locuitorilor din Șișești¹³. La data de 13 decembrie 1936, la Satu Mare este dezvelit monumentul – statuie dedicat lui Vasile Lucaciu, opera sculptorului Corneliu Medrea, eveniment în cadrul căruia Epaminonda Lucaciu susține un înflăcărat discurs:

Îmi revine sarcina ca în numele meu și al invitaților membri ai familiei să aduc mulțumiri acelor care la îndrumarea forurilor conducătoare mi-au făcut cinstea de a fi invitați la serbările aceleia care a fost unul dintre înaintașii luptători pentru desăvârșirea unității naționale a poporului român. Fiul pământului sătmărean, la poarta Maramureșului și a Țării Oașului, prin patriotismul înflăcărat, prin umanismul fundamentat de o vastă cultură generală, prezența „Leului de la Șișești” a depășit cu mult granițele ținutului natal, ale Transilvaniei, ale

8 Corneliu Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu, „Leul de la Șișești”. 1852-1922. Viața și faptele lui*, Satu Mare, 1936, p. 134-135.

9 „Unirea”, Blaj, nr. 37, 1925, p. 3.

10 „Satu Mare”, 1972, p. 352.

11 „Studii și comunicări”, Satu Mare, 1972, p. 353.

12 „Transilvania”, nr. 5-6, mai-iunie 1927, p. 242.

13 Augustin Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*, Baia Mare, 1940, p. 60-61.

Țării Românești și s-a făcut cunoscut pretutindeni unde aspirațiile și revendicările legitime ale populației oprimate din fostul Imperiu Habsburgic o cereau.

Cinstirea acestei personalități al cărei nume poporul francez l-a săpat în marmură pe Avenue de l'Opera din Paris, se face azi prin dezvelirea minunatei opere de artă a ilustrului sculptor Medrea, fiind simbolic legată de serbările semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, unire căreia și-a închinat peste 40 de ani din activitatea sa. Simpozioanele organizate ca și discursurile rostite sunt momente de evocare pe care generația de astăzi le înregistrează și le cuprinde în dorința de a continua tradiția de cinste, omenie și apărare a libertății și demnității umane.

Figura lui Vasile Lucaciu nu apare izolată, ca un fulger pe cerul încărcat de atâtea ori cu nori grei deasupra Daciei Felix. El a fost și va rămâne pentru totdeauna, ca într-un basorelieu al istoriei, în învălmășeala mulțimilor, a acelor fluvii de mulțimi ca ieri, în numele libertății și umanității naționale au frământat sudoare și sânge cu glia strămoșilor, a acelor mulțimi care astăzi indiferent de naționalitate, înlătură exploatarea omului de către om, a acelor mulțimi care în curând vor termina de înfăptuit viața nouă fericită a omului de mâine în patria noastră. Muncind cot la cot tineri și vârstnici să ne arătăm demni ai acelor luptători care ne-au lăsat moștenire acest pământ, să-l păzim cu demnitate și curaj, pentru că el nu este numai al nostru, nu este numai al înaintașilor noștri, ci va fi al copiilor și nepoților noștri, al tuturor urmașilor în vecii vecilor¹⁴.

II. Preot dr. Epaminonda Lucaciu – ilustru fiu al neamului românesc

Sătmarul, Sălajul și părțile băimărene au contribuit de-a lungul vremurilor cu oameni de seamă, cărturari de prestigiu, specialiști în diferite domenii de activitate, cunoscuți, atât în țară, cât și în străinătate. Mulți dintre ei au pus mai presus de interesele personale, interesele neamului, jertfindu-se pentru cei din rândul cărora s-au ridicat. O astfel de personalitate este și preotul Epaminonda Lucaciu, despre a cărui biografie, activitate și personalitate s-a scris în literatura de specialitate foarte puțin

Date biografice. Epaminonda Lucaciu s-a născut la 25 februarie 1877 în localitatea Eriu Sâncrai, județul Satu Mare, fiind al doilea copil al familiei Vasile Lucaciu și Paulina, născută Șerbac, fiica preotului Ioan Șerbac din Potău¹⁵.

Copilăria și-a petrecut-o la Satu Mare, deoarece tatăl său, Vasile Lucaciu fusese numit profesor de limbă română la Liceul Regesc din acest oraș. Primele clase primare le urmează în urbea de pe Someș, după care este transferat la Năsăud.

Pregătirea academică. Așa după cum declară în autobiografia sa, preotul Epaminonda Lucaciu n-a avut o copilărie prea fericită. Deoa-

rece tatăl său se afla închis în temnițele din Satu Mare, a fost silit să plece în străinătate, „... unde din mila altora am fost crescut la școlile din Roma”¹⁶. Cu sprijinul cardinalului Ledochewski este înscris la Institutul De Propaganda Fide din Roma. Tot aici își susține teza de doctorat în anul 1898, obținând titlul de doctor în teologie și filosofie, iar în anul 1899, își finalizează studiile.

Activitatea desfășurată în Parohia din Cenadul Sârbesc (1901-1905). În anul 1901, după terminarea studiilor, Epaminonda Lucaciu se întoarce în țară. În același an, Episcopul de Lugoj, dr. Demetriu Radu îl numește preot în cadrul Parohiei din Cenadul Sârbesc, la recomandarea Sacrei Congregațiuni de Propaganda Fide din Roma. Pe lângă administrarea parohiei, a fost implicat în organizarea unor acțiuni culturale și de caritate, fiind apreciat de către Episcopia Lugojului.

Activitatea desfășurată în America (1905-1921). Datorită situației sociopolitice și economice din Transilvania, foarte mulți ardeleni au plecat în America. Majoritatea greco-catolici, credincioșii emigrați s-au adresat forurilor din

14 *Discursul preotului Epaminonda Lucaciu*, existent în arhiva familiei Delia Lucaciu-Lichiardopol, căreia îi mulțumesc pentru bunăvoința cu care mi-a pus la dispoziție aceste documente.

15 Conform *Foii matricole* a botezaților Parohiei Române Unite din Eriu Sâncrai, act păstrat în arhiva personală a doamnei Delia Lucaciu-Lichiardopol. Nașii de botez au fost George Pop de Băsești (care a botezat toți copiii lui Vasile Lucaciu) și Laura Varnai.

16 *Autobiografie* Epaminonda Lucaciu.

țară solicitând trimiterea unui preot român pentru oficierea slujbelor în limba română. În anul 1905 s-a dat curs solicitărilor credincioșilor emigrați, Mitropolia Blajului delegându-l pe preotul Epaminonda Lucaciu pentru a organiza viața spirituală a celor din America. Sosit la Cleveland în toamna anului 1905, acesta a închiriat un spațiu pentru oficierea Sfintei Liturghii. La 19 noiembrie a pus bazele organizării primei parohii greco-catolice a românilor din America, iar la data de 14 decembrie, cu mari eforturi, comunitatea a cumpărat pământul pe care urma să se construiască biserica și casa parohială. În anul 1906 sunt puse la dispoziția constructorului toate planurile aprobate pentru ridicarea sfântului lăcaș. În toamna aceluiași an, adică la 16 septembrie s-a ținut prima Sfântă Liturghie.

Deși aflat în America, Epaminonda Lucaciu continuă să vibreze la problemele românilor din Transilvania. În urma experienței acumulate în organizarea vieții spirituale, și, mai ales, bazându-se pe relațiile făcute în timpul studenției, în data de 27 decembrie 1914, sosește la Roma pentru a organiza programul vizitei sale privind o întrevedere cu Sfânta Pontificale Supreme, pentru a influența în mod favorabil politica anumitor cercuri ecleziastice față de România. Prima întrevedere are loc la data de 8 ianuarie 1915 la oficiile supreme ale Congregațiunii de Propaganda Fide. Spre surprinderea lui Epaminonda Lucaciu, aceștia cunoșteau foarte bine situația din toate punctele de vedere din România. Întrucât relațiile dintre România și Sfântul Scaun erau pe cale de-a fi întrerupte, Vaticanul a dorit intensificarea acestora. În acest sens, s-a discutat despre încheierea unui Concordat, fapt similar petrecut și cu alte state europene, despre instituirea unei relații diplomatice reciproce între Vatican și București.

În urma discuțiilor purtate în mai multe runde, preotul Epaminonda Lucaciu a reușit să-l convingă până și pe cel mai înverșunat dușman al României, cardinalul Merry del Val, să se declare hotărât în a sprijini cauza României: „Nu mă mir de râvna românilor către Transilvania, cucerirea ei va fi o satisfacție pentru suferințele seculare ce le au îndurat românii de la unguri”¹⁷. După in-

tense pregătiri, a fost invitat printr-un „bilet special” la audiență în fața Sfintenei Sale în data de 18 ianuarie 1915, la orele 6 și un sfert. Conversația a avut loc într-o atmosferă „bine voitoare și părintească primire din partea Sfintenei Sale”. Înaltul prelat, exprimându-și „adâncă simpatie față de elementul românesc”, își dorea cu toată convingerea încheierea unui Concordat imediat, întrucât la terminarea războiului, Sfântul Scaun dorea ca România să ia parte la Congresul de Pace, convins fiind că numai așa Vaticanul va putea sprijini problemele României.

La încheierea misiunii sale la Roma, preotul Epaminonda Lucaciu îi mulțumește prințului Vladimir Ghika, care în tot timpul șederii sale în acest oraș, a fost alături de preot, susținându-l în demersurile sale privind cauza românilor. În țară, preotul Epaminonda Lucaciu a prezentat autorităților române un sumar al discuțiilor purtate cu autoritățile de la Vatican.

Reîntors în America, preotul Epaminonda Lucaciu primește delegația română condusă de tatăl său, o însoțește la manifestările ce au loc în mai multe localități americane. Pledează alături de Vasile Lucaciu pentru înlăturarea asupririi românilor din Transilvania. Se fac demersuri către Liga Națiunilor Unite în urma cărora sunt apreciate eforturile depuse privind problemele existente în România. O altă cerere este adresată președintelui S.U.A., W.H. Taft. Se intervine și în cadrul Departamentului de Război, D.C. Brewer, șeful Biroului de Stat al S.U.A., asigurându-l pe Epaminonda Lucaciu de tot sprijinul său.

Preocupat de soarta emigranților români din America, preotul Epaminonda Lucaciu a vrut să pună în aplicare un proiect prin intermediul căruia să vină în ajutorul acestora. Deoarece situația economică a unora dintre români era precară, mulți pierzându-și slujbele, preotul demarează o serie de tratative cu președintele Republicii Dominicane pentru obținerea de pământ pe care emigranții să se stabilească și pe care să îl cultive. Însă, datorită situației internaționale (începuse Primul Război Mondial) și datorită faptului că în Republica Dominicană se declanșase o revoluție, proiectul emigrării românilor în această țară a eșuat.

Până în anul 1921, anul plecării lui către

17 Extras din *Darea de seamă a misiunii lui Epaminonda Lucaciu la Roma*.

Epaminonda Lucaciu

România, preotul Epaminonda Lucaciu a avut o activitate prodigioasă, așa cum rezultă și din *Autobiografie: am organizat douăsprezece parohii, am clădit patru biserici, trei case parohiale, am pus bazele unor societăți de ajutorare, am fondat ziare, școală pentru copii și adulți, coruri, fanfară, bănci pentru popor pe care le-am încredințat oamenilor destoinici și toate au avut succes*¹⁸.

Activitatea sătmăreană din perioada 1921-1960. În anul 1921 preotul Epaminonda Lucaciu s-a întors în țară, stabilindu-se la Satu Mare. Datorită sprijinului acordat orfanilor de război, în anul 1923 este ales vicepreședinte al Societății „Orfanii din război”, filiala Satu Mare. Ministrul Sănătății și al Ocrotirii Sociale îi conferă Crucea „Meritul Sanitar”, clasa I prin Înaltul Decret nr. 5074 din 29 octombrie 1923.

La cererea credincioșilor din Șișești, în anul 1924 este numit preot paroh al Șișeștiului, parohie aflată în districtul protopopesc Baia Sprie, județul Sătmar. Aici a continuat unele dintre pro-

iectele tatălui său: finalizarea lucrărilor la biserica, renovarea școlii confesionale. A asigurat biserica, școala și casa parohială, apelând la serviciile Societății „Transilvania” din Cluj. Valoarea asigurată s-a ridicat la suma de 50.000 de lei, plătindu-se anual o sumă de 300 de lei¹⁹. A pus bazele unui vestit cor alcătuit din credincioșii comunei. A organizat pelerinaje cu diferite ocazii. S-a implicat în colonizarea fiilor satului în speranța unui trai mai bun, astfel că aproximativ 300 de familii au fost stabilite în trei colonii: Urmașii lui Lucaciu, azi localitatea Lucăceni, comuna Berveni din județul Satu Mare, Tiream și Domănești²⁰.

Pentru coloniștii stabiliți în localitatea Urmașii lui Lucaciu, azi localitatea Lucăceni, s-a implicat în organizarea unei parohii. În acest scop s-a întâlnit cu aceștia, prima ședință având loc la data de 10 martie 1925. În urma a încă două întâlniri (18 ianuarie 1926, 23 iulie 1926), sunt încheiate protocoalele cu hotărârile luate de către coloniști. A solicitat ierarhilor săi aprobarea ridicării bisericii, însă aceștia i-au solicitat diverse dovezi, invitându-l de nenumărate ori la Vicariatul din Carei pentru justificarea terenului unde se vor afla sau se vor construi: sesia preoțească, sesia cantorală, sesia școlară, cimitirul, casa parohială, biserica etc.

Datorită lipsei de fonduri necesare ridicării bisericii, preotul Epaminonda Lucaciu propune ca din pământul dat coloniștilor, o parte să fie arendat celor care au putere de muncă, iar roadele să fie vândute, banii obținuți urmând să fie folosiți în sprijinul ridicării lăcașului. Pentru aprobarea construirii bisericii s-a adresat Ministrului Agriculturii și Domeniilor, Oficiului Național al Colonizărilor. Răspunsul este favorabil și sunt demarate lucrările de construire a bisericii, care va fi terminată în anul 1930, sfințirea acesteia având loc la data de 15 august.

Se implică activ la bunul mers al comunității pe ai cărei credincioși îi slujește, este preocupat de aspectele vieții spirituale, participând la

18 *Ibidem*.

19 Arhiva Protopopiatului Baia Mare, Dosar nr. 23, fila 17, 24.

20 Locuitorii satelor din bazinul minier al Băii Mari, din așa-numitul Fișculaș, trăiau în sărăcie, după război. În urma reformei agrare din 1921, s-a stabilit că acești locuitori din zona de munte, participanți la război să fie „răsplățiți” cu pământ. Prin această formă s-a populat locul cu români, aducându-i în zona de frontieră drept „scut” la apărarea hotarelor țării. Deci, parte din populație a migrat spre această zonă înființându-se localitățile: Urmașii lui Lucaciu, Principele Mihai – azi localitățile Traian, Decebal, Dacia, Paulean etc.

adunările organizate de protopopiat²¹ În urma Conferinței Episcopale de la Blaj din 2-3 martie 1931, Epaminonda Lucaciu, este desemnat să plece din nou în America în calitate de preot în parohia din Sharron PA²². Însă va refuza, deoarece, așa după cum mărturisește în autobiografie, „boala nu cruță, suprasolicitățile m-au răpus”, fiind silit să-și solicite pensionarea. Refuzul lui nu va fi acceptat, dar la cererea sa privind un colaborator, i se propune pensionarea, fiind suspendat din parohie de către Episcopia de Maramureș, prin Ordinul nr. 1531 din 3 iunie 1931²³. În perioada de timp cât a slujit în parohia Șișești, preotul Epaminonda Lucaciu s-a dovedit a fi un bun administrator²⁴, acest lucru fiind certificat și prin Raportul existent în arhiva Protopopiatului

Baia Mare. În anul 1937 se pensionează „cu o pensie foarte modestă”²⁵.

O perioadă este preot militar, servind Garnizoana din Satu Mare. Pentru a-și întregi pensia, lucrează timp de cinci ani în București. Revine la Cluj, numit fiind din partea directorului CEC, ca șef al propagandei „cu un salariu ceva mai bun”. Aici lucrează ca funcționar timp de patru ani. Dictatul din 1940 îl obligă să se refugieze din Cluj. Devine președintele Asociației Refugiaților, Expulzaților și Deportaților din Transilvania.

După anul 1948, se retrage la proprietatea sa din Viile Apei. Este etichetat dușman al poporului, după o viață întreagă închinată neamului românesc, reiterând destinul tatălui său. Moare la data de 29 iulie 1960²⁶, la vârsta de 83 de ani, fiind înmormântat în cavoul de la Șișești, alături de părinții săi.

BIBLIOGRAFIE

- Arhiva Protopopiatului Baia Mare.
- Arhiva Familiei Lucaciu.
- Câmpean, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar, vol. III*, Satu Mare, Editura Citadela, 2015.
- „Curierul creștin”, anul XI, nr. 23, 1 decembrie 1929, p. 196.
- Iuga, Augustin, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*. Baia Mare, 1940.
- Mezea, Corneliu, *Dr. Vasile Lucaciu, „Leul de la Șișești”. 1852-1922. Viața și faptele lui*. Satu Mare, 1936.
- Pop, Ovidiu T., Cosma, Rozalia, Cosma, Gheorghe, *Colegiul Național „Mihai Eminescu” Satu Mare – File de istorie*, Satu Mare, Editura Citadela, 2012.
- Popa, Mircea, Tașcu, Valentin, *Istoria presei românești din Transilvania*, București, Editura Tritonic, 2003.
- Porumbăcean, Claudiu, Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000.
- *Studii și comunicări*, Satu Mare, 1972, p. 353
- Suciu, Coriolan, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967-1968, vol. I.
- „Transilvania”, nr. 5-6, mai-iunie, 1927, p. 242.
- Ursu, Viorica, *Inginerul Nicolae Barbul din Mocira (1879-1943), eminent patriot. Diplomat român în America*, în „Mărturii culturale”, nr. 2, apr.-iun., 2016, p. 9-11.
- „Unirea”, Blaj, nr. 37, 1925, p. 3.

21 De exemplu: Adunarea Generală de la Unguraș din anul 1926, alături de protopopul Ioan Anca; Conferința Protopopiatului Baia-Sprie din 21 noiembrie 1928, prilej de omagiere a lui Vasile Lucaciu. Tot în cadrul acestei conferințe s-a constituit Fondul de pensii pentru preoți și preotese văduve. Vezi Arhiva Protopopiatului Baia Mare Proces-verbal, din 9 septembrie 1926, Dosar 17, Dosar 33, fila 137 din 1928.

22 Arhiva Protopopiatului Baia Mare, Dosar 43, fila 751 din 1931.

23 *Ibidem*, dosar 43, fila 91, din anul 1931.

24 Din Raportul înaintat Prefecturii Județului Satu Mare, aflat în Arhiva Protopopiatului Baia Mare, fila 667, din 1937.

25 Aspect consemnat în autobiografia sa.

26 Potrivit Certificatului de deces, seria D9, nr. 429661 din 16 iulie 1992 (duplicat).

Florea Mureșanu

1907-1961

Macarie MOTOGNA

Preotul dr. Florea Mureșanu s-a născut la 8 iulie 1907, în localitatea Ciubanca, județul Someș, din părinții Gheorghe și Maria, născută Marchiș, ambii țărani neștiutori de carte, fiind al doilea dintre cei patru copii ai familiei Mureșanu.

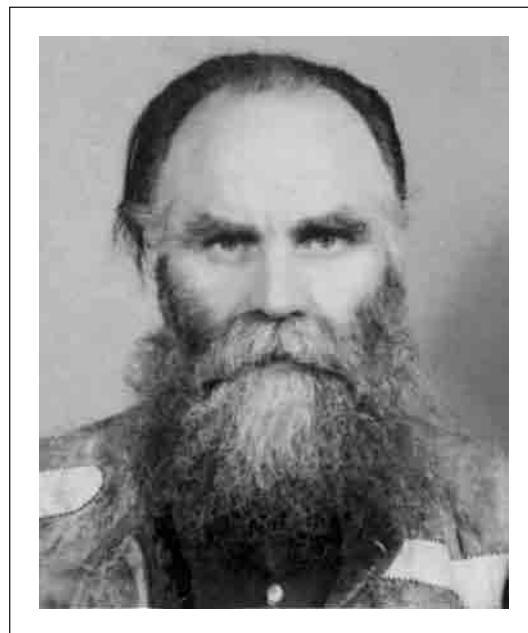
Școala primară a urmat-o în localitatea natală între anii 1913 și 1919, iar școala secundară la Liceul „Andrei Mureșanu” din Dej (1919-1926). În iunie 1926 își ia bacalaureatul la Cluj.

Între anii 1926 și 1930 a urmat cursurile Academiei Teologice Ortodoxe din Cluj, obținând diploma de absolvire cu *Magna cum laude*. În paralel cu studiile teologice, a urmat și cursurile Facultății de Filosofie și Litere la Universitatea din Cluj (1926-1930)¹.

În perioada 1 noiembrie 1930-31 iulie 1931, a urmat studii de specializare la Universitatea din Strasbourg, ca bursier al Patriarhiei Române. Florea Mureșanu a fost unul dintre „spiritele luminate ale Clujului de odinioară. Slujitor de primă mână, dascăl iscusit, predicator avântat, misionar neobosit, omul acela masiv, cu un suflet gingaș adăpostit într-o statură puternică, era și un purtător de cultură umanistă în cel mai cuprinzător sens al cuvântului; în biblioteca sa personală puteau fi văzute nu numai cele vreo zece volume din opera Sfântului Ioan Hrisostom, într-o ediție de limbă franceză, dar și operele marilor clasici ai literaturii naționale și universale”².

S-a căsătorit la data de 4 iulie 1923, în Ocna Sibiului, cu Eugenia Adam, de profesie învățătoare, cu care a avut doi copii: Delia și Andrei-Porfir. Tot în luna iulie a fost hirotonit diacon, iar mai apoi preot³.

Pentru a-și definitiva studiile teologice, în 1935 s-a înscris la Facultatea de Teologie din

Cernăuți, unde, în aprilie 1938, obține Diploma de Licență, cu teza *Obligațiunea morală*.

Devenind Ministru al Educației Naționale, Cultelor și Artelor, episcopul Nicolae Colan l-a sprijinit pe părintele Florea Mureșanu să obțină o bursă „Humboldt”, la Universitatea din Berlin. Astfel, din 1 noiembrie 1938 și până în 31 iulie 1939, a studiat la Universitatea din Berlin, ca bursier al Fundației „Humboldt”, unde și-a pregătit doctoratul în teologie cu teza *Responsabilitatea morală*, teză pe care nu a putut-o, însă, susține niciodată.

În urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940, a hotărât să rămână la Cluj, alături de episcopul Nicolae Colan, cu riscul vieții, după cum însuși mărturisea: „Trăind câteva săptămâni fugar ca să nu fiu spânzurat”⁴. Prin rămânerea sa în Cluj, urmărea menținerea moralului elemen-

1 Mureșanu Florea, în vol. *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, p. 500.

2 Bartolomeu Anania, Cuvânt-înainte, în *Florea Mureșanu, Grai și suflet românesc*, Editura Arhidiecezane, 1997, p. 23.

3 Alexandru Moraru, *Învățământul teologic universitar ortodox din Cluj (1924-1952)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996, p. 213.

4 Mureșanu Florea, *op. cit.*, p. 501.

tului românesc rămas sub stăpânirea Ungariei horthyste⁵. În biografia lui se consemnează un eveniment prin care părintele Florea Mureșanu a salvat de la moarte doi copii evrei urmăriți de autoritățile horthyste, dovedind curaj și eroism. În această perioadă de ocupație horthystă, înfruntând riscuri și adversități, Florea Mureșanu a desfășurat o susținută campanie publicistică și editorială, alături de soția sa, Eugenia Mureșanu. În 1943, când se împlineau trei secole de la apariția Cazaniei lui Varlaam, a editat un volum jubiliar, reproducând coperta originală, care purta un mesaj profund unionist: „Românii de pe ambele clinuri ale Carpaților alcătuiesc un singur popor, cu o singură credință și o singură limbă”.

În 1945 s-a înscris la cursurile de doctorat ale Facultății de Teologie din Cernăuți, refugiată la Suceava, elaborând teza *Cazania lui Varlaam prezentare în imagini, 1643-1943*. A obținut titlul de doctor în Teologie la 6 noiembrie 1948.

De-a lungul timpului, a îndeplinit mai multe funcții, începând cu cea de catehet la școlile primare din Cluj (1 septembrie 1931-31 iulie 1932), dovedind o mare deschidere pedagogică și o dragoste pentru tineri.

Deși era un teolog înzestrat și foarte bine pregătit, episcopul Nicolae Ivan al Clujului l-a hirotonit preot la o parohie săracă de munte, Râșca de Sus, județul Cluj (1 august 1932-1 ianuarie 1934). Astfel, tânărul preot cu specializări în străinătate a dat dovadă de ascultare și a înțeles nevoile bisericii pentru acele timpuri, s-a dovedit un bun administrator, încât doar într-un singur an de păstorire a reușit să închege comunitatea de credincioși și să înzestreze biserica din sat cu pământuri și cu cele necesare cultului. El însuși mărturisește: „În Râșca am stat doi ani, dar nu cu mâinile în sân. Pe lângă pastorația ce mai trăiește în inimile celor ce i-am păstorit pe calea mântuirii, am sporit bunurile bisericii cu un teren de 5 jugăre, cu o sesiune de 16 jugăre și cu un clopot de 2208 Kg”.

La 1 ianuarie 1934, a fost promovat preot la Catedrala Ortodoxă și profesor de educație religios-morală la cursurile de ucenici (catehet), la

școlile din Cluj. Aici s-a impus prin propovăduirea Cuvântului lui Dumnezeu, despre care afirma că „rămâne același azi, mâine și întotdeauna; izvor de viață, stâncă de reazim, balsam răcoritor în dogoreala suferințelor și singurul care dă rost nu numai vieții de aici, ci și morții, căci a muri pentru Hristos, pentru Evanghelia Lui nu este pagubă, ci un câștig”⁶.

În perioada 1 septembrie 1939-15 octombrie 1940, a funcționat ca asistent onorar la Academia Teologică Ortodoxă din Cluj, iar din 15 octombrie 1940 până la 30 iunie 1948, a ocupat funcția de profesor suplinitor la aceeași Academie. În acest context, a colaborat cu revistele „Renașterea”, buletinul Eparhiei Clujului, „Viața ilustrată”, editată de episcopul Nicolae Colan și cu „Tribuna Ardealului”.

Din 1 septembrie 1946 până la 30 iunie 1948, a fost protopop al Clujului și din 1 iulie 1948 și până în anul 1952 a fost paroh al Bisericii din Deal Cluj. Din momentul numirii în demnitatea de protopop al Clujului, părintele a devenit un personaj de prim rang al urbei transilvane, căutat și cultivat de toți cei ce aveau alte opinii decât cele iredentiste sau comuniste. Ca protopop al Clujului, a fost preocupat de reconstituirea imaginii istorice bisericești a comunităților pe care le păstora, consemnând date monografice despre parohie, biserică și slujitori, adunate în volumul *Biserici și preoți din protopopiatul ortodox român al Clujului*, apărut la Cluj în 1946. A susținut fără întrerupere Școala catehetică pentru tineret și adulți la Biserica „Sfânta Treime” din Cluj. Cărturar de seamă, patriot desăvârșit, intelectual de primă mână, scriitor original și mai presus de toate, preot adevărat⁷.

A fost solidar cu studentimea clujeană în anul grevei studentești din anul 1946, sprijinindu-i în acțiunea lor împotriva iredentismului maghiar, atunci când „problema națională era prioritară, când studenții au dat dovadă de un patriotism matur și demn”⁸.

De asemenea, a participat la acțiunile de salvare a multor evrei de lagărele naziste, în special tineri.

În 1946, locuința soților Mureșanu din stra-

5 Fond Opertiv Florea Mureșan, Dosarul I 235975/2, p. 1, Arhiva Operativă.

6 Florea Mureșanu, *Grai și suflet românesc*, Editura Arhidiecezana, Cluj-Napoca, 1997, p. 23.

7 Justinian Chira, Episcopul Maramureșului și Sătmăruului, *O pagină de istorie*, în volumul Florea Mureșanu, *Grai și suflet românesc*, Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1997, p. 8.

8 Valeriu Anania, *Rotonda ploilor aprinși*, Ediția a II-a, București, 1995, p. 133.

da Bisericii Ortodoxe nr. 10 adăpostea cenaclul literar al lui Victor Papilian, un ferment cultural românesc extrem de activ al intelectualității clujene. Gazda întâlnirilor a fost Eugenia Mureșanu, soția preotului Florea Mureșanu, și ea înzestrată cu calități literare și extrem de agreabilă, fiind adevăratul amfitrion al cenaclului. Aici s-au întâlnit Lucian Blaga, Victor Papilian, Ion Luca, Valeriu Anania, Zorica Lațcu, Valentin Raus, Ionel Bulboacă, I. Cârja-Făgădaru, Francisc Păcurariu și alți intelectuali care au găsit în casa familiei Mureșanu mediu prielnic pentru a-și depăna creațiile spiritului. Valeriu Anania îl caracterizează în culori patriarhale pe părintele Mureșanu, gazda cenaclului, nici el lipsit de finețea intelectualului erudit, preocupat de problemele cărturărești: „Își pune numele pe o frumoasă ediție a *Cazaniei lui Varlaam*, dar treburile parohiei, multe și conștiincios împlinite, îi descurajau proiecte viitoare, de editor, pe care le-ar fi văzut tot în jurul unor pietre de temelie ale vechii noastre culturi”⁹. Toată această activitate culturală și misionară nu l-a ferit de suspiciunile Securității, care a început să se intereseze tot mai mult de el, încă din anul 1949, „cerându-se detalii concrete despre el și activitatea lui”.

Trebuie menționat că nu a avut niciun angajament politic până în anul 1947, când a devenit membru în Frontul Plugarilor, după cum el însuși mărturisește în autobiografia sa din 7 martie 1949.

Din 1952 începe calvarul pentru preotul Florea Mureșanu. În urma unor crunte anchete, este condamnat de către regimul comunist la 5 ani de muncă silnică, la Canal. Nu a făcut decât un an de detenție: 1952-1953, an care, însă, l-a marcat profund, sufletește și fizic. În detenție, marcat de condițiile insuportabile și la vederea morții la fiecare pas, a făcut promisiunea că dacă se va întoarce acasă, va ridica un Altar Domnului, în semn de laudă și mulțumire. După eliberare, a fost forțat să părăsească orașul Cluj, iar în primăvara anului 1953 a preluat parohia vacantă de la Suciul de Sus, județul Maramureș. În locul numit Breaza, s-a hotărât să îplinească făgăduința făcută lui

Dumnezeu, ridicând o mică mănăstire cu două chilii, având hramul „Sfânta Treime”, în numele căreia a plantat trei cireși, care stau mărturie și astăzi în acel loc¹⁰. Lucrările au început în 1954 și s-au încheiat în 1957. Acest schit era și casa lui, peste săptămână, locul în care se refugia meditând și studiind, mai ales că autoritățile comuniste ocupaseră casa parohială.

Părintele Florea făcea pelerinaje cu credincioșii pe la mănăstiri și vorbea noaptea în timpul privegherii, combătând patimile omenești: beția, fumatul și destrăbălarea sub toate formele. Glasul lui era trăznet și fulger, care zguduia și răscolea conștiințele. Forța pe care o aveau predicile spuse în orice loc atrăgea lumea într-un mod greu de înțeles. Forța cuvântului la părintele Florea venea de sus, de la Dumnezeu, avea mesaje de transmis, era și oblăduitor, era și armonizator, aducea românilor tărie și răbdare, ascultarea de care aveau nevoie pentru a rezista la samavolniciile vremurilor întunecate¹¹. Era temperament înfocat și avea ceva din spiritul apostolic și totodată ceva din spiritul marilor răzvrățiți. Preotul Florea Mureșanu umbla totdeauna în uniformă preoțească. Toate acestea nu conveneau stăpânirii ateisto-comuniste¹². Având un extraordinar spirit de atracție și convingere, pentru toți oamenii, în general, dar mai cu seamă pentru tineri, cuvântul părintelui Florea era profetic și în același timp mesaj de la Dumnezeu prin omul Său, Florea Mureșanu. Mulți tineri din localitățile învecinate Mănăstirii Breaza, ascultând de cuvântul Avei, au ajuns preoți, profesori, ingineri, medici etc, împlinindu-se cuvântul scripturistic care spune: „Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, așa încât să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru cel din ceruri” (Matei 5;16).

În repetate rânduri a încercat să se reîntoarcă la Cluj, în mijlocul credincioșilor. Ultima cerere din 7 martie 1956, prin care solicita postul al II-lea de preot la parohia Cluj I, i-a fost, însă, refuzată.

Cu toate că a avut o comportare ireproșabilă, la o săptămână după serbarea hramului din anul 1958, în noaptea de 11/12 iunie, Securitatea de la regiune și cea din zonă a sosit la Breaza și

9 Valeriu Anania, *op. cit.*, p.134.

10 Protos. Gavriil Burzo, *Parohia Suciul de Sus, județul Maramureș*, în volumul Florea Mureșanu, *Grai și suflet românesc*, Editura Arhiedecezană, Cluj-Napoca, 1997, p. 371.

11 Dr. Nelu Pop-Suceanu, *Duhul lui Florea Mureșanu*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Anul XXIV, Nr. 76, 2013, p. 51.

12 Pr. Viorel Thira, *Patru preoți și un cântăreț bisericesc din Țara Lăpușului – uciși de fiara comunistă*, în „Ortodoxia maramureșeană”, An II, Nr. 2, Baia Mare, 1997, p. 222.

I-au arestat pe părintele Florea. I-au fost confiscate cărțile – socotite de comuniști „mistice” și de propagandă reacționară – și, umilindu-l, i le-au pus în spate, în doi saci, pe care i-a cărat peste culmea Brezei până în localitatea Boiereni, unde îl aștepta duba Securității în zorii zilei, iar de acolo la Târgu-Lăpuș și apoi la Baia Mare¹³. Obligându-l să ducă în spate cărțile „corp delict”, trecând prin Târgu Lăpuș prin fața unei bătrâne evlavioase, care îl cunoștea, aceasta, văzându-l a strigat tare: „Sărut mâna, domnu părinte! Mergi cu adevărul în spate”¹⁴.

Procesul, desfășurat la Satu Mare, s-a încheiat repede, cu sentința de 20 de ani de muncă silnică sub învinuirea de spionaj, subminarea autorităților de stat, „împiedicând opera de colectivizare a agriculturii din comuna Suciul de Sus”. A fost închis la Satu Mare, Gherla, Jilava, Aiud, unde s-a dovedit un real sprijin intelectual pentru tinerii și pentru bătrânii cu care împărțea închiisoarea. În temnița din Aiud, îi îmbărbăta pe deținuții mai bătrâni, dar mai ales pe cei mai tineri, care aveau șansa salvării împărțind hrana cu ei și le spunea *când ți se pare că nu mai ai niciun rost, iubeste-L pe Dumnezeu, iubeste-ți neamul și fă numai ceea ce îți poruncește această iubire. Pentru rest nu te tulbura. Istoria stătătoare nu mai pe această temelie se zidește*¹⁵.

Mănăstirea ctitorită de părintele Florea a fost transformată în grajd pentru oi, iar apoi incendiată de către autoritățile comuniste¹⁶.

Cât timp a păstorit parohia Suciul de Sus și a întemeiat Mănăstirea Breaza, dorința preotului Florea Mureșanu era să intre în viața monahală în mod plinar, să depună voturile monahale. Pentru a-și împlini această dorință, în 17 noiembrie 1953, a făcut cerere de închinoviere și tundere în monahism către starețul Mănăstirii Rohia, protosinghelul Justinian Chira. Redăm în continuare cererea preotului Florea Mureșanu:

„Prea Cuvioase Părinte Stareț,

Subsemnatul pr. dr. Florea Mureșanu, preot

de mir în vârstă de 46 de ani, născut în satul Ciubanca, raionul Dej, actualmente preot titular la parohia Suciul de Sus, protopopiatul Lăpușului, dorind a intra în cinul monahal, binevoii a face demersurile trebuitoare pentru închinovierea mea la Sf. Mănăstire «Adormirea Maicii Domnului» de la Rohia.

Pentru acest pas am consimțământul soției care rămâne în lume până la așezarea celor doi copii, o fată majoră studentă și un băiat de 16 ani în ultimul an de liceu. La nevoie voi prezenta și în scris acest consimțământ.

Până la admiterea și tunderea într-un monah voi continua să slujesc la parohia de unde voi veni să viețuiesc sub ascultare în mănăstire în zilele când voi fi liber”¹⁷.

Starețul mănăstirii Rohia a înaintat cererea, dar autoritățile ecleziatice de la Cluj, prin adresa nr. 1590 din 12 martie 1955, au cerut lămuriri, dacă dorește să fie tuns în monahism și să rămână în continuare la parohie sau să viețuiască în mănăstire. Cererea a fost reînnoită la data de 1 octombrie 1955, cu specificarea că dorește să viețuiască în mănăstire. Episcopia Ortodoxă Română de la Cluj, prin adresa nr. 5648 din 16 decembrie 1955, a aprobat intrarea în cinul monahal a preotului Florea Mureșanu¹⁸. Tunderea a monahism urma să fie făcută la 29 iunie 1957, de sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, dar au intervenit autoritățile de stat și nu s-a mai putut materializa această dorință a părintelui Florea. Arhimandritul Serafim Man spunea despre marele preot și profesor Florea Mureșanu: „A iubit mult Mănăstirea Rohia și poposea destul de des aici, fie singur, fie cu grupuri de credincioși din parohia sfinției sale. Vitregia vremurilor l-a împiedicat de la împlinirea atâtor gânduri sfinte în slujirea Domnului”¹⁹.

A murit în închisoarea Aiud, la 4 ianuarie 1961, mormântul fiind groapa comună a închisorii, nivelată și betonată după umplere.

Opera. A colaborat la diferite ziare și

13 Protos. Gavriil Burzo, *op. cit.*, p. 372.

14 Protosinghelul Ioan Iovan, *duhovnicul Mănăstirii Recea, județul Mureș*, în volumul Florea Mureșanu, *Grai și suflet românesc*, Editura Arhiedecezană, Cluj-Napoca, 1997, p. 376.

15 Florea Mureșanu, *op. cit.*, p.18.

16 Burzo Gavril, *Aspecte din prigoana împotriva Bisericii*, în „Graiul Bisericii Noastre”, Anul I, Nr. 1-3, 1991, p. 8.

17 Arhiva Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia, Dosar Pr. Florea Mureșanu.

18 *Ibidem*.

19 Arhimandritul Serafim Man, *Mănăstirea «Sfânta Ana» Rohia*, în volumul Florea Mureșanu, *Grai și suflet românesc*, Editura Arhiedecezană, Cluj-Napoca, 1997, p. 377-378.

reviste din Transilvania: „Renașterea”, Cluj, din 1929; „Viața ilustrată”, Cluj, între 1936 și 1944; „Tribuna Ardealului”, între 1940-1944, al cărui redactor cultural a fost între 1940 și 1945; „Veniți de luați lumină”, „Telegraful român”, Sibiu. La Cluj a fost editat ziarul „Glasul strămoșesc”, sub coordonarea părintelui Florea Mureșanu, cu redacția și administrația în locuința sa din strada Bolintineanu, nr. 16²⁰. De asemenea a fost membru în Societatea Scriitorilor din România, filiala Cluj și în colectivul Catedrei de filosofie de la Universitatea „Victor Babeș” Cluj.

Dintre volumele scrise de preotul profesor doctor Florea Mureșanu, menționăm:

- *Viețile Sfinților Antonie cel Mare, Macarie Egipteanul și Efreem Sirul*, în Colecția „Cărțile Vieții” nr. 10, Cluj, 1941, Tipografia Eparhială, 32 p. Cartea oferă câteva pagini deosebite din viețile sfinților Bisericii noastre, în „graiul potrivit genului, stil limpede și o cucceritoare căldură a frazei”²¹.

- *Carte de religie ortodoxă*, pentru cele patru clase de școli primare, apărută în anii 1941-1942, iar în 1943, ediția a treia.

- *Biserica din Deal și vechea biserică ortodoxă română din Cluj și slujitorii ei*, Cluj 1942, 206 p. Această monografie prezintă cea mai veche biserică românească din Cluj, având hramul „Sfânta Treime”. A fost și este „o carte de o execuție excelentă, o monografie de cea mai netăgăduită valoare și una dintre cele mai autentice contribuții la istoria Bisericii noastre”²².

- *Catedrala*, Cluj, A apărut în colecția „Veniți de luați lumină”, nr. 11, Cluj, 1943, 62 p. Este un scurt istoric ilustrat al Catedralei din Cluj, apărut cu ocazia împlinirii unui deceniu de la sfințirea acesteia.

- *Cazania lui Varlaam, 1643-1943*, Cluj, Editura ERAN, 1944, 246 p. Este teza de doctorat în teologie, susținută la Facultatea de Teologie din București, la 6 noiembrie 1948. Această lucrare prezintă existența și răspândirea Cazaniei lui Varlaam timp de 300 de ani în Ardeal, fiind o prezentare în imagini a acesteia.

- *Întâia carte de învățătură. Pentru tineretul român de Lege răsăriteană și pentru tot românul iubitor de Hristos*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Cluj, 1943, 238 p. Lucrarea a fost alcătuită, după cum menționează presa vremii, de „pana măiestrită a părintelui Florea Mureșanu, care desfășoară o activitate bogată în slujba Bisericii Ortodoxe din Ardealul înstrăinat”²³.

- *Mitropolitul Andrei Șaguna. Predici, cu un studiu introductiv*, Cluj, 1945, 219 p. Cartea redă predicile la sărbătorile de peste an ale marelui mitropolit Andrei Șaguna, iar în „Studiul introductiv” este prezentată activitatea omiletică în Transilvania de la Coresi până la Șaguna. Privită în ansamblu, lucrarea scoate în evidență pasiunea de cercetător a autorului, care „este cu adevărat un îndrăgostit al cercetărilor, a tot ce este românesc și pe înțeles obștesc și scoate lucruri minunate de sub spuza trecutului nostru”²⁴.

- *Biserici și preoți din Protopopiatul Ortodox Român al Clujului*, Tipografia Națională, Cluj, 1946, 72 p. Această carte este o mică istorie amănunțită și documentată a protopopiatului, cu pomenirea numelor preoților și a celor mai apropiați ostenitori ai Bisericii: cantori, crâsnici, epitropi.

Pe locul unde Florea Mureșanu a construit mănăstirea, în 1988, după 30 de ani de la arestarea fostului ei ctitor, protosinghelul Gavriil Burzo, paroh în Suciul de Sus și fost ucenic al părintelui Florea Mureșanu, a îndemnat pe enoriașul Pop Nicolae să ridice o troiță .

Sucenii, „oameni blânzi și ospitalieri, dreți și neiertători când era vorba de apărarea gliei străbune”²⁵ și a credinței strămoșești, la praznicul Rusaliilor din anul 1989 au fost prezenți în jurul troiței la slujba de sfințire a țarinei, moment din care s-a născut ideea de reconstrucție a mănăstirii.

Astfel, cu binecuvântarea vrednicului de pomenire episcopul Justinian al Maramureșului și Sătmarului, în anul 1990, s-a sfințit locul și piatra de temelie pentru noua mănăstire. Ca rod al rugăciunilor părintelui Florea Mureșanu, al dorinței și muncii părintelui Gavriil Burzo, a monahiilor și a jertfelnicilor credincioși din Suciul de Sus și

20 Fond Opertiv Florea Mureșan, Dosarul I 235975/2, p. 2, Arhiva Operativă.

21 „Revista teologică”, Sibiu, 1942, p. 114.

22 *Ibidem*.

23 „Telegraful român”, Sibiu, 1943, nr. 46, p. 2.

24 „Revista teologică”, Sibiu, 1943, p. 52.

25 Nelu Pop, *Suciu de Sus, Vatră românească milenară*, Editura Proema, Baia Mare, 1997, p.4.

Breaza, dar nu numai, astăzi, sub Vârful Brezei, la îmbinarea județelor Maramureș, Bistrița-Năsăud și Cluj se află o frumoasă mănăstire de maici condusă de Stavrofora Antonia Țineghe, ce va aminti mereu de primul ei ctitor, pr. dr. Florea Mureșanu. La această mănăstire există și un mic muzeu, unde se păstrează un epitrafir al părintelui Florea.

Școala Gimnazială din localitatea Suciul de Sus, poartă numele lui Florea Mureșanu, iar una dintre sălile de curs ale Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, de asemenea poartă numele marelui profesor de teologie și regăsim aici portretul părintelui.

Profesorul universitar dr. Dorel Man, fiu al localității Suciul de Sus, după anii de eliberare comunistă, a fost cel care s-a ocupat asiduu de a scoate din uitare și a pune în lumină viața și opera unui teolog profund, a unui duhovnic priceput – cei care mergeau la Mănăstirea „Sfânta Treime” Breaza au început să se mărturisească și să se împărtășească săptămânal – a unui român cu profunde reverberații istorice, bine ancorat în trecutul neamului, dar și cu dorința de-a păstra unitatea de neam, credință, precum și verticalitatea și demnitatea de om și creștin. În acest sens, a publicat volumele: *Grai și suflet românesc*, Colecția „Mărturisitorii de după gratii” – 1, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Cluj-Napoca, 1997, 384 p.; *Întâia carte de învățătură pentru tineretul român de lege răsăriteană și pentru tot românul iubitor de Hristos*, Colecția „Mărturisitorii de după gratii” – 2, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, 238 p. 4.;

Prot. Dr. Florea Mureșanu, *Chemare la sfințenie, mărturisiri & manuscrise edite și inedite*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2014, 174 p.

Florea Mureșanu reprezintă sufletul tare, teologul complet, erudit și responsabil, care a știut să facă teologia mărturisitoare și vie, într-un regim ostil și ateu, prin însuși exemplul vieții lui intense și ireproșabile.

Părintele Florea Mureșanu era un autentic patriot, spunând adeseori creștinilor care se adunau în jurul lui în serile de liniște, în parohia Suciul de Sus: *Noi nu am venit aici ca un scai, agățați de coada unui cal*. Nu era șovin, ci un român autentic, dreptcredincios. Aceste virtuți și calități creștinești ne dau dreptul să-l numărăm și pe Părintele Florea Mureșanu între martirii și mărturisitorii Bisericii Ortodoxe Române²⁶.

Este de datoria noastră să nu-i uităm pe cei ce s-au dovedit a fi eroi și mucenici, să-i punem în evidență și să arătăm și celor de alte confesiuni că nu numai ei au suferit, că și jertfele Bisericii noastre Ortodoxe au fost cu prisosință. „Pe cei care au murit în închisori trebuie să-i știm pe toți și de ei va trebui să ne aducem aminte”²⁷.

Părintele Florea Mureșanu, într-una din cărțile sale, atrage atenția celor care au urechi de auzit: *Dacă dorim, într-adevăr, o viață liberă, creatoare și desăvârșită, trebuie să ne predăm Aceluia Ce ne poate elibera din împărăția răului, păcatului și morții și avea tăria de a realiza binele. Să ne supunem Acelui Care din eternitate este stăpânul libertății și desăvârșirii*. Simplu. Nu?

Bibliografie

- Arhiva Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia.
- Arhiva CNSAS, Fond Opertiv Florea Mureșan, Dosarul I 235975/2.
- Anania, Valeriu, *Rotonda plopilor aprinși*, Ediția a II-a, București, 1995.
- *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.
- Moraru, Alexandru, *Învățămintul teologic universitar ortodox din Cluj (1924-1952)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1996.
- Mureșanu, Florea *Grai și suflet românesc*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Cluj-Napoca, 1997.
- Pop, Nelu, *Suciul de Sus. Vatră românească milenară*, Editura Proema, Baia Mare, 1997.
- „Graiul Bisericii noastre”.
- „Ortodoxia maramureșeană”, An II, Nr. 2, Baia Mare, 1997, p. 222.
- „Revista teologică”, Sibiu, 1943, p. 52 a.
- „Telegraful român”, Sibiu, 1943, nr. 46, p. 2.
- „Telegraful român”, Sibiu, 1995, Nr. 3-4, p. 3.

26 Justinian Chira, *op. cit.*, p. 9.

27 Pr. Ioan Bârdaș, *La universitățile din Aiud cu Părintele Anania*, în „Telegraful Român”, Sibiu, 1995, Nr. 3-4, p. 3.

Găvrilă Mihali Ștrifundă

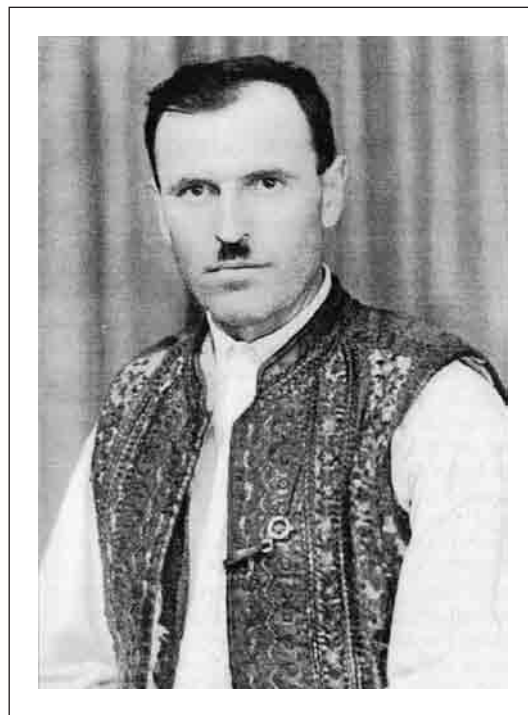
1901-1961

Tinuța GREC

De-a lungul istoriei, la intervale mai mari sau mai mici de timp, fiecare așezare umană dă lumii câte o „floare rară”, un exemplar magnific în care își pune tot ce are mai de preț: curaj, demnitate, mândrie, toate acele calități și abilități moștenite de la înaintași. Din sevele Borșei s-au plămădit oameni de poveste, care au lăsat o pecete de neșters în istoria Maramureșului: Popa Lupu Șandru, cel care, cu vitejie și iscusință, a învins, alături de borșeni, hoardele tătare în ultima lor incursiune pe meleaguri maramureșene; Titiana Mihali, privighetoarea Maramureșului, cea care, cu vocea sa unică, a dus numele Borșei peste mări și țări; Alexandru-Cuza Anderco, primar al Borșei timp de 25 de ani; Nicolae Vancea, ambasador al României în Finlanda și Guineea și prefect al Maramureșului; tânărul cărturar Artemie Anderco sau Artur Coman, reprezentant de marcă al silviculturii și floristicii din Maramureș.

Într-o perioadă tulbură din istoria neamului nostru, la începutul unui secol zbuciumat, care a cuprins două mari conflagrații mondiale, se năștea la Borșa, în anul 1901, cel mai temerar dintre cei care au condus de-a lungul timpului frumoasa așezare de la poalele Pietrosului: Găvrilă Mihali Ștrifundă, om de poveste, căruia îi datorăm continuitatea Maramureșului în granițele României după cel de-al Doilea Război Mondial.

Provenea dintr-o familie de țărani de viță nobilă, având toate caracteristicile unui om puternic, care a trăit în mijlocul naturii, fiind înalt, vânjos, cu corp athletic, bine legat, cu o putere fizică de temut. Avea o voce foarte frumoasă, puternică, de bariton. Vorbirea sa era cursivă și inteligibilă. A rămas în amintirea localnicilor ca un om înzestrat cu o minte ageră, cu mare presanță și demnitate, curajos, îndrăzneț, iubitor de dreptate și adevăr, patriot înflăcărat, fiind prețuit

și stimat de întreaga comunitate. A fost pentru mult timp primarul comunei Borșa. Făcea parte din Partidul Național Liberal, fiind președinte al organizației locale. Comunitatea borșeană l-a reales de mai multe ori în funcția de primar, indiferent de orientarea politică a celor care erau la cârma țării. „Știa, ca nimeni altul, să facă dreptate, să apere pe cei năpăstuiți, să ajute pe cei aflați în necazuri grele. Se bucura de mare stimă și încredere în sat. Era cunoscut și apreciat nu numai în Maramureș, ci și în cercurile înalte de la București”¹.

A intrat în legendă prin fapte de mare patriot, împiedicând, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, anexarea Maramureșului la Ucraina Subcarpatică. Datorită înțelepciunii și curajului său, Maramureșul nu a fost rupt din trupul patriei noastre. Când i s-a cerut semnarea cererii de alipire a Maramureșului la Ucraina,

¹ Nicoară Timiș, *Legendarul Găvrilă Mihali Ștrifundă din Borșa*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2000, p. 16.

acesta a răspuns că nici el, nici borșenii nu doresc acest lucru. Se spune că, la auzul cuvintelor lui Ștrifundă, delegatul „Congresului Poporului din Maramureș” ar fi spus: „Dacă Borșa nu vrea să adere, dacă vă încapătănați, nici nu e nevoie. Ne putem uni și fără Borșa. Dar vom pune graniță la Valea Hotarului, vom ridica un zid înalt și atunci veți muri sufocați, izolați în munți, fără legături cu nimeni”. A rămas în memoria colectivă răspunsul plin de mândrie și curaj al primarului Mihali Gavrilă Ștrifundă.

La începutul anului 1945 la Borșa ajunge vestea desființării Consiliului Național Român din Maramureș de către Congresul Comitetelor poporului din comunele maramureșene și hotărârea acestuia de integrare a Maramureșului la Ucraina Subcarpatică. Totodată se zvonește că în fruntea județului va fi instalat ca prefect avocatul Ivan Odoviciuc, fost adept al hitlerismului și al lui Horthy. Vestea a căzut ca un trăsnet peste borșeni. Trecuse doar puțin timp de la instaurarea autorităților române și iată, din nou, acestea erau nevoite să se retragă, iar borșenii erau din nou ai nimănui. Primejdia de a fi înstrăinați de patria mamă era uriașă. La începutul lunii februarie, Găvrilă Mihali Ștrifundă a convocat la primărie peste 100 de oameni, cărora le-a adus la cunoștință vestea îngrijorătoare: *Asta-i situația, oameni buni... Ne aflăm într-un moment de cumpănă, de răscruce. De noi depinde dacă vom fi liberi, sau nu vom mai fi! De noi depinde dacă ne vom păstra limba, credința și tradițiile noastre strămoșești, dacă neamul românesc din Maramureș va trăi liber sau nu. Dar ori să trăim liberi, ca români, ori să murim ca români!*². I-a înștiințat apoi că la Borșa va sosi o delegație din care va face parte și noul prefect Odoviciuc. Promise deja, printr-un delegat, hârtiile de anexare a Maramureșului la Ucraina Subcarpatică, însă refuză să le semneze și transmite prefectului răspunsul că el nu poate hotărî doar în numele lui, ci trebuie să îi întrebe pe borșeni, că doar împreună pot hotărî viitorul Borșei.

Îi trimite pe cei peste 100 de tineri pe toate văile și dealurile Borșei să îi convoace pe borșeni duminica următoare în centrul comunei, la Podul Cislei, acolo unde se întruneau de fiecare dată când se comunicau sau de dezbăteau problemele

importante ale comunității. În acea duminică, acolo, la Podul Cislei urma să se hotărască soarta Borșei și, cine știe..., poate chiar a maramureșenilor.

A sosit și ziua de duminică. Era o zi frumoasă, cu mult omăt, dar toate acestea nu i-au împiedicat pe borșeni să vină la întrunire. În toate bisericile, slujba religioasă s-a terminat mai devreme, astfel că, la amiază, de pe toate văile Borșei, oamenii s-au îndreptat spre Podul Cislei, acolo unde îi aștepta legendarul primar, alături de delegația condusă de prefectul Odoviciuc. În cuvântul de deschidere, Găvrilă Mihali Ștrifundă le-a vorbit borșenilor despre momentul de răscruce pe care îl parcurg, despre trecutul neamului românesc, amintind de anul 1717, când borșenii, conduși de Popa Lupu Șandru, au zdrobit în Strâmtura Prislopului hoarda tătarilor, eliberând mii de robi, lecuindu-i pentru totdeauna pe tătari de dorința de a mai prăda pământurile Maramureșului. Le-a mai vorbit despre alte momente glorioase din istoria acestui neam, de Revoluția de la 1848, de Marea Unire de la Alba Iulia și i-a rugat apoi să aibă răbdare și să asculte cu bună-cuviință ce au de spus delegații de la Sighetul Marmăției.

Primul delegat și-a început pledoaria subliniind ce șansă unică au maramureșenii de a intra în marea familie a popoarelor libere ale Uniunii Sovietice. Încântat că aduce vestea bună a hotărârii de alipire a Maramureșului la Ucraina Subcarpatică, la Uniunea Sovietică, acesta a fost întrerupt de borșeni, care l-au întrebat: „Cine a hotărât asta?”. Le-a răspuns al doilea delegat, spunând că toți maramureșenii, toți primarii au semnat aderarea la Ucraina Subcarpatică, numai borșenii nu au semnat, numai primarul lor nu a voit să semneze. În acel moment a intervenit primarul Ștrifundă: *Stimați delegați, dragi borșeni! Am ascultat cu luare aminte cuvântările rostite de delegați în fața noastră și am cumpănit mult asupra a ceea ce au spus și asupra a ceea ce voi spune eu aici, astăzi. Încă e stare de război și aceasta încă va dura puțin, dar nu mult, că e pe terminate. Astăzi, într-un fel, ne aflăm în spatele frontului și de aceste stări de lucruri trebuie să ținem seama. Până la terminarea războiului nu se poate lua nicio hotărâre. Noi, maramureșenii, aparținem României. Ocuparea vremelnică a*

2 Ibidem, p. 17.

Maramureșului de către horthyști a luat sfârșit. Înseamnă că revenim la patria mamă – România. Niciun congres, nici un comitet nu este îndreptățit să treacă peste voința majorității maramureșenilor, nu pot hotărî asupra soartei noastre cui aparținem. Nimeni nu va reuși și nu ne vom lăsa să fim despărțiți de frații și surorile noastre de peste munți, care ne-au unit întotdeauna. Nu vom admite nimănui să fim ruși de la sânul Mamei noastre România. Această acțiune a comitetului și congresului de care ați vorbit înseamnă o crimă la adresa noastră. Suntem împotriva trădării și nu o vom admite, indiferent din partea cui ar veni. Noi suntem ceea ce am fost – români. Alături de noi și cei de alt neam – ruteni, unguri, evrei, nemți și alții – pot trăi împreună cu noi, bucurându-se de aceleași drepturi și îndatoriri. Cred, dragi borșeni, că sunteți de aceeași voință că noi nu putem recunoaște nici congresul, nici comitetul și nici noua conducere a județului...! Borșenii au izbucnit în urale, strigând: „Vrem prefect român! Nu recunoaștem altă conducere! Jos cu ei!”. Un alt delegat a intervenit, spunând: „Faptul e împlinit. Comitetul a ales prefectul județului, a hotărât alipirea la Ucraina Subcarpatică. Am trimis memoriul nostru la Moscova, am trimis o telegramă de mulțumire părintelui nostru, Marele Stalin. Dacă Borșa nu vrea să adere, dacă vă încapățânați, nici nu e nevoie. Ne putem uni și fără Borșa. Dar vom pune granița la Valea Hotarului și vom înălța un zid înalt, mare și atunci veți muri sufocați, izolați în munți, fără legături cu nimeni...”. Atunci primarul l-a întrerupt: *În primul rând, cred că nu toți maramureșenii au hotărât să adere la Ucraina Subcarpatică. Și apoi, dacă atâta amar de veacuri n-am pierit și am stat aici, neclintiți, mai tari ca stâncile ce ne înconjoară în fața tuturor furtunilor care s-au abătut asupra noastră și n-au reușit să ne doboare, să ne nimicească, nici de acum încolo nu vom pieri! Aceasta-i vatra noastră. Acest pământ pe care călcăm și care ne hrănește pe toți este pământ din oasele și sângele strămoșilor noștri. Moartea nu ne înspăimântă. Dacă veți înălța un zid la Valea Hotarului, credeți că ne veți despărți de ceilalți frați? Nu! Nu cred! Borșa-i mare, borșenii-s mulți! Voința noastră-i și mai mare, avem atâta*

*tărie și voință, încât vom străpunge Pietrosul și tot vom ajunge la mama noastră – România! Pruncul nu poate fi despărțit de la sânul mamei sale. Mama este una și aceasta este România!*³.

În uralele mulțimii care striga: „Vom străpunge Pietrosu... Vom străpunge Pietrosu...”, delegații au fost nevoiți să se retragă, protejați de bărbați, care au făcut un cordon de apărare. Au plecat nemulțumiți, amenințându-l pe primar că o să îi pară rău pentru fapta lui și a borșenilor. Primarul, calm, le-a zâmbit și le-a urât: „Drum bun!”

A urmat o perioadă de chibzuieli, în care primarul s-a sfătuit cu vârstnicii comunei și cu bărbații tineri, cunoscători ai războiului, cei care făcuseră armata sau luptaseră pe front. Cu toții au ajuns la concluzia că decît să fie izolați, mai bine să încerce să împiedice înstrăinarea Maramureșului. Au hotărât să meargă la Sighetul Marmației și să ceară aceluia Congres al comitetelor poporului să fie pus în fruntea județului un prefect român. Dacă va trebui să lupte, vor lupta. Le-a spus că din acea zi sunt mobilizați pentru armata civilă și urmează ca cei cunoscători în mînuirea armelor să îi pregătească pe cei neștiutori. S-a întocmit o listă cu toți gradații la diferite arme și un program de instrucție. Un grup restrâns de oameni a fost însărcinat să adune, în secret, arme de pe muntele Prislop, unde erau încă depozite părăsite de armata horthystă. Aceștia, în scurt timp au reușit să adune tunuri, aruncătoare de mine, mitraliere, puști și arme automate, grenade ofensive și defensive, muniții și alt echipament militar. Au mai luat în evidență cai, perechi de boi, care pentru transport, muniții și alimente.

Amintirile despre acele momente și cele ce au urmat, Grec Gheorghe Belei, apropiat al lui Ștrifundă, le-a relatat copiilor săi, spre neuitare: „În acea perioadă era primar Găvrilă Ștrifundă. Atunci a fost o ședință la Sighet, unde au venit rușii, ca să lege Maramureșul de Ucraina. Au semnat mulți primari de pe Valea Izei. Ștrifundă a făcut atunci un lucru foarte bun pentru borșeni. A chemat toți bărbații puternici din toată Borșa, de pe Runc, de pe Repedea, din Complex și din Poiană, de peste tot. Fiind unul dintre apropiații primarului Ștrifundă, Grec Gheorghe Belei a umblat prin sat să îi anunțe pe toți. S-au organizat, cu

3 Ibidem, p. 23.

căruțe cu cai și cu ceva armament și au plecat spre Sighet în ziua premergătoare ședinței. Pe toată Valea Izei s-au alăturat alte persoane și alte căruțe. În Vad la Sighet îi aștepta armata rusă. Cu tunurile cu țevele înălțate. Nu i-au lăsat să intre în Sighet. Nu au tras, însă. I-au chemat doar pe câțiva dintre ei, în frunte cu Ștrifundă. Acesta le-a spus borșenilor și celorlalți că de vor vrea rușii să-l împuște, să nu îi lase. Au mers la ședință. Un colonel rus i-a spus primarului Ștrifundă că ei au gândit pe unde ar fi bine să fie granița, să fie toți aliați, să se ajute unii pe alții, că ar fi mai bine pentru toți. La discursul micos al oficialului rus, Ștrifundă i-a răspuns astfel: «Domnule, e bine și bun tot, nu ați hotărât nimic rău dumneavoastră, dar există o problemă mai mare. Dumneata nu știi că nația la nație trage, oile după oi, boii după boi, porcii după porci? Degeaba ne legăm de Ucraina, că noi nu suntem ucraineni, suntem români». Și atunci a fost gata, s-au revoltat rușii. Până la urmă, i-au lăsat să se întorcă la ceilalți borșeni și astfel s-a încheiat și acea etapă din viața tumultuoasă a locuitorilor de la poalele Pietrosului⁴.

În ziua și la ora hotărâtă, câteva mii de borșeni, unii pe cai, alții pe jos, însoțiți de care pline cu alimente și muniție au pornit spre Sighetul Marmației, într-un marș al eliberării. Un portret edificator al primarului Ștrifundă, aflat în fruntea temerarilor borșeni, este realizat de scriitorul și ziaristul Ștefan Bellu, în cartea sa *Pădurea răzvrătită: Mărturii ale rezistenței anti-comuniste*, în care Ștrifundă este asemuit unui voievod de odinioară, impunător și măreț, un adevărat conducător al maselor: „Aveam pe atunci 20 de ani. Aflând că se preconizează lipirea Maramureșului la Ucraina Sovietică, toate satele s-au răscolit. Mișcarea a fost inițiată de cei din Borșa, avându-l în frunte pe primarul Ștrifundă, un bărbat foarte energetic, care a mobilizat și celelalte comune din împrejurimi. Pe măsură ce coborau spre Sighet, borșenilor li s-au alăturat satele de pe Valea Izei. Cei din Vișeu de Sus, Vișeu de Jos, Leordina, Petrova, din Rona au coborât pe Valea Vișeuului. Eu, împreună cu tata, Maftai Tomoiagă, cumnatul meu, Gheorghe Coman, și alții, am trecut la Săcel, unde ne-am atașat borșenilor și moiseienilor. În fruntea acestei oști în straie maramu-

reșene, ca un voievod de odinioară, se afla Gavrilă Mihali Ștrifundă, înalt, spătos, cu vocea lui puternică impunătoare. În timpul marșului ne-am oprit la Dragomirești, la protopopol Gheorghe Coman, își amintește părintele Eugen Botoș. Aici s-a stabilit trimiterea unei delegații, formată din trei membri, pentru a purta discuții cu autoritățile Comisiei Aliate de Control și ale Comandamentului Sovietic. Pentru această misiune au fost desemnați avocatul Ilie Iusco, preotul Ioan Dunca Joldea și încă o persoană pe care nu mi-o amintesc. Erau adunați aici la Bârsana, peste 10000 de bărbați tineri și vârstnici, mai hotărâți ca niciodată să demonstreze că ei, maramureșenii, vor să rămână ceea ce sunt: români. Și niciodată altceva!”⁵.

În drum, pe Valea Izei, în toate satele prin care au trecut li s-au alăturat, anunțate și pregătite din timp, mase de țărani. La Bârsana s-au întâlnit cu cei de pe Valea Vișeuului. Erau peste 10.000 de bărbați, hotărâți să apere, chiar cu prețul vieții, pământul strămoșesc. Au trimis la Sighet o delegație care să poarte discuții cu reprezentanții Comisiei Aliate de Control și cu cei ai Comandamentului Sovietic. Răspunsul autorităților adus de către delegația trimisă a fost acela că o răzmeriță în spatele frontului ar însemna încălcarea Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944 și ar fi interpretată drept o atitudine dușmănoasă față de Națiunile Unite.

În marșul lor, maramureșenii au luat cu ei și câteva drapele sovietice și tablouri care îi înfățișau pe Stalin, Vorosilov și Molotov. La întrebările nedumerite ale sătenilor, Gavrilă Mihali Ștrifundă le-a explicat că, aflându-se pe un teritoriu eliberat de armata sovietică, ei nu sunt împotriva URSS, ci România luptă alături de armatele aliante împotriva hitlerismului. Ei cer doar înlăturarea aceluiași Comitet, anularea cererii acestuia de aderare a Maramureșului la Ucraina Subcarpatică și instalarea unui prefect român.

Când au ajuns la marginea Vadului, în fața lor, pe poziții se aflau militarii Armatei Roșii. Un ofițer sovietic, însoțit de militari, s-a îndreptat spre ei. Văzând steagurile și tablourile pe care cei din fruntea coloanei le purtau, ofițerul l-a salutat pe conducătorul borșenilor și a intrat în discuție

4 Tinuța Grec, *Rădăcini – o istorie a Borșei în imagini, 1914-2014*, Vol. II, Editura Eurotip, Baia Mare, 2014, p. 26-27.

5 Ștefan Bellu, *Pădurea răzvrătită: Mărturii ale rezistenței anticomuniste*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1993, p. 11.

cu el. Ștrifundă avea ca translator un borșean, care a fost prizonier la ruși. Deși ofițerul sovietic a încercat să îl intimideze pe primarul Ștrifundă, acesta, cu calm și demnitate, i-a răspuns că nu poate fi vorba de o răscoală armată îndreptată împotriva unei armate eliberatoare, dar că maramureșenii vor să le fie respectate drepturile și să aibă un prefect român. O delegație a fost invitată la discuții, care s-au finalizat cu promisiunea că vor fi înștiințați în scurtă vreme. Trebuia să aștepte răspunsul Moscovei. Acesta a venit după câteva zile: maramureșenii vor avea prefect și autorități românești.

Oamenii s-au întors acasă, nu înainte ca între coloana maramureșenilor și soldați să aibă loc o altercație, soldată cu un mort și câțiva răniți. Găvrilă Mihali Ștrifundă a intuit că lucrurile pot lua altă întorsătură, iar promisiunea Înalțului Comandament Sovietic să nu se împlinească. Așa că, deghizat, a pornit spre Cluj, pentru a-l întâlni pe Petru Groza. Ajuns în audiență, i-a povestit acestuia despre acțiunea întreprinsă la Sighet și i-a înmănat un exemplar dintr-un memoriu cu sute de semnături prin care cereau instalarea unui prefect român, pe care îl înaintaseră Înalțului Comandament Sovietic. Dr. Petru Groza l-a ascultat cu atenție, l-a felicitat pentru curaj și l-a liniștit, spunându-i să se întoarcă în Maramureș și să le spună oamenilor că în curând vor avea autorități românești. Și așa a și fost. Peste trei zile a fost instalat ca prefect al Maramureșului avocatul Iulian Chitta. Astfel, Maramureșul nu a fost rupt din trupul României.

Fapta temerară a primarului Ștrifundă și a borșenilor nu a rămas fără urmări. Cu toții au avut de suferit. Au urmat zile grele, în care soldații Armatei Roșii au intrat în Borșa, au luat sute de vite cornute și oi, iar bărbații au fost duși pe Valea Izei la munci grele, la construcții de poduri și reparat de șosele.

Dar cel mai mult a avut de pățimit Ștrifundă, primarul temerar al borșenilor. Hăituit, spionat neconținut de Securitate, este arestat de mai multe ori, probabil pentru a preveni și alte viitoare proteste. În luna mai a anului 1949, hărțuit încontinuu și amenințat, acesta ia calea codrului. Borșenii îi sunt alături, ajutându-l, ocrotindu-l, oferindu-i hrană și adăpost. În luna noiembrie a aceluiași an, sătul de o astfel de viață de fugar, Ștrifundă se predă. După o noapte de petrecere alături de ceterașii din familia Stângău, Ștrifundă se oprește în centrul comunei, la fotografiful Wertzberger, unde este fotografiat, după care îi spune prietenului său Stern, cel care a intermediat predarea sa: „Gata, putem pleca!”. Este urcat în mașina Securității și dus la Sighet, apoi trimis la Canalul Dunăre-Marea Neagră, de unde, după un an și ceva a fost pus în libertate. A revenit la Borșa, însă nu a avut liniște. În anul 1959 este din nou arestat și condamnat la 8 ani de închisoare. Din cauza condițiilor inumane de detenție și a bătăilor, moare în anul 1961 în închisoarea Botoșani.

Fiica sa, Lucreția Titircă i-a adus rămășițele pământești și le-a înhumat lângă Biserica din Poiană. Acolo își doarme somnul de veci cel care a pornit valul românismului din Borșa în tot Mara-

Primarul Găvrilă Mihali Ștrifundă
în ipostaza de fugar.
Casa în care a locuit în Borșa

mureșul, împiedicând alipirea acestui ținut la o țară străină. Acolo, la umbra aceluia lăcaș a fost așezat, pentru veșnicie, unul dintre cei mai neînfricați bărbați pe care i-a zămislit pământul Maramureșului. Pe crucea care-i veghează mormântul stau săpate în piatră, următoarele cuvinte:

*Tatălui meu, neînfricatului român
În 1945...,
Te-ai avântat cu tot poporul, în iureș
Ca să trăim și azi în Maramureș.*

Bibliografie:

- Bellu, Ștefan, *Pădurea răzvrătită: Mărturii ale rezistenței anticomuniste*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1993.
- Grec, Tincuța, *Rădăcini – o istorie a Borșei în imagini, 1914-2014*, Vol. II, Editura Eurotip, Baia Mare, 2014.
- Timiș, Nicoară, *Legendarul Găvrilă Mihali Ștrifundă din Borșa*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2000.

În semn de adânc respect și recunoștință, autoritățile locale din Borșa au ridicat în parcul central al orașului un bust al celui care a fost un model pentru generația lui, pentru cea de azi și cele viitoare: Găvrilă Mihali Ștrifundă, primarul temerar al Borșei. Figură legendară, greu de descris în complexitatea și profunzimea sa, acest mare om a scris o pagină de glorie în istoria neamului românesc, fiind nu doar un erou al Borșei, ci un erou al Maramureșului și al tuturor românilor.

Piatra de mormânt

Bustul primarului Găvrilă Mihali Ștrifundă

Alexandru Rusu

1884-1963

Ioan TÎMBUȘ

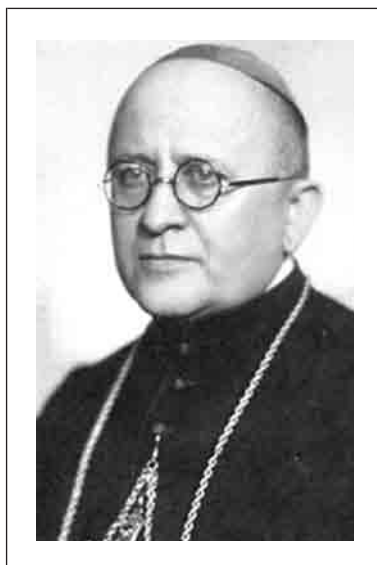
Alexandru Rusu¹ s-a născut la Șăulia de Câmpie în județul Mureș (pe atunci județul Turda Arieș), la data de 22 noiembrie 1884, într-o familie cu 12 copii (11 băieți și o fată). Tatăl său, Vasile Rusu, era preot și proto-pop onorific la Șăulia de Câmpie, iar mama, Rozalia, născută Sabo, a fost nepoată a canonicului Ioan Antonelli (1827-1888), unul dintre militanții mișcării naționale de la 1848².

Este hirotonit preot celib pe 20 iulie 1910, numirea ca episcop survine la data de 17 octombrie 1930, iar pe 30 ianuarie 1931 a fost consacrat în Catedrala Mitropolitană din Blaj. Pe 16 martie 1946 este ales în funcția de mitropolit al Bisericii Române Unite, dar recunoașterea sa în această funcție este refuzată de guvernul comunist.

Moare în penitenciarul Gherla pe 9 mai 1963, fiind înmormântat în cimitirul deținuților.

Începe studiile primare la Șăulia de Câmpie, apoi continuă la Liceul German din Bistrița,

acolo unde termină clasele primare și două clase gimnaziale. Ultimele clase gimnaziale le frecventează la Liceul Romano-Catolic Maghiar din Târgu-Mureș până în 1899. Studiile liceale le urmează la Liceul din Blaj, între anii 1899-1903. Din punct de vedere al rezultatelor la învățătură, pe parcursul tuturor anilor de studiu a fost considerat ca fiind unul dintre puținii elevi care pot fi clasificați „pur eminenti”³. La examenul de maturitate, susținut în anul 1903, obține calificativul „eximio modo”, adică „exceptional”. Studiile teologice le urmează la Budapesta, în cadrul Seminarului Central, iar studiile academice, datorită unei încurcături birocratice, nu le urmează la Viena, ci în cadrul Universității de Științe a

Ungariei din Budapesta, pe care le finalizează cu doctoratul, obținut în 25 iunie 1910⁴, pe o temă privind problema căsătoriei preoților în Biserica Greco-Catolică Română⁵.

În timpul studiilor doctorale la Budapesta, Alexandru Rusu va îndeplini și misiunea de

1 Detalii despre viața și activitatea episcopului dr. Alexandru Rusu se regăsesc, între alții, și la: Valentin Băințan, *Martiri și Mărturisitori ai Bisericii Române Unite cu Roma din Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului (1948-1989)*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999 p. 60-61; Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *Catholicism și Ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994; p. 120-121; Ioan M. Bota, *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești de la origini până astăzi*, ediția a II-a, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2003, p. 476-477; Ioan Bota și Cicerone Ionițoiu, *Martiri și Mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989)*, ed. II-a, Cultura Creștină, 2001 p. 33-34; Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului (1754-1948)*, Editura Demiurg, București, 1994, p. 152-153.

2 „Unirea”, Anul XL, nr. 43 din 25 octombrie 1930 p. 1-3.

3 Mircea Manu, Ioan Tîmbuș, *Episcopul Alexandru Rusu*, în volumul *Cred, Doamne, și mărturisesc! Episcopii greco-catolici și comunismul*, coord. pr. dr. Adrian Vasile Podar, Editura Galaxia Gutenberg, 2012, p. 113-114

4 Diploma este păstrată în Arhivele Naționale, Direcția Județeană Maramureș (de aici, ANDJ Maramureș), fond: Episcopia Greco-Catolică de Maramureș, Dosar: 293/1910. Știrea finalizării doctoratului este publicată în „Unirea”, Anul XX, nr. 29 din 6 august 1910 p. 245.

5 Teza de doctorat a lui Alexandru Rusu, cu tema *A papok nösülése a Görög Katholikus Román Egyházban (Căsătoria preoților în Biserica Greco-Catolică Română. Evoluție istorică și drept dogmatic)* – a fost tradusă și publicată în limba română abia în 2004, în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p. 17-108, prin grija prof. univ. dr. Cornel Munteanu. Originalul tezei se află la Biblioteca Națională Széchenyi din Budapesta sub cota de autor 406.758, fiind tipărită la tipografia lui Dimitrie Birăuțiu (1875-1918), în anul 1910.

profesor de Cateheză la diferite școli primare și secundare din Budapesta și se va implica în diverse activități culturale ale studenților români⁶. Pe 20 iulie 1910, este hirotonit preot celib, iar pe 17 august 1910 este numit profesor suplinitor la Catedra de dogmatică, din cadrul Academiei Teologice din Blaj, în locul dr. Vasile Suciu, devenit între timp canonic. Tot în această perioadă i se încredințează și funcția de prefect de studii la Seminar, precum și cea de profesor de religie la Liceul de Băieți din Blaj. În anul 1913, Alexandru Rusu este numit titular la Catedra de dogmatică, unde va rămâne până în decembrie 1918. Între 1 ianuarie 1911 și decembrie 1918 va răspunde și de revista „Cultura creștină” de la Blaj. După Unirea Transilvaniei cu Regatul României, la 1 Decembrie 1918, și formarea Consiliului Dirigent, Alexandru Rusu este numit în postul de secretar general⁷ la Resortul Culte, alături de Ion Lupaș (numit din partea Bisericii Ortodoxe). Această funcție de secretar o va păstra până în 10 aprilie 1920, când se desființează Consiliul Dirigent. După 10 aprilie 1920 revine la Blaj, unde este numit, pe 12 mai 1920, secretar mitropolitan. Din 17 august 1920 revine ca profesor la Catedra de dogmatică și tot atunci este numit și rector al Internatului Vancean. În funcția de rector rămâne până la 1 octombrie 1925. Pe data de 11 ianuarie 1923, Alexandru Rusu este numit canonic teolog (primul care ocupă această funcție), apoi canonic custode și canonic scolastic⁸, până la data numirii ca episcop. Tot până la numirea episcopală deține și sarcina de curator al catedralei blăjene, defensor matrimonial la Tribunalul de a II-a instanță, și apoi la Tribunalul matrimonial de a III-a instanță, pentru diecezele sufragane. A fost ales membru al Exactoratului arhidiecezan (adică în comisia pentru verificarea rapoartelor contabile), fisc consistorial. În ceea ce privește învățământul, a fost numit președinte al comisiei pentru examinarea profesorilor de religie, inspector pe probleme de cateheză și referent consistorial,

președinte al Comisei pentru examinarea ordinarilor și vizitator al caselor Congregației de surori. Din aceste activități cunoscând problemele învățământului religios, Alexandru Rusu se implică în elaborarea de manuale, reușind publicarea a două catehisme dintre care unul în colaborare cu Ștefan Roșianu⁹. Tot în cadrul aceluiași demers, îi susține pe dr. Alexandru Ciplea, dr. Ioan Georgescu, dr. Nicolae Brînzeu și dr. Fireza. Împreună cu aceștia lucrează și la un nou plan de învățământ pentru școlile secundare, organizează comisia catehetică, iar timp de 5 ani conduce și Reuniunea mariană a elevilor de liceu din Blaj. Până la numirea ca episcop, s-a implicat activ și în viața politică, în intervalul 1919-1920, pe vremea guvernului lui Alexandru Vaida-Voevod¹⁰, când este ales deputat. În anul 1920, Alexandru Rusu candidează din nou, dar, dezamăgit de modul în care se face politică, cere sfatul și permisiunea mitropolitului Vasile Suciu de a se retrage din viața politică pentru a se dedica activităților culturale din Biserica Română Unită în cadrul ziarului „Unirea” de la Blaj. Din postura de membru al Comitetului pentru misiuni populare străbate o serie de parohii unde ține zeci de misiuni¹¹. Este membru în comitetul asociației culturale Casina, devenind apoi președinte al acesteia. A fost membru în consiliul de înființare a cooperativei „Ajutorul” și mai apoi președintele ei. Numele lui Alexandru Rusu apare și ca membru în consiliul de înființare a „Electricei”; președinte al comitetului pentru serbările jubilar, curator cu îngrijirea sistemului de încălzire centrală a catedralei din Blaj și de decorare a ei.

Alexandru Rusu a desfășurat o activitate jurnalistică intensă. Aceasta poate fi împărțită până la alegerea sa ca episcop în două mari perioade: prima perioadă este cuprinsă între 1 ianuarie 1911 și decembrie 1918, când răspunde de revista „Cultura creștină” de la Blaj, iar a doua perioadă între 9 aprilie 1921 și 4 octombrie 1930, când este, mai întâi, redactorul și apoi directorul

6 „Gazeta de Transilvania”, an LXVI, nr. 206 din 18 septembrie (1 octombrie) 1903, p. 3.

7 Anton Moisin, *Cei șapte Episcopi greco-catolici români care au pierit în prigoana comunistă*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2010, p. 195.

8 „Unirea”, Anul XL, nr. 43 din 25 octombrie 1930, p. 2.

9 *Carte de Catehism pentru clasele inferioare*, Blaj, 1916; *Catehismul catholic pentru clasele inferioare de la școlile secundare și pentru școlile medii*, ediția a II-a, Blaj, 1921.

10 Primul Guvern al lui Vaida-Voevod (1872-1950) a fost la putere în România între 1 decembrie 1919 și 13 martie 1920.

11 „Unirea”, Anul XL, nr. 43 din 25 octombrie 1930 p. 2.

ziarului „Unirea” din Blaj. Anterior anului 1911, publică o serie de 10 articole în „Gazeta de Transilvania”¹². Pentru prima perioadă când răspunde de revista „Cultura creștină”, publică circa 514 articole: recenzii de carte, cronică, note și însemnări, toate în intervalul 1910-1919¹³. Pentru a doua perioadă jurnalistică, Alexandru Rusu semnează în ziarul „Unirea” circa 89 de articole pe diverse teme de actualitate din viața Bisericii și a societății românești¹⁴. Începând cu anul 1931, ziarul „Unirea” va publica până în 1940 spicuri din pastoralele de Crăciun și Paști ale episcopului Rusu¹⁵. Dacă adăugăm la aceste articole teza de doctorat, contribuția la cele două catehisme școlare, alte trei articole în publicații locale, precum și cele 45 de pastorale publicate în intervalul 1931-1948 în Buletinul Eparhiei Greco-Catolice de Maramureș¹⁶, rezultă un total de 644 de articole identificate până în prezent sub semnătura lui Alexandru Rusu.

Activitatea de episcop a lui Alexandru Rusu, de la alegerea sa în 1930 și până la moartea sa în 9 mai 1963, cuprinde patru etape distincte, legate de evoluția politică a Transilvaniei și a României de la acea vreme, dar și de a întregii Biserici Române Unite. Prima etapă poate fi cuprinsă între 17 octombrie 1930, data anunțului oficial a alegerii sale ca episcop, și 30 august 1940, data declanșării „arbitrajului” sau Dicta-

tului de la Viena. A doua etapă este cuprinsă între 1 septembrie 1940 și martie 1945 perioada Dictatului de la Viena, când, dincolo de consecințele politice ale evenimentului pentru România și Europa, Eparhia Greco-Catolică de Maramureș este integrată parțial în Ungaria (zona Maramureș, Satu Mare și Sălaj), iar zona estică a eparhiei (zona Bucovinei și Moldovei) rămâne în Regatul României până în martie 1945, când ajunge să se reinstaureze administrația românească în zonă. A treia etapă este cuprinsă între martie 1945 și 28 octombrie 1948, fiind etapa în care începe supravegherea și urmărirea episcopului Alexandru Rusu pentru atitudine anticomunistă, când este ales și mitropolit în Sinodul de la Blaj din martie 1946, dar autoritățile refuză să-l recunoască. Această etapă se încheie cu arestarea sa în noaptea de 28 spre 29 octombrie 1948. Ultima etapă a activității o constituie perioada detenției, începând cu 29 octombrie 1948 și până la moartea sa survenită la 9 mai 1963 în închisoarea de la Gherla (județul Cluj).

În alegerea ca episcop este considerat de către nunțiul apostolic de la București, Angelo Maria Dolci, cel mai potrivit dintre cei patru candidați¹⁷ propuși pentru noua eparhie. Anunțul alegerii survine la data de 17 octombrie 1930, iar pe 19 noiembrie 1930 Alexandru Rusu depune și semnează mărturia de credință în fața nunțiului

-
- 12 A se vedea articolele din „Gazeta de Transilvania”, an LXVIII. Nr. 51, din 6 (19) martie, 1910; an LXXIII p. 2-3; idem Nr. 52 din 7 (20) martie, 1910 p. 2-3; idem Nr. 74, din 6 (16) noiembrie, 1910 și în nr. următor al aceleiași reviste Nr. 75, din 4 (17) noiembrie, 1910 p. 2; idem an LXXIII. Nr. 125, din 10 (13) iunie, 1910; idem an LXXIII. Nr. 128, din 13 (26) iunie, 1910; idem an LXXIII. Nr. 129, din 15 (28) iunie, 1910; idem an LXXIII. Nr. 130, din 16 (29) iunie, 1910; idem an LXXIII. Nr. 131, din 17 (30) iunie, 1910 p. 3.
- 13 A se vedea colecția revistei „Cultura creștină”, Blaj, intervalul 1911-1918. Facem precizarea că între numele cu care semnează articole sau note de știri din „Cultura creștină” sunt următoarele: prof. dr. Alexandru Rusu; dr. Alexandru Rusu; A.R.; ar; s.r.; sr; Dr. R., Dr. S. [Sandu n. n].
- 14 Pentru detalii a se vedea Anton Rus, Cristian Barta, *Alexandru Rusu – publicist la «Cultura creștină» din Blaj*, în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, p. 141-158. Amintim aici doar articolele: *Autonomia noastră bisericească*, „Unirea”, Anul XXXI, nr. 6 din 5 februarie 1921; *În chestia autonomiei*, „Unirea”, Anul XXXI, nr. 39 din 24 septembrie 1921; *Alegerea episcopilor*, „Unirea”, Anul XXXI, nr. 41 din 8 octombrie 1921.
- 15 Primele fragmente de pastorale sunt cele din 1931: *Minunea Învierii tâlcuită de Preasfințitul Alexandru al Maramureșului*, „Unirea”, Anul XLI, nr. 15 din martie 1931, p. 4; *Preasfințitul Alexandru al Maramureșului îndeamnă la organizarea AGRU-lui în întreg cuprinsul eparhiei sale*, „Unirea”, Anul XLI, nr. 51-52 din 23 decembrie 1931, p. 4; iar ultima este *Drum drept*, „Unirea”, Anul L, nr. 52 din 28 decembrie 1940, p. 3-4.
- 16 A se vedea „Buletinul Eparhiei Greco-Catolice de Maramureș”, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Maramureș (de aici ANDJ Maramureș) fonduri: Protopopiat Baia Mare; Protopopiat Chioar, Protopopiat Vișeu; a se vedea și A.C.N.S.A.S., Dosar I 000714. f. 20-28 pentru „Buletinul Eparhiei Greco-Catolice de Maramureș” pe anul 1947. Ultima pastorală este cea de la sărbătoarea Paștilor a anului 1948, al cărei conținut este semnalat și parțial prin intermediul unor note informative ale Serviciului de Siguranță Oradea, A.C.N.S.A.S., Dosar I 000714. f. 127-134, precum și idem f. 139-141. Textul integral al pastoralelor în Episcop Dr. Alexandru Rusu, *Scrisori Pastorale*, Editura Surorilor Lauretane, Baia Mare, 2017, p. 1-292.
- 17 Alături de Alexandru Rusu au mai fost prezentați pentru episcopat canonicul dr. Ioan Bălan (1880-1959), canonicul dr. Octavian Domide, canonicul dr. Gheorghe Miculăieș. Pentru detalii a se vedea scrisoarea nunțiului apostolic de la

apostolic de la București, Angelo Maria Dolci (1867-1939), iar pe 25 noiembrie 1930 are loc depunerea jurământului¹⁸ în fața regelui Carol al II-lea al României (1893-1953). Din discursul regelui Carol al II-lea reținem următoarele: „Salutând pe Preasfinția Voastră ca primul păstor al ei, salut această nouă dieceză cu ferma convingere că în regiunea în care veți păstori, veți putea afirma încă o dată (dacă mai este nevoie), că acel ținut din care au descălecat primii Domnitori ai Moldovei, a fost și va fi veșnic românesc. Trecutul Preasfinției Voastre de cultură este pentru mine cea mai sigură cheazășie că, pe lângă cuvântul Domnului, veți duce și acela al culturii Neamului. [...] În aceste vremuri, când viața de toate zilele întâmpină din ce în ce mai mari greutăți, venirea în acele regiuni a unui episcop așa de bine pregătit din punctul de vedere al culturii, trebuie să fie un sprijin, atât pentru populațiune, cât și pentru acei care reprezintă autoritatea. Aveți o misiune frumoasă, o misiune de pace, o misiune de luminare și de îndrumare, pe care sunt convins că o veți îndeplini cu toată grija. În aceste simțăminte, urez Preasfinției Voastre o păstorie lungă și binecuvântată întru Domnul”¹⁹. Răspunsul pe care Alexandru Rusu îl dă regelui este și o mărturie de credință și de fidelitate față de Biserica Catolică, dar și un program de activitate pastorală, din care reținem: „Eparhia Maramureșului participă, în chip firesc, la întreg patrimoniul hărăzit acesteia de marii ei întemeietori și îndrumători. Dragostea înflăcărată de neam și de lege, care, după mărturia tuturor cărturarilor noștri, a fost totdeauna în tradiția bisericii Blajului, trece integrală și în moștenirea pe care o primește, drept zestre, noua Eparhie a Maramureșului, însu-

flețită și de tradiția marilor voievozi descălecători și întemeietori de țară – prin grija cărora Maramureșul a mai fost și în trecut leagănul unei Episcopii românești de mare folos pentru neam – noua eparhie Vă făgăduiește, Sire, prin mine, întâiul ei episcop român-unit, să păstreze neștirbită moștenirea primită și să o sporească după putere în linia dreaptă a tradiției, mai mult decât biseculare, a Mitropoliei de care este legată”²⁰.

Consacrarea episcopală a avut loc în Catedrala Mitropolitană din Blaj, vineri, 30 ianuarie 1931, prin punerea mâinilor mitropolitului dr. Vasile Suci, asistat de episcopii dr. Iuliu Hossu și dr. Alexandru Nicolescu, de față la eveniment fiind și episcopul romano-catolic de Iași Mihai Robu²¹. Instalarea ca episcop a avut loc în ziua de luni, 2 februarie 1931, în Catedrala din Baia-Mare²². Ajuns arhiepiscop al eparhiei nou înființate, a trecut la organizarea acesteia, nu fără dificultățile inerente oricărui început. Problema majoră a fost legată de uniformizarea administrațiilor parohiilor provenite din șase centre eparhiale dintre care trei erau din afara granițelor Regatului României²³. Între primele măsuri privind eficientizarea administrativă a eparhiei se numără cea luată în ședința consistorială din 9 iunie 1931, prin care cele 22 protopopiate românești, noua arondare le reduce la 11 protopopiate²⁴. Pentru Vicariatul Rutean prevăzut prin Bulla Sollemni Conventione, încă din luna mai 1931, episcopul Rusu împreună cu vicarul special al rutenilor Mihail Simovics și Consistoriul vor face arondarea reducând cele 5 protopopiate la numai 2. Această arondare a protopopiatelor și-a dovedit din plin eficiența nu numai administrativă, ci și

București, Angelo Maria Dolci nr. 6948, adresată cardinalului Luigi Sincero, secretarul Congregației „Pro Ecclesia Orientali”, datată 11 august 1930.

18 Cf. „Unirea”, Anul XL, nr. 48 din 29 noiembrie 1930, p. 4-5.

19 *Ibidem*.

20 *Ibidem*. A se vedea și *Consacrarea și instalarea primului episcop al Maramureșului*, în „Cuvântul adevărului”, Tipografia „Sf. Vasile”, Mănăstirea Bixad, Nr. martie-aprilie 1931, p. 151-152.

21 Detaliile evenimentului în „Unirea” de la Blaj, Anul XLI, nr. 5 din 31 ianuarie 1931, p.1-5; „Unirea”, Anul XLI, nr. 6 din 7 februarie 1931, p. 1-5.

22 Silvestru Augustin, Prunduș, Clemente Plaiianu, *Cei 12 Episcopi Martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1998, p. 50-51.

23 Potrivit Bullei papale *Sollemni Conventione* din 5 iunie 1930, noua Eparhie a Maramureșului avea 239 parohii, și anume: 1 parohie luată de la Arhiepiscopia de Alba-Iulia și Făgăraș; 169 parohii luate de la eparhia actuală a Gherlei; 31 parohii luate de la eparhia actuală a Orăzii; 17 parohii luate de la eparhia ruteană de Stanislau (Lemberg, pe atunci în Polonia); 11 parohii luate de la eparhia ruteană din Munkács (pe atunci în Cehoslovacia) și 10 parohii rutene luate de la eparhia de Hajdudorogh (Ungaria). Ea va avea, deci, cu totul, 201 parohii românești și 38 parohii rutene.

24 *Buletinul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului pe anul 1931*, Circulara Nr. 1381/1931, p. 15-16.

bugetară. La sfârșitul anului 1931 eparhia era consolidată din punct de vedere administrativ²⁵, numărând 244 parohii, din care 206 românești, 38 rutene; 311 filii, din care 132 românești și 179 rutene. Numărul total al preoților era de 248, din care 212 români și 36 ruteni. Din acest total, 136 erau parohi români și 20 ruteni, 75 erau administratori parohiali români și 16 ruteni, la care se adaugă 1 capelan de origine română. Acești preoți deserveau un număr de 359.944 de credincioși, din care 290.637 români și 69.307 ruteni. Din punct de vedere al edificiilor de cult, eparhia avea un total 337 de biserici, din care 217 de piatră (189 românești și 28 rutene), 120 biserici de lemn (97 românești și 23 rutene) și 18 capele (14 românești și 4 rutene). Numărul vocațiilor sacerdotale se ridica la finele primului an de episcopat la 42 de tineri studioși, dintre care 5 urmau cursurile de formare în străinătate, la Roma și Strasbourg, iar 37 de tineri se formau în țară în academiile teologice de la Blaj, Cluj și Oradea²⁶.

Confirmă trei centre de pelerinaj eparhial²⁷ la datele de 29 iunie la Bixad, 15 august la Șișești și 8 septembrie la Moisei, (între ultimele două centre, datele se vor schimba din motive practice) pelerinaje ce vor contribui la creșterea spiritualității în regiune; miile de pelerini vor spori anual până în 1948, iar colaborarea ierarhului cu membrii Ordinului Bazilitan va fi una trainică, încât, și după arestarea episcopului în 1948 și după desființarea mănăstirilor baziliene, Securitatea se teme de efectul acestor pelerinaje. Nu a scăpat grijii episcopului Rusu nici situația grea a familiilor preoților și, mai ales, a copiilor acestora, pe care, până la arestarea sa, le-a sprijinit chiar și în vremurile cele mai dificile²⁸. În activitatea sa

pastorală, episcopul Rusu a pus un accent deosebit pe vizitarea parohiilor din eparhie.

Cea de a doua etapă a episcopatului lui Alexandru Rusu începe cu o reducere a granițelor eparhiei Maramureșului, ca urmare a Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939. Sediul central al Eparhiei, ce cuprindea județele Maramureș, Satu Mare, și parțial Sălajul, intră în teritoriul Ungariei horthyiste. Cu toate acestea, activitatea episcopului se intensifică²⁹ și, deși autoritățile politice ale vremii îi conferă episcopului un statut de „toleranță”, acesta, sprijinit de cler și credincioși, rămâne ferm în respectarea granițelor trasate de bula de înființare a Eparhiei. Pentru menținerea limbii române în școli cerea ca parohiile să poată asigura o clădire pentru școală, casă pentru învățător și 10% din salariul acestuia, iar protopopiatele și parohiile trebuiau să prezinte situația până în 30 iunie 1941. În ședința consistorială din 7 august 1941, episcopul constata că au fost înaintate ministerului de resort din Budapesta 146 de cereri de înființare de școli confesionale și 186 posturi de învățători³⁰. Episcopul, însă, era convins că e posibil ca autoritățile să refuze înființarea acestor școli. O altă problemă pentru episcop a constituit-o în această perioadă refugiarea în România a mai multor preoți din eparhia sa. Motivele refugiului preoților erau multiple, însă episcopul Rusu considera plecarea lor „o adevărată dezertare”, cum o definea în Circulara din 12 decembrie 1940³¹.

Considerat incomod, episcopul Rusu este pus sub supraveghere de către horthyști, iar din 1945-1948 de către serviciile de Securitate controlate de ruși. După moartea mitropolitului Alexandru Nicolescu, la 5 iunie 1941, scaunul

25 *Șematismul Venerabilului Cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1932* (de aici Șematismul pe anul 1932), Tipografia „Dacia”, Baia Mare, 1932 p. 115.

26 La studii în străinătate erau: 2, la Colegiul Grec din Roma (Carol Pop și Țiplea Vasile); 1, la Colegiul Rutean din Roma (Kuleszîr Petru) și 2, la Stasbourg (Dragomir Ioan și Pop Dumitru). În centrul de la Blaj studiau 4 tineri, la Cluj 29 și la Oradea 4. A se vedea Șematismul pe anul 1932, p. 188-119.

27 „Buletinul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului”, nr. VI/1931, p. 25.

28 A se vedea în acest sens Circulara nr. 2221/1931 din 22 iulie 1931, prin care se cere protopopilor ca până la 20 august să prezinte o listă a copiilor de preot din protopopiat sub 21 de ani (la fiecare ziua, luna, anul nașterii) și pentru cei născuți în 1931 sau mai înainte, care nu au primit ajutoare (trebuia să transmită extras de naștere de la ofițerul stării civile). A se vedea „Buletinul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului din 1931”, p. 24.

29 A se vedea studiul prof. Rusu Viorel, *Rezistența Bisericii Greco-Catolice din Maramureș în perioada 1940-1944. Rolul Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p 207-228.

30 „Buletinul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului”, nr. VII/1941, p. 37.

31 „Buletinul Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului”, nr. IX/1940, p. 45.

mitropolitan rămâne vacant (administrat de episcopul de Oradea, Valeriu Traian Frențiu, ca administrator apostolic al provinciei). În acest context, în data 16 martie 1946, sinodul electoral întrunit l-a ales pe episcopul Rusu, însă prim-ministrul Petru Groza refuză recunoaștere sa³².

Într-un raport al Siguranței din 5 ianuarie 1948, ce cuprinde cinci declarații, este comentată atitudinea episcopului Alexandru Rusu promonarhică³³. În 9 mai, episcopul Alexandru Rusu este acuzat de „implicare” în probleme bănești³⁴, iar pe 5 iunie se cere trimiterea lui în judecată. În 10 iunie 1948 Serviciul de Siguranță reproduce într-un referat un fragment din predica episcopului Rusu din ziua de Paști a anului 1948, în care acesta ar fi afirmat: *Da, am vorbit și am să vorbesc, cu toate că știu ce urmează. Dreptatea totdeauna am să o spun și am să lupt contra puterii întunericului, contra terorii și ca să nu mai fie închisori. [...] Libertatea nu o avem. Închisorile și taberele de concentrare sunt pline de preoți și alți buni români și aceștia pot să stea acolo și 6 luni, până când vor fi numai audiați, fiindcă aceasta este libertatea individuală în R.P.R.. Școlile confesionale sunt desființate, ca să vorbim mai puțin despre Dumnezeu, iar tineretul nostru român și de alte naționalități să fie crescut fără religie, în spiritul progresist*³⁵.

În ultima dintre vizitele pastorale ale episcopului Rusu, prilejuită de sfințirea bisericii din localitatea Arieșul de Câmpie din data de 19 septembrie 1948, în prezența a circa 1.500-2.000 de credincioși estimați de organele de urmărire, episcopul face o mărturisire de credință în predica

rostită: *Dragi credincioși, actuala conducere a scos crucea din toate școlile, unde copiii voștri nu vor mai învăța rugăciuni, însă datoria voastră de părinți care răspundeți de odraslele voastre este să aveți grijă și să-i trimiteți acolo unde se vor face rugăciuni, și dacă nici așa nu se va putea să-i învățați acasă*³⁶. La arestarea episcopului Rusu în 1948, situația eparhiei sale se prezenta astfel: 11 protopopiate, 257 parohii bugetare și 255 de preoți. Însă, după arestarea episcopului, din rapoartele Securității pe anul 1949, rezultă o altă situație și anume aceea că eparhia ar fi avut 395.000 de credincioși, 316 biserici, 61 de preoți care au refuzat trecerea la ortodoxie și 215 preoți care a fi trecut. Această ultimă cifră este, însă, contestată de alte rapoarte ale aceleiași instituții³⁷, care estima că 33% dintre preoți, urmând exemplul episcopilor, au refuzat trecerea, iar 13-14% își retractaseră semnătura.

Detenția episcopului Alexandru Rusu se derulează pe parcursul mai multor episoade distincte. Pe 28/29 octombrie 1948 are loc arestarea și reținerea la Securitatea din Baia Mare împreună cu secretarul său Ioan Marina³⁸, după care între 29-30 octombrie este anchetat la Ministerul de Interne București; din 30 octombrie 1948 până în 27 februarie 1949 este închis la Mănăstirea Dragoslavele; de aici, pe 27 februarie 1949 și până pe 2 ianuarie 1950, este transferat în prima detenție de la Căldărușani, din 2 ianuarie și până pe 22 mai 1950 este transferat și anchetat la București, de unde, pe 22 mai și până în noaptea dintre 24/25 mai 1950, este readus pentru a doua oară la Căldărușani. Din 25 mai 1950 și până în 4 ianuarie

32 Ioan Ploscaru, *Lațuri și teroare*, Editura Signata, Timișoara, 1993 p. 442-443; National Archives, Departament of State, R.G., box 6971, *Memorandum on Political and Religious Situation in Rumania*, July 1946, apud. Marius Bucur, *Tentative de manipulare a Bisericii Române Unite. Sinodul electoral din martie 1946*, nota 364, p. 239; A se vedea studiile lui Codruța Maria Știrban, Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii Române Unite*, Editura Muzeului Sătmărean, 2000, p. 102-107; 204-210; 275-276; 576-580; 585; 593; 598-599; 602; 605-607; și Marcel Știrban, *Episcopul Maramureșului Dr. Alexandru Rusu în notele de informare ale siguranței și securității (1945-1966)*, în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p 241-319.

33 ASRI, Fond D, Dosar 2330.

34 ASRI, Fond D, Dosar nr. 11715. A se vedea și Ioan Timbuș, *Figura episcopului Alexandru Rusu oglindită de ziarul „Graiul Maramureșului” în perioada 1932-1950*, în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium; Baia Mare, 2004, p 406-407.

35 ASRI Fond D dosar 7754 vol. I f. 1-3, apud Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente și mărturii*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 69-70.

36 A.C.N.S.A.S., Fond I, Dosar 736, vol. I, f. 176.

37 ASRI, fond D, Dosar 11718 f. 102-103.

38 Ioan Marina, *Biserica, de o parte și de alta a Tisei*, în volumul *Anul 1948 – Instituționalizarea comunismului*, Fundația Academia Civică, București, 1998, p. 700-701. Ioan Marina, *Am rămas puțini*, în volumul *Anii 1949-1953 – Mecanisme terorii*, Colecția Analele Sighet – 7, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 788.

1955 urmează etapa detenției la închisoarea din Sighet, de unde pe 5 ianuarie 1955 este transferat la spitalul Gerota din București până la finele lunii aprilie sau începutul lunii mai 1955, când va fi dus la Mănăstirea Curtea de Argeș până în vara lui 1956. De la Curtea de Argeș, în vara lui 1956, pentru foarte scurt timp este dus la Mănăstirea Ciorogârla și de aici până pe 30 decembrie 1956 este închis la Mănăstirea Cocoș, județul Tulcea. Din 31 decembrie 1956 până în 12 mai 1957 este transferat și anchetat la Securitatea Cluj, iar din 12 mai 1957 este închis la Penitenciarul Gherla³⁹. În martie 1963 îl găsim pe episcopul Rusu în Penitenciarul Dej, de unde este transferat în aceeași lună la Penitenciarul Gherla, până în 9 mai 1963, când se stinge din viață.

Moartea sa a fost aceea a unui martir. Preotul Tertulian Langa din Cluj-Napoca dă o mărturie cutremurătoare, cum că, înainte de a muri, episcopului Alexandru Rusu i-a fost administrată o bătaie zdravănă de către comandantul Goiciu. Acesta a intrat în inspecție în celula în care era și episcopul. „Toată lumea s-a sculat în picioare, (...) doar Episcopul Rusu nu s-a sculat, pentru că nu putea. Era bolnav, infirmizat de boală. Furios, considerând că se află în fața unui afront, Goiciu s-a năpustit asupra lui și l-a bușit cu pumnii până când a obosit. În timp ce era lovit, episcopul Rusu zicea: «Dă, domnule, dă, dar să știi că, cu fiecare lovitură, se-nalță la cer o rugăciune pentru mântuirea ta!»⁴⁰. Părintele Rațiu, în cartea *Biserica furată*, spune referitor la suferința episcopului Rusu: „Noi îl comparăm cu patriarhul din secolul la IV-lea, Atanasie din Alexandria, care a fost expulzat din dioceza sa de 7 ori, gășind refugiu la Roma, când episcopul Rusu a fost exilat în propria țară. Aici, la Gherla, a fost închis în celula

numărul 10, care era foarte rece. În 9 mai 1963, se ridică în coate binecuvântând colegii de suferință, spunând: „Frații mei, eu merg la Domnul care mă cheamă ca să primesc răsplata pentru viața alături de El, trăită pentru El și jertfită pentru El și pentru Biserica Română Unită”⁴¹. În perioada detenției, mai multe organizații internaționale se interesează de soarta sa, de la delegați ai ambasadelor occidentale la membri ai Amnesty International. Unul dintre colegii de detenție de la Gherla, dr. Cornel Petrusevici (1916-1997), povestește un episod tulburător, cum episcopul Rusu i-a spus: „Ia aminte, fiul meu, că tu vei supraviețui din închisoare. Nu numai că vei supraviețui, dar tu vei reuși să părăsești țara. Tu vei merge în America, tu trebuie să mergi în Italia și să vorbești cu Papa. Să nu te surprindă ceea ce eu îți spun. Papa te va primi. Tu ai să-i spui ce s-a întâmplat cu Biserica noastră [...] Spune-i Sfântului Părinte cum noi suferim și murim pentru Dumnezeu, pentru Papa și pentru mica nație din România [...] Tu în viață ai o stea în frunte. Această stea te va călăuzi acolo unde trebuie să mergi”. În 3 noiembrie 1969 dr. Petrusevici a părăsit țara și în 13 noiembrie a fost primit de Papa Paul al VI-lea, care l-a întâmpinat cu cuvintele: „Spune-mi ce s-a întâmplat cu Biserica Română de rit bizantin și spune-mi ce s-a întâmplat cu Arhiepiscopul Rusu?”. Continuă dr. Cornel Petrusevici: „Am spus Papei, nu numai dorința Arhiepiscopului, ci și cererea mai multor foști demnitari români [...] Sf. Părinte să nu cedeze presiunii comunismului”⁴².

Astfel se conturează activitatea episcopului dr. Alexandru Rusu până la moartea sa: fermă, dinamică, pragmatică, intransigentă, evlavioasă, caritabilă, cultă, încrezătoare, iertătoare și răbdătoare până la martiriu.

39 Anton Moisin, *Cei șapte Episcopi greco-catolici români care au pierit în prigoana comunistă*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2010, p. 214-215. Pentru detalii privind procesul a se vedea Ioan Marius-Bucur, *Culpa de a fi greco-catolic. Procesul Episcopului Alexandru Rusu (1957)*, Editura Argonaut/Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 1-367.

40 Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, *Experiențe carcerale în România comunistă*, vol. II, Polirom, Iași-București, 2008, p. 144.

41 Mircea Manu, Ioan Tîmbuș, *Episcopul Alexandru Rusu*, Editura Galaxia Gutenberg, p. 51, idem *Cred, Doamne, și mărturisesc*, Editura Galaxia Gutenberg, 2012, p. 157.

42 „National Review”, XXXV, nr. 10, SUA, 27 mai 1983, p. 621-622; a se vedea Valentin Băințan, *Martiri și Mărturisitori ai Bisericii Române Unite cu Roma din Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului (1948-1989)*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999, p. 63-64.

Lista publicațiilor episcopului Alexandru Rusu

Articole în periodice:

Amintim din cele 644 de articole identificate până în prezent sub semnătura lui Alexandru Rusu următoarele:

a. Articole din „Cultura creștină” între anii 1911-1918

- O interesantă încercare de unire a Bisericii*, an I, nr. 1, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, Blaj, 1911, p. 14-17.
Evoluția dogmelor, an I, nr. 16 din 25 octombrie 1911, p. 513-518.
Noul Vlădică al Gherlei, articol fără semnătură, an. I, nr.18, din 25 noiembrie 1911, p. 577-578.
Influența dezastruoasă a laicizării învățământului rural, nr. 10 din 15/28 mai 1911, p. 333-334.
Episcopie greco-catolică maghiară, nr. 13 din 10 septembrie 1911, p. 444-445.
Ritul românesc, nr. 13 din 10 septembrie 1912, p. 411-415.
Orfelinat, Anul II, nr. 11 din 10 iunie 1912, p. 344-346.
Adunarea de la Alba-Iulia, Anul II, nr. 11 din 10 iunie 1912, p. 350-351.
Revizuirea bullei Christifideles, Anul III, nr. 11 din 10 iunie 1913, p. 346-347.
Limba liturgică a vlădiciei de Hajdudorogh, Anul V, din 1915, p. 404.
Chestia orfelinatlui nostru în consistoriul din Blaj, an VI, nr. 4 din 25 februarie 1916, p. 124.
9 Mai 1918 (Demnitatea noastră la alegerea de mitropolit), an VII, nr. 7-8 din 10-25 aprilie 1918, p. 131-134.
Alegerea de mitropolit, an VII, nr. 5-6 din 10-25 martie 1918, p. 166-167.
O scrisoare pontificală adresată arhieriei noastre, an VII, nr. 9 din 10 mai 1918, p. 189-190.
Deschiderea orfelinatlui din Blaj, an VII, nr. 13-14 din 10-25 septembrie 1918, p. 292-293.
Marea adunare națională de la Alba Iulia, an VII, nr. 17-20 din noiembrie-decembrie 1918, p. 366-367.

b. Articole din ziarul „Unirea” între anii 1921-1940:

- Autonomia noastră bisericească*, Anul XXXI, nr. 6 din 5 februarie 1921.
Școlile Blajului, Anul XXXI, nr. 31 din 30 iulie 1921.
Alegerea episcopilor, Anul XXXI, nr. 41 din 8 octombrie 1921.
Clerul și politica, Anul XXXI, nr. 48 din 26 noiembrie 1921.
Noua Constituție, Regimul cultelor în noul proiect, Anul XXXIII, nr. 5 din 3 februarie 1923.
Egală îndreptățire... – alte momente referitoare la regimul cultelor, Anul XXXIII, nr. 6 din 10 februarie 1923.
Graful cifrelor – Pe marginea unui tablou statistic al arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș, Anul XXXV, nr. 6 din 7 februarie 1925.
Chestia concordatului – Proiectul pentru noul regim al cultelor l-a adus din nou la suprafață – Dispozițiile proiectului în legătură cu concordatul – Chestia priorității, Anul XXXVI, nr. 3 din 16 ianuarie 1926.
În chestia școlilor – O nouă circulară referitoare la școli a Consistoriului nostru din Blaj, Anul XXXVII, nr. 34 din 20 august 1927.
Episcopia Maramureșului, Anul XL, nr. 30 din 26 iulie 1930
Minunea Învierii tâlcuită de Preasfințitul Alexandru al Maramureșului, Anul XLI, nr. 15 din martie 1931 p. 4.

c. Dintre articole din „Gazeta de Transilvania” din anul 1910

- Rezolvarea unui caz concret din sfera dreptului bisericesc*, an LXVIII. Nr 51, din 6 (19) martie 1910 p. 2-3.
 Alte articole din „Gazeta de Transilvania”, an LXXIII. Nr 125, din 10 (13) iunie 1910 . an LXXIII. Nr 128, din 13 (26) iunie 1910. an LXXIII. Nr 129, din 15 (28) iunie 1910. an LXXIII. Nr 130, din 16 (29) iunie 1910. an LXXIII. Nr 131, din 17 (30) iunie 1910.

d. Dintre Pastoralele din „Buletinul Eparhiei de Maramureș” între anii 1931-1947

- Pastorala cu prilejul instalării de Episcop a PSS Alexandru Rusu – Tipografia Seminarului Teologic din Blaj anul 1931.*
Pastorala de Paști a anului 1931, anul 1933, Editura Dacia, Baia Mare.
Pastorala de Crăciun a anului 1931, anul 1933, Editura Dacia, Baia Mare.
Pastorala cu privire la regulamentul de alegere de mitropolit din anul 1935, anul 1935, Editura Dacia, Baia Mare, p. 16-17.
Pastorala cu privire la decesul papei Pius al XI-lea la 10 februarie 1939, anul 1939, Editura Dacia, Baia Mare, p. 7.
Pastorala cu privire la alegerea papei Pius al XII-lea la 2 martie 1939, anul 1939, Editura Dacia, Baia Mare, p. 9.

Pastorala pentru Postul Mare a anului 1947 – fragment manuscris dactilografiat.

Pastorala de Paști a anului 1947, fragment manuscris dactilografiat.

Pastorala de Crăciun a anului 1947, fragment manuscris dactilografiat.

Pastorala de Paști a anului 1948, fragment manuscris dactilografiat.

Alte articole și lucrări

Scrisoare din Seminarul Blajului articolul din volumul *Prinos canonicului dr. Augustin Bunea*, Tipografia „Carmen” Petru P. Barițiu din Cluj, în 1910, după prefața semnată de episcopul Vasile al Lugojului p. 1-5.

Catehismul catholic pentru clasele inferioare de la școlile secundare și pentru școlile medii, ed. II Blaj, 1921.

Căsătoria preoților în Biserica Greco-Catolică Română. Evoluție istorică și drept dogmatic. Teză de doctorat, Budapesta 1910. După originalul, *A PAPOK NOSULESE A GOROG KATHOLIKUS ROMAN EGYHAZBAN TORTENETI FEJLODES ES TETELES JOG HITTUDOMANYDOKTORI ERTEKEZES* Irta: *RUSU SANDOR KEZIRAT GYANANT BUDAPEST*, 1910 Birăuțiu D., VII, István-út 11. tradusă și tipărită în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p. 17-108 (lucrare apărută cu concursul conf. univ. dr. Cornel Munteanu).

Correspondențe și circulare publicate în „Buletinul Eparhial” în intervalul 1933-1944, Arhivele Statului, filiala Baia Mare, Fond Episcopia Greco-Catolică de Maramureș.

Din carnetul unui episcop, publicat în *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord 1940-1944*, Editura Fundația Culturală Vasile Netea, Târgu-Mureș, 2005, p. 317-336

Alte lucrări editate:

120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004,

Băințan, Valentin, *Martiri și Mărturisitori ai Bisericii Române Unite cu Roma din Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului (1948-1989)*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999.

Bota, Ioan M., *Istoria Bisericii Universale și a Bisericii Românești de la origini până astăzi*, ediția a II-a, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2003.

Bota, Ioan și Ionițoiu Cicerone, *Martiri și Mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989)*, ediția a II-a, Editura Cultura Creștină, 2001.

Bucur, Marius, *Din Istoria bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2003.

Bucur, Marius, *Tentative de manipulare a Bisericii Române Unite. Sinodul electoral din martie 1946* în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p 229-240.

Carte de Catehism pentru clasele inferioare, Blaj, 1916.

Catehismul catholic pentru clasele inferioare de la școlile secundare și pentru școlile medii, ediția a II-a, Blaj, 1921.

Comșa, Nicolae, Seiceanu, Teodor, *Dascălii Blajului (1754-1948)*, Editura Demiurg, București, 1994.

Consacrarea și instalarea primului episcop al Maramureșului, în *Cuvântul Adevărului*, Tipografia „Sf. Vasile”, Mănăstirea Bixad, Nr. Martie-Aprilie 1931, p. 151-152.

Cred, Doamne, și mărturisesc! Episcopii greco-catolici și comunismul, coord. Pr. de Adrian Vasile Podar, Editura Galaxia Gutenberg, 2012.

Cristian, Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente și mărturii*, Iași, Polirom, 2003.

Închisoarea din Sighet acuză, Baia Mare, 1991.

Manu, Mircea, *Episcopul Dr. Alexandru Rusu în slujba națiunii și a credinței*, în „Buletin Științific”, seria A, Fascicola Filosofie-Teologie, vol. XI, 2001, p. 174-180.

Manu, Mircea; Tîmbuș, Ioan, *Episcopul Alexandru Rusu*, în volumul *Cred, Doamne, și mărturisesc! Episcopii greco-catolici și comunismul*, coord. pr. dr. Adrian Vasile Podar, Editura Galaxia Gutenberg, 2012, p. 113-114.

Moisin, Anton, *Cei șapte Episcopi greco-catolici români care au pierit în prigoana comunistă*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 2010.

Moisin, Anton, *Episcopul român unit Alexandru Rusu, Mitropolit ales. Suferința și moartea sa pentru credință*, Editura Imago, Sibiu, 2002.

Netea, Vasile, *Cinci ani de luptă românească în Ardealul de Nord, 1940-1944*, Editura Fundația Culturală Vasile Netea, Târgu-Mureș. 2005.

Ploscaru, Ioan, *Lanțuri și teroare*, Editura Signata, Timișoara, 1993.

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

- Prinos canonicului dr. Augustin Bunea*, Tipografia „Carmen” Petru P. Barițiu din Cluj, 1910.
- Prunduș, Silvestru Augustin, Plaianu, Clemente, *Catolicism și Ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994.
- Prunduș, Silvestru Augustin, Plaianu Clemente, *Cei 12 Episcopi Martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma*, Editura Viața Creștină, Cluj-Napoca 1998.
- Rațiu, Alexandru, *Biserica furată. Martiriu în România comunistă*, Editura Argus, Cluj-Napoca, 1990.
- Rusu, Alexandru, *A papok nösülése a Görög Katholikus Román Egyházbán (Căsătoria preoților în Biserica Greco-Catolică Română. Evoluție istorică și drept dogmatic)* – publicată în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p. 17-108.
- Rusu, Viorel, *Biserica românească din Maramureș (1930-1940)*, în „Millennium”, nr. 5/2001.
- Rusu, Viorel, *Rezistența Bisericii Greco-Catolice din Maramureș în perioada 1940-1944. Rolul Episcopului Dr. Alexandru Rusu* în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p 207-228.
- Șematismul Venerabilului Cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1932*, Tipografia „Dacia”, Baia Mare, 1932.
- Șematismul Venerabilului Cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1936*, Tipografia „Dacia”, Baia Mare, 1936.
- Știrban, Codruța Maria; Știrban, Marcel, *Din istoria Bisericii Române Unite*, Editura Muzeului Sătmărean, 2000.
- Știrban, Marcel, *Din istoria Bisericii Române Unite. Biserică. Școală. Națiune. Bibliografii și Documente*, Editura Muzeului Sătmărean, 2008.
- Știrban, Marcel, *Episcopul Maramureșului Dr. Alexandru Rusu în notele de informare ale siguranței și securității (1945-1966)* în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p. 241-319.
- Tîmbuș, Ioan, *83 de ani de la prima vizită a Episcopului Rusu în Protopopiatul de Sighet*, în „Lumina credinței”, publicație a Eparhiei Greco-Catolice de Maramureș, Anul IV, nr. 2/2014 p. 18-20.
- Tîmbuș, Ioan, *83 de ani de la prima vizită a Episcopului Rusu în Maramureșul istoric*, în „Lumina credinței”, Anul IV, nr. 3/2014 p. 16-19.
- Tîmbuș, Ioan, *Figura episcopului Alexandru Rusu oglindită de ziarul Graiul Maramureșului în perioada 1932-1950*, în volumul omagial *120 ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu*, Editura Scriptorium, Baia Mare, 2004, p 406-407.

Una dintre fotografiile document ale comunității greco-catolice din Cicârlău, realizată în 1945, la vizita în localitate a primului episcop greco-catolic al Maramureșului, dr. Alexandru Rusu. Fotografia a fost publicată pe un site de socializare de Adrian Pușcaș, unul dintre nepoții celui care avea grijă de biserică la acea dată. Ulterior, a fost reprodusă pe www.emaramures.ro

Mihai Dan

1884-1968

Ion M. BOTOȘ

Mihai DAN s-a născut la 17 octombrie 1884 în Apșa de Mijloc, comitatul Maramureș, într-o familie de țărani mijlocași. Tatăl său făcea parte din neamul lui Gheorghe al Cârnicului, iar mama sa a fost preoteasă.

În familie au fost mai mulți copii:

- Gheorghe al lui Ilieș, care a avut trei copii (Măricuța, Ileană și Ion);

- Axenie, care a fost măritată după Ion a lui Mihai a Sichii și a avut șase copii (Gheorghe, Ion, Nița, Mihai, Vasile și Ileana);

- Anuța, care s-a măritat după Văsâi a lui Gheorghe a Teciolui și a avut trei copii (Domnița, Ileana și Nuțu);

- Mihai a fost căsătorit cu Ileana lui Gheorghe a Notărășății¹.

La vârsta de șase ani (1890) a fost dat la școală. Aici erau în jur de 60-100 de copii și era un singur învățător, al cărui program era de peste 12 ore, zilnic, indiferent de anotimp. În școală se învăța, atât românește (litere chirilice), cât și ungurește.

În anul 1892 a venit învățător Bel Petru, unul dintre cei mai buni învățători pe care i-a avut Apșa de Jos.

Mihai Dan a urmat școala până la vârsta de 16 ani, părinții lui plătind ore separate învățătorului. Dintre colegii lui de școală, alături de el au fost remarcați de către învățător Pop Ionaș al Mânzanului, Dan Vasile al Găzducului. „Atestatul” de absolvire (șase clase) a fost obținut în „limba ungurească”. Părinții celor trei elevi evidențiați au prezentat „atestatele” Inspectoratului Școlar din Sighet, unde li s-a promis că în decurs de 3 luni acestea le vor fi recunoscute (echivalente) cu 6 clase gimnaziale, iar după încă doi ani vor da examen pentru 8 clase gimnaziale. Legat de

acest eveniment, Mihai Dan își amintește următoarele: *Numai că trebuie a plăti taxa de intrare în gimnaziu, de la unu la 100 de zloți, și pe atunci 2 boi erau 150 de zloți, și o vacă era 50 de zloți, și tata n-o avut ce vinde să mă deie la școală, și tot așa a fost și Pop Ionaș a Mânzanului. Dan Ionaș Găzducu o fost gazdă bună, dar nici el nu și-a dat copilul la școală, că au fost prea mare taxa. Apoi Ionaș a Mânzanului a învățat în (satul) Iapa de cantor, și eu am rămas la plug, dar cartea nu am părăsit-o².*

În anul 1904 a rămas orfan de tată, iar în 1906 a fost luat în „cătane”, dar spune el în continuare „n-am cătunit numai 2 luni c-am avut lăcrămație”³.

În anul 1907 se căsătorește. Odată cu începerea Primului Război Mondial (1914), Mihai

1 Informator Dan Vasile a lui Mihai, diac greco-catolic din Apșa de Mijloc, 6 aprilie 2018, Apșa de Jos.

2 Vladimir Zagaevski, *Un manuscris în grai maramureșean. Istoria Apșei de Mijloc (Fragmente)*, în „Limba română”, Anul X, Nr. 3-5, Chișinău, p. 193-194.

3 *Ibidem*.

Dan a fost mobilizat (1 august 1914) și trimis pe fronturile din Serbia și Italia până în toamna lui 1918, când devine invalid. În timpul războiului a fost avansat la gradul de caporal și a fost decorat cu Medalia de Argint, clasa a II-a.

Mihai Dan a participat la toate acțiunile premergătoare Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, fiind desemnat delegat „cu credenționar” la acest important eveniment, Iată ce notează Mihai Dan în amintirile sale:

„În 27 noiembrie am luat parte la o adunare în Slatina făcută de intelectuali din Sighet: din Apșa de Mijloc – 20 de oameni, din Apșa de Jos 20 de oameni, din Slatina – 10 oameni și din Biserica Albă – 10 oameni. Ne-au spus că în 1 Decembrie 1918 va fi Mare Adunare la Alba Iulia, unde s-or strânge delegați din tot Ardealul și din toate colțurile unde sunt români și ne vom alipi către România, de aceea să tremetăm și noi, aceste 4 sate de peste Tisa, 2 delegați. Am fost ales eu și Filip Mihai din Apșa de Jos (...) Apoi în 1919 au venit Românii la noi și au stat 2 ani. În 1921 au venit cehii, și în 1938 am fost sub Ucraina, în 1939 au venit iar ungurii, 1944, în octombrie, au venit rușii”⁴.

Între anii 1923-1927 a fost „primar și jurat la Hust, la Porata”. Din 1928 a fost deputat la Rahău. Din 1921 până în 1945 (între 1941-1944 a fost casier la Apșa de Jos) a fost casierul Composesoratului și a răspuns de Muntele Apesca, calitate în care a cartografiat hotarul comunei.

În 1950 se înscrie în „colhoz”⁵.

Mihai Dan a lui Ilieș a lui Dumnezeu s-a stins din viață la data de 2 mai 1968.

La vârsta de 80 de ani, în 1964, Mihai Dan își scrie „Autobiografia”, în două volume. Primul cuprinde foarte importante date despre evoluția localității, informații despre datini și obiceiuri (șezători, nunți, vrăjitorii ș.a.), despre bolile (holera) și foametea care s-au abătut asupra ținutului, despre oameni și multe altele. În epoca sovietică în zonă (Transcarpatia) au avut loc mai multe cercetări și astfel mai multe pagini din aceasta lucrare autobiografică au fost publicate în revista „Limba română” din Chișinău.

Al doilea manuscris al lucrării autobiografice s-a păstrat la diacul greco-catolic din Apșa de Mijloc, Vasile Dan, sub titlul de *Istoria ce-am petrecut în crâncenul război*, manuscris care prin bunăvoința d-lui Viorel Ciubotă, fost director al Muzeului Județean Satu Mare, și cu sprijinul Consiliului Județean Satu Mare, a fost publicat (199 p.) în anul 2008 la Editura Muzeului sătmărean. Îngrijitorii ediției au fost Viorel Ciubotă și Ion M. Botoș. Despre volum s-au publicat recenzii în „Revista Arhivelor Maramureșene”, nr. 9/2016, p. 317-324 (dr. Robert C. Tökölyi), „Mesagerul literar și artistic”, Serie nouă, Anul III (X), nr. 8 (127), Bistrița, august 2009 (Cornel Cotuțiu), recenzie republicată în publicația „Apșa”, nr. 3 (58), 2009, în publicația „Apșa”, nr. 4 (63), 2010 (dr. Ilie Gherheș).

Mihai Dan a fost unul dintre cei mai mari cărturari ai satului. A avut prima bibliotecă personală din sat (religie, istorie, matematică, beletristică), a cules de la bătrânii satului date referitoare la istoria satului natal (parte din ele au fost publicate așa cum s-a arătat mai sus). În sat oamenii îi ziceau Dan Mihai al lui Ilieș a lui Nicoară a Cârznicului (poreclit a lui Dumnezeu)⁶.

Redăm mai jos câteva întâmplări al căror erou a fost Mihai Dan:

■ Înainte de a muri Mihai Dan și-a prevăzut moartea. Astfel, într-o bună zi el ședea pe laiță la poartă. Soția sa Ileana, împreună cu nepoata, au ieșit din ocol și se îndreptau spre câmp să-și vadă locurile de pământ. Atunci Mihai Dan le-a strigat spunându-le să nu stea prea multă vreme pe acolo pentru că el va muri în acea după-masă. Dar nu a fost băgat în seamă și când acestea s-au întors de la câmp l-au găsit mort.

■ În sat trăia un evreu care făcea sicrie (șălașuri) la comandă. După moartea lui Mihai Dan, rudele sale s-au adresat evreului să îi facă sicriul. Dar mare le-a fost mirarea când evreul le-a spus că sicriul este gata și încă plătit de mort însuși. Cu câteva zile înainte Mihai Dan, a fost la el, a comandat sicriul, i-a luat măsura, zicându-i că va muri peste trei zile și că vrea să fie gata până atunci.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*.

6 Ion M. Botoș, *Personalități marcante ale culturii românești din Transcarpatia*, vol. I, Apșa de Jos, p. 61-62.

■ După sosirea rușilor în sat au început problemele cu Biserica Greco-Catolică. Au venit kaghebiștii să îl aresteze pe Laurențiu Marina, preotul greco-catolic care în acel moment era în toiul slujbei la biserică. Mihai Dan s-a apropiat de aceștia și i-a rugat să-l lase pe preot să termine slujba și pe urmă îl pot aresta⁷.

*

În memoria lui Mihai Dan al lui Ilieș a lui Dumnezeu în publicația „Apșa”, nr. 6 (80) din noiembrie 2013 s-a făcut public un anunț în vederea ridicării unui monument funerar pe locul unde este înmormântat în cimitirul Bisericii Vechi (1428). Apelul a avut un ecou destul de restrâns cu excepția câtorva prieteni și a meșterilor de monumente funerare din Apșa de Mijloc.

„Greul” demersului nostru a căzut însă tot pe „umerii” Uniunii Regionale a Românilor din Transcarpatia „Dacia”, dar la 16 noiembrie 2013, cu ocazia Simpozionului Internațional „60 de ani de învățământ mediu românesc în partea dreaptă a Tisei”, participanții au depus coroane și jerbe de flori pe monumentul funerar al lui Mihai Dan al lui Ilieș a lui Dumnezeu.

În aceeași notă, pe data de 22 noiembrie 2013, Uniunea Regională a Românilor din Transcarpatia „Dacia” a organizat, cu participarea unor oaspeți din România și Republica Moldova, mai multe acțiuni dedicate memoriei lui Mihai Dan a lui Ilieș a lui Dumnezeu. Cu această ocazie invitații au depus coroane și jerbe de flori și coroane la mormântul acestuia.

Monumentul funerar al lui Mihai Dan, restaurat în 2013

⁷ Informator: Dan Vasile a lui Mihai (n. 22 aprilie 1940, cantor greco-catolic la Apșa de Mijloc), Apșa de Jos, 15 ianuarie 2018.

Ion Bârlea

1883-1969

Laurențiu BATIN

Prestigiosul om de cultură maramureșean Ion Bârlea s-a născut în comuna Berbești, județul Maramureș, la 11 ianuarie 1883, din părinții proto-pop Petru Bârlea și Elena (Ilca) Man. Tatăl său, născut la 1853 în Berbești, a fost fiul țaranului Bârlea George a lui Ioan, iar mama sa, născută la 1864, a fost fiica preotului Alexandru Man din Cornești.

Școala primară a început-o în satul său natal unde l-a avut ca învățător pe Demetriu Gherasim¹, un învățător foarte bun și apreciat de către vicarul Tit Bud. Își termină cele patru clase primare între anii 1889-1892, la școala ungarilor romano-catolici din Sighet, unde l-a avut ca învățător pe Ion Berthold.

A urmat apoi, între 1892-1896, gimnaziul romano-catolic, condus de Ordinul Piaristilor. Director al gimnaziului a fost piaristul I. Malowjai. După terminarea gimnaziului, s-a înscris la liceul confesional al calvinilor din Sighet (director Al. Dobay), pe care l-a absolvit în 1900.

Apoi, timp de patru ani, între 1901 și 1905, a urmat cursurile Academiei Teologice din Gherla (rector Georgiu Ioan), pe care și le-a finalizat cu rezultate excepționale.

După terminarea studiilor academice, patru ani nu s-a hirotonit și s-a ocupat de probleme cultural-literare. Ca atare, a colindat toate satele maramureșene și a cules însemnările de pe cărțile bisericești, de pe icoane, de pe iconostase, de pe clopote și gravurile de pe pereții bisericilor. În final a întocmit un material pe care i l-a trimis lui

Nicolae Iorga. Acesta l-a publicat în anul 1909, cu titlul *Însemnări din bisericile Maramureșului*. Cartea cu cele 245 de pagini a făcut parte din

publicația lui Nicolae Iorga, *Studii și documente*, reprezentând volumul al XVII-lea. Această carte are o importanță deosebită și în domeniul folcloric, deoarece pe unele cărți bisericești sunt notate diverse poezii populare, versuri, rețete medicale, anumite calamități cu care s-a confruntat comunitatea etc. Cartea completează bibliografia românească veche, pentru că Ion Bârlea a descoperit 57 de cărți liturgice neconseminate până la acea dată². În prefață, Nicolae Iorga a apreciat munca autorului menționând următoarele: „Meritul de a fi adunat fără

vreun sprijin și îndemn aceste însemnări e al teologului maramureșean Ion Bârlea, comuna Berbești. D-sa a cetit cum a putut; pe alocuri cetirea sa e discutabilă, ba chiar evident greșită. Așa cum sunt, aceste mărturii istorice și documente de limbă vor aduce un mare folos”.

În recenzia făcută în revista „Neamul românesc literar” a mai completat: „Puțini tineri, câtă Românie este, ar fi în stare să aducă această jertfă, și astăzi, când volumul de însemnări maramureșene e gata, toată lumea care se interesează de limbă ca și de trecutul nostru trebuie să-i mulțumească”³.

Revenind la perioada celor patru ani de după Academie, trebuie să subliniem faptul că, în această perioadă, Ion Bârlea l-a ajutat pe tatăl său la construcția bisericii de piatră din Berbești. El a

1 A se vedea *Învățămintul din Berbești*, în Laurențiu Batin, *Berbești – Credință, oameni și tradiții*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2013, p. 98-101.

2 Despre acest fapt, dr. Gh. Bran a scris un articol în „Graiul Maramureșului”, nr. 94 din 30 mai 1935.

3 Ion Bârlea, *Literatura populară din Maramureș*, Editura pentru literatură, 1968, p. XX.

condus efectiv administrarea lucrărilor asistând personal la punerea crucii din vârful bisericii vechind pentru ca aceasta să fie bine așezată⁴.

Tot în acești patru ani a cules folclor maramureșean. Culegerea sa proprie de balade, colinde, bocete, descântece, farmece și desfaceri a fost publicată în anul 1924, în două volume, editate de Casa Școalelor. A fost apreciată de specialiștii timpului, fapt pentru care autorul a fost premiat de Academia Română cu premiul „Năsturel”⁵. Publicarea acestor volume s-a efectuat cu sprijinul marelui om de cultură și folclorist G. T. Kirileanu din Piatra Neamț. Primul volum a fost intitulat *Balade, colinde și bocete din Maramureș* (conține 51 de balade istorice și voinicești, 33 colinde și 10 bocete), iar al doilea *Cântece populare din Maramureș, descântece, vrăji, farmece și desfaceri* (conține 267 cântece de dragoste, 212 cântece de jale și supărare, 49 cântece cătănești sau ostășești, 179 cântece diverse, luătoare în răs, cântece de beție, cântece la nunți etc., strigături, 326 chiuituri sau țipături, 64 descântece, vrăji, farmece, desfaceri). Autorul a avut bucuria să-și vadă retipărită cartea în 1968 când,

Ion Bârlea cu soția, fiul Flaviu și una dintre fițele.
În centru fotografiei, G.T. Kirileanu.

cu toate că depășise de mult vârsta de 80 de ani, a colaborat cu plăcere la pregătirea acestei ediții⁶.

Ion Bârlea s-a căsătorit la 18 februarie 1909, cu Elena Vlad, născută la 15 decembrie 1889, fiica preotului Ioan Vlad, paroh în Botiza, județul Maramureș, și a Amaliei Ghiban⁷.

Din această căsătorie s-au născut nouă copii, dintre care azi nu mai trăiește niciunul. Aceștia au fost:

1) Flaviu Bârlea, născut la Ieud la 6 decembrie 1909, inginer, căsătorit cu Elisaveta Iacobovici, fără copii;

2) Mircea Bârlea, născut la Călinești, județul Maramureș, la 23 iulie 1918, căsătorit cu Olivia Onac din Aiud, având din această căsătorie trei copii. S-a stins din viață la 5 august 1973, în Târgu-Mureș, la vârsta de 55 de ani. Mircea a fost ofițer activ în războiul antifascist și a fost decorat cu „Steaua României”, cls. a V-a, pentru fapte de eroism.

3) Elena (Ileana), născută la Sighetul Marmației, la 24 martie 1923, profesoară de gimnastică medicală, divorțată.

4) Tiberiu Bârlea, născut la Ieud, 8 septembrie 1913, șef de lucrări stomatologice în București, căsătorit, dar fără copii, mort în timpul bombardamentului din anul 1944.

5) Livia Bârlea, născută la Călinești, județul Maramureș, la 21 ianuarie 1917, chimistă, căsătorită cu Eracle Milițescu, director tehnic la Institutul de Proiectări de Mine. Livia Bârlea a decedat la 9 februarie 1966 și a fost înmormântată la Cimitirul Bellu Ortodox. Din această căsătorie au rezultat doi copii.

Ion Bârlea a mai avut un băiat și o fetiță care i-au murit la Ieud, o fetiță la Berbești și o alta la Sighet.

După căsătorie, în luna aprilie 1909, a fost hirotonit cu ordinul preoțesc de episcopul dr. Ioan Sabo de Gherla și a fost numit preot adjunct la parohia Ieud, unde a slujit până în anul 1913. Acolo a locuit într-o casă modestă cu două camere, zidită din materialul lemnos rămas din clădirile fostei mănăstiri din Ieud, care a fost

4 Datele sunt menționate în scrisoarea pe care Ion Bârlea i-a trimis-o părintelui Voina Danil la 16 martie 1968.

5 Radu Zlati, *Ion Bârlea*, în *Monografia Liceului Pedagogic din Sighetul Marmației*, Editura Valea Verde, 2012, p. 124.

6 Mihai Marina, *Maramureșeni – portrete și medalioane*, Editura Dragoș-Vodă, Cluj-Napoca, 1998, p. 274.

7 Nicolae Iorga a primit să fie nașul onorific la căsătoria celor doi și a trimis o telegramă care s-a înmănat și citit în mod public chiar în timpul când erau la masă toți musafirii.

demolată la porunca împărătească de la Viena. În această locuință a primit vizita lui G. T. Kirileanu și a lui G. Vâlsan, profesor universitar la catedra de geografie a Universității din Cluj. Din acel moment a legat o strânsă prietenie cu Kirileanu⁸.

Anii petrecuți la Ieud au reprezentat pentru Ion Bârlea, așa cum bine o precizează chiar el, *cei mai curajoși ani ai vieții mele. Sentimentul național român și dragostea față de plugarul român s-au manifestat în mod natural în gradul cel mai desăvârșit. Luptele ce am purtat, atât cu stăpânirea maghiară, cât și cu elementele maghiarizate nu le voi uita niciodată. Populația română, țărănimea m-a secundat și mi-a dat tot sprijinul ca să înving toate persecuțiile și piedicile ce mi s-au pus în cale pentru deșteptarea poporului.*

În toate duminicile și sărbătorile religioase am ținut cuvântări-predici, atât în Biserica din Deal, cât și în Biserica din Șes⁹.

În acești cinci ani, a trimis nenumărați copii ca să se pregătească pentru diferite meserii, în centrele românești. De asemenea, cu ajutorul lui Nicolae Iorga, a înființat în comuna Ieud prima bibliotecă românească pentru țărănimea din această localitate.

Și-a ajutat enoriașii nu numai în chestiuni culturale și spirituale, dar și în gospodăriile lor comunale. A intervenit chiar și în chestiunea compozitorului, ceea ce a provocat ura și persecuția autorităților locale, regionale și nu în ultimul rând, al celor guvernamentale. Astfel, prim-pretorul de atunci a reușit să-l convingă pe prefectul județului să raporteze guvernului că preotul este un element discordant. Rezultatul s-a concretizat în retragerea ajutorului de stat, care se dădea în mod special preoților maramureșeni, ca un fel de pretext pentru a face din ei niște patrioți, gata să-i servească pe guvernanți.

S-a încercat atunci înlăturarea lui din sat, însă a fost ajutat de protopopul din Dragomirești, Emil Bran, care a șantajat autoritățile cu abdicarea tuturor preoților din parohiile lor și, ca urmare, preotul a fost lăsat în serviciu mai departe.

Pe acest fond, după cinci ani de activitate culturală intensă, a fost transferat, în anul 1913, la parohia Călinești, situată pe Valea Cosăului. Aici, i-a condus pe enoriașii săi aproape șapte ani, timp

în care a încercat să-i aducă pe calea cea bună și să-i dezvețe de unele atitudini imorale. Totodată, i-a ajutat și în chestiuni personale.

A reparat casa parohială și edificiile ce aparțineau acestora și a plantat sute de pomi fructiferi pe terenurile cimitirelor și pe alte suprafețe, care, la timpul lor, au adus un venit frumos celor ce i-au urmat.

După un an de activitate spirituală, a început Primul Război Mondial. Acesta a adus multă suferință bătrânilor și femeilor ce și-au pierdut soții pe fronturile austro-ungare, rămânând fără niciun sprijin. Singura consolare pentru ei au reprezentat-o rugăciunile și povețele preotului.

În luna decembrie a anului 1918, din cauza unor probleme medicale, n-a putut participa, alături de tatăl și fratele său, protopopul Petru Bârlea și dr. Gheorghe Bârlea, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

În schimb, a întâmpinat armata română, Regimentul 14 Roșiori, care a intrat în Maramureș pentru a elibera județul de armata ucraineană invadatoare.

Perioada petrecută la Călinești este amintită în aceeași corespondență purtată cu părintele din Berbești. Și-l amintește cu drag pe diacul Borodi Vasile, zis Holdiș, de la care a împrumutat tratate teologice scrise de fostul mitropolit al Blajului,

Ion Bârlea, soția Elena, fiica Ileana și două nepoțele

⁸ Acesta s-a stins din viață în ziua de 13 noiembrie 1960, ora 20.00, la locuința lui din Piatra-Neamț.

⁹ Iordan Datcu, *Autobiografia lui Ion Bârlea*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 21-22-23, ianuarie-iunie 2007, p. 2037.

dr. Vasile Suci. Îl descrie ca fiind un țăran foarte deștept care a citit mult, întrecându-i pe mulți intelectuali.

Pe vremea cutreierării satelor maramureșene, Ion Bârlea a avut șansa să fie o călăuză apreciată a trei mari personalități.

Prima dintre ele a fost marele savant Nicolae Iorga. L-a condus prin toate satele maramureșene, inclusiv în satul său natal Berbești, unde l-a cunoscut pe protopopul Bârlea și familia acestuia. Ion Bârlea a menținut toată viața legătura cu marele profesor, participând de mai multe ori la cursurile acestuia de la Vălenii de Munte.

Cel de-al doilea musafir al Maramureșului voievodal, călăuzit de Ion Bârlea, a fost muzicianul și compozitorul Béla Bartók¹⁰, un priceput colecționar al muzicii populare românești. Marele muzician maghiar a purtat și corespondență, în limba română, cu Ion Bârlea, în special pentru a-și aprofunda mai bine limba noastră. Trebuie să specificăm faptul că în zona Bihor, Béla Bartók a fost călăuzit în munca de culegere a cântecelor populare românești de către Ioan Bușiția, profesorul chemat să predea la nou-înființatul Institut Preparandial din Sighet¹¹. Folclorul muzical cules de Béla Bartók în Maramureș a fost publicat la München în anul 1923, cu titlul *Volksmusik der Rumänen von Maramureș, von Béla Bartók. Mit einer Bildtafel*, 1923. Drei Masken Verlag, München¹².

Al treilea oaspete al lui Ion Bârlea în Maramureș a fost compozitorul Tiberiu Brediceanu, care, de asemenea, s-a ocupat de culegerea și studiul muzicii populare românești. Lucrarea lui Tiberiu Brediceanu s-a publicat după o așteptare lungă de 46 de ani¹³.

Revenind la perioada petrecută în Călinești, preotul Ion Bârlea avea să mai precizeze următorul aspect: „Cu privire la enoriașii mei din parohia Călinești, unde am stat 7 ani, nu m-am înțeles

în ceea ce privește contribuția lor la plata preotului, astfel că în cei 7 ani am susținut familia mea cu 5 copii numai din alte venituri, fără să primesc de la dânsii ceva. Episcopia i-a sancționat pentru purtarea lor nefirească, întrucât după numirea mea de profesor la Sighet, nu le-a dat preot timp de peste un an, iar vărul meu Patriciu Bârlea, care a urmat după mine, a primit o contribuție frumoasă din partea enoriașilor, ca să nu mai fie sancționați ca anterior”¹⁴.

Poate acesta a fost unul dintre motivele care l-au determinat să părăsească această așezare. Începând cu 1920 a fost numit profesor suplinitor de religie la Școala Normală din Sighet, unde a predat până la desființarea acesteia în 1938. În anul 1921 a obținut diploma de profesor, iar mai apoi și definitivatul¹⁵.

În calitate de profesor de religie, pe lângă serviciile sacre, a înființat în oraș Reuniunea Mariană, atât la Școala Normală de Băieți, cât și la Liceul de Fete și a ținut în fiecare duminică și în sărbători ședințe cu program artistic precum și conferințe împreună cu ceilalți membri ai asociației.

Soția sa, Elena, a avut un atelier de țesătorie la parterul Palatului Cultural din oraș, unde mai multe fete din comunele maramureșene lucrau covoare cu motive românești, cu care s-a prezentat și la expoziția din Praga și la cea din București. Dintre lucrările ei remarcabile amintim covorul cu vulturul, reprezentând universalitatea bisericii.

În perioada în care a activat în Sighet a îndeplinit mai multe funcții. Astfel, a fost membru în comitetul Asociației Culturale din Maramureș, înființată în 1860; director al „Gazetei maramureșene pentru cultură și propagandă națională”; arhivar la Arhiva Istorică a Județului Maramureș începând din anul 1922¹⁶; delegat al Arhivelor Statului pentru aranjarea și selecționarea arhivelor; membru în Comisia româno-ce-

10 Referitor la activitatea lui Bartók privind studierea muzicii populare din Maramureș, a se vedea lucrarea lui Tiberiu Alexandru, *Bela Bartók despre folclorul românesc*, Editura Muzicală, București, 1958.

11 Vasile Paul, *Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș 1860-1918*, în *Monografia Liceului Pedagogic din Sighetul Marmăției*, Editura Valea Verde, 2012, p. 124.

12 Béla Bartók, *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*, Drei Masken Verlag, München, 1923.

13 Tiberiu Brediceanu, *170 melodii populare din Maramureș*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.

14 Din colecția sa personală de scrisori.

15 Ion Bârlea, *op. cit.*, p. XX.

16 În această perioadă, cercetând documentele vechi, semnate și întărite cu sigiliile personale ale autorităților și persoanelor respective, a reușit să stabilească stemele și heraldica lor, alcătuiind lucrarea *Date istorice asupra familiilor nobile maramureșene și heraldica stemelor familiilor nobile române din Maramureș*, rămasă însă în manuscris.

hoslovacă de sub președinția lui Victor Hodor, cu predarea matriculelor de nașteri-căsătoriți și morți pentru comunele care s-au cedat Cehoslovaciei, localități de dincolo de râul Tisa - predarea s-a făcut în orașul Cașovia; membru corespondent al Astrei Sibiu, secția de folclor; membru activ în cadrul secției de istorie al Astrei din Sibiu.

Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea executării Tratatelor, l-a numit la 22 noiembrie 1922, membru în comisia de executare a lucrărilor prevăzute în Convenția pentru arhivele comunale din România și Cehoslovacia, semnată la Viena, în ziua de 14 octombrie 1922¹⁷.

Începându-și activitatea ca arhivar al județului Maramureș în vara anului 1922, profesorul Bârlea a trudit mult pentru sistematizarea vastului material documentar existent, motiv pentru care vom insista puțin asupra acestei perioade. În februarie 1934 acesta a întocmit un memoriu care reprezenta starea „de facto” a arhivei județului Maramureș. Conținutul acestuia ne îndreptățește să apreciem valoarea documentelor identificate și păstrate în arhiva Prefecturii județului Maramureș. De altfel, exista în zonă o veche tradiție pentru păstrarea arhivelor unor instituții politico-administrative, dar și a unor documente despre familii nobile (stemele familiilor nobile, familiile nobililor din Maramureș din cercetările comisiilor din

1751-1824, cărți din bibliografia veche românească etc.), existând informații conform cărora în 1577 Comitatul dispunea de un local pentru arhiva proprie¹⁸.

În memoriul său, Ion Bârlea oferea și soluții: „părerea subsemnatului este să se întocmească o carte principală în care să se inducă în rezumat conținutul fiecărui act având fiecare act număr deosebit care să se publice apoi într-o broșură pentru ca cercetătorii ușor să se poată orienta în ce privește documentul ce-l doresc a-l studia pentru istoria Maramureșului.

Materialul enorm ce se găsește în manuscrise este ca și mort, nimeni nu poate să se orienteze în situația de azi. Dacă s-ar publica catalogul documentelor s-ar putea mult ușura calea spre a obține date pentru monografia județului”. Lucrarea urma să se efectueze „după normele ce le-ar da direcțiunea generală a Arhivelor Statului sub conducerea Directorului general, d-l Constantin Moisil și Academia Română”¹⁹. Totodată, profesorul Bârlea atrage atenția asupra pericolului dispariției unor documente inestimabile, fapt ce-l determină pe Constantin Moisil să-l avertizeze pe prefect în acest sens²⁰.

Din întreaga activitate desfășurată la arhive și din studierea unor hrisoave vechi, Ion Bârlea a publicat unele articole privind istoricul județului, precum și lucrarea *Contribuțiuni la Istoria Maramureșului: după un manuscris al fostului arhivar Gheorghe Petrovay*, în anul 1929.

Un alt merit important al său l-a reprezentat promovarea presei românești în Maramureș. Puțină lume știa cu câtă greutate putea fi menținută în acele vremuri o gazetă culturală de provincie. Se năștea din entuziasmul câtorva oameni, supraviețuia câtva timp și apoi pe măsură ce entuziasmul se potolea, mai dăinuia câte o lună-două.

„Sfatul”, prima gazetă ro-

Sezătoare literară ținută la Sighet cu participarea scriitorilor Liviu Rebreanu, Cincinat Pavelescu, N. Davidescu, Gh. Brăescu, Camil Petrescu, I. Al. Bassarabescu, Gh. Gregorian. Ion Bârlea este ultimul din partea stângă, cu barbă.

17 Iordan Datcu, *op. cit.*, p. 2041.

18 Adalbert Balogh, *Arhiva Comitatului Maramureș până în anul 1849*, în „Revista de Arhivistică”, Cluj-Napoca, nr. 1-2/1998, p. 64.

19 S.J.A.N. Maramureș, fond Prefectura județului Maramureș, ds. 18/1934, f. 2 v.

20 *Ibidem*, ds. nr. 13398/ 1934, documente Ion Bârlea, f. 57.

mânească din Maramureș și-a început apariția la 7/20 decembrie 1918 și a apărut până în anul 1921, când și-a schimbat titlul în „Maramureșul”, continuând până în anul 1923 să apară ca organ al unui partid. În anul 1921 mai apărea „Gazeta Maramureșului” redactată de Constantin Ionescu-Olt. În anul 1923, ambele gazete și-au sistat apariția, luând naștere „Gazeta Maramureșană”, fără colorit politic, ca organ de răspândire a culturii și de informare, redactată de un comitet compus din: dr. Vasile Kindriș, dr. Titu Doroș, prof. Ioan Biltiu-Dăncuș, prof. Ion Petrescu, prof. Ion Bârlea, dr. Vasile Filipciuc, prof. Gheorghe Vornicu și Constantin Ionescu-Olt. Încetul cu încetul acest comitet s-a redus, rămânând în scurt timp, numai Ion Bârlea și Gheorghe Vornicu. După plecarea din Maramureș a lui Vornicu²¹, „Gazeta Maramureșană” a rămas exclusiv atributul lui Ion Bârlea.

Munca și perseverența acestuia au reprezentat temeiul supraviețuirii gazetei pentru încă un deceniu. A fost cea mai lungă supraviețuire a unei publicații interbelice din Maramureș. În anul 1932, Ion Bârlea, socotindu-și misiunea îndeplinită, a lăsat locul unei noi generații care a înființat publicația „Graiul Maramureșului”²².

Dorim să aducem în discuție un aspect mai puțin cunoscut din viața lui Ion Bârlea, din perioada în care a activat în Maramureș. Subiectul nu a mai fost tratat, ci doar amintit în treacăt de către Ioardan Datcu.

Întrebarea care se pune este dacă Ion Bârlea a fost sau nu parlamentar. Vom încerca să demonstrăm că acesta a fost, într-adevăr, deputat, în guvernarea lui Nicolae Iorga. În primul rând trebuie să pornim de la datele istorice care precizează că Iorga a devenit prim-ministru al României în aprilie 1931, la cererea lui Carol al II-lea, întors din exil pentru a-l înlocui pe fiul său Mihai I. În această calitate de prim-ministru, a organizat alegerile parlamentare din iunie 1931. La aceste alegeri a candidat și Ion Bârlea în Maramureș, pentru un loc de deputat pe care l-a și câștigat. Ioardan Datcu amintește faptul că, cercetând un Anuar al Parlamentului României din

1931, l-a găsit pe Bârlea printre parlamentari, cu fotografie.

Din studiul unor documente arhivistice maramureșene, aflăm că în 1933 a existat o dispută între Ion Bârlea și autoritățile județene pe fondul unui presupus cumul de funcții. A fost vorba de cele două funcții deținute de către Bârlea în același timp: cea de profesor la Școala Normală și cea de șef de birou la Prefectura județului Maramureș, pe linie de arhivă, pentru care nu a mai fost retribuit de foarte mult timp. El a considerat cele două funcții în strânsă legătură de specialitate, situație în care cumulul nu putea exista. Chiar dacă în prima instanță a pierdut dreptul de a profesa în același timp ambele funcții, în cele din urmă acest drept i-a fost recunoscut.

La 18 mai 1935, în cadrul ședinței Comitetului Central de Revizuire, prezidată de dl. C. Georgescu-Vâlcea și avându-i ca membri pe dl. M. Văraru, P. Modolea și T. Marinescu, s-a judecat apelul făcut de Ion Bârlea contra deciziei comitetului local de revizuire Cluj, secția II cu nr. 1988/26.11.1934. În această ședință s-a decis să i se dea câștig de cauză lui Ion Bârlea, anulând decizia anterioară (nr. 12025/29.09.1934) dată de Prefectura județului Maramureș²³.

Revenind la memoriul pe care Ion Bârlea l-a adresat Prefecturii Județului Maramureș la 26 martie 1933, precizăm că acesta conține exemplificări de situații similare ce-i dau câștig de cauză lui. Una dintre aceste situații ne privește în mod direct și se referă la perioada în care a fost și deputat în Parlamentul României și șef de birou la arhivă în același timp. În memoriu se preciza că „la alegerile parlamentare din maiu 1931, sub guvernarea dlui Nicolae Iorga am fost ales deputat fără să-mi dau demisia din funcția de la județ... când eram ales în Parlament n-am demisionat din funcțiunea mea de la județ deoarece comisiile parlamentului n-au găsit incompatibilitate”²⁴.

În sprijinul acestei cercetări ne mai vine în ajutor, încă o dată, Ion Bârlea, care în autobiografia sa, menționează: „În activitatea mea profesorală, timp de 36 de ani, n-am lipsit o zi de la datorie, în afară de concediul din oficiu, pe timp

21 Acest harnic profesor a avut în Maramureș o activitate remarcabilă, fiind întemeietorul Muzeului Etnografic.

22 Mihai Marina, *op. cit.*, p. 275-276.

23 S.J.A.N. Maramureș, fond Prefectura județului Maramureș, ds. nr. 13398/1934, documente Ion Bârlea.

24 *Ibidem*, f. 12-13.

de la 1 septembrie 1931 la 31 martie 1932, în calitate de concediu parlamentar”.

Din cele prezentate rezultă cu certitudine că profesorul Bârlea a fost deputat și, din fericire, n-a fost singurul parlamentar născut în Berbești, pentru că așa cum vom vedea mai târziu, și fratele lui, dr. Gheorghe Bârlea, a ocupat o astfel de funcție.

În anul 1937, după ce copiii lui și-au luat bacalaureatul și au dorit să urmeze diverse studii superioare universitare, s-a transferat la Cluj, unde exista aceasta posibilitate. Cu sprijinul lui Iorga a fost transferat la Catedra de religie a Liceului nr. 2 „Dr. C. Angelescu”, din Cluj. S-a prezentat la catedră, dar negăsind locuință potrivită pentru întreaga familie, a cerut detașarea la Școala Normală din Sighet pentru anul școlar 1937-1938. La sfârșitul acestui an școlar s-a întors la Cluj și a predat la liceul respectiv până în 30 august 1940, dată la care s-a semnat tratatul de la Viena.

De la directorul Liceului de băieți nr. 2 din Cluj a primit un certificat oficial cu următoarea mențiune: „Profesorul titular definitiv I. Bârlea, transferat la această școală de la data de 1 septembrie 1937, a funcționat la catedră, în tot acest timp, cu cea mai mare punctualitate, n-a avut nici un concediu și și-a îndeplinit cu conștiinciozitate toate obligațiile de participare la întreaga activitate școlară. În afară de această activitate, care-l situează între cei mai devotați profesori ai instituției acesteia, d-sa a dezvoltat o frumoasă activitate extrașcolară, organizând cu elevii, săptămânal, ședințe moral-religioase și culturale,

în cadrul Societății Reuniunea Mariană a elevilor, întemeiată din inițiativa d-sale... Liceul n-a avut să sufere nicicând de pe urma faptului că d-sa mai avea și funcțiunea de arhivar al Ținutului Someș, întrucât această activitate a desfășurat-o în orele când nu-l reținea programul școlar”²⁵.

Din Cluj s-a mutat cu familia în București și a primit catedra de religie la Colegiul Național „Sfântu Sava”, unde a activat din 1 octombrie 1940 până în aprilie 1945, când s-a pensionat. N-a terminat definitiv activitatea didactică deoarece, începând cu data de 1 septembrie 1945 și-a mai prelungit pentru un an funcția la catedră.

A locuit în București din 1940 până în 1947, când, din cauza foametei și a altor condiții greu de suportat, s-a mutat în Banat, comuna Vinga, unde a activat ca preot și s-a îngrijit de enoriașii români, în mare majoritate coloniști maramureșeni, din satele Berbești, Breb, Hoteni și din alte comune.

În anul 1958 a revenit în capitala țării, stabilindu-se într-o căsuță liniștită de lângă Otopeni. Aici a avut o grădină mare și un loc ideal pentru pomicultură și albinărit, în vecinătatea pădurii.

Fiindu-i anulat dreptul la pensie, în condiții neelucidate, la 28 aprilie 1950, Ion Bârlea a înaintat Institutului de Folclor și Etnografie din București o cerere prin care solicita sprijin. Mai departe, Institutul a adresat Ministerului Culturii - Direcția Generală a Artelor, un raport semnat de directorul Sabin Drăgoi și adjunctul său, Mihai Pop, cu următorul conținut:

Dedic acest volum, de familie maramureșeană, nepoatei mele: Lili și Valeria din com. Berbești, născute în anul 1911 și 11 Januarie 1883, din părinții Tatălui Bârlea prof. protopop H. Ileanu, decedat la data de 8 August 1927 iar mama la 21. Noiembrie 1911. Tatăl, desigur, a murit la aruncarea și pe care creștea, din fața altarului bisericii de zid, ridicat cu multă osteneală, sub directă supraveghere a lui, pentru ai încredința pe nepoții mei dragi, ca la termenul meu arătate, să intereseze pentru a se face parantele pentru odăchua sufletului lor.
1. XII. 1968.
Ion Bârlea

Autograf pe volumul reeditat în 1968, pe care Ion Bârlea l-a dedicat nepoatei sale, Roman Valeria [Lili] și soțului acesteia, Roman Dumitru [Mitru], din Berbești. Rândurile scrise pe prima pagină reprezintă o scurtă autobiografie a autorului.

25 Iordan Datcu, *op. cit.*, p. 2042.

„Profesorul Ion Bârlea este unul din cei mai bătrâni folcloriști ai noștri, ce mai sunt în viață. El a început să culegă folclor din 1910, când a colaborat cu maestrul Tiberiu Brediceanu la culegerea cântecelor populare din Maramureș. În anul 1913 l-a ajutat pe marele compozitor și folclorist maghiar Béla Bartók la culegerea pe care a întreprins-o în Maramureș.

După această dată, el a continuat să culegă folclorul maramureșean. Rezultatul muncii sale s-a concretizat în cele două volume de *Balade, colinde și bocete din Maramureș* și *Cântece populare din Maramureș*. În prezent, profesorul I. Bârlea de peste 70 de ani, trăiește complet lipsit de mijloace în comuna Vinga, din raionul Arad, întrucât modesta pensie ce o avea i-a fost retrasă acum patru ani. Printr-o muncă asiduă de aproape 50 de ani, profesorul I. Bârlea a căutat să adune și să valorifice comorile creației noastre populare

înscriindu-și cu cinste numele printre folcloriștii noștri cei mai de seamă. Față de aceasta, vă rugăm să binevoiti a sprijini cererea lui de a i se reaccorda modesta pensie, ce i-a fost retrasă acum patru ani. Dosarul pentru revizuirea pensiei se găsește la Ministerul Prevederilor Sociale...”²⁶.

În baza acestor demersuri, Ion Bârlea a primit o pensie viageră care l-a ajutat să-și întrețină familia și să-și revizuiască vechile lucrări. O nouă ediție a lucrării sale, cu titlul *Literatura populară din Maramureș*, a fost editată în 1968, când marele nostru folclorist împlinea 85 de ani. Aici, la marginea Bucureștiului, în liniște, după o activitate tumultuoasă, plină de eforturi, dar și de satisfacții, se stinge din viață la 15 mai 1969 și este înmormântat alături de alți membri ai familiei, în cimitirul Bellu Ortodox. După patru ani, l-a urmat pe drumul eternității și soția sa, preoteasa Elena, pe care o iubea nespus de mult.

Scrisoare din corespondența purtată de Ion Bârlea cu părintele Danil Voina din Berbești

Către

Senatul bisericesc din parohia Berbești

Sfinția-Sa Preotul Danil Voina, mă informează că „Crucea cea frumoasă” – așa-zisă în Maramureș – situată în partea de jos a satului, către parohia Vad, cruce care are figurile sculptate în lemn masiv, ridicată din timpuri vechi, a cărei bătrânețe e încă necunoscută, căci fie iertat tatăl meu, născut în anul 1853, spunea că e ridicată cu cheltuiala familiei nobile Rednic din Berbești și-n copilăria lui așa a găsit-o construită, deci se poate spune că are vechime aproape 2 secole, având o valoare deosebită, întrucât Isus Hristos răstignit pe cruce, sculptat în lemn și asemenea figurile de la baza crucii, tot sculptate în lemn masiv, durabil, căci după atâta timp a rezistat tuturor intemperiilor vremii.

Este singura cruce cu figuri sculptate în lemn din întreg Maramureșul Voievodal și nu exagerez dacă susțin că aproape în întreaga Transilvania, Biharia și Banat nu există o construcție asemănătoare.

Vechimea ei s-ar putea descifra dacă s-ar căuta arhiva familiară a familiei nemeșească Rednic de Berbești, care are conacul pe vârful dealului, unde a stat și bătrânul Petru Rednic, tatăl răposatului Alexandru (Șandor) care la timpul său a fost candidat de deputat față de Petru Mihaly senior, în circumscripția electorală Ocna Șugatag, dar fără succes. L-am cunoscut și eu în copilăria mea, avea o statură mică, dar bine încheată și purta cizme și uneori haine naționale maghiare, având plete albe, lungi, căzute pe umeri și având pălărie cu boruri largi, marginile ridicate, purtat în anotimpuri potrivite, căci iarna purta căciulă din piele de miel de la oile sale și argăsită tot casnic și executată tot în cadru familial. De altcum, în timpul copilăriei mele, aproape toți locuitorii din Berbești purtau plete lungi de păr, căci se susținea că cei care erau tunși scurt, ori au fost în armată, ori în închisoare au fost tunși.

La această cruce, zisă mândră, se ducea în fiecare vară, în mod solemn, procesiunea în ziua Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în frunte cu credincioșii de elită, nobili care purtau praporii, iar în față unul ducea Sfânta Cruce și după ei cei ce purtau icoanele sfinte pictate pe lemn care sunt o raritate azi și au o valoare mare, pictate de pictori necunoscuți, probabil zugravii Alexa și soția sa Elena, cari în 1758 au cumpărat și un clopot pentru biserică. Deasupra ușii de intrare a bisericii de

26 *Ibidem*, p. 2044.

lemn era gravat în lemn: „Sam. Andreas fecit Ecclesia”. Anno Domini 1758. Iar pe un alt clopot e inscripția „, Petrus Literatus. Anno Domini 1757”.

De-a lungul iconostasului era scrisoarea chirilică „Din mila lui Dumnezeu și din darul Duhului Sfânt s-au milostivit de s-au îndemnat spre lucru bun Hotnașu Ștefan Potacu și nemiș birău Gheorghie Avrameseu și cu toți boierii împreună a satului, precum au făcut contratușu cu zugravu Alexa și au îmbrăcat sfânta biserică spre lauda lui Dumnezeu și ca să le fie pomână lor și iertare de păcate a morților, în veci, amin: 1769, August, 26”.

La sărbătoarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în fiecare an, se duceau toți credincioșii în frunte cu preotul la „Crucea cea frumoasă”, unde se făcea Sfeștania cea Mare, apoi cu agheasmă să stropea crucea și țarina și tot poporul credincios, care în mare număr asista la această sfântă ceremonie.

Ce privește vechimea acestui monument rar, s-ar putea descoperi la timpul său, când adecă s-ar vedea nevoia de a se ridica această cruce frumoasă și a se demola fundamentul de piatră, unde după uzanțele de totdeauna, se depuneau documentele într-un vas ermetic izolat, iar scrisoarea cuprindea: numele autorităților de stat, de județ, de comună și ctitorii parohiei, în frunte cu preotul paroh, cum s-a pus și-n fundamentul bisericii de piatră, la care ceremonie am asistat și subsemnatul.

Și fiindcă mi se cere părerea subsemnatului cu privire la stăruința directorului Muzeului Etnografic din Sighet, Dl. Francisc Nistor, de a ridica această cruce și a depozita-o în cadrul muzeului, sunt de părere că monumentul acesta rar bisericesc să se păstreze și pe mai departe, tot în acest loc unde este azi, cu condiția ca On. Senat Bisericesc al parohiei Berbești să-și ia obligația de a face toate reparațiile cuvenite, anual, de câte ori vor cere împrejurările și să fie trecut în Inventarul parohiei dacă descendenții familiei Rednic nu vor face acest lucru.

La caz că s-ar ivi necesitatea de a muta acest monument, să se așeze în partea din stânga de la intrarea în biserică – cum e cazul și cu crucea de la Biserica Matia din Cluj – și-n față să se pună o măsuță și un „genunchiar” pentru a rosti rugăciuni ocazionale, iar la Serbările Patimilor lui Isus Christos din Postul Mare și-n Vinerea Mare, să se facă acolo serviciile cuvenite, cum este obiceiul la alte biserici. Și-n locul ei să se ridice o altă cruce, conform tradiției maramureșene care se reazemă în faptul, că-n 4 direcții a satului, la hotar, să fie ridicată câte o cruce, la care se face procesiune în zilele fixate ale anului, cum se făcea și la această „Cruce frumoasă” procesiune în ziua Sfinților Apostoli Petru și Pavel, cu care ocaziune să sfințește și țarina din partea locului.

Și fiind vorba despre Muzeul Etnografic al Maramureșului voievodal, amintesc că în primii ani de la anexarea Transilvaniei la România, devenită „România Mare” au venit profesori din Vechiul Regat pentru școlile românești ce s-au deschis în Sighetu Marmației, între care amintesc pe dr. Gheorghe Vornicu, profesor de geografie și istorie la Școala Normală de băieți din Sighetu Marmației unde a funcționat și subsemnatul, care a cutreierat ținutul Maramureșului adunând covoare țesute în culori vegetale și alte obiecte casnice și a deschis primul muzeu etnografic al Maramureșului pe care l-a vizitat și profesorul universitar Simion Mehedinți cu ocazia congresului de geografie, când în scris și-a arătat admirația cum a fost organizat muzeul în anul 1927, care muzeu, cu venirea ungarilor în 1940 când s-a cedat Ardealul de Nord, l-au desființat și au dispărut obiecte de mare valoare.

V-am expus părerea mea în chestiunea „Crucii Frumoasă” – cum se amintește în Maramureș – despre această cruce și socot că On. Senat bisericesc al parohiei Berbești, în frunte cu Sf. Sa preotul Danil Voina vor cumpăni cum să rezolve chestiunea sus amintită.

La încheiere trimit un salut călduros membrilor Senatului Bisericesc al parohiei Berbești.
București, 10 Februarie 1969

Ion Bârlea

Vasile Ilea

1891-1969

Gheorghe Mihai BĂRLEA

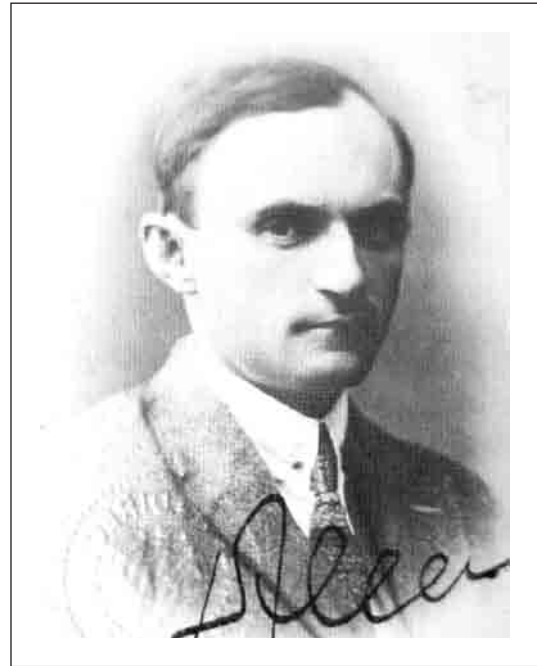
Marile momente ale istoriei favorizează afirmarea unor personalități care devin exponențiale prin modul în care gândesc, proiectează și asumă acțiuni apte să mobilizeze energiile colective ale comunităților în care trăiesc, la ceea ce generic putem numi creația istorică a unui popor. Meritul și contribuțiile individualizate se consemnează în paginile istoriei, dar care pretind, la rândul lor, reevaluări periodice, pentru a le proteja de efectele perverse ale uitării.

Unii sunt precursori și vizionari, alții sunt strategii sau actori implicați în febra evenimentelor, prin curajul și convingerile cu care se identifică. Valoarea de adevăr și de oportunitate a faptelor este dată de judecata istoriei, expusă și ea redefinirii discursului propriu sub impactul unor paradigme ideologice, evenimente ce schimbă sensuri, uneori contrare voinței colective. Relativitatea nu poate fi eliminată din istorie, fiind un atribut al existenței umane.

Indivizii devin mari personalități în știință, cultură, artă, eroi în istorie și martiri pentru credință prin implicare și sacrificii în numele unor idealuri și pentru un viitor dezirabil și durabil.

Tipologic, putem utiliza multiple criterii pentru a situa personalitățile pe scara valorilor sociale. Există personalități de geniu, cu reputație universală pentru contribuțiile majore la istoria lumii, dar și personalități naționale, considerate astfel pentru beneficiile în afirmarea identității. Nu mai puțin importante sunt cele care, prin parcursul lor biografic și profesional, rămân profund atașate de un anumit spațiu social, regional, zonal, nu doar prin datele de naștere sau prin apartenență etnică, ci, mai ales, prin implicare în viața cotidiană, onorându-și condiția socială de membru al unor comunități, în plan profesional și printr-un activism pozitiv în universul sociouman al acestora.

Istoria mare, a lumii, a națiunilor și a statelor, dar și „istoria mică” a comunităților, ne oferă numeroase exemple și modele îndreptățite

la recunoștință din partea contemporanilor și în postumitate. Se confirmă teza că într-un sat sau într-un oraș mic, fie și la margine de țară, poți să nu te simți sau să nu te lași marginalizat, prin acțiune și implicare; după cum poți fi locuitorul ne semnificativ al unei mari metropole, prin pasivitate. Ierarhiile, principial vorbind, ar trebui să fie expresia plusvalorii creată de agenții sociali individuali sau colectivi.

Într-un astfel de context teoretic, socioprofesional și istoric regăsim și profilul unui mare intelectual, dr. Vasile Ilea, născut în Țara Chioarului, în Șomcuta Mare, la 26 octombrie 1891. Celelalte date biografice indică din copilărie remarcabile disponibilități native pentru învățatură, dublate de dorința realizării intelectuale și profesionale, în pofida unei condiții sociale mai modeste a familiei.

Între 1898 și 1903 urmează clasele primare la școlile confesionale de la Făurești și Copalnic-Mănăștur, iar între 1904 și 1906 este elev al Gimnaziului de Stat din Baia Mare, obligat să-l întrerupă datorită imposibilității financiare a

familiei. Are însă șansa, datorită rezultatelor la învățătură, să devină bursier la liceul „Samuil Vulcan”, din Beiuș. Este semnificativ și faptul că va deține concomitent funcția de secretar al Societății Literare, importantă instituție într-un oraș relativ mic, dar cu un remarcabil climat cultural românesc.

În perioada studenției la Facultatea de Medicină a Universității din Budapesta obține rezultate remarcabile, recunoscute, motiv pentru care la finalizarea studiilor i s-a oferit un post de medic la un spital important în epocă („Lipótmezo”). Etapa budapestană este importantă și prin frecventarea mediilor tineretului transilvănean aflat la studii, consolidând în structura lui sufletească și intelectuală dragostea de neam și elanurile patriotice pe care le va etala toată viața prin faptele sale.

Experiența de la Fiume – Italia (1915-1918) contribuie la desăvârșirea pregătirii ca medic secundar, într-un mediu profesional propice aspirațiilor sale.

Revine la Budapesta în 1918 și se atașează cu entuziasm grupurilor militante pentru idealul unionist, în efervescentă în Transilvania și în toate celelalte provincii istorice românești, la sfârșitul Primului Război Mondial. Conform mențiunilor din manuscrisul „Însemnări personale”, participă la „o mare întrunire a muncitorilor și studenților români, într-o sală încăpătoare, la sediul Partidului Social Democrat din Budapesta. Aici s-a desemnat delegația, s-au rostit cuvântări, după care cele câteva sute de oameni prezenți au ieșit în stradă cu steagul tricolor și au demonstrat cu demnitate pentru Unire, cântând cu însuflețire *Deșteaptă-te române*”. Este încă nesigur dacă tânărul doctor Vasile Ilea a fost ales în delegația oficială pentru Alba Iulia, cu drept de vot, cu „credențional”. Cert este, însă, că s-a aflat printre cei peste o sută de mii de participanți la Marea Adunare din Cetatea Unirii, conform propriei relatări în *Însemnări...: În dimineața zilei de 30 noiembrie, ne-am urcat într-un vagon, împodobit cu flori. La Szolnok, intrigat de numărul mare al străinilor, care vorbeau o limbă necunoscută lui,*

cineva ne-a întrebat cine suntem și unde mergem? I-a răspuns bătrânul avocat Iuliu Corbeanu: Suntem români și mergem la Alba Iulia să realipim Ardealul la România! La Curtici fanfara și corul au intonat marșuri vesele. Garda Națională română a dat onorul în timp ce drapelele naționale fâlfâiau în vânt. Însuflețirea era de nedescris. Lumea din gară și delegația cântau, dansau, râdeau și plângeau de bucurie împreună. Scenele emoționante s-au repetat, înzecit sporite, la Arad. Călătoria noastră și a multor mii de oameni n-a fost un simplu voiaj între două puncte pe hartă, ci mersul triumfal al unui neam spre libertate și Unire¹. Ajuns la Alba Iulia, tânărul medic este recunoscut și îmbrățișat de „badea George”, alias George Pop de Băsești, președintele Marii Adunări, gest simbolic de prețuire și încredere din partea unuia dintre marii părinți ai Unirii².

Cooptarea în responsabilități oficiale în Consiliul Dirigent, în calitate de consilier al Resortului Ocrotirilor Sociale, alături de mari personalități, precum Ion Flueraș, Tiberiu Brediceanu, Iuliu Moldovan, confirmă maturitatea lui intelectuală și profesională, capitalul de încredere de care se bucura, prefigurând parcursul unei cariere generoase pe multiple dimensiuni și angajamente sociale, convergentă marilor probleme cu care se confrunta România Mare, ca stat și societate și asumate de el ca parte a destinului propriu: „Trebuia ca medic să acționez alături de alți medici, pentru cunoașterea nevoilor sociale și sanitare ale populației și pentru remedierea lor. Trebuia, ca intelectual, să acționez, alături de alți oameni de bine, pentru ridicarea nivelului cultural al popoului și pentru așezarea limbii și culturii naționale la înălțimea cuvenită. Trebuia, ca cetățean, să acționez, alături de forțele democratice din județ, pentru obținerea justelor revendicări ale elementului românesc oropsit și jefuit până atunci”³. Textul are valoarea unei declarații de credință și de jurământ a unui om care-și asumă lucid responsabilități față de neamul lui și față de comunitatea în care trăiește. Observă nu doar ca medic, ci și ca un veritabil sociolog vulnerabilitățile sociale și gândește remediile, preocupat de

1 Apud Pamfil Bilțiu, Ion Berinde, *Vasile Ilea și Despărțământul Sighet al Astei*, în volumul *Astra 1861-1950*, Sibiu, 1987, p. 217-218.

2 Felix Marian, *La-nceput a fost Hypocrate*, Baia Mare, Editura Gutinul, 1999, p. 61-67.

3 Felix Marian, *Aportul medicilor maramureșeni la realizarea Marii Uniri din 1918*, în „Pro-Unione”, 1999, p. 15-17.

sănătatea publică, de starea culturii, de condiția cetățeanului. Într-o terminologie actuală, dr. Vasile Ilea ne propune o viziune și un concept holistic integrator și integrativ în analiza și înțelegerea problemelor sociale, inspirate din logica sociologică a lui Dimitrie Gusti, reputatul fondator al Școlii Monografice de la București, metodolog cu reputație europeană, de-a cărui prețuire s-a și bucurat. Liantul dintre el și realitățile timpului își are originea în patriotismul lui luminat, dovedit mai cu seamă în calitate de președinte al Astrei, Despărțământul Maramureș, cu sediul la Sighet, și prin preocupările lui pentru țărani și satele Maramureșului.

A fost una dintre marile personalități în perioada interbelică nu doar din Maramureș, ci la scară națională. Un animator de idealuri și un constructor de instituții și proiecte de o remarcabilă eficiență socială, dificil de ierarhizat ca importanță, întrucât toate dovedesc exemplaritatea și excepționalismul activității sale, nu doar în timpul vieții ci și de-a lungul celor o sută de ani trecuți de la înfăptuirea Marii Uniri.

În medicină

Teza lui Iuliu Hațieganu, cu valoare de axiomă, „medicina este știință și conștiință”, și-a găsit în dr. Vasile Ilea una dintre personalizările fericite. Strălucit ca student, a asimilat utile experiențe profesionale la un spital din Fiume (Italia). Între 1920 și 1940 este medic primar la Spitalul de Boli Nervoase din Sighet, pe care de altfel îl și înființează și care încă funcționează ca secție a Spitalului Municipal. Nu s-a rezumat la o activitate profesională de rutină, la îndeplinirea formală a unor atribuții, ci s-a dedicat inclusiv științei, cercetările sale publicându-le în volumul *Cartea îngrijitorului de alienați*, apărut la Cluj, în 1919, apreciat printre specialiștii domeniului. Contribuie la înființarea și organizarea filialei Societății de Ocrotire a Alienaților și Anormalilor Mintali (1924), va organiza în 1925 Congresul Medicilor din Maramureș, la care remarcăm participarea prof. dr. Iuliu Hațieganu, cel ce va reveni la Sighet, din nefericire, în anii '50 ai veacului trecut în ipostaza de deținut politic. Prestigiul profesional și organizatoric a fost determinant pentru organizarea tot la Sighet, în anul

1925, a Congresului Societății de Psihiatrie, beneficiind de prezențe prestigioase, precum dr. C. I. Parhon, dr. Gheorghe Preda și alții. Este preocupat de sănătatea publică, sens în care face cercetări de teren și anchete sanitare în sate, depășind condiția medicului de cabinet.

Obligat să se refugieze după Dictatul de la Viena, de cedare a Ardealului de Nord Ungariei horthyste, se stabilește la Lugoj, unde își practică nobila profesie de medic, fiind director la spitalul din localitate până în anul 1947. Continuă cu aceeași râvnă și pasiune activitatea profesională și științifică, în pofida problemelor din sistem și a controlului politic tot mai agresiv asupra lui, la un spital din Oradea. Formal, se pensionează în 1956, dar i se propune reluarea activității la noul spital de psihiatrie din Mocrea, din zona Aradului, căruia i-a conferit un prestigiu rapid. Umanitarismul profesional, știința și conștiința i-au fost mereu trăsăturile de personalitate ce l-au distins și înnobilit. Merită amintite câteva dintre considerațiile și aprecierile contemporanilor pentru doctorul Vasile Ilea: „Tânărul doctor încearcă neconținut, pe toate căile, cum ar putea fi mai folositor poporului din acel ținut mărginaș al țării noastre. Și reușește aproape întotdeauna să facă lucruri de laudă. Mai presus de toate reușește să țină inima în oameni și să-i încălzească pentru avânturi și înălțături și de folos”, se scria în gazeta „Unirea poporului” din Blaj.

Într-un număr al revistei „Transilvania” din 1937 se consemna: „Doctor Ilea este un spirit inventiv, plin de tot felul de proiecte, gata oricând să treacă la realizarea lor, oricâte ar fi obstacolele și criticile care i-ar sta în cale. Lupta este pentru el un principiu de viață”⁴.

Președinte al ASTREI – Despărțământul Maramureș și Școala Superioară Țărănească

Este recunoscut rolul uriaș avut de Societatea ASTRA, înființată la Sibiu în anul 1861 de către corifeii transilvăneni ai românismului, Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, George Barițiu, în evoluția culturală a societății românești, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului al XX-lea. Bun cunoscător și susținător al programelor și spiritului astrist, doc-

4 *Ibidem*.

torul Ilea, ales președinte în anul 1926, își consacra energia și talentul organizatoric unor proiecte reclamate de urgențele sociale și culturale din realitatea maramureșeană, din sate și orașe, școli și instituții publice. Inovează, practic, ca nimeni altul. Ia în administrare Palatul Cultural și face din el adresa unor instituții care vor dobândi repede prestigiu public: biblioteca, cinematograful Astrei, Școala Populară de Pictură, avându-l ca profesor pe Liviu S. Bordeaux, a cărui frescă în stil neorenescentist mai rezistă pe cupola Palatului, Muzeul, cu exponate specifice civilizației maramureșene. Conferințele și evenimentele culturale inițiate și patronate de Despărțământ beneficiau de prestația unor personalități remarcabile pentru cultura și știința românească, precum Iuliu Hațieganu, Emanoil Bucuța, Alex Borza, Nicolae Săveanu și alții. Sunt notabile și regretele exprimate de Nicolae Iorga și Liviu Rebreanu de a nu fi putut conferența la Sighet. A antrenat la viața culturală a satelor învățătorii și preoții, a stimulat lectura în școlile rurale înființând biblioteci. Metaforic vorbind, se numără printre cei ce au aprins lumina cărții la sate. A susținut dezvoltarea activității corale, pregătirea de dirijori prin stagii la Băile Sărute de la Coștiui. Pare, azi, de necrezut că în anii '30 din veacul apus, la Sighet exista un cor și o orchestră a Astrei, care au produs evenimente muzicale cu mare ecou în epocă, ca de pildă opereta muzicală „Crai Nou” a lui Ciprian Porumbescu sau „La șezătoare” de Tiberiu Brediceanu, cu turnee în orașele apropiate, Baia Mare și Vișeu, dar și la Cernăuți sau în orașe din Cehoslovacia. Sunetul unor astfel de genuri muzicale nu se mai aude la Sighet, din păcate.

Dar spiritul lui neliniștit și inovator se singularizează și îl identifică îndeosebi prin înființarea Școlii Superioare Țărănești, în 1933, fundamentându-i un program cu remarcabile valențe educative și practice, inspirat de modele din societățile daneză și austriacă. Răspundea esențialmente, astfel, unor imperative educative, economice, culturale și practice din realitatea satelor. Anchetele repetate întreprinse au fost neîndoiește sursa buneii cunoașteri a acestei realități. Satele nu se desprinseseră de toate practicile me-

dievale, gospodăria țărănească, economic vorbind, abia reușea să asigure supraviețuirea, resursele erau slab exploatate și valorificate. Motive te-meinice, deci, pentru altruistul doctor Ilea să conceapă programe instructive direcționate spre raționalizarea muncii și economiei rurale, spre ridicarea nivelului cultural al țăranilor, dezbătând teme nemijlocit legate de viața cotidiană în domeniile zootehniei, pomiculturii, albinăritului, olăritului, cioplitului, concomitent cu lecții despre istorie și geografie etc. Valoroasă și modernă a fost preocuparea de a crea în sate, centre, cooperative de achiziție a produselor agricole pentru valorificarea lor pe piață în favoarea țăranului.

Prin profilul pluridisciplinar al programelor, școala pledase pentru modernizare și modernitate în ruralul maramureșean, în stilul de viață, dar nu în opoziție cu tradițiile identitare, motiv pentru care la reuniunile culturale pretindea invitaților să vină îmbrăcați în costume populare. Rezultatele remarcabile obținute, recunoscute pe plan național, l-au determinat pe dr. Iuliu Moldovan, președintele Astrei, să propună ca „Experimentul de la Sighet să fie generalizat la nivelul Asociațiunii”, considerându-l „instrument de educație indispensabil și cea mai bună dovadă că Astra trăiește nu numai în organul ei central, nu numai în ședințe și congrese, ci, mai ales, în celulele ei periferice, care primesc imbolduri, dând viață întregului organism”⁵.

Prof. dr. Teodor Ardelean, exeget actual al Astrei, apreciază că „o formă evoluată întâlnim în preocupările Astrei din perioada interbelică – școlile țărănești. Meritul primei astfel de școli este al medicului Vasile Ilea, Despărțământul Județean Maramureș, care a deschis la Sighet, la 15 iunie 1931, prima școală țărănească. Ulterior activitatea a fost extinsă /.../ experiența de la Sighet s-a transmis, s-a multiplicat și s-a amplificat la Brașov, Salonta, Bistrița, Oravița și în alte centre..., ajungând la peste 500, iar al cursanților (elevi, țărani) la peste 15000”⁶.

S-ar cuveni o prezentare de detaliu a Congresului Școlii Țărănești a Astrei la Sighet, consemnat pe larg în revista „Transilvania”, nr. 1, ianuarie-februarie 1936, la care au fost prezenți 60 de delegați țărani maramureșeni, reprezentanți ai cultelor și intelectualității locale, având și un

5 Teodor Ardelean, *Limba română și cultivarea ei în preocupările Astrei*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2009, p. 165.

6 *Ibidem*, p. 13.

mesaj de la președintele Iuliu Moldovan, absent din motive de boală, din care cităm: „Sunteți sânge din sângele nostru, sunteți tăria neamului nostru. Ne-ndeplinim, deci, numai datoria față de neam când muncim împreună cu voi ca să fiți luminați, demni, viguroși și cinstiți. Aveți încredere în bunele noastre intenții și în propriile noastre puteri /.../. Sus inimile, îndreptându-Vă cu toată convingerea spre un viitor mai bun și pentru copiii copiilor voștri”. La fel de memorabil a fost și țăranul Gheorghe Pop din Desești, prin seducătoarea lui simplitate și sinceritate: „Că ce-am învățat noi la această școală, nu vă putem spune în cuvinte, căci noi suntem învățați a asuda mai mult tăcând și lucrând, dar care-ar vrea să vadă cam ce rezultate au dat aceste școli, îi poftim să vină în satele noastre. Suntem siguri că ar rămâne aproape mulțumiți că n-am mâncat pita în zadar, umblând la aceste școli”. Ar merita amintite și considerațiile lui Petre Lenghel-Izanu, pe care am avut onoarea să-l cunosc în tinerețe și de la care am aflat primele informații și aprecieri despre doctorul Vasile Ilea; sau pe cele ale învățătorului Vasile Fodoruț din Desești, unde Școala a avut printre cele mai bune rezultate.

Prefectul – edil și animator al sportului

Dr. Vasile Ilea este numit prefect prin Decretul Regal nr. 1925 din 8 iunie 1932 și demisionează în 13 noiembrie 1933. Această etapă a vieții lui ar merita o cunoaștere mai profundă, din care comentatorii de până acum rețin cu precădere organizarea Parcului orașului pe locul fostului târg, în centrul urbei, și care ar merita, cred, să-i poarte numele. Susținător al sportului de masă, în spiritul dictonului latinesc *mens sana in corpore sano*, a construit un stadion, un ștrand, o sală de gimnastică, a organizat competiții sportive pentru tineri. Nu pare să fi agreat alinierea politică, dar n-a ezitat să le administreze câte o injecție de umor incisiv prin „Pupăza” lui celor ce nu-și făceau treaba, paraziților sociali, chefliilor ș.a.m.d.

Alte surse bibliografice:

- Albani, Tiron. *Douăzeci de ani de la Unire. Vol. 1. Cum s-a făcut Unirea*, Institutul de Arte Grafice „Grafica” Oradea, 1938.
- Bozdog, I. *Organizarea cultural-economică a satelor: [cu referire la rolul școlii țărănești inițiate de Vasile Ilea]*, „Transilvania”, 65, nr. 5, 1934.
- Iuga, Vasile. *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*. Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2011.

Ziaristul și umoristul

Medicul s-a dovedit la fel de talentat ca ziarist, publicând în presa maramureșeană a vremii și în cea din Transilvania materiale ce priveau viața socială, activitatea Despărțământului Astei în Maramureș, Școala Superioară Țărănească, articole, polemici etc. Are meritul de a fi înființat două publicații importante, chiar dacă nu cu o viață foarte lungă, respectiv „Astra Maramureșului” și revista umoristică „Pupăza”, scrisă aproape integral de el, număr de număr, foarte apreciată pentru modul în care „își vâra ciocul și în oalele publice”, caricaturizând rațiile sociale din epocă cu inspirație demnă de condeie experimentate.

*

Cred că viața și activitatea profesională, științifică, cetățenească și patriotică a doctorului Vasile Ilea își așteaptă încă biograful necesar, fără a minimaliza câtuși de puțin respectabilele contribuții ale unor personalități, unele amintite ca surse bibliografice pentru acest eseu, el însuși afectat de incompletitudine. Puține personalități în ultima sută de ani sunt de complexitatea lui, un veritabil enciclopedist și un spirit civic exemplar. Dar ce-am putea face de-acum încolo mai mult pentru el, pentru a nu lăsa să se îngroașe praful timpului peste numele și activitatea lui? Cred că manuscrisul păstrat sub titlul *Însemnări personale*, în care cu siguranță se găsesc informații și valorizări pertinente despre timpul în care a trăit, ar merita să vadă lumina tiparului. A fost un vizionar, medic, intelectual, cetățean și, deasupra tuturor, un român iubitor de neam, care și-a încheiat parcursul existențial la Oradea, în 1969. Ar merita și el, alături de alți intelectuali români, care au trăit și au contribuit la momentul auroral al istoriei noastre, Unirea cea Mare, de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, să primească recompensă o stea pe cerul Patriei și în memoria urmașilor.

Artur Coman

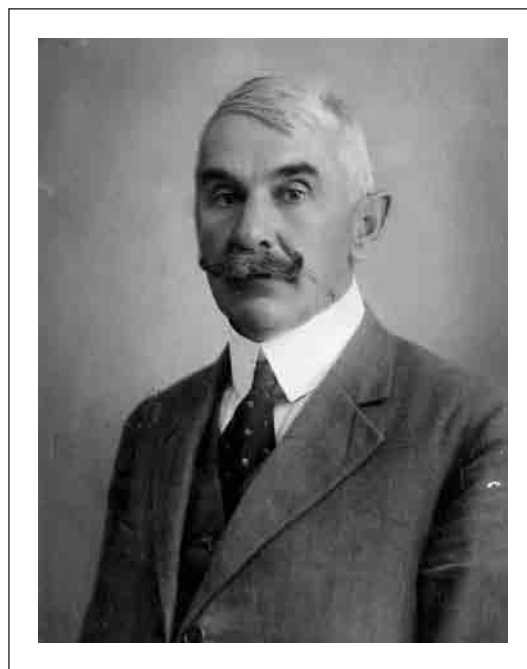
1881-1972

Ioan NĂDIȘAN

Artur Coman s-a născut la Borșa în anul 1881, aprilie 15, într-o veche familie nobiliară din Maramureș, fiind primul dintre cei opt copii ai protopopului greco-catolic Ioanu Comanu. Bunica lui Artur Coman făcea parte din familia Mihalyi de Apșa. Încă de timpuriu manifestă aptitudini și calități de excepție. La vârsta de 5 ani știa să scrie și să citească, primul dascăl fiind bunicul său Alexe Anderco, care l-a învățat alfabetul după o metodă originală, scriindu-i pe rând literele pe ușile încăperilor, unde în semn de joacă, micuțul era trimis ca să le recunoască.

Școala primară o urmează la Botiza și Sighetul Marmației, iar după absolvirea liceului de la Iglo (Slovacia), se înscrie la cursurile Academiei Regale de Mine și Silvicultură din Schemnitz (azi Banská Štiavnica, în Slovacia), unde obține licența de inginer silvic. Plantele i-au stârnit curiozitate și l-au îndemnat la observații din fragedă copilărie, la aceasta contribuind natura generoasă a locului de baștină. Datorită cunoștințelor temeinice din domeniul botanicii, profesorii lui de liceu și, mai târziu, cei de la facultate făceau deseori apel la cunoștințele sale.

Proaspătul licențiat este reținut ca asistent la Catedra de geobotanică, iar mai târziu la Catedra de botanică (1908-1912). În această perioadă este remarcat de botaniștii Tibor Blattny și Zoltán Fekete, care-l delegă să adune date științifice pentru redactarea unei lucrări de geobotanică, iar mai târziu contribuie cu o serie de date, observații, investigații și completări la realizarea monografiei *Răspândirea arborilor și arbuștilor de importanță pentru silvicultură*, lucrare semnată de botaniștii amintiți anterior. Tânărul botanist maramureșean a fost preferatul și delegatul oficial pentru determinări și observații privind flora din Munții Beschizi Răsăriteni, din alți munți din Cehoslovacia, sau din Munții Rodnei, Bârgăului și Ciucaș¹.

În anul 1915 Artur Coman se căsătorește cu Ileana Roza din Slatina. Este de menționat că a participat la Primul Război Mondial în calitate de inginer militar, activând pe frontul din Italia. Animat de un înalt spirit patriotic, în anul 1918, participă, împreună cu alți maramureșeni, la marșul act al Unirii de la Alba Iulia.

Concomitent, lucrează cu asiduitate la primul său ierbar care va fi distrus aproape în totalitate în Primul Război Mondial, împreună cu biblioteca personală. Mai târziu va face mențiunea că ierbarul al doilea, cel mai valoros, care cuprindea și plante din Maramureș, – *Ierbarul Artur Coman* – a fost mai adânc îngropat în pământ în cel de-al Doilea Război Mondial, așa încât acesta a scăpat. Ulterior, nu-l tentează oferta de a rămâne ca asistent universitar la Schemnitz, manifestându-și în acest fel adâncul patriotism și acceptă încadrarea ca inginer silvic și topograf la Ocolul Silvic din Sighetul Marmației, apoi la

¹ Ioan Nădișan, Marcian Bîrda, *Artur Coman – botanist maramureșean de anvergură europeană*, în *Comori ale patrimoniului natural maramureșean*, Editura Cromatica, Baia Mare, 2016, p. 59-68.

Vișeu de Sus și Vișeu de Jos, funcție ce o va deține vreme de circa 35 de ani, până la pensionare în 1959.

Odată cu revenirea în Maramureș, își propune realizarea unei cercetări floristice atente a zonei, cu o rară pasiune și o totală dăruire, în mod deosebit a Munților Rodnei, țelul suprem al vieții sale, neprecupețind niciun efort în vederea atingerii acestui măreț ideal. Nu puține au fost impedimentele și greutățile, care au fost învinse rând pe rând, fiind conștient de sarcina istorică ce i-a revenit de a înfăptui cu scrupulozitate științifică și o aleasă răspundere dificila misiune de abordare competentă și aproape exhaustivă a unui domeniu atât de vast cum este cel al plantelor cormofite din Maramureș.

Și așa după cum singur recunoaște, vreme de aproape șase decenii a erborizat plante vasculare din Maramureș „per longum et latum și nu-i departe de a fi aproape complet în ceea ce privește speciile”. Deloc întâmplător, botaniști de renume mondial, precum: Borza, Boroș, Blattny, au elogiat hărnicia și ambiția lui Artur Coman. Experiența floristică și taxonomică uluitoare i-au permis să colaboreze cu taxoni valoroși la *Flora Romaniae Exsiccata*², precum: *Armeria elongata*, *Ranunculus thora*, *Astragalus penduliflorus* și, în mod deosebit, *Cochlearia pyrenaica* var. *Borzaeana* Com. et Nyar., care prezintă o valoare fito-istorică și fitogeografică aparte, fiind considerată un endemism carpatic relictar. O parte dintre contribuțiile botanice mai deosebite au fost publicate în „Revista pădurilor”, în perioada 1938-1947, cu o întrerupere de câțiva ani.

O mare curiozitate se referă la faptul că Artur Coman n-a publicat nimic până aproape de vârsta de 60 de ani. Începând cu anul 1938 publică, în „Revista pădurilor”, articolele; „Câteva plante interesante din Maramureș”; „Floarea reginei din Maramureș”; „Contribuții la flora Maramureșului”; „Contribuții la cunoașterea florei Muntelui Farcău”; „Plante cu flori albe în mod excepțional”; „Date geobotanice despre salicaceele din Maramureș”; „Genul *Euphrasia* în Maramureș” ș.a.

Printre ierbarele folosite la redactarea mo-

numentalei opere *Flora R.S.R.* este citat și cel aparținând lui Artur Coman. Prin activitatea sa floristică, a îmbogățit cu aproximativ 600 de specii spontane conspectul florei din Maramureș³.

Am avut norocul să-l cunosc pe marele botanist, pe „Artur baci”, cum îi spuneau cei apropiați, chiar în teren, între plantele lui dragi, rămânând impresionat de calitățile sale de cercetător de excepție. Era un bărbat mărunț ca statură, de o modestie rară, agreabil, onest și generos, plin de avânt tineresc și mult prea tenace pentru ca miile de expediții montane să-l obosească, să-l descurajeze sau să-l sperie, știut fiind că în zona alpină și subalpină explorată cu preferință sunt frecvente intemperiiile. Multă vreme a fost însoțit de Urdă Ștefan și Uliță Vodău, ca ajutoare în deplasările montane întreprinse, doi țărani spirituali din Vișeu de Jos, cu care nu de puține ori a dormit sub tufele de jnepeni. Încă sprinten și destul de sănătos, în ciuda poverii celor 90 de ani, face ultima ascensiune în Pietrosul Rodnei în anul 1971.

În peregrinările sale floristice, pe lângă activitatea de determinare și colectare a plantelor făcea și o serie de notițe referitoare la altitudine, expoziție, densitatea speciilor, asociațiile vegetale, date geobotanice ș.a. Rezultatele acestor îndelungi cercetări s-au materializat în superbul Ierbar Artur Coman achiziționat de Secția de Științele Naturii a Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației, împreună cu „Fondul documentar și Biblioteca Artur Coman”, alături de alte obiecte personale.

Printre meritele sale deosebite subliniem faptul că s-a numărat printre ocrotitorii naturii din țară, fiind primul ocrotitor maramureșean. A semnat și propus spre ocrotire cele dintâi rezervații naturale, printre care și Rezervația științifică Pietrosul Mare, mlaștini, rezervații forestiere, (Rezervația naturală Pădurea Crăiască „Artur Coman” de la Ocna Șugatag), specii de plante rare, relice sau endemite – monumente ale naturii, arbori seculari ocrotiți ș.a. Astfel, pe la mijlocul secolului trecut a semnalat cu duioșie următoarele: „În satul Breb, la locul numit «Padiș» se găsește un păr pădureț secular, care ar

2 Publicată de Alexandru Borza în 1937.

3 *Flora Republicii Populare România* (vol. I – 1952 – vol. X – 1965) și *Flora Republicii Socialiste România* (vol. XI – 1966, vol. XIII – 1976), Editura Academiei R.P.R. și R.S.R.

trebui declarat monument al naturii, pentru a NU avea aceeași soartă cu uriașele exemplare de *Populus nigra* (2,5-3 m. diametru), tăiate de curând din «Grădina Morii» din Sighetul Marmației”. Interesant, părul pădureț reprezintă un important punct reper topografic natural al zonei, vârsta lui, presupun bătrânii satului, ar putea fi chiar mai mare decât a satului, atestat în anul 1715. Recent, dorința marelui botanist s-a îndeplinit.

În anul 1939, prof. Alexandru Borza îi face cunoscut într-o scrisoare următoarele: „În Pietrosul Mare s-a creat o rezervație alpină ca monument al naturii. Comisiunea Monumentelor Naturii ar avea nevoie de un conservator onorific competent al acestui monument, care trebuie păzit, eventual împrejmuit și studiat metodic. În calitate de președinte al acestei Comisiuni, Vă întreb dacă ați putea primi această sarcină onorifică. Arătându-mi încă odată toată bucuria pentru interesul ce-l purtați studiului florei, Vă rog să primiți asigurarea distinsei mele stime”. (Al. Borza – Directorul Muzeului și Grădinii Botanice – Cluj). Desigur, această dorință expresă a fost acceptată cu entuziasm de marele botanist.

Ca vrednic fiu al Maramureșului, Artur Coman a avut și preocupări istoriografice, publicând în anul 1937, la Vișeu de Sus, lucrarea *Documente istorice maramureșene* din care rezultă, printre altele, relațiile intelectualilor acestor locuri cu o serie de centre culturale din Transilvania, sau cu ASTRA. Parcurgând acest document ne putem da seama de evoluția limbii române în vreme de aproximativ un secol și jumătate.

Drept încununare și răsplată a meritelor sale de necontestat pe tărâm științific și profesional, în anul 1972 i s-a acordat Ordinul Muncii clasa a III-a. Om de știință de o aleasă cultură, cu idei progresiste și democratice, Artur Coman surprindea prin cunoștințele sale bogate, din cele mai diverse domenii, astfel, deloc întâmplător i se spunea „lexicon ambulant”. La acestea se mai adăugau optimismul său robust, o tinerețe sufle-

tească cuceritoare și un deosebit simț de echitate morală și conștiință cetățenească. Tot timpul vieții a fost o pildă vie de pasiune și competență științifică, de muncă neîntreruptă și generoasă pentru propășirea botanicii în acest colț de țară.

Prin opera sa botanică de o viață, *Flora Maramureșului*⁴, Artur Coman, rămâne cea mai reprezentativă personalitate a Maramureșului din acest domeniu, înscriindu-și numele în prestigioasa galerie a botaniștilor români, printre care: Florian Porcius, Dimitrie Brândză, Iuliu Prodan, Alexandru Borza.

În 1969, Societatea de Științe Biologice din România a organizat, la Satu Mare, cea de „A VII-a Consfătuire Națională de Geobotanică”. La această reuniune științifică, Artur Coman, botanistul maramureșean de notorietate națională și internațională a prezentat în premieră lucrarea intitulată *Flora Maramureșului*, care a produs o vie și justificată senzație în rândul specialiștilor. Autorul prezintă distribuția altitudinală a speciilor nu pe „zone” sau „etaje” de vegetație, o practică curentă folosită de botaniști, ci pe „trepte” altitudinale, socotite din 100 în 100 de metri, o metodă cu totul nouă și originală.

Artur Coman și *Flora Maramureșului*

Vom încerca în cele ce urmează să prezentăm această lucrare capitală a autorului, – în extenso, – rezultatul unei munci asidue de cercetare floristică desfășurate pe durata a peste cinci decenii. Au fost cercetate și studiate peste 700 puncte floristice, folosindu-se în acest scop altimetrul, determinându-se un număr de 1520 specii spontane, cu precizarea limitei inferioare și superioare de răspândire. Cercetarea vizează întreg teritoriul Maramureșului, din lunca Tisei până pe culmile Munților Rodnei. Concomitent, s-au înregistrat peste 18.000 date geobotanice vizând arealul orizontal și vertical al acestora. Distribuția speciilor pe verticală ne-a sugerat întocmirea unei „scări floristice” a județului, care oferă o imagine reală a interdependenței dintre floră și factorii abiotici.

Fiind un ținut cu precipitații bogate (800-1400 mm/an, Maramureșul are o rețea hidrografică dezvoltată. În cadrul acesteia putem delimita patru bazine caracteristice ca floră și vegetație, după cum urmează:

1) Bazinul Bistriței Aurii (numai malul stâng, până la confluența cu Țibăul), unde domină molidișurile pure, clima fiind aspră, cu ierni geroase și foarte scurte, răcoroase și ploioase, ce nu

4 Artur Coman, *Flora Maramureșului*, referat prezentat la cea de a VII-a Consfătuire Națională de Geobotanică (Satu Mare, Maramureș, 1969, Societatea de Științe Biologice din R.S.R. p.139-147.

permit culturi agricole sau pomicole. Aici diferența de altitudine este de 778 m. Temperatura medie anuală variază între 0-4 grade C.; minima absolută este de cca. -35 grade C., iar maxima de cca. +28 grade C.; precipitațiile sunt deosebit de abundente: 1250-1450 mm/an... Iarna durează 7-8 luni, iar nopți cu brumă întâlnim și în perioada cea mai călduroasă a anului, între 15 VII-15 VIII. Cu toate acestea datorită substratului calcaros care predomină în acest bazin, flora este deosebit de bogată și variată; s-au determinat aici aproape 500 specii spontane, dintre care semnalăm: *Asplenium adiantum-nigrum*, *Taxus baccata*, *Dianthus tenuifolius*, *Salix pentandra*, *Cochlearia pyrenaica* var. *borzaeana* Com. et Nyar*, *Sempervivum montanum*, *Pulmonaria rubra*, *Gentiana praecox* var. *carpatica*, *Potentilla gaudinii**, *Cirsium decussatum*, *Centaurea axillaris**, *Eryssimum transsilvanicum*, *Sedum atratum*⁵.

2). Bazinul Vișeuului în suprafață de 1580 kmp., cu variate forme de relief și cu o geomorfologie complexă, având o amplitudine altitudinală de 1963 m. între confluența Vișeuului cu Tisa și vf. Pietrosului (332-2305 m.), oferă, de asemenea, un tablou floristic cât se poate de variat. [...]

Culturile agricole și pomicole ocupă aici suprafețe ceva mai mari – cca.10% – clima fiind mai blândă pe văi. Temperatura medie anuală variază între 7,6 grade C. la Vișeu de Sus și -1 grad C. pe culmile cele mai înalte ale Munților Rodnei. Precipitațiile sunt și în acest bazin deosebit de abundente: 1000-1400 mm/an. Minima absolută nu coboară, însă, sub -32 grade C., iar vara se înregistrează frecvent temperaturi de 30-32 grade C.

Bazinul poate fi împărțit în două sectoare din punct de vedere floristic, pe care le vom schița separat:

A. Munții Rodnei se caracterizează prin înălțimi ce depășesc frecvent 2000 m. de tip Făgăraș (MG), cu relief alpin specific, prezintă urme glaciare evidente, cu roci cristaline dominante, dar pe alocuri și porțiuni calcaroase. (TnR; ZdS; ZdJ; PtR; ArZ) (a se urmări prescurtările de la finele referatului). Acești munți oferă specialistului nenumărate rarități floristice din care se semnalează:

Equisetum variegatum, *Taxus baccata*, *Pinus cembra*, (PM: 1480-1960 m. și PtR. 1350 m.) *Salix bicolor* (1100-1800 m.), *S. retusa* var. *kitaibeliana** (PM, PzB, PtR, 1590-2200 m.), *S. herbacea** (PM. 2217 m.), *Silene nivalis** (1690-2285 m., END/MRD), *S. acaulis**, *Saponaria pumila**, *Anemone narcissiflora* (IvC 1750-1950 m.), *A. baldensis** (regăsită la obârșia Bistriței Auri în 1967 de M. Antal la circa 1900 m. altitudine), *G. Clusii* (PM?), *G. nivalis* (1050-2100 m.).

Se cuvine menționat faptul că Munții Rodnei au reprezentat perimetrul de studiu și cercetare preferat al marelui botanist de anvergură europeană.

Într-una din scrierile sale, Artur Coman consemnează următoarele: „Dacă am reușit să adun atâta material floristic, uneori din locuri foarte greu accesibile, aceasta se datorește să-

nătății de care m-am bucurat până la adânci bătrânețe și dragostei fierbinți pentru glia străbunilor mei. Au fost numeroase prilejuri, când singur, sau însoțit de călăuze credincioase – ca țărani Uliță Gavrilă Vodău și Urda Ștefan, ambii din Vișeu de Jos – am înnoptat sub jnepeni, la altitudini de aproape 2000 m.”

B.) Munții Maramureșului reprezintă înălțimi sub 2000 m., cu un relief alpin mai puțin tipic, lipsesc urmele glaciare, iar din punct de vedere geologic sunt cristalini, calcaroși sau andezitici. Predomină pădurile cu goluri subalpine sau alpine mai restrânse, dar cu numeroase elemente floristice interesante, sau chiar foarte rare. Astfel, se citează speciile: *Botrychium multifidum* (Pop Ivan), *Lycopodium alpinum* (Pop Ivan), *Woodsia alpina** (Mt. Farcău 1755 m.), *Taxus baccata*, *Salix retusa** var. *kitaibeliana*, *S bicolor* (GpJ), *Dianthus tenuifolius*, *Silene rupestris* (Mt. Toroiaga: 735-1750 m.), *Anemone narcissiflora*, *Saxifraga carpatica* (Mt. Farcău), *Genista oligosperma*, *Melampyrum silvaticum* (Mt. Pop Ivan, Mt. Șerban, Mt. Polonenca), *Euphrasia tatarica* (Mt. Grebăn) *Leontopodium alpinum* (Mt. Grebăn). [...]

3.) Bazinul Izei, ocupă o suprafață de 1300 kmp, cu forme de relief variate, păduri întinse de fag și puține conifere, cu goluri subalpine sau alpine reduse, precum și cu suprafețe cultivate destul de dezvoltate. Clima este de tip temperat-moderată, precipitații în jur de 1000 mm/an, cu excepția zonelor înalte ce depășesc 1200 m. altitudine. Temperatura medie anuală variază între 8,5 grade C. la Sighetul Marmației și 2 grade C. pe vârful Țibles. Minima absolută a atins valoarea de -33 grade

5 Speciile rare au fost notate cu *.

Celsius, iar maxima absolută +39 grade Celsius. În Bazinul Izei sunt frecvente pădurile de stejar, ocupând uneori zeci și chiar sute de ha. cu o floră și vegetație tipice.

Cele mai importante puncte floristice sunt: A.) Fundu Izei, în întregime calcaros, unde întâlnim speciile: *Cystopteris sudetica*, *Melandrium zawadzkii*, *Thlaspi dacicum*, *Pulmonaria rubra*, *Symphandra wanneri* ș.a. B.) Gutâiul – versantul nordic – format din roci andezitice, cuprinde următoarele specii caracteristice: *Alnus viridis var. mollis f. grandifolia* (750-800 m. alt., împreună cu *A. incana* și *A. glutinosa*) ș.a.

4. Bazinul Săpânței este ultimul din Maramureș, dar și cel mai redus ca suprafață, ocupând doar 310 kmp. Cuprinde o bună parte din masivul Țiganu (1232 m.) și platoul mlăștinos maramureșean de vest. Clima se aseamănă cu cea din Bazinul Izei, iar substratul este mai mult andezitic. Cele mai frecvente specii floristice sunt: *Sorbus aria**, *Woodsia ilvensis*, *Trientalis europaea*. În mlaștinile aflate în zonă întâlnim speciile: *Lycopodium inundatum*, *Carex pauciflora*, *Viola epipsila**, *Euphorbia carpatica**, *Carex pauciflora*, *Pinus mughus* (pe un tinov la numai 1000 m. altitudine, semnalat de acad. Emil Pop).

„Plante de mlaștină mai deosebite întâlnim și în toate celelalte bazine, atât în regiunea mai deluroasă (DvD, IzI, MoM, BtH), cât și în cea montană (TM, TC, TOB, TD, TN, TV, etc.), sau subalpină (PzB-PzV, IzS, IzP), dintre acestea menționăm: *Lycopodium complanatum**, (Mt. Gutâi), *Betula pubescens* (BtH), *Salix rosmarinifolia* (BtH), *S. aurita* (TH, TOB), *Drosera rotundifolia* (350-1650 m.), *Comarum palustre**, (DvD, IzS).

Înainte de a trece la analizarea elementelor fitogeografice și la prezentarea sintetică a „scării floristice”, dorim să relevăm și alte aspecte interesante din flora Maramureșului. Astfel, vom nota:

a.) Câteva specii RARE, din zonele mai joase, situate sub 600 m. altitudine, printre care: *Euphorbia angulata*, *Nymphaea alba*, *Erysimum odoratum*, *Erucastrum nasturtiifolium**, *Genista sagitata*, *Veronica triphylos*, *Inula conyza*, *Carex pendula* ș.a..

b.) Câteva plante care probabil au dispărut, și care, citate de autori mai vechi, nu au mai fost găsite în ultimii 50 de ani: *Botrychium matricariaefolium* (W), *Cystopteris crispa* (Coman), *Silene otites* (W), *Euphorbia dulcis* (W), *Aconitum gracile* (W), *Ledum palustre* (W), *Viola alpina* (Cit. Flora R.P.R.), *V. uliginosa* (Cit. Prodan), *Senecio carpaticus* (W), *Spiranthes spirales* ș.a.

c.) Câteva plante care au apărut în ultimii ani (majoritatea ADVENTIVE), datorită activității omenești: *Rumex crispus*, *R. Confertus*, *Atriplex oblongifolia*, *A. tatarica*, *Poligonum cuspidatum*, *Vaccaria pyramidata*, *Fumaria schleicheri* um, *Nicandra physolaides*⁶.

Dar, partea cea mai frapantă din lucrare abia acum urmează și pentru a respecta cu fidelitate marea noutate, preluăm integral textul marelui botanist.

„[...] Este interesant de semnalat că, urmărind timp de o jumătate de secol răspândirea pe verticală a speciilor spontane, am putut constata – mai ales în ultimii ani – o tendință de pătrundere a celor termofile din regiunea deluroasă în cea montană, a celor mezoterme din zona forestieră în cea alpină etc., cu mutații adesea spectaculare, de 150-250 m. ceea ce ne îndreptățește să admitem acea încălzire accentuată și deci perceptibilă a climei europene, despre care se vorbește tot mai mult în ultimul timp. Nepermițându-ne spațiul, ne mulțumim a menționa răspândirea în masă a speciei *Caltha laeta* la IzP (1800-1820 m.), care în urmă cu 30 de ani nu depășea, pe acest versant nordic al Munților Rodnei, 1550 m. și apariția unor molizi tineri înalți de 60-80 cm, în căldarea nordică a Pietrosului, între 1960-2040 m. altitudine. Ceea ce ni se pare mai semnificativ este faptul că acum 3-4 decenii nu s-au putut identifica pe vârful Pietrosului, la altitudini de peste 2200 m. mai mult de 22-24 specii, pe când în prezent numărul lor se apropie de 50...”⁷ (!!!).

6 Prescurtări folosite în text: (MG) = Monografia geografică a R.P.R.; ArZ – Aria Zimbrului; BtH = Balta Hotenilor (530 m.); ChP = Corhăle Pietrosului; DvD – Dumbrava Dragomireștiului; GpJ – Groapa Jurii; IvC = Mt. Izvoru Cailor (MRD. 1946 m.); IzS – Iezăru Știolului; MRD = M-ții Rodnei; MțM = M-ții Maramureșului; PM = Pietrosul Mare; PtR – Piatra Rea; TB = Tău Băiții – (1407 m.); TC = Tău Chendroaiei (1030 m.); TD = Tău lui Dumitru (1050 m.); TM – Tău Morărenilor (830 m.); TN – Tău Negru (1000 m.); TOB – Tău Obcioarei (1096 m); TV – Tău Vlășchinescu.

7 Artur Coman, *Flora Maramureșului*, 1969, p. 139-147.

Uimitor, Artur Coman face o semnalare epocală, sesizează și chiar demonstrează fenomenul încălzirii globale sau al schimbărilor climatice pe la mijlocul secolului trecut, când noțiunile respective nici nu erau cunoscute. De reținut că abia în anul 1972 – la summit-ul de la Rio de Janeiro s-a discutat în premieră despre fenomenul încălzirii globale. Pentru o asemenea uluitoare previziune și demonstrație științifică, echivalentă cu o descoperire epocală, realizată de un maramureșean, savantul-botanist Artur Coman, ar fi meritat premiul Nobel, dar nici titlul de Membru de Onoare al Academiei Române – post mortem – nu este exclus, ca un gest reparatoriu...

Pentru a verifica și demonstra că ne confruntăm cu fenomenul de încălzire globală sau cu schimbările climatice, în perioada din urmă se fac eforturi financiare remarcabile. Un singur exemplu este relevant. La nivel european, în scopul de a aduce argumente științifice temeinice referitoare la efectul încălzirii globale asupra diversității floristice, s-a lansat Proiectul intitulat: „Observation Research Initiative in Alpine Environments”, cu acronimul „GLORIA EUROPE”⁸.

La realizarea acestui proiect participă un număr de 16 țări, printre care și România, eforturile financiare însemnând multe zeci de milioane de euro. Din partea României, la acest proiect a fost selectat Institutul de Cercetări Biologice din Cluj-Napoca. Situl selectat pentru țara noastră îl reprezintă „Pietrosul Rodnei – Rezervație a Biosferei” care îndeplinește condițiile de naturalețe prevăzute în manualul de lucru, respectiv: zonă protejată cu vârfuri apropiate, cu altitudini mai mari de 2.000 m., cu vegetație ierboasă de tip alpin, iar zona de cercetare să aibă o stație meteorologică poziționată în etajul alpin. Cele patru vârfuri selectate sunt: Rebra (2.268 m), Buhăiescu (2.221 m.), Gropile (2.060 m. și Golgota (2.010 m.). Pe fiecare vârf s-au stabilit patru staționare permanente de 3x3 m. (SPC), poziționate pe cele patru puncte cardinale, la 5 m. curbă de nivel față de cel mai înalt punct al vârfului. Aria de 3x3 m. a fost divizată în arii mici de 1x1 m. În partea centrală a ariei de 3x3 m. s-a instalat în sol la 10 cm. adâncime un termometru de sol, care printr-un mecanism special înregistrează automat temperatura la intervale orare de

timp. În cele patru arii marginale de 1x1 m. ale pătratului au fost înregistrate cu ajutorul unei rame metrice de 1x1 m. divizată în 100 de arii mici de 10x10 cm. se înregistrează toate speciile de plante existente. De asemenea, la fiecare specie s-a apreciat în procente gradul de acoperire. Deci pe un vârf s-au înregistrat speciile din 16 arii de 1 m. și s-au instalat patru termometre de aer. La 10 m. curbă de nivel sub vârf s-au stabilit pe punctele cardinale ariile mari (SAS), în care s-au înregistrat speciile de plante. Scopul este de a se urmări dacă în perioada de monitorizare unele specii migrează pe altitudine datorită încălzirii globale sau își restrâng efectivul populației, devenind mai rare.

Prelucrarea acestor date și coroborarea rezultatelor din cele 16 situri alpine de pe cuprinsul Europei vor permite realizarea unor scenarii științifice care să evidențieze modificările din structura covorului vegetal, datorită încălzirii climatului. Analiza și datele preliminare de până acum demonstrează că speciile vegetale urcă în mod constant, ceea ce confirmă pe deplin concluziile la care a ajuns Artur Coman pe la mijlocul secolului trecut, fără eforturi financiare și fără să fie implicate 16 țări europene într-un efort științific și financiar de o asemenea anvergură. Altfel spus, pe Artur Coman experimentul prezentat l-a costat peste 50 de ani... în schimb n-a costat bani...!. Subliniem că la realizarea acestui grandios proiect pentru țara noastră participă Institutul de Cercetări Biologice din Cluj-Napoca, prin noul său membru corespondent al Academiei Române – botanistul Gheorghe Coldea, un demn urmaș al cercetătorului maramureșean – Artur Coman.

În cadrul variabilității speciei *Dianthus carthusianorum*, Artur Coman, descrie în premieră de pe Muntele Farcău (1697 m.) și Muntele Greben, subspecia *Dianthus carthusianorum novae floriae-andercoianus Com.*, și o dedică memoriei mamei sale. De asemenea, în Rezervația floristică: „Stâncăriile calcaroase de sub Muntele Sălhoi – Zâmbroslavele, descoperă specia relictă – dedicată lui Borza – *Cochlearia pyrenaica L. var. borzaeana Com. et Nyar.* (Curios, aici, într-o „buruiană” regăsim numele celor trei titani-botaniști: Borza, Coman și Nyarady(!).

În concluzie, din comunicarea științifică in-

⁸ Gh. Coldea, I. Filipaș, I. A. Stoica, *Rezervația Pietrosu Mare sit de importanță europeană, în De la Pietrosu Mare la Parcul Național Munții Rodnei – Rezervație a Biosferei*, Editura Universității de Nord Baia Mare, 2009, p. 100-104.

titulată *Flora Maramureșului*, prezentată de Artur Coman, la cea de a VII-a Consfătuire Națională de Geobotanică – 1969, rezultă următoarele: „Studiind cu atenție Flora Maramureșului, se pot alcătui o serie întreagă de tabele sinoptice și grafice, privind distribuția verticală și orizontală a speciilor spontane ce cresc aici, în funcție de sol, substrat, expoziție, microclimat etc, care duc la concluzii prețioase pentru studiul geobotanic, în general, și pentru cunoașterea condițiilor de dezvoltare optimă a unor specii rare sau de interes agricol, pomicol și apicol, în special. Toate acestea însă vor fi expuse detaliat într-o lucrare mai vastă, în curs de elaborare, care sperăm să o punem la îndemâna viitorilor cercetători ai florei și vegetației Maramureșului, în anul viitor”.

Preocupări pentru etnobotanică

Etnobotanica este disciplina care studiază relațiile reciproce dintre comunitatea etnică și natura vegetală. Ea se constituie ca o ramură relativ recentă a botanicii. Printre cele dintâi lucrări cu caracter etnobotanic, la noi în țară s-a intitulat: *Numirile botanice despre florile Moldovei*, autor: J. Czihak. Alți etnobotaniști români au fost: D. Brândză, Simeon S. Marian, G. Crăiniceanu, M. Lupescu, Coloman Vaczi ș.a. Dar, profesorul Alexandru Borza aduce o contribuție remarcabilă

Opașul Rodnei

în etnobotanica românească, prin publicarea lucrării *Dicționar etnobotanic* – 1968, în care prezintă un număr de 607 specii de plante. În Maramureș, Artur Coman a avut și asemenea preocupări, publicând în „Buletinul Grădinii Botanice”, Cluj (1942), articolul intitulat: „Câteva numiri populare de plante vasculare din Maramureș”. Printre speciile de plante citate aici se regăsesc: *Linum extraaxilare* – Iarba zânelor; *Briza media* – Lacrima lui Christos ș.a. din care reiese simțul poetic și fantezia maramureșeanului.

Un alt manuscris – fără titlu (!) – aparținând lui Artur Coman, datând din prima jumătate a secolului trecut, este prezentat în continuare, respectând cu fidelitate originalul, precum și ortografia veche. Materialul, prezintă printre altele, câteva plante rare și plante medicinale.

*

„Maramureșul este un ținut muntos dealuros. Flora lui este caracteristică a munților și a dealurilor. Specii rare avem multe, da eu dau câteva, după sistemul natural. Deoarece nume în românește nu au toate le dau în limba științifică ca și apoi românește dacă are nume. Iareș sunt unele plante cari au în mai multe, după regiuni, de exemplu în limba științifică *Phyllitis scolopendrium* românește Năvalnic ori Limba cerbului. La noi să numește în tri feluri Limba cerbului, Limba Boului și, în Borșa, Limba Vecinului, deoarece vecinu are limba lungă și spune din reavoință ce nu ar fi de spus. Aici a vorbit ironia. Sunt și [denumiri] poetice de exemplu *Polygonum persicaria*. Pe frunză are pată mare roșie poporul îi spune Rușinea fetelor. La *Erytronium dencanis* – pe românește la Prodan – Măsaua ciutei, la noi Călugarel, deoarece fiind plantă de primăvară, floarea e plecată spre pământ ca [și] capul călugărului modest.

S-au păstrat denumiri latine, de exemplu *Polygonum aviculare* Troscot. La noi se spune Iarba găinilor. *Avis* în limba latină însemna pasere. Românul de la noi a făcut găina, că aceia o avut-o dintre paseri în curte. *Lycopodium inundatum* Bradisor. Planta care numai în mociri cu turbă crește, la noi în 5 locuri este. *Equisetum pratense* Luioane. Se poate confunda cu Barba ursului *Botrychium multifidum*. Nu are nume românesc da este frate cu Limba cucului. La noi poporul la limba cucului îi spune Iarba dragostei. După părerea me e mai potrivit nume Iarba dragostei barem că cucu e o pasere populară. Dragostea mai aproape stă de noi decât cucu. *Woodsia alpina* numai în Maramureș, pe m-tele Farcău crește. Foarte rara *Picea excelsa* var. *virgata* Molid șerpuitor. Este un molid care are crăci laterale lungi și 2 metri, cari nu au sau puține crăci laterale, iar craca de primul rang șepuește ca șerpele. De tot este rar. La noi numai unicu exemplar am găsit în Borșa. Și în alte țări este rar și, de obicei, într-o pădure mare al doilea exemplar nu-i”.

Salix triandra Salce. Foarte frecvent. Este în fiecare comună. Are o varietate care înflorește până târziu toamna. Toate sălciile sunt dioice. Aceasta însemnă că sexele nu sunt în una floare și pe un arbor, cel feminin pe un arbor și cel masculin pe alt arbor.

Salix bicolor. O salcie foarte rară la noi în 4 localități crește în puține exemplare. În țară mai în 4 locuri este. *Rumex thyrsiflorus*. Un fel de măcriș. Crește până la un metru înălțime. În țara mai într-un loc crește, la Apahida. La noi numai în Borșa, între Gara C.F.R. și apa Vișeu a crescut. Acuma acolo s-a construit o fabrică de cherestea cu depozit de scânduri.

Silene nivalis. Nu crește numai de la Pietrosu Mare din Borșa până la Ineu. *Draba aizoides* neam de Flămânzică. În țară numai în Maramureș crește. *Cochlearia pyrenaica var. borzeana*. Aici în Maramureș s-a descoperit⁹.

Viola epipsila Viorea. Foarte rară. Crește în locuri mocirăroase. *Astragalus penduliflorus*. Numai în trei locuri crește în țară. Unu e la noi, pe Izvoru Cailor. *Ledum palustre*. Plantă de mlaștină cu frunze persistente. Astăzi nicăiri, nici în țară nu-i. Cea mai aproape stație e la Tatra înaltă. *Euphrasia picta* Siluri numai în Maramureș crește pe muntele Șerban¹⁰.

Preocupări privind plantele medicinale și plantele vernale

În flora spontană a județului nostru întâlnim numeroase specii cu acțiune biologică favorabilă organismului uman, folosindu-se din cele mai vechi timpuri în medicina populară în scopul prevenirii unor afecțiuni, dar mai cu seamă pentru ameliorarea sau vindecarea multor boli. În diferite materiale, unele nepublicate Artur Coman s-a ocupat și de această categorie de plante, din care prezentăm câteva specii. Dintr-un asemenea manuscris redăm următoarele:

„*Chenolodium ambrozioides* – Tămâița. Este o plantă din America tropicală. În țară în unele locuri se cultivă ca plantă medicinală.

Morus alba și *nigra* – Dud alb și negru. În Maramureș a fost introdus în 1851, de Anderco protopop și primul farmacist din Vișeu de Sus, Gaitner.

Drosera rotundifolia – Roua cerului. Numai în mlaștină cu turbă crește. Cu insecte mici să hrănește pe cari le prinde cu ajutorul perilor glanduloși ce sunt pe fața frunzei. Sunt roșii ca sângele. La noi este în multe locuri. Poporul o folosește ca plantă medicinală⁹”.

Alnus incana. Arinul alb. *Alnus viridis var. grandifolia*. Arinul verde. *Alnus glutinosa*. Arinul negru. Cele trei specii de arin se află în rezervația de mlaștină Lacul Morărenilor – satul Breb, într-o asociație unică în România, descoperire ce-i aparține lui Artur Coman. Prima și a treia specie se folosesc pentru combaterea diareei și febrei⁹.

Heracleum carpathicum – Crucea pământului. Numele speciei provine de la Hercule, care a sesizat pentru prima oară proprietățile sale medicinale.

La cea de a V-a Sesiune de comunicări științifice intitulată „Conservarea naturii pe baze ecologice” (Cluj-Napoca, 7-14 august 1977), Ferdinand Tauber a prezentat comunicarea științifică „Conservarea florei vernale maramureșene”¹⁰, valorificând un manuscris semnat de Artur Coman, din care spicuim următoarele: *Gentiana verna* – Ghințură primăvărată. (M-ții Rodnei, Izvorul Cailor, vf. Puzdra, Corongiș, Ineu, pe Știol); *Orchis morio* – Untul vacii. (Frecvent întâlnită la Vișeu de Sus – Arșița sau la Plai, prin pajiști); *Scopolia carniolicola* – Mutulică. Răspândită la Poienile de sub Munte, la Rica, Bistra pe Topolău, Botiza sub Rapț. Conține alcaloizii: scopolamina, scopoletina, utilizați în medicina homeopată; *Cypripedium calceolus* – Papucul doamnei, monument al naturii, crește răzleț în Lunca la Tisa, Sighetul Marmației; *Vaccinium oxycoccus* – răchițeaua. Este un fitorelict glaciar. Vegetează în mlaștinile de la Hoteni – Iezerul Mare, Tăul Băiții, Jilerescu, La Mlăci; *Trollius europaeus* – bulbuci, specie declarată monument al naturii. Este prezentă în Munții Rodnei, pe Pietrosul Mare, Inău, Corongiș, în Munții Țibleșului.

Artur Coman – In memoriam

Prin opera sa monumentală de o viață, botanistul maramureșean Artur Coman s-a înscris în galeria personalităților științifice din România, având și o certă anvergură europeană. Contemporanii săi n-au avut timp să-l aprecieze, să-i cinstească rezultatele de excepție, așa încât urmașii lui încearcă unele „reparații” sau „reabilitări”, nu doar posibile, dar mai cu seamă necesare...

Colecțiile monumentale *Flora Republicii Populare Române* vol. I-X (1952-1965) și *Flora*

9 Oana Pop, Maria Pop, *Plante descoperite de Artur Coman care au valoare medicinală și tinctorială*, în „Acta Musei Maramorosiensis IV”, Sighetul Marmației 2006, p. 148.

10 Ferdinand Tauber, *Conservarea florei vernale maramureșene*, în „Ocrotirea naturii maramureșene”, Academia R.S.R., Filiala Cluj-Napoca, 1977, p. 202-210.

Republicii Socialiste România vol. XI-XIII (1966-1976), realizate sub auspiciile Academiei Române, reprezintă o operă colectivă a celor mai valoroși botaniști români, cu excepția prof. Alexandru Borza, cu siguranță un desăvârșit botanist autohton din toate timpurile, exclus din considerente de ordin politic¹¹! Acest document științific cardinal ce vizează flora cormofitelor, prezintă peste 3.450 specii existente în România. Speciile provenite din Maramureș reprezintă 44,81%, ceea ce atestă, o dată mai mult, importanța acestei zone, în contextul floristic al spațiului fizico-geografic al României. Din punct de vedere taxonomic sunt analizate un număr de 49 de ordine și 152 de familii. Se cuvine subliniat aportul substanțial adus de Artur Coman la realizarea acestei capodopere. Marea majoritate a speciilor de plante citate în această operă din Maramureș, cu deosebire provenind din Munții Rodnei și Munții Maramureșului – în jur de 1.000, – au fost furnizate de Artur Coman, prin ierbarul său particular sau provenite din lucrările publicate în *Flora Romaniae exsiccata* de același autor. Considerăm că această contribuție științifică reprezintă un elogiu și totodată un omagiu adresat botanistului maramureșean de către Academia Română.

Revenim la lucrarea capitală, *Flora Maramureșului*, care a dispărut în mod misterios(!). După cele relatate de soția preotului Mircea Antal din Breb, profesoară de biologie, în urmă cu câțiva ani lucrarea a fost predată unei angajate a Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației, fără să se încheie un proces-verbal de predare-preluare. În acest caz se impune inițierea unei anchete serioase(!). Este de subliniat faptul că autorul a apelat la prietenul său apropiat preotul Mircea Antal din satul Breb, să-i transcrie manuscrisul, pregătind-o astfel pentru tipar. În acest scop au fost dactilografiate aproape 150 de pagini, cerându-se totodată și avizul acad. Emil Pop, sau al altor mari botaniști români, care au fost impresionați de rigoarea științifică a cercetărilor în acest domeniu. Astfel, acad. Emil Pop considera lucrarea ca reprezentând „o contribuție floristică regională exhaustivă și fundamentală, bazată pe cercetări originale, iar publicarea integrală a acestei lucrări ar însemna o contribuție

foarte substanțială la cunoașterea florei acestei regiuni din partea cea mai nordică a țării...”. Din păcate, starea de sănătate a preotului nu i-a permis să continue acest demers, iar ulterior, stupoare... manuscrisul n-a mai fost regăsit, impunându-se în acest scop o anchetă urgentă!

La Simpozionul „Centenarul nașterii ing. Artur Coman. 7-8 sept. 1981” – desfășurat la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației, preotul Mircea Antal a prezentat comunicarea științifică intitulată „Concepția de cercetare și redactare a Florei Maramureșului în viziunea botanistului Artur Coman”, din care spicuim:

„La începutul anului 1967, după ce am căzut de acord asupra unor detalii referitoare la forma și fondul lucrării, m-am oferit să-l ajut la stilizarea și transcrierea manuscrisului. Concomitent, la rugămintea sa, am conceput un studiu introductiv detaliat și ne-am străduit împreună să alcătuim, cât mai exact, indexul locurilor cercetate, bibliografia, scara floristică, conspectul fitocenozelor etc... Astfel, până în noiembrie 1967, au fost dactilografiate 145 pagini din manuscrisul de bază – cuprinzând 489 specii spontane – și 32 de pagini din introducere, inclusiv prefața. [...] Ca urmare a sugestiilor de îmbunătățire a textului, propuse în referat, precum și a îndrumărilor competente date de botaniști cu renume ca Alexandru Borza, Emil Pop, Emilian Țopa, Nicolae Boșcaiu și alții, s-a trecut la o nouă redactare a lucrării, după criteriile mai moderne, fără a i se schimba fundamental structura. În acest sens Artur Coman a fost intransigent, neadmițând modificări substanțiale în concepția de prezentare a Florei sale, la realizarea căreia muncise cu perseverență o viață întreagă. S-a dovedit totuși receptiv la unele noutăți apărute în literatura botanică română sau străină, operând o serie de corectări ale manuscrisului, renunțând la multe forme ori varietăți neconcludente și permițând o lărgire a preocupărilor lucrării în direcția studiilor fitocenologice, etnobotanice, biocartografice etc”¹².

În tot timpul vieții sale, cel supranumit *Gigantul din Borșa* a fost o pildă vie de pasiune și competență științifică, de muncă neîntreruptă și generoasă pentru afirmarea botanicii în acest leghendar colț de țară. Ca un omagiu, în anul 1981,

11 Teresia B. Tătaru, *Alexandru Borza – ctitorul Rezervației Pietrosu Mare*, în *De la Pietrosu Mare la Parcul Național Munții Rodnei – Rezervație a Biosferei 75 ani*, Editura Universității de Nord Baia Mare, 2009, p. 25-43.

12 Mircea Antal, *Concepția de cercetare și redactare a Florei Maramureșului în viziunea botanistului Artur Coman*, în „Acta Mvsei Maramorosiensis IV”, Sighetul Marmației, 2006 p. 29-33.

Subcomisia Monumentelor Naturii de la Filiala clujeană a Academiei R.S.R., în colaborare cu Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă și Inspectoratul Silvic al Județului Maramureș, au organizat la Sighetul Marmației manifestarea științifică prilejuită de centenarul nașterii ing. silvic Artur Coman.

În anul 2006, la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației s-a organizat Simpozionul intitulat „Artur Coman – 125 de ani de la naștere”. Comunicările științifice dedicate memoriei savantului maramureșean de notorietate națională și internațională, marelui botanist și umanist Artur Coman – prezentate la cele două manifestări științifice, au făcut obiectul volumului tipărit: *Acta Mvsei Maramorosiensis IV* – volum îngrijit de dr. Mihai Dăncuș.

Un alt prilej de a-l comemora pe botanistul maramureșean de anvergură europeană ni l-a oferit manifestarea științifică organizată tot de Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmației din 28 octombrie 2016, intitulată „Simpozion Artur Coman – 135 de ani de la naștere”. Comunicările științifice prezentate cu acest prilej s-au publicat în volum.

Dar, memoria ilustrului și venerabilului nostru înaintaș Artur Coman o putem onora și cinsti chiar retroactiv, în semn de respect, chiar și ca un gest reparatoriu, prin idei sau propuneri care se pot realiza fără eforturi deosebite. Astfel, forurile superioare de specialitate pot avansa ideea de a i se acorda, post mortem, titlul de Membru de Onoare al Academiei Române. De decizia organelor județene sau locale de stat pot depinde alte măsuri care se pot materializa în acordarea titlului de Doctor Honoris Causa (post-mortem).

Având în vedere că Secția de Științe Naturale a Muzeului Maramureșean din Sighetul

Marmației deține valorosul Ierbar – Artur Coman (peste 16.000 coli), precum și întreaga arhivă, bibliotecă, obiecte personale aparținând marelui botanist, ar putea să-i poarte numele. De asemenea, Casa Memorială și Minigrădina botanică „Artur Coman” (cu specific maramureșean), – aflate tot la Sighetul Marmației s-ar putea bucura de aceleași „drepturi”. La Vișeu de Sus, unde a lucrat 35 de ani, i-ar sta bine unui bust al botanistului; la Borșa, liceul de aici i-ar putea prelua numele, având în vedere locul său de naștere. Același lucru s-ar putea repeta la Baia Mare și vizează – facultatea de profil a Universității de Nord. În Pasul Prislop, în cadrul Centrului de Informare Turistică a Parcului Național Munții Rodnei – Rezervație a Biosferei, se poate amenaja, fără eforturi, o vitrină-două cu lucrări și obiecte ce au aparținut cercetătorului florei Mășivului Rodnei. Comisia județeană de Ocrotire a Naturii și-a onorat obligația, acordând Rezervației Științifice Pădurea Crăiască numele „Artur Coman”, adică numele celui care a propus în premieră ca acest obiectiv natural să fie inclus printre siturile conservate din județ.

Este de reținut faptul că, dacă s-ar fi putut realiza publicarea operei fundamentale *Flora Maramureșului*, aparținând lui Artur Coman, aceasta ar fi însemnat supremul omagiu adus inegalabilului botanist maramureșean. Dar, iată că și prin asemenea modeste materiale tipografice se mai pot repara niște „gafe”, omisiuni, greșeli ale trecutului, încercând o reabilitare și astfel reușind să-l repunem în toate drepturile pe cel mai însemnat om de știință maramureșean al secolului XX – Artur Coman – care face parte totodată din patrimoniul cultural național și nu numai.

Bibliografie

- Coman, Artur, *Flora Maramureșului, Comunicări de botanică, 1971, A VII-a Consfătuire Națională de Geobotanică (Satu Mare, Maramureș, 16-17.VII.1969)*, p. 139-147.
- Koman, Artur, *Documente istorice Maramureșene, 1937*, Tip. Horovitz, Vișeu de Sus.
- Nădișan, I., Bîrda, M., *Comori ale patrimoniului natural maramureșean*, Editura Cromatica, Baia Mare, 2016.
- ACTA MVSEI MARAMOROSIENSIS, IV, 2006, (dedicat memoriei savantului maramureșean de notorietate națională și internațională, marelui botanist și umanist Artur Coman), Sighetul Marmației. Volum îngrijit de dr. Mihai Dăncuș.
- Tătaru, B. Teresia, *Terminologia botanică creștină la poporul român. Studiu etnobotanic. Omagiu profesorului Alexandru Borza*, Augsburg/Germania, 1993.
- *Ocrotirea naturii maramureșene, 1977*, Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj-Napoca, Subcomisia Monumentelor Naturii.
- *Rezervația Naturală Pietrosul Rodnei la 50 de ani*, Academia R.S.R. Filiala Cluj-Napoca, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă Maramureș, 1983.
- *De la Pietrosu Mare la Parcul Național Munții Rodnei – Rezervație a biosferei, 75 ani*, 2009, Academia Română, Comisia Monumentelor Naturii, Consiliul de Ocrotire a Naturii Maramureș, Administrația Parcului Național Munții Rodnei, Direcția Silvică Baia Mare.

Florian Ulmeanu

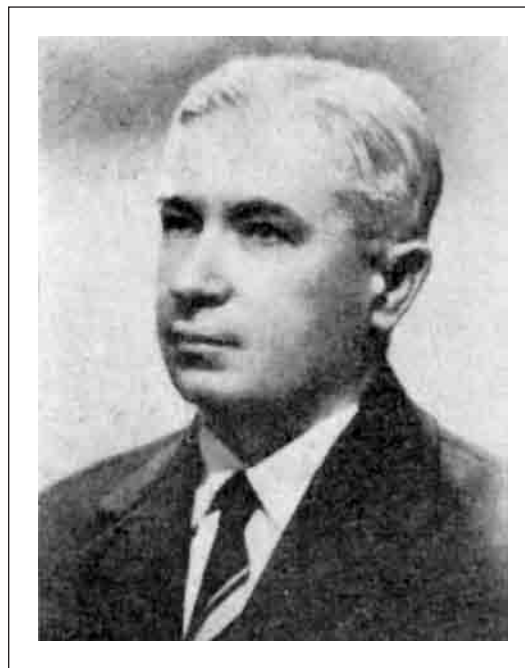
1903-1973

Dana Aurora COVACI

În constelația marilor personalități maramureșene, care și-au înscris numele, cu litere de aur în Panteonul științei și al culturii naționale și europene, un loc cu totul aparte îl ocupă profesorul universitar doctor docent Florian C. Ulmeanu, supranumit atât de frumos – Doctorul fără Arginți¹.

Este unul dintre reprezentanții de seamă ai meleagurilor maramureșene, care a fost învrednicit cu harul creației, al cunoașterii, cu cel al omeniei, al dragostei de neam și de țară. Și-a înmulțit cu folos talanții, cu care a fost dăruit, și-a consacrat întreaga activitate țării și neamului românesc, dedicându-se „cu pasiune și energie nobilei profesii de medic civil și militar”, afirmându-se cu competență ca organizator de evenimente științifice de mare ținută, fiind un cadru didactic universitar model, un cercetător științific recunoscut „pe plan național și mondial, precum și un luptător neobosit pentru ridicarea socială a regiunii natale”², fiind considerat „precursorul medicinei sportive”³, fundamentând astfel „la noi în țară o disciplină nouă: *fiziologia exercițiilor fizice*, și punând, în premieră, baze solide pentru Școala Românească de Fiziologia Culturii Fizice, recunoscută azi că una dintre cele mai prestigioase pe plan internațional”⁴.

Florian C. Ulmeanu a văzut lumina zilei la 3 noiembrie 1903, în localitatea Ulmeni, actualul județ Maramureș, fiind cel mai mare dintre cei șase copii ai lui Alexa Covaciu⁵ și Maria Dulfu, nepoata poetului Petre Dulfu. Părinții săi, oameni onești, cu principii corecte și convingeri ferme, și-au educat copiii în spiritul adevărului și al

dreptății, îndemnându-i să-și păstreze în orice situație onoarea și demnitatea. Tata, un agricultor destoinic, a fost, vreme de peste douăzeci de ani, primar în comună și i-a transmis viitorului savant setea „de cunoaștere, tenacitatea în acțiune, spiritul adevărului, dreptății, necesitatea de a-ți păstra onoarea și verticalitatea în orice împrejurări, de a te dăruia celor mulți, unei cauze nobile”⁶. Mama sa, „o ființă cu o structură sufletească deosebită, plină de sensibilitate”, l-a învățat „să fie respectuos și conștiincios”, fermecându-l totodată cu poveștile și basmele „pe care i le șoptea seara cu vocea-i caldă”⁷.

Școala primară o absolvă în comuna natală, după care intră la Gimnaziul Superior al Cole-

1 Este, de altfel, titlul monografiei pe care i-a dedicat-o Felix Marian, apărută la Editura Gutinul din Baia Mare în anul 1997.

2 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997, p 7.

3 Idem, *Ani de viață pentru viață*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2018, p. 3.

4 Idem, *Doctorul fără arginți*, p. 25-26.

5 Viitorul savant a renunțat la acest nume de familie, preferându-l pe cel derivat de la numele localității natale – Ulmeanu, sub care este cunoscut în întreaga lume medicală.

6 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 9.

7 *Ibidem*.

giului Reformat din Zalău, unde parcurge primele două clase din ciclul secundar, clasele a III-a, a IV-a și a V-a urmându-le la Liceul de Stat Maghiar din Baia Mare, iar clasele a VI-a, a VII-a și a VIII-a la Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare, unde se remarcă prin inteligență, seriozitate și responsabilitate față de învățătură⁸. A participat la activitățile „Societății de lectură” din cadrul Liceului „Gheorghe Șincai”, îndeplinind o bună bucată de vreme funcțiile de secretar și casier al acesteia, fiind totodată redactor al „Ziarului Societății de lectură”⁹. A trecut examenul de maturitate în anul 1922, obținând calificativul „Foarte bine”¹⁰.

După absolvirea liceului, tânărul Florian Ulmeanu intră la Facultatea de Medicină a Universității din Cluj, dar, după primul an, „nemaiputând suporta cheltuielile de întreținere la facultate”, renunță la Cluj¹¹, dar nu și la cariera medicală, căci va intra „prin concurs, la 15 decembrie 1923, ca elev la Institutul Sanitar Militar, în care calitate urmează cursurile Facultății de Medicină din București”¹². În anul 1924, la 1 aprilie, devine sublocotenent, iar la 15 decembrie 1927, an în care termină facultatea, este avansat locotenent¹³.

Ca student, Florian Ulmeanu, dincolo de o temeinică pregătire de specialitate și de aplecarea pertinentă spre cercetarea științifică, asimilează o bogată cultură generală, constând în lecturi din literatura națională și cea universală, citește cu pasiune lucrări de istorie, de geografie¹⁴, fiind totodată atras de artele plastice și de muzică. Nu a fost străin nici de viața socială, făcând, bunăoară, parte, între anii 1923-1927, din Comitetul de construcție a căminului studenților de la medicină¹⁵, iar vacanțele petrecute în Ulmeni natal se constituiau în tot atâtea prilejuri de declanșare a unor acțiuni menite să ridice nivelul cultural și, în general, orizontul de cunoaștere al oamenilor din ținutul natal. În acest scop a înființat Societatea Culturală „Tinerimea din Ulmeni și din jur”, în cadrul căreia, împreună cu cei cinci frați ai săi și cu mulți alți tineri din localitate, a inițiat și pus în operă importante proiecte cultural-obștești, dintre care merită, în acest cadru, amintite următoarele: dezvelirea unui monument în memoria eroilor căzuți în Primul Război Mondial (monumentul a fost donat de societatea „Cultul eroilor” din București în anul 1933)¹⁶; inaugurarea muzeului etnografic local și a bibliotecii; deschiderea cursului de îndrumătoare casnice pentru tinerele

8 Se impune observația că doar Felix Marian, care este, de fapt, singurul biograf al lui Florian Ulmeanu, amintește trecerea acestuia pe la Colegiul Reformat din Zalău și pe la Liceul de Stat Maghiar din Baia Mare. Ceilalți autori, care s-au ocupat, într-un fel sau altul, de viața și activitatea lui Florian Ulmeanu, se mărginesc a reține că acesta a absolvit Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare. A se vedea, în acest sens, articolul lui Gheorghe Crișan, intitulat *Profesorul dr. docent Florian Ulmeanu (1903-1973)*, publicat în *Anuarul Marmăția*, IV, al Muzeului Județean Maramureș, Baia Mare, 1978, unde, la pagina 517, se spune că viitorul om de știință „și face studiile liceale la Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare”. Aceeași informație trunchiată apare și în studiul lui Iacob Mihăilă, publicat în revista „Educație fizică și sport”, nr. 10 din anul 1974, purtând titlul *O viață dăruită științei educației fizice și sportului. Prof. dr. docent Florian Ulmeanu*, precum și în lucrarea lui Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *Prezențe militare în știința și cultura românească. Mic dicționar*, Editura Militară, București, 1982, p. 107, din care aflăm doar că Florian Ulmeanu a terminat liceul la Baia Mare. Nedumerirea sporește, însă, lecturând un articol publicat de autorul monografiei citate (la doar doi ani după apariția acesteia), în care ni se spune că Florian Ulmeanu, „între 1914-1922 a urmat studiile liceale – primii doi ani în orașul Zalău, iar ultimii șase la Liceul „Gheorghe Șincai (actualul Colegiu) din Baia Mare”, nemaiamintind nimic despre Liceul de Stat Maghiar. (Vezi, Felix Marian, *Acad. Prof. dr. Florian C. Ulmeanu – fiu al Maramureșului – precursor al medicinei sportive românești*, în culegerea *La început a fost Hipocrate*, Editura „Gutinel” Baia Mare, 1999, p. 24). Aceeași informație ne-o oferă și în lucrarea *Medici și farmaciști din Maramureș*, Editura „Gutinel”, Baia Mare, 2006, p. 201.

9 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 10.

10 Vezi *Anuarul Liceului „Gheorghe Șincai”* pe anul școlar 1921/1922, p. 13.

11 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 15; Idem, *La început a fost Hipocrate*, p. 24. Episodul „clujean” al studenției lui Florian Ulmeanu, este omis, atât de Iacob Mihăilă (*op. cit.*), cât și de Gheorghe Crișan (*op. cit.*), nefiind semnalat nici la Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *Prezențe militare în știința și cultura românească. Mic dicționar*, cele trei lucrări menționând doar că după absolvirea liceului, acesta urmează cursurile Facultății de Medicină din București.

12 Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *op. cit.*, p.107.

13 *Ibidem*.

14 Amintim, în acest context, că în anul 1925 Florian Ulmeanu a devenit membru al Societății Române de Geografie.

15 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 17.

16 Dezvelirea monumentului a avut loc la 23 iunie 1923. La acest eveniment, patronat de Elena Pop Hossu-Longin și Petre Dulfu, a fost prezent, printre alte oficialități, Dimitrie Gusti, pe atunci ministru al Educației Naționale.

gospodine; proiectarea unui sediu pentru Societatea Culturală „Tinerimea din Ulmeni și din jur”, care viza amenajarea unei săli de spectacole cu patru sute de locuri, spații pentru bibliotecă, muzeu etc.; inaugurarea unei băi populare obținute, la intervenția lui Florian Ulmeanu, de la Ministerul Sănătății, fiind importată din Germania; înființarea Dispensarului de Puericultură; construirea și darea în folosință a unei uscătorii pentru diferite fructe și plante medicinale; amenajarea unei popicării și a unui teren de volei, precum și a unui stadion (cu teren de fotbal, pistă de atletism, poligon de trageri etc.)¹⁷. La 20 august 1939, când, în cadrul unei adunări generale a Societății Culturale „Tinerimea din Ulmeni și din jur”, se decide transformarea Casei Naționale din localitate în cămin cultural, Florian Ulmeanu este ales „președinte de onoare” al acestui așezământ¹⁸. Preocupările sociale, culturale și, în general, acțiunile în folosul comunității vor fi în permanență în atenția lui Florian Ulmeanu. Dovadă stau, printre altele, cursurile cu durata de o lună, organizate de acesta în anul 1946, pentru consătenii săi, cu sprijinul brigăzilor sociale ce ființau la nivelul Fundațiilor Regale. În cadrul acestor cursuri s-au dezbătut chestiuni teoretice, urmate de aplicații practice, pentru gospodinele Ulmeniului și pentru cele din zonă, pe probleme sanitare și de industrie casnică (cusături și țesături artistice), s-au predat lecții pentru bibliotecarii comunali, pentru conducătorii de cooperative sătești (președinți, contabili, vânzători), s-au dat îndrumări privind recoltarea și uscarea plantelor medicinale și a fructelor etc. „În încheierea acestor cursuri, s-a organizat o serbare cultural-artistică și sportivă, predominând folclorul și portul țărănesc local”, totul finalizându-se „cu defilarea carelor alegorice”¹⁹. Iată, așadar, cum, încă de pe atunci, Ulmeniul se comporta ca o localitate cu deschidere către modernism și civilizație, inițiind și organizând evenimente culturale de anvergură și asigurându-și elemente importante de ordin stra-

tegic și care-i vor permite, după ani, să-și revendice un binemeritat statut urban, la conferirea căruia, a contribuit, în bună măsură, punerea în practică a ideilor novatoare ale lui Florian Ulmeanu, care a fost un veritabil catalizator pentru tineretul din zonă, desfășurând o meritorie activitate în cadrul ASTREI²⁰ și transformând treptat Ulmeniul „într-un centru al comunelor și satelor de pe valea Someșului, al celor de sub Codru, ca și al celor de peste apă, până în Chioar”²¹.

Florian Ulmeanu absolvă Facultatea de Medicină din București în anul 1927, obținând nota zece la susținerea lucrării de licență intitulată *Contribuții la studiul sifilisului reumatoid*. În anul următor este admis în „Colegiul Medicilor, Secția Ilfov, ca liber practicant, în specialitatea *boli interne*”²². În anul 1929 este angajat la Institutul Militar de Educație Fizică și Sport ca asistent „cu obiective centrate în jurul problemelor complexe ale educației fizice și sportului”. Tânărul medic va dobândi expertiza necesară și în acest domeniu, căci, între anii 1928 și 1932, frecventează cursurile Institutului Superior de Educație Fizică din București, pe care le finalizează cu lucrarea de licență „Cercetări experimentale asupra modificării cronaxiei în urma oboselii și antrenamentului”, fiind astfel „unul dintre primii ofițeri absolvenți ai acestui institut”²³. În 1929, după parcurgerea unor cursuri de medicină legală, „obține diploma de medic legist”²⁴, calificare necesară, atât pentru cunoașterea profundă a organismului uman, cât și pentru conferirea unui înalt grad de credibilitate rezultatelor cercetărilor pe care intenționa să le întreprindă.

A urmat mai multe stagii de perfecționare în afara țării. În anul 1930, participă la cursurile de vară medico-sportive organizate la Berlin pe această temă, la „Deutsche Hochschule”, iar în anul 1931, în perioada iunie-octombrie, parcurge un curs de fiziologie a muncii și orientare profesională organizat în cadrul Conservatorului

17 Date extrase dintr-un documentar realizat, în anul 1987, de Matei Ulmeanu, fratele lui Florian Ulmeanu, ca răspuns la o solicitare a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare, privind strângerea de date în vederea elaborării „Dicționarului personalităților din județul Maramureș”.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*.

20 Între anii 1923-1925 Florian Ulmeanu a fost bibliotecar voluntar al Despărțământului Ulmeni al ASTREI

21 Gheorghe Crișan, *op. cit.*, p. 516.

22 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 18.

23 Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *op. cit.*, p. 107.

24 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 19.

Național de Arte și Meserii din Paris²⁵. În capitala Franței, prezintă la Societatea de Biologie o interesantă „lucrare de biologie aplicată – *Influența antrenamentului asupra modificării cronaxiei în cursul exercițiului fizic*, continuând-o apoi cu *Modificările cronaxiei în timpul antrenamentului de lungă durată*”²⁶, marcând astfel începuturile medicinii sportive.

Activitatea științifică și de cercetare a lui Florian Ulmeanu se desfășoară la parametri înalți începând cu anul 1934, când Oficiul Național pentru Educație Fizică, apreciindu-i cum se cuvine capacitatea intelectuală și realizările de până atunci²⁷, îi oferă o bursă de studii pentru doi ani în Franța, la Paris, unde se specializează în biometrie și psihotehnică în Laboratorul de Organizare a Muncii al căilor ferate franceze²⁸. În capitala Franței întreprinde o serie de cercetări în „domeniul efortului muscular la Catedra de fiziologie a prof. J. Lapique și în Laboratorul de fiziologie aplicată al prof. Henri Laugier – Sorbona” și elaborează o lucrare de referință în acest domeniu, intitulată *Efort volontaire et chronaxie (Efortul voluntar și cronaxia)*, pe baza căreia Universitatea din Paris îi conferă titlul de doctor în științe, iar Academia de Medicină a Franței *Premiul Bouldard* pe anul 1936²⁹. Despre activitatea de cercetare desfășurată la Paris găsim date interesante în monografia lui Felix Marian, în care se fac referiri consistente la cele 361 de experimente efectuate de Florian Ulmeanu, la relațiile de colaborare științifică și de prietenie dintre el și profesorul H. Laugier, despre susținerea tezei de doctorat, la Sorbona, în data de 29 februarie 1936 etc.³⁰. Henri Laugier i-a apreciat la cel mai înalt nivel calitățile de om de știință, despre care a firmat următoarele: „Vreau să vă transmit toată stima pe care o port pentru tânărul medic și om de știință român. El a lucrat timp de un an sub di-

recția mea, în probleme de fiziologie și electrofiziologie nervoasă, aplicată la munca musculară și i-am putut aprecia calitățile sale aplicative pentru știința și aptitudinile sale reale pentru cercetarea științifică³¹.

Florian Ulmeanu a fost o personalitate cu o anvergură intelectuală impresionantă, calată pe două dimensiuni majore: cea militară și cea civilă. A absolvit Facultatea de Medicină cu gradul de locotenent, cum am arătat mai sus, intrând imediat în sistemul medicinei militare, unde a înregistrat performanțe remarcabile, mai ales în ceea ce privește medicina sportivă. În anul 1929 își începe cariera universitară, ca asistent în cadrul Institutului Militar de Educație Fizică, lucrând aici până în anul 1934, specializându-se în fiziologie, control medical și gimnastică medicală pentru studenții militari. E de remarcat faptul că aproximativ în aceeași perioadă (1930-1934), „lucrează în paralel și ca asistent voluntar la Institutul Național de Educație Fizică (facultatea *civilă* – n.n.), la Catedra de fiziologie”³², poziție de pe care se înscrie ca student la această instituție, obținând, în anul 1933, diploma de licență.

A avut, în cadrul sistemului militar, diferite locuri de muncă, a dus cu brio la îndeplinire misiuni și sarcini importante, progresând profesional și fiind avansat în grad. Astfel, în anul 1938 devine căpitan, iar în 1944 primește gradul de locotenent colonel, apoi peste un an pe cel de colonel, iar din 31 decembrie 1950 este trecut în rezervă. A fost numit medic la Depozitul de remontă (serviciu militar însărcinat cu procurarea cailor pentru armată – n. n.), a acordat asistență medicală în cadrul mai multor operațiuni militare și cursuri de pregătire. A lucrat o perioadă ca medic și instructor la Centrul Medical Aeronautic din București, apoi a fost numit medic-șef al Bazei Flotilei a 3-a Vânători. În timpul celui de-al

25 Vezi Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *op. cit.*, p. 108; Gheorghe Crișan, *op. cit.*, p. 517; Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 19; Iacob Mihăilă, *op. cit.*, p. 49.

26 Gheorghe Crișan, *op. cit.*, p. 517.

27 Între timp, Florian Ulmeanu, împreună cu un grup de tineri medici, din care făcea parte și viitorul academician Ștefan Milcu, de care va rămâne legat toată viața prin preocupări științifice comune, întemeiază societatea „Medicina educației fizice și a sportului” editând și o revistă cu același nume.

28 Iacob Mihăilă, *op. cit.*, p. 49.

29 *Ibidem*. Vezi și Gheorghe Crișan, *op. cit.*, p. 517; Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *op. cit.*, p. 108.

30 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 19-22.

31 *Ibidem*, p. 96.

32 *Ibidem*, p. 34.

Doilea Război Mondial a fost medic al Escadrilei Sanitare de pe lângă Armata a IV-a din Crimeea (15 iunie 1943-15 ianuarie 1944), participând la evacuarea răniților; a fost medic la Sanatoriul Militar Maritim de la Eforie Sud; medic-șef al Serviciului sanitar al Organizației „Munca tineretului român”, medic-șef al Inspectoratului pentru Pregătirea Premilitară etc.³³.

Florian Ulmeanu s-a afirmat ca un medic militar de mare valoare, care, departe de a fi un simplu practician, a întreprins numeroase cercetări asupra organismului uman și a scris studii, care, cel puțin în domeniul medicinei sportive, sunt actuale și apreciate și azi. Cu aceeași disponibilitate la efort intelectual, cu competență și spirit academic s-a manifestat și ca medic civil. De altfel, cele două componente s-au completat admirabil în personalitatea științifică și pedagogică a lui Florian Ulmeanu, instalându-l autoritar pe un pedestal la care pot accede doar oamenii superiori. Și-a pus într-un mod exemplar inteligența în slujba semenilor, în slujba națiunii, prestând servicii de aleasă calitate în toate domeniile și în toate posturile pe care a evoluat. Începând cu anul 1937 devine „asistent bugetar la Catedra de fiziologie de la Academia Națională de Educație Fizică”³⁴, parcurgând toate treptele devenirii universitare: conferențiar în anul 1948, profesor și șef de catedră în anul 1950, profesor atestat în anul 1961, profesor doctor docent în anul 1962. După pensionare (1969) este, pentru o scurtă perioadă (1969-1971) profesor consultant, dar a continuat activitatea de cercetare, fiind unul dintre cei mai activi membri ai Societății de Medicina Culturii Fizice³⁵. A fost medic al mai multor echipe și loturi sportive, a fost selectat pentru conferințe și cursuri de perfecționare a medicilor sportivi, între anii 1936 și 1940 a fost cooptat în echipele de coordonare a loturilor „naționale de gimnastică, atletism, schi, natație, scrimă și box”, în perioada 1954-1958 „a participat efectiv la antrenarea lotului național feminin de gimnastică”, iar „între 1956 și 1963 a participat

cu colaboratorii săi la antrenarea lotului național de pentatlon modern”³⁶. Pe baza cercetărilor sale, Florian Ulmeanu a ajuns la concluzia că „forma sportivă și longevitatea sportivă sunt condiționate, în primul rând, de funcționarea optimă a mecanismelor nervoase centrale și numai studiul multilateral și aprofundat al mecanismelor de reglare neuromusculară poate fundamenta științific problemele importante ale practicării sportului”³⁷.

Florian Ulmeanu a fost membru al mai multor organizații științifice naționale și internaționale, deținând în cadrul acestora importante funcții de conducere. Astfel a fost membru al „Societății pentru Istoria Medicinii”, al „Societății Române de Geografie”, vicepreședinte al „Societății de Medicina Culturii Fizice”, al „Societății Medicale de Educație Fizică din București” etc. A organizat numeroase manifestări științifice de mare amploare (primul congres român de medicină aplicată la educație fizică și sport; sesiuni de comunicări științifice; cel de-al doilea congres european de medicina sportului – București, 30 septembrie-3 octombrie 1969 etc.)³⁸. A fost numit referent al Comisiei științifice a Federației Internaționale de Medicină Sportivă pentru coordonarea activităților naționale din diferite țări ale Europei; a fost membru titular și vicepreședinte al Comitetului executiv al Federației Internaționale de Medicină Sportivă; a participat la numeroase congrese internaționale (Torino, 1933; Chamonix, 1933; Berlin, 1934; Praga, 1948 și 1962; Luxemburg, 1956; Budapesta, 1962; Roma, 1967; Bologna, 1969; Atena, 1971; Munchen, 1972 etc., prezentând de fiecare dată comunicări științifice³⁹. Numeroasele participări internaționale ale lui Florian Ulmeanu – afirma academicianul Ștefan Milcu – au contribuit la creșterea prestigiului fiziologiei românești consacrate medicinei sportive, propulsându-l „pe primul loc în rândul savanților din domeniul fiziologiei educației fizice și sportului”, fiind „unul dintre cei mai reprezentativi fiziologi ai medicinei sportive”⁴⁰.

33 Vezi, mai ales, Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 50-55.

34 *Ibidem*, p. 36.

35 *Ibidem*, p. 37.

36 *Ibidem*, p. 33.

37 Gheorghe Crișan, *op. cit.*, p. 518.

38 *Ibidem*.

39 Vezi detalii la Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 90-95.

40 Academician Ștefan Milcu, *In memoriam*, în *Probleme actuale ale medicinei educației fizice și sportului. Omagiu*

Florian Ulmeanu a fost membru în comitetele de redacție ale mai multor reviste de specialitate, iar în prodigioasa-i carieră științifică a publicat sute de articole, numeroase cursuri și manuale pentru uzul studenților sau al medicilor (*Sportivul și corpul său*, Editura Uniunii de Cultură Fizică și Sport, București, 1963; *Curs de fiziologie generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1954; *Manual de fiziologie. Cu aplicații la exercițiile fizice* (în colaborare), Editura Uniunii de Cultură Fizică și Sport, București, 1954; *Medicina culturii fizice*, Editura Medicală, București, 1958, 1965; *Fiziologia generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1969 (în colaborare) etc. A elaborat, de asemenea, un tratat de medicina culturii fizice, „care a primit și o validare internațională, fiind tradus în limba spaniolă pentru Congresul de Fiziologie organizat în Argentina”⁴¹.

De-a lungul întregii sale cariere, profesorului Ulmeanu i s-au acordat premii și diplome, în semn de recunoștință și de înaltă prețuire pentru munca sa de excepție în domeniul medicinei, atât în țară, cât și în străinătate.

Pentru aportul prețios în diferite sectoare de activitate și în problemele de medicină aplicată la educație fizică și sport, a fost distins cu: „Medalia de argint a aeronauticii”, în 1944; „Merite științifice” din partea Ministerului Învățământului, în anul 1966; medalia „Meritul științific”, în 1971 și Ordinul „Meritul științific” în 1972; „Insigna amicilor O.N.E.F.”, în 1933; „Merite în activitatea sportivă”, acordată de Uniunea de Cultură Fizică și Sport, în 1963; „Diploma de Onoare” pentru merite deosebite în dezvoltarea activității științifice și în educație fizică și sport în România, atribuită de către Consiliul Național de Educație Fizică și Sport, în 1969; „Diploma de Onoare” pentru merite deosebite în dezvoltarea activității sportive, atribuită de către Clubul Sportiv „Medicina”, în anul 1970⁴².

A fost primit post-mortem, în Academia de Științe Medicale în 28 aprilie 1994, forurile științifice reparând astfel o nemeritată uitare,

răsplătind o viață de muncă și abnegație în domeniul atât de nou al medicinei sportive. Referatul privind personalitatea și activitatea celui care a fost dr. Florian C. Ulmeanu a fost rostit de academicianul Ștefan Milcu, președintele celui mai înalt for științific medical din țara noastră de la acea dată⁴³.

Aprecierea deosebită de care s-a bucurat profesorul Ulmeanu pe plan internațional, s-a manifestat încă din tinerețe. Debutul său a fost marcat în 1930, de susținerea unei comunicări la Congresul de Medicină de la Liège.

În 1963, a devenit Membru de Onoare al Societății de Medicină Cehoslovace „J. E. Prkyne”. În 1964, profesorul Erns Jokl de la Universitatea Lexington din Kentucky (S.U.A), adresându-i o scrisoare profesorului Ulmeanu, menționa: „Vreau să vă felicit în legătură cu scopul și materialul adunat în raportul *Explorarea excitabilității neuro-musculare*.[...] Consider că ați stabilit în felul acesta un model procedural bun, pentru studii ulterioare și aceasta reprezintă o contribuție de mare importanță. Diferiți cercetători din Anglia și S.U.A. sunt siguri că ar profita foarte mult studiind materialul Dv.”⁴⁴.

În 1968, este răsplătit cu *Diploma celui de-al VII-lea Congres Mondial de Medicină Sportivă* de la Ciudad de Mexico, pentru activitatea științifică desfășurată cu simțul conștiințiozității exemplare.

În 1971, îi sunt atribuite un *Certificat de participare* la prima sesiune internațională de la Atena și Olimpia de către Asociația Internațională Olimpică Medicală din Grecia, dar și premiul „Michel Mitolo” de către Federația Medico-Sportivă din Italia.

Ca o recunoaștere a meritelor sale științifice, culturale și sociale, a prestigiului și a renumelui său, ca fiu al satului, comunitatea din Ulmeni l-a „înveșnicit” pe profesorul doctor doцент Florian Ulmeanu, atribuindu-i numele instituției școlare din localitate și anume, Grupului Școlar Industrial „Dr. Florian C. Ulmeanu”

profesorului dr. Florian Ulmeanu (1903-1973). Coordonatori: prof. dr. Iacob Mihăilă; dr. Neacșu Constantin, Consiliul Național pentru Educație Fizică și Sport, București, 1975, p. 13.

41 Vezi Academician Ștefan Milcu, *Prefață* la Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 6.

42 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 88-89.

43 Munteanu, Lucia, 2017, *Academicianul prof. dr. Florian C. Ulmeanu (1903-1973), creatorul ramurii medicinei sportive în România (I)*, în „Eroii neamului”, serie nouă, anul IX, nr. 1 (30), Martie, p. 65.

44 Felix Marian, *Doctorul fără arginți*, p. 97.

Ulmeni, începând cu anul școlar 1998/1999 (prin OMEN nr. 3636/29.04.1998, care prin OMEN 6. 564/13.12.2011 devine Liceul Tehnologic „Dr. Florian Ulmeanu” Ulmeni).

Strada pe care a copilărit și pe care se află casa părintească se numește „Dr. Florian Ulmeanu”.

Tot pe această stradă, se află și Centrul de cultură și de artă Ulmeni, care are pe frontispiciu o placă comemorativă dedicată marelui profesor doctor docent Florian Ulmeanu.

Pe aceasta stradă, alături de casa sa părintească, a fost înălțată, pe un teren, donat de către urmașii lui Florian C. Ulmeanu, noua biserică ortodoxă, sfințită în 8 mai 2016, cu hramul „Sfânta Treime” și „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”.

Consiliul Local al orașului Ulmeni i-a acordat titlul de Cetățean de Onoare post-mortem profesorului doctor docent Florian Ulmeanu.

În toamna anului 2005, la 3 noiembrie, din inițiativa unor fii ai satului, aflați la conducerea Grupului Școlar Industrial „Dr. Florian C. Ulmeanu” Ulmeni, s-au sărbătorit pentru prima dată, la Ulmeni, „Zilele Dr. F. Ulmeanu”, ocazie cu care s-au organizat activități cultural-educative la nivelul instituției de învățământ, la care alături de elevi, cadre didactice, părinți, au participat personalități de seamă ale culturii româ-

nești, urmași ai familiei prof. doctor docent Florian C. Ulmeanu, foști elevi ai unității de învățământ, care au omagiat activitatea Patronului spiritual al școlii care-i poartă cu mândrie numele.

Prin munca asiduă, neobosită, prin contribuțiile remarcabile, unice, în literatura de specialitate, profesorul dr. Florian C. Ulmeanu rămâne un model demn de urmat pentru fiecare dintre noi. A explorat în detaliu un domeniu nou, necercetat încă și a reușit să deschidă noi orizonturi legate de medicină, de oameni.

În peisajul autohton, rămâne o personalitate prominentă, care a fost dăruită cu o deosebită inteligență și putere de muncă și înalte calități etice, ce l-au propulsat spre realizări de prestigiu, recunoscute de savanți din întreaga lume.

Personalitatea științifică a prof. univ. dr. docent Florian C. Ulmeanu, dublată de cea a Omului, activ luptător pentru propășirea ținuturilor natale, va supraviețui vremelnicei vieții unei ființe umane, numele sau înscriindu-se cu litere de aur pentru totdeauna în analele medicinei sportive românești și de peste hotare, dar și în conștiința publică⁴⁵.

Urmașii profesorului dr. docent Florian Ulmeanu îi onorează și îi înnobilează numele, ducând mai departe, prin acțiuni culturale, spiritul și cultul marelui lor înaintaș.

Bibliografie:

- Crișan, Gheorghe, *Cinci decenii în slujba ridicării poporului și afirmării științei românești în lume. Prof. dr. docent Florian Ulmeanu*, în anuarul „Marmația” IV, editat de Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, 1978.
- Florian Gheorghe, Mihai Popescu și conf. univ. dr. Ion Rotaru, *Prezențe militare în știința și cultura românească. Mic dicționar*, Editura Militară, București, 1982.
- Ionescu, Corneliu; Stoian, Maurică, *Medicul colonel Florian Ulmeanu – Promotor al medicinei sportive românești*, în „Revista sanitară militară”, nr. 1, ianuarie-februarie, București, 1976.
- Marian, Felix, *Doctorul fără arginți*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1997.
- Idem, *La început a fost Hipocrate*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999.
- Idem, *Medici și farmaciști din Maramureș*, Editura Gutinul, Baia Mare, 2006.
- Idem, *Ani de viață pentru viață*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2018.
- Mihăilă, Iacob, *O viață dăruită științei, educației fizice și sportului – Prof. dr. docent Florian Ulmeanu*, în revista „Educație fizică și sport”, nr. 10, octombrie, București, 1974.
- Munteanu, Lucia, *Academicianul prof. dr. Florian C. Ulmeanu (1903-1973). Creatorul ramurii medicinei sportive în România (I)*, „Eroii neamului”, serie nouă, anul IX, nr. 1 (30), Martie, 1996.
- *Probleme actuale ale medicinei educației fizice și sportului. Omagiu profesorului dr. Florian Ulmeanu (1903-1973)*. Coordonatori: prof. dr. Iacob Mihăilă; dr. Neacșu Constantin, Consiliul Național pentru Educație Fizică și Sport, București, 1975.

Bibliografie online:

- www.necenzuratmm.ro

45 *Ibidem*, p. 104.

Gheorghe Vornicu

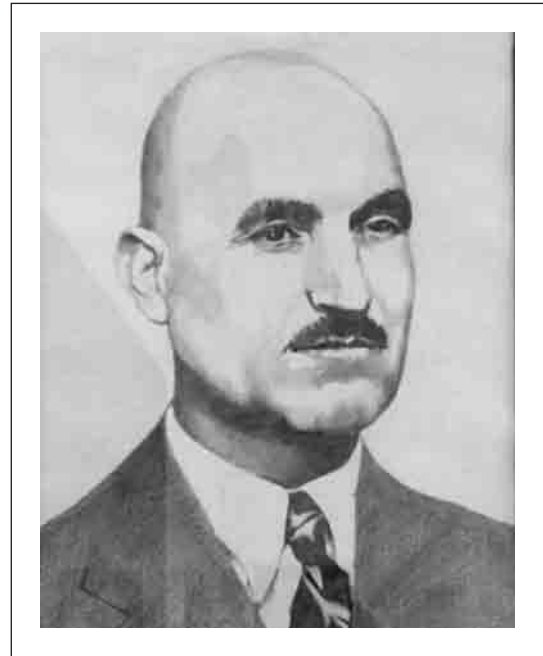
1892-1974

Mihaela-Cristina GHERHEȘ

De la bun început ținem să precizăm că a te apropia de personalitatea puternică a lui Gheorghe Vornicu este mai mult decât o încercare temerară. Pentru Gheorghe Vornicu probabil că ar fi trebuit să se fi inventat profesia de patriot. Într-adevăr, octogenarul nostru a trăit până în ultima clipă cu conștiința că „are ceva de spus”, că este menit, este dăruit cu vocația de a fi patriot și de a împărtăși și altora din această nobilă ardere. De altfel, lozinca după care și-a orânduit întreaga viață este una cât se poate de romantică, cât se poate de memorabilă: „Oricât aş fi de bătrân, dator țării și vieții nu vreau să rămân!”. Într-adevăr, născut la sfârșitul secolului al XIX-lea (15 octombrie 1892), în Anghelești de Vrancea, într-o familie cu 10 copii, protagonistul rândurilor de față termină Școala Pedagogică din Bârlad (1915) ca șef de promoție și se pregătește de un destin cu adevărat memorabil.

Mare patriot, este încorporat în armata română în timpul Primului Război Mondial (1916-1918), devine erou al luptelor de la Oituz și Soveja (1917), unde a fost și grav rănit. Urmare a amprentelor lăsate de crâncenele lupte pe trupul său (rănit la picior), militarul Gheorghe Vornicu, infanterist și aviator, este decorat cu Coroana României cu Panglică de Virtute Militară. Chiar dacă a fost rănit și demobilizat, el revine în rândurile armatei, de data aceasta ca și comandant de companie: „Mobilizat din nou în 1919, participă la luptele din Ardeal și de la Tisa-Szolnok; comandant de companie, este decorat din nou, de data acesta cu «Steaua României»”¹.

Experiența dramatică a războiului, precum și faptul că venea din Vechiul Regat, l-au determinat tot timpul să aibă o altă atitudine față de problemele care i se iveau în cale. El face, așadar, parte din acea pătură a administrației române, a statului român venită, adusă de către „Vechiul Regat” „să româneze”, să unifice pe deplin țara. Gheorghe Vornicu nu are, deci, complexe isto-

rice, el n-a fost niciodată „sub unguri” și nu le recunoaște dominația istorică. Dimpotrivă! În articolul „Gardă la Tisa”, Gheorghe Vornicu, nota: *Știm că vom avea de furcă cu ungurii. Toată presa (foile) lor (cu mici excepțiuni), de aici și de la ei toate declarațiile oamenilor politici și mai ales acțiunea vestitei Ebredö a lui Mejos cântă cântecul spadei, care a și început a-și da roadele în incidentele de pe graniță.*

Din partea noastră declarăm că o vom încrușișă fără frică. În încrușișarea pe care am mai avut-o se știe acel care a mâncat pământ și tot acela va mânca și acum.

Cunoaștem harta și drumul spre Budapesta. Niciodată nu am fost așa de naivi să credem în desarmarea Ungariei și nici așa de proști să credem în declarațiile lor pașnice...

Avem cunoștință că temnițele lor gem de populație nevinovată...

De aceea ne-am pregătit. Avem o armată numeroasă, bine organizată, bine instruită, bine hrănită, bine îmbrăcată și, mai ales, bine armată,

¹ Zlati, Radu, *Gheorghe Vornicu*, în *Monografia Liceului Pedagogic din Sighetu Marmăției*, Editura Valea Verde, Sighetul Marmăției, 2012, p. 128.

care este făurită din fiii unui popor conștient de drepturile și datoriile sale².

Fiind mereu în mijlocul disputelor vremii, participând la toate mișcările care apărau ființa națională a statului român, fie împotriva revizionismului maghiar, fie a părerilor etniei majoritare evreiești din Sighet cum că ar fi rău tratată, Gheorghe Vornicu le răspunde tuturor, punându-și gaj propria viață, propria experiență de front, trăită în Ungaria vecină:

Eram în 1919 în Ungaria. Am trecut și stat prin multe orașe. Nu voui a spune ce am auzit, ci numai ce am văzut.

Era pe la sfârșitul lunii August într`o seară frumoasă, cam prin amurg. Mă pregăteam a ocupa orașul Kun Sent Miclos cu compania mea. Deodată țipete și strigăte cu un trist ecou de «ioi» și «vai» ajung la urechile noastre. Ce era?

Domnia lui Bella Kun se topise la apariția dorobanțului român, iar biata populație maghiară se făcea acum stăpână la ea acasă, gonind și terorizând biata populație evreiască. și «vandalii» de noi a trebuit să luăm măsuri energice pentru reprimarea acestor porniri. Tot pe acea vreme în Budapesta se pescuiau zilnic din Dunăre și în mai multe locuri deodată câte 10-15 cadavre de evrei, cu toată vigilența statului român.

Iar când armata română primi ordin să evacueze Budapesta și Ungaria evreii s`au pus luntre și punte și au făcut ca trupele române să mai rămână încă două luni la Budapesta pentru că numai așa le era viața asigurată. Și apoi, chiar șefii noștri politici autorizați, în frunte cu actualul prim-ministru, D-l N. Iorga, au reprimat de pe tribuna parlamentului acele incidente, pe când la Budapesta am văzut afișe cu litere enorme, iscălite de cele mai înalte personalități politice și care chemau poporul la distrugerea jidănimii³.

În această ecuație a disputelor politice, evident cu suficient de mare suport etnic, regățeanul nostru suferea cumplit căci era considerat o „vinitură”, o „zânitură” chiar și de către unii români, ceea ce pentru mulți ca el a fost și putea fi un puternic motiv de abandonare, până la urmă chiar a unei neprețuite misii istorice. Vorbind cu sinceritate și spontaneitate de tot ceea ce trăia și

suferea cu fiecare confruntare, profesorul Vornicu exprima în modul cel mai firesc cu putință „teze” naționale care aveau să facă „operă” în epocă, dar în gura altor conștiințe naționale (Mircea Vulcănescu, 1938), respectiv ideea „unirii sufletești”, a împărțirii naționale. Astfel, în articolul „Recenzii literare”, analizând poezia altui „venetic”, poetul M. Slugeru, Gheorghe Vornicu nota, cu amărăciune:

„Strein între frați” a d-lui Slugeru ne arată starea sufletească a autorului, plină de melancolie, stare ce nu o dată o încercăm și noi cu toții «veneticii» acestor locuri, veniți cu cel mai curat gând să muncim muncă de robi pe altarul patriei.

Va veni vremea când aceste sugestive stiluri ale d-lui Slugeru vor constitui dureroase documente din vremurile când acești venetici munceau, irosindu-și sufletul, la unificarea sufletească a unui mediu ce te lasă străin între frați⁴.

Cu toate greutățile cotidiene îndurate minite, parcă, să-i scoată în evidență doar zădărnicia marilor eforturi, neprețuitelor sacrificii, eroiul nostru aproape epopeic nu abdică și nu depune armele, rămânând un enoriaș care se închină la altarul neamului, convins că Neamul este singura instituție umană care rămâne veșnică și transcendente generațiile și istoria:

Încă un întâiu Decembrie. Este al VII-lea care se aruncă în hăul veșniciei, de la cel care a pus capăt robiei noastre de veacuri, de la cel din 1918, anul mântuirii popoarelor și al neamului nostru. Anul 1918 este limita a două lumi deosebite și el înseamnă în viața popoarelor ceea ce înseamnă anul marii revoluții franceze în istoria libertății individului...

La noi ziua pecetluirii noii stări de lucruri este ziua de 1 Decembrie a acestui an (1918)...

De aceea la fiecare întâiu decembrie se cuvine să ne cugetăm și să vedem cu cât suntem mai tari și mai uniți în rosturile neamului nostru și cu cât ne-am ridicat în ochii lumii...

Și dacă această socoteală este departe de a ne mulțumi, se cuvine măcar în aceste momente de reculegere să lăsăm tot ce ne îndepărtează de un rezultat mai bun, tot mai bun, pentru că deasupra noastră, – călători în această lume – există ceva care trebuie să-l trecem veșniciei și acesta este Neamul⁵.

2 Vornicu, Gheorghe, *Gardă la Tisa*, în „Gazeta maramurășană”, anul IV, nr. 3, Sighet, 19 ianuarie 1923, p. 1.

3 Idem, *O întregire a lui Ebredö ifjuság din Független*, în chestiunea mișcărilor antisemite, în „Gazeta maramurășană”, An III, nr. 136, Sighet, 15 decembrie 1922, p. 1.

4 Idem, *Recenzii literare*, în „Gazeta maramurășană”, anul V, nr. 19, Sighet, 9 maiu 1924, p. 1.

5 Idem, *Întâiu Decembrie*, în „Gazeta maramurășană”, anul V, nr. 48, Sighet, 28 noiembrie 1924, p. 2.

Protagonistul nostru, acest personaj emblematic pentru etapa coagulărilor noastre naționale pentru provinciile reunificate la 1918, și-a asumat, cu exces de zel – în sensul bun al cuvântului, misiunea național-istorică a statului român. Trimis profesor practicant la Sfântul Gheorghe, într-un mediu foarte ostil până astăzi, la recomandarea savantului Simion Mehedinți, de către Consiliul Dirigent din Sibiu, învățătorul Gheorghe Vornicu își desăvârșește studiile la Universitatea din Cluj (1921).

Începând cu anul școlar 1921/1922, dascălul de Bacău și Cluj este numit profesor la catedra de istorie-geografie, de la Școala Normală din Sighet, fiind, încet-încet, acaparată de către noul statut, dar, mai ales, de noul context istorico-geografic. „Maramureșul este un ținut care răpește de la început pe cercetător”⁶. Cucerit fiind deci de noua condiție și responsabilitate, Gheorghe Vornicu se integrează tot mai mult în viața județului și a zonei: „Deși gândul îl bătea să se întoarcă pe plaiurile natale, unde avea de crescut doi frați mai mici rămași orfani, fiind cucerit de aspectul geografic, istoric, economic și folcloric al Maramureșului, a rămas în țara lui Dragoș și Bogdan, unde a muncit vreme de zece ani cu un elan desăvârșit, pricepere și atașament față de nevoile Maramureșului obidit”⁷.

Cea mai mare împlinire pe tărâm pedagogic a profesorului Vornicu, rămâne realizarea manualului de „Geografie a Maramureșului”, ocazie cu care a străbătut și cartografiat întregul ținut al Maramureșului Istoric, umplând, astfel, un mare gol, aducând județul în rândul celorlalte din țară.

În răstimpul petrecut în Sighet, Gheorghe Vornicu a excelat în toate, scriind despre medici, școală, tradiții, scriitori ș.a. De asemenea, analizând întregul fenomen național românesc din Sighet, vom putea constata că ziaristul din Țara Vrancei s-a impus în presa maramureșeană, atât ca redactor („Gazeta maramurășană”), cât și ca prestigiu, lui revenindu-i onoarea „riscantă” de a scrie despre subiectele mari ale istoriei românilor, despre Avram Iancu, „Întâiu Decembrie”, istoria căderii tătarilor, problema evreiască, românii din Valea Timocului ș.a.

Perioada maramureșeană a lui Gheorghe Vornicu, una deosebit de eficientă, de altfel, a

culminat cu onoarea ce i-a fost acordată prin organizarea la Sighet, în perioada 5-10 septembrie 1926, a Congresului Profesorilor de Geografie din România. Parcurgând documentele premergătoare, programul, precum și „memoriile” lăsate de către participanți, deosebiți și reprezentativi pentru toată țara, vom observa că nu s-a schimbat nimic aproape între ce era atunci și ce este acum, afară de faptul că mulți cetățeni de atunci s-au oferit și chiar i-au găzduit pe unii dintre participanți.

Nu este locul și nici scopul rândurilor de față să descriem emulația și adevărata stare de spirit create de marele eveniment, merit, între altele, de a introduce și Maramureșul între valorile noastre naționale, care contau în acel moment, în reconstrucția icoanei identitare. Muzeul este, în acest sens, locul cel mai nimerit unde se poate primeni această icoană, unde se face „respirație artificială” ființei naționale: „La 7 septembrie [1926] se inaugurează la Sighet, Muzeul Etnografic, în prezența savantului Simion Mehedinți, care prezida Congresul Național al Profesorilor de Geografie și care congres se desfășura tocmai aici în Maramureș. Muzeul avea patru secțiuni: păcurăritul, industrie țărănească, obiecte casnice și obiecte bisericești. Odată cu ocuparea Maramureșului de către horthyști (1940), aproape toate colecțiile au dispărut, salvându-se doar colecția de covoare, care a ajuns la Muzeul Național de antichități din București”⁸.

Despre măreția implementării unei asemenea instituții, precum și despre grandiosul efort făcut de către deja directorul noii instituții aveau să vorbească în cuvinte elogioase toți participanții: „Toate acestea, întrând în muzeul organizat de dl. Vornicu, îți izbesc de la început privirea și nu știi ce să admiri mai întâi și, fără să-ți lase timp să te gândești mai mult, îți apar în față greutățile enorme cu care a avut să lupte colegătorul și munca nemiloasă de zi cu zi și ceas cu ceas, ani de zile, până când a ajuns să ne arate un trecut al părții celei mai românești din țară”⁹. (s.l.n. M.C.G.)

Actul de naștere al prestigioasei instituții de cultură, devenită în timp nu numai foarte necesară, dar și de nivel național și european, l-a semnat, botezându-l spiritual, același savant

6 Idem, *Maramurășul și Muzeul Etnografic Maramurășan*, p. 355.

7 Bilțiu, Pamfil, *Oameni din Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003, p. 164.

8 Tomi, Marian Nicolae, *Maramureșul istoric în date*, Editura Grinta, 2005, p. 162.

9 Dragomir, R, *Muzăul etnografic Maramurășan*, în „Gazeta maramurășană”, anul VII, Sighet, p. 1.

vizionar Simion Mehedinți, care a fost și invitatul cel mai de seamă al forului științific național:

„Inaugurarea Muzeului Etnografic Maramureșean a fost un moment unic în dezvoltarea Congresului profesorilor de geografie din România.

Și pentru oamenii de știință, și pentru educatori, care se silesc să întemeieze o tradiție pedagogică în legătură cu experiența proprie a poporului nostru, crearea acestui muzeu este o operă de reală însemnătate. Tocmai în clipa, când viața originală a neamului românesc este pe cale de risipire, un profesor cu pietate față de trecut a început a culege rămășițele cele mai caracteristice din acest ținut atât de arhaic.

Generația risipitoare de azi nu poate prețui cum se cuvine opera începută în Sighetul cu fundat sub atâtea aluviuni eterogene. Va veni, însă, timpul, când o generație creatoare – și prin urmare respectuoasă față de trecut – va întreba cu mirare: Cum de s-a început atât de târziu această operă profund culturală?

Acei urmași vor pomeni cu adâncă recunoștință numele tuturor celor care au sprijinit pe culegătorul vrednic al documentelor etnografice din Maramureș și vor osândi fără nicio cruțare pe cei ce vor fi rămas nepăsători în acest greu moment al vieții poporului nostru. Întemeietorul muzeului poate fi deplin mulțumit de începutul său atât de laudabil.

Profesorul Vornicu e bine meritat de la Țară¹⁰.

După deceniul deosebit de fertil petrecut la Sighet, Gheorghe Vornicu este numit director al Liceului „Al. Roman” din Oradea (1929-1940), apoi profesor de liceu, la Arad (1945-1952).

Pentru a rămâne în aceeași notă a neliniștii sale spirituale și la Oradea, Gheorghe Vornicu, alături de alți intelectuali are inițiativa înființării Muzeului Etnografic Bihorean și a Universității

Populare. Activitatea lui practică de promotor cultural al unor proiecte mari, instituționale este dublată și de una spirituală, el publicând *Cântece și strigături din Bihor (Crișana) și Oaș, Amintiri din Maramureș, Amintiri din Vrancea* ș.a.

Viața, activitatea și opera lui Gheorghe Vornicu, demne de un personaj de roman istoric în cel mai profund sens al cuvântului, au culminat cu gestul făcut la bătrânețe, atunci când, la 81 de ani, a ales să rămână în conștiința urmașilor, ca autor de roman istoric, debutând cu *Umbra lui Horea*, Editura Eminescu, 1973.

Încă din *Prologosul autorului* de la începutul romanului, Gheorghe Vornicu se definește pe sine subliniind: *De când am început să pricep buchiile, am fost atras de lectura poveștilor, a legendelor și faptelor istorice. Mai târziu m-am adâncit în studii, obligat fiind și de pregătirea mea pentru cariera de profesor de istorie. Din contactul adâncit în această știință „magister vitae”, mi-au rămas înfipte în suflet câteva personalități din larga istorie a lumii, dar mai ales din zdruncinata istorie a neamului nostru românesc.*

Ca moldovean și vrâncean, mi-a umplut sufletul de admirație figura marelui voievod Ștefan cel Mare, mereu amintit în Vrancea. Apoi figura lui Gheorghe Doja, Ion Vodă cel Cumplit, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, Vasile Ursu Nicola, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu și alții¹¹.

Parafrazându-l pe savantul Simion Mehedinți care l-a „binemeritat de la Țară” și noi ținem să ne exprimăm admirația noastră istorică (profesională, de altfel) față de OMUL Gheorghe Vornicu care și-a dedicat opera lui de final dascălului său: „Închin această carte memoriei binefăcătorului meu, dascăl și învățător, Ieftimie Novac, care, îndemnându-mă spre carte și cultură, m-a făcut să devin OM”¹².

Bibliografie:

- Bilțiu, Pamfil, *Oameni din Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2003.
- Dăncuș, Mihai, *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în Colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2010.
- Tomi, Marian Nicolae, *Maramureșul istoric în date*, Editura Grinta, 2005.
- Vornicu, Gheorghe, *Umbra lui Horea*, Editura Eminescu, 1973.
- Zlati, Radu, *Gheorghe Vornicu, în Monografia Liceului Pedagogic din Sighetul Marmăției*, Editura Valea Verde, Sighetul Marmăției, 2012.
- „Gazeta maramureșană”, anii III (1922), IV (1923), V (1924), VII (1926).

10 Dăncuș, Mihai, *Arhitectura vernaculară și alte valori ale culturii populare în Colecțiile Muzeului Etnografic al Maramureșului*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2010, p. 17.

11 Vornicu, Gheorghe, *Umbra lui Horea*, Editura Eminescu, 1973, p. 9.

12 *Ibidem*, p. 11.

Traian Bilțiu Dăncuș

1899-1975

Mihai DĂNCUȘ

Traian Bilțiu-Dăncuș a avut grijă să nu-i fie falsificată și/sau eventual interpretată biografia. De aceea, cel puțin de două ori, ne oferă variante scrise „manu propria”, pe care le prezentăm într-o formă de complementaritate¹.

Sunt născut la 29 noi. 1899 în Ieud – Maramureș. Tata, Petru Bilțiu alias, Dăncuș de Iood cum îi plăcea să se iscălească în ciuda ungarilor, după diploma pe piele de câine, păstrată cu sfințenie în puiul mesei (în sertarul mesei – n.n.), era mândru de șirul de strămoși țărani „de neam”, a căror obârșie se leagă cu aceea a voivozilor descălecători.

Printre ascendenții săi se pot prenumăra și unii din cei 32 de nobili maramureșeni «elita nobilimii românești» cărora li s-au confiscat averile pentru participarea la revoluția lui Doja, între care Domocuș zis Dăncuș de Ieud, dar și juratul nobililor din Vidicul de Sus, Toma Bilțiu de la care, colecția Hurmuzachi de la Academia Română păstrează trei scrisori particulare din 1595-1602, dintre cele mai vechi ce ne-au rămas în limba românească.

Alt ascendent este fie-iertatul «canonic de la Gherla Ștefan Bilțiu», care, ca teolog tânăr, la asediul Aiudului în anul 1848, l-a scos pe umeri din linia de luptă pe tribunul Axente Sever – grav rănit, – iar un alt unchi, Simion Bilțiu, plugar, până la bătrânețe era fălos de sabia lui, adusă din cătănie fiind rănit în lupta de la «Câine Creț» (Konigratz), iar pe Ștefan Bilțiu l-au spânzurat

ungurii la 1848, fiind prins în drum de întoarcere de la Câmpia Libertății de la Blaj.

[Tata], însuși, fiu de țăran plugar, a fost învățător confesional și cantor în Ieud timp de 26 de ani. Icusit versificator și orator înflăcărat, la adunările Uniunii Învățătorilor Români din Maramureș, a fost unul din fondatorii și președintele ei, iar școala primară din Ieud îi poartă și azi numele.

Măcinat de grijile familiei grele, dar mai ales de prigoana ungurească² pentru ținuta lui dârză românească, apărându-și țărani din care se trăgea și pe care-i iubea; de tânăr și-a lăsat

1 Din primul „material pentru date biografice” (cum singur îl intitulează) reproducem prima parte complet. Deoarece a doua parte se reia în *Autobiografia* dintr-un „caiet” (datat de noi circa în anii 1955), vom reda integral *Autobiografia* și vom face doar inserții cu date interesante din primul „Material”, sigur marcată special. Am încheiat scurta autobiografie a artistului cu o relatare intitulată *La orfelinatul din Kecskemet* care face parte din biografie dar, pentru considerațiile speciale făcute de artist, care ne sugerează posibila schimbare de destin, am considerat să-i dăm o conotație specială. Vom mai interfera în biografie, acolo și atunci când va fi cazul, dar în principiu rămânem la textele propuse de „eroul nostru” ca biografie.

2 Ne povestea domnișoara Lucia Mihalyi cum, foarte des (lunar) Petru Bilțiu Dăncuș era adus la Sighet din post în post de către jandarmii unguri și întemnițat pentru discursurile sale duminicale și la sărbători, când încuraja țărani și înfiera șovinismul maghiar. Umbla cu tricolorul înfășurat pe sub cămașă. Ioan Mihalyi, de fiecare dată, intervenea și-l elibera (M. Dăncuș).

orfani cei șase minori, fără altă avere, decât numele, sănătatea, dragostea de neam și muncă – și iubirea mamei, care nu a avut toată viața ei altă bucurie și preocupare decât grija pentru creșterea copiilor.

Iar acum, – «smuls de vitregia vremurilor și transplantat în mediul citadin al Bucureștilor – sunt un dezdădăcinat».

Într-un caiet cu schițe și desene își continuă scrierea... La vârsta de 7 ani am rămas orfan – cel mai mare fiind doar de 12 ani. Fără altă avere decât o pensie de mizerie (și copii) – mama ne-a dat pe cei trei mai mici în orfelinatul învățătorilor din Kecskemet, Ungaria, timp de nouă ani până la recrutare la vârsta de 17 ani, în armata austro-ungară. Întors de pe frontul italian, după revoluție, am intrat voluntar în armata română pentru nouă luni – fără să ajung pe front – demobilizând pentru a mă înscrie în 1919 la Școala de Poduri și Șosele. În 1920 renunțând la bursă am trecut la Școala de Arte, unde mi-am dorit de copil. Am fost elevul maestrului Mirea la pictură, a lui Costin Petrescu la decorativă, Gabriel Petrescu la gravură.

În 1924 am absolvit trei specialități ale școlii din 4: Pictură, Gravură și Artă decorativă, fiind în ultimul an de studiu (am fost și) secretar al școlii. Am dat capacitatea în martie 1924, fiind clasat primul în serie și numit titular la Școala Normală Sighet, cu data de 1 septembrie 1924. Prin muncă agonisindu-mi în câteva luni o modestă sumă și neprimind concediul de studii solicitat, am părăsit catedra cu data de 28 II 1926, hoinărind pe cheltuiala și sărăcia proprie timp de doi ani în străinătate. [...] Am stat la Paris 7 luni alternând săptămânal studiul de atelier particular cu vizita de muzee și peisaj – apoi am plecat în coloniile franceze din nordul Africii pentru «o cură de paletă», fixându-mă la Tunis. Terminând fondurile, am fost angajat printr-o cunoștință întâmplătoare la Stațiunea Oceanografică în Salambo Carthage – ca pictor, unde în 6 luni mi-am făcut fonduri pentru a vizita pictura spaniolă în cultul căreia am fost format, la ea acasă, la Madrid... Și după aceea în repetate rânduri la studii prin Franța, Italia, Germania, Spania și Africa de Nord.

Întors în țară prin Paris, m-am reintegrat la catedra Liceului Dragoș Vodă Sighet și am căutat

să uit tot ce am învățat prin străini și să-mi iau cariera de la început, să-mi descifrez personalitatea, să cunosc sufletul și viața țaranului din acele meleaguri; să le cânt frumusețea nealterată încă de binefacerea «civilizației» occidentale, unde am funcționat până la refugiu în 1940.

Între timp, în 1929 am mai fost invitat la Tunis de Ministerul Lucrărilor Publice pentru decorarea murală a Stațiunii Oceanografice, timp de 4 luni – apoi la Constantinopol, Paris, cu opriri în diferite capitale și muzee din Europa Centrală.

Din refugiul din 1940 am rămas cu catedra la București la Lic. Com. N. Bălcescu, unde am funcționat până la desființare cu completare de catedră la Șc. T. C. N. 2, unde am rămas până azi.

Concepția de viață, iubirea pentru țărănime și cei mici am moștenit-o de la Tata, mândru de originea lui de țaran consumându-și viața în lupta aprigă pentru emanciparea națională și, mai ales, culturală... A murit de tânăr, la vârsta de 47 de ani... după ce ne-a învățat de mici copii, atât el, cât, mai ales, greutatea materiale de mai târziu, să iubim munca grea și plinirea datoriei.

Șederea timp de 9 ani în orfelinat în inima Ungariei m-a învățat să cunosc poporul ungar la el acasă și să fac deosebirea între el și șovinismul conducătorilor. După dezrobirea noastră națională în scurt timp am fost profund dezamăgit de politicianismul meschin, de partidele străine de adevăratele interese ale celor nevoiași... în perspectiva călătoriilor în străinătate.

De atunci mi-am formulat pentru totdeauna norme de conduită - împlinirea datoriei civice și culturale în afară de orice partid, la catedră și în artă de care m-am ținut în toate împrejurările până azi, căutând a face numai bine tuturor din jurul meu, mai ales acelor mulți anonimi care au mai mare nevoie de el – luminându-le prin vorbă și, mai ales, prin exemplu mintea și sufletul numai spre bine.

Am redat integral textele autobiografice manuscrise ale artistului Traian Bîlțiu-Dăncuș, deoarece ele exprimă cu o sinceritate nudă momente semnificative din viață. În același caiet despre care vorbeam, Bîlțiu-Dăncuș, cu un scris foarte mărunț, cu creionul, ne descrie un moment de meditație „în așteptarea mașinii spre oraș”, când intră în mod simbolic în dialog cu „un viermișor” ca „un fir de un centimetru, subțire ca un fir de ață, ce mișcă ritmic în dreapta și

stânga”, aceasta permițând artistului să emită judecăți de valoare și constatări dureroase cu privire la societatea în care trăiește (anii 50?). Merită transliterat tot textul și publicat cum de altfel și notele zilnice ale artistului din nenumăratele caiete recuperate de noi (astăzi se găsesc în „Fondul Traian Bilțiu-Dăncuș”, constituit de noi, M. D., și aflat în arhiva muzeului sighetean).

La orfelinatul din Kecskemet așa cum mărturisește artistul, a stat aici timp de nouă ani până când, la 17 ani a fost recrutat pentru armata austro-ungară.

Traian, impresionat de ospitalitatea ungară mărturisește: *Timp de nouă ani ne-am bucurat acolo de ospitalitatea desăvârșită a acestei minunate instituții, cum ar trebui să avem și noi. Da, ne-am bucurat de o bună ospitalitate – minus ceva. [...] Acolo, generațiile de orfani, de învățători de toate limbile și din toate colțurile Țării ungurești, au fost îmbrăcați în aceeași haină uniformă a internatului și cu aceeași limbă – necunoscută multora dintre noi, – a statului ospitalier.*

Remarcat pentru talentul său la desen, în cadrul liceului piarist pe care-l urma (piariștii erau un ordin călugăresc catolic – n.n. M.D.), a fost încurajat și chiar ajutat de profesorii de acolo: cel de naturale – un slovac i-a cumpărat pensule și culori, cel de desen – un șvab din Banat, i-a dat lecții de pictură în particular, iar directorul general i-a facilitat intrarea la Academia de Pictură de la Budapesta. Toate acestea îl fac pe adolescentul Traian să exclare: *Ce vis sublim pentru un țăranuș orfan – din fundul Maramureșului!. Și apoi, cu fină și dureroasă ironie constatatoare: Și toate acestea absolut gratuit, din dragoste dezinteresată, fără nicio altă plată în schimb... uitarea limbii materne și – cât pe aci – a originii etnice de care îmi era aproape rușine, printre atâția domni mari și generoși... Dar cuvintele tatii, ... unde-au rămas?*

Pe patul de moarte, institutorul Petru Bilțiu-Dăncuș, cel care purta permanent înfășurat pe piept tricolorul românesc, cel care frecvent era arestat de jandarmii unguri pentru discursurile sale cu profund caracter patriotic și pentru lecțiile sale de istorie și limba română, a rostit cuvinte

zguduitoare care se vor întipări în mintea și sufletul copiilor săi:

„Copii! V-am crescut români! Decât să vă știu că vă lepădați vreodată de limbă, lege și Neam, mai bine v-aș scoate ochii, de acum – să cerșiți din casă în casă, să nu uitați!..”

Și după prezentarea elogioasă a orfelinatlui din inima Ungariei, de la Kecskemet, după concluziile dureroase care se extrăgeau din perfidia celor care conduceau acel orfelinat, în spatele cuvintelor frumoase, al falsului comportament, al mărînimiei greu de descris în cuvinte, iată, tânărul Traian de atunci descoperă „dragostea dezinteresată fără nicio plată în schimb decât... uitarea limbii materne... a originii etnice...”, deci de-naționalizarea – politică de stat a Ungariei dintotdeauna – și conchide cu durere dar și cu mare bucurie: *Iată, de unde m-am născut, la vârsta de 18 ani, a doua oară român!*³

Implicat în lupta pentru dreptate socială și națională imediat după Război

În caietele unde-și făcea adnotările zilnice, care de cele mai multe ori începeau cu o rugăciune creată de artist ad-hoc, și întotdeauna alta, consemnează preocupările, grijile și de cele mai multe ori atitudinea civică față de multitudinea problemelor cu care se confruntă societatea maramureșeană și românească în general, după încheierea Primului Război Mondial și întregirea României în frontierele ei firești. S-a pro-

³ Citatele de mai sus sunt preluate din cartea-album *Traian Bilțiu Dăncuș pictor maramureșean*. Text de Ion Groșanu, Atelierele grafice SOCEC&Co., S.A.R., București, 1946, p. 26, 27, dar se regăsesc și în *Caiete...*

nunțat în multe privințe în presa maramureșeană, colaborând la „Gazeta maramureșană”, „Astra Maramureșului”, „Graiul Maramureșului” ș.a., atacând moravurile politicianilor, pozițiile nepotrivite ale partidelor, fiind întotdeauna în slujba celor mulți. A fost activ în presă, dar și în Asociația Presei din Maramureș, unde periodic ținea conferințe pe diverse teme, fiind un orator desăvârșit (l-am auzit personal, vorbind de mai multe ori la popor la Biserica din Deal în Ieud, dar și la „întâlnirea” ieudenilor organizată de Sfântul Ilie)⁴. Conferințele și articolele de presă pe tema artei populare⁵ îi confirmă competențele și justifică faptul că o perioadă a fost la conducerea Muzeului Etnografic al Maramureșului, organizat de Gh. Vornicu în Palatul Culturii.

Am ales la întâmplare câteva scrisori și două note informative scrise de Traian Bilțiu-Dăncuș care ne vorbesc despre implicarea sa în viața Maramureșului în contextul în care situația acestuia era incertă privind apartenența la statul român când, în urma acțiunii mârșave puse la cale de serviciile secrete ale URSS prin agentul Ivan Odoviciuc, apărea riscul de a fi integrat în granițele Uniunii Sovietice.

Notele informative exprimă situația politică și economică a populației românești din Maramureș care continuă să fie dintre cele mai grave și îngrijorătoare pentru viitorul lui.

Este cunoscut faptul că la 18 octombrie 1944 românii din Maramureș s-au constituit într-un Sfat Național Român care cuprindea reprezentanți din toate grupările politice. În aceeași zi, armata sovietică predă orașul Sfatului Național Român al cărui președinte a fost ales profesorul Ion Bilțiu-Dăncuș (ginerele părintelui Simion Balea din Săpânța, care, la 22 noiembrie 1918, a luat jurământul președintelui dr. Vasile Chindriș

și membrilor Consiliului Național Român Comitatens precum și secretarului CNRC, Ioan Bilțiu-Dăncuș care avea 26 de ani, fiind și delegat cu credențonal la Alba Iulia).

Sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945 în Maramureș a fost cumplit și plin de evenimente care au creat multe drame și chiar tragedii în sânul poporului român de aici⁶.

În condițiile ocupației sovietice a Maramureșului, la Sighet se instalează un „Soviet”, al cărui președinte devine odiosul personaj Ivan Odoviciuc.

În conjunctura dată, un grup de nouă intelectuali români au plecat la Ujgorod, capitala regiunii Ucraina Subcarpatică, pentru a trata cu reprezentanții puterii sovietice problema Maramureșului din dreapta Tisei și care, toți au fost sechestrați de serviciile secrete sovietice și reținuți aproape o jumătate de an.

Pierzându-și „speranța de a reveni vreodată” în țară, de a „păși iarăși pe pământul liber al Maramureșului voievodal...”, cei nouă, după revenirea acasă, se adresează „binefăcătorului lor”, artistul profesor Traian Bilțiu-Dăncuș cu mulțumiri și recunoștință. Cu siguranță că pictorul Traian Bilțiu-Dăncuș a apelat și la ambasadorul Vasile Stoica (cumnatul său), care a intervenit pe căi diplomatice la Comisia Aliată pentru eliberarea celor nouă ostatici... Cei nouă îi scriau:

„Ne îndreptăm spre Tine cu toată căldura sufletelor noastre atât de chinuite, aducându-ți prinosul nostru de recunoștință, de înaltă stimă și devotament, pentru marile eforturi, ce le-ai făcut în vederea eliberării noastre. [...] Marele și Bunul Dumnezeu să-ți hărăzească încă multe zile, pline de belșug și bucurie, așa precum într-adevăr meriți după sufletul Tău atât de nobil și atât de adânc simțitor”⁷.

4 Încă din perioada interbelică la inițiativa lui Gheorghe Dăncuș în fiecare an de Sf. Ilie – 20 iulie – se făcea Sărbătoarea ieudenilor... „Adunarea intelectualilor” adică a celor care au beneficiat de burse acordate de „Fundatia Dr. Ilie Mariș” care provenea dintr-o veche familie nobilă (mama sa din familia Balea de Ieud, iar tatăl său din cneazul Mariș de Cuhea). Fiu de țăran cu minte luminată a reușit să termine facultatea de drept și să-și dea doctoratul la Budapesta. Ca avocat, necăsătorit fiind, toate câștigurile le-a destinat Fundației create pentru promovarea copiilor de țărani prin burse.

5 Exemplu: articolul *Generalități despre Artă țărănească*. Din conferința *Artă țărănească în Maramureș* ținută la Cercul de Studii al Asociației Presei în ziua de 3 nov. 1934.

6 Vezi pentru aceasta Mihai Dăncuș, *Un erou martir al poporului român Ion Bilțiu Dăncuș. Secretar al Sfatului Național Român din Maramureș în decembrie 1918 și Președinte al Consiliului Național Român din Maramureș în anii 1944-1945*, în vol. *Satul Maramureșean 1945-1989. Viața socială, economică, politică, culturală și religioasă. Studii și documente I*, Sighet, 2005, p. 57-78.

7 Mihai Dăncuș, *Câteva documente inedite privind implicarea ieudenilor în contracararea includerii Maramureșului în teritoriul sovietic (1945)*, în vol. *Satul Maramureșean 1945-1989, II – viața socială, economică, politică, culturală, religioasă – STUDII ȘI DOCUMENTE II*, 2007, p. 37-42.

Din bogata corespondență a artistului, prezentăm doar o mică parte din scrisorile fie primite, fie trimise (acestea găsite în caiete sau pe foi volante sub formă de drafturi), astfel:

O scrisoare datată „6 XII 1967 ziua Sf. Nicolae – Mănăstirea Cernica”, trimisă sorei sale Lenuța (din Baia Mare). Printre altele, artistul mulțumește „Scumpei noastre soră Lenuța” pentru „neprețuitul cadou... originalul scrisorii tatălui nostru scump și neuitat...” și scrie în continuare: *Am retrăit copilăria noastră, citind împreună cu Bluc (soția) scrisoarea Tatălui nostru și, inspirat, i-am povestit multe, de când ne amintim, scumpe și neprețuite pietre multicolore sunt aceste amintiri pe care numai noi din generația noastră le mai cunoaștem, precum și cei plecați au dus cu ei amintiri pe care noi nu le mai știm...*

Astfel, în această perioadă (de iarnă) împreună cu Bluc⁸ se află la Mănăstirea Cernica unde pictează marea frescă din Trapeză: „Continuăm să locuim aproape în permanență iarna aici la mănăstire, doar cu mici evadări, deci ne puteți scrie și pe adresa aceasta: Mănăstirea

Cernica, raionul 23 August, București”. Artistul cu soția sunt aici, unde pictorul va realiza una din marile lucrări în frescă, de referință, pentru care își va câștiga prețuirea nu numai din partea specialiștilor și confracților, ci și a Bisericii Ortodoxe Române pentru care avea respect, prețuire și deosebită înțelegere pentru multele „ieșiri,, și „compromisuri” (Traian Bilțiu-Dăncuș era creștin greco-catolic notoriu, dar cu mare prețuire pentru arta bizantină și biserica soră națională).

Notăm din scrisoare: *Lucrarea îmi cere o intensă concentrare continuă a întregii energii și a timpului... Este vorba de o realizare de mare prestigiu, pură creație personală, care îmi înghite tot timpul, dar mă pasionează mult.*

Scrisoarea pune în evidență starea pictorului, conștiința că ceea ce face (fresca cea mare a Trapezii de la Cernica și alte lucrări complementare) se constituie într-un moment de referință în creația sa artistică. Lucrarea este, din punctul său de vedere, „pură creație personală”, care cere „intensă concentrare” și care este „o realizare de mare prestigiu” „care mă pasionează”

Acțiuni culturale pe Valea Izei, în 1934, cu Asociația „Grailul Maramureșului”. De la stânga: Petru Hrițiu (Bârsana, avocat), Andrei Radu, Cornel Doboși (profesor), D.D. Stan (profesor, compozitor), Liviu Patachi (profesor, apoi cercetător la Institutul de Istorie Cluj), C. Simu (profesor de muzică), Ion Gîdea (institutor), Petre Lenghel-Izanu (învățător, publicist). Sus Traian Bilțiu-Dăncuș, În rândul din spate: Artur Anderco, Emil Forna, Mihai Bologa, V. Grad (institutor), Vasile Bologa (învățător în Bârsana), Gheorghe Dăncuș (profesor, etnograf), Mihai Marina, Alexandru Chindriș (preot). Fotografie din arhiva Grigore Dăncuș.

8 Bluc, respectiv Constanța Nițescu, a fost soția artistului Traian Bilțiu-Dăncuș și sora Paulei Nițescu, soția ambadorului Vasile Stoica.

și „care îmi înghite tot timpul” dar care, chiar dacă este „extrem de slab plătită”, îi provoacă „bucurie” și „satisfația reușitei”, și totodată o mare „mulțumire sufletească”. Acestea sunt satisfacțiile artistului, care nu se sfiește să le rostească, să le mărturisească... Cui?! Celor apropiați și dragi: surorii sale Lenuța și fratelui său Titus, cărora le scrie. Încheiem cu prezentarea acestei părți a scrisorii cu o constatare care-i dă satisfacție și mulțumire: „Deja de la începutul lucrului, șantierul meu de pictor – a fost și este des vizitat de diferite personalități de vază din țară și din toată lumea”. De altfel, pentru această operă și pentru atașamentul de care a dat dovadă față de mănăstire, i s-a rezervat un loc de veci nu departe de biserica mănăstirii, pe partea dreaptă, spre lac într-un peisaj mirific. Acolo-și duce somnul de veci nestăpânitul Trică Bilțiu Alias Dăncuș de leud zis „Inimă de Leu” așa cum „intitula și semna” unul din celebrele „caiete”.

Traian Bilțiu-Dăncuș a fost un excelent memorialist, calitate care reiese, atât din jurnalul pe care l-a redactat, cât și din consistenta-i corespondență.

Ca în toate scrisorile maramureșenilor, cu deosebire celebrele *scrisori în versuri* cel care scrie, comunică veștile din comunitate: „cine s-a căsătorit cu cine”, „cine a murit și în ce împrejurări etc.”. Așa se termină și scrisoarea lui Traian către sora sa Lenuța și fratele mai mic Titus: „...fiind vorba de cei plecați, – în ziua de 7 noiembrie am pierdut pe bunul nostru prieten și văr al nostru Gheorghe Dăncuș printr-o moarte subită, lăsându-și fetița Călina orfană și de mamă. Am aflat abia după 2 săptămâni. Voi nu știți? Felicia nu a aflat? Dânsul era doar directorul Muzeului din Cluj...”.

Așa cum vedeți nu publicăm toată corespondența sau cea care ne stă la dispoziție, ci doar sporadic, chiar aleatoriu, citând din unele scrisori, episoade, pe care le considerăm interesante.

Avem cel puțin două scrisori de la folcloristul preot profesor dr. Ion Bârlea⁹, ambele din anul 1967 (19 martie, respectiv 14 august) și

Crucea din cimitirul Mănăstirii Cernica

având ca subiect principal rugămintea lui Ion Bârlea ca artistul Traian Bilțiu-Dăncuș să-i facă coperta cărții. Scrisoarea este semnată: „Prietenul vechi Ion Bârlea”. Cealaltă scrisoare este o carte poștală, datată 14-VII-67.

*

Într-o scrisoare din Cluj, datată 9 octombrie 1957, Colonel rez. dr. Gheorghe Bran, fiul preotului protopop Emil Bran¹⁰, folclorist și senator de Dragomirești (n.n. M.D.), după ce-i găsește cu greu adresa prin prietenul său Gh. Dăncuș, printre altele îi trimite un articol care „este sigur că-l va răscoli”, „pentru că este vorba de Țara noastră, Maramureșul, a cărei nostalgie nu a încetat să ne răscolească sufletul”... În articol amintește de tabloul *Am fo' ș-oi si!*. Iar colonelul scrie în continuare: „...sper că articolul te va mulțumi, pentru că dezvăluie un episod al cărei măreție încă nu a fost (nici pe departe) cunoscut și nici făcut să se cunoască. Aș fi încântat și măgulit dacă lectura acestui articol ți-ar inspira o temă pe

9 Ion Bârlea a fost fiul protopopului greco-catolic Petru Bârlea de Berbești participant la Marea Unire. Face Academia Teologică greco-catolică de la Gherla. Mare gazetar și întemeietor de gazetă. Folclorist de talie națională și istoric de prestigiu apreciat chiar de N. Iorga. Profesor și teolog (1883-1969).

10 Emil Bran, preot greco-catolic în Dragomirești. La 20 august 1911 este ales de președinte al Despărțământului ASTRA (primul în Maramureș) din Vișeu de Sus pentru comunele românești de pe văile Vișeu și Borșa.

care s-o prelucra în arta ta – ca prin ea să rămână vie și nemuritoare și isprava popii Lupu și a borșenilor lui viteji”.

Din cunoștințele noastre, tema l-a inspirat pe artist și a creat o compoziție cu subiectul *Învingerea tătarilor la Borșa – Preluca tătarilor* (lucrarea, mai mult o schiță/proiect pentru o lucrare de mari dimensiuni, se găsește în colecția Pipaș de la Tisa). Îi comunică în continuare că a vizitat biserica din Rozavlea, unde Traian Bilțiu-Dăncuș a pictat iconostasul și a rămas profund impresionat de „tabloul ctitorilor care nu este altul decât o pereche de țărani neaoși maramureșeni – după obiceiul vechilor domni români, întemeietori de biserici și mănăstiri închinând sfântul lăcaș hramului (patronului) bisericii. Și ca execuție este splendidă – dar ca idee, este minunată!”.

*

Traian Bilțiu-Dăncuș în scrisoarea către fratele său Florentin, datată 4-VI-1946, scrisă din București, printre alte vești de acasă, îi comunică despre o scrisoare primită de la fratele său Ion:

Traian Bilțiu-Dăncuș, *Autoportet*

„Mi-a scris Ion zilele acestea, necăjit că i-a luat totul în Maramureș, că Șimi și Tinel¹¹ au fost purtați pe la poliție ca mari fasciști și reacționari, fiindcă au fost prinși ștergând de pe ziduri inscripțiile injurioase la adresa profesorilor – dar ei nu s-au intimidat, ci au spus că reacționari sunt ungerii cari au scris pe ziduri și că ei nu lasă să îi înjure profesorii”.

*

Așa cum constată unul dintre biografii și exegeții artistului, dr. Ioan Opriș, care, cercetând arhivele, descoperă o scrisoare scrisă de Traian Bilțiu-Dăncuș ambasadorului la Legația României de la Riga, d-lui Vasile Stoica. În scrisoare își exprimă bucuria de a obține Sala „Dalles” pentru proiectata expoziție ce o preconiza în anul 1939, și – mai important, aici, artistul își exprimă crezul său, o adevărată profesiune de credință, pe care nu o va abandona toată viața:

Această expoziție va însemna un eveniment de o capitală importanță în cariera mea, întrucât pentru întâia oară voi putea da lucrărilor mele satisfacția de a se prezenta în condiții optime, adică într-o sală și în plin sezon publicului bucureștean... De ani de zile sunt preocupat de găsirea unui stil rezultat din studiul aprofundat al profesiunii plastice autohtone și anume al artei țărănești și al celei bisericesti. Ținutul meu, al cărui bășinaș sunt din moși-strămoși, Maramureșul, mi-a fost de la început terenul cel mai prielnic întru stabilirea legăturilor dintre expresia plastică a țaranului și mediul geografic și geologic înconjurător care au determinat această expresie, împreună cu structura lui sufletească daco-romană...

Rezultatul strădaniilor mele în acest sens este cromatica culorilor acordate într-o sonoritate robustă, claritatea viziunii organizate prin linie sensibilă și principiul static în concepția tabloului organizat în respectarea deplină a suprafeței cu două dimensiuni... Este un echilibru clasic, neîntrecut în atitudinea sufletească și, deci, și în expresia plastică a țaranului nostru, care-și croiește mijloace de expresie de o sim-

11 Șimi și Tinel au fost copiii lui Ion Bilțiu Dăncuș, eroul martir care în 1918 a fost secretarul Consiliului Național Român Comitatens Maramureș pentru Unirea Maramureșului cu Țara, iar în 1945 a fost președintele Sfatului Național Român și primarul orașului Sighet, implicându-se și conducând acțiunea de destructurare a sovietului ce se instalase la Sighet sub conducerea lui Ivan Odoviciuc ce acționa sub îndrumarea serviciilor secrete sovietice. Ion Bilțiu Dăncuș a fost omorât în bătaie în închisoare la Satu Mare în anul 1946 și îngropat într-un gunoi la marginea cimitirului.

plitate supremă, bazate pe cunoașterea perfectă a structurii materiilor prime de care se folosește ... Păreră mea de totdeauna a fost, că generația noastră are menirea să arunce o punte de legătură între spiritualitatea păturei intelectuale și a celei țărănești, pentru că spiritualității intelectuale i se impune să aibă rădăcini adânc înfipte în tradiția noastră autohtonă¹². Pictorul continuă cu concluzii ce răzbat des și din cugetările și însemnările artistului din caietele sale:

După repetate și îndelungate călătorii de studii prin muzee străine vestite, convingerea mea a rămas că întru găsirea expresiei plastice românești mediul cel mai prielnic nu este cel orășenesc, [de] multe ori degenerat în sensibilități bolnăvicioase și [de] cele mai multe ori pe calapod străin – ci mediul rural și natura unde-și ascultă glasul sufletului ciobanul primitiv, făuritor de doine și fluier minunat încrustate [...] Crearea în această izolare rustică își are riscurile ei, pentru care motiv mă gândesc din când în când stăruitor să țin legătura prin expoziții cu Bucureștii. În pictura mea urmăresc un echilibru clasic românesc prin redarea liniei liniștite și atmosferei de sobrietate, evitând tiparul stereotip al școlii academice «și lipsa de respect» ce o are pictura «independenților» pentru tradiție și forma pură¹³.

Observăm că Traian Bîlțiu-Dăncuș nu se dezice niciodată de Maramureș, locul său de baștină, ba chiar este mândru de acesta, având un adevărat cult pentru obârșia sa. De altfel, întreaga lui viață va fi marcată de Țara Maramureșului și de convingerea că are nevoie de confruntare cu marile orașe, în speță Bucureștiul, la care-l în-deamnă permanent și Bluc, soția acestuia.

*

Relația de rudenie ce s-a creat între Traian Bîlțiu-Dăncuș și diplomatul Vasile Stoica, având

Casa pictorului Traian Bîlțiu-Dăncuș din Crăcești (azi Mara). În fața casei, în alb, profesorul Mihai Pop

ca soții pe surorile Bluc Constanța și Paula Nițescu, va fi durabilă și fructuoasă. Vasile Stoica, om de mare cultură și un rafinat diplomat, va deveni, în timp, pentru artistul Traian un mare prieten, un mare admirator și un adevărat Mecena care, în momente dificile, prin care a trecut artistul, îl va ajuta.

Și fiindcă suntem la începutul anului 1939, iată ce scrie profesorul G. Oprescu în ziarul „Universul” din 19 ianuarie 1939, profund impresionat de lucrările pictorului Traian Bîlțiu-Dăncuș: „Bîlțiu-Dăncuș poate și el forma subiectul unor nesfârșite discuții estetice. Din Maramureșul său natal, după câteva încercări de a se face cunoscut publicului de la noi, nițel blazat și nu întotdeauna capabil să vadă talentul, iată-l debarcat în mijlocul nostru, cu tot atelierul său. Niciodată culoarea pură n-a fost la mai mare cinste. Și nici pictura, n-a fost mai aproape de sentimentul viu, puternic, fără concesi și fără reticențe curajos în violența lui, al țăranelui nostru. Totuși este strigător, aproape sălbatic, dar nou, de o intensitate

12 Ioan Opreș, *Traian Bîlțiu Dăncuș – contribuții biografice*, în ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS, V, 2006, Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Sighet, 2006, p. 254. De altfel dr. Ioan Opreș, stăpânind fondurile arhivistice naționale, va da o carte monografică privind pe acest mare intelectual patriot care a fost ambasadorul Vasile Stoica: *Vasile Stoica în Serviciul României*, Editura Oscar Print, București, 2008.

13 În tradiția maramureșeană marile familii nobile, cneziale și chiar de obârșie voievodală, mai târziu „nemeșii” au avut prin urmașii lor până în secolul XX, cele două ramuri atât de armonios constituite și totuși atât de distincte: ramura nobilă țărănească și cea care s-a desprins de tulpină, dar rămâne profund legată de aceasta, cea care a evoluat spre sorgintea aristocratică (moștenitoare de pământuri, munți,) și/sau burgheză (care a valorificat moștenirea în bănci, industrii, comerț etc.). La cea aristocratică putem lega și ramuri cu reale calități intelectuale și artistice: scriitori, artiști, savanți, preoți, profesori, ofițeri superiori.

de ton, de o energie în desen nemaîntâlnită. Van Gogh, în nebunia sa genială, n-a întrebuințat alte tonuri; Van Gogh n-avea, însă, îndărățul său o artă populară care să-l susțină, și să-i justifice îndrăznelile, ca Bîlțiu-Dăncuș. De aceea, poate, el a fost atât de greu admis de contemporani. De atunci am făcut progrese, noi cei de la oraș, căci cei de la țară, artiștii rustici, n-au simțit niciodată altfel. Și, ceea ce este impresionant în această expoziție, în care fiecare tablou răsună ca o fanfară militară, este delicatețea cu care sunt văzute uneori anume *acorduri mauve* de violet palid cu albul zăpezii, în câteva vederi de iarnă.

Aș recomanda amatorilor nu numai să încurajeze pe Bîlțiu-Dăncuș, dar să înceapă a strânge din lucrările sale, cari sunt la începutul unei cariere pe care o văd importantă și rodnică. Cele două mari compoziții, în special *Mulsul oilor* (corect *Mulsul măsurii* – Săpânța, 1938, ulei 108/87 cm – premiat la Salonul Oficial din 1939 și *Pereche maramureșeană*, 1938, ulei 116/97 cm – premiat la Salonul Oficial din 1939 – n.n. M.D.) sunt tablouri de cari nu mulți artiști din generația lui Bîlțiu ar fi capabili”.

Îndemnul lui George Oprescu cu privire la tablourile lui Traian Bîlțiu-Dăncuș, făcut generațiilor sale nu s-a lăsat așteptat. De altfel, cu un an înainte la 19 I 1938, marele prozator Cezar Petrescu achiziționează lucrarea *Biserica printre pruni*. În 20 ianuarie 1939, Dna general Coandă achiziționează lucrarea *Cap de expresie*. Cezar Petrescu își mai îmbogățește colecția cu încă trei lucrări. Mai cumpără lucrări Ministerul Culturii, Banca Națională (în mai multe rânduri), parlamentarul Ilie Lazăr (lucrarea *La vorbă-n drum*) în 1942, dr. Mihai Marina, dar și dr. Petru Groza (la 31 dec. 1946), Emil Bodnăraș lucrarea *Biserica din Desești* (la 31 decembrie 1946). Tot acum este achiziționată lucrarea *Prânzul* pentru Pinacoteca Bucureștilor, iar un an mai târziu (decembrie 1947) Ministerul Domeniilor achiziționează lucrarea *Fagi de izvoare*. La 6 aprilie 1969 vinde, din expoziție la CSCA, lucrările: *Copii la școală*, *Iarna la Călinești*, *Panorama Mănăstirii Cernica*, iar Primăria Municipiului București cumpără lucrarea *Spre locul de muncă*. Tot acum (cu ocazia retrospectivei organizate la Baia Mare, între 9 noiembrie și 15 decembrie 1969) Muzeul de Artă achiziționează lucrările: *Pereche mara-*

mureșeană, *Popas în colț primitor*, *Autoportret*, *Biserica din Deal*. Multe lucrări din creația lui Traian Bîlțiu-Dăncuș intră în marile muzee de artă din țară: Cluj, București, Sfântu Gheorghe, Iași, Baia Mare, Oradea, dar și în nenumărate colecții private.

Credem că marele George Oprescu a intuit ca nimeni altul talentul și valoarea lui Traian Bîlțiu-Dăncuș. A pătruns în universul spiritual al artistului și l-a înțeles în intimitatea sa. Nu știm cât de bine s-au cunoscut și în ce relații erau, dar sinteza dată de G. Oprescu în „Universul” din 19 ianuarie 1939 este „un motto” care-l fixează pe Traian Bîlțiu-Dăncuș în istoria artelor din România. Îndemnul lui Oprescu adresat „amatorilor” „să înceapă a strânge din lucrările sale, cari sunt la începutul unei cariere pe care o prevăd importantă și rodnică”, iată, astăzi, după o jumătate de secol, pare să se adevărească. S-au estompat și chiar au dispărut micile răutăți de atunci și, iată-l pe artist văzut astăzi în toată plenitudinea sa: iubitor de Țară și de Țăranul Român, pătruns de o puternică credință creștină care-i întărește crezul în arta sa ce nu poate fi altfel decât profund românească, pătrunsă de adevărate sentimente umaniste – iubitor de oameni și de artă, creator și promotor al unui stil personal, inconfundabil, profund românesc.

*

Nu putem trece cu vederea opiniile unui mare scriitor care și-a marcat epoca și în casa căruia (devenită memorială, la Câmpina) am văzut patru tablouri, pictură în ulei pe pânză din opera lui Traian Bîlțiu-Dăncuș. Este vorba de marele romancier Cezar Petrescu. În urma expoziției din 1939 cu titlul *Celălalt regionalism*, Cezar Petrescu face următoarele aserțiuni: „Un tânăr pictor maramureșean, Traian Bîlțiu-Dăncuș a descălecat din țară, chiar din satul lui Dragoș-Vodă în Sala «Dalles» din București, cu o sută de tablouri, care pentru altă lume, cu alt suflet, ar fi însemnat un adevărat eveniment. [...] În lumea cu sufletul nostru, evenimentul n-a existat decât prin câțiva critici și amatori de artă. Încolo totul s-a petrecut sub tăcere. [...] Am cercetat indiscret, cu viclenii de spion, numele cumpărătorilor care și-au rupt câteva mii din bugetul desfătărilor bucureștene, pentru a-și împodobi interiorul cu o pictură autentic românească, modernă, dar regională, modernă, dar inspirată din viile izvoare

Pereche maramureșeană, u/p, 116/97 cm,
premiat la Salonul Oficial din 1939

etnografice, înfocații regionaliști lipseau din modestul pomelnic al acestor amatori. Prea puțin prezentă a fost și oficialitatea de toate treptele. Tânărul pictor, care înainte de a reveni la matca natală, a cutreierat lumea ucenicind taina culorilor la școala marilor zugravi din Apus, aflate mai multă înțelegere și prețuire aiurea, de vreme ce acum zece ani, 1929, direcția franceză a Muzeului Oceanografic din Cartagina Salambo, de pe țărmul african al Mediteranei îl angajase pentru a efectua lucrări în frescă și ulei, primite cu mari elogii. Și tot aceeași oficialitate franceză, cucerită de posibilitățile artistice ale tânărului român călător, pe atunci abia ieșit de pe băncile școlii, îl îndruma pe a sa socoteală spre țărmurile exotice ale Imperiului Colonial, Indochina și Oceania, ca să calce pe urmele lui Gauguin. Chemarea locului natal a fost mai tare. Traian Bîlțiu-Dăncuș a rezistat ispitei. S-a întors acasă, iar cu învățătura unui Van Gogh, cu a cărui pictură solară e înrudit penelul său, cu învățătura lui Velasquez și Cezanne, cu a altor maeștri apuseni, a izbutit să-și creeze o ecuație artistică proprie, românească, regională, specific maramureșeană”.

Să revenim în continuare la George Oprescu, care, în anul 1942 revine în „discursul” său despre arta și artistul Traian Bîlțiu-Dăncuș:

„S-ar face o nedreptate lui Bîlțiu-Dăncuș, dacă cineva l-ar judeca comparativ cu alți pictori. Domnia Sa este un maramureșean ieșit dintr-un

mediu țăranesc, având puternice legături cu locul său de naștere, cu locuitorii pe care-i cunoaște și îi iubește, cu arta așa de bogată și de originală a provinciei... În Bîlțiu vorbește o convingere, un sentiment de răspundere și de solidaritate... totul e studiat cu atenție, dar cu oarecare orgoliu, cu mândria omului ridicat mai sus de nivelul celor din jurul său. De aici, poate, și numărul impresionant de autoportrete sau de portrete de familie. [...] În celelalte, în figurile chinuite și așa de pline de omenie ale țăranilor, în peisagiile de iarnă, de acolo unde iarna ține opt luni pe an, în casele, în bisericile, chiar și în naturile moarte, cu obiecte simple, cum sunt cele de la un fruntaș al satului, totul este pictat cu dragoste, cu sentimentul cu care meșterii noștri din trecut pictau icoanele. Coloritul este strigător, o știm, supărător uneori, mai totdeauna nearmonios; sentimentul este ilustrativ. Nimeni, însă, nu poate cere lui Bîlțiu să picteze altfel decât simte; iar sinceritatea este o calitate oricând... Subiectele ce-și alege conduc fatal la o pictură a cărei importanță este, în primul rând, de ordin documentar, fără ca prin aceasta să-i fie excluse și alte calități care apar mai ales în câteva interioare țăranesti, pline de liniște, sub o lumină cât se poate de veridică, de armonios răspândită”¹⁴.

În perioada 10 iulie-30 iulie 1958, sub egida și în organizarea Uniunii Artiștilor Plastici, la București se deschide *Expoziția de pictură a artistului Traian Bîlțiu-Dăncuș* la Sala „Nic. Cristea”. Catalogul tipărit de UAP¹⁵ cuprinde șase pagini: trei pagini de text semnat de V. Beneș și trei pagini dedicate listei lucrărilor, care cuprinde următoarele capitole: I Frescă – trei lucrări din Maramureș: 1. *Sărbătoarea plugarului fruntaș* – 125 /200; 2. *Pastorală maramureșeană* – 95/115 și 3. *Prânzul la fân* 70/95.

Notăm aici, ca un specific al artei lui Traian Bîlțiu-Dăncuș, lucrările realizate în tehnica „fresco” și înrămate pentru a putea fi expuse. Printre altele, în colecția Muzeului Maramureșului din Sighet se păstrează și transpunerea în frescă a celebrului desen în tuș *Am fo’, ș’oi si*, lucrare premiată la Salonul Oficial din 1940.

Capitolul II, cel mai cuprinzător grupează

¹⁴ George Oprescu, în Ion Groșanu, *op. cit.*, p. 19-20.

¹⁵ Expoziția Traian Bîlțiu-Dăncuș, text catalog V. Beneș, Uniunea Artiștilor Plastici, Fondul Plastic, 10 iulie-30 iulie 1958, Sala „Nic. Cristea”, Str. Brezoianu, nr. 23-25, 16 p.

lucrările astfel: 1. Maramureș, 22 tablouri; 2. Hațeg – Gorj – Bucovina – La nuntă, 18 tablouri; 3. Strada mea, 5 lucrări; 4. La țară, 15 tablouri; Flori, 14 tablouri; 6. Portrete, 6 lucrări; capitolul III Grafică – 17 lucrări. Catalogul reproduce în alb negru lucrările *Finii noștri* și *Hrana cea de toate zilele*.

Ne-am oprit asupra conținutului catalogului acestei expoziții, fiind în posesia unui exemplar reținut de artist, deoarece ne-au atras atenția câteva adnotări făcute pe catalogul tipărit cu cerneală albastră și sublinieri cu roșu. Astfel, partea de sus a catalogului este tăiată, dar, prin reconstituire, putem constata că lucrarea nr. 1. *Sărbătoarea plugarului frunțas* a fost scoasă din expoziție de prima comisie de avizare. Reproducem, în continuare, adnotarea artistului făcută cu cerneală albastră: „Nr. 4 *Pe străzile Sighetului* a fost scoasă de a doua comisie în dimineața vernisajului – iar numerele 1, 13, 14, 15, 15 bis, 17, 18, 23, 25 bis, 27, 36, 41, 42, 48, 49, 53, 72, 78, 79, 80, 82, 86, 64 – total 23 – bucăți, Marți, VII după 4 zile de expoziție, luându-mi și tot stocul de cataloage”. Artistul a încercuit cu albastru numărul tablourilor scoase de cenzură și le-a subliniat titlurile cu roșu. Care au fost motivele interzicerii acestor tablouri este greu de știut. Cert este că cenzura funcționa – trei comisii au verificat, cenzurat, scos din expoziție și confiscat „tot stocul de cataloage”.

Comentarii de presă, întâmplător, avem din

„Informația” din 28 VII 1958, unde într-un articol intitulat *O expoziție anacronică* semnat cu inițialele A.A., autorul ne spune că artistul Traian Bilțiu-Dăncuș „se dorește pictor al satului, prin conținut și stil ... Dar conținutul acesta comunică un mesaj fals, pentru că prezintă fizionomia unui sat fără realitate socială ..., un sat în care oamenii se definesc prin ... relații de rudenie, finii, părinți, tuși și uncheși” etc., etc. și conchide: „Iubitorul de artă respinge o asemenea operă cu viziune anacronică, concepție retrogradă și expresie primitivă”... Și toate acestea despre pictura lui Traian Bilțiu-Dăncuș..., dar la ce să ne așteptăm? Suntem doar în plină epocă proletcultistă.

V. Beneș, care semnează textul catalogului este mai „cuminte”. Nu acuză, nu jignește, constată: „Concepția artistului este oarecum directă, adică nu urmărește sinuozități de interpretare a naturii și realității, ci mai mult stilizarea. Pictura expozantului merge mai mult spre realism. Practicând pictura de șevalet, nu însemnează că-i schimbă destinația. O face mereu, dar viziunea lui nu poate fi modificată de dimensiunile pânzei datorită faptului că el nu concepe niciun tablou ca pe un fragment de natură, ci ca pe o compoziție... În aceste lucrări, care explică și viziunea lui generală de artă, nu există o acțiune propriu-zisă, ci doar o narațiune. Artistul povestește viața țăranilor pe care-i cunoaște și-i iubește... oamenii lui Traian Bilțiu-Dăncuș nu exprimă, ci spun pur și simplu, în cel mai autentic

Traian Bilțiu-Dăncuș: *Idilă maramureșeană*, 1942, frescă, 120x96 și *Pe ulița copilăriei, leud*, 1939 ulei, 57x42 cm

limbaj țărănesc, ceea ce fac”. V. Beneș surprinde la artist sinceritatea, ca trăsătură esențială, prin care comunică cu publicul în mod direct.

Spicuri din Caiete, 1935

Într-unul din zecile de caiete în care-și făcea note zilnice, ne referim la unul din anul 1935, aici artistul își notează cheltuielile, datoriile, numele țăranilor și meșterilor implicați și sumele datorate. Vorbim aici de cei care au lucrat la construirea micului conac din lemn din satul Mara (Crăcești), care a ars. Tot în acest caiet artistul schițează piese de mobilier țărănesc, motive decorative specifice elementelor de arhitectură tradițională etc. Proiecte ca: *Adăpostul, Voia Domnului – Casa Haleluia – (Casa „Voia Domnului”), Vatra, Reculegere, Vadul visătorului, Vatra Scutul lui Dumnezeu*. Mai găsim proiecte de lucrări monumentale, dar și schițe de „diplome” și „antete” pentru „Liga Antirevizionistă Română din Maramureș”. În fiecare din nenumăratele caiete face adnotări zilnice care încep cu o rugăciune creată ad-hoc de artist. Era un credincios practicant, profund.

Am mai spus că Traian Bilțiu-Dăncuș a fost un excepțional orator. Alocuțiunile le făcea cu diverse prilejuri: de fiecare dată la Ieud sau în alte sate, după liturghia religioasă pe care o frecventa totdeauna. Vorbea la întrunirile culturale la Sighet, București etc. Toate aceste discursuri și le pregătea cu minuție, ideile și le nota pentru a avea cursivitate în expunere. Talentul său oratoric era inconfundabil. Caietul despre care vorbeam mai sus este intitulat „Vadul visătorilor” – „Lucrări artistice” – Trică Bilțiu alias Dăncuș de Ieud, zis „Inimă de Leu”.

Pe lângă schițe, desene, calcule privind diferite cheltuieli etc., mai găsim aici și câteva drafturi de articole de presă și/sau cuvântări. Astfel, notăm câteva idei dintr-un articol intitulat: *Apel către românii de toate categoriile: „în Țara asta mare avem multe soiuri de români... După naționalitate avem români de obârșie și tradiție, iar alții care au optat pentru această naționalitate, majoritatea loiali, dar și mulți de ocazie și interes, pentru care am fost (și în fond le suntem și azi) valahi puturoși și păduchioși... Unii au luptat pentru România jertfindu-și sângele, alții contra ei”* etc., etc.

Articolul continuă și, pe parcurs, develo-

peză ce a provocat acest demers precum și dispuța de presă la care s-a ajuns: *Dar de parte de mine gândul de a face pe inchizitorul tuturor relelor ce ne bântuie. Le știm și suferim cu toții. Dar iată trei fenomene asemănătoare cari nu pot fi trecute cu vederea. Un român intelectual ne contestă românismul ardelenilor și loialitatea misiei la noi acasă. Un ortodox rus, cu trecut național dubios, folosindu-se de pretextul plăgii confesionalismului ce ne mănâncă, reușește să dezbină mănunchiul de intelectuali români dintr-o comună și are tupeul să ne dea lecții de patriotism. Un bandit și escroc de rând din armata de teroare a lui Béla Kun vine să mănânce pâinea românească pe care a spurcat-o pe vremuri, pe când românii cinstiți sunt șomeri.*

Își încheie *Apelul* cu îndemnuri care sunt perfect valabile și astăzi: *Nu crezi, iubite cetitor, că ar fi timpul să reacționăm viguros toți românii și cetățenii loiali, să lăsăm luptele fratricide de confesionalism, politicianism, demagogism, tembelism și alte «isme», să ne spălăm toate ranele trecând la muncă constructivă – fiecare la postul său – și slavă Domnului avem atâtea de făcut.*

*

Nu putem să redăm toate drafturile diverselor articole, memorii făcute la instituții superioare, personalități politice și culturale ale țării, dar și a discursurilor pe care le rostea cu atâta patos și plăcere, dar și mare talent.

Iată, desprindem câteva idei dintr-un draft făcut pentru un discurs de ziua națională 1 Decembrie 1935 și fiindcă suntem în anul Centenarului (2018) reproducem mai mult din discurs:

1 Decembrie înseamnă o zi de pioasă reculegere întru pomenirea celor ce au trăit și murit pentru unirea noastră, zi de înălțătoare exaltare a inimilor românești, dar și ziua socotelilor când tot românul e dator să-și dovedească patriotismul nu numai prin manifestări exterioare spre a dovedi celor ce ne pândesc că trăim și suntem hotărâți să trăim, ci și porniți la un sever bilanț al conștiințelor și datoriilor noastre neîmplinite în trecut și a celor ce avem de împlinit în viitor dacă vrem să fim la înălțimea patriotismului moștenit. Căci nu este suficient să facem paradă de vorbe ocazionale, discursuri înflăcărate și manifestări entuziaste, să ne batem piepturile, ci fiecare la

postul său cât de modest să muncească cu toată râvna spre propășirea Patriei, ca ea să-și ocupe locul cu demnitate în concertul popoarelor și, prin cultura ei luminoasă și forța ei morală, să dea dovadă de trăinicia ei și atunci nici porțile iadului nu ne vor învinge!

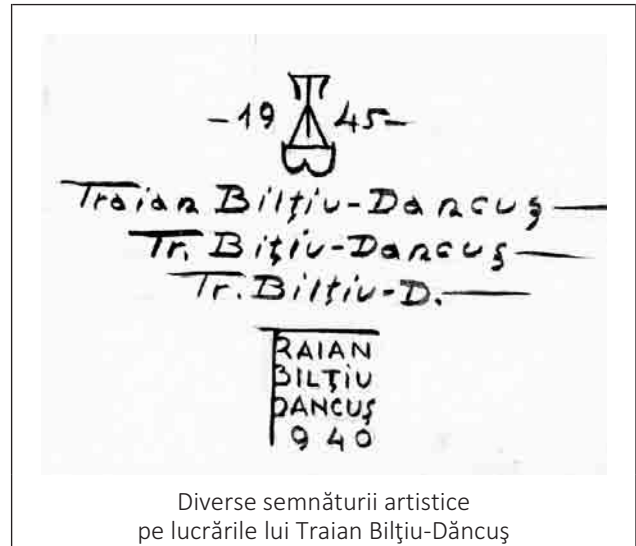
Nu prin discursuri și prin vorbe se consolidează Patria tuturor românilor ci prin muncă devotată zi cu zi, cărămidă cu cărămidă, modest,

nevăzuți de nimeni însă iluminați în toate acțiunile noastre de conștiința datoriei obștești și de idealul național. Eroii, martirii, străbunii ne privesc și Țara așteaptă să le desăvârșim opera pentru care au murit, s-o întărim prin munca noastră, care este consolidarea edificiului croit de martiri – eroi și Providență, s-o clădim din temelie pietricică cu pietricică, s-o cimentăm, s-o întărim prin muncă continuă.

Încercare de grupare a lucrărilor artistului:

► **pictură murală** (preponderant bisericească); A pictat mai multe biserici și mănăstiri:

- Biserica Greco-Catolică (azi ortodoxă) de pe strada Dragoș-Vodă din Sighetul Marmației;
- Capela Episcopiei Ortodoxe Misionare a Maramureșului din Sighetul Marmației, din Palatul Culturii;
- Biserica Greco-Catolică de pe strada Aquila din București;
- Trapeza Mănăstirii Ortodoxe Cernica din București (1967-1968 – Patriarh Iustinian Marina);
- Iconostasul Bisericii Ortodoxe din Rozavlea – Maramureș (fostă greco-catolică);
- A pictat în „frescă” biserica din Brădeni, județul Alba;
- Biserica Ortodoxă Română (fostă greco-catolică) din Borșa Maramureșului;
- A făcut parte din grupul care a pictat Marea Catedrală Ortodoxă din Sibiu;
- În anul 1942 a pictat două fresce la clădirea Muzeului Țăranului Român;
- Decorarea în frescă și ulei a Muzeului din Cartagina – Salambo;
- Și-a început ucenicia de „freschist”, alături de profesorul său Costin Petrescu, care l-a invitat să lucreze alături la „împodobirea Catedralei Unirii din Alba Iulia”;
- Biserica Ortodoxă Română din Rășinari, județul Sibiu. Aici a pictat alături de bunul său prieten Tasso Marchini (în anul 1932);
- Biserica Ortodoxă Română din Cerghidul Mare, județul Mureș, sub conducerea profesorului Catul Bogdan. Aici vor lucra și Cenani și Tasso Marchini (1932).

Diverse semnături artistice pe lucrările lui Traian Bilțiu-Dăncuș

► A pictat tablouri mari înrămate, în **tehnica „frescă”**: *Am fo'ș-o-i si, Ora prânzului la fân* (94x68), *Idilă maramureșeană* (120x96), premiată la Salonul Oficial 1942.

► **pictură de șevalet** (uleiuri, aqva forte, guașe, aquarelle);

► **desene, schițe, grafică** (peniță, creion, cărbune);

► **sculptură monumentală**:

- micul mausoleu al familiei de la intrarea în Cimitirul Bisericii din Șes din Ieudul Maramureșului (foto pagina alăturată);
- *Poarta Maramureșului* – poarta de la Crăcești (Mara) la intrarea spre micul „castel” din lemn al artistului, dar și poarta ce marchează intrarea în Maramureș dinspre Baia Mare. Este o poartă pe cinci stâlpi, inspirată din celebrele porți maramureșene, creație a artistului Traian Bilțiu-Dăncuș,

care va deveni „model” ce se va prelua cu rapiditate în tot Maramureșul, „revenind” în patrimonial popular maramureșean (ca și poeziile lui Goga)¹⁶.

- poarta intitulată *Arcul de triumf al Românilor* care se află restaurată la intrarea principală a Muzeului ASTRA din Sibiu¹⁷. Ioan Opriș, care s-a ocupat cu multă acribie făcând o adevărată pasiune pentru subiect¹⁸ ne prezintă pe larg „odiseea” acestui monument de anvergură națională. Poarta creată de Traian Bilțiu-Dăncuș, de la început a fost gândită de artist ca monument național.
- Troița de la Rășinari restaurată în Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” din București, amplasată chiar la intrarea în muzeu și care poartă „sigiliul” artei lui Traian Bilțiu-Dăncuș, fiind înnobilită cu scene pictate în frescă pe fațetele din partea superioară a monumentului, scene semnate de artist. Lucrarea a fost recent restaurată de Sebastian și Raluca Bilțiu-Dăncuș.

*

În lucrarea monografică (452 pagini) dedicată Centrului Artistic Baia Mare¹⁹ la împlinirea a 100 de ani – la paginile 238-239 este cuprins Traian Bilțiu-Dăncuș cu o notă biografică semnată de Mihai Muscă. Autorul face trimitere la Școala de Arte Frumoase din București, unde s-a format Traian Bilțiu-Dăncuș sub îndrumarea lui Costin Petrescu. Amintește de călătoriile de studii în Franța (1925), Spania și Algeria. Pictează în frescă o sală din Muzeul Oceanografic din Cartagina. Este prezent la Baia Mare în anii: 1921, 1922, 1923, 1924, 1926, iar între anii

1930-1940 activează la Sighetul Marmației. Debutează în 1927 la Salonul Oficial de la București, iar în 1939 expune la expozițiile Tinerimii Artistice. Expoziții personale: 1927, 1929, 1931, 1939, 1942, 1956, la Sighet, Cluj și București. În anul 1969 – retrospectivă la București, Cluj, Baia Mare.

Petru Comarnescu în articolul *Expoziții – Traian Bilțiu-Dăncuș*, în „România literară”, 1969, nr. 19 p. 27, scrie: „La Bilțiu-Dăncuș autenticitatea ține de un stil naiv, prin care se exprimă bardul vieții de ieri și de azi a Maramureșului. Tradiția populară se dovedește mai puternică de-

16 Prin scrisoarea din 29 III 1977, adresată domnului Mihai Dăncuș, trimisă din București de către fratele mai mic al lui Traian, Titus Bilțiu Dăncuș revine cu oferta de a da Muzeului Satului din Sighet acest monument de sculptură în lemn. Tot în calitate de succesori, Lia Maria Stoica și Radu Vasile Stoica, prin scrisoarea din 8 sept. 1980, donează și cer să fie mutată și restaurată în cadrul Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației – secția arhitectură populară, iar prin scrisoarea din 5 sept. 1980 din București, Maria Radovici și Jean Nițescu, soră și frate ai defunctei Constanța Bilțiu Dăncuș, succesori ai ei, „cedează poarta de lemn sculptată de decedatul «cumnat al nostru» Traian Bilțiu-Dăncuș și în memoria lui cedăm această poartă, cu condiția ca Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmației să o restaureze și să o așeze în sectorul de arhitectură populară”. Cele trei scrisori cu semnătură autentică, sunt în arhiva lui Mihai Dăncuș.

17 Cel care cunoștea bine monumentul, dr. Cornel Irimie ex-directorul Muzeului Brukenthal, respectiv Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, astăzi Muzeul Civilizației ASTRA, înainte de transferul monumentului în muzeu, în mod corect, ne-a anunțat (pe noi M.D.) „dacă dorim să-l aducem la Muzeul din Sighet?!” Nu am ajuns la o înțelegere cu directorul de atunci, care cunoscând situația juridică și oferta de donație Muzeului Maramureșului din Sighet, totuși invoca motive financiare în vederea aducerii în muzeu și restaurării. Probabil se temea de anvergura lucrărilor ce se impuneau, dar în primul rând de statutul artistului, catalogat ca „mistic”.

18 Ioan Opriș, *op. cit.*, p. 255-258.

19 Tiberiu Alexa, Traian Moldovan, Mihai Muscă, *Centrul Artistic Baia Mare 1896-1996/ The Baia Mare Artistic Centre*, Baia Mare, Editura Proema, 1996.

cât învățătura școlilor, în cazul său. Artistul e viu și încântă în măsura în care se integrează trup și suflet celor moștenite direct de la arta populară”.

În catalogul expoziției jubiliare sunt cuprinse lucrările: *Autoportret cu pipă*, 1933 ulei pe pânză 44x34 cm, (Catalog 152); *Peisaj din Maramureș*, 1933, ulei pe pânză 56,5x66, (Catalog 153); *Interior*, 1939, ulei pe caton, 39,5x50 (Catalog 154); *Pereche maramureșeană*, 1938, ulei pe pânză 96x170 (Catalog 155); *Popas în colț primitiv*, 1940, ulei pe pânză 89,5x65,5 (Catalog 156) – Catalog, vezi p. 239.

Înțelegerea spiritualității maramureșene, dar și a peisajului zonei sunt profunde. Dragostea față de țăranii încărcăți de noblețe și istorie, profunda credință creștină, crezul său în Neam și Țară transpar din toate pânzele sale. Cutremurați

în fața creației sale, pătrunși de detașarea necesară, credem că Traian Bilțiu-Dăncuș a creat și impus un stil în arta plastică românească.

Bogata activitate expozițională a generat o atenție specială din partea presei, precum și a marilor critici și istorici de artă ai vremii.

Din păcate, după război, atitudinea anti-comunistă a pictorului, precum și profunda sa credință creștină, manifestată deschis, l-au izolat.

Încheiem cu crezul său artistic și de viață consemnat într-un manuscris-caiet: *În artă, cea mai mare satisfacție și bucurie o trăiesc când descifrez prin meditație și împărtășesc spontan (cu mijloacele mele plastice de exprimare) frumosul, adevărul ce-l descopăr în jurul meu, și-l arăt semenilor mei înțeles și simțit, spre edificarea și bucuria tuturor. În asta constă aportul meu creator.*

Traian Bilțiu-Dăncuș a realizat unul dintre cele mai cunoscute tablouri din Maramureș. Lucrarea, cu titlul *Am fo și si!*, a fost realizată la cedarea Ardealului, în anul 1940, și a primit premiul național de pictură. Începând cu anul 1975, aceasta se află în colecțiile Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmăției.

Mihai Bălaj

1909-1976

Simion VAIDA, Lotica VAIDA

A fost primul dascăl pe care l-am înregistrat ca cercetător de când venisem la arhive. Un domn elegant, sigur pe el, care se recomandă scurt: „Sunt învățătorul Mihai Bălaj, din Seini. Doresc să cercetez documente pentru două lucrări: *Monografia școlii românești și a corului din Seini...*”. Dădea impresia unui mare actor, care își juca rolul cu o stăpânire perfectă a gesturilor. Cuvintele rostite de el (atunci când au fost prezentate cele două lucrări despre școala românească și corul din urbe), bazate pe date exacte, luate din documentele doar de el cercetate până atunci, pătrundeau adânc în inimile ascultătorilor: elevi, părinți, invitați”, consemna Vasile Căpâlnean, istoric, director al Arhivelor Naționale Maramureș.

Mihai Bălaj s-a născut la 14 noiembrie 1909, în Roșiori, județul Satu Mare, sat situat la patru kilometri peste Someș de Seini, fosta reședință de plasă la care erau arondați roșorienii. Părinții săi, Vasile și Ana, aveau o stare materială precară, circa două hectare de pământ, în posesie, care nu prea putea asigura cele necesare traiului familiei numeroase în care al zecelea și ultimul născut a fost Mihai. Astfel, se explică faptul că Mihai a frecventat grădinița și a început școala în fermele Kavasi, Fenyés și Klein, atunci proprietari de pământuri în hotarul Seiniului, unde părinții lui au venit din Roșiori să lucreze pentru a-și întreține familia cu cei 10 copii. Aici a făcut clasa I și a II-a în limba română la Școala Confesională din Seini (1916-1917), cu învățătorul Paul Cherecheș, iar clasa a III-a a început-o la Școala de Stat din Seini, dar aceasta s-a închis în 1919, după Unire.

În aprilie 1919, familia s-a întors în Roșiori și aici Mihai a absolvit clasele a III-a și a IV-a (1920-1922) cu învățătorul Ioan Bretan, care era cantor la biserică. Fiind elev eminent, a fost dus la Oradea, în 1922, de către Corneliu Sabo, originar din Roșiori, director al Școlii Normale Greco-Catolice din Oradea, instituție pe care a absolvit-o

în 1930 cu Diplomă de învățător. La Școala din Oradea și-a asigurat o temeinică pregătire muzicală sub îndrumarea profesorilor Ambrozie Iluțiu și a renumitului compozitor Francisc Hubic. La cursurile fără frecvență ale Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, și-a desăvârșit studiile devenind în 1962 profesor calificat de limba și literatura română, iar în 1966 a obținut gradul didactic II ca profesor. Avea gradul didactic II, ca învățător, din 1941, susținut la Arad.

După absolvirea Școlii Normale din Oradea, a fost încorporat în armată, cu termen redus, din octombrie 1930 până în toamna anului 1931. O perioadă grea de instrucție militară la Batalionul 10 Vânători de Munte din Sighetul Marmăției, de unde a fost lăsat la vatră. A obținut postul de învățător suplinitor la Baia-Sprie (octombrie 1931-aprilie 1932), la Vama (aprilie-iunie 1932), la Gherța Mare (1932-1933), apoi în satul Odoreu (1933-1934). La Odoreu a organizat manifestările culturale de inaugurare a Căminului Cultural (1933), a înființat o bibliotecă satească și

un valoros cor mixt cu care a învățat lucrările Sfintei Liturghii și alte piese corale, care au adus corului recunoaștere și premii la diverse concursuri, între care concursul de coruri din cadrul manifestării „Luna Sătmăruului”. A ajuns președintele Asociației Învățătorilor fără Posturi (suplinitori) din județul Satu Mare și a participat la congresele pe țară ale acestor asociații, congrese desfășurate la București, Cluj și Iași. În toată țara existau 7000 de învățători fără post, 107 erau în Satu Mare, iar Mihai Bălaj s-a remarcat a fi una dintre vocile care protestau împotriva guvernului care nu completa posturile vacante cu titulari.

Transferat în satul Iegheriște (1934-1935), unde a fost numit titular, a pus și aici temelie pentru activitatea unei formații corale, al cărei dirigior a devenit. În vremea activității la Iegheriște a susținut examenul de definitivat (1935) cu o medie foarte mare și a urmat Cursurile de vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte, ceea ce l-a îndreptățit să ceară și să obțină transferul la Seini, în toamna anului 1935. După câteva luni de concentrare pentru manevrele regale din Bucovina – Rădăuți, a început la Seini o bogată și însemnată activitate didactică și culturală. În 1937, după ce participase la un curs de inițiere la Sfântu Gheorghe, a înființat la Seini „Stolul de străjeri” și a organizat activități specifice cu peste 300 de tineri.

Dar elanul său a fost întrerupt de zguduitoarea epopee a concentrărilor la Vânători de Munte în Apuseni, la Sighet, de ordinele de chemare, de refugiul cu soția la Pecica – Arad în anii Dictatului de la Viena și de lunga înaintare cu Divizia a II-a Vânători de Munte până în inima Caucazului (1942-1943). „În februarie 1940 a primit ordin de chemare și face cursuri de pregătire care au dus la înaintarea sa în grad de sublocotenent (30 iunie) și la încredințarea funcției de comandă a unui pluton la Batalionul Vânători de Munte din Sighet. În februarie 1941 primește ordin de chemare în Garnizoana Hațeg. Luna iunie a anului 1941 îl găsește în Bucovina, în zona Dorohoiului, pregătindu-se de atac în direcția Noua Suliță și Hotin. A fost trecut Nistrul, apoi Niprul, cotind prin stepă spre nord... În satul Malaia Bieluzorka, Divizia a II-a Vânători de Munte a suferit mari pierderi, inclusiv comandantul Batalionului. Aici, datorită iscusinței cu care a reușit

să camufleze efectivul de cai, căruțe, bucătării și oameni, a fost decorat cu Ordinul „Coroana României” cu spade și panglică de Virtute Militară și a primit o lună de concediu... În 1942 s-a îmbarcat în Gara Hațeg cu direcția spre Don, către inima Caucazului. A urmat ofensiva asupra Nalchicului și înaintarea spre Alagir, Akssarisar, aproape de trecerea spre Georgia. Din 1 ianuarie 1943 a început retragerea, foarte grea, în miez de iarnă. După 2 luni, prin capul de pod Kuban, cu planoare și cu bacul, s-a trecut în Crimeea, cu stabilire la Bahcisarai, după care, cu o altă misiune, pe litoralul Sudak. La Fedosia, după 700 zile de front, Mihai Bălaj primește ordinul de a trece la partea sedentară în țară, la 8 noiembrie (1944) sosind la București. În 10 mai 1945 a fost demobilizat la Hațeg și s-a întors la Seini, cu soția sa, Zina Bălaj (care fusese transferată la Hălmăgel, în Munții Apuseni, n.n.) – se consemnează în lucrarea *Mihai Bălaj – 1909-1976*, realizată de Casa Orășenească de Cultură Seini, în 2008.

Revenit la Seini cu soția, s-a afirmat în viața școlii, în activitatea dirijorală, a antrenat în manifestări culturale angajații unităților economice și culturale din localitate. Dascăl, dirigior, animator cultural, cercetător și publicist, în toate a pus seriozitate, conștiinciozitate, râvnă și, astfel, și-a câștigat un prestigiu binemeritat în plan județean și chiar național.

I s-a încredințat direcțiunea școlii și postul de subinspector școlar de plasă. A înființat în toamna anului 1945 primul gimnaziu unic din județ și a redeschis școala de ucenici, a reînceput activitatea de alfabetizare, preocupare importantă în cadrul Despărțământului ASTRA al cărei președinte a fost în perioada 1938-1954. În 1951-1952 a fost exclus din toate funcțiile în care fusese ales politic și din învățământ, iar la revenire a funcționat un an la Ilba, unde a înființat un cor mixt, cu activitate până astăzi. Și-a reluat activitatea la catedra din Seini în 1953. Cu o întrerupere de 4 ani, când a lucrat la Cooperativa de Consum „Seineana”, devenind și președintele ei (1958-1962), a funcționat profesor de limba și literatura română până la pensionare în 1972. Ca dascăl, învățător apoi profesor, a instruit și educat zeci de generații de copii și tineri. A sprijinit înființarea unei tipografii, a cercetat și a valorificat momente din trecutul cultural al localității, a publicat numeroase articole în presa județeană.

La împlinirea a 50 de ani de la moartea poetului Mihai Eminescu, în 1939, a susținut inițiativa sădirii puiștilor de brad pe Dealul Comja, cu care s-a inscripționat numele poetului, și astfel s-a născut un monument unic, realizat pe o suprafață de 116 metri lungime și 24 metri lățime, operă a militarilor români din Divizia 20 Infanterie de la Târgu Mureș, comandați de generalul Georgescu Pavel Ion (Pion). Cu toate unitățile venite aici, în 1939, Divizia avea misiunea de a construi pe Valea Someșului, de la Seini la Măriuş, în culmile Codrului, o linie de fortificații care să împiedice pătrunderea inamicului. Bravul general și ostașii săi au sădit puiști de conifere realizând inscripția „Eminescu”, în 1939.

A condus corul din localitate, înființat în 1880, timp de 40 de ani, între anii 1935 și 1974. Ca dirijor al corului din Seini, a susținut primul concert la 23 februarie 1936; a organizat zeci de concerte în localitățile județului și schimburi culturale cu alte coruri; a participat la toate concursurile corale organizate în fosta regiune Baia Mare și în actualul județ Maramureș, până în aprilie 1974, când conducerea corului a fost preluată de profesorul Viorel Tarța, absolvent al Academiei de Muzică din Iași. A înregistrat succese importante: locul I pe regiune, cu corul de copii al Școlii din Seini în 1952, locul II pe regiune cu corul Căminului Cultural din Seini în 1953, locul II pe județ cu Corul Căminului Cultural din Seini în 1971 și în 1974. În 1970 Corul din Seini a sărbătorit 90 de ani de la înființare. A avut loc un mare spectacol la care a fost invitat și Corul din Arduș, dirijat de profesorul Valentin Băințan. S-a decernat Corului seinean Ordinul „Meritul cultural” clasa a III-a și dirijorului Mihai Bălaj „Meritul cultural” clasa a IV-a din partea Consiliului Culturii și Educației Socialiste. Cu acest prilej profesorul Mihai Bălaj a publicat lucrarea *Corul din Seini la a 90-a aniversare (1880-1970)*, în care prezintă istoria formației, dar și nobila ei menire educativă și culturală: „Corul a polarizat în juru-i cele mai entuziaste elemente. S-a bucurat, totodată, de un prestigiu binemeritat. Ori de câte ori s-a anunțat un spectacol, sala s-a dovedit neîncăpătoare. Un cor este o forță...”

Lucrări monografice elaborate: *100 de ani de existență a Școlii din Seini și 125 de ani de învățământ românesc*, prezentată în 1974, când se inaugurează Căminul Cultural din Seini. Lucrarea

se poate consulta la Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Arhiva personală a lui Mihai Bălaj; *Corul din Seini la 90-a aniversare (1880-1970)* – broșură editată de Casa Regională a Creației Populare Maramureș, 1970.

Articole și studii publicate (selectiv):

- în revista „Viața școlară” din Satu Mare: *Școala de ieri și cea de astăzi*, nr. 4, 1932; *Școala noastră și noile curente pedagogice*, nr. 2, 1933; *Ideile conducătoare ale școlii moderne*, nr. 4, 1933; *Pagini din trecutul Sătmărilor*, nr. 12, 1933; *Unificarea sufletească a țării prin școală*, nr. 2, 1934; *Eminescu revizor școlar*, nr. 5, 1934; *Cum câștigăm încrederea satului*, nr. 10, 1934; *Din înfăptuirile bătrânilor*, nr. 12, 1934; *Un poet reprezentativ al Ardealului contemporan*, nr. 3; 1935; *Ofensiva românizării*, nr. 6, 1935; *Cultul tradiției și al specificului național*, nr. 6, 1936; *Rolul civic al învățătorului*, nr. 10, 1936;

- în revista „Școala sătmăreană”: *Generația nouă de învățători*, nr. 11, 1936; *Centenarul învățătorului Ion Creangă*, nr. 4, 1937; *Crăciunul, praznic educativ*, nr. 12, 1937; *Paști și poezie*, nr. 4, 1938; *Prin străjerie la viața nouă*, nr. 5, 1938; *Străjeria și datinile strămoșești*, nr. 11-12, 1938; *Iară visul împlinit*, nr. 11-12, 1938; *Cu privire la activitatea culturală din plasa Seini*, nr. 6, 1939; *Cronică: Cercul cultural. Cursuri de vară*, nr. 6, 1939;

- în revista „Afirmarea”: *Figuri reprezentative din viața culturală a Sătmărilor*, nr. 7-8-9, 1937; *Crăciunul copilăriei mele*, nr. 12, 1937; *Arhidiaconul Alexiu Berinde*, nr. 12, 1938; *O mică mărturie locală de trecut românesc*, nr. 1-2, 1940;

- în ziarul „Granița”, Satu Mare (sub pseudonimul Mihai Roșioru): *Grandioasele serbări jubiliare ale Școlii Normale Unite din Oradea*, iunie 1934; *În preajma deschiderii anului școlar*, 19 august 1934;

- în ziarul „Pentru socialism”: *Baia Mare în literatură*, 22 februarie 1958; *Toată atenția clasei a VII-a*, 25 martie 1958; *Corul din Seini la 75 de ani*, 5 iulie 1964; *110 ani de la nașterea lui Petre Dulfu*, 3 aprilie 1966; *Un poet-erou maramureșean – Ion Șugariu*, 29 mai 1966; *Cetatea Seini*, 21 martie 1967; *Monumentul de pe Dealul Comja*, 15 iulie 1967; *Ion Șugariu – poet al minerilor*, 5 august 1967; *Pădurea de cleștar*, 18 august 1967; *Liceul din Seini*, 13 decembrie 1972;

Poiana Eminescu, iunie 1973; Emil Isac și Baia Mare, 23 martie 1974; Reuniunile corale, 8 iulie 1975;

- în Suplimentul „Maramureș”: *Începuturile literare ale poetului Ion Țiugariu*, mai 1970; *Octav Șuluțiu: 2 scrisori către poetul Ion Țiugariu*, decembrie 1970; *Dubla sărbătoare școlară la Seini*, decembrie 1974;

- în „Cronica sătmăreană”: *Cărturari sătmăreni – Dimitrie Sfura*, 2 iunie 1968; *Vasile Vartolomei*, 24 noiembrie 1973; *Iacob Brîndușean*, 9 februarie 1974; *Iustin Popfîu*, 9 martie 1974; *Corneliu Sabo*, 20 aprilie 1974; *Poeți de la „Afirmarea”*. *Dumitru Hinoveanu*, 30 august 1968;

- în „Revista de pedagogie”: *Un devotat slujitor al școlii – Dariu Pop*, octombrie 1968

- în „Buletinul științific al Institutului Pedagogic de 3 ani”, Baia Mare, Seria A, vol. III, 1971: *Aspecte ale luptei pentru învățământ ro-*

mânesc la Baia Mare și Seini, la mijlocul secolului al XIX-lea;

- în „Studii și articole”, Societatea de științe filologice Baia Mare, vol. I, 1970: *Începuturile literare ale poetului Ion Țiugariu*; vol. II, 1973: *Petre Dulfu – poet militant pentru propășirea social-culturală a săteanului român, pentru unitatea națională*.

Distincții: Decorația Coroana României cu spade și panglică de Virtute Militară, 1942; Titlul Evidențiat în munca culturală de masă, 1954; Ordinul Meritul cultural conferit de Consiliul de Stat, 1970; Medalia 25 de ani de la proclamarea Republicii, 1972; Cetățean de onoare al orașului Seini, 2008 (postmortem).

Spirit românesc, Mihai Bălaj a plecat pe drumul fără întoarcere la 14 martie 1976 și își are locul de veci în Seini.

Bibliografie:

- Băințan, Valentin, *Arta corală din Maramureș*, Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă, Baia Mare, 1985, p. 336-342.
- Casa Orășenească de Cultură Seini, *Mihai Bălaj. 1909-1976*, Seini, 2008, (tehno)redactare Dan Skorka.

1955. Pe Dealul Comja, Mihai Bălaj (primul din stânga) și un grup de intelectuali seineni, împreună cu Generalul Georgescu Pavel Ion, sub comanda căruia, în 1939, militarii români au inscripționat, cu puieți de brad, numele poetului EMINESCU.

Ilie Lazăr

1895-1976

Andrea DOBEȘ

Descendent a șapte generații de preoți, dintre care străbunicul și bunicul său pe linie paternă au fost protopopi greco-catolici ai Sighetului, Ilie Lazăr s-a născut la 12 decembrie 1895 în comuna maramureșeană Giulești. Provine, dinspre ambii părinți, din familii nobiliare, mama aparținând familiei Ivașcu din Apșa de Jos, din dreapta Tisei, iar tatăl fiind descendent al familiei Lazăr din Purcăreț, un sat din zona Chioarului. A urmat școala primară la Sighet, unde a terminat și primele clase liceale, la Liceul Piarist, completându-și educația în cadrul Convictului Asociației pentru Cultura Poporului Român din Maramureș. Clasele superioare le-a absolvit la Liceul Confesional din Lugoj. Reîntors la Sighet, s-a înscris la Academia de Drept, aflată în subordinea Bisericii Reformate. Din perioada studenției datează și prima acțiune cu vădit caracter politic: convocarea în satul natal a unei adunări, în timpul căreia a distribuit țăranilor cărți în limba română și le-a vorbit despre drepturile etniei sale. Autoritățile maghiare au considerat acțiunea drept „agitație”, iar pentru a scăpa de arestare a fost nevoit să se refugieze pentru câteva luni la Lugoj. Începând din anul II, în urma unor conflicte de natură etnică cu directorul Academiei sighetene, și-a continuat studiile de drept la Universitatea „Franz Jozsef” din Cluj¹.

În timpul primei conflagrații mondiale, a fost înrolat ca ofițer în armata austro-ungară, fiind nevoit să lupte pentru o cauză străină idealurilor naționale. În septembrie 1918, convins că Puterile Centrale au pierdut războiul, a dezertat împreună cu întreaga companie, aflată în subordinea sa. A avut o contribuție importantă în eliberarea orașului Cernăuți, fiind primul care a înfipt drapelul românesc pe clădirea primăriei, asigurând, alături de compania sa, ordinea în oraș până la sosirea

armatei române. Revine în Maramureș, unde era în plină desfășurare acțiunea de organizare a gărzilor naționale, fiind ales între cei 34 membri ai Sfatului Național Român din Maramureș. Delegația maramureșeană a plecat din Sighet în 28 noiembrie, fiind așteptată în comuna Giulești de un număr mare de țăranii îmbrăcați în haine de sărbătoare. După un popas și un „dejun bogat” pregătit de familia Lazăr, reprezentanții românilor maramureșeni și-au continuat drumul spre Baia Mare. Ajungând în Baia-Sprie, martorii prezenți la eveniment își amintesc că Ilie Lazăr s-ar fi adresat românilor, care i-au întâmpinat cu bucurie, cu următorul îndemn: *Măi, să nu fim pitici și să nu ne temem! Maramureșenii nu se tem de nimeni și de nimic pe lumea asta*².

La 1 Decembrie 1918, Ilie Lazăr a reprezentat plasa Ocna-Șugatag la Alba Iulia, fiind cel

¹ Ilie Lazăr, *Amintiri*, Fundația Academia Civică, București, 2000, p. 35.

² Laurențiu Batin, *Maramureșul și maramureșenii în timpul Primului Război Mondial*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2014, p. 365.

mai tânăr din cei 1.228 delegați care au votat pentru unire. La doar 23 de ani a însoțit delegația românilor transilvăneni care a prezentat la 14 decembrie 1918 Guvernului de la București, Rezoluția de Unire a Transilvaniei cu România. În ianuarie 1919, a participat alături de armata română la luptele pentru eliberarea orașului Sighet, fiind un bun cunoscător al zonei și având experiența frontului³.

Odată cu reînceperea cursurilor la Universitatea Românească din Cluj, la 3 noiembrie 1919, a hotărât să-și finalizeze studiile, devenind al șaselea doctor în drept al Universității nou-înființate. Începând din iunie 1920, se înscrie ca avocat stagiar la Baia Mare, iar din aprilie 1921 se transferă la Satu Mare, unde a fost înregistrat până în octombrie 1923. În tot acest timp nu a practicat foarte mult avocatura, întrucât a hotărât să plece la Viena pentru „completarea studiilor și însușirea limbii germane”⁴. În perioada vieneză a audiat cursuri de economie politică, a urmat lecții de canto și s-a implicat în activitatea societății studențești „România Jună”, vechea societate a studenților români din capitala fostului imperiu.

La sfârșitul anului 1922 a părăsit capitala austriacă în urma unei scrisori primite din partea conducerii Partidului Național Român, în care i se solicita sprijinul pentru constituirea unei organizații a partidului în Maramureș. În toamna anului 1923 s-a stabilit la București, în primii ani practicând activ avocatura, apoi, primind diverse însărcinări pe linie de partid, a intrat în prim-planul luptei politice. La 15 mai 1924 s-a căsătorit cu Mara Urdea, fiica avocatului Gheorghe Urdea din Copalnic-Mănăștur, județul Satu Mare⁵. Patru ani mai târziu s-a născut Ileana-Maria, unica fiică a soților Ilie și Mara Lazăr.

Membbru marcant al Partidului Național Țărănesc, președinte al organizației județene Maramureș, Ilie Lazăr a fost ales deputat în alegerile din decembrie 1928, iulie 1932 și decembrie 1937. În calitate de parlamentar, a avut numeroase intervenții în forul legislativ de la București prin care

solicita adoptarea unor măsuri economice pentru a scoate din izolare această parte a țării, în care majoritatea populației trăind în mediul rural, unde terenul era neprielnic agriculturii, se confrunta cu o accentuată stare de sărăcie. Un fragment din numeroasele interpelări rostite de Ilie Lazăr de la tribuna Adunării Deputaților este sugestiv pentru modul în care fruntașul țăranist vedea sprijinirea „populației sărăcite” a Maramureșului:

Situația tristă a țăranilor maramureșeni, al căror liber ales sunt, m-a îndemnat să îl rog pe domnul președinte să supună chestiunea Maramureșului examinării minuțioase a Consiliului de Miniștri și să se găsească o grabnică soluție pentru salvarea acestui popor, păstrător al tuturor obiceiurilor și credințelor strămoșești. Maramureșul a fost dat cu desăvârșire uitării, exploatarea de orice natură fiind oprite, industriile desființate, iar produsul pământului jefuit fără milă de parazitarii intruși. Țăranul maramureșean înțelege greutățile mari prin care trece țara, el nu cere milă, ci muncă. Cere ca Maramureșul, izvor neseecat în bogății naturale, să nu fie jefuit, ci rațional exploatat. Statul, care deține aproape jumătate din pădurile seculare, să le pună în exploatare sistematică și rațională. A doua ocupație principală a țăranimii maramureșene este creșterea vitelor, așa că și încurajarea acestei ramuri a economiei naționale se impune, și anume prin crearea de pășuni comunale și alpine și prin permiterea pășunatului în pădurile unde nu fac pagube, iar ca vitele să aibă preț ar fi de dorit să se înlesnească prin reducerea de tarif vamal. Să se ia măsuri ca Salinele din Ocna-Șugatag și Coștiui să se exploateze, asigurând prin aceasta și o existență mai omeoasă muncitorimii miniere. Maramureșul fiind regiune muntoasă, iar ocupația principală a țăranimii fiind lemnăritul și creșterea vitelor, alimentele trebuie importate, deci cerem o reducere pe C.F.R., pentru această hrană a poporului. Cerem și încurajarea industriei casnice, iar pentru a scoate din mizerie populația se impune repararea

3 Pentru meritele sale din anii 1918-1919 va fi decorat în 1929 cu Ordinul Coroana României în Grad de Comandor („Maramureșul”, Anul VII, nr. 37, 2 noiembrie 1929, p. 3).

4 Ilie Lazăr, *op. cit.*, p. 73.

5 Cununia religioasă a avut loc în biserica greco-catolică din comună, celebrată de protopopul Alexandru Breban din Baia Mare, nași de cununie fiindu-i Alexandru Vaida-Voevod și unchiul său, dr. Alexandru Lazăr („Gazeta Maramureșană”, Anul V, nr. 22, 30 mai 1924, p. 5).

podurilor și a drumurilor existente și înființarea de noi șosele și linii ferate⁶.

Pe lângă activitatea desfășurată în Parlament, Ilie Lazăr a intervenit la ministere și agenții guvernamentale pentru obținerea de fonduri în cele mai diverse domenii: economic, social, cultural sau religios. Dintre realizările legate de numele său pot fi amintite deschiderea liniei ferate dintre Maramureș și Bucovina, împrumutarea cu munți, pășuni și păduri a comunelor din județ, obținerea unor sume importante pentru repararea drumurilor și a podurilor, donații de cărți pentru biblioteci, fonduri alocate pentru repararea bisericilor sătești, sprijin financiar pentru șomerii din Sighet⁷.

În prima jumătate a deceniului patru al secolului trecut, neînțelegerile dintre Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voevod au devenit ireconciliabile, ducând la demisia președintelui fondator al partidului. După alegerea lui Vaida-Voevod la conducerea Partidului Național Țărănesc, aceasta a încercat să imprime formațiunii o anumită apropiere de regele Carol al II-lea, fapt ce a generat o serie de divergențe în rândul fruntașilor național-țărăniști. În acest context, atacul deschis la

adresa camarilei regale prin intermediul unui articol de presă, a dus la excluderea din partid, în septembrie 1933, a unor reprezentanți de marcă, printre care se afla și Ilie Lazăr. Tensiunile existente la nivelul conducerii centrale a partidului se regăseau și în cadrul organizațiilor județene, iar anularea deciziei de excludere a lui Ilie Lazăr, în februarie 1934, a amplificat neînțelegerile în rândul liderilor maramureșeni. Majoritatea dintre ei, sprijinitori ai aripii Vaida, vedeau în fostul deputat un pretendent serios la funcția de președinte al filialei. Conflictul avea să fie aplanat abia în primăvara anului 1935, odată cu excluderea din partid a lui Vaida-Voevod și a susținătorilor săi. În noile condiții, Ilie Lazăr a fost însărcinat de conducerea formațiunii cu reorganizarea partidului în Maramureș. A urmat un amplu proces de restructurare a organizațiilor teritoriale, în urma căruia național-țărăniștii maramureșeni au obținut la alegerile pentru Consiliul Județean din iulie 1937 cel mai bun procentaj dintre filialele partidului din Transilvania și Banat.

Urmând politica promovată de Iuliu Maniu, pe care îl considera un adevărat mentor, Ilie Lazăr s-a pronunțat împotriva regimurilor autoritare

Ilie Lazăr vorbind mulțimii

6 Solicitare adresată premierului Iuliu Maniu la 14 ianuarie 1929 („Monitorul Oficial”, nr. 9, 26 ianuarie 1929, p. 356-357).

7 Pentru detalii referitoare la activitatea desfășurată de Ilie Lazăr în sprijinul alegătorilor săi din Maramureș a se vedea Andrea Dobeș, *Ilie Lazăr. Consecvența unui ideal politic*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația Academia Civică, București, 2015, p. 36-71; 82-100.

Ediție specială

Ampl. IX. No. 27. Exemplarul 2 Lei. Sighet, 21 Decembrie 1937

ACTIUNEA MARAMUREȘANĂ

Organ oficial al partidului național-țărănesc din Maramureș

Redacția și administrația: **CASA PARTICIPANTILOR N. Y.** Sighet, Poșta 11000. II.

Fondator: **Dr. ILIE LAZAR**
BULEZARDUL NICOLAE POPA
REZERVATUL ROMÂNESC nr. 1, SECȚIUNEA 12-AM

ABONAMENTE: Ești 100
Căsuțe 1000 Anul 1000
Căsuțe 10000 Anul 10000

Dr. Ilie Lazar – deputat

Partidul Național-Țărănesc a avut ieri în Maramureș o strălucită biruință. Niciodată leroarea împotriva alegătorilor n'a fost mai sălbatică, niciodată corupția prin valuri de horință și arginții lui Iuda n'a fost mai nerușinată, niciodată licaloșia și trădarea n'a fost ridicată la rang de cinste ca acum.

Și totuși vrednicia admirabilei țărăniimi maramureșene a biruit totul și a scos victorioasă lista noastră alegând de deputat pe

Dr. ILIE LAZAR

Văjnicul apărător al intereselor maramureșene și cei mai iubit fiu al acestui județ. Ținem să arătăm cu binemerită laudă vrednicia alegătorilor și **plasa jūgatag unde voturile noastre au intrerucit cu mult pe cele ale guvernului.**

Dăm mai jos un rezumat al voturilor obținute de fiecare listă:

	Liberali	Țărăniști	Comuniști	Gheorghe	Carpiți	Arhiepiscopii	Școlariști	Cerei	Mugliari	Soc.
Plasa Sighet	3999	1993	943	104	206	15	62	957	764	22
Ușeu	3743	321	1929	246	541	60	168	310	109	33
Ira	1735	858	1735	100	130	84	150	188	5	12
Sighet	1646	2265	451	20	135	108	86	94	40	21
Total	10015	3672	4658	570	1027	347	401	1883	894	88

Totalul voturilor: 26811, anulele 352

Măndru de a putea lua nou avânt din dragostea dovedită față de el și steagul partidului

Dr. Ilie Lazar va fi și de aici înainte cu mai mult succes adevăratul deputat al județului Maramureș.

Trăiască deputatul nostru!

Frați Maramureșeni! Desăvârșiți izbânda noastră votând

la senat în ziua de 22 Decembrie

lista partidului național-țărănesc

având de candidat pe Dr. V. ILEA

Alături de întreaga opoziție unită să facem încă un pas spre biruința definitivă prin victoria candidatului nostru la senat.

- Th. I. Hăld Sighet

conduse de regele Carol al II-lea și mareșalul Ion Antonescu. Pentru atitudinea sa intransigentă, a fost internat în decembrie 1939, cu domiciliu forțat la Mănăstirea Turnu, iar în intervalul iulie-septembrie 1941, în lagărul de la Târgu-Jiu.

După schimbarea de regim de la 23 august 1944, printr-un ordin al Ministerului de Război a fost însărcinat din partea Consiliului de Miniștri să îndeplinească funcția de comisar politic pe lângă Armata a IV-a, condusă de generalul Gheorghe Avramescu. Principala sa misiune era de a întreprinde primele măsuri de organizare a vieții românești în orașele eliberate⁸ și de a aplana eventualele neînțelegeri ivite între populația civilă și armată⁹.

Începând din toamna anului 1944, Ilie

Lazăr a desfășurat o susținută activitate pe plan politic, fiind desemnat președinte al organizațiilor Partidului Național Țărănesc din județele Hunedoara și Maramureș, iar, până în primăvara anului 1945, conducând și secția muncitorească la nivel național. La începutul lunii noiembrie 1944, cu ocazia constituirii celui de al doilea guvern condus de generalul Constantin Sănătescu, Iuliu Maniu i-a propus să preia funcția de ministru al Lucrărilor Publice, însă a refuzat, considerând că, astfel putea fi mult mai util partidului¹⁰.

În primii ani după cel de-al Doilea Război Mondial, Ilie Lazăr se bucura de o susținere evidentă în rândul populației românești din Ardeal. Însoțindu-l pe fruntașul țărănist într-un turneu electoral în nordul Transilvaniei, jurnalistul american Reuben H. Markham, corespondentul ziarului „Christian Science Monitor” a descris în cartea sa „România sub jugul sovietic” calitățile oratorice și imensa popularitate de care se bucura fostul deputat de Maramureș în rândul țărănilor ardeleni: „Datorită unei îndelungate experiențe politice și a considerabilei sale ingeniozități, Ilie Lazăr știa cum să-i captiveze pe țărani. Se născuse în acele ținuturi, într-o casă țărănească, fapt care crea între el și mulțime o legătură de fraternitate și solidaritate. În plus, era frumos, plin de viață, cu o înfățișare de erou romantic. Avea un stoc de glume mult gustate și cunoștea multe cântece îndrăgite de popor. Pe lângă toate acestea, avea un fel foarte simplu de a purta o discuție cu mulțimea, așa încât ascultătorii aveau impresia că sunt așezați, împreună cu el, în jurul unei mese discutând de la egal la egal cu un erou faimos”¹¹.

Simpatia populației transilvănene față de Ilie Lazăr îi îngrijora pe liderii Partidului Comunist în perspectiva campaniei electorale pentru alegerile din toamna anului 1946. Se impunea eliminarea sa din competiția electorală și discreditarea Partidului Național Țărănesc. La 26

8 Fruntașul țărănist a însoțit trupele româno-sovietice până la eliberarea orașelor Satu Mare și Carei, în urma cărora teritoriul Transilvaniei a fost complet eliberat (Marcel-Dumitru Ciucă ed., *Procesul lui Iuliu Maniu. Documentele procesului conducătorilor Partidului Național Țărănesc*, vol. II, partea I, Editura Saeculum I.O., București, 2001, p. 197. (În continuare *Procesul lui Iuliu Maniu...*).

9 În calitate de reprezentant al guvernului român, Ilie Lazăr a participat la 14 octombrie 1944, alături de Iuliu Hațieganu, rectorul Universității „Regele Ferdinand” din Cluj, aflată în refugiu la Sibiu, la operațiunile de preluare a Universității clujene (Lucian Nastașă, *Intellectualii și promovarea socială*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004, p. 174-185).

10 Arhiva Consiliului Național pentru Studiarea Arhivelor Securității (în continuare ACNSAS), fond Informativ, dosar nr. 3732, vol. 19, f. 273.

11 Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, Fundația Academia Civică, București, 1996, p. 414.

mai 1946, Ilie Lazăr a fost arestat pe motivul că trebuie să dea niște declarații la Tribunalul Poporului, fiind dus la Serviciul Special de Informații, iar de acolo transportat cu vagonul dubă la închisoarea din Pitești, unde a fost supus unei anchete dure, inclusiv cu numeroase audieri nocturne. Datorită unui ulcer mai vechi, reactivat în timpul anchetei, a fost nevoit să recurgă la greva foamei timp de șase zile pentru a obține asistența medicală necesară. A fost implicat în judecarea organizației „Sumanele Negre”, proces cu un pronunțat caracter politic, prin care comuniștii încercau compromiterea și înlăturarea adversarilor politici incoezi. La 18 noiembrie 1946, în preziua alegerilor parlamentare, prin sentința Curții de Casație și Justiție Militară, Ilie Lazăr a fost condamnat la 7 luni închisoare corecțională pentru „omisiune de denunț”. În 22 decembrie 1946, după 7 luni de detenție, timp în care a trecut prin închisorile Pitești, Jilava și Văcărești, a fost eliberat.

Deoarece, în timpul alegerilor din noiembrie 1946, Ilie Lazăr se afla în detenție, la scrutinul electoral pe lista Partidului Național Țărănesc în județul Maramureș a participat soția sa, Mara Lazăr. Potrivit rezultatelor oficiale, falsificate de comuniști, lista național-țăranistă ar fi obținut în Maramureș 22.251 voturi, suficiente pentru un loc în Camera Deputaților¹².

După eliberarea din închisoare, la sfârșitul lunii decembrie 1946, Ilie Lazăr s-a retras aproape în totalitate din viața politică, fiind preocupat mai mult de siguranța personală și de rezolvarea unor probleme de sănătate. În cea mai mare parte a timpului era nevoit să se ascundă pe la diverse cunoștințe de teama unei noi arestări.

În primăvara anului 1947, abuzurile guvernului dominat de comuniști l-au convins pe Iuliu Maniu de necesitatea unei prezențe a opoziției în străinătate, care să informeze opinia publică și cercurile guvernamentale apusene despre metodele comunizării țării, în condițiile în care orice acțiune politică internă era anihilată. Frunțașii

țăranști, printre care se afla și Ilie Lazăr, au căzut în capcana abil întinsă de serviciile de informații, aflate în slujba Partidului Comunist, fiind arestați în 14 iulie 1947, la Tămădău, în apropiere de București, în momentul în care încercau să părăsească clandestin țara. În noiembrie 1947, în urma unei parodii judiciare, reluată fidel după modelul stalinist, liderii partidului au fost condamnați la ani grei de închisoare. Ilie Lazăr a primit 12 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, confiscarea averii și 50.000 lei cheltuieli de judecată pentru „complot și încercare de trecere frauduloasă a frontierei”¹³.

La 14 noiembrie 1947, alături de ceilalți frunțași ai partidului, Ilie Lazăr a fost transferat la Galați. Trecut de cinzeci de ani, fostul deputat al Maramureșului a dat dovadă de vitalitate și spirit optimist, fără teama unor pedepse la care putea fi supus datorită încălcării regulamentului din penitenciar. În închisoarea din Galați, Ilie Lazăr a avut posibilitatea de a se întâlni pentru ultima dată cu Iuliu Maniu, momentul fiind descris într-un document redactat după eliberare: „La 30 februarie 1951, am reușit pentru ultima dată să iau contact cu dl. Maniu în camera nr. 1 din Galați. L-am găsit întins pe patul de fier și cu picioarele într-un sac de doc. Era foarte distins, văzându-mă s-a ridicat, m-a sărutat și cu ochii înlăcrimați mi-a spus: «Îți mulțumesc, dragă Ilie, pentru toate și să știi că eu voi muri, dar voi prieteni buni să vă luați satisfacția și pentru mine»”.

La mijlocul lunii august 1951, frunțașii țărăniști au fost transferați la penitenciarul din Sighet. Om al locului, Ilie Lazăr a recunoscut imediat orașul unde fusese adus după sunetul clopotelor bisericii, donate cu ani în urmă de familia sa. Într-una din zile, fără teama de a fi pedepsit, i-a spus directorului: „«Domnule comandant, de-ar ști moroșenii mei că-s aici, ar îmburda închisoarea asta cu totul!»”¹⁴. Fire dâră și neînfricată, Ilie Lazăr nu putea să se obișnuiască cu măsurile stricte din penitenciar, fiind adesea pedepsit pentru

12 „Lupta Maramurășului”, Anul I, nr. 42, 23 noiembrie 1946, p. 2.

13 Ilie Lazăr și-a încheiat ultimul cuvânt rostit în cadrul procesului printr-un mesaj adresat mentorului său politic, Iuliu Maniu: „Când veți trece în deliberare, să vă însoțească gândul țaranului din Maramureș: Doamne ajută dreptatea, iar pentru acela pe care, pe vremuri, marele român dr. N. Lupu l-a numit ctitor de țară [a utilizat această combinație pentru a evita folosirea sintagmei acuzatul Iuliu Maniu, unica formulă de adresare permisă de președintele completului de judecată-n.n.] am să-i declar toată stima, dragostea și devotamentul meu, până la moarte” (*Procesul lui Iuliu Maniu...*, vol. II, partea I, p. 342).

14 *Inchisoarea din Sighet acuză. 1950-1955*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1991, p. 30.

încălcarea regulamentului. Potrivit mărturiei unui fost gardian al închisorii, directorul Vasile Ciolpan l-a surprins pe fostul deputat cățărât la geam, privind spre dealul ce se vedea în zare. În acel moment, comandantul i-ar fi strigat în cel mai pur dialect maramureșean „În gerunți, măi!»”, dar Ilie Lazăr i-a răspuns cu demnitatea care i-a caracterizat întreaga perioadă a detenției: „În gerunți înaintea ta? Eu nu stau în gerunți decât înaintea lui Dumnezeu. Nu stau niciodată în gerunți»”¹⁵.

La 1 septembrie 1953 a fost ridicat din Penitenciarul Sighet, fiind transferat la București, în arestul Ministerului de Interne. Timp de aproximativ un an și jumătate, anchetatorii au încercat să obțină abjurarea opțiunilor sale politice. Pentru Ilie Lazăr, care toată viața a fost credincios unui ideal politic, era de neconceput să semneze o declarație de renegare a trecutului său, cu toate că obținuse, în schimb, promisiunea unei eliberări anticipate¹⁶. Refuzul său a determinat, în martie 1955, transferul în penitenciarul din Râmnicu Sărat, renumit pentru condițiile de detenție deosebit de grele și caracterizat printr-o izolare totală a deținuților. Dificultatea adaptării la regulile stricte ale închisorii, pe care le-a încălcat în repetate rânduri, i-au adus numeroase zile de izolare¹⁷.

După expirarea pedepsei la care a fost condamnat în toamna anului 1947, Ilie Lazăr nu a fost eliberat. I s-a fixat „loc de muncă” pentru 72 luni, în conformitate cu ordinul M.A.I. nr. 10049 din 10 aprilie 1959. Măsura administrativă avea în vedere perioada 11 iulie 1959-11 iulie 1965, motivul internării fiind „activitate P.N.Ț.”. Trecând pe la Jilava, fostul fruntaș țărănist a ajuns la începutul lunii august 1959 în colonia de muncă Culmea, aflată în apropiere de Constanța¹⁸.

Anii de închisoare, petrecuți în singurătate și izolare, l-au afectat pe Ilie Lazăr, care toată viața a fost înconjurat de foarte mulți prieteni. Orator înăscut, una din pasiunile sale constante era de a povesti și de a comunica. Deși nu era liber, în colonia de muncă de la Culmea și apoi la Periprava, s-a simțit mult mai în largul său, întrucât nu mai era supus regimului monocelular din penitenciar. Înconjurat de colegii de cameră, majoritatea mult mai tineri, povestea episoade din tumultuoasa sa viață, accentuând succesele pe plan politic. Plăcerea de a povesti a fost prompt exploatată de ofițerul informativ al coloniei, întrucât imediat după sosirea la Culmea, în jurul său au fost dirijați numeroși agenți.

Analizând delatațiunile furnizate de informatorii plasați în preajma lui Ilie Lazăr, maiorul Ilie Luca, șeful Biroului „K” din cadrul Direcției Regionale M.A.I. Constanța, a aprobat, la 23 decembrie 1959, deschiderea dosarului individual de urmărire informativă pe numele fostului deputat, bănuind că „desfășoară activitate național-țărănistă în detenție, sperând în revenirea la putere a P.N.Ț.-ului”¹⁹.

În urma reorganizării unității de la Culmea la sfârșitul lunii aprilie 1960, Ilie Lazăr a fost transferat în colonia de muncă Periprava din Balta Brăilei. După 13 ani de interdicție de a comunica cu familia, în colonia de la Periprava i s-a permis să trimită prima carte poștală acasă²⁰. Odată cu transferul la Periprava, au fost mutate și „sursele” informative plasate în anturajul său. În plus, s-a trecut la recrutarea altor persoane, dar și la dirijarea pe lângă fruntașul țărănist a unor informatori recrutați anterior. În paralel cu acțiunea informativă, securistul coloniei a încercat să-l

15 Arhiva de Istorie Orală a Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighet (în continuare AIOCIMS), Interviu cu Lia Lazăr-Gherasim, caseta 227 I-II.

16 ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 3732, vol. 6, f. 110.

17 Potrivit documentelor aflate în dosarul său de penitenciar, de-a lungul celor patru ani petrecuți în închisoarea din Râmnicu Sărat, fruntașului țărănist i s-au aplicat numeroase pedepse, totalizând peste 70 de zile de izolare, dintre care 7 cu aplicarea lanțurilor la picioare. În fișa personală, Alexandru Vișinescu, comandantul penitenciarului i-a trecut următoarea caracterizare: „Pe tot timpul deținerii în penitenciar a avut o comportare dușmănoasă față de personalul unității, cu insulte și amenințări, urmărind să-i intimideze prin trecutul său, cu scopul de a-și ușura regimul”. (Idem, fond Penal, dosar nr. 213, vol. 88, f. 36).

18 Arhiva Centrului Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, Proiect Recensământul populației concentraționare. 1945-1989, Nr. inv. 38.897.

19 ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 3732, vol. 1, f. 8.

20 Fiica sa, Lia Lazăr-Gherasim își amintea: „N-am știut dacă trăiește sau nu trăiește. Când a ajuns la Periprava, am primit o carte poștală prin care tata ne comunica că avem voie să-i trimitem un pachet pentru că lucrează. Cu alți bătrâni scoteau scaieții de pe oi, întrucât celelalte munci mai grele le făceau cei mai tineri”. (AIOCIMS, Interviu cu Lia Lazăr-Gherasim, caseta nr. 227 I-II).

compromisă pe Ilie Lazăr prin chemarea repetată la anchete cu scopul de a trezi bănuiala colegilor de detenție²¹. Acțiunea ofițerului informativ nu a fost încununată de succes, fostul fruntaș țărănist continuând să se bucure de stima și aprecierea deținuților din colonie²².

La 9 mai 1964, în baza ordinului ministrului de Interne, Alexandru Drăghici, Ilie Lazăr a fost eliberat și trimis la Cluj, deși intenția lui era de a rămâne în București, unde se stabilise din 1923. Motivând că îl trimite alături de familie, conducerea Securității a optat pentru această variantă, deoarece prezența fostului fruntaș țărănist în Capitală le-ar fi creat mult mai multe probleme decât într-un oraș de provincie. La sfârșitul lunii mai 1964, acțiunea de urmărire informativă a fostului deputat a fost transferată la Direcția Regională Cluj a M.A.I.²³. În jurul familiei Lazăr au fost dirijați numeroși informatori, chiar din rândul rudelor sau al vechilor prieteni de familie. Fiica sa, Lia Lazăr povestea unui apropiat, aflat și el în slujba Securității cu numele conspirativ „Moldovan Romică”, că au început să-i viziteze diverse persoane, care în perioada detenției tatălui său „nici măcar nu ne-au salutat pe stradă, iar acum i-a apucat brusc dragostea față de noi”²⁴.

La scurt timp după stabilirea la Cluj, Ilie Lazăr a început demersurile pe lângă autoritățile locale în vederea obținerii unei locuințe. Încercările s-au dovedit extrem de anevoioase, fiind presărate cu numeroase refuzuri. În cele din urmă, a reușit să obțină repartizarea unui apartament de două camere în cartierul Grigorescu.

Timp de aproape un deceniu și jumătate, Ilie Lazăr, împreună cu întreaga familie, a fost atent supravegheat de Securitate, încadrat cu o întreagă rețea de informatori, iar toate convorbirile din apartament, inclusiv cele mai nesemnificative amănunte casnice, interceptate. În paralel cu acțiunea de urmărire informativă, conducerea

Ilie Lazăr în 1975, la Cluj-Napoca

Securității clujene a încercat să-i învrăjbească pe foștii țărăniști din oraș, acreditând ideea că Ilie Lazăr a primit locuință și ajutor social din partea statului drept recompensă pentru serviciile făcute poliției politice comuniste. Analizând sintezele și rapoartele Securității se poate constata o oarecare reușită a tentativei de discreditare a fostului deputat de Maramureș în cercul său de prieteni²⁵.

Rămas văduv din toamna anului 1973, beneficiind de grija părintească a fiicei sale, Ilie Lazăr era bucuros de a-și vedea nepotul crescând. Acest lucru a însemnat o oarecare alinare a durerii pricinuite de grijile materiale cu care era nevoită să se confrunte întreaga familie. Lipsurilor cotidiene li s-a adăugat accentuarea problemelor de sănătate, datorate vârstei înaintate și a bolilor acumulate de-a lungul numeroșilor ani de închisoare²⁶. În ultimii ani de viață, urmărirea infor-

21 ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 3732, vol. 6, f. 119.

22 Un fost coleg de suferință de la Periprava a schițat un succint portret al fruntașului țărănist: „Era bolnav, foarte slăbit, incapabil de muncă, dar spiritual era cel mai puternic. Tot timpul ne-a încurajat, ne vorbea despre dragostea de țară, asigurându-ne că vor veni și zile mai bune. Ne îndemna să nu ne pierdem încrederea în viitorul neamului, să ne păstrăm crezul politic pentru care suferim”. (Document aflat în arhiva personală a autoarei).

23 ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 3732, vol. 6, f. 430-431.

24 *Ibidem*, f. 426.

25 Pentru detalii privind urmărirea informativă a fostului fruntaș țărănist a se vedea Andrea Dobeș, *op. cit.*, p. 300-323; 328-252.

26 La începutul anului 1973, Ilie Lazăr a primit din partea Federației Comunităților Evreiești din România drept recompensă pentru sprijinul acordat evreilor maramureșeni în atmosfera tulbură de la sfârșitul deceniului patru, o

mativă a fostului fruntaș țărănist a scăzut în intensitate, numele său fiind menționat sporadic în rapoartele de analiză sau în delatațiunile agenților Securității clujene²⁷.

Cu doi ani înainte de moarte, într-o scrisoare adresată puținilor săi prieteni politici aflați în viață, fostul fruntaș țărănist a sintetizat principiile esențiale ce au stat la baza tuturor demersurilor sale: *În activitatea mea publică m-am atașat de cei mai aleși fii ai neamului, pe care n-am înțeles să-i trădez, ci să-i urmez cu credință, dragoste și devotament, până la moarte. N-am înțeles să parvin în viața publică prin trădări, oportuniste și alte manevre, decât prin omenie*²⁸.

Caracterizat printr-un optimism înflăcărat și o puternică credință în Dumnezeu, Ilie Lazăr a murit la 6 noiembrie 1976 convins că *adevărul, oricum, nu poate fi învins*²⁹.

Întreaga sa activitate politică, desfășurată de-a lungul a peste cinci decenii a stat sub semnul

a trei principii esențiale: devotamentul față de Partidul Național Țărănesc, respectul față de Iuliu Maniu și dragostea pentru Maramureș. Prin fidelitatea și consecvența față de un ideal politic, prin verticalitatea și spiritul său de sacrificiu, Ilie Lazăr rămâne un posibil model de urmat pentru reprezentanții clasei politice românești actuale.

În cursul anului 1969 casa familiei Lazăr din Giulești a fost achiziționată de Muzeul Maramureșean din Sighet, iar după restaurare a fost deschisă publicului. În semn de respect și omagiu pentru personalitatea fruntașului țărănist, în noiembrie 1999, în centrul comunei Giulești i s-a ridicat un bust, școala generală îi poartă numele, după cum, la Ocna-Șugatag, există o stradă numită Ilie Lazăr. În anul sărbătoririi Centenarului Marii Uniri, cunoscuta realizatoare de televiziune Lucia Hossu-Longin a realizat un serial documentar sub genericul *Oameni mari care au făcut România Mare*, unul din episoade fiind dedicat lui Ilie Lazăr.

Ilie Lazăr (în centrul imaginii, șezând) alături de Iuliu Maniu și de alți fruntași țărăniști. Sursa www.notabn.ro

subvenție lunară în valoare de 500 lei. Această sumă se adăuga ajutorului social de 400 lei de care beneficia din partea statului român.

27 În ianuarie 1977, după șaptesprezece ani de supraveghere, începută în decembrie 1959 în colonia de la Culmea, urmărirea lui Ilie Lazăr a fost sistată. La finalul acțiunii informative a rezultat un dosar conținând douăzeci de volume, ce însumează peste șapte mii de file. Se regăsesc aici note informative și de filaj, rapoarte, sinteze, planuri de măsuri, precum și transcrierile interceptărilor realizate în locuința familiei timp de doisprezece ani (ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 3732, vol. 1, f. 527).

28 Scrisoare din 13 iunie 1974 (Document aflat în arhiva personală a domnului Ion-Andrei Gherasim, nepotul lui Ilie Lazăr).

29 AIOCIMS, Interviu cu Lia Lazăr-Gherasim, caseta nr. 227 I-II.

Alexandru Ivasiuc

1933-1977

Ivasiuc a fost un modernist, un tipic neomodernist «șaișecist», poate chiar, în chip simbolic, „ultimul modernist”. (Ion Bogdan Lefter)

Gheorghe ANDRAȘCIUC

Alexandru Ivasiuc s-a născut la 12 iulie 1933, la Sighetu Marmăției, într-o familie de intelectuali formați în spiritul a două culturi diferite, cu mentalul lor specific: Maramureșul istoric și Bucovina. Primele modele spirituale au fost reprezentate de părinții săi. Caracterele și temperamentele opuse ale acestora au dus la coagularea armonioasă a personalității autorului. Tatăl a exercitat cea mai puternică înrâurire asupra fiului, inoculându-i spiritul valorii, care l-a însoțit de-a lungul carierei. Rigurozitatea științifică, aviditatea informațiilor, necruțarea mediocrității sunt câteva dintre elementele preluate de la tatăl său. Sensibilitatea, mila față de cei slabi, față de cei umiliți au fost moștenite de la mama sa, situată la polul opus, față de exigența extremă a soțului ei.

În timpul liceului, datorită inteligenței și a implicării sale în problemele cotidiene, a îndeplinit funcția de pedagog al internatului din cadrul Liceului „Filimon Sârbu” din Sighetu Marmăției, actualul Colegiu Național „Dragoș-Vodă”.

Dincolo de experiențele specifice vârstei, la doar șapte ani, Ivasiuc cunoscuse repercusiunile Dictatului de la Viena. În 1940, împreună cu familia, Sașa s-a refugiat la București, unde a urmat cursurile școlii de pe strada Mântuleasa (1940-1944), prima clasă în cadrul Liceului Matei Basarab (un an), după care s-a întors la Sighetu Marmăției, unde a frecventat cursurile Liceului Dragoș Vodă, pe care l-a absolvit în anul 1951.

În 1951, părăsind spațiul protector al copilăriei din zona Sighetului, scriitorul s-a înscris la Facultatea de Filozofie (1951-1953), dar, „pe

motive de origine socială”¹ și „ploconire în fața filozofiei idealiste și origine nesănătoasă”², a fost exmatriculat din facultate și eliminat din UTM, fără dreptul de a se înscrie la o altă facultate din țară, cu toate că a fost „cel mai bun student, pe atunci în anul III la Filozofie”³. După exmatriculare, o perioadă, a lucrat ca muncitor necalificat. În același an, a reușit să „păcălească” vigilența activiștilor Securității și s-a înscris la Facultatea de Medicină din București (1953-1956).

Atitudinea critică față de regimul politic de atunci a dus la încarcerarea sa. Timp de șase ani, Ivasiuc a fost martorul dezumanizării din cadrul închisorilor comuniste și al lagărelor de muncă, dar și al domiciliului obligatoriu.

1 A.S.R.I., dosar nr. I. 2635/1, vol. 1, f. 8.

2 Alex. Ștefănescu, *Istoria literaturii române contemporane, 1941-2000*, Editura Mașina de Scris, București, 2005, p. 624.

3 Alexandru Bulai, *Aspirația spre normalitate, în vol. Analele Sighet 8, anii 1954-1960, fluxurile și refluxurile stalinismului*, Editura Fundația Academia Civică, București, 2000, p. 768.

După suspendarea interdicțiilor impuse de Securitate, Alexandru Ivasiuc s-a întors în București. Pentru o scurtă perioadă, a funcționat ca muncitor necalificat (încărcător și spălător de eprubete) la fabrica de medicamente „Sintofarm”. În acest timp, a trimis câteva schițe la revista „Luceafărul”, fiind remarcat de semnatul rubricii „Poșta redacției”, Mihai Dragomir. În 1964, a fost angajat ca descărcător-încărcător al rolurilor de film în sala de cinematograf al Ambasadei SUA din București și, imediat, după ce membrii acesteia i-au cunoscut inteligența ascuțită și curiozitatea intelectuală, a obținut un post de funcționar la aceeași instituție la Serviciul de Presă, unde a lucrat până în 1968.

În 9 iulie 1964, autorul debutează cu schița *Timbrul*, în revista „Gazeta literară”. În același an

Alexandru Ivasiuc la judecata timpului

Exegeza biografiei și a operei lui Alexandru Ivasiuc reprezintă o încercare de a decodifica valențele literarității și resursele biografice care au influențat, într-un fel, demersul lui artistic.

De-a lungul vremii, opera prozatorului a cunoscut una dintre cele mai insolite receptări din partea conștiinței critice și a celei publice. Dinamismul raportărilor la universul românesc al scriitorului este determinat de caracterul esopic al retoricii sale. Discursul duplicitar, pe care l-a promovat prozatorul, atât în scrierile sale, cât și în anumite circumstanțe private, a fost receptat, de multe ori, într-o formă antinomică. Dorința prozatorului de a-și exprima independența de gândire a căpătat diverse forme de manifestare, de la literaritate, până la discuții intime.

În acest context, ne-am pus întrebarea privind menținerea operei prozatorului în conștiința posterității. Este Alexandru Ivasiuc un scriitor care va supraviețui în conștiința viitorului? Va reuși să treacă dincolo de barierele generației sale? Cu certitudine, istoriile literare elaborate într-un mod onest și responsabil nu vor putea eluda contribuțiile însemnate ale prozatorului în primenirea și dezvoltarea discursului românesc, atât la nivelul stilisticii retoricii, cât și la nivelul diegezei.

La Alexandru Ivasiuc, întâlnim o situație paradoxală, caracteristică scriitorului din perioada comunistă. După eliberare, a devenit o prezență umană și literară, ieșită din tiparele

și în aceeași revistă, i-a apărut primul eseu *Inocență și vinovăție în proza americană*. În 1977, avea o rubrică, „Argument”, în revista „Contemporanul”. De asemenea, mai colabora cu articole săptămânale la „Informația Bucureștiului”. În 1970, a fost numit redactor-șef la Editura „Cartea Românească”, al cărei director era scriitorul Marin Preda. La propunerea lui Zaharia Stancu, președinte al Uniunii Scriitorilor din acea vreme, Ivasiuc a fost numit secretar al Uniunii Scriitorilor (1970-1972)

Alexandru Ivasiuc a obținut mai multe premii: Premiul pentru proză al Uniunii Scriitorilor, pentru romanul *Vestibul* (1970), Premiul pentru proză al revistei „România literară” (1968), acordat pentru romanul *Interval*, Premiul Academiei (1970) și Premiul Consiliului Culturii și al Educației Socialiste (1970).

firescului. Prozatorul a cunoscut rapid succesul social și profesional: a fost secretar al Uniunii Scriitorilor, redactor-șef al Editurii Cartea Românească, director al Casei de Filme nr. 1 și funcționar al Ambasadei SUA din București. În timpul vieții, scriitorul a fost deosebit de apreciat, inclus chiar în canoanele istoriilor literare, fiind unul dintre cei mai premiați prozatori. Incisivitatea retoricii sale, modalitățile de revigorare a epicității, falsificate de schematismul proletcultist, însă și caracterul extrem de întrepid al omului s-au bucurat de apreciere din partea celor care l-au cunoscut direct sau indirect, prin creația sa. Toată această ascensiune a surprins conștiința criticii. Pe de altă parte, aceasta a fost surprinsă și de debutul în forță al prozatorului, întrucât nicio scriere a acestuia nu prevestea un astfel de început. Dacă alți scriitori își pregăteau intrarea în galeria literaturii române prin schițe, povestiri și nuvele, Ivasiuc și-a asigurat accesul direct, prin intermediul unui roman perceput drept „unul dintre cele mai originale romane ale literaturii române”.

În decursul deceniilor șase și șapte, opera scriitorului a fost percepută din două perspective. Pe de o parte, s-au situat criticii literari care și-au manifestat entuziasmul față de forma insolită a cărților sale, pe de altă parte, s-au poziționat cei care i-au imputat compromisurile artistice și, în special, viziunea asupra raportului omului cu puterea sociopolitică. Fiind dezgustată de encomi-

oanele literaturii proletcultiste la adresa regimului totalitar, prima categorie a apreciat faptul că prin debutul său (*Vestibul*), dar și prin următoarele romane, prozatorul a scos literatura de sub dominația ideologicului și a schematismului realist-socialist. O altă recunoaștere de care s-a bucurat romancierul a avut în vedere proiecția prozei spre formele intelectualizării, eludând astfel simplitatea vieții imanente, caracteristică literaturii proletcultiste. Astfel, Ivăsiuc a reușit să redea literaturii specificitatea – prin revalorificarea expresivității și a funcției intrinseci a artei. În acest fel a restabilit dialogul estetic cu referințele create în cadrul romanului interbelic de analiză. De asemenea, prozatorul s-a bucurat de considerația contemporanilor și datorită reformării retoricii artistice românești, atât la nivelul formulelor narativității, cât și la nivelul fabulei. Recursul la cele două formule narrative – eseistică și tradițională – a dovedit capacitatea creatorului de a se exprima prin orice tipare stilistice. Dacă în primele trei romane (*Vestibul*, *Cunoaștere de noapte* și *Interval*), autorul a folosit epicul doar ca pretext pentru dezvoltarea interogațiilor și a unei atitudini analitice și reflexive, în următoarele romane (*Apa*, *Păsările*, *Iluminări* și *Racul*), a restabilit echilibrul dintre narativitate și descriptivitate, dintre epic și eseistic. Un alt element remarcat de exegeții literari contemporani ai prozatorului a fost aplecarea critică a romancierului asupra „obsedantului deceniu”, evidențiind anomaliiile sistemului politic, care au mutilat numeroase destine, într-un mod dramatic. Aspectul care l-a plasat pe Ivăsiuc în centrul atenției a fost forma insolită a eseurilor sale politice și literare, prin care s-a debarasat de retorica oficială, destinată marxismului, optând pentru exprimarea subiectivă și creativă asupra ideologiei marxiste, prin directa raportare la textele „sacre”. În acest context, eseistul a combătut anumite devieri ale prezentului de la fundamentul filozofiei marxiste. Însă, dincolo de această abordare, autorul a criticat dogmatizarea excesivă a literaturii acestor decenii. O mare parte a intelectualității românești a fost cucerită de originalitatea și complexitatea abordărilor și de poziția întrepidă a eseistului, în dezvoltarea poziției personale, privind raportarea omului contemporan la principiile ideologice. Dezbaterile sale au fost cuceritoare tocmai prin dimensiunea lor intelectuală și creativă. Eseurile politice și literare au susținut dorința scriitorului de a supune

dezbaterii interogațiile contemporaneității privind statutul omului în noile structuri ale societății și problema alienării în noul context al necesității. Din această perspectivă, Alexandru Ivăsiuc era văzut cu speranță și cu încredere de conștiința critică a momentului. Privit din prisma prezentului, demersului său i se poate reproșa faptul că a preferat să comenteze „jocul” realității, în defavoarea reprezentării lui într-un mod veridic, mai ales dacă ținem cont de transfigurările petrecute în epoca totalitară.

Dincolo de cei care i-au apreciat activitatea creatoare, au existat și critici (Mihai Ungheanu, Virgil Ardeleanu, Alex. Ștefănescu ș.a.) care au evidențiat limitele artistice ale retoricii scriitorului. Prozatorului i s-a reproșat o anumită incapacitate a construirii diegezei și utilizarea excesivă a formulei eseistice, dezechilibrând astfel discursul românesc. Un alt element imputat romancierului constă în inaptitudinea acestuia de a stabili un dialog cu cititorii și de a simți vibrațiile acestora. S-a ajuns până la contestarea talentului scriitorului, reproșându-i-se dizarmonia texturilor, excesivitatea abstracțiilor și incapacitatea de a asigura un echilibru între epic și descriptiv. Din această perspectivă, romancierul s-a lăsat dominat de obsesia reprezentării propriului „spectacol” ideatic, abandonând complet naratarul textelor sale.

În conștiința prezentului, prozatorul a trecut în „umbră”, fiind scos din canoanele literaturii române și situat pe anumite paliere secundare ale acesteia, dacă nu chiar eliminat complet din cadrul ei. După 1989, doar două cărți i-au fost reeditate: *Corn de vânătoare* (1991) și *Cunoaștere de noapte* (1998). În perioada postdecembristă, puține studii i-au fost dedicate scriitorului. Dintre ele, cele mai consistente aparțin Sandei Cordoș (*Alexandru Ivăsiuc, monografie*, 2001) și lui Ion Bogdan Lefter (*Alexandru Ivăsiuc, ultimul modernist*, 2002). De asemenea, i-au fost rezervate capitole, în mai multe istorii literare, cum ar fi: Nicolae Manolescu – *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* (2008), Alex. Ștefănescu – *Istoria literaturii române contemporane, 1941-2000* (2005), Eugen Negrici – *Literatura română sub comunism* (2002), Marian Popa – *Istoria literaturii române de azi până mâine*, Gheorghe Glodeanu – *Măștile lui Proteu* (2005), Ruxandra Cesereanu – *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura*

închisorilor și lagărelor comuniste (2005) etc. Dacă Sanda Cordoș, Ion Bogdan Lefter, Nicolae Manolescu, Gheorghe Glodeanu și Ruxandra Cesereanu realizează o disecție obiectivă a operei, evidențiind meritele, însă și carențele epicității prozatorului, Alex. Ștefănescu și Marian Popa nu îi recunosc prozatorului niciun talent artistic, iar Eugen Negrici își exprimă atitudinea circumspectă în fața valorii estetice și axiologice a universului românesc al scriitorului. Romancierul a dispărut în plină forță creatoare, când independența sa estetică și socială căpătase forme evidente, în raport cu șabloanele ideologicului. Dacă nu ar fi murit prematur, în timpul cutremurului din 1977, cu certitudine, și-ar fi justificat, cu argumente indubitabile, viziunea asupra mundaneității.

Incertitudinea prezentului este cauzată și de lipsa clarificării raportului scriitorului cu structurile Securității. Pe de altă parte, lipsește un studiu care să edifice poziția literarității prozatorului față de puterea totalitară. În prezent, atât biografia, cât și opera acestuia sunt privite cu o oarecare reticență de conștiința contemporaneității. Astăzi, ca și în timpul vieții scriitorului, există multe voci care asociază imaginea prozatorului cu cea a „informatorului” și a „oportunistului”. Brusca sa ascensiune în plan social și literar a stârnit multiple suspiciuni privind acceptarea de către prozator a compromisului puterii. Unul dintre cei care au lansat o asemenea supoziție este Paul Goma, care a susținut că a observat în dosarul său de la Securitate o delatare semnată de Alexandru Ivăsiuc. Serviciul Român de Informații, în *Cartea Albă a Securității. Istorie literare și artistice 1969-1989* (1996), infirmă categoric calitatea lui Ivăsiuc de informator al Securității. Nota pe care a văzut-o Goma, în dosarul său, putea proveni, în opinia SRI, dintr-o recenzie elaborată de Ivăsiuc, în cadrul Uniunii Scriitorilor sau al unei redacții de la vreo revistă sau editură. Accesul la *Dosarul de urmărire informativă* al lui Alexandru Ivăsiuc a scos la iveală rolul jucat de prozator, în contextul epocii dictaturii comuniste. Din cele două dosare de urmărire informativă ale romancierului nu decurge calitatea de colaborator sau informator, ci dimpotrivă, iese în evidență poziția ostilă față de regimul politic, dar și o exacerbată neîncredere a Securității în prozator. Există o singură recenzie nesemnată la romanul *Gherla* al lui Paul Goma, prin care scriitorul pro-

mite „demascarea” minciunilor disidentului. Dar, până la urmă, Ivăsiuc nu face decât să confirme abuzurile din spațiul carceral al *Gherlei*. Sunt înregistrate câteva opinii ale celor care l-au cunoscut direct pe scriitor, care resping o astfel de ipoteză. Nicolae Breban și Nicolae Manolescu dezaprobă, în totalitate, supoziția disidentului român. Academicianul Alexandru Zub adoptă o atitudine precaută, pornind de la contextualizarea situației dramatice în care s-a aflat scriitorul, situație ce putea duce la cele mai imprevizibile gesturi.

Dramatismul biografiei, atitudinea antitotalitară a romancierului sunt complet eludate de conștiința postdecembristă. Receptorii se lasă conduși de eticheta aplicată lui Ivăsiuc, de multe ori nejustificat și malițios, nefiind dispuși să contribuie la descifrarea dramei omului Ivăsiuc, care nu s-a putut regăsi în ineptiile proliferate de puterea comunistă. Astăzi, nimeni nu mai este preocupat de faptul că prozatorul a fost un persecutat al sistemului, exmatriculat din Facultatea de Filozofie a Universității din București și din Facultatea de Medicină din București și arestat în urma intenției sale de a organiza o manifestație de amploare în Piața Universității, în vederea sprijinirii colegilor maghiari. Din cauza poziției sale anti-comuniste, pe 4 noiembrie 1956, scriitorul a fost arestat și supus unor anchete brutale, în „celebre” beciuri ale Securității, și condamnat la cinci ani de detenție, iar, după eliberare, a fost deportat în Bărăgan, întrucât Securitatea a considerat că prozatorul nu a fost suficient „reeducat” în spiritul societății socialiste.

După revolta decembristă, conștiința publică tinde să pună la index operele create în perioada postbelică, considerându-le caduce. Prezentul se raportează la această literatură din perspectiva libertății de opinie de care se bucură, ignorând limitele extraordinare și seismele estetice la care au fost supuși scriitorii. Este greu de înțeles pentru cineva care trăiește într-o societate democratică subordonarea scriitorilor unor stereotipii ideologice nimicitoare. Actualitatea nu este dispusă să reflecteze asupra poziției întrepide a multor scriitori, printre care s-a numărat și Ivăsiuc, de a ignora, în mod voluntar, șabloanele pro-custiene ale cenzurii, supunându-se astfel celor mai drastice sancțiuni din partea sistemului represiv. Comprehensiunea amplorii fenomenului cenzurii poate fi făcută, mai obiectiv, dacă avem în vedere structurile imaginarului comunist. Aplici-

care grilei postdecembriste a determinat scoaterea prozatorului din contextul evoluției literare, datorită aplecării sale spre romanul politic, puternic infestat cu principiile ideologice. Scriitorului i se impută viziunea asupra puterii, tocmai cea care l-a consacrat, în perioada „obsedantului deceniu”, după cum aprecia și Nicolae Manolescu. Perspectiva marxistă pe care o promovează, atât în romanele, cât și în eseurile sale, este cea a subordonării individului impuse de principiile necesității sociopolitice. În balanța dintre individual și necesar, dintre libertate și necesitate, întotdeauna câștigă teoria necesității. Personajele sale se zbat între cele două extreme. Scriitorul nu își ajută suficient eroii să găsească o cale eficientă, care să-i conducă spre libertatea deplină. Tocmai această viziune proideologică îi este reproșată prozatorului, care, măcar în ficțiunile sale, ar fi trebuit să salveze ființa, și nu să reitereze condamnarea ei. Dincolo de această perspectivă, există și numeroase personaje care corporalizează dramele „obsedantului deceniu”.

Un alt aspect ce trebuie precizat este faptul că atitudinea radicală față de literatura postbelică manifestată după 1989 îl transformă pe Alexandru Ivăsiuc în victima propriului sistem teoretic. Radicalismul încurajat de prozator față de orânduirea trecută și aplicat în societatea postdecembristă a dus la îndepărtarea autorului teoriei. Poziția incisivă a scriitorului, întărită de un evident talent eseistic, nu se bucură de aprecierea prezentului, tocmai din cauza apropierei periculoase de filozofia marxistă.

La o minimă introspectare a operei prozatorului, se poate constata faptul că protagoniștii care adoptă o atitudine iconoclastă față de structurile politice nu își duc până la capăt raționamentul. Ei se pierd în interminabile abstracțiuni, care până la urmă îi conduc spre eșecul social și ontologic. Morfologia patologiei eroilor legați de politica totalitară este surprinsă într-un mod ambiguu. Dincolo de faptul că prozatorul întreprinde primii pași spre dezvoltarea tarelor morale și politice ale „obsedantului deceniu”, el produce anumite metamorfoze la nivelul imaginii reprezentantului sistemului torționar. În realitate, se cunoaște faptul că acești reprezentanți erau semidocti, cu puternice carențe morale, or Ivăsiuc le atribuie o formă puternic umanizată și, în același timp, intelectualizată. Securiștii și activiștii comuniști sunt înzestrați cu puteri analitice, privind raportul

dintre individ și putere, dintre necesitate și libertate, conștientizând existența multiplelor și gravelor abuzuri cu privire la scenariul autorității. Scriitorul își lasă personajele să-și expună justificările ideologice, fără să intervină, pentru a atrage atenția asupra distopiilor pe care le promovează. Prozatorul adoptă o poziție marxistă față de imaginarul securistului sau a delatorului, condamnăm abuzurile săvârșite, dar, în același timp, susținând subordonarea individului necesității istorice. În ideologia marxistă, obiectivul final preleva în defavoarea mijloacelor. Devierile înregistrate pe parcursul drumului nu erau luate în considerare. Dramele individuale nu erau supuse discuției, pentru a nu perturba aspirațiile ideologiei totalitare. Pornind de la o astfel de receptare a mesajului operei lui Ivăsiuc, remarcăm faptul că eseistul atrage cel puțin atenția asupra abuzurilor existente în societatea totalitară. Până la urmă, discursul victimelor rămâne. Traumele fizice și morale constituie niște mărturii ale existenței represiunii, ca și imposibilitatea reabilitării victimei, în condițiile neaderării ei la „valorile” regimului, toate rămânând niște adevăruri, pe care prozatorul nu le putea dezvoltă până la capăt, din cauza cenzurii. „Umanizarea” reprezentanților aparatului represiv este explicată prin procesul „liberalizării” declanșat de Nicolae Ceaușescu. Prozatorul nu și-a dus până la capăt intenția de a deconspira anomaliile sistemului represiv, prin care structurile politice și-au asigurat supraviețuirea. Dincolo de problematica necesității, din perspectiva căreia scriitorul surprinde realitatea, se găsesc reprezentate traumele umane. Ivăsiuc aduce în fața conștiinței publice dramele umane, însă fără a pune în discuție tarele sistemului comunist, care a determinat astfel de suferințe. O asemenea perspectivă nu era posibilă, din cauza omniprezenței cenzurii. De exemplu, apariția romanului parabolă *Racul* a constituit un act de curaj mirobolant, datorită reprezentării formelor de manifestare ale dictaturii. Ion Bogdan Lefter în *Alexandru Ivăsiuc, ultimul modernist* își arată surprinderea privind indiferența multora față de curajul prozatorului de a-și focaliza diegeza pe dimensiunile antitotalitare. Prin romanul *Inter-val*, scriitorul dezvoltă abuzurile proceselor de demascare din „celebrele nopți” din 1952. Romanul *Cunoaștere de noapte* ia în discuție suprimarea libertății individului, cauzată de principiul implacabil al necesității. Romanul *Păsările* dezvoltă scenariul anchetelor din „beciurile” Secu-

rității, al torturilor fizice și morale la care era supusă victima. Prozatorul surprinde formele dezumanizării din spațiul carceral, și, în final, izolarea socială a victimei, privită cu frică și cu suspiciune de ceilalți. În acele vremuri tulburi, a fi prieten cu un deținut politic reprezenta un real pericol. Astăzi, imaginarul mentalului „obsedantului deceniu”, reflectat în oglindă, atât din prisma victimei, cât și din perspectiva tortionarului, nu mai prezintă interes.

La o analiză lucidă a activității eseistice a prozatorului, putem remarca faptul că Ivasiuc s-a apropiat periculos de mult de ideologia marxistă, însă fără a o privi din perspectiva interesului PCR. În exegezele sale despre filozofia marxistă, autorul își exprimă o poziție subiectivă, care capătă de multe ori particularitățile specifice unui iconoclast. Dacă ținem seama de reticențele contemporanilor față de orientarea spre marxism, eseistica lui Alexandru Ivasiuc are șanse slabe de a fi supusă rediscutării.

O altă problemă, pe care o putem supune discuției, este supraviețuirea literaturii lui Ivasiuc în conștiința posterității. Într-un cadru mai larg, Eugen Negrici lansează o provocare privind dănuirea literaturii din perioada comunistă. Interogația criticului poate fi transferată spre analiza a ceea ce poate supraviețui din scrierile lui Ivasiuc, dincolo de contextul epocii în care a fost creată. Scriitorii, care fac parte din generația sa, au reușit să penetreze temporalitatea, intrând în conștiința prezentului și, în mod implicit, a viitorului, debarasându-se de stigmatul apartenenței la epoca totalitară. Dincolo de compromisul etic și estetic, inerent etapei comuniste, rămâne gestul mirobolant și, în același timp, intrepid al prozatorului de a transfigura structurile romanului politic în formele parabolei antitotalitare. Romanul *Racul* suportă o asemenea perspectivă.

Cu siguranță, viitorul va face o reevaluare a literaturii create în perioada postbelică, așezând valorile acolo unde le este locul. Opera lui Ivasiuc nu poate fi ignorată în procesul reasezării valorilor, ținând seama de rolul important pe care l-a jucat, având în vedere contribuțiile sale semnificative în recâștigarea specificității literarității. Pe de altă parte, diegezele prozatorului constituie niște martore ale transfigurărilor sociopolitice din

perioada „obsedantului deceniu”, pe care un cititor și un critic onest nu le vor putea ignora.

Literaritatea lui Ivasiuc rămâne o mărturie concludentă a prezenței distopiilor politice, sociale și etice din perioada „obsedantului deceniu”. Retorica prozatorului, izvorâtă din „inteligenta speculativă” (Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, p. 1136) predispusă perpetuu spre teoretizare, individualizează statutul universului romanesc în raport cu ceilalți scriitori. Nicolae Manolescu remarcă în lucrarea amintită faptul că tendința lui Ivasiuc este de a observa „semnele” poziționate dincolo de lucruri, ceea ce, în opinia criticului literar, îl apropie de proza lui Mircea Eliade. În spatele semnificativului, se ascund ineptiile sistemului pe care scriitorul le dezvăluie conștiinței publice. De asemenea, formula eseistică a retoricii prozatorului va rămâne un reper în cadrul literaturii naționale. Nicolae Manolescu susține că vor supraviețui primele capitole din romanul *Vestibul* și din romanul *Apa*, precum și nuvela *Corn de vânătoare*.

Critica viitoare va trebui să recunoască demersul intrepid al prozatorului, în deconspirarea metodelor pe care le utiliza Securitatea, pentru a transforma indivizii în simple obiecte docile. Ivasiuc este unul dintre primii scriitori, alături de Marin Preda, Constantin Țoiu, Lăncrănjan ș.a., care au dezvăluit, în universul lor romanesc, tortura morală și fizică la care au fost supuși oamenii poziționați în dezacord cu principiile ideologiei totalitare, în celebrele beciuri ale Securității. Arestarea pentru o vină utopică, pentru o omisiune de denunț, pentru inculcarea sentimentului aprehensiunii în conștiința publică reprezintă una dintre componentele diabolice ale scenariului comunist.

Prin stilistica discursului romanesc, prin viziunea intrepidă asupra abuzurilor existente în perioada „obsedantului deceniu”, prin complexitatea analitică și reflexivă a literarității sale, Ivasiuc va rămâne în istoria literaturii române. De altfel, demersul nostru pledează pentru o așezare pe o poziție meritată în cadrul galeriei literaturii române. Suntem convinși că desprinderea de opiniile preconceptionale privind imaginea prozatorului ne va ajuta să-i recitim opera și să-i recunoaștem valoarea pe care, indiscutabil, o are.

Ioan Stan Pătraș

1908-1977

Delia Anamaria RĂCHIȘAN

Județul Maramureș cu cele patru zone etnografice (Țara Maramureșului, Țara Chioarului, Țara Codrului, Țara Lăpușului) este un spațiu arhaic binecuvântat de Bunul Dumnezeu cu oameni talentați, născuți sub oblăduirea sacrului. Meșterul popular Ioan Stan Pătraș provine din Țara Maramureșului, din „țara lemnului”, țară cunoscută și sub denumirea de Maramureșul Voievodal/Maramureșul istoric. Această personalitate emblematică, născută sub tutela norocului, înzestrată cu har divin și-a dedicat viața sculpturii, artei lemnului. Trăind într-un spațiu privilegiat, având dexteritate, talent, mânuind dalta cu ușurință, prețuind, respectând lemnul și valorile neamului românesc, a reușit să creeze opere de artă cu statut de capodopere. Datorită meșterului popular Ioan Stan Pătraș, Săpânța – Țara Maramureșului a devenit un loc de popas pentru iubitorii de autenticitate, frumos, artă tradițională, cultură, sacralitate, valoare. Datorită acestui meșter popular, care a cioplit lemnul cald cu sufletul, cu conștiința, datorită acestui mare meșter, trăitor într-un spațiu arhaic de mare prestigiu cultural, precum Maramureșul, moroșenii, românii de pretutindeni, turiștii din diverse colțuri ale țării pot (re)descoperi unicitatea Cimitirului Vesel din Săpânța – Țara Maramureșului.

Date biografice

Marele meșter popular Ioan Stan Pătraș (1908-1977) provine dintr-o familie de țărani din Săpânța – mama Maria și tatăl Mihai Stan. Familia Stan este o familie veche nobiliară. Apelativul Pătraș făcea distincția între meșter și alte familii din sat, tot cu numele Stan. Meșterul a frecventat doar patru clase primare, iar celebrele epitafuri erau transcrise mimetic: „versurile sale

le-a dictat unui alt sătean care le-a scris la mașină, după care Ioan Stan Pătraș le-a sculptat în locul rezervat pe cruce”¹. Cel care i-a insuflat gustul față de artă a fost învățătorul său Mihai Șerban. Acesta, sesizând deschiderea copilului Stan înspre frumos, l-a încurajat să deseneze². Rămânând orfan de tată (tatăl său a pierit pe front în Primul Război Mondial), copilul de paisprezece ani este nevoit să muncească din greu. De mic copil s-a împrietenit cu lemnul cald. A confecționat obiecte de mobilier, aspect avizat și de Petre Lenghel Izanu³. A cătunit vreme de cinci ani, un an l-a petrecut pe front, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial⁴. Întors în sat a cioplit cu dalta-i fermecată în lemn, făurind adevărate comori artistice.

La douăzeci și cinci de ani, în anul 1925, s-a căsătorit cu Ileana Turda. A avut două fete – Maria și Anuța. Neavând un băiat care să îi continue munca a avut, pe parcursul vieții, mai mulți discipoli. Discipolul care s-a remarcat datorită iscusinței, răbdării, perseverenței a fost Dumitru Pop Tincu.

Nu se știe cu precizie la ce vârstă sau în ce an, meșterul iscusit în arta lemnului a făurit prima

1 Petru Ulian, *Săpânța, Cimitirul Vesel unde morții povesc*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005, p. 17.

2 Radu Bogdan, *Ion Stan Pătraș. Cioplitul de cruce de la Săpânța*, în „Arta Plastică”, 4, nr. 6, 1957, p. 56.

3 Petre Lenghel-Izanu, *Meșterul și poetul popular Ion Stan Pătraș*, în „Pentru Socialism”, 14/3188, 1968, p. 3.

4 Pamfil Bilițiu, *Ion Stan Pătraș și zestrea sa artistică*, Baia Mare, Editura Ethnologică, 2008, p. 19.

sa cruce. Cercetătorii avizați avansează date diferite. Folcloristul Pamfil Bilțiu consideră că prima cruce a fost realizată la etatea de optsprezece ani, în anul 1926. În perioada adolescenței meșterului popular, crucile nu erau vopsite ca în prezent: „Le făcea din lemn crestă, nu sculptat”⁵. Ion Vlăduțiu⁶ pornește de la premisa că prima cruce confecționată de meșter datează din anul 1932. Radu Bogdan⁷ subliniază că prima cruce, aflată în incinta Cimitirului Vesel de la Săpânța, a fost datată în anul 1934. Petru Ulian consideră că prima cruce vopsită, aidoma celor din prezent, a fost realizată în anul 1935: „A făcut în anul 1935 prima cruce cu ornamente cu figura defunctului și inscripția pentru o rudă decedată, fapt care a determinat dorința celorlalți săteni de a avea înscris un astfel de necrolog pe crucea de pe mormânt”⁸.

Biografia marelui meșter popular Ioan Stan Pătraș este redată în epitaful pe care l-a dictat, în anul 1977, înainte, cu două zile, de a trece la cele veșnice: „L-a dictat înainte de a muri cu două zile”⁹. Epitaful relevă chintesența vieții sale: copilărie (orfan de tată, butinar, țapinar), maturitate (discipoli, muncă asiduă, talent, modestie), bătrânețe (boală, prestigiu în țară și peste hotare):

De cu tânăr copilaș/ Io am fost Stan Ion Pătraș,/ Să mă ascultați oameni buni/ Ce voi spune nu-s minciuni./ Câte zile am trăit/ Rău la mine n-am dorit,/ Dar bine cât am putut/ Orișicine mi-a cerut./ Vai săracă lumea mea/ Că greu am trăit în ea/ De la paisprezece ani/ Trebuia să câștig bani/ La lucru greu de pădure/ Cu țapin și cu săcure./ Tata-n război a plecat/Înapoi n-o înturnat./ Trei copii noi am rămas/ În lume cu greu năcaz./ Vrut aș fi să mai trăiesc/ Și planul să mi-l plinesc./ Din șaizeci și nouă țări/ M-au vizitat până ieri./ Din conducători de stat/ Foarte mulți m-au vizitat/ Și de acum când or veni/ Pe mine nu m-or găsi. /Și le doresc la toți bine/ Care au fost pe la mine/ Că viața o lăsai/ La 69 de ai./ Crucea mea când s-a lucrat/ Care eu mi-am co-

mandat/ Doi elevi ce-au învățat/ Mi-au făcut lucrul pe plac:/ Turda Toader, Stan Vasile, Dumnezeu Sfântu' să-i ție.

Crucea de lemn pictată a meșterului popular Ioan Stan Pătraș degajă monumentalitate, devine impunătoare, devine o cruce panoptică. Acest epitaful, inclusiv celelalte epitafuli, când satirice, sarcastice, când umoristice, (re)amintesc de adevărul iminent al morții, (re)amintesc de atitudinea dacilor în fața morții – lipsa tristeții, credința în nemurirea sufletului.

Activitate culturală, obștească, recunoaștere la nivel național și internațional

Până să treacă în lumea celor adormiți, meșterul popular Ioan Stan Pătraș a confecționat aproximativ șase sute de cruci: „patru sute în Cimitirul Nou și două sute în Cimitirul Vechi”¹⁰. Pe lângă cruci, meșterul a realizat troițe, porți tradiționale, piese de mobilier etc.

Omul Ioan Stan Pătraș s-a implicat în viața bisericii, ajutând comunitatea. A fost membru în Consiliul parohial.

Pamfil Bilțiu¹¹ atrage atenția asupra recunoașterii meșterului popular la nivel național și internațional. Expozițiile din diverse localități și țări certifică acest aspect: Baia Mare, Baia-Sprie, Borșa, București, Cavnic, Giurgiu, Râmnicu-Vâlcea, Sighetul Marmației, Târgu-Lăpuș, Tulcea, etc.; Argentina, Columbia, Egipt, Elveția, Germania, India, Mexic, Peru, Polonia, Venezuela etc.

Distincțiile¹² talentatului meșter popular dovedesc măiestria meșterului: Premiul II, Expoziție republicană de artă populară, artizanat și artă decorativă – București (1976); Mențiune de onoare – Bratislava (1972); Premiul I, Expoziție republicană de artă populară – București (1969).

Vizitarea Cimitirului Vesel de către turiștii români și străini, inclusiv de către președinții de state și de către personalitățile din diverse domenii, potențează impactul pe care l-au avut și încă îl mai

5 *Ibidem*, p. 20.

6 Ion Vlăduțiu, *Creatori populari contemporani din România*, București, Editura Sport-Turism, 1981, p. 128.

7 Radu Bogdan, *Ion Stan Pătraș – un meșter popular din Maramureș*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1, an 5, 1958, p. 55.

8 Petru Ulian, *op. cit.*, p. 17.

9 Boris Zdrențuc, *Epitaful de pe mormântul funerar al lui Stan Ion Pătraș*, în „Îndrumător cultural”, 1977, p. 39.

10 Pamfil Bilțiu, *op. cit.*, p. 21.

11 *Ibidem*, p. 22.

12 Ion Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 130.; Vasile Savonea, *Artă naivă din România*, București, Editura Meridiane, 1980, p. 125.

au creațiile sale unice. Meșterul popular, prin operele sale, și-a dobândit un loc în eternitate.

Comunicarea între generații

Acest meșteșugar talentat a fost preocupat să transmită și tinerei generații meșteșugul său în arta lemnului. Comunicarea și transmiterea inter-generațională au căpătat amploare, începând cu anul 1961. Un număr de patruzeci și unu de ucenici de la Școala Populară de Artă „Gheorghe Chivu” din Sighetul Marmației au aprofundat în atelierul său de la Săpânța câteva taine din arta lemnului. Pe meșterul popular l-au caracterizat anumite constante-cheie, anumite calități: dexteritate, pasiune, perseverență, pricepere, răbdare, severitate, augmentate de bunătate, omenie, puritate sufletească. Ucenicii săi (Toader Turda, Vasile Stan Colțun, Dumitru Pop-Tincu) l-au prețuit și s-au bucurat că au avut onoarea să le fie mentor: „Pe mine m-a ajutat să mă perfecționez repede [...]. Avea o mână rapidă și sigură [...]. Era născut să fie artist”¹³.

Meșterul Ioan Stan Pătraș s-a dovedit a fi un artist polivalent – dulgher, meșter popular, pictor, poet. Meșterului popular i se părea normal să fie priceput la toate. L-au caracterizat ambiția, munca, modestia, perseverența, tenacitatea.

Casa Memorială „Ioan Stan Pătraș”, datată în anul 1951, rămâne un martor fidel peste veacuri care invită turiștii să îi treacă pragul pentru a descoperi un univers al artei aflat sub tutela sacralului și unicității. Odată pătrunși în incinta casei-muzeu, sesizăm că totul prinde viață, contur. Casa a aparținut soției meșterului, apoi a fost preluată de către Muzeul Maramureșului. Planul casei cuprinde trei încăperi: tindă, o cameră înspre stradă, o cameră înspre grădină. Acoperișul este în două ape¹⁴. Prin Casa Memorială „Ioan Stan Pătraș”, trecutul se confruntă cu prezentul, iar arta tradițională, inclusiv crezul marului meșter pot fi propulsate înspre viitor.

Meșterul popular Ioan Stan Pătraș și arta lemnului

Meșterul popular Ioan Stan Pătraș a creat cruci, epitafuri, porți de lemn, troițe, obiecte din

lemn, piese de mobilier. Datorită creațiilor sale a dobândit perenitatea nu doar în Săpânța, locul său de baștină, ci și la nivel național și internațional.

Crucile pictate pe lemn impresionează datorită taxonomiei: crucea cu un braț orizontal crucea cu două brațe orizontale, crucea cu trei brațe orizontale, crucea înscrisă într-un cerc cu brațe lobate sau treflate, denumită și „crucea căutării”, crucea înscrisă în pătrat cu brațe lobate. În Cimitirul Vesel din Săpânța – Țara Maramureșului – remarcăm pe crucile de pe morminte, alături de epitafuri, Crucea Sfântului Andrei, romburi care se disting prin policromatism, inclusiv soarele care are în dreapta și în stânga sa astrul selenar.

Jean Cuisenier, în *Mémoire des Carpathes. La Roumanie millénaire: un regard intérieur*, destăinuie cititorului cât de surprins a fost când s-a convins că cimitirul este autentic: „Era un cimitir adevărat, unul funcțional, acela al satului, în care familiile își îngropau morții, femeile își plângeau soții, cu copiii pe lângă ele”¹⁵. Se distinge paleta vastă de culori, nonculori. Policromatismul funcțional atrage atenția prin patru culori (galben, roșu, verde, albastru) și o nonculoare (negru) redată pe crucile de morminte. Galbenul, roșul, verdele, albastrul, negrul au o anumită semnificație: „Galbenul este culoarea florilor de primăvară, care înfloresc la primele raze de soare, culoarea soarelui și a razelor sale... este culoarea pe care fetele o poartă în dungi pe șorțul de sărbătoare, înainte de căsătorie. Galbenul semnifică tinerețea și promisiunea fertilității. Culoarea roșie, puternică și atât de prezentă în Maramureș, este asociată maturității și forței, este culoarea merelor și a obrazilor femeilor în plină sănătate... Roșul semnifică vigoarea, forța bărbaților și fecunditatea femeilor. Verdele se confundă cu brunul sau se împletesc împreună pe vasele de ceramică din casă, pe frunzele capacilor, când verdele verii lasă locul culorilor toamnei, pe șorțurile femeilor mai în vârstă. Verdele-brun semnifică siguranța și înțelepciunea, destinul împlinit și maturitatea care se îndreaptă spre declin. Negrul este asociat ceremoniilor. Nu neapărat doliului, după cum adesea s-ar crede, deoa-

13 *Ibidem*, p. 23.

14 Mihai Dăncuș, *Muzeul etnografic al Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1995, p. 18.

15 Jean Cuisenier, *La table de morts et le Paradis bleu*, dans *Mémoire des Carpathes. La Roumanie millénaire: un regard intérieur*, Paris, Plon-Terre Humaine, 2000, p. 216. (Traducere Ștefan Selek)

rece dintre toate ceremoniile, cele mai solemne sunt funeraliile; dar și ceremoniilor în general, deoarece acestea impun măsură și austeritate, rezervă și demnitate. Negrul este, de fapt, captator de lumină ... albastrul completează această gamă de patru culori”¹⁶.

Stilul meșterului este unic și aparține mitologiei personale și locale: „Mitologia etnică și personală, policromatismul funcțional, estetica artei transgresează Cimitirul Vesel pentru a se aciuia pe stâlpii porții de acces în gospodăria maramureșenilor din Săpânța”¹⁷. Prin intermediul simbolurilor astrale, avimorfe, sauomorfe, dendromorfe, fitomorfe de pe poarta tradițională pictată, aflată, în prezent, în fața casei fetei meșterului popular Ioan Stan Pătraș, universul mitologic capătă contur.

Troița din fața Cimitirului Nou și troița din fața Cimitirului Vechi impresionează datorită grandorii, monumentalității. Imaginile biblice reprezentate pe troițe au fost inspirate după Noul Testament¹⁸.

Meșterul popular Ioan Stan Pătraș, prin creațiile sale cu statut de capodopere, rămâne o personalitate emblematică a acestui spațiu ancestral de mare prestigiu cultural, precum Maramureșul Voievodal.

Maramureșul, țara lemnului, spațiul arhaic de mare prestigiu cultural, va dăinui atâta timp cât valorile culturale strămoșești vor rămâne nealterate, atâta timp cât își vor păstra autenticitatea,

originalitatea. Tânăra generație are obligația morală de a respecta creațiile meșterului popular Ioan Stan Pătraș din Săpânța. Maramureșul Voievodal este un spațiu privilegiat și de popas pentru turiștii dornici de a (re)descoperi zestrea de suflet a maramureșenilor – Cimitirul Vesel, Săpânța – Țara Maramureșului.

Bibliografie:

- Bilțiu, Pamfil, *Ion Stan Pătraș și zestrea sa artistică*, Baia Mare, Editura Ethnologică, 2008.
- Bogdan, Radu, *Ion Stan Pătraș. Cioplitorul de cruci de la Săpânța*, în „Arta Plastică”, 4, nr. 6, 1957.
- Bogdan, Radu, *Ion Stan Pătraș – un meșter popular din Maramureș*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, nr. 1, an 5, 1958.
- Cuisenier, Jean, *La table de morts et le Paradis bleau*, dans *Mémoire des Carpathes. La Roumanie millénaire: un regard intérieur*, Paris, Plon (Terre humaine), 2000.
- Dăncuș, Mihai, *Muzeul etnografic al Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1995.
- Lenghel-Izanu, Petre, *Meșterul și poetul popular Ion Stan Pătraș*, în „Pentru Socialism”, 14/3188, 1968.
- Răchișan, Delia Anamaria, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale din Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2015.
- Savonea, Vasile, *Artă naivă din România*, București, Editura Meridiane, 1980.
- Ulian, Petru, *Săpânța, Cimitirul Vesel unde morții povestesc*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2005.
- Vlăduțiu, Ion, *Creatori populari contemporani din România*, București, Editura Sport-Turism, 1981.
- Zdrenciuc, Boris, *Epitaful de pe mormântul funerar al lui Stan Ion Pătraș*, în „Îndrumător cultural”, 1977.

16 *Ibidem*, p. 219. (traducere Ștefan Selek)

17 Delia Anamaria Răchișan, *Mitologia românească și estetica artei tradiționale din Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 29.

18 Vezi detalii despre troițele menționate la Pamfil Bilțiu, *op. cit.*, p. 104-109.

Gheorghe Velea

1920-1979

Simion VAIDA, Lotica VAIDA

Pe spirala dezvoltării istorice a artei și culturii maramureșene, în orizontul muzicii, cu prevalență, dirijorul și profesorul Gheorghe Velea marchează o etapă distinctă. Contribuția sa se manifestă în ipostazele de conducător de instituții de artă (Teatrul de Stat din Baia Mare), de realizator de evenimente artistico-muzicale, de formator de individualități și colective artistice muzicale (Ansamblul Profesionist de Cântece și Dansuri, Corala „Prietenii Muzicii”), de dirijor de orchestră și cor, profesor ș.a. Convins de rolul înălțător al muzicii, încrezător în puterea ei modelatoare, a favorizat contactul publicului spectator, beneficiar al actului artistic pe care el l-a creat, cu opere de artă, care – prin bogăția lor interioară, prin mesaj – relevau sensuri pentru propriul drum în viață ori spre autocunoaștere, spre devenire, creându-i punți de legătură cu întreaga umanitate.

În toate proiectele muzicale făurite și împlinite în mult prea fugara trecere prin lumea de aici, maestrul Gheorghe Velea a năzuit să ne apropie și să ne câștige pe noi, semenii săi, pentru muzică, conștient că sub luminosul ei semn lumea nu poate fi decât frumoasă și bună, fiindcă ea, muzica, este o sursă de bogăție și noblețe sufletească, de forță morală.

S-a născut la 5 mai 1920 în localitatea Târgu-Lăpuș. A urmat școala primară și gimnaziul în orașul natal, iar liceul la Dej și Cluj. Încă elev, în anii 1938-1939 a înființat în localitatea sa natală, Târgu-Lăpuș, unde tatăl său era funcționar la primărie, cor de copii, de tineri și adulți. A trăit dramatismul războiului ca participant pe front și prizonier. A fost angajat profesor necalificat de muzică, limba franceză și educație fizică, precum și pedagog la Gimnaziul Unic din Târgu-Lăpuș, în anii 1945-1948. Conducea și corul gimnaziului și al comunei, instruia re-

citatori, iar în particular îi învăța pe elevii doritori vioara. A pus în scenă la Căminul Cultural vovodulul *Scara mâței* de Iacob Mureșianu pe textul lui Vasile Alecsandri. Nu l-au ocolit persecuțiile și suspiciunile pe care le atrăgea atitudinea sa de tânăr care fusese mobilizat să lupte pentru apărarea drepturilor istorice ale românilor, revoltat împotriva stăpânirilor impuse, iar aceasta i-a adus îngrădire nu doar a posibilităților de a studia, ci și a condițiilor de a se încadra în activitate și a o desfășura la nivelul corespunzător pregătirii și înzestrării sale intelectuale. Ca urmare, îl găsim, în anii 1948-1949, la mina din Groșii Țibleșului.

Studiile muzicale universitare le-a urmat, cu intermitențe, la Conservatorul de Muzică din București, la cele din Timișoara și Cluj. După absolvirea învățământului superior a fost chemat dirijor la Teatrul Muzical din Constanța, numărându-se printre membrii fondatori ai Universității „Ovidius” din această localitate, port la Marea Neagră. Rudele și prietenii își amintesc de împrejurările dificile prin care a trecut maestrul până a ajuns aici. „Am fost elevul Domnului Velea, la Târgu Lăpuș. Știam că a fost în război. A ajuns în lagăr, unde se suspecta că s-ar fi întâlnit cu Horia Sima și că ar fi simpatizant al legio-

Coriști din Târgu Lăpuș – 1949,
cu tânărul profesor și dirijor Gheorghe Velea.

narilor. Asta a avut urmări, chemări pe la partid... și de aici plecarea sa la Timișoara, apoi la Constanța, unde la vârful conducerii de partid se afla Vasile Vâlcu, omul care îl cunoștea, știa că nu a fost legionar, dar știa și cât de înzestrat este în ale muzicii. I-a dat casă, masă și ansamblul pe care l-a transformat în Teatru Muzical. Dorea să vină la Baia Mare și, după o vreme, a găsit și aici înțelegerea și oamenii cărora le-a povestit despre „fuga la Constanța”, rememorează profesorul Ioan Pop. La Constanța s-a căsătorit cu soprana Gabriela Marinescu, cunoscuta profesoară de canto – Gabriela Velea, de la Liceul de Muzică și Școala Populară de Artă din Baia Mare. Din mariajul lor s-a născut fiul Bujor Velea, un valoros contrabasist care, în ultimii ani ai vieții sale, a fost membru al unei orchestre simfonice din Germania.

Gheorghe Velea a activat la Constanța între anii 1952 și 1960, după care a venit la Baia Mare ca dirijor al corului Ansamblului de Stat de Cântece și Dansuri al Sfatului Popular Regional Maramureș. Până în 1970 s-a dăruit acestei activități, a avut „realizări redutabile, fiind chiar motorul principal a tot ceea ce se petrecea muzical în acei ani, în Baia Mare”. (Ion Săcălean).

Sunt anii în care maestrul Gheorghe Velea a fost preocupat să aducă la Baia Mare absolvenți ai Conservatorului clujean (împreună cu sculptorul Vida Geza s-a deplasat la Cluj în acest scop) pentru a putea da viață proiectelor sale legate de spectacole cu muzică de operă și operetă și de înființare și funcționare a unui teatru muzical. Cu actorii Teatrului de Stat și cu membrii Ansam-

Dirijorul Gheorghe Velea (în dreapta) cu Maria Popa și Clara Săcălean, soliste în opereta *Ana Lugojana* și cu Ștefan Mărcuș, regizor tehnic

blului de Stat de Cântece și Dansuri din Baia Mare, Gheorghe Velea, dirijor al corului și orchestrei, apoi și director (1963-1970), a realizat și prezentat numeroase spectacole de anvergură: *Cântă Maramureșul* (1961), *File de album* (1962), *Întâlnire cu opereta* (1964), *Maramureș, mândră floare* (1965), *Ana Lugojana* (1965), *Mam'zelle Nitouche* (1966), *Pintea Viteazul* (1968), *Cântă Iza, cântă Mara* (1969), *Luceașorul de ziuă* (1969).

În presa timpului ecurile activității Ansamblului băimărean, cu spectacolele purtând amprenta exigenței și a desăvârșitului profesionalism ale dirijorului Gheorghe Velea, au fost marcate și consemnate sistematic (toate citatele sunt extrase din cotidianul „Pentru socialism”).

„Ansamblul de Cântece și Dansuri al Regiunii Maramureș s-a întors din turneul întreprins în țară... În 31 de zile s-au prezentat 62 de spectacole cu *Cântă Maramureșul*. Peste tot unde au prezentat spectacole, în Hunedoara și Banat, în Bihor și Oltenia, în București, artiștii maramureșeni au fost așteptați cu nerăbdare, iar după spectacol aplaudați îndelung la scenă deschisă... Un spectator din Dej ne scrie că cei prezenți la spectacol au rămas puternic impresionați de interpretarea corului și orchestrei, dansatorilor și soliștilor”, scrie V. Glanetașu în 18 noiembrie 1961.

În 1964, se relatează că Ansamblul de Cântece și Dansuri al Sfatului Popular al Regiunii Maramureș a realizat premiera cu spectacolul *20 de ani ai țării mele*. Cu acesta s-au sărbătorit 5 ani de activitate artistică (primul spectacol – *Baia Mare în cântec și joc* – fusese prezentat la 30 august 1959). Într-un articol, din 24 iulie 1964, semnat de Mihai Petrovai și intitulat „Se pregătește o nouă premieră”, s-a consemnat că au fost televizate spectacolele anterioare *Cântă Maramureșul* și *Plaiuri maramureșene*, iar corul ansamblului a imprimat un număr de 17 lucrări în Studioul de Radio București.

Despre spectacolul cu opereta *Ana Lugojana* de Filaret Barbu, premieră la Baia Mare, Monica Lazar, profesor la Institutul Pedagogic de trei ani din Baia Mare, scrie la 25 martie 1965: „Este confirmarea unei maturități și a unei activități neobosite care se cuvin elogiare... prin eforturile susținute ale dirijorului Gheorghe Velea, liniile de ansamblu ale spectacolului au fost realizate la un nivel remarcabil. Cele mai izbutite

momente ale spectacolului sunt desigur acelea de intervenție masivă a corului care se afirmă omogen și sensibil la nuanțele de interpretare a cântecului liric sau de dans. Orchestra însoțește cu brio spectacolul pe întregul parcurs”.

M. Bucur semnează în 13 februarie 1966 o avancronică la spectacolul cu opereta *Mam'zelle Nitouche* inclusă în repertoriul Ansamblului de Cântece și Dansuri al Sfatului popular al Regiunii Maramureș, în care citim: „Prezența genului operetic în activitatea acestui ansamblu nu ni se pare nicidecum întâmplătoare, cu atât mai mult cu cât anterioarele spectacole de acest gen *Întâlnire cu opereta* și *Ana Lugojana* au constituit certe reușite”. Petre Matei în cronică la premieră, relevă, în 3 martie 1966, faptul că „Direcției de scenă – Ion Drugan de la Teatrul Muzical din Constanța – îi revine meritul deosebit de a fi realizat, în colaborare cu exigenta conducere muzicală datorată dirijorului Gheorghe Velea, un spectacol în care preponderente sunt calitățile”.

Semnând în 7 aprilie 1968 o cronică muzicală la reluarea spectacolului cu *Mam'zelle Nitouche*, Constantin Răsvan afirmă: „Orchestra condusă cu mult nerv de Gheorghe Velea a sunat curat, omogen, cu grijă pentru detaliu, urmărind îndeaproape și susținând la un bun nivel evoluția vocală a soliștilor și corului... Acest gen de spectacole constituie o punte indispensabilă ce va permite trecerea către sferile elevate ale muzicii: operă, concerte simfonice, de ce nu, și muzică de cameră”.

În 23 aprilie 1967, C. Vlad publică un interviu solicitat lui Filaret Barbu despre *Voievodul Țiganilor* de J. Strauss, în montarea Ansamblului de Cântece și Dansuri din Baia Mare. Filaret Barbu afirmă că „Ansamblul are de pe acum o experiență scenică bogată, ce poate să egaleze chiar pe cea a unor teatre muzicale cu o existență mai îndelungată. Corul, orchestra, soliștii, baletul, întrunesc un ansamblu unitar, omogen, condus cu multă pricepere și autoritate de bagheta maestrului Velea. *Voievodul...* lui Strauss este o operetă pretențioasă. Corul are un rol preponderent, ia parte activă la toate comentariile, la sublinierile dramatice al libretului și partiturii muzicale ale operetei care – după cum știm – tinde spre genul operai. Are multiple scene lirice și coregrafice, arii și duete dificile, precum și finaluri mari ce reclamă ample sonorități vocale și

orchestrale. De remarcat precizia soliștilor, cuplul comicilor, duetele și ansamblurile corale care au fost redată fără niciun decalaj față de acompaniamentul muzical al orchestrei. Această coeziune dintre cântăreți și orchestră este o cucerire extrem de mare a întregului colectiv”.

Însemnări pe marginea emisiunii concurs „Dialog la distanță” face Petre Matei în 29 august 1967: „Au impresionat, de la prima secvență televizată, amploarea și siguranța corului Sindicatului Salariaților din Învățământ, sub bagheta dirijorului Gheorghe Velea, cu acompaniamentul Orchestrei Simfonice din Satu Mare”. Maestrului i se încredințase misiunea de mare responsabilitate de a pregăti și conduce în competiția națională menționată corul reprezentativ și orchestra Regiunii Maramureș.

Regizorul Anghel Ionescu Arbore de la Opera Română din Cluj mărturisește în 9 noiembrie 1968, cu referire la punerea în scenă a operei populare *Pintea*, că l-a atras mult „entuziasmul cu care lucrează colectivul ansamblului, în frunte cu directorul Gheorghe Velea. E un exemplu de abnegație și dăruire pe tărâmul artei atât de complexe și dificile a scenei. De aceea le-am oferit o parte din sufletul meu”. Filaret Barbu, compozitorul, afirmă: „În ceea ce privește interpretarea operei, mărturisesc că sunt foarte mulțumit, atât de soliști, cor, dansatori, cât, mai ales, de orchestra care, datorită dirijorului Gheorghe Velea, s-a prezentat într-o înaltă ținută artistică”.

Reluând opinii din presa centrală, ziarul județean din data de 14 decembrie 1968, într-o pagină de literatură – artă consemnează comentariile muzicologului Petre Codreanu: „Orchestra și corul, ca și cele câteva numere de balet, au realizat, se pare, maximum din ce pot da; colectivul de soliști s-a străduit, de asemenea, să asigure, pe plan vocal și actoricesc, un nivel cât mai ridicat al spectacolului... Am lăsat dinadins la urmă conducerea muzicală, tocmai pentru a sublinia aportul lui Gheorghe Velea, un inimos animator al vieții culturale baimărene, care, cu un personal incomplet și cu grade de pregătire diverse, a reușit să mențină întregul spectacol pe linia unei acuratețe revelabile”. De asemenea, dirijorul Gheorghe Velea semnează aici articolul „O nouă pagină în lirica românească”, în care definește momentul: „În drumul nostru, început acum 9 ani și urmărind linia progresului, a

dezvoltării firești, am făcut o trecere de la cântecul simplu la balade, la prelucrări mai dezvoltate către o muzică evoluată, ajungând – credem noi – la un stadiu care ne permite atacarea unor lucrări de gen mai complex... Reușita – în măsura în care se poate vorbi de așa ceva – se datorește, cred, entuziasmului cu care interpreții, de la primii soliști până la ultimul orchestrant, s-au angajat să prezinte această lucrare în condiții optime de realizare artistică, fiind conștienți că rezolvarea unor probleme tehnice, impuse de partitura lucrării, constituie, de fapt, pentru acest colectiv tânăr un examen de maturitate”.

Sunt redată și punctele de vedere ale compozitorului și muzicologului Claudiu Negulescu: „Premiera muzicală a Ansamblului de Stat de Cântece și Dansuri Maramureșul a stârnit un interes major în rândul specialiștilor. Presa centrală și radioul au difuzat cu operativitate relatările și opiniile trimișilor speciali, în speță critici muzicali dintre cei mai cunoscuți. Din acestea s-au putut desprinde concluzii îmbucurătoare asupra posibilităților interpretative ale ansamblului, posibilități care deschid larg abordarea unei vaste arii, din repertoriul curent al teatrului liric, fără ca minunatul folclor maramureșean să fie neglijat într-o cât de mică măsură”. După ce comentează stilul și genul de creație ale lucrării *Pintea*, C. Negulescu încheie: „Așteptăm cu interes crescând viitoarele premiere ale valorosului ansamblu din Baia Mare. Iar o confruntare cu pretențiosul public clujean sau chiar cu cel bucureștean ar aduce – suntem convinși – un câștig de cauză tinerilor interpreți maramureșeni, înzestrați cu reale calități artistice”.

Muzicologul Smaranda Oțeanu publică articolul „Impresii după câteva audiții la Ansamblul de Stat de Cântece și Dansuri Maramureșul, în 18 ianuarie 1969”, în care afirmă: „Prima surpriză a fost opera *Pintea*. Mă gândesc că efortul acestei realizări își merită toate laudele. Remarcabil mi s-a părut corul, convingător, bine format, maleabil. Și orchestra judecând după posibilitățile actuale, a dat tot ce a putut. Dintre soliști ar fi nedrept să amintim numai rolurile principale, deoarece fiecare, după partitură, după puterea expresiei, a contribuit la conturarea tablourilor, la evoluția personajelor. Un merit deosebit îl are dirijorul Gh. Velea care a condus realizarea complexă a spectacolului”.

În 1970, ansamblul, în ciuda performanțelor de excepție înregistrate, se reorganizează. Astfel, de la 1 septembrie 1970, trece în subordinea Consiliului Județean al Sindicatelor sub denumirea Ansamblul Artistic Profesionist „Maramureșul”. În noua structură nu se mai păstrează corul, orchestra semisimfonică, soliștii de muzică cultă și corpul de balet clasic, rămânând orchestra de muzică populară, soliștii de muzică populară și dansatorii.

În astfel de împrejurări, maestrul Gheorghe Velea a fost încadrat profesor de muzică la Liceul nr. 4, transformat, în 1972, în Liceul de Construcții de Mașini, și la Liceul de Muzică și Arte Plastice din Baia Mare. A condus Orchestra mare a elevilor Liceului de Muzică și Orchestra semisimfonică a Școlii Populare de Artă. A fost numit și metodist voluntar al Inspectoratului Școlar Județean.

În 1976, profesorul Gheorghe Velea a înființat Corala „Prietenii muzicii” pe care a condus-o până în toamna anului 1978. „Avea în sine atâta energie, încât, dacă Dumnezeu i-ar mai fi dat încă vreo zece ani, viața muzicală băimăreană ar fi arătat altfel astăzi. Lovitura din 1970 a simțit-o profund și l-a marcat”, își amintește, în 1999, Ion Săcălean evocând personalitatea maestrului.

În 2009, Asociația CREADUART a creat, prin manifestările de evocare a fenomenului artistic muzical „Velea” în Baia Mare – concert coral, expoziție de fotografii, masă rotundă – cadrul menit a valoriza însemnătatea acestuia. Orașul devenit „muncitoresc” ardea de dorința de a-și etala o „față” culturală, artistică. Teatrul de Stat, Institutul Pedagogic de 3 ani, Liceul de mare tradiție „Gheorghe Șincai”, Liceul de Muzică... erau în vremea aceea însemne ale eforturilor oamenilor de cultură în acest sens. Gheorghe Velea era speranța creării unui teatru muzical aici în nordul maramureșean al țării, a (re)creării unei orchestre simfonice (anterior existentă sub dirijorul profesorului, violonist și compozitor, Vasiliu Becea). Resursele umane s-ar fi asigurat din absolvenții Conservatorului „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, din absolvenții Liceului de Muzică din Baia Mare. Emulația exista, o relevă seria de spectacole și calitatea acestora, bine consemnate în publicațiile locale și nu numai. Dar, odată cu momentul ‘70, al reorganizării instituțiilor de artă – în speță a Teatrului băimărean asociat, în

perioada 1959-1970, cu Ansamblul de Cântece și Dansuri, așteptările au redevenit speranță. Năzuim și în prezent. Prezența la Baia Mare și întâlnirea organizată de primarul Cătălin Cherecheș în toamna anului 2013 a băimărenilor cu maestrul Ioan Holender, fostul director al Operei din Viena, mai renăștea speranța, dar, din păcate, așteptările continuă până astăzi.

Atunci, în 2009, la masa rotundă *In memoriam Gheorghe Velea* s-a conturat un corolar semnificativ al acestei mari personalități, o conștiință profesională și patriotică, în sens înalt, din care cităm: „Era un Maestru deschizător al unei lumi nebănuite de noi – Domnul Profesor Velea. Și cum Liceul de Artă a însemnat foarte mult pentru mulți dintre noi, așa și profesorul și dirijorul Gheorghe Velea a fost și va rămâne veșnic viu în mintea și-n inimile celor care au avut bucuria de a-l întâlni și cunoaște”. (Gheorghe Costin, dirijorul Filarmonicii „Banatul” din Timișoara); „A fost un întemeietor pentru viața muzicală din Baia Mare, un pedagog excelent. Toate proiectele de a promova muzica cultă în Baia Mare se leagă de el și, poate, de asta e și azi în suferință muzica aceasta”. (Augustin Cozmuța, scriitor, critic de artă); „Colaboram cu actorii, jucam în operete, opere, spectacole de mare anvergură. Dar nu știam nici noi că venisem nu doar pentru muzică, ci și pentru un „război”, între a fi teatru muzical sau doar ansamblu folcloric de

cântece și dansuri”. (Clara Săcăleanu, profesor de canto, soprană); „Mi-a fost profesor la muzică de cameră. A venit la liceu după Vasiliu Becea. A făcut minuni cu orchestra. Repetițiile le făcea în actuala sală de sport. La 2-3 măsuri oprea și, uneori, atât se făcea într-o oră, dar perfect și cu corul și cu orchestra. Repetițiile erau foarte dense, eficiente, bun dirijor, profesor, artist muzician”. (Cristina-Ioana Nemeș-Bota, profesor, compozitor); „Era introvertit, dăruit artei, muzicii, de-o exigență extraordinară, pe care ucenicii, discipolii o apreciază după ce-și produce efectul. A luat țărani de pe sate și i-a făcut cântăreți. Și aurul îl scoți din mină pentru a-l șlefui. Maramureșul a fost binecuvântat cu doi oameni de excepție: Gheorghe Velea și Liviu Borlan”. (Angela Buciu, artist, solist vocal de muzică populară); „Gheorghe Velea a murit de două ori: prima oară când s-a desființat departamentul muzică cultă din cadrul Ansamblului băimărean – pentru care a refuzat ofertele de la Cluj, Timișoara – și... puțin mai târziu. Simțim durerea că l-am pierdut atât de repede”. (Ioan Pop, profesor)

O carieră strălucită, o viață exemplar dăruită muzicii s-au oprit... la 19 martie 1979... spre a trece dincolo de timp. Viața sa, dăruită faptelor care rămân încrustate în istoria Băii Mari, a Maramureșului și a țării, a fost, în felul ei, una eroică și a păstrat vigoarea, rigoarea și statornicia iubirii de neam.

Dirijorul Gheorghe Velea și Corala „Prietenii muzicii” în 1977.

Leonard Mociulschi

1889-1979

Cristian MAREȘ

Puțini știu că generalul Leonard Mociulschi, una dintre cele mai importante personalități militare românești ale secolului trecut, a avut o legătură personală importantă cu ținutul Maramureșului pe timpul anilor grei premergători celui de-al Doilea Război Mondial, iar această legătură este posibil să-i fi influențat comportamentul și destinul său viitor. Aici vom încerca să scoatem în evidență personalitatea acestui mare erou al neamului românesc, evidențiind faptele sale de arme pentru România, dar și felul în care țara pe care a slujit-o cu credință în trei războaie l-a răsplătit pentru serviciile sale. Trist, foarte trist, e modul în care ne-am tratat eroii, și, din păcate, continuăm să o facem prin indiferența față de puținii rămași, veteranii noștri de război.

În urma eșecului insurecției poloneze contra stăpânirii rusești de la 1830, contele Pawel Moczulski, originar din Lvov, unul dintre participanții de marcă, e nevoit să se refugieze în nordul Moldovei, unde fiul său Jan se căsătorește cu fiica unui preot ortodox, iar fiul lor va fi înscris cu grafia latină a numelui – Gheorghe Mociulschi. El va primi naționalitatea română și religia ortodoxă, se va căsători cu învățătoarea Elena, iar împreună vor avea 10 copii, cel mai mare fiind Leonard, născut în 27 martie 1889 în comuna Siminicea, aproape de Suceava¹.

După absolvirea liceului în Iași, își satisface stagiul militar de doi ani în același oraș, în cadrul Regimentului 13 Infanterie „Ștefan cel Mare”, fiind lăsat la vatră cu gradul de sergent. Dă apoi admitere la Școala de Infanterie București, pe care o absolvă în 1912 cu gradul de sublocotenent, fiind repartizat, la cerere, la Regimentul 8 „Dragoș” Nr. 29 Infanterie cu garnizoana în Botoșani, aproape de casa părinților. În 1913 ia parte la Campania din Bulgaria, în timpul celui

de-al doilea război balcanic, ca adjutant al colonelului (viitor general) Dumitru Holban, regimentul ajungând până în apropierea Sofiei, dar fără să aibă parte de acțiuni de luptă, Bulgaria cerând pacea. „La 1 august 1915, potrivit Înaltului Decret nr. 1330 publicat în „Monitorul oficial” nr 32/1915, sublocotenentul Leonard Mociulschi a fost înaintat la gradul de locotenent și numit comandant al companiei a 10-a din același regiment”².

La izbucnirea Războiului de Reîntregire, 15 august 1916, locotenentul Leonard Mociulschi este comandantul Companiei 10 din Batalionul 3 Infanterie din cadrul Regimentului 8 „Dragoș” Nr. 29 Infanterie (comandant lt-col. Ioan Pascu), din Brigada 16 Infanterie (col Grigore Bunescu), parte a Diviziei 8 Infanterie (general de divizie Ioan Pătrașcu, șef de stat major lt-col Nicolae Popescu). Divizia 8 Infanterie face parte din

1 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *Generalul Leonard Mociulschi în conștiința românilor*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2013, p. 15.

2 *Ibidem*, p. 48.

Armata de Nord, condusă de generalul Constantin Prezan. Era concentrată pe Carpații Orientali și la 15 august 1916 trece frontiera în Transilvania, alături de Armatele 1 și 2 ce atacau de la sud la nord peste crestele Carpaților Meridionali.

După ce mășăluiește 200 de kilometri până la 20 august, doar cu scurte lupte de hărțuială, regimentul din care făcea parte locotenentul Mociulschi ajunge în zona Miercurea-Ciuc, acolo unde austro-ungarii concentraseră numeroase forțe pentru a-i respinge pe români în această zonă muntoasă dificilă. Luptele sunt violente pentru ocuparea orașului Miercurea-Ciuc, a trecătorilor Ditrău și Reghin, a masivelor Harghita, Giurgeu, Gurghiu și a orașului Odorheiul Secuiesc. Miercurea-Ciuc este cucerită prin lupte violente, atacată din trei părți de trei divizii 7, 8 și 14 infanterie, divizia 8 atacând de la sud. După 15 septembrie, Divizia 8 s-a concentrat pentru cucerirea munților Gurghiu și Harghita, primul apărut de Brigada 6 Munte din Divizia 61 Inf AU, plus trupe suplimentare din Divizia 39 (o brigadă de husari landsturm și un regiment bosniac). În zona Reghin au fost aduse diviziile 37 Infanterie și 89 Prusiană, aflate în rezervă generală la Târgu-Mureș.

Compania a 10-a, condusă de locotenentul Leonard Mociulschi era în avangarda Regimentului 8 „Dragoș” Nr. 29 Infanterie pentru atacul în trecătoarea Bucin (1287 m), dominată de înălțimile Brezoș (1496 m) și Bucin, ce închideau comunicațiile Gheorgheni-Sovata, în zona izvoarelor Târnavelor. Atacurile frontale au produs mari pierderi trupelor române prin acțiunea tunurilor și mitralierelor maghiare. Regimentul era oprit pe front de două zile, când locotenentul Leonard Mociulschi, credincios încă din școala militară principiului superiorității manevrei față de atacul frontal, își asumă responsabilitatea în fața superiorilor pentru cucerirea acestor bariere muntoase. Pe timp de noapte, compania sa întărită cu mijloacele de foc ale batalionului, pe o ploaie nemiloasă, pătrunde în dispozitivul Brigăzii 16 maghiare pe la izvorul râului Târnavă Mare, deplasându-se toată noaptea prin hățișuri și păduri greu de străbătut, ajunge înaintea zorilor în spatele cotei 1496. Pe vârf descoperă observatorul de artilerie ce dormea, îl capturează, apoi

cercetează mai jos și descoperă numeroase forțe inamice. Mociulschi raportează printr-un agent și așteaptă răsăritul. Inamicul era pe poziții, fără să știe ce se întâmplase. La ora 8.00 începe atacul regimentului, întâmpinat cu foc de trupele maghiare, dar în acel moment cele două mitraliere ale Lt. Mociulschi deschid focul din spate, și compania sa, 150 de infanteriști, se aruncă la atac de sus în jos în spatele trupelor inamice cu strigăte puternice de Uraa! Trupele maghiare sunt cuprinse de panică, un întreg batalion a luat-o la fugă prin pădurile împrejmuitoare, pe unde au fost vânați de restul batalionului. Praidul a fost astfel cucerit, fiind manevrat, atât de la nord, cât și de la sud, în mare parte mulțumită manevrei îndrăznețe a Lt. Leonard Mociulschi³. Acesta a primit ulterior elogii pentru acțiunea sa, atât din partea comandantului de regiment, cât și din partea comandantului de brigadă, acesta din urmă propunând avansarea lui la excepțional. Doar din această acțiune putem intui capacitatea comandantului de viitor, care și în timpul studiilor sale în școlile militare pe care le-a parcurs a fost permanent adeptul manevrei, împotriva rigidității superiorilor care vedeau în atacul puternic frontal cheia victoriei. Prin această acțiune îndrăzneță se putea întrezări un viitor mare tactician în persoana tânărului locotenent care a reușit să deschidă trecătoarea Bucin după cinci zile de lupte grele și mari pierderi, din cauza deciziei obtuze a comandanților de a ordona noi și noi atacuri frontale contra unei poziții ce s-a dovedit că putea fi întoarsă de o singură companie care a avut tăria și curajul să încerce o manevră îndrăzneță de flanc prin care să cadă în spatele inamicului. Se putea intui de acum potențialul viitorului general de trupe montane.

Înfrângerile de la Turtucaia și din sudul Dobrogei au făcut comandamentele române să oprească ofensiva în Transilvania pe poziții nefavorabile și fronturi lungi, o decizie neinspirată, lăsând pozițiile noastre nefavorabile și fronturile prea lungi pradă manevrelor inamice cu trupe noi aduse de pe alte fronturi. Românii sunt nevoiți să se retragă pe granița munților și acolo să își întărească defensiva. Arhiducele Carol încearcă să pătrundă prin forță pe la Oituz pentru a tăia

3 *Ibidem*, p. 61-62.

România în două, dar Divizia 15 Infanterie, ajutată de o parte din Divizia 8 Infanterie se opun. Se dă prima bătălie de la Oituz. Batalionul 3, acum condus de lt. Mociuschi, dă lupte feroce pe muntele Cernica și Fata Moartă, cote și poziții ce au trecut de mai multe ori dintr-o mână în alta. Pe Plaiul Fata Moartă, Batalionul 3 a ținut piept viguroaselor atacuri ale trupelor bavareze și ungurești, apoi în 14 noiembrie a contraatacat și le-a aruncat înapoi, pecetluind victoria românească clară în prima bătălie de la Oituz, cea din 1916. Au urmat în decembrie luptele de la Cașin și Soveja, concomitent cu cele de la Râmnicul Sărat, în care trupele în retragere au oprit frontul. La Soveja, într-un teren greu accesibil, cu piscuri înalte și străbătut de văi adânci, luptele s-au dat între unități izolate, la care se ajungea greu, obiectivele fiind limitate. Teren muntos, ce i se potrivea ca o mânășă locotenentului Mociulschi, al cărui batalion nu a putut fi clintit din loc din pozițiile ocupate: triumghiul între Zboina Neagră, Soveja și Piscul Mesteacănului. Zăpezile, viscolul și vremea imposibilă au stabilizat frontul, operațiunile militare urmând să fie reluate în 1917. Între timp, armata română se refăcea, fiind dotată cu material modern și instruită conform noilor cerințe tactice. Locotenentul Leonard Mociulschi e avansat înainte de termen la gradul de căpitan (prin Înalt Decret nr 6057/1 aprilie 1917) și decorat cu Ordinul Coroana României în grad de cavaler și Ordinul Crucea de Război franceză, iar în urma reorganizării armatei devine comandant de companie⁴.

În 1917, căpitanul Leonard Mociulschi ia parte la Bătălia de la Mărăști, Divizia 8 Infanterie acționând în flancul stâng al ofensivei române. Rezultatul bătăliei a fost ruperea frontului inamic pe o lățime de 30 de kilometri și adâncime de 20 de kilometri, Grupul Ruiz inamic care a suportat șocul ofensivei a fost desființat din cauza pierderilor suferite. În continuare, luptă în cadrul Bătăliei de la Oituz și ulterior, la sfârșitul lui 1917 și începutul lui 1918, dezarmează trupele rusești bolșevizate ce părăsiseră frontul și se dedau la

jafuri și crime, expediindu-le dincolo de Prut, spre Rusia. Despre intensitatea luptelor, trăirile oamenilor, condițiile dificile prin care au trecut militarii noștri în Războiul de Reîntregire sunt numeroase memorii, dar relevante sunt acelea ale lt. Ioan Missir, Regimentul 8 Vânători, din aceeași divizie cu Mociulschi, intitulate „Fata Moartă”, după numele vârfului și platoului pe care s-au dat cumplitele lupte în bătălia de la Oituz. Ioan Missir și Leonard Mociulschi au luptat practic în zone apropiate, chiar învecinate, acesta din urmă chiar apare nominal în cartea lui Missir: „L-am schimbat pe căpitanul Mociulski de la 29, în porțiunea de sector chiar din gura defileului”⁵.

Din 21 aprilie 1918 este comandant al companiei 10 în Regimentul „Matei Basarab” Nr. 25 Infanterie Constanța, Brigada 18 Infanterie din Divizie 9 Infanterie condusă de destoinicul general Constantin Scărișoreanu, care e dislocată în nordul Moldovei pe perioada acțiunii de curățire a teritoriului de bandele bolșevice. Și aici întreprinde acțiuni energice și curajoase, ca și cea din 8 ianuarie 1919, atacând gara Ocnița ocupată de bolșevici în cursul asaltului acestora de peste Nistru din ianuarie 1919, atac bolșevic ce îi va curma viața generalului Stan Poetaș. Ocnița a fost învăluită pe flancuri, pe ascuns, de compania Mociulschi și odată căzuți în spatele bolșevicilor surpriza a fost totală, bolșevicii au fost uciși sau capturați. A urmat asaltul asupra satului Moslavcea, de pe Nistru, și acesta ocupat de bolșevici, apoi Lincăuți, soldații căpitanului Mociulschi înaintează precaut, folosindu-se de teren, apoi atacă rapid, prin surprindere. Rușii au încercat să scape peste Nistru, dar mulți s-au înecat în apele reci ale râului⁶.

În 1920 revine la Regimentul 8 „Dragoș” Nr. 29 Infanterie, unde este avansat maior la 1 aprilie (ÎD nr. 587)⁷. Cariera sa va lua o turnură care îl va face pe maiorul de atunci Leonard Mociulschi simbolul celei mai glorioase arme a României, vânătorii de munte. Această armă apare „prin Ordinul Marelui Cartier General nr.

4 *Ibidem*, p. 64-65

5 Ioan Missir, *Fata Moartă*, Editura Cartea Românească, București, 1939, p. 265.

6 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *op. cit.*, p. 67.

7 Col (r) Eugen Ichim, *Generalul Leonard Mociulschi, emblemă a vânătorilor de munte*, Editura ALPHA MDN, București, 2011, p. 29.

294 din 3/16 noiembrie 1916, conform căruia Școala Militară de Schiori din București a fost transformată în Corpul Vânătorilor de Munte”⁸. În timpul luptelor de la Oituz, Mociulschi se va intersecta de multe ori cu acești vânători de munte, va lupta alături de ei pe crestele munților și, în mod sigur, tânărul locotenent de atunci ce se remarcase tocmai în acțiuni curajoase pe teren montan, accidentat, împădurit, unde aplicase procedee tactice noi și îndrăznețe, își va fi dorit să facă parte dintr-o unitate specializată tocmai în genul acesta de acțiuni, iar ulterior va deveni emblema acestora. Astfel, la 3 decembrie 1921, maiorul Mociulschi este mutat la cerere, cu Ordinul nr. MR 28726, în Batalionul 6 Vânători de Munte din Grupul 3 Vânători de Munte din Aiud, pe funcția de ajutor al comandantului pentru pregătirea tactică⁹. Aici își va îndeplini atribuțiile la superlativ, primind noi și noi însărcinări și dând dovadă de zel și competență în îndeplinirea tuturor obligațiilor, de la instruirea trupei până la activitățile administrative. Era apropiat de soldați, tot timpul în mijlocul lor, la fiecare marș și fiecare instrucție, în fiecare aplicație era alături de ei și în fruntea lor. Ca administrator, în anii grei de după război, cu lipsuri de tot felul, reușea să găsească soluții care să îmbunătățească viața oștenilor, dar și condițiile lor de pregătire, începând de la amenajarea grădinilor de legume până la construirea de cabane, barăci, îngrijirea materialelor și, mai ales, a cailor de care depindea activitatea vânătorilor în ținuturile greu accesibile ale munților. Aprecierile superiorilor sunt excelente, toți propunându-l de nenumărate ori la avansarea înainte de termen, dar această avansare s-a produs abia în 1 aprilie 1932 când devine locotenent-colonel (ÎD 1104/1932)¹⁰.

O etapă importantă a vieții lui Leonard Mociulschi a fost mutarea la Sighet, în funcția de comandant al Batalionului 9 Vânători de Munte. Pleacă din Bistrița cu trăsura și traversează timp de două zile drumul până la Sighet, admirând și îndrăgostindu-se de Munții Maramureșului și de ținutul rivalizând în frumusețe cu Bucovina sa

natală. „În ziua de 17 octombrie 1932, echipat de zile mari, strălucitor de frumos și mulțumit, a intrat pe poarta Batalionului 9 Vânători de Munte, unde a fost întâmpinat de garda unității, colonelul George Manoliu și subunitățile adunate sub arme și cu drapelul de luptă la flancul drept. (...) După ce vechiul comandant a primit raportul de la locțiitorul comandantului și a trecut în revistă unitatea, colonelul Manoliu a dat citire Ordinului Ministrului Apărării Naționale, prin care locotenent colonelul Leonard Mociulschi a fost numit comandant al Batalionului 9 Vânători de Munte”¹¹. Colonelul George Manoliu, un om corect și un bun militar, era promovat comandant al Grupului 5 VM, tot cu sediul la Sighet, superiorul lui Mociulschi. Între cei doi va fi o relație de prietenie și respect reciproc, ei se vor întâlni din nou în Crimeea în 1942.

La Sighet este avansat colonel la 1 aprilie 1937, iar din noiembrie, același an, preia comanda Grupului 5 Vânători de Munte, format din Batalioanele 9 și 10 Vânători de Munte și Divizionul 5 Artilerie Munte din aceeași localitate. Pregătirea intensivă, marșurile, aplicațiile prin munți, iarna și vara, zi și noapte, au făcut din unitatea sa una dintre cele mai bune din țară. Totul era făcut la superlativ. A amenajat pentru vânătorii de munte cabana Lutoasa din Munții Maramureșului, așa cum amenajase cabana de la Cheile Aiudului, ambele existente și astăzi. Raporturile cu populația locală erau deosebit de cordiale, colonelul Mociulschi bucurându-se de un enorm prestigiu în Maramureș.

Dar norii negri se adunau deasupra României. Ascensiunea comunismului și nazismului amenința să dea foc din nou Europei. România avea dușmani la est, la sud și nord-vest, iar din 1939, după împărțirea Cehoslovaciei și Poloniei, avea dușmani și la nord, Ungaria și URSS își extinseseră granițele ocupând tot nordul României. Corpul de Munte era dispus la granița de nord a României, în Maramureș și Bucovina, la noile granițe cu vechii inamici. În iunie 1940, vânătorii de munte din Bucovina, alături de în-

8 Col (rtg.) Gheorghe Suman, General de brigadă dr. Tudorică Petrache, General de brigadă Marius Giurcă, *Enciclopedia Vânătorilor de Munte – Elită a armatei române*, Editura Univers Științific, 2016, p. 11.

9 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *op. cit.*, p. 93.

10 Col (r) Eugen Ichim, *op. cit.*, p. 29.

11 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *op. cit.*, p. 116.

treaga armată dispusă pe granița cu URSS și populația civilă, a trăit drama ordinului de retragere și de cedare a Basarabiei și a nordului Bucovinei. La 30 august 1940, în urma Dictatului de la Viena, aceeași dramă pentru nordul Ardealului. Vânătorii de Munte aflați în Maramureș, după ce se instalaseră în poziții a căror întărire începuse din martie 1939, trebuiau să părăsească jumătate din Transilvania fără să dea piept cu inamicul, fără să tragă un singur glonț, fiindcă așa primiseră ordin. Cu inimile grele, au respectat ordinul, jurând să se întoarcă. În mod sigur, colonelul Leonard Mociulschi, de la 6 august 1940 comandant secund al Brigăzii 1 Mixte Munte, a fost printre cei mai afectați de decizia de noncombat, tocmai el, care își dedicase întreaga energie în pregătirea oamenilor pentru ca să fie gata când va veni momentul, iar când vine momentul, când inamicul cere o bucată din țară, conducerea țării să decidă să le-o dea pur și simplu, fără să apeleze la soldații a căror menire era tocmai aceea de a apăra țara. „Înfrigurare și suspine – consemnează registru istoric al Batalionului 8 Vânători de Munte – toată lumea este tristă și plânge... la Petrova lumea plânge și ne întrebă cui îi lăsăm. Ofițerii și soldații sunt zdrobiți. Un an și jumătate de muncă pentru apărarea acestor fruntarii cade sub ascuțișul unui creion purtat de o mână neagră, criminală, de diplomat străin. Nu-i vom uita niciodată.”¹² La acea vreme col. Mociulschi se afla în sudul Bucovinei, la comandamentul Batalionului 1 Mixt Munte, cu care va începe războiul.

La 22 iunie 1941 începea ceea ce s-a numit în epocă Războiul Sfânt pentru Dezrobirea Basarabiei și nordului Bucovinei, Corpul Vânătorilor de Munte făcând parte din Armata a 3-a Română, dispusă la granița ce tăia Bucovina în două, gata să atace și să elibereze nordul Bucovinei. În prima fază a atacului german, având în vedere existența intrândului sovietic în fața Grupului de Armate Centru, forțele germano-române au avut doar misiuni de fixare a sovieticilor pe graniță, pentru a-i împiedica să ducă rezervele în sectorul central amenințat de atacul principal german. Ulterior, după ce frontul a ajuns pe o linie continuă nord-sud, frontul românesc a putut trece la ofensivă. Aceasta s-a produs la 3 iulie 1941. Într-un iureș de

nestăvilit, vânătorii de munte au trecut granița impusă în iunie 1940, alături de întreaga armată română. Colonelul Mociulschi, atașat Grupului 2 Vânători de Munte din Brigada Mixtă 1 Munte, eliberează Storojinețul și ajunge în fața Cernăuțului, dar acesta va fi eliberat de Grupul 1 din această brigadă și de Divizia 7 Infanterie, Grupul 2 grăbindu-se către Prut, îl trece cu mijloace improvizate, atingând la 7 iulie 1941 Nistrul, alături de restul Brigăzii 1 și de Brigada 4 Mixtă Munte. Fortărea Nistrului dinspre Bucovina a început la 17 iulie 1941, Corpul de Munte trecând cu Brigăzile 1 și 4 Mixte în primul val, sub focurile artileriei, pe bărci și plute improvizate, sub focul cazematelor sovietice de pe malul opus (Linia „Stalin”), realizând și lărgind capetele de pod, în ciuda bombardamentelor și contraatacurilor sovietice, respingându-le inclusiv prin lupte la baionetă. Pe 19 iulie victoria era clară, capetele de pod au fost menținute, Linia „Stalin” străpunsă de vânătorii de munte, sovieticii se retrag spre Bug, urmăriți de trupele germano-române, inclusiv de Corpul de Munte. Până la Bug vânătorii dau lupte dese cu ariergărzile sovietice, la 10 august ating Bugul, îl trec zece zile mai târziu pentru ca la 31 august să ajungă la Nipru, pe care îl traversează, luând parte la marea bătălie de la Malaia Bielosjorka, cunoscută și sub numele de Bătălia Capului de Pod de la Nipru, Bătălia de la Nord de Marea de Azov, sau Bătălia din Stepa Nogai. Desfășurată între 24 septembrie și 4 octombrie 1941, trei brigăzi de munte și două de cavalerie (5 și 8) române, împreună cu două divizii germane, au ținut piept timp de zece zile atacurilor violente a două armate sovietice (9 și 18), atacuri de infanterie, tancuri, aviație, având în vedere că la acea vreme trupele germane forțau pătrunderea în Crimeea, iar la nord von Kleist căuta să străpungă frontul. Treptat, după câteva zile, germanii aduc trupe în sprijin, mai ales artilerie grea, pentru a-i ajuta pe români să mențină pozițiile, care dacă ar fi cedat ar fi pus în dificultate situația strategică a întregului front sudic. Brigada 1 Mixtă Munte s-a aflat în sudul dispozitivului Corpului de Munte format din 3 brigăzi, împotriva căruia s-au dezlănțuit atacurile a cinci divizii sovietice de infanterie, o divizie de cavalerie și o brigadă

12 Colonel Gheorghe Suman, colonel (r) Vasile Pricop, colonel Marin Zaharia, *Epopoea vânătorilor de munte*, Editura Militară, București, 1992, p. 71.

mecanizată, la care ulterior li se vor adăuga elemente din încă trei divizii. Corpul de Munte a avut pierderi enorme, la unele batalioane de 50-60% din efective, dar nu a dat înapoi, ba mai mult, după ce blindatele lui von Kleist străpung frontul la nord și învâluie flancurile Armatei 9 și 18 sovietice, românii trec la urmărire și ajută la încercuirea și distrugerea celor două armate¹³.

Despre rolul important al colonelului Mociulschi în aceste lupte vorbește faptul că el a condus forțarea Nistrului în sectorul Brigada 1 Mixt Munte, a coordonat luptele din capul de pod, extinderea și apărarea acestuia împotriva contraatacurilor sovietice, iar la 19 iulie, înaintea zorilor, când un contraatac sovietic cu 40 de tancuri a încercat distrugerea capului de pod, a organizat apărarea punând în dispozitiv totalitatea mijloacelor disponibile, împreună cu cele suplimentare trimise de generalul Mihail Lascăr, inclusiv Bateria 52 Anticar. Mai mult, a organizat două companii din Batalionul 2 Vânători de Munte ca și vânători de tancuri, soldați înarmați cu mănunchiuri de grenade defensive legate laolaltă, plus plantarea de mine anticar pe direcția probabilă de atac a tancurilor inamice. A luat parte personal la lupta de apărare, în prima linie, atacând și distrugând un tanc inamic cu trei legături de astfel de grenade. Atacul a fost respins, doar 9 tancuri din 40 reușind să scape cu fuga. Câteva din caracterizările superiorilor după această bătălie: Gen. Mihail Lascăr, comandant Brigada 1 Mixt Munte: „În ziua de 18 iulie 1941, când situația era foarte grea, deoarece inamicul contraataca cu furie elementele noastre ce se aflau la est de Nistru, am încredințat comanda întregului cap de pod acestui brav ofițer. Colonelul Leonard Mociulschi a dinamizat apărarea și a reușit să mențină solid capul de pod cu toată reacțiunea disperată a inamicului. În după-amiaza acestei zile, colonelul Leonard Mociulschi a primit ordin să execute un atac cu trupele aflate în capul de pod. Declanșează fulgerător atacul și reușește până în seara zilei să ajungă în satul Honiconski. În cursul nopții 18/19 iulie și în dimineața de 19 iulie, în timp ce rușii contraatacau furibund flancul drept al brigăzii, detașamentul colonelului Leonard Mociulschi nu

a dat niciun pas înapoi, asigurând, astfel, victoria finală în grelele lupte pentru forțarea Nistrului”. Generalul Petre Dumitrescu, comandant al Armatei a 3-a Române: „Colonelul Leonard Mociulschi a fost un brav în toate operațiunile la care a luat parte, s-a distins prin curaj, sânge rece și pricepere deosebită. Merită a înainta la gradul de general de brigadă”. În zona capului de pod se găseau 17 cazemate și cupole blindate, 12 cazemate din pământ, câteva zeci de tancuri și tunuri, numeroase mitraliere și unități de valoare a două regimente și un batalion fortificații sovietice, forțe mult numeroase față de efectivele vânătorilor de munte, la care se adaugă trupele sovietice trimise în sprijin. La Malaia Bielosjorka, în momentele cele mai critice, i se încredințează și comanda Grupului 4 Vânători de Munte din Brigada 2 Mixt Munte, pe lângă Grupul 1 din Brigada 1 Mixt Munte, pe care îl comanda în această bătălie. Când câteva tancuri inamice au reușit să treacă de defensivă în interior, a organizat unități de vânători de tancuri cu mănunchiuri de grenade care le-au vânat și anihilat unul câte unul¹⁴, Deși propus încă din iulie 1941 pentru gradul de general de brigadă, acesta îi va fi acordat abia în 24 ianuarie 1942, prin ÎD nr 505/1942, după alte lupte și fapte de arme deosebite¹⁵.

După Malaia Bielosjorka, Brigada 1 Mixt Munte ia parte la cucerirea Crimeii, intrând prin istmul Salikov și luând în piept Munții Iaila, unde duce lupte pe teren muntos, accidentat, până reușește să ajungă la mare. Avem mărturia importantă a corespondentului de război Constantin Virgil Gheorghiu, devenit ulterior unul dintre cei mai mari scriitori ai exilului românesc, autor al romanului *Ora 25*, ecranizat cu Anthony Quinn în rolul principal. La vremea războiului a fost corespondent pe front, scriind trei cărți de reportaje despre această experiență. În cea de-a doua, *Am luptat în Crimeea* (apărută în 1942), ia parte la ofensiva colonelului Mociulschi în Crimeea și îl amintește de multe ori. „Ofițerii, de la cel mai mic la cel mai mare, luptă laolaltă cu soldații, înfruntând moartea și trecând prin aceleași greutăți. Așa face colonelul Mociulschi Leonard, așa face căpitanul Anghel Vasile, maiorul Scârnegi Vasile,

13 Revista „Tactica și strategia”, nr. 1/2014, pag 29-32.

14 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *op. cit.*, p. 174-180.

15 Col (r) Eugen Ichim, *op cit.*, p. 29.

maiorul Dumitrescu Florea, căpitanul Corbeanu, locotenentul Scarlat”¹⁶.

Urmează primul asediu al Sevastopolului, în noiembrie-decembrie 1941, având bune rezultate în cucerirea dealului Kapela și înălțimilor Ciorgun, apărate cu îndârjire de sovieticii ce beneficiau de multe cazemate și efective, care au condus numeroase contraatacuri, toate respinse de vânătorii de munte români. Din nou, colonelul Mociulschi se află în primele rânduri, dirijând și coordonând acțiunile de luptă. Dar la 25 decembrie 1941 sovieticii execută o debarcare masivă în Crimeea, la Kerci și Feodosia, cu Armata 51. Se renunță la atacul Sevastopolului, rămânând doar unități care să conserve terenul cucerit, iar principalele acțiuni de luptă în Crimeea în prima jumătate a anului 1942, la care au participat și numeroase forțe române, au fost destinate eliminării debarcărilor sovietice ce constituiseră un front puternic în estul peninsulei. Brigada 1 Mixt Munte rămâne pe frontul Sevastopolului, rezistând atacurilor sovietice ce încercau să își conjuge eforturile cu cele ale trupelor debarcate ce luptau cu trupele germano-române, printre unitățile românești numărându-se și Brigada 4 Mixt Munte¹⁷. Între timp, colonelul Leonard Mociulschi este avansat general de brigadă, iar din 15 martie 1942 brigăzile mixte munte sunt transformate în divizii munte. La 10 aprilie, generalul Mociulschi este

mutat ca și comandant secund al Diviziei 4 Munte conduse de generalul Gheorghe Manoliu. Aici ia parte la luptele împotriva partizanilor din Munții Iaila, din centrul Crimeii, un alt tip de acțiuni militare, dar la care generalul Mociulschi se adaptează rapid, obținând bune rezultate, conducând personal acțiunile de căutare și distrugere a partizanilor.

Al doilea asediu al Sevastopolului începe la 7 iunie 1942, cu participarea Corpului de Munte format din Divizia 1 Munte și Divizia 18 Infanterie, condus de generalul Gheorghe Avramescu. În a doua jumătate a lunii i se alătură și Divizia 4 Munte, al cărei comandant secund este generalul Mociulschi. După lupte deosebit de grele, pe un front de 22 kilometri față de cei 21 kilometri ocupați de 7 divizii germane, cu insuficiente mijloace de artilerie și aviație, românii au realizat imposibilul, au cucerit Bastionul II puternic fortificat, Divizia 4 Munte, cu Mociulschi în primul eșalon, cucerește mai multe înălțimi strategice, culminând cu cucerirea înălțimii Kegel, cerută generalului Manoliu direct de comandantul german Erich von Manstein la vizita acestuia la cartierul general al Divizia 4 Munte. În dimineața de 1 iulie 1942, Divizia 4 Munte condusă direct de generalul Mociulschi, în ciuda aliaților ce o doreau rămasă mai în urmă, pătrunde prin luptă în estul Sevastopolului concomitent cu germanii. Obiec-

Coordonând acțiunile de luptă în asediul Sevastopolului

16 Virgil Gheorghiu, *Reportaje de război*, Editura Agaton, Făgăraș, 2008, p. 204.

17 Colonel (r) Gheorghe Suman, Colonel (r) Vasile Pricop, *Istoria vânătorilor de munte din armata română*, Editura Militară, București, 1998, p. 128-132.

tivul ar fi trebuit atins între orele 14-16, la ora 12.30 generalul Hansen acceptă participarea românilor și ordonă să-și arboreze drapelul în Sevastopol, la care generalul Manoliu raportează că drapelul românesc a fost arborat încă de la ora 10.30 de generalul Leonard Mociulschi pe Monumentul Comemorativ al războiului din 1854-1855¹⁸.

În vara și toamna lui 1942, Divizia 4 Munte se află în dispozitiv de apărare pe coasta sudică a Crimeii, dar duce și neconținute lupte cu partizanii, nimicind peste 4000 de partizani, transfugi și dezertori, distrugând cinci mari centre ale acestora din munți și din 16 localități limitrofe, capturând o mare cantitate de armament și muniție. La 4 octombrie 1942, pe când generalul Mociulschi se afla în luptă cu un detașament de partizani la nord de Feodosia cu Batalionul 20 Vânători de Munte, este chemat de urgență prin radio la punctul de comandă al diviziei de la Marfovka. În fața cadrelor, i se aduce la cunoștință Ordinul Ministrului Apărării Naționale, Direcția Personal nr 17163/4.10.1942, Înaltul Decret nr 1574/1942 și Ordinul de Zi nr 80/1942, conform cărora este mutat pe funcția de comandant al Diviziei 3 Munte, aflată în luptă în Caucaz și condusă temporar de generalul Radu Korne. Generalul Gheorghe Manoliu încheie astfel: „Este un comandant de mare unitate de suflet și de un extraordinar caracter, devotat României și oamenilor ei. Drum bun, prietene, și succes!”¹⁹

În fața trupei, la predarea comenzii, generalul Radu Korne, mândria cavaleriei române, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” în ambele războaie mondiale (va sfârși ucis în bătaie de temnicerii comuniști în închisoarea Văcărești în 1949), va adresa următoarele cuvinte: „Astăzi vine în capul diviziei domnul general Leonard Mociulschi. Nu cred să fie ostaș român care să nu-l cunoască. Nu cred să fie vânător de munte care să nu-și facă o mândrie din faptul că Domnia Sa face parte, încă de multă vreme, din acest corp de elită. Pentru cei care, poate, încă nu l-ar cunoaște, îmi este îndeajuns să spun că acesta a condus cele mai grele operațiuni ale celor mai încercate divizii (Diviziile 1-4 Vânători de Munte) și le-a condus cu glorie. Fericesc Divizia

3 Munte că are cinstea să aibă un asemenea comandant în fruntea ei și plec cu mulțumirea ostașului care și-a îndeplinit misiunea și care își lasă opera în mâini sigure, magistrale”²⁰. Divizia 3 Munte a trecut prin peninsula Kerci în Caucaz în august 1942 și subordonată Grupului Wetzel (Corpul 5 Armată german), apoi sub comanda Corpului de Cavalerie român, acționând în zona localității Abinskaia și pe valea râului Abin. Moralul trupei era scăzut, în urma luptelor continue și a pierderilor suferite. Va fi rolul generalului Mociulschi să facă din această mare unitate din nou una de elită a armatei române, ceea ce acesta reușește în scurt timp, în ciuda tuturor greutăților. Încă de la sosirea sa găsește divizia angajată în luptă, Batalionul 5 fiind încercuit. Se strecoară cu șapte militari în încercuire, împreună cu maiorul Erwin Wagner, comandantul batalionului, pune la cale acțiunea de străpungere. Un atac surpriză, înaintea zorilor de 7 octombrie 1942, din două părți, reușește să rupă cercul și să salveze batalionul. Mociulschi și Wagner au luptat în primele eșaloane.

După dezastrul de la Stalingrad, întreg frontul de est trece în defensivă, încercând să reziste presiunii crescânde sovietice. Același lucru se întâmplă și în Caucaz, unde trupele germano-române încearcă să stăvilească asaltul furibund sovietic. Ofensiva sovietică s-a desfășurat în trei etape, la capătul cărora forțele germano-române sunt scoase din Caucaz și sovieticii reușesc un cap de pod în Crimeea, la Eltingen, cap de pod eliminat de forțele germano-române. În toate marile bătălii din Caucaz (peninsula Taman, Krâmskaia, râul Kuban etc) un rol de frunte l-a avut Divizia 3 Munte, care a rezistat la datorie, strângându-și rândurile rărite, opunându-se superiorității masive în oameni și material, dar fără să dea înapoi. Adevărate miracole de vitejie au făcut acești eroi, cu prețul sângelui lor, pentru a ține cât mai departe frontul de fruntariile țării. Caucazul a fost evacuat în octombrie 1943, trupele germano-române retrăgându-se în Crimeea, și ea devenită o capcană în urmă tăierii legăturii terestre prin istmul Perekop de către avansul sovietic. Singura cale de aprovizionare și retragere rămânea cea maritimă

18 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *op. cit.*, p. 205.

19 *Ibidem*, p. 209.

20 Col (r) Eugen Ichim, *op. cit.*, p. 29.

și aeriană. În ciuda insistențelor militarilor capabili, inclusiv a mareșalului Antonescu, Hitler refuză să aprobe evacuarea Crimeii, până când e prea târziu. În ciuda unei rezistențe eroice, dar fără speranță, cercul sovietic se strânge tot mai mult în jurul Sevastopolului. Ultimul petec din peninsula Kherones este cucerit în cele din urmă la 5 mai 1944. Evacuările s-au făcut cu multă dificultate, sub atacurile avioanelor sovietice și urmărite de submarine, mulți vânători de munte militari români și germani, neputând fi evacuați, au fost sacrificați pentru acoperirea retragerii celorlalți. Aici aliatul german a fost cel puțin nedrept, dând prioritate evacuării germanilor în detrimentul românilor²¹. În aceste lupte neînchipuit de grele, generalul este decorat de

Decorând un soldat pe front, în 1944

mai multe ori cu cele mai înalte decorații românești și germane (la sfârșit lista decorațiilor și distincțiilor) și este avansat general de divizie, după retragerea din Crimeea, la 12 mai 1944 prin ÎD nr 1004/1944²².

După revenirea din Crimeea, Divizia 3 Munte s-a reunit cu partea sedentară și și-a completat efectivele în refacere, aproape de granița cu nordul Ardealului stabilită prin Dictatul de la Viena. Comandamentul operativ al diviziei, cu indicativul Divizia 103 Munte, având cam un sfert din efectivele diviziei din 1942, rămâne să lupte în Moldova, dar este capturat în întregime de ruși la 25 august 1944, deci după 23 august, și dus în prizonierat în ciuda cererilor autorităților române, alături de peste 100.000 de soldați români, sovieticii nerecunoscând actul de la 23 august 1944. Prin schimbarea alianțelor, situația strategică se schimbă și ea, precum și prioritățile. Aflată în zona de acoperire în Crișana, Divizia 3 Munte se opune în prima fază încercărilor de pătrundere ale trupelor germano-ungare ce căutau să obțină o linie defensivă sigură pe creasta Carpaților. La 13 septembrie 1944 două divizii ungare se aruncă asupra pozițiilor Diviziei 3 Munte de pe Valea Crișului Negru, cu o superioritate de 3, în unele locuri 4 la 1. Timp de patru zile vânătorii se bat cu ghearele și cu dinții pricinuind mari pierderi inamicului contraatacând de fiecare dată când erau dați cu un pas înapoi. Inamicul introduce tancuri în luptă în 17 septembrie, abia atunci vânătorii cedează după bătălii cumplite garnizoana Beiuș, retrăgându-se prin luptă, dar vor stopa ofensiva câteva zile mai târziu când le sosește ca sprijin un divizion de artilerie anticar sovietică, cu ajutorul căruia opresc definitiv ofensiva inamică. În 22 septembrie trec la contraatac, eliberând Beiușul și avansând spre Oradea. Sosește alături de ei Divizia Tudor Vladimirescu și unitățile sovietice își iau locul în dispozitiv. Alături de ele, vânătorii vor elibera Oradea și teritoriul românesc de la est de oraș, trecând frontiera Ungariei la 13 octombrie 1944, deși ultima palmă de pământ românesc

21 *Despre luptele vânătorilor de munte din 1943-1944 în Caucaz și Crimeea*, vezi și Colonel (r) Gheorghe Suman, Colonel (r) Vasile Pricop, *Istoria vânătorilor de munte din armata română*, Editura Militară, București, 1998, p. 148-164; Colonel (r) Gheorghe Suman, Gen. Bg. (r) Mihail Perju, Gen. Bg. Ion Bucaciuc, *Istoria Brigăzii 2 Vânători de Munte „Sarmisegetusa”*, Editura Pro-Transilvania, București, 2003, p. 138-170.

22 Col (r) Eugen Ichim, *op cit.*, p. 29.

va fi eliberată la 25 octombrie prin cucerirea Carreiului de către trupele române.

Divizia 3 Munte luptă pe teritoriul Ungariei până la sfârșitul anului, apoi în Cehoslovacia. Sunt foarte numeroase acțiunile de luptă ale acestei divizii conduse de generalul Leonard Mociulschi pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei, nu avem cum să le amintim aici. Operațiunea Debrețin, Tisa, Munții Bukk, urmărirea până la râul Ipel, pe teritoriul Ungariei, apoi în Cehoslovacia, cu Munții Javorina, masivul Nitranskiehore și Carpații Albi, Munții Fatra și Tatra. În toată această campanie sufletul D 3 Munte, cel care era în permanență alături de soldații săi pe care îi însuflețea și îi conducea la victorie, a fost generalul Leonard Mociulschi.

Dar lucrurile s-au schimbat în țară, nu i se putea permite unui general erou atât de popular să termine războiul pe front, ca victorios, așa că generalul Leonard Mociulschi a fost înlocuit de la comandă la 8 aprilie 1945 cu generalul Pompeius Demetrescu prin ÎD nr 802/1945²³. Generalul Mociulschi este făcut comandant al Corpului de Munte, apoi al Comandamentului 6 Teritorial Cluj, iar după câteva funcții similare trecut în cadru disponibil, apoi în rezervă la 9 august 1947²⁴. Începuse procesul de trecere la regimul comunist, la noaptea totalitară, iar armata trebuia curățată de toți ofițerii destoinici care au luptat cu devotament pentru România, era nevoie de internaționaliști comuniști care să conducă noua armată populară.

Ne putem gândi că noul regim comunist îl va lăsa în pace pe cel care a luptat în trei războaie pentru țara sa, care a petrecut șase ani permanent în campanie și lupte în ultimul război, care a dat totul pentru țara sa, înscriind alături de soldații săi pagini nepieritoare în istoria militară a țării și a lumii. Nu a fost așa, a trebuit ca generalul Leonard Mociulschi să treacă prin calvarul închisorilor comuniste, acolo unde și-au lăsat oasele elita politică și militară a României, generația Unirii din 1918 și marii comandanți care au luptat pentru fruntariile țării. Acuzat de crime de război imaginare, deși martori și subordonați ai săi l-au apărut cu mult curaj, periclitându-și soarta doar ca

să apere integritatea acestui mare român, nu a scăpat, căci condamnarea sa era, deja, decisă de judecătorii comuniști.

Peste patruzeci de mari generali ai armatei române din al Doilea Război Mondial, care în alte țări ar fi fost ținuți cu onoruri pe viață pentru faptele și realizările lor, au fost uciși în temnițele comuniste, alte multe zeci au trecut prin calvar și au reușit să supraviețuiască. Generalul Leonard Mociulschi a reușit să scape, după șase ani de suferințe teribile, îndurând umilințe de neînchipuit în închisorile de exterminare de la Jilava, Castelul, Târgu-Ocna, dar și la Canalul Dunăre-Marea Neagră. Un bătrân de peste șaiszeci de ani, înfometat, pus la munci grele, batjocorit de temniteri, un bătrân care cu puțini ani în urmă conducea mii de oameni în luptă pentru neam și țară, care a înfruntat și a privit moartea în ochi de nenumărate ori, ajunsese la cheremul unor brute fără școală, care îl batjocoreau aruncându-i o bucată de pâine dacă ordonă atacul! A supraviețuit și a trecut peste asta, dar la eliberarea din închisoare, ajuns acasă, cu pensia tăiată și averea confiscată, fără niciun drept, cu domiciliu forțat, atât el cât și soția sa (erau căsătoriți din 1920) munceau cu ziua pentru a se întreține pe ei și pe fiul lor Petre. Biată țară, cum ai ajuns să îți tratezi eroii!

Petre va ajunge inginer, iar pentru generalul Mociulschi situația se va îmbunătăți în urma cursului luat de comunismul românesc, de distanțare față de sovietici. În a doua jumătate a anilor '60 va fi reabilitat parțial, va primi pensie și dreptul de a purta uniforma. Acest fapt va fi benefic pentru generații de vânători de munte, generalul Leonard Mociulschi, alături de generalul Ion Dumitrache, fostul comandant legendar al Diviziei 2 Munte, și el trecut prin calvarul concentraționar comunist, vor fi invitați să vorbească ostașilor și ofițerilor, să le împărtășească din experiența lor bogată pe câmpul de luptă, desigur, doar despre Frontul de Vest. De asemenea, vor fi invitați și la aplicațiile din munți, cu același scop. Generalul Leonard Mociulschi va publica o carte de memorii de război pe Frontul de Vest: *Asaltul vânătorilor de munte*²⁵.

Îndrăgostit de munte, generalul Leonard Mociulschi în ultimii ani ai vieții va face multe drumeții pe potecile montane, amintindu-și de

23 Col (r) Gheorghe Suman, lect. univ. dr. Adrian Mociulschi, *op. cit.*, p. 298.

24 Col (r) Eugen Ichim, *op. cit.*, p. 32.

25 Leonard Mociulschi, *Asaltul vânătorilor de munte*, Editura Militară, 1967.

crestele pe care le-a apărat sau asediat, cu gândul la cei pe care i-a condus în atac și apărare, soldați români anonimi ce au stropit cu sânge și sudoare fiecare metru de pământ, din Bucovina prin Malaia Bielosjorka, Crimeea și Caucaz, apoi în vest peste Carpați, Tisa, Munții Bukk, Javorina, Fatra Mare și Tatra Mare, pentru România. A încetat din viață la vârsta de 90 de ani, la 15 aprilie 1979, și, conform dorinței sale, a fost incinerat, iar cenușa sa împrăștiată pe vârfurile Moldovea-

Recunoașterea meritelor

Generalul Leonard Mociulschi a fost una din personalitățile militare românești cele mai decorate din istoria noastră, de trei ori decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” și de trei ori cu Crucea de Fier germană, printre care și cea mai importantă decorație militară germană, Crucea de Cavalier al Crucii de Fier, obținută doar de 17 ofițeri

nu, Omul, Cristianul Mare și Pietrosul Rodnei, din Maramureș. Și din această ultimă dorință, ne dăm seama de marea dragoste a acestui mare erou al României pentru Maramureș, ținutul voievodal în care și-a petrecut opt ani de viață.

Drumețele, care treci prin acești munți, descoperă-te, că aici, printre creste și văi adânci, printre stânci și păduri seculare, veghează spiritul unuia dintre cei mai mari eroi ai României, generalul Leonard Mociulschi!

superiori români, în frunte cu mareșalul Ion Antonescu. De menționat faptul că patru din cei șaptesprezece au fost de la vânători de munte, ceea ce ne dă o idee despre importanța acestei arme în al Doilea Război Mondial.

Iată lista distincțiilor și decorațiilor primite de Leonard Mociulschi²⁶.

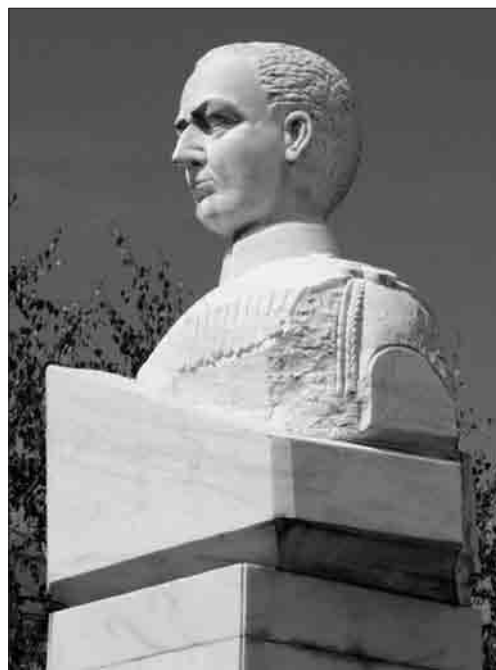
- Medalia „Avântul Țării”, ÎD 4121/1913
- Ordinul „Coroana României”, în grad de cavaler, cu panglică de „Virtute Militară”, Brevet 1416/1917
- Medalia „Crucea de Război”, Franța, Brevet 834/1918
- Ordinul „Steaua României”, în grad de cavaler, cu panglică de „Virtute Militară”, Brevet 3240/1919
- „Crucea Comemorativă a Războiului 1916-1918” cu baretele „Ardeal”, „Carpați”, „Oituz”, „Mărăști”, „Tg. Ocna”, ÎD 16296/1922
- Medalia „Victoria”, model 1921
- Ordinul „Coroana României” în grad de ofițer, ÎD 1687/1923
- Semnul Onorific pentru 25 de ani de serviciu, Brevet 2292/1931
- Medalia Comemorativă „Peleş”, ÎD 2305/1933
- Insignă de Crucea Roșie, model interbelic, seria 1049
- Insigna pentru locul I la slalom concursul pe Divizia 2 Munte, 1936
- Ordinul „Steaua României”, în grad de cavaler pentru militari la pace, model 1938
- Insigna pentru locul I la schi, concurs pe armată, 1939
- Ordinul „Coroana României” în grad de comandor, cu panglică de „Virtute Militară”, model 1941
- Ordinul „Steaua României”, în grad de comandor, cu panglică de „Virtute Militară”, model 1941, Brevet 5114/1943
- Ordinul „Crucea de Fier”, clasa a II-a, Germania, 24 septembrie 1941
- Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a, Decret Regal 2886/17.10.1941
- Ordinul „Crucea de Fier”, clasa I, Germania, 15.12.1941
- Ordinul „Crucea de Aur”, Germania, 25.10.1942
- Ordinul „Crucea Libertății”, clasa I, Finlanda, 10.03.1943
- Insigna „Scutul Crimeii”, Germania, 1.07.1943
- Ordinul „Crucea de Cavaler al Crucii de Fier”, Germania, 24.12.1943
- Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a II-a, Decret Regal 382/19.02.1944
- Ordinul „Mihai Viteazul”, cu spade, clasa a III-a, Decret Regal 907/23.03.1945

26 Col (r) Eugen Ichim, *op. cit.*, p. 33-34

- Semnul Onorific pentru 40 de ani de serviciu, Brevet 685/2.06.1945
- Medalia comemorativă la împlinirea a 20 de ani de la insurecția națională din Slovacia, Cehoslovacia, 29.08.1964
- Ordinul „Apărarea Patriei”, clasa a III-a, Brevet 275/5.05.1964
- Medalia „A XXV-a Aniversare a Eliberării Patriei” din 4.08.1969
- Ordinul Drapelului conferit cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la terminarea războiului, Ungaria, Brevet XX/4.10.1970

Recunoașterea meritelor celui ce a fost generalul Leonard Mociulschi și recunoaștința urmașilor nu s-au putut manifesta decât după 1989, când faptele sale de arme au putut fi aduse pe deplin în fața publicului. Cu întârziere, dar, totuși, mai bine mai târziu decât niciodată. Străzi din Brașov, Suceava, Botoșani, Beiuș și Sighetul Marmației îi poartă numele. Busturi reprezentându-l pe generalul erou au apărut la Siminicea (locul nașterii), Oradea și Sighet.

Dar cea mai importantă recunoaștere a venit din partea armatei române, al cărei demn reprezentant a fost mai bine de patruzeci de ani. Batalionul 21 Vânători de Munte, care timp de aproape trei ani a servit sub ordinele marelui general în cele mai cumplite încleștări din existența sa, „Vulturii mei” cum le spunea generalul, din anul 2007, de Ziua Vânătorilor de Munte, prin Ordinul Ministrului Apărării nr. M 45 din 2005, se numește Batalionul 21 Vânători de Munte „General Leonard Mociulschi”²⁷. Iar militarii ce servesc cu abnegație sub drapelul acestui batalion au dus până acum faima numelui marelui general din Irak în Afghanistan, și de pe malurile Babilonului până pe crestele Hindukushului.

Bustul generalului Leonard Mociulschi la Sighetul Marmației

Bibliografie:

- Gheorghiu, Virgil, *Reportaje de război*, Editura Agaton, Făgăraș, 2008.
- Ichim, Eugen, col. (r), *Generalul Leonard Mociulschi, emblemă a vânătorilor de munte*, Editura ALPHA MDN, București, 2011.
- Missir, Ioan, *Fata Moartă*, Editura Cartea Românească, București, 1939.
- Mociulschi, Leonard, *Asaltul vânătorilor de munte*, editura Militară, 1967.
- Suman, Gheorghe col. (rtg), Petrache, Tudorică gen. bg. dr., Giurcă, Marius gen. bg., *Enciclopedia Vânătorilor de Munte, Elită a armatei române*, Editura Univers Științific, 2016.
- Suman, Gheorghe col., Pricop, Vasile col. (r), Zaharia, Marin col., *Epopoea vânătorilor de munte*, Editura Militară, București, 1992.
- Suman, Gheorghe col (r), Mociulschi, Adrian lect. univ. dr., *Generalul Leonard Mociulschi în conștiința românilor*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2013.
- Suman, Gheorghe col. (r), Conduruță, Ovidiu col., Buzea, Adrian lt-col., *Glorie, speranță și onoare, Cu batalionul 21 Vânători de Munte „General Leonard Mociulschi” între Caucaz, Carpații Albi, Babilon și Hindukush*, Editura Univers Științific, București, 2014.
- Suman, Gheorghe col. (r), Perju, Mihail gen. bg. (r), Bucaciuc, Ion gen. bg., *Istoria Brigăzii 2 Vânători de Munte „Sarmisegetusa”*, Editura Pro-Transilvania, București, 2003.
- Suman, Gheorghe col. (r), Pricop, Vasile col. (r), *Istoria vânătorilor de munte din armata română*, Editura Militară, București, 1998.
- „Tactica și strategia”, nr 1/2014.

27 Colonel (r) Gheorghe Suman, Colonel Ovidiu Conduruță, Lt-col Adrian Buzea, *Glorie, speranță și onoare, Cu batalionul 21 Vânători de Munte „General Leonard Mociulschi” între Caucaz, Carpații Albi, Babilon și Hindukush*, Editura Univers Științific, București, 2014.

Mihai Marina

1907-1980

Ion M. BOTOȘ

Mihai MARINA s-a născut la 5 octombrie 1907 în comuna Apșa de Jos, Comitatul Maramureș, Austro-Ungaria în familia lui Mihail Marina (zis și Mihai al Diacului) și Ileana Marina. În familie au fost patru băieți (Ion, primul născut; Alexandru, născut în 1904; Mihai, născut în 1907; Victor, născut în 1914, era și cel mai mic dintre frați) și o fată (Maria căsătorită de tânără)¹.

Mihai Marina își petrece copilăria în Apșa de Jos, unde urmează și cursurile școlii primare (din 1914), unde l-a avut ca dascăl pe Mihai Botoș, primul dascăl român din localitate, de la care deprinde primele slove în limba română, apoi urmează cursurile Liceului „Dragoș-Vodă” din Sighet (1919-1926). Cât timp a urmat liceul, a lucrat și ca bibliotecar al Societății de Lectură „Dragoș-Vodă”, unde a fost ales secretar și apoi președinte. În această perioadă colaborează la revista „Zări senine” a liceului². Bacalaureatul și-l susține în 1926 la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare. În același an se înscrie la Facultatea de Drept din cadrul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, luându-și licența în drept (nr. 794/26 iunie 1930).

În 1931 se căsătorește cu Elena Mălăiu, profesoară de istorie. Este numit prim-pretor al Plasei Sighet, secretar la Prefectura Județului Maramureș și este ales secretar al Despărțământului ASTRA din Sighet. Editează publicația „Astra maramureșeană”³.

La 1 martie 1932 apare primul număr al săptămânalului „Graiul Maramureșului”, care ulterior va deveni organ al Asociației Presei din Maramureș. Mihai Marina va fi directorul publicației de la nr. 1 la nr. 11 (15 august 1932). În

1934 este ales vicepreședinte al Asociației Presei din Maramureș și revine la conducerea ziarului „Graiul Maramureșului” (nr. 25 din 8 februarie 1934) în calitate de redactor responsabil.

În 1936 Mihai Marina reprezintă presa maramureșeană la Congresul Presei de la București, ulterior fiind numit șef al Oficiului de studii și documente al Rezidenței Regale a Ținutului Someș-Cluj (1938). În această perioadă elaborează și publică monografia *Maramureșul – Necesități și remedii*, editată la Cluj în 1939, premieră națională în domeniu⁴.

În 1940 este numit prefect al județului Maramureș (Decizia nr. 5260/30 mai 1940). Mandatul de prefect al județului Maramureș îi încetează în 1940 (10 iulie 1940)⁵.

După Diktatul de la Viena din 30 august

1 Informator: Smaranda Navratil, Sighetul Marmăției, 2016.

2 Publicația „Apșa”, nr.4 (68), 2011.

3 Dr. Mihai Marina, *Pagini alese*, Cluj-Napoca, 2013, p. 11.

4 Publicația „Apșa”, nr.4 (68), 2011, p. 3.

5 Anton Rohian, Klara Guseth, *Prefecții județului Maramureș. (1919-1940, 1944-1949, 1990-2015)*, Editura Proema, Baia Mare, 2015, p. 47.

1940, se refugiază la București, fiind numit subdirector în Ministerul de Interne pentru problemele privind evidența și plasarea refugiaților, iar în ianuarie 1941 a fost detașat la Ministerul de Externe ca membru al Comisiei pentru tratative cu Ungaria⁶.

În Nota de serviciu a Ministerului Afacerilor Străine din 3 iunie 1941 se subliniază că la consulatele României de la Cluj și Oradea oficialii și funcționarii nu își fac datoria, nu își îndeplinesc însărcinările. Totodată în Notă se cere înlocuirea celor doi consuli, d-l Chinezu și d-l Jurchescu, cu personalități care să se impună, atât în fața minorității românești, cât și a autorităților ungurești.

Pentru Consulatul de la Oradea se propune alegerea între d-nii:

- Mihai Marina, originar din Maramureș, doctor în drept, fost subdirector la Ținutul Someș-Cluj, fost prefect delegat al Maramureșului, în prezent subdirector în Ministerul de Interne. D-l Mihai Marina este recomandat de către D-l Eugen Cristescu, șeful Serviciului Special de Informațiuni.

- Vasile Bledea, fost primar al municipiului Oradea, expulzat de unguri după ocuparea Ardealului de Nord. D-sa este recomandat de către D-l Valer Pop.

La 9 iulie 1941, Mihai Marina este numit, prin decretul nr. 2004 al generalului Ion Antonescu, în funcția de consul al României la Oradea, începând cu data de 10 iulie 1941. Prin telegrama nr. 246/4459 din 26 iunie 1941, Legația României din Budapesta anunțase deja centrala Ministerul Afacerilor Străine că „Guvernul ungar acordă agreementul pentru numirea lui Mihai Marina ca și consul la Oradea”. La 25 iulie 1941, noul consul, Mihai Marina trimitea o scrisoare ministrului Mihai Antonescu, prin care anunța că a preluat conducerea noului consulat. În patenta lui Mihai Marina, generalul Ion Antonescu subliniază că misiunea noului consul la Oradea este „să ocrotească și să sprijine interesele Regatului, mai ales în ceea ce privește comerțul și navigațiunea; să privegheze executarea tratatelor, să dea ajutor supușilor români în afacerile lor”.

La 12 martie 1943 printr-o notă verbală a

MAS ungar, Legația României la Budapesta este anunțată că, printr-un decret regal din 3 martie 1943, Consulatul României la Oradea a fost ridicat la rangul de Consulat General și că Mihai Marina a fost ridicat la rangul de consul general clasa a II-a.

La 27 aprilie 1944, într-o notă a Direcției Generale a Poliției citim următoarele: „Avem onoarea a vă face cunoscut că, din informațiunile ce deținem, Consulul României la Oradea, dl. Mihai Marina, la cererea fratelui său care se găsește în țară, fiind cunoscut pentru activitatea sa comunistă, ar întreține unele legături cu elemente comuniste din Ungaria...”. Ca urmare a acestui demers al Poliției, ministrul Eugen Filoti scrie, într-o scrisoare adresată ministrului Afacerilor Străine, la 1 iunie 1944: „(...) după știrea mea, informațiunile și aprecierile relative la domnul consul general Mihai Marina sunt neîntemeiate și nu comportă vreo urmare. D-l Mihai Marina este un funcționar foarte capabil, animat de cele mai curate sentimente naționale. Domnia Sa a adus în postul de la Oradea servicii excelente pe care ministrul însuși le-a recunoscut, încadrându-l anul trecut din oficiu în gradul de consul general clasa I”. Cu toate acestea, Mihai Marina susține, într-o scrisoare adresată ministrului Ana Pauker la 29 noiembrie 1948, că ar fi avut legături cu mișcarea comunistă: „Faptul că membri notorii ai mișcării comuniste, în ilegalitate și cu viața în pericol, au avut încrederea, neînșelată, de a mi se adresa și a ține contact cu mine, din locurile unde au fost ascunși, cred că este suficient de elocvent”.

La 30 iunie 1944, printr-un decret al mareșalului Ion Antonescu, Mihai Marina a fost încadrat în corpul consular în gradul de consul general clasa I, începând cu data de 1 iunie 1944.

Conform unei scrisori din 3 septembrie 1948, adresate ministrului de Externe, la 23 august 1944, Mihai Marina a părăsit teritoriul Ardealului de Nord în mod forțat, împreună cu toți membrii fostelor misiuni diplomatice de la acea dată din Ungaria, fiind deportat în Germania, de unde s-a reîntors abia la 1 noiembrie 1945, reluându-și activitatea în Ministerul Afacerilor Străine.

La 21 decembrie 1945, Mihai Marina, reîn-

6 Dr. Mihai Marina, *op cit.*, p. 12.

tors în țară și reîncadrat în Ministerul Afacerilor Străine este numit, printr-o decizie a ministerului, delegat la Conferința Interdepartamentală pentru Reglementarea Plutăritului pe Tisa.

Printr-o nouă decizie a Ministerul Afacerilor Străine, la 27 martie 1946, Mihai Marina este transferat la Diviziunea Afacerilor Politice, secția ungară, iar la 10 aprilie 1946, Mihai Marina cere, printr-o scrisoare adresată ministrului Afacerilor Străine, declanșarea unei anchete în cazul dispariției materialelor de la consulatele de la Oradea și Cluj, lăsate la Legația din Budapesta în momentul deportării personalului diplomatic în Germania. Drept urmare, la 28 mai 1946, printr-o decizie a ministrului, se instituie o comisie de anchetă în cazul acestor materiale dispărute de la Legația din Budapesta, în a cărei componență a intrat și Mihai Marina.

La data de 17 aprilie 1946, printr-un ordin de serviciu al secretarului general al Ministerul Afacerilor Străine, Vasile Stoica, Mihai Marina este însărcinat să se deplaseze în orașele Oradea și Salonta și în regiunile învecinate pentru realizarea unui studiu asupra vieții economice din zonă.

Printr-o nouă decizie a ministerului, la data de 5 noiembrie 1946, Mihai Marina este repartizat

Mihai Marina

cu serviciul de la Diviziunea Afacerilor Politice la Subdiviziunea Afacerilor Consulare. La 27 august 1947, Mihai Marina cerea, printr-o scrisoare adresată ministrului Gheorghe Tătăreanu, aprobarea punerii sale „în poziție de disponibilitate”. Ca urmare a acestei solicitări, la data de 15 noiembrie 1947, Mihai Marina, prin decizia ministerială nr.72.201/1947, a fost „comprimat”⁷.

După „comprimarea” paukeristă, a lucrat ca avocat și jurisconsult pe la diferite întreprinderi și instituții din București, pensionându-se în 1967. Având o pensie de mizerie, trăind greu, a fost „salvat” de intervenția bunului său prieten Harry Maiorovici din Sighet la rabinul Moses Rosen, care i-a acordat o stipendie de la Comunitatea Evreiască pentru meritele în salvarea evreilor de la moarte, cu mult mai substanțială decât pensia de la statul român, pe care l-a slujit ca un mare patriot!

Îngrozită de cutremurul din martie 1977, familia Elena și Mihai Marina s-a mutat la Cluj-Napoca. Mihai Marina, în urma unei boli fizice, moare la data de 15 martie 1980, fiind înmormântat în Cimitirul Central din capitala Ardealului. În toamna anului 1995, Consiliul Local Sighetul Marmației, ca o recunoaștere a meritelor sale de fost demnitar, publicist și istoric al Maramureșului, a atribuit numele său unei străzi

Oricâte rețineri ne-ar fi impus situația noastră de salariați în regimul antonescian, acreditați într-un stat fascist, ca oameni nu am putut rămâne impasibili în fața suferințelor pricinuite de acțiuni care batjocoreau însăși noțiunea de demnitate omenească. Aceasta ne-a impus să acționăm în sprijinul populației evreiești, în măsura posibilităților și cu prudența necesară. Imboldul și sprijinul moral principal în aceste acțiuni, care depășeau cu mult atribuțiile noastre de slujbași, le aveam de la întreaga populație românească din Transilvania de Nord ale cărei convingeri și sentimente le cunoșteam bine și în serviciul căreia ne consideram prin însăși prezența noastră acolo.

Mihai Marina, *Nu putem rămâne impasibili*, în „Magazin istoric”, An X, nr. 6 (111) iunie 1976

7 Publicația „Apșa”, nr. 4 (68), 2011.

din Cartierul Cămara, deși ar fi meritat mai mult. Răsplata a venit de la statul Israel, care l-a numit „Drept între popoare”, iar istoricul și editorul Teșu Solomovici a cerut în *Istoria Holocaustului din România* (2007) ca dr. Mihai Marina să fie inclus în rândul „Sfinților popoarelor lumii”⁸.

Încă de înființare, Uniunea Regională a Românilor din Transcarpatia „Dacia” (URRdT „Dacia”), a început cercetările în ceea ce privește românii rămași departe de Maramureșul istoric din partea dreaptă a Tisei. La ediția I a Simpozionului Internațional din dreapta Tisei „610 de ani de la Stavropighia Peri” (11-12 august 2001), printre participanți s-au aflat și d-nii. conf. univ. Constantin Mălinaș, directorul Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai” și Tiberiu Moraru, președintele Asociației Culturale „Morărița” din Oradea, județul Bihor. Cu acest prilej s-a ajuns la o discuție legată de activitatea Consulatului României la Oradea în perioada Dictatului de la Viena și implicarea consulului Mihai Marina, originar din Apșa de Jos. Multe răspunsuri nu au putut fi aflate pe loc, dar după o vreme destul de scurtă, prin persoana dlui. Tiberiu Moraru, am avut informații detaliate asupra subiectului, fapt pentru care de ani buni cele două asociații, URRdT „Dacia” și „Morărița” organizează anual întâlniri reciproce la Oradea și în Transcarpatia,

care au ca idee omagierea lui Mihai Marina. „Un vis mai vechi a devenit ieri realitate pentru românii din Maramureșul istoric, care an de an vin la Oradea în cadrul unui proiect transfrontalier cultural și educativ desfășurat de Asociația „Morărița din Oradea în parteneriat cu Fundația „Dacia” din Maramureșul istoric (partea ucraineană de astăzi). Este vorba de dezvelirea unei plăci comemorative care consemnează, pe de o parte, funcționarea Consulatului Regatului României, între 6 decembrie 1940-1 noiembrie 1943, în casa care găzduiește astăzi Muzeul Memorial „Aurel Lazăr” din Oradea, iar pe de altă parte evocă numele consulului general al României care a activat la Oradea între 1941-1944, dr. Mihai Marina din Apșa de Jos (Maramureșul istoric). (Loredana Ionaș în publicația „Crișana”)⁹.

În fiecare an în fața Muzeului Memorial „Aurel Lazăr” se adună românii din partea dreaptă a Tisei și depun jerbe de flori în memoria consăteanului lor, dr. Mihai Marina.

În 10 februarie 2016 Consiliul Local din Apșa de Jos, ca o recunoaștere a meritelor dr. Mihai Marina, la cererea Uniunii Regionale a Românilor din Transcarpatia „Dacia”, a atribuit numele dr. Mihai Marina străzii din centrul Apșei de Jos, strada unde s-a născut și a copilărit dr. Mihai Marina până în anul 1938¹⁰.

Mihai Marina, în centrul imaginii

8 Dr. Mihai Marina, *op. cit.*, p. 12.

9 Loredana Ionaș în ziarul „Crișana”, nr. 6493 din 21 iunie 2012.

10 Hotărârea Consiliului local Apșa de Jos, raionul Teceu, Transcarpatia, Ucraina, 10 februarie 2016.

Gheza Vida

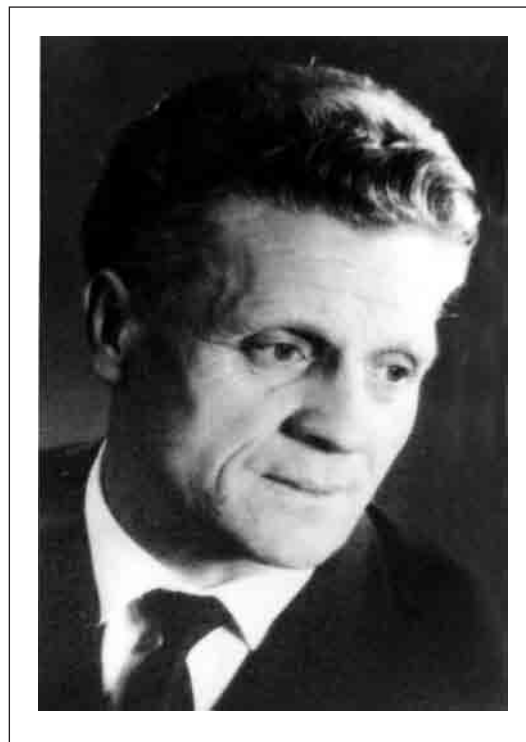
1913-1980

Marius PORUMB

Maramureșul, cel mai nordic ținut al României, ocupă un loc de primă importanță în contextul istoriei, culturii și artei românești; este vatra de străveche istorie, cultură și limbă românească. Patrimoniul cultural și monumental al Maramureșului este de o varietate și o bogăție deosebite, străvechea arhitectură de lemn de aici fiind de o mare originalitate, atingând adesea performanțe artistice și tehnice recunoscute la nivel mondial. În Maramureșul istoric sau în ținuturile românești din imediata vecinătate, biserica de lemn, prin arhaismul și simplitatea sa, este simbol al încreștinării neamului românesc încă de la naștere, fiind o rugăciune înălțată spre Cer. Realizări reprezentative ale arhitecturii de lemn din România, excepționalele biserici de lemn ale Maramureșului, ale Țării Lăpușului, sau ale Chioarului, bisericile de lemn de la Bârsana, Budești Josani, Desești, Ieud Deal, Poienile Izei, Rogoz, Șurdești și Plopiș au fost incluse în tezaurul umanității, fiind înscrise pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, la Baia Mare se naște un important fenomen artistic cu participare internațională – Școala de Pictură, întemeiată în 1896 de Simon Hollósy, pictor maramureșean de faimă europeană, urmată, după 1902, de Școala Liberă de Pictură, Centrul Artistic băimărean având o evoluție ascendentă, după Marea Unire până în contemporaneitate. Mișcarea artistică băimăreană a împlinit 120 de ani de activitate în anul 2016, fiind o mișcare artistică de anvergură europeană, la care au participat un mare număr de artiști (conform statisticilor, peste 4000 de artiști, din întreaga lume).

Între performanțele artistice ale Maramureșului, activitatea sculptorului Gheza Vida se înscrie la loc de cinste, fiind unul dintre cei mai importanți artiști ai României postbelice, recunoscut pe plan internațional, prin expozițiile personale în marile centre europene, prin participarea de două ori la Bienala de la Veneția.

Operele sale fac parte din patrimoniul unor muzee de artă importante din țară, dar și din străinătate. Activitatea sa artistică este apreciată la cote înalte, neatinsă de prea mulți artiști din România.

Despre Maramureș, meșterul Vida spunea cu mândrie și grație: *Sunt un om cu noroc: M-am născut în Maramureș. Maramureșul m-a format ca om și ca artist. Îi rămân adânc recunoscător.*

S-a născut la 28 februarie 1913, la Baia Mare, oraș al minerilor, care era un important centru artistic, frecventat de artiști din multe țări europene, școala de pictură de aici bucurându-se de tradiție și faimă internațională.

Încă din tinerețe, Vida a început să sculpteze în lemn, inspirându-se din viața reală a minerilor și a țăranilor maramureșeni, manifestând o puternică comuniune și admirație față de arta populară maramureșeană.

Din 1932 a frecventat atelierul de pictură al cunoscutului pictor băimărean Sandor Ziffer.

Încă înainte de debutul său expozițional, Vida a fost remarcat de presa băimăreană, care în 1934 scria că este „un talent înnăscut”. Debutează în 1937 la Expoziția Noii Societăți a pictorilor băimăreni, unde a expus mai multe lucrări, fiind apreciate sculpturile sale *Miner* și *Țăran legat de stâlp*. În 1937, Vida pleacă spre Spania, unde, din luna ianuarie a anului următor a participat, în cadrul brigăzilor internaționale, la războiul civil. Din Spania, armata republicană, în retragere, a trecut Pirineii în Franța, membrii brigăzilor internaționale fiind internați în lagărele de la Saint-Cyprien și Gurs, unde Vida a sculptat și a expus în cadrul unei expoziții busturile lui Horea, Cloșca și Crișan. S-a întors la Baia Mare abia în 1941, când orașul, împreună cu întregul Maramureș, era sub ocupație horthistă în urma Dictatului de la Viena. La întoarcerea sa, fiind român și având cetățenie română, a fost permanent supravegheat de poliție, fiind de trei ori concentrat în detașamentele de muncă forțată din Ungaria. În timpul șederii la Budapesta urmează cursurile Academiei de Belle-Arte (1942-1944), având ca profesor pe Jenő Bori. După eliberarea Budapestei, Vida s-a înrolat voluntar în Armata Română, pe frontul antihitlerist, din ianuarie 1945, până la sfârșitul războiului.

Maestrul Vida în atelier

Reîntors acasă după război, Gheza Vida participă în 1946 la prima expoziție de artă plastică organizată la Cluj-Napoca de Raoul Șorban, Emil Cornea și Carol Pleșa, iar în anul următor este prezent la Salonul de Pictură și Sculptură al Transilvaniei, organizat din inițiativa lui Virgil Vătășianu, Sandor Szolnay, Raoul Șorban și Laszlo Gyula.

La 24 octombrie 1948 este vernisată la Cluj-Napoca „Expoziția de artă plastică regională de Stat a Transilvaniei”, unde Gheza Vida expune *Dans oșenesc* și *Buciumașul*, sculpturi în lemn, impresionante ca forță și expresivitate. Cele două lucrări au fost prezente și la Expoziția Anuală de Stat, deschisă în decembrie la Palatul Republicii. Lucrările lui Vida au fost admirate de marele public și apreciate de critica de specialitate, fiind considerate „lucrări de mare talent, de mare vigoare expresivă”. În 1949, sculptorul Gheza Vida este premiat de Ministerul Artelor și Informațiilor.

În 1958, *Expoziția personală Gheza Vida* de la Sala Dalles din București este prezentată și comentată de critici de artă în mod elogios. Eugen Schileru scria: „Vida aduce în arta lui, ca și copacii, mesajul unui eroism simplu și al unui lirism viril”. Petru Comarnescu, în cronică sa plastică, menționa: „În sculptura în lemn, Gheza Vida este, alături de Brâncuși și Ladea, cel mai apropiat de linia tradiției populare, iar *Dans oșenesc*, cioplit dintr-un trunchi de copac de către Vida, este una din pilduitoarele înfăptuiri în acest material”. Comentând expoziția Vida, Dan Hăulică nota: „N-am văzut niciun chip care să respire atâta copleșitoare tărie, câtă se desprinde din imensul *Cap de țăran*, sculptat în lemn de Vida Gheza. N-am întâlnit în expozițiile din ultimii ani niciun obraz asemenea acestui aspru și grav, de titan superb și îndurerat. Ar fi trebuit, fără îndoială, să se cheme *Cap de erou* (în „Gazeta literară”, aprilie 1958).

În următorii ani, artistul participă la numeroase expoziții personale și colective în țară (Baia Mare, Cluj-Napoca, Brașov, Satu Mare, București) și în străinătate (Bienala Internațională de la Veneția, Budapesta, Moscova, Cairo, Alexandria, Damasc, Bratislava, Berlin, Praga, Leningrad, Sofia, Paris, Varșovia, Belgrad, Helsinki, Bologna, Torino, Londra, Roma, Haga, Bruxelles).

În 1964 se inaugurează la Carei, *Monumentul Ostașului Român*, operă datorată sculptorului Gheza Vida, care a colaborat cu arhitectul

Anton Dâmboianu, complexul fiind unul din cele mai ample monumente de for public din România, o realizare de excepție a artei monumentale din România.

Sculpturile lui Vida, de o remarcabilă viçoare, înfățișează personaje în atitudini genuine din viața cotidiană a oamenilor locului: *La fân*, *Odihna*, *Horitoarea*, *Țărancă cu coșul*, *Cap de țaran*, *Butimanu*, *Tropotita*, *Dans oșenesc*, *Veselia*, *Recolta*, *Miner cu lămpaș*, *Mineri*, *Miner citind*, *Copil cu pasăre*, *Copil mâncând*, *Muncitor forestier*, *Femeie împovărată*. Artistul este preocupat de personaje și secvențe ale istoriei românești, amintim sculpturile: *Balada lui Pinte*, *Pinte* Grigore judecând un nemeș, *Dragoș-Vo-*

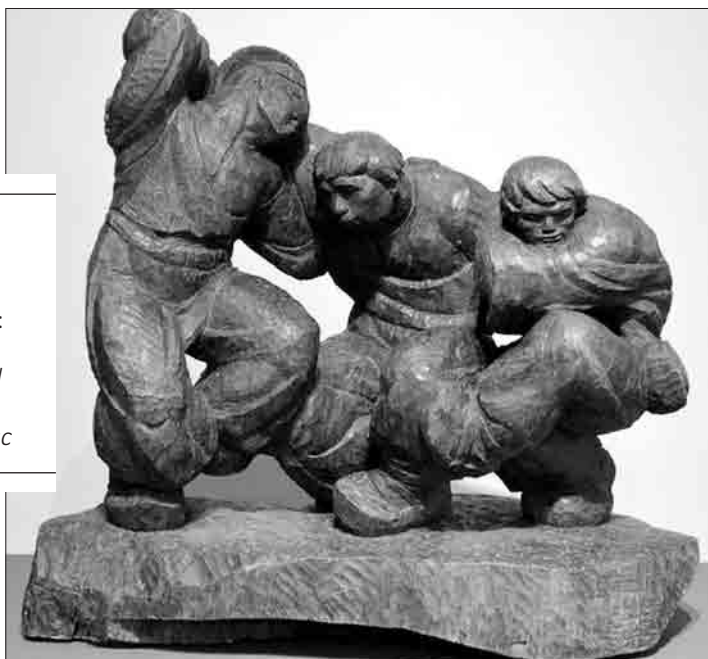
dă, *Memorut*, *Voievodul Gelu*, *Bogdan-Vodă*, *Răscoala*. Un grup mare de sculpturi realizate de marele artist au o bogată încărcătură metaforică, fiind inspirate din universul mitic maramureșean: *Omul Apelor*, *Omul dintre Focuri – Foca*, *Omul Noptii*, *Omul Pădurii*, *Solomonaru*, *Varvara*, *Priculiciul Minei*, *Fata Pădurii*, *Cușma Dracului*, *Mărtoaia*, *Vâlva Minelor*, *Carnaval*, *Botejunea de pe Iza*.

Cioplit mai întâi în lemn în 1966, *Monumentul țăranilor români martiri de la Moisei* (transpus în piatră în 1972) este considerat de criticul de artă Constantin Prut „o sinteză a spiritualității românești, atingând acea tensiune unică la care s-a afirmat vocația ordinii, a echilibrului psihic și cosmic, a locului impregnat decisiv de umanitate, de sanctuarele dacice sau de spațiile de evocare brâncușiene”.

Călătorind prin Maramureș, scriitorul Geo Bogza nota: „În vara trecută oamenii Maramureșului – acei oameni pe care nu mi-i pot închipui decât falnici și mândri – nu s-au dezmințit și au ridicat la Moisei, din trainic și nobil lemn de stejar, un complex monumental cum nu se mai găsește, în niciunul din satele noastre. Un complex monumental, căruia i se poate spune așa pe bună dreptate, ca acela ridicat de Brâncuși la Târgu-Jiu... Totul e sobru, sever, plin de simboluri și semnificații profunde, scoțând de sub tristețea cimentului și reintegrând în nobilele tradiții ale Maramureșului amintirea celor douăzeci

Trei lucrări din creația sculptorului Vida Gheza:
Miner,
Buciumașul
și
Dans oșenesc

și nouă de fii ai săi, uciși de cea mai rea fiară ce și-a purtat pașii pe acolo. Autorul acestui monument, inspirat din sanctuarul dacic de la Grădiște, este sculptorul Gheza Vida, a cărui faptă merită lauda întregului nostru popor”. („Contemporanul”, ianuarie, 1967).

Între monumentele create de Vida, *Sfatul bătrânilor* (1973), realizat mai întâi în lemn (în prezent la Muzeul de Artă) și apoi în piatră, amplasat la Baia Mare, ca un simbol, în vecinătatea Palatului Administrativ, este un grup statuar impresionant, cu o largă deschidere filosofică, ce vine dinspre străvechea civilizație a satului românesc, reprezentând un moment profund și solemn legat de viața obștii.

Sintetizând, Raoul Șorban, autorul monumentalei monografii dedicate marelui sculptor, scria: „Vida este sculptorul unui popor, întărit cu credința în dreptul de viață universală al valorilor autohtone. Cu această înzestrare opera sa rămâne mărturia acelei acțiuni spirituale, ce întrunește într-o structură unică omul, artistul și istoria”.

În opera lui Vida, *Monumentul Ostașului Român de la Carei* sau *Monumentul țăranilor români*

martiri de la Moisei au devenit simboluri naționale în conștiința publică românească, fiind excepționale realizări artistice, adevărate puncte de reper în evoluția sculpturii contemporane din România.

Opera sa a fost încununată de numeroase premii și distincții, iar în 1974 Academia Română l-a ales între membrii săi. În anul 2013 la centenarul nașterii sale, expozițiile cu operele sale au fost organizate la București, Cluj-Napoca, la Academia di Romania din Roma, precum și la Baia Mare. În Aula Academiei Române din București s-a desfășurat Simpozionul Național dedicat marelui sculptor. La Baia Mare, în orașul său natal, prin donația făcută de familie, s-a organizat Muzeul Memorial „Gheza Vida”, într-un spațiu adecvat din centrul istoric, ce aparține primăriei.

Anul acesta se împlinesc 105 ani de la nașterea marelui sculptor. Cu acest prilej în Parcul Central, în preajma serelor în care înfloresc cactușii lui Vida, sâmbătă 12 mai 2018, la orele 15, în anul Centenarului Marii Uniri s-a vernisat bustul în bronz al meșterului Vida, lucrarea sculptorului Ioan Marchiș, un dar făcut de familie orașului Baia Mare și Maramureșului.

Monumentul țăranilor români martiri de la Moisei

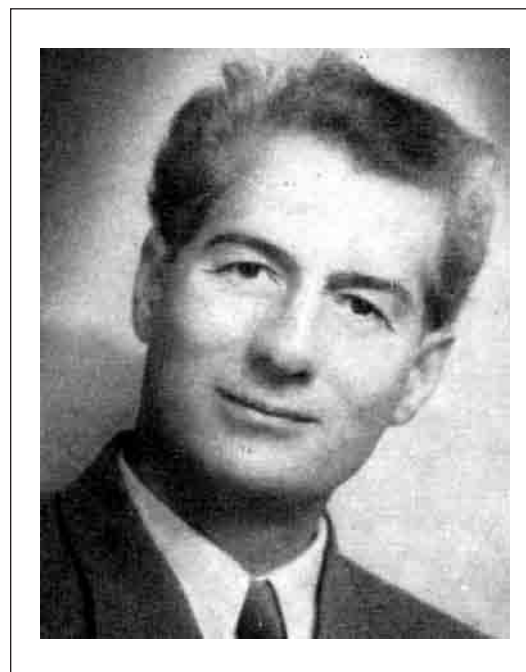
Gheorghe Chivu

1912-1986

Angela-Monica JUCAN

Gheorghe Chivu a fost profesor, pictor și poet dobrogean, stabilit, însă, în 1948 în Sighetul Marmației, unde a și rămas până la sfârșitul vieții (cu o sincopă băimăreană). Din păcate, fiind scrise după amintiri personale ale unor apropiați ai lui Chivu și după afirmații ale acestuia, există publicate mai mult biografii conținând unele date fanteziste, preluate de la un autor, la altul, fără cercetare documentară. Vom încerca aici, în măsura posibilului, eliminarea câtorva dintre erori.

Gheorghe Chivu s-a născut la 2 decembrie 1912, în localitatea Chirnogeni (pe atunci, raionul Negru-Vodă, astăzi, județul Constanța). Părinții au fost agricultori neștiutori de carte – Dobre (35 de ani) și Dumitra (născută Panduru, 30 de ani). Tatăl a murit în luptele de la Turtucaia, fiind, astfel, erou al războiului pentru reîntregirea neamului, dar și fiu de erou, fiindcă bunicul patern al lui Gheorghe Chivu a căzut în Războiul de Independență. Mama nu a murit „curând” după tatăl lui Chivu, așa cum s-a afirmat, fiindcă la data încorporării lui Chivu în armată (1940), trăia. Despre frați, nu avem date sigure. Într-un interviu¹ acordat lui Gheorghe Pârja, artistul declară că a avut un frate mai mare, Radu, mecanic, plecat prin 1919, cu pașaport NANSEN, în America, moment după care nu s-a mai știut nimic despre el. Fratele e menționat și într-o autobiografie, însă la încorporarea în armată, Chivu nu îl declară. Există câteva date despre surorile Tudora (născută în 1912 – moartă prematur, de rabie –, cu care trebuie să fi fost frate geamăn), Ioana (născută în 1914 și stabilită mai târziu în București) și Maria (născută în 1920 – va fi avut alt tată –, căsătorită în satul Plopeni, comuna natală). La încorporare, Chivu mai declară un frate, de 4 ani, numit tot Gheorghe, dar, date fiind vârsta mamei și prenumele identic, e puțin plauzibil să fi existat

în realitate și, de altfel, acesta nu mai apare pomenit nicăieri.

Ca orfan de război, Gheorghe Chivu a ajuns în evidența și grija Casei Invalizilor, Orfanilor și Văduvelor de Război (I.O.V.R.), având, astfel, șansa de a face școală. Sub protecția acestei instituții, urmează la Constanța școala primară, tot acolo gimnaziul și începe cursurile Seminarului Teologic. La Constanța a luat prima dată Gheorghe Chivu penelul în mână, aici a făcut și primele încercări literare: „Am început să scriu la Constanța de la vârsta de 8 ani, cu marea înaintea caietelor mele; dar marea nu s-a îndurat să treacă atât de albastră și adâncă în paginile mele și încă o aștept”². La sfârșitul anului școlar 1930-1931, Seminarul din Constanța s-a desființat, iar elevii au fost repartizați la alte școli. Așa va fi a ajuns, în 1931 (anul școlar 1931-1932) Gheorghe Chivu la Dorohoi, la Seminarul „Pimen Mitropolitul”, cu grupul de 33 de elevi de clasa a VIII-a de la

¹ Gheorghe Pârja, *Dialoguri cu ferestre spre Nord*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005, p. 91.

² *Dialog cu poetul Gheorghe Chivu*. [Interviu realizat de Petre Got], în „Pentru socialism”, nr. 4.375/1968, p. 2.

Constanța³. Prin voia unui oarecare inspector adjunct din Cernăuți, în 1933 a fost lichidat și acest seminar, iar elevii au fost nevoiți să se mute în altă parte, pentru continuarea studiilor⁴. Gheorghe Chivu a ajuns, astfel, în toamna lui 1933, la Seminarul „Sfântul Apostol Andrei” din Galați, lucru real, fiindcă armata îl are înregistrat ca seminarist la Galați, din anul încorporării (1934), până la absolvirea școlii (1937); de altfel, arhiva militară istorică ne oferă și numărul diplomei de absolvire a Seminarului: 543/1937, ceea ce infirmă categoric declarația lui Chivu către Gheorghe Pârja: „Am urmat studii secundare la Constanța, Dorohoi și Galați (1925-1932), apoi între 1933-1939 am fost student la Academia de Arte Frumoase din București, clasa lui Camil Ressu”⁵! Tot din informarea primită de la UM 02405 Pitești, știm că abia din 1938 figura ca student al Academiei de Arte Frumoase din București, iar diploma⁶, eliberată în 15 ianuarie 1946 și semnată de Mihai Ralea – ministrul Culturii și Cultelor –, Jean Alexandru Steriadi – directorul Academiei, Camil Ressu – directorul Învățământului superior – și de către titular, atestă faptul că Gheorghe Chivu a promovat cu calificativul „foarte bine” examenul de licență, la Secțiunea pictură, diviziunea pedagogică, absolvind facultatea în 1940. Totuși, un an mai târziu, figurează în evidențele armatei cu un concediu de aproape o lună (12 nov.-10 dec. 1941), luat pentru susținerea unor examene la Academia de Arte Frumoase (poate pentru un grad didactic). În același interviu acordat lui Gheorghe Pârja, Gheorghe Chivu vorbește despre o perioadă de studii în Italia, dar din nou datele oferite de el nu coincid cu documentele oficiale: „[...] în 1938, în anul IV, am primit o bursă de studii în Italia”⁷.

În armată, este încorporat la 19 octombrie 1934, însă, fiind elev, după trei zile este dispensat și lăsat la vatră. În perioada 1934-1940 este amânat în mod repetat de la încorporare, pentru continuarea studiilor. Stagiul militar și-l începe în 27 noiembrie 1940, ca soldat cu termen redus, la Re-

gimentul 2 Infanterie Fortificații, iar două zile mai târziu, având studii superioare, este trimis la Bacău, pentru a susține examenul de admitere la Școala de Ofițeri de Infanterie Rezervă. Din cauza unor probleme de sănătate, este respins și revine la Regiment. La 12 decembrie 1941, își încheie stagiul militar, însă este menținut concentrat până la mijlocul anului 1942. În perioada 1 iulie-12 noiembrie 1941, caporalul t.r. Gheorghe Chivu a participat la luptele pentru eliberarea Basarabiei, făcând parte din Compania de transmisiuni a regimentului său. (Că a făcut războiul „de la un cap la altul”⁸ se dovedește a fi o fabulă. În realitate, au fost patru luni și mai puțin de jumătate). Nu este lăsat la vatră decât la 1 decembrie 1943, așa cum este consemnat în Livretul său militar, însă livretul conține cel puțin o greșeală, data încorporării apărând ca fiind în 1 decembrie 1942! Apoi, în evidențele armatei figurează, din 25 februarie 1944, ca desenator cls. I, diurnist, în cadrul Statului Major al Aerului; în Cartea de muncă apare, însă, data de 1 februarie 1944, iar ca dată a încetării activității sale acolo, se consemnează 1 noiembrie 1945.

Se pare că Gheorghe Chivu a făcut, nouă luni, naveta București-Medgidia, din moment ce, în perioada 1 decembrie 1944-31 august 1945, figurează și ca profesor la Seminarul Musulman din Medgidia. De fapt, din compararea datelor, rezultă că întreaga lui activitate la Seminarul Musulman a fost dublată de cea de la București. Dar data încetării activității la Subsecretariatul Aerului trebuie să fie o (altă!) greșeală de înscris. E singura explicație pe care o găsim pentru suprapunerea, timp de două luni, a activităților de la București și Oradea, distanța fiind prea mare pentru o activitate în paralel. Probabil, Chivu a plecat de la București în septembrie, și nu în noiembrie: în Cartea de muncă, lunile au fost indicate prin cifre romane și credem că cifrele au fost inversate (IX/XI). Și cărți de muncă are două, cu date parțial diferite.

La Oradea, Gheorghe Chivu a lucrat doi

3 Seminarul Teologic Liceal Ortodox Sfântul Ioan Iacob, Dorohoi, în: https://ro.orthodoxwiki.org/Seminarul_Teologic_Liceal_Ortodox_SF%C3%A2ntul_Ioan_Iacob,_Dorohoi

4 *ibid.*

5 Gheorghe Pârja, *op. cit.*, p. 92.

6 Toate actele lui Chivu la care facem referire se păstrează în original la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației.

7 Gheorghe Pârja, *op. cit.*, p. 93.

8 Un exemplu: „Participă la al Doilea Război Mondial, de la un capăt la altul” (Ioan Ardeleanu-Pruncu, *Școala de Artă „Gheorghe Chivu” Sighetul Marmației. 140 de ani de învățământ artistic*, s.n., Sighetul Marmației, 2006, p. 72).

ani: între 1 septembrie 1945 și 31 august 1946, la Școala Medie Tehnică de Comerț (numită în a doua carte de muncă „Liceul Comercial”, după noua denumire), iar între 1 XI 1946 (dar suspectăm din nou neatenția secretarului și suntem aproape siguri că era 1 IX 1946...) și 31 august 1947 – la Liceul Industrial de Fete. Între 1 septembrie 1947 și 1 noiembrie (?) 1948, figurează ca profesor la Liceul Mixt din Șimleul Silvaniei. În acest (prim) carnet, data plecării de la Șimleu coincide cu cea a sosirii la Sighet, unde, din chiar 1 XI 1948, este înregistrat începându-și activitatea la Școala Pedagogică. Nu însă și în a doua carte de muncă, potrivit căreia, Chivu s-a prezentat la Școala Pedagogică Mixtă Română din Sighet la 1 septembrie 1948.

La Sighet, trei ani (1 septembrie 1955-1 septembrie 1958) Gheorghe Chivu a predat desenul la Școala Medie nr. 1 „Filimon Sârbu”, Colegiul Național „Dragoș-Vodă” de azi, apoi a fost profesor de desen și caligrafie la Școala Pedagogică (actualmente, Liceul Pedagogic „Regele Ferdinand”), având și ore de pictură la Școala Populară de Artă⁹ (numită, astăzi, „Gheorghe Chivu”). La 30 iunie 1959, i se eliberează un atestat de profesor, specialitatea desen, cu drept de predare la toate clasele învățământului preuniversitar. Din pasiune pentru muzică și având talent muzical, a făcut parte din corul cadrelor didactice, în care cânta la bas. Din obligație, a fost nevoit să răspundă la poruncile vremii, făcând „planșe, lozinci și poezioare pentru serbări școlare”, ca și munci mai puțin „culturale”¹⁰. De la 1 septembrie 1973, este pensionat; avea gradul didactic I și, în 1972, i se acordase građația de merit.

După retragerea din activitatea didactică, s-a dedicat mai mult creației artistice plastice și

poetice. Câțiva ani (puțini) a locuit în Baia Mare (nu am reușit să aflăm perioada exactă, decât că aceasta a fost după pensionare și cu periodice reveniri în Sighet). A participat la viața culturală a ambelor orașe¹¹.

A decedat în 18 octombrie 1986, la Sighetul Marmăției, unde este și înmormântat, în Cimitirul Ortodox (str. Rodnei). Mormântul este întreținut (și renovat în anul 2006) de familia Zaharia, care este și moștenitoarea drepturilor de autor, Gheorghe Chivu neavând urmași.

Chivu declară că prima poezie (nu știm cu ce titlu) i s-a tipărit în revista școlară dorohoiană „Crizanteme” (care a apărut în perioada 1930-1934). Totuși, debutul publicistic este considerat a se fi petrecut la maturitate (la vârsta de 31 de ani) și este legat de o internare la Moroeni (unde era un sanatoriu TBC), aici întâlnindu-se cu Domnița Gherghinescu Vania, care l-a introdus într-un cerc literar și i-a mijlocit apariția a două poezii în revista lui Dumitru Gherghinescu Vania „Claviaturi”, de la Brașov: poezia *Apocalips*¹², apărută în mai 1943, iar în numărul următor, poemul *Vedere din port*. Alte colaborări, la: „Revista Fundațiilor Regale”, „Viața românească”, „Tribuna”, „România literară”, „Familia”, „Astra”, „Steaua”, „Tomis”, ca și la publicații locale maramureșene, sau în revista școlară „În prag”. În perioada interbelică, a frecventat cenaclul „Sburătorul”, al lui Eugen Lovinescu, apoi, după încetarea activității acestuia (1943), s-a alăturat, împreună cu cei grupați acolo, cenaclului „Kalende”, patronat de Vladimir Streinu. La doi ani de la debut, primește, pentru cartea *Zumbe* Premiul scriitorilor tineri needitați, al Fundațiilor Regale, *ex aequo* (celălalt premiat fiind Mihail

9 „Din 1950 până în 1975 Gheorghe Chivu a fost profesor la Catedra de arte plastice a Școlii Populare de Artă. Cu o normă întreagă sau, uneori, cu o jumătate, după cum erau împrejurările, profesorul Chivu a fost prezent mereu” (Ioan Ardeleanu-Pruncu, *op. cit.*, p. 73.).

10 *Ibidem*, p. 74.

11 „Pentru viața culturală a cetății, venirea lui Gheorghe Chivu la Baia Mare a fost un mare câștig. La cenaclul «Nord», prezența poetului era mult așteptată. Nu era ședință să nu ia cuvântul și, pe tineri îi sfătuia cu atenția și competența care îl caracterizau. // [...] // La activitățile pe care le-am inițiat în întreprinderi, cum se cerea atunci, poetul a răspuns prezent de fiecare dată. Activitățile la care l-am invitat, organizate de I.M.R.A.U.T., Combinatul Chimic, I.P.E.G., Filatura de Bumbac, au fost veritabile evenimente, rămase în memoria participanților” (Pamfil Bîlțiu, *Cu Gheorghe Chivu, de la Sighet la Baia Mare și retur*, în „Bibliotheca septentrionalis”, nr. 2/2006, p. 19-21).

12 După unele surse (Mircea Berceanu, *Chivu Gheorghe*, în *Dicționarul scriitorilor români* [coord.: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu], vol. I, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 564; Wikipedia), însă, ar fi debutat în anul 1938, în revista „Luceafărul”, dar fără a se indica vreun titlu cu care ar fi apărut aici sau număr de revistă. În alte lucrări, debutul apare ca fiind în „Claviaturi”, dar în anul 1944 (Marian Popa, *Dicționar de literatură română contemporană*, Editura Albatros, București, 1971, p. 169; idem, *Dicționar de literatură română contemporană*, ed. a 2-a rev., Editura Albatros, București, 1977, p. 147-148; Ioan Ardeleanu-Pruncu, *op. cit.*, p. 72).

Gheorghe Chivu vorbind la o întâlnire cu Nichita Stănescu.
Fotografie din Colecția Echim Vancea

Împreună cu poeta și traducătoarea Ileana Mihai.
Fotografie din Colecția Echim Vancea

Crama). Debutul editorial s-a produs abia după 20 de ani (1966), cu același titlu, *Zumbe* (Editura pentru Literatură), dar cu conținutul volumului mult schimbat. Urmează, la distanțe de doi-trei ani: *Apocrife* (Editura pentru Literatură, 1969), *Metope* (Editura Eminescu, 1972), *Cantoria* (Dacia, 1980), *Brazde străbune* (Dacia, 1984). A fost inclus, în timpul vieții și postum, în numeroase volume colective. Din mai 1969, a fost membru al filialei maramureșene a Uniunii Scriitorilor din România. La Sighet, a frecventat Cenaclul literar „George Coșbuc” al Casei de Cultură, iar la Baia Mare, Cenaclul „Nord”.

Privitor la creația sa poetică, unii critici au judecat obiectiv, prezentând-o favorabil sau moderat-favorabil, alții, obedienți directivelor politice, au apreciat negativ poezia lui Chivu, care, atât în literatură, cât și în pictură, a fost mai aproape de curentele moderne decât de expresia clasică, deși a ales de multe ori o tematică în gustul „partidului”. Redăm câteva fragmente de critică literară:

Mircea Berceanu: „Deși artele plastice îi sunt mai mult decât familiare, C[hivu] introduce numai sporadic elemente picturale în poezie. Rarele pasteluri, unele titluri vag aluzive sau culorile toamnei sunt prezente mai cu seamă în *Zumbe* (1966) și din ce în ce mai puțin în celelalte volume. Sentimentul erotic, dominant în *Cantoria* (1980), este exprimat adesea cu o anume violență, în imagini impudice, în blesteme de «înger căzut» și prin pasiuni devastatoare. Oscilând între dragoste și milă, păcat sau rit nupțial, el se amplifică, tinzând să treacă peste orice interdicție, dar nelipsit, totuși, de speranța purificării ce va determina o continuă stare de neliniște. În acest holocaust, poetul cedează imboldului «abandonează-te în tâmplării», lăsându-se pradă și unei senzualități acerbe. Două simboluri pot fi desprinse cu ușurință: primul, cel al lui don-juan [sic], care în *Balada poetului de odinioară* se spânzură pentru a-i sfida în acest fel pe cei ce l-au condamnat; cel de-al doilea, reprezentat de Acteon, prin care se aduce o intensificare a nuanțelor tragice, moartea eroului mitic fiind descifrată în ruginiul frunzelor de toamnă (*Evocări autumnale*). Revine destul de des în poezia lui C[hivu] și motivul privirii înapoi, preluat, desigur, dintr-un alt mit, acela al lui Orfeu. Poetul se lasă rareori tentat de stilul baladesc, iar în poezia patriotică nu se vrea decât o voce

modestă la «imnul țării», amintind în abordarea tematicii istorice de Emil Botta. Adevărata măsură a lirismului său o dă în cele din urmă erotica¹³.

Miron Blaga: „Poet din stirpea aleasă a «generației pierdute», Gheorghe Chivu revine în actualitate cu un superb volum de versuri patriotice de autentică vibrație și fulminantă ardență – *Brazde străbune* [...]”¹⁴.

Augustin Cozmuța: „Poezia lui Gheorghe Chivu atestă un temperament vulcanic, cu o neistovită putere de erupție [...]. Magma poetică se revarsă tumultuoasă, incandescentă, cristalizând apoi în multiple și sinuoase tipare formale, ceea ce i-a determinat pe unii să vadă în acest proces doar incoerență de expresie, brutalizare de cuvinte și fraze, excluzându-și astfel posibilitatea de a reține substanța lirică a acestor texte. Măsura și ritmica versului se constituie armonios sau contorsionat, precum imprevizibila dispunere a lavei. // Poeziei lui Gheorghe Chivu îi sunt caracteristice exultanța și spiritul jubilat în fața naturii și a omului integrat ritmurilor acesteia [...]. // Gestul larg și solemn, de frenetic toast și închinare, capătă grandoare prin aglomerare de termeni cu rezonanță specifică, pronunțați cel mai adesea în ton imperativ-exclamativ (năvală, potop, vuiet, înverșunat, aprig, dezlănțuit, a urni, a vărsa, a tropoti, a jefui, a tâlhări, a sfășia ș.a.), într-un crescendo contrapunctat final cu elemente în manieră romantică, câteodată expresionistă”¹⁵.

Florin Manolescu: „Ceea ce mă surprinde când citesc *Apocrifele* lui Gh. Chivu este incompatibilitatea și diferența de «umoare» a celor mai multe dintre poeme. Senzația aceasta este atât de precisă, încât am certitudinea că în aceste versuri se exprimă două temperamente – unul liniștit, meditând în marginea mării sau construind povești în decor mitologic [...], altul halucinant și violent, pierzându-se în incoerență de expresie, brutalizând cuvintele și frazele [...]”¹⁶.

Emil Manu: „Artist plastic, cu studii de specialitate, călătorit prin muzeele Italiei și Franței, dar mai ales prin peisajele țării, prin pelinurile dobrogene, prin pădurile umede din Țara de Sus

Acordând autografe.
Fotografie din colecția Echim Vancea

sau prin liniștile agreste ale Ardealului nordic, Gh. Chivu aduce în literatura românească de azi o reverberație disimulată spontan a picturii în poezie. Considerată o lirică de peisaj, cu confesiuni și melodii, poezia sa este un comentariu pictural al naturii, dar aplicat cu familiaritate și discreție lumii elementare cu care se găsește în permanent dialog sentimental [...]”¹⁷.

Ion Negoïtescu: „Există în cântarea generală, în aceste «zumbă» ale lui Gheorghe Chivu, trei zone lirice, ca mărire în cuprinsul oceanului identificabile. Întâia, edenică, de primăveri strălucite, cu păsări, ca înaripări ale sufletului, cu vânt purtător de eufori și limpezimile simțirii, tărâm de vegetații nuntinde și ape muzicale. [...] // Cea de a doua zonă lirică se constituie la Gheorghe Chivu prin viziunile sale erotic-marine. Fără ca tonalitatea fundamentală, generoasă să dispară, sensibilitatea poetului se îmbogățește, totuși, cu umbre; poate și senzualismul impulsurilor lirice aduce cu sine mai întunecate unde. [...] // Realizarea supremă a celei de-a treia zone, de temerități sensibile și metaforice, fiind poemul *Nud* («Din ocheadele lui izvora noaptea, / Nu știm

13 Mircea Berceanu, *loc. cit.*

14 Miron Blaga, *Gheorghe Chivu. Brazde străbune*, în „Familia”, nr. 2/1985, p. 2.

15 Augustin Cozmuța, *Alte pagini de critică literară*, Editura „Risoprint”, 2014, p. 30-33.

16 Florin Manolescu, *Gheorghe Chivu. Apocrife*, în „România literară”, nr. 7/1970, p. 11.

17 Emil Manu, *Eseu despre generația războiului*, Editura Cartea Românească, București, 1978, p. 133.

de atâta negru cum mai vedea») vrednic să figureze în antologiile poeziei noastre erotice. Păcat doar că, între cele câteva poeme remarcabile din această zonă ultimă (prima, de fapt, evolutiv) și incantațiile de ordin ornitologic și marin, distanța calității e destul de decepționantă¹⁸.

Ion Oarcăsu: „Revelația întregă, neumbriată, a poetului o avem [...], cum anticipam, în lirica sa de peisaj, confesivă și melodioasă, atentă la nuanțe și sugestii, muzicală, dar și picturală în același timp. [...] // [De asemenea,] Gheorghe Chivu se dovedește [...] un poet al stărilor complexe, dezvăluite gradual, printr-o tehnică a mutațiilor psihice și a nuanțelor imprevizibile care ține, fără îndoială, nu numai de vocația lirică, absolut certă, ci și de o cultură estetică avansată¹⁹.

Roxana Sorescu: „Din volumul *Zumbe*, scris înainte de 1946, dar editat în 1966, numai titlul a mai rămas teribilist. Versurile cultivă alegorii limpezi, într-o manieră muzical-tradițională. [...] // Poetul își face un crez din datoria de a nu se lăsa pradă tristeții și de a cânta permanența vieții învingătoare [...]. Când se inspiră din tematica revoluției, focul, valul de sânge colosal al veacului, schelele și mistria sunt elementele scoase din recuzita comună a vremii. Nu lipsește peisajul convențional, descrierea mării însoțite de oțelarul care doarme în brațe cu plaja, aducând cu el la odihnă efortul și șarjele. // Poet inegal, căci se străduiește să fie entuziast când nota sa specifică este de mică tristețe de romanță, Gheorghe Chivu

depășește locul comun într-o expresie calmă a melancoliei de dincolo de moarte [...]. // Volumul *Apocrife* (1969), rămas tot la alegoria simplă, introduce o imagistică mai ironică și mai îndrăzneată, de influență argheziană, de obicei [...]²⁰.

Gheorghe Chivu s-a remarcat și ca pictor, fiind profesionist în acest domeniu al artelor. Poate din greșeală, în mai multe locuri se spune că a participat în 1946 la *Salonul Oficial*. Nu am găsit catalogul acelei expoziții, în schimb, l-am găsit pe cel al *Salonului Oficial de Pictură și Sculptură* din 1945, organizat de Ministerul Artelor în perioada iunie-iulie, catalog în care Chivu apare în lista expozanților, cu două lucrări, ambele intitulate „Peisagiu” (pagina 21, pozițiile 86, 87, la Secțiunea de pictură a artiștilor români) și este, de asemenea, trecut în indexul cu numele artiștilor și adresele lor (p. 51). În 20 iunie 1959, prin decizia 7.734, devine membru al Fondului Plastic din R.P.R. (mai târziu, Uniunea Artiștilor Plastici din România), Secția pictură – Baia Mare-Sighet. A avut expoziții personale și a participat la numeroase expoziții colective la Sighetul Marmației, Baia Mare, Satu Mare, Oradea, Constanța, Tulcea, Ivano-Frankovsk (URSS, Ucraina), Gyula (Ungaria). Lucrări plastice ale sale se află în custodia Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, a Școlii Populare de Artă „Gheorghe Chivu” din Sighetul Marmației, în colecțiile Muzeului de Artă „Centrul Artistic Baia Mare”, în colecții particulare (cele mai bogate fiind

Gheorghe Chivu în mijlocul unui grup de intelectuali sigheteni. Fotografie din Colecția Echim Vancea. În dreapta, casa în care a locuit la Sighet.

18 Ion Negoïtescu, *Scriitori moderni*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p. 453-457.

19 Ion Oarcăsu, *Oglinzi paralele. Eseuri și foiletoane*, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 200, 203.

20 Roxana Sorescu, *Gheorghe Chivu*, în *Literatura română contemporană* [coord.: Marin Bucur], vol. I. *Poezia*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 372-373.

ale familiilor Zaharia și Halga, din Baia Mare), iar Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” deține o pictură.

În ce privește critica de artă, Gheorghe Chivu are mai puține referințe, însă, de obicei, favorabile. Două exemple:

Tiberiu Alexa: „Există în pictura sa un îndemn disimulat de a ne apropia de natură, nu prin intermediul ochiului, ci cu resorturile lăuntrice ale simțirii. O cromatică discretă, caldă, structurată pe construcția aerisită a imaginii, trădează o sensibilitate distinsă, capabilă să vibreze la frumuseți exterioare, dar și la imbolduri lăuntrice nedeslușite”²¹.

Nicolae Suci: „Pătrundem în spațiul pictural al lui Gheorghe Chivu printr-o lumină solară și, din cercetările pe care le-am desfășurat [...], era printre puținii [...] pictori preocupați de prezența peisajului marin în pictură. // [...] Acest dialog tranșant pe care Gheorghe Chivu îl propune în lucrările Domniei Sale se structurează, în primul rând, pe acordurile complementare închis-deschis, dar și pe cele de calitate. Iată că nu putem vorbi doar despre peisaje marine, ci putem vorbi despre compoziții în care este vorba, fie de un peisaj marin, fie că este o iarnă din Maramureș, fie că este vorba de un peisaj citadin, fie că este vorba de compoziții ample istorice cu pretențioase reprezentări plastice în câte două registre dispuse fie pe verticală, fie într-o succesiune a formelor [...] și constatăm că în ele [...] se relevă o preocupare pentru arta modernă de o factură rar întâlnită în acea perioadă proletcultistă. [...] // Concluzionând, [...] avem de-a face cu o pictură de factură monumentală. Vedem o știință a rânduirii compoziției pe care Resso o impunea la clasă [...], o rigoare a desenului însușită și o rigoare a culorii pe fond, vedem cum toată școala de pictură interbelică [...] îl relevă și îl revendică pe Gheorghe Chivu ca pe unul din cei care sunt o autoritate în domeniul picturii”²².

În spațiul didactic, Gheorghe Chivu a fost un profesor iubit, dăruit misiunii sale, apropiat de elevi, responsabil, înzestrat cu tact pedagogic,

putere de seducție și convingere, posesor al unei vaste culturi; nu s-a rezumat la predarea desenului, iar generațiile pe care le-a îndrumat nu doar că îi păstrează o amintire frumoasă, ci depun eforturi ca de Gheorghe Chivu să știe și cei care vor veni după noi. În anul 1992, la împlinirea a 80 de ani de la nașterea artistului, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare a editat un *Caiet biobibliografic* realizat de Laura Temian. În același an, Școlii Populare de Artă din Sighet i s-a atribuit numele lui. S-au făcut demersuri, dar nu s-a reușit amenajarea unei case memoriale; există, însă, o placă comemorativă pe fațada casei (aparținând familiei Zaharia) în care Gheorghe Chivu a locuit în Sighet. În 1998, Școala Populară de Artă a organizat prima ediție a manifestării omagiale intitulată „Domnului profesor, cu dragoste”, în cadrul căreia s-a desfășurat un concurs de artă plastică adresat elevilor din județ, iar următoarea ediție, care a avut loc în anul 2002, a avut o secțiune de creație poetică. În anul 2002, la 19 noiembrie, Consiliul Local Sighetul Marmăției i-a acordat post-mortem titlul de cetățean de onoare al municipiului²³. La împliniri de cifre rotunde sau ordinare aniversare sau comemorative, se organizează expoziții, simpozioane, momente de evocare, recitaluri poetice și muzicale, alte manifestări omagiale, la care sunt invitați sau în care sunt implicați și elevii. Între instituțiile organizatoare, se regăsește și Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, care, în anul 2006, la 20 de ani de la moartea lui Chivu, a prezentat o expoziție de pictură și documentară și a editat și un catalog – în două variante: unul alb-negru, cu informație sumară, altul color, mult adăugit (texte și reproduceri) – al expoziției. O secțiune din numărul 2/2006 al revistei „Bibliotheca septentrionalis” a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” îi este dedicată. Articole despre Gheorghe Chivu au apărut și în alte numere ale acestui periodic. Sub egida aceleiași instituții, s-a încercat și redactarea unei monografii, însă proiectul a eșuat din cauza dificultății documentării.

BIBLIOGRAFIE

VOLUMELE lui Gheorghe Chivu

- *Zumbe*, Editura pentru Literatură, București, 1966.
- *Apocrife*, Editura pentru Literatură, București, 1969.

21 *Nagybánya képekben. Imagini din Baia Mare. Pictures of Baia Mare*, Electro Sistem, Baia Mare, 2009, p. 108.

22 Nicolae Suci, *Spațiul pictural al lui Gheorghe Chivu*, în „Bibliotheca septentrionalis”, nr. 2/2006, p. 14.

23 Ioan Ardeleanu-Pruncu, *op. cit.*, p. 74, 75.

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

- *Metope*, Editura Eminescu, București, 1972.
- *Cantoria*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980.
- *Brazde străbune*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984.

REFERINȚE CRITICE

- Alexa, Tiberiu; Moldovan, Traian; Muscă, Mihai, *Centrul artistic Baia Mare. 1896-1996*, Baia Mare, Inspectoratul pentru Cultură al Județului Maramureș; Muzeul Județean Maramureș, 1996.
- Alexa, Tiberiu; Moldovan, Traian; Muscă, Mihai, *Centrul artistic Baia Mare 1896-1996*, Baia Mare, 1997.
- Ardeleanu-Pruncu, Ioan, *Școala de Artă „Gheorghe Chivu” Sighetul Marmației. 140 de ani de învățământ artistic*, s.n., Sighetul Marmației, 2006.
- Barbosa, Octavian. *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București, Meridiane, 1976.
- Barbu, Eugen. *O istorie polemică și antologică a literaturii române de la origini și până în prezent. Poezia română contemporană*, București, Eminescu, 1975.
- Berceanu, Mircea, *Chivu Gheorghe*, în *Dicționarul scriitorilor români* [coord.: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu], vol. I, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.
- Bilțiu, Pamfil, *Cu Gheorghe Chivu, de la Sighet la Baia Mare și retur*, în „Bibliotheca septentrionalis”, nr. 2/2006
- Blaga, Miron, *Gheorghe Chivu. Brazde străbune*, în „Familia”, nr. 2/1985.
- Cozmuța, Augustin, *Alte pagini de critică literară*, Cluj-Napoca, Risoprint, 2014.
- Cozmuța, Augustin, *Punct critic. Comentarii literare*, Cluj-Napoca, Roprint, 2014.
- Cozmuța, Augustin, *Punct de trecere. Interviu*, Baia Mare, Gutinul, 1995.
- *Dialog cu poetul Gheorghe Chivu*. [Interviu realizat de Petre Got], în „Pentru socialism”, nr. 4.375/1968.
- Manolescu, Florin, *Gheorghe Chivu. Apocrife*, în „România literară”, nr. 7/1970.
- Manu, Emil, *Eseu despre generația războiului*, București, Editura Cartea Românească, 1978.
- Muscă, Mihai; Suciuc, Nicolae; Alexa, Tiberiu, *Iarna. Profilul pictural al unui anotimp*, Muzeul Județean Maramureș; Filiala Baia Mare a Uniunii Artiștilor Plastici din România; Muzeul de Artă „Centrul Artistic Baia Mare”; Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2003.
- *Nagybánya képekben. Imagini din Baia Mare. Pictures of Baia Mare*, Electro Sistem, Baia Mare, 2009.
- Negoșescu, Ion, *Scriitori moderni*, Editura pentru Literatură, București, 1966.
- Oarcăsu, Ion, *Oglinzi paralele. Eseuri și foiletoane*, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Pârja, Gheorghe, *Dialoguri cu ferestre spre Nord*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005.
- Piru, Alexandru, *Poezia românească contemporană. 1950-1975. Generația vîrstnică*, Editura Eminescu, 1975.
- Popa, Marian, *Dicționar de literatură română contemporană*, București, Editura Albatros, 1971.
- Popa, Marian, *Dicționar de literatură română contemporană*, ed. a 2-a revăzută, București, Editura Albatros, 1977.
- Roxana Sorescu, *Gheorghe Chivu*, în *** *Literatura română contemporană* [coord.: Marin Bucur], vol. I. *Poezia*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
- Seminarul Teologic Liceal Ortodox Sfântul Ioan Iacob, Dorohoi, în: https://ro.orthodoxwiki.org/Seminarul_Teologic_Liceal_Ortodox_Sf%C3%A2ntul_Ioan_Iacob,_Dorohoi
- Suciuc, Nicolae, „Spațiul pictural al lui Gheorghe Chivu”, în „Bibliotheca septentrionalis”, nr. 2/2006.
- Temian, Laura, *Gheorghe Chivu (1942-1986). In memoriam*, Baia Mare, Editura Cybela, 1992.
- Temian, Laura; Marinescu, Otilia; Brezovszki, Ana Maria. *Autori maramureșeni. Dicționar biobibliografic*, Baia Mare, Umbria, 2000.

Ioan Marușciac

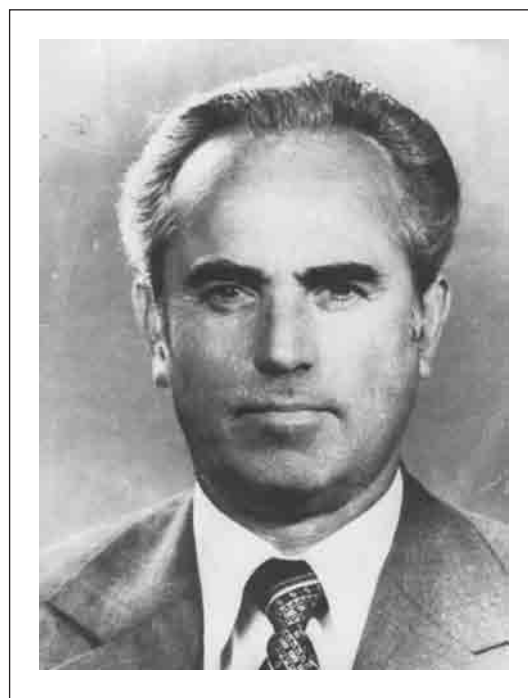
1925-1987

Ion PETROVAI

Unul dintre primii ucraineni din Maramureș care s-a impus, ca valoare națională și internațională, în plan științific, este profesorul universitar doctor Ioan Marușciac¹. Acest distins fiu al Țării Maramureșului s-a născut la 27 martie 1925 în Crăciunești, frumoasă și întinsă localitate de pe malul stâng al Tisei, cu populație majoritară ucraineană. Aici era numeroasa și minunata sa familie, formată din nouă frați și surori, pe care fratele mai mare, om de aleasă omenie, i-a ajutat să facă studii. Frații au studii superioare, iar surorile au absolvit școli medii.

Matematicianul Ioan Marușciac a urmat școala elementară în satul natal, după care s-a înscris la liceul din Sighetul Marmăției, dar greutățile și lipsurile materiale îl fac pe tânăr să-și întrerupă studiile pentru a-și câștiga existența. Astfel devine muncitor și lucrător în cadrul Căilor Ferate Române, reușind, în cele din urmă, să-și termine liceul în formula „fără frecvență”. Maturizat intelectual și sprijinit material de părinți, dar, mai ales, de propria rezervă financiară realizată muncind, își continuă studiile, iar în 1954 devine licențiat al Facultății de Matematică, din cadrul universității clujene. Pentru calitățile sale este reținut ca asistent la facultatea pe care a absolvit-o și astfel parcurge toate treptele ierarhiei universitare până la cea de profesor. Harnicul tânăr atrage atenția celor din jurul său și devine un matematician bine cotate, fapt pentru care este ales șef al colectivului de teoria optimizării și secretar științific al Consiliului profesoral al facultății, după ce în anul 1961 a obținut titlul de doctor în științe matematice cu teza *Contribuții la teoria aproximării funcțiilor în domeniul complex*².

Ucenicind pe lângă marii promotori ai cercetărilor în domeniul matematicii de la noi, precum academicienii Tiberiu Popovici și Gheorghe

Călugăreanu și intrând în competiție cu mari matematicieni și iluștri dascăli ca D. V. Ionescu și Tiberiu Mihăilescu, Ioan Marușciac reușește să realizeze apreciate cursuri universitare pentru tineretul studios și să publice sute de lucrări științifice în revistele de specialitate din țară și din țări cu tradiție și realizări de excepție ca Germania, Statele Unite ale Americii, dar și în altele, precum Polonia și Ungaria.

Paralel cu activitatea didactică, profesorul Ioan Marușciac a avut contribuții deosebite în domeniul cercetării științifice. Opera sa matematică este cuprinsă în șapte lucrări, trei tipărite și patru litografiate, în peste nouăzeci de lucrări științifice, publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate și în participarea la douăzeci și cinci de contracte de cercetare științifică, fundamentală sau aplicativă. Forurile naționale de învățământ i-au recunoscut meritele profesorului

1 V. R. Ghenceanu, *Convorbiri cu „Fii ai Maramureșului”*, în „Maramureș”, Baia Mare, mai, 1982, p. 5.

2 Ioan Marușciac, *Contribuții la teoria aproximării funcțiilor în domeniul complex*, Cluj, 1961, teză de doctorat.

prin acordarea dreptului de a conduce doctoranzi, începând cu anul 1977, context în care creează și conduce seminarul științific pe tema *Teoria optimizării*, în cadrul căruia s-au format mulți matematicieni tineri, deveniți, între timp, piloni de bază ai matematicii românești și mondiale.

Recunoașterea meritelor profesorului Ioan Marușciac s-a datorat și faptului că a fost un om al cetății, implicat în toate problemele Almei Mater Napocensis în calitate de membru al Consiliului profesoral, de responsabil al unor comisii importante din Facultatea de Matematică și Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Fiind înzestrat cu un talent pedagogic de excepție, asistentul, lectorul, conferențiarul și profesorul Ioan Marușciac a desfășurat o activitate didactică rodnică, atât cu studenții, cât și în cadrul diferitelor cursuri de perfecționare a cadrelor didactice din învățământul preuniversitar. Cursurile de *matematici generale* de la Facultatea de Chimie, cele de *analiză matematică*, *cercetări operaționale*, *programare matematică* și de *teoria algoritmilor* de la Facultatea de Matematică s-au caracterizat printr-o deosebită ținută academică și pedagogică. Exigent cu studenții săi, profesorul Ioan Marușciac a fost mereu preocupat de sprijinul pregătirii acestora. Stă mărturie în acest sens operativitatea cu care au fost elaborate și

multiplicate cursurile sale după care se predă și în prezent.

Între lucrările publicate se distinge cartea *Metode de rezolvare a problemelor de programare neliniară*³, apărută în anul 1973 pentru care autorul a fost distins cu Premiul Academiei R. S. România. Din anul 1979 Ioan Marușciac conduce lucrări de doctorat în specialitatea *cercetări operaționale*, iar pentru meritele sale excepționale este ales membru al Societății Americane de Matematică și recenzent la două din cele mai valoroase reviste internaționale „Mathematical Reviews” din Statele Unite ale Americii și „Zentralblatt für mathematik” din Germania.

Matematicianul și dascălul de excepție Ioan Marușciac este omul care în anii dictaturii are curajul să afirme: „Din cauza unor mai modeste posibilități de informare științifică, a penuriei de contacte cu matematicieni din alte țări, riscăm, deci, să rămânem în urmă. Trebuie știut că fără reviste de specialitate și cărți de mână întâi nu se pot face cercetări matematice de vârf”⁴.

Ilustrul reprezentant al școlii clujene de matematică nu ezită să se pronunțe și asupra modului cum se predă matematica în România. „Învățământul nostru matematic e prea teoretic, prea axiomatic” afirmă profesorul Ioan Marușciac în 1982 și crede că „... în primul rând trebuie să aerisim programele și manualele, reținând noțiunile fundamentale și rezervând mai mult de jumătate din timp pentru aplicație”⁵. Aceste deziderate au început a fi realizate după un deceniu și jumătate de la afirmarea celor de mai sus, când la cârma școlii românești a venit tot un reprezentat al școlii clujene, profesorul Andrei Marga.

Tot ceea ce a propus profesorul universitar doctor Ioan Marușciac în 1982 celor care au avut rolul de diriguitori a început a prinde viață doar în perioada actuală, cu toate lipsurile ce persistă încă.

Distinsul dascăl clujean propune programe diferențiate, o programă maximă pentru clasele de elită și una minimală pentru clasele cu nivel modest, fiindcă „matematica, ca orice disciplină, cere muncă și înzestrare”⁶.

Încă în 1982, matematicianul Ioan

3 Ioan Marușciac, *Metode de rezolvare a problemelor de programare neliniară*, Cluj, Editura Dacia, 1973.

4 V. R. Ghenceanu, *op. cit.*, p. 6.

5 *Ibidem*, p. 7.

6 *Ibidem*, p. 8.

Marușciac atrăgea atenția contemporanilor că „... nu se poate concepe o organizare științifică a producției și a muncii fără a folosi metodele cercetării operaționale și ale informaticii”, la care s-a ajuns azi, după decenii de căutări.

A trebuit să treacă timp mult ca ideile unui mare om de știință să fie tratate cu atenția cuvenită la nivel național. Asistăm la ora actuală, sub presiunea exploziei informaționale din țările puternic dezvoltate, la o schimbare de mentalitate în privința atenției de care trebuie să se bucure informatica. Fiind maramureșean „am păstrat mereu legături cu ținuturile mele de naștere și de suflet”, mărturisește acest valoros fiu al Țării Maramureșului, lucru ce l-a făcut și-l face prin rudenii, prieteni, prin foști studenți, prin inspecții speciale și participări la sesiunile științifice organizate de maramureșeni. Ca om de știință, profesorul Marușciac a utilizat un limbaj universal, aparținând astfel, în primul rând, umanității, dar prin origine el este o emblemă a etniei din rândul căreia s-a ridicat pentru a fi un om valoros al vremii sale.

În spiritul plaiurilor natale, omul de aleasă omenie Ioan Marușciac a ctitorit o casă, a sădit mai mulți pomi și, pe lângă numeroșii discipoli, și-a format și educat pe cei doi urmași, un fiu Sandu și o fiică Cristina, și-a îndemnat distinsa doamnă, profesoara Liuba Marușciac, să-și adune numele pe-o carte de amintiri din vremurile ce-țoase. La toate cele arătate s-ar fi alăturat multe împliniri profesionale, dacă magistrul nu s-ar fi stins în plină putere de creație la 3 mai 1987. O personalitate eminentă ca profesorul Ioan Marușciac merită o monografie nu un medalion ca și cel de față ori modeste omagieri în cadrul „Asociației maramureșenilor” din Cluj-Napoca sau la întâlnirile membrilor „Asociației România-Ucraina” din același oraș transilvan, care au menirea de a șterge praful uitării de pe numele profesorului clujean.

Nădăduim că va veni timpul valorilor și demersurilor noastre li se vor alătura cărturarii conștiinți că vremurile în care trăim duc lipsă de modele, cum a fost dascălul și omul de știință Ioan Marușciac.

Andrei Grobei

1900-1987

Lazăr TEMIAN

În prima jumătate a secolului al XX-lea rolul învățătorului era acela de adevărat luminător, atât al elevilor, cât și al sătenilor, prin activitatea educativ-culturală și cea practică-exemplificatoare fiind un model de conștiință și verticalitate, alături de preotul satului. Un renumit exemplu în acest sens a fost și Andrei Grobei, dascăl de vocație.

S-a născut la 29 august 1900 în satul Finteușul Mare, comuna Șomcuta Mare, într-o familie de agricultori. Tatăl făcea parte dintr-o familie care deținea pământ puțin, iar mama – Ruja, născută Bлага, venea dintr-o familie de țărani frunțași din Mireșul Mare. Oamenii din sat și-l aminteau pe Timofie al lui Pantea ca un om voinic și vesel, harnic și săritor în ajutorarea săracilor, iar pe Ruja ca o preocupată în totalitate de gospodărie și creșterea copiilor. Dumnezeu le-a dăruit cinci copii: Ioan, Nistor, Iulica, Morica și Andrei.

Micul Andrei („Indrei”) alerga toată ziua după frații mai mari, dar nu reușea să le vorbească, spre marea îngrijorare a părinților, deși un bătrân sfântos din sat le prevestise că „Indrei a vorovi bugăt, și mult și bine”. Abia la vârsta de 4 ani a început să lege cuvintele.

Copilăria și-a petrecut-o ca toții copiii de la țară: păzeau vitele și se jucau „de-a lițu”, „popica”, „poarca”, „de-a fuga” și alte jocuri născocite de ei.

Și-a început pregătirea școlară la școala confesională din sat, unde se preda în limba română, sub îndrumarea destoinicului învățător Gavril Bogdan. Ca în majoritatea satelor din acea vreme, școlile confesionale funcționau, de obicei, în căsuțe simple, cum era și cea din Finteuș.

Părinții, intuind inteligența copilului și dorind să-l dea la școli bune, deoarece absolvenții școlilor confesionale nu erau primiți la liceu, s-au văzut nevoiți să-l ducă la o școală de stat. Astfel, în anul școlar 1908-1909 l-au înscris la școala din Mireșul Mare, satul natal al mamei, unde învățau numai copii de români, dar învățământul se des-

fășura în limba maghiară. Aici s-a bucurat de îndrumarea dascălului Augustin Caba.

După absolvirea școlii primare, părinții l-au înscris la Gimnaziul Maghiar de Stat din Baia Mare. A stat la diferite gazde și, ca toți elevii de la sate, era întreținut cu alimentele aduse de părinți.

Terminându-și studiile gimnaziale, în anul școlar 1915-1916, deoarece starea materială a familiei nu-i permitea continuarea studiilor, a fost nevoit să lucreze și s-a angajat la Notariatul Cercual din Coaș. Aici era preot Vasile Pogăciaș, care, apreciindu-i destoinicia, l-a sfătuit să se facă învățător. În timpul vacanțelor, pentru a-și face economii, a mai lucrat și la Notariatul din Berchez.

În 1916 s-a înscris la Școala Normală Confesională din Sibiu. Cum Primul Război Mondial era în plină desfășurare, școala a fost obligată să se refugieze la Arad, unde și-a susținut examenele pentru anul I.

În anul școlar 1917-1918 era elev ordinar în anul II la Sibiu, unde a beneficiat de cunoștințele împărtășite de o pleiadă de străluciți profesori: dr. Pavel Roșca, dr. Silviu Dragomir, dr. Romul

Cândea, Timotei Popoviciu, Aurel Popoviciu, Candid Popa. Director al Școlii Normale și al Seminarului Teologic era dr. Eusebiu Roșca.

Pentru anul III de studii, elevilor li s-au pretins diferite cantități de alimente, pe care familia nu le-a mai putut asigura, așa că s-a văzut nevoit să renunțe la Școala de la Sibiu și s-a înscris la Preparandia din Gherla. A absolvit anul III avându-i printre profesori pe Titu Demian, Pop Cornel, Bota Vasile, iar ca director pe canonicul dr. Petru Fabian. Aici i-a fost coleg Ion Cleja, care a profesat apoi în Maramureș cu rezultate deosebite și de care l-a legat o frumoasă prietenie, ce a durat toată viața.

A absolvit, fiind clasificat primul între cei nouă absolvenți ai promoției 1919-1920. A fost prima generație de dascăli români promovată după istoricul act al Unirii din 1 Decembrie 1918.

Deși directorul școlii, Pop Cornel, i-a propus să rămână învățător la Școala de Aplicație, fiind de la țară și cunoscând bine situația învățământului românesc de la sate, mai ales în vremea respectivă, a preferat să meargă în mijlocul acestora, unde, spunea el „ogorul este mai înțelenit” și unde un vast teren de activitate îi va da prilejul să pună în aplicare cunoștințele acumulate și „să lupte din răputeri pentru creșterea și educarea viitorilor cetățeni mai luminați, iubitori de neam și glie strămoșească”¹.

La 1 septembrie 1920 a fost numit învățător la Școala Primară din localitatea Vălenii Șomcutei, a cărei populație școlară cuprindea, la data respectivă, 110 elevi. Salariile învățătorilor erau așa de mici, încât tatăl său a fost nevoit să-i plătească masa de amiază la o familie din sat.

La festivitatea de încheiere a primului an școlar, a vorbit părinților și elevilor, dându-le sfaturi utile pentru viață: „Respectați pe cei bătrâni și dați-le cinstea ce li se cuvine căruntețelor și dungilor triste care le crestează fruntea. Fiți harnici! Ajutați-i pe părinți la lucrurile câmpului și învățați meseria adevăratului muncitor, căci voi sunteți viitorul acestei comune”².

Între anii 1921-1922 a făcut școala de Ofițeri de Rezervă la Ploiești, după care s-a reîntors la catedra din Văleni, fiind numit director. Vor

trece 18 ani, cei mai frumoși din viață, pe care-i va petrece la această școală.

Din toamna anului 1924, în același timp cu activitatea desfășurată cu copiii la catedră, a inițiat și a condus, timp de patru ani, cursuri de alfabetizare pentru adulții din sat în scopul reducerii numărului mare al neștiutorilor de carte și aici ca în toate satele românești în perioada interbelică.

În anul 1925 s-a căsătorit cu Elisabeta Coțețiu, care făcea parte dintr-o familie de frunte din Finteuș. Aceasta i-a fost sprijin permanent în toate acțiunile, fiind soție devotată și gospodină neîntrecută. Familia a fost binecuvântată cu trei copii: Liviu (1926, mort de timpuriu), Melania (1927) și Virgil (1931).

Un moment important în viața social-culturală a comunității din Chioar s-a înregistrat la 2 februarie 1930, când un colectiv de intelectuali, în frunte cu învățătorul Andrei Grobei și preotul Efreem Coteț, scoate, la tipografia „Mercur” din Șomcuta Mare, foaia „Chioarul”. (Sub acest nume apăruse, între anii 1921-1922, tot la Șomcuta, un ziar din inițiativa dascălului Ștefan Pop, dar, neavând susținere materială, și-a încetat repede apariția).

În articolul-program, publicat în primul număr și intitulat „Chioarul este titlul gazetei noastre”, semnat Chioranul (pseudonimul lui Andrei Grobei), se spune: *Astăzi când Chioarul este contopit cu trupul Mamei și când suntem după 10 ani de la Unire și de când lanțurile ruginite s-au frânt, avem datoria de a păstra cu faimă numele de Chiorean și a munci mult pentru ridicarea pe toate terenele la un nivel omenesc. Ridicarea culturală, morală și materială se poate face numai prin lumină, prin știință de carte și propagandă culturală. Nevoile ce astăzi se simt, le va împlini gazeta noastră, deci să ne grupăm pe lângă ea...*³.

Andrei Grobei a publicat multe articole despre situația învățământului din Chioar și despre problemele din agricultură, religie, politică, cu care se confruntau localnicii. Rețin atenția câteva articole apărute în „Chioarul” (semnate cu numele întreg, cu inițialele A.G. sau cu pseudonimele Chioranul ori Dumbrăviceanu), din care reiese

1 Laura Temian și Lazăr Temian, *Andrei Grobei (1900-1987). Medalion biobibliografic*, Baia Mare, 2007, p. 7.

2 *Ibidem*, p. 7-8.

3 Chioranul [Grobei Andrei], *Chioarul este titlul gazetei noastre*, în „Chioarul”, nr. 1, 1930, p. 1.

seriozitatea cu care a abordat complexe situații ale comunității chiorene din perioada interbelică.

Problemele învățământului și ale dascălilor, durerile pensionarilor neglijăți de stat erau analizate cu un deosebit spirit critic:

„Lumină și iar lumină îi trebuie poporului nostru, căci când el va fi pe deplin luminat, atunci el singur își va ști croi un viitor mai strălucit decât cel actual.

Preotul și învățătorul au fost și în trecut aceia care au frământat aluatul din care s-au format și împlinit visurile seculare și parcă și acuma tot ei trebuie să fie aceia care să ducă la izbândă stindardul Astei...”⁴.

Jurământul pe care-l depun dascălii la început de an „...dă putere și curaj pentru ca slujba atât de grea a învățătorului să pară mai ușoară și ca luminătorul să învingă piedicile ce i se pun pentru ca mereu să poată sta la înălțimea chemării”⁵.

O puternică pledoarie a adus învățământului, în general, și susținerii gimnaziului din Șomcuta, în mod special, un gimnaziu atât de necesar chiorenilor:

„În cei zece ani de după război, cel mai mare bine ce s-a făcut pentru Chioar a fost înființarea Gimnaziului de Stat din Șomcuta Mare... Cu 1923, anul înființării, s-a început o epocă de înflorire culturală a Chioarului și cu anul 1929, anul desființării gimnaziului, am intrat în decădere... Așa copiii țăranilor chioreni rămân fără gimnaziu și, deci, fără baza de a ocupa funcțiuni inferioare în stat ori la comună, fără puțința de a prețui înșiși valoarea industriei și a comerțului, pe care îmbrățișându-le să devină meseriași și comercianți pricepuți, cu putere de concurență cu orice străini...”⁶. De aceea „focare de lumină și cultură generală, în oricare parte a țării sau în oricare ținut sunt ele plasate, au o importanță primordială în progresul unei națiuni. Razele lor binefăcătoare se extind nu numai în centrul în care sunt, ci ele strălucesc cu o forță vie în jurul întreg, ba chiar și în țara întreagă. Un astfel de

focar de o necesitate a vremurilor a fost și Gimnaziul de Stat din Șomcuta Mare. Băieții frunțașilor șomcuteni, atât cei români, cât și cei de alte naționalități aveau puțința de a-și pune baza învățaturii... Rând pe rând, de pe toate dealurile și văile din prejur au bătut la poartă băieți dornici de a-și câștiga pregătirea... Au venit apoi băieți de prin alte părți ale țării, ba în timpuri din urmă erau și frați din Vechiul Regat prin ce încetșor se realiza în parte și unificarea sufletească între români...”⁷.

În privința realităților politice, Andrei Grobei se dovedește un fin și profund observator:

„Poporul nu mai are încredere în conducătorii aceia ponegriți și încurcați în atâtea chestiuni gingașe financiare. Vedem chiar și acum în această criză enormă răsărind milionari ca și ciupercile. Și oare cine sunt acei milionari?...”

Fiecare partid, cât era în opoziție, măcina chestia revizuirii averilor și punerea la închisoare a acelor care îndrăzneau să se atingă de banul public, dar venit la putere lăsa totul baltă...”⁸.

Despre criza economică a anului 1930 nota:

„Înțelegem criza financiară, economică și chiar de orice natură fie, ea este ca o urmare firească a vremurilor și scăparea din ghearele ei trebuie să fie preocuparea de căpetenie a fiecărui cetățean. Și oare cine sunt chemați în primul rând la munca cinstită și de salvare în această direcție? Nu aceia care au posibilitatea morală și materială? Da, aceia care prin voturile și încrederea poporului s-au ridicat la înalte demnități și care, în urma demnității, au ajuns a avea și situația materială îmbelșugată. Da, ei ar fi aceia care ar trebui să premergea cu exemplul...”⁹.

În preajma marilor sărbători publica pagini întregi dedicate acestora: „De Florii”, „Nașterea lui Iisus”, amintiri din copilărie legate de „Vinearea Mare” sau „De Crăciun”.

Scrind despre publicația „Chioarul”, profesorul Ioan Chiș Șter sublinia că Andrei Grobei, care era redactor responsabil, îndeplinea în cea mai mare parte munca redacțională și „...datorită

4 A. G., *Adunarea Astei în Chioar*, în „Chioarul”, nr. 30, 1930, p. 1.

5 A. G., *Jurământul învățătorilor*, în „Chioarul”, nr. 38, 1930, p. 2.

6 A. G., *Înainte*, în „Chioarul”, nr. 4, 1930, p. 1.

7 Chioranul [A. G.], *Cu o oră mai devreme*, în „Chioarul”, nr. 5, 1930, p. 1.

8 Chioranul [A. G.], *Controlul averilor funcționarilor publici*, în „Chioarul”, nr. 3, 1931, p. 1.

9 Chioranul [A. G.], *Mai multă tragere de inimă*, în „Chioarul”, nr. 42, 1930, p. 1.

[lui] ziarul apărea relativ regulat și avea echilibru în concepție, fiind ferit de excese naționaliste sau de politica deșănțată a partidelor de toate nuanțele și orientările. Gazeta se bucura de popularitate în rândul locuitorilor Chioarului”¹⁰.

În paralel cu activitatea didactică și cea obștească desfășurată, Andrei Grobei s-a preocupat și de culegerea folclorului din zona atât de bogată a Chioarului.

În 1930 a publicat, împreună cu Vladimir Diaconița-Poiana, culegerea de folclor *1070 chiuțuri din Chioar*. Culegerea este importantă deoarece adună, pentru prima dată, piese folclorice din zona etnografică a Chioarului. Tot în acest an a publicat și *Prisonierul*: în cinci tablouri, apariție anunțată și în foaia „Chioarul”. Au urmat scrierile *Tănase și măgarul și Țiganul în căruță*, prima un dialog comic și a doua un monolog comic, reflectând spiritul șăgalnic al autorului.

Activitatea cu tinerii liceeni și studenții din sat în timpul vacanțelor s-a materializat prin susținerea acestora pentru constituirea Societății de Cultură „Tinerimea Văleană”, devenind, împreună cu colega sa, învățătoarea Viorica Gheție, membri de onoare ai societății.

Învățătorii din Chioar făceau parte din Cercul Învățătorilor Chioreni „George Coșbuc”, condus de Andrei Grobei, care s-a preocupat în mod special de perfecționarea profesională a dascălimii din zonă, publicând mai multe articole pe această temă.

În scopul răspândirii culturii în popor, la adunarea Despărțământului „Chioar” al Astrei, ținută la Șomcuta în 25 august 1930, a promovat câteva modalități, pe care le considera mai eficiente: cititul cărților din biblioteca Astrei, organizarea minuțioasă a serbărilor populare, a șezătorilor și a conferințelor, punerea în scenă a unor piese de teatru, iar pentru realizarea cu succes a acestora propunea să fie antrenați profesorii, medicii, agronomii, farmaciștii, avocații, meseriașii, toți cei care ar putea oferi poporului îndrumări folositoare.

Pentru activitatea susținută și neobosită pe care o desfășura, precum și pentru „hărnicia și destoinicia” dovedite în conducerea Cercului Cultural „G. Coșbuc” și pentru formarea colecției de folclor, i s-au adus mulțumiri, atât din partea

Revizoratului Școlar al județului Satu Mare, de care aparținea Chioarul (sub semnătura lui Darius Pop), cât și din partea Ministerului.

Începând cu data de 15 martie 1934, Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor l-a delegat subrevizor școlar de control în județul Satu Mare, pentru plasa Șomcuta Mare și Ardud, Andrei Grobei fiind, pe atunci, cel mai tânăr organ de control.

În anul 1937, împreună cu tinerii constituiți în Societatea Culturală „Tinerimea Văleană” și cu familiile vălenașilor, care au avut bărbați căzuți pe câmpul de luptă în Primul Război Mondial, a reușit să ridice în centrul satului un monument al eroilor, a cărui inaugurare a avut loc în 14 martie același an. Tot acum a fost inaugurată școala nouă, la edificarea căreia a contribuit esențial. Aceasta era o construcție solidă, cu fundație de beton, trei săli de clasă, cancelarie și locuință pentru director. Prefectul județului Satu Mare i-a transmis cu acest prilej cuvinte de laudă pentru munca constructivă ce a depus-o la ridicarea satului.

În perioada anilor 1937-1938 a înființat, împreună cu colegul său, învățătorul Dumitru Bozga, corul adulților din sat.

Activitatea didactică și asigurarea unor condiții optime pentru desfășurarea procesului instructiv i-au adus aprecieri la inspecția făcută de inspectorul D. Simon în 8 martie 1938. Acesta remarcă: „Dl Grobei Andrei a reușit ca într-un fund de sat să facă o școală model, cu care s-ar mândri orice oraș”¹¹.

Cu data de 1 septembrie 1938 a fost transferat la Școala nr. 2 din Baia Mare.

S-au încheiat, astfel, 18 ani de activitate intensă, desfășurată cu toată dragostea și dăruirea pentru satul Vălenii Șomcutei și pentru vălenași, bucurându-se de întreaga stimă și prețuire a acestora. Mult timp au rămas în amintirea sătenilor frumoasele serbări cu elevii și tinerii din sat și spectacolele echipei de teatru a tineretului (pe care a inițiat-o, a condus-o și în care a activat împreună cu soția). O reușită deosebită a echipei a fost punerea în scenă a piesei lui Caragiale „Conu Leonida față cu reacțiunea”, care, bucurându-se de succes, a fost prezentată și în satele din jur. Un

10 Chiș Șter, I. *O publicație locală mai puțin cunoscută – CHIOARUL (Șomcuta Mare, 1930-1931)*, în „Buletin științific”, Seria A, Filologie. Pedagogie, Baia Mare, 1969, p. 149.

11 Laura Temian și Lazăr Temian, *op. cit.*, p. 14.

Andrei Grobei (al patrulea din primul rând, de la stânga la dreapta), împreună cu dascăli și elevi ai Școlii nr. 2 din Baia Mare.

loc aparte l-a ocupat instruirea de către Andrei Grobei a elevilor și adulților privind pomăritul și altoirea după metode științifice și înființarea pepinierei școlare, din care ofereau gratuit pomi pentru a-i încuraja pe săteni. Peste ani, livezile vălenașilor, îndeosebi cele cu meri din soiul Jonathan, erau vestite în tot Chioarul, chiar și în țară. De succes s-a bucurat și asocierea gospodarilor în cazuri de calamități prin înființarea, la inițiativa lui, a Asociației Crescătorilor de Vite. O frumoasă amintire i-au păstrat vălenașii și doamnei Saveta, soția sa, care a inițiat fetele din sat în taina cusăturilor cu specific local și le-a dat imboldul de a-și coase frumoase costume populare.

Titularizat în 1938 la Școala nr. 2 din Baia Mare, Inspectoratul Școlar Cluj l-a numit, în același an, subinspector școlar de control pentru plasa Baia Mare. În această calitate a inspectat toate școlile din zonă, chiar și pe cele din localitățile așezate în zone îndepărtate și dificile, la care se ajungea greu și pe care ceilalți inspectori le-au ocolit. În această perioadă a colaborat la publicațiile „Afirmarea”, „Școala sătmăreană”, „Conștiința românească”, editate la Satu Mare.

În timpul liber își îngăduia să valorifice experiența vieții în maxime încărcate de înțelepciune: „Fierul prin călire se întărește, iar omul prin muncă se oțelește”; „Nu-i sărac cine n-are bogăție, ci este sărac cine n-are învățătură”;

„Cinstea este mai de valoare decât diamantul, căci ea poate fi averea tuturor, până când diamantul numai al celor bogăți”; „Precum florile servesc nutremânt albinelor, așa și omul cu învățătură trebuie să îndulcească viața celor din jur”¹².

Datorită bogatei activități desfășurate pe teren național și cultural, în anul 1939 Serviciul Social de pe lângă Ținutul Someș l-a numit în Sfatul Cultural al Plasei Baia Mare.

Anul 1940 a adus nori negri asupra Ardealului de Nord. Prin Dictatul de la Viena, Ardealul a fost smuls din trupul Țării Mamă și cedat

Ungariei horthyste. Românii au fost nevoiți să se risipească și să-și caute adăpost de prigoana ungară. Învățătorul Andrei Grobei a fost ridicat din mijlocul familiei, dus între baionete și întemnițat trei zile în Cetatea din Șomcuta pentru a fi folosit la schimb cu maghiarii aflați pe teritoriul românesc. Jandarmeria maghiară l-a acuzat că, în urma verificării copiilor instruiți de el, s-a constatat „jignirea sentimentului maghiar” și, prin urmare, nu corespunde cerințelor timpului, neputând fi reîncadrat în învățământ. Așadar, a fost expulzat peste graniță, stabilindu-se împreună cu familia la Lugoj. Aici a predat la Școala „Ion Vidu”. Remarcându-se prin seriozitatea și profesionalismul cu care lucra, în anul următor, în 1941, Inspectoratul Școlar al județului Severin l-a numit subinspector de administrație al Inspectoratului, iar în anul 1942 a fost felicitat de prim-pretorul plasei Lugoj pentru frumoasa activitate desfășurată în cadrul cercurilor culturale care funcționau în județ: „...conferințele D-voastră au fost cu adevărat sfaturi și bune îndemnuri pentru prosperitatea popoului, atât din punct de vedere cultural, moral, cât și economic etc.”¹³.

În 1943, într-o adresă trimisă de subinspectorul de pregătire a premilitarilor al județului Severin, i s-au adus mulțumiri, în calitate de locotenent în rezervă, pentru activitatea vie depusă „...nu numai la educarea tineretului, ci, într-o apreciabilă măsură, la luminarea maselor, îndeosebi acum, în timpurile grele când Țara și Neamul

12 *Ibidem*, p. 15.

13 *Ibidem*, p. 19.

se află la răscruce de Istorie... Îndemnurile și sfaturile D-voastră... rupte cu adevărat din suflet, au pătruns adânc în sufletul tineretului încredințat pentru educare... și care, oricând Țara îi va chema la datorie, vor răspunde fără șovăire [...] pe frontul armelor, pentru apărarea fruntariilor firești...”¹⁴.

Pentru activitatea de excepție desfășurată la catedră, Ministerul Educației Naționale i-a acordat, în anul 1944, gradația de merit.

După reintegrarea Ardealului în granițele firești, la 15 iunie 1945 se reîntoarce ca director la Școala nr. 2 din Baia Mare, de unde fusese alungat de horthyști. A găsit o clădire ruinată, fără mobilier și fără material didactic, dar în câteva luni, la inspecția făcută, inspectorul Dumitru Ancuța constata „minunea” înfăptuită: școala a fost scoasă din starea de paragină și pusă în stare de funcționare, „... pentru felul cum conduce direcțiunea merită toată lauda. Domnia Sa și-a câștigat pe deplin dragostea colegilor și stima autorităților...”¹⁵, fapt pentru care învățătorul Andrei Grobei a fost notat cu calificativul „Foarte bine”.

În anii 1946-1947 s-a dedicat cu toată energia activităților didactice și culturale. A reușit, în perioada 1948-1956, să formeze o echipă de teatru cu cadrele didactice și să inițieze înființarea corului învățătorilor, care a fost dirijat de colegul său, învățătorul Gheorghe Ciobanu. De asemenea, a rostit zeci de conferințe de popularizare a științei, într-un stil adecvat, pe înțelesul tuturor.

În calitate de președinte al Sindicatului din Învățământ, în 1947 a organizat un reușit festival artistic în Baia Mare, precum și serbări în comunele Săsar, Coltău, Copalnic-Mănăștur, Tăuții-Măgherăuș.

Prin întreaga sa activitate a fost un viu și permanent exemplu pentru cadrele didactice din Baia Mare și împrejurimi. S-a călăuzit toată viața după principiul pe care l-a enunțat: „*Sufletul co-*

*pilului este grădina pe care, dacă o muncești cinstit, se transformă în grădină de flori, pe când, dacă o lași uitării, atunci se transformă în mărăciunișuri, iar florile în buruieni teribile. [...] Învățătorul este acel grădinar care trebuie să nu înceteze a se obosi pentru a-și vedea grădina în bună stare. Ce mângâiere sufletească mai mare decât aceasta!”*¹⁶.

Suferind de laringită cronică, boală care-i afecta pe mulți dascăli, a fost nevoit să renunțe la catedră și, în 1956, s-a pensionat de boală. Apoi, timp de 10 ani, a lucrat ca funcționar la serviciul administrativ al I.C.R.A. Baia Mare, de unde s-a pensionat la limită de vârstă.

Pasiunea pentru folclor nu l-a părăsit nici în acești ani, astfel, și-a ordonat materialul folcloric cules de-a lungul anilor din satele chiorene și, în 1970, a publicat „Bocete. Colinde din Chioar” în volumul *Ceas pe ceas se-alungă*.

De asemenea, a participat cu mare plăcere la sesiuni de comunicări științifice, îndeosebi cele organizate de Biblioteca Județeană Maramureș.

Întâmplarea a făcut să-l cunosc pe dascălul Andrei Grobei când se afla la vârsta senectuții. Era de statură mijlocie, păstrând attributele vechiului dascăl respectat: purta pălăria și umbrela tip baston, specifice învățătorului din perioada interbelică. Cu fața senină ce radia multă înțelepciune și cu vocea blândă, puțin răgușită, fără să ridice niciodată tonul într-o discuție, te cucerea de la prima întâlnire. Avea vorba directă, fără ocolișuri, de o sinceritate debordantă, care ducea până la dezvăluiri intime.

S-a stins, la vârsta de 87 de ani, la 31 iulie 1987.

A rămas în amintirea celor care l-au cunoscut ca un model al educatorului onest, modest și generos, mereu dornic să facă bine semenilor.

Bibliografie

- „Chioarul” (Șomcuta Mare), 1930-1931.
- Chiș Șter, I., *O publicație locală mai puțin cunoscută – CHIOARUL (Șomcuta Mare, 1930-1931)*, în „Buletin științific” seria A, Filologie. Pedagogie Baia Mare, 1969, p. 147-158.
- Documente și acte aflate, parțial, la Biblioteca Județeană și în posesia familiei.
- Temian, Laura; Temian, Lazăr, *Andrei Grobei (1900-1987). Medalion biobibliografic*, Baia Mare, 2007.

14 *Ibidem*, p. 19.

15 *Ibidem*, p. 20-21.

16 *Ibidem*, p. 40.

Ludovic Bruckstein

1920-1988

Ioan Dorel TODEA

Ludovic (Joseph-Leib) Bruckstein, s-a născut la 27 iulie 1920 în orașul Mukachevo, care, în acea vreme aparținea Cehoslovaciei, iar astăzi e în Ucraina, și a murit la 4 august 1988 la Tel Aviv.

Familia lui s-a stabilit la Sighetul Marmației. Ludovic a copilărit (de la patru ani) în orașelul din nordul Maramureșului, renumit, în acele vremuri, pentru prosperitatea comunității evreiești.

Tatăl său deținea, înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, o mică fabrică de bastoane, pe care o conducea împreună cu fratele său, Aaron. Afacerea era prolifică – veneau cereri și din străinătate. O vreme, familia a făcut comerț și cu plante medicinale din zona Maramureșului, pe care țărani le culegeau din jurul Sighetului.

În anul 1938 a absolvit Școala Comercială de Băieți din oraș și până în anul 1944 va fi funcționar comercial. În liceu, Ludovic Bruckstein scria poezii și avea planuri mari: voia să urmeze Dreptul în Elveția, dar situația politică incertă din Europa l-a făcut să-și amâne visele și să dea o mână de ajutor la afacerile familiei.

A urmat o perioadă grea pentru familia sa. După luni bune petrecute în ghetoul din Sighet, în luna mai 1944 familia Bruckstein – mamă, tată și patru copii – a fost deportată la lagărul de exterminare de la Auschwitz. Ludovic Bruckstein a fost prizonierul cu numărul A37013. A fost eliberat un an mai târziu, după un tur prin mai multe lagăre de muncă forțată: Hanovra, Gross-Rosen, Wolfsberg. S-a întors acasă, așteptându-și o vreme familia. Doar el și un frate, care a emigrat în Israel după război, au supraviețuit și s-a întors la Sighetul Marmației. Când a ajuns în țară și-a dat seama cu adevărat ce s-a întâmplat. Din evreimea orașului, de peste 13.000 de oameni, rămăseseră mai puțin de 2.500. Ludovic Bruckstein își tot aștepta familia, până când și-a dat seama că n-o să mai vină. A fost foarte deprimat realizând că, din partea evreilor, practic nu a existat nicio rezistență când au fost luați și duși acolo. O răscoală la

Auschwitz, l-a inspirat pe Ludovic Bruckstein să scrie o piesă de teatru, care se numește *Schimbul de noapte*. Piesa s-a jucat cu mult succes la Teatrul Evreiesc de Stat și în turnee prin țară din '48 și până în '58. Prima lui piesă a scris-o dintr-un șoc teribil. Ludovic Bruckstein a înțeles că soarta poate fi uneori îngrozitoare, dar asta nu l-a înrăit.

Întors în țară, și-a continuat studiile la Cluj și București, unde a locuit o vreme. În 1945 intră în Consiliul Democrat al Evreilor și în P.M.R., ajunge secretar județean, iar în 1948 este promovată activist cultural la Comitetul Central al Comitetului Evreiesc din București.

Scrie și publică proză scurtă și teatru și în 1949 devine membru al Uniunii Scriitorilor și șef al secției de dramaturgie. Între 1951-1952 urmează Școala de Literatură „Mihai Eminescu” din București, iar în perioada 1952-1953 este redactor la „Viața românească” și șeful secției de teatru, dar în același timp și asistent universitar la Catedra de estetică, a Institutului de Teatru „I. L. Caragiale”. În toamna lui 1953 s-a întors la Sighetul Marmației și, pentru o perioadă, va fi referent tehnic la O.C.L. Alimentara, iar apoi va preda la Liceul „Dragoș-Vodă”. Este transferat la Școala Populară de Artă ca profesor la catedra de artă dramatică, iar din septembrie 1955 a fost

numit director. A stat la conducerea școlii timp de 15 ani, perioadă în care a fost deputat raional și președintele Comisiei permanente pentru învățământ și cultură și apoi președintele Comitetului de cultură și artă al raionului Sighet, președintele Comitetului raional de luptă pentru pace și vicepreședinte ARLUS, președinte al Cenaclului „George Coșbuc” al Casei de Cultură. A fost decorat cu Medalia Muncii în 1954 și cu Medalia Colectivizării în 1963. Înainte de a emigra în Israel, a fost numit secretar literar al Secției de dramaturgie de pe lângă Ministerul Culturii. Ludovic Bruckstein a fost membru al Uniunii Scriitorilor.

Se căsătorește cu Sarolta, cu care va avea un fiu, pe Alfred Bruckstein¹.

Ludovic Bruckstein debutează în anul 1945 cu schițe publicate în revista „Viața românească”, iar în anii ‘50 era deja un nume în lumea dramaturgiei, piesele sale fiind jucate pe mai toate scenele țării. Ca membru al Uniunii Scriitorilor, desfășoară o activitate bogată, mai ales ca dramaturg, publicând un număr mare de piese, majoritatea într-un act sau două acte: *Schimbul de noapte* (1949), *Familia Grinvald* (1953), *Întoarcerea lui Cristofor Columb*, *Noaptea albă*, *Un proces neterminat*, toate jucate la teatrele de stat din București, Iași Cluj, Baia Mare, Satu Mare, Oradea etc. Piesa *Noaptea albă* a fost distinsă cu Premiul „Vasile Alecsandri”, tradusă și jucată la Moscova și la Tallin, iar *Sosesc trenurile* a fost premiata la festivalul Mondial al Tineretului, București, 1953. Din volumele de proză amintim: *Generația din pustiu* (1957) și *Panopticum* (1970). Alături de Samuel Stern și Kalman Kahan, Ludovic Bruckstein este fondatorul revistei idiș „Unser Leiben” (Sighet, 1947). Foarte multe piese scurte i-au fost jucate de formațiile de amatori: *Un pas necugetat*, *Pământ și frați*, *Un musafir*

Cu soția și fiul

neșteptat, *Freamăt de toamnă* etc., unele fiind puse în scenă de el însuși.

A scris și publicat multe schițe și povestiri, reportaje, cronici dramatice și critică literară în publicațiile centrale și locale.

Cu toate că a scris în limbile română, maghiară și ebraică, este considerat, în primul rând, autor de literatură idiș, proza lui fiind inspirată din folclorul hasidic maramureșean – povestiri cu iz de legendă, unele realiste, altele ironice și chiar sarcastice.

Ludovic Bruckstein a avut un frate care a supraviețuit Holocaustului și care, după război, a locuit în Israel. Ei mai corespondau prin scrisori. După ce s-au deschis granițele, Ludovic Bruckstein a obținut pașaportul și l-a vizitat în Israel. În perioada de așa-zisă „liberalizare”, după ‘68, de dragul unei familii unite, plănuiește să părăsească

1 Alfred Marcel Bruckstein s-a născut la 24 ianuarie 1954, în Sighetul Marmației. A urmat cursurile Colegiului Național „Dragoș-Vodă” din Sighetul Marmației. În 1972, când avea 18 ani, a emigrat, împreună cu familia, în Israel. A continuat studiile acolo, urmând, în perioada 1973-1977, Facultatea de Inginerie Electrică, la Institutul de Tehnologie Technion, din Haifa (Israel), pe care o absolvă cu *magna cum laude*. Între anii 1979 și 1980, a urmat un stagiul de masterat la aceeași facultate. A continuat studiile doctorale la Universitatea Stanford din California, SUA, începând din 1980 și până în 1984. După ce a obținut titlul de doctor, a colaborat cu mai multe universități și laboratoare de cercetare din toată lumea. O vreme, după studiile doctorale, a predat în calitate de asistent profesor invitat la Stanford. A fost profesor invitat la Bell Labs, ale companiei A.T.&T, la Institutul de Tehnologie din Karlsruhe (Germania), la Universitatea Tsinghua din Beijing (China), precum și la Universitatea de Tehnologie Nanyang din Singapore. A predat și la Institutul Tehnologic Technion din Israel. A fost șeful Catedrei de știință „Offendorff”, a Facultății de Calculatoare Technion. Din dorința de a da ceva valoros înapoi țării unde a copilărit, a sprijinit să se înființeze, în România, o școală de vară pentru studenții români și din Europa de sud-est la inginerie medicală.

țara și să se mute în Israel, mai aproape de fratele său. În anul 1970 și-a depus actele pentru plecare și a fost imediat eliberat din toate funcțiile și exclus din rândul partidului comunist, mulți părăsindu-l și criticându-l cu toată asprimea. Abia în anul 1972 reușește să emigreze.

Ludovic Bruckstein a continuat să publice cărți în limba română și în ebraică. A fost unul dintre întemeietorii Asociației Scriitorilor de Limba Română din Israel. După emigrarea în Israel publică atât piese de teatru, cât și poezie și proză. În Israel a fost bine primit, scrierile sale apărând la edituri prestigioase: „Sifirat Hapoa-lim”, „Panoptikum Tel Aviv”, „Eleked”. Presa de specialitate îl numește „aristocratul cuvintelor care caută mereu drumul spre sufletul omului”. Din anul 1980 începe o luptă cu un cancer pe

care-l duce vreme de opt ani pentru a-și termina ultimul roman *Scorbura*, a cărui acțiune se petrece în Maramureșul în care a trăit 50 de ani.

Pe lângă arta scrisului, Ludovic Bruckstein a fost un talentat mânăitor al penelului, mărturie stând lucrările ce dovedesc un mare simț al compoziției și culorii.

Ludovic Bruckstein și-a trăit viața învățând, mai întâi, să-i supraviețuiască. În adolescență le-a văzut pe toate: războaie, prigoane, umilințe și, proba de foc, anul petrecut în lagărele de exterminare naziste.

Ludovic Bruckstein a fost singurul dramaturg sighetean și unul din cei mai prolifici scriitori maramureșeni. Ludovic Bruckstein a murit în 1988, la Tel Aviv, când avea 68 de ani, fără să fi apucat să revadă România.

Bibliografie:

- Documentele din arhiva Școlii de Artă „Gheorghe Chivu” din Sighetul Marmației.
- Ardelean-Pruncu, Ion, *Școala de artă Gheorghe Chivu, Sighetul Marmației – 140 de ani de învățământ artistic*, Sighetul Marmației 2006, p. 83-84.
- Bruckstein, Alfred Marcel, Interviu pentru „Weekend Adevărul”, în *adevarul.ro/Tech/Știință*, 12 aug. 2017.
- Kagan, Berl, *Dicționar biografic al scriitorilor idiș*, New York, 1986, p. 118-119.
- Mark, N., *Literatura idiș din România*, Haifa, 1971.
- Ludovic Bruckstein, cel mai prolific scriitor din Maramureș, *www.informatia-zilei.ro/.../ludovic-bruckstein-cel-mai-prolific-scriitor-din-maramures*, 26 iul. 2009.
- 95 de ani de la nașterea scriitorului sighetean Ludovic Bruckstein, în *sigheteanul.ro/95-de-ani-de-la-nasterea-scriitorului-sighetean-ludovic-bruckstein*, 27 iul. 2015

Surse:

- Berkovitch, Y., *Hundert yor yidish teater in rumenye (Un secol al teatrului idiș în România)*, București, 1976, p. 212-214.
- Kagan, Berl, comp., *Leksikon fun yidish-shraybers (Dicționar biografic al scriitorilor idiș)*, New York, 1986, col. 118-119.
- Mark, N., *Yidish literatur in rumenye (Literatura idiș din România)*, Haifa, 1971.
- Mayzil, N., *Tsurikblikn un perspectiven (Retrospective și perspective)*, Tel Aviv, 1962, p. 200.
- Mestel, Y., *Literatura un teater (Literatură și teatru)*, New York, 1962, p. 315-316;
- Polak, Sh., *Ksav-es tsayshrift*, București, decembrie 1969.
- Tambur, V., *Yidische prese in rumenye (Presa idiș din România)*, București, 1972.

Ludovic Bruckstein

N. Steinhardt

1912-1989

Florian ROATIȘ

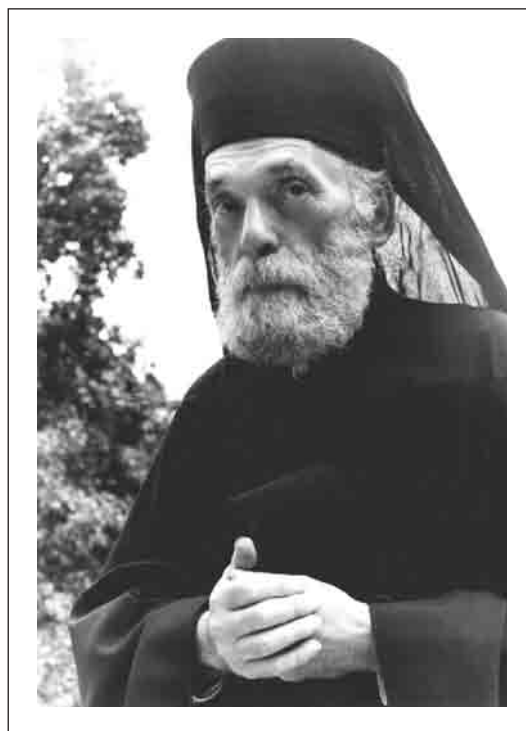
Viiitorul monah Nicolae de la Mănăstirea „Sfânta Ana” din Rohia, s-a născut la 29 iulie 1912, la București, pe numele adevărat, dar puțin cunoscut, Nicu-Aureliu Steinhardt¹.

Tatăl său, Oscar-Saia (n. 1877), inginer, absolvent al Politehnicii din Zürich, era director al Fabricii de Cherestea „Sylva” din comuna Pantelimon, aparținătoare de Capitală, iar mama, Antoinette (n. 1885), era casnică. Își petrece copilăria în comuna „cu nume de sfânt și de tâlhar” – după expresia sa² – fermecat de dangătul clopotelor bisericii „Capra”.

Urmează clasele primare la Școala „Clemența” din București (astăzi „Tudor Arghezi”), dar și în particular, în perioada 1919-1922. Își va aminti mereu cu recunoștință de doamna de Branszky, care l-a învățat limbile franceză și germană și i-a „impus” spre lectură o lungă și elevată listă de autori.

În 1922 devine elev la Liceul „Spiru Haret”, unde îi are colegi de clasă pe Alexandru Ciorănescu și Rafael Cristescu, iar în clasele superioare pe Mircea Eliade, Arșavir Acterian și Constantin Noica³. Dintre profesori, își va aminti cu nostalgie de Vasile V. Haneș, Iosif Frolo, G. Marinescu și, mai ales, de D. Ioanițescu, „un dascăl osebit”, care preda filosofia, istoria și geografia, fiind „pentru cursul secundar ceea ce Nae Ionescu a însemnat pentru lumea universitară”.

Debutează în revista „Vlăstarul” a Liceului „Spiru Haret”, în noiembrie 1928 – aflat în ultimul an de liceu – cu articolul *Castele în Spania*.

Va mai publica aici, pe parcursul aceluiași an școlar, șase articole.

În 1929 trece examenul de bacalaureat cu media 9⁰⁰, ca și Alexandru Ciorănescu, fiind primii din cei 83 candidați reușiți. La subiectul primit la limba și literatura română, „Mari îndrumători din punct de vedere critic ai culturii române” a scris cu entuziasm despre E. Lovinescu, iar din toamnă va participa la ședințele Cenaclului „Sburătorul” al marelui critic.

Urmează cursurile Facultății de Drept la Universitatea din București, după ce a oscilat „între Facultatea de Litere și Facultatea de Chimie”,

1 Prenumele său apare greșit chiar în actele oficiale. Astfel, pe diploma sa de bacalaureat apare prima corectură: scris Steinhardt O. Aurel, este corectat Steinhardt O. Nicolae-Aurel. Pe sentința de condamnare emisă la 1 martie 1960 este scris Steinhardt O. Nicu-Aurelian. Și astăzi prenumele său rar este scris corect. Din păcate, nu este singura imprecizie din biografia lui N. Steinhardt.

2 Aluzie la vestitul haiduc de la începutul secolului XX, Pantelimon din Răucești, județul Neamț, popularizat de presa din București, despre care Mihai Stoian a publicat, în 1968, cartea *Reabilitarea unui haiduc*, reeditată în 2016.

3 Între colegii de liceu sânt enumerați, greșit, chiar în teze de doctorat, și Alexandru Paleologu, născut în 1919 sau Dinu Pillat (n. 1922)! Or, Steinhardt a absolvit liceul în 1929, când aceștia erau în școala primară. Că ulterior au devenit prieteni, e altă poveste.

luându-și licența cu 5 bile albe (*magna cum laude*) în iulie 1932⁴.

În toamna anului 1934, după satisfacerea stagiului militar, colaborează la efemera *Revista burgheză* (șapte numere) și debutează editorial cu volumul de parodii *În genul... tinerilor*, semnat Antisthius. Volumul a fost întâmpinat cu condescendență, căci cei parodiați tocmai se afirmau, iar Cioran și Noica luaseră în acel an Premiul Scriitorilor Tineri, acordat de Fundațiile Regale.

La senectute va regreta șarjele îndreptate spre Eliade, Cioran, Noica, Geo Bogza. Petru Comarnescu ș.a. Dar niciunul dintre cei parodiați nu i-a purtat pică și aceasta nu numai pentru faptul că atmosfera literară era atunci mai destinsă, ci, mai ales, datorită altitudinii intelectuale a colegilor de generație amintiți mai sus.

În anul 1935 publică în colaborare cu prietenul său Emanuel Neuman – fost și el colaborator la *Revista burgheză* – cârticica *Essai sur une conception catholique du Judaïsme (Eseu despre o concepție catolică a iudaismului)*. Încercase cu acesta să se integreze, însă fără succes, în spiritualitatea și comunitatea iudaică, spre care-i atrăgea sângele lor de evrei. Nu s-a împăcat deloc cu mersul la sinagogă, căci atmosfera întâlnită aici era lipsită de emoție, de solemnitate, accentul fiind pus pe exegeză și recitare de texte. Nici prestația rabinului nu i-a satisfăcut, dar au încercat: „de bună-credință, cu bună-credință”, Manole mai sceptic, mai detașat, iar Steinhardt „mai din inimă”⁵. Insatisfacția intelectuală este însoțită de un inexplicabil – pe atunci – dor de bisericile ortodoxe cunoscute, cea din Pantelimon, Biserica Silvestru și bisericuța de la Clucereasa⁶. Apropierea de sinagogă și integrarea în tradiția iudaică eșuează și pentru că era, mai degrabă, o dorință pornită din rațiune, pentru a-și găsi onorabilitatea, fără nicio urmă de misticism: „Nu mergem la templu din misticism, ci din ostentație, în calitatea noastră de oameni moderni și mândri”, va recunoaște Steinhardt mai târziu⁷.

În luna februarie 1936 își susține teza de doctorat cu titlul *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica operei*

lui Léon Duguit, elaborată sub coordonarea profesorului Mircea Djuvara, cunoscutul teoretician și filosof al dreptului. Obține diploma de Doctor în drept, Secțiunea politico-economică, cu cinci bile albe cu elogii „Laureat”.

Teza va fi publicată în același an la Editura „Curierul judiciar”, cu o prefață extrem de favorabilă a juristului Julien Bonnacasse, profesor la Universitatea din Bordeaux. Tot acum publică și lucrarea de mici proporții *Dreptul social. Pretenții și iluzii*, ca și eseul *Elementele operei lui Proust*, cu care își face intrarea la *Revista Fundațiilor Regale* (nr. 8, aug. 1936, p. 401-416).

Un an mai târziu, publică cu Emanuel Neuman *Illusions et réalités juives (Iluzii și realități evreiești)*, expresie a încercărilor amintite ale celor doi prieteni de a înțelege iudaismul și de a se apropia de sinagogă.

În *Revista Fundațiilor Regale* publică textul *Liberalism* (nr. 9, sept. 1937, p. 584-604) și, totodată, începe colaborarea la revista *Libertatea*, condusă de fostul său profesor G. Strat, de la Facultatea de Drept. Colaborarea lui este intermitentă, căci are dese ieșiri în străinătate, în Franța și Anglia, dar și în Belgia și Olanda.

La 28 august 1940 este „radiat” din barou din motive rasiale și va presta diferite munci. În anul 1942 îi moare, de cancer, mama, la vârsta de 58 de ani, iar șase ani mai târziu și fratele, tot de cancer. Rămâne cu tatăl său, bătrân și vor suporta privațiunile războiului. La sfârșitul conflagrației, Steinhardt începe să publice susținut în *Tribuna poporului*, *Victoria* și *Universul literar*, dar cea mai de durată și mai rodnică este colaborarea sa la *Revista Fundațiilor Regale* cu 70 de texte, până în 1947.

O dată cu instalarea comuniștilor la putere, este epurat a doua oară din barou.

În 1954 ia legătura, prin Beatrice Strelisker, cu Constantin Noica, aflat la Câmpulung Muscel din 1949, cu domiciliul forțat. Aici îl întâlnește și pe Alexandru Paleologu, trăind din 1950 *incognito*, cu numele de Ion Crăifăleanu. Își trimite scrisori, discutând conținutul cărților proiectate de Noica (despre Goethe și Hegel), se vor întâlni

4 O altă greșeală, des întâlnită, este aceea că Steinhardt a urmat Facultatea de Drept și Litere, facultăți separate, ba că ar fi urmat studii și în Occident!

5 Vezi N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, repere biobibliografice și indice de Virgil Bulat. Note de Virgil Bulat și Virgil Ciomoș, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 225-227.

6 *Ibidem*, p. 227.

7 *Ibidem*, p. 388.

la București, iar Steinhardt va face o singură vizită la Câmpulung, la casa zisă „cu iederă”. Suficient ca între Steinhardt și cei doi exilați să se nască o solidă și emoționantă prietenie, din cauza căreia cei trei, ca și alții din cercul lor, vor ajunge la închisoare. Primul este arestat Constantin Noica, în 11 decembrie 1958, și apoi, pe parcurs, încă 22 de intelectuali considerați „indezirabili” de către regim, printre care Sergiu Al-George, Arșavir Acterian, Dinu Pillat, Alexandru Paleologu, Vladimir Streinu etc., care vor constitui lotul Noica-Pillat, ultimul reținut fiind N. Steinhardt (4 ianuarie 1960), care nu a acceptat să fie martor al acuzării în acel proces contra prietenilor săi. În ordonanța de punere sub învinuire din 8 ianuarie 1960, primul delict de care este învinuit Steinhardt e acela de a fi colaborat cu Noica la scrierea cărții *Povestiri despre Hegel*, la care s-a adăugat vina de a fi „răspândit” cărțile fugarilor Eliade (*La foret interdite*) și Cioran (*La tentation d'exister*).

După două luni de anchetă – cu nu puține interogatorii brutale – se pronunță, la 1 martie 1960, sentința pentru întregul lot. N. Steinhardt este condamnat la 12 ani de muncă silnică, 7 ani de degradare civică și confiscarea averii personale pentru infracțiunea de „uneltire contra ordinii sociale”.

La 15 martie 1960, după o scurtă catehizare, este botezat în celula 18 de la Jilava, de către monahul basarabean Mina Dobzeu. De față sunt și Sergiu Al-George, Alexandru Paleologu, Theodor Enescu și alții, pe care-i cunoștea mai bine, dar el îl alege ca „naș” – gest inexplicabil pentru el atunci când va rememora actul botezului – pe Emanoil Vidrașcu, fostul șef de cabinet al lui Mihai (Ică) Antonescu.

Condițiile improprie din celulă și mai ales graba pentru a nu fi descoperiți de gardieni nu diminuează bucuria convertitului: „Mă nasc din nou din apă viermănoasă și din duh rapid”.

Iar mai târziu: „Va să zică este adevărat: este adevărat că botezul este o sfântă taină, că există sfintele taine. Altminteri fericirea aceasta care mă împresoară, mă cuprinde, mă îmbracă, mă învinge n-ar putea fi atât de neînchipuit de minunată și deplină...”⁸. Datorită acestor transformări petrecute în ființa sa la întâlnirea cu Hristos,

el, omul slab fizic și bolnav, nu numai că a supraviețuit gulagului, dar a trăit și o indelebilă fericire care, ulterior, chiar și celor mai puțini sceptici li s-a părut, la prima lectură, neverosimilă. Desigur, nu fără frământări, neliniști, firești temeri. Își va pune, la un an de la botez, întrebări pe care i le vor adresa și coreligionarii săi mai târziu: Nu s-a botezat, oare, pentru a-și găsi un refugiu „în cui- bul unor credințe mângâietoare”?

Este eliberat, urmare a grațierii pușcăriașilor politici, printre ultimii din lotul său, de la Gherla, în 3 august 1964.

La puțin timp după eliberare, face demersurile necesare pentru a finaliza sumarul botez din celulă. Sâmbătă, 12 septembrie 1964, primește „taina desăvârșitoare a botezului” de la preotul George Teodorescu de la Schitul „Darvari”, chiar cel recomandat de Mina Dobzeu! De față, mai erau nașii Emanuel și Rodica Vidrașcu, Paul Simionescu, Mariana Viforeanu ș.a.

Luni, 14 septembrie, de Ziua Crucii, a primit Sfânta Împărtășanie la aceeași biserică, iar certificatul de ortodoxie îl va primi peste trei ani.

Botezul a însemnat pentru Steinhardt o descoperire a unei identități pe care acesta o va trăi cu fervoare și nedisimulată bucurie. Dar mutația ontologică operată de dimensiunea religioasă în ființa sa nu era terminată. Cel care afirmase încă din tinerețe, luminat de eșecul neintegrării în iudaism, că „la religie ajungi prin credință și practică”⁹ – cultul fiind indispensabil credinței –, va dori să meargă și mai departe pe calea mistică. Prudent la început, întrucât trăia încă tatăl său, ferm după moartea acestuia, în 1967, Steinhardt își va căuta locul într-o mănăstire.

Chemat de către arhimandritul Mina Dobzeu la Mănăstirea „Sfinții Petru și Pavel” din Huși, nu a fost acceptat de ierarhul locului din cauza statutului său de fost deținut politic.

La Cozia, unde ar fi fost primit, a refuzat el, căci i se părea un loc prea gălăgios, fiind frecventat de mulți turiști.

După închisoare nu mai poate lucra ca jurist, dar intră în „câmpul muncii” ca muncitor necalificat la Fabrica „Stăruința” din București, însă nu pentru mult timp, căci în 1968 va suferi un accident de circulație și va sta câteva luni la spital, după care va fi pensionat.

8 *Ibidem*, p. 170.

9 Vezi N. Steinhardt, Em. Neuman, *Eseu despre o concepție catolică asupra iudaismului. Iluzii și realități evreiești*, Mănăstirea Rohia/Pollirom, Iași, 2011, p. 41.

Începe redactarea viitoarei sale capodopere *Jurnalul fericirii*, îndemnat se pare de către Dinu Pillat, primul, probabil, care i-a citit manuscrisul.

În paralel, pentru a se întreține, traduce din limba engleză câteva romane. Astfel, în 1969 îi apare traducerea cărții lui Sherwood Anderson, *Winesburg in Ohio*, la E.P.L., recenzată de către Petru Popescu în revista *România literară*. Peste alți doi ani (1971) i se publică traducerea din James Barlow, *Personalul de 1 și 6* [minute], la Editura Univers, urmată în 1972 de romanul *Viața sportivă* de David Storey, la aceeași editură.

La finele anului (14 decembrie), îi este confiscat, spre marea sa mâhnire, manuscrisul *Jurnalului fericirii*, de către Securitate. Aceasta „fotografiază” și „studiază”, mai întâi, manuscrisul adus de Ion Caraion, căruia i-l încredințase Steinhardt spre lectură. La câteva luni, de la Paris, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, cu care era în corespondență, află de drama prin care trecea prietenul lor, fapt consemnat astfel de către Ierunca în jurnalul său, în 3 iulie 1973: „N. Steinhardt e extrem de nefericit. Securitatea i-a făcut percheziție și a confiscat manuscrisul în care-și povestea convertirea la ortodoxie. Acum se așteaptă să fie arestat. A rămas ca atunci când îmi va scrie cuvântul „catedrale” să începem ofensiva în presa de aici și să-l salvăm. Nu se știe dacă ar fi în stare să suporte o nouă detenție”¹⁰.

Steinhardt va reconstitui textul din memorie, realizând o nouă versiune, mai amplă, de 760 de pagini, după mărturia lui Virgil Bulat, versiune negăsită după 1990. Rezultă, însă, din corespondența cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, faptul că ambele versiuni, din care Steinhardt a realizat mai multe dactilograme, au ajuns la Paris cu indicații precise cum să fie publicate: prima versiune în limba franceză, a doua în limba română, cu modificările operate până atunci de Steinhardt.

În anul 1975, manuscrisul confiscat în 1972 de către Securitate îi va fi returnat, după multe diligențe, prin intermediul Uniunii Scriitorilor.

Continuă să traducă – fiind pentru el sursa sursă de venit, astfel că, în 1973, în colecția *Biblioteca pentru toți* a Editurii Minerva apar două volume de *Studii și eseuri* din opera lui

Alain (Émile Auguste Chartier), traduse de N. Steinhardt și Alexandru Baciuc, la „cererea” lui Mihai Șora.

Intrarea, atât de dorită de Steinhardt, în isihie s-a datorat tot lui Constantin Noica, cel care îl dusesse la închisoare, la acea situație limită, atât de rodnică și de utilă, căci în acel locaș al suferinței s-a născut a doua oară, cum nu va înceta să repete!

În toamna anului 1973, C. Noica l-a cunoscut la Cluj-Napoca pe Episcopul vicar Justinian Chira, fost stareț timp de 30 de ani al Mănăstirii „Sfânta Ana” din Rohia. Cum filosoful vizitase mănăstirea Rohia în anul anterior¹¹, îi solicită ierarhului primirea lui N. Steinhardt în acel mic și liniștit locaș, considerându-l potrivit pentru prietenul său.

Întors la București, îl va trimite imperativ – „peremptoriu și criptic” – va afirma Steinhardt, însoțit de Iordan Chimet, să vadă mănăstirea pe care „i-a găsit-o”!

Astfel că în noiembrie, se deplasează, însoțit de Iordan Chimet, la Mănăstirea „Sfânta Ana” din Rohia, de lângă Târgu-Lăpuș, Maramureș, unde este întâmpinat cu multă bunăvoință de către părintele Serafim Man, noul stareț, fiind – în cele trei zile cât a stat acolo – fermecat și cucerit „fără zăbavă și rezerve” de loc și de oameni.

Va reveni de mai multe ori pe an în sihăstria maramureșeană – pentru câteva zile sau săptămâni – timp de șapte ani, atras tot mai mult de farmecul și dulceața ortodoxiei, dar și de oamenii locului, despre care va scrie cu multă empatie și dragoste. Avea ca principală îndeletnicire fișarea cărților și organizarea bibliotecii mănăstirii, sarcină mai mult decât plăcută inșafabilului cititor care era N. Steinhardt.

În următorii anii îi apar nu mai puțin de patru volume traduse din literatura universală: Robert Graves, *Claudius Zeul* (Editura Albatros, 1974), Gaston Boissier, *Cicero și prietenii săi. Studiu asupra societății romane din vremea lui Cezar* (Editura Univers, 1975) și Rudyard Kipling, *Stalky și compania* (1977) și *Domnia sa preacinstitul elefant* (1978), ambele la Editura Univers.

În 1976 publică primul volum de autor, după aproape patru decenii de la ultima sa carte.

10 Apud Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului*, vol. II, Editura Humanitas, București, 2001, p. 70-71.

11 Vezi Constantin Noica, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 155. La 1.X.1972 notează: „Plimbare cu părintele Serafim. Natura e admirabilă, arhitectura lamentabilă”.

Intitulat sugestiv *Între viață și cărți* (Editura Cartea Românească), volumul cuprinde texte publicate în *Revista Fundațiilor Regale*, *Libertatea*, *Universul literar* (1936-1947) și în *Viața Românească* și *Secolul 20* (1973-1975) ca și altele, desigur, inedite.

Tirajul extrem de redus (900 de exemplare) îl nemulțumește pe autor, frustrându-l de impac-tul dorit.

După câteva încercări eșuate, la aproape patru decenii de la ultima ieșire din țară, i se permite, în sfârșit, să călătorească în Occident (Elveția, Belgia, Franța), în speranța, probabil, că nu se va mai întoarce.

Face două călătorii, ambele fructuoase, atât în plan cultural, cât și sentimental: prima în anul 1978, între 1 aprilie și 1 septembrie, iar a doua între 28 septembrie 1979 și 1 martie 1980.

Va sta și la Mănăstirea Chevetogne din Belgia, într-o atmosferă de ecumenism mult apreciată de Steinhardt – va fi chiar solicitat să rămână aici, dar Steinhardt a refuzat, cu gândul la Rohia de care se atașase –, se va întâlni cu vărul său, Aristide Steinhardt, și cu vechiul prieten Emanuel Neuman, în Belgia, iar la Paris cu Mircea Eliade, Emil Cioran, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, va locui la familia Vlad și Sanda Stolojan, la prima ieșire, ca și în apartamentul lui Mircea Eliade, la a doua ieșire, istoricul religiilor fiind plecat la Chicago etc.

Revenit în țară, va avea bucuria publicării la Editura Dacia din Cluj-Napoca, urmare a perseverenței lui Virgil Bulat, a volumului *Incertitudini literare*, care-i va aduce Premiul Asociației Scriitorilor din București.

În vara aceluiași an, Steinhardt s-a decis, în sfârșit, să facă pasul dorit, visat încă din închisoare – acela de a deveni monah, având acum și o „ucenicie” de câțiva ani la Rohia.

La 16 august 1980 este tuns în monahism de către starețul Mănăstirii „Sfânta Ana” din Rohia, Serafim Man, împreună cu părinții Antonie Perța, Nicolae Leșe și Emanuel Rus. Inimosul și delicatul arhimandrit Serafim Man, bolnav fiind, venise din spital de la Cluj pentru a-și îndeplini

promisiunea făcută lui Steinhardt cu un an înainte. Călugărirea s-a făcut noaptea, târziu, pentru a nu prinde de veste Securitatea, iar aprobarea Arhiepiscopului Teofil Herineanu s-a primit ulterior.

Devenit „monahul Nicolae”, Steinhardt participa la Sfânta Liturghie și la miezonoptică, este lăsat să predice, deși el nu era hirotonit, se ocupa de bibliotecă, făcea meditații cu tinerii frați care vizau intrarea la seminar, se achita cu conștiințiozitate de sarcina de clopotar – el care păstra în memorie dangătul clopotelor Bisericii „Capra” din Pantelimon. Avea, deci, multe „ascultări”, pe care le îndeplinea cu râvnă, mărturisind prietenilor că viața la mănăstire nu e ușoară, ci chiar samuraică¹².

Ajuns călugăr, Steinhardt primește de la episcopul Justinian Chira „dezlegarea”, ca și imboldul, de a continua să scrie articole pentru diferite reviste. Este acceptat, mai ales, de revistele din Ardeal – „Steaua”, „Tribuna”, „Vatra”, „Astra”, „Familia” – și la „Viața românească”, dar găsește înțelegere și la „Secolul 20”, „Cronica” și „Convorbiri literare”, ba chiar și la „Ramuri” (Craiova). Nu evită nici revistele studențești, „Echinocțiu” (Cluj-Napoca), „Amfiteatru” (București), „Dialog” și, mai ales, „Opinia studențească” din Iași, unde i se publică opt texte. Mai mult, ierarhii săi, oameni cu o mare deschidere spre carte, îi îngăduie să participe la festivaluri și simpozioane literare la Sebeș, Dej, Beclean, Bistrița, fiind întotdeauna o adevărată revelație pentru mai tinerii săi confrăți.

Multe dintre articolele publicate acum vor intra în cuprinsul cărților care-i vor apărea, întotdeauna „puricate” și după multe tergiversări.

Eseurile teologale și mai ales predicile le trimitea la Timișoara, mitropolitului Nicolae Corneanu, pentru a fi publicate în *Mitropolia Banatului*. Fără a-l cunoaște „față către față”, ci doar din ce scria, ca și din corespondența lor, Mitropolitul Nicolae Corneanu, om de certă cultură, nu numai că îl accepta în revista amintită, dar îl și încuraja și susținea, „botezându-l” cu semnătura „Nicolae Delarohia”.

După călugărire, Steinhardt stă mai mult la

12 Într-o scrisoare de dinainte de călugărire (din 17 iulie 1979) către fostul său coleg de celulă, Sergiu Al-George, compară viața mănăstirească cu cea din închisoare, apreciind-o pe cea dintâi drept „mai samuraică” și „mai sobră”: „E mai puțin hâd, mai puțin murdar și puturos, mâncarea nu-i cea de acolo, e – firește, desigur! – altceva, cu totul altceva, însă e un regim absolut samuraic: de strunire a binelui, de severitate britanică față de sufletul și cugetul tău, de stăpânire de sine fără cruțare, de strângere a pumnilor și mâselelor, de curaj neîncetat – militar. Mie-mi stârnește cea mai desăvârșită admirație”. Vezi Dorina Al-George, *Șocol amintirilor*, Societatea Informația, București, 1994, p. 75-76.

Rohia – dar își păstrează și garsoniera din Capitală –, de unde face dese deplasări, la București și Cluj-Napoca îndeosebi, la edituri și reviste, dar și la Bistrița, la colocvii și simpozioane.

În același timp, poartă o asiduă corespondență cu prietenii din țară (Al. Paleologu, Alexandru Baci, Theodor Enescu ș.a.) și din străinătate (Virgil Ierunca, Alexandru Ciorănescu, Emil Cioran, Gigi Tomaziu ș.a.). Scrie cu nesaț, își adună eseurile și va avea bucuria publicării câtorva cărți, bine primite de critica literară.

Astfel, în 1982, la Editura Albatros, Mircea Sântimbreanu îi publică eseu despre *Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnității, Exuberanței și Patetismului*. Ulterior va recunoaște în această carte „un soi de omagiu cavaleresc” adus „unui fost adversar”, devenit între timp „un aliat”. O carte care autorului *Poemului-Invectivă* „i-a luminat cărunțile”.

În anul următor îi apare, la Editura Dacia, *Critică la persoana întâi*, carte închinată memoriei lui Sergiu Al-George, colegul său de celulă de la Jilava, prietenul trecut la cele veșnice în noiembrie 1981. Cu acesta, Steinhardt a tradus din limba franceză (ediția din 1927) cartea lui Inazo Nitobe, *Bushido. Sufletul Japoniei*, cuceriri amândoi de spiritul cavalerismului japonez. Încercarea lor de a publica, în 1969, acest „cod al samuraiului” la Editura pentru Literatură, în cadrul colecției „Biblioteca pentru toți”, deoarece îl considerau necesar și util îndeosebi tineretului, a eșuat însă, cartea fiind mereu amânată.

La 8 noiembrie Steinhardt îi scria de la Rohia despre venirea iernii în Țara Lăpușului, îl felicita pentru cartea *Arhaic și universal*, atunci apărută și trimisă lui și îi cerea impresii din recenta călătorie în India (a doua), de unde Sergiu Al-George abia se întorsese. O scrisoare necitită de către destinatar, căci la două zile, în 10 noiembrie 1981, Sergiu Al-George a trecut la cele veșnice, iar monahul de la Rohia, anunțat târziu și împiedicat de distanță și de zăpadă, n-a putut participa la slujba de înmormântare, regretând mereu acest lucru.

La 14 mai 1984 i se confiscă a doua oară *Jurnalul fericirii*, probabil de teama că va fi publicat. Este vorba tot de prima variantă, cea de

550 de pagini. Demersurile făcute pentru a-i fi returnat vor rămâne fără rezultatul dorit, dar ambele variante erau puse la adăpost.

În 1987, la Editura Cartea Românească apare volumul *Escale în timp și spațiu sau Dincoace și dincolo de texte*, cu note de călătorie (din 1979-1980), amintiri literare, interviuri și articole, publicate, cele mai multe, prin reviste. Cartea se va epuiza rapid din librării, fiind bine primită și de critică.

Vârsta, dar mai ales bolile (de intestine și de inimă) de care suferea, îl determină să-și adune într-un volum antologic „eseuri vechi și noi”, considerate reprezentative pentru activitatea sa publicistică. Îi solicită o prefață lui C. Noica, „sarcină” acceptată bucuros de acesta: „Nicule dragă, cum să refuz o prefață pentru tine? Chiar dacă n-aș mai scrie pentru nimeni în viață, pentru tine aș scrie oricând cu drag”¹³. Dar n-a fost să fie, căci în 4 decembrie 1987 filosoful de la Păltiniș trece pe neașteptate în lumea celor drepti, fiind înmormântat două zile mai târziu la Schitul „Păltiniș”, în prezența prietenilor și a discipolilor săi, deci și a lui Steinhardt, slujba fiind oficiată de mitropolitul Ardealului, Antonie Plămădeală.

Inițial, volumul ce urma să fie prefațat de Noica, se intitula *Eseuri vechi și noi*, cuprinzând texte apărute în „Revista Fundațiilor Regale”, „Libertatea”, „Revista burgheză”, precum și din patru volume de eseuri publicate începând cu 1976, omisă fiind doar cartea despre Geo Bogza. Acestora li se adăuga un volum nou, cu titlul *Eu însumi și câțiva alții* (iar nu „alți câțiva”, cum sună sintagma pusă în circulație de Ioan Pinte), cu texte inedite sau apărute în reviste, dar neincluse în volumele anterioare. Acest volum urma să fie dedicat lui Rafael Cristescu, „mort pe câmpul de onoare”, adică pe Frontul de Est, apreciatul coleg de clasă de la Liceul „Spiru Haret”, discretă prezență alături de N. Steinhardt la „Vlăstarul” și la „Revista burgheză”. Cum era de așteptat, Steinhardt a înlocuit dedicația inițială – lui Rafael Cristescu –, transferând-o la un alt volum pregătit pentru tipar, *Monologul polifonic*, și a închinat cartea memoriei lui Constantin Noica. Titlul, extrem de frumos și elocvent, era inspirat dintr-o

13 Vezi N. Steinhardt despre *Eliade, Cioran, Ionescu și Noica*. Ediție îngrijită de Florian Roatiș, Editura Polirom, Iași, 2017, p. 22.

„mărturisire” a lui Emil Cioran din *Aveux et anatheme*, carte apărută la Paris în anul anterior¹⁴.

După multe pertractări și „negocieri” cu Editura „Eminescu” (director Valeriu Râpeanu), volumul apare spre sfârșitul anului 1988, cu titlul *Prin alții spre sine*, însă departe de forma pe care o dorea N. Steinhardt, ceea ce îl va mâhni peste măsură. Într-o scrisoare adresată lui Alexandru Paleologu, la 5 ianuarie 1989, aflată în Arhiva Mănăstirii Rohia, își exprima tranșant nemulțumirea: „*Prin alții spre sine* e atât de slut și infam tipărită, încât am luat hotărârea să n-o trimit nimănui”.

La începutul anului 1989, crizele de angină pectorală se înmulțesc, Steinhardt este tot mai slăbit, repetă tot mai des, în discuții și în scrisori, „Dacă ne va mai da Dumnezeu viață și sănătate”. Nu-l sperie, totuși, așa cum s-ar crede, moartea. Moartea fizică, afirmase el, de la amvon, într-o predică, trebuie întâmpinată de creștini „cu semeție, curaj și demnitate, în picioare (cum ar veni), ostășește, ca militarul viteaz pe linia de foc, cu sfidare chiar și un calm absolut, grija de seamă fiind acum păstrarea ținutei și a impasibilității”¹⁵. Nu de moarte îi era frică, ci de boală: nu voia să fie o povară pentru obștea Mănăstirii Rohia, care-l acceptase cu atâta bunăvoință în sânul ei, după ce trecuseră fireștile aprehensiuni cauzate de insolitul prezenței, în mica și izolată localitate, a unui evreu și încă fost pușcăriaș!

Într-o scurtă scrisoare trimisă în 27 februarie profesoarei Maria Cogălniceanu la Brăila, în vederea unei proiectate întâlniri la București, considera crizele de angină pectorală (câteva zile) drept „o milă a Domnului”, întrucât este „nespus mai ușor un sfârșit cardiac decât un cancer intestinal”¹⁶.

Și totuși, nutrind speranța „în mila Domnului”, își făcea planuri: avea o carte depusă la Editura Dacia (*Monologul polifonic*), se lupta să-și termine cartea de predici (*Cuvinte de credință*) și a inițiat cu medicul Corneliu (Nelu) Axente din București întâlnirea de 60 de ani de la absolvirea

promoției lor de la Liceul „Spiru Haret”¹⁷. Intenția de a merge la București în luna martie pentru a lua legătura cu colegii care mai trăiesc și a organiza o agapă, la 60 de ani de la absolvirea liceului, o dezvăluia într-o scrisoare din 9 februarie și lui Alexandru Ciorănescu, aflat la Santa Cruz de Tenerife, în Insulele Canare. Evident că îl așteaptă și pe acesta, ba mai mult îl invită să petreacă la Rohia, la mănăstire, câteva zile, căci va fi primit „cu dragoste și respect”.

În zilele de 25-26 martie a fost vizitat la Rohia de către arhimandritul Mina Dobzeu de la Huși, cel care îl botezase în închisoare.

Luni, 27 martie, pleacă amândoi cu mașina la Baia Mare, având bilete la avion pentru ziua următoare, cu destinația București, de unde Mina Dobzeu urma să ajungă la Huși.

La sosirea în Baia Mare, la familia Cormoș, unde urma să fie găzduit, Steinhardt acuză dureri de piept. Cum crizele de angină pectorală se repetă, doamna Cormoș îi schimbă biletul pentru următoarea cursă, de vineri 31 martie.

Spre seară se simte mai bine, vine și părintele Mina Dobzeu (ce urma să doarmă în altă parte), la familia Cormoș, se ascultă muzică, se discută etc. A doua zi părintele Mina pleacă la București, iar N. Steinhardt rămâne să se refacă la prietenii săi. Seara ascultă muzică de Bach și Vivaldi, a doua zi dimineața, la fel, dar spre seară revin crizele și aproape de miezul nopții, miercuri 29 martie, este internat de către profesorul Vasile Cormoș la Spitalul Județean.

Joi, 30 martie, pe la amiază sosesc la spital pentru o ultimă întâlnire cu monahul Nicolae starețul Mănăstirii Rohia, Justin Hodea – care îi administrează Sfintele Taine – și câțiva călugări.

Pe la orele 15⁰⁰ rămâne cu Florian Razmoș, care-i veghează ultimele momente de viață. Aproape de orele 17⁰⁰ îl roagă pe acesta să aprindă o lumânare și să-i citească din nedespărțita sa carte de *Rugăciuni*, cu voce tare, *Rugăciunea pe patul de moarte*, de față fiind și slujitorii lui Esculap,

14 În traducere textul cioranian este acesta: „Critica este un contrasens: trebuie să citești nu ca să-l înțelegi pe altul, ci ca să te înțelegi pe tine însuși”. Vezi Emil Cioran, *Mărturisiri și anateme*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 32.

15 Vezi N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credință*. Ediție îngrijită, note, studiu introductiv și referințe critice de Ștefan Iloaie. Repere biobibliografice de Virgil Bulat. Indici de Macarie Motogna, Mănăstirea Rohia/Poliorom, Iași, 2008. p. 274.

16 Vezi Maria Cogălniceanu, *Întâlniri irepetabile*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2004, p. 250.

17 Vezi în acest sens scrisorile trimise de Steinhardt de la Rohia lui Corneliu Axente, în 20 februarie 1989 și 11 martie 1989, publicate de Colette Axente în revista „Manuscriptum”, 1-4 (90-93), 1993, Anul XXIV, p. 96-97.

medicul și asistenta de gardă. La terminarea rugăciunii, își încredințează sufletul lui Dumnezeu...

Duminică, 2 aprilie, a fost înmormântat, așa cum dorise, în micul cimitir al Mănăstirii Rohia, după o emoționantă slujbă la care au participat câțiva preoți și călugări, în frunte cu PS Justinian Chira, episcopul-vicar al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului –, cel care l-a primit fără rezerve și i-a ocrotit șederea la Rohia. Curtea Mănăstirii „Sfânta Ana” s-a dovedit neîncăpătoare pentru sutele de oameni care l-au condus pe ultimul drum pe evreul încreștinat. Au fost de față prietenii săi, Alexandru Paleologu, Virgil Bulat, Mihai Șora, Sorin Dumitrescu, Achim Mișu, Adrian Popescu ș.a. ca și intelectuali cunoscuți din Baia Mare, Cluj-Napoca și Bistrița, precum și țărani din satele din jur care-i ascultaseră predicile.

În acea zi de început de primăvară, când lacrimile celor veniți din toate zările (București, Cluj-Napoca, Baia Mare, Bistrița etc.) se amestecau firesc cu lacrimile naturii, puțini dintre cei prezenți știam cât de fericit a fost părintele Nicolae. Vom afla peste doi ani (martie 1991), când fascinantă sa mărturisire a lui Hristos va deveni publică, cu titlul *Jurnalul fericirii*. Publicată la Editura Dacia, a fost, cu siguranță, cartea cea mai citită a deceniului abia început și nu numai. A cunoscut până în prezent zece ediții în țară și șapte traduceri în străinătate.

În luna septembrie 1991, la aceeași editură, Virgil Bulat publică *Monologul polifonic*. Cartea fusese oferită de N. Steinhardt Editurii Cartea Românească în primăvara anului 1988, care, însă, a respins-o, ajungând astfel în portofoliul editurii clujene, unde a fost reportată pe anul 1989.

În anul următor apare în Editura Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmăruului cartea de predici și eseuri teologale a lui N. Steinhardt, intitulată *Dăruind vei dobândi*, cu subtitlul *Cuvinte de credință*, aflată la plecarea sa dintre noi în stadiul de dactilografie. După *Jurnalul fericirii* este cartea cea mai citită a lui Steinhardt, cunoscând până astăzi opt ediții.

Tot în acest an, 1992, Zaharia Sângeorzan publică la Editura Revistei Literatură dialogul său de la distanță cu Steinhardt, dintre 11 ianuarie 1988 și 11 martie 1989, intitulat *Monahul de la Rohia N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări incomode* (ediția a doua, la Editura Humanitas, 1998).

În anii care au urmat, Ioan Pinte, discipol al monahului, deținător la acea vreme a manuscriselor steinhardtene, a pus la dispoziția cititorilor, treptat, câteva volume, din păcate, fără note și explicații necesare, cu texte fie inedite, fie publicate prin reviste. Primul volum a fost *Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu Ioan Pinte*, un tulburător dialog între tânărul discipol și monahul eseist, derulat în anii 1987-1989, la Rohia. Au urmat *Călătoria unui fiu risipitor*, la Editura Adonai, în 1995, care ni-l descoperă pe Steinhardt în ipostaza de romancier, și două volume de eseuri: *Ispita lecturii* (2000) și *Eu însumi și alți câțiva* (2001), ambele la Editura Dacia, iar în anul 2003 microromanul *Eseu romanțat asupra neizbânzii*, la Editura Timpul din Iași.

În anul 1995, Nicolae Băciuț publică la Editura Tipomur din Târgu-Mureș dialogul purtat prin corespondență cu monahul de la Rohia în perioada 4 februarie 1986 și 2 mai 1988, intitulată *N. Steinhardt. Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuț*.

Din opera needitată a lui Steinhardt au mai publicat: Ion Vartic (*Cartea împărtășirii*, Editura Biblioteca Apostrof, 1995, 1998, 2001, 2004), Oana Cătina (*Drumul către isihie* Editura Dacia, 1999), Florian Razmoș (*Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional. Critica operei lui Leon Duguit*), teza de doctorat a lui N. Steinhardt (Editura Solștiu, Satu Mare, 2000).

În anul 2006 a început pregătirea ediției de opere *Integrala N. Steinhardt* la Editura Polirom din Iași, în colaborare cu Mănăstirea Rohia, de către un colectiv redacțional format din Virgil Bulat, George Ardeleanu, Florian Roatiș, Ștefan Iloaie și Macarie Motogna. În anul 2008 au fost publicate primele cinci volume, iar până în anul 2018 au fost editate alte 12 volume, urmând ca în anul 2019, la trei decenii de la plecarea lui N. Steinhardt spre veșnicie, să fie încheiată ediția cu două volume din corespondența trimisă de Steinhardt și alte două de *Varia*, cu texte care n-au intrat în celelalte volume, unele inedite, urmând ca *Integrala Steinhardt* să cuprindă, în final, 21 de volume.

O operă care îl situează pe N. Steinhardt printre cei mai importanți esești români.

În anul 2012, la centenarul nașterii lui N. Steinhardt, fundația care îi poartă numele a organizat în Aula Academiei Române, în colaborare cu Secția de filosofie, teologie, psihologie și

pedagogie a Academiei Române, o sesiune de comunicări. Personalitatea monahului-eseist a fost evocată de către Î.P.S. Andrei Andreicuț, Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului și de P.S. Iustin Hodea Sigheteanul, episcop-vicar al Episcopiei Maramureșului și Sătmăruului, ierarhi care l-au cunoscut pe monahul Nicolae. În ceea ce privește opera lui N. Steinhardt, au fost prezentate cinci abordări exegetice de către academicianul Alexandru Surdu și universitarii Nicolae Mecu, Ștefan Iloaie, George Ardeleanu și Florian Roatiș. Au mai fost organizate un Simpozion Național „N. Steinhardt” la Baia Mare (30 iulie) și altul la Bistrița (19 octombrie), iar o parte dintre lucrările susținute în cele trei manifestări naționale au fost publicate în volumul *Centenar N. Steinhardt*, coordonat de Macarie Motogna și Florian Roatiș, la Editura Eikon din Cluj-Napoca (2013).

Și ca o recunoaștere a valorii operei sale, ca și a dragostei, exprimate nerrestrictiv, pentru poporul român, în Sesiunea din 30 iunie 2017 a Academiei Române, a fost primit membru post-mortem, la Secția de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie.

La trei decenii de la trecerea sa la cele veșnice, N. Steinhardt, monahul-eseist, continuă să fie o prezență discretă, dar constantă în conștiința culturală românească, atât prin cărțile sale, cât și prin destinul său, paradoxal și tulburător în același timp. Cărțile apărute postum, unele intens mediatizate și mereu reeditate – mai ales *Jurnalul fericirii și Dăruind vei dobîndi* –, ni-l readuc în minte și în suflet prin deloc ostentativa sa cultură, altitudinea intelectului și spiritului său, amenitatea și, nu în ultimul rând, umilința sa, poate prea orgolios mărturisită. Adevărind cuvintele lui Georges Bernanos, potrivit căruia „convertiții sunt incomozi”, N. Steinhardt a incomodat – mai ales după ce a îmbrăcat haina monahală la Rohia – și incomodează și în posteritate, atât pe unii dintre foștii săi coreligionari, care-l numesc cu maliție „evreul bun pentru alții”, cât și pe cei, e drept puțini și în necunoștință de cauză, dintre ortodocși, contrariați de interesul care i se acordă unui „evreu” publicându-i-se opera la edituri prestigioase, ca și pe cei care se simt frustrați că o

personalitate de anvergura sa intelectuală nu a ales religia lor.

Ruptura definitivă de mediul original și intrarea într-o altă religie este suspectată, aproape întotdeauna, ca nefiind sinceră și dezinteresată. La fel s-a întâmplat și cu convertirea lui Steinhardt.

În 1966, la doi ani după ieșirea din închisoare, într-o discuție avută în casa unei verișoare – deci printre evrei –, este întrebat de foștii coreligionari despre motivele convertirii. Sunt dispuși, va scrie Steinhardt, să-l înțeleagă dacă a fost silit s-o facă, într-un moment de deznădejde (viața din pușcărie nefiind ușoară), dar zâmbesc ironic și cu compătimire când el le mărturisește inexprimabila fericire trăită prin consumarea botuzului în celulă¹⁸. Nu i-au iertat, desigur, niciodată „trădarea”, date fiind altitudinea personalității sale și faptul că a fost acceptat necondiționat de către reprezentanții credinței ortodoxe, care îl apărau și îi încurajau preocupările culturale.

Dacă ar fi rămas un simplu convertit – cum a fost, spre exemplu, Edgar Papu, trecut la catolicism, mai bine instalat și receptat în cultură decât Steinhardt –, poate că gestul său ar fi fost perceput ca o pardonabilă extravaganță. Dar Steinhardt a făcut mult mai mult, șocând și ridicând semne de întrebare: s-a călugărit la Rohia, o mică mănăstire ortodoxă din nordul țării.

După moartea sa a devenit mult mai cunoscut, evocat și discutat în lumea culturală românească – și nu numai –, îndeosebi prin publicarea în zece ediții în țară și șapte în străinătate, în tiraje impresionante, a capodoperei sale *Jurnalul fericirii*. Forța de impact a acestei cărți a uimit, provocând indenegabile satisfacții spirituale cititorilor de orice formație intelectuală, generând, însă, și unele – puține, desigur – invidii și critici. Astfel, convertirea sa a fost minuțios analizată de Alexandru Sever și criticată în mod expres de Vera Călin. Pentru Alexandru Sever, ea a avut la bază slăbiciunea lui Steinhardt, precum și, probabil, o ură de sine evreiască¹⁹. Vera Călin, o altă coreligionară, consideră creștinarea lui Steinhardt „verosimilă”, dar făcută din snobism, ca și din dorința „de a scăpa de stigmatul de venetic” și de a dobândi un statut social privilegiat. Totodată, Vera Călin deplânge lipsa oricărei referiri în

18 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit, p. 540-541.

19 Alexandru Sever, *Epistolă despre convertire*, în „Apostrof”, anul VIII, nr. 9, 1997, p. 22.

Jurnalul fericirii la ceea ce este „pozitiv în istoria, religia și destinul evreilor”. Vina majoră a lui Steinhardt ar fi, însă, după coreligionara sa din America, prietenia acestuia cu legionarii și eludarea masacrelor făcute de ei, ba mai mult, recitarea în închisoare a poeziilor antisemite ale lui Nichifor Crainic. Concluzia ei este că *Jurnalul fericirii* e o carte interesantă, dar „un document fals”²⁰. De aceeași părere este și un alt cunoscut intelectual român, Adrian Marino, care-l persiflează pe Steinhardt, numindu-l „mistic livresc”, și consideră publicarea postumă a *Jurnalului fericirii* „un gest lipsit de orice autenticitate”, „penibil și dezgustător, raportat la condițiile suportate în detenție”²¹. Norman Manea merge și mai departe, dacă se poate spune așa, considerându-l pe „mondenul evreu-român, Nicu Steinhardt, convertit la creștinism, ortodoxism și chiar legionarism”²².

La polul opus se află cei care l-au cunoscut pe Steinhardt, i-au fost sau l-au avut în preajmă. Tuturor acestora, evreul încreștinat și apoi călugărit li s-a relevat ca o personalitate excepțională și inubliabilă. Unii i-au remarcat și admirat voracitatea culturală (Amelia Pavel), alții au apreciat cultura sa vastă (Alexandru Baciuc, Eugenia Tudor-Anton etc.). Cei mai mulți i-au admirat credința creștină absolută, iubirea „ne-bună” întru Hristos, precum și înflăcăratul și infatigabilul elogiul adus creștinismului – în particular ortodoxiei –, considerat superior tuturor celorlalte religii, pe care le privește, însă, cu toleranță și respect, ecumenismul său fiind sincer și fără fisuri. În raport cu budismul, brahmanismul, practicile zen, yoga (despre care îi vorbea în închisoare Sergiu Al-George), care pun accentul pe fuga de realitate, creștinismul se relevă a fi cald și uman, promovând dragostea de viață, fericirea de a fi, curajul și speranța în mântuire. Pe când „Buddha ne îmboldește cu neantul”, scrie Steinhardt, „Hristos ne oferă totul”²³. Religiiile asiatice se adresează intelectului, cultivând înțelepciunea, de aceea sunt atât de dificil de separat de filosofie, fiind lipsite de căldura și

entuziasmul creștine. Aceasta nu înseamnă că religia creștină ar neglija sau ar disprețui înțelepciunea. Dimpotrivă, consideră Steinhardt, aceasta are rolul ei în nașterea și susținerea credinței, doar că în creștinism ea nu mai este concepută ca scop al vieții, ci ca valoare-mijloc.

Că s-a botezat ortodox în celulă, când putea alege la fel de bine catolicismul sau protestantismul, este perfect explicabil pentru intelectualul format în climatul spiritual interbelic, în care ortodoxia era cultivată și elogiată de Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, generația „Criterionului” sau cea a „Gândirii”... Apoi, așa cum remarcă Antonie Plămădeală și unii exegeți ai *Jurnalului fericirii*, N. Steinhardt a simțit că poporul român trăiește profund ortodoxia, iar pentru acest popor el a avut numai cuvinte de apreciere, evidențindu-i nu o dată calitățile. Memorabile sunt cuvintele adresate în închisoare celor care îl numeau „jidani”: „Sângele meu e evreiesc, dar de gândit și de simțit, gândesc și simt românește”²⁴.

Că trăia adânc ortodoxia s-au convins nu numai cei din preajma sa, de la mănăstire în primul rând, ci și prietenii de la Paris, la prima sa ieșire în străinătate. O spune, mai întâi, Sanda Stolojan, la care N. Steinhardt a locuit două săptămâni în vara anului 1978, timp în care în fiecare dimineață au citit împreună Evangheliile²⁵. O spune și Cioran, scepticul, impresionat de cel pe care îl numește „o existență rară”. Aceeași impresie a făcut-o Steinhardt când încă nu era monah și familiei lui Mircea Eliade, în speță soției acestuia, Christinel. Într-o scrisoare trimisă lui Steinhardt de cunoscutul istoric al religiilor la 6 decembrie 1978, deci ulterior vizitei acestuia la Paris, după urările de Sfântul Nicolae, epistolerul scrie: „Pentru noi amândoi, întâlnirea cu D-ta a însemnat cel mai prețios dar pe care ni l-a adus vara 1978... În orice caz, eu îți voi rămâne toată viața recunoscător, pentru că, după ce te-a cunoscut, Christinel s-a convins că există creștini – și sincera ei speranță este de acum înainte să întâlnească și alți câțiva (fiind modestă, precizează: măcar vreo doi-trei...)”²⁶.

20 Vera Călin, *Târziu. Însemnări californiene, 1986-1996*, Editura Univers, București, 1997, p. 174-175.

21 Adrian Marino, *Viața unui om singur*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 79-80.

22 Norman Manea, *Întoarcerea huliganului*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 69.

23 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 289.

24 *Ibidem*, p. 298.

25 Sanda Stolojan, *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 60.

26 Vezi Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. III, R-Z, Editura Humanitas, București, 2004, p. 169.

Monica Lovinescu și Virgil Ierunca îl văd pe Steinhardt ca „un fel de sfânt”, fapt pentru care sunt dispuși să-i ierte „păcatele, căci acestea îi vin probabil din «blajinătate»”²⁷. Se miră apoi de articolul acestuia despre *Jurnalul de la Păltiniș* care, împreună cu alte supărări ale „sfântului”, relevă faptul că acesta trece printr-o fază de „mai laice porniri revendicative”²⁸.

Mulți dintre cei care l-au cunoscut pe Steinhardt au subliniat curajul său. Astfel, Arșavir Ackerian este uluit de pledoaria acestuia pentru libertate în eseu „Suflet de rob”, publicat în revista „Familia”. Că Steinhardt nu a fost „un jidan fricos” nici înainte de închisoare este în afară de orice îndoială, căci și el – ca și Paleologu – știa că relațiile cu Noica și întâlnirile „literare” din deceniul șase sunt motive pentru arestare. După închisoare însă, curajul său a sporit, întrucât îl descoperise pe Iisus. Or, știa acum că frica e un păcat, căci te îndepărtează de Hristos (Luca 8:37). Pledoaria sa pentru această însușire creștină a făcut obiectul unei predici de o rară elocvență, intitulată, simplu, „Curajul” Aici el situează, ca importanță, curajul imediat după cele trei virtuți teologale: credința, nădejdea și dragostea. Însăși existența Bisericii este de neconceput fără curaj, spune Steinhardt: curajul lui Hristos a întemeiat-o, iar curajul discipolilor Săi o face să dureze²⁹.

Curajul lui Steinhardt a fost neostentativ, dar ferm. Unii îl considerau distant sau introvertit, atunci când îi evita. În realitate, era o fire exuberantă, știa să se bucure de viață, oricât de puțin i-ar fi oferit aceasta. Știa însă că este urmărit de Securitate și nu voia să producă necazuri mănăstirii, în primul rând, sau prietenilor săi. În anii cei mai întunecoși ai deceniului nouă, el se solidarizează cu Doina Cornea, cu care a fost în corespondență și pe care a încercat chiar să o contacteze.

Sunt indubitabile deci curajul lui Steinhardt, credința sa puternică – a slujit după botez Biserica ortodoxă, trăind o viață cu desăvârșire morală –, bunătatea, prietenia dăruită multora dintre semenii săi, dragostea pentru aproapele etc. Dar de aici și până la canonizare – cum cere Cristian Bădiliță

– este o cale mult prea lungă. Pe lângă calitățile probate de Steinhardt, canonizarea presupune și alte criterii-virtuți: carisma mistică, înfăptuirea de minuni și chiar sacrificiul suprem pentru mărturisirea dreptei credințe. Steinhardt a primit cu siguranță grația divină, dar nu a fost înzestrat cu darul de a face minuni și nici carismă mistică nu a avut. Iar ca să-și dea viața – ar fi făcut-o, probabil, dacă trebuia – n-a fost cazul.

Iubirea sa pentru pământul românesc și pentru poporul român a fost fără rest, mereu reiterate, cum este și în scrisoarea trimisă lui Victor Rusu la Tel Aviv, în 28 februarie 1989, cu o lună înainte de a părăsi lumea aceasta.

În luna mai a anului 1982, Al. Mirodan îi solicitase, din Israel, date privind viața și opera sa, pentru a-l include în proiectatul *Dicționar neconvențional al scriitorilor evrei de limbă română*, care urma să apară mai întâi în revistă și apoi în volum. Steinhardt se conformează și în toamna aceluiași an îi trimite o „Notă autobiografică”, în care marca momentele esențiale ale celor 70 de ani de viață, notă apărută în volum în 1986, cu titlul Botez I³⁰.

Provocat de textul lui Steinhardt, Victor Rusu îi va scrie, în ianuarie 1989 la Rohia, exprimându-și curiozitatea pentru traseul spiritual insolit și cerându-i un text confesiv privind convertirea, călugărirea, relațiile cu foștii coreligionari, cu trecutul său, cu frații din sihăstria maramureșeană... Și întrebările continuă: dacă are insomnii, nostalgii și, mai ales, dacă Israelul vorbește încă sufletului său... Întrebări firești, unele ostentative, altele...

Răspunsul lui N. Steinhardt, scris probabil între crizele cardiace tot mai dese, este nu numai tulburător, ci și de o mare limpezime, confirmând asumarea unei evoluții paradoxale, avându-și obârșia în dragostea sa, tot mai puternică în timp, pentru neamul românesc și biserica creștină. Este profesiunea de credință a unui om care a făcut saltul – riscant, ca orice convertire –, de la o spiritualitate la alta. Cu doar o lună înainte de ultimul său drum, își afirmă inechivoc fericirea de a fi ales ortodoxia și mănăstirea: „Și totuși nu a fost așa (adică nu a întâmpinat greutăți la inte-

27 Monica Lovinescu, *Jurnal, 1981-1984*, Editura Humanitas, București, 2002, p. 254.

28 *Ibidem*, p. 295.

29 N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, Editura Mănăstirea Rohia/Polirom, Iași, 2008, p. 164.

30 A se vedea Al. Mirodan, *Dicționarul neconvențional al scriitorilor evrei de limba română*, Minimum, Tel Aviv, 1986, p. 209-211.

grarea în mănăstire, n.n.): monahii atât de diferiți de mine m-au primit, înțeles și acceptat cu o mărinimie, o bunăvoință, o răbdare, o simpatie care au desființat orice barieră și mă fac să mă simt la ora 2 a.m., ora adevărului, cu totul nefrământat de dubii: câtuși de puțin străin, stingher, nefericit, nostalgic ori gândind să mă întorc din drumul pe care am apucat”³¹. Putea să aleagă o altă soluție de viață fostul „fecior de bani gata”, „un ovreiaș de București” răsfățat? Desigur! Situația materială a familiei sale i-ar fi permis lui Steinhardt să urce în trenul Orient Expres, care l-ar fi purtat probabil spre Oxford, Paris sau Geneva, l-ar fi dus în tabăra privilegiaților.

Mai târziu, în anii 1979 sau 1980, ar fi putut rămâne în Franța, în Belgia sau Elveția. Și totuși s-a întors și, după ce văzuse pentru ultima dată ispitorul Occident, a procedat întocmai precum acel călător (narratorul) din „Predoslovie” la *Întunerice și lumină* de Ion Al. Brătescu-Voinești, care într-o gară provincială, noaptea, nu s-a urcat în strălucitorul tren internațional, ci a preferat trenul personal, rece, întunecos și murdar. A ales, deci, cu dragoste și duioșie, trenul de clasa a II-a care l-a dus „ocoliș, târâș-grăpiș”, „după târzie vreme” în Maramureș. Urmarea? „Sunt zile de secetă și

de ispitire, firește. Sunt și zile de liniște, de euforie, multe doruri, încerc impresia că am poposit acolo unde am fost mai cu îndârjire chemat”³².

N-a regretat niciodată alegerea făcută, conștient că acel tren l-a dus mai aproape de Hristos.

Cu aproape cinci ani înainte de întâlnirea sa la spitalul din Baia Mare cu îngerul morții, îi scria, într-o emoționantă spovedanie, lui Constantin Noica – pe care-l considera „operatorul” celei de-a doua nașteri –, de ce a „pășit pe urmele călătorului din Predoslovie”, dezvăluind aceeași lipsă de regret: „Am ales. Expresul a trecut, s-a dus. Nu-mi pare rău. Asta am vrut, asta am. Domnul Hristos mă ajută, nevenindu-I ușor”³³.

Pe crucea mormântului pregătit la Rohia ar fi vrut să scrie: „N. St., monah maramureșean”, dar i s-a părut că sună prea „stendhalian”, așa că a optat pentru „Monahul Nicolae”, considerând că este suficient: „Pentru un «misfit», un ratat ca mine – îi mărturisește lui Noica – e destul. Ori-cum, va rămâne pentru mine consolarea identificării cu un pământ cum nu se poate mai românesc. Trag nădejde că mă va primi: tu mi l-ai găsit, mi l-ai arătat. De nu mi-a fost dată devenirea românească întru ființă, măcar să am parte de una întru moarte”³⁴.

Steinhardt la Rohia

31 Vezi Victor Rusu, *Nicolae, călugărul evreu din Sihăstria Maramureșului*, în Idem, *Scrisori către și de la prieteni*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2007, p. 139. Ambele scrisori au fost publicate de V. Rusu în cartea amintită, dar cu omisiuni, or Steinhardt îi ceruse să-i publice integral „destăinuirile”.

32 Vezi *Cartea – Destin* în N. Steinhardt, *Prin alții spre sine*, Editura Eminescu, București, 1988, p. 292.

33 N. Steinhardt, *O scrisoare către Constantin Noica*, în „Dilemateca”, București, nr. 1, mai 2006, p. 70.

34 *Ibidem*.

Emil Gavriș

1915-1989

Simion VAIDA, Lotica VAIDA

Interpret vocal de muzică populară, dirijor de orchestră, violonist, compozitor și publicist, Emil Gavriș s-a născut la 28 martie 1915 în Chelînța, comuna Ulmeni, și a decedat la 25 iulie 1989 în București.

A urmat școala primară la Chelînța și apoi studii medii la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare (1925-1933). Profesorul Adrian Demian, care era și directorul Conservatorului din Satu Mare, l-a pregătit în domeniul muzical – teorie-solfegiu, vioară. Sub îndrumarea lui a devenit solist în corul liceului și a înființat o formație de muzică instrumentală. La Ulmeni, în vacanțe, a condus Orchestra Societății „Tinerimea”. A urmat Facultatea de Drept la Cernăuți și la Cluj, obținând licența în 1940. Ca student a activat în diferite formații orchestrale, pasiunea lui fiind vioara, și a interpretat vocal muzică populară. Între anii 1954 și 1960 și-a desăvârșit studiile muzicale la București.

A fost **profesor de muzică** suplinitor la Liceul din Zalău (1936-1938). După absolvirea Facultății de Drept, în 1940, s-a refugiat la București, ca urmare a cedării Ardealului, prin Dictatul de la Viena. În timpul războiului a participat la bătălii grele, ca ofițer. După război a activat în administrația Ministerului Educației Naționale.

Solist vocal de muzică populară. A debutat la Radiodifuziunea Română, fiind admis prin concurs, la 29 iulie 1945, cu piesele *Crești, pădure, și te-ndeasă* și *Hei, țură, și-o custură*. A avut un repertoriu foarte bogat și variat: melodii de joc, doine, române, cântece satirice și de veselie, cântece de leagăn, cântece de nuntă și din folclorul obiceiurilor etc. A activat în diverse instituții de cultură și artă, unde a fost angajat ca solist vocal sau cu care a colaborat: Teatrul Muzical „Constantin Tănase” (1951), Orchestra „Barbu Lăutaru” a Filarmonicii „George Enescu” (1954), Ansamblul Artistic C.F.R. Giulești (1955-1956), Ansamblul de Cântece și Dansuri „Perinița” al Capitalei (1957-1958) și, din 1970, solist permanent al Ansamblului Artistic „Rapsodia Română” din București.

A evoluat alături de marii interpreți Maria

Lătărețu, Maria Tănase, Angela Moldovan, Ioana Radu, Ion Luican etc. A fost un veritabil ambasador al cântecului și muzicii populare românești în lume: Republica Democrată Germană (1956), Cehoslovacia (1956), Iugoslavia (1956), Grecia (1957), Turcia (1957), Bulgaria (1958), Uniunea Sovietică (1959), Italia (1969), Austria (1969), Israel (1974), Anglia (1974), Franța (1975).

A colaborat în turnee prin țară și prin străinătate cu Orchestra de Muzică Populară a Filarmonicii din Arad (1963, 1965, 1966, 1970, 1971), cu cvintetul instrumental „Rapsodia Carpaților” (1969 – Italia și Austria) etc.

Dirijor. Exigent și talentat, a fondat și a dirijat Orchestra de Muzică Populară a Clubului Sindicatelor din Învățământ din București (1950-1955). A fost dirijor al Orchestrei de Muzică Populară a Radiodifuziunii Române (1952), al Orchestrei de Muzică Populară a Clubului Uzinelor „Grivița Roșie” din București (1956), al Grupului Folcloric al Clubului Sanitar din București (1962-1963), al Orchestrei de Muzică Populară a Cadrelor Didactice din București (1964), al Orchestrei de Muzică Populară a Casei de Cultură din Mizil (1964), al cărei fondator a fost, al Orchestrei Ansamblului de Cântece și Dansuri „Brăulețul” din Constanța (1965-1967), al Orchestrei de Muzică Populară „Doina Argeșului” din Pitești. A condus orchestre de restaurant la Mamaia, Eforie-Nord, Paris („La flûte de Pan”).

Creația muzicală. Emil Gavriș și-a valorificat talentul în creații proprii: române, cântece

de inspirație folclorică, melodii în stil popular, cântece patriotice, muzică ușoară. Lucrări de acest gen a publicat în presă, în volume ori le-a înregistrat.

În 1962 la Editura Muzicală a apărut lucrarea *Cântece populare din repertoriul lui Emil Gavriș*, care cuprinde culegeri, prelucrări și creații originale, melodiile fiind transcrise pe note. Din cuprins: *Ce fericiți am fi-mpreună*, versuri de Alexandru Vlahuță, *Grăușor din Bărăgan*, versuri de Ion Socol, *Du-te iute, trenule*, versuri populare ș.a.

A compus și publicat în presa vremii („Agricultura socialistă”, „Plaiul dobrogean”, „Delta”) sau a înregistrat la Electrecord numeroase cântece pentru voce și pian, între 1962 și 1983, pe versuri populare, pe versuri proprii ori ale unor poeți ca Virgil Cărianopol, Miron Radu Paraschivescu, Lucian Blaga, Victor Eftimiu, Octavian Goga și Petre Dulfu. Câteva titluri: *Horea păcurarului* (1968), *Luminiță, lampă mică* (1972), *Liniște* (1982), *De ce mă poartă vechiul dor* (1982), *Dorule, copil pribeag* (1983), *Toamna* (1983), *Dor de vară* (1983).

În 1969 a apărut la Editura Muzicală volumul *Cântă Ardealul și Banatul. Doine*. Acesta cuprinde 122 de piese, unele interpretate de alți soliști, de la care le-a auzit și le-a consemnat Emil Gavriș de-a lungul vremii, considerând importantă „notarea acestor adevărate nestemate ale creației poporului nostru pentru a nu fi uitate, pentru a le transmite mai departe”.

Volumul *Când amintirile... Romanțe pentru voce și pian*, București, Editura Muzicală, 1984, cuprinde piese precum: *Peste vârfuri, Când amintirile, De dorul tău, Cât te iubeam, Cântecetele mele, S-a dus albastrul cer senin, Leagănă-mă, leagăn drag, Câte stele-au răsărit, A venit iar primăvara, Mi-a mai rămas romanța, Romanțe-crizanteme* etc.

Creațiile de după 1984 au apărut în volumul *Interferențe*, București, 1987.

Cântece pentru copii, voce și pian, a compus între 1968 și 1987 și le-a publicat în reviste, precum: „Luminiță”, „Almanahul copiilor”, „Arici Pogonici”, „Șoimii patriei”, „Cutezătorii”, „Stop la intersecție”. Iată titlurile câtorva cântece: *Învățătoarea* (1968), *Tinerii drumeți* (1977), *Ariciul* (1978), *Bună dimineața, soare* (1978), *Bunicul Moș Gerilă* (1979), *Cântec de tabără* (1980), *Bucurie* (1980), *Mândră-i țara* (1981), *Flori de primăvară* (1982), *Cântec de vacanță* (1982), *La mulți ani, iubită țară!* (1982), *Țara*

mea cu chip frumos (1982), *Albă floare-i țara mea* (1985), *24 Ianuarie* (1986), *Strada nu-i o glumă* (1987), *Semaforul* (1987).

Muzică de cameră. A compus lucrări pentru vioară și pian precum: *Ecou de menuet* (1977), *Mică suită* (1978), *Bagatele pentru vioară și pian* (1978), *Contemplare* (1982) etc.

Muzică corală. Lucrările compuse de Emil Gavriș – pe versuri proprii, pe versuri populare sau ale unor poeți – au caracter patriotic: *În codru la izvor* (1954) pentru cor mixt, cu solo tenor, versuri populare, *Cântecul lui Horea* (1972) pentru cor la 2 voci egale, versuri Eugen Frunză; *Pe Meseș, pe sub deal* (1976) pentru cor mixt cu solo tenor, versuri Emil Gavriș; *Te cânt, țara mea* (1976) pentru cor mixt și pian sau orchestră, versuri de Emil Gavriș; *Acolo este țara mea* (1976) pentru cor la 2 voci egale, versuri de Ioan Nenitescu; *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie și Și dacă ramuri bat în geam* (1983) pentru cor mixt, versuri de Mihai Eminescu; *Doina lui Lucaci și Cântec* (1983) pentru cor mixt, versuri Emil Gavriș și altele.

Activitate publicistică. Emil Gavriș a scris articole menite a cultiva dragostea și devotamentul pentru cântecul popular: *Să cunoaștem și să iubim cântecul popular* („Scânteia Pionierului”, 22 iunie 1955), *Cum se culege și cum se poate interpreta cântecul popular* („Îndrumătorul cultural”, 2 februarie 1959), *Cum se alege repertoriul* („Îndrumătorul cultural”, 2 februarie 1967). A acordat câteva interviuri. A publicat memorii de război în „Flacăra”, 10 mai 1975, sub titlul *Amintiri de pe front*.

Discografie. Cântecele interpretate de Emil Gavriș au fost imprimate pe discuri Electrecord. Peste 40 de discuri au fost înregistrate la radio și televiziune cu diferite orchestre: Orchestra Radio (27 mai și 6 aprilie 1950, 16 august, 7 octombrie 1950, 31 mai 1951, 10 februarie 1952), Orchestra Ansamblului de Folclor a Ministerului Afacerilor Interne (28 octombrie 1950), Orchestra „Barbu Lăutaru” a Institutului de Folclor (27 iulie 1951), Orchestra „Ionel Dinicu” (27 august 1951), Orchestra Populară „Carpații” (10 februarie 1952), Orchestra de Muzică Populară a Sindicatului din Învățământ (29 mai 1951 și 28 decembrie 1951).

Filmografie: *Barbu Lăutarul* (1959), film documentar; *Meșterul Manole* (1962), film de televiziune.

Distincții: Ordinul Muncii, clasa a III-a (1954); Ordinul „Meritul Cultural”, clasa a IV-a (1968).

Vasile Gheție

1903-1990

Andrei FĂRCAȘ

Considerații generale despre personalitatea omului de știință Vasile Gheție

Între multele personalități pe care județul Maramureș le-a dat țării se află și profesorul și academicianul Vasile Gheție, cea mai carismatică personalitate pe care a avut-o medicina veterinară românească, „mare dascăl și om de știință în domeniul anatomiei comparate – acad. prof. univ. dr. doc. șt. *doctor honoris causa* Vasile Gheție, după cum spunea în 2003 prof. univ. dr. Victor Crivineanu, decanul Facultății de Medicină Veterinară din București, în prefața volumului *Academician Vasile Gheție – omul și opera – Omagiu la împlinirea a 100 de ani de la naștere 11 februarie 1903-11 februarie 2003*.

Pentru a înlătura orice subiectivism în redactarea acestor rânduri, voi reproduce la început câteva aprecieri asupra activității academicianului Vasile Gheție, făcute de prof. univ. dr. Gabriel Predoi, de la Facultatea de Medicină Veterinară din București, care l-a avut profesor și model în același timp, mentor încă din timpul studenției și, pe urmă, o perioadă, coleg, care i-a urmat la catedră în calitatea de titular al disciplinei *anatomie comparată și topografică*, de prof. univ. dr. Nicolae Cornilă, titular al disciplinei de *biologie celulară, histologie și embriologie*, și de dr. Simion Hereș, medic primar veterinar, primul doctor în medicină veterinară de la noi din județ, nepot al profesorului¹.

„Sunt convins că nu greșesc cu nimic dacă afirm fără reținere că nu există medic veterinar din România care să nu pronunțe cu evlavie și recunoștință numele mult iubitului nostru profesor, deși, poate că, în timpul studiilor, exigența proverbială a maestrului împiedica promovarea celor insuficient pregătiți. Însă, studenții în cauză,

după ce se străduiau să-și însușească temeinic baza științelor medicale – anatomia – încercau o bucurie fără seamăn că au străbătut „filtrul” profesorului Vasile Gheție și astfel pot să escaladeze în continuare cu mai multă încredere celelalte furci caudine până la obținerea diplomei”², mai spune profesorul Crivineanu.

Pentru ca tot el să vorbească despre recunoașterea internațională a operei academicianului Vasile Gheție:

„Profesorul Vasile Gheție era apreciat la cotele cele mai înalte, în egală măsură de intelectualitatea din România și din afara țării. Este de notorietate faptul că datorită talentului său de viguros desenator și pictor, de taxidermist excepțional, de autor de atlase anatomice inegalabile, de om de societate etc., profesorul Vasile Gheție se găsea în atenția marilor personalități ale timpului, care-l apreciau, la modul superlativ. În afa-

1 *Academician Vasile Gheție – omul și opera. Omagiu la împlinirea a 100 de ani de la naștere, 11 februarie 1903-11 februarie 2003*, Editura Ceres, București, 2003, p. 1.

2 *Ibidem*, p. 5.

ra granițelor țării, a fost solicitat să onoreze cu prezența sa, ca membru, numeroase și prestigioase asociații științifice. În toate tratatele și enciclopediile anatomice din lume, profesorul Vasile Gheție era citat ca un adevărat maestru al morfologiei comparate, cuvântul său de adânc cunoscător al detaliilor de structură macroscopică fiind cu sfințenie respectat de iluștrii specialiști îndeobște cunoscuți în acest domeniu al științelor medicale”.

„Profesorul Vasile Gheție, din anul 1928, când și-a luat doctoratul în medicină veterinară, parcurgând în continuare toate treptele ierarhiei universitare și perfecționându-se asiduu în străinătate, pe parcursul multor ani, a creat o excepțională școală de anatomie comparată în cadrul Facultății de Medicină Veterinară din București, din care s-au desprins mai multe personalități, la rândul lor formatoare de școli în aceeași specialitate, atât în România, cât și în alte țări. Este suficient dacă dintre discipolii profesorului Vasile Gheție îi citez pe prof. univ. dr. *doctor honoris causa* Vasile Coțofan, de la Facultatea de Medicină Veterinară din Iași, pe prof. univ. dr. *doctor honoris causa* Gheorghe Constantinescu de la Universitatea Missouri, S.U.A. și pe prof. univ. dr. König Horst de la Facultatea de Medicină Veterinară din Viena, Austria”³.

„Profesorul Vasile Gheție a coordonat, în calitate de conducător științific, o serie de teze de doctorat nu numai în România, ci și în Germania – țară în care, cu totul excepțional, se permitea unor specialiști din alte părți ale lumii să se bucure de un astfel de privilegiu”⁴.

„Practic, nu există medic veterinar de pe teritoriul României, care să nu fi auzit sau consultat măcar una din cărțile în care Profesorul și-a depus știința, arta și talentul”⁵.

„Acad. prof. univ. dr. doc. șt. *doctor honoris causa* Vasile Gheție a fost unul dintre cei mai de seamă fii ai Maramureșului, unul dintre intelectualii săi cei mai de seamă, unul dintre marii reprezentanți ai medicinei veterinare din România,

prin cărămida ei de bază, anatomia comparată, baza științelor medicale, putând fi, fără exagerare, considerat omul sacrei sale datorii de profesor și de savant”⁶.

Părinții

Profesorul și academicianul Vasile Gheție s-a născut într-o zi geroasă de 11 februarie 1903, în casa părintească de peste 100 de ani din Berința, comuna Copalnic-Mănăștur, părinții săi fiind preotul ortodox Gheorghe Gheție și Ana, născută Pop.

Tatăl academicianului, preotul protopop stavrofor Gheorghe Gheție, a fost coleg de clasă, la Năsăud, cu George Coșbuc⁷.

Este fiu de țărani cu stare bună din localitatea Vima Mică, „unele mărturii care s-au găsit în arhive vechi atestă că un strămoș îndepărtat al familiei Gheție s-a distins prin fapte de vitejie în lupta de la Varna din 1444 și a fost ridicat la titlul de „Nobilul Gheție de Varna”⁸.

Din aceeași familie Gheție din Vima Mică se trăgea încă un preot născut în Berința, preotul iconom stavrofor Ștefan Gheție (1880-1979), fost protopop al Lăpușului în perioada 1930-1948.

Într-un interviu oferit de scriitorul Augustin Buzura ziarului „Adevărul”, acesta elogiază chipul preotului copilăriei sale, Gheorghe Gheție astfel:

„Gheorghe Gheție era un fel de sfânt. Toată lumea îl socotea un sfânt. În Maramureș, greco-catolicii nu se înțelegeau prea bine cu ortodocșii. Ei! Acest preot era acceptat și slujea la ambele biserici. În plus, făcea exorcizări. Era plin de lume din toate colțurile țării. Inclusiv din Dobrogea venea lume cu bolnavi psihic, cu epileptici. Îi aduceau în status epileptic, adică în criză continuă de epilepsie, în stare de inconștiență. Îi aduceau, legați de căruță, la cea mai veche dintre cele trei biserici din sat, construită în 1430. Înainte se spunea că existase o altă biserică, pe roți, pe care sătenii o mutau când năvăleau tătarii. Acolo, în miez de noapte, preotul făcea rugăciunea Sfântului Vasile. Tata îl ajuta să îi transpore pe bolnavi, pentru că aceștia erau ori

3 *Ibidem*, p. 5-6

4 *Ibidem*, p. 6.

5 *Ibidem*, p. 7.

6 *Ibidem*, p. 14-15.

7 *Ibidem*, p. 9.

8 *Ibidem*.

inconștienți, ori violenți. Odată ce au fost îngrijiți de preot, bieții oameni se întorceau singuri, pe picioarele lor. Da, erau vindecați.

Am văzut zeci de cazuri! Casa noastră, fiind la 40-50 de metri de casa preotului, trăiam practic printre nebuni. Când au venit rușii, cam în aceeași zi în care ne-au făcut țândări icoanele, l-au luat pe preot, l-au pus la peretele șurii, care se afla în spatele casei noastre, gata să-l execute. Atunci, a apărut un necunoscut care le-a vorbit în rusește și i-a convins să-l ierte. Era într-o zi de toamnă târzie, foarte frumoasă. Eu aveam 6 ani”⁹.

Mama academicianului și profesorului Vasile Gheție a murit la o vârstă relativ tânără, când profesorul era încă student, iar ceilalți frați elevi. Ea se trăgea dintr-o familie de preoți, tatăl său fiind preotul Ștefan Pop din Berința, iar bunicul preotul Gavril Vaida, fiind menționat în arhive la 1820. Această familie avea moștenire din strămoși o sabie grea de bronz, acordată de autorități pentru merite deosebite și fapte de eroism în secolul al XVIII-lea, cunoscută în sat ca „sabia lui Vaida”, care le-a fost confiscată de autoritățile comuniste în 1952¹⁰.

Gheorghe Gheție, tatăl savantului, era un preot foarte rugător, bun chivernisitor al leului văduvei, care a construit biserica satului în anii ‘20 ai secolului trecut, de numele preoților înaintați ai familiei Gheție fiind legată și construirea bisericii din piatră cu hramul „Sfânta Parascheva”, al cărei turn la fel de înalt ca al bisericii din Șurdești, a căzut într-o vară de la începutul anilor ‘60. Șindrila și lemnele turnului și acoperișului au fost duse la școală pentru foc, pe multe din ele transportându-le noi, elevii, în brațe, sub supraveghearea învățătoarei.

Gospodăria preotului Gheorghe Gheție din Berința cuprindea câteva zeci de hectare de teren, în grajduri erau câte 30-40 de vaci, 4 cai și foarte mulți porci. Viitorul academician a crescut, cu surorile și fratele său mai mic, printre servitorii casei și averii părintești, printre copiii satului, printre țărani din sat, foarte pricepuți la cai și vaci și a deprins de mic graiul uzanțelor din apropierea grajdurilor, încât a depășit și planurile tatălui său și a ajuns unul dintre cei mai mari specialiști

anomiști veterinari ai Europei de la aceea vreme, al cărui cuvânt, vorbit sau scris, era ascultat cu respect, cu o adevărată stimă, în cercurile de specialitate din țară și dincolo de granițele ei¹¹.

„Cultul profesorului pentru părinții și frații săi s-a păstrat multe decenii după ce aceștia au dispărut, el păstrând în laboratorul de anatomie, înrămate, aceste chipuri dragi inimii lui până ce viața l-a înlocuit din acest laborator”, a scris Dr. Simion Hereș despre unchiul său.

Frații

Profesorul Vasile Gheție a fost al doilea copil născut în familia Gheorghe și Ana Gheție. Ceilalți frați, în ordinea nașterii lor, au fost: Reghina, Elena, Elvira, învățătoare în Berința și soția preotului Vasile Hereș, paroh în Berința din 1948 până în 1967, care este mama arhitectului Gheorghe Hereș, a medicului veterinar Simion Hereș și a medicului stomatolog Vasile Hereș; Elisabeta, care a murit după terminarea școlii primare; Lucreția, căsătorită cu preotul Ioan Coțofan, al căror fiu a fost prof. univ. dr. *doctor honoris causa* Vasile Coțofan, al cărui nepot este dr. Ionuț Coțofan, fost primar al comunei Copalnic-Mănăștur; Ștefania, învățătoare în Berința, căsătorită cu notarul Cornel Cosma, al căror fiu dr. Dorin Cosma este medic veterinar, secretarul colegiului medicilor din județ, iar fiica Geta, profesoară pensionară acum, a fost directoarea școlii din Berința, care poartă numele academicianului Vasile Gheție; dr. Mircea Gheție, medic uman, născut cu o inteligență rară, ce putea ajunge cel puțin pe urma fratelui său Vasile, după spusele sătenilor, dacă nu cădea la datorie la Cotul Donului, când îngrijea răniții dintr-un spital de campanie, în al Doilea Război Mondial; Eleonora, a noua și ultima născută.

Școala și cariera

Acad. Vasile Gheție face școala primară în satul natal, iar cursurile școlii generale la Baia-Sprie, urmează Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare, azi Colegiu, pe care îl termină în 1922, cu numele de Vasile Gheție senior, spre a putea fi deosebit de un alt coleg de-al său cu același nume, notat în catalog junior¹². În 1972

9 Ziarul „Adevărul”, ediția online.

10 *Academician Vasile Gheție – omul și opera*, p. 10.

11 *Ibidem*, p. 16.

12 *Ibidem*, p. 17.

Scoala Gimnazială „Vasile Gheție” din Berința

participă, în Baia Mare, la sărbătorirea a 50 de ani de la absolvirea liceului.

În timp ce era elev, făcea desene și statuete din lemn sau din lut, reprezentând oameni și animale în diferite ipostaze, prefigurând cunoscutele mulaje și desene, care au dus faima Laboratorului de anatomie al Facultății de Medicină Veterinară din București¹³.

Încă de mic a fost obligat să învețe maghiara și germana, pe care le vorbea curent, lucru care îi va folosi mai târziu.

Profesorul Vasile Gheție și-a petrecut copilăria în satul Berința, unde a urmat clasele primare. Apoi a mers la alte școli, iar în sat venea numai în vacanțe.

Din copilărie l-au fascinat caii. „M-am făcut doctor veterinar de dragul calului”, a mărturisit autorului acestor rânduri la începutul anilor '80, la o întrevedere în apartamentul său din București, unde avea un cabinet plin cu mulaje de cai și alte animale, făcute cu mâna proprie. Erau de o frumusețe rară și mi-a spus acele cuvinte văzând

că admir mulajele din cabinetul său, care erau superbe în adevăratul sens al cuvântului, pentru că erau și artistice și științifice în același timp.

Ca elev și student, a luat ore de vioară, întâi cu un vestit ceteraș țigan din Copalnic-Deal, numit Covaci Țiganul¹⁴.

După absolvirea Liceului „Gheorghe Șincai” din Baia Mare se înscrie la Facultatea de Medicină Veterinară din București, între 1922-1927 fiind student al acesteia.

În anul trei de facultate a fost numit preparator la *Catedra de anatomie comparată și topografie*, catedră pe care nu o va părăsi toată viața¹⁵.

În anul 1928, la 24 septembrie, la doar un an de la terminarea facultății, își susține doctoratul în medicină veterinară cu lucrarea *Contribuții la studiul vaselor limfatice ale vezicii urinare la cal*, efectuată în cadrul Laboratorului de anatomie sub coordonarea prof. dr. Gh. Iliescu¹⁶.

Prima pagină a lucrării, după cum era obiceiul vremii, este acordată dedicațiilor, iar profesorul acordă aceste dedicații, după cum era și firesc, memoriei mamei sale – Ana, tatălui – preotul Gheorghe Gheție, fratelui Mircea, surorilor sale și cumnaților, precum și unei persoane care s-a îngrijit de toți copiii după moartea mamei, numită Băcuca¹⁷.

Este de notat că a parcurs, în mod firesc, toate treptele ierarhiei universitare: asistent (1927-1938), șef lucrări (1938-1941), profesor suplinitor (1941-1945), profesor titular și șef de catedră (1945-1973), toate la aceeași catedră, de anatomie comparată și topografică, iar după pensionare a fost profesor consultant și îndrumător de doctorat până la sfârșitul vieții, în 1991.

Fiind bun vorbitor de maghiară și germană, profesorul Vasile Gheție face o serie de stagii de specializare, dar și de colaborare științifică la Facultatea de Medicină Veterinară din Budapesta, în 1931, și Leipzig, între 1938-1940, unde a lucrat cu vestiți profesori și autori de tratate de anatomie comparată, precum Ch. Ackernnecht și

13 *Ibidem*, p. 17-18.

14 *Ibidem*, p. 18.

15 *Ibidem*, p. 18-19.

16 Universitatea din București, Facultatea de Medicină Veterinară, Nr. 130, *Contribuții la studiul vaselor limfatice ale vezicii urinare la cal. Lucrare făcută în Laboratorul de anatomie descriptivă, comparată și topografică. Teză pentru obținerea titlului de Doctor în Medicina Veterinară de Vasile Gheție*. București, Institutul de Arte Grafice „Cultura Poporului”, Griviței 62, 1928.

17 *Academician Vasile Gheție – omul și opera*, p. 20.

H. Grau, iar elevul de atunci își egala și chiar depășea profesorii.

Viața de familie

În anul 1938 se căsătorește cu Maria (Ali), economistă din orașul Câmpina, absolventă a Academiei Comerciale din București, care a lucrat o bună perioadă de timp la CEC, sediul central din București, în brațele căreia a închis ochii în anul 1991, în ultima zi de Crăciun. Nu au avut, însă, copii. A fost înmormântat în Cimitirul Bellu din București, unde s-au rostit și panegiricele din partea Academiei Române, ministerelor și forurilor științifice, personalităților vremii, facultăților de Medicină Veterinară din București și Iași. Ceremonia de înmormântare a fost oficiată de Biserica Ortodoxă.

Toată viața și-a dedicat-o anatomiei, pentru care a sacrificat tot, inclusiv viața de familie și zilele de sărbătoare.

Din lungul șir de nepoți pe care i-a avut de la surorile sale, s-au desprins medicii veterinari prof. univ. dr. *doctor honoris causa* Vasile Coțofan, de la Facultatea de Medicină Veterinară din Iași, dr. Simion Hereș, primul doctor în științe medicale veterinare din județul Maramureș, după, desigur academicianul Vasile Gheție, dr. Dorin Cosma, medic veterinar, secretarul Colegiului Medicilor Veterinari din Maramureș, dr. Ionuț Coțofan, medic veterinar, fost primar al comunei Copalnic-Mănăștur timp de 12 ani, col. dr. A. Greblea, dr. L. Luca, Dr. C. Constantin, dr. Gh. Todea¹⁸.

În sala de curs, în fața studenților, predă vorbind, explicând și desenând în același timp, ca un geniu ce era.

Activitatea științifică

În anul 1999, cu ocazia decernării titlului de *doctor honoris causa*, profesorul universitar Vasile Coțofan de la Iași, discipol strălucit al celui ce a fost întemeietorul școlii românești de anatomie comparată, a spus, ca un veritabil omagiu adus Academicianului Vasile Gheție, că titlul care i s-a decernat „apartine, de fapt, Școlii de Anatomie Comparată din România și anume frunții și întemeietorului ei, celui ce a fost Acade-

micianul Vasile Gheție. Am avut irepetabila șansă de a crește, de a mă forma din rădăcina acestui stejar fără umbră”. Academicianul Vasile Gheție era atunci în lumea veșniciei de 16 ani. I se spunea de către studenți „Barosanul”. Era unul dintre cei mai exigenți profesori. Dacă „treceai” de profesor, puteai considera că ești medic veterinar, iar dacă nu treceai, nu aveai cum să ajungi medic veterinar. Mulți studenți și-au văzut nărui-te visele la porțile disciplinei pe care o patrona.

„Calea spre medicina veterinară se pare că i-a fost sugerată de tatăl său, care a văzut corect necesitatea acestei profesii în această provincie românească, nu demult unită cu țara mamă România, dar este bine de știut că, în tot cursul vieții de copil și de elev, a asistat și a participat la nenumărate sacrificări de animale și păsări, precum și la autopsierea de către localnici a unor animale moarte de fascioloză, boală care era în floare. A văzut multe cazuri de asemenea parazitoze și, după spusele lui, a fost unul din subiectele de admitere la facultate”¹⁹.

Profesorul Vasile Gheție a elaborat și publicat peste 200 de lucrări științifice, dintre care se impun *Atlasul de anatomie comparată, Anatomia topografică a calului, Anatomia sistemului nervos central și neurovegetativ, Anatomia animalelor domestice, Sistemul neurovegetativ la mamiferele și păsările domestice, Atlas de anatomie a păsărilor domestice*, unele fiind traduse și în străinătate etc²⁰.

În lista de lucrări științifice ale profesorului se află 8 tratate-atlase, care formează „Biblia” anatomiei veterinare, 5 cursuri, ghiduri și manuale, 3 caiete de lucrări practice și un mare număr de lucrări științifice: 20 despre aparatul de susținere și mișcare (6 de osteologie, 6 de artrologie, 8 de miologie), 3 despre aparatul digestiv, 5 despre aparatul respirator, 7 despre aparatul circulator, 6 despre sistemul nervos (2 despre sistemul central și periferic, 4 despre sistemul neurovegetativ), o lucrare despre aparatul genital, 6 despre anatomie topografică, 24 de lucrări interdisciplinare, 3 de chirurgie, 5 din diverse discipline, la care se adaugă numeroase lucrări științifice redactate pentru diverse manifestări științifice naționale și internaționale, despre aparatul de

18 *Ibidem*, p. 12-14.

19 *Ibidem*, p. 16.

20 *Ibidem*, p. 57.

susținere și mișcare, aparatul digestiv, aparatul respirator, aparatul circulator, sistemul nervos, sistemul neurovegetativ, anatomia topografică²¹.

În cadrul activității sale didactice a condus 14 teze de doctorat, între doctoranzi aflându-se toate cadrele didactice care au activat și condus, până în 1990, disciplinele de *anatomie comparată* de la facultățile de medicină veterinară din România²².

Meritele științifice în activitatea sa de 66 de ani în anatomia veterinară au fost recunoscute prin acordarea mai multor ordine și medalii: Ordinul „Coroana României”, în Grad de Cavaler, la 10 mai 1938; Ordinul Muncii clasa a III-A, 1954; Laureat al Premiului de Stat, 1955; membru corespondent al Academiei Române, 1955; Ordinul Muncii Clasa a II-a, decret 432/1963; Doctor Honoris Causa al Universității din Leipzig, 1963; Medalia Muncii, 1965; Profesor Universitar Emerit, decret 306/1970; membru titular al Academiei Române, 1990²³.

Recunoașterea națională și internațională a făcut ca să fie ales membru al mai multor societăți științifice din țară și străinătate, dintre care enumerăm: Asociația Generală a Medicilor Veterinari din România (1938), Societatea Germană de Anatomie (1938), Asociația Mondială a Anatomistilor Veterinari (1938), Asociația Mondială a Anatomistilor (1939), Asociația Europeană a Anatomistilor Veterinari, Societatea Regală de Medicină din Londra, Academia de Științe din New York, Asociația de Patologie Comparată etc.²⁴.

A fost trecut în enciclopedia personalităților celebre *Who's who in the world*, ediția 1971-1972.

Lucrările profesorului Vasile Gheție sunt citate de 31 de ori în prestigioasa *Enciclopedie de anatomie veterinară Ellenberger-Baum*, ediția a XVIII-a, Berlin 1943, precum și în alte tratate de specialitate din Germania, Statele Unite ale Americii, Ungaria, Suedia, Bulgaria, pentru contribuțiile aduse la cunoașterea inervației sinovialelor

articulare la cabaline, a sinusurilor craniene la porc și a musculaturii cervicale profunde la cabaline²⁵.

După cum se vede, de departe avem în față un mare profesor universitar, un savant în adevăratul sens al cuvântului, recunoscut nu numai în Europa, ci și în lume, pentru activitatea sa științifică de mare profunzime, cu contribuții de neegalat, la vremea lui, în medicina veterinară, cel care a făcut ca școala românească de medicină veterinară să aibă recunoaștere internațională. Și, lucru cert, contribuția sa în *anatomia veterinară* nu a fost încă egalată.

Mare pasionat de vânătoare, academicianul Vasile Gheție avea acasă o panoplie de arme rare de vânătoare și, după câte se pare, era vicepreședintele Asociației Vânătorilor pe țară. Subsemnatul l-a văzut mergând la vânătoare, în satul său natal, Berința, în care existau iscusiți vânători și buni ochitori, pe care, însă, profesorul îi întrecea, după cum relatau chiar ei, vânătorii. A împușcat o coțofană direct în cap, cu o armă de tir, de la o distanță destul de mare, fază pe care am văzut-o personal, în timp ce mergea la vânătoare prin fața casei mele părintești, lucru greu de făcut, deoarece această pasăre este cunoscută pentru rapiditatea mișcărilor sale.

La împlinirea a 100 de ani de la nașterea academicianului, Școala Generală din Berința a primit numele ilustrului fiu al satului, numindu-se de atunci Școala Generală „Vasile Gheție”.

Despre profesorul Vasile Gheție s-au scris multe pagini, iar despre activitatea sa vorbesc cel mai bine tratatele apărute de-a lungul anilor. A fost o personalitate ce face cinste județului nostru, Chioarului, în care este situat satul Berința, care a avut șansa ca pe aceeași uliță, a copilăriei mele, la distanță de sub 100 de metri, să se nască doi academicieni, Vasile Gheție și Augustin Buzura, buni vecini de renume mondial, care, nu de puține ori, purtau, probabil, discuții lungi și de substanță, ambii fiind medici, unul veterinar, iar celălalt uman.

21 *Ibidem*, p. 73.

22 *Ibidem*, p. 58.

23 *Ibidem*, p. 59.

24 *Ibidem*, p. 63.

25 *Ibidem*, p. 61-62.

Ioan Ceterchi

1926-1992

Ioan GOGOTĂ

*Ești inteligent dacă nu crezi decât jumătate din ceea ce auzi;
ești înțelept dacă știi care jumătate. (Ioan Ceterchi)*

Maramureșul, acest topos încărcat de tradiții milenare prin numărul mare de personalități pe care le-a dat în decursul istoriei, se integrează armonios între valorile perene ale culturii și spiritualității naționale. Edificator în susținerea acestei afirmații, printre nemuritorii Academiei Române în domeniul științelor juridice, se situează Ioan Ceterchi¹ – jurist, președinte al Consiliului Legislativ, membru corespondent al Academiei Române, ministru de Justiție, figură emblematică care a excelat în sfera dreptului și jurisdicției.

Științele juridice au fost reprezentate în cel mai înalt for academic de iluștri înaintași, adevărați corifei care, de-a lungul timpului, s-au impus prin cercetări fundamentale în domeniul dreptului pe care l-au particularizat în funcție de istoria poporului român, contribuind la fundamentarea unei legislații naționale moderne în strânsă armonizare cu cea europeană.

Alături de alți oameni de știință care au marcat istoria culturală a județului Maramureș, Ioan Ceterchi, prin activitatea și preocupările sale, a înțeles să slujească cu dăruire idealul național al poporului român pe linia promovării și dezvoltării legislației naționale.

S-a născut la data de 14 decembrie 1926², în comuna Ferneziu³, cunoscută și sub denumirea de Firiza de Jos sau Alsofernezy⁴ (în limba maghiară), județul Satu Mare, în prezent, suburbie a

municipiului Baia Mare, județul Maramureș, fiind cel al cincilea copil din cei șase ai lui Gheorghe și Haristinei Ceterchi (ceialți, fiind Ladislau, Iulia, Iosif, Paul și Gheorghe), care printr-o vastă cultură juridică și o bogată experiență în activitatea didactică, de cercetare, de organizare și conducere a cercetării în domeniul dreptului, precum și prin cea de președinte al Consiliului Legislativ, de ministru al Justiției și de ambasador și-a înscris numele în istoria dreptului românesc, numărându-se între reprezentanții de seamă ai Maramureșului.

1 Vezi *Dicționar ilustrat*, Dan Fornade, Cluj-Napoca, *Personalități clujene (1800-2007)*, Editura Casa Cărții de Știință, 2007, p. 122. Ioan Ceterchi s-a născut în data de 14 decembrie, dar a fost declarat abia în 16 decembrie, această ultimă dată apărând pe certificatul de naștere și pe actele ulterioare, iar decesul său a parvenit pe data de 6 aprilie și nu pe data de 5 aprilie, dată consemnată în majoritatea materialelor cu caracter documentar.

2 Informații selectate dintr-un articol nepublicat *Ioan Ceterchi din perioada 1926-1977*, recomandat de către fiicele Li-ana și Rodica Ceterchi.

3 Vezi *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică/ Editura Univers Enciclopedic, București, 2005, p. 232.

4 Vezi Laura Temian, Lazăr Temian, Valentin Băințan, Zamfir Dragomir, Laviniu Ardelean, *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș, vol. 1 (din paleolitic până în 1918)*. Coordonator științific dr. Teodor Ardelean, Editura Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare, 2016, p. 78, 127, 134, 171, 307 etc.

După terminarea școlii generale în satul natal, Ioan Ceterchi a urmat cursurile Liceului „Coriolan Brediceanu” din Lugoj⁵, în perioada 1941-1945 și pe cele ale Facultății de Științe Juridice a Universității din Cluj (între anii 1945-1949). Obține titlul de doctor, în drept în anul 1953 la Facultatea de Drept din Leningrad (actualmente, Sankt Petersburg – Rusia) și pe cel de doctor docent la Facultatea de Drept din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj la data de 19 noiembrie 1968. Din anul 1974 devine membru corespondent al Academiei Române⁶.

Pentru Ioan Ceterchi, anul 1949 (anul terminării facultății), constituie începutul unei lungi și strălucite cariere universitare (de peste 40 ani), acesta parcurgând toate gradele academice și performând în disciplinele *teoria și istoria statului*, *teoria generală a dreptului*, *sociologia juridică* și *filosofia dreptului*. S-a preocupat constant de organizarea și perfecționarea învățământului românesc de specialitate, întocmind cursuri destinate studenților, fiind un reper de valoare pe linia învățământului superior din România și afirmându-se cu autoritate într-o serie de activități profesional-științifice⁷ prestigioase precum și în cercetare⁸.

Ioan Ceterchi a fost căsătorit cu Doina Maria Ceterchi (fostă Rizescu⁹), în prezent, decedată, de profesie medic, care a activat, inițial la IMF București, în calitate de cadru didactic, iar din

Ioan Ceterchi alături de soția Doina și fiicele Liana și Rodica. Cluj, 1963.

anul 1977 s-a transferat la Spitalul Clinic de Copii din București. Din căsătoria celor doi au rezultat două fiice, Rodica Ceterchi¹⁰ (n. 2 decembrie 1953 în Cluj-Napoca), absolventă a Facultății de Matematică (1977), prof. univ. dr. la Facultatea de Matematică și Informatică din cadrul Universității București și Liana (n. 3 aprilie 1955 în Cluj-Napoca, absolventă a Institutului de Artă Teatrală din București (1978), actriță și regizor la Teatrul Mic din București¹¹.

Ioan Ceterchi a predat *teoria dreptului*, în mai multe instituții de învățământ, începând cu Facultatea de Științe Juridice a Universității din Cluj¹² și continuând cu Universitatea „C. I. Parhon” București¹³, Facultatea de Drept din București¹⁴, Academia de Poliție „Alexandru Ioan

5 Informații selectate dintr-un articolul nepublicat, recomandat de către fiicele Liana și Rodica Ceterchi. Cf. și Sofia Popescu, *Contribuțiile prof. univ. dr. doc. Ioan Ceterchi la organizarea și conducerea activității de cercetare științifică în domeniul dreptului*, în „Revista de științe juridice nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române, Editura THEMIS (Fundația Europeană Titulescu) Craiova, 2001, p. 22, menționează în mod eronat ca fiind în Cluj.

6 Vezi Tudorel Toader, Dan Constantin Măță și Ioana Maria Costea, *Dicționarul personalităților juridice românești*, Editura Hamangiu, Iași, 2008, p. 60-61.

7 Ministru de Justiție: 2 ani; membru al Comitetului Executiv și secretar general al Asociației Internaționale de Știință Politică: 6 ani; președinte al Consiliului Legislativ din Republica Socialistă România: 9 ani; redactor al unei reviste în străinătate sub egida Academiei Române; profesor Universitatea I din Paris – 1986; carieră diplomatică: 6 ani; vechime în învățământul superior: 40 ani; deputat în Marea Adunare Națională; total cărți publicate singur sau în colaborare: peste 30; total studii și articole: peste 200; premii ale Academiei Române: 1.

8 Drept constituțional; drept comparat; drept internațional; istoria dreptului românesc.

9 Vezi Liana și Rodica Ceterchi, *Ioan Ceterchi din perioada 1926-1977*.

10 Rodica Ceterchi este beneficiara Premiului „Grigore Moisil” al Academiei Române pe anul 2003, care i-a fost înmănat în 2006 pentru rezultatele deosebite obținute în domeniul matematicii și informaticii.

11 Vezi Liana și Rodica Ceterchi, *Ioan Ceterchi din perioada 1926-1977*.

12 Între anii 1953-1955 și 1957-1959 deține și funcția de șef al Secției de știință și cultură a Regionalei PCR Cluj.

13 În perioada 1974-1984, îndeplinește calitatea de membru al Comitetului Central al PCR în cadrul Universității „C. I. Parhon” București.

14 Vezi Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, Dicționar, 1866-2003*, ediția a III-a București 2003, p. 182, conform căreia în cadrul Facultății de Drept din București a activat cu intermitență în perioada 1967-1982, iar de la 1 iunie 1982 a ținut cursuri în calitate de profesor universitar și a ocupat funcțiile de șef de catedră (16 iunie 1982) și decan (1970-1971).

Cuza”¹⁵, și, în ultima perioadă la Facultatea de Drept a Universității „Athenaeum” din București¹⁶.

În cadrul Facultății de Științe Juridice a Universității din Cluj, a ocupat postul de preparator (15 ianuarie 1949-28 februarie 1953); revine la 1 septembrie 1953, după care evoluția carierei universitare la această instituție este următoarea: 1 octombrie 1958 este numit profesor suplinitor; la 1 octombrie 1959, conferențiar, șef catedră (1958-1962); la 1 octombrie 1961, profesor titular provizoriu; începând cu 1 februarie 1964 îl regăsim ca fiind profesor șef de catedră, pentru ca, la data de 1 septembrie 1965 să fie numit profesor titular și șef catedră. De menționat este faptul că între anii 1953-1955 și 1957-1959 este numit decan al acestei instituții.

În cadrul Universității „C. I. Parhon” București, îl regăsim începând cu data de 1 februarie 1964, încadrat ca profesor cu jumătate de normă: la 1 ianuarie 1965 ocupă funcția de profesor șef catedră cu jumătate de normă; 1 septembrie 1965, profesor titular cu jumătate de normă; 18 martie 1967, profesor titular definitiv, iar la 1 octombrie 1967, profesor titular șef catedră și cu alte atribuții.

În 1986 a fost profesor invitat al Facultății de Drept a Universității Paris I, printr-un Decret al Președintelui Republicii Franceze, Francois Mitterand, iar în perioada (1980-1982) a fost numit ministru al Justiției în Guvernul României (de atunci) condus de Ilie Verdeț, concomitent cu cea de redactor-șef al revistei de drept „Revue Roumaine des Sciences Sociales”, Serie de Sciences Juridiques, aflată sub egida Academiei Române.

A fost membru fondator și secretar general al Asociației de Științe Politice (1982), membru titular al Academiei Internaționale de Drept Comparat cu sediul la Paris și membru și secretar al biroului Secției de economie, drept și sociologie al Academiei Române (1982); membru în Comitetul Executiv al Asociației Internaționale de Știință Politică și membru al Societății de Legislație Comparată din Paris (1980), precum și membru fondator și vicepreședinte al Asociației Române de Filosofia Dreptului (1991), creată în cadrul Institutului de Cercetări Juridice al Academiei Române¹⁷, comunicațiile, sugestiile și observațiile sale contribuind, după evenimentele din 1989, la elaborarea proiectului noii Constituții. A fost distins cu Premiul Simion Bărnuțiu¹⁸ al Academiei Române¹⁹ pe anul 1974.

De asemenea, a fost membru al Comitetului executiv al Asociației pentru Națiunile Unite din România (1973-1979), membru al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale (din 1975), ambasador²⁰ extraordinar și plenipotențiar în Suedia și Norvegia (1984-1990).

Calitățile de bun organizator și coordonator al activității de cercetare științifică l-au recomandat pe Ioan Ceterchi să fie primit, în anul 1971, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice și ales vicepreședinte al acestui for în anul 1974. Devine director al Institutului de Cercetări Juridice, membru corespondent al Academiei Române și membru al Consiliului de Stat al RSR (în perioada 1975-1980²¹).

În perioada 28 decembrie 1971-31 martie 1980 a îndeplinit și funcția de președinte al Con-

15 Vezi Sofia Popescu, *In memoriam. Ioan Ceterchi*, în „Studii de drept românesc”, seria nouă, anul 5 (38), nr. 1, p. 81-98, București, Editura Academiei Române, Institutul de Cercetări Juridice, 1993, p. 22. În cursul anului universitar 1990-1991, a predat cursul *Introducere în studiul dreptului* la Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”.

16 Vezi Sofia Popescu, *In memoriam. Ioan Ceterchi*, în „Studii de drept românesc”, seria nouă, anul 5 (38), nr. 1, p. 81-98, București, Editura Academiei Române, Institutul de Cercetări Juridice, 1993, p. 22 și donația autorului – *In memoriam Ioan Ceterchi. Bibliotecii Facultății de Drept din București* – 23.04.1993. În cursul anului universitar 1990-1991, a predat cursul *Introducere în studiul dreptului* și la Facultatea de Drept a Universității Athenaeum din București. Vezi Ion Craiovan, *Juridica*, vezi coperta 4 din Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1993, 1996, 1998.

17 Vezi Sofia Popescu, loc. cit.

18 Vezi Țărălungă, Ecaterina, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera, 2011, p. 80

19 Vezi Dorina Rusu, *op. cit.*, p. 115, 182; 206-207; www.wikipedia.org.

20 Datele despre activitatea de ambasador a lui Ioan Ceterchi au fost extrase din dosarul personal al acestuia, aflat în Unitatea Arhive Diplomatie a Ministerului Afacerilor Externe (dosar personal. Ioan Ceterchi, C.933). La data de 2 iulie 1984, prin decret prezidențial este numit ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Suedia (Stockholm), iar din 6 octombrie același an a cumulat în paralel, în aceeași perioadă, și activitatea diplomatică pe teritoriul Norvegiei. A fost și ambasador al României la Conferința de Pace de la Oslo.

21 Vezi Țărălungă, Ecaterina, *op. cit.*, p. 171.

siliului Legislativ²², organ consultativ de specialitate pe lângă Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România, reînființat prin Legea nr.15 din 22 octombrie 1971 (la inițiativa lui Constantin Stătescu, secretar al Consiliului de Stat și Ion Gheorghe Maurer, reputat jurist interbelic), având sarcina de a sprijini organele de stat în activitatea de pregătire, coordonare și sistematizare a legislației.

Instituția s-a bucurat de o anumită autonomie funcționabilă și de un anumit prestigiu, datorat lui Ioan Ceterchi, care știa să pretindă calitate, să fie adeptul raționamentului și al dialogului, iar puterea sa de convingere se baza nu numai pe argumente, dar și pe tact, căldură sufletească și atitudine colegială²³. Repurtatul jurist Ioan Filip, fost consilier legislativ, referindu-se la Ioan Ceterchi, preciza: „Cu un temperament fericit, pe care i-l invidiază, dar pentru care se și feliicită colaboratorii săi, cu manifestări nezgomotoase chiar în momentele când, în fața unor erori sau abateri, este cazul să fie și chiar este ferm, președintele nostru reușește să obțină prin atitudini neexcesive rezultatele pe care le dorește²⁴.”

Împreună cu prof. dr. doc. Constantin Stătescu – membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice, a elaborat Legea nr. 15/1977 privind organizarea și funcționarea Consiliului Legislativ, precum și studiul *Legislația și perfecționarea relațiilor sociale* (1976)²⁵.

După anul 1989, a elaborat studii importante privind raporturile dintre stat și drept, susținând că „statul de drept a apărut ca o replică la abuzul de putere, la statul absolutist²⁶.”

Calitățile personale și profesionale de om

învățat și modest, exigent și apropiat i-au asigurat prestigiul și prețuirea colectivului în care și-a desfășurat activitatea, imprimând în Consiliul Legislativ un climat de muncă bazat pe respect și stimă reciprocă, promovând noul și spiritul democratic adecvat. Așa cum și-l amintește într-un document de familie, unul dintre juriștii de renume, Ioan Filip, la adunarea personalului Consiliului Legislativ din 15 decembrie 1973, la împlinirea vârstei de 47 de ani de către Ioan Ceterchi – președintele acestui for științific: „Ne dăm cu toții seama că, sever cu el însuși, el trebuie să facă eforturi pentru a nu se lăsa stăpânit de o dulce servitute a inimii față de noi”²⁷.

Ca urmare a unei acțiuni inițiate de Consiliul Legislativ, s-a reexaminat legislația existentă la acea dată, înlăturându-se actele normative depășite, aflate în contradicție cu legislația existentă, s-a urmărit ca toate normele juridice perimate, reglementările dispartate și fragmentare să fie înlocuite cu acte normative noi, prin modificarea sau completarea lor²⁸. De asemenea, a militat pentru sprijinirea participării specialiștilor români la viața științifică internațională și pentru specializarea lor preuniversitară, în străinătate. „A reușit ca în condițiile de cele mai multe ori neprielnice să susțină activitatea științifică în domeniul dreptului desfășurată în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, al facultăților de drept ale universităților din Cluj și București, precum și în cadrul Consiliului Legislativ, să stimuleze colaborarea între acestea, precum și între cercetătorii și cadrele didactice universitare din București, Cluj și Iași”²⁹.

Ioan Ceterchi s-a impus posterității prin ma-

22 Prin Decretul nr. 503/1971 din 28 decembrie 1971, publicat în Monitorul Oficial, Ioan Ceterchi, repurtat jurist, specializat în tehnica legislativă a fost ales prim președinte al acestui for iar Emil Nicolciuiu – prim-vicepreședinte.

23 Vezi Sorin Popescu, Tudor Prelipceanu, *Personalități ale Consiliului Legislativ de-a lungul timpului*, ediția a II-a revizuită și adăugită, lucrare apărută sub egida Consiliului Legislativ, București, Editura Lex, 2006, p.263.

24 Vezi Ioan Filip: *Alocuțiunea rostită la Adunarea Consiliului Legislativ din ziua de 15 decembrie 1973 cu prilejul împlinirii vârstei de 47 de ani de către președintele acestui organism – Profesorul universitar Ioan Ceterchi*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, Craiova, Editura THEMIS, 2001, p. 29.

25 Vezi Tudorel Toader și alții, *Dicționarul personalităților juridice românești*, Editura Hamangiu, Iași, 2008, p. 60-61.

26 Vezi Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1993, p. 6.

27 Vezi Ioan Filip, *op. cit.*, p. 28 – fragment din *Alocuțiunea găsită între documentele de familie*; Ion P. Filipescu, Ion Dogaru, *Repere în viața și opera Academicianului Prof. univ. dr. Docent Ioan Ceterchi*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române, Craiova, Editura THEMIS, 2001, p. 13.

28 Vezi Ioan Ceterchi, Mircea Costin și Sofia Popescu, *Rolul și funcțiile dreptului în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p. 10.

29 Vezi Sofia Popescu, *Contribuțiile Prof. univ. dr. docent Ioan Ceterchi la organizarea și conducerea activității de cercetare științifică în domeniul dreptului (Vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice)*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, Craiova, THEMIS, 2001, p. 23.

rele talent didactic, așa cum remarca Dragoș Iliescu: „Întreaga activitate a distinsului profesor Ioan Ceterchi s-a constituit involuntar într-un mesaj pentru posteritate: fiecare intelectual are obligația de a studia temeinic și permanent fenomenele în domeniul în care își desfășoară activitatea, de a și le subordona și a le pune în slujba semenilor, de a contribui la evoluția în sens pozitiv a societății”³⁰.

A fost recunoscut ca specialist de mare valoare în plan național și internațional, în special, în domeniul teoriei generale a statului și dreptului și al științei politice, având preocupări meritorii și în alte domenii: dreptul constituțional, dreptul comparat, dreptul internațional, istoria dreptului românesc sau filosofia dreptului. A elaborat și coordonat numeroase proiecte științifice, fiind autorul sau coautorul a peste treizeci de lucrări științifice: tratate, cursuri, monografii, culegeri de studii și, totodată, autorul sau coautorul a peste două sute de studii și articole, o parte dintre acestea fiind publicate în limbile franceză, engleză, germană, spaniolă și rusă, toate acestea însumând aproximativ 12.000 de pagini³¹.

În calitate de ministru al Justiției s-a preocupat de aspecte referitoare la suveranitate, la puterea de stat, la funcțiile statului și la formele de stat, la democrație și la sistemul organizațiilor politice, la națiune și stat, la filosofia dreptului și dreptul internațional. În domeniul teoriei dreptului, alături de studierea aspectelor apariției și formării dreptului în România, și-a spus cuvântul în lămurirea unor categorii de seamă teoretico-filosofice, ca acelea de esență, conținut și formă a dreptului sau noțiunea de normă juridică și cla-

sificarea normelor juridice³², aspecte reflectate în lucrări ca: *Introducere în studiul dreptului* (1962); *Teoria generală a statului și dreptului* (1967, 1975, 1983); *La legislation roumaine concernant l'accroissement de la population et ses effets demographiques* (1974); *Dreptul și populația* (1974); *Dreptul românesc contemporan. Evoluție și perspective* (1977); *Drepturile omului în lumea contemporană* (1980); *Introducere în teoria generală a dreptului* (apărută postum, 1993, 1996, 1998) ș.a. A prefătat și a coordonat diverse culegeri de studii sau volume: *Statul și dreptul* (1967); *Națiunea și contemporaneitatea* (1971); *Dreptul ca instrument de formare, dezvoltare și ocrotire a personalității umane* (1973); *Legislația și perfecționarea relațiilor sociale* (1976); *Istoria dreptului românesc* (1980) etc.

Reputatul om de știință Ion Craiovan, profesor universitar doctor și colaborator la numeroase lucrări de filosofie și drept cu academicianul Ioan Ceterchi, făcând o recenzie a lucrării științifice, în coautorat *Introducere în teoria generală a dreptului*, apărută sub egida Editurii All, menționa: „Eminentul jurist nu mai este printre noi. A rămas, însă viu în amintirea noastră. În ultima perioadă a vieții sale, deși în luptă cu o boală necruțătoare, a predat teoria dreptului la Universitatea «Athenaeum» și la alte instituții universitare, a participat la congrese și simpozioane internaționale, a îndrumat discipoli, a scris cu trudă și migală acest curs pentru studenți, a slujit, cu noblețea sufletească și harul dat celor aleși, o viață întreagă, școala juridică românească”³³.

Academicianul Ioan Ceterchi, l-a avut drept model pe Mircea Djuvara³⁴, care a definit obiectul

30 Vezi Dragoș Iliescu, *Profesorul universitar doctor docent Ioan Ceterchi – președintele Consiliului Legislativ*, în „Revista de științe juridice, nr. 21/2001, Craiova, THEMIS, 2001, p. 27.

31 Vezi Valer Dorneanu, Sorin Popescu, Ilariu Mrejeriu, Victoria Tândăreanu, Tudor Prelipceanu, *Consiliul Legislativ. Tradiție și modernitate 1926-2001*, Editura Lumina Lex, București, 2000, p. 206; Sofia Popescu, *In memoriam. Ioan Ceterchi*, în „Studii de drept românesc”, seria nouă, anul 5 (38), nr. 1, p. 81-98, București, Editura Academiei Române, Institutul de Cercetări Juridice, 1993, p. 22. Vezi și donația autorului *In memoriam. Ioan Ceterchi*, făcută Bibliotecii Facultății de Drept din București, 23. 04.1993.

32 Vezi Rusu, N. Dorina, (et alții), *Membrii Academiei din Transilvania, Dicționar, 1866-2016*, Editura Enciclopedică, Editura Mega, 2016, p. 90-91; Rusu, N. Dorina, *Membrii Academiei Române, 1866-1999*, Dicționar, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, ediția a III-a București, 1999, p. 115; Rusu, N. Dorina, *Membrii Academiei Române, 1866-2003, Dicționar*, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, ediția a III-a București, 2003, p. 182; Rusu, N. Dorina, *Membrii Academiei Române, 1866-2010*, Dicționar, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, București, 2010, p. 206-207; Iuga, Vasile (de Săliște), *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*, Editura Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2011, p. 341-342; www.wikipedia.org.

33 Vezi Ion Craiovan, *Juridica*, vezi coperta 4 din Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1993, 1996, 1998.

34 Vezi Țărălungă, Ecaterina, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera, 2011. p. 266.

teoriei generale a dreptului ca fiind „ceea ce este comun în toate ramurile dreptului, în orice timp și în orice loc”³⁵. Acesta sugera imperativ în lucrarea *Teoria generală a dreptului* că „studiarea unei instituții, fără a o studia istoricește în trecut (...) este a ne reduce la un studiu care poate să aibă oarecare însemnătate practică, care nu formează mintea adevăratului jurist”³⁶.

Dacă *Teoria generală a dreptului* apelează uneori la perspectiva filosofică, ea rămâne în plan dominant în planul generalității dreptului, pe când *Filosofia dreptului* are ca specific abordarea metajuridică, de corelare a cunoașterii juridice cu alte demersuri și de reflecție asupra statutului dreptului raportat la condiția umană. Ioan Ceterchi împărtășește convingerea că o viziune de ansamblu asupra dreptului face din jurist nu numai un specialist, ci și un om de înaltă ținută morală. În opinia sa, juristul trebuie să aleagă demnitatea, justiția, responsabilitatea, libertatea, toate întemeiate pe raționalitate. Încercând să emiță o definiție a statului și dreptului, conchide că „teoria generală a statului și dreptului formulează cele mai generale categorii (categoriile sunt noțiuni fundamentale (...) care reflectă cele mai generale și esențiale legături și relații ale obiectelor și fenomenelor realității obiective în continuă transformare), valabile pentru întreaga știință juridică”³⁷. El a optat pentru democrație, pentru regula majorității și pentru domnia legii, pentru statul de drept.

Relevantă în definierea profilului moral al lui Ioan Ceterchi, ca om de știință este caracterizarea făcută de Sorin Ionescu în „Revista de științe juridice”, conform căreia „reprezenta un punct de reper pentru oricine. De o incredibilă modestie față de nivelul său intelectual și moral, se purta cu tact, echilibru, delicatețe și simplitate. Era calm, chibzuit, profund și incita în mod tactic la dialog și schimb liber de opinii. Deși copleșea prin puternica lui personalitate, lăsa spațiu de manifestare interlocutorului, îl provoca prin blân-

dețea lui tipic transilvăneană în a-și deschide sufletul și mintea, îi reflecta gândurile proprii”³⁸.

Ioan Ceterchi a participat cu comunicări științifice la prestigioase manifestări științifice interne și internaționale: congrese, simpozioane, mese rotunde, seminarii, sesiuni de comunicări științifice. A reprezentat România la mai multe conferințe interparlamentare și a sprijinit cercetarea juridică interdisciplinară și pluridisciplinară, fiind apreciat pentru numeroasele participări la Moscova, Paris, Montreal, Praga, Bruxelles, Salzburg, Sofia etc. În planul cercetării științifice a fost onorat în străinătate cu calitatea de profesor în cadrul Universității Paris I. O perioadă a îndeplinit funcția de președinte al Asociației de prietenie România-India.

A susținut că juristul trebuie să aibă simțul dreptății. El trebuie să fie ostil, fără rezerve, oricărui abuz, arbitrar”³⁹. Horia Diaconescu, unul dintre studenții săi, în articolul *Am fost studentul profesorului Ioan Ceterchi* îi prezintă un portret sugestiv, afirmând: „Păstrăm în amintire nu numai imaginea omului de știință riguros și exigent, dar și a omului a cărui comportare și ținută impuneau prin eleganță, sobrietate și corectitudine, care, în ciuda unei aparente detașări, era apropiat, înțelegător și blând”⁴⁰.

În concepția lui Ioan Ceterchi, profesorul este un adevărat creator în domeniul său, capabil să inducă metode și să direcționeze în sens creator gândirea și dorința de afirmare a tinerilor studenți, iar învățământul trebuie să aibă un rol activ, capabil să le imprime celor interesați abc-ul muncii științifice și să-i îndemne să lucreze singuri și în echipă, să le dezvolte capacitatea de-a răspunde nevoilor stringente ale societății. El sugera că rolul primordial este de-a pregăti studentul, atât pentru carierele libere academice, cât și pentru buna funcționare a statului, iar cel care le exercită trebuie să fie înzestrat cu simț de răspundere și discernământ. În acest context, pro-

35 Vezi Ion Craiovan, *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*, București, Universul Juridic, 2010, p. 28.

36 Vezi Djuvara, Mircea, *Teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1995, p. 101

37 Vezi Ioan Ceterchi și colab., *Teoria generală a statului și dreptului*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967, p. 7.

38 Vezi Sorin Ionescu, *Ioan Ceterchi – Omul*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române, Craiova, THEMIS, 2001, p. 63.

39 Vezi Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1993, p. 12; *Ibidem*, p. 14.

40 Vezi Horia Diaconescu, *Am fost studentul profesorului Ioan Ceterchi*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, Craiova, Editura THEMIS, 2001, p. 20.

fesorul insista pe educația studentului care nu poate fi neglijată căci „transformarea unei individualități native într-o personalitate creatoare presupune cultură individuală”⁴¹.

Ioan Ceterchi a fost reprezentativ pentru epoca în care a trăit și gândit, căutând mereu, să se ridice peste greutățile și limitele acestei epoci. Acad. Nicolae Popa, referindu-se la puternica personalitate a profesorului, menționa: „Numai prin clarificarea, pe baze științifice a esenței dreptului, a naturii sale sociale, poate fi înțeles locul său în sistemul normelor sociale, rolul și funcția sa specifică, de regulator al relațiilor sociale, dinamica evoluției sale istorice de-a lungul diferitelor orânduiri, structura și forma sa internă și externă, mecanismul său de elaborare, sistematizare și realizare. A practicat înțelepciunea, unind modestia cu bazele profunde ale cunoașterii resorturilor interne ale dreptului”⁴².

S-a preocupat constant de organizarea și perfecționarea învățământului, însuflându-le colegilor interesul și pasiunea pentru cunoaștere și respectul pentru lege, și impresionându-i prin „statura profesional-științifică”⁴³, prin sobrietate și corectitudine. Ioan Ceterchi, vorbea convingător, coerent, fără divagații inutile care te-ar fi îndepărtat de la obiectul cursului, așa că pe baza notițelor luate te puteai pregăti bine pentru seminarii și examene. Nu existau pe atunci decât foarte puține cursuri tipărite”⁴⁴.

Contribuția excepțională la dezvoltarea *teoriei generale a statului și dreptului*, ca disciplină didactică și științifică, s-a concretizat în diferite ediții ale cursului său și în tratatul colectiv, având

aceleași profil, al cărui coautor și coordonator a fost⁴⁵. În domeniul esențializării și explicațiunii dreptului, a publicat cărți sau manuale universitare importante, fiind perceput drept cel mai bun specialist din țară⁴⁶.

În opinia lui Ioan Ceterchi, între *teoria dreptului și filosofia dreptului* există întrepătrunderi, „pentru că *teoria generală a dreptului* își pune probleme filosofice privind natura și esența dreptului, dar, fără a se limita la acestea, abordează conceptele, principiile și legitățile ce intră în problematica generală a științei dreptului, chiar suprapuneri, cât și distincții”⁴⁷. De asemenea, Nicolae Popa în lucrarea, *Personalitatea profesorului Ioan Ceterchi (amintirile unui colaborator)* își exprimă gratitudinea celui profund cunoscător al resorturilor filosofice ale dreptului, care din această poziție, elaborează concepte, principii, categorii și noțiuni, care au intrat definitiv în patrimoniul teoriei dreptului (esențe, conținut, formă, izvor, sursă, sistem, structură etc.⁴⁸, preocupându-se și de legătura dintre *teoria generală a dreptului și filosofia dreptului*.

Ioan Ceterchi a instituit concepte, principii, categorii și noțiuni adoptate de *teoria dreptului*, dar care sunt preluate din *filosofia dreptului*. În opinia lui Ioan Ceterchi, *filosofia* constituie baza teoretică pentru științele juridice, idee regăsită și în afirmațiile lui Giorgio del Vecchio, filosof, jurist și expert în *filosofia dreptului*, conform căruia *filosofia* studiază dreptul sub aspectul său universal, „începe acolo unde sfârșește știința dreptului pozitiv căreia îi furnizează raționamentele și con-

41 Informații provenite pe cale orală din surse apropiate familiei stabilite în localitatea Ferneziu pentru care nu există documente.

42 Vezi Nicolae Popa, *Personalitatea profesorului Ioan Ceterchi (amintirile unui colaborator)*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române, Craiova, Editura THEMIS, 2001, p. 18.

43 *Ibidem*, p. 17.

44 Informații selectate dintr-un articolul nepublicat, recomandat de către Adrian Man, cercetător științific I Academia Română, Filiala Cluj-Napoca.

45 Vezi Sofia Popescu, *Contribuția prof. univ. dr. doc. Ioan Ceterchi la organizarea și conducerea activității de cercetare științifică în domeniul dreptului*, în „Revista de Științe Juridice” nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române, Craiova, THEMIS, 2001, p. 24.

46 De remarcat, în acest sens, lucrările: Ioan Ceterchi, *Teoria generală a statului și dreptului*, România. Ministerul Învățământului București, Editura Didactică și Pedagogică (1967); Ioan Ceterchi, Momcilo Luburici, *Teoria generală a statului și dreptului. Note de curs*, România. Universitatea din București (1967); Ioan Ceterchi, Momcilo Luburici, *Teoria generală a statului și dreptului. Note de curs I*, România. Universitatea din București (1977).

47 Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1993, p. 9.

48 Vezi Nicolae Popa, *Personalitatea profesorului Ioan Ceterchi (amintirile unui colaborator)*, în „Revista de Științe Juridice”, nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de Științe Economice, Juridice și Sociologie a Academiei Române, Craiova, Editura THEMIS, p. 18.

ceptele sale fundamentale, începând cu însuși conceptul dreptului, că filosofia și știința dreptului se completează reciproc, având nevoie una de alta⁴⁹.

În plan diplomatic în perioada 1984-1990 este transferat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe și numit ambasador extraordinar și plenipotențiar al României în Suedia și Norvegia cu reședința la Stockholm, fiind rechemat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe la 26 ianuarie 1990 și pensionat pentru limită de vârstă⁵⁰.

La data de 4 iulie 1984 a avut primele întâlniri cu reprezentanții diplomației suedeze, respectiv cu Lennart Bodstrom, șeful Ministerului Afacerilor Externe și cu alte personalități diplomatice, iar la 30 august și-a prezentat oficial scrisorile de acreditare Regelui Carl XVI Gustaf (la Palatul Regal)⁵¹. Rezultatele diplomației românești în Suedia s-au materializat pe linia securității și cooperării europene într-o perioadă în care diplomația română a fost nevoită să se confrunte cu noi și multiple obstacole pe plan extern, urmare a rigidității politice interne a regimului comunist pe fondul unei accentuate crize generale a sistemului socialist.

În Norvegia, pe vremea când a fost ambasador, Ioan Ceterchi a efectuat prima vizită în perioada 17-27 octombrie 1984, contactele avute fiind, atât din spectrul politic, cât și parlamentar,

Prezentarea scrisorilor de acreditare în Suedia regelui Carl al XVI-lea Gustaf și reginei Silvia, 1984.

economic, științific și cultural. Printre personalitățile diplomatice norvegiene cu care a purtat discuții la cel mai înalt nivel au fost regele Olaf V al Norvegiei, la data de 23 octombrie și Svern Stay, ministru conservator al Afacerilor Externe. Ca și în raporturile cu Suedia, în plan diplomatic s-a impus realizarea unor informări și consultări sistematice pentru clarificarea unor poziții legate de problemele securității și cooperării europene⁵².

În opinia lui Ioan Ceterchi, România trebuie să se concentreze asupra aspectelor esențiale ale realizării drepturilor omului, cu prioritate în domeniul economic și social și spre asigurarea unui climat de pace și securitate, premise indispensabile pentru deplina afirmare a națiunilor și personalității umane⁵³, aspecte care sunt și vor rămâne definitorii în planul dreptului și cooperării internaționale.

În ultima parte a anului 1989, pe fondul eforturilor depuse și în urma unei operații de melanom malign, starea sa de sănătate s-a deteriorat. La data de 23 decembrie 1989, urmare a Revoluției, ambasadorul anunță Ministerul Afacerilor Externe din Suedia de declarația de solidaritate a Ambasadei cu Consiliul Frontului Salvării Naționale, recent instalat la București, iar printr-o Notă verbală confirmă legitimitatea Ambasadei ca reprezentanță diplomatică a F.S.N., comunicate și șefului guvernului suedez, Ingvar Carlsson.

Prin Decretul nr. 81/30 ianuarie 1990, emis de Consiliul Frontului Salvării Naționale (președinte Ion Iliescu), a fost rechemat din postul de ambasador în Suedia și Norvegia, datorită stării de sănătate precare și se stinge din viață la data de 6 aprilie 1992, în București, după o grea și cumplită suferință.

Ioan Ceterchi a participat la numeroase congrese și simpozioane internaționale și a slujit o viață întreagă școala juridică românească. Încercând să judece contribuția lui Ioan Ceterchi în domeniul juridic, Ion Craiovan consideră că acesta a deschis posibilități pentru a fi apreciat de

49 Vezi Giorgio del Vecchio, *Philosophie du Droit*, Dalloz, Paris, 1953, p.19-20.

50 Datele despre activitatea diplomatică a lui Ioan Ceterchi au fost extrase din dosarul personal al acestuia, aflat în Unitatea Arhive Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe (dosar personal. Ioan Ceterchi, C.933).

51 Vezi Adrian Năstase, *Ioan Ceterchi – Diplomat*, în „Revista de științe juridice”, nr. 21/2001, număr special apărut sub egida Secției de științe economice, juridice și sociologie a Academiei Române, Craiova, THEMIS, 2001, p. 59.

52 *Ibidem*.

53 Vezi Ioan Ceterchi, Alexandru Bolintineanu, N. Androne, *Drepturile omului în lumea contemporană: cooperarea internațională*, București, Editura Politică, 1980, p. 12.

generațiile viitoare: „Fie ca, de-a lungul generațiilor de juriști, să dăinuie mereu un gând luminos despre acest reprezentant de seamă al gândirii juridice românești”⁵⁴.

Ca încununare a unei activități prestigioase în toate domeniile în care a activat pe parcursul vieții, academicianul Ioan Ceterchi a fost recompensat cu numeroase premii, ordine sau medalii omagiale, printre care: Premiul „Simion Bărnuțiu” al Academiei Române (1974); Ordinul „Steaua

R.S.R.”, Clasa a II-a (4 mai 1971); Ordinul „23 August, Clasa a III-a” (12 august 1974); Ordinul „Meritul Științific”, Clasa a II-a (mai 1981); Medalia „Muncii” (1957); Medalia „30 de ani de la Eliberarea României de sub dominația fascistă” (1974); Medalia „25 de ani de la Proclamarea Republicii” (1972); Medalia „A 50-a Aniversare a P.C.R.” (1971); Medalia „40 de ani de la înființarea P.C.R.”; Medalia „A 25-a Aniversare a eliberării Patriei” etc.

Principalele lucrări publicate:

- I. Demeter și Ioan Ceterchi, *Introducere în studiul dreptului*, București, Editura Științifică, 1962.
- Ioan Ceterchi, *Teoria generală a statului și dreptului*, România. Ministerul Învățământului, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967.
- Ioan Ceterchi, *Statul și dreptul; două decenii de dezvoltare*, București, Editura Științifică, 1967.
- Ioan Ceterchi, Momcilo Luburici, *Teoria generală a statului și dreptului. Note de curs*, Universitatea din București, 1967.
- Ioan Ceterchi, A. Bulzan, M. Bendorfeanu, *Elemente de educație cetățenească*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1968.
- Ioan Ceterchi, *Națiunea și contemporanitatea*, București, Editura Științifică, 1971.
- Ioan Ceterchi, Ștefan Lache, Paraschiva Nichita, *30 decembrie '47. Premise și semnificații*, București, 1972.
- Gheorghe Ghimes și Ioan Ceterchi, *Ideea de Republică la români*, București, Editura Științifică, 1972.
- Paul Mircea Cosmovici și Ioan Ceterchi, *Dreptul ca instrument de formare, dezvoltare și ocrotire a personalității umane*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973.
- Ioan Ceterchi, *Din gândirea politico-juridică din România: figuri reprezentative*, București, Editura Științifică, 1974.
- Ion Vîntu, Ioan Ceterchi, *Organizarea și activitatea de stat în Republica Socialistă România*, Institutul de Cercetări Juridice, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.
- Ioan Ceterchi, *La democratie socialiste; principes et action politique en Roumanie*, București, Editura Meridiane, 1975.
- Ioan Ceterchi, *România; Consiliul Legislativ, Legislația și perfecționarea relațiilor sociale (culegere de articole)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.
- Ioan Ceterchi, *Dreptul românesc contemporan: evoluție și perspective*, Consiliul Legislativ, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.
- Ioan Ceterchi, Momcilo Luburici, *Teoria generală a statului și dreptului. Note de curs 1*, România. Universitatea din București, 1977.
- Ioan Ceterchi, Alexandru Bolintineanu, N. Androne, *Drepturile omului în lumea contemporană: cooperarea internațională*, București, Editura Politică, 1980.
- Ioan Ceterchi, Ionel Cloșcă, *Dicționar de drept internațional public*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Ioan Ceterchi, Dumitru Firoiu, Liviu P. Marcu, Barbu B. Berceanu, *Istoria dreptului românesc*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.
- Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, București, Editura All, 1993.

54 Vezi coperta 4 din Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în teoria generală a dreptului*, Editura All, București, copyright, 1993, 1996, 1998.

Ion Iuga

1940-1993

Bogdan Alexandru PETROVAI

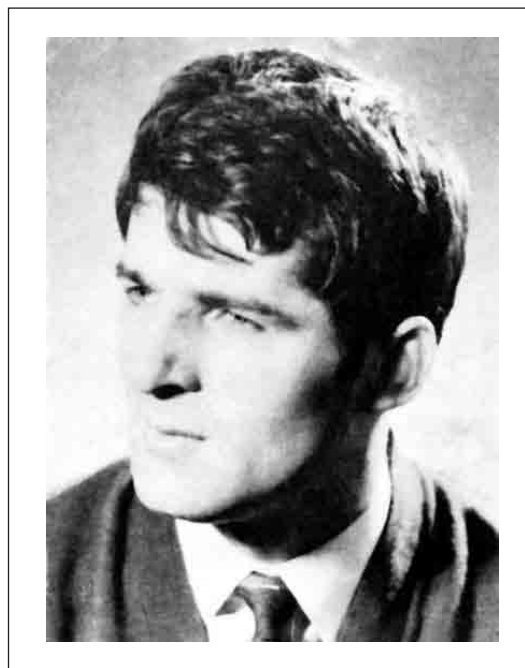
Neuitarea Destinului

Ion Iuga se naște la 10 ianuarie 1940 în Săliștea de Sus, în județul Maramureș, fiind cel de-al doilea fiu al Anuței și al lui Vasile Iuga – fiu de țărani nobili, o familie al cărei arbore genealogic poate fi urmărit până la începutul secolului al XIV-lea.

Între anii 1947-1959 urmează școala în Săliștea de Sus, studiile liceale la „Ady Șincai” Cluj-Napoca și „George Coșbuc” din Năsăud.

Este student, între anii 1959-1964, la Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, încheind aceste studii cu teza de licență *Direcțiile poeziei române contemporane* – fragmente ale acestei lucrări fiind publicate, mai târziu, în revista „România literară”. După absolvire, devine profesor în Săliștea de Sus și în Sighetul Marmăției, până în toamna anului 1965.

Debutază în anul 1960 în ziarul „Pentru socialism” (Baia Mare) și cu reportaj literar în revista „Tribuna”, în toată această perioadă lucrând la ziarele regionale din Baia Mare și Cluj. Datorită lui Ovidiu Cotruș și Nicolae Balotă, în anul 1965, este angajat la revista „Familia” din Oradea, de unde, însă, va trebui să plece la sfârșitul anului 1968. În 1966 scrie poemul scenic *50 de trepte de lumină*, care va fi pus în scenă la Teatrul de Stat din Oradea. În anul 1968 apare, în numărul 6 din „Îndrumătorul cultural”, poemul *Cântecul Unirii Mari*, pus în scenă de peste 50 de formații artistice de amatori. În același an publică la Oradea poemul dramatic *Vrem să ne unim cu țara* și eseuri, articole, poezii, traduceri în revistele: „Familia”, „Ateneu”, „Astra”, „Tribuna”, „Luceafărul”, „Steaua”, „România literară”, „Viața românească”. Tot în anul 1968 apare volumul *Tăcerineprimite* la Editura pentru Literatură, având o prefață semnată de Ion Negoïtescu și fiind apreciat de criticii Gheorghe Grigurcu, Ovidiu Cotruș, Dumitru Micu, Voicu Bugariu, Ilie Măduța, Laurențiu Ulici, Lucian Raicu și

alții. Editura Albatros publică în 1970 volumul *Almar*, carte interzisă un an mai târziu. Volumul *Țara Fântânilor* este publicat la Editura Eminescu în anul 1971. Scrie la Baia Mare în 1972 *Graiul de vară al patriei* și poemul scenic *Cântare României*; în același an scrie volumul *Întoarceri în april*, carte dispărută din Editura Cartea Românească și, deci, nepublicată. În anul 1974 publică la Editura Cartea Românească volumul *Irosirea zăpezilor* și se difuzează la Radio București poemul radiofonic *Cântec partinic*. Începând cu anul 1975, când apare volumul *Cămașă patriei* la Editura Albatros, avem o perioadă de permanente schimbări ale paradigmei poetice: în 1977 *Ion Iuga din Marmăția*, volum apărut la Editura Eminescu, *Binecuvântata civilizație* în anul 1980 la Editura Cartea Românească și volumul *Ieșire din vis* la Editura Eminescu în anul 1982.

Fiind membru titular al Uniunii Scriitorilor și prieten foarte apropiat al poetului Nichita Stănescu, este anchetat de către organele Securității în 1972 și, mai târziu, în 1982, 1983, 1984.

În anul 1983 pleacă în India, cu un împrumut

C.A.R. de 35.000 de lei pentru avion, unde, împreună cu poetul George Anca, întemeiază Academia Internațională de Poezie „Mihai Eminescu”. În același an îi apare o microantologie de poezie *Rabindranather Sange Shantiniketane*, în limbile engleză, hindu, franceză, română și bengali, în acest volum publicând și poezia dedicată Basarabiei.

Editura Militară publică în anul 1983 volumul *Fântâni pentru bronzul eroilor*, în 1985 la Editura Cartea Românească apare volumul *Casa poemelor*, iar anul 1986 este momentul în care se realizează un film, de 10 minute, după poemul *Lauda mâinilor* în limbile română și franceză, film care a fost interzis până în septembrie 1990, când a avut loc premiera la Cinematograful Scala.

Volumul *Povara umbrei* vede lumina tiparului în anul 1987 la Editura Cartea Românească, iar în perioada 1984-1987 cinci scenarii pentru filme de animație au fost interzise, de asemenea, o serie de anchete de presă – care, probabil, au deranjat – nu au văzut niciodată lumina tiparului.

Poezia lui Ion Iuga a fost tradusă în engleză de Robert Creeley, George Anca, Tom Raworth, în franceză de Jean Paul Mestas, Constantin Crișan, în germană de Frany Zoltan, în sârbă de Ivo Muncian, în maghiară de Magyari Lajos, Fabian Sandro, în rusă de Evgheni Evtușenko și Liudmila Deseatnikova, în bulgară de Ognean Stambeliev, de asemenea în italiană și spaniolă.

La rândul său, Ion Iuga a tradus din poezia unor poeți ca Robert Creeley (cu care poetul are o corespondență de înaltă ținută culturală și literară), Kceahav Malik, Jean Paul Mestas, Valery Larbaud și Paul Fort.

Publică permanent în „România literară”, „Luceafărul”, „Contrapunct”, „România liberă”, „Familia”.

După 21 decembrie 1989 publică peste 100 de poeme, peste 120 de articole și eseuri politice despre și pentru democrație și libertate.

Se stinge la 19 octombrie 1993 în București și este înmormântat în Cimitirul „Bellu”, în apropierea bunului său prieten Nichita Stănescu.

Cinstirea memoriei poetului Ion Iuga a făcut ca o stradă și biblioteca din localitatea natală să-i poarte numele.

Ca semn al prețuirii Casa de Cultură Sighetul Marmației organizează Colocviile „Ion Iuga”, unde, alături de vechiul prieten și colaborator

George Anca, cei care l-au cunoscut și apreciat, îi onorează personalitatea.

Neuitarea rostirii

Ion Iuga și-a definitivat esența prin scris, deși se poate vorbi de Ion Iuga ca descendență barbiană sau blagiană; ca originalitate fisurată de contingenta cu cei doi mari poeți. Ion Iuga pornește din cetatea lui Blaga, dar plecarea se face zidind din pietrele lui propria-i cetate. Copacul își descoperă singur formula de existență – pentru a deveni noi înșine nu-i nevoie să ucidem zeii, ci, mai degrabă, să-i avem pe toți în noi fără să ne închinăm vreunui.

Opera lui Iuga ne creează, în mod incontestabil, impresia și ideea de *univers*, de cosmos, sau, cu alte cuvinte, de lume, acel *mundus* vast, ordonat și supraordonat într-un sistem complex și complicat, care sugerează nemărginirea unui spațiu spiritual-afectiv. Univers poetic aparte care nu-și găsește rost decât în interiorul unei expresii originale și distincte, structură definită prin depășirea combinațiilor de suprafață: nu doar o simplă transcendență, o emanație „pură” a năzuințelor noastre, ci, totodată, o imanență, o întrepătrundere cu realitatea imediată, o posesiune, atât a sensibilului, cât și a concretului. Ion din Săliște se mișcă asimptotic înspre esențe, dar nu părăsește încărcătura, tensiunile și culorile oferite de realitate. Acel *mundus* al poeziei sale ar fi rămas nerodnic dacă nu ar fi avut ambiția cuprinderii a tot ce este omenesc, de la „infern” la „paradis”, de la cutremurul spaimei la fericita integrare în consensurile firești ale vieții, de la melancolie la exploziva afirmare vitală, de la meditație la atitudinea fermă.

O posibilă definiție a concepției literare a lui Ion Iuga ține de sintagma *trăire în adevăr*, cum însuși poetului îi plăcea să spună, în care eul liric suferă prin atitudine, voce, pauze, limbaj, într-un paralelism poetic în raport cu spațiul real. Limbajul metaforic este într-o permanentă mișcare, oscilând între o extindere de conținut atitudinal și comprimând gândul, elanul sau visul pentru a reface un timp istoric existent într-o plastică imagine cotidiană, în aceeași măsură, implozivă și explozivă.

Schimbarea polarității în care este inversată ordinea transpunerii, parcurgându-se drumul de la ideal la real, de la obiectul mitic la modelul ac-

tual, ține de tehnica poetică ioniugiană, în care întrepătrunderea tradiției și actualității, culturii elitiste și suferinței aspre îndreaptă poezia lui Ion din Marmația către spațiul modernității – în jocurile sale, în fugile sale, în duplicitățile sale, în ambiguitățile sale se naște fluxul poetic, iar din acest vârtej apare adevărata poezie. Una care uzează de un limbaj ascuns, în mod esențial simbolic, și care dezvoltă sensuri nu exclusiv în lucrurile în sine, ci în asemănările acestora ca modalități de reprezentare a lumii materiale. Lucrurile și reprezentările acestora coexistă în interiorul unui sistem de interrelaționări, într-un joc al ascunderii și al vederii, în care semnificarea unui obiect al lumii materiale constă în structura analogică regăsită dincolo de acesta. Nivelul literal și cel metaforic se suprapun până la confundare, construind structuri analogice care ajung să definească identități. În acest caz, principiile de relaționare devin mai importante decât lucrurile pe care le pun în relație. În jocul dintre ascundere și vedere nu poate să existe „umbră”, decât acolo unde există lumină, un joc în care adevărul ține de misterul esențial ce nu poate fi dezvăluit, ci doar transmis în mod simbolic.

Lirica lui Ion Iuga de Săliște construiește două paradigme ale rostirii: primei îi corespunde o tonalitate blândă, uneori înșelătoare, expozitivă și înrădăcinată în obârșii, celei de-a doua îi revine o tonalitate aspră, ternă și, de cele mai multe ori, cu fine irizații filozofice. Între cei doi poli ai construcției, regăsim pulsațiile sentimentului erotic, aflat la limita aneantizării datorită unei măreții mitologice predefinite (trimiteri hinduse – Ion Iuga a respirat aerul tare al Indiei). Beatitudine de-o parte, încrâncenare de altă parte, între cele două miezul dur al scepticismului dens care configurează în sinteza sa un discurs liric interogativ. Edificiul liric al lui Ion Iuga se mișcă între „sentimentul maramureșean al ființei și conștiința bunului cetățean din preajma celui de-al treilea război mondial [...] tonul liric cald, învăluitoare evocativ și folclorizant, la cealaltă extremitate rece, prozaic, invocativ și filozofant”¹.

Dubla vocație a limbajului devine bătălia permanentă dintre *a construi* și *a rosti*, dintre *a simți* și *a gândi*. Acestea sunt semnele definitorii

care vădesc o cenzurare și o metamorfozare a datelor unei naturi dezlănțuite sau doar răsucite în sine; caracterul dur al clamării, făcută la începuturile sale lirice, este treptat „rotunjit”; dacă nu o „moliciune” de caracter, cu siguranță o anume „subtilitate calofilă” a venit să marcheze o altă vârstă pe obrazul său poetic.

Principiul ordonator, în interiorul fluxului poetic ioniugian, este construit în baza unui crescendo structural cu trei trepte de manifestare: prima în care poetul *construiește*, urmată de una a modalităților în care poetul *rostește*, iar în cea de-a treia actul poetic ajunge la sublimare și poetul *se rostește*.

Permanentele schimbări ale liricii sale, de la descriptivul elementar către desenul stilizat, de la simpla bucurie a rusticității înspre extazul în fața luminii, de la adevărata rostire a identității țărănești la explorarea înfiorată a scării sale ontogenetice, de la tradiționalul sentiment al dezrădăcinării la îngânarea modernă a spaimelor expresioniste în perimetrul infernal al metropolelor, toate acestea au fost posibile tocmai pentru că Ion Iuga a izbutit să-și dea seama – dintr-un simplu tropism artistic – de necesitatea întoarcerii înspre sinele său primar, acel *ab origo* al prelucrării pe măsura culturii sale poetice.

Cel dintâi volum al lui Iuga se intitula, ușor ostentativ, *Tăcerineprimite*, iar mai toate publicațiile nu sesizaseră concepția sa filozofică – exprimată și grafic – asupra logosului ca flux vital neîntrerupt. O notă a ostentației personalizate care este construită pe „întruchiparea sentimentului și conștiința de lider așa de specifice ardelenilor”² și culminează prin exaltarea individualității poetului sub aspectul său viril, un gest de faunism carpatin: *Sunt cel mai frumos bărbat din nord* – ne spune Iuga, și nu se mulțumește cu atât, oferindu-și chiar și semnele particulare: „cu ochii triști de-atâta spălăcit albastru”, „cu trupul descojit de arbori”, „zvelt, unduit de aspre vânturi, brăzdat de trăsnete și-asemeni crud”, „turbure în sânge” și chiar „pizmuț asemeni munților frumoși” (*Bărbatul din nord*). Este definitoriu acest autoportret în aceeași măsură și pentru ipostaza sa umană și pentru cea lirică. Îți stârnește invidia

1 Laurențiu Ulici, *Literatura română contemporană I – Promoția 70*, Editura Eminescu, București, 1995, p. 147.

2 Mircea Iorgulescu, *Ion Iuga*, în „România literară”, nr. 26/29 iunie 1978, p. 10.

fotografia de „flăcău iubăreț”³, așezată la începutul volumului.

Și la volumul al doilea există același risc al retrăirii „dramei necomunicării”: filonul ideatic se scurge fluid, uneori chinuit de asperitățile limbii, dar Iuga are conștiința poetică în veșnică transformare. Semnifică în interiorul poeziei lui Ion Iuga tiparul care definește omul, poetul din nord, de fapt propria matrice poetică, sumă de interdicții apofatice delimitative: „cât n-ai trădat frații surorile ești fiul meu/ cât n-ai batjocorit omul și casa omului ești fiul meu/ cât n-ai lovit și n-ai ucis ești fiul meu/ cât rostești bărbătește și cânti ești fiul meu... (*Laița*). Dacă ar fi să-l privim pe Ion Iuga în parcursul său poetic de la amintirile obsesionale din acele tăceri cu care începe poetul și până la ieșirea din visare (intrare într-un cotidian banal, incomplet), întocmai unei lumini magice, arde în toate poemele sale dorul de casă nordică spre izvorul pur al vieții. Iar dacă în primele sale tăceri, încercarea pătrunderii nu izbândește, neprimirea-i nu este un eșec, ci o și mai fructuoasă incitare la căutare.

Almar, titlu oarecum atipic pentru un volum de versuri (cuvântul „almar” are implicații de filologie străveche nordică), se constituie ca viziune poetică prin filtrarea atmosferei în interiorul unei mitologii moderne, esența de fapt a poeziei lui Ion Iuga: *Oră cerc și boală în săgeți/ foc în câmp amante-n așteptare/ singure cale de clopot/ în mine dorul celui care moare// în țeava puștii distanțat de dropii/ închide-mă oră-n cadrane de lut/ mușcă-le prin mușcături le-apropii/ spre celsus minutarul iarăși mut. (Oră cerc și boală în săgeți V)*. Sunt versuri ce rezistă doar prin atmosferă și ele trebuie descifrate la fel ca poezia lui Ion Barbu sau a altor discipoli ermetizați ai maestrului. Printre specificitățile acestui volum de versuri se creionează vitalitatea nestăpânită, inundată peste spații imense, un anumit primitivism de origine folclorică, stilizat, însă, până la exces, un timbru întunecat, poate grav, și despovărat de emoționalitate directă. Tot ceea ce scrie poetul este dur și tare: peisaje și pietre, amurguri adormite, clopotele și viscolul prin care mișună fiare. În fapt, întregul ciclu *Almar*, ritual christic al descifrării lumii, nu este decât o nouă pornire spre același țel.

Ideatica poeziei fragmentată anterior tinde să se închege mai ales în *Țara fântânilor*, locul său magic de refacere din nordul cel mai nord, locul de revenire spre care-l poartă pașii încercărilor prin toate irosirile, fie ele chiar și cele ale unor jinduite zăpezi demolitoare pentru focul patimilor sale.

Irosirea zăpezilor este manifestarea rătăcirilor sale poetice prin lumea unor enigmatice întâmplări, divagații ale aceluiași suflet căutător a ceea ce a uitat rătăcind prin bogata lume a ispitelor; străduință care, cu toată irosirea și poate chiar în pofida ei, nu-l duce decât la o și mai mare repotențare a dorinței de revenire în sine (un dublu *ab origo*), la ceea ce nu se poate cu niciun chip destrăma; un drum al întoarcerii, dar nu capitulative, ci un drum al regăsirii după ce s-a născut într-însul evidența evanescenței rătăcirii. Scris eliptic, strâns, auster, teama ca linie de forță a gândului, acesta este spiritul volumului, volumul temerilor care încă din titlu cristalizează suggestia unei risipiri, a unei irosiri sufletești;

3 Ion Negoieșcu, *Prefață* la volumul *Tăcerineprimite*, Editura pentru Literatură, București, 1968.

limbajul de materializare a acestei sugestii este comprimat și, parcă, bănuitor, uneori dificil până aproape de pragul sterilității, mizând pe spațiul liber dintre versuri. Stilul tinde să devină oracular, iar gesticulația poetului ostentativ misterioasă, aluzivă și indescifrabilă. Atunci când încep în interiorul fluxului liric să înmugurească germenii simțămintelor telurice, din acest telurism, primul lăstar ce răsare este sentimentul pământului natal. Nimic ostentativ în această evidență decât începutul licăririi mării vocații: vibrarea autentică începând din autohton și odată cu ea fermitatea definirii prin adjectivele pământului de baștină. Așa, de fapt, și apare, ca o necesitate parcă, numele celui alt volum care urmează *Cămașii patriei, Ion Iuga din Marmația*.

Sublinierea apartenenței lui Ion Iuga ca tradiționalist al peisajului natal se datorează îndeosebi volumului cu titlu autoprezentativ: *Ion Iuga din Marmația*. Coborârea pe verticala ancestralității, explorarea unui relief arhaic sub peisajul autohton nu sunt însoțite, la poetul marmat, așa cum ne-am așteptat, de o duritate a expresiei sau măcar de un exercițiu incantatoriu cvasimagic, în stare să ne sugereze elementaritatea tărâmului pre-natal. În general, peisajele lui Ion Iuga sunt adiate de o boare a duhului, ceea ce face ca liniile lor precise, realiste, să fie ușor aburite de cântec, duritatea lor trecând pe nesimțite în caligrafie: *ruginesc de lună soldații fugiți din tranșee/ cei fugiți din viață nu știu unde*. Acolo unde te-ai aștepta ca vigoarea sălbatică a munților regiunii să țipe hohotitor, tabloul devine imprevizibil fericit, lumina și jocurile ei înlocuind formele terifiante ale umbrei și întunericului: *o ce de scânteii sunt păstrăvii în sticla sfărâmată/ și cum luminează ferestrele muntelui (Oglinzi în Valea Vâlsanului)*. Poetul și-a regăsit parcă în acest volum identitatea circumscrisă în limitele unui eu care se manifestă mai întâi de toate printr-o acută conștiință de sine, însă nu o conștiință amestecată de propriul orgoliu sau de succesul mării descoperiri a sinelui, ci a unei descoperiri a ceea ce acest eu înseamnă prin raportare la conștiința poetică.

Regăsindu-se pe sine în traiectoria istoriei sale și îmbogățit cu dobânda încercărilor unei cutezătoare cunoașteri, acuitatea conștiinței critice, fragmentându-i evident senzorialitatea, îl face ca în ciclul *Binecuvântata civilizație* care privește înseși principiile civilizatoriei, să acorde

civilizației atributul beneficului numai în măsura în care dezvoltarea ei se face în pas cu spiritul culturii.

Un crescendo poetic structurează întreg parcursul poeziei lui Iuga de la Maramureș, ca spațiu poetic până la mișcarea lirică de actualitate, la mijlocul drumului găsiindu-se filtrul culturii indice. Refuzând poezii fără o geografie spirituală proprie, fără de rădăcini, acei poeți din lectura cărora nu știi de unde vin, ce vor și încotro se îndreaptă, Ion Iuga, asemenea oamenilor de pe Iza, mândri de originea lor, ni se dezvăluie din capul locului într-una din poeziile sale *Bărbatul din nord: ...Latin la vorbă, turbure în sânge, cu ochii triști de-atâta spălăcit albastru*, purtând pe chip *ceața bunilor săi*, poetul iubește stâncile țării, vânturile aspre și pădurea neliniștită, *oamenii bărboși cu umbra rătăcită în arbori*, care, după truda zilei, *dorm peste trunchiuri albe de lună*, grinzile viscolite de ierni și de doine, ridicate de trupul *primilor părinți ajunși icoane*.

O constantă a poeziei lui Ion Iuga din volumul de versuri *Ieșire din vis* este obsesia erotică: poetul se vrea plăcut „și cerului și fetelor deodată”, un aliaj subtil de senzualitate și diafan, aceeași gradație fină a sentimentelor, pentru ca spre final erosul să devină contemplativ, extatic și pur. Expresia sublimată a unor astfel de versuri preschimbă strigătul carnal într-o muzică de „*limpezi rapsozi*”. Și, în sfârșit am mai nota persistența sentimentului trecerii, al fărâmițării umane, timpul care acționează ca un element coroziv.

Lirismul lui Ion Iuga aparține unei zone pur interioare. Poezia sa reflexivă ni-l prezintă ca pe un căutător înrădăcinat în sine, ca atare elementele naturii devin pretexte ale unor peisaje sufletești. Prin aerul său de taină, de reculegere enigmatică și chiar prin formula adoptată, poezia sa se află în zona limitrofă bocetului, descântecului, chiar magiei negre, dacă ar fi să o raportăm la lirica populară.

Iuga, un ION tenace și senzual, încrâncenat de lupta cu Verbul, tipic de fapt reprezentant al unui filon de poezie organică. Strategia sa (literară) este bine cumpănită. Întâi de toate câteva mătăanii în fața motivelor tradiționale, ca un sărut al pământului. Elementul ancestral nu-și slăbește prezența: *...port pe chip ceața bunilor mei,/ între pleoape hârburile lumii viitoare,/ inima în românești cuvinte/ se mistuie neagră/ ca un soare*” (*Bărbatul din nord*). Peisajul (în fond bla-

gian) este terifiant, tenebros: „*Un ceas de negru pământ,/ altul cu acele-n ape/ Trupul uscat. În sânge zgomot de vânt/ Acest vacarm mă va frânge/ Vântul cu douăsprezece aripi/ din lutul osândeii mă va frânge./ Țărna mi se leagănă-n trup (Păsări nebune V).*

Realizând o reducere a elementelor constitutive, am putea spune că lirica lui Iuga se zbate între două obsesii: iubire și moarte, acel Eros și Thanatos în care tinerețea, frumusețea – cea feminină, mai ales – sunt urmate de bătrânețe și moarte: *Jeratec, sângele tânăr,/ lunecă târâtoare prin artere strigându-te/ nainte ca soare să-l putrezească,/ nainte de stingere,/ nainte ca salamandrele să-i vâneze culcușul (Păsări nebune).*

Arhitectonica versurilor din volumul *Fântâni pentru bronzul eroilor*, ca și pentru întregul cuprins al poeziei ioniugiene, comportă o serie de dificultăți în receptarea mesajului poetic: frecvente inversiuni sintactice, în conflict declarat cu ordinea logică și gramaticală a părților de propoziție, lipsa punctuației – care accentuează impresia de confuzie generală, repetarea unor cuvinte fără o normă precis stabilită distonează. Unele dintre poezii nu au titlu distinct, ci împrumută primul vers, procedeu menit să stârnească nedumerire în mintea lectorului. Frângerea versului, predispoziția spre îmbinarea insolită a cuvintelor merg paralel cu particularitățile amintite, așadar, un hățiș de obstacole în care se poticnește inerția lectorului nevizat, puțin familiarizat cu exprimarea încifrată. Ar trebui să amintim aici că nu toate aceste trăsături caracteristice ale poeziei lui Ion Iuga sunt absolut necesare și organic motivate în contextul creației sale. De multe s-ar putea lipsi și este păcat că un fond ideatic atât de bogat, pe care îl încorporează această poezie, valoroasă, se tănuiește cititorului prin diverse vicisuguri stilistice, unele hotărât ostentative și de care Ion Iuga nu ar avea nevoie pentru a-și valida talentul artistic.

O schimbare de identitate pare, totuși, să existe în volumul *Casa poemelor*, unde s-ar putea spune că „țăranul” este, acum, de nerecunoscut sub trăsăturile „artistului”. În fond, ceea ce îndulcește și ordonează mereu asprimea și învălmășelile interioare ale poetului este permanenta stilizare și caligrafiere a datelor prime; iar această tendință spre esențializare nu este, poate, străină

de arta populară maramureșeană, în general; cu mențiunea că poetul Ion Iuga și-a sublimat – voit sau nu, conștient sau nu – însuși fondul său genetic.

La polul opus al acestei propensiuni spre liniile fine ale desenului stilizat, se află preferința pentru linia îngroșată, pentru conturul expresiv, – într-un cuvânt: expresionismul lui Ion Iuga. La întâlnirea dintre finețe și viziune coșmarescă, tabloul se încarcă de diformități ca în picturile lui Ieronimus Bosch: *doarme fiara peste un bărbat ghemuit/ are picioare mâinile înghesuite între coaste/ ... / pe-un roșu tron sporește fiara/ pe două labe înălțându-se.* Există, la Iuga, un expresionism aparte cu referent pe o tematică urbană, în care orașul se prezintă ca un loc de pierzanie (*Zece spargeri pe zi și o crimă/ bulevard stricate de noapte*), în care singurul „colț spălat” e acela unde „poezia tânără mai arde”; oraș-Gomoră prin care „umblă dricuri fără coroane și morți”, iar gerul zidurilor „fură chipul” poetului. Alteori, expresionismul acesta vrea să inducă sentimentul sfârșitului universal, tradus în termeni ca: „nori”, „întuneric”, „vânt” și „scrum”. Mica bijuterie expresionistă a lui Ion Iuga este *Nuntă-n mahala*, original amestec de frumos și grotesc, expresie în care regăsirea, pe alocuri, a ritmului și a rimei, e resimțită ca o sumă de insule melodice a unei petreceri înglodate într-o vulgaritate fără egal.

În formele sale superioare, acest lirism atinge, pe rând, repetiția exorcizantă, hieratismul și mistica luminii: *o numai slavă/ numai minune era/ dansând dansând/ lumina din ea.* Un singur topos revine, obsesiv în lirica lui Ion Iuga dedublarea: „*Strig după mine însumi*”, „*aprind un chibrit în marea beznă/ și privesc la mine arzând*” (*Schimbară la față*). Dar această dedublare, clamată aici ostentativ, ca lepădare de un *alter ego* osândit, poate fi interpretată prin generalizare, drept cheie a lirismului său.

Ultimul volum al poeziei lui Ion Iuga, *Povara umbrei*, este întocmai unei răni în care structurile poeticității se elaborează și reelaborează permanent. Nu este vorba despre umbrele asemenea unor prelungiri de contururi nesemnificative, ci umbre care s-au desprins din ființe vii și caută să capete contur. Umbra adevărului, minciuna, umbra-spectru, umbra-viață în moarte și moartea în viață, umbra-mister, umbra-secret, umbra-taină sunt tot atâtea fațete lirico-filozofice

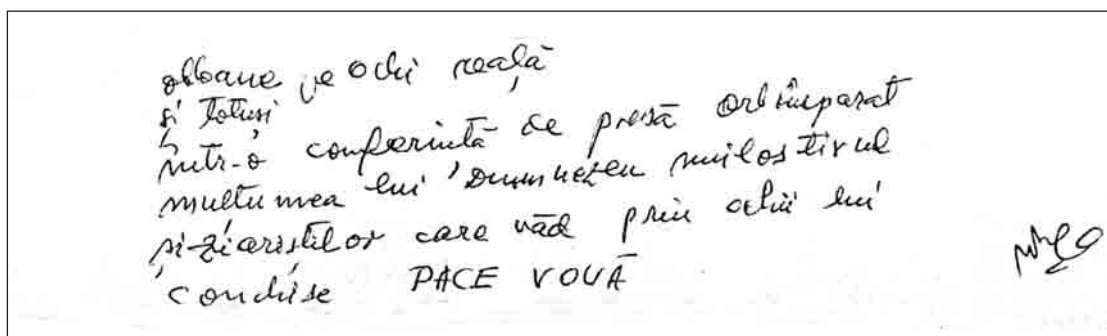
din cuprinsul, poate, celui mai bun volum al lui Ion Iuga. Nimic nu există în afara umbrei, deoarece obiectul care naște umbra devine mai puțin important decât umbra în sine, ajungându-se chiar la „o lumină a umbrei” – construct metaforic în care disoluția limitelor devine principiu ordonator. Oare este vorba despre povara umbrei sau despre umbra unei poveri? Să fie lumina făptura umbrei ori poate umbra – ființa luminii? În rază sau în umbră viețuiește Ion Iuga?

Trebuie să răzvim în lumea lăuntrică a poetului maramureșean și să ne familiarizăm treptat

cu sensurile și semnele pe care le întâlnim pentru a avea, cu adevărat, sentimentul unui univers poetic, sentimentul a ceea ce înseamnă în mod plener poezia, cum rostește și cum se așază ea, cum ne învăluie și ne stăpânește, cum ne înfățișează rotirea unor mereu alte cosmosuri ale sensibilității omenești, sensibilitate poetică prin temperament și vocație. Lectura poeziei lui Iuga, depășind un prag empiric, întâmplător, inițiază către un lirism esențial și, deopotrivă, către fațetele ei pitoresc-materiale, ancorate în psihologia în perpetuă metamorfoză a ființei poetului.

Bibliografie selectivă:

- Grigurcu, Gheorghe, *Existența poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1986.
- Iorgulescu, Mircea, *Ion Iuga*, în „România literară”, nr. 26/29 iunie 1978.
- Micu, Dumitru, *Limbaje moderne în poezia românească de azi*, Editura Minerva, București, 1986.
- Negoșescu, Ion, *Prefață* la volumul *Tăcerineprimate*, Editura pentru Literatură, București, 1968.
- Piru, Alexandru, *Poezia românească contemporană 1950-1975. Generația mijlocie, generația tânără*, Editura Eminescu, București, 1975.
- Pop, Ion, *Jocul poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1985.
- Ulici, Laurențiu, *Literatura română contemporană I – Promoția 70*, Editura Eminescu, București, 1995.

Manuscris inedit al unei poezii de Ion Iuga

Tiberiu Utan

1930-1994

Lucia OLTEANU UTAN

În îndepărtatul an 1930, chiar în ziua echinoctiului de primăvară, 21 martie, când sub cerul plin de parfumuri, pământul se primenește cu straie noi de iarbă și pomii își pun frunzele verzi, iar albinele, abia trezite din amorțeală, mai confundă câte o rază de soare cu părul blond al copiilor, în casa învățătorilor Maria și Teodor Utan din Vadu Izei era sărbătoare: sosea pe lume primul lor fiu, căruia, în bună tradiție ardelenescă, aveau să-i dea nume de împărat roman: Tiberiu.

„Vreme trece, vreme vine”... Poetul a plecat de mult în stele (29 mai 1994). Anii trec indiferenți, se adună, nu pe umerii lui. Tiberiu a rămas în urmă, mereu tânăr. Ni-l amintim: un lungan cu ochi frumoși, zvelt, cu ceva uimitor de curat în ținută, în privire și în vers.

În neamul lor de țărani, învățători și preoți maramureșeni, toți erau înalți de statură, argument ca Tiberiu să se fălească, să-și „dovedească” descendența din „Dacii mari”, trăitori în aerul pur din nord.

Va locui în Capitală, va trece fie și fugăr prin orașe vestite ale Europei, va fi încântat și copleșit de istorie, de cultură la Roma, la Atena, dar pentru el „raiul” va rămâne tot Vadul Izei din Maramureșul cu oameni mândri și curați.

Iubirea pentru Maramureș își va găsi în poezia lui Tiberiu o diversitate de formule: „Ca floarea-soarelui îmi rotesc fruntea-ntr-acolo spre seară...” (*Baia Mare*) sau: „Plouă cu stele în codrii Maramureșului” (*Cântecul Cerbilor*) ca altădată să izbucnească pur și simplu: „Maramureș, Sicilia mea!” Legătura cu locurile natale se va accentua și prin nota tragică a părăsirii forțate a satului în urma nedreptului Dictat de la Viena.

Tatăl lui Tiberiu, Teodor Utan – care participase electrizat de bucurie la Adunarea de la Alba Iulia (la 1 Decembrie 1918), fiind cel mai tânăr învățător din delegația Maramureșului (avea doar 18 ani) – nu putea accepta ideea despărțirii de Transilvania.

În anul 1940, învățătorul Teodor Utan va fi

trimis de ocupanți în închisoarea de la Sighet și „convins” astfel să-și părăsească satul, școala din Maramureș. Într-un tren de marfă, cei doi învățători, Maria și Teodor Utan își vor sui băieții (Tiberiu de 10 ani și Sever de 6 ani) și din toată gospodăria vor lua doar așternuturile în câteva lăzi și vor porni spre Țară. Tragica rupere, plecare, își va găsi expresie într-o doină scrisă mai târziu: *Dar de aici ce ai luat?/ Am luat întregul sat/ zace-n mine ca-ntr-un cuib de cioară/ nici nu mor și nici nu vrea să moară.*

Maramureșul nu va fi uitat, în pofida faptului că satul de adopțiune, Vinerea, de lângă Orăștie, se va dovedi frumos și din cale-afară de primitor. Acolo va rămâne mormântul tatălui său, directorul școlii primare, mormânt însingurat, dar îngrijit de săteni, ca semn al respectului ce-l poartă oamenii simpli școlii și slujitorilor ei.

Tot ce avea tangență cu Maramureșul sau cu Transilvania, devenea pentru Tiberiu important, pasionant, orice știre, articol de ziar, studii

sau cărți de istorie, documente, hărți vechi cu care și-a umplut biblioteca.

Atunci când i-a căzut în mână o carte a lui Octavian Beu, *Răscoala lui Horea în arta epocii* (Cartea Românească, 1935), va realiza un colaj în vers liber intitulat „Horea, Cloșca și Crișan – descrierile «fizionomice» contemporane ale unor cronicari anonimi germani”. Îi va pune un subtitlu: „Spectacol de cinstire” și va preciza: „Textul și traducerile sunt preluate (și «frânte» spre a putea fi recitate) din volumul lui Octavian Beu, nouă revenindu-ne niciun merit decât acela de a evoca și în acest fel pe cei trei martiri” (Spectacolul de cinstire Horia, Cloșca și Crișan a apărut în România Literară, 1984 – adică la 200 de ani de la Răscoală).

Ca un omagiu adus poetului, voi cita câteva versuri pe care le-a dedicat pământului drag:

Transilvanie, gândule bun,/ brândușe discretă și stranie/ clopot de litanie/ mut rămân de câte am să-ți spun./ gândule bun, Transilvanie, Transilvanie, Transilvanie.

În gândul poetului a stat mereu și alt pământ vitregit, Basarabia.

Înainte de '89, în fiecare Decembrie, el se zbătea săptămâni în șir cu drumuri și telefoane, ca să-și poată face cât mai multe abonamente la dragele și tristele reviste basarabene „Literatură și artă”, „Glasul”, „Nistrul” și altele. Iar după '89, el, insomniacul, care ațipea abia în zori, nu scăpa niciuna din emisiunile TV „Mesagerul” de la ora 7, pentru a afla vești direct din Basarabia.

Fără zgomot, i-a iubit și le-a ieșit în întâmpinare poezilor basarabeni în frunte cu remarcabilul Grigore Vieru. Îi deplângea pe acei critici literari români care în mod „sclifosit” (confundând simplitatea cu simplismul) au subestimat valoarea creației poezilor basarabeni, patrioți exemplari.

În iunie 1993, Tiberiu va scrie (în trei variante rămase în ciornă) poezia *Mareșalului fără de mormânt*, dedicată figurii legendare, tragice, a marelui ostaș român executat de românii lui, ca un câine, chiar în luna iunie, în care cu cinci ani înainte, cu sobra și de neuitat formulă condamnase: „Ostași, vă ordon treceți Prutul!”, eliberând Basarabia.

Iubirea de țară și de oameni a dominat creația și întreaga viață a poetului. În urmă cu ani, într-un interviu dat la radio, Tiberiu povestea cum

a început pentru el drumul acestei iubiri tutelare. Conduc de mâna tatii, băiețelul firav, îmbrăcat în port țărănesc, cu toată ființa concentrată în privire (așa cum o dovedesc fotografiile din perioada respectivă) începea captivanta aventură a cunoașterii: *Primul meu sfătuitor a fost tata, învățător de țară, va mărturisi poetul. El mi-a pus în mână reviste și cărți fundamentale. Erau lucrări tipărite în colecții ieftine, dar obținute, Doamne, cât de greu, prin drumuri repetate la oraș sau prin mici colete atât de așteptate și sosite prin poștă întotdeauna cu întârziere. Dar cu cât drag erau răsfoite, cercetate. În acei ani, recitind cu plăcere unele poezii sau chiar pagini de proză (Amintiri din copilărie), le memoram involuntar și le recitam în fața tatei. Știam că îl bucur, iar el, drept răsplată, îmi dăruia un creion colorat (o dată mi-a dat unul foarte mare, de tâmplar), îmi cumpăra o ascuțitoare mai deosebită, sau mă ducea cu bicicleta la oraș să văd un film. Bicicleta lui veche m-a ajutat mult. Pe ea mă lua în peregrinările prin satele Izei și Marei ca să „răsfoim” petec cu petec toată zona. Adunam plante pentru colecții, învățam să deosebesc nu numai fluturii, dar și găzele mai mărunte. Ascultam împreună cântece, ziceri. Adeseori urcam în poduri sau clopotnițe de biserici depozitare de cărți vechi. Cu câtă plăcere le răsfoia tata! (Încă de atunci începe să se contureze motivația distihului devenit atât de popular: „Frumoase versuri spune țara/ de dimineața până seara”).*

În același interviu, poetul se confesa:

Din clasele primare mi-a fost inoculat un cult pentru carte, nu numai pentru conținutul ei, ci și pentru ea ca obiect. Poate mă veți considera tipic, dar până în buna zi de azi, a îndoi o pagină de carte mi se pare un sacrilegiu. După tata, am avut noroc în continuare de dascăli buni. Port nesfârșită recunoștință profesorului meu de limba română de la Liceul „Aurel Vlaicu” din Orăștie, Petru Munteanu, cu care am purtat corespondență până s-a săvârșit din viață. A fost un adevărat animator de cultură. El conducea cenaclul nostru literar ce purta numele lui Mihai Eminescu. Fiecare din ședințele bilunare erau dedicate nu numai citirii și comentării încercărilor noastre, dar și unor conferințe, adevărate incursiuni în istoria națională sau universală, în literatura română sau străină. Anual invita una sau două personalități ale culturii. În sala festivă

a liceului, înghesuiți până la refuz, plătind un modest bilet de intrare, ne adunam să-i vedem și să-i auzim vorbind pe Blaga, Ion Lupaș, Agârbiceanu, Minulescu și alții. În acei ani aveam să-i descopăr și să mi-i apropii pe acești mari scriitori și mai cu seamă pe unicul, pe însinguratul Bacovia. După absolvirea liceului, am beneficiat de influența, de climatul stimulativ al cenacului literar de la Cluj, condus de poetul Ioanichie Olteanu și, uneori, de foarte tânărul Baconsky.

Acolo continuam discuțiile aprinse, tineresti, colegiale, până seara, târziu, pe străzile Clujului, neîndurându-ne să ne despărțim. În cenaclu citeau alături de cei doi poeți amintiți, Felea, Gurghianu, Brad, Horea, Andrițoiu sau pe atunci liceanul Aurel Rău.

Lucrările ni le comentau sever, dar drept și cu drag, criticii Cornel Regman, Dumitru Micu, Aurel Martin, Ion Oarcăsu și alții. Cred, sper, că se va vorbi cândva mai mult despre acest cenaclu condus de Ioanichie Olteanu la Cluj, în condițiile postbelice.

Studiile făcute la Institutul de Literatură în țara lui Tolstoi, Dostoievski, Cehov sau Esenin, pe acest fond sufletesc se vor aplica și îl vor valorifica.

În viață și în scris, Tiberiu a fost întotdeauna de partea celor mulți, anonimi, predestinați a fi învinși. Într-un vers va clama: „Victis honor!” (Onoare învinșilor!). Cu gândul la ei, va dedica versuri hamalilor („Nu, n-ar putea pământul însuși ține/ ce-a dus în cârcă un singur om ca tine” – *Hamalul*), plugarilor („Pe bobul cât o lacrimă de mic,/ în mii de snopi, în fiecare spic/ cu linii fine, meșterit cu greu/ plugarule săpat e chipul tău” – *E chipul tău*), minerilor („Din Valea Plângerii, au fugit toți sfinții și toți îngerii...” – *Valea Plângerii*).

Cu gândul la oamenii anonimi, va dedica un lied florilor celor mai neluate în seamă, păpădiilor: „Risipite-n ierburi flori de păpădie/ despre voi un cântec nimenea nu scrie/ geaba la cărare stați înghesuite/ nimeni nu vă strânge să vă dea iubitei” (*Păpădie*).

Poetul se „fălea”: „Mă simt împăratul furnicilor”! Armeele lui erau pașnice, comanda zorelelor din balcon: „Trompeți, atenție la general!”.

Între vitregiții sorții va include întotdeauna

pe cei bolnavi cu inima de câte vād: poeții, scriitorii, artiștii în general. Lor le-a dedicat multe poezii. Oricând s-ar putea înfripa din versurile lui un florilegiu închinat umiliților vieții, din care nu lipsesc confrății săi, pentru care se va implora încă din titlul unei poezii: „Apără-i, Doamne, pe poeți!”.

Discret, cu eleganță, în viață ca și în vers, îi va împinge în fața scenei pe confrăți, pentru sine rezervând conul de umbră. Din 1975 până la moarte, nu-și va mai strânge poeziile într-un nou volum (în acest context, cât de trist și adevărat ne apare refrenul unei poezii ale sale „Numai de mine nu îmi pare rău”). O asemenea atitudine o va învăța de la marele spirit tutelar, Mihai Eminescu. La centenarul morții acestuia (1989), Tiberiu va scrie în „România literară”: *Eminescu ne-a dat Luceafărul scăpărător, păstrând pentru sine doar noaptea*. Iubirea, respectul pentru scriitori, le-a exprimat în fel și chip. Avea 27 de ani când anunța în jurnalul său un eveniment: „Azi am vorbit la telefon cu Arghezi!”, ca în continuare să explice: „Căuta pe cineva și eu i-am spus că lipsește”. Atât. Dar cât de mult!

Asemeni pictorilor români meșteri ai tablourilor de mici dimensiuni (nu fresce desfurate, ci lucrări croite pentru intimitatea caselor, pentru a încălzi pereții odăilor), Tiberiu va crea, în numai câte două strofe, portrete ale maeștrilor Arghezi, Bacovia, Sadoveanu.

Altă dată, o fotografie făcută la o șezătoare surprinde momentul în care Tiberiu are onoarea să dea mâna cu Sadoveanu. Imaginea șochează, exprimă fizic emoția paralizantă încercată de tânărul poet. Mâna lui Sadoveanu este atinsă de el cu umilința, venerația cu care atingi o icoană.

Dar atenția poetului va fi captată, ca de atâtea ori, nu numai de coloși, ci și de învinși, de „poeții uitați”, cărora le va dedica o poezie purtând chiar acest titlu.

Tiberiu era convins că formula completă a poruncii Mântuitorului suna: „Lăsați copiii și poeții să vină la mine!”.

I se părea semnificativă o întâmplare din studenție, când niște hoți, pândindu-i noaptea lângă Cămin pe studenții-scriitori spre a-i „ușura” de micile lor rezerve, i-au reținut și i-au bumbăcit bine pe cei doi tineri dramaturgi, iar pe Tiberiu, aflând că e poet, l-au umilit și mai tare, gonindu-l

și comentând între ei, cu privire la poeți: „nenorociții ăștia niciodată n-au niciun ban”.

S-a folosit într-un rând și de formula fabulei (*Fabula elegiacă*), spre a lua apărarea confrăților. Spunea că la împărțirea darurilor, până și Dumnezeu uitase să-l invite pe poet. Pentru a-și repara greșeala, l-a onorat cu o invitație la masă, dar poetul „nedibaciul”, „eternul păgubos”, va pune o întrebare nelalocul ei cu privirea la calitatea în care fusese invitat: „Ca oaspete, sau ca bufon, Doamne?”.

Îl vor interesa întotdeauna scriitorii adevărați, chiar și netipăriți. Într-un interviu găsim mărturia lui cu privire la un poet ce nu debutase încă: „Aș vrea să mă refer – spunea Tiberiu – la un confrate de o înzestrare cu totul de excepție, este vorba de poetul Marcel Mihalăș. Tânăr inginer chimist la Fabrica «Danubiana», fost șef de promoție al Politehnicii, l-am cunoscut pe un pat de spital. M-au frapat sensibilitatea și inteligența lui scăpărătoare. Apropiindu-ne, mi-a arătat un caiet dictando plin cu poezii scrise în anii studenției. L-am citit în prima noapte și am rămas uluit. Mă aflam în fața unui poet original, la o cotă artistică înaltă. Modestul caiet, fără a i se fi schimbat măcar un cuvânt, a devenit în câteva luni cartea de poezie intitulată *Nume*, care, de fapt, avea să impună atenției un scriitor remarcabil, matur dintr-o dată. Întâmplare fericită să-mi cadă în mână acel caiet dictando”.

Entuziasmat că a descoperit un talent autentic, Tiberiu îl va angaja pe Mihalăș în redacția „Gazetei literare” înfruntând suspiciuni, adversități, numai de dragul scoaterii la lumină a unui poet. În anii în care a condus „Gazeta literară” (1962-1967), dincolo de o deschidere evidentă spre modern și spre valorile contemporane ale literaturii mondiale, a dedicat numere întregi recuperării, punerii în lumina reală a unor mari scriitori români interbelici și nu numai. Cu finețea și discreția ce îi erau caracteristice, a țesut punți, a încercat să aducă elemente de armonie între scriitori, oferind paginile revistei tuturor confrăților valoroși, indiferent de generație, străin fiind de ceea ce în sens peiorativ însemnează spirit de grup. „Pe lângă colegii mei mai vechi, scriitori de mare prestigiu, am reușit să aduc în redacție și câțiva tineri de valoare, deveniți azi nume consacrate ale literaturii române”, avea să declare el în presă, câțiva ani mai târziu.

Tot la „Gazeta literară” a pregătit cu entuziasm trecerea spre o altă revistă, mai românească, începând chiar din titlu: „România literară” (s-a zbatut ca „România” să fie scrisă cu **â** din **a**, pentru ca nu cumva străinii să-l confunde pe **î** cu **i**).

Pentru macheta cât mai reușită a noii reviste, s-a consultat cu foarte mulți scriitori și gazetari din perioada interbelică. De multe ori l-a invitat la noi acasă pentru a se sfătui și a-i cere sugestii, pe marele gazetar Mircea Grigorescu. Dar la lansarea mult visatei „României literare”, el nu va mai fi în redacție, confirmând versul unui cunoscut poet: „Dar de la marea sărbătoare, lipsesc acei ce-o pregătiră”.

I-a iubit nu numai pe artiștii cuvântului, ci și pe aceia ai culorilor, ai scenei sau ai cântecului, cărora le-a închinat fie versuri, fie delicate eseuri. Aflându-se într-o grădină, pe o bancă, a auzit transmisă la micul radio portativ vestea morții Mariei Tănase. Copleșit de păreri de rău, va scrie atunci pe carnetul pe care îl purta în permanență la el, *Bocet la mormântul Mariei Tănase*, o poezie dedicată genialei interprete a cântecului nostru popular: *Cum treceam printre morminte/ a-nceput iarba să cânte....*

Discreția, fragilitatea și o anume eleganță remarcate de majoritatea criticilor în creația poetului, erau trăsături definitorii și ale omului. În pofida semeției afișate, rămăsese delicat, sfios, copilăros. Confirmările le aflăm în mii de amănunte din viața lui. Astfel, într-o scrisoare trimisă din Sinaia mă anunța: „Astă-noapte am scris un haiku despre ceea ce nu am văzut încă, dar aș fi vrut să văd și să aștept cu nerăbdare”. (Pânda o făcea în așteptarea unei veverițe care să-i înfrumusețeze bradul din fața ferestrei). Fiind un insomniac (în mod obișnuit citea și scria noaptea), dimineața îmi lăsa bilete jucăușe, copilăroase, dar conținând și „porunci” – citește rugăciuni. Iubea teribil corespondența prin bilete. Lucrul cel mai frumos la aniversări era nu cadoul, ci biletul care-l însoțea. Dacă nu avea bani pentru un cât de mic dar, scornea altceva, compunea un bilet trăsnet, cu o adresă fantezistă, caraghioasă, ca de ziua ta să-ți ofere măcar un zâmbet. Când simțea o ușoară forfoteală în dreptul ferestrei lui de la bloc (o turturea își căra fire de iarbă și chiar sămulițe pentru cuib), Tiberiu nu mai deschidea fereastra și mergea în vârful picioarelor, evitând

zgomotele, ca „să nu deranjeze” și era „bucuros de vecinătate”.

Dacă se întâmpla să-l interneze în spital, zoriți cu făcutul bagajului – totdeauna lua multe cărți și caiete pentru scris – în grabă, în zăpăceală, puteam uita acasă chiar „documentul” (biletul de internare), dar ceea ce nu s-a întâmplat să fie uitat niciodată era un pahar și o floare (dacă nu aveam floare, măcar o ramură înverzită), pahar ce urma să stea pe noptieră și să-i facă lui Tiberiu mai suportabilă camera de spital.

*

Odată inventase un plic al „măgărușului”, cu o amendă de 5 lei pentru fiecare vorbă rea spusă. El ținea evidența. Pentru „obiectivitate” și-a aplicat chiar lui prima sancțiune de excepție: 25 de lei.

Îi plăcea să bea cafeaua dintr-o anumită ceașcă preferată. Iar dacă se întâmpla, în urma unei mici „încordări”, să mă vadă încă supărată, îmi striga: „Cum poți să fii supărată, nu vezi în care ceașcă ți-am pus cafeaua?”.

*

Într-un bilet citeam: „Noapte bună. Dormi. Ai luminat întreaga zi...”.

Prietenia ce mi-a purtat-o a fost ca o coroană din flori de câmp ce mi-a așezat-o pe creștet.

Cât de bogată am fost purtând coroana!!!

Așa a fost poetul.

*

Gingășia și spiritul ludic le va revărsa cu generozitate în cărțile dedicate copiilor, avându-l erou pe legendarul Ciopârțilă, pe care-l va răsfăța în fel și chip și cu care îi plăcea chiar să se identifice. Dragostea poetului pentru copii explică plăcerea și eficiența cu care a lucrat în calitate de redactor-șef la Editura Tineretului și ca director (de la înființare) la Editura „Ion Creangă”.

Alături de scriitori cu har în domeniu, vor veni, din prietenie, invitați de el, marii scriitori contemporani.

Neuitând viața copiilor de la sat de unde plecase și preocupat de rolul cărții de literatură în formarea celor mici, a căutat să le faciliteze acestora drumul spre marile valori ale literaturii române și universale strânse în colecția ieftină și de mare tiraj, intitulată „Biblioteca pentru toți

copiii”, colecție inițiată și îngrijită de el și în care au apărut 83 de titluri cuprinzând opere de marcă ale literaturii clasice și contemporane române și universale. Această colecție, accesibilă ca preț, a făcut să ajungă în mâinile copiilor din ultimul cătun cărți de valoare.

Tot în ideea sporirii culturii generale a copiilor, a îmbunătățit „Colecția școlarului” și a inițiat colecția de mare prestigiu „Biblioteca Jules Verne”, din care au apărut 36 de titluri din cele 40 proiectate, colecție de valoare literară și științifică de anticipație, într-o originală prezentare grafică, acte editoriale cu care puține țări se pot mândri. Dar, de la o vreme, Tiberiu s-a retras în el, îndurerat.

Regimul dictatorial, cenușii zilei, stresul, numărul crescând al oamenilor care îl dezamăgeau, aveau reverberații ample în sufletul lui.

Deși încă tânăr și având o voce foarte frumoasă, am observat că Tiberiu nu mai cânta și nici nu mai râdea cu pofta de altădată.

Chiar de ziua lui, când împlinea 28 de ani, nota cu tristețe: „Nu, eu nu voi mai râde/ Nu mai vreau să auzi clopotul gâtului meu, gâde!”. Iar în altul din bilețele obișnuite, îmi spunea: „Luc, pe fratele tău îl doare tare sufletul...”.

Acum, Tiberiu a plecat pe Cărarea Albastră, chemat de Pasărea Pi spre „... cunoscutul plai/ unde-s de toate: și nimic și rai”.

Cunoscându-i poezia, știindu-i viața, n-aș putea să-l definesc decât parafrazându-i un vers: „cel mai frumos poem ești tu”, curat, tandru, discret – și în durere și în iubire – fragil, cu inima explodând de câte trăiește și nu poate corecta un om.

Opera literară¹

- *Chemări*, București, 1955;
- *Versuri*, București, 1961;
- *Ciopârțilă*, cu ilustrații de Clelia Ottone, București, 1962;
- *Carte de vise*, cu ilustrații de Mihai Vulcănescu, București, 1965;
- *Isprăvile lui Ciopârțilă*, cu ilustrații de Clelia Ottone, București, 1966;
- *Clipe*, București, 1968;
- *Steaua singurătății*, București, 1968;
- *Ciopârțilă cascador*, cu ilustrații de Clelia Ottone, București, 1973;

1 Date preluate după un material publicat de Maria Dumitrache în *Jurnalul de Drajna* (varianta electronică) din 19 iunie 2015.

- *Goana după vânt*, București, 1973;
- *Versuri*, prefață de Eugen Simion, București, 1975;
- *Zoo-Ciopârțilă și alte întâmplări*, cu ilustrații de Ana Pușchilă, București, 1978;
- *Cartea jucăriilor*, cu ilustrații de Ana Pușchilă, 1979;
- *Trei legende române*, cu ilustrații de Marcela Cordescu, București, 1980;
- *Cărțile cu Ciopârțită*, București, 1984;
- *Legende române*, cu ilustrații de Genoveva Georgescu și Mihai Gheorghe, București, 1985;
- *Drumul ierburilor*, prefață de Dumitru Micu, postfață de Lucia Olteanu Utan, București, 1995.
- *Plecările, întotdeauna dor*. Antologie de versuri apărută sub îngrijirea scriitoarei Lucia Olteanu Utan, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2014
- *Isprăvile lui Ciopârțilă*. Ilustrații de Clelia Ottone, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2015.

Traduceri

Jesus Lopez Pacheco, *Dragoste interzisă*, prefața traducătorului, București, 1964.

Referințe critice²:

- Al. Philippide, *Studii și portrete literare*, 1963;
- E. Simion, *Orientări în literatura contemporană*, 1965;
- V. Felea, *Dialoguri despre poezie*, 1965;
- H. Tugui, în „Cronica”, nr. 37, 1969;
- Perpessicius, *Lecturi intermitente*, 1971;
- V. Cristea, în „Lucașul”, nr. 41, 1973;
- L. Raicu, în „România literară”, nr. 37, 1973;
- D. Vrânceanu, în „Contemporanul”, nr. 40, 1973;
- VI. Streinu, *Pagini*, IV;
- Fl. Mihăilescu, în „Lucașul”, nr. 15, 1974;
- P. Poanta, în „Steaua”, nr. 1, 1974;
- D. Micu, în „Contemporanul”, nr. 49, 1975;
- L. Raicu, în „România literară”, nr. 37, 1975;
- Al. Piru, în „Ramuri”, nr. 1, 1975;
- E. Simion, în „Ramuri”, nr. 2, 1975;
- M. Ungheanu, în „Lucașul”, nr. 51, 1975;
- Al. Ruja, în „Orizont”, nr. 40, 1976;
- I. Horea, în „România literară”, nr. 23, 1979;
- Z. Sângeorzan, în „România literară”, nr. 18, 1979;
- V. Cristea, în „România literară”, nr. 30, 1980;
- D. Micu, în „România literară”, nr. 12, 1980;
- Dim. Rachici, în „România literară”, nr. 32, 1981;
- D. Micu, în „România literară”, nr. 46, 1986;
- N. Stoian, în „Lucașul”, nr. 43, 1987;
- D. Micu, *Limbaje lirice contemporane*, 1988;
- Gabriel Dimiseanu, în „România literară”, 27, nr. 22, 1994;
- Aurel Rău, în „Steaua”, nr. 7-8, 1994.

Referiri critice³

„Tiberiu Utan e unul din cei mai concentrați poeți ai noștri, și Ion Caraion are dreptate când vorbește despre «discreția» poetului ce poate fi demonstrată și statistic. Ajunge să informăm că în cele 169 de pagini ale volumului *Steaua Singurătății*, Tiberiu Utan a concentrat peste 120 de titluri de poeme, extracte cu toatele de poezie autentică.

Două strofe sunt de-ajuns lui Tiberiu Utan pentru a surprinde, cu basmul și cu biografia în mână, nota dominantă a personalității lui Sadoveanu, masivitatea personalității sale: *La locul unde munții în capete se bat/ și nici furnica află un loc de trecătoare/ se zice că odată de demult s-a întâmplat/ să umble Sadoveanu Mihai la vânătoare/ Cu frunțile zdruncite, neîmbânziți coloși/ stătură luptătorii și se-mpăcară oleacă,/ trăgându-și colții stâncii, au spus cică sfioși:/ E-un munte dintr-ai noștri, să îl lăsăm să treacă.*

Te impresionează prin simplitate, felul prin care Tiberiu Utan a realizat unul din cele mai emoționante bocete din lirica cultă românească, poemul chiar așa intitulat: *Bocet la*

² Vezi www.referatele.com/referate/romane/Tiberiu/Utan/index.php

³ Texte preluate din Tiberiu Utan, *Plecările, întotdeauna dor*. Antologie de versuri apărută sub îngrijirea scriitoarei Lucia Olteanu Utan, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2014.

mormântul Mariei Tănase. A transmite firului de iarbă crescut pe mormânt darul cântecului, pentru un motiv bine determinat mi se pare una din intuițiile folclorice superioare ce designă pe poet. Pentru a relua formula lui Maiorescu, Tiberiu Utan este poet în toată puterea cuvântului, capabil adică să vibreze cu orice eveniment, fie el oricât de străin de biografia sa.

Deși am mai avut prilejul să vorbim despre *Bocet la mormântul Mariei Tănase*, a-l reproduce în această expunere antologică mi se pare o obligație: *Cum treceam printre mormânte/ a-nceput iarba să cânte./ Întrebai iarba: Ce ai/ de ai prins firule grai?/ Mi-a răspuns: Nu mai călca/ peste rădăcina mea/ Pui sămânță omenească/ și vrei altceva să crească/ decât doină românească/ decât doină românească?”*

Perpessicius, 1971

„Tiberiu Utan a știut a dobândi asupra-și prestigiul spațiilor dintre tentație și conștiință, al domniei peste ademeniri. El își stăpânește cuvintele și învățându-le nu dezmațul, ci economia, obține din partea lor efectul sobrietății. Prin asta e matur. El nu și-a propus să frapeze prin supliment de podoabe și nici de acustică.

Spre a-i descifra valențele intime, de poezia lui trebuie să te apropii răbdător, desfoliind-o fără grabă, cu delicatețea cuvenită gesturilor de taină pentru ninsori, treceri ale migratoarelor, șoapte îngânate pe gânduri.

Nota de discreție, într-o literatură unde s-a și vociferat abundent, intervine cu consecvență, ca nerisipă de cuvinte, dă cuvintelor preț.

Câteodată sunt de ajuns câteva silabe – și mai jos vom și exemplifica – pentru ca să contureze un poem la fel de expresiv și ireproșabil ca indiferent ce piesă clasică de imperisabilă valoare și de proporții, căreia nu i-ai putea schimba sau adăuga nimic: *Umbre sunau pe ierburi,/ terestre spaime,/ nimeni*. Impresia e puternică și concentrarea maximă. Cele numai șapte cuvinte pe care Utan le dispune în trei versuri, sunt suficiente pentru o emoție pe care la sfârșitul lecturii, uneori a unui întreg volum, nu ți-o constăți mai intensă”.

Ion Caraion, 1972

„Legătura cu pământul, cu natura rustică, în mijlocul căreia a copilărit, formează conținutul capitolului intitulat *Pământul visează*, titlu ce exprimă acea îmbinare de realitate și de vis care constituie trăsătura fundamentală a poeziei lui Tiberiu Utan. Cred că în acest capitol, poetul exprimă ce este mai permanent în viața sa afectivă. Tentația sa către frumos este, desigur, una dintre aceste permanențe: *Frumusețea, pasăre străină,/ zboară pe la mine prin grădină/ și se-ntâmplă adesea de scoboară/ într-un ram de-al meu și-l înfioară...*

Tiberiu Utan își cunoaște bine mijloacele și artist perfect conștient de el însuși, cultivă cu predilecție temele care i se potrivesc și cărora le poate găsi o expresie proprie, nu împrumutată. Volumul *Versuri* oferă cu strălucire un asemenea exemplu.

Toate acestea, desigur, nu s-ar putea întâmpla dacă n-ar exista calitățile esențiale ale unui bun poet, în primul rând simțul și stăpânirea limbii, un mod poetic de a gândi și pasiunea frumosului, hrănită și susținută de cultura poetică – însușiri pe care Tiberiu Utan le are din belșug”.

Al. Philippide, 1963

„Dacă nu ne vom ocupa de toate aspectele liricii lui Tiberiu Utan este pentru că dorim, în primul rând, să atragem atenția asupra esenței sale, ce ni se pare prețioasă și rară.

Privilegiul suprem al poetului Tiberiu Utan e de a putea stabili, în cele mai inspirate dintre zilele sale faste, un contact nemijlocit, direct, de o incredibilă simplitate, cu zonele de puritate ale lumii, cu manifestările ei de o indicibilă delicatețe.

Din cărțile de poezii mai noi ale lui Tiberiu Utan, cititorul poate colecta pentru sufletul său, ca să spunem astfel, o substanță foarte pură. În capacitatea de a o decanta, constă, după părerea noastră, în primul rând, însemnătatea (și necesitatea) poeziei lui Tiberiu Utan. Din acest punct de vedere considerăm că, în viitor, valoarea poeziei lui Tiberiu Utan va crește”.

Valeriu Cristea, 1975

„Într-o generație bogată în poeți, Tiberiu Utan își are locul și nota lui originală, provenită dintr-o sensibilitate aparte pentru un univers plin de transparențe și suavități.

Tiberiu Utan este un timid și poezia este pentru el un joc cu porțelanuri fragile, o trecere printr-un câmp de flori, cu spaima enormă de a nu le strivi. Extazul este înfrânt de infinite precauții, din teama poetului de a vorbi în tonuri prea înalte despre lucruri atât de delicate”.

Eugen Simion, 1975

„Fuga de poză, prețuirea simplității sincere, îi dau lui Tiberiu Utan un anumit sentiment al poeziei, caracterizat prin vibrații intense. Poetul nu e înclinat să dezvolte motivele lirice asupra cărora se oprește, ci tinde să rețină din ele doar ceva ce l-a mișcat adânc, total, și s-a cristalizat oarecum de la sine în cântec.

Deschizând volumul care poartă titlul atât de modest (*Versuri*), ai sentimentul că te afli în fața unui poet autentic cu o foarte pronunțată individualitate”.

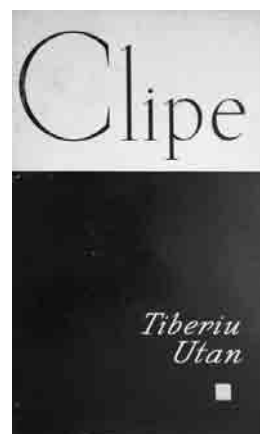
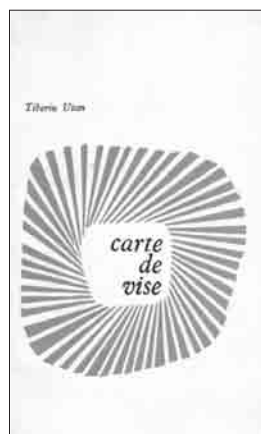
Ov. S. Crohmălniceanu, 1982

„Indiferent cum îi vor fi «luat măsura» – și cum i-o vor lua – «meșterii» de orice fel, de la confrășii poeți la criticii și istoricii literari, nu încapă nicio îndoială că Tiberiu Utan și-a așezat el însuși sufletul într-un corp de cuvinte nesupus descompunerii. Într-un veșmânt de versuri mai rezistent decât pietrele funerare”.

Dumitru Micu, 1995

„Tiberiu Utan a fost și va rămâne în literatura română unul dintre cei mai rafinați, mai discreți și autentici poeți patrioți, un închinător la altarul sacru al tradiției, dar și un înnoitor prin vasta sa cultură poetică, prin pasiunea de a traduce poezia lumii în limba noastră”.

Ion Brad, 28 mai 1994

Liviu Borlan

1936-1994

Simion VAIDA, Lotica VAIDA

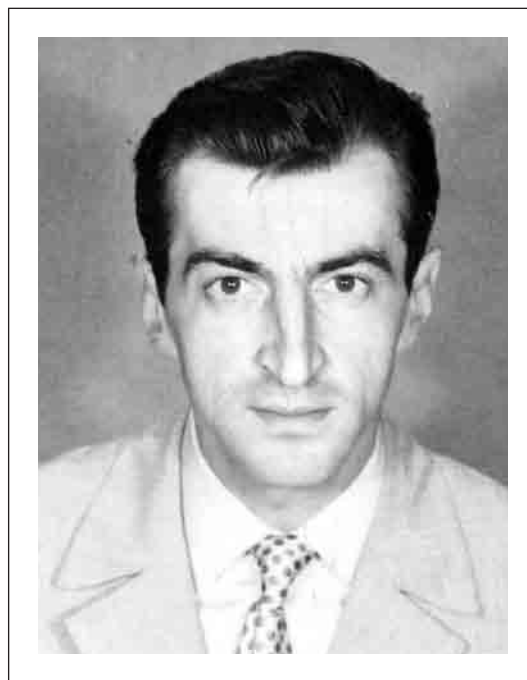
Liviu Borlan, rămâne o personalitate memorabilă a Maramureșului, circumscrisă universalității. Creația muzicală, corală îndeosebi, a compozitorului Liviu Borlan a cunoscut de-a lungul timpului, și cu precădere în ultimii ani (2011-2018), o prestigioasă, certă și durabilă răspândire, cunoaștere, afirmare și valorificare prin Festivalul Coral Internațional „Liviu Borlan”, manifestare organizată de Asociația „Prietenii Armoniei” și Corala „Armonia” din Baia Mare.

Au trecut mai bine de două decenii de când Liviu Borlan scrie cu pana veșniciei muzica sufletului său în concertul și lumina stelelor. Este cel mai reprezentativ compozitor al Maramureșului din a doua jumătate a secolului al XX-lea și unul din importanții compozitori români, strălucit dirijor și profesor.

Privire spre obârșii

Locul venirii sale pe lume este satul, lumea-monadă în care, potrivit încredințării poetului Lucian Blaga, „s-a născut veșnicia”. A văzut lumina zilei la data de 7 iulie 1936 în comuna Sanislău din județul Satu Mare, o așezare românească străveche, de șes, situată în nord-vestul țării, în Câmpia Tisei. Liviu-Emil, cum a fost botezat, a fost unicul copil al soților Ana Borlan, profesor de muzică, fiică a familiei Vasile și Iuliana Cosma, născută Chereji, din Sanislău, și Emil-Alexandru Borlan, avocat, fiu al familiei Victor și Octavia Borlan, născută Birta, din Beiuș.

Mediul familial – mama reputat pianist și profesor, iar tatăl, renumit avocat – a amprentat devenirea lui Liviu, care și-a recunoscut cu mândrie, în timp, rădăcinile rurale pe care și-a întemeiat crezul artistic („Eu am fost totdeauna în mijlocul folclorului și pot să spun că-l cunosc în totalitatea lui. Unul dintre bunicii mei a fost țăran”.) A înțeles, de asemenea, că puterea sa

intelectivă și marea forță de reflecție au fundamente în arborele genealogic al familiei tatălui său, neamul de notorietate al Borlanilor din Beiuș, și al străbunilor, preoți și protopopi, ascendenți din familia Birta.

Bunicii din Sanislău, oameni de vază în sat, aveau o situație materială bună, realizată cu pricepere, prin muncă și sacrificii. Vasile Cosma a plecat la lucru în America, așa cum se întâmpla cu mulți români ardeleni la începutul secolului al XX-lea, iar la întoarcere a cumpărat pământ, bunul cel mai de preț în care se făceau investițiile: „Erau înstăriți, bine înstăriți, bunicii lui Liviu. Nu-și lucrau singuri pământul, era dat în arendă. Mulți oameni în vârstă erau în sat care fuseseră plecați în America și s-au întors cu bani mulți, și așa cumpărau pământ”¹, ne spune profesorul Gheorghe Fechetă din Sanislău. Vasile și Iuliana Cosma au oferit fiicei lor, Ana Cosma, șansa de a urma Gimnaziul Superior din Beiuș (liceul) și de a-și cultiva aptitudinile muzicale prin studiu

1 Simion Vaida, Lotica Vaida, *Polifonii. Liviu Borlan*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2011, p.18.

particular – în casa familiei exista pian – și la Conservatorul de Muzică din Satu Mare pe care l-a absolvit în 1929.

Activitatea de profesor de muzică a Anei Borlan s-a desfășurat între 1929 și 1948 la Beiuș. Aici l-a cunoscut pe avocatul Emil-Alexandru Borlan, cu care s-a căsătorit, căsătorie încununată prin nașterea fiului Liviu-Emil. Botezul copilului a avut loc la data de 14 iulie 1936, în Biserica Românească cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din Sanislău. Chiar dacă domiciliau și profesau la Beiuș, soții Ana și Emil-Alexandru Borlan păstrau o strânsă legătură cu sanislăuanii, cu părinții, cu prietenii și cu rudeniile de aici. Decesul, în 8 decembrie 1947, al avocatului Emil-Alexandru Borlan, a determinat-o pe soția sa, Ana, să revină, împreună cu fiul lor, Liviu-Emil, la Sanislău, apoi să ocupe diferite funcții în Satu Mare.

Copilăria, adolescența, pregătirea școlară

Liviu a petrecut primii ani ai copilăriei și a făcut clasele I-V la Beiuș, iar vacanțele în satul bunicilor de la Sanislău, unde, împreună cu mama și cu tatăl său, venea frecvent. Era un copil precoce, cu visuri îndrăznețe, ale cărui aptitudini au fost stimulate și cultivate de părinții săi: „La trei ani și jumătate începusem studiul pianului, la șase ani voiam să fiu inginer mecanic...” (Liviu Borlan).

Liviu manifestă de timpuriu aptitudini muzicale deosebite, ceea ce o determină pe mama sa, să-l inițieze în studiul pianului de la vârsta de 4 ani. După ce a absolvit clasa a V-a la Beiuș, a urmat școala din Sanislău (clasele a VI-a, a VII-a), apoi a fost transferat la Satu Mare (clasele a VIII-a și a XI-a), fiind absolvent de liceu cu examen de maturitate promovat în 1954. În vremea gimnaziului și liceului, paralel cu învățământul de cultură generală, Liviu și-a continuat pregătirea muzicală la Conservatorul Popular din Satu Mare, unde a studiat pianul (cu profesoarele Angela Perianu și Philomena Oșanu), teoria muzicii și solfegiul.

După absolvirea liceului, în anul 1954, la îndemnul familiei de a continua cariera juridică a tatălui, a urmat Facultatea de Drept a Universității „Babeș” din Cluj, obținând Diploma de stat în 1959. În perioada studenției la drept a fost mereu

prezent la concertele Filarmonicii clujene, la spectacolele de operă, la serile muzicale organizate la Casa de Cultură a Studenților, unde a devenit membru și chiar dirijor al unor formații muzicale. După absolvirea Facultății de Drept, ca o întoarcere la iubirea dintâi, întrucât, după propria-i mărturisire: „nu am încetat niciodată să scriu, să cânt și să gândesc muzical” și „niciodată nu am mai deschis Codul Penal (după absolvirea Facultății de Drept – n.n.), dar logica lui de fier mă ajută și azi... în muzică și în viață”, a dat admitere la Conservatorul de Muzică, azi Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, Facultatea de Compoziție, Dirijat și Pedagogie. Aici a avut renumiți profesori, personalități ale artei componistice și interpretative naționale: Sigismund Toduță – compoziție, Cornel Țăranu – armonie, Dorin Pop – dirijat cor, Tudor Jarda – aranjament coral, Ioan R. Nicola și Traian Mârza – folclor, Vasile Herman – forme muzicale, Max Eisikovits și Liviu Comes – contrapunct, Wilhelm Demian – orchestrație, Gheorghe Merișescu și Romeo Ghircoiașiu – istoria muzicii, Szabo Gheza și Nina Paniova Sebessi – pian. Examenul de diplomă l-a promovat la secția dirijat și pedagogie, în anul 1965, iar licența în compoziție a obținut-o ulterior la Conservatorul din București, Catedra de muzică corală a doamnei Irina Odăgescu Țuțuianu.

Activitate profesională și artistică

Între 1964 și 1966 a activat ca dirijor al Orchestrei de muzică ușoară a Casei de Cultură a Studenților din centrul universitar Cluj-Napoca, ocupând și postul de maestru corepetitor la aceeași instituție. Aici și-a lansat primele compoziții de muzică ușoară. Ne amintim cu plăcere și nostalgie de acei ani, când tinerii clujeni îi fredonau cântecele devenite șlagăre: „Nu mai sunt copil”, „Bună seara, lună”, „Ceas târziu”, „Un cântec rătăcit” – lansate în concerte, la radio și TV de surorile Sântu. S-a remarcat în rândul studențimii clujene, compozițiile sale au fost incluse în spectacole de estradă studentească, prezentate în Cluj-Napoca și în alte centre cu instituții de învățământ superior, între care și Baia Mare, dar și în comune, sate din județul Cluj și din alte județe: „Am jucat adesea, pe vremea studenției mele, spectacole de estradă la țară, spectacole agree, gustate, comentate la obiect”. (Liviu Borlan)

Din septembrie 1966 a venit în Baia Mare și a ocupat diferite funcții: inspector la secția de cultură din cadrul Sfatului Popular Regional (septembrie 1966-februarie 1967), dirijor al Ansamblului de Cântece și Dansuri „Maramureșul” (februarie 1967-februarie 1970; septembrie 1970-septembrie 1971), profesor de armonie, contrapunct, forme muzicale și estetică la Liceul de Artă din Baia Mare (februarie 1970-septembrie 1970; septembrie 1972-septembrie 1975). În perioada septembrie 1971-septembrie 1972 a fost încadrat metodist la Consiliul Județean al Sindicatelor, iar între 1975 și 1990 a fost instructor al Centrului Județean de Îndrumare a Creației Populare Maramureș. În această perioadă a îndrumat și a condus diferite formații artistice de amatori din municipiu și județ – coruri, grupuri vocale, formații de muzică populară, de muzică ușoară, ansambluri folclorice, soliști vocali, ansambluri de estradă etc. S-a dedicat cu toată ființa revigorării mișcării artistico-muzicale, mai ales în Maramureș. Pentru Liviu Borlan erau preocupări statornice, chiar de la venirea în Baia Mare, teme precum: intensificarea vieții muzicale, linia și stilul în structura spectacolului folcloric, adaptarea genurilor spectacolului la diversitatea publicului, îmbunătățirea conținutului repertoriilor tuturor formațiilor, educația muzicală a copiilor, tinerilor, publicului de toate categoriile și căile prin care se poate realiza aceasta. Sub raportul săvârșirii actului educativ, implicit muzical, consideră că profesorul este „părinte spiritual al artiștilor de mâine”.

În anii de activitate la Baia Mare, a cercetat, s-a documentat pe teren, a conceput și a realizat spectacole, a dirijat, a compus, a instruit și a colaborat la instruirea ansamblurilor artistice folclorice din județ. A iubit formațiile corale, socotind corul „instrument inegalabil ca expresie” și „oglindea dirijorului”. A realizat înregistrări la radio și televiziune, a organizat în sala Teatrului Dramatic din Baia Mare, mereu arhiplină, excelente concerte-lecții în colaborare cu Filarmonica de Stat din Satu Mare sau cu formațiile Ansamblului de Cântece și Dansuri din Baia Mare, corul și orchestra simfonică fiind dirijate atunci de neuitatul maestru Gheorghe Velea. În perioada când a activat ca iscusit dirijor al Orchestrei An-

samblului de Cântece și Dansuri „Maramureșul” din Baia Mare a compus muzica pentru numeroase spectacole de anvergură pentru care a scris și librete: „Câtu-i Maramureșu” (iulie 1967 – libret de Liviu Borlan; muzica de Liviu Borlan și Mircea Neagu); „Anotimpuri... anotimpuri” (1968 – muzica de Liviu Borlan); „Cântă Iza, cântă Mara” (1969); „Rapsodie maramureșeană” (1969 – libret și muzică de Liviu Borlan); „Maramureș – viață nouă” (muzica de Liviu Borlan și Adrian Roman); „Cu cât cânt, atâta sunt” (libret și muzică de Liviu Borlan); „Sărbătoare-n Maramureș”. Aceste spectacole s-au bucurat de reprezentării mult apreciate de public, la sediu și în deplasări, în județ și în țară, precum și de cronici elogioase. Referitor la spectacolul „Câtu-i Maramureșu”, sub semnătura lui Dorin Suru, se consemnează: „Conducerea muzicală a spectacolului aparține compozitorului Liviu Borlan, a cărui mână dirijorală se simte permanent, atentă și sobră. De altfel, lui i se datorează punerea la punct a acestei orchestre populare, redusă ca număr, dar nu și ca valoare”². Liviu Borlan mărturisește: „Am încercat să aduc cât mai multe din perlele obiceiurilor strămoșești, să disting preafrumosul de frumos și să caut să le pun în lumină prin mijloacele tehnicii culte”³.

O excepțională contribuție a avut Liviu Borlan și ca dirijor al spectacolului de balet cu cor „Luceafărul de ziuă” pe un libret de Isidor Râpă și Iosif Capocean și muzica creată de Tudor Jarda. Compozitorul clujean a dirijat la premieră, în 1970, dar, anterior, pentru pregătirea și punerea în scenă a spectacolului i-a încredințat partitura, deci întreaga responsabilitate muzicală, fostului său student, Liviu Borlan. Într-un interviu acordat de compozitorul Tudor Jarda redactorului Dumitru Vârtic de la Radio Cluj, maestrul afirmă: „Am toată încrederea în talentul și pasiunea tânărului dirijor Liviu Borlan, care mi-a fost elev la Cluj, la Conservator. El va realiza o interpretare de ținută”. La avanpremieră, în cunoscutu-i stil jovial, maestrul Jarda și-a „apostrofă” discipolul: „... ai scos-o mai bine decât așa fi făcut-o eu!”. Sublimă apreciere, ilustrează recunoașterea!

Între anii 1979 și 1981, după plecarea în eternitate a maestrului Gheorghe Velea, Liviu

2 *Ibidem*, p. 49.

3 *Ibidem*, p. 51.

Borlan a devenit îndrumător, de la pupitrul dirijoral, al coriștilor cu har din Corala „Prietenii muzicii” din Baia Mare, formație care activa în cadrul Școlii Populare de Artă, azi Școala de Arte „Liviu Borlan”. Audiind formația corală „Prietenii muzicii”, dirijată de Liviu Borlan, compozitorul Doru Popovici s-a exprimat elogios, atât referitor la virtuțile vocale și interpretative ale ansamblului, cât și la talentul dirijorului: „Interpretarea dată unor lucrări de Tiberiu Brediceanu și Gheorghe Dumitrescu s-a ridicat la un înalt nivel artistic, mai cu seamă sub raportul unor intensități sonore de un dramatism cu totul ieșit din comun. Apoi... muzicienii ne-au oferit un recital cu coruri din operele lui Verdi; se poate vorbi de o vitalitate contaminantă. Parcă răsună toată Italia secolului trecut (al XIX-lea – n.n.) în luptă pentru libertate și dreptate socială, încât aveam impresia că în fața ochilor noștri se perindau, simbolic, figura contelui de Cavour și a celui nemurit de popor: Garibaldi... Liviu Borlan este și un compozitor de coruri foarte inspirate, continuând creator, pe de o parte, linia trasată în madrigalul nostru de maestrul Sigismund Toduță, pe de altă parte, acel melos modal transilvan, cultivat de Tudor Jarda. Liviu Borlan este, fără exagerare, un muzician de elită, care filtrează discursul sonor „ca printr-un cris de sticlă”⁴.

„Atât viața muzicală a țării, cât și creația muzicală românească se află într-o fază de creștere, de ascensiune. Aș putea spune că viața muzicală s-a rafinat, s-a intensificat, iar creația originală s-a înscris în circuit universal. Dacă până nu demult creația muzicală națională era simbolizată numai de numele lui Enescu, azi incontestabil se vorbește de o școală românească de compoziție, de un stil al muzicii românești. Aceasta dovedește, atât apropierea compozitorilor noștri de modul de gândire și scriere contemporan, cât și caracterul general uman al melosului românesc. În orice caz, muzica românească este căutată, gustată și solicitată în toată lumea. Baia Mare face eforturi de a învinge regretul că viața muzicală nu este încă viguros reprezentată pe tot cuprinsul patriei.

Compozitorii răspund și ei unei comenzi sociale. În cazul meu solicitarea s-a îndreptat spre lucrările vocale, corale sau coral-instrumentale de mari proporții. Pe de o parte, bazată pe folclor, pe de alta, pe inspirație proprie, dar cu un conținut de idei generos, umanitar, patriotic. Suitele *Nunta oșenească*, *Legendă în lemn*, *Am fo ș-om si*, *Muncitorii de pădure*, *Ad pacem* și altele se înscriu în ciclul unor lucrări de amploare, dificile, dar de efect. Toate acestea mi-au adus satisfacție și recunoaștere, îndeosebi *Ad pacem* și cantata *Moisei*. Actualmente și în perspectivă voi continua, desigur, acest drum al lucrărilor mari corale, năzuind, însă, și spre muzica instrumentală. Încerc să dau publicității o antologie de colinzi laice prelucrate coral și câteva cântece patriotice pe care le vreau cantabile, originale, frumoase.

Spre bucuria mea, difuzarea a luat o amploare dincolo de așteptări și nu pare să scadă. Aceasta grație unor interpretări valoroase oferite de colective artistice și dirijori din toată țara: București (corurile Radioteleviziunii, Ansamblului «Rapsodia Română»), Iași, Brașov (Corul «Camerata infantis»). Dintre formațiile de amatori le amintesc pe cele din Arad, Pitești, Roșiori – Satu Mare, iar

Privitor la creațiile dedicate formațiilor corale și la relația dirijor-compozitor, „surori bune”, care „se deranjează reciproc, dar se ajută nemijlocit”, Liviu Borlan se confesează astfel: „Muzica corală mă interesează, în principal, în calitate de compozitor sau prelucrător de folclor și numai în secundar în calitate de maestru de cor (deși am toate calificările necesare în acest sens, îmi lipsește ceva: vocea de cântăreț!). Un compozitor, însă, nu poate să nu scrie și pentru cor, acesta fiind la urma urmei un instrument inegalabil ca expresie. Iar preocupările mele corale datează din Conservator, când sub îndrumarea atentă a maestrului meu, dr. Sigismund Toduță, am scris «Tripticul maramureșean», lucrare lansată urgent de Radio și difuzată de nenumărate ori»⁵.

Cunoscând succesele dirijorului și compozitorului Liviu Borlan, dar și „sudoarea și risipa de energie și imaginație așezate la baza lor”, Augustin Cozmuța, ziarist, scriitor și critic de artă, i-a solicitat o convorbire din care a consemnat importante evaluări și autoevaluări ale maestrului privitoare la creația muzicală românească contemporană, la diversele lucrări proprii audiate în concerte sau înregistrate la radio, la o posibilă și necesară stagiune muzicală în Baia Mare:

4 *Ibidem*, p. 53-54.

5 *Ibidem*, p. 204.

din județ: Finteușul Mare, Vișeu de Sus și, nu în ultimul rând, Corala «Prietenii muzicii» din Baia Mare. Natural, înregistrările radio sau televizate fac accesul rapid la public al creațiilor artistice actuale.

O stagiune consistentă presupune formații permanente și ele însele consistente. Dublarea Coralei «Prietenii muzicii» cu o orchestră de tip semisimfonic ar asigura o mare diversitate de producție muzicală. Dispunem în acest sens de absolvenți ai liceului de artă excelent pregătiți, de numeroși doritori nu mai puțin pricepuți și, mai ales, de o adevărată sete de activitate artistică de natură să prefigureze o instituție muzicală profesionistă. Am certitudinea că în viitorul apropiat vom reuși să dăm Maramureșului ceea ce merită și, în această direcție – o hrană spirituală pe măsura aspirației sale spre artă, cultură și frumos”⁶.

Din 1990 și până în 1994, Liviu Borlan a devenit dirijor al orchestrei Ansamblului Național „Transilvania” din Baia Mare, formație cu care a întreprins turnee de succes în Ungaria (1990), Grecia (1991), Republica Moldova (1992) și Spania (1992), turnee ce s-au alăturat celor întreprinse cu formații de amatori în Iugoslavia (1970), Polonia (1970), U.R.S.S. (1975), Elveția (1976), Franța (1978) și S.U.A. (1978). A realizat nenumărate turnee cu Ansamblul Folcloric „Mara” al Casei de Cultură din Sighetul Marmăției.

Personalitate prestigioasă în lumea muzicii, Liviu a marcat puternic amintirile tuturor celor ce l-au cunoscut ori întâlnit, fie și pentru o clipă. Era o fire romantică, comunicativă, tumultuoasă și nonconformistă. Se remarcă în orice colectivitate, prin cultura și inteligența sa, prin umorul fin, prin bonomie și generozitate fără margini.

Profesor la Liceul de Muzică și Arte Plastice din Baia Mare

Liviu Borlan s-a aureolat cu iubire și admirație slujind cu artă profesia de dascăl. Avea sufletul înnobilit, mintea însetată de a lărgi porțile facerii de bine, o inimă cuceritoare pentru toți cei lacomi de adevăr, de frumosul etern și era predispus la dăruire, fără a aștepta vreo răsplată. A activat în perioada 1970-1975 în colectivul didactic și artistic select al Liceului de Muzică și Arte Plastice din Baia Mare. A fost încadrat pe *Catedra de armonie, contrapunct, estetică și forme muzicale*. A colaborat cu toți colegii profesori, a scris lucrări pentru cor, orchestră semisimfonică, pentru formații camerale și a îndemnat să se înființeze o orchestră de cameră a elevilor, iar la apariția ei – Orchestra „Baroc”, dirijată de prof. Aurel Ungureanu – a salutat cu bucurie debutul acesteia.

S-a distins printr-un ceva ce doar el putea

dezvălui elevilor săi. I-a uimit, i-a captivat prin lecțiile așteptate cu drag, în care, cu artă, punea conținuturi instructive, educative și formative cu un talent pedagogic rar. Acestea depășeau limitele de timp ale orei, ieșeau din perimetrul școlii și îi însoțesc – prin timp și peste timp – pe foștii săi elevi. În evocările pe care i le fac e admirație, e mulțumirea și mândria de a-l fi avut dascăl, profesor-diriginte ori că, fie și numai într-o anumită împrejurare, au beneficiat de harurile sale. Inserăm aici câteva sugestive portrete ale unora dintre elevii săi de odinioară.

„Mi-a fost profesor de estetică la Liceul de Muzică și Arte Plastice din Baia Mare – scrie sculptorul dr. Ioan Marchiș, fost director al Direcției pentru Cultură și Patrimoniu Maramureș. Mi-a îndesat în brațe cărți nemțești de filozofie și estetică. M-a ascultat, m-a ironizat, m-a sfădit, m-a sfidat, m-a provocat, fiindu-mi un model de cultură elitistă, lipsită de superficialitate. Era un model, prea exigent cu el însuși. Cîtea mereu, studia, scria, preda, cânta, ținea prelegeri, călătorea, trăia, se consuma cu o viteză uluitoare... Improviza la pian orice motiv muzical. În câteva minute filtra un modul melodic prin toată istoria muzicii. Trecea cu ușurință genială de la muzică la literatură și artă plastică. Glumea, râdea, se răsucea, avea stil, era fascinant, profesionist neîntrecut. Iubea oamenii simpli, ceterașii geniali din Maramureș”. (Simion Vaida, *Lotica Vaida, Polifonii*. Liviu Borlan, p. 56).

Într-un interviu pe care ni l-a acordat, în 2010, conf. univ. dr. Dora Cojocaru, renumit compozitor, ne-a mărturisit: „A fost pentru mine un prieten adevărat și, desigur, un om și profesor de excepție. Îmi amintesc de orele când venea să suplinească vreun profesor, la teoria muzicii. Eram în clasele mici la care nu preda. Era o sărbătoare! Efectiv, când apărea în clasă, tuturor

6 *Ibidem*, p. 232-234.

ne creștea inima, ne simțeam așa de importanți că ne bagă în seamă domnul Liviu Borlan. Iar lecțiile erau atât de creative, că ne captivau, ne scotea din rutina cursului săptămânal. Ne îndemna să compunem muzică frumoasă. Mai târziu am lucrat tête-à-tête cu domnul Liviu Borlan (ore particulare în vederea pregătirii examenului de admitere la Conservator – n.n.) armonie, contrapunct și chiar compoziție... minunat dascăl, compozitor, dirijor”.

„Atât eu, cât și colegii și prietenii mei din liceu ne putem considera fericiți și, deopotrivă, privilegiați pentru faptul că am avut șansa de a trăi în același timp cu mari personalități care au făcut cinste orașului Baia Mare. Fac referire, în special, la perioada anilor 1970-1974, când m-am numărat printre elevii Liceului de Artă al orașului meu natal, având profesori minunați pe care-i port și azi în mintea și sufletul meu: Ecaterina Vida și Nicolae Ionescu – directori, Maria Szokoly – pian, Gheorghe Velea – orchestră, Aurel Ungureanu – teorie și solfegii, Liviu Borlan – diriginte... De altfel, dacă stau să mă gândesc, cel din urmă a fost (sau mai bine zis ne-a fost) mai mult decât un diriginte pentru cei care am absolvit clasa a XII-a A în anul 1974. Cu siguranță, a avut un deosebit tact pedagogic. Mulți profesori posedă această calitate, așa că nu «ne-ar fi dat gata» numai cu atât. Ceea ce avea el în plus față de alți profesori era un anume șarm dublat de un înalt profesionalism. Odată cu trecerea anilor realizez că se purta cu noi ca și cum ar fi fost un coleg mai mare. Era foarte apropiat de noi. Îl iubeam – impunea un respect deosebit – respect pe care noi toți i l-am dat... Ce ore de armonie ori de contrapunct făceam la clasă! Cu cât drag îmi amintesc cum, deseori, temele mele de armonie se «transformau», grație îndrumătorului meu, în veritabile compoziții. De altfel, întâiul meu profesor de compoziție muzicală a fost însuși dirigintele meu, Liviu Borlan. Orele de contrapunct și armonie erau adevărate cursuri de măiestrie; pianistul și-n același timp improvizatorul, ne fascina; Liviu Borlan era maestrul nostru, era omul care ne înnobila sufletele. Avea o naturalețe deosebită, atât în arta retoricii – nu pot uita orele noastre de estetică –, cât și în arta cântului la pian. Sonatele de Mozart, Haydn, Beethoven deveneau, prin pianistica sa, adevărate bijuterii; datorită talentului său ne-

mărginit intrai la un moment dat într-un univers pe care el – Liviu Borlan – îl deschidea și apoi, într-un alt moment, rămâneai singur..., dar o singurătate încărcată de energii care te determinau să mergi mai departe, să descoperi, sau, mai bine zis, să te descoperi pe tine... Este fascinant chiar și acum, la aducere-aminte, ce reușea să facă cu noi acest om. Avea o putere de înțelegere ieșită din comun; cred că pe fiecare dintre noi ne „citea” din prima, ne simțea bucuriile sau necazurile, simțea chiar și iubirile noastre adolescente, care acum, când privesc în urmă, realizez cât de pure și frumoase au fost. Nu pot uita acele ore unice de sâmbătă seara de la 5, când dirigintele nostru, Liviu Borlan, făcea acele audiții – comentarii la multe din capodoperele muzicii universale. Se știa ora de începere a acestor «ședințe» de muzică, dar niciodată când se terminau... și apoi, la aceste «oaze» de muzică participau uneori și colegii noștri de la arte plastice... Ce îmbinare de păreri... totul era deschis, nimic îngrădit... Cert este că, în tot ceea ce făcea, simțea la Liviu Borlan măiestria cu care mânuia cuvintele, sunetele pe clapele pianului ori notele așternute pe portativ. Austeritatea în compoziție a însușit-o de la Maestrul său Sigismund Toduță, rigoarea – de la școala clujeană, însă lejeritatea și noblețea cu care a scris muzica sa au venit, cu siguranță, de pe pământul din care s-a născut și căruia i-a dăruit minunata *Miorișă maramureșeană*”. Este evocarea, transmisă nouă într-o corespondență, a maestrului Gheorghe COSTIN, dirijorul Orchestrei Filarmonicii „Banatul” din Timișoara.

„În 1973-'74, pe vremea când eram elev în clasa a XII-a la Liceul de Artă din Baia Mare, regretatul Liviu Borlan mi-a fost diriginte și profesor de estetică. Cred că și la orele de dirigentie făceam tot estetică. Păstrez și azi caietul de estetică care era și «manual». Nu exista manual. Aveam senzația că asistam și participam la nașterea esteticii. Notam cât puteam. Regretam că trebuia să stau mai mult cu ochii pe caiet decât să asist la spectacolul fascinant al celui care ne predă estetica. Gesturile mâinilor lui uriașe și expresive dădeau impresia că sunt ale unui dirijor care își corela interpretii: Platon, Aristotel, Gorgias, Plotin, Sfântul Augustin și alți soliști într-o orchestră universală, atemporală și virtuală, dirijată de maestrul Borlan. Avea o carismă unică. Îi sorbeai fiecare cuvânt, fiecare idee. Era prototipul

eroului boem și romantic. Figura lui era memorabilă. Mai ales atunci când își interpreta la pian propriile compoziții. Era ca un fel de vrăjitor majestuos. Te fermeca atât ceea ce cânta, cât și modul în care cânta”. Sunt proiecții ale unor secvențe din viața profesorului Liviu Borlan realizate de renumitul regizor de film Sorin ILIEȘIU. (Simion Vaida, Lotica Vaida, *Polifonii*. Liviu Borlan, p. 100).

Într-o convorbire cu poetul Vasile Radu Ghenceanu, venind vorba despre faptul că mai toți marii muzicieni au fost și profesori, Liviu Borlan dezvăluie gânduri și principii definitorii pentru activitatea unui dascăl, care „nu trebuie să uite că și profesoratul este o artă, o creație continuă, care trebuie făcută cu dăruire, cu spirit de sacrificiu și cu cât mai multă competență. Mai ales în muzică – artă în care se arată pentru prima dată precocitatea omului – vorba compozitorului francez Vincent d’Indy, «în artă fiecare e fiul cuiva”. Eu vreau să mă mândresc cândva că mă voi număra printre părinții spirituali ai artiștilor de mâine. De altfel, toți avem o creanță de plătit pentru meseria învățată. Și nu o putem plăti decât celor care vin după noi. Eu am fost ajutat mult și țin s-o fac la rândul meu”⁷.

Publicistică

A scris numeroase studii, articole, interviuri, cronici muzicale referitoare la artist, la arta spectacolului, la educația muzicală a spectatorului, despre compozitori, creații muzicale, folclor etc.: • **Pagini de muzicologie:** *90 de ani de la nașterea lui George Enescu. Maestrul nostru; 200 de ani de la nașterea lui Ludwig van Beethoven. Simfonia destinului; Béla Bartok și folclorul românesc; Pe aripile jazzului; O imagine a omului Mozart în societate; Centenar Enescu (10 părți); Un veac de cântec românesc.* • **Cronici muzicale:** *Promisiunile unei stagiuni, O formulă îmbogățită de exprimare, Școala Populară de Artă din Baia Mare la ora consacării; Sub flamura satirei; Rezonanțe sighetene; Mesagerii perfecțiunii; Eco-uri camerale; Pe treptele afirmării; Concertul speranțelor; Schimbările de spectacole – acte de cultură; Bilanț și perspective muzicale; Întâlnirea corurilor camerale.* • **Studii, articole, interviuri:** *Teoria și practica grupurilor vocale (7*

părți); Căile educației muzicale (6 părți); Linie și stil în structura spectacolului folcloric; Intensificarea vieții muzicale – necesitate acută a județului nostru; Pledoarie pentru educația muzicală a copiilor în familie; Structura muzicală a publicului nostru; Despre structura și profilul Ansamblului Artistic „Maramureșul”; Pe teme corale; Maramureșul muzical – trecut, prezent, perspective; Vocația patriotică a cântului coral; Orientări în alcătuirea repertoriului coral; Formațiile muzicale îmbogățesc peisajul artistic; Reuniunile corale – forme de educație artistică și patriotică; Folclorul muzical maramureșean și obligațiile noastre față de el; Corul – sinteză a generațiilor; Drumul muzicii spre opere durabile. • A susținut concerte – lecții și conferințe pe teme muzicale.

Compozitorul și creația sa

Liviu Borlan a abordat aproape toate genurile muzicale: muzică simfonică, muzică de cameră, muzică de fanfară, vocal-instrumentală, corală – laică și religioasă –, instrumentală, cântece pentru copii, muzică ușoară, orchestrații pentru formații instrumentale și ansambluri vocal-instrumentale.

Din anul 1970, datorită activității sale prodigioase în domeniul creației muzicale, a devenit membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România. Este autorul a numeroase lucrări din care, prima oară, găsim un număr important de titluri enumerate în prestigiosul Lexicon biobibliografic *Muzicieni din România* de Viorel Cosma, clasificate pe genuri, astfel: muzică simfonică, muzică de fanfară, muzică de cameră, muzică corală, cântece pentru copii, muzică ușoară. În „Prefață”, muzicologul Viorel Cosma, autorul, precizează că lucrarea sa nu face o „ierarhizare a valorilor artistice”, dar se „impunea reliefa personalităților de seamă ale școlii noastre naționale de compoziție. În acest scop am introdus caracterizări estetice și aprecieri asupra contribuției științifice și artistice a muzicienilor reprezentativi, criteriile de selectare nominală fiind cele impuse de normele și practica lexicografică internațională (lucrări originale de referință în formele mari, simfonice, vocal-simfonice, lirico-dramatice, prestigiul național și universal

7 Ibidem, p. 210.

al autorilor, vârsta de peste 50 de ani la muzicienii în viață, spre a evita considerații echivoce înainte de atingerea maturității profesionale, a dobândirii stilului personal ș.a.)”. Așadar, selectat și inclus în lucrarea amplă a eminentului muzicolog, în baza criteriilor impuse, Liviu Borlan este situat în 1989 în rândul personalităților de seamă ale școlii noastre naționale de compoziție. Această încadrare se face având în vedere compozițiile lui Liviu Borlan, nominalizate în *Lexicon*, unde ultima datare a unei lucrări inserate este 1987 (*Doina din Ardeal* pentru cor mixt, versuri de Liviu Borlan).

Activitatea de creație a compozitorului Liviu Borlan s-a desfășurat între anii 1963-1994, o perioadă de 31 de ani, începând cu anii studenției. Dacă lucrările din primii ani au fost realizate sub auspiciile riguroase ale măștrilor-profesori Sigismund Toduță, Tudor Jarda, de la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, începând cu anii ‘70, compozitorul Liviu Borlan s-a aflat pe un drum propriu. Talentul, originalitatea stilului, înaltul profesionalism și tehnica componistică îl așază în rândul valorilor naționale, fiind cel mai mare dintre compozitorii maramureșeni din toate timpurile. Și-a evaluat permanent însușirile native, și le-a valorificat cu exigență și competență: „Eu nu concep, în niciun domeniu artistic, existența unui talent considerabil care să nu fie dublat de o tehnică cel puțin de zece ori mai mare decât talentul. Tehnica nu naște talent, dar îl crește. După părerea mea, tehnica și talentul formează o unitate de contrarii în care predomină totuși... talentul”⁸.

Cunoscătoare a creației borlaniene, ca discipol, interpret și excelent muzician și dascăl, Cristina Nemeș-Bota apreciază: „Rădăcinile solide, bine înfipite în folclorul românesc, conferă lucrărilor sale originalitatea atât de râvnită de orice creator. Liviu Borlan nu a agreat tiparele impuse nici ca om, nici ca și creator. El și-a construit propriile tipare muzicale, piesele sale fiind astfel ușor recognoscibile. Apelează la o armonie modală sau tonală «caldă», curgătoare, cu dezvoltări motivice aparte; melodicitatea este colorată, deseori ancorată în folclorul românesc,

suprapusă pe un polimodalism și o poliritmie cu metrică simetrică sau asimetrică, sugerând fie vigoarea dansului popular fie duioșia cântecului de leagăn”⁹.

Spațiul cel mai vast în creația sa îl ocupă lucrările corale – pentru coruri mixte, coruri de bărbați, coruri de femei și coruri de copii, majoritatea legate de izvorul limpede al muzicii tradiționale din Maramureș și Oaș. Ca angajat al Centrului Județean pentru Promovarea și Conservarea Artei Populare, sau ca instructor la Comitetul de Cultură al județului și ca dirijor al Orchestrei Ansamblului de Cântece și Dansuri „Maramureșul” (cu toate denumițiile) a fost în legătură permanentă cu muzica populară – vocală și instrumentală – căreia i-a dat strălucire prin talentul său.

Referindu-se la valorificarea folclorului în creația muzicală cultă, Tudor Jarda aprecia: „Eu sunt sincer invidios pe creația lui Liviu Borlan. Ce lucrări frumoase scoate din tradiția muzicală a locului! Și mie mi-ar face mare plăcere să scriu pe teme ale folclorului din Maramureș”¹⁰. De asemenea, dirijorul Valentin Băințan remarcă, în 1974, faptul că formațiile corale maramureșene și ale țării, în general, au în persoana profesorului Liviu Borlan un compozitor talentat, lucrările sale pretențioase constituind pietre de încercare pentru orice cor. Însuși Liviu Borlan reliefa marea însemnătate a valorilor muzicale ale poporului nostru pentru un compozitor astfel: *Folclorul muzical e, pentru noi, ceea ce este limba maternă pentru un poet. Folclorul trebuie cunoscut în toate dialectele și subdialectele sale, cât mai în amănunt. Un compozitor nu se poate ridica nici la valoarea națională, nici la valoarea universală decât exprimându-se în acest limbaj cizelat de secole, pe care e chemat să-l restructureze, prin prisma științei muzicale multisekulare îmbinând cuceririle artistice ale poporului cu tehnica artistică a unei omeniri.*

Apropiații compozitorului dau mărturie despre grija cu care își orânduia lucrările, le ținea evidența, era pregătit a-și prezenta „producțiile”, le oferea spre interpretare cu drag și cu interesul de a le asculta el însuși și de a le expune exigen-

8 *Ibidem*, p. 209.

9 Borlan, Liviu, *Piese corale*, vol. II, Editura Boema, Turda, 2013, p. 7 (prefața: *Un mod de a păstra identitatea*).

10 Simion Vaida, Lotica Vaida, *op. cit.*, p. 79.

țelor auditoriului și pretențiilor interpreților, dirijorilor, criticii: „Obligația mea este aceea de a scrie și a da tuturora” – spunea Liviu Borlan în 1971.

Un document din martie 1989, corespondență cu Mihai Popescu (scrisoare și răspuns), arată preocuparea lui Liviu Borlan pentru prezentarea compozițiilor sale în volumul al III-lea al lucrării *Repertoriul general al creației muzicale românești*. În această lucrare, Mihai Popescu, cercetător, documentarist și cântăreț, ar fi dorit să includă muzica corală românească de la începuturi până la 1989. Fișa personală pe care urma să o întocmească Liviu Borlan în 2-3 săptămâni arată nivelul exigențelor pe care trebuia să le îndeplinească lucrările unui autor pentru a fi selectate și incluse. Lucrarea lui Mihai Popescu nu s-a mai finalizat. Dar în 1987 a apărut *Repertoriul general al creației muzicale românești, supliment*, în care lui Liviu Borlan îi sunt inserate titlurile a două lucrări pentru fanfară: *Rapsodie lăpușeană* (1983) și *Rapsodia a II-a pe teme din Chioar* (1985). Fără îndoială interesul pentru includerea creațiilor compozitorului Liviu Borlan în astfel de

lucrări de sinteză evidențiază contribuțiile la înnoirea limbajului sonor, a formelor și genurilor muzicale, faptul că putea oferi o listă completă de titluri, așa cum i se cerea, sunt însemne ale forței și capacității sale creatoare.

Istoria și critica muzicală pot ilumina teoretic „câmpurile” de frumusețe și originalitate. Totuși numai bucuria audierii sau interpretarea lucrărilor unui compozitor sunt vehiculul spre destinatarul ei, cel care le poate garanta viața și longevitatea. Vom pune, în aceste pagini, cea mai completă listă de titluri cu lucrări din opera lui Liviu Borlan, clasificate pe genuri, listă căreia strădaniile noastre, de până la această dată, au putut să-i dea conținut. Căutările continuă. Titlurile lucrărilor care nu se găsesc în lexiconul muzicologului Viorel Cosma le-am evidențiat prin scrierea cu alt caracter de literă și asterisc (*). Le-am identificat în diverse culegeri de cântece, în colecții particulare, în presă, la colaboratori ai noștri, binevoitori. Pentru muzica corală am realizat subdiviziuni având în vedere categoria/tipul de cor căruia îi sunt destinate și proveniența textelor.

I. MUZICA CORALĂ

1. PENTRU COR MIXT

A. Prelucrări de folclor (melodie și versuri populare)

„Triptic coral maramureșean” – 1963; „Muncitorii de pădure” – 1976; „Prin Maramureș pe urmele lui Bartók”, pentru soliști, cor mixt și percuție – 1980; „Suita oltenescă” – 1983; „Judecata lui Pinte” – 1983; „Suita oltenescă II” – 1984; „Prin Țara Loviștei”, pentru recitator, cor mixt și instrumente de percuție – 1985; „Suita transilvană nr.1”, pentru solo bariton și cor mixt – 1986; *Nunta oșenească** – 1977, publicată în volumul *Glasuri din Sătmar*, 1977, Centrul Județean al Creației Populare, Satu Mare; *Cântec din Chioar**; *Ce stai, bădiță-n cărare**; *Bun-rămasul miresii** și *Lasă, mândră, că-i vedea** publicate în volumul *Ani de Aur* editat de Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare Maramureș, 1974; *Ceteruică din tri lemne**; „*Trece badea**; *Cântec de haiducie**; *Alunuf cu creanga verde**; *Két magyar népdal** (Două cântece populare maghiare) – 1974; „*Mândruțul care te lasă**

B. Lucrări corale pe versuri proprii

„Slavă ție Românie” – 1964; „Un veac de cântec românesc” – 1973; „Serenadă madrigal” – 1974; „Cântec de 1 Mai” – 1974; „Sunt miner”; „Vom apăra” – 1974; „Pământ al visurilor noastre” – 1974; „Cântec pentru Vasile Lucaciu” – 1975; „Balada Chioarului” – 1975; „De drag și de dor” – 1977; „Epopoea someșeană” – 1977, tipărită în volumul *Glasuri din Sătmar* – 1977, Centrul Județean al Creației Populare; „Un veac de cântec românesc” – 1977; *Legământ** – 1981; „Doina” – 1984, pentru cor, solo soprană și oboi; „Doina din Ardeal” – 1987; „Cei cu inima română” – 1983; *De ziua ta, Republică iubită** – 1967; *Balada Chioarului** – 1973; *Cantata** – 1978; *Veneau ostașii de pe front** – 1985; *Viitorii absolvenți** – 1986; *Imn nupțial** – 1988; *Forța noastră** – 1989;

C. Lucrări corale pe versuri ale poezilor români clasici și contemporani

„O, țara mea” – 1975, versuri de Alexandru Bălănescu; „Moisei”, pentru două coruri mixte, cor mare și cor mic, și instrumente de percuție – timpan (La), toacă și campani – Fa#, Mi – 1978, versuri de Ion Brad; „Demnitate” – 1980, versuri de Sebastian Popescu; „Din iubire pentru țară” – 1983, versuri de Anghel Pop; „Casa strămoșească” – 1981, versuri de Sebastian Popescu; „Legământ” – 1981, versuri de Sebastian Popescu; „Cămara zânelor” – 1981, versuri de Ioan Vădan; „Un cântec pentru România” – 1982, versuri de Sebastian Popescu; „Horea lui Ionaș” – 1982, versuri de Gavril Bledea; „Acum ori

niciodată pace” – 1983, versuri de Anghel Pop; *Legendă în lemn** – 1973, pe versuri de Vasile Radu Ghenceanu, publicată în volumul *Ani de Aur*, 1974, Baia Mare. *O mie de flori** scrisă pe versurile poetului băimărean Mircea Pop a fost compusă cu prilejul sărbătoririi unui mileniu de atestare documentară a municipiului Satu Mare și a fost tipărită în volumul *Glasuri din Sătmar – 1977*; *Doina lui Lucaciu**, pe versuri de George Bocu; *Am fo' ș-om si!...** pentru cor mixt, oboi, corn în Fa, tobă mare și steag oșenesc pe versuri de Ion Popdan, publicată în volumul *Glasuri din Sătmar*, 1977.

D. Lucrări liturgice și religioase

*Ecteniile** („Doamne miluiește” și „Ție Doamne”); „Sfinte Dumnezeule”, publicată în culegerea *Veniți să ne bucurăm Domnului*, autori Simion Vaida și Lotica Vaida, apărută la Editura Ariadna, Baia Mare, 2001; *Fericirile** și *Sfânt, sfânt**. A realizat armonizarea pricesnei din muzica bizantină, *Taina creștinătății**, publicată în culegerea *Veniți să ne bucurăm Domnului*. A compus lucrarea religioasă pe versuri proprii *La altarul credinței străbune** care este publicată în volumul *Popor al lui Traian*, editat de Centrul Județean al Creației Populare Maramureș, 2003, volum de a cărui editare s-a ocupat profesorul și dirijorul Valentin Băințan.

E. Colinde, cântece de Crăciun

„Da greu gazd-ai adormitu” – 1982; *Colind de fată** – 1976; *Bună seara la fereastră** – 1979; *Colinda gospodarului**; *Fluierul cel păstoresc**; *Somnul lui Iisus** (după Paul Gevaert); *Mândru-și cânt-un cerb în codru**.

2. LUCRĂRI CORALE PE VOCI EGALE

A. Prelucrări de folclor

„Bată-te dorul Gutâi”, publicată în volumul *Ecoul patriei*, Editura Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice (I.C.E.D.), București, 1981; „Cântec de nuntă din Vad”, 1982, publicată în volumul *Floare mândră din grădină*, Editura I.C.E.D., București, 1982. *Maramureș, țară veche** [1969]; *Codrul, cetinule** [1972] și *Codrul, face-te-ai nor** [1974] – publicate în volumul *Ani de Aur*, Baia Mare, 1974; *Cântec de leagăn (Haia, haia)**, *Suită de vechi cântece maramureșene**; *De dor moroșenesc**.

B. Pentru cor de bărbați

„Până când o inimă mai bate”, 1980; „În frunte cu partidul”, 1981; „Dorința” – 1982, versuri de Octavian Goga; „Maramureș de legendă”, 1983; „Flori de mină”, 1983, pe versuri populare, versuri de Ion Șugariu și de Liviu Borlan; „Balada întemeietorilor de țară”, 1983, versuri de Gheorghe Chivu; „Triptic la Țebea”, pentru tenor, recitator și cor bărbătesc, versuri de Ioan Meițoiu, 1983; „Crezul suprem”, 1986, versuri de Vasile Gaftone; *Hora nouă**, [1975]; *Eroii de pe Someș** [1976], baladă pentru percuție, recitator și cor bărbătesc, pe versuri de Dumitru Mureșan; *Marșul veteranilor din 1877** (armonizare); *Cântarea pătimirii noastre**, pentru solo tenor și cor bărbătesc, pe versuri de Octavian Goga (titlul poeziei lui Octavian Goga este „Rugăciune”) – 1977; *Dacii sunt strămoșii noștri**, [1980]; *Cântec de lăsare la vatră** [1981]; *Vatra satului**, pentru cor de bărbați, doi soliști, recitator și orchestră de cameră – 1987; *Florile-a florilor** (colindă).

C. Pentru cor de femei

„Cântec nou de leagăn și de pace”, 1980, pentru soprană și cor de femei; „Flori dalbe de pace”, 1982; „Plaiuri ardeleni”, 1985, versuri Doina Mândraș; *Cu cât cânt, atâta sunt**, publicată în „Pentru socialism”, 1968; *Ad pacem**, 1975; *Drapelul muncii**, 1977, pe versuri de Ion Tomoiogă Maramureșeanu, publicată în „Maramureș”, supliment al ziarului „Pentru socialism”; *Drum din Nord**, folk coral, pe versuri de George Boitor, cu acompaniament instrumental – blockflöte, vioară, chitară, triangu, tamburină, toacă, bongos – 1978; *Imn**, 1981, pe versuri de V. R. Ghenceanu; *Pe râtuțu cel cu rouă (colindă)**; *Țara**, pentru solo sopran, cor de femei și pian – [1981]; *Ani de pace** – 1985.

D. Pentru cor de copii

„Întâia zi de școală” – 1974, pe versuri de Mircea Pop, lucrare publicată în antologia „Cântecele noastre”, vol. II, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974; „Sâmbra copiilor” – 1978, pe versuri de Mircea Pop; „Masa tăcerii” – 1979; „Viața, pacea” – 1980; „Mâine, când voi fi mare” – 1984, prezentat în primă audiție la Festivalul de Muzică Ușoară „Ursulețul de Aur”, Baia Mare, 1984.

II. MUZICĂ VOCAL-INSTRUMENTALĂ

*Cântec despre cântec**, pe versuri proprii, lucrare pentru solo soprană și grup instrumental (pian, flaut, oboi și vioară); *Transilvania**, baladă pentru solo bariton și orchestră, pe versuri de Dragoș Vicol, 1993.

III. MUZICA SIMFONICĂ

„Rapsodie someșeană” – 1975; „Romantism XX” trei mișcări simfonice pentru pian și orchestră – 1976; Uvertura „Sătmăr 1000” – 1977; „Concertino pentru violă și orchestră de coarde” – 1979; „Concertino pentru orchestră simfonică” – 1980; „Serenada pentru vioară și orchestră de coarde” – 1982.

IV. MUZICĂ DE CAMERĂ

*Cântec de leagăn din Maramureș**, pentru vioară și pian, 1984, ulterior orchestrată pentru formația de cameră „Baroc” dirijată de profesorul Aurel Ungureanu; *Monosonata**, pentru vioară și pian, 1984; *Ecouri de colindă**, pentru două pian, xilofon, tamburină, trianțlu și toacă, 1986; *Ciaccona**, pentru vioară solo, 1989; *Înserare** (lied); *Cvartet**, pentru 2 trompeți, corn și tubă.

V. LUCRĂRI PENTRU PIAN

*Ritmuri moroșenești**, pentru două pian – 1982; *Toccata maramureșeană**, pentru pian solo – 1985; *Joc maramureșean**, pentru pian solo – 1988; *Preludiu modal**, pentru pian solo – 1988; *Piccolo pasacaglia**, pentru două pian la patru mâini – 1988; *Fanfara școlii**.

VI. MUZICĂ PENTRU FANFARĂ

„Rapsodie” – 1984; „Cinci dansuri din Oaș” – 1986; *Rapsodie lăpușeană** – 1983; *Rapsodia a II-a pe teme din Chioar** – 1985; *Vals de promenadă** – 1989; *Uvertura Pinteia Viteazul**.

VII. MUZICĂ UȘOARĂ

„Nu mai sunt copil”, pentru voce și pian – 1963; „Un cântec rătăcit”, pentru voce și pian, – 1967; „Ceas târziu”, pentru voce și pian – 1967; *Bună seara, lună** – 1965; *Ce dragă-mi ești, Baia Mare**, pentru voce și pian – 1967; *N-am știut să te păstrez** – 1967; *Celei mai scumpe iubiri** (romanță).

VIII. MUZICĂ PENTRU SPECTACOLE DE TEATRU ȘI FOLCLORICE

1. Muzică pentru spectacole de teatru

*Sweik în al Doilea Război Mondial** de Bertholt Brecht – 1975 și *Un milion pentru un surâs** de Anatoli Sofronov, la Teatrul Municipal Baia Mare; *Punguța cu doi bani** după Ion Creangă, la Teatrul de Păpuși Baia Mare;

2. Muzică pentru spectacole folclorice

*Cătu-i Maramureșu** – autor al libretului, muzica în colaborare cu compozitorul Mircea Neagu; *Cu cât cânt, atâta sunt** – libretul și muzica; *Anotimpuri... anotimpuri** – 1968 – autor al muzicii; *Rapsodie maramureșeană** – 1969 – libretul și muzica; *Maramureș, viață nouă** – muzica de Liviu Borlan și Adrian Roman – toate spectacole puse în scenă la Ansamblul de Căntece și Dansuri „Maramureșul” Baia Mare.

Cu „Prietenii muzicii” la Festivalul Coral „Béla Bartók ” din Debrecen, Ungaria, 1980

Difuzarea creațiilor muzicale ale compozitorului Liviu Borlan

Într-o convorbire pe teme corale, consemnată, în 1971, de scriitorul Ștefan Bellu, Liviu Borlan relevă câteva aspecte privitoare la difuzarea creațiilor sale: „Tripticul maramureșean”, lucrare lansată la Radio, imprimată cu Corul Radioteleviziunii condus de Aurel Grigoraș; „Mândruțul care te lasă” și „Trecui dealul la Băiuț” – imprimate și lansate cu Corul Filarmonicii „Oltenia” din Craiova dirijat de Alexandru Racu; 4 lucrări în curs de imprimare cu Corul Ansamblului artistic „Rapsodia română”; 10 coruri – inspirate din folclorul oșenesc, codrenesc și someșean, pregătite pentru imprimare și pentru editare la Casa Creației Populare a Județului Satu Mare. Atunci, puțin optimist, și-a exprimat insatisfacția pentru faptul că formații corale maramureșene, foarte apreciate și valoroase, la acea

vreme, nu beneficiau de posibilitatea de a fi înregistrate pe măsura artei lor interpretative: „De când aștept eu niște înregistrări cu Ardușatul, Hideaga, Vișeu etc., dar se pare că legătura cu Radioul nu este satisfăcătoare. Căci, incontestabil, repertoriu există și încă valoros”¹¹.

Cu regret, noi, azi, constatăm că doar repertoriul, dar într-un fond pasiv, a mai rezistat vremurilor. Corurile maramureșene amintite – etalon în mișcarea corală a vremii... sunt amintiri. Cu atât mai de preț se arată, iată, acum, gestul inegalat, de mare valoare, integrator, pe care ni-l dăruiește Asociația „Prietenii Armoniei” și Corala „Armonia” din Baia Mare, sub mecenatul inginerului Alexandru Nicolici, director executiv, organizând Festivalul Coral Internațional „Liviu Borlan”, anual din 2011 până în prezent. Ni se oferă astfel perspectiva aducerii în lumină și bucuria de a constata, pe viu, excelența creației borlaniene.

FORMAȚII CORALE CARE AU INTERPRETAT LUCRĂRI ALE COMPOZITORULUI LIVIU BORLAN

- Corul Radioteleviziunii Române, dirijor Aurel Grigoraș: „Triptic maramureșean”.
- Corul Ansamblului „Rapsodia Română”
- Corul Filarmonicii „Oltenia”, Craiova, dirijor Alexandru Racu: „Mândruțul care te lasă”, „Trecui dealul la Băiuț”
- Corala „Prietenii muzicii” Baia Mare, dirijor Liviu Borlan (1978-1981): „Doina” – cantată, „Két magyar népdal”, „Colinda gospodarului”; dirijor Ion Săcăleanu (1981-1996): „Legenda în lemn”, „Ad pacem”, „Dacia Felix”, „Cântec pentru Vasile Lucaciu”, „Lasă, mândră, că-i vedea”; Colinde.
- Corul Liceului Pedagogic de Educatoare Baia Mare, dirijor Ion Săcăleanu: „Imn” pe versuri de V. R. Ghenceanu și „Doina” pentru cor de femei, solo sopran și oboi.
- Corul „Capella Rivulina” Baia Mare, dirijor Gheorghe Parașcineț: „Ceteruică din tri lemne”, „Taina creștinătății”.
- Corul „Madrigal” al Liceului de Artă Baia Mare, dirijor Gheorghe Parașcineț: „Suită de vechi cântece maramureșene”, „Miorița maramureșeană”, „Ad pacem”, „Lira și trubadurul” (serenadă madrigal).
- Corul „Madrigaletto” al Liceului de Artă Baia Mare, dirijor Gheorghe Parașcineț: „Ceteruică din tri lemne”. 87
- Corul Căminului Cultural din Ardușat, dirijor Valentin Băințan: „Legendă în lemn”, „Trece badea”, „Vom apăra”, „Un veac de cântec românesc”.
- Corul bărbătesc din Finteușul Mare, dirijor Valentin Băințan: „Marșul veteranilor din ’77”, „Eroii de pe Someș”, „Dacii și noi”, „Forța noastră”, „Până când o inimă mai bate”, „Florile-a florilor”, „Doina lui Lucaciu”.
- Corul Căminului Cultural din Moisei, dirijor Maria Stoica: „Haia, haia...” – cântec de leagăn, „Pe rătuțu cel cu rouă”, „Codrule, cetinule”.
- Corul de femei al Casei Orășenești de Cultură Vișeu de Sus, dirijor Maria Mihalca: „Haia, haia...” – cântec de leagăn, „Codrule, cetinule”, „Suită de vechi cântece din Maramureș”, „Miorița maramureșeană”, „Țara”.
- Corul Căminului Cultural din Șomcuta Mare, dirijat de Gh. Pop și Liviu Borlan: „Balada Chioarului”.
- Corul „Armonia Chioarului”, dirijor Eugen Indre: „Lasă, mândră, că-i vedea”.
- Corul Casei de Cultură Sighetul Marmației, dirijor Teodor Borca: „Lasă, mândră, că-i vedea”.
- Corul „Holloșy Simon” din Sighetul Marmației, dirijor Ileana Váradi: „Trece badea”
- Corul Liceului Ucrainean „Taras Sevcenko” din Sighetul Marmației, dirijor Teodor Popovici: „Bată-te dorul, Gutâi”, „Maramureș, țară veche”.
- Corul Căminului Cultural Seini, dirijor Viorel Tarța: „Trece badea”.
- Corul Școlii Generale nr.1 Seini, dirijor Viorel Tarța: „Maramureș, țară veche”.
- Corul Casei de Cultură a Sindicatelor Baia Mare, dirijor Eleonora Pop: „Haia, haia...”, „Trecui dealul la Băiuț”, „Lasă, mândră, că-i vedea”.
- Corul Căminului Cultural din Ulmeni, dirijor Eleonora Pop: „Lasă, mândră, că-i vedea”.
- Corul Căminului Cultural din Băsești, dirijor Valentin Băințan și Ambrozie Pop: „Trece badea”.
- Corul Bisericii „Sfântul Nicolae”, Baia Mare, dirijor Simion Vaida: „Taina creștinătății”, „Sfinte Dumnezeule”, „Somnul lui Iisus”, „Fluierul

11 *Ibidem*, p. 205-206.

cel păstoresc”. • Corul Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, Baia Mare, dirijor Rodica Fage: „La altarul credinței străbune”, „Lasă, mândră, că-i vedea”. • Corul „Angelli” al Seminarului Teologic Liceal „Sf. Iosif Mărturisitorul”, Baia Mare, dirijor Iustin Podăreanu: „Bată-te dorul, Gutâi”. • Corul Universității din Oradea, dirijor Iustin Podăreanu: „Bată-te dorul, Gutâi”. • Corul „Cantata melodica” din Cluj-Napoca, dirijor Vlad Ceteraș: „Maramureș, țară veche”. • Corul „Camerata Academica Porolissensis” din Zalău, dirijor Ioan Chezan: „Patrie, frumoasa mea poveste”. • Corul „Clasic” din Pitești, dirijor Magdalena Ion: „Alunț cu creanga verde”. • Corul Bisericii Ortodoxe din Ilba, dirijor Lotica Vaida: „Ceteruică din tri lemne”. • Corul Bisericii Ortodoxe din Cicârlău, dirijor Mihaela Bob Zăiceanu: „Trece badea”. • Grupul coral „Coralis” al Casei de Cultură din Târgu-Lăpuș, dirijor Grigore Leșe: „Haia, haia... (cântec de leagăn)” • Corul Școlii cu Clasele I-VIII nr.12 „Dr. Victor Babeș” din Baia Mare, dirijor Elena Bâtea: „Sâmbra copiilor”. • Corul Școlii cu Clasele I-VIII Satulung, dirijor Eugen Indre: „Maramureș, țară veche”. • Corul Școlii cu Clasele I-VIII nr.19 Baia Mare, dirijor Ștefania Atzberger: „Sâmbra copiilor”. • Corala „Armonia”, dirijor Mihaela Bob Zăiceanu: „Cântec de haiducie”, „Cântec din Chioar”, „Ceteruică din tri lemne”, „Haia, haia... (cântec de leagăn)”, „Lasă, mândră, că-i vedea”, „Trece badea”. • Camerata „Infantis”, Brașov, dirijor Nicolae Bica: „Ad pacem”. • Corul „Orfeu”, Curtea de Argeș, dirijor Alexandru Ionescu: „Haia,haia...” (cântec de leagăn), „Lasă, mândră, că-i vedea”. • Corul „Doxologia”, Baia Mare, dirijor Petrică-Aurelian Covaciu: „Ceteruică din tri lemne”. • Corul „Sargeția”, Deva, dirijor Nicolae Icobescu: „Cântec de haiducie”, „Haia, haia...” (cântec de leagăn). • Corul „Accoustic”, București, dirijor Daniel Jinga: „Cântec de haiducie”. • Corul „Doinița”, Șireți, Republica Moldova, dirijor Svetlana Rebeja-Ion: „Haia, haia...” (cântec de leagăn). • Corul „Anastasis” al Catedralei Ortodoxe „Sfântul Nicolae”, Deva, dirijor Dorin-Caius Kladni: „Lasă. mândră, că-i vereă”, „Haia, haia...” (cântec de leagăn). • Corul „Speranța” Solotvino, Ucraina, dirijor Olena Șiman: „La altarul credinței străbune”. • Corul „Artos”, Lviv, Ucraina, dirijor Nataliya Ivashkiv: „Ceteruică din tri lemne”. • Corul „Anche Musica”, Ploiești, dirijor Amalia Secrețianu: „Ceteruică din tri lemne”. • Corul „Voces”, Oradea, dirijori Dorina Dumitrescu și Arnold Schneider: „Legendă în lemn”. • Corul „Musica divina”, Deva, dirijor Gelu Onțanu-Crăciun: „Legendă în lemn”. • Corul „Appassionato”, Târgoviște, dirijor Florin-Emil-Nicolae Badea: „Haia, haia...” (cântec de leagăn). • Corul „Cantica Collegium Musicum”, Martin, Slovacia, dirijor Ștefan Sedlicky: „Cântec din Chioar”. • Corul „Sfânta Treime”, Alba Iulia, dirijor Iosif Fiț: „La altarul credinței străbune”. • Corul „Alla Breve”, Odorheiu Secuiesc, dirijor László Kovács: „Legendă în lemn”. • Corul „Cantores amicitiae”, Iași, dirijor Nicolae Gâscă: „Legendă în lemn”. • Corul „Erkel Ferenc”, Budapesta, Ungaria, dirijor Zsófia Cseri: „Haia, haia...” (cântec de leagăn). • „Madrigalkórus”, Szekszárd, Ungaria, dirijor Valér Jobbágy: „Cântec de haiducie”. • Corul „Odmev”, Kamnik, Slovacia, dirijor Ana Smrtnik: „Lasă, mândră, că-i vedea”. • Corul „Tempus”, Baldone, Letonia, dirijor Baiba Urka: „Haia, haia...” (cântec de leagăn). • Corul „Vivace”, Mezötúr, Ungaria, dirijor Magdolna Csizi: „La altarul credinței străbune”. • Corul „Vox caelestis”, Budapesta, Ungaria, dirijor Valeria Szebelledi: „Cântec din Chioar” • Atzele – Aluksne, Letonia: „Legenda în lemn” • Ivan Spassov – Plovdiv, Bulgaria: „Cântec de haiducie” • Dignus est – Vaslui, România: „Strămoșii” • Jopsif Marinkovici – Zrenjanin, Serbia: „Ceteruică din tri lemne” • Nașterea Domnului – Arad, România: „Legenda în lemn” • Cantabile – Panciu, România: „Lasă, mândră, că-i vedea” • Youth Female Choir – MKC’ – Skopje, Macedonia: „Codrule, face-te-ai nor” • Leon Băncilă – Fălticeni, România: „Lasă, mândră, că-i vedea” • Armonia – Constanța, România: „Doina lui Lucaciu” • Alabrea – Sofia, Bulgaria: „Suita de cântece vechi din Maramureș” • Anastasis – Deva, România: „Doina lui Lucaciu” • Arhanghelii – Baia Mare, România: „Strămoșii” • Euphonia – Tâmbaia, România: „La altarul credinței străbune” • Leon Băncilă – Fălticeni, România: „Lasă, mândră, că-i vedea” • Mundus Cantat – Sopot, Polonia: „Ceteruică din tri lemne” • Rapsodia – Vălenii de Munte, România, „La altarul credinței străbune”, • Tolingher – Kikinda, Serbia: „Haia, haia – cântec de leagăn” • WPA UAM – Kalisz, Polonia: „Ceteruică din tri lemne” • Arhanghelii – Toplița, România, „Ceteruică din tri lemne” • Ars Cantandi – Wrocław, Polonia: „Legenda în lemn” • Cantarad – Arad, România: „Nunta oșenească” • Montana Male Choir – Montana, Bulgaria: „Strămoșii” • Solemnis – Satu Mare, România: „Nunta oșenească” • Zoltán Kodály – Debrecen, Ungaria: „Haia, haia – cântec de leagăn” • Female Choir of the Conservatory of Jan Levoslav Bella – Banská Bystrica, Slovacia: „Miorița maramureșeană” • Gdynia Maritime University Choir – Gdynia, Polonia: „Haia, haia – cântec de leagăn” • Mixed Choir of the Conservatory of Jan Levoslav Bella – Banská Bystrica, Slovacia: „Ceteruică din tri lemne” • Polifonico Santa Croce – Sorso, Italia: „Ceteruică din tri lemne” • Schola Cantorum Bialostociensis – Białystok, Polonia: „Suita de cântece vechi din Maramureș” • Sol Oriens – Debrecen, Ungaria: „Haia, haia – cântec de leagăn” • Sophia – Kiev, Ucraina: „Haia, haia – cântec de leagăn” • Voces – Oradea, România: „Nunta oșenească” • Voces of Orpheus – Sofia, Bulgaria: „Suita de cântece vechi din Maramureș”.

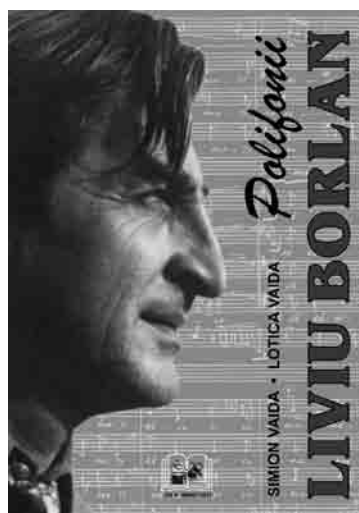
Însemne ale dăinuirii

• Festivalul interjudețean de interpretare vocală și instrumentală, trei ediții: 1995-1996-1997, organizator Inspectoratul Județean pentru Cultură Maramureș și Liceul de Artă din Baia Mare, coordonatorul manifestărilor, profesorul Gheorghe Parașcineț • Efigia în bronz „Liviu Borlan”, realizată de sculptorul Ioan Marchiș, montată pe frontispiciul Școlii de Arte din Baia Mare, 1995 • Atribuirea numelui „Liviu Borlan” Școlii de Arte din Baia Mare, 1995, la inițiativa profesorului Vasile Petruțiu • Placă omagială pe frontispiciul Colegiului Național „Mihai Eminescu” din Satu Mare, fixată în 2004 la întâlnirea de 50 de ani de la absolvire a colegilor compozitorului Liviu

Borlan; inițiatori profesorii Nicolae Codreanu și Ioan Pop • Festivalul coral internațional „Liviu Borlan” în organizarea Asociației „Prietenii Armoniei”, anual din 2011 • Editarea cu sprijinul financiar al Asociației „Prietenii Armoniei”, director executiv Alexandru Nicolici, a lucrărilor: *Polifonii. Liviu Borlan*, publicată în 2011 la Editura Eurotip Baia Mare; autori profesorii Simion Vaida și Lotica Vaida, și Liviu Borlan, *Piese corale*, vol. I, Editura Boema, Turda, 2012, Liviu Borlan, *Piese corale*, vol. II, Editura Boema, Turda, 2013, Liviu Borlan, *Piese instrumentale*, Editura Boema, Turda, 2014, ediții alcătuite și îngrijite de profesorii Simion Vaida și Lotica Vaida.

La pian

Profesorul Liviu Borlan cu elevii săi

Victor Pop

1914-1995

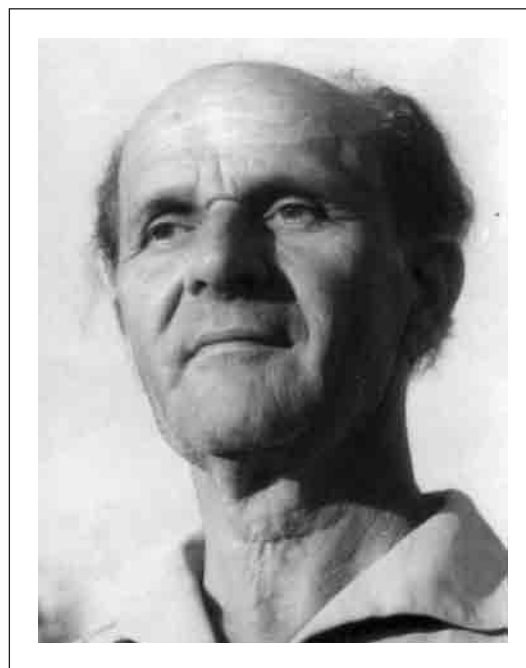
Gabriel STAN-LASCU

Victor Pop este originar din Turț, județul Satu Mare, trăgându-se dintr-un neam de intelectuali nobili, cu mai multe generații de preoți. A văzut lumina zilei în familia protopopului greco-catolic Andrei Pop și a soției acestuia, învățătoarea Irina (născută Mureșan). Părinții săi au avut cinci copii (alți 5 au murit la scurtă vreme după naștere)¹, dintre care patru au fost băieți și o singură fată: Victor (n. 1914), Iuliu (n. 1915), Andrei (n. 1916), Gheorghe (n. 1918) și Mărioara (n. 1920).

„Cine a fost și de unde a venit Doctorul Pop Victor?! Îi plăcea să ne spună că se trage din marele neam al Popenilor din Săpânța, care la 1482 apare consemnat în *Diplomele maramureșene* publicate de Ioan Mihalyi de Apșa ca unul dintre marile neamuri ale Maramureșului, și care familie nobilă, de-a lungul secolelor, a dat bărbați de seamă.

Se pare că unul dintre strămoșii Doctorului, negăsindu-și partener de același rang în cadrul comunității, a trecut Huta în Țara Oașului, unde va întemeia o nouă ramură a acestei familii. Aici, în comuna Turț, la 22 februarie 1914, în familia preotului protopop greco-catolic Andrei Pop și a soției sale, învățătoarea Irina, se va naște Victor, unul dintre cei cinci copii ai distinsului părinte”².

Perioada copilăriei și-o va petrece la sat, printre țărani, unde va urma și școala elementară, în diferitele localități pe unde părinții săi își vor exercita datoria: Turț, Șișești, Eriu și Negrești-Oaș, urmând apoi studii gimnaziale la Sighet, între 1923 și 1927, la Liceul „Dragoș-Vodă”³

(fost liceu piarist), unde bunicul din partea mamei, Victor Mureșan, era atunci profesor (bunic la care și locuia, de altfel, împreună cu fratele Iuliu), iar după pensionarea bunicului (1 septembrie 1926) și moartea tatălui (11 noiembrie 1926) și-a continuat studiile liceale la prestigiosul Liceu „Mihai Eminescu” din Satu Mare (1927-1931), care l-a pregătit și propulsat către mediul universitar, respectiv Facultatea de Medicină din Cluj.

În perioada școlară, elevii Victor (poreclit Puki) și Iuliu (poreclit Duda) au beneficiat de sprijinul bunicului lor Victor Mureșan, care, „profesor deosebit, era o personalitate foarte puternică. Din istorioarele tatălui meu, îmi aduc

1 Pr. Gheorghe Pop, „Amintiri din copilăria mea” – manuscris, p. 3.

2 Mihai Dăncuș, *Doctorul Victor Pop, Doctorul nostru*, în „Jurnalul de Sighet”, nr. 239, 29 septembrie-5 octombrie 1997, p. 7. Pentru o documentare temeinică asupra genealogiei nobiliare a Popenilor de Săpânța, vezi Claudiu Porumbăcean și Viorel Câmpean, *Artistul fotograf Iuliu Andrei Pop la centenarul nașterii*, în *Centenar Iuliu Andrei Pop*, coord. Claudiu Porumbăcean și Daniela Bălu, Editura Muzeului Sătmărean (Satu Mare), Editura Argonaut (Cluj-Napoca), 2015, p. 22 și urm.

3 Vezi *Anuarul Liceului „Dragoș-Vodă” din Sighetul Marmației pe anii 1923-1927*, publicat de Mihail Șerban, director, Tipografia Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Sighetul Marmației. Am constatat că majoritatea surselor documentare au perpetuat eronat informația că dr. Victor Pop ar fi urmat Școala Normală din Sighet (actualmente Liceul „Regele Ferdinand”).

aminte despre el că la slujba din biserică se ducea să sărute crucea, iar în perșă punea bani cu dedicații – pentru Ghiță (tatăl meu), care este un techerghiu, pentru Bumbi (un alt frate) să învețe bine, pentru Tuța să fie sănătoasă, iar pentru Victor și Duda să aibă noroc în viață. Amândoi s-au căsătorit târziu – Duda după 40 de ani, iar Victor după 60 de ani, niciunul neavând copii”⁴.

La scurtă vreme după ieșirea de pe băncile facultății, în timp ce profesa ca medic la Spitalul din Oradea, destinul îl poartă pe tânărul Victor Pop ca medic pe mai multe fronturi, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pentru ca, într-un final, să ajungă în Franța, la Chalon-sur-Saône, unde este luat prizonier de război într-un lagăr al armatei americane victorioase.

Activitatea profesională.

În slujba celor mici

După eliberare revine în Maramureș, în anul 1946 stabilindu-se la Sighet, unde-și începe cariera pe tărâmul medicinei infantile. În 1947 întemeiază Secția de pediatrie a Spitalului Municipal, care, sub conducerea sa, începe de la o modestă secție cu 12 paturi și un singur medic – dr. Victor Pop, o soră și o îngrijitoare –, pentru ca după 2 ani numărul paturilor să crească la 25, iar personalul să fie completat cu încă un medic. Apoi, în 1952, a fost amenajat un spațiu adecvat pentru 60 de paturi la un efectiv de 4 medici specialiști. Prin reamenajarea hotelului „Marmația”, a fost amplasată aici secția de pediatrie cu nu mai puțin de 118 paturi, fiind cunoscută la vremea aceea ca „Spitalul din Grădina Morii”. În cadrul noii secții s-au amenajat un laborator, un centru de transfuzie, o maternitate, precum și 25 de paturi pentru bolnavii de afecțiuni pulmonare. Totodată, s-au organizat aici, de-a lungul anilor, numeroase și reușite schimburi de experiență, simpozioane, cursuri de perfecționare⁵.

Sub atenta și dedicată muncă de conducător a doctorului Victor Pop, în anul 1975 Secția de pediatrie a căpătat un edificiu nou, special ame-

najat în acest sens, cu o capacitate de 135 de paturi, o echipă de 6 medici, numeroase cadre medii și elementare, devenind în scurt timp un etalon al activității sanitare din județul Maramureș. Activitatea prodigioasă și merituosă a doctorului Victor Pop a avut un rol esențial în substanțiala îmbunătățire a îngrijirii medicale pediatrice și în drastica reducere a morbidității și a mortalității infantile în acest colț de țară⁶.

„Alături de activitatea sa de ctitor de spital, a avut o contribuție de seamă în impulsivizarea vieții științifice și culturale a orașului, a organizat simpozioane, brigăzi științifice, a muncit neobosit timp de peste 40 de ani pentru propășirea culturală a locului”⁷.

Doctorul Victor Pop „a luptat neobosit să învingă inerția maramureșencei, învățată, dintotdeauna, să nască acasă, cu moașa și vecinele, pentru a o duce la maternitate, sau a-i interna pruncul bolnav la pediatrie, la oraș. Când trebuiau bani și femeia zicea... «Da n-am de unde plăti...», domnu’ doctor băga mâna în buzunar. Răsplata lui? Dacă primea o lingură de lemn ori un fus împistrit, un ulcioraș ori un zgărdan, un pecetar sau o icoană pe sticlă (pe care le plătea întotdeauna!) era nespus de fericit. Pentru că a doua mare iubire a doctorului Pop Victor a fost arta populară maramureșeană”⁸.

Dr. Victor Pop a fost, totodată, mentorul colegului său de breaslă, un alt celebru medic pediatru, dr. Anton Wirtz (8 decembrie 1933-15 ianuarie 2011), în mâinile căruia a predat ștafeta de continuator și conducător al Secției de pediatrie a Spitalului Municipal Sighetul Marmației.

În anul 1973, „pentru întreaga sa activitate pusă în slujba sănătății copiilor, a fost distins cu înaltul titlu de «Medic Emerit». Nici chiar după ce s-a pensionat n-a rupt legăturile cu spitalul, cu cei care stau de veghe la ocrotirea sănătății celor mici”⁹.

Doctorul Pop și-a dedicat întreaga viață copiilor, nu doar celor pe care i-a avut în grijă la spital sau în vizitele făcute la domiciliul acestora, ci și prin ajutorul financiar acordat frecvent fami-

4 Andrei (Doru) Pop, *Evocări. Cine ești tu, Iuliu Pop-Duda?*, în *Centenar Iuliu Andrei Pop*, ed. cit., p. 143.

5 Felix Marian, *La început a fost Hipocrate*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999, p. 78-79.

6 *Ibidem*, p. 79.

7 *Ibidem*.

8 Ioan Ardeleanu-Pruncu, *In Memoriam. Domnului Doctor, cu dragoste*, în „Jurnalul de Sighet”, nr. 115, 24-30 aprilie 1995, p. 7.

9 Felix Marian, *Medici și farmaciști din Maramureș*, Editura Gutinul, Baia Mare, 2006, p. 181.

liilor nevoiașe, cu copii numeroși. Banii pentru inimosul doctor nu aveau nicio semnificație, acesta locuind cu chirie într-o casă utilată modest, iar ținuta sa vestimentară era una simplă, chiar sărăcăcioasă. Semn evident că bunurile materiale nu însemnau nimic pentru medicul dedicat integral copiilor și, așa cum vom vedea mai târziu, valorilor spirituale ale ținuturilor ancestrale maramureșene. Doctorul Pop avea mereu la el o plasă plină cu bomboane, cu care îi servea pe toți copiii întâlniți în cale, fără excepție.

Deși inimos și generos nevoie mare cu odraslele, doctorul Victor Pop era sever față de adulții care își neglijau atribuțiile părintești, în special față de mamele iresponsabile, care neglijau igiena proprie și pe a copiilor lor. Astfel, nu se înfrâna de la a muștra femeile care alăptau sugarii în condiții neigienice, fapt pentru care s-a iscat chiar un incident demn de a fi pomenit aici. Întâlnind o mamă care își alăpta pruncul pe stradă, la sânul murdar, doctorul Pop s-a oprit să îi facă morală și să-i explice că își supune copilul la riscuri mari de îmbolnăvire și să facă bine să se spele înainte de a-și alăpta odrasla. Femeia, mai aprigă din fire, a recurs la proteste vocale injurioase, drept pentru care medicul nostru și-a pierdut cumpătul, altoind-o pe femeie cu o palmă zdravănă, pentru a-i băga mințile în cap. Drept urmare, sfătuită fiind de anumite persoane din anturajul ei, femeia l-a dat în judecată pe doctorul Pop, astfel încât s-a ajuns în fața judecătorului. Omul legii, cunoscându-l prea bine pe celebrul medic, a ascultat jelană femeii cu răbdare, iar înainte ca aceasta să-și încheie piperatul discurs, judecătorul i-a retezat-o scurt: „Foarte bine a făcut domnul doctor că ți-a dat o palmă, dacă eram în locul lui eu ți dădeam două!”¹⁰.

Un alt episod care-i atestă indiferența în fața avuturilor lumești este cel în care, câștigând la loz în plic o motoretă „Simpson” – la vremea aceea o raritate și un bun de mare preț –, la chiar prima urcare pe șaua ei a abandonat-o pur și simplu în șanțul în care s-a oprit după ce a părăsit accidental carosabilul, spunându-și în sinea lui: „Motoreta asta nu e decât o pacoste, la ce bun să mă mai urc pe ea? Mai bine să o ia cineva care o

Dr. Victor Pop, alături de soția Margareta (Manci) și fratele Gheorghe

poate prețui cu adevărat!”¹¹. Câți oare dintre noi ar fi procedat în felul acesta dezinteresat?

Doctorul Victor Pop, cu toate că era un mare iubitor de copii, probabil (și) datorită timidității excesive, a trăit o viață solitară din punct de vedere familial, căsătorindu-se foarte târziu, după pensionare (continuând să profeseze, însă), la 62 de ani, fără să lase urmași legitimi, în afara celor doi copii ai femeii cu care a decis să-și împartă crepusculul vieții. Însă „Unchiul Victor – se considera văr cu mama – a avut, poate, cele mai mari bucurii de la copiii pe care i-a salvat de la boli și moarte și a avut mulți copii, mii, zeci de mii, poate sute de mii... și eu și copiii mei facem parte dintre aceștia... și-i mulțumim!”¹², mărturisea dr. Mihai Dăncuș în emoționantul articol pe care nu putem să nu-l cităm cu larghețe aici și care, totodată, ne-a împărtășit, cu amabilitatea-i caracteristică, din amintirile sale cu doctorul Victor Pop. Printre acestea se numără un episod din copilărie, când, îmbolnăvit fiind de scarlatină, părinții săi l-au chemat pe doctor la domiciliul lor. După ce l-a consultat și i-a administrat tratamentul adecvat, i-a întrebat pe părinți dacă se poate aranja ca toți frații să fie adunați să doarmă într-o singură încăpere. Camerele fiind mici și copiii mulți, părinții au răspuns că nu, nu au cum să între

10 Informator nepotul Andrei Pop (fiul fratelui Gheorghe), cunoscut ca Doru.

11 *Idem.*

12 Mihai Dăncuș, *art. cit.*

toți într-una singură. Dar medicul a insistat și a sugerat să se aducă paturi din celelalte camere și să doarmă mai mulți într-un pat dacă e nevoie, ceea ce s-a și întâmplat în cele din urmă. Astfel că toți copiii familiei Dăncuș s-au îmbolnăvit deodată de scarlatină, molipsindu-se unii pe alții și scăpând mai repede și mai ușor de boala specifică perioadei copilăriei.

„Așa cum unchiul Duda a avut parte de o nevestă maghiară, tot așa a avut parte și unchiul Victor de o soție cu numele de Monți (după pronunție, dar scris Mancu – de la Margareta, în limba maghiară, n.n.). Toate bune și frumoase până într-o zi când unchiul Victor a luat toate tablourile de pe pereți ale lui Monți și le-a dus în beci, iar în locul lor a instalat icoane pe sticlă, icoane pe lemn, covoare vegetale, blide etc. Tensiunea a fost maximă, dar unchiul Victor nu a cedat, iar obiectele de artă populară maramureșeană au rămas la locul lor”¹³.

„Vom înțelege marele umanism de care a fost cuprins Victor Pop întreaga viață, dacă ne gândim la educația primită în familie și [la] ambianța în care a crescut, știind frumoasele tradiții ale familiilor de preoți [greco-catolici] din această parte a Țării. De altfel, străbunicul Doctorului, Todor Pop, a fost tot preot, în Călineștii Oașului, iar tatăl acestuia, deci străstrăbunicul, a fost la fel preot, doar bunicul a fost notar în Turț”¹⁴. De asemenea, frații Gheorghe și Andrei au fost tot preoți, la fel ca unul dintre străbunicii materni, George Orosz, care a fost preot greco-catolic în Seini. Demn de menționat aici este și faptul că tatăl Andrei Pop a fost în tinerețe capelan la Șișești, slujind împreună cu Vasile Lucaciu. Din nefericire, a decedat când copiii săi erau încă mici, la doar 40 de ani, în anul 1926, pe când era paroh în localitatea Satu Mic¹⁵.

Așadar, pe lângă „apostolatul pe tărâmul medicinei infantile, al pediatriei”, doctorul Victor Pop „va face și apostolat pentru culturalizarea marelui public (fiind unul dintre fondatorii așa-zi-

selor brigăzi științifice, de altfel continuate ale frumoaselor tradiții înființate de corifeii Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș – la 1860, care se deplasau la sate pentru luminarea țăranilor)”¹⁶.

Activitatea culturală.

În slujba spiritualității și artei populare

Dragostea de patrie și de neam s-a exprimat la doctorul Victor Pop nu doar prin grija și dedicația părintească față de redobândirea și menținerea stării de sănătate a celor mici, ci și prin valorizarea creațiilor de suflet și de spirit ale țăranului român, atât din Maramureș, cât și din teritoriile limitrofe – pe cât avea posibilitatea să acopere cu eforturi proprii. Fiindcă cea mai ardentă pasiune a sa a fost, fără îndoială, drumeția. Dar nu drumeția doar de dragul drumeției, ci cu precădere peregrinatul prin Țara Maramureșului în căutarea valorilor tradiționale populare autentice, meșteșugite de trăitorii acestor meleaguri ancestrale, încă de pe vremea dacilor liberi. Astfel că „Doctorul Pop a străbătut satele Maramureșului cu toate văile și potecile «per pedes apostolorum», așa cum îi plăcea mai mult, cunoscând mii și zeci de mii de oameni și care, la rândul lor, l-au apreciat și respectat, atât pentru tămăduirile aduse pruncilor prin tainele medicinei, cât și pentru sfaturile și discuțiile purtate pe diverse teme învățând unii de la alții... pentru că Doctorul Pop recunoștea cu bucurie că a învățat multe lucruri de la țărani. Le-a pătruns sufletul, sistemul de viață, felul lor de a fi, de a gândi, filosofia lor. I-a iubit și i-a respectat și țăranii au simțit aceasta. Le-a descoperit noblețea și frumusețea, pe care le-a apreciat și pus la loc de cinste”¹⁷.

Ori de câte ori nu reușea să cutreiere pe jos distanțele apreciabile până la destinațiile dorite, doctorul Victor Pop apela – aproape fără excepție – la nepotul său bijutier Doru Pop, care poseda mașină și îl transporta cu sollicitudine pretutindeni. Neobositul cercetător al patrimoniului artis-

13 Andrei (Doru) Pop, *op. cit.*, p. 143.

14 *Ibidem*.

15 Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Kereskényi Sándor, *Oameni din Seini*, Editura Vasile Goldiș University Press, Arad, Editura Muzeului Sătmărean, 2013, p. 150. Vezi și Viorel Câmpean, *Părintele Andrei Pop, slujitor un deceniu al românilor din Șișești*, în *Șișești. Vatră străbună*, vol. V, coord. Gavril Babiciu, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013, p. 92-97.

16 Mihai Dăncuș, *art. cit.*

17 *Ibidem*.

tic tradițional a bătut astfel în lung și în lat întreg ținutul Maramureșului, în vederea colecționării obiectelor de autentică valoare culturală și spirituală. „De la adunarea lor cu migală și delicatețe, la expunerea lor în casa sa, care a devenit un sanctuar al culturii noastre tradiționale, Doctorul Pop Victor a trecut la studiul acestor mărturii de veche cultură, la început întrebând fără jenă, apoi inițiindu-se, ca în ultimii ani ai vieții să devină un bun specialist al acestui domeniu, stăpânind limbajul și bibliografia de specialitate și dialogând cu savanți din țară și de multe ori și de peste hotare”¹⁸.

„Așa cum am spus, mergeam la Sighet, la unchiul Victor, ne urcam toți trei în mașină și plecam până la poalele unor munți și dealuri, și era o desfătare să asisti la un dialog între cei doi frați. Unchiul Victor colecționa și el, dar erau lucruri numai din arta populară. Avea la acea oră poate cea mai mare colecție de prescurnicere din țară, covoare vegetale, ceramică, creștări în lemn, icoane pe lemn și sticlă. La o expoziție organizată la Baia Mare, printre alte exponate s-au aflat și prescurnicerele unchiului Victor, prescurnicere care aveau o vechime (unele dintre ele) de sute de ani. Un profesor de la București, specialist în prescurnicere, a fost atras de unul anume. I-a chemat și pe ceilalți specialiști și au constatat că prescurnicerul în cauză este aidoma coloanei infinitului sculptate de Brâncuși. Atunci s-a lansat pentru prima dată părerea și întrebarea: oare Brâncuși a vizitat cândva Maramureșul? Oare să fi fost inspirat în lucrarea sa, deși originală și autentică, de prescurnicerele din Maramureș?”¹⁹.

Prin peregrinările sale, doctorul Pop a luat contact cu alți cercetători și colecționari de artă populară, printre care și membrii celebrei de-acum familii Pipaș, cu care a colaborat și cu care a făcut schimb de diferite obiecte artizanale, răspândind totodată vestea existenței impresionantei lor colecții tuturor celor interesați și cu precădere celor care îi vizitau propria colecție. Faima de colecționar a doctorului Pop s-a răspândit în toate colțurile țării, astfel încât casa acestuia a ajuns să fie nu doar depozitar al unui patrimoniu tradițional

neasemuit, ci și un loc de pelerinaj cultural, vizitat fiind de personalități marcante din diverse domenii de activitate și de diferite specialități. În *Cartea de oaspeți*, pe care o deținea doctorul Victor Pop, și-au lăsat impresiile, atât simpli admiratori de frumos, cât și academicieni, ambasadori, profesori universitari, cercetători și savanți de renume național și chiar internațional.

Iată cât de frumos și de elogios își exprimă admirația față de valoroasa colecție etnografică a doctorului Victor Pop și cuvintele prin care își aduc prinosul în fața frumuseții și profunzimii artei țărănești și a înaltei spiritualități a creatorilor ei câțiva dintre cunoscuții condeieri maramureșeni:

Mihai Dăncuș: „Medic pediatru emerit, dr. Victor Pop, pe lângă prodigioasa activitate medico-sanitară care i-a adus dragostea, stima și respectul țăranilor din toate satele Maramureșului, pentru umanismul său, înzestrat cu o sensibilitate deosebită, de peste 25 de ani adună, selectează și clasează comori de artă populară maramureșeană. Colecția sa cuprinde: icoane pe sticlă, covoare maramureșene (în culori vegetale și de anilină), obiecte din lemn încrestate artistic, ceramică de Vama, Iza, Lăpuș. Dominantele colecției sunt ceramica de Săcel (fiind unul dintre primii colecționari care au intuit valoarea documentară și artistică a acesteia) și, desigur, colecția unică de pecetare, care prin varietatea formelor și vechimea lor, prin arta încreștăturii și sculpturii dovedesc potențe artistice extraordinare. Ele ne duc cu gândul la nevoia de exprimare artistică a țăranului prin monumental și, adeseori, a realizării acesteia și în plan miniatural. Dr. Victor Pop nu este numai un rafinat colecționar, ci și un pasionat etnograf amator, un îndrumător și vajnic apărător al patrimoniului cultural țăranesc”²⁰.

Augustin Cozmuța: „Un cuvânt aparte merită pecetarele din colecția lui Victor Pop, o adevărată «expoziție în expoziție», prin frumusețea lor unică și surprinzătoare, în forme pe cât de arhaice, pe atât de moderne, intrând în rezonanță cu sculpturile lui Brâncuși (*Coloana infinită*, scaunul de la *Masa tăcerii*, *Pasărea măiastră* și altele), dar și cu arta universală în general (multe

18 *Ibidem*.

19 Andrei (Doru) Pop, *op. cit.*, p. 143.

20 Mihai Dăncuș, *Colecții și colecționari maramureșeni*, în „Maramureș” (supliment cultural al cotidianului „Pentru socialism”), decembrie 1981, p. 6.

exemplare pot fi considerate miniaturale piramide, mici pagode sau stranii stele funerare)²¹.

Dorin Ștef: „Despre pecetarele adunate cu răbdare și pasiune de-a lungul anilor de etnograful amator Victor Pop s-a vorbit și s-a scris mult, făcându-se elogiul cuvenit acestor bijuterii sculpturale ale artei lemnului din Maramureș. Ceea ce m-a frapat și mi-a reținut în mod deosebit atenția au fost suplețea și tehnica de construcție a fusurilor cu zurgălăi, acești buzdugani pașnici ai maramureșencilor. Țara Maramureșului a fost dintotdeauna patria unei civilizații a lemnului, de aceea maramureșenii au trecut cu mult înaintea altora de la meșteșug la artă, de la simpla necesitate la actul creator (porțile de lemn, încrustarea obiectelor casnice, aceste fusuri cu zurgălăi etc.), astfel încât îmbinările din lemn fără accesorii metalice au devenit cu timpul o măiestrie ce le-au adus faima și renumele acestor uriași viteji și înțelepți descendenți ai dacilor liberi.

Fusurile cu zurgălăi ascund în miezul lor taina unor pietricele alese cu grijă de meșterul făcător de minuni din lemn. Țăpușa, o dată îmbinată, nu e voie de către nimeni să fie desfăcută, căci numai așa misterul ce-l poartă cu sine îl poate potența și mări până dincolo de viața unui om.

Să ne imaginăm cum în lungile seri de iarnă, în șezătorile din satele maramureșene răsună 15-20 de astfel de fusuri a căror muzică sferică ne duce cu gândul la clipocitul suav al unui izvor de munte sau la jarul mocnind al unui foc îmbătrânit. Și să-l numim simplu – «Concert în do minor pentru fusuri cu zurgălăi»²².

Felix Marian: „În paralel cu preocupările sale profesionale, s-a dedicat colecționării comorilor de artă populară din Maramureș. Colecția Dr. Victor Pop reprezintă o veritabilă instituție de cultură care înfățișează geniul popular, creații de o autentică artă. Bogata și variata sa colecție personală cuprinde obiecte de diferite facturi, reprezentând principalele genuri ale artei populare

maramureșene. Ele sunt o dovadă grăitoare a unei îndelungate tradiții a vieții și culturii de pe aceste meleaguri. Colecția dovedește o puternică originalitate, o mare bogăție, o deosebită valoare artistică.

În cadrul colecției de artă populară maramureșeană întâlnim: covoare în culori vegetale cu motive antropomorfe din zonele Săcel, Botiza; crestături în lemn reprezentate prin statuete (Vadul Izei); linguri de lemn (Botiza); ustensile ciobănești și, în special, pecetare (56 de unicate); sculpturi monumentale în miniatură cu motive ornamentale originale, unele cu vechime considerabilă; ceramică de Iza, Săcel, Vama (farfurii, ulcele, străchini etc.); icoane pe sticlă, dintre care unele executate în Maramureș, iar altele provenind de la Mănăstirea Nicula (de lângă Gherla), multe cu o vechime de peste o sută de ani²³. Eforturile susținute de a concentra bogatele valori ale creației populare maramureșene într-o colecție reprezentativă, cuprinzătoare și organizată sistematic, preocuparea continuă pentru problemele legate de dezvoltarea artei populare din această parte a țării situează colecția de artă populară maramureșeană a dr. Victor Pop la un loc de cinste²⁴.

Ioan Ardeleanu-Pruncu: „La spital avea deschisă o expoziție permanentă. Fiecare exponat avea povestea lui și trebuia ascultată. Vorbea despre ele ca despre copiii lui, cu un entuziasm contaminant. Așa s-a «molipsit» – cum singur recunoaște – doctorul Toma Hanciuța și nu numai el. Trecea adeseori prin piață – îi plăcea să o facă – și certa cu blândețe, dar fără menajamente, femeile care aduceau spre vânzare țesături care nu respectau tradiția motivelor și culorilor noastre.

O viață de om... de doctor... alții au făcut averi... el, o biată colecție de artă populară... niște pecetare... Cea mai frumoasă și valoroasă colecție de pecetare din Maramureș!²⁵.

Trebuie menționat că, dincolo de valoarea artistică a acestor obiecte de nobilă tradiție, pecetarele (numite și pristornice sau prescurare)

21 Augustin Cozmuța, *Prețuirea artei populare. Oameni și pasiuni*, în „Pentru socialism”, An 38, nr. 9941, 24 octombrie 1987, p. 3.

22 Dorin Ștef, *Concert pentru fusuri cu zurgălăi*, în „Pentru socialism”, An 39, nr. 10171, 21 iulie 1988, p. 3.

23 Vezi N. Sculy Logotheti, în *Cuvânt-înainte* la cartea Iuliu Pop, *Pecetare maramureșene*, Centrul Creației Populare Maramureș, Editura Cybela, Baia Mare, 1995: „Începând cu primii ani de după 1800 întâlnim curent, în întreaga țară, pecetare confecționate din lemn, piatră, ceramică sau chiar metal. Unul dintre cele mai frumoase, confecționat din lemn, se află în colecția Dr. Victor Pop din Sighetul Marmației, datat 1812” (p. VI).

24 Felix Marian, *Un mare colecționar*, în „Graiul Maramureșului”, An 6, nr. 1328, 5-6 martie 1994, p. 5.

25 Ioan Ardeleanu-Pruncu, *art. cit.*

sunt parte a simbolismului creștin, a căror sacralitate e confirmată de respectarea cu strictețe a unor norme de utilizare ancestrale. Coacerea și matrișarea prescurilor cu aceste pecetare era făcută, în trecut, conform ritualului religios care prevedea că numai o femeie de o înaltă ținută morală, virtuoaasă, are voie să pună pecetea cu acest obiect sacru, prescura „sortită fiind «jertfei celei fără de sânge», atributul suprem al creștinătății”, care „se identifică simbolic cu trupul Mântuitorului, iar vinul cu sângele Său, devenind astfel substanța împărtășaniei întru Hristos, sfânta euharistie”²⁶. Cu toate că și acum „pregătirea și coacerea pâinilor este rezervată exclusiv bătrânelor satului, văduve «curate», sau maicilor din mănăstiri, socotite a fi singurele de bună-cuviință în măsură a înfăptui această trudă ale cărei roade sunt sortite celei mai de seamă taine creștinești”²⁷, în vechime se desemna acestui scop o femeie absolut castă, fiind crescută și educată de mică în a-și păstra virtutea intactă pentru tot restul vieții. De asemenea, se urmărea ca în permanență să existe o femeie crescută în aceleași condiții de castitate desăvârșită, care să poată lua oricând locul titularii, în cazul în care aceasta se îmbolnăvește sau trece la cele veșnice²⁸. „Începutul circulației pecetarelor poate fi pus în legătură cu Porunca Mântuitorului dată la Cina cea de Taină de a se perpetua amintirea frângerii pâinii care este, fără îndoială, elementul cel mai de seamă al ritualului liturgic și, ca atare, el dăinuie aproape neschimbat până în zilele noastre”²⁹.

Romul Pop: „Arhicunoscut, nu numai ca medic de spital, ci și ca doctor-călător, adesea «per pedes apostolorum», a cunoscut el însuși – acasă la ei – oamenii și valorile acestui minunat nordic plai românesc. Așa a «descoperit» și primul pecetar al colecției ce numără azi 56 de unicate. Casa dumnealui din strada Plevnei nr. 37 (ulterior redenumită Strada „Dr. Victor Pop”, n.n.) este un sanctuar cu frumuseți nepereche, în care oficiază pe altarul Frumosului: pecetare și blide, fuse cu zurgălăi și țesături, spărgătoare de nuci și bâte ciobănești, fluiere și cergi.

Casa din Plevnei nr. 37
(ulterior redenumită Strada „Dr. Victor Pop”)

Octogenarul «dac liber» conversează ca un înțelept nu numai cu bătrânele pecetare, ci și cu numeroșii săi vizitatori (unii, erudiți specialiști – cum se poate citi pe filele unei «cărți de aur»), pentru că unchiul Victor «este acasă» în multe domenii ale frumosului: de la etnografie și folclor, până la istorie și teologie”³⁰.

Teresia Bolchiș Tătaru: „Dr. Victor Pop (1914-1995) era un om cu o viață închinată ocrotirii sănătății copiilor Maramureșului și a valorilor artei populare, adunând principalele ei genuri într’o veritabilă «instituție» de cultură. Colecția sa include: covoare în culori vegetale (Săcel, Botiza), creștături în lemn (Botiza), ustensile păstorești, pecetare pentru prescură (56 de unicate!), sculpturi monumentale în miniatură cu valoroase motive ornamentale, ceramică de Săcel și Vama (Oaș), icoane pe sticlă (Maramureș și de la Mănăstirea Nicula de lângă Gherla), nu puține dintre ele cu o vechime de o sută de ani. Valoroasa colecție, azi, îmbogățește Muzeul Maramureșului din Sighet”³¹.

Și iată cum îl caracterizează pe doctorul Victor Pop și colecția sa deosebită fratele acestuia, fotografatul de prestigiu Iuliu Andrei Pop,

26 N. Sculy Logotheti, în *Cuvânt-înainte* la *op. cit.*, p. III.

27 *Ibidem*, p. IV.

28 Informatori Andrei (Doru) Pop și pr. farm. Florian Ioan Oros.

29 N. Sculy Logotheti, în *Ibidem*, p. V.

30 Romul Pop, *Glasul pecetarelor*, ed. a II-a revăzută (ed. I, 1993), Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2006, p. 164.

31 *Pentru al nostru Iuliu Pop „Duda”*, în *Centenar Iuliu Andrei Pop*, ed. cit., p. 148.

care, de altfel, i-a împărtășit pasiunea pentru colecționarea obiectelor de artă populară:

„Victor este mai mare decât mine cu un an. Știe să vadă frumosul și, mai ales, să facă distincție între obiecte, între cele ce sunt autentice și cele ce nu sunt autentice, cele valoroase și cele care strălucesc în fals. A avut acest dar și, mânat de pasiunea de a colecționa frumosul, fiind medic și cercetând copiii din casă în casă, din sat în sat, dacă a văzut obiecte într-adevăr valoroase, a căutat să intre în posesia lor. Așa și-a format colecția. Și dacă el astăzi, la cei peste 80 de ani, mai are câteva clipe de bucurie în viață, le are atunci când ia un pecetar în mână și se uită la el și îl admiră...”³².

Un moment amuzant din viața doctorului Victor Pop ne-a fost istorisit de dr. Mihai Dăncuș, care atestă poate cel mai bine dragostea medicului pentru creația artistică a țaranului român. Pe vremea

când Muzeul Maramureșului avea puțini angajați, iar directorul Dăncuș rămăsese singur în clădire, acesta a primit vizita doctorului Victor Pop, pe care l-a închis în depozitul muzeului pentru a se delecta și a „conversa” în liniște cu obiectele de aici. După mai multe ore trecute de când a sosit la muzeu, iată că a venit și ora închiderii, iar directorul Dăncuș a uitat că doctorul Pop este în instituție, așa că a încuiat ușa și a plecat acasă. După o vreme, când s-a dezmeticit din starea contemplativă și de venerație în fața încărcăturii spirituale a operelor de artă țărănești, medicul s-a văzut în situația de a nu putea ieși, astfel încât și-a petrecut întreaga noapte în muzeu, fără, însă, a se supăra că a fost încuiat acolo până a doua zi.

Și iată cum își descrie colecția însuși doctorul Victor Pop, într-un interviu luat acestuia de Ioan Ardeleanu-Pruncu:

„— Câteva covoare vegetale și câteva cu anilină, piese reprezentative din ceramica zgrăfită de Iza și de Vama, câteva icoane pe sticlă, piese mărunte din cultura lemnului (fuse, linguri, coleşere, pipernițe etc.) și mai mari (câteva băte ciobănești, ladă de zestre, cujelci, scaune etc.) și o bună parte din colecția mea de pecetare, de care sunt mândru. Cele câteva casete sunt din colecția de zgărdane a colegului, dr. I. Coman.

— *Care credeți că este menirea colecțiilor particulare?*

În orice caz, una educativă. Personal sunt la a doua expoziție de acest fel și casa mea a stat și stă în permanență deschisă tuturor iubitorilor de artă populară de pretutindeni. N-am scăpat niciun prilej de a populariza cu exigență frumusețile artei populare de pe aceste meleaguri. Intenționez, dacă voi găsi înțelegere, să deschid o expoziție în municipiul Baia Mare, în colaborare cu fratele meu, Iuliu Pop, pătruns, și el, de această pasiune.

— *Dar rolul expozițiilor de acest fel care credeți că este?*

— Le consider printre cele mai eficiente mijloace de ridicare a nivelului cultural, de educare patriotică a maselor largi și îndeosebi a tineretului.

Cunosc și alți colecționari pasionați, de pildă din rândul profesorilor, organizatori de muzee școlare, și cred că n-ar fi lipsită de interes organizarea unor expoziții colective, pe teme, în cadrul muzeului maramureșean. Am asistat, cu câteva luni în urmă, la o interesantă sesiune de comunicări științifice organizată de muzeul nostru. O aștept pe a doua, mai concisă, mai riguroasă și la care am dori să ne aducem contribuția măcar cu o expoziție de felul celor amintite mai sus.

— *Ce v-a determinat să colecționați obiecte de artă populară?*

— Dragostea și numai dragostea pură pentru aceste frumuseți și pentru oamenii care le-au creat și le creează. Și, să nu mi se ia drept lipsă de modestie, dar am convingerea că am salvat de la dispariție valori autentice; puține, ce-i drept, dar valori”³³.

Doctorul Victor Pop în memoria posterității. Distincții și onoruri

Activitatea prodigioasă a doctorului Victor Pop a rodit nu doar în rezultatele excepționale avute în ctitorirea și dezvoltarea mediului spitalicesc, ci, mai ales, în transmiterea omeniei, a

respectului pentru meseria de medic și față de pacienți, concretizându-se prin predarea ștafetei conducerii spitalului și a strădaniei pentru ameliorarea sănătății infantile pe lungă durată unui

32 Convorbire cu Dumitru Iuga, în Iuliu Pop, *Pecetare maramureșene*, ed. cit., p. XIV.

33 Ioan Ardeleanu-Pruncu, *Sub semnul unei exigente meniri educative [interviu cu Dr. Victor Pop]*, în „Pentru socialism”, An 22, nr. 5764, 10 august 1972, p. 2.

demn urmaș, doctorul Anton Wirtz, de altfel primul doctor în științe medicale din Maramureș (1975)³⁴.

Și nu putem să îl amintim pe dr. Anton Wirtz, elevul care și-a întrecut dascălul (onorându-i în acest fel munca), fără a prezenta interviul luat, cu ocazia împlinirii a 75 de ani de viață

și 50 de ani de activitate medicală, de ziarista Ioana Lucăcel acestui continuator al muncii de o viață a doctorului Victor Pop, din care aflăm o serie de aspecte foarte interesante din activitatea remarcabilă desfășurată pe altarul sănătății pediatrie de către cei doi medici:

„Reporter: Ce ne puteți spune despre începutul actualei secții de pediatrie?”

Anton Wirtz: Prima secție de pediatrie s-a născut la Sighet în 1947, prin efortul doctorului Victor Pop, iar actuala clădire datează din 1972. A venit unul dintre secretarii lui Ceaușescu, Virgil Trofin, și a zis că vrea clădirea în care funcționa secția. Am spus: «Da, dar ne faceți una nouă». La care, primul secretar de aici, unul, Nicolae Roman, a zis: «Nu, vă dăm noi o clădire din vechea cazarmă». Le-am explicat că pediatria este o secție care impune anumite condiții și Trofin mi-a dat dreptate. Așa că ne-a dat Ministerul Turismului bani, să facem noua secție.

Rep.: E adevărată povestea cu vânatoarea lui Voinea Marinescu în Maramureș, în urma căreia secția a primit o sumă importantă de bani?”

A.W.: Da. A venit Voinea Marinescu în Maramureș și ne-a dat o sumă de bani, că i-a ieșit vânatoarea. Am tranchilizat un urs, să-l poată împușca. El simțea nevoia unui trofeu deosebit, așa că am aranjat vânatoarea. Uneori, scopul scuză mijloacele. Ne-a dat 3 milioane, pe vremea când eu aveam salariu de 600 de lei.

Rep.: Pe atunci, Secția de pediatrie se afla lângă Grădina Morii.

A.W.: Da. Și era dotată cu tot ce trebuia, aveam inclusiv centrală termică. Pe atunci, funcționa și o secție de tuberculoză pentru copii. Ne confruntam cu foarte multe cazuri de tuberculoză, atunci. Erau și boli infecțioase, încă nu începuseră vaccinările, abia atunci începuseră să apară antibioticele, la noi. Primele antibiotice au apărut, în Sighet, prin evreii care erau din părțile locului. Așa, am aflat și noi de ele.

Rep.: Ce metode noi de tratament ați introdus, ulterior?”

A.W.: Noi am mers, treptat, spre modernizare. Am fost primii care au introdus perfuziile de rehidratare. Mureau cu sutele copiii bolnavi de diaree. Nu aveam cum să înlocuim apa și sărurile pe care le pierdeau. Exista o metodă tâmpită, că băgai apă sub pielea copilului, îl umflai, dar apa nu se absorbea. Și mureau. Din 1968, am început să folosim perfuziile de rehidratare. Tot așa, făcând un curs de terapie pentru nou-născuți, un profesor mi-a spus să fac lampa de fototerapie. Copiii care erau cu icter stăteau o zi și o noapte sub tuburi de neon, iar icterul dispărea. Noi am fost, după București, primul spital care a creat acest tub. Ne-au și dus, ulterior, aparatul la un târg de invenții medicale. Noi am avut și primul centru de terapie intensivă. Pe atunci, aveam și punctul nostru de laborator, cabinet și sală de operație, aparate Roentgen, aveam farmacie proprie.

Rep.: Secția de pediatrie a avut o perioadă bună și după Revoluție. Era, probabil, singura secție care se autofinanța.

A.W.: După Revoluție, dintr-o intuiție și cu ajutorul Celui de Sus, am apelat la colegii plecați și le-am cerut sprijinul. Am înnodat colaborări cu nemții, austriecii, olandezii și, apoi, elvețienii. Nu veneau ajutoare doar pentru pediatrie, ci pentru tot spitalul. Și înainte de Revoluție, și după, ne-am autofinanțat. Nu ne-am bazat pe sistem. Am învățat de la Victor Pop să dau bani din buzunarul propriu pentru ce e necesar, nu să cer de la conducerea spitalului. Una dintre cele mai mari realizări a fost relația cu profesorul Fanconi. Dacă elvețienii nu aduceau aparatele astea, spitalul nu era acreditat.

Rep.: Ce alte modele ați avut?”

A.W.: L-am respectat mult pe Victor Pop, fostul șef al Secției de pediatrie. I-am dat secției numele lui, o stradă din Sighet poartă, de asemenea, numele lui. Am solicitat să fie făcut cetățean de onoare al Sighetului post mortem și i-am aranjat și mormântul. L-am respectat. Ceilalți urmași i-au scos pe șefii de secție, de la care au învățat meserie, pe ușa din dos. Profesorul [Răzvan] Prișcu, care a fost directorul Institutului de Ocrotire a Mamei și Copilului și care a răspuns, din partea ministerului, de județul Maramureș. Tot ce am învățat de la el am aplicat.

Rep.: Erau probleme în breasla pediatrilor din județ?”

34 Felix Marian, *Acei oameni în alb*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013, p. 202.

A.W.: Noi nu ne mâncam între noi, dimpotrivă. Când am fost șef de secție, organizam întâlniri cu toți medicii pediatri, prin rotație, în câte-o localitate, să uniformizăm lucrurile. În cazul altor specializări, nu exista așa ceva.

Rep.: A scăzut calitatea umană a personalului medical, acum?

A.W.: Relațiile dintre medici și cele dintre pacienți și doctori erau extraordinare. Dar acestea s-au degradat în așa măsură, încât, de multe ori, mi-e rușine să spun că sunt medic. E o goană permanentă numai după câștig. Niciun coleg cu care am lucrat n-avea casă, n-avea mașină. Acum, vine medicul și spune că, dacă după 5 ani n-are casă și mașină, îi merge prost.

Rep.: Se poate spune că aveți cei mai mulți copii de suflet din județ.

A.W.: Am tratat trei generații. Au venit la mine bunica, părinții și nepoții.

Rep.: E adevărat că nu purtați halat, pentru a nu crea o barieră între dumneavoastră și pacient?

A.W.: Da! Și era să fiu sancționat de multe ori pentru asta. Copiii se sperie dacă te văd în halat. Tot timpul, am jucării sau bomboane pentru ei. Vin cu plăcere. Nu-mi spun domnu' doctor, îmi spun nenea Wirtz.

Rep.: Cum s-a schimbat patologia, de atunci?

A.W.: Patologia virală nu exista aproape deloc. Apoi, a crescut numărul alergiilor, din cauza alimentației, din cauza îndepărtării de natură. Pe vremea mea, de alergii scria 10 rânduri în manual. Astmul bronșic a devenit o problemă. La fel, cresc bolile genetice și malformațiile. De vină sunt Cernobălul și alimentația proastă. Plus că multe mame beau, fumează în timpul sarcinii. E bine că au dispărut aproape complet tuberculoza și bolile infecțioase care făceau ravagii.

Rep.: A dispărut și mania leacurilor băbești și a automedicației.

A.W.: Nu de tot. Eu m-am luptat mult cu aceste probleme, automedicația este foarte periculoasă și farmaciile vând medicamente fără prescripții medicale, ceea ce e grav.

Rep.: După 50 de ani de carieră, care e cea mai mare satisfacție și care cel mai mare regret?

A.W.: Cea mai mare satisfacție a mea e că îmi văd pacienții în evoluție și în viață. De asta am și mers la pediatrie. Și am ajutat, cu precădere, săracii. De pildă, țiganii zic că «doctorul Wirtz e tatăl nostru». Regretul cel mai mare e că aș fi putut face mai mult, dacă nu erau prostia, invidia și răutatea. Dar am plecat de la ce mi-a spus tata: «Dacă vrei să faci ceva bine, nu ține cont de nimic, mergi înainte!»! Acesta a fost motivul pentru care am perseverat³⁵.

Pe lângă acordarea titlului de Medic Emerit în anul 1973, pentru activitatea profesională deosebită desfășurată pe tărâmul medicinei infantile, doctorul Victor Pop a fost distins și cu titlul de Cetățean de Onoare al municipiului Sighetul Marmăției, din nefericire abia post-mortem, în anul 1997³⁶, la doi ani după decesul acestuia, survenit la 6 aprilie 1995, la vârsta de 81 de ani.

Posteritatea a omagiat și a înveșnicit memoria doctorului Victor Pop în felurite chipuri. Astfel, Secției de pediatrie a Spitalului Municipal din Sighetul Marmăției, pe care a ctitorit-o și slujit-o cu devotament timp de peste patru decenii, i-a fost atribuit numele „Dr. Victor Pop”, iar pe fațada acesteia s-a înscris întru eternitate numele inimosului medic, pe o placă de marmură.

De asemenea, tot în cadrul Spitalului de Pediatrie „Dr. Victor Pop” este amplasat un bust al medicului, care întâmpină la intrare pe toți cei care trec pragul acestei instituții. Emoționante de-a dreptul sunt comentariile lăsate pe pagina de Facebook a Spitalului Municipal Sighetul Marmăției de către cei care l-au cunoscut și îi poartă memoria vie în suflete, dintre care spicuiem câteva: „Un adevărat medic”, „Dragă Victor băcsi”, „Păcat că atunci când au fost în viață nu au fost respectați și iubiți (dr. Victor Pop și dr. Anton Wirtz, n.n.), așa cum ar fi meritat. Dar așa e în România, din păcate. Oamenii de valoare sunt recunoscuți doar atunci când nu mai sunt aici, pe pământ”, „A fost foarte dedicat profesiei”.

Casa fostă muzeu în care a viețuit și și-a realizat și amenajat neasemuita colecție de artă

35 Ioana Lucăcel, *Primul doctor în medicină din Maramureș, [interviu]*, în „Gazeta de Maramureș”, An VII, nr. 315, 13-19 decembrie 2008, p. 13.

36 <https://necenzuratmm.ro/cultura/50787-poetul-vasile-muste-primit-in-areopagul-cetatenilor-de-onoare-ai-municipiului-sighetu-marmatiei.html>

tradițională poartă, de asemenea, însemnele trecerii doctorului Victor Pop prin această lume, tot printr-o placă de marmură. Și, cum altfel, înseși străzii pe care se află casa în care a locuit (anterior tronson al Străzii Plevnei) i s-a atribuit numele „Dr. Victor Pop”, la propunerea domnului dr. Mihai Dăncuș, director pe atunci al Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației.

Chipul doctorului Victor Pop a fost imortalizat și de fratele Iuliu, artistul fotograf care avea și propensiuni de sculptor, de care puțină lume pare să (mai) știe. Părintele Gheorghe Pop din Seini este unul dintre martorii oculari ai acestui fapt: „Pe lângă arta fotografică, Iuliu Pop a avut și talent de sculptor, despre care nu s-a vorbit. Soția sa, Marta, mi-a arătat o statueta reprezentându-l pe

dr. Victor Pop, fratele lui Iuliu, a cărei înfățișare este de o asemănare izbitoare cu originalul”³⁷.

Posteritatea doctorului Victor Pop este, însă, cea mai vie în inimile celor care au beneficiat, în mod direct, de tratamentul său... de OM.

Considerăm că cel mai potrivit mod de a-i spune „Rămas-bun!” doctorului fără de arginți Victor Pop sunt cuvintele celui care i-a fost deopotrivă nepot, colaborator și prieten, până la obștescul sfârșit: *Despre Dr. Pop s-au scris sute de articole și cărți, chiar cu aprecieri de la marii doctori ai Țării, la marii oameni de cultură și artă, dar mai mult s-a bucurat de „mulțămita țaranului”. A iubit oamenii, indiferent de rasă, religie, nație, sărăcie sau bogăție, s-a devotat lor până la sfârșitul vieții*³⁸.

Mulțumiri: Nu putem încheia fără să ne exprimăm recunoștința față de cei care ne-au oferit un prețios sprijin în întocmirea articolului prezentat (în ordinea alfabetică a localităților de domiciliu): dr. Felix Marian, Andrei (Doru) Pop, pr. farm. Florian Ioan Oros (Baia Mare), dr. Claudiu Porumbăcean, dr. Viorel Câmpean (Satu Mare), dr. Mihai Dăncuș, Dragoș Ardelean și Ioan Ardeleanu-Pruncu (Sighetul Marmației).

Bibliografie

Cărți

- *** *Anuarul Liceului „Dragoș-Vodă” din Sighetul Marmației pe anii 1923-1927*, publicat de Mihail Șerban, director, Tipografia Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Sighetul Marmației.
- *** *Centenar Iuliu Andrei Pop*, coord. Claudiu Porumbăcean și Daniela Bălu, Editura Muzeului Sătmărean (Satu Mare), Editura Argonaut (Cluj-Napoca), 2015.
- *** *Dr. medic Victor Pop (1914-1995)*, în *Maramureș – mândria și durerea noastră*, vol. II, ediție coordonată de Teresia B. Tătaru, Editura Gutinul, Baia Mare, 2001, p. 247-248.
- Câmpean, Viorel, *Părintele Andrei Pop, slujitor un deceniu al românilor din Șișești*, în *Șișești. Vatră străbună*, vol. V, coord. Gavril Babiciu, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013, p. 92-97.
- Marian, Felix, *Acei oameni în alb*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013, p. 201-202.
- Marian, Felix, *La început a fost Hipocrate*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999, p. 78-80.
- Marian, Felix, *Medici și farmaciști din Maramureș: mic dicționar*, Editura Gutinul, Baia Mare, 2006, p. 180-181.
- Pop, Gheorghe și Pop, Tomel, *Cartea Cetății Zynir*, Editura Enesis, Baia Mare, 2003, p. 315-319.
- Pop, Iuliu, *Pecetare maramureșene*, Centrul Creației Populare Maramureș, Editura Cybela, Baia Mare, 1995.
- Pop, Romul, *Glasul pecetarelor*, ed. a II-a revăzută (ed. I, 1993), Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2006, p. 164.
- Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel; Kereskényi Sándor, *Oameni din Seini*, Editura Vasile Goldiș University Press, Arad, Editura Muzeului Sătmărean, 2013, p. 150-154.

Articole

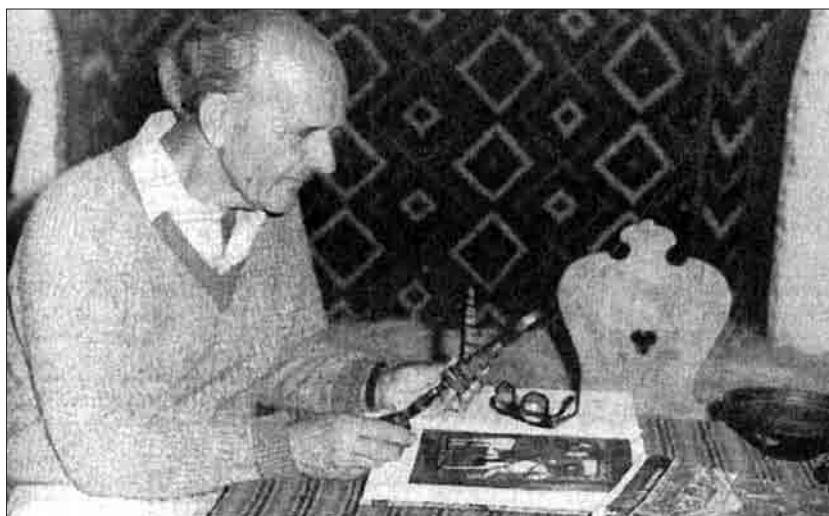
- Ardeleanu-Pruncu, Ioan, *In Memoriam. Domnului Doctor, cu dragoste*, în „Jurnalul de Sighet”, nr. 115, 24-30 aprilie 1995, p. 7.
- Ardeleanu-Pruncu, Ioan, *Sub semnul unei exigente meniri educative [interviu cu Dr. Victor Pop]*, în „Pentru socialism”, An 22, nr. 5764, 10 august 1972, p. 2.
- Cozmuța, Augustin, *Prețuirea artei populare. Oameni și pasiuni*, în „Pentru socialism”, An 38, nr. 9941, 24 octombrie 1987, p. 3.

37 Gheorghe Pop și Tomel Pop, *Cartea Cetății Zynir*, Editura Enesis, Baia Mare, 2003, p. 318.

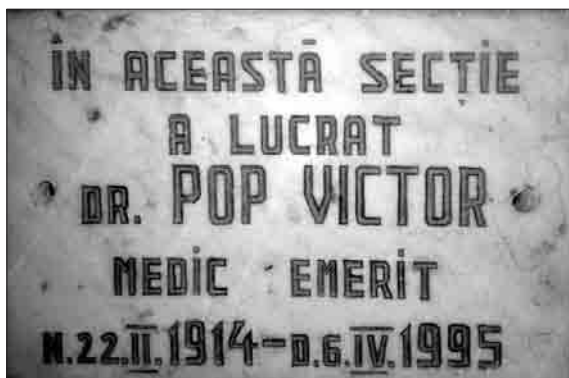
38 Mihai Dăncuș, *Doctorul Victor Pop, Doctorul nostru*, loc. cit., p. 7.

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

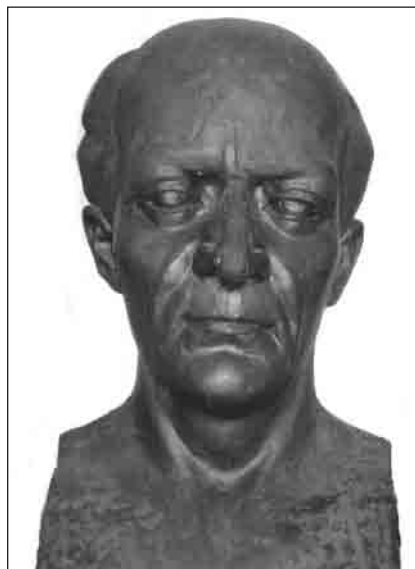
- Dăncuș, Mihai, *Colecții și colecționari maramureșeni*, în „Maramureș” (supliment cultural al cotidianului „Pentru socialism”), decembrie 1981, p. 6.
- Dăncuș, Mihai, *Doctorul Victor Pop, Doctorul nostru*, în „Jurnalul de Sighet”, nr. 239, 29 septembrie-5 octombrie 1997, p. 7.
- Lucăcel, Ioana, *Primul doctor în medicină din Maramureș [interviu]*, în „Gazeta de Maramureș”, An VII, nr. 315, 13-19 decembrie 2008, p. 13.
- Marian, Felix, *Un mare colecționar*, în „Graiul Maramureșului”, An 6, nr. 1328, 5-6 martie 1994, p. 5.
- Ștef, Dorin, *Concert pentru fusuri cu zurgălăi*, în „Pentru socialism”, An 39, nr. 10171, 21 iulie 1988, p. 3.
- <https://necenzuratmm.ro/cultura/50787-poetul-vasile-muste-primit-in-areopagul-cetatenilor-de-onoare-ai-municipiului-sighetu-marmatiei.html>

Dr. Victor Pop, studiind și admirând câteva pecetare din colecția proprie

Placa *in memoriam* și bustul doctorului Victor Pop în Secția de pediatrie a Spitalului Municipal din Sighetul Marmației.

Iuliu Andrei Pop

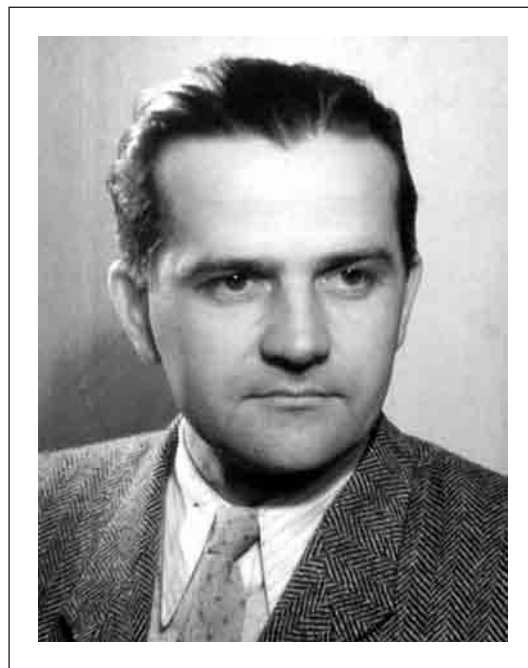
1915-1996

Claudiu PORUMBĂCEAN

Este o deosebită onoare să putem scrie din nou despre Iuliu Andrei Pop (cunoscut de contemporani prin apelativul Duda), marele artist fotograf al Sătmarului și Maramureșului, de data aceasta la ceas aniversar centenar, când se sărbătorește împlinirea a 100 de ani de la Marea Unire a tuturor românilor. Personalitatea acestui om de cultură este strâns legată de întreg spațiul nord-vestic al României, fie că vorbim de Negrești-Oaș¹, locul său de naștere, sau de Satu Mare², Seini³, Sighet sau Baia Mare. În demersurile științifice pe care le-am întreprins, am fost animați, înainte de orice, de gândul sincer al unei cuvenite reparații de ordin moral față de cei care nu mai sunt, dar care au însemnat ceva pentru istoria acestui colț de țară, cu atât mai mult, cu cât societatea contemporană duce lipsă, în primul rând, de modele autentice.

Personalitate complexă, atât a Sătmarului, cât și a Maramureșului, artist fotograf de excepție, Iuliu Pop s-a născut la 6 iulie 1915 în Negrești-Oaș. Este fiul lui Andrei și Irina Pop (învățătoare, decedată în anul 1970). Tatăl său, preot greco-catolic, în tinerețe a fost capelan la Șișești, slujind alături de parohul dr. Vasile Lucaciu. A rămas orfan de tânăr, tatăl său decedând în anul 1926, pe când era paroh la Satu Mic.

În ceea ce privește familia Pop, în puține cazuri familiile românești din Sătmar pot coborî atât de mult în timp, pentru a putea vorbi documentat despre strămoși iluștri. Familia din care a descins Iuliu-Duda Pop poate fi așezată la loc de

cinste în galeria familiilor românești care au onorat destinul neamului în acest mirific Nord de Țară⁴. După afirmațiile lui Iuliu-Duda Pop, originea familiei Pop ar fi la Săpânța, unde de altfel, a și fost înnobilită. Mai întâi, la 1326 regele Carol Robert a donat cneazului Sanislău, fiul lui Stan, moșia Surduc. După opinia lui George Petrovay, acel Stan era „trupina comună” din care își au originea familiile: Mihalyi, Vlad, Dan și Siman din Apsa; Szaploneczay, Nan, Stan, Tivadar și Pap din Săpânța și Rona de Jos; Gherheș și Bank din Sarasău; Bârsan și Hodor din Bârsana; Mariș și Stanca din Cuhea⁵.

1 *** *Negrești-Oaș. Trecut și prezent*, Cluj-Napoca, 2012, p. 219-220.

2 Claudiu Porumbăcean, Daniela Bălu (coord.), *Centenar Iuliu Pop*, Editura Muzeului Județean Satu Mare, Editura Argonaut, Satu Mare, Cluj-Napoca, 2015, 215 p. Volumul conține și un album cu fotografiile realizate de Iuliu Pop, prezentate la Expoziția de la Veneția în anul 2008; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *In memoriam – 100 de ani de la nașterea artistului și fotografului Iuliu Pop (1915-1996)*, în „Confluente”, Satu Mare, an IX, nr. 1 (16), februarie 2015, p. 11-13.

3 Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Kereskényi Sándor, *Oameni din Seini*, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Arad, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2013, 179+XIV p.

4 Pentru mai multe amănunte despre originea familiei Pop, vezi Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Artistul fotograf Iuliu Andrei Pop la centenarul nașterii*, în *Centenar Iuliu Andrei Pop...*, p. 22-32

5 Ioan Mihalyi de Apsa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, vol. I, Cluj-Napoca, 2000, p. 8.

Iuliu Pop este legat de Seini și prin faptul că unul dintre străbunicii săi materni a fost preot în această localitate. Este vorba despre George Orosz, paroh greco-catolic, prezentat, de altfel, în volumul *Oameni din Seini*⁶.

Școala primară a făcut-o la Șișești în perioada 1920-1924, pentru ca, din 1924 să urmeze liceul la Sighet până în anul 1927⁷, după care continuă studiile la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare. În acest an, dirigintele clasei a fost profesorul Silviu Tămaș. Dintre colegi, i-am remarcat pe viitorul preot greco-catolic Felician Soran, precum și pe viitorul profesor de la Școala Normală orădeană, Vasile Vartolomei. Anul școlar următor, dirigintele clasei a fost profesorul de română și istorie Eftimiu Pandrea, pentru ca în ultimul an de liceu diriginte al clasei lui Iuliu Pop să fie latinistul Francisc Groza. Examenul de bacalaureat a avut loc în luna iulie 1931, la Liceul „Mihai Eminescu”, Iuliu Pop numărându-se printre cei 11 (din 52) elevi care au obținut calificativul „bine”. Nu vom menționa acum decât faptul că președinte al Comisiei de bacalaureat a fost conf. univ. Alexandru Marcu din București. Fiind orfan, în acest an Iuliu Pop a fost scutit integral de taxe⁸.

În același an se angajează la Banca „Oșana” din Negrești Oaș, de unde va urma în paralel și studiile universitare. S-a îndreptat spre o carieră juridică, frecventând Facultatea de Drept la Cluj, pe care a absolvit-o în anul 1937 cu diploma de licență nr. 1048/1937.⁹ La 29 septembrie 1937 s-a înscris în Barou, făcând stagiul la avocatul Teofil Șinca¹⁰ din Negrești, obținând decizia de admitere cu nr. 192 din 3 octombrie 1937. Stagiatura este suspendată timp de un an, de la data

de 1 noiembrie 1937 până la 2 noiembrie 1938, datorită satisfacerii stagiului militar. Este încorporat la Unitatea de Artilerie Regimentul 33 Oradea, de unde va fi trimis apoi la Școala de Ofițeri în Rezervă din Craiova, devenind sublocotenent în rezervă¹¹. Iuliu Pop revine la cabinetul lui Teofil Șinca la Negrești, iar după ce se stabilește la Seini, va lucra ca stagiar și la biroul avocatului Gheorghe Bărbuș, obținând la data de 1 decembrie 1938 statutul de avocat definitiv¹². Începând cu data de 24 februarie 1939, Iuliu Pop va lucra împreună cu un alt avocat celebru din Satu Mare, Ștefan Anderco¹³.

Alte surse amintesc faptul că în perioada 1938-1940, Iuliu Pop ar fi lucrat la cabinetul avocatului Szilaghi Paul, perioadă în care a fost concentrat de mai multe ori, iar în perioada 1940-1941 a stat acasă la Negrești, fără serviciu, datorită faptului că nu cunoștea limba maghiară. Abia apoi intră în serviciu la avocatul Gheorghe Bărbuș din Seini, unde va lucra până în anul 1944¹⁴. După eliberare s-a angajat la Pretura Seini, unde va lucra până în 1946, după care revine la avocatul Bărbuș, până în anul 1947.

Din evidențele documentare ale Baroului Satu Mare, aflăm că a fost reînscris (probabil datorită perioadei refugiului și a războiului) în această instituție la data de 20 noiembrie 1945 prin decizia nr. 115, jurământul fiind prestat la data de 12 februarie 1946. La 10 aprilie 1948 este admis, în baza legii nr. 3/1948, în Colegiu cu sediul la Seini, însă la 3 septembrie 1949 se retrage din acest Colegiu din motive de incompatibilitate, fiind numit subinspector financiar la Plasa Seini¹⁵.

La alegerile parlamentare din 19 noiembrie

6 Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Kereskényi Sándor, *op. cit.*, p. 15-18.

7 Arhiva S.C. CDP ARIS S.A. Baia Mare (fostul Centru de Proiectare al județului Maramureș), fond Dosare personale, dos. nr. P 34, f. 1.

8 *Anuarul al IX-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1927/1928*, Satu Mare, 1928, p. 32-33; *Anuarul al X-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1928/1929*, Satu Mare, 1929, p. 26; *Anuarul al XII-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1930/1931*, Satu Mare, 1931, p. 28-29, 37, 40.

9 Arhivele Naționale Satu Mare, fond Baroul Satu Mare. Tabloul avocaților stagiați II, f. 12.

10 Avocat, politician și viceprimar al orașului Satu Mare, Teofil Șinca s-a născut la Nyiracsád în anul 1902, comitatul Satu Mare (azi Szabolcs, Ungaria). Vezi Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000, p. 210-211.

11 Arhiva S.C. CDP ARIS S.A. Baia Mare, fond Dosare personale, dos. nr. P 34, f. 1.

12 Pentru activitatea lui Iuliu Pop la Seini vezi și Gheorghe Pop, Tomel Pop, *Cartea cetății Zynir*, Baia Mare, 2003, p. 315-319.

13 Avocat și om politic, fost prefect al Sătmarului, Ștefan Anderco (1906-1989) s-a născut în Botiz. Pentru detalii vezi Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 11-13.

14 Arhiva S.C. CDP ARIS S.A. Baia Mare, fond Dosare personale, dos. nr. P 34, f. 1.

15 Arhivele Naționale Satu Mare, fond Baroul Satu Mare. Tabloul avocaților stagiați II, f. 53.

1946 a fost delegat al Partidului Național Țărănesc (PNT), motiv pentru care va avea de suferit mai târziu, fiind exclus din Partidul Muncitoresc Român (1950) și reprimat în PCR abia în anul 1970. De altfel, a fost acuzat că ar fi constituit o organizație național-țărănistă de tineret în zona Oașului. Răspunsul său la această acuză a fost unul de-a dreptul interesant. Într-un referat de cadre din 3 noiembrie 1958, Iuliu Pop susținea că această organizație a fost constituită „cu scopul de a arăta țăranilor cum se cultivă pomii”!¹⁶ Într-o altă declarație (din păcate, nedată), Iuliu Pop recunoaște că înainte de 1937 era bun amic cu „Țânțaș Vasile care era liberal, Demian Emil, național-țărănist... Unul dintre conducătorii PNT în Oaș a fost Șinca Teofil, avocat în Negrești, care în 1948-49 a fost condamnat, pentru sabotaj la însămânțări, la 5 ani de închisoare”¹⁷.

Se transferă mai târziu (1950) la Sfatul Regional din Baia Mare, unde a lucrat ca inspector la Serviciul financiar până în anul 1959, după care se angajează ca jurisconsult la Institutul de Proiectări din Baia Mare. Domiciliul din Baia Mare se afla pe fosta stradă Malinovski nr. 21. La această instituție Iuliu Pop va cunoaște consacrarea profesională nu ca jurist, cât mai degrabă ca artist fotograf, lăsând în urma sa o muncă impresionantă de o valoare documentară, istorică și artistică deosebită. De numele său se leagă nu mai puțin de 21 de lucrări monografice ale localităților din Maramureș, însoțite de imagini document realizate cu mult profesionalism, lăsând posterității o istorie vie a Maramureșului și a Oașului în care a copilărit.

Într-o adresă trimisă de Centrul de Proiectare Județean Maramureș către Comitetul Executiv al Consiliului Popular Maramureș, cu nr. 5481 din 16 decembrie 1981, se cerea aprobarea păstrării lui Iuliu Pop în instituție, în calitate de pensionar, deoarece „la studiul de delimitare a zonelor de protecție a monumentelor istorice, me-

moriale și de arhitectură din cuprinsul județului – faza IV – întocmește lucrări privind datele istorice ale localităților în care se află monumentele – 30 localități –, de asemenea întocmește câte 5 fotografii alb negru și altele color, pentru fiecare obiectiv în parte, înscrise în proiectul nr. 5966/III. 1982”¹⁸. Din păcate, însă, aceste documentații nu au mai fost găsite, în ciuda demersurilor efectuate de noi, deși avem confirmarea finalizării lor la o calitate exemplară! Acest proiect a fost semnalat și de d-na Viorica Ursu de la Muzeul din Baia Mare, care l-a și cunoscut personal pe artist, aceasta menționând că în perioada 1978-1985 Iuliu Pop a realizat documentarul *Monumente istorice din județul Maramureș*, „ilustrat cu 1.686 de prețioase fotografii de la ansambluri la detalii arhitecturale și artistice, lucrarea fiind, în același timp, și o adevărată cronică ilustrată a vieții satelor din această parte a României”¹⁹.

Din 1 februarie 1969, Iuliu Pop apare în evidențele salariale ale Centrului de Proiectare ca economist principal (uneori chiar alături de calitatea de jurisconsult), iar din această postură se va pensiona în data de 1 iulie 1977, după aproape 42 de ani de muncă²⁰.

În 30 octombrie 1958 se căsătorește cu Marta Kamenski din Seini, născută la 26 aprilie 1924, de profesie contabilă²¹. Din aceleași evidențe de cadre (11 iunie 1953) am aflat numele fraților săi, după cum urmează: Victor Pop, născut în anul 1914, medic, Spitalul din Sighet; Andrei Pop, născut în anul 1916, preot în comuna Tătărăști; Gheorghe Pop, născut în anul 1917, preot în comuna Călinești; Maria Pop, căsătorită Naghi, născută în anul 1920, casnică.

Din tinerețe a fost preocupat de arta fotografică, probabil și sub influența bunului său prieten Ioniță G. Andron, unul dintre cei mai mari artiști fotografi ai României. Primele încercări datează din anul 1942²², fotografia rămânând pentru el o pasiune permanentă care i-a și adus consacrarea la nivel național și internațional.

16 Arhiva S.C. CDP ARIS S.A. Baia Mare, fond Dosare personale, dos. nr. P 34, f. 5.

17 *Ibidem*, f. 22.

18 *Ibidem*.

19 Viorica Ursu, *Iuliu Pop (1915-1996) – ultima expoziție din viața artistului fotograf. Baia Mare, 1995*, în „Marmația”, nr. 7/2, Baia Mare, 2002, p. 277.

20 Arhiva S.C. CDP ARIS S.A. Baia Mare, fond Dosare personale, dos. nr. P 34.

21 *Ibidem*, f. 6.

22 Viorica Ursu, *op. cit.*, p. 276.

Pasiunea sa pentru fotografie și-a găsit desăvârșirea, cu precădere, în reliefația spiritualității satului românesc, privit și înțeles de artist ca un epicentru al vieții în toate modalitățile sale de exprimare. Fotografiile surprind viața socială, fapte sau gesturi cotidiene, portul popular, raportul dintre generații, țărani în diferite ipostaze, chipuri brăzdate de ani, sărbători, bucurie sau tristețe²³.

Prima participare la o expoziție fotografică de anvergură are loc la București în anul 1964, urmând apoi mai multe prezențe la astfel de evenimente. Din anul 1968 devine membru al Asociației Artiștilor Fotografi din România (AAFR) și membru în conducerea filialei Transilvania din Cluj a AAFR²⁴, informație datorată d-lui Eugen Negrea din București, președintele actual al AAFR. Am primit confirmarea acestui fapt prin câteva fotografii relevante. Documentul prin care Iuliu Pop a fost înștiințat de primirea în AAFR

Fotografie de Iuliu Pop

este păstrat în Colecția Iuliu Pop din cadrul Muzeului Județean Satu Mare²⁵.

Începând cu anul 1969, lucrările sale vor fi prezente în alte 40 de expoziții de profil din țară, iar în perioada 1969-1977 a participat la patru saloane internaționale de artă fotografică organizate la Sala Dalles din București²⁶. Din anul 1975 devine membru al Federației Internaționale a Artiștilor Fotografi (AFIAP), iar în intervalul 1977-1982 a participat cu fotografii și diapozitive la expoziții internaționale de artă fotografică în Germania (1977), Canada și China (1978), Sri-Lanka și Cehoslovacia (1979), India (1980), Austria (1981), Olanda (1982). Lucrările sale au fost răsplătite cu 20 de distincții acordate de Ministerul Culturii, AAFR, AFIAP, sau de alte instituții din țară și străinătate²⁷.

De-a lungul vieții a colaborat cu mai multe publicații de presă sau reviste culturale, albume, cataloage de artă sau turistice, cu fotografii artistice sau documentare.

Expoziții personale de artă fotografică ale lui Iuliu Pop au fost organizate în²⁸:

1971 la Baia Mare – Casa de Cultură a Sindicatelor

1975 la București – Studioul Institutului de Artă Teatrală și Cinematografie

1975 la Satu Mare – Muzeul Județean

1976 la Budapesta – Casa de Cultură „Csepei”

1976 la New York – Biblioteca Română

1976 la Pittsburg, Berkeley, Amherst, Portland (SUA)

1979 la Roma – Academia di Romania

1979 la Sulmona (Italia) – Palatul Culturii

1980 la Baia Mare – Casa de Cultură a Sindicatelor

1980 la Sighetul Marmăției – Muzeul Maramureșean

1981 la Washington, Seattle University, Berkeley University, Detroit, Los Angeles, Minneapolis, Milwaukee (SUA)

1981 Vancouver (Canada)

23 Daniela Bălu, *Lumea credinței – Spiritualitate românească. Dialog identitar*, Catalog de expoziție, Satu Mare, 2008.

24 Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Iuliu Pop*, doc. nr. 18578.

25 *Ibidem*, doc. nr. 18536.

26 Viorica Ursu, *op. cit.*, p. 277.

27 *Ibidem*.

28 *Ibidem*, Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Iuliu Pop*.

1989 la Ivano-Frankovsk (Ucraina) – Muzeul Regional
 1990 la Grenoble (Franța)
 1990 la Nyregyháza (Ungaria) – Muzeul Satului
 1991 la Kindberg (Austria) – Montanmuseum.

*

Referitor la prima mare expoziție organizată la Baia Mare cu ocazia inaugurării Casei de Cultură a Sindicatelor din 20 februarie 1971, avem întreaga listă cu titlurile fotografiilor pregătite (94), din care au fost expuse un număr de 76, 59 alb-negru și 17 color²⁹. Menționăm câteva dintre aceste fotografii, care au fost și premiate cu alte ocazii:

- „Muguri” – premiul II la Cupa Muzeului Năsăudean, 1968
- „Mara, pe marginea ta” – premiul III la Concursul „România Pitorească”, 1967
- „Nonuț” – participă la expozițiile „România Pitorească” deschise în străinătate
- „Neamțu Toader a lui Văsai lui Ionu Tomii” – expusă la al VII-lea Salon Internațional de Artă Fotografică, 1969
- „Moș Dubău” – premiat la Primul Salon Interjudețean, Craiova, 1970
- „Io-s Boje Ion Nonu zâs Tiurcoi din Racșa” – premiul II la concursul „Cel mai bun instantaneu fotografic”, 1966
- „Cocon” – mențione la Expoziția pe țară a artiștilor fotoamatori, 1969
- „Praznic” – premiul III la cea de a II-a Expoziție pe țară a cercurilor foto amatori ale sindicatelor, 1967
- „La vremea peștitului” – mențione la Expoziția pe țară a artiștilor foto amatori, 1969.

În cadrul *Colecției Iuliu Pop* deținute de Muzeul Județean Satu Mare se păstrează o mare parte din corespondența artistului cu conducerea Asociației Artiștilor Fotografi din România. În acest sens, amintim o scrisoare adresată lui Iuliu Pop de către secretarul general al AAFR, conf. ing. Sylviu Comănescu, la 2 aprilie 1975, prin care artistul era felicitat pentru „reprezentarea care ați făcut-o pentru noi și după cum am dedus,

Fotografie de Iuliu Pop

ați rămas mulțumit de modul cum au decurs lucrurile. Voi adresa o mulțumire și Dlui Venig și totodată felicitări la Brașov”³⁰. Câteva zile mai târziu, pe 18 aprilie 1975, Iuliu Pop primește o nouă scrisoare din partea AAFR, prin care este rugat să se ocupe de vizita Dlui și Dnei Henri Cartier Bresson (un binecunoscut fotoreporter) în Regiunea Baia Mare, el fiind un foarte bun cunoscător al limbii franceze. În același document se făcea referire la organizarea unei expoziții personale Iuliu Pop la Budapesta³¹, care a avut loc în anul 1976 la Casa de Cultură „Csepei”.

La 14 septembrie 1977, Iuliu Pop se adresează AAFR printr-o scrisoare pe care o redăm integral, deoarece informațiile sunt relevante în privința activității și notorietății de care se bucura artistul³²:

„Reîntors din concediu, am aflat invitația pentru cel de al XI-lea Salon Internațional de Artă Fotografică al RSR și în grabă am adunat câteva lucrări pe cari le trimit. De asemenea doresc să particip și la salonul Internationaler Pentacon

29 Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Iuliu Pop*, doc. nr. 18573.

30 *Ibidem*, doc. nr. 18492.

31 *Ibidem*, doc. nr. 18491.

32 *Ibidem*, doc. nr. 18506.

ORWO Fotowetbwerb '77 din RDG cu fotografii alb negru și diapozitive color.

Trimit un număr mai mare de lucrări, cu rugămintea de a vă da cu părerea asupra celor propuse de mine și a reține celelalte lucrări în fototeca personală.

Anexez borderoul pentru Salonul Internațional București precum și lista cu lucrările pentru RDG.

Vă informez că lucrările fotografice trimise în SUA vor fi returnate în luna octombrie.

Lucrările au fost expuse în centrele universitare din Pittsburg Amherst, Berkeley și Portland.

O revistă americană AFH a consacrat țării noastre un articol de 24 de pagini în cari tratează arta românească în cusături, covoare etc., care este ilustrat cu 14 fotografii alese din lucrările trimise la New York.

Baia Mare, 14 septembrie 1977

Cu deosebită stimă

Iuliu Pop”

În legătură cu succesul expozițiilor din S.U.A., prezentăm o adresă expediată de Ministerul Afacerilor Externe din România, Direcția pentru cultură și presă, cu nr. 06/1159 din 1 martie 1977, adresată lui Iuliu Pop³³:

„Așa după cum v-am informat, lucrările dv. fotografice au continuat să fie prezentate în S.U.A. la Universitatea din Pittsburg, iar recent Biblioteca Română din New York ne-a comunicat că expoziția a fost programată în continuare la Universitatea Berkeley, Amherst și Portland. În aceste condiții, expoziția ar urma să mai stea în S.U.A. până la sfârșitul lunii septembrie a.c. Am solicitat Bibliotecii ca după fiecare vernisaj să ne transmită în țară o știre de presă și caietul de impresii.

Folosim acest prilej pentru a vă comunica că diapozitivele care au fost trimise la Duisburg în R. F. Germania, au fost folosite în cadrul manifestărilor prilejuite de sărbătorirea Centenarului Brâncuși, inclusiv de către criticul de artă Radu Bogdan, prezent la aceste manifestări. Diapozitivele se află în prezent în minister și vă rugăm să ne comunicați acordul de a le preda Asociației Artiștilor Fotografi din România.

Mulțumindu-vă pentru sprijinul acordat ac-

tivității de propagandă a țării noastre în străinătate, vă rugăm să primiți toată stima și considerația noastră.

Director,
Dumitru Trancă”

O altă corespondență cu AAFR din 16 iunie 1981 îl informează pe Iuliu Pop că a fost „selecționat pentru a face parte dintr-o colecție ce urmează a fi trimisă peste hotare”. Expoziția a avut loc în Austria în anul 1981³⁴.

Într-un memoriu de activitate redactat în 4 octombrie 1968, Iuliu Pop face referire și la activitatea sa publicistică³⁵. Aflăm, astfel, că a fost colaborator la ziarle „Scânteia” și „Munca”, la revistele „Clubul”, „Flacăra” din capitală și „Familia” din Oradea, la ziarul local „Pentru socialism” din Baia Mare, unde a obținut de două ori premiul I la concursurile inițiate. În 1964 a fost premiat și de ziarul „Scânteia” pentru „cea mai bună fotografie”, fiind invitat să participe în data de 19 septembrie la festivitatea de premiere de la redacția ziarului³⁶. A colaborat cu Casa de Creație, care a selectat o parte dintre diapozitivele color referitoare la arta populară pentru editarea albumului *Maramureșul – comori de artă populară*. A participat cu fotografii la volumele *Tradiții maramureșene* și *Creații și creatori populari*, editate în anul 1967. A ilustrat *Ghidul turistic al orașului Baia Mare*, editat de ONT Carpați. De asemenea, a colaborat la mai multe lucrări editate de Muzeul din Baia Mare.

În februarie 1966 a participat la un simpozion organizat la Muzeul Regional din Baia Mare cu lucrarea „Contribuții la cunoașterea ceramicii de Vama”, cu proiecții color. Un an mai târziu îl întâlnim la Sesiunea științifică a Societății de Științe Istorice și Folclorice a Filialei din Cluj, unde a prezentat, atât ceramica din Vama, cât și lucrarea „Itinerar etnografic și folcloric prin Maramureș”, în proiecții color. A realizat mai multe proiecții color de-a lungul timpului, cu subiecte care scot în evidență frumusețile regiunii, peisaje, omul cu diferitele sale ocupații, creștături, cusături, construcții în lemn, obiceiuri etc., prezentate la diverse acțiuni științifice.

33 *Ibidem*, doc. nr. 18588.

34 *Ibidem*, doc. nr. 18497 și 18498.

35 *Ibidem*, doc. nr. 18570.

36 *Ibidem*, doc. nr. 18575.

O altă corespondență din perioada 1969-1970 ne scoate în evidență colaborarea cu Editura „Merian” din Hamburg. Datorită unei întârzieri cauzate de „sistemul” regimului trecut, fotografiile nu au ajuns la timp pentru apariția lor în broșura intitulată *Siebenbürgen*, motiv pentru care au fost trimise Editurii „Schulheis” din Hamburg pentru un număr special al revistei „Kunst&Handwerk” consacrat artei decorative românești³⁷.

Notorietatea la care a ajuns face ca în anul 1970, mai exact pe data de 26 martie, să fie invitat pentru a susține o conferință în Sala Albastră a Muzeului Brukenthal din Sibiu cu privire la „frumusețile meleagurilor, oamenilor și artei maramureșene”³⁸.

Relația deosebită pe care a avut-o cu colegii de breaslă din cadrul AAFR, oglindită în frumoasa corespondență păstrată de-a lungul anilor, a continuat pe tot parcursul vieții. La 18 august 1989, Iuliu Pop îi scrie bunului său amic Sylviu Comănescu, ca răspuns la o scrisoare primită, cu mulțumiri pentru coletul cu zece numere din revista „Fotografia”, număr în care au fost publicate 15 fotografii ale lui Iuliu Pop, fapt considerat de artist ca fiind „cel mai mare succes publicistic

obținut până acum, în afară de ilustrarea unor cărți și reviste cu imagini mai mult documentare, o revistă din New York a marelui concern textilist Levi Strauss în cadrul unui documentar despre arta cusăturilor și a covoarelor din România, în care mi-a publicat 14 fotografii selecționate din expoziția organizată la Biblioteca Română din New York în 1977... Revista «Fotografia» a selecționat 15 imagini fotografice privind oamenii și locurile din Maramureș, publicarea lor constituind încă o dovadă că tematica aleasă cu multe decenii în urmă, de a surprinde realități din viața satului, este generoasă și acum ne oferă roadele ei. Cu apariția acestui număr impresionant de fotografii, se întărește încă o dată afirmația lui Lucian Blaga că veșnicia s-a născut la sat”³⁹.

Cu prilejul aniversării vârstei de 80 de ani, Muzeul de Istorie din Baia Mare a organizat ultima expoziție din viața artistului, care s-a bucurat de un larg interes și apreciere. Acest eveniment a fost făcut cunoscut nouă de către d-na Viorica Ursu într-un deosebit studiu, citat în această lucrare.

Așa cum am putut vedea, operele sale de artă fotografică au fost expuse în toată lumea,

Iuliu Pop și fotografiile sale: Biserica de lemn din Ieud-Josani și Pecetar

37 *Ibidem*, doc. nr. 18577, 18579, 18580, 18581, 18582, 18583, 18584.

38 *Ibidem*, doc. nr. 18584, 18589.

39 *Ibidem*, doc. nr. 18607.

atrăgând admiratori la New York, Paris, Berlin, Budapesta, Buenos Aires, Roma, Atena, Amsterdam, Sri-Lanka, Canada ș.a. A participat la o mulțime de simpozioane, expoziții și concursuri în țară și străinătate, obținând numeroase premii. Pentru activitatea sa a fost ales membru în Asociația Artiștilor Fotografi din România și al Federației Internaționale de Artă Fotografică.

Muzeul Județean din Satu Mare deține o frumoasă colecție personală Iuliu Pop care conține documente personale ale familiei Pop, obiecte de ceramică tradițională din nord-vestul

României, dar și multe fotografii (peste 40.000), realizate de-a lungul vieții de marele artist, care au immortalizat chipurile expresive și portul popular oșenesc, codrenesc și maramureșean la diferite sărbători și obiceiuri legate de viața socială și raportul dintre generații în lumea satului⁴⁰.

A încetat din viață la 26 aprilie 1996 la Negrești, fiind înmormântat la Seini, locul de care s-a atașat atât de mult. S-a spus despre el că „... a fost chemat să fotografieze mai de aproape stelele, chipurile îngerilor, văi și râuri de argint, pomi ale căror flori și frunze nu se ofilesc”⁴¹.

Bibliografie

Surse inedite:

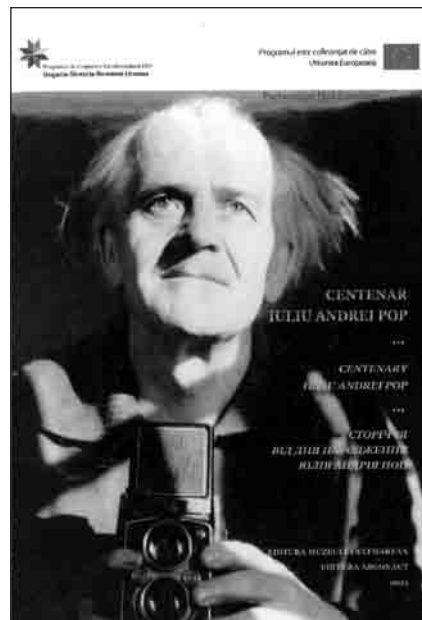
- Arhiva S.C. CDP ARIS S.A. Baia Mare (fostul Centru de Proiectare a județului Maramureș), fond Dosare personale.
- Arhivele Naționale Satu Mare, fond Baroul Satu Mare.
- Arhivele Naționale Satu Mare, Colecția Registre parohiale de sare civilă.
- Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția Iuliu Pop*.

Anuare școlare:

- *Anuarul al IX-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1927/1928*, Satu Mare, 1928.
- *Anuarul al X-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1928/1929*, Satu Mare, 1929.
- *Anuarul al XII-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu” din Satu Mare pe anul 1930/1931*, Satu Mare, 1931.

Lucrări generale și speciale:

- *** *Negrești-Oaş. Trecut și prezent*, Cluj-Napoca, 2012, p. 219-220.
- Bălu, Daniela, *Lumea credinței – Spiritualitate românească. Dialog identitar*, Catalog de expoziție, Satu Mare, 2008.
- Ursu, Viorica, *Iuliu Pop (1915-1996) – ultima expoziție din viața artistului fotograf. Baia Mare, 1995*, în „Marmația”, Baia Mare, 7/2, 2002, p. 276-280.
- Mihalyi, Ioan, de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, vol. I, ediția a II-a, ediție și note biografice Vasile Iuga de Săliște, cu o prefață de acad. Camil Mureșanu, Cluj-Napoca, Editura Societății Culturale PRO Maramureș „Dragoș-Vodă”, 2000.
- Pop, Gheorghe; Pop, Tomel, *Cartea cetății Zynir. Monografia orașului Seini*, Baia Mare, Editura Enesis, 2003.
- Porumbăcean, Claudiu; Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000.
- Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, Kereskényi Sándor, *Oameni din Seini*, Arad, Satu Mare, Editura „Vasile Goldiș” University Press, Editura Muzeului Sătmărean, 2013.
- Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *In memoriam - 100 de ani de la nașterea artistului și fotografului Iuliu Pop (1915-1996)*, „Confluențe”, Satu Mare, an IX, nr. 1 (16), februarie 2015, p. 11-13.
- Porumbăcean Claudiu, Câmpean Viorel, *Artistul fotograf Iuliu Andrei Pop la centenarul nașterii*, în „Centenar Iuliu Andrei Pop”, coord. Claudiu Porumbăcean și Daniela Bălu, 2015, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015.
- Porumbăcean Claudiu, Bălu Daniela (coord.), *Centenar Iuliu Pop*, Editura Muzeului Județean Satu Mare, Editura Argonaut, Satu Mare, Cluj Napoca, 2015, 215 p.

40 Vezi și articolul scris de Viorica Ursu, *op. cit.*, p. 276-280.

41 Gheorghe Pop, Tomel Pop, *op. cit.*, p. 319.

Emilian Birdaș

1921-1996

Nicolae BOLEA

Noi, românii, avem simțul misterului din tradiția creștină ortodoxă răsăriteană și luciditatea latină. Spiritul de sinteză complexă al neamului nostru nu se explică numai din persistența lui din veacuri imemorabile în spațiul de mijloc între Occident și Orient, ci și din îmbinarea în el a caracterului latin și a creștinismului ortodox. De altfel, caracterul nostru latin nu e străin de vechimea ființei noastre de traci, care nu s-au mutat niciodată din acest spațiu de mijloc între Occident și Orient, dar nici de îmbinarea în el a caracterului latin și a creștinismului ortodox¹.

Oriunde se va deschide cartea de istorie a neamului, se va găsi contribuția Bisericii în momente cruciale din devenirea noastră istorică și culturală.

Timotei Cipariu, cărturarul erudit și enciclopedic, „fala Școlilor din Blaj”, a fost cel care a rostit o memorabilă cuvântare la serbarea inaugurării solemne a Academiei, la 1 august 1867 – inaugurarea a avut loc cu un an mai târziu, datorită imposibilității de a-i aduna pe toți membrii fondatori – vorbind despre acest eveniment, ca unul epocal, despre menirea națiunii române în context european, formulând idei ce ne apar și acum tot atât de actuale: „Prima august 1867 va face, așa cum credem și sperăm, o epocă nouă în viața culturii naționale române, o epocă ilustră și de memorie indelebilă pentru întreaga românie... Simțul național s-a deșteptat în toată româniea. Națiunea română a venit la conștiința pozițiunii carea i se cuvine între națiunile Europei; ea va face toți pașii, conveniți pentru a ocupa această pozițiune cu demnitate”. Peste un deceniu și jumătate, Eminescu, în coloanele „Timpului”, spunea că România trebuie să fie „un stat de cultură la gurile Dunării”, deziderat îm-

plinit, în primul rând, prin lungul șir de membri ai Academiei Române².

Avem convingerea că episcopul Emilian, prin viața, activitatea și dăruirea la altarul credinței și neamului, s-a regăsit în mesajul și idealul exprimat în frazele de mai sus, iar promovarea sa în forul academic a fost o recunoaștere și răsplătire.

„Biserica lui Hristos este vie și liberă; în ea ne mișcăm și trăim prin Hristos, Care este cap al Bisericii, având libertate deplină, căci în ea cunoaștem Adevărul, iar adevărul ne face liberi (In. 7,32). Când surâzi unui întristat; când ajuți unui bătrân să pășească mai ușor; când dai pomană săracului și-l vizitezi pe bolnav, când rostești: «Doamne, ajută-mă!» – ești în Biserica lui Hristos. Când ești bun și îngăduitor; când nu te superi pe fratele tău, chiar, dacă acesta ți-a rănit

1 Dumitru Stăniloae, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Editura Elion, București, 2002, p. 16.

2 Claudiu, episcop al Curiei Arhiepiscopiei Majore (coord.), *Academia Română și Blajul*, Editura Buna Vestire, Blaj, 2016, p. 5.

sensibilitatea, zici: «Doamne iartă-!» – ești în Biserica lui Hristos. Când muncești cinstit acolo unde te afli și când seara te întorci ostenit, dar cu zâmbetul pe buze la ai tăi, aducând cu tine o lumină caldă și plină de omenie; când răscumperi răul prin iubire – ești în Biserica lui Hristos»³.

Prezentarea vieții și activității unui ierarh al Bisericii Ortodoxe Române, chiar dacă are dimensiunea unui „medalion”, nu este nici simplă și nici ușoară. Dacă încercăm să facem acest lucru, o facem cu convingerea că se cuvine să fie cunoscută de cât mai mulți, nu numai de cei de azi, ci mai ales de generațiile care vor veni după noi, căci, după cuvântul episcopului cronicar Macarie al Romanului (secolul al XVI-lea), avem datoria morală ca „lucrurile întâmplare în vremile și domniile trecute” să nu fie „acoperite de mormântul uitării”⁴. De multe ori privim cu atenție detaliile și scăpăm din vedere esențialul sau poate îl evităm intenționat. Suntem atenți la haina care-l îmbracă pe om și nu vedem Omul. Atât de preocupați suntem de forme, încât ceea ce e valoros, fondul, nici nu ne mai interesează. E doar superficialitate? Sau teama de a nu descoperi pe cineva sau ceva mai bun decât noi? Admirăm formele catedralelor și uităm că măreția lor ascunde visul, speranța, efortul și credințele celor ce au construit-o, că forma lor spectaculoasă nu ar fi existat fără spiritul uman nevăzut, neauzit. Modestia, integritatea și demnitatea dau măreție tuturor lucrurilor și tuturor faptelor. Nimic nu răsare din nimic și nimeni nu poate reuși să clădească singur. Viața noastră e asemenea unei catedrale și nu am putea să ne ridicăm singuri fără efortul celor din jur: mai întâi părinții, apoi dascălii, familia⁵.

Familia în care s-a născut episcopul Emilian⁶

Din documentele parohiale rezultă că în Rohia – Maramureș, localitatea natală a Preasfințitului episcop Emilian Bîrdaș, exista o familie cu numele Bârdaș, nume ce provenea din ocupația celui ce-l purta: bârdaș, bârdaș, adică dulgher, teslar. Această familie este atestată documentar în anul 1796, printr-un act de botez. Această familie mai apare documentar, cu numele în limba maghiară, în recensământul familiilor ce dețineau titlul de „nobil cu un pedestraș”, din anul 1805, de la Prefectura Comitatului Solnoc Dobâca din Dej.

Dintr-un alt document de stare civilă rezultă că Bârdaș (Bardaș) Mașteiu s-a cununat cu Anastasia, fiica lui Iosif Gherman, la 30 ianuarie 1851. Acest țăran fruntaș, străbunicul episcopului Emilian, în calitate de membru al Comitetului Parohial, a luat parte la emiterea hotărârii ce s-a adus prin actul redactat la 28 martie 1900 de a se crea primul fond pentru construirea actualei biserici mari din centrul localității. Din respectiva căsătorie au rezultat cinci copii, dar n-a rămas în viață decât Iosif recte Ioan, bunicul episcopului Emilian.

Iosif recte Ioan Bârdaș a lui Mașteiu, cu soția Ana Bodea, au avut șapte copii, din care doar Simion a supraviețuit. Acesta a devenit un bun agricultor, țăran fruntaș, îndeplinind mai mulți ani funcția de primar al localității Rohia. Era o fire întreprinzătoare, cu spirit de inițiativă și foarte activ, atât în munca pentru propășirea familiei, cât și a localității.

Simion Bârdaș s-a căsătorit cu Teodora Pop a lui Vasile, din Rohia, la 11 iunie 1900; o femeie harnică, curajoasă, muncitoare, blândă și evla-

3 Gheorghe Calciu, *Mărturisitorul prigonit – predici, eseuri și meditații religioase*, Editura Crigarux, Piatra-Neamț, 2007, p. 30-31.

4 Mircea Păcurariu, *Preotul profesor și academician Dumitru Stăniloae – câteva coordonate biografice*, în vol. *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire părintelui profesor academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Sibiu, 1993, p. 1.

5 Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja, *Biserică, societate, identitate: In honorem Nicolae Bocșan*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 13.

6 Dat fiind faptul că asupra acestui aspect din viața episcopului Emilian, documentele sunt sporadice, nutream sentimentul că voi fi nevoit și determinat de situație să folosesc doar informațiile existente, consemnate în publicațiile teologice. În anul 2014, luna iulie, cunoscând la Cluj-Napoca distinsa familie Silviu și Cătălina Peștean, rudenie apropiată cu răposatul ierarh Emilian și aflând de preocuparea noastră de-a realiza un volum omagial închinat memoriei acestui episcop, ne-a oferit mai multe documente, printre care și un manuscris dactilografiat, cu titlul *Un fiu al satului Rohia, Preasfinția Sa Emilian Bîrdaș, Episcopul Eparhiei Alba Iulia*, datat: Baia Mare, ianuarie, 1988, realizat de juristul Corneliu Gherman, fiu al vrednicului preot din Rohia, Nicolae Gherman, ctitorul mănăstirii „Sfânta Ana”. În bună parte din prezentare ne vom folosi de acest document.

vioasă⁷. În această familie s-au născut 6 copii: Domnica, născută la 29 martie 1903, a decedat în 1934, 6 septembrie; Cătălina, născută la 19 noiembrie 1905, a decedat în 1925, 31 iulie; Susana, născută la 2 februarie 1909, a decedat în 1930; Valeria, născută la 22 ianuarie 1911, a decedat în 1914, 14 februarie; Ioan (Emilian), născut la 23 noiembrie 1921, a decedat în 1996, 5 aprilie, la Caransebeș; Sânziana, născută în 1925, a decedat în 1945, 7 octombrie.

Pe cele trei fiice: Domnica, Cătălina și Susana, întreprinzătorul lor tată, neprecupețind sacrificii și eforturi, le-a căsătorit onorabil, izbutind să le asigure o bună așezare în localitate. Un eveniment trist se va abate peste această familie. La 13 octombrie 1930 a decedat tatăl, Simion Bârdaș, iar la 4 noiembrie 1931, a decedat mama, Teodora Bârdaș. În acest context, rămas fără sprijinul familiei, orfanul Ioan (Emilian) avea să găsească mângâiere la „mănăstirea din deal” (Mănăstirea „Sfânta Ana”), la umbra bisericii și în mireasma rugăciunii și a tămâiei.

Primii pași spre viața monahală

Există, în istoria popoarelor, a marilor cetăți, a ținuturilor și chiar a mănăstirilor, oameni care au schimbat cursul evenimentelor. La fel în mediul creștin, există așezăminte monahale, care, secole în șir, au influențat sufletele oamenilor, iar această influență a rodit adevărate cununi de nume care vor dăinui în mentalul uman ca paradigme, modele, călăuze spre Hristos. Mănăstirile românești au îndeplinit un rol important în istoria poporului și a bisericii românești. Două erau preocupările majore ale călugărilor: rugăciunea și munca. Rolul duhovnicesc (zidirea sufletească a credincioșilor), rolul cultural (scrieri, tipărituri,

publicații), activități artistice (zugrăvi de biserici, miniaturisti etc.), rolul social-umanitar (au sprijinit lupta poporului român pentru libertate națională și dreptate socială) sunt doar câteva aspecte în care monahismul românesc și mănăstirile ortodoxe românești s-au implicat față de poporul român dreptcredincios.

Mănăstirea „Sfânta Ana” de la Rohia, relativ tânără ca și entitate monastică, a fost, este și rămâne un izvor de credință, rugăciune și smerenie⁸. Spre această mireasmă duhovnicească s-au îndreptat pașii orfanului IOAN BIRDAȘ, în 1934, după terminarea școlii primare în satul natal. A fost primit cu multă duiosie de către vrednicul stareț de atunci – Gherontie Guțu-Basarabeanul. În anul 1936 a fost trimis la Seminarul Monahal de la Mănăstirea Cernica, pe care este silit din cauza vitregiei vremurilor să-l întrerupă în anul 1938 și să urmeze la Dej cursurile unei școli profesionale⁹.

La 1 aprilie 1941, conform documentului înregistrat cu numărul 82/20 iulie 1941, a revenit la Mănăstirea „Sfânta Ana”, hotărât, fiind condus de dragostea vieții călugărești... și solicită tunderea întru monah. Starețul Nifon Matei în ziua de marți, 22 iulie 1941, la Vecernie, a săvârșit tunderea fratelui Ioan Bârdaș întru monah, primind numele de călugărie EMILIAN¹⁰.

În data de 26 iulie 1941, Preasfințitul episcop Nicolae Colan al Clujului l-a hirotonit întru ierodiacon, iar duminică, 27 iulie 1941, întru ieromonah, pe seama Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia. În această calitate, datorită contextului sociopolitic, noul ieromonah a primit „ascultarea” (sarcina) de-a administra mai multe parohii din zonă, lipsite de preoți.

La 9 aprilie 1942, ieromonahul Emilian,

7 Cornelii Gherman, *Un fiu al satului Rohia, Preasfinția Sa Emilian Bârdaș, Episcopul Eparhiei Alba Iulia* (manuscris dactilografiat); datat: Baia Mare, ianuarie 1988, p. 3.

8 Emilian, Episcop de Alba Iulia, *Omagiul locurilor natale. Rohia și cei trei ctitori ai Mănăstirii „Sfânta Ana”*, în „Îndrumătorul pastoral”, I, 1977, p. 261; Justinian Chira, *Din istoria Mănăstirii „Sfânta Ana” de la Rohia. Începuturile*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 7-9, 1974, p. 409; Iustin Tira, *Izvorul Tămăduirii la Mănăstirea Rohia – Maramureș*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 7-9, 1979, p. 677-678; Nicolae Leșe, *Așezămintele monahale din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 7-8, 1980, p. 766; Serafim Man, *Mănăstirea Rohia – Maramureș*, Editura Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1981, p. 16; Constantin Bradea, *Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia 1926-1986*, în „Îndrumătorul bisericesc”, IX, 1986, p. 91; Emilian Bârdaș, Episcopul Caransebeșului, *Satul și Mănăstirea Rohia din Țara Lăpușului*, studiu monografic, Editura Diacon Coresi, Caransebeș, 1994, p. 11; Macarie Motogna, *Șematismul Protopopiatului Ortodox Român Lăpuș*, în „Ortodoxia Maramureșeană”, nr. 7, 2002, p. 323.

9 Toma Păunescu, Ion Berciu, *35 de ani întru slujirea Bisericii*, Alba Iulia, „Îndrumător pastoral” I, 1977, p. 97.

10 Arhiva Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia, documentul nr. 82/1941, luna iulie, 20 și documentul nr. 88/1941, luna iulie, 23.

conform documentelor: 26/1942, aprilie, 9; 27/1942, aprilie, 14 și 141/1959 din arhiva Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia, a fost transferat la Mănăstirea „Sfântul Ilie” din Toplița¹¹, administrând și în această zonă mai multe parohii vacante. În anul 1944 s-a înscris la Seminarul din Râmnicu-Vâlcea, secția monahală, devenind fiu duhovnicesc al Eparhiei Râmnicului și fiind distins cu rangul de protosinghel, de către episcopul Atanasie Dincă. S-a transferat apoi la Seminarul „Nifon Mitropolitul” din București, unde a obținut diploma de absolvire în 1948.

După absolvirea Seminarului, între anii 1948-1952 a urmat cursurile Institutului Teologic de Grad Universitar din București, unde a obținut licența în teologie cu media 9,80 și calificativul „Exceptional”¹². În timpul studiilor universitare a îndeplinit și unele ascultări ca: responsabil de internat la Școala de Cântăreți Bisericești de la Radu-Vodă, preot la Mănăstirea Călugăra – Oravița, starețul Mănăstirii „Martirii Neamului” din Baia de Arieș¹³, județul Alba, preot deservent la Catedrala Sfintei Patriarhii din București, de la 1 iulie 1953 până la 1 noiembrie 1957¹⁴, profesor la Școala Monahală a obștei patriarhale de la Mănăstirea Antim, București.

Primii ani de slujire în administrația bisericească – vicar administrativ la Episcopia Romanului și Hușilor

Conform temeiului nr. 8782/1957, Preacuviosul arhimandrit Emilian Birdaș a fost numit în postul de vicar eparhial al Eparhiei Romanului și Hușilor pe data de 1 noiembrie 1957¹⁵.

În activitatea desfășurată în cadrul Eparhiei Romanului și Hușilor a dovedit multă pricepere în ceea ce a privit cancelaria Episcopiei, dar și în probleme pastoral-misionare într-un context mai

puțin favorabil pentru Biserică. S-a distins și s-a impus prin răbdare, sinceritate, demnitate, inițiativă, apropiere față de preoți și credincioși. În anul 1973, Înaltpreasfințitul arhiepiscop Teofil al Clujului exprima următoarea apreciere: „În funcția de vicar la Roman, Preacuviosul arhimandrit Emilian Birdaș, a desfășurat o intensă activitate de îndrumare chibzuită a clerului și credincioșilor pe calea slujirii devotate a lui Dumnezeu și a omului, respectând deopotrivă, atât venerabilele noastre tradiții bisericești, cât și directivele înțelepte de zidire a unei noi vieți în Patria noastră iubită”¹⁶.

Conducător al Bisericii Fundaționale „Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române” din Alba Iulia¹⁷

Alba Iulia are o rezonanță magică în istoriografia noastră, cu o încărcătură materială și spirituală, căreia nu îi putem opune nimic comparabil. Prin incredibila continuitate de locuire, atât de evidentă din epoca romană și până în prezent, prin re folosirea castrului roman până în jurul anului 1700, prin faptul că în mod repetat a fost un centru de putere pentru o regiune cu limite geografice variabile, Alba Iulia este, fără îndoială, un sit unic. Cele mai semnificative momente din istoria acestor ținuturi izvorăsc sau, cel puțin, gravitează, în jurul Albei: a fost într-o perioadă locul cel mai important al provinciei romane, a fost centrul unei formațiuni politice locale și, poate al voievodului Transilvaniei, a jucat un rol strategic în extinderea regatului maghiar în zonă, devenind sediul Episcopiei Catolice a Transilvaniei, apoi centrul politic al Principatului și unul dintre cele mai importante centre militare habsburgice – pentru a nu puncta decât acele momente de vârf până în zorii epocii moderne¹⁸.

Cei care au avut șansa de-a înregistra în

11 Arhiva Mănăstirii „Sfântul Ilie Proorocul” – Toplița, județul Mureș, documentul nr. 45/1950, decembrie, 7.

12 Arhiva Institutului Teologic de Grad Universitar București, Rectoratul, documentul nr. 3082/1952, iulie, 4.

13 Arhiva Mitropoliei Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, copie, 2007, iulie, 4, arhivar Filip Ciprian Doru.

14 Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, Arhiepiscopia Bucureștilor, documentul nr. 23851/1958, ianuarie, 12.

15 Cronica bisericească. *Sfânta Episcopie a Romanului și Hușilor. Mișcări de personal la Centrul eparhial*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 1-2, 1958, p. 162.

16 Arhiepiscopul Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului, *Cuvânt la Solemnitatea instalării Preasfințitului episcop-vicar Emilian Rășinăreanu*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 9-10, 1973, p. 887.

17 Prin adresa nr. 6180/1963, emisă de Departamentul Cultelor – București, s-a comunicat Episcopiei Romanului și Hușilor – cabinetul Preasfințitului episcop Partenie Ciopron – că se recunoaște trecerea arhimandritului Birdaș Emilian din postul de vicar al Episcopiei Romanului și Hușilor, în postul vacant de conducător al bisericii fundamentale „Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române” din Alba Iulia, pe data de 1 iunie 1963.

18 Daniela Marcu Istrate, *Catedrala Romano-Catolică „Sfântul Mihail” și Palatul Episcopal din Alba Iulia: cercetări arheologice (2000-2002)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2008, p. 19.

memorie și pe rețină cadrul complexului Catedralei Încoronării în perioada 1963-1973 au termeni de comparație. Complexul Catedralei arăta mai degrabă „ca un monument istoric și de arhitectură lăsat în paragină”¹⁹. Cei „zece ani de noviciat” (1963-1973) la Alba Iulia au reprezentat o profundă provocare, însă, cu o „răbdare de fier”, arhimandritul Emilian a reușit să schimbe la față ceea ce găsisese în iunie 1963 la Catedrala Încoronării. Starea fizică a Catedralei, atât în interior, cât și în exterior era deteriorată. Mai mult, zona apropiată Catedralei, arăta cu totul impropriu: devenise pășunatul vitelor și loc de refugiu pentru păsările din gospodăriile vecinilor. În nenumărate rânduri s-a adresat autorităților locale pentru remedierea situației, exprimând disponibilitatea amenajării și păstrării zonei respective.

Arhimandritul Emilian a început demersurile către forurile ierarhice superioare, bisericești și de stat pentru stoparea fenomenului de degradare a clădirilor complexului Catedralei. Cu o abilitate admirabilă, folosea orice prilej în favoarea așezământului Catedralei, nutrind speranța redobândirii importanței de altădată. Evidențiem doar cinci aspecte care vor întări și justifica ceea ce s-a afirmat. Primul aspect este cel legat de recuperarea planului de ansamblu al Catedralei și incintei. Lipseau din arhiva Catedralei aceste elementare documente, vitale pentru orice instituție. Cel de-al doilea aspect reprezintă demersul făcut către Mitropolia Ardealului pentru a se găsi o modalitate de rezolvare ca să devină Catedrala „monument de cultură și arhitectură”. Al treilea aspect – preocuparea arhimandritului față de vechiul așezământ mitropolitan ortodox din Alba Iulia și speranța reafirmării acestuia. Cel de-al patrulea aspect îl reprezenta dorința și preocuparea arhimandritului Emilian de-a realiza o „Expoziție documentar-națională” a „Reîntregirii bisericești” din 1948. Ultimul din cele cinci aspecte îl reprezenta preocupările în plan cultural-istoric îndreptate spre ctitorii Catedralei Încoronării.

O simplă retrospectivă față de activitatea

arhimandritului Emilian în perioada 1963-1973, la Alba Iulia²⁰, poate constata o perseverență și abilită orientare pastoral-misionară în favoarea Catedralei Încoronării și a Reîntregirii.

Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu

Conform raportului Înaltpreasfințitului mitropolit Nicolae Mladin²¹, adresat Preafericitului patriarh Justinian, se poate observa demersul, fundamentat pe argumente sobre, realiste și verificabile, care oferă un deosebit prilej de-a cunoaște etapele de slujire și ascultare ale celui care avea să urce în jilțul arhieresc al Mitropoliei Ardealului în calitate și cu atribuții de episcop-vicar. În urma respectivului raport, Preafericitul patriarh Justinian, prin adresa nr. 9424/1973, august, 13, a comunicat Înaltpreasfințitului mitropolit Nicolae al Ardealului următoarele: „Sinodul Permanent și-a însușit propunerea și recomandarea Înaltpreasfinției Voastre, a întocmit cuvenitul proces-verbal și l-a înaintat Sfântului Sinod Plenar, pentru a fi inclus în ordinea de zi și de a se proceda la alegeri”. Comisia canonică, juridică și pentru disciplină a procedat la examinarea canonică și la cercetarea dosarului celui propus și, constatând întrunirea condițiilor, l-a propus Sfântului Sinod pentru alegerea și decernarea rangului de arhieru. În urma votării, cel propus a întrunit unanimitatea de voturi și a fost declarat ales. Pe baza acestei hotărâri s-a făcut demersul către Departamentul Cultelor spre a se interveni la forurile în drept pentru emiterea cuvenitului Decret.

Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România, prin Decretul nr. 385/1973, iulie, 10, a acordat recunoașterea pentru intrarea în funcție a noului ales în postul de episcop-vicar la Arhiepiscopia Alba Iuliei și Sibiului²². Solemnitatea recunoașterii alegerii noului ierarh a avut loc miercuri, 8 august 1973, la Departamentul Cultelor, unde s-a înmănat Decretul de recunoaștere.

Hirotonirea întru arhieru a fost programată pentru ziua de duminică, 2 septembrie 1973, în Catedrala Mitropolitană din Sibiu și a fost

19 Anghel Gheorghe, *De la vechea Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei la Episcopia de la Alba Iulia*, Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, Alba Iulia, 1993, p. 155.

20 Detalii a se vedea la: Pr. dr. Nicolae Bolea, pr. Virgil Bolea, *Episcopul Emilian și reînființarea scaunului vlădicesc de la Alba Iulia*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016, p. 53-82.

21 Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei și Sibiului, documentul nr. 4502/1973, luna iunie, 11.

22 *Ibidem*, documentul nr. 9424/1973, august, 13.

săvârșită de către Înaltpreasfințitul mitropolit Nicolae al Ardealului, împreună cu Înaltpreasfințitul arhiepiscop Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului și cu Preasfințitul Vasile al Oradiei, înconjurați de un sobor de slujitori bisericești.

Încheindu-se momentul religios, festiv și solemn din Catedrala Mitropolitană, la reședința mitropolitană a avut loc o recepție, în cursul căreia reprezentanții cultelor religioase, ai autorităților de Stat, ai clerului și credincioșilor au prezentat felicitări arhipăstorului Nicolae Mladin și au făcut urări călduroase primului său sftnic, Preasfințitului episcop-vicar Emilian Rășinăreanul.

Cât privește activitatea pastoral-misionară, Preasfințitul episcop-vicar Emilian s-a implicat plenar, dovedind un atașament total față de efortul și îndrumarea Înaltpreasfințitului mitropolit Nicolae. Preasfinția Sa, dintr-o rațiune și o maturitate a slujirii, era însoțit de slujitori de la Centrul Arhiepiscopiei, Institutul Teologic Universitar și Catedrala Mitropolitană, precum și de către un grup de studenți teologi, care cântau la strană și ofereau răspunsurile la Sfânta Liturghie, spre vădita desfătare suflească a credincioșilor. Cu prilejul fiecărei slujiri arhieresti, Preasfinția Sa rostea cuvinte adecvate de învățătură, menite să împrășteze în conștiința credincioșilor temeurile doctrinei Bisericii noastre drept-măritoare, evoca momente de seamă din trecutul Ortodoxiei străbune, chema pe credincioși la unitate și solidaritate în săvârșirea a tot lucru bun, lui Dumnezeu bine-plăcut și oamenilor de folos.

Implicarea episcopului-vicar Emilian Rășinăreanul în activitățile pastoral-misionare, economice și culturale din cadrul Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu erau tot mai evidente. Agenda pastorală extrem de încărcată și prezența sa în mijlocul preoților cu prilejul conferințelor pastoral-misionare și de orientare au constituit un real impuls în actul slujirii pentru preoțimea Arhiepiscopiei. Fiecare slujire arhierescă la care participa devenea o sărbătoare de suflet în comunitate, o mobilizare deosebită pentru reușita evenimentului, o frumoasă provocare la reconsiderarea portului românesc tradițional, mai ales în mediul rural, o adevărată emulație a spiritului de solidaritate și înviorare a sentimentului creștin ortodox.

Emilian Birdaș, întâiul episcop al reînființatei Episcopii Ortodoxe Române de Alba Iulia

Anul 1975 era sub nimbul unor aniversări. În dorința de a sublinia și pe linie bisericească aniversarea celor 375 ani de la Unirea celor trei țări române sub Mihai Viteazul și de a releva însemnătatea orașului Alba Iulia pentru istoria poporului român și pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul patriarh Justinian a propus refacerea Episcopiei Alba Iuliei, contribuind astfel la împlinirea unui deziderat mai vechi al Bisericii noastre (temei nr. 15098/1975) de la Cancelaria Sfântului Sinod). Sinodul Permanent, conform procesului-verbal încheiat în 8 octombrie 1975, a fost de acord cu propunerea Preafericitului patriarh Justinian, dar a hotărât ca problema refacerii Episcopiei Alba Iuliei să fie supusă Sfântului Sinod Plenar pentru a îndeplini procedurile statutare.

În data de 16 octombrie 1975, Sfântul Sinod s-a întrunit în ședință la Palatul Patriarhal din București, sub președinția Preafericitului patriarh Justinian. Ținând seama de importanța pe care orașul Alba Iulia o are pentru istoria poporului român și pentru istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania; prin faptul că în acest oraș a existat o mitropolie ortodoxă cu câteva decenii înainte de Mihai Viteazul și a dăinuit până în vremea uniției (desființată la 1701), mitropolie care a jucat un rol deosebit pe tărâm cultural, istoric și bisericesc, și că refacerea Episcopiei Alba Iuliei împlinește o necesitate și un vechi deziderat al Bisericii Ortodoxe Române; având în vedere acordul conducerii superioare de Stat, care a apreciat necesitatea aducerii unor modificări stării de fapt a Bisericii Ortodoxe Române și art. 59, al. e din Regulamentul organelor centrale din Patriarhia Română, la propunerea Comisiei canonice, juridice și pentru disciplină și în urma discuțiilor care au avut loc, Sfântul Sinod a hotărât refacerea Episcopiei Alba Iuliei ca eparhie sufragană a Mitropoliei Ardealului, cuprinzând județele: Alba, Mureș și Harghita²³.

Prin refacerea Episcopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia s-a adus, pe de-o parte, un bine-

23 *O sesiune memorabilă a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 9-10, 1975, p. 587; Emilian Birdaș, *Alba Iulia oraș bimilenar*, Editura Episcopiei Ortodoxe de Alba Iulia, 1978, p. 100; *Viața bisericească. Refacerea Episcopiei Alba Iuliei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 11-12, 1975, p. 1153-1154.

meritat omagiu orașului bimilenar, martor al atâtor evenimente dramatice din istoria poporului român, iar, pe de altă parte, s-a realizat continuarea tradiției împământenite cu 375 ani în urmă de către Mihai Viteazul, ca în cetatea Alba Iuliei să ființeze un scaun vlădicesc al românilor.

La solicitarea Înaltpreasfințitului mitropolit Nicolae al Ardealului, Preafericitul patriarh Justinian – pe temeiul art. 30, litera g. și art. 130 din Statutul de organizare și funcționare a Bisericii Ortodoxe Române – cu adresa nr. 18.403/1975, a convocat Colegiul Electoral Bisericesc pentru alegerea episcopului ortodox român al Alba Iuliei, pe data de duminică, 14 decembrie 1975, ora 13, în Sala sinodală a Palatului Patriarhal din capitala țării²⁴. Împlinindu-se și respectându-se procedurile legale și canonice, la sfârșit s-a constatat că Preasfințitul episcop vicar Emilian a întrunit unanimitatea voturilor exprimate.

Era în uzanța vremii și a regimului comunist ca ierarhii aleși să dobândească actul de recunoaștere din partea autorității statului. Astfel, în ziua de 20 ianuarie 1976, la Departamentul Cultelor – București, s-a desfășurat solemnitatea recunoașterii alegerii noului episcop ortodox român de Alba Iulia (alegerea cercetată canonic și aprobată de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința plenară).

Instalarea titularului refăcutei Eparhii a Alba Iuliei a avut loc în data de 25 ianuarie 1976, zi de duminică, în Catedrala Episcopală, într-o atmosferă de entuziasă bucurie duhovnicească. Solemnitatea instalării a fost sporită de prezența mitropolitului Moldovei și Sucevei, dr. Iustin Moiescu, ca delegat al Sfântului Sinod și al Preafericitului patriarh Justinian.

La încheierea Sfintei Liturghii, Înaltpreasfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului, în cuvântul rostit, a reliefat semnificația evenimentului pentru viața Bisericii Ortodoxe transilvănene și în special a Eparhiei nou refăcute în Alba Iulia, precum și îndatorirea chiriarhului ei de a păstra și întări unitatea de credință și de neam pe aceste vechi meleaguri străbune. De asemenea, mitropolitul Ardealului a exprimat cuvinte de mulțumire către reprezentanții autorităților centrale și

locale și cuvinte de prețuire reprezentanților celorlalte confesiuni creștine prezenți la această solemnitate.

Activitatea Preasfințitului Emilian ca ierarh titular al Episcopiei Alba Iuliei

Pentru organizarea noii eparhii, Preasfințitul Emilian și-a pus toată priceperea și energia în slujba acestei misiuni nobile. Totul a trebuit făcut de la început: recuperarea întregului spațiu și organizarea reședinței administrației episcopale, organizarea unei gospodării la schitul „Sfântul Ioan Botezătorul”, inventarierea patrimoniului mobil și imobil, cultural-național din eparhie, restaurarea și construirea de noi biserici. O atenție deosebită a acordat salvării și restaurării Mănăstirii Râmeț, unul din cele mai valoroase și mai vechi monumente de piatră ridicate de către slujitorii Bisericii românești din Transilvania. Pe de altă parte, episcopul Emilian a acordat o mare atenție editării și publicării de cărți având conținut religios, precum și valorificării zestrei culturale și patrimoniale a Eparhiei Alba Iuliei²⁵.

În Catedrala Episcopală din Alba Iulia s-a reaprins candela ortodoxiei și s-a reînviat tradiția slujbelor arhieresti, oficiate an de an cu soboare de preoți, îndeosebi la praznicele mari. La aceleași sfinte sărbători împărătești, mireasma Sfintei Liturghii arhieresti în catedrala Blajului, a Târgu-Mureșului și în cea din Miercurea-Ciuc întrunea sub cupolele lor pe credincioșii care mărturiseau unitatea de credință și de neam. Episcopul Emilian împărțea celor prezenți cuvinte de învățătură din dreapta credință, dar și îndemnuri pentru păstrarea tradițiilor străbune și trăirea în bună înțelegere cu ceilalți confrăți ai altor confesiuni.

Stăruința permanentă a episcopului Emilian față de activitatea pastoral-misionară a slujitorilor sfintelor altare a devenit o notă dominantă. S-a străduit, ca, pe lângă metodele tradiționale de pastorație, să facă tot mai prezentă în conștiința preoților îndatorirea lor, care, aplicată, să aducă un spor în îmbunătățirea activității spre folosul tuturor și, îndeosebi, pe linia păstrării unității de credință.

Contextul istoric și religios al Transilvaniei

24 *Readucerea la viață nouă a Episcopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 1-3, 1976, p. 24-25.

25 Gheorghe Anghel, *op. cit.*, p. 158-159

până în anul 1918, n-a fost generos pentru Biserica Ortodoxă Română. În pofida acestei realități, în vremea păstoririi episcopului Emilian s-au înregistrat un vizibil progres și o binecuvântată manifestare religioasă prilejuită de evenimentul hramului unei catedrale, biserici de enorie, mănăstiri și schituri²⁶.

În parcursul anilor de păstorie la Alba Iulia, ierarhul a făcut dovada unei sensibile deschideri, atât față de elevii seminariști, studenții teologi, preoții tineri și familiile lor, cât și față de preoții pensionari, preoții văduvi, preteșele văduve, dar fără a-i pierde din vedere pe enoriașii cu posibilități materiale modeste²⁷.

În sectorul economic al eparhiei, consemnăm doar câteva aspecte: din cele 154 biserici „monument istoric”, la un număr de 71 locașuri s-au întreprins lucrări; din totalul bisericilor existente în 1989, 732, la 205 s-au realizat lucrări masive de reparații; 68 biserici au fost pictate, 22 biserici se aflau în șantiere de pictură, iar 21 biserici erau pregătite pentru a începe pictura; s-au construit din temelie 72 biserici, s-au confecționat din nou 52 iconostase, iar alte 7 iconostase erau în lucru. De asemenea, în perioada respectivă, s-au construit 76 case parohiale, 7 case parohiale erau în șantier, iar 82 case parohiale au fost reparate capital²⁸.

Consemnăm doar câteva fraze cu referire la mănăstirea Râmeș. Despre această „vatră de spiritualitate ortodoxă” există o bogată bibliografie²⁹, iar studiile realizate sunt complementare, oferind fiecare detalii și argumente care, în final, se conturează într-un tot unitar, contribuind la creșterea prestigiului și importanței așezământului monahal. Mănăstirea Râmeș, vatră de spiritualitate ortodoxă, prin vechimea ei, reprezintă o mărturie grăitoare a trecutului vieții religioase ortodoxe românești înseși și, deci, a continuității noastre pe aceste meleaguri. Datorită preocupărilor culturale ale episcopului Emilian, în anul 1978 s-a descoperit pe al doilea strat de pictură numelui arhiepiscopului Ghelasie și anul 1377, ceea ce ne

determină să reconsiderăm o serie de date privitoare la trecutul său istoric și bisericesc. Numele arhiepiscopului Ghelasie este revelator al unei organizări superioare a Bisericii transilvănene, cu toate încercările prin care ea trecea la acea vreme, iar consemnarea numelui meșterului Mișu de la Crișul Alb este dovada capacității și maturității artistice a poporului român³⁰.

Ar fi un gest de impietate a nu enumera măcar o parte din multitudinea realizărilor de la această mănăstire, fără a încerca să descifrăm că-n spatele acestora, soborul măicuțelor de la Râmeș a spus întotdeauna un răspicat DA în fața ascultării, smereniei și slujirii și un categoric NU în fața oricărui ispite. Or, această simfonie și armonie spirituală s-au putut realiza prin dăruirea totală a maicii starețe Ierusalima, prin cuminența obștii monahale și prin înțelepciunea părintească a episcopului Emilian, care a vegheat permanent la bunul mers al acestei mănăstiri. În perioada episcopatului Preasfințitului Emilian s-au continuat și finalizat lucrările începute în 1973-1974, trapeza și chiliile de la poartă, noua stăreție și casa pentru oaspeți (1976), casa duhovnicilor și chiliile pentru monahii (1977), anexele gospodărești (1978) și arhondaricul din afara incintei (1979). În 1978 s-a introdus încălzirea centrală și apa și s-a făcut un început de amenajare a bibliotecii. La 29 iunie 1982, în entuziasmul pastoral-misionar al Vlădicului Emilian și după îndelungi sfaturi cu maica stareță Ierusalima și obștea mănăstirii, s-a pus piatra de temelie pentru noul locaș, care, după zece ani de jertfelnicie, a devenit „Catedrala Munților Apuseni”.

Eremitul locaș (vechea mănăstire), încărcat de vitregiile istoriei, dar împodobit cu rugăciunile atâtor suflete ale atâtor generații de rugători, din punct de vedere fizic dădea semne de oboseală, iar perpetuarea acestei stări eroda mereu structura sa. Soluția tehnică, după îndelungi consultări și cercetări, analize și propuneri, a fost ca edificiul să fie ridicat față de poziția în care se găsea, până la cota care elimina orice posibilitate de infiltrare

26 Detalii – vezi Pr. dr. Nicolae Bolea, pr. Virgil Bolea, *op. cit.*, p. 152-154.

27 *Ibidem*, p. 154-155.

28 *Ibidem*, p. 156-162.

29 *Ibidem*, p. 162-163, nota 327.

30 Episcop Emilian, *Mănăstirea Râmeș, vatră de spiritualitate ortodoxă*, în „Îndrumătorul Pastoral”, vol. V, 1981, p. 134-135.

a pânzei freatică în structura zidurilor edificiului. Biserica veche a mănăstirii a fost ridicată 2,08 m³¹.

În plan cultural, preocupările și activitatea episcopului Emilian au fost cel puțin ca și-n celelalte segmente de activitate. Ne vom limita în a consemna sumar doar trei lucrări de referință³²:

1. *Noul Testament de la Bălgrad – 1648*, al mitropolitului Simion Ștefan. Pregătirea pentru retipărire a început în 1978, reeditarea realizându-se în 1988. Cuvântul-înainte, realizat de către episcopul Emilian, vorbește de la sine despre zbaterea și osteneala sa, dar și despre perseverența și jefelnicia cu care și-a împodobit numele.

2. *Biserici de lemn monumente istorice din Eparhia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*, tipărită în 1987.

3. *Bucoavna – 1699*, reeditată în 1988.

La fiecare lucrare, dintre cele trei enumerate, au ostenit oameni consacrați, dar și contribuția ierarhului bălgrădean a fost pe măsură.

În pofida tuturor ostenețelor și realizărilor, s-a înregistrat un deznodământ nefast pentru episcopul Emilian la cumpăna anilor 1989/1990. A lăsat în grija ISTORIEI munca de 24 ani la Alba Iulia și a plecat. Despre perioada parcursă la Arad ca și arhiereu-vicar și apoi la Caransebeș, ca episcop eparhiot, relatările vor fi lapidare. Dacă pentru anii 1977-1989, în calitate de diacon, preot și protopop, am avut privilegiul să fiu mereu în preajma Preasfinției Sale, despre perioada următoare, până la trecerea la cele veșnice, posedăm doar informații la nivel de cercetare.

În aprilie 1990, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a aprobat numirea episcopului Emilian ca arhiereu-vicar al Eparhiei Aradului, iar la 12 iulie 1994, ca episcop titular al reînființatei Episcopii a Caransebeșului³³. În acești ultimi ani ai vieții a avut tăria muncii cărturărești pe lângă cea administrativ-pastorală. În anul 1992, Academia Română i-a acordat premiul „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, iar la 10 noiembrie 1992 a devenit membru de onoare al Academiei Române³⁴.

În scurtul timp de păstorire la Caransebeș, s-a impus atenției printr-o slujire neobosită și în condiții deloc ușoare. Datorită purtării sale de grijă, s-au pus temelile unor noi biserici (Caransebeș, Reșița, Poiana Mărului, Rusca, Teregova), au revăzut lumina tiparului „Foaia diecezană” și „Calendarul românului” și au fost editate două lucrări semnate de cel trecut la cele veșnice: *Monografia satului Rohia și Din adâncuri de vreme*.

În ziua de 5 aprilie 1996, episcopul Emilian a trecut la cele veșnice. Despre smeritele roade ale slujirii ierarhului Emilian au grăit cele trei zile de priveghere (5-8 aprilie) în care mii de credincioși din cuprinsul Episcopiei Caransebeșului și din alte colțuri ale țării s-au perindat prin fața catafalcului cu trupul neînsuflit al vlădicului săvârșit din viață, pentru a-i aduce un pios omagiu. Preoții eparhiei au oficiat, neîntrerupt, ritualul de priveghere, iar serviciul funerar s-a făcut în prezența unui însemnat număr de ierarhi, a unei mulțimi de preoți, călugări și credincioși.

În alocuțiunile rostite, vorbitorii au reliefat portretul religios-moral al episcopului Emilian. Înaltpreasfințitul mitropolit Nicolae al Banatului spunea printre altele: „Episcopia Caransebeșului întâmpină Praznicul Învierii Domnului sfâșiată de suferință. Ceea ce mângâie pe păstorii celui dispărut sunt faptele sale vrednice de pomenire”, iar Preasfințitul Justinian Chira, episcopul Maramureșului a spus: „După 1989 a urmat o perioadă de întristare și amărăciune în viața episcopului Emilian în urma plecării sale silite din scaunul vlădicesc de la Alba Iulia...”, dar a adăugat evidențind calitățile precum: dragostea de neam și țară, jertfa pentru apărarea credinței străbune, chibzuința și înțelepciunea, spiritul de fin observator al psihologiei umane, vrednicia în lucrarea pastoral-misionară³⁵.

Ierarhul Emilian Birdaș a fost înmormântat în Biserica „Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul” din Caransebeș, unde își doarme somnul de veci și cel dintâi episcop al Eparhiei, Ioan Popasu.

31 Pr. dr. Nicolae Bolea, pr. Virgil Bolea, *op. cit.*, p. 165-167 și notele 329-332.

32 Detalii – vezi: *Ibidem*, p. 167-176.

33 Tomosul de instalare emis de Mitropolia Banatului prin Înaltpreasfințitul mitropolit Nicolae Corneanu.

34 Pr. dr. Nicolae Bolea, pr. Virgil Bolea, *op. cit.*, p. 181., nota 351.

35 *Ibidem*, p. 181, nota 352.

Francisc Nistor

1908-1997

Mihai DĂNCUȘ

Istoria muzeografiei românești, ca de altfel istoria noastră în general, este lovită de sincope, de întreruperi bruște și, de cele mai multe ori dureroase, cu consecințe grave în ce privește o dezvoltare normală într-o comunitate firească și de aici, desigur, benefică¹.

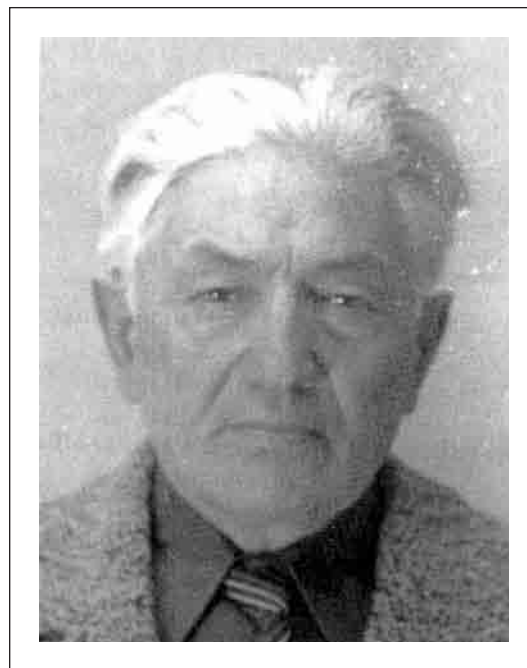
Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației a avut o asemenea istorie, marcată puternic de evenimente care au zguduit Europa în ultimele două secole.

Despre o mișcare muzeistică în zonă se poate vorbi încă de la finele secolului al XIX-lea, când intelectualitatea locală română și maghiară se implică în organizarea unui muzeu. Amintim pe dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Szilagy Istvan, Tit Bud, Varady Gabor și alții, care realizează primele colecții muzeale, iar după Primul Război Mondial subliniem efortul profesorului Gheorghe Vornicu, care realizează primul muzeu etnografic. Din păcate, cele două războaie au avut consecințe nefaste asupra soartei muzeelor și a colecțiilor muzeale.

Una din figurile de intelectuali care s-a impus în a doua jumătate a secolului al XX-lea, ca întemeietor în muzeologia maramureșeană și românească, a fost și directorul Francisc Nistor, de la a cărui naștere se împlinesc anul acesta (2018) 110 ani.

A plecat dintre noi la 31 octombrie 1997 cu câteva zile înainte de a împlini venerabila vârstă de 90 de ani, lăsând în urmă o viață de om și realizări pe măsură.

Cei 48 de ani petrecuți încadrat în muncă în diverse funcții sunt ani de dăruire, trăiți cu pasiune și cu multă dragoste de viață. S-a dăruit cu abnegație și spirit de răspundere în tot ce a făcut. Se pare că soarta i-a fost favorabilă, lucrând în

domenii care i-au fost dragi, care i-au fost aproape de inimă și suflet și în care s-a regăsit ca sensibilitate. Ultimii 20 de ani din viață i-a trăit intens ca director întemeietor al Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației.

Francisc Nistor s-a născut la 5 decembrie 1908 în Sighetul Marmației, într-o familie de țărani, din părinții Gheorghe și Iuliana, fiind unul din cei paisprezece copii ai acestora. Tatăl său a fost curator la Biserica Greco-Catolică din oraș.

Începe școala elementară în anul 1915. Ca majoritatea covârșitoare a copiilor români din oraș, urmează cursurile la Școala Confesională Greco-Catolică Română din Sighet, de altfel, singura școală românească, unde îl are ca dascăl pe Gheorghe Nemet, unul dintre intelectualii români care s-au afirmat în mișcarea de unire a Maramureșului cu Țara Mamă la 1 decembrie 1918.

1 Cu acest cuvânt își începe Mihai Dăncuș articolul *95 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, publicat în *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS II*, 2004, p. 209-2016. Tot aici este publicat și Programul Sesiunii de Comunicări pe teme de etnografie și folclor „Marmația 2003”, dedicat lui Francisc Nistor. Acest articol și cel intitulat *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor întemeietor al Muzeului Maramureșului*, publicat în *ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS VII* din 2009, p. 11-16, volum dedicat Centenarului nașterii lui Francisc Nistor, au fost preluate, ca formă și conținut, în prezentarea aceasta.

În anul 1920 începe să frecventeze cursurile Liceului „Dragoș-Vodă”, de unde se retrage în particular, în ultimele clase, iar mai târziu intră ca funcționar la Prefectura județeană. Își dă bacalaureatul la Satu Mare și se înscrie la Facultatea de Drept din Cernăuți, unde urmează aproape doi ani, cursuri fără frecvență, rămânând în continuare funcționar la prefectură. În toată această perioadă face sport, organizând competiții și chiar o școală de schi la Sighet. Este pasionat de natură și, desigur, de excursii. Activează în cadrul Turing Clubului Român, secția Maramureș cu sarcini de organizare și conducere, alături de prietenul său, profesorul pictor Traian Bilțiu-Dăncuș, alt pățimas al naturii, al sportului și excursiilor în munți.

La începutul anului 1936, profesorul Dimitrie Gusti îl împuternicește pe tânărul cercetător dr. Mihai Pop pentru a aduce în viitorul muzeu al satului românesc o biserică maramureșeană. Acesta apelează la prietenii săi de aici, Francisc Nistor și profesorul artist Traian Bilțiu-Dăncuș, care vor deveni în continuare colaboratorii Institutului Social Român pentru acțiunea de achiziții din Maramureș, implicându-se cu entuziasm și responsabilitate și în transferarea bisericii din Dragomirești în vederea restaurării în Muzeul Satului din București². În sensul acesta, la 26 martie 1936, Francisc Nistor trimite o scrisoare către Fundație, prin care solicită suma de 25.000 lei necesară pentru ca „să construim (o casă) una nouă. Casa se poate construi aici în oraș cu meșteri maramureșeni”. Această casă o propune pentru Muzeul Satului, deoarece „o casă fărănească care să corespundă cerințelor n-am găsit nicăieri spre vânzare”.

În continuarea scrisorii se referă la biserica din Dragomirești³.

În perioada celor 4 ani de ocupație horthystă (1940-1944), lucrează în comerț și ca fotograf privat, atingând în acest domeniu performanțe artistice deosebite.

În anul 1945, alături de alți intelectuali români care nu erau indiferenți față de soarta românilor din această zonă, imediat după retragerea armatelor, pleacă la București, pentru a aduce ajutoare alimentare și îmbrăcăminte maramureșenilor.

O notă în presă cu titlul „O delegație a Sfatului Național Român a sosit în capitală” din care făcea parte Ion Bilțiu Dăncuș, președinte, Ghe. Iusco, secretar general și Petru Mihalyi, membru în Sfat a luat legătura cu cealaltă delegație, respectiv Traian Bilțiu-Dăncuș, ing. I. Coman și Francisc Nistor. Ambele delegații au fost primite de dl. Ionel Pop, comisar pentru Transilvania. S-au întâlnit apoi cu Dl. Ilie Lazăr. Iată-l pe Francisc Nistor la București după ajutoare pentru Maramureș.

I. Bilțiu Dăncuș dă o dispoziție în scris prin care, printre altele, dispune ca Francisc Nistor să predea hainele (ajutoare), să aștepte și să le ducă cu mașina. Ion Bilțiu Dăncuș le spune că: „Eu pot fi aflat la Cluj, Școala Normală sau la Guță Dăncuș, str. Miko, 54”. Iată-i împreună pe marii patrioți pentru cauza maramureșenilor⁴.

Am evocat această situație pentru a vedea implicarea socială responsabilă a intelectualilor români din Maramureș între care frecvent îl întâlnim și pe Francisc Nistor.

După război, Francisc Nistor își reia activitatea cu mult entuziasm, pornind o acțiune de reorganizare a turismului în Maramureș. Inventariază bazele turistice (cabane, refugii etc.), rămase după război și vine cu soluții optime pentru reorganizarea și repunerea în funcțiune a turismului în zonă. De fapt, este una dintre activitățile importante în care s-a implicat, investind multă imaginație, pasiune și muncă efectivă pe care a desfășurat-o într-o lungă perioadă, încă din anii 1930 până după război⁵. La vremea aceea tinerii intelectuali români s-au implicat masiv în acti-

2 Aurelia Tudor, *Despre un monument transferat în Muzeul Satului în urmă cu 66 de ani – biserica din Dragomirești Maramureș*, în „ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS II”, 2004, Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, p. 363-387.

3 *Ibidem*, p. 371; Arhiva Muzeului Satului București, Fond Dimitrie Gusti, Dosar XIV, p. 2.

4 Nota de presă precum și Dispoziția în manuscris se află în arhiva familiei Dăncuș. Între Ion Bilțiu-Dăncuș și Gheorghe Dăncuș a fost o relație specială. O perioadă I. Bilțiu-Dăncuș a locuit la Cluj, str. Miko 54, la Gheorghe Dăncuș. Încrederea între acești mari patrioți este dovedită și de faptul că I. Bilțiu Dăncuș i-a dat lui Gh. Dăncuș documentele originale ale Unirii Maramureșului cu Țara să le copieze spre păstrare. Vezi fondul „Gheorghe Dăncuș” de la Arhivele Naționale din Cluj-Napoca, semnalat nouă de dr. Livia Ardelean.

5 În acest sens, îmi amintesc numeroase momente când am stat împreună până seara târziu, când îmi relata preocupările și zbaterele sale în organizarea turismului în zonă. Pregătea atunci răspunsuri la întrebările redacției cu privire la lucrarea *Turismul românesc în Maramureș* pentru o *Enciclopedie turistică românească*.

vități turistice. După modelul german, alogeni din oraș, la sfârșit de săptămână, ieșeau în natură. Astfel, și tinerii români se organizează într-o activitate amplă ce cuprinde întreg Maramureșul nu doar împrejurimile orașului.

În cadrul Turing Clubului României, al cărui secretar general era profesorul Valeriu Pușcariu de la Universitatea din Cluj, se înființează la 2 iulie 1934 Secția a VII-a a Turing Clubului României, „Maramureș” cu sediul la Sighet.

Pentru activitatea specială în domeniul turismului, pasiunea deosebită pentru excursii în munți, pe care-i cunoștea mai bine ca oricine, pentru extraordinarele conferințe despre frumusețile Maramureșului, dublate uneori de proiecții de diapozitive, făcute de Francisc Nistor, Traian Bîlțiu Dăncuș a fost ales ca președinte al Secției a VII-a Maramureș a Turing Clubului, iar Francisc Nistor în calitate de secretar al acesteia.

Începând din anul 1938, deoarece pictorul Traian Bîlțiu Dăncuș se implică în activitatea de creație în București, Francisc Nistor preia funcția de președinte a Secției a VII-a. Iată că Francisc Nistor își consacră turismului din Maramureș ani frumoși din viață.

Terezia B. Tătaru îi face lui Francisc Nistor un „portret” pe care-l publică în cartea sa, *Maramureș – mândria și durerea noastră*. Aici, pe lângă principalele date biografice, notează și

câteva dintre acțiunile în domeniul organizării turismului maramureșean: „... în 1937 existau 160 de poteci marcate în Munții Gutâi, Regiunea Sighet-Izvoare, în Carpații Păduroși, iar în anul următor s-a făcut marcajul de la Prislop la Puzdrela, la Pietrosul Mare (2305) cu coborâre spre Borșa”⁶. Tot sub îndrumarea Turing Clubului României s-au construit cabane și adăposturi pentru turiști și schiori. În vara anului 1939, la 20 august, s-a inaugurat Cabana „Bogdan-Vodă” de pe Pasul Prislop (1.413m) la 24 kilometri de Borșa și la 29 kilometri de Cârlibaba-Iacobeni, cu 8 camere și o mansardă, unde se puteau adăposti 40 de persoane. Cabana a fost construită din lemn după planul artistului pictor Traian Bîlțiu-Dăncuș. În aceeași vară Cabana a fost vizitată de M.S. Regele Mihai, pe atunci Mare Voievod de Alba Iulia⁷. Încă în anul 1969, când au adăpostit aici participanții la Consfătuirea Națională de Geobotanică, cabana exista. Apoi... a dispărut... și odată cu ea un segment de istorie. Încercările lui Francisc Nistor de a se implica în mișcarea turistică după război, s-au dovedit zadarnice. Ar fi fost mai bun „manager”..., era priceput și în turism și în componenta sa comercială și, desigur, în cea culturală.

Datorită conjuncturii politice și prieteniei cu Gheorghe Dăncuș de la Cluj, a îmbrățișat muzeologia etnografică și a excelat.

Francisc Nistor colindând după obiecte muzeale pe Valea Bradovei, Bârsana și împreună cu George Anania (Inspector Muzeu în Ministerul Culturii) și Sabin Șainelic (Muzeul Baia Mare), pe Dobăieș, în punctul marcat cu bornă militară. Astăzi, pe acest loc, este biserica monument adusă din Oncești (1974). Fotografii de Mihai Dăncuș.

6 Terezia B. Tătaru, *Maramureș – mândria și durerea noastră*, vol. II, Editura Gutinul, Baia Mare, 2001.

7 *Ibidem*, p. 24.

Lipsa acută de cadre didactice după război îl face să intre în învățământ ca profesor suplinitor de educație fizică la liceul sighetean, începând din 1947. Aici desfășoară o activitate prodigioasă, rămânând în memoria claselor de elevi pe care i-a instruit.

Începând din anul 1954, la îndemnul și sub îndrumarea prietenului său Gheorghe Dăncuș, Francisc Nistor, după cum ne-a mărturisit și cum reiese din corespondența sa, începe cu pasiune și asiduitate o campanie de peregrinări prin satele Maramureșului pentru achiziționarea de obiecte etnografice – la început în mod privat apoi oficial, acțiuni care va duce la refacerea nucleului colecțiilor Muzeului Maramureșului care s-au risipit odată cu intrarea armatelor de ocupație maghiare în Sighet, după 1940 și ocuparea teritoriului Maramureșului, ca efect al Dictatului de la Viena.

Cu ranița în spate și aparatul de fotografiat la gât, pe jos sau cu bicicleta, cutreieră satele zonei, aducând acasă, la început, și apoi în muzeu, piese etnografice și de artă populară de mare valoare care se vor constitui în colecțiile ce vor forma viitorul muzeu. Începând din anul 1956 funcționează legal ca angajat al Muzeului Maramureșean cu schemă funcțională și buget. Deci, considerăm că aceasta este data reînființării muzeului după război. În anul 1957, în câteva săli de la etajul clădirii unde se află cinematograful, împreună cu arhitectul Peter Dezideriu, deschide prima expoziție a muzeului. Sunt expuse obiecte de mare valoare din colecția personală, care, mai târziu, vor intra în patrimoniul muzeului prin achiziție. Dominant sunt expuse obiecte etnografice (stâlpi de porți, uși de șură, toate ornamentate printr-o sculptură în lemn specifică), lăzi de zestre, podișoare, scaune, mese, cuiere, fragmente de arhitectură, ceramică (de valea Izei, de Vama, de Săcel, dar și de Baia Mare și Lăpuș), icoane pe lemn, uși de altar, prapori, mobilier de biserică, icoane pe sticlă. O pondere specială o au coavoarele cu coloranți naturali (secolele XVIII și XIX) și obiectele textile specifice zonei (ștergări de rudă, de icoane, fețe de pernă și de masă etc.).

Ziarul ce apărea la Sighet „Viața liberă”, Anul VIII, nr. 357, vineri, 16 august, 1957 publică un articol intitulat „Comoara Maramureșului”, datorat lui Miron Popovici (ziarist cu veleități literare, fost membru al cenaclului „Eugen

Lovinescu” din București, frate cu academicianul Călin Popovici).

Articolul este o amplă pledoarie asupra valorilor culturii populare din Maramureș, la început cu trimiteri la istoria multimilenară a zonei, ca apoi să se oprească la importanța înființării Muzeului Maramureșului: „Este un merit deosebit, înființarea acestui muzeu în care s-a reușit să se adune un material destul de bogat, privitor la trecutul acestei regiuni. Acest material, care poate forma miezul unei viitoare și sistematice cercetări istorico-etnografice a regiunii, [...] se găsește expus sistematic, grupat pe sectoare caracteristice și poate oferi vizitatorului o imagine a trecutului și simțului artistic al țărănimii din Maramureș”.

Articolul prezintă succint principalele sectoare ale muzeului: păstoritul ca ocupație de bază, obiectele casnice, obiectele religioase (colecții de icoane vechi pe lemn și pe sticlă, mobilier bisericesc – strana specială – „uimitoare prin simplitatea ei”, suita de fotografii a tuturor bisericilor de lemn maramureșene „pline de grație, fășnind parcă în sus prin acele turnuri în săgeată, unice Maramureșului”. Miron Popovici evidențiază realizarea artistică a fotografiilor ce completează expunerea și care pun în evidență măiestria acestui meșteșug în care a excelat Francisc Nistor, care se considera „în primul rând un artist fotograf”. Fotografiile „îți pun în față tipuri de porți sau stâlpi de cerdac”, dar și portrete de țărani, imagini de sate etc., etc.

În muzeu un loc special îl ocupă covorul maramureșean cu un „colorit domol, sobru, cam închis, unde contrastele nu sunt prea puternice...”. Autorul articolului constată că „Muzeul nu este decât la începutul activității”, că „istoricii, etnografii și arheologii s-au preocupat prea puțin de această regiune”. Finalul articolului conchide: „Sub priceputa conducere a directorului Nistor, cu sprijinul instituțiilor culturale și al tuturor oamenilor muncii, Muzeul Maramureșului va putea să-și dezvolte mereu activitatea în viitor, contribuind astfel la o mai adâncă cunoaștere a trecutului poporului nostru”.

*

De fapt ce este această „Comoară a Maramureșului”? Este însuși Muzeul Maramureșean, cum l-a numit Francisc Nistor într-o primă expoziție permanentă, reorganizat după război. Sau cum l-am numit noi, Muzeul Maramureșean –

Ctitoria Nistor. Astfel, Francisc Nistor după al II-lea Război având o contribuție specială și deosebită la refacerea Muzeului Maramureșean, fiind primul director după război, deci „director întemeietor”, alături de Gheorghe Vornicu, care a întemeiat Muzeul Maramureșean după Primul Război, respectiv în anul 1926. Trebuie să notăm că Francisc Nistor a ținut legătura cu prietenul său Gheorghe Dăncuș de la Cluj, care-l determină să aprofundeze problema culturii populare și-l îndeamnă să cerceteze satele și din această perspectivă. Peregrinează prin satele Maramureșului, cu aparatul de fotografiat la gât dar, de data aceasta, și cu gândul de a depista și achiziționa obiectele de valoare etnografică și de artă populară din satele Maramureșului, ceea ce și face. La început a făcut o colecție personală, iar din anul 1956 adună, achiziționează și reface colecțiile viitorului Muzeu Maramureșean. De acum începe relația cu arhitectul Peter Dezideriu, care va deveni muzeograf, fiind format la Cluj, unde, printre alții, l-a avut ca profesor și pe dr. Koș Karol. Francisc Nistor fotografiază, iar arh. Peter Dezideriu desenează porțile și vranițele Maramureșului (pe care le va publica Nistor într-o carte excepțională), dar desenează și principalele case și elemente de arhitectură de pe văile Maramureșului, desene pe care le va expune în muzeul deschis în 1957.

În anul 1968, secondat de arhitectul Peter Dezideriu, propune organizarea Muzeului Etnografic cu expunere pavilionară și în aer liber în complexul de clădiri din Piața Libertății, nr. 15. În acest sens comandă un proiect Institutului de Proiectări de la Baia Mare. Se realizează proiectul. Acesta implică organizarea expoziției de bază, depozite, birouri etc., în clădirea principală, iar muzeul în aer liber era propus să se facă în curtea clădirii de sediu (și a Bisericii Romano-Catolice). Pentru muzeul în aer liber se propunea expunerea a 7 porți într-o succesiune pe alea de acces dinspre stradă, spre curtea mare, iar aici în curte și în grădină se propunea restaurarea a 4 gospodării cu case și acareturi, precum și două stâne.

*

După închiderea Muzeului (1968), deschis în anul 1957, care a funcționat în încăperile de la etajul clădirii Cinematografului Muncitoresc (fostul Cazinou al Armatei), Francisc Nistor încearcă să găsească soluții pentru așezarea definitivă și într-o formă adecvată a acestei instituții patrimoniale. Mutat fiind întreg patrimoniul mu-

zeului în dependențele din curtea fostului sediu PCR, urgența rezolvării unui spațiu adecvat era iminentă. În dorința de rezolvare, Francisc Nistor, la 24 martie 1968, înaintează Consiliului Popular al Județului Maramureș un memoriu cu nr. 15/1968, prin care spune că „în urma cererii verbale a sa, află că s-a aprobat complexul de clădiri și spațiile exterioare aferente din Piața Libertății nr.15 pentru muzeu. Memoriul cuprinde planul clădirilor precum și „planul tematic al muzeului etnografic”, iar în partea a doua dă și „planul tematic-proiect” al secției de științele naturii (ce-l de al doilea elaborat de muzeograful Bereș Iosif, nou angajat pentru Secția de științele naturii).

Redăm sintetic concepția de organizare și amenajare a muzeului propusă de Francisc Nistor secondat de muzeograful arhitect Peter Dezideriu. În spiritul vremii, Francisc Nistor consideră că „cercetarea și prezentarea vechiului în contrast cu epoca nouă, este una din cele mai importante sarcini ale muzeului nostru”. În privința structurii tematice, aceasta este preluată în mare după cea a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj, astfel: prezentarea „ocupațiilor străvechi”: culesul din natură, albinăritul, pescuitul, vânătoarea, apoi prezentarea păstoritului (organizarea și construcția stânei etc., aceasta impunând necesitatea prezentării lor în „aer liber”, deci era nevoie de spațiu/teren, arhitectura, case, acareturi, dar și industriile țărănești (oloinițe, mori, pive).

În continuarea memoriului Francisc Nistor conchide: „Dacă Muzeul nostru nu va fi ajutat, atât moral, cât și material, ca să mai putem cumpăra câteva piese – din cele mai reprezentative, înainte de dispariția lor, și de a le putea așeza în condițiuni optime în incinta sau în grădina muzeului, vor dispărea fără urmă cele mai valoroase obiecte. Dar pentru a le putea adăposti aceste obiecte avem nevoie de o clădire cu curte și grădină mai spațioasă ... Din acest motiv am cerut clădirea în care este internatul «Școlii (sic!) Casei de Copii Școlari». Piața Libertății nr. 15”.

De fapt, este vorba de un complex de clădiri ce flanchează Biserica Romano-Catolică dominant cu fațadele în Piața Libertății și cu prelungiri pe str. Plevnei. Curtea bisericii, respectiv fosta Casă de Copii și superba grădină cu pomi fructiferi de o mare varietate, care se desfășoară până la limita cu curtea Liceului „Dragoș-Vodă”, care clădire ca și terenurile, a aparținut Ordinului Catolic al Piariștilor; toate acestea le preconiza

Dr. Cornel Irimie – Muzeul Astra Sibiu, Francisc Nistor – Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, D-na Ana Grama – Sibiu, dr. Mihai Dăncuș – Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, dr. Corneliu Bucur – Muzeul Astra Sibiu, în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetul Marmației la Conferința AEMAL din 1981 și deschiderea Muzeului Satului din Sighetul Marmației. Fotografie din Arhiva Mihai Dăncuș

Francisc Nistor ca spații adecvate pentru organizarea muzeului pe care-l vedea astfel:

„La etajul clădirii se va așeza în 14 camere expoziția permanentă (etnografică – n.n.). În curte, împărțită în două, și în grădină se vor așeza diferitele gospodării valoroase din punctul de vedere al arhitecturii populare: de pe Iza, Mara și Cosău (se prevedeau 4 gospodării, – n.n.). Asemenea, diferite tipuri de rășnițe și oloiernețe, diferite sisteme de stâne (două – n.n.), diferite tipuri de porți (șapte – n.n.) și garduri împletite din nuiele. Aceste obiecte vor fi așezate în curte și grădină, ce se vor transforma, într-un parc cu bănci pe care se vor putea așeza vizitatorii”.

Se mai preconizau la parter săli pentru expoziții temporare, pentru proiecții de filme documentare, conferințe, ateliere de restaurare lemn și textile, laborator foto.

Tot în această clădire, la parter, se preconiza organizarea Expoziției permanente a Secției de științele naturii nou înființate (1968) de muzeograful Bereș Iosif care, mai târziu, va deveni unul din marii specialiști ai domeniului pe plan național.

În 1969, după discuții și frământări, abandonează acest proiect, muzeul etnografic pavilionar primind pentru organizare clădirea din str. Bogdan-Vodă, nr. 1, unde în 26 decembrie 1971 se deschide expoziția de bază (în forma actuală).

Pentru muzeul în aer liber se va găsi, cu multă greutate, terenul de pe dealul Dobăieș, unde se începe organizarea acestuia în 1972, când se elaborează tematica și proiectul, iar în 1974 se restaurează primele două case. În toate aceste acțiuni și zbateri Francisc Nistor îl implică și pe tânărul de atunci, muzeograful Mihai Dăncuș care i se alătură cu forță și devotament începând din iunie 1969 (lucra pentru muzeu din 1968, dar s-a legalizat abia după un an).

Problema cea mai mare era găsirea terenului necesar pentru amplasarea Muzeului în Aer Liber al Maramureșului.

Suntem convinși că Francisc Nistor era conștient de importanța realizării acestui muzeu, de necesitatea imperioasă de a salva de la dispariție, atât o

splendidă arhitectură populară, cât și instalațiile tehnice și alte valori specifice. Așa se explică faptul că, încă de la finele anului 1964, se interesează să-și aducă un colaborator care să-l ajute în realizarea planurilor lui. Astfel, vine la muzeu în anul 1968, ca tânăr muzeograf, Mihai Dăncuș, autorul acestor rânduri, familiarizat deja cu specificul muncii de muzeograf etnograf, lucrând în învățământ sub îndrumarea prof. dr. Dumitru Pop de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și realizând Muzeul Școlar de la Bârsana. Acesta a contribuit esențial în perioada studenției și la îmbogățirea colecției etnografice (micul muzeu) de la Facultatea de Filologie din Cluj-Napoca, realizată sub îndrumarea marelui folclorist, prof. univ. dr. Dumitru Pop.

După găsirea terenului și hotărârea ca zona Dobăieș să fie locul pentru muzeul în aer liber, au început demersurile în care a fost implicat total și Mihai Dăncuș. Astfel, cu nr. 537/1972 în data de 20 noiembrie s-a întocmit un memoriu către Consiliul Culturii și Educației Socialiste (Ministerul Culturii) semnat de Francisc Nistor (care era directorul muzeului), prin care solicitam aprobarea proiectului pe care l-am înaintat. Am dus personal „memoriul” și proiectul la prof. Tamara Dobrin, care era ministrul adjunct responsabil cu patrimoniul. Nu l-a primit⁸. Tot atunci Francisc

8 Era foarte frig în clădire și chiar în biroul ministerial. Tamara Dobrin stătea în birou, cu un mantou de blană pe umeri. S-a ridicat de la birou, m-a luat de braț și m-a condus afară pe coridor, unde mi-a spus: „Dăncușule, ia-ți dosarele și du-te acasă și fă ce poți. Dacă le lași aici, n-o să mai faci nimic!” La discuție a fost de față și dr. Ioan Oprea care m-a susținut.

Nistor semnează un mic memoriu-adresă (nr. 554/1972) către Comisia Monumentelor Istorice prin care, în final, cere: „Vă rugăm să le luați sub patronajul Dvs. și în felul acesta să ne acordați sprijin material și moral în realizarea dezideratului propus”. Desigur, aici se referă la casele și instalațiile tehnice care, prin valoarea lor, erau de interes național și în pericol de distrugere și dispariție.

Demersurile și zbatările lui Francisc Nistor, precum și ale unicului său colaborator au fost multe și pline de amărăciuni, dar în final, cu izbândă.

La 23 aprilie 1975, conform Deciziei Consiliului Popular al municipiului, se instituie o comisie ce grupează cele patru instituții interesate: Consiliul local, Stațiunea Experimentală Zootehnică Sighetul Marmației, C.A.P. „IZA” și Muzeul Maramureșului (reprezentat prin Francisc Nistor, M. Dăncuș, P. Bledea). S-a delimitat terenul conform deciziilor 190/1973 (Consiliul Municipal Sighetul Marmației) și nr. 184/1973 (Comitetul Executiv al Consiliului Județean Maramureș). Problema se considera încheiată. Dar nu a fost să fie.

După decembrie 1989, se redeschid procese de revendicări privind terenul etc., etc., dar Francisc Nistor, chiar dacă nutrea un gând amar, era, totuși, scutit de data aceasta, fiind pensionar încă din 1977.

La centenarul nașterii lui Francisc Nistor, despre „întemeietorul muzeului”, înaintașul meu, spuneam: „A fost o figură emblematică a Maramureșului. A cunoscut în lunga sa viață pleiada marilor intelectuali ai Maramureșului, dar și remarcabile personalități ale culturii naționale. A cunoscut, ca nimeni altul, Maramureșul cu frumusețile lui naturale, dar și pe minunații țărani ai satelor, pe care le-a străbătut de-a lungul vieții”⁹.

Domnul Nistor a rămas în memoria contemporanilor săi ca Feri Baci. A iubit țărani, a iubit copiii, a iubit femeile frumoase – în perioada interbelică era considerat în cercurile sighetene ca un „dandy”, s-a căsătorit greu și târziu cu doamna Clemansa Teodorescu.

Era foarte glumeț cu cei din jur, iar sintagmele sale rămân peste timp ca o pecete a personalității: „— Ce faci Feri?” Îl întrebau cunoscuții. „— Bine! Ca jidu' în boldul gol!”

A fost un bărbat frumos, înalt, voinic, cu un corp athletic. De fapt, toată viața a făcut sport, a iubit natura, fiind mare cunoscător al munților noștri. A fost și un schior desăvârșit, ceea ce l-a determinat să deschidă la Sighet, în perioada interbelică, „o școală de schi”.

Am colindat împreună văile și toate satele Maramureșului pe jos, răbdând foame și sete..., dar o făceam cu mare plăcere.

Pentru memoria celui care a fost Francisc Nistor, în Muzeul Etnografic al Maramureșului din centrul orașului i-am expus portretul la intrare, ca director întemeietor după război, alături de portretul profesorului Vornicu, care a întemeiat primul muzeu etnografic al Maramureșului (1926), iar „sala coloanelor”, unde sunt expuse elemente de arhitectură tradițională și celebrii stâlpi de porți am denumit-o „Sala Francisc Nistor”. Am dat această denumire, deoarece Francisc Nistor a cercetat mult „porțile maramureșene”, dând o lucrare de sinteză pe această temă *Poarta maramureșeană* (Editura Sport-Turism, București 1977), la care a contribuit cu desene de mare acuratețe arhitectul Peter Dezideriu.

Anii de după Revoluția din decembrie 1989 ne-au permis tipărirea anuarului Muzeului Maramureșean cu titlul *Acta Musei Maramorosiensis*.

Dacă primul volum (508 p.) l-am dedicat „celui care a fost mentorul nostru spiritual, magisterul nostru Mihai Pop” la împlinirea a 95 de ani de la naștere, volumul al doilea, pe anul 2004, l-am dedicat „memoriei celui care a fost Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșean – la 95 de ani de la naștere”. Volumul *Acta Musei Maramorosiensis* pe anul 2008 (524 p.) „este dedicat memoriei directorului întemeietor al Muzeului Maramureșean de după Război, Francisc Nistor, la împlinirea a 100 de ani de la naștere”.

În ultimul mandat de primar al Doamnei Eugenia Godja, am propus Consiliului Local acordarea numelui de Francisc Nistor unei străzi din municipiul Sighetul Marmației. În urma propunerii și pledoariei noastre, toți consilierii au fost de acord, dar încă nu s-a validat propunerea. Ne-am bucurat că, totuși, s-a acceptat. Totodată, am fost onorat să fac cuvântul de *laudatio* la acordarea titlului de cetățean de onoare al muni-

9 Mihai Dăncuș, *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, în *Acta Musei Maramorosiensis VII*, Sighetul Marmației, 2009, p. 11-16.

cipiului Sighetul Marmăției lui Francisc Nistor, la 3 noiembrie 1995.

*

Publică fotografii artistice de mare rafinement, dovedind o deosebită sensibilitate și un talent special în toate albumele tipărite în județul Maramureș, precum și în reviste de specialitate și de cultură și în presa județeană și locală.

În toată această perioadă, Francisc Nistor, în drumurile prin zonă a depistat mai multe obiecte și chiar tezaur arheologice, în special din epoca bronzului, toate descoperiri întâmplătoare, dar de mare valoare. Mai târziu le va publica împreună cu dr. Alexandru Vulpe (vezi lista de lucrări) și la semnalările sale se vor face săpături arheologice (Dealul Cetății din Sighet ș.a.). De altfel, Francisc Nistor ne mărturisea că a activat în domeniul arheologiei, cel puțin tot atât cât în etnografie.

De-a lungul zecilor de ani, realizează o adevărată arhivă fotografică, immortalizând personalități din istoria locală, momente istorice pe care le-a trăit, schimbările care s-au produs în satele și orașele Maramureșului, piese de etnografie.

Putem conchide că Francisc Nistor a realizat o adevărată enciclopedie fotografică a Maramureșului. În efortul de a descoperi valorile etnografice, a beneficiat de sprijinul și îndrumarea amicală ale unor mari personalități ale domeniului care au cercetat zona: Paul Petrescu și

Paul H. Stahl, Tancred Bănățeanu, Elena Secoșan, Boris Zderciuc, Gheorghe Dăncuș, Mihai Pop, Georgeta Stoica, I. D. Ștefănescu, Cornel Irimie, dar și ale unor arheologi și istorici de prestigiu (dr. Radu Popa, prof. dr. Alexandru Vulpe, prof. dr. Kurt Horedt ș.a.).

În anul 1976, după 48 de ani de muncă, din care 20 în cadrul Muzeului Maramureșean ca director, Francisc Nistor intră în pensie (postul de director fiind „vânat” de unii activiști P.C.R.). Autorul acestor rânduri a fost unul dintre puținii apropiați ai lui Francisc Nistor, considerându-l ca un membru al familiei. De aceea l-am însoțit în toate peregrinările prin satele Maramureșului, ani la rând mergând pe jos, și uneori cu ocazii, depistând, achiziționând și aducând în muzeu sute și mii de obiecte patrimoniale. Aș face aici o notă specială. Maramureșul s-a bucurat, încă dinaintea de Primul Război și apoi în perioada interbelică, de un anumit renume. Amintim, în acest sens, cercetările făcute de Tache Papahagi, Gheorghe Dăncuș, Alexandru Filipașcu, Ioan Mihalyi de Apșa, Petru Lenghel Izanu, dar și părintele Ion Bârlea și pr. Alexandru Ciplea, Tiberiu Brediceanu, Bela Bartok, Varodyi Gabor, Szilaghyi Istvan, Tit Bud. După Război, cele mai reprezentative personalități ale țării: universitari, cercetători academici, muzeografi ș.a., pe care i-am amintit mai sus. Francisc Nistor a fost atent la cercetările acestora. A fost foarte atent mai ales la semnalările, privind arhitectura tradițională a Maramureșului, făcute de Paul Petrescu, Paul H. Stahl, Gheorghe Focșa, Boris Zderciuc, Gheorghe Dăncuș.

A urmat indicațiile și sugestiile lui Gheorghe Dăncuș de la Cluj, privind necesitatea imperioasă de a achiziționa unele case de pe Valea Cosăului. Până mai ieri, s-a păstrat în dosarul fostei școli confesionale din Bârsana scrisoarea lui Gheorghe Dăncuș prin care-l îndeamnă pe Francisc Nistor să o cumpere pentru muzeu, fiind unicat național. Scrisoarea a dispărut...

A urmărit și cercetările privind instalațiile tehnice țărănești întreprinse în zonă de către dr. Cornel Irimie și echipa sa, la care s-a implicat și Mihai Dăncuș din partea Muzeului din Sighet. Desigur că rezultatele cercetărilor acestora dar și cercetările noastre (în special) au consti-

În casa Ilea din Muzeul Satului: Francisc Nistor (primul din stânga), I. H. Ciubotaru, prof. dr. Mihai Pop, dr. Vasile Latiș. Foto Mănăstireanu

tuit mobilul și îndemnul de a nu fi pasivi în privința profundelor și rapidelor transformări care se petreceau în satul maramureșean. Toate acestea au impus acțiuni de aprofundare a cercetărilor urmate de achiziții, care apoi s-au finalizat cu realizarea muzeelor etnografice ale Maramureșului: Muzeul etnografic pavilionar (26 decembrie 1971) și Muzeul Satului Maramureșean (30 mai 1981).

Francisc Nistor a fost un om cu mare sensibilitate sufletească. Și-a iubit soția cu venerație până în ultimele clipe ale vieții și aceeași dragoste și-a revărsat-o asupra copilului Sergiu, pe care l-a

crescut și educat în spiritul dragostei de Țară și de Neam, ajungând la adânci bătrâneți să se bucure de realizările și împlinirile acestuia, (doctor în fizică nucleară, cercetător la Institutul de la Măgurele), cu recunoaștere internațională în U.S.A, Belgia ș.a.

A avut multe proiecte interesante care, în marea lor majoritate, vizau domeniul cel mai apropiat și cel mai drag – arta fotografică. Arhiva fotografică a lui Francisc Nistor poate oferi excepționale expoziții și albume care întregesc armonios imaginea muzeală despre Maramureș. Pot deveni adevărate monografii în imagini.

Listă de lucrări publicate:

- Francisc Nistor, *Sculptura și arhitectura populară din zona etnografică Maramureș. Ornamentații în lemn, album foto. Cuvânt-înainte și note de Mircea Braga, Casa Creației Populare a Județului Maramureș, Baia Mare, 1969.*
- Francisc Nistor, *Măștile populare și jocurile cu măști din Maramureș*, album foto, text de Mihai Dăncuș și Nicoară Timiș, Casa Creației Populare a Județului Maramureș, Baia Mare, 1977.
- Francisc Nistor, *Creații și creatori populari din zona etnografică Maramureș*, album foto. Cuvânt-înainte și texte de Laura Sârbu, Dora Pop, Gheorghe Drăgan, Casa Regională a Creației Populare, Baia Mare, 1976.
- Francisc Nistor, *Poarta maramureșeană*, carte-album, București 1977.
- Francisc Nistor, *Iarna în Maramureș* – album foto, Editura Sport-Turism, București
- Francisc Nistor, *Plaiuri maramureșene*, album foto. Cuvânt-înainte de Vasile Drăguț, Editura Sport-Turism, București, 1985.
- Francisc Nistor, dr. Al. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureș în colecția prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmației*, în SCIV, 2, tom 20, 1969, p.181.

Francisc Nistor – Referințe

- Berinde, Ion, *Etnograful Francisc Nistor*, manuscris, 1978.
- Bilțiu, Pamfil, *Memoria peliculei fotografice. Oameni și pasiuni (Francisc Nistor)*, în „Pentru socialism”, nr. 9995, 26 decembrie, 1987.
- Datcu, Iordan, *Dicționarul etnologilor români*, Ediția a III-a revăzută și mult adăugată, Editura Saeculum I.D., București, 2006, p. 653.
- Dăncuș, Mihai, *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor. Director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, vol. *Acta Musei Maramorosiensis*, Sighetul Marmației, 2009, p. 11-16.
- Dăncuș, Mihai, *Francisc Nistor*, „Graiul Maramureșului”, 3 noi, 1997.
- Dăncuș, Mihai, *Un muzeograf de excepție Francisc Nistor*, „Archeus”, an 1, nr. 3 (17), dec. 1997 p. 40-41.
- Fodor, Octavian, *Tezaurul artei populare*, în „Tribuna”, XVI, nr. 40, 5 dec., 1972, p. 4.
- Gaftone, Vasile, *Elitele Maramureșului istoric. O istorie prin modele pentru generațiile de azi și de mâine*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2012, p. 146-148.
- Godea, Ioan, *Francisc Nistor*, vol. *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografic ilustrat*, București, 2002, p. 285.
- Iuga de Săliște, Vasile, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2011, p. 810.
- Măgură, V. R. (V. R. Ghenceanu), *În numele unei nobile idei. Activitatea lui Francisc Nistor pe tărâm muzeistic*, în „Pentru socialism”, Nr. 6418, 3 sept. 1974.
- Mihai Dăncuș, *95 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, în *Acta Musei Maramorosiensis II*, Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, 2004, p. 209-216.
- Petrescu, Paul, *Valorificarea locală a artei populare*, „Contemporanul”, nr. 20, 14 martie, 1972, p. 7.
- Ștef, Dorin, *Istoria folcloristicii maramureșene*, p. 60-61.
- Tătaru, Terezia B., *Francisc Nistor, (1908-1997)*, în volumul *Maramureș – mândria și durerea noastră*, vol. II, Editura Gutinul, Baia Mare, 2001, p. 241-242.

Vasile Kazar

1913-1998

Serviciul bibliografic,
Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”

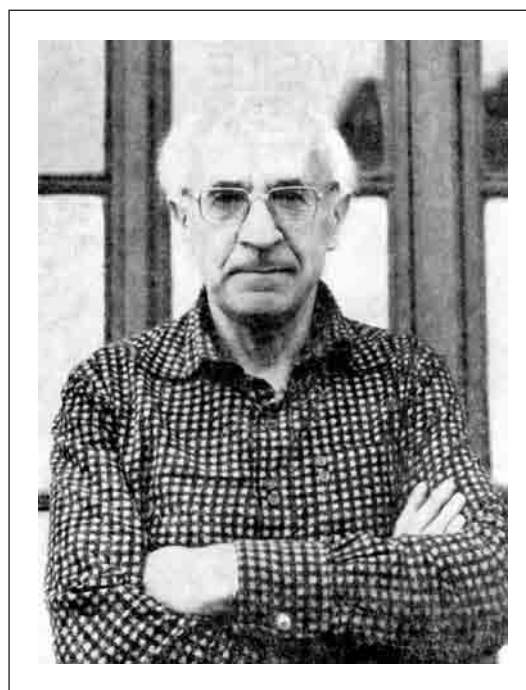
*Eu sunt
o mână care visează desene
și
niște desene visând în muzeu
mâna care le-a pus pe hârtie.*

Celebrul grafician Vasile Kazar s-a născut la Sighetul Marmației, în anul 1913, pe 30 iulie, într-o familie înstărită de evrei. Studiile liceale le-a făcut în orașul natal, continuându-le în Baia Mare, Budapesta, apoi la „Académie de la Grande Chaumière” din Paris.

„Eu când m-am născut, mai trăia Franz Josef, exista ceea ce se cheamă Europa Centrală. Nu numai pentru mine și ai mei, dar și pentru mulți concetățeni de-ai noștri, orașul unde se ducea lumea la medic sau să cumpere nasturi era Viena. Pe urmă am apucat să-l văd pe regele Ferdinand, pe Carol al II-lea și pe Mihai I. În decembrie 1989 eu credeam că o să fie ca înainte: o să apară, normal, PNȚ, PNL, parcă și auzeam cum tropotesc caii birjelor de pe Calea Victoriei. Credeam că ne întoarcem la civilizație. Dar se vede că normalitatea, civilizația n-au fost visul tuturor” – mărturisea Vasile Kazar într-un interviu acordat jurnalistei Tita Chiper pentru săptămânalul de tranziție „Dilema”, nr. 180/21/27 iun. 1996, p. 16.

Între anii 1948-1951 a fost muzeograf la Muzeul de Artă al României. Timp de un sfert de secol a fost profesor la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București. În această postură, a întreprins documentări artistice cu studenții săi de la clasa de grafică în Maramureș, pentru a cunoaște și a intra în contact cu talentul popular și roadele lui la fața locului.

Marele desenator Vasile Kazar a fost distins, în anul 1955, cu Premiul de Stat, în 1965 i s-a decernat Premiul Uniunii Artiștilor Plastici pentru întreaga activitate, în 1973 a fost laureat cu Ordinul Meritul Cultural, clasa a II-a, iar în anul

1975 i-a fost acordat Premiul „Andreescu” al Academiei Române.

Artistul emerit Vasile Kazar a colaborat cu articole și desene la revistele „Cuvântul liber”, „Contemporanul”, „Veac nou”, „Lumea”, „Scântea”, „Stânga”, „Informația Bucureștiului”. După colaborările la periodicele menționate, a publicat, în anul 1936, la Oradea, albumul *Pita de mălai* – 12 desene reprezentând scene din viața țăranilor maramureșeni, expuse la acea vreme la Galeriile Contemporane din Paris.

Bogata sa activitate plastică este ilustrată prin expozițiile personale organizate la Cluj (1932) Paris (1938), Budapesta (1942, 1944), București (1945, 1946, 1954, 1958, 1968). A participat la toate expozițiile de grafică anuale, comemorative, organizate la București între anii 1956-1970. A fost prezent în cadrul expozițiilor de artă românească organizate în străinătate sau în diverse expoziții internaționale: Sofia (1953), Bienala de la Veneția (1954, 1956, 1958), Budapesta, Belgrad,

Praga, Bratislava, Atena, Berlin, Riga, Cairo, Alexandria, Damasc, Viena, Moscova, Cuba, Sao Paulo, Birmania, New Delhi, Roma, Milano, Linz, Cracovia, Santiago de Chile, Tunis, Torino.

În prefața catalogului pentru expoziția din 1968, prof. univ. dr. Raoul Șerban remarcă: „Opera lui Kazar nu poate fi înțeleasă fără a-i cunoaște geneza. Ea se hrănește din spiritualitatea Maramureșului, din tradițiile lui de revoltă, durere și poezie, din frământările-i sociale, din miturile lui misterioase și fascinante... Arhivă și legendă, alegorie și realitate, simbol și adevăr, snoavă și dramă, arta lui Kazar operează o mutație de la nivelul popular la nivelul cult prin dezvoltarea firească a unei vechi viziuni țărănești, receptivă față de existența întregă”.

Se stinge din viață la 21 martie 1988.

În anul 2008, la împlinirea a 20 de ani de la moartea sa, o expoziție omagială a fost deschisă la Institutul Cultural Român din București intitulată „Dialog cu himera”. De asemenea, pe data

de 4 august 2016, la Palatul Parlamentului – Sala „Brâncuși” – a avut loc vernisajul expoziției „In Memoriam Vasile Kazar”. Au fost expuse lucrări de grafică executate de Vasile Kazar și de o parte dintre elevii lui, din colecția George Șerban (Ion State, Octav Grigorescu, Nicolae Săftoiu, Hary Guttman, Mălina Juravle, Ion Panaitescu, George Pătru, Petre Pusztai, Vasile Socoliuc, Mircia Dumitrescu, Done Stan, Dan Erceanu, Adrian Dumitrache, George Leolea, Cornelia Danet, Ion Donca, Dan Stanciu, Aurel Bulacu, Constantin Baciuc, Ethel Lukáts Băiaș, Georgeta Borusz, Marieta Besu, Casia Csehi, Alma Ruscescu, Dodi Theodorescu Romanai, Ana Golici, Denisa Șerban Maschek, Gabriela Nicolaescu, Johanna Kovács).

În localitatea Vadul Izei se găsește Casa Muzeu „Vasile Kazar”, o locuință tradițională de lemn, construită în secolul al XVIII-lea, care a constituit locul de relaxare și meditație pentru marele artist.

Referințe critice:

„Realul și fantasticul se îngemănează și se întrepătrund, creând noi ipostaze ale lucrurilor, în care niciuna din perspective nu se abrogă, nu se neagă, ci se potențează, incluzându-se unele pe altele ca niște frunze și crengi de copac prinse în vârtejul, brusc încremenit, al vântului. Linia, ca o săgeată plecată din arc, gata să se întoarcă la loc, aleargă în toate părțile, pe harta unui labirint imaginar, se oprește în fața ta, într-o stare de tensiune și pace, de perplexitate (uluire) și luciditate, în același timp, care nu mai știi cui aparțin, ție sau ei”. (**Octavian Barbosa**)

„Desenele lui Kazar nu incită vorbirea. Aici rostirile sunt ale liniei, nu ale cuvântului: figurările exprimă fără să povestească și evocă fără să descrie. Elocvente fără a fi discursive, ele se impun cu tăcerea caracteristică limbajului plastic. Mai toate imaginile de azi ale lui Kazar sunt propriu-zis fantasmе, plâsmuiri care nu se înscriu cu adevărat nici în oniric, nici în fantastic, dar care, aparent, ca exteriorizare concretă, împrumută ceva din expresia ambelor. Acel «ceva» e dat de interferența elementelor disparate și adesea opuse, fie că se prelungesc unele într-altele, fie că sunt învecinate, strânse laolaltă sub imperativul tainic al subconștientului și logicii afective”. (**Radu Bogdan**)

„Privind ansamblul operei sale, l-am putea caracteriza drept un poet al satului maramureșean. Am în față suita de desene *Pita de mălai*, apărută în 1936 la Oradea, în care e oglindită viața trudnică a muncitorilor de pădure, a tăietorilor de lemne, a frânarilor de vagoane în «Butinari», sania încărcată cu lemne și împotmolită în «Iarna grea», tragismul morții calului, acest tovarăș de muncă și viață grea al țăranelor, ritmul vesel al „tropotei”, desenul cu același nume și omenescul lipsit de melodramă al unei înmormântări, când cei care urmează carul cu coșciugul, trec cu hainele suflecate prin vadul apei («Cu prohodul peste vad»). (**Ludovic Bruckstein**)

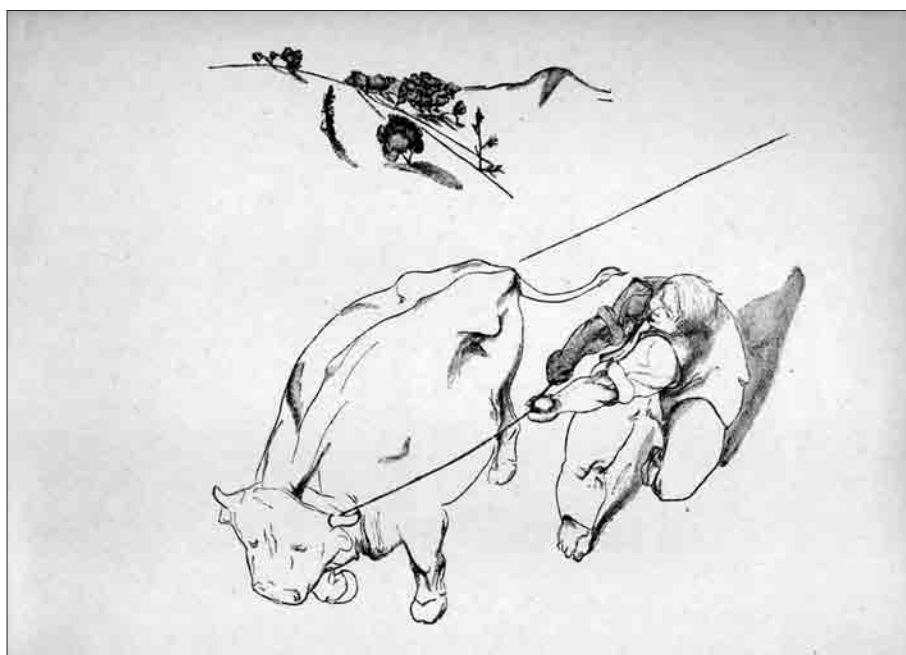
„În desenele lui Kazar simbolul expresiv nu este caracterizat de sobrietate semantică, ci, dimpotrivă, de bogăție, de variabilitate contextuală, de ambiguitate semantică în orice context. În reprezentarea mitică, observă Cassirer, «nu se reflectă forma obiectivă a lucrurilor, ci mai curând forma operațiilor umane». Îi este caracteristică autorului o zonă a impreciziei realitate-visare, ce presupune și intricarea activităților onirice cu memoria, cu plecări și reveniri, cu «dezalcături»”. (**Mihai Drișcu**)

„Un om care și-a depășit angoasele prin humor este un renăscut, un fiu al propriei sale morți trăite, un înviat, deci un dublu prețuitor al vieții, care, ca orice valoare, nu se oferă minții noastre drept un preț, până ce nu suntem aproape de a-i simți inerenta posibilă dispariție. Kazar are forță. Forța lui vine din credința în viață, în valorile ei, în victoria ei până în cele din urmă”. (**Ion Frunzetti**)

„Vasile Kazar păstrează, constantă în evoluția anilor, o atitudine de spirit înaltă. Kazar poate n-a folosit alte tehnici în grafică decât cea de început: ce scrie propria mână. Sigur, de aceea desenele lui Vasile Kazar nu pot fi reproduse în fotografii ... Am greșit când am spus că desenează cu mâna, Vasile Kazar desenează cu propria-i inimă”. (**Mihai Olos**)

„Kazar a descoperit un mod de a povesti grafic deosebit de viabil, care nu alunecă în anecdotic sau ilustrativ, ci eliminând tot ceea ce în povestire este țesut mort, operează doar cu substantive și verbe. Ambianța, animalele, oamenii, faptele etc. sunt recreate într-un spațiu interior, apar și se înscriu în acesta conform impunerii lor în planul conștiinței, care își amintește, care descoperă și restabilește metafore, simboluri și mituri. Privind aparenta risipire a semnelor grafice în compoziție, reconstituim demersurile gândirii artistului, ale acestei împletiri de deliberare și reverie neconținut irigată de dragoste”. (**Eugen Schileru**)

„Subtilă, emoționată și tandră cunoaștere a unei arte bicefale, ținându-și un vultur pe strigătul ochiului și altul în inima mea. M-am simțit integrat într-o spiritualitate mai largă, într-o reciprocitate pe care viața noastră atomică ar putea-o denumi valență. Opera lui Vasile Kazar nu poate fi fragmentată în cărămizile ei, ci contemplată numai în liniile ei de forță în tendința ei de cupolă”. (**Nichita Stănescu**)

Vasile Kazar – [Cu bou], în albumul *Pita de mălai*, 1937

Un alexandrin: Vasile Kazar

Pavel ȘUȘARĂ

Așa cum proza realistă rusă coboară din *Mantaua* lui Gogol, grafica românească modernă, ca limbaj autonom și ca viziune specifică, se naște și se consolidează inconfundabil în ambianța și în descendența lui Vasile Kazar.

Spirit răzvrătit, copil legitim al unei istorii răzvrățite la rândul ei, însetat de experiențe culturale, dar și victimă a unui timp generator el însuși de experiențe-limită, Vasile Kazar a cunoscut de-a lungul vieții cam tot ceea ce omenește se poate imagina: copilăria lipsită de griji într-o familie înstărită de intelectuali evrei din Maramureș, o adolescență și o tinerețe petrecute în mediile artistice românești și pariziene, o maturitate plină de capcane și o senectute încărcată de melancolie și de izbânzi spirituale.

Victimă a holocaustului, el a trăit direct infernul lagărelor naziste din care a scăpat ca prin minune – singurul, de altfel, din familia sa – și, socotind această întâmplare drept miracolul celei de-a doua nașteri, s-a convertit la creștinism și a îmbrățișat confesiunea greco-catolică, a crezut, apoi, pentru o clipă, în pseudomesianismul comunismului incipient pentru ca, nu după multă vreme, dezamăgit și revoltat, să se retragă în atelier, în singura sa lume adevărată, aceea a închipuirii și a visului neîntrerupt.

Între timp a făcut școală, a desăvârșit demnitatea graficii românești ca artă autonomă și ca limbaj de sine stătător și a lăsat în urmă multe generații de graficieni. Aproape că nu este un nume important din grafica noastră de astăzi care să nu se revendice, într-un fel sau altul, de la școala lui Vasile Kazar, de la gândirea lui plastică ori de la universul său artistic în care forța, rafinamentul și un umanism profund, oricât ar părea de prăfuită această sintagmă, fuzionează inconfundabil. Toate aceste episoade, care pentru mulți ar fi rămas doar evenimente exterioare, cu un impact mai mare sau mai mic asupra memoriei individuale, au căpătat, în conștiința și în sensibilitatea artistului, anvergura și profunzimea unor experiențe ale speciei, ale omului însuși. Din în-

tâmplări născute înlăuntrul unei istorii înnegurate și discontinue, ele au devenit momente ale unui lanț strict de necesități și etape ale unui la fel de riguros scenariu de inițiere. Kazar și-a interiorizat neconținut istoria exterioară, a spiritualizat până la transfigurare faptul nemijlocit și a stocat totul într-un discurs neîntrerupt de imagini, într-o mărturisire care avea toate aparențele (și funcțiile) actului vital.

Urmărită în timp, citită din aproape în aproape, arta sa este perfect solidară cu vârsta biologică și spirituală a autorului. Lucrările din tinerețe sunt, în cea mai mare parte, univoce, fără contexte perturbatoare și fără subtexte care să relativizeze lectura. În percepția lui Kazar, din această perioadă, se poate observa o lăcomie denotativă și o încredere mărturisită discret în natura ireductibilă a faptului concret. Observația este mai puternică decât interogația, după cum, în expresia plastică, linia fermă, ductul continuu, hașura energică și, în ultimă instanță, conturul sigur și puțin arogant nu lasă niciun loc îndoielii, incertitudinii de orice fel sau doar privirii sceptice în fața lumii materiale inevitabil vulnerabile.

În etapa următoare, siguranța dispare încetul cu încetul, contururile se frâng, iar hașura se risipește pe spații mai mari. De la obiectul determinat și de la imaginea sa explicită se ajunge la un obiect vag și la o imagine generică. Linia nu mai este instrumentul eficient al unei definiții, ci parte din natura intimă a formei. Ea nu mai vine din exterior, nu mai delimitează forma în spațiul vid care o înconjoară, pentru că tocmai a descoperit ce imensă forță generatoare poartă în sine însăși. Intre linie și imagine se naște acum, mai mult decât o simplă solidaritate, o absolută identitate. Și tot acum Vasile Kazar descoperă, compozițional, ceea ce s-ar putea numi *imagocentrism*, adică acea supremație a imaginii în raport cu neantul din jur și cu propria capacitate de a se autogenera, de a se înmulți prin înmugurire, ca drojdia de bere. Iar acest lucru se întâmplă fără ca imaginea și compoziția să-și piardă coeziunea și fără ca natura lor centripetă să fie, în vreun fel, amenințată.

În absența oricărei pete de culoare, desenele lui Kazar devin, mental, intens policrome pentru că inesizabilele vibrații ale liniei transmit centrilor optici sugestii atât de diferite încât în procesul percepției se declanșează și o subtilă selecție și identificare tonală. Prin toate aceste elemente, pornind de la organizarea imaginii și sfârșind cu luarea în posesie a privitorului, Kazar se manifestă încă asemenea Creatorului, asemenea unei instanțe care își asumă deplin responsabilitatea propriilor decizii, gesturi și acte.

În cea de-a treia etapă, și ultima de altfel, totul se modifică radical, chiar dacă aparent continuitatea este neîndoieală. Centrul imaginii dispăre sau, mai bine zis, el poate fi identificat oriunde, iar o viziune *alexandrină* se instalează tacit în relația sa cu lumea, nu atât ca o formă de organizare a imaginii, cât ca o problemă de conștiință și de filosofie implicită. Forțelor centripete li se substituie acum cele centrifuge, iar universul imaginii tinde să treacă și dincolo de limitele

stricte ale hârtiei. Melancolic și sceptic, artistul abolește ierarhiile, exclude factorii de putere și anulează toate efectele născute din conflicte previzibile. Linia nu se mai naște nici ea simultan cu nașterea formei, ci comentează mai degrabă disoluția acesteia, aneantizarea ei prin pierderea gravitației, prin explozia elementelor care nu mai au nicio putere și nicio voință de coeziune.

Dacă în tinerețe Kazar descria obiecte și jubila mocnit în fața măreției lor, la senectute el recuperează narațiuni, reconstruiește simboluri și se adâncește neîntrerupt în ordinea ascunsă a lumii. Spiritul curții vieneze și autoritățile mituri imperiale se întâlnesc în imagine cu viziunile lui Guenon și cu visul austerității franciscane. De altfel, Vasile Kazar și-a petrecut ultimii săi ani într-o rasă de călugăr franciscan, vorbind cu semnele sale explicite sau obscure de pe planșetă așa cum Sfântul Francisc însuși vorbea cu animalele pământului și cu păsările cerului.

Vasile Kazar – [Cal epuizat], în albumul *Pita de mălai*, 1937

Fenomenul Vasile Kazar

Mircea BOCHIȘ

Fenomenul Vasile Kazar este un amestec perfect și în același timp fericit între politică și artă. De tânăr, Vasile Kazar a fost fascinat de ideile de stânga, la care a aderat și asta a făcut ca, după 1945, când în România s-a instaurat republica populară, Vasile Kazar să devină una dintre persoanele importante care au activat și au susținut arta acelor vremuri. De foarte tânăr s-a remarcat ca un foarte bun desenator, iar acest lucru, combinat cu ideile de stânga, a făcut ca Vasile Kazar să se remarcă printre artiștii de seamă care au aderat la curentul proletcultist importat din Uniunea Sovietică. Țin minte cum îmi povestea cu umor de unul dintre congresele cu temă artistică în care se dezbătea, la modul foarte serios, „cum trebuie făcută linia de la pantalonii lui Stalin”.

Fiind un extraordinar desenator, a reușit în acea perioadă să creeze capodopere artistice, evident pe linia cerută de curentul proletcultist. Din păcate, încă nu se pot dezbate cu detașare fenomenele care au existat și s-au dezvoltat în proletcultism, fiind prea aproape revoluțiile din 1989. Curentul proletcultist, la fel ca orice alt curent artistic, a avut în interiorul lui genii care au creat capodopere și, evident, artiști foarte slabi care au dispărut fără urmă, la fel ca în oricare dintre curentele artistice moderne, impresionism, fauvism etc., etc.

Vasile Kazar face parte dintre acei artiști, despre care sunt convins că, la o analiză serioasă și fără patimă a curentului, se va vorbi mult. Având la dispoziție puterea conferită de partidul comunist și geniul de desenator, Vasile Kazar a avut toate posibilitățile de dezvoltare artistică și acces la toate marile expoziții mondiale, acces pe care nenumărați alți artiști din România acelor vremuri nu l-au avut. În cazul lui, acest noroc l-a ajutat în creația artistică și i-a permis realizarea unei opere extrem de complexe. După 1970, dezamăgit de linia pe care a luat-o comunismul, și-a schimbat radical sistemul de lucru abandonând definitiv desenul realist, trecând la o manieră abstractă de exprimare, cu compoziții în peniță,

care mergeau într-o zonă a visului, între real și ireal, undeva la granița dintre viața de aici și cea de dincolo. Apar, în continuare, în desenele lui, obiecte reale, care, combinate cu elemente abstracte, fac ca ele să primească și alte sensuri decât cele care le-au fost destinate.

Fiind profesor universitar la Institutul de artă Nicolae Grigorescu, a scos multe generații de artiști care își datorează astăzi faima educației artistice primite de la Vasile Kazar. Practic, în acea perioadă Vasile Kazar a creat, prin filozofia desenelor sale, școala de grafică românească. Era pentru prima dată în România acelor vremuri când gândirea filozofică mixată cu talentul a produs o operă grafică care a influențat imediat generațiile de studenți. Este, de fapt, momentul de început al direcției de dezvoltare a școlii de grafică românească create de Vasile Kazar. Preocupările lui Vasile Kazar lasă tot mai mult spațiu filozofiei lui Jung, ale cărui idei îl acaparează aproape total, dând naștere fabuloaselor sale compoziții în peniță care, apoi, lasă loc și culorii. Nu cred că a abandonat vreodată total ideile de stânga și cred că mixajul acestor idei cu cele

Vasile Kazar – „Autoportet”,
în albumul *Pita de mălai*, 1937

preluate din filozofia lui Jung au creat acea operă absolut inimitabilă din creația românească. În ultimii ani, Vasile Kazar era din ce în ce mai prins în plăsmuirile imaginarului și avea lungi convorbiri cu soția mea, medic psihiatru, despre Jung. Considera stimularea inconștientă a arhetipului, dezvoltarea și amplificarea lui, calea spre o operă desăvârșită. Grafica lui Vasile Kazar devine un periplu al inconștientului în cunoaștere și transformarea cu sens a vieții.

Tot în acea perioadă, Vasile Kazar se retrace pe timpul verii la Vadul Izei, unde își cumpără o casă tradițională din lemn și verile încep să se transforme într-un loc de pelerinaj pentru mulți dintre artiștii și criticii de artă ai acelor vremi. Vadul Izei cred că este, de fapt, locul în care s-a născut o parte a operei importante a lui Vasile Kazar, fiind un loc mirific din punct de vedere peisagistic și ideal pentru

gândire, locul care permitea să se întâmple orice din punctul de vedere al visului. Casa există și astăzi, lăsată fiind după moarte, Muzeului Sătului Maramureșean din Sighetul Marmației, dar, din păcate, starea ei este jalnică și cred că este sortită, nu peste mult timp, dispariției îngropând, astfel, o istorie culturală importantă a României. Astăzi nu mai vorbește nimeni nimic despre Vasile Kazar, va trebui să treacă ani până când criticii și istoricii de artă vor clasifica valorile, până se vor clarifica noile direcții ale artei contemporane, într-o societate care încă nu știe exact în ce direcție se duce...

În cazul lui Vasile Kazar nu poate să fie separat omul de operă, la fel cum nu poți să separi fumul de foc. Cine va face această analiză și va lua responsabilitatea catalogării acestui mare artist – este o întrebare la care nu știu să răspund, sau dacă se va face...

Casa memorială „Vasile Kazar“ face parte din colecția Muzeului Maramureșean, fiind situată în Vadul Izei, pe ulița bisericii, într-o mică grădină.

Vasile Costin

1938-1999

Vasile COSTIN

Între ierarhii contemporani ai Bisericii Ortodoxe Române, ridicați din ținuturile nord-vestice ale țării noastre, la loc de cinste deosebită este și arhiepiscopul dr. Vasile Costin, întâiul arhipăstor al nou-înființatei Arhiepiscopii a Târgoviștei, străveche cetate voievodală a Țării Românești, dar totodată și centru mitropolitan vreme de două veacuri, în Evul Mediu.

Ierarh de înaltă ținută și prestanță, cu o solidă pregătire teologică, dar totodată și vocație administrativă, personalitate distinctă a vieții noastre bisericești în cea de a doua jumătate a veacului trecut și începutului celui prezent, arhiepiscopul Vasile Costin, născut și crescut în credința statornică și limpede a maramureșenilor, a urcat constant și hotărât treptele formării și împlinirii depline a staturii sale ecleziastice. Înzestrat cu distinse calități intelectuale și sufletești, s-a ridicat prin capacitate, perseverență și eforturi susținute, presărând fiecare etapă a urcușului său cu realizări durabile și valoroase.

Ca o făclie care arde intens și se mistuie mai degrabă tot așa și Înalt Preasfinția Sa a plecat devreme dintre noi la slujirea altarului ceresc, prețuit, iubit și regretat de ierarhi, preoți și credincioșii pe care i-a păstorit, de colaboratori, de toți cei care l-au cunoscut și au beneficiat de binecuvântata și rodnică sa lucrare bisericească, de bunătatea, căldura sufletească și sprijinul său.

Pe meleagurile Maramureșului, acolo unde cele cerești și cele pământești se unesc deplin în osmoza sufletelor celor ce viețuiesc aici, purtând din vechime o bogată spiritualitate, cu tradiții sacre și veșnice, în peisajul de vis al locurilor de negrăit, s-a născut în ziua de 7 iulie 1938, Vasile Costin cel de al cincilea fecior (sau cocon, cum zic moroșenii) al țăranilor Nicolae și Maria Costin din Satul Nou de Sus, de lângă Baia-Sprie, din preajma orașului Baia Mare.

Prima soție a lui Nicolae Costin a murit de tânără, după nașterea fiicei Elvira, iar soția de-a doua Maria i-a dăruit șase copii: Adrian, Gheorghe

(decedat în anul 2012), Ciprian, Grigore (teolog, revizor contabil la Episcopia Oradiei, trecut la cele veșnice în 1995), Vasile, viitorul arhiepiscop și Nicolae, medic, profesor universitar al Clinicii de Obstetrică-Ginecologie „Dominic Stanca”, membru al Academiei de Științe Medicale din Republica Moldova.

Tatăl a plecat și el devreme din această lume, respectiv în anul 1952, când Vasile avea 14 ani, iar mezinul Nicolae doar 6 ani, așa că frații au rămas și mai uniți, ajutându-se și purtându-și de grijă unii altora, atât în perioada școlii, cât și după aceea.

Întreaga sa viață, Vasile Costin și-a iubit nespus de mult minunatul colț de rai al copilăriei sale, vatra pe care și-a pus temeliiile devenirilor care au urmat și pe care a păstrat-o mereu cu deosebit respect în inima sa.

Primele patru clase le-a urmat în Satul Nou de Sus, iar clasele V-VII în centrul de comună Groși. A fost de la început un elev sârguincios, conștiincios și stăruitor la carte, fiind foarte apreciat de către cei doi directori Ioan Răfan din Satul

Nou de Sus și Gheorghe Lupan de la Groși, dar și de profesorul de istorie Vasile Albei.

A fost premiat din clasa I până în clasa a VII-a. Aici la Groși a fost coleg cu marele artist Dumitru Fărcaș.

Atmosfera familiei, educația primită, precum și spiritul satului l-au format duhovnicește cu mireasma credinței și evlaviei și pe copilul Vasile, astfel că în ultimele clase avea între cărțile cele mai dragi: *Flori alese din grădina Sfintei Scripturi* a vrednicului de pomenire episcop Valerian Zaharia, larg răspândită în întreg cuprinsul Eparhiei Oradiei, din care făcea parte la vremea respectivă și ținutul Maramureșului, în urma desființării samavolnice a Episcopiei Maramureșului de către regimul comunist stalinist.

Observând vădita înclinație spre cele bisericesti, dar și spre studiu, fratele cel mare, Adrian, tutorele familiei după moartea tatălui, trimite un memoriu Episcopiei Oradiei, cu rugămintea ca cei doi frați Grigore și Vasile să poată fi înscriși la Seminarul Teologic din Cluj-Napoca, având în vedere situația că erau orfani de tată, ceea ce s-a și împlinit. Vasile a fost premiant și la seminar în toți cei cinci ani, între 1954-1959, relevându-și înclinația spre studiu și petrecându-și cele mai plăcute clipe în universul cărților din bogata bibliotecă eparhială și universitară clujeană. Foștii săi colegi mărturisesc că era comunicativ și apropiat, bun prieten, altruist, înzestrat cu o deosebită capacitate și perspicacitate.

Un nor neguros a venit, însă, să amenințe această treaptă de bun augur a formării celor doi seminariști Grigore și Vasile. Au fost exmatriculați atunci când mama lor, Maria, a refuzat să se înscrie în C.A.P., potrivit faimosului decret 116, așa încât autoritățile i-au luat pământul. Mama lor a fost nevoită până la urmă să accepte colectivizarea, pentru a nu periclita viitorul fiilor ei. Frații mai mari, Adrian și Gheorghe, lucrau ograda părintească pentru a da statului neomenoasele cote bolșevice de produse agricole și ducând la Cluj alimentele cerute de cantina seminarului pentru cei doi elevi, care au fost reprimiți la cursuri.

Fratele cel mare, Adrian, a suferit cel mai greu de pe urma acelei înfruntări la adresa regimului comunist, fiind deportat în sudul țării și condamnat la muncă silnică în mina de la Jieț timp de 2 ani.

După absolvirea seminarului de la Cluj,

sprrijinit financiar de familie, Vasile a studiat între 1959-1963 la Institutul Teologic Universitar din Sibiu, urmașul prestigioasei Academii Teologice Andreiene.

Precum bine știm, în acea perioadă când autoritățile ateiste căutau să-L scoată pe Dumnezeu din sufletele credincioșilor, învățământul teologic a fost restrâns la maxim, fiind doar două institute de grad universitar la București și la Sibiu. Compensația a fost, însă, că au beneficiat de o strălucită pleiadă de profesori universitari, cei mai mulți formați la eminenta Facultate de Teologie din Cernăuți și aureolați cu doctorate solide, de mare prestanță.

Aici la Sibiu, studentul teolog Vasile Costin a avut ca dascăli pe renumiții profesori universitari: Șofron Vlad, Spiridon Câdea, Milan Șesan, Isidor Todoran, Dimitrie Belu, Gheorghe Șoima, Constantin Voicu și Mircea Păcurariu.

Și aici s-a remarcat prin acribia pentru studiu, prin tenacitate, gândire creatoare, acumulând o largă cultură teologică și cunoștințe temeinice în domeniu, formându-și o bază pentru aprofundările postuniversitare ce vor urma.

Stăruitor și perseverent la carte, însetat de noi cunoștințe, își lasă de multe ori deoparte chiar și mâncarea, nopți întregi studiind cu pasiune.

A absolvit Alma Mater de la Sibiu, luându-și licența în teologie cu tema: *Profesori ardeleni la școlile religioase din Țările Române*, la data de 30 noiembrie 1963, cu calificativul „excepțional”, media 9,77.

Râvna deosebită pentru studii l-a călăuzit apoi spre cursurile pentru doctorat în teologie, secția teologie practică, la Institutul Teologic Universitar din București, între 1963-1966, specializându-se în domeniul *liturgică pastorală și artă creștină*, magisteriu pe care l-a absolvit cu rezultate excepționale sub îndrumarea părintelui prof. dr. Ene Braniște.

Fiind remarcat pentru aceste merite de către patriarhul Justinian Marina, acesta i-a aprobat o bursă de studii postuniversitare în străinătate, având de ales între Grecia și Franța. Patriarhul, cu înțelepciune, l-a îndrumat spre Atena, ceea ce bursierul a și acceptat. Bursa a fost oferită de Consiliul Ecumenic al Bisericii, astfel că Vasile Costin a studiat între anii 1967-1972 la Facultatea de Teologie din cadrul Universității Naționale și Capodistriene din Atena (după numele lui Nicolas

Capodistrias, renumit înnoitor al universității elene).

A fost aici coleg de studii, printre alții, și cu Vlasios Phidas, care a devenit mai târziu profesor la Facultatea de Teologie din Atena și ministru secretar de stat în Ministerul Învățământului și Religiiilor din Grecia și, în această demnitate, a pus bazele salarizării de către stat a preoților din Grecia, o reformă de seamă la aceea vreme.

La această prestigioasă facultate au studiat postuniversitar în perioada interbelică și Iustin Moiescu, viitorul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Nicolae Popoviciu cel care va deveni episcop al Oradiei, cu strălucita sa activitate, demnitate și jertfă, Dumitru Stăniloae, precum și Nicolae Neaga, profesorul cel mai de seamă la Catedra *Vechiului Testament și limbii ebraice* de la noi.

Între dascălii pe care i-a avut Vasile Costin la Atena au fost Athanasios Hastupis, rectorul Universității, la *Introducerea în Vechiul Testament, liturgică și erminie* și Kesar Alexopoulos, decanul facultății. În cei patru ani de studii n-a putut veni acasă niciodată, fiindcă era pericol ca, după intrarea în țară, autoritățile române să nu îi mai permită să se reîntoarcă la Atena. Era un abuz care se practica pe atunci.

În dorința de a fructifica și mai deplin bursa primită și cu concursul apreciativ al profesorilor de la Atena, doctorandul Vasile Costin a mers periodic la Cairo, înscriindu-se la Institutul de Arheologie Coptă, aprofundând studiul cultului Bisericii Copte din Egipt, pentru ca în final să valorifice cunoștințele acumulate în elaborarea tezei sale de doctorat cu tema: *Cultul Bisericii Copte în comparație cu cultul Bisericii Ortodoxe*, un subiect de pionierat în ortodoxie. Profesorul coordonator al tezei a fost însuși rectorul Athanasios Hastupis, iar susținerea a avut loc la 31 martie 1972 și a fost notată cu calificativul maxim, fiind apoi tipărită în volum în limba greacă la Editura Soukis și apreciată în Biserica Elenă.

După reîntoarcerea în țară, la data de 7 aprilie 1973, și-a susținut la București examenul aprofundat de admisibilitate doctorală, iar la 21 martie 1974 a promovat examenul de echivalare a titlului de doctorat în teologie obținut la Facultatea de Teologie din Atena.

Pe tot parcursul studiilor sale postuniversitare, Vasile Costin a dovedit cu prisosință că

a binemeritat încrederea cu care a fost investit și încă în perioada specializării la Atena și Cairo, la 1 iunie 1969, a fost numit documentarist I la Serviciul relații externe bisericești al Patriarhiei Române. În acești ani a publicat multe articole și studii de specialitate în revistele bisericești.

În virtutea binecunoscutului său spirit vizionar, patriarhul Justinian socotește că este vremea propulsării lui Vasile Costin în administrația bisericească și l-a recomandat episcopului Vasile Coman al Oradiei pentru a fi angajat în 1972 ca secretar eparhial în postul devenit vacant prin transferul la parohia Ioșia a părintelui Ioan Popa, fost secretar eparhial încă de pe vremea episcopului Valerian Zaharia. Posibil că și Episcopul Vasile Coman să fi făcut demersuri pentru a-l aduce, căci și fratele său Grigore era revizor contabil la Centrul eparhial arădean.

A fost cât se poate de bine primit la Oradea, iar colaborarea cu vlădica Vasile i-a prilejuit novicului binevenita împărtășire prin impresionanta experiență pastorală, misionară și administrativă a vrednicului și înțeleptului ierarh. A fost o școală practică, de viață bisericească, mai ales că acum se petrece evenimentul crucial de intrare a sa în cinul preoțesc și nu oricum, ci prin dăruirea integrală a celibatului. La 9 iulie 1972 a fost hirotonit diacon, necăsătorit, în istorica Biserică cu Lună de către episcopii Vasile al Oradiei și Antim Târgovișteanul, vicar patriarhal. După mai bine de o lună, la 15 august, primește harul preoției la Mânăstirea Iz buc, de praznicul Adormirii Maicii Domnului, hramul așezământului, prin punerea mâinilor ierarhului său, care l-a rânduit să slujească la altarul Bisericii cu Lună, ca preot cu jumătate de normă.

Îndeplinindu-și cu conștiinciozitate și multă competență îndatoririle, tânărul secretar a câștigat repede încrederea chiriarhului, care era foarte bun cunoscător de caractere și care l-a promovat curând în cea mai înaltă funcție administrativă, vicar eparhial, în urma pensionării arhimandritului dr. Paul Augustin.

În acest fel a devenit cel mai apropiat colaborator al vlădicului Vasile, vădindu-se compatibilitatea structurilor sufletești, a viziunii asupra modurilor de administrație eclezială, a hotărârilor care se luau pentru bunul mers al treburilor bisericești în cele trei județe peste care se întindea atunci eparhia: Bihor, Satu Mare și Sălaj. Poate

nu întâmplător purtau același nume și aveau același ocrotitor ceresc, Sfântul Ierarh Vasile cel Mare.

Aprecierile pe care i le-a arătat ierarhul arădean s-au vădit și prin distincțiile acordate, care la vremea respectivă erau foarte mari: iconom, hirotosit la 25 noiembrie 1973, cu prilejul sfințirii capelei din reședința episcopală, apoi iconom stavrofor și crucea patriarhală.

În perioada cât a activat la Oradea, a corespondat regulat cu revista „Ecclisia” din Grecia, unde a publicat studii și articole de actualitate privind relațiile interortodoxe ale Bisericilor surori.

Un moment de mare semnificație în viața părintelui Vasile Costin a fost acela în care a luat hotărârea de a intra în cinul monahal. Drept urmare, episcopul Vasile Coman înaintea, la 23 mai 1974, Sfintei Patriarhii recomandarea pentru tunderea în monahism a lui Vasile Costin, odată cu propunerea de a i se acorda rangul de arhimandrit, cel mai înalt în călugărie.

În motivarea acestor demersuri, vlădicul aducea, între altele, mărturii ce prefigurau chipul luminos al ucenicului și colaboratorului pe care l-a prețuit mult: „În funcțiile ce i s-au încredințat a dovedit supunere față de autoritatea superioară, disciplină, competență, tact și înțelepciune, respectarea învățaturii și împlinirea rânduielilor bisericești, evlavie în săvârșirea slujbelor religioase, desăvârșită curăție a vieții, orientare și înțelegere față de realitățile contemporane, atașament față de Patrie. Studiile făcute în țară și peste hotare i-au creat o bază solidă în pregătirea sa teologică și ne-am făcut convingerea că este un element de valoare pentru Biserica noastră”¹.

Aceste aprecieri elogioase dobândeau o grea pondere și din prisma personalității celui care le-a făcut și care a rămas în conștiința tuturor celor care l-au cunoscut un adevărat etalon de slujire preoțească și iubire părintească.

Tunderea în monarhism a părintelui Vasile Costin s-a făcut la Mănăstirea Izbuț, cu închinoviere la Mănăstirea Cernica din Arhiepiscopia Bucureștilor, ceea ce străvedea prefigurarea noilor drumuri ce aveau să i se deschidă.

Periplul arădean al părintelui Vasile Costin, deși a fost scurt, a reprezentat o etapă importantă

a devenirii sale. Aici a primit și a deprins povățuirii și călăuziri legate direct de viața Bisericii, a avut experiențe relevante despre lucrarea pastorală a preoților în parohii, aici și-a început slujirea sacerdotală și de îndrumător misionar, aici și-a luat jugul călugăriei. Toate îi vor fi de mare folos, căci la 1 martie 1975 arhimandritul Vasile a fost numit, prin hotărârea Sfântului Sinod, la propunerea Patriarhului Iustinian, în funcția de superior al Așezămintelor Românești din Ierusalim și Iordan și reprezentant al Patriarhiei Române pe lângă Patriarhia Ierusalimului.

Deși departe de țară, dar păstrând permanent legătura spirituală și instituțională cu Biserica Mamă, și în Țara Sfântă s-a dovedit a fi un slujitor devotat și atașat sufletește al românilor ortodocși statorniciți în Israel și, mai ales, al celor ce veneau în pelerinaj la Sfântul Mormânt și Locurile Sfinte. Totodată a fost un priceput administrator și chivernisitor al Așezămintelor Românești din Țara Sfântă. Se interesa îndeaproape când apăreau probleme mai deosebite ale pelerinilor și răspundea cu căldură și promptitudine celor care apelau la sprijinul său. Totodată, s-a remarcat și prin strădaniile pe care le-a depus pentru editarea publicației românești a Așezământului intitulată „Învierea”, în paginile căreia a căutat, ca redactor, să sădească în sufletele credincioșilor români de acolo atașamentul față de Biserica strămoșească și neamul românesc, păstrând legătura cu frații de același sânge din țară și să promoveze bunul nume și virtuțile specifice poporului român, trăind în pace, bună înțelegere și conlucrare cu cei de alte etnii și credințe.

Bun cunoscător și vorbitor al limbilor greacă, franceză și engleză, arhimandritul Vasile Costin a întreținut bune raporturi mai ales cu Patriarhia din Ierusalim, pentru întărirea solidarității de acțiune a Bisericii Ortodoxe, cât și cu reprezentanții diferitelor culte religioase de acolo, față de care a promovat bune relații de apropiere și prietenie, a fost deschis și a cooperat la diferite acțiuni ori inițiative comune în scopuri constructive, culturale și umanitare. Spiritul său de bunăvoință și cooperare, de căldură și apropiere, de diplomatie și de promovare a lucrurilor pozitive și constructive a adus un bun nume orto-

1 Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, nr. 2710 / 28 mai 1974.

doxiei românești de la Locurile Sfinte. Toate acestea le-a împletit cu legăturile personale pe care le-a întreținut cu ierarhii greci, cu alți reprezentanți ai cultelor sau cu diferite persoane de seamă din această țară a neamurilor și credințelor.

În perioada șederii la Ierusalim, între anii 1975-1979, a răspuns unor invitații și a ținut conferințe, cursuri și comunicări pe diferite teme și a participat la întruniri ecumenice. Pentru competența, spiritul irenic și seriozitatea pe care le manifestă a fost o perioadă secretar general al Comitetului Consiliului Mondial al Bisericilor și membru în Comisia teologică a acestui consiliu².

Pentru întregul șir al realizărilor și vrednicilor pe care le-a arătat, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, la recomandarea și propunerea Patriarhului Iustin Moisescu de a-l așeza într-o slujire mai înaltă, a găsit de cuviință să-l aleagă, la data de 10 decembrie 1979, pe arhimandritul dr. Vasile Costin în funcția de episcop-vicar patriarhal, postul devenind vacant prin alegerea episcopului Antonie Plămădeală în fruntea Episcopiei Buzăului.

În noul post superior din cadrul Administrației Patriarhale a primit titlul de „Târgovișteanul”, Pronia divină prefigurând astfel în chip minunat că cel chemat acum la înalta treaptă a arhieriei avea menirea să ajungă întâistătător al Arhiepiscopiei Târgoviștei, ce avea să ia ființă doisprezece ani mai târziu.

Hirotonia întru arhierie s-a săvârșit duminică, 20 ianuarie 1980, la Catedrala Patriarhală din București. În ajun, după slujba vecerniei, a avut loc cercetarea canonică și mărturisirea de credință a celui chemat să urce pe cea mai înaltă treaptă de slujire sacerdotală, potrivit rânduielilor tipiconale ortodoxe.

Sfânta Taină a Hirotoniei a avut loc în cadrul Sfintei Liturghii Arhieresti celebrate de patriarhul Iustin Moisescu, arhiepiscopul Antim Nica al Tomisului și Dunării de Jos și episcopul Roman Ialomițeanul, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, în fruntea unui sobor de preoți și diaconi de la Catedrala Patriarhală.

Cu acel prilej, patriarhul Iustin, înmânân-

du-i cârja arhipăstorească, a spus între altele: „Lucrarea pe care o veți avea de îndeplinit de acum înainte pentru mântuirea credincioșilor o veți face împreună cu Dumnezeu Tatăl, sfințirea împreună cu Sfântul Duh și propovăduirea învățaturii împreună cu Domnul nostru Iisus Hristos”.

Vădit mișcat sufletește, noul ierarh a mărturisit:

În acest moment solemn din viața mea, cu sufletul plin de bucurie sfântă, supunându-mă voinței celui Atotputernic, spun și eu împreună cu Sfântul Chiril. Astfel a binevoit cu mine Dăătorul a toate. Mă plec cu smerenie înaintea voinței Domnului și împreună cu Sfântul Apostol Pavel spun: «Iată-mă vin să fac voia Ta, Dumnezeule».

În slujirea nouă la care ați binevoit să mă chemați azi, vă rog să-mi permiteți să vă încredințez că voi răspunde cu tot devotamentul și cu puterea mea de muncă în a îndeplini sarcinile pe care mi le veți încredința.

Știu că sunt multe și mari îndatoririle mele de acum înainte, dar nădăjduiesc în ajutorul lui Dumnezeu și îndrumarea părintească a Preafericirii Voastre. Tuturor exprim astăzi hotărârea fermă de a primi cu recunoștință orice sfat și orice îndrumare pentru a sluji cât mai bine și cu cât mai mare folos Biserica strămoșească și neamul românesc.

La începutul activității mele am fost încadrat ca secretar eparhial și apoi vicar administrativ al Episcopiei Oradiei, în acest colț de țară, iar în ultimii 5 ani, în calitate de superior al Așezămintelor Românești din Ierusalim, am fost o punte de legătură pentru păstrarea credinței și unității de simțire și de gândire a românilor de pretutindeni.

În acest moment sfânt, se cuvine un gând de recunoștință pentru memoria părinților mei care m-au crescut în dragoste de Dumnezeu și în cinste față de aproapele și care se odihnesc sub glia strămoșească de pe meleagurile natale maramureșene, pentru dascălii și pentru toți binefăcătorii și îndrumătorii mei, rugând pe Bunul Dumnezeu să le răsplătească osteneala și jertfele și să-i înscrie în cartea vieții³.

În noua demnitate de episcop-vicar patriarhal,

2 *Alegerea și instalarea Î.P.S. dr. Vasile Costin ca Arhiepiscop al Târgoviștei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7-9 / 1991, p. 41, 42.

3 *Alegerea, recunoașterea și hirotonia întru arhierie al noului Episcop Vicar Patriarhal, arhimandritul dr. Vasile Târgovișteanul*, în „Glasul Bisericii”, nr. 1-2 / 1980, p. 17-19.

Vasile Costin a îndeplinit cu responsabilitate și dăruire noi și însemnate sarcini bisericești.

A fost secretar al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și președinte al Comisiei de pictură, rector al Institutului Teologic Universitar din București în perioada 1980-1984, responsabil al Departamentului de relații externe al Patriarhiei Române, precum și director al Editurii Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

A desfășurat și o susținută activitatea ecumenică ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române la diferite adunări, congrese și conferințe ale organizațiilor intercreștine mondiale și a făcut parte din importante delegații bisericești care au promovat și au intensificat relațiile cu alte Biserici, având un aport apreciabil în cadrul unor comisii de dialog teologic, interconfesional și interreligios, făcând cunoscută poziția și preocupările Bisericii noastre în probleme de doctrină

Biserica din Satul Nou de Sus, Maramureș. În anul 1999, Înaltpreasfinția Sa Vasile Costin, Arhiepiscopul Târgoviștei, fiu al satului, a donat bisericii o raclă care conține moaștele Sfinților Mucenici Prov, Tarah și Andronic, pomeniți în calendarul ortodox pe data de 12 octombrie și ale Sfântului Cuvios Sava cel Sfințit, pomenit pe data de 5 octombrie.

teologică sau în probleme sociale, morale sau umanitare ale omenirii contemporane.

Și-a adus un aport substanțial la zidirea unei noi biserici impunătoare în localitatea natală, Satul Nou de Sus, sprijinind demersurile pentru obținerea aprobărilor necesare greu accesibile la vremea respectivă și ajutând personal cu sume însemnate de bani.

Biserica a fost sfințită în anul 1986 de trei ierarhi: arhiepiscopul Teofil Herineanul al Clujului, Vasile Costin, episcop-vicar patriarhal și Justinian Chira, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Clujului.

La 28 decembrie 1987, Vasile Costin s-a reîntors la Oradea, de această dată în calitate de reprezentant al patriarhului Teoctist la festivitatea sărbătoririi episcopului Vasile Coman cu prilejul împlinirii frumoasei vârste de 75 de ani. A rostit atunci o mișcătoare cuvântare de omagiere a celui care a fost cel dintâi ierarh, căruia i-a fost colaborator direct și ucenic și a transmis mesajul personal al patriarhului cu acel prilej.

Pe lângă activitatea pastoral-misionară, ecumenică și administrativă, s-a afirmat și ca un valoros teolog. A elaborat și a tipărit în țară și peste hotare multe studii și articole, în care a tratat probleme teologice de cultură și spiritualitate dintre cele mai variate. În cabinetul său de lucru, dar și la reședința și locuința din curtea Mănăstirii Antim din București, primea cu inimă largă și afecțiune pe toți cei care veneau la dânsul cu probleme oficiale sau particulare și, cu multă bunătate, căuta să îi ajute, să-i sprijine și să-i rezolve pe fiecare.

De o atenție privilegiată se bucurau cei din părțile Maramureșului și Bihorului, mulți dintre ei fiind invitați în casa și chiar la masa sa, ierarhul bucurându-se să afle vești noi și să se întrețină cordial cu ei.

După actul istoric din decembrie 1989, care a descătușat mult dorita libertate și Bisericii Ortodoxe Române, între noile cerințe de intensificare a lucrării sale misionare, s-a impus, între altele, restatornicirea vechilor scaune episcopale, uzurpate de-a lungul vremii de puteri politice potrivnice și în conjuncturi istorice nefavorabile propășirii credinței neamului, ca un act de reparație ființială și de cinstire a memoriei și strădaniilor înaintașilor pentru credință și unitate românească.

În acest context, se impunea și rectitorirea

centrului vlădicesc care a ființat cândva la Târgoviște, capitala de altădată a Țării Românești, în care, așa cum se cunoaște, în anul 1517 binecredinciosul voievod Neagoe Basarab a strămutat scaunul mitropolitan de la Curtea de Argeș și a clădit aici, din temelie, între anii 1518-1520, o frumoasă catedrală, care a polarizat în jurul ei viața religioasă și culturală a țării.

Reședința mitropolitană a Târgoviștei a dăinuit aproape două veacuri, fiind lăcaș și martor multor fapte și realizări de seamă din trecutul românesc ale unor luminați ierarhi, dimpreună cu alți vrednici bărbați ai vremii.

Cel dintâi mitropolit care a slujit și la sfințirea bisericii catedrale a fost Macarie (1513-1521), care a imprimat primele cărți în țara noastră în tiparnița nou-înființată la Mănăstirea Dealu din apropierea Târgoviștei. A urmat Varlaam (1535-1544), în timpul căruia s-a zugrăvit sfântul lăcaș, iar tipografia a funcționat chiar în chiliile Mitropoliei târgoviștene.

Mitropolitul Anania (1545-1558) a fost sprijinitorul vestitului diacon Coresi, Serafim (1576-1586) a ținut strânse legături cu mitropolitul transilvănean Ghenadie.

A urmat Eftimie (1594-1603), sfetnic apropiat al lui Mihai Viteazul, care a mers în solii și chiar a semnat tratate în numele domnitorului. La fel a fost mitropolitul Luca (1603-1629), diplomat iscusit în slujba Viteazului și care a hirotonit arhieriei și preoți pentru românii de peste munți, din Transilvania și Moldova.

Apoi au urmat, cu vredniciile lor, Teofil (1636-1648), Ștefan și Teodosie, dar, mai ales, Antim Ivireanul, care a reînființat, în clădirile mitropoliei, vechea tiparniță domnească, unde s-au plămădit vestitele sale cărți cu slovă, credință și simțire românească. Aici au fost hirotoniți mulți arhieriei dreptmăritori, între care: Ghenadie (1579), Ioan de la Prislop (1585), Sfinții Ilie Iorest (1640) și Sava Brancovici (1656), precum și eruditul Simion Ștefan (1643).

În anul 1716 reședința mitropolitană s-a mutat definitiv la București care a devenit centrul politic și social al Țării Românești.

Pe lângă aceste temeuri istorice, reînființarea Arhiepiscopiei Târgoviștei în vremea noastră se impunea tot atât de imperios și din motive administrative și bisericești.

Sfântul Sinod, în ședința de lucru din 4

aprilie 1990, la propunerea Comisiei canonic-juridice a hotărât reînființarea Eparhiei Târgoviștei cu titlul de Arhiepiscopie, având reședința în municipiul Târgoviște și sufragană Mitropoliei Ungrovlahiei.

După adoptarea măsurilor organizatorice pentru alegerea organelor deliberative și executive ale noii eparhii, a fost convocat Colegiul electoral bisericesc pentru alegerea prin vot secret a titularului noului scaun arhiepiscopesc. În urma numărării voturilor s-a constatat că majoritatea acestora, 65 la număr, au fost întrunite de episcopul-vicar patriarhal dr. Vasile Costin Târgovișteanul.

Patriarhul Teoctist a proclamat oficial alegerea noului arhiepiscop, iar după ce s-au îndeplinit condițiile necesare funcționării Arhiepiscopiei, adică reședință, catedrală, personal, mobilier și celelalte, la 22 septembrie 1991, Întâistătătorul Bisericii a reînnotat firul existenței istorice a acestei eparhii și l-a instalat pe Î.P.S. Vasile după toate rânduiele canonice în străvechiul scaun vlădicesc. La această memorabilă ceremonie, între cei zece ierarhi prezenți s-a numărat și episcopul Valerian Zaharia al Oradiei, venerabil pensionar, de 86 de ani, scos din scaun de autoritățile comuniste încă din anul 1969.

Aici, la Târgoviște, pe arhiepiscopul Vasile Costin îl aștepta un nou început de drum. Eparhia trebuia rânduită, structurată, organizată și dotată cu toate așezămintele necesare bunei sale ființări. Cu mult spirit de inițiativă, cu perseverență și înțelepciune, a reușit să realizeze aici înfăptuiri însemnate: Centrul Eparhial, Facultatea de Teologie cu trei secții – Pastorală, Litere, Asistență socială, Seminarul Teologic, Școala de Cântăreți Bisericești. Cu neobosită purtare de grijă a refăcut mănăstirile existente și a înființat altele noi, a susținut zidirea de noi biserici și case parohiale, a înființat așezăminte cultural-religioase, filantropice și sociale.

Ca un bun și experimentat păstor de suflete, a ținut vie flacăra Evangheliei Mântuitorului Iisus Hristos în întreaga eparhie prin vizite canonice, sfințiri și binecuvântări de biserici, reorganizarea cercurilor pastorale, publicații religios-morale, legătura vie cu clerul și credincioșii.

A înființat la Centrul Eparhial Sectorul „Biserica și Societatea”, a intensificat legăturile și acțiunile cu instituții sociale și culturale, a ex-

tins organizații și acțiuni filantropice și de sprijinire a celor cu probleme sociale ori dizabilități.

Fiii duhovnicești, preoți și mireni, au aflat mereu în persoana sa un bun sfătuitor și îndrumător, un sprijin și ajutor devotat, căci bunătatea, dragostea părintească și apropierea sufletească au fost trăsături definitorii ale arhiepiscopului Vasile Costin. Era perseverent și îi plăcea să ducă lucrurile până la capăt. A fost un ierarh blând, iertător, îngăduitor, cu multă căldură sufletească, inspirând încredere, colaborare și acțiuni constructive. Îi plăcea să fie oricând punctual la sfintele slujbe, dar și în orice împrejurare, și aștepta același lucru și de la cei din jur.

După o perioadă de suferință, întâiul arhiepiscop al reînviatelor Arhiepiscopii a Târgoviștei s-a mutat la cele veșnice, la data de 29 octombrie 1999, orele 21.15, regretat de toată suflarea celor care l-au cunoscut și l-au prețuit.

Sicriul cu trupul neînsuflețit a fost depus o oră în Catedrala Patriarhală din București, unde s-a oficiat o slujbă de către Preasfințitul Teodosie, episcop-vicearh al Arhiepiscopiei Bucureștilor, iar patriarhul Teoctist a rostit o cuvântare în amintirea celui care a fost colaborator apropiat al patriarhilor Justinian, Iustin și al său.

Apoi a fost dus la Mănăstirea Antim, unde a slujit, a lucrat și a locuit ca episcop-vicearh patriarhal.

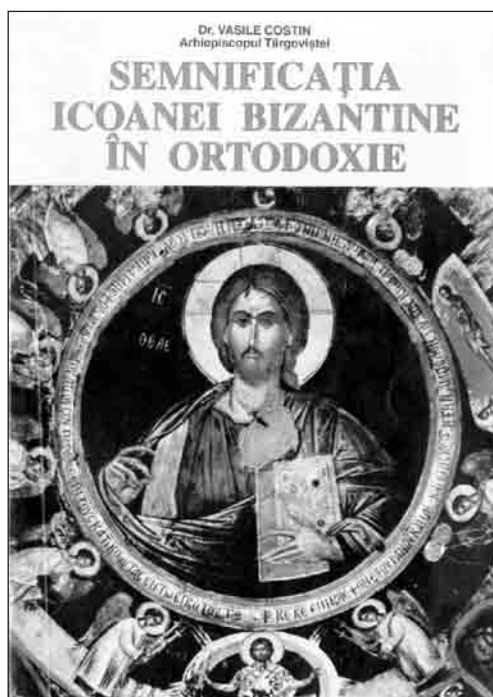
Sâmbătă, 30 octombrie 1999, cel care a fost iubitul arhiepiscop a fost întâmpinat la întoarcerea în orașul Târgoviște de o mare mulțime de preoți și credincioși, parcurgând un ultim drum pe la mai multe biserici cărora le-a purtat de grijă, fiind depus, apoi, în Paraclisul Episcopal, iar a doua zi în Catedrala Arhiepiscopală.

Slujba de prohodire a fost săvârșită de un mare sobor de ierarhi și preoți, în frunte cu patriarhul Teoctist. Au fost de față membrii Sfântului Sinod, oficialități, familia sa, prieteni și apropiați și mii de credincioși.

S-au rostit cuvântări mișcătoare, care au arătat o afecțiune profundă față de arhiepiscopul Vasile Costin și s-au transmis nenumărate mesaje de condoleanțe.

La împlinirea celor 40 de zile de la trecerea în veșnicie, la 12 decembrie 1999, s-au săvârșit parastase în multe biserici din Arhiepiscopie și din țară, în satul natal, precum și la Atena, acolo unde și-a luat doctoratul în teologie.

Arhiepiscopul dr. Vasile Costin rămâne în memoria contemporanilor ca o personalitate luminoasă și vrednică, un ierarh care s-a distins prin vocația slujirii cu devotament a Bisericii noastre, un teolog valoros și un părinte duhovnicesc cald și apropiat, care a călăuzit cu destoinicie și dăruire clerul și credincioșii pe care i-a păstorit.

Lucia Mihalyi de Apșa

1903-1999

Mihai DĂNCUȘ

23 iunie 1999 – București – Președinția României

„...Lucia Mihalyi a făcut parte din stirpea celor aleși, care au iubit mai presus de orice adevărul, dreptatea și binele și i-au ajutat și pe alții să le înțeleagă și să le deprindă întregul și adevăratul lor sens. A fost ... un reper moral, o conștiință vie a acestui veac tulburat, marcat de războaie și inimaginabile atrocități, dar și de sacrificiul glorios al celor ce s-au jertfit pentru rosturile și temeiurile noastre naționale. Lucia Mihalyi de Apșa lasă celor din jur mesajul unei vieți exemplare, trăite în folosul țării și al semenilor...”

Emil Constantinescu, Președintele României (1996-2000)

De ce Lucia Mihalyi de Apșa își găsește locul în acest volum? La 22 mai 1998, deci cu 20 de ani în urmă, Domnișoara Lucia avea 95 de ani și era în mare vervă.

A fost singurul participant activ în viață – la Adunarea de Constituire a Consiliului Național Român Comitatens de la Sighetul Marmăției ce a avut loc la 22 noiembrie 1918.

De fapt ce s-a întâmplat la 22 noiembrie 1918?! Cu câteva zile înainte, la 11 noiembrie 1918, la Sighetul Marmăției se constituie Sfatul Național Român Provizor al Comitatului Maramureș, care, imediat s-a afiliat la Sfatul Național Român Central din Arad. Cu această ocazie, S.N.R. local tipărește un *Apel* prin care sunt provocate toate comunele Maramureșului „să aleagă și să trimită o delegație de cel puțin 3 membri, la adunarea de constituire ce se va ține în ziua de Vineri 22 Noiembrie a.c. în Sighet în localul băncii „Maramurășana” cu următorul program:

„Constituirea Sfatului Național Român definitiv al Comitatului Maramureș;

Deciz cu privire la organizarea secțiilor rurale a Sfatului Național Român a Comitatului Maramureș și a gardei naționale române, pentru susținerea ordinii și ajutorare reciprocă”.

În continuarea *Apelului* se stipulează ca aceia pe care se bazează în realizarea acestui mare deziderat sunt: „inteligenta română”; mai ales preoții și învățătorii români maramureșeni care „să-și țină de datorință patriotică, a corespunde chemării lor...”. *Apelul* se încheie cu îndemnul *Să ne arătăm vrednici de mărimea vremurilor ce*

trăim! și este semnat de cei care și-au asumat acest uriaș risc: Ioan Balya de Jód, Simion Balya de Jod, Ion Biltz Dăncuș, Florentin Biltz Dăncuș, dr. Grigore Bota, Vasile Cziple, Augustin Darabanth, Nicolae Doroș, dr. Titu Doroș, Demetre Kiss, Georgiu Németh, Dimitrie Ponoran, dr. Iosif Pop, Iuliu Rednic, Mihai Sabadăș, Emil Stoica, Vasile Timiș Filipan. Semnăturile pe *Apel* ale acestor mari bărbați români ai Maramureșului au fost un act de mare curaj și bărbăție, un act de demnitate națională. La acea dată, 11 noiembrie 1918, Maramureșul era încă sub ocupația celor care ne-au stăpânit aproape un mileniu.

La data și ora fixată Sighetul se umple de oameni din tot Maramureșul, veniți pentru a parti-

cipa la mărețul act istoric. Cu această ocazie se întocmește și un document, primul act al CNRC Maramureș, respectiv „Protocol nr. 1/1918”, adică „Protocol al Consiliului Național Român Comitatens din Maramureș”¹, „luat în adunarea de constituire a Consiliului Național Român din Maramureș, ținută în Sighetul Marmației în 22 noiembrie 1918 orele 11. Prezenți: ca reprezentanți ai comunelor administrative Vișeu, Iza, Șugatag și Sighet 300 fruntași și conducători și popor în număr de 5000”, prin care se consemnează constituirea acestuia, alegerea președintelui în persoana dr. Vasile Chindriș și a 34 de membri dintre care Dl. Vasile Filipciuc, ca notar al acestei întruniri.

Părintele Simion Balea deschide marea adunare cu cuvinte alese și de mare simțire românească: „Președintele dr. Vasile Kindriș și membrii prezenți ai Sfatului Național prestează în fața adunării pe steagul național român jurământul prescriș”.

Aici, în acest moment vorbim de prezența și ce a însemnat și ce a făcut Domnișoara Lucia Mihalyi de Apșa în acest act de istorie națională, în acest moment hotărâtor pentru Maramureș.

Domnișoara Lucia Mihalyi de Apșa este una dintre cele opt fete și patru băieți, din cei 12 copii, pe care i-a avut academicianul Ioan Mihalyi de Apșa cu soția sa, doamna Iustina.

„Povestea” drapelului tricolor pe care au depus jurământul dr. Vasile Kindriș președintele Consiliului Național Român Comitatens și cei 34 de membri, jurământ luat de preotul protopop gr. catolic Simion Balea din Săpânța, ne-a fost relatată cu multă mândrie patriotică și demnitate națională de către Domnișoara Lucia, nouă personal și nu numai (M.D.):

„Drapelul național a fost trimis de la Cluj de către Iuliu Maniu, la Sighet, la Casa Mihalyi, prin Longin Mihalyi, fiul lui Ioan Mihalyi de Apșa, care era student la Drept. Surorile Mihalyi (cele opt), în noaptea de 21/22 noiembrie l-au brodat cu însemnele naționale, cu cele mai fine fibre de

mătasă colorată. A doua zi, la ora zece și jumătate, Lucia Mihalyi de Apșa care avea în jur de 15 ani, l-a ascuns în sân și l-a dus în piața centrală a orașului, penetrând printre cordoanele de poliție cu pene de cocoș, până la locul unde urma să se depună jurământul. S-a mizat pe faptul că domnișoara Lucia fiind mai mică de statură, tinerică și firavă, nu va fi suspectată și controlată. A riscat enorm, dar a reușit. Drapelul tricolor a ajuns pe masa unde părintele protopop Balea Simion trebuia să ia jurământul președintelui și membrilor CNR aleși, fapt care s-a și petrecut. După terminarea ceremoniei, drapelul tricolor a fost dus la Casa Mihalyi și arborat în balcon. În aceeași zi, după-masă, mai spre seară, familia Mihalyi a primit o scrisoare anonimă prin care familia era amenințată că tricolorul românesc va fi sfârtecat în opt fâșii cu care vor fi spânzurate de balcon cele opt fete care au brodat tricolorul”².

În lumea intelectualilor sigheteni, mai ales venetici, se comentează și astăzi, că marile familii românești Mihalyi și Iurca nu s-au implicat, ba s-au eschivat de la evenimentele politice care au dus la Marea Unire. Nu este așa. Din cei 34 de membri ai CNR Maramureș aleși și care și-au făcut din plin datoria au făcut parte și Longin Mihalyi și Bazil Iurca riscându-și viața, libertatea și averea pentru cauza nobilă a Marii Uniri!

*

Un alt episod din viața familiei Mihalyi de care-și aducea aminte cu plăcere domnișoara Lucia și-l povestea cu patimă și persuasiune este „povestea” bunicului său Găvrilă Mihalyi de Apșa (n. 1808 în satul Ieud – m. 3 IX 1873 în Sarasău). A studiat dreptul la Pojon (Bratislava) a fost prim-pretor, deputat, comite (1848), comisar regesc la Curtea Supremă a Ungariei până la moarte, în 1873. În anul 1848 a fost numit comisar regesc pentru 13 comitate de către palatinul Ungariei, arhiducele Ștefan, cu scopul de a liniști pe răsculații români și ruteni, fapt care i-a adus condamnarea la moarte și confiscarea averii de

1 Protocolul a fost prezentat prima dată de către M. Dăncuș la „Sesiunea jubiliară – 65 de ani de la Unire, Baia Mare, 23-24 noiembrie s.t.n 1918”, publicat apoi în volumul *Unirea Maramureșului cu Țara. Mărturii documentare 1918-1919, Sighetul Marmației, 1 Decembrie 1918*, p. 40, volum de Mihai Dăncuș și Gheorghe Todincă.

2 Nu s-a întâmplat aceasta. Se pare că persoana care a transmis amenințarea provenea dintr-o familie de polonezi maghiarizați care au devenit fanatici. Începând cu data de 11 mai 1984, data inaugurării Casei-Muzeu „Ion Mihalyi de Apșa” din dispoziția directorului de atunci, muzeograful Mihai Dăncuș, pe balconul casei, zilnic, vară, iarnă va flutura în continuare tricolorul românesc. Flutură și astăzi în amintirea Luciei Mihalyi de Apșa și a familiei sale de mari patrioți.

către Curtea Marțială, fiind considerat revoluționar. Episodul este relatat și de colonelul Jean Gradu în „Memorialul” familiei de Mihalyi. Continuăm cu relatarea domnișoarei Lucia.

„Mama lui Ioan Mihalyi de Apșa, Iuliana Man de Șieu, respectiv soția lui Găvrilă Mihalyi, era fiica lui Vasile Man de Șieu vicecomitele Maramureșului la 1845 și a Ileanei Iurca de Călinești. Dintre cei opt copii ai lui Vasile Man, au rămas în viață un băiat și două fete: băiatul Iosif Man, care devine Comite suprem al Maramureșului, Suzana, măritată după Ioan Iurca de Călinești, vicecomitele Maramureșului și Iuliana măritată cu Găvrilă Mihalyi, deputat în două legislaturi.

Iuliana, soția lui Găvrilă Mihalyi, care devine comisar regesc, așa cum am văzut mai sus, își ajută soțul cu devotament în scopul de a liniști revoluționarii din cele treisprezece comitate, respectiv pe români, unguri, ruteni. După înfrângerea Revoluției din 1848, Curtea Marțială îl condamnă la moarte pe soțul Iulianei, respectiv pe Găvrilă Mihalyi, și pe fratele său, respectiv pe Iosif Man, și li se confiscă averile. Atât Găvrilă Mihalyi, cât și Iosif Man au fost închiși în cetatea Muncaciului, fiindcă au pactizat cu revoluționarii (fiind considerați trădători)”.

Lucia Mihalyi își amintește cum Iuliana Man, bunica sa, soția lui Găvrilă Mihalyi, singură, își îngrijește cei opt copii minori, dându-le educația necesară, specifică epocii și familiilor de ranguri înalte. Se zbate și pentru eliberarea soțului ei. Recurge și la ajutorul bisericii. Face recursuri la împărăția de la Viena etc., etc.

Francisc Iosif I, imediat după înfrângerea Revoluției, face o călătorie în Ungaria și Ardeal trecând și prin Maramureș prin pasul Gutâi. Aici, în vârful Gutâiului, ne povestește Lucia Mihalyi, îl așteaptă pe împărat un „banderiu” format din 150 de călăreți, toți feciori voinici și frumoși din Maramureș în costumele lor specifice, conduși de Ioan Iurca de Călinești. Aceștia îl însoțesc pe împărat și suita acestuia prin Ocna-Șugatag până la Sighet.

Aici, la Sighet, capitala comitatului, conducătorii acestuia îi fac împăratului o primire fastuoasă, pe măsura rangului. La Prefectură, saloanele palatului sunt înfrumusețate, iar sala festivă este împodobită cu cele mai frumoase din

celebrele covoare maramureșene care deja erau cunoscute în imperiu.

În cinstea împăratului și a suitei sale conducerea comitatului a organizat și „un conduct etnografic”, adică au pus în scenă o nuntă țărănească specifică zonei, prezentând datinile și obiceiurile ce caracterizează nunta maramureșeană, totul culminând cu portul popular ce-l îmbrăcau aceștia de o mare frumusețe și explozie cromatică.

Domnișoara Lucia Mihalyi, când ne relatează acest episod, fiind la o vârstă înaintată (peste 90 de ani), fie că avea un lapsus memoriae, fie că intenționat, pentru a mări efectul povestirii și investirea eroinei Iulia Mihalyi (bunica sa) cu fapte „eroice”, muta evenimentul audienței la Francisc Iosif I la Viena, narând greutățile întâmplare la cererea pentru obținerea audienței imperiale etc., etc. Important este că evenimentul s-a produs. Adică audiența a avut loc la Sighetul Marmației cât timp împăratul se găsea aici. Colonelul Jean Gradu³ relatează evenimentul astfel: „Se spune că mai întâi nu voi (împăratul Francisc Iosif I – n.n.) să-i împlinesc cererea de a grația pe bărbatul său zicându-i în nemțește:

«Mit mein besten Willen ist es mir ganz unmöglich dass ich ihr Wunsch nach hommen soll» («Mi-e cu totul imposibil să-ți împlinesc dorința»), la care Doamna răspunde:

«Wie ist es den möglich dass der Keiser so etvas nicht nach kommen kann, was er vünsch?» («Se poate să existe un așa lucru pe care Împăratul voind să nu-l poată îndeplini?»).

Domnișoara Lucia în relatarea pe care ne-a făcut-o de mai multe ori, spunea că Iulia Mihalyi (bunica ei) s-a adresat împăratului la refuzul acestuia și la motivația că: «I-aș grația, dar nu pot din cauza lor și a arătat spre ei, a ungușilor, care s-ar supăra și s-ar simți jigniți!». Menționăm că atunci imperiul era «bicefal» – «austro-maghiar». Replica doamnei Iulia a fost: «Ce fel de împărat ești, dacă supușii nu te ascultă?!» Răspunsul împăratului a fost categoric...grațiindu-i pe cei doi, respectiv pe Găvrilă Mihalyi, soțul Iuliei, dar și pe Iosif Man de Șieu, fratele ei. Astfel, cei doi se vor întoarce de la închisoarea din Muncaci și-și vor recâștiga și averile confiscate. Ei făceau parte din marea aristocrație română a Maramureșului.

În anul 1861, Găvrilă Mihalyi a fost numit

3 Jean Gradu, *Evocarea D-rului Ioan Mihalyi de Apșa și Familiei Sale: Mihălenii – Mușatini* (text dactilografiat și compactat, pe care noi l-am denumit Memorialul Mihalyi) p. 21.

consilier în Locotenența Regească Ungară și se mută la Budapesta, iar în anul 1869 este judecător la Curtea Regească (de Casație și Justiție). La 3 septembrie moare marele Găvrilă Mihalyi. Soția sa Iulia se retrage la moșia de la Sarasău, unde își va da sfârșitul la 16 iulie 1881, fiind înmormântată în cimitirul local. Aceștia au fost părinții ilustrului Ioan Mihalyi de Apșa și a fraților săi la fel de renumiți: dr. Petru Mihalyi, deputat dietal, președintele Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș; dr. Victor Mihalyi de Apșa, arhiepiscop greco-catolic și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, asistent la tronul pontifical, conte de Roma, membru al Academiei Române, dr. Ioan Mihalyi de Apșa, membru corepondent al Academiei Române, protofisc comitatens, fondator al Societății ASTRA, avocat celebru, membru activ al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, notar, deputat, istoriograf; premiat al Academiei Române pentru celebra lucrare cu titlul complet: *Istoria Comitatului Maramureș. Tomul I, Diplome Maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș, Sziget, Tipografia lui Mayer și Berger, 1900; colonel de husari Iuliu Mihalyi de Apșa – aghiotant imperial la Curtea de la Viena, care a influențat ca instruirea militară a românilor să se facă în limba maternă.

Aceștia au fost doar patru dintre fiii lui Găvrilă Mihalyi de Apșa și din marele neam nobil al Mihailenilor care se revendicau din dinastia mușatinilor, fiind născuți din stirpea voievozilor Dragoș și Bogdan, întemeietori de Țară în Europa Medievală!

Articolul Teresiei B. Tătaru cu titlul *Lucia Mihalyi (1903-1999)*⁴ începe prin a reproduce textual întâmplări din viața Luciei Mihalyi, povestite în anul 1997, acesteia, astfel: „Noi, copiii și cu mama am rămas la Blaj până în octombrie 1915. «Unchiul Victor» (ÎPSS) mitropolitul – n.n.) nu ne-a lăsat să ne întoarcem mai devreme la Sighet. La Blaj am locuit în castelul Mitropoliei, la etajul II. La etajul I era mitropolitul, iar la parter bucătăria și preoții necăsătoriți. Mitropolia avea o gospodărie mare. Domnul Nicolae Costea, gos-

podarul Mitropoliei, care a învățat de preot, dar și de avocat, era foarte harnic. Locuia deasupra pităriei (brutăriei). El făcea ca în fiecare sâmbătă fiecare elev sau student să ducă acasă câte o pâine de 2 kg din grâul de la gospodăria Mitropoliei. Bătrânul maior gospodărea via. Exista o pivniță mare cu vinuri vechi”.

Consemnăm aici și relatările Luciei Mihalyi, făcute nouă (M. D.). Astfel, de fiecare dată când amintea de perioada de la Blaj, elogia figura „Unchiului Victor”, mitropolitul greco-catolic al Transilvaniei, care era de o mare generozitate față de studenți, de preoți și în special, față de tineri. Ne vorbea de înclinația mitropolitului pentru studiu. Detalii deosebite, ce nu-și au locul aici, ne povestea Domnișoara Lucia despre „ritualul” mesei la mitropolie, când acesta de fiecare dată servea masa cu „copiii” lui Ioan, față de care a avut un mare respect. Își amintea cu lux de amănunte despre grădinile episcopiei, despre oamenii devotați mitropolitului, despre „orele” de istorie și limba română și, în special, de geografie pe care le făcea mitropolitul cu copiii care și-au găsit refugiul la „Unchiul Victor”, episcopul mitropolit.

În data de 28 și 29 august 1921 la Sighetul Marmăției are loc adunarea generală a Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”. Cu această ocazie doamna Iustina Mihalyi, împreună cu fetele și câteva doamne române, se implică activ în organizarea unei expoziții etnografice în saloanele Palatului Cultural „Principele Carol”. La reușita expoziției a contribuit esențial și Domnișoara Lucia.

Colonelul Jean Gradu (înaintat la gradul de general după 1989) care era ginerele lui Ioan Mihalyi, fiind căsătorit cu Maria-Theodora, la 1 august 1968 trimite la Lucia, care era gazda casei Mihalyi, un manuscris broșat, dactilografiat, conținând 74 pagini, plus 8 planșe cu fotografii, un „memorial” dedicat istoriei familiei nobile de Mihalyi. La paginile 25/I, 25/II⁵ face o prezentare a celor 12 copii astfel:

„Sub îngrijirea mult apreciaților lor părinți, copiii au primit o serioasă instruire și o aleasă educație.

4 Teresia B. Tătaru, *Maramureș. Mândria și durerea noastră, vol. II, Culegere de studii și comentarii despre realități, fapte și documente mai puțin cunoscute*, Ediție coordonată de prof. Teresia B. Tătaru, Editura Gutinul, Baia Mare, 2001, p. 231-240.

5 Redăm integral acest text, deoarece nu vom mai găsi nicăieri informații atât de complet prezentate, sintetic și exact. Colonelul Jean Gradu a luptat ani la rând redactând memoriile și scrisori la toate forurile publice și academice pentru a așeza cum se cuvine memoria acad. Ioan Mihalyi de Apșa.

Li s-au infiltrat în mod deosebit bunele maniere, modestia și sentimentele naționale și în același timp, și cele umaniste. Talentele născute le-au fost cultivate cu meticulozitate.

Toți cunoșteau limbile universale și aveau cunoștințe bogate despre artele frumoase.

Astfel, fiicele aveau mai pronunțat însușirile: Iulia, dotată cu voce de operă. A cântat cu multă competență solo în catedrala din Blaj; Iustina s-a ocupat intensiv cu știința și literatura; Irina, cu pictura; Camelia, cu pictura și pianul; Valeria, cu politica; Maria-Theodora, cu canto, pictura, pirogravura și lucrul artistic de mână; Lucia, multilateral pregătită, dar mai ales născută de a fi expeditivă și cunoscătoare în canto, literatură, pictură, grădinarie, florărie, pomicultură, arta culinară, cofetărie etc. Era denumită *Je sais tout* (Știu totul); Adriana, virtuoză pianistă și în lucrări în goblenuri. A participat la toate concertele de binefacere sau la cele la care a fost invitată; în Maramureș, Bucovina și în Cehoslovacia, unde a fost mult apreciată;

Victor, dr. în drept; Longin, dr. în drept. Cunosători perfecți în administrația județului. Silviu, licențiat în înalte științe comerciale și economie politică; Laurențiu, decedat pe când urma liceul.

Fiecare dintre copii avea câte o atribuțiune specializată în gospodărie, bibliotecă, muzeu, primirea oaspeților etc”.

Pentru contribuția doamnei Mihalyi și a fiicelor sale, conducerea ASTRA de la Sibiu aduce mulțumiri printr-o scrisoare și-i acordă o diplomă de recunoștință pentru frumoasele „obiecte expuse în expoziția aranjată cu ocazia numitei adunări generale”. Scrisoarea se încheie astfel: „Comitetul nostru central a crezut că e de datoria sa să Vă exprime, și pe această cale, mulțumirile sale pentru însemnata contribuție ce ați prestat în scopul reușitei peste așteptare a expoziției din Sighet”. Scrisoarea este semnată de președintele ASTRA – A. Bârseanu și secretar Romul Simu.

O scrisoare în aceiași termeni și pentru aceeași expoziție primește doamna Iustina Mihalyi din partea conducerii Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (datată 25 oct.1921).

Amintim aici și acțiunea doamnei Iustina Mihalyi, care s-a implicat în încurajarea țăranilor români din Maramureș cu privire la valoarea artistică și intrinsecă a covoarelor maramureșene de mare frumusețe (recunoscute în fostul imperiu). Implicarea doamnei și a fiicelor ei, în special a Luciei în pregătirea expoziției din 1921 și în confecționarea unui covor special pentru Catedrala Bisericii Greco-Catolice de la Blaj, covor pe care se așezau viitorii preoți în timpul ceremonialului de sfințire ca preoți (hirotonisirii), dar și covorul trimis la Vatican pentru Sala Tronului. Toate aceste covoare au fost lucrate în războaie de țesut special confecționate, datorită dimensiunilor mari pe care le aveau. Unul dintre acestea a fost construit de marele meșter Hotico Herenta cel Bătrân din Ieud. „Între țesăturile românești din Maramureș toată lumea a admirat splendidul covor cu vulturul care zboară deasupra Sionului, desenat de pictorul Smighelschi și țesut de țăran-cile noastre din Sarasău sub supravegherea familiei Mihalyi. Astăzi acel covor este proprietatea Mitropoliei Unite din Blaj”⁶.

Lucia Mihalyi, care urmase opt clase la școala călugărițelor vincentine din Sighet, mai studiază, la îndrumarea și cu sprijinul „Unchiului Victor, Mitropolitul” școlile românești de la Lugoj. O găsim apoi funcționară la o bancă, unde avea asigurat un modest venit cu care-și întreținea și mama. Fiind dată afară de aici, va lucra la Aprozar în perioada anilor '50 ca apoi să fie încadrată 15 ani ca și casieră la Depozitul de lemne de pe malul Tisei ce aparținea de Ocolul Silvic.

Dacă înainte de război parterul casei a fost închiriat Societății Americane de Telefoane, în timpul ocupației maghiare (1940-1944) aici a funcționat Cooperativa „Hangya” (Furnica). După război casa a fost naționalizată, iar la parter a funcționat Biblioteca Municipală, iar după mutarea ei în Palatul Cultural, spațiul a fost preluat de Policlinica Dentară, până când casa a intrat în patrimoniul muzeului. Era deja într-un înaintat proces de degradare.

Spațiul de la etaj a aparținut și a fost folosit integral de familia Mihalyi (Iustina și Ioan Mihalyi cu cei 12 copii – opt fete și patru băieți). După

6 Ioana Dăncuș, *Comori de artă populară în colecțiile Muzeului etnografic al Maramureșului din Sighetul Marmației – Covorul maramureșean*, Editura Dacia XXI Cluj-Napoca, 2011, p. 26-27.

naționalizare au rămas aici chiriașe, domnișoara Lucia cu sora ei Maria – Madi, ce fusese căsătorită cu maiorul german Rink cu care a avut un băiat, devenit și el ofițer în armata germană, care a murit în timpul războiului, în 1940.

La intervenția scriitorului Alexandru Ivasiuc, care a întocmit un memoriu, Madi a primit o pensie specială de 2000 de mărci de la statul german (circa 150.000 lei, care erau bani mulți atunci). Cu banii aceștia, pe lângă cheltuielile casei, s-au aranjat mormintele de la Blaj (care erau părăsite) ale mitropolitului Victor, Petre, Elena și Iuliu, fostul ofițer de la Palatul Imperial de la Viena. De altfel, Lucia ne-a mărturisit că la Blaj plătea anual, până la decesul acesteia, un om care îngrijea mormintele. Tot din acești bani și cu alte ajutoare primite de la familia din oraș, a reușit să facă deshumarea dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care fusese îngropat la Gherla în refugiul din 1914 și să-l aducă la Sighet și să amenajeze mormântul familiei din Cimitirul Central al orașului. După doi ani sora Madi a murit și Lucia nu a mai beneficiat de pensia acesteia din Germania.

După preluarea casei de către muzeu, s-au făcut reparații capitale. La parter s-a organizat galeria de artă. În trei încăperi s-au făcut depozite muzeale. La etaj, după scoaterea chiriașilor, s-a făcut o expoziție de istoria culturii și memoria-istică, reușind ca patru camere, prin reconstituire, să redevină așa cum au fost cândva: camera de lucru a academicianului, salonul doamnei Iustina Mihalyi, unde joia primea oaspeți, sufrageria și dormitorul domnișoarei Lucia. S-a reconstituit și încăperea în care se țineau întrunirile Societății de Lectură Dragoșiana (1867), s-a amenajat biblioteca întocmai, cu masa rotundă etc. etc.

Conducerea muzeului a scutit-o pe Lucia

Mihalyi să mai plătească chirie pentru spațiul în care locuia și, chiar mai mult, la vârsta de peste 80 de ani, cu mari riscuri, a angajat-o ca și custode al casei până la moarte (96 de ani). În această nouă calitate, Lucia Mihalyi de Apșa va „primi oaspeți”, va patrona expoziții, simpozioane de istoria culturii, totul pentru memoria tatălui său și MEMORIA NEAMULUI ROMÂNESC.

*

Președinții României, Ion Iliescu și Emil Constantinescu, au cinstit memoria Casei Mihalyi și pe ultimul vlăstar al acestei nobile familii, Lucia Mihalyi.

Într-o zi, dimineața la ora 7:30 sună telefonul...

— Domnișoara Mihalyi

— Ce s-a întâmplat?!

— Un domn tânăr este jos și dorește să urce.

A sosit cu trenul de la București și zice că mi-a adus un mesaj de la Dl. Președinte Iliescu... Vă rog, să veniți repede!

Am mers repede la casa Mihalyi unde un domn tânăr de circa 30 de ani, înalt, athletic, îmbrăcat elegant, cu o geantă în mână, aștepta la poarta de intrare a Casei Mihalyi. După ce m-am prezentat am urcat împreună la domnișoara Lucia care ne aștepta. A primit mesajul... s-a bucurat nespuse de mult și a spus următoarele: (pe care le-a repetat și la Televiziunea Română prezentă în acea zi): „Spuneți-i Domnului Președinte Iliescu că-i mulțumesc mult. Că nici înainte de război, nici după, nimeni nu s-a purtat așa cu mine și cu familia. Îi mulțumesc... Dar... Vă rog să-i mai spuneți că nu pot să-l iert, deoarece a mințit de două ori: prima dată când a fost în vizită la Rozavlea și la întrebarea unui reporter privitor la

Stimată Lucia Mihalyi de Apșa,

Vă sărut mâna cu care, acum 74 de ani, ați cusut drapelul Maramureșului pentru adunarea sfințită din 1 Decembrie 1918, de la Alba Iulia, marea sărbătoare a neamului românesc.

Vă îmbrățișez și vă doresc, din inimă, sănătate, fericire și ani mulți, până dincolo de capătul acestui mileniu.

Președintele României

Iliescu
Ion Iliescu

religia sa a spus: «după mamă sunt greco-catolic, după tată ortodox... dar eu sunt liber cugetător». A mai spus că «nu sunt greco-catolici în Maramureș». Și a doua minciună, când «s-a angajat să refacă județul Maramureș cu capitala la Sighetul Marmației... și n-a făcut nimic»”.

Cazul a fost intens mediatizat. A scris presa locală și centrală. S-a dat și la televiziunea națională.

Președintele Emil Constantinescu, la aflarea veștii decesului domnișoarei Lucia Mihalyi de Apșa, a trimis un vibrant mesaj „In memoriam Lucia Mihalyi de Apșa”. Pentru adevărurile istorice, pentru sinceritatea sentimentelor transmise și pentru a rămâne pentru istorie acest segment atât de important, ce pune în evidență personalitatea de talie națională a acestei ființe nobile care a fost Lucia Mihalyi de Apșa.

*

Am fost martor și am asistat la ceremonia de înmormântare a surorii sale Adriana. Siciul cu defuncta a fost depus în salonul rococo, unde vegheau permanent două călugărițe catolice și colegele profesoarei de muzică de la Școala Populară de Artă unde a funcționat ca profesoară

de pian. S-au rostit rugăciuni simple în limba română. Deoarece Biserica Greco-Catolică era interzisă, iar preotul romano-catolic nu a acceptat să facă serviciul religios decât în limba maghiară, domnișoara Lucia a hotărât să-și înmormânteze singură sora. Am participat la ceremonie. În cimitir domnișoara Lucia a rostit singură rugăciunea *Tatăl nostru* cu o voce extrem de puternică. S-a cutremurat cimitirul și asistența. Siciul a fost înhumat în locul destinat familiei. N-am putut vorbi câteva minute.

După Adriana, a murit Madi, al cărei soț a fost colonelul german Rink.

*

În septembrie 1999, la 96 de ani ne părăsește și Lucica. Am avut grijă ca totul să se petreacă cu sobrietate, în spiritul și tradiția familiei. Catafalcul cu siciul au fost instalate în „Salonul Doamnelor”. Aici s-a făcut priveghiul și serviciul religios specific, apoi s-a coborât siciul în curtea casei și s-a oficiat prohodul de către pr. preot canonic Grigore Balea și pr. prot. Filip Onisim. Ad-hoc am rostit un cuvânt de omagiu și de despărțire. Careva dintre colegi a notat ideile cuvântării pe care le reproducem în continuare:

Domnișoara Lucia Mihalyi este fiica ilustrului savant istoric și luptător pentru cauza românilor din Transilvania, Ioan Mihalyi de Apșa, penultimul din cei doisprezece copii ai acestuia. S-a născut la 22 mai 1903 la Sighetul Marmației.

A crescut și a fost educată în familia Mihălenilor, în care spiritul dragostei față de neamul românesc, pentru cauza căruia Ioan Mihalyi, membru corespondent al Academiei Române, Victor Mihalyi mitropolitul unit al Transilvaniei, membru de onoare al Academiei Române, fratele acestuia, ca și Petru Mihalyi, fost președinte al Asociației 26 de ani, deputat în Parlamentul din Budapesta și București, au luptat toată viața.

Înaltele sentimente patriotice insuflă încă din copilărie au influențat conduita întregii vieți a Domnișoarei Lucia, care în momentele de răscruce a dat dovadă de mare demnitate.

În toamna anului 1918 la sfârșitul Primului Război Mondial, când românii maramureșeni au hotărât unirea cu România, domnișoara Lucia Mihalyi, împreună cu cele șapte surori, a brodat primul drapel tricolor românesc arborat în Maramureș. Drapelul a fost trimis de Iuliu Maniu prin Longin Mihalyi, fratele domnișoarei Lucia, care era student la Cluj. În ziua de 22 noiembrie 1918 când a avut loc Marea Adunare Națională de la Sighetul Marmației, pe acest drapel s-a luat jurământul președintelui și membrilor Sfatului Național Român al Maramureșului. Acest drapel a fost purtat la Alba Iulia de către delegații Maramureșului, la 1 Decembrie 1918.

Meritul suprem al domnișoarei Lucia Mihalyi de Apșa este că, în vremurile grele de după război, a suportat cu stoicism și spirit de sacrificiu privațiunile la care a fost supusă familia, în urma naționalizării rămânând fără nicio sursă de existență, fiind chiriașă în propria-i casă, muncind din greu în condiții incredibile. A păstrat cu sfințenie vestigiile trecutului nostru istoric, adunate cu pasiune și competență de tatăl său, care s-au constituit în primul muzeu al Maramureșului.

Dacă astăzi avem în orașul nostru Casa muzeu „Dr. Ioan Mihalyi de Apșa”, în cea mai mare măsură o datorăm domnișoarei Lucia Mihalyi, care, prin mărinimie și demnitate, a făcut gestul de restituție, redând românilor din Maramureș și țării ceea ce i-a aparținut de milenii.

Cu ocazia decernării, de către Consiliul Municipal Sighetul Marmației, a titlului de Cetățean de onoare spuneam: «Suntem mândri că sunteți printre noi, D-voastră domnișoară Lucia, care ați supraviețuit actului Marii Uniri, pentru care au luptat părinții D-voastră și la care personal V-ați adus contribuția, suportând mari riscuri. Ca un omagiu al nostru, Vă rugăm să primiți titlul de Cetățean de onoare al municipiului nostru».

Ați primit acest titlu cu demnitate și onoare. Este adevărat că a venit târziu, dar a venit.

Iată că astăzi ne părăsiți. Nu vă vom uita cum, cu multă hotărâre și energie, cu vocea plină de emoție, dar puternică, în fiecare an de Ziua Națională 1 Decembrie, la simpozioanele pe care le organiza muzeul nostru cu mulți ani înainte de decembrie 1989, ne prezentați cu cuvinte înflăcărâte momentele pe care le-ați trăit, entuziasmul și curajul generației de aur care a făcut Marea Unire și România modernă.

Patriotismul înflăcărat, dragostea de Maramureș și de Neamul românesc au fost deziderate ce au devenit idealuri.

Din păcate, iată, ne părăsiți fără să se împlinească dorința Dumneavoastră fierbinte ca Maramureșul să-și redobândească drepturile istorice, atât de mârșav furate și punerea în drepturi a Bisericii Unite, care prin reprezentanții ei a avut o contribuție esențială la realizarea Marii Uniri, pentru care ați interplat cu demnitate pe președinții Ion Iliescu și Emil Constantinescu, dar și pe regele Mihai și regina Ana. Vă mulțumim și pe această cale (noi cei din Maramureș), iar Țara Vă mulțumește pentru că la 28 aprilie 1919, când se consfințea încorporarea Maramureșului în România Mare, am putut și noi maramureșenii spune: «Suntem români, fii ai României libere și independente».

Nu Vă vom uita, domnișoară Lucia, nu vom uita să udăm florile din balconul casei care a arborat primul tricolor românesc... Dormiți în pace!».

Am dorit să trecem cu cortegiul funerar prin centrul orașului și să facem un popas în locul în care, la 1 Decembrie 1918, domnișoara Lucia Mihalyi de Apșa, riscându-și viața și libertatea, a dus drapelul tricolor pentru luarea jurământului. Ne-a fost blocată trecerea de un tractor cu remorcă. Am trecut prin capătul parcului, prin

fața Bisericii Romano-Catolice, str. Plevnei spre cimitir. De la ieșirea din curte și până la cimitir, cineva trebuia să meargă în fața cortegiului cu crucea, în urmă cei cu praporii, apoi preoții și sicriul, familia și apropiații. Nu a vrut nimeni să ducă crucea. Nici de la muzeu. „Le era rușine”. Am dus-o eu (M. Dăncuș, directorul muzeului).

*

Am cunoscut-o încă din anii 1950, când aveam în jur de 9-10 ani și în vacanțele de vară lucram la APROZAR pe Strada Deportaților (Jido ućá), unde se păstra perfect încă fondul de clădiri cu un etaj corespondent cu cele de pe strada paralelă (Bogdan-Vodă) și în pivnița mare a unei asemenea clădiri un evreu amenajase un atelier de confecționat lădițe din scânduri de lemn de fag pentru legume și fructe. Erau două tipuri de asemenea lădițe, de dimensiuni diferite pe două stasuri. Scândurelele erau gata confecționate din deșeuri care se valorificau în asemenea mod. Aici am cunoscut-o pe domnișoara Luci, care era la o vârstă matură, având circa 50 de ani. Nu știam cine este și chiar dacă aș fi știut, îndrăzneam să-i spun că pentru a trăi trebuie să lucrăm. Cine eram eu?... Un copil școlar (la Școala Pedagogică din oraș), pe care unii colegi îl zeflemiseau pentru că avea pantalonii și ghetele peticite, dar purta ba-

tistuță albă la buzunarul de sus al costumului. Poate că era un semn, o marcă identitară, pe care mama simțea nevoia să ne-o etaleze. De fapt, tata era protopopolul Maramureșului, dar cu salariul de 180 de lei, nu putea să ne asigure o viață pe măsura statutului familiei din care proveneam. Domnișoara știa toate acestea, deoarece o cunoștea pe mama care era din stirpea neamului iurcenilor, bunicul meu fiind preotul George Iurka, „moșier” și „membru fondator” al P.N.L. Maramureș și de aceea era în închisoare și toate acestea le știa domnișoara Lucia și îl știa și pe preotul Dăncuș, dar și pe frații acestuia, Gheorghe și pe ofițerul Ștefan Dăncuș care a ajutat-o într-un moment greu (de fapt Mipa-Elena, soția acestuia era verișoară cu Lucia) și poate și pentru acestea s-a apropiat de mine protector... Atunci am cunoscut-o... Dar au trecut anii... În 1969 eram deja muzeograf la Muzeul Maramureșului din loca-

litate. Ne-am redescoperit. După doi, trei ani ne-am adus aminte de episodul „Aprozar” și glumind ne-am propus să cerem să ni se treacă în „cartea de muncă” acea lună și jumătate cât am lucrat „la lăzi”. A fost benefică această întâmplare. Domnișoara Lucia mi-a câștigat încrederea și în felul acesta în scurt timp „Casa Mihalyi de Apșa” a ajuns în administrația Muzeului, reușind să amenajăm aici „un memorial” care să pună în evidență crearea „primului muzeu al Maramureșului” și care să prezinte și ce a însemnat marele neam al Mihălenilor în istoria locală și națională și, desigur, principalele momente istorice ale zonei. De altfel, astăzi „Casa Mihalyi” este, în fapt, un mic muzeu de istorie a Maramureșului.

Așa a plecat din casa părintească ultimul reprezentant direct al marelui savant patriot Ioan Mihalyi de Apșa. Ce ne-a lăsat?!?

Ne-a lăsat Casa-Muzeu „Ioan Mihalyi de Apșa” din Sighetul Marmației.

Este primul muzeu al Maramureșului edificat, în a doua parte a secolului al XIX-lea, de către unul din exponenții de marcă al ilustrei familii Mihalyi de Apșa.

Daca ne referim la cei patru fii ai lui Gavrilă Mihalyi de Apșa (cel Bătrân), deputat în Parlamentul de la Budapesta, iar după Revoluția din 1848 – comisar regesc peste 13 comitate, condamnat la moarte și grațiat de Francisc Iosif I, luptător pentru drepturile românilor din Maramureș și Transilvania, trebuie să evidențiem inteligența acestora dublată de studii serioase la marile universități europene, aleasa educație în familie în spiritul moralei creștine și al dragostei față de neamul românesc căruia îi aparțin. Toți vor răzbi în funcții înalte, de unde, cu pricepere și înțelepciune, vor contribui esențial la trezirea conștiinței naționale a românilor de pe aceste meleaguri, vor lupta pentru emanciparea și propășirea acestora.

Să amintim succint că Petru Mihalyi ajunge deputat dietal timp de peste 40 de ani (în Dieta de la Budapesta, unde îi reprezintă pe români), dar și președinte al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Iuliu Mihalyi, colonel și comandant al Gărzii Imperiale la Curtea de la Viena; Victor Mihalyi de Apșa, îmbrățișând cariera eclezială ajunge episcop de Lugoj și apoi mitropolit unit al Transilvaniei cu reședința la Blaj. Pentru meritele sale în propășire prin cultură

a românilor din Transilvania, Academia Română îi acordă titlul de membru de onoare. În sfârșit, Ioan Mihalyi de Apșa, care pentru țaranii din Maramureș era „Iancu al nostru”, ajunge protofisc al comitatului – calitate în care va deveni apărătorul drepturilor românilor din Maramureș. Pentru activitatea sa științifică concretizată în :

- crearea primului muzeu al Maramureșului în casa sa;

- cercetarea și adunarea vestigiilor arheologice ale zonei;

- cercetarea, colectarea și publicarea documentelor medievale ale românilor din Maramureș în celebra lucrare *Diplome maramureșene din secolele XIV-XV* și alte contribuții științifice, pentru care este ales membru corespondent al Academiei și primește premiul Academiei Române pe anul 1901, în concurență cu I.L. Caragiale.

Iată răspunsul succint la întrebarea firească a generației de azi din Maramureș și din țară – „Cine au fost Mihălenii?”.

Mihălenii, în general, dar Ioan în special, (apărătorul în justiție a cauzelor țăranilor din Maramureș), doctor în drept al Universității din Budapesta, cu cursuri speciale de limba și literatură română, cursuri private de arheologie, numismatică și paleografie, istorie. Bun cunoscător al limbilor clasice – latina, greaca, slava veche, ebraica –, dar și al limbilor moderne – româna, germana, franceza, italiana, maghiara și ucrainiana, și-a legat numele de toate instituțiile culturale românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea din această parte a Țării.

Casa sa, primul muzeu al Maramureșului, a adăpostit și ședințele Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (înființată la 13 decembrie 1860), al cărei membru și sprijinitor a fost toată viața, a patronat ședințele Societății de Lectură „Dragoșiana”, întemeiată în anul 1867, care își va avea sediul tot în casa sa.

A susținut și îndrumat Preparatoria (primul institut pedagogic românesc); a fost un mecena pentru artiști, fiind susținătorul, inclusiv material, al lui Simon Hollósyi, întemeietorul Școlii de Pictură băimărene și al elevilor săi, dar și creator de școală la München.

S-a implicat cu toată ființa și pricepera în viața culturală și socială a românilor din Maramureș, punându-și gaj averea pentru edificarea instituțiilor amintite și pentru construcția primei și

singurei biserici românești în vremea aceea din Sighet (Biserica Greco-Catolică), în jurul căreia s-a cristalizat și viața culturală românească a Maramureșului.

Spirit vizionar, Ioan Mihalyi, în adunarea Asociațiunii din 11 aprilie 1878, afirma: „Trăim într-o epocă de transformare și acel popor care va ieși din dânsa fără o clasă cultă va fi condamnat la o soartă mai tristă ca toate acelea care ne-au încercat în secolii trecuți; fără cultură nu este nici avuție, nici viață socială, nici libertate”.

Cuvintele sale sunt de mare actualitate și astăzi.

Toată viața și-a consacrat-o pentru binele celor mulți și nedreptățiți de istorie și soartă.

În casa aceasta și-a crescut cei 12 copii, patru băieți și opt fete, care, la rândul lor, fiecare a făcut câte ceva pentru neamul românesc.

Aici au fost primite înainte și după 1918 personalități ale culturii române precum Iosif Vulcan, Nicolae Iorga, Ion Bianu, dar și Liviu Rebreanu, Cincinat Pavelescu, I. Al. Bassarabescu, Alfred Moșoiu, Camil Petrescu, Gustav Weigand și Dimitrie Gusti, Constantin Brăiloiu și alți savanți români și străini.

Aici, astăzi, prin donația familiei, este organizat un muzeu, care, în patru încăperi, reconstituie interioare de epocă cu mobilier original,

biblioteca academicianului, un bogat fond de tablouri și documente. În alte trei încăperi mari de la etaj este organizată o expoziție documentară de istoria culturii care culminează cu contribuția Maramureșului la Marea Unire.

La parter, în șase săli mari, sunt expuse tablouri din opera pictorului maramureșean Traian Bilțiu Dăncuș, precum și ale lui Gheorghe Chivu, grafică de Vasile Kazar, o colecție de artă donată de profesorul medic, savantul Alexandru Ciplea și o galerie de portrete ale foștilor comiți ai Maramureșului, înalți demnitari din Transilvania, inclusiv portretele regilor Carol al II-lea și Mihai I.

Sighetul în vechiul imperiu era capitala celui de al treilea comitat ca mărime și importanță. Aici trăia o populație cosmopolită, cu funcționari superiori imperiali și regali, de etnii și credințe diferite. Ioan Mihalyi de Apșa, prin erudiția sa și prin înțelepciune sa, precum și prin rangurile nobiliare, dobândite încă din secolul al XIV-lea, a reușit să se impună și să se facă ascultat.

Casa-Muzeu „Mihalyi de Apșa” și astăzi este un loc de întâlnire a intelectualilor din Maramureș și din țară, și un loc de popas în istoria acestor meleaguri. Acest lucru, în mare măsură, îl datorăm celei care a fost Domnișoara Lucia Mihalyi de Apșa, căreia îi dedicăm aceste rânduri.

Domnișoara Lucia la un vernisaj, alături de artiști și oameni de cultură maramureșeni, printre care Mihai Olos și Mircea Petrehuș (în dreapta imaginii)

Ioan Alexandru

1941-2000

George ACHIM

■ Se naște în noaptea de Crăciun, la 25 decembrie 1941, în satul Topa Mică (actuala comună Sânpaul, din județul Cluj).

■ Numele avut la naștere: Ioan Șandor.

■ Părinții: Ioan și Valeria Șandor (născută Cozar), agricultori.

■ Căsătorit din anul 1964 cu Ulvine (născută Spitz), săsoaică din Râșnov, absolventă de Filologie, cu care are cinci copii: Ștefan, Maria, Ioachim, Rut Elena, Ioan Constantin.

■ Studiile primare le face în satul natal, iar pe cele gimnaziale în Sânmihaiu Almașului, unde îl are ca dascăl de limba română pe Ilie Butoi căruia poetul îi va păstra o bună amintire.

■ Studiile liceale le urmează, între anii 1958-1962, la Liceul „George Barițiu” din Cluj.

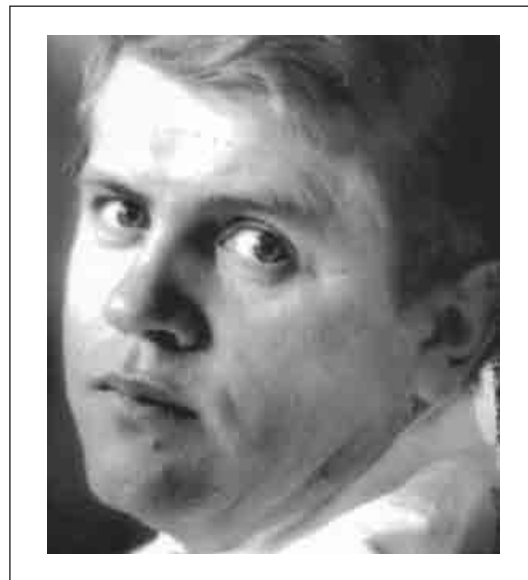
■ În toamna anului 1962 începe studiile universitare la Institutul Pedagogic de 3 Ani din Cluj, dar în decembrie se transferă la Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai”, cu aprobarea profesorului Constantin Daicoviciu, rectorul din aceea vreme al Universității.

■ La sfârșitul anului I de studiu (1962-1963) este exmatriculat de către conducerea Facultății de Filologie (decan Mircea Zăciu), pentru „neîndeplinirea sarcinilor de studiu”. În toamna lui 1963 este reprimis în anul I de studiu. În anul 1964 se transferă la Facultatea de Filologie a Universității București pe care o absolvă în anul 1968. În anul 1973 va deveni doctor al aceleiași Universități, cu teza intitulată *Patria la Pindar și Eminescu*, lucrare alcătuită sub îndrumarea prof. univ. dr. Zoe Dumitrescu Bușulenga. Este reținut ca asistent la Catedra Eminescu. Între anii 1968-1972 obține o bursă Humboldt, din partea statului german. În această perioadă a urmat cursuri de filosofie, filologie clasică (limbile greacă și ebraică) ori istoria artei, la Universitățile Freiburg (va participa la cursurile lui Martin Heidegger și Hugo Friedrich), Aachen, München, Basel. Întreprinde călătorii de studii la Roma, Constantinopol și Ierusalim.

■ Din 25 decembrie 1989 devine membru al PNȚCD, partid reînființat după Revoluție. La alegerile parlamentare din 20 mai 1990, devine deputat de Hunedoara al acestui partid. În septembrie 1992 va fi ales senator de Arad, în Parlamentul României. La 13 iunie 1994, participând la o adunare religioasă ecumenică la Arad, suferă un accident vascular cerebral chiar în timp ce își rostea discursul pe scenă. Este transportat pentru îngrijiri în Germania, la Bonn, unde va rămâne până la moartea sa, survenită pe 16 septembrie 2000. Este înmormântat la mănăstirea Nicula, din județul Cluj, prin grija mitropolitului Clujului Bartolomeu Anania.

Activitatea literară:

■ În anul 1960 debutează (semnând Ioan Alexandru, elev) în revista „Tribuna” din Cluj, nr.14/7 aprilie, cu poe-

zia *Floarea mea*. Debutul editorial se produce în 1964, cu volumul *Cum să vă spun*, apărut la Editura pentru Literatură București, cu prefața lui Mihai Beniuc. În 1966 face parte din primul colegiu de redacție al Revistei „Amfiteatru”.

OPERA

Versuri:

♦ *Cum să vă spun*, Editura pentru Literatură, București, 1964 ♦ *Viața deocamdată*, Editura Tineretului, București, 1965 ♦ *Infemul discutabil*, Editura Tineretului, București, 1966 ♦ *Vămile pustiei*, Editura Tineretului, București, 1969 ♦ *Imnele bucuriei*, Editura Cartea Românească, 1973 ♦ *Imnele Transilvaniei*, Editura Cartea Românească, 1976 ♦ *Imnele Moldovei*, Editura Albatros, București, 1980 ♦ *Imnele Țării Românești*, Editura Cartea Românească, 1981 ♦ *Pământ transfigurat*, Editura Minerva, 1982 ♦ *Imnele iubirii*, Editura Cartea Românească, 1983 ♦ *Imnele Putnei*, Editura Cartea Românească, 1985 ♦ *Imnele Maramureșului*, Editura Cartea Românească, 1988.

Eseuri, memorialistică

♦ *Iubirea de patrie*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1978 ♦ *Bat clopotele în Ardeal*, Editura Făt-Frumos, 1992 ♦ *Adevărul despre Revoluție*, Editura Agapia, 1993 ♦ *Renașterea României*, Editura Renașterea, 1993 ♦ *Cu Biblia în America*, Editura Ihor Martiron, 1973 ♦ *Luchian Zugravul*. Monografie, Editura Meridiane, București, 1978.

Traduceri

♦ R. M. Rilke, *Scrisori către un tânăr poet* (traducere în colaborare cu Ulvine Alexandru), Editura Facla, Timișoara, 1977 ♦ Pindar, *Ode*, vol I-III, Editura Univers, 1976-1979 ♦ *Cântarea Cântărilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Printre congenerii săi șaizeciști, situat într-o generație explozivă, desfășurată prodigios pe o paletă ideatică largă și cu o cromatică expresivă ce dinamita intemperant toate canoanele și clișeele epocii, Ioan Alexandru a făcut, încă de la începutul scrisului său, figură aparte. Ea a devenit repede inconfundabilă și indimenticabilă, într-un peisaj cultural-literar mobil și în plină reconfigurare și reasezare valorică, la mijlocul deceniului șapte al secolului XX. Fapt cu atât mai remarcabil, cu cât scena literară era marcată în epocă de câteva repere de altitudine estetică ferme, consacrate consecvent, de altfel, de către critica tânără a momentului. În proximitatea acestora era îndeajuns de dificil să produci proba convingătoare a diferenței specifice, în materie de formulă creatoare proprie. Tânărul ardelean reușește, însă, încă de la început, să fie convingător și perfect distinctibil, într-o fotografie de grup din care nu lipsesc solarul Nichita, ingeniosul Sorescu, intelectivul Cezar Baltag ori vulcanicul Păunescu, laolaltă cu vocile poetice feminine atât de particular timbrate ale Anei Blandiana, Gabrielei Melinescu ori a Ilenei Mălăncioiu. Bineînțeles, nu lipsește din fundal, ca o incontestabilă umbră tutelară, nici prezența eterică, păstrându-și încă puterea fascinantă de seducție, cu neputință de a fi trecută cu vederea, a lui Nicolae Labiș. El, rebelul genialoid, tragicul *spirit al adâncurilor*, continua să fie în ochii tuturor congenerilor înaintemergătorul insumisibil, spărgătorul gheții dogmatice, avangarda imanentă a acestei generații de re-stabilizatori și re-edificatori ai canonului liric românesc.

Încă de la debutul său din 1964, cu volumul *Cum să vă spun*, Ioan (pe atunci Ion) Alexandru, deși se va arăta a fi organic încadrat în falanga estetică șaizecistă, împărțășind în esență spiritul programatic și formula creatoare de grup, își va revendica orgolios o solidă și trainică ascendență spirituală transilvană pe care o cultivă pasionat, până la exacerbare uneori, pe parcursul întregii sale creații.

Așadar, pe de o parte, avem ca fundal catehismul estetic-literar al unei pleiade creatoare tinere pentru care deșertul ideologic al anilor '50 rămăsese deja în urmă, odată cu toate poncifile și sterilul clișeizard al realismului socialist. La vârsta primei juneți, nou-sosiții pe scena literaturii aduceau o privire proaspătă, aurorală, asupra realului, atrăgătoare sugestii ale etericului ori ale inefabilului, categorii cu desăvârșire prohibite în

anii lungi de opacitate ideologică. Propuneau entuziast în schimb reabilitarea emoției și sondarea frisonantă a interiorității proprii, iar pentru aceasta procedau la orchestrarea unor ceremonii fastuoase ale eului introspectiv și interogativ, scrutat până la noncomplezență, în spirit ludic-fantezist ori avântat vizionar. La capătul atât de des invocatului deceniu obsedant, lăsând în urmă ariditatea țepoasă a dogmatismului oficial, lumea se înfățișa din nou, în ochii acestor tineri, drapată în faldurile mirabilului și ale auroralului, iar viața, cu toate avatarurile ei, părea din nou că merită a fi trăită cu frenezie și asumată în toată elementaritatea sa. Primele oaze ale unei mult dorite normalități culturale, abandonate la instaurarea comunismului, prin rapt ideologic agresiv, se arătau din ce în ce mai clare și mai ademenitoare, indicând intrarea într-o epocă istorică și într-un climat cultural mai respirabil. Desigur, dogma nu dispăruse complet vreodată, căci ea ținea de însăși esența constitutivă a comunismului, dar devenise suficient de contornabilă și de străvezie, pentru ca valuri creatoare puternice de scriitori cu vădit talent genuin să-și poată contura cu pregnanță fizionomia literară și să-și particularizeze, până la înălțimea stilului propriu, inflexiunile vocii poetice. Ceea ce lui Ioan Alexandru, asemeni multora dintre comorienții săi de generație, îi reușește la nivel cert de excelență.

În acest punct, însă, intervine decisiv și complinitor *cealaltă față*, aceea care îi conferă omului o individualitate distinctă, iar vocii sale lirice îi imprimă un timbru particular, inconfundabil, care vine din asumarea profundă, organică, a unei întregi tradiții etice și intelectuale ardelenești. E linia unei filiații culturale directe care îl așază pe poet într-o paradigmă lirică transilvană, parte a unei arhitecturi spirituale mai ample, din care nu pot lipsi Goga, Blaga, Cotruș, ba nici chiar, pe ici, pe colo, Mihai Beniuc, prefațatorul primului său volum de versuri.

Acesta era personajul Ioan Alexandru, la momentul debutului său, consonând cu ideologia estetică a contextului literar, dar având evidente elemente de particularitate care se vor transforma curând în diferențe specifice. De altfel, ca o marcă de pregnantă originalitate, de-a lungul timpului, poetul va fi mereu deopotrivă în acord și în răspăr cu congenerii săi șaizeciști.

În plan personal, peste legenda rebelului și a neconformistului care are la activ, de timpuriu,

câteva spectaculoase avataruri biografice, se suprapune organic efigia convingătoare, preluată în timp de conștiința publică ori de critică și suprauitată uneori de către aceasta, a poetului inspirat, *hăruit*, cu acces nemijlocit la înalte imponderabile metafizice ori cu priză directă la repertoarul imagistic național și religios. Din acesta va face, uzând de o formulă vetustă pentru unii, un amplu Pantheon simbolic național, de figuri, locuri și momente istorice exemplare. Frondeurul începuturilor, cel cu „*viață încâlcită*” și cuțitul „*împlântat între pahare*”, ipostaza ușor demonică și răvășită a adolescentului care „*mai trebuie să crească*”, va fi uitat repede, înlocuit și complinit impetuos și stăruitor, cu o convingătoare naturală totuși, de insul deopotrivă smerit și cucernic ori torențial și profetic, trăindu-și (și proclamându-și!) cu fervoare și elan mesianic crezul profund, adică ethosul personal, nimbant de revelație. În cazul său, privilegierea celei de a doua ipostaze a eului, aceea a spiritualizării ființei și a iluminării metafizice, ține de o *metanoia* personală profundă, esențial transfiguratoare, precum și de accesul – rezervat doar celor aleși – către o stare de *eusebie*, de viețuire în pietate și în celebrarea sacrului, adică a seminței divine din lume.

Fără îndoială, toate aceste „*iluminări*” țin, dincolo de anume contexte sau turmente biografice precise (accesul poetului în mediul cultural și religios bucureștean al anilor '60 ori contactul cu lumea Apusului și cu fervoarea ideatică a filosofiei heideggeriene), nu ar fi putut funcționa în absența unei înrădăcinări spirituale profunde a scriitorului în solul natal, fără orgolioasa lui revendicare dintr-un impresionant și tragic catehism transilvan, patriotic, religios și etico-moral, nutrit și forjat prin capilare ancestrale de către o sănătoasă tradiție, deopotrivă rurală și cărturărească, a respectului pentru neam, istorie și lege strămoșească.

Satul transilvan, cu toată austeritatea lui, este o permanență a scrisului meu, afirma poetul într-un interviu¹, iar această mărturisire este mai mult decât simpla sugestie a unei posibile arte poetice. Ea ține, de fapt, de definirea filigranului spiritual, de desenul intim al fizionomiei sale creatoare, care derivă dintr-un corpus etico-moral

strâns împletit cu tradiția ardelenescă, preponderant orală și rurală, pe care am evocat-o. Din această lume protoromânească a obârșiiilor, a unor esențe spirituale puternice, rafinată de permanența suferinței și a imperativului scoaterii la lumină a lamurii naționale, a afirmării ființei etnice, se va alcătui celula spirituală constitutivă a poetului, pe care se întemeiază viziunea sa despre un univers coerent și armonios, învăluit de sacru, pe care Logosul creator l-a așezat într-o naturală rânduială. Personalitatea creatoare a lui Alexandru rezzonează intim de la un anumit moment – putem credita mărturiile sale despre decisive iluminări ori hierofanii – cu acest univers genuin a cărui ordine nu poate fi tulburată prin răzvrățiri ori turmente sufletești. Pentru poet, acestea au rămas definitiv în urmă, ținând exclusiv de rătăcirile tinereții. Sentimentul apartenenței integratoare la universul creației sacre devine *normă* pentru înțelegerea, judecarea și, în cele din urmă, acceptarea și asumarea lumii, prin revelația frumuseții ei inefabile: *Sunt solidar cu firea zidirii* (s.n.) *de mic prunc. Simt că e moștenirea mea cea mai de preț și asta m-a salvat în momente mai grele de viață, până acum (...). Știu de mic toată rânduiala naturii (...). Din aceste pricini, scrisul meu este sănătos, organic. Știu că eu nu sunt numai eu, ci și oaia, fluturii, pădurea, vulturii, oamenii, clopotele și morții, țara și graiul acesta ce mi-a intrat în sânge, odată cu zămislirea mea în univers*².

Pentru Alexandru, satul (ardelenesc, în speță) este, rând pe rând, matrice originară, *omphalos* cosmic, *centrum mundi*, spațiu arcaic ori Eden personal sufleteș, cu neputință de a fi vreodată abandonat: *Când am plecat de acolo, am avut sentimentul că am plecat din rai și așa a fost. Până când am înjghebat familia în care am găsit acel rai, într-o altă formă, satul a rămas nucleul existenței mele*³.

Satul, de atâtea ori evocat de poet, se înfățișează ca o lume congruentă, stabilă și în permanent echilibru, o consubstanțialitate armonică între om și Dumnezeu, între pământ și cer, cu legi și datini ferme, severe uneori în limpiditatea lor străveche, o *patrie mică*, în măsură a da omului un ireductibil sentiment al apartenenței la un spațiu de ființare predestinat și la ritmurile viețuirii

1 *Interviu cu Ioan Alexandru*, realizat de Grigore Ilisei, în revista „Convorbiri literare”, Iași, nr. 3/1978.

2 Ioan Alexandru, *A fi poet înseamnă a lua în grija ta totul, tot ce ființează într-o patrie* – Interviu realizat de Aurel Sasu, apărut în revista „Tribuna”, nr. 5/1976.

3 *Idem, Interviu*, „Convorbiri literare”...

cosmice. Într-un anume sens, este vorba de acea heideggeriană (împărtășită de poet direct de la sursă) **locuire în Ființă**, de existența dusă în proximitatea sacrului și în acord cu vibrațiile sempiternale ale Logosului ordonator, izvoditor de creație: *Aici m-am cununat și eu, aici mi-am botezat întâiul copil și acum satul este temeiul scrisului meu, satul ca tărâm cosmic* (s.n.) *ca Patrie, cu ceea ce a fost și este mai autentic pentru Transilvania, adică marea lui curăție și civilizație majoră ce poate sta alături de orice mare civilizație a lumii, întrucât este plenară. Clopotul și cimitirul, sanctuarul la mijloc și viața bine rânduită împreună*⁴.

Organicitatea viețuirii omului cu cosmosul, a profanului cu sacrul, concept care la Alexandru apare funcțional și modelator, proiecția eterată a unei lumi arhaice, esențial echilibrate, fie și prin forța abrazivă a suferinței, constituie temelia și temeiurile, arcul central de susținere a viziunii ontologice și – de la un anume moment – chiar a formulei expresive a poetului. Evident, luând în considerare și escathologia intrinsecă a acestei viziuni. Mărturisirile poetului sunt în această privință elocvente și, deși se înfățișează adesea în veștminte elegiac-patetice, ele nu pot fi suspectate de exces de literaturizare. Scriitorul și-a încorporat constitutiv trăirea reală, ferventă și gravă a **transilvanității**, asumată, deopotrivă, în cheie de înțelegere tradițional țărănească și militant cărturărească, făcând din aceasta o celulă activă și regeneratoare a organismului său creator. Totul, în siajul unui exercițiu de echilibru, de devoțiune și de dedicație personală ori colectivă absolută pentru cauza neamului, mergând până la finalitatea jertfei, cea atât de prezentă și de productivă în imaginarul cultural și în iconica spirituală transilvăneană: *Întreaga mea copilărie este legănată de tradiția teribilă a Transilvaniei, a unui sat, aș putea spune ancestral, de dealuri ce premerg Munții Apuseni, cu oameni viguroși, păstrători de tradiție și de rânduieli (...). Am văzut toate datinile de la nunțile din Ardeal ce apar și în poeziile mele, toate împodobirile satului. La o nuntă, tot satul arde de frumusețe. (...). Toate acestea, când mă gândesc cum le-am trăit, mă fac mereu fericit. Sunt niște impulsuri ce-mi vin de acolo permanent, o anume domolire a frazei poe-*

tice și o bucurie. (s.n.) *Eu văd acolo nu o nuntă obișnuită, ci una escathologică, nunta din viitor*⁵.

Acest sat primordial care viețuiește în *zăriște cosmică* este mai întotdeauna evocat și invocat de către Alexandru ca reprezentând orizontul esențial în care s-a format conștiința sa morală și s-a conturat fizionomia sa creatoare. E o glastră de cleștar, cum ar spune cunoscutul prozator, de o severă puritate, cu strălimpezimi metafizice și imuabile coduri etice, ținând de o ruralitate străveche, arhetipală, profund religioasă, care are un simțământ particular al mersului și rosturilor firești ale lumii, pe care le înțelege ca fiind întotdeauna integrate în ritmurile infrasensibile ale universului. Pentru poet, toată această alcătuire se înfățișează ca un spațiu germinativ, amniotic, de formare a sensibilității și a ethosului propriu, temeiul unui **Bildung** personal, de sorginte țărănească, asumat de către acesta ca o marcă de noblețe, de protonaționalism esențial, întotdeauna evocat cu înfiorată emoție. Uneori, fluxul retrospectiv de rememorări emoționant patetice se încarcă de o undă elegiacă vibrantă, precum amintirile din **Bat clopotele în Ardeal**, *hronicul* său despre un inefabil *cântec al vârstelor*, dar, mai ales, despre anii de real miracol ai primei copilării petrecute într-un oarecare sat ardelean, devenit un **nissus formativus** capital: *Acolo, în căsuța noastră, de prunc am văzut toată fața sârbătorească și cucernică a satului, venită la noi și plecând mai departe, colindând la ferești cântări ancestrale, pe care de-ar fi o mie de vieți date omului, nu le-ar putea epuiza splendoarea, adâncimea și dumnezeiasca, tainica frumusețe. Intrau în casă cu toții, iar căsuța noastră neîncăpătoare devenea iesle și palat, basilică de împărăție (...). Venea la noi la fereastră și în casă, în acea noapte slăvită, toată frumusețea cosmosului, căci toți oamenii, tinerii, fetele în floare, bătrâni îmbrăcați cu ce aveau ei mai frumos glăsuiau transfigurați cele mai adânci texte ale omenirii. Erau, sunt, cum spune Heidegger, în slujire divină. Și asta-i totul. O asemenea dezlănțuire a Sacralului a trăit-o copilul an de an, din anii războiului, până ce a părăsit satul, adolescent. Repetată, aprofundată*⁶.

Spațiul ocrotitor și perfect congruent al sa-

4 Idem, *Interviu*, „Tribuna”...

5 Idem, „Convorbiri literare”...

6 Ioan Alexandru, *Bat clopotele în Ardeal*, Editura Făt-Frumos, București, 1991, p. 48-49.

tului ardelenesc arhaic este unul pe care poetul mărturisește că a avut șansa să-l mai întâlnească în copilăria sa, pentru că, odată cu instaurarea comunismului, a început tragica și ireductibilă sa destructurare, continuată galopant de haoticul liberalism al zilelor noastre. E vorba despre o lume esențialmente curată și nesofisticată care viețuiește în spiritul naturii și în rigoarea legilor morale ale Creației. Lume de un franciscanism primar, imanent, în care țăranul iubește și respectă pământul și animalele, plantele și apele, cerul și pietrele coamelor de deal, pentru că ele țin, cu toatele, de lucrarea aceluiași suflu divin și dau seama de armonia *Firii* și a *Zidirii*. De aceea, ele nu pot fi strămutate ori dislocate din montura lor originară, decât cu grave consecințe ontologice. Credința și legea străveche le coagulează pe toate și le asigură coerența, integrându-le în ordinea indestructibilă a naturii. De aceea, caii și mânjii, oile și mieii, vitele ori bivoli, cu vițeeii lor proaspăt fătați, păsările cu tot cu puii lor din cuib, vatra casei și ocolul dobitoacelor, țarina proaspăt arată cu boii ori holda gata de secerat devin, atât în secvențele retrospective, dar și în lirica poetului, tot atâtea elemente sacralizate, *apofatice*, atinse de un abur divin ori de un suflu întemeietor de viață, ordine și sens. E un peisaj spiritualizat, în racord cosmic și în rânduială transcendentă, sofianică, am zice, care nu admite angoasa, disperarea ori dezordinea interioară, decât în împrejurări limită. Când se produc, acestea sunt de natură a perturba decisiv imanența *ființială* din lume, dătătoare de echilibru și măsură. Pentru că, altminteri, ordinea naturală presupune pacea interioară, împăcarea omului cu sine, comuniunea mistică, în ardoarea rugăciunii, cu divinul, ipostaze invocate ades de către poet: *Din orice dezastru – scrie el, la finalul pe nedrept ignoratului **Bildungsroman** confesiv despre anii săi tineri – există o scăpare, o ieșire, iar infernul este discutabil, răul n-are statut ontologic, este numai o abatere de la bine, o lipsă a binelui... Totul intră iarăși în normal, pentru că este în firea creaturilor de a urma drumul acelor legi de taină, cea a Iubirii ce mișcă sori și stele, care, mai presus, nu îngăduie rătăcirea îndelungă, cea a Logosului, intrupat în tot ce există, pe jertfe de sine din*

*iubire, ce a resurecționat și dă viață lumii, fiecărei făpturi ce-i primește în inimă oceanul de har*⁷.

Acest tip de confesiune, avântat liric și ușor patetic, foarte specific, de altfel, pentru o natură creatoare înflăcărată, mereu în ebuliție, precum cea a poetului, poate fi privit, la rigoare, și ca o *ars poetica* subiacentă. Sensul mai larg de viziune asupra lumii și de îmbrățișare empatică a realului de către eul creator va modela, în bună măsură, în scrierile de început și *decisiv* mai apoi, formula scriptural-estetică a scriitorului, conferindu-i, cu inerente plusuri și minusuri, particularități individualizante de necontestat.

Cum am mai amintit, comuniunea simpatetică a eului cu un cosmos esențialmente armonnic, privit ca hierofanie și potir mistic, de comunicare și cuminecare cu harul divin, ține de o viziune amintind, pe drept cuvânt, de fervoarea spirituală și mistică a gândiriștilor, mai degrabă decât de ascezele dilematice și preponderent profane ale poeziei moderne. Ea va face ca, subsecvent, poetului să-i rămână de la o vreme străine *categoriale negativității*, atât de prizate de către moderni. Acestea sunt înlocuite natural de o pleoră de determinanți eminentemente pozitivi: *bucurie, lumină, extază mistică, revelație, comuniune cu sacrul, speranță, mântuire, resurecție*, în fapt, un întreg corpus mistico-escathologic și soteriologic care a antrenat și mutații ale scriiturii, modelând catalitic fraza poetică. A domolit-o și a despodobit-o întrucâtva de energia telurică și de vigoarea aspră, împinsă până la frondă și la spulberarea drastică a convențiilor, din primele cărți ale poetului. Noua sa viziune, anunțată de volumul *Vămile pustiei*, va privilegia esențial un alt corolar de valori, ținând de considerarea lumii în accepția sa de revelație euharistică și de dez-ocultare mirabilă a sacrului. De unde izvorăște starea de iluminare a sinelui, de extază și de plenaritate interioară pe care o și teoretizează de altfel: *Nu cred în poezia fără inimă, fără focul existențial. Sufletul meu a fost ajuns și el, în neliniștile, durerile și bucuriile sale de Lumina Logosului resurecțional, pătruns în Istorie să însenineze și să izbăvească lumea pentru eternitate. Am fost și eu atins de această uriașă bucurie, ca un clopot cotropit de ninsoare, ce începe să cânte cu o limbă din altă lume*⁸.

7 *Ibidem*, p. 85.

8 *Idem*, *Interviu*, „Convorbiri literare”...

Aceeași concepție a sensului înalt al vieții și a asumării unui destin spiritual al neamului, văzut cu necesitate ca *național și creștin*, va contura ferm două teritorii de semnificație care puteau cu ușurință deveni glisante ori amenințate de spectrul confiscării ideologice, *Credința și Patria* (neapărat scrise cu majuscule!). Sunt două topouri literare ambigue în epocă, pe care Alexandru și le revendică cu o impetuozitate și o determinare care ar fi putut părea în ochii unora (și a părut, fără îndoială) provocate ori interesate, dacă ele nu ar fi avut o forță și o naturalețe atașantă și seducătoare pe care numai ideile peremptorii devenite *crez*, le pot imprima, prin evidența organicității lor, discursului public ori literar. Aceasta, chiar cu riscul de a putea fi uneori suspectat că se situează în siajul oficial, agitatorico-propagandistic, al regimului. De aceea, într-o vreme în care sentimentul național era deturnat ideologic și desemnificat prin abuz și suprauzitare, poetul evită, în general cu succes, sterilizarea discursului liric prin transformarea lui în recitativ patriotard. Fără îndoială, incontestabilul său talent, viguros și neperversit, îl face să evite, dacă nu excesul (căci i s-ar putea imputa supralicitarea unor teme, tradusă într-o abundență lirică uneori redundantă), atunci cu siguranță primejdia artificiozității ori a platitudinii cu pretenții de ștaif. Chiar supraabundență uneori, producția *imnică* a poetului (căci despre aceasta este vorba) nu coboară sub nivelul onorabilității, deși cantitatea considerabilă a acesteia conține implicit riscul banalizării și al locului comun, salvându-se prin pregnanță imagistică ori prin vibrația și tensiunea vocii poetice.

În cazul lui Ioan Alexandru, opțiunea pentru poezia așa-numit patriotică, adică un discurs liric focalizat pe realitatea autohtonă ori concentrat pe subiecte cu specific național, tratate la modul înalt, precum și asumarea *formulei imnice* ca modalitate de expresie poetică, țin de o fermă alcătuire interioară, genuin țărănească, peste care s-a suprapus un model intelectual bine structurat, forjat și rafinat prin contactul temeinic și direct cu filosofia și poezia europeană, germană îndeosebi. Oricum, pare că sensul asumării și acceptării *naționalului* ca model spiritual și *pattern* creator vine, în cazul său, à rebours, tocmai dinspre *universal*, adică de la un mediu de cultură, trecut în cursul ultimului secol prin experiențe dramatice

și traumatice. E o stare de fapt care l-a obligat să exerseze îndelung redefinirea de sine, prin dialogul cu alte spații ori epoci culturale. Ardeleanul grav și cumpătat a găsit, în acest temei de acțiune spirituală, impulsul *kairotic* de restatuare a unor valori naționale și tradiționale proprii, considerându-le și integrându-le într-un concert spiritual mai amplu: *În străinătate, în chilioara din Pădurea Neagră, la Freiburg, îndrăgostit de simplitatea și înțelepciunea lui Heidegger a irumpt atașamentul sufletesc adânc față de valorile spirituale ale neamului meu, față de istoria și fapăturile jertfitoare ale neamului nostru*⁹.

Pentru aceste temeuri de alcătuire interioară și de asimilare osmotică a tradiției românești, ardeleni îndeosebi, structurate pe pilonii fundamentali ai credinței și ai valorilor naționale, *Dumnezeu și Neam* adică, chintesență foarte puternică, aproape mitică, funcționând la nivelul spiritului colectiv, al familiei și al obștii. Alexandru recurge deseori, în dezacordul ori chiar oprobriul multor confrăți de generație, la formula poeziei așa-zis *patriotice*, adică aceea care reflectă realități naționale exprese. Gen oarecum debilizat în epocă (suntem la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut) prin excesele și artificialitatea pasișelor ideologice-propagandistice ale regimului comunist, scriitura stigmatizată iremediabil în ochii elitei intelectuale subțiri, prin acuza de inautenticitate și făcătură. Mai mult, se întâmpla adeseori să se insinueze bănuiala că autorul unei astfel de poezii ar fi putut tranzacționa subteran cu puterea, pecetluind astfel, în ceea ce-l privea, o posibilă demisie morală, cu desăvârșire inacceptabilă. Astfel de situații se întâlneau de nenumărate ori în anii realismului socialist. În cazul nostru, însă, poetul are meritul ca, fără să facă anume concesii stânjenitoare care vizau, îndeosebi, zona propagandistic-sulfuroasă a cultului personalității conducătorului și fără să se coboare la condiția jalnică de ienicer ideologic ori de kulturnic oficial, a izbutit, slujit fără îndoială și de vigurosul său talent, să rămână în zona frecventabilă a discursului de tip patriotico-național salubru. Ori chiar să reabiliteze convingător un tip de discurs, pândit și amenințat mai întotdeauna de impulsuri ori de rațiuni de judecată non-estetice. Fapt firesc în ceea ce-l privește, dacă ne gândim că nu era nici pe departe un propagandist

9 *Ibidem*.

și nici un poet de vitrină al regimului communist. Totuși, poetul își ia anumite precauții, conștient de posibilele turmente ale spațiului dilematic pe care pășește: *Cel mai greu este să scrii poezie patriotică. Poezia fiind cunoașterea prin sentiment, implică din capul locului lumea în care trăiești, natura și oamenii, piatra și pământul, viața și moartea, graiul și obiceiurile statornicite în timp pe un anume topos al planetei. (...) Poezia este expresia fericirii omului în comunitatea celorlalți. Poezia patriotică, tocmai acest dat fundamental îl presupune: viețuirea laolaltă. În comunitate cu ceilalți*¹⁰.

Un astfel de poet ar trebui să reprezinte, așa cum scrie autorul în altă parte, referindu-se la Eminescu, simbolul și chintesența ființei istorice ale neamului său, lamura sa morală, triumful de destin al sufletului colectiv¹¹.

Expresia poetică particulară pe care Alexandru o alege pentru temerara sa întreprindere creatoare, situată net în contra vectorului de gust public al epocii și împotriva mai tuturor canoanelor estetice funcționale, aceea de a universaliza naționalul și de a ridica particularitățile tradiției istorice ori spirituale românești la demnitatea de epură noțională este, în linia mai vechilor sale preocupări pentru decelarea unor temeuri heideggeriene, *specia immului*. În căutarea sacralității limbii și implicit a expresiei poetice, a consubstanțialității acesteia cu Ființa, în înțelegerea profundă a izvoarelor și a tiparelor originare ale sacrului în ultimă instanță, poetul purcede – *co-boară*, în sens socratic, de *nekya* – într-o tulburătoare călătorie ontică, de căutare a rosturilor și a statutului său în raport cu lumina harică revelată. Este vorba de *o uriașă aventură a intelectului și a spiritului care avea să-l implinească și nu atât să-l modifice*, după cum apreciază profesoara Zoe Dumitrescu-Bușulenga¹², cea care, de-a lungul anilor, l-a îndrumat și ocrotit mereu, având o imensă dragoste și înțelegere pentru om și creator.

Devenirea spirituală a poetului ne apare,

însă, a fi mai mult decât o aventură, fie ea amplă și spectaculoasă, ci mai degrabă un traseu inițiativ, desfășurat într-un teritoriu al unei geografii sacre, primordiale, marcate de câțiva centri de energie spirituală de neocolit: *Ierusalim, Elada, Bizanțul sau Roma*. Ceea ce devine foarte interesant și cu adevărat remarcabil este faptul că acestor repere fundamentale de geografie sacră le este alăturat, ca un adaos complinitor, ca un nod sacru la fel de important, tocmai satul natal, toposul magic al ethosului decisiv structurant pentru ființă și al experiențelor spirituale întemeietoare: *Experiența cărturărească, întâlnirea cu Elada și Occidentul pe care l-am străbătut în ceea ce consider esențial mie, egalează întrucâtva experiența copilăriei mele sănătoase și minunate din sat. Am avut mari bucurii descoperind izvoarele naturale ale omenirii și aceste bucurii pentru un poet nu pot fi înlocuite cu nimic. Ele sunt o necesitate absolută*¹³.

Așadar, concepția sa conjugă esențial satul și o anume dimensiune românească a existenței, cu marea tradiție spirituală, iudaică și elină a Levantului, a Eladei și a Bizanțului, spațiu arhetipal european care îl va influența hotărâtor în preluarea formulei immnologice.

Mai întâi, se cuvine a fi amintită întâlnirea sa cu poezia pindarică. De altfel, poetul elin devine subiectul tezei sale de doctorat, intitulată *Patria la Pindar și Eminescu*, iar mai apoi, în perioada în care apăreau deja *Imnele bucuriei*, Alexandru îi va „răsădi” în românește *odele olympianice, pythianice, isthmianice* ori *nemeene*¹⁴.

Descoperirea poeziei hieratice a aedului grec și a *immului*, specie cu străvechi obârșii orientale, desfășurat în recitativ ori în acompaniamentul melosului doric, cânt euritmice cu profunde conotații apollinice, sacre și mantice, este profund înrâuritoare pentru concepția despre poezie a lui Alexandru. De aici, poate, aserțiunea poetului, din același excelent interviu, publicat la vârsta maturității sale creatoare în *Convorbiri literare*, despre poezie ca stare de grație, de transfigurare

10 Ioan Alexandru, *Patria și poezia*, în volumul *Iubirea de patrie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.12-14

11 Vezi Ioan Alexandru, *Eminescu, de Anghel*, apărut în volumul *Eminescu, imaginea poetului în arte*, editurile Litera-David, București-Chișinău, 2000, p. 335-337.

12 Zoe Dumitrescu Bușulenga, *Prefață*, în *Ioan Alexandru, Pământ transfigurat*, Editura Minerva, București, 1982, p. IX et passim.

13 Ioan Alexandru, *Interviu*, „Convorbiri literare”...

14 În traducerea lui Ioan Alexandru, în ediții îngrijite, prefațate și adnotate de Mihail Nasta, apar, la Editura Univers, între anii 1974-1977, trei culegeri din *Odele* lui Pindar.

metanoică, de vibrație și reverberație muzicală, de avânt și plutire mirabilă: *Aseară, zburam încă rostindu-mi imnele, poate mâine voi împietri. Dar nădăjdii să mai pot zbura între câteva cărți. Melosul, poezia este ritm (s.n.) măsură, bătaia inimii. Nu cred în poezia fără inimă, fără fiorul existențial*¹⁵.

Ori, în altă parte: *Poezia, fiind expresia viețuirii unui loc, cu toată înfinita ei frumusețe, nu poate lipsi din viața zilnică a unui popor, condiția ființării ei fiind legată de măsura în care poetul este o transparență, se lasă pătruns întocmai de slava și realitatea acelu loc, nemutilând-o și nepustiind acea realitate, ci fidel transformând-o*¹⁶.

Odele pindarice sau imnele epinicii, dedicate învingătorilor întrecerilor olimpianice, cu un tipar compozițional propriu, producții celebrante, având o oarecare doză de encomion, dar și un suflu orfic ori o tonalitate inițiativă, au devenit, într-o anumită măsură, surse mărturisite de inspirație pentru poet. Sunt scrieri poematice și melice care celebrează harul inspirator, ordinea care alungă haosul și, în linie apollinică, lumina care chintesențiază etherul sacru. Într-o atare linie, *Imnele bucuriei* sau ale *iubirii* nu sunt nici ele altceva.

Putem, însă, afirma cu temei că adevărata tradiție imnologică poetul a descoperit-o în Bizanț. Tocmai întâlnirea cu fastuoasa spiritualitate religioasă răsăriteană, cu marea muzică și poezie sacră constantinopolitană și descoperirea isihiei bizantine, echilibrante și aducătoare de liniște și armonie interioară, ori a tainicei jubilații liturgice,acompaniate de un tulburător oratoriu imnic, l-au determinat ireductibil pe poet să-și asume condiția de *imnograf*. O resimte nu numai ca pe un program estetic, ci și ca pe unul ontologic, de trăire în bucurie a lumii, de înțelegere a ei în sens revelatoriu, ca pe o manifestare indicibilă în munda a Logosului atoatecreator: *Și apoi în firea mea m-am descoperit a fi un imnograf. Asta socot eu că sunt, nu un poet, ci un imnograf. Imnografiile sunt oameni sănătoși organic, fii ai luminii (s.n.) care slăvesc și admiră cu compasiune Zidirea, mai degrabă decât o interpretează*¹⁷.

Până la a deveni el însuși *imnograf*, deconcertându-și în bună măsură contemporanii, Alexandru ucenicește cu sârg și real folos, punând în lumină fețele multiple ale bogatei sale înzestrări interioare, la școala prodigioasă a marilor poeți și cântăreți imnici bizantini, de la Niceta de Remesia (cu al său, atât de prezent, *Te laudamus, Domine*), până la – mai ales! – Roman Melodul, părintele *condacelor*, „melodul melozilor” sau „Dante al neogrecilor”, cum a fost numit de-a lungul vremii neîntrecutul cântăreț și imnograf de la Sfânta Sofia¹⁸. Este interesant de remarcat că, la rândul său, un alt mare poet al lumii, precum Odisseas Elytis, este fascinat de virtuțile poetice ale cântărilor romaneice, iar pe sacerdotul din Emesa îl numește *magul elino-sir*, deoarece *a fermecat prin limba sa greacă poetică întregul Constantinopol*¹⁹. Odată cu intrarea în scenă, în primele decenii ale secolului al VI-lea, a imnografului *desăvârșit* al ortodoxiei, se petrece un fenomen estetic remarcabil care face ca discursul teologic, exercitat liturgic, să se ridice la demnitatea de mare poezie și să demonstreze strălucit că *teologia cea mai înaltă ține de natura poeziei; ca să existe, se folosește de măreția poetică*²⁰.

Modelul estetic-teologal al așa-numitului *condac romaneic*, dramatismul și fervoarea imnelor hristologice ale cântărețului, soteriologia immanentă a cântărilor, revelațiile epifanice, toate acestea invocă spiritul care lui Alexandru nu îi este deloc străin, al unei relații sinergice, vii, creatoare, dintre divin și profan, dintre om și Hristos, *mirele* mistic al lumii, atât de des invocat de poetul nostru. Este, în accepția sa plină de evlavie și smerenie, o adevărată piatră de unghi a lumii răscumpărate prin jertfă, temei desăvârșit al istoriei și expresie supremă a Logosului întrupat. De aceea, în aserțiunile sale teoretice ori în ipostazierile sale lirice, poetul își exprimă net preferința și încrederea în virtuțile poeziei sacre, purtătoare de revelație și de sens mistic: *Așa ceva rămâne peste veacuri, sunt sigur. Pentru că iubirea Logosului integrat în istorie este eternă,*

15 Idem, *Interviu*, „Convorbiri literare”...

16 Idem, Ioan Alexandru, *Iubirea de patrie...*, p.158.

17 Idem, *Interviu*, „Tribuna”...

18 Cf. Sfântul Roman Melodul, *Imne Teologice*, Ediție de Alexandru Prelipcean și Alexandru Iorga, Editura Doxologia, Iași, 2012, passim.

19 *Ibidem*, p. 34.

20 *Ibidem*, p. 17, apud. K. Haralampidis

*eternă va fi și poezia adevărată, scrisă în Duhul său. Cred asta*²¹.

Nu doar tradiția mistică răsăriteană poate fi, însă, invocată când vine vorba de geneza *imnelor* lui Alexandru. A fost convocat, în sprijinul înțelegerii acesteia și un gânditor occidental, adept al neotomismului, ca Jacques Maritain. O face, cu o admirație fără rezerve pentru poetul imnic, traducătorul în românește al filosofului francez, preotul și fostul profesor de la Blaj, Ioan Miclea. Pentru el, esența mistică a poeziei, teoretizată de gânditorul francez, rezonază deplin cu demersul creator al lui Ioan Alexandru: *Poezia este rodul unui contact al spiritului cu realitatea în ea însăși și inefabilă și cu sursa sa care noi credem a fi însuși Dumnezeu, în elanul iubirii sale care-l mână să creeze imagini ale frumuseții sale*²². Aidoma procedează și imnograful nostru, invocând Logosul care se întrupează în istorie și în fețele lumii, pentru că El este actul pur prin excelență, precum acel *Suum esse subsistens* al tomiștilor, pentru care tot ceea ce este în afara esenței divine poate fi considerat doar potență și act, precum în intuiția poetului: *Deasupra stinsului pământ/ Lumină lină, Logos Sfânt*. De aceea este pe deplin convins teologul blăjean că *Imnele* (ale *bucuriei*, în speță), *țâșnesc tocmai din acele profunzimi unde metafizica, teologia, mistica creștină și modul tipic de existență a românului transilvănean sunt înveșmântate în hlamida unei creații poetice de mare anvergură (...), o întrupare a unei înalte spiritualități de esență creștină și simultan românească*²³.

Treptele experienței mistice a poetului, devenite fațete lirice, țin de concepte precum asceza, purificarea, suferința și mortificarea ori exaltarea și extaza, prin identificarea cu patimile Mântuitorului, precum la Sfântul Ioan al Crucii. Nu este în intenția noastră de a le detalia. Rămâne doar faptul, cu totul remarcabil, al înțelegerii și apropierii exegetice de poezia lui Alexandru, venind dinspre o altă dimensiune cardinală, aceea a filosofiei religioase și a gândirii mistice occidentale, demers nu lipsit de spectaculozitate și de finalități purtătoare de noi semnificații. Ambii plămâni ai religiozității creștine europene, cel răsăritean și cel apusean, respiră deopotrivă, în ritmuri perfect identificabile și complinitoare, în

poezia sa imnică. Fapt care nu ar trebui să ne mire, dacă luăm în considerare parcursul formării și al devenirii intelectuale și spirituale a poetului.

*

După *Vămile pustiei*, volumul său de poezie din 1969, care anunța, în fond, un iminent stadiu de prefacere ori de *schimbare la față*, Ioan Alexandru își transformă radical formula lirică, printr-o netă spitalizare și asumare a religiosului (pe care îl trăia deja, de o vreme, ca pe o dimensiune interioară fundamentală), ca și prin legarea indestructibilă, în spiritul unei alăturări naturale și organice, a credinței de dimensiunea națională și de tradiția moral-istorică românească, îndeosebi a celei de sorginte rurală.

Poezie, credință și sentiment patriotic manifest, intrinsec, necenzurat de rezervele contemporanilor ori de intruziunile propagandei, toate acestea vor reprezenta de acum înainte, pentru poezia lui Alexandru, o triadă esențială. Într-un loc chiar, poetul evocă entuziast figura, emblematică în cuprinsul spiritual al românității, a *diaconului* mănăstiresc de altădată, personaj îndeobște smerit și umil, dar care se dovedește a fi un adevărat poet anonim care întreține cu abnegație și spirit de jertfă *focul sacru* al iubirii și dedicației absolute, deopotrivă pentru limba neamului, ca și pentru credința lui, turnată în imuabile tipare răsăritene.

Alexandru a devenit, spre sfârșitul anilor '60, după îndelungi căutări și rătăcirii pe cărări tenebroase, un om profund religios, făcând din revelația harului christic, nu un simplu exercițiu de devoțiune, ci, mai ales, un mod de existență, de statuare ontologică proprie și de trăire metafizică în spiritul moralei și preceptelor creștine. Aceasta, nu numai în spiritul, ci și în litera cuvântului sacru. Ceea ce îl conduce la trăirea *de plano* a acestei noi condiții, la un model de conduită de o severitate ascetico-monahală, cu înflăcăări iluminante și inflexiuni biblice ale tonului. E vorba în cazul său de o alcătuire polarizantă foarte originală, nu prea des întâlnită – cu atât mai puțin, în comunism! – de mirean-sacerdot, de om de lume înveșmântat în straie preoțești, de poet iluminat de reflexiile harului, care își face semenii părtași la propriile-i revelații. O face cu

21 Idem, *Interviu*, „Convorbiri literare”...

22 Cf. Ioan Miclea, *Despre poezia religioasă a lui Ioan Alexandru*, Editura Solstițiu, 2012, p.15-20, passim.

23 *Ibidem*

glas tunător, reverberat în volute profetice sau vaticinare, dar dând impresia de a fi întotdeauna inspirat, în adevăratul sens mistic, atins ireversibil de aripa serafică a **trezviei**.

Nu altfel, decât pe un ton intransigent și definitiv i se adresează tânărul Alexandru lui Cioran, în câteva scrisori trimise din Germania, la începutul anilor '70, cu *trufia* – remarcată de filosof – a omului care crede cu o fervoare în stare să risipească îndoielile și să zdruncine, prin iscarea de interogații, chiar zidul solid dubitativ, pietrificat în fronde și repetate apostazii, al scepticului:

Ioan Alexandru, după ce mi-a citit cartea, îmi scrie că se roagă pentru mine și că suferă că sufletul unui transilvănean poate coborî în așa fioroase tenebre. Nu mă deranjează mila celorlalți, iar Ioan Alexandru a dovedit instinct reacționând așa. Fiind profund religios, a simțit mai bine decât alții cât de părăsit sunt de Dumnezeu²⁴.

Așadar, îl găsim pe Alexandru îndrăznind să **creadă** cu fervoare, la sfârșitul anilor '60, făcând aceasta într-o lume secularizată și răvășită de militantismul ateist – căci suntem aproape de spiritul anarhic al lui Mai '68, la Paris – ori bântuită de spaime milenariste și de perfide utopii internaționaliste. O face cu o intensitate și cu o putere de iradiere atât de mari, încât ascultându-l, Heidegger însuși pare sincer convins că poporului român îi stă în față, fără de nicio tăgadă, un viitor religios indeniabil.

În acest context spațio-temporal se petrece **metanoia** profundă a lui Alexandru, iluminarea sa interioară, regăsirea lui Hristos și a Logosului întemeietor de lumi, și deschiderea totală a sinelui, precum un mirabil receptacol, înspre încorporarea lor mistică. E un moment cu adevărat transfigurator pentru morfotipoza sa spirituală, perfect decelabil și în planul creației. Momentul de bornă spirituală îl adeverește și poate că, într-o oarecare măsură, chiar îl provoacă unul dintre prietenii statornici și, în același timp duhovnic al său, fostul stareț de la Rohia, Iustinian Chira, pe care trebuie să-l credităm cu absolută încredere că *știe ce spune*. El mărturisește că a existat o **cale către Emaus**, în cazul poetului: *Adolescența și prima parte a existenței sale erau o existență a*

disperării, așa cum este existența multor tineri ce trec printr-o atmosferă crepusculară, lipsită de viață spirituală. Dar când l-a găsit pe Hristos, cuvântul său a devenit un strigăt de bucurie, așa cum a fost cuvântul marelui Saul din Tars, după ce s-a prăbușit în drum spre Damasc²⁵.

Actul profund transformator, prilejuit de revelația harică a Divinului, esențială pentru *homo religiosus*, se însoțește necesarmente la poet, de prezența ideii de Patrie, de loc matrice hărăzit de destin, odată cu inserarea ființei într-o tradiție, adică de integrare a insului, în acea paradigmă culturală, catalitică, în stare să-l formeze ori să-l forjeze decisiv ca ființă socială. Este o așezare a insului în ordinea ființei unui popor, în spiritul meditației heideggeriene târzii, apropiată instinctiv și reluată apoi, ca temei pentru sine, de către poet: *După omeneasca mea experiență și istorie, din câte sunt eu orientat, știu că toate cele esențiale și mari, numai de aceea au putut să se nască, pentru că omul avea o patrie și era înrădăcinat într-o tradiție²⁶.*

De altfel, poetul își aduce aminte deseori de vorbele reputatului filosof de la Freiburg, despre plantele care trebuie să aibă rădăcinile bine înfipte în pământ (într-un anume pământ!) pentru a se putea înălța în ether și a da roade: *Gândirea sa era a unui om al locului* – scrie Alexandru, la moartea filosofului – *un om ancorat în tradiția unui loc, a unui țaran trecut prin cultura lumii, rămas același, cu aceeași simplitate, bunătate și hărnicie a omului adevărat căruia îi place să vorbească despre sine în locul lui, lucrarea sa, înfăptuită spre înnobilarea tuturor²⁷.*

Pentru poet, acesta este un model posibil de înțelegere și de interiorizare a conceptului de Patrie – de atâtea ori și pentru atâția alții rămas o pură exterioritate, anemiată de artificiu și de inautenticitate – un tipar de valorizare superioară a tradiției naționale, în accepția sa de zestre ori de merinde spirituală, organic asimilabilă.

Momentul metanoic al poetului, când *limbile de foc* ale revelației devin atât de fecunde în planul conștiinței de sine, se petrece la cumpăna deceniilor 6-7 ale secolului al XX-lea, când în societate alienarea individuală și colectivă pro-

24 Emil Cioran, *Caiete III*, cf. „Grai” Revistă de literatură și artă, Bistrița, nr.1/2002, p.184-185.

25 Iustinian Chira, *Apoteoză*, prefață la volumul *Ioan Alexandru, Lumină lină, imne*, Editura Palimpsest, București, 2004, p. 6.

26 Cf. Nicolae Tone, *La lumina candeliei*, în revista „Grai”..., p. 194.

27 Ioan Alexandru, *Cugetător al Poeziei*, în *Iubirea de patrie...*, p. 318-319.

duce ravagii, iar lumea este atinsă de suflul otrăvit al necredinței și al sterilității. *Descoperit stă universul orb/ întors cu spatele către Ființă*, aflăm din fișa de temperatură spirituală a veacului, oferită de *Vămile pustiei*.

Tocmai atunci poetul va fi învăluit și zguduit de energia înaltă a fulgerului mistic iluminator, prins într-un tremolo ființial acaparator și frisonant care a produs o radicală mutație, atât în fibra sa morală și religioasă, cât și în conștiința sa creatoare, realizând adevărata *mutare în spirit*, precum în poezia sa *Pământ transigurat*:

*Transfigurare ajungerea-n cuvânt/ Muta-
rea-n spirit foc în nevedere/ Giulgiurile golului
mormânt/ Pe răni hrănesc pământ de înviere.*

Formula *imnică* pe care poetul o adoptă pentru noua înfățișare, cvasiliturgică, a poeziei sale (discutată de noi deja) îl așază într-o filiație a poeziei de rostire, înaltă, *solemnă*, cum o numește N. Steinhardt²⁸, care remarcă la Alexandru tocmai sensul generos al încercării și efortării *de a reda solemnitatea și sacralitatea lumii descompuse în simpli corpusculi de concretețe*²⁹.

Viitorul monah de la Rohia îl vede pe poet așezat în galeria unor mari oficanți moderni ai solemnității, precum Peguy, Claudel, Stefan George sau Patrice de la Tour du Pin, pleiadă la care numele unor Rilke sau Pierre Emmanuel se pot adăuga instantaneu. Ca să nu mai vorbim de cei mai vechi, deja pomeniți: Hölderlin, Roman Melodul sau Pindar. Solemnitatea lor imnică se însoțește, rând pe rând, de extază mistică, vizionarism, cadență orfică, revelație, epură lirică ori o tonalitate vibrantă a lirismului, capabilă să exprime prezența harului în Cosmos. Imnele lui Ioan Alexandru se integrează natural acestei paradigme, cu anumite nuanțe totuși, ținând de impresionanta lor cantitate și de un marcat profil particularizant, autohtonist și național.

Seria imnică, deschisă de foarte bine receptatele *Imne ale bucuriei* (1973), a fost continuată în ritm alert, cu o bogată producție lirică, nu lipsită de redundanță și primejdia manierismului textual, care a impresionat, totuși, prin cantitate și prin amplitudinea proiectului de solemnizare lirică și de spiritualizare mitică a unei pleiade de figuri și toposuri naționale semnificative, transformate în pregnante *miteme* lirice. Un adevărat

Empireu sacru al neamului, a fost configurat de catenele lirice ale unei geografii spirituale sacre: imne dedicate provinciilor românești, așezărilor monastice importante și locurilor cu marcată semnificație istorică pentru memoria națională.

Imnele bucuriei nu reprezentau, așa cum critica a remarcat în timp, doar o simplă experiență poetică, o stare creatoare de moment, ci, în spiritul transfigurării interioare de care am vorbit, ele inaugurau o formulă proprie de creație inedită, proteică, viguroasă, consonând intim cu alcătuirea sufletească a poetului, în cristalizarea ei cea mai apropiată momentului. S-a spus, încă după primele volume ale seriei, că Alexandru se înfățișa drept *cel mai mare poet imnic din întreaga istorie a literaturii noastre*, deoarece *orice vers cuprinde o semnificație în formă parabolică, mereu dirijată ascendent, până la suprema asumare a Logosului (...). Întreaga culegere este o grindină de lumină*³⁰.

Putem vorbi, e adevărat, de o întregă imagerie a luminii în *Imne*, îndeosebi în cele ale *Bucuriei* sau ale *Iubirii*, pentru că ambele noțiuni, devenite reprezentări lirice, se translaminează în epură spirituală, de o puternică semnificație, care dobândește nimbul luminii harice, al flăcării mistice, al divinului transubstanțiat, în fapt a strălucirii christice. Starea interioară luminoasă (*imnografii sunt fii ai luminii*), de considerare pozitivă a statusului personal, de exaltare permanentă în fața percepției intime, nemediate a divinului și a lucrării harului în lume, întregea valoarea teologală, inițiativă, a unor astfel de reprezentări lirice. Veridicitatea și autenticitatea lor erau validate, odată în plus, prin datul biografic al poetului, prin actele și trăirile sale concrete, de reală devoțiune, care mărturisesc fără putință de tăgadă o asumare personală deplină a credinței.

Tocmai în acest spirit, poetul înscenează liric un spectacol grandios al nașterii mirifice a lumilor, sub puterea Logosului divin: *Lumină lină, lini lumini/ Răsar din codri mari de crini./ (...) De dincolo de lumi venind,/ Și niciodată poposind. (Lumină lină)*

Lumina, astfel definită, e percepută ca fulger al revelației și atom sacru, prezent în țesătura oricărei alcătuirii mundane: *Semințe străvezii cât munții cresc/ În glii de limpede lumină/ Nu se mai*

28 N. Steinhardt, *Ioan Alexandru, Imnele Bucuriei*, în volumul *Între viață și cărți*, Editura Polirom 2010, p. 178-179.

29 N. Steinhardt, *Între Viață și cărți*.... p. 218.

30 Edgar Papu, *Ioan Alexandru*, în revista „Flacăra”, nr. 3/22 ianuarie 1982.

poate tăinui nimic/ căci totul e o taină de lumină.// Pământul nu-i decât lumini/ Aprins la sânul tău lumină/ Oasele noastre luminând/ În noaptea oarbă de lumină. (**Lumină neapropiată**)

O inefabilă și eterată viziune mistică proiectează eul poetic în mirabila aventură a identificării totale cu divinul, a unei adevărate *răpiri în duh*, o ipostază a ascensionalității luminoase, a înălțării prin zbor inefabil înspre sublimul lumilor superioare, acolo unde se află sediul armoniei absolute și al purității primordiale.

Alexandru are fiorul vizionar și tremoloul patetic al marilor mistici atunci când sugerează, cu vibrație extatică, înălțarea spiritului, prin feroare a credinței, prin rugăciune sau asceză, spre superioare zone serafice, supracategoriale, unde singurii determinanți ai armoniei absolute sunt bucuria și lumina. În fond, avem în față, imaginat în veștminte lirice de mare frumusețe, deși oarecum monocord, un scenariu escatologic și soteriologic coerent, precum acelea din viziunile frisonante, prezente în scrierile unor mari mistici, precum Sfântul Ioan al Crucii sau Sfânta Tereza de Avilla: *Treptat luminile s-au stins/ Și noaptea răsări fierbinte/ Și-am fost din nou răpit și dus/ Pe aripi tinere și sfinte. (Zborul curat)*

Față de astfel de revărsări de angelitate nepervertită și de anamorfoze christice, au rămas cu totul în urmă viziunile mai tenebroase ale poetului din *Vămile pustiei*, acelea care descriau călătorii cu îngeri-vehicule destul de profani, deși între cele două viziuni sunt doar câțiva ani distanță. Pe atunci, ni se înfățișau doar evaziuni dramatice ale unui eu saturat ori chiar sufocat de real, înspre un tărâm obscur al unei elementarități primordiale, esențialmente neprietenosă, ba chiar ostile. Poetul, aflat pe atunci într-un acut moment sceptic dubitativ, marcat de un puternic neoexpresionism al formulei lirice, încă nu fusese atins de fulgerul revelației.

Precum sacerdotul, poetul devine la rândul-i marele preot al sfintelor cuvinte, puterea artei sale ține de revelație și de iluminare, ceea ce înseamnă, în fapt, recordul profund al eului cu sacrul. Pentru el, divinul, Logosul întrupat în istorie, se înfățișează sub expresiile sale concret categoriale, adevărul, binele, frumosul, armonia, în timp ce *iubirea* și *bucuria* sunt finalitatea și consecuența fastă a asumării pe plan personal a acestora. Poezia, prin forță sugestiv revelatorie devine în cazul poetului nostru, deși faptul e dis-

cutabil și comportă numeroase nuanțe de interpretare, o geamănă mai grațioasă și mai liberă a teologiei, întru totul demnă să se apropie de esența sacrului pentru a dez-oculta ori adesea pentru a adânci misterul. Ea, însă, se dovedește în stare, la rândul-i, în momentele faste, să sugereze miracolul realizat de *Verbum Dei*, să se apropie de modelul arhetipal al creației care izvorăște din întruparea Logosului, a Ideii devenite prototip cosmic.

Poezia imnic religioasă a lui Ioan Alexandru se va apropia, prin liricizarea intuiției metafizice, de misterele revelației divine, ca și de categoriile prin care acestea se exprimă: aseitatea Creatorului, Christ redemptorul, Mirele mistic al lumii și Mielul care se oferă ca ofrandă de jertfă răscum-părătoare, Triada unității divine sau *trisaghionul*, esența mesianică a Mântuitorului etc. Toate acestea devin pentru poet finalitate mistică și, implicit, program estetic subiacent: *Cu graiul meu înmiresmat/ Lumina veșnicei triade/ Aicea pururi voi rămâne/ Un nevăzut din miriade. (...)/ Vibrez într-una veșnic zbor/ O străvezime-nlăcrimată/ Prin care îngerii se văd/ cu ochi de mir și aripe de fată. (Imn)*

Nunta mistică și imersiunea deplină în Spirit îi procură poetului trăiri extatice, ocazionând un spectacol fascinant în puritatea sa esențială, de un radicalism care poate isca uneori semne de întrebare privind calibrarea trăirii religioase. Dincolo de toate, rămâne, însă, foarte pregnantă celebrarea spectacolului uniunii mistice, transfiguratoare și regeneratoare, dintre divin și profan, prin Iisus, mirele inefabil al lumii. Poezia lui Alexandru dobândește un ton liturgic grav, cadențat psaltic, uneori parcă tămâios cădelnițat, dar păstrează sublimări de viziune și expresivități imagistice de mare profunzime și frumusețe. Este orchestrat un spectacol cosmic grandios, de transfigurare și reordonare a lumii prin puterea întemeietoare și configuratoare a cuvântului sacru:

Mă umplu de miresme și de har/ Privindu-te întâia mea minune/ Sunt răstignit în mine în extaz/ Pătruns de-un imn fără de nume. (Extaz)

Din aceste sublimări de viziune mistico-teologală și de translaminare a lor în proiecție poetică eterată, vor răsări acele *popoare mari de Imne*, invocate de către poetul Mirelui, devotul fervent și necondiționat al Pantocratorului. Există la Alexandru o *teofanie* expresă, reprezentată lyric cu multă feroare, înfățișând imagini christologice. E vorba de un întreg imaginar

christofanic, desenat cu o peniță subțire, urmând linia ascetică a iconografiei bizantine, un smerit *miserere nobis*, șoptit în cadență de litanie. Din cuprinsul acestuia nu vor lipsi elemente ca „lumina cea neascunsă”, „mirele serafic” sau „mielul jertfit pentru păcatele lumii”: *Poetul Mirelui ieșind/ Icoană-n Miel întru întâmpinare/ S-așterne viața lui covor/ Împărăteștilor picioare. (Poetul și candela)*

Motivul sacrificial al *mielului*, atât de prezent, ca *agnus dei*, în cultura europeană de inspirație creștină, simbolul consacrat al purității răscumpărătoare, devine o constantă în lirica lui Alexandru. Este vorba, desigur, de o anamorfoză a Mântuitorului, strâns legată, însă, la nivelul reprezentării, de sat și de universul lui, adică de un tip de civilizație pastoral-arhaică, despre care convorbește cu discipolii săi și N. Steinhardt³¹, socotind-o ca *forma de civilizație poate cea mai blândă, mai umană. Oaia, ca mijloc de circulație mai blând decât corabia, calul, cămila. Civilizația românească, în esențele ei cele mai bune, e pastorală. Tot ce este mai bun, mai blând, mai îmbietor, mai rafinat la români, e de obârșie pastorală.*

Spiritualitatea răsăriteană (*Și mii de clopote se bănuiesc/ cu Răsăritul sfânt în casa noastră*) păstrează ca pe un *mysterium tremendum* identificarea mistică de care am vorbit (Logos, Păstor, Miel, Luceafăr de Seară, Fiu al Omului), iar ipostazele ei devin la poet prilej de jubilație în fața desăvârșirii celeste, a voluptății întâlnirii cu sacralul și a înțelegerii marilor geneze cosmice. În fapt, a transcenderii prin euharistie a tuturor constrângerilor contingente.

*

Nu știm dacă, în linia nostalgiei evocatoare ușor încetoșate a lui Serghei Esenin, Ioan Alexandru este ultimul poet român *cu satu-n glas*. Fără îndoială, însă, că îl putem considera, într-o paradigmă culturală majoră, ultimul mare poet transilvan. Ar putea fi vorba de *ultimul rapsod al Transilvaniei*, cum îl numește criticul Ion Pop³² ori, poate, de *marele aed* modern pe care l-a dat lirica românească.

Transilvania și *transilvanitatea*, ca o chin-

tesențiere de valori moral-spirituale fundamentale, sunt două repere constante în lirica și eseistica sa. De la patetismul avântului liric, (*Pentru că dealul tău miroase/ A pâine și a vin împărătesc/ Și-n casa ta-i o candela de veghe/ Transilvanie sfântă, te iubesc!*), până la aserțiunile eseistice mai cumpătate ori la considerațiile istorico-filosofice avizate, scriitorul meditează îndelung și glosează spornic pe marginea filiației indestructibile, de certă natură ontologică, ce-l leagă, prin predestinare și finalitate metafizică, de spațiul ardelean al nașterii sale: *Transilvania este pentru mine – scrie el – am spus-o de atâtea ori, o lume de o adâncime metafizică și spirituală deosebită. Transilvania a dat graiul sacru românesc. (...) Oamenii Transilvaniei au avut nevoie vitală să exprime aceste adevăruri ale iubirii, jertfele resurecției logosului limbii române. N-au putut trăi fără aceste adâncimi*³³.

Transilvanitatea înseamnă în același timp pentru Alexandru o patrie originară de cuvinte, revendicarea unei matrici spirituale profund modelatoare. Este un creuzet etic și cultural, cu mare putere *germinatoare și ordonatoare*, totodată, care-l așază pe ins în rosturile firii și locuire sub aștri. Toate acestea înseamnă regăsirea unor străvechi tipare de viețuire românească, întemeiate pe credință, iubire de neam, spirit de jertfă, asumarea unui sens înalt al istoriei și al trăirii sacralului în spirit christic.

Într-un anume fel, Transilvania mitică și sărbătorească a lui Alexandru, ancestrală și austeră în puritatea tiparelor sale, un tărâm peste care se lasă străvezie umbra sofianică a transcendentului care coboară, continuă în tușe mai blând rafinate imaginea dramatică a Ardealului edenic și înlăcrimat, altar de jertfă și credință, din poezia mesianică a lui Octavian Goga. În plus, e o lume de eoni, monade și arhei, de obârșii și viforoase chemări atavice, de veșnicie cristalizată în mici universuri țărănești, precum în lirica lui Lucian Blaga, celălalt mare model transilvan al poetului. Transilvanitatea ține, în mod fundamental de esență și arhetip, de fibra liminară a ființei etnice, de ethos moral și limpiditatea trăirii aproape poetice a relației cu divinul. De altfel, privirea poetului asupra ținutului nașterii sale antrenează

31 N. Steinhardt, *Convorbiri cu Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciut*, Editura Polirom, 2015, p. 117.

32 Ion Pop, *Ultimul rapsod al Transilvaniei*, în revista „Grai”..., p. 161-165, passim.

33 *Ioan Alexandru în dialog cu Ioan Pinteș*, în Ioan Alexandru, *Imnele Transilvaniei*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2015, p. 304

o salbă de metafore care converg în cadențe orifice și în sublimări admirativ patetice: *Slăvit pământ, mâna dreaptă a sufletului meu, țară străveche, cununa de pe capul Mirelui, cuib de eroi și martiri, toată împrejmuată de munții cei veșnici, cu creștetele încărcate de zăpadă. La poalele lor au înflorit merii și prunii și mieii abia se mai văd din iarba, iar pe creștet scânteie în soare albul imaculat al zăpezilor, matca izvoarelor*³⁴.

În varianta ei mundană nesacralizată, conținându-și hieratismul ca pe o imanență, lumea poemelor lui Alexandru este de certă alcătuire rurală, de țărani și dieci, de plugari și zugravi de biserici, de ciobani și cernite vădane cucernice. Chiar și cărturarii devotați ai neamului au agățată pe umăr straița vârstată de lână în care-și duc laolaltă cartea de învățătură pentru obștescul folos și merindea săracă. E o lume care stă sub imperativul expres al istoriei, întotdeauna în criză și în neașezare, care cere jertfă, suferință și conștiința unui sens înalt al devenirii de neam, pe care-l dau figurile eroice ale unei galerii naționale emblematice: *Pe dealul Hulii cu Iancu Avraam/ Privesc Câmpia Libertății sfântă/ Și-aud oceanul de țărani iobagi/ Sub cerul tricolor cum se frământă // (...) Unde se strâng în cuget la un loc/ Câteva mii de suflete din țară/ Pe limbi de foc din stele mai presus/ Duhul iubirii veșnice coboară. (Câmpia libertății)*

Zvâcnetul mesianic pe care-l percepe poetul ca vibrație spirituală esențială a spațiului transilvan se însoțește, în expresia sa lirică, de un ton oracular cu aluzii profetice ori vaticinare, de inflexiuni imnice, de șoapta litanică ori de exordiu generos patriotic.

Este vorba, în fond, de o imersiune a eului într-un timp istoric tumultuos și imperativ, din care va ieși decorticat prin spiritualizare și lepădare de sine, ca lamură sapiențială a unui profil național străvechi, regândit și reasumat în sens christianic: *Transilvanie, clopot înghețat/ În azur icnind fără de limbă/ Smulge-mă de-aici, de pe pământ/ Și-n bătaie sacră mă preschimbă.*

Când vorbește despre transilvanitate, materialitatea grea, densă din poemele lui Alexandru se rarefiază și se spiritualizează prin stabilirea unei relații de comunicare directă, intimă cu transendența. Precum la Blaga, lutul dobândește

*slavă și sens, tocmai prin prezența nemijlocită a lui Dumnezeu-Fiul, a Mielului mistic în lume. E un amplu proces de kenoză pe care poezia sa îl surprinde nuanțat: sacrul se antropomorfizează, iar realul, văzut neapărat în tiparele și rosturile sale originare, se înfășoară într-o indicibilă aura. Obârșii, temeuri, izvoare, sat, patrie, toate stau sub faldurile acestei horbote de lumină, a revărsării de sacru în Univers, ca expresie a Logosului întrupat. Transilvania lui Alexandru este tocmai epura acestei stări de fapt. O predestinare milenară, întotdeauna dramatică, dar având sensul înalt al jertfei răscumpărătoare, îl unește prin invizibile, dar indestructibile liane, pe om cu cerul, materia cu corolarul ei de spirit și viețuirea cu destinul istoric: *Pe dealul Transilvaniei sărac/ Părinții mei cărunți mi se arată/ Ca două stele umblă pe pământ/ Sub cerul blând de toamnă luminată. (Părinții)*³⁵*

Fără îndoială, e vorba de o semiotică puternică a unei emblematice încatenări transilvane, personale și colective, istorice și mistice, deopotrivă.

*

Legătura lui Ioan Alexandru cu Maramureșul, atât de fecundă în planul creației sale și jalonată biografic de importante repere, este o întâlnire de vârstă matură, dataată cu precizie de către poet: anul 1966, adică la vârsta de 25 de ani. Atunci, în vara aceluși an, însoțit de un prieten, în tovărășia căruia se îndrepta spre Moldova, poetul se abate pe la Mănăstirea Rohia și are o întâlnire profund înrăuritoare pentru devenirea sa spirituală cu starețul de atunci al sfântului lăcaș, viitorul înalt ierarh Iustinian Chira, devenit peste ani episcop al Maramureșului și Sătmarului. Întâlnirea cu monahul poate fi considerată ca fiind una de destin pentru poet, având profunde reverberații în sufletele ambilor protagoniști. Din acel moment, îi va lega o strânsă și caldă prietenie, nedeșmințită vreodată, deși a avut meandrele și oscilațiile ei de comunicare: *Pe Ion Alexandru l-am cunoscut într-un amurg – își amintește Arhiepiscopul – când, însoțit de un prieten, a trecut și pe la pragul chiliei mele de la Mănăstirea Rohia. La despărțire i-am spus un singur cuvânt. Cuvânt care l-a făcut să tresară și să se facă alb la față. Dimineața a plecat spre*

34 Ioan Alexandru, *Elogiul Transilvaniei*, în *Iubirea de patrie...*, p. 29-30.

35 Versurile din acest subcapitol au fost alese din volumul Ioan Alexandru, *Imnele Transilvaniei*, Editura Cartea Românească, București, 1976.

Moldova, fără să ne mai întâlnim. De unde, peste câteva zile, mi-a trimis o scrisoare în care spunea: nu mă mai interesează Moldova, mă întorc la Rohia. Ceea ce s-a și întâmplat și acesta a fost un început de drum ce nu s-a mai sfârșit pentru mine niciodată, pentru că am rămas pentru totdeauna față de acest om cu aceleași sentimente pe care le-am avut în primele clipe în care l-am cunoscut. De la început am văzut în el un om deosebit, un fiu al Transilvaniei, un copil al satului ardelean, dar marcat de o lume ce se ivea la orizont, ostilă spiritului sacru al satului românesc³⁶.

Relația este mai întâi una ceremonios respectuoasă, ca între un duhovnic și un fiu spiritual, cu adresări cuvioase din partea poetului: *Iubite Părinte, Mult Prea Iubite Părinte Arhimandrit*, pentru ca, în scurt timp, ea să devină una strâns frățască, de caldă comuniune spirituală: *Iubite Frate, Scump Frate Iustinian, Iubite Frate Scump*.

Ne aflăm la sfârșitul anilor '60, în ultimii ani de studii universitare ale poetului, înaintea plecării acestuia în periplul său de formare culturală, care l-a purtat pe la mai multe universități europene. Alexandru se află în căutarea unui drum spiritual, întemeiat pe înțelegerea sensurilor profunde ale lumii și poate înaintea asumării unei noi formule de creație poetică. Are întrebări și așteaptă de undeva răspunsuri. Duhovnicul, cu o serafică răbdare și o mare doză de comprehensiune, vine în întâmpinarea acestor așteptări cu răspunsurile care-i stau la îndemână, acelea ale credinței și ale practicii spirituale ortodoxe. Pentru creator, sacerdotul devine un interlocutor empatic, un reper moral, un *lampadofor* care, cu făclia sa de lumină, poate alunga tenebrele. Pe vremea aceea, umbra și îndoiala încă nu-l părăsiseră de tot pe poet: *Vă am etern alături de sufletul meu – scrie acesta (...) – cât de exact și cu câtă nostalgie m-am gândit la Muntele Taborului ce mi l-ați evocat și care, drag sufletului meu, m-a găsit departe de a putea urca în această iarnă (...). Poeții rămân copii, oricât s-ar strădui să devină oameni în toată firea. Și ce iubesc eu în Dumneavoastră este o copilărie limpede, rămasă neatinsă și fermecătoare, rară la oamenii mai în vârstă. De aceea poate ne și dorim, nu noi, ci copiii din noi, să se uimească unul de altul. E*

*seară și lună plină, pe razele ei reci și serafice, vă trimit îmbrățișarea mea, stima și nostalgia. Etern, al Dumneavoastră, Alexandru*³⁷.

Într-o altă scrisoare, trimisă în anul 1968, de la Freiburg, poetul își reafirmă frățietatea, în spiritul ascezei și credinței regăsite, cu monahul de la Rohia: *Frate drag, e trecut de miezul nopții de mult, pacea nopții mi te-a adus înaintea și-ți trimit iubirea mea adânc legată de Rohia și de sufletul tău mare și ales. Dacă eu voi reuși, până la urmă să fiu tot atât de bun poet, precum ești tu Duhovnic, mi-am îndeplinit rostul aici pe pământ.*

Odată cu consolidarea relației spirituale dintre cei doi protagoniști, Mănăstirea Rohia devine, pentru poet, un spațiu privilegiat, un liman al liniștii și al reculegerii, spre care tânjește cu mare fervoare, după îndelungi tribulații existențiale ori împovărătoare frământări sufletești: *Acolo la tine știu că am mereu o chilie care mă așteaptă, o chilie unde să pot pleca spre odihnă capul pustiit și unde osul să-și revină, am un cuib la Rohia, la Fratele Iustinian. Acel cuib mă așteaptă. În pădure, departe de lumea vremelniciilor și aproape de Dumnezeu.*

Din depărtări germanice, autorul ***Infernului discutabil*** evocă înfiorat spațiul mirabil și aerul de bună și înălțătoare mireasmă duhovnicească al Rohiei. El devine impetuos liric, patetic și nostalgic, revărsând un șuvoi imnic de admirație pentru ceea ce a devenit între timp un reper cardinal în existența sa, un soi de paradis mundan, un *locus mirabilis* al unor înalte energii spirituale. Tonul și frazarea metrică amintesc de curgerea și expresia textelor sacre, de proștețimea jubilației și de patetismul incantatoriu din ***Cântarea cântărilor***: *Rohia sfântă, sângeră-n gânduri, sfințindu-se pe zi ce trece; cu fiecare bătaie a clopotului, pământul cimitirelor devine din ce în ce mai ușor în univers. După fiecare liturghie suntem tot mai departe de moarte și tot mai aproape de zorii învierii. Rohia trage drum adânc și ea spre zilele acelea luminoase. Ea stă acolo, mireasă în păduri. (...) Rohia, raiul, râul sacru prin marile păduri de început, cât te iubesc, iubita mea Rohia. Cât te iubesc nimeni nu poate ști, căci tu iubita mea iubire, cea de pe urmă și întâi, căci tu, mireasă ești a singurului mire și eu, nevrednic*

36 Ioan Alexandru, Iustinian Chira, *Scrisori*, fără editură, Baia Mare, 2001, p. 5.

37 *Ibidem*, p. 20.

călător, găsit-te-am în straie de mireasă și veșnică mireasă ai rămas.

Fără îndoială, magma poetică a ceea ce va deveni nucleul tematic din care se vor naște mai târziu poemele închinată Rohiei începe încă de pe acum să pulseze constant, ajungând repede la temperaturi înalte. Se va orându-i curând în tiparele orfismului hieratic și ale patosului imnic: *Acolo veacul nu-și arată pasul și veșnicia și-a zidit sălaș/ Iubita mea Rohia este Sfântă și cine-o poate oare preaiubi.*

Pentru poet, Rohia devine cu adevărat un spațiu magic, un racord la sacru (*Rohia este un Cuvânt ce-mi deșteaptă în suflet și grai mereu o tresărire inexplicabilă*), un nexus cosmic de care se simte legat definitiv, cu o bucurie atașantă: *Centrul spiritual al Imnelor mele ce mă încumet a le cânta este pacea de acolo, iubitul meu frate. Nicio laudă nu este prea mare, nicio admirație nu este de prisos, niciun determinativ nu este prea somptuos pentru exercițiul admirativ ori chiar pentru extaza poetului în fața nodului cosmic sacru care i se pare a fi așezarea monahală din Țara Lăpușului: Rohia este semn sacru, de departe înscris în inima pădurilor. Ea este ca o cumpănă divină între aici și dincolo, o monadă însă deschisă, precum Ierusalimul ceresc veșnic, fără uși de intrare și de ieșire.*

Altar de celebrare profundă a sacralului, spațiul monastic maramureșean dobândește în ochii poetului o simbolistică național-identitară înaltă, superlative, până la a deveni sinonim cu o lamură a ființei etnice românești: *Rohia este pentru mine, ceea ce, pentru moldoveni, este Putna lui Ștefan. (...) Rohia este clopotul de taină ce-l auzim venind din viitor, peste colinele transilvane, să vestească țărâni să se întorcă în slava lui Dumnezeu.*

Devoțiunea lui Alexandru pentru Rohia este totală și necontrafăcută, atât de ardentă, încât își dorește o identificare deplină cu spațiul mănăstirii, în sensul dobândirii aici a unui loc propriu de viațuire. Și-ar dori o casă sau măcar o chilie în curțile Rohiei. De aceea, încă din primii ani ai prieteniei sale spirituale cu starețul Iustinian, îi propune acestuia să accepte mutarea sa, fie și temporară, în cuprinsul așezării monahale. Gândul acesta îl însoțește și în peregrinările germane și este atât de stăruitor, încât la 9 mai 1970, de pe malurile Rhinului, de la Aachen, îi scrie „iubitului frate Iustinian”, în mintea căruia încolțise pentru prima oară ideea, despre actu-

alitatea acestui gând și ardoarea dorinței sale de a-l duce la îndeplinire. Îi oferă cu generozitate, ca prinos al determinării și al tăriei de cuget în ducerea la capăt a acestei „ispite”, un consistent sprijin material (ceea ce se va și întâmpla de altfel, câțiva ani mai târziu), pentru realizarea construcției plănuită: *Iubit frate, mă gândesc cum voi veni la Rohia să lucrez luni în șir. Mă gândesc foarte mult la gândul tău de a face o casă lângă mănăstire. În casa nouă ce o faci, să-mi faci mie o chilie, o chilie spre pădure, unde să-mi aduc cărți și câteva lumini și care să fie chilia mea. Acolo voi veni când voi prinde vreme, mereu, să scriu și să plâng, să te văd pe tine și să ascult clopotele. Mă gândesc că ar trebui să facem rost și de un clopot mai mare, un clopot care să grăiască mai greu și mai adânc, un clopot în care să încapă tot Maramureșul.*

În dumbrăvile sacre ale Rohiei, cum le numește arhimandritul, Alexandru petrece răstimpuri fecunde pentru creația sa, îndeosebi verile pe care le evocă mai apoi cu o nostalgie aproape elegiacă: *Îmi iau rămas bun, cu lacrimi în suflet, de la sfintele dealuri ale Rohiei. Nu pot să spun ce a însemnat și această vară petrecută aici pentru mine. În fiecare zi ceasul m-a sculat la ora 5 și am lucrat. Am scris Imne pentru sufletul acestui popor. (...) Am putut sta aici o lună de zile, în Lighet, zi cu zi și bucuriile muncii mele numai Dumnezeu le poate ști. Aceste dealuri transilvane domoale, împădurite, cerul acesta senin și îngăduitor, vânturile și florile mi-au mângâiat sufletul și viața, împreună cu oamenii ce sunt aici, slujindu-l pe tatăl ceresc și patria pământeană, spre cea de veci.*

Cum am văzut deja, poetul și-ar fi dorit un spațiu numai al său în cuprinsul mănăstirii. Pentru aceasta, a contribuit cu o parte din drepturile sale de autor pentru volumul *Imnele Transilvaniei* și, ulterior pentru traducerea *Cântării cântărilor*, la ridicarea construcției care mai târziu va primi numele de *Casa Poetului*. Acesta, însă, din pricini nedeslușite încă pe deplin, se va depărta tot mai mult, către sfârșitul anilor '70, de locul fascinant și inspirator al Rohiei, Taborul Transilvaniei, cum o numește într-un loc. Este foarte posibil ca această înstrăinare să fi fost ocazionată și de plecarea de la Rohia, înspre înalte demnități ecleziastice, a starețului Iustinian. Poetul rămâne cu încredințarea, nu lipsită de un gram de orgoliu, că edificiul din incinta mănăstirii, la care a contribuit

material și l-a înnobilit cu prezența sa, „*este întâia casă din Transilvania, ridicată de un poet român, nu pentru a locui în ea, el, ci Cuvântul, Mirele cel Sfânt, Cântecul, Verbul, Hristos*”.

Este încă o dovadă a identificării depline a spiritului poetului cu spiritul locului și cu sacralitatea acestuia. O comunicare și o cuminecare, cu *eidossul*, cu energia sacră a acestui reper spiritual cardinal. Fapt remarcat de altfel și de arhieru, spre finalul corespondenței celor doi: *Mă bucur că urmele tale vor rămânea imprimare acolo și mulți, mult timp, le vor căuta pe cărările din aceste dumbrăvi sacre. Numele lui Ioan Alexandru se logodește cu vatra maramureșeană.*

Din păcate, profunda, organica legătură a poetului cu Rohia, locul înalt privilegiat și topos predilect al multora dintre imnele sale, nu a fost pecetluită și prin des invocata *întoarcere a țărâniei în țărână*, prin statornicirea odihnei sale de veci în cuprinsul mănăstirii mult îndrăgite. La moartea sa, la cumpăna dintre milenii, în luna septembrie a anului 2000, poetul își găsește liniștea eternă, într-un alt spațiu sacru transilvan, cimitirul Mănăstirii Nicula, ctitorie pe care o regăsim, de asemenea, celebrată în imnele sale. Pe foarte mulți i-a contrariat locul îngropării sale. Pentru mulți dintre prietenii poetului a rămas de neînțeles de ce acesta nu a fost așezat la capătul de cale, în drum spre vămile văzduhului, într-una din poienile înșorite și pline de farmec celest ale lăcașului de spirit pe care l-a purtat cu atâta frenezie în suflet. Alături de mulți dintre apropiați, prietenul său de o viață, fostul stareț de altădată al Rohiei, episcopul Iustinian Chira, apreciază la rândul-i alegerea locului de înmormântare a poetului, ca pe o regretabilă și de neiertat eroare: *Era dorul lui (de a fi înmormântat la Rohia, n.n.). În mormântarea lui a fost un accident, o gravă greșală a acestei generații (s.n.). Niciodată nu mi-a vorbit despre Nicula*³⁸.

În căutarea înțelegerii acestui neașteptat deznodământ, au fost și voci care au susținut că treptata îndepărtare a poetului de așezământul monahal lăpușean s-ar fi datorat și prezenței tot mai pregnante aici a unui alt mare cărturar și om de spirit, Părintele Nicolae, adică scriitorul N. Steinhardt. Nu am putea stabili cât temei și câtă doză de speculație există în astfel de afirmații.

Cert este că rafinatul eseist și critic care a fost autorul *Jurnalului fericirii* avea o prețuire înaltă, exprimată public în mai multe scrieri sau intervenții, față de forța și altitudinea creatoare a lui Alexandru pe care îl aprecia ca fiind pe cale de a deveni aproape o *instituție*: *E neîndoielnic, un mare orator, un predicator de clasă superioară, un dascăl de factură naeionesciană. Poeziile sale imnice nu-s de disprețuit, deși firește sunt de gen. Să nu uităm, însă, că și Claudel a scris ode*³⁹.

În altă parte, monahul Nicolae deplânge, chiar în mod direct, îndelungata absență de la Rohia a poetului, ceea ce, în opinia sa, diminuează șansa acestui loc mirific, înnobilit de înalte energii spirituale, de a deveni un al doilea Păltiniș: *Ioan Alexandru ar fi putut da Rohiei faimă. Nu a mai venit aici de multă vreme. Păcat. Alături de el, puteam fi și eu de folos*⁴⁰.

Smerenia scriitorului monah, fratele Nicolae, celălalt spirit tutelar al Rohiei, închide în ea regretul confratern al absenței creatorului, din cuprinsul înduhovnicit al lăcașului de *candle-cuvinte*. A încă unui spirit creator. Alexandru însă, cu toată absența sa fizică, nu a plecat niciodată de tot din *cuibul de flacără* al Rohiei, acolo unde ființa sa umană și creatoare a suferit mutații esențiale, transfiguratoare, cunoscând revelația și revărsarea de har. De aceea, vom considera pe drept cuvânt, că Rohia, ca *omphallos sacru*, rămâne un filigran spiritual pregnant, imposibil de dezlipit de fizionomia creatoare a poetului, precum în această vibrantă chintesențiere lirică: *Între păduri de fag și de stejar, / În Maramureșul de sărbătoare / Cu fața întoarsă către Răsărit / Rohia este maică născătoare. (Rohia – Imnele Transilvaniei)*

Pe lângă relația sa particulară cu Rohia, Alexandru are și o statornică și neascunsă admirație pentru întregul ținut al Maramureșului din anii '60-'70 ai secolului trecut, păstrător încă la acea vreme a unor valori genuine, arhetipale, funcționând încă nealterate. Poetul, care îi dedică o întreagă carte de *imne*, vede spațiul ca pe o expresie pregnantă a unei primordiale civilizații a lemnului și a unei purități de grai și de credință ferită de stricăciune și de ispitele modernității deturnante. Era acum o jumătate de veac: *Am ajuns de Schimbarea la Față în această republică uriașă a Maramureșului, acest sat cosmic (s.n.),*

38 Justinian Chira, *În dialog cu Radu Feldorian și Ioan Cioba*, interviu apărut în revista „Grai”, Bistrița, nr. 1/2002, p. 29-34.

39 N. Steinhardt, *Dialog cu Zaharia Sângeorzan*, în *Convorbiri cu Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț...*, p. 10.

40 *Ibidem*, *Dialog cu Nicolae Băciuț*, în *Convorbiri cu Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț...*, p. 309.

îmbrăcat în portul său dumnezeiesc. Am intrat în case și am văzut bătrâni pe patul de moarte, împăcați cu lumea și cu Dumnezeu. Am văzut războaie de țesut, am văzut fete ce se gată de măritat, am auzit sfârâind cratițele pe cuptoare în vetre strămoșești, am auzit prunci plângând, am văzut o lume fără seamăn pe fața pământului.

Peste un desen de viațuire fundamental arhaic, se suprapune un model etico-religios, de o puritate și de o curățenie înduioșătoare: *Civilizația Maramureșului este una a cuvântului, a întrupării acestuia în sanctuare de stejar. Ei au rostit întâia oară (...) întâiele fraze cântătoare ale sufletului nostru românesc, plecând de la Stavropighia Sfântul Mihail din Peri, cea mai veche lavră românească, cu ancora neatârării zvârlită peste munți, direct în inima Bizanțului, când acesta era în floare. (...) Sufletul prea plin al acestei realități voievodale este o constantă a istoriei poporului nostru*⁴¹.

În alt loc, spațiul este privit ca un topos sinergic de convergențe, deopotrivă intim și exotim, închizându-se în sine pentru a-și prezerva fizionomia inconfundabilă și deschizându-se în același timp către lume, pentru ca prin capilarele sale să circule esența vitală și pulsuni conectate cu mersul și ritmurile timpului: *Așa este Maramureșul, o veșnică ieșire într-un drum ce pleacă, alături de altul ce vine. O țară până nu demult în sine, dar în veșnică trezie și călătorie. Cele peste douăzeci de mănăstiri ce îmbrăcau acest ținut și cele peste treizeci de biserici, capodopere în lemn, erau locul înspre care se călătorea. Căci veneau sărbătorile și drumul chema și pe cântec începeau intrările și ieșirile și înnoirile spirituale. Nicăieri poate, în țară, nu ai sentimentul acesta de statornicie arhaică, de când e lumea, îmbinat cu celălalt, al veșnicului gata de drum. Portul și sărbătorile au toate acest sentiment al călătorului, al mării călătorii. Este călătorie, pentru că mutațiile sunt pe plan spiritual, de ordin cosmic și nemișcarea spațială uneori în-seamnă aluviune cosmică*⁴².

Imnele pe care poetul le consacră acestui mare sat cosmic ori republicii lemnului au aceeași perspectivă a privirii admirative de factură neo-romantică, încărcate de pietate și patos evocator pentru un *tărâm* primordial, cvasifabulos, un loc augural fast, al cărui nume trimite irevocabil la zorii limbii române, prin evocarea textelor rota-

cizante de la Mănăstirea Peri, sau la întemeierea istorică românească, prin descălecatul peste munți al lui Dragoș și Bogdan.

Maramureșul din poemele lui Alexandru este în același timp un spațiu al conservării credinței și tradiției, al bogăției de expresie închise în formulele arhaice ale limbii, un univers moral organizat riguros de un ethos ancestral și de o naturală viațuire în ritmurile firii și ale cosmosului: *Asta-i sfințenia voastră, Maramureșenilor/ Astea vă sunt comorile/ Naștere de prunci, trude din greu/ Ținute sărbătorile/ Șase zile ponos la coasă sau în adâncul/ Pământului/ A șaptea în genunchi sobor la altar/ Sub flăcările Cuvântului. (Maramureș)*

Spațiul are rostul său patriarhal îndătinat, acela de a ridica, în manieră genuin țărănească, particularul la universal și de a-l încărca de înțelesuri fundamentale grave, sapiențiale ori metafizice. El se constituie ca un semnificant original, dintr-o vastă semiotică a lumii, adevărind și mărturisind despre trainice rădăcini creștine proto-românești, despre profunde semnificații escatologice ori despre sensul și devenirea istorică a neamului. Evocând Maramureșul, poetul scrie despre descălecări mitice (*Culcușul cald din care tocmai zimbrul plecat-a*), despre neperisabilul nimb eroic baladesc al haiducului, (*Când Pinteza muri, Maramureșul pentru o clipă s-a întunecat/ Era cu răstignitul în legătură*), despre toga preoțească de reînviată virtute romană a lui Lucaciu, despre Buteanu și martirii Sighetului, *oase din oasele patriarhilor, fii ai făgăduinței*, despre Ieud și Moisei, despre Mănăstirea Perilor, cea izvoditoare de grai inaugural românesc, despre nuntă și moarte – ceremonialuri imuabile, despre mistica rugăciunii ori despre arcu spiritual integrator al credinței strămoșești: *Din Munții Maramureșului pe vreme bună/ Se văd în Bizanț cupolele sfintei Sofia/ La Stavropighia Peri/ Monahii daco-romani/ talmăcesc pe limba lor/ Evangheliile și Liturghia (...)/ Pe Iza și Mara monahii poartă pe cai/ Sfântul mir, jertfă nesângeroasă. (Maramureș)*

În sensul viziunii teofanice asupra lumii, Maramureșul rămâne definitiv pentru Alexandru expresia *satului primordial*, a leagănului de veșnicie și de cuvioșenie care *mută raiu-n fiecare casă*. El se constituie într-o esență apriorică, imuabilă și eternă *până la sfârșitul eozanelor* și al transfigurării ultime, după cum evocă versul său.

41 Ioan Alexandru, *Maramureș*, articol apărut în revista „Luceafărul”, nr. 10, 1977.

42 Ioan Alexandru, *Călător prin Maramureș*, în volumul *Iubirea de patrie...*, p. 92-93.

Mihai Pop

1907-2000

Rucsandra POP

Lumea aceea în care s-a format, cei 7 ani de acasă, școala, lumea aceasta multiculturală a zonei, cu unguri, ucrainieni, slovaci – cred ca erau și nemți în zonă – asta e prima explicație pentru poliglotism și pentru capacitatea lui teribilă pentru a asimila o limbă străină și pentru a schimba limba de conversație. De regulă, când era în cercuri cu mai mulți străini, din zone lingvistice diferite, [Mihai Pop] îi vorbea fiecăruia în limba lui, schimbând foarte rapid și firesc registrul. El s-a născut în Imperiul Austro-ungar care reunea limbi diferite, culturi diferite.

(Interviu cu Silviu Angelescu, realizat de Rucsandra Pop, București, 2009)

Născut în satul Glod de pe Valea Izei, dar crescut în Apșa de Jos, localitate aflată pe malul drept al râului Tisa, și pendulând între cele două părți de Maramureș despărțite de o graniță după Primul Război Mondial, Mihai Pop a fost influențat de multiculturalismul zonei. Transcarpatia se află pe o placă turnantă – între România, Ungaria, Slovacia, Polonia și Ucraina de astăzi, căreia, de altfel, îi aparține în prezent. În copilăria lui Pop, acea parte de lume făcea parte din statul cehoslovac.

Tatăl său, Ștefan Pop, era fiul preotului Mihai Pop din Apșa și al Anisiei Maria Anderco din Medieșul Aurit. Fiind ordonat preot în 1905, Ștefan s-a căsătorit cu Iulia Lazăr. Iulia era sora mai mare a fruntașului național țărănist Ilie Lazăr și provenea dintr-o veche familie de nobili maramureșeni. Pe această parte „ambii părinți proveneau din familii nobiliare, mama aparținând familiei Ivașcu din Apșa de Jos, din dreapta Tisei, iar tatăl fiind descendent al familiei Lazăr din Purcăreț, un sat din zona Chioarului, unde tot al doilea om este Lazăr”¹.

În 1907, tânărul preot Pop a preluat parohia din Glod, un sătuc uitat de lume, la care și astăzi se ajunge greu, drumul nefiind în întregime asfaltat. La doar câteva luni după ce Ștefan și Iulia s-au instalat la Glod, au început să vină pe lume copiii. Născut în 18 noiembrie, Mihai a fost cel mai mare dintre cei 8 copii ai familiei, din care doar 6 au atins maturitatea.

În 1911, mai mulți intelectuali maramureșeni, printre care și preotul Ștefan Pop, au

înființat un despărțământ al societății culturale „Astra” pentru comunele românești de pe văile Vișeu și Iza. În fiecare duminică și sărbătoare, preotul Ștefan mergea în diferite sate pentru a ține conferințe instructive țăranilor.

În toamna anului 1913, familia Pop s-a mutat în dreapta Tisei, în Apșa de Jos, unde Ștefan a fost numit preot și administrator în beneficiul superior din satul său de origine.

Izbucnirea Primului Război Mondial a însemnat pentru mulți maramureșeni convocarea în armata austro-ungară, „unde erau nevoiți să lupte pentru o cauză străină idealurilor naționale”².

1 Andrea Dobeș, *Ilie Lazăr. Consecvența unui ideal politic*, București, Fundația Editura Academică, 2015, p. 10.

2 *Ibidem*, p. 12.

Preotul Ștefan Pop nu a fost concentrat, însă cumnatul său, Ilie Lazăr, a fost trimis, în 1916, în prima linie a frontului bucovinean, pentru a lupta cu trupele rusești. Din acest moment, destinul său se va îndrepta pe o traiectorie politică, care va influența mai târziu și destinul tânărului Mihai Pop.

Astfel, „în septembrie 1918, convins că Puterile Centrale au pierdut războiul, Ilie Lazăr a dezertat din armata auto-ungară”³. El a făcut parte din delegația de maramureșeni care a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, precum și din delegația românilor transilvăneni care a prezentat guvernului de la București Rezoluția de Unire a Transilvaniei cu România, obținând chiar o audiență la primul-ministru Ionel Brătianu⁴. Cariera politică a lui Ilie Lazăr și implicarea lui în toate acțiunile Partidului Național au luat avânt, ocupând o poziție de frunte în partid, ca om de încredere al lui Iuliu Maniu.

În 9 decembrie 1919, senatorii și deputații din Maramureș, Ugocea și Sătmar adresează un memoriu guvernului român în legătură cu fixarea graniței de nord, care ar fi dat României întreg Maramureșul istoric. În urma tratatelor de pace încheiate în anii 1919-1920, Maramureșul de la nord de Tisa a intrat, însă, în componența Cehoslovaciei, peste 11.000 de români rămânând în afara granițelor țării. Preotul Ștefan Pop a cerut episcopului Hossu parohia vacantă din Sat-Șugatag și Hărniciești, pe motiv că parohia lui era în Cehoslovacia. Acest lucru, însă, nu s-a întâmplat. Pentru a păstra legătura cu țara, preotul a înființat prima societate culturală numită „Sfiiții Arhangheli Mihail și Gavril”, care „organiza manifestări culturale pentru românii din localitățile românești de la nord de Tisa”⁵.

În 1921, Mihai Pop a început să frecventeze cursurile Liceului „Dragoș-Vodă” din Sighet, fiind nevoit să treacă granița pentru a merge la școală. De altfel, astăzi podul care leagă Sighetul de localitatea ucraineană Solotvino poartă numele lui Mihai Pop. În anii liceului, datorită relației apropiate cu unchiul său Ilie Lazăr, care

avea o viață politică foarte activă, Mihai Pop a făcut parte din organizația de tineret a Partidului Național. Spre deosebire de fratele său Nicoară, Mihai a decis să nu îmbrățișeze cariera politică, însă angajamentul său politic s-a reflectat în publicistica lui din perioada interbelică.

În toamna lui 1923, Ilie Lazăr s-a mutat la București, profesând ca avocat. Într-o scrisoare adresată mamei lui, își arată dragostea și grija pentru cei rămași acasă, în special pentru nepoți: „Iubiților mei frați și soră și cumnat le doresc tot binele și îi rog să grijească de Dta. Va veni timpul și nu e departe când eu voi fi în stare să ajut pe toți. Nepoților mă voi îngriji să capete învățătura cea mai bună, deoarece ei sunt mai norocoși ca și noi”⁶. Prezența unchiului său în capitala României și proaspăta unire au contribuit la decizia lui Mihai Pop de a urma facultatea la București și nu la Cluj, la Budapesta sau la Viena, ca majoritatea maramureșenilor. În 1925, Mihai Pop a venit să se înscrie la Facultatea de Litere din București, ca bursier al statului cehoslovac. Ironia face ca 4 ani mai târziu, după ce își terminase facultatea și devenise deja cetățean român, Mihai Pop să primească de la statut român o bursă de continuare a studiilor în Cehoslovacia.

Rolul de „fiul cel mare”, dar și contextul istoric în care a crescut, i-au conferit lui Mihai Pop o poziție privilegiată. El a beneficiat de cele mai bune condiții de educație, dovedind, însă, și un interes, și o evidentă aplecare spre cunoaștere. Interesant este de notat și faptul că, fiind fiul preotului, el s-a poziționat de la bun început în rolul de observator, fiind în același timp și insider, și outsider al comunității din care venea. O anecdotă pe care Mihai Pop i-o relatează sociologului Zoltán Rostás este relevantă pentru această „privire antropologică” pe care viitorul cercetător și-a dezvoltat-o de foarte devreme: *Când m-am dus eu prima oară în Maramureș să culeg, când eram încă student și m-am dus la joc să culeg cântece, nu? și aveam feciori prieteni în sat, că tot ai prieteni în sat, și la un moment dat ei au început să se taie cu cuțitele, că așa se întâmpla acolo la joc, pentru fete se tăiau cu cuțitele, și atunci unul*

3 *Ibidem*, p. 14.

4 *Ibidem*, p. 18.

5 Ion Mihai Botoș, „România Mică” și Marea Unire. 90 de ani de la Marea Unire (1918-2008), Apșa de Jos, Uniunea Regională a Românilor din Transcarpatia „Dacia”, 2009, p. 15.

6 Andrea Dobeș, *op. cit.*, p. 21.

*dintre prietenii mei a venit la mine și mi-a spus: Domnișor, ieși afară că noi avem de lucru aici. Și m-a rugat să ies afară, și ei s-au tăiat și când au terminat, m-au chemat înapoi. Dar ei mă protejau, și mă considerau domnișor, că eram băia-tul popii*⁷.

În perioada respectivă, interesul pentru folclorul acelei zone era ridicat. Existau deja mai multe culegeri ale unor intelectuali locali ca Alexandru Țiplea, Ion Bârlea și vicarul Tit Bud. În 1911 „a cutreierat satele maramureșene Tiberiu Brediceanu, care ca delegat al Academiei Române și cu sprijinul Astei a adunat folclorul muzical țărănesc”⁸. La doi ani după Brediceanu, compozitorul maghiar Bartók Béla a făcut o campanie de cercetare în Maramureș, în urma căreia a cules peste 300 piese, publicate într-un volum dedicat acestei zone. Între anii 1920-1924, Tache Papahagi a făcut cercetări în aproape toate satele maramureșene, în urma cărora a rezultat lucrarea *Graiul și folclorul Maramureșului*, apărută în 1925. Lucrarea este exhaustivă propunându-și să surprindă spiritul Maramureșului, adică graiul, folclorul în manifestarea lui artistică, etnografia, starea economică, biserica, ocupațiile, portul și tipul, caracterul locuitorilor, așezările, tradițiile, credințele. Bogatul capitol de texte folclorice (569 de piese) cuprinde doine, strigături, orații de nuntă, bocete, colinde, rugăciuni, balade (categorie poetic-muzicală cu o prezență mai slabă în zona maramureșeană), descântece, cimilituri, jocuri de copii, tradiții și legende, datini, superstiții, basme, în fine, muzica unor texte.

De altfel, Papahagi aduce în discuție și drama pierderii nordului Maramureșului, pe care o analizează din punct de vedere economic. „Principala ocupațiune a Maramureșenilor o formează creșterea de vite care e determinată de configurația terenului. Singura resursă pe care conține această țară întru îndestularea nevoilor zilnice rezidă în păstorit și vite mari. În această privință, prin noua delimitare a granițelor româno-cehoslovace, Maramureșul decade mult, pentru că peste 100 de munți din nordul ca și din sudul Tisei, pe cari înainte de 1914 îi întrebuița pentru pășunatul de vară, astăzi îi pierde, așa că cele mai multe turme de oi ale Maramureșului, ca

și vitele mari sunt silite să văreze în puțini munți din jurul Borșei rămași României, întucât lanțul muntos sud-vestic – Țibleș-Gutâi – ca și hotarul Săpânței nu pot îndestula turme mari și numeroase”⁹.

Se poate spune că o dată cu plecarea la facultate la București, Mihai Pop se rupe de familie, devenind un „Pop rătăcitor”. Însă influența familiei și a locului în care s-a format l-a urmărit de-a lungul vieții. Într-un interviu acordat revistei „Formula AS”, la vârsta de 90 de ani, Mihai Pop spunea: *Asta-i viața, primești influențe dintr-o parte și alta cât trăiești și le păstrezi pe cele care consonează cu tine. Nu-i nimica rău în asta. Important este să nu uiți cine ești și de unde ai plecat.*

Mihai Pop a vorbit în nenumărate rânduri despre faptul că locul de origine și rudele apropiate i-au influențat subtil, dar hotărâtor, multe dintre preocupările și alegerile de viață. Pe de o parte, interesul lui Pop pentru slavistică are legătură cu profesia tatălui, care era preot. Așa cum îi povestea lui Zoltán Rostás câțiva ani mai târziu, preoții din satul vecin fuseseră cei care îl inițiaseră în vechea slavă, arătându-i și legăturile cu literatura noastră veche. Tânărul cercetător era convins că, pentru a lămuri problema istoriei maramureșene, cunoștințele de slavistică îi erau absolut necesare. Pe de altă parte, multe dintre articolele publicate de Mihai Pop între anii 1937 și 1940 în „Lumea românească” și „Azi” – publicații conduse de Zaharia Stancu – au teme legate de politica maramureșeană sau de acțiunile Partidului Național Țărănist, unde activa unchiul său, Ilie Lazăr.

Încă de la terminarea facultății, Mihai Pop participa în fiecare vară la cercetările sociologice organizate de Gusti în diverse sate din România. În campaniile de la Fundul Moldovei (1928), Drăguș (1929), Runcu (1930) și Cornova (1931) culesese folclor muzical împreună cu muzicologul Constantin Brăiloiu și cu Harry Brauner, cu care ajunsese să aibă relații extrem de apropiate. Echipele Școlii Gusti erau foarte diverse și, dincolo de cercetare, munca în echipă le asigura monografiștilor și o viață socială foarte intensă.

De altfel, Mihai Pop a cunoscut-o pe viitoarea lui soție în campania de cercetare pe care a

7 Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, Editura Paideia, București, 2003, p. 285.

8 Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Tipografia Universul, București, 1940, p. 198.

9 Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, Cultura Națională, București, 1925, p. XIX.

condus-o, în 1939, împreună cu Anton Golopenția în plasa Dâmbovnicului. Irina Sturza, proaspătă absolventă a Facultății de Agronomie, se afla la Pitești ca membră a echipelor studențești din cadrul Serviciului Social, care trebuiau să contribuie la modernizarea satelor românești. Mihai Pop, în calitatea sa de membru în echipele lui Gusti și în cea de subdirector la Direcția publicațiilor din cadrul Institutului de Cercetări Sociale al României, a participat la instruirea acestor echipe, înainte de a începe cercetarea de la Dâmbovnic. Întâmplarea face că în echipă era nevoie de un specialist în agronomie și Pop a recrutat-o în echipa de cercetare pe cea care avea să-i devină soție. Într-o scrisoare pe care Mihai Pop i-o trimite lui Anton Golopenția la începutul lui august 1939 de pe teren, îi spune acestuia că a găsit un inginer agronom foarte bun, fără să facă alte precizări. Într-o altă scrisoare, câteva zile mai târziu, îi menționează și numele tinerei agronome și într-o mai largă dare de seamă trimisă la sfârșitul lunii august precizează că vrea să o scoată din echipa Serviciului Social și să o treacă în echipa de monografiști, pentru a se ocupa de problemele reformei agrare. Datorită mobilizării generale, echipa de cercetare a fost nevoită să-și întrerupă terenul la Dâmbovnic la începutul lui septembrie 1939. Mihai Pop și Irina Sturza s-au căsătorit câteva luni mai târziu. Între 1939 și 1947, Mihai Pop a fost angajat al Ministerului Propagandei, de unde în 1940 a fost delegat la Ministerul Afacerilor Externe ca secretar de presă la Legația României din Bratislava, capitală a noului înființat stat slovac.

Căsătoria maramureșeanului cu tânăra aristocrată este interesantă și din perspectiva faptului că, în acea perioadă, căsniciile între reprezentanți ai familiilor boierești din Regat și din Moldova și tineri din Transilvania erau o raritate. Deși Mihai Pop se trăgea dintr-o veche familie de nobili maramureșeni, acest lucru nu avea mare greutate în angajarea unei căsătorii cu o boieroaică, care era Sturza prin tată și Câmpineanu prin mamă. Într-un interviu pe care mi l-a acordat în 2007, istoricul Neagu Djuvara, apropiat al Irinei Sturza, surprindea cu eleganță felul în care a fost primit tânărul Pop de noua sa familie și de anturajul

acesteia: „Când se aude că Irina, pe care noi o chemam Fof, se logodește cu un ardelean pe care îl cheamă Pop, deci un nume foarte curent, așa... era un fel de mirare, era un lucru destul de rar încă în epoca aia”¹⁰. Amănuntul pe care Neagu Djuvara nu l-a precizat în interviu, dar care apare într-un articol dedicat căsătoriilor dintre ardeleni și domnișoare de origine nobilă din Regat, este că familia soției nu l-a primit neapărat cu brațele deschise. „Vă pot spune (confidențial!) că măicăsa, coana Irina, născută Câmpineanu, a cam strâmbat din nas la început, la gândul unei căsătorii a fetei în afara găștii protipendadei valaho-moldovene. Nu mai spun, la începutul erei comuniste, când cu vânătoarea celor cu origine socială nesănătoasă, satisfacția lui Fof de a avea la școală copii care se numeau Pop, și nu Brâncoveanu sau Ghica sau Cantacuzino”¹¹.

Dincolo de valoarea de anecdotă, aceste aspecte legate de mariajul lui Mihai Pop cu Irina Sturza, sunt relevante dacă sunt puse în context istoric și în contextul turnurii pe care a luat-o cariera lui Pop în urma acestei căsătorii. Comentariile istoricului Djuvara, și el reprezentant al unei familii aristocratice, arată că, deși familia lui Mihai Pop avea pretenția de a coborî din Bogdăneștii din Maramureș (Djuvara interviu, 2007), acest lucru nu conta pentru clasa suprapusă din Regat și Moldova. Istoricul, însă, face această punere în context: „asta într-adevăr făcea ca un fel de aristocrație de altă natură, care se îmbina cu o boieroaică din cea mai înaltă categorie și ține să precizeze că Pop a făcut imediat o figură frumoasă și că era deja un domn cu o oarecare reputație de savant”¹². Cert este că prin această legătură, Mihai Pop intra într-o elită bucureșteană, la care avea deja acces parțial prin înrudirea cu Ilie Lazăr și prin faptul că acesta era apropiatul lui Iuliu Maniu, dar și prin legătura cu sociologul Dimitrie Gusti și cu muzicologul Constantin Brăiloiu.

Mihai Pop a făcut parte din generația de intelectuali care s-a afirmat între cele două războaie mondiale și este unul dintre interbelicii rămași, pe nedrept, în umbră. Deși cursul de folclor literar, scris împreună cu Pavel Ruxăndoiu și publicat în 1976, ocupă încă un loc central în biblio-

10 Interviul cu Neagu Djuvara, realizat de Rucsandra Pop și Vlad Petri, București, 2007.

11 Neagu Djuvara, *Amintiri și povești mai deocheate*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, București, 2016, p. 99.

12 Interviul cu Neagu Djuvara, realizat de Rucsandra Pop și Vlad Petri, București, 2007.

grafia obligatorie a studenților de la facultățile de litere din întreaga țară, Pop rămâne încă o personalitate cunoscută doar de specialiștii în științele socioumane. Se poate spune, însă, că și aceștia au o viziune parțială a rolurilor pe care le-a îndeplinit Mihai Pop în sfera culturală, atât ca profesor universitar și conducător de cenacluri, cât și cercetător, creator de instituții, manager și diplomat cultural. În acest moment, există prea puține abordări ale studiului vieții și operei lui Mihai Pop care să vină cu această viziune holistică.

Născut în 1907, Mihai Pop și-a început activitatea într-o epocă în care apăreau noi curente și în care disciplinele se legitimau ca domenii de sine stătătoare, și a contribuit din plin la acest pionierat. Parcursul lui de la lingvistica pură până la antropologia culturală, cu prolifiche detururi în zona sociologiei, a teoriei literare și a semioticii și cu un rol important în dezvoltarea folcloristicii moderne, îl fac un continuator al tradiției intelectualilor ardeleni cu formare enciclopedică. Există și o dimensiune a carierei lui Mihai Pop care este foarte puțin explorată, mai exact activitatea sa de ziarist și de diplomat din anii '30 și '40, care arată că, dincolo de cariera științifică, acesta a fost ancorat foarte bine în realitatea politică a epocii sale.

În a doua parte a vieții sale, Mihai Pop a devenit un purtător de cuvânt al culturilor din Europa Centrală și de Est, pe care le-a admirat și le-a cunoscut în profunzime. Mai mult, Pop a unit estul cu vestul, reușind să traducă într-un limbaj academic occidental specificul culturilor din această parte a Europei. Pop cunoștea peste zece limbi și prin intermediul limbilor reușea să descifreze culturile respective și să le facă să comunice între ele. În lungul interviu acordat sociologului Zoltán Rostás în anii '80 și publicat în *Sala Luminoasă*, Pop vorbește despre cursurile despre cultura populară central-europeană susținute la mai multe universități din America: *Fiindcă eu, având o bază de cultură românească, cunoscând bine cultura maghiară, cunoscând bine cea, poloneza, rusa și limbile balcanice, și fiind în permanentă legătură cu colegii de acolo, eu eram bine informat. Adică eu pot să vorbesc despre cântecul epic la toate popoarele astea, sau despre obiceiuri. (...) Întâi ca să te duci acolo trebuie să cunoști nu numai limba engleză, ci și limba lor*

*științifică. Adică să nu le vorbești în grai maramureșean despre antropologia culturală*¹³.

Pentru cercetătorul avizat, orice plonjeu în biografia lui Mihai Pop este un act de curaj. Această viață este atât de plină de aventuri intelectuale, de personalități culturale și politice și de evenimente istorice pe care Mihai Pop le-a trăit din plin și, parțial, le-a și documentat, încât poate fi considerată o biografie exemplară a unui intelectual al secolului XX. Viața lui, textele lui, mărturiile colaboratorilor săi și documentele care au rămas în urma lui îi servesc pe tavă celui care se apleacă cu interes științific asupra lor enorme satisfacții. Mihai Pop a avut o existență interesantă – lungă și plină de miez – prin intermediul căreia se poate reconstitui istoria secolului trecut și a disciplinelor pe care le-a servit de-a lungul vieții.

Pentru mine, a mă uita critic la viața bunicului meu este o continuă provocare. Cercetez destinul lui Pop de peste 10 ani și nu pot spune că îi percep toate nuanțele și subtilitățile. Mai mult, în tot acest timp am fost într-un continuu du-te-vino între subiectivitatea firească a poziției mele de membru al familiei și obiectivitatea pe care o presupune orice demers științific. Am pornit în 2005 cu ambiția de a face un film documentar despre viața lui, având convingerea că filmul poate reda cel mai fidel complexitatea acestei personalități socratice. În vederea realizării filmului, am mers pe urmele bunicului, am refăcut terenuri de cercetare unde participase sau pe care le condusesse în urmă cu zeci de ani și am făcut interviuri cu foști colaboratori și colegi. În acest proces, am descoperit că biografia lui Pop îmi oferea acces la istoria științelor sociale în secolul XX. În prezent lucrez la biografia intelectuală a lui Mihai Pop și văd acest demers ca pe o cercetare interdisciplinară, în care mă folosesc de diverse metode din științele sociale.

În ultimii ani, mi-am axat cercetarea pe interviuri de istorie orală cu foști colaboratori ai lui Mihai Pop și apropiați ai familiei, pe consultarea literaturii de specialitate și pe cercetarea arhivei de documente rămase de pe urma acestuia. Până în prezent, am realizat peste 40 de interviuri cu oameni care l-au cunoscut pe bunicul meu. În interviurile realizate cu colaboratorii, m-am axat nu doar pe aflarea informațiilor care țineau de stricta interacțiune cu Pop, ci am încercat să obțin

13 Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, Editura Paideia, București, 2003, p. 328.

și informații legate de contextul social și politic și de istoria disciplinelor, fie că a fost vorba de folclor, antropologie, sociologie sau semiotică, de aspecte care țineau de mediul universitar sau de cercetarea propriu-zisă. În interviurile cu apropiați sau membri ai familiei, am încercat, de asemenea, să reconstitui contextul politic și social, dar și să recuperez informații cărora apoi am căutat să le găsec o sursă care să le valideze în diverse arhive.

În momentul de față, arhiva personală a lui Mihai Pop este într-un proces de structurare și ordonare. Aceasta conține numeroase documente care vin să confirme și să completeze informații pe care le-am obținut în urma interviurilor. Arhiva conține documente personale ale lui Mihai Pop, o parte din bogata corespondență profesională a acestuia, o parte din cursurile predate de acesta la Facultatea de Litere, în manuscris sau în varianta dactilografiată, notițe de teren și documente administrative din cercetările pe care le-a realizat în cadrul Școlii Gusti sau la Institutul de Folclor și materiale scrise, care documentează participarea lui la congrese internaționale, precum și poziția lui de membru în diverse organizații profesionale. De altfel, există un fond

Mihai Pop la Arhiva de Imagine a Muzeului Țăranului Român, unde aceste documente pot fi consultate. Prelucrarea și valorificarea acestui fond va scoate la lumină noi aspecte ale personalității lui Mihai Pop, care până acum au fost ignorate sau puse într-un con de umbră de activitatea lui de folclorist. Biografia lui Pop nu este altceva decât un cub Rubik, ale cărui piese pot fi aranjate în mai multe combinații, care la final relevă o structură. De altfel, o prezentare cronologică a evenimentelor din viața lui Mihai Pop sărăcește demersul de reconstituire a personalității lui: Pop a activat întotdeauna pe mai multe fronturi, fiind în permanență un punct de legătură între cercetătorii români și străini, între folcloriști și sociologi sau între folcloriști și lingviști, între zona universitară, institute de cercetare și muzee. A avut capacitatea de a se conecta la idei inovatoare și de a facilita integrarea acestora în câmpul practicii, adaptându-le întotdeauna la context. Matematicianul Solomon Marcus, pe care l-am intervievat în calitate sa de partener al lui Pop în aventura semiotică, spunea despre acesta că a avut „o inteligență extraordinară a înțelegerii ideilor care prindeau naștere sub ochii lui”¹⁴.

Bibliografie

- *Centenar Mihai Pop. Studii și Evocări*, București, Editura Universității din București, 2007.
- Botoș, Ion Mihai, „România Mică” și Marea Unire. 90 de ani de la Marea Unire (1918-2008), Apșa de Jos, Uniunea Regională a Românilor din Transcarpatia „Dacia”, 2009.
- Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911.
- Djuvara, Neagu, *Amintiri și povești mai deocheate*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, București, 2016.
- Dobeș, Andrea, Ilie Lazăr, *Consecvența unui ideal politic*, București, Fundația Editura Academică, 2015.
- Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului*, Tipografia Universul, București, 1940.
- Golopenția, Anton, *Rapsodia epistolară*, Vol. I, București, Albatros, 2004, Vol. II, București, Editura Enciclopedică, 2010.
- Papahagi, Tache, *Graiul și folclorul Maramureșului*, Cultura Națională, București, 1925.
- Pop, Mihai, *Vreau și eu să fiu revizuit. Publicistica din anii 1937-1940*, Antologie de Zoltán Rostás, Editura Paideia, București, 2010.
- Rostás, Zoltán, *Strada Latină nr. 8*, București, Editura Curtea Veche, 2009.
- Rostás, Zoltán, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, Editura Paideia, București, 2003.
- Ștef, Dorin, *Istoria folcloristicii maramureșene*, Editura Etnologica, București, 2005.

Periodice:

- „Acta Musei Maramorosiensis”, nr. 2/2004, nr. 3/2005.
- „Calendarul Maramureșului”, nr. 7-9, ianuarie-octombrie 2008.

Interviuri de istorie orală:

- Interviu cu Silviu Angelescu, realizat de Rucsandra Pop, București, 2009.
- Interviu cu Neagu Djuvara, realizat de Rucsandra Pop și Vlad Petri, București, 2007.
- Interviu cu Solomon Marcus, realizat de Rucsandra Pop, Lavinia Costache și Iuliana Dumitru, București, 2013.

14 Interviu cu Solomon Marcus, realizat de Rucsandra Pop, Lavinia Costache și Iuliana Dumitru, București, 2013.

Laurențiu Ulici

1943-2000

George ACHIM

- Se naște în data de 6 mai 1943, la Buzău.
- Se stinge din viață în ziua de 15 noiembrie 2000, în comuna Părău, de lângă Făgăraș, în urma unei intoxicații cu monoxid de carbon, emanat de o centrală termică defectă.

- Părinții: Petru și Elisabeta (născută Canetti). Tatăl a fost lucrător la CFR și șef de gară, ocupația lui determinând stabilirea familiei în mai multe localități din țară. Este originar din localitatea Rona de Jos, județul Maramureș, ceea ce explică atașamentul criticului pentru spiritul și cultura acestui ținut.

- Religie: greco-catolică.

- Căsătorit cu Aurelia, profesoară, cercetătoare. Are un fiu, Alexandru, astăzi reputat medic chirurg.

- Începe școala primară la Sighetul Marmăției (1949), dar își va urma anii de învățătură în mai multe orașe din țară.

- Absolvent al Liceului „I. L. Caragiale”, (fost „Sfinții Petru și Pavel”) din Ploiești, în anul 1960.

- Studii universitare: Facultatea de Filologie a Universității din București, pe care o absolvă în 1966 și Facultatea de Filosofie a aceleiași Universități (absolvită în 1970).

- La terminarea studiilor filologice, este angajat ca redactor la revista „Contemporanul”, funcție îndeplinită timp de 23 de ani (1966-1989).

- În anul 1990 devine director al seriei noi a revistei „Luceafărul”, pe care o va conduce până la moartea sa, în anul 2000.

- În anul 1992 este ales vicepreședinte, iar în anul 1995 Președinte al Uniunii Scriitorilor din România, funcție îndeplinită până la sfârșitul vieții.

- Ca președinte al Uniunii Scriitorilor din România, a avut numeroase inițiative benefice pentru breasla scriitoricească: printre altele, înființarea la Ipotești a Bibliotecii Naționale de Poezie „Mihai Eminescu” și a Muzeului „Mihai Eminescu”. Este inițiatorul Colocviilor de literatură de la Neptun.

- În câmp politic, activează în Alianța Civică și, din 1991, în Partidul Alianței Civice.

- Este membru fondator al Partidului Alternativa României (1995), alături de Varujan Vosganian, Adrian Iorgulescu și Paul Ghițiu. Partidul este acceptat în anul 1996 în cadrul Convenției Democratice din România (CDR).

- Între anii 1996-2000 este membru al Parlamentului României, ca senator CDR de Brăila.

- În anul 1999 fondează, alături de colegii deja amintiți, Uniunea Forțelor de Dreapta (UFD).

- 1999-2000 este președintele Consiliului Național al UFD.

Activitatea literară

- Debutează cu poezie în revista „Luceafărul”, în anul 1959 și cu articole de critică literară în revista „Contemporanul”, în anul 1965.

- Timp de aproape 35 de ani, deține rubrici permanente (succesive și, uneori, concomitente), în diferite publicații:

„Contemporanul”, „România literară”, „Luceafărul”, „Amfiteatru”, „Ateneu”, „Tomis”, „Vatra”, „Cronica”, „Convorbiri literare”, „Astra”, „Privirea”, „Curentul”, „Cronica Română” și (pentru o mai scurtă perioadă) „Dilema”.

Opera

Critică literară și eseuri

- ♦ *Recurs*, Editura Cartea Românească, București, 1971 ♦ *Prima verba I* (1973-1974), Editura Albatros, 1975 ♦ *Prima verba II*, Editura Albatros, 1978 ♦ *Prima verba III*, Editura de Vest, Timișoara, 1992 ♦ *Prima verba IV*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2004 ♦ *Puțin, după exorcism – eseuri politice*, Editura ELF, București, 1991 ♦ *Biblioteca Babel*, Editura Cartea Românească, 1978 (Premiul Uniunii Scriitorilor) ♦ *Confort Procust*, Editura Eminescu, 1983 (Premiul Uniunii Scriitorilor) ♦ *Literatura română contemporană I – promoția 70*, Editura Eminescu, 1995 ♦ *Dubla impostură – eseuri*, Editura Cartea Românească, 1995 ♦ *Mitică și Hyperion*, Editura DU Style, 2000.

Prefațare și îngrijire de antologii

- ♦ *Nouă poeți*, prezentare de Laurențiu Ulici, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975 ♦ *Antologia poezilor tineri 1978-1982*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2005 ♦ *Nobel contra Nobel – propuneri, prezentări și antologie*, Editura Cartea Românească, 1998 ♦ *1001 de poezii românești* (zece volume), Editura DU Style, 1997.

Volume critice și memorialistice consacrate lui

- ♦ Gheorghe Pârja, Echim Vancea și Ioana Petreuş, *Portret de grup cu Laurențiu Ulici*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002 ♦ Echim Vancea (coordonator), *Laurențiu Ulici – 10 ani de posteritate*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010.

Deși are parte de o posteritate critică mai degrabă ingrătă, la limita recepției cel mult complezente, fragmentare ori strict specializate (prin apel direct, mai ales la contextul istorico-literar al vreunui debut), Laurențiu Ulici a fost, incontestabil, mai bine de trei decenii, una dintre vocile exegetice cele mai autorizate și mai prizate din critica românească. Faptul că nu a ajuns la statutul de instanță critică incontestabilă în epocă ține, mai degrabă, de un deficit contextual biografic: lipsa posturii universitare, dătătoare de autoritate și verdict imperativ ori absența sintezei erudite și complini-toare, în stare să fixeze ori să modeleze canonic fizionomia unei epoci.

Cel puțin aceasta era situația în momentul tragicei sale dispariții în plină maturitate și putere creatoare. Pentru că, fără îndoială, putem să-l credităm pe critic, cu deplin temei, ca având apertura intelectuală, știința și înțelegerea nuanțată a fenomenului literar românesc contemporan, încât perspectiva unor întreprinderi istorico-literare și exegetice de amploare să fie, în ceea ce-l privește, mai mult decât plauzibilă. Notorietatea publică la care ajunsese era cu adevărat excepțională: senator în Parlamentul României și om politic angajat într-un partid de dreapta, președinte în funcție al Uniunii Scriitorilor și director de revistă literară, prezență de impact în spațiul public de dezbatere ideatică, unde îmbina fermitatea atitudinii politice și afinitățile elective culturale și literare cu dezinvoltura agreabilă ori cu recunoscutul șarm personal cu nelipsite nuanțe ludice.

Omului îi erau proprii un tip de inteligență speculativă, capabilă să înnoade nesfârșite aporii și paradoxuri, ca și o mobilitate intelectuală foarte activă care-i dădea dinamism și adeseori o contagioasă dispoziție iconoclastă. Amoenitatea sa structurală, trădată de un blând surâs sceptico-ironic, îi condiționa, însă, necesara *măsură* și îi modela în chip fericit *tonul*, astfel încât excesele ori trivialitatea să nu fie posibile. Ca toate naturile calde și atașante, avea o empatică afabilitate, ținând de un îndelung exersat *l'usage du monde* și un nedezmintit cult al prieteniei și al relațiilor interpersonale, pe care-l practica cu o bonomie neconcesivă totuși, din care nu lipseau ironia subțire ori critica fin voalată.

Unii dintre cei aflați în siajul atenției ori afecțiunii sale (precum grupul de tineri – pe

atunci – scriitori sigheteni pe care i-a girat în anii '80 ai veacului trecut, în afirmarea personală ori în organizarea unor manifestări locale festivaliere ori cenacliere) au răspuns acestei generozități confraterne cu o loialitate și o devoțiune nedezmintite în timp, amplificate până la dimensiunile unui mic cult benign, în anii de după moartea scriitorului. De altfel, grațitudinea față de întreprinderea laborioasă și de efortul susținut al celui care a practicat timp de aproape trei decenii cel mai amplu și mai avizat exercițiu critic și de întâmpinare a debuturilor literare s-a dovedit în timp a fi cvasiunanimă în breaslă. Multe nume scriitoricești (de ordinul a câtorva sute, dacă vom consulta cu minuție cele patru volume de cronici adunate în timp, din faimoasa rubrică *Prima Verba*) au ieșit din anonim (e adevărat, uneori doar pentru a reintra repede în el!) datorită generoasei și neobositei disponibilități de receptare și de recenzare a criticului.

Ca natură interioară psihopersonală, Ulici părea a fi un *jucător* înnăscut, un *gambler*, cum am spune astăzi, servit de o prodigioasă artă combinatorie ori probabilistică, probată constant de redutabilul șahist ori de jucătorul de bridge. În fapt, totul se subsuma irepresibilului său spirit ludic, de îndată remarcat de către toți cei cu care venea în contact, pentru că obișnuia să inventeze ingenioase jocuri ale spiritului pe care le practica pasionat și implicat. Aceste calități de competitor genuin l-au servit cu prisosință și în funcțiile publice ori în pozițiile profesionale pe care le-a ocupat, făcându-l eficient și inovativ. Până și literatura ori interpretarea critică au fost adesea considerate de el ca fețe și expresii ale jocului, ale celui intelectual, firește. Cum altfel ar putea fi privită ingenioasa sa antologie *Nobel contra Nobel*, decât ca un demers contrafactual care ilustrează o posibilă teorie a probabilităților și a hazardului? A-i contrapune pe laureați „perdanților” și a demonstra convingător că laurii ar fi putut sta cu egală îndreptățire (dacă nu cu mai multă chiar!) și asupra acestora din urmă, nu este, în esența sa, decât un superior joc al spiritului și o probă de fantezie interpretativă care antrenează discursul critic, dincolo de academism, ariditate ori belferism intelectual.

Generos, jovial, spiritual și atașant, Ulici avea o ingenuitate și o calinitate structurală a ființei sale care trădau, mai ales pentru avizați,

fața abil camuflată și doar rareori dezocultată cu bună știință, a *poetului*. Remarcabilul *Portret*, dedicat lui Romulus Vulpesco, ca prefață la unul dintre volumele de poezie ale acestuia, în ediție bibliofilă, rămâne o schiță de virtuozitate, un splendid crochiu al fizionomiei artistului, repede trecător prin vârstele sale biologice și creatoare. Ea stă mărturie peremptorie pentru natura interioară, de mare profunzime a criticului, esențialmente vibratilă și nostalgic-cogitativă, în stare să producă uneori, în momente sale faste (chiar dacă s-a ignorat în cea mai mare parte a timpului) emoție lirică superioară și credibile tremolouri elegiace:

*Mai sedus de glorie care n-au să vină;
Mai trădându-mi clipa pentr-un ceas fictiv;
Mai stingând lumina tâmplelor alpină;
Mai cerând ninsorii tainicului motiv;*

*Mai purtând pe umeri mantii iluzorii;
Mai glumind cu mine ca să nu mă dor;
Mai căzând din șaua certă a rigorii;
Mai cutremurat de un frig interior*

*Mai mințind de dragul unui alt dor – sudic
Mai visând la umbra morilor de vânt
Mai pândind amurgul simțurilor ludic
Mai crezând în rima plânsă de cuvânt...*

De altfel, scriitorul a debutat ca poet la începutul anilor '60, fără a se lua (sau a fi luat), însă, foarte în serios și a recidivat de câteva ori mai apoi, în impromptu-uri lirice care semănau, mai degrabă, cu exerciții de virtuozitate poetică sau de comedie a limbajului.

Ca multe dintre împrejurările de muchie ale biografiei sale, legătura criticului cu Maramureșul este și ea, într-un fel, dilematică. Cu excepția unui episod cu totul pasager, plasat la vârsta școlărității mici, Ulici nu și-a consolidat decât târziu legăturile afective cu spațiul de origine al tatălui său. Altminteri, scriitorul s-a născut, și-a făcut studiile și a trăit toată viața în spațiul Vechiului Regat, iar un anume *muntenism*, ținând de colocvialitate, inventivitate lingvistică și apetit ludic, îl făcea să fie perfect asimilabil acestui spațiu. Pe de altă parte, câteva trăsături distinctive de fizionomie spirituală – un cert fason

aulic și ceremonios (chiar dacă era impregnat de o solemnitate jucată) ori frisonul nostalgic pe care îl lăsa să răzbată uneori la suprafață – le-am putea privi în prelungirea rădăcinii sale septentrionale, mai austere și mai neguroase. Într-un fel, precum românul său generic, „răstignit” între Mitică și Hyperion, pendulând între două ipostaze ontologice esențiale, Ulici a îmbinat și el, dichotomic, în propria-i ființă, o miscelane românească, etnică, spirituală și temperamentală care i-a forjat și nuanțat, în chip particular și inconfundabil, personalitatea. Sau, așa cum, în ipostaza poetică a primei sale vârste creatoare, intuiește scriitorul însuși: *În tot ce ne atinge suntem câte puțin/ În iernile din pietre, în viscolul din vin/ În apa care, însetați o bem/ În lâna deșirată dintr-un ghem/ Din care facem ziduri chinezești/ Să ne apărăm de frig și de povești. (...) În oameni și în lucruri, în nor sau în senin/ În toate ne găsim câte puțin*¹.

*

Dacă ar trebui să alegem o direcție fundamentală a criticii lui Laurențiu Ulici – ceea ce ar echivala, în același timp, cu decelarea unei *qualité maîtresse* a scrisului său – aceasta ar fi fără îndoială, **critica de întâmpinare**. Timp de aproape două decenii, criticul a fost principalul „naș” literar al mai tuturor debutanților din această perioadă, indiferent de genul literar pe care aceștia îl abordau. Fără a avea nivelul de autoritate critică a unui Manolescu, de pildă, în stare să impună, printr-o cronică favorabilă, un nume de scriitor încă de la ivirea acestuia pe scena literaturii, Ulici a dovedit deplină atenție și comprehensivitate, ba chiar generozitate și afecțiune pentru mulți dintre cei recenzați, fără, însă, ca acest fapt să-i diminueze cota de exigență critică sau să-i îmblânzească în vreun fel criteriile estetice, rămase întotdeauna ferme. Îndoielile sau scepticismul criticului îmbrăcau adesea veșminte ironice sau ludico-sarcastice. În fond, Ulici se vedea a fi o natură critică empatică față de suprafața literară pe care își exercita autoritatea exegetică, un fond psihointelectual plin de afabilitate, ba chiar de o anume afecțiune față de cei comentați și adesea girați de vocea sa critică,

1 Laurențiu Ulici, *În toate...*, în revista „Manuscriptum”, nr.1/4, 2004-2005.

tineri al căror traseu scriitoricesc îl urmărea cu interes și amicală atenție, mai apoi.

Poate mai puțin decât un exeget, dar, fără îndoială, mai mult decât un simplu recenzent, Ulici s-a dovedit a fi pentru câteva promoții scriitoricești (îndeosebi pentru *Promoția '70* de a cărei statuare literară s-a ocupat în mod decisiv) un adevărat cronicar literar, cu un comentariu critic rafinat și nuanțat care, dacă nu a fost de multe ori capabil să impună ierarhii definitive, a știut, însă, întotdeauna să despartă grâul de neghină și să așeze valoarea la locul care i se cuvine. Exercițiul se dovedește nu întotdeauna facil, când este vorba să comentezi prima carte a unui scriitor, neavând, de regulă, certitudinea că ea va fi confirmată de producții viitoare. În acest context, este importantă *măsura* (pe care criticul a avut-o întotdeauna), aceea care exclude, atât entuzismele factice, cât și imputările grăbite ori judecățile intemperante: *În ce mă privește, am adoptat ca regulă (cu excepții, deci) în comentarea debuturilor un ton calm, cu rare accente temperamentale, cu grijă față de obiect, urmărind sublinierea notelor de personalitate, avertizarea asupra drumurilor înfundate și evitând pe cât s-a putut didacticismul și narațiunea*².

Cele patru volume de articole de întâmpinare, reunite sub genericul *Prima verba* (titlul rubricii sale din revista *România literară*, onorată timp de aproape două decenii) și cei peste 700 de autori tineri recenzați stau mărturie despre metoda și programul său critic bine articulat, ambele urmărite cu tenacitate și nedezmințită rigoare. În linie călinesciană – autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* fiind primul care concede asupra existenței unei abordări metodologice diferite în ceea ce privește scrișul „începătorilor”, perspectivă pe care o vede ca pe o întreprindere critică „*superior didactică*”, constructivă și comprehensivă – Laureniu Ulici admite și profesază, la rândul-i, o diferență în atitudinea față de scriitorul care bate la porțile literaturii, care exclude *ab principio*, atât supralicitarea debutului, cât și minimalizarea lui, judecând deopotrivă de nocive pentru evoluția scriitoricească a celui comentat.

Criticul menține anvergura valorizării sale exegetice în limitele rezonabilității și ale moderației, convins că, în ciuda conotației particulare a primei cărți, aceasta nu este decisivă în ceea ce privește consacrarea unei formule literare: *Debutul e un moment ca oricare altul din biografia literară a scriitorului, mai important poate decât celelalte prin faptul că e primul. Dar în orice caz, nu decisiv. Un debut de excepție nu înseamnă numaidecât apariția unui scriitor excepțional, ci numai o carte de excepție a cărei valoare scriitorul este liber în restul biografiei sale să o confirme sau, dimpotrivă, să o infirme. Așijderea, un debut mediocru nu decide el atributul biografiei care va urma; mai mult, nici chiar în cazul unor debuturi, evident fără niciun fel de valoare, nu se poate conclud, fără procent de risc, absența viitoare. Din fericire, cine știe, (...) e în firea criticului să-și asume, totuși, riscul*³.

Laurențiu Ulici și-a asumat, cu superioară conștiință critică, *riscul* enunțat, iar pariul său (profesat cu gustul pentru risc al jucătorului înnăscut!) a vizat un număr impresionant de scriitori. Nu lipsesc nici receptările în cheie majoră, așa numitele *afinități elective*, confirmate în bună măsură, în timp. Vom alege, ca exemplu pentru intuiția și perspicacitatea cronicarului, diagnos-

2 Laurențiu Ulici, *Prima verba*, Editura Albatros, București, 1975, p. 7.

3 *Ibidem*.

ticul critic foarte exact, deși exprimat cu o plasticitate jucăușă a comentariului, cu care este întâmpinată apariția cărții *Despre purpură* (1974) a lui Eugen Uricaru, autor creditat generos de către critic, unul dintre aceia care au confirmat mai târziu în plan literar: *Subintitulat proze fantastice, volumul de nuvele cu care debutează Eugen Uricaru este, de fapt, un roman perforat în stil schweitzer, locul tradiționalelor găuri, fiind ocupat de o materie din alt aluat, așa încât (...) răul produs prin perforare să fie compensat de farmecul special ce-l dă, văzută de deasupra, arhitectura astfel indecisă. Dovedind că are în același timp ce spune și cum spune, și stil și substanță, Eugen Uricaru e pe cale de a-și contura un profil de prozator original. (...) Nutresc speranța că debutantul de azi va da romane memorabile*⁴. Fără îndoială, pentru debutant, acest cec în alb la purtător, din partea unui critic de certă notorietate, avea valoarea unui redutabil pașport literar.

Demne de menționat sunt comentariile care vizează debutul confrăților din câmpul critic, unii dintre aceștia deveniți cu adevărat importanți în geografia culturală națională: Livius Ciocârlie, Ioana Em. Petrescu, Dan Horia Mazilu, Elena Tacciu, Cornel Ungureanu, Marian Papahagi, Gelu Ionescu etc. Cele mai multe cronicile debuturilor le sunt rezervate, cum era, de altfel, de așteptat, poezilor (dintre care unii au confirmat, alții nu), dar despre aceștia va fi vorba și într-o carte cu un destin special, *Antologia poezilor tineri*⁵ (1978-1982), realizată de către critic la cumpăna deceniilor opt și nouă ale secolului trecut, dar niciodată publicată în timpul vieții sale.

S-a spus adesea despre Laurențiu Ulici că este criticul prin excelență (și de serviciu uneori...) al congenerilor săi din *Promoția '70*, termen pe care, în urma unei periodizări personale, îl impune în limbajul critic românesc. S-a spus chiar, cu un reproș abia voalat, că a devenit apologetul și principalul promotor al *generaționismului* în critica de la noi. Antologia în discuție dovedește că autorul *Primei verba* pune umărul, cu real folos, și la cristalizarea, respectiv la impunerea, *optzecismului* poetic românesc. Grupați în falanga unei

promoții ori generații orgolios revendicate, consacrați astăzi pe deplin, iar mulți dintre ei ajunși scriitori de prim raft ai literaturii, optzeciștii erau, la sfârșitul anilor '70, nu mai mult decât niște promisiuni ori virtualități. Erau poeți *in statu nascendi*, pe care criticul mizează în corpore cu un entuziasm, care în epocă ar putea părea hazardat, dar pe care timpul l-a acoperit în moneda notorietății și a valorii literare unanim recunoscute, pentru mulți dintre cei antologați atunci.

Fără îndoială, criticul dă dovadă de perspicacitate și incontestabil fler al receptării. El sesizează și exprimă foarte net momentul-bornă al stării poeziei românești de la sfârșitul anilor '70. Formula poetică impusă de scriitorii șaizeciști, a cărei fecunditate s-a prelungit peste un deceniu, începuse să dea semne clare de oboseală, vizibile în livrescul tot mai accentuat și în manierismul ori experimentalismul tot mai pronunțat care amenința să artificializeze și să desemantizeze actul poetizării. *Ceea ce luăm drept o diminuare a sensibilității în latură psihologică* – scrie criticul în prefața plănuitei *Antologii* – *se arată a fi de multe ori numai o tănuire prin artificii stilistic. Subiectivitatea poetului se travestește, așadar, până la nerecunoaștere în frazele unei frazeologii savant articulate, reprezentând în cazurile mai interesante o stilizare excesivă a unui model cultural poetic*⁶.

Diagnosticul critic vine fără menajamente: sunt simptomele clare ale unui impas, al unui deficit de *stare poetică*, un dezacord flagrant între fizionomia realului și percepția poetică a acestuia. Un hiatus irevocabil se naște între canonul oficial de gust și de receptare al epocii și tipul predominant de sensibilitate cultural-estetică al autorilor acestui nou val poetic. De aici, recrudescența ironiei, a relativizării viziunii poetice, debușate într-o atitudine ludic-sarcastică, uneori împinsă până la grotesc. Livrescul se va segmenta și el masiv, pentru a incorpora și a disimula deruta eului poetic tânăr în fața unei lumi din ce în ce mai incongruente ori imposibilitatea trăirii autentice și a asumării organice a realului de către poet. Într-un cuvânt, această vizibilă oboseală a formelor anunță, în chip implicit, glisarea subtilă ori

4 *Ibidem*, p. 37-40, passim.

5 Laurențiu Ulici, *Antologia poezilor tineri, 1978-1982*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2005.

6 *Ibidem*, p. 7.

alunecarea tumultuoasă înspre o nouă **formulă creatoare**. Verdictul criticului este inechivoc: **spre o poezie nouă**. Semnele acestei poezii devin tot mai evidente și mai consistente spre sfârșitul anilor '70, odată cu impunerea unei pletore lirice consistente de poeți abia ieșiți din perioada studiilor universitare ori aflați încă în perioada lor studiantină. Sunt creatori care vor impune, cu impetuoșitatea și fervoarea pe care o aveau și poeții șazeciști la debutul lor, o nouă formulă poetică, născută dintr-o privire diferită, mai proaspătă și mai necompletă, asupra unui real din ce în ce mai constrângător și mai imprevizibil.

Fie că, în spiritul mai vechilor sale preocupări în definirea generațiilor literare, îi consideră pe optzeciști ca pe ultima promoție a generației '60, fie că le acordă creditul de a fi întâia promoție a unei noi generații, exegetul remarcă fără rezerve *novum*-ul creator al acestui desant poetic și certa metamorfoză stilistico-tematică pe care el o propune. Înainte ca tabloul să fie alcătuit în întregul său, criticul întrevide, cu spirit intuitiv și siguranță de gust, coerența și spectaculozitatea tabloului de generație, privind doar componentele sale disparate: *Generație sau promoție, valul acesta de poeți merită toată atenția, în primul rând pentru că poezia scrisă înăuntrul lui are un dens aer de metamorfoză, deopotrivă în sintaxă și semantică, în lexic și tehnică, în viziune și stil (...). Pe scurt, înnoirea geografiei interioare a poeziei s-ar putea exprima prin următorul șir de transformări: de la universul liric, produs al imaginației, la universul epic, produs al prizei directe la real, de la discursul metaforic, la aglomerația obiectuală, de la imaginea obiectului, la obiectul însuși (...), de la cultul conotației, la revanșa denotației, de la lexicul poetic uzat, la lexicul uzual, de la lirism, la antilirism*⁷.

Tocmai pentru că oferea o imagine cu totul necompletă asupra unei lumi din ce în ce mai cenușii și mai dezarticulate, pe care o vedea prin lentilele privirii astigmatice moderne, caustice și sarcastice, poezia acestei generații, în curs de constituire (și, implicit, **Antologia** foarte atent construită a lui Ulici), nu erau în niciun fel pe placul autorităților politice și culturale ale epocii, fapt care a făcut ca volumul să nu poată vedea lu-

mina tiparului la momentul alcătuirii sale și nici în anii de până la căderea regimului comunist. În timp, mulți dintre poeții antologați și-au construit propria notorietate ori au primit deplina validare a criticii: Ion Mureșan, Liviu Ioan Stoiciu, Aurel Pantea, Mircea Cărtărescu, Nichita Danilov, Petru Romoșan, Lucian Vasiliu, Mariana Marin etc. Alții au cunoscut consacrarea în alte genuri literare ori s-au despărțit de literatură. Când, în sfârșit, după moartea criticului, **Antologia** a fost dată la tipar, la aproape un sfert de veac de la alcătuirea sa, ea a validat pe deplin penetranța viziunii critice prospective a autorului. A devenit exact ceea ce criticul și-a dorit să fie: un flash de istorie literară contemporană, *un stop-cadru al poezilor tineri și al poeziei lor, imaginea unui fragment din istoria culturii poetice românești a cărui semnificație pentru evoluția limbajului poetic se va vădi cu toată claritatea poate abia atunci când fragmentul nu va mai fi decât o clipă*⁸.

Chiar dacă Laurențiu Ulici nu a fost prezent nemijlocit în tranșeele acerbilor bătălii literare ale anilor '70-'80 (împotriva intruziunii ideologice, a recrudescenței dogmatismului sau a pernicioasei ofensive a protocronismului), statura lui de „combatant” avizat pe frontul esteticului și al literaturii de calitate primește o unanimă recunoaștere postumă. Opiniile criticilor ori vocile multora dintre cei prezenți în volum, deveniți între timp nume importante ale literaturii române, converg în a recunoaște și a elogia fără rezerve, angajamentul estetic ferm și necondiționat ori atitudinea ofensiv combatantă pe care criticul o dovedește în susținerea unei generații poetice de forță care a făcut apoi epocă în istoria lirismului românesc. Consistența și profesionalismul **Antologiei**, precum și tribulațiile acesteia, nu lipsite de riscuri în epocă, o dovedesc cu prisosință.

Vastitatea și calitatea diagnozei sale critice i-au permis lui Laurențiu Ulici să configureze cu exactitate și pe deplin avizat un tablou foarte mobil și nuanțat al literaturii scriitorilor români care au debutat ori și-au consolidat opera în anii '70 ai secolului trecut. Am putea spune că Ulici a fost prin excelență congenerul și criticul lor, i-a recenzat temeinic și riguros, dar cu nelipsită empatie, le-a intuit valențele estetice, demonstrân-

7 *Ibidem*, p. 14.

8 *Ibidem*, p. 16.

du-le prin analize comprehensive și impromptu-uri critice rafinate, a glosat atent pe marginea operelor lor ori și-a sublimat entuziasmele în rafinate dantelării eseistice. Fără îndoială că, dacă vreodată criticul ar fi avut intenția să alcătuiască o istorie a literaturii române contemporane, scrierea ei ar fi început, firesc, din punctul nodal atât de bine explorat critic de către exeget, acela al scriitorilor șaptezeciști. Pe aceștia, Ulici îi cunoaște cel mai bine, i-a recenzat de la debut, le-a urmărit evoluția literară, astfel că tipologiile, asocierile tematice ori disocierile contextuale sunt mai mult decât exacte și pertinente, reușind să ofere spectacolul complex al configurării unei epoci literare. Criticul o desenează convingător, prin extragerea și analiza unui eșantion reprezentativ de autori cărora le fixează, cu probitate și inteligență, genul proxim și diferența specifică, oferind, în același timp, o scară a așezării valorice a acestora.

În cuvântul introductiv la *Literatura română contemporană I – Promoția '70*, primul volum dintr-o proiectată serie de șase astfel de cărți care s-ar fi vrut o istorie a literaturii române postbelice, criticul își fixează câteva criterii metodologice și axiologice, menite să configureze și să ordoneze demersul său investigativ: *Pentru evaluarea justă a locului pe care poezii, prozatorii, dramaturgii și criticii promoției '70 îl ocupă în peisajul literelor contemporane se cere găsit, pe de o parte, modelul axiologic al fiecărui gen și, pe de alta, specificul discursului auctorial, revelabil pe cale analitică (...). Pentru fixarea modelului axiologic, cercetarea ansamblului, a contextului literar, dintr-o perspectivă teoretică limpede și unitară, poate să fie suficientă, în vreme ce, pentru descoperirea specificului auctorial este necesară intuiția critică, drept suport al analizei. Se subînțelege de aici că informația istorică și informația teoretică sunt egal pretinse de actul de valorizare care este ori trebuie să fie orice istorie a literaturii*⁹.

Cu aceste premize teoretice operează criticul în identificarea a cincizeci-șaizeci de autori de primă linie valorică, manifestați în diferite genuri, extrași dintr-un raft scriitoricesc de congeneri, care numără 250-300 de nume. Din păcate, tensionatul context politic postdecembrist și

unele împrejurări biografice, ținând de consistenta sa implicare în viața publică, nu i-au mai dat scriitorului răgazul de a-și duce proiectul de istorie literară la bun sfârșit, astfel că viziunea și considerațiile sale despre succesiunea și dialectica istorico-literară a unor promoții scriitoricești (proletcultiștii, șaizeciștii, optzeciștii ori scriitorii români din afara granițelor țării) vor române fatalmente fragmentare, fără putința de a fi încastrate în montura critică unitară pe care Ulici ar fi avut, fără îndoială, știința și deplina competență de a o oferi.

Calitățile evidente ale criticului, finețea și sagacitatea, simțul formulei sintetice și judecata ponderată, inteligența iubitoare de paradox și plăcerea nedisimulată a glosei eseistice, rigoarea dublată de obiectivitate sunt cu pregnanță puse în valoare în studiile-eseu consacrate literaturii române, din volumul *Confort Procust* sau în cele care vizează mari creatori ai literaturii universale, din *Biblioteca Babel*.

Confort Procust îi ocazionaază criticului o serie de exerciții de imaginație și de eseu critic mai libere și mai neconformiste decât presupune de obicei un capitol de istorie literară sau de exegeză riguros științifică. Mai mult decât o suită de cronici literare consacrate unui autor și mai puțin decât unul de analiză și tipologizare, capitolele consacrate unor scriitori de primă mărime ai literaturii române contemporane (Marin Preda, D. R. Popescu, Nichita Stănescu, Adrian Păunescu, Ștefan Augustin Doinaș, Ana Blandiana) ori glosările pe marginea cărților unor Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Ioan Alexandru, Augustin Buzura sunt întreprinderi critico-eseistice de rafinement și virtuozitate în care receptarea empatică și spiritul penetrant și nuanțat al lectorului se conjugă armonios. Li se adaugă știința portretului, dialogul critic imaginar, entuziasmul și prospețimea lecturii impresioniste, spiritul parodic și umorul subiacent, ba chiar, adeseori, o undă de lirism, consubstanțială autorului.

Să scrii despre cărți – se confesează criticul, în debutul volumului – *despre tot felul de cărți, fără să știi ce vor deveni ele – cuib de molii sau scripturi – doar bănuind, însă fără să poți da viață bănuielii, din pudoare, din prea multă reți-*

9 Laurențiu Ulici, *Literatura română contemporană I, Promoția '70*, Editura Eminescu, București, 1995, p. 24.

ner, din prea mult entuziasm, din prudență, din lipsă de distanță, din câte și mai câte ori din toate la un loc; să scrii despre cărți cu speranța că vei găsi autori; să ai o mulțime de impresii și să nu poți dezvolta niciuna pentru că vrei să le dezvolți pe toate. Și n-ai loc și nici timp pentru asta. (...) Să iubești literatura, dar să nu accepți ipocrizia părerii că lectura e pentru tine întotdeauna o plăcere; să fii primul comentator al cărții și, din pricina apropierii, un fel de personaj al ei; să te simți liber în colțul tău de pagină și să ai repetate dovezi că te înșeli; să fii critic, istoric literar și ficționar și, cu toate astea, să nu știi ce ești – iată splendidul confort Procust în care trăiește, gândeste și visează cronicarul literar (...) ¹⁰.

Aceeași lectură comprehensivă, de nedisimulată plăcere în fața textului, dublată de notații subtile, de mare rafinament și uneori de o neașteptată turnură paradoxală, modulează discursul critic din *Biblioteca Babel* (1978). Carte de lecturi libere, în cheie eseistică, privindu-i pe unii dintre marii scriitori ai literaturii universale: Dostoievski, Joyce, Kafka, Pavese, Jarry, Garcia Marquez, Dino Buzzati, Mihail Bulgakov etc.

Lectura lui Jarry, de pildă, în traducerea mirobolantă a lui Romulus Vulpesu, îi procură criticului nereprimite entuziasme, fundamental sprijinite pe afirmația că un mare constructor de limbaj își poate găsi sursele prodigiozității, nu numai în grotesc sau absurd, dar și în mimarea imbecilității inteligente: *Alfred Jarry, autorul de 15 ani al lui Ubu Rege, este mai mult poate decât Rimbaud sau Lautréamont, expresia copilului genial. Un matur genial seduce prin imprevizibilul gesturilor, prin dinamismul vertical al gândirii, prin, în fond, aerul trăsnit pe care-l expiră. Geniul matur e nebunia ordonată. Un copil genial e luat adesea drept un copil imbecil, între genialitate și imbecilitate, copilăria își permite cu inocență caracteristică să lase numai un pas. Un copil de geniu nu înseamnă precocitate analitică, ci posibilitate de a sintetiza experiența omenească, înainte de a o trăi, de a înțelege înainte de a cunoaște. Geniul matur visează și chiar realizează sfera. Copilul de geniu creează jucându-se: opera lui e imperfectă* ¹¹.

Cititorul atent al eseurilor lui Ulici are adesea impresia că, scriind despre mari creatori ori comentându-le viziunile scripturale, criticul își luminează propria interioritate, tatonându-și propriile idei, obsesii ori angoase. Iată cum se reflectă personajul dostoievskian în *speculum*-ul cu ingenioase perspective de reflectare al unei vibrabile sensibilități critice. *Oricât de închis ar fi un personaj, în armura individualității psihice, va exista întotdeauna un moment sau o succesiune de momente în care realitatea exterioară îl va contacta, obligându-l să se exprime în raport cu datele ei, după cum, oricât de intens ar trăi personajul în lumea din afara lui, vor exista mereu niște întâmplări psihice care să-l recheme în spațiul interior și să-l justifice ca individualitate psihologic inconfundabilă. Apare ideea că omul este o lume în lume (...), că autenticitatea și complexitatea lumii interioare, individuale, sunt direct proporționale cu varietatea reacțiilor prin care personajul răspunde realității exterioare, sociale* ¹².

Ca spirit ludic activ, unanim recunoscut, având o structură de jucător încercat, dintre aceia care stăpânesc arta combinatorie și teoria probabilistică a jocului, Ulici știe (iar „găselnița” lui stă la baza teoriei despre tipologia personajului dostoievskian) că, la masa de joc, ca și în literatură, de altfel, rezultatul unei banale înmulțiri 2x2 poate fi 4,5, ambele cifre în același timp ori (precum în psihologiile abisale) operațiunea poate rămâne fără o soluție. Din acest paradox probabilistic, criticul face, cu ingeniozitate și inteligență speculativă, teme de analiză și demonstrație practică.

Spiritul deosebit de mobil și întrepid al lui Laurențiu Ulici a imaginat o foarte ingenioasă construcție livrescă, de natură contrafactuală, propunând, alături de laureații efectivi ai Premiului Nobel, și contracandidați reali sau prezumptivi ai acestora, creditați cu o îndreptățire cel puțin egală să fie încununați de laurii prestigioși ai Academiei Suedeze. *Nobel contra Nobel*, cartea masivă, imaginată și realizată de Ulici, este mai mult decât un exercițiu de imaginație, constituindu-se într-un portativ artistic dialogic între spirite și culturi adeseori complementare ori chiar afine, demonstrând că, în materie de ierarhii ori

10 Laurențiu Ulici, *Confort Procust*, Editura Eminescu 1983, p. 12.

11 Laurențiu Ulici, *Biblioteca Babel*, Editura Cartea Românească, București, 1978, p. 198.

12 *Ibidem*, p. 69.

recunoașteri oficiale, subiectivitatea, contextele politice ori chiar hazardul joacă un mare rol.

Criticul își declară intenția de a alcătui mai degrabă un panopticum al peisajului literar marcant al secolului XX și de a plasa literatura sub semnul unor conjuncții spirituale, decât de a proceda polemic, cu recurgerea la disjuncții și antiteze: *Titlul și organizarea materiei pe ani nu trebuie să inducă în eroare: ele sunt mai curând emanația unui designer, decât a unui polemist. Intenția autorului a fost de a pune față-n față pe scriitorii care au dobândit laurii Premiului Nobel și pe cei rămași în afara opțiunilor, nu pentru a dovedi superioritatea celor din urmă, ci pentru a proba compatibilitatea lor axiologică. Altfel zis, existența în literatura universală a acestui veac, a unui număr de scriitori excepționali, mult mai mare decât cel care a întrunit sufragiile prestigiosului juriu*¹³.

Antologia reunește, alături de scriitorii care între anii 1901-1987 au cunoscut consacrarea și și-au sporit considerabil notorietatea prin obținerea premiului, pe tot atâția care, într-un moment sau altul, ar fi fost îndreptățiți să-l obțină, dacă varii contexte (mai ales sfera de circulație și de cunoaștere internațională a limbii în care au scris) le-ar fi asigurat o mai mare susținere și vizibilitate. De pildă, ar fi greu de negat că un creator precum Lev Tolstoi nu ar fi putut onora, prin natura sa creatoare, vestitul premiu, în epoca primelor lui ediții. La fel cum se întâmplă și cu Borges, Ernst Junger, Pavese, Musil, Garcia Lorca sau Rebreanu. Dintre români, preferințele lui Ulici se opresc, cu îndreptățire și asupra altor mari creatori, precum Arghezi, Blaga sau Nichita Stănescu. În fond, putem aprecia demersul criticului ca fiind mai mult decât un simplu exercițiu intelectual, un joc de virtualități, într-un teritoriu al lui *als ob*. Putem vedea în el o încercare legitimă, făcută *avant la lettre*, de lărgire a canonului occidental, atât de teoretizat în ultimele decenii. Pentru acele culturi care sunt servite de limbi de circulație mai restrânsă, notorietatea largă asigurată de premiul suedez ar fi putut însemna (cum s-a întâmplat, în unele cazuri), tocmai intrarea într-o paradigmă valorică recunoscută unanim. Privită retrospectiv, cartea lui Ulici face figură

meritorie, de pionierat românesc, în conturarea acestui teritoriu.

*

Vizibil în spațiul cultural și înainte de 1989, Laurențiu Ulici a dobândit rapid o consistentă notorietate publică postdecembristă. Prestigiului său literar, unanim recunoscut printre confrății de condei și în medii largi de cultură, i s-au adăugat demnități instituționale și poziții civice ori politice importante, dintre acelea care asigură un statut cert de personalitate publică. Omul părea a fi predestinat să se afle în lumina reflectoarelor. Spiritului său dinamic și mobil i se potrivea de minune emulația intelectuală și dezbaterea publică, dinamismul și energetismul ființei sale se cereau a fi convertite parcă în *atitudine și acțiune* civică. Posturile onorante și demnitățile au venit repede și s-au întins pe întreg spațiul primului deceniu de după căderea comunismului: director al unei reviste literare de tradiție, *Luceafărul*, reluate acum într-o nouă formulă editorială (încă din ianuarie 1990), vicepreședinte și mai apoi președinte al Uniunii Scriitorilor, funcție în care s-a dovedit un manager destoinic și eficient, militant civic (membru fondator al Alianței Civice),

La un târg internațional de carte

13 Laurențiu Ulici, *Nobel contra Nobel – propuneri, prezentări și antologie*, vol. 1,2, Editura Cartea Românească, București, 1988, p. XV.

om politic, lider de partid și senator CDR în Parlamentul României (1996-2000).

Pregnanța profilului său public a fost decisiv întregită de intrarea sa energică în arena dezbaterii de idei sociopolitice și culturale, într-un peisaj foarte animat în primii ani de re-dobândire a libertății de expresie. Intelectualii ori scriitorii marcantși se simțeau chemați să-și expună convingător și tranșant opiniile despre re-așezarea pe temeuri democratice a vieții sociopolitice de la noi. Redescopeream cu toții fervoarea dezbaterilor programatice ori doctrinare, polemica de idei, incisivitatea anchetei ori spectaculosul dezvăluirii unor aspecte de viață politică, mai mult sau mai puțin umbroase. Ulici nu a dezmințit în niciun fel recunoscutul apetit al intelectualului de o oarecare notorietate pentru implicarea în ebuliția dezbaterii de idei, exercitată cu angajament pasionat și combativitate nereprimată. Articolele pe teme sociopolitice de actualitate pe care le-a publicat ca editoriale în revista *Lucafărul*, în primii doi ani ai directoratului său, au fost reunite în volumul *Puțin, după exorcism...* (1991).

Temele recurente ale acelei perioade, im-

punerea valorilor democratice, sechelele comunismului, responsabilitatea morală pentru deturările și falsificarea istoriei, diabolizarea opoziției etc. sunt reluate de către comentator în analize pertinente, clădite pe stilul scrisului său tăios, lucid și adeseori ironic sau sarcastic. De pildă, vorbind cu o anume ironie tristă despre farmecul discret al imposturii (în articolul cu același titlu), observatorul atent al actualității politice are constatări cu valoare de diagnostic moral și social, întru totul valabile și astăzi: *Una dintre cele mai definatorii virtuți ale regimului comunist a fost, la noi ca și în toate țările care au suportat un atare regim, osârdua întru impostură. La toate nivelurile vieții sociale și în toate domeniile ei. Lucrul e bine știut, cum bine știută e și sursa acestei osârdui: ideologia comunistă, ca paleativ al competenței. Interesant e că, după revoluția din Decembrie, a dispărut – cel puțin teoretic – sursa, nu însă și impostura care, în mod paradoxal, a proliferat îngrijorător, acoperind, ca o perdea de fum înecăcios și obturant, mai toată suprafața societății noastre. Multe au concurat la asta: băjbâiala, întrucâtva explicabilă, a noului regim, în edificarea structurilor de tip democratic, tupeul nerușinat al oportuniștilor de profesie, timiditatea și reticența spiritelor verticale, confuzia valorilor, pe fondul unei presante nevoi de reformulare a competențelor (...)*¹⁴.

Pasiunea criticului pentru jocul de bridge (pe care o avea și Corneliu Coposu, de altfel!) îi prilejuiește un mănunchi de foarte interesante și originale eseuri-alegorie, pornind de la regulile jocului evocat și sfârșind inevitabil în apelul la realitățile eșichierului politic. Unice în felul lor, aceste fantezii eseistice condensate sunt tot atâtea parabole, uneori cu final total neașteptat, despre joc în general și despre jocul politic în particular. Poate conștient că aceste exerciții de stil nu sunt altceva decât răspunsul de moment în fața imensului apetit pentru lectură și informație de orice fel al acelor ani, scriitorul nu a mai recidivat în această direcție.

Luările de poziție pe marginea actualității publice și a implicării personale, din ce în ce mai pregnante în arena politică, vor continua și în anii următori, expresia editorială a acestora fiind vo-

14 Laurentiu Ulici, *Puțin după exorcism...*, Publishing House ELF, București 1991, p. 23-24.

lumul de eseuri *Dubla impostură* (1995), cuprinzând articole din perioada 1991-1995. De remarcă este faptul că, ignorându-se un timp cu premeditare, pentru a face loc comentatorului frenetic al realității, criticul va reapărea, într-o revenire orgolioasă, spre sfârșitul acestui interval, iar opiniile sale, constituind citiri sau recitiri ale unor scriitori cenzurați sub comunism (Paul Goma, Petru Dumitriu, Pavel Chihăia, Bujor Nedelcovici, Oana Orlea etc.), vor alcătui o consistentă adenda critică, intitulată *Întoarcerea în Ithaca* și complinind fericit opinia sau comentariul asupra evenimentului sau actualității imediate.

Preocuparea pe care titlul o sugerează, pentru fețele moralității publice, deopotrivă reflectate în politică și în cultură, se condensează în preambulul volumului, intitulat ludico-ironic *De ce sunt un impostor?! Sunt câteva pagini glosate despre adecvarea sau inadecvarea la contextul politico-social al acelor ani și la noua paradigmă etică și culturală, în curs de constituire: Asumată și declarată – scrie analistul – postura de apolitic e o perfectă impostură. Am învățat asta de-a lungul istoriei pe care am trăit-o. Altfel zis, poți să nu faci politică – de partid, de grup etc. – dar e utopic să crezi că poți fi apolitic. (...) Așa-zisul independent politic e doar un pseudonim al nehotărâtului, al ezitantului, când nu chiar al potențialului duplicitar. Care vasăzică, sunt ca apolitic un impostor și sunt ca independent, la fel¹⁵. Soluția ideală, în opinia autorului, ține neapărat de înrolare partinică sau de înregimentare instituțională, ci de păstrarea unei conștiințe ferme și rectilinii.*

Recitite astăzi, multe dintre eseurile de atunci, par datate și ușor naive, privite din perspectiva evoluțiilor politice și sociale a celor 25 de ani care au urmat. Mult mai adecvate și, prin urmare, mai puțin perisabile, ne apar considerațiile despre statutul scriitorului român și noile contexte pline de provocări care se constituiau pentru acesta în perioada evocată: implicarea politică a scriitorului, rezistența sau obediența și abdicările unor confrăți în timpul comunismului, invazia alarmantă a mediocrității, agresiunea provincialismului, relicvele și dinozaurii culturali ai trecutului, instinctul cultural național, ba chiar –

în tușe mai șugubețe, considerațiile despre boema literară ori despre precaritatea condiției sale post-comuniste. Avem în față un comentator din ce în ce mai atașat actualității și, implicit, politicului, ceea ce face să putem anticipa implicarea sa efectivă, la nivel parlamentar, în viața politică de după 1996.

Scriitorul ultimei perioade (1996-2000) îl dublează și îl completează îndeaproape pe omul politic implicat, senator și lider de partid. Opiniile și analizele sale, uneori cu tentă polemică și trimiteri directe la situații concrete ale vieții politice românești, au fost exprimate în acei ani, în publicații precum *Cotidianul*, *Privirea* sau *Curentul*, la care scriitorul a deținut rubrici permanente în diverse perioade, și au fost reunite în volumul *Mitică și Hyperion*, apărut după moartea sa. Formula paradoxală și oximoronică a titlului trimite la ceea ce autorul definește ca fiind cei doi poli de cultură și de sensibilitate ai spiritului românesc: Levantul și Mitteleuropa, Eminescu și Caragiale, tragicul și farsa. Antinomia onomastică și, în același timp, dubletul complementar al celor două personaje l-au preocupat pe comentator încă de la primele luări de poziție din presa post-decembristă. Astfel, în febricitarea condeiului și în optimismul euforic al începutului de an '90, Ulici simțea nevoia să se refere la cele două personaje invocate, ca la niște constituenți originari ai spiritului național, aflați în poziții reversibile, cărora istoria le ocaziona, rând pe rând, preeminența. La câteva săptămâni după Revoluție, criticul era convins că națiunea atinsese un moment hyperionic, rapid diluat de superficialitatea, frivolitatea sau ignaritatea lui Mitică. La 28 februarie 1990, lucrurile se prezentau astfel: *în esența ei, cultura română e de mult europeană, cu sau fără voia succesivelor puteri ce i-au stat vremelnice deasupra; nu mor caii când vor câinii, iar toleranța noastră nu e pseudonimul stupidității. Mitică e în noi, dar și Hyperion e în noi; avem cu ce spăla rușinea unei dictaturi, deci nu mai vrem să uităm și vom ști să nu uităm din motive profilactice, iar nu vindicative¹⁶.*

Așa apăreau lucrurile, privite prin lentilele unui energetism național renăscut, în februarie 1990. Cu trecerea anilor, viziunea criticului ne apare mai degrabă înduioșătoare, ținând seama că Mitică însuși pare astăzi situat pe un pedestal de

15 Laurențiu Ulici, *Dubla impostură, eseuri*, Editura Cartea Românească, București, 1995, p. 6-7, passim.

16 Laurențiu Ulici, *Puțin după exorcism...*, p. 8.

dimensiuni considerabile, lăsând loc unor prototipuri literare mult mai gregare: cațavenci, calibani, păturici și alții *ejusdem farinae*. De altfel, scriitorul își va nuanța el însuși opinia, vorbind despre o ipotetică și nefericită *stea polară* a eșecului la români: *În chip indiscutabil, noi, românii, avem o mulțime de defecte: suntem, în primul rând, meteodependenți, ne dăm prea lesne după cum bate vântul, ne lăsăm prea ușor păcăliți de aventurieri și lichele și, deși avem mereu copaci maiestuoși în pădurea noastră, ne cam place să defilăm cu uscăturile. N-am avut niciodată dezastuosul orgoliu de a uzurpa Timpul și pe Dumnezeu, chiar dacă am lăsat uneori impresia că-i tolerăm pe uzurpatori. (...) Această formidabilă adaptabilitate la rău ne-a făcut nu o dată să privim cu înfinită precauție, dacă nu de-a dreptul cu neîncredere, ocaziile fericite și, în consecință, să le ratăm. Îndelung antrenați în ideea că Dumnezeu stă oricum cu spatele la noi, ne mirăm ori de câte ori constatăm contrariul și ne lepădăm repede ca de o fantasmă, de această posibilitate, pentru a reintra în obișnuință cu răul*¹⁷.

Oximoronul tipologic al celor două personaje celebre se topește fatalmente în cadrele mai largi ale unui tip de oximoron istoric, în care viețuirea ca popor devine un nesfârșit exercițiu de supraviețuire.

Despre Maramureșul rădăcinilor sale paterne, adoptat între timp de scriitor ca o marcă de ipotetică noblețe spirituală, Laurențiu Ulici va scrie ca despre un simbolic *omphalos* european. Situarea în *Europa, kilometrul zero* – cum se intitulează unul dintre eseurile sale – reprezintă, în mod cert, o pecete inconfundabilă de europenism și de apartenență, nu numai geografică, la o vastă oekumenă spirituală: *Undeva, în apropiere de Sighetul Marmăției, dar într-o altă țară, stă înfiptă de vreo opt decenii o bornă care vestește călătorului că se află în centrul geografic al Europei. De la această bornă până la Atlantic e tot atâta distanță câtă e de la ea până la Urali. Au pus-o acolo austriecii, nu noi, dar noi ar trebui s-o băgăm în seamă și să ținem cont de realitatea pe care ea, borna, o exprimă. (...) Poate că generațiile de români, care acum cresc sau vor crește, se vor pricepe mai bine decât noi să ne reaseze prin vorbe și prin fapte, prin gândire și prin acțiune, în Europa Centrală*¹⁸.

Concluzia eseistului poate fi o cortină peste imaginea zbuciumată a unei epoci de istorie românească în care el însuși s-a regăsit ca actor de prim-plan. Iar constructul său generic, *omul de la kilometrul zero*, adică românul european, echilibrat și temeinic, l-am putea considera ca un veritabil legat spiritual.

La Muzeul satului maramureșean (Dealul Dobaies) împreună cu Daniel Corbu, Ion Zubascu, Aurelia Ulici, Vasile Baghiu, Ana Blandiana, Ieremia Lenghel, Gheorghe Parja, Ioan Flora, Gheorghe Mihai Barlea, Ion Burnar și Gheorghe Iova.

Sursa foto: Echim Vancea (coord.), *Laurențiu Ulici. 10 ani de posteritate*, Editura Limes, 2010

17 Laurențiu Ulici, *Mitică și Hyperion*, Editura DU Syle, București, 2000, p. 178-179, passim.

18 *Ibidem*, p. 9.

Dorel Cherecheș

1948-2001

Mariana BERETEAN

„Să vorbești la timpul trecut despre un om pe care îl iubești este unul dintre cele mai dureroase lucruri”, mărturisește dr. Viorica Cherecheș. Anii care au trecut, timpul care se scurge implacabil, nu au reușit să aline durerea, să estompeze dorul și iubirea familiei pentru cel care va rămâne în istoria locului profesor universitar dr. ing. Dorel Cherecheș.

Despre el își aduc aminte neconținut soția, dr. Viorica Cherecheș, deputat de Maramureș și fiul dr. Cătălin Cherecheș, primarul municipiului Baia Mare, dar și oamenii cărora le-a fost prieten, coleg, profesor ori sprijin în momente mai puțin faste. Ei înțeleg să își manifeste toate aceste sentimente prin continuarea activităților în care regretatul Dorel Cherecheș era implicat, onorându-i astfel memoria, păstrând veșnic vie amintirea sa. Avea ușa deschisă mereu, pentru oricine îl căuta, iar asta spune mult despre personalitatea, dar mai ales despre calitatea sa de om. În pofida renumelui câștigat în domeniul silvic, unde a activat la cel mai înalt nivel, Dorel Cherecheș a rămas un om simplu, onest, mereu pregătit să apere familia, pădurea și comunitatea – marile sale iubiri. Asta și din atașament pentru locul căruia și-a dedicat viața și activitatea, din dragoste pentru lucrul bine făcut și pentru oameni, lecție pe care a predat-o și fiului său, care astăzi îi continuă, printre altele, misiunea.

Despre iubitul său codru afirma, la un moment dat: *Se spune, și nu fără teamei, că pădurile sunt obrazul unei țări. Așa tăcute cum sunt ele, spun adevăruri de durată, legate de om și de raporturile acestuia față de natura ce-l înconjoară. Este un lucru arhicunoscut acela că pădurile exercită un important rol de producție precum și un inegalabil rol de protecție, din acest punct de vedere fiind superioare oricărui ecosistem*¹.

Rândurile care urmează explică în amănunt

de ce familia și prietenii apropiați și astăzi, la 17 ani de la trecerea sa în eternitate, cu o determinare de invidiat, continuă să ducă mai departe valorile ce l-au consacrat, înțelegând să onoreze astfel numele și memoria sa.

S-a născut în 27 iulie 1948, în Ferneziu, un cartier al Băii Mari. Părinții săi erau localnici, tatăl lucrând la Uzina „1 Mai” din Ferneziu. Nu a fost primul silvicultor din familie, având un unchi inginer la Inspectoratul Silvic din Baia Mare. Începe cursurile primare în orașul natal, studiind apoi doi ani la Liceul nr. 2 din Baia Mare, în perioada 1962-1964, și continuând cu doi ani de învățământ tehnic forestier la Școala Tehnică Forestieră din Sighetul Marmației, între anii 1966-1968. Având deja sădită preocuparea pentru pădure și mediul înconjurător, a urmat studiile superioare la Facultatea de Silvicultură și Explorări Forestiere din Brașov (1968-1973). Referitor la alegerea acestei profesii, spunea: *E adevărat, însă, că niciodată nu m-am gândit la altă profesiune, eram cumva ursit pentru aceasta*²... și astfel a ajuns să fie al doilea silvicultor din familie și mai mult chiar, din tot cartierul. A fost

1 Dorel Cherecheș, *Ca să asigurăm perenitatea pădurii, trebuie s-o protejăm și s-o îngrijim*, în „Graiul Maramureșului”, joi, 15 aprilie 1999, p. 9.

2 Aurel I. Brumar, *Sper să ajung pe plaiuri natale*, în „Pentru socialism”, joi, 24 februarie 1972, p. 2.

un student intens preocupat de domeniul ales, afirmându-se prin participarea la diverse cercuri științifice studențești și concursuri de profil. Participând la o specializare în Suedia, a fost premiat de Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură pentru lucrarea *Considerații cu privire la dezvoltarea învățământului forestier în România*, prezentată la Conferința Mondială pentru Educație și Învățământ Forestier de la Stockholm, în 1971.

După cum și-a dorit încă din timpul studenției, a ajuns să practice meseria aleasă pe plaiurile natale, imediat după terminarea facultății, în 1974 fiind deja inginer stagiar la Ocolul Silvic Tăuții-Măgherauș. A urcat apoi treptele profesionale, lucrând la diferite instituții de profil din zonă: șef serviciu la Inspectoratul Silvic Județean Maramureș, șef al Ocolului Silvic Baia Mare, inginer-șef la Inspectoratul Silvic Maramureș, iar din 1990 a fost director al Direcției Silvice Maramureș, având în administrare pădurile din județele Maramureș și Satu Mare, cu 21 de ocoale silvice³. A fost membru al Consiliului de administrație al Regiei Naționale între 1991-1997, membru al colegiului de redacție al „Revistei pădurilor”, între 1991-1998 și președinte al Asociației Județene a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi Maramureș. Orice funcție a ocupat, de execuție sau de conducere, el a considerat mereu că munca trebuie făcută cu responsabilitate, începând de la pădurar și terminând cu directorul.

Imediat după 1990, și-a continuat formarea profesională, participând la o serie de cursuri postuniversitare de specializare în domeniul comerțului exterior și al cooperării economice internaționale CEPECA⁴ București: management forestier (Franța, 1991), silvicultură tropicală (Guyana Franceză și Brazilia, 1995).

O încununare a pregătirii sale științifice a fost obținerea titlului de doctor în agronomie, specializarea *conomie forestieră*, la Academia de Științe Agricole și Silvice „Gheorghe Ionescu-Șișești” din București, în 1997.

Ca urmare a pregătirii și experienței sale profesionale, a preocupărilor sale în domeniul

silviculturii, a expertizei sale manageriale a participat, adeseori, în misiuni economice și științifice, reprezentând România, în Germania, Austria, Franța, Norvegia, Olanda, Elveția, Malaezia, Anglia, Israel, Ungaria.

În 1990 își începe activitatea de cadru didactic, la Universitatea de Nord din Baia Mare. A colaborat apoi cu Facultatea de Silvicultură a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (șef de lucrări, 1996-1997) și cu Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, filiala Baia Mare (conferențiar universitar dr. ing., disciplina ecologie). În anul 1999 a fost ales prorector al Universității de Vest „Vasile Goldiș”, filiala Baia Mare, în 2000 – prorector al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, iar în 2001, ultimul său an de activitate, a devenit profesor universitar.

În data de 9 noiembrie 2001, firul vieții lui Dorel Cherecheș s-a întrerupt fulgerător. Vestea că s-a stins din viață a căzut necruțător peste cei apropiați și nu numai, exact când codrul se desfrunzea, pregătindu-se de iarnă, parcă plângând cu lacrimi de frunze galben-arămii după cel ce l-a iubit atât. Pe lângă familia, pe veșnicie îndoliată, a lăsat în urma sa „un nume, o carieră profesională de invidiat, făcută cu pasiune și știință, o carieră didactică de ținută academică, lucrări științifice și cărți de specialitate, multe lucrări remarcabile”⁵. O mare de oameni, rude, prieteni, colegi l-au condus pe ultimul drum pe cel care s-a dedicat familiei sale, s-a contopit cu profesia sa și s-a bucurat din plin de vocația prieteniei. Domnul director Teodor Ardelean, împreună cu un grup de maramureșeni, se întorceau de la Chișinău când a primit vestea morții lui Dorel Cherecheș. Vestea de necrezut... S-au oprit la Voroneț unde, pe fundal de un albastru pur, domnul director a spus: „Dumnezeu să-l odihnească pe bunul nostru prieten Dorel Cherecheș. Și așa cum ai spus, Gheorghe Pârja, nu știm dacă toți vom avea fericirea de dincolo de fericire să fim pomeniți în acest loc sacru. Nu știu dacă noi știm să ne prețuim viața pe cât merită, dar trebuie să-i prețuim pe acei dintre noi care nu mai sunt în viață”⁶. Acompanied de sunet de toacă, dangăt de clopote,

3 Viorica Pârja, *Dorim să înlăturăm mediocritatea și să reabilităm sectorul în fața opiniei publice – interviu*, în „Graiul Maramureșului”, sâmbătă, 10 februarie 2001, p. 1, 12.

4 Centrul de perfecționare a cadrelor de conducere din întreprinderi.

5 *Fundația Dorel Cherecheș – un proiect pentru viitor*, în „Graiul Maramureșului”, miercuri, 9 noiembrie 2005, p. 2.

6 Gheorghe Pârja, *O lacrimă la Voroneț*, în „Graiul Maramureșului”, marți, 13 noiembrie 2001, p. 1.

au vărsat o lacrimă în memoria prietenului lor, și al pădurii, Dorel Cherecheș.

*

Opera științifică a lui Dorel Cherecheș cuprinde mai multe volume, o serie de lucrări în colaborare cu alți specialiști, precum și studii și articole de specialitate.

În ordine cronologică, prima lucrare ce se găsește în fondul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare este rezumatul tezei sale de doctorat, din 1996, cu titlul *Cercetări privind gestiunea economică a pădurilor din Județul Maramureș*. Au urmat apoi alte două lucrări de specialitate: *Gestiunea durabilă a pădurilor din Maramureș*, apărută în 1999 la Editura Dragoș-Vodă din Cluj-Napoca și *Ecologie generală*, apărută la Baia Mare, în 2000, la Editura Universității de Nord.

A publicat lucrări de specialitate împreună cu Valeriu Enescu, Constantin Bândiu, Paul Decei, dar colaborarea cea mai fructuoasă a avut-o cu Ioan Nădișan, alături de care a semnat patru lucrări. Două dintre acestea au fost editate de Universitatea „Vasile Goldiș”, în 2000.

Lucrarea *Baia Mare – adevărul despre poluare* este o mărturie științifică a fenomenului care afectează orașul și zona în care trăim – poluarea, iar „...noutatea lucrării rezidă și în expunerea sistematică a materialului, oferind o imagine de ansamblu a evoluției fenomenului în timp și în spațiu. Se pornește de la constatarea justă că criza ecologică este nu doar o problemă globală, ci și una locală, ... iar poluarea în zonă își are deja un istoric și un palmares care, în sfârșit, a ajuns să alarmeze opinia publică, inclusiv cea mondială”⁷.

Volumul *Flagelul poluare la Baia Mare* aduce în atenție evenimentul de la Bozânta și câteva „recorduri bătămărene sinistre” privind poluarea, efectele asupra plantelor și animalelor, asupra sănătății omului, realizând chiar și un „istoric” al poluării locale – primul de acest gen în istoria Băii Mari.

Cărților publicate li se alătură zecile de articole, studii, comunicări științifice, referate, interviuri apărute în volume și reviste de specialitate: „Pentru socialism”, „Graiul Maramureșului”, „Revista pădurilor”, „Analele Universității din Suceava. Secțiunea Silvicultură”, „Analele Ba-

natului”, „Helvetica”, „Cronica maramureșeană”, „Naturalia” din Pitești, dar și în reviste din străinătate („Revue Forestière Française”). Subiectele tratate în volume, studii și articole aduc și pun în discuția specialiștilor probleme acute, ca: starea pădurilor și protecția lor, la nivel național și european, gestionarea durabilă, cercetarea științifică în domeniul silviculturii, clonarea unor specii, ecologia, vânătoarea și pescuitul și, nu în ultimul rând, învățământul superior silvic.

Dorel Cherecheș a rămas în amintirea colectivă ca un specialist emblematic al silviculturii maramureșene și românești, precum și ca întemeietorul învățământului silvic în Maramureș.

În munca sa și-a stabilit obiective precise: regenerarea pădurilor, igienizarea și curățirea fondului forestier, menținerea unui regim normal de tăieri, combaterea eroziunii solului, extinderea arborilor și arbuștilor fructiferi, valorificarea fructelor, ciupercilor, plantelor medicinale, dezvoltarea economiei vânatului și pisciculturii. S-a ocupat de construcția de păstrăvării, de împădurirea terenurilor degradate, de cele cu doborâturi de vânt sau acoperite de halde de steril, urmărind, deopotrivă, aspectele economice și de protecție a mediului înconjurător. Dorea crearea de cât mai multe zone verzi în orașe, reconstrucția ecologică a suprafețelor afectate de poluare. A fost preocupat de menținerea și dezvoltarea acestui patrimoniu care este pădurea, o resursă mare, dar care nu este nepuizabilă, căci „fără a fi protejat cu strășnicie, fondul forestier – cu funcțiile sale sociale – de protecție a solului și a mediului înconjurător, de menținere a echilibrului ecologic și, nu în ultimă instanță, de agrement – riscă să se degradeze ireversibil”⁸.

Dintre realizările sale profesionale, de care generații și generații se vor bucura, putem enumera: lucrările de reconstrucție ecologică a pădurilor afectate de poluare din împrejurimile Băii Mari; construirea păstrăvăriilor Firiza și Pistruia; pepiniera silvică Igniș; lucrări de corectare a terenurilor pe Valea Romană, Berdu, Pistruia, Stur, Valea Neagră. A coordonat lucrări de împăduriri și îngrijire a arboretelor din împrejurimile Băii Mari, Valea Firiza cu efect hidrologic, peisagistic, estetic deosebit de important. S-a luptat pentru realizarea în Maramureș a unor investiții

7 Augustin Cozmuța, *Cartea suferinței noastre*, în „Graiul Maramureșului”, miercuri, 27 septembrie 2000, p. 2.

8 Emil Covaci, *Pădurea – resursă naturală de o valoare inestimabilă*, în „Pentru socialism”, joi, 24 martie 1983, p. 1-2.

de durată, încercând să protejeze mediul înconjurător, codrii seculari: „Când îți bați joc de pădure, îți fuge pământul de sub picioare. Defrișările masive și iraționale reprezintă principala cauză a înmulțirii alunecărilor de teren – susține directorul Romsilva Maramureș”⁹. Și câtă dreptate avea! Vedem azi cum efectiv ne fuge pământul de sub picioare, mai nou la orice ploaie mai mare, fie primăvară sau toamnă, ba chiar și iarna.

Prof. univ. dr. ing. Dorel Cherecheș a fost cel ce a pus bazele învățământului silvic în Maramureș, a pus mereu mult suflet și s-a dedicat total activității didactice și studenților săi, fiind un reputat dascăl. „El a fost, prin cursurile de ecologie pe care le-a predat, prin comportamentul său personal, prin prestigiul științific și atitudinea sa ca om și pedagog, o pildă pentru generația tânără de învățăcei, care îi regretă timpuria și nedreapta dispariție dintre noi”¹⁰. A fost alături de studenții săi, din toate punctele de vedere: „Mereu ne-a sfătuit să ne întemeiem o ligă a noastră, locală, care să nu depindă de nimeni și chiar a încercat să ne ajute în hățișurile birocratice din România. Adesea ne-a îndrumat și ne-a vândut câte un pont, ne-a ajutat să intrăm să ne facem practica în unele redacții sau firme și, nu în ultimul rând, este cel care a pus bazele secției de silvicultură din filiala băimăreană a Goldișului”¹¹.

Încă din facultate, Dorel Cherecheș considera că un bun profesionist trebuie să fie și un participant activ la viața social-politică a comunității, doar așa putând să fie în contact și să cunoască toate problemele din diverse domenii.

Având în vedere cunoștințele sale profesionale, implicarea sa în domeniile conexe silviculturii, activitățile sale de protecția mediului, de implicare în activitatea de vânatoare și pescuit, a fost ales președinte al Asociației Județene a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi Maramureș, membru al Consiliului de Administrație al Regiei Naționale a Pădurilor, dar a fost și membru în consiliul de redacție al „Revistei pădurilor”, revistă la care a colaborat mulți ani.

În perioada 1992-1996 a fost consilier județean, respectiv președinte al Comisiei pentru protecția mediului înconjurător, conservarea monumentelor istorice, de arhitectură și a rezervațiilor și monumentelor naturii a Consiliului Județean

Maramureș. S-a implicat în acțiunile de privatizare, făcând parte din Secretariatul Județean Maramureș pentru Pregătirea Programului de Privatizare în Masă (1994). În 1995 a fost membru în Comisia Administrativă a Prefecturii și vicepreședinte al Fundației „Un viitor pentru România”.

Nu a stat departe nici de activitatea politică, fiind membru al Partidul Democrației Sociale din România (PDSR), în 1995 ocupând deja mai multe funcții de răspundere în cadrul partidului: membru în Consiliul Național al PDSR, președinte al Forumului Județean Maramureș (al ecologiștilor PDSR), precum și vicepreședinte cu probleme de silvicultură-mediu în Biroul județean al PDSR. Să nu uităm că s-a numărat printre candidații la funcția de prefect, dar jocurile pe tabla de șah au ales altfel, primind funcția executivă, de director la Regia Națională a Pădurilor.

Dorel Cherecheș a fost un personaj activ în viața cetății, implicându-se în diverse activități, susținând manifestările cultural-educative, sportul, arta. Deși au trecut 17 ani de la moartea sa, familia și comunitatea nu l-au uitat, dovadă fiind multitudinea de fapte ce-l țin viu în amintirea tuturor.

În anul 2002, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” a primit din partea familiei Cherecheș o bogată donație de cărți și periodice din biblioteca lor personală și astfel s-a constituit „Fondul Dorel Cherecheș”, la Secția pentru adulți a bibliotecii, fond ce conține peste 250 de unități de bibliotecă cu 200 de titluri din domeniile: silvicultură, ecologie, paleoecologie, climatologie, hidrologie, biologie, exploatarea lemnului, protecția mediului, vânatoare și pescuit, constituind o modalitate prin care profesionistul de excepție își continuă oarecum munca de cadru didactic, oferind, ani și ani de acum înainte, o valoroasă bibliografie studenților, profesorilor, cercetătorilor, tuturor celor interesați. Dintre titlurile donate putem aminti: *Dicționar de știința solului*, cu termeni corespondenți în limbile franceză, germană, engleză, rusă; *Istoria vânătorii în România: (din cele mai vechi timpuri pînă la instituirea Legii de vânatoare – 1891)*, de Ion Nania; *Moartea bradului – simptom al degradării mediului* de dr. ing. Ion Barbu.

Tot în anul 2002, la Editura Limes din Cluj-Napoca, în Colecția „Magister”, a fost editat

9 Anamaria Florescu, în „Glasul Maramureșului”, 22 martie 1999, p. 1, 2.

10 Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, *In memoriam*, în „Noi...”, anul III, nr. 6, decembrie 2001, p. 10.

11 Radu Țolaș, *In memoriam*, în „Noi...”, anul III, nr. 6, decembrie 2001, p. 1.

volumul de poezie al autorului Gavril Ciuban, intitulat simplu *Est*, însoțit de următoarele cuvinte: „Dedic această carte lui Dorel Cherecheș. In memoriam”, iar apoi îi cuprinde numele în titlul poeziei *Cândva cu Dorel Cherecheș – în munți*, tradusă și în italiană, cu titlul *Tempo fa con Dorel Cherecheș – in montagna*.

În anul 2004, familia a pus bazele Fundației „Dorel Cherecheș” Baia Mare, semn de înveșnicire a celui care a fost Dorel Cherecheș. Fundația „își propune să dezvolte proiecte și programe prin care să crească suprafața ariilor protejate, să conserve biodiversitatea, să promoveze turismul ecologic, în respect pentru natură și mediul înconjurător. Altfel spus, să pună în armonie deplină natura, cultura și tradițiile unice ale Maramureșului”, dar și să susțină numeroase alte proiecte, manifestări cu caracter cultural, artistic, literar, sportiv și social. Inițiativa s-a dovedit a fi, într-adevăr, un proiect de viitor, Fundația participând, de-a lungul anilor, în mod activ la viața social-culturală a orașului și județului, făcând aceleași lucruri bune pe care le-ar fi făcut Dorel Cherecheș. Vom enumera, succint, câteva dintre inițiativele Fundației și activitățile în care s-a implicat.

Când se comemorau patru ani de la moartea lui Dorel Cherecheș, în 9 noiembrie 2005, la Sala „Millenium” din Baia Mare, Fundația a lansat inițiativa declarării Platoului Oaș-Igriș-Gufii ca arie protejată, de interes național, pentru ca, în perspectivă, zona să devină parc național. Este o inițiativă deosebit de importantă, ținând cont că Uniunea Europeană susține creșterea suprafețelor ariilor protejate, având obiective privind protejarea mediului înconjurător.

Tot pentru cinstirea numelui celui care s-a dedicat, atât meseriei de silvicultor, cât și celei de formare a cadrelor de specialitate necesare, Fundația lansează un concurs adresat elevilor de liceu, cu tema „Imaginea satului maramureșean tradițional din perspectiva dezvoltării durabile”. De-a lungul anilor, activitățile desfășurate în cadrul acestui concurs au fost urmărite, apreciate și răsplătite cu diplome și premii de către Fundație.

Fundația s-a implicat și în susținerea, în diverse forme, a unor simpozioane și activități culturale: *Serile de poezie „Nichita Stănescu” de la Desești*, *Festivalul Internațional de Poezie (Si-*

ghetul Marmației), *Tabăra națională de literatură și arte plastice „Archeus”*, *Simpozionul „Tabăra de sculptură”* – lucrările rezultate înfrumusețând orașul. În 2014, „Ziua Artistului Plastic Băimărean” a debutat cu dezvelirea panteonului ridicat în cinstea artiștilor care se odihnesc în cimitirul Horea, întreaga lucrare fiind finanțată de către Fundația „Dorel Cherecheș”.

În semn de neutitare, în anul 2006, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare a elaborat, în cadrul seriei de publicații „Personalități maramureșene. Comemorări”, lucrarea *Dorel Cherecheș: caiet biobibliografic*, realizată în cadrul Serviciului de informare bibliografică și documentară. Caietul biobibliografic este un omagiu adus de oamenii cărții acestei personalități marcante a Maramureșului, a silviculturii românești, a învățământului superior din Baia Mare. Lucrarea are un caracter bibliografic, valorificând potențialul informativ de care dispune Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, constituindu-se într-un instrument de lucru folositor specialiștilor și doritorilor de cunoaștere.

În anul 2018, când Marea Unire „împlinește” 100 de ani, Dorel Cherecheș ar fi împlinit 70 de ani. Familia a marcat acest moment prin publicarea unui mesaj tulburător, care subliniază, încă o dată, valorile ce l-au consacrat pe omul și profesionistul Dorel Cherecheș, soț și tată prețuit, un excelent profesionist, prieten de nădejde și neobosit protector al pădurii și al comunității pentru care s-a dedicat. Ce înseamnă pentru familie această zi ne spune Cătălin Cherecheș: „Sunt atât de mulți ani de când 27 iulie este o zi tristă pentru noi, o zi a aducerii aminte, în care dorul și iubirea pe care ți le purtăm reușesc să spargă, totuși, bariera necruțătoare a timpului... Prin tot ceea ce ai făcut, prin toți oamenii cărora le-ai fost sprijin, prin fiecare copac plantat și bucată de pădure protejată, te-ai asigurat că nu vei fi uitat”¹².

O chintesență a celor prezentate în acest scurt articol sunt cuvintele directorului Bibliotecii Județene Teodor Ardelean: „Am cunoscut un OM care avea în același timp și tenacitatea luptătorului și înclinația spre lucruri durabile. Credea într-o singură istorie adevărată – istoria lucrurilor temeinic făcute... Acest om purta numele Dorel Cherecheș”.

12 Cătălin Cherecheș, *În semn de neutitare a tatălui meu, Dorel Cherecheș...*, în „Graiul Maramureșului”, vineri, 27 iulie 2018, p. 16.

Constantin Opriș

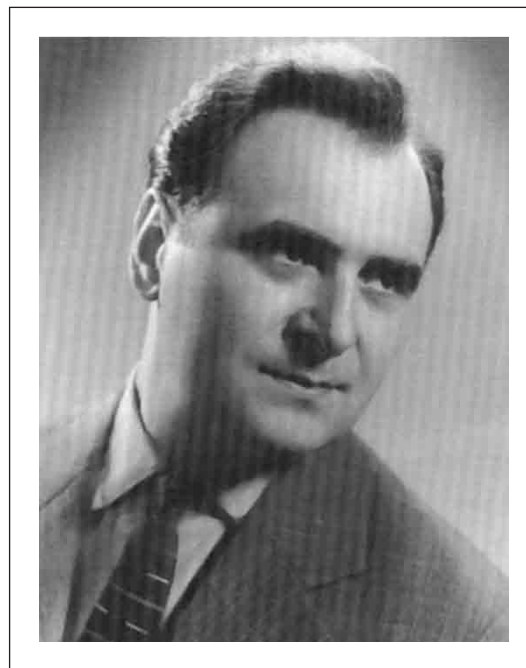
1924-2002

Vasile POP

În lumea sănătății, instituțiile de spitalizare au primit nume de botez, fie de la venerați „sfinți” (Sf. Maria, Sf. Andrei, Sf. Gheorghe, Sf. Nicolae, Sf. Pantelimon, Sf. Spiridon, Sf. Luca, Sf. Ioan, Sf. Ștefan, Sf. Stelian ș.a.), fie de la întemeietori sau de la persoanele cu cea mai mare excelență în domeniu. S-a întâmplat astfel ca în nomenclatura spitalicească să intre în afară de toponime cunoscute (Colțea, Socola, Colentina) o onomastică prestigioasă. Spitale sau clinici au fost botezate sau chiar rebotezate cu „identități” excepționale: Carol Davila, Victor Babeș, Ana Aslan, Gh. Marinescu, N. Paulescu, C.I. Parhon, Ion Cantacuzino, Bagdasar-Arseni, C.C. Iliescu, Matei Balș, Al. Trestioreanu, Th. Burghele ș.a.

Stilul acesta de botez a luat amploare mai ales în București, unde o astfel de pecete identitară este firească în labirintul unităților de diagnosticare și îngrijire a unor boli tot mai provocatoare. Fenomenul este unul corect, căci prin aceste peceti de identitate se acordă și onoare postumă marilor medici pe care i-a dat Neamul Românesc. Mai jos pe scara ierarhică a spitalelor românești situația este mult mai complexă. În afara spitalelor județene de urgențe din Baia Mare și Sfântul Gheorghe, toate celelalte fie n-au găsit o oportunitate o inițiativă sau alta, fie nici nu au încercat, din diverse rațiuni, un astfel de botez administrativ. La nivele inferioare, unele spitale municipale sau orașenești au fost „împodobite” cu numele unor medici, cei mai mulți fiind din rândul elitei sanitare locale.

Revenind la Spitalul Județean de Urgență „Constantin Opriș” din Baia Mare, vom face precizarea că în actul de geneză onomastică a contat cel mai mult simetria magică dintre momentul cardinal al întemeierii (1972, la Baia Mare unui spital cu peste 1400 de paturi, atunci al doilea ca mărime din România!) și omul momentului. Dr. Constantin Opriș a fost cel care a putut fi identificat peste ani cu cea mai bună memorie întemeietoare. Și, ținând cont de evo-

luția în timp a acestei importante unități spitalicești din nord-vestul României, putem spune, fără niciun accent de „prețiozitate”, că așezarea numelui lui Constantin Opriș ca emblemă a spitalului băimărean a constituit o inscripție votivă prestigioasă, similară cu picturile de acest fel pentru întemeietorii mănăstirilor noastre.

Am făcut această introducere pentru a justifica stilul de argumentare ce dorim să-l punem în exercițiu spre a lumina personalitatea doctorului Opriș, așezat cu multă venerație în lucrarea noastră la loc de mare cinste istorică. Vom evidenția în rândurile următoare scurte opinii sau amintiri despre Constantin Opriș venite, la provocarea noastră din partea unor confrăți medici. Omul văzut prin ochii celorlalți oameni constituie în sociologia culturală o metodă remarcabilă. Indiferent dacă cei ce se mărturisesc i-au cunoscut „fața”, sau doar „faptul” în sine. Cei vârstnici își amintesc cu nostalgie, cei tineri trăiesc sentimentul plener de a munci sub tutela unui nume foarte onorabil. Căci *Homo ornat locum* se aplică și la cazul de față.

Referințe biografice

Constantin Opriș s-a născut la 3 iunie 1924, la Tășnad.

A făcut liceul la Arad, apoi Facultatea de Medicină din Cluj-Napoca, pe care a absolvit-o în 1951. Între 1951-1952 a fost medic consultant pediatru la spitalul din Baia Mare, iar între 1952-1953 a fost șeful Secției de pediatrie a spitalului din Cehul Silvaniei. Din 1953 până în 1956 a fost șeful Secției de pediatrie și director al spitalului din Carei. A fost numit medic-șef al regiunii medicale Maramureș (1956-1968), ulterior devenind director al Direcției Sanitare Maramureș (1968-1970). În 1965, în urma susținerii unui examen, devine medic primar. I-a revenit înalta onoare de a fi primul director al Spitalului Județean Baia Mare, funcție pe care a deținut-o cu cinste 20 de ani (1970-1990).

A fost autorul unor numeroase lucrări științifice prezentate sau publicate cu ocazia diferitelor simpozioane sau congrese, dintre care amintim: *Eficiența vaccinării profilactice într-un focar epidemic de infecții stafilococice, Observații asupra unei epidemii cu virus Coxackie, Methemoglobinemie într-o epidemie cu apă de puț, Reflecțiuni și perspective în depistarea cancerului pulmonar, Dezvoltarea informaticii medicale în „Spitalul Județean Baia Mare”, Deontologia și etica medicală ș.a.*

A avut rezultate meritorii în edificarea Spitalului Județean Baia Mare, care a fost inaugurat în ziua de 11 ianuarie 1972, în prezența ministrului Sănătății, dr. Dan Enăchescu. Noul edificiu era între primele patru, ca mărime, din țară, alături de instituțiile similare din Constanța, Craiova și Galați. Această adevărată „uzină de sănătate” s-a ridicat în perioada 1967-1972.

Un merit deosebit al conducătorului spitalului județean a constat în atragerea unor colaboratori valoroși, o parte dintre șefii de secții fiind foste cadre universitare, care, alături de un personal medico-sanitar bine ales, au înnobilit cu fiecare clipă statutul acestui spital, ducându-i renumele dincolo de granițele județului, făcându-l respectat în toată țara.

Pentru realizările sale deosebite, dr. Constantin Opriș a fost distins cu Ordinul Meritul Sanitar și cu Medalia Muncii. A fost, de asemenea, declarat Cetățean de Onoare al municipiului Baia Mare.

După o lungă și grea suferință, s-a stins din viață în ziua de 12 decembrie 2002, lăsând în amintirea colaboratorilor, colegilor, a tuturor celor care l-au cunoscut, exemplul unui om al datoriei de-o ținută demnă și generoasă.

În semn de omagiu Spitalul Județean Baia Mare îi poartă numele.

Felix MARIAN¹

Dr. Constantin Opriș, o emblemă a actului medical în Maramureș

Personalitate marcantă a vieții medicale maramureșene, dr. Constantin Opriș și-a dedicat două decenii din viață slujirii Spitalului Județean din Baia Mare. Întreaga sa existență a fost pusă, însă, în slujba oamenilor, a vieții. Astăzi, cea mai importantă instituție sanitară din județul Maramureș îi poartă numele, în urma unei adrese emise în anul 2004, de către fostul director general al spitalului, dr. Constantin Prie, și de fostul director medical, dr. Sabin Nemeș-Bota, către DSP Maramureș, condusă la acel moment de directorul executiv, dr. Călin Pop.

În acea adresă, reprezentanții Spitalului Județean Baia Mare au solicitat, să fie făcute toate demersurile necesare la Ministerul Sănătății pentru

a fi aprobată noua titulatură a unității sanitare, care să poarte numele doctorului Constantin Opriș, unitatea medicală urmând să devină Spitalul Județean „Dr. Constantin Opriș”. Documentul stipula faptul că dr. Constantin Opriș a fost cel mai important ctitor al spitalului, numele său și întreaga activitate fiind indisolubil legate de destinele acestei unități. Cetățean de Onoare al Municipiului Baia Mare din anul 2002, pentru serviciile aduse comunității, dr. Constantin Opriș s-a stins din viață în luna decembrie a aceluiași an, în spitalul în care și-a petrecut mai mult de jumătate din viață. În ședința comisiei de specialitate a Consiliului Județean din 27 sept 2004, în urma studierii documentației puse la dispoziție,

1 Dr. Felix Marian este medic de medicina muncii, istoriograf și publicist.

s-a aprobat solicitarea de schimbare a numelui spitalului.

Născut la 3 iunie 1924, în orașul Tășnad din județul Sălaj (azi județul Satu Mare), Constantin Mircea Opriș a petrecut scurt timp pe ulițele localității natale. Datorită meseriei de inginer agronom pe care o avea tatăl său, tocmai din nordul țării, unde locuiau, familia a ajuns până în sudul Dobrogei, în zona care acum aparține Bulgariei. Ulterior, membrii familiei Opriș s-au stabilit la Arad, unde Constantin Mircea Opriș a început o viață sportivă, dedicându-și tot mai mult timp voleiului și canotajului. Tot în Arad, viitorul medic și cel de al cărui nume se va lega Spitalul Județean din Baia Mare, o cunoaște pe viitoare sa soție, Vucosava Sablici, campioană națională la canotaj în anul 1947.

Constantin Mircea Opriș renunță la o carieră în sport și este admis la Facultatea de Medicina Generală a Universității din Cluj, universitate care ulterior își mută sediul la Sibiu, odată cu cedarea a 2/5 din teritoriul Transilvaniei către Ungaria horthistă, în Dictatul de la Viena fiind inclus și orașul Cluj.

În perioada 1951-1952 este medic consultant pediatru la Spitalul din Baia Mare, după care, în 1952, începe să profeseze în orașul Cehul Silvaniei. Un an mai târziu, în 1953, este numit medic-șef al Secției de pediatrie din orașul Carei, dar ascensiunea sa nu se oprește aici. În scurt timp avansează până în poziția de director al Spitalului Orășenesc Carei. În următorii 12 ani și-a dedicat toate cunoștințele profesionale pentru salvarea de vieți omenești și pentru a aduce alinare bolnavilor care au ajuns pentru tratament medical la Spitalul din Carei. A devenit, prin concurs, medic primar încă în 1965 și a fost autorul a numeroase lucrări științifice de specialitate.

În perioada în care doctorul Constantin Opriș a profesat în Baia Mare, în Cehul Silvaniei, iar mai apoi în Carei, România era împărțită administrativ în raioane și regiuni. Astfel, Regiunea Maramureș cuprindea, atât raionul Carei, cât și raionul Satu Mare și o parte din actualul județ Sălaj. La 14 ani de la prima activitate în câmpul muncii, ca medic, în anul 1965, doctorul Constantin Opriș este promovată în funcția de director al Direcției Sanitare a Regiunii Maramureș. Odată numit pe cea mai înaltă funcție în Direcția Sanitară, acesta începe munca de reorganizare a

rețelei sanitare și, în paralel, face demersurile necesare pentru promovarea și proiectarea viitorului Spital Județean din Baia Mare, unitate medicală de care populația orașului, aflată în continuă creștere, avea mare nevoie.

În anul 1968, după ce România a fost împărțită în județe, doctorul Constantin Opriș a devenit director al Direcției Sanitare din județul Maramureș, funcție pe care o deține până în 1970. Pentru perfecționare, medicul Opriș a fost trimis la cursuri de organizare sanitară la Paris, unde a impresionat prin cultura enciclopedică și ideile inovative în privința organizării sanitare. Ulterior a fost chemat la Organizația Mondială a Sănătății (OMS) de la Geneva, pentru a deveni inspector. Deși oferta era una extrem de tentantă, a renunțat pentru a-și continua proiectele începute în țară.

În ciuda tuturor obstacolelor puse de noua conducere administrativă a Județului Satu Mare, doctorul Constantin Opriș face toate demersurile necesare pentru ca visul său privind construcția noului Spital Județean din Baia Mare să devină realitate. Motivul pentru care conducerea administrativă din Satu Mare a încercat să pună piedici acestui proiect a fost acela că se urmărea oprirea investițiilor în Baia Mare, pentru ca fondurile existente să fie refolosite pentru construcția unei unități medicale similare în Satu Mare. La acel moment, însă, Spitalul Județean din Baia Mare era deja pe jumătate construit. Toata lupta pentru ca spitalul să ajungă la finalizare, dusă în mare parte pe cheltuiala proprie, din care a ieșit, la final, învingător, este descrisă în lucrarea *Spitalul Județean Baia Mare – Începuturi*, carte care se găsește în biblioteca spitalului, în mai multe exemplare.

Construit în perioada 1967-1972, de către Trustul de Construcții Industriale Oradea, Șantier Baia Mare (director ing. Romulus Couți), după un proiect unic al arhitectului dr. Mihai Enescu, o adevărată „uzină de sănătate” la acea vreme, noul edificiu spitalicesc era situat între primele patru ca mărime din țară, alături de instituțiile similare din Constanța, Craiova și Galați. Primul director al acestui spital, încă din perioada de construcție a lui, a fost doctorul Constantin Opriș. Pentru a omagia personalitatea medicală de excepție a celui care a fost ctitorul acestui spital al maramureșenilor și care și-a dedicat două decenii de viață pentru înălțarea, buna funcționare și ridicarea ca-

lității serviciilor de sănătate oferite, spitalul îi poartă azi numele.

Așadar, în 1970, Constantin Oprîș devine primul director al Spitalului Județean din Baia Mare, funcție care a ocupat-o timp de 20 de ani, până în 1990. În perioada de început, el propune o serie de proiecte extrem de atrăgătoare, referitoare la anumite dotări de ultimă generație pentru spital, care cuprindeau aparaturi de excepție, însă propunerile sale sunt refuzate de regimul obtuz din acea perioadă.

În 11 ianuarie 1972 a inaugurat Spitalul Județean Baia Mare, în prezența ministrului Sănătății de la acea dată, Dan Enăchescu. A avut un merit important în atragerea de specialiști valoroși, profesori universitari. Pentru eforturile sale a primit Ordinul „Meritul Sanitar” și „Medalia Muncii”.

Spitalul Județean Baia Mare s-a remarcat prin construcția modernă pentru acele vremuri, prin funcționalitatea, dar, îndeosebi, prin resursa umană adusă de doctorul Constantin Oprîș din alte centre universitare. Angajații Spitalului Județean au dat dovadă de devotament și profesionalism, urmând, atât programe de educație medicală, cât și programe de comportament. Pe lângă cunoștințele medicale, s-au implementat respectul, politețea, decența în vorbire și atitudinea pozitivă față de pacient. Aceste cursuri de „bun-simț” erau predate într-un mod atractiv și au fost foarte bine primite de angajații spitalului. Ulterior, atitudinea „umană” față de bolnav a fost atent monitorizată de asistenta-șefă a cadrelor medii, Lucreția Titircă. Spitalul avea la dispoziție peste 1.000 de paturi, bolnavii fiind spitalizați pe cele 14 secții, în funcție de afecțiunile lor.

Dintre personalitățile medicale reprezentative pentru începuturile Spitalului Județean din Baia Mare – adevărați monștri sacri ai acelor vremuri – îi amintim pe dr. Ardeleanu Gheorghe, dr. Breban Ariton, dr. Galgoți Cornel, dr. Gunther Schmitt, dr. Fărcășanu Mircea, dr. Lupșea Ioan, dr. Dragomir Liviu, dr. Fekete Alexandru, dr. Mociran Eugenia, dr. Podeanu Tudor, dr. Peristeri Mircea. Datorită tuturor acestor medici de excepție, dar și altora, Spitalul Județean din Baia Mare a ajuns de două ori pe primul loc în ceea ce privește indicatorii de performanță, însă mereu s-a clasat pe locurile fruntașe la nivel național în anii care au urmat. Un punct extrem de important l-a reprezentat, de asemenea, dotarea

excepțională de care a avut parte Spitalul Județean din partea Centralei Minelor, fapt care a ridicat calitatea actului medical la nivel universitar.

„Când am venit în Baia Mare, în martie 1965, am auzit că ar fi posibil să se construiască aici un spital general de regiune, de mare capacitate. Era într-adevăr foarte necesar, deși se afla în faza de construcție finală un spital de boli pulmonare, cu o capacitate de 310 paturi și policlinică, și aceasta era pe măsura morbidității, în special de tuberculoză, mai ales în Maramureșul Istoric și orașul Baia Mare. Pentru o imagine generală care a constituit motivația, trebuie să precizez că toate secțiile spitalului, cu excepția celei de obstetrică-ginecologie, se aflau îngheșuite într-o fostă clădire a asigurărilor sociale de pe strada Vasile Lucaciu, actualmente Spitalul de Boli Contagioase, Dermato-Venerice și Psihiatrie”, a declarat doctorul Constantin Oprîș, la împlinirea a 30 de ani de viață a Spitalului Județean din Baia Mare.

În cele aproape cinci decenii de existență, Spitalul Județean de Urgență „Dr. Constantin Oprîș” Baia Mare a avut opt directori: dr. Constantin Oprîș (1970-1990), dr. Ivan Peter (1990-1992), dr. Ioan Blăjan (1992-1997, 2009), dr. Ioan Roman (1997-2001), dr. Constantin Prie (2001-2004), dr. Dănuț Mureșanu (2005-2009), conf. univ. dr. Călin Pop (2009-2013), ec. Sorina Pinte (2013-prezent).

Alături de aceștia, la bunul mers al instituției au contribuit numeroșii șefi de secție, unii dintre ei foste cadre didactice universitare, sutele de medici și cadre medii, profesioniști ai actului medical. Aceștia au înnobilat în fiecare clipă statutul spitalului, ducându-i renumele dincolo de granițele județului, făcându-l respectat în toată țara.

Spitalul Județean de Urgență „Dr. Constantin Oprîș” Baia Mare a beneficiat de numeroase contacte directe cu organizații medicale și umanitare, spitale și persoane din Anglia, Franța, Olanda, Austria, Germania, SUA, Ungaria, Ucraina. Organizațiile de ajutor umanitar din Anglia, Franța, Olanda, Austria, Germania au sprijinit activitatea din Spitalul Județean prin numeroase donații de aparatură medicală, medicamente și materiale sanitare.

Încă de la înființare, Spitalul Județean de Urgență „Dr. Constantin Oprîș” Baia Mare a promovat și susținut dorința de cunoaștere și perfecționare profesională a corpului medical, inițiind și

organizând numeroase manifestări științifice naționale și internaționale în specialități ca: obstetrică-ginecologie, cardiologie, reumatologie, interne, boli de nutriție și diabet, pediatrie, chirurgie, stomatologie, management sanitar, informatică medicală și nursing.

Această unitate constituie un important reper al vieții medicale din partea de nord-vest a țării, care onorează marile școli de medicină din București, Cluj, Timișoara, Târgu-Mureș sau Iași,

unde s-au pregătit cele câteva generații de oameni cu suflet care au dat sens existenței Spitalului Județean de Urgență „Dr. Constantin Opreș” Baia Mare.

Generațiile de astăzi au datoria morală de a continua munca începută și a ridica în permanență calitatea serviciilor de sănătate acordate tuturor locuitorilor județului Maramureș.

Vasile POP

Constantin Opreș, personalitate cu multe valențe

Personalitatea doctorului Constantin Opreș este conturată de multiplele sale calități de medic și director de spital.

Perioada în care a profesat ca pediatru a fost încărcată de succese, mărturie stând elogiile și mulțumirile sutelor de părinți, care veneau pentru consultul copiilor din întreaga zonă a Maramureșului, Sătmăruului și Sălajului și, deopotrivă, de regretul acestora, atunci când, Constantin Opreș a părăsit cariera unde s-a desăvârșit ca medic pediatru, în favoarea postului de director al spitalului din Baia Mare.

Doctorul Opreș și-a dedicat două decenii din viață pentru înălțarea, buna funcționare și ridicarea calității serviciilor medicale oferite. Dacă ar fi să menționez câteva dintre preocupările și realizările sale în calitate de director al unității sanitare, aș sublinia, în primul rând, importanța implicării sale în înzestrarea noului spital cu aparatură modernă, pentru etapa respectivă, importată din Republica Democrată Germană, Cehoslovacia

și Ungaria. De asemenea, a fost preocupat să selecteze și să atragă cele mai performante și dedicate cadre medicale, atât medici, cât și asistenți, acordând mare grijă și atenție numirii șefilor de secții. Acest demers a atras după sine un mare succes și buna reputație a unor secții din spitalul baimărean, care rivalizau cu clinicile universitare din Ardeal.

Strădania și eforturile susținute au fost încununate chiar în primii ani de activitate, Spitalul Județean Baia Mare (așa cum se numea atunci) fiind distins, de două ori (1975 și 1980), cu locul I pe țară, între unitățile sanitare, pentru serviciile medicale de calitate.

Pentru activitatea profesională asiduă, pentru perseverența și calitatea sa umană, medicul Constantin Opreș a fost apreciat, atât de contemporanii săi, cât și de medicii care au urmat generației sale. Această apreciere se concretizează în decizia, ca începând cu anul 2004, spitalul județean să-i poarte numele.

Ariton BREBAN²

Am cunoscut un OM

Am cunoscut un om! Cât de banală este această propoziție!

Toți cunoaștem în viața noastră oameni. Eu am cunoscut, într-o anumită etapă a vieții, un OM ADEVĂRAT! Când m-am prezentat pentru prima oară în fața lui (era director al Spitalului Județean), m-a privit nu ca pe un viitor subaltern, ci ca pe un prieten doctor. I-am promis, că prin munca mea de medic, voi aduce și un mai mare

serviciu oamenilor bolnavi, în slujba cărora mi-am pus viața. M-a privit liniștit, a stat un timp pe gânduri și apoi mi-a spus: „În medicină, ca și în orice alt domeniu, ca să ajungi cel mai bun, ai nevoie de multă dăruire, dar și de un talent cu care numai Dumnezeu te poate înzestra. La acest nou drum pe care mergi, ai toată încrederea mea!”. Așa mi-a spus omul și doctorul Opreș. Și nu l-am dezamăgit! Într-o altă zi, întâlnindu-l întâmplător

2 Dr. Ariton Breban a fost medic primar în medicină internă, cunoscut și recunoscut de zeci de mii de maramureșeni.

la Serviciul reanimare, mi-a întins o mână caldă și mi-a spus: „Cei pe care i-am întrebat mi-au vorbit elogios despre tine; vei ști să te menții tot așa?”. În sufletul meu, mi-am făcut un jurământ, acela de a fi așa cum credea el, dr. Opriș, că trebuia să fiu! Acest jurământ (de a fi așa cum mă vedea dr. Opriș) m-a însoțit de-a lungul vieții mele medicale. Doctorul Opriș m-a învățat cum se conduce o instituție medicală și cum să răspund zilnic celor suferinzi, care îmi cereau rugător: „Ajută-mă, doctore!”.

În încheiere, am să vă spun ce mi-a zis într-o zi doctorul Opriș, când l-am întrebat cum

trebuie să fie un doctor. Mi-a răspuns: „Să nu uiți niciodată, domnule doctor, ce spunea George Popa: menirea dintâi a medicului este să vindece. Numai astfel medicina își va justifica ființa” iar profesorul dr. Vlad Tica spunea: „Medicina va aparține medicilor care nu se urcă pe soclu”.

Așa ne-a vrut doctorul Opriș, pe noi ce care lucram la Spitalul Județean sub conducerea sa: „bine pregătiți profesional, serioși, dar mai ales... OAMENI”. Așa cum, plin de dăruire față de omul în suferință, era și el, OMUL și MEDICUL Opriș.

Gheorghe GRĂDINARU³

Constantin Opriș, o personalitate marcantă

Despre dr. Constantin Opriș se pot spune multe lucruri minunate, fiind unul dintre medicii reprezentativi ai județului Maramureș.

A fost o personalitate cu numeroase valențe spirituale, morale, organizatorice și, nu în ultimul rând, un medic pediatru cu vocație. A ocupat, pe bună dreptate, funcții importante în sistemul organizatoric sanitar, fiind directorul Direcției Sanitare Județene, apoi, director al Spitalului Județean Baia Mare pe care, cu multă râvnă și competență l-a construit și organizat. A depășit cu mult tact și pricepere dificultățile pentru obținerea aprobărilor construcției unui spital de dimensiunea celui județean, știind cum să convingă instituțiile competente de necesitatea acestui complex spitalicesc cu 1200 paturi. Nu doar că a fost un excelent coordonator al construcției, dar, mai ales, a avut în vedere completarea colectivului medical cu medici tineri, bine pregătiți, pentru care a luat referințe de la renumiți profesori universitari din Cluj, Timișoara, Tg. Mureș.

Pe de altă parte, colectivul de inspectori cu care a lucrat, în calitate de medic-șef al județului a fost promovat exclusiv pe criterii de pregătire profesională. Ulterior, a încurajat perfecționarea medicilor prin participări la cursuri, simpozioane medicale și stagii pentru obținerea unor competențe pe diverse specialități medicale, netolerând mediocritatea. Tot în scopul creșterii valorice, s-a dotat spitalul cu aparatură medicală (de laborator, radiologie și radioizotopi) performantă

la acea vreme. Era mereu preocupat de pregătirea personalului din spital, astfel, în premieră pe țară, a creat postul de asistent-șef pe județ și spital, desemnând-o pe doamna Lucreția Titircă, aceasta demonstrând o mare capacitate în organizarea și coordonarea muncii asistentelor și a personalului auxiliar, cu un formidabil beneficiu în pregătirea medicală și comportamentală a acestora. Doctorul Opriș s-a ocupat personal de cadrele medii și auxiliare, inclusiv liftiere, infirmiere, îngrijitoare de curățenie, portari, predându-le cursuri despre etică medicală, maniera comportamentală și adreșabilitatea față de bolnavi și aparținători. În urma acestora și prin munca neobosită a asistentei șefe, spitalul nostru a devenit centru de referință pentru alte spitale din țară și din București.

Constantin Opriș a știut să niveleze disensiunile și orgoliile medicilor, prin modul în care a organizat vizita șefilor de secții la terapie intensivă, prin rapoartele de gardă, impunând, astfel, munca în echipă. Activitatea în spital era grea, solicitantă și cu mare responsabilitate. De multe ori s-au creat situații conflictuale. Domnul director avea un tact deosebit, știind să înlăture anumite neînțelegeri dintre medicii diferitelor secții. Eram într-una din zile în biroul dânsului, când a venit un medic cu o reclamație împotriva altuia. Ca răspuns la cele relatate, doctorul Opriș i-a zis: „Mă mir, domnule doctor, pentru că persoana de care-mi spui a vorbit foarte frumos despre dumneata”. Știa să stingă conflictele în mod civilizat,

3 Dr. Gheorghe Grădinaru este medic primar obstetrică-ginecologie, doctor în științe medicale.

cu mult tact, încât ne-a creat o atmosferă plăcută, ca într-o familie unită.

Am avut multe lucruri de învățat de la dumnealui și, în mare parte, implicarea mea în actul medical în calitate de coordonator al secțiilor de

medicină internă pe județ s-a împletit cu munca dânsului. Mă bucur că Spitalului Județean i s-a atribuit numele „Dr. Constantin Opreș”.

Ioana MAILATESCU⁴

Dr. Constantin Opreș, un medic emblematic

Dr. Constantin Opreș a fost o personalitate remarcantă a medicinei maramureșene a sfârșitului de secol XX.

L-am cunoscut în anii '50, perioadă în care era medic pediatru la Spitalul din Carei, oraș în care eu eram elev. Avea o faimă de medic foarte bun, dar și de bun administrator al unității sanitare. L-am reîntâlnit în Baia Mare, în anii '60-'70. A avut întotdeauna un cuvânt de încurajare pentru medicii tineri din acea perioadă; avea o diplomatie aparte în colaborarea cu personalul medical.

A fost ctitorul Spitalului Județean și s-a preocupat, în mod deosebit, de câștigarea prestigiului medical național al acestei unități, reputație recunoscută de Ministerul Sănătății, ai cărui delegați veneau des la Baia Mare, apreciind activitatea medicală, motiv pentru care spitalul a primit numeroase diplome de recunoștință.

Calitatea deosebită a medicului Constantin Opreș a fost conturată de comportamentul diplomatic în relația cu medicii și, mai ales, cu medicii-șefi de secție, cu care se întâlnea în fiecare dimineață la raportul de gardă. Acest lucru i-a atras recunoștința tuturor medicilor și aprecierea de a fi constant în crearea unui colectiv valoros de medici-șefi de secție buni specialiști.

A fost recunoscut, de asemenea, pentru sprijinul moral și profesional pe care l-a acordat medicilor tineri, reușind să creeze un colectiv deosebit, știind că în buna pregătire profesională și în omenie stă succesul unei practici medicale aparte, puse în slujba pacienților. Așa s-a conturat Spitalul Județean Baia Mare, care în acea perioadă atrăgea pacienți din Maramureș și din județele apropiate.

A avut o preocupare deosebită pentru ridicarea nivelului profesional al medicilor și al cadrelor sanitare medii, organizând, în cadrul spitalului, evenimente științifice de interes național, unde participau cadre didactice din centrele universitare, fiind convins că pregătirea profesională reprezintă șansa de succes, chiar și în vremuri grele, de mari nevoi materiale. Cu sfaturi și diplomatie, a încurajat cadrele medicale să-și facă datoria cu conștiinciozitate profesională, care să suplinească nevoile materiale, printr-o pregătire de excepție.

A fost o personalitate emblematică, care a lăsat în urma sa un colectiv medical puternic, care a dus mai departe o tradiție medicală exemplară pentru județul Maramureș și pentru municipiul Baia Mare.

Coriolan POP⁵

Spitalul Județean Maramureș în anul 1972

4 Dr. Ioana Mailatescu este medic primar medicină internă, specialist în gastroenterologie și endoscopie digestivă, doctor în medicină.

5 Dr. Coriolan Pop este medic primar chirurg, șef secție, director al Direcției Sanitare Județene, consilier județean etc.

Ion Petreuş

1945-2002

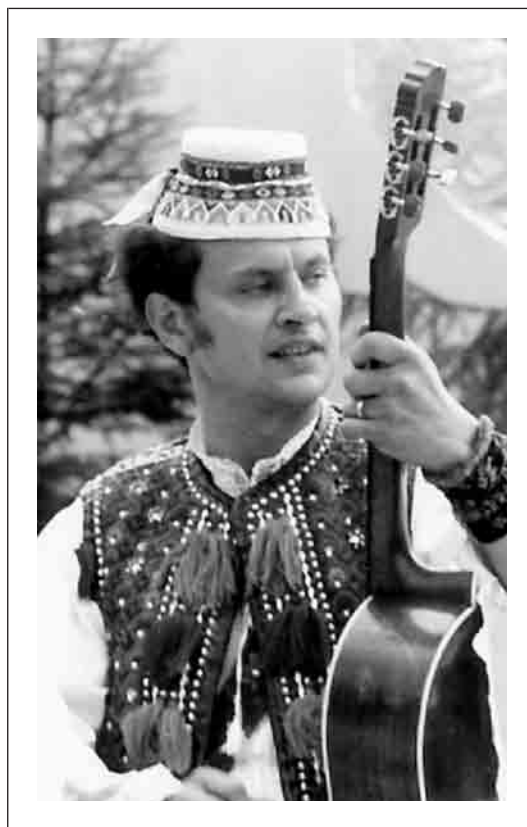
Ionița MICHÎȘ

„A mestec fermecat de melancolie și bucurie, glas binecuvântat de Dumnezeu a fost ION”¹.

„Născut în lumea ancestrală a satului maramureșean, copilul lui Pătru și Năstaca din Glod și-a îmbrăcat sufletul și lucrarea în folclor, cum preoții își pun odăjdiile înainte de oficierea ritualurilor sacre. El a fost, este și va rămâne un punct de reper al folclorului maramureșean și românesc. Studiile care se vor face despre ethosul maramureșean vor avea două epoci: până și de la Frații Petreuş. Pentru că ei au adus pe scenă Maramureșul necontrafăcut, natural, pur, ancestral”².

Cel de-al doilea copil al familiei, Ion Petreuş, vine pe lume în 25 august 1945, când fratele lui mai mare, Ștefan, avea deja împliniți cinci ani. Îi va mai avea frați apoi pe Petru și Ioana. De la părinții lor, copiii moștenesc aptitudinile muzicale: mama avea o voce caldă, plăcută iar tatăl lor, meșter tâmplar, îi învață cum se construiesc instrumentele muzicale din lemn, le face instrumente pe măsura lor, îi învață primele acorduri, primele melodii la ceteră, zongură, fluiet, tilincă, îi învață să bată ritmul la dobă. Alături de tatăl lor și de alți ceterași glodeni, au început să cânte la petreckerile din sat. Observându-le talentul, învățătoarea și preotul din sat îi încurajează și îi îndrumă.

În anul 1964 frații Ștefan, Ion și Petru Petreuş câștigă Locul I la ediția a VII-a a Concursului de Formații Instrumentale, organizat la Sighetul Marmației. Muzica devenise o pasiune pentru ei și se hotărâsc să devină soliști de muzică populară. Primul care se angajează ca solist instrumentist la Teatrul se Stat și Ansamblul de Cântece și Dansuri, „Maramureșul”, din Baia Mare este Ștefan Petreuş, în toamna anului 1966. Un an mai târziu, Ion Petreuş semnează și el

contractul de angajare la aceeași instituție, tot ca solist instrumentist, la vioară. Petru, fratele mai mic va rămâne acasă, pentru a le fi sprijin părinților în gospodărie, însă Ioana îi va urma și ea pe frații mai mari, cântând alături de ei, începându-și cariera de solistă din anul 1973. Aveau să devină, în câțiva ani de experiență muzicală bogată, soliști vocali și instrumentiști liber profesioniști de muzică populară, cu gradul profesional I.

La început, cei doi frați au cântat amândoi la vioară, în orchestră, însă, punându-se în scenă o piesă de teatru inspirată din viața haiducului Pinteza Viteazul, li se propune să interpreteze câteva hori autentice din Glod, într-o formulă nouă, la vioară și zongură. Apreciat de public, acest mo-

1 Anton Petruț, *In memoriam ION PETREUȘ – O zi de neuitat la Glod*, în „Graiul Maramuresului”, nr. 3976, 3,4 mai 2003, p. 1.

2 Dragomir Ignat, *Vocea lui Ion Petreuş întregeste corul heruvimilor*, în „Glasul Maramuresului”, 29 iunie 2002, p. 2.

ment artistic devine primul pas într-o carieră muzicală specială, a ceea ce unii specialiști în domeniu îl vor numi, peste câțiva ani, „Fenomenul Frații Petreuş”. Considerați o legendă a acestui mirific spațiu din inima Europei, au fost și vor rămâne un simbol al Maramureșului. În presa locală a vremii apar astfel de aprecieri:

„O posibilă definiție a Maramureșului – valabilă pe orice meridian – ar suna cam așa: FRAȚII PETREUȘ. Fiindcă ei se confundă până în cele mai intime fibre cu acest spațiu. Și invers. Ancestralitatea noastră prinde repede contur din fiecare vers al horilor pe care ni le oferă”³.

„Dar ei sunt mereu cu noi, chiar dacă sunt departe. Sunt cu noi pentru că poartă în cântecele lor un colț al sufletului nostru.... Steaua lor continuă să strălucească. În primul rând că sunt talentați mesageri ai unui folclor de o rară frumusețe. Pentru că au rămas ei înșiși. Au urmat și urmează cu consecvență linia intimă a folclorului maramureșean autentic.

Modești și harnici, mereu cu gândul că mai au de învățat, Frații Petreuş continuă să rămână printre interpreții de frunte ai cântecului popular românesc. O confirmă aceasta și faptul că, situându-se de patru ori consecutiv pe primul loc în topul interpreților de muzică populară, s-au calificat pentru topul topurilor. Spre bucuria și mândria noastră.

Cântă frații Petreuş. În noi coboară zvonul încolțirii mugurilor, un petec de cer albastru prelins sub pleoape, ecoul Gutâiului și Pietrosului, talanga vestind răsăritul luceafărului...

Cântă frații Petreuş: Ioana, Ion și Ștefan!”⁴.

Așa, după cum ei înșiși au considerat, Dumnezeu i-a înzestrat cu un har aparte, hărăzindu-le soarta de a face cunoscut lumii folclorul ancestral, pur și viu al moroșenilor, mai puțin cunoscut până atunci. Prin ei s-a făcut cunoscut adevăratul Maramureș, sunetele și armoniile acestui spațiu. Au fermecat lumea cu frumusețea horilor pline de vitalitate, cu ritmul inconfundabil și stilul melodic specific, prin poetica simplă, dar valoroasă, versurile oglindind o înaltă spiritualitate, sentimente profunde și pure. Răsună în horile lor ecourile vântului prin cetina brazilor, susurul apelor de munte, jucăușe și repezi, prospețimea și veselia

florilor udate de rouă, profunzimea munților simțită în adâncimea codrului, stropi din sudoarea muncii câmpului, dar și ai jocului sălbatic, ritualic, străvechi, din zilele de sărbătoare. Provenind dintr-un sat cu o străveche, bogată și valoroasă ladă de zestre, au avut ce arăta lumii. Ei au învățat doina adevărată, tânguită în spațiul sacru al stâniei de către păcurari. Au mai adus cu ei, din lumea satului în care au crescut, graiul neamului lor și portul popular specific de o unică frumusețe.

Cei doi frați și-au format un repertoriu bogat și divers, cuprinzând hori de joc (feciorești, bărbătești, bătrânești), de voie bună (de băut, de strigat), toate aparținând unor anumite momente din obiceiurile străvechi, cântece ce au devenit șlagăre ale locului sau chiar ale țării, dar și doine de o rară frumusețe, ce exprimă sentimente adânci și curate. Au respectat, în interpretarea melodiilor culese, specificul accentelor muzicale proprii fiecărui sat de pe văile Maramureșului. Din repertoriul obiceiurilor, horile de nuntă sunt sugestiv reprezentate prin câteva piese interpretate și înregistrate la Studioul Electrecord: *Doină la cusutul steagului*, *Miresucă cu cunună*, *Cântec de nuntă din Oaş*. Din zona Oaşului, unde Ion Petreuş a și locuit o vreme, la începutul căsniciei lui, alături de familia soției, Maria, a interpretat hori dintre care: *Zâi danțu lui Grigoruș*, *Io-s oșan făcut așe*, *Mărie, oșanca me*, *Ăsta-i danțu Turțului*, *Fost-am asară la fete*. Unele dintre horile Petreuşilor, pe care Ion le-a interpretat cu mult talent, remarcându-se prin vocea lui cu un timbru deosebit, au ajuns adevărate șlagăre, acestea ajungând să fie cântate de către toți românii la petrecerile lor. *Când s-o-mpărțit norocu*, *Măi pretine, eu și tu*, *Ce rău am făcut la lume*, *Așa beu oamenii buni*, *Pântru mândra din Ieud*, *Dusu-m-am la mândra-n șopru*, *Cine scutură roua*, *Cine-o zis dorului dor*, *Uliță, uliță lată* sunt doar câteva dintre acestea. Horile din Maramureș ale Fraților Petreuş au devenit ale întregului neam românesc, putând fi auzite și acum interpretate de foarte mulți soliști renumiți de muzică populară din țară. Cântecul, compus și interpretat în stilul lui unic, inconfundabil, de către Ion Petreuş, *Maramureș, plai cu flori*, a devenit imnul neoficial al maramu-

3 Sabău, Valeriu, *3 minute nepierdute... cu Ion Petreuş*, *Despre manele*, 27 martie 2001, p. 23

4 Mircea Petrehuș, *Cântă Frații Petreuş*, în „Pentru socialism”, 13 decembrie 1979, p. 2.

reșenilor, versurile lui fiind o declarație de dragoste pentru acest spațiu străvechi.

Frații au horit la evenimentele românilor, la nuntă ori la botez, la Vergel, la joc, duminica ori în zi de sărbătoare, la stână, sub poale de codru, la clăci și la petreceri de familie. Oamenii i-au îndrăgit pentru frumusețea și simplitatea lor, dar și pentru harul pus în valoare prin multă trudă, mereu dornici de a fi cei mai buni.

Interpretând piese reprezentative din folclorul muzical tradițional, au impus modelul trioului moroșenesc – ceteră, zongură, dobă. S-a lansat prin ei moda fraților, aceea a cuplului format din frați, în urma lor lăsând un șir de interpreți, frați și soți, care i-au avut mereu model și care i-au imitat, le-au cântat melodiile ajunse celebre ori s-au inspirat din repertoriul lor.

Tot ei i-au ajutat și i-au susținut pe cei care au considerat că posedă un real talent artistic, sprijinindu-i în vederea promovării unui folclor curat, autentic și nealterat: Titiana Mihali, Gheorghe Turda, Ileana Bumbar, Rodica Ivanciuc, Mărioara Mureșan, Mihaela Grec, Voichița Nemeș și mulți alții, realizând înregistrări cu ei.

După aproape cincisprezece ani de carieră, Ion Petreuş anunța, pe scena Casei de Cultură din Cehul Silvaniei, că apariția lor pe scenă marchează spectacolul cu numărul cinci mii. Activitatea artistică, consemnată în notele din numeroasele lor agende, într-un număr impresionant, cuprinde: spectacole pe scene din țară și întreaga lume, recitaluri, festivaluri, filmări, înregistrări, dar și participarea la petreceri ce țin de obiceiurile

tradiționale. Înregistrează la Electrecord numeroase piese care devin șlagăre. Discurile cu Frații Petreuş se vindeau repede. În vremurile de criză, se stătea la cozi uriașe pentru a putea cumpăra o pâine, o sticlă de lapte sau un disc nou apărut cu ei.

Ansamblul Național „Transilvania” din Baia Mare are și acum în repertoriul său piesele muzicale de joc, din Maramureș, culese de la cei doi frați. În primăvara anului 2002, directorul de atunci al acestei instituții, Mircea Pop, afirma într-un interviu: „În aproape cei 40 de ani de activitate, de la Maria Tănase încoace, nu au făcut alți cântăreți cât au făcut Frații Petreuş pentru românii de pretutindeni”.

Ion Petreuş și fratele său, Ștefan, au umblat prin țară, făcând cunoscut românilor folclorul autentic, viu și nealterat de pe văile maramureșene, multe spectacole organizându-se special pentru ei. Românii din toată țara au avut astfel prilej de întâlnire cu atmosfera, viața și trăirile de pe ulițele satului moroșenesc. Au legat prietenii pe viață cu români din interiorul granițelor țării, dar și cu cei din satele românești de dincolo de Tisa, cu românii din Banatul Sârbesc ori cu cei din Chișinău sau alte localități din Moldova de peste Prut, unde au participat la numeroase spectacole și festivaluri. Au colaborat cu Ansamblul „Joc” și cu Filarmonica din Chișinău, au participat la mai multe spectacole organizate cu orchestra „Lăutarii”, condusă de maestrul Nicolae Botgros, fiind bine primiți la instituțiile cu care au colaborat acolo: „Ne-am găsit mulți prieteni, oameni de suflet, care ne-au primit cu multă căldură și dragoste, lideri

Fotografia de pe primul disc și Frații Petreuş împreună cu copiii lor (foto stânga).

din Parlamentul țării, oameni de știință, medici, scriitori, poeți, compozitori, artiști valoroși, dirijori, maeștri coregrafi, foarte mulți...” mărturisește, într-un interviu, Ștefan Petreuş. S-au născut legături de suflet care s-au adâncit prin trăirea în comun a folclorului românesc, indiferent de zona de proveniență.

Au colindat lumea, adunând în minte și-n suflet fel de fel de amintiri din zone mai apropiate sau mai îndepărtate ale globului. În Franța, Italia, Germania, Spania, Olanda, Belgia și alte țări ale Europei au întâlnit numeroși români, au fost momente emoționante și pentru unii și pentru alții, toți reușind să trăiască, acolo, departe de țară, sentimentul sfânt al dragostei de neam și de glia străbună. De fiecare dată au reușit să smulgă aplauzele, înecate în lacrimi, ale românilor ce trăiau departe de țară, emoții, sentimente, trăiri de dor și românism.

Nenumărate au fost ocaziile de întâlnire cu românii din diaspora românească pentru Petreuşii. Au trecut Atlanticul de mai multe ori și au călătorit prin multe state americane și în Canada. Au ajuns acolo și atunci când regimul din țară nu permitea emigrarea în alte țări. Mulți dintre cei plecați duceau dorul de casă, dorul de familie. O

parte dintre ei aveau, din România, discurile și casetele cu ei. Românii din Statele Unite ale Americii și Canada le cunoșteau cântecele. Foarte mulți români s-au putut întâlni cu Frații Petreuş în anul 1987. A fost unul dintre cele mai obositoare turnee străbătând peste 20 de state americane, timp de trei luni. Scopul turneului era de a uni diaspora românească de acolo. Pentru acești oameni, indiferent de locul de naștere din România, horile Petreuşilor au fost un balsam. Este emoționantă mărturisirea unui marinar, român de origine, ajuns cetățean american. Ascultându-i pe frați cântând, le-a mărturisit că muzica lor i-a creat emoții adânci și că, pentru o clipă, s-a revăzut în pridvorul casei unde s-a născut, amintindu-și cum se vedea de-acolo răsăritul soarelui. După spectacol, după cum mărturisea Ștefan Petreuş, într-un interviu televizat realizat la Botiza, i-a rugat: „Fraților, eu sunt prea bătrân să mai ajung vremurile să pot merge acasă, în România. N-am să mai apuc să calc vreodată pragul casei mele. Vă rog, când ajungeți acasă, săruțați pământul țării noastre din partea mea”. Din ambasadori neoficiali ai României pe mapamond au ajuns ambasadori ai sufletelor cu dor.

Pentru talentul lor, pentru calitățile vocale și simplitatea lor firească, oameni din multe țări i-au îndrăgit, unii, mai ales prieteni din Franța, ajungând să vină în Maramureș din ce în ce mai des. Nu puțini au fost cei care au mărturisit că le-ar fi plăcut mult să se nască în Maramureșul Fraților Petreuş. S-au organizat stagii de dansuri,

Alături de prieteni români din S.U.A.

În Franța, țara care i-a chemat și i-a dorit cel mai mult, unde au avut cei mai numeroși prieteni, cele mai multe concerte, colaborări cu instituții de cultură și universități, singurul stat din lume care le-a oferit o importantă distincție ca semn de recunoaștere a valorii lor, prin Ministerul Culturii, la 24 mai 1984, *Cavaleri ai Ordinului Artelor și Literelor.*

străinii învățând dansuri populare din Maramureș pe horile cântate de Petreuși, cum e cazul Ansamblului Studentesc „Căprioara” din Paris.

Ajungând pe mai multe continente, purtând costumele, cetera, vioara și doba, au fost apreciați în diferite emisiuni televizate din lume, mai ales în Europa, dar și în Asia, S.U.A. și Canada, fiind înregistrați pentru numeroase emisiuni radiofonice. Mulți străini s-au arătat curioși și dornici să afle cât mai multe despre România și Maramureș după ce i-au auzit horind.

Reprezentând România cu mult succes la nenumărate festivaluri internaționale de folclor, au obținut importante premii. Au încântat, prin muzica lor, delegații de străini care au vizitat țara și județul: ambasadori, miniștri, președinți de state și au contribuit la ridicarea prestigiului țării prin participarea la târguri de turism în țară și străinătate, la diverse activități culturale internaționale.

Făcând un scurt sumar al activității lor, Ion Petreuş mărturisea într-un interviu: „În Africa am dat concerte în Sudan și Egipt. În S.U.A. am concertat în 20 de state. Am dat spectacole și în fosta U.R.S.S. Cu folclorul, noi, maramureșenii, am cucerit oameni și locuri din întreaga lume. În anii '80, cu ocazia Festivalului de Muzică Tradițională din Franța, am fost invitați pentru înregistrări la Radio France. Acolo am fost audiați de muzicologi, etnologi, instrumentiști din orchestra radio. S-a dat un dîneu în cinstea noastră. Atunci am primit diploma «Cavaleri în Ordinul Artelor și Literelor», înalta distincție a statului francez, care ne-a fost decernată chiar de Jack Lang, ministrul Culturii pe atunci. Când am fost la Târgul Internațional de Turism de la Madrid, prințul Gonzales a trecut pe lângă standul nostru și, după ce ne-a ascultat, ne-a felicitat spunând: «Acești oameni fac cât o orchestră!». Atunci am făcut înregistrări la Radio Latina, Madrid...”⁵.

Într-o perioadă în care și interpreților de muzică populară li se cerea să cânte piese muzicale în care să zugrăvească viața nouă a anilor de „mărețe realizări”, ei au reușit să-și păstreze un repertoriu din care să se reflecte viața maramureșenilor, simplă și firească, ca o formă de luptă, de rezistență, fără compromisuri. Criticați în șe-

dințe, au fost excluși din spectacole și chiar trimiși acasă din turneu pentru că și-au permis să interpreteze, pe scenă, cântece care nu aveau textul avizat de către tovarășii responsabili.

Dumnezeu i-a înzestrat cu talent și multe calități, dar și cu un destin aparte. Au fost iubiți, apreciați, dar și invidiați. Timpul discerne adevăratele valori, meritele reale și autenticele talente. Ceea ce au făcut ei pentru Maramureș, prin muzică, prin zestrea de hori interpretate în stilul lor inconfundabil, îi pot defini pe bună dreptate ca adevărați cavaleri ai artei.

„Nu este cântar în lume să poată măsura cu exactitate ce au făcut Frații Petreuş pentru România. Ion, Ștefan și Ioana au scos la lumină matricea stilistică și identitatea spirituală a Maramureșului. După ei este un epigonism mai mult sau mai puțin reușit. Ei au fost cu adevărat înaintemergători, statui veritabile ale spiritualității maramureșene”⁶.

Primăria Botiza îl numește pe Ion Petreuş *Cetățean de onoare al comunei*, în anul 2000. Distincțiile de *Cetățean de onoare al municipiului Baia Mare* și *Cetățean de onoare al comunei Strâmtura* îi vor fi acordate lui Ion Petreuş post-mortem, în anul 2002. Căminul cultural din Strâmtura și Căminul cultural din Glod poartă numele Fraților Petreuş.

În 28 iunie 2002, Ion Petreuş este înmormântat în cimitirul de pe strada Nucului din Baia Mare, nu departe de locuința sa. A murit la doar 56 de ani. A trăit treisprezece ani fără soția lui, Maria, trecută la cele veșnice pe neașteptate și cu care a avut doi copii: pe Maria, născută în toamna anului 1966 și pe Marinel, venit pe lume în 1968. Când a părăsit lumea aceasta, Ion Petreuş avea deja patru nepoți, era bunic. A lăsat în urma sa multă durere și întristare, pentru că cei care îl prețuiau erau foarte mulți. Oameni de cultură, personalități locale, jurnaliști și prieteni și-au exprimat atunci regretul, presa locală publicând gândurile lor pline de tristețe.

„Ion Petreuş – un talent de excepție – a reușit să realizeze o sinteză unică a spiritului maramureșean. Am crescut în spiritual acestui melos. Ion Petreuş are șansa nemuririi. El este o paradigmă a acestui etnos, lăsându-ne, înainte de

5 Daniela Dunca, *Crăciunul cu Frații Petreuş*, în „Formula AS”, nr. 342-343, 21 dec. 1998-4 ian. 1999, p. 16-17.

6 Gheorghe Mihai Bîrlea, *O nuntă mioritică pe Dealul Florilor*, în „Glasul Maramureșului”, 29 iunie 2002, p. 2.

a pleca, o zestre nemuritoare”⁷, afirma prof. univ. dr. Petru Dunca.

„Frații Petreuş au fost poarta care a deschis Maramureşul către universalitate. Ei s-au confundat cu Maramureşul pe care l-au cinstit cum ar trebui să ne cinstim părinții. De aceea sunt așa de mari. Sunt și vor rămâne inegalabili”⁸.

„Ion, din păcate a trecut la poporul stelar, nefiresc și atât de repede, în adâncimea întunericului. Atunci, în iunie 2002, parcă răsunau fluiere, viori și tilinci triste. Parcă îi auzeam pe cei din Strâmtura, comuna Glodului, doinind trist și amorțit, cu ochii închiși, îndreptați spre cer, spre rugăciune, din falnicele lor trâmbițe. Din acest ancestral și mirific sat, cu flori multe pe câmpii, cu vânturi domoale și adieri de zefir – au pornit în lume FRAȚII PETREUȘ, monștri sacri ai melosului popular maramureșean, intrați de mult în legendă. Ei rămân în continuare ambasadori ai

horilor Maramureşului pe mapamond. Nu se poate desfășura o căsătorie în Maramureş fără ei, nu se poate concepe viața aici pe văile noastre fără cântecul Fraților Petreuş și fără memoria lor”⁹.

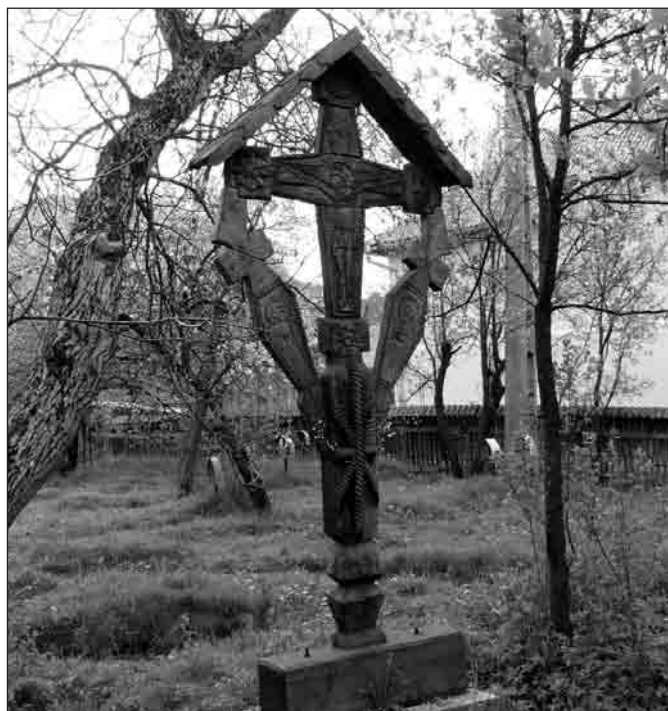
În memoria lui Ion Petreuş se organizează anual, în Baia Mare, festivalul de muzică populară care îi poartă numele.

Ioana Petreuş trece și ea la cele veșnice în data de 5 noiembrie 2013, la vârsta de 60 de ani.

Frații Petreuş au făcut cinste țării și neamului românesc prin ceea ce au realizat, prin munca lor de-o viață, rămânând ei înșiși.

Ion Petreuş este și acum un simbol viu al acestui loc. Acest lucru îl confirmă și zongurașul Bornea, din Glod, care a improvizat în timpul jocului, într-un specific tipar moroșenesc, strigătura:

*Alți ceterași nu or si/ Cum o fost Petreuşii/
Ca Ștefan, cu cetera/ Și ca Ion cu zongura...*

Troia din Glod, ridicată în memoria lui Ion Petreuş de către sculptorul Alexandru Perța-Cuza, cu mesajul: *Ion Petreuş s-a născut cu cântecul în suflet și a trăit prin cântec și pentru cântec. El nu e mort, el trăiește și va trăi veșnic în sufletele care iubesc cântecul popular. A fost și va fi ca o făclie ce luminează și va lumina multe generații.*

7 Petru Dunca, *O nuntă mioritică pe Dealul Florilor*, în „Glasul Maramureşului”, 29 iunie 2002, p. 2.

8 Ion Pop, *O nuntă mioritică pe Dealul Florilor*, în „Glasul Maramureşului”, 29 iunie 2002, p. 2.

9 Anton Petruș, *Frații Petreuş la debut*, în „Graiul Maramureşului”, 3 martie 2003, p. 6.

Myhailo Nebeleac

1949- 2003

Ion PETROVAI

Scriitorul Myhailo Nebeleac s-a născut în frumoasa localitate maramureșeană Rona de Sus, comună cu populație majoritar ucraineană, la 17 ianuarie 1949¹, fiind al doilea copil al familiei Mariei și Mihai Nebeleac, țărani gospodari mijlocași, în casa cărora au mai văzut lumina zilei trei frați ai celui mai luminat bărbat din neamul său, pe numele lor Ana, Gheorghe și Ioan, oameni rămași doar cu școala făcută în comuna natală și trăitori din rodul efortului făcut cu brațele.

Școala primară o face în localitatea de baștină, numărându-se printre absolvenții ultimei promoții cu șapte clase primare, iar în această perioadă este marcat de întâlnirea cu Ivan Fedco, prozatorul care, ca dascăl, a cultivat interesul pentru lectură al micuțului Mișa, pe care-l avea elev la orele de limbă și literatură ucraineană, fără a bănuși, cu siguranță, că vor fi colegi de condei în literatura de expresie ucraineană din România.

După cele șapte clase de la Școala Generală din Rona de Sus, a urmat cursurile secției ucrainene de la Liceul „Dragoș-Vodă” Sighetul Marmației, unde leagă trainice prietenii, verificate de-a lungul anilor, care au fost vii până în ziua de 20 februarie 2003 când Myhailo Nebeleac, pe neașteptate, a plecat spre a se odihni în pământul plaiului care l-a zămislit. La plecarea pe ultimul drum dincolo de Styx, alături de consătenii veniți în frunte cu primarul satului, de dascălii și elevii școlii prezenți în frunte cu directorul instituției, familiei lui Mișa i s-au alăturat prietenii de suflet și condei, poeții Pavlo Romaniuc, Gheorghe Mihai Bârlea, Ion Petrovai, gazetarii Dragomir Ignat și Florentin Năsui, etnologul Mihai Dăncuș, pictorii Aurel Dan și Vasile Bârlea, iar cu mintea și sufletul lor au fost de față mulți alți prieteni întru frumos ai creatorului.

După anii de școală, făcuți împreună cu unii

dintre cei menționați, luându-și bacalaureatul în 1967, Myhailo Nebeleac devine student al Facultății de Limbi Slave din cadrul Universității din București, secția ucraineană. Din acei ani efervescenti fostul student își amintea de mulți colegi dragi, ca Ivan Covaci și Mykola Corsiuc și vorbea cu emoție despre iluștrii săi profesori, precum Matei Călinescu, Sorin Alexandrescu, Vera Călin, Gheorghe Mihăilă, I. C. Chițimia, Nicolae Pavliuc, care făceau cinste școlii superioare din Cetatea lui Bucur.

Debutul literar al lui Myhailo Nebeleac datează din anii studenției și s-a petrecut la 16 martie 1968 în paginile ziarului de limbă ucraineană „Novyi vik” din București, cu „poezii originale”, cum ne-a precizat autorul în chestionarul ce ni l-a completat în timpul documentării, în urmă cu mai mulți ani.

După absolvirea facultății, până în anul 1974, poetul a lucrat în cadrul Institutului de

¹ Laura Temian, Otilia Marinescu, Ana-Maria Brezovszki, *Autori maramureșeni*, Editura Umbria, Baia Mare, 2000, p. 385.

Lingvistică al Academiei Române din capitala României. Fire puternic interiorizată, acest ilustru fiu al Ronei de Sus a revenit acasă ca profesor de limbă și literatură ucraineană, părăsind Bucureștiul, dar rămânând profund recunoscător facultății pe băncile căreia s-a format ca om și scriitor. O vreme poetul a locuit în Sighetul Marmației, iar după căsătorie se stabilește definitiv în comuna natală, împreună cu Doina-Rodica, doamna sa, care i-a dăruit trei urmași, Andrei, Mara-Maria, Lorana-Otilia. Primii sunt absolvenți ai Colegiului Universitar „Babeș-Bolyai” Sighetul Marmației, iar mezina este absolventa unui liceu sighetean. Andrei își urmează tatăl în ale scrisului publicând versuri în presa maramureșeană.

Prietenia de decenii, începută în cenaclurile din „capitala” Țării Maramureșului, cu care ne-a onorat Myhailo Nebeleac, ne-a oferit posibilitatea să cunoaștem păsurile unui creator maramureșean, membru al Uniunii Scriitorilor din România, singura organizație din țară în care a acceptat să fie membru după debutul editorial din anul 1972, perioadă de dezgheț spiritual după a doua conflagrație mondială, cu placheta de versuri apărută la Editura Kriterion din București sugestiv și poetic intitulată *Krynyți moih ocei* (*Fântânile ochilor mei*).

În anul 1974, Myhailo Nebeleac debutează ca prozator cu romanul „Lorana”, prima lucrare de acest gen din literatura de expresie ucraineană din România, apărută la aceeași tânără și harnică editură bucureșteană la care a debutat editorial, pentru care obține în 1975 premiul Uniunii Scriitorilor din România. Tot la Editura Kriterion din București lui Myhailo Nebeleac îi apare în 1978 al doilea roman *Liubov do blyjniho* (*Aproapelui dragoste*), care în 1987 cunoaște și o versiune în limba română datorată Lianeii Ivan-Ghilia, prefațată de Stelian Gruia, traducătorul versurilor antologate, în anul 1975, în culegerea *Balada locului*, apărută tot la activa editură bucureșteană Kriterion la care a apărut și traducerea în limba română a romanului *Aproapelui dragoste*.

Faptul că scriitorul din Rona de Sus n-a mai publicat versuri decât sporadic, îl face pe criticul Myhailo Mihailiuc² să afirme în 1983 că literatura

ucraineană din România a câștigat în Myhailo Nebeleac un prozator și a pierdut un poet și încă unul apărut într-o perioadă de mare criză de talente în lirica de expresie ucraineană din România.

După 1989, scriitorul publică doar o singură carte, placheta de versuri *Nespokii vesny* (*Neliniștea primăverii*), apărută în 1990 la Kriterion. Scăpat din chingile cenzurii, poetul reveștește, parcă, neliniștea lumii noastre intrate într-o primăvară istorică sau de tranziție din care se iese greu, după cum constatăm cu toții, după aproape trei decenii.

Având proiecte³ frumoase și manuscrise pregătite pentru tipar, fiindcă „timpul n-a mai avut răbdare”, Myhailo Nebeleac s-a stins la exact o lună după ce și-a sărbătorit împlinirea vârstei de 54 de ani, în noaptea dintre 17 și 18 februarie 2003.

Mișa era născut pentru o altă lume, nu pentru cea a „capitalismului sălbatic”, devenit „de cumetrie”, după decenii de la acel Decembrie 1989, care ascunde încă multe enigme oamenilor de rând. Pentru a se simți în largul său, într-o normalitate de creator, acestui autentic și valoros scriitor îi trebuia foarte puțin, dar exact ceea ce avea el nevoie, nu ce îi aruncau, de multe ori, în scârbă, semenii ce nu-l meritau, fiindcă nu erau și nu vor fi multă vreme în stare să-l înțeleagă pe creatorul de valori spirituale. Lipsurile materiale l-au făcut să îndure multe și din partea cui nu se cădea să-i dea lecții profesorului, iar ca să scape, pentru moment de povara existenței își potolea amarul în câte un pahar de „poșircă”, cum zicea cu amărăciune, monologând, ca orice conștiință ce se respectă cu adevărat, atunci când nu avea cu cine dialoga, știindu-și cu precizie locul și, mai ales, rostul în lume. Iată confesiunea lui Myhailo Nebeleac într-o astfel de ingrată ipostază:

*De ce suntem nenorociți acum,
De ce ne bem poșirca din uiagă
Când noi avem atâtea prune-n sat
Și-avem atâta brânză în desagă.*

(Monolog)

Versurile de mai sus, purtând un mesaj parcă asemănător cu cel al lui Octavian Goga, fac

2 Cf. Myhailo Mihailiuc, *Cuvânt despre cuvânt*, Editura Kriterion, 1983.

3 Augustin Cozmuța, *Profil liric Mihai Nebeleac*, în „Graiul Maramureșului”, vineri 26 ianuarie 1996, „în pregătire romanul *Tristețea marilor zăpezi* și volumul de poeme *Nepermisele iubiri*”.

parte din grupajul de poezii scrise de Myhailo Nebeleac în limba română și publicate în presa maramureșeană („Graiul Maramureșului”, „Clipa”, „Jurnalul de Sighet”) și alte publicații precum „Tribuna”, „Orizont”, „Curierul ucrainean”.

Între primii care și-au exprimat părerea despre creația acestui valoros scriitor este criticul și istoricul literar Marian Popa⁴, care, analizând traducerile lui Stelian Gruia⁵ din volumul de debut *Fântânile ochilor mei*, vede în creația scriitorului de naționalitate ucraineană toate inundate de „poezia unei febre existențiale prin aglomerări nereticente de imagini naturiste și erotice, obsesia împlinirii destinului personal și colectiv prin mișcarea exterioară violentă și ardere interioară”.

Stelian Gruia vede în tânărul debutant un „mesager al locurilor natale cu bogate tradiții folclorice, cu oameni puternici și înzestrați cu cele mai nobile trăsături spirituale (...). Ciclurile de poezie erotică ale lui M. Nebeleac se caracterizează printr-o înlănțuire a existenței omenești cu aceea a regnului vegetal, ale căror destine se contopesc sub greutatea obsesiei timpului și spațiului”⁶.

După un deceniu de la apariție, analizând același volum de debut al lui Myhailo Nebeleac, dar influențat de cele două romane ale scriitorului, *Lorana* și *Aproapelui dragoste* criticul literar Myhailo Mihailiuc⁷ este de părere că „câștigându-se în persoana lui Myhailo Nebeleac unul dintre cei mai mari prozatori din literatura ucraineană din România s-a pierdut un poet talentat”, dar recunoaște că placheta *Fântânile ochilor mei*, „și-a făcut apariția într-un moment de criză pentru literatura ucraineană din România ocupând un loc important în tânăra poezie”⁸.

Timp de peste un deceniu se lasă tăcerea asupra omului Myhailo Nebeleac, dar scriitorul își urmează traiectul obișnuit scriind în continuare, astfel că în 1990 publică un volum având un titlu tot atât de metaforic și frumos ca și volumul de debut *Neliniștea primăverii*, dar purtând evidentele semne ale maturității autorului deja

experimentat în arta cuvântului după trei cărți publicate.

În 1993 criticul maramureșean Augustin Cozmuța, scriind într-un moment aniversar din viața lui Myhailo Nebeleac, vede în persoana acestuia pe unul dintre „cei mai harnici și apreciați scriitori de limbă ucraineană din România”⁹.

Având în vedere valoarea creației poetului maramureșean de expresie ucraineană „... câteva dintre poeziile lui au fost incluse în antologia de poezie modernă din diaspora ucraineană *Dincolo de tradiții*, apărută la Toronto, Alberta”¹⁰. Până să ajungă în Canada, versurile lui Myhailo Nebeleac au cunoscut și versiuni în limbile maghiară, germană și sârbă – semn că poetul este unul dintre cei de excepție din genul său de creatori, mai ales dacă avem în vedere „baladele” scrise, atât în ucraineană, cât și în română, fapt care ne obligă să vorbim despre el ca despre un scriitor român de naționalitate și expresie ucraineană de o deosebită valoare.

Creațiile lui Myhailo Nebeleac în limba română aparțin genului liric, fiindcă sunt de un deosebit rafinament artistic și de o mare diversitate tematică, dar au ca element comun ceva special – nevoia poetului de a se confesa strigându-și păsurile vizând conștiința din vremea în care i-a fost dat să le trăiască și durerile trupului efemer care, în cele din urmă, se va contopi cu natura atât de dragă poetului, precum ciobanului din *Miorița*. Asemeni creatorului anonim, topindu-și cu măiestrie trăirile în cuvinte, Myhailo Nebeleac a scris frumoase balade, cu titluri mult prea explicite, ca și în lirica populară, dar foarte diverse ca problematică existențială: „Baladă pe un semn de carte”, „Baladă de ziua ta”, „Balada jerbei către zei”, „Balada timpului de toamnă”, „Balada ocrotirii” și altele. Pe cât de banale și simple ni se par titlurile acestor creații lirice, ele nerespectând caracteristicile speciei literare din care se poate crede că fac parte, pe atât de profunde și miezoase sunt versurile lor.

4 Marian Popa, *Dicționar de literatură română contemporană*, Editura Albatros, București, 1977, p. 379.

5 *** *Balada locului. Poezie ucraineană din România*, selecție și traduceri de Stelian Gruia, Editura Kriterion, 1975, p. 117-145.

6 Stelian Gruia, *op. cit.*, p.117.

7 Myhailo Mihailiuc, *op. cit.*, p. 43.

8 *Ibidem*, p. 64.

9 Augustin Cozmuța, *op. cit.*

10 Laura Temian, Otilia Marinescu, Ana-Maria Bezovszki, *op. cit.*, p. 324.

Analizând aceste texte, intitulate de autor „balade”, ne-am întrebat și noi, asemeni criticului literar Myhailo Mihailiuc în urmă cu decenii, ce fibră are în el scriitorul Myhailo Nebeleac, epică sau lirică. Privindu-i statistic opera deja încheiată, trebuie să recunoaștem că acest creator este în egală măsură poet și prozator, de vreme ce are două volume de versuri și două romane, care au primit botezul tiparului, iar, după cum mărturisea în 1996, pregătea un roman și o carte de versuri. Traducerii în limba română a romanului *Aproapele dragoste* în 1987 de Liana Ivan-Ghilia, ca într-o opțiune pentru echilibru perfect, poetul îi alătură poemele sale în limba română, dorind, poate, și în plan artistic, o egalitate. Rămâne în sarcina cercetătorilor să stabilească ce este în esență scriitorul Myhailo Nebeleac, poet sau prozator.

În ceea ce ne privește, cercetându-i creația realizată pe parcursul a trei decenii, perioadă în care autorul a plecat de la poezie spre proză și s-a întors ardent la poezie, noi îl găsim mai „acasă” pe creator în spațiul liric decât în cel epic.

Criticul literar Myhailo Mihailiuc a văzut în Myhailo Nebeleac un mai mare prozator decât poet, fiindcă a avut în vedere doar volumul de poezie și cele două romane, iar cartea de versuri, ca orice plachetă de debut, are lipsurile ei pe care poetul Myhailo Mihailiuc le privește cu exagerată malițiozitate care, pusă pe seama criticului literar, una și aceeași persoană cu poetul, ar putea fi spirit critic exigent și dreaptă judecată de valoare, dar nu-s decât invidii omenеști.

În *Fântânile ochilor mei*, tânărul poet nu își ordonează creațiile pe cicluri tematice, cum ar fi fost indicat, alcătuiind grupaje de lirică patriotică, poezii de natură filosofică, lirică intimă sau de creații oglindind peisajul plaiurilor natale. Asemeni tuturor poeților din generația '70, din care face parte, Myhailo Nebeleac prezintă în cartea de debut viața ușor idilică, fiind cuprins de stări ardente și frământări de factură blagiană, ceea ce dovedește clar netopirea și neasimilarea marilor lecturi, dar, mai ales, nelimpzirea eului liric al poetului din Țara Maramureșului.

Pozitiv ni se pare faptul că autorul pune și își pune mari și uneori chiar dureroase întrebări, încercând să pătrundă în adâncul existenței, al fenomenelor și lucrurilor, dorind să cunoască pe cei din jur și chiar să se autocunoască.

Originalitatea poeziei lui Myhailo Nebe-

leac vine din ineditul simbolurilor alese, cum ar fi „fântâna” și „drumul”, cărora poetul le dă semnificații noi, făurindu-și, în același timp, un autoportret. Ochii săi, ai poetului, sunt precum adâncile fântâni care reflectă cerul și-n a căror apă se aprind stelele, care simbolizează tainele și miracolele vieții pe care omul este dator să le dezlege, dacă dorește să fie fericit și împlinit. Iată o dovadă în acest sens:

*Curg râuri de ochi prin trupurile noastre,
scăldate iar în flăcările albe
și trec mai departe către neștiut,
tot prefăcându-se-n fântâni,
fântână de ochi de toate culorile ...
iar dorurile noastre când săpăm fântâni
iar glasuri se prefac, în mii de glasuri...*

(*Taine*)

„Ochii” ca simbol, reprezintă cunoașterea și autocunoașterea ce i se recomandă omului, în general, și creatorului, în special. Celui din urmă nu-i este îngăduit să rătăcească inconștient și nici să-și pună măștile meschine ale oamenilor de rând, indiferenți, egoiști, fățarnici sau cu multe alte vicii, unele de tip nou, pe care-i permis să le practice doar muritorii. Creatorul, aparținând oricărei arte, din cele șapte, trebuie să fie curat în tot și în toate câte i se cer ca om și capabil de supremul sacrificiu, precum Manole.

*Voi semăna trupul meu
în țărâna nearată
voi da rod fiecărei mlădițe
și fiecărei frunzulițe.
Voi cânta la fluier și tulnic
la nunta fiecărui cioban...*
.....
Voi răsădi râuri în sufletul meu...
.....

Voi desena curcubeu cu trupul meu

(*Chemare la zbor*)

Tânărul poet crede în necesitatea avânturilor, atunci când simte blazarea și mărturisește că în oasele sale „... este prea multă liniște...”, iar neliniștea sa de creator crește, în tot ceea ce întreprinde, după cum el însuși comunică cititorilor săi.

*Aproape întotdeauna mă tem
Că voi pierde o mână,
.....*

*Aproape întotdeauna mă tem
Că voi pierde un ochi,*

.....

*Aproape întotdeauna mă tem
Că voi pierde un pas.*

(Aproape întotdeauna...)

Purtătorul înaltei conștiințe, creatorul, se teme că-și va pierde din capacitățile sale și nu va fi în stare de a-și ajuta semenii, făurind ceva spre binele lor, sau nu va avea puterea de a vedea dincolo de aparențe, de a merge pe drumuri neumblate sau de a fi unic și inedit în felul său.

Originalitatea liricii lui Myhailo Nebeleac stă în puterea poetului de a abstractiza stări de viață și de a le metamorfoza în simboluri, cum ar fi cel al „drumețului”, care pare a fi un „alter ego” sau o dublură a poetului în diferite ipostaze cu iz romantic, ca în poemul fără de titlu din care cităm:

*Drumețule mut,
Drumețule surd,
Drumețule orb,
Spune-mi povestea
Cu caii înaripați și zâne.*

.....

*Și pentru că
Nu te pot opri locului,
mergi mai departe,*

*Drumețule orb,
Drumețule surd,
Drumețule mut.*

Orb fiind, creatorul trebuie să vadă, neauzind, el trebuie să știe sunete, neputând glăsuși obișnuit, eul trebuie să găsească soluții pentru a transmite mesaje „... cu cai înaripați și zâne”, fără a pune piedici în calea aspirațiilor, a viselor și marilor idealuri pe care omul le poate avea și ca o dublură a dorului de ființa dragă inimii care îi provoacă suferință și nu dă semne de milă.

*Tu dormi când dimineața sună-n bucium
Cântându-și simfoniile de iarbă,
Iar eu lăcașuri sunt de zbucium
Și dorul tău nu vrea să mă absoarbă.*

.....

*Tristețea ta nu-i plânsul Cleopatrei,
Durerea mea nu-i încă drum deschis
Pierdut-am stelele la joc de carte
Și buzele-mi șoptesc același vis.*

(Tristețe pentru somnul tău)

Comunicarea desăvârșită a poetului este cea cu natura. În postura sa de drumeț care trece râurile pentru a putea curge asemeni viselor, parcurge căi neumblate care trec pe unde nu te aștepți, pentru a-și scâlda ochii în nisipuri grele de taine, autorul, capabil de actul mării creații, se contopește cu natura în modul cel mai firesc cu putință, fiindcă și lui „... îi cresc din ochi cărări de iarbă”, iar în acest spațiu mirific el este dispus să se despartă și de iubită. Din versurile care urmează dintr-un alt reușit poem, care nu poartă titlu, pentru a lăsa în voie imaginația celui care îl citește, ne putem convinge ca Myhailo Nebeleac este fascinat de plaiurile natale.

*Iubito, eu rămâne-voi aici,
Între acești munți,
Care găzduiesc veacurile în granitul lor,
În aceste văi,
Care se bucură când le vizitează primăvara,
În desișul acestor păduri
Care, resemnat, ne reșoptesc
Pe fiecare dintre noi.*

*Iubito, eu rămâne-voi aici,
Unde sălciile se îndrăgostesc
de oglinzile lacurilor,
Unde fetele își împletesc primăvara în cosițe,
Aici, unde deasupra leagănului,
Mama fredonează cântecul de leagăn,
Aici, unde am găsit îngropat în pământ
Pragul părintesc.*

În sânul fermecătoarei naturi, poetul nu uită de tot și de toate, chiar dacă este tentat a se contopi până la irosire, ci își amintește de mama ce-i cânta în chip unic deasupra leagănului făcut din lemn ca și pragul părintesc. Prin aceste elemente simbolice, autorul creionează foarte discret spațiul natal.

Matur și stăpân pe uneltele sale în a doua sa carte de versuri, Myhailo Nebeleac și-a schimbat scriitura. Poetul nu și-a ordonat creațiile sistematic, însă în *Neliniștea primăverii* nu se întâlnesc încercări sau piese întregi realizate după modelele valoroase din toate spațiile lirice pe care le poate frecventa ca simplu cititor sau de care poate fi ispitit din diverse cauze. Poetul nu mai scrie având ca model texte „la modă” ca în anii debutului, când tânărul absolvent de filologie, ca și întreaga sa generație lirică '70, era cucerit de

modelul Blaga. Dacă în *Fântânile ochilor mei*, autorul consideră important actul de creație în sine și nu forma sau estetica creațiilor sale, în *Neliniștea primăverii* și în mod special în poeziile scrise în plină libertate, cele scrise după 1990, poetul se folosește de toată știința lui de a scrie și, în special, de bogăția poeticii clasice.

Creatorul nu își face un program estetic scrie în continuare tot ascultând glasul inimii, dar într-un stil, ce putem afirma că îl definește, cu grijă față de rime, ritmuri, tonalitate, iar mesajul este perceptibil direct, fără niciun intermediar. Metodele de lucru, destul de greu de definit, ridică poezia lui Myhailo Nebeleac la înălțimea măiestriei prin care în arta cuvântului se depășește prozodia tradițională fixă.

Iubita destul de platonice din cartea de debut, rod al anilor de tinerețe, portretizată într-o viziune idilică în stil declarativ, dar nu ieftin, fiindcă creatorul este talentat, fiind rezultatul frământărilor ce au ca deziderat cunoașterea lumii înconjurătoare și autocunoașterea, neocolindu-se nici întrebările spinoase sau dureroase, devine în creațiile de maturitate ființă palpabilă, trup din carne și oase cu chip ispititor, așa cum trebuie să fie orice femeie adevărată pentru un bărbat veritabil:

*Frumoasa mea, vreau mâna ta să-mi dai,
Întinde-o-ncet, cu grijă către mine,
Vreau pulsul tău să ți-l reglez cu-al meu,
Întinde-o, hai, să nu-ți fie rușine.*

.....
*Frumoasa mea, vreau mâna ta să-mi dai.
Cu gând înalt de grâu și de secară,
Cu prunci voinici de Anul Nou născuți
În vis frumos de mamă și de țară.*

Maturitatea poetului este evidentă, dar, ca și în tinerețe și ca mereu, atunci când iubirea nu este împărtășită, lumea nu îl înțelege pe poet și, temându-se, parcă, de sentimentele ei strâmbe, bazate pe aparențe care înșală, omul care iubește și scrie, se resemnează și în același poem, în final se adresează astfel femeii iubite:

*Frumoasa mea, tu iartă-mă acum,
E timpul mâna să ți-o iei din mână
Prevăd zăpezi umbrite de mult fum,
Nemernicele vremuri ne amână...*

Peste acest nivel liric și estetic nu s-a scris poezie de dragoste în literatura de expresie ucraineană din România și puțini sunt și poeții din

lirica românească care să fi scris atât de frumos de simplu și curat despre iubirea pe care o trăiesc plenar, fie și doar în imaginație, doar marii creatori, din orice spațiu al artei ar veni ei.

Fântâna, ca simbol, revine în poezia lui Myhailo Nebeleac și după a doua carte de versuri, dar acesta este tratat ca de un maestru, nu ca de un ucenic în ale scrisului.

*Mi-e atâta sete, doamnă, că te vreau
Fântână-mprejmuită cu nuiiele
În unduirea lacrimii să beau
Culori adânci din pulberi de lalele.*

(*Țipăt de teamă*)

Dacă în poemul „Monolog”, vorbind cu iubita, poetul găsește loc potrivit cuvintelor sfinte „mamă” și „țară”, fără a le diminua sau supraevalua încărcătura semantică, ceea ce dovedește măiestria celui care scrie în poemul „Țipăt de teamă”, din care am citat mai sus, cu aceeași pricepere și atitudine responsabilă este folosit cuvântul „poet”. Precum eroul lui Eminescu din „Luceafărul”, poetul împovărat de iubire pendulează între teluric și astral, calitatea sa de poet fiind o taină cunoscută doar de el și iubita sa.

*Izvoare-ntregi am să adun în jur
Cu ciripit de păsări laolaltă,
Nepribegind fragilul tău contur
În zborul meu spre steaua ta înaltă.*

*Numai adu-mi zâmbetu-napoi
Și ocrotește-mi florile-n grădină
Că sunt poet, știm asta numai noi,
În firavul descântec de lumină.*

(*Țipăt de teamă*)

Șirul exemplelor de poezie valoroasă din creația lui Myhailo Nebeleac ar putea continua, dar ne oprim aici considerându-le edificatoare pe cele prezentate. Lecturându-se și supunându-se analizei ultimele creații publicate de autor în tipărituri din județul Maramureș și din România, se va putea constata că avem în față opera unui maestru al cuvântului, atât în limba maternă, cât și în graiul românesc în care s-a împlinit cărturărește. Pentru a limpezi lucrurile de care alții se îndoiau, cu ferma convingere că nu ne înșelăm, ne vom încumeta în a afirma că scriitorul Myhailo Nebeleac este un poet de excepție, care a scris și proză de bună calitate, în stil modern, abordând

problemele dureroase ale omenirii, cum este cea a războiului, dar plăcerea de a filosofa și tonalitățile elegiace ale trăirilor din romanele sale ne conving că autorul este, în esență, un poet care stăpânește bine arta cuvântului atunci când dorește să comunice un mesaj.

Romanul *Lorana* (1974), al cărui statut de pionierat în literatura ucraineană din România este cunoscut, reprezintă povestea unui tânăr trăind o triplă dramă: a tatălui care a cunoscut ororile războiului, a iubirii, în toată complexitatea ei, și a unei boli incurabile, leucemia, care îl va duce către moarte. Povestea este complicată de romancier prin mai multe aspecte de viață, dar, mai ales, prin privirea faptelor petrecute din perspectiva unei fete, a eroinei acestei proze de respirație lirică largă, căreia criticul literar Marian Popa îi reproșează că „... unele pasaje cu filozofări general-umane constituie lungimi nefuncționale”¹¹.

Tema războiului revine și în a doua carte de proză a lui Myhailo Nebeleac, romanul *Aproapelui dragoste* (1978). Spațiul în care se desfășoară acțiunea cărții este același în care autorul a văzut lumina zilei, a trăit și a apus înainte de vreme. Satul din narațiune este așezat între dealuri acoperite cu păduri, cu oameni aspriți de viața grea pe care o duc, ce își câștigă pâinea cea de toate zilele muncind din greu, dar efortul nu i-a mutilat moral și spiritual, rămânând iubitori de dreptate, care resping tot ce duce la nedreptate socială și vrajbă.

În lumea eroilor acestei opere epice dăinuie umbra unor eroi legendari în spațiul maramureșean, care mustește de balade, legende și povești legate de oamenii ținutului. Eroii lui Myhailo Nebeleac sunt de profesii specifice spațiului natal – lucrători la pădure și agricultori, însuflători ai unor datini și obiceiuri ce diferă foarte puțin de la o așezare la alta, chiar dacă satele Țării Maramureșului sunt locuite de etnii diferite.

Prefațatorul cărții, Stelian Gruia, prezentând varianta în limba română a romanului, este de părere că „prin densitatea epică și ineditul situațiilor dramatice, romanul lui Myhailo Nebeleac se impune în scrisul ucrainean din țara noastră ca

o realizare de autentică valoare. Merită, de asemenea, cuvinte de laudă și traducătoarea volumului, Liana Ivan-Ghilia, care reușește să realizeze în românește un text pe măsura originalului”¹².

Nu știm cât de bine erau scrise romanul *Tristețea marilor zăpezi*, anunțat de autor în 1996 și volumul de poeme *Nepermisele iubiri*, în același an, dar cum am mai arătat, scriitorul a publicat mai multe texte dintre care, cel intitulat „Dor” pare a fi scris privind moartea cum s-ar privi pe sine într-o oglindă. Iată textul care nu poate fi scris decât de un autor autentic și pe care, citindu-l, orice lector cade pe gânduri:

*Ne legănăm în dor de ducă
pe prispa visului de ieri,
privind uimiți spre sticla rece
cum ning petalele de meri.
Și ne-ntâlnim cu zei de iarbă
lângă clopotnița din sat
când ne simțim sub tălpi țărâna
din cei pe care i-am uitat.
Ne legănăm în dor de ducă
pe prispa visului hoinar
apoi plecăm spre nu știu unde
privind spre lună tot mai rar.
Ne legănăm în sinea noastră
Curmând tăcerea unui joc
și ne-ntristăm iubind stejarii
în care crucile se coc.*

(Dor)

Pornind în poezia și scrisul său de la cunoașterea lumii spre autocunoașterea sa, Myhailo Nebeleac scrie punând întrebări tot mai dure-roase, direct proporționale, ca grad de dificultate, cu experiența de viață dobândită de scriitor, iar întrebările au menirea de a-l pune pe cititor în dileme și de a-l face să înțeleagă că frumosul, în oricare ipostază îl întâlnim, este ceva prețios și folositor.

Textele mustind de mesaje ale lui Myhailo Nebeleac se impun a fi reeditate și difuzate pentru ca apoi cercetătorii să le facă cuvenita evaluare și necesara decodare. Să sperăm că demersul nostru de față este un început.

11 Marian Popa, *op. cit.*, p. 379.

12 Stelian Gruia, *Prefață la Aproapelui dragoste*, roman de Myhailo Nebeleac, Editura Kriterion, București, 1987, p. 7.

Ion Bălin

1947-2006

Nicolae IUGA

Filosoful Ion Bălin, Jean pentru prieteni, s-a născut la 1 ianuarie 1947 în Călinești (Maramureș). Urmează Școala Generală în satul natal, apoi Liceul Pedagogic din Sighetul Marmației, pe care îl absolvă în 1966. Între 1966-1971 este student la Facultatea de Filosofie a Universității din București, remarcat ca un vârf al generației sale. La absolvirea facultății lucrează, pentru scurtă vreme (în 1971-1972), la un ziar în București, după care va fi profesor de filosofie la Liceul „Dragoș-Vodă” din Sighet, între 1972-1978. În anul 1978 pleacă, prin concurs, asistent universitar la Catedra de logică a Institutului Politehnic din București, unde va rămâne titular până în anul 2001, când pleacă la Universitatea „Titu Maiorescu” și funcționează aici ca profesor universitar până la sfârșitul prematur al vieții sale¹. Doctoratul în filosofie îl susține la Universitatea din București, în 1984, cu o teză referitoare la semiotica discursului artistic. După 1990, este fondatorul și mentorul celebrului săptămânal de satiră politică, „Academia Cațavencu”, majoritatea redactorilor de aici fiind foști studenți ai profesorului Bălin. Între anii 1997-2001 a fost ambasador al României în Regatul Marocului, unde a avut o prestație diplomatică excepțională, fiind decorat de către Regele Marocului cu Ordinul de Mare Comandor al Casei Regale. A fost îndrumător de doctorat în filosofie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, fiind adus aici de către congenerul său Andrei Marga, de care l-a legat o strânsă și îndelungată prietenie.

Filosoful Ion Bălin avea o inteligență strălucită și o erudiție vie, inegalabilă. Ironia sa era caustică, în maniera lui Voltaire. Când contrazicea pe cineva, prelua afirmațiile preopinentului și le dezvolta, cu voluptate și persuasiune irezistibilă, până la cel mai desăvârșit absurd. Când se deda la astfel de exerciții, ludice în fond,

în jurul lui se crea o atmosferă de balamuc. Era ca un spectacol al puterii spiritului asupra lumii obiectuale, al spiritului care este capabil să dizolve totul. Cunoștea miraculos limba română, de la profunzimea ei arhaice, până la performarea ei savantă și neologică la extrem. Felul său de a vorbi avea câte ceva din profunzimea lui Noica, din măreția lui Țuțea și din versatilitatea lui Călinescu.

Aspectul exterior

Cine îl vedea pe stradă, nu putea să nu îl remarce în primul rând după ținuta exterioară. La fel ca mulți oameni mari, artiști plastici mai cu seamă, și Jean Bălin obișnuia să se îmbrace într-un fel în afara normelor comune, individualizat până la excentric. Despre Mihai Olos, de exemplu, se știa că își croia el însuși cămășile pe care le purta, după propria sa fantezie, și că nici una dintre cămășile sale nu semăna cu alta. La fel și Jean era îmbrăcat la fel de original, numai că hainele lui nu proveneau de la Fondul Plastic sau din magazinele de artizanat, ci erau făcute anume, în satul său natal, într-o variantă a portului popular.

1 Nicolae Iuga (coordonator), *Omagiu Ambasadorului prof. dr. Ion Bălin*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2013, p. 7-8.

Prin iarna anului 1981-82, un avocat celebru din București urma să se întâlnească pentru prima dată cu Jean, în problema reprezentării într-un proces. Omul știa că este vorba de un lector universitar de la Catedra de științe sociale a Politehnicii și se aștepta să vadă un tip tuns scurt, cam așa cum se tundeau pe atunci activiștii de partid, îmbrăcat cu o cravată fără gust pusă la o cămașă ponosită, cu un costum vechi în culori șterse și având pe deasupra un pardesiu banal. Dar când profesorul i-a fost prezentat într-un restaurant select din București, maestrul avocat Oliviu Tocaciu, traducător de limbă germană, a rămas cu respirația tăiată. Iată cum îl descrie el însuși pe filosoful nostru: „Era înțolit cu un fel de nădragi-cioareci, confecționați din dimie albă de lână groasă țesută la războiul de țesut din casă, iar de la gât și până mai sus de genunchi purta un cămășoi lung făcut dintr-o pânză aspră și albă ca laptele, fără guler, fără nasturi și cu mâneci largi, cămășoi despicat doar în partea de sus a pieptului și mai mult deschis decât încheiat la gât cu niște șireturi împletite. Pe umeri purta o gubă sură din lână mițoasă, un fel de pelerină făcută din ceva ce aducea a cergă. În picioare, purta niște bocâncioi zdraveni maronii, cred că din piele de bou, cu carâmbi înalți până la pulpe și legați cu nojițe de piele, care erau încălțați peste niște șosete roș-negre, croșetate din lână toarsă groasă și care îi ajungeau până sub genunchi”². Pe vreme de vară, Jean umbla cu picioarele goale într-un fel de sabotți, purta blugi și plete, adică tot ceva ce era aspru criticat de către exponenții moralei comuniste.

Felul în care se îmbrăca are, desigur, o anumită relevanță. După cum se știe, stilul este omul, iar stilul lui trăda nevoia de ieșire din anonimatul cotidian a omului genial, fapt care se corela perfect cu eminența minții sale.

Felul în care era perceput de către alții

Oamenii mari au orgolii pe măsură și sunt puține cazurile în care aceștia au aprecieri exclusiv pozitive unii despre alții. Jean Bălin constituia o excepție, în sensul că era privit cu o anumită simpatie și admirație de către marile personalități culturale și filosofice cu care era din aceeași generație, ba chiar și de către ofițerii de Securitate, care se aflau în permanență, cu schimbul, în antu-

rajul său de la una și aceeași cărciumă din zona Pieței Romane.

Iată cum și-l amintește acad. Alexandru Surdu, fost vicepreședinte al Academiei Române: „Pe Jean Bălin l-am cunoscut când își avea sediul, ca să zic așa, la restaurantul din Piața Romană, devenit mai târziu cafenea, și abandonat de către toți vizitatorii tradiționali, de regulă cadre didactice universitare și studenți, dar și scriitori și bibliotecari, mai ales de la Biblioteca Academiei și de la Muzeul Literaturii, și redactori de la diferite edituri și ziare. Cunoscându-i pe majoritatea vizitatorilor și fiind deosebit de prietenos, Jean Bălin era unul dintre cei mai informați intelectuali de pe vremea aceea în legătură cu tot ce se petrecea în domeniul culturii românești. Dotat și cu o bună memorie, putea, la nevoie, să facă istoricul oricărui eveniment, cu premisele de la care a pornit și consecințele care vor urma. Și, trebuie s-o spunem, avea dreptate aproape întotdeauna, chiar și în privința unor evenimente care îl priveau personal și ar fi trebuit să fie mai subiectiv. Era totodată și un foarte bun cunoscător de oameni. Un comportamentist, cum li se spune psihologilor care studiază caracterele după comportamentul persoanelor [...].

Tocmai această vioiciune de gândire m-a atras la Bălin, care se manifesta uneori sărbătorește, ca să zic așa, în recitaluri prelungite la discuțiile noastre balcanico-filosofice, el fiind unul dintre puținii interlocutori care gusta cu adevărat stilul nostru presărat cu brașoave (de măreție homerică, le zicea el), care pe alții îi supărau iremediabil. O parte din propria sa măreție, i-aș zice mai degrabă socratică, din arta ironiei, dar și a umorului sănătos, a lăsat-o moștenire apropiatilor săi care au și ridicat-o la rangul de „academie”, a lui Cațavencu, ce-i drept, din care răzbătea, adesea printre rânduri, o parte din învățătura acestui maestru al cuvintelor bine potrivite”³.

Sau cum îl evocă marele profesor clujean Andrei Marga: „Ne-am întâlnit în momentul mișcărilor studentești din jurul lui 1968, ca studenți în primii ani, Jean Bălin la Filosofie la București, eu la Filosofie la Cluj. După 1964, Facultatea de Filosofie atrăgea din nou vârfurile absolvenților de liceu, iar contextul favorabil

² *Ibidem*, p. 18.

³ *Ibidem*, p. 21-23.

neconformismului unei noi generații avea răsfângeri și în România.

Venit dintr-un liceu de bună tradiție din Sighetul Marmației, etalând de fiecare dată talentul său artistic și speculativ (în sensul bun!), Jean Bălin uimea prin inteligența lui scăpărătoare și a devenit repede un centru de coagulare a comilitonilor. Vârfurile studenților de la Filosofie din București, Cluj și Iași se reuneau atunci periodic în simpozioane pentru a dezbate ce este de făcut în societate, iar el se afla printre aceștia. Mulți au intrat atunci în publicistica națională (personal, am debutat cu un text despre Teillard de Chardin). Jean Bălin aparținea grupurilor mai radicale, făcând între timp joncțiunea cu cercurile bucureștene de tineri strănși în jurul intelectualilor perioadei interbelice tocmai eliberați din închisori, din relatările cărora a profitat întărindu-și cultura și criteriile de selecție a valorilor [...].

Toți cei care l-au cunoscut îndeaproape pe Jean Bălin au apreciat anvergura aparte a minții sale strălucite – dotată cu lecturi de bază bine însușite, capabilă de asocieri surprinzătoare și de intuiții și idei ce scoteau discuțiile din convenție și rutină. Dar au existat destui dintre cei care îl cunoșteau, care nu aveau neapărat ținuta sa incorrigibil boemă și dispoziția ludică a unora dintre exprimările lui Jean Bălin, dar oricine l-a întâlnit, chiar și rivalii, acceptau că înzestrarea sa era neobișnuită. Datorită unor aprecieri similare, Jean Bălin a fost numit ambasador al României în Regatul Marocului. Mult timp nu păruse să fie dispus la disciplina protocoalelor și să exercite cu vreo pasiune un rol care are laturile lui de convenționalism și birocrațism. Dar a făcut-o cu pricepere și succes, în pofida acestei impresii. Destul de devreme, ca urmare a aceleiași prețuiri a culturii și a spiritului său mobil și inventiv, Jean Bălin și-a câștigat prieteni în ierarhia puterii de la Rabat, încât a exercitat cu demnitate, dar și cu rezultate vizibile, rolul de ambasador al țării sale [...].

A fost un tânăr înzestrat neobișnuit, venind dintr-o familie obișnuită (chiar dacă el revendica, poate pe drept, o ascendență în istoria nobiliară maramureșană, ce nu mai avea de fapt decât valoare istorică), care s-a clădit pe sine cu efort și sub îndrumarea unor dascăli cu vocație, într-un

context promițător, fără a fi neapărat generos. În tot ceea ce a fost Jean Bălin, a contat valoarea sa personală, pe care nici cei care l-au privit mai curând critic nu i-au tăgăduit-o⁴.

„[...] Jean Bălin n-a fost profesor numai la catedră (își amintește prof. univ. dr. ing. Ștefan Marinca), el era profesor oriunde: la cafenea, în restaurant sau în excursie pe munte, iar elevii lui n-au fost doar cei înscriși în catalog, ci cu toții, mai tineri ori mai bătrâni, mai mult sau mai puțin educați. De cum te vedea, ți se părea că-ți fură frâiele gândirii și te conduce în așa fel, încât și tu erai capabil de adâncimi până atunci de nepătruns. Era perfect conștient de valoarea sa, dar nu l-am auzit niciodată laudându-se⁵”.

Creator de satiră politică

Poate că cea mai importantă publicație de satiră politică apărută în România imediat după decembrie 1989 a fost aceea numită inițial scurt: „Cașavencu”. A fost, de fapt, un adevărat fenomen cultural și politic care, sub presiunea guvernanților, a cunoscut, în timp, o serie de transformări. Primul număr din ziarul numit inițial „Cașavencu” a apărut în februarie 1990 și a rămas cu această denumire până în octombrie 1991. A fost ceva cu totul insolit și a avut un succes nebun și tiraje de sute de mii de exemplare. Subsemnatul am fost colaborator la acest ziar chiar de la început, bineînțeles prin intermediul lui Jean, și la modul în care au fost făcute unele numere am avut chiar privilegiul să asist. Faptul se petrecea la lumina zilei, în celebra cârciumă din Piața Romană. Era o masă foarte mare, la care se afla un numeros grup vesel, zgomotos, iar în mijloc ședea Profesorul, adică Jean Bălin. De jur-împrejur majoritatea foști studenți de-ai lui Jean de la Politehnică, îmi aduc aminte doar de unii dintre ei: Sorin Vulpe, Doru Bușcu, Liviu Mihaiu, Eugen Istodor, Patrick Andre de Hillerin, ba chiar și un fost elev de-al lui Jean de la Liceul „Dragoș-Vodă” din Sighet, celebrul Cornel Ivanciuc și, bineînțeles, și alții. Pe masă, votcă de cea mai bună calitate, whisky și bere din belșug. Venea din când în când câte unul cu ultimele noutăți politice ale zilei. Faptul făcea înconjurul mesei, era povestit și repovestit, până când Jean îi pune un

4 <http://ziuadecj.realitatea.net/tag/jean-balin>

5 Nicolae Iuga, *op. cit.*, p. 77.

diagnostic necruțător, într-un registru nemaiîntâlnit de bășcălie gravă, ardelenescă. Izbucneam cu toții într-un răs sănătos, oamenii își notau poantele în carnețele, apoi mergeau în redacție și dădeau textelor forma definitivă. Așa a luat naștere publicația numită de către Corneliu Coposu „cel mai serios ziar din România”. Insolența satirică a respectivului autointitulat „săptămânal de moravuri grele” era menită să sancționeze prin zeflemea extremă viciile nației, exemplificând prin politicienii săi mai de seamă. S-a mizat pe un grotesc coroziv și pe hilar, pe bășcălie, răspăr, pe circ și maimuțareală, pe o fantezie pamfletară spectaculoasă⁶.

Fenomenul de satiră politică numit „Cațavencu” a cunoscut o evoluție sinuoasă. În octombrie 1991, săptămânalul și-a schimbat sigla, dar și denumirea în „Academia Cațavencu”. Acest săptămânal a avut tot timpul o influență politică considerabilă și de aceea factorii de putere politică au încercat în permanență să-l submineze, să-l cumpere sau, dacă nu, măcar să-l îmblânzească. Primul care a reușit să creeze o disidență în rândul „Academiei Cațavencu” în anul 2006, după moartea lui Jean Bălin, a fost președintele de atunci al României. Disidența s-a numit „Kamikaze”, era un săptămânal filocotrocenist și satiriza numai pe adversarii politici ai președintelui. Dar „Academia Cațavencu” a rezistat și a mers înainte, până în anul 2011, când societatea comercială care edita săptămânalul „Academia Cațavencu” a început să aibă probleme financiare, create intenționat de către noua poliție politică. Atunci a apărut un afacerist dubios care, ca să scape de problemele sale penale, a cumpărat marca înregistrată „Academia Cațavencu” cu o sumă de peste un milion de euro și a făcut-o plocon Palatului Cotroceni. Echipa redacțională de la „Academia Cațavencu” a refuzat, însă, să lucreze pentru noul proprietar al numelui și au fondat, împreună cu poetul Mircea Dinescu, un nou săp-

tămânal numit „Cațavencii”. Acest din urmă săptămânal este adevăratul moștenitor al spiritului de independență de gândire și al stilului de satiră politică imprimate odinioară de către Jean Bălin.

La vremea ei, însă, apariția „Academiei Cațavencu” a părut inexplicabilă și a alimentat o zvonistică grosolană. Unul dintre fondatorii „Academiei”, Cornel Ivanciuc își amintește de felurile zvonuri care circulau atunci pe seama lor. „S-a zis despre noi că suntem un săptămânal supraconstituțional, că «Academia Cațavencu» este un experiment al S.R.I.; gazeta de perete a Institutului Național de Informații; oficiosul de facto al Președinției României, prin care se exportă în exterior libertatea de opinie câștigată de către români după decembrie 1989; Buletinul Informativ al Departamentului de Imagine a României în lume; organ de presă al Serviciului de Informații Externe; al Ministerului de Externe; officină a KGB; antenă a CIA; anexă a Mossadului etc., un delir de-a dreptul generos. [...] Dar – mărturisește cu sinceritate Cornel Ivanciuc – originile puterii noastre sunt de ordin strict educațional, «Academia Cațavencu» este o creație mentală a profesorului de filosofie Jean Bălin, pe el îl revendicăm ca mentor al nostru spiritual”⁷.

Opera științifică

Jean Bălin a lăsat în urma sa următoarele cărți: *Reflecții de semiologia literaturii*, Pan Publishing House, 1995; *Silogistica tradițională și modernă. Contribuții românești*, Editura Nemira, București, 1996 (Premiul Academiei Române, 1997); *Forme și operații logice*, Editura Științifică, București, 1998 și *Sociologia noologică*, Editura Nemira, București, 2003.

Prietenul apropiat al lui Jean Bălin, acad. Alexandru Surdu a scris un studiu aprofundat, intitulat *Diferența între limbajul artistic și cel științific în concepția lui Ion Bălin*, din care spicuim rândurile de mai jos:

„[...] Astăzi, mai mult ca oricând, datorită dezvoltării tehnicii moderne, bazată pe științele exacte, gândirea teoretică este interesată de cunoașterea adevărului, de modalitatea exprimării sale cât mai fidele. Este și motivul orientării logico-lingvistice a investigațiilor filosofice.

Încă de la finele secolului trecut au apărut numeroase lucrări de logică simbolică, numită și

⁶ <https://ro.wikipedia.org>

⁷ Cornel Ivanciuc, *Jean Bălin și sursele puterii Academiei Cațavencu*, în „Jurnalul de Sighet”, nr. 195/18-24 noiembrie 1996.

matematică, al căror obiectiv îl constituie, în ultimă instanță, crearea unui limbaj cât mai exact pentru exprimarea adevărului, conceput ca *adequatio rei et intellectus*. De unde și interesul pentru raportul dintre cuvinte, gânduri și lucruri. S-a considerat că filosofia însăși ar trebui redusă la analiza logică a limbajului în genere și a celui științific în mod special. Ceea ce a condus la un fel de «fuziune» între logică și gramatică. Așa s-a născut teoria multi și interdisciplinară numită «semiotică» sau «semiologie», ca știință generală a semnelor, încadrată și ea într-o teorie mai generală a comunicării cu largi aplicații cibernetice.

Acesta este cadrul general, de strictă exigență științifică, pe coordonatele căruia se înscrie astăzi și analiza fenomenului artistic. Și trebuie s-o spunem că nu în favoarea acestuia.

Referindu-ne la artele clasice: muzică, arhitectură, sculptură, pictură și literatură, fără să intrăm în amănunte, putem considera că semiologia aduce un spor de cunoaștere, în măsura în care mijloacele artistice pot fi interpretate ca semne speciale, dar legătura cea mai potrivită, din perspectivă logico-lingvistică, este, firește, aceea dintre semiologie și literatură. Aceasta din urmă nefiind altceva decât domeniul *limbajului artistic de tip verbal*. Este și motivul pentru care cercetările semiologice se referă în mod special la literatură.

În cadrul acestei lucrări, Ion Bălin se interesează în mod special de așa-numita „semantică”, al cărei obiectiv principal îl constituie raportul dintre semne și ceea ce ele semnifică. Îl interesează problema *semnificației*, pe baza căreia pot fi clasificate și ierarhizate limbajele. În funcție de precizia semnificației se disting cinci tipuri de limbaje: limbajul logico-simbolic, limbajul științific, limbajul uzual, limbajul prozastic și limbajul poetic.

Numai ultimele două țin de literatură, dar pentru înțelegerea lor sunt necesare comparații permanente cu celelalte limbaje. Aceasta este și cauza pentru care autorul le acordă un spațiu considerabil în această lucrare.

În plus, majoritatea conceptelor semantice sunt aplicate, de regulă, la primele trei limbaje, fie de către semanticienii logico-simboliști, fie de către gramaticienii moderniști, referințele la ultimele două limbaje fiind de cele mai multe ori sporadice. Acesta este motivul pentru care, în primele două capitole, autorul a tratat despre conceptele semantice cele mai importante, ca: semn și simbol, sens și semnificație, conotație și denotație, cu referințe speciale la primele trei limbaje, așa cum se face, de regulă, în lucrările logicienilor simbolști și ale gramatologilor contemporani, analiza propriu-zisă din perspectivă semantică, a limbajului artistic verbal găsindu-și locul firesc în ultimele capitole.

Semantica limbajului artistic nu se reduce, însă, la simpla înscriere a acestuia pe coordonatele binare ale conceptelor semantice, chiar dacă uneori se procedează în felul acesta. Pericolul este atunci acela de a despărți limbajul artistic de primele două (logico-simbolic și științific) și de a-l apropia prea mult de cel uzual, ceea ce coincide cu anularea caracteristicilor sale artistice.

Pe de altă parte, tendința reduționistă nu este nici ea acceptabilă. Reducând coordonatele binare ale conceptelor semantice la câte un singur membru, se ajunge la un limbaj deosebit de cel uzual, în care cuvintele ar fi doar simboluri, ar avea numai sens, fără semnificații și numai conotații, fără să mai denote, ceea ce nu se petrece în realitate. Limbajul artistic nu se reduce la cel uzual, dar nici nu este *altceva* decât acesta.

Conceptele semantice binare nu sunt decât în aparență contrare. În orice caz nu se exclud, chiar dacă uneori prevalează unul dintre acestea. În contextul artistic, prozastic sau poetic, există o permanentă pendulare a cuvintelor, între semn și simbol, sens și semnificație, denotație și conotație, până la pierderea *aparentă* a contrariului, dar niciodată la anularea acestuia. Contextul literar, în special cel poetic, reprezintă tocmai posibilitatea exersării nelimitate a flexibilității cuvintelor uzuale de pendulare între semn și simbol, sens și semnificație etc. Ceea ce nu se petrece în limbajul uzual, este interzis în limbajul științific și este imposibil în limbajul logico-simbolic. Autorul a încercat să ilustreze această situație în cazul metaforei care se dovedește a fi o adevărată «sfidare aruncată rațiunii lingvistice», adică acelor perspective gramatologice rigid-semantice.

În fine, apreciem faptul că autorul s-a referit și la limitele principiale ale analizei semantice a limbajului artistic verbal, la gramaticismul analitic, textualist, care pierde din vedere ansamblul monolitic al creației artistice, mărginindu-se la scrijelatul numelor pe diferitele sale părți vizibile. Analistii nu fac decât s-o «strice» prin disecții grosiere, care o și transformă dintr-o făptură vie

într-o adunătură de oase moarte. Acestea, oricât de bine ar fi clasificate, notate și chiar conservate, rămân izolate în eprubete, ierbare sau cutii.

Ca ființă vie, opera de artă trebuie lăsată în cadrul ei natural, unde a fost plămădită, în propriul ei mediu social, cu admiratorii și adversarii săi, din vremurile sale și din cele care le-au urmat. Opera de artă are evidente trăsături social-istorice care scapă oricărei analize semantice. Ceea ce nu înseamnă, însă, principial, că semantica limbajului artistic ar fi o întreprindere inutilă. Dimpotrivă, concepută pe coordonatele extinse ale celor cinci tipuri de limbaje, ea deschide perspectiva filosofică a raportării artei la celelalte domenii importante ale gândirii teoretice. Aceasta, cel puțin din perspectiva modalității de exprimare. Din perspectiva limbajului.

Complexitatea limbajului artistic verbal, multiplele și variatele sale valențe semantice dovedesc, dacă nu realitatea, cel puțin posibilitatea artei literare de a depăși cadrul frumosului, cum au făcut-o întotdeauna marile opere literare, din care nu au lipsit niciodată adevărul, binele, dreptatea și libertatea, așa cum au fost ele înțelese și trăite de creatorii autentici și contemporanii lor, iar uneori chiar așa cum ar trebui să fie înțelese și trăite în orice lume posibilă.

Apreciem în mod deosebit maniera sistematică și concisă în care autorul reușește să ne ofere o imagine clară și cuprinzătoare asupra numeroaselor controverse din domeniul semanticii lingvistice. Aceasta este, de altfel, și dovada interesului de care se bucură problematica acestei cărți nu numai în filosofie, ci și în gândirea teoretică actuală, în genere, din lumea occidentală. Sunt discutate aici, valorificate și apreciate critic viziunile divergente și convergente ale semanticienilor de orientare matematico-științifică, extremistă, care adoptă limbajul logicii simbolice ca și ale extremiștilor estetizanți, pentru care orice limbaj ar trebui să fie poetic. Autorul adoptă o linie de mijloc, bine chibzuită, după care fundamentul oricărei comunicări îl constituie limbajul natural. Absolutizările extremiste nu sunt, în viziunea lui, altceva decât extensiuni ale posibilităților nelimitate pe care le oferă acest limbaj, de a exprima în forme adecvate, atât exactitatea rigidă, cât și nebulozitatea imaginară.

Spre deosebire de lucrările obișnuite din acest domeniu, scrise, fie de matematicieni sau științivi, fie de literați sau esteticieni, cartea de față a lui Ion Bălin este elaborată de către un filosof de orientare logico-clasicistă, care pune în joc și arsenalul tradițional al interpretării limbajului, începând cu Platon și Aristotel. O carte bine documentată, concepută și realizată cu competența și rigoarea logicianului, dar și cu perspectiva universalistă a filosofului de profesie, care nu se sfiște să pună în discuție aici una dintre cele mai acute probleme ale umanității contemporane, aceea de se exprima pe sine ca umanitate⁸.

Decorarea ambasadorului Ion Bălin de către Regele Marocului

Bustul lui Ion Bălin în fața Liceului Pedagogic „Regele Ferdinand” din Sighetul Marmăției

8 Prefață de Alexandru Surdu la volumul *Reflecții de semiologia literaturii* de Ion Bălin, Editura Pan Publishing House, București, 1995.

Ion Chiș Șter

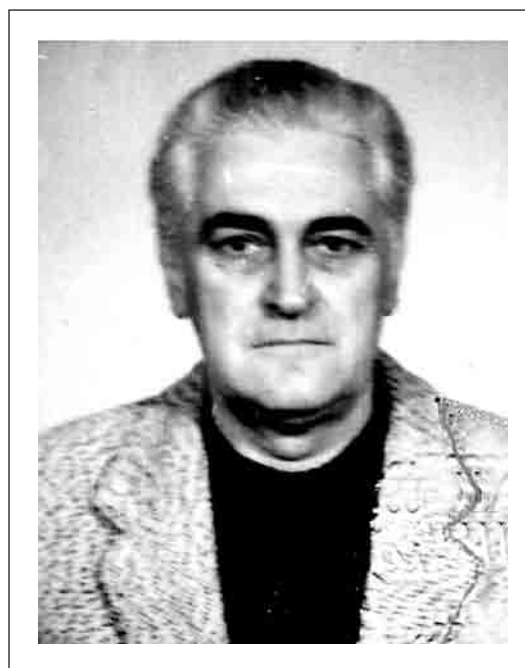
1937-2006

Delia SUIOGAN

Ion Chiș Șter¹ a fost un valoros folclorist, cercetător al culturii tradiționale și un apreciat dascăl, care a trăit și și-a desfășurat activitatea profesională în județul Maramureș.

S-a născut la 15 ianuarie 1937, în localitatea Valea Vinului, județul Satu Mare. A urmat cursurile primare și gimnaziale în localitatea natală (1944-1950). Studiile liceale le-a făcut la Satu Mare (absolvite în 1954), apoi a urmat studiile universitare la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității „Victor Babeș” din Cluj-Napoca, Secția română-istorie (1955-1959). După terminarea studiilor, își începe activitatea didactică, fiind, mai întâi, profesor de limba și literatura română la Valea Vinului (1959-1960), apoi la liceul din Șomcuta Mare (1960-1963). Din 1963 își începe cariera didactică universitară la Institutul de Învățământ Superior din Baia Mare, ca asistent universitar, predând disciplinele: *literatura română, teoria literaturii și istoria limbii române literare*. Este numit lector în anul 1970, fiind titular pentru cursurile de *literatura română veche, folclor literar românesc, teoria literaturii*, până la pensionarea sa. În anul 1979 obține doctoratul în filologie, cu teza *Elemente comune în literatura română veche și folclor*, conducător științific fiindu-i prof. dr. Dumitru Pop.

În 1984, datorită restrângerilor de activitate de la Institutul Pedagogic, trece profesor de limba și literatura română la Liceul „Gheorghe Șincai”, din Baia Mare. Din 1990 este numit inspector de specialitate la Inspectoratul Școlar al Județului Maramureș. În 1991 revine la Universitatea din Baia Mare, fiind numit conferențiar, preluând aceleași discipline pe care le coordonase ca lector, contribuind într-o măsură determinantă la

acreditarea specializării *etnologie* la Universitatea de Nord din Baia Mare, datorită activității sale științifice și didactice anterioare.

În calitatea sa de cadru didactic universitar a fost foarte apreciat de colegi, dar și de studenți, mai ales pentru că nu s-a rezumat doar la predare, ci s-a implicat în foarte multe activități, conducând, printre altele, *Cercul de etnografie și folclor* din cadrul Institutului de Învățământ Superior baimărean. Prin intermediul acestui cerc a organizat și realizat mai multe cercetări de teren, cu implicarea directă a studenților, cu predilecție în zona Chioar, dar și în alte zone folclorice din Maramureș și din țară, precum: Maramureșul istoric, Lăpuș, Țara Oașului, Suceava, Mureș, Vâlcea.

Rezultatele acestor cercetări se vedeau în materialele de arhivă. O parte dintre acestea se află încă în Arhiva de folclor a Facultății de

¹ Articolul este scris pe baza mai multor surse bibliografice, realizându-se ca o sinteză a datelor din lucrările parcurse, dar și pe baza unor discuții purtate cu colegii de catedră și cu Ion Chiș Șter în anii în care am avut bucuria să fiu preparator al seminariilor coordonate de acesta și apoi asistent.

Litere, din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare, unele fiind preluate de Institutul de Folclor din Cluj-Napoca, cea mai mare parte pierzându-se, însă, în momentul în care a fost întreruptă activitatea Cercului de folclor (1984-1991). Arhiva conținea benzi de magnetofon, fotografiile, fișe de observație și fișe de reconstituire foarte bine sistematizate, după afirmațiile colegilor cu care a colaborat de-a lungul vremii. Alături de alți membri ai „Asociației folcloriștilor și etnografilor din Maramureș”, a pus bazele unui muzeu de etnografie în spațiile Universității din Baia Mare.

Un alt proiect personal a vizat înființarea Arhivei de Folclor a Maramureșului, pornind de la considerentul că regiunea este o bună păstrătoare a culturii tradiționale (grai, folclor, obiceiuri și tradiții). Din această perspectivă, Ion Chiș Șter s-a dovedit a fi un vizionar, deoarece o astfel de arhivă ar deveni un tezaur neprețuit. Din păcate, proiectul nu s-a materializat și ar fi, poate, o datorie de onoare pentru generația actuală de cercetători să organizeze Arhiva de Folclor a Maramureșului.

Împreună cu studenții a participat la numeroase manifestări cu caracter științific, cele mai importante fiind Colocviile Societății Studențești de Etnografie și Folclor. A organizat, în Baia Mare, cel de-al IV-lea Colocviu Național de Folclor al acestei societăți. Foarte mulți studenți au susținut, de-a lungul anilor, lucrări valoroase în cadrul acestor colocvii, sub coordonarea profesorului Ion Chiș Șter.

De remarcat faptul că Ion Chiș Șter se arată, o perioadă, preocupat de cercetarea etnologică prin intermediul filmului documentar. Alături de Adriana Oțoiu, Adrian Oțoiu, Simion Oțoiu, Gavril Cupșa, a participat la realizarea mai multor filme etnografice, în calitate de consultant științific. Peliculele (*Oloinița, Stâna, Colindatul în Buteasa și Valea Stejarului, Tânjaua, Ceramica de Săcel*) au fost înscrise la diferite manifestări (multe cu caracter internațional), obținând aprecieri pentru gradul de autenticitate. De asemenea, este consultant științific pentru realizarea unor spectacole folclorice de către Ansamblul Studențesc „Iza”, coordonate de coregraful Gavril Ghiur.

A fost, ani de-a rândul, secretar de redacție al revistei studențești „Nord”. Îngrijește publicarea primului „Buletin Național Studențesc de

Folclor”, coordonând încă 2-3 numere ale acestei publicații, alături de alte cadre universitare din Timișoara, Sibiu și Suceava. Face parte din colectivul de redacție al mai multor publicații: „Buletin științific – Seria A”; „Studii și articole”, publicație a Societății de Științe Filologice, Filiala Baia Mare. Colaborează la publicațiile și revistele „Anuarul de folclor”, „Viața studențească”, „Pentru socialism”, „Maramureș”, „Măiastra”.

Multe dintre culegerile personale ale profesorului Ion Chiș Șter vor fi publicate și în „Memoria Ethnologica”, revistă de patrimoniu etnologic și memorie culturală, editată de Centrul Județean de Conservare și Promovare a Culturii Tradiționale Maramureș. În acest sens amintim articolele: *Claca* (nr. 2-3, 2002, p. 617); *Alte obiceiuri la nuntă* (nr. 2-3, 2002, p. 348-351); *Mâncăruri la nuntă* (nr. 6-7, 2003, p. 618.); *Povestiri din Preluca Veche* (nr. 50-51, 2014, p. 174-177).

După anul 1979, prof. univ. dr. Ion Cuceu atrage spre Institutul de Folclor din Cluj cercetătorii din Baia Mare, printre care Gheorghe Pop, Ion Chiș Șter, Viorel Rogoz, în fruntea unor echipe studențești, în încercarea de unificare a colectivelor de etnografi și folcloriști.

Activitatea științifică a lui Ion Chiș Șter ne dezvăluie deschiderea sa spre mai multe domenii de cercetare. Folclorul și etnologia se dovedesc a fi, însă, temele sale preferate. Astfel, publică numeroase studii și articole în volume colective, reviste de specialitate și periodice în domeniile:

(a) Literatură:

- *150 de ani de la moartea lui Gheorghe Șincai*, în „Pentru socialism”, Baia Mare, 16, nr. 3978, 5 nov. 1966, p. 2.
- *Actul politic de la 24 Ianuarie în literatura vremii*, în „Pentru socialism”, 17, nr. 4044, 22 ian. 1967, p. 3.
- *Actualitatea operei lui Ion Creangă*, în „Pentru socialism”, 17, nr. 4080, 5 martie 1967, p. 3.
- *Mihai Viteazul văzut de Nicolae Bălcescu*, în „Orizont” (Timișoara), 19, nr. 12, 1968, p. 79-82.
- *Antecedente ale literaturii fantastice moderne românești. Puncte de vedere*, în „Pentru socialism”, 18, nr. 4494, 6 iul. 1968, p. 3.
- *Contribuții la valorificarea estetică a „Isto-*

riei ieroglifice”, în „Buletin științific”, Seria A, Filologie, Pedagogie, vol. 2, Baia Mare, 1970, p. 133-134.

- „Incantațiile lui Ion Șugariu”, în „Studii și articole”, vol. 1, Baia Mare, 1970, p. 53-56.

- *Vasile Știrbu (1936-1970). In memoriam*, în „Lucrările științifice ale Institutului Pedagogic Baia Mare”, Seria A, 2, 1970, p. 303-304.

- *Elemente și interpretări fantastice în cronicile românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Buletin științific”, Seria A, Filologie, Pedagogie, vol. 3, Baia Mare, 1971, p. 161-170.

- *Marii clasici și neatîrnarea*, în „Maramureș”, aprilie 1977, p.7.

- *Miron Costin despre Maramureș*, în vol. *Comunicări filologice dedicate profesorului doctor Gheorghe Pop cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Baia Mare, 1981, p. 90-97.

(b) Etnologie și folclor:

- *Obiceiurile și folclorul localității Boiul Mare (I)*, în „Nord” (Baia Mare), nr. 1-2, 1971, p. 67-72 (în colaborare cu Aurelia Târșar).

- *Elemente folclorice în literatura secolului al XVIII-lea. (Mențiuni documentare privitoare la unele obiceiuri de iarnă)*, în „Buletin științific”, Seria A, Filologie, Pedagogie, Marxism-leninism, vol. 4, Baia Mare, 1972, p. 193-204.

- *Obiceiurile și folclorul localității Boiul Mare (II). Strigătura*, în „Nord”, nr. 1-2, 1972, p. 65-68.

- *Folclor și obiceiuri din Boiul Mare*, în „Studii și articole”, vol. 2, Baia Mare, 1973, p. 125-138 (în colaborare cu Aurelia Târșar).

- *Arhiva de folclor a județului și colecțiile particulare*, în „Maramureș”, dec. 1976, p. 14.

- *Cuprinderea de fârtați în Chioar*, în „Samus”, 1, 1978, p. 15-22.

- *Un obicei agrar – „Udătorul”*, în vol. *Tradiții maramureșene*, vol. 2, Baia Mare, 1979, p. 23-36.

- *Practici de înfrățire în zona Chioar*, în vol. *Tradiții maramureșene*, vol. 2., Baia Mare, 1979, p. 88-89.

- *Obiceiuri, balade, hori*, în vol. *Calendarul Maramureșului – Baia Mare*, 1980, p. 15, 45, 92, 201, 318-323, 334.

- *Istorie și actualitate în Chioar* în „Buletin

științific”, Seria A, Filologie, Pedagogie, Științe sociale, vol. 5, Baia Mare, 1980, p. 55-60.

- *Meditații folcloristice*, în „Maramureș”, mai 1981, p. 11.

- *Cunoașterea structurii de rudenie, necesitate absolută în cercetarea nemijlocită a culturii populare*, în „Studii și articole”, vol. 3, Baia Mare, 1981, p. 61-66.

- *Folclor și obiceiuri din localitatea Boiu Mare*, în „Studii și articole”, vol. 3, Baia Mare, 1981, p. 145-161 (în colaborare cu Maria Chiș-Șter).

- *Obiceiurile primăverii și verii*, în „Studii și articole”, vol. 3, Baia Mare, 1981, p. 175-182.

- *Structura de rudenie și impedimente în realizarea căsătoriei în documente medievale românești și străine referitoare la spațiul carpato-dunărean*, în „Buletin științific”, Seria A, Filologie, Pedagogie, Metodică, Științe sociale, vol. 6, Baia Mare, 1983, p. 88-94.

- *Cultura populară spirituală românească în perioada medievală. Izvoarele documentare*, în „Anuarul de folclor” (Cluj-Napoca), vol. 3-4, 1983, p. 175-/83.

- *Elemente de unitate și continuitate în cultura populară spirituală din zona Chioar*, în „Marmația”, vol. 5-6, Baia Mare, [1984], p. 397-404.

- *Înmormântarea după datină a unui tânăr în zilele noastre*, în „Anuarul de folclor” (Cluj-Napoca), vol. 5-6, 1987, p. 275-280.

- *Cultura populară – sistem deschis*, în „Pentru socialism”, 38, nr. 9889, 25 aug. 1987, p. 1-2.

- „ASTRA” și cultura populară, în „Studii și articole”, vol. 4, Baia Mare, 1988, p. 151-160.

- *Obiceiuri la naștere. Ceremonialul nunții și înmormântarea*, în „Studii și articole”, vol. 5, Baia Mare, 1989, p. 193-201 (cu Constantin Corniță).

- *Ce spun variantele maramureșene ale Mioariței despre judecata de omor*, în „Măiastra” (Baia Mare), nr. 2-3, iun. 1990, p. 24.

- *Credințele și riturile de înmormântare în Evul Mediu românesc*, în „Anuarul Arhivei de folclor”, tom. XV-XVU, 1994-1996, Editura Academiei Române, p. 261.

- *Obiceiuri legate de momente importante din viața omului*, în „Astra maramureșeană”, 2, nr. 1, 1997, p. 9.

- *Cununia civilă și religioasă*, în „Studii și articole”, vol. 6, Baia Mare, 1997, p. 69-72.

- *Despre așa-zisul „folclor poetic nou”*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 2-3, 2002, p. 348-351.

- *Literatură română veche și folclor (Elemente comune) – Fragment*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 18-19, 2006, p. 1742-1746.

(c) Cercetarea de teren și interpretarea faptelor de folclor

- *Arhiva de folclor a județului și colecțiile particulare* în „Maramureș”, dec. 1976, p. 14.

- *Evenimente și personalități istorice în folclorul maramureșean*, în „Marmația”, 4, 1978, p. 303-308; în „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte”, 4, nr. 1, (1977-1978), 1980, p. 97-141.

- *Cercetarea folclorică studențească. Etnografie – Folclor*, în „Maramureș”, dec. 1979, p. 15.

- *Tabăra studențească de cercetare folclorică în Maramureș. Cronica cercetării sociologice*, în „Cântarea României”, 5, nr. 3, martie 1984, p. 22-23.

- *Metode și „modele” de analiză*, în „Familia”, 21, nr. 4, apr. 1985, p. 14.

- *O nouă culegere de folclor maramureșean*, în „Tribuna”, 30, 31 iul. 1986, p. 7.

- *O valoroasă lucrare despre „arhiva nescrisă” a Maramureșului*, în „Pentru socialism”, 37, nr. 9649, 14 nov. 1986, p. 1, 2;

- *O reușită manifestare științifică*. [Simpozionul „Metodologia cercetării culturii populare”] în „Pentru socialism”, 39, nr. 10256, 29 oct. 1988, p. 2.

- „ASTRA” și cultura populară, în „Studii și articole”, vol. 4, Baia Mare, 1988, p. 151-160.

- *Chestionare. Obiceiurile primăverii și ale verii. Obiceiul colindatului. Repertoriul de colinde*, în „Studii și articole”, vol. V, Baia Mare, 1989, p. 175-184.

- *Chestionare. I. Ciclul vieții (1. Obiceiuri la naștere, Obiceiuri care însoțesc și succed nașterea, botezul); II. Nunta; III. Înfirmarea. Chestionare alcătuite de...*, în „Studii și articole”, vol. V, Baia Mare, 1989, p. 193-205 (cu Constantin Corniță).

*

Ar fi util ca articolele profesorului să fie antologate, pentru a fi valorificate mai eficient.

Cele mai valoroase contribuții științifice le găsim, însă, în volumele publicate, în calitate de autor, coautor sau coordonator:

- *Elemente comune în literatura română veche și folclor*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1979.

- *Tradiții maramureșene*, vol. II, apare sub coordonarea lui Ion Chiș Șter și a lui Nicoară Timiș. Față de volumul I, apărut în 1967, acesta lărgeste aria de cercetare, incluzând obiceiuri legate de viața de familie, dar și obiceiuri calendaristice, precum „Tânjaua”, practici de înfrățire, stâna, focul viu etc.

- *Antologie de folclor din județul Maramureș*, volumul I, *Poezia*, editat de Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă Maramureș, Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din Județul Maramureș, Baia Mare, 1980, 550 p. Cuvânt-înainte de Mihai Pop. Redactor responsabil Ion Chiș Șter. Colectiv de redacție: Pamfil Bilțiu, Ion Bogdan, Ion Chiș Șter, Mihai Dăncuș, Vasile Latiș, Vasile Leschian, Gheorghe Pop, Mihai Pop, Nicoară Timiș. Culegere colectivă. Antologie. I. *Poezia de ritual și ceremonial (Poezia obiceiurilor de peste an. Poezia obiceiurilor de familie. Poezia descântecelor)*; II. *Balade*; III. *Lirica*. (651 de texte).

Iată ce scrie Dorin Ștef despre această antologie: „Experiența și maturitatea membrilor Asociației folcloriștilor și etnografilor din Maramureș își spune cuvântul o dată cu lansarea volumului *Antologie de folclor din județul Maramureș* (1980). Un mare merit al materializării acestui proiect i se cuvine profesorului Ion Chiș Șter (1937-2006), coordonatorul unui colectiv de redacție alcătuit din Pamfil Bilțiu, Ion Bogdan, Mihai Dăncuș, Vasile Latiș, Vasile Leschian, Gheorghe Pop, Mihai Pop și Nicoară Timiș. (...) Antologia, o premieră în folcloristica locală, «grupează, din cântecele orale maramureșene culese timp de un secol, pe acelea pe care, după o cumpătată alegere, le-am socotit mai nimerite să vorbească de identitatea culturală a oamenilor din județul Maramureș», după cum afirmă Mihai Pop, în prefața lucrării. Autorii au selectat textele din colecții tipărite (I. Bârlea – ediția 1968, T. Brediceanu – 1954, Tit Bud – 1908, *Calendarul Maramureșului* – 1980, *Ceas pe ceas se alungă* – 1970, Al. Țiplea – 1906 etc.) și din arhive par-

ticulare (Pamfil Bilțiu, Ion Chiș Șter, Mihai Dăncuș, Elena Florian, Dumitru Iuga ș.a.). Ion Chiș Șter mărturisește că problema «poate cea mai dificilă a fost stabilirea criteriilor de selectare a textelor. În cele din urmă ne-am oprit la următoarele: 1. să reținem texte din fiecare zonă (95 de localități din Maramureșul istoric, Lăpuș, Chioar și Codru); 2. să reprezentăm, pe cât posibil, mai multe categorii folclorice (gen, specie) și, în cadrul lor, să avem cât mai multe tipuri (de colindă, baladă etc.) și cât mai multe motive; 3. textele să dezvăluie ceva din orizontul spiritual al oamenilor de pe aceste meleaguri; 4. textul să aibă neapărat valoare estetică»².

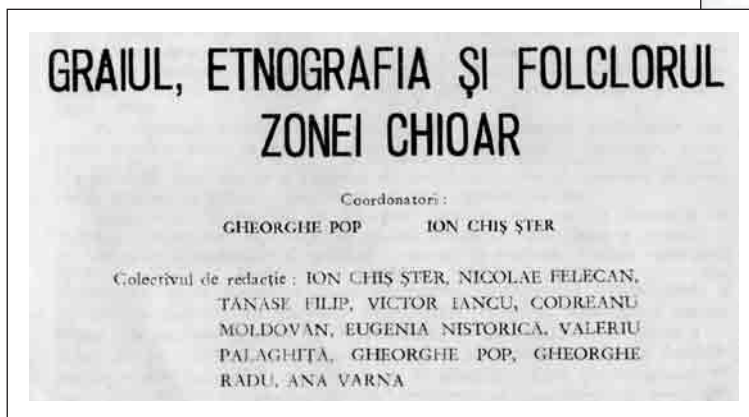
• În 1981, coordonează volumul *Comunicări filologice dedicate profesorului universitar doctor Gheorghe Pop, cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, alături de Victor Iancu și de Săluc Horvat.

• *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, editat de Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă, Baia Mare, 1983, 462 p. *I. Graiul; II. Etnografia și folclorul; III. Anexe* (texte dialectale) + ilustrații, desene, schițe, hărți. Colectiv de redacție: Nicolae Felecan, Tănase Filip, Victor Iancu, Codreanu Moldovean, Eugenia Nistorică, Valeriu Palaghită, Gheorghe Radu, Ana Varna; coordonatori: Ion Chiș Șter, Gheorghe Pop. Lucrarea a fost distinsă, în 1985, cu Premiul *Timotei Cipariu* acordat de Academia Română.

În acest volum, Ion Chiș Șter are intervenții deosebit de valoroase, rodul mai multor ani de cercetări de teren și de contextualizare corectă a

faptelor cercetate: *Aspecte istorico-sociale* [ale Chioarului] (p. 20-41), *Gospodăria tradițională chioareană* (cu M. Marinescu, p. 174-211), *Obiceiuri, credințe și practici în legătură cu nașterea* [în zona Chioar] (în colaborare cu Mărioara Dan și Tănase Filip, p. 246-265), *Practici de înfrățire în Chioar și Lăpuș* (p. 294-315), *Nunta tradițională chioareană* (p. 265-294).

Este una dintre cele mai importante contribuții ale folcloristului Ion Chiș Șter. Dorin Ștef scria despre această monografie: „Idea cercetării sistematice a Țării Chioarului se datorează profesorului Ion Chiș Șter, care, de altfel, a condus majoritatea campaniilor de investigare. Monografia se dorește o replică a operei realizate de Tache Papahagi în 1925, referitor la Țara Maramureșului. În mod firesc, produsul finit al profesorilor băimăreni este superior modelului, devenind etalon pentru orice monografie modernă a unei zone etnofolclorice. Primul capitol este dedicat graiului, însă ponderea lucrării o deține capitolul *Etnografia și folclorul*, însumând studii extrem de amănunțite și bine documentate despre obiceiurile, tradițiile și folclorul oamenilor din această

2 Dorin Ștef, *Istoria folcloristicii maramureșene. Bibliografia generală a etnografiei și folclorului maramureșean*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006, p. 93-94.

zonă (Gospodăria tradițională, Portul popular, Nașterea, Nunta, Înfirmarea, Obiceiuri de peste an etc.). Foarte consistent (și totodată inedit) este studiul *Practici de înfrățire în Chioar și Lăpuș*, realizat de I. Chiș Șter și Paul Orha. Anexa cuprinde texte dialectale, ilustrații, desene și schițe, la care se adaugă o hartă a regiunii³. Nicolae Bot apreciază că „deși autorii își mărturisesc intenția de a descrie faptele, ei realizează, pe baza unei bogate și variate bibliografii, o integrare a obiceiurilor și a folclorului din zona Chioar în cultura populară națională. Aceeași bogată documentare le facilitează unele analogii cu fapte similare atestate la unele popoare”⁴.

Iordan Datcu scria, la rându-i, despre această lucrare, care „se recomanda a fi doar o încercare de studiu monografic, însă este o monografie în toată puterea cuvântului, în care se resimte din plin asimilarea metodologiei școlii monografiilor sociologice ca și a școlii noastre de dialectologie, fapt cu atât mai demn de remarcat, cu cât lucrarea este opera cadrelor didactice și a unui grup de studenți de la Secția de filologie din cadrul Institutului de Învățământ Superior din Baia Mare. După considerații preliminare (în care se abordează probleme legate de latura geografico-economică, de latura istorico-socială și sunt prezentate premisele metodologice), urmează marile capitole: graiul, etnografia și folclorul, lucrarea încheindu-se cu o anexă cuprinzând texte dialectale. Observarea atentă, descrierea scrupuloasă a fenomenelor întâlnite și clasificarea lor adecvată sunt calități de seamă ale lucrării”⁵.

Pe de altă parte, deși lucrare științifică solid documentată, cartea are un farmec aparte care o recomandă și cititorului obișnuit, fiindcă paginile ei „sunt captivante, tocmai datorită prospețimii și autenticului oferite de faptul concret, de dialogul cu oameni deosebiți și evenimente memorabile din zona cercetată. În felul acesta monografia Chioarului nu apare ca un expozeu arid, didactic, ci ca o mărturie vie asupra vieții și istoriei unei comunități umane românești”⁶.

După cum se observă, există foarte multe aprecieri de valoare asupra volumului. De altfel,

toate materialele folcloristului Ion Chiș Șter s-au bucurat de atenția și prețuirea specialiștilor vremii (D. Pop, N. Bot, I. Șeuleanu, I. Cuceu, V.T. Crețu, M. Pop, Gheorghe Pop, Gheorghe Radu, Victor Iancu, C. Corniță etc.), dar și mai târziu de:

– Vasile Latiș, *Odă* [lui Ioan Chiș-Șter], în *Caietele Măiastra, Pagini maramureșene*, Baia Mare, 1982, p. 84-85.

– Ion Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-1990)*, ediția a doua, revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Romane, 1996, p. 455.

– *Buletin Științific, Seria A, Fascicula Filologie, vol. 9*: Număr dedicat conferențiarului universitar dr. Ion Chiș Șter, la împlinirea vârstei de 60 de ani, Baia Mare, 1997.

– Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, București, Editura Saeculum I.O., 1998, vol. 1, p. 160-161.

– Dumitru Rusu, *Conf. univ. dr. Ioan Chiș-Șter la 60 de ani.*, „Graiul Maramureșului”, 9, nr. 2155, 16 mai 1997, p. 1, 3.

– Augustin Cozmuța, *Ioan Chiș-Șter sărbătorit la Universitatea de Nord Baia Mare*, „Graiul Maramureșului”, 9, nr. 2163, 26 mai 1997, p. 4.

– George Vulturescu, *Cultură și literatură în ținuturile Sătmăruului. Dicționar 1700-2000*, Editura Muzeului Satu Mare, 2000, p. 63-64.

– Dorin Ștef, *Istoria folcloristicii maramureșene. Bibliografia generală a etnografiei și folclorului maramureșean*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006, p. 94-95, 99-100.

În deschiderea numărului dedicat memoriei profesorului Ion Chiș Șter, al revistei „Memoria Ethnologica”, Ștefan Mariș, directorul Centrului Județean de Conservare și Promovare a Culturii Tradiționale Maramureș, scria: „Pe parcursul activității sale la Universitatea de Nord, regretatul conf. univ. dr. Ion Chiș Șter a fost un dascăl de elită, un cercetător științific reputat, mai ales în ceea ce privește sfera etnologiei și folclorului românesc. Împreună cu renumitul prof. univ. dr. Gh. Pop a coordonat o lucrare de excepție pe această temă: *Graiul, etnografia și folclorul zonei*

3 Dorin Ștef, *op. cit.*, p. 99-100.

4 Nicolae Bot, recenzie, în „Anuarul de Folclor”, III-IV, Cluj- Napoca, 1983, p. 407-409.

5 Iordan Datcu, *Dicționarul Etnologilor Români*, vol. I, Editura Saeculum I.O., București, 1998, p. 160.

6 Mihai Coman, *Un colț de țară într-o carte*, în *Supliment literar artistic al Scânteii Tineretului*, an IV, nr. 6 (124), 5 febr., 1984.

Chioar, distinsă de Academia Română, în anul 1985, cu Premiul «Timotei Cipariu». Muzeele organizate de profesorul Ion Chiș Șter în spațiile Universității de Nord s-au constituit într-un adevărat APEL pentru achiziționarea și valorificarea patrimoniului culturii tradiționale care ne definește ca etnie, atestă vechimea și, implicit, devenirea noastră istorică, constanța îndeletnicirilor meșteșugărești și economice. Prin aceste realizări, înscrise în nobilele sarcini universitare, Ion Chiș Șter rămâne, în memoria celor care l-au cunoscut, ca un dascăl și cercetător apreciat și iubit⁷.

În urma lui au rămas două lucrări de excepție: prima antologie de folclor din județul Maramureș, respectiv monografia Țării Chioarului. Nu au fost lucrări de autor, ci opere colective, și asta pentru că Ion Chiș Șter era om de echipă, bun coordonator și organizator. Avea știința de a forma caractere, dar și de a împărtăși din experiența sa. A fost un cercetător pursânge, dedicat muncii de teren într-o manieră profesionistă, având parte, la rândul lui, de mentori valoroși (Dumitru Pop și Mihai Pop). Ion Chiș Șter a înțeles că principala

menire a folcloriștilor din secolul al XX-lea era să se aplece asupra culegerii „firimiturilor de la marele ospăț al zeilor”, adică a vestigiilor culturii tradiționale, înțelegând că timpul nu are răbdare și că generațiile următoare de locuitori ai satelor nu vor mai pune atâta preț pe manifestări de acest gen. Pe de altă parte, însă, Chiș Șter a făcut pasul spre o etapă superioară a muncii de cercetare, valorificând bogatul material folcloric, în studii antologice și monografice.

De aceea, pentru a cinsti așa cum se cuvine memoria profesorului Ion Chiș Șter, ar trebui să punem pe tapet mai multe proiecte importante: o amplă antologie cu cele mai reprezentative creații folclorice maramureșene, apoi corpusul speciilor folclorice, un repertoriu toponimic exhaustiv din Maramureș și nordul Transilvaniei, un dicționar mitologic și o monografie a ocupațiilor tradiționale. Toate aceste lucrări vor facilita plasarea pe un palier superior a cercetătorilor de mâine, care se vor apleca asupra fascinantului univers al culturii tradiționale din ținuturile nordice românești.

Profesorul Ion Chiș-Șter și elevul său – poetul Ioan Es. Pop, în 1983. Sursa foto adiparvu.wordpress.com

7 Ștefan Mariș, *In memoriam – Ioan Chiș Șter*, în „Memoria Ethnologica”, nr. 18-19, ianuarie-iunie 2006 (An VI), p. 1714.

Vasile Radu Ghenceanu

1939-2006

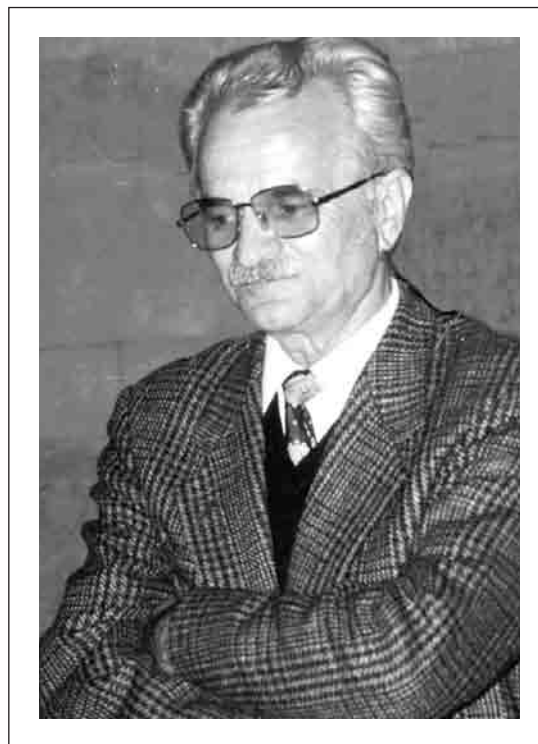
Săluc HORVAT

Personalitate marcantă în viața culturală și literară a Maramureșului și nu numai, poetul, eseistul și jurnalistul Vasile Radu Ghenceanu s-a născut la data de 17 mai 1939, în satul Doh, comuna Măieriște, județul Sălaj și a decedat la data de 29 octombrie 2006, în municipiul Baia Mare. Urmează școala primară în satul natal, în perioada 1946-1950, continuată în localitățile Bobota (1950-1951) și Zalnoc (1951-1953), apoi Școala Pedagogică din Oradea (1953-1957), Institutul Pedagogic de trei ani din Baia Mare, Facultatea de Filologie (1961-1964), fiind licențiat al Facultății de Filologie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, specialitatea limba și literatura română.

După absolvirea Liceului Pedagogic, V. R. Ghenceanu este, o vreme, învățător la școlile din localitățile Nușfalău (1957-1958) și Doh (1960-1961). Primind recomandarea și o bursă prin Sfatul Popular Regional, în urma concursului de admitere, devine student la Institutul Pedagogic din Baia Mare, făcând parte din prima promoție de studenți ai acestuia. Încă din primul an este remarcat de profesorul Gheorghe Pop¹, cel care îi va urmări activitatea și după absolvire, dându-l mereu ca exemplu demn de urmat. A fost un student cu o bună pregătire și, mai ales, cu o bună reputație de organizator al diverselor activități culturale și științifice studențești. Termină facultatea ca șef de promoție.

Încă de pe băncile facultății manifestă o anumită atracție spre presă, lucrând în timpul vacanțelor în redacția ziarului local. După absolvirea Institutului, continuă studiile în cadrul Facultății de Filologie din Cluj-Napoca, obținând licența în filologie (1964-1968).

Este numit metodist la Casa Regională de Creație a Regiunii Maramureș (1964-1965), apoi inspector la Consiliul Regional de Cultură și Artă Maramureș (1965-1967). O perioadă îndelungată, cu unele întreruperi, lucrează ca redactor în re-

dacția ziarului local „Pentru Socialism”, Baia Mare, ocupându-se, mai ales, de aspectele de cultură ale ziarului (1967-1968; 1973-1974; 1978-1989), continuând după 1989 în redacția, practic a aceluiași ziar, numit de data aceasta „Graiul Maramureșului”, până la pensionarea sa la limita de vârstă.

Între anii 1974-1978, a ocupat funcția de director al Teatrului Dramatic din Baia Mare. A fost, se pare, perioada cea mai încărcată de succese și realizări, teatrul baimărean înscriindu-se între instituțiile teatrale importante ale țării. Au loc numeroase premiere, sunt invitați să pregătească spectacolele regizori cu rezonanță, între care maestrul Liviu Ciulei și alții. De fapt, Teatrul Dramatic din Baia Mare s-a bucurat tot timpul de actori de excepție. Între aceștia amintim numele actorilor Coca Andronescu, Lisa Stase Mureșan, Lulu Savu, Ion Săsăran, Ștefan Mihăilescu-Brăila, Ștefan Iordache etc. În acești ani s-a înființat

1 Gheorghe Pop, profesor universitar doctor, lingvist de prestigiu, decan al Facultății de Filologie și rector al Institutului.

secția teatrului de revistă, condusă de cunoscutul teatrolog Iosif Capoceanu, cu spectacole pe texte de mare ținută artistică. Paralel cu activitățile de ziarist, Vasile Radu Ghenceanu nu și-a uitat prima lui profesie, aceea de dascăl, predând la colegiile „Gheorghe Șincai” și „Vasile Lucaciu” din Baia Mare. O perioadă a fost asistent universitar la Institutul Pedagogic din Baia Mare. Mai mult, V. R. Ghenceanu este inițiatorul și fondatorul Facultății de Jurnalism din cadrul Filialei Baia Mare a Universității „Vasile Goldiș” din Arad. Este numit lector și coordonator al acestei secții, contribuind la formarea mai multor generații de jurnaliști profesioniști.

În afara profesiei, V. R. Ghenceanu a fost o prezență activă și remarcabilă în viața culturală a municipiului, a județului, implicat mereu în tot ceea ce a însemnat cultură. Prin profesia de ziarist, a reflectat în presă toate activitățile culturale notabile, mai mult, prin pagina de cultură pe care a condus-o mereu, ziarul local a suplinit lipsa unei reviste de cultură. Pe lângă informațiile de interes general, adesea se regăseau creații literare: poezie, proză, comentarii critice. În această pagină a ziarului au debutat mulți scriitori, unii dintre aceștia devenind poeți sau prozatori autentici. V. R. Ghenceanu a condus în mai multe rânduri Cenaclul Scriitorilor din Maramureș, cenaclul fiind singura formă de exprimare colectivă în acele vremuri.

V. R. Ghenceanu se numără printre redactorii fondatori ai revistei „Nord literar”, prima revistă de literatură din acest spațiu. În calitate de redactor, el a avut un rol important în realizarea acesteia, prin materialele publicate și, mai ales, prin acribia cu care urmărea corectitudinea sub aspect gramatical și stilistic a materialelor publicate. În paginile revistei „Nord literar” și-a publicat, număr de număr, jurnalul său de scriitor, colaborări ce vor apărea postum în volumul *Jurnal de scriitor sau Desacralizarea continuă* (Editura Proema, 2007).

Din prima zi în care a intrat în redacția revistei și până în ultimele zile ale vieții, V. R. Ghenceanu s-a dăruit fără nicio rezervă, spunând mereu că, în cele din urmă, i s-a împlinit visul de-o viață, acela de a lucra în redacția unei reviste literare.

Dăruirea sa față de revistă a mers până la sacrificiu. Chiar și în zilele de grea suferință, aflat pe patul de spital, cerea să i se aducă revista pentru a da ultimul „Bun de tipar”, cum a făcut pentru toate numerele apărute.

Ședința de redacție din data de 24 octombrie 2006 a fost ultima pentru el. Devenise o tradiție ca în fiecare zi de marți, la ora 11, să se adune întreg colectivul de redacție. Vasile Radu Ghenceanu sosea printre primii, mereu pus pe o glumă, să ne spună o poveste, să dea indicații colegei care realiza tehnoredactarea.

De data aceasta, vădit obosit și extenuat, s-a așezat pe locul lui, același de fiecare dată, și, după un oftat adânc, mi-a spus: „Săluc drag, sunt gata! Nu mai am putere”. După câteva minute, m-a rugat să-i aduc o mașină să-l ducă acasă. S-a dus, nu acasă, ci la spital, de unde nu s-a mai întors. În ziua de 29 octombrie, în jurul orei 10 dimineața l-am sunat. Mi-a spus că e bine. Ca, după câteva ore ale acelei zile de duminică, să aflu că a trecut la cele veșnice.

Învățător, îndrumător cultural, gazetar, director de teatru, cadru didactic universitar, făuritor de reviste de cultură, redactor și consilier editor, poet, eseist, memorialist, mereu o prezență activă în viața culturală și deopotrivă în viața cetății, V. R. Ghenceanu s-a impus în conștiința contemporanilor săi ca un autentic om de cultură, fiind, totodată, un scriitor cu o operă bine conturată.

Calitatea de membru al Uniunii Scriitorilor din România este o dovadă în plus a valorii operei sale poetice și eseistice.

*

Înainte de a vorbi de activitatea literară a lui V. R. Ghenceanu, se impun câteva considerații privitoare la viața literară a orașului Baia Mare.

Se știe că, până nu demult, Baia Mare era cunoscut ca un centru al mineritului și metalurgiei, mai puțin ca oraș cultural. Amintim că primul ziar în limba română a apărut la o dată mult mai recentă decât în alte zone ale țării (1889-1890). Este vorba de ziarul „Gutinel”, care publica și informații culturale, chiar unele creații literare. De la acesta au trecut mulți alți ani până a apărut un nou ziar, „Cronica”², cu o anumită re-

2 Ziarul „Cronica” a apărut la Baia Mare între anii 1936-1939, editat de Gheorghe Crișan.

zonanță, care publica și materiale de interes cultural. Acesta a publicat și suplimentul „Cronica literară”³, prima încercare publicație literară.

În timpul regimului comunist, în Baia Mare a apărut un singur ziar, „Pentru Socialism”. Între redactori fiind și unii cu preocupări literare (Ștefan Bellu, Vasile Gaftone, Vasile Radu Ghenceanu, Augustin Cozmuța, Mihai Olos), a fost menținută o pagină săptămânală de literatură, în care au început să publice tot mai mulți.

Înființarea Institutului Pedagogic de 3 ani în 1961, existența Teatrului Dramatic, ajungerea unor oameni de cultură la conducerea unor instituții au făcut ca, treptat, Baia Mare să-și deschidă porțile și spre alte orizonturi decât cele industriale.

Amintim că, în perioada 1967-1989, în lipsa unei publicații de cultură, prin grija Centrului Creației Populare, condus mulți ani de cunoscutul folclorist Nicoară Timiș, au apărut culegeri și antologii cu creații literare: *Pagini maramureșene* (Baia Mare, 1967-1968); *Nord statornic* (Baia Mare, 1973); *Trepte în lumină* (Baia Mare, 1974); *Nord-75. Pagini maramureșene* (Baia Mare, 1971); *Veghe în septentrion. Pagini Maramureșene* (Baia Mare, 1977); *Calendarul Maramureșului* (Baia Mare, 1980); *Popas în Hiperboreea* (Baia Mare, 1980); *Caietele Măiastra. Pagini maramureșene* (Baia Mare, 1982). În acest climat, a apărut în viața literară tânărul, pe atunci, poet V. R. Ghenceanu.

Spirit căutător, dornic de a descoperi mereu noi orizonturi, V. R. Ghenceanu, prin opera sa poetică și publicistică, a surprins multe laturi ale vieții. Și-a exprimat talentul cu aceeași exigență, atât ca scriitor, cât și ca ziarist, între aceste domenii fiind o legătură strânsă, intimă, rezultată din toate textele sale, fie că e vorba de poezie, de eseistică sau publicistică. În toate acestea se pot descoperi semnele talentului său și, mai ales, marile respect pentru o rostire, nu numai metaforică, ci și într-o impecabilă acuratețe lingvistică. „Fără chemare, scrisul rămâne fără sens și fără culoare”, afirmă Vasile Radu Ghenceanu în *Vindecarea de melancolie*.

Cum am mai amintit, debutul literar în poe-

zie s-a produs în anul 1966, prin publicarea în cunoscuta revistă „Familia” a unui grupaj de poeme, iar în anul următor a debutat editorial cu volumul de poezii *Cântece pentru inima tânără*, apărut la Editura Tineretului (1967). Apariția acestui volum a marcat un moment important în istoria literaturii băimărene. Era, dacă nu mă înșel, primul volum de poezie apărut aici al unui scriitor al locului.

Au urmat multe alte colaborări la revistele de prestigiu din țară: „Luceafărul”, „Contemporanul”, „Tribuna”, „Ateneu”, „Astra”, „Poesis”, „Nord literar” etc. Și, desigur, în culegerile de texte literare care au apărut în Baia Mare, amintite mai înainte.

Rând pe rând, au apărut următoarele volume: *Ora locală*, *Cartea literelor mari*, *Însemnați de uitare*, *Complexul de egalitate*, *Paralele și memorie*, *Vindecarea de melancolie*, *Grădinile din fereastră sau Călătoria ca stare de spirit*, *Convorbiri cu Ion Săcăleanu sau O viață pentru muzică*, *Comentarii de sâmbătă – eseuri, interpretări, note și, postum, Jurnal de scriitor sau Desacralizarea continuă*, contribuții la o istorie culturală, conturând larga paletă a preocupărilor sale.

Opera poetică a lui V. R. Ghenceanu este cuprinsă în trei volume și o antologie în care selectează o parte din creația sa. *Cântece pentru inima tânără* (1967) este volumul care îi deschide drumul în poezia românească. Așa cum sugerează și titlul, este poezia exuberantă a tinereții, în care poetul se descoperă pe sine, ocolind orice influență sau maniere ale vremii. A urmat, la o distanță de peste zece ani, placheta *Ora locală* (1979), care îl consolidează definitiv în conștiința contemporanilor. Al treilea volum, *Însemnați de uitare* (1997), este un reper major în evoluția poeziei lui V. R. Ghenceanu, „o artă poetică ce reflectă puternic zbuciumul lăuntric al artistului”. În fața mării treceri, a efemerității condiției umane, versurile lui V. R. Ghenceanu sunt atinse de melancolia asfințitului, a toamnei: *O, voi, peste care trec atâtea/ Înfrunziri-desfrunziri,/ Veți ști după poame/ Cum curge vremea/ Și câtă trudă/ Să nu rămână goală ziua./ Ruginile vin./ Chiar*

3 „Cronica literară”, supliment literar al ziarului „Cronica”, coordonat de poetul și publicistul Ion Șugariu. Au apărut doar trei numere (1938-1940), fiind suspendat din cauza războiului. Între colaboratorii acestui supliment amintim pe Ion Șugariu, Petre Dulfu, Mihai Beniuc etc.

cuvântul acesta/ E atins acum de rugină./ În cântec putem vieții?/ Cel mai iute cântec mistuire./ Perdea de fum și flori/ Miresmele brumelor./ Septembrie – asfințit trecător./ Suferința de-a nu fi fost fruct/ Împărțit la cine știe / Să șteargă rugina/ Făptura acestui vers trecător. (Ritmuri).

Însemnați de uitare, în opinia criticului Gheorghe Glodeanu, „este o artă poetică ce reflectă puternicul zbulucim lăuntric al artistului”, o carte în care se regăsesc principalele teme ale creației lui V. R. Ghenceanu, cum ar fi: trecerea timpului, iubirea, cântecul ca element de compensare a timpului. *Nu treceți/ Ca și cum nu m-ați cunoaște!/ Clopotul acela are sunetul meu;/ El poate fi instrumentul la care/ Aș fi putut eu însumi să cânt/ De-aș fi lăsat să-l acopere mai mult/ Înserarea (Soliloc) sau Căci nimic nu rămâne zadarnic./ Nici măcar felul grav cum/ lunecă peste noi închipuirile;/ Nici iarba căzută iarna, în somn./ Să acopere totul în cânt nu e chip./ dar vie aripi lui poate schimba:/ iată aici un izvor stârnit senin/ de omul care știe să cânte! (Nici iarba).* Sentimentul „marii treceri” este astfel redat de poet: *Îmbătrânim/ Ca o zăpadă târzie./ Până la urmă asta e totul:/ miezul, sensul și scuza/ Trecerii./ Răspunsul la bucuria/ De-a ne întâlni/ Cu oamenii. (Ca o zăpadă târzie).*

Poezia lui V. R. Ghenceanu continuă o veche tradiție a liricii românești, autorul situându-se în apropierea unor scriitori celebri, precum Tudor Arghezi și Lucian Blaga, fiind preocupat de a da răspuns marilor probleme ale existenței umane, regăsite și în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*.

În anul 2002, V. R. Ghenceanu își revede întreaga creație poetică pe care o publică în volumul antologic sub titlul *Complexul de egalitate* (Editura Dacia, 2002), o reconstituire selectivă a itinerarului său poetic, parcurs de la debut la prezent. Este volumul care îl reprezintă pe deplin și-l așează în prim-planul liricii contemporane.

Titlul volumului vine și el să arate că poetul nu trebuie să fie apăsător de iluzia complexului, ci își cere statutul de a fi „egal cu toți”, chiar „ceva mai în față”: *Ceva în afara firii aș vrea./ O năluca, o cădere în somn,/ Ceva ce seamănă/ Cu rodul*

și pierderea./ Să nu fiu măcinat de iluzii./ Egal cu toți, dar ceva/ Mai în față/ Din plăcerea de a ști/ Mai devreme mersul astrelor (Complexul de egalitate).

Complexul de egalitate s-a bucurat de o atenție deosebită din partea criticii literare. Criticul Augustin Cozmuța, de exemplu, scrie: „*Complexul de egalitate* este o carte dătătoare de seamă despre anvergura și profunzimea cu care și-a exersat autorul arta scrisului (...), ezitățile și pauzele în care a publicat versuri făcând ele însele parte din proiectul creației”⁴.

Gheorghe Glodeanu, în amplul comentariu cu titlul „Poezia ca vindecare de melancolie”⁵, afirmă despre volum și autor: „Volumul reprezentativ al poetului Vasile Radu Ghenceanu rămâne antologia de autor intitulată *Complexul de egalitate*. Deși nu a trăit în prim-planul vieții literare românești, lectura continuă l-a făcut pe autorul *Orei locale* să fie mereu prezent în miezul evenimentelor, să depășească orice complex al provinciei”. La acest lucru trimite, de altfel, și titlul selecției⁶.

Între cărțile de poezie, amintim și volumul *Cartea literelor mari*, apărut la Editura „Ion Creangă” (1970). A cunoscut mai multe ediții și a fost tipărită în tiraje de masă. A fost, se pare, cartea cea mai dragă poetului.

Este o frumoasă poveste în versuri adresată copiilor care pun pentru prima dată mâna pe un condei pentru a scrie literele alfabetului. Se adresează, în același timp, învățătorilor și părinților. Fiecare literă este prezentată printr-un catren sugestiv, în același timp și hazliu, pentru a atrage atenția copilului și pentru a ușura învățarea și scrisul literei.

Deci: să învățăm, copii,/ Un joc fără jucării,/ Construind, din bețișoare,/ Alfabetul nostru mare./ Unde n-om putea cu ele,/ Vom găsi exemple-n stele sau Două bețe sus legate,/ Unu-n brâu, la jumătate/ Din trei bețe, uite așa./ Am făcut litera A; Nu-i nici mică,/ Nici nu-i mare,/ Parcă-i grebla în picioare,/ Pentru voi, copii cumiți,/ Râde, zilnic, cu trei dinți; Tuturor vă dau, copii,/ Cartea mea cu bucurii./ S-o purtați cu voi mereu/ Cum vă port în gând și eu.

4 Augustin Cozmuța, *Rostul și rostirea ființei în Pagini de critică literară*, 2010, p.38-41.

5 Gheorghe Glodeanu, *Poezie și poetică*, 2010, p. 357-363.

6 *Ibidem*.

Opera poetică a lui V. R. Ghenceanu este însoțită de una jurnalistică. Gazetar de vocație, profesie pe care a practicat-o timp de peste patruzeci de ani, mânat de dorința de a cunoaște, de a fi mereu în mijlocul oamenilor, scriitorul-ziarist a fost în permanență în căutare de fapte și evenimente de cultură, de prieteni cu care să intre în dialog.

Călător pasionat, V. R. Ghenceanu a străbătut „paralele și meridianele” globului, colindând prin orașe și țări, dar nu ca un simplu turist, ci ca unul dornic de cunoaștere de locuri și oameni, de a participa la evenimente și fapte de cultură pe care să le immortalizeze prin scris sau imagini.

Din aceste călătorii, reporterul-scriitor a adunat un material imens pe care l-a inserat în cărțile sale de călătorie și memorialistică: *Paralele și memorie. Note de călătorie* (1992), *Vindecarea de melancolie. Eseuri și note de călătorie, interviuri și colaje* (1996), *Grădinile din fereastră sau Călătoria ca stare de spirit. Note de drum din Spania, Franța, Iugoslavia, Grecia, Germania, Danemarca, Ungaria și Basarabia* (1998), fiecare dintre acestea oferind pagini de lectură memorabile, susținute și de valoarea literară, de stilul cursiv al textelor.

V. R. Ghenceanu s-a remarcat prin cronicile pe marginea unor cărți de literatură și nu numai, dovedind o bună cunoaștere și interpretare a valorilor literare, fiind un comentator aplecat pe text, subliniind, de fiecare dată, fără nicio rezervă, valoarea textului comentat, fiind un critic incisiv împotriva nonvalorilor, a imposturii și, mai ales, a neofiților din literatură. Reprezentativ în acest sens este volumul *Dreptul la singurătate*, cu subtitlul *Scriitor la ziar* (2001), o carte de comentarii, cronici și interviuri, în care autorul glosează pe marginea mai multor cărți ale unor autori locali: N. Steinhardt, Vasile Latiș, Gheorghe Glodeanu, Viorel Mureșan, Marian Ilea și alții. Este o primă încercare mai aplecată de a pune în evidență valoarea unor autori aflați în plină formare. Și de data aceasta, V. R. Ghenceanu dovedește nu numai o bună cunoaștere a vieții literare locale, dar și un echilibru în tot ceea ce spune. Nimic exagerat.

Dialogul cu alți scriitori, cu oameni de diverse profesii, este des întâlnit în cărțile sale nonpoetice. Este genul de scriere care îi permite autorului să navigheze pe cele mai diverse domenii și în care se regăsește cel mai bine gazetarul de largă deschidere și, mai ales, vasta sa

cultură, știind, prin întrebările adresate, să provoace răspunsuri, să afle date de interes despre personalitatea interviuată.

Vindecarea de melancolie (1996) poate fi considerată una dintre cele mai interesante cărți, mai ales prin numeroasele trimiteri la perioada în care a ocupat funcția de director de teatru, scriind pagini despre istoria teatrului local, despre actorii acestuia, unii cu nume de rezonanță, despre regi-zori și despre spectacole.

Nu renunță nici de data aceasta la pasiunea sa de călător. Într-un lung capitol intitulat *Europa văzută prin parbriz*, în care descrie itinerare parcurse cu peripețiile drumului, reporterul nu-și dezmente harul de ziarist pasionat, care știe să surprindă și să așeze pe hârtie fapte și aspecte mai puțin sesizabile pentru un obișnuit, transformându-le în pagini de literatură.

Excelent observator al realului, V. R. Ghenceanu este, prin cărțile sale, cronicarul unor timpuri, iar însemnările sale reprezintă un dialog cu posteritatea.

În *Prefața* la această carte, criticul Gheorghe Glodeanu nota: „Scrișul este memoria lui Vasile Radu Ghenceanu, iar cartea sa are calitatea esențială de a se transforma în memoria unei colectivități, în cronică unui timp și a unui loc extrem de familiare scriitorului. Efemerității clipei i se preferă pariul cu eternitatea”.

Activitatea jurnalistică a lui V. R. Ghenceanu se încheie cu un volum: *Comentarii de sâmbătă, eseuri, interpretări, note* (2004), rezultatul unei rubrici pe care ziaristul a susținut-o ani la rând în „Graiul Maramureșului”, la care activa, în care nota evenimentele culturale cele mai reprezentative ale săptămânii. Adesea acestea depășeau caracterul unor simple note, devenind reale eseuri pe cele mai diverse teme. *Cartea aceasta* – scrie autorul în *Argument – s-a născut ca oricare alta: pornind de la o idee, dar în ce mă privește, și dintr-o necesitate. Zic: O idee, la care adaugi zilnic câte puțin, o amplifici și ștergi, faci legături, renunți la ceva pentru că altceva mai important trebuie să-i ia locul... și tot așa, câțiva ani la rând: lecturi, meditații, realități în schimbare, admirații și respingeri, revolte și... necesare temperări, îndoieli și adaptări la ritmul vieții în schimbare, intransigențe și renunțări la posibila rigiditate. Toate acestea au fost așezate pe hârtie cu „prudență”, dar și rigoare în aprecierea valorilor.*

Spirit analitic, cu viziune largă asupra literaturii contemporane, V. R. Ghenceanu a reușit să facă distincție între contribuțiile de valoare, ripostând pertinent împotriva „neofiților din cultură”, împotriva acelor care se proclamau atotștiutori, deși nu aveau nicio chemare către cultură, ci doar orgolii neacoperite.

Volumul cuprinde 114 „comentarii” și abordează o tematică diversă, dar circumscrisă unor domenii apropiate literaturii, retoricii, cărții, spectacolului de teatru etc. Dintre titlurile de acest gen amintim: *Despre reviste, De ce scrieți?, Creație și posteritate, Artă și moralitate, Poezia și cititorii, Tradiție și continuitate, Despre stil și manierism, Cultura și talentele.*

Apărut postum (2007), *Jurnalul de scriitor sau Desacralizarea continuă (Contribuții la o istorie culturală)* reconstituie o nouă fațetă a preocupărilor lui Vasile Radu Ghenceanu, aceea de memorialist.

Publicat inițial în revista „Nord literar” sub titlul *Dreptul la amintiri*, jurnalul lui Vasile Radu Ghenceanu, prin consemnarea unor momente din îndelungata sa activitate de ziarist, de scriitor și de om al cetății implicat în viața socială, politică, culturală și literară, a reușit să rețină și să imortalizeze prin textul scris fapte de interes pentru istoria culturală și literară, toate acestea redată prin filtrul ziaristului avizat și al omului de cultură. Jurnalul cuprinde perioada 1966-1977.

OPERA

Volume

- *Cântece pentru inima tânără*, versuri, București, Editura Tineretului, 1967.
- *Cartea literelor mari*, versuri pentru copii, București, Editura Ion Creangă, 1970 (ediții 1993, 2000).
- *Ora locală*, versuri, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.
- *Paralele și memorie. Note de călătorie*. Prefață de Augustin Cozmuța, Baia Mare, Editura Gutinul, 1992.
- *Vindecarea de melancolie. Eseuri și note de călătorie, interviuri, colaje*. Prefață de Gheorghe Glodeanu, Baia Mare, Editura Gutinul, 1996.
- *Însemnați de uitare*, poeme, prefață de Marian Ilea, Baia Mare, Editura Omega, 1997.
- *Grădinile din fereastră sau Călătoria ca stare de spirit. Note de drum Spania, Franța, Iugoslavia, Grecia, Germania, Danemarca, Ungaria și Basarabia*, Baia Mare, Editura Proema, 1998.
- *Convorbiri cu Ion Săcăleanu sau O viață pentru muzică (contribuții la o istorie a culturii)*, Baia Mare, Editura Proema, 1999.
- *Dreptul la singurătate*, eseuri, Baia Mare, Editura Proema, 2001.
- *Complexul de egalitate*, versuri, antologie de autor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
- *Comentarii de sâmbătă*, eseuri, interpretări, note. Cu o prefață de Florian Roatiș și o postfață de Augustin Cozmuța, Baia Mare, Editura Proema, 2004.

Referințe critice

- Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, vol. I, Pitești, Paralela 45, 2006.
- Irina Petraș, *Cuvinte. Almanah literar*, Uniunea Scriitorilor din România, Filiala Cluj-Napoca, 2006.
- Laura Temian s.a., *Autori maramureșeni. Dicționar bibliografic*, Baia Mare, Umbria, 2000 (Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare).
- Gheorghe Glodeanu, *Poezie și poetică*, București, Editura Fundația Culturală Libria, 2005.
- Augustin Cozmuța, *Punct critic*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2004.
- Ion M. Mihai, *Scriitori din Maramureș*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003.
- Ion M. Mihai, *Lecturi sublimite*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2005.
- Gheorghe Glodeanu, *V. R. Ghenceanu – 65 (Profil)*, în „Nord literar”, nr. 5 (12), mai 2004, p. 3.

Dumitru Pop

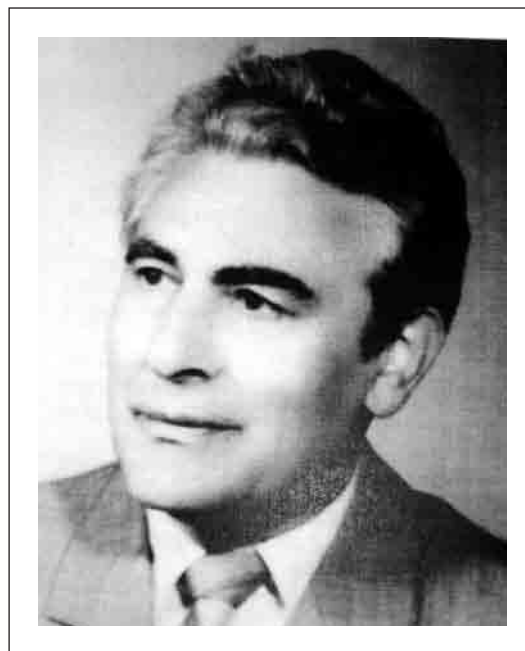
1927-2006

Ion CUCEU, Maria CUCEU

Profesorul Dumitru Pop s-a născut în localitatea Băsești, situată în inima Țării Codrului, la 18 martie 1927, într-o familie țărănească cu rădăcini nemeșești, răspândite în toate satele acestei vechi arii etno-culturale românești, din care s-a ridicat la lumina istoriei figura carismatică a lui George Pop de Băsești, iar mai recent, arhiepiscopul Albei Iulii, ÎPS dr. Irineu Pop.

A urmat clasele primare în satul natal, dar, în urma ocupației horthyste a Ardealului de Nord, o parte din gimnaziu și liceul a fost nevoit să le facă în refugiu, la Arad, apoi la celebrul Liceu-Internat „Costache Negruzzi” din Iași (1940-1945), departe de casa părintească. Între 1945-1947 s-a transferat la Liceul „Vasile Lucaciu” din Carei, mai aproape de ai săi, pentru a-și încheia studiile liceale și a-și trece bacalaureatul. Între 1947-1951 a fost, la Cluj, studentul Facultății de Litere și Filosofie, devenită, după reforma învățământului, de Filologie.

La absolvirea strălucită a studiilor superioare, este reținut preparator și asistent la facultatea în care se formase, protejat de profesorii Ștefan Pașca și Dimitrie Popovici, care-l promovează repede lector (1952-1962), încredințându-i cursul de *istoria literaturii române vechi* (1952-1958), dar și pe acela, nou în curricula universitară, de *folclor literar românesc* (1952-1992), al cărui titular avea să rămână vreme de patru decenii. Conferențiar universitar (1962-1970), apoi profesor titular dr. (1970-1992) și conducător științific de doctorate (1970-2006), Dumitru Pop a devenit, asemenea lui Mihai Pop din București și cu sprijinul acestuia coordonator al cercetărilor etnologice clujene. După un stagiul scurt de cercetător principal, la Secția din Cluj a Institutului de Folclor București, între 1957-1959, Dumitru Pop a ocupat, prin concurs, postul

de șef al Secției de etnografie și folclor a Filialei Cluj a Academiei Române (1 septembrie 1966-15 septembrie 1969), perioadă în care a reușit să obțină pentru instituția clujeană un sediu ideal, în spațiul căruia s-a hotărât să unifice fondurile documentare, să creeze două studiouri de înregistrări, depozite pentru Fonotecă, Manuscrise și Bibliotecă, birouri, atelier electronic și laborator foto, impunând, pentru noile cercetări, sisteme de indexare identice cu ale Arhivei de Folclor București și relansând ședințele bilunare de comunicări. A condus, după Ion Mușlea, cercetările monografice colective în Valea Gurghiului și s-a îngrijit de redactarea capitolelor lucrării. Din păcate, această cercetare model avea să fie valorificată târziu, abia în 1976-1979, într-o primă ediție, fragmentată¹, iar în 2008, în volumul îngrijit de Ion Cuceu².

Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române”, refondat în 1990, i-a rămas credincios

1 În anuarul „Marisia”, tomurile VI(1976), VII (1977), VIII (1978). Studiul a fost editat fără nicio cenzură ideologică, încât a putut fi reluat întreg la reeditarea în volum de peste două decenii.

2 Cel de-al șaptelea volum din seria *Monografiile Arhivei de Folclor a Academiei Române, Valea Gurghiului. Monografie etnologică*. Coordonatori: Ion Mușlea, Dumitru Pop, Ion Taloș. Ediția a II-a îngrijită de Ion Cuceu. Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2008, 355 p.+106 p. cu ilustrații fotografice.

și i s-a dedicat, părintește, cu toată atenția și grija cuvenite, ca președinte onorific al Consiliului științific și participant activ la manifestările științifice, la lansarea proiectelor de cercetare și editoriale. Câțiva ani a ocupat, prin cumul, și norme de cercetare remunerate, fiind sprijinit să-și pregătească pentru editare lucrările elaborate, să-și arhiveze colecția de folclor, donată cu generozitate, atât în manuscris, cât și într-o dactilogramă.

Profesorul Dumitru Pop și-a consacrat activitatea didactică și științifică, desfășurată de-a lungul a mai mult de 55 de ani, cunoașterii și valorificării culturii populare. Dintre aceștia aproape 22 i-a petrecut și în cadrul Arhivei de Folclor a Academiei Române, veritabil *spiritus rector* în refondarea acesteia ca institut de sine stătător, în fond, un protector al directorului executiv, la a cărui numire a și avut cuvântul decisiv în 1990. Toate cursurile lui magistrale și majoritatea lucrărilor publicate se axează pe patru mari subdomenii ale etnologiei și folcloristicii, deopotrivă înscrise în sfera largă de preocupări ale reprezentanților școlii etnografice clujene: a) teoria generală și metodologia folcloristicii ca domeniu al etnologiei și rolul culturii tradiționale în viața spirituală națională; b) cercetările monografice ale unor zone etnografico-folclorice din Transilvania, c) înfîrșirea și scrierea unei istorii a etnografiei și folcloristicii românești, cu privire specială asupra celei transilvane, d) valorificarea științifică a literaturii populare și a ritualurilor noastre tradiționale.

Contribuțiile sale au adus progrese remarcabile în fiecare dintre direcțiile de studiu și de acțiune culturală menționate.

Prin formarea universitară a peste 40 de generații de studenți filologi în spiritul interesului academic pentru folclor și al aprofundării cunoștințelor despre înrădăcinarea în spiritualitatea tradițională a civilizației și culturii naționale, Dumitru Pop și-a urmat destinul de strălucit dascăl în domeniu, asemenea modelelor ilustre din istorie: B.P. Hasdeu, Ovid Densusianu, Ion Bianu, Dumitru Caracostea, Nicolae Cartoianu, Ion Aurel Candrea, Tache Papahagi și Mihai Pop de la Universitatea din București, Petru Caraman, George Pascu de la Universitatea din Iași, Ion Breazu, Nicolae Drăganu, Sextil Pușcariu, Romulus Vuia, Gheorghe Pavelescu și Valer Butură de la Universitatea din Cluj.

În misiunea asumată cu responsabilitate și

generozitate ca pe un sacerdoțiu, pe toate treptele ierarhiei universitar-academice, de la asistentul abia ieșit din facultate, reținut la catedră de mare învățat Dumitru Popovici, până la titularizarea ca profesor, obținută în 1970, a servit învățământul superior clujean cu competență și devotament vocațional, însușiri ce se completează cu o rar întâlnită afabilitate, cu modestie și bunătațe, dar și cu o voință constructivă tenace, adevărate haruri pentru care a și fost chemat de timpuriu la direcția unor instituții de învățământ și de cercetare, în al căror destin avea să marcheze cele mai benefice și prospere etape de evoluție. Astfel, a ajuns, la 39 de ani, șeful Secției de etnografie și folclor a Filialei Cluj a Academiei Române (1966-1969), iar la vârsta de 41 de ani a fost ales decan al Facultății de Filologie a Universității Babeș-Bolyai (1968-1976), al cărei sediu de pe Horea, 31, l-a restaurat și reorganizat pentru următoarea jumătate de secol. În această calitate a preluat, pentru o scurtă vreme, și direcția Institutului de Lingvistică și Istorie Literară (1975-1976).

La anii marilor împliniri profesionale și ai deplinei maturități, i-a fost dată satisfacția, după 1990, să repună bazele studiilor clujene de profil, după o întrerupere de 39 de ani, prin crearea, la Facultatea de Litere, a specializării *limba și literatura română-etnologie*, unde era înconjurat de discipolii săi: lector universitar Nicolae Bot, prof. univ. dr. Ion Șeuleanu, prof. univ. dr. Virgiliu Florea, prof. univ. dr. Ion Cuceu, conf. univ. dr. Nora Rebreanu-Sava, lector univ. dr. Lionel Roșca. Totodată i s-au încredințat și conducerile onorifice ale Consiliilor științifice la Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” (1990-2006) și Muzeul Etnografic al Transilvaniei (1996-2006). Ca întemeietor și conducător entuziast al Cercului științific studentesc de folclor (1956-1992), unde a edificat o importantă colecție folclorică, model pentru celelalte facultăți de filologie din țară, ce teaurizează 12.753 documente de teren, și unde a adunat și o colecție de monografii folclorice zonale și locale, realizate de studenți ca teze de licență, ce însumează alte mii de texte și informații asupra culturii noastre tradiționale, era preocupat de soarta acestor documente și s-a gândit, la un moment dat, să le cedeze Arhivei de Folclor a Academiei Române. După profesorul Tiberiu Morariu a preluat conducerea Subcomisiei de etnologie și antropologie a Filialei Cluj

a Academiei Române și, în paralel, a Asociației Etnografilor și Folcloriștilor din Cluj-Napoca.

Împreună cu discipolul său Ion Cuceu, a sprijinit, între 1996-1999, acreditarea specializării *limba și literatura română-etnologie* la Universitatea de Nord Baia Mare, preluând, prin cumul, două profesii și contribuind la consolidarea și afirmarea unui colectiv de cercetare etnologică locală: prof. univ. dr. Constantin Corniță, conf. univ. dr. Viorel Rogoz, conf. univ. dr. Delia Suiogan, lector univ. dr. Natalia Lazăr ș. a.

După acest șir de mari împliniri profesionale și omenești, dascălului nostru iubit, care se apropia de vârsta patriarhilor, i s-ar fi convenit un volum omagial, cum se obișnuia, mai ales între istoricii din Cluj. Refuzase, însă, politicos, dar categoric, orice sărbătorire la 65, 70 și 75 de ani și a trecut, în Lumea de Dincolo, cu doar trei luni înainte de a fi împlinit 80 de ani. Eram consternați și apăsăți de un copleșitor sentiment de vinovăție, cum se întâmplă adesea la noi: distinsul nostru magistru pleca din lumea aceasta nedreptățit. Așa ne-am hotărât să-i dedicăm postum, la 16 martie 2012, o manifestare științifică omagială, când se împlineau 85 de ani de la nașterea sa. La apelul nostru au răspuns peste 60 de specialiști, încât am putut edita cu aceste lucrări un volum masiv, de 741 de pagini: *Mentori și discipoli. 85 de ani de la nașterea Profesorului Dumitru Pop (1927-2006)*³, cu 47 de contribuții, dintre care o treime sunt consacrate vieții și activității sale științifice.

Cele 21 de cărți și 223 de studii și articole publicate, investigațiile cu caracter monografic pe care le-a inițiat și condus, într-un vizibil efort de continuare și adâncire a instituționalizării etnologiei și folcloristicii la Universitatea din Cluj și la Arhiva de Folclor a Academiei Române, șirul celor patruzeci și una teze de doctorat, al câtorva sute de lucrări de licență coordonate de el, dau măsura unei opere etnologice și folcloristice prodigioase, neobișnuit de mari, al unui aport semnificativ la dezvoltarea științelor românești despre cultura populară. Prin rezultatele excepționale ale activității didactice și științifice, la care trebuie să adăugăm neapărat opera inedită de cercetător de teren, donată Arhivei de Folclor a Academiei Române, estimată la cca 5000-5500 de documente etnografico-folclorice, numele

profesorului clujean se înscrie neîndoielnic în rândul marilor personalități academice din cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea.

În *Memoriul de titluri și lucrări*, pe care l-am publicat în volumul închinat postum⁴, profesorul nostru a operat următoarea distribuție tematică a lucrărilor editate: I. Cursuri. Manuale. Tratatate; II. Colecții de folclor. Ediții și studii; III. Studii și articole de teoria generală a folclorului și metodologia cercetării. Rolul folclorului în viața națională; IV. Contribuții la studiul unor categorii și motive folclorice; V. Istoria folcloristicii. Folcloriști. Etape ale dezvoltării. Scriitorii și folclorul; VI. Recenzii și prefețe; VII. Contribuții de istorie, istorie literară și culturală. Raporturi culturale.

La acest *Memoriu de titluri și lucrări* al profesorului Dumitru Pop, am adăugat *lista doctoranzilor și a tezelor de doctorat susținute*, vreme de 36 de ani, întrucât, alături de Mihai Pop de la Universitatea din București, filologia clujeană a format, prin aportul său generos, cei mai mulți specialiști în etnologie și folcloristică, pentru toate centrele de cercetare din țară, dar și câțiva tineri din străinătate. Un număr de 19 dintre foștii săi doctoranzi au devenit, la rândul lor, prestigioase cadre universitare, iar trei dintre aceștia chiar coordonatori de doctorate.

În prezentarea de față ne vom referi mai întâi la preocupările sale de istorie a folcloristicii și etnografiei, pe care el însuși le-a subdivizat în: A. *Folcloriști. Etape ale dezvoltării* și B. *Scriitorii și folclorul. Preocupări și reflexe folclorice în opera lor literară*, căci acestea sunt în lista de lucrări cele mai numeroase și i-au stat mai aproape de suflet în cariera sa universitară și în munca de cercetare.

Cea dintâi carte publicată de Dumitru Pop, dacă exceptăm *Cursul* său litografiat din 1957, a fost *Folcloristica Maramureșului*⁵, o istorie cuprinzătoare a tuturor preocupărilor pentru cultura tradițională a uneia dintre cele mai importante și mai asiduu investigate zone etnoculturale românești.

Studiul ar fi trebuit să continue, probabil, printr-o monografie și un corpus exhaustiv de texte în mai multe volume, cum gândise, în acei ani, și *Monografia Văii Gurghiului*. Sunt urmărite și descrise toate colecțiile și studiile etnografico-

3 Editori Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Mega și Editura Fundației pentru Studii Europene, 2012.

4 *Mentori și discipoli. 85 de ani de la nașterea Profesorului Dumitru Pop (1927-2006)*, p. 19-46.

5 București, Editura Minerva, 1970.

folcloristice, de la cele de început timpuriu, până la realizările științifice propriu-zise, într-o perspectivă culturologică deschisă, pe bază de manuscrise și de publicații vechi, cu excerpte amănunțite din periodice și note bibliografice de o rigurozitate filologică rară, în buna tradiție clujeană: Ioachim Crăciun, Ion Mușlea, Ion Breazu.

Inventarierea exactă a tuturor contribuțiilor vechi, cu diagnoze precise privind însemnătatea fiecăreia, pune un fundament solid viitoarei monografii, iar textele folclorice extrase din reviste și reproduse în Anexele I și III ar fi intrat direct în corpusul de texte al lucrării, în timp ce paginile de corespondență (Anexa II) luminează contextul istoric al trezirii și afirmării interesului pentru folclor al preoților și învățătorilor maramureșeni.

Asemenea demersuri restitutive adânci prevalează și în studiile și articolele pe care le-a publicat sau în unele din lecțiile cursurilor speciale susținute la Facultatea de Filologie a Universității din Cluj.

De altfel, o parte din aceste numeroase studii de istorie a folcloristicii ale lui Dumitru Pop au fost adunate într-un volum, în 1997⁶, când profesorul clujean împlinea 70 de ani⁷. Volumul cuprindea doar 23 de articole, primele 16 de istorie propriu-zisă a folcloristicii (*Preocupări de folclor*, p. 9-234), iar ultimele șapte erau dedicate reflectării folclorului în literatura cultă, adunate acestea sub genericul: *Scriitori români de inspirație folclorică* (p. 235-326).

Toate acestea fuseseră publicate de autor de-a lungul a 45 de ani de carieră didactică și de cercetare, în reviste cunoscute de specialitate: „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, cu opt apariții, „Revista de folclor”, „Limbă și literatură”, „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei” și „Anuarul Arhivei de Folclor” (seria nouă), cu câte două. Altele au văzut lumina tiparului în publicații de cultură sau în volume colective. Selecția parcimonioasă operată de autor a lăsat inevitabil pe din afară lucrări importante despre Ion Bianu, Nicolae Drăganu, Alexandru Țiplea, Emil Petrovici, Mihai Pop, dar și investigații probe asupra altor reflexe folclorice populare în opere

culte: la Vasile Alecsandri, la Ion Agârbiceanu, la Mihail Sadoveanu, la Ion Vidu etc. Fără excepție, toate studiile și articolele din volum sunt contribuții cu adevărat relevante, excelent documentate și bine scrise, în spiritul tradiției universitare clujene, pe urmele unor mari înaintași: G. Bogdan-Duică, Sextil Pușcariu, Dimitrie Popovici, Ion Breazu, Romulus Vuia, Ion Mușlea, Iosif Pervain, cu stăruitoare focusări asupra însemnătății aportului cărturarilor și scriitorilor ardeleni la înțelegerea superioară a patrimoniului cultural național, a spiritualității românești.

În textul fiecărei lucrări din acest volum și în notele critice situate infrapaginal, întotdeauna riguros alcătuite, Profesorul își dovedise elocința, forța argumentativă și înstăpânirea asupra evoluției preocupărilor de folcloristică și de etnografie, de la cele datorate lui Iosif Vulcan, de la „Familia”, și primului titular al Catedrei de limba și literatura română de la Universitatea din Cluj, Grigore Silași, la lucrările Densușienilor, la folclorul literar al „Tribunei”, la activitatea folcloristică din două centre culturale: Beiuș și Baia Mare. Cele mai importante pagini de istorie a folcloristicii ardelenene le închină unor mari personalități de la Universitatea Daciei Superioare, din perioada interbelică, profesori ce s-au ilustrat mai mult în alte domenii: lingvistului și filologului Sextil Pușcariu, primului clasicist clujean, Vasile Bogrea, pedagogului Onisifor Ghibu și etnobotanistului Alexandru Borza, cărora Dumitru Pop le-a înscris, astfel, prestigioasele nume și în istoria cercetărilor referitoare la cultura tradițională românească.

Dintre mai multe studii pe care le consacrase lui Ion Mușlea și Arhivei de Folclor a Academiei Române, Dumitru Pop a ales pentru volumul antologic doar textul, dezvoltat și completat ulterior, al unei comunicări de succes, susținute la a 65-a aniversare a instituției academice clujene, în octombrie 1995, text apărut, un an mai târziu⁸, cu același titlu. Au rămas neantologate în volum medalionul din 1967, încredințat, la moartea înaintașului său, publicației oficiale a Universității Babeș-Bolyai⁹, solida sinteză istorică: *Clujul*

6 Dumitru Pop, *Studii de istoria folcloristicii românești*. Baia Mare, Editura Umbria, 1997, 328 p. [Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” și Universitatea „Avram Iancu” Cluj-Napoca].

7 Cu concursul unor discipoli devotați: Constantin Corniță și Georgeta Corniță, de la Universitatea de Nord Baia Mare, Ion Cuceu și Maria Cuceu de la Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”.

8 *Vezi Moștenirea Arhivei de Folclor a Academiei Române*, în „Studii și Comunicări de Etnologie” X (1996), p. 7-14.

9 *Ion Mușlea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” Philologia, Fasc. 1, p. 145-147.

– centru de cercetare a culturii populare românești¹⁰, precum și remarcabilul eseu: *Ion Mușlea în contextul cultural-științific al epocii sale*¹¹.

Unui alt cunoscut etnograf și folclorist clujean, lui Traian Gherman și revistei „Comoara satelor”, i-a rezervat studiul *Din istoria folcloristicii românești. Traian Gherman*, cu care se încheie prima secțiune din antologia apărută, alte două lucrări despre părintele revistei de la Blaj rămânând în periodicele în care au fost publicate inițial.

Cele șapte studii, grupate în partea a doua a cărții, sub titlul *Scriitori români de inspirație folclorică*, abordează o tematică interesantă interdisciplinar, urmărind, în succesiune istorică, problematica enunțată la Ion Codru Drăgușanu, Mihai Eminescu, George Coșbuc și Pavel Dan, în spiritul identificării „temeliilor folclorice” ale literaturii noastre culte, așa cum le căutase și profesorul său Ion Breazu, de la aceeași catedră a Literelor clujene.

O altă componentă majoră a activității sale științifice au constituit-o lucrările având ca temă centrală credințele, riturile și ritualurile populare, în special cele agrare. Ideea studierii aprofundate a acestora l-a atras puternic încă din prima etapă a manifestărilor publicistice, schița monografică asupra *Plugușorului în Transilvania*, din 1960¹², reprezentând, după *Cursul de folclor literar românesc*¹³, debutul științific relevant, urmat de cooptarea sa în prestigiosul colectiv național de universitari, coordonat de George Călinescu și Alexandru Rosetti pentru elaborarea primului nostru tratat de *Istoria literaturii române*, unde a scris, în colaborare sau singur, capitolele despre „Obiceiuri de Anul Nou” „Obiceiurile primăverii

și verii”, „Obiceiurile în legătură cu momentele mai importante din viața omului”¹⁴.

După ce și-a publicat selectiv materiale din colecțiile prime de folclor din Sălaj și Lăpuș, în întâiul volum al ediției seriale *Folclor din Transilvania*¹⁵, demersurile sale științifice au fost continuate, mai aplicativ, în etapa deplinei maturități științifice, prin alte contribuții ritologice, referitoare la zona Văii Gurghiului, unde, între 1966-1969, a condus investigațiile colective ale membrilor Secției de etnografie și folclor a Filialei Cluj a Academiei R.S. România. Astfel, a apărut un remarcabil și novator studiu: *Contribuții la studiul jocurilor de priveghi din zona Văii Gurghiului*, publicat inițial în „Revista de etnografie și folclor”¹⁶, dar și unul despre *Vârsta povestitorilor și arta povestitului*¹⁷, devenite capitole în monografia etnologică a Văii Gurghiului¹⁸, alături de altele, precum *Nașterea*¹⁹, *Ritualurile de nuntă*²⁰, *Plugușorul*²¹. Au urmat apoi alte două studii în reviste: *Motivul „paharului de aur” în folclorul românesc*²², *Motivul „Stâna prădată” și folclorul din Maramureș*²³. Unele dintre aceste lucrări au fost reluate de noi în volumul *Valea Gurghiului. Monografie etnologică*²⁴, apărut la doi ani după decesul dascălului nostru.

Intervenția sa oportună în disputa „istorică” a filologilor și etnologilor români privind caracterul pastoral sau agrar al culturii populare românești, odată cu apariția în *Revista de folclor* a studiului consacrat versiunii transilvane a *Plugușorului*, poate fi interpretată ca una de profund răsunset, care avea să determine, nu numai pe Dumitru Pop, dar și pe alți cercetători clujeni și bucureșteni, la un veritabil angajament polemic

10 Vezi în „Anuarul Arhivei de Folclor” XII-XIV (1991-1993), p. 265-288.

11 Vezi revista „Cetatea culturală” II (2000), nr. 10.

12 Vezi „Revista de folclor” V(1960), nr. 1-2, pp. 114-131.

13 Partea I. Cluj, Litografia Învățământului, 1957, 190 p.

14 Vezi în *Istoria literaturii române*, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 16-67.

15 București, Editura pentru Literatură, 1962, p. 155-218 și 443-470.

16 Vezi Tom XIII (1968), nr. 2, p. 131-141.

17 În „Revista de Etnografie și folclor” IV (1969), p. 263-269.

18 Inițial publicată sub titlul *Folclorul Văii Gurghiului*, în *Marisia* VI (1976), VII (1977), VIII (1978).

19 În *Marisia* VI (1976), p. 360-362.

20 În *Marisia* VII (1977), p. 362-373.

21 În *Marisia* VI (1976), p. 591-592.

22 În *Dacoromania* III (1976), p. 277-288. Inițial, studiul fusese publicat în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Philologia, 1970. Fasc. 2, p. 19 - 29.

23 „Stâna prădată”, un motiv din sfera mitologiei pastorale, reproduș parțial în *Calendarul Maramureșului*, Baia Mare, 1980, p. 72 - 73.

24 Coordonatori: Ion Mușlea, Dumitru Pop, Ion Taloș. Ediția a II-a îngrijită de Ion Cuceu, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2008, p. 37-38, 74-77, 78-94, 141-147.

de anvergură în investigarea sistematică a riturilor agrare românești. Opțiunea sa teoretică a marcat, într-un anumit fel, și prima turnură favorabilă de sprijinire a ipotezelor deschise de adversarii teoriei lui Ovid Densusianu, din perioada interbelică.

După mai puțin de un deceniu și după contribuțiile altor cercetători în capitolele de folclor din tratatul amintit de *Istoria literaturii românești*, în 1968, Dumitru Pop revenea la unul din constantele sale interese tematice, cu un nou studiu important, consacrat obiceiurilor agrare, între cântecele de secere și colinde²⁵, oprindu-se, de această dată, la motive agrare identificate în repertoriul de colinde, atingând, în special, problema „amestecului de repertorii”, respectiv, axate pe identificarea și explicarea prezenței unor formule poetice/ motive-imagini de colindă în structura compozițională a cântecelor ceremoniale de seceriș.

Acesta a fost momentul în care Dumitru Pop, șeful de atunci al Secției de etnografie și folclor din Cluj, ne-a încredințat sarcina realizării unui corpus al ritualurilor agrare românești.

Retragerea sa de la conducerea Secției de etnografie și folclor, în 1969, n-a însemnat, din fericire, întreruperea colaborării noastre, căci cu vreo zece ani înainte de apariția, în 1989, a lucrării sale *Plugușorul - sinteză folclorică românească*²⁶, eliberat de o parte din sarcinile de la facultate, profesorul nostru s-a reapropiat de institutul pe care-l condusesese. În 1985 a acceptat, la insistențele noastre, să devină membru al redacției *Anuarului de folclor*, și ne-a cerut ajutorul pentru a-și documenta, cât mai solid arhivistic, atât studiul monografic despre *Plugușor*, cât și cele despre *Paparuda*²⁷, *Caloianul*²⁸ și *Drăgaica*²⁹, îndemnându-ne din nou să nu abandonăm, la rân-

dul nostru, proiectul ambițios al *Corpusului și tipologiei ritualurilor agrare*, pe care-l inițiaserăm prin 1968-1969.

S-a bucurat să poată constata cât de bogate erau informațiile despre credințe, despre rituri și ritualuri agrare în fondurile de manuscrise ale Arhivei de Folclor a Academiei Române, dar mai ales de excerptele noastre aproape complete, grupate în corpusul de arhivă constituit, pe care le-a putut utiliza în studiile sale³⁰, atât de temeinic documentate, din acel memorabil volum.

Proiectaserăm împreună inventarieri și aprofundări bibliografice exhaustive pentru toate aceste ritualuri agrare, iar la alcătuirea corpusurilor tipologice pentru fiecare ritual urma să-și revadă schițele monografice elaborate. Seria de lucrări trebuia să adune și să sistematizeze tripartit: A. Descrierile ritualurilor, B. Indexarea tipologică a motivelor-formulă, C. Corpusurile de texte, după modelul lucrării noastre din 1988³¹. Se profila, astfel, o lucrare enciclopedică, menită să demonstreze prevalența elementelor de cultură populară agrară față de cele păstorești.

Dificultățile exhaustării documentației bibliografice și de arhivă, copleșitoare în cazul *Plugușorului*, au făcut să întârzie mult lucrările la corpusul propriu-zis al ritualurilor agrare, încât, din nefericire, profesorul Dumitru Pop n-a mai apucat să se bucure nici de cele două volume³², pe care le-am închinat amintirii sale, exact în anul când ar fi împlinit 80 de ani, în 2007.

Asupra unora dintre studiile pe care le-a antologat în volumul din 1989, autorul a revenit, cum obișnuia, cu completări substanțiale în versiunile finale ce sintetizau demersurile sale anterioare, astfel că *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*³³, la fel ca *Folcloristica Maramureșului*, s-a bucurat de cel mai mare suc-

25 *Folclor literar II*, Timișoara 1968, p. 185-191.

26 În cartea sa, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 25-231, cea mai importantă, după *Folcloristica Maramureșului*, București, Editura Minerva, 1970.

27 Dumitru Pop, *Paparuda*, în Idem, *Obiceiuri agrare ...*, p. 132-144.

28 Idem, *Caloianul*, în Idem, *Ibidem*, p. 145-170.

29 Idem, *Drăgaica*, în Idem, *Ibidem*, p. 171-201.

30 Vezi, în acest sens, nota 83, de la pagina 41, cu mulțumirile pentru ajutorul în excerptarea materialului existent în fondurile Arhivei de Folclor a Academiei Române.

31 Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Vechi obiceiuri agrare românești. Tipologie și corpus de texte*. București, Editura Minerva, 1988.

32 Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Ritualurile agrare românești I. Plugușorul în spațiul românesc extracarpatic*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2007. Pe pagina 5 stă scrisă dedicația postumă: *In memoriam prof. univ. dr. Dumitru Pop*; Idem, *Ibidem*, vol. II *Plugușorul în spațiul românesc intracarpatic*. Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2008.

33 Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, 216 p.

ces, fiind recenzată elogios în reviste de specialitate și de cultură³⁴, dar, mai ales, masiv utilizată în lucrări apărute ulterior, prin zeci de citări.

Astfel, ca să exemplificăm cu privire la aceste revizuirii treptate, cel de-al șaselea studiu din volumul apărut la Editura Dacia, *Imagini de colindă în cântecul ceremonial de seceră*, venea, față de textul din 1968, cu importante considerații noi de ordin teoretic, configurate într-o ipoteză privind „transferurile [motivistic] de la o categorie folclorică la alta”, ce îl ajutau pe autor să ajungă la raporturile „de profunzime” dintre cântecele de seceriș și colinde, specii manifestând evidente afinități funcționale, de mitologie agrară. „Atât colinda, cât și cântecele de seceriș - spunea cercetătorul în noua versiune - reprezintă, la origine, demersuri magice, vizând același obiectiv: *fertilitatea, rodirea*. Amândouă se întemeiază pe magia cuvântului, la care se adaugă și alte procedee, cum ar fi *aspersiunea*, păstrată, atât în obiceiul [propriu-zis], cât și în textul cununii la secerat, dar prezentă, de asemenea, în textul colindei (*rouatul*) și odinioară chiar în practica colindatului”³⁵.

Chiar dacă se putea întrevedea, încă de la prima redactare, din 1968, tendința spre abordarea sistemică a problemelor mitologiei și ritologiei agrare, dublată firesc de ideea de studiere a acestora pe o bază documentară cât mai vastă și cu obiective generale ambițioase, în realizarea cărora, la începutul anilor '70, ne-a antrenat direct, versiunea de după 20 de ani e incomparabil mai fundamentată teoretic.

În acest spirit de gândire și reorientare teoretico-metodologică, profesorul Dumitru Pop se referea cu obstinație la baza etnografică a textelor rituale, anume la prezența și funcțiile obiectului ritual - cununa secerii - în formule de colindat și în texte de colind, în orațiile ardeleni după colind, comparate cu cele din cântecele rituale desprinse din ceremonialul de încheiere a recoltării, apelându-se, totodată, și la alte elemente „comune” din desfășurarea celor două scenarii rituale: orațiile ce însoțesc masa ceremonială și dansul la cununa secerii, rolul gazdei, văzute de etnolog ca

„similitudini generale”, apoi urmărite în procesele de „demagizare” și „demitizare” prin care au trecut, atât riturile agrare, cât și textele ritual-ceremoniale.

Ediția completată a studiului se referă, în continuare, și la „similitudini de amănunt”, coborând în analiza comparativă până la nivelul diverselor componente structurale ale textelor supuse analizei. Apreciind că toate acestea explică, într-o viziune holistică, integratoare, abandonul ipotezelor „purității genuine” în relațiile dintre domenii distincte ale culturii tradiționale și justificând argumentat „transferul unor texte întregi sau al unor fragmente [motivice] de la o categorie folclorică la alta”³⁶, Dumitru Pop anticipa, într-un anume fel, deschiderea paradigmatică spre o concepție sistemică, fecundă și originală asupra tuturor componentelor agrariene ale culturii noastre tradiționale și a raporturilor subiacente dintre elemente numai aparent disparate. Lecția aceasta, de mare rezonanță teoretico-metodologică pentru semnatarul acestui medalion, a fost fundamentală în opțiunile constructive ale seriei de lucrări dedicate la Cluj-Napoca, ritualurilor agrare românești.

După ce provocase, cu studiul despre *Plușorul în Transilvania*, din 1960, o adevărată turnură favorabilă ipotezelor „agrariene”, cercetătorul căuta, de acum, puncte de sprijin în studii mai vechi sau mai noi: Ion Ionică³⁷, Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu³⁸, în vederea identificării și circumscrierii unei viziuni coerente și a unor demersuri interpretative riguroase și organice, cât mai comprehensive asupra gândirii mitologice și ritologice agrare, ca parte a filosofiei populare românești, a unei înțelepciuni de viață specifice satului românesc așezat și durabil.

Astfel, pornind de la intuițiile profunde și de la constatările făcute de Ion Ionică privind „înrudirile ce le prezintă cântecele de seceră din zona cercetată cu alte materiale folclorice românești și cu privire la faptele de viață ce au generat anumite imagini din cântecele studiate”³⁹, Dumitru Pop apreciază că etnosociologului român i-au scăpat, totuși, din vedere numeroase alte variante, care fuseseră publicate anterior tezei lui

34 Vezi *Lista de lucrări publicate*, în *Mentori și discipoli...*, p. 24, 25-26.

35 Dumitru Pop, *Imagini de colindă în cântecul ceremonial de seceră*, în *op. cit.*, p. 201-212.

36 *Ibidem*, p. 204.

37 *Dealul Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului*, București, Tipografia Bucovina - I.E. Toroutiu, 1943.

38 *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976.

39 *Loc. cit.*

din 1940, variante ce i-ar fi putut consolida argumentația. Astfel de documente – aprecia Dumitru Pop în 1989 – i-ar fi nuanțat lui Ion Ionică observațiile în legătură cu motivul specific colindei de peșit, intrat în cântecul cununii, unde acesta a fost evident resemantizat și încărcat cu altă funcționalitate internă.

Nici ipoteza avansată de Ion Ionică în 1940 (1943) asupra motivului *Și vin păsărele* – afirma Dumitru Pop în versiunea din volum a studiului – „nu ne mai poate mulțumi”⁴⁰, astăzi, când beneficiem de o altă bază documentară de câteva zeci de ori mai mare. Evidențiind larga lui răspândire în repertoriul colindelor și în cel de cântece propriu-zise, începând cu o variantă publicată în revista lui Iosif Vulcan, „Familia”, în 1871, pe care o alătură, sinoptic, primei „înfățișări” a motivului de secere din varianta atestată cu 16 ani înainte, în 1855, de Schuster, în „Telegraful român” de la Sibiu, autorul studiului, după ce-i dezvăluise acesteia difuziunea largă, „în cea mai mare parte a Transilvaniei, de unde a trecut și în regiunile sud-estice ale țării, ajungând până în județele Ialomița și Tulcea” și după ce-i determină funcționalitatea inițială de „colind de fecior”, arată că se pot face, în această conjunctură, câteva noi observații asupra semnificației genuine a motivului.

Funcționalitatea lui inițială „trebuie căutată în contextul colindelor de fecior”, al acelor motive ce „fac lauda, elogiul tânărului aflat la vârsta căsătoriei”, prin numirea calităților ce-i sunt adresate de toate fetele⁴¹. „Transferul nu s-a făcut direct, ci prin cel de-al treilea [motiv de] cântec ritual de seceră”, susține Dumitru Pop. Odată trecut între cântecele de seceriș, într-o contaminare cu mai puțin răspânditul *Stăpână, stăpână*, motivul trebuie să fi contribuit la realizarea ipotetică a „unei creații înrudite cu colinda”, ce ar fi avut, probabil, o funcție similară, de asigurare a îndeplinirii datinei străbune, iar abia apoi ar fi migrat între motivele ce alcătuiesc, târziu, cântecul *Buzduganului*, sporindu-i acestuia, „caracterul com-

pozit, dar impunându-i, totuși, o semnificație deosebită de cele ce le-a avut anterior”⁴².

În finalul acestei redacții ultime a studiului său, Dumitru Pop lansează timid o interesantă ipoteză vizând evoluția istorică lentă a motivelor în discuție: „Există unele indicii că în formele sale mai vechi, cântecul acesta va fi fost mai apropiat cântecului descriptiv din nordul și nord-estul Transilvaniei, care înfățișează seceratul, facerea cununii și, totodată, condiția tinerei ce o purta de la holdă spre casa gazdei”⁴³, sugerând ideea generoasă a necesității instrumentelor de lucru tot mai complexe.

Și studiul monografic dedicat *Plugușorului* a trecut prin același proces de revizuire, adăugire și completare. Publicat mai întâi în buletinul științific sibian „Studii și comunicări”⁴⁴, el a fost profund revăzut în volumul din 1989, unde Dumitru Pop acordă un loc mai aparte „orației năsăudene” la cunună, făcând, de altfel, și câteva noi referiri de substrat la ritualul propriu-zis. „Cea de-a treia versiune a poeziei *Plugușorului* a fost atestată pe o arie mult mai redusă decât cele de care ne-am ocupat până aici. Practic, ea se limitează la zona Năsăudului, din care s-au cules, însă, mai multe variante”⁴⁵.

După analiza orațiilor legate de Crăciun și de Anul Nou, această versiune aparte [orație a colacului la cununa secerii] ilustrează „un alt moment din calendarul tradițional popular: încheierea seceratului, cu ceremonialul cununii. Mai exact, ea alcătuiește o anume secvență a orației pe care o rostește una dintre fetele ce o însoțesc pe aducătoarea cununii, după ce sosește la casa gazdei, împreună cu alaiul secerătoarelor”⁴⁶. Textul este mai scurt și mai concentrat, „întrucât nu mai înfățișează toate etapele procesului agricol, oprindu-se numai asupra măcinatului și făcutului colacului; alteori este amintit și plugul și aratul, fără să se insiste asupra lor”⁴⁷.

În viziunea interpretativă avansată de Dumitru Pop, orația colacului rostită la masa de comuniune a ceremonialului cununii manifestă

40 *Ibidem*, p. 206.

41 *Ibidem*, p. 208.

42 *Ibidem*, p. 212.

43 *Ibidem*.

44 Vol. IV (1982), p. 145-172.

45 *Ibidem*, p. 88.

46 *Ibidem*, p. 88-89.

47 *Ibidem*, p. 89.

firești apropieri față de versiunea colind, „ceea ce ar îndreptăți ipoteza că, în trecut, într-o epocă pe care nu o putem preciza, unul și același text se interpreta în amândouă aceste ocazii de căpetenie legate de cunună: și atunci când, vara, la încheierea seceratului, prin ea [prin cunună], demonul rodniciei era adus din câmp la casa gospodarului, unde era ferit de intemperii iernii, precum și primăvara (la vechiul An Nou agrar), atunci când demonul rodniciei era dus din nou și așezat în ultima brazdă semănată, ca să asigure belșugul în noul an”⁴⁸.

Dar elementele structurale de *Plugușor* din orația născută de la colacul secerătoarelor se apropie foarte mult „de versiunea orației a colacului la Crăciun, făcând impresia că sunt venite din cuprinsul acesteia”⁴⁹. Prin anume trăsături ale sale, textul acesta ritual este „deplin motivat în momentul ce încheie ceremonialul propriu-zis al cununii, contribuind la sublinierea atmosferei de joc ce caracterizează, cel puțin în ultimul secol, acest moment. S-ar putea ca, înainte de vreme, secvența aceasta să se fi desfășurat într-o atmosferă de mare sobrietate și solemnitate, textul întrunind atunci același caracter, propriu versiunii colindă. Evoluând în direcția cunoscută, secvența în discuție va fi atras o creație adecvată, din sfera aceleiași sărbători și anume versiunea orației a poeziei *Plugușorului*”⁵⁰.

Am dat aceste două exemple de analize aprofundate tratate de Profesorul Dumitru Pop spre a putea reliefa însemnătatea istorică a contribuției sale la cunoașterea *Plugușorului* ca ritual agrar, comparabil, ca text definitoriu identitar, cu *Miorița* și *Meșterul Manole* din epica versificată.

Chiar dintru început, din titlul schiței sale monografice, *Plugușorul – sinteză folclorică românească*, etnologul clujean viza, critic și polemic, excepționala însemnătate a textului ritual în cultura tradițională a românilor și sublinia unitatea adânc genetică a acestuia în ariile folclorice intracarpatică și extracarpatică românești. Studiul comparativ al celor cinci versiuni funcționale ale textului ritual-ceremonial (*colindul, orația după colind, [de tipul binecuvântării colacului], orația*

la cununa de seceriș și orația la colacul de nunță), toate cele patru specifice exclusiv spațiului etnocultural intracarpatic, și formula declamată din ritualul de *Plugușor*, caracteristică ariilor extracarpatică, ne-a convins definitiv de necesitatea edificării unui corpus de arhivă pe aceste familii de variante, cu bibliografierea și indexarea exhaustivă a documentației existente⁵¹, dar și a elaborării unui motiv-index al textelor rituale agrare. Ne vine în ajutor, în aceste demersuri, o excepțională sinteză a Silviei Ciubotaru, *Obiceiuri agrare din Moldova raportate la spațiul național*⁵².

Sintezele enciclopedice realizate de profesorul Dumitru Pop, între 1985-1989, făceau parte, cum am mai arătat, din vechiul proiect de cercetare lansat prin 1969-1970. Toate aceste studii din cuprinsul volumului au fost gândite și scrise, după două decenii, ca introduceri cu caracter monografic la părțile respective din *Corpusul și tipologia ritualurilor agrare*, edificate, într-o primă fază, doar ca instrumente de lucru în arhivă.

Cu un an mai înainte de lucrarea sa fundamentală, *Obiceiuri agrare în tradiția populară românească*, în 1988, când a apărut primul volum din această serie de lucrări⁵³, Editura Minerva a limitat drastic spațiul tipografic, iar sinteza monografică despre *Paparudă* a profesorului Pop n-a mai putut fi așezată înaintea corpusului și tipologiei noastre. Mai mult decât atât, secțiunea a treia a lucrării a apărut cu „scriptio continua” a versurilor și cu amputări de ordin tehnoredacțional determinate de aceeași criză de hârtie din „epoca de aur”.

Cercetările sale monografice de teren le-a gândit, încă din primă etapă, în continuitatea firească cu cele ale stipendiaților Arhivei de Folclor a Academiei Române, cum ar fi putut să fie dacă, în 1948, instituția clujeană de cercetare și patrimonializare a culturii tradiționale românești n-ar fi fost obligată de „istoria nouă” să întrerupă și această superioară modalitate de investigare și de îmbogățire a fondurilor ei documentare.

Așa se face că, după ce preluase, în 1952, cursul de *Folclor literar românesc*, iar în 1956 devenise și cercetător la Secția din Cluj a Insti-

48 *Ibidem*.

49 *Ibidem*.

50 *Ibidem*, p. 90.

51 Cf. studiul nostru: *Plugușorul moldovenesc și orațiile după colind din Ardeal, Banat și Crișana*, în Ion Cuceu, Maria Cuceu, *Ritualurile agrare românești I*, p. 9-31.

52 Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 681 p. Este una dintre cele mai mari cărți de etnologie românească, la acest început de secol XXI.

53 Vezi supra nota 31.

tutului de Folclor București, Dumitru Pop începe să investigheze două zone folclorice din nord-vestul spațiului etnocultural românesc: Țara Lăpușului și Țara Codrului, „pete albe” pe harta cunoașterii etnologice și folcloristice. A trecut apoi la investigații sistematice în Munții Apuseni, în Câmpia Transilvaniei, în Valea Almașului din Sălaj, iar cu echipe de studenți în Valea Drăganului și în zone din Bihor.

Fără să-și fi putut valorifica integral materialele rezultate în urma cercetărilor de teren, Profesorul Dumitru Pop a publicat, în 1969, o antologie elegantă, tipărită luxos, cu câte un text pe fiecare pagină, cu ilustrațiile graficianului Paul Fux, conținând 348 piese, selectate pe riguroase criterii estetice⁵⁴, dar predominant lirice și epice, făcând, totuși, loc și unor texte de ritual și ceremonial, în partea a III-a *Poezia obiceiurilor*, cu variante folclorice alese în așa fel, încât să nu supere cu nimic ideologic.

Dar, după numai nouă ani, în 1978, *Folclor din zona Codrului*⁵⁵ se apropia de nivelul vechilor monografii ale Arhivei de Folclor a Academiei Române, printr-o amplă introducere, *Folclorul zonei Codrului*, de nu mai puțin de 78 de pagini, dar, mai ales, prin masivitatea și integritatea textelor de ritual și ceremonial reproduse. La eventuale

ediții noi ale acestor lucrări vor trebui adăugate, din fondurile arhivistice lăsate de autor, nu doar credințele și reprezentările mitoreligioase, descântecelor, colindele de strat religios vechi și cântecele de stea, ci și, desigur, alte aproape 2000 de variante folclorice pe care le-a notat din zonele respective, în spirit filologic riguros și care se păstrează în manuscrise, multe dactilografiate și cu clasificări gata indicate.

Cei 16 ani din urmă ai vieții și i-a dăruit, însă, publicării cu atâtea dificultăți, a studiilor sale⁵⁶, conducerii ultimelor doctorate, sprijinirii specializărilor în etnologie de la Facultatea de Litere și de la Universitatea de Nord Baia Mare și grijii permanente pentru sistematizarea materialelor de arhivă, pe care ni le-a încredințat, asemenea prietenului său Traian Mârza, alt împătimit cercetător de teren care n-a mai apucat să-și valorifice investigațiile folclorice atât de valoroase.

Cu un an înaintea mării sale treceri, i-a apărut profesorului Dumitru Pop lucrarea autobiografică *Martor atent și modest părtaș la istorie*⁵⁷, despre care istoricul literar Mircea Popa afirma, în 2012, că „se înscrie în categoria memorialisticii transilvănene tradiționale, pentru care dezvăluirea adevărului merge mână în mână cu intenția educativă și cu apelul recurent la morală”⁵⁸.

Decanul Dumitru Pop și absolvenții grupei de română-italiană a Facultății de Filologie din Cluj-Napoca, în 1973. Sursa imaginii: asociatiaculturaladobreanu.blogspot.com

54 *Folclor din Bihor. Poezii populare* [Oradea], Casa Creației Populare a Județului Bihor, 1969, 348 p., [273 texte].

55 Dumitru Pop, *Folclor din zona Codrului*, Baia Mare, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă Maramureș, 1978, 417 p.

56 Pe lângă cărțile menționate, a mai reușit să publice volumele: *Cercetări de folclor românesc*, Cluj-Napoca, Editura Seditan, 1998, 238 p.; *Folclor românesc din Crișana și Banat*, Baia Mare, Editura Umbria, 1998, 238 p.; *Universul culturii tradiționale și promovarea lui în cultura și viața contemporană*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2003, 104 p.; *Coordonate ale culturii populare românești în perspectivă etnologică*, Editura Casa Cărții de Știință, 2004, 228 p.; *Crepusul unor valori și forme ale vechii noastre culturi și civilizații*, Cluj-Napoca, Editura Studia, 2004, 144 p. Însurate, studiile retipărite în volum acoperă peste 70% din totalul celor aflate în publicații științifice și de cultură.

57 Cluj-Napoca, Editura Tedesco, 2005, 308 p.

58 *Dumitru Pop – omul de cultură și folcloristul*, în vol. *Mentori și discipoli*, p. 67-93. Citatul la p. 88.

Vasile Latiș

1933-2007

George ACHIM

■ S-a născut la 28 octombrie 1933, în satul Cufoaia, din ținutul Lăpușului (astăzi satul aparține, din punct de vedere administrativ, de orașul Târgu-Lăpuș).

■ Părinții: Ioan și Zamfira – agricultori, de religie greco-catolică.

■ Se stinge din viață în data de 28 august 2007 și este înmormântat în Cimitirul Greco-Catolic al orașului Târgu-Lăpuș.

■ Urmează cursurile școlii primare în satul natal, școala gimnazială la Târgu Lăpuș și Școala Normală de la Gherla, pregătindu-se pentru a fi învățător. Va studia apoi la Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (unde îl are coleg de an pe criticul Gheorghe Grigurcu), la specializarea *limba și literatura română*, pe care o va absolvi în anul 1958. Ulterior va urma și studii de limbi clasice (greacă și latină), la Universitatea București, însă fără a le finaliza prin obținerea unei licențe.

■ După terminarea studiilor universitare, va activa mai bine de trei decenii ca profesor de limba și literatura română la Liceul Teoretic din Târgu-Lăpuș.

■ Între anii 1991-1992 va îndeplini funcția de inspector școlar general, la Inspectoratul Școlar al județului Maramureș.

■ Între anii 1992-1998 este conferențiar universitar la Universitatea de Nord Baia Mare.

■ În anul 2003 i se conferă titlul de *Cetățean de Onoare al orașului Târgu-Lăpuș*.

■ A fost căsătorit cu Margareta, de profesie învățătoare, cu care a avut o fiică, Cristina, farmacistă.

Activitatea științifică și literară

■ Debutază în revista „Familia”, nr. 1/1967, cu un grupaj de patru poezii: *Eros, Cuvânt despre flori, Măiestrele păsări și Cenușăreasa*.

■ În anul 1988 își susține la Universitatea București teza de doctorat, intitulată *Spațiul și timpul în sistemul păstoritului din Maramureș*, avându-l ca îndrumător științific pe reputatul etnolog, acad. Mihai Pop.

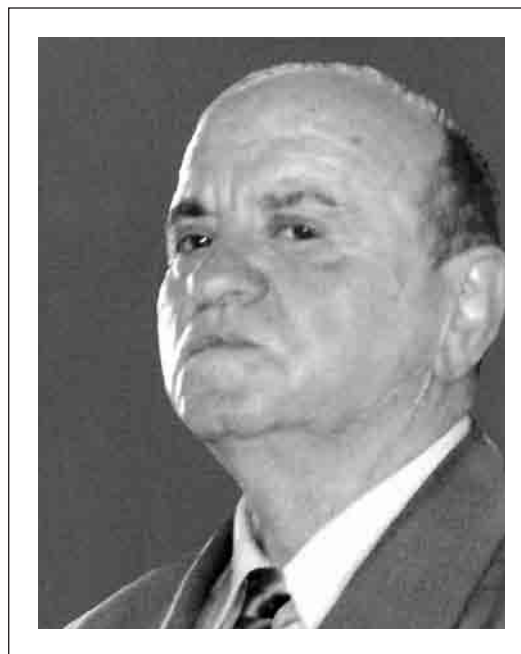
Volume publicate

Etnologie:

- *Păstoritul în Munții Maramureșului. Spațiu și timp*, Editura Marco & Condor, Baia Mare, 1993. Ediția a II-a, Editura Proema, Baia Mare, 2000.

Versuri:

- *Odihnă rostitoare*, Editura Proema, Baia Mare, 1996.
- *Versuri de apropiere*, Editura Proema, Baia Mare, 1998.
- *Cântecele Diotimei*, Editura Proema, Baia Mare, 1999. (începând cu acest volum va semna cu numele Vasile Grigore Latiș)
- *Socrate se plânge după Diotima*, Editura Proema, Baia Mare, 1999.

- *Cântece fără cuvinte*, Editura Proema, Baia Mare, 2000.
- *Versuri de purificare*, Editura Proema, Baia Mare, 2001.
- *Dreptele tăceri ale cuvântului*, Editura Proema, Baia Mare, 2002.
- *Antistrofe*, Editura Proema, Baia Mare, 2004.
- *Urme de pași pe zăpadă*, Editura Mănăstirii Rohia, Baia Mare, 2005.
- *Variațiuni pe aceeași temă*, Editura Mănăstirii Rohia, Baia Mare, 2006.
- *Cântece pentru devenire*, Editura Mănăstirii Rohia, Baia Mare, 2006.
- *Cântecul băiatului nenăscut*, Editura Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007.
- *Cartea inocenței*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011 (lectura și stabilirea textelor: Ovidiu Gâț și Marian Nicolae Tomi. Cuvânt-înainte de Gavril Ciuban).

Alte scrieri:

- *Viața de aer – epistolar Vasile Latiș-Gavril Ciuban*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011.

Referințe critice și evocări:

- Adrian Țineghe, *Vasile Grigore Latiș – Exercițiu Spiritual*, Editura Scriptorium, 2008.
- Gheorghe Grigurcu, Victor Iancu, Augustin Cosmuța, Cornel Munteanu, Vasile Bologa, Adrian Țion, Marian Ilea, Gheorghe Glodeanu, Terezia Filip, George Anca, V. R. Ghenceanu, Ion P. Pop, Gheorghe Pârja, Nicolae Iuga, Daniela Sitar-Tăut, Marius Vasileanu, Vasile Gogea, Marius Vasileanu.

Poet, etnoantropolog, nu într-un totu filosof, dar ins cu nedezmărite înclinații spre filosofare – îndeosebi spre cea ținând de meditația asupra limbajului – profesor de vocație, în stare să producă un adevărat spectacol al oralității ex-cathedratice inspirate, Vasile Latiș a ilustrat prodigios o formă înaltă, genuină, de cărturăism ardelenesc, temeinic și bine asimilat, bazat pe știință de carte și pe permanenta căutare a **rostului** lucrurilor și a sensurilor originare.

În particularul și inefabilul ființei sale, omul era greu de prins într-o formulă unică, pentru că îngemăna, aparent paradoxal, ingenuități deconcertante și vehemente aiuritoare, o blândețe aparent resemnată, de toamnă târzie, însoțită și calmă, laolaltă cu răvășiri tenebroase ale ființei sale și un energetism personal, magnetic, clocotitor, în stare să te lase mut de uimire.

Oracular, orfic și vag neguros, Latiș reușea să impună în mod natural figura omului profund, inspirat, acela care a *văzut și știe*, tocmai pentru că, punând pe cât se poate contingentul între paranteze, a căutat să ajungă la esențe, coborând către **rosturi, obârșii și izvoare** (categorii foarte prezente – obsesiv aproape! – nu numai în lirica lui, dar chiar și în opera științifică), în căutarea unor **arhei** constitutivi ai vieții și ai limbajului.

În absența unui sistem de filosofare organic articulat, proiectata epură cogitativă a lui Latiș, ținând de drumul său spre căutarea **originarului**, rămâne fatalmente fragmentară și eteroclită, deși luate în sine, în doze mici, considerentele sale formulate în spirit noician despre virtuțile filosofice și ontologice ale rostirii românești sau cele despre configurarea arhaic-genuină a noțiunilor de spațiu și timp, nu sunt lipsite de originalitate și de o fervoare ideatic-asociativă spectaculoasă.

Cultivat de către prieteni ori emuli și proclamat drept un ins special, înțelept și „hăruit”, textualizând cu incipituri sapiențiale și uzând de formulări tenebros paradoxale, Vasile Latiș și-a exersat o retorică proprie, ușor încețoșată, consumată îndeosebi în oralitate ori stil epistolar și în fulgurații de cugetare. Ea vizează configurarea – în spirit vulcănescian, de data aceasta – unei dimensiuni arhaic țărănești a existenței, ori apropierea de categorii sau marginalii ontologice

(ființă și non-ființă, increatul, neantul, dublul existențial etc.). Sunt, în fapt, tot atâtea aporii și interogații personale, multe dintre ele simple note de lectură, glosări pe marginea unor texte filosofice sau avântate considerații epistolare, în general emise pe un ton grav și ceremonios al scriiturii, adesea sentențios și apodictic. Ton cu efecte studiate, pendulând între nuanțe de smerenie blândă, țărănească, în rostiri de *sotto-voce* și inflexiuni grave, metafizice, psalmodiate sacerdotale. Are conștiința – ușor exacerbată – a unicității sale ca **făptură cugetătoare**, ba chiar orgoliul, din care nu excludem o nuanță de histrionism, al hermeneutului și al deschizătorului de poteci ori al căutătorului de sensuri ultime, validate prin trăire personală directă și experiență-limită. În lipsa unui jurnal sau a unor studii temeinice de gen, suntem obligați să dăm credit doar epistolarului ce mărturisește despre laboratorul său de creație, al cărui narativ se încarcă adesea de exaltări poetico-patetice, ca atunci când, de pildă, vorbește într-o scrisoare către un prieten¹ despre ipoteticul *Efect Latiș*, concept îndeajuns de metaforic și de vag pentru a fi decisiv înclinați să-l atribuim mai degrabă poetului, aflat într-un moment de „înaripare” a inspirației, decât cugetătorului ori iubitorului de filosofie: *Torna, torna, fratre, s-ar fi strigat... Dar eu am mers mult prea departe... și nu mă pot întoarce. N-am cum. De profundis clamavi... dar eu de-n zadar am strigat... Am crezut – din orgoliu și demonie, pesemne! Că eu, da, Eu pot să merg oricât de departe, până la capăt de capăt. Ce capăt? Întru... Și am mers. Ar trebui să pretind că de acum înainte și când n-o să mai fiu să se numească EFECTUL LATIȘ, așa cum un anumit lucru se numește Efectul Stendhal. Și mi-e groază de mine. Iar uneori: scârbă. Îmbrăcată cămașa cea de jar sau tras pe roată... da, uneori visez la suferințe și mai mari (...). Mi-am scuturat părinții până-n rădăcini, toți, rânduri, și Mama se-ngrozește de mine. Și nu e nimic de făcut. Da, sunt bolnav rău de tot, Prietene! Mare e nebunia. Mai mare durerea și, cuprinzându-le pe-amândouă, mai cumplită! Și uneori simt nevoia să mă purific ca după omor!*

1 Vasile Latiș, *Viața de aer* – epistolar cu Gavril Ciuban, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011 p. 46.

Nu putem ști ce stări ori experiențe atroce vor fi ocazionat aceste confesiuni neguros daimonice, mărturia unei propensiuni faustice de fapt, dar ele sunt o mărturie elocventă despre turmentul interior și despre magmele sufletești, în permanentă ebuliție, ale unui spirit de particulară apertură, cu pulsioni metafizice nedeazăminte, cu profunzimi de cugetare și mărturisite iluminări interioare, dar păstrând, în același timp, stigmatul unei neașezări structurale, a lipsei de coagulare interioară organică, ceea ce favorizează izbucniri ideatice, sporadice, în locul fluxului de cugetare unitar. Poate că impresia de miscellaneu, de laborator sau atelier de creație insuficient ordonat, pe care o lasă opera poetică a lui Latiș, vine tocmai din acest blestem al fragmentarității care dă seama mai degrabă despre posibil și virtualitate, decât despre împlinirea gândului în opera propriu-zisă.

Despre virtualitate, ca *latență a Absolutului*, și despre prodigioasele resurse de intelect și simțire ale tânărului Latiș, doar în parte translucide în opera acestuia, vorbea într-un emoționant panegiric, criticul Gheorghe Grigurcu², colegul său de odinioară de la Filologia clujeană: *De-o uluitoare subtilitate a ideii, de-o sensibilitate cu incomensurabile disponibilități, însetat de cultură, trăind frenetic într-o zonă ideală, îmi dădea sentimentul că îi era ursit a se așeza în vecinătatea unor astre de primă mărime, a unor Cioran, Mircea Eliade, Noica, dar n-a fost să fie! Să fi făcut parte din speța acelor genialoizi orali, mistuiți în bună parte de anonimat, pe care îi admira Cioran, găsindu-se oarecum vinovat că i-a «depășit» prin celebritate? (...) N-am întâlnit în întreaga-mi viață un om mai apt de a recepta cele mai fine vibrații ale ființei, în cazul său sub semnul amărăciunii precoce, al neîmplinirii timpurii, al dezastrului ce se afla chiar în misterioasele sale virtualități.*

Prezența întru totul particulară a autorului făcea ca mirajul și fascinația ipoteticelor „păduri ce-ar fi putut să fie”, acelea pe care criticul le evocă în omagiul său postum, să acționeze subiacent, narcotic aproape, asupra auditoriului, înfășurându-l într-un fuor de rostire blândă, cu imprevizibile accente grave, hieratice ori de metru orfic, proprii înțeleptului ori teosofului, în orice caz acela care a aflat și cunoaște adevăruri

care celorlalți le rămân inaccesibile. Purtând pe chip, fixată cu multă măiestrie, figura inițiatului Latiș se dezvăluia și se construia în același timp ca un personaj, fără îndoială consistent și original, dar și de o frapantă stranietate.

*

Păstoritul în Munții Maramureșului (apărută în anul 1993, reeditată în anul 2000) reprezintă contribuția științifică a autorului cea mai relevantă și mai de impact în mediile academice și de specialitate.

Lucrarea urmează (bănuim că fidel sau în orice caz foarte îndeaproape) structura tezei sale de doctorat, purtând titlul *Spațiul și timpul în sistemul păstoritului din Maramureș*, susținută la Universitatea București, în anul 1988, sub coordonarea eminentului folclorist și antropolog, academicianul Mihai Pop.

Despre întâlnirea mirabilă cu Profesorul, ca și despre ocaziile de a-i sta în preajmă, tocmai în Maramureșul natal al acestuia, cu prilejul unor cercetări etnologice de teren, desfășurate la începutul anilor 70, Latiș simte imboldul de a vorbi chiar în cuprinsul cărții, evocându-le cu nostalgică înfiorare, ca pe niște praguri de viață care, odată trecute, nu au ocazionat doar geneza cărții, ci au reprezentat și tot atâtea provocări existențiale. În fond, o întâlnire de destin pe care cărturarul provincial, cu generoase resurse intelectuale, o sesizează și o fructifică pe măsură, cu dedicație și fervoare. Latențele interioare ale scriitorului, despre care vorbea Grigurcu, își găsesc debușul potrivit pentru a se manifesta plenar, în actul de cercetare și de interpretare a unei spectaculoase realități etnoantropologice, la nivel de excelență chiar:

În preajma anilor 1970 se deschidea pe valea Cosăului, în Maramureș, un șantier de cercetare care, prin numărul celor angajați, promitea o diseminare completă a tuturor straturilor culturale. Două grupe acționau paralel, una a băimărenilor, din care ar fi fost firesc să fac parte, a doua a bucureștenilor care, ca din întâmplare, m-a cuprins și pe mine. După ce etnograful Mihai Pop m-a primit cu prietenoasă severitate, reținându-mă ca pentru încercare într-un grup în care mă simțeam retractil, Profesorul mi-a dat o

2 Gheorghe Grigurcu, *La despărțirea de Vasile Latiș*, în „Mișcarea Literară”, Bistrița, nr.3/2007, p. 83.

*însărcinare aparte: păstoritul. Câteva contacte cu oamenii din sat m-au trimis ele însele la mediul specific de cercetare: versantul de miazănoapte al muntelui Gutâi unde am epuizat pentru întâia oară un chestionar care mi se părea atunci complet. Reveneam seara pentru a-l întâlni pe Profesorul care știa, de fiecare dată, să ne trimită acolo unde ne regăseam pe noi înșine. Au urmat apoi marile, pentru noi, excursii montane, cu durate ce variau de la 4 săptămâni la 8 și mai mult, o experiență nouă, nu numai pentru memoria existenței mele (...). Toate vacanțele mele prelungeau școala dincolo de catedră, acolo unde eu eram ucenicul și de unde începea pentru mine o **devenire nebănuită** (s.n.). Credeam atunci că literatura de specialitate îmi va da dezlegarea dosarului de fapte care creștea, multiplicându-se atât de contradictoriu, încât părea să compromită orice interpretare. Ca răspuns la această agresivă neîncredere, am mărit unghiul de cercetare direct și **m-am supus înfinit, disciplinat la aventura acesteia** (s.n.)³.*

În realizarea lucrării, Latiș a efectuat un laborios și impresionant proces de documentare și de anchetă de teren, întins pe o perioadă de șapte ani, timp în care, după propriile-i mărturisiri, a pozat, pe durata ciclului pastoral, la aproape toate stăniile și comunitățile păstorești, aflate în arealul său de investigație. Stările de fapt prezentate și semnificația lor etnologică și antropologică sunt rezultatul unei investigații directe, nemijlocite, a unei informări *de visu* asupra unei pletore semiotice și culturale vaste a actului pastoral și a reflexiilor subtile și profunde ale acesteia, de natură a influența decisiv viața și, implicit, viziunea asupra lumii, a unor comunități arhaice, indisolubil legate de ritmurile sempiternale ale naturii și de pulsațiile infrasensibile ale universului.

În opinia autorului⁴, păstoritul este considerat nu numai ca o *realitate de fapt și ocupațională, conexă altor ocupații cu/prin care se obține diacronic și sincron realitatea etnografică, ci și ca o categorie eminentă culturală, legată structural de întregul căruia-i aparține și de părțile sale*.

Privind păstoritul nu numai ca act ocupațional ori social, deopotrivă cultural și ontologic-

existențial, Latiș dezvoltă o remarcabilă fervoare descriptivă, cu sugestii hermeneutice totodată, în considerarea, pe diferite straturi de semnificație, a morfologiei pastorale, adesea contradictorii și derutante.

El pleacă de la ideea că, deși este produs și modelat esențial de o entitate socioculturală distinctă și puternică care-l înglobează structural, păstoritul își afirmă propria dinamică în structurarea unei viziuni proprii, întemeiată de obicei pe opoziții binare – care, în timp, devin mediate cultural – de tip **marele/micul, apa/focul, albul/negrul, susul/josul**, sisteme de izotopii în care părțile se vor supune, necesarmente, întregului.

Vorbind, într-o sistematică și foarte nuanțată introducere despre cadrul și habitatul natural păstoresc, munții de margine ai Maramureșului, considerat în hotarele lui actuale, respectiv lanțul muntos omonim și Munții Rodnei sau ai Țibleșului, autorul constată net că întinsele suprafețe de pajiște și goluri alpine, cu catene muntoase care pot fi străbătute fără întrerupere, favorizează – din vechimi imemorabile – prezența păstorilor cu turmele lor, pendulând în chip natural, dinspre miazănoapte spre răsărit, precum sunt orientate spinările munților. În acest sens, în contextul relației foarte complexe (întinsă din aria socioadministrativă spre cea culturală ori metafizică), autorului i se pare fundamentală – pentru că are menirea de a ordona spațiul – problema vecinătăților și a hotarelor care au circumscris diacronic mișcările antropologice ale diferitelor comunități ori populații moroșenești.

Pentru a aprofunda sensurile noțiunilor de *hotar, margine sau delimitație*, Latiș face un excurs erudit socioistoric și lingvistic cu exemplară știință cărturărească, ceea ce presupune și o bună cunoaștere a limbii latine și un remarcabil simț al nuanțelor ori taxonomiilor.

Concluzia exegetului este fără echivoc: stăpânirea munților nu reprezenta pentru o comunitate țărănească, aflată de multe ori în conflict deschis cu autoritatea seniorială, un simplu loc de pășunat, ci ceva cu mult mai de preț, respectiv garanția **de facto** a libertății și independenței sale. Oronimul, muntele în întregul său, și stâna, respectiv pastorația de pe cuprinsul acestuia, sunt

3 Vasile Latiș, *Păstoritul în Munții Maramureșului*, ediția a II-a, Editura Proema, Baia Mare, 2000, p. 79.

4 *Ibidem*, p. 5.

întotdeauna *indicate solidar*, într-o îngemănare fără echivoc. Faptul – un aparent aspect administrativ minor – are implicații mult mai largi și durabile în timp ce țin de perpetuarea unor repere spațiale foarte persistente în memoria comunitară, ca și în mentalitatea arhaică: *Același sat pășunează mai multe turme de oi în același munte sau în munții învecinați, în cazul în care unul și același munte posedă mai multe «mutări».* *Cu totul excepțional am constatat pe teren ocuparea «feței» muntelui și a «dosului» de sate deosebite*⁵.

Nu numai relația particulară a omului tradițional cu muntele este analizată cu finețe (în treacăt fie spus, Latiș deplângea cu obidă faptul că intelectualul român nu are *cultură folclorică*) dar, antitetic, și cea cu *valea*, satele maramureșene fiind îndeobște sate de vale. Într-un cuvânt, este luată în considerare preocuparea de căpătâi a țăranului român de *a-și crea un spațiu propriu nevoilor sale, în acea interdependență niciodată încheiată dintre om și pământ. Este vorba de inter-acțiunea complexă dintre ocupații, forme de proprietate, evoluția mijloacelor tehnice de lucru, factori pedologici și climaterici, cauze istorice care înfruntă mereu atât starea individuală, cât și mai ales, pe cea a obștilor chemate să reziste într-un sistem închis și deschis pentru totdeauna*⁶.

Din această paradigmă de intercondiționări esențiale om/spațiu face parte, în opinia lui Latiș (întemeiată pe concluziile cercetărilor de gen ale mentorului său științific, profesorul Mihai Pop), și sistemul – cu încatenări particulare în Maramureș – de relații familiale, respectiv structura de neam. Ea se constituie ca o realitate modelatoare pentru viața comunitară, având implicații practice profunde și în desfășurările pastorale, după cum o dovedește larga documentația istorică, onomastică sau toponimică pe care autorul o scrutează avizat.

Excursul doct, factologic, noțional și terminologic pe care îl propune Latiș, ca pe o esențială *mise-en-abîme*, constituită ca o armătură științifică a cercetării sale, este, de fapt, o temeinică

structurare și luare în posesie a teritoriului pe care se va clădi demersul său de originalitate, adică interpretarea coerentă a stărilor de fapt desprinse din investigația practică de teren.

Privit organic ca parte dintr-un sistem coerent, social-cultural, cutumiar, simbolic și – de ce nu? – ontologic, păstoritul este purtătorul unui semantism primordial, arhaic, de natură a structura, prin coduri și semnificații culturale, viziunea integratoare pe care țăranul maramureșean o are asupra vieții și viețuirii sale. Totul în acord cu pulsațiile cosmosului, structura neamului și rigorile organizării sociale, semnificația morții și implicațiile esoterice ale unor acte rituale ori aspectele practice și asociative concrete ale lumii rurale. Păstoritul nu e singura formă de asociere profesională (există și forme asociative vânătorești sau pescărești), dar probabil că este cea mai complexă, însoțită de o întreagă pleoră de semnificații aparente sau oculte. În acest context, analizat pertinent, de către autor pe baza observațiilor sale directe, realități concrete de viață social-asociativă (se vorbește despre structura demografică a stânei), precum *gazda de munte, baci (sau vătaf), păcurari, sâmbrași, chizeși*, adică ierarhiile strict stabilite în cuprinsul stânei, devin tot atâtea noțiuni sociologice și antropologice performabile și operante într-un sistem, riguros organizat, precum cel descris mai sus.

Foarte interesantă ne apare observația⁷ că în lumea satului tradițional nu exista practic profesiunea de păcurar, considerată ca atare, ci ea era îndeplinită în anumite etape ale vieții lor (cu precădere în tinerețe) de către săteni de rând care se vor dedica apoi fie plugăritului și rosturilor îndătinatelor ale vieții țărănești, fie practicării unor meșteșuguri sau altor ocupații distincte. Păcurăria rămâne, așadar, o realitate interstițială, un intermezzo biografic, care poate fi privită ca o etapă nu atât profesională, cât inițiatică, săvârșită „într-un grup omogen deschis”, în „ceata de păcurari din cadrul stâniei”, în condițiile în care fiecare stână are taina sa inițiatică, *secretul* ei, împărțit sub stare de jurământ către membrii cetei (sau ai confreriei!) înainte de urcatul pe munte⁸.

5 *Ibidem*, p. 29.

6 *Ibidem*, p. 39.

7 *Ibidem*, p. 89.

8 *Ibidem*, p. 91-94, *passim*.

De aici, apare o antinomie esențială, specifică acestei realități profesionale închise care este stâna, respectiv *fârtatul* (adică membrul cetei), versus *străinul*, *veneticul*, *extraneul*, adică intrusul nedorit care violentează prin însăși prezența sa inopinată o ordine prestabilită și consfințită ritual. Ori, extrapolând, am putea vorbi de dubletul opozițional, cu un semantism încă și mai puternic inițiat/noninițiat, în care prezența intruzivă a celui din urma poate antrena reacții violente de respingere, adesea tragice, în linie mioritică, precum cele reluate secvențial, îmbrăcate în metaforă sau alegorie, de către producțiile lirice (colinde ori cântece păcurărești) cu subiect pastoral.

Desfacerea stânii la terminarea ciclului agropastoral (de la Sângeorz la Sânmedru) și revenirea păcurarilor în mijlocul familiilor și a comunității lor îndătinată de viețuire, esențialmente sătești, capătă semnificațiile unui rit complementar de mișcări contrarii, de dez-integrare și re-integrare totodată. Astfel, feciorul (căci în Maramureș, păcurarul este tânărul aflat înainte de momentul căsătoriei) se reinserează social și comunitar în ordinea administrativ-juridică și cutumiară a satului său.

În descripția semioticii particulare a lumii pastorale din Nordul Carpaților, respectiv din arealul maramureșean, Latiș imaginează un sistem de opoziții esențiale pentru configurarea acestui univers, dichotomii pe care le va încadra apoi cu finețe în demonstrație: Mare/Mic (*nu atât o opoziție stricto sensu, cât o alcătuire binomică a multor structuri profesionale și culturale*⁹), Curat/Necurat, Apă/Foc, Alb/Negru, Rând/Neorânduială, Jos/Sus etc.

O opoziție cu totul particulară pentru fecunditatea ei simbolică este cea a două elemente primordial constitutive, apa și focul, beneficiind de speciale conotații la nivel magico-ritualic, folosite în practici cu efect puternic, larg răspândite în lumea pastorală, de la descântecul de vindecare la practicile de conjurare a primejdiei ori de îndepărtare a maleficiilor. Dubletul apă/foc (ochiul de foc și ochiul de apă) apare expres în multe secvențe rituale, fie de exorcizare, fie de invocare a fecundității ori a belșugului.

Relevantă, prin veridicitatea ei documentară care vizează relația mitico-magică a turmei și a păstorului cu apa, este observația directă, de teren, a cercetătorului consemnată *însoțind turma din satul Sârbi până pe Cameneț, munte stâncos la granița cu Ucraina*¹⁰. Etnologul observă că turma evită satele și, mai ales, apele de vale care pot face rău oilor, prin energiile joase pe care le conțin. Potrivit credințelor ancestrale, împărțășite de păcurari, doar apa de fântână și de izvor (de munte, pe cât posibil) constituie sediul duhurilor faste. De asemenea, întâlnim lămuritoare (și surprinzătoare) considerații despre simbolistica magică a *focului viu* ori despre ambivalența malefico-benefică a lupului, figură de neocolit din bestiarul vast pe care, invariabil, imaginarul păstoresc îl edifică. Focul viu (sau „mereu”, cum întâlnește cercetătorul într-un sat maramureșean) se face („se iscă”) dacă oile suferă de vreo boală și are un simbolism foarte puternic, întregit de interdicții ferme: se aprinde înaintea strungii și nu se stinge vreodată până la isprăvitul mulșului, nu se împrumută nicicui, iar dacă cineva ar îndrăzni să fure vreun cărbune din vatră, pedeapsa ar avea dimensiuni atât de drastice, încât moartea făptuitorului nu poate fi exclusă. Iscarea focului viu cerea cu necesitate un act sacrificial (de obicei se jertfea o mioară), iar el este absolut prohibit unui păcurar străin (nici măcar pentru simplă aprinderea pipei). De asemenea, ca un adaos de semnificație la relația constitutivă apă/foc, autorul pomenește obiceiul, încărcat de certe semnificații magico-esoterice, al *stingerii* apelor, adunate la stăvilarele din munte, pentru adăpatul animalelor, cu cărbuni din vatra cu pricina. Concluzia etnologului este netă: *În sistemul pastoral, focul obține un ascendent absolut asupra apei, motiv pentru care numai prin foc se redresează poziția de anormalitate a stânii. Este important să reținem că opoziția foc/apă redevine activă numai în cazuri liminare (...). Focul reprezintă principiul masculin, principiu pe care funcționează structura culturală a stânii și a normelor ei*¹¹.

Magia cromatismului pastoral este, de asemenea, atent analizabilă și duce la concluzii cu totul surprinzătoare: la stânilor mari, oile albe și

9 *Ibidem*, p. 99.

10 *Ibidem*, p. 112 et passim.

11 *Ibidem*, p. 127.

cele negre au două târle și două strungi unde sunt mulse, situate în puncte opuse ale perimetrului stâinii, pășunatul acestora se face pe versanți diferiți ai muntelui (cele albe întotdeauna pe fețele lui, adică pe partea însorită), iar ciobanii care vor umbla cu oile albe nu se vor ocupa și de celelalte.

Toposul montan reprezintă o lume vastă, misterioasă, fascinantă și stranie totodată, ademenitoare și înfricoșătoare, stihială uneori, o cetate orografică pe care păcurarii o iau în posesie temporară. Un topos autarhic și, din punct de vedere profesional, suficient sieși, ceea ce exclude contiguitatea sau complementaritatea: *Se crede că în Maramureș mortul nu e îngăduit să fie coborât dincolo, ba nici în cadrul muntelui peste anumite elemente existențiale ale omului și ale turmelor: iarbă, pâraie, drumuri, câmp, care „s-ar veșteji” și „ar seca”. Acestea par întâi de toate, degradabile prin transportul mortului peste spațiul propriu unei vieți eterne. Unei vieți eterne, pentru că acest spațiu e închis în sine, închis și în același timp neomologabil oricărui alt spațiu al experienței țărănești (...). Păstorii, căzând sub incidența agonice a morții sunt tineri, munții bătrâni*¹².

În ceea ce privește accepția pastorală a regimului temporal, ea este implacabil mediată de realitatea însăși a păcurăritului, desfășurat în durată limitată, în cuprinsul verii pastorale, orientată pe o singură axă, ireversibilă, precum perioada de lactație a oilor: de la început către sfârșit, de la mare către mic, de la mult la puțin, în scădere ori decădere continuă. S-ar putea spune că, privit astfel, timpul pastoral e lipsit de dimensiunea trecutului, așadar de anterioritate, fixabil pe o axă sui-generis, cu doar două brațe, inegale: prezentul (mai amplu) și viitorul (considerabil diminuat):

*Cea mai mare uimire pe care am trăit-o – își mărturisește Latiș una din revelațiile sale investigative*¹³ – *a fost tocmai aceasta: imposibilitatea regresivității temporale cu care noi suntem atât de obișnuiți (...). Timpul pastoral nu are trecut și nu vine din trecut, precum cel obștesc și este zadarnic să se spună: vara pastorală o repetă pe cea precedentă.*

Concluzie discutabilă, cu care putem sau nu fi de acord, care exclude orice sens repetitiv al

actelor profesionale ori ceremoniale ale păstoritului.

Credem că determinarea cu care Latiș se focalizează pe dimensiunea prezentului etern din praxisul și imaginarul păstoresc, lipsindu-l pe acesta de orice ipotetică anterioritate, se bazează – în chip surprinzător pentru un cercetător de calitate – pe argumente adesea specioase și o canava logică mai cețoasă decât cele cu care subtilul etnolog, antropolog și filosof *in spe* ne obișnuise. Privită, însă, în întregul ei, *Păstoritul în Munții Maramureșului* rămâne o lucrare de referință, doctă, aplicată, originală, speculativă cu măsură, etalând finețe asociativă și de interpretare.

*

Destinul poetic al lui Vasile Latiș seamănă într-un fel cu omul însuși: ciudat, contorsionat, imprevizibil. Creatorul avea îngemănări indeductibile, oximoronice, aș zice, de negură și lumină, de smerenie blândă și vehemență deconcertantă, de resemnări beatice și răzvrătiri teribile. Un amestec de înțelepciune angelică și o obscuritate neguroasă, cvasidemonică: traseul de creator poetic al lui Latiș reproduce în linii mari, previzibil poate, antinomiile constituive ale ființei poetului. Un debut revuistic matur și promițător, cu un grupaj de poezii onorabile, în revista *Familia* de la Oradea, la începutul anului 1967, după care o nedorită condiție provincială, greu suportabilă și deplânsă vehement de nenumărate ori, îl face să-și amâne cu (incredibil!) nu mai puțin de trei decenii debutul editorial. Acesta se consumă la o vârstă aproape senectă, cu volumul de versuri *Odihnă Rostitoare*, publicat în anul 1996, la editura băimăreană Proema, aceea care îi va tipări mai apoi majoritatea cărților din uluitoarea salbă de producție lirică ce a urmat. Aceasta s-a alcătuit din nu mai puțin de 12 volume de versuri, publicate până în 2007, anul morții sale, la care se adaugă un volum postum, îngrijit de prieteni devotați, ceea ce înseamnă că ritmul aparițiilor editoriale a fost de cel puțin o carte pe an. Cadența creatoare neobișnuită, greu de explicat pentru un poet care debutează în volum la vârsta de 63 de ani, dacă excludem (și cred că avem argumente să o facem) ipoteza că, la

12 *Ibidem*, p. 161

13 *Ibidem*, p. 185-190, *passim*.

momentul apariției primei cărți, poetul ar fi avut o rezervă consistentă de producție de sertar. Nu credem că a fost cazul. Cărțile lui Latiș par scrise „dintr-o suflare”, o succesiune unitară de producții lirice mature, târzii, aparținând – cum s-ar spune convențional – aceleiași vârste de creație. De această realitate, a fluxului abundent de poetizare din ultimul deceniu de viață (cărui, probabil, receptarea entuziastă a volumelor de poeme, mai ales pe plan local, i-a sporit cadența și intensitatea) se leagă, în bună parte, atât virtuțile, cât și neîmplinirile poeziei lui Latiș. Impresia copleșitoare a lectorului este că, de la prima la ultima carte, parcurge un unic text, cu variații insignifiante și minime diferențe de formulă, cu absența evidentă a unor vârste sau etape de creație ceea ce elimină, în bună măsură, *trăirea*, efectivă sau afectivă, prezența în text a unui eu liric factual, retras parcă deliberat în umbră pentru a-i face loc, cu magnificență, eului intelectual, sentențios și grav meditativ. Am spune că eul creator nu este la Latiș o conștiință participativă, inserată în filigranul textului poetic, ci o conștiință de reflectare, oarecum exterioară desenului textual. De aici, tonul general al poeziei: eminentemente reflexiv și grav-sapiential ori abrupt sentențios, cețos oracular ori vizionar-orfic, subsumat unei lirosufii personale în care eul real este greu detectabil sub veșmântul tenebros al livrescului. Suntem în prezența unei conceptualități în bună măsură opacizate de vagul privirii poetice ori al unei simbolistici mitico-filosofice aproximative ori incryptate sub cadența gravă a rostirii. Poate că în această realitate își are temeiul impresia de profunzimi impenetrabile și de adevăruri esențiale, spuse cu aerul tonului definitiv. Când din nestăvilita magmă poetică a textului unic, se ivesc suprafețe insulare mai calme, în care sinele își permite luxul privirii directe înspre real, al contemplației nemediate de abstracțiuni filosofice ori de nebulozități mitico-cosmogonice, poezia iese în câștig cert, înfățișând nu puține tablouri textuale esențializate, de mare puritate și forță a rostirii.

În tot cuprinsul liricii sale, însă, Latiș e un *aed*, un bard cu ritmuri sacadate și inflecțiuni grave, cu obsesia permanentă a rădăcinilor/ obârșiilor/ izvoarelor, adică a unui originar *supra-*

categorial din care izvorăsc apoi, ca într-o cosmogonie permanent reiterată și rememorată, arhei, monade și numeni, adică tot atâtea *grăunțe* vitale de sacru ale lumii. Toate aceste elemente de plasmă arhetipală sunt mereu evocate, obsesiv chiar, în ipostaza lor primordială, în tonalitate gravă, criptică și misterioasă. Despre gravitatea rostirii sale poetice – o marcă stilistică ce nu poate fi dezlipită de creația sa, funcționând ca o diferență specifică majoră – Latiș crede, așa cum mărturisește într-un interviu¹⁴ – că ea vine din structura esențialmente tragică a ființei și a interiorității sale: *Nu, eu nu sunt artist; artiștii au suflet ludic, se iubesc pe sine; eu sunt un suflet tragic* (s.n.). *Eu sunt creator. Îmi plac oamenii neartistici.*

Să admitem că, ființial, Latiș e, într-adevăr, o natură tragică, sfâșiat între un real pe care-l consideră insuficient și neîncăpător și percepțiile vii și acute ale unei transcendențe foarte prezente care-i modelează decisiv sentimentele și trăirile. Expresia lirică a acestor stări de fapt este, însă, una mai puțin limpede și semnificativă, slujită de o voce poetică cam imprecisă și nebuloasă, laxă și șovăielnică adeseori, prolixă până la verbozitate, în dese rânduri, fără a reuși, decât rareori, să ordoneze o viziune poetică unitară și congruentă, de timbru poetic egal. Adeseori lectorul avizat are impresia acută că din text s-ar putea decupa nucleee poetice de mare frumusețe, profunzime și organicitate, care, însă, în ansamblul construcției lirice, sunt copleșite ori sufocate chiar de emisii textuale cețoase, cu vag aer oracular, de aluviuni ori de un limbaj poetic ambiguu, insuficient decantat sau subsumat unei viziuni coerente. Când, însă, în clipele faste ale poetului, tentația filosofării ostentative și a unei încețoșate și aproximative sapientialități, a tonului grav, cu inflexiuni sacerdotale, ostentativ căutate, este reprimată sau măcar atenuată, „miezul” viziunii poetice se lămurește spectaculos, cu irizări elegiace vibrante și convingătoare, amintind, ca și în alte rânduri, de meditația rilkeană cald amăruie, rostită firesc, cu discreția șoaptei: *Toamna poate să fie domoală, umbrele nucului/ subțirate, ochiul tău liniștit către ziua din/ urmă. Focul în vatră, uituc; satul brun în valea// adormită. Din vara-vară, ce-a mai*

14 *Poeți români contemporani*, Interviu cu Eva Aqvi, 2002, publicat în volumul Vasile Grigore Latiș, *Cartea inocenței*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2011.

rămas? E timpul,/ acum. Așteptăm. Așteptăm ce n-a mai venit și are/ să vină-ntr-o zi: fructele, coapte, pâinea și vinul, pe// masă, așteptăm mânia cerească să treacă odată cu noi./ Raze despice. Se scutură alunul tot. Pământul se/ arcuiește/ pe umăr, ușor, păsări se duc către sud mai fierbinte.// E timpul acum... Am fost primitori. Ca din nimic/ ne-am născut – din pietre și arbori, din gură de/ râu, din imnici păstori, de demult și drumul întors/ către casă. Toamna poate să fie domoală și singură – / una, ca noi. (Variantă de toamnă)

Temele recurente ale liricii lui Latiș țin de tot atâtea obsesii, angoase ori edificări structurale ale psihismului său de adâncime, unele tulburi și difuze, așa cum am mai amintit: căutarea impulsului primordial și a reperelor esențiale ale ființei, traduse printr-o adevărată obsesie a originilor și a „izvoarelor”. Aici își au sursa miracolul rodului și al fertilității universale, epifaniile sacralului, erosul, care de cele mai multe ori stă în binom freudian cu moartea, spectrul „fratelui nenăscut”, privit ca un *alter* personal complinitor, percepțiile vagi ale unei stări de entropie a lumii, de haos primordial, peste care creația încă nu și-a așezat ordinea și așa mai departe. Sunt teme vădit majore, cărora poetul le acordă o importanță nu lipsită de o oarecare emfază și de aceea convoacă în tratarea lor un limbaj înalt, prețios chiar, gnomie și oracular, cu note de orfism ori de metru antic. Totul se consumă, desigur, în prezența modelelor, care uneori sunt atât de evidente, încât nu putem înlătura nici impresia de pastişă, într-atât de vădită este suprapunerea în spirit și tonalitate cu originalul (ba adesea chiar cu expresia și cadența traducerii românești a acestor modele!), la nivelul evidenței fiind „sonurile” holderliniene sau rilkeene.

Încă din primul său volum, *Odihnă Rosti-toare* (1996), sentimentul *obârșiei*, al locului predestinat de ivire în lume pentru „cel bine născut”, ori al vetrei sacre, încercarea de percepere ori de „adulmecare” intuitivă a izvorului, a pulsionilor originare, traduse în Logos ori în stră-cântul ancestral, devin o preocupare constantă: *Răsfrânt în auz! Când se-ntoarce către soare – răsare/ Și cu raze-adunate noaptea îl ceartă întruna,/ îl poartă, ca pe-un orb dus departe de mână pe/ cărările timpului. Dar bucuros el coboară la va-*

tră/ și niciodată nu-și uită obârșia cel bine născut,/ când prunci creează, și marea-nflorită și oameni/ dar mai presus iubește norocul celui ce învață îndelung/ și rămâne la sine. Din păcate, însă, ca în atâtea alte dăți, în continuarea configurării acestui tablou al originarității, discursul poetic răătăcește dezorientat, chircindu-se întrucâtva sub palele de vânt rece ale impreciziei și obscurizării: Drept e, însă, și-afară vădește/ și ucigașul trece prin vântul de vară spre coastele/ abrupte ale fluviului,/ spre Asia poate sau către blânde furtuni ale anului. (Zece meditații minore)

Ajunși în acest punct, nu putem să nu constatăm că poezia lui Latiș ar avea numai de câștigat printr-un necesar și dezirabil proces de antologare. Poate că acest lucru ar fi fost necesar să fie făcut de autorul însuși, printr-o mai mare exigență de selecție și de finisare a unor texte cuprinse în volumele care s-au succedat într-o sarabandă ameteitoare – cel puțin câte unul pe an – în ultima decadă de viață a poetului. Un filtru critic personal mai dens ar fi putut îndepărta acele producții ori aluviuni textuale care sufocă uneori poezia și, în același timp, ar fi reușit să îndepărteze monotonia vocii poetice și impresia stăruitoare de „variațiuni pe aceeași temă” (este chiar titlul unuia dintre volumele sale!) cu care rămâne invariabil lectorul tenace al tuturor celor 13 volume de versuri ale poetului. Misiunea unui viitor antologator nu va fi una ușoară, dar odată făcută cu acribie, ea se va dovedi benefică pentru conturarea unei fizionomii poetice, cât mai clare și mai congruente, a lui Vasile Latiș.

Există în poezia lui Latiș sugestii multiple ale inițierii prin cuvânt, ale accesului într-un teritoriu al înțelepciunii, al tainelor și al revelației, al apropierii de alcătuirii imuabile și de adevăruri esențiale. Tăcerea, adică absența numelui și a numirii, face parte și ea din această sui-generis hermeneutică a cuvântului, foarte proprie poetului. Tăcerile acestuia par uneori mai încărcate de sens și mai dramatice decât rostirea însăși: *Mai încet... De-ai fi fost cumva fericit la-ntrecerile/ sacre, ori dacă numele tău a fost strigat la/ Nemea, în dealul cu coamă lată, până departe,/ străbătător. Nu lăsa inimă chiparoșii! Nici valea/ roită. Nu munții profetici, stihia ta sub picior/ mergător, iar cei credincioși către Delphi în-*

*dreaptă// să afle răspuns, să asculte ce Zeul
într-înșii cuvântă. (Andante religiosso)*

În forma sa orfică, eteric sacrală, cuvântul se sublimază în *cântec*, privit ca vehicul intermediar între profan și sacru, între om și zeu, ca în imnurile de solemnă gestualitate ale lui Hölderlin, un model poetic ce nu poate fi tăgăduit: *Aceiași aceluiși gând și multe-ar putea tâlcui/ înțelepții. Într-adevăr ei ajung până la cuvântul/ din urmă dar nu-i al lor și nici nu trebui să fie./ Acolo, la răscruce, Oameni și Zei se despart:/ Plinele zodii pier și renasc prin îndurarea aceasta.// Dar cântecul, el, se coboară la morți și-i cunoaște/ din moarte după zâmbetul mamei. Copiii năzuit-au,/ frumoase femei și poeți, și cei ce se desprind acum// lângă o mare străină. Ei pot: și-ades se roagă/ alături de tine. Cântecul, el, se coboară la morți/ și fiecare se are pe sine. (Către...)* Fără îndoială, lui Latiș îi lipsesc onirismul prodigios și revelația frisonantă a preromanticului german. Astfel că, neavând suficient suflu pentru a încheia viziuni revelatorii coerente, scriitura sa îl obligă pe exeget să se pună în situația derutantă de a putea admira imagini dispartate, de mare frumusețe metaforică, rătăcite într-un melanj păcios de concepte filosofice aproximative, ca și cum ar privi cu încântare o floare plăcut miroitoare, răsărită dintr-un grohotiș arid. Formula elegiacă a poemului este cea care rezonază cu sensibilitatea introvertită, cu interiorul poetului, plin de magme profunde și neliniștite, expansive uneori, cu conștiința sa esențialmente reflexivă și cu tonul solemn, de litanie vastă, de *complainte* nesfârșită, proprie măștii permanent îndurerate pe care poetul o poartă pe chip. În lungi secvențe ale sale, poezia pare un nesfârșit lamento, o orăție funebră, rostită pe ton sumbru care exclude orice posibilitate de înseninare: *Ține-mă sub privire, scufundă-mă într-apele aceste preamărite cu gândul. Adă-ți aminte de mine; mă/ uită.// Dar pe deasupra plutind – alb guler și galben guler/ ne-mbie./ Vaier din vaierul luminii și el coborî în devălmășia/ abisului, tras în mal roditor, într-altă viață/ pe care noi n-am trăit-o, un veac suspendat/ între un martie grăbit și celălalt septembrie/ în care noi sărbătoream o blândă absență cu/ mâinile lăsate jos, în deșert. (...)/ lasă-mă pe mine, un copil, să le zoresc cu numele/ către-o zi ce-ntârzie. Lasă-l să le numească/ cu*

numele pe cel ce-i gata de propria moarte./ scapă-mă de înțelesul acesta... de celelalte câte/ stau în puteri și vin amenințător din mine spre mine:/ din dosul golului mai ascuns.

Uneori fervoarea imagistică e aproape ebrietară, un soi de dicteu automat, de sorginte supra-realistă, care face ca suprafața textuală să fie atât de încâlcită și de răvășită, încât textul devine entropic, aproape un galimatias: *Ce este/ această pură-aparență în noi mai ascunsă/ decât au stat vreodată vădită, Ziua și Noaptea,/ urmându-și, când floarea-de-colț demult s-a pierdut? Iar în acest Neunde, de-ndată limitatul apropielului/ său de parcă vederea ar fi de ea însăși/ orbită și, după salt, căderea mereu repetată,/ Unde – îl port în inimă – răsare acel trecător/acela care a păstrat adânc nimicitul/ în inimă fără grai și în căutătura mai blândă,/ trecătorul, mai trecător decât valul care vine/ din urmă? (Elegia I)*

Mai coerente, mai sintetice și, implicit, mai elaborate din punctul de vedere al *poiesisului*, adică al capacității de textualizare a ideii, sunt evocările și invocările Diotimei, convocată în linia aceleiași filiații holderliniene, în temeiul acelorași „mitologice” (titlu de poem!), pe care le reinterpretă frecvent și poetul german. Transgresând ușor dinspre canavaua mitologică spre concretul experienței erotice personale, poetul are clipe de grație când viziunea sa dobândește forță și plasticitate, iar vocea lirică devine vibrant patetică și persuasivă, impregnându-ți-se în auz cu sugestii stăruitoare de senzualitate imnică: *Mă vei iubi-ntr-o zi, iubire grea și mândră – asemeni/ mie, azi, dar n-aș voi s-o știu. Prea doare totul: ochi și mână,/ cuvânt, și drum alături, și noapte și lumină, o vatră arsă,/ și iarbă ruginie, pe-nserat, și foc uituc pe câmp departe/ prea s-au născut ca să nu țină. Să fugi de toți: să temi aceste/ blânde morți. (Socrate se plânge după Diotima XXXXVIII)*

Pe acest teritoriu al liricii erotice, Latiș se înfățișează cu certe reușite, propunând o poetică discretă, șoptită, cu ogindiri meditative, caldă și convingătoare, a discursului amoros. Vocea sa dobândește forță și credibilitate, iar artefactul poetic, ca și cadența rostirii, sunt mult mai bine strunite și echilibrate. Poetul demonstrează aici o remarcabilă naturalețe, a cărei absență am deplâns-o uneori în alte teritorii ale liricii sale.

Invocarea sau evocarea iubirii par, deopotrivă, că-i procură lui Latiș o stare de extază, de

jubilație interioară pe care o convertește liric în recitative meditative, ușor adumbrite evocativ, de incontestabilă frumusețe: *Iar tu, odată, e mult de-atunci – mi-ai spus: O, / nu mai vorbi despre noi, de-a dreptul, nu mai vorbi/ recunoaște primejdia cea mare în cuvinte, le lasă, / nu le iubi, destinul nostru nu-l mai vorbi de azi/ înainte. Dar plin de tăcere-i pământul, am spus, piatra/ se roagă la steaua de sus și n-are cuvinte, țipă o/ pasăre singură-n zare-n auz, o mie de ani așteaptă/ lumea frumoasă și sfântă să se poată rosti, să fie/ ființă. Atunci ea astfel grăi: De le numești au să moară/ și ele-ntr-o zi, au să moară și uite, au să ne uite/ pe noi într-o zi cele sfinte. E mult de-atunci: și vorba-i/ era așezată cuminte. (Socrate se plânge după Diotima, varianta II)*

Asistăm în lirica lui Latiș la un spectacol al eului aflat în permanent proces de statuare și de căutare de sine. Obsesia originarului despre care am vorbit, interogațiile și permanenta raportare la sacru, prilejuiesc o devaloare a sinelui, surprins într-o succesiune de ipostaze din care nu lipsesc avatari precum *fratele nenăscut, băiatul, străinul, celălalt*, o sumă de alteri și dualități ființiale care pot sugera o oarecare formă schizoidală de percepție a existenței: *trăitul aici se complinesc ireductibil cu trăitul dincolo: Eu însă vorbesc aici de cel ce-și păstrează/ cealaltă viață a lui acum nimicită și nu se teme/ să stea sub catarg desfrunzit (...)// De mine vorbesc și de tine de-odată, la judecată rămași./ De vii și de morți cum se-nvălnesc la vaduri/ de ape și se-nbie să bea deopotrivă din val. (Plâns I)* Eul își conține invariabil geamănul eteric, o prezență adesea funebră,

dăătoare mai degrabă de frisoane, decât aducătoare de echilibru: *Unul a privit întru sine – și ce a văzut?/ Un altul, acolo, șezând. Un băiat răposat, / de demult, și se minuna de somnul frunzișului, / de taina întunecată din ape. În cripta rece// novicele aprinde făclii de aur. (Portret I)*

Cât despre relația poetului cu sacralul, mereu reiterat în ipostaze textuale pregnante, ea dezvoltă o întregă imagerie a inefabilului ori a prezenței divinului în lume, de la rădăcinile-sensuri, la ochiul închis înăuntru, luminând înțelesuri tainice ori la foșnirile abia perceptibile ale Logosului întemeietor.

Poet înzestrat, dând uneori impresia că este atins de aripa harului, dar adesea inegal și fără o logică a devenirii personalității sale creatoare, uzând de o formulă textuală care a suferit schimbări minime pe parcursul ultimului său deceniu de creație, acela în care și-a publicat cărțile, Vasile Latiș se înfățișează judecării critice pe muchia, întotdeauna paradoxală, a monedei cu două fețe. De o parte scriitorul (etnologul, eseistul și poetul), cu realizări certe, mereu la nivel de onorabilitate și uneori atingând excelența, de cealaltă parte, gânditorul de latentă virtualitate și de profunzimi ale cugetării, a cărui prodigiozitate a rămas doar întrezărită. La nivelul atelierului său de creație poetică, Latiș a fost uneori prea îngăduitor cu sine, lipsit de o exigență care l-ar fi putut servi critic, ferindu-l de o seamă de inegalități ale scrișului. Nu ne îndoim că posteritatea va face cuvenita și necesara operație selectivă, punând în valoare, o dată în plus, caratele creatoare ale personalității scriitorului.

Victor Iancu

1936-2008

Delia SUIOGAN
Ioan-Mircea FARCAȘ

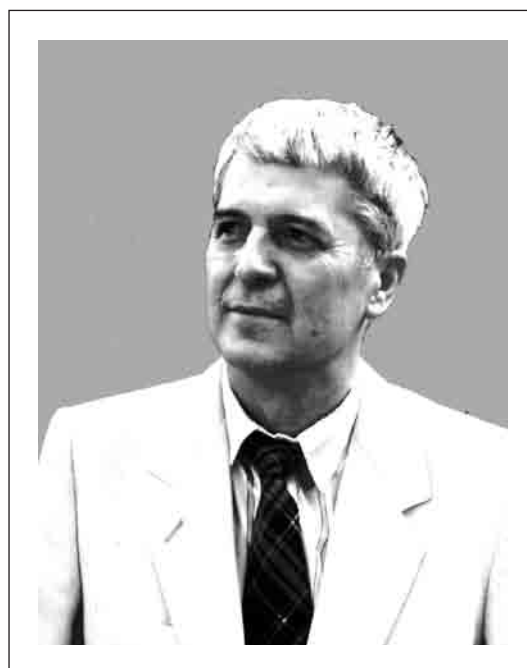
Date biografice¹

S-a născut la 25 martie 1936 în satul Agârbiciu, comuna Căpușul Mare, județul Cluj, într-o familie de țărani, din părinții Iosif și Floarea. Urmează școala primară și cursurile gimnaziale în Agârbiciu, Căpușul Mic și Sârmașu (1942-1950). Între 1950-1954 este elev al Liceului Militar „Dimitrie Cantemir” din Predeal, pe care îl absolvă în mod strălucit ca șef de promoție. Între 1954-1955 urmează Școala Militară de Geniu din Râmnicu-Vâlcea, întreruptă de intrarea la Facultatea de Filologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, pe care o absolvă în anul 1960.

Din 1967 este doctor în filologie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, avându-l conducător științific pe prof. dr. docent D. Macrea, membru corespondent al Academiei și referenți științifici pe: acad. prof. Iorgu Iordan, acad. prof. Emil Petrovici, acad. prof. Al. Rosetti, prof. dr. docent Ioan Pătruț.

Profesorul Victor Iancu a activat la catedră timp de 45 de ani. Și-a început cariera didactică la liceele 1 și 2 din Baia Mare (1960/1961), iar din 1961 intră în sistemul de învățământ superior baimărean (inițial, Institutul Pedagogic, ulterior, Universitatea de Nord din Baia Mare), al cărui cofondator este, urcând toate treptele universitare: asistent (1961-1965), lector (1965-1969), conferențiar (1969-1990), profesor universitar titular, (1990-2005). A fost profesor universitar consultant și conducător de doctorat, susținând: *cursuri și seminare de istoria limbii române, dialectologie, limba română contemporană, lingvistică generală, filologie romanică* și, sporadic, *de onomastică*.

Vorbitor de patru limbi străine (franceză, italiană, spaniolă, rusă), pregătirea științifică de

excepție și calitățile didactice l-au propulsat ca lector de limbă română la universitățile din Torino și Milano, între 1968-1971, iar în perioada 1991-1994 a fost lector de limbă română la Universitatea din Budapesta.

Dând dovadă de reale calități manageriale, profesorul Victor Iancu a îndeplinit următoarele funcții de conducere:

- șef de catedră (la Facultatea de Litere) între anii 1971-1974; 1995-1996; 2004-2005;
- prorector al Universității de Nord (1971-1972; 1996-2004);
- șeful Catedrei UNESCO de drepturile omului, democrație, pace și toleranță (din 1998);
- secretar general al Comisiei Naționale a României pentru UNESCO (1997-2001).

Profesorul Victor Iancu și-a dedicat întreaga viață scopului nobil al cunoașterii. Având rezultate științifice remarcabile, a fost cooptat, din

¹ Datele biografice sunt extrase din lucrarea *Omagiu profesorului septuagenar Victor Iancu* (coord. Mircea Farcaș, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2006, p. 7-18).

1971, ca membru în Societatea Internațională de Lingvistică Romanică. Din 1960 este membru al Societății de Științe Filologice din România. Este membru fondator (1996) al Societății Române de Dialectologie.

Având în vedere activitatea literară, a fost cooptat în Asociația Scriitorilor din Baia Mare. Interesat constant de personalitatea lui Avram Iancu, devine membru în Consiliul Național al Societății „Avram Iancu”.

Preocupat de viața socială și culturală, se remarcă și în plan politic, fiind membru, timp de aproape 10 ani, în Consiliul Interguvernamental al Programului „Gestiunea Transformărilor Sociale”, Paris (1997-2005), iar în perioada octombrie-noiembrie 1997 a îndeplinit și funcția de vicepreședinte al Conferinței Generale a UNESCO.

Activitatea social-politică și civică

- Președintele Comitetului de organizare a Alianței Civice în Maramureș (ianuarie 1991);
- Președinte – fondator al Clubului de la Baia Mare (septembrie 1994);
- Membru al PNȚCD din ianuarie 1990;
- Vicepreședinte al Organizației Județene Maramureș a PNȚCD (3 mandate);
- Directorul Departamentului de sinteză a programelor PNȚCD (1996-2001);
- Coautor al Programului PNȚCD adoptat de congresul din ianuarie 1996.

Activitatea editorială

În plan editorial, s-a ocupat de revista *Curier* (engl. *Courier*), publicația CNR UNESCO (1998-2001). Din 1998 este director onorific al revistei *Pro Unione* (Baia Mare). A fost membru în comitetele de redacție ale revistelor *Buletin științific* (publicația Facultății de Litere, Baia Mare) și *Studii și articole* (revista Societății de Științe Filologice, Filiala Baia Mare), făcând parte dintre fondatorii acestora. A fost colaborator constant al celor mai prestigioase publicații de specialitate din țară dintre care menționăm: revista *Cercetări de lingvistică*, editată de Filiala Cluj-Napoca a Academiei Române, revistele *Limba română*, *Studii și cercetări de lingvistică*, editate de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București. A mai colaborat la revistele și ziarele: *Limba și literatura română*, *Steaua*, *Tribuna*,

Orizont, *România literară*, *Luceafărul*, *Dreptatea*, *Cotidianul*, *Noi, românii din Ungaria*, *Cronica sătmăreană*, *Glasul Maramureșului*, *Graiul Maramureșului*, *Clipa*, *Informația zilei de Maramureș*.

Premii și distincții

Activitatea didactică, științifică și culturală românească i-a adus profesorului Victor Iancu premii și distincții dintre care menționăm:

- 1985 – premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române pentru lucrarea colectivă, *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*;
- În 1998 este numit cetățean de onoare al satului natal, Agârbiciu – Cluj;
- 1998 – distincție de la Ministerul Culturii Poporului Chinez;
- 2000 – distincție din partea Institutului Român Pentru Drepturile Omului (IRDO);
- 2000 – distincție de la Universitatea din București, însoțită de placheta *Alma Mater Geographia*;
- 2001 – Diplomă Aniversară din partea Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat;
- 2003 – Diploma Jubiliară oferită de Liceul Teoretic „Petru Rareș”, Târgu-Lăpuș;
- 2006 – Diplomă de excelență din partea Senatului Universității de Nord;
- 2006 – Diplomă de excelență din partea Inspectoratului Școlar Maramureș.

Activitatea științifică

Profesorul univ. dr. Victor Iancu a desfășurat o intensă activitate științifică, concretizată în publicarea a 7 cărți de lingvistică și a două cursuri universitare (1968 și 1994): *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Facla, 1975; *Limba cotidian și rostire literară*, Facla, 1977; *Cum vorbesc românii din Ungaria*, Comp-Press, Budapesta, 1994; *Dicționar de ortograme*, Editura Științifică, 1995 – coautor S. Horvat; ediția a II-a, Univers Enciclopedic, 2000; *Limbă și rostire românească, ieri și azi*, Dacia, 1996; *Istoria limbii române. Privire sintetică*, Editura Fundației Culturale Române, 2000. A șaptea carte, apărută prin grija soției sale, Silvia, intitulată *Greșeala atotputernică*, apărută la Editura Dacia în 2009, nu l-a mai prins, din păcate în viață...

Este și autorul a peste 330 de articole și studii filologice, fiind citat de majoritatea ling-

viștilor români: A. Avram, Mioara Avram, Gr. Brâncuș, Gh. Bulgăr, I. Calotă, Matilda Caragiu-Marioțeanu, B. Cazacu, I. Coteanu, St. Dumistrăcel, N. Felecan, V. Frățilă, I. Gheție, Șt. Giosu, Al. Graur, V. V. Grecu, Valeria Guțu-Romalo, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, I. Iordan, D. Macrea, Gh. Mihăilă, Șt. Munteanu, I. Pătruț, E. Petrovici, Gh. Pop, R. Sp. Popescu, L. Renzi, Al. Rosetti, V. Rusu, M. Sala, N. Saramandu, R. Todoran, V. D. Țăra, P. Valesio, E. Vasiliu, B. Villata.

Valoarea științifică a cercetătorului Victor Iancu este dată și de includerea lucrărilor sale în bibliografiile de specialitate ale celor mai de prestigiu lucrări din țară. Menționăm, în acest sens, că în bine cunoscutul *Tratat de dialectologie românească*, apărut la Editura „Scrisul Românesc”, Craiova, 1984, profesorul Victor Iancu este citat și menționat în lista bibliografică cu 8 publicații de importanță maximă pentru înțelegerea complexului fenomen de palatalizare a dentalelor în limba română: *Originea și evoluția palatalizării dentalelor românești* (în SCL „Studii și cercetări de lingvistică”, 18.3, 1967, p. 297-311), *Răspândirea geografică a palatalizării dentalelor în limba română* (în SCL, 18.5, 1967, p. 541-553), *La palatalisation des consonnes dentales – Critérium de répartition dialectale en daco-roumain* (în „Actele celui de-al X-lea Congres Internațional de Lingvistică”, 2, 1970, p. 175-181), *Răspândirea geografică a iotacizării verbelor românești* (în Buletin științific, 4, 1972, p. 41-49), *Palatalizarea dentalelor în limba română* (1975), *Dall'idiotto alla lingua. Il romeno regionale* (în „Actele celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Filologie și Lingvistică Romanică”, 2, 1976, p. 291-296), *Cu privire la semiologia raporturilor dintre limbă și dialect* (în „Cercetări de lingvistică”, 23.1, 1978, p. 17-20), *Pentru un atlas lingvistic al românei standard* (în „Limba română”, 29.3, 1980, p. 221-225).

În perimetrul științific al profesorului Victor Iancu se remarcă 2 direcții de cercetare:

a) Materiale care analizează și descriu limba română contemporană: *Limba cotidiană și rostire literară*, Facla, 1977; *Cum vorbesc românii din Ungaria*, Comp-Press, Budapesta, 1994; *Dicționar de ortograme*, Editura Științifică, 1995 – coautor S. Horvat; ediția a II-a, Univers Enciclopedic, 2000; *Limbă și rostire românească, ieri și azi*, Dacia, 1996; *Greșeala atotputernică*,

Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2009; toate aceste lucrări constituie rodul unor observații și meditații profunde desfășurate pe parcursul a câtorva decenii și demonstrează preocupările constante ale autorului privind cultivarea limbii române. Trebuie să menționăm, la acest capitol, că a realizat și circa 150 de emisiuni radiofonice consacrate cultivării limbii române.

b) Studierea variantelor regionale prin raportare la limba standard – literară, temă în jurul căreia putem spune că a gravitat întreaga sa activitate științifică, fiind prezent la 6 congrese internaționale de lingvistică și filologie (București, Padova, Quebec, Budapesta, Palermo, Bruxelles) și la 22 reuniuni internaționale pe probleme de cultură, educație, știință, comunicare (Paris – 5, Atena, Buenos Aires, Aix en Provence, Turku, Budapesta, București, New-Delhi, Salonic, Stadtschlaining – 2, Sevilla, Geneva, Varșovia, Utrecht, Veneția, Barbados, Manzanillo – Mexic) și la peste 50 de reuniuni științifice din România: București, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Craiova, Ploiești, Sibiu, Arad, Alba Iulia, Târgu-Mureș, Oradea, Baia Mare, Deva, Turnu-Severin, Abrud, Năsăud etc.

Activitatea literară și politică

Lingvist remarcabil, Victor Iancu s-a impus și ca prozator și dramaturg. Scriitorul Victor Iancu a publicat volume de proză, dar și drame. Amintim în acest sens: *Italia posibilă*, Dacia, 1978; *Pământ – cosmos și retur*, roman, Facla, 1980, coautor D. Mureșan; *Fabule cu morală și fără...*, Albatros, 1981, coautor D. Mureșan; *Întrebări în asfințit*, proză scurtă, Dacia, 1983; *Drum de piatră*, roman, Dacia, 1986; *Pământul negru*, roman, Dacia, 1988; *Pensiunea Barbagia*, roman, Dacia, 1992; *Avram Iancu*, trilogie dramatică, Clusium, 1995; *Jurnal involuntar*, Paralela 45, 2000; *Blândul Dracula*, roman, Dacia, 2002; *Patul*, comedie, Dacia, 2004; *Drum de piatră*, Dacia, 2004. 2 vol. (Biblioteca Dacia. Seria Roman). Vol. 1: *Cerul roșu*; Vol. 2: *Pământul negru*; *Pensiunea Barbagia*: roman. Ed. a 2-a. Mașina de Scris, 2005; *Culorile Purgatoriului*, Paralela 45, 2006).

Ca romancier și dramaturg, Victor Iancu se înscrie în seria scriitorilor ardeleni, care acordă o atenție deosebită spațiului în care își plasează personajele și acțiunea. Cărțile sale ne propun

mai multe formule epice, cu o înclinație clară spre romanul istoric, dar și spre drama istorică. Proiecțiile în imaginar sunt numeroase, observăm, însă, și la nivelul operei sale literare acea plăcere a documentării care atrage atenția cititorului.

În romanul *Pensiunea Barbăgia*, „centrul interesului este acaparat de romanul istoric, care nu este o simplă cronică a Revoluției de la 1848 din Transilvania, ci reprezintă un colocviu profund asupra semnificațiilor trecutului. Insolită este tocmai perspectiva pe care o propune roman-cierul, analiza minuțioasă a trecutului din perspectiva prezentului fiind facilitată prin recursul la o serie de parabole care vorbesc de repetabilitatea istoriei”².

În *Jurnal involuntar*, „avem de-a face cu o suită de însemnări dintre anii 1980 și 1989, deci anii de criză crescândă, ce nu mai putea fi ascunsă, a perioadei ceaușiste. Un prim strat al lor este cel imediat documentar, ca și cum diaristul ar fi umblat cu aparatul de filmat pe străzi, prin piețe, în instituții, surprinzând nu aspecte ieșite din comun, stranii, exotice, așa cum procedează numeroși reporteri, ci realitatea comună, tipică, impresionantă în bloc ca o stranietate istorică. [...] Întreaga viață a societății noastre se transformă într-un fapt divers prin care își făcea loc monstruosul. [...] Detaliile au preciziunea clinică a consemnării simptomelor unei maladii severe”³.

Vorbind despre romanul *Blândul Dracula*, același Gheorghe Glodeanu afirma: „În ceea ce privește tehnica narativă utilizată, Victor Iancu realizează un roman-sumă, în care regăsim ecouri din romanul-polițist, romanul-dezbatere, romanul sentimental, romanul de senzație, romanul fantastic, romanul de mistere, romanul de călătorie, romanul de evocare istorică etc.”⁴.

Oprindu-se asupra romanului *Culorile Purgatoriului*, Codrin Liviu Cuțitaru scria: „Nu cunosc multe exemple de introspecție – de asemenea proporții – în literatura română sau chiar în cea universală. Autorul are o adevărată vocație pentru autoscopie, pentru sondarea universului interior, până la etalarea unui vag masochism

(funcțional, însă, din punct de vedere estetic!), și își articulează, pe acest palier, întreaga strategie narativă. Povestea textului ca atare este interesantă și poate ilustra ea însăși, la rigoare, nevoia de introspecție a scriitorului”⁵.

Despre același roman, Gheorghe Glodeanu afirma: „Intitulat *Culorile Purgatoriului* (2006), ultimul roman al scriitorului reprezintă rodul unei bogate experiențe de viață, precum și al unor reflecții bazate pe studiul aprofundat al sistemelor politice și al mentalităților ce au dominat secolul XX. Nu întâmplător, în fruntea narațiunii se găsește un citat elocvent din *Infernul* lui Dante, în măsură să anticipeze problematica relatării”⁶.

Iată doar câteva opinii asupra operei literare a lui Victor Iancu, care pot susține caracterul complex al personalității sale.

Cărțile de literatură au fost recenzate în revistele „Luceafărul”, „Steaua”, „Transilvania”, „Convorbiri literare”, „Familia”, „Vatra”, „Astra”, „Tribuna”, „Orizont”, „Flacăra”, „Nord literar”, suplimentul literar „Maramureș” și cotidienele „Scânteia tineretului”, „Graiul Maramureșului” și „Cronica sătmăreană”. Recenzenți: Ana Blandiana, Simion Bărbulescu, Gheorghe Grigurcu, Dumitru Micu, Cornel Ungureanu, Constantin Cubleşan, Vasile Igna, Ion Igna, Mihail Iordache, Serafim Duicu, Cristian Stamatoiu, Ioan Moldovan, Traian Ștef, Gheorghe Glodeanu, Raluca Dună, Gheorghe Pop, Augustin Cozmuța, Iulian Costandache și alții.

Pe lângă acestea, a mai publicat și 3 volume de publicistică politică: *De la Revoluție la Restaurație*, Dacia, 1994; *Istoria pierdută a României postdecembriste*, Mașina de Scris, 2000; *Pentru o cultură a păcii, democrației și toleranței în România*, Editura „Calistrat Hogaș”, 2000).

A fost coordonator al lucrării *Romanită orientale e Italia. Storia e attualità*, Ars Docendi, 2000. A tradus din italiană și a prefațat *Școala dictatorilor* de Ignazio Silone, apărută la Editura Dacia în 1992.

A mai publicat și aproximativ 220 de articole și eseuri politice.

2 Gheorghe Glodeanu, *Despărțirea de Victor Iancu*, în „Nord literar”, nr. 7-8 (62-63), iulie-august, 2008, p. 12.

3 *Omagiu profesorului septuagenar Victor Iancu*, Risoprint, Cluj-Napoca, 2006, p. 57.

4 *Ibidem*, p. 50.

5 http://www.romlit.ro/index.pl/in_memoriam_victor_iancu

6 Gheorghe Glodeanu, loc. cit.

Contribuții la dezvoltarea vieții academice băimărene

Profesorul Victor Iancu este unul dintre fondatorii învățământului superior băimărean, desfășurându-și activitatea, vreme de 45 de ani, în mijlocul studenților pe care îi îndrăgea atât de mult. Optimist din fire, nu și-a pierdut speranța atunci când, în mod abuziv, autoritățile comuniste au desființat Facultatea de Filologie înainte de 1989, visând la ziua reînființării acesteia. Imediat ce s-a ivit momentul propice, de după căderea comunismului, și-a pus la bătaie toate forțele și cunoștințele pentru renașterea filologiei băimărene. A reușit, nu numai să câștige lupta la nivel de licență, dar a contribuit și la înființarea multiplelor masterate din cadrul Facultății de Litere și chiar la fondarea unui IOSUD cum se numea atunci, adică Instituție Organizatoare de Studii Universitare de Doctorat, obținând și calitatea de conducător de doctorat.

De activitatea sa de secretar general al Comisiei Naționale a României pentru UNESCO, și în general de numele său se leagă, masteratul *Drepturile omului* din cadrul Facultății de Litere din Baia Mare, un masterat unic în țară și în prezent, precum și catedra de *Drepturile omului, democrație, pace și toleranță*, coordonată de Universitatea de Nord din Baia Mare și Institutul Român pentru Drepturile Omului.

De-a lungul timpului, profesorul Victor Iancu a fost susținătorul constant al decanului și colegului său, Gheorghe Pop, intrând în echipa acestuia în vederea elaborării celei mai prestigioase monografii dialectale dedicate zonei Chioar: *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar* (1983). Această lucrare, mereu actuală, a fost apreciată de către forurile științifice din țară, fapt care a dus la decernarea premiului „Timotei Cipariu” al Academiei Române, în 1985, colectivului de autori.

Preocupat de viața academică băimăreană, profesorul Victor Iancu va organiza, în Facultatea de Litere evenimente științifice dintre cele mai remarcabile, fiind în 1996, președintele Simpozionului Național de Dialectologie.

În același context trebuie să amintim faptul că a fost lector de limba română la universitățile din Torino și Milano (1968-1971) și la Universitatea din Budapesta (1991-1994).

Recunoașterea valorii profesorului Victor Iancu se concretizează în citarea sa, încă din anii tinereții, în aproape toate lucrările care vizează aspectele diacronice și sincronice ale limbii române.

Din 1996 este numit expert Consiliului Național al Finanțării din Învățământul Superior pentru domeniul filologie.

La împlinirea respectabilei vârste de 70 de ani, Facultatea de Litere, a realizat un impresionant volum de 600 de pagini, intitulat *Omagiu profesorului septuagenar Victor Iancu* și coordonat de asistentul său, Ioan-Mircea Farcaș. Lucrarea cuprinde două mari părți: *Laudatio*, în care semnează foști profesori, colegi, studenți, precum și personalități de seamă ale culturii și vieții politice românești și partea a II-a, *Studia*, cu articole grupate pe mai multe secțiuni: lingvistică, literatură, didactică, drepturile omului, filosofie și religie. Volumul se încheie cu un material denumit *Câteva precizări referitoare la cultură*, redactat de către prof. univ. dr. docent Tatiana Slama-Cazacu dedicat omagierii profesorului Victor Iancu.

Excerptând din materialele expuse în volum, redăm câteva fraze reprezentative pentru profesorul Victor Iancu:

„Forurile internaționale v-au apreciat activitatea, fiind inclus în multe comisii internaționale” (p. 77) – Daniela Popescu, secretar general – Federația Europeană a Asociației Centrelor și Cluburilor UNESCO.

„Autor al unei vaste și valoroase opere științifice și beletristice, coleg de o mare delicatețe sufletească, profesorul universitar doctor Victor Iancu are și meritul de a fi lucrat ca ambasador al culturii românești peste hotare, în Italia și Ungaria, și în cadrul înaltului organism internațional dedicat științei și culturii care este UNESCO” (p. 71-72) – prof. univ. dr. Irina Moroianu Zlătescu, director al Institutului Român pentru Drepturile Omului, membru asociat al Academiei Internaționale de Drept Comparat din Paris.

„La aniversare, domnul profesor Victor Iancu primește nu doar întreaga noastră recunoștință pentru implicarea sa activă, de-a lungul vremii, în tot ceea ce înseamnă promovarea obiectivelor UNESCO în România, ci și mulțumiri sincere pentru că ne oferă acel model de intelectual angajat de care societatea românească are

în mod cert nevoie” (p. 88) – Mihai Răzvan Ungureanu, ministru de Externe.

„Dacă astăzi putem sărbători un învingător (folosesc termenul cu accepția pe care i-o dau americanii) se datorează, în primul rând, calităților sale umane. Un om care și-a păstrat intacte entuziasmul, deschiderea spre nou și spre semenii săi. Optimismul i-a fost totdeauna alături, sursă de încredere, impuls spre acțiune” – lector univ. dr. Draga Radu.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare, la

inițiativa directorului, dr. Teodor Ardelean, a realizat un frumos volum aniversar intitulat *70 Victor Iancu. Caiet biobibliografic aniversar*.

În memoria profesorului și omului politic Victor Iancu, în 2009, a luat ființă Asociația Absolvenților Masteratului în Drepturile Omului Victor Iancu”, al cărui președinte este Adrian Solomon.

Profesorul univ. dr. Victor Iancu rămâne în amintirea noastră drept profesorul binevoitor, prietenul studenților, bine dispus și politicos, elegant în exprimare, un adevărat model de dascăl.

Bibliografie

- Farcaș, Mircea (coord.), *Omagiul profesorului septuagenar Victor Iancu*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2006.
- Farcaș, Mircea, *Greșeala atotputernică*, (autor Victor Iancu), Editura Dacia Educațional, Cluj-Napoca, 2009, 162 p., recenzie, în „Buletin Științific”, seria A, fascicula Filologie, Facultatea de Litere, Baia Mare, vol. XVII/2008, p. 223-226.
- *** *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- „Nord literar”, nr. 7-8 (62-63), iulie-august, 2008.
- www.romlit.ro

Victor Iancu la aniversarea vârstei de 70 de ani, martie 2006, la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare

Simion Pop

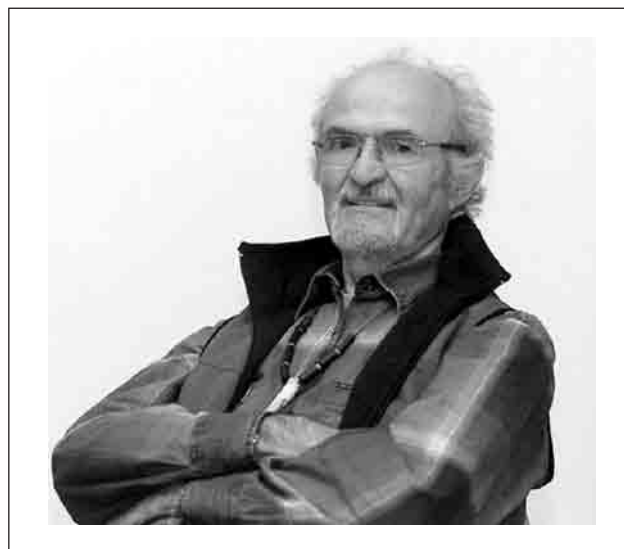
1930-2008

Alina LEMNEAN

Publicist și prozator, Simion Pop s-a născut în localitatea Vărai, județul Maramureș. Este fiul Rozaliei (n. Ciocean) și al lui Teodor Pop, țărani. Învață la Satu Mare, terminând liceul în 1949. Va absolvi la București Școala de Literatură „M. Eminescu” (1952) și Academia de Studii Social-Politice „Ștefan Gheorghiu”, secția ziaristică (1968). Lucrează ca gazetar la săptămânale din Satu Mare și din Baia Mare (1949-1951) și ca reporter la Radiodifuziunea Română (1952-1958). Deține funcțiile de secretar și apoi vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor (1958-1968). Este redactor-șef al revistelor de turism „România pitorească” și „Vacances en Roumaine” (1972-1989). Debutează la „Almanahul literar” din Cluj în 1949, iar prima carte, culegerea de povestiri *Călătorie cu bucluc*, îi apare în 1955¹.

Colaborează la: „Tribuna”, „România literară”, „România pitorească”, „Luceafărul”, „Gazeta literară”, „Argeș”, „Viața românească”, „Albina”, „Magazin”, „Utunk”, „Viața militară”, „Steaua”, „Contemporanul”, „Nord”, „Pentru socialism”, „Maramureș”. Primește în anul 1958, Premiul Academiei Române pentru volumul *Paralela 45*, iar în anul 1959 Premiul Academiei Române pentru *Anul 15*². A fost decorat în 20 aprilie 1971 cu Ordinul Meritul Cultural clasa a III-a (1971) „pentru merite deosebite în opera de construire a socialismului, cu prilejul aniversării a 50 de ani de la constituirea Partidului Comunist Român”³.

Scriitorul și jurnalistul Simion Pop, fost ambasador al României în Ungaria, în perioada 1990-1992, s-a stins din viață, la 12 mai 2008, în orașul Pecs din Ungaria, la vârsta de 77 de ani, ca urmare a complicațiilor unei boli necruțătoare.

În volumele de reportaje ale lui Pop, *Lauda tinereții. Cronică de reporter de pe șantierul Salva-Vișeu* (1956), *Paralela 45* (1958), *Anul 15* (1959) sau *Ore calde* (1962) – cu stilul festiv și neobosit entuziast al speciei în epoca socialistă, se înfățișează realitatea din perspectiva propagandei oficiale. Paginile dovedesc, totuși, verva publicistului atent la cotidian, ca și acuitatea prozatorului capabil să reconstituie dimensiunea morală sau simbolică a evenimentelor și să schițeze profiluri pregnante. Între jurnalistică și literatură se situează notele de călătorie din *Pieton în Cuba* (1963), *Orga de bambus* (1966; Premiul Uniunii Scriitorilor), *Jurnal hellenic* (1974), *Cartea Chinei* (1977) sau din *Orașe infidele* (I-II, 1985-1986), unde autorul se interesează mai degrabă de diversitatea tipurilor umane și de varietatea manifestărilor spiritului decât de pitorescul unor peisaje insolite.

Povestirile și nuvelele din *Călătorie cu bucluc*, ca și cele din *Pământul spânzuratului*

1 *Dicționarul general al literaturii române, vol. 5: P-R*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, p. 310

2 Laura Temian, Otilia Marinescu, Ana-Maria Brezovski, *Autori maramureșeni. Dicționar bibliografic*, Editura Umbria, Baia Mare, 2000, p. 463

3 *Decretul nr. 138 din 20 aprilie 1971 privind conferirea unor ordine ale Republicii Socialiste România*. Text publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România din 31 decembrie 1971.

(1957), *Afișe de bal* (1960), *Faetonul* (1970), sau din *Ploaie bleu* (1970) valorifică atât înzestrarea epică a lui Simion Pop în construirea unor scene pline de vivacitate, cât și predilecția pentru studiile de caracter. Dacă publicistica lui are tentă literară prin interesul pentru psihologic sau simbolic, romanele *Triunghiul* (1964), *Criza de timp* (1969), *Marșul alb* (1974), *Luptătorul fericit și iubirea lui pătimașă* (1979), *Bestiarul* (1981), *Student la istorie* (1985), sau *Excelența Sa* (1997), uneori deficitare sub raportul investigației analitice, dar mereu atente la social și actualitate, cu frază concisă și rapidă, par marcate uneori în exces de experiența jurnalistică. Fie că trece în revistă prin prisma unui triunghi erotic, dar după schema realismului socialist, mutațiile de conștiință pricinuite de transformările de după al Doilea Război Mondial într-un mediu mineresc (*Triunghiul*) sau urmărește cursa împotriva morții unui om accidentat, care își rememorează viața într-o confesiune aflată la limita halucinației (*Criza de timp*), fie că celebrează patetic sau solemn eroismul voluntarilor pe frontul antihitlerist (*Marșul alb*, *Luptătorul fericit și iubirea lui pătimașă*) sau cercetează datinile și istoria Maramureșului în încercarea de a descifra adevăruri uitate (*Student la istorie*), autorul este egal cu sine însuși, în pofida încercărilor de înnoire a formulelor epice.

El experimentează modalități diferite, de la

notația lirică la cea alegorică, de la tușa fantastică la observația directă de reporter, recurge la expresia frustă, condensată și dinamică a ziaristului, dar și la mijloace ale prozatorului modern, cum ar fi fracturarea fluxului temporal, întretăierea planurilor narrative, sondarea inconștientului și exploatarea valențelor simbolice ale situațiilor și gesturilor. Eseuri, poezii sau povești pentru copii completează opera unui scriitor prolific, nu întotdeauna și semnificativ⁴.

Reportajele lui Pop Simion cuprinse în cartea *Paralela 45* pun într-o lumină adevărată trăsăturile personalității sale creatoare. Înclinația către un ritm domol, static, se dovedește ceva accidental sau o poză literară falsă. Trăsătura sa fundamentală este, dimpotrivă, aceea a unui caracter tumultuos, dinamic. Simți în reportajele sale nerăbdarea, febrilitatea în comunicarea gândurilor și simțămintelor. Simion Pop este un pasionat. Nu este vorba despre o simplă trăsătură temperamentală. Cei mai frumoși ani din adolescență i-a petrecut respirând mirosul de cerneală și șpalt, proaspăt tras la tipografie, din redacția unui ziar regional.

Această pasiune și febrilitate a reporterului, explică și conflictul care se simte în reportajele sale între idee și expresie. Adică, în mintea sa se precipită o sumedenie de gânduri care nu găsesc imediat cuvintele necesare⁵.

Scriitorul din Nord

Nu știu câți scriitori nu țin la originea lor sau consideră că ea reprezintă un reper de luat în seamă în înțelegerea biografiei măcar, dacă nu și a unor coordonate ale operei. Știu, însă, că pentru Pop Simion „*baștina*” a fost un profund și permanent „*acasă*”, spre care avea îndreptat acul magnetic al sensibilității sale, evocându-l cu har în multe dintre cărțile publicate de-a lungul vieții (25 septembrie 1930-17 mai 2008). Discret, drumurile ni s-au intersectat adesea, mai ales la Baia Mare, unde venea cu dragoste de „*moroșan*”, fără infatuare, dar cu prezențe notabile deopotrivă în spațiul public și în perimetrul scrisului. Mi-l amintesc de când lucra la volumul *Nord* și pe coli de hârtie, în fața mea, la o masă colocvială, schița desene pentru a-și ilustra cartea de însemnări și meditații eseistice ce va apărea în 1972 la Editura Eminescu. Nu pot să-l uit cu câtă mândrie locală ne trata pe noi, reporterii de provincie, când îi solicitam interviuri, unul din ele, de mai largă respirație, realizându-l în decembrie 1977. Reluat în lucrarea *Punct de trecere* (Baia Mare, 1995), m-am bucurat să-l recunoască ca un text de referință, în mărturisirile sale: *Toate cărțile mele de reportaj au fost, îmi place să cred, porți spre altceva, spre o mai acută și justă gândire, spre o mai profundă și morală trăire, spre o mai limpede și o mai fantastă visare. (Scriitorul în neconținută revenire la izvoarele vieții)*. Și iată că a venit și clipa când această revenire a conținut, s-a întrerupt

4 *Dicționarul general al literaturii române, vol. 5: P-R*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, p. 311

5 „*Tribuna*”, 3, nr. 29, 18 iulie 1959, p. 2.

pentru totdeauna. Îi știam vocația de *homo viator*, de om care a călătorit în Cuba, Vietnam, China, Grecia, iar mai în urmă în America de Sud, ca să cităm doar locuri de unde bibliografia s-a îmbogățit cu titluri precum: *Pieton în Cuba* (1963), *Orga de bambus* (1966), *Jurnal Hellenic* (1974), *Cartea Chinei* (1977), *Nomad în Mesoamerica* (2001), pe acest din urmă volum învrednicindu-mă cu flatanta dedicație de „fiu nobil al Maramureșului străbun din care mă revendic și la care mă raportează oriunde m-aș afla în lume”. Precum acul busolei, privirea îi era mereu îndreptată spre Nord, spre steaua polară a obârșiei sale, unde, în ultimii ani ai vieții, cei de după vârsta septuagenară, n-a mai ajuns nici măcar în trecere, pentru un ultim rămas-bun. Nu i-am înțeles ezitarea, deși, într-o scrisoare de răspuns la invitația de a veni pe „acasă” (era în decembrie 2006), circumstanțele senectuții par a

precumpăni în opțiunea sa intimă: *La întrebarea când mă abat prin Nord, nu pot răspunde mulțumitor și precis, cum mi-aș dori; asta depinde, mai cu seamă, de sănătatea și anii adunați ce îmi împovărează etatea. Cel ce fusese «homo viator» și tratase spațiul și timpul cu ușorul, acum e lenevos, se mișcă cu încetinitorul. Doresc un Crăciun creștinesc și «La mulți ani 2007 – european», duminică, familiei și prietenilor. Prezența voastră (chiar virtuală) se înscrie în darurile mele, dar de Crăciun. Să avem parte de tot binele posibil. Pop Simion. Ne-a trimis texte pentru revista „Nord literar”, iar prezența virtuală se referea la faptul că accesa pe internet publicații maramureșene, mulțumindu-se ca măcar pe această cale să-mi astâmpăr sufletul cu rostirile prietenilor moroșeni, alături de care sunt mereu cu gândul. A fost nu numai cu gândul, ci cu întreaga ființă alături de spiritul locului de baștină, știm asta, cu toate că persistă nedumerirea de a fi rămas departe/aproape, cum îi plăcea să spună, adică să moară la Pecs și să fie înhumat la Gyula, în Ungaria, țară în care, după 1989, a fost primul ambasador al României postdecembriste. Recăsătorit la senectute cu pictorița Judit Madar, cetățeană spaniolă de origine maghiară, care și-a făcut studiile de artă plastică în România și Italia, Pop Simion și-a dobândit un „domiciliu variabil”, cum singur îl numește, și a făcut cât i-a stat în putință „naveta” între trei țări: România, Spania și Ungaria. Nu deducem dacă a fost o voință testamentară, o decizie de familie sau pur și simplu un concurs precipitat de împrejurări faptul de a întâri prin mormântul său românismul din Ungaria, dar, cunoscându-i atașamentul față de glia străbună, mult uitată și ignorată azi de o seamă de semeni de-ai noștri, fără noblețea de spirit a lui Pop Simion, ne-am închipuit că mai potrivit pentru locul de veci al scriitorului ar fi fost, dacă nu satul natal chiorean Vărai, atunci vatra de duhuri tutelare din cimitirul de la Săpânța, căruia i-a închinat o „monografie sentimentală” prin 1972, cu ediții și în limbile franceză, engleză și germană, aducând cu anticipație Europa la porțile de miracole ale Maramureșului. Să fie și moartea o „pățanie” ca multe altele ale vieții sale, din care *Opt plus unu* a adunat în cartea cu acest titlu, apărută fără an, parcă prefigurând intrarea în ne-timp, într-o eternitate provizorie pe care autorul și-o imaginase de-a binelea: *Visez că sunt Pop Simion și se făcea că tocmai murisem (Glisando)*. Și mai încolo, o situație de destin literar: *Adversitățile dintre scriitori sunt normale, ne impunem scrisul prin confruntări dure și magnetice sfidări reciproce; nu poți, însă, ignora ori sfida niciodată ceea ce ți-e scris...*”.*

Să credem, așadar, în ceea ce pare a fi rostirea unei rugăminți/rugăciuni din urmă și să ne consolăm cu veghea pe care o merită la căpătâiul scrisului lăsat moștenire de suflet urmașilor.

(Augustin Cozmuța, în „Nord literar”,
Anul VI, nr. 7-8 (62-63), iulie-august, 2008)

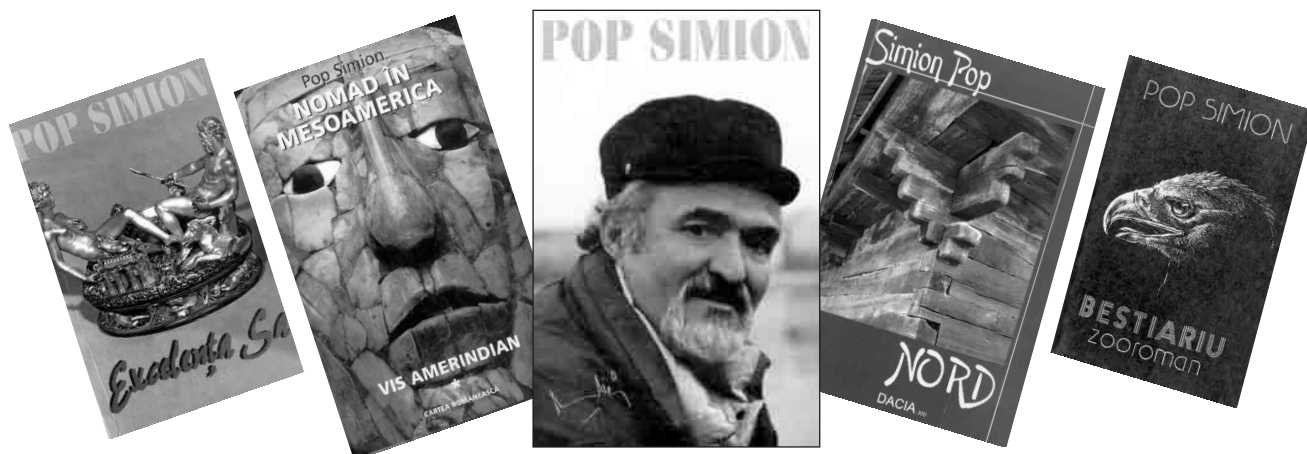
Pop Simion și obsesia Nordului

Făcea parte dintre scriitorii din Nord care și-au idolatrizat locul natal prin prisma fabulosului. Avea forță în Cuvânt, știind să sublimeze în metafore strălucitoare amănuntul teluric, dar și zborul îngerilor pe care i-a fotografiat într-o carte. Autor prolific de la memorabile cărți de reportaje, romane și poeme, Pop Simion a pornit în lumea literară ducând cu el sufletul Nordului ca o avere de neprețuit. Ca un scriitor care este într-o neliniștită căutare, a străbătut mapamondul cu spiritul reporterului care descoperă lumi noi. Se întorcea acasă, în Maramureș, de fiecare dată cu o emoție în plus. A respirat aerul tare și fertil al unei realități întinse din Cuba în Vietnam, din Grecia în America Latină. A fost călător însoțit de lumină, închipuindu-și această lume ca un imens cristal rotitor. Unde Maramureșul este centrul pământului. L-am cunoscut pe când conducea revista „România pitorească”, pe care a păstorit-o cu inteligență timp de două decenii. Se bucura când descoperea câte un vlăstar al Nordului rățacit prin Capitală. Îi încuraja aventura spre literatură. M-am numărat printre cei care au avut aproape un sfat, un imbold. Dacă a fost nevoie și o muștrare. Țin minte că mi-am dorit, pe când eram student, un naș literar. Mi-a fost în mare măsură. Aflu că s-a săvârșit din viață în orașul Pecs din Ungaria, la vârsta de 77 de ani, țară în care a fost primul ambasador al României postdecembriste. S-a născut în satul Vărai din Maramureș. A fost redactor la ziare din Baia Mare și Satu Mare, la Radiodifuziunea Română, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor. A călătorit pentru a descoperi noi universuri care-i stimulau scrisul până aproape de sfârșitul vieții. Chiar până pe fascinantul Amazon. De unde a luat o boală necruțătoare care l-a răpus. A fost înmormântat, sâmbătă, 17 mai 2008, în Cimitirul Ortodox din localitatea Gyula. Ne rămân cărțile și amintirea unui om de excepție.

(Gheorghe Pârja, în „Graiul Maramureșului”, Anul XX, 19.05.2008, p. 1)

Bibliografie

- Decretul nr. 138 din 20 aprilie 1971 privind conferirea unor ordine ale Republicii Socialiste România. Text publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România din 31 decembrie 1971.
- Dicționarul general al literaturii române, vol. 5: P-R, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006.
- Popa, Marian, *Dicționar de literatură română contemporană*, Ediția a 2-a revăzută și adăugită, Editura Albatros, București, p. 439-440.
- Temian, Laura, Marinescu, Otilia, Brezovski, Ana-Maria, *Autori Maramureșeni. Dicționar biobibliografic*, Editura Umbria, Baia Mare, 2000.
- „Graiul Maramureșului”, Anul XX, 19.05.2008, p.1.
- „Luceafărul”, 2, nr. 11, 1 iunie, 1959, p. 10.
- „Nord literar”, Anul VI, nr. 7-8 (62-63), iulie-august, 2008.
- „România literară”, 6, nr. 30, 26 iulie 1973, p. 4
- „Tribuna”, 3, nr. 29, 18 iulie 1959, p. 2.

Valentin BăiŃan

1924-2009

Simion VAIDA, Lotica VAIDA

De la părintele meu, Vasile, am moștenit talentul muzical, dărzenia și voința nestrămutată în atingerea scopului propus, sentimentul datoriei și echității față de obligațiile profesionale. Mama mea, Maria, mi-a transmis trăsăturile spirituale ce mi-au încărcat sufletul de sensibilitate și exaltare în fața frumosului natural sau a celui creat de om. Mi-a dat trăinicie și puritate în sentimente, toate înmănunchate într-un temperament impetuos în dorința de a realiza ceva.

Valentin BăiŃan

Veteran al mișcării corale de amatori (1954-1989, dirijor al Corului din Ardușat, cu scurte întreruperi, și între 1976-2003, dirijor al Corului din Finteușul Mare), profesorul Valentin BăiŃan a făcut să răsunе voluptuos cântecul patriotic ca într-un uriaș templu al muzicii și simțirii, din Maramureș în toată țara și într-un vast spațiu european (Polonia, Italia, Elveția, Ungaria, Letonia, Republica Moldova). A conturat, istoric și geografic, dimensiunile cântului coral din spațiul maramureșean în monumentală lucrare monografică *Arta corală din Maramureș*.

A făcut istorie prin cânt și cântând a făcut să răsunе istoria în convingerile și simțirea patriotică a românilor.

S-a născut la 21 decembrie 1924 în Borlești, județul Satu Mare și a decedat în Baia Mare la data de 12 aprilie 2009. A fost elev la Școala Primară Urbană nr. 2, azi Școala Gimnazială „Octavian Goga” din Baia Mare (1931-1935), gimnazist la Liceul „Gheorghe Șincai” (1935-1939). Apoi s-a înscris la Școala Normală Maghiară din Cluj (două clase – membru în corul dirijat de profesorul Nagy Istvan, care a devenit mai târziu directorul Operei Maghiare din Cluj) și a continuat cursurile la Școala Normală din Oradea. A urmat Academia Teologică Greco-Catolică din Oradea pe care a absolvit-o în 1948. Aici a cântat în corul condus de renumitul compozitor și muzicolog Francisc Hubic, a cărui artă dirijorală l-a impresionat puternic și, desigur, i-a influențat destinul.

Activitatea sa profesională și cultural-artistică s-a desfășurat pe perioada a peste cinci decenii. Din octombrie 1949 până în 1962 a fost profesor suplinitor de matematică la Borlești și Ardușat. La Ardușat a cântat în corul dirijat de

învățătorul Gheorghe Crișan, a fost solist vocal, iar apoi, din 1954, a preluat conducerea corului, activitate pe care a desfășurat-o, cu scurte întreruperi, până în 1989. Ultimele manifestări la care a participat Corul din Ardușat dirijat de Valentin BăiŃan au fost la Băsești pentru sărbătorirea zilei de 1 Decembrie 1989 și de acolo la Șomcuta Mare la reuniunea de colinde a corurilor chiorene – 2 decembrie 1989. După această dată „orice efort de revitalizare a activității laice a corului a fost zadarnic”, mărturisește dirijorul.

Din 1963 până în 1969 a fost numit metodist cu probleme de muzică la Casa Regională a Creației Populare Maramureș, unde a desfășurat activitate de îndrumător al mișcării corale din județ și al multor formații artistice de amatori, în general, cu rezultate evidente: au apărut sau au fost reactivate, în toate zonele Maramureșului,

coruri, pe care le-a încurajat, participând la repetiții, s-au înființat grupuri vocale, orchestre populare etc.

A devenit director adjunct al Ansamblului de Cântece și Dansuri „Maramureșul” (15 septembrie 1969-1 decembrie 1970), apoi bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” (1971-1975), iar de la 1 aprilie 1975, până la pensionare, la 1 februarie 1990, a îndeplinit funcția de director al acestei instituții. Din ianuarie 1992 a activat timp de 5 ani ca secretar literar-muzical la Ansamblul Folcloric Național „Transilvania”.

A instruit și dirijat, în peste 50 de ani de activitate, corurile din Ardușat, Finteușul Mare, Băsești, Cicîrlău, Șomcuta Mare, Hideaga, Tămaia, Valea Chioarului și altele.

Din palmaresul Corului din Ardușat, dirijat de Valentin Băințan: Festivalul „Dumitru Georgescu Kiriac” – Trofeul (1970); Festivalul național „Cântarea României” – Premiul I (1981, 1983, 1985); Premiul II (1987, 1989); Premiul III (1979); Festivalul „Ciprian Porumbescu” de la Suceava – Premiul I (1988); Concursul Internațional de la Miedzyzdroje, Polonia – Statueta „Tryglaw” și Titlul de Laureat (1973) în concurență cu 28 de coruri europene; Concursul televizat „Cântare Patriei” – cel mai mare punctaj acordat corurilor căminelor culturale participante, timp de 4 ani (1971-1974).

„Am ascultat pentru prima oară Corul din Ardușat la Târgu-Mureș, în 1964, la un concurs interregional, moment ce a reprezentat pentru mine o mare revelație. O ținută impecabilă, sobră, o costumație de mare eleganță, creație originală locală, specifică, ce mi-a atras atenția în mod cu totul deosebit. Trecând la latura interpretativă, a repertoriului, am rămas profund impresionat de frumusețea vocilor, un timbru specific, sonoritate caldă, omogenă în toate compartimentele, expresivitate, acuratețe armonică, toate culminând cu o interpretare de înalt nivel artistic... aceste împliniri minunate au fost rodul de conținut al activității dirijorului Valentin Băințan, un animator sincer, devotat artei corale”. (Mircea Neagu, *Despre Valentin Băințan și mișcarea corală din Maramureș (interviu)*, în „Graiul Maramureșului”, 17 decembrie 2011).

Despre strălucita prezență a Corului din Ardușat, dirijat de Valentin Băințan, în concursul televizat „Cântare Patriei” din 28 noiembrie 1971, unde a interpretat *Balada lui Tomoioagă*, scrisă

de Constantin Arvinte pentru această formație, Marin Constantin, dirijorul Corului „Madrigal” a afirmat: „Minunat moment de sărbătoare. În fața unei asemenea formații nu ne rămâne decât să admirăm și să ne înclinăm. Acest cor țărănesc a interpretat o partitură care ar putea produce dificultăți chiar și unei formații profesioniste; dar câtă acuratețe și, mai ales, câtă trăire, totodată, în interpretarea coriștilor din Ardușat. *Balada lui Tomoioagă*, emoționantă evocare a unor momente eroice din viața poporului nostru, așa cum au știut să-i dea glas cei din Ardușat, ne-a impresionat pe toți, a fost, realmente, un moment de neuitat”. (*Ardușat, vatră de cântec românesc*, 1973, p. 168). Elogios s-a exprimat și compozitorul Aurel Giroveanu: „*Madrigalul din Ardușat* este o mare făclie artistică cu care se poate mândri poporul român”. (*Ardușat, vatră de cântec românesc*, 1973, p. 166).

„Vom fi fericiți să-i ascultăm și să-i aplaudăm pe acești neobosiți cântăreți, a căror faimă face de multă vreme înconjurul țării și ale căror trofee pot face cinste oricărei formații amatoare de gen din orice parte a Europei. Pentru că nu e puțin lucru să faci cu egală dragoste să înverzească pământul și să veghezi la roadele lui și, între timp, să ai răbdarea, plăcerea și aleasa chemare spre cântec. Țăranii din Ardușat au dovedit în repetate rânduri că pot face frumos toate acestea de atâția ani. Nu știu cine va scrie istoria acestei efervescente mișcări corale românești, de astăzi, în care televiziunea are un aport de mare ecou și care o onorează, dar suntem convinși că acest cor, sub bagheta luminată de har a dirijorului Valentin Băințan, își va ocupa locul ce i se cuvine prin muncă, continuitate și artă, care-l apropie de lumina de sus a perfecțiunii”, consemna poetul Vasile Radu Ghenceanu, în 1973, înainte de evoluția în Festivalul-concurs „Cântare Patriei”, ca „Bună urare Corului din Ardușat” (fragment din articolul publicat în „Pentru socialism”, 26 aprilie 1973, p. 1 și reluat în *Ardușat, vatră de cântec românesc*, p. 197-198)

Cu prilejul împlinirii a 75 de ani de activitate neîntreruptă, în 1975, Corul din Ardușat a fost distins cu *Ordinul Meritul cultural, clasa I*.

Coriștii din Ardușat, conduși de dirijorul Valentin Băințan, au realizat numeroase schimburi culturale, turnee de concerte și reuniuni corale de neuitat, cu formații prestigioase din județ, din țară, dar și din străinătate: corurile din Ceauș –

Mureș (1966), Leordeni – Argeș (1970), Chizătău – Timiș (1971), Corul „Madrigal”, dirijat de Marin Constantin (15 aprilie 1972, la Ardușat și la Baia Mare), Topoloveni – Argeș, Roșiori – Satu Mare, Bistrița-Năsăud (1973), „Cesare Augusto Seghizzi” din Gorizia, Italia (3 octombrie 1975), „Heinal” din Szczecin, Polonia (8 octombrie 1979), Corul „Preludiu”, dirijat de Voicu Enăchescu (14 august 1980), Corul Politehniciei din Szczecin (1984). A fost prezent în numeroase emisiuni la radio și de televiziune.

„Existența Corului din Ardușat (1901 – anul înființării, n.n.) se contopește cu însăși existența mișcării artistice a acestor locuri, complinindu-se reciproc. Fără el nu se poate concepe mișcarea corală maramureșeană, în ansamblul ei, și nici cea românească a ultimelor două decenii, precum nici el nu poate fi separat de binefacerile ei stimulative (...) Cântecul său pulsează adevăr, conștiință de neam, optimism penetrant, înțelegere deplină a rostului artei, credință desăvârșită în destinele poporului român, atașament generos la lauda mâinilor lui harnice de constructor al unei vieți libere și prospere”, iată un laudatio al dirijorului Valentin Băințan, cu care își încheie lucrarea *Ardușat – vatră de cântec românesc*, dedicată coriștilor țărani din Ardușat, pentru meritul lor de străjeri neclintiți ai cântecului românesc aici, la margine de țară (p. 227).

Din palmaresul Corului din Finteușul Mare, dirijat de Valentin Băințan: șapte premii I la concursuri naționale; Trofeul și Placheta festivalurilor corale „D. G. Chiriac” – Pitești, „Ion Vidu” –

Lugoj, „C. Porumbescu” – Suceava; peste 400 de concerte, turnee de concerte și reuniuni corale în peste 110 localități din țară și din străinătate – Italia (1976), Ungaria (1978), Polonia (1979 și 1989), Letonia (1990), Republica Moldova (1990 și 1992). Au fost realizate filmări ale corului, înregistrări pentru emisiuni radio și de televiziune. Coriștii finteușeni au avut oaspeți de seamă precum: Nichita Stănescu, Ioan Alexandru (de trei ori), Adrian Păunescu, Sânziana Pop, Mircea Sântimbreanu, Mircea Neagu, Constantin Arvinte, Vasile Netea și alții.

„Înființat într-un an simbolic, 1918..., din 1976, Corul din Finteușul Mare este condus de un împătimit slujitor al muzicii, Valentin Băințan, care a reușit să-i formeze un profil moral-spiritual deosebit, de înaltă profesionalitate. Oamenii aceștia sunt conștienți că, prin cântec uniți, reprezintă o forță morală care iradiază și solidarizează conștiințele ascultătorilor prin ceea ce are mai cald și mai convingător ființa umană: vocea, cultivată cu exigență și sensibilitate de dirijor. Rezultatul: convingerea că te găsești în fața unor rafinați interpreți, capabili să redea, nuanțat, piese corale dificile cu siguranța unor formații profesionale de prim rang. Am descoperit la acești oameni, îmbrăcați în gube mițoase, căciuli și cioareci, că sunt conștienți de valoarea și necesitatea cântecului, că sunt deosebit de instruiți și cultivați, buni cunoscători ai istoriei, ai evenimentelor culturale naționale de anvergură, ai personalităților istorice și artistice din țară... corul este o școală de formare culturală, patriotică și morală, o școală a

1975. Cu Corul din Ardușat la Festivalul-Concurs de la Gorizia, Italia

bărbăției și a caracterului care le ordonează viața, înălțându-i în condiția elevată a artei, ai cărei mesageri garantați știu să fie... ”, remarca profesorul Ioan Filip după unul dintre miile de concerte ale finteușenilor. (Valentin Băințan, *Laudă neamului*, 2002, p. 88), iar muzicienii D. D. Botez și Carol Litvin au susținut că „este cel mai valoros cor bărbătesc de la noi, cu o gamă largă a expresiei muzicale, perfect omogenizat, cu sonorități ample, plastice, sugestive”. (Mircea Neagu, *Dirijorul Valentin Băințan*, în „Actualitatea muzicală”, nr. 3, martie 2002).

La împlinirea a 75 de ani de existență a Corului din Finteușul Mare (1993), cor de o vârstă cu Marea Unire, Valentin Băințan a exprimat o emoționantă mărturisire de credință, a sa și a coriștilor finteușeni, din care reproducem selectiv: „Se împlinesc 75 de ani de când bunicii și părinții celor de astăzi străjuiesc cu sufletul cântecul sfânt al Nației Române, [atunci] punând temelie acestei perle a mișcării corale naționale pentru a întâmpina în urale de glorie și fior înaripat marele eveniment al Unirii, de la Alba Iulia, din 1918 (...). Acel gând, împlinit în fapt, poartă amprenta speranței de secole întru câștigarea dreptului inalienabil de a fi stăpâni pe moștenirea din străbuni (...). Și, cum așteptarea a fost de secole, iar înfăptuirea eternă, nu e de mirare că atunci la Șomcuta Mare, la aflarea veștii desăvârșirii Marii Uniri, din inimile înflăcărate ale finteușenilor au izbucnit cântecele înălțătoare ale Neamului: *Deșteaptă-te, române!*, *Hora Unirii*, *Pe-al nostru steag e scris Unire* (...). Din noianul

celor 75 de ani dedicați cântecului de preamărire a conștiinței de neam și consacrați propășirii spiritualității și culturii naționale (...) aș vrea să re-memorăm doar câteva momente mai semnificative, din zbaterea comună, și legământul sfânt ce ni l-am asumat cu bună știință: de a veghea la temeinicia și perpetuarea sentimentelor iubirii de Neam și de Țară prin mijlocirea cântecului național”. (Valentin Băințan, *Laudă Neamului*, 2002, p. 174-175).

Distincții: *Ordinul „Meritul Cultural”, clasa a IV-a – 1968; Ordinul Muncii, clasa a III-a – 1969; Ordinul „Meritul Cultural”, clasa a III-a – 1975; Diplomă de membru de onoare al Asociației „Renașterea șișeșteană” pentru lucrarea Șișeștii părintelui Dr. Vasile Lucaciu, apărută în 1998; Diplomă de onoare pentru activitatea pusă în slujba gliei străbune și propășirii neamului și a spiritualității românești, acordată de Societatea „Avram Iancu” – 1998; Diploma de membru de onoare al Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – ASTRA – 1999; Diploma jubiliară, acordată de Colegiul Național „Vasile Lucaciu” – 2002; Diploma de excelență pentru contribuția deosebită adusă la afirmarea culturii naționale, acordată de Asociația Națională Corală din România – 2003, diplome de excelență acordate de către Consiliul Județean Maramureș, Prefectura județului Maramureș și de Consiliul Local și Primăria Municipiului Baia Mare cu ocazia împlinirii a 50 de ani de activitate dirijorală – 2003; Diploma Honoris Causa – 2003, Diploma de merit – 2008 și Meda-*

Iulie 1979. Corul din Finteușul Mare, dirijat de Valentin Băințan, evoluând pe scena Festivalului de la Miedzyzdroje, Polonia

lia jubiliară de aur – 2008 pentru întreaga activitate, acordate de Universitatea de Vest din Timișoara; *Cetățean de onoare* al localităților Mesteacăn – 1987, Baia Mare – 1993, Șomcuta Mare – 1995, Ardușat – 1997, Băsești – 2009.

Lucrări publicate: *50 de ani de activitate a Corului Bărbătesc din Finteușul Mare*, Baia Mare, 1967; *Ardușat – vatră de cântec românesc*, Baia Mare, 1978; *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1985; *Cântec din sufletul neamului*, Baia Mare, 1993; *Colinde de Crăciun*, Baia Mare, 1993; *Ardușat – străveche vatră românească*, Editura Cybela, Baia Mare, 1997; *Luceașă de dimineață*, 1998 (despre solistul vocal Nicu Moldovan); *Șișeștii părintelui dr. Vasile Lucaciu*, Editura Cybela, Baia Mare, 1998; *Martiri și mărturisitori ai Bisericii Române Unite cu Roma din Eparhia Greco-Catolică a Maramureșului (1948-1989)*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; *Băsești – „Mica Romă” de sub poalele Codrului*, Editura Cybela, Baia Mare, 2000; *Laudă neamului – jurnal memorial cultural*, Editura Umbria, Baia Mare, 2002; *Popor al lui Traian (culegere de cântece)*, Editura Scriptorum, Baia Mare, 2003.

A scris alte 14 lucrări cu tematici diverse, aflate în manuscris, studii și cercetări de folclor tipărite în diferite reviste și culegeri, lucrări bibliografice, publicate în diverse reviste de cultură, comunicări științifice, susținute cu prilejul unor evenimente culturale sau al aniversării unor personalități maramureșene, articole publicate în presa județeană și centrală. A acordat interviuri, a realizat înregistrări pe benzi magnetice, înregistrări la radio și televiziune cu corurile dirijate.

Recunoaștere. Asociația Corală a Bărbăților din Finteușul Mare, a organizat, începând cu 2010, anual, ediții ale *Reuniunii Corale „Valentin Băințan”*, ediții desfășurate la Șomcuta Mare. În peste 200 de articole și studii semnate de mari personalități ale culturii naționale, de renumiți critici și publiciști, se fac referiri la activitatea și opera dirijorului și profesorului Valentin Băințan. Inserăm aici fragmente ilustrative, crochiuri: ■ „La ridicarea cortinei, 100 de perechi de ochi cu bucurie și atenție privesc dirijorul. Și au cântat frumos, artistic (...) Acesta e corul țăranilor din Ardușat, al cărui trecut istoric e demn de conținutul unei cărți. De 60 de ani cântecul saltă pe buzele lor cu dor și mândrie (...) În fruntea corului este, de aproape 8 ani, dirijorul V. Băințan. Trebuie să-i vezi dragostea, dăruirea cu care conduce

corul, ca să-ți dai seama cât de mult este iubit de coriștii ce-l consideră un părinte”. („Fáklya”, Cluj, 16 iulie 1963) ■ „... corul din Ardușat constituie un valoros exemplu. Săltând treaptă cu treaptă, având îndrumător permanent pe Valentin Băințan, Ardușatul s-a prezentat cu o sonoritate de orgă. E greu de exprimat satisfacția produsă de faptul că un județ ca Maramureșul... se prezintă cu un cor de 100 de persoane, cu un repertoriu dificil și cu atât mai bine sudat. Titlul de laureat, acordat, atât formației, cât și dirijorului, vine să răsplătească, pe merit, eforturile depuse pe altarul artei corale”. (Negulescu, Claudiu, „Muzica”, XIX, nr. 10, oct 1969, p. 35-36) ■ „Scriem acum, înainte de a se fi comunicat rezultatele clasamentului în acest festival, despre fiorul artistic deosebit cu care a venit, în scena serbării cântecului, de la Pitești, Corul Mixt al Căminului Cultural din Ardușat – Maramureș, laureat al celui de-al IX-lea concurs. Țărani, femei și bărbați, îmbrăcați în portul local, atât de sobru și elegant, dominat de negru și alb, au cântat dumnezeiește sub bagheta dirijorului Valentin Băințan. Piese de factură cu totul deosebită..., abordate cu dezinvolтура pe care o dobândește doar un colectiv artistic bine sudat, care cântă nu din plăcere – e prea puțin spus! – ci dintr-o chemare aleasă”. (Alexe, Rodica, *Festivalul Coral D.G. Kiriac*, în „Îndrumătorul cultural”, XXIII, nr. 7, iulie 1970, p. 32) ■ „Piese interpretate au reliefat pregnant că dirijorul Valentin Băințan, a căutat și a reușit să imprime formației o execuție deosebită sub raportul intonației și omogenității – atribute definitorii pentru evidențierea sonorităților celor mai subtile”. (Nicolaescu, Sergiu, *Memoria Argeșului*, în „Secera și ciocanul”, XX, 31 mai 1970, p. 3) ■ „Acest premiu suprem, precum și celelalte distincții, constituie confirmarea plenară a unei munci entuziaste și rodnice, făcută cu multă dăruire și din toată inima, de către un colectiv harnic, îndrăgostit în gradul cel mai înalt de cântec, de artă, având în frunte un dirijor experimentat, iubit și stimat, care, din vocile celor peste 100 de oameni de toate vârstele, turnate la temperatura cea mai ridicată a sufletului omenesc, a realizat acel aliaj sonor care a pătruns și încălzit exigența celor mai prestigioase jurii de la toate nivelele”. (Timiș, Nicoară, *Cununa de lauri...*, în Foaia volantă „Omăgiu partidului”, 8 mai 1971, p. 1) ■ „Doamne, ce clipe minunate, când reciproc ne desăvârșeam prin cântec acest ideal, când dă-

ruiam și încântam sufletul publicului cu mesajul transmis, când ascultam cu răsuflarea întretăiată acele prelegeri pe care numai Valentin Băițașan le putea susține... Aici, la noi, va rămâne pentru veșnicie, vegheat de dangătul clopotelor și de noi, de copiii copiilor noștri, care-i vor păstra în suflet mărețul ideal de proslăvire a neamului românesc prin cântec”. (Dirijorul Andrei Dragoș și coriștii din Finteușul Mare, aprilie 2009) ■ „Ceruri libere pentru finteușeni și pentru Băițașan. Astăzi, la plecarea în cealaltă lume, unde corurile îngerilor cântă numai cu aripile, profesorul Valentin Băițașan ne lasă o zestre cu adevărat excepțională: Corul Bărbătesc din Finteușul Mare. Sigur că eu am avut norocul să aud și să văd acest cor, acum mai bine de trei decenii, când cei mai mulți dintre componenții lui erau în puterea vârstei, munceau, iubeau și nu se gândeau la moarte. În noaptea în care am întâlnit Corul din Finteuș, hotărât, cum eram, să curăț repertoriul formațiilor din țară de rebuturile care amenințau mișcarea de amatori....

Atunci, primul secretar al Maramureșului, Gheorghe Pop, m-a întrebat ce vreau. I-am răspuns că vreau un cântec emoționant, un cântec adevărat. El s-a întors către coriști și le-a spus,

de-acolo din lojă: «Dacă e așa, hai să-i cântăm cântecul ăla de-l cântăm noi, când suntem numai noi, după miezul nopții!» Dirijorul s-a mai uitat odată la Gheorghe Pop, s-a întors către finteușeni și am auzit, devastat de emoție, genialul cântec *Treceți, batalioane române, Carpații!* Gheorghe Pop m-a întrebat: «Ești dumneata în stare să dai la televiziune acest cântec interzis?» I-am răspuns, cu o fermitate care nu se întemeia pe nicio realitate concretă: «Da!» Am înregistrat cântecul, am mers și la Finteuș să-l cuprind într-un film, și, astfel, l-am cunoscut mai îndeaproape pe dirijorul corului, profesorul Valentin Băițașan, directorul Bibliotecii Județene Maramureș.

Odată cu revelația pe care am avut-o, ascultând cântecul demnității naționale, am înțeles treptat și ecuația reușitei culturale: convergența dintre o comunitate țărănească, un intelectual de rasă și un om politic îndrăzneț. A contat și curajul meu de a mă bate, până la Nicolae Ceaușescu, pentru eliberarea cântecului de sub interdicție.

Fără Valentin Băițașan, nici corurile din Finteuș și Ardușat n-ar fi ajuns la performanțele lor estetice și morale excepționale. Băițașan a avut pe cine învăța, țărani au avut pe cine susține. De fapt, ei și el s-au învățat reciproc frumusețea morală, expresivitatea artistică și solidaritatea națională. Până și eu, un simplu trecător prin viața acestei comunități puternice și prin memoria acestui desăvârșit intelectual patriot, reușesc, în acest fel, să reprezint ceva, care nu se poate desfășura de acea descoperire, pe care am făcut-o la Finteuș, de acest om coborât parcă din romanul clasic ardelenesc.

Bunul meu prieten, Teodor Ardelean, mi-a scris rândurile, pe care le-am încredințat tiparului... El mă anunța că profesorul Băițașan a murit. Plecarea fizică a unui om nu este, însă, totul, în această viață și în această moarte. Cultura sacralizează valorile unor comunități. Ea e și memorie. De aceea, deși n-am să spun un lucru original, afirm că profesorul Valentin Băițașan rămâne viu printre noi, prin jertfelnicia sa operă, aceea de a-i învăța carte și cântec pe inegalabilii grăniceri ai neamului, nord-ardelenii și maramureșenii”. (Adrian Păunescu, poet, aprilie 2009).

Ion Săsăran

1933-2009

Gherasim Solovestru DOMIDE

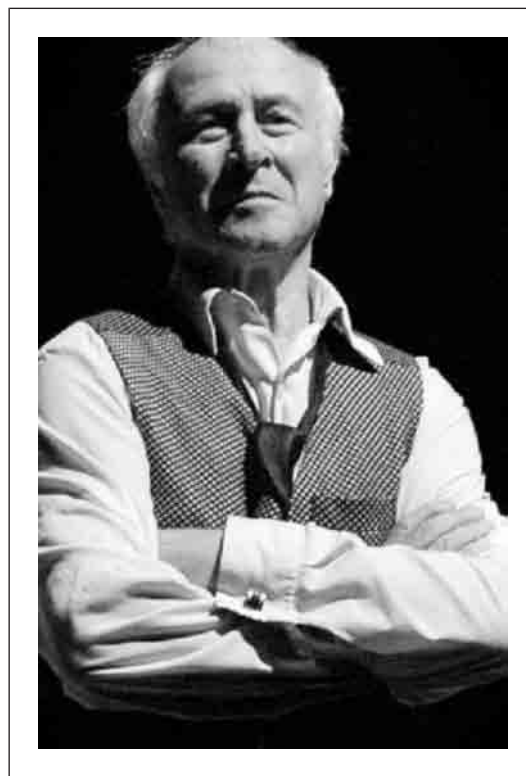
Născut în satul Săsar pe 25 noiembrie 1933 (20 noiembrie 1933, cum atestă *Foaia de familie* din arhiva bisericii din localitatea Săsar, descoperită în septembrie 2010, de Iulian Săsăran, fiul cel mic), actorul Ion Săsăran a fost singurul copil al soților Ana, născută Lucaciu, și Pavel Săsăran. La vârsta de 6 ani, din cauza sărăciei, devine slugă la oi într-o localitate învecinată, Bozânta Mică, iar peste un an începe pentru Ion Săsăran calvarul unei copilării fără copilărie.

În decembrie 1940, împreună cu părinții, împinși de evenimentele istoriei, a luat drumul refugiului, mutându-se, timp de 4 ani, prin mai multe localități din țară. În 1943 ajung la Lugoj, unde se mutase întreaga administrație a Județului Satu Mare. Părinții l-au încredințat, pentru a fi întreținut, unei unități militare, unde mai erau și alți copii. Astfel că, pe 15 iulie 1943 devine unul din soldații Regimentului 5 Roșiori din Lugoj. În regiment erau 12 copii de trupă, el la vârsta de nici 10 ani, fiind cel mai mic.

În această perioadă, tatăl său, Pavel Săsăran, rămas la Anina, moare în urma unui accident de muncă. Urmează cursurile Școlii Primare „Ion Vidu” din Lugoj, iar în vacanțe mergea la părinți sau la ateliere, pentru a învăța o meserie.

În anul 1945, după terminarea războiului, a fost detașat la Cercul Teritorial din Satu Mare de care aparținea administrativ. La Satu Mare, în toamna anului 1945, devine elev la Liceul „Mihai Eminescu”, ajungând mai târziu elev la Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare, pe care l-a absolvit în 1952.

În urma examenului de admitere, devine student la Institutul de Artă Cinematografică București. În cartea-interviu pe care am realizat-o împreună, întrebând despre studenția anilor 50, ne spune: *Dacă ar fi să vorbesc despre cum erau studenții anilor cincizeci, ar trebui să spun că*

erau, în primul rând, prieteni buni, prieteni adevărați. Ne împărțeam ce aveam și nu am nicio amintire că vreunul dintre noi ar fi fost nedrept cu celălalt sau ar fi dorit să-i ia locul. Eram precum frații. Am trăit o perioadă de cumplite lipsuri, de cumplite frustrări și ne-am regăsit maturi, fiind responsabili în teatre de munca noastră – ca prieteni și frați adevărați. Ne cunoșteam prea bine și împărțeam și binele și răul în așa măsură, încât nu puteam fi altfel decât eram – nu aveam falsitate în noi. Nu doream decât să învățăm... Atunci... m-am împrietenit cu Sanda Băncilă, care-mi aducea de acasă diverse cărți pe care le citeam cu nesăț, cu Mitzura Arghezi, care mă ruga să am mare grijă de cărțile împrumutate fără știrea maestrului Tudor Arghezi, și în anii '50, bineînțeles, studenții actori erau „nebulii frumoși” ai studențimii române¹.

1 Gherasim Domide, *Convorbiri cu actorul Ion Săsăran*, Editura Proema, Baia Mare, 2003, p. 11.

În anul 1956, la terminarea facultății, este repartizat la Teatrul de Stat din Baia Mare, unde este angajat ca actor. Joacă teatru 32 de ani pe scena băimăreană. Absolvenții Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică București, din promoția anului 1956, au fost numiți mai târziu de public promoția de aur a teatrului românesc, alături de Ion Săsăran regăsindu-se și: Mircea Albulescu, Mitzura Arghezi, Flavia Buref, Gheorghe Cozorici, Victoria Dobre, Nicolae Praidă, George Constantin, Draga Olteanu, Amza Pellea, Silvia Popovici, Dan Puican, Constantin Rauțchi, Victor Rebengiuc, Dumitru Rucăreanu, Silviu Stănculescu, Sanda Toma, Eugen Todoran, Anca Verești și alții².

În anul 1988 se transferă la Teatrul Național Târgu-Mureș și începe colaborarea cu Universitatea de Artă Teatrală din acest oraș, iar în anul 1991 devine cadru didactic titular al acestei prestigioase instituții de învățământ artistic. A mai fost profesor asociat la universitățile „Dimitrie Cantemir” și „Petru Maior” din Târgu-Mureș, unde, la facultățile de drept și de ziaristică, preda disciplinele *retorica*, *arta argumentației* și *istoria artelor*.

În tot timpul celor 10 ani de carieră didactică, nu a întrerupt nicio clipă activitatea din teatru, jucând în aceasta perioadă peste 20 de roluri, la Târgu-Mureș, la Baia Mare, la Cluj-Napoca și la Studioul Universității târgumureșene.

Din anul 2002 revine pe scena băimăreană, unde joacă și regizează mai multe spectacole. În anul 2003, anul în care împlinește 70 de ani, se reia, sub propria direcție de scenă, piesa *Vasile Lucaciu* de Dan Tărchilă. La premiera acestui spectacol din noiembrie 2003, Primăria Municipiului Baia Mare îi acordă titlul de *Cetățean de onoare*. În aceeași perioadă este decorat de Primăria Comunei Recea cu titlul de *Cetățean de onoare al satului Săsar* și de Primăria Municipiului Târgu-Mureș cu titlul de *Senior al Municipiului Târgu-Mureș*. Editura Proema din Baia Mare publică cartea-interviu *Convorbiri cu actorul Ion Săsăran*, în care îi este prezentată viața și activitatea artistică.

Întrebat în paginile cărții „Cum intră actorul Ion Săsăran în teatru la șaptezeci de ani?”,

ne-a răspuns: *La cei șaptezeci de ani ai mei, rămân senin și intru în teatru și în scenă precum preotul care intră în altar pentru slujirea Sfintei Liturghii*³.

În anul 2008 începe repetițiile la Teatrul Municipal Baia Mare la ultimul rol al vieții de actor, *Pitou*, în piesa *Sarah Bernhardt* de John Murrell, regia artistică Elemer Kincses. Premiera a avut loc în luna septembrie, iar în luna noiembrie 2008 va juca pe scena teatrului băimărean ultimul spectacol al vieții de actor. Întrucât la sfârșit de noiembrie se pregătea să sărbătorească 75 de ani de viață și 52 de ani de activitate pe scena în care „s-a risipit” în 142 de roluri, interpretând cele mai diverse personaje, întrebat despre rolul în care a intrat cel mai bine „în pielea personajului” ne-a spus:

*Toate rolurile mele mi-au rămas dragi. Chiar și cele pe care aș fi putut să le realizez mai bine decât am făcut-o. În tot ce am făcut pe scenă, m-am simțit împlinit, pentru că mi-am dăruit sufletul spectatorilor. Poate Ion al lui Rebreanu sau Vasile Lucaciu mi-au oferit posibilitatea unor interpretări unanim recunoscute. Dar cine ar putea vorbi de un rol anume, când în urma mea sunt peste 140, iar cel mai greu rol pentru un actor este de fapt următorul rol..., iar cele mai multe reprezentații le-am avut interpretând pe Dragomir din «Năpasta» de I. L. Caragiale cu peste 500 de spectacole. Piesa «Vasile Lucaciu» înfățișează momente deosebite din viața lui Lucaciu. Perioada de detenție, o scenă acasă la Șișești și, mai ales, prezența acestuia la procesul memorandiștilor. Ideea de unitate a poporului român, existența lui într-o țară românească liberă, alături de alte națiuni și alături de alte naționalități conlocuitoare, este ideea centrală și unică a piesei și este, în același timp, rațiunea de a exista și lupta pentru înfăptuirea acestei idei a lui Vasile Lucaciu. Oare s-ar putea să nu-ți fie dragă o asemenea idee și un asemenea om care și-a închinat întreaga viață pentru înfăptuirea unui vis milenar al românilor?*⁴.

Referitor la rolul Vasile Lucaciu din piesa cu același nume, pusă în scenă prima dată la Baia Mare în anul 1978, în regia artistică a lui Ioan

2 Victoria Alta Dobre, *Promoția de aur*, Editura Du Style, București, 1999, p. 41.

3 Gherasim Domide, *op. cit.*, p. 104.

4 *Ibidem*, p. 54-55.

Ion Săsăran în rolul Vasile Lucaciu

Ieremia, actorul afirma: *În ceea ce mă privește, întâlnirea mea cu Vasile Lucaciu din piesa lui Dan Tărchilă, mi-a prilejuit realizarea unui rol deosebit de complex și greu de realizat. E greutatea interpreților de a rosti texte cu un conținut patriotic, ce reclamă un anumit patetism, un anumit fel de a susține o cauză care cere adeziunea la această cauză a celor care te urmăresc și te ascultă. Aici a fost principala greutate de care m-am lovit realizând rolul Vasile Lucaciu. Și, totuși, rolul mi-a fost și mi-a rămas drag, socotindu-l deosebit de important în cariera mea... Mă străduiesc să fiu convingător, mi-e teamă de retorism, de vorbirea parlamentaristă care ne zgârie timpanele și astăzi... Lucaciu nu trebuie uitat, mai ales în zilele noastre. Nu cred că trebuie să fim învățați a ne prețui înaintașii. Ei ar trebui să trăiască în noi, altfel rațiunea de a exista ca urmași ai lor ar putea fi pusă sub semnul întrebării*⁵.

Cuvintele de admirație și felicitările pentru

rolul Vasile Lucaciu au fost dintre cele mai diverse, de la simpli spectatori anonimi, până la binecuvântarea ÎPS Bartolomeu Anania – mitropolitul Ardealului. „Un român” îi expediază o carte poștală cu statuia lui Vasile Lucaciu, lipind un centimetru de panglică tricoloră ca timbru poștal, iar ÎPS Bartolomeu Anania apreciază „harurile sale artistice întru slujirea Cuvântului”.

Și-a început cariera de actor pe scena Teatrului Dramatic din Baia Mare în anul 1956 cu rolul Marinarul Ceaikin în piesa *Clubul căpitanilor celebri* de V. Kreps și K. Mint, în regia artistică a lui Petre Meglei și, după 52 de ani de actorie, tot pe aceeași scenă a teatrului băimărean, joacă ultimul rol de actor, în anul 2008.

Actorul Ion Săsăran, prin rolurile interpretate, a cuprins aproape toată dramaturgia clasică și contemporană, națională și internațională, de la Hasdeu, Delavrancea și Caragiale la Paul Everac, Valeriu Anania și Romulus Guga și de la W. Shakespeare, H. Ibsen, Fr. Schiller și F. Dostoevski la Sławomir Mrożek.

La crearea personajelor interpretate în cele 142 de roluri i-au fost alături regizori de marcă ai scenei românești și internaționale ca: Liviu Ciulei, Vlad Mugur, Petre Meglei, Ion Deloreanu, Gyorgy Harag, Jean Stopler, Dan Alecsandrescu, Petre Sava Băleanu, Petre Popescu, Otto Rappaport, Adrian Lupu, Ioan Ieremia, Dan Stoica, Radu Dinulescu, Bogdan Berciu, Virgil Andrei Vătă, Alexandru Tocilescu, Călin Florian, Ștefan Iordănescu, Ion Cojar, Mircea Cornișteanu, Kinces Elemer și alții. Activitatea de-a lungul anilor cu atâția regizori de prestigiu l-a determinat să se îndrepte și spre regie artistică, regizând pe scena teatrelor 10 piese de teatru.

Augustin Cozmuța, cel care vreme de câteva decenii a fost cronicarul scenei de teatru băimărene, referindu-se la actorul Ion Săsăran aprecia: „Nici cea mai versată critică teatrală nu reușește să delimiteze cu rigoare cât este într-un rol din ființa actorului și cât din cea a personajului interpretat. Numele din distribuția unei piese stau alături, personaj și actor, fără a reuși ca spectator să decizi cum ar fi mai potrivit să-l strigi spre a-ți răspunde nedumeririlor și întrebărilor tale. E o ambiguitate de frați siamezi și o empatie cu ade-

5 Ibidem, p. 57.

vărat inefabilă. Cine cu cine s-a contopit și care este secretul acestei arte de identificare a existențelor umane?”⁶.

Cronicarul scenei de teatru din Târgu-Mureș, poetul și jurnalistul Valentin Marica, îl descrie astfel: „Cu aura talentului său, actorul Ion Săsăran, cu 50 de ani de teatru în arderea ființei sale, a definit teatrul, dragostea pentru inefabilul acestei arte și pulsația adevărului vieții în iluminările scenice. Niciodată nu a intrat pe scenă fără această recuzită: dragoste și adevăr; disertând, apoi, în pagini de jurnal, despre cum nu poți iubi, mințind.

Profunzimea cu care a înțeles viața – venind din sensuri descifrate până la os în Săsarul natal, Bucureștiul studiilor teatrale și cinematografice, teatrele din Baia Mare și Târgu-Mureș, unde a excelat artistic – a devenit esența fiecărui rol în spectacole de teatru sau filme.

Ion Săsăran construia artistic cu o uimitoare naturalețe, cu grijă pentru fiecare gest scenic și fiecare cuvânt sortit să facă parte din nașterea lumilor scenice. Asemuia spectacolul de teatru cu cuvintele Evangheliilor, simțind cum acesta se împovărează de esența lumii (...). Pentru actorul, regizorul, profesorul de actorie Ion Săsăran, spectacolul de teatru nu avea trup și suflet fără emoție artistică. De aici, migala profesională a lui Ion Săsăran, apelul la un vast fond cultural, exigența cumpătată și voința de a așeza fiecare spectacol de teatru în demnitatea artei. (...). Ion Săsăran era, prin definiție, actorul responsabil, făcându-i loc, la rampă, ființei duhului, înspre a-i vorbi, astfel, eternității”⁷.

În multe piese de teatru a jucat rolul principal. A jucat și piese în două personaje. Amintim aici roluri memorabile în piesa *Emigranții* de Sławomir Mrożek, alături de actorul Vasile Constantinescu, în anul 1978, în piesa *Un pahar cu sifon* de Paul Everac, în anul 1984, alături de Tzenka Velceva Binder, cu Olga Sârbul în piesa *Între patru ochi* de Alexandr Ghelman, în anul 1984 și ultimul rol în anul 2008 în piesa *Sarah Bernhardt*, în compania actriței Aurora Prodan. Întrebat într-un interviu cum este teatrul în doi, a

răspuns: *Teatrul în doi este precum viața în doi: grea, dură, cu sclipiri de sublim sau, dacă vrei, o veșnică agonie și extaz... În limbaj teatral, o piesă în două personaje se numește piesă de virtuozitate actoricească*⁸.

Ion Săsăran a făcut și roluri deosebite în cinematografie, unde a fost distribuit în 11 roluri principale sau secundare. Distanța față de București și solicitările pe scena baimăreană au făcut mai dificilă colaborarea cu cinematografia. Ca student debutează în anul 1955 în filmul *Popescu 10 în control*, realizat de Studioul Cinematografic București. A mai jucat în *Șopârla*, *Pintea*, *Ultima frontieră a morții*, *Ancheta*, *Un cer senin*, *Vizita Arhiepiscopului*, *Aproape de asfințit*, dar rolurile din *Întoarcerea din iad* și *Undeva, în Est*, în regia lui Nicolae Mărgineanu, cât și cel din *Țapinarii*, în regia lui Ion Cărmăzan, i-au fost cele mai dragi. Aceste roluri au fost apreciate și de critica de specialitate.

În 75 de ani de viață, s-a dedicat doar celor două profesii: cea de actor și cea de dascăl. De la cea de dascăl de la clasa de teatru a Școlii Populare de Artă din Baia Mare, la cea de conferențiar universitar la Universitatea de Artă din Târgu-Mureș, le-a transmis elevilor și studenților săi să fie *cinstiți cu ei înșiși și, mai ales, cu spectatorii, pentru că scena este un loc sacru în care este imposibil să fii mincinos*⁹.

Ca dascăl, a avut bucuria unei premiere naționale în învățământul artistic din România. A fost în Ucraina, la Cernăuți, de unde, în urma unor examene, a selectat mai mulți tineri români din Bucovina de Nord care au devenit studenți, apoi absolvenți ai Universității de Artă din Târgu-Mureș și care, în prezent, sunt actori la teatrele din Oradea, Arad, Petroșani.

Ce rămâne după un om la plecarea lui din această lume?

Rămân copiii lui: Bogdan – absolvent al Universității de Medicină din Târgu-Mureș, stabilit în New York, Zenaida – absolventă a Marymount Manhattan College din New York, stabilită la Londra și Iulian – absolvent al Universității de Artă din Târgu-Mureș, stabilit în Cluj-Napoca.

6 *Ibidem*, p. 139.

7 Asociația Culturală „Ion Săsăran”, www.ionsasaran.ro/in-memori.html, accesat 02.04.2018.

8 Gherasim Domide, *op. cit.*, p. 37.

9 *Ibidem*, p. 12.

Din păcate, Mugurel, al doilea născut, moare la vârsta de doi ani într-un tragic accident de mașină.

Rămân rolurile, rămân amintirile celor care l-au cunoscut, iubit, admirat și onorat cu acțiunile lor. În timpul vieții actorului Ion Săsăran, spectatorii și admiratorii săi i-au mulțumit cu aplauzele lor, cu florile și strângerile de mână, cu cronicile teatrale care vorbeau despre talentul său. La aproape un deceniu de la trecerea la cele veșnice, îi este păstrată vie memoria prin cele mai diverse forme. Memoria peliculei cinematografice sau înregistrările teatrului radiofonic și ale teatrului de televiziune ni-l readuc în fața noastră în toată splendoarea personajelor interpretate.

Pentru a valorifica memoria culturală a actorului Ion Săsăran, la inițiativa unor actori, foști colegi de scenă, a unor foști studenți și admiratori, a doamnei Dorina Săsăran, în anul 2010, s-a înființat Asociația Culturală „Ion Săsăran”, având ca scop păstrarea și popularizarea memoriei celui care a fost actorul Ion Săsăran. Dintre principalele obiective ale Asociației amintim: promovarea și susținerea tinerelor talente în vederea obținerii performanței și afirmării acestora în domeniul artei teatrale și al filmului, popularizarea memoriei celor care, în decursul timpului, au contribuit la afirmarea și dezvoltarea artei românești și universale.

Asociația Culturală „Ion Săsăran” devine partener activ într-o seamă de acțiuni și manifestări prin acordarea unor premii pentru cei mai buni actori din *Festivalul Internațional de Teatru ATELIER de la Baia Mare, edițiile XVIII, XIX și XX*.

La inițiativa profesoarei Irina Săsăran, cu sprijinul Primăriei Recea și al Școlii Gimnaziale din Recea, s-au desfășurat două ediții ale *Festivalului concurs de teatru școlar „Ion Săsăran”* din Săsar – Maramureș. La fiecare ediție, Asociația Culturală „Ion Săsăran” i-a premiat pe cei mai buni elevi-interpreți cu cele două premii instituite cu acest prilej.

Consătenii actorului din comuna Recea și satul Săsar au considerat că actorul Ion Săsăran este, deocamdată, cea mai mare personalitate care s-a născut pe aceste meleaguri și, în semn de recunoștință, i-au ridicat un monument creat de sculptorul Ioan Marchiș. Acesta a fost dezvelit de

Ziua Unirii, la 1 Decembrie 2011. „L-am surprins când îl juca pe Vasile Lucaciu, pentru că el se transpunea și fizionomic în personaj. Puțini actori pot face asta! Aceasta este statuia unui rol. Iar mai jos e o mască a chipului său schimbător”¹⁰, a explicat artistul plastic Ioan Marchiș, care, practic, a realizat două sculpturi: una a lui Ion Săsăran tânăr, în rolul lui Vasile Lucaciu, cel mai important rol din viața sa, și alta a lui Ion Săsăran, în vârstă. Consiliul Local al Comunei Recea a hotărât atribuirea numelui actorului Ion Săsăran Căminului Cultural din localitatea Săsar.

În Bastionul Croitorilor din Cetatea Târgu-Mureș este situat Teatrul „Scena”, cu un potențial de 80 de locuri. La aniversarea unui deceniu de activitate, evenimentul central a fost *Seara de excelență 10 ani Teatrul „Scena”*, unde s-au acordat diplome de excelență tuturor celor care au susținut teatrul în acest deceniu de existență: prieteni, colaboratori, sponsori, oameni de cultură, reprezentanți ai administrației locale și mass-mediei. În semn de omagiu și respect, 13 actori au primit *Diploma de excelență „Ion Săsăran”*, actori care i-au fost parteneri în cele 8 proiecte teatrale ale Teatrului „Scena”¹¹.

La mii de kilometri distanță de satul Săsar, unde s-a născut actorul, de mormântul actorului din Târgu-Mureș, un membru de onoare al Asociației Culturale „Ion Săsăran” și prietenă de-o viață a familiei, doamna Angela Almăjan Silverman, a plantat prin Arbor Day Foundation, Nebraska, 10 copaci care au început să crească din ianuarie 2011, într-o pădure din America, în memoria lui Ion Săsăran. Iată cum, de pe alt continent, gesturile simple ale unor oameni vorbesc, mai mult decât toată filozofia lumii, despre prietenie.

Foștii elevi și studenți îi poartă vie amintirea. Gavriil Pinte, regizor artistic la Radiodifuziunea Română își amintește: „Domnul Săsăran a aflat că vreau să dau examen la actorie. M-a chemat la Teatru. M-a ascultat, m-a sfătuit cum a știut el mai bine. Era un gest absolut dezinteresat, un gest din panoplia lui de generozitate, aș zice, excesivă. Era într-o duminică, ziua în care m-a chemat și ne-am întâlnit la teatru. A doua zi, luni dimineața, plecam la Târgu-Mureș la examen. Atunci a comis un alt gest. În registrul simbolic a

10 Asociația Culturală „Ion Săsăran”, <http://www.ionsasaran.ro/in-memori.html>, accesat 31.03.2018.

11 *Ibidem*.

În rolul Mircea din piesa
Io, Mircea voievod, 1981

fost un gest de investiție. Mi-a dat, mi-a dăruit șaizeci și unu de lei – atât costa biletul de tren Baia Mare – Târgu-Mureș. N-am uitat și n-o să uit asta niciodată... După aproape treizeci de ani îi rămân recunoscător pentru dorința lui de a mă ajuta și, mai cu seamă, îi rămân recunoscător pentru investiția aceea simbolică, psihologică și nu numai. Domnul Săsăran mi-a plătit trenul care m-a dus la Actorie”¹².

O nemiloasă boală îl va ține departe de scenă și mult mai aproape de patul de spital mai multe luni de zile. Luni, 17 august 2009, în ultima noastră convorbire telefonică, mi-a recitat cu voce stinsă versurile unei distinse poete ardelen, Carolina Ilica, care sunau așa: *Se duce vara și n-o pot reține... Se-nhăită ploile cu ceața/ Se duce vara, tinerețea, viața....* În seara zilei de joi, 20 august 2009, se stinge din viață, la Târgu-Mureș. Alături de familie, au fost să-l conducă pe ultimul drum, actori, colegi de scenă și de generație, foști elevi și studenți, oficialități, spectatori, prieteni...

Amintirea actorului Ion Săsăran este prezentă în memoria foștilor studenți și prieteni, a rudelor și spectatorilor, oriunde s-ar afla. În presă sau pe internet, și-au exprimat regretul despărțirii prin mesaje: „Nu vreau să cred că nu ne mai

vedem la început de stagiune (...), dar cred cu tărie că lângă fiecare replică rostită pe scândură, se furișează... omul... actorul... și prietenul Ion Săsăran... Vino, maestre, într-o vizită... și ia-o și pe Kiti Sandu cu tine!” – scrie Dan Cordea din Baia Mare. „Oamenii de mare de valoare nu mor niciodată! Ei rămân flacăra vie printre noi.” – postează Kasandra Năsăudean din Madrid. „Un gând în amintire pentru dom’ profesor, care, în continuare actor, și-a ales un nor după care se ascunde acolo sus și recită poezii” – scrie Marius Damian. „Dacă mi-ar sta în putere să zugrăvesc suflete, aș scrie o carte despre tine. Ca să învățăm, noi, cei care te-am cunoscut, cum nu se moare niciodată! Recunoștință veșnică, oriunde te-ai afla!” – scrie Alexandru Pavel din Târgu-Mureș. „N-ai plecat! Ți-am trimis flori, pentru că așa trimit eu marilor artiști! Iar lumânarea aprinsă e ca să-mi lumineze drumul!” – Valer Dellakeza, actor la Craiova.

Anul 2012, *Anul Caragiale*, este sărbătorit la Teatrul Municipal din Baia Mare prin *Săptămâna Caragiale*, care, pe lângă lansări de carte și proiecții de film documentar, la inițiativa directorului de atunci, Claudiu Pintican, fost student al maestrului Săsăran, marchează deschiderea secției „Dramă” a Teatrului Municipal, cu numele actorului Ion Săsăran. La festivitate, Cătălin Cherecheș, primarul municipiului Baia Mare afirma: „Regretatul Ion Săsăran este, cu siguranță, unul dintre marii actori care și-au pus amprenta pe destinul teatrului băimărean. Cei peste 30 de ani petrecuți pe scena Teatrului Municipal, în care a reușit să rupă aplauzele publicului și în care a impresionat prin rolurile jucate, trebuiau recompensate într-un fel sau altul. Chiar dacă nu mai este printre noi, avem obligația morală de a-i păstra vie amintirea”¹³.

Cartea *Convorbiri cu actorul Ion Săsăran* se încheie cu o replică săpată pentru eternitate pe monumentul din Săsar, ce rezumă o viață dedicată spectatorului: *Viața mea întregă, tot ce-am dăruit oamenilor prin munca mea rămâne, dacă nu un îndreptar pentru ei, cel puțin o clipă de emoție care le va aminti că în acea clipă am fost împreună.*

Restul e tăcere!

12 Gherasim Domide, *op. cit.*, p. 129.

13 *Teatrul Municipal Baia Mare 60 de ani. O istorie povestită*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013, p. 7.

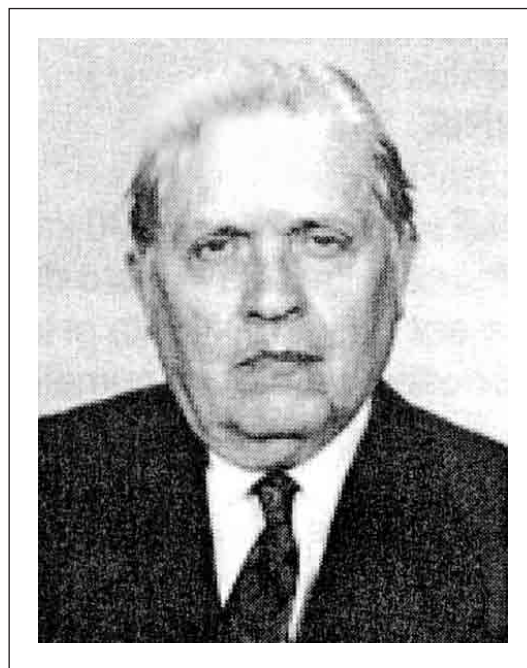
Nicolae Brădeanu

1921-2010

Lazăr-Aurel PANTEA

Eminentul prof. univ. dr. ing. h.c. Nicolae Brădeanu s-a născut la 12 aprilie 1921 în comuna Beliu, județul Bihor, în prezent județul Arad, din părinți agricultori. A absolvit școala primară în satul natal. Din anul 1928 urmează cursurile cu durata de 8 ani ale Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș – Bihor, o puternică cetate de cultură românească, cetate care, de-a lungul anilor, și-a confirmat rosturile sale istorice. „A servit acolo, ca singura școală secundară purtătoare de suflet românesc în semicercul de apus al Carpaților. Și dacă bihoreni, în conservatorismul lor atavic, se țin la început în rezervă față de școală, îndemnurile venite din Banat, Arad, Sătmar, Maramureș de a păși în lăcașul purtător de lumină îi încălziră și pe ei. De aici ieșiră, în șir de generații, preoți și fruntași ai intelectualității, avocați, medici etc.” (Vasile Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii. Contribuții la ridicarea culturală a neamului*, Editura Vestitorul, Oradea, 1939, p. 104). Acest lăcaș de cultură s-a fondat în anul 1828 prin râvna și strădania cărturarului bihorean Samuil Vulcan, pentru educarea tineretului acestei provincii – *Educationi Juventutis Huius Provinciae*, așa cum este exprimat, atât în actul de fondare, cât și în inscripția de pe frontispiciul liceului, azi Colegiu Național

Este de menționat că la Liceul de Băieți „Samuil Vulcan”, Liceul Unit de Fete și Școala Normală Ortodoxă de Educatoare din Beiuș au fost admiși elevi/eleve aparținători tuturor cultelor religioase. La școală nu existau disensiuni privind religia sau naționalitatea. Nicolae Brădeanu, în clasele V-VIII, a fost înscris la secția științifică a liceului și, potrivit programei școlare, a urmat și cursurile de limba română, latină, germană, franceză, greacă, italiană, spaniolă. Practic, a învățat și cunoscut șapte limbi. După examenul de bacalaureat din anul școlar 1939/40, trecut ca șef de promoție, a dat examen de admitere și a fost admis la Politehnica din Timișoara. Pe baza notelor din liceu și din primul an de facultate, cu-

noscând foarte bine limba germană, statul român i-a acordat o bursă pentru studii în Germania la Academia de Mine din Freiberg, pe care a absolvit-o cu succes în anul 1944.

Sosit din Germania, ing. N. Brădeanu, în 1945 este angajat la Exploatarea Minieră Valea Roșie – Baia Mare. Minele de la Valea Roșie, Dealul Crucii, Baia-Spie, Cavnic și Băiuț- Văratec, atât înainte de 1918, cât și după Marea Unire au fost proprietate de stat. După cel de-al Doilea Război Mondial, minele din Maramureș (județele Satu Mare, Someș, Maramureș) erau secătuite, fără rezerve de minereu, deschise și pregătite de exploatare, abataje nerambleate, foarte multe orizonturi ale minelor erau inundate, perforajul găurilor de mină se realiza pe uscat, cu consecințe de îmbolnăviri profesionale. („Analele minelor din România”, Nr.10, 1941, p. 268- 271). Sediul Exploatării Valea Roșie era pe strada Iuliu Maniu, fostă Ciocanului. Minereul aurifer se transporta 5,5 km pe galerie în subteran și apoi la suprafață 2 km pe calea ferată îngustă, cu vagonete tractate de o locomotivă Diesel, pe actuala strada Iuliu Maniu și apoi pe malul râului Săsar până la floația de la Dealul Crucii.

Inginerul Brădeanu, în foarte scurt timp, s-a remarcat prin măsurile întreprinse ca excelent specialist, fiind foarte apreciat de directorul general al Societății Minaur S.A. Minele de Aur ale Statului din Baia Mare. În anul 1946 este promovată șef al Exploatării Miniere Cavnic. Odată cu naționalizarea din 1948, șef al Exploatării este numit un muncitor, dar conducerea tehnico-organizatorică este exercitată în continuare până la 1.04.1949, tot de către inginerul N. Brădeanu, când este transferat la Direcția din Baia Mare, Serviciul tehnic, pentru activitatea de studii și perspective. Datorită priceperii, elanului său tineresc și sprijinului pe care l-a primit din partea conducerii Societății Miniere, în condițiile existente în urma războiului, a contribuit substanțial la redresarea mineritului din Cavnic, Baia-Sprie, Băiuț, Dealul Crucii, Valea Roșie, implementând o serie de procedee avansate. Astfel, experimentează la Cavnic, cu succes, perforajul umed cu injecție axială și-l generalizează la toate minele Societății Minaur S.A.; conduce lucrările de montare a mașinii de extracție tip Bamert la Puțul Central Orb Cavnic și trece la deschiderea orizontului minus 100, orizont ale cărui rezerve au condus ulterior la modernizarea și creșterea capacității de producție a Exploatării – prima instalație de extracție, montată în țară, fără asistență tehnică din partea unor specialiști străini; proiectează, și sub directă sa coordonare, se execută lucrările de îndiguire a apelor de mină; timp de un an a efectuat determinarea consumului de oțel de sfredele de mină în funcție de viteza de perforare; datorită lipsei mari de perforatoare de mină în perioada 1947-1948, la Cavnic s-au recondiționat 24 de perforatoare tip Bohler, care apoi au fost redistribuite pentru utilizare în cadrul Minaur S.A.; a proiectat, iar în atelierul Minei Cavnic muncitorii au executat, coloane telescopice pneumatice pentru perforatoare, lucrare care s-a extins apoi și la atelierele de la Mina Valea Roșie. Conducerea Societății i-a încredințat organizarea lucrărilor de rectificarea Puțului Terezia – Baia-Sprie, lucrare care a condus la intrarea în normalitate a producției de minereu extras la această mină.

Temeinica pregătire profesională, confirmată, atât în funcțiile de execuție, cât și în cele de conducere a activității miniere la minele și floațiile din bazinul Baia Mare, a atras aprecierea unanimă asupra capacității și priceperii acestuia, încă din tinerețe. Experiența câștigată prin mun-

că, perseverența și studiile făcute au fost mai apoi de un real folos generațiilor de ingineri de la institutele de învățământ superior din Petroșani și Baia Mare. Înființarea în anul 1948 a Institutului de Mine din Petroșani și concentrarea aici, din anul 1955, a întregului învățământ superior minier din țară, necesita personal didactic, cum de altfel, ulterior, a necesitat la înființare și Institutul de Învățământ Superior din Baia Mare, așa că în 1952 este transferat la Petroșani și încadrat lector universitar, iar în 1956 devine conferențiar.

Industria minieră, în continuă dezvoltare în perioada respectivă, se confrunța cu multe greutăți, motiv pentru care, în planul științific al Institutului, în sarcina personalului didactic, pe lângă problemele cu caracter pur teoretic, s-au inclus și probleme care să ajute la soluționarea practică a unor deficiențe din producție. În context, conferențiarul inginer N. Brădeanu a susținut lucrarea științifică *Influența temperaturii și presiunii aerului asupra debitului compresoarelor în timp de iarnă*. Pe baza calculelor matematice și a observațiilor din teren, a demonstrat că la minele din Valea Jiului, pentru a menține aceeași presiune a aerului comprimat vara și iarna la o stație de compresoare la care condițiile tehnice rămân aceleași, este necesar ca iarna debitul să crească cu circa 18% față de celelalte anotimpuri. Pentru evitarea factorilor constatați, care conduceau la lipsa de aer în mină, a propus, și ulterior s-au aplicat următoarele măsuri: montarea de compresoare cu piston, reglabile în patru trepte; montarea compresoarelor de rezervă; montarea de ventilatoare tubulare care să refuleze aer în conducta de aspirație a compresoarelor; răcirea aerului după ultima treaptă a compresorului, astfel ca acesta să intre prin conductă în mină, cu o temperatură de circa 30° C.

Mașinile și instalațiile miniere devin preocuparea de bază a lui N. Brădeanu, domeniu în care a obținut și titlul de doctor în științe inginerești, devenind șeful Catedrei de mașini și instalații miniere la Universitatea Petroșani. Potrivit metodologiei, în urma examenelor, ajunge profesor universitar. Urmare dezvoltării și diversificării specializărilor la Institutul de Învățământ Superior, respectiv la Universitatea Baia Mare, în 1970, cu aprobarea rectoratelor Petroșani și Baia Mare și cu acordul Ministerului Învățământului, este transferat la Baia Mare, unde obține rezultate remarcabile în domeniu și apoi este promovată

decan. La vârsta de 70 de ani se pensionează la Universitatea de Nord Baia Mare, unde a exercitat în continuare, potrivit Statutului personalului didactic, funcția de profesor consultant. Timp de două legislaturi a fost membru al Senatului Institutului de Învățământ Superior, respectiv al Universității Baia Mare și s-a bucurat de stimă și încredere, atât din partea corpului profesoral, a salariaților Universității, cât și a studenților.

În decursul anilor a elaborat, tradus și publicat un mare număr de lucrări științifice. Cartea *Instalații pneumatice miniere*, București, Editura Tehnică, 1976, este concepută pentru a fi utilă în special studenților Facultății de Mașini și Instalații Miniere, ai Secției de subingineri a Facultății de Mine, dar și inginerilor din producție.

Articole de specialitate

În lucrarea *Considerații asupra dimensionării instalațiilor de evacuare a apelor din exploatarea miniere la zi* („Revista minelor”, nr. 6/2000, p. 19-24) sunt arătate condițiile hidro-meteorologice în care, la exploatarea miniere la zi, apar scurgeri de apă la suprafață. În funcție de acestea, se fac recomandări pentru dimensionarea canalelor de evacuare a apei, a bazinelor de evacuare a apelor și de alegere a pompei. Este dată o nomogramă ca model, cu rezultatele măsurărilor meteorologice din zona Lausitz (Germania), făcută de stația Gorlitz, și se recomandă o colaborare mai bună între exploatarea miniere și stațiile meteorologice din țara noastră. Autorul stipulează că industria minieră trebuie să conlucreze cu stațiile meteorologice, nu numai în privința precipitațiilor, ci și pentru alți parametri ai vremii, așa cum a fost cazul avariei și accidentului colectiv de la mina Șuior, în anul 1970, când, fără datele stației meteorologice din Baia Mare, nu s-ar fi putut dovedi inversarea curenților de aer și nu s-ar fi putut determina cauza accidentului. A verificat practic, dimensionarea șanțurilor galeriilor și a bazinelor colectoare a apelor de mină la exploatarea miniere Cavnic, Baia-Sprie, Șuior și fosta Exploatarea Minieră Dealul Crucii.

În lucrarea *Protecția lucrărilor miniere împotriva viiturilor de apă* („Revista minelor”, Nr. 8-9/ 2000, p. 49-54) arată cauzele pericolului hidrologic la exploatarea zăcămintelor de substanțe minerale utile, determină gradul de pericol hidrologic, scoate în evidență măsurile active, pasive și preventive de apărare și prezintă modul de dimensionare a digurilor de lemn, din zidărie și

beton, concluzionând că experiența a arătat că digurile executate din zidărie (cărămidă cu mortar din ciment clincher și portland), din punctul de vedere al etanșeității, se comportă mai bine decât cele din beton. După acest procedeu de calcul s-a construit la Exploatarea Minieră Cavnic, în 1947, un dig pentru a preveni inundarea lucrărilor miniere de la Puțul Sfinți, orizontul 100. Desele deversări de ape de mină în pâraiele și râurile din nord-vestul țării, în condițiile de închidere a minelor, demonstrează că rezultatele cercetărilor regretatului specialist Nicolae Brădeanu, trebuie avute în vedere de către cei ce proiectează și execută lucrările de protecție a lucrărilor miniere împotriva viiturilor de apă.

În lucrarea *Mineritul este o necesitate care impune anumite cerințe care trebuiesc respectate* („Revista minelor” nr. 11/ 2003, p. 6-8), scoate în evidență probleme remarcabile. Încă din Evul Mediu, s-a pus întrebarea care se pune și astăzi, dacă planeta noastră are suficiente bogății minerale care să satisfacă cerințele puse de omenire și mai ales de societatea modernă. Cu circa 50 de ani în urmă, întrebarea s-a pus unor experți consacrați în domeniu, iar timp de șase decenii, luându-se sistematic zeci de mii de probe de rocă din diverse părți ale globului pământesc, s-au făcut analize, iar rezultatele acestora sunt cunoscute sub denumirea „Valorile lui Clark”, după numele coordonatorului acestei cercetări. Răspunsul din Evul Mediu și până astăzi este același: nu există lipsă de materii minerale propriu-zise, ci există lipsă de capacitate a omului de a le exploata, de a le scoate la suprafață cu cheltuieli acceptabile. Cât de mari pot să fie aceste cheltuieli, o spune consumatorul, care decide dacă este vorba despre un material de care nu se poate lipsi, sau este un material de lux. În consecință, industria minieră, prin îmbunătățirea tehnicii, respectiv prin noi informații, are pe mai departe menirea să asigure materii prime și energie. Trebuie păstrată măcar sămânța din minerit, ca să poată răsări atunci când va fi nevoie de el.

În anul 2002, cu sprijinul Institutului de Cercetări și Proiectări Miniere Baia Mare, al Universității de Nord și al unor sponsori, Nicolae Brădeanu, finalizează traducerea din limba germană și tipărește la Editura Soner Company, Baia Mare, în 1000 de exemplare, cartea lui Georg Agricola *Despre minerit și metalurgie*, intitulată în limba germană *Vom Berg und Huttenwesen*,

mit 273 *Holzschnitten* Deutscher Taschenbuch Verlag & Comp. KG München 1994. Apărută în traducere românească, după cinci sute de ani de la nașterea lui Georg Agricola, cartea este prima lucrare cuprinzătoare despre minerit și metalurgie. Ea îl prezintă pe autor a pe un clasic al istoriei tehnicii, iar cartea sa este un document istorico-cultural de prim rang pentru modul de gândire și pentru portretul lumii din secolul al XVI-lea. Dar, cine este Georg Agricola și ce conține monumentală sa carte, ne-o spune succint autorul traducerii. Georg Bauer, care mai târziu s-a numit Georg Agricola, s-a născut la 24 martie 1494 la Glauchau, nu departe de Chemnitz, fiind considerat întemeietorul mineralogiei și a cursului de exploatare miniere. (p. 562). Cartea *De re metallica libri XII*, scrisă de medicul și primarul orașului Cheminz, Georg Agricola (1494-1555), în limba latină pentru contemporanii săi culți, este primul tratat sistematizat despre minerit și metalurgie și, totodată, una dintre primele cărți ale timpului modern (p. III).

Opera, apărută în 1556, era deja, un an mai târziu, tradusă în limba germană literară veche și a fost, până în secolul al XVIII-lea, manualul de bază pentru minerit și metalurgie. Ediția din 1977, apărută la Editura Deutscher Taschenbuch Verlag, redă traducerea din limba latină a primei ediții așa cum a fost ea expusă complet prima dată în 1928, reproducând inclusiv 273 de splendide gravuri în lemn și literele inițiale ale originalului. Până acum cartea lui Georg Agricola a fost tradusă în 13 limbi ale țărilor care au industrie mi-

neră, fiindcă ea este considerată „Biblia mineritului, iar Biblia etimologic înseamnă „Cartea cărților” (N. Brădeanu, *Prefață la ediția tradusă în română*, p. XXIX).

În cele 12 capitole numite „cărți”, Agricola a cuprins tot ce are legătură cu mineritul și procedeele de lucru metalurgice, de la folosirea forței apei și a vântului, până la funcționarea cuptoarelor cu suflante și a vetrelor cuptoarelor, de la transportul minereurilor, extracției de metale nobile, sodă, sulf și alaun, până la administrație, îndatoririle funcționarilor și ale întreprinderilor miniere, accidente de muncă și bolile minerilor etc. Are capitole „cărți”, care se referă la profesiunea de miner și metalurg și la folosul ei; succesul mineritului; filoane și crăpături ale filoanelor și straturilor de rocă; câmpurile miniere și funcțiile minerilor; deschiderea și abaterea zăcămintelor și topografie; uneltele de lucru, sculele și mașinile; esența încercării (probării minereurilor); pregătirea minereurilor prin topire; cuptoare de topire și procedeul de extracție a metalelor; separarea metalelor nobile, afinarea argintului; desargintarea cuprului negru și a fierului; săruri și sticlă.

Cartea lui Georg Agricola, *De re metallica libri XII* în 1556, care a contribuit mult la dezvoltarea tehnicii miniere în Europa, pomenește (p.16) exploatare miniere în părțile numite Dacia, mineritul și metalurgia (p. XXXV). Înaintașii noștri care au condus activitatea minieră din bazinele Baia Mare și-au procurat un exemplar original din această carte tradusă în limba germană în

1557 după originalul scris în limba latină de Agricola în 1556, care se găsește la Muzeul Județean Maramureș.

Cartea cu titlul în limba germană: *Georg Agricola, Vom Berg und Huttenwesen mit 273 Holzschnitten* Deutscher Taschenbuch Verlag G.m.b.H. & Co. KG Munchen 1994, în limba română *Georg Agricola, Despre minerit și metalurgie*, în traducerea inițiată și realizată de prof. univ. dr. ing. h. c. Brădeanu Nicolae, 586 pagini, se poate citi la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, în marile biblioteci din București și ale centrelor universitare din țară și este deținută și de un număr mare de ingineri din minerit și personal didactic universitar din România.

Putem aprecia că traducătorul, cunoscând limba germană, a contribuit la întocmirea unei lucrări ce depășește cu mult limitele unei simple traduceri, realizând un studiu în care contribuția sa originală este evidentă prin adnotările, abre-

vierile și explicațiile aduse textului. În acest mod, redă literaturii de specialitate o lucrare a cărei importanță tehnică și istorică este de netăgăduit, de o utilitate deosebită colegilor de breaslă.

Profesorul univ. dr. ing. Nicolae Brădeanu n-a făcut parte din organizații politice. A activat în calitate de membru al Asociației Științifice a Inginerilor și Tehnicienilor din România. A participat la simpozioane, conferințe, congrese și a susținut numeroase lucrări tehnico-științifice în domeniu. Pentru activitatea profesională a primit titlaturi de inginer minier gradele III, II, director minier gradul I, profesor universitar evidențiat și i s-a conferit Medalia Muncii.

Consiliul Local al Municipiului Baia Mare, în anul 1999 i-a acordat titlul și diploma de Cetățean de Onoare al orașului Baia Mare.

A încetat din viață la 22 iulie 2010 și odihnește în cimitirul din orașul minier Baia-Sprie, județul Maramureș.

Bibliografie:

- Agricola, Georg, *Despre Minerit și Metalurgie*. Traducere din limba germană Nicolae Brădeanu, Editura Soner Company, Baia Mare, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2002.
- Analele Minelor din România, Nr.10, 1941, p. 268-271.
- Bălănescu, Staicu; Achim, Valeriu; Ciolte, Aurel, *Istoria conducerii mineritului, a metalurgiei neferoase și prețioase din nord-vestul României*, Editura „Gutinel” Baia Mare, 2002, p. 163, 400-401, 404.
- Brădeanu, Nicolae, *Considerații asupra dimensionării instalațiilor de evacuare a apelor din exploatarea miniere la zi*, în „Revista minelor”, Nr. 6/2000, p. 19-24, editată de Direcția generală mine-geologie din Ministerul Industriei și Comerțului, București.
- Brădeanu, Nicolae, *Influența temperaturii și presiunii aerului asupra debitului compresoarelor în timp de iarnă*, în *Lucrările Științifice ale Institutului de Mine Petroșani, Sesiunea 1956*, p. 189-207, Editura Tehnică, București, 1958.
- Brădeanu, Nicolae, *Protecția lucrărilor miniere împotriva viiturilor de apă*, în „Revista minelor”, Nr. 8-9/2000, p. 49-54.
- Brădeanu, Nicolae, *Mineritul este o necesitate care impune anumite cerințe care trebuie respectate*, în „Revista minelor” Nr. 11/2003, p. 6-8.
- Pantea, Lazăr-Aurel, *Să nu uităm mineritul, oamenii și bogățiile subsolului din nord-vestul României*, Editura RISOPRINT, Cluj-Napoca, 2013, p. 49-54, 110-115.
- Popa, Aron, *Exploatarea Miniere*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980, p. 3 și 581.

Monumentul minerilor de la Mina Cavnic, Maramureș

Aurel Socolan

1927-2010

Marius CÂMPEANU

S-a născut la data de 20 iunie 1927, în comuna Andrid (județul Satu Mare), în familia lui Socolan Emeric și Floare (născută Marta). Clasele primare și gimnaziale le-a absolvit la școala din satul natal. Studiile liceale, începute la Liceul Teologic Romano-Catolic „Szent Laszlo” din Oradea, au fost finalizate la Școala Normală Română Unită din Oradea.

La sfârșitul anilor de liceu, în anul 1949, a obținut diploma de învățător. În același an, s-a înscris la Facultatea de Istorie a Universității „Victor Babeș” din Cluj-Napoca (devenită în septembrie 1959, prin unificarea universităților română și maghiară, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca), pe care a terminat-o în anul 1953.

În anul 1949 a fost numit învățător la Școala Elementară din Tusa (județul Sălaj), în paralel, îndeplinind și calitatea de director. În anul 1952 a fost numit profesor la Andrid, unde a funcționat până la data de 1 ianuarie 1954. La începutul anului 1954 s-a stabilit la Baia Mare, fiind numit inspector metodist în cadrul Secției de Învățământ a Regiunii Maramureș. La 1 mai 1957 s-a transferat la Secția de Învățământ a orașului Baia Mare, în calitate de inspector metodist, unde a activat până la 15 septembrie 1960.

După anul 1960 a predat la mai multe școli din Baia Mare. La data de 1 noiembrie 1963 și-a început activitatea la Muzeul Regiunii Maramureș, în calitate de muzeograf principal, iar între anii 1968 și 1974, a îndeplinit calitatea de director al instituției muzeale. A fost inițiatorul înființării și editării publicației științifice „Marmația” (numerele 1/1969 și 2/1971 îi au ca redactori științifici pe Aurel Socolan și Carol Kacsó).

La data de 1 mai 1974, a fost transferat ca director la Liceul de Cultură Generală Baia-Sprie (denumit, ulterior, Grupul Școlar Auto Baia-Sprie). În anul 1982, a fost transferat la Liceul nr. 3 Baia Mare, iar peste câțiva ani la Liceul de Științe ale Naturii „Emil Racoviță” Baia Mare.

A trecut la veșnicie în data de 14 decembrie 2010.

Prof. dr. Aurel Socolan a fost o personalitate marcantă a culturii maramureșene care s-a remarcat, atât printr-o ziditoare activitate pedagogică, cât și printr-o temeinică cercetare științifică desfășurată în scopul valorificării culturale a istoriei locale. Ca muzeograf și, ulterior, director de muzeu, s-a implicat în activități de identificare, salvare, păstrare (conservare) și valorificare a patrimoniului științific deținut în colecțiile muzeale. De asemenea, a avut o contribuție semnificativă la identificarea și inventarierea monumentelor istorice din județul Maramureș, dar și la înființarea Complexului Muzeal „Pr. dr. Vasile Lucaciu” din Șișești.

Activitatea științifică s-a concretizat în numeroase comunicări și studii, susținute la diferite simpozioane și sesiuni științifice naționale sau publicate în anuare muzeale, reviste de cultură, volume de specialitate și în presa locală. Principala sa pasiune, pentru cartea veche românească (tipărită și manuscrisă), s-a materializat în lu-

crarea de doctorat cu titlul *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, realizată și susținută, în anul 1983, sub îndrumarea academicianului clujean prof. dr. Ștefan Pascu. Lucrarea, într-o formă completată și revizuită, cu sprijinul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare și al Muzeului Județean Maramureș (în prezent, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș), a fost publicată în anul 2005, la editura băimăreană „Maria Montessori”. În paginile cărții sunt prezentate rezultatele muncii de cercetare, desfășurate timp de peste un deceniu la 241 de biserici, 4 biblioteci publice și 16 colecții particulare, repertoriul cărților românești manuscrise și tipărite până în 1850 însumând un număr de 2415 exemplare. Acestea sunt menționate în ordine alfabetică, atât pe localități și centre tipografice, cât și în ordinea cronologică a apariției, în scopul facilitării cercetării de către generațiile următoare. În privința manuscriselor religioase, lucrarea prezintă o inventariere clară a manuscriselor slavone și române existente în județul Maramureș la acea dată, oferind informații referitoare la copiiști, paginație, compoziție artistică, însemnări marginale și circulația lor. În acest sens, este redată activitatea cărturarilor locali, alături de care au activat copiiștii peregrini, originari din Moldova și Țara Românească. Consultând cele 8 capitole ale lucrării, cititorul va decifra unul dintre principalele mesaje transmise de către autor, acela potrivit căruia, prin „slova” tipărită sau manuscrisă, legătura culturală a Maramureșului cu Țările Române a fost permanentă, cartea reprezentând un mijloc viu de menținere a unității de neam și de limbă a românilor din cele trei țări „surori”.

Alături de Ioan Bârlea și Darius Pop, Aurel Socolan se înscrie în grupul restrâns și select al oamenilor de cultură locali preocupați de însemnările marginale realizate de preoți și dascăli sau de copiiștii de manuscrise, care, prin condeiul lor, au făcut cunoscută peste timp identitatea iubitorilor și a donatorilor de carte sacră pentru lăcașurile de cult. Ex libris-urile de pe cărțile vechi „călătoare” în satele maramureșene au fost notate cu acribie în caietele personale și, ulterior, în lucrarea de doctorat (tipărită în anul 2005), constituind și în momentul de față o veritabilă sursă de informare despre urmările evenimentelor istorice asupra comunităților, calamități naturale,

fenomene meteorologice, epidemii, foamete, secete, preoți, dascăli etc., toate acestea întregind o frescă a Maramureșului din veacurile apuse.

Lăsând la o parte cele două dimensiuni, de istoric renumit și de dascăl devotat, Aurel Socolan a fost un om de o generozitate incomensurabilă și cu o memorie demnă de invidiat. Ajuns la o vârstă înaintată, când am avut și eu plăcerea să îl cunosc, prin povețele și recomandările sale biobibliografice și documentare, ne-a deschis orizontul intelectual și apetitul pentru istorie, atât mie, cât și altora, încurajând cercetarea și valorificarea filonului istoriei locale și a tot ceea ce este mai frumos în lada de zestre a culturii maramureșene.

În acest sens, omul și istoricul Aurel Socolan, prin ceea ce a adunat din praful uitării și a pus în circuitul științific, a rămas în memoria celor care l-au cunoscut, dar și a celor care iau contact nemijlocit cu lucrările sale ca un mentor și un model demn de urmat.

În continuare, prezentăm o listă cronologică a lucrărilor și studiilor publicate:

Lucrări

- ▶ *Cercetări paleolitice din Țara Oașului*, Baia Mare, 1966 (în colaborare cu Maria Bitiri).
- ▶ *Momente ale dezvoltării culturii și artei în Maramureș*, Baia Mare, 1967 (în colaborare cu Valeriu Achim, Nicoară Timiș și Lehoczi Iosif).
- ▶ *Pagini din istoria Maramureșului*, Baia Mare, 1967 (în colaborare cu Octavian Bandula, Cornel Borlea, Ioan Némeci și Mircea Zdroba).
- ▶ *Dr. Vasile Lucaciu: luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România*, Baia Mare, 1968 (în colaborare cu Valeriu Achim).
- ▶ *Tezaur și descoperiri monetare din colecția Muzeului Județean Maramureș*, Baia Mare, 1971 (în colaborare cu Eugen Chirilă).
- ▶ *Liceul Mihai Eminescu – Satu Mare. Monografie 1634-1994*, Satu Mare, 1994 (în colaborare cu Lucia Muntean).
- ▶ *Liceul Gheorghe Șincai – Baia Mare: 75 de ani*, Baia Mare, 1994 (în colaborare cu Pamfil Bilțiu).
- ▶ *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Editura „Maria Montessori”, Baia Mare, 2005.

Studii

► *Date noi cu privire la paleoliticul din Oaș (Descoperiri de suprafață și mici sondaje)*, în „Marmația”, 1/1969.

► *Două documente inedite privind breasla o-larilor din Baia Mare*, în „Marmația”, 1/1969.

► *Circulația cărții vechi românești în nord-vestul României*, în „Marmația”, 1/1969.

► *Zugravi ai unor biserici de lemn din nord-vestul României*, în „Marmația”, 1/1969.

► *Mișcări muncitorești și țărănești până în 1918*, în „Lupta maselor populare”, Baia Mare, 1971.

► *Un document inedit despre Baia Mare*, în „Marmația”, 2/1971.

► *Circulația în Maramureș a cărților românești tipărite în Moldova până la 1850*, în „Marmația”, 2/1971.

► *Contribuții la studierea lui Pinteza Viteazul ca personaj istoric*, în *Maramureș – Vatră de istorie milenară*, Cluj-Napoca, 1997.

► *Unirea Moldovei cu Țara Românească*, în „Omnia Romanorum”, Cicârlău, 2006.

► *Circulația Cazaniei lui Varlaam în județul Maramureș și valoarea documentară a însemnărilor*, în „Marmația”, 9/2007.

Referințe critice:

- Câmpean, Viorel, *Aurel Socolan, un reputat istoric născut la Andrid*, în *Oameni și locuri din Sătmar*, vol. III, Editura Citadela, Satu Mare, 2015, p. 129-132.
- Câmpeanu, Marius, *Aurel Socolan, Circulația cărții românești în Maramureș până la 1850*, Baia Mare, Editura „Maria Montessori”, 2005 (recenzie de carte), în „Marmația Istorie”, 9/2, Baia Mare, 2007, p. 158-159.
- Dragotă, Ioana, *Domnului profesor dr. Aurel Socolan la împlinirea vârstei de 80 de ani*, în „Graiul Maramureșului”, serie nouă, anul XIX, nr. 5243, 20 iunie 2007, p. 5.
- Dragotă, Ioana, *Rămas bun, Domnule profesor!*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, an XVIII, nr. 1-2 (34-35), 2010, p. 111-113.

Aurel Socolan, în centru, alături de Constantin Mălinaș și Ioana Dragotă, la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, februarie 2008.

Nicoară Timiș

1924-2011

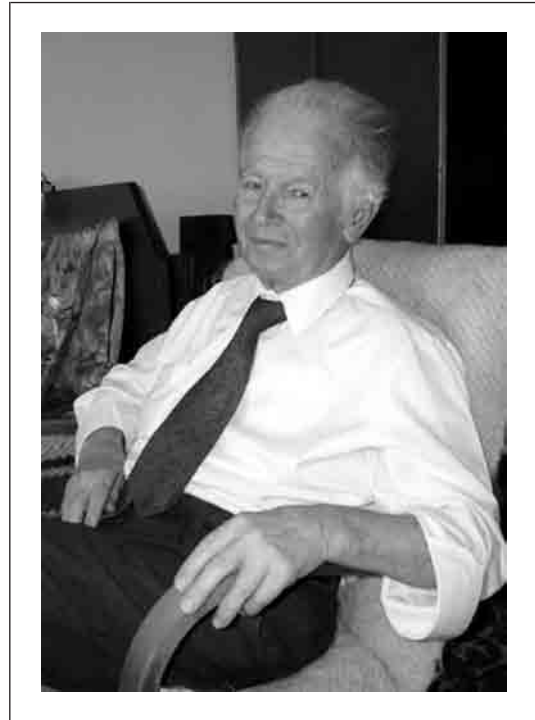
Vasile LESCHIAN

Născut în 19 decembrie 1924, în Borșa, localitate situată în nord-estul județului Maramureș; decedat în 20 martie 2011, în Baia Mare.

Părinții: tatăl – Timiș Dumitru zis Dobei (n. 1893), lucrător la fabrica de cherestea, la butin, la pădure; mama Mihali Maria Lupa, a Pagului (n. 1898), casnică, femeie harnică, dârză, dar și sensibilă, în grija căreia rămăneau familia și gospodăria.

Copilăria și-a petrecut-o în atmosfera casei părintești și a locului, descoperind de timpuriu privațiunile, sărăcia și nevoia de a le face față prin muncă. *Cam pe la 6-8 ani, căram spre casă lemne retezate de plutășii de pe râul Cislă. Le duceam un ferăstrău ca să le dimensioneze. Capetele retezate erau ale mele... Toată vara strângeam lemne, iar iarna, cu alți băieți, plecam cu o sanie după lemne în pădure. Vara, mai spârgeam piatră și o aranjam „cubice”, mai adunam fructe de pădure sau plante de leac. Banii obținuți îi dădeam mamei ca să cumpere mâncare de la prăvăliile evreilor. Îmi cumpăra caiete, călămară și ceva cărți pentru școală. Mai mult eram cu mama acasă..., că tata pleca după Paște, la butin și venea acasă pe la Sfântul Ilie sau de Crăciun. Ileana Bujă Brumătoaie, care a moșit-o pe mama, mi-a spus ca maica-mea mă legăna cu piciorul, că la brâu avea caierul de lână, și-mi cânta tare frumos”¹. „Iarna lui 1932 a fost foarte grea. Nu era de lucru nicăieri. Mama, săraca, torcea lână și cânepă prin sat, pentru făină și lapte...”².*

Școala primară o urmează la Borșa, începând cu 1932. La deschidere, în prima zi n-a putut merge la școală. Mama era la lucru, iar el nu avea tăbliță și „țeruze” (creion). După ce elevii au plecat acasă eu am mers singur la domnișoara învățătoare Ileana Timiș, fiica protopopului Gavrilă Bartoș Timiș, ca să mă înscrie și pe mine

în catalog. Pentru banii de tăbliță și stil am dat fuga în pădure, am adunat fructe, iar din livada popii, Mariș, am cules pere, le-am vândut evreilor din gura uliții, pe 11 lei³. Încă de la 4 ani, pruncul Nicoară a învățat să citească și să scrie. Îi plăcea să deseneze, să cioplească în lemn și să recite poezii de Eminescu și Coșbuc. A absolvit clasa a IV-a în anul 1936.

La vârsta de 14 ani, în 1 iulie 1940, cu tatăl său și cu alți oameni, a plecat la muncă, atât la butin, la Tălmăciu II – Sibiu, la Valea Sadului, și la Prundu Bârgăului, cât și în agricultură. Aflând despre cedarea Ardealului de Nord, prin Dictatul de la Viena, s-au întors, cu multe peripeții, spre casă. În anii ocupației horthyste a îndurat multe. L-au înrolat în premilităria „Levente” și l-au obligat să învețe limba maghiară. Neîndurând umilințele, cu alți tineri români, a fugit în munți,

1 Timiș, Nicoară, *Mi-am văzut actul de deces*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2007, p. 22-27.

2 *Ibidem*, p. 30.

3 *Ibidem*, p. 32.

supraviețuind pe la stâne. Prin octombrie 1944, au coborât spre Borșa, stând mai mult ascunși. A doua zi după masacrul românilor de către horthyști, în casa de la Moisei, a văzut scena cu groază! A fost martor la ofensiva armatei sovietice prin Borșa și, după 1945, la sosirea vânătorilor de munte ai armatei române.

Stagiul militar îl efectuează între 1 decembrie 1946 și 28 decembrie 1948). Fiind plecat la Nehoiu Buzău, la muncă la pădure, este înștiințat să vină urgent la încorporare. Își va satisface stagiul militar la Regimentul 7 Grăniceri – Baia Mare, apoi la Tabăra de vară a grănicerilor de la Costinești – Constanța, la o companie de grăniceri de frontieră la Carei și Berveni – Satu Mare, unde este angrenat în activități culturale.

În anul 1948 urmează studiile liceale în București, înscriindu-se apoi, la Facultatea de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj.

Din ianuarie 1949, este selectat cadru activ, salariat, în cadrul organizației de stânga a țărănilor români – „Frontul Plugarilor”, aflat sub conducerea lui Petru Groza. Activează în organizație în regiunea Baia Mare, apoi, din anul 1951 până în anul 1953, la București, cu sarcini în activitatea culturală și de educație a țăranimii.

Se căsătorește în anul 1950 cu Ileana lui Mihai și a Măricuții din Dragomirești – Maramureș. Rod al căsniciei lor au fost 3 copii, cu toții absolvenți ai Liceului de Artă Baia Mare, absolvenți cu studii superioare: Mircea – arhitect, Lucia – artist plastic și Maria Elena profesoară de limba franceză.

După perioada petrecută la București în ca-

drul „Frontului Plugarilor”, la cerere, pleacă din Capitală, fiind numit secretar al Filialei Regionale a Societății de Răspândire a Științei și Culturii Maramureș (SRSC), muncind în această instituție peste 10 ani. În cadrul SRSC a creat un colectiv de voluntari, numit „Brigada științifică”, format din specialiști din diverse profesii (după modelul conferințelor ASTRA), care se deplasa în mediul rural pentru „iluminarea” maselor prin știință și cultură. Ulterior, colectivul va fi amplificat, numindu-se „Almanah cultural”.

De la 1 iulie 1962 devine metodist cultural în cadrul Comitetului Regional de Cultură și Artă al Regiunii Baia Mare.

În martie 1967 e numit director al Casei de Creație Populară a regiunii, apoi a județului Maramureș, funcție pe care o va onora până la pensionare în anul 1992. După pensionare, datorită experienței sale, a activat voluntar, ca expert consultant în cultură. A vegheat la perpetuarea tradițiilor și obiceiurilor autentice, stimulând creația și meșteșugurile populare, salvarea și menținerea arhitecturii tradiționale a satului maramureșean, într-o vreme a „comasării și distrugerii satelor”.

Se stinge din viață la 20 martie 2011, în Baia Mare, unde își avea domiciliul. Sfârșitul îi este grăbit de măsura intempestivă și imperativă a noilor edili-șefi ai municipiului, de a-și părăsi locuința de trei camere din Centrul Vechi al municipiului, în care locuia cu familia, chirias la stat, fiind mutat, într-o garsonieră inconfortabilă, situată într-un cartier mărginaș! Își petrece somnul de veci la Dragomirești, spațiu spiritual de care se simțea puternic legat⁴.

*

Nicoară Timiș este descendent al unei rămuroase familii borșene – Timiș – atestată în *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, publicate în anul 1900 de către istoricul Ioan Mihalyi de Apșa, având înscrisuri cu titlul nobiliar țărănesc, încă din anul 1456⁵. „Aici trăiește o populație vie, viguroasă, ce a păstrat averea și rânduiala moștenită, tradiții și obiceiuri de viață exem-

plară. Maramureșul a dat primele texte manuscrise în limba românească, vestitele *texte rotacizante* ce stau la baza limbii literare românești”⁶. „Borșenii sunt născuți dintr-o aleasă mlădiță umană și au implementată gena învingătorilor. În Maramureș au existat *domni*, duci, voievozi și nobili feudali de renume, cu autoritate și averi importante. Istoria ulterioară, vitregă, i-a ruinat în mare parte”⁷.

4 Informație transmisă nouă de către fiica sa, Maria Elena Timiș.

5 Dr. Mihalyi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV-XV*, traducere din limba latină și note de prof. univ. dr. Vasile Rus, cu o prefață de prof. univ. dr. Ioan Aurel Pop, membru al Academiei Române, Editura Societății Culturale Pro-Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2009.

6 Panaitescu, P. P., *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 72.

7 Ștefănescu, I. D., *Arta veche a Maramureșului*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 23.

Din 1 iulie 1962, Nicoară Timiș activează în cadrul Comitetului Regional de Cultură și Artă Maramureș, ca inspector metodist, cu atribuții de îndrumare în domeniul artei populare și al folclorului.

În aprilie, 1967 este numit director al Casei de Creație Populară a Regiunii Baia Mare (după 1968 a județului Maramureș), funcție pe care o va exercita până în anul 1992, cu peste 5 ani peste vârsta de pensionare. În această instituție, Nicoară Timiș și-a pus în valoare cunoștințele, experiența și viziunea de conducător, ca specialist metodist cultural, folclorist, libretist de scenarii pentru spectacole etc. A știut să mobilizeze grupul restrâns de specialiști ai instituției în conceperea, organizarea și derularea unor manifestări culturale-folclorice de amploare, ancorate în tradiție, cu profunde semnificații etice și estetice pentru contemporaneitate. La Casa de Creație activau un număr foarte restrâns de specialiști, în domenii clar structurate: folclor muzical și literar, dans popular, artă plastică și meșteșuguri populare, arhivă de creație etnofolclorică, tipărituri, la care se adaugă personalul administrativ (în total 12-14 oameni). Cu toții alcătuiau o echipă ce acționa unitar și eficient, cu activitate, în principal, în teritoriu, cercetând, organizând, instruind, conlușrând direct cu directorii căminelor culturale, ai caselor de cultură, cu instructorii formațiilor artistice. Specialiștii erau ei înșiși „arhitecți-instructori” ai unor ansambluri folclorice, dirijori de coruri, organizatori ai unor tabere de creație plastică etc. Cu toții erau profesioniști desăvârșiți, pasionați. Numele lor a ajuns de notorietate națională: prof. dirijor Valentin Băinșan (corurile mixte din Ardușat și Cicărlău, vestitul Cor de Bărbați din Finteușul Mare (înfiinșat în anul 1918!); compozitorul și dirijorul Liviu Borlan, (Corală „Prietenii muzicii”, Baia Mare); Gavril Ghiur, maestru coregraf (Ansamblurile folclorice „Mara”, Sighetul Marmăției, laureat al Premiului „Herder” pentru folclor; „Maramureșul” – Vișeul de Sus și „Cercănelul” Borșa ș.a.), participante și distinse cu înalte premii la numeroase festivaluri internaționale sau turnee artistice peste hotare.

Nicoară Timiș era direct implicat în activitatea artistică a Ansamblului Folcloric de Femei „Izvorul Izei”, de la Dragomirești, creat de el însuși. Specialiștii Casei de Creație își coordonau activitatea în organizarea și desfășurarea unor

manifestări ample, de răsunet, numite „festivaluri folclorice”, menite a pune în valoare tradițiile populare autentice, în sincretismul derulărilor prin dans, poezie, costum popular etc. Concomitent aveau loc „tărguri ale meșterilor populari”, cu produse artizanale autentice – costume, cergi sau scoarțe vopsite vegetal, produse de olărit, vestitele fuse cu zurgălăi și alte cioplituri în lemn, ferite de contrafacere și kitsch.

Atașat de tradițiile etnofolclorice, avându-le încorporate în fibra ființei sale încă din mediul în care a copilărit, cunoscându-le semnificațiile etice și estetice, izvorâte din mitologie, înțelegând rolul lor în modelarea vieții satului, a influențelor în formarea mentalităților oamenilor, a nevoii individuale și colective de a se manifesta creativ și recreativ prin cântec și joc, după truda istovitoare, Nicoară Timiș a avut inișiative culturale perene, cu larg ecou în conștiința maramureșenilor și a iubitorilor de frumos din întreaga țară.

Pentru cultura populară maramureșeană, Nicoară Timiș a fost omul providențial! A avut intuiția și vocația de întemeietor, de ctitor, de mentor catalizator în formarea unor viitori specialiști-îndrumători în domeniul culturii și artei populare. În cea mai viguroasă și prolifică parte a vieții sale, a muncit cu sărg, înfruntând piedici, greutăți, lovindu-se, uneori, de mentalități și constrângeri ideologice. A gășit, însă, atât resurse interioare proprii pentru a răzbi, cât și argumente convingătoare pentru a putea înfăptui, gășind înțelegere și sprijin din partea colegilor din cultură, din partea unor conducători mai luminați ai momentului.

Nicoară Timiș a acționat conform unor precepte sănătoase proprii: „Nu ceea ce aduni, ci ceea ce răspândești frumos și cu folos spune ce fel de viață trăiești!”. El a devenit specialistul conducător care a gândit acțiuni culturale de perspectivă, durabile, punând la temelia lor un conținut profund uman, izvorât și perpetuat prin tradiția nescrisă, dându-le viață și sens, în vremuri de constrângere, când asemenea înfăptuiri la nivel de țară erau o raritate. A fost printre primii care au intuit efectele excesive ale „industrializării și progresului”, cu urmări în disoluția satului tradițional, odată cu pierderea unor valori spirituale perene. În acest sens, credem că merită apreciat, cu asupra de măsură, mai ales cel ce pune primul piatra de temelie, primul pilon, prima bornă ale

unui edificiu material sau, mai cu seamă, spiritual! A ctitori înseamnă jertfă și curaj, dorința și puterea de a fi în prima linie!

Astfel, Nicoară Timiș, încă din primul an al mandatului său de director – 1967 – în fosta regiune Baia Mare, la Huta-Certeze a Țării Oașului, azi județul Satu Mare, revigorează pentru comunitate întregul ritual al străvechiului obicei păstoresc de urcare a oilor la munte, chiar în locurile în care se așeza stâna, se efectua „măsuriișul” și se aprindea „focul viu” la colibă. După întreaga rânduială de la stână, într-un amfiteatru natural, urma petrecerea sâmbrașilor și a invitațiilor, un amplu spectacol de cântece și dansuri, într-o atmosferă de ospetie, comunicare și voie bună. „Sâmbra oilor” de la Huta-Certeze Oaș s-a perpetuat anual, neîntrerupt, până azi.

În anul 1968, în urma unor cercetări de teren, Nicoară Timiș reînvie „Tânjaua de pe Mara”, obiceiul care marchează începutul muncilor de primăvară, de cinstire a hărniciei în colectivitate, a primului și celui mai destoinic gospodar ieșit la arat. Obiceiul acesta străvechi se desfășura de Sângeorz (de Sfântul Gheorghe) în câteva sate de pe Valea Marei, din Maramureș (Hoteni, Sat-Șugatag, Mănăstirea). Ceremonialul se derulează și azi cu mare respect pentru tiparele străvechi, tradiționale, antrenând, ca actanți, feciorii satului Hoteni ce se înhamă la 12 tânjele înstruțate ce trag „tileguța” pe care e așezat gospodarul. E însoțit de către întreaga colectivitate a satului și de numeroși invitați, la holda arată, apoi la apă, pentru spălarea ritualică. La casa gospodarului are loc ospățul pentru toți participanții! Obiceiul a devenit exemplu molipsitor și pentru locuitorii altor zone ale județului, care și-au redescoperit tradiții uitate, precum cei din satul Șurdești, comuna Șișești, unde obiceiul asemănător, poartă numele de „Udătoriul”.

Din iulie 1968, la Stoiceni, în „Țara Lăpușului” (satul nașterii rapsodului Grigore Leșe), are loc serbarea folclorică „Cununa de grâu” și cea de „Armindeni”, cinstind seceriișul.

În zona „Țării Codrului”, la Asuajul de Sus, a renăscut „Târgul cepelor”, de „Ziua Crucii”, 14 septembrie, după vechiul obicei din zonă „Târgul cepelor și al fetelor”. Și azi au loc aici schimburi

de produse, fiind prezentă, mai ales, vestita ceapă din zona Sălajului, dar și o serbare câmpenească și un spectacol folcloric în aer liber, cu artiști amatori din județele Maramureș, Satu Mare și Sălaj. Flăcăii și fetele se cunosc și se pețesc în vederea întemeierii unor noi familii.

Una dintre cele mai grandioase sărbători populare are loc în luna august în vârful de munte, la Pasul Prislop de la poalele Munților Rodnei, sub denumirea „Hora la Prislop”, vechi loc al unei nedei, cunoscute încă din secolul al XIV-lea, cu participarea românilor din județele Maramureș, Bistrița-Năsăud și Suceava. Cercetările de arhivă, efectuate de către tânărul istoric maramureșean Ioniță Iuga, au scos la iveală un document din secolul al XVIII-lea, redactat în limba latină, în care se amintea de „Nedeea” de pe muntele Prislop, ca târg și sărbătoare de vară a românilor din cele trei județe menționate, precum și din arealul Transilvaniei ori până în Galiția.

Asemenea mențiuni despre Nedeea de pe Muntele Prislop, pe locul numit „Cornul Nedeii” (Cornedei), s-au găsit, atât în corpusul de *Diplomele maramureșene din secolul XIV-XV*, pomenite anterior⁸, cât și în memoria locală nescrisă. E încă o dovadă că Munții Carpați nu i-au despărțit pe români, ci, în pofida tuturor vitregiilor istorice, i-au unit! Având ca argument aceste date documentare, Nicoară Timiș și-a asumat sarcina de a determina conducătorii organismelor de partid și de stat să aprobe și să asigure mijloacele materiale și financiare pentru derularea evenimentului. După acceptare, Casa de Creație Populară și-a asumat substanțialitatea conținutului cultural-artistice, coordonând toate forțele celorlalte instituții cu atribuții în domeniul culturii și nu numai. De peste 50 de ani (din anul 1968), aici s-a reîmpământenit această manifestare populară. Pe lângă artiștii amatori din cele trei județe, în prezența unui public ce ajungea la 30 de mii, uneori până la 50 de mii de oameni, „Hora la Prislop” a devenit punct de atracție, atât pentru oameni din întreaga țară, cât și pentru mulți din toată lumea: Europa, Asia, America de Sud și chiar până în Africa. Manifestarea are un impact major în plan cultural-spiritual, dar și în plan turistic și economic.

8 Dr. Mihalyi de Apșa, Ioan, *op. cit.*, p. 138, 709.

Un rol decisiv l-a avut Nicoară Timiș în organizarea și derularea primei și celei mai mari sărbători de iarnă din țară – „Festivalul Datinilor și Obiceiurilor Laice de Iarnă” – a cărei primă ediție a avut loc în perioada 26-28 decembrie 1969, la Sighetul Marmației, în inima Maramureșului voievodal. Festivalul a demarat având și sprijinul moral și de autoritate a prof. univ. dr. Mihai Pop, președintele Institutului Național de Folclor, originar din satul Glod al Maramureșului. Cu sprijinul acestei personalități, ce revenea periodic acasă, în anii următori, s-a organizat și „Sesiunea de comunicări științifice și referate pe teme de etnografie și folclor”, cu participare națională și internațională (ulterior păstorită de către prof. dr. Mihai Dăncuș, directorul Muzeului Maramureșean de Istorie și Etnografie Sighetul Marmației). Sintagma „obiceiuri laice” din denumirea festivalului a fost o mască a justificării, a acoperirii „ideologice”, la adăpostul căreia participanții – artiști sau spectatori – se manifestau firesc, conform tradiției. În anul 1988, spre exemplu, după grandioasă paradă a formațiilor artistice, a jocurilor populare cu măști, a carelor alegorice din satele județului și a spectacolelor stradale ori de pe scenele în aer liber, la care lua parte toată suflarea, invitați din toată țara și românii din dreapta Tisei, din Ucraina, la spectacolul de gală, select, cu o varietate impresionantă de colinde, pe scena Casei de Cultură, într-o ambianță înflăcărată, a răsunat colinda „O, ce veste minunată!”, chiar în fața reprezentanților de partid și de stat din județ. Fără consecințe! Menționăm faptul că, din anul 2003, „Festivalul Datinilor de Iarnă” de la Sighetul Marmației a fost inclus în „Calendarul festivalurilor internaționale de folclor”, patronate de UNESCO!

Implicare și atașare sufletească directă a avut Nicoară Timiș, începând cu anul 1968, în revigorarea vieții spirituale a comunei, devenite oraș, Dragomirești. Aici, la cererea oamenilor și a autorităților locale, a pus temelia unui asamblu folcloric de femei, numit „Izvorul Izei”, apoi a unuia de copii, a altuia de maturi, numit „Câte Flori pe Iza-n în Sus”. S-a implicat cu toată pasiunea, punându-și în valoare experiența, vocația de cercetător de teren, de instructor, scenarist și regizor, de mentor, antrenând forțele colectivității, în special femeile, pentru a ridica la rang de scenă obiceiuri unice, cu semnificații morale

din viața omului în general: botezul copilului, cinstirea de către fine a moașei tradiționale a satului, care le-a ajutat să aducă pe lume copii sănătoși. Așa s-au născut spectacolele emblematice „Botejunea de pe Iza”, „Sărbătoarea nepoatelor”, „De ursât”, „Horea miresii” sau „Cămeșa Ciумii”. La „Botejune”, după ceremonialul religios, la casa tinerei mamei se adună doar femeile, prietene ale tinerei mame, vecine și moașa-nănașă. Singurii bărbați admiși sunt ceterașul și zongorașul, pentru a le cânta pe plăcere! Femeile participante își asumă rolul vechi al ursitoarelor bune pentru „coconul” nou-născut. Îi aduc daruri simbolice, însoțite de urări în versuri pline de tâlc. Urmează ospățul și petrecerea. Spectacolul transpus scenic de către Nicoară Timiș se distinge prin firesc și farmec, prin naturalitatea interpretării rolurilor, ca în viață, în astfel de momente! Sufletul „Botejunii”, timp de peste 40 de ani a fost Ileana Borodi, moașa reală a satului, numită „Nănașa”. Ea a ales și coagulat colectivul celor 20 de femei, fiind în fruntea lor o artistă-interpretă ce iradia în jurul ei un farmec aparte, era plină de naturalețe molipsitoare, de spontaneitate cuceritoare. „Botejunea” a urcat pe scene din țară și a fost prezentă în turnee artistice la festivaluri folclorice, cucerind publicul din Franța, Elveția, Belgia, Spania sau fosta Iugoslavie, arătând lumii sufletul românesc.

La Dragomirești, Nicoară Timiș a ctitorit „Muzeul Țărăncii Române”, lăcaș unic în România, dedicat hărniciei, ingeniozității în creație și a gustului pentru frumos al femeii țărănci. Muzeul s-a inaugurat în 21 aprilie 2001, într-o casă maramureșeană veche, datând din anul 1720. Ambientul interior, unic prin frumusețea, bogăția, utilitatea și varietatea exponatelor casnice, a obiectelor create de femei, atestă gustul acestora pentru frumos și armonie, pentru rosturi multiple. Custodele muzeului e o săteancă gureșă, colocvială, o enciclopedie a vieții locului, imprimând farmec de poveste explicațiilor sale.

Nicoară Timiș, este, de asemenea, inițiatorul, ctitorul și președintele „Asociației Folcloriștilor din Maramureș”, organism afiliat, atât breslei naționale, cât și la „Institutul Național de Folclor”.

În activitatea editorială a Casei de Creație, Nicoară Timiș a prefațat, îngrijit și redactat numeroase volume, dintre care cităm: *Maramureș. Mituri și legende*, Baia Mare, 1967; *Maramureș.*

Comori ale artei populare, Baia Mare, 1967; Godja Ilie, *Între ai mei, poezii și culegere de texte folclorice*, Baia Mare, 1973; Petre Lenghel-Izanu, *Daina, mândră prin Bârsana*, prefață Nicoară Timiș, redactor Augustin Cozmuța, Baia Mare, 1979; Vasile Olteanu, *Generații de pe Someșul Mic*, Baia Mare, 1998.

Articole și comunicări științifice

- *Obiceiuri de nuntă din zona Maramureș* (în) *Tradiții maramureșene*, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare 1967;
- *Nunta în Borșa*, (în) *Spectacolul Munților*, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare 1969;
- *Botejunea de pe Iza*, (în) *Datini și obiceiuri*, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare, 1970;
- *Strigarea peste sat*, (în) *Comunicări științifice pe teme folclorice*, Sighetul Marmației 1970-1971, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare, 1971;
- *Tânjaua de pe Mara*, sărbătoare a primăverii, (în) *Comunicări științifice pe teme folclorice*, Sighetul Marmației 1970-1971, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare, 1973;
- *Tradiții maramureșene*, volumul I și II, redactor-șef Nicoară Timiș, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare, 1967, 1979;

- Nicoară Timiș, *Asociația folcloriștilor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1972;
- *Tradiția etnografică în educația pentru familie în județul Maramureș*, (în) *Tradiții maramureșene*, volumul II, Baia Mare, 1979;
- *Steaua și colindatul în Maramureș*, (în) *Studii și articole* volumul V, Baia Mare, 1989;
- *Datini și obiceiuri de iarnă. Strigarea peste sat în localitatea Văleni, Valea Cosăului*, (în) *Acta Musei Maramorosiensis*, volumul I, Baia Mare, 2002;
- *Hora la Prislop în tradiția populară locală*, (în) *Maramureș – Vatră de istorie milenară*, volumul II, Editura „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 1997;
- *Cosmosul în folclorul maramureșean*, „Memoria Ethnologica”, nr. 4-5, Baia Mare, 2002;
- *Antologia de folclor din județul Maramureș*, volumul I, *Poezia*, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare, 1980. Colectiv de redacție: Ion Bogdan, Pamfil Bilțiu, Ion Chiș Șter, Mihai Dăncuș, Vasile Latiș, Vasile Leschian, Gheorghe Pop, Mihai Pop, Nicoară Timiș. Culegere colectivă.

Coautor al lucrărilor:

- *Calendarul Maramureșului*, Editura Casei de Creație Maramureș, Baia Mare, 1980;
- *Momente ale dezvoltării culturii și artei în Maramureș*, Baia Mare, 1967.

Tânjaua din Hoteni (2014), Maramureș, obicei reînviat în 1968 și cu sprijinul lui Nicoară Timiș

Scenarii și filme documentare

În arhiva Casei de Creație Maramureș, actualul Centru Județean al Creației Populare și al Mișcării Artistice de masă, există circa 400 de casete VSH și peste 60 de minicasete DV, cu filmări ale unor manifestări, festivaluri județene și interjudețene, organizate în Maramureș între anii 1993-2005, înregistrări ale unor spectacole folclorice, ale unor interpreți vocali și instrumentiști ș.a., dintre care o bună parte sunt realizate de către directorul instituției, Nicoară Timiș.

Răspлата muncii omului de cultură Nicoară Timiș constă în prețuirea și respectul de care s-a

bucurat în rândul oamenilor de cultură, al folcloriștilor, al miilor de artiști amatori, al creatorilor și meșterilor populari, al colegilor și al colaboratorilor, al oamenilor simpli maramureșeni. A fost declarat *Cetățean de onoare* al orașelor Borșa și Dragomirești. Ansamblul folcloric și o stradă din orașul Dragomirești îi poartă numele. A fost decorat cu ordine și medalii ale statului român! Nicoară Timiș este o personalitate recunoscută în galeria specialiștilor din cultura maramureșeană și națională, fiind menționat în volumul *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*⁹ și în *Dicționarul folcloriștilor români*¹⁰.

Bibliografia consultată

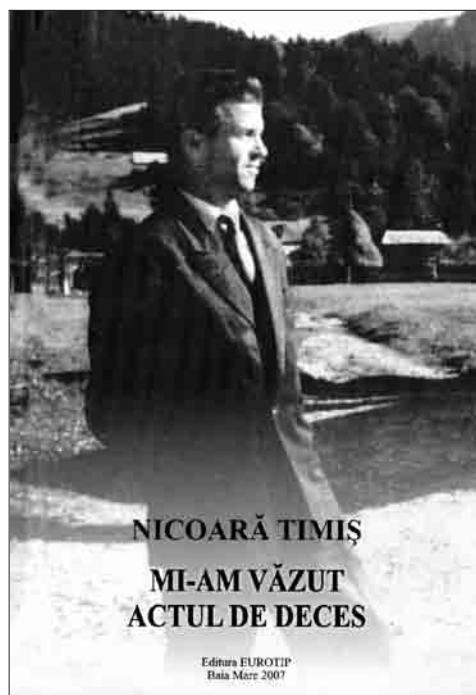
În volume:

- Datcu, Iordan, *Dicționarul folcloriștilor*, II, Editura Litera, București, 1983.
- Iuga, Vasile de Săliște, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*, cu o prefață de prof. univ. dr. Mircea Popa, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2011, p. 1058.
- Mihalyi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, ediția a IV-a, ediție coordonată și completată de Vasile Iuga de Săliște, traducere din limba latină și note de prof. univ. Vasile Rus, cu prefață de prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop și postfață de Aurel Răduțiu, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2009.
- Mihali, Nicoară; Timiș, Nicoară, *Cartea munților, Borșa – schiță monografică*, Editura Fundația Culturală „Zestrea”, Baia Mare, 2010.
- Mihali, Nicoară, *Borșa. Oameni de seamă*, Editura Casei Corpului Didactic „Maria Montessori”, Baia Mare, 2011.
- Mihali, Nicoară, *Borșa. Neamul Gaborenilor*, vol. II, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013.
- Ștefănescu, I. D., *Arta veche a Maramureșului*, Editura Meridiane, București, 1968.
- Timiș, Nicoară, *Mi-am văzut actul de deces*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2007.

În periodice:

- Cozmuța, Augustin, *Ale istoriei și ale vieții valuri*, (în) „Graiul Maramureșului”, serie nouă, an XIX, nr. 5399, 19 dec. 2007, p. 13.
- Ghenceanu, V. R., *Nicoară Timiș: Trebuie să stimulăm creația populară autentică, valoroasă*, (în) „Pentru socialism”, an XVIII, nr. 6019, iunie, 173, p. 1-2.
- Timiș, Nicoară, *A plecat Nănașa...*, (în) „Graiul Maramureșului”, serie nouă, an XXI, nr. 5715, 5 ian. 2009.

Notă: Alte informații provin din memoria și însemnările subsemnatului, referitoare la activitatea de coleg și colaborator cu Nicoară Timiș, între anii 1965 și 2002, precum și din convorbirile cu urmașii acestuia.

9 Iuga, Vasile de Săliște, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*, cu o prefață de prof. univ. dr. Mircea Popa, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2011, pag. 1058.

10 Datcu, Iordan, *Dicționarul folcloriștilor*, Editura Litera, București, 1983, p. 195.

Gheorghe Pop

1921-2012

Mircea FARCAȘ

Profesorul Gheorghe Pop s-a născut la 8 octombrie 1921 în satul Roșiori, județul Satu Mare, într-o familie de țărani – tatăl Ioan și mama Maria. Studiile primare și gimnaziale le urmează în localitatea natală, Roșiori, iar cele liceale la Oradea și Cluj-Napoca. În 1946 obține licența în Teologie la Academia Teologică Română Unită Blaj, iar în 1948 licența în Litere și Filosofie la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Studiile superioare sunt completate în mod strălucit prin cele doctorale, profesorul Gheorghe Pop obținând doctoratul în 1969, în științe filologice, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca cu teza *Elemente neologice în graiul maramureșean*, coordonată de prof. univ. dr. Romulus Todoran¹.

Pe plan profesional, dascălul Gheorghe Pop a avut o intensă activitate derulată pe parcursul a peste 60 de ani. Își începe demersul didactic în 1948, ca profesor de limba și literatura română la Liceul Pedagogic din Carei, unde funcționează până în 1952, moment în care va fi numit inspector școlar regional la Baia Mare, demnitate pe care o deține până în anul 1960.

Urmare a intenselor demersuri inițiate și preocupat de viața didactică și culturală a fostei regiuni Baia Mare, distinsul profesor Gheorghe Pop reușește să trăiască, în 1960, bucuria înființării Institutului Pedagogic de 2 ani din Baia Mare pe care îl va și conduce, ca director, în primii 2 ani (1960-1961).

Întreaga activitate didactică și științifică va fi dedicată Institutului Pedagogic din Baia Mare, al cărui fondator este. Punând mult suflet la construcția mult dorită, va fi dascăl timp de o jumătate de secol, urcând toate treptele academice: 1961-1962 – profesor de *limba română contemporană* la Institutul Pedagogic, transformat, între timp, de la 2 la 3 ani; între 1962-1970 – lector

universitar; 1970-1974 – conferențiar universitar; 1974-1986 – profesor universitar. Din 1987 devine profesor consultant și conducător de doctorat.

Afinitățile teologice și dragostea manifestată pentru această ramură a învățământului superior îl vor aduce, din 1991, la Institutul Teologic „Dr. Alexandru Rusu” din Baia Mare, unde va funcționa ca profesor de limba și literatura română, iar din 1992 va preda aceeași materie la proaspăt înființata specializare didactică teologie ortodoxă-limba română din cadrul Facultății de Litere și Științe a Universității din Baia Mare (fostul Institut Pedagogic, redeschis în 1990 cu noua denumire).

Competențele didactice și buna pregătire ale profesorului Gheorghe Pop au determinat Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad să-l coopteze, în calitate de cadru didactic asociat, din 1997, la specializarea *jurnalistică* din Baia Mare, precum și la Colegiul Universitar din Sighetul Marmației.

În neobosita sa activitate, profesorul Gheorghe Pop a îndeplinit și toate funcțiile de conducere specifice învățământului superior. Astfel, între 1960-1961 a fost primul director al

¹ Datele biobibliografice sunt extrase din lucrarea *Gheorghe Pop – 90. Documentar biobibliografic aniversar*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2011.

Institutului Pedagogic de 2 ani, între 1961-1964 – șeful Catedrei de limba și literatura română, între 1964-1979 – decanul Facultății de Filologie din cadrul Institutului Pedagogic de 3 ani, între 1979-1981 – prorector al Institutului de Învățământ Superior Baia Mare, iar între 1981-1984 a fost rectorul Institutului de Învățământ Superior din Baia Mare. Demn de remarcat este că în această perioadă, Facultatea de Filologie și, implicit, Institutul de Învățământ Superior, au cunoscut o dezvoltare constantă, numărul de studenți și specializări crescând considerabil.

Profesorul universitar Gheorghe Pop s-a implicat cu toate forțele în activitățile științifice și culturale ale vremii, activând și îndeplinind diverse funcții de conducere în societăți și asociații cultural-științifice. Astfel, timp de 41 de ani (din 1964 până în 1995) a fost președintele Filialei Baia Mare a Societății de Științe Filologice din România și membru în Consiliul de conducere de la București. După 1995 a rămas președintele de onoare al Filialei Baia Mare.

Din 1992 este președintele Despărțământului Baia Mare al ASTREI și membru în Consiliul Central al ASTREI. Din 1994 este vicepreședinte al Asociației Generale a Românilor Uniți – AGRU, iar din 1996 devine redactor-șef al revistei „Tinerețe creștină” a Bisericii Greco-Catolice din Eparhia Maramureș. Din 1997 este director al revistei „Astra maramureșeană” – publicația Despărțământului Baia Mare al ASTREI.

Timp de peste 30 de ani, a fost secretar al Filialei Maramureș al Comitetului Național pentru Apărarea Păcii din România.

Premii și distincții

Imensa implicare în activitatea didactică, științifică și culturală românească i-a adus profesorului Gheorghe Pop peste 20 de premii și distincții dintre care menționăm:

1959 – Medalia și „Diplôme d’Honneur” a Consiliului Mondial al Păcii;

1983 – Premiul I și titlul de laureat „pentru creație literară – folclor literar și etnografic” la etapa republicană a festivalului național „Cântarea României”;

1983 – titlul de „Profesor universitar evidențiat”;

1985 – premiul „Timotei Cipariu” al Aca-

demiei Române pentru lucrarea coordonată, *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*;

1995 – membru de onoare al Senatului Universității din Baia Mare;

2000 – cetățean de onoare al municipiului Baia Mare;

2002 – Premiul și Diplomă de excelență din partea Bibliotecii Județene Maramureș;

2005 – Diploma de merit ecleziastic „Ep. Dr. Alexandru Rusu” și titlul de „Defensor Unitatis Ecclesiae Romanorum”, acordate de Episcopia Greco-Catolică Maramureș;

2005 – medalia de argint conferită de Universitatea „Vasile Goldiș” Arad;

2006 – titlul de *Doctor Honoris Causa* al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad;

2007 – diploma de excelență, acordată de Uniunea Regională din Transcarpatia „Dacia”.

Activitatea editorială

În plan editorial, a inițiat și coordonat activitatea „Buletinului științific” – publicația Facultății de Filologie – și a sprijinit cu toate forțele apariția revistei studenților „Nord”. A fost membru în comitetele de redacție ale revistelor „Limbă și literatură” (București), „Familia română”, „Tinerețe Creștină”, „Astra maramureșeană” etc. A fost colaborator constant al revistelor de specialitate „Limba română”, „Cercetări de lingvistică”, „Fonetica și dialectologie”, „Dialectologia”, „Forum”, „Nord”.

Fiind lingvist de formație, va coordona, ca președinte, activitatea Filialei Baia Mare a Societății de Științe Filologice, supervizând apariția a 7 volume de *Studii și articole* sub egida filialei băimărene.

Activitatea științifică

Activitatea științifică a profesorului Gheorghe Pop impresionează prin dimensiunile și prin vastitatea domeniilor abordate. Astfel, este autor unic a 14 cărți, coautor la 4 volume, are 2 cărți traduse, peste 10 cărți îngrijite și prefațate, iar la 9 volume a fost editor, referent sau conducător științific. La toate acestea se adaugă sute de articole publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate.

În activitatea științifică a profesorului Gheorghe Pop remarcăm 4 direcții de cercetare:

a) Volume care vizează limba română contemporană:

Curs de limba română contemporană: Capitolul Sintaxa propoziției, Baia Mare, 1964, 149 p.; *Limba română contemporană: Capitolul Lexicologie*, Baia Mare, 1965, 164 p.; *Curs de limba română contemporană: Capitolul Fonetică și fonologia limbii române*, Baia Mare, 1973, 100 p.; *Structuri și evoluție în vocabularul limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, 187 p.; *Morfologia limbii române: structuri și sistem*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 1998, 194 p.; *Sintaxa limbii române: teorie și aplicații*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 1999, 218 p.

b) Subiecte care trimit la studierea variantelor regionale sau a unor compartimente ale limbii române:

Elemente neologice în graiul maramureșean, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971, 327 p.; *Terminologie minieră din bazinele maramureșene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, 136 p.; *Antologie de folclor din județul Maramureș, vol. I. Poezia*, Baia Mare, 1980, 550 p. (coautor); *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, 463 p. (coordonator);

c) teme religioase:

Religia – suport și sens al existenței, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, 136 p.; *Diapazonul iubirii/ Frère Emmanuel*, Editura Umbria, Baia Mare, 1995, 131 p. (traducere din limba franceză de Gheorghe Pop și Georgeta Corniță); *Fatima: Maria se adresează lumii/ L. Gonzaga da Fonseca*, Editura Umbria, Baia Mare, 1996, 255 p. (traducere de Gheorghe Pop și Iosif Hečko)

d) subiecte didactice și vocaționale:

Profesor și vocație, Baia Mare, 1987, 159 p.; *Tainele vocației*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2001, 272 p.; *Vocații filologice și educaționale*, Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2002, 224 p.; *În slujba unei credințe*, Baia Mare, Editura Cornelius, 2006, 168 p.; *60 de ani în slujba învățământului, științei și culturii românești*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2008, 280 p.

Contribuții la dezvoltarea vieții academice băimărene

Sub conducerea asigurată de directorul Gheorghe Pop din 1960, în 1961 Institutul Pedagogic de 2 ani se transformă în Institutul Pedagogic de 3 ani, având la bază trei facultăți: Facultatea de Filologie, Facultatea de Matematică-Fizică și Facultatea de Științe Naturale și Agricole. Din 1973, Facultatea de Filologie va avea și profile cu dublă specializare, engleză și franceză, iar din 1974, studiile devin universitare cu durată de 4 ani.

În centrul preocupărilor profesorului Gheorghe Pop au fost, fără doar și poate, activitățile în care erau implicați studenții². Prin inițiativele sale, au fost activate 3 cercuri științifice studențești: *Cercul de lingvistică*, *Cercul de istorie literară și folclor* și *Cercul de creație artistică* (cunoscut și sub denumirea de *Cenaclul literar „Liviu Rebreanu”*)³. Activitățile celor trei cercuri studențești au avut ca principal scop șlefuirea pregătirii academice a studenților, care au fost implicați în schimburi de experiență cu cercuri științifice studențești din alte centre universitare similare din țară. Astfel, au fost organizate două întâlniri cu Institutul Pedagogic din Târgu-Mureș, o întâlnire cu studenți de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și două întâlniri cu studenți de la Iași. Pe lângă aceste evenimente, studenții filologi băimăreni au fost sprijiniți și îndrumați să participe la mai multe concursuri de specialitate, obținând și valoroase premii care i-au făcut remarcați în țară. De la Facultatea de Filologie din Baia Mare, au participat studenți la: Al IV-lea Seminar Național Științific Studențesc de limba română (Iași, 1966), A X-a Conferință pe țară a cercurilor științifice studențești (Iași, 1969), Colocviul Național de Creație Literară (București, 1969), Al II-lea Colocviu Național al Cercurilor Științifice Studențești de Folclor (București, 1969).

Tot prin intermediul cercurilor științifice, studenții băimăreni au fost implicați în cea mai

2 Se știe că profesorul Gheorghe Pop era foarte apropiat de studenți, după cum o și mărturisește, de altfel: „În concepția mea a fi un bun dascăl nu înseamnă numai a fi un bun specialist, a avea fișate ultimele noutăți, care se comunică cu emfază calculată, ci înseamnă a fi și un bun pedagog și patriot, adică a iubi până la dăruire dezinteresată omul, tânărul care vine în universitate încrezător să devoreze idei, a iubi până la dăruire totală țara și viitorul ei”. (Gheorghe Pop, *Tainele vocației*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2001, p. 6).

3 Gheorghe Pop, *Profesor și vocație*, Societatea de Științe Filologice, Filiala Baia Mare, 1987, p. 79.

prestigioasă lucrare elaborată, în 1983, de către un colectiv de cadre didactice de la Facultatea de Filologie, coordonați de prof. Gheorghe Pop. Veritabilă monografie dialectală, lucrarea *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar* rămâne și în prezent principalul titlu de referință în bibliografia de specialitate pentru zona Chioar. Fiindu-i recunoscută valoarea științifică de necontestat, Academia Română i-a conferit Premiul „Timotei Cipariu” (1985) ca o încununare a eforturilor cadrelor didactice și a studenților de la Facultatea de Filologie din Baia Mare.

Zona Chioarului, insuficient cunoscută din punct de vedere științific, a fost în atenția Facultății de Filologie, care va întreprinde, sub coordonarea profesorului și decanului Gheorghe Pop, anchete dialectale complexe în 11 localități, implicând, la început (1976) 7 cadre didactice și 26 de studenți⁴. Rezultatele cercetării derulate pe parcursul a aproximativ 5 ani s-au concretizat într-un impresionant volum grupat pe nivelurile tradiționale: fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, aspecte etnografice, însoțite de texte redactate în transcriere dialectală îngrijită, precum și de un glosar regional.

Preocupat de viața academică băimăreană, profesorul Gheorghe Pop va organiza, la nivel de facultate și de filială a Societății de Științe Filologice, o serie de conferințe susținute de personalități de marcă ale filologiei românești: academicieni, profesori universitari, cercetători științifici, dintre care îi menționăm pe acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Rosetti, acad. Boris Cazacu, acad. Dimitrie Macrea, acad. Alexandru Graur, prof. univ. dr. doc. Gheorghe Bulgăr, prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate, Gheorghe Vrabie, Ioan Petru Culianu ș.a.

Sub îndrumarea și la inițiativa profesorului Gheorghe Pop, în 1971, a fost organizată prima sesiune științifică cu participare națională și tot în Facultatea de Filologie va fi organizat și Al IV-lea Colocviu Național al Cercurilor Științifice Studențești de Folclor, reunind pe cei mai de seamă folcloriști din țară.

Pe lângă viața științifică studențească, profesorul, decanul și rectorul Gheorghe Pop a fost interesat de viața culturală a studenților, impli-

când peste 200 de studenți în 11 formații cultural-artistice⁵, care au obținut 11 premii la faza finală a celei de-a XIV-a ediții a Festivalului Artei și Creației Studențești. Toate aceste activități au fost completate prin organizarea unor excursii didactico-științifice, dând posibilitatea studenților să viziteze locurile natale ale scriitorilor clasici studiați în timpul facultății, dar și ca o pregătire a viitorilor profesori care vor ști, astfel, să organizeze la rândul lor, excursii cu viitorii lor elevi.

Recunoașterea valorii profesorului Gheorghe Pop se concretizează în cele peste 20 de premii și distincții care i-au fost acordate de-a lungul vieții, încununate de conferirea titlului de *doctor honoris causa*, în 2006, din partea Universității „Vasile Goldiș” Arad. Pe lângă acestea, în onoarea dascălului Gheorghe Pop au fost scrise zeci și zeci de articole în presa locală, în reviste de specialitate sau în volume aniversare. Menționez aici că în 2001, la împlinirea onorabilei vârste de 80 de ani, Facultatea de Litere, al cărei decan a fost între 1964-1979, a realizat un frumos volum, apărut în condiții grafice deosebite, intitulat *Gheorghe Pop – la ceas aniversar*, coordonat de către prof. univ. dr. Nicolae Felecan (decan) și tehnoredactat de către subsemnatul, Ioan-Mircea Farcaș (decan, în prezent, la aceeași facultate). Acest volum aniversar, grupat pe două mari capitole: capitolul I: *Gratulatoria* conține 14 materiale scrise de lingviști de seamă, colegi, foști studenți și personalități locale cu titluri dintre cele mai sugestive, reușind să descrie personalitatea profesorului Gheorghe Pop încă de la prima privire: *Omagiu fratern: Profesorului dr. Gheorghe Pop* (Gh. Bulgăr), *Din dragoste de școală și de viață* (Vasile Leschian), *Un suflet de om cu vocația educației* (pr. Ioan Tîmbuș), *Cu plecăciune, vă mulțumim, stimate domnule profesor!* (Andrei Crișan), *Pasăre uriașă, umbrindu-și urmele* (Ciprian Chirvasiu), *Gheorghe Pop de Maramureș* (Nicolae Scheianu), *Efigie pe arcada timpului* (Șarolta Vaida), *Un destin împlinit* (Emilia-Coralia Pop), *Cuvinte către profesorul nostru* (Radu Țolaș), *Urare profesorului nostru* (Delia Diana Tămăian). Capitolul al II-lea, intitulat *Studia*, conține tot 14 materiale, științifice de astă dată,

4 *Ibidem*, p. 97-98.

5 *Ibidem*, p. 104.

publicate în onoarea și spre cinstirea profesorului Gheorghe Pop.

În volumul sus-menționat, mi-a reținut atenția și recitesc cu plăcere interviul acordat de către dascălul Gheorghe Pop regretatului ziarist V. R. Ghenceanu⁶, în care ne sunt dezvăluite variate și interesante aspecte personale. Astfel, aflăm că visul din copilărie al domnului Gheorghe Pop era să devină profesor. Fiind profesor în învățământul preuniversitar, domnul Gheorghe Pop își va forma și își va menține toată viața un caracter temperat, evitând excesul și țintind dozarea justă a materialului de predat. Așa l-am cunoscut și eu, în calitate de student, încă din anul I de facultate (1991). Impresiona prin elocință, statură, bun-simț, umor și prin seriozitatea de care dădea dovadă când venea vorba de aspectele limbii române contemporane, indiferent că se referea la normele ortografice, ortoepice, de punctuație sau la fonetică, morfologie și vocabular. Competențele pedagogice, dobândite la Școala Normală din Oradea, l-au făcut stimat și apreciat de toată lumea, dar cea mai frumoasă și importantă școală i-a fost școala familiei cum o numește în același interviu (p. 8): *Casa părintească mi-a fost școala cea mai scumpă a vieții [...] Când copilului îi lipsește școala familiei, nimic nu este în stare să i-o înlocuiască, nici statul, nici viața.*

La împlinirea frumoasei vârste de 90 de ani, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare, la inițiativa directorului, dr. Teodor Ardelean, a realizat un frumos volum aniversar intitulat *Gheorghe Pop – 90. Documentar biobibliografic aniversar* (Baia Mare, 2011), carte care cuprinde 9 materiale cu titluri care, din nou, definesc personalitatea profesorului Gheorghe Pop: *Un reper*

major și un referențial esențial (dr. Teodor Ardelean), *Gheorghe Pop – dascălul, cercetătorul și mentorul truditur pe multiple fronturi* (Pamfil Bîlțiu), *Fidelitate, consecvență, încredere* (Augustin Cozmuța), *Profesorul de... profesori* (dr. Mircea Farcaș), *Elogiu spiritului creator: Gheorghe Pop* (dr. Nicolae Felecan), *Venerație și recunoștință* (Vasile Leschian), *Prof. dr. Gheorghe Pop la 90 de ani* (pr. Simion Mesaroș), *Ctitor de școală, lingvist de excepție, profesor de aleasă omenie* (dr. Ștefan Vișovan).

Spre cinstirea personalității profesorului Gheorghe Pop, la inițiativa conf. univ. dr. Ioan-Mircea Farcaș – decanul Facultății de Litere din 2016 până în prezent, s-a instituit, la nivelul Facultății de Litere din Baia Mare, distincția „Prof. univ. dr. Gheorghe Pop”, acordată prima dată, pe 7 martie 2018, fostului Președinte al României, Domnul Emil Constantinescu, care a susținut o foarte frumoasă conferință în Aula Magna a Centrului Universitar Nord din Baia Mare, intitulată „Puterea cărții”.

Rămâne în amintirea noastră, săpată adânc, figura impozantă a profesorului univ. dr. Gheorghe Pop, fondator al învățământului superior băimărean, căruia îi aducem un pios omagiu prin aceste rânduri.

*

La împlinirea vârstei de 90 de ani Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare i-a închinat un documentar biobibliografic aniversar realizat de Aristața Borbei, Ana Grigor și Liana Pop.

Lucrarea se deschide cu medalionul semnat de dr. Teodor Ardelean, directorul bibliotecii, pe care îl reproducem în continuare:

Un reper major și un referențial esențial

Ce minunate și provocatoare sunt clipele în care simți că nu-ți mai sunt suficiente superlativele limbii române. Vrei să vorbești sau să scrii despre o persoană absolut deosebită și constăți cu surprindere că vocabularul general al limbii este sărac la acest capitol, iar uzanțele de combinare lingvistică reduse.

Este și cazul de față. Personalitatea complexă a Profesorului Gheorghe Pop întrece în anvergură, altitudine și amplitudine toate unitățile convenționale de măsură axiologice. În consecință, devine chiar foarte greu să găsești *cuvântul* care să exprime *adevărul* peotriva realității! Din acest motiv simplu, panegiricul de față va uza de elemente din spectrul de rezonanță interpersonal.

⁶ V. R. Ghenceanu, *La ceas aniversar. Interviu cu prof. univ. dr. Gheorghe Pop*, în vol. *Gheorghe Pop – La ceas aniversar*, volum coordonat de Nicolae Felecan, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2001, p. 6-21.

L-am cunoscut întâi din ecourile și reverberațiile operei sale de o viață, din relatările absolvenților Institutului Pedagogic sau Institutului de Învățământ Superior Baia Mare, care duceau vestea despre lucrarea sa, peste tot unde ajungeau să profeseze. Apoi, personal, în 1979, când am fost angajat la Institut ca director al Clubului studențesc. Un om împlinit, dar plin de prospețime în conceperea perspectivelor, activ permanent, însă nu lipsit de profunzimea meditației, sobru pentru a impune linia înălțimilor de atins, dar vesel și disponibil pentru colegi și studenți, probabil cu scopul de a-i proteja de stresul firesc al zilelor, puternic pe pozițiile cheie ale activității didactice, dar și în relația cu ministerul sau cu autoritățile locale, plăcut în dialog, fascinant în exercițiul de conducere... M-a cucerit definitiv, irevocabil și iremediabil! Dacă valoarea socială a expresiei *Magister dixit* s-ar fi putut împroprietări, Profesorul Gheorghe Pop ar fi devenit cel mai bogat om din nord-vestul României! Și ce putea fi mai frumos decât să poți să ai zilnic parte de un astfel de *maestru!*

L-am iubit din primele clipe de dialog. Și o iubire dintre acelea rare, nestăpânite ușor, care se așează la inimă sub forma unei greutăți pline de responsabilități și asumări, ca o piatră de moară ce nu se erodează nici în măcinșul vremurilor.

Ca să fiu bine înțeles în dragostea mea autentică pentru Profesorul Gheorghe Pop o să mărturisesc aici câteva situații pilduitoare despre *rectorul rectorilor!*

Când cercetam, bunăoară, viața și activitatea marelui bărbat al neamului românesc și Părintelui Nației, George Pop de Băsești, din documentele vremii, spre a-l cunoaște și a-i face cunoscută exemplara-i și istorica-i viață, nu mi-l puteam închipui pe Badea George decât cu *chipul și asemănarea* Domnului Profesor. Când rosteam discursuri publice de analiză contemporană, în care ideea ducea spre *nevoia de personalități cardinale* și-n vremurile noastre (și, Slavă Domnului, viața mi-a dat numeroase astfel de ocazii, între ai mei sau în străinătăți importante!), îmi sărea din sertarul de memorie al chipurilor aceeași imagine standard a Profesorului Gheorghe Pop. Când evocam propria-mi viață, nu spre o fragilă laudă de sine, ci mai ales spre a sădi copiilor sau tineretului *nevoia de modele*, pe ideea marilor bărbați care mi-au marcat devenirea, în listă Profesorul Gheorghe Pop stătea alături de academicienii Constantin Daicoviciu, Camil Mureșan, Ștefan Pascu, Mircea Malița... Când scriam despre ASTRA, pe filmul lucrurilor remarcabile înfăptuite, mitropolitul Andrei Șaguna, George Barițiu, Timotei Cipariu, Vasile Goldiș și alți bărbați cu statură națională parcă își întindeau aripile protectoare și provocatoare în *Lucrarea cea Mare a Limbii Române* până spre vremurile noastre, căci în galeria figurilor ilustre ale celei mai ilustre construcții de suflet a românilor, premergătoare Academiei, dintre contemporani Profesorul Gheorghe Pop constituie un reper major și un referențial esențial, bun de așezat în icoana cea tainică a inimii bune.

Am fost alături, atât în cele mai faste momente ale Domniei Sale, ca decan, prorector sau rector, cât și în cele în care, ca un tribut plătit zilelor, a trebuit să cedeze o porțiune de *teren* pentru a nu pierde *bătălia* în ansamblu. Și am fost amândoi fericiți, nu doar pentru rezultatele lui sau ale mele, ci mai ales pentru titlurile dobândite de Alma Mater băimăreană, pentru studenții pe care-i îndrumam spre performanțe, pentru colegii care obțineau recunoașteri oficiale ale muncii în mediul universitar.

Pe vremea când era Decan, mă deranja parcă și faptul că li se spunea și altora *domnule Decan*, de parcă acest titlu reprezenta o formă de *Bene Merenti*. Când a ajuns Rector, mi se părea că Institutul e prea mic pentru un om atât de mare și, ulterior, am aflat că nu doar eu păcătuisem în gândul acesta, ci și celebrii Alexandru Graur, Gheorghe Bulgăr, Boris Cazacu, Alexandru Rosetti, Ion Coteanu... Când timpul a adunat lucrurile la o altă matcă și am devenit pentru scurtă vreme *decan* la o altă universitate, Domnul Profesor mi-a stat alături cu toată deschiderea posibilă, fapt ce a determinat conducerea acestei universități să-l desemneze *Doctor Honoris Causa*.

Îi datorez mult și multe. L-am avut și mentor și model, și șef și coleg, am fost împreună la sute de evenimente culturale. Era cel care dădea tonul aristocrației cuvântului, cel ce aducea aerul necesar de mobilitate intelectuală, cel care împăca părțile în discordie, cel care așeza morala și acolo unde unii o alungaseră. Cu frazele sale bine accentuate pe idei de forță, cu glasul său puternic și bine modulat pentru a specifica sensurile vorbelor de duh, Profesorul Gheorghe Pop s-a impus în toate cercurile intelectuale pe care vremurile i le-au așezat înaintea. Tocmai de aceea am fost

100 DE PERSONALITĂȚI MARAMUREȘENE CARE AU FĂCUT ISTORIE

determinat să-l citez atât de des, să-l pun în lumină și să-l valorific. Tocmai de aceea l-am gratulat de multe ori cu titlul de *academician*, pe care și azi simt că l-ar fi meritat cu prisosință.

La 90 de ani, figura monumentală a Profesorului Gheorghe Pop ne umple un gol. Acela de a ne putea imagina cât mai aproape de realitate *patriarhii cuvântului ales*. Acela de a putea vedea cum Dumnezeu ni-i oferă pe unii dintre aleșii săi ca repere morale și culturale, spre a nu ne pierde în hățișul îmbrâncelilor fără de cardinalitate precisă.

La mulți ani și multă sănătate, alături de familia sa aleasă! Și mulțumirile mele și ale familiei pentru tot gândul său cel bun, care m-a determinat să-i fiu discipol. Sper că i-am adus suficiente bucurii pentru ca aceste mulțumiri să nu fie goale în conținut. Iar titlul meu de doctor în litere este pecetea pe relația mentor – discipol.

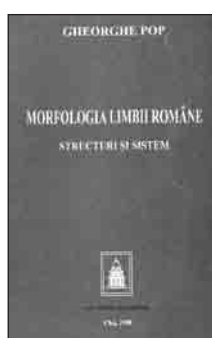
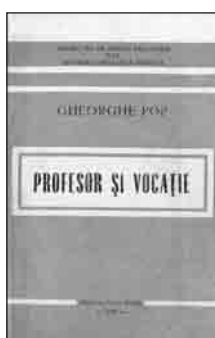
Gaudeamus igitur... Să ne bucurăm, așadar, împreună, de destinul fericit al Profesorului Gheorghe Pop!

Bibliografie

- Borbei Aristița, Grigor Ana, Pop Liana, *Gheorghe Pop – 90*, Documentar biobibliografic aniversar, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare, 2011.
- Felecan, Nicolae (coord.), *Gheorghe Pop – La ceas aniversar*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2001.
- Pop, Gheorghe, *Tainele vocației*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2001.
- Pop, Gheorghe, *Profesor și vocație*, Societatea de Științe Filologice, Filiala Baia Mare, 1987.

La aniversarea de 90 de ani alături de Teodor Ardelean

Valeriu Achim

1923-2014

Dan V. ACHIM

La cei peste 90 de ani de viață pe care i-a împlinit activ, care aproape se suprapun cu anii de activitate, poți spune despre Valeriu Achim că beneficia de o mare rezistență fizică și mentală.

A fost un martor lucid și activ al multor evenimente emoționante cum a fost participarea, pe când avea 13 ani, la inaugurarea statuii lui Vasile Lucaciu de la Satu Mare, în 1936, dar și al multor drame: accidentul tatălui la vânătoare și un incendiu care a mistuit gospodăriile de pe strada pe care locuia, apoi cedarea Ardealului de nord, în 1940, și amenințarea cu moartea din partea unor vecini, refugiul în România, războiul. Au urmat bulversările comuniste și apoi revenirea la un sistem democratic. L-a dominat încrederea că, totuși, lucrurile vor intra pe un făgaș de normalitate.

S-a dedicat învățământului și culturii, având ca suport Școala Normală de Învățători începută la Oradea și terminată în refugiu la Timișoara, în 1945, fiind lăsați să-și dea examenele și alți elevi-sergenți ce își făceau armata în cadrul Școlii Militare de Subofițeri Radna.

Împreună cu ceilalți elevi-sergenți, foarte mulți refugiați, și-au dat și examenul dur al vieții luptând în septembrie 1944 în cadrul „Detasamentului Păuliș” pentru apărarea țării împotriva atacului maghiaro-german de pe Mureș.

În 1945, la eliberarea din armată și reîntoarcerea din refugiu acasă, în Tiream, într-un stat democratic bazat pe libera inițiativă și proprietate, opțiunile puteau fi multiple îmbinând activitatea didactică și culturală cu cea economică, o practică curentă a timpului cu surse variate de venit. În urma bunei conviețuirii cu părinții soției, mai ales că locuiau, ca tineri căsătoriți, împreună cu ei, într-o casă nouă, spațioasă, se preconiza și dezvoltarea unei ferme moderne, intenție oprită prin colectivizare.

În noile împrejurări, alături de munca cu elevii, ca învățător și profesor II de limba română i se încredințează și atribuții de conducere precum

cea de director al școlii generale din Andrid, Sălaj, fiind și dirijor al corului și orchestrei școlii, director de cămin cultural și cinematograf, acumulând experiență și dovedind competență, spirit de organizare și pragmatism, dar și un statut ce-i deschidea și alte perspective. Peste ani, au fost emoționante și fermecătoare întâlnirile dintre fostul dascăl și câțiva foști elevi și mai ales cu profesorul Ciarnău și soția acestuia. În jurul anilor 1950 se mărește familia, soția Viorica născând trei copii: Viorel (decedat), Dan și Doina.

Seriozitatea și implicarea i-au adus poziția de inspector școlar departe de casă și apoi pe cea de șef al Secției de Învățământ și Cultură al fostului raion Lăpuș, între anii 1954-1963. I se va oferi șansa ca, împreună cu valoroșii săi colaboratori Vasile Pop, Gavrilă Roman, Vasile Bălănescu, Ioan Pop, Ioan Câmpeanu și alții, să impună școala și liceul lăpușean printre cele mai prestigioase unități școlare ale regiunii Baia Mare.

În zona Lăpuș s-a reușit realizarea unui nou centru liceal cu dotări multiple și profesori presti-

gioși: Damian, V. Latiș, Ardelean, Gh. Velea. Elevii, admiși după un riguros examen, și-au dat măsura temeinicei pregătiri intrând, ani la rând, în facultăți toți absolvenții.

A fost o activitate insistentă și laborioasă de a ridica zona Lăpușului, pornind de la greutățile drumurilor desfundate cu puținele mașini și autobuze, cu căruța, șareta și cu sania sau bicicleta înfruntând și frigul, cu inspecții și procese-verbale, cu încadrări de dascăli, construcții de școli și dotări din Preluca și Copalnic-Deal, până în Larga sau Coroieni, din Rohia la Cavnic. Au fost și momente festive, de bucurie, când se aniversa „Ziua Învățătorului” în fața a sute de persoane dedicate educației, la Casa de Cultură, urmate de o masă festivă, câmpenească. Descătușare la împlinirea unui efort gândit și coordonat de Secția de Învățământ Raional cu sprijinul colectivelor didactice tot mai stabile și dedicate.

În noile condiții, pregătirea profesională, de specialitate, impunea reluarea ei la nivel superior. Astfel, împreună cu colaboratorul și prietenul său Dumitru Cristea, va urma Facultatea de Filologie, Cluj-Napoca, cu specialitatea *litere și istorie*, două componente esențiale pentru evoluția sa superioară culturală și istorică.

În tinerețe, în Șișeștii lui Vasile Lucaciu

Simțindu-se tot mai mult nevoia de calitate a predării și organizării activităților școlare, de ridicare a nivelului pedagogic al cadrelor, sub coordonarea inspectorului-șef – prof. Valeriu Achim – s-a realizat și o binevenită revigorare a comisiilor metodice, a schimburilor de experiență și consfătuirilor la nivel de raion, cu implicarea inspectorilor, metodiștilor și directorilor. Viziunea pe termen mediu și lung devine o caracteristică ce dădea stabilitate și coerență acțiunii, cum s-a dovedit încă din 1957-1958. Cu ocazia consfătuirilor din acest sfârșit de an școlar s-au ales tematicile viitoarelor consfătuiri prin rezoluțiile adoptate, iar în februarie 1959 s-au și definitivat colectivele de redactare, iar la nivel de secție raională s-a deschis o evidență centralizată a celor mai bune metode de muncă școlară și extrașcolară, cu aspecte pozitive și negative.

Pentru buna reușită și ridicarea nivelului pregătirii, au fost invitați și au participat specialiști din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, ceea ce conferea siguranță manifestărilor și un nivel de aspirații ridicat la nivel național.

Profesorul și mai târziu doctorul în știință a înțeles importanța afirmării prin mass-media a realizărilor și a reflecțiilor, astfel că a dezvoltat o tot mai bună relație cu presa. Primul articol îl concepe încă în 1946 cu titlul „Prealarmă”, publicat în „Democratul”, organul Frontului Plugarilor, Carei, 20 ianuarie 1946, p. 1,3, de unde extragem un fragment: „Cheltuiți surplusul vostru de energie în muncă constructivă, creatoare, iar în drumul vostru spre adevăratele valori culturale – frumosul, adevărul, dreptatea etc., să nu uitați niciodată că numai cel ce cunoaște idealul poate cunoaște și durerea”, după Gasparini. Avea 23 ani. După o relativă pauză, prezența sa publicistică va fi tot mai activă, cu tematici curente profesionale și apoi de cultură și în special de istorie. Între anii 1959-1963 publică în „Pentru socialism”, singurul ziar regional, mai multe articole semnificative pentru preocupările momentului cum ar fi: „Să pregătim din timp consfătuirile raionale ale cadrelor didactice”, din aprilie 1959; sau articolul „Pentru un nivel mai ridicat de cunoștințe” din 7 septembrie 1963. Va fi un statornic prezent în paginile ziarului local.

Spirit activ și cu rezultate tot mai evidente, devine implicat în mai multe acțiuni regionale. În

1960 susține tema „Îndrumarea directorilor de școli în centrul preocupării secției raionale de învățământ Lăpuș”, axată pe idea că „directorul este primul inspector al școlii sale”, care a pus în evidență un schimb de experiență a 40 de directori la școala din Copalnic-Mănăstur, condusă de profesorul Aurel Tira.

A susținut diverse conferințe și prelegeri, cum ar fi: *Pentru o exprimare corectă în limba română, Școlarizarea tuturor copiilor de vârstă școlară* (1962) etc.

Luările de poziții erau întotdeauna pregătite sub formă de notițe sau materiale mai ample, concise, elaborate, susținute fără timiditate, ferme, verificabile și credibile, pozitive. Dacă făcea referiri directe, stimula efortul, iar unele observații le făcea personal.

În acei ani, învățământul se îmbina cu cultura la nivel de raion, astfel încât în atenția șefului secției raionale, profesorul Valeriu Achim, și a celor 4 inspectori erau și bibliotecile, căminele culturale, formațiile artistice etc. În clădirea nouă a Casei de Cultură din Târgu-Lăpuș funcționa biblioteca orașenească, iar la etaj secția de învățământ raională. Bibliotecile trebuiau amenajate, iar bibliotecarii instruiți. Astfel, șeful secției și ceilalți inspectori cum ar fi Ionică Pop sau Ion Câmpean, vor stimula domeniul cultural prin câteva acțiuni importante, cum ar fi organizarea unui schimb de experiență al bibliotecarilor locali cu cei ai Bibliotecii Regionale, condusă de dir. Octavian Bandula, cu care ocazie s-a sprijinit organizarea corectă după standarde de biblioteconomie a fondului tot mai bogat de carte. S-a demarat un festival de folclor la Stoiceni cu participarea formațiilor lăpușene și a multor interpreți. Una din cele mai mari realizări se poate considera reluarea moștenirii Asociației „Astra” la numai zece ani de la desființarea ei, în 1948, de către comuniști, prin înființarea Cenaclului „ASTRA” Lăpușeană, în preajma anului 1960, din inițiativa lui Petru Marin, Costin Ticuleanu, în cadrul Casei de Cultură și al Bibliotecii cu mai multe cercuri de artă plastică, istorie, sport etc.

Au fost 9 ani de dezvoltare profesională și personală, de conturare a spiritului de inițiativă și organizare a unei personalități active, laborioase, pragmatice, sigure care se detașa prin calm, prezență publică activă, fiind temeinic pregătit, agreabil și implicat, un vizionar realist și statornic, un

bun colaborator ce avea o experiență și o capacitate de înțelegere a două domenii ce se întrepătrundeau: învățământul și cultura. Astfel, în 1963, inspectorilor și direcțiunii aveau să le fie recunoscută munca prin evidențierea Liceului din Târgu-Lăpuș, azi „Petru Rareș”, la nivel de regiune, dar și a celui ce a condus secția de învățământ, atribuindu-i-se lui Valeriu Achim titlul de „Profesor fruntaș”, prin Ordinul 554 al MIC. Concluziile pot fi diverse, dar una a fost importantă, aceea că într-o lume roșie, dominată de Partidul Comunist și de cadrele acestuia, și albastră – Securitatea, era totuși o rază de galben, de lumină, în sensul că într-o realitate ideologizată, valorile eterne, tradițiile și personalitățile marcante își vor face loc ca repere esențiale ale existenței noastre.

*

Recunoscându-i-se capacitatea de muncă și realizările, la 40 de ani, cu o experiență și înțelegere remarcabile a fenomenului cultural, în 1963 i se încredințează conducerea, ca secretar, al Secției Regionale de Cultură și Arte Maramureș, având ca președinte pe sculptorul Gheza Vida. Experiența lăpușeană a fost bună, însă regiunea era un alt univers. Era întinsă, având aproximativ 250 km de la Carei la Borșa (cât de la Baia Mare la Alba Iulia), cu 8 raioane și aproape 800.000 locuitori, drumuri pietruite, cu multe veleități, rivalități și orgolii. Un nivel intelectual ridicat, dar și multe instituții culturale, artistice, precum muzeul și biblioteca județeană, centrul de creație, școala populară, teatrul, ansamblul profesionist, Uniunea Artiștilor Plastici și colaborări cu centrul universitar. Noul statut implica și o relație mai strânsă la nivelul național și chiar internațional cu personalități consacrate, precum și o percepție superioară și o integrare în noi orizonturi de cultură. Aveai nevoie de mult prestigiu, de prestanță bine definită pentru a fi și acceptat ca partener, colaborator, dar și ca inițiator sau organizator, ca lider.

A câștigat încredere și ca personalitate punctuală, corectă, de cuvânt, ponderat în manifestări publice, jovial, galant, bun dansator, prezentabil, un bun vorbitor, cu inițiativă, stăruitor și capabil să gestioneze problemele.

Avea și momentele sale de intimitate, de reflecție când stătea de vorbă cu el însuși. Mergea o dată pe săptămână la birou, după program, sin-

gur, 2-3 ore. Verifica documente, citea legislație și-și făcea adnotări, notițe, cu prevederile esențiale, dar, mai ales, planifica activitatea pentru realizarea manifestărilor sau proiectelor culturale cu un parcurs al problemelor obișnuite de realizat sau pe termen mai lung.

A avut listuța cu probleme și sarcini până la 90 de ani: se mișca repede și eficient, bifându-le. Asigura predicție, implicare, claritate și satisfacție celor cu care colabora.

Ajuns în septembrie 1963 la conducerea destinelor culturii maramureșene, ca secretar și apoi vicepreședinte, a avut o relație pozitivă, foarte bună cu președinții și chiar perfectă cu Gheza Vida, ceea ce asigura calitatea manifestărilor. Se dedică cu profesionalism, energie și viziune multor proiecte în derulare pe care și le-a însușit sau le-a inițiat, multe dintre ele fiind viabile și astăzi. S-a implicat cu toată forța în realizarea proiectelor sculptorului Vida Gheza de la Carei, precum „Monumentul ostașului român”, inaugurat în 1964, mai ales că a luptat cu 20 de ani în urmă în „Detașamentul Păuliș” pe Mureș, apoi în realizarea și inaugurarea monumentului de la Moisei. A fost promotorul unor mari festivaluri de folclor ce dăinuie și astăzi. În 1967 i se acordă distincția „Ordinul Muncii”, Clasa a III-a.

*

În 1968 se dedică cu toată energia și voința aniversării a 50 de ani de la Marea Unire, punând în joc prestigiul și influența sa, împinse uneori la limite critice, împreună cu câțiva colaboratori și prieteni, uzând de toate posibilitățile și mijloacele avute la dispoziție pentru reușita crezului său.

Contribuie la realizarea și publicarea unor lucrări deschizătoare de drum, precum *Maramureșul și Marea Unire din 1918*, împreună cu T. Hăgan, prof. univ. la Cluj-Napoca, Ioan Mureșan, lector univ. la Timișoara și Vasile Căpâlnean, directorul arhivelor maramureșene, unde impun viziunea reală, tradițională a Unirii cu contribuția marilor personalități, inclusiv a lui V. Lucaciu și George Pop de Băsești. A publicat lucrarea *Dr. Vasile Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor și Unirea Transilvaniei cu România*, împreună cu Aurel Socolan.

Punerea în adevărata valoare a celor două personalități culturale, unul preot greco-catolic iar celălalt moșier, implica atunci riscuri și totuși,

la Șișești, a fost demarat proiectul de realizare a Casei Memoriale, devenită Complexul Muzeal „Dr. Vasile Lucaciu”, inclusiv cu amplasarea unui bust al lui Vasile Lucaciu, executat de sculptorului Gavril Abrudan din Negreia. Însă sufletul lui s-a liniștit doar atunci când statuia lui Vasile Lucaciu a fost adusă, în 1966, din refugiul început și pentru statuie în 1940, din curtea sculptorului Cornel Medrea, acasă, în Satu Mare. În urma unei ample operații de recuperare și reamplasare a sa în Satu Mare, în 1968, statuia ajunge pe un alt soclu în prima fază și apoi după revoluție, pe vechiul amplasament. „Te-am adus acasă leule, ai stat și tu mult în refugiu”. Au contribuit cu mult entuziasm sculptorul Gheza Vida și dr. Octavian Luțaș, secretar județean cu propaganda, ulterior ambasador, precum și inspectorul V. R. Ghenceanu, om de cultură și critic literar. Spiritul lui Vasile Lucaciu l-a dominat, l-a preocupat permanent, astfel încât s-a aplecat asupra vieții și activității sale cu stăruință, publicând și numeroase articole în presa locală sau națională, menținând mereu trează atenția publică asupra contribuției sale importante, naționale și internaționale, la realizarea Marii Unirii.

Această preocupare se va intersecta și cu a istoricului Ioan Iacoș, din Ilba-Cicârlău, cercetător științific, cu care publică în două volume documentele Vasile Lucaciu. Primul volum cu documente cenzurate în 1988, al doilea după revoluție. Profesorul dr. Valeriu Achim a conceput și realizat cu colaboratorii săi una dintre cele mai ample omagieri a marelui luptător, a marelui tribun, din câte s-au realizat în țară. Dr. V. Lucaciu a ieșit din nou învingător și în vremurile comuniste ca o figură luminoasă și marcantă a neamului nostru.

În anii 1970, după multă stăruință, Valeriu Achim se dedică și realizării Casei Memoriale „Georghe Pop de Băsești”, inițiind mai multe întâlniri cu prof. dr. Dumitru Pop din Cluj-Napoca, originar din Băsești, vecin cu Tămășeștiul, de unde se trăgea și tatăl său Petru Achim. Au elaborat planul unui viitor muzeu etnografic ca să se evite un refuz din partea autorităților comuniste, care să fie dezvoltat într-un muzeu memorial, dedicat președintelui Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia „Bătrânul Nației”. La inaugurarea din 1 februarie 1976 au fost prezenți secretarul cu propaganda al județului și președintele culturii, însă ambii au refuzat să rostească

cuvintele de inaugurare. Discursul l-a ținut, însă, directorul Muzeului Județean, Valeriu Achim. Complexul de la Băsești este și astăzi un loc de pelerinaj și de omagiere.

*

Domeniul istoric l-a atras mult mai mult decât cel literar, astfel încât de la contactul cu problematica istorică aniversară la cercetare nu a fost un pas prea mare.

A adunat informația permanent, inclusiv, în delegațiile pe care le făcea, mai ales la Cluj-Napoca și București, dedicându-și timp pentru studiul colecțiilor de presă, al documentelor de arhivă precum și al cărților cu tematică istorică ce nu se găseau în Baia Mare. Fișa toate informațiile, ordonându-le pe teme. Pe baza lor și-a putut dezvolta un univers propriu istoric, o cunoaștere și o înțelegere aprofundată a perioadei 1848-1918, o perioadă de mari eforturi în lupta pentru apărarea și afirmarea naționalității române în raport cu stăpânirea austro-ungară, pentru libertate și unire într-un stat național român. S-a concentrat să scoată la lumină mai pregnant importanta contribuție a românilor din nord-vestul Transilvaniei, din zona someșeană a Sătmăruului, Sălajului și a Maramureșului, cu personalitățile și instituțiile culturale românești, la ampla mișcare de afirmare românească.

Acest mare efort de valorificare a documentelor și informației, precum și conceptul prezentării lor se vor concretiza în publicarea unui volum de documente *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională 1848-1918*, împreună cu istoricii și arhiviștii Vasile Căpâlnănu și Ioan Sabău. Acest volum a fost apreciat de Academia Română, care le-a acordat premiul „Nicolae Iorga” în 1983.

Doctoratul îl va obține în 1984 cu tema „Contribuția românilor din Maramureș, Sălaj și Sătmăr la dezvoltarea mișcării naționale din perioada 1848-1918 și revendicarea la nivel național a acestui efort”. Lucrare publicată în 1998 cu titlul *Nord-vestul Transilvaniei. Cultură națională – finalitate politică, 1848-1918*.

Își va aduce o contribuție importantă la conceperea și realizarea mai multor lucrări. În 1972 va realiza capitolul de istorie și cultură cuprins în cadrul *Monografiei municipiului Baia Mare*, o carte de referință, rămasă doar la volumul I.

*

Poziția importantă pe care o are în sistemul instituțional al culturii maramureșene îi prilejuește și numeroase contacte cu vizite și deplasări internaționale.

A fost deosebit de emoționantă vizita ambasadorului S.U.A., Excelența Sa Leonard C. Meeker, din 11 august 1970. În scrisoarea adresată lui Valeriu Achim, mulțumește pentru ospitalitate și vizitele făcute la bisericile din Șurdești și Săpânța, dar, mai ales, pentru propunerea de a participa la „Hora de la Prislop”, făcându-i și invitația de a-l vizita la ambasadă și acasă.

A condus mai multe formații artistice în turnee cu participare la festivaluri folclorice, cum a fost cel din 1972. În acel an, Ansamblul Folcloric „Mara” din Sighet a participat la Festivalul de la Geneva, Elveția, prezentând spectacolul „Sărbătoarea la stână”, după concepția coregrafului Gavril Ghiur, fiind în mod deosebit apreciat de public și presă. „Fericită este țara care a știut să-și păstreze sufletul său...” – aprecia „Tribune de Geneve”. Cu această ocazie dl. Valeriu Achim s-a reîntâlnit cu muzicologul Marcel Cellier, care a vizitat Maramureșul, Țara Oașului și alte zone în 1970, făcând și numeroase înregistrări. Impresionat de cele văzute și de spectacolul ansamblului „Mara”, a susținut mai multe emisiuni la radio. În urma întâlnirilor, Marcel Cellier i-a înmănat lui Valeriu Achim textul original a două dintre emisiuni: „Un folclor milenar luptă pentru supraviețuirea sa: Maramureșul – leagănul unui folclor arhaic” și „Vizită la sursele de inspirație ale lui Béla Bartók”.

În 1980 i se acordă o bursă de studiu și documentare în principalele muzee din Italia. Desfășurată între 3 noiembrie-3 decembrie 1980, vizita a fost deosebit de impresionantă și emoționantă, dar și cu multă documentare privind organizarea, prezentarea expozițională, conservarea, protecția valorilor și schimburile muzeale. Însă și mai emoționante au fost vizita și primirea la Roma, de către monseniorul Aloisie Tăutu, fost delegat la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918, reprezentant din 1937 al Bisericii Greco-Catolice și al Ambasadei României din Italia, pe lângă Sfântul Scaun din Roma.

În șirul relațiilor externe de mare impact, deschizătoare de drumuri, s-a înscris colaborarea

cu inginerul Augustin Ograjensek, director executiv al Asociației „Unirea” Româno-Austriacă din Viena și cu conducerea Asociației Colectioanelor de Minerale din Austria – VAM. Augustin Ograjensek, prizonier de război, a trăit mulți ani în România și s-a căsătorit în Sighetul Marmăției. După reîntoarcerea în Austria, revine mereu în țară și realizează 5 filme documentare etnografice, dar și unul privind expoziția de mineralogie, cu care ocazie pune bazele unor strânse legături cu directorul muzeului, Valeriu Achim, și cu Victor Gorduza, muzeograf.

În urma vizitei conducerii Asociației VAM în Baia Mare, din 1980, care a rămas deosebit de impresionată de colecția de minerale, s-a perfectat o viitoare colaborare, inclusiv cu o expoziție la Viena. Aceasta s-a realizat în 1982, fiind un mare succes. Au fost prezenți cei doi inițiatori și susținători, Valeriu Achim și Victor Gorduza, care au funcționat ca o echipă perfectă, trăind momente deosebite. A fost un succes imens pentru muzeul băimărean, fiind prima expoziție cu astfel de profil organizată în străinătate, după 1945.

*

Din 1974 prezența sa și implicarea în domeniul cultural-artistic vor avea o altă dimensiune și calitate, ca director de muzeu și teatru.

Muzeul Județean Baia Mare, al cărui director va fi între 1974-1982, era un alt univers de preocupări și cerințe, de relații interumane, de prestație și percepție publică, mult mai așezat, după care va continua, în prag de pensionare, cu direcțiunea Teatrului Dramatic Baia Mare, între 1982 și 1987, un domeniu mult mai dinamic,

chiar tumultuos și cu prezență publică activă în care eleganța în manifestări și ținută, cât și emoția marcată de rațiune nu erau pe ultimul loc.

Reorganizarea activității și a prestației în timpul directoratului său a vizat și creșterea calității profesionale, cu clarificarea statutului de muzeograf-cercetător, conservator și restaurator, fiecare cu spații de activitate tot mai adecvate, precum și organizarea bibliotecii. Multe spații de expunere și conservare și noile laboratoare de restaurare vor cunoaște o revigorare de mare amploare după primirea de noi clădiri și terenuri dintre care, cele mai semnificative au fost ansamblul fostei Monetării Medievale și al Direcției Minelor obținute și cu contribuția importantă a fostului director al Centralei (Regiei) Miniere dr. Valer Gabriel, care a cedat și o parte semnificativă a colecției de minerale – flori de mină. Aceasta a determinat înființarea în 1976 a Secției de științe naturale-mineralogie, condusă de Victor Gorduza, viitorul Muzeu de Mineralogie, unicat în țară. De asemenea, s-a obținut și clădirea Teatrului de Vară, greu folosită în acest scop datorită capriciilor vremii, și terenul din Dealul Florilor de 12 ha pentru un muzeu etnografic, inaugurat în 1978, cât și pentru unul în aer liber.

A impulsionat apariția anuarului „Marmăția”, care oferea muzeografilor, întregului personal și pasionaților posibilitatea de a-și valorifica acumulările științifice sau experiența muzeală în diverse domenii. S-a extins în permanență rețeaua punctelor muzeale, care să pună în valoare prestigiul unor importante personalități precum cea a lui Petre Dulfu din Tohat, Ulmeni.

Valeriu Achim pregătind o expoziție de minerale împreună cu Victor Gorduza

O mobilizare deosebită se realiza cu ocazia expozițiilor și simpoziunilor. Cea mai importantă manifestare a fost cea din 1979, când muzeul a împlinit 75 de ani de activitate, cu numeroși invitați, un simpozion național și o expoziție omagială, cu vizite documentare și publicații.

Fără să se rupă de cercetarea istorică, mulți ani de muncă îi va dedica scenei, ca director al Teatrului Dramatic Baia Mare, un univers complex, cu trei domenii: teatru, teatru de păpuși și estradă.

Dezvoltarea unei noi perspective și emulații artistice în arta spectacolului băimărean a fost impulsionată de aniversarea a 30 de ani de teatru profesionist, 1953-1983, moment ce i-a venit ca o mână perfectă unui specialist și veteran al organizării unor ample manifestări, ocazie de a atrage atenția publicului spectator și de a propulsa scena băimăreană la nivel național. S-a declarat stagiunea 1982-1983 ca aniversară, iar perioada 10-13 ianuarie 1983 „Zilele teatrului băimărean” cu spectacole, aniversări, dezbateri publice în holul teatrului, cu invitați de marcă, critici, regizori, scenografi, actori.

Satisfacția unor reușite și împliniri în fruntea teatrului băimărean, ca și în plan cultural mai larg, i-au ușurat decizia de retragere, de pensionare din 1987, la 64 de ani, nu înainte de a pregăti stagiunea 1987/1988, în care se reia și piesa „Vasile Lucaciu” de Dan Tărchilă, având ca protagoniști pe Dan Aștilean și Cerasela Stan în regia lui Ioan Ieremia.

Beneficiind de un timp mai generos la dispoziție, se va concentra pe realizarea unor studii de istorie culturală și pe finalizarea publicării lucrării de doctorat în cadrul Editurii „Gutinel” Baia Mare.

Deoarece era și veteran de război, s-a integrat tot mai mult în activitatea asociației sub aspectul manifestărilor culturale, al strângerii de documente și memorialistică pentru viitoarele lucrări.

În 1993 va edita și tipări *Lupte și jertfe: memorii și evocări al veteranilor de război maramureșeni 1940-1945*, împreună cu ing. Aurel Ciolte și coloneii în rezervă Constantin Nica și George Leucean, iar, în calitate de consilier științific, va contribui la realizarea, în 2005, a lucrării *Participări maramureșene în cel de-al Doilea Război Mondial 1941-1945*.

*

Revoluția din decembrie 1989, care descătușează societatea românească din chingile

comuniste, declanșează noi energii și perspective într-un cadru democratic, care se va implementa greu, dar benefic și european. Alături de conducerea veteranilor, va sprijini transferul de putere în Maramureș, fiind ales public, în 24 decembrie 1989, membru în Comitetul Provizoriu al FSN. Ca opțiune politică va lansa inițiativa și va fi cel dintâi președinte județean al PSDR, avându-l în frunte pe Sergiu Cunesco, vechi lider, cu orientare social democrația europeană, germană. Avea 67 de ani în 1990. Schimbările l-au revitalizat, l-au descătușat.

Cunoscând greutatea editării și tipăririi lucrării sale de doctorat, pune bazele Casei de Presă în 1990, care se transformă în Editura Gutinel, în 1991, cu un număr mare de acționari și colaboratori, fiind director activ până la retragerea sa la 87 de ani. Mulți ani a fost cea mai importantă editură în zona maramureșeană, contribuind la stimularea creației celor consacrați, dar, mai ales, a debutanților, a tinerelor talente, organizând și numeroase lansări de carte.

Din 1997 se implică cu toată forța în activitatea Fundației Culturale „Pro Unione”, inițiată și condusă de prof. Augustin Micu din Cicârlău. În mod special se va ocupa de revista fundației „Pro Unione”, fiind redactorul-șef al acesteia. Împreună cu colectivul de redacție și redactorul-șef adjunct, jurnalistul Ștefan Belu, îi va asigura constantă calitate editorială și prestigiu prin cei peste 400 de colaboratori.

Va participa la numeroase manifestări culturale, științifice și aniversări. În 2004 participă la marcarea a 100 de ani de existență a Muzeului băimărean, la manifestările de la Monumentul și Cimitirul Eroilor de la Păuliș, la manifestările Muzeului Maramureșean și la omagierea celor închiși și jertfiți în Închisoarea Elitelor din Sighet, în memoria lor publicând și cartea *Închisoarea din Sighet acuză* în 1991, în colaborare cu prof. dr. Nuțu Roșca și cu prof. Dan V. Achim. A fost o carte deschizătoare de drum prin dezvoltările despre sistemul concentraționar comunist.

Prezența sa în spațiul culturii maramureșene și contribuția la promovarea istoriei și personalităților zonei, la dezvoltarea spiritului cultural modern, european, vor fi recunoscute, acordându-i-se numeroase diplome și distincții.

Contribuția sa la cunoașterea și dezvoltarea culturii se manifestă și printr-o amplă activitate

de concepere și publicare a unui mare număr de studii și articole de istorie și istorie culturală, de evocări ale unor oameni de seamă, de interviuri și însemnări critice. Fiind publicate pe parcursul a multor zeci de ani și în mai multe publicații, le va sistematiza în două volume cu titlul *Scrieri în timp, 1946-2003*, vol. I, 2003 și *Scrieri în timp, 1946-2006*, vol. II, 2007, ambele publicate la Editura Gutinul.

*

Împlinind un număr important de ani, 75, apoi 80, 90 și activ fiind, impunând respect și aprecieri unanime, cunoscut și ca „seniorul”, va fi aniversat de lumea culturii, de veterani și familie, de comunitate. Stau mărturie interviurile luate de V. R. Ghenceanu, Augustin Cozmuța, Gheorghe Susa, Tudorița Vlad, Ion Burnar, Ștefan Bellu, Florica Bud, Ioan Petreanu, Diana Duncan, caietele omagiale editate de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” la împlinirea a 80 și 90 de ani, portretica realizată de artiștii plastici Paul Erdős – schiță, 1967; Eugen Bulugea, 1981, Zalău – schiță; Maria Mariș Dărăban, tablou, într-o pre-

conizată galerie de personalități culturale; Vasile Neacșu – caricatură și Nicolae Pop din Apa, Satu Mare – desen.

Emoția aniversării a 90 de ani, ocazionată de decernarea calității de „Cetățean de onoare” al comunei natale, Tiream, județul Satu Mare, a fost deosebită. A fost înconjurat de oficialitățile locale, de elevii școlii, de prieteni și colaboratori veniți din Baia Mare și Satu Mare. A fost ultima manifestare în public, urmând apoi o rapidă transformare de neoprit care s-a curmat în 11 februarie 2014, spre marea noastră durere. Ceremonia religioasă s-a realizat în Baia Mare, fiind prezentă și o gardă militară care i-a dat onorul cu salve de pușcă.

A fost înmormântat la Tiream, spațiul de care a fost legat toată viața, alături de soția Viorica, decedată în 2004, la 82 de ani, în prezența multor prieteni care l-au însoțit pe ultimul drum.

Această evocare, realizată de încă „juniorul” de 60 de ani, am dorit să fie cât mai obiectivă, punând accent mai mult pe momentele importante ale devenirii sale ca personalitate culturală implicată instituțional și creator.

Valeriu Achim (al doilea din stânga) la inaugurarea Muzeului Etnografic al Zonei Codrului (ulterior desființat), la Băsești, alături de: Pamfil Bilțiu, universitarul Dumitru Pop, Octavian Bandula, Aurel Socolan, învățătorul Dumitru Pop, directorul școlii din Băsești (în picioare), Ambrozie Mărieș, primarul comunei, Sabin Șainelic (jos). Fotografie din Colectia Pamfil Bilțiu. Sursa www.graiul.ro

Victor Gorduza

1942-2014

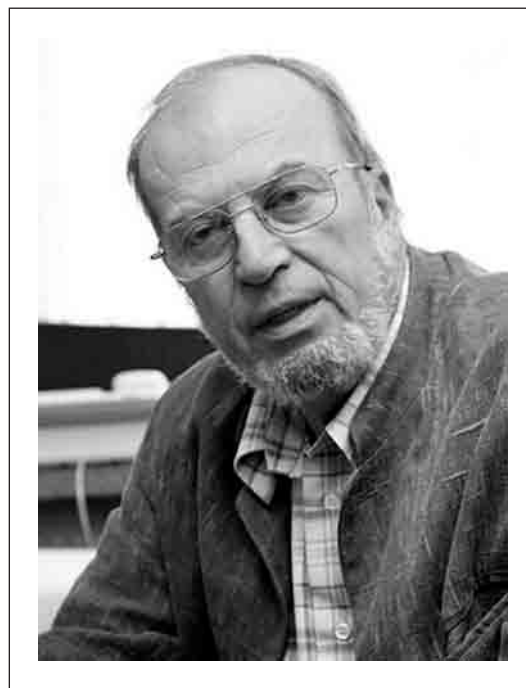
Janeta CIOCAN

Dacă privești cerul nopții, te bucuri de mulțimea stelelor care strălucesc. Cei din vechime erau convingși că la nașterea fiecărui om apare o stea care va dispărea atunci când acesta pleacă din lume. Observăm că aștrii nopții strălucesc diferit, unii mai intens, alții abia pâlpâie. Știința ne spune că cei intens strălucitori sunt și cei care își ard mai rapid combustibilul. La fel și oamenii, cât trăiesc, unii ard ca un foc mocnit, dar alții ard intens, ca un sublim foc de tabără încercând mereu să zidească ceva trainic nu atât pentru ei, cât, mai ales, pentru cei din jur și, dacă este posibil, pentru cei ce vor veni după ei.

Un astfel de om a fost și Victor Gorduza. Destinul, văzându-l puternic, optimist, altruist, plin de vise și mai ales de dorința fierbinte de a le da viață, l-a ales pentru a-și pune pecetea neuitării pe el.

Victor Gorduza s-a născut la Cetatea Albă, la 27 aprilie 1942. În 1944, părinții se refugiază în România, stabilindu-se în final la Baia Mare, în acea vreme un mic orașel minier. Acest orașel avea, însă, o particularitate – aproape nu exista casă în care să nu găsești două lucruri: un tablou al unui pictor din vestita Colonie Artistică și câteva eșantioane de flori de mină. Amândouă îl fascinau, pentru că de fiecare dată, privindu-le, realiza câtă diversitate are frumusețea.

În Baia Mare a terminat studiile liceale și apoi la Cluj-Napoca și le-a desăvârșit prin absolvirea Facultății de Geografie și a Facultății de Geologie. După absolvire, rămâne pentru puțin timp în învățământ, după care ajunge îndrumător la Muzeul Regional Maramureș. Și-a dat seama repede că muzeul îi deschide multiple porți pentru desăvârșirea profesională. Încet, dar sigur, a urcat treptele profesionale prin participarea activă la tot ce însemna muncă științifică în muzeu. Sigur că pentru mulți munca în muzeu pare ceva foarte ușor. Stai pe scaun, ești servit cu obiecte de studiu și totul e o poveste idilică. Dar, când pornești la drum fără oameni, fără obiecte, fără spațiu de depozitare sau expozițional, nu mai e deloc doar o

poveste frumoasă. În muzeu, Victor Gorduza era încadrat ca muzeograf cu specialitatea științele naturii. Bineînțeles că zona oferea un spațiu deosebit de cercetare, peste 30 de rezervații naturale, pe care Victor nu le-a trecut cu vederea. Fiecare a beneficiat de prezența lui și, astfel, muzeul deține și o interesantă colecție fosiliferă de floră și faună.

Participând activ la inventarierea și selecția patrimoniului muzeal, găsește, uitate, încă din timpul războiului, într-o ladă, 1502 eșantioane minerale. Inventariindu-le, curățându-le, identificându-le se îndrăgostește pur și simplu de ele. Realizează că zona oferea un potențial de cercetare deosebit și, mai ales, se cerea ca aceste minunării să fie păstrate și valorificate. Ideea de a realiza o colecție cu cât mai multe piese și, în final, un muzeu nu i-a mai dat pace.

Nu a fost ușor, la început oamenii se lăsau greu convingși să renunțe la colecțiile lor, uneori și de teama autorităților. Unii chiar îi spuneau: „Eu vând azi și mâine mă trezesc cu Miliția la poartă?” Chiar și cu această teamă mulți preferau să ofere florile de mină străinilor. Li se părea că obiectele primite la schimb: radiouri portative, casetofoa-

ne, blugi etc., erau foarte valoroase. Astfel dădeau piese deosebit de prețioase, pe care dincolo cei ce le primeau obțineau câte o mașină de cea mai bună marcă. Totuși, cu perseverență, explicând oamenilor și, mai ales, făcându-i să înțeleagă importanța unui muzeu în care vor putea veni să-și vadă colecția de eșantioane chiar și peste ani, piesele se adunau una câte una. Ca om avea un respect deosebit pentru cei care se despărteau cu greu de colecția lor și încerca să-i înțeleagă pe cei care vedeau în *floarea de mină* doar o sursă de venit.

În paralel, Victor Gorduza a încercat stoparea exodului mineralelor din Bazinul Baia Mare și nu numai, printr-o legislație adecvată pentru care a militat intens. Contribuția lui la apariția legislației a fost una substanțială. Vorbim despre Decretul 588/1973, devenit mai apoi Legea 133/1973, care prevedea că valorificarea eșantioanelor minerale, chiar și achizițiile pentru muzee, se putea face numai prin Comisia de Bazin sau prin Comisia Centrală de la București, în ambele specialistul Victor Gorduza având drept de veto. Toate aceste măsuri au fost întărite de Legea 63/1974 – Legea Patrimoniului Național. Multe au fost eșantioanele minerale, deosebit de valoroase ca aspect și conținut, care, astfel, în loc să ia drumul străinătății, au ajuns în muzeul din Baia Mare.

În anii șaptezeci ai secolului trecut colecția de minerale a muzeului ajunge să depășească 5000 de piese. Pentru o astfel de colecție se impunea personal adecvat, un spațiu generos de depozitare și, mai ales, organizarea unei expoziții. Cu mult tact, Victor și-a ales colaboratorii, pe cei cu care urma să lucreze, mizând pe oameni generoși, dispuși să-i fie alături, chiar dacă urmau să se lupte pentru realizarea visului – un muzeu de profil, cu o colecție deosebită și, mai ales, unică.

Anul cel mai important pentru viitorul muzeu a fost 1974, când se organizează la Baia Mare prima expoziție de minerale și prima expoziție itinerantă în țară, la Bacău. Ecourile acestor două expoziții atrag atenția autorităților, care înțeleg să înființeze o secție specială și, astfel, prin Decizia nr. 26/17.01.1976, se stabilește că în Muzeul Județean Maramureș va funcționa Secția de științele naturii și istoria tehnicii.

Între noua Secție și Centrala Minelor din Baia Mare se realizează o strânsă colaborare. Directorul de atunci al acestei centrale, Valer Gabrian, realizase, și el, o colecție de minerale, adunate cu trudă de minerii ce lucrau în minele bazinului baimărean și expuse într-un spațiu nu foarte adecvat. Ceva, însă, îl nemulțumea și dorea să scape de ea oficial. De fapt, încerca să o pună la adăpost de dorința celor care se vedeau proprietari ai unei minunate flori de mină fără să aibă vreun merit. Discuția dintre Victor Gorduza și Valer Gabrian am să o redau mai jos așa cum a fost relatată de primul: „Când veneau șefii de la București, aceștia se extaziau în fața eșantioanelor și el trebuia să le trimită la mașină cu șoferul și se cam săturase de astfel de situații. În acest sens mi-a propus ca muzeul să cumpere colecția formată din 472 piese. L-am informat că aș fi bucuros, dar în acel moment muzeul nu avea bani pentru achiziții. El, la rândul lui, mi-a spus că, oricum, cunoștea situația și împreună cu dl. Dumitru Călugăru, directorul economic al Centralei Minelor, au găsit soluția problemei. Astfel, Centrala Minelor a virat ca sponsorizare muzeului banii cu care, mai apoi acesta a plătit colecția. Unele dintre piesele colecției Centralei Minelor sunt azi expodate de elită în actuala expoziție a Muzeului de Mineralogie?”¹.

Din acest moment, valoarea eșantioanelor minerale de la Baia Mare, atât cea estetică, cât și cea a compoziției, devine tot mai cunoscută și apreciată în țară. Solicitățile pentru organizarea unor expoziții temporare în cele mai importante muzee din România deveniseră greu de onorat. Valoarea colecției atrage și atenția străinătății și în 1980, prin dl Augustin Ograjensek, vicepreședinte al Asociației de Prietenie Austria-România, se intermediază o vizită a colecționarilor din Austria la Baia Mare. Urmarea a fost o avalanșă de cereri din partea celor mai importante orașe ale Austriei pentru organizarea de expoziții temporare. Deși efortul a fost unul uriaș, Victor Gorduza a hotărât să nu refuze nicio solicitare de oriunde venea ea. Rezultatul a fost organizarea a 100 de expoziții temporare (61 în țară și 39 în străinătate), în perioada 1980-2010. Astfel, țări ca Austria, Monaco, Franța, Olanda, Germania,

1 Victor Gorduza, *Amintirile unui mineralog – confesiune*, în *Documentar biobibliografic omagial Victor Gorduza*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2014, p. 55.

Ungaria și Belgia au cunoscut și recunoscut ca un punct forte al muzeografiei românești Muzeul Județean Maramureș și colectivul acestuia. Cel mai fericit era Victor Gorduza, căruia, după cum ne mărturisea, îi creștea inima când vedea bucuria de pe chipul celor care intrau în contact cu aceste pietre pe care le-au botezat flori. Înainte de a muri ne-a împărtășit un gând: *Nu știu cât mai stau pe aici, sper, însă, ca ceea ce am făcut cu atâta dragoste să fie primit de băimăreni tot cu dragoste. Am iubit florile zămislite de pământ deasupra lui, dar și pe cele din adâncurile lui tainice. Am făcut din ele un buchet pe care-l dăruiesc tuturor*².

Spațiul expozițional deținut de Muzeul Județean devenise impropriu pentru o colecție de acest gen și, prin multe insistențe, dar mai ales datorită prestigiului de care se bucura printre geologii din România și din Europa, dar și printre muzeograful din țară și străinătate, Victor Gorduza reușește să obțină un spațiu într-o clădire nou construită, în actualul centru civic al municipiului. La vremea respectivă clădirea, opera arhitectului Petru Iuliu Ștefănescu, cunoscută drept corpul F de pe Bulevardul Traian nr. 8, era râvnită de multe alte instituții din municipiu. Totuși, hotărârea de punere a ei la dispoziția muzeului a fost luată la un vernisaj de expoziție a Secției de artă, în ziua de 8 februarie 1988 și pusă în aplicare imediat prin grija secretarului Consiliului Județean, Valentin Bota.

Din acest moment toate evenimentele s-au petrecut în regim de urgență. Primul pas, cel mai important, a fost elaborarea tematicii expoziției permanente care necesita avizul Ministerului Culturii. Clădirea era nouă, cu finisări minore și se impunea realizarea unor lucrări de aducere a ei la exigențele pe care le presupunea un muzeu modern, dar sumele necesare lipseau cu desăvârșire. Consiliul Județean a susținut, în măsura posibilităților, cererile muzeului, dar Victor Gorduza a apelat și la ajutorul unor oameni ce conduceau, la acea vreme, diferite întreprinderi cu potențial economic. O mare parte din sumele care urmau a fi folosite pentru lucrări trebuia să constituie, de fapt, donații din partea acestora. Nu era ușor să demonstrezi necesitatea și importanța

unei instituții muzeale, mulți considerau că deja erau destule muzee în oraș, să atragi de partea acestei idei oameni ce activau în domenii dintre cele mai diferite. Cu calm și mai ales cu mult șarm Victor Gorduza a reușit să le atragă atenția, să-i convingă să contribuie la transformarea unui vis în realitate. Astfel, ghidat chiar de Victor Gorduza, foarte priceput și în meșteșugul lemnului, tehnicianul arhitect Ștefan Sheip a realizat proiectul pentru mobilierul expoziției, dar și machetele și grafica vitrinelor. Dar amprenta pusă de vizitor nu s-a lăsat așteptată. Deși ar fi putut apela la un mobilier bazat pe metal și sticlă, el a ales lemnul, material pe care îl iubea foarte mult și care în mâna lui Victor părea lut și devenea ce dorea acesta.

Nu a fost uitat depozitul. Minunatele flori create de mama natură în măruntaiele pământului trebuiau să se odihnească, când nu erau plecate în țară sau străinătate, pe rafturi bine structurate. Spațiul de depozitare era mic, dar ideile lui Victor erau mărețe și astfel a reușit să folosească fiecare centimetru pătrat disponibil. Colaborarea rodnică cu Uzina de Utilaj Minier și Reparații, cu directorul Mihai Ungur, care a acceptat să lucreze după schițele realizate de Victor Gorduza, a dus la executarea rafturilor metalice culisante ale depozitului. Astfel depozitul Muzeului de Mineralogie a devenit cel mai modern din țară și exemplu pentru cei ce doreau și aveau resurse materiale pentru a-și moderniza depozitele.

Mina Șuior, prin directorul Ioan Dulf, a confecționat gratiile metalice exterioare, iar Mina Herja, prin directorul Liviu Pop, a realizat sistemul de alarmă. Zilele de muncă, care de multe ori depășeau și 12 ore, colaborarea intensă de care am amintit mai sus au făcut ca toate lucrările să se încadreze în timp și la 6 noiembrie 1989, expoziția permanentă a Secției de științele naturii a Muzeului Județean din Baia Mare să-și deschidă oficial porțile pentru public. Pare acum ușor, dar după cum spune geologul Ovidiu Morar, membru activ al echipei de organizare a muzeului, clădirea care părea, la început, o hardughie sub bagheta magică lui Victor s-a transformat într-un muzeu cu cea mai modernă expunere din țară.

Într-adevăr, muzeul a fost primit cu entuziasm de locuitorii municipiului, de autoritățile

2 *Ibidem*, p 51

locale, dar și de cei care treceau pe aici ca specialiști dornici să vadă un nou muzeu, ca simpli turiști sau personalități importante. Dr. Ioan Godea, etnolog, istoric și muzeograf de excepție, umblat în întreaga lume, abia întors în 1990 din Canada, unde se autoexilase câțiva ani, a venit să vadă noul muzeu care își câștigase un prestigiu deosebit într-un timp atât de scurt. Acesta ne relatează: „Vizita la Secția de mineralogie a Muzeului din Baia Mare a fost una dintre cele mai importante, pentru că mi-a zguduit efectiv sufletul, atât cu minunățiile pe care le aducea expoziția, cât și felul în care muzeul a fost gândit. Am descoperit aici un muzeu deosebit cu o etalare modernă, cu o subtilitate rafinată în transmiterea informațiilor științifice și educaționale a unui patrimoniu aproape la fel de vechi ca pământul. Am aflat cu surprindere că toate detaliile aveau la bază ideile și schițele lui Victor Gorduza, ce părea astfel rezultatul unei școli muzeale de elită care gândea lucrurile la cel mai înalt nivel și pentru perspective ce păreau îndepărtate în timp. În anii ce au urmat, am simțit, că în țară, unde exista o colecție de minerale, inclusiv la Muzeul Mineralogic Național, specialiștii se raportau în expunere la modelul băimărean”³.

Muzeul a beneficiat de atenția inginerului Nicolae Dicu, atât din postura de director al Centralei Minelor, cât și din cea de ministru adjunct la ministerul de resort. Importanți geologi, oameni de știință au fost alături de muzeu și de Victor Gorduza: geologul Morar Ovidiu, dr. Dumitru Morariu membru corespondent al Academiei Române și director al Muzeului „Grigore Antipa”, dr. Gheorghe Udubașa, directorul general al Institutului Geologic al României și mulți alții.

Prestigiul de care s-a bucurat noua expoziție și întreaga colecție, dar și cel care a adunat piesele și în final a reușit să le expună într-o prezentare modernă la standarde de talie mondială, au făcut ca autoritățile să considere că în Baia Mare, de fapt și de drept, există o nouă instituție muzeală ce și-a câștigat pe deplin dreptul la independență instituțională. Astfel, prin Decizia nr. 105 din luna decembrie a anului 1992 a Delegației Permanente a Consiliului Județean Maramureș, se înființează Muzeul de Mineralo-

gie din Baia Mare. În 8 ianuarie 1993, prin decizia nr. 4 a aceleiași Consiliu Județean, Victor Gorduza este numit director al noului muzeu. Decizia nu face decât să recunoască munca pe care un om a depus-o timp de 27 de ani pentru a împlini un vis frumos prin care a dăruit oamenilor comunității în care a trăit și urmașilor acestora un minunat templu.

În scurt timp numărul vizitatorilor s-a ridicat la zeci de mii pe an și aceștia erau oameni simpli, dar și personalități științifice, academicieni, oameni de cultură, președinți de stat, ambasadori etc., care și-au lăsat impresiile și sentimentele trăite în timpul vizitei în *Cartea de Onoare* a muzeului.

Impresiile acestora nu doar l-au flatat pe Victor Gorduza, ele au fost cele care au întreținut flacăra dorinței de a face ca instituția nou creată să devină chiar mai importantă și mai căutată de vizitatori. Spicuri din cartea de onoare:

Cu cele mai calde gânduri și aprecieri pentru cei ce au trudit și au realizat această colecție excepțională de produse ale naturii, care depășește orice imaginație a celor mai inspirați și înzestrați dintre noi.

Ion Iliescu,
președintele României, 26 aprilie 1995

Un muzeu de excepție, colecții unice, oameni deosebiți! Mulțumită prietenului și colegului de club „Rotary”, Victor Gorduza, el însuși un om de excepție, am avut ocazia să ajung la aceste concluzii.

Cosmonaut Dumitru Prunariu
9 octombrie 1998

Pentru mine aceasta nu este o carte de impresii. Este o carte de mineralogie mai ade-

³ Dr. Ioan Godea, *Victor Gorduza – un muzeograf de excepție*, în *Documentar bibliografic omagial*, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2014, p. 27.

vărată ca oricare. Sunt mândru că autorul acestui muzeu de la idee până la realizare – domnul Gorduza – a ales să fie doctorandul meu. Am fost mereu timp de 29 de ani susținătorul acestei cărți scrise în piatră a Maramureșului. Și voi fi.

Emil Constantinescu,
președintele României, 15 septembrie 1999

Cred că dl. Gorduza, prin înființarea acestui muzeu, a contribuit mult la imaginea României peste hotare și mai ales a Maramureșului, atrăgând mulți turiști tocmai prin existența acestui muzeu la Baia Mare. Orice s-ar spune despre dl. Gorduza, consider că acest muzeu merită să poarte numele întemeietorului său.

Anonim

Desigur că aceste impresii sunt importante și subliniază părerea oamenilor simpli și a personalităților politice sau științifice care au trecut pragul muzeului. Poate mai importantă este părerea celor care au lucrat în muzeografia românească, cei care știu ce eforturi presupune realizarea unei instituții de cultură și, mai ales, că munca în muzeu nu încetează odată cu lansarea în circuitul de vizitare a expoziției permanente. Muzeograful este un om complex și cu preocupări dintre cele mai interesante. Un muzeu își desfășoară activitatea pe trei coordonate: cercetare științifică, depistarea unor piese deosebite de valoroase, aducerea lor în patrimoniul muzeal, evidența științifică și conservarea lor și a treia dar nu ultima valorificarea patrimoniului. Și Victor Gorduza nu a trecut niciunul dintre aceste aspecte pe planul doi. El și colectivul pe care l-a coordonat au ținut stindardul cât mai sus posibil. În prim-planul preocupărilor, după deschiderea muzeului, au fost publicul vizitator de toate vârstele și crearea unor condiții, la cel mai înalt nivel, de desfășurare a unor activități educaționale sau de petrecere a timpului liber.

În 2008 a reușit să capete autoritățile locale să finanțeze extinderea spațiului cu o nouă aripă care dubla, practic, spațiul de expunere, dar și unul dedicat activităților educaționale care viza, mai ales, tinerii și astfel Muzeul de Mineralogie din Baia Mare a devenit unul aliniat la cele mai înalte standarde ale unui muzeu contemporan, ale unui muzeu aparținând secolului XXI. Noua aripă a clădirii cuprindea o sală de expoziții temporare, o sală de conferințe și una de activități educaționale cu tinerii, laboratoare, arhivă și biblioteca

muzeului. Și aici calitățile excepționale dovedite în domeniul designului arhitectural și-au spus cuvântul. Nici un detaliu nu a fost trecut cu vederea, iar finisajele interioare, de la pardoseala din marmură aleasă și îmbinată de el, mobilierul expozițional, dar și cel dedicat activităților cu publicul toate demonstau un bun-gust desăvârșit.

Am vorbit până acum de specialistul în geologia estetică, cum o numesc unii, de muzeograful polyvalent, de omul perseverent, plin de energie și în același timp, plăcut. Imaginea lui nu ar fi întreagă dacă nu am aminti că era asociat cu figura unui domn elegant, mereu îngrijit, cu zâmbetul pe buze, dând senzația că este acolo ca să te asculte, fiind și un mare maestru în aplanarea unor conflicte mocnite și transformarea lor în evenimente de care să-ți poți aminti cu drag.

Activitatea științifică și cea muzeografică i-au fost recunoscute de colegi prin alegerea sa în diferite funcții ce presupuneau o vastă experiență. A fost vicepreședinte al Asociației Muzeelor de Științele Naturale din România și membru în Comitetul Național al României, reprezentant pentru secțiunea Muzee al IMA (International Mineralogy Association). A fost expert al Ministerului Culturii în Patrimoniul mobil, bunuri de importanță științifică – mineralogie.

Importanța instituției create de Victor Gorduza este recunoscută de Ministerul Culturii prin acordarea în 2001 a *Premiului „Grigore Antipa”* Muzeului de Mineralogie din Baia Mare.

Recunoașterea la cel mai înalt nivel a competenței și a muncii tenace de câteva decenii desfășurate de muzeograful Victor Gorduza a venit în 2004 o dată cu acordarea, de către președintele României Ion Iliescu, a *Ordinului Meritul Cultural în Grad de Cavaler* pentru merite deosebite în descoperirea, protejarea, conservarea, restaurarea și valorificarea expozițională a bunurilor din patrimoniul cultural național.

În data de 27 aprilie 2010, de ziua lui de naștere, după aproape 45 de ani de activitate susținută, cu merite deosebite și cu rezultate ce rămân de referință în domeniul pe care l-a ales să-l slujească, a fost pensionat, primind ca recompensă din partea Consiliului Județean Maramureș o *Diplomă de Excelență*.

În puținii ani care i-au mai fost hărăziți să-i petreacă printre noi, a fost o prezență discretă, la fel de plăcută pentru cei apropiați, admirându-și

de departe opera. Poate această discreție a făcut să fie considerat o prezență normală în urbe și recunoștința pentru ceea ce realizase părea un lucru de la sine înțeles, că el, Victor Gorduza, a devenit oricum nemuritor. Atunci când vestea cruntă a bolii care îl măcinase în tăcere și apropierea vertiginosă a momentului trecerii într-o lume, pentru el cu siguranță mai bună, ne-am trezit că, totuși, acest om și munca lui meritau o recunoaștere deplină prin acordarea numelui său muzeului pe care l-a creat. Marea majoritate a băimărenilor când vorbeau de Muzeul de Mineralogie precizau: „cel făcut de dl Gorduza”. Colegii din țară, atât cei din muzee, cât și cei din institutele de cercetare geologice, cei din Ministerul Culturii, Ministerul Minelor, când se refereau la Muzeul Mineralogic pronunțau automat și numele întemeietorului.

Pentru nimeni nu mai părea un fapt ieșit din comun ca muzeul să primească numele Victor Gorduza, iar municipalitatea să-i acorde titlul de cetățean de onoare al urbei. În august 2014 Consiliul Județean Maramureș hotărăște acordarea denumirii *Victor Gorduza* Muzeului de Mineralogie Baia Mare. Consiliul local al Municipiului Baia Mare acordă și el, în septembrie 2014, titlul de cetățean de onoare al municipiului Baia Mare

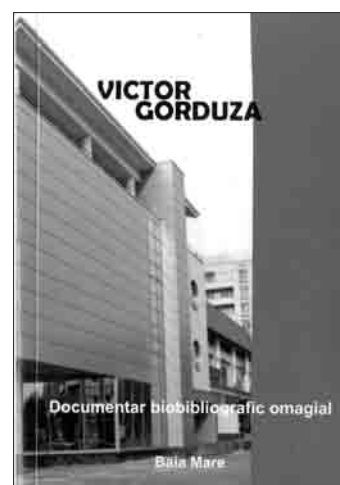
lui Victor Gorduza. Din păcate, titlurile, meritate din plin, au venit post-mortem, destinatarul părăsind această lume doar cu câteva zile mai devreme.

Îmi face plăcere să amintesc că țăranul român are o vorbă: „Omul și-a împlinit menirea pe pământ atunci când a sădit un pom, a făcut un copil și a clădit o casă”. Ca un mare iubitor de natură, Victor Gorduza a sădit mulți pomi care mai rodesc și azi. Cei doi copii s-au dovedit mlădițe demne de falnicul stejar din care se trag și i-au adus fericire și mângâiere până în ultima clipă. Când e să amintim de casă vorbim din nou la plural. Pentru familie a construit, cu mâinile sale, o casă mică, intimă și frumoasă ca sufletul lui. A mai ridicat o casă la care a muncit aproape 45 de ani. Inițial a dedicat-o băimărenilor, dar ea a devenit a României, a Europei, chiar a lumii întregi. E casa în care strălucesc minunile create de mama natură mai înainte de a ne crea pe noi, sau, poate, pentru a ni le dăruia atunci când vom fi fost capabili să le prețuim.

Cu siguranță, Victor Gorduza își găsește, fără efort, dreptul de a se număra printre cele o sută de personalități, cuprinse în acest volum, care au făcut ca locul în care au trăit și, prin el, țara pe care au iubit-o, să intre în neuitare.

Muzeul Județean de Mineralogie „Victor Gorduza” Baia Mare

Valeriu Buciu

1935-2014

Angela BUCIU

Un mare artist în viziunea policromă a unor mari artiști

Angela Buciu, soție: Când oamenii vorbesc despre Valeriu Buciu folosesc expresii precum: *un mare profesionist, un manager performant, un bun român și un încăpățânat păstrător al tradițiilor folclorice maramureșene și naționale.*

Când eu vorbesc despre Valeriu Buciu, expresiile au cu totul altă formă și încărcătură sufletească. El este Valerică, soțul meu, tatăl copilului nostru, partenerul meu de o viață acasă și pe scenă, omul lângă care am trăit bucurii, dar și necazuri, cu care am râs și am plâns, urcând și coborând împreună pe valurile vieții. Sportivul de performanță, voleibalistul, economistul, filologul, dansatorul, coregraful, managerul, acesta este omul meu, zodia Peștilor, tenacitate impresionantă, trăiri adesea neînțelese, corectitudine ieșită din comun, orgolios și generos, punctual și conștiincios până la sacrificiu, adept al lucrului bine făcut, meticolos și tipic – zicem noi, fetele Buciu – sever și dur zic alții, patriot prin excelență, sufletul Ansamblului „Transilvania”

și ctitorul fundației și Universității de Arte „Vatra” din Baia Mare.

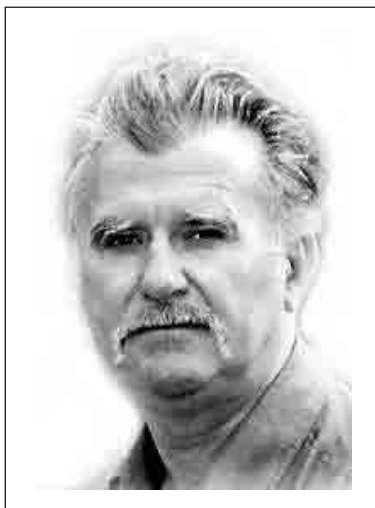
Pentru cele mai frumoase și înălțătoare bucurii care se pot întâmpla unui artist, la loc de frunte se află recunoașterea publică a dăruirii su-

fletești și a rezultatelor muncii sale de o viață, mai ales atunci când succesul și reușitele profesionale au fost obținute cu prețul propriilor arderi. Altarul artei folclorice românești își are candelile de suflet și numai cei cu har sunt chemați să le aprindă.

Este greu de cuprins o viață atât de bogată, în câteva fraze ori în câteva pagini. Cu rigurozitatea sa binecunoscută, a încercat să-și sintetizeze parcursul personal și profesional în cartea *Lacrima iubirii de neam*, pe care a avut bucuria să o vadă tipărită și

prezentată publicului înainte de trecerea sa la cele veșnice.

Așa încât cred că cel mai bine ar fi să lăsam cuvintele Maestrului să ne poarte prin tumultoasa și minunata lui viață...

Mă numesc Valeriu Vasile Buciu și sunt un împătimit al folclorului neamului meu românesc. M-am născut la data de 28 februarie 1935 în comuna Noul Caragaci, județul Cetatea Albă, Basarabia (actualmente în Ucraina), din părinții Ștefan M. Buciu – subofițer de jandarmi – fiul Mariei Nicoricu de neam și origine românească, din comuna Cățălul Unguresc (azi Meseșeni de Jos) județul Sălaj și Xenia Sofia Buciu – casnică – fiică a lui Tănase Răuțchi și Alexandra Răuțchi – născută Chiosac, româncă de origine dobrogeană din comuna Turda, județul Tulcea stabiliți în Basarabia, Județul Cetatea Albă, Noul Caragaci.

Școala primară și gimnazială le-am început în satul natal, după care am continuat studiile primare în comuna Turda – județul Tulcea, în Arad, București și Crasna – județul Sălaj, din cauza refugiului familiei mele, în urma izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial.

Am absolvit Școala Medie Tehnică Financiară la Zalău apoi Facultatea de Filologie

din cadrul Institutului Pedagogic de 3 ani din Baia Mare și Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Stagiul militar l-am efectuat la Lugoj, Bârlad și Satu Mare, începând cu anul 1953, timp în care am fost cooptat în echipa de volei „Dinamo” din Satu Mare, continuând sportul de performanță până în anul 1959.

Iubind arta încă de mic și manifestând aptitudini artistice, în anul 1959, în urma unui concurs, am devenit dansator profesionist la proaspăt înființatul Ansamblu Artistic al Sfatului Popular al Orașului Baia Mare (mai târziu Ansamblul „Maramureșul”, iar ulterior Ansamblul Folcloric Național „Transilvania”), în paralel asistent al maestrului coregraf Emil Popescu și mai apoi coregraf titular în urma absolvirii Cursului de maeștri coregrafi de la Centrul special de pregătire a cadrelor din sistemul culturii, cu durata de 2 ani la București, ulterior managerul acestei instituții până la momentul pensionării.

Lucrând cu mare interes profesional, am îmbunătățit structura organizatorică a trupei de dansatori din subordine, iar ca urmare a unui riguros program metodic, de creștere profesională, am ajuns la performanțe deosebite. Disciplina, studiul colectiv în sala de repetiție și pe scenă a materialului coregrafic și muzical aflat în curs de montare sau a celui deja aflat în valorificare curentă, studiul individual al interpreților, îndeaproape îndrumat și riguros supravegheat, sunt factorii definitorii ce stau la baza marilor împliniri artistice.

Pentru a-mi îmbunătăți cunoștințele privind folclorul național, în general și fondul coregrafic, în special, am efectuat numeroase cercetări în diferite zone etnofolclorice realizând bogate culegeri care, mai apoi, au fost valorificate scenic în producțiile de spectacole ale ansamblului, laboratorul meu de minunate performanțe artistice. Notez câteva dintre cele mai izbutite spectacole: *Zâi, bade, cu cetera, Să se rupă arcu-n tri, Maramureș, plai cu flori, Cânt și joc prin văi răsună, Cât îi Maramureșu’, Maramureș țară veche, Flori din Maramureș, La vatra horelor străbune, Străbune datini, Bun venit în Maramureș, Plai de dor...*

Am realizat coregrafia numeroaselor spectacole ocazionale și a unora tradiționale, precum Sâmbra Oilor, Tânjaua de pe Mara, Botejunea de pe Iza, Hora la Prislop, Nunta din Oaș etc. De asemenea, am asigurat coregrafia mai multor emisiuni de televiziune și filme ale Studioului „Alexandru Sahia” din București, printre care amintesc *Armonii și ritmuri milenare* (film ce a obținut premiul I la Festivalul Internațional al Filmelor de Televiziune de la Dublin, Irlanda), *Jocul la români, Atlas folcloric, Dialog la distanță, Tezaur folcloric, Mari ansambluri folclorice* etc.

Ca și montări coregrafice de anvergură, sub formă de suite și obiceiuri, menționez câteva din creațiile mele: suite de dansuri din Maramureș, Codru, Chioar, Lăpuș, Oaș, Mureș, Făgăraș, Sibiu, Sălaj, Zarand ș.a., tablouri coregrafice, feciorești etc.

Alături de Bebe Bucksz, Nicu Moldovan și Alexandru Viman

Cu Ansamblul Folcloric Național „Transilvania” am efectuat numeroase turnee artistice pe întreg cuprinsul țării și în străinătate, în țări precum Bulgaria, Polonia, URSS, Iugoslavia, Suedia, Norvegia, Algeria, Germania, Danemarca, Olanda, Elveția, Italia, Egipt, Sudan, Mongolia, Coreea de Nord, Coreea de Sud, China, Japonia, Portugalia, Mexic, Costa Rica, Venezuela, Columbia, Peru, SUA, Canada, Grecia, Franța, Spania, Ungaria, Iraq, Ucraina, Republica Moldova...

Am contribuit la educația estetică a tinerilor din zonă în calitate de profesor și coregraf de dans popular românesc la Școala Populară de Artă din Baia Mare, am sprijinit formații de amatori pregătind generații întregi de interpreți, dintre care unii au devenit dansatori profesioniști.

Am predat, în calitate de lector universitar, disciplina *dans etnic românesc* la Secția de etnologie a Facultății de litere din cadrul Universității de Nord din Baia Mare.

În cadrul preocupărilor mele pedagogice și din dorința popularizării dansului folcloric românesc, în calitate de coregraf, am organizat în țară și am participat peste hotare la seminarii internaționale de dans etnic românesc pentru străinii interesați. În această ordine de idei am susținut astfel de cursuri în Norvegia (la Oslo, Trondheim, Vinstra, Lilles-trom), Suedia (Stockholm, Malmö, Göteborg, Linköping, Kalmar, Motala, Visby, Klintehamn), Anglia (Londra – Institutul „Laban”), Germania (Berlin), SUA (New York, Milwaukee, Detroit, Berkeley, San Francisco, Los Angeles).

La repetițiile Ansamblului Național „Transilvania”

Am montat felurite dansuri populare sau tablouri coregrafice de alte profiluri la mari ansambluri profesionale din țară – „Rapsodia Română” din București, „Mureșul” din Tg. Mureș, „Doina Gorjului” din Tg. Jiu, „Harghita” din Miercurea-Ciuc, „Cindrelul – Junii Sibiului” din Sibiu, „Porolissum” din Zalău, dar și în străinătate: SUA (Izvoarașul” din Minneapolis, „Radost” din Seattle), Republica Moldova („Lăutarii”, „Fluieraș” și „Joc” din Chișinău)...

Am încercat și un *Tur al lumii*. Acesta era gândit să dureze 644 zile, împărțite în trei etape și urma să fie realizat de o echipă de 100 de oameni, care aveau să susțină spectacole pe cinci continente. L-am conceput pe vremea când activam la Ansamblul Folcloric Național „Transilvania”, în dorința de a transmite mesajul uman al spiritualității poporului român către popoarele lumii, act de mare conștiință națională care contribuie la oglindirea reală a imaginii României în lume și a valorilor sale culturale. Cunoașterea valorilor spirituale ale unui popor se poate realiza și prin modalități scenice de înaltă ținută artistică și emoțională, cote pe care, prin valențele sale profesionale, le poate atinge un ansamblu instruit în acest spirit. Cântecul, dansurile, datinile și obiceiurile, costumele populare autentice au darul să deschidă suflete și inimi spre înțelegerea și aprecierea vitalității și strălucirii culturii noastre naționale.

*

Valentin Băințan, dirijor: Crescut în atmosfera unei riguroase vieți familiale, în respectul neamului și al țării, maestrul Valeriu Buciu a păstrat în suflet aceeași distincție pe care a impus-o și în spațiul pe unde destinul i-a purtat pașii,

legați în mod organic de instituția pe care o conduce și căreia i-a dăruit cea mai mare parte din viață, încă de la întemeierea ei în anul 1959, fiind părtaș la dezvoltarea și afirmarea acesteia în țară și în lume.

Foarte curând va fi numit coregraful insti-

tuției, avându-se în vedere tocmai calitățile lui distincte în materie. Era în 1967. Pentru a fi în pas cu cerințele mereu înnoitoare, colindă sate și zone folclorice cu cele mai proeminente producții ale dansului popular, însușindu-și, nu numai conținutul, ci și stilul specific zonelor cercetate. Aceasta a fost „piatra de încercare”, în virtutea căreia n-a putut fi clintit de furtunile care, uneori, se abat fără voie asupra noastră.

Ba mai mult, a devenit studentul Facultății de Filologie a Institutului Pedagogic din Baia Mare și a celeia a Universității din Cluj, pe care le-a absolvit, obținându-și licența cu nota maximă. Anii de studiu i-au prefigurat o nouă concepție și viziune asupra înțelegerii fenomenului creației folclorice românești, reușind să-l cunoască în profunzimea caracteristicilor sale. Aceasta este explicația reușitelor sale profesionale, ce l-au propulsat la rangul de maestru-coregraf, iar din 1978, director al instituției al cărei nume l-a făcut să strălucească pe toate meridianele lumii.

Iată, doar câteva din premiile și diplomele obținute, ce-ar putea încununa activitatea oricărui ansamblu profesionist de pe glob:

- Diploma de onoare a Festivalului „Peer Gynt” – Suedia, 1971;

- Diploma de onoare a ziarelor „El Imperial” și „Estria” din Venezuela, 1977, cu mențiunea: „Pentru toată puritatea și valoarea genială a artei poporului român, pentru excelențele și incomparabilele cântece și dansuri”;

- Diploma „Asociației Peruano-Române” și a „Direcțiunii Generale a Revistei Internaționale de Balet”, cu prilejul vizitei în America Latină din 1977;

- Diploma Comitetului de Stat pentru Cultură al Mongoliei, 1974;

- Premiul I la prima ediție a Festivalului-Concurs al Ansamblurilor Folclorice Profesioniste din România, 1992;

- Marele premiu la edițiile aceluiași Festival-Concurs din anii 1993, 1994, personal maestrul coregraf Valeriu Buciu fiind distins cu două premii: pentru cel mai autentic dans popular din festival și pentru cel mai bun spectacol folcloric prezentat în concurs; alte multe trofee stau mărturie acestei distinse activități.

- Premiul Național de Excelență acordat de Ministerul Culturii pentru contribuția de excepție la promovarea și punerea în valoare a folclorului

Valeriu Buciu (în dreapta) alături de Angela Buciu într-un turneu internațional

românesc, 1995, la împlinirea frumoasei vârste de 60 de ani;

- Premiul de Excelență acordat de Consiliul Județean Maramureș, pentru întreaga viață pusă în slujba folclorului românesc, 2005, la aniversarea a 70 de ani;

- Titlul de *cetățean de onoare al municipiului Baia Mare*, 2006;

- Premiul *TVR 50* de ani pentru întreaga carieră, 2006.

Personalitatea lui Valeriu Buciu a fost recunoscută prin alegerea ca membru în cadrul unor organisme de prestigiu, interne și internaționale precum:

- Președinte și membru fondator al Fundației culturale „Vatra” din Baia Mare

- Vicepreședinte al Asociației Coregrafilor Ansamblurilor Folclorice din România (ACAFR)

- Vicepreședinte al Comisiei Naționale pentru România a Consiliului Internațional al Organizatorilor Festivalurilor Folclorice și de Artă Tradițională (CIOFF)

- Membru fondator al Fundației Culturale „Ethnos”, București.

Valoarea spectaculară și de conținut a producției artistice a instituției au făcut să fie solicitată a reprezenta România în momente de vârf ale tangenței țării noastre cu țările lumii: la marea Expo' 92 de la Sevilla – Spania, sau la Taejăn – Coreea de Sud.

Memorabil a fost turneul în Japonia, din 1994, unde pot ajunge doar cele mai reductibile formații ale creației folclorice autentice din oricare țară de pe glob. Cu alte cuvinte, prin intermediul Ansamblului „Transilvania”, iubitorii de frumos de pe patru continente au cunoscut România.

Numeroasele invitații ce-i sunt adresate, din Brazilia până în Filipine, sunt o mărturie a profesionalismului și a capacității de conducător ale maestrului Valeriu Buciu.

Viorel Vatamaniuc, maestru coregraf Ansamblul „Ciprian Porumbescu” – Suceava: Mereu sunt cu gândul și cu inima alături de colectivul Ansamblului Folcloric Național Transilvania și de directorul său, maestrul coregraf Valeriu Buciu, care a reușit să-l propulseze în fruntea ierarhiei naționale, realizând ceea ce nimeni n-a înfăptuit până acum în România.

E greu să te gândești la acea zonă mirifică a României, Maramureșul, fără să-l ai în față pe Valeriu Buciu. E greu să te gândești la cântec și joc, uneori molcom ca unduirea spicului de grâu, alteori zbuciumat, tropotit și fâpurit, fără să ai în față sumedenie de artiști care au trecut prin sita creatoare a mișcării coregrafice sub privirea maestrului Valeriu Buciu.

Mircea Graur, regizor artistic: Valeriu Buciu avut șansa să înțeleagă mai devreme decât noi că folclorul este lumina solară, fără de care frumosul, în toate genurile artei românești, ar seca, s-ar usca, ar purta drept culoare întunericul nopții veșnice. Poate, a avut norocul să trăiască ani de zile în Maramureșul pe care l-a descoperit a fi o „ladă de zestre” purtătoare ale unor frumuseți fără egal, creații populare unice și inconfundabile, care, în timp, i-au devenit hrană spirituală și fără de care nu-și poate închipui existența. Împătimit de folclorul muzical-coregrafic, și-a transformat zilele și nopțile în spațiul de căutare, de descoperire a tainelor dansului popular românesc.

Lui, dansului popular, și-a dăruit viața clipă de clipă, până la contopirea definitivă cu el. Pentru el, pentru dansul popular, și-a risipit toată imensa sa energie.

Și chipul i se luminează când încep să se audă acordurile orchestrei, vocalizele soliștilor, tropotitul dansatorilor, totul prinzând viață. Da, visul se transformă în realitate, într-o realitate la care el, Valeriu Buciu, știe că nu poate ajunge fără munca admirabilului colectiv pe care-l păstrează, ca pe un lucru sfânt, alături de sufletul său.

Valeriu Buciu izvorăște dintr-o stare de lucruri și de cuvinte pure. A privit întâia oară curățenia dulcilor coline verzi și a respirat limpezimea cerului ce limitează un „colț de frumos” –

Sălajul și Maramureșul, colțuri de tradiții mai greu afectate de ororile artificialului... și astfel hrana spirituală a unei copilării și adolescențe prea pline de muzică și dans adevărat, îi vor marca existența viitoare. Poate a fost soarta, prea norocoasă, poate a fost și aptitudinea înăscută, poate a fost și călăuzirea. Cert este că acest colț de taine artistice, de energii creatoare autentice, i-au dat lui Valeriu Buciu botezul artistic.

L-am cunoscut pe acest inegalabil artist și manager cu mulți ani în urmă. Ne-am întâlnit apoi, din timp în timp, și ceea ce m-a uimit și bucurat teribil este că în desăvârșirea maturității sale, îl găseam de fiecare dată mai tânăr sufletește, mai optimist, mai energic și entuziast, aproape ciudat, invers proporțional cu trecerea lui prin viață. Transferul acestor inegalabile calități de om și de artist asupra creației lui s-a concretizat într-un colectiv de excepție, s-a însoțit în viață de oameni de excepție, începând cu părtașa de viață, binecunoscuta Angela Buciu, de artiști, instrumentiști și dansatori, care au înțeles că alături de el își vor cunoaște mai limpede drumul.

Preocupat asiduu de găsirea celor mai eficiente modalități de întinerire a colectivului pe care îl conduce, într-un moment când arta în general și folclorul în special sunt privite cu o doză întristătoare de superficialitate, Valeriu Buciu descoperă și pune în aplicare o soluție pe cât de simplă, pe atât de eficientă, prin înființarea în cadru instituției, a unui curs intensiv în ale inițierii în tainele jocului popular. Întocmai cum își culege pașii, melodiile, modelele de costume, Valeriu Buciu își culege din mediul sătesc în special tineri cu aptitudini, dar și dornici de a perpetua eșantioane folclorice existente încă, spre bucuria și norocul maestrului.

Prin intermediul Ansamblului „Transilvania”, condus de acest admirabil coregraf și director, lumea a cunoscut România. Cu un astfel de palmares artistic, orice altă apreciere personală poate fi de prisos.

Poate că răspunsul cel mai clar pentru ceea ce înseamnă omul și artistul Valeriu Buciu și ansamblul său, nu-l putem găsi într-un articol de ziar, ci într-o zi de repetiție, sau într-o sală de spectacol oriunde în lume unde publicul aplaudă în picioare sau își reține discret stări de emoție artistică, sau poate cel mai bine ar trebui să faci o plimbare împreună cu el, să colinzi hai-hui me-

leagurile de obârșie într-o dimineață, la cumpăna dintre iarnă și primăvară, și să-i șoptești „La mulți ani, maestre!”, iar în ochii lui mereu tineri să-i citești bucuria și tinerețea.

Ion Filip, regizor: În spatele oricărei creații artistice se ascunde cineva. Acel cineva poate fi: un regizor, un scenograf, un producător, un operator de imagine sau de sunet, un maestru de balet sau de mișcare scenică. Este cel din spatele ecranului, cum obișnuim să-i spunem, dar al cărui puls îl simțim în fiecare act de manifestare colectivă.

Istoria Ansamblului Folcloric Național „Transilvania” este cuprinsă nu numai în albumele de fotografii ale familiei Buciu, ci și în colecția ei de filme realizate cu prilejul diferitelor manifestări artistice ale ansamblului, pe scenele lumii și ale României. Beneficiem de aceste filme pe care familia Buciu ni le-a pus la dispoziție, cu dreptul de a ne folosi de ele în scopul promovării culturii noastre tradiționale. Una dintre casetele video conține spectacolul de gală al Ansamblului „Transilvania” susținut pe scena Sălii Palatului din București cu prilejul celor trei decenii și jumătate de activitate neîntreruptă, spectacol de înaltă ținută artistică și de o densă consistență repertorială.

Valeriu Buciu e comparabil cu cei mai mari coregrafi ai lumii la categoria mai sus amintită. După succesele dobândite de-a lungul întregii sale cariere ca maestru coregraf Valeriu Buciu este comparabil cu Igor Moiseev, coregraf de notorietate mondială, ceea ce îi diferențiază este modul cum îi tratează societatea în care trăiesc; în timp ce Igor Moiseev a fost distins cu cele mai înalte titluri ale statului sovietic, laureat a premiului Lenin și artist al poporului, Valeriu Buciu a fost decorat cu diplome de onoare.

Coregraf Marin Barbu, președinte executiv al Asociației Coregrafilor Ansamblurilor Folclorice din România, președinte al Consiliului Internațional de Organizare a Festivalurilor Folclorice: Este o mare bucurie pentru mine să scriu adevărul despre oamenii pe care i-am cunoscut și mai ales despre cei care s-au ocupat de jocul tradițional românesc și de organizarea ansamblurilor folclorice din România. De data aceasta este vorba despre maestrul Valeriu Buciu și despre ansamblul său din Baia Mare. Înainte de 1989 existau câteva ansambluri reprezentative ale

cântecului și jocului popular românesc: „Rapsodia Română”, „Doina”, „Ciocârlia”, „Ciprian Porumbescu”, „Banatul”, „Mureșul”, „Maramureșul” și „Doina Gorjului”, această ordine fiind una strict aleatoare și nicidecum una din punct de vedere al performanței sau prestației acestora. Știu, însă, precis că, la acea vreme, ansamblul „Maramureșul” nu era atât de valoros cum a ajuns să fie Ansamblul Național „Transilvania”. Am avut ocazia să învăț jocurile tradiționale din Oaș și Maramureș de la Valerică Buciu, cu ocazia cursurilor de dans organizate de Uniunea Generală a Sindicatelor din Romania. Îmi amintesc că l-am cunoscut pentru prima dată ca foarte bun profesor, ce predă cu un mare tact profesional și știa să te atragă și să te facă să iubești această zonă folclorică.

După 1989, când foarte multe ansambluri se desființau sau erau într-o cădere liberă din punct de vedere organizatoric și profesional, acest extraordinar domn, are curajul să formeze, pe scheletul Ansamblului „Maramureșul”, noul Ansamblu „Transilvania”.

În 1993 am participat la Festivalul Național de Folclor al Ansamblurilor Profesioniste organizat de domnia sa la Baia Mare și am constatat pe viu ce înseamnă o carieră de coregraf și de manager. Spun acest lucru deoarece am putut vedea cu ochii mei care era realitatea în acei ani în ceea ce privește conducerea unui ansamblu folcloric. Ansamblul „Transilvania” avea o formidabilă valoare în comparație cu celelalte ansambluri profesioniste participante la festival. Atunci am avut marea ocazie de a-l cunoaște pe omul Valeriu Buciu, omul ce nu avea somn, nu avea liniște, omul ce își canaliza toate forțele pentru a consolida un ansamblu – model în România, care să reprezinte țara cu mândrie și peste hotare.

Nu mare mi-a fost uimirea să văd că, doar în câțiva ani, Valerică a reușit să crească acest ansamblu nu doar numeric, ci, mai ales, din punctul de vedere al calității valorificării cântecului și jocului popular. Am fost martor, de asemenea, la periplul său prin aproape toate orașele Transilvaniei unde existau la acea vreme ansambluri, pentru a recruta dansatori, dansatoare, soliști, instrumentiști, dar și dirijori, pentru buna funcționare a acestui ansamblu. Astfel, Ansamblul „Transilvania” a devenit în foarte scurt timp Ansamblul Național „Transilvania”, cu 30 de pe-

rechi de dansatori și o orchestră de aproximativ 25 persoane, colaborând cu soliști și dirijori de renume din țară.

Viorel Zaha, fost dansator: Era un Conducător în adevăratul sens al cuvântului. Avea o prestanță puternică, numai să-l vezi înaintea ta și era de ajuns, fără să mai zică niciun cuvânt. Respectuos și foarte respectat de toată lumea din jur, bun la suflet, cu inima mereu deschisă, visător, cu cele mai îndrăznețe idei... În acest sens îmi amintesc că eram cu maestrul la o plimbare pe un câmp din apropierea orașului, când, la un moment dat, s-a oprit în loc și mi-a zis: „Băiete, vezi tu dealul acela din fața ta?”... Da, maestre... „Acolo voi face eu Satul de Vacanță în care să locuim tot ansamblul cu familia cu tot. Se va găsi de lucru pentru fiecare în parte, prin mijloc va curge un pârâu, iar în capătul uliței va fi o sală de spectacole cu 3000 de locuri...” Eu mă cruceam, sincer să fiu, că un deal poate fi mutat din loc și făcut ceea ce zicea maestrul Buciu, dar uite că azi nu-l mai cred un vis imposibil, ci dimpotrivă, pe deplin realizabil. Era extraordinar, gândea cu cel puțin 30 de ani înaintea noastră, acesta este adevărul, ce se poate face azi, maestrul Buciu gândea în 1982. Era mereu foarte ambițios și plin de energie, cu sufletul tânăr.

Om de mare omenie și cultură, Valeriu Buciu a știut să localizeze și să pună în valoare tot ce e mai frumos și mai autentic din datinile și tradițiile folclorului românesc până în zilele noastre. Depinde de cei ce vor veni din urmă care va fi soarta scumpelor noastre valori spirituale românești, de cum vor ști să le păstreze, sper că cel puțin cu aceeași putere, iubire și exigență ca ale maestrului Buciu.

Din partea artiștilor Ansamblului Folcloric Național „Transilvania”, **Iuliana Maria Dăncuș**, director, septembrie 2012: Maramureșul un ținut de basm, se poate mândri cu oameni fără pereche, de seamă și buni români. Printre legendele vii ale numelor sonore se poate numi, fără nicio tăgadă, Maestrul Valeriu Buciu. Se implica în toate cu seriozitate și respect, pe care-l impunea celor din jur și nu făcea rabat de la nimic. De aceea azi, Ansamblul Folcloric Național „Transilvania”, instituție careia i-a redefinit din temelii caracterul și forma, de la titulatură, repertoriu artistic coregrafic și muzical, personal și-a câștigat un re-

nume internațional. În momentul, în care maestrul Valeriu Buciu a preluat frâiele conducerii, a gândit un program de revigorare a repertoriului coregrafic, de la dansurile din zonele etnofolclorice ale Maramureșului, la un repertoriu național.

De ce „Transilvania”? A fost o decizie managerială și economică, pe care directorul Valeriu Buciu a luat-o foarte inspirat atunci, având în vedere că Transilvania era deja un brand cunoscut în Europa și pe alte continente. Azi îi mulțumim Maestrului Valeriu Buciu și ne mândrim cu moștenirea lăsată, purtându-i un respect profund pentru tot sacrificiul de o viață în slujba folclorului românesc și a artei coregrafice.

Augustin Botiș, profesor: La Valeriu Buciu geometria mișcării gramaticalizează, printre cívinte, pașii de dans. În auz, sunetul pașilor foșnește ca și polistirenul extrudat. Gestul unifică subtil pasul de dans cu gravitația. Ființa este devenire, iar limbajul trupului e țipătul metafizicului convertit în dans. Pe mulți ne-a făcut să înțelegem că prin lumina dansului parcă existăm într-o lume fără întuneric. A avut-o mereu alături pe Doamna Angela. Cei doi se ating cu memoria, cu amintirile se caută, cu inima aburindă lacrimă. Și-a început activitatea – de dansator, de coregraf – cam pe când, în București, Ana Pauker purta umbrelă pentru că ploua la Moscova... Nu l-au interesat metaforele puterii și nici combinațiile ecuaționiștilor zilei. N-a așteptat ca scarabeul cel sacru să-i dea autografe în pustiu. Dincolo de umbra sonoră a sunetului, tumele flânșate în aer l-au ajutat să se simtă locuit de încredere. A văzut și a înțeles drumul celor ce înfrumusețează lumea „în zilele sângelui fierbinte”. Spectacolele de dans, coordonate de maestrul Valeriu Buciu, ne făceau să credem că bătrânețea e un basm și moartea o himeră.

Elise Stan, doctor etnomuzicolog, realizator de emisiuni la TVR: Există în istoria artei și culturii românești personalități emblematice, oameni care rămân definatorii pe veci în servirea unui stil, a unui crez. Sunt repere, sunt referințe la care ne raportăm ori de câte ori dorim să învățăm, să analizăm, să comparăm, să rememorăm valori. Nu sunt mulți. Valeriu Buciu este unul dintre aceștia. Renumit coregraf, director al Ansamblului Național „Transilvania”, Valeriu Buciu împărtășea din cunoașterea sa, tuturor elevilor și studenților săi, cu o generozitate deosebită. Învă-

țătura sa așezată și plină de înțelepciune ascundea, în spatele profesionistului exigent și sever, un om remarcabil. Dansul pentru el avea rol de vindecare a sufletului, de a produce bucurie, de a echilibra publicul privitor. A căutat toată viața perfecțiunea, mărturii fiind propriile creații coregrafice, la fel de apreciate și astăzi.

Dansurile pe care le-a montat în scenă sunt incluse și acum în repertoriul ansamblului, constituind adevărate modele prin simplitate, reducere la esență, virtuozitate, emoție și eleganță. I-a învățat pe studenții săi de la Academia de Arte din Baia Mare cum să reprezinte o idee. A adus un suflu nou în coregrafia dansului popular românesc, prin expresivitate și rafinament.

Am colaborat cu Valeriu Buciu și cu soția, celebra interpretă de folclor Angela Buciu, în cadrul unor spectacole și evenimente extraordinare. Cu pasiune și dăruire, Valeriu Buciu a alocat multe ore de căutări și strădanii pentru a îmbunătăți nivelul profesional al membrilor ansamblului. Exigența și seriozitatea cu care Valeriu Buciu și-a exercitat meseria, au stat la baza reușitelor sale profesionale. Așa cum ne-a demonstrat de-a lungul carierei sale artistice și pedagogice, Valeriu Buciu a fost preocupat nu doar de latura artistică a ansamblului, ci și de cea umană.

Inteligent, ambițios, totdeauna bine informat, un organizator cu inițiativă, a fost apreciat și respectat deopotrivă de subalternii săi, cât și de colegii de breaslă și, bineînțeles, de marele public. Privind întotdeauna lucrurile cu maximă atenție și responsabilitate, Valeriu Buciu a reușit să se remarce ca un bun cunoscător al domeniului, aspect care s-a reliefat în toate producțiile la care a lucrat. A știut să-și formeze un repertoriu valoros, cu elemente arhetipale pe care le-a adus în contemporaneitate, filtrându-le și transpunându-le în propria viziune, prin desene coregrafice meșteșugite, cu mare priză la public. Alternanța ritmurilor, mișcărilor și a diversităților tonale, cu păstrarea prospețimii și specificului zonal, i-a asigurat totdeauna maximă cotă valorică. Fără artificii abracadabrante și sofisticate, spectacolele sale, dominate de precizie și nerv, au avut totdeauna un succes enorm cu ovații în sală, chemări la rampă și aplauze îndelungate. Cheia succesului nu a constat doar în cele învățate de Valeriu Buciu prin școli, ci în fibra sensibilității și a caracterului său, a gândirii pozitive și conciliante, având în sânge vița nobilă a străbunilor. Secretul reușitei

maestrului Valeriu Buciu a stat în rezistența sa incredibilă la toate energiile negative venite din exterior, în capacitatea sa extraordinară, demnă de invidiat, de a se reinventa, în abilitatea sa de a depăși momentele de criză, abilitate care i-a oferit confortul psihic și rezistența la anduranță. Acestor daruri de la Dumnezeu, li s-au circumscris expresivitatea scenică, simțirea artistică intensă, energia fizică și mentală bine conservate o lungă perioadă de timp și, desigur, forța creatoare.

Am auzit de-a lungul anilor aprecieri dintre cele mai elogioase la adresa maestrului coregraf Valeriu Buciu, venite din diverse medii, aprecieri care nu conțin nici astăzi. Toată lumea a remarcat trăirea intensă și implicarea totală în spectacol. Cunoșcându-l foarte bine pe maestru, nu cred nicio secundă că ar fi putut fi altfel. Ca și coregraf, Valeriu Buciu a fost copleșitor în orice tălmăcire dată dansurilor sale. Din unghi vizual, epurat de sonor, coreografiile sale, la o evaluare mai profundă, își păstrează firescul și prospețimea, chiar dacă trecerea anilor, poate, le-a mai adumbrit înfățișarea. A fost un mare pas înainte, continuat apoi de urmașii săi de la ansamblu, care, în semn de respect și prețuire, nu și-au permis să schimbe ceva pentru a nu decalibra și a strica linia. Trebuie să aducem, așadar, mulțumiri maestrului coregraf Valeriu Buciu pentru toate eforturile sale de a păstra nealterată esența structurală a jocurilor strămoșești.

Valeriu Buciu a fost, într-adevăr, un mare artist. Palmaresul său cuprinde mii de spectacole, zeci de turnee în țară și străinătate, generații întregi de tineri pe care i-a îndrumat, mii de prieteni și colaboratori pe întreg mapamondul și multe, foarte multe diplome de excelență. O performanță absolut remarcabilă. O carieră fulminantă ale cărei ecouri se fac auzite și astăzi. Un adevărat maraton, epuizant dar splendid, i-a oferit maestrului starea permanentă de spectacol, câștigând, în același timp, esențialul în viața unui artist: bucuria de a fi în scenă și aplauzele publicului. Toate acestea îl recomandă pe Valeriu Buciu ca... „un om pentru eternitate”.

Radu Cimponeriu, ginerele: Pentru Dumneavoastră, Valeriu Buciu a fost Maestrul, Dom' Director, Domnul Buciu...

Pentru cea care i-a fost alături mai bine de o jumătate de veac, a fost Valerică, pe care l-a iubit, l-a stimat și l-a sprijinit necondiționat până în ul-

tima clipă. Iar ea a fost pentru el Angela, cea mai talentată și mai iubită din lume.

Pentru fiica sa Adriana, el a fost Tata Meu, iar ea a fost mereu pentru el Adișorul lui tăticu’.

Pentru Petru, fiul Adrianei și al meu, el a fost Bunul, care era mereu bolnav. Iar Petru a fost cel care i-a smuls unele dintre ultimele aplauze, atunci când își făcea apariția.

Pentru mine, de o vreme încoace, este Tata Buciu. Este Tatăl pe care aș fi vrut să îl cunosc mai bine, cu care să discutăm despre turnee și mașini în loc să încercăm să vorbim despre medicamente și tratamente, cu care să facem planuri realizabile și proiecte îndrăznețe, în loc să încercăm o comunicare iluzorie. Pentru mine, a fost o pasăre maiestruoasă, al cărei zbor s-a frânt mult prea devreme și nu din vina lui... a fost un *Albatros* răpus de furtună.

La ultima noastră întâlnire, pe patul de spital, după ce ne-a spus că Petru trebuie să meargă la Liceul de Arte, Tata Buciu a schițat îndelung, cu brațele, mișcări ample de dans. Sau de zbor. Zborul *Albatrosului* din poezia lui Nicolae Labiș...

Adriana Angela Buciu Cimponeriu, fiica: Dumnezeu mi-a hărăzit să mă nasc într-o familie

specială. Am trăit ani îndelungați într-un mediu al creativității, al artei și al frumosului, de unde am învățat că numai acolo unde pui suflet crește plămădeala.

Mama mea este un intelectual pasional, o altruistă iubitoare de oameni, un glas dumnezeiesc îmbrăcat în multă simțire, având și harul de a o transmite, și un pedagog înăscut care a modelat vocile multor generații de interpreți.

Tata, despre care nu pot să vorbesc la timpul trecut, este cel mai mare visător pe care l-am cunoscut vreodată. Un maestru al coregrafiei care folosește dansul clasic pentru instruirea unui dansator pe care îl formează pentru performanță, profesor de dans etnic românesc, căruia îi datorăm faptul că se joacă românește în America, Marea Britanie, Norvegia sau Suedia. Folclorist pătimaș și autentic, este un patriot înflăcărat pe care îl vezi cu lacrimi în ochi la auzul imnului României, la paradele militare sau la campionatele sportive.

Aceștia sunt părinții mei! Le doresc tuturor copiilor din lume astfel de părinți și nădăjduiesc ca fiul meu să moștenească frumusețea, talentul și caracterul lor, pentru a perpetua această genă a excelenței.

Valeriu și Angela Buciu

Mihai Olos

1940-2015

Ana OLOS

Născut în 26 februarie 1940, comuna Ariniș (Ardihat), Maramureș, România, Mihai Olos – artist plastic (pictură, sculptură, artă conceptuală, artă digitală), poet și eseist – s-a stins din viață la 22 februarie 2015 la Amoltern, Eendingen, Germania. A fost printre primii artiști experimentalisti și conceptuali din România. E cunoscut, mai ales, prin proiectul său utopic *Orașul Universal/Olospolis*, al cărui prototip l-a descoperit în nodul de lemn de la capătul fusului maramureșean cu zdrangăne. L-a reprezentat bidimensional în desene și în pictura sa constructivistă, l-a realizat tridimensional prin îmbinarea celor șase elemente de bază în structuri cu forme și dimensiuni variate, din materiale diferite: durabile – lemn, cu predilecție, metal, material plastic, ceramică și din lingouri de aur într-un „happening” unic, – sau efemere (hârtie, paie etc.), în „land art” („Pământ”) sau ca „body art”, folosindu-se de degetele participanților și, în cele din urmă, pe suport electronic. Datorită expozițiilor personale și participărilor la cele colective din țară și din străinătate, recenzate favorabil în presa de specialitate, a fost inclus încă de la începutul activității sale în dicționare de artă românească, artistul fiind recompensat cu premii. Expozițiile sale personale din Italia, Germania și Olanda l-au impus și pe plan internațional. Cu toate că din 1993, din motive personale, și-a mutat reședința în Germania, și-a păstrat cetățenia română și atelierul din Colonia Pictorilor din Baia Mare, expunând în continuare în țară. Însă numai expoziția retrospectivă de la Muzeul Național de Artă Contemporană, la un an de la săvârșirea sa din viață, a oferit o imagine de ansamblu asupra operei polimorfe a artistului.

Al doilea fecior al familiei Olos, a copilărit în satul natal, Ariniș (Ardihat), situat în zona Sub Codru, cu puternice tradiții etnofolclorice. Mama sa, Ana – din neamul Borșa, familie țărănească de origine voievodală – se născuse la Poiana Codrului (Iegheriștea Tânăra), zonă renumită pentru

păduri și arta cioplitului, unde copilul Mihai a petrecut multe veri la neamuri. De la mama sa și de la femeile din sat, viitorul artist a deprins să înțeleagă și să aprecieze variatele forme ale artei populare. Tatăl său, Mihai – zis Mihaiu Florii Vili – era localnic din moși-strămoși, pe linie maternă avându-l unchi pe George Pop de Băsești. Țăran și negustor de bivoli (tușer), avea prieteni din toate părțile țării, care îl căutau și acasă, copiii fiind de față la discuțiile lor. Pentru că a refuzat să intre în gospodăria colectivă, i s-a confiscat pământul din hotar și i s-a interzis să facă negoț pe motiv de speculă. Copilăria fericită a viitorului artist se curmă odată cu moartea mamei sale, în 1950.

Absolvind primele șapte clase la școala din Ariniș, în 1953 pleacă la Baia Mare, unde era deja elev fratele său mai mare, Vasile. Se înscrie la Liceul „Gheorghe Șincai” și, neavând drept la bursă, se întreține singur din meditații, iar în vacanțe este curier și, ocazional, reporter la ziarul local sau achizitor la tabăra de vară pentru elevi. După liceu, este învățător suplinitor în Țara Oașului, zonă etnografică ce va lăsa o adâncă amprentă asupra sa. La Coca, a stat în gazdă la cete-rașul Dumitru Mărișchii, însoțindu-l la nunți și petreceri, făpunitura devenind un fel de semnătură

vocală a sa, iar jocul oșenesc, una dintre primele teme ale picturii sale în ulei¹. În Oaș întâlnește intelectuali, ascunși la marginea țării din pricina persecuțiilor politice, care îl vor familiariza cu autori aflați la index. În 1959 se înscrie la Institutul pentru Învățători din Cluj, ca apoi să se transfere la nou-înființata Secție de pictură de la Institutul Pedagogic de 3 Ani. Îl are profesor pe Coriolan Munteanu, remarcabil pictor de artă monumentală, cu care rămâne prieten și după absolvire. În perioada studenției, locuiește o vreme în biblioteca criticului Ion Negoșescu (atunci la închisoare), cu îngăduința unchiului acestuia. Bolnav de plămâni din pricina condițiilor de viață din Oaș, este internat la preventoriul studentesc, scăpând astfel de grijile materiale. Pe lângă marile personalități trăind în Cluj, cunoaște numeroși tineri pictori și poeți din generația sa, care îi vor rămâne prieteni, printre ei, pictorul Cornel Brudașcu². Pe poetul Teohar Mihadaș îl întâlnește la catafalcul poetului Lucian Blaga. La Institutul „Ion Andreescu”, consultă albume de artă modernă și audiază conferințele unor critici de artă, printre care și Petru Comarnescu.

După absolvire, în 1963, devine profesor de desen la Școala Populară de Artă din Baia Mare, centru artistic cu veche tradiție, cu o filială a U.A.P.R., în a cărei conducere erau pe atunci sculptorul Géza Vida, cu care tânărul artist va purta convorbiri despre artă³, pictorița impresionistă Lidia Agricola și graficianul Paul Erdős. Alți membri ai centrului erau vârstnicul Andrei Mikola, cu studii de artă la Paris, expresionistul Iosif Balla, Alexandru Șainelic, Traian Hrișcă etc., alăturându-li-se, în 1965, Nicolae Apostol, fost student al lui Corneliu Baba, și Ilie Cămarășan. Pe parcurs vor veni și alți absolvenți de la Cluj și București⁴. Orașul, în plină dezvoltare, devine sediu temporar sau permanent al unui număr impresionant de intelectuali: actori, medici,

ingineri, arhitecți, profesori, potențiali critici și consumatori de artă. În anii șaizeci se numărau printre ei scriitorii Monica Lazar, Rodica și Mircea Braga (primii comentatori⁵ și cumpărători ai lucrărilor tânărului artist), prozatorul Mircea Marian (care va dedica un capitol de roman picturii monocrome a lui Mihai Olos „Tava cu păsări”⁶), folcloristul Ion Chiș-Șter, compozitorii Isidor Râpă, Liviu Borlan și, nu în ultimul rând, remarcabilul poet și traducător Gabriel Georgescu, făcând naveta din Satu Mare pentru a preda la Institutul Pedagogic. Din această perioadă datează prietenia lui Mihai Olos cu ziaristii poeți Ion Bellu și Vasile Radu Ghenceanu, cu poetul și folcloristul Dumitru Iuga (alias Ion Bogdan) sau cu Ion Vultur, viitorul profesor de estetică, unul dintre cei mai buni cunoscători ai operei artistului. La sesiunile științifice organizate la Facultatea de Litere participau invitați de marcă, printre ei academicianul Alexandru Rosetti, profesorii Boris Cazacu, Tatiana Slama-Cazacu, Zoe-Dumitrescu Bușulenga, Mircea Zaciuc și Dumitru Pop, muzicologul George Sbârcea sau criticul de artă Raoul Șorban. Cu folcloristul și etnologul Mihai Pop tânărul artist va avea o relație deosebit de apropiată. Prin intermediul Monicăi Lazar îl va cunoaște pe filozoful Constantin Noica, pe care îl va însoți într-o călătorie rituală prin Maramureș⁷.

Programul de după-amiază la Școala Populară de Artă îi permite să lucreze diminețile. Pictează și desenează, dar neavând atelier, se implică mai mult în viața literară, frecventând cenaclurile din oraș și județ, scriind și publicând articole, poezii și desene în ziarul local, în suplimentul literar *Maramureș*, în antologii locale sau centrale și în revistele din țară. După căsătorie, i se va repartiza o locuință și unul din atelierelor de la colonia pictorilor. Având, astfel, posibilitatea să lucreze mai intens, participă cu lucrări la expo-

1 V. R. Ghenceanu, *Dialog cu Mihai Olos. Arta în viață și viața în artă*, „Pentru socialism”, XXIII, 6116, Baia Mare, 29 septembrie 1973, p. 3.

2 Mihai Olos, *Clujii tinereții noastre. Pictorului Cornelius Brudașcu la cei 70 de ani ai săi*, „Transilvania”, 6/2007, Sibiu, iunie 2007, p. 93-96.

3 Mihai Olos, *Cu Vida Gheza despre trăinicia artei angajate*, „Pentru socialism”, XXIII, 4588, Baia Mare, 1973, p. 3.

4 V. Tiberiu Alexa, Traian Moldovan, Mihai Muscă, *Centrul artistic Baia Mare 1896-1996*, Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, 1996; Cozmuța, Augustin. *Incursiuni în arta plastică*, Editura Gutinul, Baia Mare, 2016.

5 Petre Matei, (Mircea Braga), *Opinii despre o expoziție*, „Pentru socialism”, XV/ 3567, Baia Mare, 9 iulie 1965. Monica Lazar, *Mihai Olos*, „Arta plastică”, nr. 6/ 1966.

6 Mircea Marian, *Ninge în Spania la Alicante*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1994.

7 Mihai Olos, *Călătorie în Maramureș însoțindu-l pe Constantin Noica*, „Maramureș”, Baia Mare, decembrie 1973, p. 13.

zițiile județene (la care expusese și ca student) și cele naționale, are primele expoziții personale la Muzeul de Artă din Baia Mare (1965), Complexul Turistic Borșa (1966), apoi la Galeria „Simeza” din București (1968). Alături de lucrările în ulei pe pânză, expune picturi pe lemn sau sticlă pe teme profane, dar cu aluzie evidentă la arta bise-ricească. Prima sculptură inspirată de fus, pe care o va intitula mai întâi „Secretul”, iar apoi „Unirea”, o expusese în 1965, figurând apoi în mai multe expoziții.

Urmărind îndeaproape activitatea colegilor săi, publică interviuri, recenzii, glose de artă și articole despre folclor. Va da și numeroase interviuri, ce vor apărea în cotidianul local și în diferite reviste din țară. Primit întâi stagiar, iar apoi membru definitiv al U.A.P. R., călătorește deseori la București, unde cunoaște pe colegii de breaslă stabiliți în capitală, printre cei mai apropiați fiindu-i sculptorul Ion Vlasiu și pictorul Constantin Dipșe. Frecventând Casa Vernescu, își află o mulțime de prieteni și în lumea literară. Îi reîntâlnește pe Ion Papuc, care a scris despre prima sa expoziție în „Tribuna”⁸, pe Nicolae Prelipceanu, pe Gheorghe Pituț, pe Ana Blandiana și Romulus Rusan, pe Ioan Alexandru; se împrietenește cu Nichita Stănescu și Ion Horea. Toți aceștia, dar și alții, vor contribui la cunoașterea sa ca artist, scriind despre expozițiile lui sau publicându-i poezii, articole și reproduceri în revistele literare.

Lucrările lui Mihai Olos expuse în capitală sunt remarcate de Petru Comarnescu, primul care observă în ele simbioza dintre arhaic și modern, iar la sculpturile în lemn, afinitățile cu opera lui Constantin Brâncuși. Iată cum îl caracteriza încă de la prima expoziție din capitală: „Ca și meșterii din popor, Mihai Olos creează nu numai cu gândul la el însuși, ci și la lumea căreia îi aparține și de aceea are sorți de a fi român și universal totodată, de a fi tradițional și modern, cu o notă foarte personală de artist intelectual, de meșter poet”⁹. Expozițiile artistului sunt comentate și de alți critici de artă din capitală: Ion Frunzetti, Nicolae Argintescu-Amza, Olga Bușneag, Constantin Prut și Alexandra Titu. Cu ocazia Colocviului „Brâncuși” din 1967¹⁰, când Mihai Olos participă

cu lucrări la expoziția „13 tineri artiști” de la sala „Kalinderu”, este prezentat de Petru Comarnescu celor mai importanți brâncușologi străini, între care Carlo Giulio Argan, Palma Bucarelli (reîntâlniți apoi la Roma) și Carola Gideon Welcker, pe care o va vizita mai târziu acasă la ea în Elveția.

Prima călătorie peste hotare a fost în Ungaria și Cehoslovacia, în februarie 1965, împreună cu soția. La Budapesta, pe lângă Muzeul de Artă, vizitează atelierul pictorului Jenő Barcsay, autorul impresionantei *Anatomii artistice*, originar din satul Nima (județul Cluj), mare admirator al lui Brâncuși. La o expoziție internațională de la Bratislava, tânărul artist are ocazia să vadă prima oară lucrările unor mari artiști contemporani, știute doar din reproduceri. La Praga, este impresionat de exponatele de la Muzeul Etnologic Náprstek.

În urma expozițiilor personale din Baia Mare, Borșa și București, i se vor selecționa lucrări de pictură pentru expozițiile de peste hotare ale artiștilor români, iar cu sculptură va participa la „Trienala de la Milano” din 1968. Însă cea mai importantă experiență pentru cariera sa a fost șederea de șase luni în Italia. A plecat din țară la început de septembrie 1968, după nașterea fiicei sale, obținând pașaportul fiind recomandat, de scriitoarea Monica Lazar, lui Ion Brad, funcționar la Externe în acel moment. Are, astfel, ocazia de a vizita – pe fondul unor proteste politice ale studențimii – ampla expoziție internațională „Biennale de la Veneția” din 1968, impresiile publicându-le la întoarcere în revista „Echinox”¹¹. Fiind cazat la Academia di Romania din Roma, va pregăti prima sa expoziție personală din străinătate, cu picturi pe pânză, lemn sau sticlă și sculpturi. Deschisă la Galeria Felluca în februarie 1969, la vernisaj au fost de față atașatul cultural de la Ambasada României, ambasadorul Braziliei, artiști și critici, personalități din diaspora, dar și actori și regizori de la Cinecitta. Artistul, purtând barbă, asemenea dacilor de pe Columna lui Traian, înveșmântat cu o gubă miștoasă, sub care avea și un „uios” oșenesc, cântă folclor din Maramureș și țâpurește, fiind apoi invitat să cânte

8 Ion Papuc, *Expoziție la Baia Mare*, „Tribuna”, Cluj, 26 august 1965.

9 Petru Comarnescu, *Pictorul Mihai Olos*, „Lucașfăru”, X, 33(277), București, 19 august 1967.

10 Petru Comarnescu, *O prezență maramureșeană la Colocviul Brâncuși*, „Pentru socialism”, XVII, 4286, Baia Mare, 4 noiembrie, 1967.

11 Mihai, Olos, *Anonimat și efemer. Avangarda plastică din Italia*, „Echinox”, I, 7-8, Cluj, august-septembrie 1969, p. 33.

și la Radio Roma¹². Expoziția s-a bucurat de comentarii favorabile în presa din capitala italiană¹³ și a avut ecouri în publicațiile culturale din țară¹⁴. Artistul se va întoarce acasă în martie 1969. Ca urmare a succesului expoziției, în 1970 i se decernează Premiul Tineretului al Uniunii Artiștilor Plastici din România.

În Baia Mare i se încredințează decorarea interioară a Clubului Tineretului. O face în stil popular, cu bănci de lemn acoperite cu pănură în culoarea zădilor și mărește iluzia spațiului cu mari oglinzi circulare, realizate la fabrica de sticlă din satul de naștere al mamei sale, Poiana Codrului¹⁵. Câștigă concursul pentru decorarea holului nou-construitului cinematograf „Dacia” (arhitect Viorel Neaga) și execută o lucrare de 120 mp din plăci de metal, cu efecte de pop-art și artă cinetică, sculptoriței Valentina Boștină revenindu-i decorarea frizei¹⁶. Din onorariul primit, artistul face o excursie prin B.T.T. în Japonia. Vizitează „Expo” Osaka, unde erau expuse și lucrări monumentale ale unor importanți artiști internaționali. Este și ocazia de a descoperi similitudini între folosirea lemnului la japonezi la construirea templelor și arhitectura bisericească românească.

Revenind în țară, va iniția, pe lângă lucrările de pictură și sculptură, o serie de „happening”-uri începute cu „25”¹⁷ (24 august 1969), al căror tâlc ascuns le era cunoscut doar apropiaților artistului. Cel mai de răsunet dintre acestea va fi cel de la mina Herja, „Aur și Grâu” (14 noiembrie 1972), cu prezența directorului minei și a minerilor în pauza dintre două șuturi. Modulul inspirat de nodul fusului, construit cu lingouri de aur – aduse cu aprobarea autorităților locale din tezaurul filialei B.N.R. – a fost așezat pe o masă așternută cu grâu. Pe lângă simbolistica evidentă, „happening”-ul trimitea la munca deținuților politici de la mina din Baia-Sprie. O demonstrație de „land art” a fost „Pământ” (Cuhea, mai 1973), săpând, cu ajutorul unor prieteni, negativul aceluiași modul. Evenimentul ce putea avea diferite

interpretări, artistul l-a considerat mai târziu o prevestire a morții tatălui său. Un alt „happening”, inspirat de articole apărute în „Scânteia” despre poluarea din Baia Mare, va fi „Împotriva poluării” (1979), un protest și împotriva risipei grâului atât de prețios pentru țăranul român. Artistul, parcă muștră de un porumbel cu un bob de grâu în cioc, mătură grâul scurs pe carosabil din camioanele care îl transportau la moara din apropiere coloniei pictorilor unde se afla atelierul său.

În 1973, cu ocazia colocviului organizat de Societatea „Eminescu” din Freiburg în mai multe orașe din România, printre care și Baia Mare, Mihai Olos îi întâlnește pe Paul Miron, profesor de romanistică la universitatea din Freiburg, pe asistenta acestuia, Elsa Lüder, și pe studenta lor, Helga Fessler. Anul următor decide să facă o călătorie de studii în Franța și îi va vizita în drum spre Paris. Ajuns în capitala franceză în toamna lui 1974, cu scrisori de recomandare de la Constatin Noica, cunoaște mari personalități din diaspora, între care: Mircea Eliade, Emil Cioran, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, criticul de artă Ionel Jianu, regizorul Paul Barbăneagră. De la filozoful Ștefan Lupașcu primește cu dedicație cartea *L' énergie et la matière psychique* (1974) și un exemplar din cartea în două volume a lui Ștefan Odobleja *Psychologie consonantiste* (1938-1939). Perioada șederii fiind prea scurtă, nu va reuși să-și organizeze o expoziție personală. Dar începe materializarea proiectului său „O statuie umblă prin Europa”. Cu titlul parodic inspirat de partea introductivă a *Manifestului Partidului Comunist* a lui Marx și Engels, „acțiune” (performance) prelungită în timp (1974-1988), a constat din instantanee fotografice cu modulul „Orașului Universal” ridicat în aer ca un sceptru, alături de monumente de importanță istorică din Franța (Ronchamp), Spania (Sagrada Familia, Barcelona), Italia (Vezuviu), Grecia (Olimp, Meteora, Podul Arta, Acropole) Turcia (Gordion), sau Danemarca (Piatra cu Rune de la Felling).

12 V. R. Ghenceanu, *op.cit.*

13 Derna Querel, *Art Centre: Olos*, „This Week in Rome”, XX, 8, Roma 21-22 februarie, 1969; Trucchi, Lorenza, *Pittura sul vetro alla Felluca e alla biblioteca germanica*, „Momento-sera”, XXIX, 55, Roma, Marzo, 1969, p.9.

14 Ion Vultur, *O manifestare revelatoare: Expoziția lui Mihai Olos la Roma*, „Pentru socialism”, XIX, 4715, Baia Mare, 22 martie 1969.

15 Club închis și ambient distrus.

16 După 1990, decorația din holul cinematografului a fost demontată de cei în a căror administrare a ajuns clădirea.

17 Pe lângă evidenta referire la 23 August, happening-ul făcea aluzie la romanul *Ora 25*, al lui Constantin Virgil Gheorghiu (publicat în România abia după 1990), despre soarta unui țăran român în timpul războiului, apărut la Paris în 1949, care a inspirat filmul lui Carlo Ponti din 1967, cu o distribuție de zile mari.

Împreună cu Ion Bogdan inițiază, în 1976, o asociație de arte – „Măiastra”, ce își propunea „promovarea manifestărilor de artă din zona Maramureșului în context național”. Prima publicație, „Foaia Măiastra”, fiind dedicată Centenarului Brâncuși, a fost oferită de artist participanților de la București și Târgu-Jiu¹⁸. Printre criticii veniți la Centenar era și Athena Tacha Spear, sculptorița de origine vlahă din Grecia, stabilită la Oberlin (S.U.A.), autoarea monografiei *Păsările lui Brâncuși*¹⁹. La invitația artistului, aceasta va face o călătorie în Maramureș. La Sighet va vizita muzeul etnografic și va scrie un comentariu despre expoziția cu lucrările lui Mihai Olos așezate între exponatele originale de artă populară, definind „nodul” ca „esență a tridimensionalității”²⁰.

Această perioadă este pentru artist și una de intensă documentare din cărți și articole din revistele de artă la care familia avea abonament sau care erau trimise de prietenii din străinătate. Tot atunci consultă lucrări despre urbanism împrumutate de la prietenii săi arhitecți. În consecință, se orientează spre constructivism, face schițe și lucrări cu permutări progresive și pânze de mari dimensiuni în culorile steagului național. Însă, așa cum va afirma Alexandra Titu, „arta populară rămâne o resursă formală pentru discursul și semnul abstract ce își depășește abstracția în conținutul simbolic și în cazul unor convergențe cu neomodernismul constructivist la lui Mihai Olos”²¹. Mai tânărul critic Mihai Drișcu, curatorul expoziției de la București „Arta și Orașul” îi va oferi un spațiu aparte, ca recunoaștere a sa ca artist conceptual.

Plecarea în Germania din 1976 este hotărâtoare pentru cariera sa artistică. La expoziția „Documenta 6” de la Kassel (1976) va participa la atelierul organizat de faimosul Joseph Beuys²²,

autorul conceptului de „sculptură socială”. Acolo își va expune maramureșeanul proiectul „Orașului Universal”, stârnind admirația artistului german care va exclama la sfârșitul expunerii „Endlich, ein Künstler!” (În sfârșit, un artist!). Tabla pe care și-a desenat Olos modulul a fost inclusă de Beuys în „instalația” expusă în pavilionul central al Bienalei din Veneția în 1980²³. Datorită recomandării lui Joseph Beuys, Mihai Olos va obține un „Lehrauftrag” (lectorat) la Universitatea din Giessen, unde va petrece șase luni. Ține seminarii demonstrative cu studenții și lucrează în atelierul universității pentru a-și pregăti expozițiile de la Wickstadt (1978, 1981) și de la primăria orașului Giessen (1980). Reîntâlnirea cu Joseph Beuys, în 1981, este prilejul unui „performance”, artistul german tăind simbolic un modul dintr-o structură complexă a lui Olos²⁴. Expozițiile, la fel și „performance”-urile din Germania: „Gând românesc pentru Germania”, „Dedeochiul” și „Omăgiu lui Rilke” (înregistrat pe peliculă) s-au bucurat de un deosebit succes de public și au fost comentate în presa germană. La întoarcere, artistul e prezent cu lucrări la expoziția „Studiul” de la galeria „Bastion” de la Timișoara, împreună cu artiști experimentalisti din generația sa.

Remarcat în țară încă de la primele sale expoziții de critici importanți, Olos este inclus încă din 1970 în cărți de referință precum *Pictura românească în imagini. 1111 reproduceri*²⁵, urmat de *Dicționarul artiștilor contemporani* a lui Octavian Barbosa²⁶ (1976), iar apoi în *Dicționarul de artă modernă* a lui Constantin Prut²⁷ (1982) și în *13 pictori români contemporani* de Alexandra Titu²⁸ (1983), alături de pictori importanți ca Horia Bernea, Ilie Boca, Sorin Dumitrescu, Ștefan Câlția, Mihai Gherasim, Eugen Tăutu și alții. Atelierul artistului de la

18 Publicația, sub formă de „foaie”, a fost urmată de caiete de poezie dedicate întâlnirilor cu revistele „Viața românească”, „Luceafărul” și „Astra”, ilustrate de Mihai Olos. Se reia publicarea după 1990, dar, din lipsă de fonduri, își încetează apariția.

19 Athena T. Spear, *Păsările lui Brâncuși*. Traducere și prefață de Ana Olos, Editura Meridiane, București 1976.

20 Athena Tacha, *Mihai Olos în Muzeul Maramureșului*, „Tribuna României”, VI, 101, București, 15 ianuarie 1977, p. 13.

21 Alexandra Titu, *Experimentul în arta românească de după 1960*, Editura Meridiane, București, 2003, p. 69.

22 Helga Fessler, *Un român la Documenta*, „Prisma”, X, 9, septembrie, 1978, p. 33.

23 Helga Fessler, *Reîntâlnire Beuys-Olos*, „Prisma”, XIII, 9, septembrie 1981, p. 34-35.

24 *Ibidem*.

25 Vasile Drăguț, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marin Mihalache, *Pictura românească în imagini. 1111 reproduceri*, Editura Meridiane, București, 1970.

26 Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1976.

27 Constantin Prut, *Dicționar de artă modernă*, Editura Albatros, București, 1982.

28 Alexandra Titu, *13 pictori români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1983

Colonia Pictorilor, vizitat de personalități importante din țară sau de peste hotare, în trecere prin Maramureș, devine un loc de întâlnire pentru boema literară și artistică din oraș sau județ și un loc de pelerinaj pentru confrăți și jurnaliști din capitală sau provincie²⁹. Cititorilor de peste hotare le este prezentat în revista „Romania Today”³⁰.

Știindu-se supravegheat, artistul caută să-și protejeze familia, ținând-o la adăpost de viața sa publică, acceptând aparent niște „compromisuri”. În urma telegramei de felicitare trimise de Salvador Dali primului secretar al P.C.R. devenit președintele republicii, artistul pictează (la fel ca și alți colegi de generație) cuplul prezidențial, dar în costum popular, cu fusul maramureșean drept sceptru. Reproducerea picturii în *Calendarul Maramureșului*, întocmit împreună cu Ion Bogdan și Nicoară Timiș de la Centrul Creației Populare, a contribuit la acceptarea tipăririi lui. Conținând articole, traduceri și o antologie de texte din folclorul maramureșean, calendarul a avut un larg ecou în presa centrală și datorită prestigiului de care se bucura deja artistul³¹.

În iunie 1983, la București, prietenii săi Liviu Petrina și Ioan Alexandru îl prezintă filozofului japonez Daisaku Ikeda care vizita România. Filozoful fiind și fondatorul Muzeului „Fuji” din Tokio, autoritățile culturale de atunci i-au oferit în dar sculptura lui Mihai Olos „Rostul lumii”³². Expusă mai apoi la Muzeul „Fuji”, sculptura va fi premiată cu Medalia de Argint în 1985.

O schimbare de perspectivă artistică se vedește în picturile lui Mihai Olos cu seria „Mătrăguna”, pe o temă de magie folclorică descrisă de Mircea Eliade, dar cunoscută de el din practicile încă vii în sate din Maramureș. Cele în jur de cincizeci de picturi în acrilic reflectă o viziune formală nouă, pe de o parte, sub influența expresionismului german, pe de alta, oglindind propria sa criză artistică din care încearcă să se salveze. Nu e de mirare că Olga Bușneag și-a intitulat „Infernul în iarbă” recenzia lucrărilor din

serie expuse, în vara lui 1983, la Muzeul Literaturii Române, la vernisajul expoziției vorbind poetul Nichita Stănescu.

În 1984, Mihai Olos, concediat din postul ocupat temporar la Muzeul Județean de Artă, recurge la manufacturarea unor obiecte artizanale (mărțișoare, ilustrate, cravate etc.). Ca ilustrare a articolelor sale despre modă, face o serie de rochii după croiul costumelor populare, din materiale pictate și cusute la mașină de el însuși, care să fie vândute la magazinul Fondului Plastic. Prezentarea lor în curtea coloniei de pe str. Victoriei nu se bucură de niciun ecou.

Un moment important pentru artist va fi simpozionul de la fabrica „Faimar” din Baia Mare, cu realizarea unor variante din ceramică biși tridimensionale, de diferite mărimi ale modulului său și a unor piese pictate (farfurii, plătouri, vase), premiate de juriul simpozionului³³. O lucrare decorativă de dimensiuni mai mari, reprezentând structura „Orașului Universal” și abandonată acolo, a fost recuperată de pictorul și profesorul Nicolae Suci, montată în holul clădirii de pe strada Crișan nr. 10 a Facultății de Litere, Centrul Universitar Baia Mare, unde funcționează Secția de arte.

Tot datorită penuriei din anii optzeci, desenatul cu tuș negru pe blocuri mici de hârtie a devenit o activitate permanentă a artistului, pretextul ironic fiind renunțarea la fumat. Expoziția „Desemnul continuu” a acoperit pereții clădirii centrale din Colonia Pictorilor cu peste 1000 de „mostre” pe diferite teme, incluzând și ciclul de „Călăriri voievodale”, schițe ale unui monument dedicat voievodului Bogdan, pentru care artistul făcuse și mulaje în lut, rămas, însă, printre proiectele sale nerealizate.

Cu ocazia plecării în Germania din 1988, pregătește o expoziție cu picturi și sculpturi în lemn care va fi deschisă la Nijmeegs, Olanda, având un catalog cuprinzător, prefațat de directorul muzeului, Hans Van den Grinten³⁴ și tipărit în condiții grafice excelente. Astfel că artistul nu

29 De exemplu, Gheorghe Pârja: *Mihai Olos: Cinstea și munca, ochii și pruncii, acestea ne sânt viața, opera, „Flacăra”*, XXVIII, 6 (1235), București, 8 februarie 1979, p. 12; Petru Dunca, *Tot ceea ce fac este o simbioză între creație, viață și cosmos*, „Cronica”, XIV, 49(8297), Iași, 4 decembrie 1981, p. 1,7.

30 Mariana Ionescu, *An artist captivates his audience*, „Romania Today”, nr. 2, București, 1980, p.60, 62.

31 Ana Blandiana, *Calendarul Maramureșului*, în „România literară”, XIV, 1, București, 1 ianuarie 1981.

32 Conform unei informații oferite de Dl. Liviu Petrina.

33 Gheorghe Vida, *Baia Mare: Simpozion național de ceramică*, „Arta”, XXXII, 2, București, 1965.

34 Hans van den Grinten (Ed.). *Mihai Olos. Houten en schilderijen. Holzskulpturen und Bilder. Nijmeegs Museum „Commanderie Sint-Jan”*, 11 November-10 December 1989.

se află în țară în perioada evenimentelor din decembrie 1989.

Revenit în țară la începutul lui ianuarie 1990, intenționează să se implice în politică, alăturându-se prietenilor săi susținători ai reînvierii Partidului Național Țărănesc. Însă, dezamăgit de evenimentele politice, la fel ca alte mari personalități din știință sau artă de-a lungul vremurilor, ajunge la concluzia că își poate servi mai bine țara și neamul dedicându-se realizării depline a potențialului său ca artist.

În toamna lui 1992 pleacă cu o bursă la Castelul Artiștilor de la Wiepersdorf, unde pictează și lansează proiectul „Tripodul de aur de la Berlin”³⁵, un monument al unificării Germaniei. Tot acolo va avea o colaborare cu poeta Lioba Happel, scriind împreună un ciclu de 12 poeme în germană, publicate mai întâi în revista „Deutsche Literatur”³⁶, apoi în volumul Liobei Happel *Der Schlaf überm Eis. Gedichte*³⁷.

Despărțindu-se de familie, se stabilește în sud-vestul Germaniei, nu departe de granița franceză. Se va căsători cu doamna Helga Fessler, cea care, de-a lungul anilor, îl ținuse la curent cu evenimentele artistice din Vest, trimițându-i reviste și articole, și care fusese martoră și traducătoare la manifestările sale artistice din Germania și Olanda și a semnat comentarii despre expozițiile din Germania. Nu renunță, însă, la cetățenia română și își păstrează atelierul de la Colonia Pictorilor din Baia Mare. Va reveni episodic, contribuind cu lucrări la expozițiile de artă locale și colaborând la nou-înființatele publicații băimărene. În același timp, participă la expoziții din țările învecinate. La Biserica Greacă de la Vác, Ungaria, i se deschide o expoziție personală și i se tipărește un catalog în toamna lui 1993. La împlinirea vârstei de 60 de ani se organizează o expoziție aniversară la Galeriile de Artă Baia Mare și Consiliul Județean Maramureș îi acordă o „Diplomă de merit”. În 2001, expune la Trienala de sculptură mică de la Murska-Sobota, Slovenia, unde lansează un manifest artistic³⁸ și este primit

ca unul dintre cei mai reprezentativi artiști contemporani. În 2010 este prezent la o expoziție colectivă la Kecskemét, Ungaria. Cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani, Filiala din Baia Mare a U.A.P.R. i-a organizat o expoziție, cinstindu-l cu „Marele premiu” și propunându-l pentru premiul pentru artă al Academiei Române pe 2011, referenți fiind profesorii universitari Constantin Prut și Alexandra Titu. Muzeul Brukenthal de la Sibiu i-a organizat o expoziție aniversară în 2010. În 2012, Uniunea Artiștilor Plastici din România i-a conferit „Diploma de excelență pentru întreaga activitate în serviciul artei”. Tot în 2012, organizatorii expoziției „Artistul și puterea. Ipostaze ale picturii românești în perioada 1950-1990”³⁹, includ din lucrările sale, atât la secțiunea „Școala de la Baia Mare”, cât și la „Ecouri ale constructivismului”. În 2014, la Muzeul Județean de Artă din Baia Mare i se expun lucrări la expoziția temporară „Generația 60”.

Se stinge din viață la 22 februarie 2015, la reședința sa din Amoltern, Endigen, unde va fi înhumat în ziua în care ar fi împlinit 75 de ani. În toamna aceluiași an figurează cu lucrări în seria de expoziții „Art Encounters” de la Timișoara.

Extensiva retrospectivă „Efemeristul”⁴⁰, organizată de echipa de la Muzeul Național de Artă Contemporană din București, condusă de directorul instituției, criticul și artistul plastic Călin Dan, a fost deschisă din mai 2016 până în octombrie 2017. La vernisaj a fost prezent și a rostit o alocuțiune ambasadorul Germaniei, Werner Hans Lauk. Expoziția cu 400 de lucrări din diferitele perioade de creație, comentariile afișate pe pereți sau alături de exponate suplینind lipsa catalogului, cu proiecția unui film despre artist, a avut numeroși vizitatori români și străini. A fost primul prilej de a oferi o vedere de ansamblu asupra operei polimorfe a lui Mihai Olos, prilej pentru recunoașterea sa ca una dintre cele mai importante personalități, nu doar în contextul artei plastice românești, ci și din galeria artei contemporane universale. Numeroasele ecouri

35 Helga Fessler, *Tripodul de aur de la Berlin. Mihai Olos la Wiepersdorf*, „Prisma”, XXV, 1/1993.

36 Lioba Happel, *Das kalte Prizip. 12 Gedichete nach gemeinsamen Niederschriften von Gesprächen mit Mihai Olos*, „Neue Literatur”, 1, 1994.

37 Lioba Happel, *Der Schlaf überm Eis. Gedichte*, Schöffling & Co, Frankfurt am Main, 1995, p. 53-67.

38 Mihai Olos, *Olospolis. Carta de la Murska-Sobota*, „Verso”, V, nr. 79, Cluj-Napoca, 16-18 februarie 2010, p. 6-75.

39 Ruxandra Garofeanu, Dan Hăulică și Paul Gherasim, *Artistul și puterea. Ipostaze ale picturii românești în perioada 1950-1990*, Art-Society, București, 2012, p.109 și 151.

40 Unul din numele de cod cu care figura artistul în dosarul său de urmărire aflat la CNSAS, expus într-o sală a expoziției.

din presă au continuat și după închiderea expoziției, iar echipa de la muzeu lucrează în continuare la întocmirea unui catalog *raisonné* al lucrărilor artistului.

Tot în 2016 a avut loc o expoziție la Galeria Plan B din Berlin, organizată de curatorul acesteia Mihai Pop. Lucrări ale sale au mai fost expuse la Madrid, New York și la o importantă expoziție de artă contemporană la Hong-Kong, în mai 2018. Iar în noiembrie 2018 urmează să i se deschidă lui Mihai Olos o expoziție în atelierul lui Brâncuși de la Centrul Pompidou din Paris, ca o întâlnire în postumitate cu sculptorul pe care îl considerase mereu ca model.

Este în curs de editare și partea literară a moștenirii artistului, constând în glosele de artă, scrieri despre folclor sau artiști, interviuri publicate în ziare și reviste din țară sau străinătate, corespondență, dar și opera poetică, din care un

florilegiu a apărut în revista „Archeus” (An V, nr. 2), republicat în anul dispariției artistului (nr. 11 (40)/2015), din păcate, fără a fi fost văzut de el în prealabil⁴¹.

Cu toată prezența lucrărilor sale de artă în muzee și colecții particulare în țară și în străinătate, importanța operei lui Mihai Olos este abia în curs evaluare și recunoaștere, pentru a contribui la renumele internațional al Centrului Artistic băimărean, unde unul dintre atelierelor reamenajate îi poartă numele, la fel și școala din comuna sa natală, Ariniș.

Cât despre fusul și nodul său, căruia Mihai Olos a fost primul care i-a remarcat, în anii șaizeci ai secolului trecut, sensul ascuns, potențialul estetic și constructiv, dincolo de a fi încă (!) obiect utilitar sau dar oferit de flăcăi iubitelor, el este prezent mai nou ca obiect decorativ sau kitsch de diferite dimensiuni, subiect de carte, reprodus pe cărți...

Bibliografie selectivă

- Alexa, Tiberiu; Moldovan, Traian; Muscă, Mihai, *Centrul artistic Baia Mare 1896-1996*, Muzeul Județean Maramureș, Baia Mare, 1996.
- Cârnci, Magda, *Artele plastice în România: 1945-1989*, Editura Meridiane, București, 2000.
- Garofeanu, Ruxandra; Hăulică, Dan; Gherasim, Paul, *Artistul și puterea. Ipostaze ale picturii românești în perioada 1950-1990*, Art-Society, București.
- Olos, Ana, *Mihai Olos. La povești în casa de paie. Fragmente de jurnal*, Fundația Triade, Timișoara, 2015.
- Olos, Ana, *Bibliografia Mihai Olos 1965-1992*, dactilogramă nepublicată, cataloage, corespondență din arhiva familiei.
- Pintilie, Ileana, *Acționismul în România*, Editura Ideea, Cluj-Napoca, 1999.
- Titu, Alexandra, *13 pictori români contemporani*, Editura Meridiane, București, 1983.
- Titu, Alexandra, *Experimentul în arta românească de după 1960*, Editura Meridiane, București, 2003.

Mihai Olos cu proiectul Orașului Universal

41 V. și Ana Olos, *Marginalia: Mihai Olos și poezia*, „Nord Literar”, nr. 5 (155), Baia Mare, 2016, online.

Augustin Cozmuța

1944-2015

Florian ROATIȘ

Născut în Țara Chioarului, în comuna Cernești, la 14 noiembrie 1944, într-o familie modestă, dar care avea – și i-a transmis firesc și lui – cultul muncii, Augustin Cozmuța a avut mereu nostalgia locului în care și-a petrecut copilăria și a absolvit cele șapte clase.

A urmat liceul, de fapt Școala Medie, la Târgu-Lăpuș, instituție care și-a pus o amprentă benefică asupra formării sale intelectuale, deși era în ultima parte a obsedantului deceniu (1958-1962).

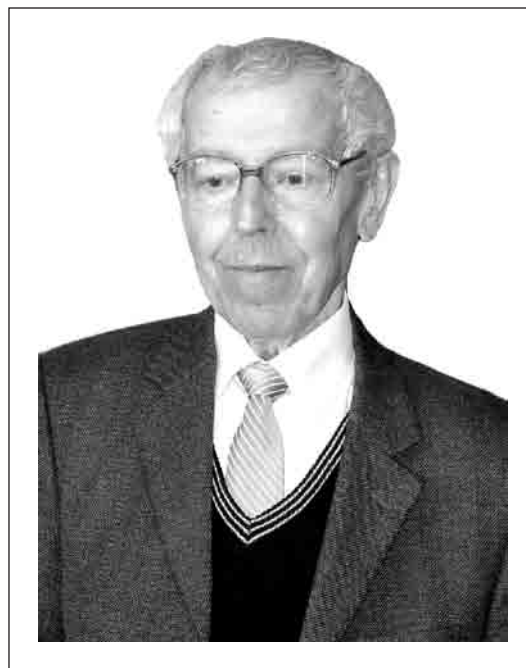
Dragostea de carte l-a dus pe fiul de țărani la Facultatea de Filologie în Clujul universitar, într-o perioadă de relativă liberalizare (1962-1967), având șansa de a beneficia nu numai de viața culturală clujeană (librării, teatru, operă, presă etc.), ci și de a avea colegi de mare altitudine intelectuală, care vor deveni exponenți de frunte ai culturii române: Ana Blandiana, Ioan Alexandru, Ion Papuc, Vasile Avram etc.

Mare admirator al lui Eugen Lovinescu¹ – pe care l-a preferat lui Titu Maiorescu, abia atunci „reabilitat” –, la vârsta când colegii săi se visau cu toții poeți, el alege critica literară, pe care o va sluji cu pasiune și recunoscută competență toată viața. Nu cum ar fi vrut – în deceniile de început –, dar cu aplomb și vocație, fără constrângeri exterioare în ultimele trei decenii.

În anul 1968, Augustin Cozmuța a devenit băimărean și ziarist, stabilindu-se aproape de Cerneștiul natal și nu prea departe de Clujul studenției sale! – cele două puncte de atracție, al originii și al formării profesionale, la care va reveni mereu.

În perioada 1972-1977 va urma, tot la Cluj, cursurile Facultății de Filosofie, Secția fără frecvență, încheiate cu o lucrare despre *Politicul în publicistica lui Eminescu*.

În orașul Baia Mare, pe care nu l-a mai părăsit, legându-și viața și destinul de acesta, s-a implicat cu toată ființa sa în profesia prin care a

fost mereu în preajma – și nu de puține ori în inima – evenimentelor care au marcat, mai mult sau mai puțin relevant, viața acestui colț de țară.

A fost, aproape cinci decenii, un observator atent al fenomenului cultural, consemnând pertinent și cu un evident simț al valorii tot ce a însemnat pentru județul Maramureș – în care Baia Mare a fost un spațiu cultural de excepție – izbucnire de talent în creația literară, teatrală și artistică.

Articolele sale din presă, dar și studiile și eseurile risipite cu generozitate prin revistele din țară, transilvane în primul rând („Tribuna”, „Steaua”, „Familia” etc.), sau locale („Archeus”, „Pro Unione”, „Nord literar”) configurează o veritabilă istorie a culturii române în general, maramureșene în special.

A îngrijit zeci de cărți ale autorilor maramureșeni și aproape toate volumele colective apărute între anii 1969-1989 – într-o vreme în care cultura a însemnat un veritabil refugiu, dacă nu, cum s-a susținut, și o formă de rezistență în fața și în contra cenușii și absurdului generate de

1 Și-a încheiat studiile de filologie cu lucrarea de licență, *E. Lovinescu și modernismul*, în 1967.

regimul comunist. Publicistul Augustin Cozmuța a încurajat și a urmărit cu competență axiologică opera tinerilor creatori în domeniile literar și artistic, fiindu-le un adevărat spirit rector în acea vreme a încorsetărilor ideologice. Văzând că încercările făcute de intelectualii locului – în fruntea cărora s-a aflat – pentru a scoate o revistă de cultură în Baia Mare sunt zadarnice², s-a apelat la substitute: culegerile literare colective, apărute neperiodic, sub titlul „Pagini maramureșene”³, suplimente cu creații ale autorilor maramureșeni, găzduite de către unele reviste de cultură⁴ și, nu în ultimul rând, suplimentul „Maramureș”⁵ al ziarului „Pentru Socialism”, resimțindu-se, pe unele paliere, spiritul ideologic al acestuia, ca și pagina „Cultură-literatură-artă” ce apărea în fiecare săptămână, cu o consecvență demnă de invidiat, în ziarul local amintit, mult așteptată nu numai de grupul de „literați”, ci și de masa mare a cititorilor, dornici de a se informa asupra noutăților culturale. Toate aceste publicații au stimulat, au concentrat forțele creatoare din județ, Augustin Cozmuța având rol de „dresor cultural”, neîncetând să „viseze” la o revistă de cultură pe aceste meleaguri. Visul a prins un prim contur târziu, prin apariția în iulie 1995 a revistei „Archeus”. Pornită cu un firesc entuziasm, la început în format de ziar, apoi în format de carte, revista și-a suspendat la un moment dat apariția, din lipsă de fonduri, nefiind sprijinită nici de stat, nici de particulari în acea ceoasă și nesfârșită tranziție și asta după ce își dobândise o notorietate binemeritată în arealul publicistic al nordului de țară⁶.

Avatarurile scoaterii unei reviste de cultură cu apariție regulată în spațiul atât de fertil și generos al Maramureșului au luat sfârșit în iunie 2003, când, prin eforturile comune ale lui Augustin Cozmuța, Săluc Horvat, Vasile Radu Ghenceanu și Ion M. Mihai, ieșea de sub tipar primul număr al revistei „Nord literar” care, sus-

ținută financiar de către Consiliul Județean Maramureș, a ajuns la numărul 186, în al 16 an de existență. Cu apariția „Nordului literar”, s-a împlinit visul nutrit de A. Cozmuța încă de pe băncile facultății, acela de a „lucra” într-o redacție a unei reviste literare ori de cultură, ba încă în calitate de „secretar general de redacție”. A fost un nou început, mai ales valoric, al revuisticii maramureșene, A. Cozmuța numărându-se printre „începătorii” acestui drum, o adevărată aventură în vremea noastră.

La deschiderea specializării Filosofie-Jurnalistică la Universitatea de Nord din Baia Mare, el a fost solicitat să predea cursul intitulat *Proodusul mediatic. Concepere și elaborare*.

A făcut-o nu numai cu pasiune și competență – împărțându-le studenților din bogata experiență de gazetar și din cultura sa literar-filosofică bine asimilată, dar și cu o certă vocație pedagogică.

Contactul cu viața și activitatea universitară l-a motivat să se înscrie la un doctorat în sociologie, cu o temă despre omul complet al culturii noastre, M. Eminescu, la Universitatea clujeană, frecventată de două ori până atunci.

Deținător al unei culturi alese, bogate și diverse, de care nu făcea paradă niciodată, exteriorizând-o cu parcimonie, dar elocvent, obținerea titlului de doctor ar fi fost pentru el o simplă formalitate. Văzând, însă, frisonanta îmbulzeală din care ieșeau „doctorii”, oameni care nu aveau nicio legătură cu scrisul și cercetarea, ba nici abc-ul domeniului din care făcea parte tema lor, A. Cozmuța – omul care ar fi putut da altora doctorate – a renunțat.

Acaparat de munca la ziarul „Graiul Maramureșului”, al cărui redactor-șef a fost aproape douăzeci de ani, A. Cozmuța a debutat editorial relativ târziu, în 1995, cu volumul *Punct de trecere. Interviuuri* (Editura Gutinul, Baia Mare),

2 „Forțe literare erau, poate nu suficiente, dar proiectul lansat și în sfera publică n-a dat roade. Visul s-a transformat iarăși în nostalgie, vorba filosofului: «N-a fost să fie!»”. Vezi Augustin Cozmuța, *Alte pagini de critică literară*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2014, p. 205.

3 Este vorba de volumele: *Pagini maramureșene* (1970), *Nord statornic: antologie* (1973), *Nord '75* (1975), *Veghe în septentrion* (1977) și *Caietele Măiastra: poezie, proză, critică literară, eseuri* (1982).

4 Cum erau revistele „Familia”, „Luceafărul”, „Tribuna” și „Vatra”.

5 Cu titlul complet „Maramureș: Supliment politic, social-cultural al ziarului «Pentru Socialism»”, a apărut din aprilie 1969 până în septembrie 1984, având o frecvență neperiodică, de la un număr până la trei anual, cu un număr variabil de pagini (16, 24, 32). A. Cozmuța a lăsat în manuscris un Indice bibliografic al acestui Supliment, care, poate, ar merita publicat.

6 Augustin Cozmuța, *op. cit.*, p. 207.

reunind interviuri cu scriitori care au trecut prin județul nostru, scrise și, unele, publicate în diferite reviste în perioada anilor 1976-1986. Scriitorii și artiștii plastici cu care a dialogat A. Cozmuța erau la deplina maturitate artistică, iar unii chiar a senectuții (Gheorghe Chivu, Gheza Vida, Petre Abrudan, Dimitrie Danciu), la data apariției cărții mulți dintre ei fiind deja „la masa umbrelor”.

Cu toții, însă, aveau ce împărtăși cititorilor, oferind, implicit, modele și puncte de reper în cultura română. Interviurile sunt precedate de un incitant reportaj – eseu, „Scriitorii vin în Maramureș”, despre atracția pe care Maramureșul – „pământ de duminică” după expresia lui Edgar Papu⁷ – a exercitat-o asupra scriitorilor români contemporani și nu numai, căci, ne reamintește A. Cozmuța, și Eminescu proiectase o călătorie pe aceste meleaguri încărcate de istorie, din păcate, nerealizată.

La Baia Mare, la Târgu-Lăpuș, la Rohia sau la Sighet, i-au purtat pașii pe Constantin Noica – în căutarea unui loc în care să se „așeze” prietenul său N. Steinhardt –, Vasile Netea, Ion Lăncrăn-jean, Ioan Alexandru – care cu banii luați pentru *Imnele Transilvaniei* (1976-1978), a contribuit la construcția Casei Poetului de la Mănăstirea Rohia⁸ –, Edgar Papu, Harry Brauner, D. R. Popescu, Al. Oprea și mulți alții.

Acesta este unul din leit-motivurile interviurilor, legătura celor chestionați cu Maramureșul, spațiu al originilor pentru mulți dintre ei (A. Buzura, Simion Pop, Vasile Igna, Ion Pop, Ion Iuga, Dumitru Pop etc.). Atât cei născuți, cât și cei care și-au ales ca „punct de trecere” Maramureșul, au fost marcați de memoria afectivă și colectivă a acestui „spațiu originar” (N. Breban), de această „esență plurimilenară” a spiritualității noastre (Tiberiu Utan), recunoscând explicit, precum o face Dumitru Pop, cel plecat din satul lui Badea George spre a deveni profesor universitar la Cluj, că aparțin acestui spațiu geografic, oriunde s-ar afla.

Evitând lucrurile comune, dar și senzațio-

nalul din viața literară – atât de des căutat astăzi de alții – A. Cozmuța știe să provoace și reușește să capteze atenția prin întrebări directe, uneori derutante, dar întotdeauna pertinente, precum cele privind existența unui topos ardelenesc, la care răspund Vasile Igna și Ion Iuga.

Prima carte a lui A. Cozmuța aduce în fața cititorului un crâmpei de istorie literară, ce transcende interesul local, constituind o mărturie a arderii și dăruirii întru creație a unor oameni care au fost, vorba cronicarului, „sub vremei”. Unii au trecut, între timp, în eternitate (Gh. Chivu, Ion Iuga, Petre Abrudan etc.), alții au trăit decepții, seisme și receptări tensionate după 1989 (Ana Blandiana, N. Breban, A. Buzura etc.).

Cartea rămâne și pentru A. Cozmuța un punct de trecere la un alt punct: de vedere! Este vorba de a doua carte, *Punct de vedere* (Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2000), cuprinzând o selecție din editorialele scrise pe parcursul primilor zece ani de libertate și publicate în cotidianul „Graiul Maramureșului”.

Conștient de efemeritatea articolului de ziar, A. Cozmuța și-a conceput și realizat munca sa de editorialist cu deplină responsabilitate, considerând mai degrabă o servitute, decât un avantaj faptul de „a fi pagina întâia”⁹. Lucru lesne de înțeles, dacă ne gândim că editorialele se scriu sub presiunea evenimentialului, autorul fiind ancorat în realitatea care se petrece, fără a-și fi epuizat efectele când este prinsă în gândul dat publicității.

Fără a se erija în Casandră modernă – ba chiar își pune la un moment dat întrebarea dacă previziunea în sine, ca aptitudine umană, este ceva pozitiv sau negativ –, A. Cozmuța dovedește în această carte reale propensiuni de analist politic, deși departe de el gândul de a-și atribui o astfel de calitate.

Traversând, în timp, infernul tranziției noastre, autorul își temperează speranțele – mari și selecte în 1990 –, își pierde din iluzii – privește lucrurile cu o detașată luciditate. Dacă în decembrie 1989 trăiește – ca noi toți, de altfel –

7 Augustin Cozmuța, *Punct de trecere. Interviuri*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1995, p. 10.

8 „Nu spre slava mea. Oamenii locului au pus mână de la mână, încât casa nu mai este a mea decât ca temelie. Ea le aparține. E o casă de spirit unde să-și poată găsi vad spre Maramureș scriitorii români contemporani”. Vezi *Ibidem* p. 10-11. Nu poate decât să te copleșească uimirea și tristețea că acest entuziasm pentru Maramureș și Rohia s-a diminuat, după 1989, la poetul *Imnelor* și a ales să-și trăiască / găsească veșnicia la Mănăstirea Nicula. La Rohia, poetul creștin și-ar fi dormit somnul de veci alături de monahul-eseist N. Steinhardt.

9 Augustin Cozmuța, *Punct de vedere*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2000, p. 6.

euforia momentului, cu bucurie cenzurată, totuși, fiind dispus a-i considera pe toți „buni cetățeni”, pledând firesc și ferm pentru democrație și pluralism politic, după câțiva ani constată cu amărăciune că „democrația are și reversuri nedorite și nebănuite chiar”¹⁰, iar partidele politice – a căror geneză am privit-o cu entuziasm nedisimulat – au „un comportament de râmă”, întrucât „se metamorfozează ele precum râmele, alternând partea cu întregul, fără a-și pierde fizionomia generală”¹¹.

Augustin Cozmuța nu privește mersul evenimentelor ca simplu gazetar, ci cu o filozofie politică născută din îmbinarea cunoașterii sistemului social, dobândită din lecturi și studii de specialitate, cu practica publicistică. Ca atare, el previne de la început asupra pericolelor pe care le poate genera democrația, asupra riscurilor libertății, precum și a dificultăților aduse de economia de piață.

Glosând asupra destinului românesc, după ce constată în spirit cioranian că românii au făcut din resemnare „o filosofie de viață”, departe de a se lăsa sedus de cântecul de sirena al atâtor falși profeți, A. Cozmuța afirmă într-o tonalitate optimistă: „Abia lipsit de orice speranță, omul începe să-și cultive speranța. Când descoperă că n-are niciun rost pe lume, tocmai atunci își caută rostul”¹².

Exasperat de bâlbâielile și eșecurile unei prelungite tranziții, scriitorul A. Cozmuța nu vede „mântuirea” decât în cultură: „Evident, deocamdată cel puțin, la capătul tunelului unei sperate tranziții, nu licărește decât luminița culturii în care găsim repere certe și argumente concludente pentru a ne izbăvi viața pe care o ducem”¹³.

Neobositul gazetar era de o erudiție evidentă, deși o plasa cu discreție în plan secundar. A învederat-o, însă, manifestarea – și poate risipirea – cu dezinvoltură și competență într-un larg areal cultural: critică literară, critică teatrală și plastică, interviuri, jurnal etc.

După o ședere de două luni (februarie și martie 2002), la fiica sa în Pasadena, California, revenit acasă și-a publicat impresiile avute pe pământ american. Notațiile zilnice sunt întrerupte

și completate în același timp de cele opt corespondențe trimise cotidianului „Graiul Maramureșului”. Întâlnirea cu o lume cunoscută doar din cărți și filme, nu l-a impresionat pe cât se aștepta. Ca om de cultură, a vizitat, desigur, muzeele, printre care numitele „Paul Getty” și „Norton Smith” – prilej de receptare a artei americane la ea acasă. Nu a ocolit nici „uzina de vise” „Hollywood”, ca și lăudatele Beverly Hills sau Malibu. A călătorit prin deșert până în Las Vegas, neimpresionat nici aici, ba dimpotrivă, subliniind amestecul de real și de imaginație, ca și accentul pus pe divertisment care te întâmpină aici, considerând că „Las Vegas este în lume un triumf al artificului, artificiosului și, în esență, al artificialului”¹⁴.

Scris sub impresia imediată a celor trăite și văzute, *Jurnalul californian* al lui A. Cozmuța este o experiență inedită, interesantă, desigur, pentru autor, privilegiat de întâlnirea cu mult elogiata civilizație americană. În ansamblul operei sale, însă, rămâne un simplu exercițiu stilistic, în așteptarea lucrărilor reprezentative, care îi conturează ipostaza de critic literar. Este vorba de cele patru volume pe care le-a publicat în, practic, ultimul deceniu de viață: *Punct critic* (2004), *Pagini de critică literară* (2010), *Alte pagini de critică literară* (2014) și *Punct de trecere. Interviu literare*, Vol. II (2015). Acestea constituie partea de rezistență a unei opere edificate cu mișcă, cu ardoare și cu conștiința valorii proprii.

După o experiență publicistică de câteva decenii, dovedind o corectă, realistă înțelegere a culturii – a fenomenului literar, îndeosebi –, dar și opinii ferme, întotdeauna bine argumentate, rod al unor lecturi esențiale, și-a adunat în volum, selectiv, o parte din cele câteva sute de cronici și recenzii risipite în presa locală și națională, trecând, astfel, din plan revuistic în cel editorial. Travaliiu plăcut, dar responsabil, de aceea mereu amânat, accelerat în ultimii ani de viață, presimțind că timpul nu va avea multă răbdare cu el.

Era, desigur, și o firească expresie a orgoliului creatorului, conștient de valoarea sa – a fost primit tardiv, dar meritat, în oficiala breaslă a

10 *Ibidem*, p. 134.

11 *Ibidem*, p. 139.

12 *Ibidem*, p. 117.

13 *Ibidem*, p. 123.

14 Augustin Cozmuța, *Coasta Pacifică. Jurnal californian*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2002, p. 78.

scriitorilor români – și dornic de a-și depăși condiția, ironizată cu bonomie de fostul său prieten și coleg în ale scrisului, V.R. Ghenceanu, aceea de „scriitor la ziar”.

Cărțile sale învederează faptul că scrisul cotidian, când e realizat cu talent și seriozitate, depășește condiția efemerului, având elemente viabile, de perenitate. De aceea, își permite să publice în volum cronici din 1977, cum ar fi cea despre debutul în 1976, al lui Ion Bogdan (pseudonimul lui Dumitru Iuga), cu placheta de versuri *Cerbul alb*¹⁵ – ba chiar din 1968, dacă o avem în vedere pe cea despre *Intrusul* lui Marin Preda¹⁶.

S-a oprit, desigur, cu precădere, la creatorii din arealul cultural maramureșean, care-i oferea un teren virgin de analiză și posibile satisfacții de a spune ceva nou, evitând, astfel, căile bătătorite, scriind mai puțin despre cei consacrați și aproape în totalitate despre scriitorii născuți pe aceste meleaguri (A. Buzura, N. Breban, Vasile Igna, Ion Pop, Petre Got etc.).

A practicat, după propria mărturisire, o critică hedonică, făcută din plăcerea lecturii, iar nu din vreo obligație, fie ea și profesională. Nu l-au afectat tentațiile aduse de libertatea cucerită în 1989, rămânând și după, același infatigabil cititor, făcând parte din „casta bibliofagilor”, după expresia lui Diodor din Sicilia. A rămas practicant al acelui viciu nepedepsit de care vorbea Valéry Larbaud, în timp ce tot mai mulți percepeau lectura ca o... pedeapsă! De aceea, va comenta, mai ales, cărțile care i-au plăcut, fără ca „plăcerea textului” să-i reducă exigența estetică.

Neinteresat de senzational, căutând, în primul rând, grăuntele de talent, valoarea, A. Cozmuța nu citea ca divertisment, evita paraliteratura – , ci cu sobrietatea pe care o impune contactul cu opera la care trebuie să reflectezi și apoi să emiți judecăți de valoare. Cărțile lecturate de el aveau sublinieri și adnotări¹⁷, pe lângă obișnuitele fișe de lectură – modalitate considerată de el ca fiind fructuoasă în reținerea și sistematizarea ideilor.

Se considera un cititor atipic – dar nu pentru

ritualul descris mai sus –, ci pentru că avea o vocație de lector, iar în traseul adesea capricios al lecturii el își stabilea un punct de așteptare, de întâlnire sau de revenire, în raport cu mesajul autorului.

Cum era și firesc (românul s-a născut poet, nu?), cartea de poezie i-a reținut cel mai mult atenția, comentariile sale despre poezie depășind cu mult pe cele de proză și critică, luate la un loc!

Sunt poeți care sunt comentați în toate cele trei cărți de critică (Ion Burnar, Ion Pop, Gavril Ciuban), alții în două (Gheorghe Chivu, Mircea Petean, Ion Iuga etc.). Preferințele merg spre Mircea Petean, căruia îi sunt prezentate opt volume de versuri și Vasile Igna, cu șapte cărți comentate.

Mai slab este reprezentată proza: doar patru autori, rămași în Maramureș (Marian Ilea, Ștefan Jurcă, Adrian Oțoiu, Tatiana Dragomir), alții se află pe alte meleaguri (N. Breban, Ion Groșan, Horia Ursu, Tereza Bolchiș-Tătaru) sau trecuți de malurile Stixului (Mircea Marian, Al. Ivasiuc, Simion Pop, Mircea Pop, Mihailo Nebeleac, Alexandru Filipașcu).

Cât despre cartea de critică și istorie literară analizată de A. Cozmuța, „producția” locală este și mai redusă, fiind reprezentată de Gheorghe Glodeanu, Sălcu Horvat, V.R. Ghenceanu, Crina Bud, Ion M. Mihai, Ioan Filip și Laurențiu Ulici.

Titlurile cronicilor sunt bine alese, elocvente, sintetizând expresiv o caracteristică – dacă nu cea esențială, cea mai vizibilă – a operei celui analizat, A. Cozmuța dovedindu-se un sagace observator și rafinat analist al operelor selectate.

Astfel, la Dorel Macarie, criticul nostru decantează „lirism fără poeticitate”¹⁸, la Ion Voicu „Resursele baladescului”¹⁹, la Rodica Dragomir descoperă „Tatonarea sacralului”²⁰, la Vasile Muste „Obsesia identitară”²¹, la Echim Vancea „Menajeria de cuvinte”²² etc. Bogata sa cultură – materializată în cronici literare, plastice și teatrale –, îi permite lui A. Cozmuța o abordare din dublă perspectivă, spre exemplu, a personalității complexe a lui Gheorghe Chivu, cel care, născut la

15 Idem, *Punct critic*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2004, p. 26-28.

16 Idem, *Alte pagini de critică literară*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2014, p. 132-135.

17 Motiv de contradicție între noi, de fiecare dată când îi împrumutam o carte prevenindu-l, expres, să nu sublinieze...

18 Idem, *Alte pagini de critică literară*, op. cit., p. 68-71.

19 *Ibidem*, p. 92-94.

20 *Ibidem*, p. 41-44.

21 Idem, *Pagini de critică literară*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2010, p. 63-65.

22 *Ibidem*, p. 99-101.

malul mării, și-a petrecut o mare parte a vieții în preajma munților, la Sighet, ca profesor de desen.

Judecățile lui A. Cozmuța despre poetul – pictor ni-l restituie pe acesta într-o lumină nouă. Câștigându-și existența ca profesor și pictând, parcimonios, însă, cu ieșirile în public ca artist plastic, a fost privit mai ales sub această ipostază, lectorii *Zumbelor* și *Apocrifelor* fiind puțini. Raționamentul lui A. Cozmuța, exprimat tranșant, este elocvent: „Ca meseriaș, poetul a fost mai mult pictor”, însă „ca talent, a fost mai mult poet”, sesizând o contradicție la autorul *Cantoriei*: „tocmai ceea ce părea a fi *violon d’Ingres*, adică a doua preocupare, cea de poet a reprezentat pentru el adevărata preocupare, în raport cu pictura, care de fapt, ea a fost creația de mână a doua”²³.

Judecățile, aprecierile lui A. Cozmuța asupra operelor abordate sunt echilibrate și memorabile: nici elogioase, deși are în vedere volume care l-au motivat estetic, nici inventar al stângăciilor și neîmplinirilor, mai ales atunci când este vorba de debuturi. Dimpotrivă, întotdeauna o implică încurajare, reținând ceea ce i se pare un aspect nou, o metaforă inedită sau o certă promisiune a ivirii grăuntelui de aur.

Astfel, în poemele din volumul antologic *Dimineți în rai* de Gavril Ciuban, constată „crispări adamice” și „un limbaj esoteric”, dar și „insule metaforice” și „versuri citabile”²⁴, iar pe Zorovavel Petrehuș, autorul unor *Însemnări din inconștient*, îl creditează cu o „viziune metafizică”(!), dincolo de „o crispată expresivitate a versului” și cu un limbaj „adesea sibilinic și oracular”²⁵.

Observații subtile, exprimate într-un limbaj pe măsură, îndemnând la o voluptoasă lectură filosofică pe curajoșii scormonitori prin versurile celor doi poeți, unul de-abia intrat în lumea poeziei, celălalt extrem de prolific, dar autor al unor *Opere incomplete* încă! (G. Ciuban). Nu este vorba, desigur, de o critică exprimată elogios (contradicție în termeni!), ci de o lectură prin grilă a unor poeme care i-au plăcut autorului pentru ten-

tativa lor inedită de abordare filosofică a microcosmosului uman.

Rătăciți printre autorii maramureșeni, cititorii îi vor descoperi cu uimire și bucurie pe consacrații Gheorghe Grigurcu, Leonida Lari, Adrian Păunescu, Constantin Cubleşan (acesta în postura, mai puțin cunoscută, de poet), Mircea Dinescu (a cărui ipostază de poet este aproape uitată astăzi, detronată de postura sa de om de televiziune), Petru Popescu și laureata Nobel, Herta Müller. Numele lui Florian Nicolau (1920-1993), filosof și traducător din literatura universală²⁶, nu le va spune nimic, acesta fiind cunoscut doar de o mână de inițiați în filosofia românească, dar, le va nutri, poate, interesul cognitiv.

În schimb, compatriotul Leonidei Lari, Traian Vasilcău este un nume întâlnit prin revistele noastre literare. Cartea acestuia, *Când s-au fost spus Îngerii* (2009), în care se declară „beat de Dumnezeu”, este ocazia pentru A. Cozmuța de a glosa pe seama relației dintre poezie și rugăciune. Observațiile criticului sunt nu numai coerente și convingătoare, ci și memorabile, încât merită citate. După ce remarcă interferența dintre cei doi termeni, fără a avea, totuși, aceeași semnificație semantică, estetică, el continuă: „Există poezie cu iz de rugăciune, după cum întâlnim rugăciuni cu puternic suflu liric, fără ca domeniile lor să se suprapună... Nivelul estetic este cel care le diferențiază net, delimitând poezia de orice rugăciune, fie ea cât de expresivă liric. Poezia este un act gratuit, rugăciunea niciodată, oricât de frumoasă ar fi. Citind poezie poți să nu te gândești la nimic, decât la sonoritatea cuvântului și la frumusețea în sine a imaginii poetice, în timp ce rostirea rugăciunii presupune obligatoriu invocarea sau prezența Divinității. Versuri sterile se scriu cu duimul, însă rugăciuni sterile ar fi un nonsens și încă unul blasfematoriu”²⁷.

Incitantă este și cronică scrisă la romanul *Supleantul* al lui Petru Popescu, care abordează o temă veche a literaturii și anume relația dintre putere și eros.

23 Idem, *Punct critic*, p. 43.

24 Idem, *Pagini de critică literară*, p. 29.

25 *Ibidem*, p. 78.

26 În urmă cu mai mulți ani, i-am cerut o prefață la o carte cu poemele din tinerețe ale lui Florian Nicolau, primite de la soția acestuia, carte pe care intenționam să o public. Ediția Steinhardt, la care trudes, însă, din 2006, nu mi-a oferit răgazul necesar pentru a finaliza o promisiune. Augustin Cozmuța, cu seriozitatea-i cunoscută, a scris textul și, văzând negraba mea, l-a publicat mai întâi în „Nord literar” și apoi în volum.

27 Augustin Cozmuța, *Pagini de critică literară*, p. 102.

Cunoscut în țară de către generația noastră prin romanele *Prins* (1969) și *Dulce ca mierea e glonțul patriei* (1970), romancierul de succes, critic literar de audiență, a plecat din țară în 1974, cu o bursă în S.U.A., alegând exilul. Povestea desprinderii tânărului scriitor din complicata rețea a puterii și a erosului, renunțând la „prințesa comunismului” – Zoe Ceaușescu –, după ce călătorise ca reporter în suita lui Nicolae Ceaușescu, în vizitele acestuia pe glob, alegând libertatea și devenind un scriitor de succes, dar expatriat – iată, subiectul romanului *Supleantul*, deopotrivă roman politic și de dragoste. Augustin Cozmuța apreciază stilul „alert și palpitant”, ca și tratarea „fără complicații inutile” a temei, de la atracția firească și irezistibilă exercitată de putere asupra tânărului, prin intermediul „aromei afrodisiace” emanate de „fata puterii”, până la desprinderea de aceasta și de lumea ei, când conștientizează relația de incompatibilitate dintre lumile în care trăiesc ei doi.

Prin modul în care este tratată tema de către, acum, californianul Petru Popescu, *Supleantul* este „mai mult decât un memento”, e „o lecție de viață” afirmă A. Cozmuța²⁸.

Volumul *Alte pagini de critică literară* (2014), adaugă celor prezentați anterior și o suită de autori prea devreme trecuți în uitare (Leontin Drăgan, Nicolae Herțeg, Mircea Pop, Ioan Filip, Radu Enescu, Nae Antonescu, Mihailo Nebeleac și Alexandru Pintescu), ca și alții în plină afirmare (precum Adela Naghiu și Ion Petrovai) sau deja afirmați (George Achim, Dan Grădinaru, Eugen Uricaru etc.).

În anul 2013, Augustin Cozmuța a întrerupt seria cărților de critică literară și a publicat impresiile lui de îndrăgostit de Thalia²⁹. Cel care în studenție fusese „răpit de luminile rampei și de culisele vieții teatrale”, după cum mărturisește, într-un interviu³⁰, s-a dovedit și un asiduu și talentat cronicar teatral.

Prima parte adună câteva microeseuri într-un conținut eterogen, autorul glosând despre legătura dintre literatură și istorie, despre procesul „Memorandului”, abordând sonetele shakespeariene în căutarea „Doamnei brune” sau creionând portretele lui Emil Botta, poetul-actor,

autorul *Întunecatului April*, al lui Mircea Marian, romancier și dramaturg, plecat dintre noi în plină activitate creatoare, ca și al lui Iosif Vulcan, considerat întemeietorul teatrului în limba română din Transilvania.

Partea a doua a *Momentelor* cuprinde o selecție din cronicile dramatice scrise și publicate de „spectatorul din rândul întâi”, Augustin Cozmuța, în epoca de glorie a teatrului băimărean. Cele 17 texte conturează o frescă din istoria de șase decenii de viață teatrală băimăreană. Cititorii vor afla – unii, cei tineri – sau își vor reaminti, alții, actorii care au dat viață personajelor creionate de autori români (Valeriu Anania, Al. Kirilășcu, Paul Everac, Dan Tărchilă, Teodor Mazilu etc.), sau străini (Shakespeare, Ibsen, Dario Fo, Georg Büchner etc). Este vorba de Ion Săsăran, Virgil Fătu, Vasile Constantinescu, Nicoleta Bolcă, Olga Sârbu, Dana Ilie, Paul Antoniu, Cornel Mititelu și alții.

Aceștia, sub bagheta regizorilor Marius Popescu, Radu Dinulescu, Ștefan Farcaș etc. și a scenografilor Doina Levița, Dragoș Georgescu, Florin Harasim și alții, au contribuit la atragerea publicului spre arta scenică, oferindu-le, efemer, desigur, iluziile pe care le livrează arta.

În partea a treia, cea mai consistentă, A. Cozmuța își adună câteva zeci din cronicile la cartea de teatru, publicate cu deosebire înainte de 1989, unele în programele de sală ale spectacolelor, altele în ziarul local, toate în ideea educării în domeniu a spectatorilor. Dintre autorii cunoscuți atunci ca fideli slujitori ai Thaliei, Augustin Cozmuța se oprește la nume precum N. Carandino, Ion Zamfirescu, Marin Sorescu, Paul Everac, Ion Cocora etc. Surpriza pe care o vor fi avut cititorii recenziilor, la publicarea lor inițială în ziar, la întâlnirea cu opera dramatică a lui Ion Minulescu, este posibil să se repete și astăzi cu cei care vor lectura volumul. Și aceasta, întrucât puțini cunosc sau bănuiesc latura de dramaturg a autorului *Romanțelor pentru mai târziu*, atrași de cantabila sa poezie și cu atât mai puțin activitatea lui de cronicar dramatic și, desigur, nu ar fi singura surpriză...

Ultima carte antumă a lui A. Cozmuța se intitulează, ca și cartea cu care a debutat, *Punct de*

28 *Ibidem*, p. 132-134.

29 Augustin Cozmuța, *Momente și schițe pe scena criticii*, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013.

30 Vezi Augustin Cozmuța, *Punct de trecere. Interviu literare, Vol. II*, Editura Gutinul, Baia Mare, 2015, p. 225.

trecere, cu subtitlul *Interviuri literare*, pentru a o distinge și a releva, totodată, continuitatea cu prima sa carte, apărută în urmă cu două decenii.

În același timp, confirmă faptul că A. Cozmuța a fost un om al dialogului. Paradoxal, însă, el a preferat să stea în plan secund, provocând dialogul – postura de interviuat o evită dintr-o recunoscută timiditate – lăsând greutatea pe seama interlocutorilor.

Vedea în interviu un joc subtil, cu surprize uneori aproape totale și, mai ales, „un fel de reconfortantă pierdere de sine în sufletul celui-alt”³¹, motiv pentru care a practicat interviul cu incredibile satisfacții.

Înainte de „marea trecere”, își pregătește pentru tipar un volum cu cronicile, interviurile și recenziile consacrate artei plastice.

Bun cunoscător al literaturii contemporane, martor atent și lucid al evoluției acesteia, atât în Maramureș, cât și în plan național, Augustin Cozmuța a abordat, în acest volum, scriitorii din județ (Florica Bud, Săluc Horvat, Ion Bogdan, Ștefan Jurcă, Echim Vancea), pe alții ale căror începuturi literare sunt legate de Maramureș (Ioan Moldovan, Mircea Petean) sau sunt originari de pe aceste meleaguri (Petre Got, Ioan Mariș, Vasile Igna), dar și scriitorii și criticii literari de anvergură, legați afectiv și intelectual de Maramureș (Horia Bădescu, Ion Cuceu, Mircea Popa, Aurel Sasu și Ion Taloș). O excepție insolită face interviul, luat când se afla în California, prin intermediul fiicei sale Ioana, scriitoarei (pictoriță și graficiană, în același timp) Chrisann Brennan, prietena intimă a lui Steve Jobs, cofondatorul cunoscutei companii Apple. Aceasta a publicat romanul *The Bite in the Apple (O mușcătură în Măr/Apple)*, pentru a reda imaginea cât mai fidelă a celui considerat „jumătate geniu, jumătate ticălos” și devenit, între timp, subiect al unor cărți în mod fatal simplificatoare.

În tot cazul, personalitățile interviuate prezintă repere inconfundabile pe plan literar județean (unele) și național (altele).

Întrebările lui Augustin Cozmuța au vizat

traseul lor intelectual și literar, preocupările, prietenii etc. Astfel, se referă la viziunea lor despre poezie și roman, despre literatură în general, despre generație, despre raportul provincie-centru în literatură etc.

Răspunsurile sunt adevărate microeseuri: despre generația sa se exprimă Mircea Petean, despre „provincie” Ion Bogdan, Mircea Popa face distincția dintre cercetarea literară și critica de întâmpinare, Aurel Sasu la fel, ambii aducând o caustică și îndreptățită critică învățământului românesc de azi, universitar, în primul rând.

Scriitori și editori prolifici, adevărați oameni-instituție, având deja o operă impresionantă, aceștia își permit să avanseze, în răspunsurile lor, judecați de valoare tranșantă, corecte, însă, și necesare pentru o mereu dorită asanare a vieții culturale românești.

Astfel, Mircea Popa face o elocventă și, totodată, întristătoare paralelă între personalitățile care reprezentau Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, unde a activat câteva decenii (Emil Petrovici, Liviu Rusu, I. I. Rusu, Ioan Mușlea și alții) și cei care le-au ocupat locul: Ion Oarcăsu avocat, „prosovieticul” Ion Lungu, doar ca ginere de către Ana Pauker, ca și „proletcultistul fioros sau numai blând diplomat” Ioanichie Olteanu³².

Cu aceeași dezarmantă sinceritate, afirmă că Ion Rotaru ar fi „compromis ideea de istorie literară”³³. Constată, apoi, că la noi „se scrie mult și prost”, au apărut „scriitorii de second hand”, crescând „îngrozitor” numărul grafomanilor. În același timp, „polemica a adormit, critica criticii lipsește cu desăvârșire”³⁴.

Nici Aurel Sasu nu este mai puțin aspru în axiologia sa literară: deplânge „inflația de profesori universitari”, în timp ce critica universitară este „subiect de îngrijorare și primejdie”³⁵. O recență (2012) *Istorie a jurnalismului din România în date*, coordonată de Marian Petcu, îi apare „grotescă”, adevărată „enciclopedie cronologică a ignoranței”³⁶.

Arătând avatarurile prin care a trecut *Dic-*

31 *Ibidem*, p. 223.

32 *Ibidem*, p. 152.

33 *Ibidem*, p. 155.

34 *Ibidem*, p. 159-160.

35 *Ibidem*, p. 164.

36 *Ibidem*, p. 163.

ționarul scriitorilor români, conceput în anii '80 și apărut abia în perioada 1995-2003, fără ca doi dintre coordonatori (Marian Papahagi și Mircea Zăciu) să aibă bucuria finalizării, Aurel Sasu nu ezită să-l numească pe Ion Brad „perfidul clovn al dramei”, constând în trimiterea la topit a ediției din 1985.

Cunoscuți ca infatigabili, atât Mircea Popa, cât și Aurel Sasu demască omniprezenta impostură. Fenomenul plagiatului a devenit un „sport de masă”, constantă M. Popa (p. 159), iar Aurel Sasu consideră și el cu tristețe că impostura este „regula de aur a freneziei noastre distructive de ieri, de azi și dintotdeauna”³⁷.

Interviurile lui Augustin Cozmuța abundă în informații culturale, multe dintre ele necunoscute până acum publicului cititor. Astfel, aflăm că sobra și erudita profesoară universitară Ana Olos, care în urmă cu aproximativ un deceniu șoca prin cărțile sale de urmuzologie, a elaborat o teză de doctorat de literatură comparată intitulată *Lucian Blaga și T. S. Eliot – două fețe ale unui veac*, în anul 1977. Propusă de către Zoe Dumitrescu-Bușulenga spre a fi tradusă în câteva limbi de circulație europeană, teza a avut un destin ingrat din cauza cunoscutelor obstacole „de epocă”, fiind publicată abia în anul 2000, într-un număr confidențial de exemplare.

Deosebit de incitant este și interviul cu etnologul Ion Taloș, care s-a exilat în Germania în anul 1985, unde a făcut o frumoasă carieră universitară. Acesta a tradus în limba germană *Antologia de poezie populară* alcătuită de Lucian Blaga în anul 1966 și a publicat la Grenoble, în limba franceză, varianta cărții *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar* și, fapt mai puțin cunoscut, s-a aflat printre colaboratorii lui Mircea Eliade la redactarea *Enciclopediei religiilor*.

Memorabile sunt apoi informațiile despre boema clujeană a anilor '70, devoalate de către Horia Bădescu, ca și cele două pagini, cu adevărat antologice ale lui Vasile Igna despre Nicolae Steinhardt – exemplele ar putea continua, întrucât Augustin Cozmuța știe să provoace și să conducă discuția spre fapte și evenimente de suflet, de esență, conturând o veritabilă istorie literară în interviuri.

Nu mai puțin demne de interes sunt dezvăluirile despre propria persoană, făcute de Augustin Cozmuța în cele două interviuri din „Addenda” acordate ziaristei Anca Goja și scriitorului Săluc Horvat. Aflăm, astfel, cum se percepe A. Cozmuța pe sine: „N-am fost un rebel sau un nonconformist, ci doar cel mult o natură singuratică și independentă”, afirmă acesta³⁸. Se recunoaște „produsul epocii” prin care a trecut, asumându-și prestația jurnalistică, în care a încercat să păstreze echilibrul, atât față de dirijismul politic, cât și în fața asaltului ideologiilor de orice fel. Își descrie drumul de la postura de ziarist, la cea de critic și apoi de scriitor, rememorează eforturile de promovare și afirmare a talentelor literare prin antologiile de *Pagini maramureșene* și, mai ales, fondarea unei reviste locale de cultură, mereu eșuate înainte de 1989 și finalizate abia după patru decenii, prin apariția publicației „Nord literar” (2003), revistă de care se leagă cele mai mari bucurii literare ale lui Augustin Cozmuța.

Punct de trecere. Interviuri literare Volumul II este o carte reprezentativă, atât pentru autor, cât și pentru literatura din Transilvania de Nord.

Înainte de marea trecere, Augustin Cozmuța își pregătise pentru tipar un volum cu cronicile, interviurile și recenziile consacrate artei plastice.

În cele aproape cinci decenii de peregrinare prin lumea artei și artiștilor maramureșeni, A. Cozmuța a vernisat zeci de expoziții ale pictorilor consacrați sau ale celor incluși în categoria „amatorilor”. A făcut-o nu numai cu necesara competență, ci și cu pasiune, cu statornicie și generozitate. Era nelipsit din sălile de expoziție – de grup sau personale, de pictură, sculptură, grafică sau artă decorativă. Era căutat, solicitat de către reprezentanții tuturor artelor, care-i apreciau cultura și intuiția, văzând în el o adevărată instanță axiologică.

Structurată în patru părți – *Microeseuri, Cronici, Interviuri și Cartea de artă*, cea de-a noua carte a lui A. Cozmuța a fost publicată în forma pregătită și dorită de autor, de către soția sa, Elena Cozmuța.

Selecția cronicilor sale evidențiază mutațiile de ordin valoric petrecute în arta plastică maramureșeană, cu exemple concretizate la re-

37 *Ibidem*, p. 173.

38 *Ibidem*, p. 211.

prezentanții unor arte și generații diferite. Apreciază efortul unor tineri artiști de a se confrunta cu publicul în expoziții personale. Spre exemplu, în prima expoziție personală a Mariei Mariș-Dărbăban, la patru ani de la absolvirea facultății de profil, relevă un progres profesional „cu datele certe ale naturaleții, impresia generată fiind de prospețime în elaborare și de congruență în viziune, chiar dacă nu în toate lucrările timbrul senzorial este la fel de pronunțat”³⁹.

La Vasile Muste sesizează „sensibilitatea concepției și soliditatea construcției”⁴⁰, iar la Ioan Marchiș evidențiază faptul că „plăcerea de a modela idei și de a aspira spre imagini cu sporită valoare generalizatoare este o constantă a sculpturii..., fie că o face în lemn, metal sau ceramică”⁴¹. Pentru volum, reține, atât cronici privitoare la artiști consacrați (Mircea și Traian Hrișcă, Lidia Agricola și Aurel Dan etc.), cât și la tineri artiști „veniți cu ultimul eșalon la consacrare”, precum Dorel Petrehuș și Mihai Pamfil, iar în retrospectivă sunt prezentate expozițiile Petre Abrudan, Traian Bilțiu-Dăncuș și Victor Vasarely, artistul ungar al pop-artului.

În interviurile luate artiștilor plastici (Mihaela Ganța, Ilie Cămărășan, Aurel Cucu, Viorel Nimgian, Gheorghe Makara etc) se dovedește același scor monitor în mintea și în sufletul acestora, provocându-i la mărturisiri privind creația, influențele, concepția lor despre artă etc. În esență, o istorie concentrată a artei maramureșene – și nu numai – pe aproape o jumătate de secol.

Dacă publicarea *Incursiunilor* a fost programată de autor, din dorința de a-și vedea fructificată și receptată și activitatea de cronicar plastic, și, deci, așteptată, apariția *Jurnalului*⁴² a constituit o surpriză aproape totală pentru cei care l-au cunoscut pe Augustin Cozmuța. Anunțat prin câteva fragmente în „Nord literar”, a fost primit cu firească uimire și cu explicabilă curiozitate intelectuală, cu atât mai mult cu cât reprezenta și o premieră, ca gen, pe aceste meleaguri⁴³. Im-

presia unora a fost, la lectură, că este cea mai bună carte – cea mai profundă, după expresia lui Gheorghe Glodeanu, cel care a prefațat-o – a lui Augustin Cozmuța, acesta probând chiar calități de romancier.

Jurnalul redă încercările, dar, mai ales, frământările și speranțele trăite de autor în anul care premerge împlinirii a șapte decenii de viață. Deși neagă faptul că am avea de-a face cu un jurnal intim, căci nu și-a propus decât notarea unor gânduri, selectate spontan la finalul zilei, în momentul de analiză propus, cu alte cuvinte aleator, fără un plan, lăsându-se pe seama inspirației, *Jurnalul* este mai mult decât recunoaște autorul și mai puțin decât crede Gheorghe Glodeanu, care-l declară un jurnal aproape total, datorită structurii sale, cu adevărat compozită⁴⁴.

A zecea carte a lui Augustin Cozmuța are din toate cele enumerate de Gh. Glodeanu, dar caracterul intim al confesiunii le subsumează, într-o proporție inegală. Laitmotivul este lupta cu boala, în care se succed victorii și înfrângeri temporare, privite cu înțelepciune și cu o ușoară detașare, alternând firesc speranțele cu îngrijorarea. Augustin Cozmuța își trăiește cu discreție suferința: nimic din lamentațiile și protestele unui Iov. Și totuși ca și personajul biblic, A. Cozmuța – spirit fin și cultivat – își poartă cu răbdare suferința, așteptând cu smerenie decizia Proniei, apelând obsesiv la textul Sfintei Scripturi, cu deosebire la cartea psalmilor. Suferința sa și a soției l-au apropiat de Biserică, pe care o frecventează cu seninătate și, afirmă el, „fără complexe de om laic și nereligios, deși nu mă consider un bun creștin”⁴⁵. Desele referiri privind mersul la Casa Domnului, la parastase și la psalmi, confirmă revenirea sa la credința din copilărie, dar cu gândirea și cultura intelectualului, care știe că rațiunea nu exclude credința, aceste două putând coabita armonios.

Astfel de reflecții și multe altele privind sensul existenței, efemeritatea condiției umane,

39 Augustin Cozmuța, *Incursiuni în arta plastică*, Editura Gutinul, Baia Mare, 2016, p. 83.

40 *Ibidem*, p. 88.

41 *Ibidem*, p. 90.

42 Augustin Cozmuța, *Anul 70 al vieții mele. Jurnal*, Editura Cromatica, Baia Mare, 2017.

43 Dacă facem abstracție de *Jurnalul* sătmăreanului Nae Antonescu.

44 Prin structura sa ar fi un „jurnal de idei, jurnal de lectură, jurnal de scriitor, jurnal de sanatoriu, jurnal al vieții de familie”. Vezi Gheorghe Glodeanu, *Confesiunile unui Narcis vulnerabil în oglinda colii de hârtie*, prefață la Augustin Cozmuța, *Anul 70 al vieții mele. Jurnal*, p. 15.

45 *Ibidem*, p. 65.

prietenia, familia etc. se însoțesc cu amănunte ale cotidianității cum ar fi săpatul în grădină, scoaterea vinului din baloane, vizite (puține, după ce s-a autoexclus, datorită bolii, din diferitele conferențe), gimnastica de recuperare etc.

Dacă nu are izbucniri de Iov, are, în schimb, nemulțumiri profane: nu este de acord cu noile criterii de primire în Uniunea Scriitorilor și cu trocul literar pe care aceste criterii îl presupun și îl încurajează. Primirea tardivă în URSS îi dă o oarecare satisfacție, dar îi produce și o mare dezamăgire: constată că foarte puțini critici literari s-au pronunțat despre cărțile sale, în pofida faptului că el a scris despre mulți autori.

O altă amărăciune provine din faptul că se simte evitat, căci puțini îl caută efectiv, mulți se limitează la un simplu telefon, pe când el dorește prezența fizică a unor interlocutori, doar așa fiind posibilă „comunicarea și comuniunea”, căci, continuă el, „orice durere împărtășită parcă ușurează sufletul omului”⁴⁶.

Întrebat de nepoată, se întreabă și el dacă are prieteni. Răspunsul pe care și-l dă nu este îmbucurător, considerându-se lipsit de „această disponibilitate deplină a prieteniei intime, cu trăiri care devin sensibil de neuitat”, întrucât „fîrea mea – afirmă el – se manifestă mult mai rece, distantă, poate din frica de a mă lăsa descoperit, din teama de a mă arăta vulnerabil...”⁴⁷.

O scrisoare de la un coleg de facultate, Cornel Nistea, îl determină să-și pună problema posterității. Știe că este „capricioasă”, incertă și ingrată cu creațiile umane, cărțile, în special, având destinul lor. Se declară preocupat numai de prezent, de lecturi și de scris – deși citește și scrie tot mai greu – văzând în scris „mântuirea sufletului”. Ca și Emil Cioran – pe care, însă, nu-l prea agreează și nici cultivă – conștientizează virtutea terapeutică a scrisului. Însăși scrierea acestui *Jurnal* – fără nimic senzațional și polemic – cred că are aceeași finalitate și nu construirea unei imagini favorabile pentru posteritate.

Trebuie să vedem în *Jurnalul* lui Augustin Cozmuța, adevărat cântec de lebadă, o formă lucidă de trăire a suferinței, o suferință devoalată parcimonios, însoțită de o introspecție de o autenticitate indubitabilă.

În 26 mai 2016, printr-o decizie a Consiliului Local din comuna Cernești, Biblioteca – instituție prestigioasă a localității – a primit numele scriitorului Augustin Cozmuța. Gest cu efect de perenitate pentru cel declarat cetățean de onoare al satului natal în anul 1999.

Mai mult, însă, decât un nume dat unei instituții, ne rămâne de la Augustin Cozmuța o operă incontestabilă, fără de care nu se va putea scrie o istorie culturală a acestui colț de țară.

Augustin Cozmuța vorbind la o lansare de carte la Baia Mare

46 *Ibidem*, p. 145.

47 *Ibidem*, p. 98.

Elie Wiesel

1928-2016

Alin SPIRIDON PRALEA

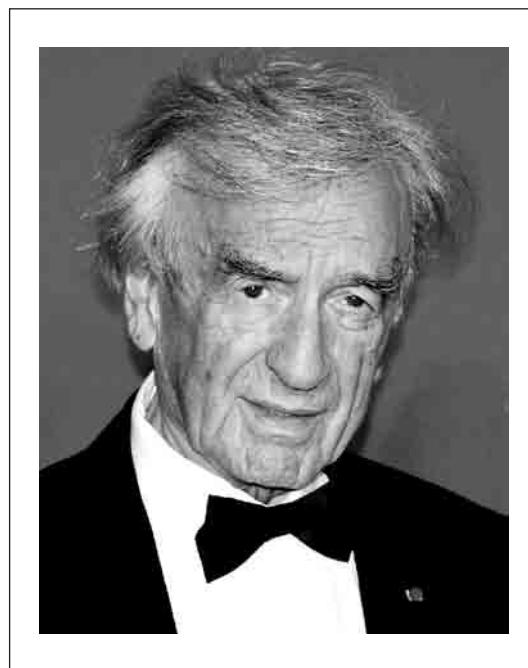
„Autor, Profesor, Martor – Mesager pentru umanitate”. Acestea sunt cuvintele gravate pe Medalia de Aur a Congresului American, primită de Elie Wiesel în 1985, cuvinte care îi caracterizează cel mai bine viața și activitatea. De-a lungul timpului, activitatea sa a fost aplaudată, dar în același timp a stârnit și controverse. Prezentul demers nu își propune să laude, dar nici să critice. Încercăm doar, pe cât posibil, să prezentăm obiectiv viața și activitatea cunoscutului laureat al Premiului Nobel pentru Pace născut la Sighetul Marmăției.

Cine este Elie Wiesel și cum a devenit el dintr-un copil obișnuit născut într-un mic oraș din nordul României „principalul păstrător al memoriei Holocaustului” și „vocea supraviețuitorilor”, așa cum a fost numit de multe ori? Aceste sunt întrebările la care încercăm să răspundem.

Auschwitz-ul a fost locul care l-a transformat și i-a schimbat destinul. Durerea și suferința acumulate acolo au fost combustibilul și motivația întregii sale cariere. Cele două teme majore ale operei sale – memoria și indiferența, își au rădăcina în această îngrozitoare experiență.

Memoria se adresează victimelor Holocaustului, ele nu mai pot fi salvate, dar tragedia lor trebuie cunoscută pentru a împiedica asemenea crime în viitor, astfel sacrificiul lor ar avea un sens. În concepția lui Wiesel, supraviețuirea îl face responsabil pentru memoria celor care nu au avut șansa sa.

George Bernard Shaw spunea în piesa sa *Discipolul Diavolului*, apărută în 1901: „Cel mai mare păcat față de o ființă nu este ura, ci indiferența față de soarta ei”. Aproximativ o sută de ani mai târziu, într-un discurs la Casa Albă, în 1999, Elie Wiesel relua această temă afirmând că „opusul dragostei nu este ura, ci indiferența”¹. Indiferența față de victime ne face părtași la cri-

mele comise asupra lor. Aceasta este a doua mare temă a operei lui Elie Wiesel și este o temă mereu actuală. Nu cred că putem să ne imaginăm ce se petrece în sufletul unui copil de 15 ani, în prima noapte petrecută într-un lagăr scufundat în noroi și beznă, în plin secol XX. Ce sentimente poate să aibă el la adresa umanității impasibile și indiferente. *Nu voi uita niciodată acea noapte, prima noapte în lagăr care a făcut din viața mea o noapte lungă și de șapte ori zăvorâtă. [...] Niciodată nu voi uita acele momente care mi l-au ucis pe Dumnezeu și mi-au distrus sufletul transformându-mi visele în cenușă*².

Elizer Wiesel s-a născut la Sighet în 30 septembrie 1928, în familia unor evrei ortodocși, Shlomo și Sara Wiesel. Elie era singurul băiat al familiei Wiesel având două surori mai în vârstă, Hilda și Bea, și o soră mai mică, Tiporah (Judith).

Bunicii paterni sunt sigheteni. Bunica Nissel, născută la Sighet în 1881, conform mărturiei de la

1 Elie Wiesel, *Perlis of indifference*, în *History's Greatest Speeches*, Dover Publications, INC., Mineola, New York 2013, p. 304.

2 Elie Wiesel, *Noaptea*, Editura Corint, București 2012, p. 70.

Yad Vashem, va fi deportată odată cu familia și ucisă în Holocaust. Bunicul Elizer, al cărui nume viitorul scriitor îl va purta, moare în Primul Război Mondial. Bunicul din partea mamei, Dody Faig, un entuziast hasid, era agricultor și locuia în Bocicoi³. Acesta va exercita o imensă influență asupra lui Elie Wiesel, însuflându-i dragostea față de povestirile hasidice. Nu avem informații despre bunica maternă. În *Toate fluviile curg în mare* se face referință la soția bunicului, bănuim că este vorba de o a doua soție, bunica fiind, probabil, decedată.

Despre părinții săi, Elie Wiesel spunea: „Tatăl meu reprezenta rațiunea, iar mama mea credința”. Tatăl lui Elie Wiesel, la fel ca majoritatea bărbaților din familia sa, era comerciant și deținea o mică băcănie, într-una din încăperile locuinței sale. Shlomo Wiesel era privit ca unul dintre membrii importanți ai comunității, admirat pentru inteligența și bunătatea sa. După ocuparea Poloniei de către Germania nazistă, se implică în ajutarea evreilor refugiați din Polonia. Este descoperit și petrece câteva săptămâni în închisoare, la Sighet și Debrețin. Tatăl lui Elie Wiesel era pasionat de literatură și interesat de politică, îndemnându-și fiul să învețe ebraica modernă. Mama lui Elie Wiesel, Sara, este o femeie pioasă, dar educată, care se mândrea cu raftul ei de cărți în limba germană. În casa familiei Wiesel se vorbea idiș, dar și germană, română și maghiară: „Vorbeam idiș între noi, răspundeam celorlalți în română, maghiară, ruteană și ne rugam în ebraică”⁴.

Copilăria lui Elie Wiesel decurge normal cu ocupațiile și gândurile firești vârstei. Frecvențează în paralel învățământul religios evreiesc și școala publică românească. După terminarea școlii primare la Sighet, frecvențează Liceul Evreiesc din Debrețin și, mai apoi, pe cel din Oradea. Abandonează studiile liceale în 1944, odată cu ocuparea Ungariei de către Germania.

După 30 august 1940, Sighetul Marmației va deveni din nou Maramarossziget: „Populația a primit cu bucurie primele unități motorizate (adi-

că mergând pe biciclete) ale armatei ungare. Mama era și ea mulțumită...”⁵. „Mulțumirea” avea să dureze puțin, întrucât, după finalizarea operațiunilor de anexare, la 13 septembrie 1940, a fost pusă în aplicare legislația antievreiască ce funcționa deja în restul Ungariei, iar în 1941, 2000 de „evrei străini” din Sighet și satele din jur vor fi deportați și uciși la Kamenetz Podolsk⁶.

Ocuparea Ungariei de către Germania nazistă, la 19 martie 1944, a pecetluit soarta evreilor „maghiari”. Ungaria a fost împărțită în șase zone, numerotate în ordinea în care avea să se facă deportarea. Maramureșul a fost inclus în „Zona I”, alături de Ucraina Subcarpatică. A urmat închiderea sinagogilor, a caselor de rugăciuni și a magazinelor evreiești. Apoi a fost decretată obligativitatea purtării stelei galbene și internarea în ghetouri.

În Sighet au fost înființate două ghetouri: primul ghetou a fost destinat evreilor sigheteni, având aproximativ 10.000 de oameni, iar al doilea, era destinat evreilor din localitățile din apropierea orașului și avea aproximativ 3.000 de oameni. Locuința familiei Wiesel se afla chiar pe colțul primului ghetou, ferestrele casei dinspre stradă vor fi vopsite cu var și sigilate. Condițiile de viață din ghetou sunt descrise, atât de martorii intervievați de Tribunalul Poporului, cât și de cererile, nesoluționate, înaintate primăriei de către Consiliul Evreiesc din Sighetul Marmației⁷.

După aproximativ trei săptămâni, ghetourile din Sighet vor fi lichidate, iar cei 12.849 de evrei vor fi deportați în patru transporturi. Elie Wiesel împreună cu familia sa vor fi deportați în al treilea transport, la data de 20 mai 1944. Zilele petrecute în vagonul de vite în drum spre Auschwitz, despărțirea de mamă, surori și bunică, prima noapte petrecută în lagăr îi vor marca irevocabil viața și personalitatea. Mama, bunica și sora mai mică, vor fi ucise la scurtă vreme după sosirea la Auschwitz. Surorile mai mari vor supraviețui și își vor întâlni fratele în Paris după eliberare. Tatăl său îi va fi alături pe aproape întreaga perioadă de detenție.

3 Sat în apropierea Sighetului.

4 Elie Wiesel, *From the Kingdom of Memory*, Schocken Books, New York, 1990, p. 53.

5 Idem, *Toate fluviile curg în mare*, Editura Hasefer, București, 2000, p. 33.

6 *Istoria României, Transilvania*, vol. II, Editura „George Bariț”, Cluj-Napoca, 1997, p. 123.

7 *Hotărârile Tribunalului Poporului pe 1946*, Dosar 22/1946, p. 69-72, Fond Arhivele SJAN, Cluj - Arhivele Naționale ale României.

Suferința de la Auschwitz, imposibil de exprimat în cuvinte, ar putea fi descrisă pe scurt în felul următor: două zile în noroiul lagărului țigănesc de la Birkenau, trei săptămâni de așteptare în Auschwitz, lagărul principal, apoi destinația finală – complexul industrial Monowiz-Buna, unde muncește pentru infama și prea ușor iertata companie germană I.G. Farben. Elie Wiesel va lucra alături de tatăl său într-un depozit de piese electrice, mai târziu fiind transferat în sectorul de construcții, unde îl va prinde iarna sileziană, deosebit de geroasă în 1944-1945.

La începutul anului 1945, armata germană hotărăște abandonarea complexului de lagăre Auschwitz. Prizonierii din lagărul Auschwitz III au început teribilul marș prin zăpadă în seara zilei de 18 ianuarie 1945, ajungând la lagărul de la Gleiwitz, aflat la 80 de kilometri de Auschwitz III, în noaptea dintre 19 și 20 ianuarie. Cei care nu puteau continua drumul erau împușcați. Începând cu 21 ianuarie au fost imbarcați în trenuri deschise și trimiși spre lagărele: Gross-Rosen, Buchenwald, Dachau și Mauthausen. Elie Wiesel împreună cu tatăl său, ajunge la Buchenwald la sfârșitul lunii ianuarie⁸.

La Buchenwald, împreună cu ceilalți deținuți recent evacuați de la Auschwitz, cei doi sunt repartizați în „Lagărul mic”, lagăr de tranzit-carantină al lagărului Buchenwald. La data de 29 ianuarie tatăl lui Elie Wiesel va muri de dizenterie⁹. După moartea tatălui este transferat în sectorul copiilor, celebra „baraca 66”, unde rămâne până la eliberare.

Baraca 66 adăpostea 600 de copii, majoritatea evrei, plasați aici de către „Mișcarea de rezistență” din Buchenwald, formată, în mare parte, din prizonieri politici comuniști și social-democrați. Supraveghetorul sectorului era Antonin Kalina, secondat de Gustav Schiller. Datorită eforturilor acestor oameni, cei 600 de copii vor fi protejați în ultimele luni de detenție, fiind scutiți de muncă și de apel. Prin cântece, povestiri, lecții de istorie și matematică cei doi au

La primirea Premiului Nobel pentru pace, în 1986, alături de soția Marion și fiul Elisha. Sursa: www.bu.edu

încercat să le facă mai plăcută șederea în Buchenwald și să ofere speranță copiilor. Lagărul de concentrare Buchenwald va fi eliberat de către Armata a III-a americană la data de 11 aprilie 1945. Între cei 21.000 de prizonieri eliberați americani vor găsi în viață aproximativ 1000 de copii; aceștia au supraviețuit datorită eforturilor Rezistenței Comuniste¹⁰.

Prin eforturile rabinilor Herschel Schacter și Robert Marcus, care însoțeau armata americană, cei aproape 1000 de orfani vor fi preluați de organizația „Oeuvre de Secours aux Enfants”¹¹. Elveția s-a angajat că va primi 280 de copii, Anglia 250, iar Franța 480. America va asigura mâncarea și îmbrăcămintea, copiii urmând să părăsească lagărul începând cu luna iunie¹².

Elie Wiesel este unul dintre cei 480 de copii porniți spre Franța. Cea mai importantă sursă documentară privind soarta acestor copii o reprezintă cartea scrisă de directoarea centrului în care au fost primiți, Judith Hemmendinger, *The Children of Buchenwald: Child Survivors and Their Post-War Lives*. În scurt timp, Elie Wiesel și alți aproximativ 100 de copii și adolescenți, proveniți din familii religioase, vor fi transferați la castelul Ambloy. Judith Hemmendinger și-l amintește pe Elie Wiesel, în această perioadă, adunând notițe pentru viitoarea sa carte¹³.

Cu timpul, Elie Wiesel va fi mutat în alte

8 *Death March from the Buna/Monowitz Concentration Camp*, <http://www.wollheim-memorial.de>

9 Elie Wiesel, *Toate fluviile curg în mare...*, p. 184.

10 Kenneth Waltzer, *Block 66 at Buchenwald: The Clandestine Barracks to Save Children*, www.jewishvirtuallibrary.org

11 Organizație francezo-evreiască pentru salvarea copiilor înființată în 1912, prescurtată în continuare OSE.

12 *Ibidem*.

13 Judith Hemmendinger, Robert Krell, *The Children of Buchenwald: Child Survivors and Their Post-War Lives*, Gefen Books, 2000, p. 22.

centre ale OSE, Taverny și apoi Versailles. La vârsta de 19 ani, în 1947, îi este sugerat să părăsească adăpostul OSE. Își găsește o mică cameră în Paris, a cărei chirie are mari greutăți să o plătească. Se înscrie la Facultatea de Litere a Universității Sorbona¹⁴. Această perioadă a vieții lui este marcată de depresie și greutăți materiale.

Interesul față de evenimentele din Palestina îl determină să participe la diverse întâlniri și manifestări sioniste. Simte că trebuie să fie parte a luptei evreilor pentru un stat național. Se angajează la „Zion in Kampf”, periodic francez al organizației paramilitare Irgun. Pentru început traduce articole din ebraică în idiș. Primul articol îi apare în 1948, sub pseudonimul Ben Shlomo, și este povestea a doi frați aflați în tabere diferite. Wiesel scrie acest articol marcat de „incidentul Altalena”¹⁵. Al doilea articol „Învinși și învingători”, este scris după ce o vizitează pe Bea, care încă își aștepta viza într-un lagăr în Germania. Ben Sholmo se întreabă retoric: Dacă germanii sunt învinși, oare evreii sunt învingători?

În 1949 birourile Irgunului din Europa se închid, Wiesel devine șomer din nou. Prin intermediul unui prieten își procură o legitimație de jurnalist, cu ajutorul căreia călătorește pentru prima oară în Israel. După o ședere de câteva luni, reușește să se angajeze corespondent în Paris al ziarului israelian „Yedioth Ahronoth”.

În calitate de corespondent al „Yedioth Ahronoth”, călătorește în Israel, Maroc, Spania și India. Își vizitează sora în Canada, călătorește din nou în Israel, apoi în Brazilia, unde cercetează cazul unor evrei din Europa de est convertiți la catolicism. Pe vapor, în drum spre Brazilia, începe să scrie despre experiența lui în lagărul de concentrare: „Îmi petrec tot timpul în cabină, punând pe hârtie, în idiș, relatarea mea despre anii concentraționari (...) Febril și cu sufletul la gură, scriu repede, fără să mă recitesc. Scriu pentru a depune mărturie”¹⁶. Manuscrisul va fi înmănat, în Argentina, editorului Mark Turkov, cartea va apărea la Buenos Aires în 1956 sub titlul *Un di velt hot geshvign* (Și lumea a continuat să tacă).

În 1954, reîntors în Paris, îl interviuează pe laureatul premiului Nobel pentru literatură François Mauriac. Între cei doi se leagă o strânsă prietenie. Mauriac îl va încuraja să scrie despre experiența sa în lagărul de concentrare și îl va ajuta să publice ceea ce avea să devină cea mai bună lucrare a sa: *Noaptea*. Un an mai târziu Wiesel îi trimite manuscrisul, o variantă mult scurtată și rescrisă în limba franceză: *Un di velt hot geshvign*. Cartea va fi publicată în 1958 la editura franceză Edition de Minuit. La insistențele editorului, titlul va fi schimbat în: *La Nuit* (*Noaptea*).

În 1956 se mută la New York, în calitate de corespondent la Națiunile Unite, unde face cunoștință cu lideri politici ai noului stat Israel și începe colaborarea cu mai multe publicații americane de limbă idiș.

În 1961 este prezent la celebrul proces al lui Adolf Eichmann în Ierusalim, reprezentând „Daily Jewish Forward”. De asemenea, continuă să scrie în limba franceză. În această perioadă îi apar romanele: *Dawn* 1961, *The Accident* 1962, *The Town Beyond the Wall* 1964, *The Gates of the Forest* 1966¹⁷. Toate aceste romane sunt inspirate din propriul destin. În fiecare dintre ele, Wiesel își imaginează propria viață având un alt curs.

În *The Town Beyond the Wall*, personajul principal Michael, supraviețuitor al Holocaustului, se întoarce în orașul său natal dincolo de „cortina de fier”. Și, într-adevăr, în același an, 1964, Wiesel va reveni pentru prima oară în Sighet. „Regăsesc parcul, nici mai mic nici mai îngrijit. Arborii sunt la locul lor. Băncile asemenea. Totul este ca înainte. Afară de evrei: nu mai există evrei”¹⁸. Acum este momentul în care Wiesel dezgroapă ceasul, primit în dar de *bar mitzvah*, îngropat în gradina casei natale în aprilie 1944.

Activismul politic a lui Elie Wiesel debutează odată cu prima vizită făcută în URSS, în 1965. Impresiile acelei vizite vor fi immortalizate în volumul *The Jews of silence* (*Evreii tăcerii*). Fascinat de spiritualitatea evreilor sovietici, Wiesel

14 Elie Wiesel, *Toate fluviile curg în mare...*, p. 146.

15 Incident violent petrecut între Armata israeliană și organizația paramilitară Irgun în 1948.

16 Elie Wiesel, *Toate fluviile curg în mare...*, p. 233

17 *Răsăritul, Accidentul, Orașul de dincolo de zid, La porțile pădurii*.

18 Elie Wiesel, *Toate fluviile curg în mare...*, p. 373.

Îi va vizita din nou în 1966, iar experiențele acesteia a doua vizite îl vor determina să devină un purtător de cuvânt și un militant pentru cauza evreilor oprimați de regimul sovietic. „M-am întors de acolo transformat: eu care am vrut să depun mărturie pentru cei morți, m-am pomenit mesager al celor vii”¹⁹. Wiesel va fi un susținător al cauzei „refusnicilor”²⁰ prin luări de cuvânt, marșuri de solidaritate și strângeri de fonduri.

În 1967 urmărește de la fața locului Războiul de 6 zile, în calitate de corespondent pentru „Jewish Daily Forward”. Experiența trăită se transformă într-un nou roman: *A beggar in Jerusalem*. Personajul principal, David, supraviețuitor al Holocaustului, de aceeași vârstă cu Wiesel, trăiește în preajma Zidului Plângerii acest important episod din istoria Statului Israel. *A beggar in Jerusalem* va fi distins cu premiul Prix Medicis în 1968.

În 1969 se reîntoarce în Ierusalim pentru a se căsători. Soția sa, Marion Ester, născută Rose, este evreică de origine austriacă, născută în Viena. Cunoscătoare a cinci limbi străine, va traduce și edita cărțile soțului ei în limba engleză, multe din aceste cărți fiind scrise în franceză sau idiș. În 1972 se va naște unicul lor fiu Shlomo Elisha.

Eseurile și povestirile, multe dintre ele având caracter autobiografic, scrise în cursul anilor 60, vor fi grupate în volumele *Legends of our time*, publicat în 1966, și *One generation after*, publicat în 1970. În aceste povestiri Wiesel evocă figurile bunicului și tatălui, amintiri și momente importante din viața lui.

În 1972 renunță la cariera de jurnalist, îmbrățișând-o pe cea de profesor. Primește un post la City College New York, unde ține cursuri având ca subiecte: textele hasidice, Talmudul, literatura iudaică și literatura Holocaustului. În 1976 demisionează de la City College și acceptă postul de profesor la Universitatea din Boston, unde

devine membru al Departamentului de filosofie și al Departamentului de religie. În același an ocupă postul de „Profesor Andrew W. Mellon în științele umaniste” la Universitatea din Boston. În 2013 Elie Wiesel este nevoit să-și întrerupă cursurile la Boston University din cauza problemelor de sănătate și vârstei înaintate – avea 85 de ani²¹. Pe baza cursurilor predate la universitate s-au născut cărțile: *Messengers of God: Biblical Portraits & Legends*, 1976; *Images from the Bible*, 1980; *Five Biblical Portraits*, 1980, *The Golem, the retelling of a legend*, 1983²².

Până în 1970, activismul lui Wiesel se limita doar la problemele evreilor sovietici. În acest an o fotografie dintr-un ziar reprezentând un copil victimă a conflictului din Biafra, îl determină să treacă granița propriei etnii și religii. Elie Wiesel relatează mai târziu că toată suferința din Biafra era concentrată în „ochii negri ai acestui orfan”²³. Începând cu acest moment va sprijini prin articolele și acțiunile sale pe băștinașii Ache din Paraguay, refugiații vietnamezi, refugiații cambodgieni, indienii Miskito din Nicaragua, asemănând drama acestor oameni cu Holocaustul din Europa²⁴.

Probabil că unul dintre cele mai importante momente din cariera lui Elie Wiesel este discursul rostit în 1985, la Casa Albă, în contextul „afacerii Bitburg”²⁵. Discursul are loc cu ocazia decernării Medaliei de Aur a Congresului American, pentru activitatea desfășurată de-a lungul vieții. Fiind vorba de cea mai importantă distincție ce poate fi acordată unui civil în Statele Unite, medalia avea să fie înmănată, conform protocolului, la Casa Albă de către președintele Statelor Unite ale Americii, la data de 19 aprilie 1985. Având ochii a milioane de telespectatori americani asupra lui, evenimentul era transmis de CNN și NBS, Elie Wiesel îl roagă pe Ronald Reagan să-și anuleze vizita la Bitburg, spunându-i: „Acel loc, Dle Pre-

19 *Ibidem*, p. 382.

20 Evrei din URSS, cărora nu le este permis să emigreze în Israel.

21 Matt Rocheleau, *Elie Wiesel cancels lecture series at BU due to health reasons*, în „The Boston Globe”, 21 octombrie, 2013.

22 *Mesagerii lui Dumnezeu: Portrete biblice și legende; Imagini din Biblie; Cinci portrete biblice; Golem*.

23 Frederick L. Downing, *Elie Wiesel a religious biography*, Mercer University Press, Macon, Georgia, 2008, p. 218.

24 *Ibidem*, p. 223.

25 Participarea lui Ronald Reagan, în 1985, la o ceremonie desfășurată în Cimitirul Militar Kolmeshöhe, lângă orașul Bitburg, în cadrul unei vizite în Republica Federală Germania. În acest cimitir erau îngropați 49 de membri ai Waffen-SS. În ciuda imensului scandal și a protestelor organizațiilor evreiești, Ronald Reagan era hotărât să desfășoare această vizită, nedorind să-și jignească principalul aliat din Europa în cadrul războiului rece.

ședinte, nu este locul dumneavoastră. Locul dumneavoastră este alături de victimele SS-ului”.... „Am văzut SS-iști la muncă, am cunoscut victimele lor, cei uciși de ei au fost prietenii mei, au fost părinții mei”²⁶.

În 1986 Statuia Libertății împlinea o sută de ani de existență. Cu această ocazie douăsprezece personalități, nenăscute pe teritoriul Statelor Unite, cu merite extraordinare în diferite domenii au fost distinse cu *Medalia Libertății*. Printre ele s-a numărat și Elie Wiesel.

Cariera lui Elie Wiesel va fi încununată prin acordarea *Premiului Nobel pentru Pace în 1986*. În opinia Comitetului Nobel Norvegian, Elie Wiesel este „unul dintre cei mai importanți lideri spirituali, într-o epocă în care violența, reprimarea și rasismul continuă să caracterizeze societatea”. De asemenea, Comitetul Nobel îl numește „un mesager pentru umanitate, iar mesajul său este unul de pace, de reconciliere și demnitate umană”²⁷. Discursul lui Elie Wiesel de acceptare a fost unul pe măsura importanței premiului primit. El subliniază încă o dată obligația de a nu fi indiferenți și de a interveni ori de câte ori vieți umane sunt puse în pericol, spunând: „Atunci când viețile omenești sunt puse în pericol, atunci când demnitatea umană este amenințată, granițele și sensibilitățile naționale devin irelevante”²⁸.

La scurt timp după decernarea Premiului Nobel, Elie Wiesel, împreună cu soția sa Marion, pune bazele Fundației „Elie Wiesel”. Aceasta are ca scop declarat „să lupte împotriva indiferenței, intoleranței și nedreptății prin dialog internațional și programe adresate tinerilor”²⁹.

La mijlocul anilor '90, Fundația Elie Wiesel înființează în Israel două centre *Beit Tzipora*, care poartă numele surorii sale mai mici ucise la Auschwitz. Centrele sunt dedicate integrării prin educație a evreilor etiopieni, recent ajunși în Israel. În 2007, un alt asemenea centru a fost deschis pentru refugiații din Darfur, care și-au găsit adăpostul în Israel³⁰.

La începutul ultimului deceniu al secolului

La Sighetul Marmației, alături de Mihai Dăncuș

XX, atrocitățile comise în cadrul războaielor interetnice din fosta Iugoslavie îngrozeau o lume întreagă. În toamna anului 1992, Elie Wiesel vizitează Iugoslavia, iar în 1993, cu ocazia inaugurării Muzeului Holocaustului, pledează public pentru intervenția Statelor Unite în zonă. O face, adresându-se direct președintelui Bill Clinton, prezent la ceremonie: „Domnule Președinte, trebuie să vă spun ceva. Am fost în fosta Iugoslavie toamna trecută. Nu pot dormi de atunci. (...) Trebuie să facem ceva să oprim vărsarea de sânge din acea țară”³¹. În 1995, atunci când se va hotărî efectiv intervenția militară a Statelor Unite în conflictul din fosta Iugoslavie, Elie Wiesel va fi prezent la Casa Albă.

La vârsta de 81 de ani, în iunie 2009, Elie Wiesel vizitează, împreună cu președintele Barack Obama și cancelarul Angela Merkel, lagărul de la Buchenwald. Cu această ocazie își exprima încrederea în președintele Obama, aflat la început de mandat, spunând că acesta „va fi capabil să transforme lumea într-un loc mai bun”.

De-a lungul timpului, Elie Wiesel a revenit de mai multe în orașul natal. Prima oară în 1964, pentru o vizită privată de 24 de ore. În 1967 se reîntoarce, împreună cu o echipă de filmare, pentru a realiza documentarul *Sighet, Sighet*. După o absență de 17 ani, va revedea Sighetul, la invitația lui Moses Rosen, pentru a comemora 40

26 Discursul lui Elie Wiesel cu ocazia primirii Medaliei Congresului American,

27 Elie Wiesel, *The Nobel Peace Prize 1986*, Summit Books, New York, 1986, p. 4.

28 *Ibidem*, p. 16.

29 Elie Wiesel Foundation, <http://www.eliewieselfoundation.org/>

30 *Ibidem*.

31 David Aikman, *Great Souls: Six who Changed the Century*, Lexington Books, Lanham, 2003, p. 358.

de ani de la deportarea populației evreiești din nord-vestul Ardealului.

În a doua parte a anilor 90 și începutul anilor 2000, Elie Wiesel este prezent de mai multe ori în Sighet. În 1995 vine însoțit de fiul și nepotul său, fiul surorii sale Bea. Un an mai târziu în 1996, se reîntoarce pentru realizarea filmului documentar „Elie Wiesel Goes Home”. Ultima sa vizită are loc în 2002, alături de președintele Ion Iliescu și sora sa Hilda, ocazie cu care se inaugurează muzeul amenajat în casa sa părintească.

Casa în care s-a născut Elie Wiesel și a cărei fotografie atârnă pe peretele din fața mesei de scris a laureatul Premiului Nobel, a fost transferată în administrația Muzeului Maramureșului în anul 2001. Restaurarea casei și amenajarea mu-

zeului au fost posibile prin eforturile conjugate ale Muzeului Maramureșului, Fundației Culturale Române, Ministerului Culturii și Cultelor și Președinției României.

În anul 2001, Elie Wiesel este primit în Academia Română ca membru de onoare, iar în 2002 este decorat de către președintele Ion Iliescu cu Steaua României în Grad de Cavaler. Doi ani mai târziu, în 2004, Wiesel va returna decorația, protestând astfel împotriva deciziei președintelui României de a-i distinge cu aceeași decorație pe poetul Corneliu Vadim Tudor și istoricul Gheorghe Buzatu.

Elie Wiesel moare, la vârsta de 87 de ani, în dimineața zilei de 2 iulie 2016 în locuința sa din Manhattan.

Bibliografie:

- Aikman, David, *Great Souls: Six who Changed the Century*, Lexington Books, Lanham, 2003.
- Bolovan, Ioan, *Evreii din Transilvania între 1870-1930: contribuții demografice*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”. Seria Historia, an 2005, vol. XLIV.
- Chmiel, Marck, *Elie Wiesel – and the Politics of Moral Leadership*, Temple University Press, Philadelphia, 2001.
- Downing, Frederick L., *Elie Wiesel a religio biography*, Mercer University Press, Macon, Georgia, 2008.
- Hemmendinger, Judith; Krell, Robert, *The Children of Buchenwald: Child Survivors and Their Post-War Lives*, Gefen Books, 2000.
- *History's Greatest Speeches*, Dover Publications, INC., Mineola, New York 2013.
- *Istoria României, Transilvania*, vol. II, Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997.
- Megargee, Geoffrey P., *The United States Holocaust Memorial Museum*, Encyclopedia of camps and Ghettos, 1933-1945, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2009
- Spoerer, Mark, *Forced Labor in the Third Reich*, J.W. Goethe-Universität/ Fritz Bauer Institut Frankfurt am Main, 2010.
- Wiesel, Elie, *From the Kingdom of Memory*, Schocken Books, New York, 1990.
- Wiesel, Elie, *Noaptea*, Editura Corint, București 2012.
- Wiesel, Elie, *One generation after*, Schocken Books, New York, 1982.
- Wiesel, Elie, *Toate fluviile curg în mare*, Editura Hasefer, București, 2000.
- Wiesel, Elie, *Și marea nu se umple*, Editura Hasefer, București, 2000.

Casa Memorială Elie Wiesel din Sighetul Marmăției, azi și într-un tablou semnat de Tasso Marchini (1907-1936), intitulat *Peisaj la Sighet*, nedatat

Justinian Chira

1921-2016

Cristian ȘTEFAN

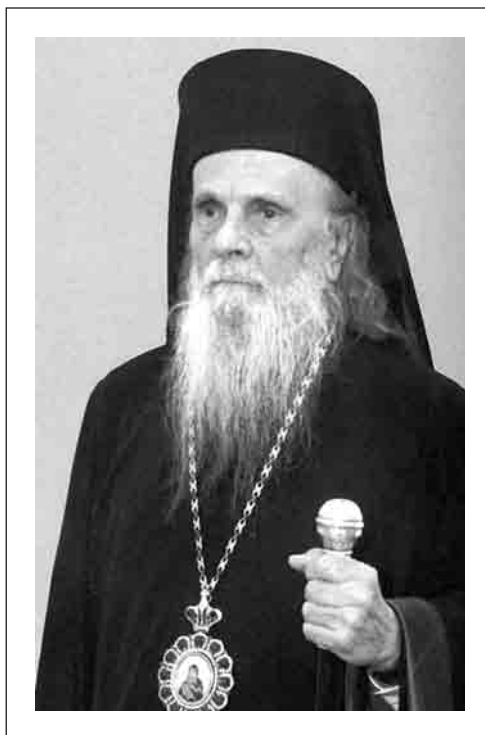
Nu este ușor pentru acela care dorește să cuprindă în cuvinte viața unui om și, mai ales, a unui om precum a fost Înaltpreasfințitul arhiepiscop Justinian Chira al Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului. Cei peste 95 de ani puși în slujba lui Dumnezeu și a omului au marcat într-un mod fericit sufletul și mintea sa, într-așa măsură, încât toți aceia care l-au cunoscut au găsit și vor găsi întotdeauna în cuvintele sale un sprijin plin de simțire, bunătate și înțelegere.

În cartea de aur a Mănăstirii Rohia stau consemnate, la data de 26 octombrie 1942, următoarele cuvinte ale episcopului Nicolae Colan, membru al Academiei Române: „Tari în credință, osârdnici în rugăciune și neprihăniți în viață – așa se cuvine să fie toți cei ce de bună voie s-au hotărât să îmbrace cinstita haină călugărească. Iar atunci mănăstirea care îi adăpostește se face un cuib de lumină și căldură, de mângâiere și întărire duhovnicească pentru ei ca și pentru nesfârșitele oști de închinători, care se apropie de sfântul ei jertfelnic.

Deci, iubiți părinți și frați de la Rohia, păziți cu sfințenie tocmelile cele pentru voi ale Maicii noastre Biserici strămoșești și învățați de la Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, că numai robindu-vă ascultării vă veți slobozi pe voi și pe alții din robia păcatului”.

Aceste cuvinte au fost însușite întru totul de fratele Ioan (Justinian) Chira, intrat în mănăstire cu doar un an în urmă, iar viziunea episcopului Nicolae Colan asupra conduitei vieții călugărești a fost pe deplin confirmată, întrucât, începând cu

anul 1944, noul stareț al mănăstirii era ieromonahul Justinian Chira, care, în cei 29 de ani de stăreție, a realizat aproape tot ceea ce se putea realiza, atât pe plan edilitar-gospodăresc, cât, mai ales, pe plan duhovnicesc-cultural.

Până să fie chemat la această lucrare sfântă, este bine să ne reamintim câteva repere biografice ale Înaltpreasfinției Sale. S-a născut la data de 28 mai 1921, în satul Plopiș din Maramureș, din părinți cu frică de Dumnezeu, pe nume Ilie și Maria, primind la Botez numele de Ioan.

Școala primară a urmat-o în satul Plopiș, fiind remarcat de dascălul satului pentru interesul său în cele ale învățaturii. A urmat apoi, timp de 2 ani, cursurile Liceului Ortodox de băieți „Simion Ștefan” din Cluj, însă, mânat de dragostea de a-I sluji cât mai bine lui

Dumnezeu și oamenilor, și-a îndreptat pașii spre Mănăstirea „Sf. Ana” din Rohia, intrând ca frate de mănăstire, la data de 12 martie 1941.

În anul 1942 a fost tuns în monahism, primind numele de Justinian, iar la data de 15 august 1942 a fost hirotonit diacon. Neținându-se cont de faptul că monahii nu aveau obligații militare, ierodiaconul Justinian este recrutat și încorporat de către ocupanții maghiari, fiind soldat în armata maghiară – compania antiaeriană de la Miskolc – în perioada 22 noiembrie 1942-10 martie 1943.

La puțin timp după lăsarea la vatră, la data de 17 aprilie 1943, a fost hirotonit întru preot pe seama Mănăstirii Rohia, de către episcopul Nicolae Colan al Vadului, Feleacului și Clujului.

După ce starețul Nifon Matei a trecut la cele veșnice, în locul lui este numit, la data de 25 iunie 1944, tânărul ieromonah Justinian Chira, care, la vârsta de 23 de ani, a preluat această funcție într-o perioadă foarte grea pentru mănăstiri. Ca stareț, Înaltpreasfinția Sa s-a preocupat de formarea unor viețuitori statornici și cu chemare pentru mănăstire, îngrijindu-se și de pregătirea lor intelectuală. De asemenea, a formulat câteva reguli de viață mănăstirească, care aveau menirea de a face o selecție riguroasă a credincioșilor dornici de viață monahală. Între acestea amintim:

- să nu se primească frați din alte mănăstiri (principiul statorniciei);

- să nu fie primiți cei care veneau cu gândul de a-și face o situație sau fugeau de răspundere în fața vieții ori în fața muncii, întrucât așezământul cerea „zdroaba călugărească” (regula muncii);

- să nu fie primiți sentimentalii sau decepționații (regula vocației);

- să fie primiți numai oameni sănătoși, din familii cinstite, serioase și respectate în satul lor (regula credinței, a caracterului și a testării sociale).

Toate aceste rânduieli sănătoase, impuse de starețul Justinian, au răspândit prestigiul Mănăstirii Rohia în toată regiunea Ardealului de Nord, fapt ce i-a determinat pe mulți să-și îndrepte pașii spre acest colț de rai, pentru a primi hrană sufletească și a se întări prin darurile duhovnicești, ce le simțeau izvorând de aici. Totodată, trebuie specificat și faptul că, pe lângă aceste preocupări firești de a ridica prestigiul mănăstirii, Înaltpreasfinția Sa și-a completat și pregătirea teologică, prin absolvirea Seminarului Teologic Ortodox din Cluj-Napoca și a Institutului Teologic Ortodox de grad Universitar din Sibiu (1966).

Pentru meritele sale în conducerea mănăstirii, Înaltpreasfinția Sa a fost ridicat până la rangul de arhimandrit, în anul 1967, însă cea mai mare recunoaștere a slujirii sale s-a petrecut în anul 1973, când a fost ridicat, la propunerea arhiepiscopului Teofil Herineanu al Vadului, Felea-cului și Clujului, la înalta treaptă de arhieru, ca episcop vicar la Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Felea-cului și Clujului, primind numele de „Maramureșeanul”, fiind hirotonit la data de 9 septembrie 1973, în Catedrala Arhiepiscopală din Cluj-Napoca.

Din cei peste 75 de ani de slujire, cei mai cunoscuți tuturor au fost cei 43 de ani de frumoasă

și luminoasă arhierie, cu neobosită lucrare misionară, intensă, bogată și creatoare de valori și demnități.

În această demnitate de episcop, Preasfințitul Justinian a împlinit, în primul rând, un însemnat rol duhovnicesc, în vremuri nu tocmai ușoare, fiind așteptat și primit cu mult drag de către fiii Bisericii noastre strămoșești.

Căderea regimului totalitar comunist, anul 1990, au adus și reînființarea străvechii Episcopii Ortodoxe a Maramureșului, căreia i s-a adăugat și Sătmarul. Cine putea fi mai potrivit și mai dorit de către preoții și credincioșii celor două județe în a le fi întâistător? Un singur nume era posibil: episcopul Justinian Chira. Astfel că, la data de 22 septembrie 1990, Adunarea Națională Bisericească îl alege episcop în fruntea acestei eparhii, iar la 11 noiembrie 1990 este întronizat la biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Baia Mare (vechea Catedrală), de către Înaltpreasfințitul părinte dr. Antonie Plămădeală – mitropolitul Ardealului.

Trecerea anilor a dovedit că Preasfințitul Justinian a fost cel mai indicat în a păstori această reînființată eparhie, întrucât dânsul cunoștea cel mai bine, ca om al locului, bucuriile și durerile, suferințele și împlinirile, nevoile morale și duhovnicești ale tuturor oamenilor din această parte de țară. Astfel, a coordonat întreaga osteneală a tuturor colaboratorilor, începând cu Centrul Eparhial și continuând cu toți protopopii și preoții din eparhie, făcând să renască chipul duhovnicesc și material al Bisericii din aceste locuri binecuvântate. Aici merită să amintim câteva repere relevante:

- a pus piatra de temelie la peste 80 de noi locașuri de închinare și s-au ridicat peste 130 de noi biserici;

- a crescut numărul preoților de la 325 la 580, crescând astfel și numărul parohiilor;

- a hirotonit peste 400 de preoți și diaconi în întreaga sa activitate arhierescă;

- s-au înființat încă 3 protopopiate: Vișeu, Chioar și Oaș;

- a sporit numărul de mănăstiri de la 4, în anul 1990, la 30 și 10 schituri, în prezent;

- s-au înființat două școli teologice liceale, în Baia Mare și Satu Mare și Secție de Teologie Ortodoxă și asistență socială, în cadrul Universității de Nord din Baia Mare;

- a binecuvântat apariția a două publicații

universitare, „Ortodoxia maramureșeană” și „Studia Universitatis Septentrionis. Theologia Orthodoxa”, a periodicului eparhial „Graiul Bisericii noastre”, precum și a altor câtorva reviste parohiale.

La toate acestea, mai adăugăm și faptul că s-a distins ca un mare iubitor de carte și cultură ca un ctitor de biblioteci la Rohia și Centrul Eparhial, ca ostenitor în ale scrisului, publicând 22 de cărți, pe care le prezentăm, după cum urmează:

Volume de autor (ordonate alfabetic)

- ▶ *Apel la conștiință și rațiune*, Sibiu, 1990, 24 p.
- ▶ *Colo-n sus în vremea aceea: florilegii*, Baia Mare, Editura Mănăstirii Rohia, 2010, 291 p.
- ▶ *Convorbiri în amurg* (dialoguri cu Bogdan Eduard), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006, 192 p.
- ▶ *Cuvintele părintelui: Un ghid al frumuseții launtrice*. Antologie și Cuvânt înainte: pr. prof. Radu Dorin Micu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, 175 p.
- ▶ *Darurile Bisericii*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1983, 255 p.
- ▶ *Drepturile copilului*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 1994, 23 p.
- ▶ *Gând și suflet românesc*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 1998, 84 p.
- ▶ *Harul și adevărul*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 1996, 432 p.
- ▶ *Iată, mama ta*, Baia Mare, Editura Epis-

copiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2011, 128 p.

- ▶ *Iustinian* (dialoguri cu Bogdan Eduard), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006, 296 p.
- ▶ *La început de drum*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2010, 24 p.
- ▶ *Lumină din lumina Nașterii și Învierii Domnului*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2006, 244 p.; reeditată și completată în anii 2012 și 2016, 304 p.
- ▶ *Mama și copilul*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2009, 12 p.
- ▶ *Mănăstirea „Sf. Ana” Rohia: monografie*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2009, 284 p.
- ▶ *Pagini de pateric – Rohia*, Baia Mare, Editura Mănăstirii Rohia, 2010, 257 p.
- ▶ *Tineretea: Primăvara vieții*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2010, 28 p.
- ▶ *Viața Maicii Domnului*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1986, 212 p.; reeditată la Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 1999, 175 p.
- ▶ *Viața Prea Curatei Fecioare Maria*, Cluj-Napoca, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1948.
- ▶ *Viața și Acatistul Sfântului Ierarh Iosif Mărturisorul*, Baia Mare, 2006.

Portret de tinerețe (foto stânga) și în vara anului 1958 la Mănăstirea Rohia, cu părintele Dumitru Stăniloae (Iustinian, pe rândul din mijloc, al doilea din dreapta)

În vizită la Vatican în 5 ianuarie 1989

► *Reflecții*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2015.

► *Reflecții II*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2015.

► *Reflecții III*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2016.

► *Reflecții IV*, Baia Mare, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2016.

► *Scrisori. Ioan Alexandru, Justinian Chira*, Baia Mare, 2001, 320 p.

Dacă mai adăugăm și cele peste 150 de studii și articole și peste 20 de prefețe sau cuvinte-înainte la cărți cu conținut divers, atunci, acordarea titlului de *doctor honoris causa*, de către patru Universități (Universitatea din Oradea, Universitatea „1 Decembrie” din Alba Iulia, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad și Universitatea de Nord din Baia Mare), conferirea ordinului „Steaua României” de către

Președinția României, în anul 2011, a titlului de *Omul anului 2009* de către Consiliul Județean Maramureș și a peste 40 de titluri de *Cetățean de Onoare* de către Consiliul Județean Maramureș și primării de municipii, orașe și comune, precum și ridicarea sa la rang de *arhiepiscop onorific* de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în anul 2009, au reprezentat o recunoaștere firească a întregii sale activități, puse în slujba lui Dumnezeu și a neamului în care s-a născut.

Tot ca recunoaștere a înțelepciunii și vieții sale religios-morale, Consiliul Local al Municipiului Baia Mare a hotărât să-i fie ridicat un bust într-o piață, care-i va purta numele.

Cele câteva aspecte din viața și activitatea arhiepiscopului Justinian au menirea de a ne face să înțelegem de ce Înaltpreasfinția Sa a răspândit în jurul lui atâta căldură, iubire, blândețe, liniște și lumină. El a reușit să fascineze oamenii prin prezența, personalitatea și cultura sa, în vremuri când sistemele de valori se răstălmăcesc și se clatină, când ni se prezintă nonvaloarea, mediocritatea și agresivitatea drept modele, devenind un adevărat reper de moralitate, credință și nădejde, atât cât a fost printre noi, până la data de 30 octombrie 2016, cât și după ce a fost chemat în Împărăția lui Dumnezeu.

Cei care au avut privilegiul de a-l cunoaște mai îndeaproape pe părintele arhiepiscop Justinian Chira au putut cu ușurință să observe un adevăr: cu cât s-a dăruit mai mult lui Dumnezeu și oamenilor, iubindu-i și slujindu-i, el a devenit tot mai bogat duhovnicește și tot mai puternic; și cu cât s-a „risipit” mai mult prin slujire, prin cuvânt, prin rugăciune pentru Dumnezeu și oameni, cu atât l-au răsplătit și Dumnezeu și oamenii, binecuvântându-i viața cu bogate roade sufletești.

Bibliografie selectivă

- Justin Hodea Sigheteanu, *Un sfert de veac de slujire arhierescă*, în „Graiul Bisericii noastre”, nr. 43/1998.
- Justin Hodea Sigheteanu, *Un deceniu de arhipăstorire la cârma Eparhiei*, în „Graiul Bisericii noastre”, nr. 46/2000.
- Pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Andreiană, Sibiu, 2014.
- Pr. lect. univ. dr. Vasile Borca, *Laudatio ad maximum et clarissimum virum ecclesiasticum: Justinian Chira, arhiepiscopus Terrae Maramorensiensis et Rurismagnis per occasionem decernationis tituli Doctoris Honoris Causa*, în „Graiul Bisericii noastre”, nr. 66/2010.
- Andrei Fărcaș, *IPS Justinian – sărbătorit la împlinirea a 94 de ani de viață*, în „Graiul Bisericii noastre”, nr. 82/2015.
- Pr. Iustin Tira, *Arhiepiscopul Justinian Chira – la vârsta și înțelepciunea patriarhală*, în „Graiul Bisericii noastre”, nr. 82/2015.

Augustin Buzura

1938-2017

George ACHIM

■ Născut la data de 22 septembrie 1938, în localitatea Berința, județul Maramureș.

■ Decedat la 10 iulie 2017, în București.

■ Părinții: Ilie Buzura, țaran devenit ulterior muncitor și Ana (născută Micle), țărăncă.

■ Frați: Ștefan și Maria.

■ Căsătorit din anul 1963 cu Maria Olimpia (născută Cardoș), dintr-o familie originară din satul Hideaga.

■ Copii: Mihai Adrian (n. 1969), de profesie operator de televiziune, căsătorit cu scriitoarea și realizatoarea de emisiuni culturale la televiziune Danielea Zeca-Buzura, și Ana Maria (n.1972), filolog, căsătorită cu omul politic și diplomatul George Maior.

■ Studiile primare le face în localitatea natală, iar clasele a V-a și a VI-a le urmează în comuna Copalnic-Mănăștur.

■ Studii liceale: Liceul „Gheorghe Șincai” Baia Mare, absolvite în anul 1955.

■ Între anii 1955-1957 practică mai multe meserii: învățător, pedagog, muncitor miner, muncitor forestier, agricultor, inspector al Pieței de alimente.

■ Între anii 1957-1964 urmează cursurile Facultății de Medicină Generală din Cluj. Se îmbolnăvește de o hepatită severă și repetă primul an de studii. Lucrarea de diplomă la absolvirea facultății: *Shakespeare în psihiatrie*.

■ Renunță la profesia de medic pentru a îmbrățișa cariera de scriitor.

■ Între anii 1965 și 1990 este redactor, iar ulterior secretar general de redacție, la revista „Tribuna”, din Cluj-Napoca. Între anii 1990 și 2004, îndeplinește funcția de președinte al Fundației Culturale Române, instituție destinată promovării și difuzării culturii române în lume. Contribuția sa la edificarea și dezvoltarea acesteia este una decisivă.

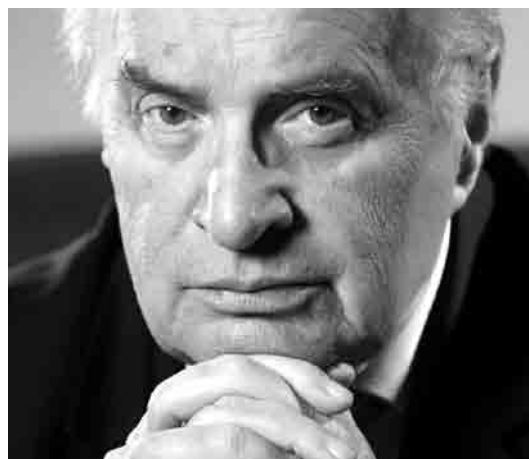
■ În anul 2004 devine primul director al Institutului Cultural Român. Va fi revocat din funcție de către Traian Băsescu, în ianuarie 2005.

■ În anul 1987 devine membru fondator al Fundației Culturale Europene *Gulliver*, alături de mari personalități culturale europene, precum Vaclav Havel, Günther Grass, Hans Magnus Enzensberger, Edgar Morin și alții.

■ În anul 1990 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1992, membru titular. În anul 2005 fondează revista „Cultura” a cărei conducere și-o asumă ca redactor-șef. Până la sfârșitul vieții va fi editorialistul acestei publicații.

Activitatea literară

◆ Debutează în revista „Tribuna” din Cluj, în nr. 8 din 25 februarie 1960, cu povestirea *Pământ*. În anul 1963 debutează editorial cu volumul de povestiri *Capul Bunei Speranțe*, la Editura de Stat pentru Literatură și Artă ◆ 1965 – *De ce zboară vulturul*, Editura Tineretului, volum de povestiri și nuvele ◆ 1960 – *Absenții*, Editura Dacia, Cluj-

Napoca. Romanul este distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor pentru proză ◆ 1974 – *Fețele tăcerii*, Editura Cartea Românească, Premiul Uniunii Scriitorilor ◆ 1977 – *Orgolii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, distins cu Premiul „Ion Creangă” al Academiei Române ◆ 1980 – *Vocile nopții*, Editura Cartea Românească, București, distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor ◆ 1981 – *Bloc-notes*, publicistică, Editura Dacia, Cluj-Napoca ◆ 1984 – *Refugii* (primul volum din ciclul *Zidul morții*), Editura Cartea Românească ◆ 1988 – *Drumul cenușii*, (din ciclul *Zidul morții*), Editura Cartea Românească ◆ 1999 – *Recviem pentru nebuni și bestii*, Editura Univers, București ◆ 2003 – *Tentația risipirii*, memorii și interviuri, Editura Fundației Culturale Române ◆ 2004 – *Teroarea iluziei*. Convorbiri cu Crisula Ștefănescu, Editura Polirom ◆ 2009 – *A trăi, a scrie*, eseuri și interviuri, Editura Limes, Cluj-Napoca ◆ 2009 – *Raport asupra singurătății*, Editura Polirom ◆ 2012 – *Canonul periferiei*, publicistică, Editura Limes, Cluj-Napoca ◆ 2012 – *Nici vii, nici morți*, publicistică, Editura RAO.

◆ *Pădureanca* (după nuvela lui Ioan Slavici), regia Nicolae Mărgineanu ◆ *Orgolii*, regia Manole Marcus ◆ *Undeva în est*, după romanul *Fețele tăcerii*, regia Nicolae Mărgineanu – **scenarii de film**.

■ *Doctor Honoris Causa* al Universității „Lucian Blaga” Sibiu (2007) și al Universității de Nord Baia Mare (2010).

■ Este decorat cu înalte distincții de stat de către președinții României Ion Iliescu și Emil Constantinescu, precum și de către președinții Braziliei și Mexicului.

■ Membru al mai multor societăți literare din străinătate.

■ Romanele sale au fost traduse în numeroase limbi.

■ Despre proza lui Augustin Buzura au scris, în ultimii 50 de ani, toate vocile importante ale criticii românești: Ion Negoitescu, N. Steinhardt, Eugen Simion, Gheorghe Griurcu, Nicolae Manolescu, Lucian Raicu, Mircea Iorgulescu, Cornel Ungureanu, Alex Ștefănescu, Gabriel Dimisianu, Marian Papahagi, Ion Simuț, Mircea Zăciu și alții.

Scriitorul Augustin Buzura are, orice s-ar spune, un îndelung și verificat exercițiu al celebrității, o anumită uzanță a gloriei: recunoașterea publică și onorurile literare, academice ori civice nu l-au ocolit, consacându-l definitiv și, într-un fel, oficializându-l și instituționalizându-l.

În ciuda unei evasiunanimități de receptare și de recunoaștere publică, doar în acest spațiu, în acest areal septentrional maramureșean, Augustin Buzura este și se simte cu adevărat acasă. A spus-o și a scris-o în nenumărate rânduri și nu și-a retractat vreodată afirmația. Nu numai prin fatalitate biografică (s-a născut la Berința, sat din Chioar, aflat la 25 de kilometri de Baia Mare, și-a făcut studiile liceale și a petrecut ani buni în acest oraș), dar chiar și prin afinitate electivă, respectiv imanentă creatoare. O întreagă topografie literară, puternică, distinctă și cu minime variațiuni, memorabilă în sine, detectabilă cu ușurință încă de la primele proze din volumul *De ce zboară vulturul*, are ca punct de emergență un fabulos *Râu al Doamnei*, pentru a debușa apoi impetuos într-o geografie nordică, rurală ori citadină, imediat recognoscibilă.

Între Nordul de țară, mereu fascinant pentru scriitor, și personalitatea proteică a lui Augustin Buzura există o simbioză creatoare cu totul aparte, ea generând un soi de omagiu cordial biunivoc, în care se pot ușor identifica, pe de o parte, admirația oamenilor locului pentru scriitorul lor de excepție, iar pe de alta, sentimentele de mândrie și recunoștință ale maestrului pentru spațiul originar care a devenit peren și matricial în opera sa.

Augustin Buzura întruchipează statura creatoare impresionantă a unui mare scriitor român. Cum se întâmplă de obicei în atari cazuri de anvergură, exfoliind rapid și cu minimă metodă un posibil *dosar de existență*, dăm inevitabil peste spectaculoase stratigrafii: omul biografic, omul scriptural sau creatorul și legenda lui personală, care învăluie, din ce în ce mai stăruitor și cu mai mult temeii, cele două ipostaze mai înainte pomenite.

Simplul exercițiu de frecventare a unei fișe de dicționar ne dezvăluie câteva amănunte surprinzătoare pe care confesiunile de mai târziu ale

scriitorului le colorează nostalgic, subțindu-le contururile până la spectaculos, aventură ori chiar picaresc.

Așadar, scriitorul urmează primele clase la Berința și la Copalnic-Mănăștur, iar mai apoi, Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare:

Am făcut patru clase la școala din sat, la Berința, apoi în satul vecin, Copalnic-Mănăștur, căci predarea cu șapte clase s-a desființat. La început, mama nu a mai vrut să mă lase la școală. Se temea pentru că distanța era mare și toată zona era plină de lupi. Trebuia să trec un deal, printr-o pădure. A zis să mai stau, să mai cresc, iar tata spunea că aș fi bun de agricultor. Am fugit pur și simplu pe geam la școală (...). Mama, săraca, ce să facă? Venea cu mine cu felinarul până în vârful dealului și mă urmărea cu privirea până intram în zona de case a satului vecin. Odată, țin minte, pe mine și pe mama ne-a înconjurat o turma de mistreți. Era iarnă, noapte, frig teribil. Înnebuniți de spaimă, am stat, totuși, neclințiți. Ne-au dat târcoale și au plecat mai departe. După această întâmplare, mama m-a mutat în alt sat, la o mătușă (...). În clasa a șaptea m-am transferat la Baia Mare. Tata lucra la uzinele Phœnix. Era o navetă zilnică de 25 de km. Cum era, totuși, foarte obositor, m-au dat la Liceul Șincai. După o vreme, tot mama a ajuns la ideea că nu sunt educat conform ideii ei despre educație, așa că m-a dus în gazdă la o doamnă, o fostă coproprietăreasă a minelor de aur, doamna Pușcașu, care avea bărbatul la Canal, așa că din 1948 până în 1956, ea n-a mai ieșit din casă. Trăia așa ca în «Marile Speranțe», numai că, pentru a supraviețui, lua copii în gazdă. Se ocupa de noi într-un mod special (...). Eu visam să mă fac sculptor, visam la arte plastice (...). Dar nici cu sculptura n-a fost să fie. Școala de Pictură din Baia Mare s-a desființat, bani să-mi plătesc lecții particulare nu aveam, iar mamei i se părea nese-rioasă o asemenea meserie¹.

Tânărul Buzura, absolvent de liceu, are aplomb, inventivitate și nesfârșite rezerve de spirit ludic, de vreme ce, după o admitere evitată la Facultatea de Medicină Veterinară, odată revenit în urbea adolescenței sale, practică ocupații dintre cele mai insolite: funcționar la Direcția de Sta-

1 Fragmente confesive au fost preluate din Augustin Buzura, *Teroarea iluziei – o convorbire cu Crisula Ștefănescu*, reluată în volumul *A trăi, a scrie*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2009, p. 20-100, passim.

tistică, revizor, contabil, responsabil al Pieței de Alimente din Baia Mare, ajutor de artificier în mină, învățător suplinitor în Valea Neagră, sat de lângă Baia Mare, dar spiritual atât de departe, încât părea chiar la marginea lumii.

Ne vine greu să ni-l imaginăm² pe notoriul scriitor și personaj sobru de astăzi în cizmele năclăite de steril ale ajutorului de artificier, dar memorialistului – ori poate, mai degrabă, romanțierului însuși! – îi este la îndemână acest exercițiu retrospectiv care se încarcă adesea de dramatism: *Era o muncă abrutizantă. Nu mai știam nimic altceva decât mină, crâșmă, somn; crâșmă, somn, mină (...). Orice orizont se închisese. Nu mai îmi rămăsese nimic, decât moartea. M-am gândit: tot nu iese nimic din mine, tot nu iese nimic din ceea ce mi-am propus, poate ar fi mai bine să-mi închei socotelile cu viața. Așa că, într-o bună zi, am rămas mai mult lângă fitil. Era îngrozitor. Stăteam lângă dinamita care urma să explodeze.*

Din fericire pentru istoria literară și pentru toți numeroșii săi cititori de mai apoi, dinamita nu a explodat și iată-l pe vremelnicul artificier devenit student la Facultatea de Medicină din Cluj pe care o absolvă în anul 1964. Titlul lucrării sale de diplomă, *Shakespeare în psihiatrie*, îl recomandă pentru respectiva specializare pe care ar fi dorit să o urmeze – îi acordăm aici credit total – cu vocație certă, dovedită mai târziu cu prisosință de proza sa. N-a fost să fie: *Din nou destinul deghizat în întâmplare a hotărât altfel. Pe postul de psihiatrie din Sighet a fost repartizat un student care avea medie mai mare decât mine. Eu aveam 9. Mai rămăsese un singur post de psihiatrie la Zalău, extraordinar de convenabil, dar un coleg care își făcuse actele pentru MAI s-a răzgândit în drum spre Comisia de repartizare. Așa că visul cu psihiatria se cam încheiase. Trebuia să-mi caut altceva. Ca medic generalist. În Maramureș. Și, iarăși, printr-o întâmplare stranie, urma să fiu medic în același sat în care fusesem învățător suplinitor, în Firiza, la Valea Neagră. Or, eu îmi jurasem că la Valea Neagră nu mai pun niciodată piciorul. Deci, nu m-am dus la post, ci am rămas la Cluj.*

S-a pierdut probabil un eminent medic curant, în beneficiul unui analist rafinat al abisurilor psihologice (uneori al nebulosului patologic) și al unui maestru al introspecției și al decorticării sufletești minuțioase.

Apoi – spune în continuare fișa de dicționar – vin în chip firesc și în paralel cu activitatea redacțională de peste 25 de ani la revista „Tribuna” – cărțile autorului. De la volumele de proză scurtă – *Capul Bunei Speranțe* și *De ce zboară vulturul* – ajungem la romanele care au făcut epocă: *Absenții, Fețele tăcerii, Orgolii, Vocile nopții, Refugii, Drumul cenușii, Recviem pentru nebuni și besții, Raport asupra singurătății*, eseurile politice din *Bloc notes*, confesiunile din *Tentația existenței* sau publicistica mai târzie, adunată în volumele *Canonul periferiei* și *Nici vii, nici morți*.

În cele două volume de nuvele și povestiri ale primei sale vârste de creație, ținutul natal și toposul maramureșean sunt prezențe constante și puternice. Scriitorul știe să creeze o atmosferă particulară și tipologii umane reprezentative pentru un univers care, deși supunându-se legilor ficționalului, are articulații reale atât de precise, încât ele pot fi cu ușurință detectate și clasate spațio-temporal. Este vorba de atmosfera lumii rurale ori muncitorești din arealul geografic baimărean, cu dramele trăite de oamenii locului, supuși unor prefaceri istorice și sociale brutale, cu tipuri memorabile de rezistenți sau inadaptabili, cu numeroase bruioane de analize psihologice și introspecții sufletești îndrăznețe și convingătoare. E prezentă în aceste proze de început, în pofida unor concesii ideologice prin care scriitorul plătește tribut epocii, o lume dură, specifică mediului muncitoresc, îndeosebi celui mineresc, dramatică și tensionată care amintește, printr-un anume tragism al evocării, de prozele lui Ion Agârbiceanu: *Am continuat să scriu. N-am fost încântat de primul meu volum, dar experiența mi-a fost de folos. Mi-am dat seama de toate lipsurile, dar și de puterea mea de a scrie. Citeam, însă, imens. Era o foame îngrozitoare de literatură, o spaimă care mă îndemna să-mi ajung din urmă generația. Realizasem cât timp irosisem și acum nu mai știam ce să fac să-l recâștig. Și aici s-a*

2 Fragmente din acest text au fost preluate din discursul de *Laudatio*, rostit de către autorul acestui articol, în data de 6 decembrie 2010, cu prilejul decernării titlului de *doctor honoris causa* al Universității de Nord Baia Mare scriitorului Augustin Buzura.

dovedit de foarte mare ajutor medicina, prin această seriozitate de a cunoaște perfect terenul pe care te miști. Adică scriind, trebuia să am sentimentul că fac o lucrare științifică în care termenii trebuiau să fie exacti, concluzia cea necesară, cea decurgând din datele problemei.

Modelul de creație îmbrățișat de tânărul scriitor este, în bună tradiție ardelenească, cel **rebreanian**, aceasta însemnând considerarea cu seriozitate a muncii intelectuale, responsabilitate morală față de actul scrisului, obiectivism în conturarea personajelor și știința descrierii mediilor sociale, realizată prin documentare serioasă și exhaustivă. Se adaugă, în conturarea unei diferențe specifice a scriitorului, aplecarea înspre psihologism și disecția sufletească minuțioasă.

Consacrarea definitivă a romancierului vine odată cu romanul **Absenții**, bine primit, atât de public, cât și de critică. Cu el se inaugurează o formulă proprie a scriiturii lui Augustin Buzura, aceea a disecării infinitezimale și a examinării pe spații mici a conștiinței morale, surprinse, mai ales, în momentele ei de criză, de dezabuzare ori de derută. Mihai Bogdan, eroul din **Absenții**, este prins tocmai în turbionul paroxistic al unui astfel de moment de criză interioară. Buzura știe să surprindă cu măiestrie acuitatea crizei, iar scrisul său dobândește un adevărat rafinament în a sugera infinitele nuanțe introspective și interogative ale glisărilor morale trăite de eroii săi.

Prin **Absenții**, scriitorul inaugurează pentru proza sa tipologia lumii închise, sufocante, alienate prin oboseală morală, o lume malaxor, un mecanism diabolic de tocat conștiințe, din care evaziunea este foarte dificil de realizat, aproape imposibilă. Eroilor le rămâne doar spațiul strâmt al unei repetate „jupuiri” morale, o decorticare permanentă a eului, prin nesfârșite introspecții și dureros solilocviu meditativ: *Îmi mențin iluzia cât trăiesc, întrebându-mă cu o furie infantilă, fără margini, iar momentele când, involuntar mă pomenesc agitat, zvârlind cu semne de întrebare în stânga și-n dreapta, încercând cu disperare să mă prind de ceva, îmi produc subconștient o adevărată euforie dureroasă: pe de o parte, mă bucur că mai pot să întreb, pe de altă parte, mă cuprinde o tristețe grozavă, o lehamite fără mar-*

gini la gândul că știu răspunsul tuturor întrebărilor. (...). Eram ori prea lucid, ori prea nervos, nu-mi dau seama, dar încă de dimineață, lumea întreagă mi se păruse cu roțile-n sus. Criza mea de furie, atinsese paroxismul, ca până la urmă să se termine cu un râs isteric...³.

Linia fineții introspective și a conturării unor profiluri de înfrânți este continuată cu succes în romanul **Orgolii**, dublată de realizarea pregnantă, cu mare forță epică, a unei adevărate fiziologii a ticăloșiei, a acțiunii insidioase, lipsite de scrupule, a spiritului gregar, aflat în nestăvilită ofensivă. Intrigă, delațiune, compromis josnic, obediență grețosă țin de paradigma morală a insului larvar, prezentat ca o excrescență naturală a modelului de relații sociale pervertite, din anii comunismului. Îndrăzneala viziunii – cu sau fără voie de la stăpânire! – a avut un real succes în epocă, într-o vreme în care limbajul dublu, aluziile încryptate vizând diferite aspecte sociale ori un anume esopism al scriiturii, ușor decriptabil, se bucurau de o receptare entuziastă, de conivență acceptată, atât din partea publicului larg, cât și a criticii. Era un tip de scriitură care se preta foarte bine unui tip de *lectură complice*, practicat în anii comunismului, mai peste tot în țările Estului.

Cu romanul **Fetele tăcerii** (1984), Buzura convoacă, în deplinătatea ei, conștiința istorică, antrenând-o într-o meditație amplă asupra destinului social-colectiv de după instaurarea comunismului în țară. Precum modelul său mărturisit, Liviu Rebreanu, scriitorul consideră evenimentele istorice din unghiuri și perspective multiple, astfel încât trama romanescă se înfățișează poliedrică, oferind imaginea mai multor fețe și carate ale aceluiași cristal. Scriitura devine una dialogică, iar vocile romanului realizează o polifonie amplă, compusă din tonuri și contrapuncturi, în stare să asambleze o partitură narativă alertă, susținută de psihologism implicit și descripții nuanțate ale stărilor de conștiință.

Și victima și opresorul par a avea fiecare dreptatea sa, într-un context istoric pervertit de imixtiunea brutală a ideologiei comuniste. Miza morală a romanului – ceea ce presupune implicit un act de curaj din partea scriitorului – a fost aceea de a oferi și perspectiva victimei asupra

3 Augustin Buzura, *Absenții*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2008, p. 47-48.

evenimentului istoric în total contrast cu versiunea oficială. Ceea ce însemna, de fapt, și o necesară reabilitare istorică a acesteia. Oferind, în secvențe narrative dramatice, perspectiva învinsului, a celui strivit de malaxorul devorant al puterii totalitare, romancierul denunță, de fapt, ceea ce nu a fost deloc pe placul establishment-ului comunist al epocii – arbitrariul și abuzul, falsul și manipulara, dogma pernicioasă și justificarea ei vinovată. De altfel, aceasta pare să fi fost și intenția scriitorului însuși, explicitată în mod confesiv la câteva decenii după scrierea romanului: *Romanul a fost scris pe ideea cunoașterii celor care s-au opus. Să cunoști și un alt punct de vedere, și pe acela al celor aparent învinși, nu numai al celor ce se credeau învingători. De fapt, mă interesa optica învinșilor, în paralel cu cea a învingătorilor, două moduri de a percepe istoria*⁴.

Vocile nopții (1980) reconstituie spațiul, predilect pentru autor, al unui Nord simbolic, maramureșean în speță, și atmosfera apăsătoare, derutantă a unui oraș muncitoresc. Autorul are un real talent în a recompune epic medii sociale de margine, spații gregare, cu indivizi detracți ori chiar patibulari, cu ștăbime unsuroasă și ipocrită ori cu reprezentanți cinici și corupți ai sistemului represiv. În acest acvariu social îmbâcsit, în care peștișori nevinovați înoată alături de mari specimene de piranha vorace, într-un fluid uman tulbure și vâscos, intelectualul este o specie inadaptată și ezitantă, privită ca o alcătuire stranie de către toți ceilalți și, în consecință, cu puține șanse de integrare ori de supraviețuire. Spectrul ratării îl pândește nemilos, iar tentația compromisului moral îl amenință irevocabil. În fața perspectivei mult mai probabile a dezertării și a morții psi-

hice, ipotetica salvare ori extragerea din marasm par iluzii morbide ori simple utopii compensatoare.

Romanele *Refugii* și *Drumul cenușii*, parte a unei proiectate trilogii românești neterminate care ar fi trebuit să poarte titlul de *Drumul la zid*, plasează scrisul romancierului într-o zonă de implicare mai viguros activă în realitatea socială a momentului. Formulei românești consacrate pentru scrisul autorului, însemnând psihologism și analiză, investigare atentă a unor medii sociale, cu tipologii umane de mare relief, i se adaugă latura expres conotativă a scriiturii, cu perspectiva unei posibile grile criptice asupra unor scene sau evenimente din roman. Îndeosebi romanul *Refugii* poate fi citit în cheie dublă, prin decriptarea unor situații care aveau un corespondent real în epocă. De pildă, misterioasa dispariție a inginerului miner Helgomar David, analist lucid și critic constant al stării de lucruri a momentului, a condus inevitabil la stabilirea unei legături directe cu evenimente reale din epocă, relativ apropiate temporal. Era vorba, în speță, despre mult tănuita de către regim grevă a minerilor din Valea Jiului, din anul 1977, ca și despre serioasele consecințe ale acesteia, ținând inclusiv de dispariția intempestivă a unora dintre liderii ei. Evident, pentru publicul avizat, o astfel de grilă de lectură alternativă a apărut cu necesitate și a contribuit decisiv la succesul de receptare a romanului. Scriitorul dobânda instantaneu o anumită aură de opozant (dacă nu de-a dreptul de disident) al regimului. Nu putem decât să-i dăm dreptate lui I. Negoitescu care, aflat pe atunci în exil, remarca în comentariul său, rostit la microfonul postului de radio *Europa Liberă*, tocmai monstruoșitatea

4 Augustin Buzura, *Teroarea iluziei*, în volumul *A trăi, a scrie*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2009, p. 45.

și diformul generalizat care cuprinseseră societatea românească, devenite spectacol narativ grav și funambulesc în romanul lui Buzura: *Realismul lui Buzura obligă cititorul român la îndelungă și serioasă meditație. Niciunul dintre noi nu poate să-și ridice ochii de pe paginile acestei cărți, fără să-și pună dureroase probleme. Ca să nu mai vorbim de consecințele pe care o atare lectură ar trebui să le declanșeze. Lectură al cărei sens nu este în niciun caz acela de a desfăta*⁵.

Propunând un tip de narațiune din care nu lipseau avertismente nevoalate, pagini hieroglice, străvezii parabole politice, diagnostice sociale precise care indicau cu acuratețe maladia socială, considerate, în orice caz, ca inconfortabile pentru regim, romanele lui Buzura, aspre și necomplete, lucide și tăioase, ambigue și frisonante, ofereau imaginea veridică, disconfortantă și aproape coșmarească a sfârșitului de ev comunist. Puneau în lumină, fără menajamente, o lume atinsă de o patologie severă, aflată în starea de descompunere socială și de metastază a relațiilor de putere ori chiar a simplelor relații interumane. Unul dintre personajele principale din *Refugii*, sintetizează cu precizie starea de marasm și de alienare, caracteristice pentru societatea acelei epoci: *Nu mai suport porcăria asta! Ce fel de oameni suntem, Dumnezeuule, ce fel de ființe? Până unde o să mai coborâm? (...) Rezultatul strădaniilor mele nu era decât oboșală, o oboșală epuizantă, poate și din cauza coșmarurilor ce-mi tulburau nopțile. Protejat de un certificat medical, Helgomar n-a părăsit casa mai multe zile, dar în prima noapte cineva i-a spart becurile din curte, iar un milițian i-a spus că se războiește bolnavii și că el personal nu poate să-i asigure pază permanentă. Să se descurce cum știe. Să-i dea o listă cu inventarul dușmanilor. Helgomar o ținea întruna că trebuie să plece, cât daunele nu sunt exagerate: «Voi nu aveți nicio vină. Sunt treburile mele, m-am așteptat la asta. Când se vor rezolva toate, voi reveni». (...). Aștia știu numai de frică. Noi, oricum, nu mai avem ce pierde, pe când ei... Mă străduiesc doar să nu ajung în situația de a mă disprețui. Și e groaznic de greu*⁶.

Într-un fel, toate personajele romanului

caută cu disperare o soluție de salvare din infernul existenței cotidiene, un refugiu, o oază de liniște și de siguranță, care, de cele mai multe ori, le rămân inaccesibile.

Nici atmosfera romanelor de după 1989 ale lui Augustin Buzura nu este una cu mult mai senină. Aceași lume haotică, grotescă și absurdă, cu mecanisme de funcționare pervertite și violent manipulate, foarte puțin diferită față de angrenajul insidios al puterii totalitare, este prezentă în romanele postdecembriste, îndeosebi în *Recviem pentru nebuni și bestii*. S-au schimbat doar contextul istoric și fundalul social, pentru că, în rest, personajele au suferit doar un grotesc proces de transformare, păstrându-și tarele și viciile lor congenitale, însă exacerbate ori chiar ridicate la un paroxism al abjecției de către noul context istoric. Delațiunea, șantajul, oportunismul, frica sau lașitatea au rămas în sine imuabile, căpătând doar, în noua viziune narativă, proporții apocaliptice și funambulești.

Recviemul este un roman al unei lumi neașezate, informe și tulburi, care nu și-a găsit – ori și-a ratat cu bună știință – sensul istoric. E diagnosticul unui moment istoric și al unei stări de conștiință mocirloase, în care personajele „băltesc”, incapabile, cu toate năzuințele lor, să se înalțe deasupra miasmelor, dar având, totuși, o minimă forță morală pentru a nu se scufunda definitiv. Putem caracteriza romanul ca fiind unul al *intermediarului*, precum întreaga societate românească a epocii. Încă o dată, Buzura este capabil să dea, prozastic vorbind, o fișă de temperatură exactă a unui moment istoric cert.

Vor urma, pe rând, acompaniindu-se și condiționându-se recunoașterea critică, elogiile, premiile, canonizarea prin intrarea în conștiința publică și mai târziu în manuale, ostracizarea prin punerea la index a unor cărți, veșnica hărțuială și luptă de uzură cu cenzura, paradoxul anilor '90, cu reșezarea lor perpetuă, când pe de o parte primește onoruri și demnități oficiale, iar pe de altă parte intră într-un con de umbră, vocația constructivă pe care o probează mai întâi prin edificarea *Fundației Culturale Române* și mai apoi a revistei „Cultura”, recunoașterea internațională, traducerile, notorietatea, gloria, oficializarea.

5 I. Negoitescu, *Comentariu la romanul Refugii*, Radio Europa Liberă, 1984.

6 Augustin Buzura, *Refugii*, Editura Cartea Românească, București, 1984, p. 228-230, passim.

Acesta este avantajul și dezavantajul fișelor de dicționar – unul statistic: enumeră și îndosariază. De aceea, fatalmente, vor rămâne întotdeauna în afara lor sentimente, obsesii, angoase, reprimări, disimulări, visuri... Din fericire, aici este suveran Scriitorul, aici dă seama și lasă mărturie proprie creatorul, *homo scripturalis*.

Într-un anume fel, din perspectiva strictă a receptării operei sale, Augustin Buzura se poate considera un creator norocos. Proza sa a plăcut de la început, deopotrivă, criticilor celor mai exigenți și publicului larg. Poate mai puțin cenzurii comuniste uneori, cu care autorul a trebuit să poarte bătălii crâncene, pentru fiecare dintre romanele sale. După mai bine de patru decenii de când s-a impus viguros pe piața literară, scrisul său continuă să placă, ba chiar să exercite un soi de seducție misterioasă pe care timpul pare a nu-și pune decisiv patina. De febra revizuirii, atât de agresivă și nuanțată în câmpul nostru literar, scriitorul nu a fost, desigur, ocolit. Și-au bemolizat brusc tonul, odată foarte înalt, criticii importanți, despre a căror fermitate ai fi zis că nu admite variațiunile. Alții au rămas constanți în admirație ori nuanță apreciativă.

Supuse astăzi exercițiului recitării, putem spune că romanele scriitorului ies bine și fără daune majore din experimentul drastic al *re-lecturii* ori al confruntării cu grile de lectură actuale, ba chiar cu o vigoare interioară reconfirmată și cu ștaif nedeșmințit.

Sigur că unele situații sau pasaje sunt iremediabil date, dar ansamblul degajă aceeași forță de solilocviu nesfârșit, de litanie a unei lumi obosite care macină existențe, ca un uriaș și nefast concasor existențial. De patruzeci de ani, de la *Absenții* încoace, Augustin Buzura exersează aceeași scriitură magmatică, un flux ideatic torențial și de nestăvilat (nici măcar ortoepic), ce înghite sub șuvoaie de lavă narativă (mereu incandescentă) daune morale, culpe și culpabilități istorice, arheologie socială, cataclisme interioare, meditație și reflecție obsesivă, tragism și grotesc deopotrivă.

Ca și la Rebreanu, impresia întregului este prevalentă și copleșitoare. Augustin Buzura are o neobișnuită vitalitate ideatică și de aici decurg două consecințe care pot fi *les qualités maîtresses* pentru scriitura sa: permanenta tensiune, menținută constant și la cote ridicate a *streamului* ideatic (chiar atunci când el este mai puțin fabulatoriu și mai mult eseistic) și o naturală abilitate (și uneori apetență) de schimbare a registrelor stilistice sau scripturale, urmând, într-un fel, tehnica contrapunctului muzical. Epicul și eticul au o corespundere naturală care-l singularizează pe romancier.

Ce ar fi de spus în câteva cuvinte despre o operă coagulată și unitară, de câteva mii de pagini?

Dacă ar fi să spunem ceva generic despre omul românesc al lui Buzura, ne-am folosi de o extraordinară metaforă din *Absenții* (roman pe care l-am gustat mai mult la re-lectură decât la

Academicianul Augustin Buzura

prima citire): aceea a ceasului desfăcut și reasamblat aleatoriu după capricii și hazard. Omul lui Buzura e o astfel de piesă într-un organism detracat, într-un ansamblu care și-a pierdut logica internă de funcționare. Fie angrenajul s-a înțepenit și atunci zbaterile individului nu valorează mai mult decât bătaia de aripi a unui coleopter încâlcit într-o plasă, fie a luat-o anarhic și cu repeziciune din loc, într-o trepidație haotică, menită să strivească implacabil umanul. Existența pare o adunătură de piese dispartate, aruncate în neorânduială: *Ambiția mea stupidă de a reface un mecanism din piese dispartate, străine cumva, de importanță egală... Zimți mai mici sau mai mari, axe, angrenaje... Piesele trântite aiurea, înăuntru, pot să zacă liniștite, nimeni nu va ști ce și cum... Niciunui om normal nu-i va trece prin minte că ele au putut fi bulversate în așa hal. E ceas? Ar fi putut fi, dacă unui nepriceput înfiorător nu i-ar fi trecut prin minte să-l repare, dacă un ignorant bine intenționat nu și-ar fi asumat nobila misiune de a se sacrifica pentru binele ceasului (...) un ceas mort rămas la ora ignorantului... Desigur, aș putea spune: Ceasul merge perfect! Ar fi doar atâția dispuși să mă creadă.*

O definiție perfectă a oricărui mecanism totalitar care-l va păstra captiv, prin perfidia manipulării. Întotdeauna – și astăzi chiar – sunt atâția dispuși, într-o adevărată voluptatea a mistificării, să creadă că ceasul merge perfect.

În rest, într-un tablou clinic nemilos, bolile tipice ale unui astfel de Athanor dezabuzant, de care sunt conștienți, luptând dramatic cu ele, toți eroii lui Buzura: alienarea, dezertiunea, anomia, moartea morală, subregnul: *Fără pâine și carte – spune doctorul Cristian din **Orgolii** – un om, chiar lăsat liber, poate ajunge un simplu animal, prea agresiv sau prea domestic, depinde; oricum, în afară de mersul biped și de graiul articulat, va avea puține din caracteristicile esențiale ale omului. Moartea psihică apare pe neobservate și se instalează trainic, uneori definitiv.*

Interogația amplă care susține perpetua nevoie de statuare, de ancorare ontologică în permanentul tangaj al unei lumi deturnate, sfârșește în scrâșnet dramatic și revoltă: *Ce fel de ființe suntem?* – se întreabă Ștefan Pinteș din **Vocile nopții** – *Pledezi pentru cunoaștere, însă când îți se oferă ocazia, o refuzi speriat. Vrei dreptate, dar în esență nu faci nimic pentru ea. Vorbești de*

adevăr, îl cauți, însă, când îl găsești, îți se face frică de el și te porți de parcă nu l-ai cunoaște. Ce fel de ființe suntem? Ce fel de ființe suntem noi, dacă renunțăm așa de ușor până și la viață?

Uneori se configurează foarte pregnant și o retorică a țipătului, un soi de spasm al ființei care tinde cu orice preț să se valideze în revoltă: *Nu trebuie să ne lăsăm așa de ușor călăriți, se însufleți el (...) Dacă te doare, strigă! Îl încurajează apoi, știindu-se auzit. Urlă, să nu-ți pese! Dacă te doare, urlă, îl îndemnase Ștefan Pinteș în momentul în care simțise degetele vârându-i-se în carne. Urlă, se îndemnase apoi pe sine.*

Nu-ți trebuie niciun fel de sofisticată grilă de lectură amfibologică, n-ai nevoie de decodări esopice, textul trăiește prin sine și are aceeași prospețime de acum 30 de ani, data apariției lui. E lustru de mare prozator.

În plus, o nuanță stenică, un soi de abur luminos, de tonifiere morală înfășoară scenele cele mai atroce, cercul infernal nu se închide niciodată de tot.

Într-un interviu, scriitorul povestește o întâmplare bizară: cineva, o persoană de bine, desigur, a expediat din Sibiu o scrisoare, asigurându-l că o copie a fost trimisă și Comitetului Central: *Ce s-ar întâmpla, domnule Buzura, dacă am lua fraze din romanul Dvs (era vorba de **Vocile nopții**), le-am copia pe niște pancarte și am ieși cu ele în stradă? Nu ne-ar aresta? Pe dvs. de ce nu vă arestează?*

Desigur, era un material detonant în cărțile lui Buzura și lumea îl căuta cu înfrigurare. Scriind acest text m-am hotărât ca la finalul lui să fac mostră de lectură ingenuă. Ca un *hypocrite lecteur*, ce sunt, am luat ultimul roman antedecembrist al scriitorului – **Drumul cenușii** –, citit de mine, cu creionul în mână, în martie 1989, atent la sublinierile de atunci.

De fapt, ce să mai vorbim. Butoaiele goale sună cel mai tare. Eroii adevărați nu-și revendică nici măcar propriile lor fapte, pe când nulitățile își asumă chiar și rolul destinului. [...]

Orice floare plantată în deșert este până la urmă acoperită de nisip. Într-un deșert întotdeauna înving nisipurile. [...]

Am acceptat din comoditate sau frică să trăiesc o vreme, cam lungă, e drept, în interiorul minciunii, ba chiar m-am străduit să o justific și să spun că ea este adevărul cel mai curat cu

putință. Saltul de la umilință la curaj și demnitate – mai dificil poate decât de la maimuță la om – nu pare apropiat.

Fără îndoială, era un material fisionabil, în măsură să alerteze, să provoace, să disconforteze. Ușor de închipuit ce s-ar fi întâmplat cu astfel de texte, ce forță de impact ar fi avut ele, odată devenite slogan sau memento. Nu numai atunci, chiar și astăzi.

Amplele suprafețe eseistice ale acestor romane apar astăzi ca ținând de evidență. Scriitorul are aplecare analitică, acribie de om de știință, fler de moralist și aplomb de gazetar, iar toate acestea îl fac să gloseze convingător pe marginea a varii subiecte, îndeosebi de natură morală. O face cu deplină stăpânire și perfectă intuiție a subiectului, uneori la modul aforistic și sentențios, alteori ironic și sarcastic, câteodată liric și patetic, adică uzând de întreaga rețetă a moralistului modern. Nu credem a greși dacă afirmăm că în structura creatoare a scriitorului, eseistul are o egală îndreptățire la existență cu prozatorul propriu-zis. Articolele și eseurile (multe dintre ele editoriale), cu certe deschideri culturale, sociale sau politice, pe care scriitorul le-a publicat în ritm susținut, îndeosebi după anul 2005, când a înființat revista **Cultura**, continuă, în alt registru stilistic, dar cu aceeași vervă, incisivitate și persuasiune, preocuparea sa, atât de prezentă în romane, pentru problematica morală. Între eseistica analitică de tip editorial și eseistica prozastică, diferențele sunt neglijabile; le unește aceeași tensiune a argumentației, aceeași obsesie pentru morală și adevăr ori pentru biciuirea nemiloasă a dezertărilor de conștiință. Iată un adevărat rechizitoriu, cu certe virtuți literare, despre fals, impostură și sterilitate spirituală: *Oricum, turnătorii în public și bătălia în dosare au devenit practici curente, falsele valori, inventate după rețetele din anii '50, pe care obrăznicia le propulsase în față, și-au croit biografiile adecvate și fără jenă, profitând de indiferența publică ori de tăcerea unanimă și lașă. Așa se face că am ajuns o națiune demoralizată, fără orizont, încăpută pe mâna troglodiților, o țară în care autoritatea legii este discreditată, iar valorile reale sunt scoase din circuit. (...) Acesta este*

prezentul pe care ni-l oferă omul nou, făurit cu răbdare și consecvență. Avem o școală în care Moromete și Ion al Glanetașului sunt intelectuali, Bulă figurează în clasamentul «marilor români» înaintea lui Matei Corvin, Mircea cel Bătrân sau Nicolae Bălcescu. (...). Și pentru a ne salva, pentru a nu pieri odată cu mârlandii și troglodiții care au scris partitura după care se cântă astăzi, trebuie să privim cu responsabilitate nu numai prezentul, ci și trecutul imediat. (...) Și pentru că amintim de Pascal, suntem răătăciți din nefericire, nu numai în timp, ci și în memoria altora⁷.

În mod cert, abordarea eseistică și cea pur literară se complinesc și formează un pandant în scrisul lui Augustin Buzura. Nu am putea spune cu precizie care dintre ele deține întâietatea, dar am fi înclinați să afirmăm că propensiunea eseistică se constituie în resortul fundamental al scrisului său, dovadă că în romane există mari suprafețe textuale, cuprinzând notații eseistice, considerații morale ori notații cvasipublicistice. De aceea, am putea aprecia nu fără temeii, că galeria de memorabili eroi românești se completează, în scrisul publicistic, cu un la fel de remarcabil mănunchi de „figuri” contemporane, un soi de fiziologii literare, imaginate în maniera specifică secolului al XIX-lea, adică anilor de glorie ai acestui subgen. Semidoctul, ipochimicul, parvenitul, mistificatorul, delatorul, obediutul, utopicul, trădătorul de vocație, patriotul de mucava etc. sunt exemple pregnante de astfel de fiziologii, desenate cu mână fermă, acut spirit de observație și talent portretistic incontestabil.

Publicistica lui Buzura conturează un teritoriu vast al deriziunii și al abdicării morale definitive, în niciun fel deosebit de spațiile sufocante, sterilizate de ideologie și gregaritate, din romanele scrise înainte de căderea comunismului: *De douăzeci de ani se trăiește în disprețul competenței și al valorilor. Se inventează lucruri de mult știute și se repetă erori ridiculizate de istorie. Politicienii au nevoie de diplome, nu de știință de carte. Și diplome se găsesc contra cost la numeroase universități. (...). Țara a devenit un fel de sumă a incompetențelor, figuranților, hoților și lașilor. Sigur, este dreptul fiecărui om să-și spună opinia, dar nenorocirea este că doar aceștia sunt crezuți și ascultați, pentru simplul motiv că și cei*

7 Augustin Buzura, *Cu spaimă despre răătăciri*, în *Canonul periferiei*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2012, p. 83-85, passim.

*care decid fac parte din aceeași familie de spirite. Așa se face că totul este cârpeală și improvizatie. (...) Cineva îmi spunea că dacă țara ar avea o singură poartă de intrare, deasupra ei ar trebui pus, tradiționalul avertisment ÎNCHIS PENTRU REPARAȚII!*⁸.

Ca și în romane, în publicistică revine frisonant tema pierderii busolei existențiale, decăderii morale și alunecării în condiția de **sub-om** și în capcanele terifiante ale unei **sub-istorii**. Dostoievskianul om de subterană, identificabil sub măști diferite în romanele scriitorului, prins într-un mecanism istoric implacabil care amenință să-l strivească definitiv, va fi prezent, ca o obsesie imposibil de îndepărtat, și în publicistica sa. Camuflat, desigur, sub noile și adesea hidoasele look-uri postcomuniste ale tranziției și liberalismului de junglă: *Am ajuns, cum spune Pessoa, un fel de teci fără săbii, de care nimeni nu mai ține seama. Unii suferă în continuare că i-a vizitat Securitatea, alții sunt și mai triști pentru că nu i-a vizitat, lăsându-i fără dosare, dar în general, lupta cu comunismul continuă, căci acum nu mai prezintă niciun pericol. Marea majoritate a comuniștilor care au însemnat ceva au trecut la cele veșnice. Fiii lor și fiii securiștilor s-au deprins din prima clipă cu capitalismul, prin urmare*

*combatanții au rămas fără adversari reali, dar asta nu mai are nicio importanță. Penibilul evoluează spre și mai penibil. Visul de odinioară al lui Eminescu – scoaterea României din sub-istorie (s.n.) – pare să devină tot mai de neatins. Judecând după ceea ce fac, idealul celor care ne conduc este chiar **subistoria**. (...). Într-o țară care nu este sigur că mai există, din moment ce a ajuns să-și vândă nu numai bogățiile, ci și trecutul, istoria, tradițiile și limba pentru niște banale voturi, este greu să speri la ceva bun mai ales că tocmai cei ce ne conduc nu respectă nimic, Constituție, legi, regulamente etc., ci își urmăresc cu o tenacitate demnă de o cauză mai bună doar propriile interese*⁹.

Lucid, incisiv, dovedind același simț al mediilor sociale, meditativ analitic și uneori vehement imprecativ, Augustin Buzura rămâne un eseist și un publicist de reală vocație, cu un cert și verificat impact de receptare. Atitudinile lui eseistice se constituie în tot atâtea diagnoze precise pentru maladiile sau crizele organismului social, considerat într-un timp istoric incert și volatil.

Romancierul și eseistul sunt doi alteri care, de-a lungul câtorva decenii, au trăit într-o simbioză reciproc profitabilă.

George Achim și Augustin Buzura la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, decembrie 2010

⁸ Augustin Buzura, *Vevește și cătușe*, în volumul *Nici vii, nici morți*, Editura RAO, pp. 64-65

⁹ Augustin Buzura, *Teama de subistorie*, în *Nici vii, nici morți...*, p. 255-256.

Lascăr Pană

1934-2017

Ștefan SELEK

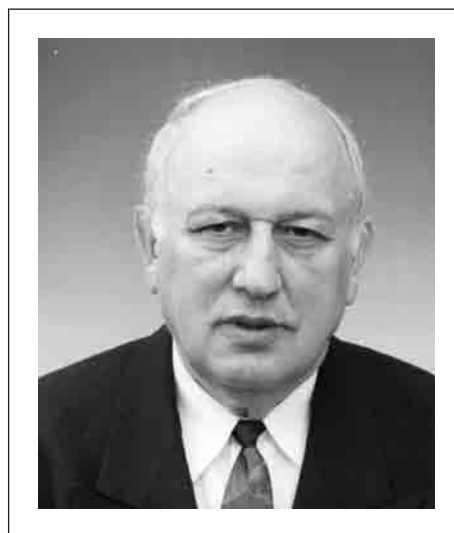
Plecând de la definiția sportului¹ și amintindu-ne de deviza Jocurilor Olimpice *Citius, Altius, Fortius*², putem aprecia că această activitate umană se alătură celorlalte forme de expresie a acțiunii civilizatoare a omului, precum: artele plastice, muzica, teatrul, literatura, care înalță spiritul și îl fac pe om să devină mai bun.

Sporturile de echipă și în special cele cu mingea au fost îndrăgite de băimăreni, care, de-a lungul timpului, au venit în număr mare în tribunele arenelor, pentru a-și susține favoriții. Este cazul sportului-rege, fotbalul, care a umplut până la refuz Stadionul „23 august” (18.000 participanți) la istorica întâlnire din Cupa Cupelor din data de 15 septembrie 1982, dintre echipa locală F. C. Baia Mare și Real Madrid, echipa cea mai titrată din fotbalul mondial.

Suporteri cunoscători și înfocați sunt și cei care participă la meciurile echipelor de handbal masculin și feminin, care au obținut performanțe remarcabile în toate competițiile. Stau mărturie în acest sens rezultatele echipei de handbal masculin „Minaur” Baia Mare, înființată în 1974, condusă de regretatul antrenor emerit Lascăr Pană, care au contribuit la crearea unei apreciate școli de handbal, ce a dat loturilor naționale jucători de mare performanță, precum Maricel Voinea, Iosif Boroș, Gheorghe Covaciu, Petre Avramescu etc. În semn de omagiu, Sala Sporturilor din Baia Mare poartă numele antrenorului Lascăr Pană.

Sportul cu balonul oval are o foarte bună reprezentare la Baia Mare prin rezultatele remarcabile obținute de echipa de rugby a Clubului Sportiv Municipal „Știința” Baia Mare, înființată în 1977: campioană națională în 1990, 2009, 2010, 2011, 2014, câștigătoarea Cupei României în 1980, 1990, 1999, 2010, 2012. Arena de rugby a purtat numele președintelui secției de rugby a clubului, Lascăr Ghineț, care l-a adus la club pe antrenorul Dumitru Antonescu, considerat părintele rugby-ului băimărean.

Natația s-a dezvoltat la Baia Mare după construcția Bazinului Olimpic, dar, mai ales grație eforturilor antrenorului Gheorghe Demeca, cel care a pus bazele înotului de performanță, contribuind la succesele unor sportivi precum: Anca Pătrășcoiu sau Noemi Lung. Unul dintre antrenorii care a făcut istorie în sportul băimărean este Lascăr Stavru Pană, antrenor de handbal.

Antrenor emerit de handbal, președinte de club, cetățean de onoare al municipiului Baia Mare, Lascăr Pană a fost una din figurile centrale ale handbalului românesc, fiind cel care a pus Baia Mare pe harta sportului național, prin succesele echipei de handbal masculin Minaur Baia Mare, primul club profesionist de handbal din țară, pe care acesta l-a înființat în anul 1974.

La cârma echipei, Lascăr Pană a fost de două ori câștigător al Cupei IHF, în 1985 și 1988,

momente de vârf ale handbalului românesc, câștigător al Cupei României în anii: 1978, 1983, 1984, 1989, iar apoi, în calitate de președinte de onoare al clubului HC Minaur Baia Mare, a câștigat Campionatul României în anii 1998, 1999 și 2015, iar Cupa României în anii 1999 și 2015.

Aceste rezultate obținute la echipa de club au fost completate de medalia de bronz de la Jocurile Olimpice de la Moscova (1980), obținută în urma victoriei împotriva U.R.S.S. (22-19), de naționala masculină de handbal a Republicii So-

1 Sport: Complex de exerciții fizice și de jocuri practicate în mod metodic, cu scopul de a dezvolta, de a întări și de a educa voința, curajul, inițiativa și disciplina, *Dicționarul Explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, p 1012.

2 „Mai repede, mai înalt, mai puternic” este deviza propusă de baronul Pierre de Coubertin, la crearea Comitetului Internațional Olimpic, în 1894.

cialiste România, antrenată de același Lascăr Pană, alături de Ioan Kunst-Ghermănescu și Nicolae Nedef, antrenori emerțiți.

În perioada 1990-1995, Lascăr Pană a fost antrenor al echipei naționale de handbal a Greciei, cu care a jucat de trei ori finala Campionatului Mondial de tineret, între 1995-1996 și 1999-2000, a fost director tehnic al echipei naționale de handbal a României, între 2009-2017, a fost președinte de onoare al HC Minaur Baia Mare, între 2014-2015, a fost director tehnic al echipei feminine HCM Baia Mare, între 1998-2017 a fost vicepreședinte al Federației Române de Handbal.

Între 2000-2004 a fost președintele Comisiei de sport din cadrul Consiliului Local Baia Mare, din partea Partidului Social Democrat, perioadă în care s-a luptat pentru a obține finanțări pentru sportul băimărean.

Pentru rezultatele sale, antrenorul Lascăr Pană a primit, în anul 1999, titlul de *Cetățean de onoare al Municipiului Baia Mare*, din 8 octombrie 2002, Sala Sporturilor „Dacia” din Baia Mare a primit numele de „Lascăr Pană”.

Primii ani

Lascăr Stavru Pană s-a născut în data de 14 septembrie 1934, la Constanța și a primit numele mijlociu Stavru, în cinstea Zilei Sfintei Cruci, stavros însemnând «cruce» în limba greacă. A început sportul jucând fotbal, la Competrol București, echipă cu care a fost campion la juniori în anul 1952. Într-un interviu acordat „Gazetei sporturilor”, Pană mărturisește că mama lui a fost cea care l-a îndrumat către handbal, aceasta având o părere foarte proastă despre fotbal și practicanții lui din acele vremuri.

Mama lui, Athena Pană³, o grecoaică înaltă și blondă, cu ochi verzi și ten măsliniu, l-a crescut singură pe tânărul Lascăr, primul soț, Dumitru Economu, decedând la șase ani după nașterea copilului. După ce mama lui s-a recăsătorit, Lascăr a luat numele tatălui adoptiv, colonelul Ion Gh. Pană, care scrie despre amintirile din al Doilea Război Mondial și despre fiul său în vo-

lumul *În coloana eroilor dobrogeni*. Pe linie maternă, Lascăr păstrează vie memoria bunicului, Hartenis⁴, comerciant grec, stabilit în Mangalia, pe la începutul anilor 1890. „A fost un om de treabă, ambițios și care pune familia mai presus decât orice⁵”, mărturisea Pană într-un interviu.

Lascăr Pană a făcut studiile primare la Constanța, iar pe cele liceale la București, la Școala Medie Tehnică de Cultură Fizică, promoția 1952. A absolvit apoi Institutul de Cultură Fizică și Sport, promoția 1956. Tânărul Lascăr Pană a fost legitimat la echipa de handbal în 11 „Progresul” Bacău (1956), apoi a jucat la „Petrolul” Teleajen (handbal în 7), în 1957 a intrat în formația de bază a clubului „Rapid” București, iar din 1959 a jucat la „Dinamo” Bacău, formație pe care a și antrenat-o până în 1969, an în care a plecat la „Voința” București, cu care a promovat în Divizia A. Ajuns la Baia Mare, în calitate de antrenor al echipei de handbal „Minerul”, în 1970 a cunoscut-o pe Toth Clara⁶, cu care s-a căsătorit în 1974.

Antrenor la Minaur Baia Mare

Din 1970, la solicitarea președintelui secției de handbal „Minerul” Baia Mare, inginer Alexandru Konnerth, Lascăr Pană a preluat echipa, iar în 1974, alături de numeroși susținători ai handbalului și cu sprijinul conducerii locale, a întemeiat unul dintre „cele mai puternice centre ale handbalului românesc⁷”, Handbal Club Minaur Baia Mare. Tehnicianul a impus un nou stil de antrenament, bazat pe o pregătire fizică și disciplină tactică riguroasă, care au dat rezultate.

Primul moment important al carierei de antrenor a fost câștigarea Cupei României din 1978, în finala contra echipei „Steaua” București, scor final 26-24. După mai multe clasări pe podiumul Campionatului Național, „Minaur” a cucerit de două ori Cupa IHF, prima în 1985, în urma celebrei finale împotriva echipei S.I.I. Zaporoje (U.R.S.S.), jucătorii băimăreni reușind să înscrie golul decisiv, când mai erau patru secunde din partidă, iar a doua, în 1988, în compania echipei Granitas Kaunas (Lituania, U.R.S.S.). Echipa

3 Ioana Vlad, *Dialog cu Lascăr Pană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 8.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*.

6 Doamna Clara Pană s-a născut în 1947, în Satu Mare. A făcut studiile primare și liceale în limba maghiară, în orașul natal. Este absolventă a Institutului de Educație Fizică și Sport București, promoția 1970. A fost repartizată la Baia Mare, la Colegiul Național „Gheorghe Șincai”, unde a activat în calitate de profesoară de sport timp de 36 de ani, până la pensionare.

7 Hristache Naum, Ion. P. Pop, *H. C. Minaur Baia Mare. Patru secunde ale unei mari victorii*, Baia Mare, 1985, p. 40.

băimăreană era compusă în acea vreme din: Maricel Voinea (autorul celebrei aruncări care îi poartă numele: efectul „Maricel Voinea”), Gheorghe Covaciu, Nicolae Voinea, Mihai Mironiuc, Olimpiu Flangea, Nicolae Neșovici, Iosif Boroș, Doru Porumb, Ioan Marta, Alexandru Stamate, Iosif Oros, Sorin Rădulescu, Mircea Petran, antrenori: Lascăr Pană, Petre Avramescu. Președintele Clubului „Minaur” era Dumitru Vraciu, iar vicepreședinte Alexandru Konnerth.

Lascăr Pană a primit distincții sportive, atât în perioada comunistă, cât și după Revoluția de la 1989. Astfel, în 1981 i s-a conferit Ordinul „Meritul Sportiv” Clasa a III-a, de către Nicolae Ceaușescu, pentru rezultatele obținute cu lotul olimpic la Jocurile Olimpice de la Moscova, iar în 1982 a primit Ordinul „Meritul Sportiv” Clasa I, pentru rezultatele obținute cu lotul universitar la Jocurile Mondiale Universitare. În 2004 a primit Ordinul „Meritul sportiv” Clasa a II-a, în calitate de antrenor al echipei naționale de handbal a României și al echipei Handbal Club Minaur Baia Mare.

Portret din presa vremii

Într-un interviu publicat într-un articol⁸ din „Gazeta sporturilor”, întrebat fiind care e secretul succeselor sale, Lascăr Pană a răspuns: „Primul lucru care m-a distanțat de ceilalți tehnicieni a fost disciplina. Eu le-am cerut să ducă o viață sportivă, să nu umble prin restaurante, să fie punctuali la antrenament, să nu fumeze. Orice țigară îi costa 100 de lei, pe atunci era o sumă importantă. Unii și-au ars treningul, pantalonii, să le ascundă. Orice întârziere la ședința de pregătire era penalizată cu 100 de lei. După mine nu mai intra nimeni la antrenament. Un exemplu. Plecam la Bacău la ora 9:00. Autobuzul era în fața sălii. Am venit, m-am uitat, lipsea Maricel Voinea. Îi spun șoferului să-i dea drumul. Sar jucătorii: «Nu e Maricel!». Plecăm, el era la colț. «Uite-l pe Maricel!», au țipat băieții. I-am spus din nou șoferului să meargă mai departe. Ne-am dus la Bacău și am câștigat și fără Maricel”.

Într-un articol⁹ al jurnalistei sportive Ioana Pop, la revenirea lui Lascăr Pană la Minaur, comportamentul antrenorului în timpul meciurilor de handbal a fost caracterizat astfel: „Lascăr Pană se

implică în ceea ce face până la epuizare. Fire vulcanică, pentru care banca de rezerve este ca o celulă mult prea strâmtă și grea. Reacții explozive, pentru care marginea terenului este neîn-căpătoare și brusc fragilă. Se agită ca un leu în cușcă, pentru ca imediat să cadă în tăcere. Fibră de învingător, care i-a împins pe cei din jurul său la performanță. Mediocritatea nu-și are locul în apropierea sa. Intolerant cu lenea, indisciplina, automulțumirea și democrația prost interpretată de sportivi. Imprevizibil ca un spectacol nehotărât. A înțeles că publicul nu dorește doar rezultate, ci și spectacol. Și atunci, cu o aparentă și uluitoare naturalețe, a transformat confruntarea handbalistică, dură și încleștată, în ceva foarte aproape de artă. Pentru că nu poți numi altfel piruetele, aerienele, schemele neașteptate pe care Minaur le execută. De aceea publicul l-a iubit și apariția lui stârnește ropote de aplauze și respect”.

Jurnalistul sportiv Hristache Naum scria despre Lascăr Pană într-un articol¹⁰: „H. C. Minaur este echipa cea mai bine instruită din campionatul nostru. Jocul său combinativ, fructificarea calităților unor jucători cu ajutorul unor scheme ingenioase, pregătirea tehnico-tactică superioară se datorează profesionalismului antrenorului Lascăr Pană. Acest tehnician nu neglijează niciun amănunt, ajutându-se în elaborarea sistemului de joc de înregistrări video, de observațiile pe care le face la fiecare meci, de informațiile pe care le culege personal sau le găsește în materialele de specialitate referitoare la marile întreceri”.

Regretatul jurnalist maramureșean Ion P. Pop, titularul celei mai longevive rubrici de sport, intitulată „Basorelief”, din cotidianul „Graiul Maramureșului” și autor a două cărți despre succesele în Cupa IHF ale Clubului Minaur, spunea despre antrenorul Lascăr Pană: „Pană este antrenor principal (uneori și secund), organizator de competiții, medic al echipei, administrator, conducător de club etc. Dar ce nu este Pană când situația o impune? Aspru și neiertător față de abateri. (O țigară sau o halbă de bere, consumate când nu se cuvine pot deveni cauza unui adevărat «război» cu împlicinații!). Grijuliu ca un părinte (aleargă pentru locuințele jucătorilor, pentru a le instala

8 Lascăr Pană, antrenorul DE FIER, în „Gazeta sporturilor” din 28 octombrie 2009, <http://www.gsp.ro/sporturi/handbal/lascar-pana-antrenorul-de-fier-161109.html>, data de acces: 18 aprilie 2018.

9 Ioana Pop, *Lascăr Pană: adept al handbalului spectacol. Spectacol el însuși*, în Ion P. Pop (coord.), *Minaur – Diamant de Maramureș*, Editura Ariadna, Baia Mare, 1997, p. 16.

10 Hristache Naum, Ion. P. Pop, *op. cit.*, p. 68.

Palmares

Activitate la nivel de club:

- o 1959-1969: antrenor „Dinamo” Bacău;
- o 1969-1970: antrenor „Voința” București;
- o 1970-1990: antrenor HC Minaur Baia Mare;
- o 1990-1995: antrenor federal al Federației de Handbal a Greciei;
- o 1995-2017: președinte HC Minaur Baia Mare;
- o 1999: vicepreședinte al Federației Române de Handbal;

Activitate la loturile naționale:

- o 1965: antrenor la lotul de juniori;
- o 1967-1968: antrenor la lotul de tineret;
- o 1969: antrenor al lotului B seniori;
- o 1978-1986: antrenor al lotului A seniori;
- o 1981-1984: antrenor al lotului universitar;
- o 1995: antrenor al lotului de seniori;

Palmares la nivelul echipelor naționale:

- o 1968: câștigător al Cupei „Prietenia”;
- o 1980: locul III și medalie de bronz la Jocurile Olimpice de la Moscova;
- o 1981: campion mondial universitar Franța;
- o 1984: campion mondial universitar Germania;

Palmares la nivelul echipelor de club:

- o 1968-1969: locul III cu „Dinamo” Bacău;
- o 1970-2017:
- o a câștigat de 3 ori Campionatul României cu HC Minaur Baia Mare;
- o a câștigat de 6 ori Cupa României cu HC Minaur Baia Mare;
- o a câștigat de 2 ori Cupa IHF cu HC Minaur Baia Mare;
- o semifinalist de 3 ori în Cupa Cupelor cu HC Minaur Baia Mare.

posturi telefonice, se zbate și-i îndeamnă pe jucători să facă școală, să-și facă o meserie pentru zilele de după handbal [...]). Înaintea meciurilor intră în sală pașnic și parcă lipsit de orice grijă spre a se dezlănțui la fiecare schemă eșuată. [...] Aclamat de spectatori, Pană animă partidele, dându-le un plus de atractivitate¹¹”.

Klaus Franke (Republica Democrată Germană) spunea despre același Lascăr Pană: „Antrenorul din Baia Mare este o prezență deosebită pentru fiecare turneu. Suferă cu jucătorii și se bucură alături de ei, fiind ca un părinte pentru handbaliști. Energic și vulcanic, a fost simpatizat dimpreună cu echipa, făcând o foarte bună impresie. [...] Sunt foarte multe orașe în Europa care s-ar bucura să aibă un Minaur!”¹².

Întrebat fiind despre momentul venirii la Baia Mare și despre felul de a fi al maramureșenilor, Lascăr Pană a răspuns: *La început nu-mi era gândul să rămân. Când însă am văzut locurile și am început să-i cunosc pe maramureșeni, am bătut palma. După 31 de ani de stat în Baia Mare, pot să spun cu mâna pe suflet că nu-mi pare rău că m-am stabilit aici. În primul rând pentru că maramureșenii au un fel aparte de a fi. M-au uimit încă de la început cu încrederea care mi s-a acordat. Eram totuși un «venetic» [...] Trebuie să simți la un moment dat locul și oamenii care se potrivesc structurii tale sufletești. Cred că eu seamăn foarte mult cu acești oameni care, de când se știu, n-au fost avantajați în niciun fel. Stabiliți aici de secole, între munți, cu pământ puțin la îndemână, maramureșenii s-au înăsprit în sensul bun al cuvântului. Pentru ei munca este muncă și asta se vede când pleacă prin țară să lucreze. Vorba este mai vorbă decât altundeva, iar de pe urma izolării n-au avut decât de câștigat: un conservatorism benefic tradițiilor și datinilor lăsate de strămoși. Mergeți numai pe Valea Izei să vedeți cum valorile se reazăză de la sine pe o scară imaginară¹³.*

Despre handbal și rolul jucat de acesta în viața lui, Lascăr Pană spunea: *Pasiunea numărul unu e handbalul, pasiunea numărul doi e handbalul, pasiunea numărul zece e handbalul. N-a fost altceva. Am fost sclavul acestui joc¹⁴.*

11 *Ibidem*, p. 47.

12 *Ibidem*, p. 68-69.

13 Ioana Vlad, *op. cit.*, p. 20, 25.

14 *Lascăr Pană, antrenorul DE FIER*, în „Gazeta sporturilor” din 28 octombrie 2009, <http://www.gsp.ro/sporturi/handbal/lascar-pana-antrenorul-de-fier-161109.html>, data de acces: 4 mai 2018.

Ultimul meci de handbal, la care a asistat Lascăr Pană, a fost întâlnirea din cadrul grupei preliminară pentru Campionatul European 2017, dintre echipele masculine ale României și Serbiei din data de 4 mai 2017, iar în data de 23 mai 2017 a participat la sărbătorirea a 43 de ani de existență a clubului Minaur.

Lascăr Pană a încetat din viață în data de 17 septembrie 2017, la vârsta de 83 de ani, după ce starea de sănătate i se deteriorase în urma unui accident vascular cerebral. A fost condus pe ultimul drum de familie, apropiați, foști jucători, autorități locale, sute de iubitori ai sportului băimărean și a fost înhumat la Cimitirul Municipal nr. 2 „Tanatorio” din Baia Mare. Pe piatra funerară este scris: „Fiecare om care pleacă lasă un gol, dar și o lecție./ Pentru că fiecare om înseamnă o poveste, iar fiecare poveste înseamnă o lecție./ Am trăit gândind, muncind și iubind. Am plecat cu speranța că a rămas ceva din fiecare”.

Lascăr Pană a primit în data de 31 octombrie 2017, titlul de *Cetățean de onoare post-mortem al județului Maramureș*. Distincția, acordată în cadrul ședinței Consiliului Județean Maramureș, a fost înmănată soției acestuia, doamna profesoară

Clara Pană, cu promisiunea organizării Cupei „Lascăr Pană” în memoria regretatului antrenor.

În cadrul ședinței de Guvern, din data de 10 octombrie 2018, a fost analizat proiectul de hotărâre¹⁵ privind înființarea, la Baia Mare, a Centrului Sportiv Național „Lascăr Pană”, care va reuni sub aceeași umbrelă, a Ministerului Tineretului și Sportului: Sala Polivalentă „Lascăr Pană”, terenul de atletism, Bazinul Olimpic „Gheorghe Demeca” și bazinul de înot în aer liber, terenul de rugby „Arena Zimbrilor”, un Centru Medical de Refacere Sportivă etc. Înființarea Centrului Sportiv Național „Lascăr Pană” în Baia Mare va susține dezvoltarea sportului de performanță prin asigurarea condițiilor optime de pregătire pentru sportivi, iar în cadrul acestuia se vor putea organiza competiții de rang internațional, municipiul Baia Mare fiind astfel pus pe harta competițională națională și internațională.

Pentru jucătorii și suporterii care vin să-și susțină echipa la Sala Sporturilor „Lascăr Pană”, pe perețele cu tabela de marcaj, îi privește dintr-un afiș cel care și-a dedicat toată viața handbalului și sportului băimărean, cu mesajul *Luptați ca el... luptați pentru el!*

Bibliografie:

- *Enciclopedia personalităților din România*, prima ediție 2006, Hübners Who is who, Zug, Schweiz.
- Naum, Hristache, Pop, Ion. P., *H. C. Minaur Baia Mare – Patru secunde ale unei mari victorii*, Baia Mare, 1985.
- Pop, Ion P., *Minaur – Diamant de Maramureș*, Editura Ariadna, Baia Mare, 1997.
- Vlad, Ioana, *Dialog cu Lascăr Pană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.

Webografie:

- <http://www.gsp.ro/sporturi/handbal/lascar-pana-antrenorul-de-fier-161109.html>, data de acces: 7 mai 2018.

Alături de echipa Minaur Baia Mare

15 <http://www.emaramures.ro/breaking-news-infiintarea-complexului-sportiv-national-lascar-pana-din-baia-mare-pe-masa-guvernului-proiectul-a-fost-inclus-in-sedinta-de-guvern-de-azi/>, data de acces: 11 octombrie 2018.

Ionel-Valentin Vlad

1943-2017

Membru al Academiei Române: membru corespondent: 9 martie 1991, membru titular: 7 iulie 2009, vicepreședinte al Academiei Române: 20 aprilie 2010-8 aprilie 2014, președinte al Academiei Române: 8 aprilie 2014-24 decembrie 2017.

Lavinia ARDELEAN

Academicianul Ionel-Valentin Vlad s-a născut la 22 septembrie 1943 la București. Tatăl său, Ioan Vlad, născut în localitatea Pianul de Jos (jud. Alba), a fost inginer, absolvent al Școlii Politehnice din București, Facultatea de Silvicultură. A studiat la „École Nationale des Eaux et Forêt” – Nancy, Franța, a obținut doctoratul la Ludwig-Maximilians-Universität – München, Germania și a fost unul dintre cei mai reputați silvicultori ai țării. Mama, Lucreția Vlad, era licențiată a Academiei de Înalte Studii Industriale și Comerciale „Carol al II-lea” din Cluj. Născută Timiș, descendentă a unei familii nobile românești (fondatoare a localității Borșa, din Maramureș și întărită cu drepturi prin diplome regale), era fiica lui Gavril Timiș de Borșa, notar și președinte al Composesoratului Borșa (1869-1941).

Ionel-Valentin Vlad este nepot al lui Gavril Timiș, primar în Borșa, în jurul anului 1830, strănepot al lui Gavril Timiș, primar de Borșa, în jurul anului 1800, stră-strănepot al lui Toader Timiș al Popii, descendenți din Toma, Andrei, Simion, Nan, Hotico, Alexa, cneji de Vișeu, și Ștefan Voievod, comite de Maramureș, în timpul căruia apare prima atestare documentară a localității Borșa. Familia descinde din ramura voievozilor maramureșeni Bogdan și Iuga.

Este căsătorit cu Adriana Vlad, născută Popescu, profesor de teoria informației la Universitatea din București, Facultatea de Electronică. Au împreună o fiică, Ana Gabriela Vlad, regizor de film.

Studii și activitate

A urmat Liceul „I. L. Caragiale” din București, Institutul Politehnic București – Facultatea de Electronică și Telecomunicații, între anii 1961-1966, și cursuri la Facultatea de Fizică a

Universității din București. Și-a continuat studiile în laseri și holografie la Universitatea Paris VI și în Laboratorul de la Marcoussis al firmei Compagnie Générale d'Électricité (C.G.E.) în perioada 1969-1970. În anul 1972 a susținut teza de doctorat cu titlul *Metode de prelucrare a informației în holografia convențională și în timp real* (conducător: prof. dr. Gheorghe Cartianu, membru al Academiei Române) și a obținut titlul de doctor inginer.

După terminarea studiilor universitare, a ales repartiția la Institutul de Fizică Atomică din București, în Laboratorul „Metode optice în fizica nucleară”, condus de prof. Ion Agârbiceanu (membru al Academiei Române). Acolo a realizat primul laser cu mediu activ solid din România (1968, împreună cu George Nemeș) și a fost atestat cercetător științific. A realizat primele holograme profesionale din România și a elaborat cele dintâi aparate de holografie și de prelucrare a

informației cu laseri din țară. A înființat și a condus Laboratorul de holografie din cadrul Institutului de Fizică Atomică, Secția laseri și în 1975 a devenit cercetător științific principal gradul 3.

În 1984 a făcut o vizită academică la TH-Darmstadt, finanțată de Serviciul German pentru Schimburi Academice (D.A.A.D.), pentru cercetări în conjugarea optică a fazei.

Între 1984 și 1989 a fost adjunct al Secției laseri din cadrul Institutului Central de Fizică. După 1990 devine cercetător științific principal gradul 2, apoi gradul 1 și șeful Laboratorului de optică neliniară și informațională din Secția lasere a Institutului Național de Fizica Laserilor, Plasmei și Radiației. Este numit membru al Colegiului Consultativ pentru Cercetare și Dezvoltare și președinte al Comisiei de fizică (1991-2002) a acestui colegiu. A fost vicepreședinte al Consiliului de Granturi al Academiei Române (1994-2006), vicepreședinte al Consiliului științific din cadrul Institutului de Fizică Atomică și codirector al Centrului Român de Excelență în Fotonică din Programul de Cercetare în Științe de Bază (2003-2006). A fost director național și responsabil de grup în Rețeaua de Excelență de Nanofonică („PHORE-MOST”) a Uniunii Europene. A fost chairman-ul a 7 conferințe internaționale de optică „ROMOPTO” (între 1994-2012).

A fost profesor asociat la Facultatea de Fizică a Universității din București (din 1990). A fost profesor invitat la: Chiba University (Japonia, 1991), Centro de Investigaciones en Optica (Mexic, 1992) și la Universitățile „La Sapienza” din Roma. A ținut prelegeri la: E.T.H. (Zürich, Elveția), Stanford University (S.U.A.), Imperial College (Londra, Marea Britanie), University of Oxford (Marea Britanie), Phys.-Tech. Institute „A. F. Ioffe” (St. Petersburg, Rusia), Universität Erlanger (Nürnberg, Germania), I.C.T.P. (Trieste, Italia), Max Planck Institut für Quantenoptik (Garching, Germania), École Normale Supérieure de Cachan (Paris, Franța).

Opera științifică

Ionel-Valentin Vlad a obținut, singur sau împreună cu profesorii, colegii sau studenții săi, rezultate științifice importante:

- Realizarea și punerea în funcțiune a primului laser cu mediu activ solid din România (1968, în colaborare cu G. Nemeș);

- Crearea și studiul hologramelor în timp real, înregistrate în absorbanți saturabili (1969);

- Realizarea primelor holograme profesionale din țară (1970);

- Elaborarea primelor aparate de holografie și de prelucrare a imaginilor cu laseri din România (1974, în colaborare cu D. Popa);

- Conjugarea optică a fazei în cristale de niobat de litiu și semiconductoare amorfe, folosind impulsuri laser cu durată foarte scurtă (picosecunde) (1981, în colaborare);

- Realizarea și studiul unor dispozitive optoelectrice bistabile pentru prelucrarea paralelă a imaginilor (1982-1985, citate de 4 ori în tratatul regretatului prof. H. M. Gibbs *Optical Bistability*, Academic Press, N.Y., 1985);

- Realizarea unor sisteme originale de prelucrare optică a informației (1984-1989, în colaborare);

- Concepția și realizarea unei metode originale de măsurare a vibrațiilor cu amplitudini subatomice (de picometri) și un procedeu original de autocalibrare la această scară (rezultatul este considerat o referință în domeniu și este citat de peste 100 de ori de renumiți autori);

- Reconstrucția directă spațială a fazei optice (în colaborare cu D. Malacara, lucrare invitată în *Progress in optics*, editor E. Wolf, 1994);

- Mixajul de unde laser în cristale fotorefractive, în particular studiul șirurilor periodice de electroni, induse cu laserul pe suprafața cristalelor fotorefractive, folosind microscopia cu forța atomică, cu perspective de utilizare în comutația fonică paralelă, la nivele de un singur electron (în colaborare cu prof. H. Walter, directorul Institutului Max Planck de Optică Cuantică, Garching, 1994-2000);

- Teoria spectrului Planck discret în cavități cuantice și a spectrelor de fotoni discrete în nanostructuri, care corelează legi fizice cunoscute și constante tabelate (în colaborare cu prof. N. Ionescu-Pallas, 1995-2007);

- Găsirea unor soluții analitice pentru ecuațiile care descriu difuzia stimulată Brillouin (SBS) a formulei analitice pentru reflectivitatea conjugată SBS și utilizarea lor în realizarea unor rezonatori laser monomod, de mare putere (în colaborare cu prof. M. Damzen, Imperial College, și cu foștii săi doctoranzi, V. Babin și A. Mocofanescu, 2000-2003);

- Teoria și observarea experimentală a solitonilor spațiali, fascicule laser cu diametru invariabil, care permit ghidarea luminii prin lumină în zeci de mii de canale de informație paralele ultrarapide în cristale de niobat de litiu (în colaborare cu prof. M. Bertolotti, E. Fazio și fostul său doctorand A. Petris, 2000-2010, cu rezultate citate internațional de sute de ori).

Rezultatele cercetărilor sale în domeniile holografiei, prelucrării optice a informației, opticii neliniare, opticii cuantice, nanofotonicii și instrumentelor de măsurare cu laseri au fost expuse în peste 175 de lucrări, în peste 220 de lucrări comunicate la manifestări științifice și în 3 brevete de invenție, dintre care unul acordat în S.U.A.

A fost editorul a 7 volume *Proceedings SPIE* (publicate în S.U.A., între 1994-2013) și editor-șef al revistelor „Proceedings Romanian Academy” – Seria A, și, începând cu anul 2000, al publicației „Romanian Reports in Physics” (revista cu cel mai mare factor de impact ISI Thomson între revistele Academiei – 2016).

Cărți publicate:

- ▶ *Introducere în holografie* (1973, București);
- ▶ *Prelucrarea optică a informației* (1976, București, în colaborare);
- ▶ *Stimulated Brillouin Scattering. Fundamentals and Applications* (tratat, 2003, Londra, în colaborare);
- ▶ *Studies in Modern Optics* (2008, București).

Afilieri: Membru al Societății Române de Fizică – președintele Secției de optică și electronică cuantică a acesteia (1991-2009); • Membru al Societății Americane de Optică; • Membru al Societății Europene de Fizică; • Membru al Societății Europene de Optică; • Membru al Societății Internaționale de Inginerie Optică (S.P.I.E.); • Vicepreședinte fondator al Secțiunii S.P.I.E. din România (1991-1993); • Membru al colectivelor editoriale ale revistelor „Optics Letters” (S.U.A., 1980-1990), „Journal of Optics A: Pure and Applied Optics” (Londra, 1998-2006), „J. European Optical Society” (Londra, 2006-2017), „Academica” (2006-2017), „J. Optoelectronics and Advanced Materials – RC” (2006-2017), „SPIE Review” (2008-2017); editor-șef al revistelor „Proceedings Romanian Academy”, Seria A și „Romanian Reports in Physics”; • Președinte al Comitetului științific și codirector al Societății Europene de Optică (2011).

Ca vicepreședinte al Academiei Române, a înființat Școala de studii avansate a Academiei (S.C.O.S.A.A.R.), cu o organizare și o structură compatibile cu școlile doctorale europene. A coordonat evaluarea institutelor de cercetare ale Academiei (având și experiența unor consultări cu Academia de Științe din Paris), a coordonat elaborarea Strategiei pentru cercetare a Academiei și corelarea ei cu Strategia națională pentru cercetare-dezvoltare-inovare și cu Programul Uniunii Europene „Horizon 2020”.

Sesiune omagială Ionel-Valentin Vlad – 70

La 19 septembrie 2013 academicianul Ionel-Valentin Vlad, vicepreședinte al Academiei Române, a fost omagiat în cadrul unei sesiuni științifice desfășurate în Aula Academiei. În deschidere, acad. Ionel Haiduc, președintele Academiei, a făcut o prezentare a activităților științifice și de vicepreședinte ale academicianului omagiat. Au urmat alocuțiunile rostite de: acad. Ion Tighineanu, prim-vicepreședinte al Academiei de Științe din Republica Moldova, prof. Ecaterina Andronescu, senator, președintele Senatului Universității „Politehnica” București, acad. Horia Scutaru Ungureanu, Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară, acad. Bogdan Simionescu, președintele Filialei Iași a Academiei Române, dr. Dumitru Mihalache, Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară, acad. Florin Filip, președin-

tele Secției de știința și tehnologia informației, acad. Alexandru Surdu, președintele Secției de filozofie, teologie, psihologie și pedagogie, prof. Ștefan Antohe, decanul Facultății de Fizică a Universității București, Mihai Bălănescu, membru de onoare al Academiei Române, prof. univ. dr. Dumitru Acu, președintele ASTRA. Au fost subliniate contribuțiile științifice, calitățile intelectuale, morale și manageriale ale academicianului Ionel-Valentin Vlad, și, îndeosebi patriotismul cu rădăcini în tradițiile maramureșene.

Cu această ocazie a vorbit și prof. dr. Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” din Baia Mare, director executiv și redactor-șef al revistei „Familia română”. Acesta a avut un discurs omagial elevat, din care reproducem câteva fragmente.

„Iubesc această instituție de vreo 50 de ani. Mi-a fost și mai dragă în perioada în care mi-am dat seama ce mult contează ea pentru mersul țării și am încercat să fac și gesturi care, într-un fel sau altul, încercau puterile mele. Între anii 1992-1996 eram senator și am îndrăznit să cer dublarea bugetului Academiei Române. Se mai puteau face și minuni prin țara asta atunci. Ulterior, teza de doctorat mi-am ales-o de la incidența ASTREI și a Academiei Române și, întâmplarea face, și le mulțumesc celor care așa au gândit, ca teza mea de doctorat să fie și premiată în anul 2011. De ce am început așa? Pentru că este o regulă prin aceste lucruri. Nu poți onora cu *laudatio, admiratio* și *veneratio* o persoană, dacă nu reușești să te ridici pe o scară de valori măcar în apropierea acelei persoane sau să vii dintr-o zonă de rudenie sau mare prietenie. V-am spus aceste lucruri ca să mă fac îndreptățit și învrednicit să pot să-i spun niște vorbe și să-i fac niște daruri sărbătoritului, prin puterea expresivă a acestor gesturi în timp și prin puterea pe care mi-au dat-o cei care m-au numit „ambasador” al Academiei Române în Maramureș și invers. Pentru că gesturile mari sunt încă posibile. N-au trecut decât vreo două luni de când am făcut cea mai mare achiziție de carte de la Editura Academiei Române pentru cea mai mare bibliotecă departamentală din România, care, spre nefericirea unora și fericirea noastră, este la Baia Mare. Biblioteca are un indice de lectură uriaș pentru România. Țara noastră este cotate cu un indice de lectură de 10%, niciun oraș nu depășește 15%, iar noi avem peste 40%. Vă rog să vă închipuiți ce înseamnă aceste cifre și ce frumos te simți și ce reconfortant!

Ziceam de Maramureș pentru că, trecând zilele acestea prin piața unde avem un târg de meșteșugari, m-au invitat la un colocviu și am spus: Nu pot, mă duc la Academie! Trei creatoare populare m-au rugat, știindu-l pe domnul academician din emisiunile pe care le-am făcut împreună la Centenarul Gheza Vida, pe 28 februarie, la Baia Mare, continuat și la Academie, să nu uit să-i dau din partea lor aceste simboluri tricolore, pentru că au descoperit în dânsul un mare patriot. Sunt țărănci care vin să-și prezinte creațiile lor în piață, încercând să-și vândă produsele. Desigur, am început cu talpa țării, căci așa s-a convenit, dar am aici și alte daruri.

Această icoană are următorul înscris «Dăruim această sfântă icoană Academicianului Ionel-Valentin Vlad – vicepreședinte al Academiei Române, cu ocazia sesiunii omagiale organizate de Academia Română la cea de-a 70-a aniversare a Excelenței Sale, cu aleasă cinstire și deosebită prețuire, pentru dragostea pe care o poartă Maramureșului, unde își are rădăcinile strămoșilor. Din partea unui fiu al Maramureșului care slujește cu aceeași dragoste și demnitate ca toți fiii cu rădăcini în Maramureș, Iustin Hodea Sigheteanul, episcop-vicar al Episcopiei Maramureșului și Sătmarului».

Tot astăzi se desfășoară o conferință la nivelul județului la care trebuia să iau cuvântul și nu mă puteam scuza în fața președintelui Consiliului Județean decât spunându-i unde vin, ocazie cu care el a dorit să trimită ilustrului sărbătorit o Plachetă omagială cu textul: «Distincție de excelență Domnului Academician Ionel-Valentin Vlad în semn de profund respect și aleasă prețuire pentru un mare prieten al Maramureșului».

Am privilegiul și bucuria să vin să-i pot înmâna personal, fără să am nevoie de aprobări, Diploma de onoare din partea unei reviste pe care unii o cunoașteți, alții nu; cei care nu o cunoașteți, nu e problema mea, dar să știți că această revistă este cea mai răspândită publicație culturală românească în lume. 2000 de exemplare pleacă trimestrial în toată lumea, la ambasade, consulate, universități, lectorate, mitropolii, episcopii, parohii, oameni de cultură din lume. Este «Familia română», născută din trunchiul «Familiei» de la Oradea. Diploma de onoare: «Cel mai bun partener» se conferă Domnului Academician Ionel-Valentin Vlad, vicepreședinte al Academiei Române, pentru contribuția adusă la promovarea revistei «Familia română» și la consolidarea spiritului de solidaritate între românii de pretutindeni. Aici este diploma și aici este trofeul, care, evident, o însoțește.

Pe cale de consecință, un alt oficial, prefectul Județului Maramureș, Anton Rohian, care vă oferă această carte rară: *Maramureșul acvatic*, realizată printr-un proiect european. Și tot o carte rară: *Maramureșul din cuvinte*. Tot ce s-a scris vreodată și s-a gândit mai frumos despre Maramureș, acest ținut, această țară despre care nu se spune nimic gratuit, căci este, într-adevăr, un ținut preeminent. Dacă descălecătorii au făcut Moldova cea Mare, care în vremurile ei de glorie era mai mare decât astăzi, vă dați seama cât de importanți ne simțim noi maramureșenii. Într-un fel,

prin rădăcini, Domnul Academician este de acolo, iar noi ceilalți întreținem fibra Maramureșului actual și de perspectivă.

Deoarece s-a făcut din joi, duminică, adică Domnul Academician Vlad este sărbătorit azi, 19 septembrie 2013, printr-o Sesiune omagială la Academia Română, alături de toți colegii mei de la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, de la revista «Familia română» a românilor de pretutindeni, de toți iubitorii Domniei Sale din Maramureș, îi spun sincer, simplu, deschis și din inimă: La mulți ani și multe bucurii: duhovnicești, de cunoaștere, de comunicare, de prietenie, de cauză comună etc., alături de toți cei dragi! Dumnezeu să reverse pe mai departe asupra Magnificenței Voastre, Ionel-Valentin Vlad, darurile Sale minunate: acribie, hărnicie, seninătate, plinătate a inimii, prietenie, și toate celelalte dintr-o lungă listă!

Vivat, crescat, floreat! La mulți ani!

Inaugurarea Fondului documentar al Academiei Române din Baia Mare și conferirea titlului de *Doctor Honoris Causa*

Ziua de 26 noiembrie 2014 este pentru Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” o zi memorabilă, marcată de inaugurarea Fondului documentar al Academiei Române.

De câțiva ani, Teodor Ardelean lansase proiectul de a înființa la Baia Mare un Centru de Studii și Cercetări. Era măcinat de gândul că Baia Mare a avut cândva un Institut de Cercetări și Prospectiuni Miniere, care a deținut o bibliotecă extrem de valoroasă, dar care, din neglijență și rea intenție, a fost distrusă, iar baza de date a dispărut. Aici se aflau lucrări științifice de profil, invenții, hărți ale perimetrelor miniere în exploatare, ale celor ce urmau a fi exploatate sau cercetate, nu numai pentru această regiune, ci pentru toată țara. Biblioteca era o adevărată comoară vânată de mulți din țară, dar și din străinătate. Și, din păcate, de trădători n-am dus lipsă. Acest tezaur nu va putea fi niciodată înlocuit, Baia Mare ar fi putut deveni un nucleu de interes pentru cercetătorii din domeniu, dar această cale este închisă. Rămânea întrebarea: „Se pot deschide alte căi?”

Un semn a venit, de pe alt culoar, ce-i drept, de la Academia Română în anul 2011, când, la propunerea secției conduse de academicianul Alexandru Surdu, Teodor Ardelean a primit premiul „Ioan Petrovici” pentru lucrarea *Limba română și cultivarea ei în preocupările Astei*, iar în anul 2013 Academia Română i-a acordat diploma pentru promovarea culturii românești în lume.

Tot în anul 2013, cu ocazia *Centenarului Vida Gheza*, vicepreședintele de atunci al Academiei Române, Ionel-Valentin Vlad, ne-a onorat cu o vizită în bibliotecă, sugerându-ne să ne deschidem mai mult spre literatura științifică, spre dimensiunea academică a bibliotecii publice. Ve-

nind pe un tărâm ce era deja răscolit de astfel de gânduri, îndemnul s-a transformat rapid în faptă.

Și au început drumurile mai dese la București și munca în subteranele Editurii Academiei, unde sunt depozitele de valori românești inestimabile, cărți ce s-au publicat și stocat și care trebuie să intre în circuit, să fie valorificate. S-a ales un număr de 482 de cărți, primite ca donație. Au urmat apoi și alte donații, din partea prof. dr. Gheorghe Pop, a academicianului Marius Porumb, din partea Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, din partea Universității de Vest „Vasile Goldiș”, precum și achiziții de la Editura Academiei Române și alte instituții.

Inaugurarea acestei secții a bibliotecii noastre a fost un prilej de mare sărbătoare pentru noi toți. Rar se întâmplă să se întâlnească la un loc un număr atât de mare de personalități academice, profesori universitari, cercetători științifici, prin prezența lor onorantă dând o mai mare măsură și valoare bibliotecii băimărene. Din acea zi, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” își întărește prestanța prin cupola pe care Academia Română, cel mai înalt for al științei și culturii române, i-o acordă ca o recunoaștere a locului pe care aceasta și l-a câștigat de-a lungul timpului. Au fost prezenți: președintele Academiei Române, acad. Ionel-Valentin Vlad, acad. Alexandru Surdu, vicepreședinte al Academiei Române, acad. Emil Burzo, președintele Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, acad. Marius Porumb, director al Institutului de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, prof. univ. dr. Coralia Adina Cotoraci, rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, prof. univ. dr. Anca Hermenean, prorector al Uni-

versității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, prof. univ. dr. Găvrilă Ardelean, prorectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Satu Mare, prof. univ. dr. Dan Muntean, membru corespondent al Academiei Române, conf. univ. dr. Ștefan Vișovan, cercetător științific la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, conf. univ. dr. Florian Roatiș, cercetător științific la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, conf. univ. dr. Mircea Farcaș, cercetător științific la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, prof. univ. dr. ing. Viorel Pop și conf. univ. dr. Nicolae Iuga, ambii de la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Baia Mare, dr. George Vulturcu, director la Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național Satu Mare.

Gazda evenimentului, directorul Teodor Ardelean, a rostit cuvântul de bun venit tuturor invitaților, un cuvânt special adresându-le președintelui Academiei Române, Ionel-Valentin Vlad, și vicepreședintelui Alexandru Surdu, cărora li se datorează această mare realizare a Bibliotecii Județene – înființarea Fondului documentar al Academiei Române.

Ca un element de mulțumire, domnul director a înmănat Diploma *Bene Merenti* academicianului Ionel-Valentin Vlad, în semn de înaltă apreciere a realizărilor de excepție în cercetarea științifică și pentru prietenia acordată Maramureșului.

Distinșii invitați au avut, în continuare, bucuria de a-și exprima câteva gânduri în ce privește acest nou început al nostru.

Alături de noi, cu acest prilej, au fost și autoritățile orașului și ale județului, reprezentate de primarul Cătălin Cherecheș și prefectul Anton Rohian, care au mulțumit pentru acest gest al Academiei Române îndreptat spre comunitatea băimăreană.

După acest moment a urmat unul de suflet și lumină. În sala de conferințe a Bibliotecii Județene a avut loc acordarea titlului de *Doctor Honoris Causa* președintelui Academiei Române, Ionel-Valentin Vlad, din partea Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad.

„Senatul Universității a adoptat Hotărârea 213, privind acordarea titlului de *Doctor Honoris Causa* domnului academician Ionel-Valentin Vlad, doctor inginer, președintele Academiei Române, un savant de renume internațional, întemeietor de școală românească. La baza acestei

La inaugurarea Fondului documentar al Academiei Române din Baia Mare, 26 noiembrie 2014

hotărâri a Senatului Universității noastre stă extraordinara activitate și operă științifică a domnului academician, dominată de originalitate, descoperiri și priorități în știință și tehnică”, a spus rectorul Universității de Vest „Vasile Goldiș”, Coralia Cotoraci.

După alte câteva ore distanță, Ionel-Valentin Vlad a primit și titlul de *cetățean de onoare al Județului Maramureș*. Manifestarea a avut loc în Sala mică a Consiliului Județean Maramureș.

Distincții

A fost distins cu Premiul „Traian Vuia” al Academiei Române. A fost ales membru corespondent (9 martie 1991) și membru titular (7 iulie 2009) al Academiei Române. A primit Medalia și Premiul „Galileo Galilei” din partea Comisiei Internaționale de Optică (I.C.O.), parte a Uniunii Internaționale a Societăților Științifice (I.C.S.U.).

A fost ales „Fellow of The Optical Society of America” (1978), „Fellow of The Institute of Physics” (Londra, 1999), membru senior asociat al Centrului Internațional de Fizică Teoretică (Triest, 2003), membru în Academia Europaea (în Anul Einstein, la Berlin-Potsdam, 2005), „Fellow of The International Society for Optical Engineering” (S.U.A., 2007).

A fost decorat cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în Grad de Cavaler (2008), cu Ordinul Național „Steaua României” în Grad de Cavaler (2013) și în Grad de Ofițer (2015), și cu Ordinul „Coroana României” în Grad de Comandor (2014).

A primit cea mai înaltă distincție a Aca-

demiei de Științe a Moldovei – Medalia „Dimitrie Cantemir” (2013), Medalia de aur a Academiei Oamenilor de Știință din România (2014) și Medalia „Alexandru Șafran” (decernată de Federația Comunităților Evreiești din România).

A fost onorat cu titluri de *Doctor Honoris Causa* de către Universitatea „Politehnica” din București, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare, Universitatea „1 Decembrie” din Alba Iulia și Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca.

Este *cetățean de onoare* al municipiului Sebeș și al orașului Săliște de Sus.

A primit numeroase *diplome de excelență* acordate de instituții de cultură, asociații, organizații.

La 24 decembrie 2017 a încetat din viață, la

București. Slujba de înmormântare s-a desfășurat la Catedrala Romano-Catolică „Sfântul Iosif” din capitală. Sicriul a fost depus în Cimitirul Bellu Ortodox, pe Aleea Academicienilor.

• Joi, 20 septembrie a.c., în Aula Magna a Academiei Române a avut loc Sesiunea omagială „Ionel-Valentin Vlad”, la momentul în care fostul președinte ar fi împlinit 75 de ani. Ilustra personalitate a științei și tehnicii românești a fost evocată magistral de: acad. Ioan-Aurel Pop, actualul președinte, acad. Bogdan Simionescu, vicepreședinte, acad. Cristian Hera, acad. Nicolae Victor Zamfir, acad. Ion Tighineanu (Chișinău), prof. dr. Jean-Jacques Askenasy (Universitatea Tel Aviv) ș.a. Un discurs consistent a rostit prof. dr. Teodor Ardelean (vezi „Gazeta de Maramureș”, nr. 800, 22-28 septembrie 2018, p. 10-11).

Bibliografie:

- Cadar, Dorina, *Fondul documentar al Academiei Române*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, iunie 2015.
- *Cronica vieții academice*, în „Academica”, nr. 9/2013, p. 76.
- Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române: 1866-2003. Dicționar*, Editura Academiei Române, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Teremtuș, Nicolae, „Mica Academie” de la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, în *Gazeta de Maramureș*, 2 decembrie 2014.
- Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, *Ionel-Valentin Vlad: Doctor Honoris Causa*, Baia Mare, 2014.

Acad. Ionel-Valentin Vlad vorbind despre sculptorul Gheza Vida, la 100 de ani de la nașterea acestuia; Baia Mare, 28 februarie 2013

Vasile Gaftone

1936-2018

Alec PORTASE

Cel care, prin întreaga sa operă de ziarist, scriitor și jurist, avea să fie recunoscut ca unul dintre oamenii mari ai Maramureșului, pe numele său din certificatul de naștere Gaftone Vasile, a văzut lumina acestei lumi în data de 10 decembrie 1936, în satul Salva din județul Bistrița-Năsăud. Cei care l-au cunoscut nemijlocit pe Vasile Gaftone știu că se mândrea cu faptul că este născut în Salva, nume de rezonanță istorică, că el este „cu suflet și cuget de fiu al Salvei Năsăudului grăniceresc, nume de așezare cu răsunet istoric, certificat prin acea chezo-craiască rostire a împăratului Iosif al II-lea din 1773: *SALVE, Romuli parve nepos!* („Salut, mică nepoată a lui Romulus!)”. Părinții lui, Gavrilă și Virginia, au fost țărani, iar el, Vasile, a fost al cincilea copil, considerat, prin tradiție, „stâlp la bătrânețe”.

Cercetându-i biografia, constatăm că, împotriva legii tradiției, n-a rămas țăran în sat, să ducă mai departe gospodăria părinților, ci a urmat drumul școlilor. A fost elev la Școala Primară din Salva, între anii 1942-1947. (Între 1942-1944, a învățat în limba maghiară, Ardealul fiind sub ocupație). Între anii 1947-1950 a fost elev, în clasele V-VII, la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud. Între anii 1951-1955, elev al Școlii Medii Tehnice Silvice din Năsăud. În anul 1955 a obținut Diploma de maturitate a Școlii Medii Mixte din Vișeu de Sus. Între 1955 și 1957 a fost militar în termen, urmând a scrie despre armată că este „o școală a formării caracterelor, a deprinderilor de ordine, disciplină și demnitate, unde am învățat și ziaristică”. Între anii 1959-1961, a urmat cursurile de ziaristică la Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu” din București, pentru ca între anii 1964-1968 să fie student la Facultatea de Drept a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, obținând licența în științe juridice. Între anii 1978-1980 a urmat cursul postuniversitar al Facultății de Ziaristică București, pe care l-a absolvit cu nota 10, cu lucrarea de licență

Suplimentul social-cultural și artistic al ziarului județean. Actualitate și necesitate, despre care lucrare a afirmat că este „bazată și pe experiența redacției din Baia Mare în editarea suplimentului «Maramureș» și a altor 15 redacții județene care editau astfel de suplimente publicistice”.

S-a căsătorit cu Rodovica (n. 1936), absolventă a Școlii Pedagogice din Năsăud (1956), învățătoare la mai multe școli din Baia Mare. Au un singur copil: Simina-Dora, licențiată în mecanică fină (1986) și psihologie (2005) la Universitatea din Timișoara.

Urmărind biografia lui Vasile Gaftone, să-i vedem și principalele repere ale activității sale profesionale, la baza documentării acestei prezentări stând lucrarea *Vasile Gaftone – 75, documentar biobibliografic aniversar*, editată de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare. 1956-1957 – redactor, în timpul serviciului militar, la săptămânalul „Înainte” (cu tradiție militară, fost săptămânal al Diviziei „Tudor Vladimirescu”, pe Frontul din Est) al Regiunii a II-a Militară București; 1957 (11 noiembrie)-1959

(15 septembrie) – redactor, șeful rubricii economice, la săptămânalul „Viața liberă” al autorității raionale de partid și de stat Sighet; 1961-1970 – redactor, șef de secție, secretar de redacție la ziarul „Pentru socialism” din Baia Mare, al autorității regionale, respectiv, județene Maramureș; 1970-1973 – corespondent special al ziarului „Scânteia”, organul de presă al CC al PCR, pentru județul Maramureș; 1973-1986 – redactor-șef al ziarului „Pentru socialism”, cu difuzare în județul Maramureș; 1986-1989 – secretar al Comitetului județean de partid cu probleme ideologice, de cultură și învățământ, precum și vicepreședinte al Consiliului Popular Județean Maramureș, pentru probleme de cultură și învățământ; 1990-1992 – bibliotecar principal la Biblioteca Județeană Maramureș; 1992-1999 – consilier juridic, șeful Serviciului juridic al Consiliului Județean Maramureș.

În paralel cu activitatea jurnalistică din presa județeană, a fost, între anii 1990-1994, corespondent pentru ziarele „Adevărul”, „Dimineața” și al revistei „Totuși iubirea”, între anii 1992-2000 – corespondent special al Agenției Române de Presă ROMPRES. A transmis acestei agenții de presă peste 6.500 de reportaje, interviuri și informații diverse despre viața economico-socială, social-politică și spirituală a Maramureșului, adunate în șapte volume legate, utile pentru o cronică a Maramureșului. A trecut adesea frontiera jurnalismului, devenind și autor de literatură. A publicat peste 300 de povestiri, schițe și nuvele în suplimentul „Maramureș”, „Pagini maramureșene”, „De veghe în septentrion”, „Azururi”, „Caietele Măiastra”, „Nord”, în revistele „Ateneu” din Bacău, „Luceafărul” din București și „Tribuna” din Cluj.

Deosebit de prolific în spațiul presei, ziaristul Vasile Gaftone este și autorul următoarelor cărți: *Ulmeni – pași spre urbanizare* (monografie, 1971), *Dăruire* (povestiri, 1972), *Tranziția post-comunistă în Maramureș* (o cronică a anilor 1990-2004, Baia Mare, Editura Eurotip, 2005), *15 ani de administrație publică pentru comunitate: 1992-2007*, Baia Mare, Consiliul Local și Primăria Municipiului Baia Mare, 2007; *Reforma administrației publice postcomuniste în Maramureș. Consiliul Județean Maramureș 1992-2007*, (apărute în colecția „Programe culturale. Seria Pagini contemporane); *Budești, mica Romă a*

Vasile Gaftone și V.R. Ghenceanu la cinaclul „Măiastra”, Baia Mare, noiembrie 1979.

Maramureșului (Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, 2009); *Nicolae Sabău, pe cărări de dor. 50 de ani consacrați cântecului popular românesc* (Baia Mare, Editura Eurotip, 2009); *Partide și politicieni din Maramureș, de la partidul unic la multipartidism* (Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2009); *Români și etniile din Maramureș* (Baia Mare, Editura Eurotip, 2010); *Maramureșeni charismatici* (Baia Mare, Redacția revistei „Familia română”, 2013); *Baia Mare cosmopolită. O istorie polemică a fondării și modernizării urbei*, (Baia Mare, Editura Risoprint, 2014); *Petru Șuteu – protopop al Lăpușului, vrednic slujitor al ortodoxiei în vremuri potrivnice* (Baia Mare, Editura Eurotip, 2016)

Este coautor la: *Pintea Viteazul* (roman, coautor: Dumitru Mureșan, Casa Creației Populare Maramureș, 1970, reeditat la Editura „Ion Creangă”, București, 1973) și *Frumoasa Spria* (roman, coautor: Dumitru Mureșan, Editura Facla, Timișoara, 1977).

Vasile Gaftone a fost membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, din mai 1992, atestat prin Cartea Internațională de Ziarist.

Încă din tinerețe, rodul muncii sale a fost evidențiat prin premii, distincții și diplome. În anul 1953, a fost distins cu Premiul I la Concursul „Prietenii cărții”, al elevilor din liceele raionului Năsăud, pentru „merite literare”, în prezentarea romanului *Dulăii* (1952) de Zaharia Stancu; 1970 – Premiul III al revistei „Ateneu” din Bacău, pentru nuvela *Cine trece muntele*; 2008 – Diplomă de excelență acordată de Consiliul Local și

Primăria Cicârlău, precum și de Cenaclul Literar „Vasile Lucaciu”; 2010 – Diploma de excelență acordată de Societatea Culturală Pro Maramureș „Dragoș-Vodă” din Cluj-Napoca, pentru excepționala contribuție la promovarea și îmbogățirea patrimoniului cultural maramureșean.

Vasile Gaftone a avut norocul sau ghinionul să fi fost călare pe două lumi: pe cea zis comunistă și pe cea zis democratică. De aici, două unghiuri de a-i privi critic opera. Între opiniile venite din cele două unghiuri, timpul va decide... Cei care l-au cunoscut nemijlocit știu că era un ziarist pursânge, talentat, deosebit de harnic, cu o putere de muncă uimitoare, încât colegii credeau că ar fi fost capabil să scrie și singur un ziar întreg. Deși redacția avea două dactilografe, el își dactilografia singur materialele. Cu o mână ținea mașina de scris, de parcă o împiedica să fugă, și cu un

singur deget bătea la mașină. Avea, însă, o viteză atât de mare, încât putea întrece la concurs dactilografele. Textul îi era curat din punct de vedere gramatical, avea un stil limpede, încât mesajul ajungea iute la cititor. Avea un fler neîntrecut la a simți subiectul de presă, pe care îl redacta magistral. Ca șef era când sever, când excesiv de prietenos, știa să țină unit colectivul redacției. Era îndrăgît. A știut să conducă redacția prin vremuri când cuvântului i se punea cenzură. Între limitele permise de regimul politic, a condus o presă care chiar se făcea cu har și responsabilitate.

Recitind texte despre Vasile Gaftone, scrise de colegi de redacție și colaboratori, realizez că Vasile Gaftone, prin exemplul personal de măiestrie ziaristică, a făcut școală de presă în Maramureș. Să vedem câteva fragmente din asemenea texte.

„Mi-am permis să observ de câtă măiestrie gazetărească era capabil cel pus de partid să conducă ziarul județean și de «soartă» să facă o școală de presă adevărată în capitala Maramureșului. Căci, orice s-ar spune despre acea perioadă, aici, în această redacție, s-au ascuțit condeie, s-au lustruit celelalte unelte ale scrisului, s-au deschis noi porți de comunicare, s-au cizelat metafore, s-au făcut lucruri demne de o istorie și vremuri mult mai bune...”. (Dr. Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” din Baia Mare)

„Vasile Gaftone a fost, este și va rămâne un ziarist. Are știința detectării și surprinderii esențialului. Urmăresc (și nu numai eu) micile însemnări dintr-o pagină a unui ziar județean semnate «gava», mă pot documenta juridic din articolele pe teme legislative, pe care le publică săptămânal...”. (Ioan Dragoș, poet, director executiv la Direcția Juridică și Administrație Publică a Consiliului Județean Maramureș)

„Ce-mi place la Vasile Gaftone este gândirea corectă și profundă pe care o are. Nu băjbâia, nu se bălbâia în decizii. Și așa a rămas, o minte de supervisor. Și încă ceva important am învățat: pe unde treci să lași loc de bună ziua, să te porți cu bun simț, fără exagerări”. (Andrei Fărcaș, jurnalist)

„Atât ca ziarist, dar și ca secretar județean de partid și vicepreședinte al Consiliului Popular Județean, el se purta firesc, ca om și nu ca activist scortșos, plin de sine, trufaș, cum mai procedau unii veniți în îndrumare și control...”. (Gheorghe Iancu, Sighetul Marmăției)

„L-am perceput ca pe un om sobru, dar prietenos, exigent, dar și îngăduitor în unele situații dificile. Era în permanență preocupat să dea o altă imagine ziarului, în conținut, dar și în grafică.

Avea o putere de muncă extraordinară. După ce ziarul a ajuns în format tabloid, putea să-l scrie de unul singur”. (Mihai Mureșan, jurnalist)

„Scriu despre un om căruia îi datorez, în mare măsură, venirea mea în presă. Poartă numele Vasile Gaftone, care a învățat profesia de jurnalist de la apa de izvor, din ogor, din marile amănunte ale lumii, din politică, dintr-o livadă cu meri, din scrâșnetul vremii, din iubirea de oameni, din istorie. A găsit multe împrejurări în care cuvântul a fost pus să lustruiască sufletul.” (Gheorghe Pârja, jurnalist)

„Vasile Gaftone, mentorul meu în ale scrisului. Nu-i place să-i zici *maestre*, precum altora, nu-i plac laudele, nici n-are rost să te apropii de el cu tămâieri. Un om care știe să măsoare cuvintele și care se pricepe bine la tipologia umană”. (Gheorghe Peter, jurnalist)

„Prin mijlocirea ziarului «Graiul Maramureșului», am dat de un nume: Vasile Gaftone. Un nume care s-a lipit de sufletul meu, prin varietatea problemelor abordate într-o manieră publicistică atrăgătoare pentru cititor, cu un bogat conținut și lexic adecvat, prin rigoarea și necesitatea de a face cunoscute cititorilor chestiuni esențiale, controversate din istoria românilor”. (Augustin Pod, cititor din Baia Mare)

„Da, Vasile Gaftone a fost întâiul meu profesor într-ale ziaristicii. Văzându-l cum arde pentru subiectul mare de presă, bine documentat și impecabil scris, m-am aprins și eu câte puțin, parcă furându-i meseria de ziarist”. (Alec Portase, jurnalist)

„În fiecare pagină semnată de Vasile Gaftone putem vedea cât de mult depindem de starea cuvântului care ne-a crescut, cât de important este să stârnești puterea luminii din cuvânt. În ceea ce avem mai durabil, cu toții suntem construiți prin cuvânt: cuvântul de acasă, cuvântul din școală, cuvântul din biserică și cuvântul din inimă, cel cu care te naști”. (Gheorghe Susa, jurnalist)

La final, și un fragment dintr-o scriere a lui Vasile Gaftone: *Am fost și am rămas mereu uimit de frumusețile, dar și de urâteniile lumii în care am trăit. O lume dominată de Omul trudit, smerit, credincios tradițiilor și obiceiurilor moștenite, nețărnănic, iubitor de adevăr, dreptate și lege, receptiv la modernizare în armonie cu*

civilizația și spiritul românesc. Dar și o lume grav amprentată de trândăvie, lăcomie, avariție, trufie și laudă deșartă, de violență, mizerie și desfrâu moral, nelecuită de corupție și nerușinare, care își autodevoră, cu o inconștiență jalnică, existența muritoare. Nădăjduiesc într-o lume mai bună, cu simțul omeniei și al măsurii.

Vasile Gaftone alături de colegii din redacția „Pentru socialism”, la marcarea numărului 6000 al ziarului (mai 1973). Printre colegii de cursă lungă în presă: Augustin Cozmuța, Ion P. Pop, Vasile Radu Ghenceanu, Ștefan Bellu etc.

Iosif Herțea

1936-2018

Liliana VOȘ
Daliana BONAȚ

„Cel mai original compozitor de muzică de scenă, maestru al sonorităților live”¹, „vrăjitor de sunete ciudate”, „cel mai mare maramureșean specialist în etnologie, folclor și etnografie și românul cel mai important al promovării sunetului ca instrument de muzicalitate și muzicalizare”, în viziunea dr. Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare, Iosif Herțea s-a remarcat printr-o traiectorie culturală și artistică deosebită, atât la nivel național, cât și internațional.

Compozitorul, etnomuzicologul, etnograful, creatorul de instrumente Iosif Herțea s-a născut în Ferneziu, suburbie a Băii Mari, la 22 martie 1936. Tatăl său a fost contabil la topitoriile Minelor și Uzinelor Statului din localitate, iar mama, casnică, a fost descendenta unei familii înstărite de armeni maghiarizați (Medyesi), proprietari, până în 1945, ai unui han turistic în Firiza.

Copilăria și-o petrece la Târnăveni, unde a urmat clasele primare, iar la vârsta de 14 ani se mută la Cluj, unde frecventează, atât cursurile Liceului Teoretic „George Barițiu”, cât și cele ale Liceului de Muzică, clasa de violoncel (1950-1955), unde a avut șansa de a-i avea ca profesori pe G. Iarosevici și Ion D. Sîrbu. Și-a continuat studiile la Conservatorul din Cluj (1955-1956), după o admitere la Facultatea de Medicină, impusă de tatăl său și eșuată, „din fericire”². În partea a doua a anului I, s-a transferat la Conservatorul din București, secția de muzicologie-compoziție, pe care a absolvit-o în 1960.

Fascinat de expresivitatea limbajului muzical, de armoniile mijloacelor elementare de ex-

presie, își începe cariera de cercetător științific în cadrul Institutului de Etnografie și Folclor din Cluj (1960-1970), mărturisirile sale fiind cu adevărat captivante: „Domeniul era pentru mine, și a rămas în aceeași măsură, atât de fascinant, ca atare și activitatea pe care trebuia să o desfășor, încât pot afirma, fără exagerare, că am beneficiat de extraordinarul noroc de a fi «obligat» să-mi câștig pâinea făcând ce îmi plăcea cel mai mult. Mă refer la munca de teren”³.

Face parte, alături de Ovidiu Bârlea, Tiberiu Alexandru și Gotfried Habenicht, din grupuri de cercetări și culegeri folclorice. Astfel, în paralel cu domeniul principal de cercetare, își descoperă pasiunea pentru obiectele sonore și jucării. Participă la înființarea primei colecții naționale de instrumente muzicale populare de la Sibiu (1971) și semnaleză, în premieră, câteva instrumente

1 *In memoriam Iosif Herțea – vrăjitor de sunete ciudate*, <https://www.uniter.ro/in-memori-iam-iosif-her-tea-vrajitor-de-sunete-ciudate/>, 01.05.2018.
2 Ioana Florea, *Compozitorul Iosif Herțea: Creez exclusiv muzică de scenă*, în „Cuvântul”, miercuri, 12 septembrie, 2001, p. 6.
3 Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *Iosif Herțea – vrăjitor de sunete ciudate*, Fundația Culturală „Camil Petrescu”, București, 2004, p. 13.

românești neatestatate: „fifa (fluier cu un singur ton, căruia i se adaugă un «hăulit» cu voce de cap) și trei variante de buciom: unul – «improvizat» în câteva minute – dintr-o grămăjoară conică de pământ reavăn, găurită cu un băț (Moldova și Transilvania), altul – confecționat din coajă de tei, telescopic (Bihor) și ultimul – dintr-o specie de pălămidă uriașă (Mehedinți), un tip de mirliton și alte «jucării» sonore”⁴.

Fiind cercetător științific principal (1970-1980), precum și lector la Facultatea de Muzică a Universității din Brașov (1970-1973), participă la simpozioane internaționale în Cehoslovacia, Bulgaria și Moscova, descoperind astfel obiceiurile comune, precum și conotațiile instrumentelor improvizate.

În 1980, revine pe meleaguri ardelenene ca muzeograf principal la Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca, continuându-și, de asemenea, și cariera universitară la Academia de Muzică din Cluj-Napoca (1984-1985; 1990-1996), iar în 1990 se stabilește definitiv în Germania, la Rastatt, revenind constant în România pentru colaborări cu cei mai prestigioși regizori.

Studiile sale sunt publicate în: *Revista de folclor* (Etnomuzicologie, organologie: Șuierașul de cucută, tom 9, nr. 4-5, 1964; Câteva observații asupra repertoriului de colinde ale Comunei Boișoara – Vâlcea, tom 15, nr. 4-5, 1964; Câteva particularități stilistice ale muzicii de joc oșenești, tom 15, nr. 2, 1970; Preliminarii la studierea sistemului educațional al tradiției folclorice aplicat muzicii instrumentale, tom 19, nr. 3, 1974; Aspecte liminare privind statutul socio-cultural al muzicantului instrumentist în satul tradițional, tom 26, nr. 1, 1981; Cimpoiul și diavolul, tom 39, 1994), în *Anuarul de folclor* (O restituire așteptată: opera lui Constantin Brăiloiu, nr. 1, 1980; Cimpoiul-păpușar, nr. 3-4, 1983; Instrumente populare în perspectivă semiologică, nr. 5-7, 1987), în *Cântecul popular românesc. Studii de folclor*, Craiova (Maria Tănase și interpretarea cântecului popular românesc, 1973; Despre unele datini de iarnă din împrejurimile Comunei Tinca-Bihor, vol. 2, 1974),

în revista *Datini* (Păpușari de altădată, nr. 4, 1993; Paznicii de vie și mesajele lor codificate, nr. 2 (27), 1998; Funcții muzical-rituale în nunțile de altădată: vuvarul, nr. 1, 1999), în *Crișia* (Buciume în nord-vestul României, nr. 17, 1987), în *Bartók Dalgozatok* (Bihari Hora, 1974), în *Rumänische Rundschau* (Noțiunea de folclor în contemporaneitate, nr. 1, 1977), precum și în *Studii*, Editura Kriterion (Furulya Vagy Táskarádio, 1987)⁵, iar multe pasaje din acestea sunt preluate în lucrări de specialitate.

Este autorul volumelor: *Romanian Carols* (Colinde românești, vol. 1. Studiu de antologie muzicală (The Romanian Cultural Foundation Publishing House, București, 1999), *Colinde românești (versuri)*, vol. 2 (Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2000), *Colinde românești: antologie și tipologie muzicală* (Editura «Grai și suflet – Cultura Națională», București, 2004), *Sus în dalbuț răsăritu Domnu-i, Domnu-i, Domn de-a nostru...: 25 de colinde pentru acasă, Cimpoiul și diavolul* (Editura Etnologică, București, 2014), lucrare pentru care a primit Premiul „Ciprian Porumbescu”, acordat de Academia Română, în anul 2016, *De la unealtă la instrument muzical. Câteva însemnări despre instrumentele muzicale populare și despre folclorul românesc* (Editura Etnologică, București, 2015).

Personalitatea „omului egal cu propria operă”⁶ este surprinsă în lucrarea *Iosif Herța – vrăjitor de sunete ciudate*, editată de Fundația Culturală „Camil Petrescu”, în cadrul ciclului „Galeria teatrului românesc”, fiind realizată de secretarii literari ai Teatrului Nottara, Marilena Țepuș și Andreea Dumitru.

De la pasiunea pentru instrumentele neconvenționale, pentru muzica tradițională, a pășit discret, în 1968, și către fascinația pentru muzica de teatru, pentru compoziție, pentru spectacol, atunci când un grup de studenți ai Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică (IATC) îi solicită ajutorul în realizarea unui spectacol pe texte folclorice pentru Festivalul de Teatru Studentesc de la Wrocław (Polonia). Cei trei studenți din ultimul an la regie erau: Andrei Belgrader, (care avea să fie interzis de cenzură după primele sale spec-

4 *Ibidem*, p. 18.

5 *Iosif Herța – compozitor și etnomuzicolog*, <http://www.ucmr.org.ro/>, 19.04.2018.

6 Nicolae Prelipceanu, *Un om egal cu propria opera*, în „România liberă”, 17 ianuarie 2005, p. 7.

tacole și care, după emigrarea în SUA, a devenit regizor și profesor universitar de teatru și film), Dan Micu și Iulian Vișa. Într-unul dintre manuscrisele sale, redactat la nelipsita mașină de scris, apare titlul *Podul*, parte a biografiei, care, după cum afirmă, „înseamnă debutul”, elementul catalizator ce a declanșat pasiunea, ce avea să-l mistuie toată viața, pentru domeniul Teatrului. Contribuția lui Iosif Herțea este una determinantă, atât în ceea ce privește partea muzicală, cât și mișcarea scenică, iar spectacolul *Ritmuri* obține premiul cel mare. Iosif Herțea mărturisește: „Teatrul și muzica de teatru rămân pentru mine, până azi, un hobby, o ocupație de plăcere. Dacă ar fi fost o profesiune, nu era scutită de toate neplăcerile, așa că mă bucură faptul că teatrul a rămas pentru mine o pasiune”⁷.

De aici, parcursul profesional se confruntă tot mai des cu propuneri de colaborare venite din partea marilor regizori, care „au constituit motivația activității mele în domeniul teatrului și sentimentul pe care mi l-a dat strădania lor este acela că și mie mi se oferă privilegiul de a face, alături de ei, un lucru important”⁸, așa cum mărturisește maestrul Iosif Herțea.

A colaborat cu patru generații de regizori, de la Andrei Belgrader, Silviu Purcărete, Cătălin Naum, Adrian Lupu, Alexandru Tocilescu, Andrei Șerban, Cătălina Buzoianu, Vlad Mugur, Mihai Măniuțiu, la Dan Micu sau Tompa Gabor. Aceste colaborări confirmă faptul că „Iosif Herțea este un magician al scenei, care absoarbe creația regizorului, creația actorilor, până când sunetele par să se nască singure din el, se revarsă pe scenă, îmbrăcând spectacolul într-o haină excentrică”⁹.

Experiențele pe care le-a dobândit în urma cercetării etnologice de teren, coroborate cu pasiunea din copilărie pentru misterele folclorului, ale cărui rezonanțe le savura la târgurile de primăvară și toamnă de la Târnăveni, unde a copilărit, care erau „un soi de *bursă* a lăutarilor”¹⁰, se rafinează în creuzetul numit TEATRU și însușește un număr de peste o sută de compoziții pentru scenă. Colajul de texte folclorice *Ritmuri*, pus în scenă de Teatrul Studentesc „Podul” – București, sta-

giunea 1968-1969 (debutul teatral al compozitorului și etnomuzicologului maramureșean), i-a reunit pe studenții care vor deveni mari actori: Mircea Diaconu, Ioana Crăciunescu, Olga Delia Mateescu, Gelu Colceag ș.a.

Mișcarea, ritmul și incantația s-au constituit ca mijloace de expresie a căror universalitate le înscrie în zona arhetipului, încununând crezul artistic al tânărului muzician-folclorist, pentru care nimic nu are valoare dacă nu se nutrește de la rădăcini. Continuă colaborarea cu Andrei Belgrader, în stagiunea 1971-1972, cu spectacolul *Woyzeck* de Georg Büchner, pus în scenă la Studioul Casandra, I.A.T.C., București, ca apoi să înceapă „școala” maestrului Cătălin Naum, la „Podul”, cu spectacolul *Om de omenie (Cine poate face bine și nu face, păcătuiește!)*, stagiunea 1972-1973, tot un colaj folcloric, realizat, de data aceasta, de Stanca Fotino și Medeea Ionescu. Distribuția o are în componență, alături de alte nume care vor deveni celebre, pe Dana Ilie, cea care se va dovedi una dintre cele mai bune actrițe ale teatrului din Baia Mare. Utilizarea proverbelor, cântecelor rituale, colindelor, bocetelor și descântecelor, într-o manieră cu totul originală, de către regizorul Cătălin Naum, a reprezentat pentru Iosif Herțea o „lecție” de neuitat, mărturisind în manuscrisul „Podul”: „m-au cucerit ideile și rezolvările scenice, de mișcare, rostire, relația între partenerii de joc, convertirea unor texte de sine stătătoare (o strofă dintr-un cântec, un vers dintr-o colindă, o propoziție dintr-o relatare în proză) în «replici» care își răspund una celeilalte. Altfel spus: o modalitate de absolută originalitate ca abordare și valorificare scenică, teatrală, a folclorului cum nu mi-a fost dat să mai întâlnesc vreodată în anii care au urmat”. Tot cu maestrul Naum lucrează în stagiunea 1972-1973, la „Podul”, pentru spectacolul *Ștefan-Vodă*, după B. P. Hasdeu, urmând, apoi, o serie de trei spectacole în regia lui Andrei Belgrader: *Conu Leonida față cu reacțiunea*, de I. L. Caragiale, Teatrul de Stat Sibiu (1972-1973), unde face prelucrări de folclor, *Neînțelegera*, de Albert Camus, la Teatrul Dramatic Constanța (1973-1974), unde compune muzică originală și

7 Cristina Modreanu, *Paralele inegale*, în „Adevărul Literar și artistic”, 20 aprilie 2004, p. 3.

8 Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 23.

9 Maia Laiu, *Omul care face ciomegele să cânte*, în „Luceafărul”, nr. 26 (610), 9 iulie 2003, p. 21.

10 Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 5.

Micul Prinț, după Antoine de Saint-Exupéry (stagiunea 1973-1974), la Teatrul de Păpuși Constanța. Urmează cronologic: *Răzvan și Vidra*, de B. P. Hasdeu, regia Mihai Dimiu – Teatrul Dramatic, Constanța (1973), *Lumea, cât o fi...*, scenariu de Stanca Fotino și Iosif Herțea, regia Cătălin Naum – Studioul Casandra, I.A.T.C., București (1973-1974), *Chițimia*, de Ion Băieșu, regia Andrei Belgrader – Teatrul Dramatic, Sibiu (1973-1974), *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale, regia Mircea Cornișteanu – Teatrul Național, Craiova (1974), *Cântec pentru Sora Soarelui*, regia Adrian Lupu – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1974).

În 21 noiembrie 1974, la Teatrul Dramatic din Baia Mare, are loc premiera spectacolului *Nu sunt Turnul Eiffel*, de Ecaterina Oproiu, în regia lui Adrian Lupu și Magdalena Klein, scenografia fiind semnată de Radu Corciova, spectacol pentru care compune muzică originală. În distribuție s-a aflat „generația de aur” a teatrului băimărean, nume ce aveau să devină sonore, atât în lumea teatrului, cât și în cea a filmului: Ruxandra Petru, Ben Dumitrescu, Apriliana Nedeianu-Dimitriu, Jenny Jurcă, Dana Ilie, Cornel Mititelu, Dan Antoci, Adrian Rățoi, Antoniu Paul.

În aceeași stagiune, 1974-1975, realizează,

cum însuși compozitorul afirmă, „ambianța sonoră și cântecele”, pentru spectacolul *Năpasta*, de I. L. Caragiale, în regia lui Adrian Lupu, scenografia purtând semnătura lui Lucu Andreescu. Premiera, care a avut loc în 24 iunie 1975, i-a adus la rampă pe actorii: Ion Săsăran, Ben Dumitrescu, Vasile Constantinescu și Olga Sârbul. Jocul lor actoricesc, precum și atmosfera spectacolului au rămas întipărite pentru totdeauna în memoria spectatorului care a avut prilejul să le vadă. Actorul băimărean Ioan Costin mărturisește: „Am văzut spectacolul *Năpasta*, producție a anilor ‘70, eram în liceu atunci și îmi amintesc că Iosif Herțea a compus efectele sonore într-o partitură arhaică, pe care aveam s-o reproduc în calitate de regizor, la începutul anilor ‘90, când spectacolul s-a reluat în aceeași distribuție”. Forța sugerată de această punere în scenă este evocată de critica vremii, în săptămânalul de cultură *Tribuna*, anul XIX, din 4 decembrie 1975, într-un articol semnat de Ilie Călian, la pagina 9 a publicației: „Decorul, ca și dialogul alb-negru în costume, susțin ideea și atmosfera spectacolului, cum nu se întâmplă foarte des, depășindu-și rolul de cadru convențional pentru a deveni o amplă metaforă de volume și spații, care concentrează ideile și stările psihologice ale personajelor. La fel, valoroase sunt efectele sonore ale lui Iosif Herțea, care sugerează aceeași veche și sobră civilizație rurală. [...] Cadru care împinge percepția vizuală la tactil prin deschiderea amplă a metaforelor sonore”. Rolul muzicii de scenă, așa cum a subliniat compozitorul și etnomuzicologul băimărean în repetate rânduri, rămâne acela de a declanșa neștiute vibrații, care să conecteze limbajele scenice și să aducă într-un același plan energiile și percepțiile regizorului, scenografului, actorului, coregrafului, spectatorului, constituindu-se într-un adevărat ritual de transcendere a spațio-temporalității profane, într-un spațiu și timp sacru al universalității teatrului.

Cronologia numeroaselor proiecte realizate de Iosif Herțea continuă cu: *Divorțul*, de Al. Sever, regia Adrian Lupu – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1975), *Capul*, de Mihnea Gheorghiu, regia Mircea Cornișteanu și Florica Mălureanu – Teatrul Național, Craiova (1975), *Tropaeum Traiani*, de Grigore Sălceanu, regia Gheorghe Jora – Teatrul Dramatic, Constanța (1976), *Macbeth*, de W. Shakespeare, regia Florica Mălureanu –

Teatrul Național, Craiova (1976), *Domnul Puntila și sluga sa Matti*, de Bertolt Brecht, regia Adrian Lupu, Magdalena Klein – Teatrul Dramatic, Galați (1976), *Zamolxe*, de Lucian Blaga, regia Dinu Cernescu – Teatrul Giulești, București (1977), *Răceala*, de Marin Sorescu, regia Dan Micu – Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”, București (1977), *Răscoala*, după Liviu Rebreanu, regia Radu Boroianu – Teatrul „Ion Vasilescu”, Giurgiu (1977), *Dictatorul* de Alexandru Kirițescu, regia Adrian Lupu – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1977), spectacol pentru care Iosif Herțea compune cântece pe versuri de Tudor Arghezi, Mihai Beniuc și Traian Chelaru, și, de asemenea, pregătește expresivul moment al corului „femeilor îndoliate”. Următoarele spectacole, pentru care compune muzică originală, sunt: *Casa Bernardei Alba* de Federico Garcia Lorca, regia Magdalena Klein – Studioul Casandra, I.A.T.C. București (1977), *...de la Om la Om...* – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1977), realizat de Magdalena Klein și Adrian Lupu și *Întors din singurătate*, de Paul Cornel Chitic, regia Olimpia Arghir – Teatrul „Ion Vasilescu”, Giurgiu (1977-1978), în care „muzica eminentului compozitor și folclorist Iosif Herțea are autenticitate și vibrație poetică, colorează istoria cu sonorități contemporane...”¹¹.

O nouă colaborare cu Cătălin Naum îl duce la Teatrul „Mihai Eminescu” din Botoșani, unde compune muzica originală pentru spectacolul *Un domn pribeag*, de Nicolae Iorga (1977-1978), apoi, urmează în cronologia teatrală a cunoscutului etnomuzicolog: *Comoara*, de Șalom Alehem, regia Adrian Lupu – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1978), *Filfizonul pedepsit* de John Vanbrugh, regia Mircea Cornișteanu – Teatrul Național, Craiova (1977-1978), *Legende Atrizilor (Covorul de purpură)*, regia și scenariul de Silviu Purcărete, după tragediile lui Eschil, Sofocle, Euripide, cu inserții de folclor românesc: cântece, bocete și descântece. Spectacolul, a cărui reprezentare unică are loc în 25 august 1978, are cadrul de desfășurare în aer liber, printre ruinele Cetății Histria, fiind o inițiativă curajoasă de exploatare a

spațiului neconvențional în elaborarea unei mon-tări de teatru.

În stagiunea următoare, 1978-1979, compune muzica originală și realizează prelucrări de folclor pentru spectacolul *D'ale carnavalului*, de I. L. Caragiale, regia Adrian Lupu și Magdalena Klein – Teatrul de Stat „Victor Ion Popa”, Bârlad, apoi „scrie” muzica pentru: *Frank al V-lea*, regia Adrian Lupu și Magdalena Klein – Teatrul Dramatic, Galați, *Avram Iancu*, de Lucian Blaga, regia Adrian Lupu – Teatrul Dramatic, Galați (1979), *Rața sălbatică*, de Henrik Ibsen, regia Sorana Coroamă-Stanca – Teatrul Mic, București (1979-1980), *Fortul*, de Leonida Teodorescu, regia George Teodorescu – Teatrul „Ion Vasilescu”, Giurgiu (1979-1980), *Bocet vesel pentru un fir de praf rățăcitor*, de Sütő András, regia Magdalena Klein și Adrian Lupu – Teatrul Dramatic, Galați (1980), *Domnișoara Nastasia*, de George Mihail Zamfirescu, regia Adrian Lupu – Teatrul Dramatic, Galați (1980-1981), *Andorra*, de Max Frisch, regia Adrian Lupu – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1981) și *Barbul Văcărescul, vânzătorul țării și Occisio Gregorii*, după Iordache Golescu și Samuil Vulcan, regia Alexandru Tocilescu – Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”, București (1982), spectacol pentru care Iosif Herțea a gândit muzica de scenă: „Să fie pretutindeni și nicăieri anume. [...] Substanța muzicală folosită de noi [...] se plasează într-un câmp de «semne» muzicale accesibile, al căror mesaj scenic să poată fi receptat corect și dintr-o dată. Dorința noastră a fost ca muzica acestui spectacol să formeze laolaltă cu celelalte mijloace de exprimare teatrală o singură vorbire”¹².

În stagiunea 1984-1985 are o colaborare cu Secția germană a Teatrului Dramatic „Radu Stanca” din Sibiu, unde compune muzica pentru spectacolul de teatru de păpuși *Die Nachtigall (Împăratul și privighetoarea)*, de Joachim Knauth, după H. Ch. Andersen, regia Kovács Ildikó (1985). Urmează alte spectacole de facturi din ce în ce mai variate: *Înțelepții din Helem*, de Moise Gher-senzon, regia Adrian Lupu – Teatrul Evreiesc de Stat, București (1984-1985), unde realizează

11 Mira Iosif, *Teatrul nostru cel de toate serile*, Editura Eminescu, București, 1979, apud Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 133.

12 Iosif Herțea, *Caietul de sală al spectacolului „Barbul Văcărescul, vânzătorul țării”*, apud Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 142.

prelucrări din folclorul evreiesc, *Két Kiszazony Es Egy Ténsazony (Chirița în Iași)*, de Vasile Alecsandri, regia Kovács Ildikó – Teatrul Magiar de Stat, Cluj-Napoca (1987), *Peer Gynt*, după Henrik Ibsen, regia Magdalena Klein – Teatrul Maghiar de Stat, Timișoara (1986-1987), *Cafeneaua*, de Carlo Goldoni, regia Sorana Coroamă-Stanca – Teatrul Național, Cluj-Napoca (1988), *A treia țeapă*, de Marin Sorescu, regia Ion Caramitru – Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”, București (1988) și *Antoniu și Cleopatra*, de W. Shakespeare, regia Mihai Măniuțiu – Teatrul Național, Cluj-Napoca (1988).

În stagiunea 1994-1995, compune „muzica originală și parafrazări după Anton Pann” pentru spectacolul *Anton Pann*, de Lucian Blaga, regia Dan Micu – Teatrul Național, București. Urmează „o mostră de teatru ritualic”, în opinia lui Ion Vartic, referindu-se la *Omor în catedrală*, de T. S. Eliot, spectacol în regia lui Mihai Măniuțiu și „învăluirea” sonoră a lui Iosif Herțea care, așa cum mărturisește Doru Mareș într-un interviu acordat revistei *Cotidianul*, a creat „un personaj sonor”, realizat cu meticulozitatea unui arhitect de catedrale, așa cum se vede din grațioasele sale portative, ce par mai degrabă opera unui iscusit grafician.

Spectacolul care i-a adus recunoașterea, nu doar națională, ci și internațională, este, fără îndoială, *Danaidele*, după Eschil, scenariul și regia fiind semnate de Silviu Purcărete, iar scenografia de Ștefania Cenean. Spectacolul, ce poate fi considerat un fenomen, include în distribuție, atât nume mari: Radu Beligan/Jean Jacques Dulon, Victor Rebengiuc, Alexandru Repan, Michaela

Caracaș, Mariana Buruiană, Coca Bloos, cât și două personaje colective: corul celor 50 de „danaide” și corul celor 50 de „egipteni”. Premiera din 10 decembrie 1995, de la Teatrul Național din Craiova, este apogeul carierei herțiene, al cărei rafinament a mers până în punctul în care a făcut din tăcere un personaj de o forță olimpică. Marina Constantinescu afirma că „muzica lui Iosif Herțea, cu sonorități speciale și cu ciudate instrumente care invadează scena și la care se cântă live (goarnă, corni, vioară etc.), sunt deopotrivă personaje în spectacol”¹³. Timpul, ce se scurge picătură cu picătură, a fost gândit de cunoscutul compozitor și etnomuzicolog ca o clepsidră în care nisipul este înlocuit de apă, semn al viului în permanentă regenerare.

Spectacol reper pentru lumea teatrală, *Danaidele*, este, în același timp, o încununare a muncii de echipă, a sincretismului limbajelor, de care cu atâta fascinație a fost preocupat Iosif Herțea dintotdeauna, insufliând această pasiune tuturor celor care au avut șansa de a-l întâlni și a-i sta alături, și numai pentru un timp limitat.

În 1996 colaborează cu regizoarea Cătălina Buzoianu la realizarea spectacolului *Penthesilea*, de Mioara și Adrian Cremene, la Teatrul Dramatic Constanța, urmează *Hamlet*, de W. Shakespeare, regia Tompa Gábor – Teatrul Național Craiova, în colaborare cu Offshore International Cultural Projects, Amsterdam, *Noaptea călugăriței portugheze*, versiune scenică de Anca Măniuțiu, după *Scrisorile portugheze*, ale Mariane Alcoforado, regia Mihai Măniuțiu – Teatrul Tineretului Piatra-Neamț (1997), *Celestina*, după

Scenă din spectacolul *Danaidele*, după Eschil, în regia lui Silviu Purcărete

13 Marina Constantinescu, apud Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 157.

Fernando de Rojas, regia Adrian Lupu – Teatrul Dramatic Galați (1997), *Scandal cu publicul*, de Peter Handke, regia Vlad Mugur – Teatrul Tineretului Piatra-Neamț (1997), *Hop, Signor!*, de Michel de Ghelderode, regia Vasile Nedelcu – Teatrul Dramatic Galați (1997), *Proscrisa* de Saviana Stănescu, regia Vasile Nedelcu – Teatrul Dramatic Galați (1997-1998), *Troilus și Cresida* de W. Shakespeare, regia Tompa Gábor – Teatrul Maghiar de Stat Cluj-Napoca în colaborare cu Offshore Amsterdam și Festival Internacional de Barcelona (1998), *Canaliile*, după *Volpone* de Ben Jonson, regia Adrian Lupu – Teatrul „Sică Alexandrescu” Brașov (1998), *Livada de vișini*, de A. P. Cehov, regia Vlad Mugur – Teatrul Maghiar de Stat, Cluj-Napoca (1998), *Levantul*, după Mircea Cărtărescu, regia Cătălina Buzoianu – Theatrum Mundi, București și Teatrul „Bulandra”, București (1998), *Femeile savante*, de Molière, regia Lucian Giurchescu – Teatrul Național București (1999), *Boabe de rouă pe frunze de lotus în bătaia lunii*, de Nicolae Mateescu, regia Gelu Colceag – Teatrul Național București (1999) și *Mutter Courage*, de Bertolt Brecht, regia Cătălina Buzoianu – Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra” București și Teatrul Național Timișoara (1999).

Anul 1999 reprezintă anul colaborării cu Burgtheater, Viena, când compune muzica originală pentru *Die Bakchen (Bacantele)*, de Euripide, în regia lui Silviu Purcărete. În același an, lucrează și în țară la spectacolul *La umbra vântului*, de Paul Edmond, regia Adrian Lupu – Teatrul Dramatic, Galați, urmând apoi și alte spectacole: *Turandot*, de Carlo Gozzi, regia Cătălina Buzoianu – Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”, București (2000), *Carnavalul bârfelor*, după Carlo Goldoni, regia Vlad Mugur – Teatrul Național, Craiova (2000), *Az ember tragédiája (Tragedia Omului)*, de Imre Madách, regia Anca Bradu – Compania „Tompa Miklos” – Teatrul Național, Târgu Mureș (2001-2002), *Lear Király (Regele Lear)*, de W. Shakespeare, regia Tompa Gábor – Vigszház, Budapesta (2001), *Crimă pentru pământ*, după Dinu Săraru, regia Grigore Gonța, spectacol pentru care Iosif Herțea realizează prelucrări de folclor și muzică religioasă interpretate în scenă de un grup coral (*Da Capo*), care devine

un personaj permanent – Teatrul Național, București (2002), *Prăpăștiile Bucureștilor*, după Matei Millo, regia Ada Lupu – Teatrul „Nottara”, București (2003), *Gândacii*, adaptare scenică de Tompa Gábor și Iosif Herțea, după S. I. Witkiewicz, regia Tompa Gábor – Teatrul „Radu Stanca”, Sibiu (2003), *Divina Comedie*, după Dante Alighieri (2002-2003), *Satyricon*, după Petronius (2003-2004), regia și ilustrația muzicală Mihai Constantin Ranin – Teatrul „Radu Stanca”, Sibiu – Festivalul Internațional de Teatru și *Agnes, aleasa lui Dumnezeu*, de John Pielmeier, regia Marius Oltean – Teatrul Odeon, București (2005).

Întreaga activitate teatrală a lui Iosif Herțea necesită un enorm volum de documentare, care să includă toate teatrele din țară din perioada 2005-2017 și, probabil, teatre din Ungaria și Germania, având în vedere istoricul său de dinaintea acestei perioade. În afara spectacolelor menționate anterior, sunt nenumărate alte „spectacole-școală”, din timpul stagiilor de pregătire ale tinerilor actori din diverse „școli de vară”, cum au fost cele de la Timișoara și Buziaș (1994-1996). Actori, regi-zori, scenografi, scenariști au luat contact cu universul sonor, sub rafinata „baghetă” a lui Iosif Herțea, prin intermediul celor mai inedite forme: obiecte și instrumente arhaice, tradiționale sau confecționate ad-hoc, în funcție de necesitățile spectacolului în lucru și instalații sonore a căror capacitate de redare a „zgomotului” (devenit personaj), depășește cu mult capacitatea imaginativă a unui neexperimentat. Într-un interviu realizat de Marina Constantinescu în 2002, în emisiunea *Nocturna artelor* – TVR1, compozitorul băimărean afirma că *muzica de scenă poate fi aproape de atâtea feluri câte spectacole sunt*, ca apoi să adauge referitor la spațiul scenic: *orice zgomot ar trebui să aibă semnificație*.

„Mandalele sonore herțiene”, cum pertinent se exprimă Miriam Cuibus¹⁴, sunt molipsitoare, așa cum se observă la cei care au lucrat cu maestrul Herțea, aceștia înțelegând că sonoritățile scenice, de la respirația actorului, târșăitul picioarelor spectatorilor din sală sau până la cele mai suave acorduri de flaut, sunt semne, care necesită o mare grijă în mânăuirea lor, întrucât acestea se adresează sufletului.

14 Actriță, Teatrul Național Cluj, doctor în domeniul teatru cu teza *Bovarismul. Jocurile ficțiunii bovarice în literatură și teatru*.

Talentul său pedagogic, precum și pasiunea cu care se dedica fiecărui proiect, au constituit în permanență repere ale personalității complexe a lui Iosif Herțea, fiind solicitat să susțină ateliere și cursuri de pregătire, atât în țară, cât și în străinătate. Una dintre aceste invitații a fost făcută de către David Esrig, fondatorul și coordonatorul Academiei de Teatru și Film Athanor din Burghausen, Germania, dar starea precară a sănătății nu i-a permis s-o onoreze. În perioada 2006-2007, susține workshop-uri de *Percuție, teatru instrumental*, în cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Pedagogia muzicală fiind una dintre pasiunile sale, nu precupește niciun efort în a susține aceste ateliere și în cadrul festivalurilor de teatru. Astfel a procedat și în cazul workshop-ului destinat actorilor tineri și oamenilor de teatru din teatrele membre UTE, intitulat *Muzica scenică*, desfășurat în perioada 3-8 decembrie 2012, la Cluj-Napoca, în cadrul Festivalului Internațional de Teatru *Interferențe*, prilej cu care mărturisește: „Muzica de scenă poate organiza durata și ritmul spectacolului teatral, conferind relief spațiului și timpului scenic, poate media recuperarea eficienței magice a semnelor, fiind capabilă să contopească inteligibilul cu sensibilul, să stimuleze degajarea de semnificații și, în cele din urmă, să amplifice emoția, atât a spectatorilor, cât și a actorilor. În acest sens, intenționez să dezvălui rolul important pe care îl are actorul în realizarea muzicii de scenă *live* și mijloacele de producere a acestei muzici, de la cele mai simple – adesea arhaice – cu instrumente inspirate din tradițiile culturale străvechi, până la modalități de expresie muzicală modernă”¹⁵.

Permanenta preocupare pentru latura formativă a culturii este demonstrată prin acribia cu care abordează proiectele de colaborare cu teatrele de păpuși, unde urmărește pătrunderea în universul candid al copilului, pornind de la psihologia acestuia și până la integrarea muzicii ca adevărat personaj narativ în unitatea spectacolului, care să susțină micul spectator în gestionarea propriilor emoții. Excelent pedagog, Iosif Herțea afirmă că: „Teatrul pentru copii trebuie să

apeleze mult la elementul imaginativ, afectiv și ludic. [...] pentru copil, jocul este cea mai serioasă activitate a sa; prin joc el ia contact cu lumea, o imită, se inițiază, își însușește noțiuni și categorii logice”¹⁶. În opinia sa, muzica de scenă din spectacolele pentru copii trebuie să fie cântată „pe viu” de actori sau să fie realizată cu instrumente muzicale neconvenționale, cele mai potrivite fiind chiar jucăriile muzicale ale copiilor, cărora etnomuzicologul le-a dedicat numeroase studii. Colecția sa personală de jucării din diverse regiuni ale României și ale lumii, a fost prezentată în diverse expoziții: *Expoziția de păpuși și jucării tradiționale*, Sala Majestic, iunie 1979, cu prilejul jubileului Teatrului Țândărică, *Păpuși tradiționale* (colecție personală dăruită Teatrului Țândărică), mai 1989 și *Jucării, păpuși și figurine de lut tradiționale românești*, donată Muzeului de Jucării „Szorokáténusz” din Kecskemét – Ungaria, iunie 1997.

Fidel crezului său, conform căruia teatrul pentru copii trebuie să beneficieze de „*Muzică* (scrisă cu majuscule)”¹⁷, epurată de clișee, plină de luminozitate și umor, a compus muzică originală pentru numeroase spectacole de teatru de păpuși: *Micul Prinț*, după Antoine de Saint-Exupéry, regia Andrei Belgrader (stagiunea 1973-1974, Constanța), *Insula pe din două*, de I. Voronin, regia Silviu Purcărete (stagiunea 1975-1976, Constanța), *Vizita și Domnul Goe*, în regia lui Horia Davidescu, *O poveste oarecare, joaca-ncepe la intrare*, regia Irina Niculescu (stagiunea 1976-1977, Constanța), *Omulețul de puf*, în regia lui Silviu Purcărete, la Teatrul „Țândărică” (1978, București), *Anotimpuri*, de Mihai Crișan, în regia doamnei Kovács Ildikó, la Teatrul de Păpuși Constanța, *Călina Făt-Frumos*, regia Silviu Purcărete (spectacol ce beneficiază, atât de muzica originală, cât și de prelucrări de folclor). În stagiunea 1976-1977, colaborează cu Teatrul de Păpuși din Craiova, compunând muzica pentru spectacolul *Culorile*, de Al. Duțu, în regia lui Mircea Cornișteanu, prelucrând elemente folclorice.

În acest context, trebuie menționată și cola-

15 *Workshop despre teatru și muzică, cu nume consacrate, la „Interferențe” 2012*, <http://ziuadecj.realitatea.net/cultura/—101340.html>, 27.04.2018.

16 Ilie Călian, *Dramaturgia teatrului de păpuși și pentru copii*, în „Făclia”, 9 ianuarie 1983, p. 2.

17 Iosif Herțea, *Despre copii și teatrul lor*, în „Tribuna”, anul XXVI, 18 nov. 1982, p. 7.

borarea din stagiunea 1980-1981, cu Teatrul de Păpuși băimărean, secție a Teatrului Dramatic la acea vreme, unde, tot sub îndrumarea cunoscutei regizoare Kovács Ildikó, realizează muzica pentru spectacolul *Cinci frați minunați*, de Emanuel Engel după Clemens Brentano, spectacol a cărui premieră are loc la 15 mai 1981 și care, după cum relatează șeful Secției păpuși din acea perioadă, actorul Corneliu Uță, obține, în același an, *Premiul pentru cel mai bun spectacol și Premiul pentru promovarea tehnicii teatrului de umbre* la Festivalul PIF de la Zagreb, Iugoslavia.

A mai colaborat și cu secția maghiară a Teatrului de Păpuși din Cluj-Napoca: *Sose halunk meg (Vásári bábjátékok) / Nu murim niciodată (spectacole de păpuși de bălci)*, de Virgil Zvințiu, regia Kovács Ildikó, 1983, iar la secția română a compus muzica pentru *Fata babei și fata moșneagului*, după Ion Creangă, regia Traian Savinescu, 1990. În stagiunea 1990-1991, la Teatrul de Păpuși Constanța, este pus în scenă *Făt-Frumos din lacrimă*, după Mihai Eminescu, în regia Monei Chirilă, cu care va colabora și la *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*, după Petre Ispirescu, spectacol al Teatrului de Păpuși din Cluj-Napoca, 1995, în care, din nou, optează pentru o producție *live* de muzică originală și prelucrări de folclor.

Colaborarea fructuoasă cu regizoarea Kovács Ildikó, de care îl lega o frumoasă prietenie, se materializează prin compoziții muzicale originale, atât în spectacolele pentru copii, cât și pentru adulți, puse în scenă în țară și străinătate. Spectacolele pentru publicul „mic” au fost: *Don Quijote*, de Tibor Zolan, 1996 și *Triangulum*, de Balla Zsófia, 1998, la Teatrul de Păpuși „Ciroka” din Kecskemet – Ungaria, *Ursulețul Winnie Pooh*, de A. Milne, la Teatrul de Păpuși Timișoara, stagiunea 1995-1996, *A kis hableány / Mica Sirenă*, după Hans Christian Andersen, la Teatrul de Păpuși Vaskakas din Győr, 2000. În perioada 1994-1996, în cadrul unui proiect al Fundației pentru o Societate Deschisă, proiect ce avea ca obiective, atât abordarea multi- și interdisciplinară a artei spectacolului, cât și sincretismul limbajelor și interculturalitatea, într-un vizionarism precoce al noii Europe, Iosif Herțea realizează

ateliere de vară la Timișoara și Buziaș, pentru tinerii actori păpușari din România, Ungaria și Slovacia. Coordonatoarea proiectului, regizoarea Kovács Ildikó, o pasionată a rădăcinilor arhetipale a tuturor artelor, a văzut, în omul de teatru Iosif Herțea, acea „manie a calității”, cum o numește George Banu în expozeul său din capitolul *Temă cu variațiuni* al lucrării biografice realizate de Marinela Țepuș și Andreea Dumitriu.

Lumea tumultuoasă a teatrului n-a reușit să erodeze rafinamentul, „cumințenia” și spiritul mereu viu, căutător de semne ancestrale, despre care cel mai mare regizor de teatru de animație din România, prof. univ. dr. Cristian Pepino, spune: „A fost un mare om, un artist deosebit, un folclorist eminent. Felul în care crea muzica de scenă era cu totul special. El realiza un univers sonor implicând totalitatea sunetelor din scenă, rostirea sau incantația și chiar sunetele realizate de către actori cu ajutorul unor instrumente insoțite sau obiecte simple. Colaborarea cu el stimula creativitatea tuturor realizatorilor spectacolului, cum a făcut, de exemplu, într-un spectacol minunat în regia lui Silviu Purcărete la Teatrul de Păpuși din Constanța, în 1978 (*Călina Făt-Frumos*, după o poveste de Victor Eftimiu). Făcea din orice obiect un instrument muzical. Eram odată la Institutul de Folclor din București, unde mersesem ca să mă ajute pentru documentarea la un spectacol și am lovit ușor cu mâna balustrada scării pe care urcam. Lui Puiu i-a plăcut sonoritatea aceea și a început să lovească și el în balustradă în diferite puncte, «compunând» pe loc o melodie. În același timp, era un mare folclorist. În afară de culegerea sa de colinde (*Romanian Carols*), o lucrare monumentală, de mare importanță, este autorul unui studiu remarcabil despre tradiția păpușărească a cimpoierului. Era, în același timp, un om foarte modest și un suflet delicat”¹⁸.

Membru în Consiliul Internațional pentru Muzica Tradițională (1982), membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, membru UNITER (1993), membru al Grupului de Studii Organologice al Congresului Internațional de Muzică Populară (CIMP), Iosif Herțea a fost distins cu două premii UNITER: primul în 1995, *Premiul pentru originalitate pentru muzica spec-*

18 Cristian Pepino, interviu on-line realizat de Liliana Voș, 27.04.2018.

tacolului Săptămâna luminată de Mihai Săulescu, regia Mihai Măniuțiu, la Teatrul Național din Cluj-Napoca, ce reprezintă o premieră în acordarea unui premiu pentru muzica de scenă, în cadrul căreia Iosif Herțea folosește instrumente muzicale inedite (tobe, buhaie, clopote tubulare, talângi, toacă de lemn, o tiugă, ce seamănă cu un maracas, un instrument alcătuit dintr-o vezică de porc uscată, ce conținea boabe de porumb), pe care cu pasiune le studiasse în cercetările sale și care aveau menirea de a îmbina straniul cu rugozitatea sonoră, pentru a da efectul de scufundare ascensională în zonele arhetipale ale umanului. Cea de-a doua distincție a primit-o în 2004, acordându-i-se *Premiul special pentru muzică de teatru*, pe care, printr-un gest al binecunoscutei sale nobleți, l-a donat Fondului de Solidaritate Teatrală.

Acestor premii, forme de recunoaștere a valorii inestimabile pe care făuritorul de „mandale sonore”¹⁹ a creat-o prin conexiunile de energie și vibrație între toate palierele pe care le presupune fenomenul teatral, li se adaugă și fiecare dintre celelalte premii obținute pentru spectacolele la care a colaborat, deoarece teatrul înseamnă unitate și organicitate, niciun segment al său nefiind viabil de sine stătător.

În toamna anului 2016, Iosif Herțea a decis să se întoarcă acasă, printr-o donație oferită Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare. Într-o scrisoare trimisă domnului dr. Teodor Ardelean, directorul bibliotecii, acesta mărturisea: „Doresc să donez Bibliotecii Județene «Petre Dulfu» o

seamă de valori culturale adunate de-a lungul a patru decenii (1960-2000), în semn de omagiu adus locului în care am văzut lumina zilei și locuitorilor lui”. Astfel, suntem beneficiarii unei averi culturale deosebite, constând în: 800 de cărți, 700 de CD-uri și DVD-uri, 100 de casete, 80 de discuri de vinil și 1.143 de instrumente – 90 de instrumente idiofone, 35 membrafone, 25 cordofone și circa 320 aerofone (150 fluiere din lemn, 130 fluiere ceramice etc.) și obiecte tradiționale, colecționate de pe toate continentele”.

După o laborioasă muncă de identificare, organizare și inventariere a instrumentelor și obiectelor de ritual, a cărților și DVD-urilor, a urmat etapa de promovare, de valorificare a DONAȚIEI IOSIF HERȚEA, printr-o serie de manifestări culturale organizate în colaborare, atât cu Colegiul de Arte Baia Mare, cât și cu Centrul Universitar Nord Baia Mare.

Corul „Madrigaletto” și Orchestra „Rivulus Dominarum”, coordonate de profesorii Călin Ionce, Darie Nemeș Bota și Daniel Chereji, în parteneriat cu Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, au încântat auditoriul interpretând arii/piese/lucrări și întrebuițând cu măiestrie, în cadrul a 5 concerte, instrumente și obiecte sonore din Colecția „Iosif Herțea”.

Studentii de la specializarea *etnologie* a Facultății de Litere Baia Mare sunt implicați într-un proiect de cercetare, intitulat „Etnologul între oglinzile cotidianului”, al cărui scop este recuperarea, revalorizarea și repunerea în circulație a

Colecția „Iosif Herțea” la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare

19 Miriam Cuiibus, *Neuitatele mandale herțiene*, apud Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 117.

Colecției „Iosif Herțea”. Acest demers se va desfășura pe parcursul a doi ani și presupune realizarea unei baze de date științifice, conținând descrierea fiecărui obiect studiat (povestea, date, fotografia etc.), clasarea acestora urmând a fi făcută după metoda propusă de donatorul lor în lucrarea *Cimpoiul și Diavolul*, prin care se vizează funcția magică, rituală și ceremonială a acestora. Proiectul are în vedere și organizarea unui spectacol ritualic, pentru a evidenția relația indisolubilă dintre cult și popular, relație pusă în valoare de etnomuzicologul Iosif Herțea prin întreaga sa activitate.

Valorificarea supremă a averii sale culturale o constituie înființarea în cadrul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” a CABINETULUI MEMORIAL „IOSIF HERȚEA”, unde sunt expuse tematic instrumentele, obiectele și documentele donate de marele om de cultură băimărean. Maniera de evidențiere este una neconvențională, instrumentele expuse putând fi utilizate de profesori și elevi în concerte, această provocare făcând parte din testamentul verbal transmis bibliotecii de Iosif Herțea.

De la înființare, fondul inedit și nespecific pentru o bibliotecă a fost vizitat și apreciat de importante personalități ale vieții socioculturale din țară și străinătate: Emil Constantinescu, fost

președinte al României; academician Emil Burzo, președinte al Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române; academician Marius Porumb, director al Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca, Liviu Pop, membru corespondent al Academiei Române, Hans Klemm, ambasadorul Statelor Unite ale Americii în România, Jean-Louis Bruguès, arhivar și bibliotecar al Vaticanului, Ovidiu Papană, profesor la Facultatea de Muzică a Universității de Vest din Timișoara, pasionat colecționar de instrumente muzicale.

S-a stins din viață în 21 martie 2018, cu o zi înainte de a împlini 82 de ani, într-un centru pentru seniori din Rastatt, Germania, fiind înmormântat la Brașov, alături de părinții săi.

Pedagog și învățăcel în același timp, etnomuzicologul, compozitorul și artistul băimărean este „echivalentul european al marilor povestitori orientali, posesori de secrete pierdute. El face parte din familia restrânsă a paznicilor de elită care protejează memoria orală, [...] «patrimoniul imaterial al umanității»²⁰. Personalitate sofisticată, Iosif Herțea a fost un „iscoditor” al umanismului și valențelor sale, parcurgând labirintic traseul pe care destinul i l-a hărăzit, dându-se în permanență cu acea conștiință a lucrului bine făcut, pe care doar bătrânii satului o aveau.

Bibliografie

- Ardelean, Teodor, *Donația lui Iosif Herțea*, în „Gazeta de Maramureș”, 28 octombrie 2016.
- Călian, Ilie, *Dramaturgia teatrului de păpuși și pentru copii*, în „Făclia”, 9 ianuarie 1983.
- Florea, Ioana, *Compozitorul Iosif Herțea: Creez exclusiv muzică de scenă*, în „Cuvântul”, miercuri, 12 septembrie, 2001.
- Herțea, Iosif, *Despre copii și teatrul lor*, în „Tribuna”, anul XXVI, 18 nov. 1982.
- Laiu, Maia, *Omul care face ciomegele să cânte*, în „Luceafărul”, nr. 26 (610), 9 iulie 2003.
- Modreanu, Cristina, *Paralele inegale*, în „Adevărul Literar și artistic”, 20 aprilie 2004.
- Prelipceanu, Nicolae, *Un om egal cu propria operă*, în „România liberă”, 17 ianuarie 2005.
- Țepuș, Marinela, Dumitru, Andreea, *Iosif Herțea – vrăjitor de sunete ciudate*, Fundația Culturală „Camil Petrescu”, București, 2004.

Webografie

- *In memoriam Iosif Herțea – vrăjitor de sunete ciudate*, <https://www.uniter.ro/in-memoriu-iosif-hertea-vrajitor-de-sunete-ciudate/>, accesat în data de 01.05.2018.
- *Iosif Herțea – compozitor și etnomuzicolog*, <http://www.ucmr.org.ro/>, accesat în data de 19.04.2018.
- Voș, Liliana, *Interviu on-line cu Cristian Pepino*, realizat în data de 27.04.2018.
- Workshop despre teatru și muzică, cu nume consacrate, la „Interferente” 2012, <http://ziuadecj.realitatea.net/cultura/-101340.html>, accesat în data de 27.04.2018.

20 George Banu, *Un om de calitate*, apud Marinela Țepuș, Andreea Dumitru, *op. cit.*, p. 101.

Gheorghe Marcaș

1936-2018

Angela-Monica JUCAN

Iarna 2002, Cluj-Napoca. Făceam bagaje, încărcam mobila în camion. Mulți dintre cunoscuții mei credeau că plec într-o mare aventură și încercau să-mi ofere suport psihic. Cine, cum gândea, dându-mi, de la o carte de vizită (să-mi pot „pune o dorință” la telefon), până la... numele Gheorghe Marcaș!

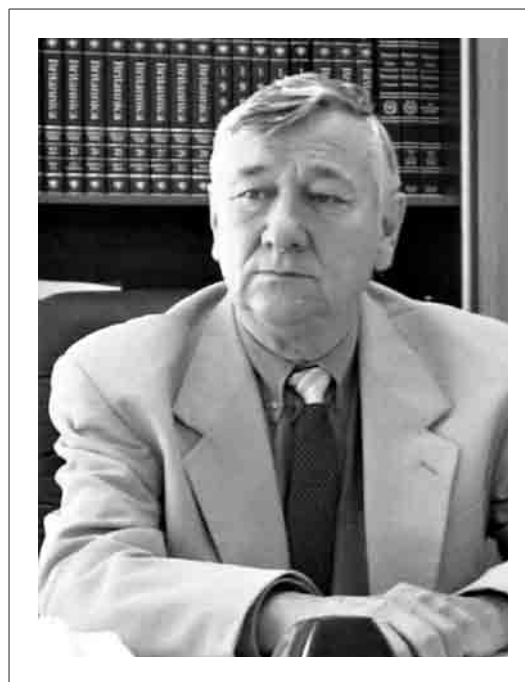
Se făcuse vară în Baia Mare deja. Într-un leneș ceas de amiază, mergând pe-un trotuar, „Priveam fără de țintă-n sus”, și-n loc de Ceahlău, îmi apărea în față CCI-ul. Ia să văd, de curiozitate, cine este Domnul Marcaș.

Secretara mă întreabă dacă sunt programată. Nu. Pe cine să anunțe? Spun, dar o rog, fiindcă Domnul Marcaș nu mă cunoaște, să adauge că vin din partea Domnului Marin Oprea (Dumnezeu să-l odihnească).

Sunt poftită imediat în birou. Sigur... Domnul Oprea..., mă gândesc. Dar, nu. Domnul Marcaș se ridică, vine la mine, ne prezentăm și zice: „Dar înainte de orice, vă rog să-mi spuneți cine este... Domnul Marin Oprea...” Nu-l uitase, dar nu-și închipuise că tocmai despre el putea fi vorba. Fuseseră colegi de redacție la „Scutul patriei” în 1953, iar acum, sublocotenentul de atunci Marcaș era foarte fericit că, indirect și fără să fi știut, l-am dus cu 50 de ani în urmă, adică în tinerețe, bucuros că – deși li se despărțiseră drumurile poate chiar în 1954, de când niciunul nu a mai lucrat în redacția armatei, sau în 1958, când Gheorghe Marcaș a absolvit la Cluj cursurile universitare și s-a stabilit definitiv în Baia Mare –, sergentul de demult Oprea mai știe de el, „urmărește” ce face, știe unde poate fi găsit și are încredere că și-a păstrat omenia de odinioară.

Bun. Acum, să rezolvăm problema mea. Păi... n-am nicio problemă – toate sunt aranjate, n-am nevoie de aranjamente. Am venit doar să-l cunosc. Și cunoscuți am rămas.

Am plecat știind că ușa a rămas deschisă. Și-am mai intrat de câteva ori pe ea. Căci prietenul la nevoie se caută (... totuși). Din caratele

inimii, Gheorghe Marcaș dădea tot și punea explicația pe seama zodiei Vărsătorului. O bucuroasă primire. Examinarea problemei și rezolvarea ei. O relație, o sponsorizare, o contribuție directă orală sau în scris. Un zâmbet. Eu, mulțumesc, mulțumesc și revin peste-un an, peste doi, peste trei... Nu ne vedeam des. Dar s-au adunat și au rămas atâtea... Atâtea prezențe..., toate de calitate superioară intelectuală, sufletească și de caracter. Prezență nu doar fizică, ci și cu excepționale comunicări științifice sau alte intervenții „la microfon”, prezență cu articole în volume colective – acestea presupunând minuțioasă muncă de documentare și interpretare, atentă elaborare/redactare, deși autorul apare doar între alte semnături; da, dar din toate punctele de vedere, textul lui este un spor la carte. Prezență cu generoasă contribuție materială acolo unde era nevoie, inclusiv prin apel la alții, iar faptul că acei alții au răspuns probează felul în care își crea relațiile, pe afecțiune și pe ajutor – tot la nevoie: la nevoia lor. Rezumând, conduită serioasă, ardelenească, gândire strategică, muncă riguroasă (de la tatăl

brașovean și militar de carieră Ion, Moarcăs la origine, prin filieră maghiară devenit Marcaș) și bună cumpănire (din exercițiul împărțirii a toate cu trei frați și din mai târzi experiențe cazone) înfășurate într-un zâmbet dobrogean, într-o caldă privire, într-o vorbă însoțită (de la mamă, învățătoarea Maria). Din gene, din educație, din instruire, din observație a sintetizat multă înțelegere față de om, cu nevoile și cu firea lui (cum mi i-a caracterizat în ziua dintâi pe maramureșeni, așa inimă am constatat, cu timpul, că au).

Mă uit la o listă cu școli, cu instituții, cu funcții, cu diplome. Un inventar, probabil, complet, dar care nu mi-ar fi spus nimic dacă n-aș fi urcat atunci, vara, Ceahlăul CCI – Camera de Comerț și Industrie, piscul lucrărilor de-o viață ale inginerului Gheorghe Marcaș. Poalele muntelui sunt, desigur, în curtea celor șapte ani de-acasă. Apoi, poteca școlilor „generale”, cu popasuri în mai multe localități și urcușuri spre nota 10, spre premii, în toți anii, etapă finalizată în 1951, cu Liceul „Anastasescu” din Roșiorii de Vede (Teleorman), secția reală, unde a susținut și examenul de bacalaureat, încununat cu media 10 și diplomă de fruntaș la învățătură pe țară. Și-i înțeleg *patima* meticulozității, răgazul reflecției pe care și-l acorda încă din primii ani de școală. Vine apoi gura de rai a învățământului ostășesc curând încheiat, fiindcă, după ce este încorporat în 1951, urmează la UM Florești, Cluj, Școala Divizionară de Ofițeri de Artilerie Tunuri de Armată a Brigăzii 54, pe care o termină în 1952, cu gradul de sublocotenent și ca șef de promoție, dar își continuă activitatea în armată până la sfârșitul anului 1953, an în care a făcut parte din redacția gazetei „Scutul patriei”, fiindcă... aveam să am eu nevoie după o jumătate de veac de momentul Marin Oprea. Piciorul de plai a fost Facultatea de Mecanică a Universității „Babeș-Bolyai” (fiind în 1957 și colaborator al buletinului studențesc clujean „Foaia Politehnicii”), dusă la foarte bun sfârșit, cu media generală 10, diplomă de merit și propunerea unei cariere didactice universitare. A refuzat, însă, catedra, cu inerenta sudoare a frunții, în favoarea osteneții în producție și a ajuns pe plaiul Băii Mari (Ocolașul Mare al profesiei lui, al poziției sociale, al condiției de om matur între oameni), ca inginer mecanic stagiar la Întreprinderea Orășenească de

Industrie Locală „Cloșca” din Baia Mare, întreprindere la care va ajunge mai târziu inginer-șef.

Din cronologia băimăreană, reținem câteva date mai importante:

16 aprilie 1961: este numit director al Oficiului Regional de Aprovizionare și Desfacere Baia Mare;

1964-1973: director general la Direcția de Industrie Locală;

1964-1974: predă cursuri la Școala Tehnică pentru Construcții și Arhitectură Baia Mare;

1964-1979: conduce cursurile de calificare pentru mecanici de mașini și utilaje de construcții;

15 martie 1964: ocupă funcția de inginer-șef pe probleme de mecanizare a lucrărilor, la Trustul Regional de Construcții Maramureș;

1970: este detașat la Direcția Județeană de Industrie Locală, unde va îndeplini funcția de director general;

1971: absolvă cursul de pregătire pentru cadre de conducere, de management CEPECA, Otopeni;

aprilie 1973: este numit director general al Întreprinderii Județene de Industrie Locală Maramureș (I.J.I.L.);

1974: finalizează, la Institutul de Pregătire a Cadrelor de Conducere, cursurile postuniversitare de comerț exterior și relații internaționale;

1977: rămâne director general al instituției și după transformarea I.J.I.L. în Întreprinderea Mecanică de Reparații Auto și Utilaje pentru Transport Baia Mare (IMRAUT), funcție în care a fost reales în 1990 de către salariați, cu majoritate de voturi;

18 septembrie 1990: odată cu înființarea Camerei de Comerț și Industrie Maramureș (CCI), al cărei membru fondator este, devine președinte al acesteia și membru al Camerei Naționale, iar activitatea CCI începe fără sediu și fără personal (sediul s-a inaugurat în iunie 1993);

1991: IMRAUT se transformă în Societatea Comercială de Accesorii Piese de Schimb Auto (APSA) S.A. Baia Mare, ing. Gheorghe Marcaș rămânând director general;

1 aprilie 1991: de la înființarea publicației, este director și redactor editorialist al revistei „Hermes contact” – buletin de informații editat de CCI Maramureș;

1994: absolvă cursurile de expert evaluator;

2007: obține titlul de master în managementul dezvoltării afacerilor, la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca;

2008: la cea de-a XV-a ediție a Topului Județean al Firmelor, ing. Gheorghe Marcaș este răsplătit cu *Trofeul inițiativei și organizării topului firmelor*;

2010: este desemnat membru de onoare al Camerei de Comerț și Industrie a României;

2011: devine cetățean de onoare al comunei Fărcașa și publică, în două volume, cartea *Editoriale*, conținând articolele sale apărute în „Hermes contact” în perioada 1991-2010;

2013: scoate, în calitate de autor și coordonator, volumul *File de istorie. 1850-2010*;

2014: Universitatea „Vasile Goldiș” Arad îi conferă Medalia de argint „95 de ani de la Marea Unire”;

2015: îi apar volumele *File de istorie. 1850-2015. Compendium și File de istorie. 1850, 1864-2010*, la care este autor și coordonator; primește o diplomă de onoare din partea Colegiului Tehnic „Anghel Saligny” Baia Mare (școală la care a fost profesor asociat timp de 20 de ani), de asemenea, o diplomă de excelență și Placheta Societății Inventatorilor din România;

2016: cetățean de onoare al municipiului Baia Mare.

Alte funcții, atribuții, înfăptuiri (enumerare foarte selectivă):

- membru de drept al Camerei de Comerț și Industrie a României;
- inițiator și fondator, alături de alte personalități maramureșene, al unor asociații de dezvoltare economică și socială în Maramureșul istoric, Țara Chioarului, Țara Lăpușului și zona Codru;
- fondator și președinte al Filialei Maramureș a asociației „Automobil Club România”;
- fondator al Comitetului Național Francofon Român;
- membru de onoare al Asociației „Re-nașterea Șișeșteană”;
- membru fondator al Asociației „Prietenii muzeului” din județul Maramureș;
- implicat în înființarea și organizarea unor asociații și organizații profesionale și patronale sau de ONG-uri;
- Prin CCI, a alocat fonduri pentru editarea

și tipărirea unor culegeri de folclor maramureșean (contribuție la conservarea patrimoniului cultural local) și au fost organizate numeroase activități destinate publicului larg;

- activitate publicistică, axată în special pe analiză economică, managerială și comercială;
- numeroase studii pe teme de marketing în domeniul exportului și tehnologiilor neconvenționale din construcțiile de mașini.

Din sud, în nord, de la leagăn, până la ultimele patru scânduri, o Viață când în lin urcuș, când escaladând stânci „de tranziție”, când strecurându-se prin strungile crizelor economice, când bătut de vânturile invidiei „semenilor”. O magnifică aventură finalizată, dar și deschisă, în neperisabilul CCI – „Un uriaș cu fruntea-n soare/ De pază [economiei] noastre pus”. Și astfel, „[...] în mormântul [lui]/ E totul cald, că e lumină!”, iar sufletul, după atâtea zbateri pe pământ, va găsi odihna veșnică.

*

Nota redacției. În 2015 apărea la București volumul *Camerele de Comerț și Industrie din România. File de istorie. 1850/1864-2010*. Autor și coordonator: Gheorghe Marcaș, cuvânt-înainte: Mihai Daraban, președintele Camerei de Comerț și Industrie a României. Lucrarea apare sub forma unui album istoric, de ținută elevată, în anul în care „sistemul camerelor” aniversa 25 de ani de la reluarea activității.

Lucrarea, prima de acest fel la nivel național, a urmat unei serii de alte volume editate „județean” sau „regional” (Oltenia, Bihor, Prahova, Timișoara, Constanța, Argeș, Satu Mare ș.a.) de către confracții domnului Gh. Marcaș, fiind precedată de alte două „istorii”, apărute în 2000, respectiv 2013 de același dăruit slujitor al Camerelor de Comerț și Industrie din România care este gratulat chiar de „șeful său” cu titlul „Seniorul Sistemului Cameral românesc”.

Gheorghe Marcaș a dorit să-și împodobească această „operă capitală” și cu un studiu introductiv semnat de dr. Teodor Ardelean, vechi prieten și colaborator, mai ales în perioada când directorul Bibliotecii Județene era senator al României și Președinte al Comisiei Senatoriale de Privatizare (1993-1996). Redăm în cele ce urmează acest text pe care regretatul președinte CCI l-a iubit „desăvârșit”, precedat de „cuvântul-înainte” la lucrarea *Editoriale*, Cluj-Napoca, 2011.

*

Ne găsim în fața unui corpus editorial cu adevărat impresionant! Nu numai sub aspectul cantitativ (aproape 1000 de pagini!), dar și din punctul de vedere al conținutului divers și complex, al calității comentariilor, al valorii ideilor vehiculate. Impresia lecturii unei astfel de lucrări este, în primul rând, de tip anvergural. O arie de cuprindere uriașă în timp și spațiu, o „tablă de materii” extraordinar de vastă, un câmp de probleme mereu situat pe osatura fiecărui moment trăit, o paletă de subiecte permanent actuale, atunci și acum, iată doar câteva dintre determinantele anvergurii. Determinante care dau, la final de lectură, nota dominantă. Istoria se scrie de noi și sub ochii noștri... Actorii sunt lângă noi și suntem uneori chiar noi... Istoricii vor scrie istoria acestor ani, mai veridic și mai fidel, numai dacă Noi, cei mistuiți în această istorie trăită, vom lăsa mărturie corecte, concise, concrete...

Pentru cei ce-l cunosc personal pe autor, apariția acestei cărți pe piața ideilor va fi văzută ca un lucru necesar și firesc. Lucrarea cuprinde TABLETELE LUNARE publicate de inginerul Gheorghe Marcaș, ctitorul și conducătorul de peste 20 de ani al Camerei de Comerț și Industrie Maramureș, o instituție cu un profil deosebit, cu un rol foarte important în viața economico-socială și cu rezultate excelente în câmpul performanțelor specifice. Un fel de „editoriale”, cum sunt numite în limbaj gazetăresc „articolele de fond”, cele care au menirea să concentreze variabilele într-o constantă, să focalizeze atenția spre punctele cardinale ale vieții dintr-un spațiu oarecare și într-un timp presupus și circumscris. Aceste articole au gardat timp de aproape 20 de ani publicația CCI Maramureș numită foarte sugestiv HERMES CONTACT, care s-a consacrat prin lucrarea mentorului său, ca element de referință în sistemul specific de mișcare cultural-economică.

De altfel, în aprilie 2001, când Gheorghe Marcaș așternea pe hârtie primul editorial din al doilea deceniu al Buletinului informativ „Hermes Contact”, nu-și putea ascunde nici emoția și nici marea bucurie că această creație a sa a devenit parametru de istorie: al doilea ziar editat în România în sistemul CCI, primul ziar tehnoredactat computerizat în județul Maramureș și din sistemul de presă al Camerelor (1992), primul ziar editat și tipărit cu forțe și utilaje moderne proprii, în sistem integrat (1993), primul ziar economic românesc difuzat în rețeaua Internet (1997), primul ziar din sistema Camerelor, dar și din mass-media scrisă maramureșeană cu o largă difuzare locală, națională și internațională (38 de ambasade străine aflate în România și 36 de ambasade române din străinătate) ...

Pentru cei care nu-l cunosc pe autor, lectura cărții va fi într-un fel surprinzătoare, deoarece autorul comentariilor aici adunate se mișcă pe scena derulărilor tematice cu o lejeritate specifică marilor gânditori, marilor spirite, marilor condeie ... Ceea ce și este. Un gânditor profund, un spirit analitic remarcabil, un condeier din „clasa magnaților”, cum erau numiți marii performeri din acest domeniu odinioară. Atâta doar că la noi vizibilitatea are de suferit, fiind confiscate spațiile de expunere de alte tipuri de persoane. Pe care toți le clamăm ca nefiind la locul potrivit, fără, însă, a putea agrega o soluție de rezolvare pentru curățarea scenei politico-economice de cei ce nu știu nici una – nici alta!

O lectură surprinzătoare, însă, ar putea avea chiar și cei care au citit aceste editoriale la vremea apariției lor. Indiferent dacă au fost surprinși atunci sau nu, e foarte posibil să se surprindă acum, mai ales de coeficientul de „actualitate”, de nota de „veridicitate”, de aspectele vizibile de „imparțialitate” ș.a. Nu numai că nu e la mijloc nic un fel de pericol de a caracteriza articolele ca „efemeride”, cum, de obicei, se poate întâmpla într-o lume atât de dens supusă schimbării, dar ceea ce putea părea efemer atunci, sub lupa luminării aspectelor, capătă o tușă mai îngroșată acum. Să-ți permiți să scrii în martie 1994 despre „capcanele lohn-ului”, atunci când lohn-ul era în floarea existenței, însemna un risc enorm și o asumare de răspundere uriașă! Să caracterizezi lohn-ul ca o „formă comodă” de organizare și conducere managerială, care „atrofiază abilitatea actului de conducere”, atunci când mai-marii țării vedeau în această manieră de viață economică soluția salvatoare pentru România, a fost o mostră de curaj care dovedește acum că inginerul Gh. Marcaș a fost și un vizionar, nu doar un comentator al clipei.

De altfel, atunci când publicistul își adună materialele publicate „la vremea lor” într-o carte, unul dintre marile riscuri este chiar acesta, ca nu cumva timpul să-i fi demonstrat contrariul, să-i fi invalidat prezicerile, să-i fi nivelat asperitățile, să-i fi atenuat forța atitudinală... Pentru cei ce își adună editorialele din ultimii 20 de ani (nu cred să fie mulți cei care o fac sau o vor face!), cel mai mare pericol este cel al AFIȘĂRII! Te-ai afișat atunci atitudinal, între timp probabil te-ai schimbat, te-a schimbat viața, s-au schimbat ecuațiile vieții etc. Acum vii cu acele articole nemăsluite, nemodificate, iar cititorul va face comparație, va analiza și te va caracteriza.

Este extraordinar cum a reușit Gh. Marcaș să arboreze același calm analitic, același tact sintetic, același puls de decelare a ideilor, același simț de echilibru atitudinal. „Același”, timp de 20 de ani, cu obiectivitate și măsură, cu dăruire și detașare în același timp! Articole teoretice, de familiarizare cu limbajul economic, de prezentare și dezbateră a noilor reglementări legale în universul economiei. Comentarii coerente și fluente, pătrunse de spiritul înțelegerii și făcându-l pe cititor să înțeleagă. Inserții prezentând stări practice arzătoare, decantarea analitică apoi a ideilor, stabilind cauze ale fenomenelor de derapaj pragmatic, fixând ținte ale viitorului pentru noile cadre juridice. Note de constatare urmate de soluții viabile pentru bunul mers al activităților generatoare de profit ale firmelor. Oferte de oportunități de afaceri, ghiduri cu informații utile... etc., etc...

Evident că nota ce se desprinde din acest masiv volum este cea istorică. Această carte este finalmente un corpus unitar care, prin tehnica mozaicului, prezintă istoria economică a Maramureșului și a țării în ultimii 20 de ani. Editorialele sunt mai binevenite aici și acum, ÎMPREUNĂ, pentru că reflectă devenirea. Dacă aceeași istorie s-ar scrie acum, relatarea ar putea părea seacă, lipsită de suficiente argumente și distanțată de evenimente!

În felul acesta, secvențial-evolutiv, istoria curge firesc. Din lucru în lucru, din idee în idee, cu plusurile, cu minusurile ... Așa se naște oglinda cea fidelă, iar autorul radiografiază, astfel, secvențial toate evoluțiile sinuoase ale tranziției și ale celorlalte fenomene și probleme abordate.

O altă notă vizibilă a lucrării este sensibilitatea. Altfel spus, autorul sesizează, percepe, face reprezentări, imaginează, privește lucrurile și cu „atenție distributivă”, dar și cu necesara constantă a fixării determinantelor. Viața este încărcată de multe lucruri sensibile, iar pulsul vieții nu se ia doar cu stetoscopul sau tensiometrul, ci și cu sufletul curat și echilibrat, cu seismografele acelea intime care măsoară mai fidel decât orice aparat inventat. Aici se vede cum, în timp, pe tabla de formare a inginerului s-a așezat și ceara de pecete a cărturarului, a omului care se cultivă pe sine neîncetat și nelimitat.

Dar cea mai remarcabilă notă a lucrării este realismul. Realismul în cunoașterea fenomenelor și proceselor economice, în abordarea căilor și metodelor de „bătălie economică” (cu inflația, cu măsurile antieconomice, cu criza ...), în fixarea liniilor de evoluție specifice fiecărui sector sau domeniu economic. La acest capitol cred că putem formula și aserțiunea că dl. Gh. Marcaș afișează neostentativ calitățile sale de strateg în economie, lucru din nou firesc și chiar elocvent pentru un fost director excelent și un președinte de Cameră eminent.

Competență și acribie, profesionalism și vocație, experiență și mărturisire, înțelegere și susținere, bine și rău, valoare și promovarea valorilor ... E fascinant să poți cuprinde în brațele imaginației istoria recentă prin simpla lectură a acestor pagini. Care, chiar dacă sunt 890, nu mai par deloc multe. Și se citește ușor și cursiv. Poate și pentru că sunt evenimentele noastre. Sunt trăite de noi. Să exclami odată cu autorul „Bun venit TVA” înseamnă să te întorci în istorie cu trăirile tale cu tot și, prin aceasta, poate chiar să mai uiți din greutatea zilei de azi.

Prin editorialele sale, Gheorghe Marcaș se dovedește încă o dată un om complex și complet, apt să dezvolte, la nevoie, și dimensiunea reflexivă, nu doar pe cele dinamice-actives ale destinului său, ale personalității sale multilaterale.

Iar acum la final pot să zic: inginer, economist, psiholog, sociolog, statistician, istoric, istoriograf, cititor, manager, publicist, ambasador, lobby-ist, administrator, integrator, agent de marketing, promotor, binefăcător, bibliograf, translator și altele. Toate aceste ocupații, meserii, îndeletniciri, capacități ... pot fi decelate din destinul directorului Gh. Marcaș, pe parcursul așezării editorialelor sale ca PIETRE DE TEMELIE pentru un Templu al Cunoașterii Economice.

*

De câte ori citim cărți cu prefață, suntem tentați să lăsăm „textul inițiativ” la urmă, după parcurgerea lucrării propriu-zise. Oricât ar părea de nefiresc, multă lume procedează în acest chip, mai ales pentru faptul, derivat din experiențe precedente, că prefețele explicitează ceva de care încă nu ai luat la cunoștință. De aceea, zic, ferm și accentuat, că o prefață nu este o introducere, ci, mai degrabă, o recomandare, o indicație de lectură. Altfel spus, un îndrumar pentru a parcurge o inițiere într-un domeniu definit, o formulă, dacă se poate, metamorfică și metaforică, de pregustare din ceva ce va constitui un element consistent de hrană spirituală.

Aceste precizări mi-au părut necesare pentru gândurile mele de prezentare a unei lucrări ce pornește la drum spre cititori dintr-o poziție absolut „unghiulară”. Adică o carte ce și-a propus ca obiectiv o cuprindere elocventă pentru o lume polivalentă, din care sîta istoriei va selecta eminența și excelența. Căci, oricâtă literatură ficțională s-ar tipări, nimic nu egalează nevoia de adevărate scrieri de diacronie economică. Adică opere încheiate care să fie de folos unei hermeneutici sociale pentru toate evoluțiile din cea mai rodnică sferă a existenței umane. Avem lucrări de și despre doctrine economice, „dosare” cuprinzând strategii generale sau secvențiale, programe de dezvoltare, proiecte concrete pentru domenii sau lucrări pre-

cise, master-planuri și alte „construcții intelectuale”, care circumscriu o sferă a filosofiei economice, sistemicii devenirii, econometriei, ecografiei structurale, sociologiei industriale, diagnozei ș.a.m.d., dar sinteze precum cele din cartea de față lipsesc, iar acest fapt impietează asupra *weltanschauung-ului*. Lumea de azi, universul dezvoltării, mutațiile și destructurările, stilurile noi de abordare, opticile din ce în ce mai instrumentalizate au nevoie de o bună cunoaștere vectorială, din care nu pot lipsi elementele de sistem organizațional.

Spun și scriu la fel, aici, toate aceste formulări de axiologie a domeniului și pentru că, în acest fel, încerc să dau nivelul de ștachetă pentru carte. Am fost un „om al realității” întotdeauna, nu m-am ferit și nici nu mă feresc, de eticheta de „om al muncii”, dar în perioada când am îndeplinit roluri și rosturi exponențiale (n.n – am fost timp de trei ani Președinte al Comisiei de Privatizare din Senatul României), am realizat ce mult înseamnă să ai sau să nu ai lucrări referențiale de analiză multicriterială pentru dezvoltarea economică a unei țări, studii de antropogeneză economică și diacronie a dezvoltării, dar, mai ales, oameni care, din poziția tropică a Gânditorului de la Hamangia, să privească evoluțiile, creșterile și descreșterile, plusurile pozitive și focusările active, pentru a proceda întotdeauna temeinic, legal, creativ și optim.

Cartea inginerului, analistului și gânditorului economic Gh. Marcaș, constituie un demers firesc și necesar pentru cunoașterea corectă și plenară a evoluției Camerelor de Comerț și Industrie în teritoriile românești. Informațiile detaliate, îmbinate cu sublinierile ce pun accentul pe elementele esențiale, contribuie la o mai bună înțelegere a MATRICILOR care au făcut posibile, atât dezvoltarea economică în sine, cât și stimularea inițiativelor, antrenarea creativităților tehnico-aplicative, optimizarea deciziilor, realizarea schimbului de experiențe etc.

Remarcabil este faptul că, dincolo de unele modele occidentale, aceste CAMERE românești au activizat și dinamizat afacerile, au sesizat și sensibilizat autoritățile cu privire la unele fenomene economice, au promovat târgurile și expozițiile industriale, au stimulat învățământul profesional și superior, au exercitat multiple roluri derivate din spațiul vital economic.

Lucrarea lui Gh. Marcaș este expresia concretă și firească a unui *Mentor economic*, demersul ancestral și condensat al unui *Mecena social*, piatră prețioasă a unui *Homo doctus* permanent dedicat cunoașterii și dezvoltării acesteia.

Omului Gheorghe Marcaș i se potrivește perfect sintagma latină *Homo doctus in se semper divitias habet* (Omul cunoscător are întotdeauna averea la el). Cărții acesteia i se potrivește armonios o altă sintagmă latină: *Habent sua fata libelli* (Cărțile își au destinul lor).

Drum bun, de la autor la cititor unei cărți prețioase, mult așteptate și mult visate! Și bun câștig prin lectură, cititorilor!

Nota redacției. Facem această inserție documentară și pentru faptul că am primit pentru Gheorghe Marcaș mai multe variante de „biografii aplicate”, care repetă elemente și etaje de viață ce fac dificilă intersecția lor. Când deschidem o fereastră, e bine să vedem nu doar peisajul sau personajul, ci și farmecul mireasmelor dintr-o atmosferă altfel invizibilă ochiului!

Dumitru Fărcaș

1939-2018

Gheorghe PĂRJA

Dumitru Fărcaș s-a născut pe 12 mai 1938 în comuna Groșii Băii Mari județul Maramureș. S-a înscris la Școala de Muzică din Cluj în 1956, iar din 1962 până în 1967 a urmat Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, în cadrul Facultății de Interpretare, la clasa de oboi. După absolvirea Academiei clujene, a învățat pe cont propriu taragotul, împrumutând unele tehnici din cele specifice oboiului. I-a imprimat taragotului personalitatea sa. Și-a început cariera profesională în anul 1960, când s-a angajat ca instrumentist la Ansamblul „Maramureșul” din Baia Mare. În 1962 a preluat Ansamblul „Mărțișorul” al Casei de Cultură a Studenților din Cluj-Napoca cu care a obținut numeroase premii naționale și internaționale. S-a bucurat de aprecieri convertite în numeroase premii internaționale. Premiul I și titlul de laureat la Festivalul Mondial al Tineretului și Studenților de la Helsinki (1962); „Discul de Aur” decernat de Academia „Charles Cros” din Paris (1972). A fost laureat al Premiului Ethnos (1991); Laureat al Festivalului „Smithsonian Folklive Festival” de la Washington (1999). Premiul I la Festivalul Internațional de la Bruxelles (1999); Premiul Inter-Lyra în cadrul Olimpiadei de Muzică și Dans „Cele Cinci Lyre” de la Budapesta (2000). A fost președintele de onoare al Congresului Internațional al Taragotistului. Președintele Ion Iliescu i-a conferit, la 29 noiembrie 2002, Crucea Națională, Serviciul Credincios, clasa a III-a „pentru crearea și transmiterea cu talent și dăruire a unor opere muzicale semnificative pentru civilizația românească și universală”. Tot președintele Ion Iliescu i-a conferit, la 7 februarie 2004, Ordinul Meritul Cultural în Grad de Mare Ofițer, categoria D – Arta Spectacolului „în semn de apreciere a întregii activități și pentru dăruirea și talentul interpretativ pus în slujba artei scenice și a spectacolului”.

La 7 martie 2008, Dumitru Fărcaș a primit titlul de *Doctor Honoris Causa* din partea Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” din

Cluj-Napoca. La 23 noiembrie 2013 a primit titlul de Cetățean de Onoare al Județului Cluj – „Clujean de Onoare”, în cadrul unei ceremonii organizate la finalul primei ediții a Festivalului – concurs – Dumitru Fărcaș „Taragotul de Aur”. Președintele României Klaus Iohannis i-a conferit la 12 mai 2018, maestrului Dumitru Fărcaș, cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani Ordinul Național „Serviciul Credincios în Grad de Cavalier”, în semn de recunoaștere și prețuire pentru întreaga lui carieră.

Dumitru Fărcaș a primit titlul de Cetățean de Onoare al orașului Phenian (Coreea de Nord) și al orașelor Cluj-Napoca, București și Baia Mare.

A făcut parte dintr-o familie cu tradiție muzicală. Bunicul, tatăl și cei doi frați mai mari au cântat la fluiet. Dumitru Fărcaș i-a ascultat în înregistrări difuzate la radio pe taragotiștii Luță Iovița, Ion Murgu Bănățeanu, Iosif Milu. Celebru taragotist s-a stins din viață la 7 august, la vârsta de 80 de ani într-un spital din Cluj-Napoca.

A fost înhumat, după dorință, în preajma casei din Groșii Mari.

*

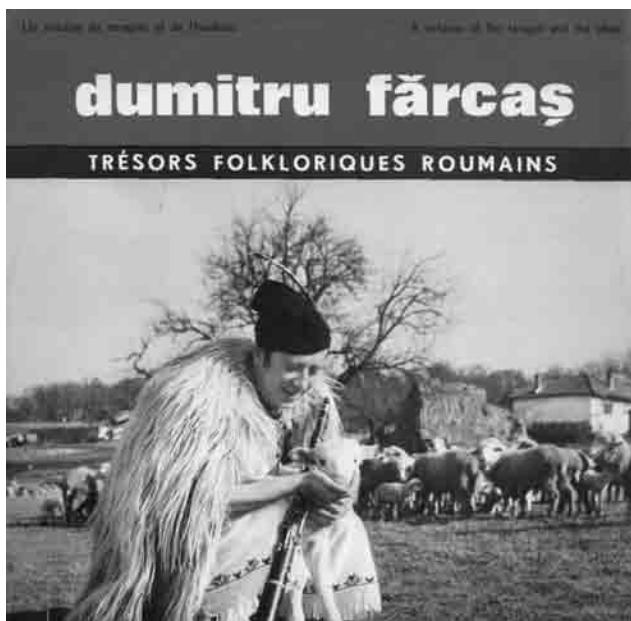
Prietenul Teodor Ardelean îmi dăruiește o carte compusă din „conferințele” Ovidiu Suciului *Dumitru Fărcaș – Biografii exemplare*. După știri, cea mea este singura carte despre Maestru. Sunt adunate semnături celebre care au ornat geniul lui Dumitru Fărcaș.

Am tresărit la triumphiul magic: Nichita-Bandac-Fărcaș. Unul cu cuvântul, altul cu culoarea, iar în fața lor, Mitru cu horile. Am citit aprecieri ale specialiștilor care nu se joacă cu gloria. Harry Brauner: „Un artist al cărui nume îl pronunț cu sfințenie: Dumitru Fărcaș”.

Scriitori care au marcat literatura română fac generoase și justificate portrete maestrului.

Neîntrecutul mînuitor al condeiului, Fănuș Neagu: „Mitru este un artist desăvârșit. În zilele de vară. Când suiți în munte, puneți urechea la pământ și veți auzi sunetul vrăjit al taragotului său care e glasul Transilvan, durerea, bucuria și spicul dorurilor ei”. Apoi D.R. Popescu, Pop Simion, Vasile Rebreanu, Paul Anghel, Negoită Irimie, Cornel Udrea, George Arion și mulți confrăți jurnaliști au semnat apăsător, confirmând statura unică întru muzică a lui Dumitru Fărcaș.

Este un festival al cuvintelor alese, perfect justificate. Nimic nu mi s-a părut exagerat, deoarece când vorbești despre munți obligatoriu trebuie să recunoști că sunt înalți. Un document prețios, care prefigurează geniul lui Mitru este scrisoarea Mariei Tănase care-i va marca viața, destinul. Mitru era student, avea 21 de ani și primea, prins în cuvinte, drumul spre glorie. Merită știută de toată lumea cum geniile știu să-și lase urmași. Scrie Maria Tănase în ziua de 7 august 1962 din București: „Rămâne de văzut dacă ai încredere și curaj, ca eu să-ți pun la dispoziție aripile mele mult încercate și răzbătătoare în arta pe care am profesat-o cu sfială și demnitate 26 de ani. Aș fi fericită dacă mi-ar fi hărăzit să te pot

Dumitru Fărcaș pe coperta unui disc scos în 1973 (foto sus), „în civil” (foto stânga) și alături de prietenii Nichita Stănescu și Mihai Bandac într-o carte (foto dreapta)

ajuta să zbori nu să calci peste spinii potecilor care, de-a lungul, au făcut să sângereze sufletele artiștilor și să-i oprească de la preocupări jenante ca să-și câștige laurii și existența. Se nasc atât de rar oameni înzestrați cu noblețea artistică a dimitale, încât consider o datorie de artist să-ți ofer aripile mele. (...) Te îmbrățișez cu toată căldura, prietenia și admirația, a D-tale, Maria Tănase”. Cartea mai cuprinde scrisori și mărturisiri despre harul de diplomat artistic, unic în felul său. Din SUA până în Coreea de Nord. Scria Gazzette Literaire în 1973 „Zamfir, Fărcaș, Țitruș sunt adevărate fenomene muzicale”.

*

M-am întrebat de multe ori: de când îl cunosc pe Dumitru Fărcaș? Mi-am răspuns singur:

Sărbătoarea lui Dumitru Fărcaș¹

În zilele acestea, la Cluj-Napoca, locuitorii urbei de pe Someș s-au trezit brusc, ca într-o genială revelație, seara nu dimineața. Vestea mi-a fost comunicată într-un stil suficient de academic, dacă vreți, conspirativă, de academicianul Mihai Cimpoi. Îmi spune președintele scriitorilor basarabeni: „Vezi, diseară, la ora 6, la Primăria din Cluj-Napoca va fi sărbătorit Dumitru Fărcaș. Împlinește 65 de ani”. Am primit știrea ca pe o mană cerească. (Eram la Festivalul Internațional de Poezie „Lucian Blaga”). Mi-am zis în sine-mi: Nu pot lipsi de la această întâlnire, sărbătoare, pentru Zeul Taragotului. Nu mă joc cu cuvintele când am spus ZEU, deoarece am aflat și eu de la Academicianul Cimpoi că taragotul este o poveste adâncă a munților și văilor noastre și că el a fost cel care ne-a făcut să avem moștenire cu durată.

Ora 6 fix, adică *sara*, cum s-ar spune prin Groși. Sala Primăriei din Cluj-Napoca, neîncăpătoare. Primarul Gheorghe Funar pentru prima dată nu a făcut politică. L-am văzut umil, îngăduitor, respectuos, în fața unui geniu. Nu s-au spus cuvinte nepotrivite. Exagerate. Cred că eu în acest text încerc partea de sus a existenței lui Dumitru Fărcaș. Risc, că Doamne, atât de puține genii avem pe lângă noi, încât cred că ne este chiar rușine să le recunoaștem.

Dumitru Fărcaș a fost sărbătorit la Cluj, de ziua lui de naștere, cum ziceam, trezind o bună parte a Ardealului într-o oră a înserării. Rar mi-a

dintotdeauna. S-a întâmplat, așa cum se cade: am auzit mai întâi cântecele, apoi omul care le-a zidit în noi. Ne-au fost aproape de multă vreme. Învățam de la el, când eram în jurii la Baia Mare și Cicârlău, cum se înțelege cântecul profund. I-am fost în preajmă la o sărbătoare a sa la Cluj-Napoca, ne-am întâlnit prin prieteni comuni. De la Nichita la Bandac, de la Frații Petreș la Sava Negrean Brudașcu. Faptul că prietenul Teodor Ardelean m-a pus pe lista de onoare ca să scriu despre o sută de personalități cuprinse în anul Centenarului, iar cel căruia trebuie să îi fac portretul este Dumitru Fărcaș, m-a îndemnat să readuc în atenție trei povești cu marele prieten: o poveste a taragotului, o sărbătoare la Cluj-Napoca și ultima despre ultima călătorie spre Acasă.

fost dat să văd un elogiu discret, inconfundabil, măreț și singur cum i se cade unui om de excepție. Chiar inepuizabilul actor Florin Piersic și-a domolit sălbăticia, a devenit profund, înțelept, cu sugestii metafizice în fața lui Dumitru Fărcaș.

L-am văzut pe Mitru încurcat în propria lui vârstă, speriat de elogii, tăcut până în profunzime. Pentru prima dată în viață, Dumitru Fărcaș nu a cântat, ci a ascultat. Mi s-a părut cea mai corectă sărbătoare, să ascuți pe alții cântând, iar tu să-ți lași taragotul acasă. Faptul că la sărbătoarea lui Dumitru Fărcaș nu a cântat, am înțeles că și-a asumat respectul pentru Dumitru Sopen, Sava Negrean-Brudașcu, Ioan Bocșa, tradiția „Mărțișorului” și noi toți cei din față din Chișinău până-n Cernăuți, din Maramureș până unde vreți. Am fost un privilegiat, dintr-o sursă academică să fiu de față la sărbătoarea lui Dumitru Fărcaș.

Am spus și eu câteva cuvinte. Atât de simple, încât îmi permit să vi le reproduc: „Oameni buni, Maramureșul secolului XX a dat două valori de excepție, Frații Petreș și Dumitru Fărcaș. Dacă vreți, puneți dvs. ordine între ele. Atât”.

Cum vă spuneam, sărbătoarea taragotului de aur s-a prelungit toată noaptea. Adică vroiam să spun a luminat-o. Dumitru Fărcaș, Zeu al Taragotului, se vede că nu-l iartă anii. L-am văzut tânăr, fără metaforă, un pic speriat că în urbea de pe Someș oamenii se trezeau seara și nu dimineața. Cam acesta este misterul sărbătorii. Noroc, Dumitru Fărcaș!

1 „Graiul Maramureșului”, 15 mai 2003.

Povestea taragotului²

Ieri, la Cicârlău, Dumitru Fărcaș a prezidat cea de-a XV-a ediție a știutului festival inițiat de prietenul său Nicolae Sabău. Au fost prezențe convingătoare pentru muzica populară. Între jurizare și spectacol, la un ceas de respirație prietenească, află cum Dumitru Fărcaș a îndrăgit taragotul. Era fecior și a vrut să intre în compania celor care duc mai departe cântecul popular. A coborât din Dealul Groșilor spre Baia Mare și s-a prezentat la un examen. Cei care erau puși să-i testeze aptitudinile muzicale, l-au întrebat dacă

știe să cânte la taragot. Să iasă demn din încurcătură, a răspuns categoric DA, deși habar nu avea cum se mănuieste acest instrument. A zis cel care punea întrebări: Uite, am aici în magazie un taragot. Îl aduc să-l încerci. Stupoare! Maestrul Dumitru Fărcaș l-a luat în mână, evident, cum spuneam, nu știa să cânte la el, i-a spus celui care

punea întrebări: Să știți că ăsta nu-i bun! Lăsați-mi-l o săptămână să-l duc acasă și să-l repar. Omul a fost de acord, iar Dumitru Fărcaș s-a dus acasă, într-un timp enorm de scurt a învățat o melodie ca să dovedească că a reparat instrumentul. Povestea are haz. Este aproape neverosimilă. Noi acum îl apreciem pe acest geniu al taragotului, crezând, cum se spune prin povești, că a moștenit harul din tată-n fiu. Mi-a plăcut enorm de mult mărturisirea lui Dumitru Fărcaș la Cicârlău. Mi-am dat seama că sclipătul de geniu poate să apară oricând. Inutil să spun traiectoria uluitoare pe care a avut-o Dumitru Fărcaș cu al său taragot. Taragot care are și el povestea lui. A fost târguit prin 1961 (martor Nicolae Sabău) într-o piață din Sighetul Marmației. Un cetățean din cartierul Iapa a ieșit la vânzare cu taragotul. Zice martorul, Nicolae Sabău: Dumitru Fărcaș știe teribil de bine să se târguiască. L-a luat cu 1.200 de lei, bani pe vremea aceea. Acel taragot a avut un destin proverbial. I-a fost furat, l-a recuperat, a cântat cu el în marile catedrale ale culturii din lume. Îl are și-n ziua de astăzi. Celebrul Dumitru Fărcaș, omul care a dus cântecul românesc în starea sublimă a lui, nu s-a despărțit de acest vechi prieten. Se vede că el funcționează pe principiul vinului: cu cât mai vechi, cu atât mai bun!

Astăzi, maestrul este președintele Organizației Internaționale a Taragotiștilor, cu sediul în Vaja. Și mi-a mai plăcut ceva în povestea de ieri. Mi-a spus că tatăl lui cânta la clanetă. Atât de bine, încât după ce-și termina cântecul, se mai auzea încă o jumătate de ceas. Da, asta este, pe scurt povestea taragotului și a celebrului său stăpân.

Omul care nu a învățat să moară³

S-a stins din viață Dumitru Fărcaș! În dreptul acestui nume, niciun cuvânt de onoare nu este de prisos. Înainte de a pleca din țară peste Ocean, i-am lăsat maestrului Dumitru Fărcaș o scrisoare de recunoștință și prietenie. Era în preajma zilei de 12 mai, când Mitru rotunjea opt decenii de viață. Spuneam că lui i se cuvin cuvinte apăsate

ale limbii române, deoarece a știut ca darul lui Dumnezeu să-l folosească într-un fel unic în folclorul românesc.

A fost primul care a dus în țară și în lume folclorul maramureșean instrumental. A făcut din taragot un instrument național. A dezvoltat un stil de a cânta. În urma lui au apărut zeci de taragotiști

² „Graiul Maramureșului”, 15.10.2007.

³ „Graiul Maramureșului”, An XXX, nr. 8608, miercuri 8 august 2018, p. 1.

în toată țara, inclusiv în satul natal. Era un interpret genial. Îl cunoșteam după ton. Îți era suficient să auzi două sunete, pentru a exclama: Țsta e Mitru!

Am avut norocul să fim contemporani cu el, spiritul nostru cântător. Adeseori, Dumitru Fărcaș spunea că sunt trei condiții pentru a fi un bun muzician: să ai talent, să ai ureche muzicală și apoi munca. Ea te consacră. Mitru le-a întrupat pe tustrele.

Maestrul taragotului face parte dintre oamenii rari de pe acest pământ, care prin harul lor au depășit moartea. Ne-a lăsat ca zestre o avere care nu poate fi uitată. Este a noastră, făcând parte din fibra națională. Asta te și îndeamnă să afirmi că este omul care nu a învățat să moară. A învățat, în schimb, muzica neamului, fiind un excelent ambasador în lumea largă. Lui Mitru Fărcaș nu i-a plăcut să fie singur. Așa îmi explic că a fondat celebrul ansamblu „Mărțișorul”, stârnind energia studenților clujeni și punându-i în armonie cu sentimentul național al ființei noastre. De altfel, celebrul ansamblu, în amintirea noastră, poartă numele lui Dumitru Fărcaș.

În scrisoarea pentru Mitru, îi aminteam crezul lui: prin educație putem păstra tradițiile. De altfel, cântecul lui Dumitru Fărcaș asta spune. Laureatul american din Groșii Băii Mari a dat o probă de virtuozitate în capitala Americii. Celebrul Marcel Cellier, descoperitorul lui Zamfir,

l-a acompaniat pe Fărcaș într-o biserică. Și a ieșit un disc genial. Nemții regretă că Beethoven nu a cunoscut taragotul lui Dumitru Fărcaș, că altfel arăta Simfonia Pastorală.

Cred că Dumitru Fărcaș, devenit cetățean al lumii prin muzica lui, este și va rămâne cetățeanul de onoare al Maramureșului. Despre el nu putem vorbi la timpul trecut. S-a întrupat în cântec, iar cântecul nu are moarte! Pe oamenii de rangul lui nici nu-i bine să-i răstignim în jale, întrucât măiestria lui ne învâța să refuzăm plânsul. Stingerea din viață a lui Dumitru Fărcaș rămâne o întâmplare lumească, sortită fiecărui om.

Din pridvorul casei din Groșii Băii Mari, de acum se va auzi seara, când se îngână ziua cu noaptea, horea lungă, ce nu are sfârșit. Omul acesta, care nu a învățat să moară, ne-a zidit și pe noi în cântecele lui! De aceea suntem statui de oameni cântători. Se întâmplă ca în timpul vieții omului să nu-i spui până la capăt ce i se cuvine. Ai speranța că mai este vreme! Dumitru Fărcaș a împrumutat de timpuriu vocea îngerilor, a deprins zborul păsărilor, dar mai ales omenia din lume. În preajma lui, învâțai să citești în stele! Era jumătate de om și jumătate din flamura Zeului Pan.

Acest text este scris cu gândul la viață, nu la moarte! Lui Mitru îi plăcea viața din destinul cântecului românesc. De acum înainte, cu Mitru Fărcaș ne vom întâlni, prin cântecele lui, la răscruce de drumuri și destin!

Înconjurat de cântăreți de folclor

Nuțu Roșca

1932-2018

Vasile Aurel POP

Înzestrat de Dumnezeu cu multe daruri, nu le-a risipit, ci le-a sporit mereu și foarte mult. Deci, a lucrat cu talanții dăruți și primiți de la Dumnezeu și i-a dăruit, la rândul său, înmulțiți, celor din jur. Așa se transformă darurile vremelnice în bogății veșnice și netrecătoare. Pentru a ajunge la statura culturală și creștină de astăzi, a fost nevoie de eforturi supraomenești. Să te naști într-o familie țărănească și să reușești să urci toate treptele formării intelectuale până la obținerea titlului academic de doctor nu este puțin lucru. Însă rădăcina țărănească este foarte viguroasă și sănătoasă, iar intelectualii proveniți din familii țărănești au fost unii dintre cei mai valoroși și autentici, pentru că nu se puteau desprinde de izvoarele limpezi ale frumuseților, valorilor și tradițiilor rurale. Printre ei, la loc de cinste se numără și profesorul doctor Nuțu Roșca care pe lângă că a fost un mare și bun profesor la catedră, este un scriitor care a adus la lumina tiparului lucrări de mare importanță pentru istoria națională și bisericească din Maramureș, dar și pentru lumea culturală și pentru literatura română.

Preasfințitul părinte episcop dr. **Iustin Hodea Sigheteanul**

Profesorul Nuțu Roșca s-a născut în 17 martie 1932, în vestita și bine cunoscuta comună Bârsana, din părinții Grigore și Ioana. Primele patru clase le-a făcut la școala din comuna natală, a urmat apoi cursurile gimnaziale în Sighetul Marmației și tot aici a studiat apoi la Liceul „Dragoș-Vodă”, astăzi Colegiul Național „Dragoș-Vodă”. În anul 1968 a absolvit Facultatea de Filologie din Cluj-Napoca, iar în anul 1978 a obținut titlul științific de doctor în filologie la Universitatea București, sub îndrumarea academicianului Dimitrie Macrea, cu lucrarea *Onomastica din Valea Izei*. A fost profesor la mai multe școli din localitățile: Bârsana, Strâmtura, Sarasău, Iapa, Sighetul Marmației, la Școala nr. 2, Liceul Pedagogic, Liceul nr 2, Colegiul Național „Dragoș-Vodă”, iar în anul 1994 s-a pensionat.

O vreme a fost și director de școală, îndrumător la lucrări de gradul I, lector la Universitatea Cultural-Științifică din Sighetul Marmației. A fost timp de mai mulți ani președinte al Cenaclului Literar „George Coșbuc” din municipiul Sighetul Marmației, președinte al filialei Societății Filologice din Sighetul Marmației, redactor la revistele „Speranța”, „Dor” și „Țara Maramureșului”, prim-epitrop al Catedralei „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”, deputat eparhial în cinci legislaturi.

Distinsul profesor Nuțu Roșca a făcut cercetări de specialitate, a publicat studii de lingvistică, filologie, literatură și istorie laică și bisericească. A susținut numeroase comunicări științifice la diferite simpozioane, conferințe, reuniuni, congrese, naționale și internaționale, organizate de biblioteci, muzee, inspectorate școlare, universități și de alte instituții laice și bisericești¹.

A colaborat la elaborarea a 27 de volume în colectiv de autori, a publicat 285 de studii și

¹ Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului și Sătmarului, *Prof. dr. Nuțu Roșca la 80 de ani. Volum omagial*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, 2013, p. 35- 36.

articole, a susținut 115 comunicări la diferite simpozioane și întruniri. Amintim și faptul că are numeroase lucrări în manuscris despre voievozi maramureșeni, despre cneji din Maramureș și alte multe scrieri și lucrări dintre care amintim:

1. *Sfântul Ierarh Iosif Mărturisorul din Maramureș*. Tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului părinte Justinian, episcopul Maramureșului și Sătmarului, Tipografia Marinex Print, Baia Mare, 2000.

2. *Onomastica din Valea Izei*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2003.

3. *Sfințirea Catedralei Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil din Sighetu Marmației*. Tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului părinte Justinian, episcopul Maramureșului și Sătmarului, Editura Cornelius, Baia Mare 2005.

4. *Ortodoxie și pseudouniație*. Tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului părinte Justinian, episcopul Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2006, Ediția a II-a, Editura Axa, Botoșani, 2010.

5. *Urcuș spre minune*. Apărută cu binecuvântarea Î.P.S. părinte Justinian, arhiepiscopul Maramureșului și Sătmarului, Tipografia Aska Grafika, Sighetu Marmației, 2010, retipărită în 2012 de Danion Vasile la Editura Areopag din București, cu titlul *Supraviețuitorul. Drumul spre minune*.

6. *Dragoș-Vodă, apărător de neam și lege*. Tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. părinte Bartolomeu, mitropolitul Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Tipografia Aska Grafika, Sighetu Marmației, 2011.

7. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului. Tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului părinte Iustin Hodea Sigheteanul, arhieru-vicar al Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015.

„Se cuvenea ca acela care s-a aplecat cu osârdie și acribie asupra atâtor personalități și evenimente din istoria atât de frământată a Maramureșului, care le-a tratat și reliefat foarte documentat, la o înaltă ținută științifică și cu o responsabilitate academică pe măsură, să rea-

lizeze și încununarea tuturor acestor străduințe, să analizeze și să sintetizeze, în același timp, sub cupola unei opere monumentale de excepție, cea mai îndreptățită, autorizată și competentă lucrare în domeniu: *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*”.

Pr. lect. univ. dr. Vasile Borca

8. *Reflecții eminesciene*, Editura Țara Maramureșului, Petrova – Maramureș, 2017.

*

Este foarte important să arătăm că și-a însumat un număr de peste 50 de referințe din partea unor personalități, persoane care l-au cunoscut și l-au prețuit, referitor la activitatea și cercetarea domniei sale².

Doresc să fac cunoscut că a fost un privilegiu să-l cunosc pe profesorul Nuțu Roșca, cu care am colaborat foarte bine în toate planurile activității noastre și mai ales amintesc colaborarea foarte bună, când la Sighetu Marmației am organizat simpozionul „Crăciun în Maramureș”, urmat de un concert de colinde, apoi un simpozion comemorativ în legătură cu Sfântul Voievod Ștefan cel Mare și apoi un al treilea simpozion „Lumea dar divin și responsabilitate umană”. Recunosc că aveam nevoie de personalitatea lui, de îndrumare, de sfaturi, ca să putem organiza la nivelul Protoieriei Sighet asemenea activități³.

Din cărți scrise de dânsul am aflat că a avut o viață presărată cu multe încercări, dar pe toate le-a trecut, și acestea, cunoscându-l, le-a putut învinge, cred eu prin faptul că sufletul lui și întreaga ființă a fost înveșmântată cu trei podoabe deosebite: Credința, Nădejdea și Dragostea. Cred că acestea l-au adus la statura de învingător. După cuvântul dumnezeiesc al Sfintei Scripturi, toate sunt cu puțință celui credincios. A avut o credință neșovăielnică în singurul și adevăratul Dumnezeu, și aceasta nu numai într-un plan teoretic ci a avut o credință lucrătoare prin iubire, o credință mărturisitoare prin tot ceea ce a făcut și a scris, spre afirmarea credinței noastre ortodoxe, strămoșești, și prin cercetarea istoriei Bisericii noastre Ortodoxe Române în general și a istoriei Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș, în special. Profesorul Nuțu Roșca este cel ce a

2 Idem, p.119- 152;

3 Idem, p. 37;

cercetat cel mai amănunțit viața Sfântului Ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș.

În toate încercările care au venit asupra lui s-a întărit, cunoscând cuvintele cântării: *Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu Duhul Sfânt [...] Nădejdea creștină izvorăște din credința în tot ce ne-a făgăduit Dumnezeu: Căci noi așteptăm în Duh nădejdea dreptății din credință*” (Gal. 5, 5). Credința ne asigură că Dumnezeu este nețărmuit de credincios, este puternic, este bun și avem nădejde că, prin harul Său și prin jertfa Fiului Său, vom primi de la El bunătățile făgăduite.

Mai presus de toate, însă, stă dragostea, iubirea față de Dumnezeu și față de aproapele. Sfântul Apostol Pavel, măritul apostol al neamurilor în Epistola I către Corinteni scrie: „De aş grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare și chimval răsunător. Și de aş avea darul proorociei și tainele toate le-aş cunoaște și orice știință, și de aş avea atâta credință, încât să mut și munții din loc, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. [...] Dragostea nu cade niciodată. Cât despre proorocii se vor desființa; darul limbilor va înceta, știința se va sfârși” (I Corinteni, 13, 1-2, 8). Și această virtute a împodobit sufletul profesorului Nuțu Roșca, filolog și istoric, poet, credincios mărturisitor al bisericii noastre, iubitor de neam și de țară.

Pentru toate acestea s-a bucurat de mare

prețuire. În 16 august 1998, cu prilejul târnosirii Catedralei „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”, vrednicul de amintire, Teoctist, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române l-a distins cu *Crucea Patriarhală*, pentru mireni. Cu ocazia împlinirii a 80 de ani de viață, în 17 martie 2012, a fost primul mirean distins de către Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului și Sătmarului cu *Crucea Maramureșeană* pentru mireni. Tot în această dată a fost distins de către autoritatea locală cu titlul de *Cetățean de Onoare al Municipiului Sighetul Marmației*⁴. Menționăm și Diploma de *Cetățean de Onoare al comunei Bârsana* – 31 mai 1999, *Medalia Sfânta Mănăstire Nicula* la 450 de ani de atestare documentară oferită de ÎPS Bartolomeu al Clujului, Placheta suflată cu aur *Biserica Ortodoxă Română la 120 de ani de autocefalie și 80 de ani de patriarhat*, oferită de patriarhul Teoctist, *Insigna Coroana Regală*, acordată de Casa Regală la Simpozionul de la Deva din anul 2010, titlul *Jertfă pentru Neam*, acordată de Asociația „Supremă Recunoștință” din România în 3 iulie 2013, precum și alte diplome de excelență și diplome de onoare acordate ca recunoaștere a activității susținute în plan bisericesc, cultural și social⁵.

Cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, Episcopia Ortodoxă a Maramureșului și Sătmarului i-a dedicat un volum omagial. Inserez cuvântul însoțitor al PSS dr. Iustin Hodea Sigheteanul, la vremea aceea episcop-vicar:

Profesorul doctor Nuțu Roșca este model de intelectual, mărturisitor creștin, un mare și adevărat român. Doctorul profesor Nuțu Roșca a venit pe lume într-o zi însemnată, în ziua de 17 a lunii martie, când calendarul Bisericii Ortodoxe cinstește viața și faptele minunate ale Sfântului Alexie, omul lui Dumnezeu. Supranumit așa, pentru că, deși s-a născut într-o familie nobiliară și bogată, el a părăsit lumea cu toate bogățiile ei, fugind din casa părinților spre a-l căuta pe Părintele Ceresc și toată bogăția pe care i-a dăruit-o El. Viața noastră este darul lui Dumnezeu. Drept urmare, El, Ziditorul și Făcătorul nostru hotărăște când și unde să venim pe lume. De locul și vremea în care ne naștem se leagă, apoi, chemarea și destinul nostru în viață. De asemenea, familia în care ne-am născut poate avea un rol important în formarea noastră. Sigur, nu întotdeauna e la fel, uneori, când familia dă dovadă de mai puțină responsabilitate, lucrează Dumnezeu în locul părinților. Important este ca părinții să fie credincioși și cu frica lui Dumnezeu. Anul 1932, când a venit pe lume, era un an normal. Am să-l citez pe Domnia Sa din cartea autobiografică *Urcuș spre minune*. „Am apărut în lume în dimineața geroasă din 17 martie 1939, în comuna Bârsana din județul Maramureș, când în natură se dădea o luptă inegală între două anotimpuri; unul trecut de vreme, dar încă puternic, ce nu voia să părăsească arena și altul tânăr, dar care voia să își obțină dreptul la viață”. De ce am ținut să aduc în cuvântul meu acest citat? Pentru că el ne ajută să deslușim taina și destinul omului despre care vorbim. Însăși lupta între cele două anotimpuri, iarna

4 *Ibidem*, p. 38-46 ș.u.

5 *Ibidem*, p. 330-342.

care nu voia să plece și primăvara care încerca să-și intre în drepturi, arăta că celui ce tocmai venea pe lume îi stătea în față o mare luptă pe care nu o va putea evita în niciun fel. Atmosfera în care a crescut a fost una profund creștină. Părinții, oameni cu frică de Dumnezeu, păzitori fideli ai rânduielilor sfinte strămoșești, erau icoane vii în familia din Maramureș. Viața lor grea trudnică și pilduitoare era și școala de acasă; atunci se putea vorbi cu adevărat de cei șapte ani de acasă. Pentru că în acești ani se puneau temelii unui om și al unui fiu al Bisericii și al neamului și al unei tinere personalități. În familiile numeroase cu de la patru copii în sus era cea mai frumoasă viață de comuniune familială. Pretențiile lor la viață erau foarte echilibrate și modeste, copiii erau învățați cu munca și cinstea de mici, ca mai târziu să facă față unei vieți de familie care nu era tocmai ușoară. Într-o astfel de atmosferă a crescut profesorul Nuțu Roșca, perioadă în care au fost puse primele cărămizi la zidirea personalității de astăzi.

După 1990, când Dumnezeu a hotărât să ne elibereze de sub jugul robiei totalitare și atee, iar străvechea Episcopie a Maramureșului și Sătmarului a reînviat din nou, profesorul Nuțu Roșca s-a bucurat cel mai tare, fiind conștient de importanța acestui act de dreptate istorică pe care îl făcea Dumnezeu poporului drept-credincios din Maramureș, prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române de reactivare a martiriceii Episcopiei a Maramureșului și Sătmarului. În vremurile tulburi de după 1990, când lupta dintre frați a fost readusă în Maramureș, profesorul Nuțu Roșca a contribuit, cu autoritatea, luciditatea și credibilitatea lui, la păstrarea unității de credință și a păcii dintre multe comunități din Maramureș, fiind mâna dreaptă a vrednicului de pomenire protopop al Sighetului Mihai Opreșanu. Când ortodoxia a fost atacată în scris, a pus mâna pe condei și a lămurit lucrurile în lumina adevărului. I-a lămurit și pe intelectualii îndoielnici, cât și pe toți cei ce îl cunoșteau și-i dădeau un mare credit. Așa s-au născut lucrările *Ortodoxie și pseudounitație* și *Adevărul contra dezbinării*. Sigur că ierarhii, preoții și călugării au fost la datorie, apărând cu toată ființa lor dreapta credință. Lucrul acesta se poate constata astăzi, pentru că ortodoxia a rămas tot atât de frumoasă și de unitară cum a fost și înainte de anii 90. În eparhia noastră ortodoxia este vie și actuală, aducându-și contribuția definitivă la stabilitatea, demnitatea și dăinuirea poporului român și a credinței lui. Însă implicarea unui intelectual cu autoritate și notorietate ca profesorul Nuțu Roșca și rostirea și scrierile sale despre ortodoxie au fost de mult folos și ajutor pentru slujitorii Bisericii noastre.

Dacă am avea timp să ne referim la umilințele prin care a trecut și la suferința prin care a îngăduit Dumnezeu să treacă și să o îndure în urma nefericitului accident din 22 februarie 1953, petrecut în gara din Azuga, când a fost lovit de tren, dar a supraviețuit în mod miraculos, poate am înțelege cu ușurință, dacă avem suficientă credință, că Dumnezeu, deși l-a încercat cumplit, l-a păstrat și l-a păzit, pentru că l-a iubit, pentru că avea nevoie de dânsul mai târziu, ca să mărturisească toate acestea în fața oamenilor și să susțină cu convingere și credință că ce s-a petrecut cu dânsul a fost un mare miracol. Așa crede și mărturisește că a fost vindecarea pe Muntele ce Sfânt de la Rohia, când după participarea la Sfânta Liturghie și hirotonirea unui arhieru, în 17 aprilie 1994, a uitat de cârjele cu care a venit și în care se sprijinea până atunci, neputând să se deplaseze fără ajutorul lor și a constatat uimit la întoarcere că merge fără ele și de atunci nu le-a mai purtat niciodată.

Minunea aceasta este relatată în cartea autobiografică *Urcuș spre minune*. Astfel, Dumnezeu și l-a făcut mărturisitor al minunilor Sale și al adevărurilor de credință. Când Dumnezeu a rânduit, la propunerea Înaltpreasfințitului Justinian și în urma hotărârii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să declare sfânt, să-l canonizeze pe marele apărător al ortodoxiei, pe Iosif, episcopul Maramureșului, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitei Sale, profesorul Nuțu Roșca a scris viața minunată a acestuia și faptele lui vrednice de o slujire de om ales al lui Dumnezeu⁶.

S-a stins din această viață în 13 noiembrie 2018 la vârsta venerabilă de 86 de ani, mutându-se la viața cea veșnică din Împărăția lui Dumnezeu, pentru dobândirea căreia și-a dedicat întreaga viață. Acest lucru s-a petrecut, iată, în Anul Centenar, aproape de ziua mării sărbători a întreg neamului

6 Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului și Sătmarului, *Prof. dr. Nuțu Roșca la 80 de ani. Volum omagial*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Sighetul Marmației, 2013, p. 46-51.

românesc și drept-credincios, realizarea Marii Uniri din 1 Decembrie 1918.

În 15 noiembrie 2018 a fost condus la mormânt, după ce un sobor de preoți conduși de către Preasfințitul Părinte Iustin au săvârșit slujba înmormântării. Au rostit panegirice dr. Teodor Ardelean și dr. Ion Petrovai.

Nota redacției:

Vrednicul de pomenire mitropolit al Ardealului, Antonie Plămădeală, a botezat în cuvinte simple, dar foarte expresive, acest fel de oameni stăruitori și dăruitori, ce și-au jertfit cu adevărat viața pentru Bine, Adevăr și Frumos, pentru Neam, Cultură și Credință: DASCĂLI DE SUFLET ȘI SIMȚIRE ROMÂNEASCĂ. Această sintagmă îl definește și pe profesorul Nuțu Roșca. Dar sintagma a devenit, prin exercițiul de viață al luptătorului neobosit din Țara Maramureșului, chiar paradigma proprie de viață. În tot ce a făcut a jucat acest rol și la bine, dar și la greu. Când a cercetat istoriile, a făcut-o precum cei mai de seamă arhivari. Când a redat căutările, ca exeget adevărat. Când a răbdat dureri și lacrimi, ca un monah exemplar, îmbunătățit.

Viața sa a fost în miniatură similară istoriei pe care a scris-o – *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș* – mergând mereu pe calea cea dreaptă, strâmtă, dar și cu chinuri. Sau, cum spune uneori țăranul înțelept Gheorghe Bohotici, bun

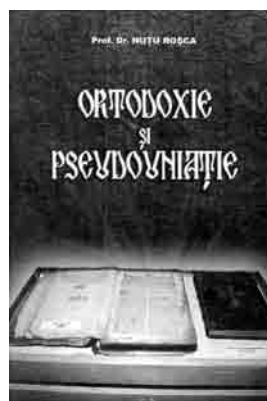
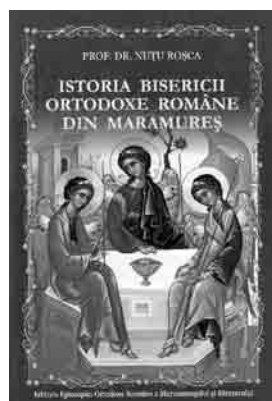
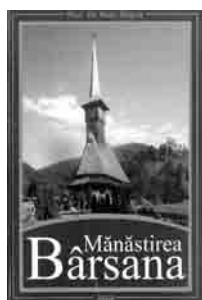
Profesorul dr. Nuțu Roșca rămâne în conștiința noastră, a bisericii celei vii, urmând îndemnul Sfântului Apostol Pavel, scris în Epistola către Evrei: „Aduceți-vă aminte de mai marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu, priviți cu luare-aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința”. (Evrei 13, 7).

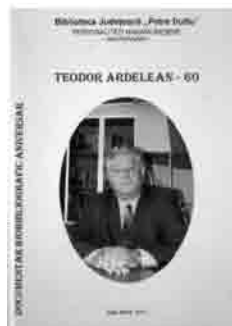
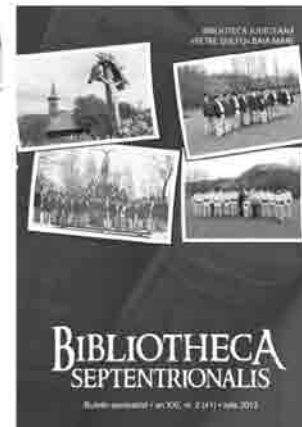
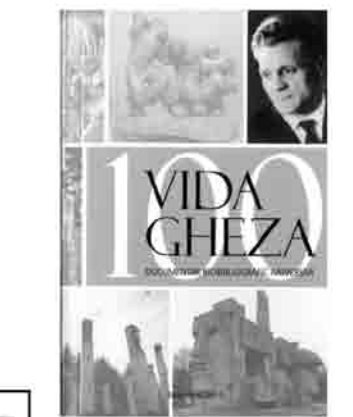
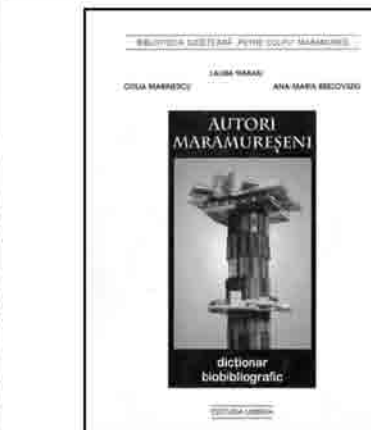
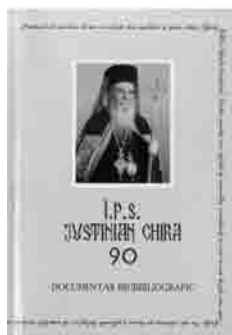
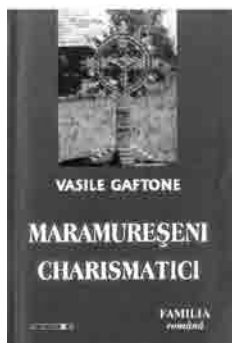
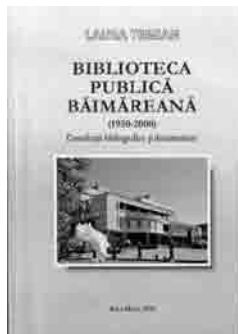
prieten al profesorului și al nostru, un neaș și pitoresc, un dac liber autentic: Ce i s-a întâmplat lui Nuțu Roșca în 1953 (n.r. accidentul din gara Azuga și urmările sale dramatice!) este identic, într-un alt plan de situație, cu ce au pățit românii în 1762, când criminalul general Bucov și-a pus în aplicare politicile și tacticile împotriva bisericii străbune. Și, tot astfel, precum s-a salvat în timp Maramureșul prin purtarea de grijă a lui Dumnezeu asupra acestui ținut, așa a beneficiat de o relativă ocrotire și dascălul de suflet și istorie românească Nuțu Roșca, care a fost sprijinit de Tatăl Ceresc cu multă răbdare, putere de muncă, tenacitate și alte calități ce dau, în timp, rezistență la timp și biruirea timpului.

Profesorul Nuțu Roșca a fost pentru Ținutul Maramureșului UN DAR AL PROVIDENȚEI. Nuțu Roșca seamănă leit cu Mireasa Sa, Biserica Ortodoxă Română din Maramureș, care și-a îndeplinit cu cinste, demnitate și responsabilitate rostul ei în istoria neamului românesc.

Bibliografie

- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
- Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului și Sătmarului, *Prof. dr. Nuțu Roșca la 80 de ani. Volum omagial*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Sighetu Marmăției, 2013.
- Prof. dr. Nuțu Roșca, *Urcuș spre minune*, Sighetul Marmăției, 2010.
- Prof. dr. Nuțu Roșca, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului. Tipărită cu binecuvântarea Presfințitului părinte Iustin Hodea Sigheteanul, arhieru-vicar al Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015.

Cărți și reviste editate de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare de-a lungul anilor

POSTFAȚĂ

O sută de oameni „binecuvântați” dintr-un veac zbuțiat

Teodor ARDELEAN

1918 – Anul Marii Unirii a Tuturor Românilor. 2018 – An însemnat ca limită a primului veac de după Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918. Două repere **încrustate** în **crusta** vremurilor și vremurilor. Două **momente unite** printr-o traiectorie de idei și semnificații. Trecutul cu prezentul coexistă și construiesc viitorul numai împreună. Adică numai atunci când **Trecutul este mereu prezent!**

Această prezență de trecut în prezentul nostru din anul centenar 2018 a fost ținta spre care am orizontalizat ținuta verticală a unor oameni care ne-au cardinalizat viața aici pe meleagurile Maramureșului, atât de binecuvântat de Dumnezeu și atât de prețuit de semenii. Așa am gândit noi să fixăm în structurile memoriei pe cei care au așezat mult suflet la temeliiile zidurilor. Un veac privit printr-o sută de personalități înscrise majuscular pe răbojul timpului. O sută de destine care pot compune destinul general al oamenilor unui ținut îmbogățit în și prin oameni.

De la greci am învățat socoteala timpului. Acesta, privit cantitativ, adică în curgerea lui măsurabilă și măsurată, a fost botezat KRONOS și de acolo ne vin cronologiile și cronicarii, cronofagiile și cronoforii. Dar aceiași înțelepți greci, în gândirea lor Sophică, ne-au atras atenția că timpul, în dinamica lui, are și înțeleșuri ce țin de calitate. Au numit această semnificație KAYROS, spre a nu se lăsa copleșiți doar de „lungimile” de timp, ci și marcați prin timpii și timpurile de calitate. Am avut în vedere și această dimensiune, dar nu am descris-o faptic, ci am perimetrat-o cu biografii remarcabile. Aceasta – din considerentul că, dacă zeul Cronos nu poate fi oprit din „drumul” lui, oamenii pot îmbogăți timpul prin faptele lor. Fapte întreținătoare de timpuri bune sau pregătitoare de vremuri și mai bune. Aici, în istoria și-n zodia lui Kayros, nu trăiește mai-binele care să fie dușmanul binelui, cum se spunea adesea într-un sofism ce tot de la greci ne vine. Aici mai-binele constituie ideal adevărat pentru bine, iar oamenii cu ideal devin cei mai mari slujitori ai binelui. Binele ca structură Kayrotică, căci sub semnul lui Kronos duratele de bine sunt scurte, lipsite de stabilitate și imprecise ca simțire umană.

În consecință, cu aceste prolegomene de lucru am pornit la demersul nostru. Știam cât era de dificil, dar am avut de depășit pe parcurs și alte dificultăți! Era dificilă schema de lucru, căci pentru **o sută de ani**, am dorit să cuantificăm timpul prin **o sută de destine**. O sută de biografii grăitoare și la vremea lor, dar încărcate de excelență, eminență și elocvență și acum, la vremea „măsurii”! Toți cu conexiuni esențiale în relația cu Maramureșul. Toți cu biografii relativ încheiate și unii chiar cu înveșniciri notabile – instituții, monumente, evenimente ...

Cei care au parcurs lucrarea noastră și-au format o viziune. Nu doresc prin aceste gânduri postfațatoare să-i influențez foarte mult în aprecieri, dar știu că **se cuvîn** câteva **cuvinte cuviincioase**.

Am pornit de la mare spre mic și de la mult spre puțin. Am gândit că toți cei care și-au predat mandatul de viață Neamului de la 1 Decembrie 1918 și până la 1 decembrie 2018

trebuie să fie purtătorii unor biografii exemplare și modelatoare. I-am înscris între filele cărții în ordinea înveșnicirii, de la George Pop de Băsești, Marele Bărbat al Unirii, plecat la Ceruri în 23 februarie 1919 și până la Nuțu Roșca, profesorul și mărturisitorul creștin, săvârșit din viață la 13 noiembrie 2018. I-am pus în lumină prin luminători de mare calitate, la rândul lor capabili să intre în viitoarele manuale de istorie și-n cărțile de același fel ale veacului viitor!

Cu sinceritate vă spun că această idee mi-a venit în urmă cu cinci ani, când am și „vestit-o” în cercurile în care oameni sensibili ai acestui neam povesteau despre ce ar trebui să fie! Protagoras ne-a lăsat o sintagmă cu valențe paradigmatică („Omul este măsura tuturor lucrurilor!”) și am considerat că cel mai potrivit exemplu pentru acest secol de istorie maramureșeană, ar fi niște biografii excelente. Rostirea înțeleptului grec a fost amendată în timp „Omul este măsura tuturor lucrurilor... A celor ce sunt despre cum sunt, a celor ce vor fi despre cum ar trebui să fie!”. Da, acești oameni, conștienți de menirea lor „istorică”, au constituit și constituie „măsura” lucrurilor noastre și chiar au pregătit prin „jertfele” lor de viață lucruri viitoare.

Dintru început mi-am propus să realizez de unul singur o astfel de enciclopedie a personalităților maramureșene din acest veac încărcat de evenimente cardinale. De fapt, am și pornit la lucru și preț de aproape patru ani am adunat informații și am făcut liste. Prima înșiruire, într-o ordine subiectivă generalizantă, a cuprins peste cinci sute de nume. Reducerea până la o sută a durat câțiva ani, iar în februarie 2018 am renunțat la varianta unei lucrări de autor și am solicitat sprijinul celor mai potriviți contemporani spre a pune în lumină aceste portrete vii. Sunt 76 de autori, oameni încărcăți cu multă generozitate și de cele mai multe ori și cu lucrurile cele de trebuință în domeniul biografismului. În paranteză fie spus, și fie luat așa și de dumneavoastră, cititorii acestui „cuvânt de încheiere”, biografismul constituie la toate marile popoare culturale un element de trăinicie în „clădirile” de istorie. A fost o vreme când și la noi, la români, prezentarea vieților marilor personalități era o preocupare extrem de onorabilă și constantă. Mari ziare și reviste din toate teritoriile românești aveau „portrete exemplare”, așezate pe prima pagină, uneori în loc de editoriale. De obicei erau panegirice, adică rostiri sub semnul lui *laudatio-admiratio-veneratio*, care proslăveau fapte trecute ale unor oameni care au participat la „zidirea trecutului”. Cu timpul și gama de sensuri pentru o astfel de specie literară și gazetărească s-a diversificat, astfel că acest fel de texte vizau și oameni în viață, adică în preaplinul activității lor creatoare.

Este nevoie aici, pe aripile acestui gând ancorat în explicații pentru susținerea **biografismului**, ca o cale majoră pentru configurarea timpurilor istorice, să amintim și de ideea lui George Barițiu, care a propus, pe linia tradiției academice din Franța, instituirea în Academia Română a unui moment festiv, sub forma unei sesiuni speciale în care persoana agreată și invitată să intre ca membru în această instituție referențială să rostească un **discurs de recepție**, iar un coleg academician să-i răspundă prin **laudatio**. Fac trimitere la aceste începuturi „întremătoare” ale onoarei tocmai pentru a demonstra ce mult a contat în trecutul nostru un astfel de „con de lumină”. Ca să duc gândul până la capăt, voi evoca în chip călduros că Alexandru Papiu Ilarian, fost elev al lui Simion Bărnuțiu, a fost primul membru al Academiei Române, pe atunci numită Societatea Academică din București, care a rostit o astfel de cuvântare de „consacrare”, la 14 septembrie 1869. Titlul: „Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca”. Era o ancorare firească și bine filigranată la ideea lui Barițiu, potrivit căreia „acel bărbat român care va fi în stare să compună biografia cunoscuților triumviri – Samuil Micu, Georgiu Șincai și Petru Maior – pe un period rotund de 50 de ani, începând de la 1770 până la 1820, acela ne va da chiar în aceste biografii istoria poporului român din patria în care s-a născut și în sânul căreia a lucrat ...”. Am citat din George Barițiu, marele cărturar transilvan, „începător a toate”, întemeietor de presă românească transilvană și de Academie Română, spre a putea pune în expresie validată de istorie ideea noastră, evident

adaptată la mesajul de azi. „Acei bărbați care vor fi în stare să compună biografiile marilor bărbați anteriori pe o perioadă de o sută de ani, începând de la 1 Decembrie 1918 și până la 1 decembrie 2018, ne vor da chiar în aceste biografii istoria poporului român din patria în care s-au născut și în sânul căreia au lucrat”.

Revenind la explicațiunile pe care le consider necesare pentru înțelegerea deplină a acestui demers, voi adăuga și faptul că dacă instituția noastră – Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare – are ca preocupări fundamentale „cunoașterea” și „oferirea de informații”, atunci cercetările biblioteconomice și bibliografice, care se folosesc de matricele funcționale ale biografismului, sunt chiar o obligație de serviciu. Dacă de-a lungul timpului am avut cel mai bun „serviciu bibliografic” din țară, cele mai multe publicații gen „caiet biobibliografic” și cea mai mare bază de date de „cunoaștere locală”, iar acum avem un Centru de Cercetare și Documentare al Academiei Române la care sunt ancorați în calitate de cercetători și colaboratori unii dintre cei mai distinși universitari și cărturari maramureșeni, atunci înseamnă că dispunem de o mare „avere”. Expresia dăruirii supreme vine de la „a fi”. Fiire, ființă, ființare, înființare, în și întru Ființă, sunt, suntem ... Până la „suntem capabili” și „suntem pe fază”. E o **altfel** de explicație pentru un demers colosal și costisitor, dar în acest fel am pus la lucru partea cea mai bună a eului nostru instituțional – conștiința.

Gaudeamus igitur! Să ne bucurăm, așadar. Și chiar ne bucurăm că ne-a reușit această întreprindere de suflet ca o **carte de cinstire** față de un ținut minunat al limbii române în buna sa tradiție și unire. Ne bucurăm că ne-am putut măsura puterile cu timpul cel nemilos în selecții, plin de pete albe și multe cutii negre. Ne bucurăm să putem arăta puterea lui **a fi** în domeniul nostru instituțional de definiție și ființare.

*

Cartea aceasta e o călătorie către noi înșine. Un drum inițiat dintr-un gând bun și profund, un urcuș chiar inițiativ. Religia noastră de studiu a fost bibliologia, fără a ne îndepărta de acea morală creștină călăuzitoare în literă și spirit, care trebuie să străbată conștiințele îndelung lucrătoare. O călătorie-destin prin destine de oameni, care au construit în aceste vremi puternic vânturate viața predecesorilor și viața noastră. Câte s-au scris și câte nu s-au scris niciodată! Câte vremuri au început prin a fi zâmbitoare și au sfârșit prin a-i închide pe cei idealști în închisoare! Vremuri care întâi au stimulat și mai apoi au rețezat până și cele mai simple și nevinovate vise.

Prin viețile acestor persoane, aici adunate în mănunchi de argument și recunoștință, putem vedea și inelele spiralei dezvoltării acestui spațiu septentrional, dar și cicatricele lăsate adânc acolo unde, fie spațiul, fie timpul s-a arcurit sub greutatea istoriei. Am încercat să construim o punte cu timpul. O punte în timp și peste timp, în care unitatea de măsură a creșterii în timp să fie chiar oamenii fiecărui timp, iar în final însuși Timpul. Altfel spus, interesul nostru documentar suprem a fost acela de a cerceta toate straturile de timp în care oamenii fiecărui timp esențial au lăsat posterității urme, în ciuda galopului de istorie din acest veac zbuciumat. Iar la final, am constatat cu bucurie că marile biografii stau la baza marilor fapte, că **ele** au plămădit istorii mai bune, că **ele** au contribuit la marea istoriografie a unui ținut foarte drag inimilor românilor. Academic încercând esența, spunem că magnificența acestor locuri și eminența acestor oameni ne-au fost și îndemn, dar și îndreptar permanent de lucru. Lucru care, de foarte multe ori a avut drept final o nouă acțiune de așezare a dreptății între tipurile de oameni diferiți. O bibliotecă găzduiește operele spirituale ale tuturor exprimărilor intelectuale demne de examenul vieții, iar niște bibliotecari la lucru trebuie să lase drept urmă de cinstire o lucrare demnă și dreaptă, onestă și cuprinzătoare. Cu privire la știință, Einstein zicea că „nu este demnă a fi numită știință aceea care nu venerează, nu se miră, nu se entuziasmează”. Citatul ne-a venit prin intermediul unui mare autor român moral, Nicolae Steinhardt (*Escale în timp și spațiu*, p. 66, 67...). L-am preluat, l-am așezat drept **motto** general

și l-am recomandat tuturor autorilor spre a scrie cu dragoste, cu pasiune, cu căldură ..., așa precum credem că merită.

Eventualele omisiuni (din listă, din informații de multe ori controversate) și posibilele erori considerați-le, vă rugăm, omenești imperfecțiuni. Cele mai multe observații ce ne vor biciui de aici înainte vor viza și pe **unii din cei 100**, care după opinia unor cititori n-ar avea ce căuta într-o astfel de istorie, dar și însăși lista din care lipsesc, prin efectul „sitei noastre de ceară”, mulți oameni reductibili demni de istorie pentru că au făcut istorie. Și noi le regretăm absențele și le punem pe seama criteriilor foarte rigide pe care ni le-am impus. Așa cum se spune despre Iuliu Maniu că ceea ce îl caracteriza cel mai bine era preaplinul calităților morale în care domina virtutea, iar defectele sale proveneau tot de pe această cale, anume din exagerarea virtuții, și noi, croitorii acestei cărți speciale de istorie, vă mărturisim că ne-am condus determinant activitățile în acest stil, iar dacă n-a fost să fie ca x sau y să rămână „definitivat pe post”, și noi regretăm acest lucru și ne cerem scuze. Drept pildă voi aduce situația unor venerabili istorici maramureșeni ai ultimei jumătăți de veac, dintre care am ales câteva personalități spre ilustrare, dar cu regret n-am reușit să-i ținem în grilă pe alți iluștri bărbați. Lipsesc **din cei 100** Vasile Căpâlnean, Aurel Feștilă, Aurel Vaida sau Octavian Bandula ... Îi veți regăsi pe Valeriu Achim și Aurel Socolan. Toți șase nu puteau intra, iar cei „sacrificați” prin absență sunt în continuare în sufletele noastre, chiar dacă o scală de valori i-a așezat „lângă tribună”. Mi-au fost toți foarte buni prieteni, îi cunosc în plinătatea vieților lor exemplare, chiar mi-am propus să le dedic viitoare studii, dar aici n-a fost cu putință.

S-a spus și s-a scris că atunci când comemorăm eroi, nu facem altceva decât să ne înălțăm și noi. E înălțarea noastră în **rol**, ca „organizatori de oameni” în relație cu cei care prin rolul lor istoric se revendică direct și exploziv dintru această categorie supremă printre rosturile omenești. Sub influențele binefăcătoare ale organizatorilor de oameni, s-au făcut țări și s-au administrat semeni. Iar noi, zic înțelepții cei bătrâni, trebuie să trăim împreună și în mare demnitate cu morții noștri mari! În astfel de destine se pot citi nu doar faptele și ideile lor adânc lucrătoare, ci se pot înțelege vremuri adesea greu de înțeles. Poți înțelege ce s-a întâmplat cu Neamul, cu Țara, cu Lumea în care am trăit. Avem acces, astfel, la un trecut filtrat cu „asprime” de istorii ce pățimesc prin detalii de convulsii și desfășurări în dauna celor ce încercau să așeze în loc bun semințele binelui.

Unii dintre acești „bărbați binemeritați ai Neamului Românesc din Maramureș” au jucat chiar roluri foarte înalte. George Pop de Băsești, în rol de mentor și Mecena, în rol de pacificator, în rol de Bătrân al Nației și, la final, în rol de Președinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918. Vasile Lucaciu, servitorul uriaș al credinței și al istoriei scrise cu brațele și inimile noastre, a jucat și rol de promotor de idei, dar și de ministru pentru relația cu românii și, mai apoi, relația cu lumea, cu Marile Puteri! Ilie Lazăr a știut că un om genial trebuie să-și încălzească virtuțile, atât la temperaturile ridicate ale inimii sale, cât și prin a-i conduce pe cei apropiați pe calea mântuirii din situațiile cele grele. Era, precum mentorul său Iuliu Maniu, un om drept, atât în iubire pentru dreptate, cât și prin ura contra nedreptății. Toți aceștia și mulți alții, din același calibru, chiar dacă nu din același interval de rol, au găsit calea biomagnetică spre inimile românilor tocmai pentru că aveau, la rândul lor, inimi extrem de mari. Zicem noi și zicerea s-ar putea să rămână pe retina timpului, că numai o inimă mare poate să împace individul cu patria, patria cu umanitatea, trecutul cu prezentul și prezentul cu viitorul. Și mai zicem ceva, ce toată lumea gândește, dar nimeni nu scrie, că astfel de „organizatori de oameni” sunt și „dominatori de oameni”. În sensul bun al sintagmei, care identifică și elemente mitice și mistice. Adevărații „conducători de oameni” se folosesc de calitatea de a funcționa ca „dominatori de oameni” nu pentru a deveni niște dictatori în sensul real al cuvântului. „Dominatorul de oameni” nu e „dictator” atunci când poate fi și profetic, și olimpiu, când poate juca, atât rolul de propovăduitor din catedrală, cât și pe cel de promotor

cinstit al adevărului la tribunele de idei. Inclusiv, când e cazul, pe „câmpurile de luptă” ce se deschid atunci când spiritul belic devine dominant.

*

Am fi putut să botezăm lucrarea noastră și cu titlul „Maramureș. 100 de chipuri din Icoana Centenarului”. Când oscilezi, însă, între mai multe variante, foarte bune toate, iese mai mult în evidență „calitatea” simplității. Așa încât am mers pe varianta de față, chiar dacă, prin această cercetare, în fapt, noi am așezat Centenarul Marii Uniri chiar în icoană. Fără să închipuim sau să preînchipuim elemente ce se împacă bine cu fabulatoriul, am tușat doar evidențele chipurilor puse în lumina timpului. Nu doar așa ca să ne aflăm în treabă, cum adesea se face pentru a justifica „cheltuieli bugetivore”, ci spre a ne fi de folos și de bună memorie și în acest an, dar și în veacul viitor. Pentru români ICOANA este cel mai sfânt odor, care se ține mai întâi la suflet și apoi acolo, unde îi „e locul”, adică este vizibilă din orice punct al spațiului locuit. Dacă vreți, totuși, prin lectură, să le luați așa, atunci aveți fie o icoană mozaicată, fie o sută de chipuri din Icoana Centenarului, așa cum sugerează și coperta concepută de talentata noastră colegă Firuța Șomcutean. O mărturie a respectului nostru, dar și una a respectului de neam, limbă, credință și spiritualitate – demonstrată prin o sută de destine demne de admirație publică. Sunt o sută de portrete stilizate din istoria Maramureșului, scrise chiar cu acest scop, de a configura mersul timpului și evoluția timpurilor prin oameni care aici au făcut istorie. Trăind într-un veac zbuciumat, cu multe praguri și enorme provocări, cu dureri și neazuri etc., acești exponenți ai „vetrelor” sau „breslelor” au cultivat și consolidat prin faptele lor visurile nobile ale tuturor „făcătorilor de Țară” din acest nord românesc autentic. Unii au avut aici chiar rădăcinile, care, precum la plante, sunt în primul rând elemente de fixare în pământ și mai apoi „guri” de hrănire. Alții, cu geotropisme în alte spații, au venit să se împlinească aici tot dintr-o „chemare”, căci spațiile mirabile „atrag” semințele și le favorizează „rodirea”, oferă mai multă lumină, iar oamenii cu tendințe heliotropice, fototropice și topotropice găsesc rapid vectorul ce li se oferă. Aici îi veți încadra, așa cum am făcut-o și noi din dorința de a le mulțumi postum, pe: Béla Bartók, Ioan Alexandru, Vasile-Radu Ghenceanu, Victor Iancu, Leonard Mociulschi, Lascăr Pană, Nicolae Brădeanu, Nicolae Steinhardt, Ionel-Valentin Vlad și alții. Vieți la fel de pilduitoare, precum cele ale maramureșenilor de baștină, iar uneori venite chiar spre „a ne mântui” spre stări de rezonanțe superioare. Béla Bartók ia contact cu folclorul maramureșean încă de la vârsta de opt ani, când, după moartea tatălui, mama sa trebuie să părăsească Sânnicolaul Mare și să „dăscălească” la Vinogradovo. La nouă ani compune un cântec „Bucată valahă” („Oláh darab”), ceea ce spune mult mai mult decât simpla consemnare. Înseamnă că aici, în Ugocea, folclorul maramureșean era foarte prezent și că un copil sensibil simte deja ce este valoros. Peste ani și ani, în 1913, la chemarea lui Ioan Bușiția, va întreprinde, împreună cu preotul și dascălul din Ieud Ion Bârlea, o adevărată „expediție”, iar „Horea lungă maramureșeană” îi va intra la suflet ca formula cea mai reușită de sublimare a sufletului în armoniile muzicale. Și Ioan Alexandru, cel mai mare poet imnic român, după ce a descoperit Maramureșul și Rohia, le-a dedicat cele mai frumoase versuri, realizând prin aceasta chiar un fel de „cântări ale cântărilor”, lucrare biblică pe care a și tradus-o în anul 1972. Cazul lui Nicolae Steinhardt are multiple valențe religiologice, filosofice și axiologice. Unii zic astăzi că Rohia s-a înălțat prin el, și acest adevăr nici nu trebuie contestat, dar au dreptate și istoricii care spun că El s-a ridicat spre „slava înțelegerii” cu ajutorul Spiritului ortodox al Rohiei. Căci mănăstirile cu „călugări îmbunătățiți”, cum au fost Justinian, Serafim Man, Iustin, Emanuil și alții, constituie nu doar oaze bune pentru „retragerea din lume”, ci și spații stimulative pentru un anumit tip de creație spirituală. Astfel încât istorii contrafactice de felul celor care întrebă ce ar fi fost Rohia fără Steinhardt sau Steinhardt fără Rohia nu sunt admise la judecata corectă și complexă, în care se poate vedea cum lucrează Providența!

Am mai avut și o altă variantă de titlu. „100 de ani împreună cu noi înșine”! Ar fi fost un titlu care să „traducă” o proiecție interesantă în trecut, pornind de la realitățile contemporane. O enciclopedie a personalităților este cea mai frumoasă formulă de etalare a biografismului într-o cercetare. Printre rolurile și rosturile unui astfel de demers, uneori văd și posibilitatea ca, în acest fel, să poată fi găsite **acolo** cheile pentru dezlegarea nodurilor din hățșurilor contemporane. Plasa țesută azi de fiecare și de toți din fenomenele interne și externe (economice, politice, culturale etc.) este foarte plină de noduri, iar soluții gordiene nu prea sunt le îndemână. Principiile însădite în noi prin coduri genetice, educație și spiritul binelui nu se pot acomoda cu realitățile reglementate prin normele și normativele zilnice.

În „noi înșine” toți suntem buni! Dar cum lucrează atât de insistent „homo fraudens”? Și cum reușește să-și sporească oștirile? Simplu. Așa cum ne explicitează și acad. Mircea Malița în superba sa carte cu acest titlu, acest „păcat uriaș” acționează în istorie prin războaie, cotropiri, rapturi, sânge, împilări, robiri. Interesant este cum toate popoarele vorbesc despre „independență”, „eliberare”, „emancipare” ș.a.m.d., de parcă toți s-ar fi luptat cu un zeu nevăzut. Lupta românilor este cu certitudine, însă, cea mai demnă și dreaptă istorie. Iar acest veac, căruia i-am zis simplu „zbuciumat”, a fost perioada celor mai mari speranțe, după „cel mai mare război”. De 100 de ani suntem „împreună cu noi înșine” și a trebuit să trecem prin alte războaie, să trăim în chip nenorocit în „pacea” impusă de alții, să ne distrugem elitele sub cizma comunistă în perioada 1945-1989 și sub „povara mediocrității și mediocrizării” acum, în acest contemporan „război de treizeci de ani”! Mă refer la acele lucruri complicate ce pot fi „mobilizate” sub tutela concluziilor unui fin analist contemporan (Sorin Mitu, în „Sinteza” nr. 48/2018): „... să învățăm să ne punem și noi țara să facă mai mult pentru oamenii ei reali și nu pentru idealurile sale sforăitoare...”! Biografiile și istoriile pe care le cuprind acestea, distinct și categoric, sunt expresia nu numai a tot ce a putut da mai bun, mai excelent, mai competitiv, mai performant, mai elocvent UN SPAȚIU, ci și a ceea ce ar trebui să facem astăzi. Recunoștință spre trecut, recunoașterea celor merituoși, reîntoarcerea la principiile sănătoase ale conducerilor obștești, resuscitarea sistemelor principale de viață etc. Spre a mă face înțeles de dumneavoastră, voi spune că întotdeauna învățământul românesc a avut poziționat central „copilul”, respectiv „tânărul”, numai astăzi s-a ajuns ca acest domeniu să aibă în „punctul arhimedic” dascălul! Chestiunea acestea nu am pus-o spre a revela „egoismele” contemporane, ci, mai ales, spre a pune în lumină conștiințele acestui veac de după Marea Unire, care constituie, în fapt, a prelungire a marilor bătălii duse de oamenii de spirit din Generația Marii Uniri. Iar când spun „dascăli” nu mă refer doar la Gheorghe Pop, Mihai Bălaj, Nicolae Brădeanu, Ioan Chiș-Ster, Andrei Grobei, Victor Iancu, Vasile Latiș, Dumitru Pop ș.a., care au onorat „catedrele” într-o asemenea măsură, încât le-am putea numi „catedrale”. „Dascăli” au fost și episcopii, preoții, publiciștii, scriitorii, dirijorii, avocații, medicii ș.a.m.d. Doctorul Victor Pop de la Sighetul Marmăției nu doar că era un „medic bun” în anamneză și tratamente, dar desfășura chiar și „vizite la domiciliu”, unde verifica dacă bolnavii respectă indicațiile și igiena, criticând mentalitățile învechite și „nesănătoase”.

*

În marea noastră bucurie de cercetători, știm că acești oameni ai trecutului ne-au pregătit un mare dar – „Prezentul”. Dar de ce nu, în bună măsură, și viitorul! Prezentul nostru de acum, fără ei ar fi arătat altfel. Viitorul nostru de mâine, fără ei și fără noi, nu poate arăta foarte bine. Căci oamenii sunt creditorii timpurilor sau ajustorii acestora. Din smerită cinstire, am încercat să scriem nu doar biografii, ci să găsim cele mai potrivite cuvinte de rostire care să poată transmite cititorilor sentimente. O rostire „potrivită” și ritmată în funcție de a lor jertfire. Am încercat să cuprindem în reflectare oameni de bine și făcători ai binelui public și să nu punem în lumina recunoștinței, în acest cadru de reflectare a istoriei recente, acele persoane care s-au înfruptat de la viață cu mai mult decât ar fi meritat. Ci pe cei ce „s-au fericit” cu

grijile, cu nesomnul productiv, cu zbaterea, cu iscodirea, cu tenacitatea, cu răbdarea înțeleaptă, cu iubirea semenilor, cu găsierea de soluții la probleme grele și de idei biruitoare, cu sădirea luminii ... Oamenii logodiți cu veșnicia încă din momentul în care au simțit că viața nu ne e dată spre a fi risipită sau trăită degeaba, că slujirea celor mulți este cea mai demnă jertfă de sine, că înălțarea adevărată în fața celorlalți se poate face doar prin fapte frumoase, modestie, cinste și solidaritate.

Pitagora, probabil cel mai înțelept bărbat din toate timpurile își sfătuia ucenicii într-o dialectică subtilă. „Numai înțelepții se pot solitariza! Noi, ceilalți, trebuie să ne solidarizăm unii cu alții!”. Solitaritatea nu este, de fapt, o coordonată a existenței, ci una a axiologiei. Un om se solitarizează prin exemplaritate, devenind și altitudine, dar și model. Cei ce se solitarizează doar spre a se izola de semenii, nu izbândesc. Relația dintre cele două „antinomii” ne poate învăța că vom reuși să ne solitarizăm doar atunci când vom fi învățat împreună cu ceilalți solidarizarea necesară, după rețetele timpului. Toți oamenii vor să trăiască mai mult și mai bine, majoritatea își doresc să evadeze de sub tiraniile timpului, dar foarte puțini reușesc să pună temelie izbânzilor dezirabile. Oamenii aceștia au în viețile lor nu doar destine împlinite, nu doar istoriile lor, ci și o mare istorie. O sută de ani de politică, administrație, cultură, învățământ, religie, sănătate, economie, viață militară. Oameni cu har cărturăresc, cu potențial de a deveni din ucenici – magiștri, din educați – educatori, din neînțeleși – înțelegători, dar mai ales din asupriți – echilibrați conducători. Am prins ideile cele mari din zborul lor, le-am așezat la sufletul nostru și vi le oferim cu generozitate. Doar așa putem concluziona că „biruitu-ne-a” gândul cel bun! Iar gândul cel bun în acest caz înseamnă să fii prezent la prezentul neamului („Sunt suflet în sufletul neamului meu...” – G. Coșbuc), dar să nu lipsești nici de la speranțe și nici de la rânduiești. Să-ți înfrângi egoismele și egolatriile!

Au dat ținutului nostru suflet ales și strălucire evidentă. Iar în buletinele lor de identitate rubricile vedetă sunt „pentru ce, când și cum și-au jertfit viața”, „cum au lucrat și luptat pentru timpuri mai bune”. Oameni ca toți oamenii, vorbind la general, dar oameni speciali prin vocațiile cultivate și „urmele” lăsate moștenire. Să știi că ai fost de folos la ai tăi, să realizezi că ai fost util pentru mulți este cea mai demnă ocazie de fericire pe care, chiar dacă timpul nu te lasă „s-o trăiești”, tot o atinge, măcar cu aripa îngerului! Și dacă tot am folosit un limbaj „icono-” („chipuri dintr-un veac”, „chipuri dintr-un veac spre veci”), vă rugăm să participați la vernisajul expoziției noastre de icoane. Până când vom avea în Maramureș un Muzeu al Icoanei, ne înfruptăm cu sacrul din fața acestor altare de jertfă. Până când vom avea un Panteon al celor ce au făcut istorie în Maramureș, ajutăm și ajustăm istoria cu aceste portrete-model și medalioane-omagiu. N-am tratat preferențial pe nimeni. Coordonatorul i-a cunoscut personal pe mai bine de jumătate dintre Ei, dar n-a dorit să semneze niciun studiu panegiric „tocmai pentru a nu nedreptăți pe unii sau pe alții”. Lucrarea și-ar fi pierdut echilibrul dacă aș fi scris despre părintele de suflet Iustinian Arhiepiscopul, despre conducătorul meu de doctorat Gheorghe Pop, despre antecesorul Valentin Băințan, despre prietenii Augustin Buzura, Ionel-Valentin Vlad, V. R. Ghenceanu, Dorel Cherecheș, Victor Gorduza, Liviu Borlan și Nicoară Timiș, colegi de „cultură”, Augustin Cozmuța, Ion Chiș-Ster, Dumitru Fărcaș, Victor Iancu, Vasile Latiș, Gheorghe Marcaș, Ioan Petreș, Ion Săsăran și alții. Ioan Alexandru mi-a fost coleg de Senat (1992-1996); Nicolae Brădeanu coleg de muncă la Institut; Gheorghe Chivu, coleg de cenaclu; Vasile Gaftone, coleg de breaslă jurnalistică... Mi-ar fi plăcut enorm să mă pot slobozi la scris pentru a pune în evidență personalitatea lui Vasile Blidaru, pe care l-am cercetat asiduu sau pe sculptorul Gheza Vida, pentru prietenia cu Zoe și acad. Marius Porumb, fiica și ginerele marelui artist postbrân-çușian. Nu s-a putut din rațiuni de „echilibru în lucrare”.

Precum nu s-a putut să cuprindem alți mari oameni ai Maramureșului, din rațiuni de constrângere matriceală. Sau din pulsațiuni de obiectivitate istorică. Pe unii i-am admirat de la distanța diferenței de funcții, dar pe coordonatele comune ale intereselor cu adevărat obștești.

E vorba de „vedetele” anilor ’60, ’70, ’80. Au fost între „ei” și oameni cu profesii temeinice, cu fibră patriotică, dar, neregăsindu-se și în alte planuri de performanță, nu i-am putut „promova”. Și lista oamenilor care și în acele vremuri au identificat corect „binele” e destul de mare. Spre a nu nedreptăți această perioadă, n-am eliminat, cum adesea se face în cercurile elitiste actuale, acele persoane care, chiar dacă au fost „activiști de partid” și au servit cu fidelitate sistemul, dacă s-au remarcat, i-am „marcat” și noi. Printre „activiști” îi găsim pe: Valeriu Achim, Ioan Ceterchi, Vasile Gaftone, Victor Iancu, Gheza Vida. Performanțele lor în domeniul istoriei, literaturii, artelor, diplomației etc. i-au ajutat să treacă „dincolo de barieră”. Coordonatorul a apreciat că destinele lor, chiar și cu astfel de „încrustații” majore, au anvergură și altitudine. Nu puteam să mă las pradă instinctelor „anti”, deși motive aș fi avut.

*

Se spune adesea că noi, românii, nu știm să ne prețuim valorile decât după ce „persoanele”, devenite „personalități”, au trecut în eternitate, iar uneori nici atunci. În bună parte lucrurile așa stau și nu e sănătos să se mai persiste într-o astfel de atitudine. Dețin, însă, probe concrete, care atestă cu veridicitate că încă din timpul vieții, unele persoane publice au rostit „panegirice” cu privire la conviețuitori, chiar dacă genul acesta de discurs literar, jurnalistic, public ... se folosește, în general, doar pentru omagierea celor „plecați din această lume”. E o bucurie că florile recunoștinței n-au murit de tot, dar, mai ales, e o satisfacție împlinitoare să vezi cum găsesc unii resurse să lupte pentru memoria celor apropiați. Oricât ar fi de lovită societatea contemporană de nihilisme, avem și situații în care „întreținătorii de memorie” și „cultivatorii de memorie” săvârșesc pioase gesturi de cunoaștere, recunoaștere și recunoștință. Zoe Vida Porumb și Marius Porumb pentru Gheza Vida, Lucia Soreanu Șugariu, Margareta Pop, Silvia Iancu, Georgeta Ghenceanu, Elena Cozmuța, Valer Blidar, Viorica și Cătălin Cherecheș, Ana Olos, Clara Pană, Ruxandra Pop, Dan Achim. Ultimul aici pomenit, profesorul de istorie și istoric, pășind vârtos pe urmele tatălui și magistrului său, semnează chiar studiul despre dr. Valeriu Achim. Am insistat mult pentru asta, la un moment dat, văzând că nu reușește să „scurteze” materialul, chiar mi-a părut rău că i l-am încredințat, dar în final avem un studiu nu doar „biografic” ci și etiografic, etiologic sau chiar etiologic-filosofic, punându-se în vedere și elemente particulare care evidențiază inteligența, voința, sentimentele, caracterul etc. Și acad. Marius Porumb a acceptat cu greu propunerea de a-l reflecta pe socrul său, academicianul Gheza Vida și asta numai pentru că era în joc prietenia noastră statornică și mândria de a avea între semnatori un „nemuritor”!

*

Luându-ne numai după criteriul înveșnicirii, poate că această listă de „100 de personalități” ar fi arătat altfel. Sunt mult mai mulți „bine înveșniciți” decât procustiana cifră 100. Spre exemplu în sport. Avem în Baia Mare: Sala Sporturilor „Lascăr Pană” și Complexul Sportiv Național „Lascăr Pană”, Bazinul de Înot „Gheorghe Demeca”, Stadionul de Rugby „Lascăr Ghineț”, Stadionul de Fotbal „Viorel Mateianu”. Toți au făcut istorie. Toți au contribuit consistent la obținerea celei mai mari performanțe sportive pentru orașul de pe Râul Domnițelor – „A doua capitală a sportului românesc”! Alte criterii, care aduc în față elemente de mai mare consistență social-culturală, ne-au determinat să concentrăm în personalitatea lui Lascăr Pană toate sentimentele, simpatiile, reverberațiile sportive. Mai multă elocvență decât evidență? Așa ne învață axiologia. Să spunem nu doar „Vrednic este!”, sau „Cât de vrednic este!”, ci și „Cine este cel mai vrednic?”.

Departa de coordonator gândul de a privilegia un nume sau altul. Sunt născut în Sălaj și trăiesc în Maramureș de peste patruzeci de ani. N-am fost activist de partid, nu m-am combinat nici în maniere hedoniste și nici în afaceri oneroase cu vreo structură locală sau vreo persoană malefică. Cred că prin acest fel de viață mi-am păstrat un unghi cât mai ferit de subiectivism observațional și axiologism deformat de interese. Am avut și polemici directe cu

unii performeri din această listă, dar n-am considerat că stă în puterea pixului meu să-i exclud! Numai Dumnezeu poate cu adevărat să ne măsoare verticalitățile esențiale! Iar dacă în rafturile unei biblioteci pot să stea „cumini” și cărțile lui Eminescu, dar și cele ale lui Macedonski (!) și într-o astfel de „companie” selectă trebuie să coexiste postum (post-factum, post-festum, post-scriptum) oameni foarte diferiți pe care îi unește orizontul lor de mișcare. Și apartenența la o lume specială, a elitelor noocratice, a categoriei „homo aedificans”. Ființe frumoase și vii prin strălucirea lor. Prin rolul lor și rostul lor! Așa cum s-a afirmat la inaugurarea bustului actorului Ion Săsăran în satul său natal Săsar (n.n. – bust realizat de marele sculptor maramureșean Ioan Marchiș): „Aceasta e statuia unui rol!”. Fiecare dintre aceste ilustre personalități și-au găsit menirea. Fiecare și-a găsit rostul și și-a jucat bine rolul ca într-o piesă de teatru uriașă, întinsă pe o sută de ani, începând cu 1 Decembrie 1918. Acești „uriași” și-au găsit singuri felul de rostire și rostuire și au făcut istorie netăgăduită de timp. Cu dăruire de sine totală, captivi în intimități debordante, atrași de miraje fascinante și poate chiar de o chemare divină, venită din Cerurile Patriei. Sunt oameni care au găsit în ei înșiși resurse de lumină, pentru ca apoi, pe cale de consecință, să-i lumineze plenar pe ceilalți. Chiar drumul lor a fost un drum luminat, mai mult din interior, din imperiul speranțelor, dar un drum capabil să-i atragă la lumina cea adevărată pe ceilalți. Căci e mare lucru în viață să poți fi producător de lumină sau purtător de lumină, mai ales atunci când ne trăim traiectoriile în nopțile istoriei. *FIAT LUX ET LUX FUIT!* A fost, cred, deviza acestor oameni de seamă, mottoul lor călăuzitor. Căci mintea umană are prin „facere” dumnezeiască atributul de a lumina și istoria a demonstrat această putere umană prin summumul produselor gândirii și cunoașterii, prin creații, descoperiri, invenții, raționalizări...

În consecință, aș vrea să vă închipuiți această carte așa cum un minunat pictor l-a reprezentat pe Johannes Gutenberg, inventatorul tiparului, într-unul din tablourile cele mai expresive, cu un sul de hârtie desfăcut unde se poate citi „Fiat lux”. Cu câte un sul de hârtie mi-i închipui și eu pe fiecare din „cei „100”, iar dacă putem citi la fiecare pagină „Fiat lux”, înseamnă că ne-am împărtășit și noi din aceste fascicule întremătoare.

*

O enciclopedie a personalităților care au făcut istorie într-un interval de mari cumpene și uriașe provocări constituie o piatră de temelie pentru istoriile prezente și viitoare. Istoriile văzute prin oameni sunt mai apropiate de adevăr, pentru că nu-și propun să descrie trasee, ci să le populeze cu oameni de strajă ai acestora, nu detaliază fapte ale unor armate vincible sau invincibile, adesea cu profile goliathice, cât, mai ales, să identifice care dintre „uriașii” noștri poartă rolurile de Moise sau David, de Ștefan cel Mare sau Brâncoveanu cel jertfitor de sine și fii. Vieți mai scurte sau mai lungi, care au creat atmosfere puternice, fie de mișcare națională, fie de rezistență sau performanță culturală, toate, însă, sub raza incidentă a acelor lumini care pot scoate omul din întunecimea de moment. Dacă uneori pe Dumnezeu îl putem credita cu forța de a genera mișcări ample de parcurgere și străpungere a unor tuneluri spre lumină, atunci contribuțiile individuale sau sociale memorabile devin repere esențiale pentru iluminări colective, masive și străluminări persuasive, permissive.

*

După apariția acestei cărți, se vor naște și clasamente. Unele localități se vor considera (pe bună dreptate!) fruntașe prin multitudinea contribuțiilor pentru Maramureș și Țară, pentru rezistența gliei în fața furiei râului, pentru înălțimile la care au dus stările de fapt din știință și cultură ale „consătenilor”, consăngenilor sau congenerilor lor. Se va ridica Băseștiul și Șișeștiul, Ieudul și Petrova, dar și Sighetul, Seiniul sau Giuleștiul pentru înrăuirile binefăcătoare asupra **noastră** ale oamenilor **lor!** Chiar dacă și ei știu că după ce un **om** devine **personalitate**, el nu mai este doar al neamurilor sale, al concitadinilor sau al familiei ocupaționale etc., ci devine al zonei, al regiunii, al ținutului, al Țării, al istoriei... Aceste

revendicări cu iz axiologic făcute spre a demonstra celorlalți „ce oameni mari a dat satul” au nu numai o savoare aducătoare de balsam sufletesc, dar îndrituiesc și la mai multă cumpănire contemporană față de anumite lucrări. Așa cum pretind grecii o „taxă Aristotel”, o „taxă Sofocle”, o „taxă Euclid” ș.a.m.d. pentru valoarea contribuțiilor acestui neam la ridicarea și consolidarea cunoașterii, ar putea cere și ieudenii o „taxă Bilțiu Dăncuș”, sau petrovenii o „taxă Bilașcu” sau una „Filipașcu” și șișeștenii o „taxă Lucaciu” sau băseștenii „o taxă George Pop de Băsești”...., căci toate aceste personalități n-au răsărit dintr-o „țară fără de zare” sau dintr-un „ținut neîntreținut” (n.n. – lipsit de gospodari), ci au venit pe lume cu un dat genetic excepțional, în care se pot decela și rădăcinile nobiliare, dar și elementele de influență topografică sau topologică. Satele noastre au fost centre administrative „radiante” pe axele vămile ce au intrat în istorie (vezi Manuscrisul de la Ieud!) și care au păstrat cu sfințenie tot ceea ce au statuat „strămoșii” dinainte și după Dragoș și Bogdan.

*

Lucrarea de față constituie **Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri în Maramureș**. Un nume de botez înscris majuscular în buna tradiție culturală a lucrărilor deschizătoare de drum prin bornele culturale ale volumelor *Cărții de Aur* publicate în anii 1902-1915 de Teodor V. Păcățian.

Din considerație pentru opera-tezaur *Cartea de aur a serbărilor Unirei* (1929), în care sunt marcate pe pergament numele cele vrednice ale urmașilor Marii Uniri, „deschisă” la comanda principesei Alexandrina Gr. Cantacuzino, cu ocazia serbărilor Unirii desfășurate la Alba Iulia, la 20 mai 1929, facem la finalul cărții de față mențiunile unghiulare următoare:

- Lucrarea noastră va fi dăruită urmașilor familiilor celor 100 de personalități „înramate” în acest Muzeu Viu, autorilor și instituțiilor reprezentative pentru direcțiile contemporane ale Sufletului românesc;

- Persoanele fizice care vor fi gratulate cu acest dar se pot considera ca făcând parte din „analele zilelor de azi” ce prefigurează „oglinzile zilelor de mâine” și vor beneficia de un semn însoțitor sub forma unei diplome bine specificate. Dacă palingenezia românească întemeiată de Ion Heliade Rădulescu folosea ca promotor de „renaștere” cultul lui Mihai Viteazul, eroul național al Primei Uniri a Românilor, și al Arhanghelului Mihail, ca model arhetipic pentru ostașii Domnului, iar ulterior regele minor Mihai și Marele Voievod de Alba Iulia Mihai I, însoții de cultul eroilor războiului (Ordinul Mihai Viteazul), este pe deplin justificată o nouă filosofie contemporană palingenezică ce construiește „idei de mântuire națională” prin viteji și vitejii contemporane.

Dacă la încoronarea marelui rege Ferdinand I în 1914, Nicolae Filipescu menționa vizionar: „Ești trimisul lui Dumnezeu ca să împlinești visul unui neam”, de ce nu s-ar putea considera a fi în „misiune divină” toți aceia care își sfințesc destinele prin evoluții carismatice? Răspunsul poate fi găsit în viețile exemplare și în istoriile revelatoare. Căci salvarea națională sau mântuirea românească se întemeiază axial și axiomatic pe jertfele pentru patrie!

*

Evident că răspunderea pentru studiile publicate în acest volum CENTENAR aparține autorilor. Dar cum nu ne derobăm nici noi, la acest „examen” vom spune că suntem dispuși să primim și critici, ajustări, completări. Oricum, prin acest „exercițiu documentar”, ne-am îmbogățit baza de date proprie în mod substanțial. La adresa de email biblioteca@bibliotecamm.ro suntem dispuși să primim și aprecieri!

Tabula contributoria

Această carte despre elitele maramureșene ale ultimului secol este un omagiu, o sinteză și un exercițiu reflexiv ce și-a propus să promoveze biografismul la locul cuvenit pe coordonatele cognitive și axiologice ale istoriei. Personalitățile care și-au creat destin prin opere durabile ale vieții și care au atins indici sociali de excelență în diferite domenii se prezintă acum în fața cititorilor prin exercițiul profesional și vocațional al unui colectiv eminent, cu autoritate în materie demonstrată.

Teodor Ardelean, coordonator și postfațator. Este ctitorul și directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare și al Centrului de Cercetare și Documentare Baia Mare al Academiei Române. S-a născut la 14 iunie 1951 în satul Moigrad-Porolissum, comuna Mirșid, județul Sălaj. Lucrează în Maramureș din 1977 ca bibliotecar, instructor cultural și director. A terminat Facultatea de Istorie-Filozofie la Cluj-Napoca. În anul 2008 și-a susținut strălucit teza de doctorat *Limba română și cultivarea ei în preocupările ASTREI* (conducător științific: prof. univ. dr. Gheorghe Pop). A fost primul absolvent al Școlii doctorale de filologie de la Baia Mare. Lucrarea a fost publicată în 2009 și premiată de Academia Română în 2011. Din partea celui mai important forum al științei și culturii – Academia Română – a mai primit la 19 decembrie 2013, „Distincția Culturală” pentru promovarea culturii române în lume și pentru colaborarea apropiată cu Academia Română, Medalia „George Barițiu”, în 2014, și, la 17 mai 2016, Distincția „Meritul Academic”, cu ocazia sărbătoririi a 150 de ani de la înființarea Academiei Române. Dr. Teodor Ardelean este autor al volumelor: *Fariseii lui Iehova* (1983), *Din Hiperboreea... în Iberia. Primele biblioteci românești în Spania* (2007), *Limba română și cultivarea ei în preocupările ASTREI* (2009), *Asociațiunea ASTRA și limba română* (2011), *Blidaru: un om, o viață, o legendă. Rezistența armată din munți – din dosarele Securității* (2014, cu Marin Bancoș), *Pietre unghiulare pentru o... bibliotecă de idei* (2015), *Rosturi și rostiri* (2016), *Gânduri pentru o... Bibliotecă de idei* (2017). A fost distins cu Medalia „Meritul cultural” de către Președinția României, în 2004 și cu titlul de *Cetățean de onoare* al municipiului Baia Mare pentru „puterea de a menține nestins focul sacru din sanctuarul cărții” (2011), *Crucea Voievodală Maramureșeană* pentru laici, „pentru contribuția adusă la bunul mers al Episcopiei și pentru susținerea substanțială și permanentă a activităților pastoral-misionare, cultural-teologice și social-filantropice” (2014), precum și cu zeci de diplome de excelență din partea unor instituții cultural-științifice din țară și străinătate. A fost gratulat cu titlul de *doctor honoris causa* al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, fiind primul decan al Filialei din Baia Mare a acesteia. Este redactorul-șef al revistei *Familia română*. A înființat 12 biblioteci românești în străinătate (Chișinău, Biserica Albă, Salamanca, Alcalá de Henares, Coslada, Alicante, Glasgow, Montreal ș.a.) și mai multe „colțuri românești” în Europa.

Ștefan Vișovan, lector de carte și prefațator. Este cercetător științific la Fondul documentar al Academiei Române din cadrul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare. S-a născut la data de 14 august 1945 în localitatea Ferești, județul Maramureș. Din anul 1991 este doctor în filologie al Universității din București cu teza *Interferențe româno-ucrainene în toponimia Maramureșului* (coordonator științific: acad. Gheorghe Mihăilă), publicată în anul 2001, la Editura Umbria, premiată în cadrul manifestării „Cărțile anului 2002”. Ștefan Vișovan și-a desfășurat activitatea didactică în cadrul Catedrei de filologie slavă a Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca și în al celei de limba și literatură română a Facultății de Litere a Universității de Nord Baia Mare. A fost redactor-șef al cotidianului *Opinia* din Baia Mare și prodecan al Facultății de Științe Umaniste a Universității „Vasile

Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare. Este redactor-șef adjunct al revistei trimestriale de cultură și credință românească *Familia română* și autor al volumelor *Monografia toponimică a Văii Izei* (Cluj-Napoca, Editura Mega, 2005), *Studii și articole de onomastică* (Editura Universității de Nord Baia Mare, 2007), *Toponimia Țării Lăpușului* (Editura Universității de Nord Baia Mare, 2008) și coautor la *Dicționar de frecvență a numelor de familie din Maramureș* (2008) și *Valea Izei. Studii de onomastică și dialectologie* (2012) – ambele tipărite de Editura Universității de Nord Baia Mare. A participat la peste șaiszeci de sesiuni de comunicări și simpozioane, dintre care multe cu prezențe internaționale, Ștefan Vișovan este membru al Societății de Științe Filologice din România (din 1976), al Societății Române de Dialectologie (din 2006), al Societății Maramureșene de Onomastică și Dialectologie (din anul 2012) și al Asociației Slaviștilor din România (din anul 1976).

Aristița Borbei s-a născut la 11 aprilie 1963 în comuna Padeș, județul Gorj. A absolvit Colegiul Tehnic Motru. Studiile universitare le-a urmat în cadrul Facultății de Sociologie a Universității Spiru Haret București. Are diplomă de master acordată de Universitatea de Nord Baia Mare, specializarea *etnologie și antropologie socială*. Din anul 2000 lucrează la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare la Secția împrumut carte pentru adulți, iar din anul 2011 la Secția editare publicații – depozit legal, unde a realizat o serie de documentare biobibliografice aniversare, dintre care amintim: *Mihai Dăncuș – 70* (2012), *Achim Valeriu – 90* (2013), *Vida Gheza – 100* (2013), *Nicolae Bud – Șase decenii pentru oameni* (2013), *Nicolae Iuga – 60* (2013). A publicat articole în revista *Bibliotheca Septentrionalis*.

Liana Pop, bibliotecar, a absolvit Liceul „Mihai Eminescu” din Baia Mare, profilul filologie, după care a urmat cursurile Universității „Al. I. Cuza” Iași și masteratul *limba română în context european* la Centrul Universitar Nord Baia Mare. Din anul 2002 face parte din colectivul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare. În cadrul Secției editare publicații – depozit legal a întocmit documentarele biobibliografice aniversare dedicate prof. univ. dr. Nicolae Felecan, prof. univ. dr. Gheorghe Pop, fostului deputat Nicolae Bud, poezilor Viorel Mureșan și Ioan Moldovan, ziariștilor Augustin Cozmuța și Vasile Gaftone etc. În cadrul concursului „Cărțile Anului 2009” i-a fost acordat premiul special al juriului pentru realizarea volumelor omagiale din cadrul colecției „Personalități maramureșene – Aniversări”. Colaborează cu articole la *Bibliotheca Septentrionalis*, revista de specialitate a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare și la revista trimestrială de cultură și credință românească *Familia română*.

Liana Silaghi s-a născut la data de 20 octombrie 1963 în Baia Mare. A urmat cursurile Liceului Industrial din Șomcuta Mare, iar studiile universitare la Colegiul Universitar Pedagogic din cadrul Universității Oradea. Din anul 2004 a intrat în colectivul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare, lucrând ca bibliotecar la Secția pentru copii, iar din anul 2014 la Secția editare publicații – depozit legal. A publicat articole în revista *Bibliotheca Septentrionalis* și în suplimentul acesteia *Fascinația lecturii*, editate de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare.

Firuța Șomcutean, tehnoredactor. Absolventă a Institutului de Subingineri Baia Mare (1988). Licență în *comunicare și relații publice* la Universitatea „Vasile Goldiș” Arad, în 2012 și masteratul *literatura română și modernismul european* la Facultatea de Litere a Centrului Universitar Nord Baia Mare în 2016. Lucrează la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, Compartimentul informatizare, din 1992. În perioada 1997-2000 a lucrat ca tehnoredactor pentru publicația locală *Graiul Maramureșului*. A tehnoredactat, de-a lungul timpului, volume și reviste editate de Biblioteca Județeană. Printre cele mai importante: *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș. Volumul I (din paleolitic până în 1918)* și colecția revistei *Familia română*, începând cu anul 2008.

Autorii studiilor

Dan V. Achim, profesor de istorie, s-a născut în 30 august 1950, la Sălacea, județul Bihor. A absolvit Facultatea de Istorie și Filozofie, specialitatea istorie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. A fost profesor la mai multe instituții de învățământ din Baia Mare, dar cea mai lungă perioadă a predat la Școala Gimnazială nr. 18. Între anii 1980-1984 a fost director la Clubul Tineretului din Baia Mare. A debutat publicistic în revista *Freamăt*, a Colegiului Național „Vasile Lucaciu”, cu un articol despre personalitatea „Leului de la Șișești”. A publicat numeroase articole și studii pe teme istorice în reviste de cultură din Maramureș: *Astra maramureșeană*, *Pro Unione*, *Graiul Maramureșului*. A fost membru fondator al Editurii „Gutinel” din Baia Mare. Este redactor-șef al revistei *Pro Unione* și membru activ al Fundației Culturale Pro Unione. Prof. Dan V. Achim a fost inițiatorul proiectului școlar „Arta lemnului în Maramureș, biserici de lemn, monumente de arhitectură”, cu care a ocupat locul al III-lea la Concursul Național Liceal de la Brașov, în anul 2008, și al proiectului cultural „Pași împreună”: antologie literară, realizat în colaborare cu Cenaclul Scriitorilor din Maramureș.

George Achim, profesor universitar doctor la Facultatea de Litere a Universității Tehnice Cluj-Napoca/ Centrul Universitar Nord Baia Mare. Directorul Școlii Doctorale de Științe Umaniste. Este poet, eseist și critic literar. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. S-a născut la 27 februarie 1960, în localitatea Valea Chioarului, județul Maramureș. Face studiile liceale și universitare la Cluj-Napoca și București. Este absolvent al Facultății de Litere, specialitatea română-spaniolă (1983). Doctor în litere al Universității București, cu teza *Utopia negativă în literatura română* (2001). În timpul studenției este membru în redacția *Echinox*. După terminarea facultății va fi profesor de limba și literatura română la Carei și Satu Mare, până în ianuarie 1990. Contribuie la apariția primului ziar liber postcomunist de la Satu Mare (23 decembrie 1989), *Gazeta de Nord-Vest*, din al cărui comitet director face parte în primele luni ale anului 1990. Între 1990 și 1991 este șef de departament la ziarul *Dreptatea* și redactor-șef la săptămânalul bucureștean *Epoca*. Bursier al Consiliului Europei (1993-1994). Senator PNTCD în Parlamentul României, 1996-2000. Secretar al Comisiei de politică externă al Senatului României. La începutul anilor '90, devine lector, iar apoi parcurge toate treptele ierarhiei universitare, în cadrul Universității de Nord Baia Mare, mai apoi al Universității Tehnice Cluj-Napoca. Profesor universitar, din anul 2009. Conducător de doctorat. În perioada 2008-2012 a fost Gastlektor la Universitatea Viena. Prezent cu contribuții literare și articole de specialitate în peisajul revuistic românesc. Prezent în mai multe antologii și dicționare literare. Cărți publicate: *Înălțarea la sunet*, versuri, Editura Dacia, 1984 • *Dinspre ieri spre nicăieri*, versuri, Editura Dacia, 1994 • *Iluzia ipostaziată. Utopie și distopie în literatura română*, Editura Limes, 2002 • *Un vis curios. Pagini de utopie românească*, Editura Risoprint, 2003 • *Revolte și consimțiri. Scriitori români din secolul XX*, Editura Dacia, 2004 • *Răsfățuri și melancolii. Scriitori români din secolul XX*, Editura Limes, 2007 • *Formule poetice românești din secolul XX*, Editura Universității de Nord, 2009 • *Dulcețuri din fructe târzii de pădure*, versuri, Editura Brumar, 2010 • *Sita de ceară. Istorii din istoria unui ținut transilvan*, Editura Școala Ardeleană, 2017. Traduceri: Reuben Markham, *România sub jugul sovietic*, traducere din limba engleză, Editura Fundația Academia Civică, 1996.

Gheorghe Andrașciuc, profesor de limba și literatura română la Colegiul Național „Dragoș-Vodă” din Sighetul Marmăției. S-a născut în 25 septembrie 1972. În anul 1997 a absolvit Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, specialitatea rusă-română din cadrul Universității București. În anul 2010 a obținut titlul de *doctor în filologie* la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba

Iulia. În perioada martie 2010 – septembrie 2011 a fost consilier al prim-ministrului pe probleme de învățământ. Este autor al lucrării *Alexandru Ivasiuc sau „vocația speculației teoretice”* (Cluj-Napoca, 2013) și coautor al lucrării *Monografia comunei Rona de Sus* (Sighetul Marmăției, 2010). A publicat numeroase articole și studii de specialitate în reviste din Maramureș și din țară: *Iluminări, Filarmonica, Școala maramureșeană, Nord literar, Graiul Maramureșului, Oglinda literară, Înălțări, Acta Musei Maramorosiensis, Curierul ucrainean* etc. A participat cu lucrări de specialitate la diferite conferințe și colocvii din țară și din străinătate. Pentru activitatea sa a primit numeroase premii și distincții.

Lavinia Ardelean s-a născut la 25 februarie 1977, în Zalău, județul Sălaj. A absolvit studiile liceale la Liceul „Mihai Eminescu” din Baia Mare, profilul uman – secția filologie. A urmat cursurile universitare la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, filiala Baia Mare, Secția istorie-geografie (1998-2002). Are cursuri de master la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare, Facultatea de Drept, Managementul Administrației Publice Locale și Statutul Funcționarului Public (2005-2006). În prezent lucrează ca bibliotecar, șef serviciu la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, Secția fondul documentar al Academiei Române. Colaborează cu articole la publicațiile bibliotecii, respectiv *Familia română* și *Bibliotheca Septentrionalis*. Este coautor, alături de Laura Temian, Lazăr Temian, Valentin Băințan, Zamfir Dragomir, la lucrarea cu caracter enciclopedic *File de cronică: ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș*. În cadrul bibliotecii realizează calendarul cultural anual al activităților culturale și al manifestărilor de popularizare a colecțiilor bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare.

Gavrilă Babiciu, colonel (r.), s-a născut la 27 septembrie 1948, în localitatea Șișești. Este absolvent al Școlii de Ofițeri de Poliție din București (1968) și al Facultății de Drept din Cluj-Napoca (1970). A fost șeful Serviciului circulație pe județul Maramureș cu grad de colonel. Este președinte al Asociației „Renașterea șișeșteană”, asociație pe care a înființat-o după ieșirea la pensie și care are ca scop desfășurarea unor activități menite să contribuie la dezvoltarea economică și culturală a comunei Șișești. Lucrări publicate: *Drum cu prioritate* (Baia Mare, 1997), *Codul rutier* (Baia Mare, 2002), *Șișești – vatră străbună*, 6 volume (Baia Mare, 2002-2016), *Codul rutier – comentat și adnotat* (Baia Mare, 2006). În ziarul local *Graiul Maramureșului* a publicat numeroase articole de legislație rutieră și a redactat cinci numere din revista *Renașterea șișeșteană*. Colonelul Gavrilă Babiciu a efectuat numeroase studii privind siguranța circulației în municipiul Baia Mare și județul Maramureș, studii care au ajutat la îmbunătățirea traficului rutier. A fost decorat cu Ordinul „Meritul Militar” (clasele III, II, I).

Marin Bancoș, colonel, șeful Direcției Județene de Telecomunicații Speciale, s-a născut la 27 mai 1966, în localitatea Urmeniș, comuna Băița de sub Codru. A absolvit Facultatea de Electronică și Telecomunicații din cadrul Institutului Politehnic București și Facultatea de Matematică și Informatică a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. În perioada 2000-2006 a absolvit studii postuniversitare la Universitatea „Transilvania” din Brașov și la Colegiul pentru Studii Internaționale și de Securitate din Garmisch-Partenkirchen, Germania. Este coautor la lucrarea *Un om, o viață, o legendă – BLIDARU. Rezistența armată din munți* (Arad, 2014). Pasionat de matematică, Marin Bancoș a semnat numeroase articole în reviste de specialitate (*Gazeta matematică, Creative Mathematics and Informatics, North University Baia Mare, Argument, Revista de matematică din Timișoara*) și a propus probleme pentru Concursul interjudețean de matematică „Grigore C. Moisil”. Pentru meritele sale a fost decorat de către Președinția României cu: Ordinul Virtutea Militară în Grad de Ofițer (2002), Ordinul Național pentru Merit în Grad de Cavaler (2011), Ordinul Național

pentru Merit în Grad de Ofițer (2014) și Ordinul Național Steaua României în Grad de Cavaler (2017).

Laurențiu Batin, primar al comunei natale Giulești (n. 21 oct. 1966), este doctor în filosofie cu teza *Filosofia politică a lui André Glucksmann, filosof și figură de seamă a intelectualității franceze*. În 2016, pentru a doua teză de doctorat, în domeniul istorie la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (*Instituții fundamentale din Maramureș în perioada interbelică: Armata și Biserica Ortodoxă*), dr. Laurențiu Batin a primit aprecierea superlativă: *magna cum laude*. În 2016 i-a fost decernat Premiul „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române pentru volumul *Maramureșul și maramureșenii în Primul Război Mondial*. Dr. Laurențiu Batin este un pasionat cercetător al istoriei Maramureșului, contribuind cu informații pertinente legate de personalitățile acestui ținut în lucrările *Destinul unui erou* (Editura Ethnologica) și *Oameni de seamă ai Maramureșului*. Dr. Ion de Kovats (Limes, 2017).

Gheorghe Mihai Bârlea s-a născut la 10 februarie 1951, în localitatea Nănești, comuna Bârsana. În anul 1980 a absolvit Facultatea de Filosofie, iar în anul 1993 Facultatea de Drept, ambele la Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași. În anul 2000 a obținut titlul de *doctor în sociologie* la aceeași universitate. A deținut numeroase funcții politice și administrative în Baia Mare și Sighetul Marmației. Între anii 1997-2000 a fost prefect al județului Maramureș, iar în perioada 2001-2007 director al Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighet. În perioada 2008-2012 a fost senator de Maramureș în Senatul României. A debutat în paginile revistei *Astra* cu un ciclu de poeme, în anul 1970. Este autor al volumelor: *Lasă-te prădat* (versuri, Sighetul Marmației, 1998), *Clipa în formă de aripi* (Cluj-Napoca, 1998), *Mentalități în tranziție* (Cluj-Napoca, 2003), *Eminescu. Teme metafizice și sociologice* (Cluj-Napoca, 2004), *Umbra lucrurilor* (Cluj-Napoca, 2010), *Elită academică în închi-soarea politică de la Sighet* (Baia Mare, 2017, împreună cu Andrea Dobeș). A colaborat la: *Convorbiri literare, Familia, Tribuna, Luceafărul, Steaua, Astra, Maramureș, Metamorfoze, Scânteia tinereții, Graiul Maramureșului, Opinia, Pro Unione*. Este unul dintre inițiatorii simpozioanelor „Memorialul Sighet” și ai Festivalului Național de Poezie de la Sighetul Marmației. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și membru al Uniunii Sociologilor din România.

Sorina Beretean s-a născut la data de 30 ianuarie 1960, în Jibou, județul Sălaj. A absolvit studiile liceale în Baia Mare, la Colegiul Național „Vasile Lucaciu”, după care a urmat cursurile Facultății de Mecanică, Secția mașini-unelte, din cadrul Institutului Politehnic din Cluj-Napoca. Are diplomă de master, specializarea drept comunitar, acordată de Universitatea „Vasile Goldiș” Arad (2008). A început să lucreze ca bibliotecar din anul 1990 la Biblioteca Universității de Nord Baia Mare. Odată cu darea în folosință a noului sediu al Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” din Baia Mare, în anul 2000, este numită bibliotecar în cadrul Compartimentului achiziții, prelucrare, donații, relații cu editurile, (actualmente șef serviciu). A publicat articole de specialitate în revista *Bibliotheca Septentrionalis* și a colaborat la revista *Familia română*.

Mircea Bochiș, sculptor, pictor și grafician. S-a născut pe data de 16 februarie 1950, Borșa, județul Cluj. A absolvit Institutul de Arte Plastice „Ion Andreescu” din Cluj-Napoca. Din anul 1981 devine membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România. De-a lungul anilor, Mircea Bochiș și-a derulat proiectele culturale pe traseul Paris-Baia Mare și s-a ocupat de tabere de sculptură în țară și peste hotare, organizând primul muzeu important de artă contemporană – Muzeul „Florea” de la Baia Mare. Revista de cultură *Nord literar* este ilustrată cu lucrări ale artistului Mircea Bochiș. „Peisagistica lui Bochiș este o creație eminentamente mentală, un produs pur al ficțiunii și al puterii de imaginație”, declara criticul de artă Pavel Șușară în

România literară nr. 50/2003. În 2016, la prestigioasa editură franceză Harmattan, apare lucrarea *La nomination dans l'art. Etude des oeuvres de Mircea Bochis, peintre et sculpteur*, semnată de Marcienne Martin. Pentru meritele sale artistice, pentru locul prestigios deținut în comunitatea artistică locală, pentru palmaresul creației, în anul 2006, de Ziua Artistului Plastic Băimărean, i-a fost decernată distincția „Artistul plastic al anului”. A fost distins cu Premiul al doilea la Competiția Internațională Watercolour; Premiul al doilea la Concursul Internațional Ex-Libris Israel; Premiul „Margareta Sterian” și Premiul Național pentru cea mai bună ilustrație, realizând grafica la volumul *Sissi*, autor Pavel Șușară.

Nicolae Bolea, preot profesor dr. de istoria Bisericii Ortodoxe Române și istoria Bisericii Universale la Seminarul „Simion Ștefan” din Alba Iulia. A urmat Seminarul Teologic la Cluj-Napoca (1968-1973), Institutul Teologic din București (1974-1978) și, începând cu data de 1 septembrie 1977, a devenit angajat al Centrului eparhial din Alba Iulia până în anul 1989. Apropiat al episcopului Emilian Bırdaș, la împlinirea a 40 de ani de la întronizarea sa ca episcop al Eparhiei Alba Iuliei, prof. Nicolae Bolea a elaborat, în colaborare cu fiul său, preot Virgil Bolea, o lucrare intitulată *Episcopul Emilian și reînființarea scaunului vlădicesc de la Alba Iulia* (Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016).

Daliana Bonaț, director adjunct de specialitate la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, din anul 2018. S-a născut pe data de 19 februarie 1978, în localitatea Remeți pe Someș, Maramureș. Bibliotecara Daliana Bonaț este absolventă a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Filosofie și Istorie, Secția biblioteconomie-arhivistică (2000), precum și a Universității de Nord Baia Mare – Facultatea de Litere, specializarea română-engleză (2002). În 2006, obține diploma de master în management educațional, acordată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare. A lucrat ca profesor suplinitor de limba engleză (1997-1998) la Școala Gimnazială „Dimitrie Cantemir” și Școala Gimnazială „Alexandru Ivasiuc” Baia Mare. În perioada 2000-2001 a activat ca bibliotecar la Școala Gimnazială „Alexandru Ioan Cuza” Baia Mare, iar începând cu anul 2002, a fost încadrată ca bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, Departamentul completarea și organizarea colecțiilor. Publică articole în reviste de specialitate și este formator al Centrului de Formare și Dezvoltare Profesională al Asociației Naționale a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România.

Vlad Ioan Bondre, bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare. S-a născut pe data de 17 iunie 1991. A obținut titlul de doctor în Teologie, specialitatea Misiologie și ecumenism din cadrul Universității „1 Decembrie” Alba Iulia, în luna septembrie 2018. Dispune de o licență în *teologie ortodoxă pastorală* și master în *teologie creștină și spiritualitate europeană* în cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare, Facultatea de Litere. Pe lângă activitatea didactică, desfășurată în cadrul unităților de învățământ preuniversitar și universitar (între anii 2015-2018), și cea misionar-filantropică, este dirijor și organizator de cor bisericesc.

Vasile Borca, lector universitar la Centrul Universitar Nord Baia Mare. S-a născut la 22 decembrie 1953, în localitatea Mara, comuna Desești. În anul 1973 a absolvit Seminarul Teologic Ortodox din Cluj-Napoca, iar în anul 1977, Institutul Teologic Ortodox de Grad Universitar din Sibiu. A fost hirotonit preot în anul 1977 de către Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, Teofil Herineanu. În anul 2004 a susținut, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, teza de doctorat cu titlul *Omul – încununare a operei de creație. Natura și destinul său în lumina revelației biblice a Vechiului Testament*. Volume publicate: *Greco-catolicism și ortodoxie pe Mara și Cosău. Tensiuni postrevoluționare într-o abordare antropologică* (Baia Mare, 2007), *Repere autentice ale*

umanului (Baia Mare, 2008). A publicat numeroase studii și articole de specialitate, ca material documentar pentru cursuri și seminarii. Este membru fondator al Societății de Studii Teologice din România (SSTOR) și membru în comitetul de redacție al revistei *Studia Universitatis Septentrionis – Teologia Ortodoxa*. În anul 2009, cu ocazia împlinirii unui deceniu de la înființarea și lansarea revistei *Dacoromania*, Fundația „Alba Iulia 1918, pentru Unitatea și Integritatea României” i-a decernat *Diploma de excelență* „pentru sprijinul moral și material acordat, atât Fundației, cât și revistei sale”.

Ion M. Botoș, de profesie stomatolog, este președintele fondator al Uniunii Regionale a Românilor din Transcarpatia „Dacia” (2001), director fondator al Muzeului (privat) de Istorie și Etnografie al Românilor din Transcarpatia „Dacia liberă”, redactor-șef al publicației *Apșa* (prima în limba română din Transcarpatia), deputat, senator, autor al câtorva cărți de etnocultură românească și a zeci de studii publicate în reviste de specialitate din România, Ucraina și Ungaria. S-a născut la 18 ianuarie 1961, în localitatea Apșa de Jos, în dreapta Tisei. În anul 1984 a absolvit Institutul de Medicină din orașul Lvov (Ucraina). Din anul 2003 este ales președinte al Filialei Apșa de Jos a Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă” din Cluj-Napoca. Pentru prodigioasa sa activitate de promovare a vieții culturale a românilor din dreapta Tisei, Ion M. Botoș a fost gratulat cu *Diploma de excelență* acordată de Consulatul General al României la Cernăuți (2010), cu titlul de *Cetățean de Onoare* al localității Apșa de Jos (2003), cu diploma acordată de Academia Română, Centrul de Studii Transilvane (2009), diploma de onoare acordată de Primăria Apșa de Jos (2010) etc. Dintre volumele scoase de sub tipar enumerăm: *Români din Transcarpatia* (Târgoviște, 2003), *La nord de Tisa în „România Mică”* (Cluj-Napoca, 2006), „*România Mică*” și *Marea Unire* (Sighetul Marmăției, 2009) etc.

Angela Buciu s-a născut la 5 octombrie 1942, în satul Cheud, comuna Năpradea, județul Sălaj. Studiile liceale și cele universitare le urmează la Baia Mare: Liceul nr. 3 și Institutul Pedagogic, Secția filologie. A făcut completare de studii la Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. A urmat cursuri intensive de specialitate în cadrul Ansamblului „Transilvania” Baia Mare. A debutat artistic în 1960 la Ansamblul „Maramureșul” din Baia Mare, iar debutul Radio a fost în 1964, cu piesa „Mociriță cu trifoi”. Are o bogată activitate artistică concretizată în discuri Electrecord, casete, CD, însumând 120 de înregistrări muzicale din diferite zone folclorice, realizate alături de dirijori de marcă ai genului. A înregistrat emisiuni Radio și TV, numeroase spectacole în țară și străinătate. În planul activității științifice are nenumărate cercetări, explorări și culegeri muzicale, texte literare, studii despre datini și obiceiuri tradiționale, costume populare în special din zonele și subzonele Maramureșului. A scris, alături de Augustin Botiș, volumul *Destin neliniștit* (Editura „Dacia”, 2002), iar în compendiul etnomuzicologic al repertoriului personal *Lada de zestre* (Editura Eurotip, 2007) este cuprinsă toată maturitatea și experiența de o viață de artist. A obținut rezultate deosebite pe plan cultural: Premiul Național de Excelență pentru contribuția de excepție la promovarea și punerea în valoare a folclorului românesc, acordat de Ministerul Culturii și Cultelor (2002), Medalia „Meritul cultural” clasa a II-a, Ordinul „Crucea Națională – Serviciul Credincios” clasa a III-a (2003), Ordinul „Meritul cultural” în Grad de Comandor (2004). În anul 2004 a fost aleasă deputat PRM.

Viorel Câmpean, bibliotecar la Biblioteca Județeană din Satu Mare, s-a născut pe data de 11 iulie 1969 în Satu Mare. Este licențiat în istorie-geografie, diplomă obținută la Universitatea „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare. Este doctor în istorie (2012), titlu obținut la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca (coordonator științific Gelu Neamțu), cu o teză dedicată personalității unui cărturar pașoptist care a trăit un sfert de veac pe plaiurile Sătmarului, preotul Moise Sora Noac. Pasionat de istoria modernă locală, cărturarul Viorel Câmpean a publicat lucrarea, în mai multe volume, *Oameni și locuri din Sătmar*, (vol. I

Editura Citadela Satu Mare, 2008, vol. II, Satu Mare, 2010, vol. III Satu Mare, 2015), ciclul care i-a adus o diplomă de merit pentru promovarea valorilor și personalităților culturale de pe plaiurile sătmărene. Dr. Viorel Câmpean s-a mai remarcat prin câteva contribuții monografice importante pentru istoria unor localități sătmărene: *Vezendiu (Vezendiu 750 de ani de atestare documentară)*, Satu Mare, Citadela, 2012), *Silvaș (Silvaș, contribuție monografică)*, Satu Mare, Citadela, 2012), *Mădăras (Mădăras, contribuție monografică)*, Fersig, Maestro Tip, 2017). Dr. Viorel Câmpean semnează articole științifice în revistele de specialitate *Bibliotheca Septentrionalis*, *Familia română*, *Biblioteca* (București), *Acta Musei Porolissensis* (Zalău), *Confluente* (Satu Mare), *Revista română* (Iași), *Eroii neamului* (Satu Mare) etc.

Marius Câmpeanu, muzeograf la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș. S-a născut la data de 4 august 1975, în localitatea Copalnic-Mănăștur. În 1998 a absolvit Facultatea de Teologie Ortodoxă, Secția pastorală a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, iar în 2011 a obținut diploma de master în *protejarea, valorificarea și managementul patrimoniului*, în cadrul Facultății de Istorie și Geografie a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava. Este doctor în istorie (2015), titlu obținut la Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române (coordonator științific: dr. Simion Retegan), cu teza *Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului între anii 1856 și 1930*. Din noiembrie 2001 este muzeograf la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, iar din noiembrie 2012 este șeful Secției de istorie, în cadrul instituției muzeale amintite. A publicat două lucrări: *Școlile profesionale românești din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea* (Târgu-Lăpuș, Editura Galaxia Gutenberg, 2016) și *Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX* (coordonator; Editura Eurotip, Baia Mare, 2018). A participat la numeroase sesiuni de comunicări științifice organizate de muzee din Brașov, Cluj-Napoca, Deva, Făgăraș, Mediaș, Suceava, Vaslui și a publicat cca 200 de materiale științifice în anuare, reviste și publicații de specialitate. De asemenea, în calitate de comisar de expoziție, a organizat peste 30 de expoziții temporare, o parte dintre acestea fiind itinerate de alte instituții muzeale din țară.

Janeta Ciocan s-a născut în Timișoara, județul Timiș la 28 noiembrie 1948. Copilăria a petrecut-o în Timișoara și Arad, iar din 1960 trăiește în Baia Mare. Studiile liceale le-a urmat la Liceul „Gheorghe Șincai” din Baia Mare, iar în anul 1971 a absolvit cursurile Facultății de Istorie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. A obținut titlul de muzeograf etnograf în urma cursurilor de perfecționare ale Ministerului Culturii, în anul 1985. În 2003 obține titlul de muzeograf expert. Din anul 1971 până în prezent, lucrează ca muzeograf la Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare. A participat la toate activitățile care au dus la existența în Baia Mare a muzeului etnografic. A elaborat tematica expozițiilor de bază ale muzeului și expozițiilor cu caracter permanent. Este coautoare, alături de regretatul muzeograf Sabin Șainelic, a tematicii Muzeului Satului din Baia Mare. Colaborează cu revista *Memoria Ethnologica* și cu alte reviste de specialitate din țară și din străinătate, publicând numeroase studii și comunicări. Are mai multe studii de specialitate în anuarele muzeelor din țară. Este redactorul revistei Bisericii Greco-Catolice din Baia Mare, *Buna Vestire* și moderatoarea emisiunii „În lumina culturii” de la Radio Maria. A publicat cărți în colaborare sau singură: (selectiv) *Portul popular din Țara Chioarului* (Editura Ethnologica, 2006), *Podoaba în portul popular din nordul României* (Editura Ethnologica, 2007), *Pecetare-colecția preotului Mircea Antal* (Editura Mediamira, 2013), *Centrul ceramic Baia Mare* (Editura Ethnologica, 2013), *Lemnul în cultura populară din zonele etnografice ale județului Maramureș* (Editura Galaxia Gutenberg, 2016).

Vasile Costin s-a născut în localitatea Baia Mare, la data de 9 aprilie 1975. Studiile liceale le-a urmat în Baia Mare la Seminarul Teologic Ortodox, după care a urmat cursurile Facultății de Teologie din cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște. În paralel cu studiile universitare a urmat și cursuri de neogreacă și greaca veche la Facultatea de Filozofie din cadrul Universității Naționale și Capodistriane din Atena, Grecia. Are diplomă de master specializarea *teologie*, acordată de Facultatea de Teologie din Atena, diplomă de master, specializarea *teologie*, obținută la Facultatea de Teologie din cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște și diplomă de master, specializarea *managementul proiectelor* (Facultatea de Științe Economice – Universitatea „Valahia” Târgoviște). În perioada 2005-2011 își face studiile doctorale în domeniul *istorie* la Universitatea din Târgoviște. A fost redactor la Radio Cinemar (emisiunea „Viața spirituală”), asistent universitar la Universitatea de Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere, Catedra de teologie, director la Centrul de Formare Continuă și Evaluare a Competențelor în Asistența Socială Răzvad, județul Dâmbovița. În prezent este preot paroh în localitatea Handalul Ilbei, județul Maramureș. Are participări la conferințe naționale și internaționale în domeniul teologiei și istoriei și are studii și articole publicate în revistele de specialitate (teologie și istorie), în țară și în străinătate.

Dana Aurora Covaci, profesor, s-a născut la 8 februarie 1987, în Baia Mare. Este absolventă a Facultății de Litere din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. În anul 2015 a obținut titlul de *doctor în filologie* cu teza *Gramatica clujeană în perioada postbelică* sub îndrumarea profesorului universitar doctor emerit G.G. Neamțu. Din anul 2017 ocupă funcția de director al Liceului Teoretic „George Pop de Băsești” din Baia Mare. Dana Covaci a publicat câteva materiale științifice în lucrări de specialitate și a prefațat cartea *Fundația „Sfântul Anton de Padova” Ulmeni – 20 de ani de existență* (Baia Mare, 2016).

Ion Cuceu s-a născut pe data de 23 iulie 1941 în Giurtelecul Hododului, județul Satu Mare. Este licențiat în Filologie la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj cu o teză de etnologie: *Concepția teoretică și metodologia Școlii Sociologice de la București* (iunie 1967, coordonator științific conf. univ. dr. Dumitru Pop) și doctor în filologie, cu teza *Fenomenul povestitului. O încercare de abordare sociologică și antropologică asupra narativității*, coord. șt. prof. dr. Dumitru Pop (1978). A fost profesor universitar titular la Catedra de studii europene; codirector al Institutului de Antropologie Culturală; coordonatorul unor programe de cercetare vizând afirmarea antropologiei culturale și a noii etnologii europene comparative la Universitatea din Cluj și în institutele de cercetări din România. Afiliere profesională: membru al Comisiei de etnologie și folclor a Academiei Române; președinte al Subcomisiei de etnologie și antropologie a Filialei Cluj, membru al Consiliului științific al Centrului de Științe Sociale al Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, șef sector cercetare; vicepreședinte executiv al Comisiei de antropologie și etnologie etc. Este coautor și inițiator al unor lucrări în cadrul Arhivei de Folclor a Academiei Române: *Dicționarul tezaur al proverbelor*, *Corpusul cimiliturilor românești*, *Corpusul și tipologia ritualurilor agrare și Corpusul basmelor românești despre animale*.

Maria Cuceu, etnolog, s-a născut pe data de 12 august 1947, în localitatea Cărășău, județul Bihor. După cursurile Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș, face studii universitare de filologie la Cluj, devenind profesoară de liceu și apoi cadru didactic la Facultatea de Filologie din Cluj-Napoca. Este doctor în științe filologice cu teza *Obiceiul cununii la seceriș în folclor românesc* (1996). Colaborează la *Anuarul Arhivei de Folclor*, *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, *Anuarul Complexului Muzeal Bucovina* etc. Împreună cu soțul său, Ion Cuceu, a elaborat studiul *Vechi obiceiuri agrare românești. Tipologie și corpus de texte* (București, 1988), „prima tipologie dedicată unui obicei, unui fapt cultural studiat în adâncime, cu mijloace moderne, în unitatea lui structural-funcțională complexă” (Dumitru

Caracostea). Din anul 2015 este director institut la Arhiva de Folclor a Academiei Române Cluj-Napoca.

Mihai Dăncuș, etnograf, muzeograf, editor, publicist. S-a născut la data de 10 februarie 1942, în localitatea Botiza. A absolvit Facultatea de Filologie, specialitatea limba și literatura română a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj (1972), iar din anul 1999 este doctor în filologie, specializarea folclor, cu teza *Nașterea în tradiția populară maramureșeană*. Între anii 1977-2011 a fost directorul Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației. A colecționat mii de obiecte muzeale, multe de patrimoniu național, și peste 100 de unități arhitectonice pentru Muzeul în Aer Liber. Este membru fondator al Asociației de Științe Etnologice din România și al Asociației Naționale a Muzeelor în Aer Liber din România, președinte al Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș (1990). A fost distins cu Ordinul Meritul Cultural în Grad de „Mare Ofițer”, categoria H, „Cercetare științifică” (2004), cu Diploma de Excelență acordată de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național (2011) și cu Diploma de Onoare acordată de Academia de Științe Etnologice din România (2012) etc. A contribuit la formarea profesională a restauratorilor, conservatorilor și muzeografilor de la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației și din țară.

Andrea Dobeș, muzeograf la Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sighet. S-a născut la 5 martie 1976, în Sighetul Marmației. A absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. În anul 2011 a obținut diploma de *doctor în istorie* la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, cu tema *Spațiul concentraționar comunist din România. Penitenciarul Sighet (1950-1955)*, coordonator dr. Gheorghe Iancu. Lucrări publicate: *Iuliu Maniu. Un creator de istorie* (București, 2008), *Reprimarea elitelor interbelice. Colonia „Dunărea” Sighet (1950-1955)* (Sighet, 2010), *Ilie Lazăr. Consecvența unui ideal politic* (București, 2015), *Elită academică în închisoarea politică de la Sighet* (Baia Mare, 2017, în colaborare cu Gheorghe Mihai Bârlea). A publicat numeroase studii și articole de specialitate privind destinul elitei politice și religioase interbelice în perioada comunistă.

Gherasim Solovestru Domide s-a născut la 10 iulie 1961, în localitatea Rodna, județul Bistrița-Năsăud. În anul 1988 a absolvit Institutul de Subingineri din Baia Mare, Secția electromecanică tehnologică, iar în anul 1999 Facultatea de Drept din cadrul Universității „Bogdan-Vodă” din Baia Mare. A urmat cursurile Institutului de studii doctorale din cadrul Academiei de Studii Economice București și a obținut diploma de *doctor în economie* cu teza *Brokerajul în asigurări*, coordonată de prof. univ. dr. Dumitru Badea. A deținut mai multe funcții administrative la diferite societăți din Baia Mare. În perioada 2002-2007 a fost asistent universitar la Catedra de electrotehnică de la Universitatea de Nord din Baia Mare. Lucrări publicate: *Convorbiri cu actorul Ion Săsăran* (Baia Mare, 2003), *Electronică – lucrări de laborator* (Cluj-Napoca, 2008). A publicat poezii, eseuri și articole în diverse reviste și ziare: *Graiul Maramureșului*, *Ora adevărului*, *Nord literar*, *Școala maramureșeană*, *Răsunet*, *Hiperion*. Este redactor-șef al revistei *Cetatea Rodnei* din anul 2005. În anul 1995 a deschis la Baia Mare, în colaborare cu Muzeul de Mineralogie, Librăria „Humanitas”. Este membru al Asociației Scriitorilor – Filiala Baia Mare și membru al Asociației Inginerilor din România.

Ioan Mircea Farcaș, specialist în dialectologie română, geografie lingvistică, toponimie, semantică, sociolingvistică, fonetică, limba română contemporană. S-a născut pe data de 18 iulie 1970, în satul Vad, comuna Copalnic-Mănăștur. A obținut diploma de *doctor* la Universitatea din București, în anul 2007, cu teza *Graiurile maramureșene actuale în cadrul dacoromânei*, avându-l coordonator pe prof. univ. dr. Nicolae Saramandu. Este membru al Societății

Internaționale de Dialectologie și Geolingvistică, Bamberg (Germania) și membru fondator al Societății Maramureșene de Onomastică și Dialectologie (SMOD). Din 2016 este decanul Facultății de Filologie a Centrului Universitar „Nord” din Baia Mare. În trecut a ocupat funcțiile de director adjunct de specialitate – Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare (2015-2016); directorul Editurii Universității de Nord, Baia Mare (2005-2012); cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București (2018). Este autor a cinci cărți: *Lexicul subdialectului maramureșean* (2009), *Graiul și etnografia satului Vad* (2008), *Fonomorfologia subdialectului maramureșean* (2011), *Texte dialectale – Maramureș* (2011), *Teste de limba română contemporană: gramatică normativă și morfosintaxă* (2012) și coautor la două: *Valea Izei. Studii de onomastică și dialectologie* (2012), *Dicționar de frecvență a numelor de familie din Maramureș* (2007). Coordonator al volumelor: *Ieud, străveche vatră de cultură românească* (2012), *Studii istroromâne*, autor Vasile Frățilă (2016), editor (și studiu introductiv) al volumului *Graiul și folklorul Maramureșului*, autor Tache Papahagi, ediție anastatică (2017). Are 70 de articole publicate. În 2014 a primit distincția „Profesor Bologna”, oferită de ANOSR (Alianța Națională a Organizațiilor Studențești din România), București, iar în 2017 ordinul „Sf. Iosif Mărturisitorul”, oferit de Episcopia Ortodoxă a Maramureșului și Sătmarului.

Andrei Fărcaș, jurnalist, s-a născut în 23 octombrie 1950, în Berința, comuna Copalnic-Mănăștur, județul Maramureș. A făcut studii de filologie și ziaristică. A lucrat în învățământ (7 ani) și în presă, (42 de ani) în posturile de corector, fotoreporter și redactor. A fost laureat pe țară la un concurs de fotografie, cu o poză realizată pe un șantier de la fostul Combinat Metalurgic din Baia Mare. În prezent lucrează la revista trimestrială *Glasul bisericii noastre*.

Ilie Gherheș, născut la 1 ianuarie 1962 în comuna Petrova. Este lector univ. dr. la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare și cercetător II, șef de secție la Muzeul de Etnografie și Artă Populară Maramureș. A absolvit Facultatea de Istorie-Filosofie, Universitatea din București, iar din anul 2002 este *doctor în științe istorice* – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași. Dr. Ilie Gherheș a stabilit raporturi de coordonare, în decursul carierei sale, cu Comisia de Heraldică, Sigilografie și Genealogie Maramureș (președinte), Societatea de Științe Istorice din România, Filiala Maramureș (președinte), Asociația „Pro Unione” Baia Mare, Maramureș (președinte), Asociația „Clio Centenar” Petrova, Maramureș (președinte), Societatea Culturală Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca (consilier științific), colegiul de redacție al revistei *Familia română* (membru) etc. În anul centenarului Marii Uniri, dr. Ilie Gherheș a lansat o carte-eveniment, la Editura Gutinul, cu titlul *Maramureșenii și Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în care a dezvăluit detalii despre evenimentul care a marcat formarea României moderne. A publicat și două monografii ale localităților din zona Fisculaș (*Fisculaș – amprente monografice: Baia-Sprie, Cavnice, Dumbrăvița, Șișești*, Fundația „Andrei”, Baia Mare, 2012) și Bistra (*Comuna Bistra – monografie*, Baia Mare, Eurotip, 2011 – coautor).

Mihaela-Cristina Gherheș, profesor de istorie la Școala Gimnazială „Lucian Blaga” din Baia Mare. S-a născut la 10 septembrie 1974, în Ploiești, județul Prahova. A absolvit Facultatea de Istorie din cadrul Universității București. În anul 2012 a urmat cursuri postuniversitare la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Institutul de Istorie Orală. Lucrări publicate: *Constantin Stere – un aristocrat cu destin de revoluționar* (Baia Mare, 2016), *De veghe la Curtea Muzei Clio* (Baia Mare, 2016). A publicat numeroase studii și articole de istorie în reviste de specialitate din țară. Este membră a Societății de Științe Istorice din România, Filiala Maramureș și membră în colectivul de redacție al revistei *Apșa*.

Ioan Gogota, bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, a absolvit Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” București. A parcurs o carieră militară la Secția de informații Maramureș. Între anii 2005-2006 și-a definitivat studiile universitare de masterat, specializarea *drept administrativ și statutul funcționarului public*, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare. Din anul 2012 deține titlul de *doctor în filosofie*, Centrul Universitar Nord Baia Mare. Odată cu obținerea acestei calificări științifice, îndeplinește funcția de profesor asociat, asistent de cercetare științifică în domeniul *științe ale comunicării*, specializarea *jurnalism și relații publice* din cadrul Centrului Universitar Nord. Ioan Gogota a dobândit o diplomă postuniversitară în științe juridice, specializarea criminalistică și o diplomă de responsabil cu protecția datelor cu caracter personal. Este coautor al volumelor *Metodologia investigării criminalistice a faptelor de corupție* (Baia Mare, Eurotip, 2008), *Etapele investigării criminalistice a faptelor de corupție* (Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2010), *Luarea de mită* (Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2011), *Darea de mită* (Baia Mare, Editura Universității de Nord, 2011).

Tinuța Grec s-a născut la data de 24 noiembrie 1973, în comuna Râca, județul Argeș. Studiile gimnaziale le-a făcut în localitatea natală, iar cursurile liceale le urmează în București, la Grupul Școlar de Poligrafie și Tehnică Cinematografică. A absolvit Facultatea de Științe Economice din cadrul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. Este director al Bibliotecii Orășenești Borșa. A colaborat la revista *Litere* a Grupului Școlar nr. 16 București, unde a publicat poezie. A colaborat cu articole de presă la *Informația zilei de Maramureș*, *Graiul Maramureșului*, *Glasul Maramureșului*, *Gazeta de Maramureș*, *Jurnal MM*. În anul 2011 Editura Eurotip din Baia Mare i-a publicat cartea *Rădăcini – O istorie a Borșei în imagini, 1911-2011*, vol. I. Volumele II și III au apărut în anii 2014 și 2015 la aceeași editură. În 2013 publică *Spre Țara făgăduinței. Exodul borșenilor spre Occident*, carte distinsă în 2014 cu Premiul III în cadrul Festivalului Național de Literatură și Folclor „Armonii de primăvară”, din Vișeu de Sus. În anul 2017 apare volumul I al cărții *Din lada de zestre a Borșei*, intitulat *Portul popular. Cămașa borșenească*, iar în anul 2018 studiul portului popular continuă cu apariția volumului al II-lea intitulat *Portul popular. Pieptarul borșenesc*.

Săluc Horvat, istoric literar și bibliograf. S-a născut la 23 iunie 1935, în localitatea Șigău, comuna Jichișul de Jos, județul Cluj. A absolvit Institutul Pedagogic din Baia Mare și Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. A lucrat peste 30 de ani ca bibliotecar-bibliograf, director la Biblioteca Universității de Nord și cadru didactic universitar. A fost profesor asociat la liceele „Mihai Eminescu” și „Gheorghe Șincai”. A debutat publicistic în anul 1961, în presa locală. Volume publicate : *Biblioteconomie – manual pentru clasa a XII-a filologie* (Baia Mare, 1979), *Mihai Eminescu în memoria timpului* (Baia Mare, 1988), *Mihai Eminescu. Dicționar cronologic* (Baia Mare, 1994), *Gh. Bulgăr: biobibliografie* (Baia Mare, 1996), *Introducere în biblioteconomie* (București, 1996), *Însemnări despre Mihai Eminescu. Studii și articole* (Baia Mare, 2000), *Liviu Rebreanu: Ion – universul uman* (Cluj-Napoca, 2002), *Însemnări pe margini de cărți* (Cluj-Napoca, 2005), *Eminescu și comentarii săi* (Cluj-Napoca, 2009), *De la Titu Maiorescu la Petru Creția: contribuții la un dicționar al eminescologilor* (București, 2010), *Cartea de-a lungul anilor: momente din istoria scrisului, a cărții și a tiparului* (Cluj-Napoca, 2015), *De la Ion al Glanetașului la Apostol Bologa: doi eroi, două destine* (Cluj-Napoca, 2017). A colaborat cu studii și articole la numeroase reviste de cultură: *România literară*, *Lucașfăruș*, *Tribuna*, *Limbă și literatură*, *Limba și literatura română*, *Ateneu*, *Geneze*, *Biblioteca*, *Nord*, *Archeus*, *Bibliotheca Septentrionalis*. Este fondator și director executiv al revistei de cultură *Nord literar* din anul 2003. Săluc Horvat a fost printre primii profesori care au introdus în planul de învățământ, la liceele cu profil filologic, studiul biblioteconomiei. Primăria Municipiului Baia Mare i-a oferit Premiul „Cartea Anului 1996” pentru lucrarea *Introducere în biblioteconomie*.

Nicolae Iuga, cadru didactic universitar, scriitor și jurnalist, s-a născut pe 12 iunie 1953 în Săliștea de Sus, județul Maramureș. A absolvit Facultatea de Filosofie a Universității din București în anul 1978. A susținut, în 2002, doctoratul în filosofie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca cu o teză referitoare la *Etica creștină*. Începând cu anul 2003, Nicolae Iuga este profesor universitar de filosofie și științe politice la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, Filiala Baia Mare. Dintre volumele publicate amintim: *Întoarcerea Casandrei* (Baia Mare, Proema, 1999), *Profesorul și sirena* (Baia Mare, Proema, 2001), *Filosofia contemporană despre morala creștină* (Pitești, Paralela 45, 2002), *Un muzeu de caricaturi* (Cluj-Napoca, Grinta, 2007), *Dumnezeu și mersul istoriei* (Cluj-Napoca, Limes, 2010). Pe 15 decembrie 2017 i-a fost decernat premiul „Ion Petrovici” al Academiei Române pentru lucrarea *Din istoria marilor idei etice și pedagogice* (Cluj-Napoca, Grinta, 2015). Prof. univ. dr. Nicolae Iuga a primit titlul de Cetățean de Onoare al orașului Săliștea de Sus (2018), pentru implicarea în organizarea manifestării științifice „Cultură și civilizație românească în Maramureș”.

Angela Monica Jucan, bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare. Este absolventă a Facultății de Filologie – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, promoția 1976. A debutat publicistic după vârsta de 40 de ani și editorial, câțiva ani mai târziu, cu volumul, *Optimismul bacovian* (Cluj-Napoca, Editura Dokia, 1999). Este autoarea documentarelor biobibliografice dedicate Înaltpreasfințitului Justinian Chira, arhiepiscopul Maramureșului și Sătmăruului, lui Viorel Thira, Echim Vancea, Aurel Pop, Andrei Dragoș, Gheorghe Pop, Vasile Borca etc. A abordat cunoscutul personaj Păcală al lui Petre Dulfu dintr-o perspectivă originală, elaborând cartea de interpretare critică cu titlul „*Patologia*” lui Păcală sau *simptomatologia sănătății* (Baia Mare, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, 2006). Face parte din comisia de cenzori a Ligii Scriitorilor Români, înființată în anul 2007. A coordonat *Bibliotheca septentrionalis*, revista de specialitate a Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare. În anul 2012, în cadrul Colocviului anual al bibliotecarilor din Maramureș i-a fost înmănată diploma „Cel mai bun bibliotecar al anului”.

Alina Lemnean s-a născut în Baia Mare, la data de 6 martie 1978. A absolvit Liceul „Mihai Eminescu” din Baia Mare, promoția 1996. Studiile universitare le urmează la Facultatea de Litere, specializarea teologie ortodoxă-litere din cadrul Universității de Nord din Baia Mare, în perioada 1996-2000. Are masterat în *drept administrativ și statutul funcționarului public* (Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare). A funcționat ca profesor de limba și literatura română în cadrul Grupului Școlar de Industrie Ușoară Baia Mare în anii școlari 2000-2002, după care s-a dedicat meseriei de bibliotecar, lucrând la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare, Secția săli de lectură – carte curentă. Din anul 2008 ocupă funcția de șef serviciu al acestui departament. A urmat cursuri de perfecționare în biblioteconomie, precum și în domeniul informațional. Colaborează cu articole la revista *Bibliotheca Septentrionalis* și la revista *Familia română*.

Vasile Leschian, profesor, s-a născut la 5 februarie 1940, în satul Ocoliș, comuna Groși. A absolvit Institutul Pedagogic din Baia Mare și Facultatea de Filologie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. A fost învățător în localități din județul Maramureș și profesor de limba și literatura română la mai multe licee din Baia Mare. Între anii 1991-2002 a fost profesor titular la Colegiul Național „Mihai Eminescu”. După pensionare (2002) a lucrat, prin cumul, la Liceul de Artă, la Colegiul Național „Mihai Eminescu” și la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare. Lucrări publicate: *Afirmarea. Studiu monografic și indice bibliografic* (Baia Mare, 2004), *Rostiri afabile* (Iași, 2017). A făcut parte din colectivul de redacție al unor lucrări monografice, a îngrijit și prezentat numeroase lucrări de specialitate sau creație literară și a publicat zeci de studii și articole, în presa locală și în

reviste de cultură (*Archeus, Nord literar, Pro Unione, Poesis, Bibliotheca Septentrionalis*). Pentru întreaga sa activitate a fost răsplătit cu diplome și distincții de către Prefectura Județului Maramureș, Inspectoratul Școlar Județean, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare și Ministerul Educației și Cercetării. În anul 2005 a primit Premiul Asociației Scriitorilor Baia Mare pentru lucrarea *Afirmarea. Studiu monografic și indice bibliografic*.

Cristian Mareș s-a născut în anul 1971, la 24 februarie, în Baia Mare. A urmat cursurile Liceului „Gheorghe Șincai” din orașul natal. Este absolvent al Facultății de Electrotehnică și al Facultății de Științe Economice, Secția informatică economică, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. A obținut o diplomă de master în *managementul securității în societatea contemporană*, acordată de Facultatea de Istorie și Filozofie, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Este colaborator al periodicelor *Eroii neamului* și *Pro Unione*, editor a zeci de cărți, apărute la editura proprie SC Editura Marist SRL. Este autorul mai multor articole de specialitate, lucrări în presa locală și națională, anuare și compendii ale muzeelor de istorie. A participat la activități culturale organizate și desfășurate de Filiala Maramureș a Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria” – simpozioane, expuneri, evocări istorice, video proiecții, prezentări de carte etc. În prezent este director la SC Editura Marist SRL Baia Mare și redactor-șef al revistei de istorie militară *Tactica și strategia*.

Ionița Michiș, profesoară. S-a născut la 24 septembrie 1968, în Baia Mare. A absolvit Liceul Pedagogic din Sighetul Marmăției și Facultatea de Litere, specialitatea etnologie, la Centrul Universitar Nord din Baia Mare. Copilăria și-a petrecut-o în satul Glod, în casa bunicilor, acolo unde a înțeles mai bine lumea satului, obiceiurile și tradițiile locului, dragostea și căldura omului de la țară. Toate acestea au determinat-o să se înscrie la cursuri de masterat la Centrul Universitar Nord Baia Mare, specialitatea *etnologie și antropologie socială*. Este profesor pentru învățământul primar la Școala Gimnazială „George Coșbuc” din Baia Mare, unde modelează generații în spiritul unui autentic învățământ cultural-educativ, urmărind conservarea și transmiterea zestrei folclorului românesc, a obiceiurilor și tradițiilor maramureșenilor. A publicat articole în reviste cu caracter didactic.

Macarie Motogna s-a născut la 4 august 1974 în localitatea Breaza, județul Bistrița-Năsăud. A urmat cursurile Facultății de Teologie Ortodoxă din Oradea, iar în anul 2001 s-a înscris la doctorat în cadrul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca și a întocmit, sub îndrumarea prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, teza *Monahismul ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, unde a evidențiat vechimea creștinismului ortodox și organizarea politico-bisericească din aceste ținuturi. Lucrarea a fost distinsă cu Premiul „Dumitru Stăniloae” al Academiei Române pe anul 2016. Pe data de 5 august 1989 a intrat ca viețuitor la Mănăstirea Rohia, unde, la 24 iunie 2001 a fost hirosesit protosinghel, iar în 12 aprilie 2009 – arhimandrit. Este starețul Mănăstirii „Sfânta Ana” Rohia, iar din 1 iunie 2018 este și exarh mănăstiresc. Președintele Fundației „N. Steinhardt”, dr. Macarie Motogna a fost distins cu Diploma omagială „Sfinții Martiri Brâncoveni”, Crucea Sfântul Iosif Mărturisitorul (2017) și Crucea Sloboziei. Este coautor al mai multor cărți, a îngrijit cărți de autor, a publicat peste cincizeci de studii, articole, recenzii și interviuri în diferite reviste de specialitate, a participat la cincisprezece simpozioane unde a ținut conferințe, la zeci de emisiuni TV și la mai multe posturi de radio.

Ioan Nădișan, biolog, s-a născut la 3 martie 1930, în localitatea Domnina, județul Sălaj. Este absolvent al Facultății de Științe Naturale din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Biologul Ioan Nădișan a tratat castanul bolnav de cancer de scoarță, folosind mijloace biologice, în cadrul proiectului „Să salvăm castanul comestibil”, proiect finanțat de Uniunea

Europeană. A publicat numeroase articole și studii în ziare locale și reviste de specialitate. Lucrări publicate: *Pietrosul Rodnei – Rezervație a Biosferei* (Baia Mare, 2000), *Conduită ecologică – ghid de orientare practică* (Baia Mare, 2001), *Castanul în agonie* (Baia Mare, 2005), *Caleidoscop ecologic* (Baia Mare, 2006). Activitatea sa de biolog s-a concretizat și prin alte lucrări de specialitate, publicate alături de Dorel Cherecheș, Gabriela Ieremia, Octavian Bandula, Vasile Bologa și Marcian Bîrda. Este președinte al Asociației Ecologice „Castanet”, membru al Comisiei Monumentelor Naturii – Cluj, custode onorific al Comisiei Monumentelor Naturii și președinte al Consiliului Județean de Ocrotire a Naturii.

Ioan Neamțiu s-a născut la 19 octombrie 1972, în orașul Năsăud. Studiile liceale le-a urmat la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud, Grup Școlar de Industrie Ușoară din Cluj-Napoca și Seminarul Teologic Liceal Cluj-Napoca. Studii universitare la Cluj-Napoca (Facultatea de Teologie Ortodoxă, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, între anii 1992-1996) și Baia Mare (Facultatea de Drept, din cadrul Universității „Bogdan-Vodă”, între anii 2000-2003, 2006-2007). Masterat în teologie, specialitatea teologie biblică, la Facultatea de Teologie Ortodoxă, din cadrul Universității din Oradea, între anii 1997-1998. Specializare în biblioteconomie și participări la conferințe, simpozioane, work-shopuri și cursuri de formare profesională. Colaborator cu articole în revistele *Bibliotheca Septentrionalis*, *Familia română* și cotidianul *Graiul Maramureșului*. Postfațator la cartea lui Nicolae Goja, *Țara Păcălelilor*, apărută în anul 2017. Este bibliotecar-metodist la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare.

Ioan Dorin Nechita, preot paroh la Parohia „Duminica Mironosițelor” din satul Săsar. S-a născut la 11 decembrie 1966, în Târgu-Lăpuș. A absolvit Liceul „Petru Rareș” din localitatea natală și Facultatea de Teologie din Sibiu. În anul 1992 a fost hirotonit preot de către Î.P.S. Justinian Chira, la Mănăstirea „Sfânta Ana” Rohia. Începând cu anul 2014 este delegatul Episcopiei Maramureșului și Sătmăruului în cadrul Consistoriului Mitropolitan al Mitropoliei Clujului, Maramureșului și Sătmăruului. În perioada 1996-2005 a publicat, în ziarele locale *Opinia* și *Glasul Maramureșului*, peste 500 de articole grupate în subtitlul „Misterele Bibliei”. Colaborează cu articole la revistele: *Graiul Bisericii Noastre* și *Ortodoxia*. Volume publicate: *Arc peste timp. Oarța de Jos 1392-2002* (Cluj-Napoca, 2003) și *Amprente timpului* (Baia Mare, 2017). Este inițiatorul proiectului misionar catehetic „Urmându-L pe Hristos”, în care sunt implicați voluntari și tineri credincioși din Parohia Săsar. Proiectul constă în organizarea unor tabere pentru copiii din Parohia Săsar și strângerea de bunuri materiale pentru patru case de tip familial din Baia Mare și pentru Căminul de Bătrâni din Baia-Sprie.

Ana Olos este cercetător literar independent, traducătoare și scriitoare. Născută la Timișoara în 1940, absolventă a „Liceului Clasic Mixt”, a studiat engleza-româna la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Deține un doctorat în literatură comparată (1978) și un master în drepturile omului (2000). Dintre cărțile publicate în română amintim: *Pelicanul sau Babița. Introducere în urmuzologie I*, (Umbria, 1998), *În subteranele textului. Introducere în urmuzologie II* (Umbria, 1999), *Blaga și Eliot – Două fețe ale veacului* (Editura Universității de Nord, 2000), *Mihai Olos. La povești în casa de paie, visând la orașul-sat universal. Fragmente de jurnal* (Timișoara, Fundația „Interart Triade”, 2015). A fost profesor universitar de literaturi anglofone la Facultatea de Litere a Universității de Nord Baia Mare, unde a înființat un centru (1998) și un masterat de studii canadiene (2004). Este membru al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Cluj-Napoca.

Lucia Olteanu Utan, s-a născut la 16 mai 1925, în București. A fost soția poetului Tiberiu Utan. A absolvit Facultatea de Filosofie, Secția psihologie din cadrul Universității București. A lucrat ca profesor, apoi redactor la revista *Contemporanul* și redactor-șef la revista pentru copii *Arici Pogonici*. În perioada 1969-1983 a fost director la Studiourile Cinematografice Bu-

curești. A debutat în anul 1950 cu scenariul de film *O zi din viața tineretului*, pentru care a primit premiul I din partea unui juriu prezidat de Geo Bogza. Dedicându-se în exclusivitate literaturii pentru copii, a publicat proză și benzi desenate, toate mimând naivitatea și inocența văzută prin ochii copiilor. Volume publicate (selectiv): *Aventurile lui Mac* (București, 1970), *Zâmbiți, vă rog* (București, 1973), *Bună seara, Dorli* (București, 1977), *Arhitectul firelor de iarbă* (București, 1980), *Lumea într-un degetar* (București 1981), *Liniștea cri* (versuri) (București, 1985), *Povești neastâmpărate*, (București, 1993). A decedat la 17 iunie 2015, în București.

Lazăr-Aurel Pantea, inginer. S-a născut la 10 octombrie 1935, în localitatea Petid, județul Bihor. A absolvit Liceul Teoretic „Samuil Vulcan” din Beiuș și Facultatea de Mine din Petroșani, obținând diploma de inginer exploatare miniere. A urmat cursuri postuniversitare de marketing-management la A.S.E. București, Facultatea de Comerț. Și-a început activitatea profesională ca inginer stagiar la Mina Burloaia din cadrul Exploatare Miniere Baia Borșa. În anul 1969 a fost transferat la REMIN Baia Mare, unde a ocupat, până la pensionare, numeroase funcții administrative. Lucrări publicate: *Să nu uităm minierul, oamenii și bogățiile subsolului din nord-vestul României* (Cluj-Napoca, 2013), *Din istoricul mineritului, metalurgiei și al vieții oamenilor adâncurilor din nord-vestul României* (Cluj-Napoca, 2015), *Zestrea subsolului Maramureșului* (Baia Mare, 2017). Începând cu anul 1960 a publicat peste 120 de studii și articole în diverse reviste de specialitate și ziare locale. În anul 1994 a reprezentat România la conferința „Mineritul și metalurgia în secolul XX, în Bazinul Carpatic”, la Miskolc, Ungaria, unde a prezentat lucrarea „Prezentul și viitorul mineritului în România”.

Gheorghe Pârja s-a născut la 2 mai 1950, în Desești, județul Maramureș. A absolvit Liceul Pedagogic din Sighetul Marmației, apoi Facultatea de Ziaristică din București. Este poet și publicist, redactor la ziarul județean *Graiul Maramureșului*. Debută cu versuri în 1968, în *Luceafărul*. Colaborează la revistele: *Amfiteatru*, *Luceafărul*, *Familia*, *Flacăra*, *România literară*, *Astra*, *Vatra*, *Tribuna*, *Archeus*, *Maramureș*. A condus cenaclul „Alexandru Ivăsiuc” din Sighet și a sprijinit Festivalul Național de Poezie de la Sighetul Marmației, în cadrul căruia a inițiat „Serile de poezie de la Desești” (1979). Obține mențiuni la concursul de debut al Editurii Albatros (1977), Premiul Uniunii Scriitorilor la Festivalul Național de Poezie, Sighet (1979), Premiul Special „Alexandru Odobescu” al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România pe anul 1988, premiu la manifestările „Cărțile anului 1998”, Baia Mare (1999), secțiunea publicistică, pentru volumul *Sub podul lui Apollodor*, premiul Asociației de Artă „Coroana Carpaților” Ujgorod, Ucraina. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al Uniunii Ziariștilor din România. Volume (selectiv): *În numele tatălui* (Editura Cartea Românească, 1996), *Dialoguri în Centrul Europei*, interviuri, 2 vol. (Editura Fundației Culturale Române, 2000-2003), *Poemele Ieronimei* (Editura Dacia, 2003), *Poeme din vremea lui Adam* (Editura Echim, 2007), *Lacrima Sfinxului*, versuri, (Editura Proema, 2014) *Ochii Basarabiei* (apărută sub egida Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare, în cadrul programului cultural *Parteneriatul româno-român*, 2018).

Alexandru Bogdan Petrovai, profesor la Liceul Tehnologic „Alexandru Filipașcu” din Petrova. S-a născut la 13 martie 1979, în comuna Petrova. A absolvit Liceul Pedagogic „Regele Ferdinand” din Sighetul Marmației (1997) și Facultatea de Filologie, Secția română-franceză la Centrul Universitar Nord din Baia Mare. În anul 2010 a obținut diploma de *doctor în filologie* la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu teza *Forme ale satirei în literatura secolului al XIX-lea*, sub îndrumarea profesorului universitar Mircea Muthu. Volume publicate: *Ion Iuga – studiu monografic* (Târgoviște, 2003), *Ion Iuga – cel mai frumos bărbat din Nord* (Editura Țara Maramureșului, Petrova, 2010), *Eminescu în școală –*

portofoliu didactic (2011), *Ana Blandiana – portofoliu didactic* (2014). A publicat poezii, studii și articole în ziare și reviste de cultură din Maramureș și din țară: *Nord, Revista studenților, Glasul Maramureșului, Limbă și literatură pentru profesori, Nord literar, Steaua, Tribuna, Familia română, Moșteniri culturale rurale, Cultură și civilizație românească în Maramureș, Mihai Eminescu și Maramureșul, „Enseigner. FLE” Revue des professeurs de FLE*. Pentru publicațiile sale a primit numeroase premii la concursuri și festivaluri de creație literară din județ și din țară.

Ion Petrovai, poet și om de cultură. S-a născut la 29 martie 1949, în localitatea Petrova. A absolvit Facultatea de Filologie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Secția română-rusă și este doctor în filologie la aceeași instituție de învățământ superior cu teza *Valori culturale ucrainene în contextul spiritual al Țării Maramureșului*. Ion Petrovai este profesor de limba și literatura română la Școala cu Clasele I-VIII „Alexandru Filipașcu” din Petrova, inițiator al Cenaclului de Cultură și Artă „Mihai Eminescu” din Petrova, al „Manifestărilor Eminescu” și „Convorbiri Culturale”, desfășurate anual. Membru al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Cluj-Napoca, a semnat volumele *Pasărea cu ochii-n lună* (Cluj-Napoca, Dacia, 1996), *Multiculturalism în Țara Maramureșului. Valori culturale ucrainene* (Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2007), *Glasul rădăcinii* (Cluj-Napoca, Daci XXI, 2010) etc.

Aurel Pop, poet, publicist, editor. S-a născut la 22 noiembrie 1949, în satul Cetățele, comuna Șișești. A absolvit Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad. A fost consultant literar la Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Satu Mare. În anul 2012 a obținut diploma de *doctor în istorie* cu teza *Români din Sătmar în Revoluția de la 1848-1849*, la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române – filiala Cluj-Napoca. A debutat în anul 1984, în revista ieșeană *Convorbiri literare*. Este autor al volumelor: *Pelerinaj de secesiune* (Satu Mare, 2004), *Calvarul cuvintelor* (Cluj-Napoca, 2006), *Sonete din regatul disperării* (Cluj-Napoca, 2007), *Popasuri de zi la Hanul Verbului sau Cartea întâi a Cronicilor* (Cluj-Napoca, 2008), *Cuvinte dintr-un noian de vorbe* (Satu Mare, 2008), *Semne dintr-un trunchi de cuvânt* (Satu Mare, 2009). Este colaborator al presei locale din Satu Mare, dar și al unor reviste literare din țară și străinătate: *Tribuna, Familia, Vatra, Pan, Convorbiri literare, Ateneu, Orizont, Tomis, Pleade, Poesis, Luceafărul, Pagini bucovinene, Solștițiu, Vitraliu, Bucovina literară, Arena, Oglinda literară, Agora, Citadela, Plumb, Archeus, Cetatea culturală, Conexiuni* (SUA), *Atheneum* (Canada), *Pagini românești* (Noua Zeelandă). Este director fondator al Editurii „Citadela” din Satu Mare și al revistei *Mărturie culturale*. Pentru întreaga sa activitate a fost recompensat cu numeroase premii.

Rucsandra Pop s-a născut la 7 iulie 1976, în București. A absolvit Facultatea de Litere din cadrul Universității Transilvania din Brașov. A studiat apoi jurnalismul în Bratislava, sociologia la Varșovia și a participat la *Programul Fullbright visiting scholar* de la Universitatea Indiana, Statele Unite ale Americii. Este doctorand la Facultatea de Litere a Universității București cu o teză despre bunicul său, folcloristul și antropologul maramureșean Mihai Pop. A lucrat ca reporter, redactor și editor la mai multe ziare locale din Brașov și apoi ca scenarist și editor de scenarii la diverse televiziuni bucureștene. Acum creează proiecte culturale alături de alți artiști și cercetători prin Programul Național de Dezvoltare al Fundațiilor Comunitare (Hydra Society), un organism cultural fondat în anul 2006, care promovează creația contemporană, teatrul independent și spiritul colaborativ. Rucsandra Pop scrie poezie, proză și teatru. Este autoare a pieselor *Huevos congelados, Talk to the Bomb, Oracol și Gărgăland*, montate ca producții independente de *lorgean theatre* (teatru de apartament) și a cărții și audiobook-ului *Oracol* (Editura Asociația Home Made Culture, 2016).

Vasile Aurel Pop, s-a născut la 26 noiembrie 1957, în localitatea Necopoi, comuna Homoroade, județul Satu Mare. Studiile primare și cele gimnaziale le-a absolvit în satul natal, iar pe cele medii la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare. În anul 1981 a absolvit Institutul Teologic de Grad Universitar din Sibiu. A fost hirotonit preot pentru Parohia Roșiori din județul Satu Mare în anul 1982. În noiembrie 1991 a fost numit preot paroh în Budești, județul Maramureș, iar din 1 ianuarie 1999 a fost transferat la Parohia „Adormirea Maicii Domnului” din Sighetul Marmației. La 1 octombrie 2000 a fost numit de către Episcopia Maramureșului și Sătmarului, protopop al Protopopiatului Ortodox Sighet. Preotul Vasile Aurel Pop a publicat două cărți: *Arc peste timp* (Sighetul Marmației, 2009), *Preotul profesor universitar dr. Milan Pavel Șesan: biobibliografie* (Cluj-Napoca, 2011), dar și articole de specialitate în reviste din Maramureș.

Vasile Ioan Pop, medic specialist în neurochirurgie, manager interimar la Spitalul Județean „Dr. Constantin Oprea” din Baia Mare. A realizat prima operație pe creier în iarna anului 1994. Medicul chirurg Vasile Ioan Pop a fost evidențiat în cadrul Campaniei „Maramureșeanul anului 2014”, pentru performanțele în domeniul sănătății și îmbunătățirea actului medical în decursul anilor de manageriat.

Alec Portase, jurnalist, s-a născut la 6 ianuarie 1951, în satul Smulți, județul Galați. Este absolvent al Facultății de Ziaristică din București. Lucrări publicate: *Box în Maramureș* (Baia Mare, 2000), *Potecă spre Maramureș* (Baia Mare, 2003), *Codice pentru mileniul următor* (Baia Mare, 2006), *Redescoperind Maramureșul* (album foto), (Baia Mare, 2015). Este autor a numeroase reportaje apărute în: *Graiul Maramureșului* (unde a fost redactor și redactor-șef adjunct), *România liberă*, *Adevărul*, *Evenimentul zilei*, *Munții Carpați*, *Limes*, *România kilometrul 0*, *Millenium*, *Familia română*. În anul 2003 a obținut Premiul Național pentru Reportaj, conferit de Clubul Român de Presă, iar în anul 2006, Premiul UNESCO, pentru cartea *Codice pentru mileniul următor*. Este membru al Clubului de Speologie MONTANA. Pasionat de drumeții montane, are în palmares escaladarea următoarelor vârfuri: Moldoveanu (Munții Făgărașului), Mytikas (Olimp, Grecia), Meidassa și Viso Mozzo (Munții Alpi).

Marius Porumb, critic și istoric de artă, membru titular al Academiei Române (din anul 2009). S-a născut la 9 octombrie 1943, în localitatea Grozești, județul Lăpușna, Basarabia. Este licențiat al Facultății de Istorie și Filozofie, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (șef de promoție), iar în anul 1973 devine *doctor în istorie* la specialitatea *istoria artei*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, cu o temă despre icoanele românești ale Transilvaniei, conducător științific: acad. Virgil Vătășianu. Din anul 1990 este director al Institutului de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca. Dintre distincțiile și premiile obținute de-a lungul activității profesionale menționăm: Cavaler al Ordinului Literelor și Artelor al Republicii Franceze (2002), Ordinul Național Steaua României cu Rang de Cavaler (2002), Diploma „Meritul Academic al Academiei Române” (2010), titlul de *doctor honoris causa* acordat de către Universitatea Oradea (2015). Acad. Marius Porumb a fost semnalat în dicționarele *Membrii Academiei Române* (București, Editura Academiei Române, 1999, p. 430-431), *Clujeni ai secolului XX. Dicționar esențial* (Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2000, p. 266), *Personalități clujene. 1800-2007* (Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2007, p. 499-500).

Claudiu Porumbăcean s-a născut la Sighișoara (29 iunie 1972), unde își face studiile gimnaziale și liceale. Este absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (1995) și al unui masterat în istorie contemporană și relații internaționale. În anul 2005 obține titlul de doctor în istorie acordat de Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, cu teza *Relații administrativ-politice și social-economice în nord-vestul Transilvaniei (județul*

Satu Mare și parțial Maramureș și Sălaj), octombrie 1944 – decembrie 1947. În prezent este cercetător științific la Muzeul Județean Satu Mare, șeful Secției istorie. Este autor al mai multor lucrări printre care *Oameni din Sătmar*, împreună cu Bujor Dulgău (Editura Solstițiu, 2000), *Oameni din Seini* (Vasile Goldiș University Press, 2013), *Ștefan Benea (1889-1961)* (Editura Argonaut, 2014).

Alin Spiridon Pralea, muzeograf. S-a născut la 27 august 1980, în Sighetul Marmației. Este absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității Oradea. În anul 2016 a obținut diploma de atestare ca muzeograf, eliberată de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național, București. Este muzeograf gr. I la Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmației, cu activitate muzeografică și științifică în cadrul Casei Memoriale „Elie Wiesel” și profesor asociat la Liceul „George Pop de Băsești”. Publică numeroase studii și articole în *Acta Musei Maramorosiensis*, revistă editată de Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmației.

Delia Răchișan, născută pe data de 27 iunie 1978, în orașul Baia-Sprie. Este lector univ. dr. la Centrul Universitar Nord, Facultatea de Litere, Departamentul de filologie și studii culturale. A urmat cursurile Facultății de Litere din cadrul Universității de Nord Baia Mare, specializarea limba și literatura română-etnologie. În anul 2009 a dobândit titlul de *doctor în filologie* al Universității din București cu teza *O etnologie a jocului în cultura tradițională românească* (coordonator: prof. univ. dr. Nicolae Constantinescu). Coordonează revista științifică *Nord cultural* și proiectul cultural „Tradiție și inovație. Unitate și diversitate în context european”. Din 2016 este membru al Asociației de Științe Etnologice din România (ASER).

Florian Roatiș, eseist și istoric literar, membru al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Cluj-Napoca. S-a născut la 17 noiembrie 1948, în localitatea Băsești. A absolvit Facultatea de Istorie-Filosofie, secția Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în anul 1972 și a devenit doctor în filosofie al aceleiași universități cu teza „Elemente de filosofie a istoriei la gânditorii români de la 1848”, susținută în 22 decembrie 1984. A fost cadru didactic (conferențiar universitar) la Facultatea de Litere a Universității de Nord, iar în prezent este cercetător științific la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare. A colaborat cu eseuri la reviste de cultură precum *România literară*, *Observator cultural*, *Nord literar*, *Tri-buna*, *Jurnalul literar* etc., ca și la *Academica*, *Revista istorică*, *Revista de filosofie* și altele. A publicat volumele *Pașoptismul, o filosofie românească a istoriei* (2001), *De la Dimitrie Cantemir la N. Steinhardt* (2002), *Pledoarie pentru filosofia românească* (2006), *Confluente filosofico-literare* (2008) etc. Este vicepreședinte al Fundației „N. Steinhardt” și membru în colectivul redacțional care se ocupă de editarea operelor complete ale lui N. Steinhardt, publicate de Editura Polirom în colaborare cu Mănăstirea Rohia. Dintre volumele seriei de autor „N. Steinhardt” a îngrijit: *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional* (2008), *Critică la persoana întâi* (2011), *Prin alții spre sine* (2012) și *Convorbiri cu Zaharia Sângeorzan și Nicolae Băciuț* (2015). Despre N. Steinhardt a mai publicat: *N. Steinhardt în evocări* (2012), *N. Steinhardt în interviuri* (2014), *N. Steinhardt. Cultură și credință. Caietele de la Rohia (I-III)* (2016) și *N. Steinhardt despre Eliade, Cioran, Ionescu și Noica* (2017).

Nadia Roman s-a născut la 5 iunie 1976, în Baia Mare. A absolvit Facultatea de Litere din cadrul Universității de Nord Baia Mare. Este autoarea mai multor articole de specialitate publicate în revistele: *Hermeneutica*, *Fenomenul literar*, *Nord literar*, *Școala maramureșeană*, *Perspectivă educațională*, *Clepsidra de cristal*. În anul 2012 susține teza de doctorat *Limbajul poeziei lui Ion Știugariu* la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. În anul 2014, la propunerea Asociației Scriitorilor Baia Mare, i se acordă premiul „Opera Prima” pentru contribuția adusă prestigiului culturii băimărene, oferit de Fundația „Dorel Chereches”. În anul 2015

coordonează lucrarea *Pietre de hotar românesc*, apărută la Editura „Paideia” București, sub egida Ordinului Militar de România, carte distinsă de Academia Oamenilor de Știință din România cu premiul „Mareșal Constantin Prezan”. Actualmente este profesor titular de limba și literatura română la Colegiul Tehnic „Anghel Saligny” din Baia Mare.

Ștefan Selek s-a născut la Baia Mare, în 6 iulie 1980. Este absolvent al Facultății de Litere, din cadrul Universității de Nord Baia Mare, specializarea limba și literatura română/ limba și literatura franceză, promoția 2003. A urmat cursurile masteratului „Studii canadiene” din cadrul Universității de Nord Baia Mare, promoția 2006. Actualmente lucrează la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, ca bibliotecar. A fost coordonator al *Programului biblionet* (2009-2013), iar acum este responsabil cu animația culturală în cadrul Biroului editare publicații și depozit legal al bibliotecii. A publicat numeroase articole în revistele *Familia română* și *Bibliotheca Septentrionalis*, precum și în cotidianul *Graiul Maramureșului*.

Anca Laura Sima s-a născut la data de 30 mai 1976, în localitatea Finteușul Mare. A absolvit Facultatea de Management Financiar-Contabil din cadrul Universității „Spiru Haret” București, precum și masteratul de *drept administrativ și statutul funcționarului public* din cadrul Facultății de Științe Juridice a Universității „Vasile Goldiș” Arad, Filiala Baia Mare. Este bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare din anul 1995, iar din anul 2015 este șef serviciu la Secția împrumut carte pentru adulți. A colaborat cu articole la revistele: *Bibliotheca Septentrionalis* și *Familia română*.

Gabriel Stan-Lascu, bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare. S-a născut la data de 3 septembrie 1977, în Baia Mare. Este licențiat în inginerie electromecanică, diplomă obținută la Universitatea de Nord Baia Mare, în anul 2000. Atras fiind de partea umanistă a vieții, s-a reorientat în această direcție, lucrând timp de 6 luni pe post de corector la ziarul baimărean *Opinia*, ulterior angajându-se la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, în cadrul căreia a urmat cursuri de specializare în „Biblioteconomie și știința informării”, „Biblioteca în societatea informațională”, „UNIMARC Bibliografic”, „Operator texte și imagini” etc., activând timp de 10 ani la Secția periodice și 7 ani la Secția informatizare (unde lucrează și în prezent, pe partea de tehnoredactare). A publicat mai multe articole în revista *Bibliotheca Septentrionalis* și în ziarele online *Transilvania TV News*, *maramuresenii.ro*, *ZiarMM.ro* și a contribuit la selecția textelor din antologia subiectivă *Maramureșul din cuvinte*.

Delia Suiogan, conferențiar universitar, prodecan al Facultății de Litere din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare. S-a născut pe data de 28 ianuarie 1966 în comuna Laloșu, județul Vâlcea. Și-a finalizat studiile universitare la Secția de filologie a Universității din Timișoara, iar în anul 2005 a dobândit titlul de *doctor în filologie* la Universitatea „Alexandru I. Cuza” Iași, conducător prof. univ. dr. Petru Ursache. Este membru al colectivelor de redacție al revistelor *Memoria ethnologica* (revistă de patrimoniu etnologic și memorie culturală) și al revistei *Astra maramureșeană*; membru al Centrului de Cercetări Interdisciplinare privind Comunicarea Umană Baia Mare etc. Este preocupată de literatura orală, de mitologie, hermeneutică, sincretism cultural. Dintre lucrările publicate pe aceste teme enumerăm: *Forme de interacțiune între cult și popular* (Baia Mare, Editura Ethnologica, Editura Universității de Nord, 2006), *Simbolica riturilor de trecere* (București, Paideia, 2006), *Mâncarea între ritual și simbol* (Baia Mare, Editura Ethnologica, 2007, împreună cu Petru Dunca și Ștefan Mariș).

Dorin Ștef, s-a născut la 3 octombrie 1966, în Baia Mare. Este președinte al Asociației „Glasul Culturii” din Baia Mare. Volume publicate (selectiv): *Miorița s-a născut în Maramureș*

(Cluj-Napoca, 2005), *Istoria folcloristicii maramureșene* (Baia Mare, 2006), *Antologie de folclor din Maramureș* (Baia Mare, 2007), *A treisprezecea elegie. Evanghelia după Nichita* (Cluj-Napoca, 2007), *Elegiile stănesciene* (Cluj-Napoca, 2007), *Maramureș brand cultural* (Baia Mare, 2008), *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș* (Baia Mare, 2011), *Dicționar etimologic al localităților din județul Maramureș* (Baia Mare, 2016). A publicat numeroase articole și recenzii în ziarele locale și în revistele de etnografie și folclor. În anul 2011, Primăria municipiului Baia Mare i-a oferit premiul „Cartea anului” pentru lucrarea *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Maramureș*.

Cristian Ștefan s-a născut la data de 16 ianuarie 1967 în Călan, județul Hunedoara. În anul 1985 a absolvit studiile liceale la Colegiul Național „Vasile Lucaciu” din Baia Mare, iar în 1994 cursurile Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu. A obținut doctoratul în teologie în anul 2001. A fost hirotonit ca preot în anul 1993, slujind în parohiile Șurdești și Cetățele, iar în prezent este paroh al Bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Baia Mare, unde coordonează și activități de asistență socială. Este consilier eparhial la secțiunea cultural-media din anul 2006. A îmbrățișat și arta didactică, fiind lector universitar la Centrul Universitar Nord, Facultatea de Litere din Baia Mare. Este vicepreședinte al asociației „Cultul eroilor”, filiala Maramureș. Participă la conferințe anuale preotești, la simpozioane teologice și bisericești. A fost recompensat pentru activitatea sa cu distincția „Crucea Patriarhală”.

Pavel Șușară, critic și istoric de artă. S-a născut la 29 decembrie 1952, în Bănia, județul Caraș-Severin. În anul 1972 a absolvit cursurile Liceului „Eftimie Murgu” din Brezovici, apoi, în anul 1981, Facultatea de Istorie și Teoria Artei din cadrul Academiei de Arte Frumoase București. Este cercetător la Institutul de Istoria Artei de pe lângă Academia Română. A debutat cu poezie în anul 1978, în *Almanahul literar* și cu texte despre artă în revista *Arta*, în anul 1982. Pavel Șușară este autorul unei importante monografii despre opera pictorului Corneliu Baba. Volume publicate: *Regula jocului*, 1990 (premiul de debut al Uniunii Scriitorilor din România în anul 1991), *Urmuz – E vremea rozelor ce mor* (versuri), 1996, *Opt povești adevărate / cu ființe minunate* (poezii pentru copii), 2000, *Corneliu Baba* (album monografic), 2001, *Sinuciderea se amână* (proză scurtă), 2003, *Carcase de cristal* (cronici de televiziune), 2012, *Sissi – „Împărăteasă a Austriei și Regină a Ungariei*, 2014, *Amore more ore re*, 2014. Are colaborări cu studii despre artă la diferite reviste: *Arta*, *SCIA*, *Almanahul Arta*, *Artelier*, *Balkon*, *Almanahul literar*, *Luceafărul*, *Contrapunct*, *22*, *Dilema*, *România literară*, *Apostrof*, *Observatorul cultural*. A organizat numeroase expoziții în țară și străinătate (Ungaria, Polonia, Italia, Finlanda). În anul 1995 a primit premiul pentru critică din partea Uniunii Artiștilor Plastici în anul 1997, premiul Fundației „Cella Delavrancea” și în anul 2010, Premiul „Oreste Tafrali”. Este președinte al Asociației Experților și Evaluatorilor de Artă din România, asociație pe care a înființat-o în anul 2005.

Laura Temian s-a născut la 12 noiembrie 1947 la comuna Finteușul Mare, județul Maramureș. A urmat cursurile Facultății de Filologie, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Renunță la cariera didactică, și începând cu 27 decembrie 1980, se angajează la Biblioteca Județeană Maramureș. La Secția pentru copii își începe activitatea de bibliotecar, continuând cu Sala de lectură a bibliotecii, apoi la Serviciul bibliografic. Se implică în derularea numeroaselor proiecte de cercetare, unul dintre cele mai importante fiind *Cronica Maramureșului*. În perioada 1992-2001 a fost directorul bibliotecii, iar din anul 2001 până la pensionare a fost director adjunct de specialitate, misiune pe care o îndeplinește cu rezultate deosebite. Tactul, modestia, diplomația vin să întregescă portretul unui profesionist devotat, de numele căruia se leagă importante realizări cum sunt: editarea revistei *Bibliotheca Septentrionalis*, cu suplimentul *Fascinația lecturii*, a *Calendarului cultural* anual, a caietelor biobibliografice din seria *Personalități maramureșene – Aniversări*. De asemenea, s-a

implicat în bogata producție editorială a bibliotecii. Lucrările proprii poartă puternica amprentă a formației de bibliograf. Volumul *Autori maramureșeni. Dicționar biobibliografic* (Editura Umbria, 2000), apărută în colaborare, a obținut premiul Asociației Naționale a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România pentru cea mai bună lucrare de specialitate, secțiunea biobibliografie. Lucrarea *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș*, vol. I (din paleolitic până în 1918) a fost editată de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare, în anul 2016, în cadrul Programului „Maramureșul perpetuu”, Seria „Restituirea istoriei”. La aceste volume se adaugă articolele profesionale publicate în periodicele bibliotecii. A obținut Medalia „Meritul cultural” clasa a III-a, categoria A, Literatură (2004) și Premiul de excelență al Asociației Naționale a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România, pentru merite deosebite în întreaga activitate (2005).

Lazăr Temian, profesor, s-a născut la 2 iunie 1947, în localitatea Corund, județul Satu Mare. Este absolvent al Universității București, Facultatea de Litere, specialitatea română-franceză și al unui curs postuniversitar de specializare cu durata de 3 ani: „Cercetarea și prelucrarea cărților și documentelor cu valoare patrimonială”. A fost profesor la mai multe instituții de învățământ din Maramureș și bibliotecar la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”. Este autor al lucrărilor: *Corund – studiu monografic* (Baia Mare, 2004), *Lucian Blaga – repere biografice și bibliografice pentru elevi* (Baia Mare, 2006) și coautor al lucrărilor: *Cântece care ne-au însoțit istoria* (Baia Mare, 1990), *Andrei Grobei (1900-1987). Medalion biobibliografic* (Baia Mare, 2007), *File de cronică. Ținuturile Chioar, Codru, Lăpuș, Maramureș*, vol. I, (Baia Mare, 2016). A publicat numeroase articole în reviste culturale și a susținut rubrica „Remember” și medalionul „Personalități aniversate” în săptămânalul băimărean *Nord Magazin* și în ziarul local *Clipa*. Pentru întreaga sa activitate, dar și pentru performanțele elevilor obținute la olimpiade și concursuri școlare, a fost recompensat cu numeroase diplome (selectiv): Diplomă de excelență pentru participarea la Olimpiada Națională de Limba și Literatura Română din partea Inspectoratului Școlar Maramureș și a Casei Corpului Didactic, Diplomă de onoare acordată de Consiliul Local al Municipiului Baia Mare în semn de apreciere pentru activitatea desfășurată și contribuția remarcabilă în slujba educării tinerelor generații, Diploma de colaborator deosebit al Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” etc.

Ioan Tîmbuș, lector universitar la specializarea *teologie greco-catolică*, Facultatea de Litere, Centrul Universitar Nord Baia Mare. S-a născut pe data de 17 iunie 1974. În anul 1998 și-a susținut licența în teologie, în cadrul Facultății de Teologie Romano-Catolică, Universitatea București. În baza ordinului eliberat de Ministerul Educației și Cercetării (nr. 5764/28.11.2006), i-a fost conferit titlul de *doctor în teologie* la Facultatea de Teologie Romano-Catolică și Asistență Socială, Universitatea din București. A inițiat apariția revistei parohiale *Credința catolică*, unde a pregătit cateheze, omilii și studii biblice. Preot dr. Ioan Tîmbuș colaborează cu Episcopia Română Unită cu Roma a Maramureșului, în calitate de vicar parohial și oferă asistență spirituală credincioșilor la Parohia Greco-Catolică „Sfânta Cruce” Baia Mare. Preocupat de traiectoria unei figuri emblematice a Bisericii Greco-Catolice, și anume episcopul Alexandru Rusu, participant activ la Marea Unire de la 1918, pr. dr. Ioan Tîmbuș, în colaborare cu pr. dr. Mircea Manu, a elaborat lucrarea *Episcopul Alexandru Rusu* (Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2012).

Ioan Dorel Todea, profesor de limba și literatura română, jurnalist radiofonic, critic literar, născut pe data de 28 martie 1957, în localitatea Nănești. Este absolvent al Facultății de Litere și Științe, profilul filologie, din cadrul Universității de Nord Baia Mare. Este *doctor în filologie* cu o teză legată de opera unuia dintre cei mai importanți romancieri români, Nicolae Breban, avându-l coordonator științific pe prof. univ. dr. Gheorghe Glodeanu. Din anul 1992 este colaborator al Societății Române de Radiodifuziune și director al Festivalului Datinilor de

Iarnă de la Sighetul Marmației. A debutat literar în anul 1969 și a colaborat de-a lungul timpului la periodicele: *Graiul Maramureșului*, *Glasul Maramureșului*, *Opinia*, *Jurnalul de Sighet* etc. De numele lui Dorel Todea este legată activitatea culturală a municipiului Sighetul Marmației. Drept urmare, a fost recompensat cu titlul de Cetățean de Onoare al orașului, iar actualmente este managerul Centrului Cultural Sighetul Marmației.

Ligia Mara Tomoiagă, lector universitar la Centrul Universitar Nord Baia Mare. S-a născut la 19 martie 1962. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. În anul 2011 a obținut diploma de *doctor în filologie* cu teza *Elements of the Picaresque in Contemporary British Fiction*. A publicat două cărți de autor, un manual, cinci traduceri de volume de literatură, istorie și teorie muzicală, peste 20 de articole și studii. Este membru al comitetului editorial al revistei *Carmina Balcanica* și traducător pentru aceeași publicație, editor a trei volume și organizator la 10 conferințe internaționale. Cartea sa *Elements of the Picaresque in Contemporary British Fiction*, apărută la Editura Cambridge Scholars Publishing, este citată ca referință de multe studii internaționale dedicate genului picaresc și romanului contemporan. A tradus în limba engleză *Enciclopedia familiilor nobile de origine română din Maramureș* de Alexandru Filipașcu, apărută în ediție bilingvă. De asemenea, cărțile marelui artist Ion Piso, dedicate operei și tehnicii vocale, în traducerea Ligiei Tomoiagă se găsesc în bibliotecile a peste 80 de universități din lume. Lector universitar dr. Ligia Mara Tomoiagă este membră a Departamentului de filologie și studii culturale, din cadrul Facultății de Litere a Centrului Universitar Nord Baia Mare. Este titularul unor cursuri de cultură și civilizație, istorie și literatură britanică și americană, precum și specialist în domeniul traducerilor.

Viorica Ursu s-a născut la 1 mai 1944, în Satul Nou de Sus și a plecat dintre noi la 15 decembrie 2016. A absolvit Facultatea de Istorie-Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. În 1969 a intrat în familia muzeografilor, rămânând fidelă acestei activități timp de 33 de ani, până la pensionare, în 2002. Totul a început la Muzeul Județean Satu Mare, pe care l-a condus timp de câțiva ani. Aici a desfășurat o activitate de cercetare istorică pe care a valorificat-o prin expoziții tematice și prin publicații științifice în periodice de specialitate. S-a ocupat de personalitatea preotului Vasile Lucaciu – Casa Memorială de la Apa se află în grija muzeului sătmărean. Din anul 1975 s-a stabilit în Baia Mare și a lucrat în colectivul Muzeului Județean Maramureș, ca șef al Secției de istorie, fiind specializată în istoria medievală. Colecțiile de Ev Mediu au fost principala sa preocupare, îngrijindu-le din punct de vedere științific. A contribuit la constituirea și dezvoltarea unor noi colecții patrimoniale. În anii '80 a desfășurat, împreună cu soțul Traian Ursu (1940-2010), o cercetare științifică în legătură cu Cetatea Chioarului. A manifestat un interes deosebit pentru Turnul sau Bastionul Măcelarilor. A colaborat cu studii și comunicări la mai multe publicații științifice, dar a publicat articole cu tematică istorică și în cotidianul *Graiul Maramureșului*. A organizat frecvent expoziții cu tematică istorică. În 1990 a început să se ocupe de documentarea privind vechea mănăstire Habra (Groși), loc unde, din 2016, își doarme somnul de veci.

Simion Vaida, profesor, s-a născut la 15 octombrie 1942, în localitatea Nadiș, județul Sălaj. Este absolvent al Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca. A fost profesor la Școala Gimnazială „Octavian Goga” din Baia Mare, iar din anul 1991 până la pensionare (2006) a îndeplinit funcția de director al aceleiași instituții. Încă din primii ani de activitate la Școala Gimnazială „Octavian Goga” a înființat și instruit o formație orchestrală, un cor de copii, un grup vocal și o formație de estradă cu care a câștigat nenumărate premii. Activitatea publicistică a constat din cărți didactice, culegeri de colinde, lucrări monografice și compoziții muzicale. Dintre cărțile publicate (în colaborare) amintim: *Noi cântăm și ne*

jucăm – ghicitori și jocuri muzicale (Pitești, 1997), *Izvoraș, izvoraș... – colinde* (Baia Mare, 1999), *Școala „Octavian Goga” din Baia Mare* (Baia Mare, 2002), *Educație muzicală. Manual pentru clasa a X-a* (Cluj-Napoca, 2005), *Dicționar școlar muzical* (Cluj-Napoca, 2007), *Polifonii Liviu Borlan* (Baia Mare, 2011), *Liviu Borlan – Piese corale* (Turda, 2012), *Liviu Borlan – Piese instrumentale* (Turda, 2014), *Maramureșul muzical. Lexicon biobibliografic* (Baia Mare, 2017). A publicat numeroase articole în reviste și ziare locale: *Pentru socialism*, *Graiul Maramureșului*, *Glasul Maramureșului*, *Clipa*, *Nord Magazin*, *Helvetica*, *Astra maramureșeană*. A înființat și condus revista școlară *Steaua Polară*, publicație a Școlii „Octavian Goga”. Trei dintre lucrările sale au fost premiate în cadrul concursului „Cărțile anului” (2006, 2008, 2011).

Lotica Vaida, (botezată Șarolta), profesor. S-a născut la 22 februarie 1943, în localitatea Urmeniș, comuna Băița de sub Codru. Este absolventă a Institutului Pedagogic de 3 ani din Baia Mare. A fost profesor la mai multe instituții de învățământ din județ. Începând cu anul 1979 până la pensionare (2006) a predat limba și literatura română la Școala Gimnazială „Petre Dulfu” din Baia Mare. În perioada 1997-2000 a îndeplinit funcția de director la această instituție de învățământ. A condus Corul mixt din Ilba, cor cu care a participat la numeroase concerte, festivaluri și emisiuni televizate. Amintim câteva din volumele publicate de prof. Lotica Vaida: *Părintele consilier Marius Lazăr: un cântec de dor* (Baia Mare, 2009), *Lumini ale dăinuirii – Ilba. Pagini de monografie* (Baia Mare, 2012), *Urmeniș – file de istorie* (Baia Mare, 2012), *Maramureșul muzical. Lexicon biobibliografic* (Baia Mare, 2017). A înființat și condus revista literară *Clopoțelul*, publicând, totodată, articole și versuri în presa locală și în reviste școlare. Pentru întreaga sa activitate a primit numeroase premii și distincții printre care titlul de „Profesor evidențiat”, în anul 1986 acordat de Ministerul Educației și Învățământului.

Liliana Gabriela Voș s-a născut la 15 decembrie 1963, în Baia-Sprie. A absolvit Facultatea de Litere, specialitatea etnologie din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca. În anul 2018 a obținut diploma de *doctor în filologie* în cadrul aceleiași universități, cu teza *Miturile și literatura. Dimensiuni arhetipale ale creației în dramaturgia contemporană românească*. Este actor mânăitor păpuși și marionete la Teatrul Municipal Baia Mare și cadru didactic asociat la Facultatea de Litere din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare. A publicat numeroase studii și articole în reviste de specialitate din țară: *Buletin științific. Fascicula Filologie*, revistă editată de Centrul Universitar Nord Baia Mare, *Nord cultural*, *Jurnal științific: excelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România*, *Studii de știință și cultură*, publicație editată de Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, *Cross-Cultural Management Journal*, *Journal of Romanian Literary Studies*, *International Roumanian Humanities Journal* (Târgu-Mureș). Este inițiatorea și coordonatoarea unor proiecte de cercetare pentru studenții de la Secția de etnologie din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare.

Cartea apare cu sprijinul Consiliului Județean Maramureș,
președinte **Gabriel Valer Zetea**,
în cadrul programului *MARAMUREȘUL LA CENTENAR*.

